

במדבר (מ)

• [פרשת במדבר](#) • [פרשת נשא](#) • [פרשת בהעלתך](#) • [פרשת שלח לך](#) • [פרשת קרח](#) • [פרשת חקת](#) • [פרשת בלק](#) • [פרשת פינחס](#) • [פרשת מטות](#) • [פרשת מסעי](#)

[פרשת במדבר](#)

[פרק-א](#) [פרק-ב](#) [פרק-ג](#) [פרק-ד](#)

[פרשת נשא](#)

[פרק-ה](#) [פרק-ו](#) [פרק-ז](#)

[פרשת בהעלתך](#)

[פרק-ח](#) [פרק-ט](#) [פרק-י](#) [פרק-יא](#) [פרק-יב](#)

[פרשת שלח לך](#)

[פרק-יג](#) [פרק-יד](#) [פרק-טו](#)

[פרשת קרח](#)

[פרק-טז](#) [פרק-יז](#) [פרק-יח](#)

[פרשת חקת](#)

[פרק-יט](#) [פרק-כ](#) [פרק-כא](#) [פרק-כב](#)

[פרשת בלק](#)

[פרק-כג](#) [פרק-כד](#) [פרק-כה](#)

פרשת פינחס

[פרק-כו](#) [פרק-כז](#) [פרק-כח](#) [פרק-כט](#) [פרק-ל](#)

פרשת מטות

[פרק-לא](#) [פרק-לב](#)

פרשת מסעי

[פרק-לג](#) [פרק-לד](#) [פרק-לה](#) [פרק-לו](#)

פרשת במדבר

במדבר פרק-א

[א] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשָׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם לְאֵמֹר:

אונקלוס ומליל יי עם משה במדברא דסיני במשפן זמנא בחד לירחא תננינא בשפא תננינא למפקהון מארעא דמצרים למימר: (אונקלוס)

יונתן וידבר ומליל יי עם משה במדברא דסיני במשפן זמנא בחד לירחא דאיר הוא נרחא תננינא דמן שפא תננינא לזמן מפקהון מארעא דמצרים למימר: (תרגום יונתן)

רש"י וידבר. במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חיבתו לפניו מונה אותם כל שעה. (א) כשיאלו ממארים מנאון, וכשנפלו בעגל מנאון לידע (ב) מנין הנותרים, כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם, באחד בניסן הוקם המשכן, ובאחד (ג) באייר מנאם: (רש"י)

שפתי חכמים (א) ראונו לתרץ למה ליה למכתב כל הסימנים הללו ומתרץ מתוך חיבתו כו' כלומר הרי בללו הכי כריך לפרש למה ליה למכתב שאו את ראש כל עדת וגו' והרי כבר מנאון בפרשת כי תשא אללא על כרחך כריך לומר מתוך חיבתו וכו': (ב) דכתיב ויפול מן העם כשלקת אלפי איש ומתוך שמנה הנופלים ידע הנותרים והכי פירושו כשנפלו בעגל מנאון המתים לידע הנותרים בחיים וקל להבין: (ג) כתב הרא"ם פירושו ואל תקשה ממה שמנין זה היה כשקרתה צם השכינה למה לא מנאון מיד בניסן כשקרתה ומתרץ כי באחד בניסן קרתה שכינה ובאחד באייר מנאון והוי כאלו מנאון בניסן. ולי נראה דראונו בזה שלא תקשה ליה מנא ליה לפרש שמנאון ג' פעמים דלמא לא מנאון אללא שני פעמים ותדע לך שהרי המנין האמור כאן והמנין האמור בפרשת כי תשא שוין הן לכך פירש רש"י באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאון ואם איתא דמנין זה הוא המנין האמור לעיל אם כן למה כתיב לעיל ויעשו אדנים למשכן מן הכסף שהביאו לכפרה על מנין נפסם והרי כאן כתיב באחד באייר מנאון וכבר הוקם המשכן באחד בניסן אללא ודאי זה היה מנין אחר וקל להבין ואם תאמר ולמה לא מנאון מיד אחר הקמת המשכן כי מיד שהוקם המשכן קרתה השכינה. ויש לומר כמו דאמרינן (בבא בתרא 97 ח) לענין נדרים המודר הנאה מיושבי עיר מותר ליהנות מצני אדם שלא דרין שם ל' יום לפי שלא חסוב קבוע לכך לא מנאון עד שהוקבע השכינה ל' יום: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בשם אשר פקודי רום ותחת חבר. החל לפרש על הפשט ספר וידבר במדבר סיני. להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד: באחד לחדש השני. לתקן את הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור המקדש כי בעשרים לחדש השני נסעו: (אבן עזרא)

הרמב"ן אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי, התחיל עתה לסדר בספר הזה המצוות שנצטוו בענין אוהל מועד.

וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות, ועתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר, כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם.

צוה: "וזהר הקרב יומת" (במדבר א נא), כאשר אמר: "כי סקול יסקל" (שמות יט ג).

וצוה: "ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו" (במדבר ד כ), כאשר הזהיר שם: "פן יהרסו אל ה' לראות" וגו' (שמות יט כא).

וצוה: "ושמרתם את משמרת הקדש, ואת משמרת המזבח" (במדבר יח ה), כאשר אמר שם: "וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו" וגו' (שמות יט כב), "והכהנים והעם" וגו' (שמות יט כד).

והנה צוה איך תהיה משמרת המשכן וכליו, ואיך יחנו סביב: "ויעמוד העם מרחוק". והכהנים הנגשים אל ה' – איך יתנהגו בו בחנותו, ובשאת אותו, ומה יעשו במשמרתו.

והכל מעלה למקדש וכבוד לו, כמו שאמרו: אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרין, לפלטרין שאין לו שומרין.

והספר הזה כולו במצוות שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר, ובניסים הנעשים להם, לספר כל מעשה ה' אשר עשה עמהם להפליא. וסיפר כי החל לתת אויביהם לפניהם לחרב, וצוה איך תחלק הארץ להם.

ואין בספר הזה מצוות נוהגות לדורות, זולתי קצת מצוות בעניני הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים, ולא נשלם שם, והשלימן בספר הזה.

במדבר סיני – בעבור שהפסיק במצות השמיטה והיובל, שהיו בהר סיני - חזר ואמר כאן שהיה הדבור הזה "באהל מועד", ככל המצוות אשר הזכיר מתחילת ספר ויקרא. וכן יהיו כלם מכאן ואילך: "באהל מועד". כי מעת שהוקם המשכן: "ויקרא אליו השם מאהל מועד" – לא מדבר לו אלא משם.

והזכיר כאן "במדבר סיני" להגיד שלא נסעו משם בעת שנמנו, כי המנין השני היה בערבות מואב, והדבור באהל מועד. (הרמב"ן)

בעל הטורים במדבר סיני. לעיל מיניה כתיב אלה המצוות וסמך ליה במדבר לומר אם אין אדם משים עצמו כמדבר אינו יכול לידע תורה ומצוות. למעלה כתיב וכל מעשר בקר וצאן וסמך ליה שאו את ראש ע"ש מה שנאמר עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה: (בעל הטורים)

אור החיים **במדבר סיני וגו'.** רז"ל דרשו (במד"ר פ"א) הבנות יקרות בפסוק זה, ונשאר להעיר למה לא הושה ה' מדותיו יתברך בשיעור הדברים, כי כשהזכיר הודעת המקום הקדים מחברת הכללות שהוא מדבר סיני ואחר כך הזכיר פרט המקום ואמר **באהל מועד**, וכשהזכיר הודעת הזמן הקדים זכרון פרט הזמן ואמר **באחד לחודש השני** ואחר כך הזכיר מחברת כללות הזמן ואמר **בשנה השנית**:

ונראה כי הכתוב אדרבא השכיל לדבר בשיעור שוה, והוא על דרך אומרם (ב"ר פס"ח) הנה מקום אתי שמקומו של הקדוש ברוך הוא הוא טפל לו, ולערך זה יהיה טפל כל המקום לגבי המקום אשר חונה שם האלהים, ומעתה מחברת הכללות הוא אהל מועד והמדבר הוא פרט טפל לו, ולהעיר הכתוב בכוונה זו סדר סמוך לזה מאמר **באחד לחודש וגו' בשנה השנית**, אם כן מאמר באהל מועד הוא מחברת הכללות ולזה נסדר באחרונה כסדר שנה השנית שנסדר אחר מאמר באחד לחדש, ותדע כמה הוא מופלג מקום אשר ה' שם ממה שמצינו שבב' אמות שבין בדי הארון עמדו רווחים ס' ריבוא של ישראל (ב"ר פ"ה), הרי שהגם שהוא לעין מועט הוא מרובה לצד השוכן בו ברוך הוא: (אור החיים)

כלי יקר **וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד לאמר.** ובפרשת ויקרא כתיב מאהל מועד, לפי שבפעם ההוא לא יכל משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן. ע"כ היתה הקריאה אליו מאהל מועד אל חוץ לאהל מועד, אבל בא' באייר כבר היה משה יכול לבא אל תוך האהל בא אליו הדבור באהל מועד מעל הכפורת כדאיתא בסוף פ' נשא, ואין צורך במה שפירש"י שם בא כתוב הגי' והכריע כו'. ומה שנקט באהל מועד להודיע טעם למספר זה והוא לפי שבא להשרות שכינתו בתוכם, לשון להשרות מורה על העמדת השכינה דירת קבע שמה ואין דירת קבע בפחות מל' יום, ע"כ בא' בניסן הוקם המשכן ובו ביום ירדה השכינה לתוך אהל מועד ואחר ל' יום שנראה שעשה לו ה' מדור בתחתונים דירת קבע, מנאם בא' באייר ולא מנאם תיכף בא' ניסן כי עדיין לא החזיק במדור זה.

ונ"ל ליתן טעם למנין זה בזמן השראת השכינה, לפי שארז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל בפחות מן כ"ב אלף שנאמר (במדבר י"ג) ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. וטעמו של דבר להשוות מלכותו ית' בארעא כעין מלכותא דרקיעא כארז"ל (תנחומא וישלח ב) בשעה שנגלה הקב"ה על ישראל בהר סיני ירדו עמו כ"ב אלף מרכבות של מלאכי השרת, שנאמר (תהלים סח"ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בס. ר"ל כשיש מספר זה אז ה' בס השכינה שרויה בס וכן מצינו במחנה לוי שנקראו מחנה שכינה שהיו כ"ב אלף (במדבר ג' לט). ע"כ הוצרך למנות גם את ישראל לידע אם יש בהם כחשבון הזה שראויין להשראת השכינה בכל שבט.

והוצרכו ישראל למנין ס' רבוא דווקא לא פחות, לפי שכתב רבינו בחיי פ"ו ז' (ב.ב.) שבכ"מ שהשכינה מצויה שם תמצא ד' מחנות שכינה ובספר הפרדס שער פרטי השמות פרק ב' דף קי"ח כתב שיש כ"ח מחנות שכינה. ומהיכן למד לומר כן אומר אני שלמד זה מן מספר זה שבא ע"י השראת השכינה בהיקף ז' עננים ותוכו רצוף אהבה במחנה לוי, ובכל ענן וענן היה כבוד ה' ובכל מקום שכבוד ה' מצוי בו אין שם פחות מן ד' מחנות שכינה שבכל מחנה ומחנה כ"ב אלף נמצא בז' עננים כ"ח מחנות בכל ענן ד' מחנות, צא וחשוב כ"ח פעמים כ"ב תמצא ת"ר אלף ועוד ט"ז אלף כך היו ישראל ת"ר אלף והלויים כ"ב אלף סך הכל תרכ"ה אלף, כי בכל מאה אלף יש ד"פ כ"ב אלף ונשארו י"ב אלף נמצא כ"ד מחנות בסך ת"ר אלפים עוד עשה מן ו' פעמים י"ב אלף ג' מחנות ישארו ט' אלפים והלויים כ"ב אלף סך הכל כ"ח מחנות, ואע"פ שיש כאן מותרות ט' אלפים מ"מ אין לצמצם בתחתונים כי המיתה מכלה בהם ושמה לא יתמלא המספר מן הפחותים מבן ד' כל כך מהרה.

והלויים נמנו מבן חודש כי למוד אותו שבט להיות נמנה מבטן, כמו שנאמר בירמיה הכהן ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (א.ה.) ועל כן הענין מוכרח שבכל המספרים לא היו ישראל פחות מן ת"ר אלף חוץ מן הלויים. אע"פ שבמספר ראשון היו ת"ר אלף עם הלויים ולא היו כ"ח מחנות בתחתונים להיקף ז' עננים, מ"מ עדיין לא בא הקב"ה להשרות שכינתו בתחתונים לעשות לו מדור של קבע בתחתונים ועכשיו בא' באייר שבתלתי יומין הוי חזקה כי תהיה דירתו קבע ובא אלהים וכל קדושים עמו לקבוע דירה בתחתונים כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מד.יג.). מאז הוצרך למנותם להודיע שהם צריכין להיות כמספר זה כדי למלאות כ"ח מחנות של כ"ב אלף באותו זמן אשר הושיב ה' שכינתו ישיבה של קבע באהל מועד לכך נאמר כאן באהל מועד. וזה פירוש יקר ומתישב על אופנו במספר ת"ר אלף אשר בו יצאו רוב המפרשים ללקוט טעם מספיק ולא מצאו.

באחד לחודש השני בשנה השנית. צורך זמן זה שכתוב כאן אמרו במדרש תנחומא (ה.) משל למלך שנשא אשה ולא כתב לה כתובה כו' לימים מצא עניה בת טובים וכתב לה כתובה וכתב לה זמן כו' עיין נוסח המדרש בילקוט (תרפד). דעת בעל מדרש זה שיום מ"ת הוא יום אירוסין כי הקב"ה אירס את ישראל ע"י זאת התורה, כמ"ש (דברים לג.ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ודרשו רז"ל (פסחים מט.) מורשה מאורשה, ותדע כי לקהלת יעקב לא נאמר אלא מאורשה קהלת יעקב, משמע שקהלת יעקב הוא מאורשה להקב"ה ע"י שנתן לה התורה במקום טבעת קידושין כמ"ש (ישעיה נד.ה) כי בועליך עושיך. והנה מצינו לרז"ל (תנחומא תשא טז) שהמשילו זיווג ישראל להקב"ה לזיווג כלה לחתן בבי' זמנים האחד הוא בשעת מ"ת שנאמר (שמות לא.יח) ויתן אל משה ככלתו חסר כתיב שנמסרה התורה ככלה מקושטת בכ"ד ספרים. השני הוא ביום חנוכת המשכן שנאמר (במדבר ז.א) ויהי ביום כלות משה להקים. פירש"י שביום

שהוקם המשכן נמסרו ישראל להקב"ה ככלה לחתן, ש"מ שמתן תורה הוא זמן האירוסין, ויום הוקם המשכן הוא זמן הנישואין, כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מד. יג) כמובן מן לשון נמסרו דהיינו לבית מדור אחד. וביני ביני כמו עשור חדשים כמו שנאמר (בראשית כד. נה) תשב הנערה אתנו ימים או עשור. והיינו עשרה חדשים שנותנין לבתולה זמן בין אירוסין לנישואין להתקשט בכ"ד מיני קישוטים שזכרו בישעיה (ג. יח-כד).

וכדי להדמות זיווג של ישראל להקב"ה בכל צד אל סתם זיווג, הגביל הקב"ה ג"כ זמן ישראל עשרה חדשים מן ר"ח סיון שבו נתארסו בתורה אשר צוה לנו משה עד ר"ח ניסן שבו הוקם המשכן ונשלם הזיווג מכל וכל, כי בזמן זה יתקשטו ישראל בכ"ד ספרים ומתוך זה ראוי לדור באהל מועד מדור אחד לשניהם, ולפי שזמן נישואין ל' יום (עיין כתובות ח.) ע"כ נמשך הזמן עד אחד לחודש השני בשנה השנית. ואם תרצה למנות מן פסוק ויתן אל משה ככלתו שנאמר בחודש תמוז אחר מ' יום שהוריד הלוחות אז יהיה מכוון המספר י' חדשים עד החודש השני של שנה השנית, כי אז נשלמו הנישואין וכתב לה ה' כתובה לידע מאיזו זמן תטרף הלקוחות כי נשתעבדו להם בכתובה ארצות ז' אומות, שאם בחטאם יגלו מן הארץ יוכלו לחזור ולטרופ מידם ולומר זמן שטרינו קודם לכך נאמר כאן באהל מועד כי הוא זמן הנישואין לשבת בית. וכן הזכירו רז"ל במסכת (תענית כו.) ב' זמנים אלו ודרשו ביום חתונתו זו מתן תורה, וביום שמחת לבו זה בנין ב"ה. כי בבי' זמנים אלו נשלם הזיווג והזכיר באחד לחודש מן הטעם שנתבאר, וכדי שיהיה הזיווג דומה בדומה נאמר שאו את ראש בני ישראל וכדעת המדרש (במ"ר א. ט.) האומר שכדרך שנאמר בהקב"ה והמתנשא לכל לראש (ד"ה א' כט. יא). כך נתתי לכם תלוי ראש כו', ומה ענין זה לכאן אלא כדי שיהיה הזיווג דומה בדומה כביכול. (כלי יקר)

אב שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתְכֶם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגֻלְתֶּם :

אונקלוס קבילו ית חשבון כל פנישתא דבני ישראל לזרעיתהון לבית אבהתהון במנן שמיהו כל דכורא לגלגלתהון: (אונקלוס)

יונתן קבילו ית חושבון כל פנישתא דבני ישראל לגניסתהון לבית אבהתהון במנן שמיהו כל דכורא לגלגלתהון: (תרגום יונתן)

רש"י למשפחתם. דע מנין כל (ד) שצט ושצט: לבית אבתם. מי שאביו משצט אחד ואמו משצט אחר, יקום (ה) על שצט אביו: לגלגלתם. על ידי שקלים (ו) צקע לגלגלת: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) ולא כל משפחה ומשפחה שהרי לא הוזכר מנין משפחה

בקרל רק מנין הקצטים. [דברי 707] ואם תאמר למה כתיב למספחותם יס לומר שעל ידי המספחות היו יודעים מספר הקצטים וכן כתיב ויתילדו על מספחותם ולא היו נקראים על סם הקצט אחר כך ועל ידי המספחה היו יודעים משה ומהרן מאיזה קצט היו: (ה) פירוש אציו ממספחת קצט אחד ואמו ממספחת קצט אחר יקום על מספחת קצט אציו לכל לא תפרק אציו ממספחה אחת ואמו ממספחה אחרת כלומר ואפי' מסקט אחד כפי המובן מפסק הכתוב דמאי נפקותא אם יהיה האב ממספחת החנוכי והאם ממספחת הפלואי ויקראו על סם החנוכי כיון שסתייהם מסקט ראובן אין הפרק צין יקום על מספחת האב או האם: (ו) רל"ל למה מנאן והלא דבר צא כסמונין אותם על זה פירק על ידי סקלים כו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא שאו את ראש. כמו כי תשא ושם מפורש: **לבית אבותם**. כי משפחת האם אינה קרואה משפחה: **לגלגלותם**. פירשתיו: (אבן עזרא)

הרמב"ן כל יוצא צבא בישראל. מגיד שאין יוצא לצבא פחות מבן עשרים שנה שאו את ראש כל עדת בני ישראל כמו שאומרים לקוסטינר ארים רישיה דדין לשון רש"י ואפשר שיהיה הטעם בזה בעבור שאינו חזק למלחמה בפחות מעשרים וכמו שאמרו (אבות ה כא) בן עשרים לרדוף אבל יתכן שיהיה פירוש "כל יוצא צבא" כל היוצאים להקהל בעדה כי הנערים לא יקהלו בתוך העם כי כל אסיפת עם תקרא "צבא" וכן לצבא צבא בעבודת אהל מועד (להלן ח כד) ישוב מצבא העבודה (שם פסוק כה) במראות הצובאות אשר צבאו (שמות לח ח) וכן צבא השמים (מלכים א כב יט) וכל צבאם צויתי (ישעיהו מה יב) ולכך יפרש באנשי המלחמה מצבא המלחמה (להלן לא יד) והתיחשם בצבא במלחמה (דהיי"א ז מ) ואמר כאן "כל יוצא צבא" כדרך כל יוצאי שער עירו (בראשית לד כד) ואמר לצבאותם שהם צבאות רבות כי כל שבט ושבת צבא גדול והלשון שכתב רש"י כמו שאומרים לקוסטינר ארים רישיה דפלן לא נתברר לי למה דרשו אותו לגנאי אם מפני שמתו במדבר ובמטה לוי אמר (להלן ג טו) "פקוד" לפי שלא היו בכלל גזרה והלא במנין שני של באי הארץ נאמר כן (להלן כו ב) שאו את ראש כל עדת בני ישראל אבל בהגדה של ויקרא רבה דורש לשבח אין שאו אלא לשון גדולה כמו דכתיב (בראשית מ יג) ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם תלוי ראש ודמיתי אתכם לי כשם שיש לי תלוי ראש על כל באי עולם שנאמר (דברי הימים א כט יא) לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש אף לכם עשיתי תלוי ראש שנאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל לקיים מה שנאמר (תהלים קמח יד) וירם קרן לעמו וכן הוא אומר (דברים כח א) ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ ושוב מצאתי במדבר סיני רבה (א שאמרו אמר רבי פנחס אמר רבי אידי מאי דכתיב בראש הספר שאו את ראש "רוממו את ראש" "גדלו את ראש" לא נאמר אלא שאו את ראש כאדם שאומר לקוסטינר סב רישיה דפלן כאן נתן רמז למשה " שאו את

ראש " שאם יזכו יעלו לגדולה כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ואם לא יזכו ימותו כלם כמה דכתיב (בראשית מ ט) ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ והנה הלשון כפי הכונה יתפרש בטובה לטובים וכיון שהוא לשון גדולה ונאמר כן במנין הראשון אמר כן במנין השני

"תפקדו אותם" - ענין "פקידה" זכרון והשגחה על דבר כלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר (בראשית כא א) והוא פתרונו בכל מקום לא ימלט מהן איש על דעתי וגם "פקדון" מפני ששמירתו והשגחתו עליו וכאשר צוה למנות את ישראל יאמר " תפקדו אותם " לרמוז שלא יספרם רק שיתנו כופר נפשם מחצית השקל ובהם ישגיח וידע מספר העם ואמר בדוד מספר מפקד העם (כד ט) כי ידע מספרם בפקידת הכופר כי רחוק הוא אצלי שלא יזהר דוד במה שאמר הכתוב (שמות ל יב) ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם ואם אולי טעה דוד למה לא עשה יואב שקלים והיה דבר המלך נתעב אצלו והוא אמר לו למה יבקש זאת אדני למה יהיה לאשמה לישראל (דהי"א כא ג) ולמה לא ימנם בשקלים שלא יחטא אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך כי לא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא רק לשמח לבו שמלך על עם רב והוא מאמר יואב (כד ג) ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים וגו' ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה וראיתי במדבר סיני רבה (ב יז) ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ובדגלים ובחלוק הארץ שלא לצורך בימי דוד ויתכן עוד שנפרש ונאמר כי דוד צוה למנות כל איש ישראל רצוני לומר מבן שלש עשרה שנה ומעלה שהוא איש כי לא נזכר במנינו "מבן עשרים שנה ומעלה" אבל אמר לכו ספרו את ישראל וגו' ואדעה את מספרם (דברי הימים א כא ב) וזה היה ענשו כי הכתוב לא הרשה למנות רק מבן עשרים שנה ומעלה בשקלים ומפני שזה איננו מפורש בכתוב טעה בו כי חשב במה שאמר "ולא יהיה בהם נגף" שהוא בשקלים שהם כופר להם אבל יואב נתן לבו וחשש לדבר והכתוב מעורר לבי בזה במה שאמר (שם כז כג כד) ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל היה נראה שמנין יואב היה למטה מבן עשרים והוא היה הקצף שאין ה' חפץ שיהו כל ישראל בגדר מנין שהוא ירבם ככוכבי השמים כאשר אמר (בראשית טו ה) אם תוכל לספור אותם והכתוב שאמר במנין ההוא (דברי הימים א כא ה) ויהיו כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב אין ענינו שהיו כולם יוצא צבא בישראל אבל פתרונו שהיו בריאים וחזקים למלחמה הגיד כי לא מנה החולים והחלשים והזקנים מפני שהיה דבר המלך נתעב אצלו וזה ענין הגון מאד ועל דעת מדרש אגדה (ברכות סב) שהיה שם מנין ממש טעו כלם ולכך אמר (כד א) לך מנה את ישראל וכתוב (שם פסוק י) אחרי כן ספר את העם כי בתורה לא נזכרה בהם ספירה כלל כי טעם "במספר שמות" יגידו כל אחד שמותם בפקוד אותם בכופר (הרמב"ן)

בעל הטורים במספר שמות. כתיב כאן ובפנחס לא כתיב באותו מנין במספר שמות אלא כתבו כאן להודיע שלא שינו את שמותם במצרים ולכך כתיב לבית אבותם לומר לך שנקראו בשמות אבותם: (בעל הטורים)

אור החיים שאו את ראש וגו'. צריך לדעת מספר זה למה. ורש"י ז"ל הביא דברי המדרש שאמרו כי כשבא להשרות שכינתו בתוכם חזר למנותם ע"כ, וזה לא יספיק ליישוב הפשט, כי היה לו למנותם קודם חודש ניסן לא אחר כך, גם בהפלגת זמן חודש ימים, ונראה לי בהקדים לחקור זאת, כי במספר שאחר העגל שהוא מספר שבפרשת פקודי באו לכלל חשבון ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות ונ' שיש במספר זה נוסף על מספר יוצאי מצרים שלשת אלפים וה' מאות וחמישים בהמשך זמן ששה חדשים הגם שכילה בהם העגל בג' מיני מיתות, מגפה, חרב בני לוי, השקאת אפר העגל, ובמספר שלפנינו שהוא אחר ו' חדשים אחרים ממספר הב' רואני שלא הוסיפו על מספר הקודם לו אפילו אחד. והדבר כמעט זר למאוד שלא הוסיפו, שאיך יתכן שבהמשך זמן זה לא יבואו מהם לכלל עשרים, ומה גם שלא אירע להם חסרון ונוסף שהיו עסוקים במלאכת המשכן:

ויגדל הקושיא לפי מה שאמרו בפסיקתא (זוטרתא) וזה לשונם ויהיו כל הפקודים וגו' ולהלן הוא אומר בקע וגו' לשש מאות אלף וגו' למדנו שכל זמן שהיו ישראל עסוקין במלאכת המשכן לא חסרה מהם נפש אחת ע"כ. דבריהם ז"ל לפי הנראה רחוקים, שהלא אדרבא בהשכיל על דבר אנו רואים שחסרו יותר ממה שחסרו במעשה העגל הגם שלא היו עסוקים במלאכת המשכן:

אכן לפי מה שעלה בידינו שכל שבט לוי שוקלים שקלים (שקלים פ"א מ"ג) אין קושיא, כי במספר שבפרשת פקודי היו הלויים בכלל המספר אבל במספר שלפנינו לא נכנסו הלויים, ומעתה הרי שהוסיפו כל מספר הלויים, ולזה אמר בסמוך למספר **והלויים לא התפקדו בתוך בני ישראל**, ולא היה צריך לומר שהנני רואה שלא התפקדו במספר הקודם, והן אמת אם אמר הכתוב כאשר צוה ה' כמו שאמר הכתוב אחר פרשת הדגלים הייתי אומר כי בא להשמיענו שקיימו מאמר ה' שצוה שלא יפקדו אותם, וממה שלא אמר אלא והלויים לא התפקדו בתוכם הרי זה מראה באצבע כי נתכוון לומר אל תתמה על המספר שהוא בשוה למספר הקודם בלא תוספת והלויים לא התפקדו והרי לפניך היתרון:

ופירוש דברי הפסיקתא יציץ וזרח, כי מה שמצינו חשבון עצום כזה ששוה במספר ב' לשלפנים זה יגיד כי הן הנה שהיו במספר הראשון ובששה חדשים שבין ב' המספרות לא נעדר מהם אחד והנוספין במספר מלאו חסרון מספר הלויים שהיו בכלל הראשון ולא בכלל מספר השני, ולזה נתחכם ה' לומר למשה לשאת את ראש בני ישראל ביום אחד לחודש הב' וגו' בכיוון שהיה זמן שהגיע המספר למספר הראשון לבד הלויים

להעריך במה שאמר בפסיקתא שהמספר עצמו האי היה כמספר הבי ולא מת אי ונכנס אחר במקומו, והטעם לצד שהיו עסוקים במלאכת המשכן על דרך (דברים ד') ואתם הדבקים בה' חיים כלכם, ונוכל לומר גם לדברי המדרש שהביא רש"י שכשבא להשרות שכינתו בתוכם וכו' שבחר בזמן זה לטעם הנזכר: (אור החיים)

ספורנו שאו את ראש. לסדרם שיכנסו לארץ מיד איש על דגלו בלתי מלחמה אלא שיפנו האומות מפניהם כמו שעשו קצתם כמו שהעיד באמרו כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל אולי היו משפחות מהגרגשי שעליו אמרו ז"ל שעמד ופנה מאליו ובקלקול המרגלים הוסיפו השבע אומות להרע מ' שנה והוצרך להחרימם. **במספר שמות**. כי היה אז כל אחד מאותו הדור נחשב בשמו המורה על צורתו האשית למעלתם על דרך ואדעך בשם ולא כן קרה לדור באי הארץ ובכן לא נמנו במספר שמות ולא נזכרו זולתי ראשי המשפחות ומספר האישים. ועם זה הודיע שהיתה הכונה שאותם האישים בעצמם יחיו וירשו הארץ ולא יפקד מהם איש: (ספורנו)

כלי יקר שאו את ראש וגו'. אעפ"י שרש"י פירש שהוא לשון קבלת חשבון (שמות ל"ב) מ"מ הזכירו בלשון שאו, כי תשא, נשא, כי מצד המספר ינטלם וינשאם ביתר שאת על כל העמים אשר אין להם מספר פרטי כמו הקש הזה שאין דרך בעל הגורן ליתן לו מנין, כך אין לאומות השגחה פרטית כ"א כללית לקיום המין כשאר בהמות וחיתו ארץ אבל כל איש מישראל מושגח בפרטות ואפילו אחד מהם חשוב כאומה שלימה כמ"ש (שם יט. כא) ונפל ממנו רב. ואפילו אחד מהם שיפול דומה כי רב הוא ע"כ נתן להם הקב"ה מספר כמו לכוכבים שנאמר בהם (ישעיה מ. כו) המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא. כך נאמר כאן במספר שמות וגו' להורות שמצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דניאל יב. ג) וכל אחד יש לו השגחה פרטית. ומה שמקשה (ביומא כב:) קראי אהדדי כתיב (הושע ב. א) והיה מספר בני ישראל. ש"מ שיש להם מספר ואח"כ כתיב כחול הים אשר לא ימד ולא יספר. כפי הפשט אין זה קושיא כי אצל הקב"ה ודאי יש להם מספר ככוכבים שמוציאן ומכניסן במספר כך יש להם מספר להורות שהקב"ה משגיח על כל אחד בפרטות, ומ"ש אשר לא ימד ולא יספר היינו אצל בני האדם שבודאי לא יוכלו לספור אותם לגודל רבויים.

כל זכר לגלגלותם. פירש"י ע"י שקלים, והרבה מן המפרשים חלקו עליו ואמרו שמספר זה היה בלא שקלים ולשון המקרא מוכיח שאמר לגלגלותם, וחשבו לתרץ למה דווקא מספר ראשון היה ע"י שקלים לפי שהיו צריכין אז לעבודת המשכן ותירוץ זה דחוק. ול"נ שודאי טעם השקלים היו להציל מן עין הרע השולט בדבר מנוי ודווקא במנין שהוא דבר חידוש, דרך משל שבזמן שרואין ק' זהובים אצל איש עני שחזקתו שאין לו יותר העין הרע שולט בו ממה שרואין אצל העשיר אלף זהובים כי כבר הוחזק באיש אמיד, כך ישראל בצאתם ממצרים היו מוחזקים

במתי מספר כי בעי' נפש ירדו מצרימה ונתמעטו שמה מעוצר רעה ויגון והשלכת הבנים ליאור, ופתאום נמצאו במספר ראשון ת"ר אלף לבד מטף ונשים ודאי היה בפעם ההוא מקום לחוש לעין הרע, משא"כ בשאר מספרים כי כבר הוחזקו בעם רב ועצום, וע"כ מנאם דוד המלך בלא חצאי שקלים כי ודאי לא עבר על מצות התורה שהרי הכתוב אומר רק בדבר אוריה החתי. (מלכים א' טו.ה) אלא שמצות השקלים לא היתה כ"א למספר ראשון כי בו היה יותר בית מיחוש שלא יקבלו נזק מן עין הרע הן בדרך הטבע כאמור, הן מצד העונש כי היה המספר ההוא קרוב למעשה העגל והיה הדין נותן שיפלו רבים מהם מצד עונש המעשה ההוא וכשנודע ע"י המספר שנשארו ת"ר אלף יהיה הדבר חידוש ושלטא בהם עינא בישא כי החטא מסייע לזה, ע"כ היו צריכין אז לכפרה על נפשותם ולהצילם מעין הרע משא"כ בכל המספרים. (כלי יקר)

דעת זקנים שאו את ראש כל עדת בני ישראל. אמר הרב בכור שור כי על ידי בקע לגלגלת דכי תשא נודע כללם דכל ישראל ביחד דכתי' התם לשש מאות וכאן מצינו כל שבט ושבט דגל בפני עצמו שנאמר למשפחותם לבית אבותם ובערבות מואב מונה את הנולדים מאלו סמוך לכניסה לארץ כי בהם לא היה איש מפקודי משה ואהרן: (דעת זקנים)

ג מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יֵצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצְבָאָתָם אֲהָרֹן:

אונקלוס מִבַּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵלָא כָּל נֶפֶק חִילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנֹן יִתְהוֹן לְחִילִיהוֹן אֲהָרֹן: (אונקלוס)

יונתן מִבַּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נֶפֶיק חִילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנֹן יִתְהוֹן לְחִילִיהוֹן אֲהָרֹן: (תרגום יונתן)

רס"י כל יולא לבא. מגיד, שאין יולא לבא פחות (ז) מבן עשרים: (רס"י)

שפתי חכמים (ז) ואם תאמר מנא ליה לרס"י דלמא אף פחות מבן עשרים יולא לבא וכן אמר הכתוב מבן עשרים שנה ומעלה והוא יולא לבא תפקדו אותם אבל אם הוא בן עשרים ואינו יולא לבא כגון זקן וחולה או יולא לבא ואינו בן עשרים לא תפקדו אותם. ויך לומר דאם כן הל"ל מבן עשרים שנה ומעלה היוולא לבא ולמה ליה כל יולא לבא אללא ודאי אין זה אללא ביאור כפרס"י. וכן מה שכתב בכי תשא למדך כאן שאין פחות מבן עשרים וכו' מהכא נפקא. הרא"ם. ועיין לעיל בפרשת כי תשא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **בישראל**. להוציא ערב רב: (אבן עזרא)

בעל הטורים אתה ואהרן. ולמעלה בכי תשא לא סייע אהרן באותו מנין לפי שעל ידו נעשה העגל שבשבילו הוצרכו למנין לכך לא מנאן הוא. הנשיאים מתחיל באליצור ומסיים בעינן על שם יצרנהו כאישון עינו ועל ידי הענן: (בעל הטורים)

אור החיים תפקדו אותם. חזר לומר כן ולא הספיק במה שקדם לומר שאו את ראש וגו'. להעירך בכוונת אומרו שאו שיכוין על פי דבריהם ז"ל (ילקוט כאן) שאמרו שנתקנאו או"ה בישראל מה ראו להתקרב וכו' אמר להם הקדוש ברוך הוא הביאו לי ספר איקונין שלכם ונמצא כל אחד אינו יודע מאיזו משפחה הוא עד כאן. הרי כי יקפיד ה' על היחוס ויושפל כל החסר ספר איקונין, לזה כשבא ה' לצוות לפקוד בני ישראל קדם לומר שאו לשון נשיאות ורוממות למצוא לכל אי ספר איקונין מה שאין כן באו"ה, ואחר כך ביאר מה היא המעלה מן עשרים שנה וגו' תפקדו אותם, ומעתה צריכה לגופה: (אור החיים)

כלי יקר מן עשרים שנה ומעלה וגו'. אם מספר זה היה בעבור השראת השכינה למה אמר כל יוצא צבא. מה ענין יוצא צבא להשראת השכינה, ולפי מה שפירשתי למעלה שהיה צורך מספר זה לידע אם יש שם כ"ב אלף לכל מחנה שכינה מן כ"ח מחנות כדי שיהיו דוגמת צבאות של מעלה שפיר קאמר כל יוצא צבא והוא הראוי להיות כאחד מצבא המרום, כדאיתא במדרש (שמו"ר טו.ו.) שישראל נקראו צבאות שנאמר (שמות יב.מא) יצאו כל צבאות ה' כדרך שהמלאכים נקראו צבאות שנאמר (ישעיה לז.טז) ה' צבאות אלהי ישראל יושב הכרובים.

ופשוטו הוא שיוצא צבא היינו למלחמה. כי אילו לא חטאו במרגלים היו נכנסין לארץ מיד, ואע"פ שלפעמים יש בן חיל בפחות מד' שנה מ"מ לא בגבורת איש יחפוץ ה', כי אם בזכותא תליא מילתא, וכל בן ד' מצד היותו בר עונשין בב"ד של מעלה אז ביותר הוא מדקדק במעשיו ומסתמא יש לו אז יותר זכיות שיגינו בעדו במלחמה, שהרי הכהן מכריז מי האיש הירא מעבירות שבידו ילך וישוב לביתו וכל פחות מן ד' מסתמא אינו מדקדק כל כך במעשיו ואין לו כל כך זכיות שיכריעו על חובותיו. (כלי יקר)

[ד] וְאַתְּכֶם יְהִיוּ אִישׁ אִישׁ לְמִטָּה אִישׁ רֹאשׁ לְבַיִת אֲבֹתָיו הוּא:

אונקלוס וְעִמְכוֹן יְהוֹן גְּבָרָא גְבָרָא לְשִׁבְטָא גְבַר רִישׁ לְבַיִת אֲבָהֻתוֹהִי הוּא: (אונקלוס)

יונתן וְעִמְכוֹן יְהוֹן גְּבַר גְּבַר לְשִׁבְטָא גְבַר רִישׁ לְבַיִת אֲבָהֻתוֹי הוּא: (תרגום יונתן)

רש"י ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם, יהיו עמכם (ח) נשיא כל שבט ושבט: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) ואם תאמר מנא ליה לרש"י דלמא יהיו עמכם בצרכים אחרים כמוזן מן הקרא ולא כשתפקדו אותם ועוד מנא ליה שהיו נשיאים דלמא אנשים אחרים ויש לומר מדכתיב בסוף חלה קרואי העדה נשיאי מטות שמע מינה שהיו נשיאים וגם כתיב ויקח משה ואהרן את האנשים וגו' ואת כל העדה הקהילו וגו' שמע מינה שהיו מונין עם משה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא איש ראש. דרך קצרה והראוי להיות איש איש: (אבן עזרא)

ספורנו איש ראש לבית אבותיו. והטעם שיהיו אתכם הוא שכל אחד מהם ראש לבית אבותיו ולא יחד ממנו יחס כל אחד ואחד: (ספורנו)

כלי יקר ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא. מדקאמר איש איש למטה מה חזר ואמר איש ראש לבית אבותיו הוא, וקרוב לומר שהוא דומה למה שכתבו המפרשים בפסוק דן ידן עמו כאחד שבטי ישראל (בראשית מט.טז). שלא היה מחניף לשבטו שנקראו עמו אלא היה דן אותם כאחד שבטי ישראל, כאחד מן שאר שבטים, כך נשיאים אלו היו כשרים והיה כל אחד איש למטה. לכל השבט היה כאיש גבורתו לנהוג עליהם נשיאתו ברמה, ולא זו לכל השבט הרחוקים קצת ממנו אלא אפילו היה ראש לבית אבותיו. הקרובים אליו ביותר גם להם היה לראש לנהוג נשיאות עליהם.

ומה שלא נזכרו הנשיאים במספר ראשון, לפי שעכשיו היה מחלקם לדי דגלים וכל נשיא היה צריך לידע מי ומי ההולכים וחונים על דגלו, ואהרן לא נזכר במספר ראשון לפי שהיה לידע הנותרים מנפילת מעשה העגל אשר אהרן היה סבתו ע"כ לא היה שמה כ"א כאן בהשראת השכינה אשר אהרן סבה לה ע"י הקרבנות. (כלי יקר)

[ה] ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם לראובן אליצור בן שדיאור:

אונקלוס ואלין שמהת גבריא די יקומון עמכון לראובן אליצור בר שדיאור: (אונקלוס)

יונתן ואלין שמהיית גובריא דיקומון עמכון לראובן אמרכול אליצור בר שדיאור: (תרגום יונתן)

אבן עזרא לראובן. החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה: (אבן עזרא)

[ז] לְשִׁמְעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בֶּן צוּרִישָׁדַי:

אונקלוס לְשִׁמְעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בֶּר צוּרִישָׁדַי: (אונקלוס)

יונתן לְשִׁמְעוֹן אֶמְרָכּוֹל שְׁלֹמִיאֵל בֶּר צוּרִי שָׁדַי: (תרגום יונתן)

[ח] לַיהוּדָה נַחֲשׁוֹן בֶּן עֲמִינָדָב:

אונקלוס לַיהוּדָה נַחֲשׁוֹן בֶּר עֲמִינָדָב: (אונקלוס)

יונתן לַיהוּדָה אֶמְרָכּוֹל נַחֲשׁוֹן בֶּר עֲמִינָדָב: (תרגום יונתן)

[ט] לְיִשָּׁשְׁכָר נְתַנְאֵל בֶּן צוּעָר:

אונקלוס לְיִשָּׁשְׁכָר נְתַנְאֵל בֶּר צוּעָר: (אונקלוס)

יונתן לְיִשָּׁשְׁכָר אֶמְרָכּוֹל נְתַנְאֵל בֶּר צוּעָר: (תרגום יונתן)

[י] לְזַבּוּלֹן אֶלְיָאָב בֶּן חֵלֹן:

אונקלוס לְזַבּוּלֹן אֶלְיָאָב בֶּר חֵלֹן: (אונקלוס)

יונתן לְזַבּוּלֹן אֶמְרָכּוֹל אֶלְיָאָב בֶּר חֵילוֹן: (תרגום יונתן)

[יא] לְבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֶלְיִשָּׁמַע בֶּן עַמִּיהוּד לְמַנַּשֶּׁה גְּמַלְיָאֵל בֶּן פְּדָהצוּר:

אונקלוס לְבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֶלְיִשָּׁמַע בֶּר עַמִּיהוּד לְמַנַּשֶּׁה גְּמַלְיָאֵל בֶּר פְּדָהצוּר: (אונקלוס)

יונתן לְבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֶמְרָכּוֹל אֶלְיִשָּׁמַע בֶּר עַמִּיהוּד לְמַנַּשֶּׁה אֶמְרָכּוֹל גְּמַלְיָאֵל בֶּר פְּדָהצוּר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא לְבְנֵי יוֹסֵף. אחר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם

מקום יוסף ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה : (אבן עזרא)

[יא] לְבַנְיָמוֹן אֲבִיָּדָן בֶּן גְּדֹלְנִי :

אונקלוס לְבַנְיָמוֹן אֲבִיָּדָן בֶּר גְּדֹלְנִי : (אונקלוס)

יונתן לְבַנְיָמִין אֲמֶרְכּוֹל אֲבִיָּדָן בֶּר גְּדֹלְנִי : (תרגום יונתן)

[יב] לָדָן אַחִיעֶזֶר בֶּן עַמִּישַׁדַּי :

אונקלוס לָדָן אַחִיעֶזֶר בֶּר עַמִּישַׁדַּי : (אונקלוס)

יונתן לָדָן אֲמֶרְכּוֹל אַחִיעֶזֶר בֶּר עַמִּישַׁדַּי : (תרגום יונתן)

[יג] לְאֶשֶׁר פְּגַעִיאל בֶּן עֶכְרֹן :

אונקלוס לְאֶשֶׁר פְּגַעִיאל בֶּר עֶכְרֹן : (אונקלוס)

יונתן לְאֶשֶׁר אֲמֶרְכּוֹל פְּגַעִיאל בֶּר עֶכְרֹן : (תרגום יונתן)

[יד] לָגָד אֶלְיָסָף בֶּן דְּעוּאֵל :

אונקלוס לָגָד אֶלְיָסָף בֶּר דְּעוּאֵל : (אונקלוס)

יונתן לָגָד אֲמֶרְכּוֹל אֶלְיָסָף בֶּר דְּעוּאֵל : (תרגום יונתן)

[טו] לְנַפְתָּלִי אַחִירַע בֶּן עֵינָן :

אונקלוס לְנַפְתָּלִי אַחִירַע בֶּר עֵינָן : (אונקלוס)

יונתן לְנַפְתָּלִי אֲמֶרְכּוֹל אַחִירַע בֶּר עֵינָן : (תרגום יונתן)

[טז] אֶלֶה (קריאי) קְרוּאֵי הָעֵדָה נְשִׂאֵי מְטוֹת אֲבוֹתָם רְאִשֵׁי אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם :

אונקלוס אֱלֹהִים מְעַרְעֵי כְנֻשָׁתָא רַבְרַבִּי שְׁבִטִי אֲבַהֲתָהוֹן רִישֵׁי אֶלְפִיָּא
דִּישְׂרָאֵל אָנוּן : (אונקלוס)

יונתן אֱלֹהִים מְזַמְנֵי עִם כְּנִישָׁתָא רַבְרַבִּי שְׁבִטִי דְאַבְהֲתָהוֹן רִישֵׁי אֶלְפִיָּא
דִּישְׂרָאֵל הִינְנוּ : (תרגום יונתן)

רש"י אלה קרואי העדה. הנקראים לכל דבר (ט) חשיבות שבעדה: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) ראונו לתרץ וכי זה היה חשיבותן שהיו קוראין כל העדה
לכן פירש הנקראים כו' כלומר לתת ענה ולתקן כל ארכי העדה: (שפתי
חכמים)

אבן עזרא קרואי העדה. הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום : **מטות**
אבותם. הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבט : **ראשי אלפי**
ישראל. כל אחד ראש על כל אלפי השבט כי יש שר לאלף : (אבן עזרא)

בעל הטורים קריאי העדה. וי"ו קטיעא וקרי קרואי בשביל שלומיאל בן
צורישדי שהוא זמרי בן סלוא וכן בעדת קרח קראי כתיב חסר ושם חסר
הוי"ו לגמרי לפי שהיו כולם רשעים אבל בכאן היו האחרים צדיקים : (בעל
הטורים)

[יז] וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְבוּ בְּשֵׁמוֹת :

אונקלוס וַדְבַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יְת גְּבִרְיָא הָאֱלֹהִים דִּי אֲתַפְּרְשׁוּ בְּשִׁמְהֶן : (אונקלוס)

יונתן וַדְבַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יְת גּוֹבְרִיָּא הָאֱלֹהִים דְאַתְּפְּרְשׁוּ בְּשִׁמְהֶן : (תרגום יונתן)

רש"י האנשים האלה. את שנים עשר נשיאים (י) הללו: אשר נקבו. לו
כאן, בשמות: (רש"י)

שפתי חכמים (י) רל"ל הל"ל ויקח משה ואהרן אותם שהרי לעיל מיניה
כתיב נשיאי העדה וממילא ידעינן שהם הנזכרים למעלה ללא ודאי הואיל
וכתיב האנשים האלה יכול אני לומר שהיו אחרים ולא נשיאים לכן פירש
רש"י י"ב נשיאים הללו ואם תאמר אחרים היו לכך פירש רש"י אשר נקבו
לו כאן בשמות ומי הם אשר נקבו כאן בשמות הוי אומר אלו הנשיאים
והוסיף למלת לו כי בזולתו לא נדע למי נקבו. ואם תאמר מנא ליה לרש"י

לפרש כן ללמא אחרים הן ויש לומר דכתב האנשים האלה בה"א דהול"ל אנשים אלה. ואם תאמר למה לא אמר אתם ויקח אותם כמו שהקשה מ"י ונראה דמתחלה אמר ראש לבית אבות ובסוף אמר נשיאי מטות והוא אמינא ראשי אבות לאו נשיאים על כל השבטים רק על משפחה אבל כאן כתיב קרואי העדה נשיאי מטות כאן מיירי בנשיאים ממש ולעולם אחרים הם ולכך אמר קרואי העדה כדי לידע מי הם שנקראים לכל דבר חשיבות לכן אמר האנשים האלה דהם הם הנשיאים וקל להבין נלי"ט [קז"מ] מהרש"ל כתב דק"ל למה כתב אשר נקבו בשמות שהיה די אם כתב את האנשים האלה לכן פירש אשר נקבו לו כאן בשם חשיבות שראוין לאותה גדולה ונשיאות היפך המרגלים שנקראו לשם גנאי על שם סופן כדאיתא במדרש רבה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקח משה ואהרן. עמם: האנשים אשר נקבו. שהם מפורשים כמו אשר פי ה' יקבנו: (אבן עזרא)

[יח] ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני ויתילדו על משפחתם לבית אבתם במספר שמות מן עשרים שנה ומעלה לגלגלתם:

אונקלוס וית כל פנישתא אכנשו בחד לירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמיהו מבר עשרין שניו ולעלא לגלגלתהון: (אונקלוס)

יונתן וית כל פנישתא פנשו בחד יומא לירחא דאייר הוא ירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמיהו מבר עשרין שניו ולעלא לגולגלתהון: (תרגום יונתן)

רש"י ויתילדו על משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם (פ) ועידי חזקת (ב) לידתם, כל אחד ואחד, להתייחס על השבט: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) הורכך לפרש כן לפי שמלת ויתילדו הוא מצנין התפעל שעומד בעלמו ואם היה כמשמעו מלשון לידה היה משמע שהולידו את עצמם לכן פירש שהביאו שהם עצמם הביאו את ספריהם וכו': (ב) חזקת לשון כבוד כמו שפירש"י בפרשת בהר אל אחוזת אבותיו ישוב פירוש אל חזקת אבותיו והוא לשון כבוד: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויתילדו. בקשו מתי נולדו בעבור חשבון כ' שנה אז נכתבו תולדתם: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני. יזכיר זריזות משה רבינו במצות השם כי ביום הדבור לקח את הנשיאים והקהיל כל העדה והתחיל לפקוד אותם אבל לא נשלם המנין ביום אחד ולכך חזר ואמר (בפסוק יט) ויפקדם במדבר סיני להודיע שהיה במקום ההוא המנין לא ביום ההוא

"ויתילדו על משפחתם לבית אבתם" - הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד להתיחס על השבט לשון רש"י ואיננו נראה שיהיו צריכין להביא שטר ועדים על יחוסיהם לשבטיהם אבל "ויתילדו" שנמנו תולדותם למשפחותם לבית אבותם הטעם לומר כי כאשר צוה אותם משה כן מפי הקב"ה נקהלו כל העדה כלם אל פתח אהל מועד חוץ מערב רב אשר לא מבני ישראל המה כי ניכרים היו בהם מיום שיצאו ממצרים והנה הביאו כל העדה איש שקלו ואמרו לפני משה והנשיאים אני פלוני נולדתי לפלוני ממשפחת פלוני שהוא לשבט ראובן וזולתו ומשה נותן שקלי כל שבט ושבט במקום מיוחד וידע מספר הפרט והכלל והראיה בזה כי במנין השני שהזכיר המשפחות לא אמר שם "ויתילדו" ולא הזכיר "במספר שמות לגלגלותם" כי מעת שחנו לדגליהם נבדלו השבטים זה מזה ונודעו המשפחות לאיזה שבט המה ולא הוצרכו שם רק לדעת כמה משפחות בשבט והמשפחה תמנה אנשיה לגלגלותם לא במספר שמותם ולכן לא הוצרך להיות נשיאים במנין ההוא ורבי אברהם אמר "ויתילדו" בקשו מתי נולדו בעבור חשבון עשרים שנה (הרמב"ן)

אור החיים ואת כל העדה וגו' באחד לחודש. יודיע הכתוב כי ביום עצמו נקהלו היהודים על הדבר, והדבר יגיד שכל אחד היה לו יחוסו אצלו בלא טורח הראיה והעדיות, גם שבו ביום הוכרו היחוסין של כולן, והוא אומרו ויתילדו סמוך למאמר באחד לחודש וגו':

ויתילדו וגו'. כתב רש"י ז"ל הביאו ספר יחוסיהן ועידי חזקת לידתן כל אחד ואחד להתיחס על השבט. והשיג רמב"ן כי לא היו צריכין לכל זה עד כאן. ואולי כי הוצרכו לחזקת לידה למיחוש ממזר שמכיר אביו, והכרת ממזרתו תהיה מהלידה, וצריך להביא חזקת לידה פירוש שנולד בכשרות, וזולת זה יוכל הממזר לומר ספר יחוסין עד יעקב אשר הודיעתו אמו: (אור החיים)

ספורנו ויתילדו על משפחותם. מפני שהיה מנינם זה כדי שיצאו בו לצבא המלחמה היתה הכונה לשמור יחסם שזכות אבותם מסייעתם וכבר אמרו (בפרק י' יוחסין) אין בודקין אחר מי שנכתב באסטרטיא של מלך (פי' בחיילות בית דוד) וזה כאמרם (שם) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל: (ספורנו)

[יט] כַּאֲשֶׁר צָוָה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וַיִּפְקֹדֵם בְּמִדְבַּר סִינַי: (ט)

אונקלוס כָּמָא דִּי פִקֵּד יְיָ יְת מֹשֶׁה וּמְנַנּוּן בְּמִדְבַּר דְּסִינַי: [ס] (אונקלוס)

יונתן הִיכְמָא דְפִקִּיד יְיָ יְת מֹשֶׁה וּמְנַנּוּן בְּמִדְבַּר דְּסִינַי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ו**ויפקדם**. משה שהוא העיקר והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כך דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בתנוכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שיצא לוי והיו ליוסף בנים שנים ורוחות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים יחסר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשנים מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל שם זאת המעלה לבן שפחת לאה ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה וכשבט דן הנמשל כן בדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה. והזכיר לגלגלותם בראובן גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה: (אבן עזרא)

בעל הטורים **במדבר סיני**. שנים דסמיכי בסוף פסוק ויפקדם במדבר סיני ואידך ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם במדבר סיני לפי שכשהיו נמנין היו מקריבים עליהם קרבנות כדי שלא ישלוט בהם דבר כדכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו: (בעל הטורים)

[כ] וַיְהִי בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת לְגִלְגָּלְתָּם כָּל זָכָר מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כֹּל יֵצֵא צָבָא:

אונקלוס וְהוּוּ בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתְהוֹן לְזֻרְעֵיתְהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן בְּמִנּוּן שְׁמֵהוּן לְגִלְגָּלְתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבְּר עֲשָׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נְפִיק חֵילָא: (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל יְחוּסִיָּהוֹן לְגִנְיִסְתְהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן בְּמִנּוּן שְׁמֵהוּן לְגִלְגָּלְתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבְּר עֲשָׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל

אור החיים **כל יוצא צבא**. אמר הכתוב כן בכל פרטי המספר, לומר שלא היה אחד מכל הבאים לכלל המספר שלא היה ראוי לצאת בצבא אלא כולן גבורי כח, והוא אומרו **כל** פירוש כל אחד מהם יוצא צבא. וזה נס שאינו באומות שאי אפשר שלא ימצא בכל המספרים שלהם אחד שאינו ראוי לצאת בצבא : (אור החיים)

ספורנו **בכור ישראל**. שלא נפל ממעלתו בדיני שמים מפני תשובתו כענין ויהיו בני יעקב שנים עשר בני לאה בכור יעקב ראובן. אף על פי שנפל ממנה בדיני אדם : (ספורנו)

דעת זקנים **ויהיו בני ראובן בכור ישראל**. לפי שבנסיעה היה יהודה ראשון נותן כאן טעם למה נמנה ראובן ראשון לפי שהיה בכור ישראל : **במספר שמות לגלגלותם**. למה נאמר לגלגלותם בראובן ושמעון יותר מכל שאר השבטים לפי שקנטרן יעקב כאשר בירך בניו והוצרכו לכפרה וגבי שקלים הבאים לכפרה כתיב בקע לגלגלת : (דעת זקנים)

[כא] **פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה רְאוּבֵן שֵׁשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְחֲמִשׁ מֵאוֹת :** (פ)

אונקלוס **מִנְיַנְיָהוּן לְשִׁבְטָא דְרְאוּבֵן אַרְבָּעִין וְשִׁתָּא אֶלְפִין וְחֲמִשׁ מְאָה :** (פ) (אונקלוס)

יונתן **סְכוּמָהוּן לְשִׁבְטָא דְרְאוּבֵן אַרְבָּעִין וְשִׁית אֶלְפִין וְחֲמִשׁ מְאָה :** (תרגום יונתן)

[כב] **לְבָנֵי שְׁמֵעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדֵיו בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת לְגִלְגֻלְתָּם כָּל זָכָר מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יֹצֵא צָבָא :**

אונקלוס **לְבָנֵי שְׁמֵעוֹן תּוֹלְדֹתָהוּן לְזַרְעֵיתָהוּן לְבֵית אֲבֹתָהוּן מִנְיַנְוֵהִי בְּמִנְן שְׁמָהוּן לְגִלְגֻלְתָּהוּן כָּל דְּכוּרָא מִבְּרַעְשָׁרִין שְׁנִין וּלְעֵלָא כָּל נְפִיק חִילָא :** (אונקלוס)

יונתן **לְבָנוֹי דְּשְׁמֵעוֹן יְחוּסִיָּהוּן לְגִנְיִסְתָּהוּן לְבֵית אֲבֹתָהוּן בְּמִנְן שְׁמָהוּן לְגִלְגֻלְתָּהוּן כָּל דְּכוּרָא מִבְּרַעְשָׁרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נְפִיק חִילָא :** (תרגום יונתן)

בעל הטורים **לבני שמעון לגלגלתם**. הלי' עקומה למטה לפי [שהנשיא] שלו זמרי בן סלוא חטא ונפלו משבטו והלמ"ד היא גבוהה מכל האותיות לכך חסר משבטו שלא העמיד לא מלך ולא שופט. הלמ"ד השנית דגלגלותם דשמעון עשויה כמגירה וזקופה ואין לה כובע בראשה לפי שהורה נשיא בית אב לשמעוני זנות בישראל בגלוי הראש ובקומה זקופה : (בעל הטורים)

[כג] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה שְׁמַעוֹן תִּשְׁעָה וְחַמְשִׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת: (פ)

אונקלוס מִנְּגִיחוֹן לְשִׁבְטָא דְשְׁמַעוֹן חֲמִשִּׁין וְתִשְׁעָ אֶלְפִין וְתִלְתַּת מָאָה: [פ]
(אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוֹן לְשִׁבְטָא דְשְׁמַעוֹן חֲמִשִּׁין וְתִשְׁעָ אֶלְפִין וְתִלְתַּת מָאָה: (תרגום יונתן)

[כד] לְבָנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְנִמְעָלָה כָּל יֵצֵא צָבָא:

אונקלוס לְבָנֵי גָד תּוֹלְדֹתָהוֹן לְזַרְעֵיתָהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתָהוֹן בְּמִנְן שְׁמָהוֹן מִבְּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲלָא כָּל נִפְק חֵילָא: (אונקלוס)

יונתן לְבָנוֹי דְגָד יְחוּסִיָּהוֹן לְגִנִּיסְתָּהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתָהוֹן בְּמִנְן שְׁמָהוֹן לְגוּלְגֻלְתָּהוֹן כָּל דְכוּרָא מִבְּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲלָא כָּל נִפִּיק חֵילָא: (תרגום יונתן)

[כה] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וְחַמְשִׁים: (פ)

אונקלוס מִנְּגִיחוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד אַרְבַּעִין וְחַמְשָׁא אֶלְפִין וְשִׁית מָאָה וְחַמְשִׁין: [פ]
(אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד אַרְבַּעִין וְחַמְשָׁא אֶלְפִין וְשִׁית מָאָה וְחַמְשִׁין: (תרגום יונתן)

[כו] לְבָנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְנִמְעָלָה כָּל יֵצֵא צָבָא:

אונקלוס לְבָנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָהוֹן לְזַרְעֵיתָהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתָהוֹן בְּמִנְן שְׁמָהוֹן מִבְּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲלָא כָּל נִפְק חֵילָא: (אונקלוס)

יונתן לְבָנוֹי דִּיהוּדָה יְחוּסִיָּהוֹן לְגִנִּיסְתָּהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתָהוֹן בְּמִנְן שְׁמָהוֹן לְגוּלְגֻלְתָּהוֹן כָּל דְכוּרָא מִבְּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲלָא כָּל נִפִּיק חֵילָא: (תרגום יונתן)

[כז] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: (פ)

אונקלוס מְנִינְיָהוּן לְשַׁבְּטָא דִּיהוּדָה שְׁבַעִין וְאַרְבַּעָא אֲלָפִין וְשִׁית מְאָה : [פ] (אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוּן לְשַׁבְּטָא דִּיהוּדָה אַרְבַּעִין וְשַׁבְּעָה אֲלָפִין וְשִׁית מְאָה : (תרגום יונתן)

[כח] לְבָנֵי יִשְׁשַׁכָּר תּוֹלְדוֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה כָּל יָצָא צָבָא :

אונקלוס לְבָנֵי יִשְׁשַׁכָּר תּוֹלְדוֹתָהוּן לְזַרְעֵיתָהוּן לְבֵית אֲבֹהֵתָהוּן בְּמִנְיָן שְׁמָהוּן מִבְּרַע עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲלָא כָּל נֶפֶק חִילָא : (אונקלוס)

יונתן לְבָנוֹי דְיִשְׁשַׁכָּר יְחוּסִיָּהוּן לְגִנְיִסְתָּהוּן לְבֵית אֲבֹהֵתָהוּן בְּמִנְיָן שְׁמָהוּן לְגוּלְגֻלְתָּהוּן כָּל דְּכוּרָא מִבְּרַע עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲלָא כָּל נֶפֶק חִילָא : (תרגום יונתן)

[כט] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה יִשְׁשַׁכָּר אַרְבַּעָה וְחַמְשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת : (פ)

אונקלוס מְנִינְיָהוּן לְשַׁבְּטָא דְיִשְׁשַׁכָּר חֲמִשִּׁין וְאַרְבַּעָא אֲלָפִין וְאַרְבַּע מְאָה : [פ] (אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוּן לְשַׁבְּטָא דְיִשְׁשַׁכָּר אַרְבַּעָה וְחַמְשִׁין אֲלָפִין וְשִׁית מְאָה : (תרגום יונתן)

[ל] לְבָנֵי זְבוּלֹן תּוֹלְדוֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה כָּל יָצָא צָבָא :

אונקלוס לְבָנֵי זְבוּלֹן תּוֹלְדוֹתָהוּן לְזַרְעֵיתָהוּן לְבֵית אֲבֹהֵתָהוּן בְּמִנְיָן שְׁמָהוּן מִבְּרַע עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲלָא כָּל נֶפֶק חִילָא : (אונקלוס)

יונתן לְבָנוֹי דְזְבוּלֹן יְחוּסִיָּהוּן לְגִנְיִסְתָּהוּן לְבֵית אֲבֹהֵתָהוּן בְּמִנְיָן שְׁמָהוּן לְגוּלְגֻלְתָּהוּן כָּל דְּכוּרָא מִבְּרַע עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲלָא כָּל נֶפֶק חִילָא : (תרגום יונתן)

[לא] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה זְבוּלֹן שְׁבַעָה וְחַמְשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת : (פ)

אונקלוס מְנִינְיָהוּן לְשַׁבְּטָא דְזְבוּלֹן חֲמִשִּׁין וְשַׁבַּע אֲלָפִין וְאַרְבַּע מְאָה : [פ] (אונקלוס)

יונתן סְכוּמְהוֹן לְשִׁבְטָא דְזְבוּלָן חֲמִשִּׁין וְשִׁבְעָה אֲלָפִין וְאַרְבַּע מָאָה : (תרגום יונתן)

[לב] לְבָנֵי יוֹסֵף לְבָנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפָּר שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יֵצֵא צָבָא :

אונקלוס לְבָנֵי יוֹסֵף לְבָנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָהוֹן לְזַרְעֵיתָהוֹן לְבֵית אֲבֹתָהוֹן בְּמִנְיֹן שְׁמֹהוֹן מִבֶּן עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵלָא כָּל נֶפֶק חֵילָא : (אונקלוס)

יונתן לְבָנוֹי דְיוֹסֵף לְבָנוֹי דְאֶפְרַיִם חוֹסִיָּהוֹן לְגִנְיִסְתָּהוֹן לְבֵית אֲבֹתָהוֹן בְּמִנְיֹן שְׁמֹהוֹן לְגוּלְגֻלְתָּהוֹן כָּל דְכוּרָא מִבֶּן עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נְפִיק חֵילָא : (תרגום יונתן)

הרמב"ן **לבני יוסף לבני אפרים**. הקדים אפרים למנשה וייחס יוסף עליו וכן למטה בדגלים (להלן ב יח כ) כי היה בעל דגל והוא הבכור ואחיו משנהו כברכת יעקב (בראשית מח כ) ועוד כי היו בני אפרים רבים מבני מנשה אבל במנין השני בערבות מואב הקדים מנשה כי היו בעת ההיא בני מנשה הרבים ולקחו נחלתם תחלה וכן בנשיאי הארץ הקדימו וייחס יוסף עליו (להלן לד כג) אבל במרגלים הקדים אפרים אבל ייחס יוסף על מנשה למטה יוסף למטה מנשה (להלן יג יא) והנראה אלי על דרך אגדה כי בעבור הדבה שהביא יוסף על אחיו (בראשית לו ב) יחס עליו מוציא הדבה או שחלק כבוד לשניהם והיה די לאפרים בכבוד נשיאו (הרמב"ן)

בעל הטורים **לבני יוסף לבני אפרים**. ולא אמר לבני יוסף לאפרים לפי שיוסף לא נשא במטת אביו משום כבוד מלכות לא רצה למנותו בדגלים ונקרא הדגל על שם בניו לכך אמר לבני אפרים כדרך שאומר בכולן : (בעל הטורים)

[לג] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה אֶפְרַיִם אַרְבָּעִים אָלֶף וְחֲמִשׁ מֵאוֹת : (פ)

אונקלוס מִנְיַנְיָהוֹן לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם אַרְבָּעִין אֲלָפִין וְחֲמִשׁ מָאָה : [פ] (אונקלוס)

יונתן סְכוּמְהוֹן לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם אַרְבָּעִין אֲלָפִין וְחֲמִשׁ מָאָה : (תרגום יונתן)

[לד] לְבָנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפָּר שְׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יֵצֵא צָבָא :

אונקלוס לְבָנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָהוֹן לְזַרְעֵיתָהוֹן לְבֵית אֲבֹתָהוֹן בְּמִנְיֹן שְׁמֹהוֹן מִבֶּן עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵלָא כָּל נֶפֶק חֵילָא : (אונקלוס)

יונתן לְבָנוי דְּמִנְשָׁה יְחוּסִיָּהוּן לְגִינִיסְתָּהוּן לְבֵית אַבְהֵתָהוּן בְּמִנְנֵן שְׁמָהוּן
לְגוּלְגֻלְתָּהוּן כָּל דְּכוּרָא מִבְּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נְפִיק חֵילָא: (תרגום יונתן)

[לה] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה מִנְשָׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלְף וּמֵאָתַיִם: (פ)

אונקלוס מִנְיָנִיהוּן לְשַׁבְּטָא דְּמִנְשָׁה תְּלָתִין וַתְּרִין אֶלְפִין וּמֵאָתָן: [פ]
(אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוּן לְשַׁבְּטָא דְּמִנְשָׁה תְּלָתִין וַתְּרִין אֶלְפִין וּמֵאָתָן: (תרגום יונתן)

[לו] לְבָנֵי בְנֵימָן תּוּלְדָתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפָּר שְׁמַת מִבְּר
עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יָצָא צָבָא:

אונקלוס לְבָנֵי בְנֵימָן תּוּלְדָתָהוּן לְזַרְעֵיתָהוּן לְבֵית אַבְהֵתָהוּן בְּמִנְנֵן שְׁמָהוּן
מִבְּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נְפִיק חֵילָא: (אונקלוס)

יונתן לְבָנוי דְּבְנֵימִין יְחוּסִיָּהוּן לְגִינִיסְתָּהוּן לְבֵית אַבְהֵתָהוּן בְּמִנְנֵן שְׁמָהוּן
מִבְּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נְפִיק חֵילָא: (תרגום יונתן)

[לז] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה בְנֵימָן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלְף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: (פ)

אונקלוס מִנְיָנִיהוּן לְשַׁבְּטָא דְּבְנֵימָן תְּלָתִין וְחֲמִשָּׁא אֶלְפִין וְאַרְבַּע מָאָה: [פ]
(אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוּן לְשַׁבְּטָא דְּבְנֵימִין תְּלָתִין וְחֲמִשָּׁא אֶלְפִין וְאַרְבַּע מָאָה:
(תרגום יונתן)

[לח] לְבָנֵי דָן תּוּלְדָתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפָּר שְׁמַת מִבְּר עֶשְׂרִים
שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יָצָא צָבָא:

אונקלוס לְבָנֵי דָן תּוּלְדָתָהוּן לְזַרְעֵיתָהוּן לְבֵית אַבְהֵתָהוּן בְּמִנְנֵן שְׁמָהוּן מִבְּר
עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נְפִיק חֵילָא: (אונקלוס)

יונתן לְבָנוי דְּדָן יְחוּסִיָּהוּן לְגִינִיסְתָּהוּן לְבֵית אַבְהֵתָהוּן בְּמִנְנֵן שְׁמָהוּן מִבְּר
עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נְפִיק חֵילָא: (תרגום יונתן)

[לט] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה דָּן שְׁנַיִם וְשָׁשִׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת: (פ)

אונקלוס מְנִינְיָהוּן לְשִׁבְטָא דְדָן שְׁתֵּין וּתְרִין אֶלְפִין וּשְׁבַע מְאָה: [פ]
(אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוּן לְשִׁבְטָא דְדָן שְׁתֵּין וּתְרִין אֶלְפִין וּשְׁבַע מְאָה: (תרגום יונתן)

[מ] לְבָנֵי אֲשֶׁר תּוֹלְדֹתֵם לְמִשְׁפַּחְתֵּם לְבֵית אֲבֹתְכֶם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִבְּנֵי עֲשָׂרִים
שָׁנָה וּמַעְלָה כֹּל יֵצֵא צָבָא:

אונקלוס לְבָנֵי אֲשֶׁר תּוֹלְדֹתֵהוּן לְזַרְעֵיתֵהוּן לְבֵית אֲבֹתֵהוּן בְּמִנְיַן שְׁמֹהוּן
מִבְּרַ עֲשָׂרִין שָׁנִין וּלְעֵלָא כֹּל נָפִיק חֵילָא: (אונקלוס)

יונתן לְבָנוֹי דְאֲשֶׁר יְחוּסִיָּהוּן לְגִנְיִסְתֵּהוּן לְבֵית אֲבֹתֵהוּן בְּמִנְיַן שְׁמֹהוּן מִבְּר
עֲשָׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפִיק חֵילָא: (תרגום יונתן)

[מא] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה אֲשֶׁר אָחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְחָמֵשׁ מֵאוֹת: (פ)

אונקלוס מְנִינְיָהוּן לְשִׁבְטָא דְאֲשֶׁר אַרְבָּעִין וְחַד אֶלְפִין וְחָמֵשׁ מְאָה: [פ]
(אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוּן לְשִׁבְטָא דְאֲשֶׁר אַרְבָּעִין וְחַד אֶלְפִין וְחָמֵשׁ מְאָה: (תרגום יונתן)

[מב] בְּנֵי נְפֹתָלִי תּוֹלְדֹתֵם לְמִשְׁפַּחְתֵּם לְבֵית אֲבֹתְכֶם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִבְּנֵי עֲשָׂרִים
שָׁנָה וּמַעְלָה כֹּל יֵצֵא צָבָא:

אונקלוס בְּנֵי נְפֹתָלִי תּוֹלְדֹתֵהוּן לְזַרְעֵיתֵהוּן לְבֵית אֲבֹתֵהוּן בְּמִנְיַן שְׁמֹהוּן
מִבְּרַ עֲשָׂרִין שָׁנִין וּלְעֵלָא כֹּל נָפִיק חֵילָא: (אונקלוס)

יונתן בְּנוֹי דְנְפֹתָלִי יְחוּסִיָּהוּן לְגִנְיִסְתֵּהוּן לְבֵית אֲבֹתֵהוּן בְּמִנְיַן שְׁמֹהוּן מִבְּר
עֲשָׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפִיק חֵילָא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים בני נפתלי. בכולן אומר לבני לבד מנפתלי שאומר בני לפי שבשבט נפתלי היו בנות יותר מבנים ולכך רמז בברכת נפתלי אשה אילה שלוחה הנותן ר"ת אשה ולפיכך בפנחס כתוב בכולן בני לפי שמתו האנשים ונתרבו הנשים ולכך לא אמר לבני: (בעל הטורים)

[מג] פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה נְפֹתָלִי שְׁלֹשָׁה וְחָמֵשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: (פ)

אונקלוס מְנַיְיָהוּן לְשִׁבְטָא דְנִפְתְּלֵי חֲמִשִּׁין וַתִּלְתָּא אֶלְפִין וְאַרְבַּע מָאָה : [פ] (אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוּן לְשִׁבְטָא דְנִפְתְּלֵי חֲמִשִּׁין וַתִּלְתָּא אֶלְפִין וְאַרְבַּע מָאָה : (תרגום יונתן)

[מד] אֵלֶּה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְנֹשִׂיאי יִשְׂרָאֵל שְׁנַיִם עָשָׂר אִישׁ אִישׁ אֶחָד לְבַיִת אֲבֹתָיו הָיוּ :

אונקלוס אֵלִין מְנַיְיָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרָבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עָשָׂר גְּבָרִין גְּבָרָא חַד לְבַיִת אֲבָהֲתוּהִי הוּוּ : (אונקלוס)

יונתן אֵלִין סְכוּמֵי מְנַיְיָא דְמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרָבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרִיסָר גּוּבְרִין גְּבָרָא חַד לְבַיִת אֲבָהֲתוּי הָנוּן : (תרגום יונתן)

ספורנו אלה הפקודים. כל אחד מאלו נמנה על ידי משה ואהרן וכו' : (ספורנו)

[מה] וַיְהִיו כָּל פְּקוּדֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבַיִת אֲבֹתָם מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יֵצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל :

אונקלוס וְהוּוּ כָּל מְנַיְיָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבַיִת אֲבָהֲתָהוּן מִבְּרַ עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵלָא כָּל נַפְק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל : (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ כָּל סְכוּמֵי מְנַיְיָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבַיִת אֲבָהֲתָהוּן מִבְּרַ עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נַפִּיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל : (תרגום יונתן)

אבן עזרא ופירוש ויהיו כל פקודי בני ישראל. שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם : (אבן עזרא)

הרמב"ן ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבתם וגו' כל יצא צבא בישראל. הוצרך הכתוב להגיד מספר הכלל לאחר שהגיד הפרטים כי נצטוו משה ואהרן שידעו מספר מפקד העם וידעו מספר כל שבט כי כן דרך המלכים במנותם את העם ולא הבינותי טעם המצוה הזאת למה צוה בה הקב"ה כי היה צורך שיתיחסו לשבטיהם בעבור הדגלים אבל ידיעת המספר לא ידעתי למה צוה שידעו אותו אולי להודיעם חסדו עליהם כי בשבעים נפש ירדו אבותיהם מצרימה ועתה הם כחול הים כך וכך בני עשרים ואחרי כל דבר ומגפה ימנם להודיע כי הוא משגיא לגוים ימחץ וידיו תרפינה וזהו שאמרו רבותינו מרוב חבתם מונה אותם כל שעה ועוד כי הבא לפני אב הנביאים ואחיו קדוש ה' והוא נודע אליהם בשמו יהיה

לו בדבר הזה זכות וחיים כי בא בסוד העם ובכתב בני ישראל וזכות הרבים במספרם וכן לכולם זכות במספר שימנו לפני משה ואהרן כי ישימו עליהם עינם לטובה יבקשו עליהם רחמים ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ולא ימעיט מספרכם והשקלים כופר על נפשותיכם ובמדבר סיני רבה ראיתי כך במספר שמות לגולגלותם אמר לו הקב"ה למנותם בכבוד ובגדולה לכל אחד ואחד לא תהיה אומר לראש המשפחה "כמה במשפחתך" "כמה בניי יש לך" אלא כולהון יהון עוברים לפניך באימה ובכבוד ואתה מונה אותם הדא הוא דכתיב (פסוק יח) במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה לגולגלותם ויתכן שנאמר עוד כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה כי עתה היו מזומנים ליכנס לארץ ולבא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם השאר כולם כמו שאמר (להלן י כט) נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' והיו משה והנשיאים צריכין לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה וכן מספר כל שבט ושבט ומה יפקוד עליו בערבות מואב במערכות המלחמה כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף וזה טעם " כל יוצא צבא בישראל " כי המנין מפני צבא המלחמה ועוד שיחלק להם הארץ למספרם וידע כמה חבלים יפלו להם מן הארץ הנכבשת להם כי לולי דבר המרגלים היו נכנסים שם מיד (הרמב"ן)

ספורנו ויהיו כל פקודי. כל יוצא צבא בישראל. ולא יתר על בן ששים שלא היה יוצא בצבא כמו שהזכירו ז"ל על יאיר בן מנשה וזולתו ובלעדיהם עלה הסכום אל מה שכתב אחר כך: (ספורנו)

[מו] ויהיו כל הפקדים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים:

אונקלוס והוּוּ כָּל מְנַגְנָא שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אֲלָפִין וְחֲמִשׁ מְאָה וְחֲמִשִּׁין: (אונקלוס)

יונתן והוּוּ כָּל סְכוּמֵי שִׁית מְאָה וּתְלַת אֲלָפִין וְחֲמִשׁ מְאָה וְחֲמִשִּׁין: (תרגום יונתן)

[מז] והלויים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם: (פ)

אונקלוס וְלֹאֵי לְשִׁבְטָא דְאַבְהִתְהוֹן לָא אֲתַמְנִיאוּ בִּינְיהוֹן: [פ] (אונקלוס)

יונתן וְלֹאֵי לְשִׁבְטָא דְאַבְהִתְהוֹן לָא אֲתַמְנִיאוּ בִּינְיהוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא התפקדו. משני בנינים. כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו: (אבן עזרא)

הרמב"ן והלויים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם. הנה מתחלה ראה משה מדעתו שלא למנות הלויים מפני שנאמר לו (פסוק ד) ואתכם יהיו איש איש למטה וגו' כי לכל המטות הנמנים יהיו נשיאיהם ובעבור שלא מינה מבני לוי נשיא לא מנה אותם והנה משה מסופק בענין הלויים ולא ידע מה יעשה להם וכאשר השלים כל הפקודים בעם ונשארו הלויים לבדם פירש לו הקב"ה שלא ימנה אותם בתוך בני ישראל וימנה אותם לבדם כי יפקידם על משכן העדות ואמר (להלן ג יד) פקוד את בני לוי שיפקדם הוא לבדו בלא הנשיאים והוא קרא אהרן שיהיה עמו כי הוא נשיא השבט ההוא וכאשר היו נשיאי ישראל בשבטיהם כן יהיה נשיא הלויים בס ואולי זה טעם הנקוד על ואהרן (שם פסוק לט) כי לא היה הוא על פי ה' בפירוש ואחרי כן בפקודת הלויים על עבודתם ועל משאם קרא משה לנשיאי העדה שיהיו עמו כמו שנאמר (להלן ד מו) אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל את הלויים כי נכון הוא שיסכימו כלם ויראו בתקון המשמרות וגם שם חזר ואמר במקום אחר (להלן ד לו מה) אשר פקד משה ואהרן על פי ה' ביד משה שכבר רמז בנקוד כי אהרן היה עמו חובה שראה משה לעשות כן ונשיאי העדה רשות שקראם משה לנהוג בהם כבוד ובמסכת בכורות (ז) אמרו כי הנקודה על אהרן לרמוז שלא נמנה הוא במנין הלויים כלל (הרמב"ן)

אור החיים והלויים לא התפקדו וגו'. פירשתי למעלה (ב') כוונתו במאמר זה: (אור החיים)

ספורנו לא התפקדו. לא הופקדו על ידי הפוקדים ולא התפקדו מעצמם שלא הכינו עצמם כשאר העם להקהל ולהתיחס וזה היה קודם שיאמר האל יתברך למשה אך את מטה לוי לא תפקוד כי אמנם המתינו לראות מה יצוה ה' להם מאחר שלא הזכיר שבט לוי עם שאר השבטים באמרו ואתכם יהיו איש איש למטה: (ספורנו)

דעת זקנים והלויים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם. לפי שלא היה מנינם שוה שישראל נמנים מבן עשרים שנה והלויים מבן חדש ומבן שלשים שנה כדלקמן: (דעת זקנים)

[מח] וַיִּדְבֹר וְהָיָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:
 אונקלוס וּמְלִיל וְ? עִם מֹשֶׁה לְמִיָּמָר: (אונקלוס)
 יונתן וּמְלִיל וְ? עִם מֹשֶׁה לְמִיָּמָר: (תרגום יונתן)

[מט] אַךְ אֵת מִטֵּה לְוִי לֹא תִפְקֹד וְאֵת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס פָּרַם יָת שְׁבִטָא דְלוֹי לָא תִמְנִי וְיָת חֲשִׁבְנָהוֹן לָא תִקְבֵּל בְּגוּ בְנֵי

ישראל:

(אונקלוס)

יונתן פרם ית שבטא דלוי לא תמני וית חושבנהון לא תקבל פגו פני ישראל: (תרגום יונתן)

רפ"י אך את מטה לוי לא תפקד. כדאי הוא לגיון של מלך להיות (מ) נמנה לבדו, (במ"ר א, יב) דבר אחר, כפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר, אמר, אל יהיו אלו בכלל, לפי שהם שלי (נ) שלא טעו בעגל: (רפ"י)

שפתי חכמים (מ) כלומר שלא יהא מנינם מבן עשרים אלא מבן חודש ומעלה כיון שהם לגיון המלך חסודים הם הקטנים שיאלו מכלל נפל כמו יואל לבא בישראל: (נ) כי לפי טעם ראשון למה כתוב אך דהא כל אכין מיעוטין הן מקום הכי פירש דבר אחר והמיעוט הוא מגזירת בן עשרים שימותו במדבר. ואם תאמר היה לו למנהקט שלא טעו במרגלים שהרי מה שבמדבר מתו בשביל גזירת מרגלים היה. ויש לומר דגם הלויים טעו במרגלים רק בעגל לא טעו לכך לא נענשו שהרי אפילו ישראל לא נענשו אלא בשביל השני עבירות כמו שמוכיח רפ"י בפרשת שלח לך הואיל וכתוב תשאו את עונותיכם ולא נאמר תשאו עונותיכם אלא ודאי שתי עבירות של עגל ושל מרגלים והא דפרש"י לקמן בפרשת אלה הדברים שלא היו הלויים עמהם בשלוח מרגלים ואפי' בענה לא היו עמהם כמו שאפרש לקמן בעזרת השם ויש לומר מתחלה לענין השילוח לא היו עמהם אפילו בענה אבל בחזרתם כשאלו המרגלים והואיל דבת הארץ וישאו כל העדה את קולם ויבכו וגו' באותה כבייה היו גם שבו לוי שאמרו ולמה ה' מביא וגו' לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז וגו' ובזה יתורץ גם כן מה שמקשין העולם ואף אם היו נמנים מבן עשרים שנה כיון שלא חטאו לא יהיו בכלל הגזירה כי אין הערוד ממית אלא החטא ממית אלא ודאי שחטאו במרגלים מקום הכי לא נמנו וקל להבין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אך את מטה לוי. פירוש לא התפקדו כי השם צוה כן: ואת ראשם לא תשא. כללם כאשר פירשתי: (אבן עזרא)

אור החיים לא תפקוד וגו' לא תשא. פירוש בין על ידי כופר נפש בין שלא על ידי כופר נפש. ועיין מה שפירשתי בפרשת כי תשא:

עוד יכוין לומר שהגם שיבא לידך מספר של נשיאות ומעלה שהוא מספר הדגלים אף על פי כן **לא תשא**: (אור החיים)

ספורנו אך את מטה לוי. אף על פי שאמרתי שאו את ראש כל עדת בני ישראל והלויים מכללם להיות נמנים גם הם מכל מקום הם נבדלים משאר עם ישראל ראשונה בענין המנין שלא יהיה מספר אישיהם ולא סכום כולם עם השאר: **לא תפקוד**. לא יהיה מספר אישיהם מבן כי ולמעלה כמו שהיה מספר שאר העם: **ואת ראשם לא תשא**. כשתעשה סכום כל פקודי השבטים לא יכנס בו סכום שבט לוי: (ספורנו)

כלי יקר אך את מטה לוי לא תפקוד וגו'. אם לא יפקוד אותם פשיטא שלא יקבל סכום מנינם מה ת"ל ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל. ומה היה המקרא חסר באמרו אך את מטה לוי לא תפקוד בתוך בני ישראל. ולפי מה שפירש"י בסמוך שהיה המנין על פי ה' כי השכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצא מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל, נוכל לומר שבתוך בני ישראל האמור אינו מוסב כ"א על ואת ראשם לא תשא. כאילו אמר אך את מטה לוי לא תפקוד כלל אפילו שלא בתוך בני ישראל וכל אך למעט בא, כך בא למעט ולומר דווקא אתה לא תפקוד אותם לבדך אבל בצירוף השכינה והבת קול תפקדם לכך נאמר פקוד את בני לוי. היינו ע"י השכינה אבל אתה לבד לא תפקדם, ומדסמך לזה ציווי ואתה הפקד את הלויים על משכן העדות נראין הדברים שבכ"מ שהזכיר שאו, נשא, כי תשא, הכל הוא לשון מעלה ונשיאות ראש הנראה בנספרים ביתר שאת על זולתם כי כל דבר חשוב וספון יש לו מספר.

ובזה ראיתי לתרץ הרבה שינויים, כי בישראל נאמרו ב' הלשונות שאו את ראש. ואח"כ אמר תפקדו אותם לצבאותם, ובלויים לא הזכיר כ"א לשון פקידה פקוד את בני לוי. ובבכורות חזר והזכיר שניהם פקוד כל בכור וגו' ושא את מספר שמותם. ואצל בני קהת וגרשון הזכיר לשון נשא ולא אצל מררי, וזה לפי שהפקידה היינו המספר ושא היינו לשון נשיאות המעלה אשר ישראל היו צריכין לזה להראות חיבתן נגד כל האומות שנמשלו לקש שאין לו מספר, אבל הלויים אין צורך להם להראות התנשאותם ע"י המספר כי בלאו הכי יש להם נשיאת ראש במה שעשאים הקב"ה פקידים על ביתו הקדוש לכך אמר אחר ואת ראשם לא תשא וגו'. ואתה הפקד את הלויים לומר לך שמצד שנעשו פקידים יש להם נשיאות זולת המספר שבתוך בני ישראל כי לגיון מלך המה וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה', אבל הבכורים שנפסלו מן העבודה ע"י מעשה העגל הוצרכו לנשיאת ראש ע"י המספר לכך פרט אצלם שניהם. ומ"ש לשון נשא אצל בני קהת ובני גרשון היינו ליתן להם נשיאות ראש כנגד בני מררי כי עבודת שניהם יותר מקודשים ממשא בני מררי ע"כ לא הזכיר נשא אצל בני מררי. (כלי יקר)

דעת זקנים אך את מטה לוי לא תפקוד וגו'. להוציאם מן הגזרה לפי שצפה הקב"ה שעתידין ישראל להכעיס לפניו ולגזור עליהם במדבר הזה יפלו פגריכם לפיכך לא רצה הקב"ה למנותם עם ישראל: (דעת זקנים)

[ג] ואתה הפקד את הלויים על משפן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו המה ישאו את המשפן ואת כל כליו והם ישרתהו וסביב למשפן יחנו: (אונקלוס)

אונקלוס ואת מני ית לואי על משפנא דסהדותא ועל כל מנוהי ועל כל די יה אנון יטלון ית משפנא וית כל מנוהי ואנון ישמשנה וסחור סחור למשפנא ישרון: (אונקלוס)

יונתן ואת מני ית לואי על משפנא דסהדותא ועל כל מנוי ועל כל דיליה הינון יטלון ית משפנא וית כל מנוי והינון ישמשוניה וסחור סחור למשפנא ישרון: (תרגום יונתן)

רש"י ואתה הפקד את הלויים. כתרגומו מני, לשון מנוי סררה (ס) על דבר שהוא ממונה עליו, כמו ויפקד המלך פקידים (אסתר ב, ג): (רש"י)

שפתי חכמים (ס) ואם תאמר למה פירש כתרגומו שלא תאמר הפקד לשון מנין מאי מתורץ בזה שהרי אף על לשון מנין מפרש התרגום מני. ויש לומר שכל מקום שמתרגמינן מני על לשון מינוי סררה הגו"ן של מני דגושה וכאן נמי הגו"ן דגושה שמע מינה שהוא לשון מינוי סררה אבל כשהגו"ן של מני אינה דגושה הוא לשון מנין. ועוד יש לומר לכך פרש"י כתרגומו לפי שמלת פקוד הוא גם לשון זכרון כמו וה' פקד את סרה ופעמים שהוא לשון חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש לכך פרש"י כתרגומו מני לאפוקי אותן ב' פירושים של זכרון או של חסרון. ואין לומר דלמא הוא לשון מנין לכך פרש"י כמו ויפקד פקידים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואתה הפקד את הלויים. באר למה לא התפקדו כי פקודת המשכן עליהם על כן לא יצאו בצבא: **משכן העדת**. הוא אהל מועד והמשכן לארון ששם העדות: **ועל כל כליו**. כמנורה והשלחן והמזבחות: **ועל כל אשר לו**. הם כלי הכלים: **המה ישאו**. הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו: (אבן עזרא)

בעל הטורים הפקד. ב' במסורה הכא ואידך הפקד עליו רשע וזהו שאמרו אין אדם נעשה שוטר מלמטה אלא אם כן נעשה רשע מלמעלה וזה הוא הפקד את הלויים שנעשו שוטרים הפקד עליו רשע: (בעל הטורים)

ספורנו ואתה הפקד. שנית. יהיו נבדלים משאר העם בענין הפקידות כי להם בלבד תהיה פקודת הקודש: (ספורנו)

[נא] ובנסע המשכן יורידו אתו הלויים ובחנת המשכן יקימו אתו הלויים והזר והקרב יומת:

אונקלוס ובמטל משכנא יפרקון יתה לויאי ובמישרי משכנא יקימון יתה לויאי וחלוני דיקרב יתקטיל: (אונקלוס)

יונתן ובמיטל משכנא יפרקון יתיה לויאי ובמישרי משכנא יקימון יתיה לויאי וחילוני דיקרב יתקטיל באישא מצלהבא מן קדם יי: (תרגום יונתן)

רש"י יורידו אותו. כתרגומו יפרקון, (ע) כשצאין ליסע במדבר ממסע למסע, היו מפרקין אותו מהקמתו (פ), ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם, ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודתם (ס) זו: יומת. בידי (ה) שמים: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) פירש שם מפרקין אצרי המשכן ומפרידין אותו ממקום חבורן ומעמידין כל אחד לצדו. לא יורידו ממקום גבוה למקום נמוך כמוזן מלשון ירידה: (פ) ק"ל על מה דכתיב בנסוע המשכן וכי המשכן נוסע והלא מסייעין אותו האנשים ועוד קשה והא קודם הנסיעה היו מפרקין ובקרא משמע דבשעת נסיעה היו מפרקין ועל זה פירש כשצאו ליסע דהנסיעה קאי על האנשים וכו' ואמר ונושאין אותו וכו' שלא תאמר ההורדה לצדה חובת הלויים ולא המשא ואף על פי שלא נזכר כאן בקרא משאם סמך על סוף הפרשה וכמו שפירש בפרשת נשא: (ס) והוא פריקה והקמה ראונו לתרץ והרי כבר הזהיר הכתוב כמה פעמים שכל הקרב לעבודת מזבח או הנכנס להיכל יומת לכך פירש לעבודה זו שהיא פריקה והקמה לא לקריבת המזבח: (ה) ואם תאמר מנא ליה לרש"י הכי דהא כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק ויש לומר דרש"י בעלמו מפרש זה בסמוך כמה דכתיב ולא יהיה קלף וגו' שזו היא מיתה בידי שמים כמו שמצינו בקרא כי ילא הקלף וסם היתה מיתה בידי שמים ועיין לעיל בפרשת אמור: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ובנסוע המשכן יורידו אותו. להסיר הבריחים והעמודים ובחנותו הם יקימוהו: והזר. מבני לוי ואם הוא ישראל יומת ובית דין

ימיתוהו :

(אבן

עזרא)

[נב] וַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל דָּגְלוֹ לְצַבָּאתָם :

אונקלוס וַיִּשְׁרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גִּבֹר עַל מִשְׁרוֹהֵי וּגְבַר עַל טְקִסָּה לְחִילֵיהוֹן :
(אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גִּבֹר עַל בֵּית מִשְׁרוֹי וּגְבַר עַל טְקִסָּיה לְחִילֵיהוֹן :
(תרגום יונתן)

רש"י וְאִישׁ עַל דָּגְלוֹ. כְּמוֹ שֶׁהַדְּגָלִים סְדוּרִים בְּסֵפֶר זֶה, שֶׁלֹּא שָׂבְטִים לְכָל דָּגֵל:
(רש"י)

אבן עזרא וטעם וחנו בני ישראל. כשיחנו בני ישראל: איש על מחנהו. הטעם כל שבט: וטעם איש על דגלו. שלא יתערב שבט דגל עם שבט דגל:
(אבן עזרא)

[נג] וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא יִהְיֶה קֶצֶף עַל עֵדֻת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשִׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדֻת :

אונקלוס וְלוֹאֵי יִשְׁרוּן סְחוּר סְחוּר לְמִשְׁכְּנָא דְסִהְדוּתָא וְלֹא יְהִי רוּגְזָא עַל פְּנֵישְׁתָּא דְבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּטְרוּן לִינְאֵי יַת מִטְרַת מִשְׁכְּנָא דְסִהְדוּתָא : (אונקלוס)

יונתן וְלִינְאֵי יִשְׁרוּן חֲזוֹר חֲזוֹר לְמִשְׁכְּנָא דְסִהְדוּתָא וְלֹא יְהִי רוּגְזָא עַל פְּנֵישְׁתָּא דְבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּטְרוּן לִינְאֵי יַת מִטְרַת מִשְׁכְּנָא דְסִהְדוּתָא : (תרגום יונתן)

רש"י וְלֹא יִהְיֶה קֶצֶף. אִם תַּעֲשׂוּ כַּמְנוּתֵי לֹא יִהְיֶה קֶצֶף, וְאִם לֹא, שִׂיכְנֹסוּ זָרִים בְּעַבְדוּתָם זֶה, יִהְיֶה קֶצֶף. (ו) כְּמוֹ שֶׁמֵּלִינוּ בְּמַעֲשֵׂה (ז) קָרַח כִּי יָלַח הַקֶּצֶף וּגְו' (במדבר יז, יא): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) יש מקשים דהא כל התורה נאמרה כללות ומכלל הן אתה שומע לאו. ויש לומר דרש"י צא לפרש שלא נטעה לומר דהא דכתיב ולא יהיה קצף דקאי אדם מיך ליה וחנו בני ישראל וגו' והלויים יחנו וגו' לכן פירש אם תעשו ואם לא תעשו וכו' קאי אעבודת משכן פריקה וטעינה והקמתו כמו שמלינו גבי קרח מלאתי: (ז) רש"י פירש זה משום פירוש דלעיל שפירש יומת בידי שמים שאל תקשה מנא ליה לכן הביא מעשה

אבן עזרא והלויים יחנו סביב. פיי הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כעוזא שנגע בארון ושם כתוב ויחר אף ה' בעוזא: וטעם על עדת בני ישראל. אחד מעדתם וכן ויקבר בערי גלעד עיר בן אתונות ורבים כמוהם: ושמרו הלויים. מצוה עליהם לשמור המשכן: (אבן עזרא)

הרמב"ן והלויים יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף. אע"פ שנאמר זה במשכן בהיותו בין הדגלים במדבר הוא מצוה לדורות גם במקדש כי מכאן תקנו המשמרות וטעם ושמרו הלויים את משמרת משכן העדות שישמרו אותו בלילה וילכו סביב המשכן כמו שאמרו (ספרי קרח קטז) הכהנים שומרים מבפנים והלויים מבחוץ והם כלם כשומרים לראש המלך כך שנינו בברייתא של שלשים ושתיים מדות מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד וכו' כיוצא בו משפחות בני קהת יחנו וגו' (להלן ג כט) משפחות בני הגרשוני יחנו על ירך המשכן ימה (שם פסוק כג) ונשיא בית אב למשפחות מררי וגו' על ירך המשכן יחנו צפונה (שם פסוק לה) אבל לא שמענו שצוהו הקב"ה שיעשה את בניו כ"ד משמרות והיכן שמענו אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו ה' אלהי ישראל (דהיי"א כד יט) למדנו שהיתה מצוה זו ביד משה ואהרן ושנינו עוד במסכת תמיד (פ"א מ"א) בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש ואמרו בגמרא שלה (כו) מנא הני מילי אמר אביי דאמר קרא (להלן ג לח) והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה והדר אהרן ובניו שומרים משמרת המקדש אהרן בחד מקום ובניו בשני מקומות וכו' כדאיתא התם למדנו שהן מצות לדורות ואינם במשכן בלבד והפסוקים בדברי הימים (א כג-כו) מפורשים בענין המשמרות וכל התקון (הרמב"ן)

ספורנו והלויים יחנו סביב. שלישית. יהיו נבדלים משאר העם כחנייתם שהם בלבד יחנו סביב למשכן והשאר יחנו איש על דגלו: (ספורנו)

[נד] וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה בְּן עֲשׂוֹ: (פ)

אונקלוס וַעֲבָדוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פִקִּיד יְיָ יְת מֹשֶׁה בְּן עֲבָדוּ: [פ] (אונקלוס)

יונתן וַעֲבָדוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דְּפִקִּיד יְיָ יְת מֹשֶׁה הַיְכָדִין עֲבָדוּ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויעשו בני ישראל. שלא נגעו במשכן לעולם: (אבן עזרא)

במדבר פרק-ב

[א] וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יֵי עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהֱרֹן לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יֵי עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהֱרֹן לְמִימָר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם אל משה ואל אהרן. בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא
הקהתים בכתף: (אבן עזרא)

[ב] אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֶתֶת לְבַיִת אֲבֹתָם יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל מוֹעֵד יִחַנוּ:

אונקלוס גְּבַר עַל טְקִיסָה בְּאֶתְוֹן לְבַיִת אֲבֹתָהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְלַקְבֵּל
סְחֹר לְמִשְׁכַּן זְמָנָא יִשְׁרוֹן: (אונקלוס)

יונתן גְּבַר עַל טִיקְסִיָּה בְּאֶתְוֹן דְּמִסְתַּמְנִין עַל טִיקְסִיָּהוֹן לְבַיִת אֲבֹתָהוֹן
יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְלַקְבֵּיל סְחֹר לְמִשְׁכַּן זְמָנָא יִשְׁרוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י באתת. כל דגל יהיה לו אות, מפה כבועה תלויה בו, (ת) כצעו של זה לא כלצעו של זה, צבע כל אחד כגוון אצנו הקבועה בחשן, ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר, באותות לבית אבותם, באות שמסר להם יעקב אביהם (א) כשנשאורו ממאריס, שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר כוּם (בראשית ג, יב), יהודה ויששכר וזבולון ישאורו מן המזרח, ורחובן ושמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא (במדבר יב) צפרשה זו: מנגד. מרחוק מיל, כמו שנאמר ביהושע אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה (יהושע ג, ד), שיוכלו לבא בשבת. משה ואהרן ובניו והלוים, חונים בסמוך לו: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) ופירוש לבית אבותם הם שמות אבותם המפותחים בחושן ולפי שפירש זה דחוק שפירש על לבית אבותם לכן אמר דבר אחר וכו' ולפירוש דבר אחר קשה מלת דגלו באותות לבית אבותם לכך כריך גם

לטעם ראשון: (א) פירוץ ולפי זה צריך לומר דגל לשון קביעה כמו ודגלו עלי אהבה כלומר וכל דגל היה גבי קביעתו. מלאתי: (ב) ואם תאמר לעיל צפרקת יתרו פירש"י נגד ההר למזרחו כל מקום שאתה מולא נגד פנים למזרח ומשמע אפילו סמוך. ויש לומר דכאן כתיב סביב לאהל מועד יחנו אם כן אי אפשר שיהיו כולם נגד מזרח לכן פרש"י לשון רחוק. ועוד מלאתי מגזירה שזה למד נאמר כאן מנגד ונאמר להלן ותקב מנגד הרחק מה להלן רחוק אף כאן רחוק מיל הם אלפים אמה שיוכלו לבא בצבת: (ספתי חכמים)

אבן עזרא באתת. סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאים ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא: מנגד. רחוק: (אבן עזרא)

הרמב"ן איש על דגלו באתת. כל דגל יהיה לו מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כעין אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך כל אחד מכיר את דגלו לשון רש"י וכתב ר"א סימנים היו בכל דגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם ומצוירים עליו דודאים ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב (בראשית מט ט) ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שורו (דברים לג יז) ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא והיה אהל מועד בתוך האמצע ומחנה הלויים סביביו בתוך המחנות כענין שהוזכר בספר יצירה והיכל קודש מכוון באמצע והנה הפאות תחלתן מן המזרח כמהלך השמש ואחריו הדרום ואחריו המערב ואחריו הצפון ושמו דגל יהודה במזרח כי הוא נוסע בראשונה שהוא הנגיד כמו שצוה ה' (שופטים א ב ושם כ יח) יהודה יעלה בתחלה וראובן בדרום לכבוד הבכורה והנה שני הדגלים הסמוכים היו ללאה עם בכור שפחתה הנולד על ברכיה ודגל אחד לבני רחל במערב ודגל בני השפחות בצפון אחרונים ועוד ראיתי במדרש (במדב"ר ב ט) וכשם שברא הקב"ה ארבע רוחות בעולם כך סבב לכסאו ארבע חיות ולמעלה מכלן כסא הכבוד וכנגדן סדר הקב"ה הדגלים למשה אמר לו מזרח שממנו יוצא אור לעולם יהא כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה ועליו מטה זבולן שהוא בעל עשירות כמה דכתיב (בראשית מט יג) זבולון לחוף ימים ישכן כמו שנאמר (דברים לג יט) כי שפע ימים ינקו יסעו בראשונה כמו שנאמר (מיכה ב יג) ויעבר מלכם לפנייהם וה' בראשם דרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם יהא כנגדו ראובן שהוא בעל תשובה והתשובה מדה טובה ורחמיו של הקב"ה באין לעולם בשעה שעושין תשובה ועליו גד שהוא בעל גבורה ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון באמצע לכפר עליו ושניים יסעו שהתשובה היא שניה לתורה מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן אפרים ומנשה ובנימין ושכינה לעולם במערב בגבול בנימן שנאמר (דברים לג יב) לבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו ושלישים יסעו נאה לתורה ולתשובה גבורה כדי

שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו צפון משם החשך יוצא לעולם וכנגדו שבט דן למה שהוא החשיך העולם בע"ז שעשה ירבעם שנאמר (מלכים א' יב כט) ואת האחד נתן בדת ועליו שבט אשר להאיר את החשך שנאמר (דברים לג כד) וטובל בשמן רגלו ועליו שבט נפתלי שהוא בעל ברכה לאחרונה יסעו שכל מי שעובד ע"ז הולך לאחור ולא לפניו ועוד דורשים שם כנגד ארבע מחנות המלאכים וכו' שם במדרש היה הכל בחכמה וכבוד וגדולה לישראל ולכך יזכיר הכתוב הכל בפרט (הרמב"ן)

בעל הטורים **איש על דגלו באתת.** שיעקב רמז להם מי יהיה ראש דגל שכל מי שדבר עמו לנוכח היה ראש דגל כמו ראובן בכורי אתה. יהודה אתה יודוך. יוסף מאל אביך ויעזרך. דן לישועתך קויתי ה': **מנגד סביב לאהל.** בגימטריא לאלפים אמה: **סביב לאהל מועד יחנו והחנים.** לומר כשם שחנייתן למעלה ד' דגלים סביב לכסא הכבוד כך היה למטה ד' דגלים סביב למשכן וזהו איומה כנדגלות וזהו ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן תורה הדגלים של מעלה ונתאוו לאותן הדגלים וזה הוא ובשם אלהינו נדגול: (בעל הטורים)

כלי יקר **איש על דגלו באותות לבית אבותם.** מצינו בכמה מדרשים (במ"ר ב.ב.ו.) המגדילים מאד ענין הדגלים ודרשו עליהם פסוק ובשם אלהינו נדגול (תהלים כ.ו.) שבשעת מ"ת ראו ישראל את המלאכים דגלים ונתאוו להיות דגלים כמותם ובפסוק (שיר ו.ו.) מי זאת הנשקפה כמו שחר. דרשו (במ"ר ב.ד.) שהיו האומות מסתכלין במעלתן של ישראל והיו תמהים כו' ואומרים שובי שובי השולמית. הדבק בנו ובא אצלנו ונעשה ממך דוכסים והגמונים וישראל משיבין מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים (שם ז.א.) ר"ל מה גדולה אתם נותנים לנו שמא גדולה אתם יכולין לתת לנו כמו שנתן אלהינו דגל מחנה יהודה מזרחתה כו'. וכל משכיל יפלא בעיניו מה קול המולה זו, ומדוע קול הקריה הומה (מלכים א' א.מא) ע"ז, ומה יקר וגדולה נעשה בישראל עד אשר התאוו להם כל כך.

והקרוב אלי לומר בזה, שעיקר חשקם של ישראל היה להראות לכל העמים כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם, ועל ידי זה ישאו דגל הרוממות והנצחון בכל ד' רוחות העולם כי על ידי שהם מסובבים בכל ד' רוחות והשכינה והארון באמצע תל שהכל פונין אליו, יראו כל העמים כי ילכו בשם ה' וזה האות אשר אליו יישירו עיני כל השוכנים בעיגול סביב, כאמרו רז"ל (תענית לא. עיי"ש) לעתיד יעשה הקב"ה לצדיקים מחול בג"ע וכבודו ית' באמצע שנאמר (ויקרא כו.יב) והתהלכתי בתוכם. כי כל הפניות שהצדיקים פונין הכל הוא מול פני השכינה וכן בעה"ז. וזה אות הדגל כי הוא סימן הנצחון במלחמה ודגל זה הוא בשם ה' כי לא בחרבם ירשו ארץ כי בשם ה', וכן המלאכים ע"י שהם סובבים כסא כבודו ית' מוראם על כל הנמצאים כמ"ש איומה כנדגלות. (שיר ו.ו.) כי ע"י סיבוב זה תהיה מוראם על כל האומות כמו המלאכים שהכל יראים מהם, ועל דגלים אלו הובטח יעקב שנאמר בו (בראשית כח.יז) ופרצת ימה גוי'. לכך נאמר איש על

דגלו באותות. היינו באותות שמסר להם אביהם יעקב כו' כי במראה נראה אליו ענין הדגלים בפסוק ופרצת ימה וגו'. לכך מתחיל המזמור (בתהלים כ.ב-ו) ישגבך שם אלהי יעקב וגו'. ועי' אמר ובשם אלהינו נדגול. לישא דגל הרוממות והנצחון בכל ד' רוחות בשם אלהינו, לכך אמרו מה תחזו בשולמית וגו'. כי נצחון שלכם הוא נצחון אנושי וכל זה אינו שוה למחולת המחנים. המורה על נצחון אלהי, כי המה כרעו ונפלו. כי הדבר בספק אם מנצחים ואנחנו קמנו ונתעודד. כי בודאי נוצחים כל הלוחמים בשם ה', ועוד שהעיקר חסר אצליכם דהיינו מראה כבוד ה' הוא האות אשר אליו יישירו כל השוכנים סביב המרכז לכך נאמר באותות. כדי להיות להם השכינה אות אשר נגדו יישירו עפעפיהם. (כלי יקר)

ג וְהַחֲנִים קִדְמָה מְזַרְחָה דָּגְל מַחְנֶה יְהוּדָה לְצַבְאָתְם וְנָשִׂיא לְבְנֵי יְהוּדָה נְחֻשׁוֹן
בְּן עַמִּינָדָב:

אונקלוס וְדִי שְׁרֹן קִדּוּמָא מְדִינְחָא טַקֵּס מְשָׁרִית יְהוּדָה לְחִילִיָּהוֹן וְרַבָּא לְבְנֵי יְהוּדָה נְחֻשׁוֹן בְּרַ עַמִּינָדָב: (אונקלוס)

יונתן מְשָׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל הָוּה אֹרְכָא תְּרִיסָר מִילִין וּפּוּתְיָהּ תְּרִיסָר מִילִין וְדִישְׁרֹן קִדּוּמָא מְדִינְחָא טַיִקֵּס מְשָׁרִיתָא יְהוּדָה לְחִילִיָּהוֹן בְּאַרְבַּעֵי מִילִין מְרַבְּעִין וְטַיִקֵּסִיָּהּ הָוּה מִמִּילַת תְּלַת גּוּוּנִין כָּל קָבִיל תְּלַת מְרַגְלִיתָא דְבַחוּשָׁנָא סְמוּקָא וְיָרוּקָא וּבְרוּקָא וּבִיָּה חֲקִיק וּמְפָרֵשׁ שְׁמַתַּת תְּלַת שְׁבִטָא יְהוּדָה יִשְׁשָׁכֵר וְזָבוּלוֹן וּבְמַצִּיעוּתִיָּהּ כְּתִיב יְקוּם יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן סְנַאָף וְיִעַרְקוּן בְּעָלֵי דְבָבָד מִן קְדָמָד וּבִיָּה הָוּה חֲקִיק צוּרַת בְּרַ אַרְיָוֹן מְטוּל דְרַבָּא לְבְנֵי יְהוּדָה נְחֻשׁוֹן בְּרַ עַמִּינָדָב: (תרגום יונתן)

רש"י קדמה. לפנים הקרויה קדם, ואיזו, זו רוח (ג) מזרחית, והמערכ קרוי
אחור: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) ואם תאמר מנא ליה לרש"י ומפרש דמערכ קרוי אחור אם כן שמע מינה דקדם הוא מזרח. (הק"מ) פירוש אחר שה"א צסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה ופירוש קדם פנים יחוייב שיהיה פירוש קדמה לפנים ותיבת מזרחה גם כן הוא למזרח: (גור אריה) ואם תאמר דלמה ליה למכתב בקרא כפל לשון קדמה מזרחה ונראה שהכתוב מגיד לכך מפני שיהודה היה מלך ויש לו לתת לו אותו כל שהוא חשוב יותר לכך קרוי מזרח לשון תחלה וקדימה ואי הוה כתוב מזרחה או קדמה לחוד לא הוה ילפינן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא קדמה. מזרחה. תחלת. מזרח: (אבן עזרא)

אור החיים **והחונים וגו'.** אמד **והחונים** בתוספת וא"ו, לצד שקדם מצות חנייה סביב למשכן הוסיף להתנות סדרן: (אור החיים)

כלי יקר **והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה.** טעם לסדר הדגלים על זה האופן כבר דברו בו הראשונים איש לפי שכלו, והקרוב אלי לומר בזה שהם על סדר ד' מדריגות הכוללים כל שלימות אנושי והם קנין החכמה, ואחריה קנין המדות, ואחריהם קנין הגבורה, ואחר כולם קנין העושר, כי כך סדרם הרמב"ם ורז"ל אמרו (נדרים לח.) אין השכינה שורה כ"א על חכם, עשיר, גבור, ועניו, כי הענוה ראש לכל המדות ע"כ הדגלים אלו שבאו להשראת השכינה אשר בתוכם סדרם ע"ז האופן איש איש על מעלתו לומר לך ראויין אלו שתשרה עליהם השכינה כי כל ד' מעלות אלו נמצאו בהם.

יהודה יששכר זבולון ראשונה יסעו, כי מהם תצא תורה ע"כ נאמר כפל קדמה מזרחה להורות כי מהם תצא אור התורה כי ביהודה נאמר (בראשית מט.ו.) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. אלו ראשי גליות ונשיאי א"י (סנהדרין ה. עיי"ש) ואין מחוקק אלא תורה שנאמר במשה (דברים לג.כא) כי שם חלקת מחוקק ספון. וכתוב (משלי לא.ה) פן ישתה וישכח מחוקק. והחונים עליו מטה יששכר שנאמר בו (ד"ה א' יב.לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. מטה זבולון. שנאמר בו (שופטים ה.יד) ומזבולון מושכים בשבט סופר. ועוד שיהיה מחזיק ידי יששכר וע"כ לא אמר ועליו מטה זבולון, כי לא רצה לעשותו טפל למטה יששכר להורות שהלומדה והמחזיק בלומדיה שקולים המה, ונאמר בהם ראשונה יסעו. כי להם משפט הראשית במלחמה כי מלחמתן של ישראל אינן בחרב וחנית כי אם צריכין להיות חמושים מזוינים בה' חומשי תורה שנחלקו לז' ספרים דהיינו מזוינים, והיא כלולה במספר כ"ז אותיות כמספר ר"ת של יהודה יששכר זבולון לומר לך שזכות התורה מסייעתן במלחמה והם ראש דגל המורה על הנצחון.

דגל מחנה ראובן שמעון גד תימנה, שנקרא דרום על שם דר רום שהשמש דר ברומו כך כל הנכנע בטבע לסוף הקב"ה מגביהו וההכנעה ראש לכל המדות הטובות, ומדה זו היתה אצל ראובן כי הוא הודה ולא בוש במעשה בלהה כארז"ל (עיי' סוטה ז.) מי גרם לראובן שיודה כו' כמו שמביא רש"י פר' וזאת הברכה (לג.ז.) וזה נמשך מן מדת הענוה כי כל גבה רוח הוא בוש מלהודות על האמת. ומן שמעון היו מלמדים וסופרים ועניים אשר בהם ההכנעה מצויה יותר מבזולתם, וכן גד היה בעל צדקה שנאמר בו (דברים לג.כא) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, ר"ל כי משפטיו דהיינו עפ"י שורת המשפט לא היה צריך לילך כ"א עם ישראל ולא בראש החלוץ ועל צד הצדקה הלך לפניהם כצדקת ה' ההולך לפני מחנה ישראל וכדי שלא תאמר שמא מחמת גובה לבם הלכו בראש ת"ל (בראשית מט.יט) גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב. הגדוד הלך בענוה כעקב זה המורה על גדר הענוה

דגל מחנה אפרים מנשה ובנימין ימה ושלשים יסעו. כי מעלת הגבורה שלישית וכתוב בהם (תהלים פ.ג) לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך וגוי'. כי יוסף בכור שור. אשר לו הכח והגבורה, ובנימין זאב יטרף. וקנין זה הולך ופוחת כי מיום ליום תש כחו של אדם מצד התכת הליחה השרשית כי יום המות מתחיל מיום הולדו ע"כ חנייתם לרוח מערבי כי באותו רוח השמש הולך וחסר.

דגל מחנה דן אשר נפתלי צפונה. אשר משם זהב יאתה ושלשתן היו בעלי עושר שנאמר (בראשית מט.כ) מאשר שמנה לחמו וכתוב (דברים לג.כג) נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' היא תעשיר. ושבת דן עשה עגלי זהב בעבור רוב זהב שהושפע להם, וע"כ היה מאסף לכל המחנות. וקנין זה הפחות שכולם לכך נאמר בו לאחרונה יסעו ופניית כולם אל השכינה שבאמצע כי כולם כאחד טובים כשמשמשין בהם לש"ש. ויהודה ראש דגל כי הוא מלך ונקרא גור אריה. ע"כ דינו לילך בראש במלחמה וכן דן גור אריה. הלך באחרונה כי עיקר המלחמה פנים ואחור, וראובן בכור ראש דגל, וכן אפרים ראש דגל כי יוסף הבכור. (כלי יקר)

[ד] וַיִּצְבְּאוּ וַיִּפְקְדוּהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְיָשׁוּ מֵאוֹת:

אונקלוס וְחִילִיָּהּ וּמְנַגְיָהוֹן שְׁבַעִין וְאַרְבָּעָה אֶלְפִין וְשִׁית מֵאָה: (אונקלוס)

יונתן וְחִילִיָּהּ וְסִכּוּמָהוֹן דְּשִׁבְטֵיָא שׁוּבְעִין וְאַרְבָּעָה אֶלְפִין וְשִׁית מֵאָה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וּפְקוּדֵיהֶם. אוּ וּפְקוּדֵיוֹ. אין הפרש ביניהם: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם וצבאו ופקודיהם. ו כל הפקודים למחנה יהודה וכן כלם הם דברי ה' אל משה נמשך אל וידבר ה' אל משה ואל אהרן (פסוק א) כי לא מנאו עתה פעם אחרת וכן טעם "אלה פקודי בני ישראל" (פסוק לב) בעבור שאמר (שם) כל פקודי המחנות לצבאותם והזכיר כל זה להודיע שמימי המנין ועד שנתקנו המחנות וחנו כן לדגליהם וכן נסעו לא נפקד מהם איש וזה מעשה נס שיהיו עשרים יום שלא ימות אחד מכל העם הגדול הזה (הרמב"ן)

[ה] וְהַחֲנִים עָלָיו מִטָּה יִשְׁשָׁכָר וְנָשִׂיא לְבִנֵי יִשְׁשָׁכָר נִתְנָאֵל בֶּן צוּעָר:

אונקלוס וְדִי שְׁרֹן סְמִיכִין עָלוּהִי שְׁבַטָא דְיִשְׁשָׁכָר וְרָבָא לְבִנֵי יִשְׁשָׁכָר נִתְנָאֵל בֶּן צוּעָר: (אונקלוס)

יונתן וְדִישָׁרֹן סְמוּכִין לִיהֵ שְׁבֵטָא דִישַׁשְׁכָּר וְרַבָּא דְהוּהּ מְמַנִּי עַל חֵילוֹת שְׁבֵטָא דְבְנֵי יִשְׁשַׁכָּר נְתַנְיָאֵל בְּרַ צוּעָר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא והחוננים עליו. כמו עמו והם אחריו וקודם השלישי: (אבן עזרא)

יז וַצָּבָאוּ וּפְקֻדָיו אַרְבַּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת:

אונקלוס וחילה ומנגוהי חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה: (אונקלוס)

יונתן וחילה וסכומהון דשבטיא חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה: (תרגום יונתן)

יח מִטָּה זְבוּלֹן וְנָשִׂיא לְבִנֵי זְבוּלֹן אֶלְיָאֵב בֶּן חֲלוֹן:

אונקלוס שבטא דזבולון ורבא לבני זבולון אליאב בר חלון: (אונקלוס)

יונתן שבטא דזבולון ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דבני זבולון אֶלְיָאֵב בֶּן חֲלוֹן: (תרגום יונתן)

בעל הטורים מטה זבולון. ולא אמר ומטה כדרך שאומר באחרים לפי שזבולון היה מפרנס ליששכר וראיתי בתנחומא הטעם שלא אמר ומטה בזבולון כמו שאמר בכולן ללמדך שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר לפיכך לא רצה הכתוב לעשותו טפילה לו לומר ששכרו גדול כמותו וכן הוא אומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וכתוב כי בצל החכמה בצל הכסף לכן חשוב הכל כמטה אחד וכאילו אמר יששכר מטה זבולון: (בעל הטורים)

יח וַצָּבָאוּ וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת:

אונקלוס וחילה ומנגוהי חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה: (אונקלוס)

יונתן וחילה וסכומיהון דשבטיה חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה: (תרגום יונתן)

יט כָּל הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מֵאֵת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת לְצַבָּאתָם רֵאשֵׁנָה יִסְעוּ: (ט)

אונקלוס כל מנגינא למשרית יהודה מאה ותמנן ושתא אלפין וארבע מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין: (אונקלוס)

יונתן כָּל מְנַיִנְיָא לְמִשְׁרִית יְהוּדָה מְאָה וְחֲמִשִּׁין וְתַמְנֵן אֶלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה
לְחִילוֹתָהוֹן בְּקַדְמֵיתָא נְטִלִין : (תרגום יונתן)

רש"י ראשונה יסעו. כשרואין הענן מסתלק, (ד) תוקעין הכהנים
בחלוצרות, ונוסע מחנה יהודה תחלה. וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן, (ה)
הלויים והעגלות באמצע, דגל יהודה במזרח, ושל ראובן בצד, ושל אפרים
במערב, ושל דן בצפון: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) דק"ל והיאך היו יודעין שיסעו שיהיו הם ראשונים
בנסיעה ואין לומר שצרכונם יסעו דהא כתיב על פי ה' יסעו. ועל זה
פירש כשרואים וכו' כתב הר"ם ויש לתמוה למה השמיט רש"י זכרונו
לצרכה מאמר משה קומה ה' וגו' ולא הזכיר רק סילוק הענן ותקיעת
חלוצרות. ונראה לי דרש"י לא בא לפרש אלא היאך היו יודעין שיכינו את
עלמין ליסע ומפרש בזה היו יודעין כשרואין וכו' אבל הנסיעה האמתית
דהיינו ההליכה לא היה עד שאמר משה קומה ה' והא דכתיב בקרא
ראשונה יסעו פירושו ראשונה היו מכינים את עלמם לנסוע ואכתוב עוד
מזה בפרשת בהעלותך אם יראה ה' (נחלת יעקב) ואני אומר דאשתמיטתיה
דהא הרב הביא גם הברייתא בפרשת בהעלותך בפסוק על פי ה' יסעו
וגם הא דעל פי שלשה היו נוסעים וכו' עיין שם: (ה) כמאן דאמר כתיבה
הלכו ופירש מאסף לכל המחנות דכתיב גבי דן פירוש שכל מי שהיה מאבד
דבר מאותם המחנות שכבר נסעו היה מחזיר להן. אבל אינו ר"ל שהיה
דגל מחנה דן האחרון מכל הדגלים כמאן דאמר כקורה היו הולכין: (שפתי
חכמים)

אבן עזרא ראשונה יסעו. הם יסעו בתחלה: (אבן עזרא)

ג דָּגַל מַחֲנֵה רְאוּבֵן תִּימְנָה לְצַבָּאתָם וְנָשִׂיא לְבְנֵי רְאוּבֵן אֶלְיָצוּר בֶּן
שִׁדְיָאוּר :

אונקלוס טקס משרית ראובן דרומא לחיליהון ורפא לבני ראובן אליצור
בר שדיאור:

יונתן טיקס משרית ראובן דרומא ישרון לחיליהון בארבעתי מילין
מרבעו וטיקסיה הנה ממילת תלת גוונין כל קבל תלת מרגליתא

דְּבַחוּשָׁנָא אֲזִמּוּרְד וְשִׁבְזִי וְסִבְהֶלוּם וּבִיָּה חֲקִיק וּמְפָרֵשׁ שְׁמֵהֶת תְּלַת
שְׁבֻטָּא דְּרֵאוּבֵן שְׁמַעוֹן גָּד וּבְמִצְיַעוּתִיָּה כְּתִיב שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵנָּא יְיָ אֶחָד
וּבִיָּה הָוֵה חֲקִיק צוּרֵת בַּר אֵילָא וְהָוֵה חֲמִי לְמַהוּי בִיָּה צוּרֵת בַּר תּוֹרֵי בְרַם
מִשָּׁה נְבִיאָה חֲלָפִיָּה מְטוּל דְּלָא יְדַפֵּר לְהוֹן חוּבַת עֵיגְלָא וְרַבָּא דְּהָוֵה מְמַנִּי
עַל חֵילוֹת שְׁבֻטָּא דְּרֵאוּבֵן אֱלִיצוֹר בְּרִשְׁדִּיאוֹר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא תימנה. מגזרת ימין: (אבן עזרא)

[יא] וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָּיו שְׁשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְחֲמִשׁ מֵאוֹת:

אונקלוס וחילה ומננהוהי ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: (אונקלוס)

יונתן וחילה וסכומהון דשבטיה ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: (תרגום יונתן)

[יב] וְהַחֹזֶם עָלָיו מִטָּה שְׁמַעוֹן וְנָשִׂיא לְבָנֵי שְׁמַעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בֶּן צוּרִישְׁדָּי:

אונקלוס ודי שרון סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורפא לבני שמעון שלמיאל בן צורישדי: (אונקלוס)

יונתן ודישרון סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורפא לבני שמעון שלמיאל בן צורי שדי: (תרגום יונתן)

[יג] וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם תְּשָׁעָה וְחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת:

אונקלוס וחילה ומננהוהון חמשין ותשע אלפין ותלת מאה: (אונקלוס)

יונתן וחילה וסכומהון דשבטיה חמשין ותשע אלפין ותלת מאה: (תרגום יונתן)

[יד] וּמִטָּה גָּד וְנָשִׂיא לְבָנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן רְעוּאֵל:

אונקלוס ושבטא דגד ורפא לבני גד אלסוף בר רעואל: (אונקלוס)

יונתן ושבטא דגד ורפא דהוה ממני על חילות שבטא בני גד אלסוף בר רעואל: (תרגום יונתן)

[טו] וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים:

אונקלוס וְחִילָהּ וּמִנְגִּיחוֹן אֲרַבְעִין וְחִמְשָׁא אֶלְפִין וְשִׁית מָאָה וְחִמְשִׁין :
(אונקלוס)

יונתן וְחִילָהּ וּסְכוּמָהוֹן דְּשִׁבְטָא אֲרַבְעִין וְחִמְשָׁא אֶלְפִין וְשִׁית מָאָה :
(תרגום יונתן)

[טז] כָּל הַפְּקָדִים לְמַחְנֵה רְאוּבוּן מֵאֵת אֶלְף וְאַחַד וְחִמְשִׁים אֶלְף וְאַרְבַּע
מֵאוֹת וְחִמְשִׁים לְצַבָּאתָם וְשָׁנִים יִסְעוּ : (ס) (אונקלוס)

אונקלוס כָּל מִנְגִּינָא לְמִשְׁרֵית רְאוּבוּן מָאָה וְחִמְשִׁין וְחַד אֶלְפִין וְאַרְבַּע מָאָה
וְחִמְשִׁין לְחִילָהּוֹן בְּתַנְיִתָא נְטָלִין : [ס] (אונקלוס)

יונתן כָּל סְכוּם מִנְגִּינָא לְמִשְׁרֵית רְאוּבוּן מָאָה וְחִמְשִׁין וְחַד אֶלְפִין וְאַרְבַּע
מָאָה וְחִמְשִׁין לְחִילָהּוֹן בְּתַנְיִתָא נְטָלִין : (תרגום יונתן)

אבן עזרא ושנים תאר השם : (אבן עזרא)

[יז] וְנִסְעָ אֶהֱל מוֹעֵד מַחְנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֵת כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כִּן יִסְעוּ אִישׁ
עַל יָדוֹ לְדַגְלֵיהֶם : (ס)

אונקלוס וְנִטַּל מִשְׁכּוֹן זְמַנָּא מִשְׁרֵית לְיוֹאֵי בְּגוּ מִשְׁרֵיתָא כְּמָא דְּשָׁרוּ כִּן נְטָלִין
עַל אֶתְרָה לְטִיקְסִיָּהוֹן : [ס] (אונקלוס)

יונתן וְיִטוֹל מִשְׁכּוֹן זְמַנָּא מִשְׁרֵית לְיוֹאֵי בְּגוּ מִשְׁרֵיתָא וּבֵית מִשְׁרֵיָּהוֹן
בְּאַרְבַּעַתֵּי מִילִין מְרַבְּעוּן בְּמַצִּיעוֹתָא הֵוֹן נְטָלִין הִיכְמָא דְּשָׁרוּ הִיכְדִּין נְטָלִין
עַל תַּחֲוּמֵיהָ לְטִיקְסִיָּהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י ונסע אהל מועד. לאחר שני (ו) דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו.
כמו שפירשתי, הליכתן כחנייתן, כל דגל מהלך לרוח הקבועה לו: על ידו.
על מקומו, ואין לשון יד זו ממשמעו, רוח של כדו קרוי על ידו, הסמוכה
לו לכל הוֹשֵׁטת ידו, אינשו"ן איש"א בלע"ז: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ופירוש בתוך המחנות היינו מחנות ישראל שהן ד' מחנות
שתיים לפניו ושתיים לאחוריו ולא בתוך המחנות הנזכרות לעיל דהיינו בין
מחנה יהודה ומחנה ראובן הואיל וכתוב ונסע אהל מועד אחר שני דגלים
של יהודה ושל ראובן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונסע אהל מועד בתוך המחנות. הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעים ועמהם אהרן ובניו בין דגל יהודה ובין דגל אפרים: **כאשר יחנו כן יסעו**. שב אל המחנות שהם ישראל לא אל מחנה הלויים כי יחנה דגל יהודה למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון יחדו יסעו: **על ידו**. פאה ומקום וכן יד הירדן ויד תהיה לך: (אבן עזרא)

ספורנו ונסע אהל מועד בתו [המחנות]. בין שני הדגלים הנזכרים: **כאשר יחנו**. שכשיגיע מחצית כל הדגלים יהיה המשכן מוקם לגמרי באמצע כולם כי תכף אחר דגל ראובן נסעו הקהתים נושאי המקדש שהוא עיקר המועד כאמרו ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת: **כאשר יחנו**. ובכן היה אז כולו באמצע כל המחנות גם בעת המסע: (ספורנו)

[יח] דָּגַל מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצַבָּאתָם יָמָה וְנָשִׂיא לְבְנֵי אֶפְרַיִם אֲלִישָׁמַע בֶּן עַמִּיהוּד:

אונקלוס טקס משרית אפרים לחיליהון מערבא ורבא לבני אפרים אֲלִישָׁמַע בֶּר עַמִּיהוּד: (אונקלוס)

יונתן טיקס משריית אפרים לחיליהון מערבא ושרון ומשרייתיהון בארבעתי מילין מרבעו וטיקסיה הנה ממילת תלת גונוין כל קביל תלת מרגלייתא דבחושנא קנפירין טרקין ועינענגל וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא אפרים ומנשה ובנזמין ובמציעותיה כתיב וענא דיי עליהון ביממא במטליהון מן משרייתא וביה הנה חקיק צורת ריבא ורבא דהנה ממני על חילות שבטא דבני אפרים אֲלִישָׁמַע בֶּר עַמִּיהוּד: (תרגום יונתן)

בעל הטורים דגל מחנה אפרים. הפסוק מתחיל בדל"ת ומסיים בדל"ת לפי שיעקב הקדים בארבע מקומות אפרים לפני מנשה וכנגדו קדם בארבע מקומות אפרים למנשה בדגלים ובנשיאים ובקרבות ובשבטים: (בעל הטורים)

[יט] וצבאו ופקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות:

אונקלוס וחילה ומנניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: (אונקלוס)

יונתן וחילה וסכומהון דשבטיא ארבעין אלפין וחמש מאה: (תרגום יונתן)

[כ] ועליו מטה מנשה ונשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור:

אונקלוס ודסמיכין עלוהי שבטא דמנשה ורבא לבני מנשה גמליאל בֶּר

פְּדָה צוֹר :

(אונקלוס)

יונתן וְדַסְמִיכִין לִיה שְׁבֻטָא דְמִנְשָׁה וְרַבָּא דְהוּה מְמַנִּי עַל חֵילוֹת שְׁבֻטָא דְבְנֵי מִנְשָׁה גְמִלְיָאֵל בְּרַ פְּדָה צוֹר : (תרגום יונתן)

רש"י ועליו. כתרגומו, (ז) ודסמיכין עלוהי: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ולעיל לא כריך רש"י לפרש מידי שהרי גזי ועליו כתיב והחונים אם כן ודאי פירושן כתרגומו אבל כאן אין כתיב כלום רק ועליו מטה מנקה אם כן אין אני יודע פירושן לכן פרש"י כתרגומו: (שפתי חכמים)

[כא] וצָבָאוּ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלָשִׁים אֶלְף וּמֵאָתָּים :

אונקלוס וְחֵילָהּ וּמִנְיָנֶיהוּן תְּלָתִין וַתְּרִין אֶלְפִין וּמֵאָתָּן : (אונקלוס)

יונתן וְחֵילָהּ וּסְכוּמָהוּן דְשְׁבֻטִיָּה תְּלָתִין וַתְּרִין אֶלְפִין וּמֵאָתָּן : (תרגום יונתן)

[כב] וּמִטָּה בְּנִימָן וְנָשִׂיא לְבְנֵי בְּנִימָן אַבִּידָן בֶּן גְּדֵעֹנִי :

אונקלוס וְשְׁבֻטָא דְבְנִימָן וְרַבָּא לְבְנֵי בְּנִימָן אַבִּידָן בְּרַ גְּדֵעֹנִי : (אונקלוס)

יונתן וְשְׁבֻטָא דְבְנִימָן וְרַבָּא דְהוּה מְמַנִּי עַל חֵילוֹת שְׁבֻטָא דְבְנֵי בְּנִימָן אַבִּידָן בְּרַ גְּדֵעֹנִי : (תרגום יונתן)

[כג] וּצָבָאוּ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וּשְׁלָשִׁים אֶלְף וְאַרְבַּע מֵאוֹת :

אונקלוס וְחֵילָהּ וּמִנְיָנֶיהוּן תְּלָתִין וְחֲמִשָּׁא אֶלְפִין וְאַרְבַּע מָאָה : (אונקלוס)

יונתן וְחֵילָהּ וּסְכוּמָהוּן דְשְׁבֻטִיָּה תְּלָתִין וְחֲמִשָּׁא אֶלְפִין וְאַרְבַּע מָאָה : (תרגום יונתן)

[כד] כָּל הַפְּקֻדִים לְמַחְנֵה אֶפְרַיִם מֵאֵת אֶלְף וּשְׁמֹנֶת אֶלְפִים וּמֵאָה לְצָבָאָתָם וּשְׁלָשִׁים יִסְעוּ :

אונקלוס כָּל מִנְיָנֶיהָ לְמִשְׁרִית אֶפְרַיִם מָאָה וַתְּמַנִּי אֶלְפִין וּמֵאָה לְחֵילָהּ וּבְתֵלִיתָא נְטִלִין : (אונקלוס)

יונתן כָּל סָכוּם מְנַיִנָּא לְמִשְׁרִית אֶפְרַיִם מָאָה וְתַמְנֵי אֶלְפִין וּמָאָה
לְחִילֵיהוֹן בְּתִלְיִיתָא נְטָלִין : (תרגום יונתן)

[כה] דָּגַל מַחֲנֵה דָּן צָפְנָה לְצַבָּאתָם וְנָשִׂיא לְבָנֵי דָּן אַחִיעֶזֶר בֶּן עַמִּישַׁדַּי :

אונקלוס טַקֵּס מִשְׁרִית דָּן צָפוּנָא לְחִילֵיהוֹן וּרְבָא לְבָנֵי דָּן אַחִיעֶזֶר בֶּר
עַמִּישַׁדַּי : (אונקלוס)

יונתן טִיקֵס מִשְׁרִית דָּן לְצָפוּנָא לְחִילֵיהוֹן וּבֵית מִשְׁרִיתָהוֹן בְּאַרְבַּעֵתֵי
מִילִין מְרַבְעֵן וְטַקְסִיָּה הָוָה מִמִּילַת תְּלַת גְּוֹנִין כָּל קָבִיל תְּלַת מְרַגְלִיתָא
דְּבַחוּשָׁנָא כְּרוּם יָמָא וּבִירְלָנוֹת חֲלָא וְאַפְנָטוֹר וּבֵיה חֲקִיק וּמְפָרֵשׁ שְׁמַהַת
תְּלַת שְׁבֻטָּא דָּן וְנִפְתְּלֵי וְאֶשֶׁר וּבְמַצִּיעוּתִיָּה חֲקִיק וּמְפָרֵשׁ וּבְמִשְׁרוּי יֵימַר
תּוֹב יֵי שְׂרֵי בִיקְרָדָּ בְּגוֹ רִיבּוֹת אֶלְפָּא דִּישְׂרָאֵל וּבֵיה הָוָה חֲקִיק צוּרַת חִיוּי
חֲרָמוֹן וּרְבָא דִּהָוָה מְמַנֵּי עַל חִילוֹת שְׁבֻטָּא דְּבָנֵי דָּן אַחִיעֶזֶר בֶּר עַמִּישַׁדַּי :
(תרגום יונתן)

[כו] וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְשָׁשִׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת :

אונקלוס וְחִילָהּ וּמְנַנְיָהוֹן שְׁתֵּין וּתְרִין אֶלְפִין וּשְׁבַע מָאָה : (אונקלוס)

יונתן וְחִילָהּ וְסָכוּמָהוֹן דְּשְׁבֻטִיָּה שְׁתֵּין וּתְרִין אֶלְפִין וּשְׁבַע מָאָה : (תרגום יונתן)

[כז] וְהַחֲזִינִים עָלָיו מִטָּה אֲשֶׁר וְנָשִׂיא לְבָנֵי אֲשֶׁר פְּגַעִיאַל בֶּן עֶכְרֹן :

אונקלוס וְדִי שְׁרוֹן סְמִכִין עֲלוּהֵי שְׁבֻטָּא דְּאֲשֶׁר וּרְבָא לְבָנֵי אֲשֶׁר פְּגַעִיאַל בֶּר
עֶכְרֹן : (אונקלוס)

יונתן וְדִישְׁרוֹן סְמִיכִין לִיה שְׁבֻטָּא דְּאֲשֶׁר וּרְבָא דִּהָוָה מְמַנֵּי עַל חִילוֹת
שְׁבֻטָּא דְּבָנֵי אֲשֶׁר פְּגַעִיאַל בֶּר עֶכְרֹן : (תרגום יונתן)

[כח] וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְחָמֵשׁ מֵאוֹת :

אונקלוס וְחִילָהּ וּמְנַנְיָהוֹן אַרְבַּעִין וְחָד אֶלְפִין וְחָמֵשׁ מָאָה : (אונקלוס)

יונתן וְחִילָהּ וְסָכוּמָהוֹן דְּשְׁבֻטִיָּה אַרְבַּעִין וְחָד אֶלְפִין וְחָמֵשׁ מָאָה : (תרגום יונתן)

[כט] וּמִטָּה נִפְתְּלִי וְנִשְׂאִי לְבָנִי נִפְתְּלִי אַחִירַע בֶּן עֵינָן :

אונקלוס וְשִׁבְטָא דְנִפְתְּלִי וְרָבָא לְבָנִי נִפְתְּלִי אַחִירַע בֶּר עֵינָן : (אונקלוס)

יונתן וְשִׁבְטָא דְנִפְתְּלִי וְרָבָא דְהוּהּ מִמֵּנִי עַל חֵילוֹת שִׁבְטָא דְבָנֵי נִפְתְּלִי אַחִירַע בֶּר עֵינָן : (תרגום יונתן)

[ל] וַצָּבָאוּ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלְף וְאַרְבַּע מֵאוֹת :

אונקלוס וְחֵילָהּ וּמְנַגְיָהוֹן חֲמִשִּׁין וַתִּלְתָּא אֶלְפִין וְאַרְבַּע מָאָה : (אונקלוס)

יונתן וְחֵילִיָּהּ וְסִכּוּמָהוֹן דְשִׁבְטִיָּהּ חֲמִשִּׁין וַתִּלְתָּא אֶלְפִין וְאַרְבַּע מָאָה : (תרגום יונתן)

[לא] כָּל הַפְּקָדִים לְמַחֲנֵה דָן מֵאֵת אֶלְף וְשִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלְף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לְאַחֲרָנָה יִסְעוּ לְדַגְלִיָּהֶם : (פ)

אונקלוס כָּל מְנַגְנָא לְמִשְׁרִית דָּן מָאָה וַחֲמִשִּׁין וְשִׁבְעָא אֶלְפִין וְשֵׁשׁ מָאָה בְּבִתְרִיתָא נְטִלִין לְטִיקְסִיָּהוֹן : [פ] (אונקלוס)

יונתן כָּל סְכוּם מְנַגְנָא לְמִשְׁרִיית דָּן מָאָה וַחֲמִשִּׁין וְשִׁבְעָא אֶלְפִין וְשֵׁשׁ מָאָה בְּבִתְרִיתָא נְטִלִין לְטִיקְסִיָּהוֹן : (תרגום יונתן)

בעל הטורים 'לאחרונה. ב' במסורה לאחרונה יסעו. ולא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה. שעמלק היה מסרס שבט דן בעון פסל מיכה שעמהם. יהיה להם זכרון. סופי תיבות המן שגם הוא בקש לאבד זכרם : (לג). לא התפקדו בתוך בני ישראל. יש תגין על הה"א לומר שבחמש מקומות שנמנו ישראל לא התפקדו בתוכם : (בעל הטורים)

[לב] אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל פְּקוּדֵי הַמַּחֲנֵת לְצָבָאֲתָם שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְף וּשְׁלֹשָׁת אֶלְפִים וַחֲמִשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים :

אונקלוס אֵלִין מְנַגְנִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹהֶתְהוֹן כָּל מְנַגְנִי מִשְׁרִיתָא לְחֵילִיָּהוֹן שֵׁשׁ מָאָה וַתִּלְתָּא אֶלְפִין וַחֲמִשׁ מָאָה וַחֲמִשִּׁין : (אונקלוס)

יונתן אֵלִין סְכוּם מְנַגְנִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹהֶתְהוֹן כָּל מְנַגְנִי מִשְׁרִיתָא לְחֵילִיָּהוֹן שֵׁשׁ מָאָה וַתִּלְתָּא אֶלְפִין וַחֲמִשׁ מָאָה וַחֲמִשִּׁין : (תרגום יונתן)

אבן עזרא אלה פקודי בני ישראל. וכן נסעו. כאשר היו ביום שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא : (אבן עזרא)

[לג] וְהָלוֹיִם לֹא הִתְפַקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה :

אונקלוס וְלֹאֵי לֹא אֶתְמַנְיָאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפִקִיד יְיָ יְת מֹשֶׁה :
(אונקלוס)

יונתן וְלִינְאֵי לֹא אֶתְמַנְיָאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵיכְמָא דְפִקִיד יְיָ יְת מֹשֶׁה :
(תרגום יונתן)

אבן עזרא וְהָלוֹיִם לֹא הִתְפַקְדוּ. לְבָאֵר שְׁלֵא נִחְשׁוּב אַחַד מֵהֶם עִם הַפְּקוּדִים
(אבן עזרא) בְּנִסְעָם :

אור החיים וְהָלוֹיִם לֹא הִתְפַקְדוּ וְגו' כַּאֲשֶׁר וְגו'. פִּירוּשׁ הַגֵּם שֶׁמִּסְפַּר זֶה מִסְפַּר הַכְּבוֹד וְהַמַּעֲלָה שֶׁעָשׂוּ כִּסְדֵּר הַמַּלְאָכִים שִׁירְדוּ עִם הַשְּׂכִינָה בְּהַר סִינַי כַּמֵּאמָרָם ז"ל (בַּמִּדְבָּר פֶּנּוּ) : אֵף עַל פִּי כֵן לֹא וְגו' לְצַד כִּי מִצְוֹת ה' הֵי אֵל לֹא תִפְקֹד וְלֹא תִשָּׂא : (אור החיים)

ספורנו וְהָלוֹיִם לֹא הִתְפַקְדוּ. גַּם בְּסִכּוּם כָּל שָׂאֵר הַשְּׁבֻטִים : כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה. בְּאִמְרוֹ וְאֵת רֵאשִׁים לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : (ספורנו)

[לד] וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה בְּן חֲנּוּ לְדַגְלֵיהֶם וְכֹן נִסְעוּ אִישׁ לְמִשְׁפַּחְתּוֹ עַל בֵּית אֲבֹתָיו : (פ)

אונקלוס וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פִקִיד יְיָ יְת מֹשֶׁה בְּן שְׁרֹן לְטִקְסִיָּהוֹן וְכֹן נִטְלִין גְּבַר לְזַרְעִיתִיהָ עַל בֵּית אֲבָהָתוֹהִי : [פ] (אונקלוס)

יונתן וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל מַה דְּפִקִיד יְיָ יְת מֹשֶׁה הֵיכְדִין שְׁרֹן לְטִיקְסִיָּהוֹן וְהֵיכְדִין נִטְלִין גְּבַר לְזַרְעִיתִיהָ לְבֵית אֲבָהָתוֹי : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כָּל יְמֵי הַמִּדְבָּר : (אבן עזרא)

במדבר פרק-ג

[א] וְאַלְהָה תּוֹלְדֹת אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דְּבַר יְהוָה אֶת מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי :

אונקלוס וְאֵלֶיךָ תוֹלְדֵת אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹמָא דְּמִלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוֹרָא
דְּסִינְי: (אונקלוס)

יונתן וְאֵלֶיךָ יְחֹוּסֵי אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה דְּאֶתְיָחֶסוּ בְּיוֹמָא דְּמִלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
בְּטוֹרָא דְּסִינְי: (תרגום יונתן)

רש"י ואלה תולדות אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן, ונקראו
תולדות משה לפי שלמדן תורה, מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה
מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו: **ביום דבר ה' את משה.** נעשו אלו התולדות
שלו, (ח) שלמדן מה שלמד מפי הגבורה: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) לאל"כ מה ענין זה לכאן ופירוש ביום דבר מיום דבר
והבי"ת כבי"ת והנותר בצקר ובלחם לא שבאותו יום עלמו שדבר השם
יתברך עם משה בהר סיני למדו אלא שמאותו יום והלאה היה שלמדן
ונעשו תולדותיו. ואם תאמר והא לכל ישראל למד משה תורה ולמה לא
נקראו תולדותיו. ויש לומר דמה שלמד לכל ישראל תורה היה במאות השם
יתברך כמו דכתיב ויאמר ה' אל משה עלה אלי וגו' אשר כתבתי להורותם
משמע דעיקר מה שלמד השם יתברך תורה עם משה היה הכל בשביל
כלל ישראל לכן אין שייך לומר כל המלמד אצל גבי בני אהרן שלא היה
משה מחוייב ללמוד עמהם דהא האב חייב ללמד את בנו תורה מקום הכי
נקראו הם תולדותיו של משה וכן נראה דדייק לישנא דכל המלמד את בן
חבירו תורה וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואלה תולדות אהרן ומשה. הטעם שלא הולידו בניהם ולא
הוסיפו בקרוב מעשרה חדשים כאשר דבר ה' עם משה בהר סיני בעלותו
להתכפר על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את
מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי וכאשר הוקם המשכן אמר השם
פקוד את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר סיני והנה היו
תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני
אהרן על כן אמרתי כי הלויים לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר
על הפקודים ויש אומרים כי לא פקדם משה טרם עשות המשכן רק ידע
פקודיהם בדרך נבואה והכתוב יכחישם והוא כי תשא: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואלה תולדות אהרן ומשה וגו'. ואינו מונה אלא בני אהרן
ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד חבירו תורה
מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו ביום דבר ה' את משה נעשו אלו תולדות

שלו שלמדו מה שלמד מפי הגבורה לשון רש"י ואין ביום דבר ה' אל משה בהר סיני אלא לומר שהיו אלה תולדותם ביום שדבר השם אל משה בהר סיני ואמר כי מתו נדב ואביהוא ואין להם היום תולדות רק אלעזר ואיתמר והזכיר זה לומר כי ביום דבר ה' אל משה בהר סיני נבחרו אלה למשחה אותם ולהיות להם משחתם לכהונת עולם ושאר השבט לא נצטוו בבחירתו עד עתה וטעם הזכיר תולדות אהרן ומשה במקום הזה כי כאשר השלים מספר כל ישראל לתולדותם לבית אבותם ורצה להזכיר תולדות שבט לוי התחיל בראשי השבט ההוא ועל דרך הפשט כי טעם " תולדות אהרן ומשה " לומר שהיו בני אהרן כהנים משוחים נבדלים מן השבט להיותם קדש קדשים ותולדות משה משפחת העמרמי אשר יזכיר למטה (פסוק כז) כי אין בעמרמי זולתי בני משה נמנים בלויים וזה כענין שכתוב (דברי הימים א כג יג יד) בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי והדרש סמכוהו מפני שלא פירש "ואלה שמות בני משה" כאשר עשה בבני אהרן לרמוז כי בני אהרן גם הם תולדות למשה מפני שלמדס תורה כי התורה תפרש ותרמוז (הרמב"ן)

אור החיים **תולדות אהרן ומשה וגו'.** ולא מנה אלא תולדות אהרן, לומר כי בני אהרן יחשבו על משה לצד שהוא התפלל בעדם וחיו דכתיב (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' להשמידו וגו', ואמרו ז"ל (ויק"ר פ"ז) שהועילה תפלתו להציל אלעזר ואיתמר, ואמרו **ביום דבר** וגו' לומר זמן שהתפלל עליהם, וכלל עוד בזה סיבת קבלת תפלתו שהוא לצד שדבר ה' אליו בהר סיני ונעשה ציר נאמן לה' בקבלת התורה: (אור החיים)

ספורנו **ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה.** בעת שהבדיל את שבט הלוי קצתם לשאת וקצתם לשרתו ולברך בשמו. בכללם היו אז נדב ואביהוא: (ספורנו)

כלי יקר **ואלה תולדות אהרן ומשה וגו'.** פירש"י לפי שמשה למדס תורה דומה כאילו ילדס ונעשו תולדותיו ביום שדבר ה' אתו בהר סיני. וקשה דא"כ כל ישראל תולדותיו כי לכולם למד תורה, ועוד למה חזר ואמר אלה שמות בני אהרן ולא הזכיר את משה, ונ"ל לפי שנאמר (דברים ט.ט) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו. ואין השמדה אלא כילוי בניס כו' כמו שפירש"י פ"ר עקב (ט.ט) והועילה תפלת משה לחצאין, נמצא שאותן ב' בניס שהציל משה בתפלתו דומה כאילו ילדס ונעשו תולדותיו ביום דבר ה' את משה בהר סיני. לך רד וגו' (שמות לב.ז) ואח"כ התפלל עליהם בהר ונעתר לו ה' שם על ההר, וכשאמר אלה תולדות אהרן ומשה. הזכיר משה בעבור אלעזר ואיתמר שהציל מן המיתה, ומ"ש אח"כ אלה שמות בני אהרן ולא הזכיר משה אמר כלפי נדב ואביהוא כי אותם לא הציל מן המיתה. ובזה מיושב מה שהזכיר כאן מיתת נדב ואביהוא והשארות אלעזר ואיתמר.

ומ"ש ובנים לא היו להם, ואיתא למ"ד שמתו בעון שלא היו להם בנים (יבמות סד.) כבר פרשנו פר' שמיני (י"א) שבע"ז כך המדה שהקב"ה פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים. ור"ל לפעמים הקב"ה ממתין עד דור ב' ולפעמים עד דור ג' או רביעי ואילו היה להם בנים אז לכבודו של אהרן היה הקב"ה ממתין עוד דור א' או ב' אך מאחר שבנים לא היו להם היה הענין מוכרח לפקוד העון עליהם. (כלי יקר)

דעת זקנים ואלה תולדות אהרן ומשה. כלומר הכהנים והלויים ומונה בני אהרן תחלה לבדם כדכתיב ויבדל אהרן להקדישו ובני משה לא נבדלו מן הלויים ולכך תולדותם הם בכלל הלויים שיצאו מעמרם: **ביום דבר ה' את משה.** כלומר באותו יום היו ארבעה תולדות לאהרן אבל אחר כך מתו נדב ואביהוא לפני ה' כדמפרש ואזיל. אמר ר' יוחנן לפני ה' מתו נדב ואביהוא אלא מלמד שקשה לפני הקדוש ברוך הוא מיתת בניהן של צדיקים כשמתים בחייהם: (דעת זקנים)

[ב] ואלה שמות בני אהרן הבכור נדב ואביהוא אלקעזר ואיתמר:

אונקלוס ואלין שמחת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלקעזר ואיתמר: (אונקלוס)

יונתן ואלין שמחת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלקעזר ואיתמר: (תרגום יונתן)

בעל הטורים אהרן הבכור נדב. יש פסיק בין הבכור לנדב לומר שאינו חוזר על נדב כי נדב מת בלא בנים ואין נפקותא בבכורה שלו אלא חוזר על אהרן שהוא הבכור למשה: (בעל הטורים)

ספורנו ואלה שמות בני אהרן. כל אחד מהם היה נחשב בשמו לא מצד מה שהוא בן אהרן בלבד: (ספורנו)

[ג] אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים אשר מלא ידם לכהן:

אונקלוס אליו שמחת בני אהרן כהנא דאתרביאו די אתקרב קרבניהון לשמשא: (אונקלוס)

יונתן ואלין שמחת בני אהרן כהנא תלמידיא דמשה רבהון דישראל ואתקרין על שמה ביומא דאתרביאו מטול דאיתקריב קרבניהון לשמשא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא המשחים. בשמן המשחה. שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים על כן חסר ממספר הלויים כי הגדולים יתכן שיולידו:

אור החיים אלה שמות וגו' המשוחים וגו'. חזר לומר אלה שמות פעם ב' ולא הספיק במה שאמר בפעם א' אלה שמות וגו' ולגמור אומר המשוחים וגו', נתכוין למעט שלא נמשחו אלא אלו, ולזה דקדק לומר אלה למעט זולתם, ומפסוק ראשון לא נשמע זה לצד שאמר ואלה שלא תשמע שפסל עם בני ישראל שקדמו להם והבן: (אור החיים)

ספורנו הכהנים המשוחים. ולא קרה כן לדורות כי אמנם לא נמשח אחריהם שום כהן הדיוט בחיי הכהן הגדול והטעם היה אשר מלא את ידם לכהן שהוצרכה אז המשיחה כי זולתה לא היו כהנים כלל בהיות שנולדו קודם שנבחר אהרן לכהן כמו שקרה לפינחס קודם שהרג את זמרי:

[ד] וימת נדב ואביהוא לפני יהוה בהקרבתם אש זרה לפני יהוה במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם: (פ)

אונקלוס ומית נדב ואביהוא קדם יי בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי במדברא דסיני ובניו לא הוּוּ להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: [פ] (אונקלוס)

יונתן ומית נדב ואביהוא קדם יי באישתא מצלהבא בזמן קרוביהון אישתא נוכריתא מן חפן ובניו לא הוּוּ להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: (תרגום יונתן)

רש"י על פני אהרן. (ט) בחייו: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) יש ספרים שגורסין על פני אהרן אביהם בחייו. ואם תאמר למה ליה לרש"י לפרש בחייו. ויש לומר אי לא פירש בחייו הייתי אומר שהוא לאחר מיתתו לפי שאינו ראוי לעבודה בפניו לכן פירש על פני אהרן אביהם בחייו נעשו כהנים גדולים ופירוש אם אירע טומאה באהרן שימך אלעזר, באלעזר שימך איתמר. תנחומא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא על פני. פירשתיו: (אבן עזרא)

הרמב"ן על פני אהרן אביהם. בחייו לשון רש"י ואין הענין להגיד שכהנו בחיי אביהם כי כל איש מבני אהרן הכהנים יכהן בחיי אביו רק בעבור שאמר "הכהנים המשוחים" שהיו גם הם ככהנים גדולים נמשחים כמוהו בחייו ולא יעשה כן לדורות והנכון כי "על פניו" יחזור על הרחוק וימת נדב

ואביהוא לפני ה' על פני אהרן אביהם בהקריבם אש זרה וכך נאמר בדברי הימים (א כד ב) וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהנו אלעזר ואיתמר וטעם "לפני ה'" שמתו בנס שבא מאתו וכן נאמר במרגלים (להלן יד לז) במגפה לפני ה' (הרמב"ן)

ספורנו בהקריבם אש זרה. שזו לבדה היתה בהם: ובנים לא היו להם. שאם היו להם בנים ממלאים מקומם היו יורשים המעלה הראויה לאכיהם: ויכהן אלעזר ואיתמר. נתן להם מינוי ושררה במשכן במצות האל יתברך: על פני אהרן אביהם. בחיי אהרן היתה משיחת הבנים ומיתת קצתם ושררת קצתם שלא על פיו אף על פי שהיה כהן גדול וכל זה לא יתמיד לדורות כי לא תהיה משיחה לכהן הדיוט ולא יהיה לו מינוי אלא על פי כהן גדול בחייו: (ספורנו)

[ה] וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[ו] הִקְרַב אֶת מִטֵּה לְוֵי וְהֶעֱמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל הַפָּהוּ וְשָׁרְתוּ אֹתוֹ:

אונקלוס קִרַּב יְת שְׁבָטָא דְלְוֵי וְתַקִּים יְתַה קָדָם אֹהֶל פְּהֻא וּישְׁמְשֹׁן יְתַה: (אונקלוס)

יונתן קִרַּב יְת שְׁבָטָא דְלְוֵי וְתַקִּים יְתַה קָדָם אֹהֶל פְּהֻא וּישְׁמְשֹׁן יְתַה: (תרגום יונתן)

רש"י וְשָׁרְתוּ אוֹתוֹ. ומהו השירות, ושמרו את משמרתו, (וי) לפי ששמירת המקדש עליו שלל יקרב זר, כמו שנאמר אתה ובניך ובית אביך אתך תשארו את עון המקדש, (במדבר יח, א) והלויים הללו מסייעין אותם, זו היא השירות: (רש"י)

שפתי חכמים (וי) ולא שהם שני ענינים שישמרו וגם ישמרו משמרתו כי אין להם שירות אחר כי אם שמירת המקדש כי הוא שירותו של אהרן ובניו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לפני אהרן הכהן. שהוא נגיד השבט. ופירוש והעמדת הוא ושרתו וכן חי ה' אשר עמדתו לפניו: (אבן עזרא)

ספורנו ושרתו אותנו. כי עליו מוטלת משמרת הכל כאמרו אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם ובכן היתה עבודת הלויים שרות לכהן גדול בחלק המוטל עליו משמירת המשכן וכליו ובשמירת הכהונה שלא יקרב זר המוטלת על אהרן ובניו בלבד: (ספורנו)

[ז] וְשָׂמוּ אֶת מִשְׁמֶרְתוֹ וְאֶת מִשְׁמֶרֶת כָּל הָעֵדָה לִפְנֵי אֱהֹל מוֹעֵד לְעַבְדֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן עֲבֹדָת

אונקלוס וְיִטְרוֹן יֵת מִטְרִיָּה וְיֵת מִטְרֵת כָּל כְּנִשְׁתָּא קָדָם מִשְׁכָּן זְמָנָא לְמַפְלַח יֵת פְּלַחַן מִשְׁכָּנָא: (אונקלוס)

יונתן וְיִתְפַּלְגוּן לְעֶשְׂרֵי וְאַרְבַּע חוֹלְקֵי וְיִטְרוֹן יֵת מִטְרִיָּה וְיֵת מִטְרֵת כָּל כְּנִישְׁתָּא לְקָדָם מִשְׁכָּן זְמָנָא לְמַפְלַח יֵת פּוּלְחָן מִשְׁכָּנָא: (תרגום יונתן)

רש"י וְשָׂמוּ אֶת מִשְׁמֶרְתוֹ. כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו, קרוי משמרת, בכל המקרא ובלשון משנה, כמו שאמרו צבגתן ותרג, והלא אין משמרתו ומשמרתך שוה, (מגילה יג:) וכן משמרות כהונה ולויה: (רש"י)

אבן עזרא ואת משמרת כל העדה. בקרבנות: (אבן עזרא)

ספורנו משמרת כל העדה לפני אהל מועד. לעבוד את עבודת המשכן. לשרת בצרכי העבודה שזה היה ראוי לעדת הסנהדרין לולא עון העגל: (ספורנו)

[ח] וְשָׂמוּ אֶת כָּל כְּלֵי אֱהֹל מוֹעֵד וְאֶת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעַבְדֹת אֶת עֲבֹדָת הַמִּשְׁכָּן:

אונקלוס וְיִטְרוֹן יֵת כָּל מְאֲנֵי מִשְׁכָּן זְמָנָא וְיֵת מִטְרֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַפְלַח יֵת פְּלַחַן מִשְׁכָּנָא: (אונקלוס)

יונתן וְיִטְרוֹן יֵת כָּל מְאֲנֵי מִשְׁכָּן זְמָנָא וְיֵת מִטְרֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַפְלַח יֵת פּוּלְחָן מִשְׁכָּנָא: (תרגום יונתן)

רש"י ואת משמרת בני ישראל. שכולן היו זקוקין ללכרי המקדש, אלא שהלויים באים תחתיהם בשליחותם, לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן,

שנאמר כי שָׁכַר הוּא לְכַס חֶלֶף עֲבוֹדַתְכֶם (במדבר יח, לא): (רש"י)

אבן עזרא ואת משמרת בני ישראל שישמרו שלא יגעו ישראל אל המשכן :
(אבן עזרא)

ספורנו משמרת בני ישראל. לעבוד את עבודת המשכן. לשאת ולשורר
שזה היה ראוי לכל ישראל: (ספורנו)

[ט] ונתתה את הלויים לאהרון ולבניו נתונים נתונים הִמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס ונתתו ית לנאי לאהרון ולבניו מהיבין אנון לה מן בני
ישראל: (אונקלוס)

יונתן ונתתו ית לנאי לאהרון ולבניו מהיבין ומסירין ליה מלנת
בני ישראל: (תרגום יונתן)

רש"י נתונים המה לו. (ב) לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל,
כלומר (ב) משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום, והוא נתנם לו,
שנאמר ואתנה את הלויים נתונים וגו' (שם ה, יט): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ר"ל דוקא עבודת הקודש אבל לא עבודת חול והוכחתו
מדכתיב בפ' קרח ואני נתתי לכם מתנה לעבוד את עבודת אהל מועד
שמע מינה דוקא עבודת הקודש אבל לא חול: (ב) ר"ל לפי שמאת בני
ישראל משמע שהם היו ברשות בני ישראל וישראל היו נתנים לכהנים וזה
אינו ועוד שהרי כתיב ואני הנה לקחתי את הלויים מתוך בני ישראל וגו'
משמע שהקדוש ברוך הוא הוא הנותן לא בני ישראל ועל זה פירש כמו
מתוך כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא נתונים. לעולם או הם ובניהם העובדים תחתם: לאהרון ולבניו.
הנמצאים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל. להיותם מובדלים: (אבן
עזרא)

ספורנו נתונים נתונים המה לו. שתהיה כל עבודתם על פי אהרון ובניו לא
זולתם: מאת בני ישראל. שיתחייבו לתת להם מעשר ראשון חלף
עבודתם: (ספורנו)

יז וְאֵת אֶהָרֹן וְאֵת בְּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת פְּהַנְתְּהוֹן וְהָזַר הַקָּרֵב יוֹמֵת : (פ)

אונקלוס וְיֵת אֶהָרֹן וְיֵת בְּנוֹהֵי תִמְנֵי וְיִטְרוֹן יֵת פְּהַנְתְּהוֹן וְחִלוּנֵי דִיקָרֵב
יתקטל: [פ] (אונקלוס)

יונתן וְיֵת אֶהָרֹן וְיֵת בְּנוֵי תִמְנֵי וְיִטְרוֹן יֵת פְּהַנְתְּהוֹן וְחִילוּנֵי דִיקָרֵב יֵתִקְטֵל
בַּאֲשָׁא מְצַלְהָבָא קָדָם יֵי : (תרגום יונתן)

רס"י וְאֵת אֶהָרֹן וְאֵת בְּנָיו תִּפְקֹד. לִסְוֹן פְּקִידוֹת, וְאִינוּ לִסְוֹן מְנִין: וְשָׁמְרוּ
אֵת כְּהַנְתָּם. קִצְלַת דְּמֵיס וְזִרְיקָה וְהַקְטֵרָה וְעִבּוּדוֹת הַמַּסּוּרוֹת לְכַהֲנִים:
(רס"י)

אבן עזרא וְאֵת אֶהָרֹן וְאֵת בְּנָיו. וּבְכָלל בְּנָיו בְּנֵי בְּנָיו תִּפְקֹדָם לְתַת פְּקוּדָה
לְכָל אַחַד וְהֵם יִשְׁמְרוּ אֵת כְּהַנְתָּם שְׁלֵא יִבּוּאוּ לִיְדֵי פְסוּלוֹת : וְהָזַר הַקָּרֵב.
לְכַהֵן לְהִיּוֹת עִם כְּהַנְתָּם יִשְׂרָאֵלִי אוֹ לֹוי יוֹמֵת וּפְרִשְׁתָּ וְאִנִּי הִנֵּה לְקַחְתִּי גַם
הִיא דְּבַקָּה כִּי יֵשׁ בְּתוֹרָה פְּרִשְׁוֹת דְּבַקוֹת בְּטַעַם וְאִם הֵם מְפּוֹרְשׁוֹת כְּמוֹ
וְיֵהִי כַּאֲשֶׁר תִּמּוּ כָל אַנְשֵׁי הַמַּלְחָמָה כֵּן וְיֵהִי בְיוֹם דְּבַר ה' אֵל מֹשֶׁה : (אבן
עזרא)

ספורנו וְשָׁמְרוּ אֵת כְּהַנְתָּם. לְכָל דְּבַר הַמְזַבַּח וְלַמְבִּית לְפָרְכַת שְׁלֵא יִקְרְבוּ
הַלוֹוִיִּם : וְהָזַר הַקָּרֵב. לְעִבּוּדַת לוֹיָהּ אוֹ כְּהוֹנָה : (ספורנו)

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר :

אונקלוס וּמְלִיל יֵי עִם מֹשֶׁה לְמִימָר : (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יֵי עִם מֹשֶׁה לְמִימָר : (תרגום יונתן)

יב וְאִנִּי הִנֵּה לְקַחְתִּי אֶת הַלוֹוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר
רָחִם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלוֹוִיִּם :

אונקלוס וְאִנָּא הָא קָרִיבִית יֵת לְיוֹאֵי מְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלָף כָּל בּוֹכְרָא פְּתַח
וְלָדָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִהוֹן מְשֻׁמְשִׁין קָדְמֵי לְיוֹאֵי : (אונקלוס)

יונתן וְאִנָּא הָא קָרִיבִית יֵת לְיוֹאֵי מְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלָף כָּל בּוֹכְרָא פְּתַח
וְלָדָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִהוֹן מְשֻׁמְשִׁין קָדְמֵי לְיוֹאֵי : (תרגום יונתן)

רס"י וְאִנִּי הִנֵּה לְקַחְתִּי. וְאִנִּי מֵהִיכָן זְכִיתִי צֹהֵן: מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. סִיְהִיו

ישראל שוכרין אותם לשירות שלי, על ידי הזכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם, לפי שהיתה העבודה בזכורות וכחטאו בעגל נפסלו, והלויים שלא עבדו עבדות אלילים נבחרו תחתיהם: (רש"י)

אבן עזרא לקחתי. מעלה גדולה ללויים: **בכור**. דבק אל פטר: **והיו לי הלויים**. מקודשים לי: (אבן עזרא)

ספורנו תחת כל **בכור**. לפדיון: (ספורנו)

[יג] כי לי כל בכור ביום הפתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה לי יהיו אני יהוה: **(פ)**

אונקלוס ארי דילי כל בוכרא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית קדמי כל בוכרא בישראל מאנשא עד בעירא דילי יהון אנא יי: **[פ]** (אונקלוס)

יונתן ארום דילי כל בוכרא בבני ישראל ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדישית קדמי כל בוכרא בישראל מאינשא עד בעירא דילי יהון אנא יי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא כי לי כל בכור. והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי טעמו זמן וכן רבים: **לי יהיו**. טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יפדה וכן כל בכור הבהמה הטמאה: (אבן עזרא)

ספורנו כי לי כל בכור. מקדם היתה העבודה בבכורות: ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל. אמנם במכת בכורות שהיו הבכורות ראויים ליענש בעון הדור מפני היותם היותר נכבדים ובהיותם בלתי ראויים להנצל ממכת מדינה כענין פן תספה בעון העיר. ואני הצלתים במה שהקדשתי לי בענין שיהיו אסורים להתעסק בעבודת הדיוט כמשפט כל הקדש שהוא אסור בגיזה ועבודה ולמען יהיו מותרים בזה הצרכתי פדיון, כמשפט כל הקדש היוצא לחולין כאמרו (ו) כל בכור בניך תפדה ולא בשביל זה הפדיון היו פטורים מן העבודה ועכשיו שחטאו מאסתים ולקחתי הלויים תחתיהם לפדיון: **והיו לי הלויים**. לעבודה: **מאדם עד בהמה לי יהיו**. מכאן ולהבא האדם לפדיון והבהמה לזבח: **אני ה'**. לא שניתי כשמאסתי הבכורות כי זה ההשתנות קרה לא מצדי אבל מצדם שחטאו וכן כשרציתי שיפדו הלויים את הבכורות בדור הזה ולא כן להבא כי אמנם בדור הזה הם ראויים לכך ולא כן להבא: (ספורנו)

כלי יקר כי לי כל בכור וגו'. שואל אני שאלה אחת וזה תוארה. אם נתן

ה' ללויים במינוי זה מעלה ושררה כי הבדיל אותם מעדת ישראל לעמוד לשרת לפניו א"כ מהו שאמר כי לי כל בכור ביום הכותי וגו'. וכי בזמן ההוא נתן ה' לבכורים שררה זו הלא גם מימים קדמונים היתה העבודה בבכורות, ועוד שביום הכותו כל בכור לא נתן לבכורים שום שררה ואדרבה הטיל עליהם עול הפדיון וחייבם ליתן ה' סלעים בעבור שהצילם ממכת בכורות, וא"כ מה ענין קידוש הבכורות לקידוש הלויים כי ללויים נתן מעלה ושררה, ועל הבכורות הטיל עול הפדיון, ואם נאמר שהטיל על הלויים עבדות במה שיעמדו לפני אהרן ושרתו אותו. וכתוב נתונים נתונים המה לו. ולפי"ז שפיר קאמר כי לי כל בכור וגו'. לומר שבאותו זמן היה הדין נותן להטיל עבדות זה עליהם, מ"מ קשה למה יטיל ה' עבדות זה על הלויים וכי בשביל שלא נפסלו בעגל יטיל עליהם עבדות זה.

אמנם לבני לא כן ידמה, כי בודאי שררה נתן ה' ללויים ולא עבדות כמ"ש (במדבר טו.זט) המעט מכם כי הבדיל ה' וגו'. ולפנים היתה עבודה זו בבכורות ונפסלו בעגל ונתנה ללויים אך שהיה גלוי לפניו ית' שאע"פ שכל בכור יתן לוי תחתיו, מ"מ סוף שישארו רע"ג בכורים שלא יוכלו להעמיד במקומם לויים ויצטרכו לפדיון ה' שקלים לגלגולת, ויש כאן מקום ללון אל הבכור ולומר וכי בשביל שאין כאן במקומי לוי אצטרך ליתן ה' שקלים וכי לא די בזו שקנס אותי לפסלני מן העבודה ולמה זה אתן עוד תמורת ה' שקלים, ע"ז אמר כי לי כל בכור ביום הכותי וגו' ע"כ דין יש לי עליהם מאז וגם עתה להטיל עליהם פי שנים מן הקנסות א' בעבור חוב ישן שיש לי עליהם שהצלתים מן המות, ואחד בעבור שחטאו בעגל. ופירוש זה נכון מצד הענין. (כלי יקר)

וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי לֵאמֹר:

אוּנְקִלוֹס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמִדְבַר אֶרֶץ סִינַי לְמִימְרָ: (אוּנְקִלוֹס)

יוֹנָתָן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמִדְבַר אֶרֶץ סִינַי לְמִימְרָ: (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

הַרְמְבִיץ וְטַעַם וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי. בעבור שהזכיר (פסוק א) ביום דבר ה' את משה בהר סיני חזר ואמר כי לא היתה צואת הפקידה של הלויים בהר סיני כי בחירת תולדות בני אהרן לבדם היתה בהר סיני ביום צותו על מעשה המשכן אבל הלויים לא נצטוו בבחירתם בהר סיני רק במדבר סיני באהל מועד כמו המצוה הנזכרת בבני ישראל והנה לא היו שבט הלויים כשאר השבטים כי מבן חדש ומעלה לא היו רק עשרים ושנים אלף (להלן פסוק ט) ומבן שלשים שנה כלם שמנת אלפים (להלן ד מח) והנה לא יגיעו מבן עשרים שנה ומעלה לחצי שבט מישראל הפחות שבכלם ועדין לא נשאו הארון שתהיה הקדושה מכלה בהם וזה תמיהה איך לא יהיו עבדיו וחסידיהו ברוכי ה' כשאר כל העם ואני חושב שזה חזוק למה שאמרו רבותינו (תנחומא וראו ו) כי שבטו של לוי לא היו בשעבוד

מלאכת מצרים ובעבודת פרך והנה ישראל אשר מררו המצריים את חייהם בעבודה קשה כדי למעטם היה הקב"ה מרבה אותם כנגד גזרת מצרים כמו שאמר (שמות א יב) וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ וכאשר נאמר עוד בגזרת אם בן הוא והמיתן אותו וירב העם ויעצמו מאד (שם פסוק כ) כי היה הקב"ה אומר נראה דבר מי יקום ממני או מהם אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ ולא עלו למעלה כשאר השבטים ואולי היה זה מכעס הזקן עליהם כי שמעון שהוא עכשיו מרובה באוכלוסין נתמעט בכניסתו לארץ לעשרים ושנים אלף ולוי שהוא שבט חסידי לא נתמעט במגפה לא החל הכתוב במשמרות הלויים מן המזרח כאשר עשה בדגלים מפני שאין שם משמרת ללויים רק לאהרן ובניו הכהנים ולמשה שהוא כהן הכהנים והחל מן המערב שהוא מעמד כנגד המזרח אבל שם בדרום שהוא נכבד ממנו בני קהת שהם הנכבדים בלויים ונתן להם הארון והקדש ובמערב שם בני גרשון שהוא הבכור ונתן להם המשכן והאהל ושם בצפון שהוא הרוח האחרון בני מררי ונתן להם תשמישי המקדש (הרמב"ן)

[טו] פָּקֹד אֶת בְּנֵי לְוֵי לְבַיִת אֲבֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם כָּל זָכָר מִבֶּן חֹדֶשׁ וּמֵעֶלָה תִּפְקְדֵם :

אונקלוס מְנִי יַת בְּנֵי לְוֵי לְבַיִת אֲבֹתָהוֹן לְזָרְעֵיתָהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יִרְחָא וּלְעֵלָא תִּמְנִנּוּן : (אונקלוס)

יונתן מְנִי יַת בְּנֵי לְוֵי לְבַיִת אֲבֹתָהוֹן לְגִנְיִסְתָּהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יִרְחָא וּלְעֵלָא תִּמְנִינּוּן : (תרגום יונתן)

רש"י מצו חדש ומעלה. משיאל מכלל נפלים, הוא נמנה לקרות שומר משמרת הקדש. אמר רבי יהודה בר' שלום, למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הצטון, שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים, (שם כו, ט) עם כניסתה צפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בצבעים נפשות, (מ) שכשאתה מונה הצבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת, והיא השלימה את המנין: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) ואם תאמר והרי לעיל כתיב מצו חדש ומעלה משיאל מכלל נפלים הוא נמנה. ויש לומר שכאן מדבר בודאי שלא היתה נפל וכלו לה חדשים לכך נמנתה משנולדה קודם שלשים יום: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מבן חדש ומעלה. עד שוב המחבר' או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה והמשכיל יבין: (אבן עזרא)

אור החיים **כל זכר מבן חודש וגו'.** טעם מבן חודש, כפי זמן אשר באו המה תחתיהם שהם הבכורות, ולמה יתן הבכור פדיונו כיון שיש לו בן לוי במקומו, ואם תאמר למה אין הלויים פודים כמו כן מאז והלאה את הבכורות, ולא יצטרכו ישראל פדיון לבכוריהם, יש לומר כי אותם הלויים כבר נכנסו תחת הבכורות שהיו אז ואת בנייהם הקים ה' תחת אבותיהם שהרי נתקדשו הם ובניהם עד עולם. ואולי כי לזה כפל ה' במאמרו במה שכתב בפסוק **ואני הנה לקחתי את הלויים וגו' והיו לי הלויים** פירוש הוחלטו הם ובני בנייהם, מעתה אין לוי שיפדה בכור ישראל הבא אחר כן פטר רחם: (אור החיים)

[טז] ויפקד אתם משה על פי יהוה כַּאֲשֶׁר צִוָּה:

אונקלוס וימנא יתהון משה על מימרא דיי כמא דאתפקד: (אונקלוס)

יונתן וימנא יתהון משה על פום מימרא דיי היכמא דאתפקד: (תרגום יונתן)

רש"י על פי ה'. אמר משה לפני הקב"ה, היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם, אמר לו הקב"ה עשה אתה שֶׁלך ואני אעשה שלי, הלך משה ועמד על פתח האהל, והשכינה מקדמת לפניו, וצת קול יולאה מן האוהל ואומרת, כך וכך תינוקות יש באוהל זה, לכך נאמר על פי ה': (רש"י)

[יז] ויהיו אלה בני לוי בשמחתם גִּרְשׁוֹן ויקהת ומררי:

אונקלוס ויהו אליו בני לוי בשמחתהון גִּרְשׁוֹן ויקהת ומררי: (אונקלוס)

יונתן ויהו איליו בני לוי בשמחתהון גִּרְשׁוֹן ויקהת ומררי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא גרשון. כי הוא הבכור ובדברי הימים נמצא עם מ"ם תחת נו"ן: (אבן עזרא)

[יח] ואלה שמות בני גִּרְשׁוֹן למשפחתם לבני ושמעי:

אונקלוס ואליו שמחת בני גִּרְשׁוֹן לזרעיתיהון לבני ושמעי: (אונקלוס)

יונתן ואיליו שמחת בני גִּרְשׁוֹן לגניסתיהון לבני ושמעי: (תרגום יונתן)

[יט] וּבְנֵי קָהָת לְמִשְׁפַּחְתָּם עֲמָרָם וַיִּצְהָר חֲבֵרוֹן וְעִזִּיאֵל:

אונקלוס וּבְנֵי קָהָת לְזִרְעֵיהֶן עֲמָרָם וַיִּצְהָר חֲבֵרוֹן וְעִזִּיאֵל: (אונקלוס)

יונתן וּבְנוֹי דְקָהָת לְגְנִיסְתָּהוֹן עֲמָרָם וַיִּצְהָר וְחֲבֵרוֹן וְעִזִּיאֵל: (תרגום יונתן)

[כ] וּבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפַּחְתָּם מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפַּחַת הַלְוִי לְבֵית אֲבֹתָם:

אונקלוס וּבְנֵי מְרָרִי לְזִרְעֵיהֶן מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּיִן אֲנוּן זִרְעֵית לְוָאֵי לְבֵית אֲבֹהֵיהֶן: (אונקלוס)

יונתן וּבְנוֹי דְמְרָרִי לְגְנִיסְתָּהוֹן מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּיִן אֲיִנוּן גְּנִיסַת לְוָאֵי לְבֵית אֲבֹהֵיהֶן: (תרגום יונתן)

[כא] לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלְבְּנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשְּׁמַעִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפַּחַת הַגְּרָשָׁנִי:

אונקלוס לְגֵרְשׁוֹן זִרְעֵית לְבְנֵי וְזִרְעֵית שְׁמַעִי אֵלֶּיִן אֲנוּן זִרְעֵית גְּרָשׁוֹן: (אונקלוס)

יונתן לְגֵרְשׁוֹן גְּנִיסַת לְבְנֵי וּגְנִיסַת שְׁמַעִי אֵילִין הִיִּנוּן גְּנִיסַת גְּרָשׁוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלְבְּנִי. כְּלוֹמַר לְגֵרְשׁוֹן הֵיוּ הַפְּקוּדִים, מִשְׁפַּחַת הַלְבְּנִי (ג) וּמִשְׁפַּחַת הַשְּׁמַעִי, פְּקוּדֵיהֶם (ס) כִּד וּכְד: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) וַיֵּשׁ נֹסַחֲאוֹת סְגוּרָסִין הִרְאָשׁוֹן לְפִרְשׁ מִי הֵיוּ בְּנוֹי. לְכוּנוֹ לְתַרְזַל לְמָה כְּתִיב ב' פְּעָמִים הָרִי כְּתִיב לְעִיל מִיִּנְיָה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וְגו' וּמִתְרַזַל הִרְאָשׁוֹן לְפִרְשׁ מִי הֵיוּ בְּנוֹי וְהַשְּׁנִי כְּלוֹמַר לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלְבְּנִי וְהַשְּׁמַעִי פְּקוּדֵיהֶם כִּד וּכְד וּלְפִי גִירְסָא שְׁלִפְנִינוּ נְמִי פִירוּשׁ הַכִּי שְׁלָא בָּא לְהַשְׁמִיעֵנוּ מִי הֵיוּ מִשְׁפַּחוֹתָיו דְהָא כְּבַר יִדְעֵנוּ זֶה אֵלֶּה הָאֵי קִרָּא בָּא לְאַשְׁמַעִינוּן שְׁמִשְׁפַּחַת לְבְנֵי וְשְׁמַעִי פְּקוּדֵיהֶם הֵיוּ כִּד וּכְד כְּאֵלוֹ אִמַר לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלְבְּנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשְּׁמַעִי שְׁאֵלֶּה הֵם מִשְׁפַּחוֹת הַגְּרָשׁוֹנִי הֵיוּ הַפְּקוּדִים כִּד וּכְד: (ס) דְק"ל לְפִי שְׁהַלְשׁוֹן לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלְבְּנִי מִשְׁמַע שְׁגֵרְשׁוֹן הִיָּה מִמִּשְׁפַּחַת הַלְבְּנִי וְזֶה אִינוּ דְהָא מִשְׁפַּחַת הַלְבְּנִי הִיָּה מִמִּשְׁפַּחַת גֵרְשׁוֹן לְכוּן פִּירְשׁ כְּלוֹמַר לְגֵרְשׁוֹן הֵיוּ וְכו' מֵאֵלֶּה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לגרשון משפחת הלבני. פירושו אלה שתי המשפחות מספרם
כד: (אבן עזרא)

[כב] פְּקֻדֵיהֶם בְּמִסְפָּר כָּל זָכָר מִבֶּן חֹדֶשׁ וְמַעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים
וְחָמֵשׁ מֵאוֹת:

אונקלוס מְנִינִיָּהוּן בְּמִנְיָן כָּל דְּכוּרָא מִבְּר יִרְחָא וּלְעֵלָא מְנִינִיָּהוּן שִׁבְעָא
אֲלָפִין וְחָמֵשׁ מֵאָה: (אונקלוס)

יונתן סְכוּמָהוּן בְּמִנְיָן כָּל דְּכוּרָא מִבְּר יִרְחָא וּלְעֵלָא סְכוּמָהוּן שִׁבְעָתִי
אֲלָפִין וְחָמֵשׁ מֵאָה: (תרגום יונתן)

[כג] מְשֻׁפָּחַת הַגֵּרְשָׁנִי אַחֲרֵי הַמְשָׁכָן יַחְנוּ יָמָה:

אונקלוס זְרַעֲת גְרִשׁוֹן אַחֲרֵי מְשָׁכְנָא יִשְׂרוּן מְעַרְבָא: (אונקלוס)

יונתן תַּרְתִּין גְּנִיסְתָא דִּי נִפְקוּ מִגְרִשׁוֹן בְּתַר מְשָׁכְנָא יִשְׂרוּן מְעַרְבָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא אחרי המשכן. כמו אחורי וכן אחור וקדם: ימה. בעבור שהוא
הים הגדול הספרדי בארץ ישראל לפאת מ ע רב: (אבן עזרא)

[כד] וְנָשִׂיא בֵּית אָב לְגֵרְשָׁנִי אֶלְיָסָף בֶּן לָאֵל:

אונקלוס וְרַב בֵּית אָבָא לְבֵית גְרִשׁוֹן אֶלְיָסָף בֶּר לָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וְרַב בֵּית אָבָא דְהוּהוּ מְתַמְנִי עַל תַּרְתִּין גְּנִיסְתָא דְגְרִשׁוֹן אֶלְיָסָף בֶּר
לָאֵל: (תרגום יונתן)

[כה] וּמְשֻׁמֶרֶת בְּנֵי גְרִשׁוֹן בְּאֵהָל מוֹעֵד הַמְשָׁכָן וְהָאֵהָל מְכֻסָּהוּ וּמְסוּדָּ פֶתַח
אֵהָל מוֹעֵד:

אונקלוס וּמְטֻרַת בְּנֵי גְרִשׁוֹן בְּמְשָׁכָן זְמָנָא מְשָׁכְנָא וּפְרָסָא חוּפְאָה וּפְרָסָא
דְּתַרְע מְשָׁכָן זְמָנָא: (אונקלוס)

יונתן וּמְטֻרַת בְּנֵי גְרִשׁוֹן בְּמְשָׁכָן זְמָנָא מְשָׁכְנָא וּפְרָסָא חוּפְאָה וּפְרָסָא
דְּבַתְרַע מְשָׁכָן זְמָנָא: (תרגום יונתן)

רש"י המשכן. (ע) יריעות התחתונות: והאהל. (פ) יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות (ס) אלים ותחשים: ומסך פתח. הוא (ה) הוילון: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) ולמה נקראין משכן לפי שהם נראין בפנים כשאתה עומד במשכן ועוד דכתיב ואת המשכן תעשה עשר יריעות וגו' והם יריעות התחתונות מכל ד' מכסים לא המשכן בכללו כמו והקמות את המשכן ר"ס: (פ) ולמה נקראין אהל לפי שהם אהל על היריעות התחתונות: (ס) ואם תאמר למה כתיב מכסהו שהוא משמע לעורות אילים ותחשים הכל כיסוי אחד היה ובמקום אחר הי' משמע שהם כל אחד ואחד בפני עצמן. ויש לומר דודאי כל אחד היה מין בפני עצמו אבל היו מחוברים יחד באמצע ולכך נקראין מכסה. ואם תאמר היה לו לכתוב אהלו שהרי גם הם היו אהל על יריעות העזים יש לומר בשלמא יריעות עזים ניהא שנקראין אהל לפי שהם היו על גבו ועל הצדדים לכך נקראו אהל שהיו מגינים עליו מכל ד' אבל עורות אילים מאדמים ותחשים לא היו אלא מסך על גבו לכך נקראין מכסה: (ה) שהיא מחיכה מזדלת לא הפרוס למעלה כהוראת ל' מסך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא המשכן. הם עשר יריעות: והאהל. עשתי עשרה יריעות: מכסהו. ומכסה מכסהו בכלל: (אבן עזרא)

[כז] וקלעי החצר ואת מסד פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב ואת מיתריו לכל עבדתו: (ס)

אונקלוס וסרדי דרפתא וית פרסא דתרע דרפתא די על משכנא ועל מדבתא סחור סחור וית אטונוהי לכל פולחניה: [ס] (אונקלוס)

יונתן וילוות דרפתא וית פרסא דבתרע דרפתא דעל משכנא ועל מדבתא חזור חזור וית אטונוי לכל פולחניה: (תרגום יונתן)

רש"י ואת מיתריו. של משכן והאוהל, (ה) ולא של חצר: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כי בני מררי היו נושאין מיתרים של חצר עיין רש"י בפרשת נשא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אשר על המשכן. שהוא בפנים החצר: ועל המזבח. שהוא חוץ למשכן. וטעם סביב. שאין שם מקום חסר כפרץ שאין שם מסך: לכל עבודתו. עוד אפרשנו: (אבן עזרא)

[כז] ולקחת משפחת העמרמי ומשפחת היצחקי ומשפחת החברני ומשפחת העזיאלית אלה הם משפחת הקהתי:

אונקלוס ולקחת זרעית עמרם וזרעית יצחק וזרעית חברון וזרעית עזיאל אליו אנון זרעית קהת: (אונקלוס)

יונתן ולקחת גניסתא דעמרם וגניסתא דיצחק וגניסתא דחברון וגניסתא דעזיאל אליו הינון גניסת קהת: (תרגום יונתן)

[כח] במספר כל זכר מבן חדש ומעלה שמנת אלפים ויש מאות שמרי משמרת הקדש:

אונקלוס במננו כל דכורא מבר ירחא ולעלא תמננא אלפין ושית מאה מטרתא דקודשא: (אונקלוס)

יונתן במננו כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמננא אלפין ושית מאה נטרי מטרתא דקודשא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא משמרת הקדש. הוא הארון ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי: (אבן עזרא)

[כט] משפחת בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה:

אונקלוס זרעית בני קהת ישרון על צדא דמשפנא דרומא: (אונקלוס)

יונתן ארבעת גניסתא די נפקו מקהת ישרון על צידא דמשפנא דרומא: (תרגום יונתן)

רש"י משפחת בני קהת יחנו וגו' תימנה. וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה, (ז) אוי לרשע ואוי לשכנו, לכך לקו מהם דתן ואזכירם ומאתים וחמשים איש (ח) עם קרח ועדתו, שנמשכו עמהם במחלוקתם: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) מקשים העולם למה ליה לרש"י לכל פירש זה כאן. ויש

למר דק"ל למה לא כתיב משפחת בני הקהתי כמס"כ בתר הכי למשפחת הקהתי ולעיל נמי כתיב אלה הם משפחות הקהתי ומפרש וסמוכים להם דגל ראובן כו' שחטאו והחטיאו את הרצים ואינם ראויים לכתוב הם בשמם דהיינו ה"א זראש התיבה והיו"ד בסוף התיבה: (ת) כי אלו רובן משבט ראובן היו כדלקמן בסדר קרח וכתב (בגור אריה) שרש"י ז"ל לתרץ דבבני גרשון כתיב אחרי המשכן יחנו ימה ובבני מררי על ירך המשכן יחנו לפונה וכאן כתיב יחנו על ירך המשכן תימנה אלא כאן לא סמך יחנו לתימנה לומר שלא ז"ל הכתוב כאן לכוות שיחנו תימנה אלא שהיו כבר תימנה וכאלו כתיב יחנו על ירך המשכן במקום שהם חונים עכשיו שהוא תימנה ומאי נפקא מינה אלא לומר לך שלכך נמסכו וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא **תימנה**. ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתים מצד דגל ראובן על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד אפרשנו: (אבן עזרא)

לז וּנְשֵׂי אֶבְיֹתָב לְמִשְׁפַּחַת הַקְּהֹתִי אֶלְיָצָפֹן בֶּן עֲזִיָּאל:

אונקלוס וְרַב בֵּית אֶבְיֹתָב לְזֹרְעֵי קְהַת אֶלְיָצָפֹן בֶּן עֲזִיָּאל: (אונקלוס)

יונתן וְרַב בֵּית אֶבְיֹתָב דְּהוּה מְתַמְנִי עַל גְּנִיסַת קְהַת אֶלְיָצָפֹן בֶּן עֲזִיָּאל: (תרגום יונתן)

לזא וּמִשְׁמֵרֵתֶם הָאָרוֹן וְהַשְּׁלֶחֶן וְהַמִּנְרָה וְהַמִּזְבֵּחַת וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמִּסָּדָּה וְכָל עֲבֹדָתוֹ:

אונקלוס וּמִטְרַתְהוֹן אֶרֹנָא וּפְתוֹרָא וּמִנְרֵתָא וּמִדְבַּחְתָּא וּמְנִי קוּדְשָׁא דִּי יִשְׁמְשׁוֹן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכָל פּוֹלְחָנָה: (אונקלוס)

יונתן וּמִטְרַתְהוֹן אֶרֹנָא וּפְתוֹרָא וּמִנְרֵתָא וּמִדְבַּחְתָּא וּמְנִי קוּדְשָׁא דִּישְׁמְשׁוֹן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכָל פּוֹלְחָנָה: (תרגום יונתן)

רש"י **והמסך**. היא הפרוכת, שאף היא קרויה (פרכת) המסך: (רש"י)

אבן עזרא והמזבחות. שניהם: וכלי הקדש אשר ישרתו בהם. הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים השתבשו בפירוש והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו מיתריו: (אבן עזרא)

[לב] וְנָשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלְוִי אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הִפְּהוּ פְּקֻדַת שְׂמָרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ:

אונקלוס וְאֶמְרָפְלָא דְמִמְנָא עַל רַבְרָבֵי לְוָאֵי אֶלְעָזָר בֶּר אֶהֱרֹן פְּהִנָּא דְמִתְחֹת יְדוּהֵי מִמְנָן נְטָרֵי מְטָרַת קוּדְשָׁא: (אונקלוס)

יונתן וְאֶמְרָפּוֹל דְמִמְנֵי עַל רַבְרָבֵי לְוָאֵי אֶלְעָזָר בֶּר אֶהֱרֹן פְּהִנָּא הוּא הָנָה שְׂאִיל בְּאֹרֵיִיא וְתוּמָא מִתְחֹת יְדוּי מִמְנָן נְטָרֵי מְטָרַת קוּדְשָׁא: (תרגום יונתן)

רש"י ונשיא נשיאי הלווי. ממונה (א) על כולם, ועל מה היא נשיאותו, פקודת שומרי משמרת הקדש, על ידו היה פקודת כולם: (רש"י)

שפתי חכמים (א) לפי שהלשון משמע שהוא כ אחד משאר הנשיאים ולא יותר משום דנקוד ונשיא הוא"ו במלכאפ"ם הוא דבוק דאם לא כן היה נקוד ונשיא בסו"א תחת הו"ו וקמ"ץ תחת הנו"ן משום הכי לריך לפרש ממונה כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונשיא נשיאי הלווי. שהם שלשה גם מלת נשיאי הלווי מושכת עצמה ואחרת עמה כמו לא רבים יחכמו וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקודש והטעם כי אלו שלשה פקידים על השומרים שהם הלוים: (אבן עזרא)

[לג] לְמָרְרֵי מִשְׁפַּחַת הַמַּחֲלֵי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוֹשֵׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפַּחַת מְרָרִי:

אונקלוס לְמָרְרֵי זְרַעִית מַחֲלֵי וְזְרַעִית מוֹשֵׁי אֵלִין אֲנֹן זְרַעִית מְרָרִי: (אונקלוס)

יונתן לְמָרְרֵי גְנִיסְתָּא דְמַחֲלֵי וּגְנִיסְתָּא דְמוֹשֵׁי אֵלִין הֵינֹן גְנִיסַת מְרָרִי: (תרגום יונתן)

[לד] וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפָּר כָּל זָכָר מִבְּנֵי חֹדֶשׁ וּמַעֲלָה שְׁשֶׁת אֲלָפִים וּמֵאָתַיִם:

אונקלוס ומננייהון במנן כל דכורא מבר ירחא ולעלא שתא אלפין
ומאתן : (אונקלוס)

יונתן סכומהון במנן כל דכורא מבר ירחא ולעלא שתא אלפין ומאתן :
(תרגום יונתן)

[לה] ונשיא בית אב למשפחת מררי צוריאל בן אביחיל על ירך המשכון
יחננו : צפנה :

אונקלוס ורב בית אבא לזרעית מררי צוריאל בר אביחיל על צדא דמשפנא
ישרון : צפנא : (אונקלוס)

יונתן ורב בית אבא דהנה מתמני על גניסת מררי צוריאל בר אביחיל על
צידא דמשפנא ישרון צפנא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויתכן היות צפונה. מגזרת צפנת ליראיך וצפון לצדיק כי אין
בנגב שום דבר : (אבן עזרא)

[לו] ופקדת משמרת בני מררי קרשי המשכון ובריהיו ועמדיו ואדניו וכל
כליו : עבדתו :

אונקלוס ודי מסיר למטרת בני מררי דפי משפנא ועברוהי ועמודוהי
וסמכוהי וכל מנוהי וכל פולחניה : (אונקלוס)

יונתן ודמסיר למנטר בני מררי לוחי משפנא ונגרוי ועמודוי וחומרוי וכל
פולחניה : (תרגום יונתן)

[לז] ועמדי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם :

אונקלוס ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וספיהון ואטוניהון :
(אונקלוס)

יונתן ועמודי דדרתא חזור חזור וחומרניהון וסיכיהון ומתחיהון : (תרגום
יונתן)

[לח] והחנים לפני המשכון קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן
ובניו שמרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרב יומת :

אונקלוס ודי שרו קדם משפנא קדומא קדם משכון זמנא מדינחא משה

וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהֵי נְטָרִין מְטָרַת מְקַדְּשָׁא לְמְטָרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְחִילוּנֵי דִיקְרַב
יְתְקַטֵּל : (אונקלוס)

יונתן וְדִישְׁרוּן קָדָם מְשַׁפֵּן זְמַנָּא מְדִינְחָא מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹי נְטָרִין מְטָרַת
מְקַדְּשָׁא לְמְטָרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְחִילוּנֵי דִיקְרַב יְתְקַטֵּל בְּאִשָּׁא מְצַלְהָבָא מִן
קָדָם יי : (תרגום יונתן)

רש"י מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹי. וְסַמוּכִין לְהֵם (ב) דַּגֵּל מַחֲנֵה יְהוּדָה וְהַחֹנִים עֲלֵיו
יִשְׁכַּר וּזְבוּלָן, טוֹב לְלֵדִיק טוֹב לְשַׁכְנֵה, לְפִי שֶׁהֵיוּ שְׁכֵנֵי שַׁל מִשֶּׁה שֶׁהִיא
עוֹסֵק בְּתוֹרָה נַעֲשׂוּ גְדוּלִים בְּתוֹרָה, שְׁנֵאֲמַר יְהוּדָה מַחֲוֹקֵי (תהלים ס, ט),
וּמִבְנֵי יִשְׁכַּר יוֹדְעֵי צִינָה וְגו' (דברי הימים א' יב, לב) מֵאַתִּים רֵאשֵׁי סְנֵהֲדֵרָאוֹת,
וּמִזְבוּלָן מוֹשְׁכִים בְּשַׁבַּט סוֹפֵר (סופטים ה, יד) : (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (גור אריה) גַּם כֹּאֵן צָא לְתַרְזֵן דֵּהֲל"ל מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹי יַחֲנוּ
לְפָנֵי אֱהֵל מוֹעֵד אֲלֵא שְׁלֵא צָא לְאוֹת רַק לְהַגִּיד לְךָ שֶׁהַחֹנִים לְפָנֵי אֱהֵל
מוֹעֵד הֵם הַחֲזוּצִים הָאֵלּוּ לְפִיכֵךְ הֵיוּ כְּמוֹתֵם הַחֹנִים סְמוּכִים לְהֵם: (שפתי
חכמים)

אבן עזרא קְדָמָה מְזַרְחָה. הוּא מְזַרְחָה שְׁמֵשׁ בְּמִקּוֹם הַתְּחַבְּרוֹת הַעֲגָלוֹת
וְהֵנָּה בְּמִזְרַח אֱהֵל מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן וְאַהֲלֵי בְנֵי וּבְנֵי וְכָל בֵּיתָם : וְהַזֵּר
הַקָּרֵב. אֵל מִקּוֹם הַקֹּדֶשׁ וְהֵנָּה כָּל הַלוּיִם סְבִיבוֹת הַמִּשְׁכָּן לְשִׁמּוֹר אוֹתוֹ :
(אבן עזרא)

בעל הטורים וְהַחֹנִים וְגו' לְפָנֵי אֱהֵל מוֹעֵד מְזַרְחָה מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן. יֵשׁ פְּסִיק
בֵּין מִשֶּׁה לְאַהֲרֹן לוֹמַר מִשֶּׁה בְּמִקּוֹם א' לְבַד וְאַהֲרֹן וּבְנֵי בְּמִקּוֹם אַחַד
לְבַד : (בעל הטורים)

[לט] כָּל פְּקוּדֵי הַלוּיִם אֲשֶׁר פָּקַד מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן עַל פִּי יְהוָה לְמִשְׁפַּחְתָּם כָּל
זָכָר מִבֶּן חֲדָשׁ וְמַעֲלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלְפִי : (ס)

אונקלוס כָּל מְנַיִנֵי לְנֹאֵי דֵי מְנָא מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן עַל מִימְרָא דֵי לְזַרְעֵי תַּהוֹן כָּל
דְּכוּרָא מִבֶּר יִרְחָא וְלַעֲלָא עֶשְׂרִין וְתַרְיָן אֶלְפִין : [ס] (אונקלוס)

יונתן כָּל סְכוּמֵי מְנַיִנֵי לְנֹאֵי דֵי מְנָא מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן עַל פּוּם מִימְרָא דֵי
לְגַנִּיסְתַּהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבֶּר יִרְחָא וְלַעֲלָא עֶשְׂרִין וְתַרְיָן אֶלְפִין : (תרגום יונתן)

רש"י אֲשֶׁר פָּקַד מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן. נִקּוּד עַל וְאַהֲרֹן, לוֹמַר שְׁלֵא הִיא (ג) בְּמִנֵּי
הַלוּיִם (בְּכוֹרוֹת ז.): שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלְפִי. וּבְפִרְטוֹן אֲתָה מוֹרָא שְׁלֵשׁ מֵאוֹת יִתְרִים,

בני גרשון שבעת אלפים וחמץ מאות, בני קהת שמונת אלפים וקס מאות, בני מררי ששת אלפים ומאתים. ולמה לא כללן עם השאר, ויפדו את הזכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים זכורות העודפים על המנין לפדיון, אמרו רבותינו במסכת זכורות (ה.) אותן שלש מאות לויים, זכורים היו, ודים שיפקיעו (ד) עלמם מן הפדיון: (רפ"י)

שפתי חכמים (ג) פירוש שלא היה מתעסק במנין הלויים אלא משה לבדו ומפני ששניהם היו מתעסקין במנין ישראל דרך המקרא לכתוב כן אף שלא היה במנין הלויים מכל מקום הזכירו הכתוב במנין הלויים ויש מפרשים שלא היה במנין הלויים שלא היה הוא מן הנמנין וכן משמע במסכת זכורות דף 7'. אבל קשה והא קראו במנין כתיב אשר פקד משה ואהרן ולא בנמנין. הרא"ם. ולי נראה דהכי פירוש מדנקוד על ואהרן משמע שלא היה במנין ולא הוא נמי בנמנין דאם לא כן למה ליה להזכיר אהרן ולנקוד עליו אלא שלא לומר במנין לא היה אבל בנמנין היה משום הכי הזכירו ונקד עליו למדרש שהיה חסר מכל וכל אף מן הנמנין. דומה קלת פירוש זה למה שפירשתי במלת את לאן נקוד על את וכו' אף שדחוק קלת יש ליישב כדי שלא תקשה מרש"י דפירוש החומש על פרש"י דמסכת זכורות שפירש שם בהדיא שאהרן לא היה בין הנמנין וכן יש ליישב ליסנא במדבר רבה כל פקודי הלויים אשר פקד משה ואהרן נקוד עליו שלא היה אהרן מן המנין דמשמע ליסנא שלא היה גם מן הנמנין: (ד) פירוש שלא יטרכו ליתן חמשת שקלים לפדיון גלגלותם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שנים ועשרים אלף. מכלל וכשאתה מחבר הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות ויש אומרים כי הכתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פירוש הפסוק כל פקודי הלויים חוץ מהבכורים. ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלויים הם חלק משלשה ושבעים מלויים וכשאתה לוקח במספר הזה מפקודי ישראל ואחר כן תקח כמספר פקודי הלויים הבאים לצבא כנגד פקודי הלויים מבין חדש יהיו קרובים ולא אמר כלום כי ישראל נפקדו מבין עשרים שנה ואין קצב אחרת והלויים נפקדו מבין שלשים ועד בן חמישים ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על דברי הקבלה: (אבן עזרא)

אור החיים כל פקודי הלויים וגו'. רמב"ן ז"ל תמה בדבר שיש לתמוה בו,

כי הלויים הן הנה ידידי ה' וקרוביו ואשר לא חטאו בעגל ולא נגפו ולא הורגו ולא הושקו ואיך נתמעטו כל כך מכל השבטים שאינם מגיעים במספרם מבן חודש לחצי שבט הקטן שבישראל, ולכשתעמוד על מספרם מבן כ' לא יגיע לשליש ולרביע, וראיתי שיישב בשני דרכים, האחד הוא לצד שהריבוי בא מצד העינוי דכתיב (שמות א) וכאשר יענו אותו כן ירבה וגוי, ודרך ב' מטעם כעסו של יעקב אבינו עליו השלום. ובעיני טעם הב' רחוק, כי לא נמצא רושם המעטת הזרע בכעס אביהם עליו השלום, ועוד תמצא במספר הבא בדברי הימים (א' כ"ג) היו הלויים שמנה ושלישים אלף מבן שלשים שנה עד בן חמשים שנה, ובמספרם בפרשת נשא באו לכלל חשבון שמונת אלפים וה' מאות ושמונים נמצאו שהוסיפו ד' חלקים בקירוב על מספר זה, ובמספר בני ישראל הבא שם לא באו לכפל מספר האמור כאן, ובאומד מספר זה לכשיהיו נמנים מבן כ' עד בן מאה ומעלה כדרך שנמנים ישראל יכול להיות מספרם כגדול שבטי ישראל ומעלה ואיה כעס אביהם:

וטעם הא' של העינוי הוא טעם נכון אבל לא יוצדק לפי מאמר חז"ל (בי"ר פ ע"ט) שאמרו לא מת יעקב עד שהגיעו ישראל לכלל מספר ס' ריבוא, ובהכרח ליישב הכתובים לפי דבריהם ז"ל כי אומרו כן ירבה פירוש כמו כן בשיעור הראשון ירבה ולא היה מתמעט הגם שהיו הורגים מהם ומענים אותם היה כח בישראל לפרות ולרבות כמשפט הראשון למלאות החסר, ומה שאמר הכתוב (שמות שם) ובני ישראל פרו וגוי ויקוצו מפני וגוי, לצד כי בימי יעקב היו קטני קטנים ולא היו עושים רושם בעיר וכשגדלו עשו פירסום, ומעתה הריבוי היה קודם העינוי ולמה לא יהיה כן לשבט לוי, ואין לומר שהיו כמו כן רבים כשאר השבטים בעת פטירת אביהם ונתמעטו אחר כך ולצד שלא היה בהם העינוי לא חזרו להתרבות, כי גם על זה דן אנכי למה יתמעטו מברכה ראשונה, ורז"ל אמרו (במד"ר פ"ה) שהיה הארון מכלה בהם, זה היה אחר מינוי עבודת הלויים:

והנכון בעיני הוא כי שבט לוי מעשה אחד להם כמעשה עמרם אשר שלח את אשתו בשביל גזירת הבן הילוד, והטעם לצד שהיו מעונגים ולא נשתעבדו לא נמס לבבם כל כך לראות נטעיהם מושלכים ביאור כמעשה איש ישראל אשר מצד השעבוד ועול העבודה הוזל והוקל בעיניהם ובלבם לראות ילדיהם מושלכים ביאור, גם שהיו מזלזלים בעצמן לילד ולעזוב בשדות ובמחילות הארץ אשר אין אדם נכבד שנפשו מכובדת עליו כשבט לוי עושה כן, וזה לך האות כי עמרם שלח את אשתו, ולא הוצרך הכתוב להודיע את הדבר שגם בעמרם לא הגיד הכתוב הענין אלא מהשכלת הענין נודע, וללמד על כל שבטו יצא, וזו היא סיבת מיעוטם כי אם אין גדיים אין תיישים, והגם שמצינו שעמרם החזיר גרושתו, אין ללמוד ממנו שכולם החזירו כי הוא זה אשר בא אליו הדבר בנבואה כמאמר חז"ל באגדה (שמו"ר פ"א סוטה יב) ובדברי הזוהר הקדוש (ח"ב יא:): בפסוק וילך איש וגוי, וכמו שאמרו ג"כ (שמו"ר פ"א) בפסוק ותתצב אחותו וגוי שהלכה לראות מה יהיה בנבואתה. ואם תאמר למה שבט בן

תורה יעשה מיעוט פריה ורביה, אולי שדנו בה למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה, וכיוצא בזה מצינו שאמרו (תענית יא.) שאסור לשמש מטתו בשנת רעבון הגם שיש מניעת פריה ורביה, ודנו כמו כן לצד כלוי הבנים הזכרים נמנעו כל עיקר, ומעתה אדרבא עשה ה' עמהם נס שנשארו מהם מספר זה, ולזה אחר זמן שהיו עסוקים גם הם בפריה ורביה פרו וישרצו וגו' יותר משאר השבטים: (אור החיים)

כלי יקר שנים ועשרים אלף. כבר אמרנו לפי שהם מחנה שכינה ואין השכינה שורה בפחות מן כ"ב אלף ע"כ מיעטם הקב"ה והעמידם על מספר זה להורות שאין מחנה שכינה פחותה מכ"ב אלף. והרמב"ן כתב לפי שלא היו בכלל עינוי מצרים ע"כ לא היו בכלל הריבוי כי כל מי שהיה בכלל פן ירבה היה בברכת כן ירבה, אע"פ שזה דרך דרש מ"מ נראה להוסיף בו ביאור כי לא הרבה אותם ה' נגד הטבע רק כדי להפר עצת גוים אשר בקשו להמעיטם ע"י העינוי ורצה ה' שיבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. ואדרבה הרבה אותם חוץ מן הטבע כי הולידו ששה בכרס אחד אבל שבט לוי שלא היו בכלל העינוי וע"כ לא היה צורך להרבותם כנגד הטבע ופרו ורבו כדרך כל העולם, וזה באמת טעם נכון ויכול להיות שזהו דעת הרמב"ן. וי"א שלכך לא נתרבו כדי שיהיה נקל לישראל לפרנסם, וזה טעם רחוק כי אין מעצור לה' להושיע ולפרנס משרתיו עושי רצונו, וי"א שהיה הארון מכלה בהם והיינו ארונו של יעקב והוא דעת הרמב"ן שהזכרנו וכמבואר למעלה פ"י ויצא (כ"ט.לד) בפסוק על כן קרא שמו לוי, וי"א שצפה הקב"ה שלא יהיו כולם צדיקים ע"כ העביר רבים מהם מן העולם ונשארו קב ונקי כדי שיהיו כל העוסקין עם הארון צדיקים וז"ש שהיה הארון מכלה בהם.

ולוי נראה לפי שמצינו בגזירת פרעה, שגירש עמרם את אשתו ועמד זמן רב בלא פריה ורביה, שהרי בת ק"ל שנה היתה יוכבד כשעשה בא ליקוחין שניים ומ"ש רז"ל (סוטה יב.) עמדו כולם וגרשו נשותיהם מסתמא לא כל ישראל עשו כן כי איך היו יכולין לעמוד זמן רב בלא אשה, שהרי ארז"ל (שם יא:) בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו כו', ומסיק שם כל הטובות שעשו לבעליהן כשהיו בעבודת פרך, ש"מ שהבעלים לא היו יכולין לעמוד זולת הנשים, ועוד מסיק שם שהיו פרים ורבים בשדה ש"מ שאפילו בשעת הגזירה לא גרשו נשותיהם, אלא ודאי מה שמסיק עמדו כולם וגרשו נשותיהם, היינו כל בני שבט לוי שלא היו בכלל השעבוד ומ"מ היו יראים מן גזירת כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. שהרי על יום אחד צוה אפילו על בני המצרים על כן יראו גם המה פן יעבור עליהם כוס זה ועמדו רוב שבט לוי זמן רב בלא נשים כמו שעמד עמרם זמן רב בלא אשה, וע"כ היה שבט לוי מתי מספר וזה טעם נכון ומתישב על הלב יותר מכולם, ובחר ה' בהם מצד היותם מועטים כי כן מצינו בהרבה מקומות שהקב"ה בוחר במועט כמ"ש (דברים ז.ז) לא מרבכם וגו' כי אתם המעט. וכן בג' משפחות אלו גרשון קהת ומררי היה מררי מרובה באוכלסין על כן נתרחק מן משא של הקדש וניתן למועטים, ודבר זה מבואר מעצמו. (כלי יקר)

דעת זקנים שנים ועשרים אלף. וכנגדן בא הקב"ה במלאכים בשעת מתן תורה שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ולא נדרש שאינן אלא שנאן מלאכים ורבותים ואלפי הם שנים ועשרים אלף. ולפי שגלוי וידוע לפני הקב"ה שכל ישראל יעבדו לעגל חוץ משבט לוי לפיכך לא הביא מלאכים אלא כנגד שבט לוי: (דעת זקנים)

[מ] שישי ויאמר יהוה אל משה פקד כל בְּכֹר זָכָר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן חֹדֶשׁ וּמַעֲלָה וְשָׂא אֶת מִסְפָּר שְׁמֹתָם:

אונקלוס ויאמר יי למשה מני כל בוכריא דכריא לבני ישראל מבר ירחא ולעילא וקבל ית מנין שמיהתהון: (אונקלוס)

יונתן ויאמר יי למשה מני כל בוכריא דוכריא מבני ישראל מבר ירחא ולעילא וקביל ית סכום מניין שמיהתהון: (תרגום יונתן)

רש"י פקד כל בכור זכר וגו' מנן חדש ומעלה. משילא מכלל ספק נפלים: (רש"י)

אבן עזרא פקוד כל בכור זכר. הנה זכר שם התאר: (אבן עזרא)

בעל הטורים ושא. ג'. ושא את מספר שמותם. ושא עיניך ימה וצפונה. ואידך ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי. שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל וזהו ושא את מספר שמותם והמתפלל צריך שיתן עיניו למטה וזהו ושא עיניך ימה שיתן עיניו למטה ולא ירים עיניו למעלה: (בעל הטורים)

[מא] וְלִקְחֶתָּהּ אֶת הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת כָּל בְּכֹר בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בְּהֵמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל בְּכֹר בְּבִהְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס ויתקרב ית לינאי קדמי אנא יי חלף כל בוכריא בבני ישראל וית בעירא דלינאי חלף כל בוכריא בבועירא דבני ישראל: (אונקלוס)

יונתן ויתקרב ית לינאי קדמי אנא יי חלף כל בוכריא בבני ישראל וית כל בעירא דלינאי חלף כל בוכריא בבועירא דבני ישראל: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ואת בהמת הלוים. שלא יפסידו הלוים ובכור כל בהמה גם הוא לשם: (אבן עזרא)

אור החיים ואת בהמת הלוים וגו'. פירוש הבהמות שהם חייבים בפדיון

שהם פטרי חמורים שאמר הכתוב (שמות יג) ופטר חמור תפדה בשה, ודוקא פטר חמור אבל בכורות הטהורות לא, כי התמימין אינם בני פדיון, ובעלי מומין משנעשו בני מומין רגע אחד ברשות [הבעלים], (הבכור) זכה בו והרי הוא אצלו כחולין ומה מקום לפדיון: (אור החיים)

[מב] ויפקד משה כַּאֲשֶׁר צָוָה יְהוָה אֶתְּוֹ אֵת כָּל בְּכוֹר בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס ומנא משה כמא די פקיד יי יתה ית כל בוכרא בבני ישראל:
(אונקלוס)

יונתן ומנא משה היכמא דפקיד יי יתיה ית כל בוכרא בבני ישראל:
(תרגום יונתן)

[מג] וַיְהִי כָּל בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפָּר שְׁמַת מִבֶּן חֹדֶשׁ וּמַעֲלָה לְפָקְדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וּשְׁבַעִים וּמֵאֲתָיִם: (פ)

אונקלוס והווי כל בוכרא דכרא במנן שמקו מבר ירחא ולעלא למניניהון עשרין ותרי אלפין מאתו ושבעין ותלתא: [פ] (אונקלוס)

יונתן והווי כל בוכרא דוכרא בסכום מנין שמקו מבר ירחא ולעלא לסכום מניניהון עשרין ותרי אלפין ומאתו ושבעין ותלתא: (תרגום יונתן)

[מד] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס ומליל יי עם משה למימר: (אונקלוס)

יונתן ומליל יי עם משה למימר: (תרגום יונתן)

[מה] קַח אֶת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל בְּכוֹר בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בְּהֵמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֵמָתָם וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה:

אונקלוס קרב ית לואי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דלואי חלף בעיראהון ויהון משמשין קדמי לואי אָנָּא יי: (אונקלוס)

יונתן קריב ית לואי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא לואי חלף בעיראהון ויהון משמשין קדמי לואי אָנָּא יי: (תרגום יונתן)

רש"י ואת בהמת הלויים וגו'. לא פדו בהמות הלויים את זכורי בהמה

טהורה של ישראל אלל אט פטרי חמוריהם, ושה (ה) אחד של בן לוי פטר
כמה פטרי חמורים של ישראל, תדע שהרי מנה העודפים בלדס ולל מנה
העודפים (ו) בזהמה: (רס"י)

שפתי חכמים (ה) יס מפרשים דקשה לרס"י לוי אזהמה טהורה קאי אין
סייך פדיון ללל פקע קדושת בכור דהלל הכהנים עלמן חייבים בקדושת
בכור ויס לומר עוד דהוכחתו מדכתיב בפרשת בל כל בכור אלס תפדה
וכל פטר חמור תפדה בשה וכלן שכתב בכור אלס ובכור בהמה תפדה
מייירי נמי דוקל פטרי חמורים. הרל"ס תימה והלל רס"י בעלמו פירש
בפרק קמל לבכורות דף ד' גבי הלל דפריך רבל ללביי אלס איתל דדרכת
קל וחומר מבהמה לפטור לויס מבכור בהמה טהורה דהלל בהמה טהורה
דידהו הפקיעו בהמת ישראל הטהורה ולריך עיון ויס לומר דהלל פרכל
דפריך רבל ללביי אינה אלל לפי סברתו אלל לביי פליג עליה בהל
וסבירל ליה ללל פדו בהמות הלויס אט בכורי בהמה טהורה של ישראל
וכו' עיין (במ"י): (ו) הרל"ס תמה איך הביל הרליה הזלט שהתלמוד כבר
בטל אותה ולמר וללמל הוו נפיסין בהמתן והוו קיימין לבדהי בכורי
ישראל והביל רליה אחרת למר קרל ולל בהמת הלויס תחת בהמתם
בהמה אלת תחת בהמות רבות ללי סלקל דעתך דהלל ולל בהמת הלויס
בבהמות רבות מייירי לכתוב קרל לו בהמת בהמת לו בהמתם בהמתם
שמע מינה חד פוטר טובל. ותירך הולל מסוס הכי הניח רליה אחרונה
מפני שהולל רחוק מן הפשט מסוס הכי הביל רליה רלסונה: (שפתי חכמים)

אבן עזרל קח את הלויס. פעס אחרת כאילו למר כאשר תקח את הלויס
יהיו העודפים פדיוס ונסמכה מלת פדויי אל המספר וכמוהו רביס יש
מכחישים אמרו מזה נלמוד כי פדיון כל בכור חמשה שקלים ואינו רליה
כי זלט מצוה בפני עצמה והלמת דברי קבלה: (אבן עזרל)

הרמב"ן תחת כל בכור בבני ישראל. הנה הבכורים נתקדשו להיות לשם
מעת שצוה (שמות יג ב) קדש לי כל בכור בבני ישראל בלדס וגוי והיו בכורים
רביס בישראל ולל נפדו עד הנה שעדין לל נלמר למי יהיה הפדיון כי עתה
הול שנתקדשו הכהנים ועדין לל נצטוו במתנות הכהונה והנה הם
עומדים בקדושתן סתם ויתכן שהיתה בהן עבודת הקרבנות כדברי
רבותינו (זבחים קיב) והנראה אלי כי הבכורים הלל כלס לל נולדו במדבר
בשנה אחת כי לל נתרבו העס שם כל כך רק כל הבכורים אשר היו
בישראל נמנו כי כלס נתקדשו כאשר פרשתי שם (שמות יג יא) ועתה החליפס

בלוים והם פדיונם וצוה שיפדו הנותרים ונתן הפדיון לאהרן ולבניו כאשר
היא מצוה לדורות (הרמב"ן)

אור החיים והיו לי הלוים אני ה'. הכונה במאמר אני ה', לומר שהגם
שאמרו רבותינו ז"ל (ילקוט שס"ד) עתידה עבודה שתחזור לבכורות, לא
ירדו הלוים מהיות לה', והוא אומרו והיו לי אני ה' כשם ששמי לעולם
ועד כמו כן יהיו לי הלוים: (אור החיים)

{מו} ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על הלוים מבכור
בני ישראל:

אונקלוס ונת פורקו מאתו ושבעין ותלתא דיתירין על לנאי מבוכרא דבני
ישראל: (אונקלוס)

יונתן ונת פרקוני מאתו ושבעין ותלתא מה דאשתיירו על לנאי
מבוכרא דבני ישראל: (תרגום יונתן)

רש"י ואת פדויי השלשה וגו'. ואת הבכורות הנריכין להפדות בהם, אלו
השלשה וסבעים ומאתים העודפים בהם ויתרים על הלוים, מהם תקח (ז)
חמשת שקלים לגלגלת, כך היתה מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה
זכורה של רחל: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כדי שלא תטעה לומר דהאי ואת פדויי השלשה והסבעים
וגו' פירוש כמו העודפים על פדויי הלוים דבסמוך לפירוש אותן שפדו
הלוים בגופן כדפרש"י שם ומהם תקח חמשת שקלים גם כן לכך פירש
דהאי ואת פדויי השלשה וגו' פירוש ואת הבכורות הנריכים לפדות כו' כי
עדיין לא היו פדויין אלא הם כריכין לפדות ומהם תקח חמשת שקלים
לגלגלת: (שפתי חכמים)

{מז} ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח עשרים
גרה השקל:

אונקלוס ותסב חמש סלעין לגלגלתא בסלעי קודשא תסב עשרין
מעין סלעא: (אונקלוס)

יונתן ותסב חמשה חמשה סלעין לגולגלתא בסלעי קודשא תסב עשרין

אור החיים ולקחת חמשת וגו'. צריך לדעת למה אמר ולקחת בוא"ו כיון שמאמר זה הוא גזרת מאמר ואת פדויי השלשה וגו', ואולי כי בזה העיר כוונת כתוב הקודם לזה ואת פדויי השלשה וגו' שגזרתו הוא מבכור בני ישראל פירוש שיקח פדיון בכורות העודפים על הלויים מאת הבכורות ולא מהלויים, שתעלה על דעתך לומר שכדרך שפדו בבהמת הלויים בהמתם כמו כן יפדו הנותרים מהם וקל וחומר הוא, תלמוד לומר מבכור בני ישראל פירוש יהיה הפדיון, וכן אמר במעשה ויקח משה וגו': **מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף**, והוסיף לומר מצוה שניה שיהיה הפדיון ה' שקלים, והוא אומרו ולקחת בתוספת וא"ו, וחזר לומר **תקח**, שיקח השקל בשקל הקודש שהוא כפול, ושדבר זה מעכב בפדיון: (אור החיים)

דעת זקנים ולקחת חמשת שקלים. וכן לדורות. וא"ת מפני מה הלויים אינן פודין בכורותיהם הנולדים מכאן ולהבא כמו שהבכורות ישראל פודין בכורותיהם וי"ל דכל הלויים הנולדים הם מאלו אבל הבכורות של ישראל אינן נולדים מן הבכורות אלא מכל ישראל שלא נפדו ואותם הנולדים מן הבכורות אינן ידועין לפיכך צוה הקב"ה לפדות כל הבכורות שנולדו מכאן ולהבא: (דעת זקנים)

[מח] ונתתה הפסוף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם:

אונקלוס ונתתו פספא לאהרן ולבנוהי פרוקו דיתירין בהון: (אונקלוס)

יונתן ונתתו פספא לאהרן ולבנוי פרוקוני מה דמשתיירן בהון: (תרגום יונתן)

[מט] ויקח משה את פסוף הפדיום מאת העדפים על פדויי הלויים:

אונקלוס ונסיב משה ית פסוף פורקנא מן דיתירין על פריקי לואי: (אונקלוס)

יונתן ונסב משה ית פורקנהון מן מה דמיתירין על פרוקוני ליואי: (תרגום יונתן)

רש"י העודפים על פדויי הלויים. על אותן שפדו הלויים בגופן: (רש"י)

אבן עזרא הפדיום. במ"ם תחת נו"ן כמו גרשון: (אבן עזרא)

[נ] מאת בכור בני ישראל לקח את הפסוף חמשה וששים ושלוש מאות ואפוף בשקל

אונקלוס מן בּוּכְרֵיָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסִיב יְת פְּסָפָא אֶלְף וּתְלַת מְאָה וְשִׁתִּין וְחֲמִשׁ סְלַעִין סְלַעִין בְּסַלְעֵי קוּדְשָׁא : (אונקלוס)

יונתן מְלוֹת בּוּכְרֵיָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסִיב יְת פְּסָפָא אֶלְף וּתְלַת מְאָה וְשִׁתִּין וְחֲמִשׁ סְלַעִין סְלַעִין בְּסַלְעֵי קוּדְשָׁא : (תרגום יונתן)

רש"י חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כד סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת, למאתים בכורות אלף שקל, לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל, לשלש בכורות חמשה עשר שקל, אמר כיצד לעשה, בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדווי הלויים, מה עשה, הביא שנים ועשרים אלף פתקין (ח) וכתב עליהם בן לוי, ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן ה' שקלים, בללן ונתנן בקלפיו, אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל (סנהדרין יז. במד"ר ז, ט: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) פי חתיכות איגרות וכן ובספר יוחזק מתרגמינן בפתקא יתְרַשְׁמוּן: (שפתי חכמים)

[נא] וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת כָּסֶף הַפְּדִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה : (פ)

אונקלוס וַיְהִיב מֹשֶׁה יְת כָּסֶף פְּרִיקָא לְאַהֲרֹן וּלְבָנָוְהִי עַל מִימְרָא דִּי כְּמָא דִּי פְקִיד יְיָ יְת מֹשֶׁה : [פ] (אונקלוס)

יונתן וַיְהִיב מֹשֶׁה יְת כָּסֶף פְּרִיקוֹנָא לְאַהֲרֹן וּלְבָנָוְהִי עַל פּוּם מִימְרָא דִּי הִיכְמָא דְפְקִיד יְיָ יְת מֹשֶׁה : (תרגום יונתן)

אור החיים ויתן משה וגו' כאשר צוה ה' וגו'. קשה אחר שאמר הכתוב על פי ה' מה מקום לומר כאשר צוה ה' וגו'. ונראה כי לצד שיש במעשה זה הטבה לאהרן אחיו ובניו, ויש מקום לומר כי היה למשה נחת רוח להטיב לאחיו, לזה בא הכתוב ושלל בחינת מחשבה זו ממשה שלא חשב במעשה זה רצון הנתינה לאחיו אלא לקיים מאמר ה' היה לו החפץ במעשהו : (אור החיים)

במדבר פרק-ד

[א] וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהָרֹן לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהָרֹן לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[ב] נָשָׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי קֹהֵת מִתּוֹךְ בְּנֵי לְוִי לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם:

אונקלוס קָבִילוּ יְת חֲשֵׁבֹן בְּנֵי קֹהֵת מִגּוֹ בְּנֵי לְוִי לְזַרְעֵי־תְהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן: (אונקלוס)

יונתן קָבִילוּ יְת חוֹשֵׁבֹן בְּנֵי קֹהֵת מִגּוֹ בְּנֵי לְוִי לְגִנְיִסְתְּהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י נָשָׂא אֶת רֹאשׁ וּגּוֹ'. מִנֵּה מֵהֶם אֶת הַרְאוּיִין לְעִבּוּדֵת מִשָּׂא (ט), וְהֵם מִזֵּן שְׁלֹשִׁים וְעַד זֵן חֲמִשִּׁים שָׁנָה, וְהַפְחוֹת מִשְׁלֹשִׁים לֹא נִתְמַלְא כְּחוֹ, מִכֹּאֵן אֲמָרוּ זֵן שְׁלֹשִׁים לְכַח, וְהַיּוֹתֵר עַל זֵן חֲמִשִּׁים כְּחוֹ מִכְחִישׁ מַעֲתָה: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) כּוֹוֹנְתּוֹ לְפִרְשׁ טַעַם הַמְנִיִן שְׁכֹל הַמְנִינִים נִמְנִים מִזֵּן חוֹדֵשׁ וּמִזֵּן כ' וּזְנֵי י"ג אֲבָל זֶה הַמִּסְפֵּר אֵינוֹ דוֹמֵה לְקוֹם אֶחָד מֵהַמִּסְפָּרִים לְכֹךְ פִּירֵשׁ מִנֵּה מֵהֶם הַרְאוּיִין וְכו' רֹא"ם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נָשָׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי קֹהֵת. בַּתְּחִלָּה בַּעֲבוּר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: (אבן עזרא)

אור החיים נָשָׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי קֹהֵת. לְפִי מָה שֶׁהֶעֱלִינוּ בַּפְרֶשֶׁת כִּי תִשָּׂא כִּי עַל יַדֵּי נְתִינַת הַכּוֹפֵר הוּא נְשִׂיאת רֹאשׁ לְהֵם וְלִזֶּה אָמַר הַכְּתוּב בַּמִּסְפָּרִים כִּי תִשָּׂא מָה שֶׁאֵין כֵּן הַלּוּיִים שֶׁלֹּא נִתְּנוּ כּוֹפֵר בַּמִּסְפָּרִים אָמַר פְּקוּד אֶת בְּנֵי לְוִי, אִם כֵּן לְמָה שִׁינָה הַכְּתוּב אֶת לְשׁוֹנוֹ בְּלּוּיִים עֲצֻמָּן וְחֹזֵר לּוֹמֵר נָשָׂא וְלֹא פְקוּד. וְנִרְאֶה כִּי לְצַד שְׁנֵתֵן ה' לְהֵם עִבּוּדָה פְּנִימִית לְשֵׂאת אֲרוֹן וְשִׁלְחָן לִזֶּה יַחֲסֵם לְהֵם לְשׁוֹן נְשִׂיאוֹת רֹאשׁ בַּעֲרֵךְ גִּרְשׁוֹן וּמִרְרֵי שִׁיחִיו הֵם מַעֲוִלִים מֵהֶם, וְהַגֵּם שֶׁגִּרְשׁוֹן הוּא בְּכוֹר לְוִי, קֹהֵת בָּחַר לוֹ יֵה כִּי מִמֶּנּוּ יֵצֵא אֲוֹר לְעוֹלָם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וְשׁוֹרֶת הַדִּין שֶׁעֲנַף זֶה יֵשֵׂא אֲרוֹן הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שֵׁם מֹשֶׁה שִׁיֵּצֵא מִקֹּהֵת, וְדַקְדַּק לּוֹמֵר מִתּוֹךְ בְּנֵי לְוִי, מִטַּעַם שֶׁאֲמָרְנוּ לְצַד שֶׁהוּא אֲמַצְעֵי בֵּין גִּרְשׁוֹן וּבֵין מִרְרֵי וַיִּתְיַחַס אֵלָיו תּוֹךְ: (אור החיים)

[ג] מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְמַעְלָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל בָּא לְצַבָּא לַעֲשׂוֹת

מְלֹאכָה

בְּאֵהָל

מוֹעֵד :

אונקלוס מִבֵּר תְּלָתִין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בֵּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין כָּל דְּאֲתִי לְחִילָא לְמַעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא : (אונקלוס)

יונתן מִבֵּר תְּלָתִין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בֵּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין כָּל דְּאֲתִי לְחִילָא לְמַעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמִשְׁכַּן זְיַמְנָא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא מִבֵּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה. קְרוֹב מֵאַרְבַּעֵי שְׁבוּעוֹת בֵּן חֲמִשִּׁים שְׁבַע שְׁבוּעוֹת כִּי אִזְ יַחֲסֵר כַּח הַגּוֹף : מֵלֹאכָה בֵּאֵהָל מוֹעֵד. מֵלֹאכַת הַמִּשְׁא : (אבן עזרא)

אור החיים לַעֲשׂוֹת מֵלֹאכָה. שִׁינָה מֵהָאִמּוֹר בַּעֲבוּדַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מֵרָרִי לַעֲבוּד עֲבוּדָה וְאִמֵּר לַעֲשׂוֹת מֵלֹאכָה, הָעִיר בִּזְהָ שְׂאִין בְּכִלְלוֹת מַעֲשֵׂה בְּנֵי קֹהֵת עֲבוּדָה, לְצַד שֶׁהָאֵרוֹן הוּא אֲדֵרְבָה נוֹשֵׂא אֶת נוֹשְׂאָיו (בְּמִדְ״ר פ״ד) וְאִין עוֹשִׂין בּוֹ אֵלָא מֵלֹאכָה. עוֹד נִרְאֶה כִּי לְצַד שִׁישׁ לֵהֵם לַעֲשׂוֹת סֹדֵר נִכוּן בְּמִשְׁאֵם כְּשֵׁנוֹשְׂאִים בְּכַתֵּף וְכִיוּן הַהֲלִיכָה לְצַד כְּבוֹד אֵרוֹן אֱלֹהִים כְּנוֹשֵׂא אֲדוֹנוֹ עַל כַּתְּפוֹ, לְזֶה קָרָא עֲבוּדָתָם מֵלֹאכָה, מֵה שְׂאִין כֵּן עֲבוּדַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מֵרָרִי : (אור החיים)

[ד] זֹאת עֲבִידַת בְּנֵי קֹהֵת בְּאֵהָל מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקְּדוֹשִׁים :

אונקלוס דִּין פּוֹלְחָן בְּנֵי קֹהֵת בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא קוֹדֶשׁ קוֹדֶשְׁיָא : (אונקלוס)

יונתן דָּא פּוֹלְחָנַת בְּנֵי קֹהֵת בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא קוֹדֶשׁ קוֹדֶשְׁיָא : (תרגום יונתן)

רס"י קִדְשׁ הַקְּדוֹשִׁים. הַמְּקוּדָשׁ שְׂכּוֹלָן, הָאֵרוֹן וְהַשְּׁלַחַן וְהַמְּנוֹרָה וְהַמִּזְבֵּחוֹת וְהַפְּרוֹכֹת וְכֻלֵּי סֵרֵת : (רס"י)

אבן עזרא קִדְשׁ הַקְּדוֹשִׁים. הוּא הָאֵרוֹן : (אבן עזרא)

[ה] וּבָא אֶהָרֹן וּבְנָיו בְּנִסְעַ הַמִּחְנֶה וְהוֹרְדוּ אֶת פְּרֻכַת הַמִּסָּךְ וְכִסּוּ בָּהּ אֶת אֶרֶץ הָעֵדֻת :

אונקלוס וַיִּיעוֹל אֶהָרֹן וּבְנוֹהֵי בְּמִטַּל מִשְׁרִיתָא וַיִּפְרְקוּן יַת פְּרֻכְתָּא דְּפָרְסָא וַיִּכְסּוּן בָּהּ יַת אֶרְוֵנָא דְּסִהְדוּתָא : (אונקלוס)

יונתן וְעָלִיל אֶהָרֹן וּבְנוֹי בְּזִמְן מִיטַל מִשְׁרִיתָא וַיִּפְרְקוּן יַת פְּרֻגוּדָא דְּפָרְסָא וַיִּכְסּוּן יַת אֶרְוֵנָא דְּסִהְדוּתָא : (תרגום יונתן)

רס"י וּבֹא אֶהְרֵן וּבְנָיו וְגו'. יִכְנִיסוּ כָל כְּלֵי וּכְלֵי לְנִרְתָקוֹ הַמְּפֹרָשׁ לוֹ בְּפִרְשָׁה זֹ, וְלֹא יֵאָטְרוּ הַלְוִיִּם בְּנֵי קֹהֵת אֲלֹלָה לְשָׂאתָ: בְּנִסּוּעַ הַמַּחֲנֶה. כְּשֶׁהֵעֵן מִסְתַּלֵּק (י) הֵם יוֹדְעִין שִׁיסְעוּ: (רס"י)

שפתי חכמים (י) פִּירוּשׁ אֵל יִקְשֶׁה צַעֲיִנִיךָ לֹמַר הֵי אֵךְ הֵיוּ יוֹדְעִים הַשְּׂעָה שִׁיסְעוּ עַד שִׁיתַּחֲיִלוּ לְפָרֵק שְׂאִין כְּצוּד לְאַרְוֹן הַקּוֹדֵשׁ לְכַסּוֹתוֹ אַחַר נִסְיַעַת דָּגֵל מַחֲנֶה יְהוּדָה כִּי הִיָּה נִרְאָה שְׁנִסְיַעַת דָּגֵל יְהוּדָה הַכְּרִיחַ לְפָרֵק הַמַּסְכָּן וּלְכַסּוֹת הָאַרְוֹן: הַשְּׂפָתִי (חֲכָמִים)

אבן עזרא פְּרֻכַת הַמַּסָּךְ. שֶׁתְּסוּךְ עַל הָאַרְוֹן: (אבן עזרא)

ספורנו בְּנִסּוּעַ הַמַּחֲנֶה. אַחַר שֶׁנִּסְתַּלֵּק הָעֵנָן כִּי קוֹדֵם לְכֵן הִיָּה אִסּוּר לְהֵם לִיְכַנֵּס: (ספורנו)

דעת זקנים וְכִסּוּ בַּה אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת. וְכֹתִיב וְשָׂמוּ בְּדָיו פִּי נִתְקַנּוּ בְּדָיו אֲבָל אֵין לְפָרֵשׁ לְשׁוֹן שִׁימָה מִמֶּשׁ דֵּהָא כְּתִיב לֹא יִסּוּרוּ מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם: (דעת זקנים)

11 וְנִתְּנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחֲשׁ וּפְרָשׁוֹ בְּגַד כָּלִיל תְּכֵלֶת מְלַמְעָלָה וְשָׂמוּ בְּדָיו:

אונקלוס וְיִתְּנוּן עָלֹהֵי חוֹפְאָה דְּמִשְׁךְ סִסְגוֹנָא וְיִפְרָשׁוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תְּכֵלָא מְלַעְלָא וְיִשׁוּוּן אַרְיַחוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְיִתְּנוּן עָלֹי חוֹפְאָה דְּמִשְׁךְ סִסְגוֹנָא וְיִפְרָשׁוּן לְבוּשׁ שְׂזִיר עָלֹי מְלַעֲלָא וְיִשׁוּוּן אַרְיַחוּי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וְנִתְּנוּ עָלָיו. עַל הַמַּסָּךְ וַיֵּשׁ אֹמְרִים כִּי יֵשׁוּב עָלָיו אֵל מִלֵּת אֵת שֶׁהוּא אֵת פְּרֻכַת וְכִמּוּהוּ וְתַצְפְּנוּ: וּפְרָשׁוֹ בְּגַד כְּלִי. ל תכ. לת. כְּלוֹ תְּכֵלֶת: מְלַמְעָלָה. י"א עַל כְּסוּי עוֹר תַּחֲשׁ וְהַנְכוּן בְּעֵינֵי שְׁפִירוּשׁוֹ וְכִבֵּר פְּרָשׁוֹ בְּגַד כְּלִיל תְּכֵלֶת מְלַמְעָלָה לְפְרֻכַת הַמַּסָּךְ וְאִם לְדֶרֶךְ כְּבוֹד יִתְכַן גַּם הָרֵאשׁוֹן וְעוֹר תַּחֲשׁ מִפְּנֵי הַגֶּשֶׁם וְהָאֵבֶק: וְשָׂמוּ בְּדָיו. הִנֵּה יִסִּירוּם עַד שִׁיכְסוּ הָאַרְוֹן וַיֵּשׁ אֹמְרִים שָׂמוּ בְּדָיו עַל כְּתָפוֹת הַנוֹשָׂאִים: (אבן עזרא)

הרמב"ן וְנִתְּנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחֲשׁ וּפְרָשׁוֹ בְּגַד כְּלִיל תְּכֵלֶת מְלַמְעָלָה. בְּעֵבֹר מַעֲלֵת הָאַרְוֹן לֹא הִיָּה נִרְאָה עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחֲשׁ אֲבָל הֵיוּ מְכַסִּים אוֹתוֹ בְּפְרוּכַת שֶׁהוּא הַמַּסָּךְ לוֹ וּמְכַסִּים אֵת שְׁנֵיהֶם בְּמַכְסֵה עוֹר תַּחֲשׁ בְּעֵבֹר הַגֶּשֶׁמִּים וּפּוֹרְשִׁים עַל הַכֵּל בְּגַד כְּלִיל תְּכֵלֶת מְלַמְעָלָה שִׁיְהִיָּה נִרְאָה עָלָיו הַבְּגַד הַנְּכַבֵּד שֶׁהוּא כְּעֵצֶם הַשָּׁמַיִם לְטוּהַר (בַּמַּד"ר ד יג) אֲבָל שְׂאֵר כָּל הַכְּלִים הַשׁוֹלְחָן וְהַמְּנוֹרָה וְהַמַּזְבְּחוֹת הִיָּה נִרְאָה עָלֵיהֶם מְלַמְעָלָה מְכַסֵּה

עור תחש ויש אומרים כי טעם הכתוב ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה
לפרכת המסך ונתנו עליו על הארון והפרוכת כסוי עור תחש וטעם ושמנו
בדיו על כתפות הכהנים והנכון כי "ושמו" שיתקנו אותם להיות יוצאים
לשאת אותו בהם כי היו הטבעות רחבים ויאריכו הבדים בהם כרצונם
ובלבד שלא יסורו ממנו (הרמב"ן)

בעל הטורים בארון ובמזבח הנחשת כתיב בדיו ובשלחן ובמזבח הזהב
כתיב לבתים לבדים וכת. ב את בדיו לרבות הבתים: (בעל הטורים)

11 ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת
ואת המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהי:

אונקלוס ועל פתורא דלחם אפיא יפרסון לבוש תכלא ויתנון עלוהי ית
מגיסיא וית בזיכיא וית מכילתא וית קסוות נסוכא ולחמא תדירא עלוהי
יהי: (אונקלוס)

יונתן ועל פתור לחם אפיא יפרסון לבוש דתכלא ויתנון עלוי ית פילותא
וית בזיכיא וית מנקיתא וית קסוות ניסוכא ולחם תדירא עלוי יהי: (תרגום
יונתן)

רש"י קערת וכפת השות ומנקיות. כבר פירשתי במלחכת המשכן: הנסך.
הכסוי לשון מסך, אקר יוסך זהם: (רש"י)

אבן עזרא ועל שולחן הפנים. להורות כי יש שם שולחנות אחרות לצורך
הבשר ולחם הפנים שיש בו לא יוסר: (אבן עזרא)

הרמב"ן ולחם התמיד עליו יהיה. על השולחן עצמו יהיה הלחם ועליהם
בגד התכלת וישימו על הבגד הזה בשלחן כל הכלים ואחרי כן יפרשו על
הכלים והשולחן בגד תולעת שני כי לכבוד הלחם שהוא מסודר כהלכתו
יפרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן ולחמו ובין הכלים והיה המכסה
העליון בבגד תולעת שני שהוא מראה אדום בעבור שהשולחן סימן לכתר
מלכות שהוא במדת הדין אבל הארון ומזבח הזהב בבגד תכלת למדה
הכלולה מן הכל ומזבח העולה בבגד ארגמן שהוא אדום יותר מן הראשון
כי שם יזרק הדם כופר נפשם (הרמב"ן)

12 ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במקסה עור תחש ושמנו את
בדיו:

אונקלוס ויפרסון עליהון לבוש צבע זהורי ויכסון יתה פחופאה דמשך
ססגונא וישוון ית אריחיה: (אונקלוס)

יונתן וַיִּפְרָשׁוּן עָלָיו לְבוּשׁ צָבַע זְהוּרֵי וַיִּכְסֹּוּן יְתִיבָה בְּחוּפָאָה דְּמִשְׁדָּ סְסֻגוֹנָא וַיִּשְׁוּוּן יְתִיבָה אַרְיָחוּהִי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא בגד תולעת שני. והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן על הארון מסך ובגד תכלת ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה: (אבן עזרא)

טו וַלְקַחוּ בְּגָד תְּכֵלֶת וְכֶסוּ אֶת מְנֹרֶת הַמָּאֹר וְאֶת גְּרִתֶיהָ וְאֶת מְלַקְחֶיהָ וְאֶת מַחְתֵּיתֶיהָ וְאֶת כָּל כְּלֵי שְׁמֹנֶה אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ לָהּ בְּהֵם:

אונקלוס וַיִּסְבוּן לְבוּשׁ תְּכֵלֶא וַיִּכְסֹּוּן יְתִיבָה מְנֹרֶתָא דְּאִנְהוּרֵי וַיְתִיבָה בּוֹצִינְהָא וַיְתִיבָה צְבָתָהָא וַיְתִיבָה מַחְתֵּיתָהָא וַיְתִיבָה כָּל מְנֵי מְשַׁחָא דִּי יִשְׁמְשׁוּן לָהּ בְּהוּן: (אונקלוס)

יונתן וַיִּסְבוּן לְבוּשׁ דְּתֵכְלָא וַיִּכְסֹּוּן יְתִיבָה מְנֹרֶתָא דְּאִנְהוּרֵי וַיְתִיבָה בּוֹצִינְהָא וַיְתִיבָה מְלַקְטִיָּא וַיְתִיבָה מַחְתֵּיתָא וַיְתִיבָה כָּל מְאֵי שְׁמוֹשָׁא דִּישְׁמְשׁוּן לָהּ בְּהוּן: (תרגום יונתן)

רס"י מלקחיה. כמין לבנה, שמושך זה את הפתילה לכלל כל שירכה: מחתתיה. כמין כף קטנה, ושוליה פשוטין ולא סגלגלים, ואין לה מחיצה לפנים אלא מצדיה וחותה זה את דשן הנרות כשמיטבן: נרתיה. לוא"ס בלע"ז שנותנים בהן (כ) השמן והפתילות: (רס"י)

שפתי חכמים (כ) פירוש לא הפתילה הדולקת כמו נר אלהים וגומר לכן פירש פה שהוא מורה על הכלי כי מלת נר מורה גם על הכלי: (שפתי חכמים)

יז וַנְתַנּוּ אֹתָהּ וְאֶת כָּל כְּלֵיהָ אֶל מְכִסֶּה עוֹר תַּחַשׁ וַנְתַנּוּ עַל הַמוֹט:

אונקלוס וַיְתַנּוּ יְתִיבָה וַיְתִיבָה כָּל מְנָהָא לְחוּפָאָה דְּמִשְׁדָּ סְסֻגוֹנָא וַיְתַנּוּ עַל אַרְיָחָא: (אונקלוס)

יונתן וַיְתַנּוּ יְתִיבָה וַיְתִיבָה כָּל מְנָהָא לְחוּפָאָה דְּמִשְׁדָּ סְסֻגוֹנָא וַיְתַנּוּ עַל אֶסְלָא: (תרגום יונתן)

רס"י אל מכסה עור תחש. (ב) כמין מלכוף (כלים פ"כ מ"א): (רס"י)

שפתי חכמים (ב) פירוש שק גדול ששמים בו סחורות מדכתיב אל מכסה משמע דבר שיש לו תוך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונתנו על המוט. כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו במ וט : (אבן עזרא)

ספורנו ונתנו על המוט. ואז יזכו הלויים לשאת : (ספורנו)

יא ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את בדיו :

אונקלוס ועל מדבחה דדהבא יפרסון לבוש תכלא ויכסון יתה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוי : (אונקלוס)

יונתן ועל מדבחה דדהבא יפרסון לבוש תכלא ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוי : (תרגום יונתן)

אבן עזרא ועל מזבח הזהב. בגד (צ"ל אחד) אחר ומכסה לכסות את הקודש שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו סכינים וכפות וקערות : (אבן עזרא)

יב ולקחו את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש ונתנו אל בגד תכלת וכסו אותם במכסה עור תחש ונתנו על המוט :

אונקלוס ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחא : (אונקלוס)

יונתן ויסבון ית כל מאני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על קופא : (תרגום יונתן)

רס"י את כל כלי השרת אשר ישרתו צם בקדש. בתוך המשכן שהוא קדש, (מ) והן כלי הקטרת שמשרתין בהם במזבח הפנימי : (רס"י)

שפתי חכמים (מ) דק"ל דלא הל"ל אלא אשר ישרתו צם בקדש למה לי. ומתרגז משום הכי כתיב בקדש לומר שלא היו משרתים על המזבח באותן כלים כי אם במשכן כי אין צריך כלים למזבח הפנימי שלא היו מקטירין עליו אלא קטורת הסמים. (גור אריה) לא שיהיה פירושן שישרתו צם בקדושה דאם כן ה"ל לנקוד הבי"ת בשו"א אבל עכשיו שהיא נקודה בפת"ח משמע

קודש הידוע והוא המשכן שהוא ידוע ביותר: (שפתי חכמים)

[יג] וְדִשְׁנוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׁוּ עָלָיו בְּגָד אֲרָגָמוֹן :

אונקלוס וְיִסְפוּן יְת קִטְמָא דְמִדְבַּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוּהִי לְבוּשׁ אֲרָגָמוֹן : (אונקלוס)

יונתן וַיִּדְרְדְּוּ יֵת מִדְבַּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוּי לְבוּשׁ אֲרָגָמוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י וְדִשְׁנוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ. מִזְבַּח הַנְּחֻשֶׁת: וְדִשְׁנוּ. יִטְלוּ אֶת (ו) הַדָּשָׁן מֵעֲלוּי: וּפָרְשׁוּ עֲלוּי בְּגַד אֲרָגָמוֹן. וְהָאֵשׁ שִׁירְדָה מִן הַשָּׁמַיִם, כְּבוֹלָה תַּחַת הַבְּגָד כְּאֲרִי (יומא כא:): (ס) בְּשַׁעַת הַמַּסְעוֹת וְהִיא שׁוֹרְפָתוֹ, שֶׁהִיוּ כּוֹפִין עֲלֶיהָ (ע) פֶּסֶכֶת שֶׁל נַחֲשֶׁת (עירוובין קד:): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) לֹא שִׁיִּימוּ בּוֹ הַדָּשָׁן: (ס) דּוֹקָא בְּשַׁעַת הַמַּסְעוֹת נִרְאִית הַגַּחֲלֵת כְּאֲרִי אֲבָל בְּשַׁעַת חֲנִייתוֹן לֹא הִיתָה נִרְאִית מִפְּנֵי אֵשׁ שֶׁל הַמַּעֲרָכָה שֶׁהִיתָה מוֹנַחַת עֲלוּי וּבִנְסַעַם הַסִּיר כֹּל הָאֵשׁ וְנִרְאִית הַגַּחֲלֵת: (ע) בְּשַׁלְּהִי פֶרֶק הַמוֹלָא תְּפִילִין פֶּרֶשׁ"י פֶּסֶכֶת סִיר שֶׁל נַחוּשֶׁת סִירוֹת מִתְּרַגְמִינָן פֶּסֶכֶת־רוֹת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְדִשְׁנוּ. הַסֵּרֶת הַדָּשָׁן מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ: (אבן עזרא)

[יד] וְנָתַנוּ עָלָיו אֶת כָּל כְּלָיו אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ עָלָיו בְּהֵם אֶת הַמַּחְתֵּיתָא אֶת הַמְּזֻלְגָת וְאֶת הַיָּעִים וְאֶת הַמְּזַרְקָת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׁוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׁמוֹ

אונקלוס וְיִתְנֹנוּ עֲלוּהִי יְת כָּל מְנוּהִי דִי יִשְׁמְשׁוּן עֲלוּהִי בְּהוֹן יְת מַחְתֵּיתָא וְיְת צְנוֹרֵיתָא וְיְת מְגֻרְפֵיתָא וְיְת מְזַרְקָא כָּל מְנֵי מִדְבַּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוּהִי חוֹפָאָה דְּמִשְׁדָּ סִסְגוֹנָא וְיִשׁוּוֹן אֲרִיחוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וַיִּתְּנוּ עֲלוּי יְת כָּל מְנוּי דִּישְׁמֶשׁוֹן עֲלוּי בְּהוֹן יְת מַחְתֵּיתָא וְיְת מִשְׁלֵיתָא וְיְת מְגֻרְפֵיתָא וְיְת מְזַרְקָא כָּל מְאֵי מִדְבַּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוּי חוֹפָאָה דְּמִשְׁדָּ סִסְגוֹנָא וְיִשׁוּוֹן אֲרִיחוּי: (תרגום יונתן)

רש"י מַחְתֵּת. שֶׁבֶהן חוֹתִים גַּחֲלִים לְתַרּוּמַת הַדָּשָׁן, שֶׁעֲסוּיָה כְּמִין מַחְבֵּת, שְׂאִין לָהּ אֲלֹא שֶׁלֶשׁ מַחִירוֹת, וּמִלְפָּנֶיהָ שׁוֹאֲבַת אֶת הַגַּחֲלִים: הַמְּזֻלְגוֹת.

לינוריות של נחשת, שבהן מכין באזורים שעל המזבח להפכו, כדי שיתעכלו
יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלע"ז ווידי"ל והן של נחשת, ובהן מכדין
את הדשן מעל המזבח: (רש"י)

[טו] וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש ואת כל כלי הקדש בנסע המחנה
ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת ולא יגעו אל הקדש ומתו אלה משא בני
קהת באהל מועד:

אונקלוס וישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא
במטל משריתא ובתר כן יעלו בני קהת למטל ולא יקרבו לקודשא ולא
ימותו אליו מטול בני קהת במשפון זמנא: (אונקלוס)

יונתן ויפסוק אהרן ובנוי לכסאה ית קודשא וית כל מאני קודשא בזמן
מיטל משריתא ומן בתר פדין ייעלו בני קהת למסוברא ולא יקרבו
לקודשא דלא ימותו באשא מצלהבא דין מטול בני קהת במשפון זמנא:
(תרגום יונתן)

רש"י לכסות את הקודש. הארון והמזבח: ואת כל כלי הקודש. המנורה
וכלי שרת: ומתו. שאם יגעו חייבין (פ) מיתה בידי שמים: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) לא שאם לא יגעו ימותו כדמשמע פשוטו של קרא אלא
מלת ימותו אינו לבוק עם ולא יגעו רק שהוא לבוק עם מלת יגעו לבד
הבא מדיוקא ולא יגעו הא אם יגעו ועליה קאי ימותו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא משא בני קהת באהל מועד. כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו:
(אבן עזרא)

[טז] ופקדת אלעזר בן אהרן הפהו שמון המאור וקטרת הסמים ומנחת
התמיד ושמון המשחה פקדת כל המשפון וכל אשר בו בקדש ובכליו: (פ)

אונקלוס ודי מסיר לאלעזר בר אהרן פהנא משחא דאנהרותא וקטורת
בוסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מטרת כל משפנא וכל די בה
בקודשא ובמנוהי: [פ] (אונקלוס)

יונתן ודמסיר לאלעזר בר אהרן פהנא משחא דאנהרותא וקטורת
בוסמיא ומנחה תדירא ומשחא דרבותא מטרת כל משפנא וכל דביה
בקודשא ובמנוי: (תרגום יונתן)

רש"י ופקדת אלעזר. שהוא ממונה עליהם לשאת אותם: שמן המאור וקטורת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה. עליו מוטל לזוהר ולזרז (ט) ולהקריב בעת חנייתו: פקדת כל המשכן. ועוד היה ממונה על משא בני קהת, לזוהר איש איש (ה) על עבודתו ועל משא, והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו, אבל משא בני גרשון ומררי שאינן מקדש הקדשים, על פי איתמר היה, כמו שכתוב בפרשת נשא (לקמן פסוק כח):

שפתי חכמים (ט) ואם תאמר והרי תחלה פירש לשאת אותם. ויש לומר דכך פירושו לשאת אותם שמן וקטורת ושמן המשחה אבל מנחת התמיד עליו מוטל כו' אף על גב דמשמע של לשאת אכולהו קאי אף על המנחה מכל מקום אי אפשר לומר כן לפי שהמנחה זה קמח ומקריבין עם הקרבן שמפרישין אותו עשרון לכבש ואינה קרויה מנחה אלא בזמן שמפרישין אותו לקרבן והוא בעת החנייה שאז היו מקריבין ולא בעת הנסיעה. וכן שכן שאין לומר שמייירי שהפרישו אותה או נתקדשה בכלי דאם כן היתה נפסלת ביולא גם למה יפרשו אותה מקודם וחזיבה מלוא בשעתה ואם כן אי אפשר לומר שנסא אותה בעת הנסיעה. לכן פירש שעליו מוטל לזוהר כו' ובזה נדחה קושיית הרמב"ן מדברי רש"י זכרוננו לברכה: (ה) פירוש לא שישאם הוא בעלמו כמו שמן המאור והשאר כי כבר כתוב למעלה ואחרי כן יבואו בני קהת לשאת והוסיף לומר על משא בני קהת מפני שלא תטעה לומר שגם משא בני גרשון ומררי נמי היה על פי אלעזר מדכתיב פקודת כל המשכן וזה אינו למשא בני גרשון ומררי על פי איתמר היה. לכן פירש על משא בני קהת היה ממונה אלעזר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ופקדת. מגזרת פקיד: שמן המאור. יש אומרים כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליה לתת שמן המאור וטעם הכלי וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטורת לבני הקהתים. וטעם פקדת כל המשכן. כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן הקטרת והמנחה לבדו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור. יאמר שהוא פקיד על כל אלו ושיעורו "פקודת כל המשכן ופקודת כל אשר בו" ואמר רבי

אברהם כי פירושו שיש לו פקידות גם במשכן ובכל כליו עם איתמר אחיו רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן ועל הקטורת לבדו ואינו נכון כי הכתוב אומר (פסוקים כח לג) "ביד איתמר" ופירש בכאן "בקדש ובכליו" וכן אמר למעלה (ג לב) ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שומרי משמרת הקדש כלומר נשיא פקודת משמרת הקדש שהם הנתונים ביד בני קהת אבל פירוש "פקדת כל המשכן" כי פקדת שמן המאור והקטורת והמנחה ושמן המשחה ופקדת כל המשכן בקדש וכל אשר בו בכלי הקדש הכל ביד אלעזר והם הנזכרים בכאן (פסוק טו) שאמר וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואת כלי הקדש והנה אלעזר אמרכל על שלשת הנשיאים וגזבר למשמרת בני קהת ואיתמר גזבר לגרשון ומררי ומפני שלא הזכיר באלעזר "ונשא" כאמור בלויים יראה שאינו נושא אותם אבל הוא פקיד עליהם ונותן אותם מידו ליד בני קהת אשר יבחר בהם בזריזות וחסידות והם ישאו אותם ויחזירו לידו בהקים המשכן וכן פקדת שומרי משמרת הקדש (לעיל ג לב) וכן ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם (להלן פסוק לב) ועל דעת הירושלמי (שבת פ"י ה"ג) הכתוב בפירושי רש"י (שבת צב ד"ה שכן) שהוא נושא אותם יהיה משא גדול כי הקטורת שס"ה מנה (כריתות ו) ומשה רבינו לא פטמה לחצאין ושמן המאור לשנה שלימה רב מאד קפ"ג לוגין ומנחת התמיד לא ידענו לכמה ימים ישא ממנה אבל היה אלעזר חזק ואמיץ כיעקב אבינו וכן משה רבינו ואהרן אחיו וקוי ה' יחליפו כח (הרמב"ן)

ספורנו ופקדת אלעזר. לצוות מי ומי ישא ומה ישא כל אחד ואחד: פקדת כל המשכן. ובעת נסיעתם וחנייתם היתה פקודתו לצוות הקמתם והורדתם והנחתם במקום הראוי להם: (ספורנו)

ויקרא וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהֱרֹן לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהֱרֹן לְמִימָר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם אל משה וא. ל אהרן. כי מצוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתים לידי כרת: (אבן עזרא)

ויקרא אֶל תִּכְרִיתוּ אֶת שִׁבְט מְשֻׁפְּחֹת הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם:

אונקלוס לָא תְּשִׁיצוּן יְת שְׁבִטָא זְרַעֲיַת קְהַת מְגוּ לְוָאִי: (אונקלוס)

יונתן לָא תִּסְתַּקְפוּן לְשִׁיצָאָה יְת שְׁבִטָא דְגְנִיסַת קְהַת מְגוּ לְוָאִי: (תרגום יונתן)

רש"י אל תכריתו. אל תגרמו להם (ד) שימותו: (רש"י)

ספתי חכמים (ה) הודיענו בזה שמלת תכריתו הוא מזנין הפעיל: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ומלת אל תכריתו. למשה אהרן ובניו: (אבן עזרא)

ספורנו אל תכריתו. אל תניחו את המשאות באופן שיזכה בהם כל הקודם כי בזה האופן יקרה שידחפו זה את זה ויחללו את הקודש וזה יהיה סבה להכריתם כמו שספרו ז"ל (פרק ב' דיומא) שקרה בתרומת הדשן: (ספורנו)

[יט] וזאת עשו להם וחייו ולא ימתו בגשתם את קדש הקדשים אהרן ובניו יבאו ושמו אותם איש איש על עבדתו ואל משאו:

אונקלוס ודא עבידו להון ויחון ולא ימותון במקרבהון לקדש קודש אהרן ובניו ויעלון וימנון יתהון גבר גבר על פלחניה ולמטויליה: (אונקלוס)

יונתן ודא תקנתא עבידו להון ויחון בחיי דצדיקי ולא ימותון באשא מצלהבא ויזוחון עיניהון מן בית קודש קודש אהרן לתמן אהרן ובניו ייעלון וימנון יתהון גבר גבר על פולחניה ולמטויליה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וחייו. יוסיפו חיים: ולא ימותו. בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו: ושמו אותם. הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו. בכלי הקדש. ואל משאו. לשאת בכתף: (אבן עזרא)

בעל הטורים וחייו. ב' וחייו ולא ימותו וחייו את בניהם וישבו בתרי עשר בענין הגאולה מלמד שמלאך המות בטל לעתיד לבא וזהו וחייו את בניהם וישבו וחייו ולא ימותו: (בעל הטורים)

אור החיים וזאת עשו וגו'. פירוש המעשה הוא שלא יהיו בני קהת ברשות עצמן לשאת כחפצם, שאז לצד חיבת עבודת הקודש הכל רצים לעבוד ונמצאו שוגגים בדבר, אלא ישימו אותם אהרן ובניו איש איש וגו' ובה כל אחד מכיר מקומו, והוא אומר ושמו אותם איש וגו', והוא אומר ולא יבואו לראות פירוש כדי שלא יבואו לידי ראיה כבלע את הקודש, ופירוש ושמו הוא שלא יועיל בהכרת כל אחד מקומו לבד אלא לא יכנס לשים ידו לשאת עד שיאמר לו אהרן ובניו פלוני שים ידך במקום פלוני לישא וכן על זה הדרך, והוא אומר ושמו אותם, ולזה תמצא במצות בני גרשון הגם שאמר הכתוב על פי אהרן ובניו תהיה כל עבודת וגו' לא אמר ושמו

וגוי :

וחיו ולא ימותו. פירוש כי בהתעסקם בארון שבו התורה שהוא מקור החיים יאריכו ימים, ולחשש ההיזק שיכול להיות מהנגיעה והראות בו אמר **ולא ימותו** :

חסלת פרשת במדבר (אור החיים)

ספורנו ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו. ולא שיהיה כל הקודם זוכה אבל ימתין כל אחד להיות מצווה ועושה: (ספורנו)

[כ] ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו: **(פפ)**

אונקלוס ולא יעלו למחזי פד מכסו ית מני קודשא ולא ימותו: **[פפ]**
(אונקלוס)

יונתן ולא יעלו למתחמייא פד ייעלו פהניא לשיקוע מאני קודשא דלא ימותו **באשא מצלהבא**: (תרגום יונתן)

רש"י ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו, כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלונית, ובלוע שלו **(ז)** הוא כסויו:

חסלת פרשת במדבר: (רש"י)

שפתי חכמים **(ז)** וכן תרגם אונקלוס כל מכסו ית מני קודשא: חסלת פרשת במדבר (שפתי חכמים)

אבן עזרא ולא יבאו. הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בנינו יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון ויש אומרים כי כבלע כמו ככסות והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתיים אזהרות שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש:

חסלת פרשת במדבר (אבן עזרא)

הרמב"ן ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. כשמכניסין את הכלי לתוך נרתיקו כמו שפירש למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו לשון רש"י והוא דעתו של אונקלוס

ורבותינו אמרו במסכת סנהדרין (פא) שזו אזהרה על הגונב כלי שרת שחייב מיתה והקנאין פוגעין בו שהגנבה והגזל יקראו בליעה מלשון חיל בלע ויקיאנו (איוב כ טו) והוצאתי את בלעו מפיו (ירמיהו נא מד) ור"א אמר כפשוטו שלא יבאו לראות כאשר יוסר פרכת המסך ויגלה הארון רק אחרי כן כאשר יכוסה יבאו לשאת אותו ויהיה "כבלע את הקדש" כאשר יוסר הבנין מעל הארון שהוא הקדש מלשון בלע ה' ולא חמל (איכה ב ב) יחד סביב ותבלעני (איוב י ח) והנה הלויים מוזהרים שלא יגעו אל ארון הקדש ומתו רק בבדים ישאוהו ועוד יזהירם שלא יבאו לראות כלל הסרת הבנין בעוד שיוריד אהרן את הפרכת כענין כי ראו בארון ה' (שמואל א ו יט) ויפה אמר אבל ע"ד האמת טעם הכתוב כי בעבור היות כבוד יושב הכרובים שם הוזהרו הלויים שלא יהרסו לראות את ה' עד שיורידו הכהנים את הפרכת כי אז תראה הכבוד בחביון עזו וישוב אל מקומו הראשון לקדש הקדשים ויהיה כבלע את הקדש כפשוטו והמשכיל יבין (הרמב"ן)

ספורנו ולא יבאו לראות. באופן זה לא יבאו לראות כשהכהן מכסה את כלי הקדש כדי להקדים איש את חברו ולא ינהגו קלות ראש באופן שיתחייבו מיתה: (ספורנו)

פרשת נשא

[כא] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה אֵל

אוּנְקְלוֹס וַיִּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימְרָ: (אוּנְקְלוֹס)

יוֹנָתָן וַיְדַבֵּר וַיִּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימְרָ: (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

אור החיים (כא~כב) וַיְדַבֵּר ה' וגו' נשא. הוצרך לומר וַיְדַבֵּר פעם ב' ולא הספיק במה שאמר וַיְדַבֵּר ה' במספר בני קהת הקודם שבפרשת במדבר, לצד שבא לומר ענין אחר לבד המספר, והוא שינשא וירומם בני גרשון לערך בני מררי, וענין זה הוא דבר בפני עצמו שאין נשיאות זה בגדר

נשיאות בני קהת שהם נושאי הארון, לזה קבע לו דיבור בפני עצמו, ולזה כשצוה על מספר בני מררי אמר בני מררי וגוי תפקוד לא קבע להם דיבור בפני עצמו שאין להם מעלה אלא מנין ממה שאמר תפקוד ולא תשא:

אל משה וגוי. ולהלן במספר אמר **ואל אהרן**, לצד כי שם בא הציווי לאהרן כדי שיעשה סדר האמור בענין משאם של בני קהת דכתיב ושמו אותם וגוי ולא ימותו, לזה אמר **ואל אהרן**, מה שאין צורך לזה במשא בני גרשון: (אור החיים)

[כב] נְשֵׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפַּחָתָם:

אונקלוס קִבֵּל יֵת חֻשְׁבֹּן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אִף אֲנֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן לְזִרְעֵיתְהוֹן: (אונקלוס)

יונתן קִבֵּל יֵת חוֹשְׁבֹן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אוֹף הֵינֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן לְגִנְיִסְתְהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י נשא את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתך על בני קהת, (א) לראות כמה יש (ב) שהגיעו לכלל עצודה: (רש"י)

שפתי חכמים (א) הא דנקט רש"י כמו שצויתך על בני קהת ולא כמו שנסאת לבני קהת משום דעדיין לא נשא את ראש של בני קהת אלא הקדוש ברוך הוא איה למשה שישא את ראשם לעיל צפרסת צמדצר והמעשה כתיב צפרסה זו לכך נקט כמו שצויתך על בני קהת ר"ל כך מראה אני אותך גם על בני גרשון ויהיה מלת גם דבוקה עם לבית אבותם למשפחותם וגוי. ועוד יש לומר דק"ל הול"ל גם אותם כי מלת הם נופל על דבר אחר כגון הם ילכו הם ישרתו אבל על נשא אינו נופל לשון הם אלא אותם לכך פירש כמו שצויתך וכו' ואתם אינו נופל על שתי מלות אלו על פועל ועל פעל. מלאתי: (ב) הא דללא נקט כך כמו שצויתך על בני קהת לישא את ראשם משום דק"ל למה לא כתב נשא גם את ראש וגוי' ואז לא היה צריך למכתב הם ומתרג' דאי הוה כתיב נשא גם וגוי' היה משמע דגם תקבל מנינם מבן כ"ה שנה ומעלה אי נמי מבן חודש ומעלה לכך כתב גם בסוף לומר לך דגם לא קאי אנשא דלעיל אלא קאי אמבן ל' שנה וגוי' דלמטה וזהו שנקט שהגיעו לכלל עצודה דהיינו מבן ל' שנה עד בן נ'. מלאתי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נשא. שם הפעל כמו זכור את יום השבת וטעם נשא. שא: גם

הס. בעבור שנשא את ראש הקהתים: (אבן עזרא)

כלי יקר נשא את ראש בני גרשון. היה לו למנות תחילה את בני גרשון הבכור, ומה שרצו לתקן זה במדרש הרבתי (ו.א.) לומר שלפי שנמסר משא הארון אל קהת ע"כ מנאו תחילה לכבוד הארון היא גופא קשיא למה לא מסר משא הארון אל הבכור לכבדו ביתר שאת ועוז התורה אשר לה משפט הבכורה.

והקרוב אלי לומר בזה, שרצה הקב"ה להראות שכבוד חכמים ינחלו כדי ללמד דעת את העם שיכבדו את לומדי התורה ולקרא לקדוש ה' מכובד לקדשו בכל דבר שבקדושה, כדרך שמנה את קהת תחילה בעבור משא דבר ה' אשר אתו. ואילו היה נותן הארון לגרשון הבכור הייתי אומר שבעבור הבכורה מנאו תחילה ולא הייתי תולה החשיבות במשא הארון ע"כ מסר הארון אל קהת ומנאו תחילה וידעו הכל ליתן כבוד לתורה וללומדיה. אך מדסמך בעל המדרש ענין זה לפסוק יקרה היא מפנינים (משלי ג.טו) כדאיתא ברבתי ודאי כוונתו להורות שכתר תורה הפקר לכל וע"כ לא ניתן הארון אל הבכור שלא יהיה תפארתו לומר אני ראוי לכתר תורה יתר מזולתי אלא הכל שוין בה לכך נאמר יקרה היא מפנינים. היינו מכ"ג שנכנס לפני ולפנים כי לכתר כהונה אין זוכה כ"א מי שהוא מזרע אהרן אבל כתר תורה הפקר לכל והכל זוכין אליו, ויקרה היא מפנינים, מכתר מלכות שיש לו זהב ורב פנינים ואין זוכה בו כ"א מי שהוא מזרע דוד אבל לכתר תורה הכל זוכין ומטעם זה דרש ברבתי יקרה היא מפנינים מן הבכורה כד"א וזאת לפנים בישראל, (רות ד.י.) כי אל הבכורה אין זוכה כ"א מי שנולד ראשונה אבל לתורה הכל זוכין. ד"א לכן לא ניתן משא הארון אל הבכור שלא תזוח דעתו עליו ביותר. וי"א הטעם לפי שמן קהת יצאו משה ואהרן ומקבלי התורה.

גם הס. בבי תיבות אלו חתם הענין לומר שעל כל פנים יספור תחילה את בני קהת ואח"כ יספור וימנה את בני גרשון גם הס, ואלמלא מקרא זה כתוב היה אפשר לומר שרצונו ית' למנות בני גרשון תחילה כי הוא הבכור ומה שצוה תחילה שימנה את בני קהת לא כדי להקדימו במספר אלא בעבור חשיבת הארון הזכירו תחילה, שכן מצינו במשכן וכליו שבראש כל אמר ועשו ארון עצי שיטים (שמות כה.ט). ואחר כך הזכיר המשכן, ובעשייתם עשה בצלאל תחילה משכן ואח"כ כלים, א"כ ודאי מה שהזכיר הארון תחילה לא כדי להקדימו בעשייה אלא לכבוד הארון וחשיבתו הקדימו, כך הייתי אומר שלכבוד הארון שהיה משא בני קהת הקדים תחילה מינוי של בני קהת אבל לעולם כשיבא משה לישא את ראשם ימנה הבכור כבכורתו תחילה, ת"ל נשא את ראש בני גרשון גם הס. משמע שמתחילה תשא את ראש בני קהת ואחר כך ראש בני גרשון כי כל גם מוסיף על ענין ראשון בא.

ונאמר לשון נשא בבני קהת ובבני גרשון, ולא בבני מררי, לפי שהיה

לשניהם מעלה ביתר שאת על בני מררי, קהת מצד משא הארון וגרשון מצד הבכורה, ועוד שמשאו היה יותר מקודש מן משא בני מררי שהיה הפחות שכולם, ע"כ לא הזכיר אצלו לשון נשא, ובזה אתי שפיר ג"כ מה שאמר גם הם. ולא אמר גם אותם אלא שר"ל הלא גם המה יש להם יתרון אשר מצדו הם ראויין לנשיאת ראש והיינו הבכורה כאמור. ומטעם זה נאמר בכ"מ למשפחותם לבית אבותם. חוץ מבני לוי שנאמר בהם פקוד את בני לוי לבית אבותם למשפחותם. (במדבר ג. טו) וכאן נאמר נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבותם למשפחותם טעם אחד לשניהם כי הבכורה באה לאדם מצד אבותיו אם הוא כחו וראשית אוננו, וכשבא להחליף הלויים בבכורים הזכיר בלויים לבית אבותם כאילו היו המה הבכורים אשר מעלתם תלויה בבית אבותם, וכן כאן אמר נשא את ראש בני גרשון הבכור גם הם ר"ל גם הם יש להם מעלה ומה היא המעלה לבית אבותם, היינו הבכורה המתיחסת לבית אבותם. ואם נפשך לומר שהקדמת לבית אבותם שייך דווקא אצל הבכורים ולא אצל הלויים אז נוכל לומר שלכך הזכיר אצל הלויים לבית אבותם למשפחותם. להורות שימנה גם בכורי הלויים כי סד"א מאחר שדיו לבכור שיפקיע את עצמו מן הפדיון לא נתנו בכורי הלויים תחת בכורי ישראל וא"כ אין צורך למנותם בחנם, קמ"ל פקוד את בני לוי לבית אבותם שאפילו הבכורים שמעלתם מבית אבותם יספור וימנה כי אע"פ שאינן בכלל פדיון הבכורות מ"מ הם בכלל מינוי עבודת המשכן וכליו. (כלי יקר)

דעת זקנים **נשא את ראש בני גרשון גם הם.** לפי שבמנין דלעיל שמבן חדש ומעלה נמנו בני גרשון תחלה לפי שהיה גדול מבני לוי שנאמר ובני לוי גרשון וקהת ומררי ובמנין זה דמבן שלשים ומעלה נמנו בני קהת תחלה לפי שעקר עבודה עליהם הארון והמזבחות לכך הזכיר על בני גרשון גם הם כלומר לא הנחתים לגמרי מלמנות אלא גם הם תמנה: (דעת זקנים)

[בג] מִבֵּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְמֵעֵלָה עַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל הַבָּא לְצִבָּא צָבָא לְעֵבֶד עֲבָדָה בְּאֶהָל מוֹעֵד:

אונקלוס מִבֵּר תִּלְתִּין שָׁנִין וְלֵעֵלָה עַד בֶּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין תִּמְנִי יִתְהוֹן כָּל דְּאִתִּי לְחִילָא חִילָא לְמַפְלַח פּוֹלְחָנָא בְּמִשְׁכַּן זְמָנָא: (אונקלוס)

יונתן מִבֵּר תִּלְתִּין שָׁנִין וְלֵעֵלָה וְעַד בֶּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין תִּמְנִי יִתְהוֹן כָּל דְּאִתִּי לְחִילָא חִילָא לְמַעְבָּד עֲבִידְתָּא בְּמִשְׁכַּן זְמָנָא: (תרגום יונתן)

אור החיים **תפקוד אותם.** כפל לומר **תפקוד**, פרשתי בפרשת במדבר בענין בני קהת:

לצבא צבא וגו'. ובבני קהת אמר לצבא לבד, כי הם היו נושאים כלי הקודש הפנימיים לזה אמר לצבא, מה שאין כן מה שלפנינו הם צובאים

צבא הצובא קודש שהם היריעות וגוי והקרשים וגוי שהם צבא הקודש לזה אמר לצבוא צבא, מעתה הם צובאים הצבא: (אור החיים)

[כד] זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא:

אונקלוס דין פולחן זרעית גרשון למפלח ולמטול: (אונקלוס)

יונתן דא היא פולחנת גניסת גרשון למפלח ולמטול: (תרגום יונתן)

אבן עזרא לעבוד. להקים המשכן ולעשות הלחם ולשחוט ולשמור: ולמשא. שם הפועל וכמוהו ולמסע את המחנות כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (אבן עזרא)

ספורנו לעבוד ולמשא. לעבוד בחנותם, ולמשא בעת המסע. לפי שלמעלה כשאמר ומשמרת בני גרשון באהל מועד דבר על משמרתם בעת חנייתם אמר כאן שכל מה שהיה תחת עבודתם במשמרת החניה היה גם כן במשמרת המשא בעת המסע: (ספורנו)

[כה] ונשאו את יריעת המשכן ואת אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה ואת מסד פתח אהל מועד:

אונקלוס ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאה וחופאה דססגונא די עלוהי מלעלא וית פרסא דתרע משכן זמנא: (אונקלוס)

יונתן ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאיה וחופאה דססגונא דעלוי מלעילא וית פרסא דתרע משכן זמנא: (תרגום יונתן)

רש"י את יריעות המשכן. עשר (ג) התחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים (ד) העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים (ה) מאדמים: מסך פתח. וילון (ו) המזרחי: (רש"י)

שפת חכמים (ג) הרא"ם פירש מדכתיב אחריו ואת אהל מועד שהם י"א יריעות עזים הקרוים אהל כדכתיב ועשית יריעות עזים לאהל: (ד) כל זה פירש"י צפרסת ויקהל: (ה) וכאלו אמר ומכסהו וחסרה וא"ו וכמוהו רבים דאם לא כן למה זכר מכסה התחש לבדו ולא מכסה העורות אילים: (ו) כבר מפורש צפרסת במדבר. ומה שפירש המזרחי אינו הבדל כי אין וילון אחר על פתח אהל מועד חוץ מן המזרחי רק הוא תוספת ביאור (ובגור אריה)

פירש שם לאפוקי חלי יריעה הכפולה לפני פתח אהל מועד למזרח כדלעיל
פרשת תרומה שהיא מחוברת עם שאר היריעות ואין לה שם בפני עצמה:
(שפתי חכמים)

אבן עזרא ומכסה התחש אשר עליו. אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר
מכסה עורות אילים ויש אומרים ששני המכסים היו דבקים: (אבן עזרא)

[כז] וְאֵת קִלְעֵי הַחֶצֶר וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח שַׁעַר הַחֶצֶר אֲשֶׁר עַל הַמִּשְׁכָּן וְעַל
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מִיתְרֵיהֶם וְאֵת כָּל כְּלֵי עֲבֹדָתָם וְאֵת כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָהֶם
וְעָבְדוּ:

אונקלוס וְיֵת סְרָדֵי דְדִרְתָּא וְיֵת פְּרָסָא דְמַעְלָנָא דְתִרְעֵ דְרְתָא דִּי עַל מִשְׁכְּנָא
וְעַל מִדְבְּחָא סְחֹר סְחֹר וְיֵת אֲטוּגִיָּהוֹן וְיֵת כָּל מְנִי פּוּלְחָנְהוֹן וְיֵת כָּל דִּי
יִתְמָסַר לְהוֹן וְיִפְלָחוּן: (אונקלוס)

יונתן וְיֵת ווִילוֹת דְרְתָא וְיֵת פְּרָסָא דְמַעְלָנָא דְתִרְעֵ דְרְתָא דְעַל מִשְׁכְּנָא חֲזוֹר
חֲזוֹר וְיֵת אֲטוּגִיָּהוֹן וְיֵת כָּל מְנִי פּוּלְחָנְהוֹן וְיֵת כָּל מַה דִּיתְמָסַר לְהוֹן
וְיִפְלָחוּן: (תרגום יונתן)

רש"י אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר, הסוככים
ומגינים על המשכן (ז) ועל מזבח (ח) הנחשת סביב: ואת כל אשר יעשה
להם. כתרגומו וית כל דיתמסר להוון, (ט) לבני גרשון: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) דק"ל דקלעים היו כמו דפנות סביב החצר ואינו נופל בו
לשון על המשכן דעל משמע שהיה למעלה על המשכן. ומתרג' דהכי
פירושו הסוככים ומגינים על המשכן כלומר לזריק להגיה תיבה אחת אשר
סוככים על המשכן כי מדרך הלשון לומר שהוא מגין עליו ומגינים עליו
סביב. ויש מקשים למה לא פירש רש"י לעיל צפרשת במדבר דכתיב וקלעי
החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב וגו' ולא
פירש שם כלום ולפי מה שפירש הרא"ש ריש פרשת בהעלותך גבי להעלות
נר תמיד שצפרשת אמור שלא פירש רש"י שם כלום כתב וזה לשונו כי
המפרש פעם יפרש כל הבחינות הנופלות על הלשון ופעם יפרש קצת מהן
ופעם יסמוך על מה שפירש במקום אחר ולא פרש שם כלום עד כאן לשונו
ולי נראה דרש"י הוכרח לפרש פה אף שפירושו הוא פשוט מסוס דהכא
כתיב ואת מסך פתח שער החצר וכו' וקשה כפל הלשון למה לי דהיינו

פתח והיינו שער. ועוד יש להקשות על הפסיק דבין מלת פתח ובין מלת שער ומפני זה יבא הטועה לטעות ולפרש הקרא כאלו אמר ואת מסך פתח ואת מסך שער החכר ויפרש הקרא מסך הפתח החכר הוא שער המזרחי של חכר ומסך שער הוא מסך פתח אהל מועד שגם הוא נקרא שער החכר מפני שהוא פתוח אל חכר המשכן וזהו שאמר אשר על המשכן כלומר שער החכר אשר הוא סמוך אל המשכן ואל המזבח ועל דכתיב הכא פירוש לשון סמוך הוא והא דכתיב לפני זה ואת מסך פתח אהל מועד פירוש הוא פרוכת המסך שלפני בית קדשי הקדשים ונקרא פתח אהל מועד מפני שהוא עומד בתוך אהל מועד והיה עולה על הדעת לומר שגם הפרכת שלפני בית קדשי הקדשים היה במשא בני גרשון וזה אינו אמת כי פרכת המסך היה במשא בני קהת כדכתיב לעיל בפרשת במדבר ובא אהרן וגו' והורידו את פרכת המסך וכסו זה את ארון העדות משום הכי פירש"י הכא אשר על המשכן כלומר הקלעים וכו' הסוככים ומגינים על המשכן כו': (ח) דק"ל כיון דקלעים היו מסבצים על המשכן פשיטא שהיה סביב המזבח שהיה במשכן ועוד שהרי הקדשים היו מגינים על מזבח הזהב ומתרץ ללאו מזבח הזהב הוא שהיה במשכן אלא מזבח הנחשת שהיה חוץ למשכן: (ט) פירוש ולא לכלים הסמוך לו כי אין לכל כלי עבודתם כלים אחרים. גם לא תפול עליהם לא מסירה ולא עשייה אבל המסירה נופלת על בני גרשון ועוד דאי קאי על הכלים אז היה לו לכתוב אשר יעשה להם לעובדן לכך הביא התרגום דפירש העשייה לשון מסירה וכינוי להם קאי על בני גרשון הנזכרים לעיל שכל האמורים בזאת הפרשה נמסרים בידם: (ספתי)

אבן עזרא ואת כל כלי עבודתם. כשולחנות ויתדות ומיתרות: ואת כל אשר יעשה. להם. לכלי העבודה או למשכן ולמזבח: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואת כל אשר יעשה להם. כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון לשון רש"י ואם כן יהיה "יעשה" כמו ואיש במעון ומעשהו בכרמל (שמואל א כה ב) נכסיו אשר הוא עושה בהן והנכון יותר " כל אשר יעשה להם " למשכן ולמזבח כי כלים רבים להם (הרמב"ן)

ספורנו ועבדו. בעת החניה תהיה משמרתם על כל הכלים האלה ועל כל הכלים אשר יעשה להם ובשבילם כדי לעבוד כגון צבת ומקבות לנטוע ולעקור (ספורנו) היתדות:

[כז] על פי אהרן ובניו תהיה כל עבדת בני הגרשני לךל משאם ולכל עבדתם ופקדתם עליהם במשמרת את כל משאם:

אונקלוס על מימר אהרן ובנוהי יהי כל פולחן בני גרשון לךל מטולהון ולכל פולחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: (אונקלוס)

יונתן על מימרא דאהרן ובנוי יהי כל פולחן בני גרשון לךל מטולהון ולכל פולחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: (תרגום יונתן)

רש"י על פי אהרן ובניו. ואיזה מהבנים ממונה (י) עליהם, ביד איתמר
בן אהרן הכהן: (רש"י)

שפתי חכמים (י) דק"ל דהפסוקים סתרו זה לזה דהפסוק אומר על פי אהרן ובניו ואחר כך כתיב ביד איתמר בן אהרן הכהן ומתוך דפסוק שני פירוש הוא על הפסוק דלעיל איזה מן הבנים ממונה עליהם כו' ומפרש איתמר בן אהרן. ואם תאמר כיון דאין ממונה אלא איתמר למה כתיב לעיל ובניו לשון רבים. אין זה קושיא דבכמה מקומו מלינו לשון רבים על בן אחד כמו ובני דן חוקים. ובני פלוא אליאב: (שפתי חכמים)

הרמב"ן על פי אהרן ובניו תהיה כל עבדת בני הגרשני. ואי זה מן הבנים ממונה עליהם איתמר לשון רש"י ואינו נכון כי למה יזכיר אהרן אבל פירוש " על פי אהרן ובניו תהיה " שתהיה עבודתם על פיהם הם ימנו בני הגרשוני על עבודתם יאמרו פלוני מבני גרשון יהיה גזבר על ענין כך ויהיה משורר או שוער כך וישא מן היריעות כך וגם במסע לא יפרקו ולא יטענו עד שיצוו אותם אהרן ובניו והנה כלם צריכין לפקידה שהוא המנוי ואלעזר אמרכל על כל שלשת הנשיאים ואיתמר גזבר על גרשון ומררי ואמר ופקדתם עליהם במשמרת כי משה יהיה עמהם בעת המנוי כאשר יפקידו אליהם המשמרות אבל ביד איתמר תהיה משמרתם שכל אחד יחזיר כליו לידו בחנות המשכן ויאמר לו הרי לפניך כלים המסורים בידי (הרמב"ן)

ספורנו לכל משאם. בעת המסע: ולכל עבודתם. בעת החניה: (ספורנו)

[כח] זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר
בן אהרן הכהן: (ס)

אונקלוס דין פולחן זרעית בני גרשון במשכו זמנא ומטריתהון בידא

דְּאִיתְמַר בַּר אֶהְרֹן כֹּהֵנָא : [ס] (אונקלוס)

יונתן דָּא הִיא פּוֹלְחַנְתַּ גְּנִיסַת בְּנֵי גְרִשׁוֹן בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא וּמִטְרַתְהוֹן בְּיַד אִיתְמַר בַּר אֶהְרֹן כֹּהֵנָא : (תרגום יונתן)

[כט] בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפַּחְתְּם לְבֵית אֲבֹתָם תִּפְקֹד אַתֶּם :

אונקלוס בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֵיתְהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן תִּמְנִי יְתַהוֹן : (אונקלוס)

יונתן בְּנֵי מְרָרִי לְגְנִיסַתְהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן תִּמְנִי יְתַהוֹן : (תרגום יונתן)

אבן עזרא בְּנֵי מְרָרִי . לֹא הַזְכִּיר לְשֵׁאת שְׁמוֹתָם כִּי הִפְרִשָׁה דְבָקָה : (אבן עזרא)

[ל] מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּמֵעֵלָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹדֶם כָּל הַבָּא לְצַבָּא לְעֵבֶד אֶת עֲבֹדַת אֱהֶל מוֹעֵד :

אונקלוס מִבַּר תְּלַתִּין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בַּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין תִּמְנִינוּן כָּל דְּאִתִּי לְחִילָא לְמַפְלַח יַת פּוֹלְחֹן מִשְׁכַּן זְמַנָּא : (אונקלוס)

יונתן מִבַּר תְּלַתִּין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בַּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין תִּמְנִינוּן כָּל דְּאִתִּי לְחִילָא לְמַפְלַח יַת פּוֹלְחֹן מִשְׁכַּן זְמַנָּא : (תרגום יונתן)

אור החיים לעבוד את עבודת אהל מועד. ולהלן בבני גרשון אומר עבודה באהל מועד, לצד כי עבודת בני גרשון היא באהל מועד עצמו שנושאים יריעות המשכן ואהל מועד מכסהו וגוי, מה שאין כן בני מררי שעבודתם היא הקרשים והאדנים וגוי שהם עבודת אהל מועד שנושאים אהל מועד, ולזה אמר לעבוד את גוי הקרשים וגוי שהם עבודת אהל מועד, ולזה לא חש לומר לצבא לבד, שהרי פירש הכתוב דבריו, מה שאין כן בעבודת בני גרשון להעירך בהפרש שבין עבודתם לעבודת בני קהת לצד שבשניהם אמר עבודה באהל ואין היכר בדבריו להפרש שבין שניהם לזה כתב שינוי לצבוא צבא משונה ממה שכתב בבני קהת לצבא, ולצד הפרש שבין בני גרשון לבני מררי העירך בשינוי אחר כמו שכתבנו: (אור החיים)

[לא] וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מִשְׁאָם לְכָל עֲבֹדַתְם בְּאֱהֶל מוֹעֵד קְרָשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו

אונקלוס וְדָא מִטְרַת מִטוּלְהוֹן לְכָל פּוֹלְחַנְהוֹן בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא דְּפִי מִשְׁכַּנָּא וְעַבְרוּהִי וְעַמּוּדוּהִי : (אונקלוס)

יונתן וְדָא מְטַרְת מְטוּלְהוֹן לְכָל פּוּלְחָנְהוֹן בְּמִשְׁפָּן זְמַנָּא לַיְחִי מִשְׁכָּנָא
וְנַגְרוּי וְעַמּוּדוּי וְחוּמְרוּי : (תרגום יונתן)

לב וְעַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנִיָּהֶם וַיִּתְדַתֶּם וַיְמִיתְרִיָּהֶם לְכָל כְּלִיָּהֶם וּלְכָל
עַבְדֵּיכֶם וּבְשִׁמַּת תִּפְקְדוּ אֶת כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁאֵם :

אונקלוס וְעַמּוּדֵי דְדִרְתָּא סְחֹר סְחֹר וְסִמְכִיָּהוֹן וְסִפְיָהוֹן וְאַטוּנִיָּהוֹן לְכָל
מְנִיָּהוֹן וּלְכָל פּוּלְחָנְהוֹן וּבְשִׁמְהוֹן תִּמְנֹנוּ יַת מְנִי מְטַרְת מְטוּלְהוֹן : (אונקלוס)

יונתן וְעַמּוּדֵי דִרְתָּא חֲזוֹר חֲזוֹר וְחוּמְרִיָּהוֹן וְסִיכִיָּהוֹן וַיִּמְתְּחִיָּהוֹן לְכָל
מְאִנִּיָּהוֹן וּלְכָל פּוּלְחָנְהוֹן וּבְשִׁמְהוֹן תִּמְנֹנוּ יַת כָּל מְאִנֵּי מְטַרְת מְטוּלְהוֹן :
(תרגום יונתן)

רס"י וַיִּתְדַתֶּם וַיִּמְתְּרִיָּהֶם. שְׁל עַמּוּדִים, שְׁהָרֵי יִתְדוֹת וּמִיתְרֵי הַקְּלָעִים
בְּמִשְׁכַּח בְּנֵי גֵרְשׁוֹן הָיוּ, וַיִּתְדוֹת וּמִיתְרִים הָיוּ לִירִיעוֹת וּלְקַלְעִים מִלְּמַטָּה שְׁלַח
תְּגִבֵּיהֶם הָרוּחַ, וַיִּתְדוֹת וּמִיתְרִים הָיוּ לְעַמּוּדִים (כ) סָבִיב, לְתַלְתּוֹת בְּהֵם
הַקְּלָעִים (ל) בְּשִׁפְתָם הָעֲלִיוֹנָה בְּכִלְוֹנְסוֹת וְקוֹנְדִסִין, (מ) כְּמוֹ שְׁשֵׁנוּיָה
בְּמִלְּאכְתָּה הַמִּשְׁכָּן: (רס"י)

שפתי חכמים (כ) מִפְּרָשׁ בְּזֵה הֵיכָן מֵלִינוּ שְׁהִיָּה לְתַרְוִיָּהוּ יִתְדוֹת וּמִיתְרִים.
וְאִם תֵּאמַר וְהָאֵל לְעִיל בְּפִרְשָׁת בְּמִדְבַר פִּירָשׁ"י אֵת מִיתְרֵיו שְׁל מִשְׁכָּן וְהָאֵל
וְלֹא שְׁל חֹרֵר וְהִכָּא פִירָשׁ"י דְּמִיתְרֵי הַחֹרֵר הָיוּ גַם כֵּן לְבְנֵי גֵרְשׁוֹן. וַיֵּשׁ לֹאמַר
דְּהָא דְּפִירָשׁ רִשׁ"י לְעִיל וְלֹא שְׁל חֹרֵר ר"ל דְּמִיתְרִים שְׁל הַמִּשְׁכָּן הָיוּ כּוֹלֵם
בְּמִשְׁכַּח בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אֲבָל שְׁל חֹרֵר לֹא הָיוּ כּוֹלֵם בְּמִשְׁכַּח בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אֲלֵלָא קִלְתָּם
בְּמִשְׁכַּח בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וְקִלְתָּם בְּמִשְׁכַּח בְּנֵי מִרְרֵי כְּמוֹ שְׁפִירָשׁ כֹּאן וְקָל לְהַבִּין: (ל)
פִירָשׁ הָרִאשׁוֹן וְהָיוּ הַיִּתְדוֹת מִחוּבְרִים לְעַמּוּדִים שְׁהִיָּה עוֹשָׂה כְּעִין קוֹנְדִסִין
שְׁקוֹרִין פְּלוֹ"שׁ שְׁהֵן יִתְדוֹת אֲרִכְוֹן ו' וְרַחְבּוֹן ג' טַפְחִים וּבְאַמְלָעֵן טַבְעַת נַחוּשָׁת
וְכוֹרֵךְ שְׁפַת הַקְּלָעִים סָבִיבּוֹ בְּמִיתְרִים כְּנֶגֶד כָּל עַמּוּד וְתוֹלָה הַקּוֹנְדִסִין דְּרַךְ
טַבְעַתוֹ בְּאוֹנְקֵי שְׁבַע עַמּוּד הָעֵשׂוֹי כְּמִין וְא"ו רִאשׁ א' זְקוּף לְמַעְלָה וְרִאשׁ
אֶחָד תְּקוּעַ בְּעַמּוּד: (מ) בְּפִרְשָׁת תְּרוּמָה בְּפִירָשׁ"י מְבוֹאֵר הֵיטֵב: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וְעַמּוּדֵי הַחָצֵר סָבִיב וְאַדְנִיָּהֶם וַיִּתְדַתֶּם וַיִּמְתְּרִיָּהֶם. שֶׁל עַמּוּדִים
שְׁהָרֵי יִתְדוֹת וּמִיתְרֵי קְלָעִים בְּמִשְׁכַּח בְּנֵי גֵרְשׁוֹן הָיוּ וַיִּתְדוֹת וּמִיתְרִים הָיוּ
לִירִיעוֹת וּלְקַלְעִים מִלְּמַטָּה שְׁלֹא יִגְבִּיָּהֶם הָרוּחַ וַיִּתְדוֹת וּמִיתְרִים הָיוּ
לְעַמּוּדִים סָבִיב לְתַלְתּוֹת בְּהֵם הַקְּלָעִים לְשִׁפְתָם הָעֲלִיוֹנָה בְּכִלְוֹנְסוֹת
וְקוֹנְדִסִין כְּמוֹ שְׁשֵׁנוּיָה בְּמִלְּאכְתָּה הַמִּשְׁכָּן לְשׁוֹן רִשׁ"י וְאִינִי יוֹדַע מָה יַעֲשׂוּ

יתדות בעמודים ועוד מה נשתנו יתדות של עמודים משאר היתדות שאלו לבני גרשון ואלו לבני מררי ולא מצאתי במשנת מלאכת המשכן שיהיו יתדות לעמודים אלא כך שנו שם (פרק ה) היה מחבר את הקונדסין במיתרים ובעמודים ומחברן בתוך יתדות של האהל וכשם שהיו יתדות למשכן כך היו יתדות לחצר שנאמר (שמות כז יט) לכל כלי המשכן בכל עבודתו וכל יתדותיו וכל יתדות החצר (סביב) נחשת זה לשון הברייתא ולא נשנה שם שיהו יתדות לעמודים אבל נפרש כי יתדות ומיתרים של קלעי החצר היו ביד בני מררי ומיתרים ויתדות של משכן והאהל הם שהיו ביד בני גרשון כי "ואת מיתריהם ואת כל כלי עבודתם" (בפסוק כו) כנוי ליריעות המשכן ולאהל מועד הנזכרים בראש הפסוק (בפסוק כה) לא לחצר וכן אמר למעלה (ג כו) "ואת מיתריו" שהוא רמז למשכן הנזכר (שם פסוק כה) לא לקלעי החצר ודומה לזה אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו (להלן יח ג) על "שבט אביך" הרחוק לא על "בניך" הקרוב וכן ופדויו מבן חדש תפדה (שם פסוק טז) שב אל בכור האדם לא אל בכור הבהמה הטמאה וכן רבים אבל לפי לשון הברייתא נראה לי שלא היו בני גרשון נושאים אלא בגדים לא נחשת ועצים כלל והוא ששנינו (שם פרק יג) בני גרשון היו ממונים במערב והם ממונים על כלי הארוג ואם כן יהיה פירוש "ויתדותם" של המשכן ושל עמודי החצר "ומיתריהם" של עמודי החצר בלבד וכן אמר למעלה (ג לו) קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו ויכלול יתדותיו ולכך יזכיר מיתרים בשניהם ולא יזכיר יתדות רק בבני מררי וטעם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם שיפקיד ביד כל איש במספר שמות לגולגלותם כלי משאם יאמר איש פלוני ישא מן הקרשים כך במספר ופלוני מן הבריחים או העמודים כך במספר לא שיצוה בני מררי בכללם ישאו כל הקרשים והאדנים והעמודים והזכיר זה תחלה בבני מררי בעבור כובד משאם אולי יקל כל אחד ממשאו ויטיל על חבירו והוא הדין גם בבני קהת וגרשון (הרמב"ן)

[לג] זאת עבדת משפחת בני מררי לכל עבדתם באהל מועד ביד איתמר
 אהרן
 חפון:

אונקלוס דין פולחן זרעית בני מררי לכל פולחנהון במשפון זמנא בידי
 דאיתמר בר אהרן פהנא: (אונקלוס)

יונתן דא היא פולחנת גניסת בני מררי לכל פולחנהון במשפון זמנא בידי
 דאיתמר בר אהרן פהנא רבא: (תרגום יונתן)

[לד] ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את בני הקהתי למשפחתם ולבית
 אבתם:

אונקלוס ומנא משה ואהרן ורבבבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית

אַבְהֵתְהוֹן :

(אונקלוס)

יונתן וּמָנָא מִשָּׁה וְאַהֲרֹן יֵת בְּנֵי קָהָת לְגִנְיִסְתְּהוֹן וּלְבֵית אַבְהֵתְהוֹן : (תרגום יונתן)

אור החיים ויפקוד משה ואהרן ונשיאי העדה. טעם שלשתם, משה שליח ה', אהרן הנמסרים לו דכתיב (ג' ט') נתונים נתונים המה לו, נשיאי ישראל המוסרים אותם במקומם לעבוד דכתיב בפרשת במדבר (שם ז') ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה וגו', ומה שלא אמר כן במספר הלויים מבן חדש, לצד כי מספר ההוא היה על פי ה' לצד שהיה המספר גם למה שבעריסה, ואמרו ז"ל (במד"ר פ"ג) שבת קול היתה אומרת באהל זה יש כד וכד, לזה לא הזכיר אלא משה נביא ה': (אור החיים)

[לה] מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְמַעְלָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל הַבָּא לְצָבָא לְעַבְדָּהּ בְּאֵהֶל :

אונקלוס מִבֶּן תְּלָתִין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁין שָׁנִין כָּל דְּאֵתִי לְחִילָא לְפִוְלְחָנָא בְּמִשְׁכַּן זְמָנָא : (אונקלוס)

יונתן מִבֶּן תְּלָתִין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁין שָׁנִין כָּל דְּאֵתִי לְחִילָא לְפִוְלְחָנָא בְּמִשְׁכַּן זְמָנָא : (תרגום יונתן)

[לו] וַיְהִיו פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפַּחְתָּם אֲלָפִים שֶׁבַע מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים :

אונקלוס וְהוּוּ מְנַגְנִיָּהוֹן לְזַרְעֵיתְהוֹן תְּרִין אֲלָפִין שֶׁבַע מֵאָה וְחֲמִשִּׁין : (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ סְכוּמָהוֹן לְגִנְיִסְתְּהוֹן תְּרִין אֲלָפִין וּשְׁבַע מֵאָה וְחֲמִשִּׁין : (תרגום יונתן)

אור החיים אלפים שבע מאות. ולא אמר ושבע מאות כדרך שאמר בבני גרשון ושש מאות ושלושים, ובבני מררי ומאתים, וחמש מאות ושמונים, אולי רמז בחסרון ו' לקרח ואותם שמתו עמו שהיו מבני קהת, או אולי כי מספר השבע מאות משונה בהדרגה ממספר האלפים מטעם מעשה קרח, לזה לא אמר ושבע מאות להוסיף על ענין ראשון להשוותם יחד, והגם שלא נתפרסם בתורה במעשה ההוא אלא קרח, אפשר שענף של קרח נטו קצת אחריו, או לצד שלא מיחו בו אחיו וקרוביו: (אור החיים)

[לז] אֵלֶּה פְּקוּדֵי מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי כָּל הָעֶבֶד בְּאֵהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה

וְאַהֲרֹן עַל פִּי הָיָה בְּיַד מֹשֶׁה: (ס)

אונקלוס אֵלֶיךָ מִנִּי זְרָעִית קָהַת כָּל דְּפָלַח בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא דִּי מִנָּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מִימְרָא דִּי בְּיַד דְּמֹשֶׁה: [ס] (אונקלוס)

יונתן אֵלֶיךָ מִנִּי סְכוּמִי גְנִיסַת קָהַת כָּל דְּפָלַח בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא דִּי מִנָּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל פּוּס מִימְרָא דִּי בְּיַד דְּמֹשֶׁה: (תרגום יונתן)

דעת זקנים על פי ה' ביד משה. בבני קהת ובני מררי כתיב ביד משה. ובבני גרשון לא נאמר אלא על פי ה' וי"ל שבפרשה של מעלה דאל תכריתו משפחות הקהתי כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן לפיכך כתיב כאן דמשה פקד ומפי הגבורה נאמר למשה ובבני מררי דלא כתיב בהו וידבר ה' אלא בני מררי למשפחותם וגו' פירש בסוף הפרשה דעל פי ה' ביד משה היה אבל גבי בני גרשון כתיב למעלה וידבר ה' אל משה אבל אהרן לא נזכר כלל לפיכך לא הוצרך גבי בני גרשון ביד משה: (דעת זקנים)

[לח] וּפְקוּדֵי בְּנֵי גְרִשׁוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם:

אונקלוס וּמִנִּי בְּנֵי גְרִשׁוֹן לְזְרָעֵיהֶון וּלְבֵית אֲבֹהֵיהֶון: (אונקלוס)

יונתן וּמִנִּי סְכוּמִי בְּנֵי גְרִשׁוֹן לְגְנִיסַתְהֶון וּלְבֵית אֲבֹהֵיהֶון: (תרגום יונתן)

[לט] מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּמַעֲלָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל הַבָּא לְצַבָּא לְעִבְדָּהּ בְּאֵהָל מוֹעֵד:

אונקלוס מִבֶּר תְּלַתִּין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בֶּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין כָּל דְּאֲתִי לְחִילָא לְפִילְחָנָא בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא: (אונקלוס)

יונתן מִבֶּר תְּלַתִּין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בֶּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין כָּל דְּאֲתִי לְחִילָא לְפִילְחָנָא בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא: (תרגום יונתן)

[מ] וַיְהִיו פְּקוּדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחוֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם אֲלֹפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים:

אונקלוס וְהִוּוּ מִנִּיגְהֶון לְזְרָעֵיהֶון לְבֵית אֲבֹהֵיהֶון תְּרִין אֲלָפִין וְשִׁית מֵאָה וּתְלַתִּין: (אונקלוס)

יונתן וְהִוּוּ סְכוּמֵהֶון לְגְנִיסַתְהֶון תְּרִין אֲלָפִין וְשִׁית מֵאָה וּתְלַתִּין: (תרגום יונתן)

[מא] אלה פקודי משפחת בני גרשון כל העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על פי ה' : יהוה :

אונקלוס אליו מנני זרעית בני גרשון כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי : (אונקלוס)

יונתן אליו מנני סכומי בני גרשון כל דיפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על פום מימרא דיי בידא דמשה : (תרגום יונתן)

[מב] ופקודי משפחת בני מררי למשפחתם לבית אבתם :

אונקלוס ומנני זרעית בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון : (אונקלוס)

יונתן ומנן סכומי גניסת בני מררי לגניסתהון לבית אבהתהון : (תרגום יונתן)

[מג] מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד :

אונקלוס מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא : (אונקלוס)

יונתן מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא : (תרגום יונתן)

[מד] ויהיו פקדיהם למשפחתם שלשת אלפים ומאתים :

אונקלוס והו מנניהון לזרעיתהון תלתא אלפין ומאתן : (אונקלוס)

יונתן והו סכומהון לגניסתהון תלת אלפין ומאתן : (תרגום יונתן)

[מה] אלה פקודי משפחת בני מררי אשר פקד משה ואהרן על פי יהוה ביד משה :

אונקלוס אליו מנני זרעית בני מררי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה : (אונקלוס)

יונתן אליו מנני סכומי גניסת בני מררי די מנא משה ואהרן על פום מימרא דיי בידא דמשה : (תרגום יונתן)

[מו] כָּל הַפְּקָדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיְנַשְׂאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפַּחְתָּם וּלְבֵית

אונקלוס כָּל מְנַיִנְיָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרָבֵי יִשְׂרָאֵל יְת לְוֵאֵי לְזַרְעֵיתְהוֹן וּלְבֵית

יונתן כָּל סְכוּם מְנַיִנְיָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרָבֵי יִשְׂרָאֵל יְת לְוֵאֵי לְגִנְיִסְתְּהוֹן וּלְבֵית

[מז] מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְמַעְלָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל הַבָּא לְעַבֵּד עֲבֹדַת עֲבָדָה וְעֲבֹדַת

אונקלוס מִבֶּר תְּלַתִּין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בֶּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין כָּל דְּאֲתֵי לְמַפְלַח פּוּלְחָן פּוּלְחָנָא וּפּוּלְחָן מְטוּל בְּמִשְׁכָּן זְמָנָא:

יונתן מִבֶּר תְּלַתִּין שָׁנִין וְלַעֲלָא וְעַד בֶּר חֲמִשִּׁין שָׁנִין כָּל דְּאֲתֵי לְחִילָא לְמַפְלַח פּוּלְחָן מְטוּל בְּמִשְׁכָּן זְמָנָא:

רש"י עֲבֹדַת עֲבָדָה. הוּא הַסִּיר בַּמַּלְאָכִים וְכַנּוּרוֹת, שֶׁהִיא עֲבֹדָה (נ) לְעֲבֹדָה אַחֲרָת: וְעֲבֹדַת מִשְׁאָ. (ס) כַּמְשָׁמְעוּ: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) כְּלוּמַר בְּזִמְנָן שֶׁהַכֹּהֲנִים הָיוּ מַקְרִיבִים וְעוֹסְקִים בְּעֲבֹדָה הַלְוִיִּם הָיוּ מְסֹוֹרְרִים וּמְנַגְּנִים בַּמַּלְאָכִים וְכַנּוּרוֹת שֶׁלֹּהֶם וְעוֹשִׂין עֲבֹדָה לְעֲבֹדַת כֹּהֲנִים: (ס) (מֵהַרְר"ה) כְּלוּמַר אִף עַל פִּי שֶׁעֲבֹדַת עֲבֹדָה פִּירוּשׁ עֲבֹדָה לְעֲבֹדָה מְכַל מְקוֹם עֲבֹדַת מִשְׁאָ אִין פִּירוּשׁ עֲבֹדָה לְמִשְׁאָ אַלְלָא כַּמְשָׁמְעוּ עֲבֹדָה שֶׁהִיא מִשְׁאָ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא עֲבֹדַת עֲבָדָה. כַּאֲשֶׁר פִּרְשְׁתִּי וְהִנֵּה טַעַם כָּל הַפְּקוּדִים שֶׁהָיוּ מִבֶּן לִי שָׁנָה:

דעת זקנים לְעַבֹּד עֲבֹדַת עֲבָדָה. שְׁחִיטָה הַפְּשֵׁט וְנִתּוּחַ שֶׁהֵם עֲבֹדַת הַכֹּהֲנִים וְזֶה הָיוּ עוֹשִׂין הַלְוִיִּם כְּדַכְתִּיב בְּעִזְרָא וּבְדַבְרֵי הַיָּמִים וּגְבִי פֶסֶח שֶׁל חִזְקִיָּהוּ שֶׁהָיוּ הַלְוִיִּם מִפְּשִׁיטִין: (דעת זקנים)

[מח] וַיְהִי פְקֻדֵיהֶם שְׁמֹנֶת אֲלָפִים וַחֲמִשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים:

אונקלוס וְהוּוּ מְנַגְיָהוּן תְּמַנְיָא אֲלָפִין וְחֲמִשׁ מָאָה וְתַמְנָן: (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ סְכוּמָהוּן תְּמַנְיָא אֲלָפִין וְחֲמִשׁ מָאָה וְתַמְנָן: (תרגום יונתן)

[מט] עַל פִּי יְהוָה פָּקַד אֹתָם בְּיַד מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל עֲבֹדָתוֹ וְעַל מִשְׁאוֹ וּפְקֻדָּיו אֲשֶׁר צָוָה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה: (פ)

אונקלוס עַל מִימְרָא דִּי מְנָא יְתַהוּן בִּידָא דְּמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנָהּ וְעַל מְטוּלָהּ וּמְנַגְיָהּ דִּי פְּקִיד יֵי יְתַ מֹשֶׁה: [פ] (אונקלוס)

יונתן עַל פּוּם מִימְרָא דִּי מְנָא יְתַהוּן בִּידָא דְּמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנָהּ וְעַל מְטוּלָהּ וּסְכוּמִיָּהּ הִיכְמָא דְּפְקִיד יֵי יְתַ מֹשֶׁה: (תרגום יונתן)

רס"י וּפְקֻדָּיו אֲשֶׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה. וְאוֹתָן הַפְּקוּדִים הֵיוּ צְמֻוֹה מִצֵּן שְׁלָסִים שָׁנָה (ע) וְעַד בֵּן חֲמִשִּׁים: (רס"י)

שפתי חכמים (ע) דעת רס"י זכרונו לזכרה דהאי ופקודיו קאי על משה דכתיב לעיל פקד אותם ביד משה ואשר צוה כמו כאשר צוה והכי קאמר ופקודים של משה כאשר צוה ה' את משה דהיינו מצן ל' עד בן נ'. וזהו שנקט רס"י ואותן הפקודים היו צמאיה מצן ל' עד בן נ'. ואין לתמוה כיון דקאי על משה דלעיל למה כתיב צ' פעמים משה דהיה לו לכתוב אליו צמאיה משה. יס לומר דהרבה פסוקים מדברים בן כמו ואל משה אמר עלה אל ה' היה לו לומר עלה אלי וכן וה' המטייר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' היה לו לומר מאתו וכן ויאמר למך לנשיו עדה וכלה שמעון קולי נשי למך היה לו לומר נשיו וקל להבין. ואם תאמר מאי כריך רס"י לפרש בן והלא כמה פעמים כתיב מצן ל' וגו'. ויס לומר לפי שכתוב ויהיו פקודיהם שמונת אלפים וחמש מאות ושמונים ואחר כך נאמר על פי ה' פקד אותם ושמא אתה רוצה לפרש על מנין אחר האמור צפרקת בהעלותך שהוא מצן כ"ה שנים לכך פירש"י ואותן הפקודים כו' והוכחתו מדכתיב אשר צוה ה' את משה משמע שכבר נכטוה עליו ואלו הכוואה מצן חמש ועשרים לא נאמר אלא לאחר מלאו. ויס מפרשים ופקודיו פי' ממנו ופירש"י אותם הפקודים וכו' כלומר ואתם הממונים אלעזר ואיתמר הממונים עליהם כריכין אף הם להיות מצן ל' ועד בן נ'. מלאתי

אבן עזרא **איש איש**. על גרשון קהת ומררי: **על עבודתו ועל משאו**. על כן ופקדיו. ונסמכו פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות **בנסעם** ובחנותם: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ופקדיו אשר צוה ה' את משה**. מסורת ה' כתיבין אשר וסבירין כאשר ואותן הפקודים היו במצוה מבן שלשים ועד בן חמשים לשון רש"י ואם כן יהיה "ופקודיו" כנוי למשה אבל ר"א פירש כי "איש איש" על גרשון קהת ומררי שמינה משה לכל אחד משלשתם על עבודתו ועל משאו כאשר הזכיר למעלה וזה טעם " ופקודיו " של כל איש ואיש הנזכר ויתכן שיהיה " אשר צוה " כפשוטו יאמר שמינה שלשת האחים האלה כל אחד על עבודתו ועל משאו כמו שמפורש למעלה ופקודיו של כל אחד מהם אשר צוה ה' את משה לפקוד אותם לגולגלותם מינה על עבודתו ועל משאו הזכיר שמינה אותם למשפחותם ומינה היחידים לגולגלותם כל אחד על עבודתו ועל משאו וכן הדין שאין בן לוי רשאי לעשות במלאכת חבירו ולא לסייעו בה כמו שאמרו (ספרי קרח ט) וכבר בקש רבי יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גודגדה בהגפת דלתות אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב מיתה שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים (הרמב"ן)

אור החיים **על פי ה' פקד וגו'**. פירוש המינוי שמינה אותם בני קהת על דבר זה ובני גרשון על דבר זה וגו' היו כל הפקידות על פי ה' ואמרו **ביד משה** פירוש כל המינויים משה מינה אותם לא שצוה לאהרן למנות, ואחר שפקד אותם משה על פי מעשיו היה מתנהג אהרן לשום איש איש על עבודתו, ואמרו ופקודיו פירוש פקודיו שמינה אהרן ובניו על שבט לוי כאמור למעלה גם הוא אשר צוה ה' את משה: (אור החיים)

ספורנו **איש איש על עבודתו ועל משאו ופקדיו**. מנה כל אחד מהם על העבודה שיעשה בעת החניה: **ועל משאו**. בעת המסע. שידע כמה משקל משאו וידע גם כן פקודיו והוא שידע שמות הכלים שישא הנקובים בשם כאמרו וכשמות תפקדו את כלי משמרת משאם: (ספורנו)

[א] וַיְדַבֵּר וַיְשַׁלְּחֵם אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל וַיְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל וַיְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[ב] צו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צְרוּעַ וְכָל זָב וְכָל טָמֵא לְנַפְשׁ:

אונקלוס פְּקִיד יֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ מִן מִשְׁרִיתָא כָּל דְּסָגִיר וְכָל דְּדָאָב וְכָל דְּמַסְאָב לְטָמִי נְפָשָׁא דְּאֶנְשָׂא: (אונקלוס)

יונתן פְּקִיד יֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּפְטְרוּ מִן מִשְׁרִיתָא כָּל דְּמְצוֹרַע וְכָל דְּדָאָיִב וְכָל דְּמַסְאָב לְטָמִי נְפָשָׁא דְּמִית: (תרגום יונתן)

רש"י לו את בני ישראל וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן, ושמנה פרשיות נאמרו בו ביום, (פ) כדאיתא במסכת גיטין בפ' הגזקין (גיטין ס:): וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם (ג) בשעת חנייתו, תוך הקלעים היא מחנה שכניה, חניית הלויים סביב כמו שפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה, ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל. הצרוע נשלח (ה) חוץ לכולן. הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השטים, וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכניה. (ו) וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: (סז:), טמא לנפש. למסאב לטמי נפשא דאנשא, אומר אני שהוא לשון עלמות (ז) אדם בלשון ארמי, והרבה יש בצ"ר אדריאנוס שחיק טמיא, שחיק עלמות: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דק"ל למה לא לוא להם פרשה זו מיד כשהוקם המשכן דהא ביום שהוקם המשכן מסתמא היו עושין המחנות ואם כן מיד היה לו לצוות שישלחו כל טמא מן המחנה ומתוך דבאמת נאמרה ביום שהוקם המשכן. ותו קשה ליה והיכן מצינו שנאמרה להם עוד איזה פרשה ביום שהוקם המשכן ומתוך ושמונה פרשיות כו': (ג) מדכתיב ג' פעמים מחנה בפרשה זו: (ה) דכתיב גבי מלורע בדד ישב משמע שיהא ישיבתו במקום שאין שאר טמאים הולכים שם דהיינו חוץ לג' מחנות ומדכתיב ולא יטמאו את מחניהם ולא כתיב את מחנם משמע מחנה א' לזב ומחנה אחד לטמא מת ומדטמא מת מותר במחנה לוי כדלעיל שמע מינה דזב הוא במחנה

ישראל: (ה) ואם תאמר מנא ליה לרש"י ויך לומר הא דטמא מת מותר אף בשל לוי יליף ממשה רבינו עליו השלום שהיה לוי וכתוב ויקח משה את עצמות יוסף עמו והיה נכנס במחנה לוי: (ז) כלומר דעת התרגום שנטמא בעלם של מת. והרא"ם פירש דהוכחתו היא שאם הוא לשון טומאה אם כן היה מחוייב שהנוגע בטמא מת יהיה אב הטומאה מדלוא לשלח הנוגע בטמא מת מחוץ למחנה כזב ומכורע שהם אב הטומאה ואין הדבר כן שהרי הנוגע בטמא מת אינו אלא ולד הטומאה הלכך על כרחך לומר לטמי נפשא וכו' אינו אלא מלשון עצמות ועלם הוא אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה. ואם תאמר מנא ליה דלמא פירוש של פסוק שנטמא בצקר מת ולא בעלם ויך לומר דאם כן היה לו לכתוב טמא בצקר מאי טמא לנפש משמע שנטמא במה שמחובר לנפש ואיזה זה העלם הרא"ם. ועוד יך לומר מדמתרגם דמסאב לטמי נפשא לא היה לו לתרגם כי אם דמסאב לנפשא אלא לטמי עצמות משמע נראה לי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. אלה הם מטומאת שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יצא בעל קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנה לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם. ופרשת כי תצא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם אשה והארון ביניהם ואין (ס"א והם) סובבים כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו: (אבן עזרא)

הרמב"ן וישלחו מן המחנה. אחר שהקים את המשכן צוה בשלוח הטמאים מן המחנה שיהיה המחנה קדוש וראוי שתשרה בו שכינה והיא מצוה נוהגת מיד ולדורות ובעבור שמנה ישראל למשפחותם לבית אבותם והבדיל מהם ערב רב אשר בתוכם השלים באשם הגזילות דין הגוזל את הגר (הרמב"ן)

אור החיים צו את בני ישראל וישלחו וגו'. טעם סמיכות פרשה זו לשלפניה, לצד שצוה ה' על הרחקת הלויים מדברים המקודשים ומינה עליהם הכהנים כאמור בסמוך, הטיל גם על ישראל הרחקת את שאינם ראויים ליכנס למחניהם הקדוש: (אור החיים)

כלי יקר וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו'. אחר שסידר כל ג' מחנות איש על דגלו ע"כ הזכיר מיד סדר קדושת ג' מחנות אלו כי הצרוע משולח מן שלשתן, והזב חוץ לשנים, וטמא לנפש חוץ למחנה שכינה, וסדר שלוח זה מסכים לדברי המדרש (נשא ז. ט.) האומר וישלחו מן המחנה כל צרוע זה ע"ז כו', וכל זב זה ג"ע כי הוא בא משכבת זרע, וכל טמא לנפש זה ש"ד כו', ודרש כל פסוק זה על הגליות. וקשה גליות מאן דכר שמיה, וכי דעת בעל

ונראה שדעת בעל המדרש לתרוץ סמיכת פרשה זו לכאן. כי בר"ח ניסן נאמרה, דאל"כ למה באו הטמאים אל משה בי"ד בניסן ואמרו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע וגו'. (במדבר ט.ז.) וא"כ למה הוקבעה פרשה זו לכאן, אלא ודאי אחר שסידר המשכן על מכונו והשרה שכינתו ית' בתוכם בא להזהירם שלא יסבבו סילוק השכינה ע"י ג' ראשי עבירות אלו המסבבים החורבן, ע"כ צוה לשלוח מן המחנה כל צרוע, וכל זב, וכל טמא לנפש, כי ג' אלו סימנים מובהקים על אשר בקרבם או שמץ מינות של ע"ז נזרקה בו כי על זה בא הצרעת כמ"ש בעגל (שמות לב.כה) וירא משה את העם כי פרוע הוא. וארז"ל (במד"ר ז.ד.) שנצטרעו כמ"ש במצורע ראשו יהיה פרוע. (ויקרא יג.מה) ועל עון זה נחרב בית ראשון ושני כי אע"פ שלא עבדו ע"ז בבית שני מ"מ היה בהם חטא שנאת חנם ולשה"ר השקול כע"ז, כמו שלמדו רז"ל (ילקו"ש תהלים תרנו.) מן אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. (תהלים יב.ה) שהמספר לשה"ר חשוב ככופר בעיקר, וטעם שלוח המצורע חוץ לג' מחנות לרחק שמץ ע"ז משלשתן. ואם בעון לשון הרע, צריך להיות בדד מושבו. כשם שהבדיל בין איש לחבירו ואם לא יהיה מרוחק מכל ג' מחנות לא יהיה בדד מושבו. וכל זב. כי זיבה שלו הוא אות על שהוא פרוץ בעריות וע"כ הוא בא לידי זיבה, ושלוחו חוץ למחנה שכינה הקדושה וחוץ למחנה לוייה שיש בהם ג"כ קדושה וכל מקום קדושה אינו סובל דבר ערוה לאפוקי מחנה ישראל שאין בה כל כך קדושה. וכל טמא לנפש. כי זה מורה ג"כ על רוח עושים אשר בקרבו ושאינו מקפיד להטמא בנפש אדם ע"י ש"ד הנוגע בצלם אלהים כביכול ע"כ ראוי שיתרחק ממחנה שכינה כי הוא פוגם כבוד השכינה.

ולפי שג' אלו גרמו החורבן וסילוק השכינה, על כן צוה לרחקם מן המחנה שלא יטמאו את מחניהם כי במקום שהמה מצויין הקב"ה מרחיק שכינתו משם כי המקום טמא יקרא, רמז לדבר ט' מן טמא, רמז לש"ד הנולד לט' חדשים כי מטעם זה היו ערי מקלט ששה וכתוב (דברים יט.ט.) ויספת לך עוד ג' ערים. בין הכל ט' לא יותר מן הטעם שנתבאר. מ' מן טמא, רמז לג"ע שכן היו מי המבול מ' יום על שהטריחו ליוצרים לצור צורת ממזרים במ' ימי יצירת הולד. א' מן טמא, רמז לע"ז הנוגע באחדות הש"י הרמוז באל"ף. וע"כ קרא דוד המלך ליצר הרע טמא (סוכה נב.) לפי שהכשילו בשלשתן ג"ע בבת שבע, ש"ד באוריה החתי, ע"ז כמו שלמדו (בסנהדרין קז.) מן פסוק ויהי דוד בא עד הראש (שמואל ב' טו.לב) בקש לעבוד ע"ז כו', ויש בהם ג"כ טומאה כי הע"ז מטמאה כנדה שנאמר (ישעיה ל.כב) תזרם כמו דוה. ע"כ רמז בהרחקת ג' טמאים אלו להרחקת ג' ראשי עבירות אלו המסבבים סילוק השכינה, וסמך לפרשה זו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם. להורות שהרחקת הטמאים הוא ג"כ בעבור חטאם כאמור. (כלי יקר)

[ג] מִזְכֹּר עַד נִקְבָּה תִשְׁלַחוּ אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה תִשְׁלְחוּם וְלֹא יִטְמְאוּ אֶת
מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אָנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכְכֶם :

אונקלוס מְדַכֵּר עַד נִקְבָּה תִשְׁלַחוּ לַמְּבָרָא לַמְּשָׁרִיתָא תִשְׁלַחְנוּ וְלֹא
יִסְאַבוּ יַת מְשָׁרִיתְהוֹן דִּי שְׂכִינְתִי שְׂרִיא בִינְיָהוֹן : (אונקלוס)

יונתן מְדַכּוֹרָא וְעַד נִקְבָּה תִשְׁלַחוּ לַמְּבָרָא לַמְּשָׁרִיתָא תִפְטוֹרוּנוּ וְלֹא
יִסְאַבוּ יַת מְשָׁרִיתְהוֹן דְּשְׂכִינְתָא קוּדְשָׁא שְׂרִיא בִינְיָהוֹן : (תרגום יונתן)

אבן עזרא נִקְבָּה. זֶבֶה אוֹ נֹדָה אוֹ מִצּוֹרֶעֶת אוֹ טִמְאַת מַת : (אבן עזרא)

בעל הטורים מִזְכֹּר עַד נִקְבָּה תִשְׁלַחוּ. כֶּשֶׁם שֶׁנִּתְגַּרְשׁוּ אָדָם וְחוּה וְנַחֲשׁ
מִגִּי'ע. וְסִמֵּךְ פִּרְשֵׁת סוּטָה לְפִי שֶׁהִנְחֵשׁ בָּא עַל חוּה וְנִפְלוּ יִרְכִּיּוֹ דְכַתִּיב עַל
גַּחוּנְךָ תִלְךְ. וְסִמֵּךְ פִּרְשֵׁת נֹזֵיר עַל שֵׁם הַפְּרִי שֶׁאֵכֵל אָדָם הִרְאִשׁוּן. עֲנַבְמוֹ
עֲנַבֵּי רוֹשׁ : וְלֹא יִטְמְאוּ. ב'. הִכָּא וְאֵיךְ וְלֹא יִטְמְאוּ עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל שֵׁם
קִדְשֵׁי שָׂאֵם יִטְמְאוּ אֶת מַחֲנֵיהֶם מִטְמְאִים אֶת שֵׁם קִדְשֵׁי כְּדַכְתִּיב לְמַעַן
טִמְא אֶת מִקְדְּשֵׁי לְחַלֵּל אֶת שֵׁם קִדְשֵׁי : (בעל הטורים)

אור החיים אֲשֶׁר אָנִי שׁוֹכֵן. פִּירוּשׁ דּוֹקָא כֹּל עוֹד שֶׁהוּא שׁוֹכֵן, אֲבָל הוֹגְלָלוֹ
הַפְּרוּכּוֹת מוֹתָרִים מִצּוֹרֶעִים לִיכַנֵּס לְמַחֲנוֹת (מִנְחוֹת צֶה.) : (אור החיים)

[ד] וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ אוֹתָם אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֶל מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : (פ)

אונקלוס וְעָבְדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשִׁלְחוּ יְתָהוֹן לַמְּבָרָא לַמְּשָׁרִיתָא כְּמָא דִּי
מְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה כֵּן עָבְדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : [פ] (אונקלוס)

יונתן וְעָבְדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפְטְרוּ יְתָהוֹן לַמְּבָרָא לַמְּשָׁרִיתָא הִיכְמָא דְּמְלִיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה הִיכְדִּין עָבְדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וַיַּעֲשׂוּ כֵן. מִיד קוֹדֵם שֶׁנִּסְעוּ וְהִטְמְאִים בְּנִסְעָם יִסְעוּ בֵּין דָּגֵל
אֲפָרִים לְדָגֵל דָּן עַל דֶּרֶךְ סִבְרָא כִּי לֹא פוֹרֵשׁ. וְנִסְמַכָּה פִּרְשֵׁת אִישׁ אוֹ אִשָּׁה
כִּי הִצְרַעַת וְהַזּוֹב יִבּוֹאוּ בַּעֲבוּר מַעַל. וְטַעַם לְהַזְכִּיר זֹאת הַפְּרִשָּׁה פַּעַם
אַחֲרַת לְהַזְכִּיר וְאִם אֵין לְאִישׁ גּוֹאֵל : (אבן עזרא)

[ה] וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר :

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר : (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר : (תרגום יונתן)

11 דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטָּאת הָאֲדָם לְמַעַל
מֵעַל בֵּיהֶמָּה וְאִשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא :

אונקלוס מִלַּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גִּבֹר אוֹ אִתְתָּא אַרִי יַעֲבֹדוּן מִכָּל חוֹבֵי אֲנָשָׁא
לְשִׁקְרָא שְׁקֵר קָדָם יִי וַיַּחֲבֹב אֲנָשָׁא הַהוּא : (אונקלוס)

יונתן מִלִּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גִּבֹר אוֹ אִיתְתָּא דִּי יַעֲבֹדוּן מִכָּל חוֹבֵי אֲנָשָׁא
לְמִשְׁקָרָא שְׁקֵר קָדָם יִי וַיִּתְחַיֵּב בֵּר נֶשׁ הַהוּא : (תרגום יונתן)

רס"י לְמַעַל מֵעַל זֶה. הָרִי חֲזַר וּכְתַב כְּאֵן פְּרַשְׁתָּ גּוֹזַל וּנְשַׁבַּע עַל שְׁקֵרָה,
הִיא הָאֲמוּרָה צִפְרַשְׁתָּ וַיִּקְרָא וּמַעֲלָה מֵעַל זֶה וְכַחַשׁ צַעֲמִיתוֹ וְגו' (ויקרא ה.
כא), וּנְשָׁנִית כְּאֵן צִשְׁבִּיל שְׁנֵי דַזְרִים שְׁנַתְחַדְּשׁוּ זֶה, הָאֶחָד שְׁכַתּוּב וְהַתּוֹדוֹ,
לּוֹמֵר שְׁאִינוּ חַיִּיב חוֹמֵשׁ וְאֶשֶׁם עַל פִּי עֵדִים עַד שְׂיֹדָה צִדְכָה, וְהַשְּׁנִי עַל
גּוֹזַל הָגֵר שֶׁהוּא נִיתָן לְכַהֲנִים: (רס"י)

הרמב"ן וטעם מכל חטאת האדם. כמו אשר יעשה האדם מכל חטאת
לחטוא בהנה מכל מה שיחטא איש באיש וכחש בעמיתו ואמר למעל מעל
בה' שישבע בשמו לשקר ויאשם לפניו ולפי שכבר הוזכר החטא הזה (ויקרא
ה כ כו) ולא בא לחדש אלא גזל הגר דבר בו בלשון קצרה ואמר בכאן איש
או אשה מפני שאין דרך האשה לגזול ואולי לא יחייב אותה הכתוב
בחומש ואשם כאיש והזכיר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל (פסוק ט)
לומר שאם נתנו התרומה לכהן תהיה שלו והגוזל אותה ממנו נדון בדין
אשם גזילות ולכך הזכירם בכאן או שבא להשלים תורת הכהנים
בתרומה כי עדיין לא הזכירה רק ברמז מלאתך ודמעך לא תאחר (שמות כב
כה) וכן הם יאכלו בלחמו (ויקרא כב יא) אבל לא ביאר דין התרומה שתנתן
לכהן כלל והזכיר המעשר בסוף תורת כהנים שיהיה קדש לה' ועכשיו בא
לצוות בתרומה ובקדשים שיהיו לכהנים במתנת הבעלים שיתנו אותה
להם לרצונם לומר שטובת הנאה לבעלים היא ולא נזכרה מנחת הסוטה
עם שאר המנחות בתורת כהנים בעבור שהיא מנחת קנאות ואינה לכפרה
והשלים בכאן את דינה ועוד בעבור שיחס את העם לבית אבותם נתן להם
דת ודין לדעת הממזרים שאינם בני בעלי אמותם כאשר יבא חשד בלב
האיש על אשתו וכן השלים בקרבנות דין הנזיר כי אחרי שהוקם המשכן
ונבדלו מהם הטמאים לקח מבחוריהם לנזירים אשר צבאו פתח אהל
מועד לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו ועוד כי האשה שתדור בנזירות
הפך הסוטה ולפיכך אמר בפרשה (להלן ו ב) איש או אשה כי יפליא ורבותינו
אמרו עוד (סוטה ב) למה נסמכה פרשת נזירות לפרשת סוטה שכל הרואה
סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין והטעם כי זנות יין ותירוש יקח לב
(הושע ד יא) וגידול השער הפך הבחורים המסלסלים שער ראשם להתנאות

והגידול יוליד דאגה בלב איש ולפיכך הוא קדוש וצריך להשתמר מן הטומאה כי הוא ככהן המשרת לאלהיו (הרמב"ן)

בעל הטורים **מכל חטאת האדם**. סמך לשילוח הטמאים שע"י חטאת האדם שחטא אדם הראשון שאכל מן העץ והנחש הטעה את האשה והוציאה שם רע באדם הוכו הגי' הנחש בצרעת ואשה בזיבה ואדם במות וכסדר קללתם מנאם כאן צרוע דהיינו נחש וזב דהיינו אשה וטמא לנפש דהיינו האדם שנענש במות תמות: ל. מעול מעל. בה'. לומר שכל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה: **הנפש ההוא**. והתודו. רמז שכל המומתים מתודים בעת יציאת הנפש: (בעל הטורים)

אור החיים **איש וגו' כי יעשו מכל וגו'**. אמר **למעול** ולא אמר ומעלו מעל, יתבאר על פי דבריהם ז"ל (ספרי פסיקתא ב' ב"ק קי). שאמרו שהכתוב מדבר במשקר בממון חברו ונשבע לו לשקר, והגם שכבר נאמר הדבר בפרשת ויקרא, חזר ונשנה לפרטי הדינים שנתחדשו בו, כפי זה יעיר הכתוב כי משעת מעשה החטא שהוא הגזל וכפירת ממון יחשוב הוא למעול מעל בה' ליטבע בשמו כשיתבעוהו לדין, שאם לא כן הרי הוא בהשבון, והוא אומרו **כי יעשו מכל חטאת האדם** שהוא גזילת ממון חברו משעת מעשה הנה הוא מסכים למעול מעל בה':

ואשמה הנפש ההוא. לצד שהוא חטא בשבועה בה' יפעיל הגרעון בנפש, ושינה ה' לומר לשון יחיד וכל מה שלפניו ומה שלאחריו לשון רבים, מלפניו אמר **כי יעשו וגו'**, מלאחריו **והתודו**, ותמצא שאמרו בגמרא כי כשירגישך הכתוב בכגון זה הוא הרגש גדול, ועיין מה שכתבנו מזה בפרשת ויקרא (ז' כ"א). גם דקדק לומר תיבת **הוא** ללא צורך, יעורר הכתוב שהפגם הלז יעשה רושם למקור נפשות עם בני ישראל שתקרא נפש, וכדי שלא תבין שעל המועל הוא מדבר לזה אמר **הוא** ולא אמר ואשמה נפשו, ועיין מה שכתוב בזוהר (אחרי ס"ז). בפירוש פסוק נפשי אויתך בלילה בדיוק נכון: (אור החיים)

ספורנו **למעול מעל בה'**. כבר באר הקבלה שזה נאמר על גזל הגר כי אמנם הגוזל אותו מחלל שם אלהיו בעיני הגר אשר בא לחסות תחת כנפיו ולכן יקרא מועל בקודש וחייב אשם כמשפט כל מועל בו: (ספורנו)

[ז] **והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו ותמישתו יסף עליו ונתן** **לאשר** **אשם** **לו**:

אונקלוס **וינדון ית חוביהון די עבדו ויתב ית חובתה ברישה ותמשה יוסף עלוהי ויתן** **לדחב** **לה**: (אונקלוס)

יונתן **ויודון ית חוביהון דעבדו אין ממונא אגנס לחבריה ויתוב ית חובתיה**

בְּרִישֵׁיהּ וְחוֹמֶשׁ דְּמוּי יוֹסֵף עֲלוּי וַיִּתֵּן קַרְנָא וְחוֹמֶשׂא לְמֵאן דְּאֶתְחִיב לֵיהּ :
(תרגום יונתן)

רש"י את אשמו בראשו. הוא הקרן (ת) שנסבע עליו (בבא קמא קי): **לאשר**
אשם לו. למי (א) שנתחייב לו (כתובות יט.): (רש"י)

שפתי חכמים (ת) דממון המסתלם בראש הוא ומפרש ואיזה נקרא קרן אותו
שנסבע עליו ר"ל אותו ממון שנסבע עליו לאפוקי חומש: (א) דק"ל למה
לא כתיב לאשר גזל לו אלא לאשר אשם לו משמע למי שהקרן שלו כגון
שאיך אחד הלוח לנגזל וזה בא וגזל מידו חייב ליתן למלוח שהלוח לנגזל
וזהו שנקט רש"י למי שנתחייב לו ר"ל למי שנתחייב הנגזל לו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והתודו. איזה מהם שיהיה איש או אשה: **בראשו.** כאשר הוא.
לא פחות ממנו: **וחמישתו יוסף עליו.** אם הוא מתודה מעצמו ואם יש
עדים עליו יוסף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש החומש ודעתם
רחבה מדעתנו: (אבן עזרא)

אור החיים והשיב את אשמו. שינה לדבר לשון יחיד הגם שהתחיל לדבר
לשון רבים והתודו, לצד שהודוי שוים הם בו, מה שאין כן האשם אינו
בהשוואה, לצד שהוא בעולה ויורד כאמור בפרשת ויקרא, וגמר הכתוב
לדבר בשיעור זה לשון יחיד, כי אין צורך לשנות לכתוב בענין אחר: (אור
החיים)

[ח] ואם אין לאיש גאל להשיב האשם אליו האשם המושב ליהוה לפהו
מלבד איל הפפרים אשר יכפר בו עליו:

אונקלוס ואם לית לגבר פריק לאתבא חובתא ליה חובתא דמתב קדם יי
לכהנא בר מדכר פפוריא די יכפר בה עלוהי: (אונקלוס)

יונתן ואין לא אית לגביה פריק לאתבא חובתיה ליה חובתיה דמיינתב
קדם יי לכהנא יתן בר מדכר פפוריא די יכפר ביה עלוי: (תרגום יונתן)

רש"י ואם אין לאיש גאל. שמת התובע שהשביעו, ואין לו יורשים: **להשיב**
האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו. (ב) ואמרו רבותינו וכי יש לך
אדם בישראל שאין לו גואלים, או בן או בת או אח או שאר בשר הקרוב
ממשפחת אביו למעלה עד יעקב, אלא זה הגר (ג) שמת ואין לו יורשים:
האשם המושב. זה הקרן (ד) והחומש: **לה' לפהו.** קנאו השם, (ה) ונתנו

לכהן שבאותו (ו) משמר: מלבד איל הכפורים. האמור צויקרא (ז) שהוא
כריך להביא: (כ"י)

שפתי חכמים (ב) דקשה לרש"י כיון שגזלן כופר לו וזה שהקציעו הוא כבר
מת אם כן היאך בא שזה רוצה לשלם ומתקן כשנמלך כו': (ג) ואם תאמר
בפרשת בהר כתיב ואיש כי לא יהיה לו גואל ופירש"י וכי יש לך אדם
בישראל שאין לו גואל ומתקן אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו ר"ל דודאי
יש לו גואל אלא שאין לו גואל עשיר שיוכל לגאול ממכרו ולמה לא מתקן
דמיירי בגר שאין לו יורשים כמו שמתקן הכא. ויש לומר דהתם אי אפשר
לומר בגר דהא כתיב ומכר מאחוזתו דהיינו מירוסת אביו ולגר אין לו
ירוסה מאביו וגם הכא אי אפשר לתקן כהתם דכל אדם רוצה לקבל האשם
דהיינו קרן וחומש בין עני ובין עשיר: (ד) והא דלא נכתב לעיל גבי ואם
אין לאיש גואל להשיב האשם ולא נכתב המושב מפני שסמך אדלעיל מיניה
דכתיב והשיב את אשמו בראשו וחמישתו וגו': (ה) דאם לא כן אם הוא לה'
אינו לכהן וכן ההיפך ואין לומר שניהם לה' האימורים והבשר לכהנים,
לה' ולכהן מיבעי ליה: (ו) ואם תאמר דלמא לאיזה כהן שירצה אף על פי
שאינו באותו משמר ויש לומר מדכתיב אחריו מלבד איל הכפורים וגו' ר"ל
דזה יתן לכהן מלבד אותו איל הכפורים ואיל הכפורים נותן דוקא לכהן
שבאותו משמר כדכתיב בפרשת שופטים חלק כחלקו יאכלו וגו' אם כן אף
קרן וחומש אינו נותן אלא לכהן שבאותו משמר: (ז) (פענח רזא) כי מלשון
מלבד משמע שכתוב כך בתורה שחייב זה לכך כריך לומר האמור צויקרא
והוארך להזכירו פה דסלקא דעתך אמינא היכא דמחזיר הגזילה לבעלים
כריך קרבן להתכפר לו מן השמים אבל היכא דיהיב ליה לכהן זה יהיה
כפרתו קא משמע לן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא המושב לה'. בעבור ידאת השם השיבו: (אבן עזרא)

ספורנו המושב לה'. כי כשאין הבעלים קיימים ראוי להשיב הגזל לבעלי
בעליו והוא האל יתברך כענין שאמרו רבותינו ז"ל (מציעא פרק המפקיד)
מת העבד יחזיר לרבו: (ספורנו)

[\[ט\]](#) וְכָל תְּרוּמָה לְכָל קֹדֶשׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִקְרִיבוּ לַפֶּהן לוֹ יִהְיֶה:

אונקלוס וְכָל אֶפְרָשִׁיתָא לְכָל קוּדְשֵׁיא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יִקְרְבוּן לְכַהֲנָא דְלֵהּ
יְהֵא :

יונתן וְכָל אֶפְרָשִׁיתָא לְכָל קוּדְשֵׁיא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּיקְרְבוּן לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ
יְהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י וכל תרומה וגו'. אמר רבי ישמעאל, וכי תרומה מקריבין לכהן, והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות, ומה תלמוד לומר לומר אֶפְרָשִׁיתָא לכהן, אלו הבכורים שנאמר בהם תביא בית ה' אלהיך, (שמות כג, יט) ואיני יודע מה יעשה בהם, תלמוד לומר לכהן לו יהיה, זא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנין לכהן: (רש"י)

הרמב"ן וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל. יאמר כי תרומה אשר יקדישו בני ישראל אותה כלומר שירימוה ויקדישוה תהיה לכהן כי בעבור שאין לתרומה שעור אמר הכתוב כי כל אשר יפרישו ממנה תהיה לכהן כאשר יקריבו אותה הבעלים לתתה אליו לא שיטלנה הכהן בזרוע וזהו פשוטו של מקרא וכך אמרו בספרי (נשא ט) רבי עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשות כל גרנו תרומה רשאי ובלבד שישיר מקצת ועוד שנו שם בספרי אשר יקריבו לכהן אמר ר' ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן מה ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה לפי שהוא אומר (שמות כג יט) ראשית בכורי אדמתך וגו' אבל לא שמענו מה יעשה בהם ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו נתונין לכהן ופירש רש"י וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא עצמו מחזר עליה בבית הגרנות ואינו מחזור אבל פירושה (כ) על דעת רבי ישמעאל לא יבא לשון הקרבה בתורה אלא בקרבים על גבי המזבח לפיכך דרש "אשר יקריבו" בבכורים שהם טעונין תנופה והגשה יאמר הכתוב כי כל הבכורים אשר יקריבו הבעלים לשם לכהן המקריב לו יהיה ומה שאמר לפי שנאמר תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהן לומר שעדיין לא למדנו בבכורים שיהיו ממתנות כהונה כלל ובכאן הוא שלימד עליהן תחילה שיהיו נתונין לכהן אבל אחרי כן חזר ושנאה בפרשת כהונה (להלן יח יג) בכורי כל אשר בארצך לך יהיה ששם חזר ושנה גם כן תרומה וקדשים כדי שיכלול כל מתנות כהונה יחד ויכרות בכולן ברית מלח (שם פסוק יט) ועוד לדברים שנתחדשו שם בפרשה כל טהור בביתך יאכלנו (שם פסוק יג) ולמדנו עוד מכאן שיהו הבכורים לאנשי משמר שיקריבו ואינם לכל כהן שירצה כתרומה (הרמב"ן)

בעל הטורים תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה. מוקי לה בספרי בבכורים: יקריבו. בגימטריא הם הבכורים: (בעל הטורים)

אור החיים וכל תרומה וגו' לו יהיה וגו'. צריך לדעת למה כפל הכתוב ענין

אחד ג' פעמים וכל תרומה וגוי' לו יהיה, ואיש את קדשיו וגוי', איש אשר יתן וגוי'. עוד למה כפל לומר ג' פעמים לו יהיה, ורז"ל בספרי פירשו לו יהיה בא לתת הבכורים שנקראו ראשית כתרומה המובאים בית ה' שיהיו לו לכהן נתונים. לו יהיו שאמר בפסוק ב' לומר שאם הכהן הקריב קדשיו אפילו במשמרה שאינה שלו הרי הם שלו, ואומרו ואשר יתן לכהן לו יהיה אם נתן לו פדיון בכור בנו ומת אחר ל' יום לכהן לו יהיה ולא יחזירם, והרבה דרשות כיוצא בזה, אבל צריכין אנו ליישב המקרא על פי פשוטו. ונראה לפרש ג' כתובים הבאים כאחד שהם מלמדים כללות כ"ד מתנות אשר חלק ה' לכהנים, וכתבם רמב"ם בפרק א' מהלכות בכורים וזה לשונו כ"ד מתנות שנתן לכהנים נחלקים לה' חלקים, שהם ג'. האי הם קדשים שזוכים מן המקדש ואלו הם. בשר חטאת. בשר אשם. שלמי ציבור. מותר העומר. שירי מנחות. שתי הלחם. לחם הפנים. שמן מצורע. עורות קדשים. חזה ושוק של שלמים. המורס מן התודה. המורס מאיל נזיר. בכור בהמה טהורה. והבכורים. הרי אלו י"ד מתנות שכולן צריכין הבעלים להביאם וליתנם לכהן וכולן קדש. חלוקה ב' הם התרומה. ותרומת מעשר. והחלה. והג' הם המתנות. וראשית הגז. שדה אחוזה. פדיון הבן. פדיון פטר חמור. גזל הגר. והחרמים. שהם חולין ועל הכהן לחזר אחריהם עד כאן :

ואלה הם דברי הכתובים, כנגד חלוקה ראשונה שהם י"ד מתנות שיש בהם ב' הדרגות שהם קודש וצריכין ישראל להביאם וליתנם לכהן אמר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל הרי הזכיר עליהם שם קודש, אשר יקריבו לה' הרי הזכיר הבאתם שהם יקריבו אותם למקום המקודש. וכנגד חלוקה ב' שהם תרומה ותרומת מעשר וחלה אמר ואיש את קדשיו לו יהיו, הזכיר לשון הקדש לומר כי מדבר במתנות המקודשים, ולא הזכיר בהם הקרבה כי הכהן יחזר אחריהם. וכנגד ז' מתנות אמר איש אשר יתן לכהן לא הזכיר שם קדושה לצד שהם חולין גמורים, ודקדק לומר אשר יתן שאין לכהן זכות בהם אלא משעת נתינה כדין המתנות עד שיגיע ליד המקבל, ועיין מה שכתבתי בהלכות. מתנות כהונה (פרי תואר ס"י ס"א), ואמר לו יהיה שאין הכהן יכול למאן שלא ליקחם כאמור בדבריהם (יו"ד ש"ו ד'). ומעתה יש טעם נכון במה שחלקם הכתוב לגי הדרגות לומר על כל אחת ואחת מגי חלוקות לו יהיה, שצריך לקחת כל הבא לו מהם, ולא היה נשמע אם היה אומר על חלוקה אחת מהם לבד : (אור החיים)

ספורנו וכל תרומה. כבר באה הקבלה שהתרומה האמורה בזה המקום היא הבכורים הנקרבים לאל יתברך כמו שמנהג להקריב בכורים לבעל הקרקע כאמרו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' ואמר כאן שכמו שגזל הגר המושב לה' הוא נותנו לכהן של משמר כמו כן הבכורים הנקרבים לאל יתברך הוא נותנם לכהן של משמר : (ספורנו)

[11](#) ואיש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לפהו לו יהיה : (פ)

אונקלוס (אונקלוס) וגבר ית מעשר קודשה דלה יהון גבר דיתן לכהנא דלה יהא : [פ]

יונתן לכהנא וגבר ית מעשר קודשוי דיליה יהון ולא חסרין נכסוי גבר מה דיתן
דיליה יחי : (תרגום) יונתן

רס"י ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה, יכול יבואו ויטלוס בזרוע, תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו, מגיד שטובת הנאתן לבעלים. (ח) ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה, ואיש את קדשיו לו יהיו, מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותן, לו יהיו המעשרות, סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה (ט) לעשות: איש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרבה: (רס"י)

ספתי חכמים (ח) ר"ל שיתן לכל כהן שירכה שהוא הטובת הנאה ונוטל מישראל סלע או יותר כדי לתתם לבן בתו כהן אצל לא שיקח מהכהן איזה ממון שיתן לו המתנות לכך כתיב לו יהיה כלומר שטובת הנאה היא לבעלים: (ט) למודה רגילה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ואיש את קדשיו לו יהיו. טעמו ברשות המקדיש הם שיתנם לאיזה כהן שירצה והזכיר זה בעבור מתנות כהונה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואיש את קדשיו לו יהיו. הנכון בכתוב הזה שיאמר שכל קדשי האדם יהיו שלו לומר שכל הקדשים שלא יצוה בהם ליתן אותם לכהן יהיו לבעלים והם מותרים בהם אף על פי שנקראו קדש ואיש אשר יתן לכהן כאשר צויתנו לו יהיה כי גם הקדשים אשר יצוה הכתוב לתתם לכהן יש לבעלים זכות בהן שהם לכהן והוא אשר יתנם לו האיש כממונו והנה מעשר שני ונטע רבעי שאמר בהן הכתוב שיהיו קדש לה' (ויקרא כז ל שם יט כד) הם לאיש כממונו וכן מעשר בהמה (שם כז לב) אבל שאר הקדשים אשר יצוה בהם בפרשת ויקח קרח (להלן יח) שיתנו הם לכהן אשר ינתנו לו מיד הבעלים לא שיוכלו הכהנים לגזול אותם מהם ומאלינו נלמד שטובת הנאה לבעלים וזה הנכון בפשוטו והוא דעתו של אונקלוס וכדרך זה נדרש בספרי (נשא לא) אמרו כל הקדשים היו בכלל שנאמר ואיש את קדשיו וגוי משך הכתוב כל הקדשים ונתנם לכהנים ולא שייר מהם אלא תודה ושלמים ופסח ומעשר בהמה ומעשר שני ונטע רבעי שיהיו לבעלים הזכירו אף תודה ושלמים ופסח מפני שאף הם לבעלים אבל לא הוצרך הכתוב הזה בהם כלל (הרמב"ן)

בעל הטורים ואיש את קדשיו לו יהיו. וסמיך ליה פרשת סוטה לומר שמי שמשחה קיני הנשים ואינו מקריבם כדדך שעשו בני על. הוי כאלו שכבוס: (בעל הטורים)

ספורנו ואיש את קדשיו לו יהיו. אבל שאר קדשים והם תרומות ומעשרות אף על פי שהם מוקדשים להי אינם לשום כהן מיוחד אלא לאותו כהן שיתנום אליו הבעלים: **איש אשר יתן לכהן**. אבל כשהאחד מהבעלים יתן לכהן איזה קדש לא יהיה עוד בכלל קדשיו אבל לו יהיה לכהן המקבל ולא יוכלו הבעלים ולא שאר הכהנים להפקיעו ממנו: (ספורנו)

יא רביעי וידבר יהוה אל משה לאמר:

אונקלוס ומליל יי עם משה למימר: (אונקלוס)

יונתן ומליל יי עם משה למימר: (תרגום יונתן)

יב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו קמץ:

אונקלוס מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר גבר ארי תסטי אתתה ותשקר ביה שקר: (אונקלוס)

יונתן מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר גבר ארים תסטי אתתתיה ותשקר ביה שקר: (תרגום יונתן)

רש"י איש איש כי תשטה אשתו. מה כתוב למעלה מן הענין, ואיש את קדשיו לו יהיו, (י) אם אתה מעכב מתנות הכהן, חייך שתלמדך לזבא אללו להביא לו את הסוטה: איש איש. ללמדך שמועלת בשנים, זאיש מלחמה שלמעלה, ואישה מלמטה: כי תשטה אשתו. שנו רבותינו, אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות, (כ) דכתיב כי תשטה, וכתוב בו נואף אשה חסר לב. (משלי ו, לב) ופשוטו של מקרא, כי תשטה, תט מדרכי כניעות (ז) ותחשד בעיניו, כמו שטה מעליו ועבור, (שם ד, טו) אל ישט אל דרכיה לבד (שם ז, כה): ומעלה בו מעל. ומהו המעל: (רש"י)

שפתי חכמים (י) ואף על פי שרש"י זכרנו לזכרה אינו דורש הסמוכים אללא אותן שאינו נכתבו במקומן שבדאי לא נכתבו אללא לדרשא מכל מקום

מאחר שאין שום דמיון בין דיני איסות לתרומה וקדשים ודאי לא נסמכו זו אל זו אלא לדרכא. (גור אריה) פירוש דלאו סמיכות הפרשה ק"ל דאם כן למה נסמכה פרשת סוטה לקדשים מיבעי ליה כדרכו אלא ק"ל דלא ה"ל להתחיל הפרשה באיך אלא באשה לומר אשה כי תשטה ומעלה וגו' שהיא עיקר החטא לכן פירש מה כתיב למעלה וגו' שהוא עיקר החטא ע"כ איך איך מלמד שמועלת בשנים עיין שם יותר: (כ) כלומר שיכרם הרע מורה להם היתר וזהו השטות דאם לא כן למה חייבים מיתה כיון דשוטים היו: (ל) דוקא נקט רש"י מדרכי לניעות ולא אמר מדרכי תורה דמדרכי תורה משמע דודאי הוא שזינתה ואם ודאי שזינתה אין משקין אותה לכך נקט מדרכי לניעות ר"ל שראה מחזקת ומנשקת עם איך אחר וספק הוא אם זנתה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם **תשטה**: בעבור ומעלה בו מעל: **תשטה**. תסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו ועבור: (אבן עזרא)

אור החיים **דבר וגו' ואמרת וגו' איש איש וגו'**. כפל לומר **דבר ואמרת**, גם שינה את לשונו, גם כפל לומר **איש איש**, לצד שיש ב' הדרגות בסוטות אי נקיה ואחת טמאה, הטמאה תצבה בטנה ותפול ירכה וגו', והטהורה משבחת ונזרעה זרע, לזה אמר דיבור ואמירה, דיבור לטמאה, ואמירה רכה לטהורה אשר יקנא לה בעלה, כי ה' יתמוך לבה ביעודים הנאמרים אם לא נטמאה האשה, ולטעם זה עצמו כפל לומר איש איש, והוא על דרך אומרם ז"ל (מגילה יב:): באומרו ומעלה בו מעל אם מעלה בו מעל איהו בקרי וכו', ומעתה יאמר אדם אם קינא לאשתו ויודע הוא בעצמו שאין בו מעל תהיה בדיקתה אצלו ממעשיו במקום השקאה ויאמר להחזיקה בטהרה אפילו אחר קינוי וסתירה, לזה אמר **איש איש** בין היודע בעצמו כי הוא איש טהור בין אשר לא טהור צריך להביאה אל הכהן:

ואולי כי לזה כיון הכתוב בכפל **דבר ואמרת**, בין למי שחושב שלא להביא מטעם שיודע בעצמו שהוא טהור, גם כדי שלא יריע חזקתו, ואומרו **ואמרת** אמירה רכה להחפץ בדבר, או לכל אחד ואחד ישנו בדיבור קשה ואמירה רכה, מי שיש בו מעל הגם שיש לו דיבור קשה כי תגלה רעתו בקהל אף על פי כן יש לו טובה להרחיקו ממכשול לבל ישכב עם טמאה בתמידות, ולמי שהוא נקי יש לו דיבור קשה להכריחו לבזות באשתו, ויש לו אמירה הסועדת הלב שתנקה האשה ונזרעה זרע וגו': (אור החיים)

ספורנו **כי תשמה אשתו**. תסטה מדרכי צניעות: **ומעלה בו מעל**. חללה את קדש ה' אשר אהב בקדושי האישות כתבוק ונשוק זולת אישה

כלי יקר איש איש כי תשטה אשתו וגו'. סמיכות פרי' זו לפסוק הקודם פירש"י אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אליו להביא לו את הסוטה, פירוש לפירושו לפי שהמעכב המתנות יבא לידי עוני כמו שפירש"י למעלה (ה.י) וארז"ל (סוטה ד.) כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר (משלי ו.כז) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. וכשהאשה רואה שבעלה בא לידי עוני היא חושדתו שבא לידי עוני מחמת שהיה רועה זונות כמ"ש (שם כ.ט.ג) ורועה זונות יאבד הון. בראותה שפתאום יאבד הונו שלא כדרך העולם ובסבה זו תזנה גם היא מאחריו לומר איהו בקרי ואיהי בבוציני (מגילה יב.) לכך נאמר ומעלה בו מעל שאם תשטה אשתו ומעלה אז בו מעל זה המעל תלוי בו כי הוא הגורם לה שתרצה לעשות כמותו מצד החשד, וכ"ז גרס הוא שמעל בקדשי כהן לבלתי תת לכהן את הקודש כי עי"ז הוא בא לידי עוני והיא חשדתו ברועה זונות המאבד הון, והאמת יתברר ע"י בדיקת המים כי רז"ל אמרו (סוטה כח.) ונקה האיש מעון, אם הוא מנוקה מעון המים בודקין אותה כו', והיינו מעון זה הדומה לעון שלה שאם הוא נקי ממה שחשדה אותו אשתו אז דין הוא שיבדקה המים אבל אם אינו מנוקה מעון זה וחשד שלה אמת אין דין שיבדקה המים מאחר שהוא עצמו היה רועה זונות ויש לה קצת התנצלות, ומ"ש כי תשטה לשון שטות אף על פי שכל חוטא נקרא כסיל ושוטה מ"מ פרט לומר שהיא דווקא הומיה פתיות ובל ידעה מה גרם לו העוני כי היה לה להבין שערכוב המתנות גרם לו העוני כאמור.

ולדעת רז"ל (שם ב.) שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, נקט לשון תשטה כי היין מבלבל שכלו של אדם כמ"ש (הושע ד.יא) זנות ויין ותירוש יקח לב. ומדסמכן להדדי ש"מ שהיין מרגיל לערוה לכך נאמר ביואל (ד.יח) יטפו ההרים עסיס וגו', וסמיך ליה ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים. לפי שארז"ל (במ"ר כ.כב) שמעין של שטים מגדל נואפים שנאמר (במדבר כה.א) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב. מאחר שאמר יטפו ההרים עסיס דהיינו רבוי יין הוצרך להבטיחם על שלא יזיק להם ריבוי היין ולא יביאם לידי הרגל עבירה לפי שמעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים. כי בכ"מ שאתה מוצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה ע"כ יצא המעין ממקום קדוש וירפא את נחל השטים שלא יביאם לידי הרגל עבירה הוא ושותפו דהיינו היין, כי נחל השטים מקורו של סמאל והוא שותף לאותיות ענבם באלפ"א בית"א.

ולוא מסתפינא לומר דבר חידוש אשר לא שערום ראשונים הייתי אומר, כי תשטה בטי"ת כמו תשתה בתי"ו כי ט' מתחלפת בתי"ו באותיות דטלני"ת וכן פירש"י סוף פרי' מקץ (מד.טז) בפסוק ומה נצטדק. שטי"ת זו במקום תי"ו וכן לשון תועה. בכל המקרא בתי"ו, ובלשון רז"ל טועה בטי"ת, כאילו אמר כי תשתה אשתו יין ושכר המרגילים לערוה. ולדעת האומר שהוא לשון שטות היינו לפי שהיין יקח לב עד שאינו יודע

להבדיל בין קודש לחול כמ"ש (ויקרא י.ט-י) יין ושכר על תשת וגו'. ולהבדיל וגו'. וכמ"ש (משלי לא.ה) פן ישתה וישכח מחקק. היינו התורה וקראה בשם מחקק לפי שעולה למספר חמר וכדרך שאמרו (בעירובין סה.) נכנס יין יצא סוד, כך נכנס חמר יצא מחקק חושבנא דדין כחושבנא דדין וכל אחד נדחה מפני חבירו. ונקרא היין חמר כי על ידו נעשה האדם כחמור אין הבין לכך נאמר כי תשטה. שתהיה שוטה כחמור עד שאפילו אם חמור תובעתה בשוק נזקקת לו (כתובות סה.). (כלי יקר)

יג] וְשָׁכַב אִישׁ אֶתֶּה שְׁכָבֶת זָרַע וְנִעְלַם מֵעֵינַי אִישָׁה וְנִסְתָּרָה וְהִיא נִטְמָאָה וְעַד אֵין בָּהּ וְהוּא לֹא נִתְפָּשָׂה:

אונקלוס וְיִשְׁכַּב גְּבַר יְתָה שְׁכָבֶת זָרְעָא וְיִהִי מְכַסָּא מֵעֵינַי בְּעֵלָה וּמִטְמָאָה וְהִיא מְסֻאָבָא וְסִהִיד לִית בָּהּ וְהִיא לָא אֶתְחַדַּת: (אונקלוס)

יונתן וְיִשְׁמֵשׁ גְּבַר חוֹרֵן עִמָּה תִּשְׁמִישׁ דְּעָרִיס וְיִהִי מְכַסִּי מֵעֵינַי בְּעֵלָה וּמִטְמָאָה וְהִיא מְסֻאָבָא וְסִהִידוּ בְּרִיר לִית דְּמִסְהִיד בָּהּ וְהִיא לָא אֶתְחַדַּת: (תרגום יונתן)

רש"י וְשָׁכַב אִישׁ (מ) אֹתָהּ: אִישׁ. פֵּרַט לִקְטָן וּמִי שְׁאִינוּ אִישׁ (סוּטָה כו:): אֹתָהּ שְׁכָבֶת זָרַע. שְׁכִיבָתָהּ פּוֹסְלַת אֹתָהּ, וְאִין שְׁכִיבָתָהּ אֹתָהּ פּוֹסְלַת אֹתָהּ (יבְמוֹת כה.). (נ) כַּמְעַשָּׂה בְּשֵׁתֵי אַחִיוֹת שֶׁהִיוּ דּוֹמוֹת זֶה לְזֶה: וְנִעְלַם מֵעֵינַי אִישָׁה. פֵּרַט לְסוּמָא, (סוּטָה כז.) הֵא אִם הִיא רּוֹאֵה (ס) וּמֵעַמְעֵם (ס"א וּמֵעַלִים) אִין הַמִּים בּוֹדְקִין אֹתָהּ: וְנִסְתָּרָה. שִׁיעוֹר שְׁתֵּרָאֵה (ע) לְטוֹמְאָתָהּ בִּיאָה: וְעַד אִין צֵה. הֵא אִם יֵשׁ צֵה אֶפִילוּ עַד אַחַד (פ) שְׁאִמֵּר נְטוּמָאֵת, לֹא הִיתָה שׁוֹתָה: וְעַד אִין צֵה. בְּטוֹמְאָהּ אֲבָל יֵשׁ עֵדִים לְסִתְרָהּ: נִתְפָּשָׂה. נֶאֱנָסָה, (ס) כְּמוֹ וְתִפְשָׂה וְשָׁכַב עִמָּה (דְּבָרִים כב., כח): (רש"י)

שפתיה חכמים (מ) דק"ל ומעלה בו מעל ושכב איש משמע דב' ענינים הם לכן פירש ומהו המעל ושכב וגו' כאלו כתיב שכב איש אותה ואין לומר שכב איש אותה באמת דאז אין משקין אותה וסדר הכתובים כן הוא כי תשטה ועברה מדרכי לניעות ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו ואחר כך נסתרה כשיעור טומאה בין מעלה בו מעל ושכב איש אותה שכבת זרע ונעלם ממנו בין לא שכב איש אותה והיא לא נטמאת רק קנא לה אף שלא חמס בכפה והביא האיש את אשתו וגו'. הרא"ם: (נ) הכי גרסינן ושכב איש אותה שכבת זרע שכבתה פוסלתה ואין שכבת אחותה פוסלתה מבעלה (יבמות כה) פירוש כשכב בעלה עם אחותה אינה נפסלת אשתו מחמת זנות

אחותה מצעלה דהוה אמינא שיפסלנה מקל וחומר ומה מי שבא על איסור קל נאסר האוסר מקום שבא על איסור חמור אינו דין שנאסר האוסר פירוש רש"י איסור קל אשת איש שיש לה היתר על ידי גט אם זנתה אשתו נאסר זה בעלה האוסרה לכל העולם מקום שבא על איסור חמור כגון אחות אשתו שאשתו אוסרת את אחותה עליו כל ימי חייה אינו דין שנאסר האוסר שתיאסר אשתו על בעלה האוסרת את אחותה לבעלה לכך נאמר אותה לומר שכיצתה פוסלתה וכו' (ויצמות 97 מה ע"א). וטעות נפל בדברי רש"י מפי הגאון מורינו הרב יצחק כהן זכרוננו לברכה. ומלאתי כתוב דהאי מעשה צ"ב' לחיות וכו' צריך להיות בפסוק איש איש שפירש"י שמועלת בשנים באיש של מעלה ובאיש של מטה והכי איתא במדרש באיש שלמעלה ובאיש שלמטה אמר לה הקדוש ברוך הוא באישך את משחקת שמא בי את משחקת ומעשה בשתי לחיות וכו': (ס) ר"ל דשני דברים הם וכולם נתמעטו מפסוק זה מעיני פרט לסומא אף על פי שיודע שזינתה הואיל ואינו רואה אינה שותה ומונעלם משמע אם היה רואה ומעמעם ששניהם יחד אין המים בודקין אותה. ומעמעם כמו גחלים עוממות והוא תרגום של כהה: (ע) פירוש האי והיא נטמאה דכתיב אחר ונסתרה כשיעור טומאה קמיירי שהוא כדי לאלות ביצה ולגומעה דאי סלקא דעתך נטמאה ממש הא כבר כתיב לעיל ושכב איש אותה והיינו נטמאה והיא נטמאה דכתב רחמנא למה ליה אללא כשיעור טומאה הוא דאתא: (פ) ואם תאמר מהיכא נשמע דיוק זה מדכתיב ועד אין זה הא קיימא לן כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים מדהורך הכתוב לפרט לא יקום עד אחד משמע כל עד שבתורה שנים אללא אם כן פרט בו הכתוב אחד כמו שפרש"י בפרשת שופטים ואם כן הכא כתיב עד סתם משמע שנים אין זה אצל אחד יש זה. ויש לומר דקרא ועד אין זה קאי על והיא לא נתפסה ולא על וקנא את אשתו והביא האיש את אשתו אל הכהן להשקות אותה כלומר עד אין זה שהיא לא נתפסה שאין כאן ב' עדי טומאה אללא עד אחד ראה שנטמאה אין משקין אותה אללא אסורה על בעלה (סוטה 97 ב') והאי מלת הא הוא כמו והא למדת ולא דיוקא היא כי לא לדיוקא אתיא רק מסקנא דמלתא הוא הא למדת אצל יש זה וכו' ותו קשה לרש"י למה מהימן עד אחד לאוסרה על בעלה ומתרץ ועד אין זה בטומאה אצל יש עדים בסתירה והואיל ובסתירה יש שני עדים שאומרים שראינו שנסתרה עם פלוני כשיעור טומאה ועד אחד בא ואמר שנטמאת רגלים לדבר הוא דמהימן דודאי זינתה כיון שיש גם

עדי סתירה לכך נכתב הקרא דועד אין זה כאן כדי ללמדך דקאי אונטמאה
לעיל כלומר שיך עדי סתירה ולכך מהימן עד אחד ואי לא נכתב כאן לא
הייתי יודע שיך עדים בסתירה: (ג) והכי קאמר קרא ועד אין זה כלומר
שנים אין זה אלא אחד והיא לא נתפסה אלא מעיד שעשתה זרזון אסורה
לזעלה ודין בפני עצמו הוא: (ספתי חכמים)

אבן עזרא שכבת זרע. השכיבה הידועה כי עקרה לזרע: **ונסתרה** שלא
גלתה היא הדבר ואפילו עד אחד אין בה שתהיה חשודה בעבורו: **והיא**
לא נתפשה. בעדים אנשים או על ידי נשים עד שתהיה חשודה: (אבן עזרא)

ספורנו **ושכב איש אותה**. שכן דרכו של יצר הרע לצאת מרעה אל רעה:
ונעלם מעיני אישה. אף על פי שקדמו כל אלה יקרה שיהיה הדבר נעלם
מעיני אישה כאילו תכהינה עיניו מראות שאם היה יודע ושותק לא היו
המים בודקין את האשה כלל כמו שביארו ז"ל: **ונסתרה**. אחר כל אלה
ונודע זה לאישה: (ספורנו)

[יד] **ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח**
קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה:

אונקלוס **ויעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אשתה והיא מסאבא או עבר**
עלוהי רוח קנאה ויקני ית אשתה והיא לא מסאבא: (אונקלוס)

יונתן **ויעבר עלוי רוח קנאתא ויקני ית אשתיה והיא אסתאבת או עבר**
עלוי רוח קנאיתא ויקנא ית אשתיה והיא לא אסתאבת: (תרגום יונתן)

רש"י **ועבר עליו**. (ה) קודם לסתירה: רוח הנאה וקנא. פירשו רבותינו
לשון התראה, שמתרה זה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או
עבר עליו וגו'. כלומר הוא התרה זה ועברה על התראתו, ואין ידוע (ו)
אם נטמאה אם לאו: (רש"י)

ספתי חכמים (ה) משמע דמקרא מסורס כמו שפורש למעלה: (ו) פירוש
לא שנודע לו שנטמאה ונודע לו שלא נטמאה כפי המובן מוהיא נטמאה
והיא לא נטמאה דהא ונעלם מעיני אישה כתיב ודרכו רבותינו זכרנס
לזכרה שאם היה רואה ומעמעם אין המים בודקין אותה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא **ועבר עליו**. לשון זכר וכן רוח גדולה וחזק מאד. וטעם **עבר**. שעלי

ספורנו ועבר עליו רוח קנאה. רוח טהרה להתרות בה מאחר שידע ששטתה מדרכי צניעות: **וקנא את אשתו**. התרה בה ואמר אל תסתרי עם איש פלוני: **או עבר עליו רוח קנאה**. רוח שטות בלתי סבה ראויה שיקנא: **והיא לא נטמאה**. אבל אם עברה על התראתו ונסתרה אף על פי כן: (ספורנו)

[טו] והביא האיש את אשתו אל הפהו והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא יצק עליו שמן ולא יתן עליו לבנה כי מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מנחת מזקרת עון:

אונקלוס וייתי גברא ית אנתה לות כהנא וייתי ית קרבנה עליה חד מן עשרא בתלת סאין קמחא שערין לא יריק עלוהי משחא ולא יתן עלוהי לבנתא ארי מנחת קנאתא הוא מנחת דוכרנא מדכרת חובא: (אונקלוס)

יונתן ומטול דלא אייתי גברא ההוא אפרשותא ומעשרא אסתקף עלוי דיייתי ית אנתתיה לכהנא ומטול דאיהי אטעימת לגיזרא תפנוקין אסתקף עליה דיייתי ית קרבנה דקיץ עליה מדילה חד מן עשרא בתלת סאין קמחא דשערי דהינון מיכלא דבעירי לא יריק עליה משחא ולא יתן עליה לבונתא ארום מנחת קנאתא היא מנחת דוכרנא מדכרת חובין: (תרגום יונתן)

רש"י קמת. שלח (פ) יהא מסלת: שעורים. ולא חטים, היא עשתה מעשה בהמה, וקרבנה מאכל בהמה (סוטה יד.): לא יכה עליו שמן. שלח יהא קרבנה מהודר, שהשמן קרוי אור (ת) והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות נקראות לבונה, שנאמר אל גבעת הלבונה, (שיר השירים ז, ו) והיא פירשה מדרכיהן: כי מנחת הנאות הוא. הקמח הזה, קמח לשון זכר: מנחת הנאות. מעוררת עליה שתי הנאות, הנאת המקום והנאת הבעל: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) כתב הרא"ם הרב הודיע הטעם למה מיעט סולת וחטים לאין לפרש דכוונתו להודיע שקמח ושעורים דכתיב בקרא למעט סולת וחטים שזה פשוט הוא דזיל קרי בי רב הוא: (ת) כלומר דשמן היינו יאהר שקרוי שמן כדכתיב דגנג ותירושך ויאהרך ויאהר הוא לשון אהר אהרים שהוא אור: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והביא. בעל כרחי: עליה. עמה או בעבורה: **קמח שעורים**. אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה ומנחת הנדבה

היא סולת חטים לזכרון לטוב. וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם על כן היא גרוע להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה: (אבן עזרא)

הרמב"ן לא יצק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך ולא יתן עליו לבונה שהאמהות קרויות לבונה שנאמר (שיר השירים ד ו) אל גבעת הלבונה וזו פירשה מדרכיהן (תנחומא נשא ג) כי מנחת קנאות הוא הקמח הזה מעוררת בה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל (ספרי נשא ט) לשון רש"י מדברי רבותינו ועל דעת כל המפרשים " כי מנחת קנאות הוא " לומר בעבור שזאת המנחה מנחת עונש היא גרועה להיות שעורים בלא שמן ולבונה כי המנחה אשר אזכרתה לרצון לה' באה סלת חטים בשמן ולבונה ולפי דעתי טעם " כי מנחת קנאות הוא " יחזור אל ראש הפסוק יאמר שיביא האיש את הקרבן על אשתו כלומר במקומה כי מנחת קנאות היא להזכיר עונה ואיננו ראוי שתביאנו היא משלה אבל הוא יקריב מנחה לשם שיקנא את קנאתו וינקום את נקמתו ממנה וטעם השעורים שתהיה סערת חמת ה' חמה יוצאה סער מתחולל על ראש הרשעה יחול וכענין צליל שעורים האמור בגדעון (שופטים ז יג) שפתרו אותו לסער ומהומה רבה וכן בכלי חרס סימן שתשבר ככלי יוצר וכן העפר כי עפר היא ואל עפר תשוב וטעם "הוא" על הקמח ויש לו סוד כי למטה (בפסוק יח) בהיותו ביד האשה אמר "היא" ועתה הזכיר הזכרון תחלה ואמר כי היא מזכרת עון (הרמב"ן)

אור החיים והביא האיש את אשתו וגו'. עד סוף כל הענין. יש להעיר בענין. א' מה היא כוונתו במאמר **מנחת זכרון מזכרת עון**, למה הוצרך לזכרון, ומה גם שהמעשה אינו רחוק להצריך זכרון, גם למה יתיחס למנחת שעורים שהיא מזכרת עון והלא רואה אני שהוא קרבן מנחה חדשה לישראל ממחרת הפסח. עוד צריך לדעת הכוונה במעשה זה של מים קדושים, מה מעשיהם של מים, ולמה נקראו קדושים, ורז"ל אמרו (סוטה)

ספרי) שנתכוין לומר שקדשו בכלי שהוא הכיור, גם לזה יש להשכיל למה יצו ה' על דבר זה, גם מה הוא פעולת הספר להשקותה בו, בשלמא מה שעשה משה בעגל שהשקה את ישראל הוא על דרך תיסרך רעתך (ירמיה ב) גם למה מן המקדש, גם דקדק שיהיה מהמזומן במקדש (סוטה שם) ולא יחפור נפלאים ממני הדברים, גם אומרו **ונתן אל המים** ואמרו ז"ל (שם) שצריך שיהיה העפר צף על פני המים, ורבנן סוברים שאם הקדים העפר למים פסול, מה מעכב דבר זה, ורואני שלא הזכיר הכתוב במצוה זו חוקה לסתום פי שואל לאמר לא תשאל, גם אומרו **מי המרים** לא ידעתי למה יקרא להם מרים, ורז"ל בספרי אמרו מרים נהפכים המים להיות מרים, דבר אחר על שם סופן ממרין את הגוף, ובגמרא (שם כ.) אמר אבוה דשמואל צריך שיתן דבר מר לתוך המים מאי טעמא דכתיב המרים שמרים כבר עד כאן. והדברים תמוהים למה סתם ה' הדברים במצוה זו, נוסף על תמיהת הדבר בכללותו:

ואפשר לפרש הענין על פי מה שקדם לנו מידיעה בפנימיות התורה, הלא השמעתיד בפרשת בראשית (ב) בפסוק ויכלו השמים וגו' ויכל אלהים וגו' כי כל נברא והווה תכסוף ותכל תאותו להדבק אל האלהים חיים ברוך הוא, והרגש תיאבון זה ישנו גם בבלתי נועע כל אחד כפי שיעור הרוחניות אשר הטביע בו הבורא כפי מה שצריך לקיומו ולתת שבח לבוראו כאומרו (משלי טז) כל פעל ה' למענהו. עוד מצינו לרז"ל שאמרו (בי"ד פ"ה) טעם שנקראו מים בוכים לצד שה' פלג המים חציים למעלה וחציים נשארו למטה מתחת ליבשה, המים שנשארו למטה הם בוכים ומתאנחים על שלא זכו להתקרב לאלהים חיים בחצי העליון, כי הוא זה כוסף הנבראים יחד

עוד הן הראנו ה' את אשר יחפוץ לקבוע דירה בתחתונים מימי אדם, ובחטאו נתקללה האדמה וגבה כסא המלוכה מקור הברכה מן העולם, (ב"ר פי"ט) עד עת בוא דברו ביום מתן תורה ויחשוק למעשה ידיו לדור בתחתונים, וזה לך האות מאמרו במדבר לבני ישראל לעשות לו מקדש, ולא המתין עד בואם אל ארץ נושבת שהיה נשאר זמן מועט אם לא היה מעשה המרגלים, וכשהתעיבו עול אפילו אחר שירדה שכינה וישכון כבודו שנים רבות סלק ה' שכינתו ושב למקומו הראשון שמים לרום, ומעתה זולת החטאים אשד יסובבו תהיה דירת אלהים חיים בתחתונים, ובזה ומחה ה' דמעת המים הבוכים ויוסר חרפת הארץ וישמחו המים ותגל הארץ אשר אררה ה' ורחק ממנה דוד עולם והנה עתה עת דודים, ואם יסובבו החטאים ישוב הדבר לכמות שהיה וירום הכסא, ועל זה ידו הדווים לקול תתו מים, וצריך להעיר אוזן בלימודים אלו כי הטבת ישראל כשעמדו על הר סיני והכשרתם היה גם כן ראוי להשרות שכינתו יתברך בארץ ומלאה הארץ דעה ודירת ה' בתחתונים כבעליונים ויתעלה מקומנו זה, כי המעלה והירידה תלויה בקרבתם לפני ה':

ותמצא שאמרו ז"ל (שמו"ר פמ"א) חירות ממלאך המות וכו' חירות מיצר הרע, ועל ידי עון העגל חזר הכיעור לכמות שהיה והוציא ראשו השטן ולא הועיל הטבתם של ישראל אלא למקום מוגבל תוך מחניהם, אבל כללות העולם נשמ"ו ביום זעם וחזר קב המות לעולם, מה שאין כן בזמן המקווה אשר יאבד כל בחינת הרע כאומרו (זכרי"ג) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ שאז ארצינו תקרא ארץ החיים כי בלע המות לנצח:

ושמור לך הדברים ועל פיהם נעלה במסילת כוונת הענין על נכון, כי יצו ה' בקנאות איש אשתו כי יבדקנה במעשה זה שיביאנה אל מקום אשר שם חונה האלהים, וכבר העירותיך כי למקום ההוא יקרא ארץ העליונה לצד ששכנה שם שכינה, ואינה בכלל ארור אשר אררה ה', גם מים אשר שם לא תרד עיניהם דמעה, כי למה יבכו ולמה ירע לבבם, וצוה ה' שיקח מהמים ההם קדושים, יקראו קדושים בקרבתם לפני ה' קדוש ונורא שמו, ובזה העירך מעשה המים, ואין דברי סותרים חס ושלום דברי

רבותינו שאמרו שהיו מקודשים בכיור, אלא ממה שדבר ה' בדרך זה נתכוין לדברי גם כן אלהים חיים, גם צוה לקחת מן העפר המקדש דוקא לצד שהוא קרוב לקדוש ועליון ברוך הוא, וצוה שלא יחפור בדקר אלא מן העפר המוכן לפני ה' בלא הפסק בנין כמאמרם ז"ל (סוטה טו:) לצד היותם יותר קרובים ומרגישים בהשראת שכינה בהם, מה שהרגש זה אינו בעפר שהוא חוץ למקדש כי לא טַעַם טַעַם זה עד הנה לעשות את אשר חפץ ה' עשות:

וצוה ה' שיתן המים תחילה והעפר למעלה, הטעם כסדר אשר המה בעולם, ותמצא שחכמים שאמרו שאם הקדים העפר לא עשה כלום אמרו אם היו מעורבים כשרים, והוא הענין עצמו שהם סדורים מים ועפר, כי יש חלק שהמים למטה והעפר למעלה ויש חלק שהמים אצל העפר אבל עפר למטה אין דוגמא זו בסדר מים החיים, ולר"ש שאמר שם (טז:): אפילו עפר למטה סובר שאין להקפיד כי יש מים למעלה מהעפר ודי שיתקדשו המים בכלי וזהו חיותם להרגיש בהרגש הצריך לענין:

וצוה ה' לכתוב פרשת סוטה באזכרות שבה ומוחקים כל הכתב במים ובעפר ההוא, והטעם לתת כח בהם לעשות מעשה אשר יחפצו עשות, וצוה עוד שיקריב מנחה מהשעורים, הטעם דוגמא למנחה פחותה שהביא קין בתחלת העולם, וזה נסבב מחטא אדם וחוה, והוא הזכרת עון אשר גרם בכי למים וקללה לאדמה, והוא מאמר **מנחת זכרון מזכרת עון**, ואז ישקה האשה המים, והנה בבוא המים ההם במעי האשה במיחוי השם בתוכו אם האשה טמאה הנה השם ההוא על ידי המנחה שמזכרת עון יזכור עון הקודם וירגישו המים ובזה יהיו מרים כי יזכרו יגונם ובכיתם וה' מחה את דמעתם, והנה האשה הטמאה תסובב מרתם ובאו בה המים המרים למרים יחתכו מעיה ויעשו בה נקמה כי זאת האשה הגורמת בכיתם, ובכח השם הנתון בהם ינקמו נקמתם ממנה, והיודע חטא חוה בזוהמת נחש ידע כי זה הוא עון הראשון אשר העלה שכינת אור עליון מעולם זה התחתון, וכפי זה האם ימצא איש את אויבו וישלחנו, ויקיימו בה הבא להרגך השכם להורגו, ויעשו נקמה בה בין המים בין העפר שלשניהם יש גרם רעה, והגם שלא הזכיר הכתוב אלא מים יש בו גם העפר: (אור החיים)

ספורנו **והביא האיש את אשתו**. ולא נאמר מאחר שבכל זה ששטתה אשתו מדרכי הצניעות ומעלה בו מעל ישב ודמם אין זה כי אם רוע לב ואף על פי שנעלם מעיניו ששכב איש אותה לא נחוש לקנאתו וכן אם קנא בלי סיבה לא בשביל זה נאמר שתהיה קנאתו דבר בטל. כי אמנם אף על פי כן נמחוק המגלה ונקריב ככתוב בפרשה: (ספורנו)

כלי יקר **לא יצוק עליו שמן**. אע"פ שמנחה לשון נקיבה, מ"מ נקט לשון זכר עליו כי הוא מוסב על הקמח שהוא לשון זכר. וצוה ליקח קמח דווקא כי מיד אחר הטחינה הוא נעשה קמח כמ"ש (ישעיה מז.ב) וטחני קמח. ומצינו במעשה זה ג"כ לשון טחינה כמ"ש (שופטים טז.כא) ויהי טוחן בבית

האסורים וכתוב (איוב לא.ט) תטחן לאחר אשתי. ע"כ נאמר כי מנחת קנאות הוא. היינו הקמח שאחר הטחינה ומנחה זו מזכרת עון היינו שמזכרת עון הטחינה של האשה. ומה שהקשה הרמב"ן על מ"ש כאן מנחת קנאות הוא, ואח"כ אמר מנחת קנאות היא, נראה שלא קשה מידי כי כאן מדבר בזמן שהמנחה ביד הבעל כמ"ש והביא את קרבנו וגוי' כתב הוא לשון זכר כי בידו מטה זעמו (ישעיה י.ה). אבל אח"כ שנאמר ונתן על כפיה את מנחת הזכרון כתיב מנחת קנאות היא כי בידה מטה זעמה. ופשוטו הוא שבפסוק זה לא הוזכר הקמח ע"כ אמר היא מוסב על המנחה. (כלי יקר)

דעת זקנים מזכרת עון. שאר מנחות באות לכפר עון מנחת חוטא ומנחת נדבה ונותנין בהן שמן ולבונה כדי שיהא הקרבן מתמר ועולה לריח ניחוח אבל זו שאינה באה להזכיר זכות אלא לגלגל עון לפיכך לא יהא קרבנה מהודר: (דעת זקנים)

[טז] וְהִקְרִיב אֶתְּהָּ הַפֶּהוּ וְהֶעֱמְדָהּ לִפְנֵי יְהוָה:

אונקלוס ויקרב יתה פהנא ויקימנה קדם יי: (אונקלוס)

יונתן ויקרב יתה פהנא ויקימנה קדם יי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא והקריב אתה. המנחה: והעמידה. לפני ה'. לפני המזבח: (אבן עזרא)

[יז] וְלָקַח הַפֶּהוּ מִמֶּיִם קְדָשִׁים בְּכֵלֵי חָרֶשׁ וּמֵן הָעֶפֶר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקִרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַפֶּהוּ וְנָתַן אֵל הַמִּיִם:

אונקלוס ויסב פהנא מי כיור במן דחסף ומן עפרא די יהי ביסודי משכנא יסב פהנא ויתן למיא: (אונקלוס)

יונתן ויסב פהנא מיין קדישין מן פיורא בנטלא ויתנינון במאן דחסף מטול דאיהי אשקנית לגיורא חמר בסיס במאנין יקירין ומן עפרא די יהא בשפולי משכנא מטול דסוף כל בישרא לעפרא יסב פהנא ויתן למיא: (תרגום יונתן)

רש"י מים קדשים. שקדשו בכיור, לפי שנעשה הכיור מנחת מראות האוצרות, וזו פירשה מדרכיהן, שהיו נזעלות לזעליהן במכרים תחת התפוח, וזו קלקלה לאחר, תזדק צו: בכלי חרש. היא השקתה את הנואף יין משוכח בכוסות משוכחים, לפיכך תשתה מים המרים במקידה בזויה של חרס (סוטה טו.) (רש"י)

אבן עזרא מים קדשים. מהכיוור כי כבר נקדשו: בקרקע. ידוע תחת
(אבן עזרא) הקרקע:

בעל הטורים ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. בירושלמי למה מים
ועפר מים ממקום שבאת עפר למקום שהולכת. וכתב שהיא עתידה ליתן
דין וחשבון: בקרקע. ב' במסורה. הכא ואידך ואם יסתרו מנגד עיני
בקרקע הים פי' ואם יסתרו מנגד עיני שנסתרה ונעלם מעיני אישה
בקרקע הים יבדוק אותה ע"י קרקע וים דהיינו מים ועפר: בקרקע
המשכן. עי"ן מידלי מפני כי עין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין:
(הטורים) בעל

כלי יקר ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרש. לפום ריהטא נ"ל ענין
בדיקה זו כי בכל מקום שתמצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה, והנה
מים אלו שנתקדשו בכיוור ובתוכם השם שנמחה ודאי יש בהם קדושה
יתירה, וכל משקה יוצא דרך בית הרחם בשתן לפיכך אם נטמאה ולא
היה שם גדר ערוה אינו דין שמים קדושים אלו יגעו במקום ערוה שנטמא,
לפיכך בטנה צבה ויריכה נופלת כי כך הטבע בכל חולי השתן שהמשקה
העצור תוך האדם ואין לו דרך לצאת יפעול אחת משתים אלה או שניהם
כאחד, דהיינו בטנו צבה כי המותרות הנשאר בבטן ואין לו דרך לצאת
גורם נפיחת הבטן, או המשקה עושה לו דרך אחר והוא שנבלעה בבשר
הירך ולפי שאין כאן מקומו ע"כ בהכרח יפול בשר הירך ובכלל חתיכות
בשר הנופלות יפול גם המשקה דרך שם, אבל אם טהורה היא ולא נטמא
המקום ההוא הרי אברי המשגל כשאר אברי האדם ואין בהם שום צד
טומאה שהרי קודם שחטא אדם הראשון כתיב (בראשית ג.כה) ויהי האדם
ואשתו ערומים ולא יתבוששו. כי כל זמן שלא היה להם נטיה אל החטא
היו אברי המשגל אצלם כשאר אברים שאין בושה בהיותם מגולים, כך
בזמן שיש כאן גדר ערוה יוצא המשקה כדרכו ואינו חושש. ולפי שחטאה
במשקה היין על כן תבדוק במשקה המים.

ומה שלוקחין מן קרקע המשכן ונותנים לתוכו, מבואר ע"ד שכתבתי
למעלה פ' אחרי מות (יח.כה) בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה.
שבכל מקום שיש עון עריות נפקד על הארץ עון הראשון שחטאה בעץ
עושה פרי ולא עץ פרי ע"י שנתנה חומר גס ועב בכל הנמצאים ואגב זה
נתנה גם באדם חומר עב ועכור הגורם להיות לו נטיה אל הזנות ביותר
כמו שפירש הרמב"ן פ' בראשית (ב.ט) שאכילת העץ גרם לו תאות
המשגל. וידוע שאה"ר ממקום כפרתו נברא מן המקום שנאמר בו מזבח
אדמה תעשה לי (שמות כ.כא) והיינו מן עפר המשכן וחומר זה נתון בכל
תולדותיו אשר מקורם מן החומר הראשון. וא"כ העפר אשר בקרקע
המשכן היא האומן אשר עשתה הכלי ההוא דהיינו האדם ואוי לעיסה
שהנחתום מעיד עליה, כי העפר ההיא תוכל להעיד על הכלי אם נתנה בו
חומר עב וגם הגורם פריצות העריות או לא ויבא האומן ויעיד על הכלי

ורז"ל נחלקו בדבר אם היה במים אלו דבר מר, כי לדעת רז"ל (סוטה כ.) הושם בהם דבר מר, ודעת הרמב"ן מדלא נאמר ובאו בה המים המרים למאררים. וכתוב בהפך זה ובאו המים המאררים למרים. ש"מ שלא היה בהם דבר מר אך שבפיה היו למרים. וכן מצינו במי מרה שנאמר (שמות טו.כג) ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם. ולא נאמר כי מרים היו אלא שלא היו מרים אך בפיהם שבו להיות מרים לכך נאמר כי מרים הם היינו ישראל, ולפי שהמקום נקרא מרה משמע שמעולם היו שם מים מרים ע"כ נאמר על כן קרא שמה מרה. על שם המעשה שאירע שם שמים אלו שבו להיות מרים בפיהם על צד העונש.

והקרב אלי לומר בזה. שמי מרה, ומי סוטה, וענין העגל, הכל אחד הוא. בהיות שכבר ארז"ל (מכילתא יתרו פר' ח.יג) שהדברות היו ה' מול ה' ודבור לא יהיה לך. כנגדו לא תנאף. כי העובד ע"ז כאלו מנאף אחרי המקום שנאמר (יחזקאל טו.לב) האשה המנאפת וגו'. ובמרה היו שטופים בע"ז כדאיתא במכילתא (בשלח וויסע) א.כב) ומביאה הילקוט פר' בשלח (טו.רנד) בפסוק ויסע משה את ישראל. שאמרו שם נעשה לנו ע"ז ותרד בראשינו, יכול שאמרו ולא עשו ת"ל וימאנו לשמוע כו' (נחמיה ט.יז) ע"ש. ולפי זה המדרש היו שם כאשה מנאפת שמים מתוקים ישובו להיות בפיה למרים כך נעשו להם שם המים בפיהם מרים ויורהו ה' עץ. למדו דרך התורה עץ חיים המרחקת ע"א וע"י זה וימתקו המים, וזה ענין העגל שנאמר (שמות לב.כ) ויטחון עד אשר דק וגו' וישק את בני ישראל. וארז"ל (ע"ז מד.) שנתכוון לבדוקן כסוטות כו', הן מצד שעובדי ע"ז דינם כסוטה הן מצד שעברו בזמן ההוא גם על ג"ע כמו שלמדו (תנחומא כי תשא כ) מן פסוק ויקומו לצחק (שמות לב.ו). ואולי שמטעם זה נאמר ויטחון. לבדוק חטא הטחינה דהיינו ג"ע כמבואר למעלה והעגל מצד עצמו היה ענין מר ודבקה בו הטומאה טומאת ע"ז וטומאת ג"ע ע"כ היה מזיק דווקא לכל מי שעבדו כי מצא מין את מינו אבל למי שלא עבדו לא היה מזיק כי לא נדבק בו מאומה מן החרם והיה הזהב הטחון אצלו כשאר זהב בעלמא, ולדעת רז"ל (סוטה כ.) הושם במי סוטה דבר מר, לפי שנאמר (משלי ה.ג-ד) כי נופת תטופנה שפתי זרה וגו', ואחריתה מרה כלענה. ונתינת המים בכלי חרש היינו לפי שכל כלי חרס אינו יוצא מידי דפיו לעולם כך הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר נקרא מעות לא יוכל לתקון (חגיגה ט.).

ומ"ש והעמיד הכהן את האשה לפני ה'. אע"פ שכבר נאמר העמידה לפני ה'. אמרו בזה המפרשים שעמידה ראשונה קאי על המנחה ונכון הוא. ומה שמקדים לפעמים הבטן לירך ולפעמים מקדים הירך, לפי שהיה כאן כמו נס בתוך נס כי המים מאררים מחסרים מן הבשר וכשבטנה צבה נראה כאילו נתרבה הבשר לפיכך בבי' פסוקים שהזכיר לשון מאררים סמך לזה צביהת הבטן, אבל בפסוק ראשון שלא הזכיר מאררים הקדים הירך כי הוא התחיל בעבירה. (כלי יקר)

[יח] וְהַעֲמִיד הַפֶּהוּן אֶת הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל פְּפִיָּהּ אֶת מְנַחַת הַזְּכָרוֹן מְנַחַת קְנָאֵת הוּא וּבִידָד הַפֶּהוּן יִהְיוּ מִי הַמָּרִים הַמְּאָרְרִים :

אונקלוס וַיִּקְיַם פְּהֵנָא יְת אֵיתְתָא קָדָם יִי וַיִּפְרַע יְת רִישָׁא דְאֵיתְתָא וַיִּתֵּן עַל יְדָהּא יְת מְנַחַת דּוּכְרָנָא מְנַחַת קְנָאֵתָא הִיא וּבִידָד דְכֶהֱנָא יְהוֹן מִזָּא מְרִירָא מְלֻטְטָא : (אונקלוס)

יונתן וַיִּזְקִים פְּהֵנָא יְת אֵיתְתָא קָדָם יִי וַיִּפְרַע עַל חֲרָצָא אֲשֶׁלָּא מְעִילוֹי חֲדָיְהָא מְטוּל דְאֵיהִי אֲסָרְת חֲרָצָהּא בְּצִלְצוּלִין וַיִּפְרַע יְת רִישָׁא דְאֵיתְתָא מְטוּל דְאֵיהִי קְלַעַת שְׁעַר רִישָׁא וַיִּתֵּן עַל יְדָהּא יְת מְנַחַת דּוּכְרָנָא מְנַחַת קְנָאֵתָא הִיא וּבִידָד דְכֶהֱנָא יְהוֹן מִזָּא מְרִירָא בְּדוּקְיָא : (תרגום יונתן)

רש"י והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר והעמידה לפי ה', אלא מסייעין (ת) היו אותה ממקום למקום, כדי ליגעה ותטרף לעתה ותודה: ופרע. סותר את קליעת סערה, (א) כדי לבזותה, (סוטה ט). מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש (ב) גנאי להן (כתובות עב. ספרי יא): לפני ה'. בשער נקנור, (ג) הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים (ספרי ט): ונתן על כפיה. ליגעה, (ד) אולי תטרף לעתה ותודה, ולא ימחה שם המיוחד (ה) על המים: המרים. על שם סופן (ו) שהם מרים לה: המאררים. המחסרים אותה מן העולם, לשון סלון ממאיר. (יחזקאל כח, כד) ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן, ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים. ואף אונקלוס לא תרגם ליטיא אלא מלטיא, שמראות קללה בגופה של ז: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) מסייעין לשון מעתיקין הוא: (א) משמע דפרע לשון סתירה הוא ואם תאמר בכל מקום פרש"י פרע דגבי ראש לשון גידול הוא לעיל בפרשת אמור לא יפרע לא יגדל ולקמן גבי נזיר. ויש לומר דגם כאן לשון גידול הוא דכשערתיה קלועים קלרים הם ואינן ארוכים וכשסותר הקליעה הם מאריכין ונמצא דסתירה זו מגדלן. וכתב הרא"ש אף על פי שהפרע בכל מקום לשון גילוי הוא כמו שכתב הרב בעלמו גבי כי פרוע הוא מגולה וכו' כמו ופרע את ראש האשה אין זה סותר מה שפירש דסותר קליעת סערה דמה שפירש הכא לאו ממלת ופרע דרש אלא מיתורא דהאשה דה"ל למכתב ופרע את ראשה דהא אאשה דלעיל קאי אלא האשה

לרבות כל גופה שסותר שיערה ומגלה את לבה ומרבה בקלונה ואפשר לי לומר דעל ידי הסתירה נתגלה איך ששערותיה ארוכים הם שהיו נראים מקודם שהם קלרים ודו"ק: (ב) והטעם במדרש משל לאחד שעבר עזירה יולא לשוק ומתזייק ומכסה את ראשו ואת פניו כך האשה שעברה על הלווי מכסה ראשה: (ג) אדם גדול היה והציא דלתות נחשת מאלכסנדריא של מצרים לאותו שער ונעשו בהם נסים הרבה כדתניא במסכת יומא (דף 77) לז: (ד) דאין לומר מקום תנופה כמו דעל כפי אהרן ועל כפי בניו דמלוואים דהתם כתיב מיד בתריה והנפת אצל הכא התחיל בהשקאת מי המרים ובצבועת האלה ואחר כך כתיב והניף וגו' אלא על כרחך כדי ליגעה וכו': (ה) (מהר"ה) הא דלא פירש טעם זה לעיל שכתב גם כן ליגעה דהתם יס לומר שזוה ליגעה כדי שלא תשתה ותמות שחסה התורה עליה כיון שאין כאן עדים והתראה על הטומאה אצל כאן אי אפשר לומר כן דאין לחוש עליה כל כך כיון ששטה מדרכי כניעות ועברה על הקינוי שנסתרה אלא שחם הקדוש צרוך הוא על כבוד שמו: (ו) ויהיה פירוש מי המרים המים המרים ופירוש המאחרים למרים להיות צפיה מרים ורעים: (אפתי חכמים)

אבן עזרא ופרע את ראש האשה. יגלה ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה מכוסה: **מי המרים**. לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם אם כן סודו ידוע גם יתכן שנקראו על שם סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט והעד ובאו בה המים המאחרים למרים להורות כי האלות הנקראות המאחרים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים: ומלת **המאחרים**. מהבנין הכבד כמו אשר אררה ה': (אבן עזרא)

הרמב"ן וביד הכהן יהיו מי המרים המאחרים. אמרו המפרשים כי הכתוב קורא אותם על שם סופה שתהיה בהם מרה כי ימר לה השם מאד ויארו אותה ורבותינו כך אמרו בספרי (נשא נז) נקראו מרים על שם סופם שממררים את הגוף ומערערין את העון אבל בגמרא (סוטה כ) אמרו שהכהן נותן במים דבר מר והוא לעורר אותה ואם כן כשאמר "ובאו בה המים המאחרים למרים" היה ראוי שיאמר "ובאו בה המים המרים למאחרים" ובספרי (נשא סח) עוד ומחה אל מי המרים (פסוק כג) מגיד שהכתב עושה את המים מרים והנכון בעיני כפשוטו כי האשה בשתותה את המים ימתקו לה כשאר המים ואחרי כן בבואם בקרבה אם נטמאה יעוררו אותה ותרגיש מיד המרירות בפיה ובקרבה וזהו שאמר (פסוק כז) והשקה את המים והיתה אם נטמאה ותמעול מעל באישה ובאו בה המים המאחרים למרים כי אחרי השתיה בבאם בבטנה מיד ישובו למרים בפיה ובקרבה כמנהג הדברים המעוררים והמקיאיים שימררו השותים אותם מאד ואחרי כן תצבה בטנה ותפול ירכה ונקראו "מאחרים" בעבור האלות

הנמחים בהם שמקללים אותה ואמרו המפרשים כי מלת "מי" כמו מים המרים ובא סמוך במקום מוכרת כמו שבא הפכו "מים ברכים" (יחזקאל מז ד) ור"א אמר כי "מי" סמוך ומלת "המרים" תאר השם ואם כן סודו ידוע ואינו נכון לי בעבור שאמר ובאו בה המים המאררים למרים (הרמב"ן)

בעל הטורים המאריים. עולה ב' פעמי [נס רמ"ח לומר שבידקין רמ"ח איברים של איש ושל אשה לכך כתיב מנחת קנאות הוא וקרין היא: (בעל הטורים)

[יט] וְהִשְׁבִּיעַ אֶתְּהָּן וְאָמַר אֶל הָאִשָּׁה אִם לֹא שָׁכַב אִישׁ אִתְּךָ וְאִם לֹא שְׁטִית טְמֵאָה תַּחַת אִישׁךָ הִנְקִי מִמִּי הַמְּאָרְרִים הָאֵלֶּה:

אונקלוס וְיִזְמִי יְתָה פְּהִנָּא וְיִימַר לְאַתְתָּא אִם לָא שָׁכִיב גְּבַר יְתִידָךְ וְאִם לָא סְטִית לְאַסְתָּאבָּא בְּרַ מְבַעְלִידָךְ הָוִי זְפָאָה מְמִיָּא מְרִירָא מְלִטְטִיָּא הָאֵלִין: (אונקלוס)

יונתן וְיִזְמִי יְתָה פְּהִנָּא בְּשַׁבְּוֵיעַת שְׁמָא רַבָּא וְיִקְרָא וְיִימַר פְּהִנָּא לְאַתְתָּא אִין לֹא סְטִית לְאַסְתָּאבָּא בְּתַשְׁמִישׁ דְּעָרִיס בְּרַ מִן רְשׁוּתָא דְּבַעְלִידָךְ תְּהִוִי זְפָאָה מְמִיָּא מְרִירָא בְּדוּקָא הָאֵלִין: (תרגום יונתן)

רש"י והשביע וגו'. ומה היא השבועה, (ז) אם לא שכב הנקי, הא אם שכב הנקי (ס"א לא תנקי), שמכלל לאו אתה שומע הן, אללא שמאנה לפתוח זדיני נפשות תחלה לזכות: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כלומר לא תאמר שישביעה זסם כמו כל שבועה שפירוש שנסבע זסם. והרא"ם פירש שלא תאמר האמירה לחוד והשבועה לחוד. אם לא שכב הנקי הא אם שכב לא תנקי ויש ספרים גורסין הא אם שכב חנקי ולכן כתיב חסר יו"ד כדי לדרוש מלשון חנק כאלו היתה זבה"א שרשית וה"א וחיות מתחלפים ודרוש חנקי כלומר שתמות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם והשביע. שתענה האשה אמן אמן: **אם לא שכב איש אתך.** הטעם איש אחר בחזקה: **ואם לא שטית.** ברצונך ודקדוק שטית טומאה כמו לא תבנה אתהן גזית: הנקי. תהיה נקייה כמו ומות בהר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טומאה. שתי התנאים האלה אחד הם יאמר אם לא שכב איש אותך שלא שטית טומאה תחת אישך הנקי כי בעלה שכב אותה ואיש הוא ויתכן שיהיה

איש חסר הידיעה יאמר אם לא שכב האיש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך כלל כי ישביענה על האיש ההוא אשר קנא עליו בפירוש ועל האחרים בכלל וכן אמרו (סוטה יח) אמן מאיש זה ואמן מאיש אחר (הרמב"ן)

ספורנו והשביע. שיאמר לה שתקבל עליה שבועת האלה בתנאי זה: אם לא שכב. עתה: ואם לא שטית טומאה. פעמים אחרות: הנקי. מפני שכבר נאמר כי לא ינקה ה' את אשר ישא שמו לשוא באופן שאף על פי שישבע האדם על אמת בשבועת האלה הנה אם יהיה הדבר בלתי צריך כמו הנשבע על הידוע לא ינקה הנשבע מן האלה. הנה את שגרמת להיות הדבר ספק אצלנו ולחייב עצמך בשבועה זו היה ראוי שגם שתשבעי על האמת לא תנקי מכל מקום קבלי את האלות על זה התנאי שתנקי מהם אם לא שטית: (ספורנו)

כ וְאֵת כִּי שְׁטִית תַּחַת אִישׁךָ וְכִי נִטְמַאת וַיִּתֵּן אִישׁ בְּךָ אֵת שְׁכַבְתּוֹ מִבְּלַעְדִּי אִישׁךָ:

אונקלוס וְאֵת אַרְי סְטִית בְּר מִבְּלַעְלִיךָ וְאַרְי אֶסְתְּאָבֶת וַיְהִי גִבְר בִּיךָ יֵת שְׁכַבְתְּהָ מִבְּלַעְלִיךָ: (אונקלוס)

יונתן וְאֵת אַרוֹם סְטִית בְּר מִן רְשׁוּתָא דְּבַעְלִיךָ וְאַרוֹם אֶסְתְּאָבֶת בְּתִשְׁמִישׁ דְּעָרִיס וַיְהִי גִבְר בִּיךָ יֵת תִּשְׁמִישִׁיהָ בְּר מִן רְשׁוּתָא דְּבַעְלִיךָ: (תרגום יונתן)

רס"י ואלת כי שטית. כי משמע (ח) כלסון אס: (רס"י)

ספתי חכמים (ח) דק"ל ל כִּי מִשְׁמַע קוֹדְלָי זִינְתָה וְאִם וְדָלִי זִינְתָה לֵינן מִסְקִין לֹאֲתָה: (ספתי)

הרמב"ן וטעם ואת כי שטית. מחובר עם יתן ה' אותך יאמר ואת כאשר שטית טומאה תחת אישך וכאשר נטמאת ויתן בך איש את שכבתו מבלעדי אישך יתן ה' אותך לאלה ולשבועה אבל בעבור אריכות התנאים חזר לאמר פעם אחרת והשביע הכהן את האשה ולפרש שהיא שבועת האלה ור"א פירש כי "והשביע" הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש ואיננו נכון כי בשם לא ישביע בלשון אם והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה שהוא פלא ונס קבוע שיעשה בישראל בהיותם רובם עושים רצונו של מקום כי חפץ למען צדקו ליסר הנשים שלא תעשינה כזמת יתר העמים ולנקות ישראל מן הממזרות שיהיו ראויים להשרות שכינה בתוכם ולפיכך פסק הענין הזה משעה שנתקלקלו בעבירות כמו שאמרו (סוטה מז) משרבו הנואפים פסקו מי סוטה שנאמר (הושע ד יד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט

ואין הכתוב אומר שתהיינה הנשים הנואפות פטורות מן העון בעבור שבעליהן נואפים רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שהוא נעשה להם לכבודם ולהיותם עם קדוש והם לא יבינו בטובה הזאת ולא יחפצו בה וזהו שאמר "ועם לא יבין ילבט" כלומר ילכד בסכלותו וכן ואויל שפתים ילבט (משלי י ח) תרגם המתרגם הירושלמי וסכלא בספותיה מתאחד וזה טעם מה שאמרו (סוטה מז) ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון מים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו והנקיון הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה ויש מפרשים שאם בעל הבעל שום בעילה אסורה כל ימיו אין המים בודקין אותה והעולה מן ההלכה (שם) שאפילו היו בניו ובנותיו נואפים ולא כהה בס לא היו בודקין והכלל שהוא נס וכבוד לישראל (הרמב"ן)

ספורנו ואת. גם כן קבלי עליך: **כי שטית תחת אישך וכי נטמאת.** שתחול האלה בסבת מה ששטית ונטמאת ולא בסבה אחרת ובהיות הסבה סרה ובלתי אמתית לא יהיה שום חלות לדברי האלה: (ספורנו)

[כא] וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת הָאִשָּׁה בְּשִׁבְעַת הָאֲלֹהִים וְאָמַר הַכֹּהֵן לְאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאֲלֹהֶיךָ וְלִשְׁבַעַת בְּתוֹךְ עַמֶּיךָ בְּתַת יְהוָה אֶת יָרְכֶיךָ וְנִפְלֹת וְאֶת בְּטָנְךָ צָבָה:

אונקלוס וְיוֹמֵי כְּהֵנָּה יִתְּ אֶתְתָּא בְּמוֹמְתָא דְלוֹטָא וְיִימַר כְּהֵנָּה לְאֶתְתָּא יִתֵּן יְיָ יִתִּיךְ לְלוֹט וְלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמִּיךָ בְּדִיתֵן יְיָ יִתְּ יָרְכֶיךָ מְסִיא וְיִתְּ מְעִיכֵי נְפִיחִין: (אונקלוס)

יונתן וְיוֹמֵי כְּהֵנָּה יִתְּ אֶתְתָּא בְּקִיּוֹם זְנוּמְתָא וְיִימַר כְּהֵנָּה לְאֶתְתָּא יִתֵּן יְיָ יִתִּיךְ לְלוֹט וְלְמוֹמֵי בְּגוֹ בְּנֵי עַמִּיךָ בְּדִיתֵן יְיָ יִתְּ יָרְכֶיךָ מִתְּמִסְיָן וְיִתְּ פְּרִסִיךָ מִנְּפִחָא: (תרגום יונתן)

רש"י בשבעת האלה. שבעה של קללה: יתן ה' אותך לאלה וגו'. שיהיו הכל מקללין זיך, יבואך כדרך שצא לפלונית: ולשבעה. שיהיו הכל נשבעין זיך, לא יארע לי (ט) כדרך שאירע לפלונית וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבעה לבחירי (ישעיה סה, טו), שהלדיקים נשבעים צפורענותן של רשעים, וכן לענין הזכרה ונזכרו וגו' (בראשית יב, ג) כך יצרך ישראל לאמר (שם מה, כ): את ירכך. בקללה הקדים ירך לצטן, לפי שזה התחילה בעצירה תחלה: לצה. כתרגומו נפוחה: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) כלומר אם לא אמת מה שאמרתי יארע לי כו'. לאם לא כן יתן ה' כך אלה מיצעי ליה ולמ"ד דמלת לאלה במקום בעבור שתהיה

כלי לכלל ומשביע: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ירד ובטן. שכנים: צבה. כמו נפוחה ואין ריע לו חוץ מהפרשה הזאת: (אבן עזרא)

[כב] ובאו המים המאֲרָרִים הָאֵלֶּה בְּמַעֲיָד לְצַבּוֹת בְּטוֹן וְלִנְפֵל יָרֵד וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן

אונקלוס וַיַּעֲלוֹן מֵיָא מְלִטְטִיָּא הָאֵלִין בְּמַעֲיָכִי לְאַפְחָא מְעִין וְלִאֲמָסָא יִרְכָּא וְתִימֵר אֲתִתָּא אָמֵן אָמֵן: (אונקלוס)

יונתן וַיַּעֲלוֹן מֵיָא בְּדוּקָא הָאֵלִין בְּמַעֲיָכִי לְמִנְפָּחָא פְּרִיסוֹן וְלִמְסָא יִרְכִינוֹן וְתַעֲנָה אֲתִתָּא וְתִימֵר אָמֵן אֵין אֲסִתָּא בֵּית פֶּד מֵאֲרָסָא אָמֵן אֵין אֲסִתָּא בֵּית פֶּד נְסִיבָתָּא: (תרגום יונתן)

רש"י לַצִּבּוֹת בְּטוֹן. כמו להצבות בטון, זהו שמוש פתח שהלמד נקודה בו, וכן לנחותם הדרך (שמות יג, כא), לראותכם בדרך אשר תלכו בה (דברים א, לג), וכן לנפיל ירד להנפיל ירד, שהמים מצבים את הבטון ומפילים את הירד: לַצִּבּוֹת בְּטוֹן וְלִנְפֵל יָרֵד. בטנו וירכו של בועל, או אינו אלא של נבעלת, כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך לבה, הרי של נבעלת אמור: אמון אמון. קבלת שבועה, (וי) אמון על האלה אמון על השבועה, אמון אם מאיש זה אמון אם מאיש אחר, אמון שלא שטיתי ארוסה ונשואה שומרת יצם וכנוסה: (רש"י)

ספתי חכמים (וי) תוספות פרק המא דקידושין (דף כ"ז) פירשו דמחד אמון מפיק שפיר על האלה ועל השבועה ואיש זה ואיש אחר שהרי אכל מה שכתוב בפרשה קאי ואלה ושבועה בהדיא כתיבי בפרשה וכתוב נמי תחת אישך דמשמע בין מאיש זה בין מאיש אחר ואידך אמון קאי על ארוסה ושומרת יצם ללא כתיבי בפרשה ורש"י קי"ל בלשוננו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ולנפיל. נפתח הלמ"ד להורות על חסרון ה"א הבנין וכן לשמיד: אמון. פעמים חזוק: (אבן עזרא)

בעל הטורים אמון אמון. פסיק בין שני אמנים לומר אמון מאיש זה אמון מאיש אחר: (בעל הטורים)

ספורנו אמן אמן. אני מקבלת שני התנאים שאמרת שאם לא שטיתי אנקה ושאים שטיתי תחול האלה: (ספורנו)

[כג] וכתב את האלת האלה הפהו בספר ומחה אל מי המרים:

אונקלוס וכתוב ית לוטיא האליו פהנא בספרא וימחוק למיא מריא: (אונקלוס)

יונתן וכתוב [צ"ל וכתוב] ית לוטיא האליו פהנא על מגילתא וימחוק למיא (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם בספר. שהיה להם ספר ידוע באלות: (אבן עזרא)

בעל הטורים ומחה. ד'. ומחה אל מי המרים ומחה על כתף ים כנרת. ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים. ומחה ה' את שמו. ומחה אל מי המרים היינו מים חיים שנאמר ומחה על כתף ים כנרת מה התם מים חיים דכתיב מקדם לעין אף הכא מים חיים אם נטמאה ומחה ה' את שמו ואם נמצאת טהורה ומחה ה' אלהים דמעה ואם היתה עקרה נפקדת ואם היתה יולדת בצער יולדת בריוח: (בעל הטורים)

[כד] והשקה את האשה את מי המרים המארים ובאו בה המים המארים:

אונקלוס וישקי ית אתתא ית מיא מריא מלטיא ויעלון בה מיא מלטיא (אונקלוס)

יונתן וישקי ית אתתא ית מיא מריא ויעלון בה מיא בדוקא (תרגום יונתן)

רש"י והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה הקריב מנחתה, (כ) אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים. לפי שנאמר בטן וירך מניין (ב) לשאר כל הגוף תלמוד לומר וזאו בה, זכולה, אם כן מה תלמוד לומר בטן וירך, לפי שהן התחילו בעצירה תחלה לפיכך התחיל מהם הפורענות: למרים. להיות לה רעים (מ) ומרים: (רש"י)

שפת חכמים (כ) כדכתיב והקטיר המזבחה ואחר ישקה את האשה את המים: (ב) דק"ל הא גם זה כתיב לעיל וזאו המים המארים האלה לזבות בטן וגו'. ומתוך לפי שנאמר וכו': (מ) לא שיבאו שם אל דברים מרים

סָכַבְר הַסּ צְבֻטָנָה לְחִינן צְבֻטָנָה לְדַבַּר אַחַר מַר: (סְפַתֵי חֲכָמִים)

בעל הטורים והשקה. ג' במסורה. והשקה את האשה והשקה את נחל השטים ואד יעלה מן הארץ והשקה. והשקה וגו' הכהן נותן עפר במים ומשקה אותה וזהו ואד יעלה מן הארץ והשקה למה בשביל שעשתה מעשה שטים שזנתה וזהו והשקה את נחל השטים: (בעל הטורים)

[כה] וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֶת מִנְחַת הַקִּנְיָאֹת וְהִנִּיף אֶת הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל הַמִּזְבֵּחַ:

אונקלוס וְיִסַּב פְּהִנָּא מִיַּדָּא דְאַתְתָּא יְת מִנְחַת קִנְיָאֹת וְיָרִים יְת מִנְחָתָא קָדָם יְיָ וְיִקְרַב יְתָהּ לְמִדְבָּחָא: (אונקלוס)

יונתן וְיִסַּב פְּהִנָּא מִיַּדָּא דְאַתְתָּא יְת מִנְחָתָא דְקִנְיָאֹת וְיָרִים יְת מִנְחָתָא קָדָם יְיָ וְיִקְרַב יְתָהּ עַל גְּבִי מִדְבָּחָא: (תרגום יונתן)

רש"י והניף. מוליך ומביא מעלה ומוריד, (נ) ואף היא מניפה עמו, שידה למעלה (ס) מידו של כהן: והקריב אותה. זו היא הגשתה בקרן לרומית מערבית של מזבח (ע) קודם המילה, כשאר מנחות: (רש"י)

סְפַתֵי חֲכָמִים (נ) פִּירֶשְׁתִּי צִפְרֶשֶׁת אֲמֹר: (ס) לִילְפִינָן יַד יַד מִסְלָמִים לְכַתִּיב יָדָיו תְּצִיאֲנָהּ וְגו' מֵה לְהִלְזֵן הַבְּעֵלִים מִנִּיפִים עִם הַכֹּהֵן אֶף כֹּאֵן עִם הַכֹּהֵן וְכַתִּיב וְלָקַח הַכֹּהֵן הָאֵל כִּי־לֹד אֲלֹלָה שֶׁהַכֹּהֵן מִנִּיף וְהִיא גַם כֵּן מִנִּיפָה עִמּוֹ שִׂידָה לְמַעְלָה מִסָּל כֹּהֵן. וְעוֹד מִן מִיַּד הָאִשָּׁה לְמַד זֶה פִּירוּשׁ מִתַּחַת יַד הָאִשָּׁה שִׂידָה לְמַעְלָה מִיַּדוֹ שֶׁל כֹּהֵן. דֹּאס לֹא כֵּן הִיָּה לוֹ לְכַתּוּב וְלָקַח הַכֹּהֵן מִן הָאִשָּׁה וְלָמָּה לִי מִיַּד: (ע) דִּקְשָׁה לְרֶשׁ"י דוֹהֲקִרִיב מִשְׁמַע שְׁקִרְבַּת הַמִּנְחָה וְכַתִּיב אַחֲרַיְכֶם כִּד וְקִמַּץ הַכֹּהֵן מִן הַמִּנְחָה מִשְׁמַע דְּעֵדִיין לֹא נִקְמַלָּה וְהִיאֲךָ כַּתִּיב שְׁקִרְבַּת אֹתוֹ קוֹמַץ שְׁעֵדִיין לֹא נִקְמַץ וּמִתְרַץ דוֹהֲקִרִיב לְשׁוֹן הַגְּשָׁה הוּא כְּלוֹמֵר שְׁמַגִּישׁ אֶת הַמִּנְחָה בְּקֶרֶן מַעֲרָבִית לְרֹמִית: (סְפַתֵי חֲכָמִים)

[כו] וְקִמַּץ הַכֹּהֵן מִן הַמִּנְחָה אֶת הָאִשָּׁה אֶת אֲזִפְרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ וְאַחֲרַיְכֶם יִשְׁקָה אֶת הַמִּים:

אונקלוס וְיִקְמוּץ פְּהִנָּא מִן מִנְחָתָא יְת אֲזִפְרָתָהּ וְיִסַּק לְמִדְבָּחָא וְיַבְתֵּר פֶּן יִשְׁקִי יְתָהּ אֶתְתָּא יְת מִיָּא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְמוּץ פְּהֶנָּא מִן מְנַחֲתָא ית צָרִיד אֲדַפְרָתָא וַיִּסִּיק לְמַדְבָּחָא וּמִבְּתֵר
בְּן יִשְׁקִי ית אֲתֵתָא ית מִיָּא : (תרגום יונתן)

רש"י אזכרתה. הוא הקומץ, שעל ידי הקטרתו, המנחה צאה לזכרון
לגבוה: (רש"י)

אבן עזרא אזכרתה. מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה : (אבן
עזרא)

[כז] וְהִשְׁקָה אֶת הַמִּים וְהִיָּתָה אִם נִטְמְאָה וְתִמְעַל מֵעַל בְּאִישָׁהּ וּבְאוֹ בְּהַ
הַמִּים הַמְּאָרְרִים לְמַרְיָם וְצִבְתָּהּ בְּטָנָהּ וְנִפְלָה יִרְכָּה וְהִיָּתָה הָאִשָּׁה לְאֵלָה
בְּקָרֵב עֲמָה :

אונקלוס וַיִּשְׁקְנָה ית מִיָּא וּתְהִי אִם אִסְתְּאָבֵת וְשִׁקְרַת שְׁקָר בְּבַעְלָהּ וַיַּעֲלוֹן
בְּהַ מִיָּא מְלִטְטִיָּא לְמַרְיָרוֹ וַיִּפְחוֹן מְעָהָ וְתִתְמָסִי יִרְכָּה וּתְהִי אֲתֵתָא לְלוֹט
בְּגוֹ עֲמָה : (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁקִינָה ית מִיָּא וַיְהִי אִין אִסְתְּאָבֵת בְּתִשְׁמִישׁ דְּעָרִיס וְשִׁקְרַת שְׁקָר
בְּבַעְלָהּ וַיַּעֲלוֹן בְּהַ מִיָּא בְּדוּקְיָא לְלוֹט וְתִנְפַח כְּרִיסָה וְתִתְמָסִי יִרְכָּה וּתְהִי
אֲתֵתָא לְלוֹטָא בְּגוֹ בְּנֵי עֲמָה בְּרַם לְגִיּוּרָא בְּדִקְיָן מִיָּא בְּדוּקְיָא הָאִינוֹן בְּכָל
אֲתֵרָא דְהוּא תִּמְן : (תרגום יונתן)

רש"י והשקה את המים. לרבות שאם אמרה איני שותה (פ) לאחר
שנמחקה המגלה, (ג) מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחו, אלא אם
כן אמרה טמאה אני (סוטה כ): ולכזה בטנה וגו'. אף על פי שבקללה הזכיר
ירך תחלה, (ה) המים אינן צודקין אלא כדרך כניסתן זה: והיתה האשה
לאלה. כמו שפירשתי, שיהיו (ו) הכל אלין זה: בקרב עמה. הפרש יש בין
אדם המתנוול במקום שניכר, (ז) לאדם המתנוול במקום שאינו ניכר: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) כלומר אלא ממנו בלא כתובה ואיני שותה אין שומעין לה
כיון שנמחקה השם עד שתאמר בפירוש טמאה אני אבל קודם שנמחקה השם
אם תאמר איני שותה ואלא בלא כתובה שומעין לה ואין משקין אותה אף
על פי שאינה מודה בטומאה: (ג) פרש"י בפרק היה נוטל פותחין את פיה
שלא בטובתה ושופכין המים לתוך גרונה עד כאן לשונו ובערוך ערך עור
פירש לשון שיכור: (ה) ואף על פי שבקללה עצמה כתיב לכבות בטן ולנפיל

ירך הצטון תחלה ואחר כך הירך ההיא לאו בצטנה וירכה של סוטה קמייירי
אלא בצטנו וירכו של צועל: (ה) אף על פי שלעיל פירש שיהיו הכל נשבעים
ביך ומקללין ביך כאן אי אפשר לפרש עכן דאם כן למה לוי: (ז) שגנאי יותר
הוא לו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ותמעל מעל. כאשר פירשתי דבר מכוסה: (אבן עזרא)

[כת] ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה ונזרעה זרע:

אונקלוס ואם לא אסתאבת אנתא ודכנאה היא ותפוק זכאה ותעדי עדוי:
(אונקלוס)

יונתן ואין לא אסתאבת אנתא בתשמיש דעריס ודכיתא היא ותיפוק
זכא נזינה מנהר ותשפח רחמין קדם בעלה ותתעבר בבר דקר: (תרגום
יונתן)

רש"י ואם לא נטמאה האשה. בסתירה (ת) זו: וטהרה הוא. ממוקם אחר:
ונקתה. ממם המאחרים, ולא עוד (א) אלא ונזרעה זרע, אם היתה יולדת
בלער תלד בריוח, אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים (סוטה כו.): (רש"י)

שפתי חכמים (ת) אף על פי שלא היה צריך לומר זה דהא כל הכתוב באשה
שקנא לה ונסתרה קמייירי מכל מקום איידי דבעי לפרושי וטהורה היא
ממקום אחר שפירושו מהאי שקנא לה ונסתרה עמו פירש תחלה דואם
לא נטמאה מיירי בסתירת האי שקנא לה: (א) שלא תאמר דונזרעה זרע
נמשך אונקתה כלומר ונקתה ונזרעה ונקתה מדברים המונעים הלידה וזוה
ונזרעה זרע לפיכך פירש ונקתה מהמים המאחרים שהיא ענין הללה
מלביית בטן ומנפילת ירך. ופירוש ונזרעה זרע לעלמו ולא עוד אלא
ונזרעה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונזרעה זרע. שיתן לה השם זרע בשכר הקלון שאירע לה: (אבן
עזרא)

בעל הטורים ונזרעה. וסמך זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא
יהיו לה בנים צדיקים בעלי תורה: (בעל הטורים)

אור החיים ואם לא נטמאה וגו' וטהורה וגו'. כפל לומר וטהורה, לצד שבא

לומר כי מלבד שתנקה האשה מהמים ולא ישחיתוה עוד לה ונקתה ונזרעה זרע, לזה התנה וטהורה פירוש לא נטמאת בנתינת שכיבתו של איש מבלעדי אישה, וטהורה מדבר מגונה שהוא מעשה הנואפים הקודמים לביאה חשק הזולת וחיבוק ונישוק ודומה לו, אז הוא שיטיבו לה המים ככל הכתוב, אבל אם לא נטמאה אבל לא נטהרה מענפי החטא הגם שתנקי מהעונש לא יגיעוה טובות האמורות, ותמצא שבשבעת הכהן אמר כי שטית תחת וגו' וכי נטמאת וגו', וקשה מה הוא כוונתו במאמר כי שטית, אם הוא כי נטמאת לא היה לו לומר וכי נטמאת בתוספת וא"ו, אלא ודאי שנתכוון לענין דברים הקודמים לטומאה שהוא חשק הזולת וכו', והתנה וכי נטמאת אז הוא שיהיה לה עונש, ואמר בהפכיות אם לא היו ב' החלוקות תנקה מהרע ותצליח בדבר טוב, וחלוקה האמצעית מובנת מאמצעות הדברים, ורז"ל אמרו (שם יח:): וטהורה היא מאיש אחר, ולדרכינו איש אחר נכלל במאמר לא נטמאה כי דרך כלל אמר בין מאיש זה בין מאחר: (אור החיים)

ספורנו ונקתה. מעונש השבועה שגרמה אף על פי שנאמר כי לא ינקה הנה בזה הענין רצה האל יתברך שתנקה האשה כי הוא ידע יצרנו: (ספורנו)

[כט] זאת תורת הקנאת אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה:

אונקלוס דא אורייתא דקנאתא די תסטי אפתא בר מפעלה ותסתאב: (אונקלוס)

יונתן דא אחוית אורייתא קנאתא דתסטי אפתא בר מן רשותא דבעלה ותסתאב בתשמיש דעריס: (תרגום יונתן)

ספורנו זאת תורת הקנאות. הקנאה הנעשית בדין והקנאה הנעשית שלא כדין וזה ביאר באמרו אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה וזוהי קנאה בדין. והוסיף ואמר או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה. וזה בלי סבה ראויה לכך: (ספורנו)

[ל] או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והעמיד את האשה לפני יהוה ועשה לה הפכה את כל התורה הזאת:

אונקלוס או גבר די תעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אפתה ויקם ית אפתא קדם יי ויעבד לה פהנא ית פל אורייתא הדא: (אונקלוס)

יונתן או גבר דיתעבר עלוי רוח קנאיתא ויקני ית אפתיה ויקים ית איתתא קדם יי ויעבד לה פהנא ית פל אורייתא הדא: (תרגום יונתן)

רש"י או איש. כמו או נודע (שמות כא, לו), כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד **את** האשה: **האשה:** (רש"י)

ספורנו וקנא את אשתו. יתרה בה שלא תסתתר מכל מקום: **ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת.** ולא יחוש למחיקת המגילה: (ספורנו)

[לא] וְנָקָה הָאִישׁ מֵעוֹן וְהָאִשָּׁה הָיְתָה תְּשׂוּאָה אֶת יְעוֹנָה: **(פ)**

אונקלוס ויהי זפאָה גבָראּ מְחוּבָא וְאַתְתָּא הָיְתָה תְּקַבֵּל יַת חוּבָה: **[פ]**
(אונקלוס)

יונתן וְאִין זְפָאִי גְבָרָא מְחוּבִין אֶתְתָּא הָיְתָה תְּקַבֵּל יַת חוּבָאָה: (תרגום יונתן)

רש"י ונקה האיש מעון. אם בדקה המים אל ידאג לומר, חזתי במיתתה, נקי הוא מן העונש (ספרי כא). דבר אחר, משיקנה תהא אללו בהיתר ונקה מעון, **שהסוטה (ב) אסורה לבעלה:** (רש"י)

שפתי חכמים (ב) מדהולרך לכתוב ונקה האיש מעון שהיא בהיתר אללו
אחר ששתתה משמע שהסוטה קודם ששתתה אסור לבעלה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא תשא את עונה. אם נטמאה. וטעם ונקה האיש מעון. כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון. יש אומרים שטעם הסמך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האשה שהיא הפך המועלת כי רובי העבירות סבתם היין ואשה שלא תתקן שער ראשה איננה מבקשת להבעל: **(אבן עזרא)**

בעל הטורים ונקה האיש מעון. ונקה ג' תגין על ה"א לומר לך שנקה מחמשה עונות ואלו הן עון אשת איש עון פנויה עון שלא בא עליה עון בניו עון בנותיו: **את עונה.** ב' במסורה הכא ואידך בנדרים ונשא את עונה כדאיתא בסוטה שלא ידאג הבעל לומר גרמתי לה מיתה אלא היא תשא את עונה ודוקא הכא אבל בנדרים שהיה יכול להפר ולא הפר לה בעלה הוא **ישא את עונה:** **(בעל הטורים)**

ספורנו ונקה האיש מעון. אף על פי שחשד בכשרה כי היא גרמה לו שעברה על התראתו וגרמה רגלים לדבר כאמרם ז"ל (שבת פרק במה האשה) לא קבל דוד לשון הרע דברים הנכרים חזא ביה במפיבושת: **והאשה ההיא תשא את עונה.** שאם נטמאת תמות ואם לא נטמאת

תתבזה לעין כל על שהעיזה פניה לעבור על התראת בעלה ונסתרה:
(ספורנו)

במדבר פרק-ו

[א]	וַיְדַבֵּר	יְהוָה	אֶל	מֹשֶׁה	לֵאמֹר:
אונקלוס	וּמְלִיל	??	עִם	מֹשֶׁה	לְמִימָר: (אונקלוס)
יונתן	וּמְלִיל	??	עִם	מֹשֶׁה	לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[ב] דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יִפְלֵא לְנֹדֵד נֹדֵד
נְזִיר לְהִזִּיר

אונקלוס מְלַל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוֹן גִּבֹּר אוֹ אֶתְתָּא אַרִי יִפְרֵשׁ לְמִדֵּר
נְזִיר לְמִיזֵר קְדָם ??: (אונקלוס)

יונתן מְלִיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוֹן גִּבֹּר אוֹ אֶתְתָּא אַרוּם חֲמִינן סְטִיתָא
בְּקִלְקוּלָהּ וַיִּפְרֵשׁ מִן חֲמָרָא אוֹ עַל שׁוּם מְדַעַם דְּדוֹר נְזִירוֹ לְמִפְרֵשׁ
לְשִׁמָּא דִּי?: (תרגום יונתן)

רש"י כי יפלא. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה, (ג) לומר
לך שכל הרואה סוטה (ד) צקלקולה יזיר עצמו מן היין (סוטה ב.), שהוא
מזיח לידי ניאוף: נדר נזיר. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה, אף כאן
שפירש מן היין: להזיר לה'. להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דק"ל היה לו להסמיך לפרשת נדרים כי הוא מקומה
הראוי לה והרא"ם פירש שאין לו דמיון וערך עם פרשת סוטה שזו עברה
על י' הדברות וזה קדש עצמו צמותר לו משום הכי פריך למה נסמך אף
שאין זה סדר של רש"י זכרנו לצרכה: (ד) כלומר היאך שמנוולין אותה
כדכתיב ופרע את ראש האשה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא יפלא. יפריש או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכים אחר תאותם: **נדר נזיר.** פירוש נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם וינזרו מנזירתו שירחיק מהתאות ועשה זה לעבודת השם כי היין משחית הדעת ועבודת השם ובפרשת כי תצא מחנה ארמוז לך סוד: (אבן עזרא)

בעל הטורים יפלא. ב' במס' חסרים הכא ואידך בערכין דילפינן נדרים מערכין מה התם כערכך הכהן כן יהיה אף בנדרים הכל תלוי בחכם אם נראה לו יתיר ואם לאו לא יתיר: (בעל הטורים)

אור החיים דבר וגו' ואמרת וגו'. כפל הכתוב לומר **דבר ואמרת**, גם שינה לשונו, אולי שיכוין לבי מיני נזיר שאחד משובח מחבירו, והוא נזירות כההוא שאמרו בנדרים (ט:). שאמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי וכו' אלא פעם וכו' העבודה שאגלח לשמים וכו' עליך אמר קרא נזיר להזיר לה' יעויין שם. לזה אמר **דבר** כנגד שאר נזירות, **ואמרת** כנגד נזירות המעולה, ולזה כפל לומר **נזיר להזיר לה'** ולא אמר להזיר לה', נתכוון לומר כנגד ב' מיני נזירות, **נזיר** כנגד כל הנזירות שיזיר עצמו, ומאמר **להזיר לה'** כנגד נזירות שהיא מתחלתה לה' כמעשה אותו אדם שהזיר כשראה בבואה שלו: (אור החיים)

ספורנו כי יפליא. יפריש עצמו מן הבלי ותענוגות כני האדם: **לנדור נדר נזיר.** להיות נזור ופרוש מן התענוגים המורגלים: **להזיר לה'.** להפריש עצמו מכל אלה למען יהיה כלו לה' להתעסק בתורתו וללכת בדרכיו ולדבקה בו: (ספורנו)

כלי יקר איש או אשה כי יפליא לנדור נזיר להזיר לה'. אע"פ שכבר השוה אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, מ"מ פרט כאן אשה כי לכך נסמכה פרי' נזיר לפרי' סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, (סוטה ב.) וזה שייך יותר בנשים מבאנשים כי מסתמא הנשים יזירו מן היין. וא"ת הל"ל כי יפליאו שהרי עם שניהם הוא מדבר כדרך שנאמר (ה.ו.) איש או אשה כי יעשו וגו'. אלא לפי שהיין מזיק יותר לנשים תשושי כח מלאנשים גבורי כח ואם אשה תזיר מן היין אין הדבר פלא כל כך כי בנקל לה לבא לידי מכשול של ערוה כארז"ל (כתובות סה.) ד' אפילו חמור תובעתה כו', אבל האיש ודאי מפליא לעשות אם יזיר מן היין כי חזק הוא ממנו לכך נאמר כי יפליא.

ד"א כי יפליא לשון הבדלה והפרשה, ודבר זה יש לפרשו בג' פנים. האחד הוא, שע"י היין אינו יכול להבדיל בין קודש לחול כמ"ש (ויקרא י.ט-י) יין ושכר אל תשת וסמיך ליה ולהבדיל בין הקודש לחול. לכך אמר כי יפליא כשירצה להבדיל בין הקודש לחול אז יזיר עצמו מן היין פן ישתה וישכח מחקק (משלי לא.ה) התורה לאפוקי הנשים שאינן בני ת"ת אין לשון הפלאה שייך בהם. הב' הוא, לשון הפרשה מן תענוגי העה"ז אשר היין ראש לכולם כמ"ש שמטעם זה נאמר במנוח למה זה תשאל לשמי והוא פלאי

(שופטים יג.ח). היינו פלאי שמו כי כל מלאך נקרא על שם השליחות ואני נשלחתי לעשות הבן הילוד נזיר מופלא ומופרש מכל עניני העה"ז ועל שם שנאמר איש כי יפליא לכך אני נקרא פלאי. ולכך אמר כי יפליא ולא אמר יפליאו לפי שגם נדר של האשה תלוי באישה שהרי כל נדר לענות נפש אישה יקימנו ואשה יפרנו (במדבר ל.יד). א"כ גם נדרה תלוי בו, ואין הכוונה בנזירות זה שיהיה פרוש מן היין לי יום ואח"כ יחזור להיות בסובאי יין כבראשונה דא"כ צדיק מה פעל, אלא הכוונה שירגיל את עצמו מעט מעט כי כל התחלות קשות ובל"י יום הוי חזקה ששוב לא יהיה להוט אחריו כל כך. הג' הוא, ע"ד שארז"ל (נדרים כב.) הנודר כאלו בנה במה כו', ומאמר זה תמצא עליו פירוש יקר מאד לקמן בפרשת מטות (ל.ג.) ע"ש וזה מסכים למ"ד שהנזיר נקרא חוטא (נדרים י.) והחטא הוא שבונה במה לעצמו והוא פורש את עצמו מכל העולם לנהוג איסור בדבר שהכל נוהגים בו היתר, לכך נאמר כי יפליא. שהוא רוצה להיות מובדל ומופרש מזולתו ובונה במה לעצמו ודבר זה אינו מצוי בנשים כי מסתמא דעתם לפי שרואין סוטה בקלקולה ולא כדי לבנות במה לעצמם. (כלי יקר)

ג מִיֵּינוּ וְשֹׁכֵר יִזְיֵר חֲמוֹץ יַיִן וְחֲמוֹץ שֹׁכֵר לֹא יִשְׁתָּה וְכָל מְשֻׁרֵת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתָּה וְעֲנָבִים וְלַחִים וַיִּבְשָׂם לֹא יֵאָכֵל:

אונקלוס מְחַמֵּר חֲדַת וְעֵתִיק יִנְזִיר חַל דְּחַמֵּר חֲדַת וְחַל דְּחַמֵּר עֵתִיק לֹא יִשְׁתִּי וְכָל מִתְרוֹת עֲנָבִין לֹא יִשְׁתִּי וְעֲנָבִין רְטִיבִין וַיִּבְשָׂן לֹא יֵיכּוֹל: (אונקלוס)

יונתן מִן חֲמֵר חֲדַת וְעֵתִיק יִפְרֵשׁ חֲלָא דְּחַמֵּר חֲדַת וְחֲלָא דְּחַמֵּר עֵתִיק לֹא יִשְׁתִּי וְכָל שִׁיקְיִינִיה דְּאִיתְרוּ בֵּיה עֲנָבִי לֹא יִשְׁתִּי וְעֲנָבִין רְטִיבִין וַצְמוּקִין לֹא יֵיכּוֹל: (תרגום יונתן)

רש"י מִיֵּינוּ וְשֹׁכֵר. כְּתַרְגוּמוֹ מִחַמֵּר חֲדַת וְעֵתִיק, שְׁהִיִּין (ה) מְשַׁכֵּר כְּשֶׁהוּא יֵאָסֵן: וְכָל מְשֻׁרֵת. לִשְׁוֹן לְצִיעָה צְמִים אוֹ כֹּכֵל מְשַׁקָּה, (ו) וְכִלְשׁוֹן מְשַׁנָּה יֵשׁ הַרְבֵּה, אִין שׁוֹרִין לִיו וְסַמְמָנִים, נִזִּיר שְׁשַׁרָּה פִתּוֹ צִיִּין: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כְּלוֹמַר לְמָה נִקְרָא חֲדַשׁ יַיִן וַיֵּשֶׁן שֹׁכֵר וּמִפְרָשׁ עַל שֵׁם שְׁמִשְׁכָּר: (ו) פִּירוּשׁ דְּכַר שְׁמִטְבִּילִין צְמִים אוֹ צְשָׁר כֹּל מְשַׁקָּה דְּכָל כִּיבוּם שְׁהוּא לְטְבִילָה מִתְרַגּוּם וַיִּלְצַע כְּמוֹ שְׁפַרְשָׁי צְסוּף פְּרַשַׁת תְּזַרְיַע: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְטַעַם מִיֵּינוּ וְשֹׁכֵר. אִם נִדְרָה לְהִיּוֹתוֹ נִזִּיר וְקָדוֹשׁ מִיֵּינוּ וְשֹׁכֵר יִזִּיר עַל דַּעַת הַמְעַתִּיקִים שֶׁשֹּׁכֵר גָּדוֹל מִהַתִּירוֹשׁ וְאַחֲרֵים אָמְרוּ שֹׁכֵר מִמֶּשׁ כָּל דְּבַר שִׁישְׁתְּכָר הָאָדָם מִמֶּנּוּ: וְטַעַם חֲמוֹץ יַיִן וְהַמְשַׁרָּה וְהָעֲנָבִים. לְשׁוּם גִּדְרָה שִׁירְחַק מִן הַיַּיִן כָּלָל וּבִאֲשֶׁת מִנוּחַ פִּי כָל טוֹמָאָה כָּל אֲשֶׁר יֵצֵא מִגִּפְןִי הַיַּיִן:

משרת. אין לו חבר והתייז לסמיכת לשון נקבה וטעמו כל דבר שימס עם ענבים ויש אומרים משקה מבושל: (אבן עזרא)

ספורנו מין ושכר יזיד. לא יסגף עצמו בצום שממעט כמלאכת שמים כדבריהם ז"ל ולא יצער גופו כמכות פרושים כמנהג צכועים וכומרים אבל יפריש עצמו מן היין שבזה הוא ממעט את התיפלה מאד ומכניע יצרו ולא יתיש כחו בזה כלל: (ספורנו)

לד כל ימי נזרו מפל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל:

אונקלוס כל יומי נזרה מפל דיתעבד מגפנא דחמרא מפוּרְצָנִין ועד עצורין לא ייכול: (אונקלוס)

יונתן כל יומי נזריה מפל דמתעבד מגופנא דחמרא מגופנן מקלופין ועד זגין גיוֹאִין דעִנְבָא לא ייכול: (תרגום יונתן)

רש"י חרצנים. הם הגרעינין: זג. הם הקליפות שמזחוז, שהחרצנים בתוכן כענבל (ז) בזוג (נזיר לד:): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כלו' דעת רש"י זג ל' זוג הוא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מחרצנים. אין לו ריע וכן זג והמפרשים אמרו חרצנים חצונים וזג פנימי ואחרים הפכו הפירוש ויהיה פירוש מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה שניהם: (אבן עזרא)

ה כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר ליהזה קדש יהיה גדל פרע שער ראשו:

אונקלוס כל יומי נדר נזרה מספר לא יעבר על רישה עד משלם יומא דנזר קדם יי קדיש יהי מרבי פרוע שער רישה: (אונקלוס)

יונתן כל יומי נדר נזריה גלב לא יעבר על רישיה עד זמן משלם יומא דנזר לשמא דיי קדיש יהי מרבה פרוע שער רישיה: (תרגום יונתן)

רש"י קדש יהיה. השער שלו, (ח) לגדל הפרע של (ט) שער ראשו (ספרי כה): פרע. נקוד (י) פתח קטן (סגול) לפי שהוא דבוק לשער ראשו, פרע של שער ופירוש של פרע גידול של שער, וכן את ראשו לא יפרע (ויקרא כא, י), ואין

קריו פרע פחות (כ) מל' יום: (כז"י)

ספתי חכמים (ח) ר"ל דקדוש לא קאי אגוף אלא אשער והוכחתו מפסוק שלפני קדוש יהיה מדבר בשער כדכתיב תער לא יעבור על ראשו ואחר קדוש יהיה כתיב גם כן גדל פרע שער ראשו דמדבר בשער וקדוש כתיב באמלע מסתמא מדבר גם כן בשער: (ט) הולכך להוסיף למ"ד על גדל מפני שאחר שפירש קדוש יהיה שער ראשו פירש יהיה קדוש שלא יחתכנו רק יגדלנו וגם פרע סמוך לשער ראשו כאלו אמר לגדל גידול השער של שער ראשו: (י) כלומר סגו"ל נקרא פת"ח קטן וגם פת"ח ממש נקוד תחת הרי"ס: (כ) פירוש מדכתיב קדש יהיה גדל פרע יהיה בגימטריא שלשים יום: (ספתי חכמים)

אבן עזרא גדל פרע. שם הפעל מהכבד. והטעם גדל. יגדל: (אבן עזרא)

ספורנו תער לא יעבור על ראשו. ובזה ישליך אחרי גוו כל מחשבת יופי ותיקון שער: קדוש יהיה. נבדל מן התאוות החמריות: (ספורנו)

[11] כָּל יָמֵי הַזֵּירוּ לַיהוָה עַל נַפְשׁ מֵת לֹא יָבֵא:

אונקלוס כָּל יוֹמִין דִּינְזָר קָדָם יְיָ עַל נַפְשָׁא דְמֵתָא לָא יֵיעִיל: (אונקלוס)

יונתן כָּל יוֹמִין דִּיפְרִישׁ לְשָׂמָא דִּי עַל בֵּר נֶשׁ דְּמֵת לָא יֵיעִיל: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הזירו. שם הפעל מהכבד. על נפש מת. תאר לנפש או יחסר גוף: (אבן עזרא)

בעל הטורים ע. ל נפש מת לא יבא. לומר לך שאם תשרה עליו שכינה מחמת נזרו שלא יאמרו שהוא דורש אל המתים. ל' פעמים כתיב נדר ונזירות בפרשה דסתם נזירות שלשים יום וכן ג"כ יהיה עולה שלשים: (בעל הטורים)

ספורנו על נפש מת לא יבא. לא יחלל עסקי קדושתו להתעסק בכבוד מתים כמו הענין בכהן גדול וכאמרם ז"ל המבלי אין קברים בטבריא שלחתיך בנציבין (במרדכי דמועד קטן בדיני אבילות הביא המאמר הזה בשם הירושלמי): (ספורנו)

[12] לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאָחֹתוֹ לֹא יִטְמָא לָהֶם בְּמֵתָם כִּי נָזַר אֶלְהָיו עַל

ראשו:

אונקלוס לְאָבוּהִי וּלְאִמָּהּ לְאָחוּהִי וּלְאָחֻתָּהּ לֹא יִסְתָּאֵב לְהוֹן בְּמוֹתָהוֹן אָרִי
כְּלִילָא דְאֵלֵהּ עַל רִישָׁהּ: (אונקלוס)

יונתן לְאָבוּי וּלְאִמִּיהָ לְאָחוּי וּלְאָחֻתִּיהָ לֹא יִסְתָּאֵב לְהוֹן בְּמוֹתָהוֹן אָרוּם
כְּלִילָא דְאֵלֵהִיהָ עַל רִישִׁיהָ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **לאביו ולאמו.** ואף כי לאשתו ולבתו ולאחרים ויש אומרים כי
מלת נזיר מגזרת נזר והעד כי נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק ודע כי כל
בני אדם עבדי תאות העולם והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות
בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאות: (אבן עזרא)

[ח] כָּל יוֹמֵי נְזָרוֹ קָדֵשׁ הוּא לִיהֲנָה:

אונקלוס כָּל יוֹמֵי נְזָרָה קָדִישׁ הוּא קָדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן כָּל יוֹמֵי נְזָרִיהָ קָדוֹשׁ הוּא קָדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

רש"י כָּל יוֹמֵי נְזָרוֹ קָדֵשׁ הוּא. זֶה קְדוּשַׁת הַגּוֹף (ב) מִלְּהַטְמֵא לְמַתִּים: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) פִּירוּשׁ לֹא כִמְלַת קָדֵשׁ יֵהִי לְעֵיל שְׁהוּא תוֹאֵר לְשַׁעַר
שְׁלוֹ: (שפתי חכמים)

ספורנו קָדוֹשׁ הוּא לֵה'. יִזְכֶּה לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים וּלְהִיּוֹת מוֹכֵן לְהַבִּין
וּלְהוֹרוֹת כְּרֵאוּי לְקָדוֹשֵׁי הַדּוֹר וּלְזֶה נִרְאָה שְׁכִיּוֹן אֶלְקָנָה בְּאִמְרוֹ אֵד יִקָּם
ה' אֵת דְּבָרוֹ כְּלוֹמֵר אֲנִי מִסְכִּים לְהַדִּירוֹ בְּנִזִּיר וְאִינִי מִבְּקֵשׁ מֵהָאֵל יִתְבָּרַךְ
דְּבַר אַחַר בְּעַד הַיֶּלֶד זֹלַתִּי שִׁיקָם אֵת דְּבָרוֹ שִׁיְהִי קָדוֹשׁ לֵה': (ספורנו)

[ט] וְכִי יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפִתְעָה פְּתָאם וְטָמֵא רֹאשׁ נְזָרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בְּיוֹם
טְהוּרָתוֹ בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי הַגִּלְחָנוֹ:

אונקלוס וְאָרִי יָמוּת מֵתָא עֲלוּהִי בְּתַכְּפָּ שְׁלוֹ וְיִסְאָב רִישׁ נְזָרָה וְיִגְלַח רִישָׁהּ
בְּיוֹמָא דְדְּכּוּתָהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגִלְחִנָּה: (אונקלוס)

יונתן וְאָרוּם יָמוּת מֵתָא עֲלוּי בְּתַכּוֹף שְׁלוֹ וְיִסְאָב רִישׁ נְזָרִיהָ וְיִגְלַח רִישִׁיהָ
בְּיוֹם דְּכּוּתִיהָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגִלְחִינָּה: (תרגום יונתן)

רש"י פתע. זה אונס: פתאום. זה שוגג, ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא, מקרה (מ) של פתאום: וכי ימות מת עליו. בזהל (נ) שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו, (ס) או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי, תלמוד לומר ביום השביעי, אי ביום השביעי יכול אפילו לא הזה, תלמוד לומר ביום טהרתו: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) פירוש שניהם מורים על מהירת הדבר שלא הרגיש בו שימות שהוא אונס גמור דאם לא כן הוה נמי קלת איסור בדבר ואפשר שהוא עובר על לאו דעל נפש מת לא יבא כיון שראה שהוא חולה היה לו ליזהר מלצא אל האהל שמה ימות והוה שוגג קרוב למזיד. לכן אמר דיש אומרים דהאי פתע פתאום דבר אחד הוא וכו' ואפשר דהרא"ם נמי כיון לזה. והשתא אתי שפיר דרש"י מהפך לפרש המקרא שמתחלה מפרש פתע פתאום ואחר כך כי ימות בזהל. אלא כלומר דהשתא אתי שפיר נמי מה שכתוב הקרא עליו לומר שהיה בפתע פתאום כאלו נפל עליו שאין יכול ליזהר מזה כך מת אדם זה פתאום כלומר שלא היה חולה. והא דאמר מקרה של פתאום אינו פירוש מלות פתע פתאום רק שאותו שצא בפתע פתאום הוא מקרה רא"ם: (נ) דאם לא כן מאי עליו וכי המת מת עליו אלא פירוש בזהל. ומלת עליו כמו ועליו מטה מנקה: (ס) וקרא אותו טהרתו אף על פי שלא נטהר לגמרי כל עוד שלא הביא כפרתו מפני שיום הזייתו הוא קלת טהרתו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בפתע פתאום. שניהם קרובים בטעם וכן אדמת עפר: **וטמא**. המת יטמאנו: **ביום טהרתו**. במי נדה כי הוא טמא מת: (אבן עזרא)

אור החיים **וטמא ראש נזרו**. אמר תוס' וא"ו, גם אמר תיבת ראש, נתכוון לומר שהגם שאינו אלא טומאת שוגג אף על פי כן לא מלבד שנטמא גופו אלא אפילו קדושה שיש בראשו דכתיב נזר אלהיו על ראשו. עוד ירצה לומר כי לא סתר הנזירות מאז והלאה לבד אלא וטמא גם כן ראש נזרו פירוש תחילת הנזירות, והוא מה שגמר אומר **והזיר לה'** וגו' **והימים הראשונים יפלו**, ומה שחזר לומר אחר כך **כי טמא נזרו** ולא הספיק מה שקדם במאמר וטמא ראש נזרו, שלא יהיה מקום לבעל דין לומר שלא טמא אלא יום א' שהוא התחלת הנזירות, ומאמר **והימים הראשונים** גילה כי לא יום אחד לבד מתחילת הנזירות יטמא אלא ב' הראשונים ולא כל הימים, וגזירת הכתוב הוא, תלמוד לומר כי טמא נזרו בדרך כלל: (אור החיים)

[ג] וּבִיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבֵא שְׁתֵּי תָרִים אוֹ שְׁנֵי בָּנֵי יוֹנָה אֶל הַפֶּהוּן אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד :

אונקלוס וּבִיּוֹמָא תְּמִינָאָה יִתִּי תְּרִיתִין שְׁפִנְיָנִין אוֹ תְּרִין בָּנֵי יוֹנָה לְּוֹת פֶּהוּנָא לְתַרְע **מִשְׁכָּן** זְמָנָא : (אונקלוס)

יונתן וּבִיּוֹמָא תְּמִינָאָה יִתִּי תְּרִין שְׁפִנְיָנִין אוֹ תְּרִין גּוֹזְלִין בָּנֵי יוֹנָה לְּוֹת פֶּהוּנָא לְתַרְע **מִשְׁכָּן** זְמָנָא : (תרגום יונתן)

רש"י וּבִיּוֹם הַשְּׁמִינִי יֵבֵא שְׁתֵּי תוֹרִים. לְהוֹלִיֵא אֶת הַסְּבִיעִי, אוֹ חֵינוּ אֲלֵךְ לְהוֹלִיֵא אֶת הַתְּשִׁיעִי, קִבַּע זְמַן, (ע) לְקַרְבֵּין וְקִבַּע זְמַן לְמַקְרִיבֵינוּ, מֵהַ קַרְבֵּין הַכֹּסֵף שְׁמִינִי וּמִשְׁמִינֵי וְהַלְּאָה, אֶחָד מִקְרִיבֵינוּ שְׁמִינִי וּמִשְׁמִינֵי וְהַלְּאָה: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) ר"ל לְקַרְבָּנוֹת כְּדַכְתִּיב צַפְרָסַת אֲמֹר וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהַלְּאָה יִרְלָה **ירלָה** לְקַרְבָּן: (שפתי חכמים)

[יא] וְעָשָׂה הַפֶּהוּן אֶחָד לְחֻטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפָּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ וְקִדֵּשׁ אֶת רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא :

אונקלוס וְיַעֲבֹד פֶּהוּנָא חַד לְחֻטָּאתָא וְחַד לְעֹלָתָא וְיִכְפֹּר עֲלוֹהֵי מְדָחַב עַל מִתָּא וְיִקְדֵּשׁ יְת רִישָׁה בְּיוֹמָא הַהוּא : (אונקלוס)

יונתן וְיַעֲבֹד פֶּהוּנָא חַד חֻטָּאתָא וְחַד לְעֹלָתָא וְיִכְפֹּר עָלוֹי מֵאֵן דְּחַב עַל דְּאִסְתָּאב לְמִיתָא וְיִקְדֵּשׁ יְת רִישָׁיה בְּיוֹמָא הַהוּא : (תרגום יונתן)

רש"י מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ. שְׁלֵחַ נֹזֵהר מִטּוֹמְאֵת הַמֵּת, רִבִּי אֲלַעֲזַר הַקַּפֵּר אֹמֵר, שְׂלִיעֵר (פ) עֲלָמוּ מִן הַיּוֹן: וְקִדֵּשׁ אֶת רֹאשׁוֹ. לְחֹזֵר וּלְהַתְּחִיל מִנּוֹן נִזְרוֹתוֹ: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) מִשְׁמַע דְּעִבְרָה הוּא שְׁפִירָשׁ מִן הַיּוֹן וְאִם תְּאֹמַר וְהוּא לְעִיל פֶּרֶשׁ"י שְׁכַל הַרְוָאָה סוּטָה בְּקַלְקוּלָה יִזִּיר עֲלָמוּ מִן הַיּוֹן שְׁהוּא מְבִיא לְיַד נִיאוּף וַיֵּשׁ לְאֹמֵר דּוּדְאֵי מְרֹה הוּא שְׂזִיר עֲלָמוּ מִן הַיּוֹן אֲבַל מִכָּל מְקוֹם עִבְרָה קֵלֵת הוּא שְׂלִיעֵר עֲלָמוּ מִן הַיּוֹן מִיַּד דְּהוּה לְמִי שְׁמַתְעֵנָה תְּעֵנִית חֲלוּם בְּשַׁבַּת וְהוּה בְּעֵינוּי זֶה שְׁמַתְעֵנָה כְּאִילוּ קִיִּים מְרֹה גְדוּלָה שְׁהוּא עוֹנֵג שַׁבַּת וְאִפִּילוּ הַכִּי אֲרִיךְ לְהַתְּעֵנוֹת אַחַר כֵּךְ יוֹם אֶחָד מִפְּנֵי שְׁהַתְּעֵנָה בְּשַׁבַּת

הכי נמי כן כך פירקו התוספות צבצבא קמא (דף טז) ועוד יק לומר דולאי מלוא הוא שהפריק עלמו מן היין המשכר שמביא לידי ניאוף אבל יין חדש שאינו משכר וענבים וחלכנים וזגים עזירה הוא שציער עלמו מהם: (ספתי חכמים)

אבן עזרא אחד לחטאת ואחד לעולה. והסוד שהוא שאמרו חז"ל ושכר עבירה עבירה: **על הנפש.** הוא על נפש מת כמו ושרט לנפש ואילו היה שחטא על נפשו לא היה השם מצוה אותו שיחזור לחטאתו: (אבן עזרא)

כלי יקר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מן טומאת המת. רבי אליעזר הקפר אומר על שציער עצמו מן היין (נזיר ג.) והוא פלאי כי יש להפליא על דבריו שאם נצטוה להביא ב' תורים על שציער עצמו מן היין למה מביא כפרה זו דווקא אחר שנטמא במת, ועוד שהכתוב קראו קדוש ואיך יאמר ר"א שנקרא חוטא. ונראה שגם ר"א מודה שכל ימי המשך נזירתו הוא נקרא קדוש ולא חוטא כי נזיר אלהים הוא אמנם אם נטמא במת שדינו והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו. ומכאן להלן חושבנא ולמפרע איגלאי מילתא שהימים הראשונים לא היו בכלל הנזירות וכאלו ציער את עצמו בהם מן היין בלא טעם בלא עת נזירתו, וע"כ הוא נקרא חוטא על אותן הימים הראשונים שאינו בהם כ"א כמצטער בעלמא בלא נזירות וקדושה, וזה פירוש יקר.

אמנם מקום אתי לפרש דברי ר"א בדרך אחר, ולומר שלכך נקרא הנזיר חוטא כי אילו היה איש תם וישר מכלכל דבריו במשפט לא היה צריך לנדור ולהזיר, כי מי יעכב על ידו להתנהג בפרישות ובהרחקת המותרות בלא נדר, ומדאצטריך להתקשר בנזירות זה יורה כי הוא יודע בעצמו שאין מעצור לרוחו ע"כ הוא קופץ ונשבע כנגד היצה"ר ובזה גרם לעצמו צער כי כל דבר הנדור יצרו תוקפו ביותר, ומטעם זה נקרא כל נודר חוטא כמו שלמדו (נדריים עז): מן פסוק וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. (דברים כג.) לפי שמגרה היצה"ר בעצמו ואומרים לו לא דרך מה שאסרה עליך תורה במאסר של היצה"ר והבו דלא לוסף עליה, כי בכל מה שאסרה התורה אע"פ שגרמה לנו גירווי היצה"ר כמ"ש שמתגרה בישראל יותר מבאומות (סוכה נב.) מ"מ השנים יעמדו נגדו תורה שבכתב, ותורה שבע"פ.

אמנם העובר בבל תוסיף, הרי הוא מוסיף גירווי היצה"ר אולי בהוספה זו לא תוסיף התורה תת כחה לעמוד כנגדו כי אין כחה כ"א בדבר שהתורה סבה לו כי המוחץ הוא ירפא. כך נזיר זה נקרא חוטא משני צדדים הן מצד שקודם נזירות זה היה כעיר פרוצה אין מעצור לרוחו עד אשר הוצרך להתקשר בנזירות, הן מצד שבהיותו נזיר הוא מגרה היצר הרע בנפשיה, אבל מ"מ קדוש יאמר לו אם יעמוד כנגדו כי היצה"ר כל מזימותיו לפרוץ גדרו וזה"ש וכי ימות עליו מת בפתע פתאום וגו'. הורה כי כל זה מעשה שטן אשר הקרה לידו מקרה בלתי טהור זה בפתע פתאום באונס ובלא

יודעים כדי לטמא ראש נזרו, ע"כ הוצרך לכפרה מאשר חטא על הנפש. וציער עצמו מן היין כי ע"י צער זה גרם ליצה"ר שנתגרה בו וסבב סבות לטמא נזרו, ועוד הוצרך לכפרה על שציער עצמו ותחת אשר לא עבד את ה' בשמחה כ"א בצער, והשמחה הוראה על שלימות הפועל כמ"ש (תהלים קלט.כד) וראה אם דרך עוצב בי וגו'. כי אילו היה שמח בנזירות זה היה נזהר בשמירה יתירה מן הטומאה אך מאחר שלא נזהר בה זה הוראה שלא היה שמח בנזירות זה ובזה מצא לו היצה"ר מקום לבצר ממנו כל אשר יזם לעשות, וצדיקים ישמחו ויעלזו לפני ה' וישישו בשמחה (שם ט.ח.ד.) בי"ת של בשמחה פירושה בזכות השמחה שעבדו את ה' בשמחה כאמור. (כלי יקר)

דעת זקנים מאשר חטא על הנפש. י"ל מלשון קולע אל השערה ולא יחטיא שהחטיא את הנפש ומנעה מן היין וקרוב הוא לדרשת רז"ל על שציער עצמו מן היין: (דעת זקנים)

[יב] וְהִזִּיר לִיהוָה אֶת יָמֵי נְזָרוֹ וְהִבִּיא כֶּבֶשׂ בֶּן שָׁנָתוֹ לְאִשֶׁם וְהִקְמִים קְדָמָיו יְבִטְלוּ כִּי טָמֵא נְזָרוֹ:

אונקלוס וְנָזַר קָדָם יְיָ יוֹמֵי נְזָרָה וַיִּבְרֶחַ אֶמְרָא בְּרַ שְׁתִּיָּה לְאִשְׁמָא וַיּוֹמְמָא קְדָמָי יְבִטְלוֹן אַרְי אֶסְתָּאב נְזָרָה: (אונקלוס)

יונתן וַיִּפְרֹשׁ קָדָם יְיָ יוֹמֵי נְזָרִיה וַיִּבְרֶחַ אֶמְרָא בְּרַ שְׁתִּיָּה לְאִשְׁמָא וַיּוֹמְמָא קְדָמָי יְבִטְלוֹן אַרְוִם אֶסְתָּאב נְזָרִיה: (תרגום יונתן)

רש"י והזיר לה' את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו כבתחלה: והימים הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: (רש"י)

אבן עזרא והזיר לה' את ימי נזרו. כל הימים שנדר להיות נזיר ועתה יחל לספור אותם: כי טמא נזרו. כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה ולא יכרית שום דבר ויפסיק ביניהם: (אבן עזרא)

[יג] וְזֹאת תֹּזְרֵת הַנְּזִיר בַּיּוֹם מִלְּאֵת יָמֵי נְזָרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:

אונקלוס וְדָא אֹרְיָתָא דְנְזִירָא בַּיּוֹם מְשָׁלֵם יוֹמֵי נְזָרָה וַיִּבְרֶחַ אֶמְרָא לְתִרְעָה מְשָׁפֶן זְמָנָא: (אונקלוס)

יונתן וְדָא אֶחְוִיָּתָא אֹרְיָתָא נְזָרָא בַּיּוֹם מְשָׁלֵם יוֹמֵי אֶפְרָשׁוּתָא יְמִטֵי יוֹמֵי גְרָמִיָּה לְתִרְעָה מְשָׁפֶן זְמָנָא: (תרגום יונתן)

רס"י יביא אותו. יביא את עצמו, וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי יסמעאל דורש כן. כיולל בו והקילו אותם עון אשמה, (ויקרא כב, טז) את עצמם. כיולל בו ויקבור אותו בני (דברים לז, ו), הוא קבר את עצמו: (רס"י)

אבן עזרא מלאת. שם הפועל מבעלי האל"ף על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי קראת לנו: **יביא אותו**. יביא נפשו כמו וירעו הרועים אותם או יביא הכהן אותו בצווי בעל כרחו להקריב את קרבנו: (אבן עזרא)

ספורנו יביא אותו. כבר בארו ז"ל הוא יביא את עצמו וזה כי אמנם כל הקרב אל מי שיחדש דבר מעצמו נאמר שהוא מובא אל המחדש בו על ידי נכבד ממנו כזה שאין חבוש מתיר עצמו ולזה נכתב במצורע בטומאתו ובטהרתו והובא אל הכהן ובסוטה והביא האיש את אשתו אל הכהן וכן בעבד והגישו אדוניו אל האלהים אמנם בנזיר אשר יחודש בו גילוח ובו יהפך לאיש אחר אין נכבד ממנו שיביאהו אבל הוא יביא את עצמו: (ספורנו)

[יד] והקריב את קרבנו ליהוה כבש בן שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת ואיל אחד תמים לשלמים:

אונקלוס ויקרב ית קרבניה קדם יי אמר בר שתיה שלים חד לעלתא ואמרתא חדא בת שתיה שלמתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשא:

יונתן ויקריב ית קורבניה קדם יי אימר בר שתיה שלים חד לעלתא ואימרתא חדא ברת שתיה שלמתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשא:

אבן עזרא כבש. זכר כמשפט כל עולה: **וכבשה**. נקבה כמשפט כל חטאת: **ואיל לשלמים**. שמחה שהשלים מה שנדר: (אבן עזרא)

[טו] וסל מצות סלת חלת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן ומנחתם:

אונקלוס וסלא דפטרנא סלתא גריצן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשחין במשח ומנחתהון ונספיהון: (אונקלוס)

יונתן וסלא דפטירי סמידא גריצן במשח זיתא וערוכין פטירין דמשחין במשח זיתא ומנחתהון ונספיהון: (תרגום יונתן)

רס"י ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים, (ג) לפי שהיו בכלל ויאלו לידון בדבר חדש שיטעינו לחם, החזירן לכללן שיטעינו נסכים, כדין עולה ושלמים: חלות בלולות, ורקיית מלות. עשר (ה) מכל מין (מנחות עה.): (רס"י)

שפתי חכמים (ז) לאפוקי חטאת מדכתיב בסמוך ואת האיל יעשה זבח שלמים וגו' ואת מנחתו ואת נסכו דהיינו של איל כדפרש"י ולמה הולך לכתוב והלא בכלל אילים הטעונים נסכים היה ולמה ילא אלא להקיש אליו מה שלמים באים בנדר ובנדבה וטעון מנחה ונסכים אף כל כו' לאפוקי חטאת שאינו בא בנדר ובנדבה אינו טעון מנחה ונסכים (בפרק שתי מדות): (ה) דילפינן מגזירה שזה מלות מלות מתודה והתם בעי עשר מכל מין ומין דכתיב בלו את אהרן גבי תודה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ר"ל כדין תרומת מעשר דהיינו אחד מעשר: (שפתי חכמים)

טו וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה אֶת חֲטָאתוֹ וְאֶת עֲלֹתוֹ:

אונקלוס ויקרב פהנא קדם יי ויעבד ית חטאתיה וית עלתיה: (אונקלוס)

יונתן ויקרב פהנא קדם יי ויעבד ית חטאתיה וית עלתיה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא את חטאתו. בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג הל': (אבן עזרא)

יז וְאֶת הָאֵיל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמִּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת מִנְחָתוֹ וְאֶת נִסְכּוֹ:

אונקלוס וית דכרא יעבד נכסת קודשין קדם יי על סלא דפטיריא ויעבד פהנא ית מנחתיה וית נספיה: (אונקלוס)

יונתן וית דכרא יעבד נכסת קודשין קדם יי על סלא דפטיריא ויעבד פהנא ית מנחתיה וית נספיה: (תרגום יונתן)

רס"י זבח שלמים לה' על סל המלות. ישחט את השלמים (ה) על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של (ז) איל: (רס"י)

שפתי חכמים (ז) פירש מלת יעשה ישחט מפני שזעת השחיטה תליא מלתא

פאם חישב מחשבה לאכלו חוץ לזמנו או למקומו פסלה מלהקריב. גם פירש על סל המזות ע"מ לקדש את הלחם מפני שבזולת זה יובן ששחט על מנת לקדש את הסל ולא את הלחם שבו: (ז) ללא תימא של כל אחד ואחד מהנזכרים לעיל ובא לאפוקי חטאת ללא כדלעיל: (שפתי חכמים)

ינתן וּגְלַח הַנְּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת רֹאשׁ נְזִירוֹ וְלָקַח אֶת שְׁעַר רֹאשׁ נְזִירוֹ וְנָתַן עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים:

אונקלוס וּגְלַח נְזִירָא בְּתַרְע מִשְׁפֹּן זְמָנָא יַת רִישׁ נְזִירָה וְיִסַּב יַת שְׁעַר רִישׁ נְזִירָה וְיִתֵּן עַל אֲשֶׁתָּא דִּי תַּחֲוֹת דּוּדָא דְנִכְסֵת קוּדְשִׁיא: (אונקלוס)

יונתן וּגְלַח נְזִירָא יַת רִישׁ נְזִירָה לְבָרָא בְּתַר דְנִכְיִסוּ יַת נִכְסֵת קוּדְשִׁיא בְּתַרְע מִשְׁפֹּן זְמָנָא וְיִסַּב יַת שְׁעַר רִישׁ נְזִירָה וְיִתֵּן עַל אֲשֶׁתָּא דְתַחֲוֹת דּוּדָא דְנִכְסֵת קוּדְשִׁיא: (תרגום יונתן)

רש"י וּגְלַח הַנְּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד. יָכוֹל יִגְלַח בַּעֲזָרָה, הָרִי זֶה דֶּרֶךְ בַּזְּוִי, (ת) אֲלֹא וּגְלַח הַנְּזִיר לְאַחַר שְׁחִיטַת הַשְּׁלָמִים, (א) שְׁכַתוֹב בְּהֵן וְשַׁחֲטוּ פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד (ויקרא ג, ב. ספרי לה): אֲשֶׁר תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים. תַּחַת הַדּוֹד שְׁהוּא מִבְּשָׁלֵן בּוֹ, (ב) לְפִי שְׁשִׁלְמֵי נְזִיר הָיוּ מִתְּבַשְׁלִין בַּעֲזָרָה, (ג) שְׁאֲרִיךְ לִיטוֹל הַכֶּהֵן הַזְּרוּעַ אַחַר שְׁנִתְבַּשְׁלַל וְלִהְיִיף לְפָנָיו ה': (רש"י)

שפתי חכמים (ת) שְׁאֲרִיךְ לַעֲמוֹד בְּגִילּוּי רֹאשׁ לַכֶּךָ אֲסוּר לְגַלַּח בַּעֲזָרָה: (א) וּכְאֵלּוּ אָמַר לְגַלַּח הַנְּזִיר אַחַר שְׁחִיטַת הַקֶּרְבֵּן הַגִּשְׁחַט פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד שְׁהוּא הַשְּׁלָמִים: (ב) דַּק"ל דּוֹנְתָן עַל הָאֵשׁ מִשְׁמַע שְׁנוֹתָן עַל הָאֵשׁ מִמַּשׁ וְאַחַר כֵּךְ כְּתִיב אֲשֶׁר תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים מִשְׁמַע תַּחַת הַבָּשָׂר שֶׁל שְׁלָמִים וְהַבָּשָׂר הִיא מִבְּשָׁלֵן בְּדוֹד וְאִם כֵּן אֲרִיךְ גַּם לִיתָן הַשְּׁעַר בְּדוֹד תַּחַת הַשְּׁלָמִים. לָכֵן פִּירַשׁ תַּחַת הַדּוֹד וְכו' כְּלוֹמַר דִּתַּחַת דְּכְתִיב בְּקֶרֶא לֹא מִיִּירֵי תַּחַת הַבָּשָׂר בְּתוֹךְ הַדּוֹד אֲלֹא עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר תַּחַת הַדּוֹד: (ג) דְּשִׁלְמֵי נְזִיר נֹאכְלִין בְּכָל מְקוֹם דְּכִמּוּ חוֹלִין הֵן אֲבָל מְכָל מְקוֹם אֲרִיךְ לְבַשְׁלֵן בַּעֲזָרָה שְׁאֲרִיךְ לִיקַח הַזְּרוּעַ שְׁהִיא קוּדְשָׁא לְאַחַר שְׁנִתְבַּשְׁלָה וְלִיתָן לְכֶהֵן וּמִסּוּם אוֹתוֹ זְרוּעַ שְׁהוּא נוֹתֵן לְכֶהֵן אֲרִיךְ לְבַשְׁלֵן בַּעֲזָרָה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שְׁעַר. עַל שְׁנֵי מִשְׁקָלִים: (אבן עזרא)

[יט] וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת הַזֶּרַע בְּשֵׁלָה מִן הָאֵיל וְחִלַּת מִצָּה אַחַת מִן הַסֵּל וַיִּרְקֵק מִצָּה אֶחָד וַיָּנֶתֶן עַל כַּפֵּי הַנְּזִיר אַחַר הַתְּגַלְחוֹת אֶת נְזָרוֹ:

אונקלוס וְיִסַּב כִּהְנָא יֵת דְרַעָא בְשֵׁלָא מִן דְכָרָא וּגְרִצְתָא פְטִירְתָא חֲדָא מִן סֵלָא וְאַסְפּוּג פְטִיר חֲד וַיָּתֵן עַל יְדֵי נְזִירָא בְּתַר דְגִלַּח יֵת נְזָרָה: (אונקלוס)

יונתן וְיִסַּב כִּהְנָא יֵת אֲדָרוּעָא דְמִיבְשָׁלָא שְׁלִימָא מִן דִּיכָרָא וּגְרִצְתָא פְטִירְתָא חֲדָא מִן סֵלָא וְעָרוּד פְטִיר חֲד וַיָּתֵן עַל יְדֵי נְזִירָא בְּתַר דִּיגִלַּח יֵת נְזָרִיה: (תרגום יונתן)

רש"י הזרע בשלה. לאחר (7) שנתבשלה: (רש"י)

שפתי חכמים (7) כלומר שנותנין לכהן לאחר שנתבשלה ואין להקשות איך לא יאסר הזרוע שהוא קודם את בשר האיל כיון שנתבשלה עמה. יש לומר כיון שהזרוע הוא אחד בששים להאיל אם כן הוא בטל בששים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בשלה. פירוש והיא בשלה: התגלחו את נזרו. הנה אות כי קדש הוא שב אל הזרוע כי הוא עיקר או ישוב הוא על המונף כלו: (אבן עזרא)

[כ] וְהִנִּיף אוֹתָם הַכֹּהֵן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתָּה הַנְּזִיר יָן:

אונקלוס וִירִים יִתְהוֹן כִּהְנָא אֲרָמָא קָדָם יֵי קוּדְשָׁא הוּא לְכִהְנָא עַל חֲדָא דְאֲרָמוּתָא וְעַל שְׁקָא דְאֲפָרְשׁוּתָא וּבְתַר כֵּן יִשְׁתִּי נְזִירָא חֲמָרָא: (אונקלוס)

יונתן וִירִים יִתְהוֹן כִּהְנָא אֲרָמָא קוּדְשָׁא הוּא לְכִהְנָא עַל חֲדָא דְאֲרָמוּתָא וְעַל שׁוֹקָא דְאֲפָרְשׁוּתָא וּמִבְתַּר כְּדִין יִשְׁתִּי נְזִירָא חֲמָרָא: (תרגום יונתן)

רש"י קדש הוא לכהן. החלה והרקיח והזרוע, (ה) תרומה הן (ו) לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראוים לו מכל שלמים, (ז) מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה. לפי שהיו שלמי נזיר בכלל, (ח) ויאלו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע, הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כי מלת הוא המורה על אחד שב אל המונף שהוא בכח מאמר והניף המורה על שלשתן ויהיה הוא במקום הם: (ו) לא שהם קודם לכהן ואסורים לו אלא רק הם כתרומה שהרימו לכהן: (ז) פירוש מלת על

במקום מלבד לא על ממס ואמר הראויים וכו' פירוש האמורים לעיל
בפרשת או ושלמי נזיר בכללם הם ולא נכתב כאן רק מקום הזרוע הנוסף
על שאר גוף השלמים: (ח) ואם תאמר אי הכי כיון ששלמי נזיר הם בכלל
סתם שלמים דכתיב זהו כי את חזה התנופה וגו' למה הולך לכתוב פה
מלבד חזה התנופה וגו' והקיצ לפי שהיו שלמי וכו': (שפתי חכמים)

[כא] זאת תורת הנזיר אשר יזר קרבנו ליהוה על נזרו מלבד אשר תשיג
ידו כפי נדרו אשר יזר כן יעשה על תורת נזרו: (פ)

אונקלוס דא אורייתא דנזירא די יזר קרבנה קדם יי על נזרה בר מדתדבק
ידה פפום נזרה די יזר כן יעבד על אורייתא דנזרה: [פ] (אונקלוס)

יונתן דא אחניית אורייתא נזירא די יזר קורבניה קדם יי על נזריה בר מן
מה דתדבק ידיה פמסת נזריה לאייתאה מן די יזר היכדין יעבד על
אורייתא נזריה: (תרגום יונתן)

רש"י מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על ק'
עולות ועל ק' (ט) שלמים: כפי נדרו אשר ידור כן יעשה. מוסף על תורת
נזרו. על תורת הנזיר מוסף ולא יחסר. (י) שאם אמר הריני נזיר חמש
נזירות על מנת לגלח על ג' בהמות הללו, אין אני קורא בו כאשר ידור כן
יעשה: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) ולא על מאה חטאות מדכתיב אשר תשיג לא אמרתי אלא
קדשים הבאים בנדר ונדבה שתולין בהשגת היד: (י) כלומר מפני שהפסוק
מפרש כפי נדרו אשר ידור כן יעשה משמע בין מוסוף בין פוחת מדינו לכך
כתיב על תורת נזרו על כמו למעלה דוקא כשנודר יותר מתורת נזרו אצל
אם פוחת מתורת הנזיר כגון שאמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת וכו':
(שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם מלבד אשר תשיג ידו. חיוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי
הנדר אם רבים אם מעטים ונסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר
כאשר השלים תורת הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהנים שהם
קדושים והמכחישים אמרו כי זאת הברכה היה הכהן מברך לכל מביא
מנחה ונסמכה בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר והאמת כמו שהעתיקו
חז"ל והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני ונכתבה

זאת הפרשה שהשם צוה בהקמת המשכן שיברך אהרן את העם ושם
כתיב נשיאות כפים כי הכפים כידים רק ידים כללים: (אבן עזרא)

הרמב"ן **זאת תורת הנזיר**. שיעור הכתוב זאת תורת הנזיר אשר ידור נדר
נזיר קרבנו לה' על נזרו יהיה מלבד אשר תשיג ידו או זאת תורת הנזיר
וזאת תורת קרבנו לה' על נזרו ויתכן שיאמר זאת תורת הנזיר שידור את
קרבנו על נזרו כלומר שלא יפרש דבר בקרבן רק ידור אביא קרבן על נזרי
או שיאמר בסתם הריני נזיר כי כיון שנדר בנזיר נדור הוא בקרבן הנזכר
וחזר ואמר " מלבד אשר תשיג ידו " שאם היה עשיר ירבה בקרבנו וכפי
נדרו אשר ידור בקרבנות בין עשיר בין עני כן יעשה על תורת נזרו לרבות
ולא למעט והזכיר זה ללמד שאם היה עשיר ורצה להרבות קרבנות או
שנדר בתחלה הריני נזיר ואקריב אלף עולות ושלמים שיביא את כולן
ביום מלאת ולא ישתה יין עד הקריבו את כולם כי הכל תורת נזרו ויתכן
מלבד אשר תשיג ידו שיעשה כפי נדרו אשר ידור והזכיר זה כי דרך העשיר
לידור **כן** (הרמב"ן)

בעל הטורים **זאת תורת הנזיר**. וסמיך ליה על תורת נזרו לומר מי ששתה
יין אל יורה. וסמיך ברכת כהנים לפרשת נזיר לומר שתויי יין פסולין
לברכת כהנים שנקראת עבודה: (בעל הטורים)

[כב] **וידבר** **יהוה** **אל** **משה** **לאמר**:
אונקלוס **ומליל** **??** **עם** **משה** **למימר**: (אונקלוס)
יונתן **ומליל** **??** **עם** **משה** **למימר**: (תרגום יונתן)

[כג] **דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם**:
(ט)

אונקלוס **מלל עם אהרן ועם בנוהי למימר פדין תברכו ית בני ישראל**
תימרון **להון**: **[ט]** (אונקלוס)

יונתן **מליל עם אהרן ועם בנוי למימר פדנא תברכו ית בני ישראל**
במפרסהון ידיהון על דוכנא בהדין לישון יימרון להון ברכה יי וישמרך.
יאר יי פניו אליך ויחנך. ישא יי פניו אליך וישם לך שלום: (תרגום יונתן)

רש"י **אמור להם**. כמו זכור **(כ)** **שמור בלע"ז דיסנ"ט**: **אמור להם**. סיהיו
כולם (ב) שומעים (ספרי לט): **אמור**. מלא, לא תזכרם בחפזון וצנהלות, אלא
זכוונה **ובלב** **שם** **(במ"ר** **יא,** **7)**: **(רש"י)**

שפתי חכמים (כ) שפירושו ל' הוה שךך פירש גבי זכור תנו לב לזכור תמיד
וכו' מורה על התמדת הפועל: (ל) ולפי זה תהיה מלת אמור שז אל אהרן
וזניו ומלת להם אל זני ישראל כאלו אמר כל אחד מכם אמור להם
לישראל הצרכות של יצרכך יאר ישא האמורים אחר זה: (שפתי חכמים)

הרמב"ן דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו. כבר הזכרתי בסדר ויהי
ביום השמיני (ויקרא ט כב) כי צוה את אהרן לשאת את ידיו אל העם ולברך
אותם ביום ההוא וכאן צוה לדורות לאהרן ולבניו ופירש הברכה שיברכו
אותם והזכירה בהקמת המשכן כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד
העולם וכמו שאמרו רבותינו (סוטה לז) במקדש בשם המפורש ובמדינה
בכנויו במקדש היו אומרים אותה ברכה אחת ובגבולין שלש ברכות כי
הברכה במקדש מיוחדת בשם המיוחד (הרמב"ן)

בעל הטורים כה תברכו. להזכיר זכות ואני והנער נלכה עד כה וכה יהיה
זרעך וזהו אשר עד כה ברכני ה' וכ"ה אותיות בפסוק שמע ישראל וכ"ה
פעמים ל' ברכה בחומש וכ"ה פעמים שלום בחומש ולכך מתחיל ברכת
כהנים בברכה ומסיים בשלום וזהו ה' יברך את עמו בשלום: **אמור ל.**
הם. מלא ו' כנגד ו' ברכות. יברכך. וישמרך. יאר. ויחנך. ישא. וישם לך
שלום. כנגד ו' ה'. תורת ה'. עדות ה'. פקודי ה'. מצות ה'. יראת ה'. משפטי
ה': (בעל הטורים)

אור החיים דבר אל אהרן וגו' לאמר. אמר פעם ב' לאמור, אולי כי חש
הכתוב לומר שאינו אלא רשות תלמוד לומר לאמר כי מצות עשה היא
לאמר. עוד ירצה שלא לאהרן ובניו שהיו אז בנמצא לבד הוא מצוה אלא
גם לדורות. עוד נתכוון לשון רוממות, לומר כי מצוה זו יש בה דבר מלך
לקיים הדבר, גם יש בה מעלה לכהנים כי הברכות מסרם ה' בידם, והוא
אומרו דבר וגו' לאמר: (אור החיים)

כלי יקר כה תברכו את בני ישראל. סמך הברכות לנזירות כי היין קובע
ברכה לעצמו אבל לא לאחרים, ואדרבא הביא יללה וקללה לעולם למ"ד
עץ הדעת גפן היה (סנהדרין ע). וכן גרם קללה לאדם וחוה, ולזרעו של נח,
וללוט. ומלת כה קאי אפרשה שלמעלה לומר שהכהן המברך לא יהיה
שתוי יין בעמדו לברך את ישראל כי צריך לאמר הברכות כמ"ש אמור
להם. ונקרא שיכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך ע"כ צריכין להיות
כנזירים. ובמלת כה חתם כל הברכות שיהיו דוגמת ברכת אברהם
שנתברך בכה שנאמר (בראשית טו.ה) כה יהיה זרעך. ועל כן רצה בלעם לבטל
מישראל ברכת כה שנאמר (במדבר כג.טו) התיצב כה על עולתיך ואנכי אקרה
כה. ואמרו במדרש אתה בקרבנותיך תבטל ברכת כה יהיה זרעך. ואני
אבטל ברכת כה תברכו וגו'.

ובזה ראיתי ליישב, מה שמסיק ברבתי (בלק כ.ז) בפסוק אולי אוכל נכה בו. (שם כ.ו) מה מנכין מן הסאה חלק כ"ד כך בקש לנכות מישראל חלק כ"ד מן סי' רבוא דהיינו כ"ה אלף, ויש להקשות מה יתרון לו בכל עמלו כשינכה כ"ה אלף מן סי' רבוא, ועוד למה נפלו דווקא כ"ד אלף, אלא ודאי שלא בקש כ"ה לבטל מישראל ברכת כה וחשב שנפילת כ"ה אלף נוגע בברכת כה ובביטול ברכה זו יהיה לו מקום אז לקללם. אבל לא עלתה בידו כי לא יוכל להם כ"ה במספר כ"ד עד מספר כ"ה ולא עד בכלל כי עמדה להם ברכת כה תברכו. לשלא תחול הקללה יותר וזה פירוש יקר.

ואולי מספר כה הוא בזכות כ"ד מתנות כהונה ועם ברכת כהנים הרי כ"ה מתנות כהונה בזכותם חלה הברכה על ישראל, ואם תשאל מה הנאה יש לכהנים בברכה זו שתהיה נחשבת בכלל כל מתנות כהונה ת"ל (בראשית יב.ג) ואברכה מברכך. א"כ ע"י ברכה זו יקבלו גם המה ברכה. (ועיין חולין מט. ואני אברכם, תניא ר' ישמעאל אומר וכו' כהנים מברכים לישראל והקב"ה מברך לכהנים) ועוד שנוסח הברכות יברכך ה'. ודרז"ל (במ"ר יא.ה) בנכסים, וברכה זו חוזרת גם לכהנים כי בזמן שיש לישראל נכסים מרובים לפיהם ירבו מתנות כהונה תרומות ומעשרות דאם לא כן מאין יקחו המן הגורן או מן היקב.

אמור להם. מכאן למדו רז"ל (ספרי ו.קמג) שהחזן מקריא לכהנים מלה במלה נוסח הברכות, וטעמו של דבר שהחזן הוא הסרסור המושך שפע צינור ממקור הברכות תחילה ומוריק אותם על ראש הכהנים יחולו, כי הוא אומר תחילה אל הכהן יברכך ה' כדי לעשות את הכהן תחילה כלי גדוש ומלא ברכת ה' ואח"כ כשהכהן אומר לישראל יברכך ה'. הוא מוריק מן כלי מלא על כלי ריקן, אבל אם לא היה הכהן מתברך תחילה היה מוריק מכלי ריקן אל כלי ריקן. ובזה מיושב מ"ש (בראשית יב.ג) ואברכה מברכך ומקללך אאר. והל"ל ואאר מקללך כדרך שאמר ואברכה מברכך. אלא שר"ל שהכהן המברך את ישראל אני מברכו תחילה כדי לעשות את הכהן כלי מלא וגדוש ויוריק מן כלי מלא ברכת ה' על ישראל אבל בקללה אין שייך לומר כן אלא אחר שיקללם אאר אותו ולא קודם, לכך נאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם תחילה, (עיין חולין מט.) ע"י שיאמר החזן לכהן תחילה יברכך ה'. (כלי יקר)

[כד] יְבָרְכֶךָ יְהוָה וַיִּשְׁמְרֶךָ: (ס)

אונקלוס יְבָרְכִינְךָ יְיָ וַיִּטְרִינְךָ: [ס] (אונקלוס)

יונתן יְבָרְכִינְךָ יְיָ בְּכָל עֶסְקֶךָ וַיִּטְרִינְךָ מִן לִילֵי וּמִזִּיעֵי וּבְגֵי טִיהָרְרֵי וּבְגֵי צַפְרֵי יְיָ וּמִזִּיקֵי וּטְלוֹי: (תרגום יונתן)

רש"י יברכך. שיתברכו נכסיד: וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול

ממונך, שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם, וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו, אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר. והרבה מדרשים לרשו זו בספרי: (רפ"ו)

אבן עזרא **יברכך**. תוספות חיים ועושר: וטעם **וישמרך**. שישמור התוספת שלא יגזול אחר מה שהוסיף: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם "יברכך ה' וישמרך" על דרך האמת, כי הברכה - מלמעלה, והשמירה - שתשמור אותה, כטעם "זכור ושמור".

ועוד: "יאר השם הגדול את פניו" המביטים בך. וכך אמרו בספרי (ספרי על במדבר ו כה): "רבי נתן אומר: זה מאור שכינה".

"ויחנך" - שתשא חן בעיניו, כענין שאמרו (בראשית רבה ט ד): "עולמי עולמי הלואי תהא מעלת חן לפני בכל שעה".

ועוד: "ישא השם פניו" אל השמים ממעל, "וישם לך שלום" הכל בביתך. וכך אמרו בספרי (ספרי על במדבר ו כו): "רבי נתן אומר: זה שלום מלכות בית דוד".

"וישמו את שמי הגדול על בני ישראל ואני אברכס" - כי אני המדבר, הנני, ושלום. (הרמב"ן)

בעל הטורים **יברכך ה' וישמרך**. התחלת התיבות עולה כ"ו כנגד השם של ד' אותיות וסוף התיבות כה"ך עולה מ"ה כנגד השם של מ"ה תיבות וזהו ה' ישמר צאתך ובואך. וג' תיבות בפסוק כדי להזכיר זכות ג' אבות ובהם ט"ו אותיות על שם האבות שראו זה את זה שלשתן ביחד ט"ו שנים וזכות השבטים עם האבות הם ט"ו. יברכך בזכות אברהם דכתיב ביה וה' ברך את אברהם בכל וג' תיבות בפ' כנגד ג' ברכות שנאמרו בו ואברכך. והיה ברכה. ואברכה מברכך: **יברכך ה'**. בגי' בנכסים ובגוף: (בעל הטורים)

אור החיים **יברכך ה' וישמרך**. הקדים הברכה ואחר כך השמירה, לומר שיצוה ה' שמירתו להם לפי ערך הברכה וגדולתה. עוד ירצה שכל כך תהיה גדולת הברכה עד שיצטרך ה' לשומרך. עוד ירצה **יברכך** ולא יסובב רעה מהברכה כדרך פן תאכל ושבעת וגוי' (דבדים ח'): (אור החיים)

ספורנו **יברכך**. בעושר ונכסים שאם אין קמח אין תורה: **וישמרך**. מן הגזלנים: (ספורנו)

כלי יקר **יברכך ה' וישמרך**. בביאור נוסח הברכות רבו הדעות איש לפי שכלו יפרשם ובילקוט (ו.תשי) תמצא הרבה דעות יבוקש ממקומו ואין

להאריך בזכרונם. אך אומר אני דרך כלל מאחר שכל הברכות מתחילים ביו"ד אשר הנעלם ממנה עולה למספר י' כמו הנגלה כי הנעלם מן יו"ד הוא ו' ד', ש"מ שכל הברכות כפולות כי חלק מהם אל הגוף וחלק מהם אל הנשמה הנעלמת כי שניהם באו במספרם עשרה כארז"ל (נדה לא.) ג' שותפים באדם אביו מזריע לובן שבו. שממנו גידין, ועצמות, ומוח שבראשו, וצפרנים, ולובן שבעינים, הרי ה'. אמו מזרעת אודם שבו. שממנו עור, ובשר, ודם, ושערות, ושחור שבעינים, הרי ה'. והקב"ה נותן בו י' דברים רוחניים והם. רוח, ונשמה, וקלסתר פנים, וראית העין, ושמיעת האוזן, ודבור פה, והלוד רגלים, ודעת, ובינה, והשכל, וכל כ' חלקים אלו מתברכין ע"י שישא הכהן י' אצבעותיו כדי שמן כל אצבע תחול הברכה על חלק גשמי הנגלה ועל חלק רוחני הנסתר, וג' יודי"ן היינו ס' כנגד ס' אותיות שבכל הברכות אשר עליהם דרשו (ילקו"ש שיר ג.תתקפו) פסוק (שיר ג.) ששים גבורים סביב לה. וג' י' היינו ל' ונסמכו לסתם נזירות ל' יום לומר לך שבזכות הנזירות יזכו לברכות.

ועל צד הרמז י"ל ג' ברכות אלו, על דרך שפרשתי למעלה פר' יתרו (י"ט.ד) המדרש (שהש"ר ג.כא) האומר שמתחילה קרא הקב"ה לישראל בת, ואח"כ אחות, ואח"כ אם, כי כל זה מורה על הממשלה כי מתחילה קראה בת שמסתמא האב מושל על הבת והוא למעלה והבת למטה ע"כ אמר יברכך ה' וישמרך. שתמשוך שפע הברכות מלמעלה כי הוא שומריך וכל שומר למעלה מן הנשמר כמ"ש (משלי ו.כב) בשכבך תשמור עליך. וכן רבים, ואח"כ קראה אחות בדומה לו על מדריגה זו נאמר יאר ה' פניו אליך. בעמדך לנגדו פנים בפנים כדרך קבלת הלבנה אורה מן החמה בעמדה לנגדה, ואח"כ קראה אם המושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת ה' כמו שעניי הבת נשואות אל האם כך ישא ה' פניו אליך כביכול, ואין להאריך בדברים אלו אבל נכוחים הם למוצאי דעת. (כלי יקר)

דעת זקנים **יברכך ה' וישמרך.** יברכך בעושר. וישמרך שתעשה המצות כדדרש"י ושמרתם את המצות ד"א יברכך בבנים וישמרך בבנות שהנקיבות צריכות שמירה: (דעת זקנים)

[כה] יָאֵר פָּנָיו וַיִּחַן: (ט)

אונקלוס יְנַהֵר יְיָ שְׁכֵנִיתָה לְוַתְּךָ וַיִּרְחַם יְתָדָ: [ס] (אונקלוס)

יונתן יְנַהֵר יְיָ סִבְרָ אֶפּוּי לְךָ בְּמַעֲסָקְךָ בְּאוֹרֵייתָא וַיִּגְלִי לְךָ טְמִירוֹ וַיִּיחֹס עֲלֶיךָ: (תרגום יונתן)

רש"י יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלַיך. יראה לך פנים שוחקות, פנים כהובות. ויחנך. יתן לך חן (ספרי מא): (רש"י)

אבן עזרא **יאר ה' פניו אליך**. כטעם באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובשעת שתדרשו יאר פניו והטעם יקבל אותך וירצה למלאי שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם חנוני אתם אשר חנן אלהים מגזרת חנן : (אבן עזרא)

בעל הטורים **יאר**. כנגד יצחק שראה העקידה ומת והאיר הקב"ה את עיניו והחייהו כדאיתא בפרקי דר"א. יאר להפך ראי שהיה עולת ראייה ויש בו ה' תיבות וכי אותיות כיצחק שהיה אחר כ' דורות ושמר ה' חומשי תורה : (בעל הטורים)

אור החיים **יאר ה'**. פירוש שלא יהיה מסך המבדיל בין ישראל לאביהם שבשמים שבזה יאר אור שכינתו על ישראל :

ויחנך וגו'. פירוש יתן לך חן וחנוינה, ועיין מה שפירשתי בפסוק (בראשית לט, כא) ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו וגו' : (אור החיים)

ספורנו **יאר**. יגלה עיניך באור פניו להביט נפלאות מתורתו וממעשיו אחר שתשיג צרכיך בברכתו : (ספורנו)

[כז] **ישא יְהוָה פָּנָיו אֵלַיָּךְ וְיִשֶּׁם לְךָ שְׁלוֹם : (ס)**

אונקלוס **יסב יי אפה לותך וישגי לך שלם : [ס]** (אונקלוס)

יונתן **יסבר יי סבר אפוי לך בצלותך וישגי עלך שלם בכל תחומך :** (תרגום יונתן)

רש"י **ישא ה' פניו אליך. יכבש כעסו :** (רש"י)

אבן עזרא **ישא ה' פניו אליך**. הפך אעלים עיני מכם והטעם כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיה פניו נשואות אליך : **וישם לך שלום**. כטעם לא יגע בד רע לא מאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב : (אבן עזרא)

בעל הטורים **ישא**. כנגד יעקב וישא יעקב רגליו וכתוב ביה ושבתי בשלום ויש בו ז' תיבות כנגד השבטים אשר נולדו רובן בז' שנים וכ"ה אותיות כנגד כה תאמר לבית יעקב : **וישם**. יש בו ז' תגין שבז' דרכים ישם לך שלום על שם בז' דרכים ינוסו לפניך : **שלום**. בגימ' עשו לרמז הוי מקדים שלום לכל אדם ואפי' בשלום נכרי : (בעל הטורים)

אור החיים **ישא ה' פניו אליך וגו'**. פירוש אם סיבבו מעשים עד שהבדילו עונותיכם ביניכם ובין אלהיכם ישא ה' המבדיל, **וישם לך שלום** פירוש

הוא הפך הפירוד, והמשכיל בתיבת שלום ידע כי הוא זה יסוד עולם המחזיק בעליונים ובתחתונים והוא כלי המחזיק ברכה כשאיך מפריד, וזה הוא סוד שמו את שמי על בני ישראל שגמר אומר ואני אברכם: (אור החיים)

ספורנו ישא ה' פניו אליך. לחיי עולם כענין כי עמך מקור חיים וכו' וכאמרם (ברכות פרק היה קודא) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ומתענגים מזיו שכינה: וישם לך שלוסי מנוחת שלום שהוא הנצחיות בלי תערובת עונש הראוי לכל שלם לחיי עולם: (ספורנו)

כלי יקר ישא ה' פניו אליך. במסכת ר"ה (יז:). הקשו כתיב (דברים יג:ז) אשר לא ישא פנים וכתוב ישא ה' פניו אליך כו'. וכתבו התוספות שאין זה קושיא כי כאן מדבר בפנים של הקב"ה, ולהלן מדבר בפנים של אדם שלא ישא ה' פני גדול, ונראה שדעת המקשה שכל נשיאות פנים מורה על פנים הראויין ליפול או להיות כבושים והמה מנושאים דרך ויתור כמו שנאמר (בראשית ד.ח-ה) למה נפלו פניך. הלא אם תטיב שאת. יהיו מנושאים, וכשאמר להלן אשר לא ישא פנים. היינו שפני החוטא הראויין ליפול כפני קין וחביריו לא ישא אותם ה' להגביהם מנפילתם אלא יפול הנופל הראוי ליפול דחו ולא יכלו קום. (תהלים לו.יג) כי אין הקדוש ברוך הוא מוותר כלום, וכאן אמר ישא ה' פניו אליך. מדקאמר ישא שמע מינה שאפילו בשעת הכעס שישראל ראוי להיות בהסתרת פנים וכל המסתיר פניו דומה כאילו הם כבושים למטה כביכול מכל מקום אומר הקדוש ברוך הוא שדרך ויתור אשא לך פני שיהיו מכוונין נגד פניך כי אין אומרים ישא כי אם בראוי ליפול או ראוי להיות כבוש, קשיא ויתור אויתור.

ובמדרש (במ"ר יא.ז) אמר הקדוש ברוך הוא, ואיך לא אשא להם פנים אני אמרתי בתורה (דברים ח.ג) ואכלת ושבעת וברכת. והם מחמירים עד כזית ועד כביצה ר"ל הנה ברך לקחתי מהם וברך ולא אשיבנה. ואיך לא אשיב להם ברכה דרך ויתור תמורת הברכה אשר אני לוקח מהם גם כן דרך ויתור. ומ"ש אשר לא ישא פנים. היינו לכל האומות שאינן עושין כלום דרך ויתור, אבל כאן נאמר ישא ה' פניו אליך דווקא כי אתה עושה דרך ויתור ומחמיר על עצמך, גם אני אשא פני אליך דרך ויתור, ואפילו ויתור זה אינו בכל דבר כ"א מדה במדה ממש כי אתם מחמירין עד כזית אפילו בלא שביעה כאלו אתם שבעים, כך אוותר לכם שאפילו אוכל קמעא מתברך במעיו ועל זה אמר וישם לך שלום. וכמ"ש (תהלים קמז.יד) השם גבולך שלום חלב חיטים ישביעך. וכה"א (ויקרא כו.ה-ו) ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם, ונתתי שלום בארץ. ופירוש זה נכון וברור בהבנת מדרש זה. (כלי יקר)

[כז] וְשָׁמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָנִי אֲבָרְכֶם: (ס)

אונקלוס וישוון ית ברפת שמי על בני ישראל ואנא אברכנון: [ס] (אונקלוס)

יונתן וישוון ית ברכת שמי על בני ישראל ואנא במימרי אברכינן : (תרגום יונתן)

רס"י ושמו את שמי. יזכרום בשם המפורש (ספרי מג): ואני אברכם. לישראל, ואסכים (מ) עם הכהנים. דבר אחר, ואני אברכם, (נ) לכהנים: (רס"ז)

ספתי חכמים (מ) אבל אין לפרש שיזכרום בעלמו. דאם כן מה תועלת בברכת הכהנים כיון שהם זכורים: (נ) לפני טעם ראשון יהיה ואני אברכם פירוש אסכים עמהם וזה נראה דוחק לכן פירש דבר אחר. ולפירוש האחרון לחוד קשה דמשמעות הקרא הוא דקאי על ישראל ולא על הכהנים לכן כריך גם לפירוש ראשון: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ושמו את שמי. כטעם לשום שמו שם שיהיו מקודשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא: ואני אברכם. ויתכן היות מ"ם אברכם סימן הכהנים המברכים או יהיה סימן לישראל והטעם אם הם יברכו אני אברכם והטעם שאקיים ברכתם לפי דעתי שמ"ם אברכם סימן לכלם כהנים וישראלים: (אבן עזרא)

בעל הטורים ואני אברכם. בגימ' אסכימה עלי ידיכם: (בעל הטורים)

במדבר פרק-ז

א ויהי ביום פלות משה להקים את המשכן וימשח אתו ויקדש אתו ואת כל פליו ואת המזבח ואת כל פליו וימשחם ויקדש אתם:

אונקלוס והנה ביום דשיצי משה לאקמא ית משכנא ורבי יתה וקדיש יתה וית כל מנוהי וית מדבחה וית כל מנוהי ורבנון וקדיש יתהון: (אונקלוס)

יונתן והנה ביום ריש גרחה דניסון פסק משה למקמא ית משכנא דלא פרקיה תוב ורבי יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוי וית מדבחה וית כל מנוי

רַס"י ויהי ביום כלות משה. כלות כתיב (ר"ל בפת"ח ולא כלות בשו"א ודו"ק), יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה (במ"ר יב, ח): כלות משה. כללאל ואהליאז וכל חכם לב עשו את המשכן, ותלאו הכתוב במשה, לפי שמסר נפשו (ס) עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה, ולא טעה בתבנית אחת. וכן מצינו בדוד, לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש, שנאמר זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' וגו' (תהלים קלג, א-ב), לפיכך נקרא על שמו, שנאמר ראה ביתך דוד (מלכים-א יב, טז): ביום כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים, מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו, ובאותו היום העמידו ולא פרקו, לכך נאמר ביום כלות משה להקים, אותו היום כלו הקמותיו, וראש חודש ניסן היה, בשני נשרפה הפרה, (ע) בשלישי הזו הזיה ראשונה, ובשביעי (פ) גלחו (גיטין ס:): (רס"י)

שפתי חכמים (ס) נראה דקשה לרס"י דהנגינה דעל כלות משה מפרידו ממלת להקים את המשכן שאין כלות משה סמוך למלת להקים וכאלו הם שני ענינים ומה ב' ענינים איכא הכא. אלא על כרחך דהכי פירושו ויהי ביום כלות משה מעשיית המשכן ומהקמת המשכן ועל זה מקשה רס"י זכרונו לברכה כללאל וכל חכמי לב וכו' ומתרג' לפי שמסר נפשו וכו' ובזה יתורץ מה שמקשים העולם והלא לא תלה במשה רק ההקמה וזה עשה משה לדוד כדכתיב לעיל בפרשת פקודי. ומהרא"י תירץ דק"ל שלא הל"ל אלא ויהי ביום הוקם את המשכן עד כאן לשונו והנראה לי כתבתי ודו"ק: (ע) רואה לתרג' ללא תקשה הא מיד אחר הקמת המשכן היו הלוי עובדים עבודתן כדכתיב בסמוך והיאך ראין לעשות כן והלא טמאי מתים היו ולא יוכלו לטהר דעדיין לא נשרפה הפרה. ואין לומר דהפרה נשרפה קודם הקמת המשכן דהא כתיב בהזיה שלה ב' חקת והזה אל נכח פני האהל משמע דכבר הוקם המשכן כשחטוה ומתרג' דבשני נשרפה הפרה כו' נמצא דביום שביעי היו טהורים: (פ) הוא הגילוח האמור בפרשת בהעלותך והעבירו תער על כל בשרם וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם ויהי ביום כלות משה. אחר ברכת כהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת המזבח ופסוק

ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז' ימי המלואים להרגיל' כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואים : **ואת המזבח ואת כל כליו**. דבק עם ביום כלות משה להקים את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו : **ואת כל כליו וימשחם**. בשמן המשחה : **ויקדש אותם**. בדם והזכיר המזבח בעבור החנוכה : (אבן עזרא)

הרמב"ן ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. לא נאמר "ביום הקים" מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חודש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה בשביעי גלחו לשון רש"י מדברי רבותינו ז"ל (ספרי נשא קמה) אבל איננה ראייה גמורה כי "ביום כלות" איננו דבוק עם "להקים" בלבד אבל ביום כלות משה להקים את המשכן ולמשוח ולקדש אותו ואת המזבח ואת כל כליו הקריבו הנשיאים את קרבנם כשנעשה כל זה ומכל מקום ביום השמיני היה ונכתבה זאת הפרשה בכאן בעבור כי ביום הראשון של מלואים קרא אל משה מאהל מועד וידבר השם אליו כל הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני שהם בדיני הקרבנות ומיום השמיני נדבר לו כל הפרשיות שמתחלת זאת החיה אשר תאכלו (ויקרא יא ב) שהם בדיני איסור והיתר ויש בכולן ענין הקרבנות ונמשכו הענינים עד המקום הזה כסדר כאשר פירשתי (בתחלת הספר ולעיל ה' ו) וכשהשלים המצות אשר נצטוה משה לאמר לישראל ושכולן דיני עבודה וקרבנות ומשמרת אהל מועד ועבודתו חזר אחרי כן בכאן להגיד נדבת הנשיאים בקרבנם שהיו מהיום השמיני עד יום תשעה עשר לחודש או עד שנים עשר יום לחודש כדברי רבותינו (סדר עולם פרק ז) וטעם וימשחם ויקדש אתם אמר ר"א שמשח אותם בשמן המשחה וקדש אותם בדם החטאת כמו שאמר שם (ויקרא ח טו) ויחטא את המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח ויקדשהו לכפר עליו ואינו כן שכך נאמר במשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו והמשכן לא נתקדש בדם כלל אבל "וימשחם לקדש אותם" וטעם ואת המזבח ואת כל כליו מחובר לראש הפסוק ביום כלות משה להקים את המשכן ואת כל כליו וימשחם ויקדש אותם (הרמב"ן)

בעל הטורים ויהי ביום כלות. סמך חנוכה המזבח לברכת כהנים רמז לחשמונאים שיעשו חנוכה ועוד כדי שלא תשלוט עין הרע במלכותם לכך ברכם תחלה וסמך למשכן שבזכות המשכן יהיה שלום וכן דוד סמך ה' יברך את עמו בשלום למזמור שיר חנוכה הבית : **ושמו את שמי ואני אברכם**. וסמך ליה ויהי ביום כלות זהו בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך : (בעל הטורים)

אור החיים ביום כלות משה. רז"ל אמרו (במד"ר פי"ב) כלת כתיב, ורואני כי בספר תורה כתובה בוא"ו, ואני אומר כי דברי תורה כאלו וכיוצא באלו אינם נמסרים לכל מרים יד בתופשי התורה, כי יסובב הדבר

הכפירה והזלזול בכבוד מורים, ויש לך לדעת כי סדר תורתנו הקדושה ותיבותיה ואותיותיה ספורות מזוקקות חצובות ממצב קדוש ונורא נפלאים המה למכיר בהם ויותר פליאות נעלמים מעין כל, ואעירך גרגיר אחד והוא הלא תמצא כי יש אותיות נרגשות במבטא התיבות ואינם בכתב כגון יהושע כי במבטא ישנו להרגש של אות הוי"ו בין שי"ן לעי"ן ואינה במכתב, וישנה במקום שאינה נרגשת שהיא בין ה"א לשי"ן, והערה זאת תכונן דעת משכיל להכיר כי אותיותיה ספורות מזוקקות ואי אפשר להוסיף אפילו אות אחת הגם כי תצטרך למכטא הקריאה ותהיה נקראת הגם שאינה כתובה, ותהיה קרי ולא כתיב, וקבעה התורה הוא"ו שלא במקומה להעיר בנסתרות, ואולי כי מזה השכילך שנתכוון לצרף שלשה אותיות משמו יתברך בשמו של צדיק, ולסמוך שי"ן ועי"ן להעיר אל ש"ע נהורין, ואם היה מסדר וא"ו במקומה היתה נפסדת הידיעה בדבר כי לא פורש, והנה מביני מערכות האותיות המה ישכילו משבצותם והם האומרים כי כלת כתיב והוא"ו היא מושאלת שם בהשאלה, והמשכיל יבין כי הוא סודו של משה אשר מתיחדת לו וקיימה בו נקבה תסובב גבר (ירמ"י לא), וזה שיעור הדברים כלת כתיב פירוש תיבה זו של כלות זה פירושה קח מהכתוב כלת כדי שתבין אשר תכוין אליו התיבה ואות הוא"ו היא בחינת החתן, והוא סוד נעלם וא"ו תוך כלת והבן. ודרשה זו אין אדם דורשה מדעתו אם לא תקדים ההכרה בדברים על בוריין ואמיתותם מפי מקבלי תורה וסודותיה ורמזיה: (אור החיים)

ספורנו **ואת המזבח ואת כל כליו.** ולהקים את המזבח ואת כל כליו כל אחד במקומו: **וימשחם ויקדש אותם.** אחר שהקים כל אחד מהם כתקונו:

ב ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטות הם העמדים על הפקדים:

אונקלוס וקריבו רבְרְבִי יִשְׂרָאֵל רִישֵׁי בֵּית אֲבֹתָהוֹן אֲנֹן רַבְרְבִי שְׁבֻטָא אֲנֹן דְקִימין על מְנִינְא: (אונקלוס)

יונתן וקריבו אֲמֶרְפְּלִיא דְיִשְׂרָאֵל רִישֵׁי בֵּית אֲבֹתָהוֹן הִינֹן רַבְרְבִי שְׁבֻטָא הִינֹן דְמִתְמָנֹן בְּמִצְרַיִם אֲמֶרְפֹּלִין על מְנִינְא: (תרגום יונתן)

רש"י הם נשיאי המטות. שהיו שוטרים עליהם צמלרים (5) והיו מוכים עליהם, שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו' (שמות ה, יד. ספרי מה): הם העומדים על הפקודים. שעמדו עם משה ואהרן כשמונו את ישראל, שנאמר ואתכם יהיו וגו' (במדבר א, ז): (רש"י)

שפתי חכמים (5) דק"ל מה סימן נותן בזה שאמר הם נשיאי המטות. ועל זה פירש שהיו שוטרים עליהם במלכים והכי קאמר קרא הם הנשיאים שהיו ממונים שוטרים עליהם במלכים שהיו הנוגסים רודים אותם שוטרים במלכים במקלות על שלא לחקו את בני ישראל להקלים מנין הלצנים. ואף על פי שהעומדים על הפקודים עדיין לא נתמנו עד אחד באייר יק לומר שהכתוב דבר על העתיד שיעמדו על הפקודים באחד באייר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקריבו נשיאי ישראל. שם כלל והטעם שעשו קדבן לה' אל פתח אהל מועד: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקריבו נשיאי ישראל וגו' וביאו את קרבנם לפני ה'. בעבור היות העגלות לצורך הקרבנות יקראו קרבן וכן ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב (להלן לא ט) קרבן לבדק הבית והנה חשבו הנשיאים שלא יתכן שישאו הלויים על כתף קרשי המשכן והאדנים שהם כבדות מאד והביאו מעצמן עגלות שכן דרך כל נושאי בתי המלכים והיכלי אהליהם לשאת אותם בעגלות ויתכן שנפרש וביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב שש עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם ושנים עשר בקר מושכים העגלות והנה הביאו העגלות מלאות והבקר לפני המשכן והשם צוה את משה קח מאתם הכל והיו העגלות והבקר שאינם לקרבן לעבוד את עבודת אהל מועד ואחר כך לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבו אותם לפני המשכן כי היו חושבים להקריב הכל בו ביום אחר שהורשו להקריבם לו והשם צוה (פסוק יא) נשיא אחד ליום יקריבו ולכך לא הוצרך לומר עתה "קח מאתם" ודרך הלשון לומר "עגלות" על המלוי שבהן כמו אוכלי שולחן איזבל (מלכים א יח יט) וכן כי יודע כל שער עמי (רות ג יא) ולשון חכמים (בי"ב קמו) מאה קרונות של כדי יין וכדי שמן ושל כלי כסף וזהב ואפשר שיהיה "צב" מלאות וכן ובצבים ובפרדים (ישעיהו סו כ) בעגלות מלאות אדם ויהיה "שש עגלות צב" שש עגלות של מלוי ומלואן היה מקרבנות החנוכה אשר יפרש והזכיר הכתוב קרבנות הנשיאים בפרטן ואחר כך כלל אותם (להלן פסוק פד) זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערות כסף שתים עשרה וכתב רש"י (בפסוק פה) ללמדך שהיו כלי הקדש מכוונין במשקלם שוקלם אחד אחד וחוזר ושוקלם כאחד כולם לא רבה ולא מיעט מיסודו של רבי משה הדרשן ואיני מבין טעמם בדבר זה אם נחשוב שהוא נס מה תועלת יש בדבר שיעשה בו הנס הזה ואם כדרך כל הארץ הוא כן בכל המשקלות למה הזכיר אותו הכתוב ובספרי (נשא קס) אמרו בפירוש ללמדך שלא ככלי הדיוט כלי בית עולמים כלי הדיוט שוקלן אחד אחד וחוזר ושוקלן כולם כאחד פעמים מרבה פעמים ממעט וכו' ושם אמרו ר' נתן אומר כלי בית עולמים שקלן כלם חזר ועשה מהן אסימון וחזר ועשאן כלים לא רבה ולא מיעט לומר שהיו זהב מזוקק מאד שאפילו יתיכם ויעשה מהם אסימון יהיו במשקלם הראשון ולא שנעשה בהן נס אלא שהיו זהב טהור

מאד והנכון בטעם הכתוב כי הקב"ה חולק כבוד ליריאו וכמו שאמר כי מכבדי אכבד (שמואל א ב ט) והנה הנשיאים כולם ביום אחד הביאו הקרבן הזה שהסכימו עליו יחד ואי אפשר שלא יהא אחד קודם לחבירו וכבד את הנקדמים בדגלים בהקדמת ימים אבל רצה להזכירם בשמם ובפרט קרבניהם ולהזכיר יומו של כל אחד לא שיזכיר ויכבד את הראשון "זה קרבן נחשון בן עמינדב" ויאמר וכן הקריבו הנשיאים איש איש יומו כי יהיה זה קצור בכבוד האחרים ואחרי כן חזר וכללם להגיד שהיו שקולים לפניו יתברך וכן אמרו שם בספרי (נשא קס) מגיד הכתוב שכשם ששוו כולם בעצה אחת כך שוו כולם בזכות קערות כסף שתים עשרה הן הן שהתנדבו ולא אירע בהן פסול ועוד בזה טעם אחר במדרשם כי לכל אחד מהנשיאים עלה במחשבה להביא חנוכה למזבח ושתהיה בזה השיעור אבל נחשון חשב בשיעור הזה טעם אחד וזולתו כל אחד מהנשיאים חשב טעם בפני עצמו אמרו שחשב נחשון שיביא קערת כסף שיהיה מנין אותיותיה תשע מאות ושלושים כנגד שנותיו של אדם ומשקלה שלשים ומאה כנגד תולדות שהעמיד וכל המדרש כמו שכתבו רש"י (פסוק יט) או כפי המדרש האחר (במדב"ר יג יג) שהיה מסורת מיעקב אבינו ביד כל שבט ושבט כל מה שיארע לו עד ימות המשיח והתחיל נחשון והקריב על סדר המלכות קערה ומזרק כנגד שני מלכים שעתידים לצאת ממנו שמולכים בים וביבשה והם שלמה ומלך המשיח ולכך הקריב קערה כנגד הים שהוא מקיף את העולם כולו ודומה לקערה שלשים ומאה שביום שלישי הקווה הקב"ה כל הימים למקום אחד וקראם "ימים" בגימטריא מאה ושלמה הוסיף ים אחד למלאכת המקדש וקו שלשים יסוב אותו (מלכים א ז כג) הרי מאה ושלושים

"מזרק אחד כסף" - כנגד העולם שהוא עשוי ככדור שבעים שקל שהם ימשלו על שבעים אומות שניהם מלאים שיביאו להם מנחות מכולן סולת המסולאים בפז (איכה ד ב) בלולה בשמן טוב שם משמן טוב (קהלת ז א) כסף כמה דתימא כסף נבחר לשון צדיק (משלי י כ) כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה דורות מן פרץ ועד דוד שהיו כולם צדיקים מלאים מעשים טובים כריח

"פר" - אחד כנגד אברהם איל אחד כנגד יצחק כבש אחד כנגד יעקב שעיר עזים אחד לכפר על מעשה יהודה שהביא הכתונת לאביו ולזבח השלמים בקר שנים כנגד דוד ושלמה שהתחילו במלכות והיו צדיקים והיתה המלכות שלימה אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד חמשה עשר מלכים שהיו מן רחבעם ועד צדקיהו מלך בן מלך מהם צדיקים גמורים מהם בינונים מהם רשעים גמורים זו מחשבתו של נחשון בן עמינדב ונתנאל בן צוער חשב גם כן בלבו שיביא חנוכה בשיעור זה וחשב בו טעם אחר (במדב"ר יג טו) והקריב על שם התורה לפי שהיה שבחו של שבט יששכר בחכמת התורה קערת כסף כנגד התורה שקרויה לחם שנאמר לכו לחמו בלחמי (משלי ט ה) ונאמר בלחם הפנים (שמות כה כט) ועשית קערותיו וזבולון הקריב שהיה עוסק בפרקמטיא וטורח ונותן לתוך פיו

של יששכר ונוטל שכר עמו קערה כנגד הים שהיה לחוף ימים (במדב"ר יג טז) וכן מצאו שם במדרש בכל שבט ושבט טעם מיוחד בקרבנו ובשיעורי הקרבן ולכך השווה אותם הכתוב לפרט כל אחד בעצמו כאילו לא הוזכר האחר ואחרי כן כללם כאחד לרמוז כי בעת אחת עלה במחשבתם להקריב התנוכה ולא קדם אחד לחבירו במחשבה ולא בהבאה לפני המשכן ועל זה הזכירם הכתוב לכולם בהשואה (הרמב"ן)

בעל הטורים הם נשיאי המטות הם. סופי תיבות להפך מתים. וכן הפקודים ויביאו את קרבנם ס"ת מותם על שם ותבער במ אש ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבהם: (בעל הטורים)

ספורנו הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים. ומצד מה שהיו כך הקריב כל אחד מהם בעד שבטו ואנשיו כי מצד מה שעמדו על הפקודים הרגיש כל אחד מהם בשבטו שקצתו חשוד בעבירות ומצד מה שהיו נשיאים הסכימו לעמוד בפרץ ולהקריב קרבנות לכפר בעדם: (ספורנו)

ג ויביאו את קרבנם לפני יהוה שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על שני הנשאים ושור לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן:

אונקלוס ואיתיו ית קרבניהון קדם יי שית עגלון פד מחפון ותרי עשר תורין עגלתא על תרין רברבא ותור לחד וקריבו יתהון לקדם משפנא: (אונקלוס)

יונתן ואיתיו ית קרבניהון קדם יי שית עגלון פד מחפון ומטקסון ותריסר תורין עגלתא ביני תרין אמרפלין ותורא לחד ולא צבא משה למסב מנהון וקריבו יתהון קדם משפנא: (תרגום יונתן)

רש"י שש עגלת צב. אין צב אלא מחופים, וכן צלצים וזפרדים (ישעיה סו, ט), עגלות מכוסים קרוים צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו (ה) מפי המקום. אמר רבי נתן, מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה, אלא כך אמרו הנשיאים, יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין לנו משלימין, כיון שראו שהשלימו צבור את הכל, שנאמר והמלאכה היתה דים (שמות לו, ז), אמרו מעתה מה לנו לעשות, הביאו את אבני השוהם והמלוואים לאפוד ולחשן, לכך התנדבו כאן תחלה: (רש"י)

שפת חכמים (ה) דאם לא כן מאי לפני המשכן דהא כבר כתיב ויביאו את קרבנם לפני ה' דהיינו לפני המשכן ששם שכן כבודו יתעלה ומטעם זה

לרְאוּ גַם כֵּן בְּלִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ שֶׁלֹּא קָבַל מֵהֶם מִסּוּם שֶׁכִּזְבַּר כְּתִיב וַיִּקְרִיבוּ
הַנְּשִׂאִים אֶת חֲנֹכֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאִם כֵּן לָמָּה לִי עוֹד וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ: (סְפָתִי
חֲכָמִים)

אבן עזרא צב. כמו ובצבים ובפרדים מין ממיני השוורים המושכים את
העגלות ויש אומרים שהוא כטעם מלאות יותר מדאי מגזרת ואת בטנד
צבה בדרך רחוקה. כבר בארתי בספר מאזנים שמ"ס שנים עשר דבק
ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקצר כמו שלש עשרה וכן
שלש אלה ובאה מלת שני עשר בחסרון מ"ס דרך קצרה: **על שני**
הנשיאים. כמו לשני. אמר הכתוב וקרבו כי כבר הזכיר המקריב והוי"ו
יש לו טעם כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך
המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שארכו לו
הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ולא הזכיר
ביתר הנשיאים הקריב כי אחז דרך קצרה וכן לגלגלותם במספר ראובן
ושמעון לבדם וכן רבים: (אבן עזרא)

בעל הטורים שש עגלות. כנגד ששה מזלות אשר עולים בגלגל וששה
יורדים וכנגד ששה עתים קור וחום וקיץ וחורף וזרע וקציר: **ושני עשר**
בקר. כנגד י"ב שבטים וי"ב מזלות: (בעל הטורים)

ספורנו עגלה על שני הנשיאים. לאות אחוה ביניהם אשר בה יהיו
ראויים שתשרה שכינה ביניהם כאמרו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי
עם יחד על הפך חלק לבם עתה יאשמו: (ספורנו)

[ד] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וַאֲמַר יי לְמֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יי לְמֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[ה] קַח מֵאֲתֶם וְהָיוּ לְעֶבֶד אֶת עֲבֹדֶת אֱהֹל מוֹעֵד וְנִתְּתָה אוֹתָם אֶל הַלְוִיִּם
אִישׁ קָפִי עֲבֹדְתוֹ:

אונקלוס קַבֵּל מִנְהוֹן וְיִהְיוּ לְמַפְלַח יַת פּוֹלְחָן מִשְׁכָּן זְמָנָא וְתִתְּנוּ יְתֵהוֹן לְלוֹאֵי
גִבֵּר קָמֶסֶת פּוֹלְחָנָה: (אונקלוס)

יונתן קַבֵּל מִנְהוֹן וְיִהְיוּ צִיבֵי לְצְרוּךְ סְדוּרָא וְתוֹרִין וְעֵיגְלִין יְהוֹן לְמַפְלַח יַת
פּוֹלְחָן מִשְׁכָּן זְמָנָא וְתִתְּנוּ יְתֵהוֹן לְלוֹאֵי גִבֵּר כְּמִיסַת פּוֹלְחָנִיָּה: (תרגום יונתן)

אור החיים קח מאתם וגו'. אומרו מאתם, ללמד שעדיין היו ברשות המביאים ולא באו לרשותו של משה, וטעמו של משה לצד שלא נצטוו שישאו המשכן על העגלות לא רצה לקבל כי למה הם ראויים, והנשיאים שיערו בדעתם כי הקרשים והאדנים משא גדול שצריך לעגלות, והסכימה דעתו של הקדוש ברוך הוא: (אור החיים)

ספורנו קח מאתם. כי חשב משה שיהיה כל משא הלויים בכתף כמו הענין במשא בני קהת: (ספורנו)

11 ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם אל הלויים:

אונקלוס ונסיב משה ית עגלתא וית תורין ויהב יתהון ללויאי: (אונקלוס)

יונתן ונסב משה ית עגלתא וית תורי ויהב ללויאי: (תרגום יונתן)

12 את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם:

אונקלוס ית תרתין עגלתא וית ארבעת תורי יחב לבני גרשון כמסת פולחנהון: (אונקלוס)

יונתן ית תרתין עגלתא וית ארבעת תורי יחב לבני גרשון כמיסת פולחנהון: (תרגום יונתן)

13 ואת ארבע העגלות ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן אהרן הכהן:

אונקלוס וית ארבע עגלתא וית תמנאי תורי יחב לבני מררי כמסת פולחנהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: (אונקלוס)

יונתן וית ארבע עגלון וית תמנן תורי יחב לבני מררי כמיסת פולחנהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: (תרגום יונתן)

כפי עבדתם. שהיה משא בני גרשון קל משל מררי, שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: (כ"י)

14 ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליהם בפתח ישאו:

אונקלוס (אונקלוס) וּלְבַנֵי קֹהֵת לֹא יִהְיֶה אַרְי פּוֹלְחַן קוֹדֶשׁא עֲלֵיהוֹן בְּכַתְפָא נְטָלִין :

יונתן בְּכַתְפָא וּלְבַנֵי קֹהֵת לֹא יִהְיֶה עֲגָלָן וְתוֹרִין אַרוֹם פּוֹלְחַן קוֹדֶשׁא רַמְיָא עֲלֵיהוֹן נְטָלִין : (תרגום יונתן)

רש"י לְפִיכָּהּ כִּי עֲזַדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵיהֶם. מִשָּׂא לְזַכֵּר הַקְּדוּשָׁה, הָאֲרוֹן וְהַשְּׁלַחַן וְגוֹ', זַכְתָּף יִשְׂאוּ: (רש"י)

ספורנו ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם. ולא עבודת אהל אבל עבודת המקדש. והנה האל יתברך אמר על העגלות שיהיו לעבודת אהל מועד שהיה משא בני גרשון ובני מררי אבל במשא בני קהת לא היה שום דבד מכל בנין אהל מועד אבל היה משאם כלי קדש שהיו בתוכו שנקראו מקדש כאמרו ונסעו הקהתים נושאי המקדש: (ספורנו)

וי וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הַמָּשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת קַרְבָּנָם לְפָנָי הַמִּזְבֵּחַ :

אונקלוס וַיִּקְרִיבוּ רַבְרַבֵּיָא יְת חֲנֻכַּת מְדַבְחָא בְּיוֹמָא דְרַבִּי יְתָה וַיִּקְרִיבוּ רַבְרַבֵּיָא יְת קַרְבָּנְהוֹן לְקָדָם מְדַבְחָא : (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְרִיבוּ רַבְרַבֵּיָא יְת חֲנוּכַּת רְבוּתָא דְמְדַבְחָא בְּיוֹמָא דְרַבִּי יְתָה וַיִּקְרִיבוּ רַבְרַבֵּיָא יְת קַרְבָּנְהוֹן לְקָדָם מְדַבְחָא : (תרגום יונתן)

רש"י ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והזקרו לשאת המשכן, נשאים לזכר להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) דאם לא כן מאי לפני המזבח דקאמר ומהו ויאמר ה' אל משה וגו' הבא אחריו דמשמע שאם לא אמר לו השם יתברך לא היה מקבלם והא דאמר לו השם יתברך נשיא אחד ליום וגו' אף שלא מלינו שנסתפק משה בזה שהרי לא פרש"י אלא אם כסדר תולדותם וכו' יא לומר דהשם השיב לו מעלמו בלתי שאלת משה פן יבא לטעות ולומר שכולם יקריבו קרבנם ביום אחד כיון שכולם ביחד הביאו קרבנם והיו כולם זריזים במלות דין הוא שיהיו כולם שוים בהקרבתן עד שהורכך השם לומר נשיא

אחד ליום וקל להבין. והרא"ם כתב שנסתפק גם בזה אם כולם יקריבו
ביום אחד או כל אחד ביומו מיד הקיב לו הקס יתברך נשיא אחד ליום
ועיין שם מה שהקשה ותירץ שם ואין כל כך לורך הפקט משום הכי קלרתי
ולא הבאתיו: (שפתי חכמים)

אור החיים ויקריבו הנשיאים וגו'. נראה כי כולם כאחד רצו להקריב
ביום ראשון לחנוכת המזבח, שרצו שיתחנך מכולם יחד, וה' אמר נשיא
אחד ליום וגו', ואמר כי בכל הי"ב ימים יחשב חנוכת המזבח, ולזה אחר
אומרו **נשיא אחד** וגו' אמר פעם אחרת **לחנוכת המזבח** לומר כמו
שכתבנו, וכאן לא אמר ה' למשה קח מאתם כדרך שאמר למעלה, משמע
שלא היה צריך רשות לזה כי ודאי שיקח קרבנות וכל המובא בית ה' זהב
וכסף, אלא לצד שבאו יחד אמר ה' אליו כי יסדרם נשיא א' ליום, אלא
שראיתי לרז"ל בספרי שאמרו וזה לשונם מגיד שכשם שנתנדבו הנשיאים
למלאכת המשכן כך נתנדבו לחנוכת המזבח ולא קבל משה מהן עד
שנאמר לו מפי הקדוש ברוך הוא שנאמר יקריבו את קרבנם לחנוכת וגו'
עד כאן. רז"ל דייקו יתור אומרו **יקריבו את קרבנם** שלא היה צריך לומר
ודרשו שבא לרשיון הא למדת שלא קבל מהם, ויש לנו לחקור זאת למה
ימאן משה מקחת מידם נדבת ה', ואפשר שלא רצה לקבל מהם עד שידע
אם ה' חפץ שהם יחנכו המזבח או משה או אהרן, ומה גם שלא ראה
עמהם שבט לוי, ועיין בתחילת פרשת בהעלותך מה שכתבנו שם, והוא
הדין שהיה מסתפק בכל אחד שיבא לחנך המזבח בקרבנו, אבל זולת זה
בוודאי שהיה מקבל:

ויקריבו הנשיאים וגו'. אמר פעם ב' **ויקריבו הנשיאים**, לומר שהם
עצמם טרחו בהבאת הנדבה עד המשכן, הגם שהם נשיאים לא חשו
לכבודם. עוד ירצה שלא הביאו הקרבן ונתנוהו ביד המקריב אלא הקריבו
אותם לפני המזבח בסמוך לו לומר כי אלו יקריבו ראשונה באין קודם
להם, וכמו כן יכוין הכתוב במאמר **ויקריבו אותם לפני המשכן** האמור
בעגלות לומר כי הקדשם הוא לצרכי משכן לשאת עליהם קרשיו וגו': (אור
החיים)

ספורנו ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח. הקדישוה: ויקריבו
הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. אחר שהקדישו הקרבן הגישוהו לפני
המזבח: (ספורנו)

[יא] ויאמר יהוה אל משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום ויקריבו את
קרבנם לחנכת המזבח: (ס)

**אונקלוס ואמר יי למשה רבא חד ליומא רבא חד ליומא וקרבונו ית
קרבהו לחנכת מדבחא: [ס]** (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲמַרְפּוֹל חֵד לְיוֹמָא אֲמַרְפּוֹל חֵד לְיוֹמָא יְקָרְבוּן יַת
קוֹרְבָנְהוֹן לְחֲנוּפֵת רְבוּתָא דְמִדְבָּחָא : (תרגום יונתן)

רש"י יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. ועדיין לא היה יודע משה היאך
יקריבו, אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות, עד שנאמר לו מפי
הקב"ה יקריבו (ז) למסעות איש יומו: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כתב הרא"ם ויש לתמוה היאך נסתפק משה בסדר
המקריבים אם כתולדותם או כפי מסעם והלא עדיין לא נאמרו סדר
המסעות עד אחד באייר כמו שפורש בפרשת במדבר ושם יא' לומר
שמאז ששהה בהר סיני ארבעים ימים אחרונים הודיעו השם חילוק
הזכורים עם הלויים וחילוק הדגלים וסדר מסע המחנות. עד כאן לשונו.
ולי נראה שידע משה סדר מסעות וחילוק הדגלים מיעקב אבינו עליו
השלום כמו שפרש"י בפרשת במדבר בפסוק איש על דגלו באותות וגו'
באותות שמסר להם אביהם וכו'. ומסתמא גם המסעות היו כן דאין סברא
שהיו המסעות משונים מן הדגלים וקל להבין: (שפתי חכמים)

יב וַיְהִי הַמִּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוּ נְחֹשֶׁן בָּן עַמִּינָדָב לְמִטָּה
יְהוּדָה :

אונקלוס וַהֲוָה דְמִקְרַב בְּיוֹמָא קְדָמָא יַת קָרְבָּנָהּ נְחֹשֶׁן בָּר עַמִּינָדָב
לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה : (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה דְמִקְרַב בְּיוֹמָא קְדָמָא יַת קוֹרְבָנֵיהּ נְחֹשֶׁן בָּר עַמִּינָדָב רַב בֵּית
אָבָא לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה : (תרגום יונתן)

רש"י ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות, ראשון למעשה
בראשית, ראשון לנשיאים וכו' כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו
הכתוב על שבטו, ולא שגבה משבטו והקריב, (ת) או אינו אומר למטה
יהודה אלא שגבה משבטו והביא, תלמוד לומר זה קרבן נחשון, משלו הביא:
(רש"י)

שפתי חכמים (ת) כלומר אין פירוש למ"ד למטה יהודה כלמ"ד אמרי לי

פיהיה פירושן בעבור מטה יהודה שגב משכנו והקריב ופירוש למטה כמו

(חכמים)

שפתי

ממטה:

אור החיים המקריב ביום הראשון את קרבנו. צריך לדעת למה הוצרך לומר את קרבנו ואולי שבא לומר שהביא משלו ולא משל השבט, ולדבריהם ז"ל (ספרי פיסקא מ"ח) שדייקו דבר זה ממה שכפל לומר בכל אחד זה קרבן נחשון וגוי זה קרבן נתנאל מלמד שהביאו משלהם טעם אומרו קרבנו, לפי שיש בו ב' בחינות הקרבה, א' הפלגת זכותיו וקורבתו לפני ה' כאמור בענין בדבריהם ז"ל (במד"ר פי"ג) נפלאים מעשיו של נחשון, והב' הקרבן עצמו, לזה אמר הקריב את קרבנו פירוש הקריב קרבן האמור בענין עם קרבנו הנעלם שהוא סגל מעשה הטוב אשר הפליא עשות, ותדע כי עם קרבן האדם יתייחדו ויתועדו כוחות הקדושה אשר סובבו ממנו ואשר אליו, עוד לצד כי בחינת הקרבן יפעיל הקרבת ענפי הקדושה, והעיד הכתוב כי השיגה יד נחשון להקריב את קרבנו פירוש הצריך להקריב מניצוצי הקדושה וענפיה הקריב וייחד יחד כל הצריך להתקרב ולהתייחד מבחינתו, והוא מאמר המקריב את קרבנו, וזה יעשה בכח ובכוונה בהבאת הקרבן :

למטה יהודה. ולא אמר נשיא ככל האמור בכל המטות, לומר כי ראוי הוא נחשון להקריב ראשון הגם שלא היה נשיא ומעלתו מצד עצמו, מה שאין כן בכל שאר הנשיאים כי מעלתם היא לצד היותם נשיאי השבט לבד. עוד ירצה להפליג מהותו שלא היה מחשיב עצמו כנשיא אלא כאחד מבני השבט, ולצד שמצינו רז"ל (תנחומא לקמן פסוק מ"ח) שביקשו לדרוש בשמות הנשיאים כל אחד כפי מעשיו, נראה כי צדיק זה שמו גם כן יגיד כי הוא זה אשר היה יחיד שנתנדב לקדש שמו בירידה לים, והוא אומרו נחשון אות נו"ן מתחלפת בלמ"ד באותיות דטלנ"ת שהגם שהיה נחשול של ים גובר בין ישראל שנקראו עמי נדב וירד לים כמאמרם ז"ל (סוטה):

כלי יקר ויהי המקריב ביום הראשון וגו'. סמך פרשה זו לברכת כהנים אשר חותם כל הברכות בשלום כי אם אין שלום אין כלום, לפיכך השלום בא בגמר החתימה ואחרון חביב, כי כל הקודמים נראה כאילו עדיין הם חסרים עד ביאת הברכה שאחריה הבאה למלאות מה שחסרה הברכה הראשונה, אבל האחרונה אינה חסירה כלום כי אין צורך עוד בשום ברכה שתבא אחריה למלאות חסרונה, ע"כ המדרש משבח ואומר גדול השלום שהוא חותם כל הברכות כי זה מורה על חסרון הברכות הקודמים ועל מעלת החתימה, ויצירת האדם באחרונה יוכיח וע"כ נמצאו מדרשים רבים המדברים ממעלת השלום שיש בו צורך בתחתונים ובעליונים ואמרו עוד (במ"ר יא.ז) גדול השלום שאפילו המתים צריכין לו שנאמר (בראשית טו.טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום. אין הפירוש שיש איזו קטטה ומריבה בין המתים שיצטרכו אל השלום, אלא המתים צריכין שיהיה

שלום בין החיים כי אם אין שלום בין החיים והם מחרפים זה את זה עד מהרה ירוץ דברו לחרף את החיים ואת המתים עד שאפילו לשוכני עפר אין מנוחה בקבר מריב לשונות של החיים כמעשה של ההיא שהיתה קבורה במחצלת של קנים, (ברכות יח:) וכמעשה בכל יום בדורינו, ע"כ צריכין המתים שיהיה שלום בין החיים ואז ינוחו על משכבותם שלום.

ואחר שהזכיר חותם כל הברכות והוא השלום, מיד התחיל בפרשה אשר בה רמוז ג"כ השלום כי מטעם זה נאמר בראשון וקרבנו בוי"ו העיטוף כאילו קדמו אחר שלא יהיה תפארתו לאמר אני הקרבתי ראשון, גם לא הזכיר בו שם נשיא שלא יתנשא לאמר אני אמלוד והגאווה סבה לכל ריב ולכל נגע. ואמרו עוד (שמו"ר טו. עיי"ש) שכל י"ב שבטים אלו נמשלו לייב מזלות שהולכים כהולך בסולם לאחוריו, וכן יסד הפייט של נישואין שור לפנייהם ולא לאחריהם עלות בשלום שכל אחד סובר אני ראשון, ומטעם זה האריכה התורה בזכרון כל הקרבנות בכל י"ב נשיאים כדי שלא לעשות שום אחד טפל לחבירו וכל זה סבת השלום. (כלי יקר)

דעת זקנים ויהי המקריב ביום הראשון. משמע אעפ"י שאינו ראוי להקריב ראשון שאינו גדול שבשבטים שהרי ראובן ושמעון גדולים ממנו אלא שהוא תחלה לכל דבר כדפרי' לעיל א"נ לפי שהיה נשיאו גיסו של אהרן כהן גדול: **ביום הראשון**. בניסן היה: (דעת זקנים)

יג וקרְבָנו קִעֲרַת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמָאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרֶק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה:

אונקלוס וְקִרְבָּנָהּ מְגִסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מְאָה וְתַלְתִּין סְלַעִין הִנּוּהּ מִתְקָלָהּ מִזְרֶקָא חֲדָא דְכֶסֶף מִתְקָלָהּ שְׁבַעִין סְלַעִין בְּסְלַעִי קוּדְשָׁא תְרוּוּהוּן מְלֵן סְלַתָּא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא: (אונקלוס)

יונתן וְקִרְבָּנָהּ דְמִקְרַב פְּיֹלֵי דְכֶסֶף חֲדָא גִילְדָא סְמִיךְ מְאָה וְתַלְתִּין סְלַעִין בְּסְלַעִי בֵּית קוּדְשָׁא הִנּוּת מִתְקָלָא מִזְרֶקָא חֲדָא דְכֶסֶף דְגִילְדָא קְלִישָׁא שׁוּבְעִין סְלַעִין בְּסְלַעִי בֵּית קוּדְשָׁא תְרִין מְאֲנָא הָאֵילִין קְרִיב יְתָהוּן מְלֵן סְמִידָא מִן אֶפְרָשׁוּתָא פְּתִיכָא בְּמִשַׁח זֵיתָא לְמִנְחָתָא: (תרגום יונתן)

רש"י שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֶלֶת. לְמִנְחָתָא (א) נְדֵבָה: (רש"י)

שפתי חכמים (א) שהיא מנחה ראשונה האמורה בזיקרא ולא למנחת נסכים שהוא דבר הלמד מענינו מה מלאה קטורת נדבה אף מלאה סולת נדבה: (שפתי חכמים)

הרמב"ן סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה. חנכו הנשיאים את המזבח בכל

המיניין הקרבים עליו על כן הביאו מנחה וקטורת ועולה וחטאת ושלמים והקטורת והחטאת הוראת שעה שאינם באים בנדבה אבל להשלים בחנוכה כל הקרבנות נעשה כן כי אין ישראל מקריבים זולתי אלו הקרבנות בלבד כי החטאת והאשם דבר אחד ושם אחד הוא ותורה אחת להם והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וצוה (בפסוק יא) נשיא אחד ליום יקריבו ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח ולכך עשה שלמה חנכת הבית דכתיב (דהיי"ב ז ה) ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם וכן אנשי כנסת הגדולה עשו חנוכה דכתיב (עזרא ו טז) ועבדו בני ישראל כהניא וליואי ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא וגוי' וכן לימות המשיח שנאמר ביחזקאל (מג כו כז) שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אותו ומלאו ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם והיא חנכה למזבח במלואים והנה תהיה ענין זו המצוה כענין פרשת טמאים בפסח (להלן ט) ופרשת בני יוסף (להלן לו) שהסכימה דעתם לדעת העליונה ונצטוינו בהם לדורות (הרמב"ן)

בעל הטורים וקרבנו. וי"ו יתירה על שם ו' בנים שיצאו ממנו וכולם נתברכו בו' ברכות. ו' בנים יצאו מנחשון בעלי ו' ברכות ואלו הן דוד משיח דניאל חנניה מישאל ו יעזריה. דוד דכתיב ביה יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו. יודע נגן שיודע לשאול. וגבור חיל יודע להשיב. איש מלחמה יודע לישא וליתן במלחמתה של תורה. ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר. ואיש תואר שמראה פנים בהלכה. וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. משיח דכתיב ביה ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. דניאל חנניה מישאל ועזריה דכתיב בהן ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך. דבר אחר למה וקרבנו עם וי"ו יתירה כנגד ששה דברים שנתחדשו באותו היום בעולם ראשון לשכינה ששרתה בישראל ראשון לנשיאים ראשון לברכת כהנים ראשון למחיצת מחנה שכינה ראשון לאיסור במה ראשון לירידת האש יבא בן נחשון בשש מדות ויבנה יסוד בית המקדש ולמה נקרא שמו נחשון על שירד תחלה לנחשול שבים. בכולן כתיב נשיא חוץ מיהודה שלמוד הוא אותו השבט להקטין את עצמו ישב נא עבדך תחת הנער וכן בדוד הוא אומר הוא הקטן. בכל אחד יש ששה פסוקים כנגד ששת ימי המעשה ובכל אחד הוכפל שמו הרי כ"ד כנגד כ"ד שעות שביום ובלילה: שלשים ומאה משקלה; כנגד שנות אדם עד שנולד שת: **שבעים שקל.** כנגד שבעים שהניח לבניו [אולי ר"ל לדוד המלך עי"ה] ולהצילם משבעים אומות: **שבעים.** שקל. בגימטריא שבעים נפש בשביל שבעים שידדו למצרים: (בעל הטורים)

אור החיים וקרבנו. אמר תוספת וא"ו מתחילת המעשה, לפי מה שפירשנו במאמר המקריב את קרבנו כי יכוין לנעלם יוצדק לומר בזכרון הנגלה וקרבנו, גם לשאר הדרכים הוסיף בו וא"ו לרמוז ליתרון אשר כצדיק זה

ספורנו וקרבנו קערת כסף אחת. הנה כל אחד מהם הקריב כל מיני הקרבנות והם עולה ומנחה חטאת ושלמים וקטורת לחנד המזבח ומשרתיו בכל מיני הקרבנות חוץ מן האשם כי החטאת והאשם תורה אחת להם. וספר קרבן כל אחד מהם לבדו להורות שכל אחד מהם כיון לכפר על פרטי חטאים שירבו בשבטו וזה בכל אחד מפרטי קרבנו לרצון להם לפני ה'. וסמך ונצב עליהם בעד שבטו כענין המעמדות בקרבנות צבור : (ספורנו)

דעת זקנים וקרבנו. וא"ו יתירה שלא יגיס דעתו על שזכה להקריב ראשון לכך כתיב וקרבנו דמשמע שיש אחר שקדמו דוא"ו מוסיף על ענין ראשון ולכך נמי לא הוזכר בו נשיא כמו באחרים : **קערת כסף אחת וגו'.** כנגד יוכבד שהיתה בת ק"ל שנה : **מזרק אחד כסף.** כנגד משה שהיה שקול כשבעים זקנים : **שניהם מלאים.** יכול אהרן אינו כמוהו ת"ל שניהם מלאים שניהם שוים : (דעת זקנים)

[יד] פף אחת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֶאֶה קְטֹרֶת :

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֶשֶׂר סְלַעִין הִיא דְדָהָב מְלֶאֶה קְטֹרֶת בּוֹסְמֶינָא : (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַלָּא עֶשֶׂר סְלַעִין דְכֶסֶף וְהִיא הֶנֶה דְדָהָב טָב קָרִיב יְתֵה מְלֶאֶה קְטֹרֶת בּוֹסְמֶינִין טָבִין מִן אֶפְרָשׁוּתָא : (תרגום יונתן)

רש"י עֶשְׂרֵה זָהָב. כתרוממו, מסקל עֶשֶׂר סְקָלֵי הַקֶּדֶשׁ (ב) הִיא זָהָב מְלֶאֶה קְטֹרֶת. לֹא מֵלֵינוּ קְטֹרֶת לִיחִיד (ג) וְלֹא עַל מִזְבַּח הַחִיּוֹן אֲלֹא זֹו בְּלִבָּד, וְהוֹרָאֵת שְׁעָה הִיתָה : (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דק"ל דעשרה זהב משמע שהיה עשרה זהובים של מטבע והיאך יכול להיות זה דאם היה כף לא היה מטבע של זהב: (ג) פירוש לא מלינו שסום יחיד יציא קטורת על אחד מב' מזבחות ואף הקטרת אינה נקטרת אלא על המזבח הפנימי וכאן נעשו שני סינויים: (שפתי חכמים)

בעל הטורים כף אחת. כנגד התורה שנתנה מכף ידו של הקב"ה : **עשרה זָהָב.** כנגד י' דברות : **מלאה קטרת.** תחליף הק' בד' בא"ת ב"ש יעלה למנין תר"יג : (בעל הטורים)

דעת זקנים כף אחת עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות שקבל משה שמלאות ריח טוב כקטרת. ויש להוכיח מכאן מה שאחז"ל כוס של ברכת המזון שוה מי זהובים וה"פ דקרא אחת מכ"ף דהיינו מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום כמנין כ"ף. עשרה זהב שוה עשרה זהובים וא"כ כוס של ברכה שיש בו ארבע ברכות שוה ארבעים זהובים: (דעת זקנים)

[טו] פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:

אונקלוס תֹּר חֵד בֶּר תוֹרִי דְכָר חֵד אִמֵּר חֵד בֶּר שְׁתֵּה לְעֹלָתָא: (אונקלוס)

יונתן תֹּר חֵד בֶּר תוֹרִין בֶּר תְּלַת שְׁנִין דְכָר חֵד בֶּר תְּרִיתִין שְׁנִין וְאִמֵּר חֵד בֶּר שְׁתֵּיה תְּלִיתֵיהוֹן קָרַב רַב שְׁבֻטָּא דִּיהוּדָה לְעֹלָתָא: (תרגום יונתן)

רש"י פֶּר אֶחָד. מיוחד. (ד) כֶּבֶשׂ אֶחָד: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) שְׁהִי כֹחַן חֵין כְּתִיב אֲלֹלוֹ שׁוֹם מִסְפֵּר אַחַר שְׁהוּא יוֹתֵר מֵאַחַד עַד שְׁהוּלְכֵךְ לְכַתּוּב צְפִירוֹשׁ מִלַּת אֶחָד לְהַבְדִּילוֹ מִן הַמִּסְפֵּר הַשְּׁנִי אֲלֹלוֹ לְדַרְשָׁא קֵאתִי וְעוֹד יֵשׁ לוֹמֵר מִדְּשִׁינָה קֵרָא וְכַתּוּב פֶּר אֶחָד בֶּן צֶקֶר וְלֹא כְּתִיב פֶּר בֶּן צֶקֶר אֶחָד אֲלֹלוֹ לְדַרְשָׁא קֵאתִי: (שפתי חכמים)

בעל הטורים פֶּר אֶחָד. כנגד אברהם ואל הבקר רץ אברהם. איל כנגד יצחק. כבש כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב. פֶּר אֵיל כֶּבֶשׂ. בגימטריא אברהם יצחק ויעקב: (בעל הטורים)

[טז] שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחֻטָּאת:

אונקלוס צְפִיר בֶּר עִזִּין חֵד לְחֻטָּאתָא: (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בֶּר עִזִּין חֵד קָרִיב לְחֻטָּאתָא: (תרגום יונתן)

רש"י שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחֻטָּאת. לְכַפֵּר עַל קִצֵּר (ה) הַתְּהוֹם (עֵינִן צִלְמִים) וְטוֹמֵאת סָפֵק: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פִּירוֹשׁ קִצֵּר הַתְּהוֹם הוּא שְׁלֹא הִכִּיר בֵּה אֲדָם כְּלוֹמֵר כֹּחְלוֹ הוּא מְשׁוֹקֵעַ בְּתֵהוֹם שְׁחִין דִּרְךְ הָאֲדָם לְהַשְׁיֵג שִׁישׁ שֶׁסֶּ קִצֵּר וְהִיוּ לְרִיכִים לְהַטְהֵר מִטוֹמֵאתָה זֹו וּמִנְגִּיעַת סָפֵק טוֹמֵאתָה. דָּאֵם לֹא כֵן לֹא הִיוּ רָשָׁאִין לְצִא

למקדש או לעזרה לטומאות הספקות שאפשר לכפר עליהם על ידי סעיר חטאת הולכה כפרה. אבל טומאה ודאי נדחית מפני קרבן לבור כמו הפסח שנדחית הטומאה מפניו אם היו רוב הלבור טמאים כדכתיב זמועדו אפילו זטומאה. והרא"ם האריך ואני קלרתי: (שפתי חכמים)

[יז] וּלְזַבַּח הַשְּׁלָמִים בְּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֲתוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבַּן נַחֲשׁוֹן בֶּן עֶמִינָדָב: (פ)

אונקלוס וּלְזַבַּח קוּדְשֵׁיָא תּוֹרִין תְּרִין דְּכָרִין חֲמִשָּׁא גְדֵי חֲמִשָּׁא אֶמְרִין בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁא דִּין קֶרְבָּנָא דְנַחֲשׁוֹן בֶּר עֶמִינָדָב: [פ] (אונקלוס)

יונתן וּלְזַבַּח קוּדְשֵׁיָא תּוֹרִין תְּרִין דְּכָרִין חֲמִשָּׁא בְּרַחֵי חֲמִשָּׁא אֶמְרִין בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁא דִּין סֵדֶר קוּרְבָּנָא דִּי יְקָרִיב מִנְכֶסֶי נַחֲשׁוֹן בֶּר עֶמִינָדָב: (תרגום יונתן)

בעל הטורים ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשים עתודים. שלשה מינים כנגד כהנים לויים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים: עתודים. מלא וייו שדוד שעמד ממנו נתברך בשש ברכות ואין עתודים אלא לשון עמידה כמה דאת אמר אשר התעתדו לגלים ואומר ועתדה בשדה לך פירוש יבא בן נחשון בשש מדות ויבנה יסוד בית המקדש. דבר אחר וקרבנו למה וייו יתירה כנגד ששה דברים שניטלו מאדם הראשון ועתידין לחזור כשיבא בן נחשון הוא המשיח ואלו הן הששה דברים שניטלו מאדם הראשון זיוו דכתיב משנה פניו ותשלחו. חיוו דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב. קומתו דכתיב ויתחבא האדם מלמד שנגרעה קומתו ונעשית של מאה אמה. פירות הארץ והאילן דכתיב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה. מאורות דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה. ומנין שגזון שנאמר וימנע מרשעים אורם. ומנין שעתידין לחזור בימי המשיח שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. חיוו דכתיב כי כימי העץ ימי עמי חמש מאות שנה סדן של שקמה חמש מאות שנה. קומתו דכתיב ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה. פירות הארץ והאילן דכתיב הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה. מאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים: (בעל הטורים)

דעת זקנים ולזבח השלמים. כנגד כל התורה שנאמר וכל נתיבותיה שלום: בקר שנים. שכתובה בשני לוחות: אילים חמשה עתודים חמשה. כנגד ה' דברות על לוח זה וה' על לוח זה. כבשים חמשה כנגד ה' חומשי תורה וכל שאר עתודים כתיב חסר ווא"ו וזה מלא לפי שנתחדשו באותו יום ששה דברים ראשון לכהונה ראשון לנשיאים ראשון לקרבנות ראשון לחדשים ראשון ליציאת מצרים ראשון לאיסור הבמות זה מצאתי. ולא נהירא לי

שהרי במס' שבת פרק רבי עקיבא מסיק אותו היום נטל עשר עטרות וכו' אלמא נתחדשו יותר מששה דברים לכך נ"ל דוא"ו דוקרבנו אצטריך ליה ללמוד שלא יתגאה. וא"ו דהכא רמז לו' צדיקים שיצאו מנחשון כדפי' לעיל. ומאי טעמא לא הקריבו אלא דבר מועט פר אחד איל אחד משל למלך שיצא לדרך והיו מביאין לפניו סעודה לפי הדרך ולפי הפונדק אמר להם המלך כך אתם מכבדים אותי אמרו לו אדוננו המלך בדרך אנו נותנין לפי הדרך ולפי הפונדק אבל כשתכנס נכנס עמך לפלטרין שלך אז תראה כמה אנו מכבדין אותך כך כשהוקם המשכן הקריבו הנשיאים קמעא אמר הקב"ה זהו כבודי בדבר מועט אמרו לפניו רבון העולמים במדבר אנו עומדין ולפי המדבר אנו מקריבין לפניך אבל כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותכנס לתוך פלטרין שלך אז תראה כמה קרבנות וכמה פרים נקריב לפניך וזש"ה הטיבה ברצונך את ציון וגוי' אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים ולא פר אחד וכן אתה מוצא בשלמה כשחנך את הבית מה כתיב שם ויזבח שלמה את זבח השלמים בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית ה'. וכן בימי עזרא כתיב והקריבו בית אלהא דנא תורין מאה דכרין מאתן אמרין ארבע מאה : (דעת זקנים)

[ית] בַּיּוֹם הַשְּׁנִי הַקָּרִיב נְתַנְאֵל בֶּן צוּעָר נְשִׂיא יִשְׁשַׁכָּר :

אונקלוס בַּיּוֹמָא תְּנַנְיָא קָרִיב נְתַנְאֵל בֶּר צוּעָר רַבָּה דְּיִשְׁשַׁכָּר : (אונקלוס)

יונתן בַּיּוֹמָא תְּנַנְיָא קָרִיב יֵת קַרְבְּנִיה נְתַנְאֵל בֶּר צוּעָר רַב בֵּית אֲבָא לְשִׁבְטָא דְּיִשְׁשַׁכָּר : (תרגום יונתן)

רס"י הַקָּרִיב נְתַנְאֵל בֶּן צוּעָר. (רס"י)

בעל הטורים בַּיּוֹם הַשְּׁנִי הַקָּרִיב. בַּגִּימָטְרִיא נִתֵּן לָהֶם עֶצֶה : (בעל הטורים)

אור החיים בַּיּוֹם הַשְּׁנִי וְגו'. הַקָּדִים שֶׁבֵּט יִשְׁשַׁכָּר, לְצַד הַיּוֹתוֹ בֶּן תּוֹרָה הוֹרֵם שֶׁבֵּטוֹ וְקָדֵם לְרֵאוּבֵן הַבְּכוֹר, וְלֹא זֶה בְּלִבָּד אֲלֵא גַם זְבוּלוֹן הַמַּחֲזִיק בִּידוֹ לְלַמּוֹד דְּכֶתִיב (דְּבָרִים ל"ג) שֶׁמַּח זְבוּלוֹן בְּצִאתְךָ וַיִּשְׁשַׁכְּר וְגו' יֵשֵׁב בְּצִלוֹ וְקָדֵם לְרֵאוּבֵן :

הַקָּרִיב נְתַנְאֵל וְגו' נִשְׂיָא יִשְׁשַׁכָּר. הַקָּדִים הַזְּכָרִת שְׁמוֹ לְזִכְרוֹן הַנְּשִׂאוֹת, לַעֲשׂוֹת לוֹ גְּדֵר הַמַּעֲלָה גַם בְּלֹא חֲשִׁיבוֹת הַנְּשִׂאוֹת, מֵה שְׂאִין כֵּן כָּל שְׂאֵר הַנְּשִׂאוֹת שֶׁהַקָּדִים זְכָרוֹן הַנְּשִׂאוֹת לְשִׁמּוֹ וּבִשְׁמוֹ הַזְּכִיר זְכָרוֹן הַתּוֹרָה וְאִמְצָעוֹת קִנְיָנָה, זְכָרוֹן הַתּוֹרָה נְתַנְאֵל נִתֵּן אֵל עַל דֶּרֶךְ אֹמְרוֹ (מִשְׁלֵי ד') לְקַח טוֹב נִתְתִּי לָכֶם, אִמְצָעוֹת קִנְיָנָה בֶּן צוּעָר שְׂאִין הַתּוֹרָה נִקְנִית אֲלֵא עַל יְדֵי יִסּוּרִין, כִּךְ הִיא דְרָכָה שֶׁל תּוֹרָה (גִּיטִין נ"ז). אָדָם כִּי יָמוֹת בָּאֵהָל, וְאוֹלֵי כִי לְצַד זֶה גַם כֵּן הַקָּדִים זְכָרוֹן שְׁמוֹ לֹמַר כִּי לְצַד הַמַּפְעֵל הַרְשׁוּם

בשמו שהיה בו זכה להיות נשיא לבני יששכר יודעי בינה לעתים: (אור החיים)

דעת זקנים ביום השני הקריב וגו' נשיא יששכר. לפי ששבטו של יששכר היו חכמים בתורה שנא' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכו להקריב בשני ועל פי הדבור היה ולכך כתיב הקריב רחוק היה ונתקרב ורש"י פי' בענין אחר וגם פירש למה הקרב חסר יו"ד: (דעת זקנים)

[יט] הקרב את קרבנו קערת פסוף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד פסוף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה:

אונקלוס קריב ית קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: (אונקלוס)

יונתן קריב ית קורבניה בטר יהודה על פום קודשא פיילי דכסף חדא גילדא סמיך מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשה הוה מתקליה מזירקא חדא דכסף דגילדא קליש שובעין סלעין בסלעי בית קודשה תרין מניא האילן קריב יתהון מליין סמידא מן אפר שותא פתיכא במשח זיתא למנחתא: (תרגום יונתן)

רש"י הקרב את קרבנו. מה תלמוד לומר הקריב בצבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים, לפי שבא ראובן וערער ואמר, אחר שקדמני יהודה אחי הקריב אני אחריו, אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם, לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד, שהוא משמע הקרב לשון כווי, שמפי הגבורה נלטה הקרב. ומהו הקריב הקריב שני פעמים, שבצביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים, אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דברי הימים—א יב, לג), ואחת שהם נתנו ענה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו, וזיסודו של רבי משה הדרשן מלאתי, אמר רבי פנחס בן יאיר, נתנאל בן כוער השיאן ענה זו: קערת כסף. מנין (ו) אותיותיו בגימ' תתק"ל, כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן מאה ושלשים שנה היה, שנאמר ויחי אדם שלשים ומאה שנה ויולד בדמותו וגו' (בראשית ה, ג): מזרק אחד כסף. בגימ' תק"כ על שם נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה, ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו, כמו שפירשתי אצל והיו ימיו מאה ועשרים שנה, (פס ג, א) לפיכך

נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה,
לומר שאף אותיות של אחד מאטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים
אומות שילאו מבניו: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) הביא מדרכות האלו להיות קרובים לפשוטו של מקרא
לאם לא כן מה ענין הכלים הללו במספרם ובמסקלם וכן הבהמות הללו
עד שכל הנשיאים הסכימו צם שלא לגרוע ולהוסיף ואף שאין מנהג הרב
להביא מדרכות כאלה הרא"ם: (שפתי חכמים)

אור החיים הקרב את קרבנו. כל זה מיותר אחר שכבר אמר הקריב
נתנאל, אלא נתכוון להגדיל בחינות הנוספות בזכרון הקרבת נחשון בן
עמינדב, ותמצא שהזכיר בנחשון זכרון הקרבן שלשה פעמים, **המקריב**
וגוי **קרבנו** וגוי **וקרבנו**, אחד זכרון התקרבותו להקדים ראשונה ואחד
לבחינת הקרבן הנעלם, ואחד לקרבן עצמו, כמו כן בנשיא של תורה
הזכיר שלשה קרבנות, **הקריב נתנאל** וגוי **הקריב את קרבנו**, ובשאר
הנשיאים לא הזכיר אלא הזכרת הקרבן המובא בית ה', כי לא יוכלו
עשות כמלכי ישראל שהם שבט יהודה ושבט יששכר, וטעם אומרו הקרב
בלא יו"ד, לדרוש המסורת שהוא לשון ציווי והורמנותא, והכוונה בזה על
פי מאמרם ז"ל (ספרי פי' נ"ב) שערער ראובן עליו, לזה בא מאמר אדון
הרשות ואמר **הקרב**, לזה כתב בלא יו"ד לרמוז זה: (אור החיים)

[כ] פָּ אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֶאָה קְטוֹרֶת:

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֲשָׂר סְלַעִין הִיא דְדָהָב מְלֶאָה קְטוֹרֶת
(אונקלוס) בּוֹסְמִינָא:

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַלָּא עֲשָׂרָא סְלַעִין וְהִיא דְדָהָב טָב קָרִיב יְתֵה מְלֶאָה
קְטוֹרֶת בּוֹסְמִינִין טָבִין מִן אֶפְרָשׁוּיָתָא: (תרגום יונתן)

רש"י כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב. כנגד
עשרת הדברות: מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי"ג מלות, ובלבד
שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת צ"ס ג"ר ד"ק: (רש"י)

[כא] פֶּר אֶחָד בֶּן בֶּקָר אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:

אונקלוס תּוֹר חַד בֶּר תּוֹרִי דְכָר חַד אִמֵּר חַד בֶּר שְׁתֵּה לְעֹלָתָא: (אונקלוס)

יונתן תּוֹר חַד בַּר תּוֹרִין בַּר תְּלִית שְׁנִין דְּכַר חַד בַּר תְּרִיתִין שְׁנִין אִימַר חַד בַּר שְׁתֵּי קָרִיב רַב שְׁבֻטָא דִּישְׁכָּר לַעֲלָתָא : (תרגום יונתן)

רש"י פּר אַחַד. כּנִגַּד אַזְרַהֵם שְׁנֵאמַר זֵו וּיקַח זֵו בִּזְקַר (סס יח, ז): אִיל אַחַד. כּנִגַּד יִלְחַק וּיקַח אֶת הָאִיל וּגו' (סס כב, יג): כּבֶּשׂ אַחַד. כּנִגַּד יַעֲקֹב וְהַכְּסָבִים הַפְּרִיד יַעֲקֹב (סס ל, מ): (רש"י)

[כב] שְׁעִיר עֲזִים אָחַד לְחַטָּאת :

אונקלוס צְפִיר בַּר עֲזִין חַד לְחַטָּאתָא : (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בַּר עֲזִין חַד קָרִיב לְחַטָּאתָא : (תרגום יונתן)

רש"י שְׁעִיר עֲזִים. לְכַפֵּר עַל מַכִּירַת יוֹסֵף שְׁנֵאמַר זֵו וּישְׁחַטוּ שְׁעִיר עֲזִים (סס לז, לא): (רש"י)

[כג] וּלְזַבַּח הַשְּׁלָמִים בְּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבֹן נְתִנְאֵל בֶּן צוּעָר : (פ)

אונקלוס וּלְנִכְסַת קוּדְשִׁיא תּוֹרִין תְּרִין דְּכָרִין חֲמִשָּׁא גְדִי חֲמִשָּׁא אִמְרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִין קָרְבֹן נְתִנְאֵל בַּר צוּעָר : [פ] (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסַת קוּדְשִׁיא תּוֹרִין תְּרִין דְּכָרִי חֲמִשָּׁא בְּרַחֵי חֲמִשָּׁא אִמְרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִין סֵדֶר קוּרְבָנָא דְּקָרִיב מִנְכֶסוּי נְתִנְאֵל בַּר צוּעָר : (תרגום יונתן)

רש"י וּלְזַבַּח הַשְּׁלָמִים זֶה שְׁנַיִם. כּנִגַּד מִסָּה וְאִהֲרֹן שְׁנֵתְנוּ שְׁלוֹם זֵו יִשְׂרָאֵל לְאַזְבִּיהֶם שְׁבַע־מִיָּם: אִילִם עֶתְדִים כְּבָשִׂים. ג' מִיָּנִים כּנִגַּד כֹּהֲנִים וְלוֹיִם וּישְׂרָאֵלִים, וּכּנִגַּד תּוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים, שְׁלֹשׁ חֲמִשִּׁוֹת כּנִגַּד חֲמִשָּׁה חוֹמְשִׁין, וְחֲמִשׁ הַדְּבָרוֹת הַכְּתוּבִין עַל לוֹח אַחַד וְחֲמִשׁ הַכְּתוּבִין עַל הַשְּׁנַיִם. עַד כֹּאן מִיסוּדוֹ שֶׁל רַבִּי מִסָּה הַדְּרָשׁן: (רש"י)

[כד] בִּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נְשִׂיא לְבַנֵּי זְבוּלֹן אֶלְיָאָב בֶּן חֵלֹן :

אונקלוס בִּיּוֹמָא תְּלִיתָאָה רַבָּא לְבַנֵּי זְבוּלֹן אֶלְיָאָב בַּר חֵלֹן : (אונקלוס)

יונתן בְּיוֹמָא תְּלִיתָא קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לְבָנֵי זְבוּלֹן אֶלְיָאב בַּר חֲלוּן :
(תרגום)

רס"י **זיוס השלישי נשיא וגו'.** זיוס השלישי היה נשיא (ז) המקריב לבני זבולון וכן כולם, אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל, נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר, לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו, ובשאר שלא נאמר בהן הקריב, נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני, אותו היוס היה הנשיא המקריב לשבט פלוני: (רס"י)

שפתי חכמים (ז) דק"ל דזיוס הג' נשיא משמע דזיוס הג' היה נשיא אבל
אחר כך לא היה נשיא: (שפתי חכמים)

אור החיים **אליאב בן חלון.** נקרא כן לצד שהוא דבר המעמיד ליששכר ללמוד תורה יקרא אב, וכמו שמצינו שהקדימו משה ליששכר דכתיב (דברים לג) שמח זבולון וגו' ויששכר וגו', והוא מאמר **אליאב** פירוש לי יתיחס לקרות אב, הגם שהוא **חלון** פירוש חולין שאינו בן תורה ועוסק בפרקמטיא חולין עולם הזה אף על פי כן דין אבא למלכא : (אור החיים)

[כה] קָרְבָּנוּ קַעֲרַת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזֶּרֶק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵינֵהֶם מִלֵּאִים סֵלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה :

אונקלוס קָרְבָּנָהּ מְגֻסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מֵאָה וּתְלָתִין סֵלְעִין הָוָה מִתְקָלָהּ מִזֶּרֶק אֶחָד חֲדָא דְכֶסֶף מִתְקָלָהּ שְׁבַעִין סֵלְעִין בְּסֵלְעֵי קוּדְשָׁא תְרוּוִיהוֹן מְלוֹ סֵלְתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא : (אונקלוס)

יונתן קוֹרְבָּנִיה דְקָרִיב פִּיילֵי דְכֶסֶף חֲדָא גִילְדָא סְמִיד מֵאָה וּתְלָתִין סֵלְעִין בְּסֵלְעֵי קוּדְשָׁא וגו' : (תרגום יונתן)

[כו] אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מִלֵּאָה קְטֹרֶת :

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֶשְׂרֵה סֵלְעִין הִיא דְדָהָב מִלֵּאָה קְטוֹרֶת בּוֹסְמִיָּא : (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל וגו' : (תרגום יונתן)

[כז] פֶּר אֶחָד בֶּן בְּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֹלָה :

אונקלוס תֹּר חַד בַּר תּוֹרִי דְכָר חַד אִמְר חַד בַּר שְׁתֵּיהּ לְעֵלְתָא : (אונקלוס)

יונתן תֹּר חַד : וְגו' : (תרגום יונתן)

[כח] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת :

אונקלוס צְפִיר בַּר עֲזִין חַד לְחֻטָּאתָא : (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בַּר עֲזִין : וְגו' : (תרגום יונתן)

[כט] וּלְזַבַּח הַשְּׁלָמִים בְּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֲתֻדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבֹן אֱלִיאָב בֶּן חִלּוֹן : (פ)

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוּדְשִׁיא תּוֹרִין דְכָרִין חֲמִשָּׁא גְדִי חֲמִשָּׁא אִמְרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִין קָרְבֹן אֱלִיאָב בַּר חִלּוֹן : [פ] (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסֵת קוּדְשִׁיא : וְגו' : (תרגום יונתן)

[ל] בְּיוֹם הַרְבִּיעִי נָשִׂיא לְבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן שְׁדִיאֹר :

אונקלוס בְּיוֹמָא רְבִיעָא רַבָּא לְבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדִיאֹר : (אונקלוס)

יונתן בְּיוֹמָא רְבִיעָא קָרִיב רַב בֵּית אָפָא לְבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדִיאֹר : (תרגום יונתן)

אור החיים אליצור בן שדיאור. אולי שירמוז לראובן אשר מחל לו ה' עון הרשום בתורה (בראשית לה) וישכב וגוי והעלה לו צרי למחלתו, והוא אומרו אלי פירוש אלהי, צור על דרך (ירמיי ח) הצרי אין בגלעד, בן שדי אור כאן רמז לענין הרשום בתורה וישכב וגוי והצרי הוא שתכף למאמר וישכב וגוי, אמר ויהיו בני יעקב שנים עשר בזה ריפא הנגע, ולדברי חז"ל שאמרו (שבת נה:) כל האומר ראובן חטא וכו' הן הם הדברים שהראה ה' בסמיכות ויהיו בני יעקב וגו': (אור החיים)

[לא] קָרְבָּנו קְעֶרֶת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמָאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה :

אונקלוס קָרְבָּנָה מְגֻסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סֶלְעִין הִוָּה מִתְקָלָה מִזְרָקָא חַד דְכֶסֶף מִתְקָלָה שְׁבַעִין סֶלְעִין בְּסֶלְעֵי קוּדְשָׁא תְרוּוִיהוֹן מְלוֹן

סִלְתָּא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא : (אונקלוס)

יונתן קוֹרְבָּנִיה דְקָרִיב פִּיילִי וּגוֹ' : (תרגום יונתן)

[לב] כֶּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֶאֶה קְטֹרֶת

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֶשֶׂר סִלְעִין הִיא דְדָהָב מְלֶאֶה קְטוֹרֶת בּוֹסְמֶיָא : (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל וּגוֹ' : (תרגום יונתן)

[לג] פֶּר אֶחָד בְּוֹ בָקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בְּוֹ שְׁנָתוֹ לְעֹלָה :

אונקלוס תוֹר חַד בַּר תוֹרִי דְכָר חַד אֲמַר חַד בַּר שְׁתֵּה לְעֹלְתָא : (אונקלוס)

יונתן תוֹר חַד וּגוֹ' : (תרגום יונתן)

[לד] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת :

אונקלוס צְפִיר בַּר עֲזִין חַד לְחֻטָּאתָא : (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בַּר עֲזִין וּגוֹ' : (תרגום יונתן)

[לה] וּלְזָבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבָּן אֶלִיצוֹר בְּוֹ שְׁדִיאוֹר : (פ)

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוֹדֶשֶׁיָא תוֹרִין תְּרִין דְכָרִין חֲמִשָּׁא גְדִי חֲמִשָּׁא אֲמָרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִין קָרְבָּן אֶלִיצוֹר בַּר שְׁדִיאוֹר : [פ] (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסֵת קוֹדֶשֶׁיָא וּגוֹ' : (תרגום יונתן)

[לו] בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לְבַנֵּי שְׁמֵעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בְּוֹ צוֹרִישְׁדִי :

אונקלוס בַּיּוֹמָא חֲמִישָׁאָה רַבָּא לְבַנֵּי שְׁמֵעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בַּר צוֹרִישְׁדִי : (אונקלוס)

יונתן בַּיּוֹמָא חֲמִישָׁאָה קָרִיב רַב בֵּית אֲבָא לְבֵית שְׁמֵעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בַּר צוֹרִישְׁדִי : (תרגום יונתן)

אור החיים **שלומיאל בן צורישדי**. ירמוז לשמעון ששלם לו אל על חטא יוסף ויאסור אותו במשמר, גם מה ששלם ה' במעשה זמרי, **צורי שדי** שה' אמר לכליונו די דכתיב (לקמן כה, ח), ותעצר המגפה: (אור החיים)

[לז] קָרְבָּנוּ קַעֲרַת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמָאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מִלֵּאִים סֵלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה:

אונקלוס קָרְבָּנָהּ מִגִּסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סְלַעִין הִוָּה מִתְקָלָהּ מִזְרָקָא חַד דְכֶסֶף מִתְקָלָהּ שְׁבַעִין סְלַעִין בְּסְלַעֵי קוּדְשָׁא תְרוּוּיָהוּן מְלֵן סֵלְתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא: (אונקלוס)

יונתן קֹרְבָּנִיָּה דְקָרִיב פִּיילִי וְגו': (תרגום יונתן)

[לח] כֶּסֶף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֶשֶׂר סְלַעִין הִיא דְדָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת בּוֹסְמֵיָא: (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֶשְׂרָא סְלַעִין וְגו' לֵט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרִין וְגו': (תרגום יונתן)

[לט] פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שָׁנָתוֹ לְעֹלָה:

אונקלוס תּוֹר חַד בַּר תּוֹרִי דְכֶר חַד אִמֵּר חַד בַּר שְׁתֵּי לְעֹלָתָא: (אונקלוס)

[מ] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת

אונקלוס צְפִיר בַּר עֲזִין חַד לְחֻטָּאתָא: (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בַּר עֲזִין וְגו': (תרגום יונתן)

[מא] וּלְזָבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבָּן שְׁלָמֵיֶאל בֶּן צוּרִישָׁדִי: (פ) (פ)

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוּדְשִׁיא תּוֹרִין תְּרִין דְכָרִין חֲמִשָּׁא גְדִיִי חֲמִשָּׁא אִמְרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִין קָרְבָּן שְׁלָמֵיֶאל בַּר צוּרִישָׁדִי: [פ] (אונקלוס)

יונתן וּלְנֶכְסֵת קוֹדֶשֶׁיָא וּגוֹ': (תרגום יונתן)

[מב] שְׂמִי בְּיָוִם הַשְּׁשִׁי נָשִׂיא לְבָנִי גַד אֶלְיָסָף בֶּן דְּעוּאֵל:

אונקלוס בְּיוֹמָא שְׁתִּיתָאָה רַבָּא לְבָנִי גַד אֶלְיָסָף בֶּר דְּעוּאֵל: (אונקלוס)

יונתן בְּיוֹמָא שְׁתִּיתָאָה קָרִיב רַב פִּית אַבָּא לְבָנִי גַד אֶלְיָסָף בֶּר דְּעוּאֵל: (תרגום יונתן)

אור החיים אליסף בן דעואל. ירמוז להיות שנאספו לעריהם תחילה על פי ה' כאמור זולת גבורי חיל שעברו כל חלוץ וגוי, והוא אומרו **אל יסף**. עוד על פי דבריהם ז"ל שארץ סיחון ועוג לא היתה בכלל מתנת ארץ ישראל שנתן ה' לאברהם, כמו שאמרו בספרי (ח"ב פיסקא רצט) וזה לשונם פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמד עד כאן. ומצינו שמשפט ארץ ישראל יש לה (שביעית פ"ט מ"ב) כידוע, ועיין מה שכתבתי בפרשת מטות בפסוק עטרות וגוי, לזה קראו **אליסף** לצד שהוסיף ליטול יותר ממתנת ה' והסכים ה' עמהם, **בן דעואל** פירוש שעשו היכר לעדות לדעת כי הם ידועי עובדי אל כאחד שבטי ישראל כאמור ביהושע סימן כ"ב: (אור החיים)

[מג] קָרְבָּנו קַעֲרַת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמָאָה מְשֻׁקְלָהּ מִזָּרֶק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה:

אונקלוס קָרְבָּנָה מְגֻסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מָאָה וּתְלָתִין סְלַעִין הִנּוּ מִתְקָלָה מִזָּרֶקָא חַד דְכֶסֶף מִתְקָלָה שְׁבַעִין סְלַעִין בְּסַלְעֵי קוֹדֶשֶׁא תְרוּוִיהוֹן מְלוֹן סֶלֶתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא: (אונקלוס)

יונתן קוֹרְבָּנִיה דְקָרִיב פִּיילִי וּגוֹ': (תרגום יונתן)

[מד] כֶּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֶשֶׂר סְלַעִין הִיא דְדָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת בּוֹסְמִיא: (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל וּגוֹ': (תרגום יונתן)

[מה] פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:

אונקלוס תִּנּוֹר חַד בֶּר תִּנּוֹרֵי דְכָר חַד אִמֵּר חַד בֶּר שְׁתֵּיה לְעֹלָתָא: (אונקלוס)

יונתן תֹּרַר חֵד בַּר תּוֹרִין וְגוֹ': (תרגום יונתן)

[מו] שְׁעִיר עֵזִים אֶחָד לְחֻטָּאת:

אונקלוס צָפִיר בַּר עֲזִין חֵד לְחֻטָּאתָא: (אונקלוס)

יונתן צָפִיר בַּר עֲזִין וְגוֹ': (תרגום יונתן)

[מז] וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כִּבְשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבֵּן אֶלְיָסָף בֶּן דְּעוּאֵל: (פ)

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוּדְשֵׁיא תּוֹרִין תְּרִין דְּכָרִין חֲמִשָּׁא גְדִי חֲמִשָּׁא אֲמָרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִּין קֶרְבֵּן אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל: [פ] (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסֵת קוּדְשֵׁיא תּוֹרִין תְּרִין וְגוֹ': (תרגום יונתן)

[מח] בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לְבָנֵי אֶפְרַיִם אֲלִישָׁמַע בֶּן עַמִּיהוּד:

אונקלוס בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה רַבָּא לְבָנֵי אֶפְרַיִם אֲלִישָׁמַע בַּר עַמִּיהוּד: (אונקלוס)

יונתן בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לְבָנֵי אֶפְרַיִם אֲלִישָׁמַע בַּר עַמִּיהוּד: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **ביום השביעי**. יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנוכת המזבח והמכחישים אמרו כי לא היה תחלת החנוכה יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום. והנכון בעיני כי הוא כפירוש השני זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן ז' הימים בחנוכת הבית בעבור יום ענוי נפש: (אבן עזרא)

אור החיים **אלישמע בן עמיהוד**. רז"ל אמרו (תנחומא) ר"מ ור' יהושע בן קרחה היו דורשים את השמות אלישמע בן עמיהוד אלי שמע ולאדונתו לא שמע, עמי היה הודו ולא עם הרשעים עד כאן. נראה כי יכוין הכתוב במאמר **אלי שמע** שטעם שפירש יוסף לא לצד שום מיחוש אשר יסובב מהמעשה אלא לצד יראת ה' כאומרו. (בראשית לט) וחטאתי לאלהים, והוא מאמר **אלי שמע**. עוד ירצה על פי דבריהם שאמרו (סוטה לו): שנדמה לו דיוקנו של אביו וכו', והן ידוע כי הוא מראה השכינה כי אביו במקומו לא ידע דבר ואפ"י אם עודנו חי, אלא אביר יעקב אלהי ישראל, והוא מאמר **אלי שמע**, וכפל לומר עוד **עמיהוד** לרמוז מה שאמר הכתוב

(שם) ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה פירוש לשכב וגוי כפשוטו, להיות עמה שתבעה ממנו לקירוב בשרו לבשרה ולא רצה, והוא מאמר עמי הודו וכו', ורז"ל שאמרו עם רשעים לשון רבים, אולי שכוונתם לומר שלא מאשת פוטיפר לבד נשמר אלא מכמה כיוצא בה: (אור החיים)

דעת זקנים ביום השביעי נשיא לבני אפרים. ושבת היה שהרי ביום הראשון ראשון היה למעשה בראשית ולפי שיוסף היה שומר שבת קודם שניתנה התורה שנא' וטבוח טבח והכן ואין הכנה אלא לשבת שנא' והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו אמר לו הקב"ה שבזכות זה יכין בנך קרבנו ביום השבת שאין קרבן יחיד דוחה את השבת וזש"ה לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי ואמר ריש לקיש אם יאמר לך אדם למה בנה אליהו במה בהר הכרמל בשעת איסור הבמות לי גלעד כלומר על פי הדבור היה. ואם יאמר לך אדם שבעה דברים עשה גדעון פר הנעבד ופר המוקצה ובנה מזבח וכתת עצים מן האשרה והקריב קרבן בלילה וע"י עצמו בלא כהן והיה בין הכומרים כל מה שעשה על פי הגבורה עשה שנא' ויהי בלילי ההוא ויאמר לו קח את פר השור אשר לאביך ועלית עולה בעצי האשרה אשר תכרות ובנית מזבח לה' אלהיך על ראש המעון הזה והיינו דכתיב לי מנשה שגדעון משבט מנשה הוא ואפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם יהושע חלל את השבת ביריחו על פי הגבורה עשה דכתיב וסבותם את העיר וכו' כה תעשו ששת ימים וגוי וכתוב וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים וא"א שבעה ימים בלא שבת ולפי שכבשה ביום שבת קדש אמר תהא כלה קדש לה'. וכן עתה התיר לשבט אפרים לחלל את השבת בשביל קרבן יחיד. יהודה מחוקקי אם יאמר לך אדם דוד עבר על לא תעשה אמר הקב"ה דוד הבא משבט יהודה למד הבעלי תשובה כסופר מחוקק המלמד תינוקות שנאמר אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו וכן מסיק בריש ע"ז לא היה דוד ראוי לאותו מעשה דבת שבע אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה: (דעת זקנים)

[מט] קרְבְּנו קְעַרְת כְּסָף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרֶק אֶחָד כְּסָף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה:

אונקלוס קְרַבְנָה מְגִסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סְלַעִין הִנָּה מִתְקָלָה מִזְרְקָא חֲדָא דְכֶסֶף מִתְקָלָה שְׁבַעִין סְלַעִין בְּסְלַעִי קוּדְשָׁא תְרוּיָהוּן מְלֵן סֶלֶתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא: (אונקלוס)

יונתן קוֹרְבָּנִיה דְקָרִיב פִּיילִי וגו': (תרגום יונתן)

[נ] כָּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:

אונקלוס בְּזִיקָא חֲדָא מִתְקָל עֶשֶׂר סְלַעִין הִיא דְדָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת בּוֹסְמֵא:

(אונקלוס)

יונתן **בְּזִיכָא** **חָדָא** **מִתְקַל** **וּגוֹי** : (תרגום יונתן)

[נא] פֶּר אֶחָד בֶּן בְּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֵלָה :

אונקלוס תֹּר חַד בֶּר תֹּרִי דְכָר חַד אֲמַר חַד בֶּר שְׁתֵּה לְעֵלְתָא : (אונקלוס)

יונתן תֹּר חַד בֶּר תֹּרִין **וּגוֹי** : (תרגום יונתן)

אבן עזרא פֶּר אֶחָד בֶּן בְּקָר. קֶטֶן כִּמוֹ בֶּן יוֹנָה : (אבן עזרא)

[נב] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת :

אונקלוס צְפִיר בֶּר עֲזִין חַד לְחֻטָּאתָא : (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בֶּר עֲזִין **וּגוֹי** : (תרגום יונתן)

[נג] וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בְּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבֵּן אֱלִישָׁמַע בֶּן עַמִּיהוּד : **(פ)**

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוּדְשִׁיא תֹרִין דְכָרִין חֲמִשָּׁא גְדִי חֲמִשָּׁא אֲמִרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִין קֶרְבֵּן אֱלִישָׁמַע בֶּר עַמִּיהוּד : **[פ]** (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסֵת קוּדְשִׁיא **וּגוֹי** : (תרגום יונתן)

אבן עזרא **בקר שנים**. גם הם פרים זכרים וטעמו מין הבקר והעד וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים : (אבן עזרא)

[נד] בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לְבָנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן פְּדָהצוּר :

אונקלוס בַּיּוֹמָא תְּמִינָאָה רַבָּא לְבָנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּר פְּדָהצוּר : (אונקלוס)

יונתן בַּיּוֹמָא תְּמִינָאָה קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לְבָנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּר פְּדָהצוּר : (תרגום יונתן)

אור החיים **גמליאל בן פדהצור**. אמרו רז"ל הנזכרים וזה לשונם גמליאל עמי גמולים טובים, בן פדהצור פדאני מבית הסוהר עד כאן. וירמוז עוד על זה הדרך **גמליאל** שיוסף אמר כי גמלו ה' חסדים טובים בעד המעשה

הגם שהוא פראו במה שהראהו דיוקנו, והוא אומרו **פדה צור** : (אור החיים)

[נה] קָרְבָּנוּ קִעֲרַת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזֶּרֶק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיָהֶם מְלֵאִים סֵלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה

אונקלוס קִרְבָּנָה מְגֻסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סְלֵעִין הִוּוּ מִתְקָלָה מִזֶּרֶקָא חֲדָא דְכֶסֶף מִתְקָלָה שְׁבַעִין סְלֵעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תְרוּיָהוּן מְלֵן סֵלְתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא : (אונקלוס)

יונתן קִרְבָּנִיָּה דְקָרִיב פִּיילִי וְגו' : (תרגום יונתן)

[נו] כֶּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קִטְרֶת :

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֶשֶׂר סְלֵעִין הִיא דְדָהָב מְלֵיאָ קִטְרֶת בּוֹסְמֵיא : (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל וְגו' : (תרגום יונתן)

[נד] פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֹלָה :

אונקלוס תֹּר חֲדָא בֶּר תּוֹרֵי דְכָר חֲדָא אִמֵּר חֲדָא בֶּר שְׁתֵּיהּ לְעֹלְתָא : (אונקלוס)

יונתן תֹּר חֲדָא וְגו' : (תרגום יונתן)

[נח] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת :

אונקלוס צְפִיר בֶּר עֲזִין חֲדָא לְחֻטָּאתָא : (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בֶּר עֲזִין וְגו' : (תרגום יונתן)

[נט] וּלְזָבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זָה קָרְבָּן גְּמְלִיאֵל בֶּן פְּדָהצוּר : (פ)

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוּדְשָׁא תּוֹרִין תְּרִין דְכָרִין חֲמִשָּׁא גְדֵי חֲמִשָּׁא אִמְרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִין קָרְבָּן גְּמְלִיאֵל בֶּר פְּדָהצוּר : [פ] (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסֵת קוּדְשָׁא תּוֹרִין תְּרִין וְגו' : (תרגום יונתן)

[ס] בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לְבָנֵי בְנֵימִן אָבִידֹן בֶּן גְּדֹעֲנִי :

אונקלוס בַּיּוֹמָא תְּשִׁיעָא רַבָּא לְבָנֵי בְנֵימִן אָבִידֹן בֶּר גְּדֹעֲנִי : (אונקלוס)

יונתן בַּיּוֹמָא תְּשִׁיעָא קָרִיב רַב בֵּית אָפָא לְבָנֵי בְנֵימִן אָבִידֹן בֶּר גְּדֹעֲנִי :
(תרגום יונתן)

אור החיים **אבידון בן גדעוני**. רמז לשאול שהוא אבי שכן קרא לו דוד (שמואל א כד) ואבי ראה גם ראה, דן שנידון לגדוע המלכות ממנו כאומר (שם טו) קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך. עוד ירמוז למרדכי אשר אבד זרע.
זרע

בן גדעוני בן אותו שנגדעה מלכותו של שאול בשבילו : (אור החיים)

[סא] קָרְבָּנוּ קִעֲרַת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבָעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיָהֶם מִלָּאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה :

אונקלוס קָרְבָּנָה מְגֻסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סְלָעִין הָוָה מִתְקָלָה מִזְרָקָא חֵד דְכֶסֶף מִתְקָלָה שְׁבָעִין סְלָעִין בְּסְלָעֵי קוּדְשָׁא תְרוּיָהוּן מְלֹן סֶלֶתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא : (אונקלוס)

יונתן קִוְרְבָּנִיָה דְקָרִיב פִּיילִי וּגוֹ' : (תרגום יונתן)

[סב] כֶּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלָאָה קִטְרֶת :

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֶשֶׂר סְלָעִין הִיא דְדָהָב מְלָאָה קִטְרֶת בּוֹסְמִיָא :
(אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל וּגוֹ' : (תרגום יונתן)

[סג] פֶּר אֶחָד בֶּן בֶּקֶר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֵלָה :

אונקלוס תּוֹר חֵד בֶּר תּוֹרֵי דְכֶר חֵד אִמֵּר חֵד בֶּר שְׁתֵּיהּ לְעֵלָתָא : (אונקלוס)

יונתן תּוֹר חֵד בֶּר תּוֹרִין וּגוֹ' : (תרגום יונתן)

[סד] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת :

אונקלוס צָפִיר בַּר עֲזִין חַד לְחַטָּאתָא : (אונקלוס)

יונתן צָפִיר בַּר עֲזִין וְגוֹ' : (תרגום יונתן)

[סה] וּלְזָבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבֵּן אֲבִידוֹן בֶּן גְּדֵעֹנִי : (פ)

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוּדְשֵׁיא תוֹרִין תְּרִין דְּכָרִין חֲמִשָּׁא גְדֵי חֲמִשָּׁא אֲמָרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִּין קֶרְבֵּן אֲבִידוֹן בַּר גְּדֵעוֹנִי : [פ] (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסֵת קוּדְשֵׁיא תוֹרִין תְּרִין וְגוֹ' : (תרגום יונתן)

[סו] בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לְבְנֵי דָן אַחִיעֶזֶר בֶּן עַמִּישַׁדַּי :

אונקלוס בַּיּוֹמָא עֲשִׂירָאָה רַבָּא לְבְנֵי דָן אַחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדַּי : (אונקלוס)

יונתן בַּיּוֹמָא עֲשִׂירָאָה קָרִיב רַב בֵּית אָבָא לְבְנֵי דָן אַחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדַּי : (תרגום יונתן)

אור החיים אחיעזר בן עמישדאי. אולי שרמז לשמשון, ואומר אחי ירמוז לרוח ה' שהיתה עמו דכתיב (שופטים יד) ותצלח עליו רוח ה', ויכונה בשם אחי על דרך אומרו (תהלים קכב) למען אחי ורעי, עזר שהיה ה' בעזרו נגד אויביו, ואמר בן עמישדאי ירמוז לאחר שנקרו פלשתים את עיניו וקרא לה' והיה עמו ונקם מאויביו : (אור החיים)

[סז] קֶרְבָּנו קְעֶרֶת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמָאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיָהֶם מִלָּאִים סֵלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה :

אונקלוס קֶרְבָּנָה מְגִסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מָאָה וּתְלָתִין סֵלְעִין הָוָה מִתְקָלָהּ מִזְרָקָא חַד דְכֶסֶף מִתְקָלָהּ שְׁבַעִין סֵלְעִין בְּסֵלְעֵי קוּדְשָׁא תְרוּיָהוֹן מְלֹן סֵלְתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא : (אונקלוס)

יונתן קֶרְבָּנִיהָ דְקָרִיב פִּיילִי וְגוֹ' : (תרגום יונתן)

[סח] כֶּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלָאָה קִטְרֶת

אונקלוס בְּזִיקָא חֲדָא מִתְקַל עֶשֶׂר סֵלְעִין הִיא דְדָהָב מְלָאָה קִטְרֶת בּוֹסְמִיא : (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל וּגוֹי׃ (תרגום יונתן)

[סט] פֶּר אֶחָד בֶּן בֶּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃

אונקלוס תֹּר חֵד בֶּר תוֹרִי דְכָר חֵד אִמֵר חֵד בֶּר שִׁתָּה לְעֹלְתָא׃ (אונקלוס)

יונתן תֹּר חֵד בֶּר תוֹרִין וּגוֹי׃ (תרגום יונתן)

[ע] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת׃

אונקלוס צְפִיר עֲזִין חֵד לְחֻטָּאתָא׃ (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בֶּר עֲזִין וּגוֹי׃ (תרגום יונתן)

[עא] וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בֶּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֲתֻדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבֵּן אַחִיעֶזֶר בֶּן עַמִּישַׁדַּי׃

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוּדְשִׁיא תוֹרִין תְּרִין דְכָרִין חֲמִשָּׁא גְדִי חֲמִשָּׁא אִמְרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִין קֶרְבֵּן אַחִיעֶזֶר בֶּר עַמִּישַׁדַּי׃ (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסֵת קוּדְשִׁיא תוֹרִין תְּרִין וּגוֹי׃ (תרגום יונתן)

[עב] שבועי בְּיוֹם עֶשְׂתֵי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לְבְנֵי אֲשֶׁר פִּגְעִיאל בֶּן עֶכְרֹן׃

אונקלוס בְּיוֹמָא חֵד עָשָׂר יוֹמָא רַבָּא לְבְנֵי אֲשֶׁר פִּגְעִיאל בֶּר עֶכְרֹן׃ (אונקלוס)

יונתן בְּיוֹם חֵד עָשָׂר יוֹמָא קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לְבְנֵי אֲשֶׁר פִּגְעִיאל בֶּר עֶכְרֹן׃ (תרגום יונתן)

אבן עזרא בְּיוֹם עֶשְׂתֵי עָשָׂר יוֹם. כִּבְר בִּאֲרַתִּי בִּסְפַר מֵאֲזֻנִים לְמָה הַשְׁתַּנָּה זֶה הַמִּסְפָּר וְטַעַם עֶשְׂתֵי. כְּמוֹ עֶשְׂתֵּנּוֹתָיו מָה שִׁיּוֹלִידוֹ מִחֻשְׁבוֹתָיו כִּאִילוֹ הָעֶשֶׂר הוֹלִיד וְהוּא סוּד גָּדוֹל. וַיֹּאמֶר דָּבִי יוֹנָה הַסְּפָרָדִי כִּי פִירוּשׁוֹ עַל שְׁתֵי עָשָׂר וְהַטַּעַם הַחֻשְׁבוֹן שֶׁהוּא קוֹדֵם מִמֶּנּוּ וְהֵנָּה טַעַם שְׁתֵי טַעֲוֹת גְּדוּלוֹת. הָאֶחָד כִּי חֻשְׁבוֹן שְׁנַיִם עָשָׂר הוּא עַל אֶחָד עָשָׂר הַפֶּךְ דְּבוּרוֹ וְהַעֲד הַנֶּאֱמָן מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה. וְהַטַּעֲוֹת הַשְּׁנִית כִּי אֵילוֹ הִיָּה עַל שְׁתֵי הִיָּה רְאוּי שִׂיאֵמֶר עֶשְׂרֵי עָשָׂר וְלֹא עֶשְׂתֵי עָשָׂר כִּי עֶשְׂתֵי לְשׁוֹן נִקְבָּה רַק עֶשְׂתֵי מִלָּה אַחַת׃ (אבן עזרא)

אור החיים פִּגְעִיאל בֶּן עֶכְרֹן. יִרְמוֹז עַל פִּי דְבִרְיָהֶם (סְפָרֵי ח"ב פִּיִּסְקָא

שני"ה) שאשר הגיד לאחיו מעשה ראובן ונזפוהו וכשהודה ראובן הודו לדברי אשר וקרבוהו, והוא מאמר **פגעי אל** פירוש פגעו אליו אחיו אחר שעברוהו :

עוד ירצה. על דרך אומרו ברוך מבנים אשר. ואמרו רז"ל (שם) וזה לשונם אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר עד כאן. ומצינו שברכת הבנים תסובב משכונת הקדושה, וזה לך האות ארון התורה אשר חנה בבית עובד אדום הגיתי וכו' (ברכות סג:), והוא מאמר **פגעי אל** שפגע בו אל אשר מזה נתברך בבנים, ואמרו **בן עכרן** ירמוז לעכירות הבתולים מבנותיהם כמאמרם ז"ל (תדא"ר פ"ט) שלא היה להם דם בתולים: (אור החיים)

[עג] קרְבָנוּ קְעַרְתַּ קָסָף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמָאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד קָסָף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵינְהֶם מִלְּאִים סֵלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה:

אונקלוס קרְבָנָהּ מְגִסְתָּא דְכָסָף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סְלַעִין הָוָה מִתְקָלָהּ מִזְרָקָא חֵד דְכָסָף מִתְקָלָהּ שְׁבַעִין סְלַעִין בְּסְלַעִי קוּדְשָׁא תְרוּיָהוֹן מְלֵן סֵלְתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא: (אונקלוס)

יונתן קורְבָנִיָּה דְקָרִיב פִּיילִי וּגו': (תרגום יונתן)

[עד] כָּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עֶשֶׂר סְלַעִין הִיא דְדָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת בּוֹסְמִיָּא: (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל וּגו': (תרגום יונתן)

[עה] פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:

אונקלוס תּוֹר חֵד בֶּר תּוֹרִי דְכָר חֵד אִמֵּר חֵד בֶּר שְׁתֵּיהּ לְעֹלָתָא: (אונקלוס)

יונתן תּוֹר חֵד בֶּר תּוֹרִין וּגו': (תרגום יונתן)

[עו] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת:

אונקלוס צְפִיר בֶּר עֲזִין חֵד לְחֻטָּאתָא: (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בֶּר עֲזִין וּגו': (תרגום יונתן)

[עז] וּלְזָבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כִּבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבֵּן פְּגַעִיאל בֶּן עֶכְרֹן: **[פ]**

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוֹדֶשֶׁת תּוֹרִין תְּרִין דְּכָרִין חֲמִשָּׁה גְדֵי חֲמִשָּׁה אֲמָרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁה דִּין קֶרְבֵּן פְּגַעִיאל בֶּר עֶכְרֹן: **[פ]** (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסֵת קוֹדֶשֶׁת תּוֹרִין תְּרִין וְגו': (תרגום יונתן)

[עח] בְּיוֹם שְׁנַיִם עָשָׂר יוֹם נְשִׂיא לְבָנֵי נַפְתָּלִי אַחִירַע בֶּן עֵינָן:

אונקלוס בְּיוֹמָא תְּרִי עָשָׂר יוֹמָא רַבָּא לְבָנֵי נַפְתָּלִי אַחִירַע בֶּר עֵינָן: (אונקלוס)

יונתן בְּיוֹם תְּרִיסָר יוֹמָא קָרִיב רַב בֵּית אָבָא לְבָנֵי נַפְתָּלִי אַחִירַע בֶּר עֵינָן: (תרגום יונתן)

אור החיים אחירע בן עינן. ירמוז על דרך מאמרם ז"ל (ספרי שם) בפסוק שבע רצון מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים בדגים בפרגיות ומלא ברכת ה' ים גינוסר עד כאן. והוא מאמר אחי רע פירוש שחלק אחיו היה בעיניו רע בערך חלקו, והיתה עינו מלאה מחלק שנפל בגורל ו: (אור החיים)

[עט] קֶרְבֵּנו קֶעֱרַת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמָאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרֵק אֶחָד כֶּסֶף: שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵינְהֶם מְלֵאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה:

אונקלוס קֶרְבְּנָה מְגִסְתָּא דְכֶסֶף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סְלַעִין הִנּוּ מִתְקָלָה מִזְרֵקָא חַד דְכֶסֶף מִתְקָלָה שְׁבַעִין סְלַעִין בְּסַלְעֵי קוֹדֶשֶׁת תְּרוּיָהוֹן מְלוֹן סְלַתָּא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְמִנְחָתָא: (אונקלוס)

יונתן קוֹרְבָּנִיה דְקָרִיב פִּיילֵי דְכֶסֶף חֲדָא מְאָה וְגו': (תרגום יונתן)

[פ] כָּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:

אונקלוס בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עָשָׂר סְלַעִין הִיא דְדָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת בּוֹסְמָא: (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכָא חֲדָא מִתְקַל עָשָׂר וְגו': (תרגום יונתן)

[פא] פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר אֵיל אֶחָד כִּבְשׁ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֵלָה:

אונקלוס תֹּר חַד בַּר תּוֹרִי דְכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שְׁתֵּיהּ לְעֶלְתָּא : (אונקלוס)

יונתן תֹּר חַד בַּר תּוֹרִין וְגו' : (תרגום יונתן)

[פב] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחַטָּאת :

אונקלוס צְפִיר בַּר עֲזִין חַד לְחַטָּאתָא : (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בַּר עֲזִין וְגו' : (תרגום יונתן)

[פג] וּלְזִבַּח הַשְּׁלָמִים בְּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבֹן אַחִירַע בֶּן עֵינָן : (פ)

אונקלוס וּלְנִכְסֵת קוֹדֶשֶׁתָא תּוֹרִין תְּרִין דְכָרִין חֲמִשָּׁא גְדִי חֲמִשָּׁא אִמְרִין בְּנֵי שְׁתָּא חֲמִשָּׁא דִין קָרְבֹן אַחִירַע בַּר עֵינָן : [פ] (אונקלוס)

יונתן וּלְנִכְסֵת קוֹדֶשֶׁתָא תּוֹרִין תְּרִין דְכָרִי חֲמִשָּׁא בְּרַחֵי חֲמִשָּׁא אִמְרִין בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁא דִין סֹדֵר קוֹרְבָנָא דִי קָרַב מִנְכֶסֶי אַחִירַע בַּר עֵינָן : (תרגום יונתן)

[פד] זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַמִּשְׁחָ אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל קֶעֶרֶת כֶּסֶף שְׁתֵּים עָשָׂרָה מִזְרְקֵי כֶסֶף שְׁנַיִם עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עָשָׂרָה :

אונקלוס דָּא חֲנֻכַּת מְדַבְּחָא בַּיּוֹמָא דְרַבִּינּוּ יִתְה מִן רַבְרָבֵי יִשְׂרָאֵל מְגִיסֵי כֶסֶף תְּרַתָּא עֲשָׂרִי מִזְרְקֵי כֶסֶף תְּרִין עָשָׂר בְּזִיכֵי דְדַהְבָּא תְּרַתָּא עֲשָׂרִי : (אונקלוס)

יונתן דָּא חֲנֻכַּת רְבוּתִיָּה דְמְדַבְּחָא בַּיּוֹם דְרַבִּינּוּ יִתְה מִנְכֶסֶי רַבְרָבֵי יִשְׂרָאֵל פִּיילֵי דְכֶסֶף תְּרַתֵּי סָרִי כָּל קָבִיל תְּרִיסָר שְׁבַטֵיָא מִזְרְקֵי דְכֶסֶף תְּרִיסָר כָּל קָבִיל נְשִׂאָה דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּזִיכֵי דְדַהְבָּא תְּרִיסָר כָּל קָבִיל תְּרִיסָר מְזֻלָּא : (תרגום יונתן)

רש"י **ציום המשח אותו.** צו ציום שנמשח הקריב, ומה אני מקיים אחרי המשח, שנמשח תחלה ואחר כך הקריב. או אחרי המשח לאחר זמן, ולא צא ללמד ציום המשח אלא לומר שנמשח ציום, כשהוא אומר ציום משחו אותם (ויקרא ז, לו), (ח) למדנו שנמשח ציום, ומה תלמוד לומר ציום המשח אותו, ציום שנמשח הקריב: קערת כסף שתים עשרה. הם הם שהתנדבו (ט) ולא אירע בהם פסול (ספרי נג): (רש"י)

שפתי חכמים (ח) (קל"ט) נראה לעניות דעתי שהוא טעות סופר וכריך לומר ביום המשח אותו והוא מה שכתוב לעיל בפרשת ויהי ביום כלות משה כי לא נמלא מקרא בקום מקום ביום משחו אותו אך זה מלינו ביום משחו אותם גבי בני אהרן והביאו במדרש רבה כאן על ענין אחר ומזה טעו הסופרים וכתבו אותו גם בפרש"י: (ט) דק"ל למה ליה המנין לימנו כף אחד לכל יום ואנא ידענא דיהיו שנים עשר: (שפתי חכמים)

אור החיים ביום המשח אותו וגו'. כאן הצדיק דברינו שכתבנו למעלה כי כולן הקריבו יחד ביום אחד אלא שנסדרה נדבתם אחד ליום:

מאת נשיאי ישראל. צריך לדעת למה הוצרך לומר כן, ואולי שישבח הכתוב אותם שמעצמן עשו חנוכת המזבח, והוא מאמר **מאת נשיאי** פירוש מאתם היה המעשה ולא הוצרכו להגיע מהזולת, ורז"ל אמרו (ספרי ח"א נ"ג) שבא לומר ששוו כולן במצוה אחת וזכות אחד עד כאן. פירוש אומרו זכות אחד הוא בענין הקרבן האמור בענין, אבל ימצא בהם הדרגות זה למעלה מזה כי נחשון גדול מכולן: (אור החיים)

ספורנו זאת חנוכת המזבח. הנה חנוכת המזבח אז היתה בין הכל דבר מועט בערך אל חנוכת בית ראשון ברבוי הכלים ועשרם ורוב הזבחים: (ספורנו)

פה שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש:

אונקלוס מאה ותלתין סלעין הנה מתקלא דמגיסתא חדא דכספא ושבעין דמזרקא חד כל כסף מניא תרין אלפין וארבע מאה בסלעי קודשא: (אונקלוס)

יונתן מאה ותלתין סלעין הוי מתקלא דפיילתא חדא דכספא כל קביל שנין דהות יוכבד פד ילידת ית משה ושובעין סלעין הוי מתקלא דמזירקא חד כל קביל שובעין סבי סנהדרין רבא כל כסף מאניא תרין אלפין וארבע מאה סלעין בסלעי בית קודשא: (תרגום יונתן)

רש"י שלשים ומאה הקערה האחת וגו'. מה תלמוד לומר, לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזו שקל, (י) לכך חזר ושנאה כאן, וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו'. ללמדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן, שוקלן אחד אחד ושוקלן כולן כאחד, (כ) לא

שפתי חכמים (י) פירוש לאי לאו האי קרא הוה אמינא דסקל הקודש דכתיב גבי מזרק עליה לחודא האי לכך כתיב שלשים ומאה הקערה וגו: (כ) פירוש כל אחד מכוון למשקל חבירו אף שבכלי הדיוט אין דרך לצמצם בהכרעות אבל כלי הקודש היו זה כזה בצמצום. והטעם נראה לי להורות אף שלכל אחד מן הנשיאים היה הכוונה בקרבנו כנגד שבטו וכמו שכתב רבינו בחיי בפרשה הזאת היו השיעורים והמשקלות כולן שוה להורות שכוונת כולם לאל אחד ברוך הוא: (שפתי חכמים)

[פז] כפות זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִלֵּאת קִטְרֹת עֶשְׂרֵה עֶשְׂרֵה חֶפֶץ בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל זָהָב חֶפְצוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה :

אונקלוס בְּזִיכֵי דְדִהָבָא תִּרְתֵּי עֶשְׂרֵי מִלְּוֹן קִטְרֹת בּוֹסְמֵי מִתְקֵל עֶשֶׂר סֻלְעִין הָוּה מִתְקֵלָא דְבְּזִיכָא בְּסֻלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְּהַב בְּזִיכָא מֵאָה וְעֶשְׂרִין : (אונקלוס)

יונתן בְּזִיכֵי דְדִהָבָא תִּרְתֵּי סְרִי כָּל קָבִיל רַבְרָבֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּוֹן קִטְרֹת בּוֹסְמִין טְבִין מִתְקֵל עֶשֶׂר סֻלְעִין הָוּה מִתְקֵלָא דְבְּזִיכָא בְּסֻלְעֵי בֵּית קוּדְשָׁא כָּל קָבִיל עֶשְׂרִיתָא דְבְּרִיָּא כָּל דְּהַב בְּזִיכָא מֵאָה וְעֶשְׂרִין כָּל קָבִיל שְׁנֵיָא דְחֵיָא בְּהוֹן מִשָּׁה נְבִיָּאָה : (תרגום יונתן)

רש"י כפות זהב שתיים עשרה. למה נאמר, לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב, היא של זהב (ב) ומשקלה עשרה שקלים של כסף, או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב, ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף, תלמוד לומר כפות זהב, של זהב היו (ספרי נה): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) פירוש לזהב הכתוב בכף איני יודע אי קאי אכף שהוא היה של זהב או הכף היה של כסף והמשקל היה של זהב מפני ששקלי הזהב והכסף אינן שוין תלמוד לומר כפות זהב סמך זהב לכף למדנו דהכף היה של זהב דעשרה זהב אכף קאי רא"ס. ואם תאמר למה לא מתרץ רש"י כמו שתירץ לעיל דלכך נכתב המנין לומר לך דהם הם שהתנדבו וכו' דהא בלאו הכי צריך לומר כן דהא כתיב מזרקי כסף שנים עשר דקשה גם כן למה לי מנינם וצריך לומר הם הם כו' שמע מינה דדרך הפסוק ללמדך

דבר אחד בכל כלי וכלי ונראה לי דק"ל למה לי למכתב זהב הל"ל כפות
שתיים עשרה והרא"ם תירץ מקום הכי נכתב המנין לומר לך דהם הם
שהתנדבו וכו' אללא מדסמך הזהב אל הכפות למדנו וכדפירש לעיל: חסלת
פרשת נשא (שפתי חכמים)

[פז] מפטיר כל הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים עשר כבשים
בני שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחטאת:

אונקלוס כל תורי לעלתא תרי עשר תורין דכרין תרי עשר אמרין בני שתא
תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר עזין תרי עשר לחטאתא: (אונקלוס)

יונתן כל תורי לעלתא תריסר תורי לרב בית אבא דיכרא דיכרין תריסר
מטול דיהובדון תריסר רבבי ישמעאל אמרין בני שנה תריסר מטול
דיהובדון תריסר רבבי פרס ומנחתהון מטול דיעדי כפנא מן עלמא
וצפירי עזין תריסר לחטאתא מטול לכפרא על חובי תריסר שבטיא:
(תרגום יונתן)

אור החיים כל הבקר לעולה. אמר לשון יחיד, לומר כי גדר אחד לכולן. וכן
אמר בקר זבח השלמים לשון יחיד לטעם זה עצמו: (אור החיים)

[פח] וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתדים
ששים כבשים בני שנה ששים זאת חנפת המזבח אחרי המשח אתו:

אונקלוס וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעא תורין דכרין שתין גדין
שתין אמרין בני שתא שתין דא חנפת מדבחא בטר דרבינו יתה: (אונקלוס)

יונתן וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבע תורין כל קביל עשרין
וארבע מטרתא דכרי שתין כל קביל שתין שנין דהוה יצחק פד יליד ית
יעקב ברחי שתין כל קביל שתין אפין דברכת כהניא אמרין בני שנה שתין
לכפרא על שתין ריבון דישראל דא חנפת רבות מדבחא ביומא דרבינו
יתיה: (תרגום יונתן)

[פט] ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו
מעל הכפרת אשר על ארו העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו: (פפ)

אונקלוס וכד עליל משה למשכון זמנא למללא עמה ושמע ית קלא
דמתמלל עמה מעלוי כפרתא די על ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא
ומתמלל עמה: [פפ] (אונקלוס)

יונתן וכד עליל משה למשפן זמנא למלא עמיה ושמע ית קל רוקא דמתמליל עמיה כד נחית מן שמי שמנא עילוי כפורתא דעל ארונא דסהדותא מבין תרין פרובנא ומתמן הוה דבורא מתמליל עמיה: (תרגום יונתן)

רש"י וצבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה צא שלישי והכריע ביניהם, כתוב אחד אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד, (ויקרא א, א) והוא חוץ לפרכת, וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת (שמות כח, כג), צא זה והכריע ביניהם, משה צא אל אהל מועד וקם שומע את הקול הצא מעל הכפרת מבין שני הכתובים, הקול יולא מן השמים לבין שני הכתובים ומקם ילא לאהל מועד: וישמע את הקול. יכול קול נמוך, תלמוד לומר את הקול, הוא הקול שנדבר עמו בסיני, וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יולא חוץ לאהל (במ"ר יד, כא): מדבר. כמו מתדבר, כבודו של מעלה לומר כן, מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו. למעט את אהרן מן הדברות (ספרי) (נח):

חסלת פרשת נשא: (רש"י)

אבן עזרא וטעם ובבא משה. יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקרא אל משה היה כאשר נשלמה החנוכה וכל המדקדקים אמרו כי מדבר אליו מבנין התפעל והתיי"ו מובלע ולפי דעתי שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר והמ"ם תחת מן למשפט הלשון: וטעם וישמע. שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמענו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרכת גם זה נכון כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע וכן ויגל ה' את עיני בלעם: וידבר אליו. כן ה"י משפט הדבור תמיד:

חסלת פרשת נשא (אבן עזרא)

בעל הטורים מבין שני הכתובים. ראשי תיבות משה לומר לך שהוא חשוב ככרוב של מעלה: (בעל הטורים)

אור החיים הקול מדבר אליו. לפי מה שכתבנו במקומות אחרים (שמות כ' א'), כי דבור היוצא מה' היה נוצר ממנו מלאך והוא המדבר לנביא, ועל פי זה ישבתי כל תיבת לאמר האמור בדיבורי ה' והוא אומר הקול מדבר אליו פירוש קולו של הקדוש ברוך הוא מדבר לו, והגם שהתיבה דגושה כמו מתדבר, לצד שהקול הוא עצמו הדיבור יוצדק ליאמר כסדר זה, והמשכיל יבין:

ספורנו ובבא משה אל אהל מועד. לדבר אתו וישמע את הקול. ואף על פי שהיה הדבר מועט מאד בערך אל חנוכת שלמה מכל מקום בבוא משה אל אהל מועד היה שומע אותו הקול ששמע קודם מעשה העגל וזה לא קרה בבית ראשון כל שכן בבית שני שלא הלך אל המקדש נביא להתנבא באופן ששיג הנבואה תיכף. וזה כי היתה לרצון החנוכה הזאת ומקריביה ומשה שהיה רועה: **מדבר**. בינו לבין עצמו, כי כל פעל ה' למענהו ובהשכילו את עצמו ובזה ידע וייטיב לזולתו בנדיבות השפעה שאין בה כילות ויראה פעולה במתפעל כפי הכנתו ובזה פירש אופן כל דבור האמור בתורה באמרו וידבר ה': (ספורנו)

פרשת בהעלתך

במדבר פרק-ח

א	וידבר	יהוה	אל	משה	לאמר:	
אונקלוס	ומליל	??	עם	משה	למימר: (אונקלוס)	
יונתן	וידבר	ומליל	??	עם	משה	למימר: (תרגום יונתן)
ספורנו	וידבר	ה'	אל	משה:	(ספורנו)	

ב דבר אל אהרן ואמרף אליו בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה ואירו שבעת הנרות:

אונקלוס מלל עם אהרן ותימר ליה באדלקותך ית בוצינגא לקבל אפי מנרפא יהון מנהרין שבועא בוצינגא : (אונקלוס)

יונתן מליל עם אהרן ותימר ליה בזמן אדלקותך ית בוצינגא פל קביל אפי מנרפא יהון מנהרין שבועתי בוצינגא תלת לקביל רוח מערבא ותלת לקביל רוח מדינחא ושביעא במציעאה : (תרגום יונתן)

רש"י **זהעלתך**. למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלטה אז דעתו, כשלח היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו, אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומיטיב את הנרות: **זהעלתך**. (א) על שם שהלהב עולה כתיב זהדלקתן לשון עלייה, שצריך להדליק עד שתיא השלהבת עולה מאליה. ועוד דרשו רבותינו מכאן, שמעלה היתה (ב) לפני המנורה שעליה (ג) הכהן עומד ומיטיב: אל מול פני המנורה. אל מול נר האמצעי, שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה: יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים, שלשת המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן, (ד) וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי, ולמה, כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך: (רש"י)

שפתי חכמים (א) דק"ל איך נופל הלשון זהעלותך על נרות שכתב הכתוב במקום זהדלקתך זהעלותך ומתרג' על שם שהלהב עולה כלומר משום הכי נופל זו לשון עלייה. ותו קשה לרש"י מכל מקום היה לו לכתוב זהדלקתך ולמה כתב זהעלותך דודאי לשון זהעלותך נופל גם כן בנרות כמו שפירש על שם הלהב עולה אבל מכל מקום הלשון זהדלקתך יותר טוב. ומתרג' דמשום הכי כתיב זהעלותך כדי ללמוד שצריך להדליק וכו'. אבל בפרשת תצוה גבי להעלות נר תמיד לא פירש רק למה כתיב להעלות ולא להדליק ואמר שצריך להדליק עד שתיא שלהבת עולה מאליה. יש לומר דלעיל כתיב להעלות לשון ציווי ועל זה פירש למה כתב הציווי בלשון להעלות ולא בלשון להדליק שהוא לשון יותר מצורר על מה הוא הציווי ומפרש משום שצריך להדליק וכו' שהוא בכלל הציווי לכן כתיב להעלות. ובפרשת אמור שהוא הציווי האמתי כדפירש"י שם קשה למה לא פירש שם כלום. יש לומר שהוא סומך על מה שפירש בפרשת תצוה על לשון להעלות שהוא בלשון ציווי כדפרישית ודלא כפירש הרא"ם שפירש פעם יפרש כל

הזחינות הנופלים על הלשון ופעם יפרץ קלת מהם ופעם יסמוך על מה שפירץ במקום אחר ומשום הכי לא יפרץ בפרשת אמור כלום אף על גב דכתיב התם להעלות נר תמיד עד כאן לשונו: (ב) ואף על גב דדרשו מזה שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה. יך לומר דעיקר דרשא היא מקרא דפרשת תורה מלהעלות נר תמיד והכא אגב גררא נקטיה ועוד יך לומר דאי לשלהבת עולה מאליה לחוד הוא דאתא היה לו לכתוב להעלות ולא בהעלתך ואי למעלה אחת לחוד הוא דאתא היה לו לכתוב במעלותך אלא להכי כתיב בהעלותך למדרש תרווייהו והרא"ם פירש דדרש זה וגם שתהא השלהבת עולה שקולים הם ויצאו שניהם: (ג) ואם תאמר והרי קומתו של אדם ד' אמות דהיינו כ"ד טפחים וקומתה של מנורה לא היה כי אם י"ח טפחים כדפירש"י בפרשת תרומה ואם כן למה צריך למעלה. ויך לומר לפי שהטפחים של בית המקדש היו שוחקות ואם כן י"ח טפחים של מנורה היו כמו כ"ד טפחים של חול דהיינו כנגד קומתו של אדם ואם צא להטיב צריך שיראה בנרות כדי שייטיב אותם לכך צריך מעלה: (ד) פירוש מדכתיב יאירו שבעת הנרות על כרחך אפתילות קאי שהם המאירים דאי קאי אנרות שהם הזיכין הוה ליה למימר אל מול פני המנורה יהיו נוטים שבעת הנרות. ואם תאמר והא בקרא כתיב אל מול פני המנורה דהיינו נר שעל קנה האמצעי יאירו שבעת הנרות ורש"י פירש שאין מאירין לנר אמצעי אלא ששה. ויך לומר דהא ק"ל דאל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות משמע שהכל יהיו מאירין לפניו של אמצע הקנה דהיינו למעלה על גביו שהוא נקרא פני המנורה וזה אי אפשר בשלמא אותו נר שעומד על קנה האמצעי מאיר כנגד פניו אבל שאר ששה נרות אינן מאירין אלא לפניו של אותן קנים שעומדים מול פניהם כמנהג כל הנרות שמנהגם להאיר כלפי עצמן. ומתרג' דגם שאר ששה נרות שעל ששה קנים מאירין לפניו של קנה האמצעי דששה שעל ששת הקנים ג' מזרחיים פונים למול אמצעי ר"ל שהיו כופפין ראשי הפתילות לפני קנה אמצעי וכן מערביים. ויאירו שבעת הנרות פירוש שבזה האופן יהיו מאירין שבעת הנרות אל מול קנה האמצעי. והרא"ם האריך כאן הרבה. (ועיין בתשובת הריב"ש סי' ת"ז: (שפתי חכמים)

אבן עזרא דבר אל אהרן. כי הוא חייב במצות הדלקת הנר: אל מול פני המנורה. פירוש והאיר אל עבר פניה והנה מלת האיר יוצאה כמו תאיר

נרי ואין כן יאירו והארץ האירה ונסמכה זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה: (אבן עזרא)

הרמב"ן (במדבר ח ב): "בהעלתך" - "למה נסמכה פרשת מנורה לחנכת הנשיאים? לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים, חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו; אמר לו הקב"ה: חייך, שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב", לשון רש"י ממדרש אגדה.

ולא נתברר לי, למה ניחמו בהדלקת הנרות, ולא ניחמו בקטורת בקר וערב, ששיבחו בו הכתוב (דברים לג ט): "ישימו קטורה באפך", ובכל הקרבנות, ובמנחת חביתין, ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו, ונכנס לפני ולפנים, ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו, ושבטו כלו משרתי אלהינו?

ועוד: מה טעם לחלישות הדעת הזו? והלא קרבנו גדול משל נשיאים, שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המלואים!

ואם תאמר שהיו חובה ונצטוה בהם, וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמוהם לחנכת המזבח - גם הדלקת הנרות שנחמו בה חובה ונצטוה עליה!

אבל ענין ההגדה הזו, לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר חשמונאי כהן גדול ובניו.

ובלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים, שהזכיר האגדה הזו ואמר: "ראיתי במדרש, כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו', אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו, יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנכה שקרויה על שמם, והיא חנכת בני חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנכת המזבח", עד כאן לשונו.

וראיתי עוד ב"ילמדנו" (תנחומא בהעלותך ה), וכן במדבר רבה טו ו: "אמר לו הקב"ה למשה: לך אמור לאהרן 'אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו - וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם". והנה, דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנכת חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר החורבן בגלותנו. וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנכת הנשיאים נוהגת לעולם, דרשו סמוכין לחנכת הנשיאים מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם.

ור' אברהם אמר, כי "נסמכה זאת הפרשה, להודיע כי הדבור יהיה גם בלילה, כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה". וזה איננו ככה על דעת רבותינו, שאמרו (מכילתא בא א) "והלל לא נדבר עמו אלא ביום". ואלו ידע ר' אברהם מה בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים, לא חשב כן. והוא מה שאמר הכתוב (במדבר יב ו): "במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה", שאין נבואתו בחלום, כי החלום בלילה ממש.

אבל הסדור בפרשיות האלה הוא, כאשר פירשתי (בתחלת הספר), כי בא הכתוב בספר הזה להשלים תורת הקרבנות וכל המחוייב לעשות באהל מועד. והנה:

אמר מתחלה (שמות כז ב): "ואתה תצוה ויקחו אליך שמן זית זך להעלות נר תמיד", ולא הזכיר שם המנורה, והיה במשמע שידליקו במנורה בהימצאה כמו שאמר בעשייתה (שמות כה לז): "והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה", אבל אם אולי תאבד או תישבר, ידליקו בלתי מנורה, ואין המנורה מעכב ההדלקה, כי המצוה להעלות נר תמיד לעולם.

ואחר כן הוסיף וצוה מיד ולדורות (ויקרא כד ב): "צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך", ואמר "על המנורה הטהורה יערוך את הנרות", שלא יערוך אלא במנורה הטהורה.

ובכאן, כאשר השלים להזכיר הקמת המשכן, השלים עוד כל דיני הנרות, וצוה שיהיו שבעת הנרות כולן דולקות לדורות אל מול פני המנורה, כאשר הזכיר במעשה המנורה "והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה", לא בלתי מנורה, ולא בלתי שיאירו כולם אל עבר פניה.

ולא הזכיר בפרשה הזאת "באהל מועד", ללמד שיהיה גם כן במקדש. אולי יחשב, כי בעבור שאין חלונות באהל מועד יצטרך לאורה הזאת, אבל במקדש, שיהיו שם (מלכים א ו ד): "חלוני שקופים", לא יצטרך כן, לפיכך לא הזכיר בכאן "באהל מועד". (הרמב"ן)

בעל הטורים בהעלותך. סמך נרות לחנוכה לפרסומי ניסא בנרות: **בהעלתך את.** בגי' עשה בה מעלות: **אל מול פני המנורה יאירו.** כי אני איני צריך לאורה: **פני המנורה יאירו.** בגי' וכי אני לאורך צריך: **שבעת הנרות.** כנגד ז' המזלות חנכ"ל שצ"ס. כתיב בהעלותך את הנרות וכתיב להעלות נר תמיד לבית הלל נר ואח"כ נרות שמוסיפין והולכין והיינו להעלות נר תמיד שמעלין בקודש ולבית שמאי תחילה נרות ואח"כ נר שמורידין והולכין: **להעל.** ות נר תמיד. ס"ת תרד: (בעל הטורים)

אור החיים דבר וגו' ואמרת. צריך לדעת למה כפל לומר **דבר ואמרת**, גם במלות שונות. ויתבאר על פי דבריהם ז"ל (תנחומא במד"ד פט"ו) וזה לשונם למה נסמכה פרשת מנורה לפרשת נשיאים, לפי שראה אהרן

חנוכת נשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות ערב ובוקר וכו' עד כאן. הנה דבריהם ז"ל צריכין ביאור, מה נחמה זו עושה לחלישות דעתו של אהרן על חנוכת הנשיאים שלא היה בכלל הלא אין מעשה המנורה מקביל לחנוכה, גם למה לא הניח דעתו בכל הקרבנות שהוא מקריב, תמידין, ומוספין, והקטורת, גם בהקרבת החנוכה עצמה של כל הנשיאים הרי הוא המקריב, ולמה לא ריצהו אלא במנורה, ויתיישב הענין בתת לב למה שאמרו במנחות בפרק ב' מדות דף פ"ח וזה לשונם כיצד עושה מסלקן ומניחן באוהל ומקנחן בספוג ונותן בהם שמן וכו' עד כאן. ולסברת החולק על סברא זו וסובר דקביעי נרות סובר גם כן שהיו קנים שבהם נרות קבועים דקים והיה כופפם למטה עד שהיה מטיבם ומקנחם וחוזר וזוקפם כבראשונה כדמוכח שם מדברי רש"י ד"ה של פרקים וכו' :

ואני אומר אילו הייתי שם הייתי מוכיח ודן לפניהם מהכתובים דלא קביעי נרות, הראשון ממה שמצינו כשהזכיר כל פרטי מעשה המנורה לא הזכיר פרט זה שעשה למול פני המנורה יאירו, שאם הנרות קבועים כשהזכיר המעשה חל זכרון הדבר, ועוד ראיה אחרת ממה שאמר הכתוב בפרשת במדבר (ד' ט"ו) ולקחו בגד תכלת וכיסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה, הרי זה מראה באצבע שאין הנרות קבועים, שאם לא כן הרי הנרות בכלל המנורה הם ולא היה צריך לפרטם, אלא ודאי שאינם קבועים ולזה הוצרך לפרטם כמלקחיה וכמחתותיה שהם בפני עצמם :

שוב ראיתי כזה בדברי הימים (ב' ד') ואת המנורות ונרותיהם, הרי זה מגיד כי בזכרון מנורות לא יכללו נרותיהם, וגם ראיתי לרש"י ז"ל שם שכתב וזה לשונו להוציא מלב המפרשים נרות היו עשויים מגופה של מנורה ואדוקים בה שהרי כתיב מנורות ונרותיהם וכו' עד כאן יעוין שם דבריו באורך, הא למדת שפשטיות הכתובים יגידו כי לא קביעי נרות :

וכפ"ז נשכיל כוונת תשובת ה' לאהרן, כי אהרן היה מתאנח על חנוכת המזבח והשיבו הקב"ה חייך שלך וכו' פירוש מעשה המנורה שמוריד הנרות ומניחן באוהל ומקנחם וחוזר ובונה אותם מחדש ומדליקה הרי כל יום כעושה מעשה חדש שמחנך הוא המנורה בכל הדלקה והדלקה, ואמרו מדליק ומטיב ערב ובוקר ולא מצינו הדלקה אלא בערב, הרי אמרו במסכת תמיד (פ"ג מ"ט) כי נר מערבי צריך להיות דולק יומם ולילה, ובתורת כהנים אמרו וזה לשונם להעלות נר נר מערבי דולק תדיר מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממצב העולה עד כאן. הרי שישנה להדלקה והטבה לילה ויום, ונמצא שמחנך בכל יום המנורה והם לא חנכו אלא פעם אחת המזבח, והוא מה שכפל הכתוב במאמרו **דבר ואמרת**, דבר דיבור הצריך למצוה, ואמרת מענה רך המיישב הדעת מחולשתה שאמרנו שחלשה דעתו של אהרן והשיבו כי שלו גדול וכו', גם תתפרש תיבת

ואמרת לשון מעלה על דרך אומרו (דברים כו) את ה' האמרת שהשיבו
שלו מעולה מכולן:

וגם לסברת האומר קביעי נרות הנה הוא אומר שהיו הקנים שבו הנרות
דקים שהיה יכול לכפוף ולהוריד הנרות למטה עד שיקנחם ולחזור
להעלותם ובאמצעות הקינוח וכו' יחשב כמחדש והרי הוא מחנך בכל יום,
ותיישב ערך הכתוב עצמו כמו שכתבתי:

בהעלותך את הנרות. צריך לדעת למה לא אמר בהדליקך, ורז"ל דרשו
(במד"ר פט"ו ספרי) בו דרשות רבות. גם צריך לדעת למה לא צוה ה'
מצוה זו ביום ראשון כי היא מצוה הנוהגת מיום ראשון בעבודה, ועוד
הלא היא כתובה המצוה עצמה שמצוה כאן בפרשת תרומה (שמות כה)
והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה ולמה חזר לשנותה, עוד למה אמר
יאירו ולא צוה לנוכח למצטווה תאיר כשיעור בהעלותך, וכמו שאמר גם
כן בפרשת תרומה והאיר על עבר וגו'. אכן במה שהקדמתי במאמר חז"ל
יתיישב הכל על נכון, כי אומרו **בהעלותך** לצד שהנרות לא היו קבועים
יצו ה' שבכל עת אשר יורידם לקנחם ויעלה אותם לסדרם במקומם
יסדרם כדרך שיאירו אל מול פני המנורה וגו', ולזה לא אמר גם כן תאיר
כי אין המצוה בשעת הדלקה שיוצדק לומר תאיר אלא המצוה היא על
סדר הנחתם שיניחם בסדר שיאירו אל מול וגו' והבן:

ובזה נתיישב למה הוצרך לחזור לצוות לזה, כי לצד שעד עתה היה משה
עושה כסדר זה בז' ימי המילואים, וחש ה' שידין אהרן בדעתו שאין מעכב
סדר הנחתן ואדרבא יותר הוא סדר נכון שיהיו הנרות ישרים פיפיותיהם
ולא באלכסון, לזה צוה ה' שיאמר לאהרן שדבר זה מעכב, ובחר לסדר
מצוה זו כאן ולא סדרה עם סדורי הקרבנות אשר צוה ה' ועבודה
המעכבת, להודיענו הקפדת אהרן וריצויו מה שנזכר במאמרם ז"ל:

אל מול פני המנורה וגו'. טעם הדבר יתבאר על פי דבריהם ז"ל שאמרו
במסכת שבת דף כ"ב וזה לשונם מחוץ לפרוכת העדות וגו' וכי לאורה
הוא צריך והלא כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו
אלא עדות לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל מאי עדות אמר רב זו נר
מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה
מסיים עד כאן. על פי הדברים האלה יצו ה' להאיר אל מול פני המנורה
שהוא נר המערבי להראות כל נר ונר שלא בא אלא בשביל עדות אשר יגיד
נר הפונים אליו כלם להראות נסו הנזכר, ומה שראיתי שדקדקו
התוספות התם בתמיהת וכי לאורה הוא צריך וכו' מטעם כל מ' שנה וכו'
ולא אמרו והלא כל העולם כולו לאורו של מקום, לעניות דעתי אינו
דקדוק כי תצדיק התמיהה מהמורגש להם יותר מדברי' הבאים באמונה
כי ה' ברא שמש וירח המאירים לעולם, ולדרך זה יתיישב עם ההיא
שהביאו משלהי כל הקרבנות וכו' יעיין שם דבריהם:

ויש לנו לחקור זאת מעתה שלא בא המנורה אלא להגיד נסה שבנר מערבי היה מספיק בנר מצדה האחד ונר מצדה השני, ויש לומר כפי הפשט שהוא לנוי שאחר שהוצרכה ביאתה לרמז הנזכר אין נכון להביא בית ה' אלא דבר מתוקן ונכון שבמנורות. ובדרך רמז ירמוז בז' נרות לאומות העולם שהם ע' אומות כל אחד ירמוז לכלל העשירי, ירמוז כי כולן מאירים לנוכח המערבי שהם ישראל שהם בחינת המערב כידוע ליודעי חן, ורמז גם כן שכולן כלים ונר ישראל לא יכבה, ותמצא שהארת הנרות אינו אלא בלילה והוא סוד הגלות שנקרא לילה, מה שאין כן בבא זמן הישועה המתיחס לה בקר כתיב (ישעי' כא) אתא בקר וגו' יכבה נר האומות וישאר מכללותם נר ישראל שהוא הולך ואור עד נכון היום, גם רמז במצות הדלקת הנרות שיכוין המדליק בהדלקתם שתהיה הארתם למול פני המנורה שהכל יהיו לצורכי ישראל המתייחס להם שם פנים כידוע למבינים: (אור החיים)

ספורנו בהעלתך את הנרות. כשתדליק את שש הנרות: אל מול פני המנורה. שהוא הקנה האמצעי וזה כשתפנה שלהבת כל אחד מהששה נרות אל הקנה האמצעי אז: יאירו שבעת הנרות. כל השבעה יאירו וישפיעו אור עליון לישראל שיורו היות אור הימנים ואור השמאלים מכוון ופונה אל אור הקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה ושכן ראוי שכונת המימינים העוסקים בחיי עולם והמשמאלים העוסקים בחיי שעה העוזרים למימינים, כאמרם אלמלי עלייא לא מתקיימי אתכליא (חולין צב, א) תהיה להפיק רצון האל יתברך באופן שיושג מכוונו בין כולם וירוממו את שמו יחדו כמו שקבלו עליהם כאשר העיד באמרו ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כלומר בין כולנו נשלים כונתו: (ספורנו)

כלי יקר בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וגו'. הוקשה אל המפרשים מאחר שפני המנורה היינו הנר האמצעי א"כ הל"ל יאירו ששת הנרות, לומר שהששה יפנו מול השביעי, ואומר אני שמאמר אל מול פני המנורה קאי אשלמעלה ולא קשה מידי. וזה שלא מצינו בפסוק זה שום ציווי שהרי לא אמר תדליקם או תעלם אל מול פני המנורה גם יאירו אינו ציווי כי אין ציווי לנרות, ועוד מהו שאמר ויעש כן אהרן מאי רבותיה ומי כמוהו מקים דבר ה', ומאי שבחו שלא שינה מהיכא תיתי שישנה. אלא שרצה הקב"ה להראות שלא לאורה הוא צריך ומטעם זה רצה ה' שיפנו כולם מול פני המנורה להוציא מלב הטועים, אבל מ"מ לא רצה לצוות על זה שידליקם מול פני המנורה כי לא יטעה בזה כי אם איש שוגה ופתי וכי מפני השוטים שקלקלו יצוה מצוה פרטי, אך אמר ה' דרך הודעה לומר הנני מודיעך מראשית דבר אחרית דבר והוא בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה כי בזה לא תתן מקום לטועים לטעות כו', אז אף אני אעשה זאת שיאירו שבעת הנרות לעולם לא יכבה אורם שיהיו לפני תמיד ומכלל הן משמע לאו שאם לא תעלה אותם מול פני המנורה ותתן מקום לטועים לומר לאורה אני צריך אז לא יאירו כלל שבעת הנרות, הן ע"י חורבן הבית, הן שגם בהיותו בבנינו לא יאירו ולא יצהיר זיו אורם גם לי גם לך

וסייע לפירוש זה, ממה שאמרו במדרש (תנחומא בהעלותך ג) שנסמכו הנרות לחנוכת המזבח לפי שנצטער אהרן על שלא היה בחנוכת המזבח. א"ל הקב"ה לגדולה מזו אתה מוכן, הקרבנות אינן כי אם בזמן שבהמ"ק קיים והנרות הם לעולם שנאמר אל מול פני המנורה יאירו ז' הנרות עיין בילקוט (תשיט.ה) נוסח מדרש זה. והבט ימין וראה מאי משמע שהנרות הם לעולם מפסוק זה, אלא ודאי שבעל מדרש זה כוונתו לפרש הפסוק על זה האופן, שאם תעלה אותם מול פני המנורה אז אעשה שיאירו שבעת הנרות לעולם אף בזמן החורבן. והרמב"ן כאן הקשה על מדרש זה הרי בזמן שהקרבנות בטלין גם הנרות בטלין, ע"כ פירש שעל נרות חשמונאי ובניו הוא מדבר. וקשה לי על דבריו הרי גם נרות חשמונאי מתחילה בטלו שניהם כאחד הקרבנות והנרות וכאשר נחה שקטה הארץ חזרו שניהם לקדמותן ומה יתרון לנרות על הקרבנות.

ונ"ל שלקח לו ראיה מן חשמונאי ובניו, שיש יותר קדושה בנרות מבקרבנות שהרי בחזרתן לא נעשה שום נס בקרבנות, ובנרות נעשה נס, ע"כ קבל אהרן תנחומין על הדלקת הנרות שהיא גדולה מן הקרבנות. ומ"ש הקרבנות אינן כ"א בזמן שב"ה קיים והנרות לעולם כך פירוש, הקרבנות אע"פ שהיה בהם אש מן השמים והוא נס נגלה ומתמיד מ"מ אחר שנחרב הבית הראשון שוב לא ירד אש כי בבית שני חסרו ה' דברים ומכללם אש מן השמים, (יומא כא:) אבל קדושת הנרות לא סרה לעולם אע"פ שנחרב הבית פעמים, א' בימי נבוכדנצר, וא' בימי אנטיוכוס, מ"מ נעשה נס בנרות וזה מורה על גודל קדושת הנרות ולמד זה מן הכרח הקושיות שהזכרנו.

ונראה לי כי כך ביאור הכתוב, בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה. ולא תתן מקום לטועים לומר לאורה הוא צריך הנה לגודל קדושת הנרות אני אעשה זאת שיאירו ז' הנרות לעולם ואף בזמן שלא יהיה בהם כ"א להדליק נר אחד הנה על צד הנס אני אעשה שיאירו כל ז' הנרות בימי חשמונאי וזכרונם לא יסוף מתוך בני ישראל לדורי דורות, אבל אם לא תעלה מול פני המנורה אז לא יאירו לעולם כי לא אעשה בהם ניסים מפורסמים כדי שלא ימצאו מקום לחזק טעותם ולומר בעבור שלאורה הוא צריך ע"כ הוא עושה בהם ניסים מפורסמים יותר מבקרבנות, ולפי"ז אין בפסוק זה שום ציווי אלא הודעת דברים וע"כ אמר לשבחו של אהרן ויעש כן אהרן וגו' כאשר צוה ה'. ר"ל כאילו צוה ה' את משה בפירוש כך היה נזהר בדבר כאלו נצטוה עליו, ואח"כ נתן טעם מאין בא להם טעות זה ואמר וזה מעשה המנורה וגו' כי כל כלי המשכן נעשו ע"י אדם חוץ מן המנורה שעשאה הקב"ה בעצמו חתיכה אחת כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה. ר"ל הקב"ה עשאה ומכאן יצא מקום לטועים לומר שלכך עשאה הקב"ה בעצמו לפי שלאורה הוא צריך, ע"כ היה אהרן מזורז להעלות נרותיה מול פני המנורה לבטל טעות זה.

וי"א מה ששבח את אהרן שלא שינה, לפי שהקב"ה אמר לו אל מול פני המנורה יאירו ז' הנרות. ולא הקפיד על ההעלאה שתהיה מול פני המנורה כ"א על ההארה לבד הקפיד שתהיה מול פני המנורה ולא הקפיד על ההעלאה, ואהרן הוסיף ועשה אפילו ההעלאה מול פני המנורה כמ"ש אל מול פני המנורה העלה נרותיה. ויתכן עוד לפרש שהשבח הוא אע"פ שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו. מ"מ נזדרז הוא לבדו במצוה ויעש כן אהרן. לפי שראה בה קדושה יתירה מאחר שהקב"ה בעצמו עשאה כאמור וכן כתב הרמב"ן.

ועל צד הרמז י"ל אל מול פני המנורה. זה הקב"ה אורו של עולם, יאירו שבעת הנרות. כי כל הקנים היו מול הקנה האמצעי והוא פונה מול השכינה שבמערב וא"כ דומה כאילו כולם פונין מול פני המנורה הטהורה אשר ממנו ית' האור יוצא לכל הנמצאים. ומדקאמר בהעלותך לשון עליה שידליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה, ורז"ל אמרו (תנחומא בהעלותך ג) שהמנורה נעשית מאליה זה מופת גדול שיש בה רמז על נר אלהים נשמת אדם העולה היא למעלה מאליה אם אין לה מונע מצד העונות והיא מעשה ה' כי ג' שותפין באדם (נדה לא). וכבר בארנו זה למעלה פר' תרומה (כה. לא) והוא ענין נכון וברור וזה סמיכות העלאת הנרות מעצמם למעשה המנורה כי גם היא היתה מעשה ה' כמ"ש כן עשה את המנורה הקב"ה עשאה. (כלי יקר)

ג} ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה כאשר צוה יהוה את משה:

אונקלוס וְעָבַד כֹּהֵן אֶהְרֹן לְקַבֵּל אֶפֶי מִנְרֵתָא אֲדִלְק בּוֹצִינְהָא כְּמָא דִּי פְקִיד ית' משה: (אונקלוס)

יונתן וְעָבַד כֹּהֵן אֶהְרֹן כָּל קָבִיל אֶפֶי מִנְרֵתָא אֲדִלְק בּוֹצִינְהָא הִיכְמָא דְפְקִיד ית' משה: (תרגום יונתן)

רס"י ויעש כן אהרן. להגיד שבחו של (ה) אהרן שלא שנה (ספרי ס): (רס"י)

שפתי חכמים (ה) דאם לא כן ויעש כן אהרן למה לי וכי תעלה על דעתך שלא עשה מה שצוה ה' על ידי משה. ואף על גב שכלאו הכי נמי ידעינן שעשה ליווי של הקדוש צרוך הוא. מכל מקום דבר גדול הוא זה שהפסוק מעיד על כדקתו וכן כל כיוצא בזה: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וטעם ויעש כן אהרן. לומר שהוא היה המדליק אותן כל ימיו

ואע"פ שהמצוה כשרה בבניו כמו שנאמר (שמות כז כא) יערוך אותו אהרן ובניו אבל היה הוא מזדרז במצוה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון וסוד נשגב ואולי נרמז לו זה מפסוק (ויקרא כד ג) מחוץ לפרכת העדת יערוך אותו אהרן מערב עד בקר כי בו בחר השם בימיו ומפני זה אמר גם עתה "דבר אל אהרן בהעלותך" ולא אמר "דבר אל אהרן ואל בניו בהעלותכם" (הרמב"ן)

אור החיים ויעש כן וגוי כאשר וגוי. צריך לדעת למה הוצרך לומר אל מול פני וגוי ולא הספיק במאמר ויעש כן וגוי. עוד חזר לומר כאשר צוה וגוי והוא המאמר עצמו שאמר ויעש כן וגוי, יכוין לומר על זה הדרך, אומרו ויעש כן כנגד פירוק הנרות וקינוחם כדי שתהיה כחדשה שבזה יוצדק החינוך כמו שאמרנו, ואומרו אל מול פני וגוי כנגד סדר הנחתן שיהיו פיפיותיהם אל מול פני וגוי ואומרו כאשר צוה לצד שהדיבור היה ביום ותבא לומר שאז בזמן שנצטוה עשה מעשה האמור, לזה אמר כאשר וגוי לוי שעשה בזמן שצוה ה' שהיא בערב, והגם שאמרנו כי ישנה להדלקה ביום בנר מערבי, דבר זה לא היה אלא בזמני ירידת עם ה' שהיה כבה נר מערבי (יומא לט:). לא בימי אהרן, ומה גם בתחלת הקמת המשכן. גם רמז באומרו כאשר צוה וגוי להודיע שבחו של אהרן, כי מה שעשה אהרן לא עשאו לצד המעלה והכבוד אשר האמיר אותו ה' אלא לצד עשות מצות ה', על דרך אומרו (תהלים מ) לעשות רצונך אלהי חפצתי: (אור החיים)

ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמִּנְחָה מְקֻשָּׁה זָהָב עַד יִרְכָּה עַד פְּרָחָה מְקֻשָּׁה הוּא פִּמְרָאָה אֲשֶׁר הִרְאָה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה בֶּן עֶשְׂה אֶת הַמִּנְחָה: (פ)

אונקלוס וְדִין עוֹבֵד מִנְרָתָא נְגִידָא דְהַב עַד שִׁידָה עַד שׁוֹשְׁנָה נְגִידָא הִיא פְּחִזָּא דִּי אַחְזִי יְיָ יְת מֹשֶׁה בֶּן עֶבֶד יְת מִנְרָתָא: [פ] (אונקלוס)

יונתן וְדִין עוֹבֵד מִנְרָתָא מִינָא קְשִׁיָּא דְדָהָב עַד בְּסִיס דִּידָה וְעַד שׁוֹשְׁנִיָּהָא עוֹבֵד אֹמְן בְּקוֹרְנִסָּא הִיא מְתַעֲבָדָא הִי כְחִיזוּ דְאַחְזִי יְיָ יְת מֹשֶׁה הִיכָדִין עֶבֶד בְּצִלְאֵל יְת מִנְרָתָא: (תרגום יונתן)

רש"י וזה מעשה המנורה. שהראו הקב"ה (ו) באלכזע לפי שנתקשה בה, לכך נאמר וזה (ספרי סא): מקשה. בטוי"ץ בלע"ז לשון דא ללא נקסן (הניאל ה' ו), (ז) עשת של ככר זהב היתה, ומקיש בקורנס וחותך (ח) בכשיל לפסט איצריה כתקונן, ולא נעשית איצרים איצרים על ידי חבור: עד ירכה עד פרחת. ירכה היא השידה שעל הרגלים, חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחת. כלומר גופה של מנורה (ט) כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא אבר גדול: עד פרחת. שהוא מעשה דק (י) שבה, הכל מקשה, ודרך עד לשמש בלשון זה, כמו מגדיש ועד קמה ועד כרס זית

(שופטים טו, ה): **כמרעה אשר הרעה וגו'.** כתבנית אשר (ב) הרעהו זהר, כמו שנאמר ורעה ועשה בתבניתם וגו' (שמות כה, מ): **כן עשה את המנורה.** מי שעשה. (ב) ומדרש אגדה על ידי הקב"ה (מ) נעשית מאליה: (רס"י)

שפתי חכמים (ו) פירוש מפני שמלת זה מורה על הרמוז והמעשה לא היה כי אם בשעת עשיית הכלל ומתחלה נתקשה בה משה עד שהרעהו באצבע וחזר ונתקשה עד שאמר ליה טול ככר וכו' עיין לעיל בפרשת תרומה: (ז) עשת לשון חתיכה: (ח) בכשיל מספריים: (ט) דק"ל דהכא משמע שלא היתה מקשה אלא עד ירכה ועד פרחו ובפרשת תרומה כתיב שהיתה כולה מקשה: (י) כלומר מדבר גדול עד דבר קטן שבה הכל היה מקשה ועד משמע לשון זין וכיוצא בזה מפרש רס"י בפרשת בא על מזכור פרעה היושב על כסאו וגו': (כ) דק"ל דכמראה משמע לשון מראה שהוא לבד ובמנורה אין שייך לומר שהרעהו הקדוש ברוך הוא לבד של מנורה. אי נמי כמראה הוא כמראה הנבואה כלומר מה שראה במראה הנבואה דהיינו של אש ועשו גם הם מנורה של אש וזה אינו דהם לא עשו של אש ועל זה פירש כתבנית ר"ל כמראה פירוש כתבנית כמו שכתוב במקום אחר ורעה ועשה בתבניתם דנקראת התבנית בשם מראה מפני שעל ידי הראיה נודע לו התבנית: (ב) ר"ל מי שעשה את כל הכלים והוא הכלל: (מ) מפורש בפרשת תרומה וזה המדרש חולק על פירוש ראשון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **וזה מעשה המנורה.** הזכיר שלא נראה כמוהו: **מקשה.** פירשתיו: **ירכה.** הוא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה: **פרחה.** ידוע ולא היה כח בחרש חכם לעשותה כן לולי שהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה: **כן עשה.** שב אל משה והטעם בצווי וכן ועשית מנורת זהב: וטעם הסמך פרשת הלויים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות יעזרוהו הלויים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצוה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם וזה מעשה המנורה.** לרמוז שצריך לדורות שתהיה מקשה כי הוא מעכב בה ולכך הזכיר תחילה בפירוש מעשה המקשה ולא הזכיר במעשה שלה שהיו בה קנים וכפתורים וגביעים משוקדים והזכיר "זהב" כי כן יהיה מצוה לדורות לעשותה ממנו לרומם את בית אלהינו והחזיר "מקשה היא" לומר שאין מעכב בה אלא מקשה לא הזהב וכל שכן שאר יפויים שבה וכך אמרו רבותינו בספרי (בהעלתך סא) ובמסכת מנחות (כח) וטעם כן עשה משה הנזכר כי הוא השתדל בלמודה ועשה אותה בצווי וכך אמרו בספרי (שס) להודיע שבחו של משה שכשם שאמר לו הקב"ה כן עשה

ורשיי כתב כן עשה מי שעשאה ומדרש אגדה (תנחומא בהעלותך ג) ע"י הקב"ה
נעשית מאליה (הרמב"ן)

בעל הטורים וזה מעשה המנורה. וזה עולה י"ח שגובהה של מנורה י"ח טפחים: כמראה. בגימטריא כגבריא אל מלמד שגבריא אל הראה לו דמות המנורה: כן עשה. כ"ן נרות עשה שלמה ב"י המנורות. עשה. בגימ' שלמה. ד' פעמים הזכיר מנורה שהיא כשרה מד' מינין כדאיתא במנחות דף כ"ח ע"ש ורמז לארבע מנורות בשמחת בית השואבה: (בעל הטורים)

אור החיים וזה מעשה המנורה וגו'. טעם שהוצרך לומר פסוק זה פעם אחרת כאן ולא הספיק מה שאמר כבר בפרשת תרומה ובפרשת ויקהל, יתישב בין למאן דאמר לא קביעי נרות שבא להסיר מכשול הטעות הנמשך ממאמר בהעלותך שאמרנו שהיה מפרק וחוזר ומעלה אותם, ומזה תבא הסברא לומר כי גם שאר המנורה אין חיוב בקיומה מקשה, שהרי גם הנרות בכלל חלק מהמנורה הם ומצינו שהם מפורקים ונדון מהם כדין דבר שהיה בכלל ויצא וכו' ללמד על הכלל, שהגם שאמר הכתוב מקשה זה היה בתחלה אבל אחר כך יכול לעשות כאשר יחפוץ, לזה אמר וזה מעשה המנורה מקשה וגו' שכן היא עומדת, וממוצא דבר אתה למד כי הנרות יצאו מהכלל מקשה של המנורה ולא תלמוד מהם. ולמאן דאמר קביעי נרות גם כן בא להודיע שעמדה המנורה במעשה מקשה גם אחר שהשתמשו בה: (אור החיים)

ספורנו וזה מעשה המנורה מקשה. וזה התכלית בעצמו המכוון בהדלקת הנרות אל מול פני המנורה הוא בעצמו מכוון בענין חיוב היות המנורה מקשה להורות האחדות המכוון לתכלית אחד בעצמו: (ספורנו)

ה וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

ח קַח אֶת הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטַהַרְתָּ אֹתָם:

אונקלוס קָרַב יְת לְיוֹאֵי מְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְתַדְפֵי יְתַהוֹן: (אונקלוס)

יונתן קָרִיב יְת לְיוֹאֵי מְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְתַדְפֵי יְתַהוֹן: (תרגום יונתן)

כ"י קַח אֶת הַלְוִיִּם. קַחם בְּדַבְרֵי, אֲשֶׁר־כִּסּוּ (נ) שְׁתַּזְכּוּ לְהוֹיֹת שְׁמַשִּׁים לְמַקּוֹס: (כ"י)

קפתי חכמים (נ) לא קיחה ממש שהוא מלשון קנין וכניסת דבר תחת רשותו כי הלויים לא נקנו ולא נכנסו תחת רשותו ועיין צפרקת לך לך על פסוק ותקח שקי אשת אצרים: (קפתי חכמים)

אבן עזרא קח את הלויים מתוך בניי. כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני: (אבן עזרא)

אור החיים קח את הלויים וגו'. פרש"י קחם בדברים, ונראה שנתכוין לומר שיבדילם מישראל ולעשות להם מחנה לוייה לצד הצורך בטהרתם יותר מבני ישראל, והעד מה שגמר אומר וטהרת אותם, הרי שבצורכי טהרה הכתוב מדבר: (אור החיים)

כלי יקר קח את הלויים וגו'. לפעמים הזכיר לשון לקיחה ולפעמים לשון נתינה, ודבר זה צריך ביאור. ועוד מהו הכפל שאמר כי נתונים נתונים המה לי ואח"כ סתר דבריו ואמר לקחתי אותם לי. ונראה שמהכרח קושיות אלו מסיק בתנחומא (בהעלותך ח) קח את הלויים. קח אותם לשמי לשם שררה, ובזה הותרו כל הקושיות כי מצינו לשון קיחה אצל חילוף הבכורות כמ"ש תחת פטרת כל רחם וגו' לקחתי אותם לי.

וביאור הענין הוא שלג' דברים נבחרו הלויים. ב' לשעבוד, וא' לשררה, ב' לשעבוד היינו שעבוד טורח גופם לעבוד ולמשא ושעבוד מסירת גופם לכפרה על בני ישראל כמ"ש ואתנה את הלויים נתונים לאהרן ולבניו וגו' לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד. היינו עבודת משא, ולכפר על בני ישראל. כי אשמת העם תלוי בראשיהם, ולכך אמר ולא יהיה בבני ישראל נגף וגו'. כי בחבורתם נרפא לבני ישראל כי כך המדה ע"ד בקרובי אקדש. (ויקרא יג.) ולכך נאמר וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלויים. וסמיכה זו לאמר הרי אתם קרבן על העם וכפרה עליהם כדרך שבארנו למעלה פר' ויקרא (ד.א) בפסוק וסמך ידו על ראש העולה. וכן יתבאר לקמן בע"ה פר' פנחס (כז.יח) בסמיכת יד משה על יהושע. וב' דברים אלו לא הטיל ה' על הלויים בעבור שנפסלו הבכורים וכי כך המדה שטוביה חטא וזיגוד מינגד (פסחים קיג.) אלא לכך הוטלו ב' דברים אלו על הלויים לפי שיעקב ישראל סבא נתן מעשר מכל אשר לו ומבניו נתן מעשר את לוי כי היו לו י"ב בנים ואפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו. הרי י"ד צא מהם ארבע בכורים לד' אמהות נשארו י' ומהם נתן את לוי, ולפי שאמר כפל עשר אעשרנו וארז"ל (כתובות סז.) שהמבזבז יתן החומש דהיינו שני מעשרות ע"כ נתן גם הוא החומש והיינו שהקדיש את לוי לגבוה בב' דברים אלו לשעבד גופם לעבודת הקדש ונשמתם לכפרה הרי כאילו הפרישו ב' פעמים והיינו החומש, וזה"ש כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל. היינו ב' נתינות שהזכרנו מתוך בני ישראל סבא כדי שיהיה החומש מופרש, וכן בפסוק ואתנה את הלויים נתונים וגו' הזכיר שני

נתינות. ואתנה, נתונים, ופירש מיד ששני נתינות אלו היינו לעבוד את עבודת בני ישראל, ולכפר על בני ישראל וגו', והזכיר ה"פ ישראל בפסוק זה להורות שנתנית הלויים כפול הוא החומש מן בני ישראל וזה רמז נכון ויקר.

אבל כשהזכיר לשון לקיחה שהקב"ה לקחם מעצמו בלא נתינת יעקב, היינו לקיחה של שררה אשר היתה בבכורות ונפסלו ונתנה השררה ללויים. וע"ז אמר תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אותם לי. ואקח את הלויים תחת כל בכור גוי. ומכאן למד בעל המדרש לפרש קח את הלויים לשררה, וילמוד עליון מתחתון מה קיחה שנאמרה למטה של שררה מדתלה אותה בחילוף הבכורות אף קיחה שלמעלה של שררה, והשררה היא שכל ישראל חייבים להעלות להם מס תרומות ומעשרות כי ע"כ קרא שמו לוי שליוהו במתנות. וזה פירוש יקר. (כלי יקר)

יז וְכֹה תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרֵם הַזֶּה עֲלֵיהֶם מִי חֲטָאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל כָּל בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בַגְדֵיהֶם וְהִטְהָרוּ:

אונקלוס וְכִדִּין תַּעֲבִיד לְהוֹן לְדַבּוּאֵיהוֹן אֲדִי עֲלֵיהוֹן מִיָּא דְחֲטָאתָא וְיַעֲבְרוֹן מִסְפָּר עַל כָּל בְּשָׂרְהוֹן וְיַחְוֹרוֹן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדְבּוּן: (אונקלוס)

יונתן וְכִדִּין תַּעֲבִיד לְהוֹן לְדַבּוּאֵיהוֹן אֲדִי עֲלֵיהוֹן מִיָּא דְחֲטָאתָא וְיַעֲבְרוֹן גִּלְבַּעַל עַל כָּל בְּשָׂרֵיהוֹן וְיַחְוֹרוֹן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדְבּוּן בְּאַרְבָּעֵין סְוּוּיִן דְמִיָּא: (תרגום יונתן)

רש"י הַזֶּה עֲלֵיהֶם מִי חֲטָאת. שֶׁל אֶפְרַיִם הַפְּרָה, מִפְּנֵי טֹמְאֵי (ס) מֵתִים שֶׁבָּהֶם: וְהֶעֱבִירוּ תַעַר. מֵאֲחַתִּי בְּדַבְרֵי רַבִּי מִשֶּׁה דִּרְשָׁן, לְפִי שֶׁנִּתְּנוּ כִּפְרָה עַל הַבְּכוֹרוֹת שֶׁעֲבָדוּ עֲבוֹדַת אֱלֹהִים, (ע) וְהִיא קְרוּיָה זְבָחֵי מֵתִים, וְהַמְאֹרֵעַ קְרוּיָה מֵת, הַזְּקִיקָה תְּגַלְחָת כַּמְאֹרֵעִים: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) לֹא מִפְּנֵי שֶׁאֵר טֹמְאֹת שֶׁבְּשָׂאֵר טֹמְאֹת אֵין הַזֵּיה לְרִיכָה זֵה: (ע) (מנחה בלולה) וְאֵף עַל גַּב דְּבִשְׂאֵר עֹבְדֵי עֲבוֹדַת אֱלֹהִים לֹא הִצְרִיכֶם תְּגַלְחָת אֲלוֹ שְׂאֵנֵי שֶׁעֹבְדֵי הַעֲגָל נִלְקוּ בְּזֵרַעַת כִּמוֹ שֶׁדִּרְשָׁן עַל פֶּסוּק כִּי פְרוּעַ הוּא כִּי פְרַעַה אֲהַרֵן שֶׁלְמָדוֹ גִּזְרָה שְׁוֵה מִמֶּה שֶׁנֶּאֱמַר גִּבִּי מְאֹרֵעַ רֵאשֹׁן יִהְיֶה פְרוּעַ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מִי חֲטָאת. כִּמוֹ תַחֲטָאֵנִי אוֹ טַעְמוֹ כַּחֲטָאת הַקֶּרֶבֶן הַזֶּה עֲלֵיהֶם. אִמֵּר רַבִּי מִשֶּׁה שְׂפִיָּא הַפֶּעַל נוֹיִן כִּמוֹ הִכָּה תִּכָּה וְנִכּוֹן הוּא: וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל כָּל בְּשָׂרָם. וְכִבְּרָה הַעֲבִירוּ תַעַר אִמְרוּ הַמַּעֲתִיקִים אֲפִילוֹ הַזְּקֵן וְלֹא

הפאה: וכבסו בגדיהם. ואחר כן יהיו טהורים בטהרם במי חטאת: והטהרו. מבנין התפעל והתייז מובלע וכן המתקדשים והמטהרים: (אבן עזרא)

לח וְלָקַחוּ פֶּרֶךְ בֶּן בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֵלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וּפֶרֶךְ שְׁנַי בֶּן בָּקָר תִּקַּח לְחֻטָּאת:

אונקלוס וְיִסְבּוּן תּוֹר בֶּר תּוֹרִי וּמִנְחָתָהּ סֵלֶתָא דְּפִילָא בְּמִשְׁחָ וְתוֹר תִּנְגֵן בֶּר תּוֹרִי תִסָּב (אונקלוס) תִּסָּב לְחֻטָּאתָא:

יונתן וְיִסְבּוּן תּוֹר בֶּר תּוֹרִי וּמִנְחָתָהּ סֵלֶתָא פְּתִיכָא בְּמִשְׁחָ זֵיתָא וְתוֹר תִּנְיִין בֶּר תּוֹרִי תִיִּסָּב לְחֻטָּאתָא: (תרגום יונתן)

רש"י ולקחו פר בן בקר. והוא עולה, כמו שכתוב ועשה את האחד עולה, והוא קרבן כבוד בעבודת אלילים: ופר שני. מה תלמוד לומר שני, (פ) לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת (ע"כ דברי ר"מ), ובזו יש סמך לדבריו בתורת כהנים (פרק ג, ד), (ג) ולומר אני, שהוראת שעה היתה, (ה) ששעיר היה להם להביא לחטאת עבודת אלילים עם פר העולה: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) אף על פי דכתיב ואת הכבש השני וגו' גבי קרבן תמיד היינו משום דכתיב נמי את הכבש אחד אבל הכא לא כתיב אחד אם כן אין נופל כאן לשון שני: (ג) ר"ל במה שפירש ר' משה הדרכן שהעולה הביאו לקרבן כבוד בשביל עבודת אלילים משום שלא מצינו פר אחד לבדו בלא מין אחר עמו רק בע"א: (ה) ר"ל מה שפירש אף חטאת לא נאכלת אף על גב ששאר חטאות נאכלין זו הוראת שעה היתה ותדע לך שהוראת שעה היתה דשעיר היה להם להביא לחטאת ע"א עם פר העולה כדין כל כבוד העובדים עבודת אלילים ולמה הביאו פר לחטאת אלא הוראת שעה היתה הכי נמי הוראת שעה היתה. הרא"ם האריך שלא לומר שהיתה הוראת שעה שפנימית היתה שהרי חטאת חיטונה נאכלת וזו שהיתה של מלואים נקרפת ולא תימא חטאת זו פנימית היא מאחר דנקרפה ותימא מה עולה נקרפת אף חטאת נקרפת שהיתה פנימית. הרא"ם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא פר בן בקר. קטן: סלת. שלשה עשרונים כמשפט: תקח לחטאת. בציווי כי הם יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמם כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות: (אבן עזרא)

[ט] וְהִקְרַבְתָּ אֶת הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ אֶת כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַתִּקְרַב יְת לְוָאֵי לְקֻדְם מִשְׁפָּן זְמָנָא וְתִכְנוּשׁ יְת כָּל כְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַתִּקְרִיב יְת לְיוֹאֵי קֻדְם מִשְׁפָּן זְמָנָא וְתִכְנוּשׁ יְת כָּל כְּנִישְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י והקהלת את כל עדת. לפי שהלויים נתונים קרבן כפרה תחתיהם, יצאו ויעמדו על קרבנם (ו) ויסמכו את ידיהם עליהם: (רש"י)

ספתי חכמים (ו) אף על פי שהלויים לא נתנו כפרה אלא על הזכורים כדלעיל. מכל מקום כיון שהזכורות היו של כל ישראל קרא זכורות קהל כל ישראל כאלו הם כל ישראל: (ספתי חכמים)

[י] וְהִקְרַבְתָּ אֶת הַלְוִיִּם לִפְנֵי יְהוָה וְסַמְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יְדֵיהֶם עַל הַלְוִיִּם:

אונקלוס וַתִּקְרַב יְת לְוָאֵי קֻדְם יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְת יְדֵיהוֹן עַל לְוָאֵי: (אונקלוס)

יונתן וַתִּקְרִיב יְת לְיוֹאֵי קֻדְם יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְת יְדֵיהוֹן עַל לְוָאֵי: (תרגום יונתן)

[יא] וְהִנִּיף אֶהְרֹן אֶת הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לְעֹבֵד אֶת יְהוָה:

אונקלוס וַיִּרִים אֶהְרֹן יְת לְוָאֵי אֶרְמָא קֻדְם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְהוֹן לְמַפְלַח יְת פְּלִחְנָא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּרִים אֶהְרֹן יְת לְיוֹאֵי אֶרְמָא קֻדְם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְהוֹן לְמַפְלַח יְת פּוֹלְחָנָא: (תרגום יונתן)

רש"י והניף אהרן את הלויים. כדרך שאשם מורע טעון (ט) תנופה חי. שלש תנופות נאמרו בפרשה זו, (ח) הראשונה לבני קהת, לכך נאמר צם והיו לעבוד את עבודת ה', לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון

והשלחן וגו'. השנייה לבני גרשון, לכך נאמר צם תנופה לה', שאף עליהם היתה עבודת הקודש יריעות וקרשים (ז"ל וקרשים דאילו קרשים ציד משא בני מררי) הנראות צבית קדש הקדשים, והשלישית לבני מררי: (רס"י)

שפתי חכמים (ז) דמלורע קרוי מת כמו שנאמר בסוף הפרשה אל נא תהי כמת והלויים נתנו כפרות על הזכורים שעבדו עבודת אלילים שהיא קרויה זבחי מתים לכך כריכין הלויים תנופה חי כמו אשם מלורע וגם חי אפשר תנופה בלויים אללא מחיים: (ח) הא דלא מקשה רס"י על הקרא למה נאמר ג' תנופות משום דיך לומר דגזירת הכתוב שצריך להניף אותן ג' פעמים אבל עכשיו שפרש"י כדרך שאשם מלורע טעון תנופה וכו' ואשם מלורע אינו טעון תנופה כי אם פעם א' ואם כן ג' תנופות למה לי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לפני ה'. והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני הלויים את ידם על ראש כל אחד מהפרים ורבים כן: (אבן עזרא)

[יב] והלויים יסמכו את ידיהם על ראש הפרים ועשה את האחד חטאת ואת האחד עלה ליהנה לכפר על הלויים:

אונקלוס ולינאי יסמכון ית ידיהון על ריש תוריא ועביד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם יי לכפרא על לינאי: (אונקלוס)

יונתן ולינאי יסמכון ית ידיהון על ריש תורי ועיבד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם יי לכפרא על לינאי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ועשה. בצווי כי אהרן היה המקריב והעד הנאמן שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלויים וכתוב וכפר עליהם אהרן: (אבן עזרא)

[יג] והעמדת את הלויים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליהנה:

אונקלוס ויתקם ית לינאי קדם אהרן וקדם בנהי ויתרים יתהון ארמא קדם יי: (אונקלוס)

יונתן ויתקים ית לינאי קדם אהרן וקדם בנוי ויתרים יתהון ארמא קדם יי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם והעמדת את הלויים. אחר שיכפר אהרן עליהם תעמידם

לפניו ויניפם: והנפת. בצווי כמו יעשה להם: (אבן עזרא)

[יד] והבדלת את הלויים מתוך בני ישראל והיו לי הלויים:

אונקלוס (אונקלוס) ותפריש ית לואי מגו בני ישראל ויהו משמשין קדמי לואי:

יונתן (יונתן) ותפריש ית לואי מגו בני ישראל ויהו משמשין קדמי לואי: (תרגום)

אבן עזרא והיו לי הלויים. זו מעלה גדולה: (אבן עזרא)

ספורנו והבדלת את הלויים. תבדיל בחנייתם את הלויים אשר הם חיים עדנה: והיו לי הלויים. הם וזרעם יהיו נכונים לעבודתי: (ספורנו)

[טו] ואחרי כן יבאו הלויים לעבד את אהל מועד וטהרת אתם והנפת: אתם

אונקלוס ותהוון ותבטר כן יעלו לואי למפלח ית משפון זמנא ותדכי ותהוון ותריס ותהוון: ארמא: (אונקלוס)

יונתן וימו בתר כדיו ייעלו לואי למפלח פולחן משפון זמנא ותדכי ותהוון ותריס ותהוון: ארמא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ואחרי כן יבאו הלויים. אחרי שתטהר אותם: והנפת. כז ווי: (אבן עזרא)

ספורנו ואחרי כן יבאו הלויים. ההויים עתה: (ספורנו)

[טז] כי נתנים נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי:

אונקלוס ארי אפרשא מפרשין אנון לי מגו בני ישראל חלף פתח כל ולדא בוכרא כלא מבני ישראל קרבית ותהוון קדמי: (אונקלוס)

יונתן ארום מפרשא מפרשין הינון קדמי מגו בני ישראל חולף פתח כל ולדא בוכרא פלהוון דמבני ישראל קרבית ותהוון קדמי: (תרגום יונתן)

רש"י נתנים נתנים. נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת. פתיחת: (רש"י)

אבן עזרא **כי נתונים נתונים**. הם ובניהם ישראל נתנום לי ואני לקחתי אותם לי והטעם קבלתים ולא נתנום בעבור פדיון פטרת כל רחם. ופטרת ופטרת שתי לשונות כמו צדקה וצדק או על משקל אחר: (אבן עזרא)

בעל הטורים **נתנים נתנים המה**. לי. בגימ' שאלה לא עשו עגל של זהב: (בעל הטורים)

ספורנו **כי נתונים נתונים המה לי**. נתונים מעצמם שנתנו את עצמם לעבודתי כמו שהעיד באמרו מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. ונתונים גם כן מתוך בני ישראל שיתנו מחית הלויים במעשר ראשון חלף עבודתם למען תהיה עבודתי נעשית בין כולם: **תחת פטרת כל רחם**. שהיתה העבודה מוטלת עליהם: (ספורנו)

[יז] **כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הפתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי:**

אונקלוס **ארי דילי כל בוכרא בבני ישראל באנשא ובבעירא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי:** (אונקלוס)

יונתן **ארום דילי כל בוכרא בבני ישראל באינשא ובבעירא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי:** (תרגום יונתן)

רס"י **כי לי כל זכור. שלי היו הזכורות בקו הדיון, (א) שהגנתי עליהם בין זכורי מצרים ולקחתי אותם לי עד שטעו בעגל, ועכשיו ואקח את הלויים:** (רס"י)

שפתי חכמים **(א) דק"ל איך אמר כי לי כל זכור דמשמע דעדיין הם שלו והא כתיב ואקח את הלויים משמע שכבר לקחו ועל זה פירש שלי היו בקו הדיון כלומר מן הדיון. וכתב הר"א"ם שתקן בזה שאין כי לי כל זכור ר"ל עתה שהרי נפסלו משטעו בעגל רק ר"ל היו שלו מתחלה והודיע גם כן הסיבה למה היו שלו בקו הדיון משום שהגנתי וכו' ואמר ולקחתי אותם לי במקום הקדשתי כדי שיפול עליו ואקח את הלויים תחת כל זכור שפירושן לקחתי עתה את אלה במקום שלקחתי אז את אלה והוסיף וא"ו על ולקחתי שהוא במקום הקדשתי להורות שהם שני ענינים כי לי כל זכור ביום הכותי וגו' וגם הקדשתי אותם לעבודתי אז ומשחטאו נפסלו ולקחתי את הלויים תמורתן ואמר ועכשיו ואקח שלא תאמר ואקח בזמן שהקדשתי הזכורות**

לי שהרי תחת כל זכור כתיב דמסמע שיאלו אלו ונכנסו אלו במקומם:
(ספתי)

אבן עזרא ביום הכותי. זמן כמו אתה עובר היום: (אבן עזרא)

ספורנו כי לי כל בכור. שהיתה מקדם העבודה בבכורות מפני היותם הנכבדים בביתם ולהם משפט העבודה: **ביום הכותי כל בכור**. הקדשתי. אבל מה שהצרכתי אותם לפדיון היה הטעם בשביל שביום הכותי הקדשתיים לי שלא יתעסקו בעבודת הדיוט כלל כמו שאסרתי גיזה ועבודה בבכור בהמה וזה עשיתי כדי להצילם בתורת הקדש שלא היו ראויים להנצל מנגעי משלחת מלאכי רעים בהיות הם הנכבדים בעם וקולר כולם תלוי בהם ואמרתי שיפדו כדי שיצאו לחולין בזה שיהיו מותרים בעבודת הדיוט: (ספורנו)

[יח] וְאָקַח אֶת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל בְּכוֹר בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וְקִרְבִּית יֵת לְיוֹאֵי חֶלֶף כָּל בּוֹכְרָא בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וְקִרְבִּית יֵת לְיוֹאֵי חוֹלֶף כָּל בּוֹכְרָא בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם **ואקח את הלוים**. וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוים נתתים אני לאהרן ולבניו: (אבן עזרא)

ספורנו **ואקח את הלוים תחת כל**. בכור. באותו הדור בלבד כמבואר למעלה: (ספורנו)

[יט] וְאֶתְנָה אֶת הַלְוִיִּם נְתָנִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעֶבֶד אֶת עֲבֹדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶהֱל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגִשֶׁת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַקֹּדֶשׁ:

אונקלוס ויהבית ית ליואי מסירין לאהרון ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני ישראל במשכון זמנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא במקרב בני ישראל לקודשא: (אונקלוס)

יונתן ויהבית ית ליואי יהיבין לאהרון ולבנוי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני ישראל במשכון זמנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא בזמן מקרב בני ישראל לקודשא: (תרגום יונתן)

רש"י ואתנה וגו'. חמשה פעמים נאמר בני ישראל במקרא זה, (ב) להודיע חבתן שנכפלו אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה, וכך ראיתי בב"ר: ולא יהיה צבני ישראל נגף. שלא יאטרו לגשת אל (ג) הקדש, שאם יגשו יהיה נגף: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) והא דסמך רש"י זה לכאן משום דק"ל צמאי שפירש במלת לקחתי אותם לי דקאי אזכורות והוא לשון עבר כלומר לקחתי אותם לי אז דמה כריך הכתוב לומר מה שכבר בחר בהם הקדוש ברוך הוא והלא לא בא אלך לפרש מה שרחק אותם משום שטעו בעגל ומתרחץ משום חיבתם ואף שרחק אותם אין רוצה להזכיר חטאתם אלא מזכיר שבחם ומעלתם שקרצם השם יתברך לעבודתו תדע שהרי ה' פעמים הוזכרו בפסוק אחד והיא מפני חיבתם. ובקל"ט ספרי רש"י מאלתי הגירסא ואתנה את הלויים וגו' ה' פעמים וכו' והוא יותר נכון: (ג) פירוש הרי מקרא קצר שהיה לו לומר ואתנה את הלויים וגו' ולכפר על בני ישראל ולא יאטרו בני ישראל לגשת אל הקדש ולא יהיה וגו' שטעם נתינת הלויים לכהנים הוא שיעבדו הם העבודה שלא יאטרו ישראל לגשת והטעם כדי שלא יהא בישראל נגף בגשתם שאם יגשו יהיה בהם נגף שזהו כוונת הכתוב לומר שהוא ההן ולא דולא יהיה צבני ישראל נגף שהוא הלואו וכאלו אמר למה נתנו הלויים לאהרן ולצניו כדי שלא יאטרו בני ישראל לכהנים בעבודה זו ויגעו אל הקדש ולמה לא יגעו אל הקדש כדי שלא יהיה בהם נגף הר"ס. ועוד יש לומר דקשה לרש"י אטו עכשיו שלקח הלויים לא ינגפו בגשתם אל הקדש והא כתיב והזר הקרב יומת ולכך פירש ולא יהיה בהם נגף שלא יאטרו לגשת אל הקדש דזולת זה יש לחוש שיהא בהם נגף בגשת אל הקדש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ולכפר. להיותם כפר נפשם כאשר פירשתי: (אבן עזרא)

בעל הטורים ואתנה את הלויים. ה' פעמים בני ישראל בפסוק כנגד כהנים לויים ישראלים גרים ועבדים משוחררים וזהו קדש ישראל לה' ראשית, תבואתה תבואת ה': ולכפר. ג' במסרה הכא ולכפר על בני ישראל. ואהרן ובנ. ו מקטירים וגו' ולכפר על בני ישראל בדברי הימים. ושבעים שבעים נחתך על עמך ולהתם חטאת ולכפר עון בענין הקץ של דניאל מלמד שגלות מכפרת כמו קרבן: (בעל הטורים)

אור החיים **ואתנה את הלויים נתונים לאהרן וגו'.** כפל לומר תיבת נתונים, יכוין לחייב המקבל לקבל המתנה, שלא לומר אי אפשי לקבל מתנה זו, והגם שבמשפטי איש לחבירו יכול למאן כל עוד שלא הגיעה לידו ולא זכה בה, כאן מחייבם לקבל מתנה זו הגם שיש להם צד למאן במתנה זו, כי באמצעות זה יאסר על הכהנים עבודת הלויים ויתחייבו מיתה עליה כאומרם ז"ל בספרי (לקמן יח ג') וז"ל גם הם גם אתם אתם בשלהם והם בשלכם במיתה. והגם שהרמב"ם בפרק ג' מהלכות כלי המקדש כתב וזה לשונו לויים שעבדו עבודת הכהנים וכו' חייבים מיתה בידי שמים אבל הכהן שעבד עבודת הלוי אינו במיתה אלא בלא תעשה עד כאן. על כל פנים ישנו לעונש ונגרע מעבודתם בעבודת הקודש. ולטעם זה יש מקום למאן, לזה כפל לומר נתונים בעל כרחך:

מתוך בני ישראל. אמר הכתוב ה' פעמים בני ישראל בפסוק זה ללא צורך, רז"ל דרשו (ויק"ר פ"ב) שהוא מראה החיבה כפל זכרון שמותם ה' פעמים בפסוק א' כנגד ה' חומשי תורה, והוא דרך דרש. ולפי פשט הכתוב נראה כי בדיוק נאמרו הזכרות בני ישראל. ואמרו **מתוך בני ישראל** יכוין אל הכללות וכמאמר הקודם קח את הלויים מתוך בני ישראל, ואמרו לעבוד **עבודת בני ישראל** יכוין אל הבכורות שעבודה זו שלהם היתה והלויים עובדים עבודתם, ולזה הוצרך לומר בני ישראל ולא אמר עבודתם שאז היתה נאבדת הכוונה אשר כיוון לה הכתוב. ואמרו **ולכפר על בני ישראל** חוזר אל הכללות, וחש לומר לכפר עליהם שאז תהיה הכוונה שחוזר אל הקודם שהם הבכורות לבד, לזה נאמר בני ישראל לומר שעל הכללות הוא אומר, ואמרו **ולא יהיה בבני ישראל וגו' ולא אמר ולא יהיה בכס נגף,** נתחכם להודיע כי אמרו ולכפר וגו' ולא יהיה בכס נגף אין אחת גזרת חברתה על זה הדרך לכפר וגו' כדי שלא יהיה בהם נגף, אלא הם ב' הדרגות הטובה על זה הדרך לכפר על נפשותיכם מתחלואי הנפש המסובבים מהחטאים, ועוד לא יהיה בבני ישראל נגף בגשתם, וכוונה זו מובנת ממה שאמר בבני ישראל שזה יגיד הבדל המאמר שאינו קשור למעלה. ואמרו **בגשת בני ישראל** נתכוון לומר שהגם שלא יגשו אלא היחידים על כל בני ישראל יקצוף על הדבר, ומצינו כיוצא בזה שיקצוף ה' על הכללות בשביל הפרט, וצא ולמד מעדת קורח מאמר ה' שם (ט"ז כ"א) הבדלו מתוך העדה וגו' והוצרך משה להתפלל לה' על הדבר, וע"ש הטעם: (אור החיים)

ספורנו **ואתנה את הלויים.** ומאחר שהם נתונים מעצמם לעבודתי נתתי לעבודתי לאהרן ולבניו: לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד. לעבוד אותה העבודה שהיתה ראויה לבכוריהם: **ולכפר על בני ישראל.** בקבלם את המעשרות מישראל כדי שיובלו לעבוד את האל יתברך יכפרו על ישראל שגרמו כולם בעגל שאמאס את בכוריהם: **ולא יהיה בבני ישראל נגף.** בלויים ובשאר ישראל: **בגשת בני ישראל א.** ל הקדש. שבזה יחטאו הזרים הנגשים והלויים שיניחו את הזרים לגשת ויתחייבו כולם כענין אמרו ולא ימותו גם הם גם אתם: (ספורנו)

[ב] וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְלוּיִם כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה לְלוּיִם כִּן עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל כְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלוּאִי כְּכֹל דִּי פְקִיד יִי יֵת מֹשֶׁה לְלוּאִי כִּן עֲבָדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל כְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלוּאִי הִיכְמָא דְפְקִיד יִי יֵת מֹשֶׁה עַל לִינְאִי הִיכְדִּין עֲבָדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו'. משה העמידן, ואהרן הניפם, וישראל (ד) סמכו את ידיהם: (רש"י)

ספתי חכמים (ד) ללא תימא שכולן העמידו הלויים או כלם הניפו או כלם סמכו. אלא ויעש מתחלף לכל אחד מה שעשה משה העמידן וכו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויעש משה ואהרן. משה בצווי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם: (אבן עזרא)

אור החיים ויעש וגו' וכל עדת וגו' כן עשו להם בני ישראל. יש להעיר למה כפל לומר כן עשו, עוד שינה שהתחיל לומר כל עדת וגמר אומרו בני ישראל. ונראה שנתכוין בכפל כן עשו בני ישראל על הבכורות, ובא להחזיק טובה לבכורות יותר שהגם שנטלו מקומן בעבודת בית אלהינו עשו ככל אשר צוה ה', הגם כי כפי הטבע אנושי יכאיב לבם ולא ידקדקו עשות ככל פרטי המצוה, ולזה שינה במאמרו מלשון שהתחיל לדבר בו כל עדת בני ישראל ואמר בני ישראל, כי לא על כלן מדבר הכתוב כאן אלא על פרט א' כאמור: (אור החיים)

ספורנו ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללויים. עשו בשביל הלויים ולעזרתם ענין הגלוח וכבוס הבגדים והקרבתן: ככל אשר צוה ה' את משה ללויים. כמו שצוה למשה שיצוה ללויים שיעשו: כן עשו להם בני ישראל. הזדרזו ישראל לעשות בשבילם כדי שיהיה רצון קונם נעשה: (ספורנו)

[כא] וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיִּכְבְּסוּ בְּגָדֵיהֶם וַיִּנְּףוּ אֶהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיִּכַּפֵּר עֲלֵיהֶם אֶהֲרֹן לְטַהֲרֵם:

אונקלוס וַאֲדַפְיוּ לוּאִי וְחִירוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וְאַרְס אֶהֲרוֹן יְתַהוֹן אֲרַמָּא קָדָם יִי

וּכְפָר עֲלֵיהוֹן אֲהָרוֹן לְדַבְּרֵי אֵיחֻד : (אוּנְקְלוֹס)

יונתן וְאֲדַבְּרֵי אֵיחֻד וְחֻדוֹ לְבוֹשֵׁי אֵהָרוֹן וְאֵרִים אֲהָרוֹן יִתְהוֹן אֲרַמָּא קָדָם יְיָ
וּכְפָר עֲלֵיהוֹן אֲהָרוֹן לְדַבְּרֵי אֵיחֻד : (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

אבן עזרא וטעם ויתחטאו. כי גם הם עשו: **ויכפר עליהם**. וכבר כפר עליהם
ויש אומרים כי בתחלה התחטאו ואחר כך סמכו ידיהם על הפרים ואיננו
רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת את הלויים וכבר העמדתם בתחלה:
(אבן עזרא)

[כב] וְאַחֲרֵי כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לְעַבֵּד אֶת עֲבֹדְתָם בְּאֶהֱל מוֹעֵד לְפָנַי אֲהָרוֹן וְלְפָנַי
בְּנֵי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה עַל הַלְוִיִּם כִּן עָשׂוּ לָהֶם: (פ)

אוּנְקְלוֹס וּבִתְרַ כֵּן עָלוּ לְיֹאֵי לְמַפְלַח יֵת פּוֹלְחָנְהוֹן בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא קָדָם אֲהָרוֹן
וְקָדָם בְּנוֹהֵי כְּמָא דִּי פְקִיד יְיָ יֵת מֹשֶׁה עַל לְיֹאֵי כֵּן עֲבָדוּ לְהוֹן: [פ] (אוּנְקְלוֹס)

יונתן וּמִבְּתֵר כְּדִין אָעָלוּ לְיֹאֵי לְמַפְלַח יֵת פּוֹלְחָנְהוֹן בְּמִשְׁכַּן זְמַנָּא לְקָדָם
אֲהָרוֹן וְלְקָדָם בְּנוֹי הֵיכְמָא דְּפְקִיד יְיָ יֵת מֹשֶׁה עַל לְיֹאֵי הֵיכְדִין עֲבָדוּ לְהוֹן:
(תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

רש"י כֹּאשֶׁר כֹּוה ה' וְגו' כֵּן עָשׂוּ. לְהַגִּיד שְׂכַח הַעוֹשִׂין וְהַנְעֵשָׂה זֶה, (ה)
שְׂאֲחַד מַהֵם לֹא עֲכַב: (רש"י)

שפתיה חכמים (ה) דאם לא כן למה לי הא כבר נאמר ויעש משה וגו' כתב
הרא"ם אך קשה למהכא משמע דמשום דכתיב לעיל מיניה ויעש משה
וגו' משום הכי דרשינן שְׂכַח הַעוֹשָׂה וְהַנְעֵשָׂה זֶה אִם כֵּן וְיֵעֵשׂ כֵּן אֲהָרוֹן
לֹא כִּתִּיב לְעֵיל מִיִּנְיָה שְׂעָשָׂה אֹתָהּ נִימָא לְגוֹפָא הוּא דִּלְתַּא שְׂקִיִּים הַמְּלוּה
שְׂנַלְטוּוּהָ זֶה וְלֹא לְהַגִּיד שְׂכַחוּ וְכֵן גְּבִי וְיֵעֵשׂוּ כֵּן צְפָרְשֵׁת בְּשַׁלַּח לֹא כִּתִּיב
לְעֵיל מִיִּנְיָה שְׂעָשׂוּ כֵּן וְכֵן צְכָמָה מִקוּמוֹת שְׂדַרְשׂוּ כֵּן וְנִרְאָה לִי דוּדְאֵי דְּצַכַּל
מִקוּם דְּכִתִּיב צְתוּרָה וְיֵעֵשׂ אִו וְיֵעֵשׂוּ לֹא הִיָּה כְּרִיךְ לְכַתּוּב דְּמַסְתַּמָּא כֹּל
הַמְּלוּת שְׂלוּה מִשָּׁה קִיִּימוּ וְקִצְלוּ הִיְהוּדִים וְלֹא כִּתִּיב וְיֵעֵשׂ אִלְלָא לְהַגִּיד שְׂכַחוּ
אִצְלָא הַכָּא אִי לֹא קִרָּא דְּכֹאשֶׁר כֹּוה לֹא הוּא דְּרִשְׁיִנָּן מִקְרָא דוֹיֵעֵשׂ מִשָּׁה וְגו'
לְהַגִּיד שְׂכַחוּ דְּהוּא אִמִּינָא דְּלְגוֹפָא אִלְטְרִיךְ שְׂקִיִּימוּ הַמְּלוּה דְּלִיכָא לְמִימַר
פְּשִׁיטָא דִּיק לֹא לֹא מִלְתָּא דְּפְשִׁיטָא הוּא דְּהָא הַקְּדוּשׁ צְרוּךְ הוּא בְּעַלְמֵנוּ
הוֹלְכֵךְ הַשְׂתַּדְלוּת לְזֶה דְּקֹאמַר לְמִשָּׁה קַח אֵת הַלְוִיִּים וּפְרַשׁ"י קַחֵם צְדָבְרִים
אֲשֶׁרִיכֶם וְכו' מִפְּנֵי שְׂכָמָה אֲזַהְרֹת וּמִיִּתוֹת תְּלוּיִם צְמֹלוּה זֹו וְכֵן צְכוּרֵי

ישראל שיפסלו מלהיות מסרתי הסם מסום הכי אלטריוך לגופא לומר
סקיימו מה סאה אכל סבחן אין ללמוד מכאן לכך כתיב קרא דכאשר איה
לאשמועינן סבחן: (ספתי חכמים)

אבן עזרא **כן עשו להם**. תמיד בני אהרן לבניהם: (אבן עזרא)

ספורנו **כאשר צוה ה' את משה על הלויים**. למעלה שצוה שתהיינה
משמרותם לעבוד ולמשא ולשיר על פי אהרן ובניו: **כן עשו להם**. אהרן
ובניו לסדרם במשמרותם: (ספורנו)

וידבר ויהנה אל משה לאמר:

אונקלוס **וימליל** ?? עם משה למימר: (אונקלוס)

יונתן **וימליל** ?? עם משה למימר: (תרגום יונתן)

זאת אשר ללויים מן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא
בעבדת אהל מועד:

אונקלוס **דא די ללואי מבר חמש ועשרין שנין ולעלא ייתי לחילא חילא**
בפולחן משכן זמנא: (אונקלוס)

יונתן **דא אחווייתא די ללואי דלא מופסלין במומהון ברם מבר עשרין**
וחמש שנין ולעילא ייתי לחילא חילא בפולחן משכן זמנא: (תרגום יונתן)

רס"י זאת אשר ללויים. שנים פוסלין בהם, ואין המומין פוסלין בהם: **מזן**
חמש ועשרים. ובמקום אחר אומר מזן שלשים שנה (במדבר 7, ג), הא כילד,
מזן כ"ה צא ללמוד הלכות עבודה, ולומד חמש שנים וזן שלשים עובד,
מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים (ו) שזב אינו
רואה (חולין): (רס"י)

ספתי חכמים (ו) **דמסתמא לא נתנה התורה אלו הה' שנים ללמוד אלא**
מסום שהם הקלה האחרון שצריך לשהות בלמודו אם כן מי שלא ראה סימן
יפה בכל אלה השנים במשנתו שזב אינו רואה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא **זאת אשר ללויים**. והטעם זאת הקצבה ואין מן שלשים שנה

מכחיש זה הפסוק כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל: וטעם לצבא. להמנות עם צבא העובדים: (אבן עזרא)

הרמב"ן מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבא צבא. וכתב רש"י כאן הוא אומר מבן חמש ועשרים ובמקום אחר (לעיל ד א) הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן חמש ועשרים יבא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן ל' עובד מכאן לתלמיד היושב לפני רבו שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה וא"כ יהיה פירוש " יבא לצבא צבא " שיבא להקהל בנקהלים בעבודת אהל מועד שיעמוד עמהם ויראה תמיד עבודתם ביום ובלילה כדי שילמוד הלכות עבודה בתלמוד ובמעשה ולכך לא אמר כאן "לעבוד עבודה" כמו שנאמר למעלה אלא אמר " לצבא צבא בעבודת אהל מועד " שיהיה בא עם הצובאים בעבודה אבל לא ידעתי אם זה דברי הכל לרבותינו כי בלשון יחיד אני שונה אותה בספרי (בהעלתך טג) ר' נתן אומר כתוב אחד אומר מבן חמש ועשרים וכו' וגם נראה שהם דברי אסמכתא שנהגו התלמידים ללמוד בהלכות עבודה חמש שנים ועל דרך הפשט הנמנים ביד משה ואהרן היו מבן ל' שנה ומעלה והם אשר הפקיד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו אבל בכאן צוה כי כל אשר ידע בעצמו שבא לכלל עשרים וחמש שנה יהיה כשר לעבודה ויבא בכל אות נפשו לעבוד עמהם ולסייעם בעבודה אבל לא יהיה פקיד נגיד על עבודה ידועה והטעם בזה כי כל אדם נותן לבו בעשרותיו כי ישתנו בהן הטבעים וידע בהגיעו לעשרים או לשלשים כי ידעו בו שכניו וקרוביו ואביו ואמו וילדיו ויודיעוהו אבל בהגיעו לכ"ה לא ירגישו בו כל כך ולכן לא צוה למשה שיטרח למנות רק מבן שלשים שהאיש נודע בהן וכן אמר דוד (דברי הימים א כג ג) ויספרו הלויים מבן שלשים שנה ומעלה ור"א אמר בדרך הפשט כי מבן שלשים הוא לעבודת משא ומבן כ"ה לעבודת האוהל ואיננו נכון כי שם נאמר גם כן (לעיל ד כג) כל הבא לצבא צבא לעבוד עבודה באהל מועד ונאמר (שם פסוק כד) לעבוד ולמשא ועוד כי כתיב במקדש (דה"י א כג כד כח) אלה בני לוי לבית אבותיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלותם עושה המלאכה לעבודת בית ה' מבן עשרים שנה ומעלה כי אמר דוד הניח ה' אלהי ישראל לעמו וישכון בירושלם עד לעולם וגם ללויים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו כי בדברי דוד האחרונים המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה כי מעמדם ליד בני אהרן לעבודת בית ה' על החצרות ועל הלשכות יאמר כי בדברי דוד האחרונים משיבנה הבית ואין להם משא בכתף ואין עבודתם רק על החצרות ועל הלשכות מנה אותם מבן עשרים שנה ומעלה ומתחילה מבני שלשים ואם כדברי ר"א היה חייב שימנה אותם מבן חמש ועשרים (הרמב"ן)

[כה] ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד:

אונקלוס ומבן חמשים שנים יתוב מחיל פולחנא ולא יפלה עוד: (אונקלוס)

יונתן ומִבַּר חֲמִשִּׁין שְׁנִין יִיתוּב מִחִיל פּוֹלְחָנָא וְלֹא יִפְלַח תּוּב : (תרגום יונתן)

רש"י ולא יעבוד עוד. עבודת משא בכתף, (ז) אבל חוזר הוא לנעילת
שערים לשיר ולטעון עגלות, וזהו וקרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו:
(רש"י)

שפתי חכמים (ז) דקשה לרש"י הא כתיב אחר כך וקרת את אחיו אללא על
כרחק לומר ולא יעבוד עוד עבודה בכתף וזהו שאמר אחר זה וקרת את
אחיו שר"ל עם אחיו אבל לא נחשוב כמשמעו שהוא שירות עבד את אדוניו
אללא וקרת עם אחיו בני מררי וגרשון זנעילת שערים וטעינת העגלות
ולשיר: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ולא יעבד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים
ולשיר ולטעון עגלות לשון רש"י אבל בספרי (בהעלתך סג) לא אמרו אלא
מגיד שחוזר לנעילת שערים ולעבודת בני גרשון וכן נראה שאם כדברי
הרב למה לא היו ממנין אותם בני עשרים לשיר ולנעילת שערים ולטעון
העגלות עד שיזקינו ולמה היה מנינם מבן שלשים ועד חמשים אלא
במשא בלבד ועוד בני גרשון ובני מררי שכל עבודתם כשרה בזקנים למה
נמנו כן אלא כיון שהיו פקודתם במשא הארון מבן שלשים ועד בן חמשים
לא היו ממנין אותם לשיר שהוא עיקר עבודה של לויים אלא בראויים
למשא שכל הממונים לשיר ראויים בעבודת כולם ומתוך שנמנו בני קהת
מבן שלשים ועד חמשים אפילו לשיר נמנו כולם כן שלא יהיו בני גרשון
ובני מררי בשנים אלו כשרים לשיר ובני קהת פסולים בו אבל לנעילת
שערים או לטעון עגלות כולם כשרים הם ועוד כתוב (לעיל ד מז) מבן שלשים
שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבוד עבודה עבודה ועבודת
משא באהל מועד ודרשו בשחיטת חולין (כד) יכול אף בשילה ובית עולמים
כן ת"ל לעבוד עבודה עבודה ומשא לא אמרתי אלא בזמן שעבודה
בכתף והרי "עבודת עבודה" היא השיר כמו שכתב למעלה רש"י בסדר
נשא (ד מז) א"כ אף לשיר נפסלו בזמן שעבודה בכתף וכן בדברי דוד נאמר
(דברי הימים א כג ג) ויספרו הלויים מבן שלשים שנה ומעלה וכתוב (שם פסוקים ד
ה) מאלה לנצח על מלאכת בית ה' עשרים וארבעה אלף וגוי וארבעת
אלפים מהללים לה' בכלים אשר עשיתי להלל כי עד שנבנה הבית שהיה
להם משא בכתף לא היו ממנים בשיר אלא בראויים למשא אבל חזר דוד
למנותם מבן עשרים לצורך הבית כשנבנה כמו שנתבאר (סוף הדבור הקודם)
(הרמב"ן)

בעל הטורים ומבן. ב' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ומבן אדם
חציר ינתן שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה
וכחציר ינתן: (בעל הטורים)

[כו] וְשֵׁרַת אֶת אָחִיו בְּאֵהָל מוֹעֵד לְשֹׁמֵר מִשְׁמֶרֶת וְעִבְדָּהּ לֹא יַעֲבֹד כָּכָה תַעֲשֶׂה לְלוֹיִם בְּמִשְׁמֶרֶתָם: (פ)

אונקלוס וַיִּשְׁמֵשׂ עִם אָחוּהִי בְּמִשְׁכַּן זְמָנָא לְמִטְרָא וּפּוֹלְחָנָא לָא יִפְלַח פְּדִין תַּעֲבִיד לְלוֹאִי בְּמִטְרַתְהוֹן: [פ] (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁמֵשׂ עִם אָחוּי בְּמִשְׁכַּן זְמָנָא לְמִטְרָא וּפּוֹלְחָנָא לָא יִפְלַח הִיכִידִין תַּעֲבִיד לְלוֹאִי בְּמִטְרַתְהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י לְשֹׁמֵר מִשְׁמֶרֶת. לַחֲנוּת סְבִיב לְאֵהָל, וְלַהֲקִים וְלַהוֹרִיד בְּשַׁעַת הַמַּסְעוֹת: (רש"י)

אבן עזרא בְּמִשְׁמֶרֶתָם. עַל הַזְקָנִים וְנִדְבָקָה פֶּרֶשֶׁת הַפֶּסַח כִּי הַחֲנוּכָה הִיָּתָה בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וְאִזּוּ נִבְדְּלוּ הַלוֹיִם וּבָאָה זֹאת הַפֶּרֶשֶׁה בַּעֲבוּר שֶׁהוּא כְּתוּב בַּפֶּסַח וְהִיָּה כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְהִיָּה כִּי יִבְיֹאֵךְ ה' צוּה שֶׁהֵם חַיִּיבִים גַּם בַּמִּדְבָּר: (אבן עזרא)

במדבר פרק ט

[א] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְצֵאתָם מִצְרָיִם בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמִדְבַר דְּסִינַי בְּשַׁתָּא תְּנַיִתָא לְמַפְקָהוֹן מִצְרָיִם דְּמִצְרַיִם בְּיַרְחָא קַדְמָאָה לְמִימְרָ: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמִדְבַר דְּסִינַי בְּשַׁתָּא תְּנַיִתָא לְזְמַן מַפְקָהוֹן מִצְרָיִם דְּמִצְרַיִם בְּיַרְחָא קַדְמָאָה לְמִימְרָ: (תרגום יונתן)

רש"י בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן. פֶּרֶשֶׁה שְׁצֵרָאֵשׁ הַסֶּפֶר לֹא נִאֲמְרָה עַד אֵיירָ, (ח) לַמִּדְתָּ שְׁאִין סֹדֵר מוֹקֵדִם וּמֵאוּחַר בְּתוֹרָה, וְלִמָּה לֹא פִתַח בְּזוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא גִנוּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל (פסחים 1: ספרי סד), שְׁכָל אַרְבַּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַר לֹא הִקְרִיבוּ (ט) אֲלֹא פֶסַח זֶה בְּלַבְדָּ: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) שנאמר זה בחדש השני: (ט) מדכתיב בארבעה עשר יום וגו' במדבר סיני למה לי הא כתיב בתחלת הפרשה במדבר סיני אלל לומר לך שכל מ' שנה וכו'. ואם תאמר ולמה לא הכריחן משה שיעשו הפסח ויש לומר שהיו הרבה שלא היו נמולין במדבר לא היו מלין את בניהם. ואם תאמר אם כן מאי זה גנות וכו' והא לא היו יכולין לעשות. ויש לומר שהם גרמו מכה עונותיהם שאלולי היה החטא היו נכנסין לארץ ישראל בעוד ג' ימים כדפרש"י בפסוק נוסעים אנחנו וגו' (תוספות קידושין דף ל"א: א) (שפתי חכמים)

הרמב"ן בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון. מכאן אמרו חכמים (ספרי בהעלותך סד פסחים ו) אין מוקדם ומאוחר בתורה וטעם האיחור הזה היה כי כאשר בא הספר הזה הרביעי להזכיר המצות שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם רצה להשלים ענין אהל מועד ותקונו כל ימי המדבר והזכיר תחלה הדגלים ומקום האהל ומעמד משרתיו ותקון המשמרות למשאו לכל עבודת האהל והזכיר קרבנות הנשיאים שהביאו העגלות אשר ישאו אותן בהן כל עת היותם במדבר והשלים קרבנותם בחנכת המזבח שהיו מאחד בניסן או (שקודם) שאחר לכן ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח ועל דעת רבותינו לא נהגה במדבר אלא בשנה זו בלבד לפי שלא מלו במדבר והיתה מילת זכרים ועבדים מעכבת בהם ויתכן שהוצרך למצוה זו בעבור שלא נצטוו מתחילה בעשיית פסח דורות אלא בארץ דכתיב (שמות יב כה) והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת ועוד נאמר שם (שם יג ה) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה ועכשיו רצה הקדוש ברוך הוא וצוה שיעשו אותו כדי שתהיה זכר גאולתם והנסיים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם ובניהם לבניהם לדור אחרון והנה אמר תחילה "והיה כי תבאו אל הארץ" לומר שאין מצוה זו נוהגת בחוצה לארץ לדורות ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו בלבד שלא היו יכולין לעשותה לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו לימול אותם מן הטעם שהזכירו שהיה להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות (עא) אבל בספרי (בהעלתך סז) אמרו ויעשו את הפסח בראשון וגו' בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד וכן הוא אומר (עמוס ה כה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה דרשו כן מן הכתוב הזה שאמר (פסוק ה) ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני כי המקרא מיותר ודי במה שיאמר "ויעשו את הפסח ככל אשר צוה ה' את משה" אבל הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אותו במדבר רק ביום הזה והוא גנותן ויתכן שהגנות הזה הוא קלקלתם בענין המרגלים שממנה נתנדו ולא

נשבה להם הרוח הצפונית ולא מלו ולפיכך נאסרו בכל הקדשים והיו נזופים או שתהיה הברייתא הזו כדברי האומר (מכילתא בא טו) אין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו והיו רשאים לעשותו ונתעצלו ולא עשו אותו והוא גנות גדול אבל הראשון הוא יותר נכון בעיני כי היה משה מכריחם לעשותו ולא היה מניחם בחיוב כרת אבל חג המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו שהן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום וכבר נאמר בהם (שמות יב יז) לדורותיכם חוקת עולם (הרמב"ן)

בעל הטורים **וידבר ה' אל משה**. סמך פי' פסח לטהרת לויים רמז שהלויים מפשיטים: (בעל הטורים)

אור החיים **בשנה השנית וגו'**. צריך לדעת למה שינה הכתוב סדר הרגיל להקדים זכרון החודש ואחר כך זכרון השנה, שכן תמצא בתחלת הספר שאמר באחד לחדש השני בשנה השנית. גם כי בסדר זה שכתב נתחייב הכתוב להפסיק באמצע זכרון הזמן במאמר **לצאתם מארץ מצרים** מה שלא היה עושה כן אם היה מקדים זכרון החודש ואחר כך זכרון השנה שאז יאמר לצאתם מארץ מצרים אחרי כן, עוד יש להעיר למה נשתנית פרשה זו שלא נאמר בה דבר אל בני ישראל ככל התורה כולה. אכן יתבאר בהעיר עוד אומרו **ויעשו** בתוספת ו' בתחלת ענין, עוד קשה למה הוצרך ה' לצוות בני ישראל על הפסח והלא כבר צוה כאמור בפרשת בא אל פרעה, והיה נראה לומר לזה כי חש הכתוב לומר שאין מצות פסח אלא בארץ מצרים ובבואם אל ארץ נושבת ולא במדבר, לזה בא לומר **במדבר ויעשו בני ישראל את הפסח**, וזה דבר רחוק:

ונראה כי כוונת הכתוב היא לצד שאמרה תורה (שמות יב) כל בן נכר לא יאכל בו, ותניא במכילתא וזה לשונם כל בן נכר אחד ישראל מומר ואחד גוי במשמע עד כאן לשונם. ולצד שמצינו שישראל עשו העגל וכו' ואמרו ז"ל (חולין ה.) כל המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה כולה ויאמר עליו בן נכר, מעתה יש מקום לדון בישראל שאינם יכולין לעשות הפסח, והגם שנתרצה ה' למשה בתפלותיו ובמשפטיו אשר עשה בישראל, עם כל זה עודם לא נתבשרו שנתכפר עון העגל ויש ספק בדבר, לזה בא הקדוש ברוך הוא ונתן רשות ואמר להם **ויעשו בני ישראל את הפסח**, ודקדק לומר **ויעשו** לומר מלבד מה שהובטחו שניחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות עוד להם שהוכשרו להיות ראויים לעשות הפסח, ומעתה באנו להשכיל להטיב שינוי הקדמת זכרון השנה, כי כיון שכל עצמו לא בא המאמר כאן אלא להכשירם לעשות הפסח לזה פתח דבריו הזכיר **שנה השנית** להשכיל סובב המאמר שהוא לצד שהיה זה אחר מעשה העגל מה שאין הדבר מושכל בהזכרת זמן החודש שאינו מסתיים בזה הערת הדבר, ולזה לא אמר דבר אל בני ישראל שלא בא לצוות לזה אלא לרשיון ודי בהודעת המשפט למשה שכן הוא הדין, ואולי לפי מה שאמרו בפסחים (ו:) שמאמר זה היה בראש חודש נוכל לומר כי זה המאמר היה קודם ירידת שכינה למשכן ביום ר"ח ניסן והקדים ה' מאמר זה לבשרם

שכשרים הם לעשות פסח ואחר ירדה שכינה, ולזה תמצא שאמר בסמוך אחרי זה **וביום הקים את המשכן כסה הענן**: (אור החיים)

ספורנו בחדש הראשון. אחר שפקד אנשי הצבא וסידר הדגלים ונושאי המשכן להכניסם לארץ וטהר מחניהם מן הטמאים כאמרו והיה מחניך קדוש (דברים כג, טו) ומן הממזרים בענין הסוטה למען תהיה השכינה ביניהם במחנה צבאותם ספר הכתוב ארבעה מעשים טובים שעשו ישראל שבהם זכו ליכנס לארץ מיד בלתי מלחמה לולא המרגלים כמו שהעיד משה רבינו באמרו לחובב נוסעים אנחנו אל המקום. ראשונה סיפר חנוכת המזבח. שנית זריזותם בענין חינוך הלויים. שלישית זריזותם בקרבן הפסח. רביעית לכתם אחרי האל יתברך במדבר אף על פי שהיה העלות הענן בזמנים בלתי נודעים פעמים ארוכים ופעמים קצרים באופן שהיה ראוי שתקשה עליהם מאד החניה והמסע. ולהודיע כל אלה ספר אותם כפי מדרגת היותם לרצון לפניו לא לפי הזמן שהיו בו ולכן ספר בכאן ענין חנוכת המזבח והלויים והפסח שהיו בחדש הראשון והיתה תחלת הספר בחדש השני והיה ענין חניתם ונסיעתם על פי ה' מיום צאתם ממצרים ועל כמו זה אמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה וזה כאשר תכוין תכלית מה זולתי הזמן בסדר המסופר: (ספורנו)

דעת זקנים בשנה השנית. ויעשו בני ישראל את הפסח וגו'. בפ"ק דפסחים בעי תלמודא אמאי קדמיה קרא אותו מעשה דשאו את ראש בני ישראל שבתחילת הספר להך פרשה דהכא שהרי האי מעשה תחלה הוא שהרי בכאן כתיב בחדש הראשון שהוא ניסן והתם כתיב באחד לחדש השני שהוא אייר ומשני אין מוקדם ומאוחר בתורה ומ"מ יש ליתן טעם בדבר שלפי שכל תורת כהנים היה באהל מועד ושם נמי כתיב באהל מועד וסמוך לאותה פרשה מדבר בדגלים ובחנייתם שהיה סביב למשכן הילכך קדמיה קרא. ורש"י פי' שלא התחיל הספר בהאי פרשה מפני שראה שמדבר בגנותן של ישראל שלא עשו אלא פסח זה כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ואי קשיא מאי גנות הוא זה והלא בביאת הארץ תלאו הכתוב שנאמר והיה כי יביאך וגו' ועבדת את העבודה הזאת וגם פסח זה לא היו מקריבים כי אם על פי הדבור י"ל דהגנות הוא שאם זכו ולא חטאו היו נכנסין לארץ משנה שניה והיו עושין פסח בכל שנה ושנה: (דעת זקנים)

[ב] וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַפֶּסַח בְּמוֹעֵדוֹ:

אונקלוס וַיַּעֲבֹדוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְת פֶּסַחָא בְּזַמְנִיָּה: (אונקלוס)

יונתן וַיַּעֲבֹדוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְת נְכֶסֶת פֶּסַחָא בְּנֵי שְׁמִשְׁתָּא בְּזַמְנִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י **במועדו**. אף בצבת, **במועדו**, אף (י) **בטומאה** (פסחים עז. ספרי סה):

שפתי חכמים (י) ר"ל מצמועדו שני דכתיב בקרא ליה משום לכבר ילפינן מצמועדו הראשון לפסח דוחה את השבת לילפינן מועדו מועדו מקרבן תמיד שכתוב ביה צמועדו וקרצן תמיד דוחה את השבת ואייתר לה צמועדו שני למדרש שדוחה את הטומאה (בספרי) אי נמי יש לומר מחד קרא נפקא תרווייהו משום דהי מינייהו מפקא. והא דכתיב צמועדו איש איש כי יהיה טמא וגו' ועשה פסח לה' צדק השני משמע דטמאים נדחים לפסח שני היינו דוקא באיש לאיש נדחה אבל אין צבור נדחין והכא מיירי בצבור או רוב צבור שטמאים וכשנטמאו מחלה הטמאים יאכלו אותו צטהרה והטמאים עוסקים לעלמן צטומאה (פסחים 97 ע"ט) ודוקא טומאת מת הוא דדחי ולא שאר טומאות (פסחים ע"ז): (שפתי חכמים)

בעל הטורים במועדו. מלא וי"ו לאחר ו' שעות זמן שחיטה. במועדו בא"ת ב"ש שיפזק"ף בגימ' בשבת: (בעל הטורים)

ספורנו ויעשו בני ישראל את הפסח. מלבד מה שעשו בשמיני למילואים וחנוכת הנשיאים יעשו גם כן את הפסח שלא יפטרו ממנו בשביל שמחת המצוות שקיימו כמו שקרה בבנין בית ראשון שספרו רבותינו ז"ל שבטל שלמה את יום הכפורים בשמחת חנוכת הבית: (ספורנו)

ג בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במעדו ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו:

אונקלוס בארבעת עשר יומא בנרחה הדין בין שמשנא תעבדון יתה בזמניה ככל גזרתה וככל דחזי לה תעבדון יתה: (אונקלוס)

יונתן בארביסר יומא בנרחה הדין בין שמשנתא תעבדון יתיה בזמניה ככל קיימוי וככל דינוי תעבדון יתיה: (תרגום יונתן)

כ"ז ככל חקותיו. אלו מצות שצגופו, שה, תמים, זכר, בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו (כ) ממקום אחר, כגון שבעת ימים למאה, ולביעור חמץ, (ס"א, מצות שצגופו, שה תמים זכר בן שנה. שעל גופו, כלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. שחז' לגופו, מלה וביעור חמץ): (כ"ז)

שפתי חכמים (כ) הכי גרסינן ככל חקותיו אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה. ככל משפטיו אלו מצות שעל גופו כלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו וסחוץ לגופו כלומר ממקום אחר כגון שבעת ימים וגו' וכן כתבו הרמב"ן והרא"ם אבל מה שבספרים כתוב ככל משפטיו וכו' שבעת ימים למנה ולביעור חמץ טעות סופר הוא דאם לא כן בפסח שני גם כן כתיב וכמשפטו ואפילו הכי פסח שני מנה וחמץ עמו צבית כדפירש רש"י לקמון. ועיין (בהל"מ ובנחלת יעקב) שמיישבים גירסת רש"י שלפנינו: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ככל חקותיו. כתוב בפירוש רש"י אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה וככל משפטיו אלו מצות שעל גופו לשבעת ימים למצה ולביעור חמץ וטעות סופר הוא אלא מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו שחוץ לגופו מצה וביעור חמץ ולא דבר בהן הכתוב כאן וכן בפסח שני נאמר חקותיו ומשפטיו (בפסוק יד) ומצה וחמץ עמו בבית ואינו נוהג אלא יום אחד וקצר הכתוב לאמר בין הערבים תעשו אותו ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו לרבות דיני האכילה שאינן באותו היום הנזכר בכתוב כי בלילה שאחריו יאכל שכבר פירש שם (שמות יב ה) ואכלו את הבשר בלילה הזה וגו' וכן בחודש השני בארבעה עשר בין הערבים יעשו אותו על מצות ומרורים יאכלוהו (פסוק יא) טעמו יאכלוהו בעת האכילה הנזכרת שם בצואה של פסח ראשון (הרמב"ן)

[ד] וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח:

אונקלוס וּמְלִיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעְבַּד פֶּסַחָא: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעְבַּד יַת נְכִסְת פֶּסַחָא: (תרגום יונתן)

רש"י וידבר משה וגו'. מה תלמוד לומר, והלא כבר נאמר וידבר משה (ב) את מועדי ה' (ויקרא כג, מד), אלא כששמע פרשת מועדים מסיני אמר להם, וחזר והזהירם בצעת מעשה (ספרי סו): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) אבל לא הוקשה לרבותינו זכרונם לצרכה מדוע שנה הקדוש צרוך הוא לכוות כאן על הפסח והלא כבר נאמר וידבר משה מפני שלא תימא שבמדבר היו פטורים משום דצביאת הארץ תלה הכתוב לפיכך חזר ושנאה כאן אבל מאמר משה לישראל שאינו כתוב בו לעשות את הפסח בחדש הזה אלא לעשות פסח סתם שמורה שלא ליה רה דין הפסח

בלבד הוקשה להם לרבותינו זכרונם לברכה מה תלמוד לומר וכו'. הרא"ם.
ולי נראה דהוקשה להם זכרונם לברכה למה ליה למכתב כלל וידבר משה
וגו' לא הל"ל אלא ויעשו בני ישראל את הפסח וגו' דמסתמא כיון שצוה
לו הקדוש ברוך הוא שידבר ודאי הוא שאמר להם ליווי השם יתברך דהא
בתחלת הסדר כתיב דבר אל אהרן ואמרת אליו וגו' וכתיב אחרי כן ויעש
כן אהרן וגו' ולא מלינו בקרא שדבר משה אל אהרן ליווי השם יתברך שמו
אלא מסתמא הוא שאמר לו ליווי השם מדכתיב אחר זה ויעש אהרן וגו'
וכן מה שכתוב וידבר ה' אל משה קח את הלויים ולא מלינו שאמר להם
משה לישראל ליווי השם אלא סמך הקרא על מה שכתוב אחר זה ויעש
משה ואהרן וכל עדת בני ישראל וגו' וכן צפרסת ויהי אנשים אשר היו
טמאים לנפש אדם וגו' שמע מינה שדבר לו השם דיני פסח שני ולא מלינו
שאמר להם משה אלא מסתמא אמר להם אם כן למה נאמר וידבר משה
וגו' היה לו לסמוך אחרי ויעשו את הפסח וגו' ואין לומר דקודם לכן לא
אמר להם דיני פסח ועכשיו הוא אמר להם משום הכי כתיב וידבר משה
והא כבר כתיב וידבר משה את מועדי ה' וגו' משום הכי דרשו מה שדרשו
אלא כששמע וכו' כן נראה לי: (שפתי חכמים)

בעל הטורים לעשת הפסח. לעשת חסר וי"ו לומר לך שלא עשו במדבר
אלא אותו פסח בלבד: (בעל הטורים)

[ה] ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחודש בין הערבים
במדבר סיני ככל אשר צוה יהוה את משה בן עשו בני ישראל:

אונקלוס ועבדו ית פסחא בניסון בארבעת עשרא יומא לירחא בין שמשיא
במדברא דסיני ככל די פקיד יי ית משה בן עבדו בני ישראל: (אונקלוס)

יונתן ועבדו ית פסחא בארביסר יומין לירחא ביני שמשתא במדברא
דסיני ככל מה די פקיד יי ית משה היכדין עבדו בני ישראל: (תרגום יונתן)

[ו] ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום
ההוא ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא:

אונקלוס והו גבריא די הו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכלו למעבד
פסחא ביומא ההוא וקרבו קדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא:
(אונקלוס)

יונתן וְהוּ גוֹבְרִיָא דְהוּ מְסַאָבִין לְטָמִי נְפֶשׁ בַּר נֶשׁ דְּמִית עֲלִיהוֹן בְּתַכְּפָּא דְּפוּקְדָנִיָּה רְמִיָּא עֲלִיהוֹן וְלֹא יְכִילוּ לְמַעְבַּד פְּסַחָא בְּיוֹמָא הַהוּא דְּהוּא יוֹם שְׁבִיעָאָה לְסוּאָבוּתְהוֹן וְקָרִיבוּ לְקַדְּם מִשָּׁה וְקַדְּם אֲהָרוּ בְּיוֹמָא הַהוּא: (תרגום יונתן)

רס"י לְפָנֵי מַסָּה וּלְפָנֵי אַהֲרֹן. כַּסְנִיָּהֶם יוֹסְזִין צְבִית הַמִּדְרָשׁ צֵאוּ וְסֵאלוּם, וְלֹא יִתְכֵן לוֹמַר זֶה אַחַר זֶה, שָׂאֵם מַסָּה לֹא הִיָּה יוֹדֵעַ, אַהֲרֹן מִנִּין לוֹ (ספרי סח): (רס"י)

אבן עזרא וַיְהִי אַנְשִׁים. לֹא יִתְכֵן שִׁיחִיָּה מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל גְּדוֹל וְשֵׁלָא יִמּוּתוּ שָׂם מִתִּים בְּכֹל יוֹם: (אבן עזרא)

בעל הטורים אַנְשִׁים אֲשֶׁר הִיוּ טַמְאִים לְנַפְשׁ אָדָם. בְּגִימ' אֵלוּ שֶׁהִיוּ נוֹשְׂאִין אַרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף: אֲשֶׁר הִיוּ טַמְאִים. בְּגִימ' זֶה לְמַת מִצּוּה: (בעל הטורים)

אור החיים וַיְהִי אַנְשִׁים וְגו'. צָרִיךְ לְדַעַת לְמָה אָמַר לְשׁוֹן יַחִיד עַל הַרְבִּים, וְעוֹד לְמָה הוּצָרְךְ לוֹמַר וְלֹא יִכְלוּ לַעֲשׂוֹת הַפְּסַח אַחַר שֶׁהוֹדִיעַ שֶׁהִיוּ טַמְאִים, וְאוּלַי כִּי לְצַד שְׂצוּה ה' מִרְאֵשׁ חֹדֶשׁ עַל הַפְּסַח כְּמוֹ שֶׁפִּירְשׁוּ בַּפְּסַחִים דָּף ו' שֶׁמֵאֵמַר וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַפְּסַח הַיּוֹם בְּרֵאשׁ חוֹדֶשׁ נִיסָן, וּמִן הָרְאוּיָה הִיָּה לָהֶם לְהַשְׁתַּמֵּר מִטּוֹמְאָה, וְתַבָּא הַסְּבֵרָא לְהַטִּיל בָּהֶם דּוֹפִי אֲשֶׁר לֹא שִׁמְרוּ אֶת מִצְוֹת ה' וְנִטְמְאוּ וְלֹא חֲשִׂשׁוּ לְמִצְוֹת פְּסַח, תְּלַמּוּד לוֹמַר וַיְהִי לְשׁוֹן יַחִיד לוֹמַר כִּי לֹא הִיָּה אֵלָא עֲנִין טּוֹמְאָה אַחַת אֲשֶׁר נִטְמְאוּ הָאֲנָשִׁים בָּהּ, וְעֲנִין טּוֹמְאָה זֶה עֲצֻמוֹ לֹא הִיָּה בִידָם לְהַשְׁתַּמֵּר מִמֶּנּוּ וּבְעַל כּוֹרַחִם הִיוּ נִטְמְאִים כְּמֵאֵמַרִם ז"ל (סוֹכָה כה:) בֵּין לְר' יוֹסִי הַגַּלִּילִי שֶׁאָמַר נוֹשְׂאֵי אַרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף הִיוּ, בֵּין לְרַבִּי עֲקִיבָא, בֵּין לְר' יִצְחָק שֶׁאָמַר טַמְאֵי מֵת מִצּוּה הִיוּ צָרִיכִין לִיטְמָא הַגֵּם שִׁידְעוּ שְׁטוֹמְאָתָם נִמְשַׁכְתָּ עַד אַרְבַּעַת עָשָׂר, וְהוּא מָה שֶׁרִמְזָה מֵאֵמַר וְלֹא יִכְלוּ לַעֲשׂוֹת הַפְּסַח לוֹמַר שֶׁלֹּא יִכְלוּ לְשַׁמּוֹר עֲצֻמָּן מִהַטּוֹמְאָה לַעֲשׂוֹת הַפְּסַח, וְאוֹמְרוּ בְּיוֹם הַהוּא, כִּבְרַת דְּקַדְקוֹ רַז"ל (פְּסַחִים צ:) לְמַר כְּדַעַתוֹ וּלְמַר כְּדַעַתוֹ, עוֹד יִרְצֵה בְּאוֹמְרוֹ לְשׁוֹן יַחִיד לוֹמַר כִּי לְצַד שֶׁהִיוּ יַחִידִים הוּא שֶׁלֹּא יִכְלוּ לַעֲשׂוֹת הַפְּסַח, אֲבָל אִם הִיוּ צְבוּרִים הִיוּ יִכְוֹלִין לַעֲשׂוֹת הַפְּסַח כִּי בֵּא בְּטוֹמְאָה, שׁוֹב רְאוּתִי בְּסַפְרֵי מְרַז"ל שְׁדִיִּיקוֹ כֵּן:

לנפש אדם. אוֹמְרוּ לְנַפְשׁ אָדָם לוֹמַר אֲבָל לְטַמְא שְׂרָץ יִכְוֹלִין הֵם, עַל פִּי דְּבִרְיָהֶם ז"ל (שָׁם) שֶׁאָמְרוּ שׁוֹחֲטִין וְזוֹרְקִין עַל טַמְא שְׂרָץ וְטוֹבֵל וְאוֹכֵל פְּסַחוֹ לְעֵרֵב, אֲבָל טַמְא מֵת הַגֵּם שֶׁחַל שְׁבִיעֵי שְׁלוֹ בְּיוֹם י"ד אֵין שׁוֹחֲטִין עֲלָיו, וְהוּא אוֹמְרוּ בְּיוֹם הַהוּא וְאָמַר ר' יִצְחָק וְזֶה לְשׁוֹנוֹ שֶׁחַל שְׁבִיעֵי שְׁלָהֶם בְּעֵרֵב הַפְּסַח כְּתִיב בְּיוֹם הַהוּא הוּא שְׂאִינָם יִכְוֹלִין אֲבָל בְּיוֹם שְׁלֵאֲחֲרֵיו הִיוּ יִכְוֹלִין, וְגַם לְסִבְרַת הָאוֹמֵר בְּיוֹם הַהוּא נִטְמְאוּ יִשְׁנֵי לְפִירוֹשֵׁינוּ בְּמֵאֵמַר לְנַפְשׁ אָדָם לוֹמַר שֶׁאִם הִיָּה שְׂרָץ שׁוֹחֲטִין עֲלָיו:

ויקרבו לפני משה וגו'. טעם קרבתם לפני משה ואהרן, לפי פשט הכתוב כדי שתבא ההוראה ממשה תיכף ומיד לכהן להקריב את קרבניהם אם כן יורה, ורז"ל במסכת בבא בתרא פרק יש נוחלין דף קי"ט אמרו וזה לשונם אפשר עמדו לפני משה ולא אמר וכו', אלא סרס המקרא ודרשהו דברי ר' יאשיה אבא חנן משום רבי אליעזר אומר בבית המדרש היו יושבים ובאו וכו' ע"כ, ואמרו בגמרא וזה לשונם במאי קא מפלגי מר סבר חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ומר סבר אין חולקין, והלכתא חולקין, והלכתא אין חולקין ולא קשיא הא דפליג ליה רביה יקרא, הא דלא פליג ליה רביה יקרא עד כאן לשונם. הנה ממה שאמרו הלכתא חולקין והלכתא אין חולקין והעמידו אומרם הלכתא חולקין בדפליג ליה רביה יקרא והלכתא אין חולקין בדלא פליג ליה רביה יקרא הדברים מוכיחים שחולקין רבי יאשיה ואבא חנן בקצוות מר סבר חולקין אפילו אין רבו חולק לו כבוד ומר סבר אין חולקין אפילו חולק לו רבו כבוד שבוה יוצדק לומר הלכתא וכו' והלכתא וכו' מכלל דפליגי:

ויש לנו לחקור זאת מנין לו לש"ס להעמיד מחלוקת זו שחולקין בקצוות, ומה גם היות הפך הכלל שאנו אומרים שאין להעמיד מחלוקת רז"ל בקצוות, ואם לצד שלא נודע מחלוקתם אם בשחולק וכו' אם בשאין חולק וכו' אין הכרע לומר שאין חולקין אלא בשאין חולק לו רבו וכו' אבל כשחולק לו רבו וכו' מודים שחולקין או נלך לצד זה שאין חולקין התנאים אלא כשחולק לו רבו וכו' אבל כשאין רבו חולק מודים שאין חולקים לו כבוד ואשר על כן העמיד הש"ס מחלוקת בקצוות, זה דוחק, שהיה לו להש"ס לעמוד על משמעות דברי התנאים קודם כמנהג הש"ס ויגלה מחלוקתם ואחר כך יאמר הלכתא וכו':

והיה נראה לומר כי הש"ס דייק שחולקין בקצוות מתוך מחלוקתם ממה שחולקין, כי בשלמא אי אמרינן שחולקין בקצוות שפיר אלא אם אינם חולקין אלא בחלוקה אחת ושויים בחברתה למה פליג תנא על דברי חבירו כיון שיכול להעמיד דבריו בחלוקה שיודה בה הוא, גם זה אינו מספיק, כי זה הטעם צודק בדברי אבא חנן שחולק בקצוות אפילו דלא פליג לו רביה יקרא, אבל רבי יאשיה מי יאמר שסובר אין חולקין אפילו פליג ליה רביה יקרא, ועוד גם על החולק אני דן מי גילה לו שת"ק בכל הקצוות הוא

אכן הטעם הוא כי ממה שהוצרך רבי יאשיה לסרס המקרא ולדורשו והוא היפך פשט הכתוב הרי זה מגיד כי לא מצא לו דרך להעמידו בלא סירוס, ואם היה סובר רבי יאשיה שחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב היה לו להניח הכתוב כפשוטו ולהעמידו כשחולק לו רבו כבוד, ויוצדקו הדברים בהאיש משה רבינו עליו השלום שהיה עניו מאד שהיה חולק כבוד לאהרן אחיו ומה גם שהיה גדול ממנו, עוד מצאנוהו שהיה חולק לו כבוד כאמרם ז"ל (מכילתא פרשת בא יב) שאמרו כשהיו עומדים לפני

פרעה משה חולק כבוד לאהרן שיקדים בדיבור ואהרן למשה והיה הדיבור יוצא מבין שניהם, הנה הוא חולק לו כבוד:

וממה שסרס המקרא גילה דעתו שסובר שאין חולקין וכו' אפילו חולק לו רבו כבוד, וממה שמצינו שנחלקו גם כן בענין בנות צלפחד דכתיב ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר וגו', וזה לשונם אפשר עמדו לפני משה וכו' ולפני אלעזר ולא אמר וכו' ויעמדו לפני הנשיאים בעדה והעדה וכו' אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן אומר משום רבי אליעזר בבית המדרש היו יושבים וכו', ומביא הש"ס הענין עצמו שהבאנו למעלה, והנה ממה שראינו שחלק אבא חנן בעמידת בנות צלפחד לפני הנשיאים והעדה מן הסתם לא היו הנשיאים חולקין כבוד לכל העדה ואין צריך לומר משה מלך ישראל ואף על פי כן אמר אבא חנן שחלקו להם כבוד הא למדת שסובר שחולקין כבוד אפילו אין רבו חולק לו כבוד, ומעתה הרווחנו טעם נכון למה נחלקו ב' פעמים ר' יאשיה ואבא חנן: (אור החיים)

11 וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הַהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגְרַע לְבַלְתֵּי הַקָּרִיב אֶת קִרְבָּנוּ יְהוָה בְּמַעַדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַאֲמָרוּ גִבְרִיא הָאֲנוּן לִיה אֲנַחְנָא מְסֻאֲבִין לְטָמִי נִפְשָׁא דְאֲנָשָׁא לָמָּה נִתְמַנַּע בְּדִיל דְלָא לְקַרְבָּא יְת קִרְבָּנָא דִּי בְזִמְנִיה בְּגוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ גִבְרִיא הָאֲנוּן לִיה אֲנַחְנָא אִסְתְּאֲבָנָא לְבַר נֶשׁ דְּמִית עֲלָנָא לָמָּה כָּעַן נִתְמַנַּע בְּגִין דְלָא לְמִיכּוּס פְּסָחָא וְלְמִזְרוּק אֲדָמָא דְקוֹרְבָּנָא דִּי עַל מִדְבַּחָא בְּזִמְנִיה וּבִשְׂרִיה יִיכְלוּן דְכִין בְּגוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה, אמרו לו יזרק הדם (מ) עלינו זכהנים טהורים ויאכל הבשר לטמאים (ס"א לטהורים כ"ג ר"א"ס), אמר להם עמדו ואשמעה, כתלמיד המוצטח לשמוע מפי רבו, אשרי ילוד אשה שכך מוצטח, שכל זמן שהיה רואה היה מדבר עם השכינה. וראויה היתה פרשה זו (נ) להאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה, אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן, שמגלגלין זכות על ידי זכאי (ס"ב): (רש"י)

שפתיה חכמים (מ) דק"ל למה אמרו למה נגרע הרי טמאים היו וטמא אסור להקריב קרבן זימי טומאתו ולמה היה ספק למשה שאמר להם עמדו ואשמעה וגו' ואיך שכח משה פרשת שילוח טמאים שנאמר לו זרע חודש ניסן. ומתרג' אין וכו' ועיקר שאלתו היה רק על זריקת הדם עליהם

בטומאה כדם חטאת שהיא קדשי קדשים ובצרה נאכל לטהורים כל פסח
פסח הקל: (נ) מקשין העולם איך תולה זה במה שפירש לעיל מיניה. ויש
לומר דאי לא פירש אשרי ילוד אשה וכו' הייתי אומר דמה שלא נאמרה
פרשה זו בצם משה הוא לענשו של משה שאמר כל הדבר הקשה וגו' אבל
עכשיו שפירש אשרי ילוד אשה וגו' שהקרא מדבר בכבודו של משה אם כן
למה לא נאמרה פרשה זו בצם משה לכן פירש וראוי וכו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא למה נגרע. מבנין נפעל: (אבן עזרא)

אור החיים למה נגרע וגו'. צריך לדעת טענת האנשים במאמר למה נגרע,
הלא טעמם בפיהם יענו אנחנו טמאים, ומה מבקשים ליתן להם תורה
חדשה. ואולי כי לצד שנטמאו ברשותו יתברך בין למאן דאמר טמאי מת
מצוה בין למאן דאמר נושאי ארונו של יוסף חשבו כי ידין ה' אותם
כטהורים, וכשם שמצינו (פסחים עז). שיתרצה ה' עשות הפסח בטומאה
בציבור, לזה טענו **למה נגרע**, וכי בשביל שעשו מצוה יהיו נגרעים מקרבן
פסח, או ירצה לומר שיעשו לפסח תשלומין כחגיגה שיש לה תשלומין כל
ז' שאמרו (חגיגה ט). חוגג והולך כל הרגל, כמו כן יצו ה' להם שיעשו פסח
למחר, והוא מאמר **במועדו** שהוא מועד הפסח:

ואולי כי לזה דקדק הכתוב לומר **ביום ההוא** פירוש לדברי האומר יום ז'
של טומאתם היה לזה באו ביום ההוא כדי שיאמר להם לעשותו תשלומין
למחר:

ולדרך זה אנו מרויחים טעם שה' אמר מצוה זו של פסח שני אחר ששאלו
האנשים ההמה, לומר שהגם שיהיו טהורים בתוך ימי הפסח כנדון
שלפנינו אף על פי כן אין לו תשלומין לעשותו בז' ימי הפסח כחגיגה אלא
בחודש הב'. עוד ירצה אומרו **למה נגרע** פירוש כיון שהיה יום ז'
לטומאתם טוענים שיכולין לשחוט עליהם פסחיהם כדרך ששוחטין
וזורקין על טמא שרץ כיון שהם נטהרים לערב ואין להם טומאה אלא
ביום ההוא, והוא מאמר **ביום ההוא**, ורז"ל אמרו עניינים אחרים, ואלו
ואלו דברי אלהים חיים: (אור החיים)

ספורנו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע. מאחר שהיתה טומאתנו
לדבר מצוה למה תהיה גוררת עבירה: **במועדו**. שזו מצוה עוברת: (ספורנו)

כלי יקר למה נגרע לבלתי הקריב וגו'. יש מקשים וכי נעלם מהם שטמא
אסור באכילת קדשים, וזה קשה לפי גרסת התלמוד (פסחים טו): שלמד מן
איש איש שיחיד נדחה לפסח שני ולא ציבור אבל למאי דמסיק בילקוט
(ט.ב) בשם הספרי, (ועיין פסחים עז. וירושלמי פסחים פ"ז ה"ד) שמן יתור של במועדו
אנו למידין שפסח ציבור קרב בטומאה לא קשה מידי, כי אחר ששמעו

לשון במועדו אמרו למה נגרע מן הציבור ובאה התשובה איש איש כו' דווקא איש נדחה ולא ציבור. והבינו האנשים מדקאמר משה אל בני ישראל לעשות הפסח במועדו אפילו בטומאה ולא להם בפרטות ש"מ שהוציא אותם מן הכלל דאל"כ למאי נפקא מינה אמר לבני ישראל לעשות הפסח והלא כבר הם מצווין ועומדים אלא שבא למעט הטמאים היחידים על כן אמרו למה נגרע. (כלי יקר)

[ח] וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עֲמְדוּ וְאַשְׁמְעָה מֶה יִצְוֶה יְהוָה לָכֶם: **(פ)**

אונקלוס וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אוֹרִיכוּ עַד דְּאַשְׁמַע מַה דְּיִתְפַּקֵּד מִן קָדָם יְיָ עַל דִּילְכוֹן: **[פ]** (אונקלוס)

יונתן דין הוא חד מארבעה דינין דעלו קדם משה נביא ודן יתהון על מימרא דקודשא בקצת מנהון הנה משה מתין מן בגלל דהווי דיני נפשטא ובקצתהון הנה משה זריז מן בגלל דהווי דיני ממונא באלין ובאלין אמר משה לא שמעית מן בגלל למלפא לרישי סנהדריתא דעתידין למקום מן בתריה דיהון מתונין בדיני נפשטא וזריזין בדיני ממונא ולא יבהתון למשיילי דינא דמתקשי להון ארום משה דהנה רבהון דישראל צריז דיימר לא שמעית בגין כן אמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דאתפקיד מן קדם יְיָ על דלכון: (תרגום יונתן)

אבן עזרא עמדו. פתח אהל מועד: (אבן עזרא)

[ט] וַיִּדְבֹר וַיִּמְלִיל יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וַיִּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימַר: (אונקלוס)

יונתן וַיִּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימַר: (תרגום יונתן)

[י] דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לְנַפְשׁוֹ אוֹ בְּדַרְדְּרוֹ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדַרְתֵּיכֶם וְעָשָׂה פֶּסַח לִיהוָה:

אונקלוס מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִימַר גְּבַר גְּבַר אֲרִי יְהִי מְסָאָב לְטָמִי נַפְשָׁא דְאַנְשָׂא אוֹ בְּאַרְחָא רְחִיקָא לְכוֹן אוֹ לְדַרְיִכוֹן וַיַּעֲבֵד פֶּסַחָא קָדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן מליל עם בני ישראל למימר גבר טלי או גבר סיב ארום יהי מסאב לטמי בר נש דמית או דיב או סגיר דמרחק באורח עלמא בקריות ליליא והנה בר מן סקוף משכנא לכוון גרמיכוון או לדריכוון וידחי למעבד פסחא קדם יְיָ: (תרגום יונתן)

רש"י או בדרך רחקה. נקוד עליו, לומר, לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה (ס) כל זמן שחיטה. פסח שני, מלה וחמץ עמו צבית, (ע) ואין שם יום טוב, ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) ואם תאמר למה נאמר רחוקה וכו' ויש לומר שאם נאמר בדרך ולא רחוקה הייתי אומר דוקא אם הוא רחוק אז יעשה פסח שני אבל אם הוא חוץ לאסקופת העזרה לא לכך כתוב רחוקה ונקדו למדרש אתא לא רחוקה ממך כמו שפירשתי לעיל גבי לרעות את לאן וקל להבין: (ע) ואם תאמר והיאך סמך זה אדלעיל מיניה. ויש לומר דק"ל למה לי הנקודה ללמד שאפילו אינו אלא חוץ לאסקופת העזרה נקרא רחוק ויעשה פסח שני בלאו נקודה נמי יש ללמוד זה מדסמך דין רחוקה אל דין מי שהיה טמא נלמד מהיקשא מהדדי מה טמא אפילו היה בעיר כיון שהוא חוץ לעזרה עושה פסח שני אף מה דכתיב או שהוא בדרך רחוקה אפי' הוא חוץ לעזרה שהוא עושה פסח שני ואם כן קשה למה לי הנקודה ואפילו מלת רחוקה נמי אין כריך לפי מה שפירשתי לעיל. ומתוך דאתא לאשמעינן הנקודה דאף פסח שני אם היה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטת הפסח לא יעשה פסח שני. ואין להקשות פשיטא מהיכא תיתי לחלק ומתוך כיון שמצינו דבלאו הכי נמי חלוקים הם דהא פסח שני מלה וחמץ עמו צבית וכו' אם כן הוה אמינא דהא נמי יש לחלק משום הכי בזה הנקודה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא או בדרך רחוקה. אין לחפש כי כבר העתיקי חז"ל כמה היא הרחוקה: **לכס**. לטמא נפש: או **לדורותיכם**. בטמא נפש ודרך רחוקה: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם בדרך רחקה. כתב רש"י שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן השחיטה והוא נרמז בנקוד כפי הדעת הזאת ואני תמה עליו למה תפס לו שיטת רבי אליעזר והנכון לתפוס בשיטתו של רבי עקיבא מן המודיעים ולחוץ וכן דעת האמוראים בגמרא (פסחים צג) דאמר עולא כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה והוא פשוטו של מקרא כי העומד בתחילת בין הערבים במקום שלא יגיע לעזרה בעת השחיטה דרך רחוקה היא לו ופטור ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ולכך חזר ואמר (בפסוק יג) ובדרך לא היה ולא הזכיר "רחוקה" וצוה הכתוב לטמא ולמי שהיה בדרך רחוקה לעשות השני והוא הדין והטעם לכל מי שלא עשה הראשון ואפילו במזיד שחייב לעשות

השני כדברי רבותינו (פסחים שם) ולא הזכיר הכתוב אלא לומר שיעשו השני ברשות ולמנוע הטמא מלעשות הראשון אבל מי שהיה בדרך פטור מן הראשון ועושה השני ואם רצה לצאת בראשון וצוה ושחטו עליו הורצה דקיימא לן (שם צב) מיחס הוא דחס רחמנא עילויה ואי עביד תבא עליו ברכה ויתכן שלכך הזכיר הכתוב "רחוקה" כי בדרך הקרובה בידו לעשות השני או הראשון שישחטו ויזרקו עליו ויבא ויאכל לערב (הרמב"ן)

בעל הטורים **טמא לנפש**. יש פסיק בין טמא לנפש לומר לך שיש חילוק בין הטמאים איש נדחה ואין צבור נדחין: **(או בדרך) רחקה**. בגימ' זהו מאסקופה שעל ה"א נקוד כאילו לא נכתב: **ועשה פסח לה' בחודש השני**. לפי שכשמעברים השנה אז אייר במקום ניסן ולפי שבחמשה עשר בו ירד המן לכך עושים בו פסח יום א': **(בעל הטורים)**

[יא] **בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על מצות ומררים**
יאכלהו:

אונקלוס **בירחא תניינא בארבעת עשרא יומא בין שמשיא יעבדון יתה על פטיר**
ומררין **ייכלנה:** **(אונקלוס)**

יונתן **בירחא תניינא הוא ירחא דאייר בארביסר יומא ביני שמשיא יעבדון יתיה על פטיר ומררין ייכלוניה:** **(תרגום יונתן)**

[יב] **לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חקת הפסח יעשו אתו:**

אונקלוס **לא ישארו מניה עד צפרא וגרמא לא יתברו ביה ככל גזרת פסחא יעבדון יתה:** **(אונקלוס)**

יונתן **לא ישאירו מניה עד צפרא וגרמא לא יתברו ביה ככל אחונית גזרת פסחא דניסן יעבדון יתיה ברם בפסחא דניסן הינון ייכלון פטירי וקורבן פסחא לא יעבדון מטול דסואבותהון בהון ובפסחא דאייר יידכון ויקרבון יתיה:** **(תרגום יונתן)**

[יג] **והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי קרבן יהיה לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא:**

אונקלוס **וגברא דהוא דכי ובארח לא הוה ויתמנע למעבד פסחא וישתצי אנשא ההוא מעמיה ארי קרבנא די לא קריב בזמנה חובה יקבל גברא**

ההוא :

(אונקלוס)

יונתן וּגְבָרָא דְהוּא דְכִי וּבְאוֹרַח עֲלָמָא לָא אֶסְתָּאב וּמְפָרָא לְסִיקוּף מְשֻׁפְנִיָּה לָא הָוָה וּפְסִק מְלֻמְעָבַד קוֹרְבָן פְּסָחָא דְנִיסָן וַיִּשְׁתַּיְצִי בְּרִנְשָׂא הָהוּא מְעַמִּיָּה אָרוּם קוֹרְבָנָא דִּי לָא קָרִיב בְּזַמְנִיָּה חוֹבִיָּה יְקַבִּיל גְּבָרָא הָהוּא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא **ובדרך לא היה**. או בדרך וכן ומכה אביו ואמו : **חטאו ישא**. הוא בעצמו : (אבן עזרא)

בעל הטורים **ובדרך**. ד' במסרה הכא ואידך וילך בדרך אביו ובדרך אמו ובדרך ירבעם בן נבט ואידך ובדרך חטאים לא עמד וזה הוא ובדרך לא הי' וחדל לעשות הפסח שעושה כדרך שעשה ירבעם שהלך בדרך חטאים שבטל הקרבנות והחטיא את ישראל גם זה שאינו בדרך ומבטל מלעשות הפסח : **וחדל**. ב' במסרה הכא ואידך וחדל לעולם דפסח בכרת וזה הוא וחדל לעולם לעולמו של יובל דהיינו חמשים שנה כדין חייבי כריתות דלא מפקי חמשים : **ונכרתה הנפש ההוא**. ס"ת אשה לומר לך אחד האיש ואחד האשה בכלל עונשין : (בעל הטורים)

אור החיים **והאיש אשר הוא טהור וגו'**. צריך לדעת למה לא כתב עונש המבטל פסח בזמנו עד עתה ולא כשכתב מצות הפסח, ולפי מה שנחלקו בענין זה (פסחים צג.). וזה לשונם תנו רבנן חייב על הראשון וחייב על הב' דברי רבי, רבי נתן אומר חייב על הראשון ופטור על הב', רבי חנינא בן עקיבא אומר אף על הראשון אינו חייב אלא אם כן לא עשה הב', ואמרו שם בפסחים ושלשתם מקרא א' דרשו יענין שם, מעתה לכל אחת מהסברות הניח הכתוב לומר עד כאן לכל א' מהסברות כדרכו, מה שלא היינו שומעין כן אם היה מצוה במקומו : (אור החיים)

[יד] וְכִי יָגוּר אֶתְכֶם גֵּר וְעָשָׂה פֶּסַח לִיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כִּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלִגֵּר וּלְאִזְרַח הָאָרֶץ : (ס)

אונקלוס וְאִרִי יִתְגַּיֵּר עִמְכוֹן גִּיּוֹרָא וַיַּעֲבֵד פְּסָחָא קָדָם יֵי כְּגִזְרַת פְּסָחָא וְכִדְחִזִי לֵיה כִּן יַעֲבֵד קִימָא חַד יְהִי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא וּלְיִצְיָבָא דְאָרְעָא : (אונקלוס)

יונתן וְאָרוּם אֵין יִתְגַּיֵּר עִמְכוֹן גִּיּוֹרָא וַיַּעֲבִיד פְּסָחָא קָדָם יֵי כְּפִאֲחֻזִיָּת גִּזְרַת פְּסָחָא וְכִדְחִזִי לֵיה הִיכִדִּין יַעֲבִיד קִימָא חַדָּא יְהִי לְכוֹן וּלְדִיּוֹרָא וּלְיִצְבָּא דְאָרְעָא : (תרגום יונתן)

רש"י וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד, תלמוד לומר חקה אחת וגו' (ספרי ע"א), אללא כך משמעו וכי יגור אתכם גר

ובל עת לעשות פסח עם חזיריו, כחקה וכמספט יעשה: (רס"ו)

אבן עזרא **וכי יגור אתכם גר**. גם הוא יעשה פסח שני כמשפט ויש אומרים כי הטעם על פסח ראשון: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם וכי יגור אתכם גר**. לצוות הגרים בפסח זה של מדבר כאשר יצוה בו לישראל ויתכן כי מה שאמר בסדר בא אל פרעה (שמות יב מה) וכי יגור אתך גר ועשה פסח הוא על פסח מצרים כי הפרשה היא על פסח מצרים נאמרה כאשר פירשתי שם (בפסוק מג) והיה במשמע כי הגרים היוצאים ממצרים ערב רב יעשו פסח שאף הם היו באותו הנס אבל המתגיירים אחרי כן במדבר או בא"י לא יתחייבו בפסח שלא היו הם או אבותיהם בכלל ואותנו הוציא משם (דברים ו כג) לפיכך הוצרך בכאן לחייבם בפסח דורות במדבר ובארץ (הרמב"ן)

אור החיים **וכי יגור**. אמר בתוספת ו', נתכוון בזה להטיל על ישראל משפט הגרים לבל יזלזלו במצות, ולזה אמר **וכי יגור** מוסיף על ענין ראשון, ומה ענין ראשון לבני ישראל גם זה לישראל:

ועשה וגו'. צריך לדעת למה כתב ועשה בתוספת ו' בתחלת ענין. עוד למה הוצרך לחזור לומר **כן יעשה**, והיה נראה לומר שבא לשלול גר תושב ולזה אמר **וכי יגור אתכם גר** ויהיה מאותם שעושים פסח דהיינו גר שמקיים התורה על זה אני מצוך כחקת הפסח וגו' כן יעשה, ואין פירוש זה מספיק כי מובן הוא הדבר שאינו מדבר אלא בגר גמור, ויתבאר על פי דבריהם ז"ל בספרי (כאן) וזה לשונם רשב"א אומר הרי שנתגייר בין ב' פסחים שומע אני יעשה ב' תלמוד לומר ולאזרח, מה אזרח שלא עשה וכו' ע"כ, והוא מאמר הכתוב ועשה בתוספת ו' לומר אם היה בן מעשה הראשון אז יתחייב לעשות ב' כשלא הוכשר, וכפי זה אומרו **ועשה** תנאי הוא **אז הוא כחקת הפסח** וגו' יעשה, פירוש חקת הפסח הוא שישנו גם כן בתשלומין, אבל אם אינו בפסח אחד אינו בפסח ב':

עוד נראה לפרש בהעיר עוד למה פרט הכתוב הגר במצוה זו מכל המצות, והגם שאמרו ז"ל (ספרי) וזה לשונם אין לי אלא פסח שהשוה הגר לאזרח כל המצות שבתורה מנין תלמוד לומר חקה אחת וגו' עד כאן. עם כל זה למה לא בחר לפרט אלא במצות פסח. אכן לצד שיש מקום לומר שאין הגר חייב בפסח לפי שלא היה לא הוא ולא אבותיו במצרים ואין מקום למעשה פסח אצלם כי לא פסח ה' על בתיהם במצרים, וזה דומה למאמרם ז"ל שאמרו (ביכורים פ"א) גר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר וכו' כמו כן הדבר הזה, לזה חידש הכתוב דין זה כאן ואמר **וכי יגור אתכם גר** ועשה פסח הוסיף בו תוספת פירוש שהגם שאינו מהיוצאים ממצרים אף על פי כן מלבד שצריך לעשות כל המצות ואף גם זאת ועשה פסח

ודקדק לומר **אתכם** לומר שהגם שאתם רואים זה חדש מקרוב בא עם כל זה אתכם הוא כאחד ממנו, ויציאתנו ממצרים היתה גאולת עולם גם לנפש הגר, הגם שלא היה בנגלה היה בנסתר, כי שורש הקדושה אחד הוא וכשהיו אבותינו במצרים היתה כללות הקדושה טבועה בטומאת מצרים ואם חס ושלום היי כללות הקדושה נטבע אין תרופה לענפים כי הכל הולך אחר העיקר והצלת העיקר נוגעת גם לענפים, ואמר **כחקת הפסח**, חש הכתוב שיאמר האומר הן האמת כי עשה יעשה כל משפטי פסח אבל דברים שהם ממש דברי שקר כמו שתאמר להגיד עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו וגוי וכדומה עדיין דן אנכי כי לא ישעו בדברי שקר, תלמוד לומר כחקת הפסח כי יכול יוכל דבר כדברים האלה כי היה היה גם הוא במצרים בבחינת השרשים, ועיין מה שפירשתי בפסוק (שמות כג) ואתם ידעתם את נפש הגר, ואומרו **כן יעשה** בא לחובה שלא תאמר שלא בא הכתוב אלא לרשות שיכול לומר כן תלמוד לומר כן יעשה חובה, ומאמר **חקה אחת** בא להשוות כל התורה כולה: (אור החיים)

ספורנו **חקה אחת יהיה לכם**. פה במדבר: **ולגר ולאזרח הארץ**. בארץ ישראל. (ספורנו)

{טו} **ובימים הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר:**

אונקלוס **וביומא דאתקם ית משכנא חפא עננא ית משכנא למשכנא דסהדותא וברמשא הוה על משכנא כחזו אשתא עד צפרא:** (אונקלוס)

יונתן **וביומא דאתקם ית משכנא חפא ענן יקרא ית משכנא והוה מטלל ביממא למשכנא דסהדותא וברמשא הוי על משכנא הי כחזו אישא עד צפרא:** (תרגום יונתן)

רס"י **המשכן לאהל העדות. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות (פ) העדות: יהיה על המשכן. כמו הוה על המשכן, וכן (פ) לשון כל הפרשה:** (רס"י)

שפתי חכמים (פ) **דקסה לרס"י** דהא משכן הוה היריעות התחתונות כמו שפרש"י צפרסת צמדבר ואהל הם יריעות עזים אשר עליהם ואיך נאמר המשכן לאהל שמשמעותו שהמשכן הוה לוכן פירש העשויה לאהל וכו' וקל להבין. והרא"ם פירש הוסיף מלת העשוי קודם מלת לאהל מפני שלמ"ד לאהל מורה על סיבה התכליתית כאלו אמר להיות אהל ובזולת תוספת מלת העשוי היה נראה שהסיבה התכליתית דבקה עם מלת כסה

לומר כסה הענן את המשכן כדי להיות אהל אצל עם מלת העשוי תהיה הסיבה התכליתית דבקה עם המשכן שהמשכן עשוי כדי להיות אהל ומלת להיות הוא פירוש למ"ד לאהל ומה שהוסיף מלת ללוחות העדות מפני שהלוחות הם עדות לישראל ולא האהל מה שאין כן גבי משכן העדות שפירש"י שהוא עדות לישראל וכו' מפני שמלת משכן מורה על השכינה ששוכן בתוכנו מה שאין כן מלת לאהל. (נחלת יעקב) כבר בארתי היטיב ריש פרשת תרומה ולפעמים קורא ללוחות העדות ולפעמים קורא להתורה העדות ולפעמים קורא למשכן העדות ועיין גם ריש פרשת פקודי ובשאר מקומות: (5) (גור אריה) מפני שכל הפרשה מורה על ההוא בכל יום תמיד ככתוב כן יהיה תמיד דאין מדרך הלשון לומר כסה הענן את המשכן לשון עבר ואחר כך ובערב יהיה על המשכן לשון עתיד שאין זה נמשך מזה ומה שכתוב יהיה לשון עתיד עיין לעיל פרשת בשלח בפסוק אז יסיר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **וביום הקים את המשכן.** החל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעם יסעו: **לאהל העדות.** על אהל ורבים כן: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וביום הקים את המשכן.** עתה יחזור לספר בעניני הנסיעה והמצות שנצטוו בה כגון החצוצרות שנצטוו בהן עכשיו להיותן למקרא העדה ולמסע את המחנות וטעם כסה הענן את המשכן לאהל העדות להגיד שלא היה הענן מכסה אלא אהל העדות לא חצר המשכן (הרמב"ן)

בעל הטורים **וביום הקים את המשכן.** ז' פעמים כתיב בפרשה כנגד ז' משכנות: **ובערב.** ד' במסרה הכא ואידך ובערב תאמר מי יתן בקר ומקטרים לה' וגו' בבקר ובערב. ובערב חתרתני לי בקיר ביחזקאל שהיה מתנבא על הגלות וזהו ובערב חתרתני לי בקיר כשיצאו בגולה תאמר מי יתן ערב כההיא ערב שנאמר בו מקטירים לה' בבקר ובערב וכמראה אש עד בקר: (בעל הטורים)

121 כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה אש לילה:

אונקלוס כן הנה תדירא עננא חפי ליה וחיזו אשתא בליליא: (אונקלוס)

יונתן כדן הוי תדירא ענן יקרא חפי ליה ביממא וחיזו אשתא בליליא: (תרגום יונתן)

יז וּלְפִי הָעֲלוֹת הָעֵנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרָי כֵּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְמִקּוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן שָׁם הָעֵנָן שָׁם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וּלְפּוֹס אִסְתַּלְקוֹת עֲנָנָא מֵעֲלֵי מִשְׁכְּנָא וּבִתְר כֵּן נְטָלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְאַתְרָא דְשָׂרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַמָּן שָׂרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וּלְפּוֹס אִישׁוֹן אִסְתַּלְקוֹת עֲנָנֵי יִקְרָא מֵעֲלֵי מִשְׁכְּנָא וּבִתְר כֵּן נְטָלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְאַתְרֵי דְשָׂרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַמָּן שָׂרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רס"י **העלות הענן.** כתרגומו אסתלקות, (ה) כמו ונעלה הענן, ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן, שאין זה לשון סלוק אלא כמוח ועלייה, כמו והנה עב קטנה ככף איש עולה מים (מלכים-א יח, מד): (רס"י)

ספתי חכמים (ה) **ולא מלשון עלייה דאם כן ולפי עלות הענן מצעי ליה** שְׂהוּא מַצְנִין הַקֵּל וְלֹא הַעֲלוֹת שְׂהוּא מַצְנִין נִפְעַל: (ספתי חכמים)

בעל הטורים **העלות.** ב'. העלות הענן עד העלות הגולה זהו שאמרו ראוינו היו שיעשה להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא שגרם החטא: **ובמקום.** ב' במסרה הכא ואידך ובמקום גדולים אל תעמוד שלא היו נפנין לא לפניהם ולא לצדדיהם אלא לאחוריהם זהו ובמקום אשר ישכון שם הענן דהיינו לפניהם או לצדדיהם אל תעמוד לעשות שם גדולים: (בעל הטורים)

אור החיים **ולפי העלות.** אמר ו' בתחלת ענין, לומר כי ענין הענן אשר על המשכן היה משמש ב' דברים, אחד הוא למכסה על האהל לכבוד ולתפארת, והוא מאמר **כסה הענן את המשכן לאהל על העדות**, והוסיף עוד ואמר **ולפי** וגו' פירוש ועוד היה הענן לצורך זה שלפי העלותו יסעו בני ישראל כדי שידעו זמן הנסיעה וזמן החנייה:

ואחרי כן יסעו וגו'. צריך לדעת מה הוא אומרו **ואחרי כן** וגו' שהיה צריך לעשות גזירה במאמר על זה הדרך ולפי העלות וגו' יסעו כשיעור מאמר הסמוך ובמקום אשר ישכון וגו' שם יחנו. ונראה שאם היה אומר אחרי כן יסעו היה נשמע שזה הוא גזרת הכתוב, ולא כן הוא הכוונה, אלא שהגזירה הוא במאמר הבא אחר כך **על פי ה' וגו'**, וזה הוא שיעור הכתוב **ולפי העלות** וגו' ואחרי כן הוא שיהיו נוסעים וגו' וכיון שכן **על פי ה' וגו'** הרי הם נוסעים על פי ה'. עוד נתכוון לומר בדרך זה שזולת כן אם היה אומר אחרי כן יסעו היתה הגזירה בתיבת אחרי כן והיה המשמעות שלא היו נוסעים קודם אלא אחרי כן ואין בנשמע שהיו על כל פנים נוסעים כשהיה נוסע הענן, לזה אמר **ואחרי כן** כדי שתהיה נרדפת למעלה ותבא

הגזירה במאמר יסעו בני ישראל, כאלו אמר ולפי העלות וגוי יסעו, ואם היה אומר בסדר זה ולפי העלות וגוי יסעו, אז הי' נשמע שבעלותו הוא שמתחייבים ליסע, ואין במובן שאם ירצו ליסע שתמנעם מניעת עליית הענן, לזה אמר ולפי העלות וגוי ואחרי כן לומר ולא קודם: (אור החיים)

ספורנו ואחרי כן יסעו. אחרי העלותו היו נוסעים אל אותו הצד שהיה הענן פונה: **ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו.** ספר זכותן של ישראל על לכתם אחריו במדבר ראשונה שהיו חונים במקום אשר ישכן שם הענן אף על פי שהיה מקום תהו ילל ישימון (יט) ושמרו בני ישראל את משמרת ה'. ספר שנית שהיו ממתנינים את המתנתו זמן ארוך אף על פי שהיה המקום רע מאד: **ולא יסעו.** לתור להם מקום לחנותם טוב ממנו: (ספורנו)

[ית] על פי יהוה יסעו בני ישראל ועל פי יהוה יחנו כל ימי אשר ישכן הענן על המשכן יחנו:

אונקלוס על מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל מימרא דיי שרון כל יומין די שרי עננא על משכנא שרון: (אונקלוס)

יונתן על פום מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל פום מימרא דיי שרון כל יומין דשרי ענו יקרא על משכנא ברם הינון שרון: (תרגום יונתן)

רש"י על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן, כיון שהיו ישראל נוסעים, היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה, תקעו והריעו ותקעו, ולא היה מהלך עד שמשא אומר קומה ה', ונסע דגל מחנה יהודה. זו (ה) בספרי (פד): ועל פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים, עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה, ולא היה נפרש עד שמשא אומר קומה ה' רצבות אלפי ישראל, הוי אומר על פי ה' וביד משה: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) והא לאמר לעיל שנינו במלאכת המשכן זה הכל במשנה במלאכת המשכן עד תקעו והריעו ותקעו אבל מה שאמר ולא היה מהלך עד שאמר משה קומה ה' אינו במלאכת המשכן ועל זה אמר זו בספרי ומ"ש אחר כך ונסע דגל מחנה יהודה וגם מה שפירש על פי ה' יחנו כיון שהיו וכו' כל זה שנינו הכל במלאכת המשכן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא על פי ה' יסעו. הטעם ידוע כי הענן השם יניחנו ויסענו: (אבן עזרא)

אור החיים על פי ה' יסעו בני ישראל וגו'. והענן יגיד אשר פי ה' יקבנו :

כל ימי וגו' ובהאריך וגו'. בא הכתוב לסדר כל בחינות הנהגות הענן, וללמד שבחן של ישראל שהיו חפצים באשר יחפוץ ה', והתחיל בענין אריכות זמן החניה ואמר כל ימי אשר ישכון הענן יחנו פירוש יחנו יחפצו לחנות, ולזה לא אמר חנו בני ישראל שיהיה נשמע שעשו לצד ההכרח מהמנהיג, והוסיף לומר ובהאריך וגו' לומר שאפילו יאריך כל כך ימים רבים אף על פי כן יחנו, ואומרו ושמרו וגו' לומר כי מלבד שהיו חונים כל זמן וכו' עוד מודיע כי לא היו עושים הדבר לצד שהיו חפצים בשבת ולא בהילוך אלא לצד שמירת דבר ה', והוא אומרו ושמרו וגו' הגם שהם ימים רבים, ואומרו ולא יסעו ולא אמר ולא נסעו, לשלול בחינת החושב כאלו אמר ולא יחפצו ליסע: (אור החיים)

יט ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת יהוה ולא יסעו:

אונקלוס ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין ויטרון בני ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: (אונקלוס)

יונתן ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין וינטרון בני ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ובהאריך. ואם היה מאריך והנה דרך כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי ה': (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם ובהאריך הענן. לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים והמקום ההוא איננו טוב בעיניהם והיו חפצים ומתאווים מאד לנסוע מן המקום אעפ"כ לא יעברו על רצון השם וזה טעם ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו כי מיראת השם ומשמרם משמרת מצותו לא יסעו וכן אם יהיה הענן ימים מספר כשנים או שלשה ימים והיו העם יגעים מאד וענה בדרך כחם יעשו רצון השם ללכת אחרי הענן וסיפר עוד (פסוק כא) כי יש שלא יעמדו רק לילה אחד ויסעו בבקר אע"פ שהוא טורח גדול להם ולפעמים יעמוד הענן יומם ולילה כי הלכו כל הלילה ובאו במקום ההוא בבקר וינוח הענן שם כל היום ההוא וכל הלילה ונעלה בבקר השני ונסעו והוא טורח גדול מן הראשון כי היו העם סבורים שיעמדו שם ופרקו העגלות והניחו משאם כמנהג הבאים מן הדרך ובהעלות הענן יחזרו לטעון ולא יוכלו לעשות להם תקון לדרך או יומים (פסוק כב) ויסעו בלילה ויתכן שאירע להם במסעות שעשו כמסופר בכאן ולא בענין אחר כי עמד הענן מערב ועד בקר ויומם ולילה ויומים וחדש ושנה ולכך הזכיר הכתוב אלו השעורין בפרטן ועמד שנים רבות

כאשר הזכיר תחילה כגון בקדש שאמר (דברים א מו) ותשבו בקדש ימים
רבים כימים אשר ישבתם (הרמב"ן)

[כ] וַיֵּשׁ אִשָּׁר יִהְיֶה הָעֵנָן יָמִים מִסְפָּר עַל הַמְשָׁפָן עַל פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל פִּי
יְהוָה יִסְעוּ:

אונקלוס וְאֵית דִּי הָהּ עֲנָנָא יוֹמֵי דְמִנְיָן עַל מְשָׁפָנָא עַל מִימְרָא דִּי שָׁרֵן וְעַל
מִימְרָא דִּי יִסְעוּ: (אונקלוס)

יונתן וְאֵית זְמַן דְּהוּי עֲנֵן יִקְרָא יוֹמִין דְּמִנְיָן הִינּוּן שְׁבַעֲתֵי יוֹמִין שְׁבַעֲתָא עַל
מְשָׁפָנָא עַל פּוּם מִימְרָא דִּי שָׁרֵן וְעַל פּוּם מִימְרָא דִּי נְטָלִין: (תרגום יונתן)

רס"י וַיֵּשׁ. כְּלוּמַר וּפְעַמִּים: יָמִים מִסְפָּר. יָמִים מוֹעֲטִים: (רס"י)

אור החיים וַיֵּשׁ אִשָּׁר וְגו' יָמִים מִסְפָּר. גַּם זֶה מִסְפָּר בִּשְׁבַח יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵגֵם
שֶׁלֹּא יַחֲנוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים מוֹעֲטִים יִסְעוּ בַּהֲעֲלוֹת הָעֵנָן, וְאָמַר עַל פִּי ה' יַחֲנוּ,
וְאֵין שְׂיִיכוֹת לְזִכְרוֹן שְׁנִיחָם אֱלֹהִים לְמַסַּע, נִתְכוּוֹן לְהַשׁוּוֹת הַנְּסִיעָה
לְחֲנִיחָה לֹמַר כֶּשֶׁם שֶׁעַל פִּי ה' יַחֲנוּ בְּרִצּוֹן וְהַשְׁלַמְתָּ דַעַת לְנוּחַ מִהַדְרֵךְ כְּמוֹ
כֵּן בְּרִצּוֹן הַשְׁלֵם הָיוּ נוֹסְעִים הֵגֵם שֶׁהָיוּ נוֹחִים זְמַן מוֹעֵט. וְרֵאִיתִי שֶׁתִּרְגַּם
יוֹנָתָן בֶּן עוֹזִיָּאֵל יָמִים מִסְפָּר שְׁבַעֲתַי יוֹמִין, וּלְפִי דְבָרָיו ז"ל אֵין מִקּוּם
לְדַבְרֵינוּ לֹמַר שְׁבַח יִשְׂרָאֵל כִּי יֵשׁ בְּמִשְׁךָ ז' יָמִים לְנוּחַ מִן הַדְרֵךְ,
וּלְדַבְרֵיו ז"ל יִתְבָּאֵר הַכְּתוּב עַל זֶה הַדְרֵךְ שְׁבַח לֹמַר שְׁבִין בְּפֶרֶק הַחֲנִיחָה
וּבִין בְּפֶרֶק הַנְּסִיעָה הֵגֵם שֶׁהָיָה לָהֶם הַרְצוֹן לֹא הָיוּ עוֹשִׂים הַדָּבָר אֱלֹא לְצַד
הַיּוֹת הַדָּבָר מֵאֲמָרוֹ יִתְבָּרֵךְ, וְהוּא אֹמְרוֹ עַל פִּי ה' יַחֲנוּ וְעַל פִּי ה' יִסְעוּ:
(אור החיים)

ספורנו וַיֵּשׁ אִשָּׁר יִהְיֶה הָעֵנָן יָמִים מִסְפָּר. סֵפֶר שְׁלִישִׁית שֶׁלְּפַעֲמִים הִיתָה
חֲנִיתָם בְּמִקּוּם נְאוֹת לָהֶם וּלְמִקְנִיחָם וְשֵׁם הָיָה שׁוֹכֵן הָעֵנָן יָמִים מִסְפָּר
מִכֹּל מִקּוּם: עַל פִּי ה' יַחֲנוּ. לֹא מֵאֲהַבְתָּ אוֹתוֹ הַמִּקּוּם: וְעַל פִּי ה' יִסְעוּ.
אֵף עַל פִּי שֶׁהָיוּ נוֹסְעִים מֵאוֹתוֹ הַמִּקּוּם הַטוֹב: (ספורנו)

[כא] וַיֵּשׁ אִשָּׁר יִהְיֶה הָעֵנָן מְעַרְבַּ עַד בִּקְרַ וְנִעְלָה הָעֵנָן בְּבִקְרַ וְנִסְעוּ אוֹ יוֹמָם
וְלַיְלָה וְנִעְלָה הָעֵנָן וְנִסְעוּ:

אונקלוס וְאֵית דִּי הָהּ עֲנָנָא מְרַמְשָׂא וְעַד צְפָרָא וּמְסַתְּלָק עֲנָנָא בְּצְפָרָא
וְנְטָלִין אוֹ יָמָם וְלַיְלִי וּמְסַתְּלָק עֲנָנָא וְנְטָלִין: (אונקלוס)

יונתן וְאֵית זְמַן דְּהוּי עֲנֵן יִקְרָא מִן רְמִשָּׂא וְעַד צְפָרָא וּמְסַתְּלָק עֲנֵן יִקְרָא
בְּצְפָרָא וְנְטָלִין אוֹ יָמָם וְלַיְלִי וּמְסַתְּלָק עֲנָנָא וְנְטָלִין: (תרגום יונתן)

אבן עזרא או **יומם ולילה**. הנה פעמים יסעו בלילה ויש אומרים כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני והעד או יומם: (אבן עזרא)

אור החיים ויש אשר וגו' מערב עד בקר וגו'. מכאן ואילך בא הכתוב להודיע ההדרגות שהיו בשינוי חנייתם, והתחיל מזמן חניית לילה, והוא אומרו **מערב עד בקר**, ואמר סמוך לה זמן חניית יום ולילה כאומרו **יומם ולילה**, ואמר סמוך לה זמן ב' ימים כאומרו **יומים**, וסמוך לה **חודש**, וסמוך לה **ימים** שהוא שנה, והודעה בזה אינו כהודעה בפסוקים הקודמין פסוק ובהאריך ופסוק ויש אשר וגו' ימים מספר, שאם כן לא היה לו להקדים זכרון ימים מספר לזכרון ערב עד בוקר, ואין לומר כי שני פסוקים ובהאריך ויש וגו' ימים מספר הם זכרון דרך כלל מה שפרט אחר כך, שהרי אין בכלל מה שבפרט שהוא מערב עד בוקר ויומם ולילה. אלא ודאי כי ב' כתובים הראשונים יגידו ענין אחד כמו שכתבנו, וגו' כתובים האחרונים יגידו הדרגות שינויי העכבה שהיו משתנים מגדר לילה אחת לגדר שנה אחת, והטעם בזה לפי מאמר אנשי אמת שטעם העברתם במדבר הוא לברר ניצוצי הקדושה השבויות ביד שוכן מדבר ציה, אשר על כן היודע נסתרות היה משער שיעור אשר יספיק לבירור במקום ההוא אם מעט ואם הרבה והיו מתעכבים כפי הצורך, גם לא היו חונים אלא במקום שיש לברר ולא במקום שיספיק בו הבירור במשך זמן הילוכם בו: (אור החיים)

ספורנו ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר. ספר רביעית שהיתה חנית הענן לפעמים זמן בלתי משוער באופן שהיה לילה בלבד שהוא זמן בלתי מוכן ומספיק לצרכי חניה ולצרכי המסע אמנם עם זה ספר שלא היתה תחלת שום מסע בלילה: (ספורנו)

[כב] או ימים או חֲדָשׁ או יָמִים בְּהֶאָרִיךְ הָעֵנָן עַל הַמְּשָׁכָן לְשָׁכֵן עָלָיו יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסְעוּ וּבְהֶעֱלָתוֹ יִסְעוּ:

אונקלוס או תַּרְיִן יוֹמִין או יָרְחָא או עֵדֶן בְּעֵדֶן בְּאוֹרְכוֹת עֲנָנָא עַל מְשָׁכְנָא לְמִשְׁרֵי עֲלוֹהֵי שָׁרֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא נְטֻלִין וּבְאַסְתִּלְקוּתָהּ נְטֻלִין: (אונקלוס)

יונתן או תַּרְיִן יוֹמִין או יָרְחָא או שְׁתָּא שְׁלִימָתָא בְּאוֹרְכוֹת עֲנָן יִקְרָא עַל מְשָׁכְנָא לְמִשְׁרֵי עֲלוֹי שָׁרֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא נְטֻלִין וּבְזִמְן אִסְתִּלְקוּתָהּ נְטֻלִין: (תרגום יונתן)

רש"י או ימים. שנה, כמו ימים (פ) תהיה גאולתו (ויקרא כה, כט): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) לסדר מעלות חשיב קרא (נחלת יעקב) ועיין לעיל במה שכתבתי בפרשת חיי שרה בפסוק תשז הנערה אלתנו ימים: (שפתי חכמים)

אור החיים **בהאריך הענן וגו'.** פירוש יספר כאן בשבח ישראל שאפילו כל כך נתעכב הענן שנה אחת יחנו ברצונם, **ובהעלותו** אפילו לא יתעכב אלא מערב עד בקר ונעלה הענן נוסעים, והשוה הכתוב שניהם רצון הנסיעה שהיתה להם בשלא היה מתעכב אלא לילה אחת לרצון שהיה להם לנסוע אחר שנה אחת כי ודאי יחפצו ליסע, והשוה הכתוב רצון שהיה להם בנסיעה אחר שנה אחת לנסיעה אחר לילה אחת לחנייתם שלא היו קצים בעכבת החנייה לצד הזמן שלא היה כל כך ארוך כמו כן בחנייתם שנה אחת, וגמר אומר הטעם, **על פי ה'** שלא היו חפצים אלא לעשות מאמר ה', ואומרו שמרו **את משמרת ה'** פירוש היו ממתנינים כשיעור אשר ימתין ה' ליסע אם מעט ואם הרבה:

ואם תאמר אם כן למה הוצרך להקדים ב' פסוקים ראשונים פסוק **ובהאריך** ופסוק **ויש אשר יהיה וגו'**, אם להגיד שבחן של ישראל הנה הוא ביתר שבח בגמרון של דברים כמו שפירשנו. הנה אם לא קדם מאמר **ובהאריך** הענן על המשכן וגו' **ויש** וגו' לא היינו מפרשים במאמר **ובהאריך** על המשכן וגו' על פי ה' וגו' כדרך שפירשתי, אלא היינו אומרים שהיו ממתנינים בזמן הארוך והיו נוסעים בזמן המועט ולא אחרו ולא קדמו, אבל ידיעת הרצון השלם כדרך שפירשתי לא היינו יודעים, אלא אחר שהקדים שלא קדמו ולא אחרו בפסוקים הראשונים כדרך שפירשנו שאפילו כחושב לא חשבו להקדים ולאחר, בא הכתוב והעירנו בגומרון של דברים להבין מה שפירשנו בהם, ומה שאמר עוד **על פי ה' ביד משה**, רז"ל כבר דרשו (ספרי ח"א פ"ד) שהיה הענן מתעגל ולא היה מזדקף עד שהיה משה אומר קומה ה' וגו': (אור החיים)

ספורנו **או יומים או חדש או ימים.** חמישית ספר שבקצת אלה הזמנים לא היה להם פנאי לסדר ענינם ועניני מקניהם ובקצתם כבר הכינו וסידרו וכמו רגע היו מסתלקין תכף והורסים כל הכנותיהם: (ספורנו)

[כג] על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו את משמרת יהוה שמרו על פי יהוה **ביד** **משה**: (פ)

אונקלוס על מימרא דיי שרון ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על מימרא דיי ביידא דמשה: [פ] (אונקלוס)

יונתן על פום מימרא דיי שרון ועל פום מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על פום מימרא דיי ביידא דמשה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **על פי ה' יחנו.** באחרונה כל ימי שבתם במדבר: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ביד משה**. וסמיד ליה עשה לך שתי חצוצרות כסף שלא היו אלא בידו שבחיו נגנזו: (בעל הטורים)

ספורנו על פי ה' יחנו. גם בזמן הקצר בלתי השגת סידור עניניהם: ועל פי ה' יסעו. בהעלות הענן גם אחר הזמן הארוך שכבר סדרו שם כל עניניהם: (ספורנו)

במדבר פרק-י

[א] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה אֵל מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)
יונתן וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[ב] עֲשֵׂה לָךְ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרוֹת כֶּסֶף מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לָךְ לְמִקְרָא הַעֲדָה וּלְמִסַּע אֶת

אונקלוס עֲבִיד לָךְ תִּרְתִּין חֲצוֹצְרוֹ דְכֶסֶף נְגִיד תַעֲבִיד יִתְהוֹן וַיְהוֹן לָךְ לְעֲרֵעָא כְנִשְׁתָּא וּלְאַטְלָא יִתְ מִשְׁרִיתָא: (אונקלוס)

יונתן עֲבִיד לָךְ מְדִילָךְ תִּרְתִּין חֲצוֹצְרוֹ דְכֶסֶף מְמִינָא קְשִׁיָא עוֹבֵד אוֹמֵן תַעֲבִיד יִתְהוֹן וַיְהוֹן לָךְ לְעֲרֵעָא כְנִשְׁתָּא וּלְאַטְלָא יִתְ מִשְׁרִיתָא: (תרגום יונתן)

רש"י (עשה לך. שיהיו תוקעין לפניך כמלך, ויהי ביסורון מלך): עשה לך. משלך: (עשה לך. אתה עושה ומשתמש בהם, ולא אחר): למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם הסנהדרין ושאר העם, ותקראם לאסוף אליך, תקראם על ידי חולצות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן, (ת) נמלאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים, על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי חולצות: מקשה. מהעשת תעשה בהקשת הקורנס: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) בשעת סילוק המחנות. וזרוב ספרים גרסין סילוק

המסעות פירוץ זקעת סילוק המסעות של כל הג' מחנות של כל דגל ודגל ואיך שיהיה הגירסא תיקן בזה שלא תאמר כשהיו רואים ליסע היו תוקעים בחלונות לזה אינו שהרי מתחלה היה הענן מקפל ואחר כך היה משה אומר קומה ה' ואחר כך היו תוקעים לכן פירץ זקעת סילוק המחנות שהיו מכינים את עמון ליסע לא היו נוסעים עד שתקעו בחלונות: (ספתי חכמים)

אבן עזרא חצוצרת. שם הפועל בחסרון הצד"י בקריאה ואם הוא כתוב: **למקרא**. שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני: (אבן עזרא)

בעל הטורים **לך שתי**. אותיות שלך שמשלו עשאים: **שתי חצוצרות**. כנגד אברהם ויעקב שעשו מלחמה באומות ונצחום: **כסף**. ולא זהב שלא להזכיר קול העם ברעה: (בעל הטורים)

אור החיים **עשה לך וגו'**. צריך לדעת למה הוצרך לחצוצרות למסע המחנות הלא עיני כל ישראל על הענן וכשיראוהו נוסע נוסעים, ואולי כי לצד שלא היו נוסעים יחד אלא יקדים דגל יהודה ואחריו בני גרשון נושאי המשכן ואחריו דגל ראובן וכו', לזה היה צריך לחצוצרות כדי שכל אחד ידע הזמן בדיוק שיסע בו בזה אחר זה. עוד נראה בדקדוק עוד אומרו תיבת **לך** שלא היה צריך לומר, ויתבאר ע"פ דבריהם ז"ל שכתבנו בסמוך שלא היה מזדקף הענן עד שהיה משה אומר לו קומה וגו' והיה הדבר תלוי ביד משה. ומעתה נוכל לומר גם כן שיצו ה' שכמו כן תהיה נסיעת ישראל על פי משה לכבודו של משה, כדרך שחלק לו כבוד למסע הענן שלא יסע עד שיאמר לו קומה, והוא מה שרמז במאמר **לך** פירוש לרשותך ולמאמרך, ורז"ל דרשו (ספרי כאן) עשה לך משלך, גם דרשו (במד"ר פט"ו) לך אתה משמש ולא אחר יכול להשתמש בהם, ועי' פנים לתורה: (אור החיים)

ספורנו **עשה לך שתי חצוצרות כסף**. בהיות הכונה עתה לנסוע להכניסם לארץ מיד צוה בחצוצרות לתרועת מלך גם בנסוע המשכן ובנסוע המקדש ובצאתם להלחם כאמרו וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות: **והיו לך למקרא העדה**. מפני שהיה מקרא העדה והנשיאים אל פתח אהל מועד לפני ה' רצה שתהיה קריאתה בחצוצרות לכבוד המלך: (ספורנו)

ג וְתִקְעוּ בָהֶן וְנוֹעְדוּ אֵלַיךָ כָּל הָעֵדָה אֶל פְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:

אונקלוס וְיִתְקַעוּן בָּהֶן וְיִזְדַּמְנוּן לְוַתְּךָ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְתַרְע מִשְׁכַּן זְמַנָּא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּתְקַעוּ בְּהוֹן וַיִּזְדַּמְנוּ לְוַתֶּדֶךָ כָּל פְּנֵישֶׁתָּא לְתַרְע מִשְׁפָּן זְמָנָא : (תרגום יונתן)

רס"י ותקעו בהון. צסתיהון, והוא סימן למקרא העדה, שנאמר ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: (רס"י)

אבן עזרא ותקעו בהון. התוקעים כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי והנה הטעם אם יתקעו בשתייהן יתחברו הנשיאים והעדה: (אבן עזרא)

ד וְאִם בְּאַחַת יִתְקַעוּ וְנוֹעְדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂאִים רְאֵשֵׁי אֲלֹפֵי יִשְׂרָאֵל :

אונקלוס וְאִם בְּחֶדָּא יִתְקַעוּ וַיִּזְדַּמְנוּ לְוַתֶּדֶךָ רַבְרַבָּא רִישֵׁי אֲלֹפֵי דְיִשְׂרָאֵל : (אונקלוס)

יונתן וְאִין בְּחֶדָּא יִתְקַעוּ וַיִּזְדַּמְנוּ לְוַתֶּדֶךָ רַבְרַבָּא רִישֵׁי אֲלֹפֵי דְיִשְׂרָאֵל : (תרגום יונתן)

רס"י ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאים, שנאמר ונועדו אליך הנשיאים, ואף הן יעידתן (א) אל פתח אהל מועד, ומגזרה שזה (ב) הוא צא צספרי (עג): (רס"י)

ספתי חכמים (א) דאם לא כן נחלקו עדה ונשיאים צב' דברים. והא לכריך לפרש זה משום דק"ל דצקרא כתיב ונועדו אליך וגו' ולא פירש לאיזה מקום שיהיו יתועדו יחד. לכן פירש ואף וכו' דמלתא דפשיטא הוא דנועדו נועדו לגזירה שזה: (ב) כתיב הכא ונועדו וגבי עדה כתיב ונועדו מה להלן פתח אהל מועד אף כאן פתח אהל מועד: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וְאִם בְּאַחַת יִתְקַעוּ. פירוש בחצוצרה אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היתה תרועה יסע דגל מחנה יהודה אף על פי שהענן על המשכן ולפי דעת רבים שענן אחר הוא הנוסע לפניהם: (אבן עזרא)

ה וַיִּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֲנִים קִדְמָה :

אונקלוס וַיִּתְקַעוּ יַבְבְּתָא וַיִּטְלוּ מִשְׁרִיתָא דְשָׁרֹן קִדּוּמָא : (אונקלוס)

יונתן וַיִּתְקַעוּ יַבְבְּתָא וַיִּטְלוּ מִשְׁרִיתָא דְשָׁרֹן קִדּוּמָא : (תרגום יונתן)

רפ"י ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה, (ג) כך הוא נדרש בספרי (עג) מן המקראות היתרים (ר"ה לד.): (רפ"י)

שפתי חכמים (ג) לכתוב ותקעתם תרועה משמע תקיעה ואחר כך תרועה וכתוב תרועה יתקעו משמע תרועה ואחר כך תקיעה הא כיצד ללא תקיעה ותרועה ותקיעה ואין להקשות למה לי שתי תרועות באמצע ללא מזינו שתי תרועות זה אחר זה. דהא לכתוב שני פעמים תרועה אחד כריך לגזירה שזה מיום הכפורים וכל גזירה שזה כריך להיות מופנה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונסעו המחנות. כי הם שלש: (אבן עזרא)

ספורנו ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה. כי עמהם היו נוסעים נושאי המשכן: (ספורנו)

ו ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תרועה יתקעו למסעיהם:

אונקלוס ותתקעו בגבתא תניינות ויטלון משריתא דשרון דרומא יבבא לתקעון: (אונקלוס)

יונתן ותתקעו בגבתא תניינות ויטלון משריתא דשרון דרומתא יבבתא לתקעון: (תרגום יונתן)

אבן עזרא תרועה שנית. שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים התוקעים נוסעים קודם דגל אפרים: **תרועה יתקעו.** הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ונסעו המחנות החנים תימנה. פירש הכתוב שתי תרועות הראשונה למסע מחנות המזרח (פסוק ה) והשנית למסע מחנות הדרום ואמר "תרועה יתקעו למסעיהם" שיתקעו כן לכל מסעיהם לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה, ורביעית למסע החונים צפונה, כי לכל דגל מסע בפני עצמו כאשר יפרש "ונסע דגל מחנה בני אפרים" (פסוק כב) "ונסע דגל מחנה בני דן" (פסוק כה) וכך היא שנויה בברייתא של מלאכת המשכן (פרק יג).

אבל בספרי (בהעלתך עג) שנו: אי כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון? ת"ל "תרועה יתקעו למסעיהם" - תקיעה אחת לשתייהן,

ויש אומרים שלש לכל רוח ורוח. עד כאן.

וכן הוא פשוטו של מקרא באמת שיתקעו לכל רוח כמו שפירשתי.

"תרועה יתקעו למסעיהם" - כבר פירשתי בסדר אמור אל הכהנים (ויקרא כג כד) כי התרועה רמז למדת הדין כי כן כתוב במסעות (לעיל ט כג) על פי ה' ביד משה והיא המנצחת במלחמה וכתוב (להלן פסוק ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם ועל כן אמר משה (להלן פסוק לה) וינוסו משנאיך מפניך וכבר פירשתי סוד הפנים בעשרת הדברות (שמות כ ג) וכן תראו כי חומת יריחו נפלה בתרועה דכתיב (יהושע ו י) עד יום אמרי לכם הריעו והרעותם וכתוב (שם פסוק כ) ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה ולכך היתה חרם ובהקהיל את הקהל ראויים לתקיעה כי הפשוטה רמז למדת רחמים כי ימינו פשוטה לקבל שבים על כן יאמר (הרמב"ן)

אור החיים ותקעתם תרועה שנית. ולא היה מספיק בתקיעה אחת לכלן כדרך שתוקע למערב וצפון תקיעה אחת לשניהם כאומרם בספרי, (ח"ב ע"ג) הטעם לצד שהיו מורידים המשכן ונוסעים בני גרשון קודם שיסעו דגל בני ראובן תימנה, לזה צריך תקיעה בפני עצמה אחר נסיעת המשכן: (אור החיים)

ספורנו ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החונים תימנה. כי עמהם היו נוסעים נושאי המקדש: תרועה יתקעו למסעיהם. שיש במסעם תקיעה ותרועה וזה כי התרועה בשביל נסיעת המקדש והתקיעה עמה בשביל מסעיהם שיקבצו יחד כמו שהיה מקרא העדה והנשיאים בתקיעה בלתי תרועה: (ספורנו)

וּבְהִקְהִיל אֶת הַקְּהָל תִּתְקַעוּ וְלֹא תִרְיעוּ:

אונקלוס וּבְמִכְנֶשׁ יֵת קְהָלָא תִתְקַעוּ וְלֹא תִיַבְבוּ: (אונקלוס)

יונתן וּבְזִמְן מִכְנֶשׁ יֵת קְהָלָא תִתְקַעוּ וְלֹא תִיַבְבוּ: (תרגום יונתן)

רש"י ובהקהיל את הקהל וגו'. לפי שהוא אומר (ד) והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות, מה מקרא העדה תוקע צפני כהנים וצפתיהן, שנאמר ותקעו בהן וגו', אף מסע המחנות צפתיהם, (ה) יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע, ומעתה אין חילוק בין מקרא העדה למסע את המחנות, תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגו', לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים. הרי סימן לשלשתם, מקרא העדה צפתיים, ושל נשיאים צפתיים, זו וזו אין בהם

תרועה, ומסע המחנות בשמים על ידי תרועה ותקיעה: (כ"ז)

שפתי חכמים (ז) דקשה לרש"י חלא הא כתיב לעיל ותקעו ונועדו וגו' ועוד מהיכא תיתי תקיעה תרועה ותקיעה ללכיד למכתב תתקעו ולא תריעו. ומתרגל לפי שהוא אומר והיו כך וגו': (ה) הואיל והוקשו להדדי הוה אמינא מה מסע המחנות וכו' לכך אינטריך למיעוטא: (שפתי חכמים)

ח ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות והיו לכם לחקת עולם לדורותיכם:

אונקלוס ובני אהרן פהננא יתקעון בחצוצרתא ויהוון לכוון לקים עלם לדריכוון: (אונקלוס)

יונתן ובני אהרן פהננא שלימנא יתקעון בחצוצרתא ויהוון לכוון לקים עלם לדריכוון: (תרגום יונתן)

כ"ז ובני אהרן יתקעו. במקראות ובמסעות הללו: (כ"ז)

אבן עזרא והיו לכם לחקת עולם. כי המחנות נוסעים להלחם הלא תראה דברי משה בנסוע הארון והנה פירוש זאת החוקה שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרות בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יבא אויב בארצכם ותבואו למלחמה עמו: (אבן עזרא)

ט וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם והרעתם בחצצרות ונזפרתם לפני יהוה אלהיכם ונושעתם מאיביכם:

אונקלוס וארי תעלו לאגחא קרבא בארעכוון על מעיקי דמעיקין לכוון ותינבון בחצוצרתא וייעול דוכרניכוון לטבא קדם יי אלהכוון ותינפרקוון מסנאיכוון: (אונקלוס)

יונתן וארום תעולוון למסדרא סדרי קרבא בארעכוון על מעיקי דמעיקין לכוון ותינבון בחצוצרתא וייעול דוכרניכוון לטבא קדם יי אלהכוון ותינפרקוון מבעלי דבביכוון: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ונזכרתם. כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשו לצעוק לשם: (אבן עזרא)

בעל הטורים וכי תבאו מלחמה. רמז למלחמת גוג העתידה שתבא לימות המשיח: **תבאו מלחמה**. בגימ' במלחמת גוג: **תבאו**. אותיות אבות שזכות האבות עומד במלחמה: **והרעותם בחצוצרות**. על שם רוע התרועעה הארץ תרועם בשבת ברזל: (בעל הטורים)

[י] וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצוצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יהוה אלהיכם: (פ)

אונקלוס וביום חדותכון ובמועדיכון ובגרישי ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהוין לכון לדוכרנא קדם אלהכון אָנָא יי אָלֶהֶכּוֹן: [פ] (אונקלוס)

יונתן וביום חדותכון ומועדיכון ובגרישי ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהוין לכון לדוכרנא טבא קדם אלהכון ברם סטנא מתערבב לקל יפבותכון אָנָא הוא יי אָלֶהֶכּוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י על עולותיכם. בקרבן לבור (ו) הכתוב מדבר (ספרי עז. ערכין יא): אני ה' אלהיכם. מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות וסופרות, שנאמר ותקעתם, הרי סופרות, לזכרון הרי זכרונות, (ז) אני ה' אלהיכם, זו מלכיות וכו': (רש"י)

שפתי חכמים (ו) מדכתיב על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והוקף שלמים לעולה דכל עולה קדשי קדשים היא ושלמים מקאתן קדשי קדשים ומקאתן קדשים קלים כגון שלמי לבור הם קדשי קדשים ושלמי יחיד קדשים קלים הם לכך הוקף שלמים לעולה מה עולה אינו אלא קדשי קדשים אף שלמים אינו אלא קדשי קדשים דהיינו שלמי לבור והדר ילפינן עולה משלמים מה שלמים שהיא קדשי קדשים הוא קרבן לבור דאי אתה מולא קדשי קדשים בשלמים אלא בקרבן לבור אף עולה מדבר בקרבן לבור: (ז) דהיינו סופרות וזכרונות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וביום שמחתכם ובמועדיכם. ששבתם מארץ אויב או נצחתם האויב הבא עליכם. וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיי"ה (סי"א חנוכה) שמחה. רק המעתיקים פירשו וביום שמחתכם שבת והתקיעה שישמעו ישראל וידעו כי העולות יקריבו ויכונו לבם לשם: (אבן עזרא)

בעל הטורים שמחתכם. בגימ' גם ביום השבת: **ובמועדיכם**. מלא וי"ו כנגד פסח עצרת ראש השנה יה"כ סוכות שמיני עצרת: (בעל הטורים)

כלי יקר **וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו'.** מן פסוקים אלו למדו רז"ל שאומרים בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות כדאיתא בילקוט בפרשה זו (י.תשכה) ויש להבין מה ראו על ככה לפרש פסוקים אלו על ר"ה. ונראה שלמדו זה ממה שנאמר וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר וגו', וזאת לפניכם בישראל שבכל עת צרה היו גוזרין תענית והיו תוקעין ומריעין ואומרים מלכיות זכרונות ושופרות כדאיתא בטור א"ח סימן תקע"ט ואולי ראייתם מפסוקים אלו שנאמר וכי תבואו מלחמה וגו'. ודון מינה ומינה שבכל יום ויום שיש תקיעה עושין כסדר הזה וגם ר"ה בכלל, ומדקאמר מלחמה בארצכם בבי"ת שמע מינה שמדבר בצורר שהוא תוך הארץ וזה יאות לראש השנה שתוקעין בו בשופר לערבב השטן הצורר הפנימי אשר בתוך הארץ לאפוקי סתם צורר הוא חוצה לארץ ועוד מה לי צורר חיצוני מה לי פנימי, ולפי זה יפה נרמז בפסוקים אלו סדר של ראש השנה. (כלי יקר)

ינא **ויְהי בְּשָׁנָה הַשְּׁנִית בְּחֻדְשׁ הַשְּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בְּחֻדְשׁ נֵעְלָה הָעֵנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת:**

אונקלוס **וְהָיָה בְּשָׁנָה תְּנִיטָא בְּיַרְחָא תְּנִיטָא בְּעֶשְׂרִין לְיַרְחָא אֶסְתִּילַק עֵנְנָא מֵעַלְוֵי מִשְׁכְּנָא דְסַהְדוּתָא:** (אונקלוס)

יונתן **וְהָיָה בְּשָׁנָה תְּנִיטָא בְּיַרְחָא תְּנִיטָא הוּא יַרְחָא דְאַיִר בְּעֶשְׂרִין לְיַרְחָא אֶסְתִּילַק עֵנָן יִקְרָא מֵעַלְוֵי מִשְׁכְּנָא דְסַהְדוּתָא:** (תרגום יונתן)

רש"י **בחדש השני.** נמלאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר י' ימים עשו בחורב, שהרי בראש חדש סיון חנו שם (ח) ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה: (רש"י)

ספתי **חכמים (ח) כמ"ש צפ' יתרו: ספתי חכמים**

אבן עזרא **בעשרים בחדש.** זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו בסנין קרוב משנה: (אבן עזרא)

אור החיים **בשנה השנית בחודש וגו'.** הקדים זכרון השנה לזכרון החודש, כדי להסמיך מאמר נעלה הענן למאמר בעשרים לחודש, כי כן הוא יופי שיעור הדיבור: (אור החיים)

ספורנו בחדש השני בעשרים בחדש. אחר שעשו הטמאים פסח שני בי"ד בחדש נעשו חצוצרות ובהם נועדו העדה והנשיאים למשה והודיענו סדר מסעם על ידי חצוצרות וסדר חצוצרות במקדש ובמלחמה ובכן נעלה הענן ללכת אל קדש ברנע שהיא העיר הראשונה בארץ ישראל שהיו פוגעים באותו הדרך שהיה דרך המדבר הגדול והנורא כאמרו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ונבא עד קדש ברנע: (ספורנו)

[יב] ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וישכו הענן במדבר פארן:

אונקלוס ונטלו בני ישראל למטלגיהון ממדברא דסיני ושרא עננא במדברא דפארן: (אונקלוס)

יונתן ונטלו בני ישראל למטלגיהון ממדברא דסיני ושרא ענו יקרא במדברא דפארן: (תרגום יונתן)

רש"י למסעיהם. כמספט המפורק למסע דגליהם, מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן. קצרות התאווה במדבר פארן (ט) היה, ושם חנו ממסע (י) זה: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) שהרי ממדבר פארן שקראו לו קצרות התאווה נסעו לחצרות ואחר כך כתיב ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן הא כבר היו במדבר פארן דהיינו קצרות התאווה כמו שכתוב הכא. ועל זה פירש קצרות התאווה במדבר פארן היה ר"ל מדבר פארן היה גבול גדול ויש בו מקום שנקרא קצרות התאווה וחצרות והכל היה במדבר פארן ולבסוף באו לסוף גבול מדבר פארן וזה שנאמר בסוף הפרשה ויחנו במדבר פארן: (י) שלא תטעה לומר ממסע שני כמו מקצרות התאווה לפי שמלינו שקראו למקום תצורה. לכן פירש ממסע זה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא למסעיהם. כראוי שיסעו: וישכון הענן במדבר פארן. עוד אפרשנו וכן ויסעו בראשונה: (אבן עזרא)

[יג] ויסעו בראשנה על פי יהנה ביד משה:

אונקלוס ונטלו בקדמיתא על מימרא דיי בידא דמשה: (אונקלוס)

יונתן ונטלו בקדמיתא על פום מימרא דיי בידא דמשה: (תרגום יונתן)

[יד] וַיִּסַּע דָּגַל מַחֲנֵה בְנֵי יִהוּדָה בְּרֹאשׁוֹנָה לְצַבָּאתָם וְעַל צָבָאוֹ נֶחֱשׂוֹן בֶּן עֲמִינָדָב :

אונקלוס וַיִּטַּל טִיקָס מִשְׂרִית בְּנֵי יִהוּדָה בְּקִדְמִיתָא לְחִילִיהוֹן וְעַל חִילָה נֶחֱשׂוֹן **בר** עֲמִינָדָב : (אונקלוס)

יונתן וַיִּטְלוּ טִיקָס מִשְׂרִית בְּנֵי יִהוּדָה לְחִילִיהוֹן וְרָבָא דְהוּהָ מִמְּנֵי עַל חִילוֹת שְׁבָטָא דְבְנֵי יִהוּדָה נֶחֱשׂוֹן בֶּן עֲמִינָדָב : (תרגום יונתן)

בעל הטורים ויסע דגל מחנה בני יהודה. בכולם כתיב ונסע וביהודה כתיב ויסע חסר מ' שכל מ' שנה שהיו במדבר היו עצמותיו בארון כאילו לא נסע: (בעל הטורים)

[טו] וְעַל צָבָא מַטֵּה בְנֵי יִשְׂשַׁכָּר נְתַנְאֵל בֶּן צוּעָר :

אונקלוס וְעַל חִילָא דְשְׁבָטָא דְבְנֵי יִשְׂשַׁכָּר נְתַנְאֵל בֶּן צוּעָר : (אונקלוס)

יונתן וְרָבָא דְהוּהָ מִמְּנֵי עַל חִילוֹת שְׁבָטָא דְבְנֵי יִשְׂשַׁכָּר נְתַנְאֵל בֶּן צוּעָר : (תרגום יונתן)

[טז] וְעַל צָבָא מַטֵּה בְנֵי זְבוּלֹן אֱלִיאָב בֶּן חִלּוֹן :

אונקלוס וְעַל חִילָא דְשְׁבָטָא דְבְנֵי זְבוּלֹן אֱלִיאָב בֶּן חִלּוֹן : (אונקלוס)

יונתן וְרָבָא דְהוּהָ מִמְּנֵי עַל חִילוֹת שְׁבָטָא דְבְנֵי זְבוּלֹן אֱלִיאָב בֶּן חִלּוֹן : (תרגום יונתן)

[יז] וְהוֹרֵד הַמִּשְׁכָּן וְנִסְעוּ בְנֵי גְרִשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נְשֵׂאֵי הַמִּשְׁכָּן :

אונקלוס וּמִתְפָּרַק מִשְׁכָּנָא וְנִטְלִין בְּנֵי גְרִשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נְטִילֵי מִשְׁכָּנָא : (אונקלוס)

יונתן וּמִתְפָּרַק מִשְׁכָּנָא וְנִטְלִין בְּנֵי גְרִשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נְטִילֵי מִשְׁכָּנָא : (תרגום יונתן)

רש"י והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה, נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו זה את הארון, שנאמר וזא אהרן ובניו זנסוע המחנה (במדבר

ד, ה, ו, זכני גרסון וזכני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות, והארוך וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן, ואחר כך ונסעו הקהתים: (רש"י)

אבן עזרא והורד. הלויים יורידוהו: (אבן עזרא)

[יח] וְנָסַע דָּגֵל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצַבְאֹתָם וְעַל צָבָאוֹ אֶלְיָצוֹר בֶּן שִׁדְיָאוֹר:

אונקלוס וְנָטַל טַקַּס מִשְׁרֵית רְאוּבֵן לְחִילֵיהוֹן וְעַל חֵילָה אֶלְיָצוֹר בֶּר שִׁדְיָאוֹר: (אונקלוס)

יונתן וְנָטַל טִיקַס מִשְׁרֵית רְאוּבֵן לְחִילֵיהוֹן וְרָבָא דְהוּהּ מִמְּנֵי עַל חִילוֹת שְׁבֻטָא דְבְנֵי רְאוּבֵן אֶלְיָצוֹר בֶּר שִׁדְיָאוֹר: (תרגום יונתן)

[יט] וְעַל צָבָא מַטֵּה בְנֵי שְׁמַעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בֶּן צוּרִישְׁדִּי:

אונקלוס וְעַל חֵילָה דְשְׁבֻטָא דְבְנֵי שְׁמַעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בֶּר צוּרִישְׁדִּי: (אונקלוס)

יונתן וְרָבָא דְהוּהּ מִמְּנֵי עַל חִילוֹת שְׁבֻטָא דְבְנֵי שְׁמַעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בֶּר צוּרִישְׁדִּי: (תרגום יונתן)

[כ] וְעַל צָבָא מַטֵּה בְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן דְּעוּאֵל:

אונקלוס וְעַל חֵילָה דְשְׁבֻטָא דְבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּר דְּעוּאֵל: (אונקלוס)

יונתן וְרָבָא דְהוּהּ מִמְּנֵי עַל חִילוֹת שְׁבֻטָא דְבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּר דְּעוּאֵל: (תרגום יונתן)

[כא] וְנָסַעוּ הַקְּהָתִים נִשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהַקִּימוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן עַד בָּאָם:

אונקלוס וְנָטַלִּין בְּנֵי קְהָת נְטִילֵי מִקְדָּשָׁא וּמְקִימִין יַת מִשְׁכְּנָא עַד מִיתִיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְנָטַלִּין גְּנִיסַת קְהָת נְטִילֵי מִקְדָּשָׁא וּמְקִימִין יַת מִשְׁכְּנָא עַד מִיתִיהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י נשאי המקדש. נושאי לזרים המקודשים: והקימו את המשכן. בני

גרשון ובני מררי (פ) שהיו קודמים להם מסע שני דגלים, (ב) היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן, וסימן החנייה נראה דגל מחנה יהודה והם חונים, ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים, היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש, וכשבאים בני קהת מולאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות. וזה משמעות המקרא, והקימו מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: (רפ"ו)

שפתי חכמים (פ) פירוש מקרא קצר הוא כלומר והקימו המקימים או והקימו לזק עם בני גרשון ובני מררי הנזכרים למעלה שלא יתכן לומר והקימו הקהתים עד בואם של בני גרשון ומררי והוסיף לומר כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה וכו' שבזולת זה היה נראה שבני גרשון ומררי שנסעו קודם נסיעת המחנות חנו במקום הנראה להם ואי אפשר זה שהרי כתיב על פי ה' יחנו ופירוש עד בואם טרם בואם כי הכוונה במאמר זה אינו אלא לומר שבעת בואם היה המשכן על מכונו והיו מכניסין בו תיכף הארון וכל כלי הקודש: (ב) פירוש כי בני גרשון ובני מררי היו נוסעים קודם נסיעת המחנות. והא לכתוב ויסע דגל מחנה יהודה ואחר כך כתיב והורד המשכן כבר פירש הרא"ם ויסע דגל מחנה יהודה שהוכן לנסוע ולא שנסע ממך כמו שמפורש שם באורך ואם כן היו בני מררי ובני גרשון קודמין לבני קהת שני דגלים כי קודם שנסע דגל מחנה יהודה ומיד שראו שהענן מסתלק נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו זה את הארון ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים בעגלות ונסעו והארון וכלי קדש של משא בני קהת עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל מחנה לאובן ודו"ק ותמלא הכל מבואר כנ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נושאי המקדש. הוא הארון: **והקימו.** הגרשונים והמררים את המשכן עד בא הקהתים וכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו: (אבן עזרא)

[כב] וְנָסַע דָּגְלֵי מַחֲנֵה בְנֵי אֶפְרַיִם לְצַבְאֹתָם וְעַל צַבְאוֹ אֱלִישֶׁמֶע בֶּן עַמִּיהוּד :

אונקלוס וְנָטַל טַקְס מִשְׁרִית בְּנֵי אֶפְרַיִם לְחִילֵיהוֹן וְעַל חִילָה אֱלִישֶׁמֶע בֶּר (אונקלוס) **עמיהוד:**

יונתן וְנָטַל טִיקְס מִשְׁרִיית בְּנֵי אֶפְרַיִם לְחִילֵיהוֹן וְרָבָא דְהוּה מְמַנִּי עַל

חילֻוֹת שְׁבֻטָא דְבְנֵי אֶפְרַיִם אֶלִישָׁמַע בֶּר עַמִּיהוּד: (תרגום יונתן)

[כג] וְעַל צָבָא מִטָּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה גְּמַלְיָאֵל בֶּן פְּדָהצוּר:

אונקלוס וְעַל חֵילָא דְשֻׁבְטָא דְבְנֵי מְנַשֶּׁה גְּמַלְיָאֵל בֶּר פְּדָהצוּר: (אונקלוס)

יונתן וְרַבָּא דְהוּה מְמַנֵּי עַל חֵילֻוֹת שְׁבֻטָא דְבְנֵי מְנַשֶּׁה גְּמַלְיָאֵל בֶּר פְּדָהצוּר: (תרגום יונתן)

[כד] וְעַל צָבָא מִטָּה בְּנֵי בְנִימִן אַבְיָדוֹן בֶּן גְּדַעוֹנִי:

אונקלוס וְעַל חֵילָא דְשֻׁבְטָא דְבְנֵי בְנִימִן אַבְיָדוֹן בֶּר גְּדַעוֹנִי: (אונקלוס)

יונתן וְרַבָּא דְהוּה מְמַנֵּי עַל חֵילֻוֹת שְׁבֻטָא דְבְנֵי בְנִימִן אַבְיָדוֹן בֶּר גְּדַעוֹנִי: (תרגום יונתן)

[כה] וְנִסְעַ דְגָל מַחֲנֵה בְּנֵי דָן מְאַסֹּף לְכָל הַמַּחֲנֵת לְצָבָאתָם וְעַל צָבָאוֹ אַחִיעֶזֶר בֶּן עַמִּישַׁדַּי:

אונקלוס וְנִטְל טַקֶּס מִשְׁרִית בְּנֵי דָן מְכַנֵּישׁ לְכָל מִשְׁרִיתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילָא אַחִיעֶזֶר בֶּר עַמִּישַׁדַּי: (אונקלוס)

יונתן וְנִטְל טִיקֶס מִשְׁרִית בְּנֵי דָן מְכַנֵּישׁ לְכָל מִשְׁרִיתָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא דְהוּה מְמַנֵּי עַל חֵילֻוֹת שְׁבֻטֵיהָ דְבְנֵי דָן אַחִיעֶזֶר בֶּר עַמִּישַׁדַּי: (תרגום יונתן)

רש"י מאסף לכל המחנות. תלמוד ירושלמי. לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה, וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו. אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין, ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו (במדבר ב, יז). (מ) ואית דאמרי כקורה היו מהלכין, (נ) ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) כמו שפרש"י בפרשת במדבר דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון לכך כריך להתפשט ברוחב שני דגלים וכריך להיות אוכלוסין מרובים אבל למאן דאמר כקורה היו מהלכין ר"ל זה אחר זה ומפיק לה ממאסף לכל המחנות לפירוש זה אפילו לא היה אוכלוסין מרובין יכול לאסוף מה שמאבדין. ואם תאמר הא שבטו של

יהודה היה מרובה ביותר משבט דן לשבט של יהודה היה קפ"ו אלפים וד' מאות ושבט של דן לא היו כי אם הנ"ז אלפים ושש מאות כדכתיב בפרשת במדבר (גור אריה) כיון שיהודה היה נוסע תחלה מפני שהוא המלך לפיכך נסיעה האחרונה לבני דן שהיה מרובה באוכלוסין אחר יהודה: (נ) ובחנייתן היו חונים כתיבה כדכתיב בפרשת במדבר ואם תאמר למאן דאמר כקורה היו מהלכין היאך מפרש כאשר יחנו כן יסעו ויש לומר כאשר יחנו איש על דגלו ועל מחנהו כן יסעו וכתיב יחנו בני ישראל איש על דגלו ואיש על מחנהו.

אבן עזרא מאסף. לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה: (אבן עזרא)

בעל הטורים מאסף. ג' במסורה הכא ואידך ואין איש מאסף אותם הביתה בפילגש בגבעה ואידך וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף שבט דן על שהיה עמהם פסל על כן אין איש מאסף שהענן היה פולט אותם ועמלק הרג בהם ונפלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף: (בעל הטורים)

דעת זקנים מאסף לכל המחנות. לפי שהיה אחרון וכל מי שהיה מתאחר בשביל שום דבר היה מתעכב עמהן לכך נקרא מאסף: (דעת זקנים)

[כו] ועל צבא מטה בני אשר פגעיאל בן עכרן:

אונקלוס ועל חילא דשבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: (אונקלוס)

יונתן ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: (תרגום יונתן)

[כז] ועל צבא מטה בני נפתלי אחירע בן עינן:

אונקלוס ועל חילא דשבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: (אונקלוס)

יונתן ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: (תרגום יונתן)

[כח] אלה מסעי בני ישראל לצבאתם ויסעו: (ס)

אונקלוס אליו מטלני בני ישראל לחיליהון ונטלו: [ס] (אונקלוס)

יונתן אֵלָיו מִטְלָנִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחִילֵיהוֹן וְאַסְתַּלַּק עָנֹן יִקְרָא מֵעִלּוֹי מִשְׁכָּנָא
וּנְטָלוּ: (תרגום) יונתן)

רש"י **אלה מסעי**. זה (ס) סדר מסעיהם: ויסעו. **זיום ההוא** (ע) **נסעו**:
(רש"י)

שפתי חכמים (ס) דקשה ליה דאלה מסעי משמע שרואה לפרש המקומות
שחנו צם ונסעו מהם והכא לא מפרש זה אלא לקמן באלה מסעי מפרש.
ועל זה פירש זה סדר מסעיהם ר"ל דאלה מסעי פירוש זה סדר מסעיהם
היאך היו נוסעים מי ראשון ומי אחרון: (ע) כלומר זיום הסתלקות הענן
ללא תימא כיון שהענן הולך לפניו שלשה ימים לתור להם מנוחה בודאי
נסעו זיום שאח"ז מקום הכי מפרש מיד והרא"ם פירש זיום ההוא נסעו
פירוש בחדש השני בעשרים זו אצל ויסעו בני ישראל למסעיהם ללעיל
פירש ויסעו כמשפט המפורש למסע דגליהם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **אלה מסעי בני ישראל**. הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר
מצאנו שצפורה היא בת רעואל כי כן כתוב ויתן את צפורה בתו ועוד
להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן רעואל והנה
הוא אחי צפורה ולפי שקול הדעת הוא יתרו בעבור חנותנו במדבר ואמר
על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חנה שם ואם יטעון טוען כי
הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי
הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר
נתברר שחובב אחי צפורה וקראו חותן משה ואם אמר אין חותן משה
דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו
שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל
רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתוב בתו
כאשר אמר על בלשצר שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו וחכמינו אמרו
שבעה שמות היו לו ליתרו ושבעים פנים לתורה: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויסעו**. ב' במסורה הכא ואידך ויסעו ויהי חתת אלהים. לומר
מה שם היה חתת אלהים על כל סביבותיהם אף כאן ד"א ויסעו דהתם
ריש פסוק ויסעו דהכא סוף פסוק דהתם לפי שיעקב ביער ע"א מתוכם
לפיכך נסעו ביד רמה ושכינה לפניו אבל בני דן שהיה ביניהם ע"ז נסעו
לאחור ולא לפניו שהיה הענן פולט אותם ועמלק היה הורג בהם: (בעל
הטורים)

[כט] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחַבֵּב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֲתָן מִשֶּׁה נֹסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֵתוֹ אֲתָנוּ לָכֶם לָכֶה אֲתָנוּ וְהִטְבַּנוּ לָךְ כִּי יְהוָה דִּבֶּר

אונקלוס ואמר משה לחובב בר רעואל מדינאה חמוהי דמשה נטלין אנחנא לאתרא די אמר יי יתיה איתן לכוון איתא עמנא ונוטיב לך ארי יי מליל לאיתאה טבא על ישראל: (אונקלוס)

יונתן ואמר משה לחובב בר רעואל מדינאה חמוי דמשה נטלין אנחנא מיפא לאתרא דאמר יי יתיה איתן לכוון איתא עמנא ונוטיב לך ארום יי מליל לאוטבא לגיורא על ישראל: (תרגום יונתן)

רש"י חובב. הוא (פ) יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה (שופטים 7, יא), ומה תלמוד לומר ותבאנה אל רעואל אביהן (שמות 3, יח), מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא (ספרי עח), ושמות הרבה היו לו, יתרו על פס שיתר פרשה אחת בתורה, חובב על שחיבב את התורה וכו': נסעים אנחנו אל המקום. מיד, עד ג' ימים (5) אנו נכנסין לארץ, שצמסע זה הראשון נסעו על מנת להכנס לארץ ישראל, אלא שחטאו במתאווננים, ומפני מה שתף משה עצמו עמהם, שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא (ה) נכנס (ספרי 58): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דק"ל שחותן משה שכתוב בקרא אין מפורש בקרא אהייה קאי אי קאי ארעואל או אחובב בנו ומתרג' דקאי אחובב שהוא יתרו כמו שנאמר מבני וגו' רא"ס. ויש מקשים והא כבר פירש זה בפרשת וישמע יתרו ועוד קשה למה לו להזכיר והרבה שמות היו לו וכו' ויש לומר משום דק"ל דכתיב חובב בן רעואל וגו' ממה נפשך אי חובב הוא יתרו ורעואל הוא אביו אם כן יתרו לאו רעואל שמו ואי חובב הוא בנו של יתרו שהוא רעואל אם כן לאו חובב שמו ואם כן היאך מלינו סז' שמות נקראו לו. לכך מתרג' רש"י חובב הוא יתרו והוא נקרא גם כן רעואל ואל תתמה שיתרו היה שמו רעואל ואביו נמי נקרא שמו רעואל דגבי אביו היה פס העלם שלו רעואל לאפוקי יתרו על פס מעשיו נקרא רעואל שנעשה ריע לאל: (5) מדלא כתיב הולכים אנחנו ומדכתיב נוסעים משמע ראשונה רק שחטאו במתאווננים והא דפירש רש"י עד שלשה ימים וכו' הוכחתו מדכתיב בפרשה זו ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים: (ה) ואם תאמר והא פרש"י בפרשת שמות ביד אחר שתראה לשלוח אני אין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד שמע מינה שמשה היה יודע שנגזרה גזרה. ויש לומר דודאי

ידע משה שהוא לא יכניסם לארץ ויהיה ראש ונשיא עליהם אבל מכל מקום יכנס כ אחד מהם. אבל קשה דכסוף פרשת שמות פרש"י העפוי לפרעה תראה ולא העפוי לשבעה מלכי אומות כשאביאם אל הארץ משמע שלא יכנסו. לכך נקט רש"י הכא כסבור שהוא נכנס ולא נקט שהוא יכניסם דהא ידע שהוא לא יכניסם וגם בפרשת חוקת פירש"י שאלמלא חטאו בזה היו נכנסים לארץ ולא נקט היו מכניסין את ישראל ואם תאמר והא פרש"י בפרשת בשלח תביאמו נתנבא משה שלא יכנס לארץ ישראל משמע שאפילו לא יכנס כ אחד מישראל בארץ והכא פרש"י כסבור שהוא נכנס. ויש לומר דניבא ולא ידע מה ניבא: (שפתי חכמים)

אור החיים נוסעים אנחנו וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר זה הלא ידוע היה הדבר להם, ורז"ל הרגישו מזה ואמרו (ספרי כאן) שנתכוין במאמר זה לומר שלא נשאר להם אלא נסיעה אחת ויגיעו למחוז חפצם, ויתבאר עוד הכתוב בהעיר במאמר **אותו אתן לכם** שלא היה לו לומר תיבת אותו. אכן לצד שלא הבטיח ה' בהבטחותיו לאבותינו לתת לנו אלא ארץ כנען ולא ארץ סיחון ועוג, וכמאמרם ז"ל (ספרי ח"ב רצ"ט) וכתבנוהו למעלה (ז' מ"ב), ולצד שהיו אז נוסעים לארץ סיחון ועוג אמר לחובב נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן גם כן לכם הגם שלא נתנו לאבותינו יתן אותו לנו, כי ידע בנבואה מה שעתיד להיות, והגם שאמרו בספרי (שם) וזה לשונם פרט לארץ סיחון ועוג שנטלתם מעצמיכם ע"כ, אף על פי כן הסכים ה' ונתנה להם. עוד נתכוון במאמר **אותו אתן לכם** רמז כי ארץ סיחון ועוג יתנם ה' להם בכינוי לרמוז גם אל משה כי הוא לכדה והורישה לבי המטות וחצי המטה, ודקדק לומר אותו למעט ארץ כנען כי לא למשה יתנה אלא ליהושע:

לכה אתנו והטבנו לך וגו'. כוונת הדברים הוא לצד שאמרו ז"ל (ספרי ח"א קל"ב) ארץ ישראל נתחלקה לשבטים ולא לגרים, ומעתה אין מקום לתת חלק ונחלה לבני חובב תוך ישראל זולת בדרך מתנה מחלקם, ולזה כשבא משה להבטיחו דקדק לומר לו **והטבנו לך** פירוש מחלק ישראל יתנו לו בתורת הטבה, ולצד שחש משה שלא יחפצו במאמר משה מה' סיבות אשר יסובבו מהדבר, ג' יסובבו מבחינת המתנה, ובי מבחינת ההבטחה ג' מבחינת המתנה, א' לצד שיתבייש הנשפע מהמשפיע על דרך אומרם (ירושלמי ערלה פ"א ה"ג) מאן דאכיל דלאו דיליה וכו', ב' לצד שיתמעט כבוד המקבל מתנה בעיני הנותן ולא יהיה עומד בעיניו בכבוד הראשון, ג' לצד המעטת המתנה בערך אדם גדול תהיה לו לחרפה וימאס מציאותה מהעדרה. ב' מבחינת ההבטחה, א' מצד שיש לחוש שינחם מדברו הטוב אשר דיבר לעשות, או מצד צרות עין כי תרע עינו מתת מטובו, או כי יתמעט אהבת המובטח ממנו בלבו, והבי' לצד שלא תשיג ידו עשות, וכמאמר רז"ל (ויק"ר פכ"ו) בפסוק אמרות ה' אמרות טהורות,

ולזה נתחכם משה בנועם דבריו והסיר כל הה' חששות הנזכרים:

ופתח דבריו האירו במאמר **לכה אתנו והטבנו** וגוי' פירוש בעד הליכתך עמנו הטבנו לך, ומעתה ההטבה אינה בחנם ויכול לתבוע ולהוציא בדיינים, ובדרך זה הוסר מיחוש הבושה דמאן דאכיל דלאו דיליה, גם מיחוש המעטת בכבודו לצד שנהנה ממנו, גם מיחוש ביטול ההבטחה כי יתנחם שהרי אינו הולך עמם ועוזב ארצו ונחלתו אלא בתנאי זה, ואומרו **והטבנו לך** כאן פירוש שיעור ההטבה שיהיה חלק בני חובב מובחר וטוב מכל חלק עם בני ישראל שיתנו לו חלק המובחר, וכן אמרו רז"ל (ספרי כאן) שנתנו לו דושנה של יריחו. ואומרו **כי ה' דבר טוב** בזה סתר ב' המיחושים שנשארו מהמיחושים שרשמנו והם המעטת ההטבה ומניעת השג יד לקיים הבטחון, כי ה' דבר טוב וטובת ה' מופלאה היא, ולשיעור זה תהיה ההטבה גדולת הערך וראויה להתכבד, גם חזקה ובריאה ואין בה חזרה כי ה' לא איש הוא וגוי' ויתנחם ובפרט מדברו הטוב, כי דוקא על הרעה הוא שניחם דכתיב (שמות לב) וינחם ה' על הרעה, ודקדק לומר על ישראל לתוספת חיזוק הטוב לצד שהוא לישראל ולא לאומות העולם ולא ינחם על הטובה להם: (אור החיים)

כלי יקר **לכה אתנו והטבנו לך**. כאן שואלים המפרשים מאחר שלא נתרצה יתרו לילך עמהם בהבטחה ראשונה, מה הוסיף לו משה כשאמר לו שנית והיה הטוב אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך. ועוד למה קראו חובב עכשיו, ועוד שאמר נוסעים אנחנו ולכה אתנו הל"ל הולכים אנחנו או תסע אתנו, ועוד ויאמר לא אלך כי אם אל ארצי אלך. תרתי אלך למה לי, ומ"ש דבר טוב על ישראל לישראל הל"ל.

ונראה שלשון הליכה נופל על תנועת הרגלים לבד, המעתיקין את האדם ממקום למקום אבל יכול להיות שאף בהיותו הולך למקום אחר מ"מ עדיין דעתו קשורה במקום אשר הלך משם, אבל לשון נסיעה העתקה כוללת לגופו ולמחשבתו מכל וכל כי מטעם זה אמר הקב"ה לאברהם לך מארצך. (בראשית יב.א) כי בהתחלה ודאי מסתמא עדיין נפשו קשורה בבית אביו ולסוף נאמר (שם יב.ט) הלוך ונסוע הנגבה תחילה היה הולך ואח"כ נוסע הנגבה כי נשנו אלהים את כל בית אביו. וזה"ש ויאמר משה לחובב העלים ממנו שם יתרו כי אולי יחשוב שקשים גרים לישראל כספחת (יבמות מז:). כי כל יתר כנטול דמי ועל שם זה הוא נקרא יתרו וא"כ מסתמא לא יקרבוהו כראוי על כן שינה שמו מן יתרו לחובב לרמוז לו על מה שנאמר (דברים י.יט) ואהבתם את הגר. שיהיה חביב עליהם ע"כ שאל ממנו שילך, ואמר נוסעים אנחנו. כי לגבי אצלינו נקרא נסיעה מן המקום אשר יצאנו משם כי אין לנו שם נחלה וכרם ומשפחה אמנם לגבי דידך נקרא הליכה מארצך וממולדתך ואעפ"כ אני מבקש לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל. ר"ל צוה לנו להטיב עם מי שמדבק בנו, ושייד בזה לומר על ישראל כדרך שנאמר (ישעיה יד.א) ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב. כי לשון על משמש על התוספות שעל העיקר, ויאמר

אליו לא אלך. היה חרה לו שהזכיר לו לשון הליכה לחשדו שמחשבתו עדיין משוטטת בארצו ובמקום מולדתו, כי באמת היתה התורה כל כך חביבה עליו עד שיהיה מסלק אפילו מחשבתו מכל וכל מן ארצו ומולדתו והיה לו חשק מכל וכל לדבק בשכינה.

וע"ז אמר כ"א אל ארצי ואל מולדתי אלך. זה יקרא הליכה כשאלך אל ארצי לגייר את בני משפחתי כי אז ודאי תמיד תהיה מחשבתי משוטטת במקום קדוש זה אשר נפשי קשורה בו, ויאמר אל נא תעזוב אותנו. מעולם לא חשדתיך שבשובך לביתך תשכח המעמד הקדוש הזה אלא דאגתי מאחר שאתה רואה את העם הזה כי ברע הוא וכל החניות הם בתרעומת ומחלוקת ותלונה אולי בעבור זה לא יעלה ברצונך לשוב אצלנו, וז"ש אל נא תעזוב אותנו. כי במלת אותנו חתם כל הענין ובא לומר ירא אני פן תהיה העזיבה מאתנו כי ע"כ ידעת חנותינו במדבר. וע"כ כמו שפירש"י ור"ל על אשר ידעת חנותינו שכל החניות היו בתרעומת על השכינה שסרו מאחרי ה' ע"כ אני דואג פן לא תשוב אלינו ואף בלכתך עמנו תהיה מחשבתך על ארץ מולדתך לאמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה בשלום שמה, לא כחניות הללו שהם בתרעומת כאמור לכן אני מבקש שאפילו אותנו אל תעזוב כי בזה תהיה מזכה הרבים ועיני כל ישראל יהיו עליך ללמוד ק"ו ממך שאם אתה עזבת ארץ מולדתך ושררתך ובאת לדבק בשכינה ק"ו ישראל, וזה"ש והיית לנו לעינים וזכות הרבים יהיה תלוי בך, והיה כי תלך עמנו, כי עיקר צורך דבר זה הוא בהיותך הולך עמנו ומחשבתך משוטטת בארץ מולדתך בראותך קלקול הסדר שבינינו וע"כ אנו צריכין ביותר אותך כדי לזכות הרבים, והיה הטוב אשר ייטיב ה' עמנו. על יושר מעשינו, והטבנו לך. ומשלך יתנו לך כי מאחר שאתה תהיה סבה אל תיקון עניינינו וזכות הרבים תלוי בך א"כ מי יאכל ומי יחוש חוץ ממך ואז שתק יתרו ונעתר לו כי זכות הרבים גדול.

ובדרך פשוטו, מתחילה הבטיחו בטובה גופנית, באמרו והטבנו לך ולא הזכיר השם ולא רצה לקבל כי אמר אלך אל ארצי ושם יהיה לי טובה הרבה, ואח"כ הבטיחו בטובה רוחנית שיהיה מכלל הסנהדרין שנקראו עיני העדה כמ"ש והיית לנו לעינים. ואמר והיה הטוב אשר ייטיב ה' עמנו. הזכיר השם בטובה רוחנית זו כי יתן ה' את רוחו עליו ונעתר לו, וכן היה לדעת רז"ל (סנהדרין קו). שמבני יתרו זכו וישבו בלשכת הגזית כו' ובודאי היה זה מהבטחת והיית לנו לעינים. (כלי יקר)

[ל] ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך:

אונקלוס ויאמר ליה לא אזל אלהן לארעי ולילדותי אזל: (אונקלוס)

יונתן ויאמר ליה לא איזיל אלהין לארעי ולילדותי איזיל: (תרגום יונתן)

רפ"י אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם (ר) בשביל משפחתי
(ספרי עט): (רפ"י)

שפתי חכמים (ר) מדכתיב אל אל ב' פעמים. ר"ל אם בשביל נכסי שיש לי
שם נחלה אלך ואמכור אם בשביל משפחתי כדי לגיירם כדמלינו וילך אל
ארצו דפרש"י לגייר את בני משפחתו אבל דעתו היה לחזור להם ולא לדור
שם. מלאתי בשם מורינו הרב רבי אברהם מפראג: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אל ארצי. שאדור שם היום ושם נולדתי: (אבן עזרא)

אור החיים כי אם אל ארצי וגוי אלך. צריך לדעת למה הוצרך לומר תיבת
אלך והלא מובן הוא מאומרו לא אלך כי אם וגוי. יתבאר על דרך אומרם
ז"ל (מכילתא יתרו) וזה לשונם וישלח משה את חותנו ר' יהושע אומר
שלחו מכבודו של עולם, ר"א המודעי אומר אמר לו כלום הנר מהנה אלא
במקום החושך מה אני מהנה בין חמה ולבנה אלא אני הולך לארצי
ומגייר כל בני מדינה ואביאם ללמוד וכו' יכול הלך ולא עשה כן הרי אומר
(שופטים א) ובני קני וגוי, מתוך דבריהם משמע שרבי יהושע סובר שיתרו
לא נתגייר ושלחו משה מכבודו של עולם, ולר"א נתגייר, ולדברי שניהם
יתיישב יתור אלך על נכון, לר' יהושע נתכוון לומר על זה הדרך לא אלך
כי אם אל ארצי ולא לטעם חביבות ארצי לבד אבל זולת זה הייתי יושב,
לא כן הוא אלא אלך על כל פנים, ולסברת ר"א על זה הדרך לא אלך
פירוש לחלוטין בהליכה זו כי אם אל ארצי ואל מולדתי פירוש אל אשר
יאות לבני ארצי ומולדתי אלך לגיירם ולשוב, וכפל לומר ארצי ומולדתי
לומר אם אמצא מקום אגייר כל בני מדינתי ולפחות בני מולדתי: (אור
החיים)

ספורנו כי אם אל ארצי ואל. מו. לדתי א. לך. שלא תסבול זקנתי אויר
ארץ אחרת ומזונותיה: (ספורנו)

[לא] ויאמר אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו
לעינים:

אונקלוס ואמר לא כען תשבוק יתנא ארי על כן ידעת פד הוינא שרון
במדברא וגבורן דאתעבידון לנא חזיתא בעיניך: (אונקלוס)

יונתן ואמר לא כדון תשבוק יתנא ארום בגין כן דידעת פד הוינן שרון
במדברא למידן ואליפת לנא עיסק דינא והוית חביב עלן כבבת עיננא:
(תרגום יונתן)

רפ"י אל נא תעזוב. איז נא אללא לשון בקשה, שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחצה, (פ) סבור היה שיש לגרים חלק בארץ, עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנותנו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת, על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת, כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני (בראשית לח, כו), כי על כן עברתם (שם יח, ה), כי על כן באו (שם יט, ח), כי על כן ראיתי פניך (שם לג, ז): והיית לנו לעינים. לשון עבר (ת) כתרגומו. דבר אחר לשון עתיד, (א) כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו, שנאמר ואהבתם את הגר (דברים י, יט): (רפ"י)

שפתי חכמים (פ) דקשה ליה למה ביקש ממנו שילך עמו והלא ההליכה הוא לטובתו ומאחר שאינו רוצה בטובה יניחוהו. ועל זה פירש כדי שלא יאמרו וכו': (ת) ר"ל על שראה נסים וגבורות מה שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל והכי קאמר והיית לנו לעינים כלומר שראית הכל בעיניך: (א) לטעם ראשון קשה מלת לנו לכן פירש דבר אחר כו' ולפי דבר אחר קשה כיון שהשכינה ביניהם שמאיר עיניהם על ידי משה ומה להם ליתרו. ולכן פירש דבר אחר וכו'. ולטעם אחרון לחוד קשה דהל"ל והיית לנו כעינים. לכן אריך לכל הטעמים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אל נא. כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפוך בלשון ישמעאל: כי על כן ידעת. כמו כי על כן לא נתתיה לשלה והטעם הואיל וידעת חנותינו שידעת המקום שחנינו שם לכה אתנו: והיית לנו לעינים. להראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על העצה שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים: וטעם ויאמר אל נא. וכבר אמר לו כך ולא הועיל לפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניו וזה היה שלשת ימים בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלשה ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו בצאתם ממצרים והארון היה רחוק מהם דרך שלשה ימים וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יסור מהארון והעד ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני

אשר אמרתי. וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאווה ולחצרות ורתמה ומסעים רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן ועוד אפרשנו: וטעם **על פי ה'**. בהריע בחצוצרות: (אבן עזרא)

אור החיים אל נא תעזוב אותנו וגו'. לדברי ר"א יתבאר על זה הדרך שמבקש ממנו שלא ילך אפילו לפי שעה הגם שדעתו לחזור, והוא מה שרמז בתיבת נא, וכנגד טענת שרגא בטיהרא שלא קבלה ממנו אמר הטעם **כי על כן ידעת חנותנו במדבר** ועל ידך האירו דרכינו בעצתך דכתיב (שמות יח) ואתה תחזה מכל העם וגו' והסכים ה' על עצתך וכתוב ויבחר משה וגו' אם כן יכול אתה להאיר אפילו לפני חמה ולבנה, ולדברי ר' יהושע יתבאר על זה הדרך **אל נא** פירוש אין נכון עתה לעזוב אותנו, והטעם **כי על כן ידעת** וגו', פירוש בשלמא אם לא באת אצלנו כל עיקר אין אני חושש לך אבל עתה שבאת וידעת חנותנו במדבר פירוש לצד שישראל מכוסים בעננים ואין אדם יודע מקומם כמאמרם ז"ל (במד"ד פי"ט ר"ה ג.) בפסוק כי גוע אהרן וגו' וישמע הכנעני כי בא ישראל וגו', ואמרו רז"ל כי לצד שנסתלקו ענני כבוד הוכר מקומן של ישראל, אמור מעתה קודם לכן לא נודע תחנותם וחובב הודיעו ה' חנותם של ישראל, ועוד לו שהסכים ה' למה שהאיר עיניהם בעצתו, והוא אומרו **והיית לנו** וגו', ואין נכון לעזוב אותם אחר כל זה, כי יש בזה חילול ה', כי יאמרו שעמד על אמונתם והחשיבוהו כל כך ועזב אותם אין זה אלא שלא הוצדקו אצלו מופתי האמונה ואין נכון עשות כן, וכשלא קבל גרשו משה מכבודו של עולם: (אור החיים)

ספורנו אל נא תעזוב אותנו. ילכו בניך לפחות עמנו: **כי על כן ידעת חנותנו במדבר**. ואם יעזבונו גם בניך תחללו את ה' בעיני האומות שיאמרו אילו ראה יתרו בהם ענין אלהי באמת לא היה עוזב אותם הוא ובניו. ובזה הסכים משה ויתרו ובניו כי אמנם יתרו חזר אל ארצו כאמרו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ובניו הלכו עם ישראל בלי ספק כמו שהעיד בספר שופטים באמרו ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה:

דעת זקנים **כי על כן ידעת חנותנו במדבר**. פי' ע"כ אני מחלה פניך שתלך עמנו לפי שידעת חנותנו והניסים והגבורות שעשה עמנו הקב"ה והיית לנו לעינים שהרואים אותך עמנו יאמרו לא עזב ארצו ואת נחלתו אם לא מפני שראה וידע גדולות של הקב"ה והטובות שעשה לעמו: (דעת זקנים)

[לב] וְהָיָה כִּי תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ וְהַטָּבֵנוּ לָךְ:

אונקלוס וְהָיָה אֲרִי תִזְלַ עִמָּנָא וְהָיָה טָבָא הַהוּא דִּי יוֹטִיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטִיב

לך:

(אונקלוס)

יונתן ויהי אַרום תזיל עמנא ויהי טבא ההוא דיוטב יי עמנא ונוטיב לך
בפלוג ארעא: (תרגום יונתן)

רס"י והיה הטוב ההוא וגו'. מה טובה היטיבו לו, אמרו, כשהיו ישראל מחלקין את הארץ, היה דושנה (ב) של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה, והניחואו מלחלוק, אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו, וזין כך וזין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב, שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו' (שופטים א, טז): (רס"י)

שפתי חכמים (ב) דושנה קרקע שמנה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים והיה הטוב ההוא. ה' פעמים טובה כתיב כאן כנגד חמש מאות אמה דושנה של יריחו שנתנו לבניו. והטבנו. טוב. הטוב. ייטיב. והטבנו. בגימ' יריחו: (בעל הטורים)

אור החיים והיה כי תלך וגו' והיה וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר והיה פעם ב' עוד כל הכתוב מיותר שהן הן הדבדים הנאמרים במאמר ראשון, ויתבאר לב' הסברות, לסברת ר"א תיבת והיה וגו' נמשכת עם מה שלמעלה על זה הדרך והיית לנו לעינים והיה כמו כן כי תלך עמנו תחשב במדרגה זו ולא תהיה בגדר נר לפני חמה ולבנה כמאמרך לדברי ר"א, ולדברי ר' יהושע ירצה שתעמוד במצב זה גדול בעינינו, ואומרו והיה הטוב ההוא וגו' פירוש לדברי ר"א שרצה ללכת ולחזור אמר אליו אין נכון ללכת ולחזור כי אני רוצה שתהא מצוי בעת אשר ה' יתן הטוב לעמו כדי שנטוב לך בחלק היפה ממנו, אשר לא כן אם לא תהיה מצוי בעת חילוק הארץ, ונתרצה על הדבר אלא שאחר זמן כשראה שנגזרה גזירה על ישראל להתעכב במדבר מ' שנה הלך לעשות דברו הטוב לגייר בני עירו וחזר ונמצא בעת הטבת ה' לישראל כמאמר משה. ולדברי ר' יהושע גם כן נתכוון לומר לו שלא יראה בעיני עצמו היותו גר שיהיה במדרגה שפלה מהעם כמאמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי שיורה שחפץ ללכת במקום שיש לו מכירין, לזה אמר לא כן הוא אלא והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' יהיה עמנו פירוש עם כולנו יחד שלא יחשבוהו במדרגה שפלה מהם. ועוד שיהיה לך חלק הטוב והמובחר שבחלקים, והוא מאמר והטבנו לך: (אור החיים)

לבג ויסעו מיהר יהנה דרך שלשת ימים וַאֲרוֹן בְּרִית יְהוָה נִסַּע לְפָנֵיהֶם דֶּרֶךְ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה:

אונקלוס ונטלו מטורא דאתגלי עלוהי יקרא די מהלך תלתא יומין וארון קימא די נטל קדמיהון מהלך תלתא יומין לאתקנאה להון אתר בית מישרי: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מטורא דאתגלי עלוי איקר שכנתא די מהלך תלתא יומין וארון קימא די מטייל קדמיהון תלתין ושית מלין הליך ביומא ההוא והוא הוה מידבר קדם משרייתא דישראל מהלך תלתא יומין לאתקנא להון אתר בית משרוי: (תרגום יונתן)

רש"י דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ציוס אחד, (ג) שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נוסע לפניו דרך שלשת ימים. זה הארון היוצא עמהם (ד) למלחמה ובו שברי לוחות מונחים, ומקדים לפניו דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייה (ספרי פג): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דאם לא כן דרך שלשת ימים למה לי: (ד) פירוש זה הארון הנוסע לפניו הוא היוצא עמהם למלחמה שעשאו משה רבינו עליו השלום קודם שהוריד הלוחות שניות ואינו הארון שעשה לכלל אחר יום כיפורים ואחר שהוליו הלוחות שניות מאותו ארון והוא צאון שעשה לכלל הוואו צו שברי הלוחות אז נשאר צו והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא הנוסע לפניו אצל הארון שהיו צו הלוחות שניות הוא בתוך המחנות היה נוסע כלכתוב בזאת הפרשה: (שפתי חכמים)

ספורנו דרך שלשת ימים. עד ארץ ישראל כי אמנם בשלש מסעות באו עד נכח קדש ברנע במדבר פארן שמשם שלחו המרגלים, כמו שביאר משה רבינו באמרו ותקרבוני אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים והוא מקום חנייתם במדבר פארן שהזכיר כאן כאמרו ואחר נסעו העם מחצרות וגומי ששם באו המרגלים בשובם, כאמרו וישבו ויבאו אל מדבר פארן קדשה והוא המקום שקראו רתמה כאמרו ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה ושם הזכיר ג' מסעות ממדבר סיני עד שם והם קברות התאוה וחצרות ורתמה כי ענין תבערה היה בדרך לא בעת חנייתם: וארון ברית ה' נוסע לפניו דרך שלשת ימים. באותם הג' ימים שהלכו באותן ג' מסעות דרך המדבר הגדול והנורא היה הארון נוסע לפניו להבטיח הדרך מן הנחשים והעקרבים וזולתם אבל בשאר המסעות היה הארון נוסע בתוך המחנות כשאר משא כני קהת: לתור להם מנוחה. חניה בטוחה במדבר הנורא: (ספורנו)

כלי יקר ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. דרשו רז"ל (שבת קטז. תוס' ד"ה פורענות), אותו היום סרו מאחרי ה' וברחו מהר ה' כתינוק הבורח מבית

הספר לכך ברחו להם מיראה פן יוסיף להם מצות, ואמר הכתוב ראה כמה הם כפויי טובה כי אף בזמן המרד הזה, ארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך ג' ימים לתור להם מנוחה. המה מרדו במספר ג' ימים וארון ברית ה' מיטיב עמהם במספר ג' ימים. ד"א לפי שכתוב במגלת סתרים אם תעזבני יום יומים אעזבך (ספרי עקב יא.כב) משל לשנים שהולכין זה מזה זה הולך מיל למזרח וזה למערב נמצא שהם רחוקים זה מזה ב' מילין, כך אמר הכתוב כי המה נסעו מאחרי ה' ונזורו אחור דרך ג' ימים מן השכינה ולעומת זה גם ארון ברית ה' נוסע לפניהם להתרחק מהם דרך ג' ימים נמצא ריחוק דרך ו' ימים ביניהם כדי לתור להם מנוחה מן המצות אשר מאסו.

וקרוב לשמוע שזהו סוד נוי"ן הפוכה. שבין תיבת המחנה. ובין ויהי בנסוע הארון. כי נוי"ן הפוכה אחרונה מרמזת על תלונתם זכרנו את הדגה כי נוי"ן היינו דג אבל נוי"ן ראשונה רמז שישראל נמשלו לדגים שעיקר חיותם במים ע"כ כל דג פונה פניו לשוט לתוך המים למקום חיותיה אבל אינו הופך פניו אל שפת הים כי זה נקרא פורש ממקום חיותיה. כך ישראל נאמר בהם (בראשית מח.טז.) וידגו לרוב. שיהיו כדגים הללו כי עיקר חיותם בתורה שנמשל למים וכמשל שהביא ר"ע לפפוס בן יהודה כו' במס' (ברכות סא.) ובזמן שישראל בורחין מהר ה' כתינוק הבורח מבית הספר הרי הם כנוי"ן דג הפוך הפורש ממקום חיותו ופונה פניו אל השפה ולחוץ כך ישראל פנו פניהם מן ארון ברית ה' ממקום חיותם, וע"כ הנוי"ן הפוכה כי הפכה פניה מן פסוק ויהי בנסוע הארון ופניה אל תיבת המחנה רמז אל הזמן שישראל נסוגו אחור מן ארון ברית ה' ופניהם אל המחנה היינו אל העם, כי לאהבת עניני העה"ז אשר בני המחנה מסגלים בהם, וכדי למצוא חן בעיני המחנה הוא פונה עורף אל השכינה ופונה כל מגמת מעשיו כדי שיהיה אדם חשוב במחנה או שר ונגיד עליהם.

וזהו עיקר החטא בינינו המסבב אריכות הגלות, כי ברובם כן פנו פניהם מן ארון ברית ה' אל המחנה עד שאפילו כל כשרון המעשה מתורה ומצות אינן עושין לשמה כ"א כדי להתהדר בהם בפני הבריות למצוא חן בעיניהם ונטורי קרתא כאלו הם הם חרובי קרתא והכל יודעין שכן הוא ואין אומר השב עד אשר ישקיף ה' וירא ויסיר רוח זנונים מקרבינו ואין להאריך בזה. (כלי יקר)

דעת זקנים וארון ברית ה' נוסע לפניהם וגו'. ובכל הלילה הזה הענן שוכן על הארון שהרי לא היו יכולין לילך שלשה ימים רצופים לילה ויום דהא אמרינן האומר שבועה שלא אישן שלשה ימים מלקין אותו וישן לאלתר ובבקר היה נוסע מעל הארון והלויים היו מתקנין נסיעותיהם קודם שיסעו המחנות וזהו נוסע לפניהם לפי פשוטו שהיתה נסיעה דארון באותן שלשה ימים עד שבאו למדבר פארן אבל כשבאו למדבר שלחו המרגלים כדכתיב וישלח אותם משה ממדבר פארן ואז נסעו בלא ארון כדכתיב ויעפילו לעלות וכו' וארון ברית ה' ומשה לא משו מתוך המחנה

והיא היתה נסיעה ראשונה שעשו אחר אותן שלשה ימים. ומה שכתוב
דרך שלשת ימים ר"ל בדרך ג' ימים כמו כי ששת ימים עשה ה' שפירושו
בששת ימים : ימים : (דעת זקנים)

[לד] וְעָנָן יְהוָה עָלֵיהֶם יוֹמָם בְּנִסְעֵם מִן הַמִּתְּנָה : (ס)

אונקלוס וְעָנָן יְקָרָא דִּי מְטִיל עָלֵיהוֹן בִּימְמָא בְּמִטְלָהוֹן מִן מְשָׁרִיתָא : [ס]
(אונקלוס)

יונתן וְעָנָן אֵיקָר שְׂכִינְתָא דִּי מְטִיל עִלְוֵיהוֹן בִּימְמָא בְּמִטְלָהוֹן מִן
מְשָׁרִיתָא : (תרגום יונתן)

רש"י וענן ה' עליהם יומם. שצעה עננים כתובים במסעיהם, ארבע
מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה, ואחד לפניהם (ה) מנמיד את
הגובה ומגזיה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים: מן המחנה. ממקום
חנייתו: (רש"י)

שפתו חכמים (ה) והז' עננים מונה בספרי וענן ה' עליהם, ועננד עומד,
ובעמוד ענן אתה הולך, ובהאריך הענן, ובהעלות הענן, ואם לא יעלה
הענן, כי ענן ה' על המשכן, וכלם שייכים במסע ובחניית בני ישראל (ועיין
בגור אריה ובנחלת יעקב): (שפתו חכמים)

בעל הטורים **בנסעם**. ב' במס' בנסעם מן המחנה בנסעם מקדם מה להלן
מדדו אף כאן נמי מרדו: עשה נוניין הפוכין שרצה להעביר שבטים
שאותיותיהם נ' את הירדן שהוא רחב חמשים אלא שחטאם גרם. טעם
אחר לנוניין הפוכין כדאיתא בשבת פרק כל כתבי שאין זה מקומה
וכתבה כאן להפסיק בין פודענות ראשונה לפורענות שניה, ועשה נוניין
הפוכין לוי שמקומה לפני ג' פרשיות לפניו, ואלו לא היו נוניין הפוכין לא
הייתי יודע אם לאחר נ' פרשיות אם לפני נ' פרשיות לכך עשאם הפוכין
לומר לפני נ' לפניו, והוא אחר ונסע אהל מועד מחנה הלויים בפ' במדבר
שמשם עד הכא נ' פרשיות: (בעל הטורים)

ספורנו **וענן ה' עליהם יומם**. לא היה הולך לפניהם כמו בשאר המסעות
כי היה אז הארון מספיק לנחותם הדרך בהיותו נוסע לפניהם אבל היה
עומד עליהם ביום בעת נסעם: (ספורנו)

[לה] וַיְהִי בְּנִסְעֵ הָאָרֶן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְהוָה וַיִּפְּצוּ אֲבִיבֵיךָ

אונקלוס וְהָוָה בְּמִטְלָא אַרְוֵנָא וְאָמַר מִשָּׁה אֲתַגְלִי יְיָ וַיִּתְבַּדְרוּן סְנֵאֵיךָ
וַיַּעֲרְקוּן בְּעַלְיָ דְבַבְדָּא מִן קַדְמָךָ : (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה כַּד הָוָה בְּעֵי לְמִיטְלָא אַרְוֵנָא הָוָה עֲנִנָא מְקַפֵּל וְקָאִים וְלֹא הָוָה
נְטִיל עַד דְּמִשָּׁה הָוָה קָאִי בְּצִלוֹ מְצַלִי וּבְעֵי רַחֲמִין מִן קַדְמָךָ יְיָ וְכֹן אָמַר
אֲתַגְלִי כְּדוֹן מִימְרָא דְיְיָ בְּתַקּוּף רִוְגְנָךָ וַיִּתְבַּדְרוּן בְּעַלְיָ דְבַבְיָהוֹן דְּעַמְךָ וְלֹא
יְהִי לְסְנֵאֵיָהוֹן רִיגֵל לְמִיקוּם קַדְמָךָ : (תרגום יונתן)

רש"י ויהי בנסוע הארון. עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו לומר שאין
זה מקומו, (ו) ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות (ז) לפורענות
וכו', כדאיתא בכל כתבי הקדש (שבת קטז): קומה ה'. לפי שהיה מקדים
לפניהם מהלך שלשת ימים, היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק
יותר (תנחומא בויקהל ז): ויפלו אויביך. המכונסין: וינסו משנאיך. אלו
הרודפים: משנאיך. אלו שונאי ישראל, שכל השונא את ישראל שונא את
מי שאמר והיה העולם, שנאמר ומשנאיך נשאו ראש (תהלים פג, ג), ומי הם,
על עמך יערימו סוד (שם ז): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) והיכן מקומו לעיל בפרשת צמדבר סיני בדגלים ובמסעות
דכתיב ונסע אהל מועד מחנה הלויים וגו' ואחר פסוק זה היה ראוי להכתב
ולכך עשה הקדוש ברוך הוא הנוני"ן לסימניות ר"ל מכאן עד הפרשה נ'
למפרע היתה ראויה להכתב ולכך הפך הנוני"ן לומר שמקומו צפ' נ'
ולמעלה ולא צפ' נו"ן ולמטה: (ז) ואם תאמר בשלמא פורענות אחרונה
ויהי העם כמתאוננים אלא פורענות ראשונה מה היא ויך לומר דכתיב
לעיל מיניה ויסעו מהר ה' הל"ל ויסעו מהר אלהים אלא כתינוק הצורח
מזבית הספר והוא גם כן פורענות שסרו מה': (שפתי חכמים)

אבן עזרא קומה ה'. כדרך בני אדם לעמוד להלחם: וטעם ויפוצו. כאשר
יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך: מלת משנאיך. מהבנין
הכבד הנוסף והנוי"ן קל להקל על הלשון: ויפוצו וינוסו. כדרך כל הנבואות
לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויהי בנסוע. ווי היה לאומות בנסוע, ויהי עולה ל"א שנלחם
עם ל"א מלכים: בנסע. מלמד שהיה מתנענע ולא היה נוסע ממקומו עד
שמשה היה אומר קומה ה'. בנסוע הארון. כשנוסע הארון מסיע עמו

המרכבה וחיות הקדש: **בנסע**. באטבי"ח חשמי"ל. בנסע בא"ת ב"ש שטח"ז שהוא בגי' ככבוד המרכבה: **בנסע**. בגימ' יעקב, שדמות יעקב אשר הוא חקוק בכסא הכבוד נוסע עמהם: (בעל הטורים)

אור החיים **ויהי בנסוע הארון וגו' קומה ה' וגו'**. צריך לדעת כוונת המאמר, ויתבאר הכתוב על פי דבריהם (ע"ח של"ב פ"א) שרשמנו בכמה מקומות שטעם הליכת ישראל במדבר היתה לברר ניצוצי הקדושה השבויות ברשות שוכן מדבר ציה, וצריך אתה לדעת כי החיצונים ישנם בב' הדרגות א' הוא בחינת המסית והמפתה לנדבק בו להרע ולהשחית, ב' בחינת המזיק והמחבל ואין בטבעו לפתות, ובא המאמר כאן **ויהי בנסוע הארון** כי כשנוסע ומתדבקים בו כל ניצוצי הקדושה וכשמתבררים ניצוצי הקדושה מתפוצצים ומשתברים הקליפות, והוא מאמר **קומה ה'**, **ויפוצו אויביך** שהם הקליפות הנאחזות בניצוצי הקדושה יתפוצצו, ואליהם רמז בתיבת **ויהי** לשון צער, וכנגד בחינת הרע המפתה את האדם אמר **וינוסו משנאיך מפניך** פירוש אותם בחינות המשניאים דרך ה' בלבות בני אדם ינוסו, ואומר לשון רבים לצד היותם רבים המפתים כמאמרם ז"ל ביומא (סט:) שיש יצר הרע של עבודה זרה ושל זנות וכו', וכל זה בנסוע פירוש בדרך נסיעה, וכשהיה חונה היה אומר באופן אחר, כי ה' כשחונה במקום אחד יגיד בזה כי המקומות שלא חנה שם לא היה שם בירור ניצוצי הקדושה שיצטרך לחנות שמה ויספיק מעבר דרך שם, ובמקום אשר יחנה שם יגיד כי שם יש ניצוצי הקדושה שצריך להתעכב בשבילם שם, ועל זה היה מכוין משה ואומר בנחה **שובה ה' רבבות אלפי ישראל**, פירוש שיש ניצוצי הקדושה לקבץ כל הרבבות ואלפים הנקראים ישראל כי כל ניצוצי הקדושה יקראו ישראל ואולי שרמז בתיבת **אלפי** לשון מעלה ורבנות, ותמצא כי ניצוצי הקדושה אשר שבה ס"מ הרשע היו רבים ונכבדים, וצא ולמד רות מנין יצתה, ויכוין משה בזה להתפלל להתעצם כח קדושת ישראל בעזר ה' לנצח ולברר כל אשר ימצא במקום ההוא: (אור החיים)

ספורנו **ויהי בנסוע הארון**. ללכת ולהכנס לארץ ישראל: **קומה ה' ויפוצו אויביך**. כי אמנם לולא שלחו מרגלים היו נכנסים בזולת מלחמה שהיו האומות בורחים כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל: **וינוסו משנאיך מפניך**. פן יבאו ישראל להחרימם: (ספורנו)

כלי יקר **ויהי בנסוע הארון**. יש מרז"ל שאמרו (שבת קטז.) שב' פסוקים אלו הם ספר בפני עצמו וע"כ מנה ז' ספרים בתורה. וכי יפלא ממך דבר לאמר הרי עיקר התורה למצותיה נתנה ובספר זה אין רמז לשום מצוה, אענה אני חלקי ואומר שלמצות פריה ורביה עשה ספר בפני עצמו, כי במצוה זו תלוי קיום העולם וגורם השראת השכינה כמ"ש רז"ל (יבמות סד.) כל מי שאינו עוסק בפו"ר גורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. מלמד שאין השכינה שורה בפחות מב' אלפים וב' רבבות מישראל הרי שהיו ישראל כ"ב אלף פחות אחד וזה

שלא עסק בפו"ר נמצא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל. וזו מצוה ראשונה שנצטוו אדה"ר עליה כי מיד אחר שנאמר (בראשית א.כז) ויברא אלהים את האדם וגו'. כתיב (שם א.כח) ויאמר להם פרו ורבו. כך עשה ספר מיוחד ממצוה זו לומר שהשראת השכינה בישראל צריך כ"ב אלף וממילא ידע כל איש מישראל להיות זהיר במצות פו"ר למלאות המספר. וראיה גדולה לדברינו מן פרי מתאוננים שסמוכה לה כמו שיתבאר בסמוך. (כלי יקר)

דעת זקנים קומה ה' וגו'. פי' אם יתאספו לבא על ישראל יפוצו ולא ימצא בהם שנים ביחד ואם יבאו ינוסו ולא תהיה להם תקומה זו היא תפלת הדרך שלהם: (דעת זקנים)

[לז] ובגנחה יאמר שובה יהנה רבבות אלפי ישראל: (פ)

אונקלוס ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרן בגו רבון אלפיא דישראל: (אונקלוס) [פ]

יונתן וכד הנה בעי למשרי ארונא הנה עננא מקפל וקאים ולא הנה פריס עד דהנה משה קאים בצלו ומצלי ובעי רחמין מן קדם יי וכן אמר תוב פדון מימרא דיי ברחמך טבא ודבר ית עמך ישראל ואשרי איקר שכנתך ביניהון ורחם ית רבנותא דבית יעקב מנן אלפיא דישראל: (תרגום יונתן)

רש"י שובה ה'. מנחם תרגמו לשון מרגוע, וכן בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל, טו): רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משתי אלפים (ח) ושתי רבבות: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) שרבות ואלפים ר"ל שני רבבות ושני אלפים דאם לא כן לא היה צריך לומר אלף שובה ה' רבבות ישראל כי סתם רבבה בכל מקום הוא עשרת אלפים ולא תמלא בקום מקום שיזכיר הכתוב אחר הרבבה קם האלפים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ובגנחה. בנוח הארון ונכתב בה"א כמו ה"א אהלה כי אותיות אהו"י מתחלפים: שובה ה'. אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יוצא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלוח והשקט כמו בשובה ונחת תושעון כן שובה ה' רבבות אלפי ישראל שיניחי ולא ירגזוי מאויב. ודע כי רבה מגזרת רב והטעם כמו רבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי ומשה התפלל שיניח וישקיט

השם כל ישראל ואם הם רבים: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ובנחה**. כתיב בה"א כנגד ארבעה דגלים ומחנה לויים. בפסוק ויהי בנסוע י"ב תיבות כמו שיש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התורה. ובפסוק ובנחה יש בו שבעה תיבות כמו שיש בפסוק בראשית שהוא תחילת התורה לומר שהוא חשיב ספר תורה בפ"ע ומתחיל בו"י"ו ומסיים בלמ"ד ע"ש הליכות עולם ל"ו. כל פרשה שיש בה כדי ללקט פ"ה אותיות כמו ויהי בנסוע מצילין אותה מפני הדליקה לכך סמוך לו ותבער בם אש ה' לומר לך שמצילין הפרשה שיש בה פ"ה אותיות מן האש וע"כ המילה שעולה פ"ה מצלת מדינה של גיהנם: (בעל הטורים)

ספורנו **שובה**. תהי מנוחתך פה עמנו, כענין זאת מנוחתי עדי עד ואף על פי שתגלה שכינתך לפני ישראל לגרש את אויביהם תהי מנוחת שכינתך בתוכנו: ה' **רבבות אלפי ישראל**. כמו ה' צבאות אלפי ישראל כאמרם ז"ל (קדושין פרק י' יוחסין) לא נקרא צבאות אלא על שם צבאות ישראל. ואומר רבבות אלפי בענין רבותים אלפי שנאן כי אולי היו ישראל אז מגיעים לאותו מנין בין אנשים ונשים וטף: (ספורנו)

דעת זקנים **ובנחה יאמר וגו'**. כשהיה הענין שוכן על המשכן היה אומר יהי רצון שישובו כל האלפים והרבבות של ישראל במקומם במספרם ולא יחסר מהן איש ושובה כמו השיבה ודומה לו ושב ה' את שבותך: (דעת זקנים)

במדבר פרק-יא

[א] ויהי העם כמתאננים רע באזני יהוה וישמע יהוה ויחר אפו ותבער בם אש יהוה ותאכל בקצה המחנה:

אונקלוס והוה עמא פד מסתקפין ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקף רוגזיה ודלקת בהון אשתא מן קדם יי ושציאת בספי משריתא: (אונקלוס)

יונתן והוה רשיעי עמא כמצטערין מכוונין והגיאן ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקף רוגזיה ודליקת בהון אישא מצלהבא מן קדם יי ושציאת מן רשיעי דבסיפי משריתא דבית דן דהוה פיסלא עמהון: (תרגום יונתן)

רש"י ויהי העם כמתאננים. אין העם אלא רשעים, (ט) וכן הוא אומר

מה אעשה לעם הזה (שמות יז, ד), ואומר העם הרע הזה (ירמיה יג, י), וכשהם כשרים קרואים עמי שנאמר (וי) שלח עמי (שמות ה, א), עמי מה עשיתי לך (מיכה ו, ג. ספרי פה): כמתאוונים. אין מתאוונים אלא לשון עלילה, מבקשים עלילה האיד לפרוש מאחרי המקום, וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש (שופטים יד, ד): רע באזני ה'. תואנה שהיא רעה באזני ה', שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט, אמרו אזי לנו כמה לבטנו (פ) בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם, שתכנסו לארץ מיד: בקלה המחנה. במוקלין שבהם לשפלות, אלו ערב רב, רבי שמעון בן מנסיא אומר בקלינים שבהם (ב) ובגדולים: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) ואם תאמר והלא מצינו העם שהם לדיקים שנאמר ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. ויש לומר כשהם רשעים לא נקרא להם שם אחר אלא העם: (י) ואם תאמר והלא מצינו עמי כשהן רשעים שנאמר ועמי לא התבונן ויש לומר דהכי פירושן שהיו קודם לכן עמי ועתה לא התבונן מלאתי: (פ) לבטנו טרחנו: (ב) ואם תאמר והא פירש"י לעיל אין העם אלא רשעים והכא פירש"י בקלינים ובגדולים ואין לומר דהכי פירושן דמה שנאמר הכא בקלינים ובגדולים ר"ל העשירים שברשעים נקראו גדולים. דהא לקמן פירש"י והזקנים הראשונים היכן היו כו' ומתוך אלא באש תבערה מתו משמע דהם היו הזקנים שבמכרים ואותן זקנים הם לדיקים וגדולים הדור ויש לומר דודאי מה שכתוב ויהי העם וגו' ותבער צם אש ה' קאי ארשעים על העם שכתוב לעיל. וכשבערה בהם אש בערה גם כן צבלתי מתאוונים ומה שכתוב ותאכל בקלה המחנה מיירי בקלינים ובגדולים שבהן ועל אותן לדיקים פירש"י לקמן באש תבערה מתו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויהי העם. נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה ספר מה שאירע שם: **כמתאוונים**. מגזרת און וכן מחשבות אונך וטעם **וישמע ה'**. שדברו דברי און: **ותאכל**. מלעיל כמו ויאמר ובמוכר מלרע הפך הלשון רק כן מצאנו: (אבן עזרא)

בעל הטורים בקצה המחנה. בגימטריא הקצינים: (בעל הטורים)

ספורנו **כמתאוונים**. על טורח הדרך לא מתאוונים בלבם באמת כי לא היתה אצלם שום סבה ראויה לזה שיתאונו אבל היו מתאוונים

כלי יקר ויהי העם כמתאוננים וגו'. לא מצינו מפורש במקרא מהו אנינות זה ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש אך מאחר שמצינו ב' תלונות מפורשים במקרא, האחת זכרנו את הדגה כו'. השניה בוכה למשפחותיו על עסקי עריות כו', א"כ ודאי כל הפר' מדברת מענין אחד והכל היתה תלונה אחת ומקורה מן פר' ויהי בנסוע והוא סוד נו"ן הפוכה שבסוף הפרשה ובמלת כמתאוננים. כי יפלא בעיני רבים גם בעיני יפלא מה שדרשו רז"ל (שבת קל.) וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו. על עסקי עריות שנאסר להם מה ענין תלונה זו לכאן ולמה לא בכו בשעה שנאסרו להם העריות ואם באותו זמן שתקו וכל אחד מהם סבר וקבל עתה מה היה להם כי באו להזכיר ראשונות ולהיות תוהה על הראשונות שכבר קימו וקבלו. ועוד הלא בפיהם אמרו זכרנו את הדגה. ואמרו מי יאכילנו בשר. ובלי ספק שכל פסוקים אלו מן וישבו ויבכו גם בני ישראל. עד וישמע משה את העם בוכה. הכל מדבר בבכיה אחת, ומטעם זה השתדלו רז"ל לפרש התלונה בדרך רחוקה כי במסכת יומא (עה.) פליגי בה רב ושמואל חד אמר דגים ממש, וחד אמר עריות ולישנא מעליא נקט כד"א (משלי ל.ב.) אכלה ומחתה פיה. ולדעתו פשוט לומר שגם מי יאכילנו בשר לישנא מעליא נקט והנה גם לדבריו צריכין אנו ליתן טוב טעם ודעת מה ענין תלונה זו לכאן ולמה שתקו כשנאסרו להם העריות.

האמנם לפי מה שפירשנו למעלה שכל פר' ויהי בנסוע. לא נכתבה כ"א לזרז את ישראל על מצות פו"ר שידגו לרוב כדגים הללו יבא כל ענין הפר' על נכון, ויגיד עליו ריעו נו"ן הפוכה שבסוף הפר' ונו"ן הפוכה שבמלת כמתאוננים כי נו"ן היינו דג והדגים פרוצים ביותר בפו"ר, והנה מתחילה כשנאסרו להם העריות לא הקפידו על זה כי חשבו שיש מעצור לרוחם עד ששמעו פר' ויהי בנסוע שמבאר להם שכל מי שאינו עוסק בפ"ו גורם לשכינה שתסתלק מישראל אז נכנסה טינא בלבם ואמרו בשלמא אם נוכל לפרות ולרבות כדגים הללו עם כל הנשים היינו בטוחים שלא נבא לידי סילוק שכינה לעולם. אמנם מאחר שנאסרו לנו העריות הרי אנו הפך הדג והיינו נו"ן הפוכה.

וזה ביאור הפר', אחר ששמעו שובה ה' רבבות אלפי ישראל. שזרזם על מצות פ"ו להיות כדגים הללו מיד הרהרו בלבם על איסור העריות כי זהו נו"ן הפוך לפיכך ויהי העם הרשעים כמתאוננים, מתאוננים לא נאמר אלא כמתאוננים בכ"ף הדמיון לומר הרי אנו כאונן זה שאסור בתשמיש המטה כך לא הורשה לנו תשמיש המטה עם כל הנשים. ולפי שאין אנינות כ"א בלב שהרי עדיין לא הוציאו תלונתם מהשפה ולחוץ ע"כ לא הרגיש משה עדיין בתלונתם אכן שמע ה' והקשיב בקול תלונתם ע"כ נאמר רע באזני ה' ותבער בהם אש ה'. כי ברותחין קלקלו ובערה בהם אש התאוה וחימום העריות ע"כ מדה כנגד מדה ותבער בהם אש ה' ותאכל בקצה המחנה או בקצינים, או במוקצים, ודבר זה יתבאר בסמוך. (כלי יקר)

דעת זקנים ויהי העם כמתאוננים. כאוננים על המת ומתאבלים על מה שהיה הקב"ה רוצה להכניסן לארץ כי היו קטני אמנה ודואגין מן המלחמה: (דעת זקנים)

ב ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יהוה ותשקע האש:

אונקלוס וצוח עמא על משה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אשתא: (אונקלוס)

יונתן וצוח עמא על משה דיבעי עליהון וצלי משה קדם יי ואשתקעת אישתא באתרא: (תרגום יונתן)

רס"י וילעק העם אל משה. משל למלך בשר ודם (מ) שכעס על בנו, והלך הבן אלל אוהבו של אביו ואמר לו לא וזקק עלי מאבא (ספרי פו): ותשקע האש. שקעה במקומה בארץ, שאילו חזרה לאחת הרוחות, היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח (ספרי שס): (רס"י)

ספתי חכמים (מ) לא כן וילעקו אל ה' מיזעניא ליה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויצעק העם אל משה. בפיוס: ותשקע האש. כטעם ותכבה ואין לו אחר: (אבן עזרא)

ספורנו ותשקע האש. נגד טבע האש למען יכירו שהיה פלא בלתי טבעי ולא היה אש טבעי שקרה אז באיזו סיבה טבעית: (ספורנו)

כלי יקר ויצעק העם אל משה. ולא אל ה', כי חשבו מאחר שמשה לא הרגיש עדיין בחטאם יחשוב שמקרה הוא להם ויתפלל בעדם, וכך עשה משה בחשבו שהמקום גרם להם כי יש מקומות בארץ אשר שם רוח גדול נסתר המסבב רעישת הארץ, ויש מקומות שבהם אש נסתר, על כן קרא משה שם המקום תבערה כי חשב שהמקום גרם להם ולא חטאם. (כלי יקר)

ג ויקרא שם המקום ההוא תבערה פי בערה בם אש יהוה:

אונקלוס וקרא שמא דאתרא ההוא דלקתא ארי דלקת בהון אשתא מן קדם יי: (אונקלוס)

יונתן וקרא שמייה דאתרא ההוא דליקתא ארום דליקת בהון אישתא

מִצְלֵהָבָא	מִן	קָדָם	יְיָ :	(תרגום	יונתן)
אבן	עזרא	תבערה.	עוד	אפרשנו :	(אבן עזרא)

[ד] וְהֶאֱסָפְסוּ אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תְּאֵוָה וַיָּשְׁבוּ וַיִּבְכוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֵאָכְלֵנוּ בְּשָׂר׃

אונקלוס וְעֲרַבְרֵבִין דִּי בִינֵיהוֹן שְׂאִילוֹ שְׂאֵלְתָא וְתָבוּ וּבְכוּ אִף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ מֵאֵן יֵיכְלִינְנָא בְּשָׂרָא׃ (אונקלוס)

יונתן וַיְגִיזְרֵא דְאֶתְפָּנְשׁוּ בִינֵיהוֹן שְׂאִילוֹ שְׂאֵלְתָא וְתָבוּ וּבְכוּ בְרַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ מֵאֵן יֵיכְלִינְנָא בְּשָׂרָא׃ (תרגום יונתן)

רש"י והאספסוף. אלו ערב רב, שנאספו עליהם זלאתם ממאכלים (ספרי פס): וישבו. גם בני ישראל (נ) ויזכו עמהם: מי יאכלנו בשר. וכי לא היה להם בשר, והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם ולאן ובקר וגו' (שמות יב, לח), ואם תאמר אכלום, והלא זכניסתם לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' (במדבר לב, ח), אלא שמזקקים עליהם: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) דקשה ליה ויזכו גם בני ישראל משמע שגם האספסוף זכו והרי לא כתיב לפניו שזכו לכך מפרש רש"י הפסוק וישבו גם בני ישראל ויזכו עמהם ר"ל דגם קאי על התאוות תאוה שערב רב שזכו מאחרי ה' והתאוות לזכר וישבו גם בני ישראל והתאוות לזכר ואחר כך ויזכו עמהם ר"ל ששניהם זוכים ביחד: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והאספסוף. שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו סחרחר חמרמרו: וישבו ויבכו. אחר התאוה: גם בני ישראל. עמם: (אבן עזרא)

בעל הטורים מי יאכילנו בשר. אף על פי שהיה להם בשר הרבה הם היו סבורין לעבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכין להלחם בכנענים ולא נוכל להעביר מקננו עמנו ולכך אמרו מי יאכילנו בשר: (בעל הטורים)

ספורנו וישבו ויבכו. חזרו להיות כמתאווננים לנסות ובכו עתה על שיצאו מצרים כמואסים מעלת היות השכינה ביניהם כאשר העיד באמרו יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים: מי יאכילנו בשר. לנסות אם יכין שאר לעמו כאשר העיד

המשורר באמרו וינסו אל בלבבם לשאול אוכל לנפשם: (ספורנו)

כלי יקר והאספסוף אשר בקרב התאו תאוה. כל מלות אלו מחוברין וכך פירושם כי בני ישראל ידעו האמת שבערה בהם אש ה' על צד העונש לא במקרה ע"כ פסקו מתלונתם, אבל הערב רב אשר מקורם מן המצרים שטופי זמה לא לקחו מוסר ועוד הוסיפו סרה והוציאו מן השפה ולחוץ כל מה שהרהרו תחילה בקרב לבם וזה"ש והאספסוף אשר מתחילה בקרב בקרב לבו התאו תאוה, וישובו, היינו ששבו לסורם והוציאו תלונותם לחוץ ובכו, ויבכו גם בני ישראל. מדקאמר גם ש"מ שהערב רב היו בוכים תחילה ומבכים גם את בני ישראל עמהם וכפל לשון התאו תאוה כי כך המדה בעריות שתאוה גוררת תאוה וכארז"ל (סוכה נב): משביעו רעב. ויאמרו בפה מלא מי יאכילנו בשר היינו בשר ערוה ולישנא מעליא נקט, כדאמרינן בגמרא זכרנו את הדגה לישנא מעליא נקט, וק"ו שלשון בשר יש לפרש כך.

ומה שהתחילו בבשר וסיימו בדגה, לפי שלשון דגה מורה יותר על הפריצות בעריות מן לשון בשר לפי שהדגים פרוצים יותר מבשר כל חי, ע"כ אמרו דרך פשרה מי יאכילנו בשר. שנהיה מותרים בעריות כשאר בשר כל חי אע"פ שלא נהיה כדגים כי כולי האי לא בקשו, אבל מ"מ אמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם. כי בהיותינו בין המצרים שטופי זמה הותרה לנו הכל אפילו להיות כדגים ועכשיו הלואי ונהיה כשאר בשר כל חי וזה"ש מי יאכילנו בשר. וקרוב לשמוע כי הכל כפשוטו ממש אך כוונתם היתה לבקש הבשר המחמם ביותר ומרבה תאות המשגל וזהו כפול התאו תאוה. שנתאו לדבר המרבה תאות המשגל. והדגים אע"פ שמקררין מ"מ הוא מוסיף הליחות והזרע ג"כ בכלל ועוד שהאוכלו מקבל טבעו להיות פרוץ בעריות ויש בדגים תרתי לריעותא ע"כ אמרו דרך פשרה מי יאכילנו בשר המחזיק התאוה, וזכרנו את הדגה כו' המחזיק הפריצות ביותר מ"מ הלואי ויהיה לנו בשר דרך פשרה, ולפירוש זה יבא כפשוטו מ"ש משה מאין לי בשר וגו' אם את כל דגי הים וגו' כי טענו על ב' אלו שמסייעין לפ"ו ונתן להם ה' את השליו המחמם ביותר וממלא שאלתם, וכן אמרו במדרש (תנחומא טז) כתיב (תהלים עח.כו) וימטר עליהם כעפר שאר וכתוב להלן (ויקרא יח.ו) איש אל כל שאר בשרו. היינו עריות כי זה הדבר אשר בקשה נפשם.

ואת"ל עכ"פ שהדגים מקררין וממעטין התאוה, אזי כך תפרש הפסוקים כי המה שאלו בשר המחמם ומרבה התאוה ואמרו זכרנו את הדגה כו' והקשואים והאבטחים. כי כל הדברים הללו מקררין ומ"מ לא היו מזיקין אל התולדה לפי שהיה לנו גם החציר והבצלים והשומים המחממין ביותר ומבטלין הקרירות אבל עתה נפשינו יבשה כו'.

או אמרו שבמצרים לא היו מזיקין לנו אותן הדברים המקררין. גם החציר והשומים והבצלים, אע"פ שהם קשים לעוברות ומניקות מ"מ

היינו פרים ורבים ולא הזיקו לנו כלום כל הדברים המתנגדים אל התולדה בין לאנשים ובין לנשים ועתה נפשינו יבשה. כי אין לנו ליחות כל כך המרבים הזרע כי בלתי אל המן לבד עינינו, והוא נבלע באברים ואינו מתבשל באצטומכא ובכבד ע"כ אינו סבה אל התולדה, והפסוק מעיד על ההפך ואמר והמן כזרע. שלכך היה תוארו כזרע לומר לך שהוא מרבה הזרע והיה גד, שארז"ל (יומא עה.) שהיה מגיד אם בן ט' לראשון או בן ז' לשני כמספר גד שהיה מגיד אם הוא בן ז' וכל זה מדברים המסייעים אל התולדה, המה אמרו שהמן גורם יבישות לפי שאין בו לחלוחית והכתוב אומר וטעמו כטעם לשד השמן. דהיינו לחלוחית וזה הפך היבישות.

ומה שאמרו אין כל. י"א שכך אמרו אע"פ שיש לו טעם כל מיני אוכל מכ"מ אין כל, אין בו טעם כל האוכלין שהרי אין לו טעם חציר ובצלים כו', ובעקידה פירש בלתי אל המן עינינו. אע"פ שיש בו כל הטעמים מ"מ אין עינינו רואות כ"א המן והסומא אוכל ואינו שבע. (כלי יקר)

הַ זְכָרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבָּצְלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים :

אונקלוס דְּכִירִין אֲנַחְנָא יְת נּוּנְיָא דְהוּינָא אֲכָלִין בְּמִצְרַיִם מִגֵּן יְת בּוֹצִינְיָא וְיְת אֲבִטְחִינָא וְכַרְתִּי וּבּוֹצְלִי וְתוּמִי : (אונקלוס)

יונתן דְּכִירִין אֲנַחְנָא יְת נּוּנְיָא דְהוּינָא אֲכָלִין בְּמִצְרַיִם מִגֵּן בְּלָא תַפְקִידְתָּא יְת קִטְיָא וְיְת מְלַפְפוּנְיָא וְיְת קַפְלוּטְיָא וְיְת בְּצָלְיָא וְיְת תּוּמְיָא : (תרגום יונתן)

רש"י אֲשֶׁר נֹאכַל צִמְרִים חֲנָם. אִם תֹּאמַר שְׂמֵרִים נּוֹתְנִים לָהֶם דְּגִים חֲנָם, וְהֵלֵךְ כִּבְר נֹאמַר וְתִצֵּן לֹא יִנְתֵּן לָכֵם (שמות ה, יח), אִם תִּצֵּן לֹא הִיוּ נּוֹתְנִין לָהֶם חֲנָם, דְּגִים הִיוּ נּוֹתְנִים לָהֶם (ס) חֲנָם, וּמָהוּ אֹמַר חֲנָם, חֲנָם (ע) מִן הַמַּלְוֹת (ספרי פ): אֵת הַקִּשְׁאִים. אֹמַר רַבִּי שְׂמַעוֹן, מִפְּנֵי מָה הֵמֶן מִשְׁתַּנֵּה לְכָל דְּבַר חוּץ מֵאֵלּוּ, מִפְּנֵי שֶׁהֵן קָשִׁים לְמַנְיָקוֹת, אֹמְרִים לֵאמֹר אֵל תֹּאכְלִי שׁוּם וּבָל מִפְּנֵי הַתִּינוֹק, מִשָּׁל לְמֶלֶךְ כּו' כְּדֹאִיתָא בְּסַפְרֵי (ס) הַקִּשְׁאִים. הֵם קוֹקוּמְצֵרוֹ"שׁ בְּלַע"ז: אֲבִטְחִים. בּוֹרְק"שׁ: הַחֲצִיר. כְּרִישֵׁן פּוֹרִיל"שׁ וְתַרְגוּמוֹ יְת בּוֹלִינְיָא וְכו': (רש"י)

שפתי חכמים (ס) מִקְשִׁים הָעוֹלָם מֵאִי קָל וְחוֹמֵר הוּא זֶה דְּלִמְאָה הָא דְּלֹא נִתְּנוּ לָהֶם תִּצֵּן מִשּׁוּם דֹּאֲמַרוּ נִרְפִּים הֵם וְגו' אֲבָל דְּגִים לֹאֲכִילָה הִיוּ נּוֹתְנִים לָהֶם. וְנִרְאָה לִי דְהוֹכַחְתֶּם הוּא מָה הוֹעִיל פְּרַעָה בְּתַקְנַתוֹ שְׁלֹא יִתְּנוּ לָהֶם

כדי שתכבד עליהם העבודה ולמא יקנו להם תבן מן המכריים במעות
אלא ודאי יודע היה פרעה שהמכריים שונאים את ישראל שאפילו במעות
לא ימכרו להן וכל שכן שלא יתנו להם בחנם, ואין להקשות הא אמרינו
במסכת סוטה כשהיו הולכין נשי ישראל לשאוב מים מן הנהר היה הקדוש
ברוך הוא מזמין להם דגים בכדיהם וכו'. יש לומר שהם התרעמו בודאי
על דגים גדולים ועל זה פירש אם תאמר שמכריים נותנים להם וכו' והיינו
לדגים גדולים: (ע) פירוש שלא היה אז מזונותינו על ידי קיום המלות כמו
שהן עכשיו שהמזונות הם שכן לפעולותינו שאם נקיים המלות הארץ תתן
יבולה ואם לאו לא תתן הארץ יבולה אבל במכרים היו מזונותינו באים
בלא קום קיום מלות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הדגה. שם המין: **חנם.** בזול כאילו היא חנם: **הקשואים.**
באל"ף תחת ה"ת מקשה כמו ועמי תלואים ורבים כן: **אבטיחים.** ידוע
מלשון קדר ואין לו ריע במקרא: **חציר.** הירקות שהם עשב השדה וכן
המצמיח הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמי אמר שהוא שם
פרט גם הוא נכון: **הבצלים והשומים.** ידועים והם קרובים בלשון קדר:
(אבן עזרא)

דעת זקנים זכרנו את הדגה. לשון וידגו לרוב בקרב הארץ קרישינס"ה
בלע"ז ואח"כ מפרש את הקשואים ואת האבטחים: (דעת זקנים)

11 וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבִשָּׁה אֵין כָּל בְּלִתֵּי אֶל הַפֶּן עֵינֵינוּ:

אונקלוס וְכַעַן נַפְשָׁנָא תְּאִיבָא לִית כָּל מְדַעַם אֶלְהוֹן לְמִנָּא עֵינָנָא: (אונקלוס)

יונתן וְכַדּוֹן נַפְשָׁנָא מְנַגְבָּא לִית כָּל מְדַעַם אֶלְהוֹן לְמִנָּא אֶנּוּ מְסַתְּכִין כְּמִסְפֶּן
דְּמוֹדִיק מְגִיָּסָא: **מְיָדִיא:** (תרגום יונתן)

רש"י אל המן עינינו. מן נשחר מן בערב: (רש"י)

אבן עזרא נפשנו יבשה. היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד: **אין כל.**
חסרנו כל דבר: **עינינו.** כי מן השמים ירד: (אבן עזרא)

12 וְהַפֶּן כְּזָרַע גָּד הוּא וְעֵינוּ כְּעֵין הַבְּדֹלַח:

אונקלוס וּמִנָּא כְּבָר זָרַע גָּדָא הוּא וְחַזְוָה כְּחַזוּ בְּדֹלְחָא: (אונקלוס)

יונתן חָבַל עַל עַמָּא דְּמִיכָלִיהוֹן לְחַיִּים שְׁמַיָּא וּמִתְרַעְמִין דְּמִנְא דְּמוּיָה פְּזָרַע
פּוֹסְפֵר חֲזוֹר פֶּד נְחִית מִן שְׁמַיָּא וְכַד הָוָה קְדִישׁ חִיזוּיָה הִי פְּחִיזוּ בִּידְלָחָא :
(תרגום יונתן)

רש"י והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו, ישראל אומרים בלתי אל
המן עינינו, והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו', כלומר ראו באי
עולם על מה מתלוננים בני, והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד. עגול
כגידא (פ) זרע קוליינד"ר: גדולת. שם אבן טובה קריסטל"ל: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דק"ל הא המן לבן הוא והגד שחור הוא ולמה אמר זרע
אלא וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא והמן. ספר הכתוב חסרון דעת המתאווין כי המן היה כזרע גד
והוא קל ללקוט והיה נראה כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה
גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם
נכבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את
המקום: כזרע גד. סמוך כמו נטע שעשועים. גד י"א כסברתא וי"א חרדל
מגזרת גדין ואנכי לא ידעתי: (אבן עזרא)

[ח] שְׁטוּ הָעַם וְלָקְטוּ וְטָחְנוּ בְּרַחִים אוּ דְכוּ בְּמִדְכָּה וּבְשָׁלוּ בְּפָרוֹר וְעָשׂוּ
אֶתֹּ עֲגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לֶשֶׁד הַשָּׁמֶן :

אונקלוס שְׁיִטִּין עַמָּא וְלָקְטִין דְּצָבִי טַחִין בְּרִיחָא אוּ דְצָבִי דְאִידָּ בְּמִדְכָּתָא
וּמְבַשְׁלִין לֵיהּ בְּקִדְרָא וְעִבְדִּין יְתֵיהּ גְרִיצוֹן וְהָוָה טַעְמָהּ כְּטַעַם דְּלִישׁ בְּמִשְׁחָא :
(אונקלוס)

יונתן חֲפָסִין רְשִׁיעֵי עַמָּא וּמְלַקְטִין וְטַחֲנִין בְּרִיחֹתָא וּמִן דְּהָוָה צָבִי הָוָה
שְׁחִיק בְּדִיכוּתָא וּמְבַשְׁלִין לֵיהּ בְּלָאֲפוּסָיָא וְעִבְדִּין מְגִיָּה חֲרָרָן וְהִי טַעְמָהּ
כְּטַעַם בִּיזָא דְּמִסְרְבְּלָא בְּשׁוּמְנָא : (תרגום יונתן)

רש"י שטו. אין שייט אלל לשון טיול אישצני"ר, בלא עמל. וטחנו ברחים
וגו'. לא ירד ברחים ולא בקדירה ולא במדוכה, (ג) אלל משתנה היה טעמו
לנטחנין ולנדוכין ולמבזשלין: בפרור. קדירה: לשד השמן. לחלוח של שמן,
כך פירשו דונש, ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ (תהלים לב, ד), והלמ"ד
יסוד, (ה) נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ, ורבותינו פרשוהו לשון שדים, אך אין
ענין שדים אלל שמן, ואי אפשר לומר לשד השמן לשון וישמן יסורון (דברים

לז, טו), שאם כן היה המ"ס נקוד קמץ קטן (איר"ה) וטעמו למטה תחת המ"ס, עכשיו שהמ"ס נקוד פתח קטן (סגול) והטעם תחת השי"ן, לשון שמן הוא, והשי"ן הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה צפת"ח קטן, מפני שהוא סוף פסוק. דבר אחר לשד, לשון נוטריקון, ליש שמן דבש, (י) כעיסה הנלווה בשמן וקטופה בדבש, ותרגום של אונקלוס דמתרגם ליש במשחא, נוטה לפתרונו של דונש, (ז) שהעיסה הנלווה בשמן, לחלוחית שמן יש בה: (קט"ו)

שפתי חכמים (5) מדכתיב והמן עינו כעין הזדולח מה רבותא שהיה כעין הזדולח והא נדוך במדוכה ובשלו צפרור ואז היה נשתנה לכן פירש ולא ירד צריחים וכו': (ה) פירוש של נהפך לשדי וגו': (ו) פירוש לישת שמן ודבש וזה שכתב אחר זה כעיסה הנלווה בשמן וקטופה בדבש: (ז) ואם תאמר והלא יותר נוטה לפתרונו של נוטריקון. ויש לומר דצנוטריקון הוזכר דבש והתרגום לא מזכיר דבש. והרא"ם כתב וזה לשונו פירוש ולא כפתרון של רבותינו זכרונם לצרכה שפירשו מלשון שדים אבל לא לאפוקי לשון נוטריקון שגם הוא נוטה לפתרונו של דונ"ש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **שטו העם**. מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק מפוזר ומפורד: **ברחים**. של היד ולא יתכן להפריד זה השם כי משנים יהיו הרחים: **במדוכה**. עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו: **עוגות**. כמו ועשי עוגות: **לשד**. י"א כי הלמ"ד נוסף כלמ"ד שלאן ושלו והיה ראוי להיות השמן מלרע בעבור שהוא תאר השם והנכון בעיני שהלמ"ד לשד שורש כמו נהפך לשדי והוא הפך בחרבוני קיץ והיא הלחה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן ויהיה השמן מלעיל **כמשמעו**: **אבן** **עזרא**

בעל הטורים **טעמו**. ד', והיה טעמו כטעם לשד השמן. שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו על כן עמד טעמו בו, וישנו את טעמו, בשנותו את טעמו גבי דוד, מואב שהיה שקט עמד טעמו אבל דוד שגלה ממקום למקום בשנותו את טעמו. ודור המדבר אף ע"פ שגלו ממקום למקום לא שינו את טעמן בשביל המן שנאמר בו וטעמו שלא נתנה תורה אלא לאוכלי **המן**: **בעל** **הטורים**

[ט] **וּבְרָדָת הַטַּל עַל הַמַּחְנֶה לְיָלֵה יָרַד הַמָּן עָלָיו**:

אונקלוס **וְכַד נַחֲתַת טַלָּא עַל מְשָׁרִיתָא לְיִלְיָא נַחֲתַת מִנָּא עֲלוּהִי**: (אונקלוס)

יונתן וכד נחית טלא על משריתא בלילא הנה נחית מנא עלוי : (תרגום יונתן)

יג וישמע משה את העם בכה למשפחתיו איש לפתח אהלו ויחר אף יהוה מאד ובעיני משה רע :

אונקלוס וישמע משה ית עמא בכון לזרעיתהון גבר בתרע משפנה ויתקף רוגזא די לחדא ובעיני משה ביש : (אונקלוס)

יונתן וישמע משה ית עמא בכי על קריבתא דמתאסרון להון גבר לתרע משפניה ויתקיף רוגזא די לחדא ובעיני משה ביש : (תרגום יונתן)

רס"י ככה למשפחותיו. משפחות משפחות נאספים וזוכים לפרסם תרעומתן בגלוי, ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות, על עריות (ת) הנאסרות להם (ספרי ט): (רס"י)

שפתי חכמים (ת) ואם תאמר הא כבר נאסרו להם עריות ולמה לא זכו כבר. ויש לומר דקודם שנחלקו המחנות היו הכל מעורבין ביחד והיו שכיחות אצלן העריות אבל משנחלקו למחנות היו כל שבט ושבט לבד ולא היו נסים של שבט זה אצל שבט זה אלא הכל של שבט אחד. אי נמי עד שלא היו נחלקין למחנות היו כל השבטים מעורבים זה בזה והיו שכיחין אצל שאר נסים שאינן עריות לא היו חוששין על העריות אבל משנחלקו ונשארו כל שבט ושבט בפני עצמו ולא נשארו בהדדי אלא העריות דהיינו של אותו שבט לכך זכו. וללא כפירוש הרא"ם שפירש אף על פי שהיתה כל התורה מסורה בידו של משה מכל מקום אפשר שלא נאמרה פרשת עריות לישראל עד סמוך לנסיעתן מהר סיני. (קצ"מ בשם בעל מנחה בלולה שרפו תלונת העריות לתלונת המן לפי שאמרו במדרש שהעומר היה מגלה על הממזרים בן של מי הוא שבאיזה אהל שנמצא עומר שלו הוא היה אצו לכך נתרעמו על המן. ועיקר תלונתם על איסור העריות עד עתה כחן): (שפתי חכמים)

אבן עזרא בוכה למשפחותיו. שהתחברו המשפחות לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת : איש לפתח אהלו. בפרהסיא : ובעיני משה רע. פעל עבר או תחסר מלת היה : (אבן עזרא)

אור החיים ויחר אף ה' מאד. טעם מאד, לצד שכל עושה רשעה לצד

תגבורת הפיתוי ועריבות האיסור יש לדון בו צד האונס, אבל אלו שמבקשים לשוב הרי הם כמגרים בהם יצר הרע ואין גדר רע גדול בזה:

ובעיני משה רע. כי יקפיד האיש על מעשה ידיו, וצא ולמד ממה שנאמר בשמואל (תענית ה'): שחסרו מימיו שלא יראה ברעה אשר תמצא את שאול, וכמו כן רע על משה מעשה בלתי הגון של ישראל. עוד ירצה על זה הדרך שרע בעיני משה מה שחרה ה' אפו מאד כל כך, וכמאמרם ז"ל (ספרי ח"א צ"ה) שהראה ה' למשה פורענות שעתיד להביא ואמר לפניו רבונו של עולם וכי הגון הוא שתתן להם בשר ותהרגם וכו' עד כאן: (אור החיים)

כלי יקר וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו איש לפתח אהלו. כי אין לומר שנתקבצו משפחות משפחות ובכו שהרי נאמר איש לפתח אהלו. אלא ודאי על עסקי משפחותיו, ויחר אף ה' ובעיני משה רע. דוקא עכשיו אבל קודם לכן היה רע באזני ה' לבד כי משה לא הבין כוונתם. ומ"ש זכרנו לשעבר משמע ואשר נאכל משמע להבא כך אמרו שבכל זמן שאמרנו לשעבר נתנה ראש ונשובה מצרימה. באותו זמן זכרנו את הדגה אשר נאכל להבא כשנבא שם. ומ"ש חנם מן המצות יתבאר בע"ה לקמן פ' פנחס (כו.סד) שעל תרומות ומעשרות אמרו כן.

ותאכל בקצה המחנה. בקצה ממש ע"כ ברחו כל העם מקצה בראותם כי סביבות המחנה נשערה מאד וברחו לתוך המחנה כי היו יראים להיות בקצוות, לכך נאמר והאספסוף אשר בקרבו. לא מצינו בכל התורה שנקרא הערב רב אספסוף כ"א כאן לפי שספסוף ב"פ סוף, ורצונם לומר כל העם הנמצא בכל סוף וסוף מן המחנה בראותם שסביבם בערה אש ה' ע"כ ברחו בקרב המחנה ז"ש אשר בקרבו באמצע כאמור.

ורז"ל (ספרי יא.א) דרשו בקצינים שבמחנה או במוקצים שבמחנה, ואין הלשון מחוור אצלי כי כל קצה אינו לשון קצין, ולא לשון מוקצה. ונ"ל שהכל מודים שאין קצה יוצא מידי פשוטו שמדבר בקץ המחנה כי כל הקץ לשון סוף הוא אך שלכל קצה יש ב' קצוות ראש וסוף. ובנוהג שבעולם שקציני עם הולכים בראש המחנה דהיינו קצה ראשון, והמוקצים הולכים בסוף המחנה דהיינו קצה אחרון, ולכל הדעות אין קצה המחנה יוצא מידי פשוטו אך שלא פורש במקרא באיזו קצה אם בקציני עם ההולכים ראשונה בקצה ראשון, או במוקצים שבמחנה ההולכים בקצה אחרון, ע"כ נחלקו רז"ל בדבר י"א בקצינים, וי"א במוקצים. ומחלוקתם תלוי במה שארז"ל (ב"ק ס.) אין פורענות בא לעולם אלא בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א בצדיקים שנאמר (שמות כב.ה) כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש. שכבר נאכל גדיש, ולפי זה מ"ד בקצינים שבמחנה סובר שפסוק זה מדבר באותם שהפורענות מתחיל בהם, ומ"ד במוקצים סובר שפסוק זה מדבר באותם המסבבים הפורענות, אבל מדקאמר והאספסוף ב"פ סוף, ש"מ שמדבר בשניהם בקצינים ובמוקצים כי שניהם בסוף זה בסוף ראשון וזה בסוף אחרון,

וכן משמע לשון הכתוב ומצאה קוצים היינו ב' קצות כי קוצים לשון קץ ונאכל גדיש הכל בכלל אפילו הבינונים שבתוך לכך נאמר והאספסוף. היינו ב' סופות אשר בקרבו. כמו ואשר בקרבו דהיינו הבינונים כמו (חבקוק ג.יא) שמש ירח עמד זבולה. חסר וי"ו כאילו אמר שמש וירח כך כאילו אמר והאספסוף ואשר בקרבו כולם סג יחדיו נאלחו מכף רגל ועד ראש כולם התאו תאוה.

וע"ד המדרש י"ל שכך מדתו של הקב"ה, בזמן שהבריות רעים וחטאים אז הקב"ה שולח יד בב' הקצוות בטובים וברעים כדי שכל הבינונים יקחו מוסר בק"ו, כי אילו היה נוגע בפחותים לבד אז יתלו הטובים שבהם במעשיהם הטובים לאמר לא תגיש בעדינו הרעה כי אין אנחנו חטאים כמותם, ע"כ הוא נוגע גם בשלמים שבהם ואז יקחו הפחותים מערכם ק"ו לאמר אם אש אחזה בלחים מה יעשו קוצים יבשים כסוחים, ואם היה נוגע רק בטובים שבהם יאמרו הפחותים בשלמא אלו דין הוא שיענשו כי קרובים המה אל ה' וסביביו נשערה מאד. כי כל הקרב הקרב ביותר אל ה' אז ביותר הוא צריך לדקדק במעשיו כי אינו דומה מורד במלך תוך פלטין שלו למורד במלך חוץ לפלטין שלו, ע"כ הקב"ה אוחז בב' הקצוות ואז בטלו כל הטענות האלו וכל מה שבתוך הקצוות יפחדו אל ה' ואל ישובו לכסלה. ודבר זה מפורש ע"י יחזקאל (טו.ב-ד) בן אדם מה יהיה עץ הגפן וגו', את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה. כי המשיל את ישראל לגפן שהאש אוכל בשני קצותיו ותוכו נחר ונרעש כך הקדוש ברוך הוא אוחז באספסוף בקצינים ובמוקצים כדי שאשר בקרבו נחר ויפחד, וכאשר סרו כולם מן הדרך אז אכלה האש בכולם בין באספסוף בין באשר בקרבו דהיינו תוכו. ואולי בקצינים אינן הטובים כי אם החניפים המראין את עצמם כשרים כדי שישומו אותן לראש ולקצין ובקרבים ישימו ארבים והקדוש ברוך הוא פרסם על החניפים וגרם שהוציאו רעתן לחוץ כי מכסה שנאה במשאון, תגלה רעתו בקהל (משלי כו.כו). (כלי יקר)

[יא] ויאמר משה אל יהוה למה הרעת לעבדך ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי:

אונקלוס ואמר משה קדם יי למה אבאשתא לעבדך ולמה לא אשפחית רחמין קדמך לשואה ית מטול כל עמא הדין עלי: (אונקלוס)

יונתן ואמר משה קדם יי למה אבאשתא לעבדך ולמה לא אשפחית רחמין קדמך לשואה ית טרחא דעמא הדין עלי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא למה הרעות לעבדך. הכתוב דבר על הבא במהרה: ולמה לא מצאתי חן בעיניך. כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח: ומלת מצתי חסרת אל"ף ורבים כמוה כי אין תימה לחסרון המלך יהו"א: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ולמה לא מצאתי חן.** חסר אל"ף ואידך גבי איוב ערום יצתי חסר אל"ף לומר אם לא מצאתי חן בעיניך למה יצאתי מבטן אמי: (בעל הטורים)

אור החיים **למה הרעות וגו' ולמה וגו'.** קשה למה התחיל בתרעומת הנזק ואחר כך בתרעומת מניעת התועלת שהיה צריך לומר למה לא מצאתי חן וגו'. ולמה הרעות וגו'. אכן הכוונה היא על פי דבריהם ז"ל (שם צ"א) בפסוק לך נחה את העם שאמר הקדוש ברוך הוא למשה בני סרבנים הם טרחנים הם וכו' מקללים אתכם סוקלים אתכם באבנים וכו' עד כאן לשונם, ועל זה בא מאמר משה כאן **למה הרעות** פירוש הטלת עלי הרעה הזאת לסבול רעות בניך, ואחר שקבלתי היה מן הראוי למצוא חן בעיניך לתת לי עוזר לישא עמי בעול הגדול ולא כן עשית שנתת עלי כל המשא, ואמר **לא מצאתי חסר א'**, לומר אפילו מיצוי פירוש דבר מועט מהחן לא השגתי:

או ירצה על זה הדרך **למה הרעות** כמו שפירשתי ואומרו **ולמה לא מצאתי** פירוש כיון שנתת עלי עול הדבר הזה יש לי לטעון למה לא מצאתי חן לצד ששמת עלי משא כל העם, ופירוש למ"ד של **לשום** היא למ"ד הסיבה, ואמר זה משה, לצד שראה כי ביקש שלא יתן להם בשר ולא יהרגם כדברי המדרש שכתבנו בסמוך ולא מצא חן בעיני ה' לקבל תפלתו, גם ראה המסובב מהם שהם גרמו לו מיתה במדבר וכמה ענפי היגון אשר סובב לו מהם אשר לא כן היה מן הראוי להשתלם על יגיעו וסבלותו: (אור החיים)

ספורנו **למה הרעות לעבדך.** לשלחני בעל כרחי להוציא העם הזה ממצרים: **ולמה לא מצאתי חן בעיניך.** כשאמדתי שלח נא ביד תשלח: **לשום את משא כל העם הזה עלי.** וזה עשית כדי לשים את משא כולם עלי כאילו לא היה לך מנהיג זולתי לפחות לשתפו עמי שיהיה טוב להם: (ספורנו)

[גב] הָאֲנֹכִי הָרִיתִי אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה אִם אָנֹכִי יִלְדֶתִיהוּ כִּי תֹאמַר אֲלֵי שָׂאֵהוּ בְּחִיקָךָ פְּאֶשֶׁר יִשָּׂא הָאֲמֹן אֶת הַיִּנֵּק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיו:

אונקלוס הָאֵב אָנָּא לְכָל עַמָּא הָדִין אִם בְּנֵי אָנוּן דְּאָמַרְתָּ לִי סוּבְרָהִי בְּתוֹקְפָךָ כְּמָא דְּמְסוּבְרָתְרַבְּינָא יֵת יִנְקָא עַל אַרְעָא דִּי קִימְתָּא לְאַבְתָּוְהִי: (אונקלוס)

יונתן הָאֲנָא עֵבְרִית וְחִשְׁחִשִּׁית בְּמַעְיֵי יֵת כָּל עַמָּא הָדִין אִין בְּנֵי הַיִּנוּן דְּאָמַרְתָּ לִי בְּמַצְרִים טְעוֹן טוֹרְחָנְהוֹן בְּחִילְךָ הִיכְמָא דְּטַעֵן פְּדָגוּגָא לְמִינִיקָא עַד זְמַן דִּימְטוֹן לְאַרְעָא דְּקִימְתָּא לְאַבְתָּוְהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי (א) שאהו בחיקך, והיכן אמר לו כן, לך נחה את העם (שמות לב, לד), ואומר ויאום אל בני ישראל (שמות ו, יג), על מנת שיהיו סוקלים אתכם (ב) ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. אתה אומר לי לשאתם (ג) בחיקי: (רש"י)

שפתי חכמים (א) וזא עתיד במקום בינוני אבל לא עתיד כמשמעו דאם כמשמעו מאין ידע זה ומלת כי משמש הכא לשון דהא שהוא לשון אשר: (ב) ר"ל שיהיו סובלין מהם: (ג) דקשה לרש"י דקרא הכי משמע כאשר ישא האומן את היונק על האדמה וכי אומן נושא את היונק על האדמה אשר נשבע ומתרח דעל האדמה וגו' קאי אשאהו בחיקך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הריתי. האני אמם: ילדתיהו. או אני אביהם כמו ילד את שלח: שאהו. עד בואו אל האדמה: (אבן עזרא)

בעל הטורים האומן. תגין על הה"א שבחמשה דברים אב זוכה לבניו ואלו הן בנוי, בכח, בעושר, בחכמה, בשנים. בנוי שנאמר יראה על עבדיך פעלך והדרך על בניהם. בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך. בעושר שנאמר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה. בחכמה שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ וכתוב לא ימושו מפיד ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. בשנים דכתוב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. וכשם שהוא זוכה להם כך מחייב אותם בחמשה דברים חילופם דכתוב יחולו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר להם. זב תחת הכח שהזיבות מתשת הכח. ומצורע תחת הנוי כי הצרעת מגונה על הבריות. ומחזיק בפלך בור שאין בו חכמה. ונופל בחרב קצר ימים. וחסר לחם זה עוני תחת העושר נמצא שהצדיק מזכה לבניו בחמשה דברים והחייב מחייב לבניו בה' דברים חילופם: (בעל הטורים)

אור החיים האנכי הריתי וגו'. דבר בסדר זה, יתבאר על פי דבריהם ז"ל (סנהדרין יט:): שכל המלמד בן חבירו תורה כאלו ילדו, גם אמרו ז"ל (תיקונים ע"י) שכל נשמות עם בני ישראל דור המדבר היו ענפי נשמתו של משה רבינו והוא היה להם לאב, לזה לא אמר האב אני לעם הזה או אם בני הם, כי כן הוא כפי האמת שהוא היה אב לנשמותם ונקראים בניו גם כן לצד שלמדס תורה, אלא **האנכי הריתי** פירוש כנגד צד היותם ענפיו אמר מה בכך כיון שלא הורה גבר מהם לא יתחייב בטיפולם, וכנגד שנקראים בניו לצד שלמדס תורה אמר **אם אנכי ילדתיהו** כי דוקא בן הבא דרך לידה לא הבא מאמצעות לימוד תורה:

עוד נתכוון בכפל **הריתי וילדתי**הו לומר שהמשא שעליו של העם הוא כמשא של אכ ושל אם יחד שדומה לבן שילדתו אמו ומתה שהאב יעשה מעשה האב והאם, ואולי גם כן שרמז לב' זמנים שחייב האב לישא עול הבן, הא' הוא דבר תורה שהוא עד בן שש עד בן שבע (כתובות סה:), והב' מדברי סופרים עד בן י"ג שנה (שם מט:). והגם שעדיין לא תקנו חז"ל תוספת זמן זה, הוא ענין מושכל לדעת אנוש ומכל שכן משה שהיה נביא, ותמצא שאמרו רז"ל (יומא כח:). קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין הגם שעדיין לא תקנום כמו כן ידע נביא ה' מתקנת חז"ל, ואמר על ב' הזמנים **האנכי הריתי** כנגד חיוב התורה, אם **אנכי ילדתי**הו כנגד חיוב דבריהם, ופירוש תיבת ה"א של האנכי היא ה"א ההנחה פירוש שמתרצה משה להתחייב במה שחייב האב לבן ואפילו חיוב של דבריהם ואף על פי כן הנה אלה אנשים גדולים המה למעלה מזמן הקצוב ולמה אתה אומר אלי שאהו בחיקך לאדם גדול בשנים לו יהיה שהם בני הרני פטור מהם, ועוד חוזר וטוען לו יהיה שידון בהם דין קטן לצד שהם מושללים בהשגת המזון ודינם כקטן אף על פי כן לא מתחייב לעשות מה ששואלים ממני לתת להם בשר, והוא אומרו **מאין לי** בשר פידוש בשלמא אם היו שואלין מזון הצריך יתחייב מדין אב אבל הם שואלין מותרות, ועוד הגם שהם מותרות אם היה לו על האב לשעשע בנו כפי יכלתו אבל מאין לי **מאין** : (אור החיים)

ספורנו **האנכי הריתי**. הנה האב יוכל להנהיג את בניו אף על פי שהם חלוקי הדעות וזה כי כולם חושבים אותו לאוהב שישתדל בכל כחו להטיב להם אבל אלה אינם בוטחים בי כלל וחושדים ומנסים לראות מה אעשה **בעדם** : (ספורנו)

דעת זקנים **כי תאמר אלי שאהו בחיקך**. כי לולי זה הייתי בורח והולך : (דעת זקנים)

יג **מאין לי בשר לתת לכל העם הנה כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה** :

אונקלוס **מנו לי בשרא למיתן לכל עמא הדין ארי בכון עלי למימר הב לנא בשרא** **וניכול** : (אונקלוס)

יונתן **מינו לי בשרא למיתן לכל עמא הדין ארום בכון עלי למימר הב לנא בשרא** **וניכול** : (תרגום יונתן)

אבן עזרא **מאין**. במ"ם שם מקום ובלא מ"ם כמו לא ונמצא מלת הן אתם **מאין** : (אבן עזרא)

ספורנו **מאין לי בשר**. הנה אין ספק אצלם שאין לי בשר לתת להם ואם כן כשהם בוכים עלי ואומרים תנה לנו בשר כאילו יש לאל ידי ושעל ידי

מאתך בכיתם אעשה רצונם אין זה אלא לנסות אם הנהגתי במצותך ומה אשיג
בעדם : (ספורנו)

דעת זקנים **תנה לנו בשר**. שלא כהוגן שאלו שהרי המן היה מתהפך להם לאותו טעם שהיו שואלים שנא' ויתן להם שאלתם בשר שור ובהמה כבר היה להם שנא' וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וא"ת אכלום במדבר הרי נאמר ומקנה רב וכו' מכאן אמר ר' שמואל לא נתאוו אלא לעריות שנא' וימטר עליהם כעפר שאר ואין שאר אלא עריות שנא' איש אל כל שאר בשרו. הרי שבקשו להתיר עריות וכן הוא אומר בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו ולכך אמר ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע באותה שעה אמר משה להקב"ה לשעבר היה אתי מי שישא ויתן במשאם שהיו שבעים זקנים שנתמנו מהר סיני שנא' ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ועכשיו אני לבדי שנא' לא אוכל לבדי לשאת והיכן היו אותן שבעים זקנים אלא שמתו במתאוננים שנא' והאספסף אשר בקרבו פליגי בה ר' שמן בן אבא ור' שמעון בן מנסיא חד אמר אספסוף זה ערב רב וחד אמר אלו שבעים זקנים שנאמר בהם אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וכתוב שם ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה ודרשי בקצינים שבמחנה אלו הסנהדרין וראויין היו לשריפה עם נדב ואביהוא משעת מתן תורה שנא' ויחזו את האלהים ונא' ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו וכו' וכמו שתרגם ואל רברבי בני ישראל לא הוה נזקא מכלל שהיו ראויין לנזק להשלחת יד אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד שמיני למלואים כדפירש"י לעיל ולזקנים עד כאן וכן כתיב בתהלים ותבער אש בעדתם ואין עדה אלא סנהדרין שנא' ואם מעיני העדה : (דעת זקנים)

[יד] לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה פי כבד מפיני :

אונקלוס לית אָנָא יְכִיל בְּלַחֲדֵי לְסוּבְרָא ית כל עמא הדין ארי יקיר מני :
(אונקלוס)

יונתן לית אָנָא יְכִיל בְּלַחֲדֵי לְמִיטְעֵן לְכָל עַמָּא הַדִּין אַרוּם יקיר הוא מיני :
(תרגום יונתן)

אבן עזרא **כי כבד**. פעל עבר כמו כי זקן יצחק או יחסר הוא : את. לשון זכר ונקבה כמו לך גם בך ועמד ואתך ואתה לשון זכר לבדו : (אבן עזרא)

אור החיים **לא אוכל אנכי לבדי וגו'**. כאן החליט הרצון, כי לא תרעומת לבד הוא מתרעם אבל יסכים לשאת, אלא גילה דעתו ורצונו שאינו רוצה לישא לבדו, ונתן הטעם לא ח"ו שממאן עשות מאמר ה' אלא ששיער שהוא משא כבד ממנו ולא יוכל שאתו : (אור החיים)

ספורנו **לא אוכל אנכי לבדי**. וצריך שתשתף עמי אחרים שיבטח העם הזה

[טו] וְאִם כָּכָה אֶתְּ עֲשֵׂה לִי הֲרִגְנִי נָא הֲרֹג אִם מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאֵל אֲרָאָה בְּרַעְתִּי : (פ)

אונקלוס וְאִם כָּדִין אֶתְּ עֲבִד לִי קִטְלָנִי כְעֵן קִטּוֹל אִם אֲשַׁכַּחֲתִי רַחֲמִין קִדְמָךְ וְלֹא אֶחְזִי בְּבִישְׁתִּי : [פ] (אונקלוס)

יונתן וְאִין פְּדָנָן אֶתְּ עֲבִיד לִי דְתַשְׁבּוּק כֹּל טְרַחֲיָהוּן עָלֵי קִטּוֹלָנִי פְדוֹן בְּמִיתוּתָא דְנִיחִין בָּהּ צְדִיקָיָא אִין אֲשַׁכַּחֲתִי רַחֲמִין קִדְמָךְ וְלֹא אֶחְמִי בְּבִישׁוּתִי : (תרגום יונתן)

רש"י וְאִם כִּכָּה אֶתְּ עֲשֵׂה לִי. תַשָּׁשׁ כַּחוּ שֶׁל מִשָּׁה כְּנֻקְבָה, (ד) כְּשֶׁהֲרָאָה הַקִּבְ"ה הַפּוֹרְעָנוֹת שֶׁהוּא עֲתִיד לְהַצִּיא עֲלֵיהֶם, עַל זֹאת. אָמַר לִפְנֵי, אִם כֵּן הֲרִגְנִי תַחֲלָה: וְאֵל אֲרָאָה בְּרַעְתִּי. בְּרַעְתָּם הִיא לוֹ לְכַתּוּב, אֲלֹא שְׂכִינָה הַכַּתּוּב, וְזֶה אֶחָד מִתְקוּנֵי סוֹפְרִים (ה) בְּתוֹרָה לְכִינוּי וּלְתַקּוּן לָשׁוֹן: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) לְהַכִּי פִירוּשׁוֹ שֶׁל קִרְאָ וְאִם כִּכָּה ר"ל שֶׁעֲתִיד אֶתְּ לַעֲשׂוֹת כֵּן לְיִשְׂרָאֵל אֶת עוֹשֵׂה לִי ר"ל כְּנֻקְבָה עֲשִׂית לִי כְּלוֹמַר דָּאת אֲוֹמְרִים לְנוֹכַח לְנֻקְבָה כְּמוֹ שְׁאֲוֹמְרִים אֶתְּ לְזַכֵּר וְהַטַּעַם מוֹכִיחַ שִׁישׁ פְּסִיק בֵּין כִּכָּה לְאֵת דְּאִין לְוֹמַר דִּקְאִי עַל לֹא אֲוֹכַל וְגו' כִּי אִין הַלְעַר שֶׁל הַתְּלוּנָה גּוֹרֵם כֹּל כֵּךְ רַעָה שִׁיאֲמַר הֲרִגְנִי נָא הֲרוּג אֲלֹא בְּשִׁבִיל הַפּוֹרְעָנוֹת שֶׁהוּא עֲתִיד לְהַצִּיא עַל יִשְׂרָאֵל אָמַר זֶה: (ה) ר"ל כְּדֶרֶךְ סוֹפְרִים כְּשֶׁכּוֹתְבִין סְפָרִים מְגִיחִין אֶתְּ דֶּרֶךְ כְּתִיבְתָן כֵּךְ לֹוֹהוּ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַשָּׁה כְּשֶׁכַּתְּבַת הַתּוֹרָה לְתַקּוּן הַלָּשׁוֹן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הֲרִגְנִי. כְּמוֹ הַמִּיתָנִי זֶה עֲשֵׂה לִי בְּצַדִּיקְךָ וּבַעֲבוּר פִּיּוּסֵי וְזֶה טַעַם וְאִם מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ : וְאֵל אֲרָאָה. עוֹד בְּרַעָה שְׁאֲנִי בַּהּ וְאִין צוּרְךָ לְתַקּוּן הַסּוֹפְרִים : (אבן עזרא)

אור החיים וְאִם כִּכָּה אֶתְּ עוֹשֵׂה לִי וְגו'. פִּירוּשׁ חֲשׁ כִּי יֹאמַר ה' אֱלֹוֵי לְשֵׁאת בַּעַל כְּרַחוּ הִגַּם שֶׁלֹא יוֹכַל עַל מִנַּת כֵּן יַעֲבוּד ה' עַד יִצִּיאַת נִשְׁמָה דְכַתִּיב (דְּבָרִים ו) בְּכָל נִפְשֶׁךְ, לְזֶה אָמַר וְאִם וְגו' הֲרִגְנִי נָא פִירוּשׁ עֲתָה מִסַּר נִפְשׁוֹ וְלֹא יֵשֵׁא עוֹד הַמִּשָּׂא לְבָדוֹ, וְנִתֵּן הַטַּעַם וְאֵל אֲרָאָה בְּרַעְתִּי פִירוּשׁ דְּבַר הַגּוֹרֵם רַע לְנִפְשׁ שֶׁעֲלִיו יִקְפִּידוּ הַצְּדִיקִים, וְהַרְעָה אֲשֶׁר עֲלֶיהָ צַעֵק לְבוֹ הִיא שְׁאִם יִהְרָגוּהוּ יִשְׂרָאֵל יִתְחַיִּיבוּ כְּלִיָּה וְנִמְצָא שְׁגִרְמוֹ לוֹ לְהַעֲנִישֵׁם, גַּם לְזֶה יִחָשֵׁב תַּחֲלוּאֵי הַנִּפְשׁ עַל דֶּרֶךְ מֵאֲמַר (מִשְׁלֵי יז) גַּם עֲנוּשׁ לְצַדִּיק וְגו', וְכַפֵּל

לומר הרגני נא הרוג לומר שהרוג הוא אם לא יהרגוהו כי ודאי שיהרגוהו ישראל, ואם כן כשה' הורג אותו אינו הורג אלא אדם הרוג גברא קטילא קטיל, ותיבת הרוג נדרשת בניקוד שור"ק ורז"ל אמרו (ילקוט כאן תשל"ה מדרש תהלים כג) וז"ל אם לא אתן הם הורגים אותי ואם אדבר כנגדך אתה הורגני, והכתוב יכוין לכל הדרכים: (אור החיים)

ספורנו ואם ככה את עושה לי. ואם אתה השלם נמנע משלמות ההנהגה הראויה ממך ותנהיגם ככה באופן חסר כהנהגת הנקבה בשבילי ולכבודי ולא תשתף אחרים עמי כדי שלא לפגום כבודי: הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך. כדי שתוכל למנות אחרים שעל ידם תהיה הנהגת העם שלמה, כמו שאמרו ז"ל (שבת פ' במה בהמה) על שמואל שמת קודם ימיו כדי שתעמוד מלכות בית דוד: **ואל אראה ברעתי**. ברעת חסרון ההנהגה המסובבת בגללי כי זה יהיה קשה עלי מן המות: (ספורנו)

כלי יקר ואם ככה את עושה לי. פירש"י שתשש כחו של משה כנקיבה, ורבים כאשר ראו כן תמהו על פירוש זה וכי מפני שתשש כחו של משה כנקיבה אמר לשון את כלפי מעלה. ואני אומר שלא קשה מידי לפי שארז"ל (יל"ש האזינו תתקמה) שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר (במדבר יד. יז) ועתה יגדל נא כח ה', והרשעים מתישין כחו שנאמר (דברים לב. יח) צור ילדך תשי. וביאור הענין הוא שמצד הפסקת השפע ע"י מעשה הרשעים נראה כאילו יש תשות כח כביכול. וכאן ע"י שנתרשלו ידי האוהב ותש כחו כנקיבה לא היה בו כח להוסיף כח בגבורה של מעלה ע"כ אמר לשון את כלפי מעלה להורות שהא תליא וזה פירוש יקר.

וקרוב לשמוע שקאי על מ"ש כאשר ישא האומן, ולא אמר אומנת פירש מהר"א שאתה עושה לי כאומן זכר הנושא את היונק שאין לו דדים להניק הילד כשבוכה כך אין בידי למלאות שאלתם, וע"ז נאמר ואם ככה את עושה לי כי דמיון זה של נקיבה מצוי בך כביכול כי בידך לרוות צמאם ואתה הורה גבר ואיך תטיל עלי דמיון הנקיבה ואני זכר שאין לו דדים להניק ודמיון את כלפי מעלה אינו תשות כח חלילה אלא מורה על היכולת כנקיבה שיש לה דדים להניק. (כלי יקר)

דעת זקנים **ואל אראה ברעתי**. כי טוב לי למות מיד ולא להיותי מתנונה והולך **בידם:** (דעת זקנים)

[טז] ויאמר יהוה אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו ולקחת אתם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך:

אונקלוס ואמר יי למשה פנוש קדמי שבעין גברא מסבי ישראל די ידעת ארי אנון סבי עמא וסרכוהי ותדבר יתהון למשפון זמנא ויתעתדון תמן עמך: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּנוּשׁ לְשָׁמַי שׁוֹבְעִין גּוֹבְרִין זָפְאִין מְסָבִי יִשְׂרָאֵל
דִּדְעָתָ דְּהִינּוּן הוּוּ סָבִי עֲמָא וְסָרְכוּי בְּמַצְרִים וְתִדְבֵּר יְתְהוּן לְמִשְׁפָּן זְמָנָא
יְתַעְתְּדוּן תַּמָּן עֲמָךְ : (תרגום יונתן)

רפ"י **חספה לי**. הרי תשובה לתלונתך (ו) שאמרת לא אוכל אנכי לבדי, והזקנים הראשונים היכן היו, והלא אחי במלכים ישבו עמכם, שנאמר לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג, טז), אלא באש תבערה מתו, וראוים היו מסיני לכך, דכתיב ויחזו את האלהים (שמות כד, יא), שנהגו קלות ראש, כנושך פתו ומדבר בפני (ז) המלך, וזהו ויאכלו וישתו, ולא רעה הקב"ה ליתן אזלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגו'. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במלכים (ח) בעבודת פרך, והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם, שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל, עתה יתמנו בגדולתן, כדרך שנלטערו בצרתן: ולקחת אתם. קחם בדברים, אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתילצו שם עמד. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד, ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה (ספרי צב): (רפ"י)

ספתי חכמים (ו) **לאס לא כן מה ענין פרשה זו** אכל פרשת התלונות הסמוכה לה: (ז) **כך הם אוכלים ושותים ומסתכלים בשכינה: (ח) דאל"כ כיון לכבר היו שוטרי העם למה לריך עכשיו למנותם: (ספתי חכמים)**

אבן עזרא **אספה לי**. מלה זרה ויתכן שהיתה כן בעבור אות הגרון וכן ערכה לפני התיצבה: **ושוטרי**. כי יש זקנים שבאו בימים ואינם ראויים להיות שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים: (אבן עזרא)

בעל הטורים **אספה לי שבעים איש**. כנגד שבעים נפש שירדו למצרים וכנגד ע' אומות וכנגד ע' שמות שיש להקב"ה ואלו הן אל, אלהים, ה' [אדני], אחד, אדון, אדיר, אהיה, אמיץ, אמת, ארך אפים, אחרון שאין מוסר מלכותו לאחר, אמונה, אשכול הכופר, ברוך, בורא, גדול, גאה, גואל, גבור, דגול, היודע, ועד, זוכר, חי, חסיד, חנון, חוקר, חסין, חכם, טוב, טהור עינים, ישר, יושב סתר, כבוד, מסתתר, נורא, נשגב, נצחי, נוצר חסד, נושא עון, נושא פשע, נושא חטא, נוקם, נוטר, נקה, יושב קדם, סלה, סולח, עליון, עופר, עוז, פודה, פוקד, צור, צבי, צבאות, קרוש, קנא, קרוב, רחום, רם, ראשון, שלא קיבל מלכותו מאחר, רב חסד, שומר, שופט, שלטון, שר, שוכן עד, תמים, תקיף, וע' שמות של ישראל ואלו הן אשת נעורים, אילי הצדק, אלופים, אחים, אהובים, אום, אם,

אישים, אפרים, אדירים, אצילים, אגוז, איומה, אגודה, בנים, בני אל חי, בני אברהם, בני יצחק, בכור, בחורים, בתי, ברה, בעולה, גוי, גדול, גן נעול, גל נעול, גפן העמוסים, ונשואים, זרע קדש, חכמים, טובים, יחידים, יקירים, ישראל, ישורון, יעקב, יוסף, יהודים, ילדים, ידידים, כלה, כנה, כרם, כהנים, משרתים, מלכים, מעין חתום, נחלה, נדיבים, נאווה, נער, נטע, סגולה, עליונים, ענוים, עדה, עברים, עבדים, עמים, פדוים, פזורים, צאן, קדושים, קנוים, רבים, רכים, שבטי יה, תמימים, עייכ ושבעים שמות לירושלים. תגין על ה"א דאספה לומר לך שיהיו בקיאין וזהירין בה' חמשה חומשי תורה: **עמך**. בגימ' יהו דומין: (בעל הטורים)

אור החיים **אספה לי וגו' מזקני ישראל**. ולא אמר אספה לי וגו' עי' זקני ישראל, ירמוז למה שאמרו ז"ל (במד"ר פט"ו) שהע' זקנים שאסף במצרים נהרגו כולן עם חור, לזה אמר אליו שיאסוף עי' אחרים מזקני ישראל, ואמר תיבת לי שיתכוין בדבר לשמו יתברך כדי שלא יטעהו השטן בזקן שאינו נכון, וכשיהיה לשמו ית' שומר מצוה לא ידע דבר רע:

עוד נתכוון שאסיפתם תהיה לה' שיקבלו המינוי והשררה מה' על ישראל ולא ממשה. עוד ירצה שיאמר להם הגם שזקנים הראשונים נהרגו לא ימנעו עצמם הם מגשת אל המינוי הגם שיהיו נאספים פירוש נהרגים לי לשמי, כדרך אומרו (תהלים מד) כי עליך הורגנו:

זקני העם ושוטרינו. פירוש שהם בעיני העם נחשבים ויכולין לרדות בהם ויחרדו למאמרם, והוא מאמר **ושוטרינו**: (אור החיים)

דעת זקנים **אספה לי שבעים איש**. מהו לי ומהו איש ולא אמר אנשים אלא מיוחדים כביכול שיהו דומין לי שנא' בו ה' איש מלחמה ושיהו דומין לך שנא' והאיש משה ענו מאד וכן דרשינן בסנהדרין אתך בדומין לך ד"א לי שיהיו מקיימין השמים והארץ שלי וזש"ה הבונה בשמים עליותיו ואגודתו על ארץ יסדה בשביל אגודה שלי של סנהד' מיוסדת הארץ ואם אין ארץ אין שמים משל לפלטרין גדולים בנויים על ספינות כל זמן שהספינות מחוברות פלטרין שעל גבן עומדי נסתלקו הספינות נפלו הפלטרין: **אשר ידעת**. כי הם שהוכו בשבילם במצרים כדאמר ויכו שוטרי בני ישראל שכל מי שמוסר עצמו על ישראל זוכה לגדולה ולכבוד ולרוח הקדש: (דעת זקנים)

וינרדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמת עליהם ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך:

אונקלוס **ואתגלי ואמיל עמך תמן וארבי מן רוחא די עלך ואשוי עליהון ויסוברון עמך במטול עמא ולא תסובר את בלחודך:** (אונקלוס)

יונתן וְאַתְּגַלִּי בְּאִיקָר שְׂכִינָתִי וְאַמְלִל עִמָּךְ תִּמְוֹן וְאַרְבֵּי מִן רוּחַ נְבוּאָה דְעֲלֶךָ וְאַשׁוּי עָלֶיחֻן וְיִטְעִינֻן עִמָּךְ בְּטוֹרְחָא דְעִמָּא וְלֹא תִטְעֹן אֲנִי בְּלַחֲוֹדְךָ : (תרגום יונתן)

רס"י וירדתי. זו אחת (ט) מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך. ולא עמהם: ואללתי. כתרגומו (י) וארבי, כמו ואל אלילי בני ישראל (שמות כד, יא): ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה פעה, לנר שמונה על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרצנים (ספרי כג): ולא תשא אתה לבדך. הרי תקובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי: (רס"י)

שפתי חכמים (ט) ואם תאמר ולמה מפרש רס"י זה יותר מכולן. ויש לומר לפי שלא כתיב כאן עמידה כמו באחרים: (י) וארבי לשון גדולה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וירדתי. הכבוד ירד באש בתוך הענן: ודברתי אתך שם. וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם: ואצלתי. כטעם אקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תנתן מחכמת ראובן לשמעון לא תחסר חכמת ראובן רק נשארה כאשר היא והמשל בנר: (אבן עזרא)

בעל הטורים ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם. כי אני לא אבחרם ולא אתן מרוחי עליהם כי אני אמרתי כי אתה לבדך תשא אותם ואתה אמרת לא אוכל לשאת משא כל העם הזה בחר לך מי שישא עמך ותתן מרוחך עליהם לכן כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש אבל אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם ותנח עליהם הרוח פי' הרוח מאת ה' ולא משל משה וכשאמר לו יהושע כלאם אמר מי יתן כל עם ה' נביאים כאלו השנים בתת ה' את רוחו עליהם ולא כשבעים הזקנים שאצל מרוחי ונתן עליהם: (בעל הטורים)

אור החיים ואצלתי מן הרוח וגו'. טעם סדר זה, להראותו כי ה' נתן בו כח שיכול שאת משא כל העם וכשמאן חזר ונטל ממנו מה שצריך לבאים לשאת עמו במשא העם:

ולא תשא אתה לבדך. כאן החליט ממנו החזרה פירוש שהגם שיחזור משה לומר אשא לבדי אמר ה' אליו לא תשא אתה לבדך. עוד רמז לו שבאמצעות הדבר לא תשאר הנשיאות והמעלה למשה לבדו, והוא מאמר **ולא תשא** לשון נשיאות ראש לא תהיה לבדך כבתחלה. שוב בא לידי מאמר חז"ל (במד"ר פט"ו) וזה לשונם אמר הקדוש ברוך הוא למשה אני נתתי לך בינה ודעת לפרנס את בני ותתיחד אתה באותה גדולה עכשיו

משלך הם נוטלים עד כאן. עוד יתבאר לסברת האומרים (סנהדרין יז).
ולא יספו לא פסקו, ובזה **ולא תשא** לשון נבואה כאומר (מלאכי א) משא
דבר ה' פירוש לא תהיה אתה נביא לבדך אלא יהיו כל הזקנים נביאים
ג"כ: (אור החיים)

ספורנו ונשאו אתך. אחר שיהיו מוחזקים גם הם לנביאים יבטחו העם
בהנהגתך בראותם הזקנים עמך ומסכימים במעשיך: (ספורנו)

דעת זקנים וירדתי. מלמד שיום זה היה חביב לפני הקב"ה כיום מתן
תורה שנא' כי ביום השלישי ירד ה' על הר סיני: **ואצלתי מן הרוח אשר
עליך.** משל למלך שהיה לו פרדס נאה ושכר שומר לשמרו לימים א"ל
השומר איני יכול לשמרו כלו לבדי אלא הבא עוד אחרים שישמרו עמי
אמר לו המלך לך נתתי הפרדס לשמרו וכל שכר שמירתו נתתי לך ועכשיו
אתה אומר להביא אחרים חייך שאיני נותן להם שכר שמירה משלי אלא
מתוך שכר שנדרתי לך כך אמר לו הקב"ה למשה לך נתתי רוח ודעת
לפרנס בני ולא הייתי מבקש אחרי' ואתה אמרת לא אוכל לבדי חייך לא
יטלו משלי אלא ואצלתי מן הרוח אשר עליך ואעפ"כ משה לא חסר כלום
נדע לך שהרי לאחר ארבעים שנה אמר לו הקב"ה למשה קח את יהושע
ונתת מהודך עליו שלא חסר ממנו כלום משל לנר שהיה דולק והדליקו
ממנו כמה נרות ואור דליקתו לא חסר: (דעת זקנים)

יח וְאֵל הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמַחֵר וְאֶכְלְתֶם בֶּשֶׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאֲזְנֵי יְהוָה
לֵאמֹר מִי יֶאֱכַלְנוּ בֶּשֶׂר כִּי טוֹב לָנוּ בְּמִצְרַיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בֶּשֶׂר וְאֶכְלְתֶם:

אונקלוס וְלַעֲמָא תִימַר אֲזַדְמְנוּ לְמַחֵר וְתִיכְלוּן בְּשָׂרָא אַרִי בְּכִיתוּן קְדָם יְיָ
לְמִימַר מִן יִכְלַנְנָא בְּשָׂרָא אַרִי טַב לָנָא בְּמִצְרַיִם וְיִתְּנוּ יְיָ לְכוּן בְּשָׂרָא
וְתִיכְלוּן: (אונקלוס)

יונתן וְלוֹת עָמָא תִימַר אֲזַדְמְנוּ לְמַחֵר וְתִיכְלוּן בְּשָׂרָא אַרוּם בְּכִיתוּן קְדָם
יְיָ לְמִימַר מִן יִסְפִּינְנָא בְּיִשְׂרָא אַרוּם טַב לָנָא בְּמִצְרַיִם וְיִתְּנוּ יְיָ לְכוּן בְּיִשְׂרָא
וְתִיכְלוּן: (תרגום יונתן)

רש"י **התקדשו.** הזמינו עצמכם (י) לפורענות, וכן הוא אומר והקדישם
ליום הריגה: (רש"י)

שפתי חכמים (י) דאם לא כן התקדשו למה לי היה לו לומר ואל העם
תאמר למחר תאכלו בשר. ועוד מה הזמנה רריכה לאכילה אלא לפורענות
הכתובה בסוף הבאה עליהם על ידי אכילת הבשר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא התקדשו. נמצא לשבח ולגנאי לשון התקדש וכן היקדש שהוא לשון
טומאה : (אבן עזרא)

אור החיים התקדשו למחר וגו'. טעם שלא נתן עד מחר לפי דבריהם ז"ל (ספרי כאן) שדרשו בתיבת התקדשו וזה לשונם הזמינו עצמכם לפורענות עד כאן. לזה לא רצה ה' לתת להם תכף ומיד עד שהודיעם כי פורענות הוא נותן להם בנתינת הבשר והתרה בהם והאריך להם זמן ואמר עד **למחר** ובזה יהיה להם הלילה לחשבון הנפש אולי ישובו בתשובה וינחם ה' על הרעה כי לא יחפוץ ה' להשחית עמו:

ואכלתם בשר. אמר **ואכלתם** בתוספת וא"ו לדבריהם ז"ל (ספרי) שאמר להם הכינו עצמיכם וכו', כפי זה יוצדק לומר ואכלתם כי הוא הודעת ענין נוסף על הראשון התקדשו לפורענות ועוד ואכלתם בשר:

כי בכיתם וגו'. משמע כי יקפיד ה' על הבכי וצריך לדעת מה כיעור יש בבכי מצד עצמו, ונראה כי טעם ההקפדה הוא לצד שהבכי יורה על חסרון המוחלט בשלילת ההשגה שאם לא כן היה להם לשאול מהי כבן השואל מאביו את אשר תאוה נפשו, וממה שבכו יורה כי הדבר מוחלט אצלם כי ה' אין לו כח ח"ו לתת שאלתם, והוא מה שדקדק לומר **מי יאכילנו** לומר אין מי שיוכל עשות דבר זה, וכן תמצא בו שאמרו רז"ל (ספרי) שאמרו ישראל אין כח וכו', וזו כפירה ביכולת היכול על כל ברוך הוא ועיין בפסוק שאחרי זה:

באזני ה'. פירוש שלא חשו לדבר כדברים האלה הגם שה' שוכן בתוכם והמדברים מרגישים ויודעים כי שומע שוכן בתוכם, ויש בזה חציפות גדולה עד מאד לומר דברי כפירה באזני ה' ועיין בפסוק שאחר זה:

כי טוב לנו וגו'. צריך לדעת כוונת אומרו תיבת **כי**, גם אין לה שיעור נכון בקוטב לשון הנשמע, ואולי שיודיע הכתוב כי כל כך עצמה תאות הבשר עד שבחרו במצרים לאכול בה בשר. עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך **כי בכיתם באזני ה' לאמר** פירוש טעם הבכי שהשמעתם לאזני ה' הוא מי יאכילנו בשר זה היה בגדר המאמר, אבל רוח הקודש בוחן לבותם יודע כי חפצם בתכלית הדברים הוא כי יותר טוב להם מצרים, כי בוחרים ארץ מצרים משבת בשכונת השכינה, ולזה חרה אף ה' בהם ואמר הזמינו עצמיכם לפורענות, ובזה תמצא נחת רוח במאמר ה' שאמר לבסוף **יען מאסתם את ה' אשר בקרבכם וגו'** ולא מצינו שהוזכר זה בדבריהם, ולפי מה שפירשנו יתיישב על נכון, גם ידויק אומרו מאסתם **את** ה' ביתרון תיבת את, כי נתכוון לומר שמאסו להיות עם ה' השוכן אתם וחושקים בארץ מצרים:

ונתן ה' לכם בשר ואכלתם. צריך לדעת למה חזר לומר הדברים שאמר בסמוך, עוד שלא הספיק במאמר ונתן וגו' ואמר **ואכלתם** והלא מובן הוא

הדבר שיאכלו הניתן להם, ונראה שיכוין הכתוב לומר להם שהגם שאמר התקדשו למחר וגוי' ופירשנוהו שבא לומר שיחזרו בתשובה ולא יהיה פורענות ולזה נתן להם זמן עד מחר, כל זה יהיה קודם נתינת הבשר להם אבל אחר שיתן להם הבשר לא תועיל החרטה והתשובה להם שלא יאכלוהו, והוא מאמר ונתן ה' לכם בשר אז ואכלתם צריכין אתם לאכול בחיוב, ובדרך רמז כפל לומר כן לרמוז להם שאם יחזרו בתשובה גם כן על כל פנים יאכלו בשר כי יצא דבר מלך שלטון, והם לא הבינו הדברים, או הבינו ולא הצדיקו: (אור החיים)

[יט] לא יום אֶחָד תֵּאֱכָלוּ וְלֹא יוֹמִים וְלֹא חֲמֵשָׁה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרֵה יָמִים וְלֹא יוֹמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם:

אונקלוס לָא יוֹמָא חָד תֵּיכְלוּ וְלֹא תָרִין יוֹמִין וְלֹא חֲמֵשָׁא יוֹמִין וְלֹא עֶשְׂרָא יוֹמִין וְלֹא יוֹמִין וְלֹא עֶשְׂרִין יוֹמִין: (אונקלוס)

יונתן לָא יוֹמָא חָד תֵּיכְלוּ וְלֹא תָרִין יוֹמִין וְלֹא חֲמֵשָׁא יוֹמִין וְלֹא עֶשְׂרָא יוֹמִין וְלֹא יוֹמִין וְלֹא עֶשְׂרִין יוֹמִין: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ולא יומים. כפל: חמשה ימים. כנגד אצבעות היד האוכלים: עשרה. כפל בשתי ידיו גם עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו: (אבן עזרא)

אור החיים לא יום אחד וגוי'. טעם אורכין של דברים, והכוונה בהם, לפי מה שפירשנו במאמר ואכלתם בשר כי מצות מלך הוא לחייבם לאכול, ולצד שיש לך אדם שתשלים תאותו באכילת בשר ביום אחד, ויש בב', ויש בה', ויש ביי', ויש בעשרים, ויאמר האדם הנה השלמתי תאותי ולא יאכל עוד, לזה בא דבר מלך להמשלים תאותו ביום אחד כתב אזהרה לא יום אחד, ולהמשלים תאותו בב' באה עליו האזהרה ולא יומים, וכן כולם, והגביל להם לי' יום בחיוב האכילה כדי שימאסוהו והיה לזרא בטבע אנושי תמורת התאוה בו, ומעתה כל המבטל מאכילתו יום אי הרי זה עבר על לאו ובטל מצות עשה: (אור החיים)

דעת זקנים לא יום אחד וגוי'. למה נאמר כל הפרטות הללו שכל אלו עולין כל הימים שנצטוו ישראל [לשבות]. יום ויומים הרי ג' וחמשה הרי שמונה ועשרה הרי י"ח ועשרים יום הרי ל"ח וחדש ימים מכ"ט יום הרי ס"ז יום וכמנין זה יש שבתות וימים טובים בשנה הרי חמשים שבתות יש בשנת הלבנה שעולה שני"ד ימים וד' מפסח וב' ימים משבועות וב' ימים מר"ה וא' של יום הכפורים הרי נ"ט וד' מסוכות הרי ס"ג וד' שבתות מחדש העבור הרי ס"ז, ה"ט דקאמר כלהו רחמנא כל אותן הימים (שיאכל הימים) שיאכלו הבשר לא יהיה להם שום מום ולי נראה לפרש לא יום לא יהיה לכם אכילה ביום הכפורים ולא בשני ימים של שבועות שהוא

יום שמחה לפני אי נמי בשני ימים של ר"ה שהם ימי זכרון לפני ולא בחמשה ימים שבין יום הכפורים לסוכות ויום סוכות בכלל שהם ימי שמחה לישראל על שנתכפרו עונותיהם ולא בעשרת ימי תשובה ולא בעשרים יום הרי כ"א יום שלא יהיה להם בכ"א יום שישראל גומרין בהן את ההלל בגולה שהם ימי שמחה לישראל ולכך כתיב יום ולא כתיב ימים כמו באחריתי: **עד חדש ימים**. כלו' אותה אכילה תהיה כמו חדש שנחרב בו הבית בראשוני ובשניי' ואם נדונו בשריפה י"ל שרמז להם שידונו בשריפה כמו הבית שנאמר ויצת אש בציון ועיי"כ צ"ל כן דליכא למימר שיאכלו מן הבשר חדש שלם דהא כתיב הבשר עודנו בין שניהם וגו': (דעת זקנים)

[כ] עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען פי מאסתם את יהוה אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים:

אונקלוס עד ירח יומין עד די תקוצון בה ויהי לכוון לתקלא חלף דקצתון ית מימרא די דשכנתה שרית ביניכון ובכיתון קדמוהי למימר למא דנו נפקא **אונקלוס** ממצרים:

יונתן עד ירח יומין עד דתפוק סריותא מנחיריכון ותהוי לכוון לריחוק חולף דקצתון במימרא די דאיקר שכנתיה שרית ביניכון ובכיתון קדמוי למימר למא דנו נפקא ממצרים: (תרגום יונתן)

רש"י עד חדש ימים. זו בכשרים, (כ) שמתמלין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יולאה, ברשעים הוא אומר, הבשר עודנו בין שניהם, כך היא שנויה בספרי (לד). אבל במכילתא (ויסע פ"ג) שנויה חילוף, הרשעים אוכלין ומלטערין שלשים יום, והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר ילא מאפכם. כתרגומו די תקולון (ב) ציה, ויהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי, עד שיולא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. שתהיו מרחקין אותו (מ) יותר ממה שקרבתם (ספרי לד), ודצרי רבי משה הדרשן ראיתי, שיש לשון שקורין לחרב זרא: את ה' אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ציניכם, (נ) לא גבה לצבכם ליכנס לכל הדברים הללו: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) שמתמלין פירוש שחולין: (ב) שתמאסו בו שיהא דומה לכם כו': (מ) וזרא הוא לשון מפזר ומבדר כמו הנה הוא זרה דל"ף מתחלף בה"א כלומר שיזורו אותו מפיהם ואפס כלומר שלא יראו אפי' להציט בו שירחקוהו לגמרי יותר ממה שהיו מקרבים אותו תחלה: (נ) דאם לא כן בקרבכם למה לוי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא חדש ימים. פירשתיו שישוב ערך הלבנה באורה כאשר היתה וכן שנתים ימים: וטעם **מאפכם**. כי הריח באף ויצא הריח ממני ולא ימצא: **לזרא**. באל"ף תחת ה"א כמו קראן לי מרא כי אותיות אהו"יי מתחלפין וטעם **לזרא**. הוא דבר זר נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו: (אבן עזרא)

בעל הטורים לזרא. באל"ף שמצאו בו כל מיני טעמים חוץ מאחד והוא טעמו של לוינתן (כי עי' נן לא ראתה וגול). לזרא בגי' לחלי מעים: (בעל הטורים)

ספורנו והיה לכם לזרא. שתאכלו ממנו עד שיוליד בכס מותר מחליא כמו שהעיד באמרו ובחורי ישראל הכריע: **למה זה יצאנו ממצרים.** שהיו לנו שם מיני מאכל רבים לא מן בלבד: (ספורנו)

[כא] ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבן ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים:

אונקלוס ואמר משה שית מאה אלפין גברא רגלאה עמא די אנא ביניהון ואת אמרת בשרא אתן להון וייכלון ירח יומין: (אונקלוס)

יונתן ואמר משה שית מאה אלפין גברין רגליין עמא דאנא שרי ביניהון ואת אמרת בשרא אתן להון וייכלון ירח יומין: (תרגום יונתן)

רס"י שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט, שלסת אלפים היתרים. ורבי משה הדקן פירש שלא זכו אלף (ס) אותן שילאו ממלכיים: (רס"י)

ספתי חכמים (ס) (נחלת יעקב) **אבל** הילודים במדבר לא זכו שלא היו יכולים לומר זכרנו את הדגה אשר נאכל במלכיים ואף על גב דכתיב ויצכו גם בני ישראל אפילו הכי סבירא ליה ללא זכו הילודים במדבר: (ספתי חכמים)

אבן עזרא שש מאות אלף רגלי. ואין צורך להזכיר הפחותים. ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים יש אומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול: (אבן עזרא)

אור החיים (כא~כב) ויאמר משה וגו' הצאן ובקר וגו'. נפלאו ממני הדברים ממי שאמרם שאין נכון ליאמר כזה אפילו מאדם שלא הכיר

גדולת אלהי ישראל ומכל שכן לאיש האלהים, ורז"ל (ספרי) מהם חשבו לו לחטא, ומהם אמרו כי על מפלתן של ישראל יתפלא למה יומתו שש מאות אלף וגוי בשביל הבשר, והדרשה תדרש, אבל על כל פנים צריך ליישב פשטן של דברים, עוד צריך לדעת למה חזר לומר הדברים הנאמרים **ואתה אמרת בשר אתן**. עוד צריך לדעת מה תמיהא היא זאת **הצאן ובקר** וגוי גם בלא נס יש להם מקנה ליזון ממנו חודש ימים, ומקרא מלא דבר הכתוב (שמות יב) וגם ערב רב וגוי וצאן ובקר וגוי. עוד צריך לדעת למה הגזים כל כך בכל דגי הים שצריך כל דגי הים להסתפק מהם חודש ימים והלא כל העולם אוכלים דגים שהם כפלים כל כך פעמים על שש מאות אלף שהיו ישראל:

אכן יתיישבו הכתובים בב' דרכים. האחד כשאמר ה' אליו שיתן להם בשר סתם הבין משה משמעות הדברים כי מין אחד של בשר יתן להם, לזה אמר לפניו **שש מאות אלף** וגוי פירוש ומנין רב כזה ימצא בהם דעות שונות, זה יחפוץ בשר צאן, וזה יחפוץ בקר, וזה איל וצבי, וזה עופות, וזה דגים, **ואתה אמרת בשר אתן להם** משמע מין בשר א', מה היא הבשר שתתן, **הצאן ובקר** וגוי ומצא להם פירוש מבוקשם, **אם את כל דגי** פירוש מיני דגים וגוי **ומצא** להם פירוש מבוקשם, הלא כשתתן להם בשר צאן ובקר יאמרו חפצים באיל וצבי, וכשתתן להם איל וצבי יאמרו חפצים בבשר עופות, וכשתתן להם עופות יאמרו דגים, ורשם ב' קצוות הבשר צאן ובקר וקצה האחרון בשר דגים והדרגות אמצעיים שבין בשר צאן ובקר לבשר דגים מובנים, ואמר **כל דגי הים** פירוש שלא יועיל במינים מהדגים אלא אם יביא כל מיני דגים שבים שזולת זה המין החסר יבכו עליו, ומעתה אין סתימת פיהם זולת כל מיני בשר בהמה וחיה וכל מיני עופות וכל מיני דגים המספיקים להם חודש ימים, נמצאת אומר שעיקר הפלאתו היתה לצד שהבין מדברי ה' כי מין אחד של בשר, ואין הכי נמי אם היה אומר שיתן להם כל מינים שבעולם של בשר לא היה מתמיה, ובזה נתיישבו כל הדקדוקים ודברי משה חן, ועיקר כוונת משה בזה אולי ימנע מתת הבשר ולא ימותו בני ישראל כי ה' תלה זה בזה:

ודרך ב' על פי דבריהם ז"ל (ברכות נח). שאמרו אין הקדוש ברוך הוא עושה נס לשקר, ולצד שאמר ה' אליו שהבשר הוא חרבם כמאמרם ז"ל (בפי כ') בפירוש רש"י והיה לכם לזרא שכן קורין וכו' לחרב זרא אם כן לא על הנס מדבר הכתוב אלא שיאכלו מבשר הנמצא ועל זה תמה שאין נמצא להם לאכול שלשים יום, ומאמר **בשר אתן להם** שנראה שיתנו מחדש פירוש הוא שיתן להם רשות לאוכלו, לצד שעד עתה לא היה להם רשות לאכול ממקניהם והיו לעבודת ה' ואמר ה' כי יתן להם רשות לאכול בשר, ומאמר **אם את כל דגי הים** פירוש לצד שהיו להם דגים מהבאר שהיתה הולכת עמהם אבל לא היה להם הסתפקות אפילו ליום אחד בחודש, כששיער משה דבר הצריך לסי' ריבוא ל' יום שיער שכל דגים שיכולין להיות שם בנמצא לא יספיקו, ובדרך נס כבר אמרנו שסבר שלא יעשה ה' נס לתכלית דבר רע כמו שכתבתי, ולדרך זה תמיהת משה

תמייהא ואין עליו אשמת דבר כי אינו עושה חסרון ביכולת ה' חס ושלום :
(אור החיים)

ספורנו שש מאות אלף רגלי. ויצטרך רב בשר להשביעם : ואתה אמרת
בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. ואם כן יהיה הבשר שתתן להם רב מאד
כאמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף מכל מקום : (ספורנו)

דעת זקנים ויאמר משה שש מאות. ומקשים העולם היאך עולה על דעתו
של משה לומר דבר זה וכי לא היה יודע שהיה בידו של הקב"ה להספיק
שאלתם. ופי' הגאון רבינו נסים דה"ק ויאמר משה שש מאות אלף רגלי
העם אשר אנכי בקרבו כלו' עם רב הם ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו
חדש ימים כלו' אמרת באף ובחמה כדכתיב עד אשר יצא מאפכם בשר
אתן להם ביום אחד כדי לאכול חדש ימים. הצאן ובקר ישחט להם כלו'
על מה שאמרת להספיק ידעתי כי כל תוכל אבל מה שעל האדם לעשות
מה יהיה וכי יוכלו בני אדם לאסוף ביום אחד לצורך שש מאות אלף רגלי
עד חדש ימים ואם כל דגי הים יאסף כלו' אם יהיו כל דגי הים נצודים
במצודה ולא יהיו צריכים כי אם לאסוף כלו' היכולין לאסוף ביום אחד
לצורך חדש ימים : (דעת זקנים)

[כב] הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם
ומצא להם :

אונקלוס הָעוֹן וְתוֹרֵיוֹ וְתִנְכָסוֹן לְהוֹן הַיִּסְפָּקוֹן לְהוֹן אִם יֵת כֹּל נוּגֵי יִמָּא
וְתִכְנָשׁוֹן לְהוֹן הַיִּסְפָּקוֹן לְהוֹן : [כב] (אונקלוס)

יונתן הָעֵנָא דְבַעֲרָב וְתוֹרֵי דְבִנְבָט וְתִנְכָסוֹן לְהוֹן וַיִּסְפָּקוֹן לְהוֹן אִין יֵת כֹּל
נוּגֵי דְיִמָּא רַבָּא וְתִכְנָשׁוֹן לְהוֹן וַיִּסְפָּקוֹן לְהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י הלואן ובקר ישחט. זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש
ואין רבי שמעון דורש כמותו. רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי, ואתה
אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הלואן ובקר וגו', הכל כמשמעו, מי
יספיק להם, כענין שנאמר ומלא כדי גאולתו (ויקרא כה, כו), ואיזו קשה, זו
או שמעו נא המורים (במדבר כ, ז), (ע) אללא לפי שלא אמר ברבים חיסך לו
הכתוב ולא נפרע ממנו, וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו
הכתוב. רבי שמעון אומר, חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו לדיק
כך, מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא (שם יב, ז), יאמר אין המקום מספיק
לנו, אללא כך אמר, שש מאות אלף רגלי וגו', ואתה אמרת בשר אתן לחדש
ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו, הלואן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו,

ותהא אכילה זו מספקתן עד עולם, וכי שצחך הוא זה, אומרים לו לחמור
טול כור פעורים ונחתוך ראשך, השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקלרה
ידי, הטוב בעיניך שיד ה' תקלר בעיניהם, יאזדו הם ומאה כיולא בהם,
ואל תהי ידי קלרה לפניהם אפילו קעה אחת (ספרי נה): (רש"י)

שפתי חכמים (ע) הוי אומר לאן ובקר קשה משמעו נא המורים כלו' ואם
על אותו דיבור נענש כל שכן בזה ולמה לא נפרע מזה לפי וכו': (שפתי
חכמים)

אבן עזרא ומצא להם. כדברי המתרגם ארמית ומה נכבד דרש קדמונינו
במלת ישחט על הבהמה ויאסף על הדג: (אבן עזרא)

בעל הטורים אם את כל דגי הים יאסף להם. פי' ימית להם לי' ויגוע וזה
הוא באסיפה בעלמא סגי להו: (בעל הטורים)

ספורנו הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. איך יספיק זה להסיר
תלוונותם מאחר שאינם שואלים בשר אלא כדי לנסות כאמרו וינסו אל
בלבם הלא אין ספק שכמו שנסו בזה ינסו במאכלים זולת זה לאין
תכלית ואתה לא תסיר את בחירתם כאמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ
מיראת שמים: (ספורנו)

כלי יקר הצאן ובקר ישחט להם. המובן מן פירוש רש"י כאילו היה משה
מסופק ביכולת האל חלילה ולפי שהיה בסתר חיסך הקב"ה עליו. וכל
המפרשים חלקו עליו ורצו ליישב דברי משה איש לפי שכלו, והנכון
שבכולם המובן מן לשון ומצא להם כי כך משמעותו שישחט להם ויאסף
להם אפשרי מצד עצמו אך ומצא להם אינו אפשרי, כי מאחר שאינן
מבקשין כי אם תואנה אף אם תתן להם כל צאן ובקר וכל דגי הים
שבעולם לא ימצא להם לא יספיק להם כי עוד יוסיפו סרה לבקש עלילות
דברים, וכך נראין הדברים מדקאמר אם את כל דגי הים יאסף להם
ומצא להם. תרתי להם למה לערבינהו וליתנינהו אם את כל דגי הים
יאסף ומצא להם, אלא שלכך עשה ב' חלוקות לפי שאחד מהם אפשרי
והשני בלתי אפשרי מאחר שעלילה הם מבקשים. ויכול להיות שגם רש"י
סבר שמשה לא היה מסופק כלל ביכולת האל ית' והבין מדבריו הפירוש
הנוכח או שאר פירוש של המפרשים, אך תפס עליו רש"י על שאמר דבריו
בלשון שיש לטועים מקום לטעות ולומר שהיה מסופק ביכולת האל ית'
חלילה ויבא מזה חילול השם, אך לפי שהיה בסתר ולא היה חושש פן
ישמעו העורים שבמחנה העברים על כן לא היה מקפיד בלשונו בהיות
שעם ה' הוא מדבר המבין כוונתו ולא עם הטועים, אבל שמעו נא המורים.
היה ברבים ושמעו כל ישראל כנודע לפיכך נענש.

ד"א שעל דרך הטבע אמר משה, כי בדרך הטבע ודאי לא ימצאו במדבר די ספוקם מבשר ודגים אם לא בדרך נס וכפי גודל הנס יהיו ראויין לעונש גדול שהטריחו בתלונתם לבוראם, וע"כ אמר שש מאות אלף רגלי וכו'. ולעם רב זה יהיה הסיפוק נס גדול ועל חודש ימים זמן רב הוא ותרצה להגדיל הנס כדי להגדיל פורענותם זה לא יתכן. השיב לו ה' אם כן יאמרו שקצרה יד ה' מוטב שיאבדו הם ממה שיאמרו שקצרה יד ה'.

ועל צד הרמז מקרא זה אומר דורשני, כי יש להקשות ישחט ויאסף למה לי, וכי עכשיו אתי לאשמועין דין שחיטה בבהמות, ואסיפה בדגים, ועוד שבתלונתם זכרו בשר ודגים והקב"ה נתן להם מין שלישי כי הצפור לא בשר מקרי. ובדרך רחוקה נאמר שרמז כאן למה שאמרו הקדמונים שהרשעים, נמשלו לבהמות ששחיטתן שני סימנים כך הרשעים נטרדין מן העה"ז, והעה"ב, והבינונים, נמשלו לעופות שנתרים בסימן אחד כך המה אחר שקבלו עונשם בעה"ז יש להם חלק לעה"ב, והצדיקים, נמשלו לדגים שבאסיפה לבד סגי וכך נאמר בצדיקים ויאסף אל עמיו (בראשית כה.ח) כי מיתתם בנשיקה, וכאן כבר בערה אש ה' בקצינים ובמוקצים ולא שבו עוד לכסלה, והמתאווים היו הבינונים כמובן מלשון אשר בקרבו דהיינו התוך והאמצע ושאלו בשר ודגים שאינם ממינם כי בשר בהמה יאות לרשעים ודגים לצדיקים, לכך נקט ישחט ויאסף, והוסיף מלת להם לומר שהבהמות מצד שטעוניהן שחיטה והדגים מצד שבאסיפה בעלמא סגי לא ימצא להם אינן מקבילין להם כי אינן ממינם כלל, והשיב לו ה' עתה תראה היקרך דברי כי בידי להקביל להם מה שהוא ממינם כמובן מלשון יקרך כי הקרה ה' להם השליו ומצא מין את מינו. וכל זה דרך דרש ורחוק מפשוטו. (כלי יקר)

בג ויאמר יהוה אל משה הנד יהוה תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא:

אונקלוס ואמר יי למשה המימרא דיי יתעבב כען תחזי היערענד פתגמי אם (אונקלוס) לא:

יונתן ואמר יי למשה האפשר דאית קדם יי מחסור פדון תחמי היארענד פתגמי אין לא: (תרגום יונתן)

רש"י עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר, אי אפשר לעמוד על הטפל (פ) מאחר שאינן מזקקים אלא עלילה, לא תספיק להם, סופן לדון אחריו, אם אתה נתן להם צער בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו, ואם אתה נתן להם דקה יאמרו גסה בקשנו, חיה ועוף בקשנו דגים וחגזים בקשנו, אמר לו אם כן יאמרו שקלרה ידי, אמר לפניו

הריני הולך ומפייסן, אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך, הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל), אמר להם היד ה' תקצר הן הכה לך ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת (תהלים עח, ט), אמרו פסרה היא זו (5) אין זו כח למלאות שאלתנו, וזהו שנאמר ויאלץ משה וידבר אל העם, כיון שלא שמעו לו ויאסף שבטים איש וגו': (רש"י)

שפתי חכמים (פ) הטפל ר"ל ריב: (5) ר"ל לעשות פסרה זאת אפשר שלכך שלחך כו' שאין בו כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא היד ה' תקצר. ולא אדע למה הצרה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש: {כג} היקרך. כמו ויקר מקרה: (אבן עזרא)

אור החיים היד ה' תקצר וגו' היקרך דברי וגו'. יתבאר על פי ב' הדרכים שכתבנו, לדרך הא' שפירשנו שתמיהת משה היתה כי לא יסתפקו כלם במין בשר הניתן להם ותרעומתם עומדת לעד, הודיעו ה' כי יש יכולת בידו לתת מין בשר שימלא כל תאותם בו, והוא מאמר היד ה' תקצר פירוש לתת במין בשר אחד די סיפוקם כל אשר יתאוו כל המתאווים, ואמרו עתה תראה היקרך דברי פירוש דבר אחד שאני עושה או דיבור אחד שאמרתי לעשות יהיה יקר כל כך שיש בו הסתפקות לכל חלקי התאוות שיכולין להיות, שיתן להם מין בשר שיש בו כל מיני בשר שיכולין להיות בעולם, ושיעור תיבת יקרך הוא יהיה יקר אצלך כשתראה יקר הפעולה, או יתפרש יקרך יהיה לך ממנו יקר כשיתן ה' על ידי משה מין הבשר שאין כמוהו יהיה למשה יקר וגדולה בעיני ישראל להאמין בו ובנבואתו ויתיקר בעיניהם:

ולדרך ב' שכתבנו שתמיהת משה היתה לחושבו שהבשר שממנו ישבעו בני ישראל הוא מהנמצא אבל מהנס לא יעשה נס לדבר כזה, אמר ה' אליו היד ה' תקצר פירוש האם נכון שיד ה' ח"ו תקצר, ואם כן אם לא נעשה הנס יאמרו כי לא תגיע יד עליונה עשות מבוקשם, ולזה יחפוץ ה' עשות נס שלא כסדרו בשביל חילול ה', ולזה גמר אומר עתה תראה במה שאני עושה תראה היקרך דברי וגו' פירוש יהיה יקר בעיניך מכאן והלאה דברי פירוש דבר הנוגע לי לכבודי כשתראה שאני מקלקל השורה ועושה נס לשקר בשבילי שלא יחללו שמי מזה תדע שיעור הקפדתני על הדבר אם גדול או קטן הוא, ותמצא רז"ל (קידושין מ.) שהפליאו לומר בענין חילול ה' שהקפדתו גדולה: (אור החיים)

ספורנו היד ה' תקצר. מלמצוא דרך שימאסו כל מאכל תאוה כאמרו עד אשר יצא מאפכם: עתה תראה היקרך דברי תראה שיקרה זה שיאכלו

מן הבשר בהמשכם בבחירתם אחר התענוג עד שיצא מאפס וימאסו בו מבלי שאסיר בחירתם כלל כי אמנם יוכלו לשוב בתשובה מאהבה ומיראה אם ירצו כאמרו ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה : (ספורנו)

דעת זקנים ויאמר ה' אל משה היד ה' תקצר. כלו' כמו שבידי להספיק כן בידי לאחוז בידם עד שיתקיימו דברי וזש"ה ויטוש על המחנה וגו' וכאמתים על פני הארץ מגובה שלא היו צריכין אפ"י להושטת יד. ד"א הצאן ובקר וגו' בודאי משה היה יודע שיש כח ביד הקב"ה להספיק אלא ה"ק אתה אסרת להם בשר תאוה כי אם על ידי הקרבת קרבן אל פתח אהל מועד ואין כאן אלא שלש כהנים אהרן ובניו וא"כ המורס מהם יבא לידי נותר שלא יספיקו לאכול הכל. אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם בניחותא כלו' אם היו שואלים דגים ואתה היית מספיק להם ניחא שאין בהן קרבן אבל בשר שאמרת ליתן להם דמשמע מצאן ובקר קשיא לפי שצריכין לעשות מהן קרבן. ויאמר ה' אל משה היד ה' תקצר עתה תראה שאתן להם בשר ולא יצטרכו לקרבן וזהו השלו שאין מביאין ממנו קרבן : (דעת זקנים)

[כד] ויצא משה וידבר אל העם את דברי יהוה ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל :

אונקלוס ונפק משה ומליל לעמא ית פתגמא דיי וכןש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון סחור סחור למשפנא : (אונקלוס)

יונתן ונפק משה ממשפן בית שכנתא ומליל עם עמא ית פתגמא דיי וכןש שובעין גוברין מסבי ישראל ואקים יתהון חזור חזור למשפנא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויצא משה. מאהל מועד : ויאצל. על דעתי מהבנין הכבד הנוסף. וי"ו ויתנבאו כפ"א רפה בלשון ישמעאל : ולא יספו. פעם שנית וכן קול גדול ולא יסף ולא עוד לדעתה ואין מדקדוק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז"ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה שנים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השנים וזה נכון : (אבן עזרא)

אור החיים ויצא משה וידבר וגו'. הקדים הדברים אל העם ואחר כך אסף הזקנים אשר לא כן מצינו בסדר דברי ה' אליו שהקדים אסיפת זקנים ואחר כך ואל העם תאמר, לצד שדן בדעתו כי דעת עליון היא להקדים מאמרו לישראל, שאם היתה כונתו להקדים האסיפה לא היה לו לצוות לו מאמר העם, אלא הרי זה מגיד שיקדים מאמר לעם ואחר כך יאסוף הזקנים לאהל ויעשה כל האמור בענין :

וטעם אשר הקדים ה' מאמר האסיפה, לצד שבזה היתה תשובה לדברי

משה שאמר לא אוכל לבדי לשאת את כל העם, לזה הקדים להשיבו על דבריו תחילה ואחר כך ציוהו לדבר אל בני ישראל, וידע ה' כי משה חכם לידע הצריך להקדים כמו שכן השכיל עשות. עוד אפשר לומר כי מאמר **וידבר אל העם את דברי ה'** הם דברי אסיפת הזקנים לבד, וחשב עד אשר יגמור מה שצוה ה' באסיפת הזקנים ויצא לדבר אל העם מאמר ב' ואל העם תאמר, וגם מדברי מדרש תנחומא משמע כן: (אור החיים)

[כה] וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעֶנְן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמֶר מִן הַרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל שְׂבָעִים אִישׁ הַזִּקְנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הַרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסְפוּ:

אונקלוס וַאֲתַגְלִי יֵי בְעֶנְנָא וּמְלִיל עִמָּה וְרַבִּי מִן רוּחָא דִּי עָלוּהִי וַיְהִי עַל שְׂבָעִין גְּבָרָא סְבִיָּא וְהָוָה כְּדִ שְׁרַת עָלֵיהוֹן רוּחַ נְבוּאָה וּמִתְנַבְּאִין וְלֹא פְסָקִין: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַגְלִי יֵי בְעֶנְן אֵיקָר שְׂכִינְתָּא וּמְלִיל עִמָּה וְרַבִּי מִן נְבוּאָה דְעָלוּי וּמִשָּׁה לֹא חָסַר מִדְעָם וַיְהִי עַל שְׂבָעִין גּוֹבְרִין סְבִיָּא וְהָוָה כְּדִ שְׁרַת עָלֵיהוֹן רוּחַ נְבוּאָה וּמִתְנַבְּן וְלֹא פְסָקִין: (תרגום יונתן)

רש"י וְלֹא יָסְפוּ. לֹא נִתְנַבְּאוּ אֲלֵהֶם הַיּוֹם לְכַדּוֹ, כִּי מְפֹרָשׁ בְּסִפְרֵי (כה). וְאוֹנְקֵלוֹס תְּרַגְּם וְלֹא פְסָקִין, שְׁלֹא פְסָקָה נְבוּאָה מֵהֶם: (רש"י)

בעל הטורים כְּנוֹחַ. ב' בְּמַסֵּי וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הַרוּחַ וַאֲיִדָּךְ כְּנוֹחַ כְּפוֹת רַגְלֵי הַכְּהֹנִים לומר לך שנחה עליהם השכינה כמו על הארון: (בעל הטורים)

אור החיים וַיֵּרֶד ה' וּגּוֹ' וַיְדַבֵּר אֵלָיו. צריך לדעת מה דבר ה' אליו, עוד צריך לדעת למה הוצרך לכל זה ולא ניבא אותם מבלי כל סדר המוכן ויתבאר הענין על פי מאמרם ז"ל בספר הזוהר (פנחס רכ.). בפסוק לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום, כי יצו ה' על משה שיאמר הנני נותן וגו', והטעם מפני שזכה כבר משה בברית השלום ושלו יחשב וכשרצה ליתנו לפנחס נמצא שכבר נתנו למשה וזכה בו ואין הקדוש ברוך הוא חוזר ונוטל מתנותיו, כמו כן הנבואה נתן למשה למנה וכל הבא להתנבאות משה הוא הנותן מהטעם הנזכר, ולזה יקרא אדון הנביאים, והוא מאמר ה' כאן שצוה לאסוף הזקנים והוא עמהם וירד ה' בענן, ואומרו **וידבר אליו** פירוש לשון שררה וממשלה כדרך אומרו (תהלים מז) ידבר עמיס תחתינו שעשה ה' השררה בדבר זה אליו פירוש למשה וברשותו וברצונו האציל וגו':

ויאצל מן הרוח. אומרו **ויאצל**, אולי שרומז למקור רוח הנבואה שבבחינה זו, ובדרך זה יוצדק לאמר ויאצל, ואומרו **מן הרוח אשר עליו**, פירוש מאותה הבחינה שעליו, אבל הנאצל בא מהמאציל ברוך הוא ולא שיוציא

ממשה וליתן על אחרים. או יאמר מן הרוח אשר על משה ואמר ויאצל לצד שאין הבדל לרוח שעודנו עליו לרוח הניתן ממנו לזקנים, ולדרך זה יכוין במאמר אשר עליו על החלק הנאצל בעצמו שעודנו עליו אחר ויאצל, ולדברי המדרש (במד"ר פט"ו) כשמנה המעלות שהיו לבי יותר מהעי מנה גם כן שהשבעים נבואתם משל משה והבי משל הקדוש ברוך הוא:

ויהי כנוח. אמר ויהי לשון צער, לדבריהם ז"ל (שם) שהזקנים התנבאו מאמר התקדשו למחר, אין לך צער גדול מזה שאמרו לישראל בתחילת נבואתם יכינו עצמן לפורענות, ואמרו ויתנבאו בתוספת וא"ו, לומר שמלבד שהיו כלי מוכשר לנוח עליהם הרוח עוד להם שהתנבאו, והודיע הכתוב שנבואתם היתה תכף ומיד כאומרו כנוח עליהם וגוי ויתנבאו. עוד יתבאר על פי סברת האומרים ולא יספו שלא נתנבאו אלא אותו יום על זה הדרך ויהי כנוח וגוי לשון צער כנזכר ועוד צער אחר להם שהתנבאו ולא יספו: (אור החיים)

[כו] וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בפתבים ולא יצאו האלה ויתנבאו במחנה:

אונקלוס ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוח נבואה ואנון בפתביא ולא נפקו למשכנא ואתנביאו במשריתא: (אונקלוס)

יונתן ואשתתירו תרין גוברין במשריתא שמיה דחד אלדד ושמיה דתניין מידד בנוי דאלצפן בר פרנך דילידת ליה יוכבד ברת לוי בזמן דפטרך עמרם גברה ואתנסיבת ליה עד דלא ילידת ית משה ושרת עליהון רוח נבואה אלדד הוה מתנבי ואמר הא משה מתכניש מן עלמא ויהושע בר נון משמש משריתא קאי מן בתריה ומדבר עמא בית ישראל ומיעל יתהון לארע פנענאי ומחסין יתה להון מידד הוה מתנבי ואמר הא סלוי סלקין מן ימא וחפין כל משריתא דישראל ויהוי לעמא לתוקלא ברם תריהון פחדא מתנבין ואמרין הא מלכא סליק מן ארעא דמגוג בסוף יומיא ומכנש מלכין קטרי תגין ואפרכין לובשי שריונין וכל עממא ישתמעון ליה ומסדרין קרבא בארעא דישראל על בני גלותא ברם קיריס איטימוס להון בשעת אניקין ומקטל כלהון ביקידת נשמתא בשלהובית אשתא דנפקא מתחות פורסי יקרא ונפלין פגריהון על טווריא דארעא דישראל וייתון כל חיות ברא וציפרי שמיא וייכלון גושמיהון ומבתר כדין ייחון כל מתיא דישראל ויתפנקון מן טוורא דאצטנע להון מן שירויא ויקבלון אגר עובדיהון והינון הוון מן סביא דסליקו בפטיקיא פתוביא ולא נפקו למשכנא דאיטמרו למערוק מן רבנותא ואתנביאו במשריתא: (תרגום יונתן)

כז"י וישארו שני אנשים. מאותן שנבחרו, אמרו אין לנו כדאין לגדולה זו (ספרי פס): והמה בכתובים. במזכרים שבהם לסנהדרין, ונכתבו כולם

נקודים בשמות ועל ידי גורל, לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטיים ששה ששה לכל שבט ושבט, חוץ משני שבטיים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה, אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד, מה עשה, נטל ע"ב פתקין וכתב על שבטים זקן ועל שנים (ק) חלק, וזכר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב, אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי, מי שעלה בידו זקן נתקדש, ומי שעלה בידו חלק אמר לו, המקום לא חפץ בד: (קפ"י)

שפתי חכמים (ק) הכי גרסינן וכתב על ע' זקן וז' מהן הניח חלק ר"ל ואחר כך נתן בקלפי ובללן יחד ואם תאמר לא היה לו ליטול רק י"ב ולכתוב על י' ו' זקנים ועל ז' ה' זקנים ומי שיעלה בידו פתק של ו' יזכור מאותו שבט ששה וכו'. (גור אריה) ושמא יש לומר אם כן אותו שבט שיעלה בידו פתק של חמשה יהיה בזיון לכל השבט כאלו לא בחר השם בכל השבט אבל עכשיו לא נתבזה רק אותו הזקן (ועיין בקל"מ) מה שהקשה שם עוד: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והמה בכתובים. בתחלה: ולא יצאו. ממחנה ישראל אל אהל מועד: (אבן עזרא)

בעל הטורים ותנח. במסרה (עמ"ש בפי נח): (בעל הטורים)

אור החיים וישארו שני אנשים וגו'. צריך לדעת א' כוונת מאמר וישארו מנין נשארו. ב' למה הוצרך להזכיר שמם. ג' אומרו ותנח עליהם וגו' ממה נפשך אם הם מהע' הרי כבר הזכירם הכתוב בכלל הע' דכתיב ויאצל וגו' ויתן על ע', כי מאומרו ותנח משמע דבר חדש שלא הוזכר עד עתה, ואם אינם מהע' הלא לא אמר ה' אל משה אלא ע'. ד' אומרו והמה בכתובים אין ידוע הכוונה בזה. ה' אומרו ולא יצאו הלא מאומרו וישארו במחנה מובן הדבר שלא יצאו. ו' אומרו ויתנבאו לבסוף שהיה לו להסמיך הנמשך להם בפני עצמו והנעשה מהם בפני עצמו על זה הדרך וישארו ב' אנשים וגו' והמה בכתובים ולא יצאו האהלה ותנח עליהם הרוח ויתנבאו, ולמה כתב הדברים שלא כסדר הנכון:

ורז"ל נחלקו (ספרי) מנין נשארו, יש אומרים נשארו מהע"ב שברר משה מישראל ו' מכל שבט בשוה והגריל להוציא הב' היתרים על הע' שאמר לו ה' והם הב' שנשארו, ורבי שמעון אמר כי מהע' נשארו שלא רצו ליכנס לאהל מועד לצד ענוה ושפלות ונשארו במחנה ע"כ. לסברת האומר מהע' נשארו יתבאר הכתוב עז"ה וישארו ב' אנשים במחנה לצד חושבם עצמן כשיריים, שם הא' וגו' פירוש ידועים היו במדות ישרות ומוחזקים בעיני ישראל שלסיבה זו נשארו במחנה, שזולת זה יש לעם לרנן אחריהם

שמאסו ח"ו בנחת הרוח עליהם ונמצאו מחללים ה' וימאסם עליון לסיבה זו, אלא לצד ששם האחד המיוחד אלדד ושם השני לו מידד לזה לא דנו בהם המעשה להרע, ובזה לא נמאסו ותנח עליהם הרוח עצמה שנחה על הע' לא מנעתם ההרחקה שהיתה בין אהל מועד ובין המחנה ונחה גם עליהם, ודקדק לומר **ותנח**, לומר ששם קנתה מקומה הרוח כאומרם ששאר הע' פסקו ואלו לא פסקו נבואה מהם, וקודם שהזכיר הנבואה הזכיר דברים שבהם יצדיקו העם כי דברי נבואה בפייהם אמת, ואמר **והמה בכתובים** פירוש מאותם הע' שנכתבו, וכדי שלא תחשוב שהכתובים הם שנכתבו בפתקי הגורלות, לזה אמר ולא יצאו האוהלה הא למדת שהיו יכולין לצאת, ובזה נאמנו דבריהם שהיו נבואה והוא אומרו **ויתנבאו**, וזולת התנאי הנזכר מי יחזיק דבריהם לדברי נביאות, ובזה נתישבו כל הדקדוקים:

ולדברי האומר מהע"ב נשארו יתבאר הכתוב על זה הדרך **וישארו** פירוש הגם שנשארו ב' האנשים שהיו יתרים על הע' במחנה, **שם האחד** וגוי אף על פי כן ותנח עליהם הרוח גם כן מלבד שנחה על הע' כמו שאמר למעלה ויאצל מן הרוח וגוי ויתן על ע' איש וידוייק על נכון למה הוצרך לומר ותנח עליהם הרוח לצד שלא הזכיר בפסוק ראשון שנתן הרוח אלא על הע' הודיעך ה' שגם נחה על הב', ואמר **והמה בכתובים** וגוי בא לתת טעם להצדקת נבואתם כמו שפירשתי למעלה ואמר והמה בכתובים פירוש בפתקים שכתב משה ע"ב זקן, ומעתה הרי ראויים הם לנבואה כיוצא בע' ויכול להיות שיתנבאו, וכדי שלא תבין שהמה בכתובים שבאו האהלה לזה בירר הכתוב ואמר ולא יצאו בפתקין לבא האהלה:

ודרך דרש אולי שיודיע הכתוב שהב' שלא יצאו בפתקין נכלמו ונכנסו במחנה מה שלא עשו כן כל ישראל שיצאו כולם לאהל מועד והב' נחבאו במחנה, וירא ה' בושתם וכלימתם ויתנבאו, והוא אומרו **והמה בכתובים** שהן הפתקין ומטעם זה ולא יצאו מהמחנה, וחננם ה' ומילא תאותם ויתנבאו: (אור החיים)

[כז] וַיֵּרָץ הַנַּעַר וַיִּגַד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֶלְדָּד וַיְמַיְדֵד מִתְנַבְּאִים בְּמַחֲנֶה:

אונקלוס וַרְהַט עוֹלְמָא וְחַוֵּי לְמֹשֶׁה וְאָמַר אֶלְדָּד וַיְמַיְדֵד מִתְנַבְּאִין בְּמִשְׁרִיתָא: (אונקלוס)

יונתן וַרְהַט טְלָא חַד וַתְּנִי לְמֹשֶׁה וְאָמַר אֶלְדָּד וַיְמַיְדֵד מִתְנַבְּיִין הָכִין בְּמִשְׁרִיתָא: (תרגום יונתן)

רש"י וירץ הנער. (ד) יש אומרים גרסום בן משה היה: (רש"י)

שפתי חכמים (ר) מלכתיב הנער משמע הידוע ואין ידוע יותר מגרסום
שְׁהוּא בְּנוּ בְּכוֹרוֹ שָׁל מִשָּׁה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **וירץ הנער**. בה"א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע כי שרות
יהושע איננו כשרות כל נער: (אבן עזרא)

בעל הטורים **מתנבאים**. קרי ביה מת נביאם שהיו אומרים משה מת
ויהושע מכניס ישראל לארץ: **מתנבאים**. נוטריקין מש"ה תנו"ח נפש"ו
בג"ן אלהיים יהוש"ע מכני"ס: (בעל הטורים)

אור החיים **וירץ הנער וגו'**. צריך לדעת למה נתרעש המגיד להגיד
שנתנבאו, ועוד לו שרעש עליהם לתתם בבית כלא וכי כל המתנבא נענש
על שניכא וזה מן התימה, ויש לתת טעם לסברת האומר שהיו ב' שנשארו
בפתקין, כי לצד שאמר משה לישראל על פי ה' שיתן רוח נבואה על ע'
ועכשיו נבאו גם הב' יש לחוש לא' מב' דברים, או לא יאמן משה ח"ו
במאמרו שאמר לו ה' ע', או המתנבאים נבאו שקר, ולסברת האומר כי
היו מהע' הגידו למשה המעשה הבלתי הגון שהוא אמר שילכו לאהל מועד
והם עמדו במחנה ונבאו שם, ויש בזה שתים רעות, א' שלא קיימו דבר
משה, והב' שבזה גילו דעתם שלא רצו שתאצל עליהם הרוח מרוחו של
משה אלא ממקור הרוח ומתנבאים במ ח נה: (אור החיים)

דעת זקנים **וירץ הנער**. זה גרשם: **ויגד למשה**. אלדד ומידד אחי משה היו
כי כשנתנה תורה ונאסרו על העריות פרשו כלם שנא' וישמע משה את
העם בכה למשפחותיו ודרשינן על עסקי משפחותיו וגם עמרם אבי משה
פירש מיוכבד שהית' אשתו ונשא אשה אחרת והוליד ממנה אלדד ומידד
אלדד אל דוד מידד מי דוד כלו' חלוף דוד. ומצאתי קונטרס מר' עמרם
מר' הלל שהיה מארץ ישראל אני הלל ראיתי קבר אלדד ומידד והיה
כתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם. וי"א אלדד
הוא אלידד בן כסלון מידד הוא קמואל בן שפטן. ואיתמר במדרש ר'
תנחומא שלפי שמיעטו עצמן זכו להיות יתרים על הזקנים ה' דברים
הזקנים לא נתנבאו עד למחר שנא' ואל העם תאמר התקדשו למחר אבל
אלו מתנבאים מה שעתיד להיות לסוף ארבעים שנה שנתנבאו משה מת
ויהושע מכניס ישראל לארץ וי"א שנתנבאו על מפלת גוג ומגוג הזקנים
לא נכנסו לארץ והם אלידד בן כסלון וקמואל בן שפטן נכנסו לארץ.
הזקנים לא נתפרשו שמותן ואלו נתפרשו שמותן. הזקנים נפסקה מהם
נבואתן שהיתה משל משה שנא' ואצלתי מן הרוח אשר עליך והללו היתה
נבואתם משל הקב"ה שנא' ותנח עליהם הרוח ולא היו אצל משה א"כ
נבואתם משל הקב"ה היתה ולא פסקה שנא' אלדד ומידד מתנבאים
במחנה דמשמע מתנבאים והולכין כך מסיק בפ"ק דסנהדרין. ותימא לי
היאך אפשר לומר שהיו אחי משה והם אלידד בן כסלון שהיה ממטה
בנימין ומידד הוא קמואל בן שפטן שהוא ממטה אפרים וצ"ל דמאן

דאית ליה הא לית ליה הא : (דעת זקנים)

[בת] ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה פלאם :

אונקלוס ואתב יהושע בר נון משמשנה דמשה מעולמוהי ואמר רבוני משה
אָסְרֵנוּן : (אונקלוס)

יונתן ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה ואמר רבוני משה פעי רחמין
מן קדם יי וכלי מנהון רוח נבואתא : (תרגום יונתן)

רש"י כלאם. הטל עליהם רכי צבור והם (ז) כלים מאליהם (סנהדרין יז).
דבר אחר תנס אל בית הכלל (ספרי לו), לפי (ת) שהיו מתנבאים משה מת
ויהושע מכנים את ישראל לארץ: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ר"ל הנבואה כלה מאליהם לפי שאין שכינה שורה על
האלים מתוך אצילות וטורה וכן מלינו גבי יעקב ותחי רוח יעקב אציהם
ופרש"י שרתה עליו שכינה: (ת) והא דפרש"י לעיל צפרסת צסלח גבי צחר
לנו אנשים כו' כלאם כלם מן העולם חייבים הם כלייה ורריך לומר היינו
לפריקו דבר אחר דהכא שפירש תנס אל בית הכלל וכו' דהיינו כלייה
שמכניסין אותו לכיפה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מבחוריו. יש אומרים שפירושו מבחורותו והטעם שלא אמר
כדברי זקן ויש מדביקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו
מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השנית והנכון
בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו
ודע כי מלת בחור בלשון רבים פעם תשתנה ופעם לא תשתנה וכן מלת
סריס אולי הם שני משקלים: **כלאם**. נפתח הלמ"ד בעבור אות הגרון
הבא אחריו: (אבן עזרא)

אור החיים ויעז יהושע וגו' כלאם. צריך לדעת על מי סמך יהושע להורות
לפני רבו, ומה גם להורותו כה וכה תעשה, וזה מהזרות, ורז"ל אמרו
(עירובין סג.) כל דמותיב מלה קדם רביה אזיל בלא ולד שנאמר ויען
יהושע וגו', ואפשר לתת טעם למעשה יהושע על פי דבריהם ז"ל (ספרי)
שאמרו וזה לשונם מה נבואה אמרו משה מת יהושע מכניס עד כאן. לזה
כששמע יהושע הדברים בחר לדבר לפני רבו כדי שיגלה דעתו כי מאוסים
הדברים אצלו ואומריהם וכי שקר בפיהם, ובזה שלל החשד כי יחפוץ
הוא בדברים הנאמרים למעלתו וגילה ההפכיות ברצונו:

ואמר אדוני משה **כלאם** פירוש תן אותם במשמר עד אשר יבא דבר מלך משפט עשות, או כלם מן העולם, וטעם הדבר בין לסברת האומר חוץ מהע' בין לסברת האומר מהע' מהטעמים שכתבנו, ואולי שרמז באומרו **אדוני משה**, שאינו חפץ היות הוא אדון אלא היות לו אדונו משה לשלול הרצון בנאמר כי ימות משה והוא יכניס, וידויק גם כן מאמר **ויען** שעשה תשובה לדברים הנאמרים עליו בנבואה ההיא כי לא דברו נכונה וצריכין לינתן בבית כלא, ואף על פי כן ענשו הכתוב, כי סוף סוף השיב דבר בפני רבו: (אור החיים)

ספורנו **אדוני משה כלאם**. שחשב שלא יצאו האהלה להראות שיתנבאו בלתי אצילות ממשה רבינו: (ספורנו)

דעת זקנים **ויאמר אדני משה כלאם**. פשט. לפי שאמר הקב"ה ע' איש בלבד יהיו נביאים והיה הנער סבור שהיו ע' בלא אלדד ומידד וא"כ נביאי שקר הם ולכך אמר **כלאם**: (דעת זקנים)

[כט] **ויאמר** לו **משה** **המקנא** **אתה** **לי** **ומי** **יתן** **כל** **עם** **יהוה** **נביאים** **פי** **יתן** **יהוה** **את** **רוחו** **עליהם**:

אונקלוס **ואמר** **לה** **משה** **הקנאתי** **את** **מקנא** **לי** **רעינא** **פון** **דיהון** **כל** **עמא** **דיי** **נביאין** **ארי** **יתן** **יי** **ית** **רוח** **נבואתה** **עליהון**: (אונקלוס)

יונתן **ואמר** **ליה** **משה** **המן** **בגלל** **דאתנבו** **עלי** **דאנא** **מתכנש** **מן** **עלמא** **ואנת** **משמש** **מן** **בתריי** **אנת** **מקני** **לי** **רעינא** **פון** **דיהון** **כל** **עמא** **דיי** **נביין** **ארום** **יתן** **יי** **ית** **רוח** **נביאותיה** **עליהון**: (תרגום יונתן)

רש"י **המקנא** **אתה** **לי**. **הקנאי** **אתה** **לי**, **הקנאתי** **אתה** **מקנא**: **לי**. כמו **בצבילי**, **כל** **לשון** **קנאה**, **אדם** **הנותן** **לז** **על** **הדבר**, **או** **לנקום** **או** **לעזור**, **אנפרמנט** **בלע"ז**, **(א)** **אוחז** **בעובי** **המסא**: **(רש"י)**

ספתי חכמים **(א)** **אוחז** **בעובי** **המסא** **ומראה** **את** **עלמנו** **כאילו** **הוא** **לכדו** **ישא** **את** **המסא** **כך** **נותן** **זה** **לז** **על** **הדבר** **לנקמה**: (ספתי חכמים)

אבן עזרא **ונפתחה** **ה"א** **המקנא**. **והיה** **ראוי** **להיותו** **בשו"א** **ובפת"ח** **ובעבור** **היותו** **תחת** **המ"ם** **שוא** **נע** **ושני** **שואים** **נעים** **לא** **יתחברו** **לעולם**: **ומלת** **מי** **יתן**. **כשואל** **חפץ** **בדבר** **כאומר** **מי** **יתן** **לי** **זאת** **השאלה** **והחפץ**: **(אבן עזרא)**

אור החיים **המקנא** **אתה** **לי** **וגו'**. **לסברת** **האומר** **שהיו** **מהע' ירצה** **על** **זה**

הדרך המקנא אתה בשביל כבודי שלא רצו האנשים לבא לקבל הנבואה ממני, מי יתן כל עם ה' נביאים ולא יהיו מקבלים הנבואה ממני אלא מה', כאלו, והוא מאמר **כי יתן ה' את רוחו עליהם** בלא אמצעות משה, כי שם מקור הענוה והחלט העדר ההקפדה, ולסברת האומר מהפתקין ירצה על זה הדרך המקנא אתה לי פירוש למאמרי שאמרת ע' ונבאו ע"ב, מי יתן את וגו', והטעם כי יתן ה' את וגו' פירוש שהע' שאמר ה' שיושפעו מרוחו של משה הוא בתחילה קודם שהתחיל ה' לנבאות את אחרים זולת משה. אבל אחר שהאציל ה' רוחו של משה ונתן לע' הותרה נבואה לכל כי יתן ה' את רוחו עליהם, ואין כאן הכחשה בנבואת משה: (אור החיים)

ספורנו **כי יתן ה' את רוחו עליהם**. בלתי אצילות מאתי: (ספורנו)

כלי יקר **המקנא אתה לי וגו'**. יהושע לפי שהיה בחור בימים אחז במדת הקנאה כמ"ש ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו. מצד היותו מבחוריו אמר כן ואילו היה זקן בא בימים לא היה מקפיד על השתרר שני ריעים כאחד, וע"כ אמרו (ב"ב עה.) פני משה כפני חמה ויהושע כלבנה, כי כמו שקטרגה הלבנה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, כך יהושע היה מקטרג ואמר אלדד ומידד מתנבאים. אבל משה היה כחמה שלא קטרגה כלום כך משה אמר מי יתן והיה כל עם ה' נביאים.

ואמר כי יתן ה' את רוחו עליהם. פירש בעקידה פשיטא אם יהיו מואצלים מן הרוח אשר עלי שלא אתקנא בהם כי בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו (סנהדרין קה:) אלא אפילו כי יתן ה' את רוחו עליהם ולא יהיו תלמידי מ"מ לא אתקנא בהם. וי"א שדווקא קאמר, כי דווקא בזמן שיתן ה' את רוחו עליהם יכול להיות שיהיה כל עם ה' נביאים אבל אם יאצל עליהם מן הרוח אשר עלי א"א שיהיו כולם נביאים כי המואצל צריך להיות דומה מכל צד אל המאציל ורז"ל אמרו (נדרים לח.) אין השכינה שורה כי אם על גבור חכם עשיר ועניו וכלן במשה, רצו בזה מאחר שהיו כלם במשה ע"כ צריך להיות כי המואצל ממנו דומה אליו מכל צד וזה בלתי אפשרי שיהיו כל ישראל שוים בכל ד' תוארים אלו דא"כ מה גבר מגוברין, אבל אם יתן ה' את רוחו עליהם. בלא אמצעי אז אין צורך בארבע תוארים אלו שיהיו כולם שוים בהם ואין לומר שיתדמו אליו כביכול כי מה דמות תערכו לו על כן נאמר כי יתן ה' את רוחו עליהם. (כלי יקר)

דעת זקנים **ויאמר משה מי יתן את כל עם ה' נביאים וכו'**. כלוי שמא נביאי אמת הן כי הע' שאמר הקב"ה היו מן הרוח אשר עלי כדכתיב ואצלתי מן הרוח אשר עליך אבל מרוחו של הקב"ה שמא אלה מתנבאים ובפ"ק דסנהדרין מסיק בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דכתיב אדני משה כלאם אלא למאן דאמר על עסק שליו היו מתנבאים שהיו אומרים עלי שליו עלי שליו ולמ"ד נמי על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים אמאי כלאם ומשני לאו אורח ארעא דהווי כתלמיד המורה הלכה בפני רבו כמו שהיו רוצין ליטול אומנתו של משה ממנו. ועוד מסיק בשלמא למ"ד הני

תרתי היינו דכתיב מי יתן את כל עם ה' נביאים אלא למ"ד משה מת מינח
הוה ניחא ליה ומשני לא סיימוה קמיה מאי כלאם הטל עליהם צרכי
צבור והם כלים מאליהן: (דעת זקנים)

[ל] וַיֹּאסֹף מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַאֲתַפְנֵשׁ מֹשֶׁה לְמִשְׁרִיתָא הוּא וְסַבִּי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַפְנֵשׁ מֹשֶׁה לְמִשְׁרִיתָא הוּא וְכָל סַבִּי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י ויאסף משה. מפתח (ב) אהל מועד: אל המחנה. נכנסו (ג) איש
לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב,
ג), ואז לכולם יצבור ולא ידע מי אוספם (תהלים לט, ז), מלמד שלא הביא
עליהם פורענות עד שנכנסו הדיקים איש לאהלו (ספרי לו): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) מפני שמשמעות ויאסף וגו' מורה שהיה חוץ למחנה
הוארך לפרש מפתח אהל מועד שהוא מחנה שכניה והוא חוץ מן המחנה
שלו שהוא מחנה לויה: (ג) דק"ל דזקרא משמע ויאסף משה אל המחנה
הוא וזקני ישראל שהכל הולכים עמו למחנהו דהיינו מחנה לויה וכי ע'
סנהדרין היו הכל לויס אלא נכנסו כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאסף משה. הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: (אבן
עזרא)

[לא] וְרוּחַ נֹסַע מֵאֵת יְהוָה וַיִּגְזוּ שְׁלוּיִם מִן הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל הַמַּחֲנֶה כְּדָרְךָ יוֹם
כֹּה וּכְדָרְךָ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה וּכְאֲמַתִּים עַל פְּנֵי הָאָרֶץ:

אונקלוס וְרוּחָא נָטַל מִן קָדָם יַי וְאַפְרַח שְׁלִי מִן יָמָא וּרְמָא עַל מִשְׁרִיתָא
כְּמַהְלָךְ יוֹמָא לְכָא וּכְמַהְלָךְ יוֹמָא לְכָא סְחֹר סְחֹר לְמִשְׁרִיתָא וּכְרוּם
תְּרִיתִין אֲמִין עַל אֲפִי אֲרָעָא: (אונקלוס)

יונתן ורוחא דעלעולא נפקת ונטלת ברוגזא מן קדם יי ובעא למשטפיה
לעלמא אילולי זכותא דמשה ואהרון ונתיב בימא רבא ואפרח שלוי מן
ימא רבא ושרא על דין דזעיר במשירתא כמהלך יומא לציופונא וכמהלך
יומא לדרומא וכרום תריתין אמין הנה פרח על אנפי ארעא והוּוּ מהלכין
בהון עד פריתהון מטיל דלא ילעון בזמן מכנשהון יתהון: (תרגום יונתן)

רש"י ויגז. ויפריח, וכן כי גז חיץ (תהלים כ, ז), וכן נגוזו ועצר (נחום א, יב):
ויטש. ויפשוט, כמו והנם נטושים על פני כל הארץ (שמואל-א ל, טז), ונטשתיך
המדברה (יחזקאל כט, ה): וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו (ד) של
אדם, כדי שלא יהא טורח באסיפתן, לא להגביה ולא (ה) לשחות (ספרי ז):
(רש"י)

שפתי חכמים (ד) לקשה לרש"י אם שוכנים זה על זה כמשמעו אם כן
מתים התחתונים: (ה) פירוש לא למעלה יותר מדאי כדי שלא ינטערו
בלקיטתן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ורוח נסע. יום שני: ויגז. כרת כמו גזי נזרד ומגזרת וגז צאנך:
וטעם ויגז. שהיו בשפת הים רבים כחול והנה גזו מהם ומלת ויגז מפעלי
הכפל כמו ויחם בשר הילד: ויטש. כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין
כח בו לסור וכן והנם נטושים על פני כל הארץ: סביבות המחנה. בלבד
גם הטעם שהיה כאמתים בכל מקום גבוה או שפל: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויגז. ב' במס' ויגז שלום ואידך ויגז ראשו באיוב וזהו הוא
שיא במדרש יותר ממשה שהרג בהם השליו ע"י אכילה הרג בהם ע"י
ירידה ונפילה שנפל על ראשם כשם שנאמר באיוב ויגז ראשו והיה
מתאבל על בנו שנפל עליהם הבית כך בכאן היו מתאבלים על אותם
שמתו מנפילת השליו: כתיב שלום, וקרי שלום שלום לצדיקים ושלום
לרשעים שהיה להם כקוצים: (בעל הטורים)

ספורנו מן הים. מים סוף שהיה דרומי להם וזה כי עברו השלום את הים
מקצות הדרום: (ספורנו)

[לב] ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את
השלל הממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו להם שטוח סביבות המחנה:

אונקלוס וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו
ית שליו דאזער כנש עשרא דגורין וישטחו להון משטיחין סחור סחור
למשריתא: (אונקלוס)

יונתן וקמו מחסרי הימנותא די בעמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא
דבתרוי וכנשו ית סלוי דקטיע ודחגיר כנש עשרא כרוון וישטחו להון
משטיחין חזרנות משריתא: (תרגום יונתן)

רש"י הממעטי. מי שאסף פחות מכולם, העללים והחגרים, אסף עשרה

חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: (כ"ז)

אבן עזרא וישטחו. כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך כפי ואם הם שני בנינים: (אבן עזרא)

ספורנו הממעית אסף עשרה חמרים. כי כולם היו תאבים לאכול מהם הרבה מאד: (ספורנו)

לגן הבשר עודנו בין שניהם טרם יפרת ואף יהנה חרה בעם ויך יהנה בעם מכה רבה מאד:

אונקלוס בשרא עד פון שניהון עד לא פסק ורגזא די תקיף בעמא וקטל יי בעמא קטול סגי לחדא: (אונקלוס)

יונתן רשיעיא הוון אכלין מן בשרא ולמאן דיהבית להון לא הוון מוכרין בישרא עד פדון הנה ביני כניהון עד לא פסק ורוגזא די תקיף ברשיעי עמא וקטיל יי בעמא קטול סגי לחדא: (תרגום יונתן)

כ"ז טרם יכרת. כתרגומו עד לא (ו) פסק, דבר אחר אינו מספיק לפוסקו צשנו עד שנסמתו יולאה: (כ"ז)

זפתי חכמים (ו) פירוש עד לא נתעכל: (זפתי חכמים)

אבן עזרא מכה רבה. דבר היה: (אבן עזרא)

ספורנו הבשר עודנו בין שניהם. שלא הגיע עדיין לגבול שימאסו בו: טרם יכרת. שלא הגיע עדיין זמן חדש ימים שהוגבל לו: ויך ה' בעם. במתאזים מהם ששאלו הבשר לנסות ולקו בנסיונם כי לא אמר ואכלו חדש ימים אלא על הבוכים בלתי מתאזים שאמרו למה זה יצאנו ממצרים והם בכו בחליהם כאמרו והיה לכם לזרא: (ספורנו)

דעת זקנים הבשר. פשט. כלומר אחר שהספיק הבשר לבלוע כדי שלא יאמרו לא נגעם אלא לפי שלא היה בידו יכולת למשאלותם. ואיתמר במדרש תהלים גבי ויהרוג במשמניהם כלוי השמנים והבריאם שאותן שאלו שלא כהוגן מתוך כרס מלאה אבל כחושין היו יכולין לומר ששואלין כדי להבריא עצמן ואיתמר בפ"ב דכתובות כתיב הבשר עודנו בין שניהם וכתוב עד חדש ימים הא כיצד בינונים נדונין לאלתר רשעים מצטערין והולכים עד שלשים ימים: (דעת זקנים)

[לד] וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא קְבֻרוֹת הַתְּאֵנָה כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעַם הַמִּתְאָוִים :

אונקלוס וַיִּקְרָא יְת שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא קְבָרֵי דְמִשְׁאַלֵי אַרִי תַמְן קְבָרוּ יְת עֲמָא דְשְׂאִילוֹ : (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְרָא יְת שׁוֹם אֲתָרָא הַהוּא קְבָרֵי דְמִשְׁיִילֵי בִישְׂרָא אַרוּם תַמְן קְבָרוּ יְת עֲמָא דְשְׂיִילוֹ בִישְׂרָא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וַיִּקְרָא. הַקּוּרָא אוּ מִשָּׁה : קְבָרוּ. הַקּוּבְרִים כִּמוּ וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף : (אבן עזרא)

בעל הטורים הַמִּתְאָוִים. ב' כִּי שֵׁם קְבָרוּ אֶת הָעַם הַמִּתְאָוִים הוּי הַמִּתְאָוִים לְמָה כִּי שֵׁם קְבָרוּ אֶת הָעַם הַמִּתְאָוִים : (בעל הטורים)

[לה] מִקְבָּרוֹת הַתְּאֵנָה נָסְעוּ הָעַם חֲצָרוֹת וַיְהִיוּ בְּחֲצָרוֹת : (פ)

אונקלוס מִקְבָּרֵי דְמִשְׁאַלֵי נְטָלוּ עֲמָא לְחֲצָרוֹת וְהוּוּ בְּחֲצָרוֹת : [פ] (אונקלוס)

יונתן וַיִּמְן קְבָרֵי דְמִשְׁיִילֵי בִישְׂרָא נְטָלוּ עֲמָא לְחֲצָרוֹת וְהוּוּ בְּחֲצָרוֹת : (תרגום יונתן)

אבן עזרא נִסְעוּ הָעַם חֲצָרוֹת. אֶל חֲצָרוֹת דְרַךְ קִצְרָה : וְטַעַם וַיְהִיוּ בְּחֲצָרוֹת. דְּבַק עִם וְתַדְבֵּר מְרִים כִּי בַעֲבוּרָה יִשְׁבוּ שֵׁם כִּי כֵן כְּתוּב : (אבן עזרא)

ספורנו וַיְהִיוּ בְּחֲצָרוֹת. שֶׁהוּ שֵׁם אִיזָה זְמַן, כִּמוּ וַיְהִיוּ שֵׁם כַּעֲשֵׂר שָׁנִים וַיְהִיוּ שֵׁם כֹּאשֶׁר צוּנִי ה' אָמַר כִּי בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן שֶׁהִתְעַכְּבוּ שֵׁם קָרָה שְׁדַבְרָה מְרִים בְּמִשָּׁה וּבִהִיּוֹת אִז אֶהֱל מוֹעֵד מוֹקֵם הַזְּמִין הָאֵל יִתְבַּרְךְ אוֹתָם לְצֵאת מֵאֶהְלֵיהֶם אֶל אֶהֱל מוֹעֵד : (ספורנו)

במדבר פרק-יב

[א] וַתִּדְבֹר מֶרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִנְשָׁה עַל אֲדוֹת הָאִשָּׁה הַכַּשִּׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי אִשָּׁה כַּשִּׁית : לָקַח :

אונקלוס ומלילת מרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁהָ עַל עֵסֶק אֲתָתָא שְׁפָרְתָא דִּי נָסִיב אָרִי
אֲתָתָא שְׁפָרְתָא דְנָסִיב רְחִיק : (אונקלוס)

יונתן וְאַשְׁתַּעֲיוּ מְרִיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁהָ פְתַגְמִין דְלָא מְהַגְנִין עַל עֵיֶסֶק אֲתָתָא
פּוֹשְׁיִיתָא דְאַסְבוּהִי כּוֹשְׁאֵי לְמִשְׁהָ בְּמִיעַרְקִיָה מִן קָדָם פְּרַעַה וְרִיחָקָה
אָרוֹם לְאִיתָא אֲסְבוּהִי יַת מְלִפְתָא דְכוּשׁ וְרְחִיק מִינָה : (תרגום יונתן)

רש"י ותדבר. אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה, וכן הוא אומר דבר
האיש אדוני הארץ אתנו קשות (בראשית מז, ט), ואין אמירה בכל מקום אלא
לשון תחנונים, וכן הוא אומר ויאמר אל נא אחי תרעו (שם יט, ז), ויאמר
שמעו נא דברי (במדבר יב, ו. ספרי טו), כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן.
היא פתחה בדבור תחלה, לפיכך הקדימה הכתוב תחלה, ומנין היתה יודעת
(ז) מרים שפירש משה מן האשה, רבי נתן אומר מרים היתה צלד לפורה
בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה, כיון ששמעה לפורה,
אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה, שיהיו פורשין
מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני, ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן.
ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה, קל וחומר למספר בגנותו של
חזירו (ספרי טז): האשה הכשית. מגיד שהכל מודים ביפיה (ספרי טז) (ח) כשם
שהכל מודים בשחרותו של כושי: כושית. בגימטריא יפת מראה: על אדות
האשה. על אודות (ט) גירוסיה: כי אשה כשית לקח. מה תלמוד לומר, (י)
אלא יש לך אשה נאה ביפיה ואינה נאה במעשיה, במעשיה ולא ביפיה,
אבל זאת נאה בכל: האשה הכשית. על שם נויה נקראת כושית, (כ) כאלם
הקורא את בנו נאה, כושי, כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כשית
לקח. ועתה (ב) גרסה: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כלומר הא אין דרכן של נשים לנועות להתרעם על בעליהן
כפני שכנותיהן על דבר התשמיש: (ח) דאם לא כן מה כושית דקאמר וכי
כושית היתה והלא מדינית היתה אלא מה כושי משונה בעורו אף זו משונה
בעורה וביפיה. (גור אריה) ומפני שהוא קלת רחוק שידבר הכתוב על דרך
חידה לכך אמר כושית בגימטריא יפת מראה: (ט) פירוש על אודות
הפרשתה שפירש בעלה ממנה ומקרא קצר הוא: (י) פירוש הרי כבר נאמר
ועוד למה נאמר כי אשה וגו' משום דכל כי נתינת טעם הוא על הדבר
ומתרג' יש לך וכו': (כ) זהו לפי פשוטו והראשון הוא על פי המדרש רז"ל

ולכן לא כתב על זה דבר אחר כי זה הפירוש לא הזכר בשום מקום: (ב) ואם תאמר והא רש"י פירש זה כזר לעיל על אודות האשה על אודות גירוסיה ויש לומר דשני פירושים הם הפירוש הראשון הוא רבי נתן שהוא מפרש על אודות האשה על אודות גרוסיה אם כן מה תלמוד לומר כי אשה כושית לקח אלא יש לך כו'. אבל רש"י פירש דפשוטו של קרא כי אשה כושית לקח הוא כמו שפירש על אודות האשה וכו' כי אשה כושית לקח ועתה גרסה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ותדבר מרים. היא דברה גם אהרן הסכים או החריש על כן נענש: וטעם ותדבר. עם בי"ת דרך גנאי כמו וידבר העם באלהים גם ימצא לשבח גם בדרך נבואה. יש אומרים כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר שפירתא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן גם אנתנו נקרא העור סגי נהור. והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי ויש אומרים כי כוש בן ימיני הוא שאול וכן הלא כבני כושיים וכבר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל וצפורה היתה שחורה ודומה לכושית: וטעם כי אשה כושית לקח. זה הדבור שדברה מרים ומה נכבד דברי קדמונינו שאמרו על הזקנים אשריהם ואוי לנשיהם והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאיננה יפה: (אבן עזרא)

בעל הטורים הכושית. בגימ' יפת מראה: (בעל הטורים)

אור החיים ותדבר וגו' במשה. אולי שדברו בפניו של משה, והדעת מסכמת בזה גם כן, כי מה יועילו דבר לא טוב ביניהם לבין עצמן, אלא אמרו דבריהם דרך תוכחה והוא שומע מלתם, שוב ראיתי בדברי רז"ל (ספרי) שאמרו כן ורמזוהו במאמר וישמע ה' והאיש משה וגו' פירוש גם הוא שמע: (אור החיים)

דעת זקנים ותדבר מרים ואהרן במשה. לפי שהנשים דברניות הן והחזיקה בדבר יותר מאהרן לפיכך הקדימה הכתוב ולקתה יותר: כי אשה כושית לקח. בדברי הימים דמשה משמע כושית ממש שהיתה מלכה ומשה משל על כוש ארבעים שנה ולכך אמרו אך במשה דבר ה' כלומר וכי בשביל שדבר עמו הקב"ה נתגאה שלא רצה ליקח אשה מבנות ישראל הלא גם בנו דבר ולא נתגאינו בכך ונראה שעל אותה מלכה שלקח היו אומרים כן כי מצפורה בורח היה מפני פרעה ואנוס היה: (דעת זקנים)

[ב] ויאמרו הרק אך במשה דבר יהוה הלא גם בנו דבר וישמע יהוה:

אונקלוס וְאָמְרוּ הַלְחוּד בְּרַם בְּמִשָּׁה מְלִיל יֵי הֶלְא אָף עֲמָנָא מְלִיל וְשְׁמִיעַ קָדָם (אונקלוס) יֵי:

יונתן וְאָמְרוּ הַלְחוּד בְּרַם עִם מִשָּׁה מְלִיל יֵי דְאֲתַפְרֵשׁ מִתְשַׁמֵּישׁ דְּעָרִיס הֶלְא אָוֶף עֲמָנָא מְלִיל וְשְׁמִיעַ קָדָם יֵי: (תרגום יונתן)

רש"י הרק אך. עמו לבדו (מ) דבר ה': הללא גם בנו דבר. וללא פירשנו מדרך (רש"י) ארץ:

שפתי חכמים (מ) (נחלת יעקב) הוקשה לרש"י שני מיעוטים רק אך דהוה ליה למימר הרק במסה דבר הללא גם בנו. ועל זה תירץ עמו לבדו וללא עם אחרים כלל הן עם לדיקים כיוולא בו והן עם לדיקים שפחותים ממדרגתו הללא גם בנו דבר ואף על פי שאנו ממועטים ממדרגת נבואת מסה ולכך כריך ב' מיעוטים למעט הדבור וכיוולא בזה מתרץ בספרי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמרו הרק אך במשה. הביאה ראייה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם: הרק אך. והאחד יספיק רק הוא דרך צחות כמו המבלי אין קברים: וישמע ה'. ואם דברו בסתר: (אבן עזרא)

בעל הטורים וישמע ה'. וסמך ליה והאיש משה שדברו עליו בינו לבינם ולא שמע אותם אדם אחר: (בעל הטורים)

אור החיים הרק אך במשה. רז"ל אמרו (ב"ר פ"א) אכין ורקין מיעוטיין, וכאן נתכוונו לומר בזה שמעשה משה ירשום הפגם בהם גם באבות העולם אשר דבר עמהם ה', וכן הוא במדרש (ספרי) וזה לשונם והלא גם עם האבות דבר עד כאן. ועוד אפשר שנתכוונו לרמוז ב' מיעוטים שהיו בנבואת משה, א' שלא נתנבא עד שהיה בן פ' שנה דכתיב (שמות ז) ומשה בן שמונים שנה בדברם אל פרעה ובאותו זמן הוא שדבר אליו ה' ואהרן ומרים נתנבאו בני ג' וה' קודם שנולד משה, ומיעוט ב' שביום שנתנבא נצטרע דכתיב (שם ד') והנה ידו מצורעת וגו' מה שלא היה כן להם, וכנגד זה אמר הרק אך:

וישמע ה'. הוצרך לומר וישמע ה', לומר שלא שמע אלא ה' הכוונה בזה שלא דברו בפני בריה, עוד נתכוין לומר שמהם שמע ולא ממשה, שלא קבל לפני ה' כדרך הנעלבין מזולתם: (אור החיים)

ספורנו הרק אך במשה דבר ה'. האמנם משה לבדו זכה לזה שיהיה דבר ה' מיוחד אליו לבדו מלבד מה שזכה עם כל המון ישראל במתן תורה:

וישמע ה'. כאמרם ז"ל שאני צורבא דרבנן דקודשא בריך הוא תבע ביקריה : (ספורנו)

[ג] וְהָאִישׁ מֹשֶׁה (ענו) עָנִיו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה : (ס)

אונקלוס וְגִבְרָא מֹשֶׁה עֲנֻתָּו לְחֻדָּא מִכָּל אֲנָשָׁא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא : [ס] (אונקלוס)

יונתן וְגִבְרָא מֹשֶׁה עֲנֻתָּו בְּדַעְתִּיהָ לְחֻדָּא מִן כָּל בְּנֵי נְשָׂא דְעַל אַנְפֵּי אַרְעָא וְלָא חָשׁ לְמַלְיָהוּן : (תרגום יונתן)

רש"י ענו. ספל וסכלן: (רש"י)

אבן עזרא ענו מאד. במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו : (אבן עזרא)

בעל הטורים עניו. ענו כתיב שהיה בחשבון עניו. מים בהר ויכסהו הענין ששת ימים ימים ואח"כ ג"פ ארבעים : ענו. בגימ' בעדן שנוחל גן עדן : (בעל הטורים)

אור החיים והאיש משה ענו. הודיע הכתוב זו כאן, לפי מה שכתבנו שדברו בפניו נתן הכתוב טעם שהוצרך ה' לעשות כל האמור בענין, מטעם כי האיש משה עניו מאוד ולצד ענוותו נמנע מהשיב להם התשובה המתחייבת לבא בענין כדי שידעו ההפרש שבין נבואת משה לשאר נביאים, ודקדק לומר **מכל האדם אשר על פני האדמה**, להחליט מניעת התשובה ממנו בענין כי אדם שבדעתו הוא למטה ח"ו מכל אשר על פני האדמה איך ישוער ח"ו שיאמר תשובה שיצא ממנה שהוא גדול מכל הנביאים, ולזה בא מאמר מה' והשיבם **פתאום**. לצד שאינו (לשון אונאה) משה בדברים וכתוב (עמוס ז) הנה ה' נצב על חומת אנך, ורז"ל אמרו (ילקוט) פתאום סמוך לזיקה וכו' :

אל משה וגו'. טעם קריאת משה, לדבריהם ז"ל (שם) שאמרו שהיו טמאים, קרא למשה כדי להכיר תולדות הפרישה שפירש משה שנמצא מוכן לדבר ה' אליו באין מונע אשר לא כן הם שקראם ה' ולא יכלו לצאת, ולפי הפשט כדי שיהיה מוכן משה להתפלל על מרים. עוד טעם קריאת משה לצד שנתכוין ה' לגלות להם תיכף ומיד בסדר הקריאה כי גדול משה מהם ממה שהקדימו להם בקריאה והשמיעם הדבר ובזה ירגישו סתירה למחשבתם שאמרו הרק במשה הלא גם בנו וגו' : (אור החיים)

דעת זקנים והאיש משה ענו מאד. מגיד לך הכתוב שלא מחמת גאווה לקחה אלא היתה סיבה ומזל וגם בזה היה עניו שלא היה תובע עלבונו

עד שבא הקב"ה ותבעו. ענו כתיב חסר יו"ד לומר שהוא עניו בכל אבריו
כי כשתכתוב אותיות של ענו בקריאתן עי"ן נו"ן וא"ו תמצא שהוא עולה
רמ"ח אברים : (דעת זקנים)

[ד] ויאמר יהוה פתאום אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם אל
אהל מועד ויצאו שלשתם :

אונקלוס ויאמר יי בתפף למשה ולאהרן ולמרים פיקו תלתיכון למשפון
זמנא ונפקו תלתיהון : (אונקלוס)

יונתן ויאמר יי למשה ולאהרן ולמרים פיקו תלתיכון למשפון זמנא ונפקו
תלתיהון : (תרגום יונתן)

רש"י פתאום. נגלה עליהם פתאום והם טמאים בדרכי ארץ, (נ) והיו
כועקים מים (ס) מים, להודיעם שיפה עשה משה מה שפירש מן האשה,
מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר, ואין עת קבוע לדבור: לאו שלשתכם.
מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שאי אפשר לפה לומר ולחזן לשמוע:
(רש"י)

שפתי חכמים (נ) לאם לא כן מאי נפקא מיניה דכתיב פתאום. רל"ס: (ס)
מדכתיב הכא פתאום ובנזיר גם כן כתיב פתע פתאום מה נזיר לריד הבאה
במים אף טבול יום כן וקל להבין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא פתאום. המ"ם נוסף כמ"ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא
עלה על לב : צאו שלשתכם ויצאו שלשתם. כל אחד מאהלו והנה דרך כלל
ואחר כן פרט וירד ה' בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה שומע: (אבן
עזרא)

ספורנו צאו שלשתכם. רצה שידע משה טוב האל יתברך המקפיד על
כבודו : (ספורנו)

דעת זקנים פתאום. שלא יוכלו לומר משה צעק עלינו והתפלל לפני
הקב"ה : (דעת זקנים)

[ה] וירד יהוה בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו
שניהם :

אונקלוס ואתגלי יי בעמודא דעננא וקם בתרע משפנא וקרא אהרן ומרים

יוֹנָתָן וְאַתְגְּלִי יִקְרָא דַּיְיָ בְּעִמּוּדָא דַּעֲנָן יִקְרָא וְקָם בְּתַרְע מִשְׁפָּנָא וְקָרָא אֲהָרֹן וּמְרִיָם וּנְפָקוּ פְּרֹוֹיָהוּן : (תרגום יונתן)

רַש"י בַּעֲמוּד עֲנָן. יֵאלֵא יַחֲדֵי (ע) שְׁלַח כַּמֵּדֵת בְּשָׂר וְדָם, מֶלֶךְ בְּשָׂר וְדָם כְּשִׂינְיָא לְמַלְחָמָה יוֹלָא בְּאוּכְלוּסִין וּכְשִׂינְיָא לְשָׁלוֹם יוֹלָא בְּמוֹעֲטִים, וּמֵדֵת הַקְּב"ה יוֹלָא לְמַלְחָמָה יַחֲדֵי שְׁנֵאמֵר ה' אִישׁ מַלְחָמָה (שְׁמוֹת טו, ג), וְיוֹלָא לְשָׁלוֹם בְּאוּכְלוּסִין שְׁנֵאמֵר רַכֵּב אֱלֹהִים רַבּוֹתִים אֲלֵפֵי שְׁנֵאֲנָן (תְּהִלִּים סח, יח. סְפָרֵי קצ): וַיִּקְרָא אֲהָרֹן וּמְרִיָם. שִׁיְהִיו נִמְשָׁכִין וְיוֹלָאִין מִן הַחֲזָר לְקַרְחַת הַדְּבָר: וְיֵאלֵאוּ שְׁנֵיהֶם. וּמִפְּנֵי מָה מִשְׁכָּן וְהַפְּרִידֵן מִמֶּשָׁה, לִפְנֵי שְׁאוּמְרִים מִקְּרַת שְׁבָחוּ שֶׁל אֱדָם בְּפָנָיו וְכוּלּוּ שְׁלַח בְּפָנָיו, וְכֵן מֵלִינוּ בְּנַח, שְׁלַח בְּפָנָיו נֵאמֵר אִישׁ לְדִיק תָּמִים (בְּרַאשִׁית ו, ט), וּבְפָנָיו נֵאמֵר כִּי אוֹתָךְ רֵאִיתִי לְדִיק לְפָנָי (שֵׁם ז, א). דְּבַר אַחַר, שְׁלַח יִשְׁמַע בְּנִזְיַפְתּוֹ שֶׁל אֲהָרֹן: (רַש"י)

שְׁפָתֵי חַכְמִים (ע) דַּאֲס לֹא כֵן לְמִי לִי לְמַכְתָּב וִירַד ה' בַּעֲנָן הָא כְּבַר נֵאמֵר וַיֵּאמֶר ה' לֹאֹו שְׁלַשְׁתְּכֶם וְלֹא הוּא לִיָּה לְמִימֵר אַחַר זֶה אֲלֹא וַיַּעֲמוּד פִּתְחַּי הָאֵהֵל וְגו' אֲבָל בְּפִרְשַׁת כִּי תִשָּׂא דְכַתִּיב וִירַד ה' בַּעֲנָן שְׁהוּא תַחֲלַת הַגְּלוּת הַשְּׁכִינָה אֲלִיוּ בְּבַקֵּר יֵשׁ לֹוֹמֵר שְׁבָא לְהוֹדִיעַ הַגְּלוּת הַשְּׁכִינָה אֲלִיוּ וְלֹא לְלַמַּד שִׁירַד יַחֲדֵי עִם עִמוּד עֲנָנוּ כְּמוֹ שְׁדַרְשָׁן הַכֹּא: (שְׁפָתֵי חַכְמִים)

אוֹר הַחַיִּים וִירַד ה' בַּעֲמוּד בַּעֲנָן. צְרִיךְ לְדַעַת לְמָה לֹא יִרַד ה' קוּדָם קְרִיאָה רֵאשׁוּנָה, שְׁנֵרֵאָה מִסְדֵּר הַכְּתוּבִים שְׁלֹא יִרַד אֲלֵא אַחַר קְרִיאָה, גַּם מִמָּה שְׁאֵמֵר בְּקְרִיאָה צֵאוּ שְׁלִשְׁתְּכֶם אֵל אֵהֵל מוֹעֵד זֶה יַעֲיֵד שְׁעַדִּיִן לֹא יִרַד, שֵׁאֵם לֹא כֵן לֹא הִיָּה צְרִיךְ לְרִשׁוּם לְהֵם הַמְּקוּם כִּי הֵם רוֹאִים מְקוּם אֲשֶׁר יִשְׁכּוּן שֵׁם הַעֲנָן, וְלְדַבְּרֵיהֶם שְׁכַתְּבֵנוּ שֶׁהִיוּ טְמֵאִים בְּשַׁעַת הַקְּרִיאָה יֵשׁ טַעַם נִכּוֹן בְּדַבֵּר, כִּי לֹא רֵצָה ה' לְרַדֵּת קוּדָם הַקְּרִיאָה וַיְהִיָּה יוֹשֵׁב וּמִמַּתִּין לְהֵם כְּבִיכּוֹל לְצֵאֲתָם, וְאִינוּ מֵהַכְּבוֹד, גַּם יִמְשַׁךְ לְהֵם חַי"ו עוֹנֵשׁ לְנִקְרָאִים וְאִין הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חִפֵּץ לְהַעֲנִישׁ אֲלֵא לְהַטִּיב, וְהַטַּעַם שִׁירַד ה' וְלֹא דַבֵּר מִמְּקוּמוֹ כְּסִדֵּר הַקְּרִיאָה, כְּדִי לְפָרְסָם הַדְּבַר כְּשִׁירָאוּ שִׁירַד הַעֲנָן וְעַמַּד פִּתְחַּי הָאֵהֵל וְהוּא פְּרִסוּם וְהַעֲרָה גְדוּלָּה וַיּוֹדַע לְכָל יִשְׂרָאֵל כִּי הַקְּפִיד ה' עַל אֲשֶׁר נִגְעוּ בְּנֵאֲמָן בֵּיתוֹ וְהַעֲנִישָׁם עַל הַדְּבַר: (אוֹר הַחַיִּים)

11 וַיֵּאמֶר שְׁמַעוּ נָא דְבָרַי אִם יִהְיֶה נְבִיאְכֶם יִהְיֶה בְּפִרְאָה אֲלִיוּ אֶתְנַדְּעַ בְּחָלוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ :

אונקלוס וַאֲמַר שְׁמַעוּ כְעַן פְּתַגְמֵי אִם יְהוֹן לְכוּן נְבִיאִין אֲנָא יִי בְּחַזְוֹן אֲנָא
מִתְגַּלִּי לְהוֹן בְּחַלְמִין אֲנָא מְמַלְל עֲמַהוֹן : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר שְׁמַעוּ בְּבַעוּ פְּתַגְמֵי עַד דְּאֲמַלִּיל אִין יְהוֹוֹן כֹּל נְבִיא דְקָמוּ מִן
יּוֹמַת עֲלָמָא מִתְמַלִּיל עֲמַהוֹן הֵיכְמָא דְמִתְמַלִּיל עִם מִשָּׁה דְמִימְרָא דִּי
בְּחַזְיוֹ לְוַתְהוֹן מִתְגַּלִּי בְּחַלְמָא מְמַלִּילְנָא עֲמַהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י שְׁמַעוּ נָא דְבַרֵּי. אִין נָא (פ) אֲלָא לְשׁוֹן בְּקַשָּׁה: אִם יֵהִיָּה נְבִיאֲכֶם. אִם
יֵהִי (ג) לְכֶם נְבִיאִים: ה' בְּמַרְאֵה אֲלִיוֹ אֲתוֹדַע. שְׂכִינַת שְׁמִי אִין נְגִלִית עֲלִיו
(ה) בְּאֶסְפֶּקְלָרִיא הַמְּאִירָה, אֲלָא בְּחִלּוֹם וַחֲזִיוֹן: (רש"י)

ספתי חכמים (פ) כְּלוּמַר אֲף עַל פִּי שְׁחַרְהָ צִם אֲף ה' וַיִּלְךְ מִכֹּל מְקוֹם אִין
נָא אֲלָא לְשׁוֹן בְּקַשָּׁה וּדְבַר עֲמַהֶם בְּנַחַת שְׁאֲלוּ הִיוּ דְבַרְיוּ בְּכַעַס לָא הִיוּ
דְבַרְיוּ נְשַׁמְעִים וּלְלַמּוֹד קַל וַחֲוֹמַר לְבַשָּׁר וְדַם שִׁיְהִיו דְבַרְיוּ בְּנַחַת: (ג) דְּבַקְרָא
מִשְׁמַע דְנְבִיאֵיהֶם יֵהִיָּה ה'. לְכַךְ פִּירֶשׁ אִם יֵהִיָּה לְכֶם נְבִיאִים וּמַלְתָּ ה'
דְּבַקָּה עִם בְּמַרְאֵה אֲלִיוֹ אֲתוֹדַע: (ה) בְּאֲוֹמְרוּ שְׂכִינַת שְׁמִי מוֹרָה סְפִירוּשׁ ה'
הוּא כְּאֲלוּ אֲמַר אֲנִי ה' דְּאִם לָא כֵן יִתּוֹדַע מִיִּבְעֵי לִיָּה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא שְׁמַעוּ נָא. כְּמוֹ עֵתָה: נְבִיאֲכֶם. מִי שִׁיְהִיָּה מִכֶּם נְבִיא ה': בְּמַרְאֵה.
פִּירוּשׁוֹ אִם הִיָּה נְבִיאֲכֶם שֶׁהוּא נְבִיא ה' כְּמוֹ וְהַנְּבוּאָה עוֹדֵד הַנְּבִיא הָאֵהֱלָה
שְׂרָה אֲמוֹ כְּסֹאדְךָ אֱלֹהִים עוֹלָם: בְּמַרְאֵה. בְּמַרְאוֹת הַלֵּילָה: בְּחִלּוֹם אֲדַבֵּר
בּוּ. כְּפוֹל כְּדַרְךָ הַנְּבוּאוֹת: (אבן עזרא)

בעל הטורים בְּמַרְאֵה. ב', בְּמַרְאֵה אֲלִיוֹ אֲתוֹדַע, בְּמַרְאֵה נִהְפְּכוּ צִירֵי עֲלִי,
לוֹמַר שֶׁאֲפִילוֹ בְּמַרְאֵה שֶׁאֲנִי נֹרָאָה לְנְבִיאִים נִתְהַפֵּךְ צִירֵיהֶם עֲלֵיהֶם אֲבָל
מִשָּׁה יוֹשֵׁב כְּתַלְמִיד לְפָנָי רַבּוֹ: (בעל הטורים)

אור החיים שְׁמַעוּ נָא דְבַרֵּי. צִרִיךְ לְדַעַת לְמָה הוּצַרְךָ לוֹמַר כֵּן וְדַאי כִּי
יִשְׁמַעוּ אֶת אֲשֶׁר יִדְבַר, עוֹד צִרִיךְ לְדַעַת אֲוֹמְרוֹ תִּיבַת נָא כִּי לֹא יוֹצֵדֵק לוֹמַר
הָאֲדוֹן לְעַבְדּוֹ לְשׁוֹן בְּקַשָּׁה. אֲכֵן יִתְכוּוִין ה' בְּנוֹעַם אֲמַרְיוֹ לְהַרְגִּישׁ בְּמַנִּיעַת
הַשְּׁמִיעָה שְׂקוּדָם לְכֵן, כִּי עֵתָה הֵם רְאוּיִם לְשְׁמוּעָה וְלֹא קוֹדֵם לְצַד טוֹמְאָתָם
לְדַבְרֵיהֶם ז"ל, וּמִמוּצָא דְבַר אֲתָה יוֹדַע כִּי אִין נִכּוֹן לְעַבְדָּה שִׁיְהִיָּה מוֹשַׁל
הַהֲכֵנָה בְּעַת אֲשֶׁר אֲדוֹנוֹ יִצוּהוּ עֲלָיו, וְאוֹזֵן מִלִּין תְּבַחֵן כִּי מוֹכַרְח מִשָּׁה
בְּמַעֲשָׂיו לְפָרוּשׁ מֵאֲשֶׁתּוֹ, וְלְדַרְךָ זֶה הַרוּחַנוֹ תִּירוּץ לְקוֹשִׁיא אִי, לְמָה לֹא
נָתַן ה' טַעַם הַפְּרִישׁוֹת בְּדַבְרֵיוֹ לְהֵם כִּי הוּא הַעִיקַר הַצִּרִיךְ לְהַשְׁמִיעֵם, וְלִפִּי
זֶה ה' נָתַן אֲוֹמַר הַמְּבַשֵּׁר צָבָא רַב:

עוֹד יִרְצָה עַל זֶה הַדְּרָךְ שְׁמַעוּ נָא פִּירוּשׁ עֵתָה אֲתֶם שׁוֹמְעִים לְצַד הַהֲכַרְח
לִיִּסְרַכְּם וְלְהוֹכִיחְכֶם, וְאִין לְדַבֵּר לְכֶם דְּבַרִּים אֱלוֹ עִיִּי מִשָּׁה מִבִּי טַעַמִּים

א' כי הוא נוגע בדבר ועליו באו הדברים, ועוד מהטעם עצמו האמור בענין שקרא ה' לאהרן ומרים לדבר עמהם שלא בפני משה, אבל קודם ואחר כך אין אני מדבר עמכם, וזו סתירה למאמרם שגם בהם דבר, ותמצא שאמרו ז"ל (במד"ר ס"פ נשא) שבכל המקומות שאמר הכתוב וידבר ה' אל משה ואל אהרן אין הכונה בדבר גם עם אהרן אלא למשה שיאמר לאהרן, והם הדברים שרמז ה' בתיבת נא:

ודקדק לומר **דברי** ולא הספיק לומר שמעו נא ומובן שמה שישמעו הם דבריו, נתכוין כן הגם שהיו מתנבאים קודם לא היה כסדר זה שישמעו הדברים מפי אל עליון וכמו שפירש ה' דבריו בסמוך אם יהיה נביאכם ה' וגו':

עוד אפשר שרמז להם שלא ידבר עמהם עוד אלא עתה, לבל יחשבו בדעתם כי הוכשרו לנבואה עליונה כזאת והיה כזה יום מחר, לזה אמר עתה. עוד ירצה במאמר **נא** לצד שהיו טמאי קרי ובדיני טהרת טומאה אמרה תורה (ויקרא כב) שאין הטבילה גומרת הטהרה לאכול בתרומה עד הערב שמש, וענין הנבואה כיון שמצינו כי צריך האצלת הרוח הקדושה כדי שיוכשר לדבר ה' עמו לא יספיק טהרת מים עד בא השמש וטהר, שלא יהיה זה גרוע מטהרה הצריכה לאכילת תרומה וכאן מצינו שביום עצמו שהיו טמאים טומאת קרי סמוך לטבילתם דבר ה' עמהם, לזה אמר ה' **שמעו נא דברי** פירוש עתה דוקא הוראת שעה היא שאשמיעכם דברי הגם שעדיין צריכין הערב שמש, לקיים מה שנאמר (ב"ר נה) אהבה מקלקלת השורה אהבת ה' עם משה ידידו לא יכול להתאפק עד למחר:

אם יהיה נביאכם וגו'. ולא דבר לנוכח אליהם אם תהיו נביאים, לצד שהם הזכירו בטענתם נביאים אחרים חוץ מהם וכמאמר המדרש (ספרי) שאמרו הלא דבר גם עם אברהם ולא פירש וכו', לזה בא דברו יתברך לעשות הפרש גם מהנרמז בדבריהם למשה, ואולי כי לזה אמר לשון יחיד **אם**

ה' **במראה אליו וגו'.** בא להודיענו הפרש הדרגת הנביאים מהדרגת משה, ולצד שיש ג' דברים בענין הנבואה, א' השגת המראה, ב' זמן השגתה פירוש אם יתנבא בכל עת שירצה או אין הדבר תלוי ברצונו אלא בזמן שיחפוץ ה', ג' השגת בחינת הדיבור כאשר אבאר, והתחיל ה' לומר בבחינת הדרגת השגת הראיה, ואמר ה' **במראה אליו אתודע** פירוש לפי שיש ג' הדרגות כלליות בהכרת ה', הא' לא השיגה אדם בנבואה והוא מה ששאל משה (תשא לג יח) הראני נא את כבודך פירוש נא עתה מה שאתה עתיד להראותני לאחר מיתה, כי יודע היה משה המושג לצדיקים בעולם העליון, והשיבו ה' לא תוכל וגו' כי לא יראני האדם וחי אלא לאחר מיתה, והדרגה זו היא בעצמות אורו יתברך, והגם שלא יתייחס אליו מאמר עצמות אלא לשכך אוזן וכו', הדרגה ב' היא אור המאיר ממנו ית'

שיתייחס אליו תמונה, ואין תמונה זו דומה לשום תמונה מההווים
בנמצא, כי אין לו תמונה אלא תמונה לנעלם מעיני כל חי שאין לה מכיר
זולת משה אשר הכיר' לו ה' דכתיב ותמונת ה' יביט, מה שלא השיג זולתו
בכל הנביאים, הדרגה ג' היא הבהקת אורו ית' ברחוק, הא למה זה דומה
לנר דלוק אשר ילך אורו למרחוק ויראה אדם האור ההוא, וזה יקרא
מראה, וזה הוא השגת הנביאים זולת משה, והוא מאמר ה' במראה והבן,
וכנגדה אמר במשה ותמונת ה' יביט:

וכנגד זמן השגת הנבואה אמר **אליו אתודע**, פירוש אפילו מדרגה קטנה
כזו אינה אצלו בתמידות בעת אשר יחפוץ ישיגנה, אלא כשאני רוצה
אתודע לו בה, וכשיחפוץ הוא להשיגה אינו מובטח שישגיגה בכל עת, כמו
שהוא מובטח משה בכל עת אשר יחפוץ דכתיב (ט' ח') עמדו ואשמעה מה
יצוה ה' בלא שום ספק בדבר, נמצאת אומר כל הנביאים אין נבואה
בטוחה אצלם הגם שהיא מדרגה קטנה ממדרגת משה, ומשה נבואתו
הגם שהיא גדולה מהם בטוחה אצלו בכל עת שירצה, והוא מאמר **בכל**
ביתי נאמן הוא פירוש כנאמן הזה שהכל בידו וברשותו לעשות כל אשר
יחפוץ כמו כן משה, ודקדק לומר **בכל ביתי** לכלול אפילו בהשגת נבואה
הגדולה הדבר ברשותו להתנבא, מה שלא היה נשמע אם היה אומר בביתי
נאמן הוא שהייתי אומר שאין הדבר מסור לחפצו אלא מדרגה הקטנה
של כל הנביאים, וההפרש הוא שהם אין הדבר ברשותם מה שאין כן הוא
תלמוד לומר בכל וגו':

וכנגד השגת בחינת הדיבור אמר **בחלום אדבר בו**, פירוש דע כי ב' מדות
בהודעת החלומות, הא' כשישמע הדברים תהיה דעתו מעורבת ולא
תבחן אזנו מילין להשכיל הנדבר כי דעתו מבולבלת, ב' כל הנדבר בחלום
אין הדברים כפשטן אלא משל ודמיון, וצא ולמד מחלומות הכתובים
בתורה ופירוניהם, והוא מה שאמר ה' כי הנביאים בעת בא דברו הטוב
להם יתבלבל דעתם ויהיו כאדם השוכב בלב ים ויתהוללו, גם לא יבא
להם הדיבור בצורתו אלא מלובש תוך דמיון ומשל כדי שיוכלו שאת
הדיבור ואף על פי כן מתהוללים, ופירוש תיבת **בחלום** הוא בגדר חלום
באיכות ומהות, ולעולם בהקיץ היה ה' נגלה אל עבדיו הנביאים, אלא
כשהיה בא להם הדיבור היו מקבלים אותו כתכונת החלום כנזכר והיו
נופלים לארץ ומתטרפת דעתם מעליהם, מה שאין כן משה שהיה מושלל
מזה שלא היתה דעתו משתנית בבא דבר ה' והיה שומע בדעת שלימה, גם
לא היו באים אליו הדברים בדרך משל ומליצה אלא דברים מבוארים
וברורים ואינן צריכין פתרון, והוא מאמר ה' **פה אל פה אדבר בו** פירוש
הנה עיני כל ישראל רואות הגי'ן פרשיות אשר דבר ה' אל משה שכלן הם
דברים שיבין פשטן של דברים כל מבין לשון הקודש, גם אוצרות חכמה
אשר אצר ה' בהם כולם נכוחים למבין הבא לעיין ולהעמיק ירגיש
במשמעות הכתובים עצמן את אשר חשב ה' לומר בהם, ואין דרך זה
בדברים אשר דבר ה' ביד עבדיו הנביאים ירמיה וישעיה שכלן משל
ומליצה, כמאמר (יחזקאל יז) הנשר הגדול בעל הכנפים וגו', וביותר

מהמה נבואת זכריה המסגר שערי הנבואה אשר סגר גם נבואתו ואין אתנו יודע כוונת נבואתו :

ויש לחקור זאת כיון שהמנבא הוא ה' אלהינו אחד למה לזה ידבר נכוחות ולזה דברו מעקשים, ואמרו אנשי אמת במה שקדם לנו הידיעה בדבר המלאך לדניאל ההרגש שהיה פועל בו מזה תשכיל לראות כי הרכבת מין האנושי תפסידנה הרגשת הרוחני ואינה יכולה לסבול זולת המורכב אשר כונן ה' בחכמתו הנפלאה שיוכלו שתוף יחד הנפש והגוף, והלא תראה אפילו במקורות הנרגשות ונתפסות אש ומים זה מכלה את זה זולת השמים אשר כוננו ידי יוצר, ומזה תשער איך יוכל עמוד בדבר אלהים מקור הרוחניות ויחצוב קולו להבת אש איך יוכל עמוד, ולזה אין אדם משיג לעמוד בכוחו לשמוע קול אלהים חיים זולת האיש אשר הפך חומרו ועשאו צורה כמו שרשמנו במקומות אחרים שזה אין לו גוף ויכול שאת דבר מלך, ולכן בהנבא ה' לאדם שאין גופו דומה לצורתו יתחכם ה' עשות על זה האופן, כי יצא דבר מלך מפי עליון והדיבור יתעטף באוירים דקים ואחר כך יגיע לאוזן נביא ובזה יסבלנו הנביא, ואף גם זה יפעיל הרגש בנביאים להשתגע, ודבר זה יסובב בא הדברים דרך משל ומליצה בבחינת החלום :

ולזה כל הנביאים לבד ממשה ידברו משלים ומליצות ויותר מהמה זכריה שהיה אחרון בנביאות היה הדיבור בא ונגלד ונגלם ביותר משאר נבואות כדי שיוכל לסבול, ולזה נתרבו בו המליצות ועומק הדמיון עד שאין דורות אחרונים יודעים דבריו, והוא מה שהודיע ה' כאן בבחינת המושג למשה ואמר **פה אל פה** פירוש לא היה הדיבור נפסק מפי אל עליון לפי משה לעבור באויר העולם שישתנה הדיבור בהלבשת האוירים ויסובב לדבר דברי משלים וחידות, גם שלל ההתרגשות אשר תקרה לנביאים כמאמר **ומראה** פירוש לא ירדם ולא יתבהל אלא ומראה פירוש בעת ובשעה עצמה שאני מדבר בו **פה אל פה** אינו כסדר החלום אלא ומראה שאני מראה לו אור המנבא ומביט, וזה יגיד ההערה והתכוננת השכל :

ואומרו ולא בחידות, הוא להעיר בתולדת הדבר כי לצד שהיה מדבר פה אל פה בזה היה גם כן הדיבור יוצא בלא חידות, ודקדק לומר **אל פה** ולא לאוזן, המשכיל על דבר נביא שאמר (מ"א ג') לב שומע ידע סוד הדבר, וזו היא הדרגת נבואה שאין למעלה ממנה שיקשור ה' נפש נביא במקור המנבא וישלשל הנבואה פה אל פה, ובזה גם כן תבין אומרו **אדבר בו** ולא אמר אתו או עמו אלא בו והבן. עוד נתכוון להשכילך שלא היה הדיבור אלא מפי ה' לפי משה ולא היה רואה פני עולם, והוא מאמר בו : (אור החיים)

ספורנו **אם יהיה נביאכם**. אם היה משה נביא באותה המדרגה שחשבתם באמרכם הלא גם בנו דבר : ה' **במראה אליו אתודע**. לא הייתי נודע לו ונגלה עליו בזה השם אלא במראה לשון נקבה לא בהקיץ כמו שהיה הענין בישיעהו באמרו ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. וכן במיכה וראיתי

את ה' יושב על כסאו וכל זה במראה הנבואה בלי ספק לא בהקיץ. וגם בלעם אף על פי שהיה הדבור אליו בהקיץ לא היה לו בשם המיוחד כאשר חשב הוא באמרו אולי יקרה ה' לקראתי כי זה אמנם לא עלה לידו אבל נאמר בו ויקר אלהים אל בלעם: (ספורנו)

דעת זקנים אם יהיה נביאכם ה'. תשובה זו הויא על מה שאמרו גם בנו דבר. כלו' אינו דומה דבור שאני מדבר עמכם ועם שאר הנביאים לדבור שאני מדבר עם משה שעם נביא אחר בחלום אדבר בו כאדם שרואה חלום וצריך פתרון. במראה אליו אתודע כאדם שרואה במראה בבואה שלו ואינו רואה ממשות כלומר דרך משל אני מדבר עמהם כדכתיב שכב על צדך השמאלית וכן בדניאל כתיב אני ראיתי ולא אבין וכן הרבה אחרים: (דעת זקנים)

[ז] לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא:

אונקלוס לא כן עבדי משה בכל ביתי מהימן הוא: (אונקלוס)

יונתן לא כדן ארחא דמשה עבדי בכל בית ישראל עמי מהימן הוא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא בכל ביתי נאמן הוא. טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יצטרך ידבר צרכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול: (אבן עזרא)

ספורנו לא כן עבדי משה. שהדיבור עמו בשם המיוחד הוא בהקיץ וזה באר: (ספורנו)

דעת זקנים לא כן עבדי משה וגו'. תרגום יונתן בכל עמי כלו' כולם מחזיקים אותו לנאמן כי פה אל פה אדבר בו ופרש"י פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה שנא' ואתה פה עמוד עמדי ותימא א"כ למה נתרעמו ממה שפירש. וי"ל נתרעמו ממה שפירש קודם לכן שלא היה מצוה לו הקב"ה לפרוש אם לא שפירש מדעתו דקי"ל דבדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. ומתוך מעשה דאלדד ומידד ידעו מפי צפורה שפירש קודם לכן כדפרש"י ואז דברו בו: (דעת זקנים)

[ח] פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יהוה יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה:

אונקלוס ממלל עם ממלל מללא עמה בחזו ולא בחדון ודמות יקרא דיין מסתכל ומא דין לא דחלתון למלא בעבדי במשה: (אונקלוס)

יונתן מִמְלַל עִם מִמְלַל מְלִילִית עֲמִיָּה דִּיתְפָּרֵשׁ מִתְשָׁמֵשׁ דְּעָרִיס וְחִיזוּ וְלֹא בְּטוּמָרָא מִתְגְּלִינָא לִיָּה בְּאַסְנָא וְדָמוּ דְּבִתְרָא שְׂכִינְתִּי חֲזִי וּמָא דִּין לָא דְחַלְתּוֹן לְאַשְׁתְּעוּיִי פְּהֵלִין מְלִיָּא בְּעֵבְדֵי בְּמִשָּׁה: (תרגום יונתן)

רש"י **פה אל פה.** אמרתי לו (הוכרח לפרש כך, לחילו כפשוטו שפה אל פה הוזכר לשבח, דא"כ היה אז פה אל פה ממש כפשוטו, וזה א"א דהא כתיב בסוף נשא מדבר אליו וע"ש ברש"י, אלל פה אל פה פירושו אמרתי לו לפרוש כו', ופא"פ לאו דוקא, אלל ר"ל בהדיא ודו"ק) **לפרוש מן (ר) האשה,** והיכן אמרתי לו, **בסיני,** כך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה, כז. ספרי קג): **ומראה ולא בחידות.** ומראה, זה מראה דבור, שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו, ואיני סותמו לו בחידות, כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגו' (יחזקאל יז, ט), יכול מראה שכינה, תלמוד לומר לא תוכל לראות את פני (שמות לג, ט): **ותמנת ה' יציט.** זה מראה אחרים, כענין שנאמר וראית את אחורי (שם כג): **בעבדי במשה.** אינו אומר בעבדי משה, אלל בעבדי במשה, בעבדי, אף על פי שאינו משה, במשה, אפילו אינו עבדי, כדאי הייתם לירא מפניו, וכל שכן שהוא עבדי, ועבד מלך מלך, היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם, ואם תאמרו איני מכיר במעשיו, (ז) זו קשה מן הראשונה (ספרי קג. תנחומא לו יג): (רש"י)

שפתי חכמים (ר) **ואם תאמר** והא אמרינן (שבת דף פז) **ג' דברים עשה משה** מדעתו והסכים הקדוש צרוך הוא עמו ואחד מהן שפירש מן האשה משמע שלא כוה לו הקדוש צרוך הוא עיין בתוספות (שם ויבמות דף פ"ג): (ז) **ואם תאמר** איך עלתה על דעתו של הקדוש צרוך הוא שיאמרו אהרן ומרים הכי ויש לומר לפי שהם אמרו הרק אך במשה דבר אלהים הלל גם בנו דבר ה' ולא פירשנו מדרך ארץ ולמה פירש מדרך ארץ אלל מקום גיאות שהוא גם רוח וכך היו אומרים והלל שכינה שורה עליו וכתיב אשכון את דכא ושפל רוח ומשה היה רוח גבוהה ולמה שורה שכינה עליו אלל כביכול הקדוש צרוך הוא אינו יודע שהוא רוח גבוהה לכן אמר זו קשה משל ראשונה ולכך נכתב גם כן כאן והאיש משה עניו מאד שאהרן ומרים אמרו שהוא גם רוח ולא כמו שפירש הרא"ש שדרשו כן מיתור הבי"ת של בעבדי שהוא בי"ת השימוש והקשה אם כן למה לא דרשו גם כן למ"ד השימוש יתירה גבי לעבדך ליעקב וגם לאדוני לעשו והביא שם גירסא אחרת כדי לתרץ קושיא זו ולפי דרכנו אין צריך לשבש הספרים שלנו וקל להבין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **פה אל פה אדבר בו**. הטעם בלא אמצעי : **במראה ולא בחידות**. הטעם שאראה לו הדבור כאשר הוא כצורת המשכן : **ולא בחידות**. כמו הנשר הגדול : **ותמונת ה' יביט**. כטעם הראני נא את כבודך או שהוא בהקיץ : (אבן עזרא)

בעל הטורים **ומראה**. תגין על הה"א לומר שמציץ בה' נוגה שנאמר ביחזקאל ובה' אור שנאמר בבראשית : (בעל הטורים)

אור החיים **ומדוע יראתם וגו'**. פירוש חוזר ה' וטוען שהיה להם לשער בדעתם כי הוא עומד ומשמש לפני ה', ואם היה עושה עול לא היה ה' מסכים על ידו, אמור מעתה בה' דברתם שהסכים על ידו, והוא אומרו **מדוע** וגו' **בעבדי**, ואומרו **במשה** פירוש אדם שהוא מובחן לגדול בעיני ה' תחשדוהו בדבר מגונה, ואפשר שרמז עוד להם באומרו **במשה** על שדברו בפניו והכלימוהו בדבריהם כמאמר רז"ל שכתבתי למעלה (בפסוק א'): (אור החיים)

ספורנו **פה אל פה אדבר בו**. שהנבואה אליו היא בלתי תרדמת חושיו : **ומראה**. לשון זכר הנקרא אספקלריא המאירה אצל רז"ל (סנהדרין פרק חלק) : **ולא בחידות**. דבור מבואר בלי חידה לא כענין בזכריה וזולתו שראה חידות ומשלים ואמר לו המלאך הלא ידעת מה המה אלה ואומר לא אדוני והמלאך פירש לו את המשל ומהם היו שראו את המשלים והבינו אותם כענין היטבת לראות וכענין בלעם באמרו וישא משלו כי בתחלה הגיד המשל שראה ואחר כך באר אותו : **ותמונת ה' יביט**. וכל זה הוא משיג עם ההגלות אליו בשם המיוחד לא כבלעם שעם זה שלא השיג אלא דרך משל היתה השגתו בשם אלהים בלבד לא בשם המיוחד : **ומדוע לא יראתם**. לא ימלט שאין זה כי אם רוע לב שאם חשבתם שאני מכיר במעשיו אם כן חשבתם עלי תועה שאני חפץ ברשעים הפך מה שהיה לכם לחשוב שלא הייתי מזכה אותו לזאת המעלה אלא מפני שהוא ראוי לכך ובכן היה לכם לירא מלדבר באיש כזה ואם אולי חשבתם שאני מכיר במעשיו ושאתם מכירים בו יותר ממני שחשבתיו שהוא ראוי לכך ואינו כן הנכם יותר חושבים אל ה' תועה כאמרם ז"ל זו קשה מן הראשונה : (ספורנו)

ט ויחר אף יהנה בם וילך :

אונקלוס ויתקוף רוגזא די ביהון ואסתלק : (אונקלוס)

יונתן ואסתלק איקר שכינתא די מנהון ואזיל : (תרגום יונתן)

רש"י ויחר אף ה' צם וילך. מאחר שהודיעם סרחונם, גזר עליהם נדוי,

קל וחומר לזכר ודם שלא יכעוס על חזירו עד שיודיענו סרחונו: (רש"י)

אבן עזרא וילך. הכבוד והעד והענן סר: (אבן עזרא)

אור החיים ויחר אף ה'. פירוש גירה בהם הנחרים בהם שהם כת האף, וילך כדי שיעשה האף מה שהורשה, והגם שבסנה אמר הכתוב (שמות ד') ויחר אף ה' במשה, שם רשם שיעור אשר יפעול בו האף והוא שיסור ממנו כח הנשמה שהיא בחינת הכהונה ותנתן לאהרן כמאמר רז"ל (זבחים קב. שמו"ר פ"ג) שהרושם הוא הסרת הכהונה, וכאן עשה האף משפט גדול שהצרעת היא כמיתה כאמור בענין, ובשניהם היה העונש כאומרם בם, וכן אמרו רז"ל (ספרי) ויפן וגוי פנה מצרעתו, אלא שמרים לא נתרפאה כאהרן תכף ומיד, ולא ידע אדם מצרעתו: (אור החיים)

ספורנו ויחר אף ה' בם. שלא נכנעו תיכף כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי (שמואל ב יב, יג): (ספורנו)

וי והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת פשג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת:

אונקלוס ועננא אסתלק מעלוי משכנא והא מרים חורא פתלגא ואתפני אהרן לות מרים והא סגירת: (אונקלוס)

יונתן וענן איקר שכנתא דיי אסתלק מעילוי משכנא והא מרים לקת בצורעא ואסתפל אהרן לות מרים והא לקת בצורעא: (תרגום יונתן)

רש"י והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצרעת כשג, משל למלך שאמר לפדגוג רדה את בני, אבל לא תרדנו עד שאלך מאלכך, סרחמי עליו: (רש"י)

אבן עזרא מעל האהל. מעל פתח האהל: והנה מצורעת. תחסר מלת היא כמו כאשר קאה: (אבן עזרא)

בעל הטורים והענן סר. שלא יראה במפלתן זה שאחז"ל אל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו: (בעל הטורים)

אור החיים והנה מצורעת. לא היה צריך לומר הדבר אחר שכבר אמר והנה מרים מצורעת וגוי ולפי דבריהם ז"ל (ספרי) שאמרו שגם אהרן נצטרע ירצה לומר הנה היא עדיין מצורעת ולא פרחה ממנה כאהרן ואמרו עוד חז"ל (שם) שדוקא כשהיה פונה היתה מצורעת וכשהיה מחזיר פניו היתה פורחת ממנה, ולדבריהם צריך לומר כי משה לא היה מביט במרים לדעת מה היא, שאם לא כן ממה נפשך קשה והבן: (אור החיים)

ספורנו והענן סר. כמרחיק המצורעת כדי שישלחוה אל מחוץ למחנה
(ספורנו) לביישה :

[יא] ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו
ואשר חטאנו :

אונקלוס ויאמר אהרן למשה בבעו רבוני לא כען תשוי עלנא חובא
דאטפשא ודי סרחנא : (אונקלוס)

יונתן ויאמר אהרן למשה במטו מינד רבוני לא תשוי עלנא חובא די
איטפשא ודי סרחנא : (תרגום יונתן)

רש"י נואלנו. כתרגומו לשון אויל: (רש"י)

אבן עזרא בי אדני. פירשתיו : אל נא. אל עתה : נואלנו. מבנין נפעל ואין לו
ריע כי אם נואלו שרי צאן ויש אומרים שהוא הפוך מאולת קשורה וטעמו
ידוע : (אבן עזרא)

אור החיים בי אדוני אל נא תשת וגו'. הנה מדברי אהרן משמע כי משה
הקפיד על דבריהם אשר על כן מחלה פניו שימחול להם חטאתם, ונראה
כי טעמו של אהרן הוא שדן במשה דין חכם, שכפי הדין (קידושין לב:)
חכם שמחל על כבודו כבודו מחול, ולזה אמר בדעתו שאם ימחול סר
הנגע, ואמר אל נא תשת וגו' פירוש הגם שהקפדת על הדברים עד שבא
העונש עתה שבא העונש יכופר העון ולא תשת עוד עלינו חטאת, ואחר
האמת לא כן הוא כי משה לא הקפיד על הדבר, ולזה נתחכם הכתוב
וסמוך לדברם בו אמר והאיש משה עניו מאוד נתכוון לשלול דברי אהרן
כאן, וטעם העונש הוא לבי סיבות, האי שיש לנו לדון במשה משפט מלך,
שכן כתיב (דברים לג) ויהי בישורון מלך, ומלך שמחל על כבודו אין כבודו
מחול (שם), ואולי כי לזה גם כן נתכוון ה' במאמרו להם **מדוע לא יראתם
לדבר בעבדי** כי להי המלוכה ועבד מלך מלך (שבועות מז:):

וסיבה ב' לפי מה שפירשתי שהקפיד ה' על שחשדו שעשה משה עול ח"ו
והסכים ה' על ידו ולא הוכיחו, אם כן מילין לצד עילאה הם, ולזה
הענישם הגם שאין כאן הקפדת משה, והצדיק משה כי לא הוא הסובב
בהקפדתו שהוצרך להתפלל לה', ואף על פי כן לא הועיל לרפאות עד עבור
שבעת ימים, ואם היה הדבר בו לא היה צריך לתפלה אלא ימחול וסר
הנגע, הא למדת שהעונש בא לאי מבי הטעמים, או לשניהם יחד, ואפשר
שאם היה משה מקפיד בדברם היה העונש באופן אחר כפול ומכופל להם
ח"ו :

אשר נואלנו ואשר וגו'. הכוונה בבי' עניינים, הוא על פי מה שפירשתי בתרעומת ה' עליהם שהקפיד על שהשוו נבואתם לנבואת משה, והקפיד על שנגעו בכבוד משה לומר לא טוב עשה, לזה אמר כנגד השואת נבואתם לנבואתו אמר **אשר נואלנו** כי דברו דברי שטות בזה, וכנגד מה שאמרו עליו לא טוב עשה אמר **אשר חטאנו**: (אור החיים)

[יב] אל נא תהי פמת אָשֶׁר בְּצִאתוֹ מֵרְחֹם אִמּוֹ וַיֵּאכֶל חֶצִי בְּשָׂרוֹ:

אונקלוס לא כְּעֵן תִּתְרַחֵק דָּא מִבִּינְנָא אַרִי אַחְתָּנָא הִיא צְלִי כְּעֵן עַל בְּסָרָא מִיָּתָא הַדִּין דִּי בָּהּ וַיִּתְּסִי: (אונקלוס)

יונתן בָּבְעוּ מִיָּנֶדֶד לֹא תִהְיוּ מְרִים אַחְתָּנוּ מִצָּרְעָא מְסֻאָבָא בְּאֵהִילָא כְּמִיָּתָא דְּהִיא מִדְּמִיָּא לְוֹלְדָא דְּאִישְׁלָם בְּמַעֵי אִמִּיהַ תִּשְׁעָא יֶרְחִין וְכִינּוּן דְּיִמְטָא קִיצָא לְמַפּוֹק לְעֵלְמָא וְאִתְאַכִּיל פְּלִגּוֹת בִּישְׁרִיהַ בְּזַמֵּן דְּיִתְבָּא אִמִּיהַ עַל מִתְבָּרָא וַיִּמּוֹת וְלָדָא וַיִּמְפָּקָא יִתְיָה חִיתָא כְּדִי מִחֲתִיף הִיכְדִּין כְּדִי הַוִּינּוּן בְּאֶרְעָא דְּמִצְרַיִם הָיוּ מְרִים אַחְתָּנוּ חִמְיָא יָתָן בְּגִלּוּתָנוּ וַיִּבְטְלִיטוּלָנוּ וַיִּבְשַׁעְבּוּדָנוּ וְכִדּוּ מְטָת זְמַנָּא לְמַפְּק וַיִּלְמִירוּת יַת אֶרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל הָא כְּדוֹן הִיא מִתְמַנְעָא מִיָּנֶדֶד רְבוּנֵי צְלִי כְּעֵן עָלָה וְלֹא נֹבְדָא זְכוּתָא מְגוּ קַהֲלָא יִג וְצְלִי מִשְׁהַ וַיִּבְעָא רְחִמִין קָדָם יְיָ לְמִימָר בָּבְעוּ בְּרַחֲמִין אֱלֹהָא רְחִמְנָא בָּבְעוּ אֱלֹהָא דְּשְׁלִיט בְּנִשְׁמַת כָּל בִּישְׁרָא אִסִּי בָּבְעוּ לָהּ: (תרגום יונתן)

רס"י אל נא תהי. אחותנו זו: כמת. שהמלכודת חשובה כמת, מה מת מטמא צביאה (ת) אף מלכודת מטמא צביאה: אשר צלחתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר, אל לא שכינה הכתוב, וכן חזי בצרו, חזי בצרנו היה לו לומר, אל לא שכינה הכתוב, מאחר שצלחה מרחם אמנו, היא לנו כאילו נאכל חזי בצרנו, כענין שנאמר כי אחינו בצרנו הוא (בראשית לז, כז). ולפי משמעו אף הוא נראה כן, (א) אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת: אשר צלחתו מאחר שצלח זה מרחם אמו של זה, שיש כח בידו לעזור, ואינו עוזרו, הרי נאכל חזי בצרו, שאחיו בצרו הוא. דבר אחר, אל נא תהי כמת, אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה (ב) ומי מטהרה, אני אי אפשר לראותה שאני קרוב, ואין קרוב רואה את הנגעים, וכהן אחר אין בעולם, וזהו אשר צלחתו מרחם אמו (ספרי קה): (רס"י)

ספתי חכמים (ת) דכתיב כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא. ובמלכודת כתיב והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו יטמא: (א) פירוש אפילו משמעות

הקרא נוכל לפרש אותו מזלתי שנלטרך לומר שכינה הכתוב וכתב אמו במקום אמו ובשרו במקום בשרנו כשנאמר שדבריהם אינם בצביל אחותם אלא שכל אח סתם אין ראוי להניח אחותו להיות כמת וכו': (ב) ופירוש אל תהי כמת שאין לו תקוה שמאחר שבשרה שהוא אחד עם בשרנו נאכל ואין תרופה למכתה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אל נא תהי כמת. אל עתה תהיה אחותינו כנפל המת כאשר יצא מבטן אמו נאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים: (אבן עזרא)

ספורנו אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. הנה העובר שהוא מת באופן זה שבצאתו מרחם אמו נאכל ונתקלקל חצי בשרו אף על פי שנראה שהוא מוסיף שלמות בלידה על מה שהיה לו בבטן אמו בצאתו משם אל מקום החיים השלמות הוא אמנם מוסיף גרעון בהיות נאכל חצי בשרו באותה הלידה. כן אתה היוצא מן המדבר ונכנס לארץ הנבחרת ובזה תיטיב מכון לשבתך אל נא תהי כאותו המת שתניח חצי בשרך במדבר: (ספורנו)

דעת זקנים אל נא תהי כמת. כמצורע שנצטרע עם יציאתו מרחם אמו שאין לו טהרה עולמית אבל זאת שלא בא אלא על ידי חטא תפלות מועיל בה כמו שמצינו בפרעה שנצטרע ע"י שרה ונתרפא כשהשיבה: (דעת זקנים)

[יג] ויצעק משה אל יהוה לאמר אל נא רפא נא לה: (פ)

אונקלוס וצלי משה קדם יי למימר אלהא בבעו אסי כען יתה: (אונקלוס)

רש"י אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ, שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים, ואחר כך יבקש שאלותיו: לאמר. מה תלמוד לומר, אמר (ג) לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו, עד שהשיבו ואזיה ירק ורק וגו'. רבי אלעזר בן עזריה אומר, בארבעה מקומות (ספרי קה) בקש משה מלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו, כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר וגו' (שמות ו, יב), מה תלמוד לומר לאמר, השיבני אם גואלם אתה אם לאו, עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו ויאמר משה לפני ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר (במדבר כז, טו). כיוצא בו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר (דברים ג, כג), השיבו רב לך (שם כו): רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה, שלא יהיו

ישראל אומרים אחותו עומדת בצלחה והוא עומד ומרצה בתפלה. (ד"א שלח
יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה, אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דמלת לאמר קרא יתירה הוא דהל"ל ויצעק משה אל ה'
אל נא רפא נא וגו' אללא שאמר לו השיבני דומיא דוידבר משה וגו': (שפתי
חכמים)

אבן עזרא ויצעק משה. זה יורה שהיה בצער על אחותו: אל. אתה שיש
הגבורה בידך עתה רפא עתה לה על כן השיב השם ואביה ואילו אביה
כעם עליה וירק בפניה הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים: (אבן עזרא)

בעל הטורים רפא. ב' במס', רפא נא לה, רפא שבריה כי מטה משה התפלל
לאל שירפא שבריה כי מטה שאל"כ אין מי שיטהרנה: רפא. תגין על
הרי"ש אמר הסרת עטרת ראש רפה שבריה כי מטה: (בעל הטורים)

אור החיים ויצעק וגו' לאמר. טעם אומרו לאמר, בא בטענה כדי שלא
יאמרו שהקפיד ויחזיקוהו כנוטר איבה, ודברי אהרן יגידו למו, לזה אמר
בצעקו לה' בשביל שלא יאמרו דברים הנאמרים בסמוך מפי אהרן:

עוד ירצה כי אמר לפני ה' קודם התפללו שהוא מוחל על כבודו ואחר כך
התפלל אל נא רפא נא וגו':

אל נא נתכוון לשאול ממדת החסד כאומרו (תהלים נב) חסד אל, נא לשון
בקשה ופיוס לעורר הרחמים, רפא נא פירוש עתה ולא יתעכב: (אור החיים)

ספורנו אל נא רפא נא לה. בבקשה אני שואל שתרפא עתה לה ולא נצטרך
לביישה להוציאה חוץ למחנה: (ספורנו)

דעת זקנים אל נא רפא נא לה. נא קמא לשון בקשה ובתרא לשון עתה:
(דעת זקנים)

ויאמר יהוה אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם
שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף:

אונקלוס ואמר יי למשה ואלו אבוהא מנזף נזיף בה הלא תתכלם שבועא
יומין תסתגר שבועא יומין מברא למשריתא ובתר פן תתפגש: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי למשה ואביה אילו מנזיף נזף באנפה הלא הוה מכספה
ומיטרדא שבועתי יומין וכדין דנזפה בה מן דינא דתכסוף ארביסר יומין
אלהו מסתיה דתטרד שבועתי יומין מברא למשריתא ואנא מעכב בגין

זְכוּתָךְ עֲנִי יִקְרִי וּמִשְׁפָּנָא וְאַרְוֵנָא וְכָל יִשְׂרָאֵל עַד זְמַן דְּתִיתָסִי וּמִבְּתֵר פְּדִין
תִּתְּכֶנֶשׁ : (תרגום יונתן)

רס"י ואציה ירק ירק בפניה. ואם אציה הראה לה פנים (ד) זועפות הלא
הכלם שבעת ימים, קל וחומר לשכינה י"ד (ה) יום, אלא לזו לזא מן הדין
להיות כנדון, לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים (בבא קמא כה.): ואחר
תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במלורעים, על שם שהוא משולח
מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה, כתוב זו אסיפה לשון
הכנסה: (רס"י)

ספתי חכמים (ד) הוסיף מלת ואם כאלו אמר ואם אציה וכו' מפני שלא
מצינו שירק אציה בפניה מעולם ולא הנזיפה בשום זמן אלא ר"ל אלו אציה
ירק כו' ואמר הראה לה פנים זועפות להורות שאין ירק ירק כמשמעו רק
נזיפה המתחייבת מן היריקה: (ה) ואם תאמר והא קל וחומר הוא אפילו
כמה וכמה ימים ולמה נקט דוקא י"ד יום. ויש לומר לפי שאמרו זכרונם
לברכה (גדה לא) ג' סותפין בחדם הקדוש ברוך הוא ואציו ואמו לאב ואם כל
אחד נותן ה' דברים לולד והקדוש ברוך הוא לבדו נותן י' דברים שמע
מינה שיש לו חזיון של ולד. ועוד יש לומר לפי שהמלורע כשמוסגר ז' ימים
אם לא פשה ועמד בעיניו מסגירו עוד ז' ימים ואם פשה טמא מוחלט
הוא לכך נקט י"ד ימים שהוא טמא מוחלט כלומר הרי היא ראוייה שתהיה
מלורע עולמית: (ספתי חכמים)

אבן עזרא תסגר. כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים : ואחר תאסף. תחשב
מהישוב וכן ואספתו מצרעתו ואחר שבאה אל המחנה נסעו העם
מחצרות : (אבן עזרא)

אור החיים ואביה ירוק ירק וגו'. הלביש שיעור הדברים בה ולא אמר האב
אם ירוק בפני בתו וכו', לומר שהיא במדרגת בת שהיא מדרגת הצדיקים,
וכפל לומר ירוק ירק, לומר שאם היה צועק לו קודם לא היה רוקק בפניה,
וזה הוא שיעור הדברים ואביה ירוק פירוש כשגרמה שירק בפניה ולא
היה מי שירצהו שלא לרוק עד שירק והוא אומרו ירק פעם ב' וגו', הא
למדת שאם היה אופן שהיה מתפלל משה קודם לא היתה נענשת:

תסגר שבעת ימים. נראה שפרחה ממנה צרעת בתפלת משה, וכמאמרו
רפא נא פירוש עתה, אלא שגזר ה' שתשב כמנודה, שאם לא כן לא היה
צריך הכתוב לומר תסגר פשיטא שתסגר עד שתתפא מצרעתה, אלא

ודאי שכבר נתרפאה, ולזה גם כן לא הזכיר טהרת צרעתה ביום אסיפתה, ולדברי רז"ל (זבחים קב, ספרי) שאהרן לא ראה צרעת מרים מטעם קורבה, יתבאר על נכון, כי לצד שאין כאן צרעת כי אין כהן שיאמר טמא אם כן כאן אלא סגירה לבד כמנודה, או אפשר שנסגרה על פי ה' אלהינו שהוא כהן, והוא אומרו **תסגר** וגו' הרי הסגירה, ונטהרה על פי ה' דכתיב **ואחר תאסף**: (אור החיים)

ספורנו הלא תכלם. ראויה היא לזאת הבושה: (ספורנו)

דעת זקנים תכלם שבעת ימים. פרש"י ק"ו לשכינה י"ד יום ומקשים העולם היכן נמצא שיעור זה די"ד יום וי"ל דמן הדין הוא במסכת נדה פרק המפלת ת"ר שלשה שותפין יש באדם הקב"ה אביו ואמו אביו מזריע לובן שממנו גידים ועצמו' וצפרנים ומוח שבראש ולובן שבעינים הרי ה' מן האב ואמו מזרעת אודם שממנו דם ובשר וכו' הקב"ה מטיל בו רוח ונשמה וקלסתר פנים ודעת ובינה והשכל וראית העינים ושמיעת האזנים ודבור שפתים והלוך רגלים. הרי עשרה דברים מאת הקב"ה כפלים מאביו ולכך נקט בנזיפה דהכא י"ד שהוא כפלים משבעה מאביה אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון ולא תכלם כי אם שבעה וקשיא להר' בכור שור אי אמרינן בכל חמור שלמד מן הקל שנוסף כפי מה שהוא חמור ממנו וא"ת ק"ו לשכינה י"ד היינו לעולם שהרי בסוף הסגר שהוא בי"ד אם לא נתרפא המצורע הוא מחליט לעולם. ואו' ה"ר ברוך בר יצחק דבשני הסגרים אין בהם יותר מיי"ג יום דיום שביעי עולה לכאן ולכאן. ומיהו תימא דמנא לן דמנזיפה דאביה תכלם שבעת ימים דלפום ריהטא דקרא משמע דפשוט הוא ממקום אחר דמאביה תכלם שבעת ימים. וי"ל דמנזיפה דאביה היא במנודה ומנודה כאבל שנוהג שבעה. ועדיין קשה דז' אבל לא מצינו בקרא דאינו אלא מדרבנן ועוד מאי קאמר דאביה ירוק ירק בפניה והלא לא היה חי באותה שעה אמנם נ"ל דמזה לא קשיא כלל דהכי בעי למימר אלו חי וירוק ירק בפניה. ומ"מ יש מתרצים שאביה נזף בה במצרים בלידת משה שטפחה אביה על ראשה כשהושלך ביאור ואמר לה בתי היאך נבואתך הלא תכלם שבעת ימים דהתם כתיב ותתצב אחותו מרחוק מה גבי מצורע ז' אף כאן שבעה. אמנם לא ידעתי היכן כתיב רחוק במצורע אם לא משום דכתיב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים ולשון הרחקה הוא ומהאי קרא דתכלם שבעת ימים מוכח במועד קטן בפרק ואלו מגלחין דנזיפה דרבנן הוי שבעת ימים: (דעת זקנים)

[טו] ותסגר מרְגָם מְחוץ לַמַּחֲנֶה שְׁבַעַת יָמִים וְהָעֵם לֹא נָסַע עַד הָאָסֶף מְרָגָם:

אונקלוס וְאִסְתַּגַּרְת מְרָגָם מִבְּרָא לַמְּשָׁרִיתָא שְׁבַעַת יוֹמִין וְעָמָא לָא נָטַל עַד דְּאִתְּפַנְשֵׁת מְרָגָם: (אונקלוס)

יונתן ואיטרדת מרְיָם מְפָרָא לְמִשְׁרִיתָא שְׁבַעֲתֵי יוֹמִין וְעָמָא לָא נָטַל עַד זְמַן דְּאִתְסַגִּית מְרָיָם : (תרגום יונתן)

רש"י והעם לא נסע. זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת (ו) שנתעכזה למשה כשהושלך ליאור, שנאמר ותלכז אחותו מרחוק וגו' (שמות ב, 7. סוטה ט:):

חסלת פרשת בהעלתך: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ויש לפרש משום דמדה טובה מרובה ממדת פורעניות אחת לחמש מאות הכי נמי היא המתינה למשה שלישי של שעה ונסתלם לה חמש מאות שלישיות שעות דהיינו ז' ימים דיום ולילה עמו כ"ד שעות ולז' ימים ולילות קס"ח שעות תחלקם לשלישיים יהיו יתירים על ה' מאות דהיינו על הז' ימים מכל מקום כיון דלאו יום שלם הוא אלא שעה אחת ושלש של שעה אין צדך כלום ואפשר עוד בשכר שהלכה לקרוא לאמו של משה הוסיפו לה ד' שלישיים והא דנקט רש"י שעה אחת לאו דוקא שעה שלימה שהוא אחד מכ"ד שעות שביום אלא כלומר עת אחת דהיינו שלישי שעה וקל להבין: חסלת פרשת בהעלותך (שפתי חכמים)

בעל הטורים והעם לא נסע. בפסוק ותתצב אחותו יש ז' תיבות לכך המתינה לה שכינה שבעת ימים: (בעל הטורים)

אור החיים והעם לא נסע. תלה הדבר בעם ולא אמר ולא נסע העם, להודיע כי העם הסכימו לבל יסעו עד האסף מרים, והגם שהדבר היה תלוי בנסיעת הענן, התורה מעידה כי גם בזכותה הם היו חפצים בעכבה לכבדה, ומה גם אם היה ידוע להם כי בזכותה היה המים להם (תענית ט.) בודאי שישב שם העם על המים:

חסלת פרשת בהעלותך: (אור החיים)

ספורנו והעם לא נסע. אף על פי שהענן סר מעל האהל וכתוב ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם מכל מקום לא נסעו שהכירו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת: (ספורנו)

דעת זקנים והעם לא נסע. שלא נעלה הענן משום כבוד משה: (דעת זקנים)

[זט] ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן: (פפ)

אונקלוס ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן: [פפ]
(אונקלוס)

יונתן אף על גב דאתחייבת מרים נביאתא למלקי בצורעא בעלמא הדין
אולפן סגי אית להו לעלמא דאתי לצדיקא ולנטרי פקודי אורייתא לפום
דאתיעדת מרים נביאתא שעא זעירא למידוע מה הוה בסיפיה דמשה
בההוא זכותא הוון כל ישראל אשתין רבוון דהינון סכום תמנן לגיונין
וענני יקרא ומשכנא ויבירא לא זייעין ולא נטלין עד זמן דאיתסיאת מרים
נביאתא ומן בתר כדן נטלו עמא מחצרות ושרון במדברא דפארן: (תרגום
יונתן)

אבן עזרא ויחנו במדבר פארן. על דעת רבים שהענן היה שם בעבור שמצאו
וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו ולפי דעתי
אין זה הפירוש נכון:

חסלת פרשת בהעלותך (אבן עזרא)

ספורנו ויחנו במדבר פארן. במקום מן המדבר שלא היה לו שם כלל אבל
היה מול קדש ברנע וקרוב לה כדי לסדר עניניהם ולהכנס שם שהיא העיר
הראשונה מארץ ישראל שפגעו באותו הדרך כמו שהעיד באמרו ונבא עד
קדש ברנע ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו
עלה רש וכו' וקרא אותו המקום רתמה כמבואר באלה מסעי: (ספורנו)

פרשת שלח לך

במדבר פרק-יג

[א] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וידבר ומליל יי עם משה למימר: (תרגום יונתן)

אור החיים וידבר וגו' לאמר. צריך לדעת למה אמר לאמר כיון שהדיבור אינו אלא אל משה, ואולי שבא להרשותו לומר שהדברים נאמרו לו מפי השכינה, שזולת זה הרי הוא בבל תאמר (יומא ד:), גם שלא יחשדוהו ישראל כי משה חפץ בדבר ויאמרו כי דעתו כדעתם, לזה יצוה שיאמר להם כי כן צוה לו המלך, גם כדי שישמעו לו לשלוח כסדר הנדבר אליו מה', ולא יעכבו על ידו כשידעו כי דבר מלך הוא, גם לפי דברי רז"ל שפירשו תיבת לך לדעתך שאין ה' מצוה על הדבר, חפץ ה' שיאמר לישראל הדברים כמות שהם מפי עליון אולי ירגישו כי לא טוב עשות ויבטחו בה' ויאמינו בו: (אור החיים)

[ב] שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כָל נָשִׂיא בְּהֵם:

אונקלוס שְׁלַח לְךָ גְבֻרִין וַיֵּאֱלֹווּ יַת אֶרְעָא דְכְנַעַן דִּי אָנִי יְהִיב לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבָרָא חַד גְּבָרָא חַד לְשִׁבְטָא דְאַבְהָתוּהִי תִשְׁלָחוּ כָל רַבָּא דְבַהוּן: (אונקלוס)

יונתן שְׁלַח לְךָ גִּבּוֹרִין חֲרִיפִין וַיֵּאֱלֹווּ יַת אֶרְעָא דְכְנַעַן דְאַנָּא יְהִיב לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבָרָא חַד גְּבָרָא חַד לְשִׁבְטָא דְאַבְהָתוּי תִשְׁלָחוּ מִן קְדָם כָּל אֲמֹרָפּוֹל דְבַהוּן: (תרגום יונתן)

רש"י שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים. למה נסמכה (א) פרשת מרגלים לפרשת מרים, לפי שלקחה על עסקי דבה שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר (במ"ר טז, ו): שְׁלַח לְךָ. לדעתך (סוטה לד:), (ב) אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח, לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א, כב), כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגו' (שם), ומשה נמלך בשכינה, אמר, אני אמרתי להם שהיא טובה, שנאמר העלה אתכם מעני מרים וגו' (שמות ג, יז), חיייהם שאני נותן להם מקום לטעות (ג) בדברי המרגלים, למען לא יירשאו (במ"ר טז, ו): (רש"י)

שפתי חכמים (א) הכי מקשה רש"י למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לצד דהיה לו לסמוך גם כן לפרשת קרח והיה לו להקדים מחלוקת

קרח ואחר כך מרים ואחר כך מרגלים שהרי מחלוקת של קרח בחלרות
 היה אבל ענין מרגלים בפארן היה. ומתרגל לפי שלקחה כו' ומקום הכי
 כתב הפרשיות שלא על הסדר כדי לדרוש זה ואם היה כותב על הסדר אף
 על פי שהיה מקדים מרגלים למרים לא היה יכול לדרוש זה דלמא כסדר
 הם נכתבים הרא"ם. (נחלת יעקב) כבר כתבתי כמה פעמים שאין הרב כותב
 טעם על הסמיכה אלא אם כן יש בכתוב איזה יתור או שנוי לשון וכיוצא
 בזה שהכתוב מקפיד על הסמיכה אף בכאן מה שכתב וישלח אותם משה
 ממדבר פארן הוא מיותר דהא לעיל מזה כתיב ויחנו במדבר פארן ופשיטא
 דמקם נשתלחו אלא ודאי שהכתוב הודיע לנו מקום השליחות לומר לך
 שאף על פי שמחלרות נסעו וצאו למדבר פארן והיה להם לקחת מוסר
 ואפילו הכי חטאו ושלא כפירוש הרא"ם: (ב) דקשה לרש"י הלך גלוי וידוע
 לפני השם שעתידים לחטוא על ידי שליחות זה אם כן למה ליה להם השם
 יתברך שישלחו מרגלים לפנייהם שעל ידם יבא פורעניות להם שלא יבאו
 לארץ ישראל כי ימותו במדבר ועל זה פירש אני איני מורה לך והרא"ם
 פירש ממלת שלח קדריש ולא ממלת לך דכיון דכתיב ותקרבון אלי כלכם
 ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו וגו' וצודאי נמלך משה בהקדוש צרוך הוא
 וצאתה התשובה שלח ובהכרח הוא נתינת רשות ולא ציווי כיון שהוא תשובה
 שאלה מורה הוא על נתינת רשות ולא ציווי ומלת לך צריך לומר או דרך
 הלשון כך הוא כמו הגשם חלף הלך לו או לדרוש כשראה הקדוש צרוך הוא
 את המרגלים שעתידין לחטוא קרא אותן לשמו של משה שלח לך וגו'
 וכשראה הקדוש צרוך הוא את הזקנים שמעשייהם כשרים קרא אותן לשמו
 שנאמר אספה לי ע' איש רא"ם: (ג) וכדאמרינן הבא ליטמא פותחין לו.
 (נחלת יעקב) אין הפירוש שישראל יטעו בזוונת דברי המרגלים אלא
 שהמרגלים יטעו והיינו ארץ אוכלת יושביה שטעו המרגלים וכמו שפירש
 הרב שם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שלח לך. כתוב שהשם אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלחה
 אנשים אז אמר השם שלח לך אנשים: וטעם אנשים. שהם ידועים
 גבורים וכן כלם אנשים וחזקת והיית לאיש כי איש היה: ויתורו. ויחפשו
 וכן ולא תתורו: כל נשיא בהם. כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת
 אחד מושכת עצמה ואחרת עמה וכן ושנים אנשים שרי גדודים היו בן
 שאול ורבים כן: (אבן עזרא)

בעל הטורים שלח לך. סמך מרגלים למרים בשביל לשון הרע שספרו. שלח

לך אנשים. סופי תיבות חכם שיהיו חכמים וצדיקים. שלח לך רמז למנין של"ח שנים ישתלחו ויצאו בגלות שבג' אלפים ושל"ח שנים חרב הבית וכן שלח מעל פני ויצאו (ירמיה טו): (בעל הטורים)

אור החיים **שלח לך אנשים וגו'.** צריך לדעת אומרו לך, ורז"ל אמרו (סוטה שם) לדעתך אני איני מצוך וכו', וקשה למה יסכים ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ויופיע מאמרו על עצת רשעים. ולהבין הענין אעיר בדבר, מבטן מי יצא הקר"ח הרעה הגדולה הנסבבת מהמרגלים, אם מצד המעשה, אין בו רע, כי הלא מצינו (יהושע ב) שכמו כן שלח יהושע ב' אנשים מרגלים וירגלו הארץ, אם כן אין הדבר מכוער מצד עצמו, ואם מצד האנשים המרגלים שהיו רשעים, הלא מצינו שנבחרו על פי ה' הבוחן לבות וכליות, והעיד הכתוב עליהם כולם אנשים שהם צדיקים:

אכן יתבאר הדבר על פי דבריהם ז"ל שאמרו (ילקוט) וזה לשונם בתחילה נתקבצו אצל משה לשלוח המרגלים ולא רצה ואמר להם כבר הבטיחנו ה', ואמרו לו כי העממים יודעים בנו שאנו באים לירש אותם והם מטמינים את ממונם וכשיגיעו ישראל לא ימצאו כלום ונמצא דברי ה' בטל ח"ו, ואז וייטב הדבר בעיני משה מה שאמרו (דברים א) ויחפרו לנו את הארץ פירוש החפירות שמטמינים בהם ממונם וכו' כיון ששמע משה כך נלכד בידם עד כאן. הנה ממה שדקדקו במאמרם ז"ל ואמרו נלכד בידם יורה שבמרמה דברו ולכדוהו בערמה, ואין ידוע מה היא מרמה שדברו בפיהם שבה נלכד:

אכן ב' מיני ריגול הם, הא' הוא ריגול לדעת דרך אשר יעלו בה, גם לדעת אם יטריחו כל ישראל לעלות או חלק אחד מהם, וכמאמר מרגלי העי שהשיבו ליהושע (יהושע ז) אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו וגו' אל תיגע שמה את כל העם, וריגול זה לא ירגל אלא את העיר אשר יבאו שמה וכשיכבשוה ויסכימו לצור על עיר אחרת ירגלוה אחת לאחת, וריגול ב' הוא ריגול כללי, זה יורה כי רוצים לראות ולשער אם יש כח בהם לכבוש, והוא הריגול שהסכימו ישראל לשלוח לרגל הוא לכללות ארץ כנען כמו שמפורש במעשה, וזה יגיד מיעוט האמונה בה' וביקוש תואנה, ולזה אמרו במדרש שלא רצה משה עד שנתחכמו במרמה וידברו לו שלצד הטמנת הממון הם שולחים, וטעם זה צודק בכל ארץ כנען ונלכד בידם ושלח מרגלים לתכלית זה כי אין רע בדבר, כמו כן יהושע שלח מרגלים לסיבה הצריכה כמו שכתבתי ואין רע אלא דוקא בטעם ריגול שהיה בדעת ישראל בגניבת דעת משה:

ולזה בא דבר ה' אל משה ואמר **שלח לך** פירוש למה שאתה סובר השליחות שהיא בשביל הטמנת הממון פירוש אבל לא לטעם שחושבים הם, והעירו כי לא מחשבותם מחשבותיו, ומשה אפשר שלא הבין הכוונה על סדר והבין דרך אחר כאשר אבאר, או נוכל לומר שהבין אלא כיון שראה שה' לא מנעו מלשלוח עשה מעשה ולא נתחכם על דבר מלך, והגם

שה' גילה לו, ה' חפץ לגלות לעבדיו הנסתרות, גם לדעת טעם לכל היוצא מהענין, ואם תאמר קושיא לאלהינו למה לא מנע הדבר מהיות כן, לצד שראה שזולת זה היו פוקרים יותר ועושים בהלה יותר ממה שעשו בהליכת המרגלים:

עוד ירצה במאמר לך לצד שהזכירם בלשון חשיבות ואמר אנשים שיורה שהם צדיקים לזה אמר לך פירוש כל עוד שהם לפניך אצלך הם צדיקים אבל כשיחזרו פניהם ללכת בשליחות פקע מהם כלילא, וכמאמר הכתוב (כ"ו) וילכו ויבואו ואמרו ז"ל (סוטה לה.) מקיש הליכתם לביאתם וכו', ומזה הרגיש משה והתפלל על יהושע שלא ילך בעצת רשעים, ולדרך זה יתבאר דברי רז"ל שאמרו (במד"ר פט"ז) וזה לשונם אבל מרגלים ששלח משה רשעים היו דכתיב שלח לך אנשים עד כאן. ואין ידוע כוונתם ז"ל מנין מוכיחים הדברים ממאמר שלח לך שרשעים היו, אלא שדייקו תיבת **לך** כמו שדייקנוה לך הם אנשים אבל בשליחות כשיתחילו בהליכה רשעים הם. עוד יש לומר שפירוש **לך** הוא לך הם צדיקים אבל אני יודע שהם רשעים. ואם תאמר ולמה יסכים ה' לשלוח רשעים, ומה גם שאמר הכתוב על פי ה' ואמרו ז"ל (שם) שהיה הקב"ה אומר פלוני לשבט פלוני, ואולי כי בפרט זה של הריגול כל ישראל שוו בדעת אחת לרגל עד אשר רגלו והוא לראות אם יכולין לכובשם כפי יכולת שהיה בישראל וזה יגיד מיעוט האמונה ולזה יקראו רשעים:

או אפשר לצד שכוונת המשלחים היתה רעה תפעיל פועל הרע בשליח ויחזור להיות שלוחו של אדם כמותו ויולד בו תכונה רעה מה שלא היתה בו קודם כדרך שתולד בחינת הקדושה בשלוחי מצוה לטובה אות, ולזה הגם שהיו צדיקים, בהתחלתם עשות ההליכה לרגל נולד בהם תכונה רעה מכח המשלחים ויעצו להדיח:

עוד ירצה לומר **שלח לך** שיהיה השליחות מתכנה על שם משה ולא על שמו ית' לצד מה שיצא מהדבר:

עוד ירצה לומר להם שלא תהיה כוונת הליכתם למה שחושבים ישראל אלא למה שחושב משה בשליחות, והוא מאמר **שלח לך** למה שבדעתך ולא למה שבדעתם:

עוד רמז במאמר **לך** על פי מה שאמרו ז"ל (שמו"ר פ"ה) בפסוק עתה תראה אבל במלחמת ל"א מלכים אינך רואה עד כאן. מעתה אם היו ישראל נכנסים לארץ בשנה השנית ליציאת מצרים והיה מתקיים מאמר ה' שאמר עתה תראה היה מוכרח משה לישוב חוץ לארץ כהדיוט או יכנס לארץ ישראל הדיוט, ובאמצעות שליחות המרגלים נתעכבו ישראל מ' שנה ולא ירד משה מגדולתו ויהי בישורון מלך מ' שנה עד מלאת ימיו, והוא אומר **שלח לך** כי לך הנאה בזה בתכלית הדברים:

ויתורו את וגו'. קשה אומרו **ויתורו** שהיה לו לומר לתור וגו', עוד קשה אומרו **אשר אני נותן** וגו' אחר אשר הזכיר שם המקום לא היה צריך לומר אשר אני וגו' כי מי לא ידע שהוא נותנה להם. אכן לפי מה שפירשנו שהתנה בשליחות תנאי הראשון לך פירוש למה שהוא חושב שיהיו שלוחי משה ושאר הפירושים שפירשנו בה, והוסיף עוד תנאי אחר אנשים שצריך שיהיו צדיקים, עוד בא והוסיף תנאי אחר בדבר שהריגול הוא **אשר אני נותן** לבני ישראל פירוש לא לשער אם הארץ היא יש כח בהם ללוכדה ולרשת אנשיה כי זה ודאי כי אין יכולת בהם לעמוד אפילו כנגד עיר קטנה שבהם, אלא **אשר אני נותן**, וכיון שהדבר ההוא בא להם במתנה על הנותן להוציא עושקיה כדין הנותן מתנה, והוא ילחם להם ויעמידנה בידם באין שטן ואין פגע רע, גם ישכילו בריגולם אשר יפליא ה' להשפיל רמים עם גדול ורם רבים ועצומים כדי שבעל הנס יכיר בניסו, ובזה נתחכם ה' בחסדו והרים מלפניהם מכשול כשיראו עמלק וגו' וילידי ענק וגו' ועוצם חוזק הערים הבצורות לבל יפחדו ויראו כי אין ירושתם בכח ישראל אלא בכח הבורא אשר הכל יוכל כי הוא הנותן:

וזה הוא מאמר **אשר אני נותן**, ובמתק לשונו גילה כי כפי הטבע אינם יכולין להם כמו שאמרו המרגלים אחר כך, ובזה נתישבו הדקדוקים. אלא שנשאר לחקור זאת למה לא הספיק לומר ויתורו את הארץ אשר אני נותן ולא היה צריך להזכיר **ארץ כנען**, וראיתי לרז"ל (ילקוט) שהרגישו בהערה זו ואמרו שבא לרמוז אל זכות הגורם המתנה והוא זכות יצחק שנולד לאברהם ושרה אברהם בן מאה שנה ושרה בת צ' שנה שהוא במספר השנים של שניהם ק"צ, וזה דרך דרש, ונראה לומר כי נתכוון לומר המאמר עצמו שאמר משה לישראל במשנה תורה (דברים ט) לא בצדקתך וגו', כי ברשעת הגוים וגו', והוא מה שהזכיר כאן כשאמר אני נותן **ארץ כנען** לומר לצד שהיא ארץ כנען אשר נתמלא סאתו לזה אני נותן:

תשלחו. ולא הספיק במאמר שלח שבתחילת הכתוב. אולי שבא לעכב שלא ילכו אלא בסדר זה איש אי' וגו' ולא יותר ולא פחות: (אור החיים)

ספורנו שלח לך אנשים. אל תניח שישלחו הם כמו שאמרו לעשות באמרם נשלחה אנשים לפנינו שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספרו בגנותה באופן שיחשבו ישראל על ה' תועה ולא ישובו בתשובה כמו ששבו אחר כך באמרם חטאנו לה' וזה כי המרגלים ששלח משה אף על פי שהרשיעו להניא לב העם מחסרון אמונתם באל שדי מכל מקום הכירו וספרו טובת הארץ באמרם וגם זבת חלב ודבש היא וכן העיד באמרו ויקחו בידם מפרי הארץ ויאמרו טובה הארץ אלא שאמרו שהיה נמנע לכבשה וכאשר הכירו ישראל חטאתם על שלא בטחו בישועת האל יתעלה ונצחונו אחר שעשה עמהם להפליא שכו בתשובה ואמרו חטאנו לה' אנחנו נעלה ונלחמנו (שם שם מא) והתפללו באמרו ותשובו ותבכו לפני ה' אלא שלא קבל האל יתברך תפלתם מפני חלול ה' שעשו

שאינו מתכפר אלא במיתה וכמו שהעיד בהם באמרו וביום פקדי ופקדתי וכו': **כל נשיא בהם**. כל מי שהוא המעולה שבכל שבטו להכיר ענין הארץ: (ספורנו)

כלי יקר **שלח לך אנשים**. לפי שאמרו ישראל (דברים א.כב) נשלחה לפנינו אנשים ויחפרו לנו את הארץ. לנו היינו להנאתינו ולטובתינו, ואמר הקב"ה למשה שלח לך, ולא להם כי לך דווקא יהיה השליחות להנאה ולטובה אבל להם לא יהיה לטובתם כי ע"י שליחות זה נגזרה עליהם מיתה ולמשה גרם שיהיה חי עוד מ' שנה, כי כבר נגזר על משה שלא יראה את העשוי למלכי ז' אומות וע"י חטא המרגלים נשתהו מ' שנה.

ד"א שלח לך אנשים. דווקא אתה תחזה ברוה"ק אם האנשים כשרים לזה השליחות כי רוב העולם טועים באנשים חניפים המראים את עצמם כשרים ולובשין אדרת שער למען כחש, ע"כ אמר לך אנשים דווקא אותן שהם בעיניך אנשים חשובים ולא אותן שהם אנשים בעיני זולתך כי יכול להיות שאין תוכם כברים. ד"א לך אנשים לך נראה כי המה אנשים חשובים כי עיני בשר לך לראות בנגלה לבד באשר הוא שם כי באותה שעה כשרים היו, אבל בעיני אינן אנשים כשרים כי אני רואה שתי ראיות בהוה ובעתיד כי עתידין להיות בעצה רעה.

ורז"ל אמרו (במ"ר ט.ז.ו.) **שסמיכות המרגלים למרים**, לפי שמרים לקתה על עסקי דבה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר, ור"ל שמיד אחר מעשה מרים נשתלחו המרגלים כי אמר ה' פן ינחם כל אחד מהם ויקח מוסר בראותו מה שקרה למרים, ומטעם זה פרט כאן אנשים לפי שנאמר (במדבר יב.א) ותדבר מרים ואהרן במשה. והיה לו לומר וידברו כי ותדבר חוזר אל מרים, ועוד שלא מצינו עונש לאהרן, אלא שהגיד לך הכתוב שלה"ר מצוי בנשים יותר מבאנשים כי עשרה קבין שיחה ירדו לעולם ט' נטלו נשים כו', (קידושין מט.) ולפי שסתם נשים פטפטניות דברניות ע"כ תלה הדבור במרים כי היא התחילה בקלקלה זו ואהרן היה טפל לה, לכך אמר שלח לך אנשים שאין להם דרך נשים ולא יהיו כמרים שספרה לה"ר אלא אנשים ממש שאין מדרכן לספר לה"ר.

ד"א לכך פרט אנשים, לפי שארז"ל (ילקו"ש פנחס תשע.כז) האנשים היו שונאים את הארץ ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד.ט) והנשים היו מחבבות הארץ ואמרו תנה לנו אחזה (שם כז.ט) וע"כ אמר הקב"ה לפי דעתי שאני רואה בעתיד היה יותר טוב לשלוח נשים המחבבות את הארץ כי לא יספרו בגנותה, אבל לך לדעתך שאתה סבור שכשרים המה ואתה סבור שהארץ חביבה עליהם תשלח אנשים וזהו שלח לך לדעתך אנשים, אבל לדעתי היה יותר טוב לשלוח נשים כאמור.

ויתורו את ארץ כנען, מצינו ג' לשונות בענין זה ויתורו, ויחפרו, וירגלו, כי ישראל אמרו (דברים א.כב) נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ, והקב"ה אמר ויתורו את ארץ כנען. ובמרגלים כתיב (שם א.כד) וירגלו

אותה, לפי שג' דעות היו באותה עצה כי הקב"ה אמר ויתורו, שיש במשמעתו גם לשון יתרון כי רצה הקב"ה להראות להם יתרון הארץ על כל הארצות כמ"ש (שמות ג.ח) ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה. וטובה זו היא הטובה הרוחנית מצד היותה אורא דמחכים (ב"ב קנח:) כי זה הכנה אל האדם לבא על ידו לכלל הטובה האמיתית כי אין לאדם יתרון תחת השמש זולתו ויתרון ארץ זה בכל היא (קהלת ה.ח). אבל ישראל רוח אחרת היתה עמהם כי תמיד היו מבקשים תואנה לשוב מצרימה וע"כ אמרו ויחפרו, שיש במשמעתו לשון חרפה כי ערות הארץ רצו לראות כדי שיהיה להם מקום ללון ולומר נתנה ראש ונשובה מצרימה. אבל מ"מ לא בקשו שיוציאו מלבם דבה שקרית. והמרגלים השחיתו התעיבו יותר ממה שבקשו מהם והוציאו מלבם מלין שקרים כדרך כל הולך רכיל המפליג כל דבר להגיד יותר ממה שראה לכך נאמר וירגלו אותה. כי רגל לשון רכיל כמו שפירש"י על פסוק לא תלך רכיל (ויקרא י"ט.ז).

גם יתכן לפרש מה שהקב"ה אמר ויתורו. כי באמת הארץ ההיא ראש לכל הארצות ע"י כמה מעלות טובות כפולות שיש לה ביתר שאת על כל שאר הארץ. וכן מביא בילקוט פרי' זו (יג.תשמג) על א"י פסוק וראש עפרות תבל (משלי ח.כו) והמה עשו בהפך זה לומר שהיא פחותה מכל הארצות כי ארץ אוכלת יושביה היא. והורידה ממדריגת הראש אל מדרגת הרגל לכך נאמר וירגלו אותה. שעשו אותה למדרס רגל כרגל זה הפחות שבכל הגוף ובאמת היא ראש לכל הארצות כי מטעם זה נאמר בכ"מ לשון עליה בהולך לא"י, וע"ז אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. מצינו נתינה לשון שביקה כמו ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך (שמות ג.יט). תרגומו ולא ישבוק, כך אמרו כאן נשבוק הראש אותה ארץ שאתם אומרים כי היא ראש לכל הארצות ונשובה מצרימה אע"פ שהם אומרים שהיא למטה ממדריגת א"י.

ומ"ש לשון מרגלים באותן ששלח יהושע אע"פ שהיו צדיקים, מ"מ קראם מרגלים לפי שהלכו לעשות את כל העם היושב בה למדרך כף רגל לישראל, או לעשות מדרך רגל לישראל בארץ, אבל כאן נאמר וירגלו אותה, משמע שעשו את הארץ עצמה במדריגת הרגל. ומ"ש אצל יהושע כי לחפור כל הארץ באו. (יהושע ב.ג) לפי שעשו את עצמן מוכרי קדירות שנאמר (שם ב.א) חרש לאמר. ודרך עושי קדירות לעשות חפירות בארץ וגומות והמקום ההוא היה דושנה של יריחו מקום חשוב, ע"כ אמרו עליהם ראו כי לחפור את הארץ באו לעשות חפירות בארץ כדי לעשות להם קדירות ויקלקלו הארץ. (כלי יקר)

דעת זקנים איש אחד וגו'. אך משבט לוי לא הושלח מרגל לפי שלא היה להם חלק בארץ: (דעת זקנים)

ג וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי יהוה כלם אנשים ראשי בני ישראל
המה:

אונקלוס וישלח יתהון משה ממדברא דפארן על מימרא דיי פלהון גברין
רישי בני ישראל אנון: (אונקלוס)

יונתן וישדר יתהון משה ממדברא דפארן על פום מימרא דיי פלהון גוברין
חריפין דמתמנו רישי על בני ישראל הינון: (תרגום יונתן)

רס"י על פי ה'. ברסותו, (ד) שלח עכב על ידו: כולם אנשים. כל אנשים
שבמקרא לשון חסידות, (ה) ואותה שעה כשרים היו: (רס"י)

ספתי חכמים (ד) פירוש ולא בגזירתו של השם שזה לא היה רק לרנוס.
ואין לפרש דעל פי ה' אאותם קאי כלומר שהשלושים היו על פי ה' אף
על פי שהשליחות לא היה על פי ה' שהרי ברירתן לא הוזכרה כלל עדיין
ואם כן היאך יאמר וישלח אותם שהכנוי מורה על הנזכרים לעיל ואדרבה
בהליכתן היה לו לומר על פי ה' אלא אותם קאי אסתם אנשים שהוזכרו
שהיה לרנוס: (ה) פירוש כל סתם אנשים לשון חסידות הוא וכשיבאו
במקום תואר כמו הבא וכמו וחזקת והיית לאיש אבל כשלח יהיו במקום
תואר כמו ויאמרו האנשים ואת האנשים אשר פתח הבית שלח לך אנשים
כולם לשון אנשים ממש הם ולא חסידים. רל"ס: (ספתי חכמים)

בעל הטורים וישלח אותם משה. ס'ת חמה שאמר להם הכנסו בחמה
לעיר שלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב: ראשי בני ישראל המה.
המה עולה נ' מלמד שהיו שרי נו"ן: (בעל הטורים)

ספורנו כלם אנשים. אנשי חיל כענין הלא איש אתה וכן וחזקת והיית
לאיש: (ספורנו)

כלי יקר על פי ה'. לא היה השליחות על פי ה' שהרי אמר לו שלח לך
לדעתך כו'. אלא ר"ל שהשליחות ממדבר פארן היה על פי ה' מסע
הראשון מחצירות, כי לפי דברי השי"ת לא היה מסכים לשלוח כלל אך
לרוב הפצרתם לא מיחה בהם, ומ"מ היה לו לאחר זמן השליחות שהרי
ממדבר פארן כמה מסעות עד סמוך לארץ והיה לו לשלוח מחניה אחרת
הסמוכה לא"י יותר ממדבר פארן, אלא לפי שחנייה זו של מדבר פארן
היתה מיד בבואם מחצירות שקרה שם מעשה של מרים וחשב ה' כי קרוב
הוא המעשה ההוא אולי יקחו הרשעים מוסר, ואולי ברוב הימים ישכחו
מה שקרה למרים ומ"ש על פי ה' מוסב על ממדבר פארן ולא על עצם

השליחות. וי"א שהיה ממדבר פארן דווקא כי ממקום זה שיערה חכמתו ית' שילכו וישובו תוך מ' יום כדי שיהיו כל מתי מדבר בני ס' שנה ויבואו בכלח אלי קבר (איוב ה.כו) כל מי שהיה בן ד' ומעלה אשר עליהם היתה הגזירה. (כלי יקר)

[ד] וְאֵלֶּה שְׁמוֹתֵם לְמִטָּה רְאוּבֵן שְׁמוּעַ בֶּן זְכוּר:

אונקלוס וְאֵלֶּין שְׁמֵהֶתְהוֹן לְשִׁבְטָא דְרְאוּבֵן שְׁמוּעַ בַּר זְכוּר: (אונקלוס)

יונתן וְאֵלֶּין שְׁמֵהֶתְא דְתַרְסֵר גּוֹבְרִיא מְאֻלְיָא לְשִׁבְטָא דְרְאוּבֵן עֲזָדָא שְׁמוּעַ בַּר זְכוּר: (תרגום יונתן)

ספורנו ואלה שמותם. כלם חשובים איש על שמו מצד מעלתם. והזכירם לפי זקנתם מפני שהיו אז שוים במעלה בפרט בענין השליחות לא כסדר השבטים ולא כסדר הדגלים: (ספורנו)

[ה] לְמִטָּה שְׁמֵעוֹן שְׁפֹט בֶּן חוּרִי:

אונקלוס לְשִׁבְטָא דְשְׁמֵעוֹן שְׁפֹט בַּר חוּרִי: (אונקלוס)

יונתן לְשִׁבְטָא דְשְׁמֵעוֹן עֲזָדָא שְׁפֹט בַּר חוּרִי: (תרגום יונתן)

[ו] לְמִטָּה דִּיהוּדָה כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה:

אונקלוס לְשִׁבְטָא דִּיהוּדָה כָּלֵב בַּר יִפְנֶה: (אונקלוס)

יונתן לְשִׁבְטָא דִּיהוּדָה עֲזָדָא כָּלֵב בַּר יִפְנֶה: (תרגום יונתן)

[ז] לְמִטָּה יִשָּׁשְׁכָר יִגָּאֵל בֶּן יוֹסֵף:

אונקלוס לְשִׁבְטָא דְיִשָּׁשְׁכָר יִגָּאֵל בַּר יוֹסֵף: (אונקלוס)

יונתן לְשִׁבְטָא דְיִשָּׁשְׁכָר עֲזָדָא יִגָּאֵל בַּר יוֹסֵף: (תרגום יונתן)

[ח] לְמִטָּה אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בֶּן נוּן:

אונקלוס לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בַּר נוּן: (אונקלוס)

יונתן לְשֶׁבֶטַא דְּאַפְרַיִם עֶזְרָא הוֹשֵׁעַ בֶּר נוֹן : (תרגום יונתן)

[ט] לְמַטֵּה בְנֵימִן פְּלִטִי בֶן רְפוּא :

אונקלוס לְשֶׁבֶטַא דְּבְנֵימִן פְּלִטִי בֶר רְפוּא : (אונקלוס)

יונתן לְשֶׁבֶטַא דְּבְנֵימִין עֶזְרָא פְּלִטִי בֶר רְפוּא : (תרגום יונתן)

[י] לְמַטֵּה זְבוּלֹן גְּדִיאֵל בֶן סוּדִי :

אונקלוס לְשֶׁבֶטַא דְּזְבוּלֹן גְּדִיאֵל בֶר סוּדִי : (אונקלוס)

יונתן לְשֶׁבֶטַא דְּזְבוּלֹן עֶזְרָא גְּדִיאֵל בֶר סוּדִי : (תרגום יונתן)

בעל הטורים **סודי**. ב'. גדיאל בן סודי תעבונני כל מתי סודי המרגלים שהיו מתי סודי ששלחו אותם לתור הארץ ולגלות כל סודותיה תעבונני שהוציאו דבה וגרמו שנקבע להם בכיה לדורות: (בעל הטורים)

[יא] לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גְּדִי בֶן סוּסִי :

אונקלוס לְשֶׁבֶטַא דְּיוֹסֵף לְשֶׁבֶטַא דְּמְנַשֶּׁה גְּדִי בֶר סוּסִי : (אונקלוס)

יונתן לְשֶׁבֶטַא דְּיוֹסֵף לְשֶׁבֶטַא דְּמְנַשֶּׁה עֶזְרָא גְּדִי בֶר סוּסִי : (תרגום יונתן)

דעת זקנים **למטה יוסף למטה מנשה**. כאן שקליה יוסף למטרפסיה לפי שהוציא דבה ולכך הוזכר כאן על מטה מנשה שהיה ממוציאי הדבה ולא על מטה אפרים שלא הוציא ובכל מקומות הוא נזכר על מטה אפרים: (דעת זקנים)

[יב] לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶן גַּמְלִי :

אונקלוס לְשֶׁבֶטַא דְּדָן עַמִּיאֵל בֶר גַּמְלִי : (אונקלוס)

יונתן לְשֶׁבֶטַא דְּדָן עֶזְרָא עַמִּיאֵל בֶר גַּמְלִי : (תרגום יונתן)

[יג] לְמַטֵּה אֲשֶׁר סְתוּר בֶן מִיכָאֵל :

אונקלוס לְשִׁבְטָא דְאֶשֶׁר סְתוּר בְּרַ מִיכָאֵל : (אונקלוס)

יונתן לְשִׁבְטָא דְאֶשֶׁר עֲזָגְד סְתוּר בְּרַ מִיכָאֵל : (תרגום יונתן)

[יד] לְמַטָּה נִפְתְּלִי נַחְבִּי בֶן נֶפְסִי :

אונקלוס לְשִׁבְטָא דְנִפְתְּלִי נַחְבִּי בְרַ נֶפְסִי : (אונקלוס)

יונתן לְשִׁבְטָא דְנִפְתְּלִי עֲזָגְד נַחְבִּי בְרַ נֶפְסִי : (תרגום יונתן)

[טו] לְמַטָּה גְד גְאוּאֵל בֶן מְכִי :

אונקלוס לְשִׁבְטָא דְגְד גְאוּאֵל בְרַ מְכִי : (אונקלוס)

יונתן לְשִׁבְטָא דְגְד עֲזָגְד גְאוּאֵל בְרַ מְכִי : (תרגום יונתן)

[טז] אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בֶּן נוֹן יְהוֹשֻׁעַ :

אונקלוס אֵלִין שְׁמֵהַת גְּבֻרָא דִי שָׁלַח מֹשֶׁה לְאַלְלָא יַת אַרְעָא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בְּרַ נוֹן יְהוֹשֻׁעַ : (אונקלוס)

יונתן אֵלִין שְׁמֵהֶן גּוּבְרָא דְשָׁדֵר מֹשֶׁה לְאַלְלָא יַת אַרְעָא וַכְּדִי חָמָא מֹשֶׁה עֲנֻוֹתֵנִיתִיָּה קָרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בְּרַ נוֹן יְהוֹשֻׁעַ : (תרגום יונתן)

רס"י וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ וּגְו'. הַתְּפַלֵּל עֲלֵיו, יֵה יוֹשִׁיעַד (ו) מַעֲלַת מַרְגְּלִים (במ"ר טז, ט. יח, כא): (רס"י)

ספתי חכמים (ו) וַיְהִי פִירוֹשׁ וַיִּקְרָא לְשׁוֹן תְּפִלָּה כְּמוֹ וַיִּקְרָא סָם אֲזַרְם בָּסָם ה' וַיְהִי לַמ"ד לְהוֹשֵׁעַ בְּמַקּוֹם עַל וְהוֹכִיחוֹ לְדְרוֹשׁ כֵּן דָּאָם לֹא כֵּן מֵה טַעַם לְקַרְיַאת הַסָּם הַכֹּא: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וְטַעַם אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים. אַחַר שֶׁאָמַר וְאֵלֶּה שְׁמוֹתֵם לְהוֹדִיעַ כִּי כֵּן הָיָה שְׁמוֹתֵם לְעוֹלָם וְלֹא הִשְׁתַּנּוּ כְּמוֹ הוֹשֵׁעַ: (אבן עזרא)

בעל הטורים אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים. בְּגִימֵי שְׁמוֹתֵיהֶם מְכוּעָרִים: (בעל הטורים)

אור החיים **אלה שמות האנשים.** צריך לדעת למה חזר לומר כן והלא כבר אמר ואלה שמותם וגו' ויתבאר על פי דבריהם ז"ל (סוטה לד:) שאמרו וזה לשונם אמר ר' יצחק דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם נקראו וכו' סתור בן מיכאל שסתר דבריו של הקדוש ברוך הוא וכו' עד כאן. והנה לצד שרצה לומר הכתוב ויקרא משה להושע בן נון יהושע שהתפלל עליו וכו' יאמר האומר מה ראה משה להתפלל על יהושע, לזה הקדים לומר **ואלה שמות האנשים** וגו' להעירך כי משמותם השכיל משה מעשיהם הרעים אשר לזה הוצרך להתפלל על יהושע ויקרא וגו', ולזה סמך למאמר אלה שמות וגו' ויקרא משה וגו', והגם שכתבתי למעלה שהרגיש ברשעים ממאמר תיבת לך, אין פירוש זה מוכרח ויש לפרש תיבת לך באופן אחר ומשמותם הטה והכריע כי ירשיעו בשליחותם, עוד אולי שלא הצדיק שכולן רשעים אלא משמותם שכל שמותם גילו מה שעתידין לעשות:

ויקרא משה וגו'. רז"ל אמרו (שם) שהתפלל עליו, וצריך לדעת למה שינה שמו ויכול היה להתפלל בלא שינוי השם. ואולי שנתן כח בשמו בתוספת היו"ד שמספרה עשרה כדי שיוכל נגד העשר מרגלים, עוד כדי שיטול זכות וחלק הטוב של כל העשרה כמאמרם ז"ל (חגיגה טו.) זכה נוטל חלקו וחלק חבירו:

ספורנו **ויקרא משה להושע בן נון יהושע.** אמר שהיה נודע בשבטו לאיש חיל בשם הושע וזה שנקרא למעלה יהושע מפני שמה רבינו קרא לו כך לכבוד ולהתפלל עליו שיהיה נושע ושיושיע אחרים: (ספורנו)

כלי יקר **ויקרא משה להושע בן נון יהושע.** יה יושיעך מעצת מרגלים. יש להתבונן למה דווקא שם של יה, ולמה לא התפלל גם על כלב, ונראה לפי שאמר להם עלו זה בנגב. והמרגלים אמרו עמלק יושב בארץ הנגב. פירש רש"י לפי שנכוו בו ישראל, וחשב בו שמסתמא בעצה זו לא יהיה יהושע כי אדרבה הוא החליש את עמלק ואת עמו לפי חרב. ולדורות מאותה מלחמה והלאה הוא ג"כ בטוח במה שנאמר (שמות יז. יז) כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור, ובאותה שבועה שהיתה בשם יה יהיה בטוח לנצח את עמלק, ע"כ הוסיף לו משה יה על שמו כדי שיהיה נזכר לשבועה שהיתה בשם יה ובסבה זו לא יהיה בעצת מרגלים שהפחידו את ישראל בעמלק.

וי"א לפי שיהושע היה תלמידו, הקפיד עליו שלא יקדיח תבשילו ויתלו ברבו, וי"א לפי שהיה משבט יוסף שהביא דבת אחיו ע"כ היה ירא שלא ילך בדרך זקנו, כי מטעם זה לא הזכיר בו למטה יוסף ובגדי בן סוסי הזכיר למטה יוסף, ומה שלא התפלל על גדי אולי חשב שאם זה שבא משבט אפרים הגדול ממנשה לא ישנה את תפקידו מסתמא גם הקטן ממני לא ידבר כנגדו, וכבר נודע מברכות של יעקב כי שם שם לו חק

להקדים את אפרים לכל דבר שבקדושה, או לפי שנקרא אביו מנשה על שם כי נשני אלהים את כל בית אבי, וחשב משה שמסתמא כל זרעו שכחו כל מעשה אביהם. (כלי יקר)

דעת זקנים ויקרא משה להושע בן נון יהושע. מדרש תנחומא מה ראה לקרותו יהושע אלא ראה כלב שנטל שכרו בארץ שנאמר ויבא עד חברון וכתוב במקום אחר ויתנו לכלב את חברון ויהושע נטל חלק עשרה אנשים של מרגלים ולכך הוסיף יו"ד בשמו שעולה עשרה. ולפי שקראה תגר כשנתחלקה משמה של שרי ופרע לה בכאן. וי"א שנתחלקה ה"א בשם שרה וה"א בשם אברהם. ובפ' ואלו נאמרין מסיק שאמר לו משה יה יושיעך מעצת מרגלים: (דעת זקנים)

וי וישלח אתם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליתם את

אונקלוס וישלח יתהון משה לאללא ית ארעא דכנען ואמר להון סקו דא בדרומא ותסקון לטורא: (אונקלוס)

יונתן וישדר יתהון משה לאללא ית ארעא דכנען ואמר להון סקו בהדין צטרא בדרומא ותסקון לטורא: (תרגום יונתן)

רש"י עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של ארץ ישראל, (ז) שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואחר כך מראין את השבת: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל וההולך משם לארץ ישראל הולך לכפון העולם. אלא על כרחך צריך לומר בנגב זה נגב ארץ ישראל שם חזרון שהקליהו לקצרי מתים והוא הפחות שבמקומות הארץ. לא"ם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא עלו זה בנגב. עלו זה הדרך בנגב וידוע כי מצרים הוא נגב ארץ ישראל כאשר פירשתי בספר דניאל והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלים שלשים ושלוש ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים והנה פירוש בנגב אינו נגב המחנה רק פירושו בנגב של ארץ כנען והעד בחברון שהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מ נגב: (אבן עזרא)

בעל הטורים את ההר. בגימ' תורה שתעמוד להם זכות התורה: (בעל הטורים)

אור החיים וישלח אותם וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר כן אחר שכבר זכר השליחות ב' פעמים וישלח אותם וגו', אשר שלח משה, ואולי שיודיע הכתוב שעשה להם לוויה, ונתן הכתוב טעם הלוויה ואמר לתור וגו' שהוצרכו לשמירה לפי שהלכו לדרך סכנה. עוד ירצה שנתכוין בלויה לדרך אשר יתורו שכן משפט הלוויה: (אור החיים)

ספורנו עלו זה בנגב. בזה הצד שאנחנו שם שתמצאוהו טוב להכנס ולא נצטרך לסבוב אל מקום אחר: (ספורנו)

[יח] וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא: רב: אם

אונקלוס ותקחון ית ארעא מה היא וית עמא דיתב עליה התקיף הוא אם חלש הזער הוא: סגי: (אונקלוס)

יונתן ותיחמון ית ארעא מה היא וית עמא דיתביב עליה התקיף הוא אין חלש הזעיר הוא אין: סגי: (תרגום יונתן)

רש"י את הארץ מה היא. יס ארץ (ח) מגדלת גבורים, ויס ארץ מגדלת חלשים, (ט) יס מגדלת אוכלוסין, ויס ממעטת (י) אוכלוסין (במ"ד טז, יח): החזק הוא הרפה. סימן מסר להם, (כ) אם צפרזים יושבין חזקים הם, ססומכין על גבורתם, ואם בערים צלורות הם יושבין, חלשים הם (במ"ד עס): (רש"י)

שפתי חכמים (ח) דק"ל למה הקדים משה וכתב את הארץ מה היא היה לו להקדים אנשי הארץ שזה הוא העיקר לכן פירש את הארץ את טבע הארץ כי יס ארץ וכו' וזהו העיקר: (ט) ר"ל לכך כתיב החזק הוא הרפה: (י) לכך כתיב המעט הוא אם רב: (כ) דאם לא כן מנא ידעו אם גבורים הם או לא. ולכך כתב בפסוק הזמחנים אם צמזכרים שהוא פירוש על החזק הוא הרפה. אבל אין לפרש שהוא דבר בפני עצמו כלומר לראות אם ערים צלורות הם או פרזים הם דאם כן היה לו לכתוב המחנים אם מזכרים וגם התרגום מוכיח כן שתירגם עליו הצפחין. והרא"ם כתב ומאמר ומה הערים יחזור לענין ראשון החזק הוא הרפה אף שהפסיק בינתים וכמוהו רבים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וראיתם את הארץ מה היא. ומה העם: החזק. למלחמה ואחר

כן פירש מה הארץ הטובה היא שהאוויר שלה והמים שלה טובים : (אבן עזרא)

אור החיים וראיתם וגו' מה היא. פירוש לפי שיש ארץ שהבלה ואוירה זך ובריא וממזג הטבעיות ויש שאוירה עכור ומעופש ומתנגד למזג הטבעיות, גם יש ארץ שהיא מלאה מעיינות ומימיה נקיים ומולידים מזג טוב באדם ויכוון הכוחות ויש להפך, ואלו הם דברים שישנם בארץ מצד עצמה בלא סיבה אמצעי, וכנגד דברים אלו אמר וראיתם את הארץ מה היא מצד ברייתה אם היא בגדר הרצון או להפכו, ולצד כי חקירה זו יש בה בחינות שישנם בהבחנה להם בדרך עברתם בה, ויש דברים שצריכין נסיון כמו שתאמר אם מחזקת טבע האנושי אם מימיה מפרים ומרבים, דברים אלו אינם ניכרים בדרך העברה ולזה צוה להם **ואת העם וגו'** פירוש מהפעולות יודעו הכוחות מהעם היושב בה יתגלה כח הארץ אם העם חזק או רפה, ולצד שיש מקום לומר שאין מבחן מחוזק העם כי יש במה לתלות והוא כי הם גודרין עצמן מהתשמיש, לזה אמר **המעט הוא אם רב**, גם בזה יגלה כי מימיה מפרים ומרבים :

עוד ירצה בהעיר למה שינה סדר שלקח הכתוב בכל ההדרגות שהקדים בהם חלק הטוב ואחר כך הזכיר חלק הרע, **החזק הוא** ואחר כך הרפה, **הטובה היא** אם דעה הקדים הטובה, וגם מבחן החזק הוא חלק הטוב לדעת טובת הארץ שמגדלת חזקים, וכן במאמר האחרון הקדים לומר **השמנה היא** ואחר כך אם רזה, וכמו כן **היש בה עץ** ואחר כך אמר אם אין ולמה כשהזכיר המיעוט והריבוי הקדים לומר המעט הוא אם רב, והיה נראה לומר כי גם במבחן זה הקדים חלק הטוב והוא שאם הם מועטים הוא יותר טוב לישראל, וזה אינו כי לא יסתפק בטובה שיודע החלט

אכן הכוונה היא על זה הדרך **המעט הוא** וגו' פירוש חוזר למאמר החזק הוא וגו' אם חוזק העם הוא דבר גדול שמעטים הם כיוצא בהם אם רבים כיוצא בהם בעולם, וכפי זה הקדים חלק המעולה לשבת הארץ שאין כמותה מגדלים חזקים בכל הארצות, או לצד הכרת הנס גם כן כמו שכתבתי, ולדרך זה לא תקשה למה הפסיק בענין במאמר ואת העם וגו' באמצע עניני הארץ שהרי אחר כך הוא אומר ומה הארץ וגומר, ולדברינו בענין הארץ הכתוב מדבר : (אור החיים)

ספורנו וראיתם את הארץ מה היא. אם היא ארץ נושכת ברוב ערים ופרזות : **ואת העם היושב עליה.** לדעת אם מושב הארץ טוב כמו שהורו חכמי הרופאים בבחירת המשכנים שנביט אל יושבי הארץ אם הם חזקים ושלימי הגוף או הפך זה וכן נביט אם הם רבים או מעטים כי אמנם רבוי העם וחזקם יורה על היות אויר הארץ והמזונות טובים וההפך יורה על הפכים : (ספורנו)

כלי יקר החזק הוא הרפה. פירש"י סימן מסר להם כו', וקשה מנא ליה

לרש"י לומר כן, אם לפי שקשה לו במה יודע איפא אם חזקים המה או לא שהרי לא הלכו להלחם עמהם, תקשה על דברי המרגלים שאמרו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות וגו'. ומאחר שראו הערים בצורות היה להם לחשוב כי חלשים המה כי ע"כ ישבו בערי המבצר, אלא ודאי שאמרו כי ראו בחוש כי הסימן בטל שאע"פ שהערים בצורות מ"מ עז העם ומנא ידעו, ודאי אמרו זה על שראו אותם בעלי קומה ענקים ואנשי מדות, וא"כ שמא החזק הוא כפשוטו כי אע"פ שהיה לו לומר המחנים אם מבצרים ומדקאמר בבי"ת הבמחנים ש"מ שעל יושביה קאמר מ"מ רש"י פירש הסימן על פסוק החזק הוא הרפה.

ונראה שקשה לרש"י, שהיה לו ליכנס בכי טוב ולמה התחיל בקללה כי הקב"ה כבר אמר כי טובה היא וראוי להתחיל בכל פרט כדבר ה' כמו שכתוב בכל הפרטים הטובה היא אם רעה, השמינה היא אם רזה, היש בה עץ אם אין, בכולם התחיל בשבח וכאן התחיל בגנות כי החזק הוא. היינו רעה לישראל וגורם להם קלקול. ע"כ פירש שסימן מסר להם וכל אחד קל מצד אחד וקשה מצד אחר, כי מאמר החזק הוא קשה לישראל מצד כי עז העם, ואך טוב הוא לישראל כי מסתמא יושבים בערי הפרזות ובנקל לבא אליהם, ומאמר הרפה. אם טוב הוא מצד רפיונם מ"מ לא טוב הדבר מצד שהם יושבים בערי המבצר, וא"כ שקולים המה וכן הבמחנים אם במבצרים כל אחד קל מצד, וכבד מצד, ושקולים המה. (כלי יקר)

[יט] וְמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הוּא אִם רָעָה וְמָה הָעָרִים אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בָּהֶנָּה הַבְּמַחְנִים אִם בְּמַבְצָרִים:

אונקלוס וְמָה אֲרַעָא דִּי הוּא יִתֵּב בָּהּ הַטְּבָא הִיא אִם בִּישָׂא וְמָה קְרוּנָא דִּי הוּא יִתֵּב בְּהוֹן הַבְּפָצְחִין אִם בְּכַרְכִּין: (אונקלוס)

יונתן וְמָה אֲרַעָא דְהוּא יִתֵּיב בָּהּ הַטְּבָתָא הִיא אִין בִּישָׂתָא וְמָה קְרוּנָא דְהוּא יִתֵּיב בְּהוֹן הַבְּכַרְכִּי פְּצִיחֵי חֲנִין אִין בְּחַקְרִין: (תרגום יונתן)

רש"י **הבמחנים.** תרגומו הצפלחין, כרכין פלוחין ופתוחין מאין חומה: **הטובה היא.** צמעינות ותהומות טובים ובריאים: (רש"י)

אבן עזרא **הבמחנים.** כמו הקדריים שחונים באהלים: (אבן עזרא)

אור החיים **ומה הארץ אשר וגו'.** פירוש כנגד פרט הנעשה באמצעות הזולת שהם בנייני העיר והדירות והכלים אם טובה היא בבנין מפואר אם רעה בבנייניה, ולזה דקדק לומר **אשר הוא יושב בה**, וכנגד פרט זה תמצא שאמר הכתוב בפרשת ואתחנן (דברים ו') והיה כי יביאך וגו' לתת לך ערים גדולות וטובות אשר לא בנית, ומכלל נוי העיר הזכיר גם כן

הבמחננים אם במבצרים, ורז"ל דרשו (במד"ר פט"ז) שסימן מסר להם, וזה דרך דרש, אבל פשט הכתוב כל עיקר השאלה אינו אלא על הארץ, אבל העם פשוט הוא שהוא עם גדול ורם בני ענק נפילים ואין ספק בזה לרגל אותם, ולכשנאמר שרמז להם גם על גבורת האנשים תהיה הכוונה לומר להם לראות עוצם גבורתם להכיר בנסי אל אשר ימגן אותם בידם: (אור החיים)

ספורנו הטובה היא. במים רבים וטובים כאמרו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים: **הבמחננים.** אם הם יושבים כפרזות לבטח בלי שום יראת מלחמה: **אם במבצרים.** אם יושבים בערי המבצר מפני יראת מלחמה כענין חדלו פרזון בישראל חדלו: (ספורנו)

[כ] ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בפורי ענבים:

אונקלוס ומה ארעה העתירה היא אם מספנא האית בה אילנין אם לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעה ויומיא יומי בפורי ענבין: (אונקלוס)

יונתן ומה שבח ארעה השמינין אינון פריה אין פתנין האית בה אילנין דמיכל אין לא ותעבדון חזקתא ותסבון מאבא דארעה ויומיא די אלו בעשריו ותשעה לירחא דסיון יומי דמן בפורי ענבין: (תרגום יונתן)

רש"י **היש בה עץ.** אם יש בהם אדם כשר, (ב) שיגין עליהם בזכותו: **זכורי ענבים.** ימים שהענבים (מ) מתבשלין בזכור: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) שהרי כתיב אחרי כן והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ ואם כן יש עליהם להם והרא"ם פירש דמסתמא אם שמנה היא יש בה עליהם והרי כבר אמר להם השמנה היא אם רזה. אף על פי שדרשו אותו (בב"ב 77 ט"ז) על איוב אבל רש"י זכרונו לברכה כתב אדם כשר סתם מקום שזהו קרוי לפשוטו: (מ) דק"ל זיכור ענבים הל"ל לכן פירש ימים שהענבים מתבשלין בזיכור וענינו אם דבר ימים של זיכור ואין משמעותו לשון רבים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא השמנה היא. לתת חטה: (אבן עזרא)

בעל הטורים השמנה. ב'. השמנה היא אם רזה ואת השמנה ואת החזקה אשמיד ביחזקאל בפרשת הנני אל הרועים אלו לא הוציאו דבה היו זוכים לכל מה שאומר בענין במרעה טוב ארעה אותם ומרעה שמן תרעינה אל

הרי ישראל ועכשיו שהוציאו דבה גרמו להם למה שנאמר ובניכם יהיו רועים במדבר מ' שנה וגו': (בעל הטורים)

אור החיים ומה הארץ השמנה וגו'. פירוש אם נותנת שומן בפירותיה אם רזה פירוש אם כשנותנת כחה בפירות אם נעשית רזה מצד זה כדרך הארצות שזורעים אותה שנה ומובירים אותם שנה כדי שלא תהיה כחושה או זורעים אותה שנה אחר שנה ואינה משתנית בכחה ועושה שני כראשון שזה יגיד שאינה נכחשת מצד גידוליה:

היש בה עץ. פירוש שם המין אם יש בה כל מין עץ, אם אין פירוש אם יש עץ שאינו נמצא בה, והוא מאמר הכתוב (דברים ח) לא תחסר כל בה: (אור החיים)

ספורנו השמנה הוא. בעושר ונכסים כאמרו אשר לא במסכנות תאכל בה לחם: **היש בה עץ.** גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש שנשתבחה בהם: **והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ.** להחזיק בה ואל תיראו שיתנו עיניהם בכם למרגלים: **והימים ימי בכורי ענבים.** ולא היו הפירות שנשתבחה בהם בשלמותם עדיין מכל מקום בטח משה רבינו שגודל הפירות וטעמם גם באותו הזמן יספיק להעיד על שבח הארץ וטובה: (ספורנו)

כלי יקר היש בה עץ אם אין, דרו"ל (ב"ב טו.) אם יש שם אדם כשר שיגין עליהם כעץ זה העושה צל ומגין על כל המסתופף בצלו, ועל זה נאמר סר צלם מעליהם שכבר מת איוב, רמז לדבר צלם עולה למספר עץ. וי"א עץ זה עוץ והוא איוב שהיה מארץ עוץ. וע"ד הנסתר אמר היש בה עץ אם אין, דומה למה שאמרו ישראל היש ה' בקרבנו אם אין. כי לא היו ישראל מסופקים במציאת השי"ת כי לא נאמר היש ה' אם אין אלא יודעים היו שיש ה' אבל היו מסופקים אם הוא בקרבם ומשגיח עליהם או אם מסרם תחת ממשלת המערכה כך רצה משה לחקור אם הארץ ההיא יושבת בצל שדי וארץ אשר עיני ה' דורש אותה תמיד. או אם היא תחת המערכה כשאר ארצות, ורמז במילת עץ לצל שדי, ושם של ארבע רמוז במלת עץ. כיצד, י"ה, י' פעמים ה' ה' פעמים י' הרי ק'. ו"ה, ו' פעמים ה' ה' פעמים ו' הרי ס'. סך הכל ק"ס כמספר עץ וכמספר צלם, וז"ש סר צלם מעליהם ועזבם למקרים וה' אתנו שומרנו וצלנו, ומדקאמר מעליהם ש"מ שצלו על הארץ ההיא זולת שמעליהם סר מרעת יושבי בה. אבל הארץ מצד עצמה ארץ אשר עיני ה' דורש אותה.

ואמר והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ. לפי שהימים ימי בכורי ענבים והבעלים מקפידין על הלקיחה ומ"מ התחזקו והיו לאנשים כי ה' עמכם. ועל צד הרמז אמר שישראל נמשלו לענבים כמ"ש (הושע ט.ו.) כענבים במדבר מצאתי ישראל. ובמדרש (ילקו"ש וישב מ. קמו עיי"ש) אמרו הבשילו אשכולותיה ענבים. הגיע זמנם של ישראל להיות נגאלין, על זה אמר כאן והימים ימי בכורי ענבים. הגיע זמנם לכנס לארץ כי כבר נתבכרו ונתבשלו ונגמר כל שלימותם על ידי התורה שקבלו. (כלי יקר)

[כא] וַיַּעֲלוּ וַיִּתְּרוּ אֶת הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר צֶן עַד רְחֹב לְבַא חֲמַת :

אונקלוס וסליקו ואלילו ית ארעא ממדברא דצין עד רחוב למטי חמת :
(אונקלוס)

יונתן וסליקו ואלילו ית ארעא מן מדברא דצין עד פלטיית מעלך :
לֶאֱנְטוּכְיָא : (תרגום יונתן)

רש"י ממדבר צין עד רחב לבא חמת. הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גא"ס, הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב, כמו שנה משה עלו זה בנגב, דרך גבול דרומית מזרחית עד הים, שהים הוא גבול מערבי, ומסם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים, עד לבא חמת שהוא אלל הר ההר במקצוע מערבית לפונית, כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: (רש"י)

בעל הטורים חמת ויעלו בנגב ויבא. ס"ת בהפך אבות שנשתטח על קברי אבות :
(הטורים בעל)

[כב] וַיַּעֲלוּ בְּנֵגֶב וַיָּבֹאוּ עַד חֶבְרוֹן וְשָׁם אַחִימֶן שָׁשִׁי וְתַלְמִי יְלִידֵי הָעֵינֶק וְחֶבְרוֹן שִׁבְעַ שָׁנִים נִבְנְתָה לְפָנָי צֶעַן מִצָּרִים :

אונקלוס וסליקו בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני גברא וחברון שבע שנים נתבנתה קדם טגס דמצרים : (אונקלוס)

יונתן וסליקו מן צטר דרומא ואתו עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי מרביני דענק גברא וחברון שבע שנים נתבנתה קדם עד לא תתבני טאגיס דמצרים : (תרגום יונתן)

רש"י ויבא עד חברון. כלב לבדו הלך עם וגשתטח על קברי אבות, שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעלתם (סוטה לד:), (נ) וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה (דברים א, לו), וכתוב ויתנו לכלב את חברון (שופטים א, כ): שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן, קודם שיבנה את לוטן למכרים בנו הגדול, אלא שהיתה מבונה (ס) בכל טוב על אחד משבעה בלוען, ובא להודיעך (ע) שבנה של ארץ ישראל, שאין לך (פ) טרשין בארץ ישראל יותר מחברון, לפיכך הקוה להקברות מתים, ואין לך

מעולה בכל הארצות כמארים, שנאמר כגן ה' כארץ מארים (בראשית יג, י), וזען היא המעולה שבארץ מארים, ששם מושב המלכים, שנאמר כי היו בלוען שריו (ישעיה ל, ה), והיתה חזרון טובה ממנה שבעה חלקים (סוטה לד:): (רפ"י)

שפתי חכמים (נ) דאל"כ למה הלך לשם להתפלל ולא התפלל במקום אחר
אלא על כרחך משום קברי אבות: (ס) ופרש"י (סוף כתובות) מבונה לשון פרי מלשון ואבנה גם אנכי ממנה ושנים לשון שונים כלומר פעמים פי' כי שבע פעמים היתה חזרון טובה מלוען מארים: (ע) מהקים העולם והלא אף לפי פשוטו של קרא קשה נמי מה בא להודיעך ויש לומר דדברי רש"י הם כמו והשתא אתי שפיר דלפי פשוטו קשה מאי נפקא מינה שבע שנים נבנתה כו' אבל לפי המדרש אתי שפיר שבא להודיעך וכו': (פ) טרשין סלעים פירוש ארץ יבשה ואין עושה פירות כארץ לחה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אמרו חז"ל כי טעם **ויבא**. על כלב בן יפנה כי כל אחד הלך לצד אחר: **צען מצרים**. שם מדינה סמוכה אל מצרים וכן מבית לחם יהודה ויש אומרים שפירושו מגזרת אהל בל יצען בדרך רחוקה: וטעם להזכיר חזרון להודיע שהיא קדמונית: (אבן עזרא)

כלי יקר וחזרון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים. פרשו רז"ל (סוטה לד): שהיתה מבונה על אחד משבעה בצוען בכל טוב, ולשון שבע שנים לפני. אינו משמע כן, כי אף אם נאמר שלשון לפני היינו קדימה במעלה ולא קדימה בזמן מ"מ שבע שנים מדבר בקדימה זמנית דווקא, והרבה מפרשים יצאו ללקוט ולא מצאו יישוב מספיק.

ואני אומר שהדבר כפשוטו ממש, כי מאחר שהונח ששייך לשון מבונה בפירות א"כ אם עשתה צוען בכל שנה אלף מדות יגיע לז' שנים ז' אלפים מדות, וחזרון הוא מעולה ז"פ יותר מצוען ממילא עשתה בשנה ראשונה ז' אלפים מדות, נמצא שאוצרות של תבואה שהיו מבונים בפירות בצוען בשבעה שנים היו מבונים בחזרון בשנה ראשונה וא"כ שפיר קאמר וחזרון שבע שנים נבנתה בתבואה לפני צוען מצרים קדימה בזמן ממש, ושייך בזה לשון בנין ממש כי במקום שיש הרבה תבואה בונין הרבה אוצרות ואז המקום בנוי בבנינים ממש, או בהיות שיושבי המקום יש להם תבואה הרבה למכור אז כסף וזהב ירביון ויבנו להם בתים ספונים וחשובים והיה חזרון בנוי בכל עניני יופי ז' שנים לפני צוען מצרים כי זה מעיד על עשירות המקום ורבו תבואתם כי יתרון ארץ בכל הוא, והזכיר שבח הארץ על ארץ מצרים, לפי שעתידין לומר נתנה ראש ונשובה מצרימה. ומטעם זה נאמר ויבא עד חזרון ולא נאמר ויבואו, לפי שבבואם

לחברון וראו שם מעלת הארץ על מצרים היו כלם בלב אחד כאיש אחד לספר בשבח הארץ, ואחר כן נתקלקלו ובאותה שעה צדיקים היו. (כלי יקר)

[כג] וַיָּבֹאוּ עַד נַחַל אֲשַׁכּוֹל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוּרָה וְאֲשַׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשְׂאֲהוּ בַּמוֹט בְּשָׁנִים וּמִן הָרְמָנִים וּמִן הַתְּאֵנִים:

אונקלוס וַאֲתוּ עַד נַחְלָא דְאֲתַכְלָא וְקִצּוּ מִתְמָן עוֹבְרֵתָא וְאֲתַפֵּל עֲנָבִין חַד וְנִטְלוּהִי בְּאַרְיָחָא בְּתַרְיָן וּמִן רְמוֹנָא וּמִן תְּאֵנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתוּ עַד נַחְלָא דְאֲתַכְלָא וְקִצּוּ מִתְמָן עוֹבְרֵתָא וְאֲתַפֵּל דְעֲנָבִין חַד וְסוּבְרוּהִי בְּאַסְלָא בְּפִתְיָן תְּרִין מִנְהוֹן וְכוּן מִן רְמוֹנָא וְכוּן מִן תְּיֵנָא: (תרגום יונתן)

רש"י זמורה. שוכת גפן, ואשכול של ענבים (ג) תלוי זה: וישאהו במוט בשנים. ממשמע שנאמר וישאהו במוט איני יודע שהוא בשנים, (ה) מה תלמוד לומר בשנים, בשני מוטות, הא כיצד, שמנוה נטלו אשכול, (ו) אחד נטל תאנה, ואחד רמון. יהושע וכלב לא נטלו כלום, לפי שכל עצמם להוליח דבה נתכוונו, כשם שפריה משונה כך עמה משונה (סוטה לד). ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם, לא ולמד מאזנים שהקימו בגלגל, הרימו להם איש אבן אחת מן הירדן על שכמו והקימוה בגלגל (יהושע ד, ה), וסקלום רבותינו משקל כל אחת מ' סאה, וגמירי, טונא דמידלי אינג על כתפיה, אינו אלא שלישי משאוי ממשאוי שמסייעין אותו להרים: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) כאלו כתיב ויכרתו משם זמורה עם אשכול ענבים אחד לא זמורה לחוד ואשכול לחוד דאם כן למה כרתו הזמורה כלל שאינו פרי: (ה) פירוש מדכתיב וישאהו דמשמע שנים דמיעוט רבים שמונים אם כן מה תלמוד לומר שנים וכו' והא דלא פירש זה על הקרא יך לומר דהייתי אומר דשנים קאי על זמורה [ואשכול] שהיו נושאין הזמורה במוט אחד ואשכול במוט אחד אבל לפי מה שפרש"י זמורה ואשכול ענבים תלוי זה שמע מינה דאשכול וזמורה הכל אחד הוא אם כן קשה למה כתיב שנים ומתרג' בשני מוטות: (ו) ר"ל לפי שאמר משה ולקחתם מפרי הארץ משמע מכל הפירות ולמה לא נטלו רק ג' מינים דכתיב אשכול ענבים ומן התאנים ומן הרמונים אלא ודאי שמונה נטלו אשכול וכו' ומפרש רש"י ואזיל למה לא נטלו כולם והלא משה אמר ולקחתם מכל הפירות ומפרש לפי שכל

עלמנו וכו' דאם לא להוליא דבה נתכונו לא היה להם ליקח אשכול ענבים שלם כדי שיוכלו ליקח מכל פרי הארץ או לא היה להם ליקח אשכול כלל ותדע דכדי להוליא דבה נתכונו משום לאמרינן בגמרא ואם חפץ אתה לידע וכו' ומה יכול ללמוד מאדונים שהקימו בגלגל דלמא שאני הכא שלא היו נושאין משא לפי כחם וגבורתם אלא ודאי דהכי דייק דאם לא שנסאו לפי כחם וגבורתם למה לא נטלו רק ג' מינים אלא ודאי כדי להוליא דבה נתכונו. והרא"ם הביא הגמרא ורש"י דמסכת סוטה שמפרש כל זה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא **עד נחל אשכול**. דברי משה ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן להיות שם אחר: (אבן עזרא)

[כד] למקום שהוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר פרתו משם בני ישראל:

אונקלוס לאתרא ההוא קרא נחלא דאתפלא על עסק אתפלא דקצו מתמן בני ישראל: (אונקלוס)

יונתן לאתרא ההוא קרו נחלא דאתפלא על עיסק עוברתא דקציצו מתמן בני ישראל והנה חמרא נטיף מניה פנחלא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **קרא**. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי: (אבן עזרא)

בעל הטורים למקום ההוא קרא נחל אשכול: הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד דסתם נזירות ל'. וס. והיין אם זכה לשתותו כראוי אז חמרא וריחני פקחין וזוכה ללמוד וללמד: (בעל הטורים)

אור החיים **למקום ההוא קרא וגו'**. פירוש הקדוש ברוך הוא קודם לכן כתב עד נחל אשכול על שם העתיד כי הוא מגיד מראשית אחרית, ואמרו אשר כרתו משם וגו' פירוש ואם תאמר והלא כמה אשכולות נכרתו מהמקום, לזה אמר הפלאת אשכול זה שנקרא המקום על שמו על אודות האשכול וגו' אשר כרתו בני ישראל פירוש כללות ישראל כרתו אשכול זה, והגם שלא היו אלא י"ב אנשים, לצד היותם שלוחי כל ישראל, כאלו כרתו כל ישראל על דרך אומרו (שמות יב) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל: (אור החיים)

ספורנו על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל. תמהו הכנעניים על שאותו האשכול אצל בני ישראל שכרתו אותו היה דבר חדוש ונפלא כי רבים היו בארץ אשכולות גדולים כמוהו או יותר ממנו ולא היה זה

נפלא אצל הכנעניים יושבי הארץ כלל ועל תמיהתם זו קראו המקום נחל
אשכול: (ספורנו)

כלי יקר למקום ההוא קרא נחל אשכול. כי מימים רבים היה נקרא מקום
זה אשכול כדמסיק בילקוט פ' חיי שרה (קב.כג) ובפרשה זו (תשמג.יג) וע"י
מעשה זה קראוהו נחל אשכול הוסיפו לו שם נחל, והוא לשבחו של א"י
כי עיקר הגפן הטוב הוא הצומח בהרים כי המה מתבשלים ביותר ע"י
השמש השולטת יותר בהרים מבנחלים והמה לקחו אשכול מן הנחל
בעמק ואעפ"כ היה גדול ומעולה וק"ו לאשכולות ההרים, ובזה מתורץ
למה לא קראוהו סתם אשכול. ולמעלה פ' נשא (ה.יז) במי המרים פרשתי
שמי מרה היו מתוקים ובפיהם של ישראל שבו להיות מרים וע"כ הוצרך
לומר שם ע"כ קרא שמה מרה. שלא יובן מן שם מרה שהיו קודם לכן
מרים, כך בעקידה פירש שהוצרך להודיע לנו שנקרא אשכול על אודות
אשכול זה שכרתו משם שלא תאמר שנקרא מעולם אשכול על שם שיש
שם אשכולות מובחרים ויהיה זה עדות על גנות הארץ שאין בכל הארץ
כמותם, ע"כ אמר שבכל הארץ היה כן והמה לקחו במקרה ממה שנזדמן
לידם, ומה שנקרא נחל אשכול זהו על אודות האשכול. ויתכן לפרש
שנקרא אשכול על שם למה אשכול שניכם יום אחד, כי מקום זה גרם להם
שנעשו שכולים כי אמרו כשם שפריה משונה כך עמה, וע"י כרתו משם
בני ישראל כי כולם נכרתו ספו תמו לכך נאמר אשר כרתו משם בני
ישראל. (כלי יקר)

[כה] ויָשְׁבוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ מִקָּץ אַרְבָּעִים יוֹם:

אונקלוס וְתָבוּ מִלְּאֲלָא יְת אַרְעָא מְסוּף אַרְבַּעִין יוֹמִין: (אונקלוס)

יונתן וְתָבוּ מִלְּאֲלָא יְת אַרְעָא בְּתַמְנֵי יוֹמִין בְּיַרְחָא דְאַב מְסוּף אַרְבַּעִין
יוֹמִין: (תרגום יונתן)

רש"י וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה
על ארבע מאות פרסה היא, ומהלך אדם צינוני עשרה פרסאות ליום, הרי
מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב, והם הלכו ארצה ורחבה, אלא
שגלו לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה, קצר לפנייהם את הדרך: (רש"י)

אבן עזרא יש מקץ שהוא תחילה ויש מקץ שהוא מסוף ויתכן להיות ראש
הארבעים: (אבן עזרא)

[כו] וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל מִשֶּׁה וְאֶל אֶהָרֹן וְאֶל כָּל עֵדֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַּר
פָּאָרָן קִדְשָׁה וַיִּשְׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֵת כָּל הָעֵדָה וַיִּרְאוּם אֶת פְּרִי הָאָרֶץ:

אונקלוס וְאַזְלוּ וְאַתּוּ לְוַת מִשֶּׁה וּלְוַת אֶהְרֹן וּלְוַת כָּל כְּנִישְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמִדְבָּרָא דְפֶאֶרֶן לְרַקִּים וְאַתִּיבוּ יְתֵהוּן פְּתִגְמָא וְיַת כָּל כְּנִישְׁתָּא וְאַחְזִיאֲנוּן
יַת אָבָא דְאַרְעָא : (אונקלוס)

יונתן וְאַזְלוּ וְאַתּוּ לְוַת מִשֶּׁה וּלְוַת אֶהְרֹן וּלְוַת כָּל כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
לְמִדְבָּרָא דְפֶאֶרֶן לְרַקִּים וְאַתִּיבוּ לְהוּן פְּתִגְמָא וּלְוַת כָּל כְּנִישְׁתָּא וְחִמְיֵאוּנוּן
יַת אָבָא דְאַרְעָא : (תרגום יונתן)

רס"י וילכו ויבאו. מהו וילכו, להקיש (פ) הליכתן לביאתן, מה ביאתן
בעלה רעה אף הליכתן בעלה רעה (סוטה לה): וישיבו אתם דבר. את משה
(ת) ואת אהרן: (רס"י)

שפתי חכמים (פ) (נחלת יעקב) פירש"י בגמרא וילכו יתירה הוא כיון דכתיב
וישובו לא הל"ל אלא ויבאו אל משה עד כאן פירוש לפירוש כיון דקודם
לזה סיפר וישובו מתור הארץ דהיינו סיפור חזרתן למה הזכיר אחר כך
וילכו. ועל זה תירץ להקיש וכו': (ת) ואם תאמר מנא ליה לרס"י דלמא אף
לישראל ויש לומר דאף אלא כל עדת בני ישראל דלעיל מיניה קאי אם
כן ואת כל העדה דכתיב אחר כך למה לוי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וילכו. להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה רק מיד הלכו:
וישיבו אתם דבר. אל משה ואהרן: (אבן עזרא)

אור החיים וילכו ויבאו וגו'. קשה למה הוצרך לומר וילכו אחר שכבר
השמיענו ההליכה, ורז"ל אמרו (סוטה לה.) שנכתבה להקשה לביאה מה
ביאה בעצה רעה וכו', וצריך לדעת לאיזה ענין ישמיענו הכתוב דבר זה
שהלכו בעצה רעה:

אכן יתבאר הענין על פי מה שאמרו במס' קדושין דף ל"ט וזה לשונם
תניא רבי יעקב אומר אין לך מצוה וכו' הרי שאמר לו אביו עלה לבירה
והבא לי גוזלות ועלה ולקח הגוזלות ושלח את האם ובחזרתו נפל ומת
היכן אריכות ימיו של זה אלא לעולם שכולו טוב וכו', והעלה בש"ס שרבי
יעקב מעשה חזא, ומקשה ודלמא מהרהר בעבודה זרה הוה, ומשני איהו
נמי הכי קאמר אי סלקא דעתך שכר מצוה בהאי עלמא איכא אמאי לא
אגין מצוה עליה דלא אתי לידי הרהור עד כאן. משמע דלמאן דאמר שכר
מצוה בהאי עלמא איכא תגין מצוה מהיסורין ומהחטא, וקשה דבמסכת
סוטה דף כ"א אומר במסקנת הדברים לרבא מצוה אגוני מגנא אבל
אצולי לא מצלא ואפילו בזמן עצמו שהוא עסוק בה, וכפי זה במה מוכיח
רבי יעקב ממה שלא הגינה עליו המצוה שלא לבא לידי הרהור עבודה

זרה, והגם שלסברת רב יוסף שמביא הש"ס בסוטה מצוה בזמן שהוא עסוק בה תגין עליו גם מהעבירות, הלא נדחית סברת רב יוסף מכח קושית דואג ואחיתופל שלא הגינה עליהם תורתם שלא יצאו לתרבות רעה, וכיון שנדחו דברי רב יוסף במה מצדיק הש"ס דחיית רבי יעקב בקידושין:

ויש שרצו לחלק בין מעשה מצוה למעשה מצוה, מה שאמרו בסוטה דמצוה לא מצלא מהחטא אפילו בעידנא דעסיק בה מדבר בעושה שלא לשמה, ושם שאמרו אמאי לא אגנת עליהם שלא לבא לידי חטא מדבר במצוה לשמה עד כאן דבריהם, וזה הבל שאם כן היה לו לתלמוד לדחות מעשה הסולם בשלא עשה המצוה לשמה שהיא דחיה יותר קרובה מדחיית דלמא מהרהר בעבודה זרה, גם היה מרויח בדחיה זו שאין להקשות למה לא הגינה עליו מיצר הרע כיון שאין כח באותה מצוה להגין מיצר הרע:

והנכון לתרץ הוא דמסקנת התלמוד היא כסברת רב יוסף דמצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא ולזה הוא שמוכיח ר' יעקב ממה שלא הגינה והצילה המצוה על העולה בסולם להביא גוזלות לאביו שהרי גם בחזרה היה שעת מעשה מצוה שהביא גוזלות לאביו, ומה שדחה הש"ס בסוטה סברת רב יוסף ממה שלא הגינה תורה לדואג ואחיתופל אינה דחיה, לפי מה שאמרו בחגיגה (טו:) במתניתא תנא דואג ואחיתופל טינא היתה בלבם פירוש שתורתם היתה שלא לשמה, ומעתה אין הוכחה ממה שלא הצילתם תורתם שהרי לא היתה תורה לשמה, או למה שפירשו שם התוספות שהיו בעלי עבירות קודם שעסקו בתורה וקדמה תורתם ליראת חטאם שבכגון זה אין תורה מצילתם מיצר הרע:

ועוד אפילו לסברת הדוחה סברת רב יוסף במסכת סוטה מדואג ואחיתופל לא דחה אלא חלוקת תועלת התורה דאינה מצלת (אפילו) בזמן שאינו עוסק בה אבל מה שאמר מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא לא דחה הש"ס, והגם דרבא מכח קושית דואג ואחיתופל הוכרח ליישב הברייתא שאמרה תלה הכתוב המצוה בנר והתורה באור וכי יאמר שאין תועלת במצוה אלא להגין מהצרות, אין הכרח לדבריו ויכולין לומר על זה הדרך מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא ובעידנא דלא עסיק בה ולא כלום תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא ובעידנא דלא עסיק בה מגנא ולא מצלא, ומה שאמרו אם יש לה זכות תולה זכות תורה שמצלת מהפורענות אפילו שלא בזמן שעוסקת בה, והגם שאין אשה מצווה על התורה, בשכר תורת בעליהן ובניהם וכדברי רבינא שם (סוטה כא.) ולדרך זה מוכיח ר' יעקב מהעולה בסולם להביא גוזלות לאביו שלא הצילתו מצותו בעת שהיה עסוק בה:

ועוד כשנעמיק בדבר נעמיד סוגית קדושין אפילו אליבא דרבא, בהעיר מה שאמר הש"ס דלמא מהרהר בעבודה זרה קשה לו יהיה שמהרהר

בעבודה זרה היתה המצוה מצילתו מהיסורין כמו שמוכח מסוטה שאמרו אם יש לה זכות תולה, ושם בסוטה זו ודאי קלקלה וקאמר שהזכות ימנע יסוריה ואפילו אליבא דרבא, ושם זכותה מרוחק ומה שלפנינו שהלך להביא גוזלות זכותו לפניו, ולתרץ זה מוכרח לומר לצד שהיה מהרהר בעבודה זרה הרי הוא ככופר בכל התורה והרי הוא כגוי לכל דבריו ואין לו מצוה שתגין עליו, או אפשר כי לצד שבשעת מעשה המצוה הרהר בעבירה אין תועלת במצוה שעושה להגין כל עיקר, ומתרץ דסובר ר' יעקב אי אמרינן דשכר מצוה בהאי עלמא היתה מגינה עליו מבא לידו דבר הסובב פורענות שאם לא תאמר כן אם כן גם מהפורענות אינה מגינה, וגם לסברת רבא שאמר מצוה אגוני מגנא מפורענות מכלל הדבר ההוא שלא יבא לידו עון שיסובב הפורענות, שזולת זה גם מהפורענות אינו מ בט ח :

נמצינו אומרים שלסברת רב יוסף מצוה בשעת מעשה מצלת מיצר הרע, וגם לסברת רבא לתירוץ ב' אם העון יסובב פורעניות בעולם הזה תגין עליו המצוה ממנו, ולזה בא הכתוב כאן לתרץ הקושי הנרגשת למה לא הגינה עליהם המצוה שהלכו בשליחות מצוה דכתיב וישלח אותם משה על פי ה' להצילם מהפורעניות אשר סובב להם, ואמר **וילכו ויבואו** פירוש להקיש הליכתם לביאתם מה ביאתם בעצה רעה אף כשהלכו בעצה רעה אם כן אין כאן מצוה כל עיקר ואדרבא שלוחי עבירה הם:

עוד נראה הטעם שהוצרך הכתוב להשמיענו זה הוא על פי מה שאמרו שם בקידושין אחר שתרוץ לסברת ר' יעקב שהיה לו להגין עליו מלבא לידי עבירה חזר התלמוד להקשות והאמר ר' אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין ומתרץ סולם רעוע הוה עד כאן. וקשה מה קושיא היא זאת אחר שאמר הש"ס מהרהר בעבודה זרה הוא למה לא יועיל דבר זה גם לתירוץ קושית שלוחי מצוה אינן ניזוקין, אלא ודאי ששלוחי מצוה יש להם תועלת בשליחות המצוה שלא ימשך להם פעולה רעה מהשליחות עצמו, ומשמע מהש"ס שזה דבר מוסכם הוא, ומעתה נתחייב הכתוב לומר **וילכו ויבואו** לעקור מהם שם שליחות מצוה שלא הלכו אלא בעצה רעה ולזה הוזקו בשליחותם:

ובדרך רמז יתבאר אומרו **וילכו ויבואו** על דרך אומרם ז"ל (סוטה ג.) בעלי הסוד כי אדם גדול כשיזדמן לפניו עבירה ויגש לעשות פורחת ממנו נפשו הרמה ונכנסת בו רוח שטות ואז יקרב לעשותה, ולצד שהכתובים מעידים שהאנשים ההמה נשיאי ישראל וגדולי הנפש לזה העיד הכתוב כי בשעת מעשה הרע כשבאו למשה לדבר דברי רשע הלכו, פירוש פרחו מהם אורות הקדושות מנשמתם ואז ויבואו :

עוד ירמוז במאמר **וילכו** שעשו הליכה מוחלטת בארץ כנען שלא יבואו לה עוד כאשר גילו בדבריהם אשר דברו לעם, גם התורה החליטה עליהם שהליכתם הליכת עולם ולא ישובו לראותה עוד. ואמרו **ויבואו** אל משה

וגוי בא לתת טעם למה באו ולא נאבדו בשליחותם, אל משה וגוי פירוש חש ה' על דבר כבוד משה אשר על כן השלימו השליחות ובאו. עוד כדי שיראו משה ואהרן והעדה מעשה ה' כי אנשים מעט עלו בין כמה אומות גדולים ועצומים ונמלטו, ומזה יצדיקו כי כמו כן יעשה ה' עמהם להטיל אימתם על כל העמים וישרים דרכי ה' וגוי:

אל מדבר פארן קדשה. צריך לדעת למה לא הזכיר הכתוב קדשה אלא בחזרה ולא בהליכה. ואולי שרמז במאמר **קדשה** מה שנתעכבו בקדש בסיבת המרגלים דכתיב (דברים א מו) ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם, ואמרו ז"ל (רש"י שם) י"ט שנה עשו בקדש וי"ט שנה בחזרה מקדש עד שהגיעו לה פ"ב הרי ל"ח שנה, מעתה בקדשה ובסיבובה נתעכבו כל הזמן שגרמו המרגלים להתעכב במדבר, והוא מאמר ויבואו אל משה וגוי אל כל עדת ישראל קדשה:

וישיבו אותם דבר. העלים הכתוב תשובתם הרעה ואמר **דבר** סתם, שאין דרך הכתוב לכתוב מעשיהם של רשעים אלא לצד ההכרח, כמו שתמצא שלא כתב הריגת חור ביום מעשה העגל, וגם מעשה העגל אמרו בגמרא (ע"ז ד:) שלא נכתב אלא ללמד ישראל שאם חטא ציבור אומרים להם כלך אצל ציבור, וכמו כן במה שלפנינו העלים הדברים עד שהוצרך לומר שישראל רצו לשוב למצרים וימרו בה' ח"ו חל עליו לומר סיבת הדבר וגילה דבר שהוציאו דבת הארץ, וטעם שהוצרך הכתוב לומר המראת ישראל, הוא להודיע טעם עכבתם במדבר מ' שנה שהיה לסיבת המראתם ואומר **ואת כל העדה** פירוש שהשיבוהו כשהיה את כל העדה ולא יחדוהו לדבר אליו דברים הרעים בפני עצמו שנתכוונו להבאישו בעיני כל ישראל:

או ירצה על זה הדרך **וישיבו אותם דבר** האמור בסמוך, ובא הכתוב להודיע שחלקו כבוד למשה ליחד לו התשובה כחוק המלוכה ואחר כך השיבו גם לכול העדה:

או ירצה על פי מה שאמרו ז"ל במאמר שכתבנו בפסוק ראשון שנלכד משה בידם בטענת ויחפרו לנו את הארץ וגוי עד כאן. אמור מעתה שטעם שליחות ישראל היה טעם בפני עצמו וטעם שליחות משה היה טעם בפני עצמו, לזה אמר הכתוב **וישיבו אותם דבר** למשה ואהרן לדברים שאמר להם בשליחותו ואת כל העדה לדברים שאמרו להם בשליח ותם: (אור החיים)

ספורנו אל מדבר פארן קדשה. אל אותו החלק מהמדבר שהיה מול קדש ברנע: (ספורנו)

[כז] וַיִּסְפְּרוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ בְּאָנּוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חֶלֶב וְדָבֵשׁ הִיא וְזֶה

אונקלוס וְאֶשְׁתַּעֲיֵאוּ לֵיהּ וְאָמְרוּ אֶתִינָא לְאַרְעָא דִּי שְׁלַחְתָּנָא וְאַף עֲבָדָא חֵלֶב וְדָבַשׁ הִיא וְדִין אֲבָהּ : (אונקלוס)

יונתן וְאֶשְׁתַּעֲיֵוּ לֵיהּ וְאָמְרוּ אֶתִינָא לְאַרְעָא דְשְׁדַרְתָּנָא וְאוּף עֲבָדָא חֵלֶב וְדָבַשׁ הִיא וְדִין אֲבָהּ : (תרגום יונתן)

רש"י זבת חלב ודבש היא. כל דבר שקר שאין אומרים בו קלת אמת (א) בתחלתו, אין מתקיים בסופו (במ"ר טו, יז): (רש"י)

שפתי חכמים (א) דאם לא כן כיון שכונתם לא היה אלא לרעה למה אמרו בראש דבריהם היפך כונתם אלא על כרחך כל דבר שקר וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויספרו לו. למשה שהוא העיקר: (אבן עזרא)

אור החיים ויספרו לו וגו'. דקדק לומר לו, שהיו מייחדים הדיבור ביחוד אליו, אבל המאמר לא היה למשה לבד אלא לכל העדה השומעים, והוא אומר ויאמרו ולא אמר לו:

באנו אל הארץ וגו'. פירוש שהגענו שמה לשלום ולא אירע להם תקלה, וגמרו אומר הטעם אשר שלחתנו פירוש לצד שעשינו מצות שליחותך נשמרנו. או ירצו לומר לצד שעשה להם לוייה ששלחם היא שעמדה להם לבוא אל הארץ בשלום. ואולי כי לזה דקדק לומר ויספרו לו לומר שספרו דבר הנוגע למעלת משה כי זכותו עמדה להם, ואמרו ויאמרו הוא תשובת הארץ מה שנוגע לכללות ישראל לזה לא אמר לו:

וגם זבת חלב ודבש וגו'. אמרו וגם לצד שקדמה הודעה במדה טובה שנעשה להם נס בהליכה מוסיפין להודות גם בטובת הארץ כי זבת חלב וגו': (אור החיים)

ספורנו וגם זבת חלב ודבש הוא. לא בלבד היא טובה אבל היא גם כן זבת חלב ודבש נותנת בלי טורח רב מקנה מרבה חלב ורב דבש ומעדני מלך: (ספורנו)

כלי יקר וגם זבת חלב ודבש הוא. אמרו אל משה, כל הדברים הטובים אשר דברת בשם ה', לא נפל מכולם דבר ארצה וכאשר שמענו כן ראינו וז"ש באנו אל הארץ אשר שלחתנו. כי אילו היה בה שינוי באיזו דבר היה נראה כאלו לא זו הארץ אשר שלחתנו לשם מאחר שחסרו בה התוארים ההם, ונוסף על דבריה הוא שגם זבת חלב ודבש היא, אך בדבר אחד לא מצאנו כדבריה כי אמרת שסימן זה בדוק ומנוסה שבמקום שהעם עז הם יושבים בערי הפרזות, על זה אמרו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים

בצורות גדולות מאד. כי לשון אפס משמש כמו אך ורק.

והבט ימין וראה כי המה אמרו ערים גדולים ובצורות מאד. ובפר' דברים (א.כח) אמר משה שהמרגלים אמרו ערים גדולות ובצורות בשמים. ולא מצינו שאמרו בשמים, אלא שמשה הבין מדבריהם כפירה בהקב"ה כי אמרו חזק הוא ממנו. כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם, (סוטה לה.) ואמרו שחזק זה בא להם מכוכבי השמים וכסיליהם וזה"ש ובצורות בשמים. שמזלם שבשמים חזק ממנו כביכול, ומתחילה לא אמרו כפירה זו בפירוש ואמרו סתם בצורות גדולות מאד וכאשר בא כלב והכחיש דבריהם אמרו הכפירה בפירוש כי חזק הוא ממנו. ומסוף דבריהם ניכר שראש דבריהם היה ג"כ כפירה וכאילו אמרו ובצורות בשמים. (כלי יקר)

[כח] אַפְס כִּי עַז הָעַם הַיֵּשֵׁב בְּאֶרֶץ וְהָעָרִים בְּצֻרֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם יְלָדֵי הָעֵנָק רָאִינוּ

אונקלוס לְחוּד אַרְי תְּקִיף עֲמָא דְיִתֵּב בְּאַרְעָא וְקִרְוֵא פְּרִיכוּ רִבְרָבִין לְחֻדָּא וְאִף בְּנֵי גְבָרִיא חֲזִינָא תַמָּן : (אונקלוס)

יונתן לְחוּד אַרְוִים תְּקִיף עֲמָא דְיִתֵּיב בְּאַרְעָא וְקִרְוֵא פְּרִיכִין חֲנִיּוֹ רִבְרָבִין לְחֻדָּא וְאוּף מִרְבְּנֵי דְעֵנָק גְּבָרָא חֲמִינָא תַמָּן : (תרגום יונתן)

רש"י בְּצֻרֹת. לְשׁוֹן חוּזָק, וּתְרַגּוּמוֹ כְּרִכּוּן, לְשׁוֹן בִּירְנוּיֹת עֵגוּלוֹת, וּבְלִשׁוֹן אֲרַמִּי כְרִיךְ עֵגוּל: (רש"י)

אור החיים אַפְס כִּי עַז וּגוֹ'. פִּירוּשׁ לְפִי שֶׁבְשִׁלִּיחוֹת מִשֶּׁה שָׁאֵל הַחִזֵּק הוּא וּגוֹ' הַבְּמַחֲנִים וּגוֹ' לְזֶה אָמְרוּ כִּי הָעַם חִזֵּק וּבְמַבְצָרִים יוֹשֵׁב, וּגְמָרוּ אוֹמֵר וְגַם יְלִידֵי הָעֵנָק וּגוֹ' פִּירוּשׁ שֶׁלֹּא לְחֹשֵׁב כִּי בָצְרוּ עָרֵיהֶם לְצַד חוֹלְשֹׁתָם הָרִי גַם יְלִידֵי הָעֵנָק רָאִינוּ שֶׁם וְאֵלּוּ אֵינָן לֵהֶם פֶּחַד וּדְאִי אִם כֵּן אֵינָן לְלִמּוּד מִמַּבְצָרֵיהֶם שְׁחֻלְשִׁים הֵם :

עוד ירצה באומרו העם היושב בארץ כי העם היו יושבים נפוצים חוץ לערים והיו סומכין על גבורתם, וכן תמצא שאמרו ז"ל (במד"ר כאן) בפסוק עמלק יושב וגו' והכנעני וגו' שהיו יושבים בדרך חוץ לעיר, גם רמזו במאמר היושב בארץ שהארץ צריכה גבורי כח לעמוד בה: (אור החיים)

ספורנו אַפְס כִּי עַז הָעַם. אֲבָל אֵי אֲפֹשֶׁר לָנוּ לְכַבֵּשׁ מִפְּנֵי שֶׁהָעַם עַז וְהָעָרִים בְּצֻרֹת וְשׁוֹכְנֵי הָאָרֶץ הֵם שׁוֹנְאִינוּ וְהֵם בְּנֵי עֲמֶלֶק שִׁלְחָמוֹ גַּם הֵם בְּנוּ כַּדִּי שֶׁלֹּא נִקְרַב אֶל גְּבוּלָם : (ספורנו)

[כט] עֲמַלְק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחֲתִי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בְּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל הַיַּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן: (אונקלוס)

אונקלוס עֲמַלְקָא יְתַב בְּאֶרֶע דְּרוּמָא וְחַתָּאָה וַיְבוּסָאָה וְאֱמוֹרָאָה יְתַב בְּטוֹרָא וַכְּנַעֲנָאָה יְתַב עַל יַמָּא וְעַל פִּיף יַרְדְּנָא: (אונקלוס)

יונתן עֲמַלְקָאִי יְתַבִּין בְּאֶרֶע דְּרוּמָא וְחַתָּאִי וַיְבוּסָאִי וְאֱמוֹרָאִי יְתַבִּין בְּטוֹרָא וַכְּנַעֲנָאִי יְתַבִּין עַל יַמָּא וְעַל תְּחוּם יוֹרְדְנָא: (תרגום יונתן)

רש"י עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק כבר, הזכירוהו מרגלים (ב) כדי ליראם: על יד הירדן, יד כמשמעו אלל הירדן ולא תוכלו לעבור: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) אף על גב דבאמת היה יושב שם דכתיב והעמלקי והכנעני יושב בעמק וגו' אלל רש"י דייק כיון דכתיב ועליתם את ההר ושם יושב האמורי והחתי ואם כן כיון שהאמורי והחתי יושבים בהר ועמלק יושב בעמק לא היה להזכירו תחלה אלל כדי ליראם וכו': (שפתי חכמים)

בעל הטורים והאמורי יושב. מלא ו' ששקול הוא כששה עממים שנאמר בו כגובה ארזים גבהו: (בעל הטורים)

[ל] וַיְהִי כִּלְבָב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה וְנַעֲלֵה וְיַרְשֻׁנוּ אֶתְּהָּ פִּי יָכוֹל נוֹכַח: (אונקלוס)

אונקלוס וְאַצִּית כְּלָב יְתַ עֲמָא לְמֹשֶׁה וְאֱמַר מֵיִסְק נִיִּסְק וְנִירַת יְתֵה אַרְי מֵיִכֵּל: (אונקלוס)

יונתן וַשְׁתִּיק כְּלָב יְתַ עֲמָא וְאַצִּיתִינוּן לְוַת מֹשֶׁה וְאֱמַר מֵיִסְק נִיִּסְק וְנִירַת יְתֵה אַרוּם מֵיִכֵּל: (תרגום יונתן)

רש"י ויהם כלב. השתיק (ג) את כלם: אל משה. לשמוע מה שידבר במשה, אווה ואמר, וכי זו כלבד עשה לנו בן עמרם, (ד) השומע היה סבור שצא לספר בגנותו, ומתוך שהיה כלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו, אמר, והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגזז לנו את השליו (במ"ר שם יט): עלה נעלה. אפילו בשמים, (ה) והוא אומר עשו סולמות ועלו שם, נלחח בכל דבריו: ויהם. לשון שתיקה, וכן הם כל בשר

זכריה ב, יז, **הס כי לא להזכיר** (עמוס ו, ז), **כן דרך בני אדם הרואה לשתק**
אגודת אנשים אומר ש"ט (ס"א הס): (רפ"י)

שפתי חכמים (ג) ואף על גב דזהדיא כתיב בקרא את העם ועוד קשה דהא בקרא אינו כתיב קדברו העם כלום. ויש לומר דקאי אמרגלים כלומר שהשתיק המרגלים כולם ששתקו ולא דברו כלום כדי שישמעו העם מה שידבר כלב במשה: (ד) מדכתיב עקב היתה רוח אחרת עמו משמע שתי רוחות אחת צפה ואחת כלב ולמרגלים אמר אני עמכם בענה אבל כלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה צו כח להשתיקן אבל הרא"ם פירש משום שקראו בן עמרם ולא קראו בשמו הזינו זה וקראו כן כדי שיטעו ויחשבו שכוונתו לגנאי: (ה) דאם לא כן הל"ל נעלה וירשנו עלה למה לי אללא עלה נעלה מכל מקום אפילו בשמים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויהס כלב. אמר רבי יונה המדקדק שטעמו שאמר הסו: (אבן עזרא)

בעל הטורים עלה נעלה. בה"א לומר שאפילו אם יאמר לנו עשו סולמות ועלו לרקיע שהוא מהלך ת"ק שנה נעלה: (בעל הטורים)

אור החיים ויהס וגו' אל משה. פירוש לפי שאין כח באדם הדיוט להשתיק המון שש מאות אלף לזה בא במאמרו כי הוא משתיקם אל משה ולא לגזירתו, וידוע כי משה מלך דכתיב (ברכה) ויהי בישורון מלך ולאימתו שתקו לשמוע אשר יאמר, ואמר עלה נעלה וירשנו אותה, פירוש גם לפי דברי המרגלים נוכל לה: (אור החיים)

ספורנו ויהס כל'ב את העם. השתיק את העם שהיו מתחילים מאז לתת קולם כמו שעשו אחר כך כאמרו ותשא כל העדה ויתנו את קולם: אל משה. שישמעו מה ישיב משה. ואולי אז אמר משה מה שהעיד אחר כך באומרו ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם וכלב חזק דבריו באמרו: עלה נעלה. ראוי לנו לעלות כי לא יתקוממו נגדנו למנוע עלייתנו: וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. כי אחר שנעלה שם ינוסו מפנינו כי כבר נמוגו כל יושבי כנען: (ספורנו)

כלי יקר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. כפל הלשונות יש לפרש בשני פנים. דרך א' הוא, שעלה כלפי מעלה אמר כדרך שנאמר (בראשית מו.ד) ואנכי אעלך גם עלה. שפירשו רז"ל גם עלה קאי על השכינה (מכילתא בשלח פ' ג) ואגבה יעלה גם הוא, כך פירושו כאן, עלה אי אתם מודים לי בעלה שהשכינה תעלה לבית מלונה כי הארץ ההיא מלון לשכינה מימות עולם

כארז"ל (חולין צא:) צדיק זה בא לבית מלוני, וכשם שהשכינה תעלה כך אגבה נעלה גם אנו הדבקים בה', כי יכול. אי אתם מודים לי ביכול שהקב"ה יכול להם וכשם שהוא יכול להם כך נוכל גם אנחנו להם ביכולת האל ית' אשר עמנו, והמרגלים אמרו מעיקרא דדינא פרכא והנחה ראשונה בלתי צודקת ולא נוכל לעלות אנחנו כי חזק הוא ממנו כביכול כלפי מעלה אמרו כן וכן פירש"י.

דרך ב' הוא, שאמר עלה. אמת שהעליה אפשרית היא אך נעלה בתנאי זה אם אנחנו נתקן מעשינו כי בזכותא תליא מילתא ואנחנו חייבים לעשות הכנה אל העליה ע"י תשובה ומעשים טובים, וכן יכול. הקב"ה ודאי יכול להם אך בתנאי זה שגם אנחנו נוכל ע"י שנסיר לב האבן מקרבנו, והשיבו המרגלים אם בנו תלוי הדבר א"כ אין בו ממש כי אם ה' לא יעלנו מזה ברחמיו מצדינו יבצר ונמנע, כי חזק הוא ממנו. היצר הרע כארז"ל (סוכה נב.) יצרו של אדם גדול ממנו וכדמסיק בילקוט של תהלים (לה.י.תשכג) על פסוק מציל עני מחזק ממנו. היינו מן היצה"ר ע"ש. (כלי יקר)

[לא] וְהֶאֱנָשִׁים אֲשֶׁר עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוֹכַל לַעֲלוֹת אֶל הָעַם כִּי חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ:

אונקלוס וְגִבְרָא דִּי סְלִיקוּ עִמָּה אָמְרוּ לָא נִיכּוּל לְמִיִּסְק לְוֹת עָמָא אָרִי תְּקִיף הוּא מְנָא: (אונקלוס)

יונתן וְגִבְרָא דְסְלִיקוּ עִמָּה אָמְרוּ לָא נִיכּוּל לְמִיִּסּוֹק לְוֹת עָמָא אָרוּם תְּקִיף הוּא מְנָא: (תרגום יונתן)

רש"י חזק הוא ממנו. כביכול, (ו) כלפי מעלה אמרו (במ"ר פס יא): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) מדכתיב כי חזק הוא ממנו היה לו למכתב כי חזק ממנו שהרי לעיל גם כן לא כתב הוא רק אפס כי עז העם הזה אללא כלפי וכו'. (גור אריה) דאי אפסר לומר ממנו מישראל דהוה משמע שגם ישראל חזק אללא שהוא יותר חזק כדפרש"י על פסוק ועלומים ממך אתה עלום והם עלומים ממך וכאן לא יתכן זה שהרי המרגלים מדמים עצמן כחגבים נגד העם היושב בארץ אללא כלפי וכו': (שפתי חכמים)

בעל הטורים כי חזק הוא ממנו. איתא בגמרא אל תקרי ממנו אללא ממנו שאפילו בעה"ב אינו יכול להוציא כליו משם. יש מפרשים אללא ממנו ל' מנא פי' כלי. ויש מפרשים לפי שכל אותיות של ממנו כפולים כמו מ"ם נו"ן וי"ו לכך כולל בו ב' דברים פשוטו והדרש שלו: (בעל הטורים)

אור החיים **האנשים וגו'.** פירוש השיבו לדברי כלב ואמרו לא נוכל וגו', והוסיפו לומר דבה בארץ לומר שהגם שהיו יכולין לירש אותה מאוסה היא לצד שאוכלת יושביה וגו': (אור החיים)

ספורנו **לא נוכל לעלות.** שיתקוממו נגדנו ולא יניחונו לעלות כמו שקרה אחר החטא כאמרו וירד העמלקי והכנעני: (ספורנו)

[לב] וּלְצִיאוֹ דְבַת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשִׁי מְדוֹת:

אונקלוס וְאַפִּיקוּ שׁוּם בֵּישׁ עַל אֲרַעָא דִּי אֲלִילוּ יְתָה לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִימָר אֲרַעָא דִּי עֲבַרְנָא בָּהּ לְאֲלָלָא יְתָה אֲרַעָא מְקַטְלָא יְתַבְּהָא הִיא וְכָל עֲמָא דִּי חֲזִינָא בְּגִנְהָ אֲנָשִׁין דְּמִשְׁחָן: (אונקלוס)

יונתן וְאַפִּיקוּ טִיב בֵּישׁ עַל אֲרַעָא דְאֲלִילוּ יְתָה לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִימָר אֲרַעָא דְעֲבַרְנוּ בָּהּ לְאֲלָלָא יְתָה אֲרַעָא מְקַטְלָא יְתַבְּהָא הִיא בְּמַרְעִין וְכָל עֲמָא דְגִנְהָ גְבַרְיָא מְרִי מִיכְלָן בֵּישִׁין: (תרגום יונתן)

רש"י **אוכלת יושביה.** בכל מקום שעברנו מלאנום קוצרי מתים. והקצ"ה עשה לטובה כדי לטרדם באצלם ולא יתנו לב לחלו: אנשי מדות. גדולים וגבוהים ולריך לתת להם מדה, כגון גלית גבהו שש אמות וזרת (שמואל-א' יז, ד). וכן איש מדון (שמואל-ב' כא, ט) איש מדה (דברי הימים-א' יא, כג): (רש"י)

אבן עזרא **ויוציאו דבת הארץ.** דבר שלא היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הפך ויוציאו. דבה מפעלי הכפל מגזרת דובב שפתי ישנים ובמקומו פירשתיו: **אכלת יושביה.** שהאוויר שלה רע: **אנשי מדות.** כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי לבב ורבים כמו הם: (אבן עזרא)

אור החיים **וכל העם וגו'.** פירוש ואף על פי כן אוכלתם הארץ, או ירצה בדקדוק אומרו **בתוכה** לומר כל שנתקיימו בתוכה הם אנשי מדות ובהם יוכלו חיות, אבל כל שאינם אנשי מדות עומדים חוצה לה לבל תאכל אותם

ונהי וגו' וכן היינו בעיניהם. הודיעו בזה כי אפילו שאר האנשים הרגילים שם אינם דומים להם, והראיה כי התפלאו בהם שהם כחגבים לצד הפלאה מיעוט גופם, הא למדת שאותם הרגילים עמהם אינם בדמיון זה: (אור החיים)

ספורנו **ארץ אוכלת יושביה**. אף על פי שהעם היושבים בהם חזקים אין זה בשביל שבח הארץ אבל הוא מפני שלא ישארו בה זולתי החזקים שהם חזקי המזג והשאר מתים בה מפני רוע האויר: (ספורנו)

כלי יקר **ארץ אוכלת יושביה הוא**. שראו אותם קוברים מתים והאלהים חשבה לטובה כו', וקשה וכי בעבור זה נקראו מוציאי דבה והלא הגידו האמת מה שראו וכי מפני שלא הרגישו שלטובתם עשה ה' זאת נקראו מוציאי דבה, כסילים ראוי שיקראו. וכן מסיק במדרש (במ"ר טז. ב.) מרגלים ששלח משה כסילים היו כו' ולפחות יש מקום לומר אהני ליה שטותיה שלא חלי ולא מרגיש בטובתו.

ונראה שהיה להם לכל הפחות לתלות הקבורות בחטאם, כי כבר נודע להם שמעשה ארץ כנען מקולקלים יותר מכל האומות, והם אמרו בהפך זה שכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות טובות המה וצדיקים, ותלו הדבר ברוע מזג אויר הארץ שאוכל ומכלה אפילו ליושביה המורגלים בה ק"ו שתזיק לבלתי יושבים עליה ובאו ממרחק ולא הורגלו באויר הארץ. ובאמרם אנשי מדות נכללו כמה דברים, הן צדקתם ויושר פעולתם במדה ובמשקל אינן יוצאין מקו השיווי, הן ענין הנהגתם במאכלם ומשתם שאינן מן המרבים במאכל ומשתה ומשגל אלא מכלכלין דבריהם במשפט במדה ובזמן הראוי, וא"כ ודאי הכל תלוי בחום האויר המקלקל הבריאות. וזה פריה. כי במקום שהחום גדול אז פריה משונה למעליותא אבל עמה משונה לגריעותא כי הא בהא תליא. ושם ראינו את הנפילים. מן אותן שנפלו ומתו אשר קמטו בלא עת, בני ענק מן הנפילים. הקדמונים וזהו כפל הנפילים כי אחד תואר לענקים ואחד לשון נפילה ממש, ואמרו שאם מזג האויר מזיק לגסי החומר החזקים אף בריאים ק"ו שיזיק לנו החלושים וקטנים מערכם. ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם. כי שמענו אומרים נמלים יש בכרם, כי אינו דומה ראייה מרחוק לראיה מקרוב כי מרחוק נראה הכל יותר קטן ממה שהוא נראה מקרוב, וחגבים גדולים מנמלים ואם היינו בעינינו כחגבים מסתמא היינו מרחוק בעיניהם כנמלים כי אידי ואידי חד שיעורא הוא.

ואמרו להם יהושע וכלב הארץ טובה מאד מאד. הן מצד פריה, הן מצד מזג האויר, ואין טובת הפירות תלוי בחום האויר כי אם בשמנונית הארץ הנותן מתיקות לפירות וז"ש ארץ אשר היא זבת חלב ודבש. כי הבהמה גידולי קרקע מקרי והדבש כנוי אל המתיקות הבא משמני הארץ, והאויר אינו מזיק כ"א לחוטאים, אך בה' אל תמרודו. ואז לא יזיק לכם אויר הארץ, ואתם אל תיראו את עם הארץ. שהיו קוברי מתים, כי לחמנו הם. ודאי בחטאם מתו שהרי נאמר (דברים ז. טז.) ואכלת את כל העמים. וארז"ל (בי"ק לח.) מאי דכתיב (חבקוק ג. ו.) ראה ויתר גוים. ראה הקב"ה שאפילו ז' מצות של בני נח לא קיימו ועמד והתיר ממונם לישראל ואם ממונם התיר על שלא קיימו ז' מצות א"כ גם גופם התיר על כל התועבות הגדולים

שבהם וא"כ ודאי בחטאם מתו דאלי"כ למה התיר לנו לאוכלם כלחם וראיה על חטאם שאפילו צדיק אחד שהיה ביניהם מת בחטאם כדי שלא יגין עליהם כצל ז"ש סר צלם מעליהם. אבל צל שלנו קיים והוא הקב"ה שנאמר (תהלים קכא.ה) ה' שומרך ה' צלך.

וקרוב לשמוע, כי לחמנו הלמ"ד בחולם כמו לוחמינו כי הם בעלי מלחמתינו ואולי היו מרגישים בכם ועושין עמכם מלחמה, ע"כ עשה השי"ת שהיו קוברים מתים כדי שלא יתנו לבם אליכם. ותולדות יצחק כתב כי לחמינו כמו המן הזה שאם יסור הצל ממנו וזרחה עליו השמש ונמס כך סר מעליהם צלו של הקב"ה ואז ימסו כדונג מפני האש כמ"ש (שמות טו.טו) נמוגו כל יושבי כנען. וע"ד הרמז אמר סר צלם מעליהם שלא יאמרו אם מדרך הארץ ההיא שתקיא את יושביה החוטאים היום או מחר גם אנחנו נחטא כי אדם אין צדיק בארץ וגו'. ותקיא גם אותנו על זה אמר וה' אתנו בגלות כמ"ש (תהלים צא.טו) עמו אנכי בצרה. ואגבה גם אנחנו בטוחים לשוב שמה ויעשה הקב"ה למען שמו יתברך אשר עמנו ויחזור ויגאלנו. (כלי יקר)

דעת זקנים וכל העם אשר ראינו בתוכה. כלו' מה שהיא אוכלת יושביה לא מפני חלישות שבהם שהרי גבורים משונים הם. ד"א אל תאמרו שמפני רוב אכילה ושתייה שהרי הם אנשי מדות אוכלין במדה ושותין במדה: (דעת זקנים)

לג וְשֵׁם רֵאִינוּ אֶת הַנְּפִילִים בְּנֵי עֶנֶק מִן הַנְּפִילִים וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ פְּחָגְבִים וְכֵן הָיִינוּ: (בעיניהם)

אונקלוס וְתָמֹן חֲזִינָא יְת גְּבָרָא בְּנֵי עֶנֶק מִן גְּבָרָא וְהוּינָא בְּעֵינֵי נְפִשָׁא פְּקֻמָּצִין וְכֵן הוּינָא בְּעֵינֵיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְתָמֹן חֲמִינָא יְת גְּבָרָא בְּנֵי עֶנֶק מְגִנִּיסַת גּוּבְרָא וְהוּינָא דְמִיִּין בְּאֲנָפִי נְפִשְׁתָּנָא הִי כְּקֻמָּצוֹן וְהִיכְדִּין הוּינָא דְמִיִּין בְּאֲנָפִי נְפִשְׁיָהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י הנפילים. ענקים. מבני שמחזאי ועזאל (יומא סז:), שנפלו מן השמים (ז) בימי דור אנוס: וכן היינו בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה, נמלים (רא"ם ובס"א חגבים) יש בכרמים כלאנסים (סוטה לה): ענק. שמעניקים (ח) חמה בקומתן: (רש"י)

פתי חכמים (ז) כמו שכתוב ויראו בני אלהים את בנות האדם וגו' דאם לא כן נפילים נפילים למה לי אלא ודאי נפילים השני מלשון נפילה ממש כלומר וסם ראינו מאותן שנפלו מן השמים הם שמחזאי ועזאל: (ח) פירש"י

בגמרא כאלו לוארס נכנס בחלון שהחמה יולאה משם ופירוש מעניקין חמה שהנקב שממנו החמה נראית נעשה ענק לוארס והא דלא פרש"י לעיל בפסוק וגם ילידי הענק יס לומר דלעיל יס לומר דלמא אציהם הראשון היה שמו ענק ועל שמו נקראו כלם בני ענק כמו שאנו אומרים על כלל האומות בני נח אבל הכא כתיב ושם ראינו את הנפילים וקשה למה קוראין נפילים אלא משום שהם בני שמחזאי ועזאל ואם כן קשה למה קוראין בני ענק אלא ודאי משום שמעניקין כו' (ועיין ברש"י דסוטה 97 ל"ד): (שפתי חכמים)

אבן עזרא הנפילים. פירשתיו: מן הנפילים. טעמו וגם אחרי כן אשר יבואו ושם מפורש: (אבן עזרא)

בעל הטורים ונהי. ב' במסורה הכא ונהי בעינינו כחגבים ונהי כטמא כלנו. וכן היינו בעיניהם בגימטריא וזהו קן נמלים וכ"ן גם כן נוטריקון וכמו נמלים ובזה יתיישב מה שפירש רש"י שמענו אומרים נמלים בכרם כי מאן דכר שמם של נמלים והלא הפסוק אומר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם ומשמע כחגבים ולא כנמלים אלא כמו שאמרנו נראה שמדקדק רש"י ע"כ. ונהי כטמא כולנו לפי שאז נגזר עליהם סורו טמא או כמ"ש ככה יאכלו לחמם טמא: **כחגבים**. ב' במסרה. הכא ואידך ויושביה כחגבים כדאיתא במדרש שענק אחד אכל רמון וזרק הקליפה וכל י"ב מרגלים נכנסו לישוב בתוכה מפני הצל וזהו ויושביה כחגבים שישיבו בה כחגבים: (בעל הטורים)

ספורנו בני ענק. מצד האב: מן הנפילים. מצד האם: וכן היינו בעיניהם. כחגבים או פחות מזה ובשביל זה לא קמו עלינו כי לא החשיבו אותנו ויבז בעיניהם להרע לנו: (ספורנו)

דעת זקנים הנפילים. שכל הרואה אותם מתפלא עליהם. ד"א שכל הרואה אותם מתיירא שלא יפלו עליו: (דעת זקנים)

במדבר פרק-יד

[א] ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא:

אונקלוס וארימת כל פנשתא ויהבו ית קלהון ויבכו עמא בלילא ההוא:

(אונקלוס)

יונתן וְאַרְיֵמֶת כָּל כְּנִישָׁתָא וַיִּהְיוּ ית קְלִיחוֹן וַיְבֹכוּ עִמָּא בְּלִילָא הֵהוּא וְאַתְקַבִּיעַת לְהוֹן הֵהוּא לִילָא לְבְכוּתָא לְדַרְיָהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י כל **העדה.** **סנהדרלות:** (רש"י)

אבן עזרא את קולם. פעול למלת ותשא גם ויתנו: (אבן עזרא)

אור החיים **ותשא וגו' ויבכו העם.** אומרו העם ולא הספיק במה שזכר הנושאים קולם, לומר כי לא כל העדה בכו בלילה ההוא אלא חלק מהם הגם שבכללות כלם נשאו קולם לדברי המרגלים אשר הפליאו להפחיד. עוד יתבאר על פי דבריהם ז"ל (סוטה לה. תענית כט.) שאמרו וזה לשונם אמר הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות עד כאן. והוא מאמר הכתוב **ותשא כל העדה** וגו' פירוש שהיתה אז וזה גרם לעם בכיה בלילה ההוא לדורות, ואם אמר הכתוב ויבכו בלילה היו חוזרים הדברים לעדה הנזכרת אשר שמעו דברי המרגלים: (אור החיים)

[ב] וַיִּלְנוּ עַל מִשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל הָעֵדָה לוֹ מִתְּנוּ בְּאַרְצָךְ מִצָּרִים אוּ בַמִּדְבָּר הַזֶּה לוֹ מִתְּנוּ:

אונקלוס וְאַתְרַעְמוּ עַל מִשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַמְרוּ לְהוֹן כָּל כְּנִישָׁתָא לְוֵי דְמִיתְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אוּ בַמִּדְבָּרָא הַדִּין לְוֵי דְמִיתְנָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַתְרַעְמוּ עַל מִשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַמְרוּ לְהוֹן כָּל כְּנִישָׁתָא לְוֵי דְמִיתְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אוּ בַמִּדְבָּרָא הַדִּין לְוֵי דְמִיתְנָא: (תרגום יונתן)

רש"י לו **מתנו.** **הלואי** (ט) **ומתנו:** (רש"י)

שפתי חכמים (ט) פירוש לא לשון אלו כמו לו יש חרב בידי לו חכמו ומפני שפירש הלואי כמו מי יתן שהוא דבוק עם וא"ו שאחריו כמו מי יתן והיה לבצם לכן הוסיף וא"ו ומתנו שהוא כמו מי יתן ומתנו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וילונו. מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים לנפעל שלם: (אבן עזרא)

אור החיים וילונו וגו' כל בני ישראל וגו' כל העדה. טעם כפל זכרון המלינים, גם שינוי הזכרון, לצד שכללות ישראל היו בכלל המלינים אבל

דברים שבאו בטענה היו מפי כללות העדה הראוים לדבר בטענה עם משה ואמרו סדר בחירת הרע, חלוקה ראשונה לו מתנו בארץ מצרים, וזה נמנע מהם שכבר יצאו, ובחרו ברעה יותר ממנה שימותו במדבר, וזה ישנו במציאות כי ימיתם במדבר, למה ה' מביאם למדרגה רעה יותר למות בחרב ולשבות נשיהם וגו', וגמרו אומר **הלא טוב** פירוש אם ה' לא ימיתם במדבר מסכימין לשוב מצרימה שאפשר שלא ימיתום מצרים ותהיה נפשם להם לשלל, ולא פחדו שיגזור ה' עליהם וימיתם במדבר ולא יגיעו למצרים כי זה הוא מבוקשם כאומרו או במדבר הזה וגו': (אור החיים)

ספורנו וילונו על משה ועל אהרן. שהיו שלוחי האל יתברך להוציאם ממצרים ולהצילם מכל אימת מות במדבר ואמרו שכל זה נעשה כדי לתתם ביד האמורי:

[ג] וְלָמָּה יְהוֹה מְבִיא אֶתְנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בְּחָרֶב נַשִּׁינוּ וְטַפְּנוּ יְהוֹי לְבָז הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיִם:

אונקלוס וְלָמָּה יִי מַעַל יִתְּנָא לְאֶרְעָא הָדָא לְמַנְפֵּל בְּחָרְבָא נַשְׁנָא וְטַפְלָנָא יְהוֹן לְבָזָא הֲלָא טַב לָנָא דִּי נְתוּב לְמַצְרַיִם: (אונקלוס)

יונתן וְלָמָּה יִי מַעִיל יִתְּנָא לְאֶרְעָא הָדָא לְמִיפֵּל בְּחָרְבָא דְכְנַעְנָאִי נַשְׁנָא וְטַפְלָנָא יְהוֹן לְמִיבֹז הֲלָא טַב לָנָא דְנְתוּב לְמַצְרַיִם: (תרגום יונתן)

אבן עזרא שׁוּב מִצְרִימָה. שם הפועל כמו לא אוכל קום ומלך אלקום עמו: (אבן עזרא)

בעל הטורים לנפול. ד' במסרה. לנפול בחרב דחה דחיתני לנפול אשר החילות לנפול לפניו גם בבל לנפול חללי ישראל שבעון זאת הנפילה דחוני שגרמו לי עתה נפילה דכתיב ופגריכם אתם יפלו במדבר ודחיתני לנפול לדורות שגרמו שחרב הבית ונפלו ביד בבל והיינו גם בבל לנפול חללי ישראל וכן בימי המן שכתבו שטנה על בוני הבית ולא הניחו לבנותו: (בעל הטורים)

ספורנו ולמה ה' מביא אותנו. מה חטאנו לו שהשתדל על ידכם להביאנו לכך. כי חשבו שהיה כל אלה בתחבולה מאתו משנאתו אותם בשביל גוליהם במצרים או לסבה אחרת כאשר העיד באמרו ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו: (ספורנו)

[ד] וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו נְתַנָּה רֹאשׁ וְנִשְׁוֹבָה מִצְרָיִם:

אונקלוס וַיֹּאמְרוּ גְבַר לְאָחוּהִי נְמַנִּי רִישָׁא וְנִתּוּב לְמַצְרַיִם: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ גִבֹר לְאָחוּי נְמַנִי עֲלֶיךָ מְלִיץ לְרִישׁ וְנִתְּוֵב לְמִצְרַיִם : (תרגום יונתן)

רש"י נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא, נסים עלינו מלך, ורבותינו פירשו לשון עבדות אלילים: (רש"י)

בעל הטורים נתנה ראש. זהו ע"ז וכן בעגל אשר ילכו לפנינו אשר אותיות ראש ומה התם אחר מ' יום אף כאן אחר מ' יום: איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה. ר"ת בגימ' ע"ז: (בעל הטורים)

ה וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל אִפְיָהוֹן קָדָם כָּל קְהַל כְּנִישְׁתָּא דְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַרְכִּינוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל אִפְיָהוֹן קָדָם כָּל כְּנִישְׁתָּא דְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויפל משה. ברצונו: (אבן עזרא)

ספורנו ויפול משה ואהרן על פניהם. בראותם מעוות לא יוכל לתקון (קהלת א, טו) כענין בסנהדרין שכבשו פניהם בקרקע כשלא ידעו מה לעשות מאימת המלך (סנהדרין פ, כ"ג): (ספורנו)

ו וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה מִן הַתְּרִים אֶת הָאָרֶץ קָרְעוּ בְּגָדֵיהֶם:

אונקלוס וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּר נֹון וְכָלֵב בֶּר יִפְנֶה מִן מְאָלְיִ יַת אֶרְעָא בְּזָעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּר נֹון וְכָלֵב בֶּר יִפְנֶה מִן מְאָלְיִ יַת אֶרְעָא בְּזָעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויהושע בן נון. הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: (אבן עזרא)

אור החיים ויהושע וגו' מן התרים את הארץ. הוצרך לומר שהיו מן התרים, לתת טעם לקריעת בגדיהם, כי האומר מי אתם יהושע וכלב לעשות מעשה זה מה שלא עשו כל גדולי ישראל, ואמר הטעם כי לא היה לצד שהחשיבו עצמן יותר מכל גדולי ישראל אלא לצד היותם מן התרים שתרו אותה וראו מעלתה ועשו ההרגשה, גם נתכוון בזה לומר כי נתכוונו בקריעתם זו כדי להרעישם לומר אלו תרו אותה וקרעו בגדיהם על

מאיסתה בעיני ישראל ויכחישו דברי הממאנים: (אור החיים)

טובה ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה מאד מאד: הארץ

אונקלוס ויאמרו לכל פנשתא דבני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאלא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: (אונקלוס)

יונתן ויאמרו לכל פנשתא למימר ארעא דעברנא בה לאלא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמרו לאמר. אומרו תיבת לאמר אחר שאמר אל כל בני ישראל. אולי כי לצד שגם המרגלים גם הם אמרו ארץ זבת חלב וגוי' שהוא שבח הארץ וכוונתם היתה להרע להצדיק מאמר הדופי, לזה העיד הכתוב כי יהושע וכלב נתכונו לרומם ולפאר הארץ, ותיבת לאמר כאן לשון רוממות על דרך אומרו (פ' תבא) האמרת והאמירך:

טובה הארץ וגו'. נתכונו לסתור דברי המרגלים שאמרו ארץ אוכלת וגו', ואמרו טובה מאד מאד בין בענין פירותיה בין בישובה, וכנגד הפלגת המניעה אמרו אם חפץ וגו' ונתנה בתורת מתנה לא בכח יגבר איש וגמרו אומר לחמנו הם: (אור החיים)

ספורנו הארץ אשר עברנו בה לתור אותה. לתור המקום ויושביו, כאמרו וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה: **טובה הארץ.** הנה בענין הארץ מה היא אנו מעידים שהיא מקום טוב מאד מאד בלי דופי לא כמו שהעידו חברינו באמרם שעם היותה זבת חלב ודבש היא אוכלת יושביה ובענין ואת העם היושב עליה אנו מעידים כי לחמנו הם ולא יעזו פניהם נגדנו הפך עדות חברנו באמרם כי עז העם: (ספורנו)

ח' שלישי אם חפץ בנו יהוה והביא אתנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש:

אונקלוס אם רעוא בנא קדם יי ויעל יתנא לארעא הדא ויתנינה לנא ארעא די היא עבדא חלב ודבש: (אונקלוס)

יונתן אין רעוא דיי אית בנא ואעיל יתנא לארעא הדא ויתנינה לנא ארעא דהיא עבדא חלב ודבש: (תרגום יונתן)

אור החיים אם חפץ בנו ה'. נתחכמו לדבר בלשון ספק, כדי שיניחו להם לגמור הדברים כי יאמרו שאין דבריהם אלא לגדר האפשרות ולא

בבחינת ההחלט ולזה הניחוס לומר כל הדברים ובגמרון אמרו לרגום, וכאן הבן שואל למה לא רגמו על תחלתן של דברים שהרי אין בדבריהם האחרונים תוספת ושינוי מתחילת דבריהם, אלא לצד שבתחילת דבריהם אמרו אם, היו יושבים ומצפים גמרון של דברים וכשעמדו בהן אמרו לרגום:

ארץ אשר וגומר. כאן גזירת מאמר אם חפץ:

היא זבת חלב ודבש. פירוש היא ולא אחרת כיוצא בה, והמרגלים אמרו זבת חלב ודבש היא אין תיבת היא מופלגת מהארץ שוללת מציאות כיוצא בה אלא לזכרון אשר עליו בא מאמר זבת חלב ודבש: (אור החיים)

ספורנו **אם חפץ בנו ה'.** אמנם כי טובתה עד מאד היא בתנאי שיחפוץ בנו ה' כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה והיה אם שמוע תשמעו וכו': **והביא אותנו אל הארץ הזאת.** הפך מה שהעידו חברינו באמרם לא נוכל לעלות אל העם כי אמנם לא יתקוממו יושבי הארץ לקראתנו כלל כאמרו ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' וכן היה שלא עשו שום גדר ושום הכנה למנוע את עלות העם עליהם: **ונתנה לנו.** כי ראינו שלא קמה רוח באיש בפנינו ושדעתם לברוח: **ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש.** היא מעצמה בלתי עבודת עובדי אדמה כמו ביערים כענין וכל הארץ באו ביער ויהי הלך דבש על פני השדה וזה לא היה אפשר אם היה בארץ או באוירה איזה דופי: (ספורנו)

טו **אך ביהוה אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם ויהוה איתנו אל תיראם:**

אונקלוס **פרם במימרא דיי לא תמרדון ואתון לא תדחלון מן עמא דארעא ארי בידנא מסירין אנון עדא תקפהון מנהון ומימרא דיי בסעדנא לא תדחלון מנהון:** (אונקלוס)

יונתן **פרם בפיקודיא דיי לא תבטשון ואתון לא תדחלון מן עמא דארעא ארום בידנא מסירין הינון תש חיל גבורתהון מעליהון ומימרא דיי בסעדנא לא תדחלון מנהון:** (תרגום יונתן)

רס"י **אל תמרדו. ושוב, ואתם (י) אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם (כ) כלחם: סר צלם. מגינם וחזקם, (ג) כשרים שבהם מתו. איוב שהיה מגיין עליהם (סוטה לה.). דבר אחר, כלו של המקום סר מעליהם: (רס"י)**

שפתי חכמים **(י) תיקן בזה שלא תאמר ב' דברים הם אלא האחד נמשך מחבירו כלומר שאם אל תמרדו בהקדוש ברוך הוא שוב אין אתם לריכים**

לירא: (כ) כאלו אמר כלחמנו הם: (ב) מפני שהמגן לאדם עושה לו כל לכך
נקרא המגן כל: חכמים חכמים

אבן עזרא כי לחמנו הם. נאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו לחם: **סר צלם**.
כי הגבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויהיה צל לו לבו ירא: (אבן עזרא)

בעל הטורים לחמנו. די במסרה. כי לחמנו הם לחמנו נאכל זה לחמנו חם
הצטיידנו בנפשנו נביא לחמנו אם בה' אל תמרודו לחמנו הם ונאכלם
כלחם אבל לאחר שעברו את פי' ה' ויכוס ויכתום וזהו בנפשנו נביא
לחמנו מפני חרב המדבר ורב להם הדרך מאד שהלכו מ' שנה במדבר:
(בעל הטורים)

אור החיים ואתם אל וגו'. פירוש כל הפלגות המורא ישנו בערך זולתכם
אבל לא אתם, ודקדק לומר וא"ו של ואתם לרמוז אפילו אחר שהצדיקו
דברי המרגלים ודברו דברים בלתי הגונים:

כי לחמנו הם. טעם שהוציאו הדבר בלשון לחם, יתבאר על פי דברי אנשי
אמת שחקרו במעשה ה' אשר עשה בהרכבת הבעלי חיים שכל חי אוכל
ושותה, שהיה ה' יכול עשות שיתקיימו בעלי חיים בלא מאכל, והנה
לפניך מין בריה ששואפת רוח והיה לה למזון, ואם ככה היה ה' עושה היו
ישראל נפנים לעסק התורה ולמצות, גם היו נמנעים מכמה מעשים בלתי
הגונים אשר יסובבו מצורכי המחיה והכלכלה, ולזה הייתי מתרץ מעצמי
כי רצה ה' לזכות ישראל בתרי"ג מצות אשר רובם תלויים במיני המאכל
והמשתה, התרומות, מעשרות, חלה, מצות שמיטה, ושבזריעה,
ושבחרישה, ושבקצירה, וכדומה, אבל חכמי האמת (שער הגלגולים פי"ד)
הוסיפו בזה טעם לשבח בדרך כלל, כי כל עיקרי הנבראים מעלין בקודש
בסוד הבירורין של ניצוצי הקדושה, הן הנה המתבררים באמצעות
המאכלים, ומעתה ניצוצי הקדושה יקראו לחם עם ה', גם אמרו ז"ל כי
כל נברא יש בו ניצוץ קדוש, ואפילו בנבראים בלתי טהורים, והאנשים
הרשעים, וגם בס"מ הרשע, אין מהם שאין בו חלק החיוני שהוא בחינת
הטוב שהוא דבר המעמיד שזולתו לא יתקיים כל דבר, ובהפרד ניצוץ
החיוני ממקומו יתבטל ויאבד כל הבנין, גם אמרו (שם פי"ח) כי בחינת
הקדושה בטבעה להמשיך מינה כאבן השואבת ובה תשכיל להבין
מאמרם ז"ל (שבת לד). שאמרו יהיב ביה עיניה ונעשה גל של עצמות והבן.
ועל פי הדברים יכוין אומרו אל תיראו וגו' כי לחמנו הם וחזרו ופירשו
מין הלחם שאנו אומרים הוא סר צלם מעליהם והוא ניצוץ המחיה אותם
כבר הוסר מעליהם, ועוד וה' אתנו שהוא בחינת כללות הקדושה ובה
נעשה כאבן השואבת לכל ניצוצין המחיים אותם ונאבדים כלם יחד,
ומעתה אין מקום לירא מהם כאומרו אל תיראום: (אור החיים)

ספורנו אך בה' אל תמרודו. אמנם אם תרצו שתהיה הארץ לבם בזאת
המדרגה מהטוב אל תמרדו בה' כאמרו והיה אם שמוע תשמעו ונתתי

מטר ארצכם ואספת: **ואתם אל תיראו**. הנה אם לא תמרדו יביאנו האל: **כי לחמנו הם**. כי ראינו שאין בדעתם להתקומם נגדנו כלל כמו שלא יתקומם הלחם נגד אוכליו כמו שהעידה רחב באמרה ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם: סר צלם מעליהסי וראינו שהסכימו לעזוב כל מגן וצנה כדי שימהרו לנוס מפנינו כענין הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בחפזם: (ספורנו)

וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לְרִגּוּם אֹתָם בְּאַבְנִים וַיִּכְבֹּד יְהוָה נִרְאָה בְּאַהֲל מוֹעֵד אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (פ)

אונקלוס וַאֲמָרוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא לְמַרְגָּם יִתְהוֹן בְּאַבְנֵיָא וַיִּקְרָא דִּי אֲתַגְלִי בְּמִשְׁכַּן זְמָנָא לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [פ] (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא לְאַטְלָא יִתְהוֹן בְּאַבְנֵיָא וַאֲיִקָּר שְׂכִינְתָּא דִּי אֲתַגְלִי בְּעִנְיֵי יִקְרָא בְּמִשְׁכַּן זְמָנָא: (תרגום יונתן)

רש"י לְרִגּוּם אֹתָם. אֵת יְהוֹשֻׁעַ (מ) וְכָל־זֶ: וְכָבֹד ה'. הֵעֵנָּן (נ) יִרְדֵּ שָׁם (במ"ד טז, כא): (רש"י)

שפתי חכמים (מ) לֹא אֵת מִסָּה וְאֵת אֲהַרְן כִּי הֵם לֹא דִבְרוּ כְּלוּם: (נ) לְקַבֵּל הַלֵּים וּבְלִיסְטְרָאוֹת לְלוּנו לְתַרְץ הָרִי כְּבוֹד ה' שׁוֹכֵן עֲלֵיהֶם תְּמִיד עַל הַכְּפֹרֶת מִזִּין הַכְּרוּבִים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לְרִגּוּם אֹתָם. יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־ב: (אבן עזרא)

אור החיים וַאֲמָרוּ וְגו' לְרִגּוּם וְגו'. צָרִיךְ לְדַעַת לְמָה לֹא נִרְגְּשׁוּ בְּמֵאמֵר רֵאשׁוֹן שֶׁאֵמֵר כָּל־עַלָּה נִעְלָה וִירְשָׁנוּ וְגו' נוֹכַל לָהּ, וְנִרְאָה כִּי לְדַבְרֵי כָל־ב לֹא חֲשָׁשׁוּ לְפִי שֶׁדַּבְרֵיו בְּטָלִים מֵעֲצָמָן שֶׁאֵין עֵדוֹת יַחִיד עוֹמְדוֹת לְגַבֵּי עֵדוֹת רַבִּים דְּכֹתִיב (דְּבָרִים יט) עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים יִקּוּם דְּבַר לְזֶה לֹא חֲשׂוּ לְדַבְרֵיו, מָה שֶׁאֵין כֵּן כְּשֶׁבָאוּ יַחַד דְּבָרֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־ב מֵעַתָּה הוֹרְעָה עֵדוֹת הַמְּרַגְלִים כִּי דִין ב' עֵדִים כַּדִּין מֵאָה עֵדִים (מִכּוֹת ה'): וְעֵדוֹת שְׁקוּלָה הִיא זֹאת וְאֵין כַּאֲן עֵדוֹת לֹא שֶׁל מְרַגְלִים וְלֹא שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־ב וְחֹזֵר הַדִּין לְמָה שֶׁהִיא קוֹדֵם שְׁלוֹחַ הַמְּרַגְלִים לְזֶה חֲשׂוּ לָהֶם וַאֲמָרוּ לְרִגּוּם אֹתָם:

וצריך לְדַעַת לְמָה לֹא הִשְׁכִּילוּ לְדוֹן עַל פִּי מִשְׁפַּט הַתּוֹרָה לְהַכְחִישׁ דְּבָרֵי הָעֵשֶׂרָה בְּדַבְרֵי הַב' כִּיוֵן שֶׁדִּין הָעֵדוֹת הוּא תְּרִי כְּמֵאָה וּמֵאָה כְּתָרִי. וְאִפְשָׁר שֶׁדָּנוּ בִּיהוֹשֻׁעַ שֶׁהוּא פְּסוּל לְעֵדוֹת בְּמָה שְׁנוּגָע לְמִשָּׁה כִּי הִיא מִשְׁרָתוֹ מִבְּחֹרָיו: (אור החיים)

[יא] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עַד אָנֹכָה יִנְאַצְנִי הָעַם הַזֶּה וְעַד אָנֹכָה לֹא יֶאֱמִינוּ בִּי בְּכָל הָאֱתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ:

אונקלוס וַיֹּאמֶר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתִי יִהְיוּ מְרַגְזִין קְדָמִי עֲמָא הָדִין וְעַד אֵימָתִי לֹא יִהְיִמְנוּן בְּמִימְרֵי בְּכָל אֲתִיָּא דִּי עֲבָדִית בְּיַיְהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתִי יִהְיוּ מְרַגְזִין קְדָמִי עֲמָא הָדִין וְעַד אֵימָתִי לֹא יִהְיִמְנוּן בְּמִימְרֵי לְכָל אֲתִוּתָא דְעֲבָדִית בְּיַיְהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י עד אנה. עד (ס) היכן: ינאצני. ירגיזוני: בכל האותות. כשזיל כל הנסים שעשיתי להם, היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) עד אנה עד היכן לא עד איזה מקום כפירוש אנה בכל מקום: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ינאצוני. כמו יכעסוני ורבים חביריו: וטעם בקרבו. לשון שהיו בתחלה לב אחד לטוב: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמר ה' וגו'. המאמר כאן בא למנוע משה מלהתפלל על ישראל, כדרך שאמר לו במעשה העגל (שמות לב) הניחה לי, כמו כן במעשה זה הקדים לומר אליו ענין האמור בסמוך כדי שימנע מלהתפלל עליהם, ולזה לא אמר: לאמר:

עד אנה ינאצוני וגו' ועד אנה לא יאמינו וגו'. קשה אם הם מנאצים מה מקום להתרעם על העדר האמונה. ואולי שכנגד המרגלים אמר ינאצוני וכנגד שהאמינו להם אמר לא יאמינו בי שהבטחתי לתת להם את הארץ:

עוד לצד שהיו בישראל כת אחת מנאצים שהרשיעו ופקרו. ומה גם לדבריהם ז"ל שאמרו (סוטה לה). בפסוק לרגום אותם באבנים וכבוד ה' וגו' שהיו זורקים אבנים גם כנגד מעלה, וכנגדם אמר ינאצוני, וכת אחת מתפחדים מהעמים וכנגדם אמר לא יאמינו, וכנגד ב' בחינות אמר אכנו בדבר ואוריחנו, כנגד שלא האמינו אמר אכנו בדבר, ונתכוון לגמור כנגד המנאצים ואוריחנו פירוש מעולם הבא וב' גזירות אלו נתקיימו במרגלים שהכה אותם ה' בדבר דכתיב (ל"ז) וימותו האנשים וגו' במגפה ואין להם חלק לעולם הבא כמאמרם ז"ל (סנהדרין קח:). ואומרו ואעשה אותך פירוש ישפיע בו ובענפיו כל ניצוצי הקדושה הראוי לבא מה שלא היה בכוחו קודם, ואומרו ממנו פירוש שהגוי עצום יהיה מהעם המוזכר

בתחלה שיטה ה' כל נשמות התלויות בעם ויטעם בשורש נשמתו של משה :

עוד יתבארו הכתובים על זה הדרך והוא לצד שכבר קדם מעשה העגל ומאמר ה' שם ותשובת משה שבה נצח את הדין ובטל את הגזירה בטענות האמורים שם, בעבור זה בא האלהים לדבר נגד טענות הראשונות, והתחיל לומר **עד** **אנה** פירוש אין קצבה לניאוץ האנשים האלה לומר העבר להם זאת ואפס כח הסבל, ובזה דחה גם כן לטענת משה שיאמרו מצרים ברעה הוציאם כי זה יהיה ניאוץ הגוים פעם אחת וניאוץ של ישראל אין לו קצבה, גם בזה דחה טענת זכות אבות כי אין ראוי למלך גדול ורם ברוך הוא לסבול כל כך ניאוץ מביניהם:

ותמצא שאמרו רז"ל (שבת פט:) שהשיבו האבות להקדוש ברוך הוא כשאמר להם בניכם חטאו אמרו לו ימחו על דבר כבוד שמך, שגם הם לא יחפצו בהכעסות ה' ברוך הוא, וכנגד טענות אשר הוצאת מארץ מצרים שאמר משה במעשה העגל שנתכוין לומר שלא ישוה הגוי אשר יצא ממנו להביא ראשו בעול האלהות כעם היוצא ממצרים אשר להם נעשו המסות הגדולות, לזה אמר כי לא הועיל להם מה שראו ביציאת מצרים, והוא אומרו **ועד** **אנה** **לא** **יאמינו** **בי** **בכל** **האותות** וגו', ומעתה אין הפרש להם לצד פרט זה אם כן אכנו וגו', ואם תאמר ומה אעשה לשבועת האבות, **ואעשה אותך** שאתה מביניהם לגוי גדול וגו', ועדיין ישנה לקושיא ובמה תהיה בטוח מהבאים תחתיהם שלא ינאצו גם הם, לזה אמר **ואעשה** וגו' לגוי גדול ועצום פירוש שיהיו הנשמות גדולות ועצומות יותר ממנו פירוש מהעם הנמצאים שיהיו קרובים לקדושה ביותר מהעם ההוא שיוכל עמוד במצות ה', ותמצא כי באמצעות נפש קדושה יסתייע עשות מעשה קודש וימאס עשות רע, ועיין מה שפירשתי בפסוק (בראשית מט) ראובן בכורי אתה וגו', והעם היוצא ממצרים לצד שהיו תוך קליפת מצרים ושמלת שבים לא נטהרו ממנה בהחלט וזה סיבה לנאץ, מה שלא יהיה כן העם היוצא ממצרים: (אור החיים)

ספורנו **עד** **אנה** **ינאצוני**. עד איזה גבול מהבזוי אסבול שיבזוני: **ועד** **אנה** **לא** **יאמינו** **בי**. עד איזה גבול מהפלאות אעשה קודם שיבטחו בי וישענו על דברי: (ספורנו)

[יב] אֶפְנוּ בְּדָבָר וְאוֹרְשָׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אֶתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ:

אונקלוס אֶמְחַנְנוּ בְּמוֹתָא וְאַשְׁצִנּוּ וְאַעֲבַד יְתָךְ לְעַם רַב וְתִקִּיף מְנַהוֹן: (אונקלוס)

יונתן אֶמְחִי יְתֵהוֹן בְּמִחְתָּא דְּמוֹתָא וְאַיְשְׁצִי יְתֵהוֹן וְאַמְנִי יְתָךְ לְעַם רַב וְתִקִּיף מְנַהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י ואורשנו. כתרנומו לשון תרוכין, (ע) ואם תאמר מה לעשה (פ) לשבועת אבות: ואעשה אותך לגוי גדול. שאתה מזרעם (במ"ר פס כב): (רש"י)

שפתי חכמים (ע) היינו הכרתה מן העולם ולא לשון ירושה וכן פירש למטה מזה: (פ) לאם לא כן מה ענין זה לכאן וכי תנאי עשה עמו שאם יניחנו להמיתם יעשנו לגוי גדול. ויש מהקשים גבי עגל צפרקת כי תשא כתיב נמי ואעשה אותך לגוי גדול ופירש פס אם כסא של ג' רגלים וכו'. ויש לומר להכא קשה לרש"י למה כתיב ערום ממנו אלא כדי לסלק טענת של כסא של ג' רגלים כלומר שלזרעך יהיה כסא של ד' רגלים כיון שאתה מזרע האבות יהיה להם ג' רגלים וזכותך יהיה רגל ד' אי נמי ממנו שב אל אברהם שהוא תחלת היחוס ואז יהיה לזרעך ד' רגלים אבל לעיל לא כתיב ממנו דמשמע דתחלת יחוס יתחיל ממשה רבינו עליו השלום כלומר שיקראו בני משה ולא בני אברהם ירחק ויעקב לזה אמר אם כסא של ג' רגלים וכו' ודוק היטב כי בזה יתוראו כמה קושיות: (שפתי חכמים)

ספורנו אכנו בדבר. כענין וגם יד ה' היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: ואורשנו. אעשה שיעזבו לאחריים חילם ויירשום כענין המתים יורשים את החיים (בבא בתרא פרק יש נוחליון) שהיה בחלוקת הארץ. ובזה קיים מה שנדר ליוצאי מצרים באומרו ונתתי אותה לכם מורשה: (ספורנו)

יג ויאמר משה אל יהוה ושמעו מצרים פי העלית בכתך את העם הזה מקרב:

אונקלוס ואמר משה קדם יי וישמעון מצראי ארי אסקתא בחילך ית עמא הדין מפיניהון: (אונקלוס)

יונתן ואמר משה וישמעון בניהון דמצראי דאשתנקו בימא ארום אסיקתא בחילך ית עמא הדין מפיניהון: (תרגום יונתן)

רש"י ושמעו מצרים. ושמעו את (פ) אשר תהרגם: כי העלית. כי, משמע כלשון אשר, והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם, וכשישמעו שאתה הורגם, לא יאמרו שחטאו לך, אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם, אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם. וזו היא: (רש"י)

שפתי חכמים (5) לא ושמעו את אשר העליתם כמוזן מפסונו של קרא
אלא ששמעו ההריגה ומלת כי פה הוא במקום אשר כאילו אמר ושמעו
המלכים אשר העלית בכחך את העם הזה מקרבנו וראו החיצה הגדולה
שאי אפשרית להתבטל לא יאמרו שחטאו רק מצלתי יכולת וכו': (שפתי
חכמים)

אבן עזרא ושמעו מצרים כי העלית. טעמו ואשר העלית ואחר שאמר
ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן
פעם אחרת שמעו כי אתה ה' כבודך בקרב העם הזה: (אבן עזרא)

בעל הטורים העלית. ג' במס'. עמ"ש בפרשת תשא: (בעל הטורים)

אור החיים ושמעו מצרים וגו'. צדיך לדעת למה אומר ושמעו בתוספת
וא"ו בתחלה, היה לו לומר ישמעו מצרים, עוד צריך לדעת כוונת אומרו
כי העלית, אם רצונו לומר ישמעו שהעלה זה אין לו שחר, כי הלא המה
ראו מעשי ה' ונפלאות אשר עשה בתוכם. ועוד מה יסובב הריגתם
לשמיעת מצרים שהעלה בכחו וגו', ואם הכוונה היא לציין מי הם מצרים
אשר ישמעו ואמר אותן אשר העלית בכחך וגו' קשה וכי יש מצרים
אחרים לטעות בהם, ולו יהיה שיש מצרים אחרים עם כל זה מן הסתם
אינו חוזר אלא על מצרים הידוע:

ונראה שהכוונה היא במה שנעיר על משה עליו השלום למה לא הזכיר
טענות שטען לפני ה' במעשה העגל, והגם שפירשתי בפסוק עד אנה
ינאצוני וגו' שה' סתר טענה זו בטענת נלאתי נשוא גם לצד שאין לניאוף
זה קצבה, עם כל זה היה למשה להזכיר זכות אבות בצירוף הטענות
שהזכיר כאן שבהם נצח הדין כאשר אבאר. אכן משה עליו השלום
נתחכם בנועם דבריו שאמר ושמעו בתוספת וא"ו לומר מלבד טענות
הראשונות שאמר כשהתפלל על מעשה העגל שחוזר הוא וטוען ומוסיף
עליהם להשיב על מאמר ה', והוא אומרו ושמעו מצרים וגו', ונתן טעם
לדבריו שאמר הדבר בהחלט שישמעו ואם תאמר מי אמר לך שישמעו
ודאי ואפשר שלא ישמעו, לזה אמר כי העלית בכחך הגדול וגו' ודקדק
לומר מקרבנו לומר שהגם שנסי מצרים היו ידועים לכל עם כל זה ישתנה
הדבר לאותם שהיו בקרבם ואומה כזו לא תמנע מחקור מהנעשה
מישראל וענייניהם, ולזה אני מחליט שידעו אשר יעשה מהם בדקדוק,
וכפי זה תיבת כי היא נתינת טעם למאמר ושמעו:

עוד ירצה על זה הדרך שבא ליתן טעם למה לא חש אלא לשמיעת מצרים
ולהנסבב ממנה ולא לשאר העמים, לזה אמר כי העלית בכחך וגו' פירוש
הם שידעו אומה זו שאין בה יכולת ולא יכלה עלות ממצרים אלא בכחך
הגדול כשישמעו שמתו כאחד הגם שהי' יקיים הבטחתו ויכניס לארץ זרעו
של משה אף על פי כן יתלו כי המשפחה ההיא היה בת כח היכול עמוד

מפני יושב הארץ, וזה הוא מדברים הרגילים כי אומה חזקה תמשול בלמטה ממנה, אבל העם היוצא ממצרים שאין לו אלא כח ה' לא היה כח בה' ח"ו להביאם, והוא מה שדקדק לומר **העלית בכוחך את העם הזה** מראה באצבע העם היוצא שלא היה בו כח זולת כח עליון לשלול עם הבא במקומו שאין ממנו מופת לסתור טענת מבלתי יכולת ה', ומיחוש זה אינו אלא מצד מצרים אבל שאר האומות אם לא היה טעם שמצרים ידעו העם ואיכותו לא היה חילול ה'. נמצאת אומר מתוך דברי משה ב' דברים מוכרחים האי' שישמעו מצרים הנעשה מישראל, והב' כי מצרים ידעו שישראל אין בהם כח לעמוד במלחמות גדולות זולת כחו יתברך: (אור החיים)

ספורנו ושמעו מצרים. חשב משה שכשאמר האל יתברך אכנו בדבר יהיה הרצון להכות תכף את כולם והתעורר לשאול מה יעשה לשמו הגדול ואמר הנה ישמעו מצרים תכף שהרגת את אלה פתאום ויאמרו שעשית מבלתי יכולת בידך על יושבי הארץ הזאת וזה כי אמנם ראו כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו ועם זה שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה ולא יחשבו שתהיה תקלתם בשביל שעזבת אותם בעונם: **אשר עין בעין נראה**. שכבר נראה בעין עין השגחתך עליהם: **אתה ה' ועננך עומד עליהם**. בהוה כאמרו כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו': (ספורנו)

כלי יקר ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגו'. פסוקים אלו צריכין ביאור כי ושמעו מצרים על כרחך צריך אתה לפרשו על ההריגה כפירוש רש"י ואם כן היה לו לומר מיד אחר ושמעו מצרים, ואמרו אל יושב הארץ הזאת. ומה זה שאמר ואמרו הגוים. אם הם המצרים למה קראם עכשיו סתם גוים, ואם הם יושבי הארץ למה שינה שמם, וזולת זה הלשון קצת מגומגם. וראיתי להסתייע ממחר שכתב מהרי"א בפסוק ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. כי מלך ב"ו ממה ליקח נקמה משני סבות, הן מצד שהוא ירא שמא היום או מחר ימות ולא יראה נקמתו בחייו, הן מצד שהוא ירא פן יברח שונאו למקום אחר ולא יוכל להרגו. ע"כ נאמר ואולם חי אני נאם ה' ומצדי לא יבצר לאחר הפירעון, ועוד שימלא כבוד ה' את כל הארץ, ואנה מפני יברת, על כן ארחיב להם זמן מ' שנה אשר בהם יתמרק העון עכ"ל. וזה שאמר משה והמתה את העם כאיש אחד. אם תכלה אותם כרגע אז תעשה כאיש אחד הממהר לנקום מפני שני החששות ואתה אל ולא איש למה זה תמהר לנקום.

ועפ"ז י"ל כי המצרים לא יאמרו מבלתי יכולת ה'. שהרי המה ראו בעיניהם כחו ית' וז"ש ושמעו מצרים כשישמעו ההריגה אז יאמרו אל יושב הארץ הזאת וגו' ומה שהכניס בין הדבקים מאמר כי העלית בכחך וגו' הוא נתינת טעם על השלילה כי למה לא יאמרו מבלתי יכולת לפי שראו כי העלית בכחך וגו' ולכן ודאי לא יאמרו מבלתי יכולת ה'. אלא יאמרו דבר אחר, ולמי יאמרו, אל יושב הארץ הזאת הקרובים, ולמה יאמרו דווקא אליהם, שמעו כי אתה ה' וגו'. כי הקרובים שמעו מסתמא

כי אתה ה' אל ולא איש, ואין להמלט מפניך, כי עין בעין נראה אתה ה'. חי וקים לעד וענך עומד עליהם וגו'. וא"כ בין בחנייה בין בהליכה העמוד ענן עמהם ואנה מפניך יברחו, והמתה את העם כאיש אחד איך תעשה כמעשה גבר בעלמא הממהר לנקום בכעסו וכדי בזיון וקצף לייחס אליך ית' מדה זו, וכל סיפור זה הוא שמעו כי אתה ה', אל ולא איש והמתה את העם הזה כאיש אחד. ומה שהכניס בין הדבקים אשר עין בעין נראה אתה ה' וגו' לבאר שני התוארים הנזכרים בפסוק ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. כי המה רמוזים גם במאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם וגו'.

וכל פסוקים אלו מדברים ממה שיספרו ביניהם הקרובים, דהיינו מצרים עם יושב הארץ הזאת כי לא יוכלו לומר מבלתי יכולת. לפי שכולם ראו ושמעו כי העלם בכחו ממצרים, והיא הנותנת כל עוד שיראו ביותר כח ה' ויכלתו אז ביותר יש להם מקום ללון ולומר איך יתכן שמי שהוא ה' בקרב הארץ אשר נראה עין בעין ועננו לא ימיש, ימית את העם כמעשה איש בעלמא אבל הרחוקים אשר שמעו את שמעך. אבל מ"מ יכול להיות שלא שמעו את כל היד החזקה אשר עשה ה' במצרים רק שמעו כי יש ה' אשר נשבע לישראל להביאם אל הארץ, לא יתמהו ועל והמתה את העם כאיש אחד. אבל יאמרו כפירה אחרת וז"ש ואמרו הגוים היינו הרחוקים מבלתי יכולת ה' וגו', ואע"פ שאמרת ואעשך לגוי גדול ועצום. וא"כ למפרע יראו יכולת ה' מ"מ ביני ביני יתחלל השם כי ימים רבים יהיו ללא אלהים אמת קודם שאהיה לגוי גדול, לפיכך ועתה תיכף בדור זה יגדל נא כח ה' כי ראוי ונכון שגם בעת הזאת יגדל נא כח ה' לבטל דברי הגוים הרחוקים, ה' ארך אפים וגו' לבטל דברי המצרים שאמרו והמתה את העם כאיש אחד. ויאמר ה' סלחתי כדבריך. בכמה מקומות דרשו פסוק זה על מעשה העגל ור"ל כי בכל זמן ממצרים ועד הנה סלחתי כדבריך, אבל מכאן ולהלן חושבנא ולא אסלח לגמרי, ונתן טעם לדבר וינסו אותי זה עשר פעמים על כן ויתרתי להם בזכות אברהם שנתנסה בעשר נסיונות אבל משם והלאה תמה זכות זו ע"כ אגבה חובי מעט מעט. אעפ"י שבמס' ערכין (טו.) מנו גם מעשה המרגלים בכלל עשר נסיונות מ"מ כפי הפשט נוכל לומר במקום מרגלים, ויסעו מהר ה'. (במדבר י. לג) מאחרי ה'.

ועל צד הרמז יתכן לפרש, כי עין בעין בזכות שקבלו ישראל את התורה הנדרשת בע' פנים זכו לעין ה' אל יראיו, (תהלים לג. יח) וזהו פירוש הפסוק (ישעיה נב. ח) כי עין בעין יראו בשוב ה' את ציון כארז"ל (עירובין סה.) נכנס יין יצא סוד, יין ע' וסוד ע' כי הגאולה סוד ה' ליראיו כמ"ש (דניאל יב. ט) כי סתומים וחתומים הדברים וכשנכנס בישראל יין התורה שיש לה ע' פנים אז יצא סוד הגאולה ונגלה כבוד ה'. (ישעיה מ. ה) ז"ש כי עין הגאולה שהיא סוד בעין בזכות יין התורה יראו בשוב ה' ציון וק"ל. (כלי יקר)

[יד] וְאָמְרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי אַתָּה הַהוֹה בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה

אֲשֶׁר עֵין בְּעֵין נִרְאָה אֶתְהָ יְהוָה וְעֵנְנָךְ עֵמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֵּד עָנַן אֶתְהָ הַלֵּךְ
לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמֵּוֹד לַיְלָה:

אונקלוס וַיִּמְרוּן לִיְתֵב אֶרְעָא הָדָא דְשָׁמְעוּ אַרְי אֶתְּ יִי דְשָׁכְנִתְךָ שְׁרִית בְּגוּ
עֲמָא הָדִין דִּי בְּעֵינֵיהוֹן חֲזַן שְׁכִינְתָּ יִקְרָא דִּי וְעֵנְנָךְ מִטֵּל עֲלוֹהוֹן וּבְעַמֵּוֹדָא
דְּעֵנְנָא אֶתְּ מְדַבֵּר קְדָמֵיהוֹן בִּימְמָא וּבְעַמֵּוֹדָא דְאַשְׁתָּא בְּלִילְיָא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּמְרוּן בְּחֻדְוָא לִיְתֵבֵי אֶרְעָא הָדָא דִּישְׁמְעוּ אַרוּם אֲנִתָּה הוּא יִי
דְשָׁכְנִתְךָ שְׁרִיָּא בְּגוּ עֲמָא הָדִין דְּבְעֵינֵיהוֹן חֲמוֹן שְׁכִינְתָּ יִקְרָךְ יִי עַל טוֹוֹרָא
דְּסִינֵי וְקִבְּלוּ תִמּוֹן אוֹרִייתְךָ וְעֵנְנָא מִטְּלוּל עֵילוֹיְהוֹן דְּלָא יְהִנְזִקוֹן מִשְׁרָבָא
וּמִטְּרָא וּבְעַמֵּוֹדָא דְּעֵנְנָא אֲנִתָּה מְדַבֵּר קְדָמֵיהוֹן בִּימְמָא מְטוּל לְמִפְּכָא
טוֹוֹרָא וּגְלִימְתָּא וּלְמִדְּלֵי מִשְׁרָיָא וּבְעַמֵּוֹדָא דְאַיִשְׁתָּא לְאַנְהָרָא בְּלִילְיָא:
(תרגום יונתן)

רס"י וְאָמְרוּ אֵל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת, כִּמוֹ עַל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת, וּמָה יֹאמְרוּ
עֲלֵיהֶם מָה שְׂאֵמֹר צִסּוֹף הָעֵנָן, מִצִּלְתִּי יִכּוֹלֵת ה', בְּצִבְלוֹ שְׁמַעְנוּ כִּי אֲתָה
ה' שׁוֹכֵן בְּקִרְבָּם וְעֵין בְּעֵין אֲתָה נִרְאָה ה' לָהֶם, וְהַכֵּל צִדְקַת חֲצֵה, וְלֹא
הִכִּירוּ בְּךָ שְׁנִתְקָה אֶהְבַּתְךָ מֵהֶם עַד הַנָּה: (רס"י)

אבן עזרא אֲשֶׁר עֵין בְּעֵין. עַל הַכְּבוֹד שְׂרָאוּ הַזְּקֵנִים אוֹ עַל מִרְאֵה כְּבוֹד ה'
לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהוּא הַנְּכוּן: נִרְאָה. פִּעַל עִבְרַי וְטַעְמוֹ נִרְאָה אֶתְהָ ה' וְכֵן
וְנֹאשְׂאָר אֲנִי וְכֵן כִּי אוֹמְלֵל אֲנִי בְּעִבּוּר הַיּוֹת הַלְּמִי"ד בַּפִּתְי"ח גְּדוּל: עֵמֵד
עֲלֵיהֶם. בְּשַׁבְּתָם: (אבן עזרא)

בעל הטורים עֵין בְּעֵין. ג' בְּמִסְרָה אֲשֶׁר עֵין בְּעֵין נִרְאָה אֶתְהָ ה' כִּי עֵין בְּעֵין
יִרְאוּ בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן וְאִידֶךְ עֵין בְּעֵין שֵׁן בְּשֵׁן. בַּעֲהִי"ז אִי"א לְרֵאוֹת בְּשִׁכְיֵנָה
כְּדַכְּתִיב כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחִי וְזֶה הוּא שְׁכֵתוֹב כִּאֵן אֲשֶׁר עֵין בְּעֵין נִרְאָה
וְסִמֵּךְ לִיָּה וְהַמֵּתָה אֲבָל לְעֵתִיד לְבָא יִרְאוּ וְעֵתִידִין לֹאמַר זֶה ה' קוֹיֵנוּ לוֹ
וְכֵן רִמְזוּ לְמָה שְׁדַרְשׁוּ עֵין בְּעֵין מִמּוֹן כְּדַכְּתִיב הַכֹּא עֵין בְּעֵין וְסִמֵּךְ לִיָּה
וְהַמֵּתָה פִּי אִם יִהְיֶה עֵין בְּעֵין מִמֶּשׁ (פִּירוּשׁ) שְׁמָא יִמּוֹת עֵי"כ פִּירוּשׁוֹ מִמּוֹן:
(בעל הטורים)

אור החיים וְאָמְרוּ אֵל יוֹשֵׁב וְגוֹ' שְׁמַעוּ וְגוֹ'. צִרִיךְ לְדַעַת מָה יֹאמְרוּ לְיוֹשֵׁב
הָאָרֶץ, וְאִם כּוֹוֹנְתוֹ לֹאמַר שִׁיאֲמְרוּ מִבְּלִתִּי יִכּוֹלֵת ה' חִי"ו לָהֶם, הִיָּה לוֹ
לְהַסְמִיךְ הַדְּבָרִים עַל זֶה הַדֶּרֶךְ אֵל יוֹשֵׁב וְגוֹ' מִבְּלִתִּי יִכּוֹלֵת ה' וְהִיָּה לוֹ
לְהַקְדִּים מֵאֲמַר שְׁמַעוּ וְגוֹ' אוֹ לְאַחֲרוֹ:

אֲכַן כּוֹוֹנֵת הַמֵּאֲמַר הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ וְאָמְרוּ וְגוֹ' פִּירוּשׁ כְּשִׁישְׁמַעוּ מִצָּרִים
יִתְּלוּ הַדְּבָר לְטַעַם יוֹשֵׁב הָאָרֶץ פִּירוּשׁ לְצַדֵּם הִיָּה הַדְּבָר, וְלִהְיוֹת שִׁישׁ כִּאֵן
ב' דְּרָכִים, הָאֶחָד הוּא שְׁלֹא הִיָּה הָעַם רֵאוּי לְכָל כֵּךְ מַעֲלָה בְּעֵינֵי ה' לְהַאֲבִיד
לְפָנָיו יוֹשֵׁב הָאָרֶץ גּוֹיִם גְּדוּלִים וְעִצּוּמִים, וְהַגֵּם שְׁאֲבָדָה מִצָּרִים בְּשִׁבִילֵם

אין למידין ממצרים ליושב הארץ ז' גויים גדולים ועצומים ולא היו כל כך אהובים אצלו עם בני ישראל אז לאבד מפניהם עמים רבים, והבי' הוא שה' היה חפץ בעם ואוהבם אלא שלא השיגה ידו חס ושלום ליושב הארץ, לזה אמר שמעו כי אתה ה' בקרב וגו' פירוש לא יאמרו שהסיבה שנולדה מיושב הארץ הוא לצד שגם הם אהובים וחביבים אצל הבורא ברוך הוא כנז' שהרי שמעו חביבו' ישראל אצלך כי אתה ה' בקרב העם אשר עין בעין וגו', הרי נפלאה אהבתם לה' ופרסם כי שמו הגדול נקרא עליהם, ואילו היה יכול לעשות עמהם טובות לא היה נמנע ממיחוש אומות שלא באו לכלל חלק מריבוא מאהבת ישראל גלוי לכל העולם, ומעתה כשתמית את העם הזה לא יתלו הדבר לצד מיעוט השגת אהבתך בהם ואם תעשה את הדבר הזה והמתה וגו' ואמרו וגו': (אור החיים)

[טו] והמתה את העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר:

אונקלוס ויתקטל ית עמא הדין כגברא חד ויימרון עממא די שמעו ית שמע גברתך למימר: (אונקלוס)

יונתן ומן בטר כל נסיא האילן אנת קטיל ית עמא הדין כגברא חד ויימרון עממא די שמעו ית שמע גבורתך למימר: (תרגום יונתן)

רש"י והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום, ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו את שמעך וגו': (רש"י)

אבן עזרא ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך. מצרים גם כנענים גם אחרים: (אבן עזרא)

אור החיים והמתה וגו' כאיש אחד וגו'. גילה דעתו עליו השלום בזה שאינו מבקש שיסלח ה' על החטא אלא שלא יבא לידי חילול השם, ורמז בדבריו כי ההרגש שממנו יומשך האמור בדבריו הוא דוקא אם ימיתם כאיש אחד אבל מעט מעט לא יורגש הדבר, וכן מצינו שעשה ה':

ואמרו הגוים וגו'. פירוש לא מצרים לבד אלא כל הגוים ששמעו שמעך, לאמר פירוש לשון מעלה ורוממות רום יכולת ה', עתה יאמרו מבלתי וגו' ויתהפך קידוש ה' לחילול ח"ו בפי כל העמים, ולזה דקדק לומר ואמרו בתוספת וא"ו לומר כי מלבד מצרים וכו' גם כל הגוים. עוד טעם אומרם לאמר לצד שאין ידוע מבטא הדברים הנאמרים מהגוים וסדרן, לזה אמר ואמרו אמירה שהכוונה בה לומר מבלתי וגו'. עוד אומרם לאמר פירוש הגם שלא יצדיקו הם עצמן הדברים בדעתן אף על פי כן יאמרו המתחייב מהמעשה, וזה הוא שיעור הענין ואמרו וגו' ודבר זה אין בו אלא אמירה

לבד ולא הצדקת הדברים בדעתם: (אור החיים)

טז מבלתי יכלת יהוה להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר:

אונקלוס מדלית יוכלא קדם יי לאעלא ית עמא הדין לארעא די קים להון וקטלנון במדברא: (אונקלוס)

יונתן מן בגלל דלא הות יוכלא מן קדם יי לאעלאה ית עמא הדין לארעא דקיים להון וקטלינון במדברא: (תרגום יונתן)

רש"י מצלתי יכולת וגו'. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים, ואינו דומה פרעה לשלטים ואחד מלכים (ברכות לב.), וזאת יאמרו על יושב הארץ הזאת: מצלתי. מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם, שחטם: יכולת. קם דבר (ה) הוא: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ולא פועל לנקבה חבל חסר למ"ד כאלו אמר יכולת לה': (שפתי חכמים)

אבן עזרא יכלת. שם כמו עד יבושת המים ואיננו לשון מדה כדרך הדרש: וישחטם במדבר. הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור המדבר כי שם ירעו הצאן: (אבן עזרא)

בעל הטורים מבלתי. ב' במסרה. מבלתי יכולת ה' ואידך ותזנו אל בני אשור מבלתי שבעתך בענין תועבות ירושלים כביכול שעונות ישראל עושין ליד חזקה שאין בה יכולת: וישחטם במדבר. החי"ת שבורה לומר שעברו על התורה שכת עליה שמונה בריתות בכלל ושמונה בריתות בפרט ועל כן נתן רשות למלאכי חבלה לפרוע על חטאתם: (בעל הטורים)

אור החיים מבלתי יכולת ה' וגו'. פירוש או שאין בו כח ח"ו כנגד יושבי הארץ, או על דרך אומרו (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים פירוש שאפס היכולת שהיה קודם לזה ח"ו, ויש בזה חילול ה' גדול:

העם. בא מאמר זה לסתור טענת הכנסת זרעו של משה, ואמר כי חילול ה' יהיה גם בזה כל שלא מכניס העם הזה, וכמו שכתבתי בפסוק ושמעו מצרים, וכח טענת משה היא שהגם שהם מנאצים אותו אם יהרגם בבת אחת יש חילול ה' גדול בכל העולם, ואולי כי הוא זה שרמז הכתוב בתחילת דברי משה שאמר ויאמר משה אל ה' פירוש אמירה זו היתה לסיבת דברים הנוגעים אל ה' כדי שלא יתחלל שמו ח"ו:

וישחטם במדבר. טעם שדבר בלשון זה, לרמוז את אשר יגשימו הדברים באלהי עולם, והטעם כי כשתהיה הסיבה כי ח"ו הוגבל בכח הנה הוא בגדר הגשם ח"ו: (אור החיים)

דעת זקנים **מבלתי יכולת ה'**. ויאמרו לא מחמת שנאה המיתם שהרי ראינו שהיה מחבבן בהיות אשר עין בעין וגוי אלא מבלתי יכולת ה' היה: (דעת זקנים)

[ז] וְעַתָּה יִגְדַל נָא כַח אֲדָנִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְאמֹר:

אונקלוס וְכַעַן סָגִי כְעַן חִילָא (מון) קְדָם יְיָ כְּמָא דִּי מְלִילְתָא לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וְכָדוֹן יִסְגִי כָדוֹן חִילָא קְדָמָךְ יְיָ וְתִתְמָלִי רַחֲמִין עָלֶיהוֹן וְיִתִּי תְשׁוּיָא לְעַם רַב הֵיכְמָא דְמְלִילְתָא לְמִימָר: (תרגום יונתן)

רש"י יגדל נא כח ה'. לעשות (ה) דבורך: כאשר דברת לאמרי. ומהו הדבור: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) שְׁלֹא זַקֵּן מִמֶּנּוּ חֲדָשׁוֹת רַק לְקִיּוּם מֵאֲמָרוֹ וְזֶהוּ כֹאשֶׁר לְדַבְרָתוֹ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא יגדל נא. קרוב מאריכות אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לשבור כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים ואלה המדות פירשתים בפרשת כי תשא: (אבן עזרא)

בעל הטורים ועתה יגדל נא כח. יגדל יו"ד גדולה אמר אם נסוך עשר פעמים ב"י נסיונות זכור להם צדקת אביהם שנסית אותו בעשר נסיונות: (בעל הטורים)

אור החיים ועתה יגדל נא וגו'. יש להעיר א' אומרו ועתה. ב' אומרו יגדל משמע שיעשה איזה דבר שבו יגדל עוד ולא מצינו שעשה דבר בענין זה להתגדל. ג' אומרו נא אם הכוונה היא עתה הלא אמר עתה יגדל ואם לשון בקשה למה לא הקדימה. ד' אומרו כאשר דברת מה דבר ה' והיכן דבר. ה' תיבת לאמר למי יאמרו הדברים:

אכן לצד שנתחכם משה בטענה הנשמעת כי יש חילול ה' גדול בהמיתם הוסיף לדבר כי עתה יש יתרון לגדולתו יתברך אם ישוב מחרון אפו ויכנסו ישראל לארץ מה שלא היה מקודם ענין זה, והוא שאחר שספרו המרגלים

הפלאת תוקף הארץ וגבורת הגבורים ואף על פי כן הורישם לפני ישראל
בזה יגדל כח ה', ואומרו **כאשר דברת** הוא מאמר שלח לך וגוי אשר אני
נותן לבני ישראל ופירשנוהו במקומו שנתכוון במאמר זה כי הוא מושלל
מבחינת ההשגה כפי בחינת היכולת אלא בתורת מתנה אשר הוא הבורא
נותן לבני ישראל כמו שכתבנו שם, ופרט זה אמר ה' אליו לאמר לישראל
והוא מאמר דברת לאמר:

ואומרו נא פירוש עתה, וכפל לומר ב' פעמים עתה, יתבאר על פי דבריהם
(ב"ר פכ"א) שאמרו אין ועתה אלא תשובה, ולפי שאמר משה לפני ה'
הדברים שאין כדאי ליאמר על האדון הגם שהיה אומר דברי הגוים ולא
דברי עצמו ח"ו אף על פי כן אינו מן המוסר, ותמצא כיוצא בדבר
שהשומע ברכת ה' מפי עדים הגם שאינם אלא מעידים מה שאמר הרשע
המברך אף על פי כן קורע השומע (סנהדרין ס.), וכמו כן כשאמר משה
מאמר הגוים נגד כבודו יתברך התודה ועשה תשובה על שהוציא מפיו
דברי זלזול כנגד הבורא ברוך הוא והוא מאמר ועתה. גם רמז הכתוב
במאמר **ועתה** שיקח תשובתם של ישראל, ואומרו **יגדל** נא על דרך
אומרים ז"ל (ברכות לד:) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים
גמורים יכולים לעמוד, והטעם שיותר מתקדש שמו יתברך כשמטיבים
הרשעים את דרכיהם, והוא אומרו **יגדל** נא פירוש יהיה יותר גדולת ה'
עתה כשיחזרו בתשובה אחר המרד, גם רמז בתיבת נא על דרך אומרים
(אבות פ"ד מי"ז) יפה שעה אחת בתשובה וכו':

עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך **ועתה יגדל** פירוש מה שאני מבקש מה'
לא להחליט המחילה לכל המנאצים אלא ועתה יגדל נא כח ה' פירוש
להתנקם מהמנאצים הרשעים שהם המרגלים, כי כשה' עושה משפט
ברשעים שמו מתגדל ומתרומם, ואומרו **כאשר דברת** הוא מה שאמר
(י"ב) אכנו בדבר ופירשנוהו במקומו באחד מהדרכים שחוזר למרגלים,
ודקדק לומר נא פירוש עתה בשעת מעשה העבירה ולא יתלה להם זמן,
וכמו שכן היה דכתיב (ל"ז) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה
במגפה לפני ה', ועיין מה שפירשתי שם, ואומרו **לאמר** אולי שבקש משה
מה' שיאמר הדברים להם קודם שימותו כדי שיראו ויחתו. או ירצה
לאמר לישראל ראו אלו שדברו שקר מה עלתה בידם להחרירם לבל ישוּבו
להכעיס, וכן אמר דוד (תהלים ט) בפועל כפיו נוקש רשע הגיון סלה. ורמז
בראשי תיבות **ועתה יגדל נא** כח שם אלהים, ושם אדני שרשם הכתוב גם
כן יגיד משפט, ואחר כך חזר לעורר הרחמים על כללות העם דכתיב שלח
נא לעון העם הזה:

עוד נתכוון משה במאמר **ועתה** וגוי על מה שאמר אליו ה' ואעשה אותך
לגוי גדול ועצום, שהגם שינחם ה' מהרעה אשר אמר לא מפני זה ישוב ה'
מדברו הטוב, ותמצא שאמרו ז"ל (מכות יא.) קללת חכם אפילו על תנאי
וכו' ומכל שכן ברכה ומכל שכן דברי אלהים חיים, והוא אומרו **ועתה**
פירוש וגם עתה יגדל נא כח ה' שדיבר לאמר ואעשה אותך לגוי גדול

לקיים גוי גדול שישנו עתה ויגדיל עשות להוסיף גוי גדול ממשה, ותמצא שכן היה דכתיב ובני רחביה רבו למעלה ואמרו ז"ל (ברכות ז.) למעלה מס' ריבוא, ודקדק לומר דברת לאמר, לצד שבעת אשר דבר קשות כנגד ישראל האמיר את משה במדה טובה, לזה אמר דברת דבור קשה לישראל, לאמר אמירה רכה למשה:

עוד ירצה **כאשר דברת** שיהיה לגוי גדול, ואומרו **לאמר** פירוש כנגד מה שאמר ועצום ממנו שתהיה בחינתם חזקה יותר מהם:

ויש לנו לחקור זאת למה לא שאל משה דבר זה כשאמר לו כן כשעשו העגל כי גם שם נאמר לו (שמות לב) ואעשה אותך לגוי גדול, ואפשר כי כאן בא בטענה לפי שיצא הדבר מפיו עליון שני פעמים, והוא מה שדקדק במאמרו **כאשר דברת לאמר** פירוש דברת במעשה העגל ואמרת עתה במעשה המרגלים:

עוד נראה שבמאמר ראשון לא אמר ה' אלא ואעשה אותך לגוי גדול ולא אמר ועצום ממנו, ולפי אחד מהדרכים שפירשתי במאמר ועצום ממנו הכוונה היא שהגוי גדול שיהיה ממשה הוא מהעם עצמו כמו שכתבתי, ולזה אחר שהתפלל שתעמוד העטרה במקומה בעם היוצא ממצרים חש על טובתו שאמר אליו ה' ואעשה אותך וגוי שתתבטל כי ה' לא אמר לעשותו גוי גדול אלא מהעם, לזה אמר **יגדל נא כח ה' וגוי**, מה שאין כן במעשה העגל לא אמר ה' אלא ואעשה אותך לגוי גדול, מן הסתם הגם שחזר בו ה' וניחם על הרעה אשר דבר על עמו לא מפני זה יתבטל הטוב אפילו היה על תנאי ויטע ה' ברוך הוא נטעי נשמות חדשות לפרות ולרבות, ואולי כי זו היתה כוונת דבריהם ז"ל שאמרו (שם לב.) שאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא כסא של ג' רגלים לא יכול לעמוד של רגל א' וכו' ישראל שיש להם ג' עמודים וכו' עד כאן. וקשה וכי משה לא מהם הוא שיאמר על בניו שהם של רגל אחד, ולדברינו יוצדקו הדברים לצד שהגוי העומד ממשה הם נטעי נשמות שלא באו מאברהם יצחק ויעקב וכפי זה אין להם אלא רגל אחד:

עוד נראה טעם שהתפלל כאן לצד שהובטח בגוי היוצא ממנו שיהיה עצום במדרגת הקדושה וטהרה שלא ינאץ ה' לזה הוא שהתפלל יגדל כח ה' על פרט זה, ודקדק לומר יגדל נא פירוש שמצינו (ברכות לג:) שבחירת מעשה הטוב אינה ביד הקדוש ברוך הוא, **ועתה יגדל נא כח ה'** אפילו בבחינת דבר זה להמציא נפש נוטה למעשה הטוב: (אור החיים)

ספורנו יגדל נא כח ה'. לכבוש את מדת הדין: (ספורנו)

דעת זקנים **ועתה יגדל נא כח ה' וגוי.** שתכבוש כעסך כמו שאחז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו שנא טוב ארך אפים מגבור: **כאשר דברת לאמר.** כשאמרתי לפניך הודיעני נא את דרכיך באי זה מדה אתה דן את הבריות

ועברת על פני וקראת ה' ארך אפים ולכך לא הזכיר כאן ה' ששם ר"ל מדת רחמים ומדת הדין וכאן לא הוצרך להזכיר כי אם מדת רחמים. ואל נמי לא הזכיר כאן שמשמע לשון דין מלשון ואת אילי הארץ לקח וגם אלהים לא תקלל מתרגם דיינא לא תלוט. וגם רחום וחנון לא כתיב כאן שאין לשון של רחום נופל אלא גם עם חנון וחנינה נתינה היא שנאי וצדיק חונן ונותן וכאן לא היה מבקש כי אם לסלוח בלא נתינה. אבל ה' שהוא מדת רחמים וארך אפים שמאריך אפו על בריותיו ואינו מכלה אותם מיד שייכי שפיר הכא ורב חסד ישמור בה חסדו עם בריותיו ואינו משלם להם תגמולם. ואמת לא הזכיר כאן דאדרבה לא היה רוצה לאמת מה שאמר אכנו בדבר ואורישנו. ונוצר נמי לא שייך שמא לא עשו חסד אלא (פשעו): **נושא עון ופשע.** וחטאה לא הזכיר כאן שאין חטא אלא שוגג כדכתיב וחטאה בשגגה ואלו מורדין היו שנאי אך בה' אל תמרדו: (דעת זקנים)

יח יְהוָה אָרַךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד נִשְׂא עֹון וּפְשָׁע וְנִקָּה לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֹון אָבוֹת עַל בְּנֵים עַל שְׁלֵשִׁים וְעַל רַבְעִים:

אונקלוס יי מרחק רגז ומסגי למעבד טבון (ויקשוט) שבק לעון ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאורייתה ודלא תייבין לא מזפי מסער חובי אבהון על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: (אונקלוס)

יונתן יי אריך רוח וקריב רחמין שרי לתובין ומכפר על סורחננו מזפי לדתיבין לאורייתא ודלא תייבין לא מזפי מסער חובי אבהון רשיעין על בנין מרודין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: (תרגום יונתן)

רש"י ה' ארך אפים. ללדיקים ולרשעים, כשעלה משה למרום, מלאו משה להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים, אמר לו ללדיקים, אמר לו הקב"ה אף לרשעים, אמר לו רשעים יאזדו, אמר לו הקב"ה חייך שאתה צריך לדבר, כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים, התפלל משה לפניו בצורך אפים, אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי ללדיקים, אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: ונקה. (ז) לשאים: לא ינקה. לשאינון שבים: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ואם תאמר והרי פסוק זה גם כן כתיב בפרשת כי תשא וגם שם פירשו רש"י ויש לומר דהא דפירש כאן לצד על ונקה רק כדי שלא תקשה לרש"י מה שפירש לעיל ארך אפים ללדיקים ולרשעים והרי כתיב ונקה פירוש ללדיקים ולא ינקה פירוש לרשעים לכך פירש"י ונקה לשאים ולא ינקה לשאינון שבים: (שפתי חכמים)

אור החיים ה' **ארך אפים**. צריך לדעת למה לא אמר לפניו כל הייג מדות הנאמרים בפרשת כי תשא, ויתבאר על פי דבריהם ז"ל בראש השנה פרק א' דף י"ז וזה לשונם ה' ה' אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה עד כאן. ובפרשת תשא (שמות לד ו) כתבתי דברי הרא"ש ז"ל בזה ומה שעלה בידי בפירוש הענין, הא למדת שמדת רחמים הראשונה הוא קודם שיחטא, לזה כאן שהיה צריך משה למדה שאחר החטא לזה לא אמר אלא ה' פעם אחת:

ולהר"ן גאון שהביאו דבריו התוספות (ר"ה יז): והרא"ש שה' ראשון אינו מחשבון המדות אלא מודיע מי הוא הקורא, כפי זה יש טעם נכון למה לא אמר משה כאן אלא פעם אחת ה', אלא דקשה איך יחלוק הר"ן על דברי רבות ינו:

ואפשר לפרש הדברים לפי דברי הר"ן כי מה שאמרו קודם שיחטא ואחר שיחטא פירוש שה' רחמן אפילו אחר שיחטא האדם כמו שהיה רחמן קודם שיחטא ואין חידוש לרחמים אלא אחר החטא, וכפי זה אין קושית הרא"ש שהקשה קודם החטא למה צריך לרחמים כי כפי האמת כן הוא, גם דילג ג' מדות אל, רחום, וחנון, לצד שג' מדות אלו צריכין להם מי שחסר הצלה מצרה או מי שחסר טוב או מי שנתון במכאובים ועתה לא הוצרך בתפלה למדות אלו, והתחיל מארך אפים להאריך אפו גם לרשעים, וכדבריהם ז"ל שאמרו (סנהדרין קיא.) כשעלה משה למרום מצאו להקדוש ברוך הוא שהיה כותב ארך אפים וגוי יעויין שם דבריהם, הרי כי לארך אפים קרא, גם אמר רב חסד להטות משפטם כאומרם ז"ל (ר"ה שם) רב חסד מטה כלפי חסד, ולא הזכיר אמת ולא נוצר חסד לאלפים כי אינו צריך למדות אלו על מה שלפנינו, והזכיר נושא עון ופשע כי להם צריך, ולא הזכיר וחטאה שלא היו אז שוגגין אלא מזידין, והזכיר כל שאר המדות לצד שהם מדות שנוגעות למה שלפנינו: (אור החיים)

ספורנו **פוקד עון אבות על בנים**. מאריך עד דור רביעי שאם יחזיקו מעשה אבותיהם בידיהם ויוסיפו להרע תתמלא סאתם בדור שלישי ותאבד תקות תשובתם ויפרע מהם ואם יחזיקו במעשה אבותיהם ולא יוסיפו להרע מהם ימתין עד דור רביעי ואז תתמלא סאתם באפס תקוה לתשובה ויאבדו: (ספורנו)

דעת זקנים **ונקה לא ינקה**. שאינו מבער הפושעים מן העולם והוא כמו ויסרתיד למשפט ונקה לא אנקד: **פוקד עון אבות על בנים**. וזו היא מדת רחמים שאינו נפרע עד דור רביעי ובפרשת כי תשא שבא למנות כל המדות כתיב על בני בנים אבל לא חשש להאריך כל כך. וגם מכאן אתה למד דנקה לא ינקה מדת רחמים מדחשיב ליה הכא: (דעת זקנים)

[יט] סֵלַח נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה כַּגְדֹּל חַסְדְּךָ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁאַתָּה לָעָם הַזֶּה

ממצרים

ועד

הנה:

אונקלוס שְׁבוּק פְּעוֹן לְחוּבֵי עֲמָא הָדִין פְּסָגִיאוֹת טְבוּתָךְ וְכִמָּא דִּי שְׁבִקְתָּא לְעֲמָא הָדִין מְמַצְרִים וְעַד פְּעוֹן : (אונקלוס)

יונתן שְׁבוּק פְּדוֹן לְסוּרְחָנוֹת עֲמָא הָדִין פְּסָגִיאוֹת טְבוּתָךְ וְהִיכְמָא דְשְׁרִיתָא לְעֲמָא הָדִין מִן זְמַן דְנִפְקוּ מִמְצָרִים וְעַד פְּדוֹן : (תרגום יונתן)

אבן עזרא **סלח נא**. אחר שמצאנו שאמר אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה : **כגודל חסדך**. בעבור חסדך הגדול : **וכאשר נשאתה**. כטעם נושא עון : **ועד הנה**. עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יש הנה שם המקום כמו באו הנה הלילה גם סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד הנה וכבר פירשתיו : (אבן עזרא)

בעל הטורים **כגודל**. ב' במסרה. כגודל חסדך. כגודל זרועך הותר בני תמותה. זהו שאמרו שני פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד שידעו להתפלל עליהם : (בעל הטורים)

בב וַיֹּאמֶר יְהוָה סְלַחְתִּי כְּדַבְרְךָ :

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ שְׁבִקִית כְּפִתְגָמְךָ : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ שְׁבִקִית כְּפִתְגָמְךָ : (תרגום יונתן)

רס"י **כדברך**. כַּסְבִּיל מַה שְׁאִמַּרְתָּ, (ת) פֶּן יֹאמְרוּ מִבְּלַתִּי יִכּוֹלַת ה' : (רס"י)

ספתי חכמים (ת) **לא כַּסְבִּיל דְּכַרְךָ שְׁאִתָּה מִתְּפַלֵּל צַעֲדָם וְאִמַּרְתָּ סְלַח נָא וְגו'** לֹאס לֹא כֵן מֵאִי כְּדַכְרְךָ צְסִלְחַתִּי סָגִי : (ספתי חכמים)

אור החיים וַיֹּאמֶר ה' סְלַחְתִּי כְּדַבְרְךָ. פירוש לא סלחתי על העון בהחלט אלא כדברך שלא אהרגם כאחת מהטעמים שרשם במאמרו שלא יאמרו מבלתי יכולת וגו', אבל על כל פנים יעשה בהם משפט באריכות אפים, והוא מאמר הסמוך **כל האנשים וגו' אם יראו את הארץ וגו'**, ואומרו **חי אני** פירוש נשבע בחיי המלך כביכול, גם נשבע ואמר וימלא כבוד וגו' פירוש כן ימלא כבוד ה' את הארץ עד שנעשה זה, והוא גם כן שבועה על הדבר :

עוד נראה לפרש הכתוב על זה הדרך **סלחתי כדברך** פירוש לצד דברך שחלית פני, ולצד שנאמר בדברי משה מיחוש מאמר הגוים מבלתי יכולת

ה' וגו' ופירשנו במקומו ב' דרכים הא' כי אין אלהים ח'יו עוד, והב' שאין בו כח נגד יושבי הארץ, לזה אמר **ואולם חי אני** פירוש כנגד מה שיאמרו שאין בנמצא המציל ח'יו ואמר חי אני, וכנגד מה שיאמרו שאין בו כח ח'יו לעמוד בפני יושבי הארץ אמר **וימלא כבוד ה' את כל הארץ** פירוש במעשה אשר יפליא לבסוף בא' ושליש מלכים הגם שיעשה זה לזרעו של משה, והכוונה בדברים אלו לומר שלא עשה אלא לכבוד משה שבקש ממנו סליחה ולא למיחוש מאמר הגוים: (אור החיים)

ספורנו **סלחתי כדברך**. כשאמרתי אכנו בדבר כבר סלחתי בזה האופן שאתה אומר כי לא היתה הכונה שאמית את כולם יחדו אבל שאמית את כלם מעט מעט במדבר ולא יכנס איש מהם לארץ: (ספורנו)

דעת זקנים **ויאמר ה'**. על ששנינו שנתרצה הקב"ה לישראל ביום הכפורים ואמר לו סלחתי כדברך ולכך הוקבע אותו יום למחילה ולכפרה לדורות מקשים העולם היכן מצינו שאמר לו הקב"ה למשה סלחתי כדברך במעשה העגל אלא כאן במרגלים. וי"ל דהאי קרא אדלעיל קאי וה"ק כאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה אז אמרת סלחתי כדברך וכן סלח נא לעמך ועוד י"ל כדברך משמע כאשר בקשת ממני שאסלח להם עתה כמו שנשאתי להם ביציאת מצרים בעשיית העגל וא"כ גם שם אמר סלחתי: (דעת זקנים)

[כא] **ואולם חי אני וימלא כבוד יהוה את כל הארץ:**

אונקלוס **וּבְרַם קָיִים אֲנָא וּמְלֵאָהּ יְקָרָא דַּיְיָ יְתָ כָּל אֲרֵעָא:** (אונקלוס)

יונתן **וּבְרַם בְּשִׁבוּעָה קָיִים אֲנָא וּמְלֵאָהּ יְקָרָא דַּיְיָ יְתָ כָּל אֲרֵעָא:** (תרגום יונתן)

רש"י **ואולם**. כמו אבל זאת לעשה להם: **חי אני**. לשון שבועה, כסם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ, (א) כך אקיים להם, כי כל האנשים הרואים וגו' אם יראו את הארץ, הרי זה מקרא מסורס, חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ, וכבודי ימלא את כל הארץ, שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מצלתי יכולת ה' להביאם, שלא אמיתם פתאום כאיך אחד, אלא באיחור מ' שנה מעט מעט: (רש"י)

שפת חכמים (א) **זיך ספרים גורסין חי אני לשון שבועה כסם שאני חי** וכבודי מלא כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים וגו' ואין גורסין אחר כך אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה וכו' כי הם פירשו וימלא כבוד ה' וגו' וכאשר ימלא כבודי את כל הארץ

כמו שפירש רבינו אברהם בן עזרא ולפי פירוש זה אין צריך לסרס המקרא אבל לפי מה שכתוב בספרים סלפנינו אם יראו הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשי וכו' כי הם מפרשים וימלא כבוד ה' וגו' שהוא לשון עתיד כמו שפירש רבינו אברהם בן עזרא בלשון שני לכן צריך לסרס המקרא ולפרש וכבודי ימלא כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת שהוא לשון עתיד ולפי פירוש זה צריך למחוק למעלה וכבודי ימלא כל הארץ וכן צריך לגרום כסם שאני חי כך אקיים להם וכו' ודו"ק ותמלא. והרא"ם כתב הרי זה מקרא מסורס שוימלא כבוד ה' צריך להיות אחר סיום כל הפסוקים האלה שהם דקלים עם השבועה שצא אחר כך ואמר ולמה אני מאריך להם כדי שימלא כבוד ה' ולא יתחלל שמי בעכו"ם לחשוב עלי מצלתי יכולת עד כאן לשונו. והוא הוא שפירש לפי הספרים סלפנינו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא חי אני. טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים: **וימלא**. וכאשר מלא כבודי את כל הארץ והקרוב שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיועד **כבודי** בעולם: (אבן עזרא)

ספורנו ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. אמנם אני נשבע שכמו שהוא אמת שאני חי ושימלא כבודי את כל הארץ כן יהיה אמת כי כל האנשים והם בני עשרים: (ספורנו)

דעת זקנים **ואולם חי אני**. לי שבועה ולא פי' מה היא השבועה אלא אמר וימלא כבוד ה' את כל הארץ כלומר אם אעשה שלא יתחלל שמי בגוים לומר מבלתי יכולת ה' כי סוף סוף אתן להם הארץ אבל זאת אעשה להם אם יראו את הארץ וגו': (דעת זקנים)

[כב] כי כל האנשים הראים את כבודי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר ונסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי:

אונקלוס ארי כל גברא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנו עשר זמניו ולא קבילו במימרי: (אונקלוס)

יונתן ארום כל גוברא די חמון ית יקרי וית אתותי דעבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנו עשר זמניו ולא קבילו למימרי: (תרגום יונתן)

רש"י וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים זים ושנים זמן ושנים (ב) בשליו וכו', כדאיתא במסכת ערכין (טו.): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) וזה לשון הגמרא בפרק אלו נערכין תניא עשר נסיונות נסו אבותינו להקדוש ברוך הוא שנים זים שנים זמן שנים בשליו שנים זמים ואחד זעגל ואחד זמדזר פארן פירוש שנים זים אחת זירידה דכתיב המזלי אין קברים זמארים אחת זעליה דכתיב וימרו על ים זים סוף מלמד שהיו ישראל ממרים באותה זעה ואמרו כשם שאנו עולים מלד זה כן המאריים עולים מלד אחר וכו' שנים זמים זמרה דכתיב ויבאו מרתה וגו' וילן העם על זמה. וזרפידים דכתיב ויחנו זרפידים ואין מים לזתות העם וירז העם עם זמה. שנים זמן דכתיב אל תלאו וילאו. ואל תותירו ויותירו. שנים זשלו ראשון זשזתנו על סיר הזקר. שני והאספסף אשר זקרבו. זעגל דכתיב. זמדזר פארן פרש"י היינו מרגלים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא זה עשר פעמים. הטעם רבים והזכיר עשר זעבור היותו סד זשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות שהם זמחברת השנית: (אבן עזרא)

אור החיים ולא שמעו בקולי. פירוש לצד ששמע עם קול אלהים חיים פנים בזנים דבר ה' עמהם לזה יקפיד על שלא קבלו ולא חשו על קולו יתברך אשר שמעו: (אור החיים)

[כג] אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה:

אונקלוס אם יחזון ית ארעא די קיימית לאבתיהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזנה: (אונקלוס)

יונתן בשבועה אמירא דא דלא יחמוון ית ארעא דקיימית לאבתיהון ולא דרא דארגיזו קדמי לא יחמונה: (תרגום יונתן)

רש"י אם יראו. לא (ג) יראו: לא יראוה. לא יראו את הארץ: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) (גור אריה) דולאי לא יראו כי אין ספק לפני הקדוש ברוך הוא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וכל מנאצי. מבניהם: (אבן עזרא)

אור החיים אם יראו וגו' וכל מנאצי וגו'. צריך לדעת למה הוצדך לפרש

המנאצים מנין יעלה על הדעת שלא יהיו בכלל הגזירה שהוצרך לפרטם. ואפשר כי לפי שה' אמר וינסו אותי זה עשר פעמים שזה יגיד כי כל שלא ניסה עשר פעמים והם אותם שיצאו ממצרים פחות מכ' אינם בכלל הגזירה, לזה הוציא המנאצים מהכלל שהגם שיהיה בהם שלא ניסו עשר פעמים נחתמו בגזירה זו, ומנאציו הם המרגלים או אותם שהיו זורקין אבנים בענן ה' כדברי רז"ל (סוטה לה.):

גם נתכוין הכתוב לרשום פרט חדש במרגלים שלא יהיו ראויים לארץ פירוש שלא יטלו חלק בה, וכמו שאמרו במסכת בבא בתרא דף קי"ז שבניהם של מרגלים לא נטלו חלק המרגלים בארץ אלא חלק אבי אביהם עד כאן. מה שאין כן כל הדור ההוא שנטלו חלקם בניהם, ופירוש יראוה פירוש שלא יהיו ראויים לה, ולזה גמר אומר **ועבדי כלב וגוי וזרעו יורישנה**, וידיעת ההפכים מושכלת מהנאמר: (אור החיים)

ספורנו **אם יראו את הארץ**. שלא יראו את הארץ כלשון כל אם שאין אחריו תנאי כפול כמו אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך חי ה' אם יומת (שמואל.. א יט, ו) ודומיהם: **וכל מנאצי לא יראוה**. וגם מבניהם שאינם בזאת הגזרה שלא הגיעו לכי שנה כל אותם שינאצוני לעתיד לא יראוה כמו שקרה למתים על דכר קרח ועל דבר פעור ובנחשים ובשרפים: (ספורנו)

[כד] **ועבדי כלב יקב הינה רוח אחרת עמו וימלא אחרי ויהיאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה:**

אונקלוס **ועבדי כלב חלף דהנה רוח אחרת עמה ואשלים פתר דחלתי ואעלינה לארעא די עאל לתמן ובגוהי יתרכנה:** (אונקלוס)

יונתן **ועבדי כלב חולף דהנות רוח אחרת עמיה ואשלים פתר דחלתי ואעליניה לארעא דעאל תמן ובגווי ירתונה:** (תרגום יונתן)

רש"י **רוח אחרת**. שתי רוחות אחת צפה ואחת כלב, (ד) למרגלים אמר אני עמכם בענה ולבו היה לומר האמת, ועל ידי כן היה צו כח להשתיקם, כמו שנאמר ויהם כלב, שהיו סבורים שיאמר כמותם, זהו שנאמר בספר יהושע (יז, ז) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי, (ה) ולא כאשר עם פי (במ"ד טז, יט): **וימלא אחרי**. וימלא את לבו (ו) אחרי, וזה מקרא קצר: **אשר בא שמה**. חזרון (ז) תנתן לו: **יורשנה**. כתרגומו יתרכינה, יורישו את הענקים ואת העם אשר בה, ואין לתרגמו יירתונה אלא במקום יירשנה: (רש"י)

שפתי חכמים (7) מקום דקסה וכי לכלב לבד היה רוח אחרת והא אף ליהושע היה רוח אחרת מסל מרגלים ועל זה פירש שתי רוחות וכו': (ה) לכך צריך רש"י להציא מנביאים שלא תקסה מנא ליה שהיה אחד צפה ואחד כלב ולמא רוח אחרת היה לו צפה וכלב שהיה אומר איני עמכם בענה. לכן פרש"י וזהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבני ולא כאשר עם פי: (ו) שחסר מלות את לבו דאם לא כן מאי וימלא אחרי סתם דקאמר והלא בפיו היה עם מרגלים ולא כלב: (ז) פירוש והביאותיו שנאמר בקרא הוא כמו ונתתיו ופירוש אל הארץ אל חזרון ופירוש אשר בא שמה צבואו לרגל את הארץ ולא שיביאנו לארץ לאפוקי שלא ימות במדבר כמוזן מן הקרא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ועבדי כלב. הזכירו לבדו בעבור ויהס כלב והלויים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכם אף על פי שלא היו הכהנים גם הלויים הם רבים: **רוח אחרת.** כנגד התרים: **וימלא אחרי.** רדף אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאד ואין דבה: (אבן עזרא)

בעל הטורים יורישנה. ב', וזרעו יורישנה הנה ה' יורישנה שלא היה יכול להורישם אלמלא שה' הורישם מפניו: (בעל הטורים)

אור החיים ועבדי כלב עקב וגו'. צריך לדעת למה לא הזכיר אלא כלב ולא יהושע, גם כוונת אומרו היתה רוח אחרת עמו, גם אומרו **וימלא אחרי,** גם אומרו **והביאותיו** בתוספות וא"ו בגזרת הכתוב:

אכן פירוש הכתוב הוא על זה הדרך **ועבדי כלב** וטעם שאני קורא אותו עבדי הוא עקב פירוש שכר אשר היתה רוח אחרת עמו, שהגם שיהושע גם כן לא ניאץ ה' עם המרגלים אף על פי כן זה היה לו סיבה תפלת משה הצילתו מיצר הרע ומכוחותיו שהם המרגלים לבל יטעוהו מה שאין כן כלב שנכנס בגדר סכנת יצר הרע וחברתו הרשעה ותחל רוח רעה לפעמו, והראיה שהלך ונשתטח על קברות האבות, והוא אומרו **רוח אחרת עמו** ואף על פי כן **וימלא אחרי** פירוש השלים אחר רצונו יתברך, ודקדק לומר בדרך זה לצד שיש באדם ב' יועצין יועץ רע ויועץ טוב ללכת אחרי ה' והוא השלים ומילא אחרי חלק ה', וזה הוא על דרך אומרם ז"ל (קידושין לט:): מי שבאה עבירה לידו וניצול ממנה נותנין לו שכר כעושה מצוה, וזה אינו ביהושע כי לא היתה רוח אחרת עמו להטעותו מדרך השכל כי משה מנעו, ויש כח בתפלת הצדיקים גם לבחינה זו בסוד (שמואל ב כג) צדיק מושל יראת אלהים והבן. אשר על כן זכה כלב שיקרא עבד ה' כמשה רבינו עליו השלום:

והוסיף עוד לומר מלבד המעלה הנזכר עוד והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה פירוש להתפלל על עצמו, וכאן רמז התעצמותו עד שמילא אחרי ה', וכוונת הטבה זו היא שלא בלבד שלא נכנס בגדר הגזירה אלא הבטיחו בחיים, שהגם שהיה בן ארבעים שנה אז וגזר ה' שישבו ארבעים שנה במדבר הבטיחו שיחיה עד בואו שמה, והוא אומר **והביאותיו** הרי הובטח בחייו ארבעים שנה מה שלא נעשה לשום צדיק בעולם:

ואולי כי לזה הקדים לקרותו עבדו לומר שהגם שיודיעהו הבטחת החיים ארבעים שנה לא יזור אחור מעבודת ה' לצד שארץ יום קיצו, וכבר פירשתי (בחפץ ה' שבת ל') במעשה חזקיה שהוסיף לו ה' ט"ו שנה שנשאלתי ישוב מאמרם ז"ל שהשיב ה' לדוד כששאל ממנו הודיעני ה' קצי ומדת ימי וגוי ואמר לו גזירה היא מלפני שאין מודיעין לו לאדם קיצו וכו' עד כאן. ולמה הודיע ה' לחזקיה, והשבתי כי דוקא קץ שהאדם מביא עמו החרוץ דכתיב (איוב יד) אם חרוצים ימיו אבל תוספות ימים לא נכלל בכלל גזירה זו, וחפץ ה' להודיע על דרך אומרם בגמרא (שבת י:) בפסוק לדעת כי אני ה' מקדשכם שהנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו, לזה מודיע ה' חסדו כשמוסיף ימים על ימי אדם, והוא מאמר והביאותיו וגוי, וכן תמצא שאמר הכתוב ביהושע סימן י"ד ויאמר אליו כלב וגוי ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דבר והם דברינו עצמם. ואמר עוד **וזרעו יורישנה** לומר כי עשה ה' חסד זה גם לזרעו:

עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך עקב אשר עשה ב' דברים טובים, א' היתה רוח אחרת עמו פירוש שלא הלך אחר עצת המרגלים, והב' וימלא אחרי שהשתיק העם וסתר דברי המרגלים, ושתיים שלם לו ה', אחד והביאותיו וגוי, ב' יורישנה, וטעם שלא הזכיר יהושע, לצד שהוא זכה מצד תפלת משה ולא הוצרך להתעצם מכחו: (אור החיים)

ספורנו **וזרעו יורישנה**. הוא יורישנה לזרעו לא כענין שאר דור המדבר שאף על פי שבניהם ירשו אותם לא היו הם המורישים אבל הורישם סדר האל יתברך במצותו למנחילי הארץ כמו שיעד באמרו ואורישנו: (ספורנו)

[כה] **וְהָעִמְלָקִי וְהַכְּנֻעִי יוֹשֵׁב בְּעֵמֶק מְחֹר פָּנּוּ וְסָעוּ לָכֶם הַמְדַבֵּר דָּרָךְ יָם סוּף:**

אונקלוס **וְעִמְלָקָא וְכְנֻעָא יְתִיב בְּמִישְׁרָא מְחֹר אֲתָפְנוּ וְטוּלוּ לְכוּן לְמַדְבָּרָא אֹרַח יָמָא:** **[פ]** (אונקלוס)

יונתן **וְעִמְלָקָאִי וְכְנֻעָאִי יְתִיב בְּמִישְׁרָא מְחֹר אֲתָפְנוּ וְטוּלוּ לְכוּן לְמַדְבָּרָא אֹרַח יָמָא:** (תרגום יונתן)

רש"י **והעמלקי וגוי.** אם תלכו עם יהרגו אתכם, מאחר (ח) שאיני עמכם,

שפתי חכמים (ח) הודיענו טעם סמיכות מחר פנו עם והעמלקי הקודם לו והוסיף לומר לאחוריים שבזולת זה היה נראה ששני דרכים היו ליכנס לארץ ישראל אחד דרך העמק ואחד במדבר דרך ים סוף ואין הדבר כן שהרי דרך המדבר ים סוף הוא לאחוריים וכבר הלכו אותו וצאו אל הישוב ופירוש לאחוריים שהם יתברך אינו חפץ להביאם אל הארץ שהם יתברך חפץ שבמדבר ימותו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והעמלקי והכנעני. הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא חשש הכתוב להפרישו בעבור העמלקי שהוא מבני שם וכנען שהוא אבי האמורי מבני חם וכן וירד העמלקי והכנעני והעד ויצא האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא העיקר: **יושב בעמק**. לארוב לכם ויש אומר אף על פי שהעמלקי והכנעני יושבים בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפחדו והנה ישראל לא עשו תשובה על כן דבר השם: (אבן עזרא)

אור החיים והעמלקי והכנעני וגו'. כוונת הודעה זו כאן, גם תוספת וא"ו, לצד שהחליט ה' שכל הדור לא יבואו לארץ וימותו במדבר והוא אמר שלא ימיתם כאיש אחד ולזה צריכין להתעכב במדבר זמן ארוך כמו שכן גילה הדברים בסמוך, ויש צד לומר שישבו שם כל הזמן ההוא, לזה אמר **והעמלקי וגו'** פירוש ואינם יכולין להתעכב במקום זה שאתם עלולים ליפול לפניכם, על דרך אומרם (ב"ר פ' צ"א) השטן מקטרג בשעת הסכנה, לזה **מחר פנו וגו'**, והגם שמצינו שישבו אחר כך שם ימים רבים דכתיב (דברים א) ותשבו בקדש ימים רבים ואמרו ז"ל (בסדר עולם) י"ט שנה, זה היה בחזרה, שאז כבר נתצמצם והוקטן העון אשר לא כן קודם, ובזה מצאנו טעם למה לא נתעכבו אז שם מה שנתעכבו אחר כך; וטעם אומרו **והעמלקי** בתוספות וא"ו לקשור הדברים עם תחלת הדיבור של אם יראו וגו' שמוסיף עוד גזירת המסעות כאומרו מחר פנו שהוא"ו נמשכת עם מאמר מחר פנו: (אור החיים)

דעת זקנים והעמלקי. יש מקשים וכי בעמק היו יושבים והרי כתיב בסמוך וירד העמלקי והכנעני היושב בהר אלא כך אמר הקב"ה עצה עמוקה היא זאת שיפנו דרך המדבר ולא ילחמו כי לא יצליחו ואע"פ שהם רשעים כי איננו שמח במפלתן ולפי הפשט ודאי בעמק הם יושבים אלא כיון ששמעו ישראל באו לקראתם דרך האתרים עלו בהר וארבו להם וגבי מארב שייד לשון ישיבה כדכתיב ישב במארב חצרים: (דעת זקנים)

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהְרֹן לְמִיָּמָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהְרֹן לְמִיָּמָר: (תרגום יונתן)

אור החיים וידבר ה' וגו'. שיעור הדיבור יגיד כי עתה מתחיל לדבר אליו ה' בענין זה ולא כן הוא שהלא כבר דיבר ה' דברים רבים בזה כאמור בסמוך. אכן לצד שהדברים שעברו מה' למשה עד עתה היו דברים בינו לבין משה לא בשליחות לישראל, והמשכיל במה שפירשנו יצדיק הדברים שלא היה אלא כמלך שמדבר עם עבדו בדברים שרצונו לעשות, ולזה לא אמר שם לאמר כל עיקר, וכאן מתחיל לדבר אליו דברי שליחות לישראל ולזה אמר וידבר ה' וגו' לומר לישראל הדברים ככתבן: (אור החיים)

[כז] עַד מָתִי לַעֲדָה הָרְעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הִמָּה מְלִינִים עָלַי אֶת תְּלֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִמָּה מְלִינִים עָלַי שְׂמַעְתִּי:

אונקלוס עַד אֵימָתִי לְכַנְשֵׁתָא בִישְׁתָּא הָדָא דִּי אָנוּן מִתְרַעְמִין עָלַי יְתִ תְּרַעַמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אָנוּן מִתְרַעְמִין עָלַי שְׂמִיעַ קְדָמִי: (אונקלוס)

יונתן עַד אֵימַת לְכַנְשֵׁתָא בִישְׁתָּא דְמִתְחַבְּרִין עָלַי יְתִ תִּוְרַעְמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּהִינּוּן מִתְרַעְמִין עָלַי שְׂמִיעַ קְדָמִי: (תרגום יונתן)

רס"י לַעֲדָה הַרְעָה וְגו'. אלו המרגלים (ט) מכאן לעדה (י) שהיא עשרה: אשר המה מלינים. את ישראל (כ) עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים. המרגלים מלינים אותם עלי, שמעתי: (רס"י)

שפתי חכמים (ט) אצל לא כל ישראל שהרי מלינים עלי את תלונות בני ישראל כתיב דמשמע הגורמים לישראל שילינו: (י) שהרי המרגלים היו שנים עשר הולא מהן יהושע וכלב שלא היו בענה עמהם נשארו עשרה וקראם עדה: (כ) הוסיף מלת ישראל בין מלינים ועלי כדי שלא תפרש מלת מלינים על המרגלים וזה אין אמת שהמרגלים הולואו דבה על ארץ ישראל וישראל היו המלינים: (שפתי חכמים)

אור החיים עַד מָתִי לַעֲדָה וְגו'. הם המרגלים, וכן אמרו במשנה דסנהדרין (קח.) ואמרו את תלונות בני ישראל הם שאר העדה, ואמרו עַד מָתִי, נתכוון לומר שעדיין היו מפחידים ישראל לסור מאחרי ה' ולזה קראם עדה רעה לומר שעודנה ברשעה עומדת, ואמרו אשר המה מלינים עלי פירוש מלבד רעת עצמן עוד מלינים ישראל עלי:

את תלונות בני ישראל וגו' שמעתי. הוצרך להודיע ששמע, לומר כי לא שמע אלא תלונות בני ישראל ולא דברי רשע המרגלים, ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך את תלונות בני ישראל אשר המרגלים מלינים עלי שמעתי פירוש תלונות בני ישראל לא הלנת המרגלים, כי דברי המרגלים עצמן נמאסו ומנעם מבוא לאזניו: (אור החיים)

ספורנו עד מתי לעדה הרעה הזאת. אף על פי שסלחתי כדברך להאריך להם שלא להמיתם תכף ולא כולם יחדו מכל מקום לא סלחתי לעדת המרגלים אשר הם מלינים עלי. שהם המחטיאים וחסא הרבים תלוי בהם ולא אאריך להם כלל ועם זה את תלונות בני ישראל אשר המה המרגלים מלינים עלי שמעתי ואשים פני לענשם לפיכך: (ספורנו)

[כת] אָמַר אֱלֹהִים חַי אֲנִי נְאֻם יְהוָה אִם לֹא כִפַּרְתָּם דְּבַרְתָּם בְּאָזְנֵי כֹן אֶעֱשֶׂה לָכֵם:

אונקלוס אָמַר לְהוֹן קָיִם אָנָּה אָמַר יְיָ אִם לֹא כִפַּרְתָּ דִּי מְלִילְתוֹן קִדְמֵי כֹן אֶעֱבִיד (אונקלוס) לְכוּן:

יונתן אֵימַר לְהוֹן בְּשָׁבוּעָא קָיִים אָנָּה אֵין לָא הִיכְמָא דְמְלִילְתוֹן קִדְמֵי הִיכְדִין אֶעֱבִיד לְכוּן: (תרגום יונתן)

רש"י חי אני. לשון שבועה: אם לא כן אעשה. (ב) כזיכור איני חי: כאשר דברתם. שזקשם ממני, או במדבר הזה לו מתנו: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) כאלו אמר אם לא אעשה לכם כאשר דברתם שיפלו פגריכם וגו' איני חי ולא נכתב איני חי שכבוד אלהים הסתר וסמך על המבין ממה שאמר זרחונה חי אני דאם לא כן חי אני נאם ה' כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם מיבעי ליה: (שפתי חכמים)

אור החיים אמור וגו' כאשר דברתם באזני וגו'. כאן ביאר דבריו שעל בני ישראל הוא אומר שהם אותם שהגיעו דבריהם ושמעם ה' באזניו לאלה הוא שהגביל זמן מבין עשרים וגו'. אבל המרגלים לא באה להם הודעת הגזירה כי לעיני כל ישראל שם שם ינגפו מיתה משונה כמו שכן היה: (אור החיים)

ספורנו אמור אליהם חי אני נאם ה' אם לא. שתי שלילות במקום חיוב. כלומר כי אמנם כאשר דברתם באזני באמרכם או במדבר הזה לו מתנו. ובאמרכם נשינו וטפינו יהיו לבז. וכן למרגלים באמרם ארץ אוכלת

יושביה היא שהכל יתקיים בכם : **כן אעשה לכם**. בזמנים מתחלפים ובזה נשבע מה שהעיד המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים. וכן יחזקאל (כ, כג) באמרו וגם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים : (ספורנו)

כט | בַּמִּדְבָּר הָיָה יְפֹלוּ פְּגָרֵיכֶם וְכָל פְּקֻדֵיכֶם לְכָל מִסְפָּרְכֶם מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה אֲשֶׁר הִלִּינְתֶם עָלַי :

אונקלוס | בַּמִּדְבָּרָא הָדִין יְפִלוּן פְּגָרֵיכוֹן וְכָל מִנְיָנֵיכוֹן לְכָל חֲשֻׁבְנֵכוֹן מִבְּרַ עֲשָׂרִין שָׁנִין וּלְעֵלָא דִּי אֲתַרְעַמְתוֹן עָלַי : (אונקלוס)

יונתן | בַּמִּדְבָּרָא הָדִין יִתְרָמוֹן גּוֹשְׁמֵיכוֹן כֹּל סְכוּמֵכוֹן לְכָל חוֹשְׁבֵנְכוֹן מִבְּרַ עֲשָׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא דְאֲתַרְעַמְתוֹן עָלַי : (תרגום יונתן)

רס"י | **וכל פקדיכם לכל מספרכם**. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו, כגון ללצאת ולבוא ללצא, ולתת שקלים, כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו, ואלו הן מבין כ' שנה וגו', להוציא שצטו של לוי שאין פקודיהם מבין עשרים:

אבן עזרא | **פגריכם**. הגופות : **הלינותם**. מגזרת וילונו על משה : (אבן עזרא)

אור החיים | **מבן עשרים וגו' אשר הלינותם**. צריך לדעת כוונת אומרו **אשר הלינותם**, ואם רצה לומר על אשר הלינותם חסר תיבת על, גם לא היה צריך לומר שכבר אמר את תלונות וגו' שמעתי וגו' :

ונראה שכוונת הדברים היא לצד שאמר ה' מבן עשרים שנה חש שיבינו שכוונת הדברים היא כל מי שהיום בן עשרים, וכפי זה נכללים בכלל הגזירה גם מי שיצא ממצרים פחות מעשרים כיון שבשנה ב' באו לכלל כ', לזה אמר **אשר הלינותם** פירוש מזמן שהתחילו להלין, ושיעור הכתוב הוא אותם שהלינו עלי מבן עשרים, וכפי זה חוזר להלנה ראשונה כשיצאו ממצרים שאם על הלנתם אז לא היה צריך לדייק דבריו ולומר בן עשרים בזמן ההלנה כיון שהוא מדבר באותו זמן שהוא זמן שהלינו, והוא מה שאמר למעלה וינסו אותי זה עשר פעמים הא למדת כל שהיה בכלל עשרים בחטא ראשון הוא שנכלל בכלל הגזירה, ואולי כי דיוק זה לא הרגישו בו הדור ההוא וחשבו הדברים כפשטן שבאה הגזירה על אותן שהיו אז בן כ', ולזה שנת המ' כשיצאו לחפור בליל ט' באב ולא מת מהם א' ובדקו ב' וי"א וי"ב וי"ג וי"ד ועשו יום ט"ו שמחה (פתיחתא איכה רבה), וקשה למה חשבו שימותו עוד אחר שהיו ידועים אותם שהיו בן עשרים כשיצאו ממצרים ומה מיחוש עוד להם לגזירה, אלא שהם חשבו שהגזירה היתה על אותן שהיו אז בן כ' :

ואולי כי גם ה' אמר דבריו שקולין כמנהגו שאומר דברים סובלים ב' דרכים אם זכו יהיה לטובה לא זכו וכו', וכן תמצא כשאמר לאדם (בראשית ב) ביום אכלך ממנו מות תמות הזכיר יום סתם תוכל לומר יומו של אדם ותוכל לומר יומו של הקב"ה אלף שנה וכשעשה אדם תשובה הטה ה' הכוונה לזכות שהוא יומו של הקב"ה, כמו כן במה שלפנינו נתכוון במאמר אשר הלינותם ב' דרכים, א' על אשר הלינותם, וא' הוא הבדל להתחלת ההלנה כדברינו, אם זכו יתפרש הדבר לזמן יציאה כדברינו, ואם לא זכו תתקיים הגזירה גם על אותם שהיו כשיצאו פחות מכ', ומה שאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ידבר על רוב המלינים, ולזה כשראו בשנת המ' שלא מת אחד מהם עשאוהו יום טוב על שנתבטלה הגזירה מעל אותם שיצאו פחות מעשרים והיו בשעת הגזירה בן עשרים: (אור החיים)

[ל] אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשבן אתכם ביה כי אם פלב בן יפנה ויהושע בן נון:

אונקלוס אם אתון תעלון לארעא די קימית במימרי לאשראה נתכון ביה אלהו פלב בר יפנה ויהושע בר נון: (אונקלוס)

יונתן בשבועא חמירא דאתון לא תיעלון לארעא דקימית במימרי לאשראה נתכון ביה ארום אלהו פלב בר יפנה ויהושע בר נון: (תרגום יונתן)

אבן עזרא נשאתי את ידי. כלשון בני אדם כי השמים למעלה: כי אם כלב. הקדים כלב כי הוא הקדים ויהס: (אבן עזרא)

[לא] וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם ביה:

אונקלוס וטפלכון די אמרתון לבזא יהי ואעל יתהון וידעון ית ארעא די קצתון ביה: (אונקלוס)

יונתן וטפלכון דאמרתון דלביזא יהון ואעיל יתהון וינדעון ית ארעא דקצתון ביה: (תרגום יונתן)

בעל הטורים והביאתי. י' יתירה שאביא אותם אל הארץ שנתקדשה בי קדושות: (בעל הטורים)

אור החיים וטפכם אשר וגו'. לצד שאמר כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם והם דברו גם על טפם רעה, לזה בא ה' והוציאם מהכלל ואמר

וטפכם וגוי' והבאתי וגוי', ואמר **והבאתי** בתוספת וא"ו, לומר מלבד שלא יהיו לבז אלא עוד להם טובה שיביאם ה' אל הארץ וגוי': (אור החיים)

[לב] ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה:

אונקלוס ופגריכון די לכון יפלו במדברא הדין: (אונקלוס)

יונתן ופגריכון דלכון יתרמון במדברא הדין: (תרגום יונתן)

רש"י ופגריכם אתם. כתרגומו (דילכון), לפי שדבר על הזנים להכניסם לארץ (מ) וזקק לומר ואתם תמותו, נופל לשון זה כאן לומר אתם: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) פירוש דבר על הזנים בסיפור זה להכניסם לארץ ואלו ימותו לריד לומר ואתם להזילם זה מזה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ופגריכם. שהם אתם: (אבן עזרא)

בעל הטורים ופגריכם אתם. פי' כאשר אתם בבריאותיכם כן תשכיבו עצמכם ותמותו: (בעל הטורים)

אור החיים ופגריכם אתם וגוי'. צריך לדעת למה הוצרך לומר כן אחר שכבר אמר במדבר הזה יפלו פגריכם, ואפשר שנתכוון לומר שלא יכניסו בניהם עצמותם לארץ כמו שהעלו עצמות יוסף ועצמות השבטים לארץ אלא יפלו במדבר:

עוד נראה שיכוין לומר שמלבד שיפלו פגריהם כמו שאמר למעלה פירוש שיפלו פגרים מתים, אמר עוד שהגופות גם כן תהיה להם נפילה במדבר שיהיו ביד ס"מ שר המדבר, שאין לך נפילה גדולה מזו כידוע ליודעי מדע, ולזה דקדק לומר ופגריכם אתם יפלו שאחר שקראם פגרים אמר יפלו, ואם על המיתה הוא אומר היה לו להקדים הנפילה שהיא הסובבת בהם שם הפגר וכמו שאמר למעלה יפלו פגריכם, אלא ודאי על השפלת ונפילת הגופות אחר מיתה הוא אומר, ודקדק לומר **אתם** שלא יבינו מאמר פגריכם שבא לומר על בני בניהם שגם עליהם יאמר בכינוי כי הבן חלק מאביו, לזה אמר אתם:

וחכמי קאשטיליה המגורשים שמעתי משמם שפירשו שחוזר על משה ואהרן שגזר ה' עליהם גם כן שימותו במדבר, ולזה אמר תיבת **אתם** למשה ואהרן שעמהם הוא מדבר, ונתן ה' טעם לדבריו במה שגמר אומר אם לא זאת אעשה לכל העדה וגוי' יתמו ושם ימותו על דרך אומרם ז"ל

(במד"ר פי"ט) בפסוק ויתא ראשי עם שטעם שנקבר משה בעבר הירדן להביא דור המדבר לעולם הבא, ולזה אם לא היו מתים משה ואהרן במדבר לא היו חיים דור המדבר, וזה דרך רמז, כי ודאי שלא יאמר פגר על משה ואהרן שגופן זך כמלאכים, גם לא יאמר לשון נפילה על ב' מאורי עולם : (אור (החיים)

[לג] וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רְעִים בְּמִדְבַּר אֲרָבָעִים שָׁנָה וְנִשְׂאוּ אֶת זְנוּתֵיכֶם עַד תֵּם בְּמִדְבַּר :

אונקלוס וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ מְאַחְרִין בְּמִדְבַּר אֲרָבָעִין שָׁנִין וּיִקְבְּלוּ יֵת חוּבֵיכֶם עַד דִּיסוּפִין פְּגִרִיכֶם בְּמִדְבַּר : (אונקלוס)

יונתן וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ טַעֲיִין בְּמִדְבַּר אֲרָבָעִין שָׁנִין וּיִקְבְּלוּ יֵת חוּבֵיכֶם עַד זְמַן דִּיסוּפִין פְּגִרִיכֶם בְּמִדְבַּר : (תרגום יונתן)

רס"י ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מכן ששים, (נ) לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים, ושנה ראשונה היתה בכלל (ס) ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים, לפי שמסעו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה, אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם, וזהו שנאמר וציוס פקדי, במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם (שמות לב, לד), ואף כאן נאמר תשארו את עונותיכם ולא עונתכם, שתי עונות של עגל ושל תלונה, וחשב להם במנין חייהם מקלת שנה ככולה, (ע) וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים: ונשארו את זנותיכם. כתרגומו ויקבלו ית חוביכון: (רס"י)

שפתי חכמים (נ) שהרי לא נגזרה גזירה אלא על אותן שהיו בני כ' ועמדו במדבר מ' שנה נמלא שהיו בני ס' שנה שאם נקנסה עליהם מיתה בני כרת לא היו: (ס) כלומר ושנה ראשונה מן המנין היתה בכלל כו': (ע) כלומר מקלת אנשים שנמנו לאחר מעשה העגל שלאחר המנין הראשון נעשו בני כ' אבל אם בתחלה היו בני י"ט שנה ובשילוח מרגלים היו בני כ' שנה אותם היו בבאי הארץ וזה שאמר וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותן של שנת כ' בָּסָם מֵהַרִּי"ז: (שפתי חכמים)

אבן עזרא יהיו רועים. כי מנהג הרועה שלא יעמוד וינוח במקום והעד כאהל רעי: זנותיכם. שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש: (אבן עזרא)

ספורנו ונשאו את זנותיכם. שמרדתם בי באמרכם נתנה ראש: (ספורנו)

[לד] בַּמִּסְפָּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּתְּתֶם אֶת הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה תִּשָּׂאוּ אֶת עֲוֹנוֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּדְעֶתֶם אֶת תְּנוּאַתִּי:

אונקלוס בְּמִנְיָן יוֹמָא דִּי אֶלְלִיתוּן יְת אַרְעָא אַרְבָּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא תִּקְבְּלוּן יְת חוּבִיכוֹן אַרְבָּעִין שָׁנִין וְתִדְעוּן יְת דְּאִתְרַעְמִתוּן עָלֵי: (אונקלוס)

יונתן בְּמִנְיָן יוֹמִין דְּאִלְלִיתוּן יְת אַרְעָא אַרְבָּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא תִּקְבְּלוּן יְת חוּבִיכוֹן אַרְבָּעִין שָׁנִין וְתִנְדְּעוּן יְת דְּאִתְרַעְמִתוּן עָלֵי: (תרגום יונתן)

רש"י אֵת תְּנוּאַתִּי. שֶׁהֵנִיחוֹתֶם אֵת לְבַבְכֶם (פ) מֵאַחֲרַי. תְּנוּאַהּ, לְשׁוֹן הַסֵּרָה, כִּמוֹ כִּי הֵנִיחַ אֲבִיחָה אֹתָהּ (במדבר ל, ו): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) קִרְא הַסֵּרָת לְבַב מֵהֶסֶם הַסֵּרָת הֶסֶם מֵהֶסֶם מִפְּנֵי שְׁכִיּוֹן שְׁהוֹסְרוּ לְבַב מֵהֶסֶם הוֹסֵר הֶסֶם מֵהֶסֶם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אֲשֶׁר תִּרְתֶּם. בְּצִוּוֹי: אֵת תְּנוּאַתִּי. אֵנִיא דְּבָרִי אוּ מִי יִנְיָאֵנִי וְהִטַּעַם שִׁישְׁבוֹר אֵת שְׁבוּעָתִי כִּמוֹ וְאִם הֵנִיא: (אבן עזרא)

ספורנו בַּמִּסְפָּר הַיָּמִים. שֶׁהֵאָרִיכוּ בְּמִצּוֹתֵיכֶם לְרֵאוֹת אִם אִפְשָׁר לְכַבְּשָׁה: יוֹם לְשָׁנָה. תִּשְׁעָה בָּאֵב שֶׁל כָּל שָׁנָה כִּמְבוֹאֵר בְּתֵרָא: תְּנוּאַתִּי. תְּכִירוֹ מֵהָרַע בְּטוֹל הַמְּכוּוֹן שֶׁלִּי בְּסוֹרְכֶם מִמֶּנּוּ כִּאֲמָרוֹ וְנִפְלַתֶם בְּחֵרֵב כִּי עַל כֵּן מֵאַחֲרַי שַׁבַּתִּים: (ספורנו)

כלי יקר יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה. שָׁנָה לְיוֹם שָׁנָה לְיוֹם מִבְּעֵי לִיָּה לְמִימָר, וְעוֹד הֲלֹא מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה עַל מִדַּת פּוֹרְעֲנוּיּוֹת וְאִיךְ יִכְפּוֹל עוֹנֶשׁ שָׁנָה לְיוֹם, וּמִיִּשׁ בְּמִסְפָּר הַיָּמִים כִּמְסֻפָּר בְּכִיִּי מִבְּעֵי לִיָּה, וּמֵהוּ שִׁחֲזַר וְאָמַר תִּשָּׂאוּ עוֹנוֹתֵיכֶם מִי שָׁנָה כִּי כִּבֵּר הַזְּכִיר עוֹנֶשׁ. וְרַז"ל אָמְרוּ (תְּעִנִּית כֵּט). כִּי יוֹם זֶה הֵיִינוּ ט' בָּאֵב כִּי בּוֹ בְּכּוֹ בְּכִיָּה לְחֵנֶם וְקִבְּעוּ בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת ע"כ בְּכָל יוֹם ט' בָּאֵב הֵיוּ קוֹבְרִים מִתֵּיהֶם לְכַךְ נֹאמַר יוֹם לְשָׁנָה שְׁבַכְלָה שָׁנָה תִּשָּׂאוּ עוֹנוֹתֵיכֶם יוֹם אֶחָד.

וע"ד הדרש נ"ל לפרש, לפי שעיקר כוונת המרגלים היתה בהוצאת דבת הארץ כדי להיות להם פתחון פה לומר נתנה ראש ונשובה מצרימה, וידעו כי מאז ומקדם נתחייבו שמצרים תשב שממה מ' שנה כמ"ש ביחזקאל (כט.יב) תהיין שממה מ' שנה. ופירש"י שם לפי שנגזר עליהם רעבון מ"ב

שנה כנגד ג"פ שנכתב החלום שבע פרות שבע שבליים ולא היה להם אלא שתיים, כי משבא יעקב פסק הרעב ונשארו חייבים עוד מ' שנה כך פירש"י, ולפי זה מקום אתי לפרש שהמרגלים ידעו גם המה שהמצרים יש להם לפרוע חוב מ' שנה, או להיות שממה מ' שנה, או להיות שם שנת רעבון מ' שנה. לכך הלכו מ' יום לומר לישראל שמי יום אלו אשר בהם ראינו סכנת ארץ אוכלת יושביה. גרועים לנו יותר מן מ' שנה הרעים שנגזרו על מצרים, וע"כ אמרו נשובה מצרימה. כי יותר טוב לנו להיות בשממת מצרים מ' שנה מאותן מ' יום אשר בהם היינו בסכנת מות ומשכלת בארץ, לכך נאמר במספר הימים אשר תרתם את הארץ מ' יום, כדי שיגיע יום לשנה של מצרים לומר ששנה של מצרים יותר טוב מן יום של הארץ אפילו שנת רעבון או שממה, וז"ש יום לשנה יום לשנה היינו לשנה שנה של מצרים. על כן תשאו עונותיכם מ' שנה כנגד אותן מ' שנה של מצרים הרעים אשר בחרתם להיות שמה במצור ובמצוק יותר מן יום בארץ ע"כ תהיו במצור ובמצוק במדבר מ' שנה וזה פירוש יקר. (כלי יקר)

[לה] אָנִי יְהוָה דְּבַרְתִּי אִם לֹא זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל הָעֵדָה הָרְעָה הַזֹּאת הַנוֹעְדִים עָלַי בְּמִדְבָּר הַזֶּה יִתְּמוּ וְשָׁם יָמָתוּ:

אונקלוס אָנָּא יְיָ גְזָרִית בְּמִימְרֵי אִם לָא דָּא אֶעֱבֹד לְכָל כְּנִישְׁתָּא בִישְׁתָּא הָדָא דְאִזְדָּמְנוּ עָלַי בְּמִדְבָּרָא הַדִּין יְסוּפּוּן וְתִמְוֹן יָמֹותוֹן: (אונקלוס)

יונתן אָנָּא יְיָ גְזָרִית בְּמִימְרֵי אִין לָא גְזָרִית בְּמִימְרֵי לְכָל כְּנִישְׁתָּא בִישְׁתָּא הָדָא דְאִזְדָּמְנוּ לְמִרְדָּא עָלַי בְּמִדְבָּרָא הַדִּין יְסוּפּוּן וְתִמְוֹן יָמֹותוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הַנוֹעְדִים עָלַי. שֶׁאָמְרוּ לְרַגּוּם בְּאֲבָנִים עֲבָדֵי הַשֵּׁם בַּעֲבוּר שֶׁאָמְרוּ כְבוֹד הַשֵּׁם: **בַּמִּדְבָּר הַזֶּה**. יְתוּם קָץ כָּל אֶחָד שֶׁשֵּׁם קָץ כָּל אֶחָד: **וְשָׁם יָמָתוּ**. כָּלם קָרֹב מֵהַקָּץ: (אבן עזרא)

אור החיים אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי אִם לֹא וְגו'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה כּוֹנֵת מֵאִמֵּר אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי הֲלֹא יוֹדְעִים אֲנִי כִּי ה' הוּא הַמִּדְבָּר, עוֹד מַה כּוֹנֵת אֹמְרוֹ אִם לֹא זֹאת וְגו', וְמַה הוּא אֹמְרוֹ וְשָׁם יָמָתוּ. אֲכֵן יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ אֲנִי ה' שֶׁהוּא מֵדַת הַחֲסֵד וְהַרְחָמִים גַּם הִיא הַסְכִּימָה עַל הַמִּשְׁפָּט כְּתוּב, וְהוּא אֹמְרוֹ דְּבַרְתִּי דְּבָרִים קְשִׁים אֱלֹהִים, וְאִם תֹּאמַר אֵיךְ תִּסְכֵּים מֵדָה זֹאת עַל הַצָּרָה לְיִשְׂרָאֵל, לִזֶּה אָמַר אִם לֹא זֹאת אֶעֱשֶׂה, וְאֵרִיךְ עִמָּהֶם לְהִטִּיב יוֹדֵעַ אֲנִי תְּכַלִּיתֶם שִׁיאֲבֹדוּ מֵעוֹלָם הַזֶּה וּמֵעוֹלָם הַבָּא, עַל יְדֵי נִיאֻצִּיהֶם אֲשֶׁר יוֹסִיפוּ לְחַטּוֹא, וְהוּא אֹמְרוֹ **בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יָתְמוּ** פִּירוּשׁ כּוֹלֵם יִהְיוּ כָּלִים בְּשִׁלְיֹמוֹת, וְשֵׁם לְעוֹלָם הַבָּא יָמֹותוֹ, לִזֶּה דְּבַר ה' מִשְׁפָּט זֶה שִׁימֹותוֹ בַּמִּדְבָּר וְלֹא יָתְמוּ כִּי בְּנִיהֶם הַקִּים תַּחַתֶּם, וְגַם לְעוֹלָם הַבָּא לֹא יָמֹותוֹ כִּמְאֵן דֹּאמַר (סְנֵהדְרִין קַח). יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, וּמַעַתָּה רַחוּם הוּא בְּדִין זֶה: (אור החיים)

לנו והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו (וילוונו) וילינו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ:

אונקלוס וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל פנשתא לאפקא שום ביש על ארעא: (אונקלוס)

יונתן וגובריא די שדר משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל פנישתא לאפקא טיב ביש על ארעא: (תרגום יונתן)

רס"י וישבו וילינו עליו. וכשצבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהולאת דבה, אותם אנשים וימותו. כל הולאת דבה לשון חינוך דברים, שמלקיחין לשונם לאדם לדבר בו, כמו דובב שפתי יסנים (סיר השירים ז, י), ויסנה לטובה ויסנה לרעה, לכך נאמר כאן מוליאי דבת הארץ רעה, שיש דבה שהיא טובה: דבה. פרליר"ש זלע"ז: (רס"י)

אבן עזרא וילינו עליו פועל יוצא לשנים פעולים: (אבן עזרא)

אור החיים והאנשים אשר שלח וגו'. כל הכתוב מיותר שכבר השמיענו כי משה שלח האנשים וגו' וכל מה שאמר הכתוב, ואולי כי לצד שרצה לומר הכתוב המשפט שנעשה בהם תכף ומיד, ויאמר האומר והלא מדת ארץ אפים ישנה גם לרשעים ולמה לא האריך ה' אפו קצת לאלו, לזה סדר הפלגת חטאם שמנעו אריכות אפים, דע כי לצד ה' דברים יחרה אף ה' ויתנקם מהרה. א' האדם גדול וחשוב כי ימרוד בקונו לא יאבה ה' סלוח לו שאינו דומה לאדם בינוני כי יחטא. ב' אדם שחברתו נאה וחסודה והוא מתעוות והולך בדרך לא טוב. ג' כשיהיה לאדם הרגש גדול להעירו לבל יחטא וכמעשה אותו שטפחו לו ציציותיו על פניו וכו' (מנחות מד.) ולא יחוש להערה. ד' אם חטא והחטיא את הרבים. ה' אם יהיה חטא גדול ורחוק מטבע הרגיל, כמעשה אמון שאמרו לו יש לך הנאה וכו' (סנהדרין קג:):

והודיע הכתוב כאן טעם שלא האריך ה' אפו להם שבהם נתקבצו ה' דברים המפליגים מדת ארץ אפים, והתחיל לומר כנגד הא' והאנשים, ואמרו ז"ל (במד"ד כאן) כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות כי ראשי אלפי ישראל המה, וכנגד חברת משלחם אמר **אשר שלח אותם משה** בשליחות מצוה לחפור את הארץ, הרי כי הם שלוחי חברה ומחברת משה יחשבו, וכנגד ג' אמר **וישובו** פירוש שנעשה להם נס עצום ששבו ולא נאבדו בהליכתם וצא ולמד מאומרים ז"ל (תדא"ר פכ"ט) מהעובר עליהם מהענקים ולא נגעה בהם יד אדם, וזה היה מספיק להעירם לבל עשות רשע ויכירו כי גדול אלהינו אשר הראם נפלאותיו, וכנגד ד' אמר **וילינו כל העדה** פירוש חטאו הם והחטיאו הרבים, וכנגד ה' אמר **להוציא דבה**

על הארץ מי זה אמר ותהי שיאמר על הארץ כלילת יופי כי רעה היא אין לך רשע רחוק מעשות כזה כי איך מין האנושי יעזי פניו כל כך לדבר דברים הפכיים בתכלית ההפכיות לומר דבה רעה על השלימות הטוב, אשר על כן חרה אף ה' והרגם מיד ולא האריך אפו להם: (אור החיים)

ספורנו והאנשים אשר שלח משה. שהיו נאמנים אצלו ונהפכו לו לאויבים: **וישובו וילינו עליו את כל העדה.** שהם הסנהדרין וראשי העם כשאמרו כי חזק הוא ממנו וזה עשו להוציא דבה על הארץ כדי שבעוד שהיו הזקנים עסוקים בתלונתם יוציאו הם אל ההמון דבה על הארץ וזה לא היו יכולים לעשות בפני הזקנים היודעים ומכירים בשקרם: (ספורנו)

[לז] וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני יהוה:

אונקלוס ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי: (אונקלוס)

יונתן ומיתו גובריא דאפיקו טיב ביש על ארעא בשבעא יומין באילול ויהוון מורגי נפקין מן פרתהון ואזלין עד בית לישנהון ואכלין לישנהון עם מוריגיהון ואתקברו במותנא מן קדם יי: (תרגום יונתן)

רש"י במגפה לפני ה'. באותה מיתה ההגונה להם, מדה כנגד מדה, הם חטאו בלשון ונסתרכזב לשונם עד טזורם, ותולעים יולאין מלשונם וזאין לתוך טזורם, לכך נאמר במגפה ולא במגפה, וזה לפני ה', באותה הרלויה להם על פי מדותיו של הקב"ה שהוא מודד מדה כנגד מדה: (רש"י)

אבן עזרא וימתו. כמו מתו במגפה כלם יחד: (אבן עזרא)

אור החיים וימותו האנשים מוצאי דבת וגו'. פירוש והם מוציא דבה מתו, על דרך אומרו (תהלים ט) בפועל כפיו נוקש רשע. עוד ירצה לתת טעם למה מתו במגפה, לפי שהם הוציאו דבה על הארץ מדה כנגד מדה הם דברו דבר רע וה' הכם בדבר:

לפני ה'. פירוש וכבוד ה' עומד שם קודם עלותו, ומשונה רשות שניתנה למשחית כאן מרשות שניתנה כשחרה אף ה' באהרון ומרים שלא נגעה צרעת בהם עד שהלך, מה שאין כן כאן שלפניו ניתנה רשות לנגוף אויבי ה': (אור החיים)

ספורנו וימותו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה. באותה מגפה שאמרו הם שתקרה בארץ אוכלת יושביה והנה פעולת אויר הארץ היתה להם לזרא ומתו תכף: (ספורנו)

כלי יקר וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ. שנשתרבו לשונם עד טבורם כו', לפי שנאמר (תהלים נח.ד) זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב. והתינוק כשהוא במעי אמו אז הטבור עומד במקום הפה כי פיו סתום וטבורו פתוח, ומאחר שגם בבטן תעו דוברי כזב דומה כאלו גם במעי אמם פיהם פתוח לומר כזב ושקר ושם הטבור במקום פה, ע"כ נשתרבו לשונם עד טבורם לפי שבכל פה אכלו וכילו את הארץ בלשון שקר שלהם ונראה העונש בבי' מקומות אלו כי הם מקום החטא.

ד"א לפי שא"י נקרא טבור הארץ (יחזקאל לח.יב) כי הוא באמצע הישוב כמו הטבור שבאמצע הגוף ע"כ נראה העונש במקום טבורם לפי שספרו לשון הרע על ארץ זו היושבת על טבור הארץ. (כלי יקר)

לח ויהושע בן נון וקלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם ההלכים לתור את הארץ:

אונקלוס ויהושע בן נון וקלב בן יפנה אתקיימו מן גבריאל האנון דאזלו לאלקא ית ארעא: (אונקלוס)

יונתן ויהושע בן נון וקלב בן יפנה אתקיימו מן גבריאל האינון דהליכו לאלקא ית ארעא: (תרגום יונתן)

רס"י ויהושע וכלב חיו. מה תלמוד לומר (פ) חיו מן האנשים ההם, אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ (בבא בתרא קיח:) וקמו תחתיים לחיים: (רס"י)

שפתי חכמים (פ) ר"ל והא כתיב קרא אחרינא ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע וגו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויהושע בן נון. דברי משה קודם כלב: (אבן עזרא)

בעל הטורים חיו. בא"ת ב"ש סמ"ף שהוא בגי' בחלקם שחיו בחלקם: (בעל הטורים)

אור החיים ויהושע בן נון וגו' חיו וגו'. לא היה צריך לומר אחר שפרט הכתוב ואמר האנשים מוציאי דבת הארץ רעה הא למדת שלא מתו אלא אותם שהוציאו דבה רעה, עוד למה הוצרך לומר מן האנשים:

ויתבאר על פי מה שאמרו במס' בבא בתרא (קכא:) תניא יאיר בן מנשה נולד בימי יעקב, והקשו ממה שמצינו שנכנס לארץ דכתיב ויכו מהם אנשי

העי כשלשים וששה איש וגו' זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין, ותירץ רב אחא שלא נגזרה גזירה לא על פחות מכ' ולא על יותר מס' עד כאן. והנה ממה שלא תירץ הגמרא שיאיר היה צדיק גמור הראת לדעת כי צדקת הצדיק לא הצילתו מהגזרה ההיא, והוא מאמר הכתוב **ויהושע וגו' חיו וגו' פירוש טעם שחיו הוא להיותם מן האנשים ההולכים לתור היא שעמדה להם, אבל אם לא היו מהתרים והיו נשארים בכלל ישראל היתה באה הגזירה גם עליהם הגם שהם צדיקים גמורים לצד שהיו למעלה מעשרים כשיצאו ממצרים ולמטה מס' :**

עוד רמז על דרך אומרם ז"ל (חגיגה טו.) זכה נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, כמו כן יהושע וכלב הוסיפו חלקם בחיים מן האנשים ההולכים לתור, כי להם משפט ליטול חלק המרגלים, גם אמרו ז"ל (ב"ב קיז:) שהם נטלו חלקם בארץ: (אור החיים)

כלי יקר **ויהושע בן-נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם וגו'.** פסוק זה כולו מיותר פשיטא שחיו שהרי לא היו בכלל מוציאי דבה אלא שרמז לארז"ל (חגיגה טו.) שהצדיק נוטל חלקו וחלק של הרשע בגן עדן, כך יהושע וכלב קבלו חלקם וחלק האנשים שהלכו עמהם לתור וזהו חיו מן האנשים שקבלו גם חלק אותן האנשים אשר הלכו אתם. (כלי יקר)

[לט] **וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד:**

אונקלוס **וּמְלִיל מֹשֶׁה יָת פְּתַגְמָא הָאֵלִין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲתַאבְּלוּ עִמָּא לְחַדָּא:** (אונקלוס)

יונתן **וּמְלִיל מֹשֶׁה יָת פְּתַגְמָא הָאֵילִן עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲתַאבְּלוּ עִמָּא לְחַדָּא:** (יונתן תרגום)

[מ] **וַיִּשְׁכַּמוּ בְּבֹקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל רֹאשׁ הַהָר לֵאמֹר הֲנִנוּ וְעַלִּינוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה:** **אָמַר** **כִּי** **חָטְאוּנוּ:**

אונקלוס **וַאֲקֻדִּימוּ בְּצַפְרָא וּסְלִיקוּ לְרִישׁ טוּרָא לְמִימְרָא הָא אֲנַחְנָא סְלָקִין לְאֲתָרָא דִּי אָמַר יְיָ אֲרִי חַבְנָא:** (אונקלוס)

יונתן **וַאֲקֻדִּימוּ בְּצַפְרָא וּסְלִיקוּ לְרִישׁ טוּרָא לְמִימְרָא הָא אֲנַחְנָא סְלָקִין לְאֲתָרָא דְאָמַר יְיָ אָרוּם חַבְנָא:** (יונתן תרגום)

רש"י **אל ראש ההר. הוא הדרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה'. לתת לנו שם נעלה: כי חטאנו. על**

חֶסֶד אֲמַרנוּ הֲלֹא טוֹב לָנוּ טוֹב מִכְרִימָה: (רס"ו)

בעל הטורים ועלינו. ב' הננו ועלינו ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו זהו שנא' כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט אלו היו ששים רבוא ונפלו ויהונתן לא היה אלא הוא ונערו ונצחו: (בעל הטורים)

[מא] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לָמָּה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת פִּי יְהוָה וְהוּא לֹא תִצְלַח:

אונקלוס וַאֲמַר מֹשֶׁה לָמָּה דָּנָן אַתֶּן עֲבָרִין עַל גְּזֵרַת מִימְרָא דִּי? וְהִיא לֹא תִצְלַח: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר מֹשֶׁה מַה דִּין אַתֶּן עֲבָרִין עַל גְּזֵרַת מִימְרָא דִּי? וְאִיהִי לֹא תִצְלַח **לכון:** (תרגום יונתן)

רס"י וְהִיא לֹא תִצְלַח. זֹאת עֹשִׂים (ה) לֹא תִצְלַח: (רס"י)

ספתי חכמים (ה) ומלת והיא שבה אל הפעולה ופעולה לשון נקבה כאלו אמר זאת הפעולה אשר אתם עושים ללא תצלח: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וְהִיא לֹא תִצְלַח. העליה אל ראש ההר לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה: (אבן עזרא)

ספורנו למה זה אתם עוברים את פי ה' והוא לא תצלח. כי באופן זה תהיו חוטאים לא לתאבון והנאת עצמכם אבל להכעיס: (ספורנו)

[מב] אֶל תַּעֲלוּ פִּי אֵין יְהוָה בְּקִרְבָּכֶם וְלֹא תִנְגְּפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם:

אונקלוס לֹא תִסְקוּן אֶרֶי לִית שְׂכִינְתָּא דִּי בִּינִיכּוֹן וְלֹא תִתְבְּרוּן קָדָם בְּעֲלֵי דְבְּבִיכּוֹן: (אונקלוס)

יונתן לֹא תִסְקוּן אֶרוּם לִית שְׂכִינְתָּא דִּי שְׂרִיָּא בִּינִיכּוֹן וְאֶרוּנָא וּמִשְׂפָּנָא וְעַנְנֵי יִקְרָא לִיתִיהוֹן מְטִיִּלִין וְלֹא תִתְבְּרוּן קָדָם בְּעֲלֵי דְבְּבִיכּוֹן: (תרגום יונתן)

אור החיים אל תעלו וגו'. נתן להם ב' טעמים למונעם מהעליה, א' הוא כי אין ה' בקרבם וכיון שכן הרי זה מהמרד בה', ותמצא שאמר הכתוב במשנה תורה (דברים א) ואדבר אליכם ולא שמעתם ותמרו את פי ה', וטעם ב' ולא תנגפו לפני אויביכם פחד האויב: (אור החיים)

[מג] כִּי הָעַמְלָקִי וְהַכְנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בְּחָרֶב כִּי עַל כֵּן שָׁבַתְּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא יְהִי מִיָּמָרָא דִּי בְּסַעְדְכוּן : עִמְכֶם : יְהוָה יְהִי

אונקלוס אַרִי עַמְלָקָא וְכְנַעְנָא תַמֵּן קְדַמִּיכוּן וְתַפְלוּן בְּחָרְבָא אַרִי עַל כֵּן תַבְתּוּן מִבְּתַר פּוּלְחָנָא דִּי וְלֹא יְהִי מִיָּמָרָא דִּי בְּסַעְדְכוּן : (אונקלוס)

יונתן אַרִים עַמְלָקָאִי וְכְנַעְנָאִי תַמֵּן זְמִינִין קְדַמִּיכוּן וְתַתְרַמוּן קְטִילִין בְּחָרְבָא אַרִים מִן בְּגִלְל דְּחַבְתּוּן מִן בְּתַר פּוּלְחָנָא דִּי בְּגִין כֵּן לֹא יְהִי מִיָּמָרָא דִּי בְּסַעְדְכוּן : (תרגום יונתן)

רש"י **כי על כן שבתם.** כלומר כי זאת תזא לכם (ה) על אשר שבתם וגו': (רש"י)

שפתי חכמים (ה) שפירוש על כן הוא כמו הואיל שפירושו על אשר ומפני שאין טעם לומר הואיל ושבתם לכן הוסיף על מלת כי על כן פועל שתפול עליה הסיבה הואיל ועשיתם כך כלומר ששבתם מאחרי השם יתברך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כי על כן שבתם.** הואיל ושבתם כמו כי על כן לא נתתיה: (אבן עזרא)

אור החיים **כי העמלקי וגו' כי על כן שבתם וגו'.** פירוש כיון שהמרד היה על מה שאמרו המרגלים עמלק יושב בארץ הנגב וגו' והכנעני וגו' ואמרו ולמה ה' מביא אותנו לנפול בחרב, ואם כן איך תבטחו שיעשה ה' לכם נס במקום הרשע עצמו, ולזה אמר **ונפלתם בחרב בודאי**, כי על כן פירוש על היות עמלק יושב וגו', ולחששת נפילה בחרב זה היה סיבה שעליה שבתם מאחרי ה' ובודאי שלא יהיה ה' עמכם: (אור החיים)

[מד] וַיַּעֲפְלוּ לְעֵלוֹת אֶל רֹאשׁ הַהָר וְאָרוֹן בְּרִית יְהוָה וּמִשָּׁה לֹא מָשׁוּ מִקָּרֶב הַמַּחֲנֶה :

אונקלוס וְאַרְשָׁעוּ לְמַסַּק לְרִישׁ טוּרָא וְאָרוֹן קִימָא דִּי וּמִשָּׁה לָא עָדוּ מְגוּ מְשָׁרִיתָא : (אונקלוס)

יונתן וְאַזְדָּרְזוּ בְּחִשְׁיָא קָדָם קְרִיצְתָא לְמִיסוּק לְרִישׁ טוּרָא בְּרַם אַרְוֹנָא דְּבִיָּה קִימָא דִּי וּמִשָּׁה לָא זָזוּ מְגוּ מְשָׁרִיתָא : (תרגום יונתן)

רש"י ויעפלו. לשון חוזק. וכן הגה עפלה (חזקוני ב, 7). אינגרי"ש בלע"ז לשון

עזות וכן עופל בת ליון (מיכה ד, ח), עופל ובחן (ישעיה לב, יד). ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל, הלכו השכים שלא ברשות: (רש"י)

אבן עזרא ויעפילו. מגזרת עפל ובחן והטעם שעלו אל העפל: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויעפילו. בגימטריא צלפחד דאיכא למ"ד מן המעפילים היה: (בעל הטורים)

אור החיים ויעפילו וגו'. טעו בהוראת דעתם כי לצד שהם מרדו בה' כאומרם שאינו יכול לתת בידם העמים הרמים לזה חשבו לתקן לבטוח בה' ולהחליט האמונה כי הצל יציל ועלו ההרה, ולא נתרצה ה' כי מכתם טריה וכבר נגזרה גזרה, ועיין מה שכתבתי בפרשת דברים: (אור החיים)

ספורנו ויעפילו. חזקו לבבם כענין ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם: (ספורנו)

[מה] וירד העמלקי והכנעני הישב בקר ההוא ויכוס ויפתום עד הקרמה: (פ)

אונקלוס ונחת עמלקא וכןענא דיתב בטורא ההוא ומחננו וטרדנו עד הקרמה: (אונקלוס) [פ]

יונתן ונחת עמלקא וכןענא דיתב בטורא ההוא וקטילו ינתון ושיצאוננו וטרדנו עד שיציו: (תרגום יונתן)

רש"י ויכתוס. כמו ולכות אותו טחון (דברים ט, כא), מכה אחר מכה: עד החרמה. שם המקום נקרא (פ) על שם המאורע: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) פירוש בדרך נבואה או משה רבינו עליו השלום כתב ככה כשכתב התורה בסוף מ' שנה שאז נקרא כבר שם המקום ההוא חרמה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויכתוס. אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי היה ראוי להיותו ויכיתום וכן וידביקו גם המה והנכון בעיני שהוא מפעלי הכפל והיא מלה זרה: עד החרמה. שם מקום ויש אומרים עד שהחרימום: (אבן עזרא)

ספורנו וירד העמלקי. ולא הניחום לעלות: (גייז) לעשות ריח ניחות. והקריב המקריב. הנה עד העגל היה הקרבן ריח ניחות בזולת מנחה ונסכים כענין בהבל ובנח ובאברהם וכענין וישלח את נערי בני ישראל

ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים לא זולת זה ובחטאים בעגל הצריך מנחה ונסכים לעולת התמיד שהיא קרבן צבור ומאז שחטאו במרגלים הצריך מנחה ונסכים להכשיר גם קרבן יחיד: (ספורנו)

במדבר פרק-טו

[א] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל וְ? עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל וְ? עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[ב] דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל אֶרֶץ מוֹשְׁבֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן

אונקלוס מִלַּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוֹן אֲרִי תִיעֲלוֹן לְאֶרֶע מוֹתְבְּנִיכוֹן דִּי אֲנָא יְהִיב: (אונקלוס)

יונתן מִלִּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוֹן אֲרוֹם תִּיעֲלוֹן לְאֶרֶע מוֹתְבְּנִיכוֹן דִּיאָנָא יְהִיב: (תרגום יונתן)

רס"י כִּי תִבֹּאוּ. בָּסָר לָהֶם שִׂכְנִסוּ לְאַרְצָ: (רס"י)

אבן עזרא **כי תבואו אל ארץ מושבותיכם.** נסמכה זאת הפרשה בעבור שנחלשו ויתאבלו לנחם הבנים להודיעם כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור שנשאו קול כל העדה (וחטאו) ונסלח להם בעבור תפלת משה אמר וכי תשגו והעד ונסלח להם והוצרך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב חמלת השם על ישראל שם הציצית לזכר שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח: (אבן עזרא)

אור החיים **כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו'.** לצד שראה ה' מדוה לבם בגזרת טלטולם במדבר ארבעים שנה מופלגים מביאת הארץ, לזה סעד לבם במצות התלויות בארץ לכוון רוחם כי יעלו וירשו את אדמתם, והפלגת הזמן לא תריע לדבר המוחזק לבא, ודקדק לומר אשר אני **נותן**

לכם הגם שהדור ההוא פגריהם יפלו במדבר כל העם היוצא ממצרים בן עשרים, בא לומר כי מעשה בנים יתיחס גם להאבות כי את בניהם הקים תחתם:

עוד נראה לומר כי אומרו **נותן לכם** על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין צ:) מנין לתחית המתים מן התורה דכתיב אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם לכם לא נאמר אלא להם וגו' עד כאן. כמו כן הבטיחם שיקומו בתחית המתים וירשו את אדמתם: (אור החיים)

דעת זקנים כי **תבואו אל ארץ מושבותיכם**. למה נסמכה פרשה זו לפרשת מרגלים לפי כששמעו ישראל גזרתו של הקב"ה אמרו אוי לנו לעולם לא נכנס לארץ כי לסוף ארבעים שנה נמי אם אנו חוטאין יגזור גזרה אחרת וא"כ אין לדבר סוף אמר להם הקב"ה בודאי לאחר מ' שנה תבואו אל הארץ: (דעת זקנים)

ג וְעֲשִׂיתֶם אֲשֶׁה לִיהוָה עֹלָה או זָבַח לְפִלֵּא נֶדֶר או בְּנִדְבָה או בְּמוֹעֲדֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רִיחַ נִיחַח לִיהוָה מִן הַבֶּקֶר או מִן הַצֹּאן:

אונקלוס וְתַעֲבֹדוּן קָרְבָּנָא קָדָם יְיָ עֹלֹתָא או נְכֹסֶת קוּדְשִׁיא לְאַפְרָשָׁא נְדָרָא או בְּנִדְבָתָא או בְּמוֹעֲדֵיכוֹן לְמַעֲבֹד לְאַתְקַבְּלָא בְרַעְוָא קָדָם יְיָ מִן תּוֹרֵי או מִן עֲנָא: (אונקלוס)

יונתן וְתַעֲבֹדוּן עַל מִדְבַּחַא קוּרְבָּנָא קָדָם יְיָ עֹלֹתָא או נְכֹסֶת קוּדְשִׁיא לְפָרְשָׁא נְדָרָא או בְּנִדְבֵיבִיתָא או בְּזִמְן מוֹעֲדֵיכוֹן לְמַעֲבֹד רַעְוֹתָא דְמֵרִי עֲלֵמָא לְאַתְקַבְּלָא בְרַעְוָא קָדָם יְיָ מִן תּוֹרֵי או מִן עֲנָא: (תרגום יונתן)

רש"י ועֲשִׂיתֶם אֲשֶׁה. חֵין זֶה צוּוּי, אֲלֹא כִשְׁתַּבְּחוּ שָׁם וְתַעֲלֶה עַל לְזַבְחֵיכֶם (ת) לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁה לַה': רִיחַ נִיחַח. שִׁיחִיָּה נַחַת רוּחַ (א) לַפְנֵי: לַפְלֵא נֶדֶר או בְּנִדְבָה וְגו'. או שְׁתַּעֲשׂוּ הָאֲשֶׁה בְּצִבְלֵי חוּבַת מוֹעֲדֵיכֶם, (ב) שְׁחִיבְתֵי אֲתַכֶּם לַעֲשׂוֹת צְמוּעָד: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) פִּירוּשׁ דֹּאס זֶה צוּוּי הוּא חֵין נּוּפֵל עֲלֵיו לּוֹמֵר לַפְלֵא נֶדֶר או בְּנִדְבָה דְנִדְבָה חֵינוּ צוּוּי וְלַכֵּךְ פִּירֵשׁ וְתַעֲלֶה עַל לְזַבְחֵיכֶם וְכו': (א) לֹא שְׁהוּא יִתְבַרֵךְ מִקְבֵּל נַחַת רוּחַ מֵהַקְּרָבָן שְׁהֵרִי כְּתִיב אִם אֲרַעֵב לֹא אֹמֵר לָךְ וְגו' כְּדִלְעִיל פִּרְשָׁת תַּלְוֵה וְהֵא דְפִירֵשׁ רִיחַ נִיחַח קוּדָם או צְמוּעֵיכֶם מִפְּנֵי שְׁפִירֵשׁ וְעֲשִׂיתֶם אֲשֶׁה שְׁחִיבְתֵי צוּוּי רַק כִּשְׁתַּעֲלֶה עַל לְזַבְחֵיכֶם לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁה בְּעֵבֹר רִיחַ נִיחַח אֲגַב זֶה פִּירֵשׁ גַּם כֵּן רִיחַ נִיחַח קוּדָם צְמוּעֵיכֶם: (ב)

הוארך לפרש או שתעשו וכו' שלא תפרש לפלא נדר או לפלא נדבה או לפלא צמועדיכם וזה אינו כי קרבן המועדות חובה הם ואינו תלוין ביד המפלא:
(ספתי) (חכמים)

אבן עזרא לפלא. לפרש וכן והפלה ה' ואם הוא בה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות:
(אבן) (עזרא)

בעל הטורים ועשיתם אשה לה'. סמך פרשת נסכים למלחמה וכן בפנחס אשר יצא לפניו סמך מיד פרשת קרבנות שבזכות הקדבנות היו נוצחים במלחמה:
(בעל) (הטורים)

[ד] והקריב המקריב קרבנו ליהוה מנחה סלת עשרון בלול ברבעית ההין שמן:

אונקלוס ויקרב דמקרב קרבנה קדם יי מנחתא סלתא עשרונא דפילא ברבעות הינא משחא:
(אונקלוס) (משחא)

יונתן ויקריב גברא דמקרב קורבניה קדם יי מנחתא סמידא עשרונא פתיקא ברבעות הינא משח ייתא:
(תרגום יונתן) (ינתן)

רש"י והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה, (ג) המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה, (ד) והיין לספלים, (ה) כמו ששנינו במסכת סוכה (מח.):
(רש"י)

ספתי חכמים (ג) ר"ל אף על פי שאמרתי לעיל ועשיתם אשה וגו' וזה אינו חובה כדפרישית לעיל מכל מקום אם תקריבו נדר או נדבה או חובה מועדיכם חובה עליכם שתקריבו עליהם נסכים ומנחה: (ד) פירוש שאין הכהנים אוכלין ממנה כשאר מנחות הכתובות בויקרא אלא כולה כליל והשמן נבלל בתוכה ואינו בא בפני עצמו: (ה) פירוש ב' ספלים של כסף היו גם על המזבח ומנוקבים והכהן היה מערה היין והמים צפי הספלים והנסכים מקלחים ויורדין על גבי המזבח ובמזבח היה נקב שבו המים והיין יורדין לשיתין של מזבח שהיו חלולין ועמוקין מאלד: (ספתי חכמים)

אור החיים והקריב וגו'. טעם שהגביל ה' בנסכים ובשמן המנחה רביעית שמן לעשרון שהם ג' לוגין, וכמו כן רביעית יין לנסך, ובב' עשרונים יצו ה' שלישית ההין שמן ושלישית ההין יין שהם ד' לוגין ובג' עשרונים חצי

ההין שמן וחצי ההין יין שהוא ששה לוגין שעולה כפי החשבון ב' לוגין לעשרון בין במנחת ב' עשרונים בין במנחת ג' עשרונים, ולמה במנחת עשרון הצריך ה' ג' לוגין, על דרך מה שכתוב במשנה במנחות (קז.) וכתבו רמב"ם בפרק י"ז מהלכות מעשה הקרבנות וזה לשונו מתנדב או נודר אדם יין בפני עצמו ואין מתנדבין לוג יין ולא ב' לוגין שאין בנסכים לא לוג ולא שנים עד כאן. והוא טעם הכתוב שלא נתן לעשרון ב' לוגין הגם שהספיק בשני עשרונים שלישיית ההין שהם ד' לוגין להעירך שאין קרבן מהיין מב' לוגין:

ואם תאמר יוצדקו הדברים לגבי היין אבל השמן שגם הוא מצינו שבא לבדו בנדבה שאמר ר' טרפון (זבחים צא) מתנדב אדם שמן, ונחלקו רבותינו במנחות (שם) מהם אמרו שלא יפחות מג' לוגין ומהם אמרו מתנדב אפילו לוג מטעם דון מינה ואוקי באתרה אם כן בשלמא למאן דאמר לא יפחות מג' לוגין הוא הטעם שהצריך ה' ג' לוגין בעשרון, אלא למאן דאמר אפילו לוג למה לא עשה כפי החשבון, יש לומר שהשוה ה' מדות שמן ומדות יין בקרבניהם כדין ב' וג' עשרונים: (אור החיים)

[ה] ויין לנסך רביעית ההין תעשה על העלה או לזבח לכפש האחד:

אונקלוס וחמרא לנסכא רבעות הינא תעבד על עלתא או לנסכת קודשא לאמרא **תד**: (אונקלוס)

יונתן וחמר עינבא לניסוכא רבעות הינא דעבד על עלתא או לנסכת קודשא **לאימר** **תד**: (תרגום יונתן)

רש"י לכנש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב, על המנחה ועל השמן **ועל היין**: (רש"י)

[ו] או לאיל תעשה מנחה סלת שני עשרונים בלולה בשמן שלשית ההין:

אונקלוס או לדכרא תעבד מנחתא סלתא תרין עשרונין דפילא במשח תלתות **הינא**: (אונקלוס)

יונתן או לדכרא תעביד מנחתא תרין עשרונין סמידא פתיכא במשח זיתא תלתות **הינא**: (תרגום יונתן)

רש"י או לאיל. ואם (ו) איל הוא. ורבותינו דרשו (חולין כג. מנחות לא:), או, לרבות (ז) את הפלגם לנסכי איל: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) פירוש אז תעשה מנחתו שני עשרונים במקום שהיה לכבש עשרון אחד ויין ושמן שליטת ההין במקום שהיה לכבש רביעית ההין שתעשה לאיל יותר מלכבש ופירוש של או הוא אם ולא או כמשמעו ולומר שיהא כבש ואיל שוים: (ז) ר"ל עד י"ב חדשים נקרא כבש ומקצת לי"ג חדשים ואילך נקרא איל אם כן מי"ב חדשים ועד י"ג חדשים ויום אחד איני יודע אם איל הוא או כבש לענין הנסכים כלומר אם לריד נסכים של כבש או נסכים של איל והוא נקרא פלגם לכך דרשו רבותינו זכרונם לצרכה מאו לרבות שצריך לנסכי איל. ופלגם הוא כמו שתי מלות פלג גם כלומר שהוא חלוק מהיות גדול הנקרא איל. (נחלת יעקב) כל הפרשה מבוארת בפרק שתי מדות דף כ"א וכמדומה לי שהרא"ם לא ידע את מקומה: (שפתי חכמים)

יין לנסך שלשית ההין תקריב ריח ניחח ליהנה:

אונקלוס וְחִמְרָא לְנִסְכָּא תְּלִיתוֹת הִינָא תְּקַרְב לְאַתְקַבְּלָא בְּרַעְנָא קְדָם יֵי: (אונקלוס)

יונתן וְחִמְר עֵינְבָא תְּלִיתוֹת הִינָא תְּקַרְב בְּסַפְלֵי לְנִיסוּכָא מְטוֹל לְאַתְקַבְּלָא בְּרַעְנָא קְדָם יֵי: (תרגום יונתן)

ח וְכִי תַעֲשֶׂה בְּן בְּקָר עֲלֶה או זָבַח לְפִלָּא נֶדֶר או שְׁלָמִים לִיהֲנֶה:

אונקלוס וְאָרִי תַעֲבֵד בְּר תוֹרֵי עֲלֵתָא או נְכֶסֶת קוּדְשֵׁיא לְפָרְשָׂא נְדָרָא או נְכֶסֶת קוּדְשֵׁיא קְדָם יֵי: (אונקלוס)

יונתן וְאָרִים תַעֲבִיד בְּר תוֹרֵי עֲלֵתָא או נְכֶסֶתָא לְפָרְשָׂא נְדָרָא או נְכֶסֶת קוּדְשֵׁיא קְדָם יֵי: (תרגום יונתן)

ט וְהִקְרִיב עַל בְּן הַבְּקָר מִנְחָה סֶלֶת שְׁלֶשֶׁה עֶשְׂרֹנִים בְּלוֹל בְּשֶׁמֶן חֲצִי הֶהָיִן:

אונקלוס וִיקָרֵב עַל בְּר תוֹרֵי מִנְחָתָא סֶלְתָּא תְּלִתָּא עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָּא בְּמִשַׁח פְּלָגוֹת הִינָא: (אונקלוס)

יונתן וִיקָרֵב עַל בְּר תוֹרֵי מִנְחָתָא סְמִידָא תְּלִתָּא עֶשְׂרוֹנִין פְּתִידָּ בְּמִשַׁח

זיתא פלגות הינא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא מנחה סלת. עשרון לאחד מן הצאן : (אבן עזרא)

יז וַיֵּן תִּקְרִיב לְנִסְדָּךְ חֲצִי הַהֵינָן אִשָּׁה רִים נִיחַם לִיהוָה :

אונקלוס וְחִמְרָא תִּקְרַב לְנִסְכָּא פְּלָגוֹת הֵינָא קְרִיב דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעְוָא קָדָם יי : (אונקלוס)

יונתן וְחִמְרַ עֵינְבָא לְנִיסוּכָא פְּלָגוֹת הֵינָא קוֹרְבָן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעְוָא קָדָם יי : (תרגום יונתן)

רש"י חֲשָׂה רִים. חֲשָׂה מוֹסַב אֲלֵךְ עַל הַמִּנְחָה וְהַשְׁמֹן, אֲבָל הֵינָן חֲשָׂה, חֲשָׂה רִים. חֲשָׂה עַל הַשְׁמֹן : (רש"י)

יא כָּכָה יַעֲשֶׂה לְשׂוֹר הָאֶחָד אוֹ לְאֵיל הָאֶחָד אוֹ לְשֵׁה בְּכַבְשִׁים אוֹ בְּעִזִּים :

אונקלוס כְּדִין יִתְעַבֵּד לְתוֹרָא חֵד אוֹ לְדִכְרָא חֵד אוֹ לְאִמְרַ בְּאִמְרָא אוֹ בְּעִזָּא : (אונקלוס)

יונתן הִיכְדִין יִתְעַבֵּד לְתוֹרָא חֵד אוֹ לְדִכְרָא חֵד אוֹ לְאִמְרַ בְּרַ אִמְרַ אוֹ בְּנִי גְדִיָּא : (תרגום יונתן)

רש"י אוֹ לְשֵׁה. זֵין שְׁהוּא זַכְכְּשִׁים זֵין שְׁהוּא זַעֲזִים. כַּזַּשׁ וְשֵׁה, קְרוּיִם זַתוֹךְ שְׁתַּם. חֵיל, זֵין שְׁלֶשָׁה עֶשֶׂר חֲדָשׁ וְיוֹם אֶחָד : (רש"י)

אבן עזרא שֵׁה כַבְשִׁים. אוֹ עִזִּים וְכֵן פִּירַשׁ בְּסוּף לְכַבֵּשׁ הָאֶחָד אוֹ אִם הַקְּרִיב אֵיל תְּהֵא מִנְחָתוֹ כַּפְלִים כִּי הַכַּבֵּשׁ הוּא קָטָן. וְלֹא הַזְכִּיר עִם בֶּן הַבֶּקֶר נִדְבָה וְהַזְכִּיר שְׁלָמִים בַּעֲבוּר שְׁלֹא הַזְכִּירוּ בַתְּחִלָּה וּמִשְׁפֹּט הַכֹּל אֶחָד : (אבן עזרא)

יב כְּמִסְפָּר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָכָה תַּעֲשׂוּ לְאֶחָד כְּמִסְפָּרָם :

אונקלוס כְּמִנְגָן דִּי תַעֲבָדוֹן כְּדִין תַּעֲבָדוֹן לְחֵד כְּמִנְגָנְהוֹן : (אונקלוס)

יונתן כְּחֹשֶׁבֶן תּוֹרֵי וְאִמְרַי וְגִדְיֵי דְתַעֲבָדוֹן קְרִיבָא הִיכְדִין תַּעֲבָדוֹן לְכָל חֵד וְחֵד לְפִיּוֹם : (תרגום יונתן)

רס"י כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן, (ח) ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם: כמספרם. של בהמות מספרם של נסכים: (רס"י)

שפתי חכמים (ח) מפני שהקרא הזה סתום כתב כמספר ולא פירש באיזה מספר של בהמות או של נסכים ועוד שכל וכתב שתי פעמים תעשו לכן פירש כמספר קאי אבהמות ותעשו ראשון קאי על ההקרבה ותעשו שני קאי על הנסכים ופירוש לאחד לכל אחד ואחד ופירוש כמספרם השני על שיווי מספר הבהמות לנסכים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם **כמספרם**. על המנחה והשמן והיין: (אבן עזרא)

יג כל האזרח יעשה ככה את אלה להקריב אשה ריח ניחח ליהוה:

אונקלוס כל יציבא יעבד פדין ית אליו לקרבא קרבן דמתקבל ברענא קדם יי: (אונקלוס)

יונתן כל יציבא בישראל ולא בבר עממין יעביד היכדין ית אליו נסוכיא לקרבא קורבנא דמתקביל ברענא קדם יי: (תרגום יונתן)

יד וכי יגור אתכם גר או אשר בתוככם לדרתיכם ועשה אשה ריח ניחח ליהוה כאשר תעשו כן יעשה:

אונקלוס וארי יתגיר עמכון גיורא או די ביניכון לדריכון ויעבד קרבן דמתקבל ברענא קדם יי כמא די תעבדון כן יעבד: (אונקלוס)

יונתן וארים יתגיר עמכון גיורא או מן דהוא פדון ביניכון לדריכון ויעבד קורבן דמתקבל ברענא קדם יי היכמא דתעבדון כן יעבד: (תרגום יונתן)

אבן עזרא או אשר בתוכם. היום: (אבן עזרא)

טו הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם כגר יהיה לפני:

אונקלוס קהלא קימא חד לכו ולגיורא דיתגיר קים עלם לדריכון פותכון כגיורא יהי קדם יי: (אונקלוס)

יונתן קְהֵלָא פּוֹלָא קְזִימָא חֲדָא לְכוּן וּלְגִיזְרָא דִי יִתְגַּיְרוּן קְזִימָא עֲלָם לְדְרִיכוּן פּוֹתְכוּן פְּגִיזְרָא יְהִי קְדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

רש"י כנס כגו. כמותכם כן גר, וכן דרך לשון עברית, כגן ה' כדרך מלכים. כן ארץ מלכים, כמוני כמוך כעמי כעמך (מלכים-א כב, ד): (רש"י)

אבן עזרא הקהל. יש אומרים כי זה הה"א הוא לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה והאחד מהם משה משה רק זה הה"א הוא ה"א הדעת וסימן הקריאה איננו: **כנס כגו**. כבר ביארתי משפט הכפ"ן בהתחברם: (אבן עזרא)

[טז] תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם: (פ)

אונקלוס אורייתא חדא ודינא חד יהי לכוון ולגיוזרא דיתגיר עמכון: [פ] (אונקלוס)

יונתן אורייתא חדא ודינא חד יהי לכוון ולגיוזרא די יתגירון עמכון: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם תורה אחת. לבד מהעולות כי העולות הם בחיוב חקה ועוד אמר השם כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת כן תתנו גם מעריסותיכם ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז"ל כי הם שתיים חלה ותרומה ושיעורן לפי שכל דבריהם אמת וזולתם הבל הנה שיעור נוסף בין שעשו בשגגה מה שצו שלא לעשות ובין שלא עשו בשגגה מה שצו לעשות: (אבן עזרא)

[יז] שישי וידבר יהוה אל משה לאמר:

אונקלוס ומליל יי עם משה למימר: (אונקלוס)

יונתן ומליל יי עם משה למימר: (תרגום יונתן)

[יח] דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בבאכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם:

אונקלוס מיל עם בני ישראל ותימר להון במעלכון לארעא די אנא מעל יתכון לתמן: (אונקלוס)

יונתן מליל עם בני ישראל ותימר להון במיעלכון לארעה דאנא מעיל
נתכון לתמן: (תרגום) יונתן

רס"י **בזאכס אל הארץ.** משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה, שכולן
נאמר כי תבא כי תבאו, לפיכך כולן למדות זו מזו, וכיון שפרט לך הכתוב
באחת מהן שאינה אלא לאחר ירוסה וישיבה, אף כלן כן, אבל זו נאמר בה
בזאכס, משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה: (רס"י)

[יט] וקה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה ליהנה:

אונקלוס ויהי במיכלכון מלחמא דארעה תפרשון אפרשותא קדם יי:
(אונקלוס)

יונתן ויהי במיכלכון מלחמא דעללתא דארעה ולא מן אורינא ודוחינא
וקיטני תפרשון אפרשותא קדם יי: (תרגום יונתן)

[כ] ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה בתרומת גרן כן תרימו אתה:

אונקלוס ריש אצותכון חלתא תפרשון אפרשותא כמא די מפרשין מן
אדרא כן תפרשון תתה: (אונקלוס)

יונתן שירוי אצותכון חלתא חד מן עשרין וארבעה תפרשון אפרשותא
לכהנא כמא דמפרשין מן אדרא היכדין תפרשון יתה: (תרגום יונתן)

רס"י **ראשית ערסתכם.** כשתלושן כדי עריסותיכם שאתם רגילין ללוש
במדבר, וכמה היא, וימודו בעומר (שמות טז, יח) עומר לגלגלת (שם טז) (ושיעורו
מ"ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה, כלומר קודם שתאכלו ממנה ראשית,
תלקח חלה אחת תרומה לשם ה': חלה. טורטי"ל זלע"ז: כתרומת גרן.
שלא נאמר בה שיעור, (ט) ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור, (י) אבל
חכמים נתנו שיעור, לזעל הבית, אחד מעשרים וארבעה, ולנחתום, אחד
מארבעים ושמונה: (רס"י)

שפתי חכמים (ט) פירוש כי חטה אחת פוטרת הכרי לפי שנאמר סתם
ראשית דגנך: (י) תרומת מעשר יש בו שיעור סאה אחת מי' סאין: (שפתי
חכמים)

בעל הטורים **חלה**. תגין על ה"א שה' דברים חייבין בחלה. חמשת רבעים
קמח **חייבין**: (בעל הטורים)

ספורנו **חלה תרימו תרומה**. אחר חטא המרגלים הצריך גם החלה למען
יהיו ראויים שתחול ברכה בבתיכם כאמרו וראשית עריסותיכם תתנו
לכהן להניח ברכה אל ביתך וכן אליהו עשי לי משם עגה קטנה בראשונה
והוצאת לי (ולך ולבנד תעשי באחרונה) כי כה אמר ה' כד הקמח לא
תכלה: (ספורנו)

[כא] מראשית ערסותיכם תתנו ליהנה תרומה לדתיכם: **(ט)**

אונקלוס מריש אצותכון תתנון קדם יי אפרשותא לדריכון: **[ס]** (אונקלוס)

יונתן מן שירוי אצוותכון תתנון אפרשותא קדם יי לדריכון: (תרגום יונתן)

רש"י מראשית ערסותיכם. למה נאמר, לפי שנאמר ראשית עריסותיכם,
שומע אני ראשונה שבעיסות, **(כ)** תלמוד לומר מראשית, מקלטה ולא כולה
(ספרי קי): תתנו לה' תרומה. לפי שלא שמענו שיעור לחלה, נאמר תתנו,
שיהא **זה כדי נתינה (ס): (רש"י)**

שפתו חכמים **(כ)** כלומר אם היו לו י' עיסות צריך ליתן הראשונה כולה
חלה תלמוד לומר וכו' ואם תאמר אם כן למה לי ראשית עריסותיכם. ויש
לומר דאם לא נאמר רק מראשית עריסותיכם הוה אמינא דאם היו לו י'
עיסות צריך ליתן מקלת מן הראשונה אבל האחרים פטורים לכך כתיב
ראשית עריסותיכם שצריך ליתן מכל עיסה מקלת. הקשה הרא"ם מאי שנא
הכא דדרשינן מראשית מקלתה ולא כולה ומאי שנא דגבי צכורים דדרשינן
מראשית ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בצכורים אלא שבעה
מינים בלבד כמו שפירש הרמב"ם וכן פירש רש"י בפרשת כי תבא ולמה
לא דרשינן נמי כמו הכא שאין כל הפירות שבאילן שבכרו חייבים בצכורים
אלא אשכול אחד או גרגיר אחד והניח בקושיא לפירוש הרמב"ם וכן
לפרש"י דלקמן. ונראה לי דגבי חלה יש עוד מיעוט דכתיב והיה באכלכם
מלחם הארץ וגומר דקשה הארץ למה לי הא כתיב לעיל מיניה והיה
בבואכם אל הארץ וגומר אלא על כרחך למדרש אתא דאינו חייב בחלה
אלא משבחי ארץ ישראל דהיינו ה' מיני דגן ואם כן אייתר מראשית למדרש

שָׁאִין כָּל הָעֵיסָה חַיִּיבַת אֲלֵלָא מִקַּתְתָּה מֵה שָׁאִין כֵּן הַתֵּם לֵאִין שָׁם יִתּוּר
וְדו"ק נִרְחָה לִּי: (שְׁפִתֵי חֲכָמִים)

בעל הטורים מראשית עריסותיכם. הִפִּי מִתַּחִיל בְּמִיָּם וּמִסִּיָּם בְּמִיָּם
לֹאֲמַר לְךָ שְׁעִין יִפֵּה א' מִמ': (בעל הטורים)

[כב] וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה:

אונקלוס וְאַרְי תִּשְׁתַּלּוּן וְלֹא תַעֲבֹדוּן יִת כָּל פְּקוּדֵיָא הָאֵלִין דִּי מְלִיל יִי עִם
מֹשֶׁה: (אונקלוס)

יונתן וְאַרְוִים תִּשְׁתַּלּוּן וְלֹא תַעֲבֹדוּן חֲדָא מִפְּל פְּקוּדֵיָא הָאֵלִין דְּמְלִיל יִי עִם
מֹשֶׁה: (תרגום יונתן)

רס"י וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ. עֲבֹדַת אֱלֹהִים הִיא כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁהַצִּבּוּר
מִצִּיִּאִין עֲלֵיהָ פֶּר, וְהָרִי הַכְּתוּב מוֹלִיֵּאָה כֹּהֵן מִכֻּלָּן, לִידוּן צִפּוּר לְעוֹלָה (ב)
וְשֶׁעִיר לַחֲטָאֵת (סְפָרִי קִיא): וְכִי תִשְׁגּוּ וְגו'. בְּעֲבֹדַת אֱלֹהִים הַכְּתוּב מִדְּבַר, אִו
אִינוּ אֲלֵלָא בְּאַחַת מִכָּל הַמִּצְוֹת, תִּלְמוּד לֹאֲמַר אֵת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה, מִאוּרָה
אַחַת שֶׁהִיא כָּל הַמִּצְוֹת, (מ) מֵה הָעוֹבֵר עַל כָּל הַמִּצְוֹת, פּוֹרֵק עוֹל וּמִפְּר
צְרִית וּמִגְלַה פְּנִים, (נ) אִף מִאוּרָה זֶה פּוֹרֵק צֶה עוֹל וּמִפְּר צְרִית וּמִגְלַה פְּנִים,
וְאִיזוֹ, זֶה עֲבֹדַת אֱלֹהִים (הַרְיֹת ת.ו.): אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֵל מֹשֶׁה. אֲנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה
לְךָ מִפִּי הַגְּבוּרָה (פ) שְׁמַעְנוּם (פ.ס), אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתִּים זֶה שְׁמַעְתִּי (תַּהֲלִים
סב, יב): (רס"י)

שְׁפִתֵי חֲכָמִים (ב) וְלֹא פֶּר לַחֲטָאֵת כְּצִגְגַּת כָּל הַמִּצְוֹת לְמַדְנוּ שָׁאִין שְׁגַגַּת
הַע"א בְּכָל שָׂר שְׁגַגוֹת כְּלוֹמַר אִי לֹאֲו פֶּרְשָׁה זֶה הִיא עוֹלָה עַל הַדַּעַת
שְׁע"א הִיא בְּכָל שָׂר שְׁגַגוֹת שְׁבִמִצְוֹת אֲבָל מִפְּרָשָׁה זֶה לְמַדְנוּ שְׁאִינָה בְּכָל:
(מ) דְּכִתִּיב נַעֲשֶׂתָה מִשְׁמַע עֲצִירָה אַחַת: (נ) דּוּרֵשׁ בְּאַגְדוֹת שֶׁל דּוּפִי כְּגוֹן לֹא
הִיא לוֹ לְמַשָּׁה לְכַתּוּב אֲלֵלָא וְאַחֲוֹת לוֹטוֹן תִּמְנַע: (ס) מִדְּכִתִּיב אֲשֶׁר דִּבֶּר ה'
אֵל מֹשֶׁה וְכִתִּיב אֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹה ה' אֵת מֹשֶׁה דִּמְשַׁמַּע שְׂאוּה עַל יְדֵי מֹשֶׁה
וְכִתִּיב אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' דִּמְשַׁמַּע שְׂאוּה הַדְּבַר שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּלוֹמַר
שְׁמַעוּ יִשְׂרָאֵל מִפִּי כְּשֶׁדִּבֶּר לְמַשָּׁה אִיזָה מִאוּרָה שֶׁהִיא בְּדִבּוּר שֶׁל הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא וְהִיא גַם עַל יְדֵי מֹשֶׁה בְּכָל מְקוֹם כְּגוֹן לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהִים אֲחֵר
שֶׁלֹּא שְׁמַעוּ אֲלֵלָא מִפִּי מֹשֶׁה הוּי אֹמַר זֶה דְּאֲנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מִפִּי כו': (שְׁפִתֵי

אור החיים וכי תשגו ולא תעשו וגו'. רז"ל אמרו (הוריות ח.) שכתוב זה מדבר בעובד עבודה זרה, ויש בו כפל אומרו **את כל המצות וגו' את כל אשר צוה וגו' שבא לומר שכופר בעשרת הדברות ובכל שאר מצוות שנצטוו על ידי משה, וחוץ מדבריהם נראה שבא לומר שהעובד עבודה זרה הרי הוא כעובר על כל מצות לא תעשה ומבטל כל מצות עשה, כנגד ביטול מצות עשה ולא תעשו את כל המצות הרי ביטול כל מצות עשה, וכנגד עברת על כל מצות לא תעשה אמר את כל אשר צוה ה' אליכם, וחידוש השמיענו הכתוב במצות עשה ובמצות לא תעשה, כי יש במצות עשה ששקולה כנגד כל התורה אף על פי כן העובד עבודה זרה. הרי הוא ככופר גם בה, וכמו כן יש במצות לא תעשה חמורות הרי הוא גם כן ככופר בכולן ועונשו שקול לכל: (אור החיים)**

ספורנו וכי תשגו. כבר התבאר בקבלה שבשגגת עבודה זרה הכתוב מדבר וזה כי מאחר שנגזר עליהם להפיל זרעם בגויים (תהלים קו, כו) לא היה נמנע שישגו בעבודה זרה בשובם לארצם: **ולא תעשו את כל**. המצות האלה אשר דבר ה' אל משה. מכיון שתשגו בעבודה זרה הנה אף על פי שתעשו כל פעולות המצות לא תעשו אותן המצות אשר דבר ה' אל משה כי הוא יתברך הקדים לכולן ידיעת אלהותו, באמרו אנכי ה' אלהיך וכן אמרו ז"ל המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה כולה: (ספורנו)

[כג] את כל אשר צוה יהוה אליכם ביד משה מן היום אשר צוה יהוה וְהִלָּא לְדַרְתֵּיכֶם:

אונקלוס ית כל די פקיד יי יתכון בידא דמשה מן יומא די פקיד יי וְהִלָּא לְדַרְיִכּוֹן: (אונקלוס)

יונתן ית כל מה דפקיד יי לותכון בידא דמשה מן יומא דפקיד יי וְהִלָּא לְדַרְיִכּוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י את כל אשר צוה וגו'. מגיד שכל המודה בעבודת אלילים, ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים, שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה (ספרי קיא): (רש"י)

[כד] והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה לריח ניחח ליהוה ומנחתו ונסכו פמשפט ושעיר עזים אחד לחטת:

אונקלוס ויהי אם מעיני כנשתא אתעבדת לשלו ויעבדון כל כנשתא תור

בַּר תּוֹרֵי חַד לְעֶלְתָּא לְאַתְקַבְּלָא בְרַעְוָא קָדָם יְיָ וּמִנְחָתָהּ וְנִסְפָּהּ כְּדָחֲזִי
וְצָפִיר בַּר עֲזִי חַד לְחֻטָּאתָא : (אונקלוס)

יונתן ויהי אין מן מחמי כנשתא איתעבידת סורחנותא בשלו ויעבדון כל
כנשתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ומנחתיה
וניסוניה כד חמי וצפיר בר עזין דלא עירובין חד לחטאתא : (תרגום יונתן)

רש"י אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עזירה
זו על ידי שוגג, כגון שגגו והורו על אחת מן העבודות (ע) שהיא מותרת
לעבוד עבודת אלילים בכך: לחטת. חסר א', שאינו כשאר חטאות, שכל
חטאות שבתורה הבלאות עם עולה החטאת קודמת לעולה, שנאמר ואת
השני יעשה עולה (ויקרא ה. י), וזו עולה קודמת לחטאת (הוריות יג. זבחים כ:):
(רש"י)

שפתי חכמים (ע) מדכתיב צפרשת ויקרא ונעלם דבר משמע דבר ולא כל
הגוף שידעו שאסור לעבוד עבודת אלילים רק שלא ידעו שאסור עבודה
זו. או ילפינן דבר דבר ממי יפלא ממך וגו' שמשמעו ולא כל הגוף: (שפתי
חכמים)

כלי יקר ושעיר עזים אחד לחטת. חטת כתיב חסר אל"ף, ועוד יש כאן
שינוי כי בכ"מ שמקריבין חטאת ועולה החטאת קודמת לעולה וכאן
העולה קודמת לחטאת הלא דבר הוא, ואומר אני לפי שחטא זה מדבר
בחטא ע"ז שנאמר וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות. זו ע"ז שהמודה
בה ככופר בכל התורה, ובכל עבירה האדם חוטא במחשבה ובמעשה כי
כל מעשה קדמה לו המחשבה כי אם יעשה בלא כוונה כלל אין זה נקרא
שוגג אלא אונס, וע"כ כל חוטא צריך להביא ב' כפרות העולה על הרהור
הלב, וחטאת על חטא המעשה, ואע"פ שכל הרהור קודם למעשה מ"מ
המעשה קשה מן הרהור שהרי לעולם אין הקב"ה מעניש על המחשבה
אם לא יצאה מחשבתו לפועל כמ"ש (תהלים סו. יח) און אם ראיתי בלבי לא
ישמע ה' אע"פ שגם על המעשה אינו מעניש כשהוא נעשה בלא מחשבה
וכוונה כלל, מ"מ המעשה עיקר החטא ע"כ מביא תחילה חטאת להסיר
העון הגדול תחילה ואח"כ עולה להסיר עון הרהור, חוץ מבע"ז שנאמר
בה (יחזקאל יד. ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם. לפי שהמחשבה בע"ז
הוא עיקר החטא כי זה דבר התלוי באמונת הלב וכל המעשים כקיטור,
וזיבות, וניסוך, והשתחויה, כולם טפלים אל המחשבה, וכן התחלת
הסמ"ג, שלא להעלות במחשבה שיש אלוה אחר כו', ע"כ הוא מקדים
עולה לחטאת כדי להסיר החטא הגדול תחילה והוא הרהור אשר עליו
באה העולה שנאמר (יחזקאל כ. לב) והעולה על רוחכם ואח"כ הקטן והוא
המעשה. וע"כ כתיב לחטת חסר א' כי הא' אות ראשונה ומספרה אחד

מורה בכ"מ על אחדות של ראשון לכל נוצר ית', וזה החוטא בע"ז מכחיש אחדותו ית' ואין אלהים מזימותיו וע"כ חסר א' בחטת לומר שחסרון האל"ף היינו חטאו כי הוא מדבר בע"ז, ובדבר זה נבדל ה' מכל ברואיו כי כולם בשתים במחשבה ובמעשה ואצל הקב"ה נאמר (איוב כג. יג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש. כי מיד כאשר יחשוב ה' על איזו דבר לעשותו מיד הוא עשוי כאשר אותה נפשו וחישב עליו לעשותו. (כלי יקר)

[כה] וְכַפֵּר הַכֹּהֵן עַל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי שָׁגְגָה הוּא וְהֵם הִבִּיאוּ אֶת קַרְבָּנָם אֲשֶׁה לַיהוָה וְחִטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל שְׁגִגָתָם:

אונקלוס וְיִכַפֵּר כְּהֵנָּא עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתַּבֵּק לְהוֹן אַרְי שְׁלוּתָא הִיא וְאַנּוֹן אִיתִיאוּ יַת קוֹרְבָנֵיהוֹן קַרְבָּנָא קָדָם יְיָ וְחוֹבְתָהוֹן קָדָם יְיָ עַל שְׁלוּתָהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְיִכַפֵּר כְּהֵנָּא עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתַּרִי לְהוֹן אַרוֹם שְׁלוּתָא הִיא וְהִינוֹן הִיִּיתִיאוּ יַת קוֹרְבָנֵיהוֹן קַרְבָּנָא קָדָם יְיָ וְקָרְבוֹן סוֹרְחָנוּתָהוֹן קָרִיבוֹ קָדָם יְיָ עַל שְׁלוּתָהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י הַבִּיאוּ אֶת קַרְבָּנָם אֲשֶׁה לַיהוָה. זה האמור צפרקה הוא פר העולה, (פ) שְׁנֵאמַר אֲשֶׁה לַיהוָה (ספרי קי"א): וְחִטָּאתָם. זה השעיר: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) שְׁלַח תִּפְרֹס הַקֶּרֶב הַבִּיאוּ אֶת קַרְבָּנָם זֶה עוֹלָה וְחִטָּאת וְהֵא דְכַתִּיב וְחִטָּאתָם הוּא פֶּר הַחִטָּאת הַאֲמוֹר צוִיקְרָא וְצֹא הַכֹּחַ הַכְּתוּב לומר שחוז מפר העולה והשעיר לחטאת האמורים צפרקה זו מביאים עוד את פר החטאת הנאמר צוִיקְרָא לכן פירש זה פר העולה שְׁנֵאמַר צוֹ אֲשֶׁה לַיהוָה לְאִפּוֹקֵי חִטָּאת אִינוּ אֲשֶׁה לַיהוָה רַק עוֹלָה הוּא אֲשֶׁה לַיהוָה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְחִטָּאתָם. היא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד הפך: (אבן עזרא)

[כו] וְנִסְלַח לְכָל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם כִּי לְכָל הָעָם בְּשָׁגְגָה: (ס)

אונקלוס וְיִשְׁתַּבֵּק לְכָל כְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּיּוֹרָא דִּיתְגִּיר בִּינֵיהוֹן אַרְי לְכָל עָמָא בְּשְׁלוּתָא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁתַּרֵי מִן קָדָם יִי לְכָל פְּנֵשֶׁתָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלְגִיּוֹרֵיָא דְמִתְגִּיּוֹרֵין בְּיַנְיָהוֹן אַרְוִים לְעַמָּא אִירַע בְּשָׁלוּתָא: (תרגום יונתן)

כז וְאִם נֶפֶשׁ אַחַת תִּחַטָּא בְּשִׁגְגָה וְהִקְרִיבָה עִז בֵּת שְׁנָתָה לְחַטָּאת:

אונקלוס וְאִם אָנֹשׁ חַד יִחֹב בְּשָׁלוּ וְיִקְרַב עִזָּא בֵּת שְׁתָּה לְחַטָּאתָא: (אונקלוס)

יונתן וְאִין בְּרַ נְשָׂא חַד יִיחֹב בְּשָׁלוּ וְיִקְרַב גְּדִייתָא בְּרַ שְׁתָּא דְלֹא עִירוּבִין לְחַטָּאתָא: (תרגום יונתן)

רס"י תַחַטָּא בְּשִׁגְגָה. (ס) זַעֲבוּדַת אֲלוּלִים: עִז בֵּת שְׁנָתָה. שְׂאֵר עֲבִירוֹת יַחִיד מִזִּיאַ כַּזְבָּה אֹו שְׁעִירָה, (ה) וְזֹו קִבַּע לָהּ שְׁעִירָה: (רס"י)

ספתי חכמים (ס) דו"ו וחס נפש מוסיף על ענין ראשון שבע"א הוא מדבר: (ה) פירוש גם זה ראייה שפרשה זו מיידי בשגגת ע"א דהא קרבן שגגת יחיד בפרשת ויקרא הוא כזבה או שעירה ובפרשה זו דוקא שעירה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא עִז בֵּת שְׁנָתָה. פִּירוּשׁ שְׁעִירַת וְזֵה הַחַטָּא הוּא שְׂאֵר עֲשׂוּ מַה שְׂצוּה לַעֲשׂוֹת וְהוּא שׁוּגַג וְהֵנָּה הוּא כַּמִּשְׁפַּט הַעוֹשֶׂה בְּשִׁגְגָה מַה שְׂצוּה שְׂאֵר לַעֲשׂוֹת: (אבן עזרא)

דעת זקנים וְאִם נֶפֶשׁ אַחַת. לַעִיל פִּי בִּפְי וְיִקְרָא שְׁתוּלָה הַחַטָּא בְּנִשְׁמָה יוֹתֵר מֵהַגּוֹף: (דעת זקנים)

כת וְכִפֹּר הַפֶּהוֹן עַל הַנֶּפֶשׁ הַשְּׁגֵגַת בְּחַטָּאָה בְּשִׁגְגָה לְפָנַי יִהְיֶה לְכִפֹּר עָלָיו וְנִסְלַח:

אונקלוס וְיִכְפֹּר פְּהֵנָּא עַל אָנֹשׁ דְּאִשְׁתְּלִי בְּמַחְבָּה בְּשָׁלוּ קָדָם יִי לְכַפֵּרָא עֲלוּהִי וְיִשְׁתַּבֵּק לָהּ: (אונקלוס)

יונתן וְיִכְפֹּר פְּהֵנָּא עַל בְּרַ נְשָׂא דְּאִשְׁתְּלִי כַּד סָרַח בְּשָׁלוּ קָדָם יִי לְכַפֵּרָא עָלוּי וְיִשְׁתַּרֵי לִיָּהּ: (תרגום יונתן)

כט הָאֲזָרַח בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָגַר הָגַר בְּתוֹכָם תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם לְעֹשֶׂה בְּשִׁגְגָה:

אונקלוס יציבא בבני ישראל ולגיוֹרָא דִּיתְגִּיר בִּינְהוֹן אוֹרִיתָא חֲדָא יְהִי לְכוֹן לְדִיעֵבַד בְּשָׁלוֹ: (אונקלוס)

יונתן יציבא בבני ישראל ולגיוֹרִי דְמִתְגִּירִין בִּינִיכוֹן (א"ה צ"ל בִּינְהוֹן) אוֹרִיתָא חֲדָא יְהִי לְכוֹן וּלְמֵאן דִּיעֵבַד בְּשָׁלוֹ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא תורה אחת. כזאת תורת החטאת: (אבן עזרא)

ל וְהִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיַד רָמָה מִן הָאֲזָרַח וּמִן הַגֵּר אֶת יְהוָה הוּא מְגִדֶּךָ וּנְכַרְתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מְקַרֵּב עֲמָה:

אונקלוס וְאִנְשׁ דִּיעֵבַד בְּרִישׁ גְּלִי מִן יַצִּיבָא וּמִן גִּיּוֹרָא קָדָם יְיָ הוּא מְרַגֵּז וְיִשְׁתַּצִּי אֲנָשָׁא הַהִיא מְגוּ עֲמָה: (אונקלוס)

יונתן ובר נש דיעבד בזדנא מן יציבא או מן גיורא ולא תאיב מן סורחנותיה קדם יי הוה מרגיז וישתצי בר נשא ההוא מגו עמיה: (תרגום יונתן)

רש"י ציד רמה. צמזיד: מגדף. מחרף, כמו והיתה חרפה וגלופה (יחזקאל ה. טו), אשר גדפו נערי מלך אשור (ישעי לז, ו). ועוד (ה) דרשו רבותינו, מכאן למצרך את השם שהוא זכרת (כריתות ז): (רש"י)

ספתי חכמים (ה) הכי פירוסו ועוד כלומר תדע ללשון קללה הוא שהרי דרשו רבותינו זכרונם לצרכה מכאן כרת למצרך את השם כשאין עדים והתראה והוא צמזיד ואם לא היה לשון זה לשון קללה מה יוכלו לדרוש רבותינו מכאן למצרך השם שהוא זכרת אלא ודאי כדפרישית: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ביד רמה להראות הכל שאיננו ירא מהשם: מגדף. כדרך לשון בני אדם: (אבן עזרא)

אור החיים והנפש אשר תעשה ביד רמה וגו'. פירוש שהעובד עבודה זרה במזיד מעלה עליו הכתוב כאלו גדף את ה' ח"ו ולזה עונשו ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה ואמר עוד כי דבר ה' בזה וגו' פירוש ולטעם ששקולה כנגד כל התורה הרי זה בטל כל מצות עשה והוא אומרו דבר ה' בזה ועבר גם כן על כל מצות לא תעשה והוא אומרו ואת מצותו הפר ולזה הכרת תכרת הנפש ההיא הכרת כנגד גידי הנשמה תכרת כנגד אבריה לפי שהנשמות יש להם רמ"ח אברים ושס"ה גידים שכנגדם נתן ה' רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה וכשעבר על כולן לא נשאר לה ענף שממנו תחיה ואין לה תקומה עוד ונקבע בה העון לעולם ועד והוא מאמר

עונה בה ורז"ל דרשו (ספרי, סנהדרין צ): הכתוב בענין אחר ושבעים פנים לתורה: (אור החיים)

ספורנו את ה' הוא מגדף. ואין לו כפרה בעולם הזה אפילו בתשובה הנעשת מיראת עונש עד שימות ולפיכך לא הועילה תשובת ישראל בענין המרגלים כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם: (ספורנו)

[לא] כי דבר יהנה בזה ואת מצותו הפר הכרת תפירת הנפש ההוא עונה בה: (פ)

אונקלוס ארי על מימרא דיי בסר ונת פקודהי אשני אשתצאה תשתצי אנשא ההיא חוביה ביה: [פ] (אונקלוס)

יונתן ארום על פתגמא קדמא דפקיד יי בסיני בסר ונת תפקידת מהולתא בטיל אישתיצאה בעלמא הדין ישתיצוי בר נשא ההוא בעלמא דאתי דעתיד למתן חושבן חובתיה ליום דינא רבא: (תרגום יונתן)

רש"י דבר ה'. אזהרת עבודת אלילים מפי הגבורה, (ז) והשאר מפי משה: עונה זה. בזמן שעונה זה, (ח) שלא עשה תשובה (סנהדרין ט): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) פירוש כי לשון דבר ה' בזה לא קמיירי אלא בעבודת אלילים שהוא דבור אחד מי' דברות ששמעו אותו ישראל מפי הגבורה מה שאין כן שאר מצוות שלא שמעו רק מפי משה אף שגם הם דבר ה' ואף על פי שרש"י זכרנו לצרכה פירש שהמגדף במצרך השם קמיירי ולא בעבודת אלילים מאמר כי דבר ה' בזה בעבודת אלילים מיירי וכאלו אמר את ה' הוא מגדף ונכרתה וגומר וכי דבר ה' בזה ואת מצוותו הפר הכרת תכרת וגו': (ח) וכאלו אמר כשעונה זה והוכרח לפרש כן מפני שאי אפשר לפרש עונה זה כרת דומיא לעונה תשא האמור בפרשת לו מפני שכבר כתב זה הכרת בפירוש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כי דבר ה' בזה. זה הוא ביד רמה: ואת מצותו הפר. שצוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרים או אם יפר מצותו בסתר: הנפש ההיא. איננה המשכלת כדברי תועה רוח רק הוא חבור נפש עם הגוף: עונה בה. כמו דמו בראשו: (אבן עזרא)

בעל הטורים הכרת תכרת. בגימטריא שדברה התורה כלשון בני אדם. סמך מקושש למגדף. לומר לך שבזמן אחד היו כדאיתא בחולין פרק קמא

ומפני ששבת חמור כע"ז סמך להם פרשת ציצית ששקולה גם כן ככל המצות דכתיב וזכרתם את כל מצות ה': (בעל הטורים)

[לב] ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש יציא ביום השבת:

אונקלוס והווי בני ישראל במדבר ואשפחו גברא כד מגבב אעין ביומא דשבתא: (אונקלוס)

יונתן והווי בני ישראל שריין במדברא גזירת שבתא אשתמודע להון ברם קנסא דשבתא לא אשתמודע להון קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה איזיל ואתלוש קיסין ביומא דשבתא ויחמון יתי סהדיא ויתנון למשה ומשה יתבע אולפן מן קדם יי וידון יתי ובכך אשתמודע קנסא לכל בית ישראל ואשפחו סהדיא ית גברא כד תליש ועקר קיסין ביומא דשבתא: (תרגום יונתן)

רש"י והיו בני ישראל במדבר וימצאו. בגנותן של ישראל דבר הכתוב, (א) שלא שמרו אלא שבת ראשונה, ובשנייה בא זה וחללה: (רש"י)

שפתי חכמים (א) פירוש דאם לא כן במדבר למה לי אלא ללמד מיד שצאו למדבר חלל זה את השבת ולא קודם לכן והא דאמרינן צפרק כל כתבי (דף קיח) אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון. יש לומר דמדברות חלוקים הם. והא דאמר רב יהודה אמר רב כאשר לוד שבת ודינים במרה אפקיד שמע מינה שלא היה שבת ראשונה וכמו שהקשו התוספות יש לומר דרש"י נזהר מקושיא זו צפרקת בשלח שפירש שם שם לו במרה נתן להם מקלת פרסיות שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינים משמע שהודיעם החוקים ההם ולימד אותם כי עתיד הקדוש צרוך הוא לכוות אתכם בכך כמו שפירש הרמב"ן שם צפרקת בשלח ואם כן לא נלטו עדיין בשמירת מלאכת שבת כי אם ללמוד מלות השבת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא במדבר. לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה והזהירוהו ולא הועיל. יש אומרים ויקריבו אותו ליל ראשון: (אבן עזרא)

אור החיים ויהיו בני ישראל במדבר וגו'. קשה מה בא הכתוב להשמיענו שהיו ישראל במדבר ויתבאר על פי מה שאמרו במסכת שבת (צו:): וזה לשונם אמר רב יהודה אמר שמואל מקושש מעביר ד' אמות ברשות הרבים היה עד כאן. גם אמרו במסכת שבת פרק א' (ו:): וזה לשונם ת"ר

סרטיא ופלטיה וכו' זו היא רשות הרבים, והקשו בש"ס ולחשוב נמי מדבר דהא תניא איזהו רשות הרבים סרטיא וכו' והמדבר, ותירץ אביי לא קשיא כאן בזמן שהיו ישראל שרויים במדבר כאן בזמן הזה, ופירש"י וזה לשונו בזמן ההוא חשוב רשות הרבים בזמן הזה אינו מקום הלוך לרבים פירוש וברייתא דקתני והמדבר הא קא משמע לן דאי איכא רבים מצויים עכשיו במדבר תדיר גם כן הוא בכלל רשות הרבים:

והוא מה שאמר הכתוב כשרצה להודיע עון המקושש שהוא מעביר ד' אמות לסברת רב יהודה הקדים לומר ויהיו בני ישראל במדבר פירוש ובזה הוא שנחשב לו חילול השבת להתחייב מיתה, אבל אם לא היו ישראל במדבר הגם שהיה מעביר ד' אמות שם אינו חייב שאין לו דין רשות הרבים:

ולפי סברת רמב"ם (הלי שבת פי"ד) כפי מה שנשמע מדבריו ממה שמנה המדבר בכלל רשות הרבים ולא חלק אם מצויים ישראל לשאינם מצויים, ופירשתי בו בחיבורי חפץ ה' שחברתי בימי חורפי שהרמב"ם מפרש דברי אביי על זה הדרך כאן בזמן שהיו ישראל פירוש תנא שהזכיר המדבר מדבר על אותו זמן לזה מנאו גם כן ותנא שלא הזכיר אינו מדבר אלא בזמן הזה וזמן הזה אינן מצויים הולכי מדברות ולצד שאינם מצויים לא טרח להשמיענו דינו, ואין הכי נמי שאפילו בזמן הזה המדבר רשות הרבים, אם כן נחזור לקושיתנו לדרך זה למה הוצרך הכתוב לומר ויהיו בני ישראל במדבר:

ויתבאר על פי מה שאמרו עוד שם (שבת צו:) וזה לשונם במתניתא תנא מקושש תולש הוה עד כאן, ולצד שתקשה לדברי התנא והלא אמרו רבותינו (חולין פח.) בדיני כיסוי דם חיה ועוף אין מכסין בעפר המדבר מפני שהיא מלחה ואינה מצמחת עד כאן. אם כן מנין יצאו צמחים במדבר שתלשם מקושש, לזה הקדים לומר **ויהיו בני ישראל במדבר**, ואמרו ז"ל (במד"ר פי"ט) שבארה של מרים היה משקה והיה מעלה גנות ופרדסים ואם כן היו גדלים צמחים במדבר לתלוש, גם לסברת רב אחא בר יעקב שאמר (שבת שם) מעמר היה יתישב גם כן הכתוב בדרך זה:

וימצאו איש וגו'. אמר לשון מציאה יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ילקוט) שאמר להם משה צאו וראו אם יש אדם שחלל את השבת וכו' עד כאן. לזה אמר וימצאו על דרך אומרם (אסתר ב) ויבוקש הדבר וימצא:

מקושש עצים ביום השבת. הקדים זכרון המעשה קודם זכרון היום ולא אמר ביום השבת מקושש עצים, לומר שלא נתעלם ממנו שבת כשעשה מעשיו, ואם היה מקדים זכרון שבת היה נשמע שמצאוהו ביום השבת פירוש הידוע אצלם, אבל מאומרו מקושש עצים ביום השבת חוזר זכרון השבת אל המקושש שיודע כי שבת הוא, ורז"ל (ספרי) נתחכמו להוציא דבר זה שיודע היה שהוא שבת ממה שכפל לומר בפסוק שאחר זה

מקושש עצים שבא לומר שאחר שהודיעוהו שבת הוא חזר לקושש, ולדרכנו טעם שכפל לומר פעם ב' מקושש להודיענו שלא היתה לו שגגת מלאכה אלא הודיעוהו כי היא מלאכה שחייב עליה, והוא אומר אותו מקושש פירוש הוא היה יודע כי עושה מלאכה, ובזה היו לו זדון שבת וזדון מלאכה: (אור החיים)

דעת זקנים ויהיו בני ישראל במדבר. אמרו רבו' ז"ל אלמלי שמרו ישראל שבת שניה לא שלטה בהן כל אומה ולשון ומנא להו שזה היה בשבת שניה מדכתיב ויהיו וימצאו דתכף להויה שנצטוו במצות שבת מצאו מקושש. ומנא לן דמקושש זה צלפחד מדכתי' מקושש עצים ביום השבת עצי"ם עם ב' דביו"ם עולה בגימטריא צלפחד ולמה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית לפי שבשעה שחלל המקושש את השבת אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים כתוב בתפילין למען תהיה תורת ה' בפיך וצוית שלא לנשאם בשבת היה זה נושאן היה נזכר ולא חלל את השבת אמר הקב"ה הריני קובע ומצוה להם מצוה אחת שעל ידה יהיו נזכרין מן המצות כמו במצות תפילין ותהיה נוהגת בשבת וזו היא מצות ציצית: (דעת זקנים)

[לג] ויקריבו אתו המצאים אתו מקושש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה:

אונקלוס וקריבו יתה דאשפחו יתה פד מגיב אעין לנת משה ולנת אהרן ולנת כל (אונקלוס) כנשתא:

יונתן וקריבו יתיה בתר דאתרו ביה ופליש סהדא דהשפחו יתיה תליש קיסין לנת משה ולנת אהרן ולנת כל כנשתא: (תרגום יונתן)

רש"י המולאים אותו מקושש. שהתרו בו ולא הניח מלקושש (ב) אף משמלאוהו והתרו בו (ספרי קיג): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דהמולאים אותו שקשקש ענים לא נאמר אלא מקושש לאחר שראוהו ומלאוהו היה מקושש ומה טעם תלוי בכך אלא שהתרו בו ועדיין היה מקושש כך לשון רש"י בסנהדרין (דף מא). והרא"ם פירש דאם לא כן המולאים אותו מקושש למה לי הא פשיטא הוא דהא כתיב ויקריבו אותו המולאים אלא ויקריבו אותו המולאים אותו ועוד מקושש ולא הניח מלקושש: (שפתי חכמים)

[לד] וַיִּנְיָחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמֶר כִּי לֹא פָרַשׁ מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ: (ס)

אונקלוס וַאֲסָרוּ יְתֵהּ בְּבֵית מִטְרָא אַרִי לֹא אֶתְפָּרֵשׁ לְהוֹן מָה דִּיעְבְּדוֹן לֵה: (ס)
(אונקלוס)

יונתן דִּין הוּא חַד מִן אַרְבָּעָה דִּינִין דִּי עָלוּ קָדָם מֹשֶׁה נְבִיא וְדָן יְתֵהוֹן עַל פּוּם מִימְרָא דְקוּדְשָׁא מְנֵהוֹן דִּינֵי מְמוֹנָא וּמְנֵהוֹן דִּינֵי נַפְשָׁתָא בְּדִינֵי מְמוֹנָא הָוָה מֹשֶׁה זָרִיז וּבְדִינֵי נַפְשָׁתָא הָוָה מֹשֶׁה מְתוֹן וּבְאֵלִיִּן וּבְאֵלִיִּן אָמַר מֹשֶׁה לֹא שְׂמַעִית מִן בְּגַלְל לְמַלְפָּא רִישֵׁי סְנֵהֲדָרֵי דְעֵתִידִין לְמִיקוּם דִּיהוֹוֹן זָרִיזִין בְּדִינֵי מְמוֹנָא וּמְתוֹנִין בְּדִינֵי נַפְשָׁתָא וְלֹא יְבֵהֲתוֹן לְמִשְׁיִילָא דִּינָא דְמִתְקַשֵׁי לְהוֹן אַרוּם מֹשֶׁה דְהָוָה רַבְהוֹן דִּישְׂרָאֵל צָרִיד דִּיִּימַר לֹא שְׂמַעִית בְּגִין כּוֹן אֲצַנְעוּהִי בְּבֵית אַסִּירֵי אַרוּם עַד כְּדוֹן לֹא אֶתְפָּרֵשׁ הֲדִין דִּינָא יְתַעְבִּיד בֵּיה: (תרגום יונתן)

רס"י כִּי לֹא פָרַשׁ מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ. לֹא הָיוּ יוֹדְעִים בְּאִיזוֹ מִיתָה יָמוּת, אֲבָל יוֹדְעִים הָיוּ שֶׁהַמַּחְלָל (ג) שָׁבַת בְּמִיתָה (ספרי קיד. סנהדרין עח:): (רס"י)

שפתי חכמים (ג) מִדְּכַתִּיב כִּי לֹא פָרַשׁ מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ מִשְׁמַע שֶׁהָיוּ יוֹדְעִין שְׁחִיב מִיתָה שְׁנֵאמַר מַחְלָלִיה מוֹת יוֹמַת אֲבָל לֹא פִירַשׁ בְּאִיזָה מִיתָה אֲבָל בְּמַקְלָל בְּפִרְשַׁת אֲמוּר הוּא אֲמוּר לְפָרוּשׁ לְהֵם מִשְׁמַע שְׁאִינִם יוֹדְעִים אִם חִיב מִיתָה אִם לֹאוֹ. וְאִם תֵּאמַר הֲאֵ סַתֵּם מִיתָה שְׁבַתוֹרָה הוּא חֲנֵק כְּדִפְרַשׁ"י בְּפִרְשַׁת אֲמוּר וּגְבִי שָׁבַת גַּם כּוֹן כְּתִיב סַתֵּם מִיתָה דְּכַתִּיב מַחְלָלִיה מוֹת יוֹמַת יֵשׁ לְאוּמַר מִסּוּם הַכִּי מִסְפַּקָא לְהוֹ לְפִי שֶׁהַמַּחְלָל שָׁבַת כְּעוֹבֵד עֲבֻדַת אֱלֹהִים וְהַעוֹבֵד עֲבֻדַת אֱלֹהִים בְּסָקִילָה לְכַךְ מִסְפַּקָא לְהוֹ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בַּמִּשְׁמֶר. בַּפְתָּחוֹת הַבִּי"ת מִקוּם הִיָּה יָדוּעַ: מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ. אִי זֹ מִיתָה יָמוּת: (אבן עזרא)

[לה] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה מוֹת יוֹמַת הָאִישׁ רָגוּם אֹתוֹ בְּאַבְנִים כָּל הַעֵדָה מֵחוּץ לַמַּחֲנֶה:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶתְקַטְלָא יְתַקְטֵל גְּבָרָא רְגוּמוֹ יְתִיָּה בְּאַבְנֵיָא כָּל כְּנִשְׁתָּא מִבְּרָא לְמִשְׁרִיתָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶתְקַטְלָא יְתַקְטִיל גְּבָרָא אֲטָלוֹ יְתִיָּה בְּאַבְנָא כָּל כְּנִישְׁתָּא מִבְּרָא לְמִשְׁרִיתָא: (תרגום יונתן)

רס"י רגום. פסנ"ט זלע"ז וכן הלוך אלנ"ט וכן זכור (ד) וסמור: (רס"י)

ספתי חכמים (ד) פירוש הוא לשון הוה אף על פי שאינו נוהג תמיד אלא באותו עת שמחלל השבת כיון דקאי על כל מקושש שיהיה או המחלל שבת שייך לשון הוה כי תמיד מוטל עליהם לרגום את האיש שעובר עבירה הזאת: (ספתי חכמים)

לזו ויצאו אתו כל העדה אל מחוץ למחנה וירגמו אתו באבנים וימת באשר צנה יהנה את מששה: (פ)

אונקלוס ואפיקו יתיה כל פנשתא למברא למשריתא וירגמו יתיה באבניא ומית כמא די פקיד יי ית מששה: [פ] (אונקלוס)

יונתן והנפיקו יתיה כל פנישתא מברא למשריתא ואטלו יתיה באבניא ומית היכמא דפקיד יי ית מששה: (תרגום יונתן)

רס"י ויולאו אותה. מכאן שצית הסקילה חוץ ורחוק מצית לין (סנהדרין מב:): (רס"י)

אבן עזרא כאשר צוה ה'. מיתת הרגימה: (אבן עזרא)

לזו ויאמר יהנה אף מששה לאמר: (אבן עזרא)

אונקלוס ואמר יי למשה למימר: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי למשה למימר: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר ה' אל משה. טעם שינוי פרשה זו שאמר ויאמר מה שאין כן בכל התורה שבכולן הוא אומר וידבר יתבאר על פי מאמרם ז"ל (ילקוט) שאמרו כשראה משה מעשה המקושש אמר לפני ה' בימי החול לובשין ישראל תפילין וזוכרין המצות ביום השבת במה יזכרו והשיב הקדוש ברוך הוא הריני נותן להם מצות ציצית שבה יזכרו וכו' עד כאן, לזה אמר ויאמר פירוש אמירה המסעדת את הלב במבוקשו: (אור החיים)

לזת דבר אף בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על פני בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הפנף פתיל תכלת:

אונקלוס מלל עם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימָר לְהוֹן וְיַעֲבֹדוּן לְהוֹן פְּרוֹסְפָדִין עַל כְּנָפֵי כְּסוּתָהוֹן לְדַרְיָהוֹן וְיִתְנֹון עַל פְּרוֹסְפָדָא דְכְּנָפָא חוּטָא דְתַכְלָתָא : (אונקלוס)

יונתן מליל עם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימָר לְהוֹן וְיַעֲבֹדִין לְהוֹן צִיָּצִיתָא לָא מִן נִימְיָא וְלָא מִן סִיסְיָא וְלָא מִן גְּרַדְיָא אֶלְהוֹן לְשׁוּמָהוֹן יַעֲבֹדוּנוֹן וְיַפְסְקוֹן רִישֵׁי חוּטִיָּהוֹן וְיִתְלוֹן בְּחַמְשַׁת קִיטְרִין אַרְבָּעָה בְּגוֹ תְלָתָא עַל אַרְבַּעַת אֲנָפֵי גוּלִיָּהוֹן דְּמַתְעַטְפִין בְּהוֹן לְדַרְיָהוֹן וְיִתְנֹון עַל אֲנָפָא גוּלִיָּתָהוֹן שְׁזִיר דְתַכְלָא : (תרגום יונתן)

רש"י ועָשׂוּ לָהֶם צִיָּצִית. עַל שֶׁם הַפְּתִילִים הַתְּלוּיִם זֶה, כְּמוֹ וַיִּקְחֵנִי צִיָּצִית לְרַשִׁי (ויחזקאל ה, ג). דְּבַר אַחֵר, צִיָּצִית עַל שֶׁם וּרְחִיתָם (ה) אֲוֹתוֹ כְּמוֹ מַלְיָן מִן הַחֲרָכִים (שִׁיר הַשִּׁירִים ג, ט): תְּכַלַּת. כְּזֶע יִרוֹק שָׁל (ו) חֲלוּזֹן (מנחות מז:): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) לְטַעַם רַחֲשׁוֹן קָסָה הַל"ל וְעָשׂוּ לָהֶם פְּתִילִים עַל שֶׁם שְׁנֵאמַר פְּתִיל תְּכַלַּת לְכֵן אָמַר דְּבַר אַחֵר וּלְפִי דְּבַר אַחֵר קָסָה הַל"ל מַלְיָן מֵאִי צִיָּצִית לְכֵן פִּירַשׁ גַּם טַעַם רַחֲשׁוֹן דְּכַתִּיב וַיִּקְחֵנִי צִיָּצִית לְרַשִׁי: (ו) וְהוּא דַּג הַעוֹלָה מִן הַיָּם אַחַת לְשָׂצֵעִים שְׁנֵה וּמֵרְחִיתוֹ דּוּמָה לִים וְלוֹבְעִין זֶו פְּתִיל שָׁל אֲמַר שְׁנֹתָנִים צִיָּצִית: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְעָשׂוּ לָהֶם צִיָּצִית. יִתְכֵן עַל שְׁנֵי פִירוּשִׁים הָאֶחָד שִׁיעֵשׂוּ צִיָּצִית כְּמוֹ בְּצִיָּצִית רַאשֵׁי וְהֵם הַחוּטִים הַיּוֹצֵאִים שְׁאִינִם אֲרוּגִים: עַל כְּנָפֵי בְּגָדֵיהֶם. עַל כָּל בְּגַד חֲלוּק אוֹ מְכַנְסִים כִּי אִם תְּחַלְקוּה הֵנָּה הוּא כְּדָמוֹת כְּנָף: פְּתִיל תְּכַלַּת. עַל הַצִּיָּצִית: וְטַעַם תְּכַלַּת. בַּעֲבוּר שֶׁהוּא כְּעֵין הַשְּׁמַיִם: (אבן עזרא)

בעל הטורים וְעָשׂוּ לָהֶם צִיָּצִית. אָמַר הַקַּב"ה אֲנִי רוֹצֵה שְׁתֵּהוּ מֵעוֹטְפִים כְּמִלְאָכִים לְבוּשֵׁי הַבָּדִים וְכַאֲשֶׁר רִאִיתָם אוֹתִי מֵעוֹטֶף לְכֵן צוּה בְּתַכְלַת שְׁדוּמָה לְרַקִּיעַ וּלְכֶסֶא הַכְּבוֹד: צִיָּצִית. בְּאִית בִּישׁ בְּגִימָטְרִיא עוֹלָה כֶּסֶאִי: צִיָּצִית. בְּגִימָטְרִיא צְדָקוֹת וּבְגִימָטְרִיא נְשָׁרִים לּוֹמַר מִי שֶׁהוּא זֶהִיר בְּמִצּוֹת צִיָּצִית זֹכֶה וְרוֹאֵה פְּנֵי הַשְּׁכִינָה דְּכַתִּיב אֲנִי בְּצַדֵּק אַחֲזָה פְּנִיךָ וְזוֹכֶה לְמָה שְׁנֵאמַר וְאִשָּׁא אֶתְכֶם עַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים: (בעל הטורים)

אור החיים דְּבַר וְגו' וְאָמַרְתָּ. לְצַד שֵׁשׁ בְּזֵה חַיּוֹב הַמְצוּה, וַיֵּשׂ גַּם כֵּן מֵעֵלָה וְכְבוֹד הַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנָּה, לְזֶה אָמַר דִּיבּוּר וְאָמִירָה:

וְעָשׂוּ לָהֶם וְגו'. טַעַם אוֹמְרוֹ וְאִיוּ בְּתַחֲלִיל הָעֵנִין, לְפִי מָה שֶׁאָמְרוּ ז"ל שְׁכַתְּבֵנִי בְּפִסּוֹק וַיֹּאמֶר שֶׁמֶשׁ לֵה' בִּימֵי הַחֹל לּוֹבֶשֶׁין תְּפִילִין וְזוֹכְרִים וְכו' עַד כֹּאן. לְזֶה כֶּשֶׁבֵּא לּוֹמַר לוֹ שִׁיעֵשׂוּ צִיָּצִית יֵשׁ מִקּוֹם לְטַעוֹת כִּי מִצּוּה זֶו תִּהְיֶה בְּמִקּוֹם תְּפִילִין רָצָה לּוֹבֵשׁ תְּפִילִין רָצָה לּוֹבֵשׁ צִיָּצִית בְּלֹא

תפילין ואפילו בשאר ימים שבאחד מהם יספיק לזכירת המצות, לזה אמר **ועשו** וא"ו מוסיף שמצות תפילין במקומה עומדת ומוסיף מצות ציצית:

לדורותם ונתנו וגו'. הוצרך לומר **לדורותם**, לצד שלא באה מצוה זו אלא לזכרון המצות כשיראו אותן, תבא הסברא לומר כשיבא דור קדוש וטהור שאין צריכין לזכרון זה אין צורך בציצית תלמוד לומר **לדורותם**. עוד ירצה בהעיר למה כתב **לדורותם** באמצע פרטי המצוה. אכן לצד שיש במצות ציצית ב' דברים הלבן והתכלת, הלבן ישנו בכל זמן, והתכלת יש זמן שאינו מצוי, ונתחכם ה' ואמר **לדורותם** קודם זכרון התכלת לומר שהלבן לדורותם אבל תכלת כשאינו בנמצא אין חיוב בו, והגם שהתכלת אינו מעכב את הלבן ולא הלבן את התכלת (מנחות לח.), אף על פי כן הלבן הוא בנמצא לדורות בלא הפסק מה שאין כן התכלת: (אור החיים)

כלי יקר **ועשו להם ציצית וגו'.** כל תוכן הפרי' צריך ביאור כי איך יזכור את כל מצות ה' ע"י שיסתכל בחוט של תכלת, ונ"ל זה הענין בשני דרכים. הדרך הראשון הוא, ע"ד שאמרו בספרי ומביאו הילקוט פרי' האזינו (לב.תתקמב) א"ל הקב"ה למשה אמור להם לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמה שנו מדתם או שמה עלה גלגל חמה מן המערב, ולא עוד אלא ששמח לעשות וכו', וכן הוא אומר לענין הים (ירמיה ה.כב) האותי לא תיראו וגו' אשר שמתו חול גבול לים. שמה שינה מדתו ולא עוד אלא שמצטער לעשות ואין יכול שנאמר (שם ה.כב) ויתגעשו ולא יוכלו. מכאן ראינו שהים אינו משנה מדתו מיראה שהרי מצטער לעשות ואינו רשאי, והשמים אינן משנים מדתם מאהבה כמ"ש ולא עוד אלה ששמח לעשות. והנה בענין התכלת ארז"ל (מנחות מג:) תכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא כבוד, ובודאי פירושו שצבעים אלו בדומה לדומה כי אין תכלת דומה לרקיע אלא כל אחד נוטה בצבעו אל הדומה לו וכל אחד עמוק מחבירו. ובמאמר זה חתם כל הענין לומר מה ענין הסתכלות בחוט של תכלת לשיזכור ע"י זה כל מצות ה' ולא יצא מן המדה אפילו כמלא נימא, אלא לפי שתכלת דומה לים וע"י שיסתכל בחוט זה יזכור אל הים הדומה לו בצבעו ויהיה דומה כאלו היה הים תמיד נגד עיניו, ואז יתבונן במעשה הים שאינו יוצא מן המדה אפילו כמלא נימא וממנו יראה וכן יעשה בק"ו שהזכיר בעל המדרש האומר הסתכלו בים כי הסתכלו היינו לשון ציצית שהוא נגזר מלשון מציץ מן החרכים. (שיר ב.ט) דהיינו שיהיה מציץ ומסתכל בים שאינו משנה מדתו כך הוא לא ישנה בק"ו ואם יעבור אפילו על אחת מכל מצות ה' הרי הוא יוצא מן המדה אשר מדד לו ה' לומר עד פה תבא ולא תוסיף בזה מותר וזה אסור.

אך לפי שמן הים אין ללמוד כי אם לעבוד את ה' מיראה, שהרי אמר בים ולא עוד אלא שמצטער לעשות כו' וכמ"ש האותי לא תיראו נאום ה' אשר שמתו חול גבול לים. ש"מ שמן הים אין ללמוד כי אם היראה מילתא

זוטרתי לגבי משה ולגבי כל דכוותיה אבל אין זה סוף השלימות, כי העושה מאהבה ועובד את ה' בשמחה גדול מן הירא אלהים והוא הנהנה מיגיעת כפיו בתורה שארז"ל (ברכות ח.), כי העושה בשמחה מאהבה נהנה מעצם היגיעה, אבל הירא אינו נהנה מעצם המעשה, ע"כ אמר ויס דומה לרקיע כי ע"י שיזכור תמיד במעשה הים יהיה דומה כאלו הים תמיד נגד עיניו ואחר כך יהיה דומה גם כן כאלו הוא מסתכל ברקיע תמיד כי יס דומה לרקיע וממנו יראה וכן יעשה, מה הרקיע אינה משנה מדתו ולא עוד אלא ששמח לעבוד כך יעבוד גם הוא את ה' בשמחה מאהבה, ואם יאמר העובד ה' מה יתרון לעושה מאהבה על העושה מיראה, ע"ז אמר ורקיע דומה לכסא כבוד, כי ע"י זה יזכור שמתוך האהבה יבא לדביקות השכינה מקום חוצבה של הנשמה כי כל ירא מתרחק מן זה שהוא ירא ממנו, והאזהב משתדל תמיד לדבק בנאהב לו כי על כן יבא על שכרו נמצא שהאהבה תכלית ההצלחה כי על ידה יזכה לדבק בכסא כבוד וע"י שיציץ ויסתכל ברקיע יהיה נזכר לכסא כבוד ע"י דמיון הצבעים. ולפי שיש כאן רמז לשכר נגלה של העה"ז הבא בזכות היראה, ולשכר נסתר הבא בזכות האהבה, כמ"ש (ברכות ח.) בנהנה מיגיע כפיו אשריך בעה"ז, וטוב לך לעה"ב. ע"כ נאמרה פרשה זו ועשו להם ציצית בלשון נסתר, ואח"כ והיה לכם לציצית בלשון נוכח ונגלה וזה פירוש יקר, וזהו טעם ח' חוטין ה' קשרים סך הכל י"ג כמספר אהבה.

הדרך הב' הוא, שכל המצות נמשלו לבגד שנאמר (קהלת ט.ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. אמנם יש הבדל ביניהם כי סתם בגד ארוג דוקא מן חוטין הרבה כי חוט אחד אין בו כדי להתכסות אבל מלבוש הנשמה אינו כן אלא אפילו בחוט אחד יש בו כדי לכסותה, כדדרש ר' יוחנן (בסנהדרין קיא.) לבלי חק למי שלא שמר אפילו חק אחד הא אם שמר אפילו חק אחד ניצול מגיהנם, וטעמו של דבר לפי שברית כרותה שמצוה גוררת מצוה, (אבות ד.ב.) וא"כ מיד כשעשה רק מצוה אחת היו כל המצות בכחו לעשות אע"פ שלא יצאו מן הכח אל הפועל מ"מ הדבר שהוא בכח דומה כאלו עשאו, וזהו סוד החוט של תכלת המזכיר את כל מצות ה' כי על ידו נעשה בגד שלם לנשמה ואינו נקבר ערום עד שיהיה כאדה"ר שרק מצוה אחת היתה בידו ונתערטל ממנה, ויש עוד מצוה אחת המזכרת את כל מצות והוא ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט.יח) וא"כ חוט אחד יכול להביא את האדם לידי תכלית כהוראת לשון תכלת וזהו סוד מסודות התורה. (כלי יקר)

דעת זקנים על ציצית הכנף פתיל. שצריך לפותלו ואמרו רבותינו ז"ל נמי ציצית שלישי גדיל ושני שלישי ענף והטעם כדאמרינן במדרש דשמונה חוטין של ציצית כנגד שמונה דברים שבלב אי נמי שמונה שמות יש ללב והלב הוא תלוי בשליש גופו של אדם ולכך הוו חוטין מתחילין משליש ראשון ונמשכים עד שני שלישים כמו שיש מן הלב עד סוף גופו של אדם שני שלישים, מהר"ם : (דעת זקנים)

לַט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצַת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתְּוּרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אִתְּם זְנִים אַחֲרֵיהֶם :

אונקלוס ויהוון לכוון לכרוספדין ותחזיון יתיה ותדפרון ית כל פקודיא דיין ותעבדון יתהוון ולא תטעוון בְּתַר הַרְהוּר לְבָכוֹן וּבְתַר חִיזוֹ עֵינֵיכֹן דִּי אֲתוֹן טַעֲוֹן בְּתַרְיָהוֹן : (אונקלוס)

יונתן ויהי למצותא דציצית ותחמוון יתיה בזמן דאתון מתעטפין בהוון ביממא ותדפרון ית כל פקודי ותעבדון יתהוון ולא תסטוון למטעי בְּתַר הַרְהוּר לְבָכוֹן וּבְתַר חִיזוֹ עֵינֵיכֹן דִּי אֲתוֹן טַעֲוֹן בְּתַרְיָהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית (ז) שש מצות, ושמונה חוטין וחמשה (ח) קשרים הרי תרי"ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ. הלכ והעינים הם מרגלים לגוף, מסרסרים לו את העצירות, העין רואה, והלכ חומד, והגוף עושה את העצירות: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) הרא"ם כתב והנראה בעיני פירושן שהוא אליבא דמאן דאמר יש אם למקרא וכיון שהוא נקרא מלא כאלו הוא מלא יו"ד עד כאן לשונו: (ח) פירוש לא שכונת התורה לזה הטעם דהא יש אומרים שיכול לעשות ט"ז חוטין וכן הקשרים דמן התורה אין לריך שיהיה רק קשר אחד לצד ועוד יכול לעשות יותר רק שכונת התקנה שתקנו ה' קשרים ולא פחות ולא יותר היתה למלאות החשבון שיתכן בזכירת כל המצות יותר בראיית הציצית והקשרים משום הכי פרש"י הקרא כאחר התקנה ולא כפי קודם התקנה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והיה לכם לציצת. והנה ישוב הפתיל להיותו בקצה כמו הציצית. והפירוש השני כאשר העתיקו חז"ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצית הם הגדילים ועוד אפרשנו. והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירו מעליו למען יזכרו והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ועשו להם ציצית רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה: **וראיתם אותו**. מצוה להיות נראה: **אחרי לבבכם**. המתאוה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו: **אשר אתם זונים**. כי מי שילך אחרי תאוותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וראיתם**. בגימטריא ציצית ביום: **וזכרתם**. כתיב זכירה בציצית לכן צוה לעשות ארבע ציצית בארבע כנפות בגדיו שכל מקום שיפנה יזכור. ובכל אחד חמשה קשרים כדי שיזכור לחמשה חומשי תורה. ויש בכל אחד שמונה חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמונה איברים המרגילין את האדם לעבירה ואלו הן אזנים עינים פה חוטם ידיים רגלים הערוה והלב ואם שמר עצמו מעבירה זוכה לעלות למעלה משמונה רקיעים דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ואם עבר בהן עבירה נידון בשמונה דינין בחיבוט הקבר ובשבע מדורות של גיהנם: **ציצית**. עולה ת"ר ושמונה חוטין וחמשה קשרים תרי"ג לומר לך ששקולה מצות ציצית ככל התורה כולה. בכל עת יהיו בגדיך לבנים. בגימטריא זה ציצית לבגדיכם: **כל מצות ה'**. עולה תרי"ב אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום: (בעל הטורים)

אור החיים **והיה לכם לציצית**. אין ידוע מכוון מאמר זה שיהיה לציצית, ולדברי התוספות שכתבו במסכת מנחות דף מ"ג בדברי רבי מאיר שאמר שם וזה לשונו גדול עונשו של לבן מעונשו של תכלת, משל למלך שאמר לבי עבדיו לאחד אמר הביא לי חותם של טיט ולאחד אמר הביא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו איזה מהם עונשו מרובה וכו', כתבו התוספות מה שמדמה חותם של טיט לציצית שכך עושים לעבדים והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי ה' כדאיתא במסכת שבת (נז:): כבלא דעבדא תנן עד כאן, ירצה במאמר והיה לכם לציצית לצד שהם עבדים לה' והעבד עושה כבלא יהיה לכם סימן זה לכבלא דעבדא, ואמר **וראיתם אותו** וזכרתם את כל מצות ה' פירוש כשיביטו בסימן עבדותם יתנו לב שאינם בני חורין לעשות כחפצם במאכלם במלבושם בדיבורם ובכל מעשיהם כעבד שאימת רבו עליו ולעמוד בשעה שהאדון מצוה לעמוד ולעשות כל מלאכות אשר צוה ה' לעשות, ואמר **ולא תתורו** וגוי פירוש לצד שהנגלה הוא דבר שהעין חפצה וחושקת בו, ומצות המלך היא ציווי עשות הפך הרצון הטבעי ושנוא הערב המורגש, ומן הנמנע שיעמוד בדבר אלא בהערת סימן עבדותו הוא יכופהו להפך אשר עינו ולבו שם יחפוץ:

ואמר למען תזכרו ועשיתם, יתבאר על דרך אומרם ז"ל (מנחות מד.) מעשה באדם אחד וכו' כיון שעלה וכו' טפחו לו ציציותיו על פניו וכו', והוא אומר למען תזכרו פירוש שהציצית הוא יזכיר אתכם וימנע אתכם מחטא מכל מין חטא, ולזה דקדק לומר **ועשיתם** על דרך אומרם ז"ל (קידושין לט:): ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה והעמידוה בבאה לידו עבירה ופירש ממנה, ואמר **והייתם** קדושים על דרך אומרם ז"ל (ויק"ר כד) אין נקרא קדוש אלא הפורש מן העריות ואומרו **אני ה' אלהיכם** וגוי פירוש חיוב העבדות שאני מחייב אתכם לעשות עליו סימן לצד שהוצאתי אתכם וגוי, וכפל לומר פעם ב' **אני ה' אלהיכם** הוא חיוב מושכל, ועיין מה שפירשתי בפסוק (סוף פ' בהר) כי לי בני ישראל עבדים עבדי ה' הם וגוי:

ומעתה באנו להשכיל על דבר אמת אשר צוה ה' במצוה זו שאין לעשות ציצית אלא בכסות בת ד' כנפות ולא בת ג' ובת ה' כי לצד שהציצית הוא סימן העבדות יצו ה' שיהיה הסימן גם כן יגיד מי לנו אדון, כי ימצא גם כן דבר זה במלכי ארץ שכל אחד יעשה מין סימן אחד לעבדיו וניכר הסימן של כל אחד, וכמו כן גזר ה' שלא נעשה סימן עבדותנו לה' אלא בטלית בת ד' כנפות לרמוז כי מלכנו הוא הבורא ארבע קצות העולם ושליט עליה, ולזה בהיות הטלית בת ג' ובת ה' אבדה הכונה ואין לעשות ציצית: בה

וצוה שיהיו החוטין לבן לרשום סימניו יתברך כי מדותיו הם מדת הרחמים והטוב הרמוז במין הלבן, גם התכלת לרמוז על שליטתו בשמים כי התכלת דומה לרקיע, גם במספר החוטין ד' שהם ח' ירמוז לשמו יתברך שהוא שם בן ארבע ויחודו בהיכלו הוא בן ח' בסוד השילוב של הוי"ה ואדנות, גם רשם בדת האל (מנחות לט) לעשות קשר התכלת עם הלבן להעיר במושכל נעלם כי הלבן הוא סוד החסד והתכלת הוא סוד הרחמים, והוא סוד בחינת שמים, ומדה זו מתיחסת ליעקב אבינו שהוא סוד התפארת ואמרו מביני נסתרי התורה כי מדת התפארת תתאב למדת החסד שהיא מתיחסת לאברהם, ולזה יקיף התכלת להלבן כאשר יקיף רוח לנשמה כידוע לנשמה ליודעי חן:

וראיתי להעיר למה לא הכשיר ה' צבע התכלת אלא מדג עולה מהים ולא משאר דברים שיש להם צבע זה עצמו, ואולי שהוא מטעם עצמו שזה הוא סודו כאומרם ז"ל (חולין פט). ים דומה לרקיע והבן גם להעיר שהרחמים ימשכו מהתורה הנרמזת בים, גם לרמוז כי הרחמים נמשכים מבחינה הנרמזת בדג בסוד עינא פקיחא כידוע לרואים באור החיים:

חסלת פרשת שלח לך (אור החיים)

ספורנו וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. תזכרו שאתם עבדים לאל יתברך ושקבלתם מצותיו באלה ובשבועה וזה בראותם הציצית שהוא כחותם המלך בעבדיו ובוזה תחדלו מתור אחרי לבבכם להשיג שרירות לבכם כעושר וכבוד אפילו בגזל: **ואחרי עיניכם**. להשיג תאוות שנתתם עיניכם בהן: **אשר אתם זונים אחריהם**. מטים נפשכם השכלית בהן מדרכי חיי עולם לדרכי אבדון ומות: (ספורנו)

דעת זקנים וראיתם אותו. פרט לכסות לילה או אינו אלא פרט לכסות סומא כשהוא או' וזכרתם נתן ראייה וזכירה ראייה למי שרואה וזכירה למי שאינו רואה. ד"א וראיתם אותו שאם עשית כן נעשה כמי שאתה רואה כסא הכבוד שדומה לתכלת כדא"ר מאיר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין לפי שהתכלת דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנא' ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וספיר

קרישטאל בלע"ז דומה לרקיע וכתוב וראיתם והדר וזכרתם והדר ועשיתם מלמד שהראיה מביאה לידי זכירה וזכירה מביאה לידי עשיה: **וזכרתם את כל מצות ה'.** פרש"י שמנן גימט' של ציצית ת"ר כו'. ואעפ"י שציצית כתיב חסר יו"ד שניה וי"ל דג' ציצת כתיב וחד מנייהו כתיב לציצית והלמ"ד משלמת השלש יודי"ן החסרות. ועוד שמעתי שיש שעושין חוליות וכריכות עד שעולין כל החוליות והכריכות והחוטין והקשרים מן כל ד' ציציות תרי"ג. ושיעור החוליא בפ' התכלת כדי שיכרוך וישנה וישלש וכל הפוחת לא יפחות מז' כנגד ז' רקיעים והמוסיף לא יוסיף על י"ג כנגד ז' רקיעים וששה אוירים שביניהם: **ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם.** כדאמר מר ליבא ועינא תרי סרסורי דחטאה: (דעת) זקנים)

[מ] למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם:

אונקלוס בְּדִיל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעֲבְדוּן יְת כָּל פְּקוּדֵי וְתִהוּן קְדִישִׁין קְדָם אֱלֹהֵכוֹן: (אונקלוס)

יונתן מִן בְּגִלל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעֲבְדוּן יְת כָּל פְּקוּדֵי וְתִהוּן קְדִישִׁין הִי כְּמִלְאֲכִיא דְּמִשְׁמִשִׁין קְדָם יְי אֱלֹהֵכוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם **למען תזכרו.** וכבר אמר וזכרתם את כל מצות ה'. שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלכ המטנפת הרוח המשכלת: (אבן עזרא)

ספורנו **למען תזכרו.** למען תהיו פנוים ממחשבות הבלים ובזה תזכרו גודל האל וחסדו: **ועשיתם את כל מצותי.** ובזה תעשו כל מצותי מאהבה ומיראה: **והייתם קדושים לאלהיכם.** ובזה תהיו קדושים לפניו לחיי עולם כאשר כיון הוא באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: (ספורנו)

[מא] אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיּוֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: (פפא)

אונקלוס אֲנָא יְי אֱלֹהֵכוֹן דִּי אֶפְקִית יְתְכוֹן מֵאֶרְעָא דְּמִצְרַיִם לְמַהוּי לְכוֹן לְאֱלֹהָא אֲנָא יְי אֱלֹהֵכוֹן: [פפא] (אונקלוס)

יונתן אֲנָא הוּא יְי אֱלֹהֵכוֹן דִּי פְּרָקִית וְאַפְקִית יְתְכוֹן פְּרִיקוּן מֵאֶרְעָא דְּמִצְרַיִם מְטוּל לְמַהוּי לְכוֹן לְאֱלֹהָא אֲנָא הוּא יְי אֱלֹהֵכוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י **אני ה'.** נאמן לשלם שכר: **אלהיכם.** נאמן (ט) להפרע: **אשר הוצאתי**

אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם, שתקבלו (ו) עליכם גזרותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר, כדי שלא יאמרו ישראל, מפני מה אמר המקום, לא שנעשה ונטול שכר, אנו לא עושים ולא נוטלים שכר, על כרחכם אני מלככם, וכן הוא אומר, אם לא ציד חזקה וגו' אמלוד עליכם (יחזקאל כ, לג). דבר אחר, למה נאמר יראת (כ) מצרים, אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של זכור, לשאינה של זכור, אני הוא עתיד להבחין ולהפרע מן התולה קלא אילן (ב) בצגדו ואומר תכלת היא (בצא מצינעא סא:), ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי, למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת עבודת אלילים, לומר שהמחלל את השבת כאלו עובד עבודת אלילים, שאף היא שקולה (מ) ככל המצות, וכן הוא אומר בעזרא, ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם (נחמיה ט, יג-יד), ואף פרשת יציאת לך נסמכה לאלו, לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות, שנאמר ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט, ז). על ארבע כנפות, ולא בעלת שלש ולא בעלת (ט) חמש, כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והלאתי וגאלתי (שמות ו, ו) ולקחתי (שם ז): פתיל תכלת. על שם שכול זכורות, תרגום של שכול תכלא, ומכתם היתה זלילה, וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב, ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיאלו ממצרים עד שאמרו (ס) שירה על היס:

חסלת פרשת שלח: (קפ"י)

פתחי חכמים (ט) פירוש אלהים בגימטריא זה דיין כלומר שהוא מדת הדין: (י) לא להיות לאלהים דיין כן ודין כך אלהים הוא אצל קבלת הגזירות בהוראות כינוי אלהים תלוי בתנאי שכולא שפדאם מבית עצדים לא נתחייבו לקבל הגזירות כמו שאר אומות: (כ) כי לפי טעם ראשון קשה והא כתיב נמי להיות לכם לאלהים שמשמע שעל כרחכם אני אמלוד עליכם לכן אמר דבר אחר וכו'. ולפי דבר אחר קשה לא היה לו לומר רק אני ה' דהא גבי מכת זכורות לא כתיב כי אם וה' הכה וגו' אלהים דכתיב בקרא למה לי לכן אריך גם לטעם הראשון על כרחכם וכו': (ב) פרש"י צבע הדומה לתכלת ורחמנא אמר פתיל תכלת ותכלת הוא צבוע בדם חלזון ואכטריך קרא לעבור עליו משעת תלייה כמו שכתבו התוספות (ב"מ 97 סא):

(מ) והטעם כדפרש"י בחולין דף ה' דהעובד עבודת אלילים כופר בהקדוש ברוך הוא והמחלל את השבת כופר במעשיו ומעיד שקר שלא שבת הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית עד כאן לשונו. וכן כתבו התוספות בסנהדרין (דף ע"ח): (נ) פירוש שיתן ליציאת על כל חמש כנפות אבל בד' כנפות חייב להטיל ליציאת אף שהיא בעלת ה' כנפות דבכלל מאתים מנה וזה אליבא דכולי עלמא דסבירא להו הכי. ולא כהרא"ם שפירש שפטור לגמרי בעלת ה'. ורש"י הביא דברי רבי משה הדרשן וליה לא סבירא ליה כרבי משה הדרשן וקל להבין נראה לי. (נחלת יעקב) הכי פירושן בתחלה רשם הרב על כנפי האמור פה ונתן טעם למה דוקא על הכנף ואחר כך רשם על ד' כנפות האמור בפרשת כי תלך ופירש בו ולא בעלת ג' וכו' עיין סם: (ס) ואם תאמר והא בפרשת בשלח פרש"י שאמרו שירה ביום השביעי של פסח. ויש לומר שהוא סובר שהלילה הולך אחר היום שעבר כמו קרבנות שכתוב ביום זבחכם יאכלו והנותר ממנו עד בוקר באש ישרף ולמה לריב לשרוף בבוקר שהרי אף מיד בלילה הוא מתחייב לשרוף שהרי כתיב ביום זבחכם יאכלו ולא ודאי שגם בלילה הוא מותר לאכול שהלילה הולך אחר יום שעבר. והתחלת יציאתה נחשבת מיד ששחטו הפסח וכלאו ואכלו אותו ומהתחלת היציאה יהיה ח' ימים ומהתחלה האמיתית שהיה ביום ט"ז שהיה יציאתה האמיתית יהיה שבעה שהרי ביום השביעי חוץ מזו הלילה אמרו שירה ורבי משה הדרשן נמי סבירא ליה הכי ודלא כהרא"ם שפירש כי אלה הדברים האמורים פה הם דברי רבי משה הדרשן אבל רש"י זכרונו לברכה לא סבירא ליה הכי. ועיין (בנחלת יעקב) כי גם סותר דברי הרא"ם ואמר שאלה הם דברי הרב ולא דברי ר' משה הדרשן רק מה שכתב למה נסמכה פרשת מקושש כו' הם דברי רבי משה הדרשן ולא יותר: חסלת פרשת שלח (שפתי חכמים)

אבן עזרא אני ה' אלהיכם. אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני ה' אלהיכם:

חסלת פרשת שלח לד (אבן עזרא)

ספורנו אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וכו'. אני ה' שמצד שאני אלהיכם שאתם מכירים שאני הוא הקדמון הראוי שתעבדוהו ואליו תתפללו: הוצאתי אתכם מארץ מצרים. כדי שתזכו שאהיה לכם לאלהים שתהיה התמדת מציאותכם ממני בלתי אמצעי שמציאות כזה לא ישתנה

ולא יפסד בשום אופן כמו שהוא הענין במציאות שאר הנצחיים: **אני ה'**
אלהיכם. אני עתה לזה התכלית בעצמו צויתי לכם זאת המצוה כדי
שתזכו לזה המכוון כמו שאמר והייתם קדושים לאלהיכם: (ספורנו)

פרשת קרח

במדבר פרק-טז

א ויקח קרח בן יצחק בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אֱלִיאָב ואון בן
פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן:

אונקלוס ואתפלג קרח בר יצחק בר קהת בר לוי ודתן ואבירם בני אֱלִיאָב
ואון בר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן: (אונקלוס)

יונתן ויקח קרח ונסיב גוליתיה דכולא תיכלא קרח בר יצחק בר קהת בר
לוי ודתן ואבירם בני אֱלִיאָב ואון בר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן: (תרגום יונתן)

רש"י ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת (א) במדרש רבי תנחומא. ויקח
קרח. לקח את עצמו ללד אחד להיות נחלק מתוך העדה (ב) לעורר על
הכהונה, וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג, נחלק משאר העדה להחזיק
במחלוקת וכן מה יקחד לבד (איוז טו, יב), לוקח אותך להפליג משאר בני
אדם. דבר אחר, ויקח קרח, (ג) משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים, כמו
שנאמר קח את אהרן (במדבר כ, כה), קחו עמכם דברים (הושע יד, ג): **בן יצחק**
בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב, שבהם רחמים על עצמו (ד) שלא יזכר
שמו על מחלוקתם, שנאמר ובהלם אל תחד כבודי (בראשית מט, ו), והיכן

נזכר שמו (ה) על קרח, בהתייחסם על הדוכן בדברי הימים, שנאמר בן אביאסף בן קרח בן יאהר בן קהת בן לוי בן ישראל (דברי הימים-א ו, כג-כג). תנחומא (ז): ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שריו בחנייתם תימנה, (ו) שכן לקהת ובניו החונים תימנה, נשתתפו עם קרח במחלוקתו, (ז) אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה, (ח) נתקנא על נשיאותו (ט) של אליצפן בן עוזיאל, שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור. אמר קרח, אחי אבא ארבעה הו, שנאמר ובני קהת וגו' (שמות ו, יח), עמרם הזכור נטלו שני בניו גדולה, אחד מלך ואחד כהן גדול, מי ראוי ליטול את השניה, לא אני, שאני בן יאהר שהוא שני לעמרם, והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכולם, הריני חולק עליו ומבטל את דבריו. מה עשה, עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות, רובן משבט ראובן שכיניו, והם אליאור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו, שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קרואי העדה (במדבר א, טז), (י) והלבישן טליתות שכולן תכלת, באו ועמדו לפני משה, אמרו לו, טלית שכולה של תכלת חייבת בליית (כ) או פטורה, אמר להם חייבת, התחילו לשחק עליו, אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פטורה, זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן. דתן ואבירם (ל) ואון בן פלת: (רש"י)

שפתי חכמים (א) דק"ל למה אמר לשון ויקח. ולפי שפרש"י בפרשת בראשית ואני לא באתי לפרש רק פשוטו של מקרא ולא על פי המדרש לכך פרש"י כאן פרשה זו יפה נדרשת וכו' שהוא קרוב לפשוטו לכך אפרש אותו על פי המדרש ולא נלמד לפרשו לפי פשוטו: (ב) פירוש לקיחה זו מחשביית היא והלב הוא הפועל וקרח הוא הפועל אם כן ויקח הוא כמו ויקח כדעת המתרגם ואתפלג: (ג) דלטעם הראשון קשה שיפרש ויקח לשון ויקח לכן פירש דבר אחר ולפי דבר אחר קשה ללא פירש בקרא את מי לקח כמו גבי משה דכתיב קח את אהרן. לכן פירש גם טעם ראשון: (ד) ר"ל למה לא מייחסו גם כן אחר יעקב ומתרג' יעקב זיקא וכו': (ה) כלומר היכן נזכר שמו של יעקב אבינו על קרח עד שנלמד לתת טעם פה על שלא הזכיר שמו והלא אין דרך כל המתייחסים לעלות אלא עד השבט בלבד. כתב הרא"ם אך קשה לפי המדרש שדרשו בסודם אל תבא נפשי זה מעשה זמרי שנאמר בו זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא אמר בן יעקב היכן נזכר שמו על זמרי עד שנלמד לתת טעם על מה שלא הזכיר שמו

שֶׁל יַעֲקֹב עַל זְמַרֵי כּוֹ' וְהִנִּיחַ הַדָּבָר בְּלִבּוֹ עִיּוֹן. עִיּוֹן בְּמַה שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפִרְשַׁת וַיְחִי תִירוֹץ עַל קוֹשִׁיית הַרְא"ס: (ו) רַל"ל הַיֵּאֵךְ בָּאוּ דַתָּן וְאֲבִירִים לְבִנֵי קֵהֶת לְהַשְׁתַּתֵּף עִם קֶרַח שְׂעוֹרֵר עַל הַכֶּהוֹנֶה שֶׁהָרִי הֵם לָאוּ לוֹיִם וְלָאוּ בְּכוֹרִים נִינְהוּ דְכַתִּיב נִמּוֹאֵל דַּתָּן וְאֲבִירִים וְאִם בָּאִים לְחִלּוֹק עַל הַכֶּהוֹנֶה בְּשָׂבִיל נִמּוֹאֵל אַחִיהֶם שֶׁהִיא בְּכוֹר רַחוּק הוּא שְׂיִכְנָסוּ לְחִלּוֹק בְּשָׂבִיל אַחִיהֶם וְנִמּוֹאֵל עֲלָמוֹ שֶׁבְּעִבּוּרֵי הַמַּחְלֻקָּת לֹא נִזְכַּר בְּקֶרֶא שֶׁהִיא מְעוֹרֵר: (ז) (מֵהַרְש"ב) וּמֵא"ל ז' קִבְּלִיתִי דֵהֲכִי פִירוֹשׁוֹ כִּי אָמַר בְּתַחֲלָה יַעֲקֹב בִּיקָשׁ רַחֲמִים וְכוּ' וְאִם כֵּן קֵשָׁה דַתָּן וְאֲבִירִים שְׂיִיחָסֶם עַד רֵאוּבֵן וְלֹא אָמַר בֵּן יַעֲקֹב וְלֹא מֵלִינוּ שֶׁבִיקָשׁ יַעֲקֹב עַל רֵאוּבֵן שֶׁלֹּא יִתִּיחָסוּ בְּנָיו אַחֲרָיו בְּמַחְלֻקָתוֹ שֶׁל קֶרַח. עַל כֵּן פִּירָשׁ אוֹי לְרַשֵּׁעַ וְכוּ' וּמִמִּילָא הֵם בְּכֻלָּל וְדו"ק עַד כֹּאן: (ח) פִּירוֹשׁ אֵף עַל פִּי שֶׁקֶרַח חָשַׁד אֶת מִשָּׁה בְּכֻלָּ מַעֲשָׂיו שֶׁעָשָׂה הַכֹּל מִפִּי עֲלָמוֹ מִכֹּל מִקּוֹם לֹא הִיא לוֹ לְחִלּוֹק עַל הַכֶּהוֹנֶה שֶׁהָרִי אַהֲרֹן בְּדִין הוּא קוֹדֵם לוֹ לִהְיוֹתוֹ בֵּן עֲמֵרָם הַבְּכוֹר הַרְא"ס. וְאִם תֵּאֲמַר וְלִמָּה לֹא פִירָשׁ זֶה עַל הַקֶּרֶא וְאִיךְ תִּלְהֶה קוֹשִׁיא זֶה בְּמַה שֶׁפִּירָשׁ לְעִיל. וַיֵּשׁ לֹאמַר בְּשִׁלְמָא קוֹדֵם שֶׁפִּירָשׁ לְעִיל עַל דַּתָּן וְאֲבִירִים לֹא הִיא יִכּוֹל לְהַקְשׁוֹת מֵהָ רֵאָה כּוֹ' לְפִי שֶׁגַם הוּא רֵאָה לִהְיוֹת כֵּהֵן אֲבָל עַתָּה שֶׁפִּירָשׁ עַל דַּתָּן וְאֲבִירִים בְּשָׂבִיל שֶׁהִיא שְׂבִט רֵאוּבֵן שְׂרׁוֹי בְּחַנְיִיתָן גְּבִי דְגָלִים אִם כֵּן שָׁמַע מִינָהּ שֶׁזֶה הַמַּחְלֻקָּת הִיא בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה לִיִּיאֵת מֵאֲרִים שֶׁהָרִי הַדְּגָלִים הַתַּחֲלוֹ בְּשָׁנָה הַשְּׁנִיָּה כְּמוֹ שֶׁמְבֹאֵר בְּפִרְשַׁת בְּמַדְבָּר לְכַךְ מִקֵּשָׁה רַש"י מֵהָ רֵאָה קֶרַח לְחִלּוֹק עִם מִשָּׁה בְּשָׂבִיל הַכֶּהוֹנֶה בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה לִמָּה לֹא חִלַּק בְּשָׁנָה הַרְאָשׁוֹנָה מִיַּד אַחַר הַקָּמַת הַמִּשְׁכָּן. וְתִירֵץ רַש"י נִתְקַנָּא עַל נְשִׂיאֹתָו שֶׁל אֲלִיָּצֶפֶן וְכוּ' שֶׁנִּתְמַנֶּה גַם כֵּן בְּשַׁעַת סִידוֹר הַדְּגָלִים. וְכִיוֹן שֶׁנִּכְנַס בְּמַחְלֻקָּת רֵאָה לְבִטּוֹל אֶת הַכֹּל אֵף בְּדָבָר שֶׁאִין לוֹ זְכוּת: (ט) וְאִם תֵּאֲמַר וְלִמָּה פִרָשׁ"י לְעִיל לְעוֹרֵר עַל הַכֶּהוֹנֶה וַיֵּשׁ לֹאמַר דּוֹדָאִי אִם הִיא נוֹתֵן מִשָּׁה לְקֶרַח הַנְּשִׂיאֹת וְדָאִי לֹא הִיא חוֹלֶק עַל הַכֶּהוֹנֶה אֲבָל כִּיוֹן שֶׁנִּתְּן הַנְּשִׂיאֹת לְאֲלִיָּצֶפֶן בָּא קֶרַח לְחִלּוֹק עַל הַכֹּל גַּם עַל הַכֶּהוֹנֶה לְכַךְ פִּירָשׁ"י הַרִינִי חוֹלֶק עֲלִיו וּמִבְטָל אֶת כֹּל דְּבָרָיו. וְאִם תֵּאֲמַר לִמָּה לֹא חִלַּק גַּם עַל הַמַּלְכוּת וַיֵּשׁ לֹאמַר לְפִי שֶׁבְּכוֹר הִיא עֲבוּדָה בְּבְכוֹרִים לְכַף נִשְׁתַּתְּפוּ עִמּוֹ הַבְּכוֹרִים לְבִטּוֹל דְּבָרִיךְ שֶׁל מִשָּׁה כְּדִי שֶׁהֵם יִהְיוּ כֹהֲנִים אֲבָל עַל הַמַּלְכוּת כּוֹלֵם מִסְכִּימִים שֶׁיֵּהָא מִשָּׁה מֶלֶךְ כִּי בְּדִין הוּא שֶׁהוֹלִיא אֹתָם מִמֵּאֲרִים וְעוֹד לֹא כּוֹלֵם יִהְיוּ מַלְכִים וְלִכֵּן לֹא נִשְׁתַּתְּפוּ עִמּוֹ לְחִלּוֹק עַל הַמַּלְכוּת: (י) יֵשׁ מִקְשִׁים לִמָּה לִיָּה לְהַבִּיא רֵאָה מֵהַתֵּם דְּכַתִּיב קֶרֶאִי הַעֲדָה וְהַתֵּם גּוֹפֵא מִנְלָן אֲלֵא מִדְּכַתִּיב נְשִׂיאִי מִטּוֹת וְהֵא הַכֹּא נִמִּי נְשִׂיאִי עַדָּה כְּתִיב וַיֵּשׁ לֹאמַר דָּאִי לָאוּ מִקֶּרֶא

דהתם הוה אמינא ללאו ראשי סנהדראות היו מדכתיב קריאי מועד שמע מינה שלא היו נקראין לכל דבר שבקדושה אלא לעתים רחוקים לכן מביא ראייה מהתם שנקראים בכל פעם לכל דבר שבקדושה דכתיב קרואי עדה כלומר לכל דבר שצריכין העדה והא דהוסיף רש"י וכיולא בהם משום דהאנשים אשר נקבו בשמות לא היו כי אם י"ב נשיאי השבטים ואלה היו חמשים ומאתים הוכרח לומר וכיולא בהם שכולם היו ראשי בני ישראל מהם נשיאי שבטים ומהם ראשי סנהדראות ומהני גזירה שוה ללמוד שהיו ממדרגה של אליאור וחזיריו ומהני קרא דחמשים ומאתים ללא תימא דוקא הי"ב אשר נקבו בשמות ולא האחרים כיוולא בהן. רא"ס: (כ) דבסוף פרשת שלח כך כתיב ליאית וסמיך ליה ויקח קרח כלומר נטל ליאית. ואם תאמר והרי רש"י לא דריש סמיכות רק היכא שאינו מקומו כמו שפירשתי בפרשת שלח לך. ויש לומר שגם כאן אינו מקומו לפי מה שפירשתי שמחלוקתו של קרח היה בשביל נשיאותו של אליאפן וזה היה קודם נסיעתן מהר ה' אם כן למה נסמכה כאן היה לו לכתוב בפרשת במדבר סיני לכך דרשינן סמיכות: (ב) שלא תפרש בני ראובן קאי על פלת ופלת הוא פלוא בן ראובן שמלינו במקום אחר גם כן כמו ובני דן חושים ובני פלוא אליאב אף על פי שאינו אלא אחד קרא אותו בלשון רבים. לכך פרש"י בני ראובן דתן ואזירים ואון בן פלת ופלת גם כן מבני בניו של ראובן. והרא"ס כתב יש מפרשים שכוונתו לומר שבני ראובן שב דלתן ולאזירים לזדס ר"ל לא לאון כאלו אמר בני ראובן דתן ואזירים הם. אבל און בן פלת הוא ולא מבני ראובן. ויש מפרשים שכוונתו שאדרבא שישב גם לאון שלא תאמר שבני ראובן ישב דלתן ולאזירים ולא לאון הואיל ולא מלינו נזכר בשום מקום לא און ולא פלת בבני ראובן. והוא דחה שני הפירושים האלה והנראה לי כתבתי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקח קרח. זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלויים כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלויים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואזירים בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו גם קרח בכור היה כי כן כתוב. ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו בכורים והם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש מופת המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים על כן כתוב

ותכל תלונתם כי התלונה על זה היתה. גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא ה' שלחני בשליחות הזה כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראייה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי כל בכור והם היו הכהנים הנגשים אל ה' והם עיקר כל העדה: **ויקח קרח**. אנשים דרך קצרה כמו חמור לחם ורבים ככה ויאמר ר' יונה כי פירוש ויקח לקח לקום על משהו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויקח קרח**. סמך מחלוקת לפרשת ציצית שעל ענין ציצית חלק על משה: **ויקח קרח**. בגימטריא זה במקח רע. עושר שמור לבעליו לרעתו. בגימטריא עשרו של קרח לרעתו היה לו: (בעל הטורים)

אור החיים **ויקח קרח וגו'**. צריך לדעת אומרו **ויקח**, ורז"ל אמרו (במד"ר פי"ח) לקח עצמו לצד א', ולדרך זה חסר עצמו, כי זכרון קרח הוא לומר מי הוא החולק וחסר הנחלק, ואם כוונתו לומר כדברי אונקלוס ואתפליג, אין שיעור תיבת ואתפליג כשיעור תיבת ויקח, אלא שהתרגום מפרש המכוון, והגם שדבריהם אמת עוד יש לאלוה מילין לדייק תיבת ויקח על נכון. ב' יש להעיר על דבר אמת למה יזכיר ה' זכרון הצדיקים יצהר קהת לוי במעשה בלתי הגון כזה ומה צורך יש בדבר, ורז"ל אמרו (שם) שהתפלל יעקב על עצמו שלא יזכר במעשה זה משמע שצריך היה לזכר אלא שהתפלל, ואני מתפלא גם על אותם שהזכיר. ג' יש לדעת כוונת הכתוב במאמר **ודתן ואבירים** מה כוונת הכתוב בזכרונם מה מעשיהם, אם לומר שגם הם חלקו עצמן היה לו לכוללן בלקיחה ויאמר ויקחו קרח וגו' ודתן ואבירים, ואם כוונתו לומר שקרח לקח אותם היה לו לומר ויקח קרח וגו' דתן ואבירים וגו'. ד' אומרו **ויקומו** לפני משה מה יגיד הכתוב בקימה זו, אם לומר שבאו לחלוק, אחרי כן הוא אומר ויקהלו וגו' ויאמרו וגו', ואם לומר שעמדו בקומה זקופה לפניו, היה לו לומר ויקומו אחר ויקהלו על זה הדרך ויקהלו וגו' ויקומו וגו' ויאמרו וגו', ולמה הפסיק בין ויקומו לויקהלו במאמר ואנשים מבני ישראל וגו':

אכן נתכוון הכתוב להודיע יסוד דבר המחלוקת, שיאמר אדם מנין עלה על דעת קרח לחלוק על נביא נאמן אשר צדקו נבואתו וקרח חכם גדול היה ואיך נשתטה לעשות הדבר הזה הלא כל ישראל ירגמו אותו אבן, לזה אמר הטעמים שלקח בדעתו לבא לריב, ראשונה **בן יצהר** פירוש היותו בן יצהר שהוא גדול מבי' אחים הבאים אחריו בבני קהת ואינם יכולין להחציף פניהם כנגדו כי גדול מהם, ב' **בן קהת** הוא המעולה שבבני לוי שהיו נושאים קדש הקדשים, ואמרו רז"ל (שם) קרח מנושאי הארון היה ואין גרשון ומררי ידברו כנגדו, **בן לוי** שהוא שבט מעולה מכל ישראל ואין שאר השבטים מקפחין אותו בדברו לפני משה כי מעולה הוא מכל שאר השבטים גם מכל בני לוי גם בענפי קהת הוא מדרגה ראשונה לבי' האחים הבאים אחריו שהם חברון ועוזיאל, ואמרו **ודתן ואבירים** וגו' פירוש גם אותם לקח כדי לערער גם מכחם שהם גדולי שבט ראובן הבכור

ליעקב, ובאמצעות זה החשיבו עצמן **ויקומו לפני משה** פירוש קימה ומעלה בהשוואה עם משה, קרח למה שהוא כנזכר, ודתן ואבירם לצד היותם גדולי ראובן שהוא גדול מכל האחים וגם מלוי, ואומרו **ואנשים** וגוי פירוש גם אלו לקח עמו לצד היותם גדולי ישראל כדי לחזק זרועותיו, אבל אלו לא באו לגדר זה לקום לפני משה אלא שנקהלו להחזיק דברי קרח ועדתו, ולזה הקדים לומר ויקומו קודם זכרון חמשים ומאתים וגוי, ובזה נתישבו כל הדקדוקים:

עוד יתבאר הכתוב בהקדים דבריהם ז"ל (שם) שאמרו שעיקר מחלוקתו של קרח הוא על אליצפן בן עוזיאל שנתן לו משה הנשיאות, והודיע הכתוב שלקח קרח מערכת הסתירות במעשה משה, ראשונה טענת היותו בן יצהר, ממה נפשך אם אתה בא אחר הגדול שבבנים ולזה נתת הכהונה לאהרן לצד היותו בן עמרם אם כן מהטעם עצמו לי יאות הנשיאות לצד שאני בן יצהר שני לעמרם שהוא בן קהת שהוא הענף עצמו שבא ממנו אהרן וקודם לחברון ועוזיאל, ולמה נתת הנשיאות לאליצפן, הרי מעשיך מוכיחות שאין גדולה לגדול שבבנים, אם כן חוזר הדין למה שנתן הכהונה לאהרן מטעם שעמרם הוא הבכור אין טעם זה טעם, ומעתה כיון שמצאו דברי משה סתורים אם כן נכנס בבחינת דבר שקר ח"ו וגם בכהונת אהרן לא יאמנו דבריו לילך בו אחר הקדמת עמרם אלא כל שבט לוי בהשוואה הוא, והוא מה שרמז במאמר בן לוי, ולצד שחש קרח שלא יקובלו טענותיו אלא לבטל נשיאות אליצפן אבל לומר שאין לחוש לקדימת עמרם ליצהר אין שומע לו כי מודעת זאת שהגדול קודם במעלה, לזה הקיף בטענת ראובן הבכור לכל השבטים ולקח גדולי ראובן, והוא מאמר **דתן ואבירם** וגוי **בני ראובן** לומר כי אם תכריחו לומר הלך אחר הגדול נלך אחר הבכור שבכל האחים ולו יותן הכהונה, ואומרו **ויקומו לפני משה** פירוש לערוך מערכת הסתירות להפיל דבריו, ואומרו **ואנשים מבני ישראל** וגוי הביאם להעריך לפניהם הוכחות מריבתו שלא ידחנו בכח השררה:

ולרז"ל ראיתי שאמרו (סנהדרין קט:) טעם שהזכיר הכתוב זכרון מולידיו וזה לשונם קרח שעשה קרחה בישראל, בן יצהר שהרתיח את העולם כצהרים, בן קהת שקיהה שיני מולידיו, בן לוי שנעשה לוויה לגיהנם, ולחשוב גם בן יעקב שעקב עצמו לגיהנם, יעקב ביקש רחמים וכו' עד כאן. ובעיני יפלא למה יכנה דברים הרעים לשמות הצדיקים ולא די זה אלא שמקשה בעל הדרשה ולחשוב בן יעקב וכו' אשר לא נכון להזכיר שם מבחר האבות בדרך זה, עוד יש להעיר באומרם שעקב עצמו לגיהנם הלא כבר אמר בן לוי שנתלוה לגיהנם ולמה יכפול הדבר ב' פעמים:

ולהאיר אור תורה אסדר ב' ג' גרגרים מסתרי תורה, הא' כי ענפי הקדושה אשר הכין וסדר המאציל ברוך הוא הם שבילי ומשפטי התורה אשר חקק ה' ביד משה עבדו, וכל המחליף סדר מסדרו הנה הוא עוקר הענף ההוא

בסוד בחינת נשמתו ועושה הענף ההוא ענף רע כי יסתלק ממנו כח המקדש, וזה לך האות סוד הקרבן אשר יתפגל ויחשב טמא במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו ובנוסף וירד מכבוד קדושתו להיות טמא ומחייב אוכליו כרת:

ב' כי הענף עצמו שבו פעל און הוא קודם לשלוח בו יד בסוד (ירמי' ב) תיסרך רעתך, נמצאת אומר כי ענף הקדושה יהפך לרעה ויהיה הודו לו למשחית רחמנא ליצלן:

ג' דע כי בחינת הנשמות אשר נטע ה' בעמו הם אותיות התורה כידוע ליודעי חן:

ד' דע כי כשברא ה' את האדם ברא נטע אחד שבו כלולים כל ענפי הקדושה, וכשחטא ונפגם נפגמו כל הנשמות שהיו תלויים בו וכל שיצאו ממנו פגומים היו, עד שיצתה נפש אברהם אבינו ונתלבנה באמצעות עשר נסיונות ונתברר הפסולת בישמעאל ויצתה נשמת יצחק ונתלבנה בעקדה, ונתברר הפסולת בתגבורת האש הוא עשו ויצתה נשמת יעקב בלא שום דופי, והוא מה שהעירונו רז"ל במאמרם (ב"מ פד.) שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם קדמאה עד כאן. פירוש שלא היה בו פסולת כאדם קודם שחטא:

נמצינו אומרים שהאילן הוא יעקב, ויצאו ממנו י"ב ענפים, ואחד מהם הוא לוי, ענף זה העניף ג' ענפים גרשון קהת ומררי, וקהת העניף ד' ענפים עמרם יצהר חברון ועוזיאל, וענפי יצהר הוא קרח, והנה בבא קרח להחליף ענפי הקדושה ולהפך הכהונה ממקומה נפגמו ענפי הקדושה שבשורש נשמתו שהיו כולן לשבח, והתחיל ממטה למעלה בראשונה הענף עצמו שהוא קרח בתחלה היה נקרא קרח טהור, בן יצהר שהיה מאיר לעולם כצהרים, בן קהת שהיה מקהה שיני כל רואה גדולתו ומעלתו, בן לוי שנתלזה מיום לידתו להקב"ה בכמה מעלות, ועכשיו הענף עצמו שנקרא קרח נפגם ועשה בו קרחה, ולא ענפו לבד אלא גם שורש הענף שבא ממנו שהוא יצהר נהפך לרעה כשורש נשמתו והרתיח כל העולם כולו כצהרים, ולא שורש אחד לבד אלא גם שורש שלמעלה ממנו שהוא בן קהת נהפך לרעה להקהות שיני מולידיו, ולא זו בלבד אלא גם שורש הענף הראשון שיצא מיעקב שורש של נפש קרח אשר שם נעקרה נפגמה ועשתה בו נקמה ללוותו לגיהנם, וממה שלא הזכיר הכתוב בן יעקב עדיין שורש הראשון שהוא בעיקר האילן שהוא יעקב לא נודעו מעשיו אם גם עדין הגיע הפגם ונמצא נעקר שורשו של קרח מעיקרו או לא:

ודע שיש מחלוקת רז"ל (סנהדרין קח.) בקרח ועדתו אם יש להם חלק לעולם הבא, למאן דאמר אין לו חלק לעולם הבא, גם שורשו ביעקב נמק, והוא מה ששאל השואל ולחשוב בן יעקב, ודקדק לומר שעקב עצמו לגיהנם פירוש לא נתלזה לבד שהוא לזמן מועט אלא עד סוף העולם, והוא

מה שרמז במאמר שעקב עצמו לשון סוף ותכלית כעקבים שהם סוף תכונת האדם, ורז"ל ישתמשו בלשון זה כאומרם (סוטה מט:) בעקבות משיחא וכו', ותירץ לפי שהתפלל על עצמו וכו' פירוש לעולם שכן הוא אלא שה' עשה נחת רוח ליעקב שהתפלל וכו', או אפשר שסובר שיש לו חלק לעולם הבא וזו היתה תפלתו של יעקב שלא יגיע כח החטא עד עיקר השורש שביעקב ולא ינתק חבל הכסף מעיקרו ויש תקוה לאחריתם, והוא מאמר התנא (סנהדין שם) עליהם אמר הכתוב (ש"א ב) מוריד שאול ויעל, וראיתי לדקדק אומרו ויעל ולא אמר ומעלה כשיעור שאמר בסמוך ה' ממית ומחיה וכמו כן אמר אחר כך ה' מוריש ומעשיר, אכן נתכוון לומר דברי התנא עצמו שעל עדת קרח הוא מדבר, לזה אמר ויעל פירוש כבר העלה אותם קודם שהורידם שהרי קדמה תפלת יעקב לירידתם ומאז נכתבו בספר העליה: (אור החיים)

ספורנו ויקח קרח. שער הכתוב וסדרו כאלו אמר ויקח קרח ודתן ואבירם ואון בן פלת חמשים ומאתים נשיאי עדה ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל. ואחר כך: (ספורנו)

כלי יקר ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי. בקיחה זו באו הרבה פירושים יען כי לא פורש אם קיחה בידיים או בדברים כמו קח את הלויים (במדבר ח.ו). וי"א שכל הסיפור נמשך עד בני ראובן שלקח לו למחלוקתו את בני ראובן כי ראה ללקט אליו כל מרי נפש וידע כי נפשם מרה על הבכורה שנלקחה מראובן, ואע"פ שיעקב נטלה ולא משה מ"מ על ידי שתחזור כל שררה לבעליה יחשבו שגם להם תחזור הבכורה ויסכימו עם קרח. וי"א שלקח לו לטענה את בן יצהר כי זאת היתה עיקר טענתו לומר אחי אבא ארבעה הוו כו' מאחר שאני בן יצהר מי ראוי ליטול השניה כפירש"י. וי"א וי"ו של ודתן נוספת כו"ו של ואיה וענה (בראשית לו.כד) וביאורו שלקח את דתן ואבירם לצרפם אליו, ונכון לומר שתרווייהו איתנהו שלקח לו לטענה מה שהוא בן יצהר, ולקח לו גם את דתן ואבירם ואון, ולפי זה לא תהיה הוי"ו נוספת.

ובמדרש (במ"ר יח.ג) אמרו ויקח קרח מה לקח טלית שכולו תכלת כו'. ומסיק ששאל עוד בית מלא ספרים אם חייב במזוזה כו', בשלמא ציצית דרש סמוכין מדסמך ויקח קרח לפרשת ציצית אבל מזוזה מאן דכר שמיא, וני"ל דמפיק לה מדכתיב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם. למה ליה למכתב פתח אהליהם אלא שיצאו נצבים לחרף ולגדף על המזוזה שבפתח אהליהם, והנה קרח חלק על פרי ציצית ודתן ואבירם הוסיפו עוד לחלוק על מצות המזוזה שבפתח האהל כי אמרו שמישה בדה מלבו ב' מצות אלו והיה זה מעין מחלוקתם כמ"ש רבינו בחיי כי אמרו כשם שטלית שכולו תכלת הסברא נותנת שהוא פטור מציצית, וכן בית מלא ספרים פטור ממזוזה, כך בזמן שכל העדה קדושים אינן צריכין למנהיג. ועוד רמוז בזה לומר שעיקר טעם שני מצות אלו להיות לאדם כמזכירים את מצות ה' כמ"ש וראיתם אותו וזכרתם וגו', וכן המזוזה

כדי שיזכור את ה' בבואו ובצאתו, ובזמן שכל העדה קדושים אינן צריכין לדבר המזכיר כי בלאו הכי ה' לנגדם תמיד הוא ית' וכל מצותיו, ואין צורך בהם כי אם לאנשים שכיחי אלהים. ומטעם זה נענשו המה וטפם ויש להתבונן אם קרח ועדתו חטאו טף למה באים לעונש זה, אלא לפי שחלקו על ציצית ומזוזה ומסיק (בשבת לב:) ר' יהודא ור' מאיר חד אמר בניס מתים בעון ציצית, וחד אמר בעון מזוזה כו'. וטעם לשניהם אחד הוא לפי ששניהם באו לזכרון כי המזוזה להיות ה' לנגד עיניו תמיד בבואו ובצאתו, והציצית לזכרון המצות, וכתוב (הושע ד.ו.) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. כי ע"י שתשכח תולדות המעשים הטובים אשכח גם סתם תולדותיך, ועוד שהבנים ענף ממנו כציצית שהם ענף מן הבגד.

ויקח קרח בן יצהר וגו'. ולא קחשיב בן יעקב לפי שקרח היה מחניף לבני ראובן ואמר דרך חנופה אין אני מתיחס אחר אבינו יעקב ואל יהי חלקי עמו במה שלקח הבכורה מן ראובן ע"כ גם הפסוק אינו מיחסו אחריו. ורז"ל אמרו (בסנהדרין קט:) ויקח קרח. שעשה קרחה בעולם, בן יצהר. שהרתיח את כל העולם כצהרים וגו', בן לוי. שנעשה לוייה לגיהנם, ולחשוב נמי בן יעקב שעיקב עצמו לגיהנם, יעקב בקש רחמים על עצמו שלא יחשב עמהם שנאמר (בראשית מט.ה.) בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי. לפי פשוטו ודאי לא לכבוד יהיה לו אם יחשב עמהם כי ע"י זה ידרש שמו לגנאי וע"כ בקש שלא יחד כבודו שמה, ד"א כדי שלא יאמרו שמדה זו ירושה בידו מן יעקב שערער על הבכורה דהיינו על הכהונה כי לפנים היתה העבודה בבכורות ויאמרו שממנו למד קרח לערער על הכהונה, וכן במעשה זמרי יאמרו שירושה בידם מן יעקב שלקח שתי אחיות, על כן ייחס את קרח הקנאי עד לוי שהיה ג"כ מקנא ביוסף. ומ"מ המאמר מחוסר ביאור מהו הקרחה שעשה, ואיך הרתיח העולם.

וכפי הרמז מן הפסוק זולת המאמר של הגמרא, היה מקום לפרש השמות בדרך אחר והוא, שהמקרא ודאי אינו יוצא מידי פשוטו שהשמות כפשוטם אך מאחר שפרט כל היחס הלזה נראה כי שמו ושם אבותיו היה הוראה על העתיד שיעמידו בן פורץ גדרו של עולם והוא קרח, כי השמות מרמזים על טענותיו ועל מחלוקתו כי קרח לשון קרחת שער וכדרך שמסיק בפרק חלק (ק.י.) ועוד גזז לכו למזייכו ומטלל לכו כו', שמצחק בכס על שעשה אתכם קרח מן השערות ונמצא שלקח לו זה לטענה נגד משה מה שעשה הלויים קרחים. בן יצהר הוא לשון שמן שחלק על הכהונה על אשר יצק על ראש אהרן שמן המשחה אשר מחציתו מאתים וחמשים כדאיתא פ"י כי תשא (ל.כג.) ועל כן לקח למחלוקתו חמשים ומאתים איש, אף על פי ש"א שלקח מספר זה כדי שיעלה ג"כ לכל שבט כמספר סנהדרי קטנה כשתצרף אליהם עוד ג' דתן ואבירם ואון, חוץ משבט לוי שלא היה איש מביניהם, מ"מ לפי דרכנו נוכל לומר שלכך לקח מספר זה לומר אלו בני היצהר אשר ראויין להיות נמשח בשמן המשחה אשר מחציתו חמשים ומאתים כמו שנמשח בו אהרן, בן קהת. הוא מלשון ולו יקהת

עמים (בראשית מט.י) והוא לשון אסיפה והקהל כי הוא אספם ורוחו קבצם להקהילם על משה ואהרן כמ"ש ויקהלו על משה ואהרן, בן לוי. פירש רש"י פ' ויצא (כט.לד) שנקרא לוי על שם שליוהו במתנות, וגם המתנות לקח לו קרח לטענה נגד אהרן כדמסיק בילקוט פ' זו (ט.א) באלמנה אחת שהיה לה כבש באה לגוז בא אהרן ונטל ראשית הגז כו', על כל אלה נופל לשון לקיחה כי כולם לקח לו לטענה להחזיק מחלוקתו.

אמנם לפי מה שמסיק במדרש, קרח. שעשה קרחה בעולם כו', נראה שדעת בעל המדרש זה לומר שקרח חלק על מציאת השי"ת כמ"ש הנועדים על ה'. בהצותם על ה'. (במדבר כו.ט) והיכן מצינו שקרח נועד על ה' אף על פי שארז"ל (סנהדרין קי.) שהחולק על רבו כחולק על השכינה מ"מ היא גופא קשיא למה יהיה כחולק על השכינה, אלא לפי שקרח טען שהעולם קדמון כקדמות השי"ת והוא מחוייב המציאות, והוצרך לכפירה זו כדי לחזק מחלוקתו כי הוא טען ואמר כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה'. ודעתו לומר שאין יתרון ושררה לשום נוצר על חברו כדרך שאין קדימה ח"ו לו ית' על ברואיו וז"ש ובתוכם ה'. והיה ראוי להיות ה' בראשם ולא בתוכם באמצע אלא הורה והודה כביכול שאין לו קדימה ק"ו בן בנו של ק"ו מדוע תתנשאו אתם, וא"ל משה בקר, גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו, שנאמר (בראשית א.ד-ה) ויהי ערב ויהי בוקר, ויבדל. וכתוב ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי (ויקרא כ.כו) וכשם שהבדיל ישראל מן האומות כך הבדיל את אהרן כו' (רש"י בשם מדרש).

וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין מראה הערב והבוקר לכאן, אלא לפי שקרח חלק אעיקרא דדינא לומר שהעולם קדמון ומראה הערב ובוקר הכל במקרה וא"כ למה תצא כזאת מלפניו ית' להבדיל בין איש ובין רעהו, ומשה השיב לו מטונך ראייה כי המקרה לא יתמיד זמן רב והרי עינינו הרואות שאין אתה יכול לבטל הבדלת בקר וערב א"כ אין זה מקרה אלא כך נברא ברצונו וכשם שהוא ית' קדמון לכל נוצר, כך חלק מכבודו לאשר חפץ בו וחלק גבולות ליום נתן גבולו ביום, ואת ישראל נתן עליון על כל העמים, כך נתן ברצונו ית' גדולה זו לאהרן. וז"ש אם בריאה יברא ה' וגו'. פירש"י אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה', וקשה לי למה לא נאמר בו כי טוב כי לא מצינו לשון מוטב מפורש בפסוק, אלא ודאי כך פירושו קרח חלק על הבריאה של ששת ימי בראשית וטען לא היו דברים מעולם, ואני אומר שיש בריאה ע"כ אני אומר אם בריאה ר"ל אם היתה בריאה חדשה בששת ימי בראשית אז יברא ה' חדשה בארץ ופצתה את פיה וגו', וידעו כי נאצו האנשים האלה את ה'. במה שאמרו שלא היתה בריאה מעולם ועכשיו יאמינו למפרע שהיתה בריאה כשם שברא ה' חדשה בארץ עכשיו.

וזה דעת רבא (בנדרים לט:): שדרש פסוק שמש ירח עמד זבולה. (חבוק ג.יא) מאי בעו בזבול אלא שבמחלוקתו של קרח עלו לזבול כו' אמר הקב"ה

לכבודי לא מחיתם כו', והיינו טעמא לפי שקרח ערער על גבולות בקר וערב דהיינו שמש וירח וטען עליהם שלא ה' חלק לכל אחד גבולו ותחומו לזה ביום ולזה בלילה, ע"כ עלו מרקיע לזבול כי אין נכון להם להאיר למי שאינו מאמין שלא ה' פעל כל זאת. אך שלא יפה אמרו שיעשה דין לבן עמרם, עד שאמר להם הקב"ה לכבודי לא מחיתם כו', והלא הדבר בוקע ועולה עד כסא כבוד ונוגע בכבודי יותר מבכבוד משה. ומה שעלו דווקא לזבול אחשוב בזה לפי שקרח ערער על הכהונה ואמרו במדרש בעולת תמיד של בקר וערב שבזכותם יתקיימו שמש וירח אורות של יום ולילה, ואם תבטל הכהונה ותהיה ביד מי שאינו ראוי לה אם כן באיזו זכות יתקיימו המאורות על כן עלו לזבול כי בו בית המקדש ומיכאל כ"ג כדאיתא במס' חגיגה (יב:). ומכאן ראייה שקרח חלק על גבולות שמש וירח ועל הבריאה ע"כ אמרו שעשה קרחה בעולם כי בהסתלק אלהותו ית' כביכול הרי כל העולם נעשה קרחה, ובמה שעלו שמש וירח לזבול כבר יצאה החמה מנרתיקה וע"י זה הרתיח את העולם כלו כצהרים, והנוגע בענין האלהות גורם קהוי שינים למאמינים בו ית', כמ"ש במצרים שהיו שיניהם קהות כשראו קשירת הטלה (טור או"ח סימן תל). לכך אמרו בן קהת שהקהה שיני מולידיו ודי בזה מה שאמרנו בדרך דרש קצת ומעתה נבא לביאור הויכוח בדרך פשוטו. (כלי יקר)

דעת זקנים ויקח קרח. איתא בחלק ויקח אמר ריש לקיש שלקח מקח רע לעצמו. קרח שעשה קרחה בישראל ד"א קרח עולה בגימטריא שד"ד ששדד ולא שמר מצותיו של הקב"ה. בן יצהר שהרתיח את כל העולם כצהרים. בן קהת שקיהה שיני מולידיו. בן לוי שנעשה לוויה לגיהנם ופריך וליחשוב נמי בן יעקב בן שעקב עצמו לגיהנם ומשני אמר ר' שמואל בר רב יצחק יעקב בקש רחמים על עצמו שנא' ובקהלם אל תחד כבודי. ודתן שעבר על דת. ואבירם שאיבד עצמו מלעשות תשובה. ואון שישב כל ימיו באנינות. בן פלת בן שנעשו לו פלאות. בני ראובן בן שראה והבין. מדרש לפי שהיה ראובן בכור אמרו יש לנו חלק בכהונה לפיכך החזיקו במחלוקת גם הם. ואמר רב און בן פלת אשתו הצילתו אמרה ליה מאי נפקא לך מיניה אי משה רבא את תלמידא אי קרח רבא את תלמידא אמר לה ומאי איעבד דהואי בעצה ואשתבעי לי בהדייהו אמרה ליה ידעני דכולה כנישתא קדישתא היא שנא' כי כל העדה כלם קדושים תוב בביתך ואנא מצילנא לך אשקיתיה חמרא וארויתיה ואגניתיה בביתא יתבא אבבא וסתרא לשערא כל דאתא חזי לה רישא פרוע וחוזר אדהכי והכי נבלעו והוא ניצול וקיימי בנפש' חכמוי נשים בנתה ביתה ואולי בידיה תהרסנו זו אשתו של קרח שהחזיקה יד בעלה במחלוקת ואמרה ליה חזי מאי עביד משה איהו הוה מלכא לאחווה שוייה כהנא רבא לבני אחווה שוינהו סגני כהונה אי אתיא תרומה אמר תהא לכהן בכורים לכהן מעשר ראשון נמי דשקליתון אתון אמר חד מן עשרה תהוי לכהנא ועוד גייז לכו למזייכו שנא' והעבירו תער על כל בשרם ומיטלטל לכו כי כופתא שנא' והנפת אותם תנופה אמר לה איהו נמי קא עביד הכי אמרה ליה איהו כיון דרבא הוא וכלה דידיה הוא תמות נפשי עם פלשתים הוא דקאמר לכו

עבידו תכלתא ואי ס"ד תכלתא חשיבא אפיק גלימא דתכלתא ולבשויהו לכלה בני מתיבתך. ולכך נסמכה פרשת ציצית לכאן לוי לך שעל ידי תכלת הוחזק המחלוקת כי באותה שעה עשה קרח משתה לכל אותם ר"נ איש ונתעטפו כלם טליתות שכלה תכלת אמר לו קרח למשה טליתות הללו פטורין מן התכלת אם לא אמר לו חייבין אמר לו ארבע חוטין של תכלת פטורין טלית שכולה תכלת אינו דין שתפטור עצמה אמר לו בית שהוא מלא ספרים פטור מן המזוזה או לא אמר לו חייב אמר לו כל התורה כלה מאתים ושבעים וחמש פרשיות אין פטורין את הבית ובי פרשיו שבמזוזה פטורין את הבית אין אתה מצוה עלינו אלא מלבך: (דעת זקנים)

[ב] וַיִּקְמוּ לַפָּנִי מֹשֶׁה וְאֲנָשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמְאֵתָיִם נְשִׂאֵי עֵדָה קְרָאִי מוֹעֵד אֲנָשִׁי שָׁם:

אונקלוס וַקְמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגַבְרִיאַל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְאֵתָן וְחֲמִשִּׁין רַבְרָבֵי כְּנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֲנָשִׁין דְּשָׂמָא: (אונקלוס)

יונתן וַקְמוּ בְּחוּצָפָא וְאוּרוֹ הִילְכְתָא בְּאַנְפוֹי דְּמֹשֶׁה עַל עֵיסק תִּיכְלָא מֹשֶׁה אָמַר אָנָּא שְׂמַעִית מִן פּוּם קוּדְשָׁא יְהֵא שְׂמִיָּה מְבַרְךְ דְּצִיצִית יְהוֹן מִן חִינּוֹר וְחוּטָא חַד דְּתִיכְלָא יְהִי בֵּיהּ קֶרַח וְחַבְרוּי עֲבָדוּ גוּלְיִין וְצִיצִיתְהוֹן כּוּלְהוֹן דְּתִיכְלָא מַה דְּלָא פְּקִיד יֵי וּמְסַעְדִין לְהוֹן גּוּבְרִיאַל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְאֵתָן וְחֲמִשִּׁין אֲמַרְכְּלֵי כְּנִישְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן לְמִיטַל וּלְמִישְׂרֵי מְפַרְשִׁין בְּשָׂמָהּ: (תרגום)

אבן עזרא לפני משה. שלא קמו בסתר ויש הפרש בין לפני ובין מפני: קראי מועד. שהיו נקראים אל אהל מועד: אנשי שם. קודם צאתם ממצרים ומדקדק אמר כי נשיאי עדה הם הנשיאים העומדים על הפקודים והם פעולים למלת לקח כאילו כתיב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויקומו. בגימ' לחלק. חמישים ומאתים. נ"ר רשעים ידעך: קראי. חסר יו"ד שעברו על י' הדברות: אנשי שם. בחכמה ובעושר ונתחייבו כדור המבול אשר מעולם אנשי השם: (בעל הטורים)

כלי יקר קרואי מועד אנשי שם. נראין הדברים שנתקבצו אל קרח אנשים מרי לבב אוהבי יותרת הכבוד והשררה בחשבם כי לכלם יתן שררות, כי זה הדבר אשר בקשה נפש כל אנשי שם אשר אמרו ביניהם נעשו לנו שם פן נהיה לבוז ויוכיח על זה ראש דבריהם רב לכם וגו'. כי אמרו דין הוא שתהיה השררה חוזרת חלילה מן אחד לחבירו כי רב לכם שימים רבים לישראל שנהגתם עליהם שררה וראוי שתתנו שבט ההנהגה ביד אחרים כי כל העדה כלם קדושים. וכלם מיותר, אלא כך אמרו ידוע שאין עדה פחות מיי ובכל עדה ועדה שבישראל כלם קדושים כל עדה בפני עצמה יש בה קדושה כי אין דבר שבקדושה בפחות מיי כי בכל עדה של י' יש קדושה

ובתוכם ה'. ואתם לא די שאתם מתנשאים על עדה של י' אלא אפילו על כל קהל ה' אתם מתנשאים ודבר זה אין לסבול, ולכך פתח בעדה וסיים בקהל לומר שאפילו אם הייתם מתנשאים על עדה של י' היה לנו מקום ללון עליכם שהרי כל עדה יש בה קדושה ק"ו שיש ללון מדוע תתנשאו על קהל ה' על כולם כאחד. ומ"ש ובתוכם ה'. כי בכ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא.) והרי הקב"ה מראה ענוה לישראל ומתהלך בתוכם, ר"ל באמצע ולא ראש לומר הריני כריע כאח לכם ואין אני מבקש לילך בראש כדיני ואיך אתם תתנשאו על קהל ה'. (כלי יקר)

דעת זקנים ואנשים מבני ישראל. ומי הם אליצור בן שדיאור וחביריו ואע"פ שלא פרסמן הכתוב נתן בהם סימנין כתיב הכא ואנשים מבני ישראל וכתוב התם האנשים האלה אשר נקבו בשמות כתיב הכא נשיאי עדה קריאי מועד וכתוב התם אלה קריאי העדה נשיאי מטות. משל לבן טובים שנמצא גונב כלים בבית המרחץ ולא היה בעל הגנבה רוצה לפרסמו התחיל נותן בו סימנין אמרו לו מי גנב כליך אומר להם בן טובים שהוא בעל קומה ועיניו נאות ושערו שחור וקווצותיו תלתלים וחוטמו זקוף משנתן הסימנין הללו הכירוהו אף כאן אע"פ שסתמן הכתוב על ידי הסימנין אתה יודע מי הם ובא וראה כמה קשה המחלוקת שב"ד שלמעלה אין עונשין עד שיהא בן עשרים ושלמטה מי"ג וכאן נענשו אפי' יונקי שדים כדכתיב הם ובניהם וטפם וכן אמרו גדול השלום שאפי' הקב"ה שינה בו כדפרשי לעיל: (דעת זקנים)

ג] ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם פי כל העדה פלם קדשים ובתוכם יהוה ומדיע תתנשאו על קהל יהוה:

אונקלוס ואתפנשו על משה ועל אהרן ואמרו להון סגי לכון ארי כל פנשתא פלהון קדישין וביניהון שריא שכנתא דיי ומא דין אתון מתברבין על קהלא דיי: (אונקלוס)

יונתן ואתפנשו על משה ועל אהרן ואמרו להון סגי לכון רפנותא ארום כל פנישתא פולהון קדישין וביניהון שריא שכנתא דיי ומה דין אתון מתברבין על קהלא דיי: (תרגום יונתן)

רש"י רב לכם. הרצה יותר מדאי לקחתם (מ) לעלמכם גדולה: כלם קדושים. כולם שמעו (נ) דברים צסיני מפי הגבורה (תנחומא ז): ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות, לא היה לך לזכר לאחיד כהונה, (ס) לא אתם לזדכם שמעתם צסיני (ע) אנכי ה' אלהיך, כל העדה שמעו: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) תיקן בזה הרצה פירוש רב שהוא פס כמו הרצה והוסף

יותר מדאי שבזולת זה יתכן לומר שאותו הרבוי שלקחו הוא בראוי להם וגם הוסיף מלת לקחתם מפני שמלת לכם לבדה אינן לה מובן בלתי שתחבר לה מלת לקחתם ומפני שהמחלוקת היתה על הלקיחה לכן אמר פה לקחתם לכם ולא מלת יק לכם ואמר יותר מדאי לא על מה שיק בידם גם פירש מלת לכם לעצמכם שבזולת זה יתכן שלקח וחלק לאחרים גם הוסיף מלת גדולה מפני שמלת הרבה נופל על השפלות כמו על הגדולה והמעלה לכן הוסיף מלת גדולה: (ג) כתב הרא"ם לא ידעתי למה לא פירש זה במלת קדושים תהיו והתקדשתם והייתם קדושים כי עם קדוש וגו'. ונראה לי דאם לא כן יק לו להקיצ כאן אף על פי שהעדה היא קדושה אבל משה ואהרן יק בהם קדושה יתירה שהם נביאים ושמעו הדבור מפי הקדוש ברוך הוא לכן פירש כלם שמעו וכו': (ד) (נחלת יעקב) והכי פירשו אם לקחת אתה מלכות הוא כדין שאתה שמעת כל הדברות וכל העדה לא שמעו אלא אנכי ולא יהיה לך אבל מכל מקום לא היה לך לזכר לאחיד כהונה דהא אחיד לא שמע יותר מכל העדה וזה שאמר מדוע תתנשאו שניכם אתה ואהרן והיה די בנשיאותך לבד. אבל לא תפרש שכוונתו היה לחלוק גם על המלכות דהא לא מצינו בכל הפרשה מחלוקת כי אם על הכהונה לבד: (ה) (גור אריה) ואם ראה לחדש להם דבר גם כן היה אומר זה לכולם ולא לך בפרט שיהא אהרן כהן ואליעזר נשיא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא רב לכם. כמו די לכם והטעם שתפשתם החלק הרב: **כי כל העדה כלם קדושים.** כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים: **ובתוכם ה'.** כי הלויים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל: **תתנשאו.** להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו: (אבן עזרא)

אור החיים רב לכם כי כל העדה וגו' ומדוע וגו'. פירוש רבנות גדולה נטלתם לעצמכם יותר מהראוי, ואם תאמר מה היא הרבנות הגדולה, כי כל העדה כלם קדושים ועוד להם שבתוכם ה' מה שלא השיגה אומה בעולם ואתם רבנים עליהם, עוד רמזו במאמר זה לומר כי השכינה שכנה לכבוד ישראל לא לכבוד אהרן והוא מאמר **בתוכם ה'**, ואומרו **ומדוע וגו'** פירוש למה אתם מוסיפין היכר הרוממות לעצמיכם עליהם, הכוונה בזה שהם אומרים שאיש ישראל הקרב לגדר שעומד בו אהרן חייב מיתה זו יפליג הנשיאות על קהל ה' ואין ראוי לזלזל כל כך בקהל קדוש קרובי אל עליון לפסלם לבלתי הקרב לעבוד לה' אלהיהם: (אור החיים)

ספורנו ויקהלו על משה ועל אהרן. קרח דתן ואבירם נקהלו להתרעם על

משה ועל אהרן במעמד חמשים ומאתים נשיאי העדה שהלכו שם בעצת אלה המתרעמים בעת שהיו לפני משה אנשים מבני ישראל הבאים לדין. ואותם החמשים ומאתים נועדו שם כמו הולכים לתומם אל משה להתיצב עמו שם כדי שכשיקהלו קרח דתן ואבירם אחר כך על משה ואהרן יהיו הם כולם כאחד מסכימים לדברי הנקהלים לפני אותם אנשים מבני ישראל שנמצאו שם ובחרו שעה שיהיה שם המון עם כדי לפרסם ולהעביר קול במחנה למען ירבו מתקוממים עמהם: **כי כל העדה**. כל אחד מהם: **כלם קדושים**. מכף רגל ועד ראש כמו שאמר והייתם קדושים לאלהיכם: **ומדוע תתנשאו**. בענין הקדושה שאסרתם העבודה לבכורות ומשה כבר כיהן כל ז' ימי המלואים ואהרן ובניו כהנים לעולם: (ספורנו)

[ד] וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל פְּנָיו:

אונקלוס וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל אַפּוֹהִי: (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה הִידָּ קַנְיִין כָּל חַד מְנַהוֹן יַת אֲנִתְתִּיָּה לְאַשְׁקִיּוֹתְהוֹן מִיָּא בְּדוֹקְיָא מְטוֹל מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל אֲנָפוּי מִן פִּיסוּפָּא: (תרגום יונתן)

רש"י ויפל על פניו. מפני המחלוקת, (פ) שכבר זה בידם סרחון רביעי, (ג) חטאו בעגל ויחל משה (שמות לב, יא), במתאווננים ויתפלל משה (במדבר יא, ב), במרגלים ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים (שם יד, יג), במחלוקתו של קרח נתרסלו ידיו. משל לבן מלך ססרה על אביו ופייס עליו אוהבו, פעם ושתים ושלש, כססרה רביעית נתרסלו ידי האוהב ההוא, אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני (תנחומא ד. במ"ד יח, ו): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ואם תאמר והא לעיל גבי מרגלים כתיב נמי ויפול משה ואהרן על פניהם ויש לומר דלעיל יש לומר דנפלו על פניהם להתפלל כיון דלא כתיב שם שדברו שום דבר יש לומר שהתפללו אבל הכא כתיב וידבר אל קרח וגו' משמע שבשעת נפילתו דבר עמהם ולא התפלל אם כן למה נפל אלא מפני המחלוקת: (ג) ואם תאמר והרי לא היה להם רק ג' שהרי מחלוקת של קרח היה קודם מרגלים כמו שפירש"י לעיל בפרשת שלח לך ויש לומר דלעיל בפרשת שלח לך פירש"י לפי פירוש הראשון שפירש"י בפרשת ואלה הדברים ששם פירש"י וחלרות מחלוקתו של קרח אבל כאן פירש"י לפי דבר אחר שפירש שם וחלרות קאי על מרים אם כן יכול להיות שמרגלים היו לפני מחלוקת של קרח אם כן היה זה סרחון רביעי: (שפתי

אבן עזרא **ויפול על פניו**. ברצונו ויש אומרים כדרך הנבואות: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וישמע משה**. בגימטריא מלמד כי חשדוהו באשה: (בעל הטורים)

אור החיים **וישמע משה ויפול וגו'**. צריך לדעת למה הוצרך לומר **וישמע** אחר שאמר הכתוב ויאמרו אליהם מנין יעלה על הדעת שלא ישמע. עוד צריך לדעת מה זאת נפילה. ונראה כי לצד שהמלגלים לא גמרו גזרת המכוון של הצעת הדברים הודיע הכתוב שהבין משה תכלית הדברים הגם שלא פירשו דבריהם, ואומרו **ויפול** וגו' נגד מה שאמרו שהם מתנשאים על קהל ה' שכללו בדבריהם משה ואהרן כנגד מה שנוגע למשה נפל על פניו להראות קצה האחרון ההכנעה ושיוה נפשו כעפר הארץ כעבד המשתחוה לפני השררה, וכנגד גדולת אהרן אמר **וידבר אל קרח** וגו' **בקר** וגו' פירוש לא תצדיקו דברי בזה עד שתבחינו אם ממני יצאו הדברים אם מה' יצא הדבר:

בקר ויודע וגו'. טעם אומרו בוקר וגו' ולא עשה המבחן באותו זמן עצמו, אולי שכבר נעשה קטורת של בין הערבים שבו המבחן, עוד שלא יחשדוהו שעשה המבחן בזמן בלתי הגון שהוא בין הערבים שאינו זמן הרצון, וכמאמרם ז"ל בזוהר הקדוש (ח"ב לט:): שהוא זמן תגבורת הדינים. עוד נתכוון בזה איש האלהים לתת להם זמן הלילה להתבונן במעשיהם אולי יכירו כי לא טוב עושים ויחזרו בתשובה ורז"ל אמרו (במד"ד פי"ח) טעמים אחרים למה עכב עד בקר, אלו ואלו דברי אלהים חיים:

את אשר לו ואת הקדוש וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר **את אשר לו ואת הקדוש**, ורז"ל אמרו (זוהר כאן) אשר לו זו לוויה הקדוש זו כהונה, וצריך לדעת למה הוצרך להזכיר ענין הלוויה כיון שלא ערערו אלא על הכהונה, ולפי מה שפרשתי כי קרח לקח גדולי שבט ראובן עמו בטענתו שתחזיר הגדולה לבכור שבאחים לזה הוכרח להשיב גם על החלוקה זו:

עוד יתבאר בהעיר עוד למה כפל לומר **ואת אשר יבחר בו יקריב אליו**, אכן ירצה על זה הדרך לצד שבערעורם יש ב' פנים, האחד כי אהרן אינו ראוי כל כך כי יש בהם גדולים וטובים ממנו, והב' שישנו לכיוצא בו בעם הראויים לעמוד לשרת עמו, לזה כנגד מה שנוגע לכהונת אהרן שיש ראוי ממנו אמר **את אשר לו** פירוש אשר מזומן לו לעבודתו מתחילת הבריאה, על דרך אומרו (ירמ"א') בטרם אצרך בבטן וגו', **ואת הקדוש** פירוש אחר שיצא לעולם קדש עצמו ועשה עצמו כלי ראוי לשרת בקודש, ודקדק לומר **והקריב** לרמוז שכבר הקריבו והשרה שכינתו על ידו, וכנגד המובן מהם שרצונם להוסיף עליו אמר **ואת אשר יבחר בו יקריב אליו** אם יש ראויים כיוצא באהרן לעמוד גם כן לשרת יקריב אליו: (אור החיים)

כלי יקר וישמע משה ויפול על פניו. במס' סנהדרין (ק"י). אמרו מה שמועה שמע מלמד שחשדוהו בא"א שנאמר (תהלים קו. טז) ויקנאו למשה במחנה. שכל אחד קינא אותו עם אשתו. ודבר זה רחוק מן השכל מאד ומדברי קבלה לא ילפינן כי מאן יימר שחשד זה היה בזמן זה דווקא כי אין לו רמז בפסוק. ע"כ אומר אני שבעל אגדה זו רצה לפרש פסוק כי כל העדה כלם קדושים ומדוע תתנשאו על קהל ה'. מה ענין הקדושה אל ההתנשאות, ואת"ל שיש יחס ביניהם והקדושה ראוי שתמנע ההתנשאות א"כ היה לו לומר ומדוע תתנשאו על קהל קודש או עדה קדושה. אלא ודאי כך אמר קרח למשה לפי שמצינו במס' סוטה (ד:) ארז"ל כל המתגאה לסוף נכשל בא"א, ובמקום אחר אמרו (שם ד:) כל המתגאה כאלו בא על כל העריות, וידוע שבכ"מ שתמצא קדושה שם תמצא גדר ערוה כי העריות מחללין הקדושה וכך אמר קרח מסברא דנפשיה הרי כל העדה כלם קדושים וגדורין מעריות וא"כ מדוע תתנשאו להשתרר ולהתגאות כי דבר זה יגרום לכם שתהיו נכשלים בא"א ותחללו קדושת העם, לכך אמר על קהל ה' ולא אמר על קהל קדוש כי אחר ההתנשאות אין כאן קדושה כי כל המתגאה לסוף נכשל בא"א ודבר זה גורם חילול קדושת העם, ובזה הבין משה שקרח חשדו שיהיה נכשל בא"א לכך נאמר וישמע משה ויפול על פניו. וטעמו של דבר נראה לפי שכל המתגאה רוצה שיהיה הוא גבוה מעל כל גבוהים אין עוד מלבדו רודה בכל העולם זולתו, ולפי שכל אשה משועבדת תחת יד בעלה כמ"ש (בראשית ג. טז) והוא ימשל בך. ע"כ אין המתגאה יכול לסבול אפילו ממשלה זו שתהיה ביד אחר וע"כ נקט דוקא א"א ולא שאר עריות, ומדוקדק הלשון שאמר לסוף נכשל בא"א, כי כל מי שמתגאה הרי הוא הולך ובודק בכל מיני שררה שרואה בזולתו לכבוש את הכל תחת ידו כדי שתהיה ידו בכל הממשלות, ולא ישקוט האיש בכל השררות שכבר השיג עד שלסוף יתן עיניו גם בממשלת האיש על אשתו וירצה לכבוש תחת ידיו וזהו לשון לסוף כי באמת הממשלה זו שסופו לבקש הוא סוף כל דבר וקץ לכולם. וזה פירוש יקר מאד הן בפר' זו הן בלשון הגמרא. (כלי יקר)

ה וַיִּדְבֹר אֶל קִרַח וְאֶל כָּל עֲדָתוֹ לֵאמֹר בְּקֹר וַיִּדַע יְהוָה אֶת אֲשֶׁר לוֹ וְאֶת הַקְּדוֹשׁ וְהַקָּרִיב אֵלָיו וְאֶת אֲשֶׁר בָּחַר בוֹ יִקְרִיב אֵלָיו:

אונקלוס וּמְלִיל עִם קִרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתָּהּ לְמִימַר בְּצַפְרָא וַיְהוּדַע יְיָ יֵת דְּכָשֶׁר לָהּ וְיֵת דְּקָדִישׁ וַיִּקְרַב לְקַדְמוֹהֵי וְיֵת דִּי יִתְרַעֵי בֵּיהּ יִקְרַב לְשִׁמוּשָׁה: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל עִם קִרַח וְעִם כְּנִישֵׁת סַעְדוּי לְמִימַר צַפְרָא וַיְהוּדַע יְיָ יֵת דְּכָשֶׁר לֵיהּ וְיֵת דְּקָדִישׁ וַיִּקְרַב לְפּוֹלְחָנֵיהּ וְיֵת דִּי יִתְרַעֵי בֵּיהּ יִקְרַב לְשִׁמוּשָׁיהּ: (תרגום יונתן)

רפ"י בקר וידע וגו'. עתה (ה) עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות

לפניו, והוא היה מתכוין לדחותם שמא יחזרו בהם (במ"ר פס ז): **זקר וידע** ה' את אשר לו. לעבודת (ה) לוויה. ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו, והתרגום מוכיח כן, ויקרב לקדמוהי (ז) יקרב לשימושיה (תנחומא ה). ומדרשו, זקר, אמר להם משה, גבולות חלק הקב"ה בעולמו, יכולים אתם להפוך זוקר לערב, כן תוכלו לבטל את זו, שנאמר ויהי ערב ויהי זקר (בראשית א, ה) ויבדל (פס ד), כך ויבדל אהרן להקדישו וגו' (דברי הימים-א כג, יג): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) שהיו עוסקין במחלוקת כל היום לכך אמר עת שכרות היא לנו כמו שמלינו שכורת ולא מיין שמע מינה אף על פי שלא שחו נקראו שכור ותו קשה לרש"י למה לא עשה משה לעלמו דעת מיושבת לכן פרש"י הוא היה מכוין כו': (ה) דכתיב בהו והיו לי הלויים. ואם תאמר והלא לא היו חולקים רק על עבודת כהונה ויש לומר כך אמר משה אם אומר להם ואת הקדוש לכהונה כיון שהם רואין שאין להם כח לחלוק על הכהונה יחלקו על הלוויה וזהו כדן מאחר שהיו זכורים והלויים זאים תחתיהם לכן פירש וכו': (ז) וה"פ זוקר ויודע ה' מי הוא אשר לו לעבודת לוויה כענין שנאמר והיו לי הלויים ומי שהוא קדוש לכהונה כענין שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים ולפי זה ישאר מלת והקריב אליו בלי מובן לכן הוסיף מלת אותם ואיך יהיה זה שיקריבו כל הר"ן איש המבקשים הכהונה ויקריבו הקטרת לפניו ומלת אליו כמו לפניו ואז יבחן מי הוא הקדוש וידעו הכל כי אהרן הוא הקדוש לכהונה כשיתקבל הקטרת שלו והלויים הם הראויים לעבודת הלויים כי כאשר ישרפו כל מקריבי הקטרת וכתוכם היה קרח שהיה לוי וגשרף יתבטל תרעומת הלויים והתרגום מוכיח כן שהראשון מתרגם לקדמוהי והשני לשימושיה ואליו שבפסוק שאחריו יחוייב שפירושו הוא שיהיה לעבודת הכהונה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא את אשר לו. השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירים ולנשיאי העדה שהיו הבכורים: ואת הקדוש. בשבט להיותו כהן גדול: (אבן עזרא)

ספורנו וידבר אל קרח ואל כל עדתו. הודיעם שהרגיש בתחבולותם ובקשר עדתם: את אשר לו. מי הוא המדבר לכבודו יתברך: ואת הקדוש והקריב אליו. ויודיע מי הוא הקדוש שראוי שיקריב לפניו קרבנות: ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. אותו לבדו יקריב ה' לו מתוך ההפכה שתהיה

כלי יקר בוקר ויודע ה' את אשר לו. אין פירושו הגבלת זמן לאמר מחר יהיה האות הזה, דא"כ הל"ל בקר יודע ה', מהו ויודע בו"י, ואשר אליו מבעי ליה מהו לו. אלא כך פירושו הבקר יאמת ויברר הדין עם מי וזה לפי שקרח חלק על הכהונה ועל המתנות כהונה כדאיתא במדרש (ילקוט טז.א) במעשה אשר סיפר קרח לכל העדה אלמנה היה לה כבשה ולקח אהרן ראשית הגז והבכור וזרוע ולחיים כו', וראיה לזה שהרי אחר אשר נחה שקטה הארץ מן המחלוקת נתן ה' לאהרן המתנות ברית מלח עולם. ש"מ שקרח היה מערער עליהם, ואמר משה בזאת תדעון כי נתן ה' לאהרן המתנות חלף עבודתו כי כל דבר הניתן בבקר הוא הדבר הניתן בשמחה ובפנים מאירות וזה הוראה שהנתינה דבר הגון כמו שפירש"י פ"ר בשלח (טז.ז) על המן שניתן בבקר. ולכך נאמר לקמן במתנות כהונה ואני הנה נתתי לך פירש"י בשמחה, כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד.יד) והיינו בפנים מאירות וכל דבר הניתן בשמחה ובפנים מאירות ניתן בבקר בבקר בהטיבו את אשר שאל כהוגן וא"כ הבקר יברר שהאמת עם אהרן, ויודע ה' את אשר לו. כי לו ית' הכסף והזהב ומשלו יתן לו ה' למשרתיו עושי רצונו ולא כמו שאמר קרח שלקחם בלא הורמנא דמלכא ית'.

ומדקאמר משה לא חמור אחד נשאתי. ש"מ שכשם שחשדוהו שנתן לאהרן הכהונה כדי שיזכה במתנות כהונה כך חשדו את משה לומר אך לו המלוכה כדי לזכות בזה משפט המלוכה את חמורכם יקח וגו' (שמואל א.ח.טז). ע"כ אמר כמתנצל לא זו שלא לקחתי בזרוע חמור של אחד מהם אלא אפילו במתנה לא לקחתי מהם לכך אמר נשאתי לשון וישא משאת מאת פניו. (בראשית מג.לד) ולפי שמדרך המלכים להרע למי שאין נותן לו מתנות לכך אמר ולא הרעותי את אחד מהם. ולפי מה שפירשנו למעלה שקרח חלק על הבריאה אמר כאן בקר. כי מצד שאין אתה יכול להפך הבקר לערב בזה ויודע ה' את אשר לו. כי לו ית' תבל ומלואה והוא הממליך מלכים ובידו יתברך להקריב אליו את אשר יבחר בו. (כלי יקר)

זאת עשו קחו לקם מחתות קרח וכל עדתו :

אונקלוס דא עבידו סבו לכוון מחתין קרח וכל פנשתיה : (אונקלוס)

יונתן דא עיבידו סבו לכוון מחתין קרח וכל פנישת סעדוי : (תרגום יונתן)

רש"י זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם, בדרכי העובדי כוכבים ומזלות יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכולם (ס"א ואין כולם) מתקבלים בצית אחד, אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד

ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד, ואתם מאתים וחמשים איש מבקשים כהונה גדולה, אף אני רואה בכך, הא לכם תשמיש חביב מכל, היא הקטורת החביבה מכל הקרבנות, וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואזיהוא, לפיכך התרה בהם, והיה האיך אשר יבחר ה' הוא הקדוש, כבר הוא בקדושתו, וכי אין לנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש, אלא אמר להם משה, הריני אומר לכם שלא תתחייבו, מי שיבחר בו ילא חי וכולכם אוזדים (במ"ר יח, ז-ח): מחתות. כלים שחותין בהם גחלים, ויש להם בית יד: (רס"י)

אבן עזרא זאת. הבחינה: אבן עזרא

12 ונתנו בהן איש ושימו עליהן קטורת לפני יהוה מחר והיה האיש אשר יבחר יהוה הוא הקדוש רב לכם בני לוי:

אונקלוס והבו בהון אשתא ושוואו עליהון קטורת בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי יי הוא קדיש סגי לפון בני לוי: (אונקלוס)

יונתן והבו בהון אישתא ושוו עליהון קטורת בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי ביה יי הוא דקדיש סגי לכון בני לוי: (תרגום יונתן)

רס"י רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם. ולא טפסים היו, שכן התרה בהם וקבלו עליהם לקרב, אלא הם חטאו על נפשותם, שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה, עינו הטעתו, ראה שלשלת גדולה יולאה ממנו, שמואל ששקול כנגד משה ואהרן, אמר, בשבילו אני נמלט, וכ"ד משמרות עומדות לבני בניו כולם מתנבאים ברוח הקודש, שנאמר כל אלה בנים להימן (דברי הימים-א כה, ה), אמר, אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום, לכך נשתתף לבוא לאותה חזקה, ששמע מפי משה שכולם אוזדים ואחד נמלט. אשר יבחר ה' הוא הקדוש, טעה ותלה בעלמו, ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה, ומשה היה רואה. (תנחומא ה): רב לכם. דבר גדול נטלתם בעלמכם (א) לחלוק על הקב"ה: (רס"י)

שפתי חכמים (ת) ר"ל מאחר שלא קראו הכתוב חוטא בנפשו אם כן בודאי היה לו איזה טעם שסמך עליו: (א) ורב דהכא פירש"י שהוא תואר כמשפט

וחסר הדבר המתואר ומלת רב הראשון פירושו אותו הרבה שפירש שם ולא תואר מפני ששם היה קרח החולק על ריבוי המעלות שלקחו לעצמם לכן פירשו מענין רבוי וכן תמיהת משה לא היתה רק על גודל עזות פניהם לחלוק על הקדוש צרוך הוא לכן פירש מלת רב דהכא מענין גודל וצלי תוספת נטלתם אין מובן מאמר רב לכם ואמר בעצמכם ולא לעצמכם כדלעיל מפני שהעזות שהוא הדבר הגדול שנטלו היא דבוקה בעצמם ולא לקוחה מן החוץ לכך פירש לכם בעצמכם ולעיל היא לקוחה כי השקרה שלקחו היה מן החוץ לכך פירש לכם לעצמכם: (ספתי חכמים)

אבן עזרא **רב לכם בני לוי**. וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלויים: (אבן עזרא)

ספורנו **הוא הקדוש**. הוא לבדו שלא יזכה לזה אלא אחד בלבד וזה אמר למען ייראו וישובו בתשובה ולא יאבדו כי לא יחפוץ במות המת: **רב לכם בני לוי**. אתם האדם אשר לקרח דבר גדול אתם מטילים עליכם כי יותר יקצוף ה' עליכם בהיותכם כבר נבחרים לעבודתו: (ספורנו)

דעת זקנים **והיה האיש אשר יבחר ה'**. וכי אינם יודעים זה אלא כך אמר מתרה אני בכס שלא תחייבו עצמכם כי תדעו שהקטרת חביב לפני הקב"ה יותר מכל הקרבנות ובו נתון סם המות שבו נשרפו נדב ואביהוא וכל מי שיבחר הקב"ה מכם הוא הקדוש כלו' יצא חי וכלכם אובדים ואפ"ה קבלו עליהם התראה והקריבו. וזש"ה החטאים האלה בנפשותם שכבר התרה בהם. וא"ת קרח שפקח היה מה ראה לעשות שטות כזה אלא עינו הטעתו שראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו כדפרש"י ז"ל וכו' ועוד דרש אני בן יצהר כד"א תירושך ויצהרך תירוש זה היין יצהר זה השמן ובכל המשקין כשתתן בהם שמן השמן עולה למעלה וא"כ די להיות למעלה מכולן. ולא עוד אלא שנא' ואלה בני היצהר וכי יש בנים לשמן אלא אלו אהרן ודוד שנמשחו בשמן המשחה אהרן נטל כהונה ודוד נטל מלכות ומה אלו שלא נמשחו אלא בשמן בלבד נטלו כהונה ומלכות אני שאני בן השמן אינו דין שאהיה כהן גדול או מלך מיד חלק על משה: (דעת זקנים)

[ח] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קָרַח שְׁמָעוּ נָא בְנֵי לְוִי:

אונקלוס וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקָרַח שְׁמָעוּ כְּעַן בְּנֵי לְוִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקָרַח וְלִגְנִיסְתִּיהָ קִבְּלוּ כְּעַן בְּנֵי לְוִי: (תרגום יונתן)

רס"י ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו דברים רבים, כיון שראהו קשה עורף, אמר, עד שלא יסתתפו שאר השבטים ויאזדו עמו, אדבר גם אל כולם, התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי: (רס"י)

טו המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משפן יהוה ולעמד לפני העדה לשרתם:

אונקלוס הזער לכוון ארי אפרש אלהא דישראל יתכון מפנשתא דישראל לקרבא יתכון קדמוהי למפלח ית פולחן משפנא די וילמקם קדם פנשתא לשמשותהון: (אונקלוס)

יונתן הזעירא היא לכוון ארום אפריש אלהא דישראל יתכון מן פנישתא דישראל לקרבא יתכון לשימושיה למפלח ית פולחן משפנא די וילמיקום קדם פנישתא לשמשותהון: (תרגום יונתן)

רס"י ולעמוד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (רס"י)

אבן עזרא המעט. הדבר מעט הוא אצלכם: לפני העדה לשרתם. בהביאם את עלותיהם ואת זבחייהם: (אבן עזרא)

ספורנו ולעמוד לפני העדה לשרתם. לשרת את האל יתעלה בשיר ואת משכנו בעבודת משא וזולתו ורצה שתעשו זה השרות לפני העדה להודיעם חסרונם שנפסלו הם מן העבודה ואתם נבחרתם תחתם: (ספורנו)

כלי יקר המעט מכם וגו'. לכם לא נאמר אלא מכם, לפי שמדבר על המרד והמעל היוצא מכם וכי דבר מועט וקטן הוא מרד כזה שמי שנותנין לו איזו מינוי יערער על שלא נתנו לו עוד מינוי גדול מזה. וי"א שמדבר כלפי המיעוט שהלויים המעטים מכל השבטים, כי הבדיל ה' אתכם וגו' והיינו לעבודת ארון המכלה בכם, ובקשתם גם כהונה ותסתכנו ביותר כי כל הקרב הקרב ביותר אל ארון ברית ה' מסוכן ביותר, ואהרן מה הוא. כי לעולם היה עניו ביותר ואינו מחשיב את עצמו לכלום ע"כ הוא מתקיים אע"פ שהוא קרוב אל ה' ביותר כמ"ש (סנהדרין יד.) הוי קבל וקיים, אבל כל מי שאינו בערכו בגדר העונה אינו מתקיים אם יבא לפני ה' בלב גס. (כלי יקר)

יז ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם פהנה:

אונקלוס וקרב יתך וית כל אחך בני לוי עמך וכען אתון בען אף פהונתא רבתא: (אונקלוס)

יונתן וְקָרִיב יָתֵד וְיִת כָּל אֶחָד בְּיָד לְוִי עֹמֵד וְכָדוֹן אֶתוֹן תִּבְעֵינּוּ אוֹף כְּהוֹנֵתָא
רַבְּתָא : (תרגום יונתן)

רש"י ויקרב אותך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר (ב) עדת ישראל:
(רש"י)

שפתי חכמים (ב) לא ויקרב אותך אליו שכבר אמר להקריב אתכם אליו:
(שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקרב אותך. וכאשר הקריב אותך ואחיד בקשתם גם כהונה:
(אבן עזרא)

בעל הטורים ובקשתם. ג'. ובקשתם גם כהונה ובקשתם משם את ה'
אלהיך ובקשתם אותי וגו' בירמיה על הגלות כשתבקשו אותי בגלות
בתשובה ותגאלו אז ובקשתם גם כהונה שהיא בטלה מכם כל זמן שאתם
בגלות: (בעל הטורים)

אור החיים ויקרב וגו'. צריך לדעת מה היא ההבדלה שאמר בפסוק שלפני
זה ומה היא הקריבה שאמר כאן, ואולי שנתכוון לבי הדרגות הא' הוא
הבדלת שבט לוי מעדת ישראל בדרך כלל וכנגד זה אמר **כי הבדיל וגו'**
מעדת ישראל והבי' הקרבת בני קהת שהקריבם יותר משאר הלויים
לשאת קדש קדשים, ועיין מה שפירשתי בפסוק (ד' ב') נשא את ראש בני
קהת, וכנגד זה אמר **ויקרב אותך ואת כל אחיך** פירוש ענף הקהתים בני
לוי, ודקדק לומר **אותך** רמז לו שכולן נסמכין עליו והוא גדול שבכולן:
(אור החיים)

יא לָכֵן אֶתָּה וְכָל עֲדֹתֶיךָ הַנִּעְדִים עַל יְהוָה וְאַהֲרֹן מֶה הוּא כִּי (תלוננו) תִּלְיֵנוּ
עָלֵינוּ :

אונקלוס בְּכֹן אֶתָּה וְכָל כְּנִשְׁתֶּיךָ דְּאַזְדַּמְנִתוֹן עַל יְיָ וְאַהֲרֹן מֶה הוּא אַרְי
אַתְרַעְמִתוֹן עֲלוֹהֵי : (אונקלוס)

יונתן בָּגִין כֹּן אֶנְתָּה וְכָל כְּנִישֵׁת סַעְדָּךָ דְּאַזְדַּמְנִתוֹן עַל מִימְרָא דִּי יְיָ וְאַהֲרֹן מֶה
הוּא אַרוֹם מִתְרַעְמִין אֶתוֹן עָלוּי : (תרגום יונתן)

רש"י לכן. בשביל כך, (ג) אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה', כי
בשליחותו עשיתי לכת כהונה לאהרן, ולא לנו הוא המחלוקת הזו: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) פירוש אין הלמ"ד שורש כמו האל"ף שבמלת לכן שהיא מלה מורכבת מאך וכן והכ"ף משמשת לכ"ף ממלת אך ולכ"ף ממלת כן אבל למ"ד של מלת לכן היא שימוש כלמ"ד אמרי לי אחי בצבילי אף כאן לכן בצביל כן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לכן. על כן קשרתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם והטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו שעשו וועד להריב עם השם וכן בהצותם על ה' וי"א כי ה"א הנועדים נוסף: **מה הוא**. מה פשעו מה הוא עושה: (אבן עזרא)

בעל הטורים **תלינו עליו**. תלונו כתיב וי להם שהרהרו על רבם: (בעל הטורים)

אור החיים **לכן אתה וכל וגו'**. אומרו **לכן** הוא שבועה, והשבועה היא שנועדים על ה' וזה הוא שיעור הדבר אתה וכל עדתך הנועדים בשבועה שעל ה' אתם נועדים לסתור דבריו, ואמר כן אולי ירתעו וירעדו מלהחזיק במחלוקת: (אור החיים)

ספורנו **לכן אתה וכל עדתך הנועדים**. אני אומר לכם: **על ה'**. דעו שאני משליך על ה' יהבי שיתבע הוא עלבונינו ולא אתקומם אני עליכם כלל: (ספורנו)

יב וישלח משה לקרא לדתן ולעבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה:

אונקלוס וישלח משה למקרי לדתן ולעבירם בני אליאב ואמרו לא נסק: (אונקלוס)

יונתן ויפדר משה פולין לזמנא לבי דינא רבא לדתן ולעבירם בני אליאב ואמרו לא נסק: (תרגום יונתן)

רש"י וישלח משה וגו'. מכאן שאין מחזיקין במחלוקת, שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום (סנהדרין קי): **לא נעלה**. פיהם הכסילים שאין להם חלא ירידה: (רש"י)

אבן עזרא **לא נעלה**. יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה על כן מלת העלו מסביב או מי שילך לעבודת השם או אל המקום הנבחר יקרא עולה: (אבן עזרא)

אור החיים **וישלח משה לקרא וגו'**. נתחכם בזה לדבר עמם ביחוד שלא בשעת הוועד אולי ירויח דעתם אחד לאחד, גם באמצעות החשיבות אשר

הוא מחשיבם לדבר אליהם מכללות הנועדים יתרכז לבם להטות אוזן, ודקדק הכתוב לומר **וישלח משה לקרא וגוי** שלא היה צריך לזכרון משה ויסמוך על זכרונו בסמוך, אלא להעיר מי הוא השולח משה מלך ישראל ונביא ה' לקרא לבי' הדיוטות אולי בזה יתעשתו להטות אזנם אליו:

לא נעלה וגוי' המעט וגוי'. אומרו **לא נעלה**, לפי מה שפירשתי שנתחכם משה לעשות להם מעלה לדבר עמהם ביחוד אמרו אין אנו חפצים במעלה זו שאתה מחשיב אותנו לשלוח אחרינו, גם נתכוונו במאמר זה לומר שהגם ששליחות זה יהיה להנאתם לעשות להם איזה כבוד ומעלה אף על פי כן **לא נעלה**, מואסים הם אותה המעלה אשר תבא להם ממשה, ונתנו טעם לדבריהם ואומרו **המעט כי העליתנו וגוי'** פירוש הקטן דבר זה שעשית לנו שהעליתנו פירוש עשית לנו הדבר בגדר העלאה וכבוד ביציאת מצרים והיה תכלית העליה ירידה מארץ זבת חלב ודבש שהיינו שם להמיתנו במדבר אם כן מעלותיך אינם אלא השפלות וירידות, ואמרו **כי תשתרר וגוי'** פירוש אין טעמך בכל העניינים אלא להשתרר לא להטיב לנו, גם בשליחות זה שאתה שולח אחרינו לא לטובתינו אתה מתכוון אלא להשתרר, והוא אומרו **גם השתרר**, גם נתכוונו בכפל **תשתרר גם השתרר** לומר כי שררותו של משה היא כפולה ומכופלת מהשררה שהיתה עליהם קודם צאתם ממצרים, וזה שיעור הדברים כי תשתרר עלינו בריבוי השררות, והוא אומרו **גם השתרר**, ואולי שרמזו לו גם כן שהוא חפץ להתעכב במדבר להמשיך השררה של עצמו לפי מה שאמרו ז"ל (שמו"ד פ"ה) כי מלכותו של משה לא היתה עומדת אלא במדבר, ולזה אמרו **גם השתרר**:
(אור) (החיים)

כלי יקר ויאמרו לא נעלה. לאיזו הר קרא להם לעלות ומהו שאמרו העיני האנשים ההם תנקר. וביאור הענין שמה שלח אחריהם לדבר על לבם דברי שלום, והמה חשדו את משה שלכך שלח אחריהם לפי שהם גדולים והעיקר במחלוקת זה ורוצה משה ליתן להם איזו מינוי של שררה דרך שחד כדי שיסתלקו מן המחלוקת ואז ממילא יסתלקו כולם, ע"כ השיבו למשה לא נעלה. לא נקבל ממנו דרך שחד שום מעלה ושררה, וע"ז אמרו העיני האנשים ההם תנקר. כי השוחד יעור. (דברים טז. יט) וכי אתה סובר לעור עינינו בשוחד זה, וכדי לתקן לשון האנשים ההם. נראה שלא על עצמם אמרו כן אלא על כל האנשים אשר אתם כי אף אם אנחנו נשתוק בעבור שתתן לנו איזו שררה או נחלת שדה וכרם. מ"מ האנשים אשר אתנו כ"ש דפקרו טפי, העיני האנשים ההם אשר אתנו תנקר שיהיו כל כך עורים שלא ירגישו בתחבולה זו לפיכך לא נעלה לא נקבל ממך שום שררה

ומה שהכניסו תוך סיפור זה המעט כי העליתנו וגוי'. חדא ועוד קאמרו מתחילה אמרו שכך דרכך שאתה מבטיח ואינו עושה כי כך הבטחת את בני ישראל להביאם אל ארץ זבת חלב ודבש, והעליתנו ממצרים ארץ טובה וכל זה עשית כי תשתרר עלינו כדי להראות שררתך עלינו ולא אתה

בלבד אלא גם השתרר אחרים עלינו כאהרן וזולתו, אף אל ארץ זבת חלב ודבש לא הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם וגו'. אמרו ממ"נ למה זה אתה שולח אחרינו, אם להבטיח לנו איזו נחלת שדה וכרם כשנבא לארץ הרי זה דבר שלא בא לעולם כי עדיין לא הביאתנו שמה ותתן לנו עכשיו נחלת שדה וכרם. ואף את"ל שחברינו לא ירגישו בתחבולה זו כי נתינה זו לעתים רחוקים מ"מ יש כמה דברים בגו הן מצד שהרי לא נעלה לארץ כי כבר נגזרה גזירה שנמות במדבר, ואת"ל שנתינה זו תהיה לזרעינו מ"מ מה כשרון לנו בזה, וגם לזרעינו הדבר בספק כי מדרכך להיות מבטיח ואינו עושה. ועוד שהדבר לא בא לעולם עדיין. ואם תרצה ליתן לנו איזו שררה תיכף ומיד יש חששא אחרת שחברנו ירגישו בתחבולה זו העיניהם תנקר שלא יראו עין בעין תחבולה זו.

וי"א ניקור עינים זה קאי על הצרעה, שהבטיחם שהצרעה ישלח ה' לפניהם. (שם ו.ז) כדי שתנקר עיני הכנענים ואמרו אף אם באמת יהיו סומים מ"מ חזק הוא ממנו ולא נוכל לעלות אל העם זה"ש לא נעלה. (כלי יקר)

[יג] המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר: (ס)

אונקלוס הזעיר ארי אסקתנא מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארי אתרבבת עלנא אף אתרבבתא: [ס] (אונקלוס)

יונתן הזעירא הוא ארום אסיקתנא ממצרים ארעא דעבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארום מתרבבת עלנא אוף אתרבבתא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא המעט. הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים בנגב ארץ ישראל והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה: **כי תשתרר עלינו.** העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו: **גם השתרר.** גם שררות רבות אתה ואחיד: (אבן עזרא)

[יד] וְאֵל אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבֶשׁ הִבִּיאֲתָנוּ וְתָתֵן לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וְכָרֶם הָעֵינִי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תִּנְקֹר לֹא נַעֲלָה:

אונקלוס פרם לא לארעא עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבת לנא אחסנת חקליו וכרמיו העיני גבריא האיננו תשלח לענרא לא נסק: (אונקלוס)

יונתן פרם לא לארעא עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבת לנא אחסנת חקליו וכרמיו העיניהון דגובריא האיננו דבארעא תהיא תסנוור ותנצח ותהון לא ניסוק לתמן: (תרגום יונתן)

רש"י ותתן לנו. הדבר מוסב על לא האמור למעלה, כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם, אמרת לנו מעלה אתכם מעני מצרים (ד) אל ארץ וגו' (שמות ג, יז), משם הולאתנו, ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו, אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר, שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם (במדבר יד, כט): **העיני האנשים ההם תנקר וגו'.** אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה (ה) אליך, לא נעלה: **האנשים ההם.** כאדם התולה קללתו בחצירו: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) כלומר ולולא שנדר להם להביאם לא אמרו לו זה כי לא היה מחויב להביאם והפך המקרא להורות שהי' המקרא ראוי להיות המעט כי העלייתנו מארץ זבת חלב ודבש ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו להמיתנו כדי שתשתרר שלפי זה לא תצטרך למלת אף ולכן השמיטה אצל לפי סדר הכתוב צריך לומר לא די שעשית לנו הרעה למות במדבר אלא אף הטובה שנדרת לנו לא עשית שאלו עשית לנו הטובה גם הרעה היינו מקבלים. שאם נפרש כן היה קשה מה הוא שהתרעמו על הטובה כיון שימותו מה להם לארץ זבת חלב ודבש לכן מהפך רש"י הכתוב כי לפי פירושו יהיו שני דברים ולא עוד אלא שגזרת עלינו מיתה ודו"ק: (ה) דקשה פשיטא שאם ינקר עיניהם שלא יוכלו לעלות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש. והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שררה היינו סובלים רק הסיירותנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה: **העיני האנשים ההם.** טעמו תרצה לנקר עיני האנשים ההם רמז ליוצאים ממצרים כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראינה כי זה שעשית לנו נראה הוא לעינים ודרך משל לומר סגורות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה ויש אומרים התרצה להחשיך העינים שלא תראינה כלומר אחיזת עינים אתה עושה לנו לא נעלה ויש אומרים אילו היית מנקר עינינו לא נעלה ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בגנאי והנכון בעיני שמלת האנשים ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני ישראל: (אבן עזרא)

בעל הטורים **העיני.** ב' במסורה העיני האנשים ההם ואידך העיני בשר לך מלמר שדתן ואבירם הטיחו דברים כלפי מעלה אלא שכינה הכי עליהם ולפי הפשט העיני האנשים ההם תנקר שאתה רוצה לעשות אותנו עורים ועינים לנו שכבר אמרת להביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש ועתה אתה

אור החיים אף לא אל ארץ וגו'. קשה אחר שאמרו להמיתנו במדבר מה מקום להתרעם על מדרגה קטנה ממנה, ורש"י ז"ל ישב בדוחק, ואולי שנתכוונו לומר ששלילת הליכתם אצלו לא לצד גדר הרעה שקבלו ממנו שהוציאם להמיתם במדבר אלא אפילו לצד העדר הטוב המובטחים ממנו לבד, והוא אומר **אף לא אל וגו'** פירוש אף לצד לא אל ארץ וגו' לטעם זה לבד העיני האנשים וגו' ומכל שכן שסבבם הקרבת הנזק:

העיני וגו' לא נעלה. פירוש בוחרים ניקור עיניהם ממעלה אשר יובטחו בה ממנו, בזה גילו עוצם הפלגת השנאה אשר שנואה טובת הצדיק אצלם יותר מניקור עיניהם, לזה חרה אפו של משה מאוד: (אור החיים)

ספורנו אף לא אל ארץ. ותתן לנו. לא די שהרעות לנו להוציאנו מארץ זבת חלב ודבש אל המדבר כי גם אתה מצחק בנו שלא הביאותנו אל הארץ שאמרת כלל ודבריך הם כאלו נתת לנו בה נחלת שדה וכרם בצוותך מצות התלויות בארץ ואמרת לא תכלה פאת שדך ופרט כרמך כאלו כבר היתה שלנו והיו לנו בה שדה וכרם: **העיני האנשים ההם תנקר**. התחשוב לנקר עינינו באופן שלא נכיר תחבולותיך: (ספורנו)

[טו] ויחר למשה מאד ויאמר אל יהנה אל תפן אל מנחתם לא חמור אַחַד מהם נשאתי ולא הרעתי את אַחַד מהם:

אונקלוס ויתקף למשה לחדא ואמר קדם יי לא תקבל ברענא קורבנהון לא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאישית ית חד מנהון: (אונקלוס)

יונתן ויתקיף למשה לחדא ואמר קדם יי בפעו מינד לא תסתפל לדורון דידהון דלא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאישית לחד מנהון: (תרגום יונתן)

רש"י ויחר למשה מאד. נלטער עד למאד: אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו, הקטורת (ו) שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם, והמדרש אומר, יודע אני שיש להם חלק בתמידי (ז) כבוד, אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון, תניחנו האש ולא תאכלנו: לא חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי, (ח) אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור (ט) מסלהם, לא נטלתי אלא משלי (תנחומא ז). ותרגום אונקלוס שחרית, לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך, שחור: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) הכי פירושו אפילו העשן אל תעלה לפניך: (ז) דקקה לו דבקרל כתיב מנחה וקטרת אינה נקראת מנחה ופירוש על התמידים שמקריב גם כן מנחה עם התמיד: (ח) פירוש לא שיהיה מלת אחד תואר לחמור ויהיה פירושו חמור אחד מהם שהם ישראל שעצדתי לי וקורא לישראל חמורים חלילה שיאמר כאלה רק חמור סמוך לאחד פירוש חמור של אחד מהם ואמר נטלתי במקום נשאתי שלא תחשוב שנשאתי הוא לשון הרימותי: (ט) שהורכתי לחמור מכל מקום לא לקחתי דאם לא כן במאי משתבז לילמא מקום שלא היה לריך מקום הכי לא לקח ואילו היה לריך היה לוקח: **לוקח:** (שפתי חכמים) היה

אבן עזרא ויחר. זה הדבור כבר פירשתיו כי העולה והמנחה מארכת האף על הרשעים ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופנה אלי כי לא נשאתי חמור אחד מהם ופירוש נשאתי ששמתו משא עליו: **ולא הרעתי.** בשום דבר: (אבן עזרא)

בעל הטורים **אל תפן.** גי' במס' אל תפן אל מנחתם אל תפן אל קשי העם הזה אל תפן אל און פי' הם קשי עם ודבריהם דברי און לפיכך אל תפן אל מנחתם: **אחד מהם.** ד' במסרה ולא הרעותי את אחד מהם ואידך כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם. יהי נא דברך כדבר אחד מהם ודברת טוב אם לא כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם באליהו פי' שמשא פי' ייסו לקרח שידבר טובה ויחזור בו וכיון שלא רצה רמז לו שימות כעת מחר: **מחר:** (בעל הטורים)

אור החיים **ויאמר אל ה' אל תפן וגו'.** הכוונה לצד שראה הפלאת שנאת הרשעים עמו מזה הכיר היותם בחינת הרע גמור אשר טבעו לשנא בחינת הטוב שנאת מות בלא סיבה, ולזה אמר אל ה' **אל תפן אל מנחתם**, והכוונה בזה לצד שאין לך אדם שאין בידו מצות ומעשים טובים, וכבר קדם לנו שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה ובריה ואפילו של רשעים דכתיב (דברים לב) אל אמונה ואין עול, וצא ולמד משכר פסיעותיו של אותו רשע (סנהדרין צו). אשר על כן חש משה שתעמוד להם איזה מצוה שבידם שהזכות תולה, לזה בקש מה' ואמר **אל תפן אל מנחתם** פירוש אפילו זכות שכבר הגיעה מנחה לה' לא יפן לה ולא יביט אליה:

ואם תאמר איך יבטל מדתו ית' לאנשים ההם לעוות משפטם:

דע כי הצדיקים יש כח בהם להפקיע זכות הנמצאת לרשעים כשיראו שהם מוחלטים ברע, והוא סוד (ש"ב כג) צדיק מושל יראת אלהים פירוש מושל ביראת ה' שיעשה האדם אם יראה בעיניהם להפקיע זכותו ממנו

יש כח בידם מה שאין הקדוש ברוך הוא כביכול עושה, ותמצא בדין שלמטה כיוצא בדבר שיכולין בית דין להפקיר נכסי אדם רשע כאומרם (גיטין לו:): הפקר בית דין הפקר, ואם תאמר למה לך משה להפליא עונשם של אלו, ואם לצד שנאתם אותו לא מפני זה יתחייבו כל כך עונש, גם יש לבעל הדין לחוש כאן ולומר אין אדם נחשד על דבר אלא אם כן יש בו (מוע"ק יח:), ואם אין בו כולו יש בו מקצתו, לזה אמר לפני ה' טעם המספיק לחייבם, והתחיל להסיר מיחוש החשד ואמר **לא חמור** וגוי פירוש אין להם מקום לחושדני ממנו בשררה, שהרי דרך המלכים לקחת צורכיהם מהעם ובפרט בעניינים שהם לצורך העם, והוא אפילו חמור אחד שהיה צריך לו לבוא עליו ולגואלם לא נשא, ואם כן מנין להם מקום לחושדו בשררה:

והוסיף לומר ולא הרעותי וגוי פירוש תאמר שיש להם שנאה עמי לאיזו סיבה שגרמתי להם בדבר הרגיל בעולם שיארעו דבדים בין בני אדם שמהם יומשכו איבות, **לא הרעותי** וגוי פירוש מימי לא עשיתי להם רעה שתמשך להם שנאה עמי מסיבתה, ודקדק לומר **את אחד מהם** פירוש אפילו בהמשכת הרע מאחד מהם לחברו לא סיבבתי, כמו שתאמר לא באו לפני לדין וחייבתי את הזכאי או זכיתי את החייב שהרע הוא את אחד מהם פירוש שכשמחייב ממון לאחד לתת לחברו הרעה נמשכת לו מחברו שנוטל ממנו מה שאינו חייב לו, ואפילו זה לא עשה עליו השלום לצד שהיה דן בנבואה דין אמת לאמיתו, וכמו שאמרו ז"ל (זוח"ב עח.) בפסוק כי יהיה להם דבר בא אלי, מעתה אין סיבה לשנאתם וחשדם בשום אופן ואין זה אלא לצד היותם חלק רע גמור וטבע הרע לשנוא הטוב שנאה עזה טבעית בלא סיבה, מעתה כל כיוצא בזה מצוה לעקרו ולהפקיע זכותו לבל יפן ה' למנחתם כי באבוד רשעים רנה, וסובר אני כי האנשים הרשעים האלה אינם בכלל עדת קרח שנאמר עליהם (סנהדרין קח.) מוריד שאול ויעל שאלו אבדה תקותם שכולן ענף הקליפה כן יאבדו כל אויבי ה': (אור החיים)

ספורנו אל תפן אל מנחתם. אל תפן אל שום מין קרבן שיקריבו לכפר עליהם על הפך ירח מנחה וזה כי איני מוחל על עלבוני ואין למחול להם בלעדי זה כאמרם (יומא פרק י"ה) עונות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה חברו. וכן ירמיהו (יח, כ - כג) אמר אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי. כי כרו שיחה ללכדני זכור עמדי לפניך לדבר עליהם טובה: **לא חמור אחד מהם נשאתי.** אפילו במה שיהנה הדיוט מחבירו לא נהניתי מהם שלא קבלתי מהם אפילו חמור בהשאלה ואם כן היתה שררתי עליהם כולה לתועלתם ולתקן עניניהם לא לתועלתי והנאתי כלל כמנהג כל משתרר ואינם מתרעמים על שררתי אלא מצד מה שהם כפויי טובה: **ולא הרעותי את אחד מהם.** אפילו איבת היוצא מבית דין חייב אין להם עלי שלא קרה להם שיבואו לפני לדין באופן שאחייבם: (ספורנו)

[טז] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קָרַח אֶתָּה וְכָל עֲדֹתֶיךָ הָיוּ לִפְנֵי יְהוָה אֶתָּה וְהִם וְאַהֲרֹן
מִחֶר :

אונקלוס וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְקָרַח אֶתָּה וְכָל פְּנִשְׁתֶּיךָ הָיוּ זְמִינִין לְקָדָם יְיָ אֶתָּה וְאַיִנוּן
וְאַהֲרֹן **מִחֶר :** (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְקָרַח אֶתָּה וְכָל פְּנִישֵׁת סַעְדֶּיךָ הָיוּ זְמִינִין לְבִי דִינָא קָדָם
יְיָ אֶתָּה וְהִינּוּן וְאַהֲרֹן **מִחֶר :** (תרגום יונתן)

רש"י והס. (י) **עלתך:** (רש"י)

שפתי חכמים (י) ואם תאמר והלא כתיב באותו פסוק אתה וכל עדתך. ויש
לומר לפי שקרח היה סבור שמשה ילך עמם ואמר קרח אליו לא תלך
עמנו כי אין בלבנו עליך אלא על אהרן אחיך ואז השיב משה ואמר לו
אתה ואהרן והם מחר כו' מלאתי. והרא"ם פירוש שלא נחשוב שמלת הם
מורה על אנשים אחרים חוץ מהנזכרים לעיל דהם ר"ן איש דומיא דאהרן
שהוא חוץ מהנזכרים שהרי כתיב אחריו חמשים ומאתים מחתות ואתה
וגו' **שהם הנזכרים לעיל:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קָרַח. וכבר אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה
לקרח היו לפני ה' לקחו איש מחתתו : **מחר.** והוא היום שקרא משה לדתן
ואבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת בקר : (אבן עזרא)

אור החיים **אתה וכל עדתך היו וגו'.** קשה היה לו לומר **אתה וכל עדתך**
ואהרן וגו' ובזה לא היה צריך לחזור ולומר **אתה והם**, אולי שנתכוון
להזמין הנועדים לבא מחר לברר הדבר, ונתכוון בזה לבל יהיו נשמטים
מיום אל יום ויתרבו עליהם מאוהבי המחלוקת, לזה רצה להכריחם לבא
מחר לפני ה', אשר על כן לא הזמין אלא הבאים במחלוקת, קרח ועדתו,
מה שאין כן אהרן, אלא שהזכירו שיקח מחתתו עמם:

עוד ירצה לומר שיכינו עצמן בקדושה ובטהרה כדי שיהיו ראויים להיות
לפני ה', והוא מאמר **היו לפני ה'**, ואולי כי לזה נתן להם זמן ואמר **מחר**,
ובפרט זה לא שתף עמם אהרן כי מוכן ועומד הוא, אלא שהזכירו אחר
כך ואמר **אתה והם ואהרן** שגם הוא יהיה עמם, והגם שכבר אמר להם
הדברים עצמן למעלה דכתיב קחו לכם מחתות וגו' לפני ה' מחר, לפי
שהוכיחם בדברים אחרי כן ואמר להם המעט מכם וגו' רב לכם בני לוי
וגו' תוכן הדברים יגיד הפכיות מה שאמר מקודם, לזה כשלא קבלו
התוכחה חזר לומר דברים הראשונים לעשות מבחן הקטרת : (אור החיים)

ספורנו אתה וכל עדתך היו לפני ה'. היו מוזמנים לדין לפניו: (ספורנו)

[יז] ויקחו איש מחבתו ונתתם עליהם קטרת והקרבתם לפני יהוה איש מחבתו חמשים ומאתים מחתת ואתה ואהרן איש מחבתו:

אונקלוס וסבו גבר מחתיתיה ותשוון עליהו קטורת בוסמין ותקרבו קדם יי גבר מחתיתיה מאתו וחמשין מחתין ואת ואהרן גבר מחתיתיה: (אונקלוס)

יונתן וסבו גבר מחתיתיה ותתנון עליהו קטורת בוסמין ותקרבו קדם יי גבר מחתיתיה מאתו וחמשין מחתין ואת ואהרן גבר מחתיתיה: (תרגום יונתן)

רש"י והקרבתם וגו' איש מחתתו. החמשים ומאתים איש שצכם: (רש"י)

אור החיים חמשים ומאתים וגו' ואתה ואהרן וגו'. כל זה מיותר שכבר אמר אתה וכל עדתך וגו' ואהרן, ואם רצה לומר חשבון כולם, למעלה כשאמר עדתך שם היה לו לומר מאתים וחמשים ולא היה צריך לחזור ולהזכיר אתה ואהרן, ואולי שנתחכם לומר שלא יתערב קרח עם הר"ן אלא ביחוד עם אהרן, ועשה כן כדי שלא יהיה מקום לטועים אחר קרח לומר כי דבקתו הרעה לצד היותו עם ריבוי מקטירי הקטרת אבל אם היה בפני עצמו היה כאהרן, לזה אמר לו ואתה ואהרן בפני עצמיכם איש מחתתו, והגם שכולן הקריבו יחד, עם כל זה נעשו ב' כתות כת אחת קרח ואהרן וכת ב' ר"ן איש: (אור החיים)

[יח] ויקחו איש מחבתו ויתנו עליהם אש וישימו עליהם קטרת ויעמדו פתח אהל מועד ומשה ואהרן:

אונקלוס ונסיבו גבר מחתיתיה ויקבו עליהו אשתא ושוואו עליהו קטרת בוסמין וקמו בתרע משפן זמנא ומשה ואהרן: (אונקלוס)

יונתן ונסיבו גבר מחתיתיה ויקבו בהו אשתא ושוואו עליהו קטורת בוסמין וקמו בתרע משפן זמנא מצטרף חד ומשה ואהרן מצטרף חד: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ומשה ואהרן. עמם: (אבן עזרא)

[יט] ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד וירא כבוד יהוה

אונקלוס וְאַכְנָשׁ עָלִיהוֹן קִרַח יֵת כָּל פְּנִישְׁתָּא לְתַרַע מִשְׁכּוֹן זְמַנָּא וְאַתְגְּלִי יִקְרָא דִּי לְכָל פְּנִישְׁתָּא: (אונקלוס)

יונתן וּכְנֶשׁ עָלִיהוֹן קִרַח יֵת כָּל פְּנִישְׁתָּא לְתַרַע מִשְׁכּוֹן זְמַנָּא וְאַתְנַטַּל בְּעוּתְרִיהָ דְאַשְׁכַּח תְּרִין אוֹצְרִין מִן אוֹצְרוֹי דִּי־סָף מְלִין כְּסָף וּדְהַב וּבְעָא לְמַטְרַד בְּהַהוּא עוּתְרָא יֵת מִשָּׁה וְיֵת אֶהְרֹן מִן עֲלָמָא אֵילוּלִי דְאַתְגְּלִי אִיקְרָא דִּי לְכָל פְּנִישְׁתָּא: (תרגום יונתן)

רש"י ויקהל עליהם קרח. בדברי ליכנות, כל הלילה ההוא (כ) הלך ראל השצטים ופתה אותם, כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד, איני מקפיד ראל בצביל כלכם, רלו צאין ונוטלין כל הגדולות, לו המלכות ולרחיו הכהונה, עד שנתפתו כלם (תנחומא ט): וירא כבוד ה'. צא בעמוד (ל) ענן: (רש"י)

ספתי חכמים (כ) דאם לא כן איך הקהיל עליהם כל ישראל אל פתח אהל מועד והלא לא היו במחלוקת רק קרח ודתן ואבירם ור"ן איש דאילו היו מתחלה במחלוקת היו נקהלים גם הם על משה ועל אהרן ראל על כרח דדברי ליכנות פתה אותם כלילה ההוא לבד: (ל) דק"ל הלא כבוד ה' תמיד שוכן במשכן. והרא"ם פירש לא שהקרה עליהם שכינה שהרי אמר הבדלו מתוך העדה וגו': (ספתי חכמים)

בעל הטורים ויקהל עליהם קרח. כמו שנעשה לאהרן כשנמשח ואת כל העדה (בעל הקהל): (הטורים)

אור החיים ויקהל עליהם וגו'. פירוש שלא נקהלו לרצונם אלא קרח הקהילים, וכפי זה יגיד הכתוב שבח העדה. או ירצה לתת טעם למאמר ה' שבא אחר כך **הבדלו מתוך העדה וגו' ואכלה אותם**, ויאמר האומר אם קרח ועדתו חטאו אלה הצאן למה יכלו, לזה הקדים ואמר כי נקהלו לרצון קרח ולחיבתו ולזה נראים כחפצים במעשיו ולזה אמר ה' הבדלו וגו' ואכלה אותם:

וירא כבוד ה' וגו'. נתגלית שכינתו יתברך לכל העדה כדי שיכירו כי הוא העושה משפט כתוב והוא הבורר הראוי לשרת לפניו: (אור החיים)

[כ] וַיְדַבֵּר וַיְהִי אֵל מִשָּׁה וְאֵל אֶהְרֹן לֵאמֹר:

אונקלוס וּמִלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהְרֹן לְמִיָּמָר: (אונקלוס)

יונתן וּמִלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהְרֹן לְמִיָּמָר: (תרגום יונתן)

[כא] הַבְּדִלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאֶכְלָה אֹתָם כְּרָגַע:

אונקלוס אֶתְפָּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וְאַשְׁיַצִי יְתַהוֹן כְּשָׂעָה: (אונקלוס)

יונתן אֶתְפָּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וְאַשְׁיַצִי יְתַהוֹן כְּשָׂעָה זַעֲיָרָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הַבְּדִלוּ. כִּי הֵיוּ עִמָּם פֶּתַח אֵהֵל מוֹעֵד: (אבן עזרא)

בעל הטורים כְּרָגַע. ב' במסרה בהאי פרשה ואידך איך היו לשמה כרגע רמז למ"ד עדת קרח אין להם חלק לעוה"ב והיינו דכתיב היו לשמה כרגע ספו תמו ספו בעוה"ז תמו בעוה"ב: (בעל הטורים)

אור החיים הַבְּדִלוּ מִתּוֹךְ וּגו'. לא על משה ואהרן הוא אומר כי לאלה לא תפגע מדת הדין הגם שיהיו בתוך העדה הכלה ח"ו, וזה לך האות אהרן שהיה בתוך עדת קדח ונבקעה האדמה תחתיהם ולא נפגע, אלא כוונת מאמר ה' הוא על הצדיקים שהיו בתוך העדה כיהושע וכלב ושאר הצדיקים ובני בתיהם של משה ואהרן ושל שאר הצדיקים, ולזה אמר קודם למאמר הַבְּדִלוּ וַיִּדְבֵר ה' אֵל מֹשֶׁה וּגו' לֵאמֹר, ואם על משה ואהרן הוא אומר לא היה צריך לומר תיבת לֵאמֹר, אלא לאמר לעדת הצדיקים הבחונים אצלם ולבניהם ובני ביתם שהיו בתוך העדה:

ואכלה אותם כרגע. צריך לדעת למה אמר כרגע ואם להודיע כי הוא שגיא כח להרוג ששים ריבוא כרגע כבר הודיע זה מקודם דכתיב (שמות לג) רגע א' אעלה בקרבך וכליתך. ונראה לפי דברי המדרש (רבה) שהביא רש"י בפסוק ויפול על פניו זה בידם סרחון רביעי, בעגל במתאוננים במרגלים וכו' עד כאן. אם כן עון המרגלים קדם למחלוקת קרח, ושם פירשתי כי גזירת כליה שגזר ה' על הדור ההוא נתקיימה אלא שהועילה תפלת משה שלא ימות העם כאיש אחד אלא בהמשך זמן ארוך, אם כן העדה כבר היא מחוייבת כליה, לזה בא מאמר ה' כאן בחידוש הגזירה שיהיה כְּרָגַע פירוש שלא יאריך להם הזמן כמו שנתרצה מקודם, ולדרך זה מצאנו נחת רוח לקושיא שבענין למה יגזור ה' מיתה על עדת ישראל שלא היתה ידם במעל וכמו שנתגלה ממאמר משה בסמוך, ולדברינו לצד שכבר היו ישראל מחוייבי מיתה מעוון המרגלים אלא שה' האריך להם זמן ואמרו ז"ל (שבת לב.) שהשטן מקטרג בשעת הסכנה, וציוו למי שיש בידו שיחה בין ישתבח ליוצר לחזור מעורכי המלחמה (ירושלמי) הגם שאין בחטא כדי להמית, וכמו כן במה שלפנינו כיון שהיו מחוייבי מיתה אין נמלטים

שוב הצצתי וראיתי כי דברי ה' כאן הם רפואה ותעלה לעדת ישראל, כי אם לא היה ה' אומר **הבדלו מתוך העדה** והיה יוצא המשחית היו נמלטים הצדיקים שלא היו בכלל גזירת המרגלים וכל שהיו בכלל גזירת המרגלים היה המשחית מכלה אותם, ולומר ה' לישראל שיהיו נבדלים מהם לבל יקר להם מקרה רע, לא היה להם זכות לזה שהרי סוף סוף היה בידם שמץ מהחטא שלא מיחו בקרח ואדרבא באו לרצונו, לזה נתחכם ה' וצוה למשה ואהרן להבדיל הצדיקים והעירו לבקש רחמים עליהם ובאמצעות זכותו של משה אמר ה' אליו **דבר אל העדה וגו' העלו מסביב וגו'**, ולדרך זה נוכל לפרש כי מאמר ה' שאמר למשה ואהרן **הבדלו** לא בא הדיבור אלא להעירם להתפלל לא שהיה צריך משה להבדיל לבל יספו בחטאת קרח, ואולי כי הוא זה מה שרמז במאמר **לאמר** פירוש שתכלית המאמר האמור בענין הוא לאמר מאמר הבא אחריו שהוא ענין הבדלת ישראל מעדת קרח כי לענין משה ואהרן אין צריכין להבדל, וכפי זה אין אנו צריכין למה שפירשנו שבא הדיבור על בני בתיהם ועל הצדיקים שכיוצא בהם: (אור החיים)

ספורנו **הבדלו**. שלא תגין זכותכם עליהם, כענין ימלט אי נקי: (ספורנו)

כלי יקר **הבדלו מתוך העדה הזאת וגו'**, קרוב לשמוע שגם מתחילה לא עלתה על דעתו ית' להעניש הבלתי חוטאים אלא שעל עדת קרח אמר כן, ומשה הבין שעל כל עדת ישראל אמר כן. לפי שכבר נאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה. והיה סבור משה שכל ישראל הסכימו עמו וע"כ אמר על כל העדה ואכלה אותם כרגע ולא חשש פן יאמרו מבלי יכולת ה' וגו'. כי בלאו הכי הם מטולטלים מ' שנה במדבר ואף אם יכלה כולם, מ"מ תוך מ' שנה יכול לעשות את משה ואהרן לגוי גדול כמו שנעשו מתי מספר במצרים פתאום לגוי גדול ועצום. לכך אמר משה בתפלתו אל אלהי הרוחות לכל בשר. לפי שמשה לא ראה בישראל שום ריעותא כי אע"פ שנאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה. מ"מ אין ראיה מכאן שבאמת נקהלו ישראל על משה, אלא קרח עשה את שלו והקהילם עליהם כדרך כל מסית ומדיח ומאן יימר שישראל נתפתו לדבריו, אך מאחר שהבין שרוצה הקב"ה לכלות כל ישראל כרגע זהו לפי שהוא אלהי הרוחות ויודע מה שברוחו של כל אחד ואחד וידע שבלבם מסכימים עם קרח. ומ"מ אמר משה האיש אחד יחטא. על קרח המדיח אמר כן כי הוא עיקר החוטא בהסתה זו ומן הראוי שלא יקצוף על כל העדה, כי מצינו שנאמר (במדבר יבא) ותדבר מרים ואהרן במשה. ולא נענש אהרן לפי שמרים היתה ההתחלה לדבור ואהרן טפל לה כך כל העדה יש ללמד עליהם קצת זכות כי לא באו מעצמם לידי חטא זה כ"א מחמת המציק המסית ומדיח בחלקת לשונו, ואם עכ"פ ראויין לעונש מה מ"מ אין הדין נותן שיהיו שוים בעונש אל המסית לכלות כולם כרגע במיתה אחת שהרי גם לנחש המסית הוסיף בקללה מלאדם וחווה כי הכל מתרפאין חוץ מן הנחש שאין

וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח. מעולם לא עלה על לבי להעניש כל העדה כי אדרבה יודע אני שלא נתפתו לקרח ומה שאמרת הבדלו מתוך העדה על כל ישראל אמרת כן שיבדלו מתוך עדת קרח. וראיה לזה, ממה שנאמר מתחלה וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. מהו לאמור למי יאמרו כן אלא שרצה ה' שיאמרו לכל ישראל הבדלו, ומשה לא הבין דברי השי"ת כי מלת לאמר הוא מאמר התורה על שם סופו, אבל למטה נאמר הרומו מתוך העדה וגו'. כי שם נאמר ויהי בהקהל העדה על משה וגו'. כי שם נקהלו באמת עליהם ע"כ אמר למשה ואהרן הרומו לשון רוממות השייך למשה ואהרן כפי מדריגתם, וכאן אמר הבדלו כי לכל ישראל אמר כן כי אין לשון רוממות שייך בכל העדה כאמור, ומשה לא הבין זה מחילוק הלשון כי לא שמע עדיין מאמר הרומו, וראיה לדברינו שהרומו אינו לשון הבדלה שהרי נאמר אח"כ והולך מהרה אל העדה ש"מ שלא היו ביניהם ומהו שאמר הרומו אלא שהוא לשון רוממות כי כולם ירדו שאולה ולכם תשאר הגדולה והרוממות כי תהיו לעם עצום כדי לקיים השבועה. וקרוב לפירוש זה כתב הרמב"ן בשם ר"ח ומשם תראה מה שהוספתי משלי על דבריו כי בהם יתורצו הרבה ספיקות. (כלי יקר)

[כב] ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אֶחָד יִחַטָּא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצָף: (ט)

אונקלוס ויפלו על אפיהון ויאמרו אל אלהא רוחא לכל בשרא גברא חד ייחוב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהִי רוּגְזָא: [ט] (אונקלוס)

יונתן ואתרכינו בצלו על אפיהון ויאמרו אל אלהא דשוי רוח נשמתא בגופי בני נשא ומניה מתיהבא רוחא לכל בישרא האין גברא חד ייחוב וְעַל כָּל כְּנִישְׁתָּא יְהִי רוּגְזָא: (תרגום יונתן)

רש"י אל אלהי הרוחות. יודע מחשבות, (מ) אין מדתך כמדת צפר ודס, מלך צפר ודס ססרחה עליו מקלת מדינה, אינו יודע מי החוטא, לפיכך כשהוא כועס נפרע מכולם, אבל אתה, לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא, (נ) ואתה על כל העדה תקלוף. אמר הקב"ה יפה אמרת, אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא: (רש"י)

ספתי חכמים (מ) לא אלהי הנשמות כמוזן מהרוחות שמה ענין זה לכאן ומה טעם להאיש אחד יחטא הבא אחריו אבל פירושן אתה היודע מחשבות

ותוכל לדעת מי החוטא וכו': (נ) מפני שאין כוונתו על מי שיחטא להבא רק על זה המחלוקת שכבר היה קרח חוטא. אבל מלת תקלוף הוא כמשמעו שהרי עדיין לא קלף רק לכה לקלוף: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויפלו על פניהם. להתפלל: וטעם אל. מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות והטעם פי אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם: האיש אחד יחטא. הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה וי"א כי טעם אלהי הרוחות כי בידו כח לחפש הרוחות כי הוא אלהיהם והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם אם החטיא אחרים. והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואש יצאה ואכלתם וכלתם כרגע: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו'. אמר שם אל, לצד שראה התעוררות תגבורת הדינים הזכיר חסד אל למתק הדינים ואמרו אלהי הרוחות לכל בשר טען טענה הנשמעת לפני הבורא כי ה' חפץ שכל הרוחות יקבלו אלהותו עליהם בעודם בבשר בעולם הזה והוא אומר אלהי הרוחות פירוש הרוחות הוא לשון מחשבה ורצון על דרך אומרו (יחזקאל כ) העולה על רוחכם, ואם כן הגם שהמשפט אשר יעשה לכלותם כרגע הוא משפט אמת וכמו שכתבתי הטעם למעלה, עם כל זה לפי הנראה במעשה הוא שאיש אי יחטא ועל כל העדה תקצוף שאין כל העדה בחטא זה ואתה ממית כולן ומעתה ח"ו הרוח תמאן באלהות כזה:

עוד נתכוון לדבר לפניו דברי ריצוי המתקבל לפניו, על פי מה שקדם לו בידיעת הדרגת החפץ שיש לבורא, האחד הוא שבח והלל אשר יתגו לו צבא מעלה, למעלה ממנו שבח והלל אשר יתנו לו נשמות הצדיקים מב' אוצרות החיים, אוצר א' של נשמות שעדיין לא באו לעולם הזה שעליהם אמרו ז"ל (יבמות סב.) עד שיכלו נשמות שבגוף, ואוצר ב' של נשמות שכבר באו לעולם הזה וחזרו ונתנו באוצר החיים, וכולם נותנים שיר ושבח והודאה לבורא יתעלה שמו בסוד (משלי טז) כל פעל ה' למענהו. למעלה מהם השיר והשבח העולה מהנשמות אשר הם בעולם הזה אשר הם תוך הבשר והוא מונעם מהכיר ה' והם מתעצמים לאהוב ה' ולשבחו ולהודות למאמרו זה עליון וחשוק אצל הבורא למעלה מהכל, וכמו שמבוארים הדברים בהרחבה בספר הזוהר גם בדבריהם ז"ל:

ולזה נתחכם משה וריצה ה' בדבר שהוא חפץ בו ואמר אלהי הרוחות לכל בשר שאתה חפץ שאלהותך תהיה לרוחות בזמן שהם בבשר, ואם אתה ממיתם אתה חסר רצון זה, ואין נכון להגביר הדינים שיסובבו הפסד קבלת אלהותך לרוחות שבבשר שהוא רום תכלית חשקך, ואמר האיש אחד יחטא לומר שכפי הדין אין להם חיוב כי כולן לא חטאו לחייבם אלא אתה בא עליהם בקצף שהוא תגבורת הדין, והוא אומר תקצוף:

האיש אחד יחטא. אמר לשון עתיד, לצד שעדיין לא חטא חטא שחייב עליו מיתה שהיא ההקרבה כי עד עתה לא עשה אלא לגלוג ואם היה חוזר בו אין עליו חיוב: (אור החיים)

ספורנו **האיש אחד יחטא.** שהוא עשה שנקלה עלינו העדה כאמרו ויקהל עליהם קרח את כל העדה: (ספורנו)

[כג] וַיִּדְבֹר וַיְהִי אֵל מִשֶׁה לְאמֹר:

אונקלוס וַיִּמְלִיל וַיְיָ עִם מִשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וַיִּמְלִיל וַיְיָ עִם מִשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[כד] דָּבַר אֶל הָעֵדָה לְאמֹר הֲעָלוּ מִסְבִּיב לְמִשְׁפַּח קֶרַח דָּתָן וְאַבִּירָם:

אונקלוס מִלַּל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמִימָר אֲסִתְּלָקוּ מִסְחֹר סְחֹר לְמִשְׁפָּנָא דְקֶרַח וְאַבִּירָם: (אונקלוס)

יונתן קִבְּלִית צְלוּתְכוֹן עַל כְּנִישְׁתָּא כְּדוֹן מְלִיל לְהוֹן לְמִימָר אֲסִתְּלָקוּ מִן חִזֹּר חִזֹּר לְמִשְׁפָּנָא דְקֶרַח דָּתָן וְאַבִּירָם: (תרגום יונתן)

רש"י **העלו וגו'.** כתרגומו אסתלקו, (ס) מסביבות משכן קרח: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) והעלו כמו ירועי עלה ולמ"ד למשכן נוסף ולכן כתב מסביבות במקום סביב כדי שישמוך למלת המשכן מפני שסביב אינו נסמך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **למשכן קרח.** הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלויים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלויים לבדם ומזה הכתוב נלמוד כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלויים: (אבן עזרא)

אור החיים **דבר אל העדה לאמר.** אמר דבר לשון קושי בענין זה שאינו אלא טובה להציל נפשם, להגיד כי יקפיד ה' על הרוצה לחבול בעצמו שלא לעלות, לזה בא דבר מלך שלטון להכריחו לעלות לבל יפסידו עצמן שהם נכסי שמים, ואמר תיבת **לאמר** פעם ב' ולא הספיק במה שקדם לומר **וידבר וגו' לאמר,** לצד שאמר דיבור לשון קושי הודיע כי קושי זה עצמו הוא לרוממות עם סגולה שיקפיד ה' על חסרונם. עוד נתכוון בתיבת **לאמר** שאין חיוב לומר בלשון זה עצמו **העלו** וגו' אלא בלשון שיהיה

המכוון בו העלו וגוי ואפילו יאמר בלשון אחר, ולזה תמצא שלא אמר העלו אלא סורו נא וגוי, ובמקום שיאמר משכן קרח וגוי אמר מעל אהלי האנשים הרשעים האלה: (אור החיים)

ספורנו דבר אל העדה לאמר העלו מסביב. פירש שמה שאמר הבדלו מתוך העדה לא אמר אלא על עדת קרח: (ספורנו)

[כה] ויקם משה וילך אל דתן ואבירם וילכו אחריו זקני ישראל:

אונקלוס ויקם משה ואל לות דתן ואבירם ואלו בתרוהי סבי ישראל: (אונקלוס)

יונתן ויקם משה ואל לאזקהא לדתן ואבירם ואלו בתרוי סבי ישראל: (תרגום)

רש"י ויקם משה כסבור שישאו לו פנים, ולא עשו (במ"ר יח, יב): (רש"י)

אבן עזרא זקני ישראל. הנכון בעיני שהם השבעים הזקנים הנבחרים: (אבן עזרא)

אור החיים ויקם משה וילך וגוי. צריך לדעת טעם אומרו ויקם, ואם להודיע שהיה יושב מה יצא לנו מהודעה זו, אכן ירצה על דרך אומרו (משלי טז) לפני שבר גאון ולפני כבוד ענוה, ואמרו ז"ל (שמו"ר פמ"ה) השפלתני הגבהתי, והוא מאמר הכתוב ויקם משה קימה היתה לו במה שהלך לדתן ולאבירם האנשים הרשעים אשר חרפוהו ולא רצו לבא אצלו והשפיל עצמו הוא והלך אצלם, עליהם נאמר לפני שבר גאון, ועל משה ולפני כבוד ענוה: (אור החיים)

[כו] וידבר אל העדה לאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספּו בכל חטאתם:

אונקלוס ומליל עם פנשתא למימר זורו כען מעלוי משפני גבריא חייבא האליו ולא תקרבון בכל די להון דלמא תלקון בכל חוביהון: (אונקלוס)

יונתן ומליל לכנשתא למימר זורו כדין מעלוי משפני גובריא חייבא אליין דאתחייבו קטול מן טליותהון במצרים פרסימו מסטרין דילי פד קטלית ית מצראי על ימא ארגיזו קדם יי באלוש אפיסו ית יומא דשבתא פדון אדמנו על מימרא דיי בגין פן חזי לנידויהון ולגמרא ית כל ניכסיהון ולא תקרבון בכל מה דאית להון דלמא תלקון בכל חוביהון: (תרגום)

אבן עזרא ואל תגעו בכל אשר להם. שאם באו להציל ממונם ירדו חיים שאול כמו הם: **בכל חטאתם**. בעבור רב חטאתם: (אבן עזרא)

בעל הטורים תספו. ב' במסרה פן תספו בכל חטאתם ואם הרעו תרעו גם אתם גם מלככם תספו שאמר להם שאם לא יחזרו בהם שימותו הם וקרח גדולם: (בעל הטורים)

אור החיים וידבר אל העדה לאמר. פירוש לאמר שיאמר להם שכן נאמר לו מפני הקדוש ברוך הוא לומר להם:

סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים. נתחכם עליו השלום לזכותם בנועם דבריו באמצעות שיעריכום בערך רשעים, והוא אומרו **האנשים הרשעים** פירוש שיהיו בעיניהם ערך רשעים ויסורו מעליהם כי יאמינו בכליונם ויראו פן תדבקם הרעה ובשכר זה יחוננם ה', והגם שכבר נתרצה ה' לומר להם העלו, עם כל זה הצדיקים חפצים לצדק בני דורם לאכול מפרי דרכם: (אור החיים)

ספורנו פן תספו. שאינכם ראויים להנצל אם תהיו עמהם כשילקו: (ספורנו)

כז ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם מסביב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם וטפם:

אונקלוס ואסתלקו מעלוי משכנא דקרח דתן ואבירם מסחור סחור ודתן ואבירם נפקו קיימין בתרע משכניהון ונשיהון ובניהון וטפלהון: (אונקלוס)

יונתן ואסתלקו מעלוי משכנא דקרח דתן ואבירם מן חזור חזור ודתן ואבירם נפקו במילי חירופון וקמו וארגיזו למשה תרע משכניהון ונשיהון ובניהון וטפליהון: (תרגום יונתן)

רש"י ילאו נלצים. בקומה זקופה (ע) לחרף ולגדף (תנחומא ח), כמו ויתיצב ארבעים יום (שמואל א' יז, טז), (פ) דגלית: ונשיהם ובניהם וטפם. בוא וראה כמה קשה המחלוקת, שהרי בית דין של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות, ובית דין של מעלה עד כ' שנה, וכאן אבדו אף יונקי שדים: (רש"י)

שפתיה חכמים (ע) דק"ל מאי ילאו נלצים מסתמא לא ילאו כשהם יושבים רא"ם. ועוד ק"ל מאי ילאו נלצים דמלת ילאו משמע הלכו ומלת נלצים משמע שעמדו ועל זה פירש רש"י לחרף ולגדף: (פ) פירוש וסם כתיב אני

אבן עזרא ובניהם. הגדולים: **וטפס**. קטנים וקטנות: (אבן עזרא)

אור החיים ויעלו מעל וגוי' ודתן ואבירם יצאו וגוי'. יודיע הכתוב עוצם רשע הקליפות שאפילו אחר שראו שישראל יראו לנפשם פן תדבקם הרעה אשר תמצא את דתן ואבירם אף על פי כן יצאו נצבים, ומזה נתרגש משה ואמר **בזאת תדעון** וגוי' פירוש כיון שראה שלא הרגישו דתן ואבירם מההרגש שעשו ישראל שעלו מסביב ואדרבא יצאו בקומה זקופה דן משה בדעתו בודאי כי הרשעים חושבים ברעתם כי משה עושה דברים אלו מדעתו בתחבולות וערמות לומר להם להתרחק כדי שיראו ויחתו ולא מדברי ה', לזה אמר **בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה** פירוש אפילו פרטי דברים אלו, והתנה כי מלבד שימותו עוד להם שימותו מיתה משונה מכל המיתות ובסמוך יתבאר עוד: (אור החיים)

[כח] ויאמר משה בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי יִהְיֶה שְׁלַחְנִי לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה **כִּי לֹא מִלְּבִי:**

אונקלוס וְאָמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִּדְעוּן אַרְי יִי שְׁלַחְנִי לְמַעַבְדַּד יִת כָּל עוֹבְדֵי אֵלִין **אַרְי לֹא מְרַעֲוִתִי:** (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִּנְדְעוּן אַרוּם יִי שְׁדַרְנִי לְמַעַבְדַּד יִת כָּל עוֹבְדֵי אֵלִין **אַרוּם לֹא מִן רְעוּת לְבִי:** (תרגום יונתן)

רס"י לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי על פי הדבור, (ס) לתת לזהרן כהונה גדולה, ובניו סגני כהונה, וחליצפן נשיא הקהתי: (רס"י)

ספתי חכמים (ס) דאם לא כן כל המעשים האלה למה לי הא לא חלקו אלא על אהרן מאי כל המעשים האלה ואף על פי שאינם נזכרים לעיל הם מהמפורסמים להם וכאלו הם נזכרים. דאם לא כן הרי הספק על הסגנות והנשיאות עדיין במקומה עומדת ומה שלא הזכיר המלכות משום שאין חולק עליו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא לעשות את כל המעשים. להחליף הבכורים בלויים ודע כי דבר גדול היה ומכעיס לאשר איננו מאמין להסיר הבכורים מכהונתם ולהשיב המעלה למשפחת משה לבדו וכל זה הי' בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויגשו שלמים הבכורים העלום כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי הרגו עובדי העגל ויש בכאן שאלה ותשובתם בפרשת וילך משה: (אבן עזרא)

אור החיים **בזאת תדעון וגו' כי לא מלבי.** צריך לדעת איך יחשוב משה לעם ה' שעדיין לא האמינו בו לנביא אמת, עוד למה כפל לומר **לא מלבי**, ואולי כי צד החשד היה על זה הדרך כי לצד שמצא משה חן בעיני ה' כשהיה משה חפץ לתת גדולה לאחד מקרוביו כגון הכהונה לאהרן והנשיאות לאליצפן וכדומה היה עושה ונמלך בה' והיה ה' מסכים על ידו, או היה חפץ וחושק בלבו לתת לאחיו וכדומה וה' נתן לו תאות לבו, אבל לא לצד שיש עיכוב בדבר כי הוא זה הראוי לכהונה, לזה אמר **בזאת תדעון כי ה' שלחני** לעשות את וגו' לא שהייתי עושה והוא מסכים על ידי למה שהייתי חפץ בדעתי, וכנגד חשש הב' שהיה חושק בלבו על הדבר אמר **כי לא מלבי** פירוש לא הייתי אני חפץ בדבר וה' מסכים על מה שבלבי, ושיעור תיבת **כי** הוא על זה הדרך טעם שאיני צריך להוכיח שה' שלחני לשלול שאני עושה מה שלא הסכים ה' עליו, אלא לשלול שלא מלבי היו הדברים כנזכר והבן:

אם כמות כל האדם. פירוש על דרך אומרם בפסוק אשר יעשה אותם האדם אפילו גוי, (ב"ק לח.) וכאן נתכוון לומר שאפילו במיתת האומות שהיא מיתה מנוולת זה בערך המיתה עצמה וכנגד הגוף אמר **ופקודת כל האדם** וגו' על דרך אומרם (מ"ב ט) פקדו את הארורה וקברוה קברו כדרך כל הארץ, **לא ה' שלחני** פירוש אלא מלבי וה' לא מיחה בי, **ואם בריאה** וגו' שבזה תהיה להם מיתה רעה ויאבדו גוף כנפש: (אור החיים)

אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא יהיה **שְׁלַחְנִי:**

אונקלוס **אם כמותא דכל אנשא ימותון אלין וסערא דכל אנשא יסתער עליהון לא יי שלחני:** (אונקלוס)

יונתן **אין כמיתותא דמיתון בה כל בני נשא ימותון אליין וסכמות כל אנשא יסתכם עליהון לא יי שדרני:** (תרגום יונתן)

רס"י **לא ה' שלחני.** אלא אני עשיתי הכל מדעתי, וזדין הוא חולק עלי: **(רס"י)**

בעל הטורים **ימותון.** ב', כמות כל האדם ימותון והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון פי' אחר שתבלה ויושביה ימותון שיבלעו הם תחתם: **ופקודת.** ג' במסורה הכא ואידך ופקודת משמרת ופקודת אלעזר בן אהרן בשביל שרצו ליכנס בפקודת אלעזר שבקשו כהונה ע"כ ופקודת כל האדם וגו': **ופקודת כל האדם יפקד.** אמר משה אם הקב"ה לא יעשה לאלו כמו שעושה לכל אדם שהוא פוקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים. אלא שיענישם מיד: (בעל הטורים)

כלי יקר **אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו'.** במס' נדרים (לט:). אר"ל רמז לביקור חולים מן התורה שנאמר אם כמות כל אדם וגו' שהם חולים ומוטלים על עריסותיהם ובני אדם מבקרים אותם לא ה' שלחני. ופירש"י שסמך על סוף המקרא שאמר ופקודת כל האדם יפקד עליהם פקידה זו היינו ביקור. והנה מקום אתי לפרש פקידה זו בדרך אחר כי יש ב' מיני תועלת בביקור זה האחד הוא, שמבקרין אחרי צרכיו של החולה. השני הוא, לצורך ההולכים שמה כי כמו שטוב ללכת אל בית אבל כדי שהחי יתן אל לבו כך טוב ללכת אל החולה כי ע"י זה יבקש ויפשפש במעשיו כי ילכו שמה אבירי לב הרחוקים מצדקה אשר אין פחד אלהים לנגד עיניהם ולבם הערל טח מהבין לאחרייתם כי תהו הוא וסופו למקום רימה. וזהו פקודת כל האדם כי הסוף הוא פקודת כל אדם יפקד עליהם. יפקד לשון זכירה ור"ל אם יפקד ויזכר עליהם פקודת כל אדם היינו המיתה וזה ודאי ע"י שיבקרו אותם ויתגלגל זכות זה לרבים על ידיהם ואינן מקבלים עונש כמדתם אז כדבריהם כן הוא שלא ה' שלחני. אבל אם בריאה יברא ה' וגו' שלא ימותו כדרך כל העולם ואז לא יזכר על ידם פקודת כל האדם כי מחידוש לא ילפינן כי לא יעלה על לב אדם למות במיתה משונה כזו בזאת ידעון כי נאצו האנשים את ה' ואינן ראוין שיתגלגל על ידם שום זכות.

וטעם למיתה כזו, לפי מה שכתבתי למעלה שכפרו בחידוש העולם ובבריאתו, אמר משה אם בריאה. אם באמת היתה בריאה חדשה בששת ימי המעשה אז יאמת ה' דברי ויברא גם עתה חדשה בארץ ועל ידה יכירו וידעו כי ה' עושה חדשות. ומה שנברא בריאה זו דווקא לפי שארז"ל (אבות ג.ב.) אלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. והמה לא רצו בשום מנהיג כי אמרו כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה', ולפי סברתם הנבערה יבלע איש את רעהו חיים ע"כ יענשו כמדתם שירדו שאול חיים. כי אפילו המתעצל בהספדו של אדם כשר ארז"ל (שבת קה:.) שראוי לקוברו בחייו לפי שנראה שאינו מרגיש בהעדר השלם שהיה מטיל מוראו על הבריות, כל שכן עדת קרח שבפה מלא אמרו שאינן רוצין בשום מתנשא לכל ראש, ע"כ אמר משה שאם ימותו על מטתם ולא ירדו שאול חיים אז לא ה' שלחני לעשות כל המינויים של השררות והנהגת העם, אמנם אם ירדו שאול חיים בזאת ידעון כי נמדד להם כמדתם כי ה' שלחני לעשות כל המינויים כדי שכל העם הזה איש על מקומו יבא בשלום לכך נאמר ויאבדו מתוך הקהל. מתוך שרצה ה' שיהיו כל ישראל בקהלה אחת ובאגודה אחת וכל קהילה ואסיפה צריכה למנהיג כדי שלא יבלע איש את רעהו והמה לא רצו בזה ע"כ נאבדו כי הוא יצא לחלק ובין אחים יפריד על ידי מחלוקתו. (כלי יקר)

11 **וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפְצָתָהּ הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ וּבִלְעָה אֶתְּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וַיִּרְדּוּ חַיִּים שְׂאֵלָה וַיִּדְעֶתְּם כִּי נָאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת יְהוָה:**

אונקלוס ואם בְּרִיאָה יְבָרִי יְיָ וּפְתַחַת אֲרָעָא יְת פּוּמָה וְתַבְלַע יְתַהוּן וְיַת כָּל דִּי לְהוּן וְיַחְתּוּן פִּד חֵיין לְשִׁאוּל וְתַדְעוּן אַרִי אַרְגִּיזוּ גוּבְרָא הָאֵלִין קָדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן ואין לא אַתְבְּרִיאַת מִיתוּתָא לְהוּן מִן יוּמַת עֲלָמָא תְתַבְרִי לְהוּן פְּדוּן וְאִין לָא אַתְבְּרִי פּוּם לְאֲרָעָא מִן שִׁירוּיָא אַתְבְּרִי לְהָ פְּדוּן וְתַפְתּוּם אֲרָעָא יְת פּוּמָהָא וְתַבְלַע יְתַהוּן וְיַת כָּל דְלַהוּן וְיַחְתּוּן פִּד חֵיין לְשִׁיּוּל וְתַנְדְּעוּן אַרוּם אַרְגִּיזוּ גוּבְרָא הָאֵלִין קָדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

רש"י ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה, (ק) ומה היא הבריאה, ופלתה האדמה את פיה ותבלעם, אז, וידעתם כי נאלצו הם את ה' ואני מפי הגבורה אמרתי, ורבותינו פירשו (סנהדרין קו) אם בריאה, פה לארץ משעת ימי בראשית, (ה) מוטב, ואם לאו יברא ה' (ר"ל יברא ה' הפה לכאן): (רש"י)

שפתי חכמים (ק) תיקן בזה להא כתיב אין כל חדש תחת השמש לכן פירש להמית אותם במיתה כו': (ר) ר"ל דהוקשה להם והא עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואחד מהן פי הארץ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בריאה. י"א שהיא תורה על המצא מה שלא היה וכבר פירשתי שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה: **ופצתה האדמה את פיה**. כמו ופתחה וכן יפצה פיהו וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונה תיכונה תדבר על הגבוהים ממנה כדרך ארמונה שהוא הגוף וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים: (אבן עזרא)

בעל הטורים בריאה. ב' במסרה מתרי לישני ואם בריאה ומאכלו בריאה שהאכיל קרח לעדתו עד שהמשיכם אחריו כדאיתא בפרק חלק: **כי נאצו האנשים האלה**. ר"ת הכהן על שבקשו כהונה: (בעל הטורים)

אור החיים ואם בריאה וגו'. כפל לומר בריאה יברא ה', יתבאר על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין לו): בפסוק ארור וכו' האדמה אשר פצתה את פיה שמאותו יום נסתם ונחתם פי הארץ, וכשהיא רוצה לומר שירה לפני ה' כדרך כל הנבראים שאומרים שירה לפני הבורא היא אומרת בכנפיה דכתיב (ישעי' כד) מכנף הארץ זמירות שמענו, וכאן כשרצה משה להעניש הרשעים ההם אמר **ואם בריאה** פירוש אותה בריאה שכבר ברא ה' שהיא פי הארץ ועל ידי מעשה נסתם והיה כלא היה עתה יחזור ה' לברוא אותה הבריאה שיהיה לה פה ופצתה הארץ את פיה שהיה לה מקודם ובלעה

אותם. ואולי כי זה יהיה לה תיקון למה שפצתה לבלוע איש צדיק עתה
תפצה פיה לבלוע אויבי ה': (אור החיים)

ספורנו וידעתם כי נאצו. שאינם ראויים ליקרא דשכבי ולהקבר עם שאר
העם: (ספורנו)

[לא] ויהי ככלתו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר
תחתייהם:

אונקלוס ונהוה כד שיצי למלא ית כל פתגמא האליו ואתבזעת ארעא די
תחתייהון: (אונקלוס)

יונתן ונהוה כדי פסק למלא ית כל פתגמא האליו ואתבזעת ארעא
דתחתייהון: (תרגום יונתן)

בעל הטורים ותבקע. ד' במסורה ותבקע האדמה ואידך ותבקע הארץ
בקולם ותבקע העיר דירמיה ודמלכים על ירושלים ותבקע הארץ בקולם
והיינו דכתיב וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם ורמז להא דאיתא
בעירובין שפתחה של גיהנם בירושלים ותבקע העיר פי' בירושלים שם
ותבקע האדמה וירדו שאולה: (בעל הטורים)

אור החיים ככלותו וגו' את כל הדברים. פירוש לא איחרה ולא קדמה אלא
המתינה עד שאמר כל הדברים הצריכין בענין ותכף לכלותו נבקעה:

ותבקע האדמה וגו' ותפתח הארץ וגו'. ולא הספיק לומר **ותפתח** וגו' או
ותבקע עוד אמר בבקיעה האדמה ובפתיחה הארץ, אולי כי לא היה שם
פה הארץ במקום דריסת רגליהם לזה נבקעה האדמה אשר היו עומדים
עליה ונזדמן שם פה הארץ ונפתחה, ולזה כנגד המקום שהיו עומדים בו
אמר **ותבקע האדמה**, וכנגד פי הארץ אמר **ותפתח הארץ** וגו': (אור החיים)

[לב] ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתייהם ואת כל האדם אשר
לקרח ואת
כל הרכוש:

אונקלוס ופתחת ארעא ית פומה ובזעת יתהון וית אגוש בתייהון וית כל
אנשא די לקרח וית כל קניא: (אונקלוס)

יונתן ופתחת ארעא ית פומה ובזעת יתהון וית אגוש בתייהון וית כל אינשא
דלקרח וית כל נכסא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ואת בתייהם. שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם: ואת כל הרכוש.

עזרא

אבן

לכלם :

שהיה

בעל הטורים האדם אשר. לקרח. ס״ת חרם מלמד שעשאן חרם על שנתחברו
לקרח : (בעל הטורים)

ספורנו ותפתח הארץ את פיה. הרחיבה את הבקיעה עד מקום בתיים :
ואת כל האדם אשר לקרח. ואת כל האדם אשר לקרח הנמשכים אחריו במחלוקתו. ולכן לא מתו בניו שלא נגררו אחריו בזה : ואת כל הרכוש.
שלא יזכו שיהנו צדיקים בעמלם, כענין נפלה סלע מחיקו ומצאה עני ונתפרנס
בה : (ספורנו)

לגן וירדו הם וְכַל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׂאֵלָה וְתִכְסַּ עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ
מֵתוֹךְ :
הקהל :

אונקלוס ונתתו אינון וְכַל דִּי לְהוֹן פִּד חַיִּין לְשׂאֻל וְנְחַפְת עֲלֵיהוֹן אֶרְעָא
מגו : (אונקלוס)
קחלא :

יונתן ונתתו הינון וְכַל דְּלְהוֹן פִּד חַיִּין לְשׂוֹיֻל וְנְחַפְת עֲלֵיהוֹן אֶרְעָא וַאֲבְדוּ
מגו : (תרגום)
קחלא :

אבן עזרא וירדו הם. הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו : ותכס עליהם.
הארץ בעצמה : ויאבדו. בעבור מות בניהם העומדים תחתם : (אבן עזרא)

בעל הטורים ויאבדו. ב' במסורה הכא ואידך ויאבדו כלי מלחמה כיון שנאבדו
נאבדו כלי מלחמה : (בעל הטורים)

אור החיים וירדו וגו' שאולה. פירוש שלא שלטה בהם הארץ להורגם אלא נשארו חיים ונתנתן הארץ בפקדון לגיהנם, והוא אומרו חיים שאולה ולא אמר לשאול, והגם שכל תיבה שצריכה למי"ד בתחילה הטיל לה ה"א בסופה, עם כל זה לא לחנם יעשה כן, ויכוין שאחר שירדו לשאול נתן ה' בהם כח ולא מתו, ע"ד אומרם ז"ל (סנהדרין ק:) שהקב"ה נותן כח ברשעים לקבל ענשם, כמו כן אלו נשארו חיים אחר שהיו בשאול עצמה כדי שירבה הרגשתם, ואם היה אומר לשאול היה נשמע שלא היו חיים אלא עד הגעתם לשאול ובהגיעם מתו ולא היה להם חיות אחר שהגיעו לשאול : (אור החיים)

ספורנו ותכס עליהם הארץ. הגיד שלא קרה באותה הפתיחה כמו שיקרה בפתיחת הרעש שהיא לא תסגר תיכף. אמנם זאת נסגרה תיכף כפותח פיו לבלוע דבר ויסגירנו אחר הבליעה : (ספורנו)

[לד] וְכַל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבְתֵיהֶם נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶן תִּבְלַעְנוּ הָאָרֶץ :

אונקלוס וְכַל יִשְׂרָאֵל דִּי בְּסַחְרֵינֵיהוֹן עֲרְקוּ לְקִלְהוֹן אַרְי אָמְרוּ דְלָמָּא תִּבְלַעְנָא **אָרְעָא** : (אונקלוס)

יונתן וְכַל יִשְׂרָאֵל דִּי בְּחִזְרֵינֵיהוֹן עֲרְקוּ מִן דְּחִיל קְלְהוֹן הֵיךְ צְוֹחִין וְאָמְרִין זְכָאֵי הוּא יִי וְקוֹשְׁטָא הֵיךְ דִּינֹוֹי וְקוֹשְׁטָא הֵינֹוֹן פְּתִגְמֵי מִשָּׁה עֲבָדִיה וְאֲנִן רְשִׁיעֵיָא דְּמַרְדְּנָא בִּיה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶפְכוּ כְּדִי שְׁמַעוּ אָרוּם אָמְרוּ דְלָמָּא תִּבְלֹעַ יְתָן **אָרְעָא** : (תרגום יונתן)

רש"י נסו לקולם. כשזיל (פ) הקול היוולא על זליעתתו: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) פירוש שהוא הקול היוולא מתוך הבקיעה כדמות רעם שמזדהיל האנשים לזרוח לא קול לעקתם זעת הזליעה שהוא אינו קול מזריח אדרכה מקבץ לראות הפלא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לקולם. בעבור קולם: (אבן עזרא)

כלי יקר נסו לקולם, מקולם מבעי ליה למימר, ועוד להיכן נסו ואנה מפניו ית' יברחו. והנה רז"ל אמרו (תנחומא קרח יא.) שקרח ועדתו אומרים תמיד משה אמת ותורתו אמת והם בדאים, ואותו קול התחיל לבצבץ מיד אחר הבליעה ולאותו קול היוצא ממקום הבליעה נסו כל ישראל לשמוע מה ידברו, כי סברו מסתמא הם מתודים על חטאם ורצו לידע מה היה עיקר חטאם כדי שידעו להשמר ממנו שלא יעבור גם עליהם כוס זה וז"ש כי אמרו פן תבלענו הארץ. ומדקאמרו משה אמת ותורתו אמת ש"מ שכפרו גם בתורתו, ואולי תלו זה במה ששמעו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה א"כ רוצה ה' שכל ישראל ישמעו הכל מפי הגבורה ומה שמשה מגיד להם עוד לאו כל כמיניה ליתן מקום לדבריו אשר לא שמעו גם המה. ולדעתי שזה כוונת רש"י שפירש כי כל העדה כלם קדושים לא אתם לבדכם שמעתם אנכי ולא יהיה לך, רצו בזה מאחר שגם כל העדה שמעו ב' מצות אלו לו חפץ ה' במצות יותר מאלו כעת למה לא השמיענו כזאת, אלא ודאי שמלבכם אתם בודים הכל ולפי שחלקו על התורה אמרו בהתודותם משה אמת ותורתו אמת. (כלי יקר)

[לה] וְאִשׁ יִצְאָה מֵאֵת יְהוָה וְתֹאכַל אֶת הַחֲמִשִּׁים וּמֵאֵתִים אִישׁ מִקְרִיבֵי הַקְטֹרֶת : (ס)

אונקלוס וְאִשְׁתָּא נִפְקַת מִן קָדָם יִי וְאֶכְלַת יְתָ מֵאֵתָן וְחֲמִשִּׁין גְּבָרָא מִקְרִיבֵי קְטוֹרֶת **בוֹסְמֵיָא** : (אונקלוס)

יונתן וְאִישׁתָּא נָפְקַת בְּרוּיגָזָא מִן קָדָם יְיָ וְאַכְלַת יַת מְאֵתָן וְחִמְשִׁין גּוּבְרִין
מִסְקִי קִטּוֹרֶת בּוּסְמִיָּא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא ה"א **החמשים** מושכת עצמה ואחרת עמה. י"א כי קרח מהנבלעים היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח וי"א כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העדה באכול האש וחז"ל אמרו כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה ע. מד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרה ופירוש הפסוק ואת קרח איננה דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכיר קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכיר הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומר יודע הדבר וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע כי כן כתוב ונער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו: (אבן עזרא)

במדבר פרק-יז

[א] וַיִּדְבֹר וַיְהִי אֵל מִשֶׁה אֶל יְהוָה לֵאמֹר:

אונקלוס וּמִלִּיל יְיָ עִם מִשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמִלִּיל יְיָ עִם מִשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[ב] אָמַר אֶל אֲלֻעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן חִפְהוּ וַיִּרְם אֶת הַמַּחֲתֹת מִבֵּין הַשָּׂרָפָה וְאֵת הָאֵשׁ זָרָה לְהֵלֵא אֶרֶץ כְּנָעַן:

אונקלוס אָמַר לְאֲלֻעָזָר בֶּר אֶהֱרֹן כְּהֵנָא וַיִּפְרֵשׁ יַת מַחֲתֵיָתָא מִבֵּין יְקִידָא וְיַת אֲשֵׁתָא יִרְחִיק לְהֵלֵא אֶרֶץ אֲתִקְדָּשׁוּ: (אונקלוס)

יונתן אָמַר לְאֲלֻעָזָר בֶּר אֶהֱרֹן כְּהֵנָא וַיִּפְרֵשׁ יַת מַחֲתֵיָא מִן בֵּינֵי יְקִידָא וְיַת אִישׁתָּא בְּדַרְי לְהֵאֵל אֲרוּם אֲתִקְדָּשָׁא: (תרגום יונתן)

רפ"י ואת האש. שבתוך (ת) המחנות: זרה הלחה. לארץ מעל (א) המחנות: כי קדשו. המחנות, ואסורין בהנאה (ב) שהרי עשאו כל שרת:

שפתי חכמים (ה) לא גם האש שעל המזבח דאם כן מאי כי קדשו דקאמר מה מונעת האש שעל גבי המזבח מקדושתן: (א) לא למקום רחוק דאם כן היה לו לפרש לאיזה מקום: (ב) אבל לא האש דאם לא כן לא היה להם לזרוק לארץ ופירש אחר כך מה טעם קדשו שהם אסורים בהנאה שעשאום מקריבי הקטורת כלי שרת וטעונים גניזה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא זרה הלאה. מהמזבח: כי קדשו. כי אחר שהקריבום לשם הנם קדושים: (אבן עזרא)

אור החיים אמור אל אלעזר. טעם אלעזר לצד שלא החשיב ה' הדבר שיעשה על ידי אהרן שהוא כהן גדול, או לצד שעל ידי אהרן נעשה המשפט ומתו מקריבי המחתות לא רצה ה' שיעשה על ידו הרמת המחתות:

וירם את המחתות. צריך לדעת למה אמר וירם בוא"ו כיון שזה הוא התחלת המצוה. ונראה שנתכוון להוסיף על ענין ראשון שהוא בליעת קרח ועדתו שראו עם בני ישראל כי מה' יצא דבר כהונת אהרן ועוד הוסיף תוקף וחוזק הכהונה ביד אהרן לדורות שירם המחתות וגוי ועשו אותם רקועי פחים וגוי ויהיו לאות לבני ישראל וגוי זכרון לבני ישראל וגוי: (אור החיים)

ספורנו ואת האש זרה הלאה. לא אל שפך הדשן מפני שהיתה קטרת זרה: כי קדשו. ואין ראוי להניחם בבזיון: (ספורנו)

ג את מִחְתֹּת הַחֲטָאִים הָאֵלֶּה בְּנִפְשָׁתְּם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקְעֵי פָּחִים צְפוּי לְמִזְבֵּחַ פִּי הַקְּרִיבִם לְפָנַי יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וַיְהִיּוּ לְאוֹת לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס ית מחתית חייבא האליו דאתחייבו בנפשתיהון ויעבדון יתהון טסין רדידיו חופאה למדבחה ארי קרבנון קדם יי ואתקדשו ויהון לאת לבני ישראל: (אונקלוס)

יונתן ית מחתית חייבא האליו דאתחייבו קטול בנפשתיהון ויעבדון מנהון רדידי טסין חפיי למדבחה ארום קריבונון קדם יי ואתקדשו ויהון לאת לבני ישראל: (תרגום יונתן)

כ"י החטאים האלה בנפשותם. שנעשו פושעים (ג) בנפשותם שנחלקו על הקדוש ברוך הוא: רקעי. רדידיו: פחים. טסין מרודדיו טינביו"ש בלע"ו:

לפני למזבח. (ד) למזבח הנחשת: ויהיו לאות. לזכרון, שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: (כ"ז)

שפתי חכמים (ג) דקשה והא התרה בהם משה ואם כן למה כתיב החטאים שהוא לשון פוגג. לכן פירש פושעים וכן כתיב כי נאלו האנשים ההם שהוא לשון מרד שמרדו בלונם לחלוק על הקדוש ברוך הוא: (ד) לא למזבח הזהב שהמחתות היו נחשת והיאך היו עושין נחשת על המזבח הזהב ר"ס. ועוד מלתי לפי שכתוב ויהיו לאות לבני ישראל ואין ישראל יכולין ליכנס למזבח הזהב: (שפתי חכמים)

אבן עזרא את מחתות החטאים. פי' המחנות: ועשו אותם. האומנים: רקועי פחים. כמו וירקעו את פחי הזהב. ופי' כי קדשו כי הקריבום לפני ה': ויהיו לאות. לזכר ולסימן: (אבן עזרא)

בעל הטורים את מחתות החטאים האלה בנפשותם. שנתחייבו על עסקי נפשותם כדריש לקיש דאמר ר"ל מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו בשביל חנופה שהחניפם קרח על עסקי לגימא חרק עליהם שר של גיהנם שנימו. חרק. אותיות קרח: החטאים (האלה). שנים במסרה. החטאים האלה בנפשותם את החטאים את עמלק לומר לך כמו שאלו חטאו בנפשותם כך חטא עמלק בנפשו שראה כל הנסים שנעשו לישראל ונזדווג להם כדאי במררש משל למי שראה אמבטי רותחת וקפץ לתוכה: (בעל הטורים)

אור החיים החטאים האלה בנפשותם. אולי שנתכוון להוציא מלבם לבל ידאגו על היות הדבר בסיבתם, גם לבל יחשוב אדם מישראל כי הם היו להם סיבה, לזה אמר החטאים האלה בנפשותם פירוש שהם חבלו בעצמן וחסרו נפשם ולא היה להם סיבה מזולתם, ואף על פי כן מצינו שלא הרגישו ישראל בכונת ה' בדברים אלו וילונו על משה וגו' אתם המיתם את עם ה':

כי הקריבום לפני ה' ויקדשו. פירוש טעם שאני מצוך להרים המחנות לא שנתרציתי בקטורת שהקריבו לפני אלא במה שהקריבום פירוש לגופן של מחנות, וקודם שנתנו עליהם קטורת אשר היא זרה ומאוסה אצלי כבר נתקדשו המחנות, והוא אומרו ויקדשו, ומידי דהוה כמקריב כלי כסף וכלי זהב למקדש שהם קודש, והגע עצמך אם המקריבין היו נמלכים וחוזרים בהם ולא היו נותנים הקטורת על האש מי היו יוצאין המחנות לחולין, ומעתה לא מפני שנתנו הקטורת עליהן יצאו המחנות מקדושתן, ומה שטען רמב"ן כנגד רש"י וזה לשונו זה דומה לזר שעשה כלי שרת להקטיר בחוץ, עליו אמר הכתוב הקריבום לפני ה' באוהל מועד

פירוש שהקדישום והביאום למקום המקודש: (אור החיים)

ספורנו כי הקריבום לפני ה' ויקדשו. שהקדישום להיות כלי שרת גם בשאר עבודות מלבד עבודתם הפסולה ובזה הם ראויות לעשות צפוי בקדש: (ספורנו)

[ד] ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים וירקעום צפוי למזבח:

אונקלוס ונסיב אלעזר כהנא ית מחתיתא דנחשא דקריבו יוקידא ורדיננו חופאה למדבחה: (אונקלוס)

יונתן ונסיב אלעזר כהנא ית מחתיית נחשא דקריבו יוקידא ורדיננו חפיי לגופא דמדבחה דמן שירינא הוון תשמישתיה דמדבחה: (תרגום יונתן)

רש"י וירקעום. אינטינדר"ס זלע"ז: (רש"י)

אבן עזרא וירקעום. המרקעים: (אבן עזרא)

[ה] זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יהוה ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה ביד משה לו: (פ)

אונקלוס דכרנא לבני ישראל בדיל די לא יקרב גבר חלוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתיה כמא די מליל יי בינא דמשה ליה: [פ] (אונקלוס)

יונתן דוכרנא לבני ישראל מן בגלל דלא יקרב גבר חלוני דלא מן בני אהרן לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי גבר מתנטל למפלוג על עיסק כהונתא כקרח וככנישת סעדוי וסופיה להובדא ולא כמיתותא דקרח וככנשתיה ביקידת אשא ובליעת ארעא אלהן למלקי בסגירותא היכמא דמליל יי למשה שוי ידך בעיטפך ולקת ידיה בצורעא היכדין ומטי ליה: (תרגום יונתן)

רש"י ולא יהיה כקרח. כדי שלא (ה) יהיה כקרח: כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו, על אהרן דבר אל משה שיהיה הוא וזניו כהנים, לפיכך לא יקרצ איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו', וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אלל דבור, פתרונם כמו על. ומדרשו על קרח. ומהו ביד משה (ו) ולא כתב אל

משה, רמז לחולקים על הכהונה שלוקין (ז) בצרעת, כמו שלקה משה בידו, שנאמר ויוציאה והנה ידו מאורעת כשלג (שמות 7, ו), ועל כן לכה עוזה בצרעת: (רס"י)

שפתי חכמים (ה) פירוש הוא נתינת טעם ולא אזהרה ומה שאמרו כל המחזיק במחלוקת עובר בלא תעשה שנאמר ולא יהיה קרח וגו' אינו אלא אסמכתא: (ו) ואף על גב דכתיב כמה פעמים בקרא ביד משה בפרשת בהעלותך על פי ה' ביד משה וכן בפרשת בחקתי וכן בפרשת פנחס. ויש לומר דק"ל מאי ביד משה דאין לומר דעל ידי משה אמר לקרח שיענוש אותו אם יחלוק על הכהונה ללא מצינו זה בקרא ועוד דלמה ליה לקרח יותר משאר ישראל דעל כרחק האי לו על קרח קאמר לפי המדרש דאמר רמז לחולקים כלומר קרח שחולק אלא על כרחק האי ביד משה דהכא למדרש אתא רמז לחולקין פירוש דכתיב הכא ביד משה וכתוב התם הבא נא ידך בחיקך מה התם צרעת אף הכא כל החולקים ילקו בצרעת: (ז) וכיון שהמדרש דורש כן שמע מינה דהאי לו על קרח קאמר כלומר על החולק על הכהונה דאין לומר שהם סוברים דמלת לו קב אל אהרן דמה ענין צרעת לענין אהרן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כאשר דבר ה' ביד משה לו. לאהרן וי"א כי לו שב אל קרח והוא רחוק** בעיני: (אבן עזרא)

אור החיים **למען אשר לא יקרב וגו' ולא יהיה וגו'.** צריך לדעת למה הוצרך לומר **ולא יהיה וגו'**, ורז"ל אמרו (סנהדרין קי). שבאה אזהרה למחזיק במחלוקת שעובר בלאו של ולא יהיה וגו', וחוש מדרכם ז"ל נראה שנתכוון ה' לתת טעם למה הוצרך לזכרון זה ולא הספיק באזהרה בתורה לא יקרב איש זר וכל הקרב וגומר תבלענו הארץ, לזה אמר **ולא יהיה כקרח** פירוש אם אני מצוה בלא זכרון זה אני חושש שלא יועיל לאיזה אדם מהם באזהרה וימות כקרח ועדתו, וזכרון זה יועיל שלא יסובב לו להיות כמו שהיה לקרח ולעדתו:

כאשר דבר ה' ביד משה לו. פירוש לצד שאמר **ולא יהיה כקרח** וגו' ממוצא דבר אתה למד שכל העומד מקודם לערער על הכהונה יהיה לו כקרח וכעדתו ודבר זה לא מצינו שהתרה ה' כן, לזה אמר **כאשר דבר ה' ביד משה לו** פירוש לקרח הא למדת שהדברים שאמר משה לקרח ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה וגו' היו דברי ה' ביד משה להתרותו ולא אמרן משה מעצמו, והוא אומר **ביד משה לו** פירוש לקרח

כלי יקר ולא יהיה כקרח ועדתו וגו'. פירש"י שלא ילקה בצרעת כמו שלקה משה בצרעת בידו (סנהדרין קי.) ומלת לו שב אל החולק על הכהונה. וכאן הבן שואל מה ענין צרעת של משה אל החולק על הכהונה, ויותר היה נכון אם היה מביא לראיה צרעת של מרים שהיה מעין מחלוקתו של קרח כי מחלוקתו על הכהונה נמשך ממה שחלק על נבואתו של משה לא שלחך ה' ומזה המין היה צרעת של מרים שאמרה הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר. וכן אמר קרח כי כל העדה כלם קדושים, לא אתם לבדכם שמעתם בהר סיני אנכי ולא יהיה לך. אבל צרעת ידו של משה מה שייכות יש לו למחלוקתו של קרח.

ועתה שא נא עיניך וראה, כי הנני מקרב העניינים והיו לאחדים בידך וילקה הדומה בדומה ומשם תקח ראייה וטובה שהחולק על נבואתו של משה לוקה בצרעת וזה לפי שארז"ל (שבת צז.) החושד בכשרים לוקה בגופו מנלן ממשה כו', וכפי שורת הדין שראוי לעשות אל החושד כאשר זמם לעשות לאחיו. א"כ החושד נלקה באותו מכה שהיתה ראויה לבא על הנחשד אם היה הדבר אמת, ומשה חשד את ישראל בבלתי מאמינים בנבואתו כמ"ש (שמות ד.א) והן לא יאמינו לי וגו' כי יאמרו לא נראה אליך ה'. והיינו ממש דברי קרח שאמר לא נראה אליך ה' ואתה בודה הכל מלבך, מדהוצרך משה לומר כי ה' שלחני כי לא מלבי, כך חשד משה את ישראל שיכחישו נבואתו ויאמרו לא נראה אליך ה' ומלבך אתה בודה כדי לנהג שררתך עלינו. ומדאנו רואין שנלקה משה בצרעת על שחשדם במה שאין בהם ש"מ שאילו היה הדבר אמת שהיו ישראל מכחישין נבואתו אז היו ישראל לוקין בצרעת זה, ולפי שחשדם במה שאין בהם נלקה הוא באותה מכה שהיתה ראויה לבא עליהם, דאל"כ לא יהיה מדה כנגד מדה וצריך להיות כאשר זמם לעשות לאחיו ומכאן ראייה ברורה שהחולק על הכהונה לוקה בצרעת כי כל החולק על הכהונה חולק על נבואתו של משה ואומר לא נראה אליו ה' ליתן לו רשות שיתן הכהונה לאהרן דווקא וחושדו שמשה מלבו נתנה לאחיו וזה פירוש יקר.

וטעם לצרעת דווקא, היינו לפי שמצינו (ערכין טז.) שהצרעת בא על גסות הרוח, ועל לשון הרע. שכן עוזיהו נצטרע על שגבה לבו עד להשחית (דבה"י ב' כו.יט) ומדברי קבלה ילפינן שנאמר גבר יהיר ולא ינוה. (חבקוק ב.ה) שלא ישאר בנוה שלו לפי שסופו לישוב בדד מחוץ למחנה. ואילו היו ישראל בלתי מאמינים בנבואת משה מסתמא היו חושדים אותו כי לבעבור השתרר עליהם הוא רוצה למושכם אחריו ואילו היו אומרים אליו לא נראה אליך ה' בלשון נוכח היו ודאי בכלל מספרי לה"ר ומב' צדדים אלו היו נלקין בצרעת וע"כ חזר הדין על משה שחשדם שלא כדין, וצרעת ביד דווקא כארז"ל (ערכין טז.) כתיב מות וחיים ביד הלשון (משלי יח.כא). וכי יש יד ללשון אלא מה היד ממית אף הלשון ממית שנאמר (ירמיה טז.) חץ שחוט לשונם, שוחט כתיב כי הרי זה בא להיות שוחט לאחרים ונמצא שחוט כי

לה"ר תלתא קטיל (דב"ר ה.י.) וכן קרח היה בכלל כת ליצים כדאיתא במדרש (שו"ט תהלים א.) וסימן לדבר קרח ר"ת קשת רומח חרב על שם שנאמר (תהלים נ.ה.) בני אדם שיניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה. ומה שלא נענש קרח בצרעת כמשה לפי שהיה קים ליה בדרבה מיניה, שהרי כפר בעיקר ובתורת משה ורצה לבטל השררה אשר מזה הצד נתן הדין שיהיה מן הבלועים, ועוד שכבר ראה מעשה ה' הגדול מה שלא ראו ישראל בשליחות ראשון של משה, וזה"ש זכרון לבני ישראל וגוי למען אשר לא יקרב איש זר להקטיר קטורת. כי הזר הקרב מסתמא הוא חולק על נבואת משה. ומ"מ הזר הקרב לא יהיה כקרח ועדתו שוה בעונש כי קרח ועדתו היו בו חטאים גדולים זולת זה. אלא יהיה כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמשה שלקה בידו בצרעת כך ילקה בצרעת כל החולק על הכהונה. (כלי יקר)

דעת זקנים כאשר דבר ה' ביד משה כו'. פשטיה דקרא קאי אדלעיל כלומר ויקח אלעזר את המחנות כאשר דבר ה' ביד משה: (דעת זקנים)

ו וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם הממתם אתם את עם ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי: (אונקלוס)

יונתן ואתרעמו כל פנישתא דבני ישראל ביומא הדין על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דין מותא על עמא דיי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ממחרת. זה היום כי לעולם הוא סמוך: אתם הממתם. הטעם מה ראיה היתה זאת ששבת לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או החכמה שידעתם שרפתם המקריבים: (אבן עזרא)

אור החיים וילנו כל וגו' לאמר אתם וגו'. צריך לדעת אומרו לאמר אחר שהתלונה היא על משה ועל אהרן מה מקום לומר לאמר, ואולי כי העם לא אמרו הדברים ככתבן אתם המיתם את עם ה' אלא אמרו דברי תלונות שכונת כללות דבריהם היא אתם המיתם וגו', לזה אמר וילנו וגו' וכונת תלונתם היא לאמר להם אתם המיתם וגו':

עוד ירצה בהעיר עוד איך טח מראות עיניהם לעשות תלונה על משה בלא סיבה מה פשעו ומה חטאתו, ומה גם אחר שראו כמה השפיל עצמו לפני דתן ואבירם אולי ישובו וכו' זה יגיד שהשתדל לבל ימותו. אכן תרעומת העדה היתה על מה שעשה משה המבחן של הקטרת בכולן יחד שהיה לו לעשות המבחן בקרח לבד וכשהיה ה' עושה בו המשפט לא היו נגשים המאתים וחמשים נשיאי עדה ולא היו מתים, והוא אומר לאמר אתם

המיתם וגוי פירוש במאמרכם שאמרתם להם קחו איש מחתנתו וגוי חמשים ומאתים בזה המיתם את עם ה', ולא התרעמו העדה על מיתת קרח דתן ואבירם אלא על המאתים וחמשים שכולן היו ראשי סנהדראות, ולדברי רז"ל שאמרו שתרעומת העדה היתה למה שציוס להקטיר הקטורת שהיא עבודה יותר קדושה וחמורה ולא עשה המבחן באחד משאר עבודות, יתבאר גם כן על זה הדרך **לאמר אתם המיתם** פירוש במאמרכם שאמרתם להם להקטיר קטורת אתם הייתם סיבה שימותו: (אור) (החיים)

ספורנו אתם המתם. שאמרתם להם שינסו בקטרת שאין ראוי שיקטירנה אלא המקריב עולת התמיד והיה לכם לנסות בזבחים הראוים לכהנים רבים יחד: (ספורנו)

דעת זקנים אתם המיתם את עם ה'. לדעת, לפי שאמרתם להביא קטרת והוא סם המות שבו נשרפו נדב ואביהוא שהיו כהנים ולכך ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וגוי ושים קטרת ויראו שאין הקטרת ממית אלא החטא ממית אמרו אין כאן הוכחה שאין אלו ראויין לכהונה המטות יוכיחו ולכך צוה הקב"ה דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מאת כל נשיאיהם וכתיב בתריה והשכותי מעלי את תלוונות בני ישראל: (דעת) (זקנים)

ויְהִי בְהַקְהֵל הָעֵדָה עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן וַיִּפְּנוּ אֶל אֶהֱל מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסֵּהוּ הָעֶגֶן וַיֵּרָא (ויקרא) **וְהָיָה** (ויקרא) **כְּבוֹד** (ויקרא) **וְהָיָה** (ויקרא):

אונקלוס וְהָיָה בְּאַתְפְּנֵשׁוֹת כְּנִישְׁתָּא עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן וְאַתְפְּנִיאוּ לְמִשְׁכַּן זְמָנָא וְהָא חִפְּהִי עֲנָנָא וְאַתְגְּלִי יְקָרָא דִּי: (אונקלוס)

יונתן וְהָיָה בְּאַתְפְּנֵשׁוֹת כְּנִישְׁתָּא עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן לְמַקְטְלֵהוֹן וְאַתְפְּנִי לְמִשְׁכַּן זְמָנָא וְהָא חִפְּיִיהָ עֲנָן אֵיקָר שְׁכִינְתָּא וְאַתְגְּלִי תִמָּן אֵיקָרָא דִּי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא בהקהל העדה. כל קהלה ואחריה על היא למריבה: (אבן עזרא)

ויבא משה ואהרן אל פני אהל מועד: (ס)

אונקלוס וְעָאֵל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְקָדָם מִשְׁכַּן זְמָנָא: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְעָאֵל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קָדָם קְהֵלָא לְתַרְעֵ מִשְׁכַּן זְמָנָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויבא משה ואהרן. בעבור שראו שנראה הכבוד: (אבן עזרא)

[ט] וַיִּדְבֹר אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[י] הֲרָמוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאַכְלָה אֹתָם כָּרְגַע וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם:

אונקלוס אֲתַפְּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וְאַשְׁיַצִי יְתֵהוֹן כְּשַׁעָה וַנִּפְּלוּ עַל אֲפִיָהוֹן: (אונקלוס)

יונתן אֲתַפְּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וְאַשְׁיַצִי יְתֵהוֹן כְּשַׁעָה זְעִירָא וְאַתְרַכִּינוּ בְּצִלוֹ עַל אֲפִיָהוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הרמו. שישבו במקום המרומם במחנה הלוייה והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו: **ויפלו על פניהם**. להתפלל: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויפלו ע**. ל פניהם. ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה תפלה שגורה בפיהם וע"כ אמר כי יצא הקצף כדאמר ר"ח בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים אם אין תפלתי שגורה כפי אני יודע שהוא מטורף: (בעל הטורים)

אור החיים **הרמו מתוך וגו'**. פירוש לא על משה ואהרן הוא מדבר אלא על אותם שלא היו בכלל המלינים, והעד הנאמן אומרו **וידבר וגו' לאמר** ופירוש לאחרים, ודקדק הכתוב לומר **הזאת** להראות באצבע במלינים לשלול זולתם שאינן בכלל הכליון, ובזה נתיישב למה הוצרך לומר **הרמו** והרי יכול ה' להמית רשע לפני צדיק כמעשה הריגת בכורי מצרים, ולפי דברינו שעל שאר העם שלא היו בכלל המלינים הוא אומר לפי שהיו בכלל גזירת המרגלים יש צורך בדבר להתרחק לבל תפגע בהם מדת הדין, ומאמר **כרגע** פירשתי למעלה (ט"ז כ"א): (אור החיים)

[יא] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן קַח אֶת הַמַּחֲתָה וְתֵן עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׁים קִטְרֹת וְהוֹלֵךְ מֵהָרָה אֶל הָעֵדָה וְכִפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי יֵצֵא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי יְהוָה הַחֵל:

אונקלוס וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב יְתַּ מַּחֲתִיתָא וְהַב עֲלֵהּ אֲשַׁתָּא מֵעֲלוֹי מִדְּבַחָא וְשׁוֹ קִטּוֹרֶת בּוֹסְמָא וְאוֹבִיל בְּפָרִיעַ לְכַנְשַׁתָּא וְכִפֵּר עֲלֵיהוֹן אַרִי נִפְק רְגִזָּא מִן קָדָם יְיָ שְׂרִי מוֹתָנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב יְתַּ מַּחֲתִיתָא וְהַב עֲלֵהּ אִישַׁתָּא מֵעֲלוֹי מִדְּבַחָא

וְשׁוּי קְטוֹרֶת בּוֹסְמִין עַל אִישָׁתָא וְאוֹבִיל בְּפָרִיעַ לֹות פְּנִישָׁתָא וְכִפָּר
אֲמָטוּלְהוֹן אָרוּם נָפֶק מִחֶבְלָא דְאִתְּפְלוּ בְּחֹרֵב דְשָׁמִיָּה קֶצֶף מִן קֶדֶם יְיָ
בְּהוֹרְמָנָא שְׂרִי לְקֶטְלָא: (תרגום יונתן)

רז"י וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע, שהקטורת

עולר המגפה, (ר"ל כשניתן רשות למשחית, אז אין מבחין בין טוב לרע, ועל מה שמוסיף מדליה
יש תיקון בקטרת, אבל מה שגזר הקב"ה בהדיא, אין חכמה ואין תבונה. וזוהי מתורץ מ"ש אח"כ שלא
הניח המלאך את אהרן לעמוד בקטרת, והלא הוא מסר לו רז זה, אלא שהיה גזרת הקב"ה, כמ"ש אני
שלוחו של מקום ודו"ק) **כלאיתא במסכת שבת (פ.ט.)**: (רז"י)

אבן עזרא את המחתה. הידועה: **ושים קטרת**. ולא אמר הקטרת
והמשכיל יבין: **והולך**. לשון צווי כמו הושב את אביך ושרשו כמו הוליכי
וטעמו הובילי כמו ילך עמך: (אבן עזרא)

אור החיים קח את המחתה. להיות שאמרו כי סיבת השרופים היתה
בשביל הקטרת שהיא סבב מיתת עם ה' לזה הראה להם כי הגם
שהקטורת היה חוץ לזמנו וחוץ למקומו אדרבא עצר המיתה מעל ישראל,
ובזה יצדיקו כי הכל מעשה ה' כי הוא ממית לחייב באין סובב, ורז"ל
אמרו (שבת פ.ט.) כי דבר זה למדו מס"מ בעלותו לקבל תורה: (אור החיים)

יב ויקח אהרן כֶּאֱשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיִּרְץ אֶל תוֹךְ הַקֶּהֶל וְהִנֵּה הַחַל הַנֶּגֶף בָּעַם
וַיִּתֵּן אֶת הַקְּטֹרֶת וַיִּכְפֹּר עַל הָעַם:

אונקלוס ונסיב אהרן כֶּמָּא דְמַלְיִל מִשֶׁה וַיִּרְהַט לְגוֹ קֶהֱלָא וְהָא שְׂרִי מוֹתְנָא
בְּעַמָּא וַיִּהֵב יֵת קְטוֹרֶת בּוֹסְמִיָּא וְכִפָּר עַל עַמָּא: (אונקלוס)

יונתן ונסיב אהרן היִכְמָא דְמַלְיִל מִשֶׁה וַיִּרְהַט לְמִיצֵעַ קֶהֱלָא וְהָא שְׂרִי קֶצֶף
מִחֶבְלָא לְחֶבְלָא בְּעַמָּא וַיִּהֵב יֵת קְטוֹרֶת בּוֹסְמִין וְכִפָּר עַל עַמָּא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים וירץ. בא"ת ב"ש אותיות מגפה שרץ לעצור המגפה: (בעל
הטורים)

אור החיים ויקח אהרן כאשר וגו'. פירוש סמוך לדיבורו של משה ללמדך
שלא שהה אפילו רגע. עוד ירצה לצד שהענין כאן הוא הפך הדין להקטיר
קטורת חוץ לזמנו וחוץ למקומו, לזה אמר ויקח אהרן וטעם ויקח הוא
כאשר דבר משה פירוש על פי נביא, ויאמן נביא כשיאמר לעבור על מצוה
אחת ממצות התורה לפי שעה, וכאליהו בהר הכרמל (מ"א י"ח): (אור
החיים)

יג ויעמד בין המתים ובין החיים ויתעצר המגפה:

אונקלוס וְקָם בֵּין מִתְנָא וּבֵין חֲנִיא וְאֶתְפְּלִי מוֹתְנָא : (אונקלוס)

יונתן וְקָם לִיה אֶהְרֹן בְּצִלּוֹי בְּמִצֵּעַ וְעָבַד מְחִיצוּתָא בְּמִחְתְּיָתָא בֵּינֵי מִתְנָא וּבֵינֵי חֲנִיא וְאֶתְפְּלִיאַת מוֹתְנָא : (תרגום יונתן)

רש"י ויעמוד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו (ח) על כרחו, אמר לו המלאך הגח לי לעשות שליחותי, אמר לו, משה כוני לעכב על ידך, אמר לו, אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה, אמר לו, אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה, אם אין אתה מאמין, הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בוא עמי ושאל, וזה שנאמר וישב אהרן אל משה. דבר אחר, למה בקטרת, (ט) לפי שהיו ישראל מליזין ומרננים אחר הקטורת לומר, סם המות הוא, על ידו מתו נדב ואזיהוא, על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש, אמר הקב"ה תראו שעוֹלֵךְ מגפה הוא (מכילתא ויסע פ"ו), והחטא הוא הממית: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) לא כן מאי בין החיים ובין המתים וכי החיים היו לכל אחד והמתים לכל אחד שהיה אהרן עומד ביניהם ואי קאי על המלאך אתי שפיר ופירוש שלא מתו עוד: (ט) דלטעם ראשון קשה למה לא התפלל מיד כדי שלא יתחיל הנגף או לכל הפחות כשהתחיל הנגף לכן פירוש דבר אחר שהיה גזירת הקדוש ברוך הוא. ולפי דבר אחר קשה שלא מלינו שאמר לו הקדוש ברוך הוא זה מקום הכי פירש טעם ראשון כזו וכו': (שפתי חכמים)

אור החיים ויעמוד בין המתים וגו'. יתבאר על פי דבריהם ז"ל (תנחומא תצוה ס"י טו) שאמרו שתפסו למלאך המשחית ומנעו מהשחית ומנה המומתים לבל יוסיף עליהם, והוא אומרו ויעמוד בין המתים ובין החיים פירוש שהגביל מספר המתים מבין החיים לבל יוסיף הכות עוד, ולזה אמר ויהיו המתים במגפה י"ד אלף וז' מאות, לומר אלה הם שעמדו במספר המתים ותעצר המגפה שלא יוסיף עוד הכות על מספר זה: (אור החיים)

ספורנו ויעמוד בין המתים ובין החיים. אחר שכבר התיצב שם והתעכב להגין על החולים שלא ימותו על הפך הבדלו מתוך העדה: ותעצר המגפה. שלא חלה עוד שום אחד מהם בחולי מגפה: (ספורנו)

[יד] וַיְהִי הַמַּתִּים בַּמַּגֵּפָה אַרְבַּעַת עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מְלֻבָּד הַמַּתִּים עַל דָּבָר קָרַח :

אונקלוס וְהוּוּ דְמִיתוּ בְּמוֹתָנָא אַרְבַּעַת עָשָׂר אֶלְפִין וּשְׁבַע מְאָה בַר מְדָמִיתוּ עַל פְּלִגְתָּא דְקָרַח : (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ סְכוּם דְמִיתוּ בְּמוֹתָנָא אַרְבַּיְסָר אֶלְפִין וּשְׁבַע מְאָה בַר מְדָמִיתוּ עַל פְּלוּגְתָּא דְקָרַח : (תרגום יונתן)

[טו] וַיֵּשֶׁב אֶהָרֹן אֶל מֹשֶׁה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נִעְצְרָה : (פ)

אונקלוס וַתָּב אֶהָרֹן לְמֹשֶׁה לְתַרְע מְשָׁפֹן זְמָנָא וּמוֹתָנָא אֲתַפְּלִי : [פ] (אונקלוס)

יונתן וַתָּב אֶהָרֹן לְוֹת מֹשֶׁה לְתַרְע מְשָׁפֹן זְמָנָא וּמוֹתָנָא אֲתַפְּלִיית : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם וישב אהרן. דבק עם הפרשה הבאה ואם נפסקה וכבר הראיתך רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם : (אבן עזרא)

אור החיים וישב אהרן וגו' והמגפה נעצרה. חזר לומר והמגפה נעצרה אחר שכבר אמר ותעצר המגפה, לומר שאפילו אחר שכלה ענן הקטורת ושב אהרן אל משה נשארה המגפה עצורה, שלא תאמר שלא נעצרה אלא כל זמן שהיה עולה ענן הקטורת על דרך אומרו (שמות יז) כאשר ירים משה ידו : (אור החיים)

עוד יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל (תנחומא שם) שאמרו שלא קבל המשחית מאהרן שאמר לו אני שלוחו של מקום עד שהביאו אל פתח אהל מועד ושמע מפי השכינה, והוא אומר והמגפה פירוש מלאך המשחית נקרא מגפה גם הוא החליט להעצר, ולזה דקדק לומר והמגפה נעצרה ולמעלה אמר ותעצר המגפה פירוש היתה לה מניעה מאהרן אבל הוא לא היה רוצה לימנע מה שאין כן אחר כך גם המגפה הסכימה להיות נעצרה : (אור החיים)

ספורנו והמגפה נעצרה. שנרפאו החולים במגפה : (ספורנו)

[טז] וַיֵּשֶׁב אֶהָרֹן אֶל מֹשֶׁה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּשְׁמַע מִפִּי הַשְּׁכִינָה וְהוּא אֹמֵר וְהַמַּגֵּפָה נִעְצְרָה וְלֹא הָיָה עוֹלָה עֲנַן הַקְּטוֹרֶת : (אונקלוס)

אונקלוס וַיִּמְלִיל עִם מֹשֶׁה לְמִימָר : (אונקלוס)

יונתן וּמִלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[יז] דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאַתֶּם מִטָּה מִטָּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל נְשֵׂי־אֲהָם לְבֵית אֲבֹתָם שָׁנִים עָשָׂר מִטּוֹת אִישׁ אֵת שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל מִטָּהוּ:

אונקלוס מִלִּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְסָב מְנַהוֹן חוּטְרָא חוּטְרָא לְבֵית אָבָא מִן כָּל רַבְרַבְנֵיהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן תִּירִי עָשָׂר חוּטְרִין גְּבַר יֵת שְׁמִיָּה תִּכְתֹּב עַל חוּטְרִיָּה: (אונקלוס)

יונתן מִלִּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְסָב מְנַהוֹן חוּטְרָא חוּטְרָא לְבֵית אָבָא מְלוֹת כָּל אֲמַרְפְּלִיָּהוֹן לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן תִּירִיסַר חוּטְרִין גְּבַר יֵת שְׁמִיָּה תִּכְתֹּב עַל חוּטְרִיָּה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא מִטָּה. יִיא כִּי מִטָּה לֹוֹ אִינְנוּ מִטָּה הָאֱלֹהִים כִּי כִּבַּר הִיָּה נִיכַר וּמָה צוֹרֵךְ לִכְתּוֹב עֲלֵיו שֵׁם אֶהְרֹן וְיִיא כִּי הַמִּטָּה הִיָּה כִּשְׂאֵר הַמִּטּוֹת אִין הַפְּרָשׁ בִּינֵיהֶם וְזֶה הַיִּשָּׁר בְּעֵינֵי: (אבן עזרא)

אור החיים דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאַתֶּם. אֹמְרוּ דָּבַר וְגוֹ' וְקַח מֵאַתֶּם שֶׁנִּרְאָה שֶׁהֵם בִּי עֲנִינִים, לְצַד שִׁיצוּ ה' עַל יִשְׂרָאֵל לְהַבִּיא הַמִּטּוֹת וְעַל מֹשֶׁה לְקַחַת מֵאַתֶּם לְזֶה אָמַר דָּבַר וְקַח, וְהִגֵּם שֶׁלֹּא הַזְכִּיר הַבֵּאת יִשְׂרָאֵל, רַמְזָה בְּכַח ו' שֶׁל וְקַח, עוֹד נִרְאָה טַעַם אֹמְרוּ וְקַח בְּתוֹסְפוֹת וְאִין לְהוֹסִיף עַל עֲנִין רֵאשׁוֹן מִלְּבַד זְכוֹרֹן הַמַּחֲתוֹת אֲשֶׁר עֲשָׂאוֹם רִיקוּעֵי פַחִים וְגוֹ' עוֹד קַח מֵאַתֶּם וְגוֹ' לְהִרְאוֹתָם כִּי בִּאֶהְרֹן בַּחַר לֹוֹ יָהּ:

מאתם וגו' מאת כל נשיאיהם. טַעַם שֶׁהוּצַרֵךְ לֹוֹמַר מֵאַתֶּם וְלֹא הַסְפִּיק לֹוֹמַר מֵאַתֶּם כָּל נְשֵׂי־אֲהָם, לְעַכְבַּ שֶׁלֹּא יִקַּח הַמִּטּוֹת אֲלֵא מֵאַתֶּם וְלֹא יִקַּח מֹשֶׁה בְּעַדֶם, וְאִם הִיָּה אֹמַר קַח מֵאַתֶּם נְשֵׂי־אֲהָם מִטָּה לֹא הִיִּיתִי מִתְחַיֵּב לֹוֹמַר שֶׁהֵם יִבִּיאוּ וְהִיִּיתִי אֹמֵר שֶׁהוּא הַדִּין שִׁיקַח מֹשֶׁה בְּשִׁבִילִם וְשִׁלּוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ, אוֹ הִיִּיתִי אֹמֵר שְׁכוּנַת אֹמְרוּ מֵאַתֶּם נְשֵׂי־אֲהָם וְגוֹ' שִׁיְהִיָּה מִשְׁלֵהֶם וְלַעֲלוֹם מֹשֶׁה יִקַּח, לְזֶה בֵּא מֵאַמֵּר מֵאַתֶּם לְעֵיכוֹב, וְטַעַם הַדָּבַר כִּדִּי שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִקּוֹם לֹוֹמַר כִּי מֹשֶׁה בַּחַר לְהֵם עַץ לֹא יִצְלַח: (אור החיים)

[יח] וְאֵת שֵׁם אֶהְרֹן תִּכְתֹּב עַל מִטָּה לְוִי כִּי מִטָּה אֶחָד לְרֵאשׁ בֵּית אֲבֹתָם:

אונקלוס וְיֵת שְׁמָא דְאֶהְרֹן תִּכְתֹּב עַל חוּטְרָא דְלְוִי אֲרִי חוּטְרָא חָד לְרִישׁ בֵּית אֲבֹהֵתְהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְיֵת שְׁמָא דְאֶהְרֹן תִּכְתֹּב עַל חוּטְרָא דְלְוִי אֲרוֹם חוּטְרָא חָד לְרִישׁ בֵּית אֲבֹהֵתְהוֹן: (תרגום יונתן)

כ"י כי מטה אחד. אף על פי שחלקתים לשתי משפחות, משפחת כהונה לצד ולויה לצד, מכל מקום שצט אחד הוא: (כ"י)

אבן עזרא וטעם לבית אב. שבטי ישראל כמו ראובן ושמעון: וטעם כי מטה אחד. בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: (אבן עזרא)

אור החיים ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי וגו'. ממה שלא צוה מקודם לקחת מטה למטה לוי יגיד כי הוא בכלל הי"ב מטות שאמר בסמוך שנים עשר מטות ומטה לוי בכלל הי"ב, ואפשר לומר שככה עשו שלקחו עץ אחד וחלקוהו לי"ב חלקים וכל שבט לקח שיבא מכשורא ואין הפרש בין של אהרן לשל כולן שבזה יצדק המבחן, ובזה ידויק מאמר הכתוב ויתנו אליו כל נשיאיהם וגו' ומטה אהרן בתוך מטותם פירוש חלק א' מתוך העץ שממנו לקחו מטותם. שוב בא לידי מאמר רז"ל (במד"ר פי"ח) שאמרו כדברינו: (אור החיים)

יט והנחתם באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה:

אונקלוס ותצנענינו במשכן זמנא קדם סהדותא די אַזמין מימרי לכוון תמן: (אונקלוס)

יונתן ותצנענינו במשכן זמנא קדם סהדותא דַאיזמן מימרי לכוון תמן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא אשר אועד לכם. תמיד: (אבן עזרא)

כ והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מלינם עליכם:

אונקלוס ויהי גברא די אתרעי ביה חוטרִיה ינעי ואַניח מן קדמי ת תורעמת בני ישראל די אנון מתרעמין עליכון: (אונקלוס)

יונתן ויהי גברא דַאתרעי ביה לשמשא קדמי חוטרִיה ינעי ואישדיך מני ת תורעמות בני ישראל דהינון מתרעמין עליכון: (תרגום יונתן)

כ"י והשכתי. כמו ויטכו המים (בראשית ת, א), וחמת המלך שככה (אסתר ז, ז): (כ"י)

אבן עזרא והשכותי. מפעלי הכפל כמו והתמותי (טמאתך) מגזרת וחמת המלך שככה וטעם והשכותי. כדרך בני אדם למצוא מנוחה ומטה לוי

בתוך השנים עשר והנה יוסף במטה אחד: (אבן עזרא)

בעל הטורים יפרח. ד' במסרה הכא ואידך צדיק כתמר יפרח. יפרח כשושנה. יפרח בימיו צדיק. מטהו יפרח זהו צדיק כתמר יפרח שכיון שמטהו יפרח יצא צדיק בדינו וזהו יפרח כשושנה ויהי כזית הודו וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וכן יפרח בימיו צדיק שנאמר על המלך המשיח שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן: (בעל הטורים)

אור החיים והיה האיש אשר אבחר בו וגו'. ולא הספיק כל מה שעשה ה' בקרח, אולי שהיו חושבים כי מה שאירע לקרח הוא על שדבר נגד משה וחלק עליו וה' ינקום נקם על כבוד נביאו נאמן ביתו ולעולם אפשר שיבחר בשאר השבטים לשרתו, לזה צוה ה' לעשות מבחן המטות: (אור החיים)

[כא] וידבר משה אל בני ישראל ויתנו אליו כל נשיאיהם מטה לנשיא אחד מטה לנשיא אחד לבית אבתם שנים עשר מטות ומטה אהרן בתוך מטותם:

אונקלוס ומליל משה עם בני ישראל ויהבו ליה כל רב־בניהון חוטר־א לרב־א חד חוטר־א לרב־א חד לבית אֶבְהֶתְהוֹן תְּרִי עֶשֶׂר חוטר־ין וְחוטר־א דְאֶהֱרֹן בְּגוֹ חוטר־יהוֹן: (אונקלוס)

יונתן ומליל משה עם בני ישראל ויהבו ליה כל אֶמְרֶפְלִיהוֹן חוטר־א לְאֶמְרֶכּוֹל חד חוטר־א לְאֶמְרֶכּוֹל חד לבית אֶבְהֶתְהוֹן תְּרִיסֶר חוטר־ין וְחוטר־א אֶהֱרֹן בְּמִצִּיעוֹת חוטר־יהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י בתוך מטותם. הניחו צאמלע, (י) שלא יאמרו מפני שהניחו כלל סנינה פרת: (רש"י)

שפתי חכמים (י) מדכתיב שנים עשר מטות למה לי ומטה אהרן בתוך מטותם אלא ללמד בא שקודם שנתנו צמקדש היו מסדרין המטות צפניהם והניחו צאמלע והרא"ם כתב ואפשר שרש"י זכרונו לצרכה מלא פה אגדה כדבריו ולא שמלת בתוך מורה על זה: (שפתי חכמים)

[כב] וינח משה את המטות לפני יהוה באהל העדות:

אונקלוס וְאֶצְנַע מֹשֶׁה יְתַּ חוטר־א קָדָם יי בְּמִשְׁפָּנָא דְסִהְדוּתָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַצְנַע מִשֶּׁה יֵת חוּטְרָא קָדָם יִי בְּמִשְׁכָּנָא דְסִהְדוּתָא : (תרגום יונתן)

בג וְיָהִי מִמְּחֶרֶת וַיָּבֵא מִשֶּׁה אֶל אֶהֱל הָעֵדוּת וְהֵנָּה פָּרַח מִשֶּׁה אֶהְרֹן לְבֵית לוי וַיֵּצֵא וַיִּצָּא פָּרַח וַיֵּצֵא צִיץ וַיִּגְמַל שְׂקָדִים :

אונקלוס וְהָוָה בְּיוֹמָא דְבִתְרוּהֵי וְעָל מִשֶּׁה לְמִשְׁכָּנָא דְסִהְדוּתָא וְהָא נֶעָא חוּטְרָא דְאֶהְרֹן לְבֵית לוי וְאַפֵּק לְבַלְבִּין וְאַנְץ נָץ וְכַפִּית שְׂיִגְדִין : (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה מְיוֹמָא חוּרֹן וְעָל מִשֶּׁה לְמִשְׁכָּנָא דְסִהְדוּתָא וְהָא נֶעָא חוּטְרָא אֶהְרֹן לְבֵית לוי וְאַפִּיק לְבַלְבִּין וְאַנְיץ נָצִין בִּיהַּ בְּלִילָא גְמֵר וְעֵבֵד לוֹזִין : (תרגום יונתן)

רש"י ויאלץ פרח. (כ) כמשמעו: איץ. הוא חנטת הפרי כשהפרי נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים, לשון ויגדל היכל ויגמל (בראשית כא, ח), ולשון זה מצוי בפרי האילון, כמו וזכור גומל יהיה נלה (ישעיה יח, ה). ולמה שקדים, הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות, אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לזא, כמו שמצינו בעוזיה, והלרעת זרחה במלכו (דברי הימים-ב כו, יט), ותרגומו וכפית שגדיון, כמין אשכול שקדים, יחד כפותים זה על זה: זה: על זה: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) לפי שמצינו איץ קודם לפרח שנאמר יאיץ ופרח לכן פירש"י פרח כמשמעו. ואם תאמר ולמה לא פירש איץ כמשמעו ופרח הוא דבר הבא קודם האיץ כגון ליחלוח של אילון. ויש לומר לפי שנאמר אחר האיץ ויגמול שקדים ומהו הדבר שלפני גמול שקדים חנטת הפרי מלאתי. ועוד מלאתי היכן שיש שתי לשונות כגון הכא פרח והדר ויאץ איץ ופרח הוא ידוע לשון מה הוא ואיץ אין ידוע מה לשון הוא לכך פירש"י פרח כמשמעו ואין צריך פירוש אבל איץ אין ידוע ולריך פירוש והוא חנטת פרי וכן מנחתם חטאתם ואשמם כמשמעו דבסמוך לפי שהם ידועים מה הם אבל אשר יסיבו לי צריך לפרש זה גזל הגר כי לא הייתי יודע מה פירוש של אשר יסיבו לי אבל מנחתם חטאתם ואשמם כמשמעו זין לזכור זין דיחיד. ולפי סברת הרב שפרשת וישב שכתב שהפרי הוא הנץ אלא שהנץ גדול מפרח יהיה פרח מורה על הנץ הקטן ויאלץ פרח וגומר מורה על הנץ הגדול כי שניהם נקראים פרח והיינו נמי כשהפרי עדיין לא נפל נקרא גם הנץ פרח אלא שזה גדול וזה נקרא נץ קטן אבל כשהפרי נופל כמו הכא

אבן עזרא לבית לוי. מטה משרת עצמו ואחר עמו מטה אהרן מטה לבית לוי: **ויגמול**. מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן ואינה ראייה ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני: (אבן עזרא)

בעל הטורים פרח. ציץ. שקדים. כנגד ג' שערערו על הכהונה קרח וירבעם ועוזיהו: **שקדים**. בגי' חשמונים דמז' לחשמונים שהם מזרע אהרן ותתקיים הכהונה בידם: (בעל הטורים)

אור החיים ויגמול שקדים. רז"ל אמרו (שם) טעם שקדים להעיר שכל המערער על הכהונה פורענותו ממהרת לבוא ע"כ, ונראה שהוכרחו לומר כן שאין ראוי לבעל הנס לבקש פרי הממהר להפריח שנראה ח"ו הפחתת היכולת שמבקש אחר פרי שממהר, לזה אמרו כי יש טעם בדבר שהוצרך להפריח שקדים ולא פרי אחר לומר שממהר ליפרע וכו' שזולת זה היה מוציא חרוב: (אור החיים)

כלי יקר והנה פרח מטה אהרן וגו'. רמז כי לא למראה עיני האדם ישפוט ה' כ"א נראה אחד עץ יבש בלי לחלוחית מים תורה וחכמה הקב"ה מפריחו וכך בהפך כדמסיק בילקוט (ביחזקאל יז. קח עיי"ש) שדרש על קרח ואהרן פסוק הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש. (שם יז. כד) ויכול להיות שמשם נמשך המקור שכל מה שהיה במקדש היה מלבלב ועושה פירות ואפילו הזהב שנקרא פרוים, ויוצא פרח, זה היה סימן לכהנים קטנים שנקראו פרחי כהונה, ויצץ ציץ. זה סימן לכהנים גדולים נושאים ציץ נזר הקודש, ויגמול שקדים. בזכות וירץ אל תוך הקהל וגו' כדי לעצור המגפה ובזכות שכהנים זריזים הם כגמול ידו השיב לו להצמיח שקדים שיש בהם משמעות לשון שקידות ומהירות, וזכה למתנות שנאמר ואני הנה נתתי לך. ולשון הנה מורה על הזריזות וכן פירש"י פר' וישב (לז. ג) ויאמר הנני. לשון ענוה וזריזות. ורש"י פירש כאן הנה בשמחה, כד"א הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. (שמות ד. יד) וטעמו של דבר שכל הנה לשון זריזות הוא וכל מה שהאדם עושה בזריזות ודאי הוא שמח בעשייתו וכשם שאהרן היה שמח לקראת משה אחיו הקטן ממנו ולא נתקנא בשררתו בזכות זה ניתן לאהרן שררת הכהונה למשחה בה בשמחה זה"ש ואני הנה נתתי לך. בזכות הנה הוא יוצא לקראתך. ולמעלה בפסוק בקר ויודע ה' שנתן לו ה' המתנות בבוקר בפנים מאירות בשמחה כמשפט כל דבר הניתן אל השואל כהוגן. ורז"ל אמרו (שבת קלט.). שבזכות וראך ושמח בלבו. זכה לחשן משפט על הלב לפי שנאמר (תהלים כה. ט) ידרך ענוים במשפט. כדרך שנתבאר למעלה פר' משפטים (כא. א) ודרך זה ענוה לו ששמח על שררת אחיו ורז"ל אמרו (חולין פט.). גדול מה שנאמר במשה ואהרן שנאמר (שמות טז. ח) ונחנו מה. וכן באהרן כתיב (במדבר טז. יב) ואהרן מה הוא. שהוא מחשב את עצמו לבלי מה כאילו הוא עץ יבש שאין בו

שום לחלוחית ע"כ זכה שפרח מטה אהרן היבש.

ומה שנתנו לו כ"ד מתנות, כנגד כ"ד ספרים, כדאר"ש בר נחמני א"ר
יונתן (סנהדרין ז:). מנין שאין נותנים מתנות לכהן עם הארץ שנאמר דבה"י
ב' לא.ד) לתת מנת הכהנים והלויים למען יחזקו בתורת ה' וגו'. ובילקוט
(יח.תשנה עיי"ש) מנה כ"ד מתנות י"ב במקדש וי"ב בגבולין רמז לדבר זה
יהיה לך מקודש הקדשים. כמספר זה דהיינו י"ב יהיה לך מקודש
הקדשים דהיינו י"ב שבמקדש, וזה יהיה לך תרומת מתנם לכל תנופות
בני ישראל. זהו כנגד י"ב שבגבולין כי אין שם מקדש. ולמעלה פרשת נשא
(ו.כג) פרשנו שיש עוד עבודת מתנה והיא ברכת כהנים כה תברכו. כי בה
יהיו כ"ה וכאן היא רמוזה ביתור לשון. הנה (יח.ת) עולה ששים כמספר
ששים גבורים סביב לה. (שיר ג.ה) הרמוזים בברכת כהנים ושם נאמרו פנים
מאירות יאר ה' פניו אליך, והיינו הנה בשמחה. (כלי יקר)

דעת זקנים והנה פרח מטה אהרן. משמע דתרי עניני פרח היו שם דמצד
אחד פרח ואותן פרחים עמדו ולא נפלו לעולם ומצד אחד ויצא פרח ונפל
כדרך כל פרחי אילנות ויצץ ציץ ויגמול שקדים. וראיה מיומא ומפרק
מקום שנהגו דמסיק על אותן דברים שנגנזו וי"א אף מקלו של אהרן
שקדיה ופרחיה נגנזו מכלל דפרחים היו ועמדו לעולם ומצד אחד
השקדים: (דעת זקנים)

[כד] ויצא משה את כל המטות מלפני יהוה אל כל בני ישראל ויראו ויקחו
איש: (מטהו: פ)

אונקלוס ואפיק משה ית כל חוטרקא מן קדם יי לות כל בני ישראל
ואשתמודעו ונסיבו גבר חוטרקיה: [פ] (אונקלוס)

יונתן והנפק משה ית כל חוטרקא מן קדם יי לכל בני ישראל ואשתמודעו
ונסיבו גבר חוטרקיה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויראו. מכתב יד כל אחד: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויוצא משה את כל המטות. חסר וי"ו שהיו יבשים כמו
שהכניסם: (בעל הטורים)

ספורנו ויראו ויקחו איש מטהו. לכוין סימנם בבתיהם שמא הוחלף:
(ספורנו)

[כה] ויאמר יהוה אל משה השב את מטה אהרן לפני העדות
למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימתו:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אָתִיב יְת חוּטְרָא דְאֶהְרֹן לְקָדָם סְהֻדוּתָא לְמִטְרָא
לְאֵת לְעֵמָא סְרְבְנָא וְיִסוּפֵן תְּנוּרְעַמְתְּהוֹן מִן קָדְמֵי וְלֹא יְמוּתוּן : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אָתִיב יְת חוּטְרָא דְאֶהְרֹן קָדָם סְהֻדוּתָא לְמִטְרָא לְאֵת
לְבִנְיָא סְרְבְנָא וְיִסוּפֵן תְּנוּרְעַמְתְּהוֹן מִן קָדְמֵי וְלֹא יְמוּתוּן : (תרגום יונתן)

רס"י ותכל תלונתם. כמו ותכלה תלונתם, לשון זה שם מפעל יחיד לשון
נקבה, כמו (ב) תלונתם מרמורי"ש בלע"ז, ויש חילוק בין תלונתם
לתלונתם, תלונתם תלונה אחת, תלונותם שם דבר בלשון יחיד, ואפילו הם
תלונות הרבה: למשמרת לאות. לזכרון, שבחרתי באהרן הכהן, (מ) ולא
ילונו עוד על הכהונה: (רס"י)

שפתי חכמים (ב) דאם לא כן ותכלינה מיבעי ליה ומה שלא פירש ותכל
לנוכח משה שאמר לו השם שבזה הפועל תכלה תלונותם מעלי הוא מפני
שכלוי התלונות אינו מפעולותיו של משה רק הוא מתחייב מהפועל הזה
מעצמו: (מ) שמאחר שיפרח מטהו והוא הנותן המטה ולא אלעזר בנו שהוא
נשיא לשבט לוי כשאר נשיאים ובה יודע שבחר באהרן שעיקר המחלוקת
הזה היה בשביל הכהונה ולא בשביל התקרבות שבט לוי ואין לריכין לאות
ולזכרון רק על הכהונה ודי גם כן בפריחת מטה אהרן על שירות הלויים
כי מטה אחד על שבט לוי. כל זה תורף דברי ר"ם. ונראה כי כל פריחת
המטה של אהרן שהוא משבט לוי הוא עדות שבחר השם יתברך בשבט לוי
יותר מבשאר שבטים וכיון שהפריחות היה בשם של אהרן ולא במקום אחר
של מטה כמו שכתבתי בסמוך זה עדות שבחר השם יתברך באהרן יותר
מבשאר בני לוי: (שפתי חכמים)

בעל הטורים לבני מרי. מכאן למד משה שקראם ממרים: (בעל הטורים)

ספורנו ותכל תלונותם. וזאת המשמרת והאות תכלה את תלונותם שלא
יוסיפו להתלונן: (ספורנו)

[כו] וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כִּן עָשָׂה : (פ)

אונקלוס וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פִקִּיד יְיָ יְתִיב כִּן עֲבַד : [פ] (אונקלוס)

יונתן וַעֲבַד מֹשֶׁה הִיכְמָא דְפִקִּיד יְיָ יְתִיב הִיכְדִּין עֲבַד : (תרגום יונתן)

אור החיים ויעש משה כאשר וגו' כן עשה. טעם שכפל הדבר ירצה על זה הדרך ויעש כאשר צוה ה' וגו' פירוש תיכף ומיד כשצוהו ולא איחר, כאשר צוה ה' פירוש להשיב כן עשה, וכפי זה מאמר כאשר נמשך למעלה ולמטה: (אור החיים)

[כז] ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן גוענו אבדנו פלנו אבדנו:

אונקלוס ואמרו בני ישראל למשה למימר הא מנא קטלת חרבא הא מנא בלעת ארעא והא מנא דמיתו במותנא: (אונקלוס)

יונתן ואמרו בני ישראל למשה למימר הא מינן אישתיציאו בשלהובית אישתא ומנן אתבלעו בארעא ואבדו הא אנחנא חשיבין פאילו אבדנא פולנא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויאמדו בני ישראל. די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל המשכן ה' ימות כמות השרופים ומי יתן ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבת לוי להזהירו שלא יכשילו הלויים את ישראל: וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כי גם אהרן נביא היה גם זאת הפרשה לאות כי במדבר סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלויים ונפסלו הבכורים: (אבן עזרא)

[כח] כל הקרב הקרב אל משכן יהנה ימות האם תמנו לגוע: (ס)

אונקלוס כל דקרב מקרב למשפנא דיי מאית הא אנחנא סיפין לממת: (אונקלוס)

יונתן כל דקריב מיקרב למשפנא דיי מאית הברם ספנא למשתיציא: (תרגום יונתן)

רש"י כל הקרב הקרב וגו'. אין לנו יכולין להיות זהירין בכך, כולנו (נ) רשאים להכנס לחצר אהל מועד, ואחד שיקריב עלמנו יותר מחזריו ויכנס לתוך אהל מועד, ימות: האם תמנו לגוע. שמה הופקרנו (ס) למיתה: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) פירוש הקרב הראשון בחצר אהל מועד והקרב השני בתוך האהל וכאלו אמר כל הקרב לחצר אהל מועד משיקרב לתוך אהל מועד ימות ומה שלא אמר כל הקרב אל משכן ה' ימות מפני שאין הדבר מכוי מי שהוא חוץ לעזרה שיכנס לתוך אהל מועד אלא המעט ואין ראוי שידאגו

בעבור זה לומר האם תמנו לגוע אצל העומדים בחלך קרובים הם ליכנס לתוך אוהל מועד ועליהם יק לידאג. רא"ס: (ס) לא שתמנו כבר שאין נופל על זה ה"א התימה של האם ועוד שהרי לא מתו אלא שמא וכו': (ספתי חכמים)

בעל הטורים האם. ב' במסורה. האם תמנו לגוע ואידך באיוב האם אין עזרתי בי וגו' שמי שאין לו אשה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו וכן מי שאינו לומד תורה כדכתיב שם ותושיה נדחה ממני חשוב כמת כדכתיב האם תמנו לגוע: (בעל הטורים)

אור החיים כל הקרב הקרב וגו'. נתעוררו עתה ולא קודם הגם שכבר נאמר להם דבר זה, על דרך אומרים (שהש"ר בפי' ישקני) מאן דנכים ליה חויא מהבלא וכו': (אור החיים)

במדבר פרק-יח

[א] ויאמר יהוה אל אהרן אפה ובניך ובית אביך אפך ותשאנו את עון המקדש ואפה ובניך אפך ותשאנו את עון פהונתכם:

אונקלוס ואמר יי לאהרון אף ובניך ובית אביו עמד תסלחון על חובי מקדשא ואת ובניך עמד תסלחון על חובי פהונתכון: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי לאהרון אנת ובניך ובית אבך עמד תקבלון חובי קודשיא אין לא מזדהרין באסקויתהון ואנת ובניך עמד תקבלון ית חובי פהונתכון אין לא מזדהרין באפרשותיהון: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר ה' אל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן, (ע) להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש (ספרי קיז): אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת (פ) בני עמרם: תשאנו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם, הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש, אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים: תשאנו את עון כהנתכם. שאינה מסורה ללוים, ותזהירו הלוים הסוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) לזה אחד מי"ג מיעוטים כמו ספירס"י בריש פרשת ויקרא שנאמר למשה ולאהרן. והרא"ם דחה פירוש זה דקמא לא באו מיעוטים אלו למעט אהרן לפרש שהקדוש צרוך הוא אמר למשה שיאמר לאהרן אלא היכא שנזכר שמו של משה עם שמו של אהרן אבל היכא שלא נזכר שמו של משה קמא לאהרן נאמר ולא למשה והרא"ם הביא הספרי אבל היא שנויה בפרשה שלאחריה על שם כי האריך ולי נראה דהוכחת רש"י מדכתיב לעיל מיניה ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר דק"ל לאמר למה לי אלא ודאי שאמרו למשה שישאל להקדוש צרוך הוא על זה ומסתמא שאל משה להקדוש צרוך הוא והקדוש צרוך הוא השיבו על זה כי אין דרך ארץ שמשה ישאל להקדוש צרוך הוא והקדוש צרוך הוא ישיב לאהרן אלא ודאי למשה אמר שיאמר לאהרן. כן נראה לי ולא כמו שעלה על דעת הרא"ם: (פ) מדכתיב בסוף הענין תשאו את עון המקדש ופירס"י דברים המקודשים כגון האהל וארון ושלחן וכלי הקדש וכלים הללו נושאים בני קהת ולכן פירס"י הם בני קהת ואם תאמר עון המקדש במקדש ממש מיירי שהזהיר שלא יכנסו בו זרים אם כן מה נשתנו בני עמרם יותר משאר לויים שיהיו אלו מן המוזהרים ולא שאר לויים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא את עון המקדש. שהוא מבית לפרכת והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם: וטעם ובית אביך. כי הם נושאי המקדש: את עון כהונתכם. אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם: (אבן עזרא)

אור החיים אתה ובניך ובית אביך. פירוש בית אביך נראה בעיני שבא על משה שהוא מאביו שגם עליו באה האזהרה, דאלו על הקהתים הלא כהם כשאר ישראל בהכנסת משכן ה', ועוד ממה שאמר בסמוך וגם את אחיך בני לוי וגוי יגיד שעד עתה לא היה מדבר בהם, אלא נראה פירוש בית אביך זה משה וכמאן דאמר (זבחים קב.) שלא פסקה כהונה ממשה, ואפילו למאן דאמר שלא נתכהן משה אלא בשבעת ימי המילואים סובר אני שלא נאסר ליכנס למקום דריסת רגלי הכהנים, ורז"ל אמרו (ספרי) וזה לשונם בית אביך אלו הלויים מלמד שהלויים מוזהרים על ידי הכהנים עד כאן לשונם, וזה דרך דרש לדרוש בכתוב ההלכות שהיו להם מסיני:

אתך וגו'. צריך לדעת למה אמר אתך אחר שהזכיר אהרן בפירוש. ואולי שבא לומר שבכל זמן מוזהרים יחד, לבל תאמר שיש זמן שחייב אהרן ויש זמן שחייבים בניו תלמוד לומר אתך לומר שמוזהרים יחד בכל הזמנים: (אור החיים)

ספורנו אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש. שלא יקרב טמא ולא זר לפנים ממחיצתו שזה מוטל על כולכם ואם יקרב מחסרון השתדלותכם תשאו את עונו: ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם. עליכם בלבד לשמור שלא יקרב זר לעבודת כהונה: (ספורנו)

[ב] וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת:

אונקלוס ואף ית אחיך שבטא דלוי שבטא דאבוך קריב לותך ויתוספון עלך וישמשוךך ואת ובניך עמך קדם משפנא דסהדותא: (אונקלוס)

יונתן ואוף ית אחך שבטא דלוי דמתקרי על שמא דעמרם אבך קריב לותך ויתחברון לותך וישמשוךך ואת ובניך עמך תקימון קדם משפנא דסהדותא: (תרגום יונתן)

רש"י וגם את אחיך. בני גרסון ובני מררי: וילוו. ויתחברו אליכם, להזהיר (פ) גם את הזרים מלהתקרב אליהם: וישרתוך. בשמירת השערים, ולמנות מהם גזברין (ה) ואמרכלין: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) לא שיתחברו ברות האזהרה שאתם מוזהרים להזהיר הלויים בעבודת הכהונה שהרי אין עבודת הכהונה מסורה להם ואיך יזהירו הלויים על עבודת הכהונה אלא כמו שהכהן מצווה להזהיר הלוי שלא יגע לעבודת הכהונה ככה הלוי מצווה להזהיר את ישראל שלא יקרב לעבודת לויים ושניהם יסאו את עונם אם לא יזהירו: (ה) ל' אמר כל בספר ירמיהו בסימן נ"ב פירש"י אמרכלין שמפתחות העזרה מסורות להם. ואם תאמר ודלמא ישרתוך בעבודת חול. ויש לומר דהוכחת רש"י מדכתיב בסוף לכס מתנה נתונים לה' וגו' משמע דוקא עבודת הקדש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שבט אביך. הוא לוי וחז"ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: וילוו. כמו ונספחו וכן ילוח אישי והנה הלויים נלויים בשמם: ואתה ובניך אתך. תשבו לפני אהל מועד לבדכם ולא הלויים: (אבן עזרא)

ספורנו וישרתוך. במה שהוא משמרתך ומשמרת בניך בלבד: ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות והסדר יהיה כך שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשים שהוא אהל לארון אשר בו לוחות העדות: (ספורנו)

ג וְשָׁמְרוּ מִשְׁמֶרֶתְךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל הָאֱהָל אֲךָ אֶל כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ
לֹא יִקְרְבוּ וְלֹא יָמְתוּ גַם הֵם גַּם אַתֶּם:

אונקלוס וְיִטְרוּן מִטְרֶתְךָ וּמִטְרֶת כָּל מִשְׁכָּנָא בְּרַם לְמַנִּי קוּדְשָׁא וּלְמִדְבָּחָא
לֹא יִקְרְבוּן וְלֹא יָמוּתוּן אֲף אֵינוּן אֲף אַתוּן: (אונקלוס)

יונתן וְיִטְרוּן מִטְרֶתְךָ וּמִטְרֶת כָּל מִשְׁכָּנָא בְּרַם לְמַאֲנֵי קוּדְשָׁא וּלְמִדְבָּחָא
לֹא יִקְרְבוּן וְלֹא יָמוּתוּן אוּף הֵינוּן אוּף אַתוּן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא גַּם הֵם גַּם אַתֶּם. דרך המקרא כן כמו משל בנו גם אתה גם בנד
והטעם כי זה כמו זה: (אבן עזרא)

אור החיים גַּם הֵם גַּם אַתֶּם. פשט הכתוב הוא גַּם הֵם כישראל הקרבין גַּם
אַתֶּם בעדם כמו שקדם לומר אתה וגוי' תשאו עון וגוי'. ורז"ל אמרו בערכין
(יא:): וזה לשונם תניא גַּם הֵם גַּם אַתֶּם בשלהם והם בשלכם במיתה,
הם בשלהם אינם במיתה אלא באזהרה, אמר אביי משורר ששער בשל
חברו במיתה עד כאן. וכתב רש"י דלית ליה לאביי הא מתניתא דקתני
הם בשלהם אינם במיתה ואשכח תנא דקאי כותיה עד כאן:

ורמב"ם ז"ל בפרק ג' מהלכות כלי המקדש כתב וזה לשונו או שסייע לוי
במלאכה שאינה מלאכתו חייב מיתה שנאמר ולא ימותו אבל כהן שעבד
עבודת לוי אינו במיתה אלא בלא תעשה עד כאן, וקשה לכל מה שכתב
רמב"ם, בין מה שכתב או שסייע בן לוי וכו' שהרי לכל הסברות שהביא
בגמרא לא משמע כן, אם כתנא דברייתא הרי קתני בפירוש הם בשלהם
אינם במיתה, אם כתנא של מעשה רבי יהושע בן חנניה, אם כמו שעלה
על דעת התלמוד שאמר תנאי היא שרבי יהושע סובר המשורר ששער
באזהרה ולא גזרו מסייע ורבי יוחנן סובר במיתה וגזרו מסייע אם כן בין
למר ובין למר מסייע אינו אלא גזירה מדרבנן ולמה פסק רמב"ם או
שסייע בן לוי וכו' במלאכה וכו' חייב מיתה, ואם לפי מה שדחה הש"ס
דכולה עלמא באזהרה וכו' אם כן משורר ששער ממש אינו חייב ומכל
שכן מסייע, ואם דעת רמב"ם היא כאביי, ב' תשובות בדבר, א' שאביי
לא אמר שסייע אלא משורר ששער ומדברי הש"ס מוכח שיש הפרש בין
העושה למסייע, ב' שאביי דורש חיוב לזה מפסוק והזר הקרב יומת
ורמב"ם ז"ל כתב דכתיב ולא ימותו ולא ימותו גַּם הֵם גַּם
אתם, בין מה שכתב רמב"ם בדין כהן שעבד עבודת לוי שאינו במיתה
קשה כי מהברייתא שהביא בש"ס (ערכין) שאמרה אתם בשלהם והם
בשלכם במיתה ולא הביא התלמוד תנא שחולק בדבר משמע שכן עלה
בידם הדבר, ולמה יחלוק הרמב"ם על הגמרא:

ונראה כי רמב"ם ז"ל תלא זייניה בברייתא הובאה בספרי (ספרי זוטא)

וזה לשונם וכבר בקש רבי יהושע בן חנניא לסייע את רבי יוחנן בן גדגדא בהגפת דלתות אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב בנפשך שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים עד כאן, הרי שכן לוי חייב על עבודת בן לוי אחר, ואנו שומעין גם כן שאפילו אינו אלא מסייע חייב מיתה והוא פסק רמב"ם עצמו:

והגם שמהתלמוד משמע בהפך הכריע הרמב"ם כגירסת ספרי מבי טעמים, א' כי לדברי התלמוד בין לקא סלקא דעתך בין למה שדחה התלמוד דכולה עלמא באזהרה בין לרבי יהושע בין לרבי יוחנן אין המשורר יכול להיות שוער ולא נחלקו אלא במסייע אם כן מה הוא זה שאומר רבי יוחנן חזור בדך שאתה מן המשוררים וכו' הלא גם רבי יהושע יודע זה, ולא היה לו לומר אלא חזור שאף המסייע אסור משום גזירת רבנן, ועוד כשנאמר שהמשורר אינו יכול להיות שוער מה לי שוער לבדו או עם אחר הלא מלאכת השוערים כך היתה שהיו מתקבצים בכנופיה להגפת שערים ולפתיחתם וכולן נקראים שוערים, ולכשנאמר שמשורר ששער חייב מיתה בין שער לבדו בין שער עם אחרים, ותלמוד ערכין שהבין שהמסייע משום גזירה לפי גירסת הברייתא שהיתה לו שלא הוזכר בה שכבר אתה מתחייב בנפשך והוקשה לו להתלמוד במה חולקים רבי יהושע ור' יוחנן והוכרח לישיב מחלוקתם בדרך זה ולומר שמן התורה אין איסור אלא לבדו ולא מסייע וחכמים הוא שגזרו מסייע ובזה נחלקו רבי יהושע ורבי יוחנן, אבל לפי גירסת ספרי אפילו מסייע אסור מן התורה והסברה מסייעת:

והגם שבכל כיוצא בזה אין אנו הולכים אלא אחר גירסת הברייתות המובאים בגמרא ואין אנו חוששין לנוסח הברייתות זולתם ומכל שכן לדבר שבא מבואר בגמרא כמו מה שלפנינו שאומר הש"ס בפירוש מסייע גזרה, כאן יש טעם נכון בדבר כי הרי לפניך אביי שאומר בפירוש נקטינן משורר ששער בשל חבירו במיתה זה יצדיק גירסת ספרי שאמר לו רבי יוחנן שאתה מתחייב בנפשך, כי לפי גירסא שהביא התלמוד דחוויה היא דעת אביי כמו שדחה התלמוד, והגם שהש"ס הקשה לאביי ודחה דבריו, לא היה בפני אביי לומר שאיתותב ואילו היה עומד אביי ודאי שהיה מביא מההיא שהובאה בספרי:

ועוד הצצתי מבין ריסי עיניו של אביי שעל אותה של ספרי נטע אהל אפדנו, ממה שהוכיח חיוב מיתה למשורר ששער מפסוק והחונים וגו' שהוא ממה שהוכיחו בברייתא של ספרי, שאמר שם אחר שהביא ההיא של רבי יהושע בן חנניה וכו' וזה לשונם רבי אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר אל תכריתו וגו', מעבודה לחברתה מנין תלמוד לומר והחונים לפני המשכן וגו', ומה תלמוד לומר גם הם גם אתם לפי שבא קרח וערער על אהרן הזהיר הכתוב את כל הענין עד כאן, הנה דבברייתא של ספרי הובאה הדרשה שאמר אביי אלא שבברייתא לא נתפרש עיקר הלימוד מנין ובא אביי ופירוש שמסוף הכתוב הוא דורש דגמר אומר והזר הקרב

יומת במאי מדבר הכתוב וכו' אלא בזר דאותה עבודה ע"כ, ומעתה בכיוצא בזה מצינו לומר שהאמוראים לא היו בקיאים בברייתות, ולזה התלמוד לא ידע גירסת הברייתא כמו שהובאה בספרי שאלו ידעה לא היה דוחה דברי אביי, גם לא היה אומר מסייע משום גזירה, ותמצא שכתבו התוספות שאפילו במשניות נוכל לומר שלא היו בקיאים, וזה כפי הטיית העיון לצד ההכרחות ואחר משקולת צדדי ההטייה והענין זה שאנו דנין עליו, ודע כי ברייתות הסדורות במכילתא ספרא וספרי הם מזוקקות ואינם כשאר התוספתות ולזה פסקה רמב"ם:

ונשאר לנו לפרש לפי זה במה חולקים רבי יהושע ורבי יוחנן, ונראה כי רבי יהושע היה סובר שלא נאסר אלא מעבודה קלה לעבודה חמורה כמו שוער לשורר אבל משורר לשוער שהיא עבודה שעושה המשורר עצמו כשיגדל ויתקלקל קולו, וכמו שכתב רמב"ם שם באותו פרק עצמו, סבר רבי יהושע שיכול עשות, לזה סתר רבי יוחנן סברתו ואמר לו חזור בך שאני וכו' ואתה וכו' פירוש אין אדם יכול לעשות עבודת חברו אלא כל אחד למה שנתמנה, ואני נתמנתי להיות שוער ואתה להיות משורר ואין אדם עושה דבר שלא נתמנה עליו, ולזה נתחכם רמב"ם ז"ל ופסק פרט דין זה שם ואמר וזה לשונו שלא יסייע המשורר לשוער ולא השוער למשורר עד כאן, לשלול סברת רבי יהושע שהיה סובר כשבא לסייע רבי יוחנן:

שוב שבתי לדקדק דברי רמב"ם כדי שלא יהיה הפך סברת הגמרא בדין המסייע, כי ב' מיני מסייע הם, א' מסייע בעבודה שיש בה שיעור לאותה עבודה לבד ממנו כגון שהיו שוערים הצריכים לאותה הדלת ובא לסייע הזה אינו חייב אלא מדרבנן, והב' מסייע להשלים הצריכין לאותה עבודה וזה חייב מן התורה, ולזה התלמוד מחמת ישוב סברת ר' יהושע לפי הגירסא שהיתה לפניו סבר שהיו שוערים המספיקים לאותה עבודה ולזה סבר רבי יהושע לסייע שאין איסור בדבר, אבל לפי גירסת ספרי שאמר לו אתה מתחייב בנפשך מוכרחים אנו לפרש שלא היה שיעור מספיק לשוערים להגיף הדלתות, ולזה דקדק רמב"ם בדבריו וזה לשונו הלויים וכו' מוזהרים שלא יעשה אחד מלאכת חברו שלא יסייע המשורר וכו' עד כאן, הנה ממה שדקדק לומר מלאכת חברו ולא אמר במלאכת חברו יגיד שמסייע זה נכנס בחלק מהעבודה המיוחדת לחברו, וגמר אומר שלא יסייע פירוש וגדר זה הוא שאני אוסר לך בו הסיוע ולזה לא אמר ושלא יסייע והבן:

נמצינו אומרים כי המסייע בעבודה שאין בה צורכי עבודתה חייב מיתה כדעת רמב"ם וכברייתא דספרי ואין סתירה מהש"ס לזה, אלא שנשאר לדעת טעמו של רמב"ם ז"ל למה לא הוכיח חיוב מיתה ללוי משורר ששער מפסוק והחונים וגו' והזר הקרב יומת כמו שאמר בברייתא של ספרי וכדברי אביי כמו שכתבתי למעלה והלך לחזור אחר פסוק אחר שנראה מדבריו שהוא פסוק אל תכריתו משפחות הקהתי שבסוף פרשת

במדבר, כי שם נאמרו ב' מאמרים שהביא הרמב"ם בפרט דין זה, הא' איש איש על עבודתו וגו', וב' ולא ימותו, והגם שכתב ועל משאו ובפסוק אל תכריתו נאמר ואל משאו, בודאי שטעות סופר הוא כי למה יניח מה שנאמר בפסוק שבו אמר ולא ימותו וילך לחפש אחר פסוק שבפרשת נשא כי שם נאמר ועל משאו ושם לא נאמר וימותו, אלא ודאי צריך להגיה בהרמב"ם ואל משאו, ויהי מה קשה למה נטה מדברי תנאים ואמוראים:

ונראה כי הרמב"ם לקח דרשת תנא שדרש מפסוק גם הם גם אתם על זה הדרך גם הם לויים על עבודת הכהנים גם אתם כהנים על עבודת לויים, ומריבוי תיבת גם שלא היה צריך לומר אלא הם ואתם מזה דורש חיוב ללוי העובד עבודה שאינה שלו, ומה שכתב רמב"ם או שסייע לוי וכו' חייבין מיתה שנאמר ולא ימותו הוא מה שנאמר בפסוק ולא ימותו גם הם גם אתם, ודרשה זו מודה גם כן רבי הגם שאמר אינו צריך הרי גמר אומר מה תלמוד לומר גם הם וגו' לפי שערער וכו' חזר הכתוב והזהיר וכו' הרי שהצדיק דרשת תנא קמא, והגם שאביי דרש מפסוק והזר הקרב שהיא דרשת רבי, כיון שנתגלה לנו שאין רבי מכחיש בדרשת ולא ימותו כנזכר בחר הרמב"ם בראיית ולא ימותו שהיא יותר מפורשת מדרשת והזר וגו' שדרשתה באם אינו ענין שהכתוב במשה ואהרן נאמר דכתיב והחונים קדמה מזרחה משה וגו', והמשכיל יבין שאינה דרשה מפורשת, לזה בחר רמב"ם להביא בספרו מפסוק ולא ימותו גם הם וגו':

ומה שהביא ראיה לאזהרת מעבודה לעבודה מפסוק איש איש על עבודתו ועל משאו מפני שזולת זה מנין לנו אזהרת מעבודה לעבודה שיבא עליה העונש ומנין יעלה מיחוש האיסור בדבר זה לפרש מאמר ולא ימותו על אם משורר ששער, לזה הביא פסוק איש איש על עבודתו ועל משאו. ואפשר כי רבינו (הרמב"ם) מפרש דברי רבי שכתבתי למעלה וזה לשונו אינו צריך שכבר נאמר אל תכריתו וגו' שחוזר על ענין הקרבת ר' יהושע לסייעו בהגפת שערים שהרי נאמר אל תכריתו וגו' ושם נאמר איש איש על עבודתו וגו', ומה שאמר לבסוף מעבודה לעבודה מנין אינו חוזר על האזהרה אלא על החיוב מנין שחייב מיתה, וכפי זה דברי הרמב"ם הם דברי רבי והוא ז"ל מביא בספרו הדרשה היותר מבוארת:

ולדרך זה גם כן צריך להגיה בדברי הרמב"ם ואל משאו, ומה שפסק רמב"ם שכהן שעבד עבודת לוי אינו חייב מיתה, נראה כי דן לפי מה שקדם לנו שצריך הכתוב לכתוב העונש והאזהרה, וכאן בפסוק זה לא נאמרה אזהרה ומיתה אלא לבני לוי שכן כתוב לא יקרבו ולא ימותו, והגם שגמר אומר גם הם גם אתם והוסיף הכהנים בהאמור, אין הכרח שחוזר הכתוב לב' לאזהרה וחיוב מיתה ואין לנו לומר אלא על האזהרה בא כיון שלא נאמרה אזהרה לכהנים על עבודת הלויים אלא כאן, ואין זה היקש לומר אין היקש לחצאין ויכול להתפרש על זה הדרך גם הם על מה שהוזכר בסמוך גם אתם יש לכם אזהרה על הדבר, ועוד ממה שאמר רבי אינו צריך ולא נאמר גם הם גם אתם אלא בשביל שערער קרח מזה אתה

למד שאין כאן מיתה לכהן העובד עבודת לוי, שאם לא כן הרי צריך וצריך כי מקראי שהביא רבי לא הביא בהם חיוב מיתה לכהן בעבודת לויים אלא אזהרה כמובן שם מהברייתא, אלא ודאי שלא בא מאמר גם אתם אלא לאזהרה, ולזה גם כן לא אמר תנא דספרי אלא כהנים על עבודת לויים מנין ולא אמר כהנים ענושים ומוזהרים על עבודת לויים מנין כמו שהתחיל לומר בלויים:

ומה שאמרו בברייתא שהובאה בערכין אתם בשלהם והם בשלכם במיתה ולא הביא הש"ס ברייתא המנגדת לה שזה יגיד שברייתא זו היתה מוסכמת לבעלי הגמרא. אומר אני כי כשנעמוד על עומק הסוגיא ממנה נכריח ללכת בדרכו של רמב"ם, והוא כי שם מסיים באותה ברייתא וזה לשונם הם בשלהם אינם במיתה אלא באזהרה ופרש"י הם בשלהם לוי משורר שהגיף דלתות עד כאן, וקשה לי למה שמקשה הש"ס בסמוך לדברי אב"י שאמר משורר ששער במיתה וזה לשונם מיתבי משורר ששער ושוער ששרר אינם במיתה אלא באזהרה וכו' עד כאן. קשה למה מחזר התלמוד לברייתא אחרת להקשות לדברי אב"י ולא הקשה מברייתא שלפניו ממש שאמרה הם בשלהם אינם במיתה. ועוד קשה פרט זה של לוי מעבודה לעבודה היכן הוזכר שיאמר עליו איני במיתה אלא באזהרה, הלא תנא לא בא אלא לפרש מאמר גם הם גם אתם, וממה נפשך אם סובר התנא לדרוש מפסוק זה גם לוי מעבודה לעבודה שגם זה נכלל במאמר גם הם גם אתם אם כן המשפט שנעשה בכהן שעבד עבודת לוי נעשה בלוי שעבד עבודת לוי אחר כיון ששניהם כללם הבורא במאמר זה:

ואם תאמר שאין להכריח מפסוק זה אלא אזהרה כמו כן גם כן אין לחייב הכהן בעבודה של לוי, אלא מוכרח אתה לומר שאין תנא דורש איסור לוי בעבודת חברו מפסוק גם הם גם אתם אם כן תנא אהיכא קאי שאומר הם בשלהם, אלא ודאי שזה יכריח לומר כי תיבת הם טעות הוא וגרסינן במקומה אתם, וזה פירושו הם בשלכם במיתה ואתם בשלהם אינם במיתה אלא באזהרה גם חסר מהברייתא הם בשלכם, כי להיות שהמדפיס ראה ב' תיבות כפולות הם בשלכם והם בשלכם סבר שהוא כפל לזה השמיט אחת מהם, וזה הוא נוסח הברייתא על נכון גם הם גם אתם בשלהם והם בשלכם הם בשלכם במיתה אתם בשלהם אינם במיתה אלא באזהרה, ולזה לא מצא התלמוד להקשות לאב"י מברייתא זו שאין בה זכרון ב' עבודות לויים והקשה מברייתא אחרת, גם בזה יהיה סיפא דברייתא בדרשת הכתוב גם הם גם אתם שהביא התנא, ואמר כי הלויים בשל כהנים במיתה אבל כהנים בשל לויים אינם אלא באזהרה והטעם כמו שכתבתי בפירוש דברי רמב"ם, ומעתה עלה פסק רמב"ם וספרי וברייתא (דכריתות) [דערכין] בקנה אחד: (אור החיים)

ספורנו ושמו משמרתך ומשמרת כל האהל. והלויים ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשים ומשמרת כל יתר המשכן וזה חוץ לקרשי

המשכן : אך אל כלי הקדש. שהם בתוך המשכן שהם המנורה והשלחן ומזבח הזהב : ואל המזבח. החיצון שהוא מזבח העולה אף על פי שהוא חוץ לקרשים : (ספורנו)

[ד] וְנָלוּ עֲלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכָל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא יִקְרָב : אֲלֵיכֶם :

אונקלוס וְיִתְּסֹפוּן עֲלֶיךָ וְיִטְרוּן יְת מְטָרַת מְשָׁפֵן זְמָנָא לְכָל פּוּלְחָן מְשָׁפְנָא וְחִילוּנֵי לֹא יִקְרָב לְוִתְכוּן : (אונקלוס)

יונתן וְיִזְדַּמְנוּן לְוִתְךָ מִלְבָּר וְיִטְרוּן יְת מְטָרַת מְשָׁפֵן זְמָנָא לְכָל פּוּלְחָן מְשָׁפְנָא וְחִילוּנֵי לֹא יִקְרָב לְוִתְכוּן : (תרגום יונתן)

רש"י וזר לא יקרבו אליכם. אתכם אני (ה) מזהיר על כך: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פירוש אתכם אני מזהיר שתזהירו את ישראל שלא יקרבו לעבודת כהונה כי למעלה הזהירים על הלויים ועתה מזהירים על ישראל ואף על פי שקל וחומר הוא אם הלויים מזהירים קל וחומר ישראלים אין עונשין מן הדין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם ונלוו עליך. שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל: (אבן עזרא)

בעל הטורים ונלוו. ד' במסרה הכא ואידך ונלוו עליהם רבים בחלקלקות ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו וגוי פירוש ונלוו עליהם רבים בחלקלקות להצר לישראל כדכתיב ומן המשכילים יכשלו וגוי עד עת קץ אבל כשיבא הקץ ונלוו גוים רבים אל ה' וגוי והיינו ונלוו עליך ושמרו. כדכתיב ובני נכר אכריכם וכורמיכם : (בעל הטורים)

ספורנו ושמרו את משמרת אהל מועד. לפנים מן הקלעים והוא כל החצר : (ספורנו)

[ה] וְשָׁמְרֶתֶם אֶת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֶת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

אונקלוס וְתִטְרוּן יְת מְטָרַת קוֹדֶשָׁא וְיְת מְטָרַת מִדְּבָחָא וְלֹא יְהִי עוֹד רוּגְזָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : (אונקלוס)

יונתן וְתָטְרוּן ית מְטָרַת קוּדְשָׁא וְיַת מְטָרַת מִדְּבַחָא וְלֹא יְהִי תוֹב רוּגְזָא דְהָהּ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י וְלֹא יִהְיֶה עוֹד קֶלֶף. כְּמוֹ שֶׁהִיא כְּבֵר, (ז) שְׁנֵאמַר כִּי יֵלֵךְ הַקֶּלֶף (במדבר יז, יא. ספרי קטז): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) הוֹלֵךְ לֹמֵר כְּמוֹ שֶׁהִיא כְּבֵר בְּעֵבֹר מַלְת עוֹד שְׁפִירוֹן שְׁכֵבֵר קֶלֶף כִּיּוֹלָא בּוֹ: (שפתי חכמים)

ספורנו וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְת הַקֹּדֶשׁ. וְאַתֶּם הַכֹּהֲנִים תִּשְׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְת הַמִּשְׁכָּן לַפְּנִים מִן הַקְּרָשִׁים: (ספורנו)

[ו] וְאַנִּי הִנֵּה לְקַחְתִּי אֶת אֲחִיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכֶם מִתְּנָה נְתָנִים לִיהוָה לְעֵבֶד אֶת עֲבֹדַת אֱהֵל מוֹעֵד:

אונקלוס וְאַנְאָ הָא קְרִיבִית יַת אֲחִיכוֹן לְיֹאֵי מְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן מִתְּנָא יְהִיבִין קְדָם יְיָ לְמַפְלַח יַת פּוּלְחוֹן מִשְׁפָּן זְמָנָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַנְאָ הָא קְרִיבִית יַת אֲחוּכוֹן לְיֹאֵי מְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן מִתְּנָא יְהִיבִין קְדָם יְיָ לְמַפְלַח יַת פּוּלְחוֹן מִשְׁפָּן זְמָנָא: (תרגום יונתן)

רש"י לְכֶם מִתְּנָה נְתָנִים. יְכוּל לְעֵבֹדְתְכֶם שֶׁל הַדְּיוּטָה, תִּלְמוּד לֹמֵר לֵה, כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ לְמַעְלָה, לְשֹׁמֵר (ח) מִשְׁמַרְת גִּזְרִין וְאַמְרַכְלִין: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) וְאִם כֵּן אֹתָהּ מִשְׁמַרְת שֶׁל גִּזְרִים שֶׁלְכֶם הִיא שְׁאֵלְמַלְא לְוִים עוֹשִׂים אֹתָהּ חַיִּיבִים אֹתָם לְעֵשׂוֹת אֹתָהּ: (שפתי חכמים)

ספורנו לְכֶם מִתְּנָה נְתָנִים לֵה'. שִׁיתְחַיִּיבוּ לְעֵבוֹד בְּמִצְוֹתֶיכֶם בְּכֹל הַצָּרִיד בְּאֵהֶל מוֹעֵד: (ספורנו)

[ז] וְאַתָּה וּבְנֵיךָ אֲתָךְ תִּשְׁמְרוּ אֶת פְּהִנְתְּכֶם לְכָל דְּבַר הַמְּזַבֵּחַ וּלְמִבֵּית לְפָרְקַת וְעֲבֹדְתֶם עֲבֹדַת מִתְּנָה אֲתוֹן אֶת פְּהִנְתְּכֶם וְהִזֵּר הַקָּרֵב יוֹמַת: (ז)

אונקלוס וְאַתָּה וּבְנֵיךָ עִמָךְ תִּשְׁטְרוּן יַת פְּהִינְתְּכוֹן לְכָל פְּתִגָּם מִדְּבַחָא וּלְמַגְיוֹ לְפָרוּכְתָא וְתַפְלָחוֹן פּוּלְחוֹן מִתְּנָא אִיְהֵב יַת פְּהִינְתְּכוֹן וְחִילוּנֵי דִיקָרֵב יְתַקְטִיל: [ז] (אונקלוס)

יונתן וְאַנְתָּ וּבְנֵי עִמָּוֶה וְתַנְטְרוֹן יֵת כְּהוֹנֵתְכוֹן לְכָל פְּתִיגָם מִדְּבַחָא וּלְמַגְיוֹ לְפָרְגוּדָא וְתַפְלָחוֹן לְפוּם עֲדִבִיא כְּפוּלְחָנָא כֹּן מִיכַל מִתְנָה אֶתְּוּ בְּרַבוּתָא יֵת כְּהוֹנֵתְכוֹן וְחִילוּנִי דִיקָרַב יִתְקַטִּיל: (תרגום יונתן)

רש"י עבודת מתנה. במתנה (א) נתתיה לכם: (רש"י)

ספתי חכמים (א) פירוש עבודה שהיא מתנה כלומר העבודה עצמה היא המתנה לא עבודה של מתנה שאז תהיה המתנה זולת העבודה וכמו שפירש אחר זה שהעבודה שהיא במתנה היא שאתן לכם את כהונתכם וכו'.
הרא"ם: (ספתי חכמים)

אבן עזרא עבודת מתנה. והזר מהכהנים אפי' לוי ועולת שמואל שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה הוראת שעה כמעשה גדע ון: (אבן עזרא)

ספורנו תשמרו את כהנתכם. שלא יקרב זר לעבודת כהונה כמו שקרה בעזיהו: ועבדתם. וכמו כן תשמרו שלא יקרב זר בעבודה שתעבדו וזה יצטרך כי אמנם: עבודת מתנה אתן את כהנתכם. עבודת הכהונה המוטלת עליכם בלבד אתן ואשים אותה למתנת כבוד ומעלה בעיני כל אד, ובכן יתאוו כולם אליה ולפיכך צריך שתשמרו היטב: (ספורנו)

חז"ל וידבר יהנה אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לך לך קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה ולבגדי לך חק עולם:

אונקלוס ומליל יי עם אהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לך לך קודשאי דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבגדי לקים עלם: (אונקלוס)

יונתן ומליל יי עם אהרן ואנא בחדווא יהבית לך ית מטרת אפרשותי חלתא ובפוריא וכל קודשאי דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבגדי לקים עלם: (תרגום יונתן)

רש"י ואני הנה נתתי לך. בשמחה, לשון (ב) שמחה הוא זה, כמו הנה הוא יורא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות 7, יד. ספרי קיז), משל למלך שנתן שדה לאוהבו, ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין, בא אחד וערער (עליו) על השדה, אמר לו המלך, כל מי שיראה יבא ויערער לנגד הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין, אף כאן לפי שזא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה, בא הכתוב ונתן לו כ"ד מתנות (ג) כהונה צבית מלח עולם, ולכך

נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי. שאתה כריך לשמרן (ד) בטהרה: למשחה. (ה) לגדולה (ספרי קיז. חולין קלז:): (רפ"י)

שפתי חכמים (ב) ואם תאמר והא כתיב ואני הנני מביא את המזבול מים וגו'. כבר תרלו בספרי אין שמחה לפני המקום אלא כשיאבדו מכעיסו מן העולם: (ג) (חולין קלג) והם עשר במקדש. חטאת בהמה. ועוף. אשם ודאי. ותלוי. זבחי שלמי זבוח. ולוג שמן של מזרע. שתי הלחם. ולחם הפנים וקירי מנחות. ומנחת העומר. וד' זירוקלים. זכור. זיכורים. ומורס מתודה ומחיל נזיר. ועורות קדשים. ועשרה בגבולים. תרומה. ותרומת מעשר. חלה. ראשית הגז. מתנות. פדיון הבן. ופטור חמור. שדה החרס. שדה אחוזה. וגזל הגר. וכולן מבוארין בפרשה זו ובמקרא במקום אחר: (ד) כלומר ולא לשומרן מן הזרים דומיא דמשמרתם את משמרת הקודש שאין נופל בתרומה רק שלא לטמא אותה בידיים: (ה) שהרי אין משיחה בדגן ותירוש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא למשחה. פירשתיו: (אבן עזרא)

בעל הטורים ואני הנה נתתי. כדרך שנותנים שטר מתנה בדעת שלימה ובנפש חפצה: (בעל הטורים)

אור החיים ואגני הנה נתתי וגו'. טעם אומרם ואני, נתכוין לומר כי בעד מה שהטלתי עליכם לשאת עון המקדש וגו' גם אני כבר הקדמתי לתת לכם בעד זה משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל: (אור החיים)

ספורנו ואני הנה נתתי לך. אתה תשמור משמרת הקדש כאשר צויתך ואני נותן לך מתנות כהונה הכתובים בזאת הפרשה: (ספורנו)

דעת זקנים ואני הנה נתתי לך. דוק ותשכח בהאי פרשתא כ"ד מתנות כהונה. תרומה וחלה שגם היא נקראת תרומה: (דעת זקנים)

[ט] זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשם אשר ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבגיד:

אונקלוס דין יהי לך מקודש קודש מותר מן אשתא כל קורבנהון לך מנחתהון ולכל חטותהון ולכל אשמהון די יתיבון קדמי קודש קודשין דילך היא ולבגיד: (אונקלוס)

יונתן דין יהי לך מקודש קודשִׁיאַ מה דמשַׁתַּייר מעֲלֵתָא דְעָנָא מן אִישְׁתָּא
כָּל קוֹרְבָנָהוֹן לְכָל מְנַחְתָּהוֹן וּלְכָל חֲטוּוֹתָהוֹן וּלְכָל אֲשַׁמְהוֹן דְּיִתִּיבִין קְדָמִי
קוֹדֶשׁ קוֹדְשִׁין דִּילְךָ הוּא וְדַבְּנָךְ : (תרגום יונתן)

רש"י מן האש. לאחר הקטרת (ו) האשים: כל קרבנס. כגון (ז) זבחי שלמי
לצור: מנחתם חטאתם ואשמים. כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל (ח) הגר:
(רש"י)

שפתי חכמים (ו) כאלו אמר מאחר האש כלומר מאחר שהוקטרו באש. ואין
לפרש מן האש מן הנקטרים באש שאין הכהנים זוכים מהאימורים שבתוך
האש שכבר הוקאו לגזוה אללא פירוש שאין הכהנים זוכים אללא לאחר
הקטרת האימורים: (ז) לפי שנאמר כאן מקדשי הקדשים ושלמי יחיד
קדשים קלים הם. אבל אין לפרש לכל קרבנס כמשמעו שהרי מנחתם
וחטאתם ואשמים אחר כך כתיב: (ח) דילפינן בגזירה שוה כתיב התם האשם
המושב לה' לכהן וכתיב הכא אשר ישיבו לי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מקדש הקדשים. כי יש קדשים קלים: מן האש. כל מה
שיקדישו ממנו כי אשה כמו אש והה"א נוסף: לכל מנחתם. אחר אשר
יקדיש האזכדה ממנה ואמורי החטאת והאשם: אשר ישיבו לי. פי כי
תמעול מעל והנה המנחה והחטאת ואשם קדש קדשים כנגד השלמים:
(אבן עזרא)

בעל הטורים מקדש הקדשים מן. ס"ת שמן כמו שדרשו רז"ל לרבות לוג
שמן של מצורע: (בעל הטורים)

ספורנו מן האש. שכולו ניתן לגבוה ואין לכהנים חלק בו אלא אחר
הקטרת האישים דמשלחן גבוה קא זכו לפיכך: (ספורנו)

דעת זקנים מן האש כל קרבנס. בכלל זה יש מנחת סלת ומנחת מאפה
תנור ומנחת מחבת ומנחת מרחשת. ולכל חטאתם. אלו חטאות. ולכל
אשמים. אלו אשמות. אשר ישיבו לי. זה גזל הגר דכתיב בפרשת נשא
האשם המושב לה' לכהן: (דעת זקנים)

11 בְּקֹדֶשׁ הַקְּדוֹשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל זָכָר יֹאכֵל אֶתֹּו קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָּךְ:

אונקלוס בְּקֹדֶשׁ קוֹדְשִׁין תִּיכְלוּגִיָּה כָּל דְּכוּרָא יִיכּוּל יִתִּיָּה קוֹדֶשׁא יְהִי לָךְ:
(אונקלוס)

יונתן בְּקוֹדֶשׁ קוֹדְשֵׁיָא תִּיכְלוּנְיָהּ פֶּל דְּכוּרָא יִיכוֹל יְתִיָּה בְּרִבּוּתָא קוֹדְשָׁא
יְהִי לָךְ: (תרגום) יונתן

רס"י בְּהַדָּשׁ הַקְּדָשִׁים תֹּאכְלוּנוּ וְגו'. לָמַד עַל הַקְּדָשִׁים שֶׁאֵין נֹאכְלוּן
אֲלֵא (ט) בַּעֲזָרָה וְלִזְכְּרֵי כַּהֲנָה: (רס"י)

ספתי חכמים (ט) ויהיה פירוש בקודש הקדשים וגו' כדרך קודש הקדשים
שפירושן כדרך אכילת קדשי קדשים שהוא במקום קדוש שהוא העזרה
כדמפורש במקום אחר ונסנה כאן לעיכובא: (ספתי חכמים)

אבן עזרא בְּקֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים תֹּאכְלוּנוּ. אִפִּי בְּקֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים שֶׁהוּא אֵהֵל
מוֹעֵד וְנִקְרָא קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים כִּנְגַד חֲצַר הַמִּשְׁכָּן: (אבן עזרא)

ספורנו בְּקֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים תֹּאכְלוּנוּ. לִפְנֵים מִן הַקְּלָעִים: (ספורנו)

יא וְזֶה לָךְ תְּרוּמַת מִתְּנָם לְכָל תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ נְתִיתִים וְלִבְנֵיךָ
וְלִבְנֹתֶיךָ אֶתְּךָ לְחֶק עוֹלָם כָּל טְהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכֵל אֹתוֹ:

אונקלוס וְדִין לָךְ אֶפְרָשִׁית מִתְּנִתְהוֹן לְכָל אֶרְמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהִבְתִּינוּן
וְלִבְנֵיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ עִמָּךְ לְקִיָּים עֲלֵם כָּל דְּדִכִּי בְּבֵיתְךָ יִיכוֹל יְתִיָּה: (אונקלוס)

יונתן וְדִין דְּזָכִיתִי לָךְ אֶפְרָשִׁית מִתְּנִתְהוֹן לְכָל אֶרְמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ
יְהִבְתִּינוּן וְלִבְנֵיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ עִמָּךְ לְקִיָּים עֲלֵם כָּל דְּדִכִּי בְּבֵיתְךָ יִיכוֹל יְתִיָּה:
(תרגום) יונתן

רס"י תְּרוּמַת מִתְּנָם. הַמּוֹרָם מִן הַתּוֹדָה (י) וּמֵהַשְּׁלָמִים וְאֵיל נֹזֵר: לְכָל
תְּנוּפֹת. שְׁהָרִי אֲלוֹ טְעוּנִין תְּנוּפָה: כָּל טְהוֹר. וְלֹא (כ) טוּמְאִים. דְּבַר אַחַר,
כָּל טְהוֹר, לְרִבּוּת (ב) אֲשֶׁתוֹ (ספרי קיז): (רס"י)

ספתי חכמים (י) הוּא חֲזָה וְשׂוֹק וְלַחֵם אֶחָד מִן הַעֲשָׂרָה הַבָּא עִמּוֹ. וְאֵם
תֹּאמַר מִנָּח לִיָּה לְרַס"י דְּלַמָּא תְּרוּמַת מִתְּנָם מִן תְּבוּאָה לְכַךְ פְּרַס"י שְׁהָרִי
אַחַר כִּךְ כְּתִיב לְכָל תְּנוּפֹת שְׁהָרִי אֲלוֹ טְעוּנִין תְּנוּפָה כְּגוֹן תּוֹדָה כּו': (כ)
כְּלוּמַר אֵינָה מֵאוֹת עֲשָׂה לְטְהוּרִים רַק אֲזַהָרָה לְטוּמְאִים שְׁמַכְלָל הֵן וְכו': (ב)
דְּלִפְיֻרָשׁ רֵאשׁוֹן הָשָׂה הִיָּה לוֹ לֹמַר כָּל אֲשֶׁר טְהוֹר דְּהוּא מִשְׁמַע וְלֹא טוּמְאִים
לְכֹן פִּירָשׁ דְּבַר אַחַר וְלִפִּי דְּבַר אַחַר הָשָׂה לְמָה מִרְמֵז אֲשֶׁתוֹ בְּמַלְתָּ כָּל טְהוֹר:
(ספתי חכמים)

אבן עזרא **מתנם**. בחסרון תי"ו כמו הולך (נ"א עובר) בשוק אצל פנה שהוא פנתה או הם שני משקלים: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וזה לך תרומת מתנם**. וכן למעלה זה יהיה לך. שני פעמים זה עולה כ"ד רמז לכ"ד מתנות כהונה: (בעל הטורים)

ספורנו **תרומת מתנם**. מה שהבעלים נותנין לכהנים מן הקדשים הקלים שיש לבעלים חלק בהם: (ספורנו)

דעת זקנים **תרומת מתנם**. זה המורס מן התודה ומן השלמים חזה ושוק ומורס מלחמי תודה וזרוע בשלה מאיל נזיר. מתנם. זה זרוע לחיים וקיבה: (דעת זקנים)

יב **כל חלב וְצֶהָר וְכָל חֶלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ נִתְּתִים:**

אונקלוס **כָּל טוֹב מְשַׁח וְכָל טוֹב חֶמֶר וְעִבּוֹר רֵאשִׁיתֵהוֹן דִּי יִתְּנוּן קָדָם יְיָ לְךָ יִתְּבִינּוּן:** (אונקלוס)

יונתן **כָּל טוֹב מְשַׁח יִתָּא וְכָל טוֹב חֶמֶר עִינְבָא וְעִבּוֹר שִׁירוּיֵיהוֹן דִּיִּתְּנוּן קָדָם יְיָ לְךָ יִתְּבִינּוּן:** (תרגום יונתן)

רש"י **לראשיתם. הוא תרומה גדולה:** (רש"י)

אבן עזרא **חלב יצהר**. הנכבד והמוטב שהוא הקצף כי יצהר מענין צהור ושרשו צהר והוא חלב שמן זית: (אבן עזרא)

יג **בַּפּוֹרִי כָּל אֲשֶׁר בְּאַרְצָם אֲשֶׁר יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ יִהְיֶה כָּל טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֵאכְלֶנּוּ:**

אונקלוס **בַּפּוֹרִי כָּל דִּי בְּאַרְעֵהוֹן דִּי יִתְּנוּן קָדָם יְיָ דִּילָךְ יִהִי כָּל דְּדָכִי בְּבֵיתְךָ יִיכְלֹנִיה:** (אונקלוס)

יונתן **בַּפּוֹרִי דְּכָל פִּירִי אֵילָנִי אַרְעֵהוֹן דִּיקָרְבוּן קָדָם יְיָ דִּילָךְ יִהִי כָּל דְּדָכִי בְּבֵיתְךָ יִיכְלֹנִיה:** (תרגום יונתן)

אבן עזרא **בכורי כל אשר בארצם**. בכורי כל פרי האדמה: וטעם כל טהור בביתך יאכלנו. להזהיר על אלה החלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו

על חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שיחרים הישראלי שלא יאכלנו
כי הוא לשם ואתה תאכלנו: (אבן עזרא)

דעת זקנים בכורי כל. זה הבכורים המובאים משבעי מינים: (דעת זקנים)

[יד] כל חרם בישראל לך יהיה:

אונקלוס כל חרמא בישראל דילך יהי: (אונקלוס)

יונתן כל דמגמר בישראל דילך יהי: (תרגום יונתן)

דעת זקנים כל חרם. אלו חרמים שהם לכהן: (דעת זקנים)

[טו] כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו ליהוה באדם ובבהמה יהיה לך
אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה:

אונקלוס כל פתח ולדא לכל בשרא די יקרבונו קדם יי באנשא ובבעירא יהי
לך פרם מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא
תפרוק: (אונקלוס)

יונתן כל פתח ולדא לכל בשרא בבעירא דיקרבון מינה קדם יי פדינא
דאינשא פן דינא בבעירא למהוי דילך פרם מפרק תפרוק ית בוכרא
דאינשא בחמשא סלעין וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק באמריא:
(תרגום יונתן)

אבן עזרא אך פדה תפדה. פירוש תקח פדיונו וכן בכור הבהמה הטמאה
תפדה: (אבן עזרא)

בעל הטורים פדה. שנים במסרה אך פדה תפדה ואידך אח לא פדה יפדה
היינו דאמר רבי יהושע רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים שניהם לכהן
ואין האחד פוטר את חברו והיינו אח לא פדה יפדה: (בעל הטורים)

דעת זקנים כל פטר רחם. זה פדיון בכור אדם בחמשת שקלים. ואת בכור
הבהמה הטמאה. זה פטר חמור אשר תפדה: בכור שור. בכור כשב. בכור
עז. אלו בכורות בהמה טהורה. ומעשר מן המעשר: (דעת זקנים)

[טז] ופדויו מן חדש תפדה בערפך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש
עשרים גרה הוא:

אונקלוס ופוקנייה מפר ירחא תפרוק בפוקסניה כסף חמשא סלעין בסלעי

קוֹדֶשׁא עֶשְׂרִין מְעִין הוּא : (אונקלוס)

יונתן וּפְרָקוּנִיה דְּבַר נֶשׁ מִבְּר יִרְחָא תִּפְרוֹק בְּסָכוּם עֲלוּיִיךְ כְּסָף חֲמֵשׁ סְלַעִין בְּסְלַעִי בֵּית קוֹדֶשׁא עֶשְׂרִין מְעִין הוּא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וּפְדוּיוֹ. שֶׁב אֶל בְּכוֹר הָאָדָם לְבַדּוֹ : (אבן עזרא)

[יז] אֵךְ בְּכוֹר שׁוֹר אִו בְּכוֹר כֶּשֶׁב אִו בְּכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת דָּמָם תִּזְרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת חֲלָבָם תִּקְטִיר אִשָּׁה לְרִיחַ נִיחַח לִיהוָה :

אונקלוס בְּרַם בּוּכְרָא דְתוֹרָא אִו בּוּכְרָא דְאִמְרָא אִו בּוּכְרָא דְעֵזָא לֹא תִפְרוֹק קוֹדֶשׁא אִינוּן יֵת דְמָהוֹן תִּזְרוֹק עַל מִדְבַּחָא וְיֵת תִּרְבִּיהוֹן תִּסִּיק קוֹרְבָן לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעְוָא קָדָם יְיָ : (אונקלוס)

יונתן בְּרַם בּוּכְרָא דְתוֹרִי אִו בּוּכְרָא דְאִמְרִי אִו בּוּכְרָא דְעֵזִי לֹא תִפְרוֹק מְטוּל דְקוֹדֶשׁא הִינוּן וְיֵת אֲדַמְתָּהוֹן תִּזְרוֹק עַל מִדְבַּחָא וְיֵת תִּרְבִּיהוֹן תִּסִּיק קוֹרְבָן דְמִתְקַבֵּל בְּרַעְוָא קָדָם יְיָ : (תרגום יונתן)

אבן עזרא לֹא תִפְדֶּה כִּי קֹדֶשׁ הֵם. לֹא תִקַּח פְּדוּיוֹם וּרְבִים פִּירְשׁוּ שְׁפֵדָה לְיִשְׂרָאֵל וְהַפֶּךְ זֶה כֹּל הַבְּכוֹר שֶׁאִמַר תֹּאכְלֵנוּ וְהִסִּימָן לִכְהֵן מִי שֶׁהוּא חַיִּיב לֹאכְלוֹ : (אבן עזרא)

[יח] וּבִשְׂרָם יִהְיֶה לָךְ כְּחֵזֶה הַתְּנוּפָה וּכְשׂוֹק הַגְּמִין לָךְ יִהְיֶה :

אונקלוס וּבִשְׂרָהוֹן יִהְיֶה לָךְ כְּחֵדְיָא דְאַרְמוּתָא וּכְשִׂקָא דְיִמְיָא דִילָךְ יִהְיֶה : (אונקלוס)

יונתן וּבִשְׂרָהוֹן יִהְיֶה לָךְ לְמִיכַל הִי כְּחֵדְיָא דְאַרְמוּתָא וְהִי כְשִׂקָא דְיִמְיָא דִילָךְ : (תרגום יונתן)

רש"י כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׂוֹק הַיָּמִין. שֶׁל שְׁלָמִים, שְׁנֵאֲכָלִים לְכַהֲנִים לְנִשְׂיָהֶם וּלְבָנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם לְשָׁנֵי יָמִים וְלִילָה אֶחָד, אֲחַף הַבְּכוֹר (מ) נֹאכַל לְשָׁנֵי יָמִים וְלִילָה אֶחָד: לָךְ יִהְיֶה. זֶה רַבִּי עֲקִיבָא וְלָמַד, הוֹסִיף לָךְ הַכְּתוּב הוּוִיָה אַחֲרַת, שֶׁלֹּא תֹאמַר כַּחֲזֵה וְשׂוֹק שֶׁל תּוֹדָה, שֶׁאִינוּ נֹאכַל (נ) אֲלֹא לְיוֹם וְלִילָה (ספרי קיח):

שפתי חכמים (מ) פִּירוּשׁ שֶׁהַכְּתוּב הַקֵּץ זְכוּר לַחֲזֵה וְשׂוֹק שֶׁל שְׁלָמִים שֶׁהֵם קֹדְשֵׁי קָלִים שְׁנֵאֲכָלִין לְשָׁנֵי יָמִים וְלִילָה אֶחָד: (נ) כַּתֵּב הַרְאִ"ם וַיֵּשׁ לַתְּמוּהָ

למה לי היקשא תיפוק ליה מקרא דשנה בשנה ופרש"י שם שאם שחטו בסוף שנתו אוכל אותו היום ויום אחד בשנה האחרת לימד שנאכל הזכור לשני ימים וליכלה אחד. ונראה לי דאי לאו קרא לכך יהיה הוה אמינא שנה בשנה איפכא שאם שחטו בסוף שנה יהא נאכל דוקא באותו יום ולא בשנה האחרת לכך כתב כך יהיה להוסיף הויה אחרת וכו' וממילא דרשינן שנה בשנה שאם הוא בסוף שנתו וכו': (שפתי חכמים)

[יט] כל תרומות הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליהוה נתתי לה ולבנותיה ולבנותיה אתה לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני יהוה לה ולזרעה אתה :

אונקלוס כל אפרשות קודשין די יפרשון בני ישראל קדם יי יהבית לה ולבנותיה ולבנותיה עמך לקיים עולם קיים מלח עולם היא קדם יי לה ולבנותיה עמך : (אונקלוס)

יונתן כל אפרשות קודשין די יקדשון בני ישראל קדם יי יהבית לה ולבנותיה ולבנותיה עמך לקיים עולם ולא יתבטיל הי כמלחא דמבסים בשר קורבנותא דקיים עולם הוא קדם יי היכדין הוא לה ולבנותיה : (תרגום יונתן)

רש"י כל תרומת הקדשים. מחיבתה של פרשה זו, כללה בתחלה, וכללה בסוף, ופרט באמצע: ברית מלח עולם. כרת ברית עם אהרן, בדבר הזריח, ומתקיים, ומזריח את אחרים: ברית מלח. כזרית הכרותה למלח, שאינו מסריח לעולם: (רש"י)

אבן עזרא ברית מלח. ברית כרותה מגזירת ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו נכרת שלא יעלה בו צמח כלל וכן גפרית ומלח: (אבן עזרא)

בעל הטורים תרומות. ג'. כל תרומות הקדשים. הרי בגלבוה אל טל ואל מטר ושדי תרומות. ואיש תרומות יהרסנה. זהו שדרשו רז"ל אם דומה הדיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ והיינו ושדי תרומות שנאמר גבי שאול. ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות והיינו כל תרומות הקדשים יהרסנה: (בעל הטורים)

ספורנו כל תרומות הקדשים. כגון המורם מלחמי תודה ושתי הלחם והחלה: (ספורנו)

[כ] ויאמר יהוה אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לה בתוכם אני

חִלְקָד וְנַחֲלָתָד בְּתוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ס)

אונקלוס וְאָמַר יְיָ לְאַהֲרֹן בְּאַרְעֵהוֹן לֹא תַחֲסִין וְחוֹלֵק לֹא יְהִי לְךָ בִּינְיָהוֹן מִתְּנֶנּוּ דִּי יְהֻבִית לְךָ אֲנִי חוֹלְקָד וְאַחֲסִנְתָד בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר יְיָ לְאַהֲרֹן בְּאַרְעֵהוֹן לֹא תִקְבֵּל אַחֲסָנָא כְּמִשְׁאֵר שְׁבֻטָא וְחוֹלְקָא לֹא יְהוּי לְךָ בִּינְיָהוֹן אֲנָא חִלְקָד וְאַחֲסִנְתָד בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י וחלק לא יהיה לך בתוכם. אף (ס) צביזה (ספרי קיט): (רש"י)

ספתי חכמים (ס) ראונו לתרץ הרי כתיב בארלם לא תנחל ולמה כתב וחלק לא יהיה וגו' אללא אף צביזה ואם תאמר והרי נטל אלעזר הכהן צביזה כמו שמבואר בפרשת מטות. ויש לומר שכלן מדבר בארץ ישראל וסם לא נטלו ביזה ולכך כתיב כאן בארלם שמשמע בארץ ישראל: (ספתי חכמים)

אור החיים בארצם לא תנחל וגו'. בספרי אמרו שאסר עליו חלק הארץ וחלק הביזה, ולזה כפל לומר לא תנחל וחלק לא וגו', וכוונת הכתוב היא שהגם שירצו ישראל לחלק לו חלק עמהם לא יאמר שלא נתכוון ה' אלא לפטור ישראל מחלק אהרן אבל אם ירצו הרי אלו משובחים על דרך אומרים ז"ל (שביעית פ"י מ"ט) המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו, לזה אמר לא תנחל, ושומע אני דוקא נחלת הארץ הוא שישנה בלאו אבל חלק הביזה אינו באיסור תלמוד לומר וחלק וגו'. ודקדק לומר בתוכם על דרך אומרו (משלי א') גורלך תפיל בתוכנו פירש ליטול חלק כאחד מהם הוא שאסר עליו אבל אם רצו לשלוח לו דורונות הרי זה מקבל

אני חלקך וגו' בתוך בני ישראל. אומרו אני, פירוש מה שהוא מיוחד לי אני יהיה חלקך, וחזר ופירש מה הוא הדבר ואמר בתוך וגו' שאין לך דבר שעושים ישראל שאין להקב"ה חלק עמהם ונוטלו הכהן, בתבואות הארץ, בפירות האילן, בלחם, בבשר, ביין, בשמן, ושאר הכ"ד מתנות: (אור החיים)

[כא] & שביעי וְלִבְנֵי לְוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֶלֶף עֲבַדְתֶּם אֲשֶׁר הֵם עֲבָדִים אֶת עֲבַדְת אֱהָל מוֹעֵד:

אונקלוס וְלִבְנֵי לְוִי הָא יְהֻבִית כָּל מַעֲשָׂרָא בְּיִשְׂרָאֵל לְאַחֲסָנָא חֶלֶף פּוֹלְחָהוֹן דִּי אֲיִנּוֹן פְּלַחִין יְת פּוֹלְחֹן מִשְׁכָּן זְמָנָא: (אונקלוס)

יונתן וְלִבְנוֹי דְלְוִי הָא יְהֻבִית יְת כָּל מַעֲשָׂרָא בְּיִשְׂרָאֵל בְּאַחֲסָנָא חוֹלֶף

פּוֹלְחַנְהוּן דְּהֵינּוּן פְּלַחִין ית פּוֹלְחַן מְשַׁכְּנָא זְמַנָּא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **חלף**. כמו תמורה: (אבן עזרא)

[כב] וְלֹא יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל אֱהֶל מוֹעֵד לְשֵׂאת חֹטֵא לְמוֹת:

וְלֹא יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּן זְמַנָּא לְקַבְּלָא חוּבָא לְמִמַּת: **אונקלוס** (אונקלוס)

וְלֹא יִקְרְבוּ תוּב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּן זְמַנָּא לְקַבְּלָא חוּבָא לְמִמַּת: **יונתן** (תרגום יונתן)

אבן עזרא **ולא יקרבו עוד**. בעבור עדת קרח: (אבן עזרא)

[כג] וְעֶבֶד הַלְוִי הוּא אֶת עֲבַדַּת אֱהֶל מוֹעֵד וְהִם יִשְׂאוּ עֹנֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחָלוּ יִנְחָלָה:

וְיִפְלַחוּן לְוָאֵי אֵינּוּן ית פּוֹלְחַן מְשַׁכְּנָא זְמַנָּא וְאֵינּוּן יִקְבְּלוּן חוּבֵיהוּן קִיָּם עֲלֵם לְדַרְיָכוֹן וּבְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחְסְנוּן אַחְסָנָא: (אונקלוס)

וְיִפְלַחוּן לְוָאֵי הֵינּוּן ית פּוֹלְחַן מְשַׁכְּנָא זְמַנָּא וְהֵינּוּן יִקְבְּלוּן ית חוּבֵיהוּן אֵין לֹא מְזַדְדְּרוּן בְּפּוֹלְחַנְהוּן קִיָּים עֲלֵם לְדַרְיָכוֹן וּבְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחְסְנוּן אַחְסָנָא: **יונתן** (תרגום יונתן)

רס"י והם. הלויים ישאו עונם של (ע) ישראל, שעליהם להזהיר הזרים **מגשת** (רס"י) **אליהם:**

שפתי חכמים (ע) לא שתאמר שמלת והם ומלת עונם שבה אל ישראל רק והם שבה אל הלויים ועונם שבה אל ישראל הסמוך ואחר כך פירש מהו נשאלות עון שאם לא יזהירום וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ועבד הלוי הוא**. בעצמו ויש אומרים כי הוא פעול ואיננו נכון כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול: **והם ישאו את עונם**. אם לא ישמרו והנה המעשר נחלתם ע"כ אמרתי: (אבן עזרא)

[כד] כִּי אֶת מַעֲשֵׂר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לִיהוָה תְּרוּמָה נִתַּתִּי לְלוֹאִים לְנַחֲלָה עַל כֵּן אֶמְרָתִי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחָלוּ יִנְחָלָה: (פ)

אונקלוס אַרִי יִתְּ מַעֲשֵׂא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יִפְרָשׁוּן קָדָם יִי אֶפְרָשׁוּתָא יְהֻבִית לְלוֹאֵי לְאַחְסָנָא עַל כֵּן אֶמְרִית לְהוֹן בְּגוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַחְסִינוּן אַחְסָנָא : [פ] (אונקלוס)

יונתן אַרום יִתְּ מַעֲשֵׂא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּיִּפְרָשׁוּן קָדָם יִי אֶפְרָשׁוּתָא יְהֻבִית לְלוֹאֵי לְאַחְסָנָא בְּגִין כֵּן לְהוֹן אֶמְרִית דְּבָגוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַחְסִינוּן אַחְסָנָא : (תרגום יונתן)

רש"י אַשְׁרֵי יִרִימוּ לֵה' תְּרוּמָה. הַכְּתוּב קִרְאוּ תְּרוּמָה עַד שִׁפְרִיץ מִמֶּנּוּ (פ) תְּרוּמָה מַעֲשֵׂר (ספרי) עַס : (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דַּחֵם לֹא כֵן תְּרוּמָה לְמָה לִי הֵא כְּזֵר נֹאמֵר אַשְׁרֵי יִרִימוּ לֵה' וְעוֹד מַעֲיָקְרָא קְרִי לִיָּה מַעֲשֵׂר וּבְסוּף תְּרוּמָה: (שפתי חכמים)

אור החיים כִּי אֵת מַעֲשֵׂר וְגו' עַל כֵּן וְגו'. וְלִמְעַלָּה הוּא אֹמֵר וּלְבִנֵי לוֹי נִתְּנֵי כָל מַעֲשֵׂר בִּישְׂרָאֵל וְגו' חֲלַף עֲבוּדָתָם, נִרְאָה כִּי מִתְּנַת מַעֲשֵׂר זֶה שְׁנַתָּן ה' לְלוֹיִם יֵשׁ בּו ב' דְּבָרִים, הֵא' חֲלַק הַנוּגַע לֵהֶם בְּאַרְץ, וְהִב' שְׂאִינִם טוֹרְחִים בְּאַרְץ לַעֲשׂוֹת ז' מִלְּאֲכוֹת הַצְּרִיכוֹת עַד שִׁיְהִיו חֲטִיִּים מִמּוֹרְחִים, לְזֶה אִמֵּר הַכְּתוּב ב' דְּבָרִים חֲלַף חֲלַקְסָם בְּאַרְץ וְחֲלַף עֲבוּדָתָם יִשְׂרָאֵל עוֹמְדִים וְעוֹשִׂים מִלְּאֲכַתְּם כְּדִי שִׁיְהִיו מוֹפְנִים לַעֲבוּדַת אֱהֵל מוֹעֵד, וְהֵנָּה בְּלוֹיִם לֹא אִמֵּר אֲנִי חֲלַקְדָּ וְגו' שְׂאִין הַלוֹיִם זֹכִים בְּחֲלַק ה', וְלִזֶּה גַם הֵם נוֹתְנִים חֲלַק ה' תְּרוּמָה מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר. וְהֵם וּמַעֲשֵׂרם אֵינוּ אֵלֶּא כְּשִׂכְרוֹת הַדְּיוֹטוֹת לְשֵׁרֵת הַקִּדּוּשׁ שֶׁהוּא הַכֶּהֵן וְאֱהֵל מוֹעֵד: (אור החיים)

[כה] וַיִּדְבֹר וַיְהִי הָהוּא אֵל מֹשֶׁה לְאָמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל וַיִּי עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל וַיִּי עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וַיִּדְבֹר ה' אֵל מֹשֶׁה. וְלֹא אֵל אֱהֲרֹן בַּעֲבוּר תַּתָּם מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר לְאַהֲרֹן: (אבן עזרא)

[כו] וְאֵל הַלוֹיִם וַיִּדְבֹר וַאֲמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נִתְּנֵי לָכֶם מֵאֲתָם בְּנַחֲלַתְכֶם וְהִרְמַתְּם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר:

אונקלוס וּלְלוֹאֵי תְּמַלִּיל וְתִימֵר לְהוֹן אַרִי תִסְבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִתְּ מַעֲשֵׂא דִּי יְהֻבִית לְכוּן מְנַהוֹן בְּאַחְסָנָתְכוּן וְתִפְרָשׁוּן מְנִיָּה אֶפְרָשׁוּתָא קָדָם יִי

מעשׂרא מן מעשׂרא : (אונקלוס)

יונתן וּלְיִזְרְאֵל תְּמַלִּיל וְתִימַר לְהוֹן אַרוּם תִּסְבּוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְתַּ מְעֵשְׂרָא דִּיהִבִּית לְהוֹן בְּאַחְסִנְתְּהוֹן וְתִפְרְשׁוּן מִיְנִיה אַפְרִשׁוּתָא קְדָם יְיָ מְעֵשְׂרָא מְגוּ מְעֵשְׂרָא : (תרגום יונתן)

בעל הטורים והרמותם ממנו. קרי ביה ממינו שאין תורמין ממין על שאינו מינו ולא מחדש על הישן : (בעל הטורים)

[כז] וְנַחֲשֵׁב לְכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגוּן מִן הַגֶּרֶן וְכַמְלָאָה מִן הַיָּקֵב :

אונקלוס וְתִתְחַשֵּׁב לְכוּן אַפְרִשׁוּתְכוּן כְּעֵבוּרָא מִן אֲדָרָא וְכַמְלָאָתָא מִן מְעַצְרָתָא : (אונקלוס)

יונתן וְאֵתְחַשֵּׁב לְכוּן אַפְרִשׁוּתְכוּן הִי כְּעֵבוּרָא מִן אֲיִדְרָא וְהִי כְּחִמְרָא דְמִלִּיתָא מִן מְעַצְרָתָא : (תרגום יונתן)

רש"י ונחשב לכם תרומתכם כדגון מן הגרן. תרומת מעשר שלכם, אסורה לזרים ולטמאים, וחייבין עליה מיתה וחומש, כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן: וכמלאה מן היקב. כתרומת תירוש ויאהר, הניטלת מן היקבים: מלאה. לשון זישול, תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הצור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו, וכל לשון יקב חפירת הרקע הוא, וכן יקבי המלך (זכריה יד, י), הוא ים אוקיינוס, חפירה שחפר מלכו של עולם: (רש"י)

אבן עזרא וכמלאה. פירשתיו : (אבן עזרא)

ספורנו ונחשב לכם תרומתכם. להניח ברכה אל ביתכם אף על פי שנמדד ואמרו (ברכות פרק הרואה) מדד ואחר כך בירך הרי זו תפלת שוא מכל מקום תרומת מעשר תתן ברכת טוב בשאר המעשר שהוא חולין ביד הלוי :

[כח] כִּן תְּרִימוּ גַם אֶתֶם תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל מְעֵשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן :

אונקלוס כִּן תִּפְרְשׁוּן אַף אֶתוֹן אַפְרִשׁוּתָא קְדָם יְיָ מִכָּל מְעֵשְׂרֵיכֶון דִּי תִסְבּוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְנוּן מִיְנִיה יְתַּ אַפְרִשׁוּתָא קְדָם יְיָ לְאַהֲרֹן כְּהֵנָּא : (אונקלוס)

יונתן היִכְדִּין תִּפְרְשׁוּן לְחֹד אֶתוֹן אֶפְרָשׁוּתָא קָדָם יִי מְכַל מְעֻשְׂרִיכוֹן דְּתִסְבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְנֹן מִנִּיה אֶפְרָשׁוּתָא קָדָם יִי לְאַהֲרֹן כְּהֵנָּה: (תרגום יונתן)

רס"י כֵּן תְּרִימוּ גַם אַתֶּם. כִּמוּ שִׂיִּסְרָאֵל מְרִימִים מִגְרַנֶּס וּמִיִּקְצִיהֶם, תְּרִימוּ גַם אַתֶּם מִמְעַשֵּׂר שְׁלֹכֶם, כִּי הוּא נִחְלַתְכֶם: (רס"י)

כט מְכַל מִתְנַתִּיכֶם תְּרִימוּ אֶת כָּל תְּרוּמַת יְהוָה מְכַל חֶלְבֹו אֶת מְקַדְשׁוֹ מִמְנוּ:

אונקלוס מְכַל מִתְנַתִּיכוֹן תִּפְרְשׁוּן יְת כָּל אֶפְרָשׁוּתָא דִּיִּי מְכַל שׁוֹפְרִיה יְת מְקַדְשִׁיה (אונקלוס) מְנִיה:

יונתן מְכַל מִתְנַתִּיכוֹן תִּפְרְשׁוּן יְת אֶפְרָשׁוּתָא קָדָם יִי מִן כָּל שְׂפָר טוֹבִיה מִיִּנִיה (תרגום יונתן) וְבִיה:

רס"י מִכֹּל מִתְנַתִּיכֶם תְּרִימוּ אֶת כָּל תְּרוּמַת ה'. בְּתִרְוֵמָה גְדוֹלָה הַכְּתוּב מִדְּבַר, (5) שְׂאֵם הַקִּדִּים לֹוי אֶת הַכֹּהֵן זְכָרִי, וְקִבַּל מִעֲשָׂרוֹתָיו קוֹדֶם שִׁטוּל כֹּהֵן תְּרוּמָה גְדוֹלָה מִן הַכֹּהֵן, כִּרְיִד לְהַפְרִישׁ הַלֹּוי מִן הַמְעַשֵּׂר תַּחֲלָה אֶחָד מִחֲמִשִּׁים לְתִרְוֵמָה גְדוֹלָה, וַיַּחֲזֹר וַיַּפְרִישׁ תְּרוּמַת מְעַשֵּׂר: (רס"י)

ספתי חכמים (5) מִשׁוֹם דְּמִכֹּל מִעֲשָׂרוֹתֶיכֶם תְּרִימוּ תְּרוּמַת מְעַשֵּׂר מִשְׁמַע וְאִם כֵּן תְּרִימוּ אֶת כָּל תְּרוּמַת ה' עַל כִּרְחֹךְ בְּתִרְוֵמָה גְדוֹלָה קְמִיירִי וְאִיךְ יִהְיֶה זֶה הֵא כִּזְר נִתֵּן יִשְׂרָאֵל תְּרוּמָה גְדוֹלָה וְאָמַר כִּגוֹן שְׂהַקִּדִּים לֹוי אֶת הַכֹּהֵן דִּהִינֵנו אַחַר הַדִּישָׁה וְלֹא בְּצִבְלִים שְׂאֵם הַקִּדִּים אִז אִינוּ חַיִּיב לִיתֵן לוֹ רַק תְּרוּמַת מְעַשֵּׂר: (ספתי חכמים)

אבן עזרא מִכֹּל חֶלְבֹו. מִהַטּוֹב שְׁבוּ וְכֵן וְאָכְלוּ אֶת חֶלֶב הָאָרֶץ: אֶת מְקַדְשׁוֹ. כִּי הַמְעַשֵּׂר הוּא הַקִּדֵּשׁ: וְטַעַם בְּהַרִּימְכֶם אֶת חֶלְבֹו. וְכִבֵּר הַזְּכִיר הַכְּתוּב זֶה לְדַבֵּק אַחֲרָיו וְאָכְלַתֶם אוֹתוֹ וְהַטַּעַם שֶׁהוּא אֲסוּר לָכֶם לֹאכֹל מִמֶּנּוּ עַד שֶׁתְּרִימוּ חֶלְבֹו מִמֶּנּוּ וְאַחַר שִׁיחֲשַׁב לָכֶם אִז תֹּאכְלוּהוּ בְּכָל מְקוֹם טַהוֹר: (אבן עזרא)

ל וְאֶמְרַתְּ אֱלֹהִים בְּהַרִּימְכֶם אֶת חֶלְבֹו מִמְנוּ וְנִחַשְׁב לְלוֹיִם כְּתִבּוּאָת גֵּרֹן וְכְתִבּוּאָת יִקָּב:

אונקלוס וְתִימַר לְהוֹן בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יֵת שׁוּפְרִיָּה מִיָּה וְיִתְחַשֵּׁב לְלוֹאֵי פְעֻלָּת אֲדָרָא וְכַעֲלָלַת מַעְצָרְתָּא : (אונקלוס)

יונתן וְתִימַר לְהוֹן לְכַהֲנֵיָּא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יֵת שְׁפָר טוּבִיָּה מִיָּה וּבִיָּה וְיִתְחַשֵּׁב לְלוֹאֵי הִי פְּאַפְרָשׁוּת עֲבוּרָא מִן גּוֹ אִידָרָא וְהִי פְּאַפְרָשׁוּת חֲמָרָא מִגּוֹ מַעְצָרְתָּא : (תרגום יונתן)

רש"י **זהרימכס** את חלבו ממנו. לאחר שתימו (ה) תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר (ו) ללוים, חולין גמורין: כתבואת גרן. שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה, (ז) שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר רימו לה' תרומה, יכול יהא כולו חסור, תלמוד לומר ונחשב ללוים כתבואת גרן, מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) שפירוש המותר מהרמת חלבו לא בעת הרימכס ובי"ת זהרימכס כמו בעבור דהיינו אחר: (ו) וי"ו דונחשב הוא וי"ו נוסף שפירושן אחר הרימכס חלבו יחשב המותר וכו': (ז) פירוש דרש"י מפרש מעלמו שאל יקשה לומר מהיכא תיתי לחסור את המותר דאילטריך קרא להתיירו מקום שלא תאמר וכו': (שפתי חכמים)

[לא] וְאֶכְלֶתֶם אֹתוֹ בְּכָל מְקוֹם אֲתֶם וּבֵיתְכֶם כִּי שָׂכַר הוּא לָכֶם חֶלֶף עֲבַדְתֶּם בְּאֵהָל מוֹעֵד :

אונקלוס וְתִיכְלוּן יְתִיָּה בְּכָל אֲתַר אֲתוֹן וְאַיִנְשׁ בְּתִיכּוֹן אֲרִי אֲגָרָא הוּא לְכוֹן חֶלֶף פְּלַחְנִכוֹן בְּמִשְׁפַּן זְמָנָא : (אונקלוס)

יונתן וְתִיכְלוּן יְתִיָּה אֲתוֹן פְּהִנְיָא בְּכָל אֲתַר אֲתוֹן וְאַיִנְשׁ בְּתִיכּוֹן אֲרוּם אֲגָרָא הוּא לְכוֹן חִילוּפֵי פוּלְחָנְכוֹן בְּמִשְׁפַּן זְמָנָא : (תרגום יונתן)

רש"י **ככל מקום**. אפילו צבית הקצרות (יבמות פו:): (רש"י)

אור החיים **כי שכר וגו' חלף וגו'**. חזר לומר הדברים עצמן שאמר למעלה, לפי שאמר **ואכלתם אותו בכל מקום** שהוא חולין גמורים לזה נתן הטעם כי אין במעשר זה שום קדושה כתרומה או כדומה לה אלא ממון חול שאמר ה' לישראל לפרוע לכם שכר עבודתכם, ומעתה מה קדושה יש בו. ורז"ל (ספרי) אמרו שבא הכתוב לומר שאם עבד יטול ואם לא עבד לא יטול מכאן אמרו בן לוי שקבל עליו כל העבודות חוץ מאחד אין לו חלק בלויה, ואלו ואלו דברי אלהים חיים:

חסלת פרשת קרח (אור החיים)

[לב] וְלֹא תִשָּׂאוּ עָלַי חֲטָא בְּהַרְימְכֶם אֶת חֶלְבֹו מִמֶּנּוּ וְאֶת קִדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא תַחֲלֹלוּ וְלֹא תִמּוּתוּ: (פפב)

אונקלוס וְלֹא תִקְבְּלוּן עֲלוֹהֵי חוּבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יַת שׁוּפְרִיָּה מִיָּנִיָּה וְיַת קוּדְשֵׁיָּה דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תַחֲלֹלוּן וְלֹא תִמּוּתוּן: [פפב] (אונקלוס)

יונתן וְלֹא תִקְבְּלוּן עָלַי חוּבָא בְּזִמְן אַפְרָשׁוּתְכוֹן יַת שְׁפָר טוּבִיָּה מִיָּנִיָּה וְיָבִיָּה לְאוֹכְלֵי מִיָּנִיָּה לְדַסָּאִיב וְיַת קוּדְשֵׁיָּה דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תִפְסוּן וְלֹא תִמּוּתוּן: (תרגום יונתן)

רש"י וְלֹא תִשָּׂאוּ עָלַי חֲטָא וְגו'. הֵא אִם לֹא תִרִימוּ, (ת) תִּשָּׂאוּ חֲטָא: וְלֹא תִמּוּתוּ. הֵא אִם תַּחֲלֹלוּ תִמּוּתוּ (בכורות כו:):

חסלת פרשת קרח: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) פִּירוּשׁ הָאִי קִרַח לֹא לִפְטוֹר הַמַּרְימִים אֲתִי דְמַהִּיכִי תִיתִי לְחַיִּיב לְאֹלָא לְחַיִּיב אֲתִי וּמַכְלִל לְאֹו אֲתִי שׁוּמַע הֵן וּמִזֵּה הַטַּעַם עֲלָמוּ פִּירֶשׁ גְּבִי וְלֹא תִמּוּתוּ הֵא אִם תַּחֲלֹלוּ תִמּוּתוּ דְמַכְלִל לְאֹו אֲתִי שׁוּמַע הֵן דְּאִם לֹא כֵן לְמַה לִּי וְלֹא תִמּוּתוּ מַהִי תִיתִי לְחַיִּיב דְּאִכְטֵרִיךְ קִרַח לִפְטוֹר. הֵרַח"ם: חסלת פרשת קרח (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְלֹא תִשָּׂאוּ עָלַי חֲטָא. טַעְמוֹ כַּאֲשֶׁר תִּרִימוּ לֹא תִשָּׂאוּ עָלַי חֲטָא וּבִתְתַכֶּם מִקְדָּשׁוֹ מִמֶּנּוּ יִהְיוּ קִדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמוּרִים וְאִם לֹא תַעֲשׂוּ כֵן תִּשָּׂאוּ חֲטָא שֶׁעֲבַרְתֶּם עַל הַמְצוּהָ וְחָלַלְתֶּם קִדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעִבּוֹר שֶׁאֲכַלְתֶּם אֹתָם: מִקְדָּשׁוֹ:

חסלת פרשת קרח (אבן עזרא)

פרשת חקת

במדבר פרק-יט

[א] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר:

אוּנְקְלוּס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהֱרֹן לְמִימְרָם: (אוּנְקְלוּס)

יוֹנָתָן וַיְדַבֵּר וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אֶהֱרֹן לְמִימְרָם: (תְּרַגּוּם יוֹנָתָן)

[ב] זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְאֹמֵר דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדָמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיךָ עַל:

אוּנְקְלוּס דָּא גְזִירַת אוֹרִייתָא דִּי פְקִיד יְיָ לְמִימְרָם מְלִיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְבוּן לָךְ תּוֹרַתָא סְמוּקְתָא שְׁלֵמָתָא דִּי לֵית בָּהּ מוּמָא דְלֹא סְלִיק עָלָה נִירָא: (אוּנְקְלוּס)

יוֹנָתָן דָּא גְזִירַת אַחֲוֵית אוֹרִייתָא דְפְקִיד יְיָ לְמִימְרָם מְלִיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְבוּן לָךְ מְאֻפְרָשׁוֹת לִישְׁכָּתָא תּוֹרַתָא סוּמְקָתָא בְּרַת תְּנִיתִין שְׁנִין דְלֵית בָּהּ מוּמָא וְשׁוּמָא מְשַׁעַר חוּרְרָן דְלֹא סְלִיק עָלָה דְכַר וְלֹא אֶטְרַחָא בְּאוּבְצָן עֵיבִידָתָא וְאַפְסָרָא וְקִטְרָבָא וְלֹא אִידְעָא בְּזַקְתָא וְסוּל וְסִירָתָא וְכָל דְדָמִי לְנִירָא: (תְּרַגּוּם יוֹנָתָן)

רס"י זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה. לפי שהשטן (א) ואומות העולם מונין את ישראל, לומר, מה המלואה הזאת ומה טעם יש בה, (ב) לפיכך כתב זה חקה, גזרה היא מלפני, אין לך רשות להרהר אחריה (במ"ד יט, ה): ויקחו אליך. לעולם היא נקראת על שמה, (ג) פרה שעשה משה (ד) במדבר: אדמה תמימה. שמהא תמימה באדמימות, (ה) שאם היו זה שתי שערות שחורות (ו) פסולה: ויקחו אליך. משלהם, כשם שהם פרוקו נזמי הזהב לעגל משלהם, כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה. משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הלוואה, כך תבא פרה (ט) ותכפר על העגל: אדומה.

על שם אים יאדימו כתולע (ישעיה א, יח), שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין, תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה עול. כשם שפרקו מעליהם עול שמים: (רפ"י)

שפתי חכמים (א) דק"ל למה כתיב מלת חקת ומלת התורה שניהם דודאי חקת או התורה אחד לחוד לא קשה לרש"י דהא הרבה פעמים כתיב בתורה כמו זאת חקת הפסח וכמו אים בחקותי וגם מלת התורה כמו זאת התורה לעולה ולחטאת וזאת תורת העולה אבל כאן כתיב זאת חקת התורה קשה למה לי תרווייהו ועוד שהסמיך חקת לתורה ע"כ כריך לומר שהאחד הוא פירוש לשני כאלו אמר שהתורה הזאת של פרה היא חקה ולא הוה דומיא לחקותי ותורתי דהתם אינו סמוך חוקים לתורה ואף על גב דכל התורה כולה היא גזירת המלך הכא בא להודיע שאין בזה טעם כלל רק הגזירה וראוי לקבלה אף שאין טעם כלל נודע לישראל וזהו שפרש"י ומתרג' לפי שהשטן וכו'. ואם תאמר גבי כלי מדין נמי כתיב זאת חקת התורה. ויש לומר דהתם נמי קאי לאפר פרה דכתיב אך במי נדה יתחטא ולפי מדרש רבותינו זכרונם לצרכה דקאי קרא אך במי נדה יתחטא אטבילה שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות כריך לומר דגם הטבילה עצמה היא מאותן שאין בהם טעם למה לא יועיל אלף סאה שלא במקום טבילה כמ' סאה דמי מקוה. רא"ס: (ב) ואם תאמר למה נקט רש"י כפל לשון מה המלוא הזאת ומה טעם יש בה ועוד קשה למה מונין את ישראל במלוא זו יותר מבשאר מלות שהרי כמה מלות ישנן שאין בהם טעם כגון כלאים או שאר דברים וכיוצא בזה. ויש לומר דבמלוא זו הן מונין ואומרים מה מלוא זו שהרי היא עצמה סתרי אהדדי לאפר פרה מטהר הטמאים וטהור שנושא אפר פרה מטמאו ועוד מה טעם יש בה שיכולה לטהר טמאים: (ג) רל"ת למה כתיב אליך דאליך משמע שמשך יתעסק בפרה ובסמוך כתיב ונתתם אותה אל אלעזר. אבל גבי ויקחו אליך שמן זית שלא ביאר הכתוב מי היה מתעסק יש לומר שמשך היה מתעסק בו לכך כתיב ויקחו אליך שמן זית: (ד) לפי כשעשה משך פרה זו במדבר היו מניחין ממנה להר המשחה לכהנים גדולים לפרות אחרות שמקדשין ממנה כדפרש"י בסמוך ר"ל בכל פרות היו ריכים לערב מפרה של משך ובה מקדשין אותה ואי לאו הכי פסולה לאפר פרה לכך נקראין כולן של משך:

(ה) ר"ל למה כתיב תמימה שאין לומר שתהא תמימה כלל מוס הא בהדיא כתיב אשר אין זה מוס: (ו) ואם תאמר דלמא אפילו שער אחד נמי. ויץ לומר דהא אף כשלל הוא כתיב תמימה אלל אדומה כללד הוא ידענא דלרין שתהא כולה אדומה ואפילו אם לא היה זה אלל שער אחד שחור היתה פסולה וחזר הכתוב וכתב תמימה ללמד שתהא כולה תמימה באדמימות דמשמע הא אם יץ זה אפילו שער אחד שחור פסולה הוא מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלל לרבות שנים פסולה ואחד כשרה. אלל הר"ם פירש שתי שערות הלכה למשה מסיני: (ט) ואם תאמר והא אין קטיגור נעשה סניגור דכהאי גוונא נמי אמרינן גבי בגדי זהב דאסור לעשות עבודה בהן בפנים משום דעבירה באה על ידי זהב הכי נמי באה עבירה על ידי עגל. ויץ לומר דוקא עבודת פנים אסור לעשות משום דאין קטיגור נעשה סניגור אלל לא גבי בגדי זהב שמשמש בהן בחוץ והכי נמי גבי פרה אדומה שעשייתה בחוץ אין שייך לומר אין קטיגור נעשה סניגור ואם תאמר והא בסמוך פירש"י מה אלל היתה עבודת פרה אדומה על ידי אהרן משום דאין קטיגור נעשה סניגור ויץ לומר דשאני אהרן דעבירה היתה על ידי עצמו אלל פרה אדומה הא אותה פרה לא היתה בעבירת עגל אלל ממנה היתה ואם תאמר והא בפרשת שמיני כתיב באהרן קח לך עגל ופרש"י להודיע שעל ידי זה מכפר לו הקדוש ברוך הוא על מעשה עגל ולגבי עצמו אין לחלק בחוץ ובפנים כדפרישית ויץ לומר דהתם מיירי שהוא היה מכפר על עצמו אין שייך לומר אין קטיגור נעשה סניגור אף על פי שהיה מכפר עליו בעון העגל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא זאת חקת. גם זאת הפרשה במדבר סיני נאמרה כאשר צוה השם וישלחו מן המחנה ובפסח היו טמאי מתים. ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן: **פרה אדמה תמימה**. שלא תהיה קטנה. אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה ואין צורך: (אבן עזרא)

בעל הטורים זאת חקת התורה. סמך חוקת התורה לבהרימכם את חלבו ממנו רמז לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שנייה לה לאוכלי תרומה ועוד רמז שהמחזיקים בתורת ה' יש להם מנות שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ: **לא תחללו**. וסמך ליה חוקת התורה שת"ח שחוטא הוא חילול השם: **ולא תמותו**. וסמך ליה חקת התורה דכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה: **פרה אדומה**. בגימטריא זה על עון עגל: **לא עלה עליה על**.

על כתיב חסר שאפ"י לא משכה בעול אלא עלה עליה לבד פסולה : (בעל הטורים)

אור החיים **זאת חקת התורה**. צריך לדעת למה כינה למצוה זו שם כללות התורה, שהיה לו לומר זאת חקה וגו' או זאת חקת הטומאה או חקת הטהרה כדרך אומרו (שמות יב) זאת חקת הפסח, ואין לומר שנתכוון להצריך טהרת אפר פרה לעסוק בתורה, כי לא כן מצינו לרז"ל שאמרו (ברכות כב.) שאדרבא אין דברי תורה מקבלין טומאה, ולכל סברות רז"ל (שם) אפילו להמחמירים בבעלי קריין מטעם שצריך באימה וביראה וכו' מודים בטמאי מת שמותרים בעסק התורה:

ויתבאר הענין על פי מה שאמרו בפרק בתרא דנזיר (סא:) ופסקו רמב"ם בפרק א' מהלכות טומאת מת שאין הכותי נעשה טמא מת, וזה לשונו שאם נגע במת או נשאו או האהיל עליו הרי הוא כמו שלא נגע הא למה זה דומה לבהמה שנגעה וכו' עד כאן. והנה ההבדל שבו הורמו עם בני ישראל משאר הגוים הוא באמצעות קבלת התורה שזולת זה הנה ככל הגוים בית ישראל, ומעתה טעמנו צוף דבש אמרי אל במה שאמר **זאת חקת התורה** פירוש חקה זו של הטומאה ותנאי טהרתה תסובב מהתורה, כי על ידי שקבלו התורה נעשו עם בני ישראל דבר שהרוחנים השפלים תאביס להדבק בהם להיותם חטיבה של קדושה עליונה בחייהם גם במותם, בחייהם שבנוגע במת או יאהילו עליו וכדומה תדבק בהם הטומאה שבמת ולא תחפוץ להפרד אם לא בכח גדול אשר חקק ה' במצוה האמורה בענין של פרה אדומה, ובמותם גם כן תתרבה הטומאה כאומרים ז"ל (ב"מ קיד:) בפסוק אדם כי ימות וגו' ישראל מטמאים באהל ואין אומות מטמאין באהל:

וכבר המשלתי במקום אחר ענין זה לבי כלים שהיו אצל בעל הבית אחת מלאה דבש ואחת מלאה זבל ופינה אותם והוציאם לחוץ מהחדר אותה שהיתה מלאה דבש מתקבצים לה כל הזבובים והרמשים ואותה שהיתה מלאה זבל הגם שיכנסו לה קצת מהרמשים לא ישוה לשל דבש, כמו כן אדם מישראל שמת להיותו מלא קדושה המתוקה והעריבה בצאת הנפש ונתרוקן הגוף יתקבצו הקליפות לאין קץ שהם כוחות הטומאה התאביס תמיד להדבק בקדושה ליהנות מהערב, ולזה יטמא באהל ואפילו אלף בתים מקורים ואחת פתוחה לחברתה הטומאה תמלא כל החלל המקורה, מה שאין כן אשר לא מזרע ישראל להיותו מושלל מהקדושה אין כל כך התקבצות הטומאה אלא חלק הממית הנדבק בגוף, ואשר יסובב הכל היא התורה:

ובזה מצאתי נחת רוח למה כשצוה ה' פסח במצרים הקפיד ה' על בי דברים, האי דין ערל וצוה למול כאומרים ז"ל (שמו"ר פי"ז) בפסוק ואעבור עליך וגו' דם פסח ודם מילה, והבי' על דין בן נכר שאמרו ז"ל (שם פט"ז) בפסוק משכו וקחו לכם וגו' משכו ידיכם מעבודה זרה שבזה יצאו מכלל בן נכר, ועל דין ג' שהוא הטומאה לא מצינו שהקפיד ה', והגם

שמצינו (פסחים עז). שהפסח בא בטומאה בנטמא ציבור, עם כל זה היה ה' יכול לצוות קודם שיזהרו מטומאת מת ולעשות משה אפר פרה ואין מעצור לה' לעשות רצונו יתברך, והגם שיש לומר בזה דחיות אף על פי כן לפי מה שכתבנו יש טעם נכון לשבח, כי ישראל לא היו טמאי מת הגם שנגעו והאהילו על המת כי עדיין לא קבלו התורה ודנו בהם אז דין גר שנתגייר ביום י"ד ששוחטין עליו ואין חוששין לטומאה שנטמא קודם שנתגייר, ותמצא שאמרו בפסחים (צב.) וכתבו הרמב"ם בפרק ו' מהלכות פסח וזה לשונו גר שנתגייר ביום י"ד ומל וטבל אין שוחטין עליו את הפסח גזירה דלשנה הבאה יהיה טמא מת ויטבול לערב ויאמר אשתקד מי לא טבלתי וכו' עד כאן לשונו, ממה שנתן הטעם משום גזירה דלשנה הבאה מזה אתה למד כי זולת גזירה זו אין חוששין לטומאת מת, וכמו כן ישראל כשעשו פסח מצרים אין בהם דין טומאת מת, והוא מאמר ה' זאת חקת התורה:

ובדרך רמז ירצה באומרו חקת התורה שאם יקיימו מצוה זו הגם היותה חוקה בלא טעם מעלה עליהם הכתוב כאלו קיימו התורה אשר צוה ה' לאמר, כי קיום המצוה בלא טעם יגיד הצדקת האמונה והסכמת הנפש לקיים כל מצות הבורא וזה לך האות, ואולי כי לטעם זה רצה ה' שתתמסר להם המצוה בדרך חקה:

אשר צוה ה' לאמר. צריך לדעת למה הוצרך לומר מאמר זה והלא רואני כי ה' הוא המצוה לאמר שכן אמר וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל, עוד אומרו לשון נסתר **אשר צוה** ופי ה' הוא המדבר והיה לו לומר אשר אנכי מצוך לאמר, עוד למה לא הספיק במה שאמר לאמר בפסוק ראשון וחזר לומר פעם ב' **לאמר**, עוד צריך לדעת למה לא הקדים מאמר דבר אל בני ישראל קודם מאמר זאת חקת התורה על זה הדרך דבר וגו' זאת חקת התורה. אכן לצד שכל מצות התורה הם שכליות ושמעיות, שכליות שהשכל מחייבם כגון כבוד אב ואם גניבה גזילה אונאה רציחה וכדומה, שמעיות שבת כי בו שבת הבורא, יום טוב על הנס שנעשה לנו בהם, עבודה זרה שלא לעבוד זולת אלהינו כי הוא המוציא אותנו וגו' וכדומה לזה, וזה הוא טעם הנגלה, ואין לך מצוה ומצוה שאין בה עוד סודות נעלמים הנגלים למשה ולאדם ראוי המשיג לקנות קנין התורה במ"ח דברים השנויים במשנת חסידים (אבות פ"ו) שאז מגלין לו רזי התורה שגילה ה' למשה בסיני, ומשה גם כן גילה לישראל בני דורו סודות הנסתרים וטעמי המצות ויסוד כל דבר:

ובמה שלפנינו צוה ה' אליו שיסתום הדברים ויאמר להם הדבר בחוקה בלא טעם, והוא מה שהעיר אותנו באומרו **וידבר ה' אל משה לאמר** לישראל פירוש ומה הוא המאמר שצוה לו לומר להם, **זאת חקת התורה** פירוש מצוה זו היא חקת התורה כן צוה ה' לאמר לכם, וכאילו אמר הכתוב אשר צוה ה' לאמר לכם הוא זאת חקת התורה, ומתוך הדברים אתה למד שנאמר למשה דברים מוטעמים במצוה זו אלא שמה שצוה

עליו לאמר הוא חוקה, ובזה לא יתבעוהו ישראל לומר להם טעם הדבר כיון שה' צוה עליו לומר הדבר בחוקה:

ובזה נתישבו הדקדוקים, גם נתישב למה לא הקדים מאמר דבר וגוי למאמר זאת חקת וגוי' כי מאמר זאת חקת התורה היא מצות ה' על מצוה שיאמר לישראל שה' צוה לו שיאמר להם מצוה זו בחוקה, ומאמר דבר בא על עיקר המצוה מצות ה' לישראל, ולצד שיאמרו ישראל הרי העושה מצוה בלא ידיעת טעמה וסודה נחשבת המצוה כגוף בלא נשמה, לזה גמר אומר **דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה** וגוי' פירוש יקחו למה שאתה יודע ומכוין בדבר להיותך יודע סוד הענין ופלאיו ובזה תהיה המצוה נעשית שלימה במעשה ובמחשבה הצריכה, וכפי זה ידויק על נכון אומרו **ויקחו** בתוספת וא"ו בתחילת הציווי להם, שנתכוון לומר שמלבד הלקיחה עצמה שיקחו הפרה עוד יוסיפו שיכוונו בלקיחתה למה שאל"ך כאמור:

ואם תאמר תינח אותה פרה של אותו דור פרה שיעשו בכל דור ודור מה תהא עליה, אפשר שלא מכולן העלים ה' סודה אלא מכללות ישראל אבל למיוחדים שהם אהרן וכיוצא בו נמסרו סודותיה והם ימסרו למיוחדים הבאים אחריהם, או אפשר שבכל דור ודור יכוונו למה שידע משה, ומצאתי שאמרו במדרש (רבה כאן) וזה לשונם ויקחו אליך ללמד שכל הפרות שנעשו יהיו נקראים על משה, וצריך לדעת למה עשה ה' שינוי במצוה זו מכל המצות שתקרא על שמו, ולדברינו יש טעם נכון בדבר כמו שפירשתי:

או יאמר על פי דבריהם ז"ל (שם) שאמרו שאומות העולם מונים את ישראל מה מצוה היא זו וכו', לזה בא מאמר הכתוב כאן ואמר **זאת חקת התורה** אשר צוה ה' לאמר פירוש שיאמרו ישראל לאומות כשהן מקנטרים אותם ואומרים להם מה מצוה היא זאת וכו' יאמרו להם חקה חקק ה' עלינו לעשות ואין אנו מהרהרין אחריו, ולפי זה אפשר שהורשה משה לומר להם טעם המצוה וסודה אלא שלא יאמרו הטעם לאומות כשידחקו אותם בדברי קנטור מה מצוה היא זאת ומה טעם יש בה:

פרה אדומה וגוי' רואה אני כי כל סימניה מוכיחים על הדינים, אדומה כי הוא זה סימן תגבורת הדינים, תמימה באין שער שחור, וכן אמרו ז"ל (פרה פ"ב) ב' שערות שחורות פוסלות אותה, ולא שערותיה לבד אלא אפילו קרניה וטלפיה צריכים להיות אדומים, אבל שחורות ואין צריך לומר לבנות פוסלות, אשר לא עלה עליה עול כי העול ימתק הדינים בסוד מאמרם (ברכות ה.). יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם שהם בחינת הדינים, גם שריפתה באש הוא בחינת הדינים, ובהתקבצות הדינים באפר יעשו הברחה לטומאה הדבוקה באדם מהמת שגם היא אינה אלא רצועה רעה מצד יסורי המשפט:

וראיתי בספרי זוטא ופסקו רמב"ם בפרק אי מהלכות פרה אדומה אין לוקחין עגלה ומגדלין אותה שנאמר ויקחו וגוי פרה ולא עגלה עד כאן, ולפי מה שאמרנו שכל מעשיה הם בחינת המשפט יש טעם בדבר, כי שם פרה יגיד מספר הידוע למספר בחינת הדינים כידוע ליודעי חן, לזה צוה ה' שיקנו אותה כשיש בבחינת מספרה מספר אשר תכוון אליו, אבל אם יקנו עגלה קונים דבר שאין בו המספר אשר אנו צריכין לו, והגם שמגדלין אותה עד שנקראת פרה, אף על פי כן יקפיד ה' על שעת הקנין כדי שיהיו קונים דבר שהכוונה בו שהם רפ"ה דינים: (אור החיים)

ספורנו זאת חקת התורה אשר צוה ה'. באמרו הזה עליהם מי חטאת. והנה כבר אמרו ז"ל לכך כתב בה חוקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה וששלמה אמר עליה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ומעיקרי ההעלם בזה הוא שהיא מטמאה את הטהורים ומטהרת את הטמאים. אמנם בהביננו אל כל המצוה אולי דבר יגונב ונקח שמץ מנהו. וזה כי מצאנו ראשונה שכל העוסקים בה מעת שריפתה ואילך טמאים והם השורף והמשליך עץ ארז ואזוב ושני תולעת בשרפתה והאוסף והנוגע והנושא. אמנם המזה והמקדש הם טהורים. שנית שמעקרי הפרה הוא שתהיה אדומה בשלמות. וכבר ביאר הנביא שהחטא נמשל לאדום באמרו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ולכן אמרו ז"ל (יומא סז, א) שהיו קושרים לשון זהורית על פתחו של היכל הלבין היו שמחים לא הלבין היו עצבים. שלישית ראוי להתבונן שבהיות כל אמרת אלוה צרופה היא בלי ספק מישרת המעשים אל המצוה כי כל אחד משני הקצוות נמאס כאמרו ונעקש דרכים יפול באחת. רביעית ראוי להתבונן שאין דרך נאות להישיר את הנעקש דרכים ולהשיבו אל המצוה זולתי בהטותו אל קצה הפכו כמו שיקרה בחליי הגוף כאמרו חבורות פצע תמרוק ברע אף על פי שאותה ההטיה אל הקצה היא בעצמה נמאסת ותשחית ענין מי שתהיה דרכו ממוצעת כענין התרופה המשלשלת שתועיל לחולה ותזיק לבריא. חמשיית ראוי להתבונן שאין ענין לאפר הפרה בטהרת שום מין ממיני הטומאות זולתי בטהרה מטומאת מת. וכבר נודע שענין התורה והמצות חיים הם למוצאיהם (שם ד, כב) ולעוסקים במם כאמרו כי היא חייכם והנוטה מהם אל הבלי הנפסדות הולך למות או הוא מת גמור, כאמרם (ברכות פרק מי שמתו) רשעים אפילו בחייהם קרויים מתים. ששית ראוי להתבונן מה שאמרו ז"ל שעץ ארז יורה על הגאווה והאזוב יורה על הפכה ובהיות שני התולעת עם שניהם יורה ששניהם חטא כאמרם בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה בפרט למי שיצטרך לנהוג נשיאות לתועלת הרבים. וכבר אמרו ז"ל (פרק קמא דיומא) שנענש שאול על שלא הקפיד על כבודו כאמרו ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש וכן תפש עליו הנביא באמרו הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה. נאמר אם כן שעם היות המצוה חוקה ואין להרהר אחריה ולא להיות מסופק אם היא הגונה ואם לאו כי כל אמרת אלוה צרופה ולה טעם נשגב בלי ספק נודע למלך שצוה אותה ואולי גם למשה רבינו והדומים לו. הנה יש בה איזה רמז לדרך התשובה הצריכה לכל

חוטא שהיא אמנם שיטה אל קצה הפך מעשיו המטמאים כל לב טהור למען ישיג דרך המצוה ויטהר וזה הדרך עם היותו טוב ומטהר לחוטא הוא אמנם מגונה ורע ומטמא כל לב טהור כאמרם וכי באיזה נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין. אמנם מי חטאת המורכבים מעפר שרפה וממים שהם שני קצוות אשר מהם יתחדש מצוה יורה שבמצוה תהיה תקנת החוטא הנקראת טהרה כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו וממה שראוי להתבונן מה שגזר אומר שהנוגע במת מטמא את משכן ה' והבא אל האוהל מטמא את מקדש ה' וזה כי אמנם כל הקרב הקרב אל הבלי הנפסדות אין ספק שהוא מטמא לב טהור שהוא משכנו של מקדש ה' שהוא הנקרא צלם אלהים ותהיה טומאתו בטעות העדרי. והבא אל אהל המת כענין שוכני בתי חומר אשר אין לפנייהם בלתי אם גוייתם לחיי שעה רעועה רגליה יורדות מות הוא בלי ספק מטמא את מקדש ה' הנזכר אשר בו יהיה העם והאיש קדוש לאלהיו כאמרו ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך ואז מטמא בטעות קניני הפכי למכוון. ולזה אין ראוי שיטמא באוהל זולתי המת הישראלי כי אמנם חומרם בלבד הוא הנבחר ומוכן מכל זולתו לעבודת האל יתברך הוא לבדו החוטא בנכבד. אמנם החכמים המורים חטאים בדרך שהם כמו המזה והמקדש לא תחול עליהם בזה טומאה כלל. ובכן יהיה בפרטי שמירת המצוה הזאת בכתבה וכמו שבא בקבלה רמז לכל אלה שהם מכוונת התורה בלי ספק: (ספורנו)

כלי יקר **זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר.** תרתי לאמר למה לי כי כבר נאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. ונראה לפי שהאומות מונין את ישראל במצוה זו דווקא שטעמה נעלם מעין כל חי ואומרים מה העבודה הזאת לכם, ואמרה תורה ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו ויטיל דופי בכל התורה, וזה"ש אשר צוה ה' לאמר שאתה צריך לאמר ולהשיב למין הנמהר שזאת המצוה חקת התורה ר"ל חק המלך ית' שמו עלינו ואין לנו רשות להרהר אחריה, כדרך שפירש"י התירוץ לנו כך לפירוש זה יהיה נוסח תירוץ זה אל המין המלעיג, לכך נאמר זאת חקת התורה ולא נאמר זאת חקת הפרה לפי שנוסח זה הוא תשובה למינים המוניים את ישראל לומר להם חק המלך ית' הוא כי התורה במקום תיבת המלך כי מאתו ית' תצא תורה שלא יאמרו שאין מצוה זו מכלל מצות התורה.

ומ"ש בפר' ואתחנן (ד.ו.) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה. וכאן משמע אדרבה שמונין על החקים תשובה לדבר כי יש חוקים שיכול השכל האנושי להשיג טעמם זולת שטעמם נסתר מכלל ההמון ונגלה הוא ליחידי שרידי הדור, ופרה זו טעמה נסתר מכל אדם שהרי שלמה ע"ה השיג הכל חוץ מן הפרה שאמר עליה והיא רחוקה ממני (קהלת ז.כג) לפיכך האומות ששומעים חק הפרה לבד ודאי מונין עליה, ולהלן נאמר את כל החקים האלה כי השומעים כל החקים בכלל ויש בהם חקים שיש בהם טעם נגלה אזי המה יעידון יגידון גם על חק הנעלם כי יש בו סוד ויתלו החסרון בקוצר דעת המשיג.

ויקחו אליך פרה וגו'. פירש"י לעולם היא נקראת על שמך כו'. מה יקר וגדולה נתן למשה בזה שתקרא הפרה על שמו, והקרוב אלי לומר בזה שאין מצוה נקראת כ"א על שם הגומרה ולדעת רז"ל (במד"ר יט.ח) הפרה כפרה על עון העגל תבא האם ותקנח צואת בנה, וכשם שמשה התחיל בכפרה זו כששרף העגל ויטחון אותו דק לעפר כך יגמור הכפרה שגם הגמר יקרא על שמו. וזה טעם ארז"ל (ילק"ש יתרו רסח) כששמע משה שהקב"ה אמר הלכה בשם אליעזר פרה בת שתים עגלה בת שנתה, אמר יהי רצון שיהא אליעזר זה מיוצאי חלצי שנאמר ושם האחד אליעזר. (שמות יח.ד) ומה ראה משה על ככה לבקש על דין זה שיצא מיוצאי חלציו יותר מכל סתרי תורה הנאמרים באמת מכל דור ודור ודורשיו דור דור וחכמיו, אלא לפי שבמעשה העגל מסר משה נפשו על ישראל שנאמר מחני נא מספרך (שמות לב.לב) ונקראו על שמו שנאמר (ישעיה סג.יא) ויזכור ימי עולם משה עמו, ע"כ רצה שגם בפרה זו מראש ועד סוף תקרא על שמו כי פרה טעמה לשרש אחר הע"ז וכן העגלה ערופה כפרה על ש"ד כי במעשה העגל עברו גם על ש"ד בהריגת חור, לכך נאמר ויקחו אליך שגמר מצוה זו תקרא על שמך.

ויען כי נאמר זאת חקת התורה ולא נאמר חקת הפרה, ש"מ שהתורה והפרה ענין אחד להם כמו שהתורה נקראת על שמו של משה שנאמר (מלאכי ג.כב) זכרו תורת משה עבדי, כך הפרה תקרא על שמו וטעם שניהם אחד הוא כי נ"י שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חסר אחת (נדרים לח.) וע"י מ"ט שערי בינה שהשיג היה לו מבוא לבוא בסוד ה' לדרוש התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא, כמ"ש (משלי ב.ד) וכמטמונים תחפשנה מונים היינו ב"פ מ"ט כי ע"י זה אמרות ה' אמרות טהורות מזוקקות שבעתים (תהלים יב.ז) היינו ז' על ז'. וכן טעם הפרה נעלם מעין כל חי אפילו משלמה שנאמר בו ויחכם מכל האדם (מלכים א' ה.יא) ולא נגלית כ"א למשה ע"י מ"ט שערי בינה שהשיג כדמסיק בילקו"ש (תהלים יב.תרנח) כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים ר' שמעון בן פזי פתר קרא בפר' פרה שיש בה ז' פעם ז'. ז' פרות, ז' הזיות, ז' שריפות, ז' כבוסים, ז' טמאים, ז' טהורים, ז' כהנים, אם יאמר לך אדם חסרים הם אמור לו אף משה ואהרן היו בכלל עכ"ל. ויש לדקדק מה נפקותא יש לן במספר זה עד שדרש עליו פסוק מזוקק שבעתים, אלא ודאי דעת בעל מדרש זה ליתן טעם על מ"ש במדרש (ילק"ש חקת יט.תשנט) ויקחו אליך פרה לך אני מגלה סוד פרה ולאחרים היא חקה, ולמה נעלמה מעין כל חי אלא לפי שיש בה מספר מ"ט וזה רמז שאין לזקק ולצרף כל ענינה כ"א ע"י מ"ט שערי בינה שלא נגלו כ"א למשה ע"כ היא לאחרים חקה ואפילו לשלמה.

ובעקידה הביא מדרש, האומר שהפרה בת שבע אם שלמה מתקריא ופירש בזה מה שפירש. ואומר אני כשם שהאם מושלת על הבן כך הפרה משלה בכל חכמות שלמה כי לא יוכל לבא בסודה, ובזה מיושב מה שלא נאמר חקת התורה כ"א כאן ובפר' מטות בהלכות גיעולי כלים במי נדה

לפי שטהרת הפרה בכללה, נמשלה לתורה בכללה ע"י תעלומות חכמה שבה.

פרה אדומה תמימה. משל לבן שפחה שטינף פלטין המלך אמרו תבא האם ותקנח צואת בנה. (תנחומא חקת ח.) לפי שכל הרוצה לבטל איזו גידול רע אין די בשיכרות הענפים כל זמן שבארץ לא ימות גזעו שורש פורה ראש ולענה כי סופה לחזור ולצמוח אבל בביטול השורש יפלו גם הענפים כמ"ש (עמוס ב.ט) ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת, ש"מ שלא די בהשמדת הפרי לבד לכך ארז"ל (ע"ז מה): העוקר ע"ז צריך לשרש אחריה, ר"ל צריך לחקור איזו סבה גרמה להם לעבוד ע"ז כי הסבה הוא השורש פורה ראש ולענה ובביטול הסבה יפול המסובב דהיינו התולדה, והסבה נמשלה לאם המולדת התולדה ע"כ צוה ה' על שריפת הפרה אם של העגל, כדי שנלמוד מזה דין העוקר ע"ז צריך לשרש אחריה ואז לא ישבו לכסלה ובפרי' כי תשא (ל.ג) הארכנו לדבר מזה ושם מבואר שעיקר הסבה היתה רוב כסף וזהב שהשפיע להם הקב"ה כארז"ל (ברכות לב.) אתה גרמת להם כו', ולפי שהזהב האדום האדום הזה הביאם לידי מעשה זה על כן יקחו פרה אדומה לשרוף ולבטל מראה האדום הזה וזהב לא ירבה להם עוד ואז לא יבואו לידי מעשה כזה.

וענין עמוק זה והמשל ושוברו הראה ה' במעשה העגל, כי הוא גרם טומאת המת לפי שבמ"ת נעשו ישראל חירות על הלוחות חירות ממלאך המות (שמו"ר מא.ז) ואין הפירוש שהיתה הכוונה לבטל המות לגמרי, אלא ענין חירות זה הוא דווקא ממה"מ, שלא ימותו כ"א בנשיקה ע"פ ה' ואז לא היו המתים טמאים כי כל עיקר הטומאה של המתים באה ממיתה שהיא ע"י מה"מ הבא מסטרא דמסאבא אבל המתים בנשיקה אין בהם שום צד טומאה שהרי ביום שמת רבינו הקדוש אמרו שבו ביום בטלה הכהונה (כתובות קג: ועיי"ש בתוספות) כי לא היה שם טומאה על כן התירו לכהנים להתעסק בו, נמצא שבקבלת התורה נעשו בני חורין ממה"מ ובטלה הטומאה וע"י העגל שעשו חזרו לקלוקלם והשליטו עליהם המה"מ ואם כן העגל גרם טומאת המת ע"כ תבא האם ותקנח צואת בנה להסיר הטומאה ע"י אפר הפרה וזה פירוש יקר.

ג) ונתתם אותה אל אלעזר. ולא ע"י אהרן כי הוא היה סבה אל העגל ומדמצינו שמשה התפלל שאליעזר הדורש דין הפרה יהיה מחלציו, וכאן נאמר ג"כ אלעזר ש"מ שיש רמז אל עזר האל ית' אל הטהרה כמ"ש (יחזקאל לו.כה) וזרקתי עליכם מים טהורים וגו', כי לולא העזר של האל ית' לא עלתה להם טהרה זו לבד. ומדקאמר פרה בת שתים עגלה בת שנתה ש"מ שהסבה גדולה פי שנים מן המסובב ע"כ ביותר צריך האדם זירוז על הסרת הסבה כאמור וטעם להזאת ג' וז' לפי שהטומאה מתמעטת והולכת שהרי אמרו (מו"ק כז:): ג' לבכי ז' להספד על כן הזאתו בבי' זמנים הללו. (כלי יקר)

ג] ונתתם אתה אל אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֶתְהָ אֶל מַחוּץ לַמִּחְנֶה וְשָׁחַט אֶתְהָ
לְפָנָיו :

אונקלוס ונתתנו אתה לאֶלְעָזָר כִּהְנֵא וַיִּפֶּק יְתָה לְמַבְרָא לְמִשְׁרֵיתָא וַיִּכּוֹס יְתָה
קְדָמוּהִי : (אונקלוס)

יונתן ונתתנו אתה לאֶלְעָזָר סֶגֶן כִּהְנֵא וַיִּהְנֵפֶק יְתָה לְחוּדָא לְמַבְרָא לְמִשְׁרֵיתָא וַיִּסְדֵּר חֲזוֹר חֲזוֹר לָהּ סִידוּרֵי קִיסִין דְּתִינְנָא וְכִהְנֵא אוּחְרָן יְפוּס יְתָה קְדָמוּי בְּתֵרִין סִימְנָא כְּמִשְׁאַר בְּעִירוֹ וַיִּבְדִּיקְנָה בְּתַמְנֵי סָרִי טְרִיפֹן :
(תרגום יונתן)

רש"י אלעזר. מצותה (ז) בסגן (ספרי קכג): אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש (ח) מחנות (יומא סח.): ושחט אותה לפניו. זר שוחט (ט) ואלעזר רואה (יומא מב.): אל אלעזר הכהן. כשם שנקלהו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל. ולפי שאהרן עשה את העגל, לא נעשית עבודה זו על ידו, שאין קטיגור נעשה סניגור: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) פירוש דק"ל לכתוב ונתתם אל הכהן אלא מצותה בסגן ר"ל בסגן של כהן גדול דהיינו אלעזר ונקרא בשם סגן שאם היה כהן גדול טמא היה זה במקומו לעבוד עבודה ומה שפירש מצותה בסגן ר"ל דוקא פרה זו מצותה בסגן אבל פרות אחרות יש מפרשים (יומא מ"ב) שנעשית על ידי כהן גדול עלמו כדפרש"י בסמוך ולכך כתיב ונתתם אותה ר"ל אותה יעשה אלעזר דהיינו סגן אבל אחרות נעשית על ידי כהנים גדולים: (ח) דילפינן מחוץ למחנה דהכא ממחוץ למחנה דכתיב צפרשת מורע והתם מוכח בהדיא דמחוץ לשלש מחנות איירי דכתיב דד יסב מחוץ למחנה וגו' ר"ל יסב דד שאין שום טמא יוסב עמו עיין סם צפרשת ויקרא: (ט) מדכתיב לפניו דהל"ל ושחט אותה, לפניו למה לי אלא אחר שוחט ומדלא פירש הכתוב מי היא השוחט משמע אפילו בזר כשרה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והוציא אותה. המוציא או בצווי וכן ושחט כי הוא לא ישחטנה והעד
לפניו : (אבן עזרא)

אור החיים ונתתם אותה. אמר אותה לפי מה שאמרו רז"ל (פרה פ"ד) שמפי השמועה למדו ששאר פרות נעשות בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט דייק לומר אותה אל אלעזר אבל מכאן ולהלאה אין חיוב בסגן : (אור החיים)

[ד] וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָה בְּאַצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל נֹכַח פְּנֵי אֱהֹל מוֹעֵד מִדָּמָה שִׁבְעַת יָמִים :

אונקלוס וְיִסַּב אֶלְעָזָר פְּהִנָּא מִדָּמָה בְּאַצְבָּעִיהּ וְיַדֵּי לְקַבֵּל אֶפְרִי מִשְׁפָּן זְמָנָא מִדָּמָה שִׁבְעַת יָמִים : זְמָנִין : (אונקלוס)

יונתן וְיִסַּב אֶלְעָזָר בְּכִיהוּנִיָּה מִן אֲדָמִיָּה בְּאַדְבָּע יַד יְמִינִיהּ וְלֹא יִקְבְּלִינִיהּ בְּמָנָא וְיַדֵּי לְסִידוּרָא דְקִיסִי תִינְיָא מִן לָגִין מִן צְטָרָא דְמִמְצַע פֶּל קָבִיל אֶפְרִי מִשְׁפָּן זְיִמָנָא מֵאֲדָמָא בְּטִיבוּלָא חֲדָא שִׁבְעַת יָמִין : (תרגום יונתן)

רש"י אֵל נֹכַח פְּנֵי אֱהֹל מוֹעֵד. עוֹמֵד בְּמִזְרָחוֹ (י) שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, וּמִתְכוּוֵן וְרוֹאֵה פֶתַח שֶׁל הַיְכָל בְּשַׁעַת הַזֹּאת הַדָּם (יומא סח.): (רש"י)

ספתי חכמים (י) ר"ל דהא בקרא כתיב לכריד לשחוט הפרה חוץ לג' מחנות כדפרישית לעיל ועל זה קאי ולקח אלעזר וגו' משמע דאף להזות חוץ לג' מחנות כריד להזות ואם כן היאך שייך נוכח פני אהל מועד ומתרחץ לא מיירי הקרא נוכח פני האהל מועד ממש אללא עומד וכו': (ספתי חכמים)

[ה] וְשָׂרָף אֶת הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת עֶרְוָה וְאֶת בְּשָׂרָהּ וְאֶת דָּמָהּ עַל פְּרִשָּׁה יִשְׂרָף :

אונקלוס וְיִזְקֵד יַת תּוֹרְתָא לְעֵינֹהֵי יַת מִשְׁפָּה וְיַת בְּשָׂרָהּ וְיַת דָּמָה עַל אֶבְלָה יִזְקֵד : (אונקלוס)

יונתן וְיִפְקֹון מְגוֹ סְדוּרָא וְיִזְקֵד כְּהֵן אוּחְרוֹן יַת תּוֹרְתָא כַּד חָמִי אֶלְעָזָר יַת מוֹשְׁכָהּ וְיַת בְּשָׂרָהּ וְיַת אֲדָמָה עַל רִיעֵינִיהּ יִזְקֵד : (תרגום יונתן)

רש"י וְשָׂרָף אֶת הַפָּרָה. כָּסַם שְׂנֵרָף הַעֲגֹל: (רש"י)

אבן עזרא וְשָׂרָף אֶת הַפָּרָה. הַשּׂוֹרֵף וְהַעֲד לְעֵינָיו: (אבן עזרא)

בעל הטורים וְשָׂרָף אֶת הַפָּרָה לְעֵינָיו. הַפְּסוּק מִתְחִיל וּמְסִיִּים בְּשָׂרִיפָה לומר שמרבים עצים בשריפתה: (בעל הטורים)

אור החיים וְשָׂרָף אֶת הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת עוֹרָהּ. הַפְּסִיק בְּמֵאֵמֶר לְעֵינָיו בֵּין זְכוּרוֹן הַפָּרָה לְזְכוּרוֹן פְּרִטְיָה שֶׁהֵם עוֹרָהּ וְגוֹ', יִתְבָּאֵר עַל דְּרַךְ מָה שֶׁאָמְרוּ בְּמִסְכַּת פְּרָה (פ"ד), וְכָתְבוּ רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ד' מֵהַלְכוֹת פְּרָה אֲדוּמָה שְׂמִצּוֹת

שריפתה שלימה ואם הפשיטה ונתחה ושרף כלה כשרה עד כאן, לזה הבדיל הכתוב במעשה המובחר ואמר **ושרף את הפרה** פירוש כולה יחד, ואפילו עבר והפשיטה וכו' ועשה עורה לבד ובשרה לבד ופרשה לבד גם כן לא הפסיד, והוא מאמר את עורה ואת וגו':

על פרשה ישרוף. חזר לומר **ישרוף** פעם ב' ולא הספיק במה שאמר בתחלה ושרף, לפי מה שפירשתי כי הכתוב ידבר בב' סוגים הא' שריפת הפרה שלימה, והב' אחר שהופשטה ונתנתחה לזה אמר **ישרוף** כנגד חלוקה שניה.

עוד יתבאר על פי מה שאמרו בתוספתא דפרה (פ"ב) וכתבו רמב"ם בפרק ד' מהלכות פרה אדומה וזה לשונו פקע מעורה וכו' אפילו משערה כזית יחזיר ואם לא החזיר פסולה עד כאן, והוא מאמר **ישרוף** פעם ב' לומר שהגם שפקע יחזיר וישרוף לעיכובא: (אור החיים)

ו וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֲרָז וְאֵזוּב וְשָׁנִי תוֹלַעַת וְהַשְּׁלִיף אֶל תוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה:

אונקלוס ויסב פהנא אעא דארזא ואזובא וצבע זהורי וירמי לגו יקידת תורתא: (אונקלוס)

יונתן ויסב פהן אוחרן בקעתא דקיסא דגולמוש ואיזובא וצבע דאשפני בזהורי ויטלוק לגו יקידתא דתורתא ויסגי דליקתא לאפוישי קיטמא: (תרגום יונתן)

רס"י עץ ארז ואזוב ושני תולעת. ג' מינין הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל. וארז הוא הגבוה מכל האילנות, ואזוב נמוך מכולם, סימן שהגבוה שנתגאה וחסא, ישפיל את עלמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: (רס"י)

אבן עזרא עץ ארז. כמו למצורע ושם רמזתי סוד: (אבן עזרא)

ז וְכִפֹּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרַחֵץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל הַמִּחְנָה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד הָעֶרֶב:

אונקלוס ויצבע לבושוהי פהנא ויסחי בשריה במיא ובתר פן ייעול למשוריתא ויהי מסאב פהנא עד רמשא: (אונקלוס)

יונתן ויצבע לבושוי פהנא דינקס ית תורתא ויסחי בישריה בארבעין סווין דמוי ומן בתר פדין ייעול למשוריתא ויהי מסאב פהנא ההוא קדם טיבוליה עד רמשא: (תרגום יונתן)

רפ"י אל המחנה. למחנה שכינה, שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות, אלא זב (כ) וזעל קרי ומאורע: וטמא הכהן עד הערב. סרסו ודרסו, וטמא (ל) עד הערב ואחר יבא אל המחנה: (רפ"י)

שפתי חכמים (כ) ואפילו טמא מת מותר במחנה לוייה קל וחומר ממת עצמו שמוותר במחנה לוייה שהרי עצמות של יוסף היו עם משה ומשה במחנה לוייה היה שהרי לוי היה כל שכן מי שנטמא בפרה שמוותר במחנה לוייה ואם כן מה דכתיב ואחר יבא אל המחנה זה מחנה שכינה: (ל) דק"ל דזקרא משמע אחר שכיבם בגדיו מותר לבא למחנה שכינה אבל עדיין הוא טמא עד הערב וכי שייך זה שיהא מותר לבא למחנה שכינה בשעה שהטומאה עליו והא אפילו אכילת תרומה אין לו לאכול אם לא העריב שמשו כל שכן שלא יכנס למחנה שכינה אם לא העריב שמשו לכן כריך לסרס המקרא וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא וכבס בגדיו. הכהן השורף: וטמא הכהן. וכבר ישב טמא ויש אומרי' שיהיה טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים: (אבן עזרא)

ח והשרף אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב:

אונקלוס ודמוקד יתה יצבע לבושוהי במיא ויסחי בשריה במיא ויהי מסאב עד רמשא: (אונקלוס)

יונתן וכהנא דמתעסק ביקידתא יצבע לבושוי בארבעין סווין דמוי ויסחי בשריה בארבעין סווין דמוי ויהי מסאב קדם טבוליה עד רמשא: (תרגום יונתן)

ט ואסף איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא:

אונקלוס ויכנוש גבר דכי ית קטמא דתורתא ויצנע למברא למשריתא באתר דכי ותהי לכנשתא דבני ישראל למטרא למי אדיותא חטאתא היא: (אונקלוס)

יונתן ויכנוש גבר כהין דכי ית קטמא דתורתא בקלל דפחר מקף מגופת שיעע ויפלג ית קטמא לתלת חולקין חדא יהיב בחיל וחדא בטוור משחא

וְחָדָא מְפֻלַּג לְכָל מִטְרַת לְיוֹאֵי וּתְהִי לְכַנְיִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמוֹי אֲדִיּוֹתָא
בְּרַם שְׂבִיבִיק חוֹבַת עֵיגְלָא הִיא : (תרגום יונתן)

רס"י והגניח מחוץ למחנה. לשלשה חלקים (מ) מתחלקת, אחד נתן זהר המשחה, ואחד מתחלק לכל המשמרות, ואחד נתן בחיל (פרה פ"ג מי"א). זה של משמרות היה חוץ לעזרה, ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכים להטהר, וזה שזהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנה, וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב, שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה. למי הזיה, כמו וידו אבן בי (איכה ג, נג), לידות את קרנות הגוים (זכריה ב, ז), לשון זריקה: חטאת הוא. לשון חטוי (נ) כפשוטו, ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת, לומר שהיא כקדשים להאסר (ס) בהנאה: למשמרת. כמו שפסע העגל שמור לדורות לפורענות, שאין לך פקודה שאין זה מפקודת העגל, שנאמר וזיום פקדי ופקדתי וגו' (שמות לב, לד), וכסם שהעגל (י) מטמא כל העוסקין בו, כך פרה מטמאה כל העוסקין בה, וכסם שנטהרו באפרו שנאמר ויזר על פני המים וגו' (שם ט), כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו': (רס"י)

שפתי חכמים (מ) כדתנן בפרק ג' דפרה דף כ"ו ובתוס' פירשו הג' חלקים כמו שפירשם רס"י זכרונו לצרכה. והרא"ם כתב ונראה לי שהחלוק שאמרו שמחלקים לג' חלקים הוא קבלה בידם כי אף על פי שאמר הכתוב תחלה ואסף איש טהור וגו' חזר ואמר והיתה לעדת בני ישראל וגו' כדי להודיע מה יעשה זה בהנחתה במקום טהור והפסוק הג' שאמר והיתה לבני ישראל ולגור הגר וגו' בא להודיע שיהא דין זה נוהג ע"פ הסדר הזה תמיד עד כאן לשונו: (נ) לא חטאת כמשמעו שעל מה היתה מכפרת: (ס) ואם תאמר והלא היו מטהרין ממנה ויש לומר זה שבחיל אסורה בהנאה. ויש מפרשים כקדשים שבאין לכפרה כך האפר בא לטהר מי שצריך ואין שום הנאה אחרת ממנה. מלאתי: (י) לפי שהעגל היה עבודת אלילים ועבודת אלילים מטמא כמת כדכתיב בספר תהלים ויאמרו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים: שפתי חכמים

אבן עזרא איש טהור. איננו הכהן השורף: למי נדה. פירושו רחוק כמו מנדיכם: וטמא עד הערב. ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במים: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ואסף**. ג'. הכא ואידך ואסף המצורע ואסף נדחי ישראל המצורע איתקש למת וכשם שאפר הפרה מטהרת כך תפלת הצדיקים גם כן מטהרת. ואסף נדחי ישראל לעתיד אז ואסף את המצורע דכתיב אז ידלג כאיל פסח וכן לא יצטרכו לאפר פרה דכתיב בלע המות לנצח: (בעל הטורים)

[י] **וכבס האסף את אפר הפרה את בגדיו וטמא עד הערב והיתה לבני ישראל ולגר והגר הגר בתוכם לחקת עולם:**

אונקלוס **ויצבע דכניש ית קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ויתהי לבני ישראל ולגירא דיתגירון פיניהון לקיים עלם:** (אונקלוס)

יונתן **ויצבע פהנא דכניש ית קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב קדם טיבוליה עד רמשא ויתהי לדכותא לבני ישראל ולגירא דיתגירון פיניהון לקיים עלם:** (תרגום יונתן)

אבן עזרא **ולגר הגר בתוכם**. בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: (אבן עזרא)

[יא] **הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים:**

אונקלוס **דיקרב במיתא לכל נפשא דאנשא ויהי מסאב שבעת יומין:** (אונקלוס)

יונתן **דיקרב בשכיבא לכל בר נשא ואפילו לולדא בר ירחין לגושמיה ובדמיה יהי מסאב שובעא יומין:** (תרגום יונתן)

אבן עזרא **לכל נפש אדם**. יהודי או עובד כוכבים: **אדם**. ולא בהמה: **וטמא**. יהיה טמא והוא פועל עתיד כי הוי"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל עבר: (אבן עזרא)

[יב] **הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר:**

אונקלוס **הוא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה ידפי ואם לא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה לא ידפי:** (אונקלוס)

יונתן **הוא ידי עלוי מי קטמא ההוא ביומא תליתאה וביומא שביעאה**

יְדָפִי וְאִין לָא יְדִי עֲלוּי בְיוֹמָא תְלִיתָאָה יַעֲבֹב עֲלוּי וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לָא יְדָפִי: (תרגום)

רס"י הוא יתחטא בו. באפר הפרה (ע) (ס"א הזה): (רס"י)

שפתי חכמים (ע) ר"ל דהל"ל בה לשון נקבה דהא קאי אפרה לכן פירש באפר ר"ל דקאי אאפר ואפר לשון זכר הוא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא יתחטא בו. יסור חטאו בו או כמו תחטאני באזוב ואטהר וידוע כי בסוד החשבון השלישי כמו השביעי: (אבן עזרא)

[יג] כָּל הַלְגַע בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת מִשְׁכָּן יְהוָה טָמֵא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מִי נָדָה לֹא זָרַק עָלָיו טָמֵא יְהִי עוֹד טְמֵאתוּ בו:

אונקלוס כָּל דְּיִקְרַב בְּמִיתָא בְּנֶפֶשׁא דְּאִנְשָׁא דִּי יָמוּת וְלֹא יְדִי עֲלוּהִי יֵת מִשְׁכָּנָא דִּי סָאב וְיִשְׁתַּצִּי אִנְשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרִי מִי אֲדִיוֹתָא לָא אֲזַדְרִיקוּ עֲלוּהִי מְסָאב יְהִי עוֹד סְאוּבְתִיָּה בְּיָה: (אונקלוס)

יונתן כָּל דִּי יִקְרַב בְּשִׁכְיָא וּבְוֹלְדָא בְּרִ תְּשַׁעָא יִרְחִין בְּגוּשְׁמִיָּה וּבְדַמִּיָּה דְּיִימִית וְלֹא יְדִי עֲלוּי יֵת מִשְׁכָּנָא דִּי סָאִיב וְיִשְׁתַּצִּי בְּרִ נֶשָׂא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אַרוּם מוּי אֲדִיוֹתָא לָא אֲזַדְרִיקוּ עֲלוּי מְסָאב הוּא תוּב סוּבְתִיָּה בְּיָה עַד דְּיָדִי וַיְהִי וַיִּטְבֹּל בְּרַמְשָׁא שְׁבִיעָאָה: (תרגום יונתן)

רס"י צמת בנפש. ואיזה מת, של נפש האדם, להוליא נפש צהמה (פ) שאין טומאתה לריכה הזאה (ולא טומאת שבעה). דבר אחר, בנפש, זו רביעית (ג) דם (חולין עב). את משכן ה' טמא. אם נכנס (ה) לעזרה אפילו בטבילה, בלא הזאת שלישי וסביעי: עוד טומאתו בו. אע"פ שטבל: (רס"י)

שפתי חכמים (פ) ר"ל כיון שכתוב צמת פשיטא שהוא בנפש ומתוך שהוא פירוש על צמת כלומר כל הנוגע צמת ואיזה מת של נפש אדם וכו'. ואף על פי דלעיל גם כן כתיב צמת לכל נפש אדם יש לומר דלעיל כתיב צמת לכל נפש והוי כאלו כתיב צמת של כל נפש האדם והוי פירוש דלמ"ד כלמ"ד דפרשת וישלח למי אתה של מי אתה וגם כלמ"ד לעצדך ליעקב ופירוש של עצדך יעקב אבל כאן מלת מת ומלת נפש שתיהן עם אות צי"ת ונראה שמלת הנוגע דבוקה עם שתיהן כדרך התיבה המתחברת עם צי"ת

שלאחריה לכך אמר שאף על פי כן אינה דבוקה מלת הנוגע רק עם צמת לכן פירש שהוא פירוש על צמת: (ו) היואל מן המת שהנוגע בו יטמא טומאת שבעה וכריך הזייה ג' וז' ולפי זה יהיה שימוש הבי"ת כמשמעו ולכן פירש דבר אחר וכו' ולפי דבר אחר קשה הל"ל או בנפש וגו' כיון שאין בנפש ביאור למלת צמת לכן פירש גם לטעם הראשון: (ה) משום דמשמע כשהוא נטמא טמא את משכן ה' ולמה יהא המשכן טמא אם הוא טמא. ומתוך דמייירי כשנטמא ואחר כך נכנס לעזרה קודם שיתחטא ואם תאמר היה לו לפרש אם נכנס למשכן כו' ויש לומר דאם כן הוא משמע דוקא השתא שהוא טמא אז אסור לצא קם אבל בשעת טהרה מותר ליכנס קם והא זר אסור ליקרב קם אף בשעת טהרה. ומה שפירש אפילו בטבילה אין להקשות דלמא דוקא בלא טבילה יש איסור בכניסת העזרה. רש"י עצמו מפרש ליה והולך עוד טומאתו בו ר"ל מדכתיב עוד טומאתו בו משמע שטיהר עצמו קלת מטומאה זו אלא שעדיין קלת טומאה עליו שלא הזה הזאת ג' וז' אם כן משמע אף כשטבל כבר אסור ליכנס קם אי נמי מדכתיב כי מי נדה לא זרק עליו וגומר שמע מינה דמייירי שטבל דאי לא טבל הל"ל ולא רחץ במים ולא זרק עליו אלא על כרחך מייירי אף על פי שטבל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כי מי נדה. יש מפרשים כמו אך במי נדה יתחטא: לא זורק עליו. על המים: עוד. תמיד כמו עוד כל ימי הארץ: (אבן עזרא)

[יד] זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים:

אונקלוס דא אורייתא אגש ארי ימות במשפנא כל דעלל למשפנא וכל די במשפנא יהי מסאב שבעא יומין: (אונקלוס)

יונתן דא אחוויית אורייתא גבר ארי ימות תחות גננא דפריס כל מאן דעליל למשפנא אורח תרעא וקא מן צדדיה פדפתח תרעיה מכל דבמשפנא ואפילו קרקעיתיה ואבנוי וקיסוי ומנוי יהי מסאב שובעא יומין: (תרגום יונתן)

רש"י כל הבא אל האהל. בעוד שהמת (ו) בתוכו: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) לאפוקי שלא תאמר שהאהל מטמא לעולם אף שיצא ממנו

המת דסכרא הוא דממאי יטמא הא אינו נוגע ונושא קום טומאה בסלמא
אם המת צאהל נעשה כאילו כל האהל מלא טומאה כיון שאין הטומאה
ללוכה היא שתהיה צוקעת ועולה ואינה מתפשטת צאהל אצל כשאינה
ללוכה היא מתפשטת צאהל והבא אל האהל כאילו נגע בטומאה עלמה
וקל להבין: (ספתי חכמים)

אבן עזרא באהל. והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות
ישראל באהלים וכן אשר ישחט שור או כשב ועז במחנה: **וכל אשר באהל.**
מבגד: (אבן עזרא)

אור החיים זאת התורה אדם כי ימות. אומרו **זאת התורה**, יתבאר גם כן
על דרך שפירשתי בפסוק זאת חקת התורה, והוא לצד שדקדק לומר **אדם**
כי ימות וגוי ודרשו רז"ל (ב"מ קיד) אתם קרויים אדם ישראל מטמאין
באהל ואין אומות העולם וכו', לזה הקדים לתת הטעם שסובב הדבר
ואמר **זאת התורה** שמסיבתה הוא שאותו שנקרא אדם מטמא באהל אבל
אומות העולם שאין להם תורה וכו', ועיין מה שכתבתי בפסוק זאת חקת
התורה:

כל הבא אל וגוי וכל אשר באהל. קשה אם הבא טמא מי גרע ממנו אשר
באהל, ויתבאר על פי מה שאמרו בפסיקתא זוטרתי וזה לשונם כל הבא
אל האהל שבא מקצתו עד כאן, וכפי זה אם לא היה אומר הכתוב אלא
כל הבא הייתי אומר הבא כולו הבא מקצתו מנין וממה שאמר כל אשר
באהל הרי כולו אמור מה אני מקיים כל הבא וגוי זה הבא מקצתו. עוד
שם בפסיקתא וזה לשונם דבר אחר כל הבא וגוי לעשות קרקעו של בית
כמוהו עד התהום עד כאן. נראה שהוכרחו לדרשא זו כי לסברא
הראשונה היה לו לומר הכתוב כל אשר באהל וכל הבא אל האהל ויהיה
הכתוב מתפרש בדרך לא זו אף זו, אבל ממה שהקדים כל הבא זה יגיד
שמאמר **כל אשר וגוי הוא דין חדש:**

אלא שבספרי ראיתי ב' הדרכים דרך הראשון תנא קמא ודרך ב' רב אחא
בר יאשיה, וגמר אומר תנא קמא שטעם שהוצרך הכתוב לומר כל אשר
באהל הגם שאמר כל הבא שהוא בא מקצתו, משום שאין עונשין מן הדין,
וקשה לי הלא מה שאנו אומרים אין עונשין מן הדין הוא על עונש מיתה
של בית דין של מטה וכאן לו יהיה שנטמא ונכנס למשכן טמא מיתתו
בידי שמים, ועוד לבד מזה כשנשכיל על דבר נראה כי מה שלפנינו אינו
נקרא עונשין מן הדין כי בכלל הבא כולו יש מקצתו והרי מתחייב הוא על
מקצתו כי כל חלק וחלק שבו יקרא מקצתו ואין אנו עונשין אותו מן הדין
אלא מן הכתוב, ואולי שסובר תנא זה שכל כיוצא בזה נקרא עונשין מן
הדין: (אור החיים)

[טו] וְכֹל כְּלֵי פְתוּחֵי אֲשֶׁר אֵין צָמִיד פְּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא:

אונקלוס וְכֹל מִן דְּחֶסֶף פְּתִיחַ דְּלִית מְגוּפְתָּ שְׂיִיעַ מְקַף עֲלוּהֵי מְסָאָב הוּא:
(אונקלוס)

יונתן וְכֹל מֵאֵן דְּפָחַר פְּתִיחַ דְּלִית מְגוּפְתָּא מְחַבְרָא בֵּיהּ מְקַף עַל פּוּמְיָה
דְּיַפְרִישׁ בֵּינֵיהּ וּבֵין סוּבְתָא מְסָאָב הוּא בְּגִינְיָא בְּאֹיָרָא דְּסוּבְתָא דְּמְפּוּמְיָה
וּמְגִינְיָה וְלֹא מְגִבְיָה: (תרגום יונתן)

רש"י וְכֹל כְּלֵי פְתוּחֵי. כְּלֵי חֶרֶס הַכְּתוּב מִדְּבַר, שְׁאֵין מִקְבֵּל טוּמְאָה (פ)
מִגְבּוֹ אֲלֹא מִתּוֹכוֹ, לְפִיכָךְ אִם אֵין מְגוּפְתָּ לְמִידָתוֹ פְּתוּלָה עֲלָיו יִפֶּה בְּחִזְרוֹ,
טוּמֵא הוּא, הֵא אִם יֵשׁ לְמִיד פְּתִיל עֲלָיו, טְהוֹר: פְּתִיל. לְשׁוֹן מִחֻזְרֵי בִלְשׁוֹן
עֲבָרִי, וְכֵן נִפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי (בְּרַאשִׁית ל, ח), נִתְחַבְּרְתִּי עִם (ת) אֲחֹתִי:
(רש"י)

שפתי חכמים (פ) כִּיּוֹן שְׁמַלְיָנוּ בְּפִרְשַׁת שְׁמִינֵי דְכֹלֵי חֶרֶס אֵינוֹ מִטּוּמֵא מִגְבּוֹ
אֲלֹא מִחֻזְרוֹ לְפִיכָךְ וְכו': (ת) וְאִם תֵּאֲמַר וְהֵא לְעֵיל בְּפִרְשַׁת וִיכֹל פִּירֵשׁ
נִפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי מִנְחָם בֵּן סְרוּק פִּירֵשׁוּ בְּמִחְבְּרַת לְמִיד פְּתִיל חֻזְרוֹ
מֵאֵת הַמְּקוֹם נִתְחַבְּרְתִּי וְכו' וְאֵנִי מִפְרָשׁוֹ לְשׁוֹן עֵקֶשׁ וּפְתַלְתוּל וְכו' וְדוּחַק
לֹאמַר כִּי כֹאן פִּירֵשׁ לְפִי פִירוּשׁוֹ שֶׁל מִנְחָם בֵּן סְרוּק כִּיּוֹן דְּלִיָּה לֹא סְבִירָא
לִיָּה. וַיֵּשׁ לְפִירֵשׁ כִּי מֵה שְׁפִירֵשׁ לְעֵיל וְאֵנִי מִפְרָשׁוֹ לְשׁוֹן עֵקֶשׁ וְכו' פִּירוּשׁ עַל
נִפְתּוּלֵי אֱלֹהִים אֲבָל נִפְתַּלְתִּי בְּתַרְאָה הוּא מִפְרָשׁוֹ מִלְשׁוֹן לְמִיד פְּתִיל וְכֹאן
הוּא מִפְרָשׁ גַּם כֵּן נִפְתַּלְתִּי נִתְחַבְּרְתִּי עִם אֲחֹתִי אֲבָל נִרְאָה דְּחוּק כִּי אֵין זֶה
מִשְׁמַעוֹת רִש"י וְלִרְיָךְ עִיּוֹן. וְעִיּוֹן (בְּגוֹר אֲרִיָּה) כִּי שֶׁם הָאֲרִיָּךְ: (שְׁפִתֵי חֲכָמִים)

אבן עזרא צמיד פְּתִיל. שְׁנַיִם פְּתִילִים: (אבן עזרא)

בעל הטורים פְּתוּחֵי. ד' בְּמִסְרָה וְכֹל כְּלֵי פְתוּחֵי. שְׂרָשֵׁי פְתוּחֵי אֵלֵי מִים. קִבְר
פְתוּחֵי גְרוֹנִם. אֲשַׁפְתּוּ כְּקִבְרֵי פְתוּחֵי. הֵיּינוּ דְאָמְרוּ ד' מִדּוֹת בְּכֹלֵי חֶרֶס נִיֵּקֵב
כְּכּוֹנֵס מִשְׁקָה נִפְסֵל מִלְקָדֵשׁ בּוֹ מִי חֲטָאת וְהֵיּינוּ כְּלֵי פְתוּחֵי הָאֲמוֹר כֹּאן
אֲבָל מִי חֲטָאת שְׂאֵינוֹ חָשׁוּב כְּלֵי. וְעַדִּיין כְּלֵי הוּא לְעַנִּין זִרְעִים. נִיֵּקֵב
כְּשׁוֹרֵשׁ קֶטֶן כְּלוּף (פִּי הוּא מֵאֲכָל עוֹרְבִים) דְּהֵיּינוּ מִין קֶטְנִיּוֹת טְהוֹר הוּא
לְעַנִּין זִרְעִים שְׂאֵם הֵיוּ זִרְעִים זִרְעִים בְּעֲצִיץ נִקּוּב אֵינוֹ מִקְבֵּל טוּמְאָה
וְהֵיּינוּ שְׂרָשֵׁי פְתוּחֵי אֵלֵי מִים. וְעַדִּיין כְּלֵי הוּא לְעַנִּין זִיתִים. נִיֵּקֵב כְּמוֹצִיא
זִית טְהוֹר מִסְתֵּם כְּלֵי חֶרֶס הָעוֹמֵד לְזִיתִים וְהֵיּינוּ פְתוּחֵי גְרוֹנִם דְּסִתֵּם
אֲכִילָה בְּכִזִּית. וְעַדִּיין כְּלֵי הוּא לְרִמּוֹנִים. נִיֵּקֵב כְּמוֹצִיא רִמּוֹן טְהוֹר מִכְּלוּם
וְהֵיּינוּ אֲשַׁפְתּוּ כְּקִבְרֵי פְתוּחֵי כְּלוּמַר כְּשִׁנִּיקֵב כְּרִמּוֹן וּפְתוּחֵי כְּמוֹצִיא רִמּוֹן

זורקין אותו לאשפה ואין שם כלי עליו עוד: (בעל הטורים)

117 וְכֹל אֲשֶׁר יִגַע עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלָל חֶרֶב אוּ בַמָּת אוּ בְעֶצֶם אָדָם אוּ בְקֶבֶר יִטְמָא יְמִים: שְׁבַעַת

אונקלוס וְכֹל דִּי יִקְרַב עַל אַפֵּי חֻקְלָא בְקִטְל חֶרְבָּא אוּ בְמִיתָא אוּ בְגֵרְמָא דְאִנְשָׂא אוּ בְקֶבֶרָא יְהִי מְסָאָב שְׁבַעַת יוֹמִין: (אונקלוס)

יונתן וְכֹל מֵאֵן דְּמִקְרַב עַל אַנְפֵּי בְרָא וְלֹא בְמִיתָא דְּבִכְרִיסָא דְאִמִּיהַּ בְּקִטּוֹל סִיפָא אוּ בְסִיפָא דְקִטִּיל בֵּיהַּ אוּ בְשִׁכִּיבָא שְׁלִימָא וְאַפִּילוּ בְגֵרְמִיהַּ כְּשִׁעֲרָתָא אוּ בְגֵרְמָא דְאִנְשָׂא חִיָּא דְפָרֵשׁ מִנִּיהַּ אוּ בְקֶבֶרְתָּא וְגוֹלְלָא וְדוּפְקָא יְהִי מְסָאָב שְׁוּבַעַת יוֹמִין: (תרגום יונתן)

רש"י על פני השדה. רבותינו דרשו (חולין עב.) לרבות גולל ודופק, (א) ופשוטו, על פני השדה שאין שם אהל, מטמא המת שם בנגיעה: (רש"י)

שפתי חכמים (א) שרוב פעמים הם על פני השדה. גולל הוא הדף הניתן על הארון לכיסוי וחותן שזדפנות קרי ליה דופק (רש"י בסנהדרין פרק נגמר הדין). ויש מפרשים גולל הוא המלצה כדכתיב וגללו את האזן ודופק הוא כפירוש ראשון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא או **בקבר**. של **אדם**: (אבן עזרא)

118 וְלִקְחוּ לְטִמְאָה מֵעֵפֶר שְׂרַפַת הַחֲטָאת וְנָתַן עָלָיו מִיַּם חַיִּים אֶל כְּלִי:

אונקלוס וְיִסְבוּן לְדַמְסָאָב מֵעֵפֶר יְקִידַת חֲטָאתָא וְיִתְּנוּ עָלוּהִי מִי מִבּוּעַ לְמֶן: (אונקלוס)

יונתן וְיִסְבוּן לְדַמְסָאָב מִן עֵפֶר יְקִידַת חֲטָאתָא וְיִתְּנוּ עָלוּי מִי מִבּוּעַ לְגוּ מֵאֵן דְּפָחַר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ו. לקחו לטמא. הנה פירוש איך יתחטא: (אבן עזרא)

בעל הטורים אל כלי. ב' במסרה. ונתן עליו מים חיים אל כלי ואידך ולא הורק מכלי אל כלי שצריך שתהא חיותו בכלי ולא שיוריקום מכלי אל כלי: (בעל הטורים)

דעת זקנים מים חיים אל כלי. מכאן רמז לקרות בתורה כהן ולוי וישראל

כלומר ונתן עליו התורה שנקראת מים כד"א הוי כל צמא לכו למים וגם נקראת עץ חיים שנאמר עץ חיים היא [אל כל"י נוטרי'] "כהן" לוי "ישראל": (דעת זקנים)

יח וְלָקַח אֶזּוֹב וְטָבַל בְּמֵיִם אִישׁ טָהוֹר וְהֵזָה עַל הָאֵהָל וְעַל כָּל הַכֵּלִים וְעַל הַנֶּפֶשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ שָׁם וְעַל הַנְּגַע בְּעֶצֶם אוֹ בְּחֶלֶל אוֹ בְּמַת אוֹ בְּקֶבֶר:

אונקלוס וְיִסַּב אֶזּוֹבָא וְיִטְבּוֹל בְּמֵיָא גְבַר דְּכִי וַיְדִי עַל מְשַׁכְּנָא וְעַל כָּל מְנִיָּא וְעַל נִפְשָׁתָא דִּי הוּוּ תַמּוֹן וְעַל דִּיקָרְב בְּגֵרְמָא אוֹ בְּקִטְלָא אוֹ בְּמִיתָא אוֹ בְּקֶבֶרָא: (אונקלוס)

יונתן וְיִסַּב אֶזּוֹבָא תִּלְתָּא קִילְחִין בְּאִיסְרָא חֲדָא וְיִטְמוֹשׁ בְּמֵיָא הָאִינוֹן בְּעֵידוֹן קְבוּל סוּבְתָא גְבַר כְּהֵן דְּכִי וַיְדִי עַל מְשַׁכְּנָא וְעַל כָּל מְנִיָּא וְעַל בְּנֵי נֶשׁ דְּהוּוּ תַמּוֹן וְעַל דְּמִקְרַב בְּגֵרְמָא דְּחִיָּא דְּפָרִישׁ מְנִיָּה וְנִפְל אוֹ בְּקִטּוֹל חֲרָבָא אוֹ בְּשָׂכִיבָא בְּמוֹתָנָא אוֹ בְּבֵית קְבוּרָתָא וְגוֹלְלָא וְדוּפְקָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא איש טהור. והקרוב להיותו כהן: (אבן עזרא)

יט וְהֵזָה הַטָּהוֹר עַל הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטָּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִפָּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּמֵיִם וְטָהַר בְּעָרְב:

אונקלוס וַיְדִי דְכָּיָא עַל מְסַאָבָא בַּיּוֹמָא תִּלְיִתָּאָה וּבַיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה וַיְדַפְּיָנִיָּה בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה וַיִּצְבַּע לְבוּשׁוֹהֵי וַיִּסְחִי בְּמֵיָא וַיְדַפְּי בְּרַמְשָׂא: (אונקלוס)

יונתן וַיְדִי כְּהֵנָּא דְכָּיָא עַל גְּבַרָא מְסַאָבָא בַּיּוֹמָא תִּלְיִתָּאָה וּבַיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה וַיְדַפְּיָנִיָּה בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה וַיִּצְבַּע לְבוּשׁוֹי וַיִּסְחִי בְּמֵיָא וַיְדַפְּי בְּרַמְשָׂא: (תרגום יונתן)

כ"י וְחִטָּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. הוּא גַמֵּר (ב) טַהֲרָתוֹ: (כ"י)

שפתי חכמים (ב) ר"ל וכי דוקא טהרתו ביום ז' אבל יותר מיום השביעי אין יכול לטהר אדרכא קל וחומר הוּא ומפרש ללא בא לאשמעין קרא ללא דגמר טהרתו ביום ז' לאפוקי פחות מז' וכאילו אמר ביום גמר טהרתו: (שפתי חכמים)

כז וְאִישׁ אֲשֶׁר יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִתּוֹךְ הַקֶּהֶל כִּי

אֶת מִקְדָּשׁ יְהוָה טָמֵא מִי נֹדֵה לֹא זָרַק עָלָיו טָמֵא הוּא:

אונקלוס וּגְבַר דִּי יִסְתָּאב וְלֹא יָדִי עֲלוּהִי וְיִשְׁתַּיְצִי אֲנָשָׂא הֵהוּא מְגוּ קְהֵלָא אָרִי יֵת מִקְדָּשָׁא דִּי סְאִיב מִי אֲדִיּוּתָא לָא אֲזַדְרִיקוּ עֲלוּהִי מְסָאָב הוּא: (אונקלוס)

יונתן וּגְבַר דִּי־יִסְתָּאב וְלֹא יָדִי עֲלוּי וְיִשְׁתַּיְצִי בַר נֶשֶׂא הֵהוּא מְגוּ קְהֵלָא אָרוּם יֵת מִקְדָּשָׁא דִּי סְאִיב מִי אֲדִיּוּתָא לָא אֲזַדְרִיקוּ עֲלוּי מְסָאָב הוּא: (תרגום יונתן)

רש"י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִטְמֵא וְגו'. אִם נֹאמֵר מִקְדָּשׁ לְמָה נֹאמֵר (ג) מִסְכֵּן כו', כְּדֹאִיתָא בְּצִבּוּעוֹת (טז:): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) ר"ל אִם נֹאמֵר גְּבִי מִקְדָּשׁ שְׁאִסוּר לִיכְנֹס בְּטוּמְאָה קֵל וְחוּמֵר בְּמִסְכֵּן דְּהוּא נִמְשַׁח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִתְרַץ אֵילוֹ נֹאמֵר מִסְכֵּן וְלֹא נֹאמֵר מִקְדָּשׁ הַיִּיטִי אֹמֵר עַל הַמִּסְכֵּן הוּא חַיִּיב שְׁנִמְשַׁח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה מֵה שְׁאִין כֵּן בְּמִקְדָּשׁ שְׁלֹא נִמְשַׁח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאִם נֹאמֵר מִקְדָּשׁ הוּא אֲמִינָא מֵה לְמִקְדָּשׁ שְׁקֹדְשָׁתוּ קֹדֶשֶׁת עוֹלָם מֵה שְׁאִין כֵּן מִסְכֵּן שְׁאִין קֹדֶשֶׁתוּ קֹדֶשֶׁת עוֹלָם אֲלֵלָא לְפִי שְׁעָה קָא מְשַׁמַּע לָן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִטְמֵא. וְכִבֵּר הַזְכִּיר כֹּל הַנוּגַע בְּמַת בְּנֶפֶשׁ וְנִכְרַתָּה וְעַתָּה הַזְהִיר עַל הָעֵצִים וְעַל הַקְּבָרִים: (אבן עזרא)

[כא] וְהִיָּתָה לָהֶם לְחֻקֵּי עוֹלָם וּמִזָּה מִי הַנֹּדֵה יִכַּבֵּס בְּגָדָיו וְהִנָּעַע בְּמֵי הַנֹּדֵה יִטְמֵא עַד הָעָרֶב:

אונקלוס וְהִיָּתָה לְהוֹן לְקִיָּם עָלֶם וְדִיָּדִי מִי אֲדִיּוּתָא יִצְבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְדִיָּקֶרֶב בְּמֵי אֲדִיּוּתָא יְהִי מְסָאָב עַד רְמָשָׂא: (אונקלוס)

יונתן וְהִיָּתָה לְכוֹן לְקִיָּים עָלֶם וּלְחוּד פְּהִנָּא דְּמִדֵּי מִי אֲדִיּוּתָא יִצְבַּע לְבוּשׁוֹי וְדִיָּקֶרֶב בְּמֵי אֲדִיּוּתָא יְהִי מְסָאָב עַד רְמָשָׂא: (תרגום יונתן)

רש"י וּמִזָּה מִי הַנֹּדֵה. רְבוּתֵינוּ אֲמַרְנוּ (יומא יז. ג' ט.) שְׁהַמְזָה טְהוֹר, (ד) וְזֶה בָּא לְלַמֵּד שֶׁהַנּוֹשֵׂא מִי (ה) חֲטָאתָ טְמֵא טוּמְאָה חֲמוּרָה לְטוּמֵא בְּגָדִים שְׁעָלוּ, מֵה שְׁאִין כֵּן בְּנוּגַע, וְזֶה שְׁהוֹלִיאוּ בְּלִשׁוֹן מִזָּה, לֹאמֵר לֵךְ שְׁאִינָן מִטְמֵאִין עַד שִׁיחָא בְּהֵן שִׁיעוֹר הַזָּאֵה: וְהַנוּגַע וְגו' יִטְמֵא. וְאִין טַעוֹן (ו) כְּבוֹס בְּגָדִים: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) מדכתיב והזה הטבור על הטמא פשיטא שהוא טהור
לחם טמא הוא אם כן מטמא את המים אלא לומר אף על פי שהזה טהור
הוא: (ה) מה שאין כן בנוגע ר"ל אל תקשה לי מה דפרישית דקרא ומזה
וגומר צא ללמד שהנושא טמא אם נושא כשיעור מזה והא אחר כך כתיב
והנוגע במי הגדה יטמא עד הערב דמשמע אפילו יס צו שיעור מזה טמא
ואם מזה הוא נושא למה לי למכתב והנוגע אם הנושא טמא מכל סכן
הנוגע ומפרש דקרא ומזה וגו' צא ללמד שהנושא מי חטאת לריך כיבוס
בגדים מה שאין כן בנוגע דהתם לא לריך כיבוס בגדים ומה שאמר לטמא
בגדים שעליו הוא הדין נמי לכל בגד וכלי שנוגע בו טמא זה בשעת חיבורו
במטמאין והא דנקט עליו דמסתמא הם עליו בשעת חיבורו במטמאין
ומה שטמא טומאה חמורה היינו כשנושא שלא לצורך הזייה וקודם שעשו
מלותן אבל לצורך הזייה או לאחר שנעשה מלותן טהורין במגע ובמשא
הרא"ס: (ו) ר"ל כיון דמזה הוא נושא אם כן הל"ל הנוגע גבי ומזה דדרכ
המקרא לכלול נוגע ונושא יחד וכאן חלקן אלא שאין וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא יטמא עד הערב. ולא יטהר עד אשר ירחץ: (אבן עזרא)

בעל הטורים במי. ה במסרה. במי הנדה. אך במי נדה יתחטא. במי מריבת
קדש. במי הירדן. אם התרחצתי במי שלג. זהו מה שדרשו ויאמר אלעזר
הכהן אל אנשי הצבא שכיון שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות ששכח
להורות להם הלכות גיעול זהו במי מריבת כיון שבא לכלל מריבה טעה
במי נדה. במי הירדן לומר שמי הירדן כמי נדה וצריכים ארבעים סאה
והיינו כשמואל דאסר (בשבת דף סה) לטבול בנהרות שמא ירבו הנוטפין
על הזוחלין ואינן מטהרין דרך זחילה. במי שלג לומר שיכולין לעשות
מקוה משלג כדאיתא בפרק ז' דמסכת מקואות העידו אנשי מידבא על
רבי ישמעאל שהיה אומר להם צאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה: (בעל
הטורים)

כלי יקר ומזה מי הנדה יכבס בגדיו. רוב המפרשים יצאו ללקט ולא מצאו
טעם מספיק למה הפרה המטהרת הטמאים תטמא הטהורים. ועתה הט
אזנך ושמע כי מצינו שכל אוכל אינו מוכשר לטומאה עד שיפול עליו מים,
ואיך אפשר המים שמקורם טהרה יסבבו הטומאה, אלא ביאור הענין כך
הוא, שכך הוא בטבעיות שכל דבר אינו מתפעל כ"א מהפכו ולא ממה
שהוא ממינו כדרך שהיצה"ר מתגרה יותר בישראל מבאומות ובת"ח
יותר מכולם, (סוכה נב.) לפי שכולם הפכיים לו ע"כ הוא רוצה להתגבר
עליהם, וזה טעם שסמוך לעליית השחר החושך מתגבר כי כל דבר מתפעל

מהפכו דווקא, לפיכך כל אוכל זרע אינו מתפעל מן הטומאה לעשות בו רושם עד שיבא עליו מים שכולם טהרה, ואז הטומאה רצונה לנצח הטהרה ומתגבר עליה ועושה בה רושם. כך מי נדה שיש בהם מים שכולם טהרה ויש שם אפר פרה שכולו טומאה והם מעורבין יחד, לפיכך אם מי נדה זורק על אדם טמא אז אין האדם מתפעל מן האפר שהרי הוא ממינו אבל הוא מתפעל מן המים שהם הפכיים לו כי הוא טמא והמים טהורים ע"כ המים פועלים בו ומנצחים הטומאה, אבל אדם טהור הנושא מי הנדה אינו מתפעל מן המים כי הם ממינו ששניהם טהורים אבל הוא מתפעל מן האפר שהם הפכיים לו כי הוא טהור והאפר טמא ע"כ האפר פועל בו ועושה בו רושם לטמאו.

ואם תשאל לומר א"כ האפר למה לי, יטהרו במים בלא אפר. תשובה לדבר שיש צורך בזריקת האפר עליו כי לא יוכל להטהר עד שידע מקור הטומאה וישתדל להסיר הסבה לומר הרי לך שטר ושוברו עמו ובעירוב זה, כח המים אתי לאשמועין שהם מנצחים מקור הטומאה.

ועל צד הרמז מקום אתי לומר ע"פ דברי בעל העקידה, שפירש כל עניני הפרה על דרכי התשובה כמבואר מספרו. ועל זה הדרך קרוב לשמוע שרפואת הנפש כרפואת הגוף כי המשקה המועיל לתרופת אדם חולה מזיק לאדם בריא וכארז"ל (תענית יא): בר בי רב דיתיב בתעניתא כלבא ליכול שירותא, הרי שהצומות מטמאים את הטהורים ומטהרים הטמאים, פירוש מי שנטמא כבר בעבירה הצומות הכרחיים לו וכהיא שארז"ל (יומא פו): ה"ד בעל תשובה כגון שבא אותו מעשה לידו ופירש ממנו מחוי רב יהודה באותו פרק ובאותו אשה ובאותו מקום, כי מקום החטא ושער שעבר בו צריך ששם תהיה גבורתו להתגבר על יצרו שכבר טעם פה טעם עבירה ומבקש למודו, וזה"ש (הושע ב.א) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, דווקא במקום החטא אשר שם יאמר להם לא עמי אתם במקום ההוא תהיה התשובה ושם יאמר להם בני אל חי.

וי"א שזה כוונת רז"ל (ברכות לד): מקום שבע"ת עומדים צדיקים גמורים אין יכולים לעמוד שם, כי הבעל תשובה צריך לעמוד במקום אשר עמד שם בראשונה ולהתיחד עם אותה אשה אשר חטא, אבל לצדיק גמור אסור היחוד כי אסור להביא נפשו בנסיון נמצא שיחוד דהיינו עצם התשובה מטמא הטהורים ומטהר הטמאים, וכן צריך כל בע"ת להטות לקצה אחרון בדבר שחטא בו כדי שיצא לדרך הממוצע, כדרך האומנין הרוצים ליישר עץ מעוקם שצריך לעקמו לצד שני, אבל לצדיק גמור לא יתכן דרך זה אלא שצריך לילך בדרך ממוצע תמיד כמ"ש (קהלת ז.טז) אל תהי צדיק הרבה אל תרשע הרבה, וכן י"א שדבר זה נרמז בהשלכת עץ ארז ואזוב אל תוך שריפת הפרה דהיינו השלכת הקצוות שלא להגביה עצמו כארז ולא להשפיל עצמו יותר מדאי כאזוב, ע"כ הפרה מטמאה ומטהרה כדי שנלמוד ממנה שבעניני התשובה יש כמה דברים המטמאים

ומטהרים כאחד והשנוי בא מצד המקבלים כאמור וזה דרך נכון וברור.
(כלי יקר)

[כב] וְכֹל אֲשֶׁר יִגַע בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנִּגְעָת תִּטְמָא עַד הָעֶרֶב: (פ)

אונקלוס וְכֹל דִּי יִקְרַב בֵּיהּ מְסַאָבָא יְהִי מְסַאָב וְאִנְשׁ דְּיִקְרַב בֵּיהּ יְהִי מְסַאָב
עד רְמִשָּׂא: [פ] (אונקלוס)

יונתן וְכֹל מִדְעָם דְּיִקְרַב בֵּיהּ מְסַאָבָא וְלֹא בְהִיִּסְיָטָא יְהִי מְסַאָב וְיַבֵּר נֶשׁ
דְּכִי דְיִקְרַב בֵּיהּ יְהִי מְסַאָב עַד רְמִשָּׂא: (תרגום יונתן)

רש"י וְכֹל אֲשֶׁר יִגַע בּוֹ. הַטָּמֵא הַזֶּה שְׁנֵטְמָא (ז) צְמַת, יִטְמָא: וְהַנֶּפֶשׁ
הַנִּגְעָת. בּוֹ צְמַתָּא (ח) מַת: טָמֵא עַד הָעֶרֶב. מִכַּאֲן לְמַדְנוּ שֶׁהַמַּת אֲבִי
אֲבוֹת הַטּוֹמְאָה, וְהַנּוֹגַע בּוֹ אֲבִי הַטּוֹמְאָה, וּמִטְמָא אֲדָם, זֶהוּ פִירוּשָׁה לְפִי
מִשְׁמַעָה וְהַלְכוּתִיָּה. וּמִדְרַשׁ אֲגִידָה, הֵעֲתַקְתִּי מִיִּסּוּדוֹ שֶׁל רַבִּי מִשֶּׁהַ דֶּרֶשׁן.
וְזֶהוּ: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כְּלוּמַר אֵיזֵה טָמֵא כִּי מַלְת הַטָּמֵא מוֹרָה עַל הַנִּזְכָּר וְהוּא
הַנּוֹגַע בְּמֵי חַטָּאת וְזֶה אֵינּוּ דֵּהֵא אִין בְּנוֹגַע בְּמֵי נְדָה אֲלֹא טוֹמְאָת עֶרֶב
וְאִין יִטְמָא אֲדָם וּמִתְרַץ הַטָּמֵא הַזֶּה שְׁנֵטְמָא צְמַת יִטְמָא ר"ל שֶׁאֵם יִגַע
בְּכֻלִּים יִטְמָא הַכֻּלִּים וְהוֹסִיף מַלְת בּוֹ לְהוֹרֹת בְּאֵיזֵה מְקוּם נִגַע וּפִירַשׁ
שְׁמַלְת בּוֹ מוֹרָה בְּטָמֵא מַת לֹא בּוֹ בְּנוֹגַע בְּטָמֵא מַת: (ח) ר"ל אֲדָם אַחֵר
הַנּוֹגַע בְּטָמֵא מַת הַזֶּה הַטָּמֵא עַד הָעֶרֶב וּמִקְשָׁה רִש"י בְּשִׁלְמָא כְּלִים יִכּוּל
לְטָמֵא לְפִי שְׁטָמֵא מַת הוּא רִאשׁוֹן וְכֻלִּים נְטָמָאוּ מִרִאשׁוֹן אֲבָל אֲדָם אַחֵר
הַנּוֹגַע בְּטָמֵא לְמָה יֵהֵא טָמֵא וְהִיא אֲדָם אֵינּוּ נְטָמָא מִרִאשׁוֹן אֲלֹא מֵאַב
הַטּוֹמְאָה וּמִתְרַץ מִכַּאֲן לְמַדוּ וְכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְכֹל אֲשֶׁר יִגַע בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא. שֶׁהוּא טָמֵא מַת אִו עֶצֶם אִו קֶבֶר:
תְּטָמָא עַד הָעֶרֶב. וְתִרְחֹץ: (אבן עזרא)

במדבר פרק-כ

[א] וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הַעֵדָה מִדְּבַר צוֹן בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן וַיָּשָׁב הָעָם בְּקִדְשׁ וַתָּמַת שָׁם וַתִּקָּבֵר מְרִים שָׁם וַתִּקָּבֵר שָׁם:

אונקלוס וַאֲתוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל פְּנִשְׁתָּא לְמִדְּבָרָא דְצִין בְּיַרְחָא קְדָמָא וַיִּתִּיב עָמָא בְּרָקָם וּמִיתַת תַּמָּן מְרִים וַאֲתִקְבְּרַת תַּמָּן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל פְּנִשְׁתָּא לְמִדְּבָרָא דְצִין בְּעֶשְׂרָא יוֹמִין לְיַרְחָא דְנִיסָן וּמִיתַת תַּמָּן מְרִים וַאֲתִקְבְּרַת תַּמָּן: (תרגום יונתן)

רס"י כל העדה. עדה השלמה, (כ) שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. למה נסמכה מיתת מרים (ב) לפרשת פרה אדומה, לומר לך, מה קרבות (מ) מכפרין, (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת דליקים (נ) מכפרת (מועד קטן כח:). ותמת שם מרים. אף היא זנסיקה מתה. (ס) ומפני מה לא נאמר בה על פי ה', (ע) שאינו דרך כבוד של מעלה (שם), וזאהרן נאמר על פי ה', זאלה מסעי (במדבר לג, לח): (רס"י)

שפתי חכמים (כ) ראונו לתרץ כיון שכתוב בני ישראל פשיטא שהיו כל העדה ומפרש שכבר מתו מתי מדבר: (ב) פירוש דאין כאן מקומו שהרי בשנה ראשונה ליציאת מצרים עשו העגל ובשנה שנייה שרפו פרה אדומה ומיתת מרים היתה בסוף מ' שנה ליציאת מצרים: (מ) ואם תאמר וכי קרבן היתה הפרה אדומה והלא לא היו מקריבין ממנה כלום. ויש לומר לפי דבר אחר שפירש"י לעיל שקראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליחסר בהנאה שמע מינה שהיא כקרבן: (נ) ואם תאמר לפי זה היה לו לסמוך גבי קרבות ממש. ויש לומר לכך נסמכה לפרה לפי שהם דומים להדדי לפי שמיתת דליקים אינן קרבות וגם הפרה אינה קרבן ממש ולמדנו מהדדי כמו שזה מכפר גם זה מכפר: (ס) מדכתיב כאן שם שם וכתוב גם גבי אהרן וימת אהרן שם דאי לאו לגזירה שוה אתי שם שם תרי זימני דגבי מרים למה לי אלא על כרחך לגזירה שוה אתי מה התם זנסיקה שהרי כתיב על פי ה' אף כאן זנסיקה: (ע) יש מקשים מה מקשה רס"י הא פירש"י דילפינן שם שם מאהרן. ויש לומר דרש"י הכי פריך למה לי גזירה שוה לכתוב בהדיא על פי ה' דעל כרחך לאו גזירה שוה גמורה הוא דאם כן למה לי גבי אהרן על פי ה' להורות שזנסיקה מת נלמוד שם שם ממש אלא ודאי לאו גזירה

סוה גמורה היא מקום הכי כתב גבי אהרן על פי ה' אס כן גבי מרים נמי לכתוב על פי ה' וכו'. אבל בגמרא כתב בפירוש שלמדו הגזירה סוה ממסה לכן לריך לומר דרס"י זכרונו לברכה נמי הכי קאמר אף היא בנסיקה מתה ר"ל דיליף סס ממסה אבל אהרן נאמר בו על פי ה' ואין לריך ללמדו ממסה ולכן אמר וזאהרן וכו' ולא אמר סזאהרן יע"ס: (ספתי חכמים)

אבן עזרא **בחדש הראשון**. בשנת הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה בשנת הארבעים: וטעם **ויבאו בני ישראל כל העדה**. בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען: **וישב העם בקדש**. בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתיב: (אבן עזרא)

בעל הטורים **בחדש הראשון**. סמך זה לפרשת פרה שבראשון נשרפה הפרה וגם כמו שדרשו חז"ל שמיתת צדיקים מכפרת כמו פרה. פרה אדומה. בגימ' מכפר: **ותמת שם מרים ותקבר שם**. שם בגימטריא מכפר. שם בגימטריא אסור בהנאה הוא: (בעל הטורים)

אור החיים **ויבאו בני ישראל וגו'**. צריך לדעת למה הוצרך לומר **כל העדה** ולא הספיק במאמר **בני ישראל** שמן הסתם הם כל העדה, אכן לפי מה שקדם לנו מדבריהם (מד"ר סו"פ בלק) כי כשישראל הם במדרגת ישרים וצדיקים נקראים בני ישראל וכשאינם בגדר הנאות נקראים עם כאומרו (י"ד י"א) עד אנה ינאצוני העם הזה והרבה כיוצא בזה, והרבה פעמים יקראם הכתוב עם בני ישראל הגם שימצאון בהם הרבה אשר אינם ראויים לגדר זה ויכוין הכתוב אל הרוב הכשרים, וכאן הודיע הכתוב כי כל העדה ישנם בגדר זה שיקראו בני ישראל, והוא מאמר **ויבאו בני ישראל כל העדה** פירוש כולן נקראים בשם ישראל בגדר ישרים וצדיקים, וזה מכוון לדברי רז"ל שאמרו וזה לשונם כל העדה עדה השלימה:

והם ז"ל נראה שדרשו תיבת כל העדה עצמה שתגיד השלימות והקיום, וע' פנים לתורה. והכוונה בהודעה זו היא לגי' סיבות. האי לפי שהוא אומר בסמוך מעשה מי מריבה ואמרו ז"ל (דב"ר פי' ואתחנן) שנענש משה על ידם שאמר להם שמעו נא המורים לזה הקדים להודיעך כי כל העדה היו צדיקים וזו היתה סבה שנענש משה שקראם מורים. בי' להגדיל מעלת מרים עליה השלום שהגם שכל העדה היו צדיקים לא עמד זכותם להעמיד להם באר המים שהיה בזכות מרים (תענית ט.). ג' על פי דבריהם ז"ל (ילקוט) שאמרו שישראל לא הלכו לגמול חסד עם מרים וכשנקהלו על משה ועל אהרן חשב אהרן שבאו לגמול חסד עם מרים והם לא באו אלא לריב עמם כאמור בדבריהם ז"ל, ומעתה יש מקום לחשוד בישראל שלא היו אז באותו מצב כשרים וזה לך האות שלא גמלו חסד עם הנביאה, לזה קדם והודיעך כי כל העדה צדיקים אשר בשם ישראל יתכנו, וטעם שלא גמלו חסד אמר הכתוב בסמוך ותמת שם מרים ותקבר שם,

ואמרו בגמרא (מוע"ק כח.) וזה לשונם ותמת וגו' סמוך למיתה קבורה עד כאן, ולטעם זה לא הרגישו לבא לגמול חסד, ובמשך זמן מועט עד שידעו קפץ עליהם רוגזו של צמא, והוא מה שאמר הכתוב סמוך למאמר ותקבר שם ולא היה מים וגו':

וישב העם בקדש. בא להודיענו שנתעכבו שם ימים רבים כאמרו (דברים א) ותשבבו בקדש ימים רבים פירוש **וישב** לשון עכבה:

ותמת שם וגו'. צריך לדעת טעם אומרו **שם**, ורז"ל דרשו (מוע"ק שם) שלא עכבוהו, ודרשה זו נשמעת מאומרו **ותקבר שם**, ונראה כי לצד שהזכיר מיתה חש על כבוד הצדקת שהרי אמרו (ברכות יח) צדיקים במיתתם קרויים חיים, לזה דקדק לומר **שם** פירוש שם הוא שמתה ולא נשארה ביניהם אלא במקום אחר ישנה בין הצדיקים, כי הצדיקים דומים לפני הקב"ה למרגליות המונחים בארגז כשהוא חפץ באחת מהם הוא מוציאה מהארגז וקובעה בתכשיט אחד מתכשיטיו, ורז"ל דרשו (מוע"ק שם) ותמת שם לגזירה שוה לומר שגם היא מתה בנשיקה, ועי' פנים לתורה: (אור החיים)

ב] ולא הָיָה מֵיִם לְעֵדָה וַיִּקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהָרֹן:

אונקלוס וְלֹא הָיָה מֵיִם לְכַנְשֵׁתָא וְאַתְפְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהָרֹן: (אונקלוס)

יונתן וּלְפִיּוֹם דְּבִזְכוּתָא דְּמַרְיָם אֲתִיְהִיבַת בִּינָא כַּד שְׁכִיבַת אֲתִגְנִיזַת בִּינָא וְלֹא הָיָה מוּי לְכַנְשֵׁתָא וְאַתְפְּנִישׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהָרֹן: (תרגום יונתן)

רש"י **ולא היה מים לעדה.** מכאן, שכל מ' שנה היה להם הבאר (פ) בזכות מרים: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) שהרי מיד כשמתה מרים לא היה להם עוד מים. ואם תאמר למה לא היה הבאר בזכות אהרן או משה ויש לומר בזכות שהמתונה למשה על המים לראות מה יעשה לו כשהוסלך בתיבה לכך נעשה לה זכות זה של באר דהיינו מים שנתן הקדוש ברוך הוא מים לעדה בשבילה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ולא היה מים לעדה.** ספר הכתוב שנים מאורעים האחד מות מרים והשני מות אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והחל לספר הסבה: (אבן עזרא)

כלי יקר **ולא היה מים לעדה.** על צד העונש חסרו המים לפי שלא

הספידה כראוי, כי במשה ואהרן נאמר ויבכו אותם בני ישראל וכאן לא נאמר ויבכו אותה ונאמר ותמת שם ותקבר שם, כי במקום שמתה שם תהא קבורתה לאלתר ונשכחה כמת מלב ולא הרגישו בהעדרה כלל ע"כ נחסרו להם המים כדי שידעו למפרע שהבאר היה בזכות מרים. ורז"ל (מו"ק כח.) אמרו שנשמכה מיתתה לפר' פרה לומר לך מה הקרבנות מכפרים אף מיתת הצדיקים מכפרת, ולמה נסמכה דווקא לפרה כי באמת אינה קרבן רק מה שמצינו שקראה הכתוב חטאת, (במדבר יט. ט.) אבל העיקר הוא כשם שהפרה באה לקנח צואת בנה כך הצדקת אם כל חי במיתתה מקנחת צואת תולדותיה.

וסמיכות זה מביאים המדרשים בד' מקומות. א', סמיכות מיתת בני אהרן ליה"כ המכפר (ויקרא טז. א.). ב', סמיכות מרים לפרה. ג', סמיכות מיתת אהרן לבגדי כהונה המכפרים (במדבר כ. כח) כמו שדרשו חז"ל (מו"ק כח.). ד', סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות (דברים יב. ו.) לומר שקשה מיתת צדיקים כשבירת הלוחות. לפי שמן כל צדיק יגיע לבני דורו ד' מיני תועלת, האחד הוא, שכל העולם ניזון בזכותו כארז"ל (ברכות יז.): כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' כמו שבארנו בפר' ויחי בגורן האטד ובפר' אמור בפסוק כי אם לשארו, והרי המה כמו האם המניקה את בנה כמ"ש (תנחומא שמות יב.) שני שדיך אלו משה ואהרן וכן פירש"י (שיר ד. ה.) וכן מצינו שבזכות מרים היה להם הבאר שהיה מספיק לישראל כל צרכיהם וזהו סמיכת מיתתה לפרה אם העגל הבא לתקן קלקול בנה. השני, שהצדיק מלמדם להועיל דרך ה' ומצוה ע"כ דומה פטירתו כשבירות הלוחות. הג', שזכותו מגין כצל וכבגד העשוי להציל מקור וחום ובמותו סר צלם והרי הם ערומים מכל מכסה כדרך שנאמר (במדבר כ. כט) ויראו כל העדה כי גוע אהרן ודרשו רז"ל (ראש השנה ג.) ויראו היו"ד בצירי שנראו והיינו בהסרת הענן שנמשל לבגד וזהו סמיכות לבגדי כהונה. הד', שהוא מכפר עליהם במיתתו זהו סמיכות ליו"כ וק"ל. (כלי יקר)

[ג] וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ יֵאמֶר וְלוֹ גִּוְעָנוּ בְּגֹוע אַחִינוּ לְפָנֶי יְהוָה:

אונקלוס וַיִּצָּא עִמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמָרוּ לְמִימָר וּלְוֵי דְמִתְנָא בְּמוֹתָא דְאַחְנָא קָדָם (אונקלוס) יי:

יונתן וַיִּצָּא עִמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמָרוּ לְמִימָר הַלְנָאִי דְמִיתְנָא פֶּד מִיתוּ אַחְנָא קָדָם (תרגום) יי:

רש"י וְלוֹ גִּוְעָנוּ. הַלּוּאִי (ו) שְׂגוּעָנוּ: בְּגֹוע אַחִינוּ. בְּמִיתַת אַחִינוּ צְדָכָה, לְמַד שְׂמִיתַת לְמַא מְגוּנָה מְמַנָּה: בְּגֹוע. שֶׁס דְּבַר הוּא, כְּמוֹ בְּמִיתַת אַחִינוּ, וְלֹא יִתְכַן (ה) לְפָרְסוֹ כְּשִׂמְתוֹ אַחִינוּ, שְׂאִם כֵּן הִיָּה לוֹ לְהִנְקֵד בְּגֹוע (בְּחֹלָם): (רש"י)

שפתי חכמים (ט) פירוש כמו הן לו יהי כדכריך לא מענין שמא כמו לו יקטמנו יוסף ולא מענין אולי כמו לו הקצבת למלותי: (ק) כאלו אמר בגויעת אחינו דאם לא כן בגוע בחול"ם מיזעני ליה אס הוא מקור וקיהיה פירושן בזמן שגועו אחינו כמו ויהי כשמוע לבן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וירב. מבנין הפעיל: בגוע אחינו. שם הפעל כמו כשכב אדני המלך: אחינו. הם דור המדבר שמתו והם עבדי השם: (אבן עזרא)

בעל הטורים וירב. ב' במסרה. וירב העם ואידך וירב בנחל לומר שעשו מריבה על עסקי נחל שפסק מהם דהיינו הבאר שהיה מושך כנחל: (בעל הטורים)

אור החיים וירב העם וגו' ולו גוענו. פירוש נתרעמו עליו שהתפלל עליהם שלא ימותו ימותו בדבר: (אור החיים)

ספורנו וירב העם עם משה. הנה המריבה עם משה היתה באמרם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה. אמנם היתה גם על האל יתברך כאשר העיד באמרו אשר רבו בני ישראל את ה' וזה היה באמרם ולמה העליתנו ממצרים: (ספורנו)

כלי יקר וירב העם עם משה. בכל התלונות לא מצינו לשון מריבה כ"א על עסקי מים ב' פעמים. כאן, ובמסה ומריבה (שמות יז:). לפי שמן המים נברא המחלוקת כארז"ל (בר"ר ד.ו.) מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא המחלוקת שנאמר (בראשית א.ו.) ויהי מבדיל בין מים למים, ומפורש בקבלה (משלי יז.ד) פוטר מים ראשית מדון, מה שנפטרו ונבדלו המים זה מזה זה ראשית מדון והתחלה לכל מריבה וכן מריבת רועי יצחק על אודות המים כי כל זה נמשך בטבע ממים הראשונים, ורבו עם משה שנמשה מן המים וידו משלה במים ב"ס ובצור, ולמה לא יוציא לנו מצור החלמיש גס עתה.

ומ"ש ולו גוענו בגוע אחינו, לא על מיתת הצמא אמרו כן דא"כ למה סיימו דבריהם ומים אין לשתות, אלא שראש דבריהם תלונה אחרת וגדולה היא כי נגזר עליהם במדבר הזה יתמו ושם ימותו ודרשו רז"ל (סנהדרין קי:.) ושם ימותו לעה"ב כי מתי מדבר אין להם חלק לעה"ב, וי"א שעל זה אמרו כאן למות שם אנחנו ובעירנו אנחנו שוה לבעירנו כמו שרוח הבהמה יורדת למטה כך רוחינו. ואוסיף אני לקח טוב שע"כ הקדימו לומר ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה', דומה לאחינו בית ישראל שמתו קודם גזירת ושם ימותו לעה"ב כי אז היינו שוים לאחינו בחלק העה"ב, ולמה הבאתם וגו' למות שם אנחנו שוה לבעירנו כי הוא הפך בגוע אחינו אלא כמיתת בעירנו. ובזה מיושב מה שהזכירו תחלה לשון גויעה ואח"כ לשון מיתה כי גויעה נאמרה בצדיקים (ב"ב טז:.) ומיתה שייכא אף בפחותים, וזה

מופת שעל גויעת הצדיקים שיש להם חלק לעה"ב אמרו כן וכשאמרו למות שם אנחנו ובעירנו אמרו הכמות נבל ימותו כשאר בהמה וזה פירוש יקר. (כלי יקר)

[ד] וְלָמָּה הִבַּאתֶם אֶת קֶהֱל יְהוָה אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ :

אונקלוס וְלָמָּה אֶעְלִיתוּן יְת קֶהֱלָא דַיְי לְמִדְבָּרָא הַדִּין לְמִמַּת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירְנָא : (אונקלוס)

יונתן וְלָמָּה אֶתִּיתוּן יְת קֶהֱלָא דַיְי לְמִדְבָּרָא הַדִּין לְמִמַּת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירְנָא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא ולמה הבאתם. ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן : וטעם **וירב העם עם משה**. שהמריבה היתה עם משה חזקה : (אבן עזרא)

אור החיים ולמה הבאתם וגו'. תרעומת ב' למה הביאום דרך מדבר שהוא מקום סכנת מיתת צמא שהיה להם להעלותם שלא על דרך המדבר, והכונה בזה כיון שאין כח ביד משה לתת להם מים במדבר על מי סמך להביאם דרך שם, ואומרם ולמה העליתונו וגו' פירוש ואם תשיבו אותנו כי אין דרך מובטח להעביר אתכם בו אלא דרך מדבר או הכרח היה הדבר שתעברו דרך מדבר, לזה נתרעמו ואמרו אם כן לא היה לכם להעלותינו ממצרים כיון שהוא מוכרח להביא אותנו אל המקום הרע הזה שיש בו סכנה שאינו מקום זרע וגו' כאומרם ז"ל (חולין פח:) מדבר אינו מעלה צמחים. ואמרו אל המקום בה"א הידיעה לומר שמדות רעות שבמדבר ידועות הם שאינו מקום וגו', ומים אין לשתות פירוש אפילו לשתות שהוא דבר ההכרחי ואתם אינכם יכולין להמציא לנו מים, ולא היה מענה בפי משה ועמד בתפלה לפני ה' הוא ואהרן דכתיב ויפלו על פניהם : (אור החיים)

כלי יקר ולמה הבאתם את קהל ה'. מתחילה נאמר ויקהלו על משה ועל אהרן ואח"כ נאמר וירב העם עם משה לבד. ואח"כ חזר ואמר ולמה הבאתם לשניהם, ואח"כ למה העליתנו למשה לבד (עיי' בעל הטורים) ועוד שהיה להם להקדים תלונות ולמה העליתנו ממצרים קודם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר כסדר הווייתן. ועוד ששינה שמותם כמה פעמים מעדה, לקהל, והעם, וקהל ה'.

והביאור לכל זה הוא, שידעו ישראל שהבאר היה בזכות מרים, והמן בזכות משה, וענני כבוד בזכות אהרן, ואילו הלכו דרך ארץ נושבת לא היו צריכין לכל זה. וידוע שהעליה ממצרים היה משה לבד העיקר כמ"ש (שמות לב.א) כי זה משה האיש אשר העלנו וגו', אבל מה שנתרצו ליכנס במדבר

היה עיני שניהם כי לא היו יכולין להיות שם בלא מן ובלא ענני כבוד ולפיכך נאמר ויקהלו על משה ואהרן, ולא פירש עדיין למה נקהלו על שניהם ואח"כ אמר וירב העם עם משה לבדו ולא פירש עדיין למה רבו עמו. ואח"כ פירש על ראשון ראשון, כי מה שנקהלו על שניהם היינו כדי לומר להם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר כי שניהם היו סבה להם לבא אל המדבר. ועל אחרון אחרון, כי מה שנאמר וירב העם עם משה היינו שאמרו ולמה העליתנו ממצרים וגוי כי משה לבדו המעלה אותם, ומה שהקדימו תלונת ולמה הבאתם וגוי לפי שזו הגדולה שבכולם כי לא היה להם היזק בהעלאה ממצרים אילו לא הביאם אל המדבר, על כן עשו תלונה תחלה על שהביאום אל המדבר הרע מצד עצמו אף אם לא היו יוצאים ממקום חשוב כמצרים, ואחר כך עשו תלונה קטנה מזו והוא שהכריח מן הקצה אל הקצה כי העלם ממצרים מקום שהוא כגן ה' לאילנות וזרעים אל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וגוי.

ולפי מה שפרשנו למעלה שעשו תלונה בעבור שאיבדו חלקם בעה"ב, מיושב ג"כ למה הקדימו תלונת ולמה הבאתם וגוי כי רבה היא באמת, וזשי"ה ויבואו כל העדה היינו עדה השלמה כפירש"י וישב העם בקדש כ"מ שנאמר העם מדבר ברשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים (במדבר יא.א) ור"ל שהרשעים שביניהם בקשו לישוב ישיבה של קבע בקדש ולא היה להם רצון וחפץ לילך לארץ כי שנאו הארץ, מיד ותמת שם מרים כדי שמחמת חסרון מים לא יבקשו ישיבה של קבע ומיתתה סבה לחסרון הבאר ובהדי הוצא לקי כרבא (ב"ק צב.) שלא היה מים לעדה אפילו לשלמים שבהם שנקראו בשם עדה, וירב העם אלו הפחותים אבל הטובים שתקו כמצפים לתשועת ה', ומ"ש ולמה הבאתם את קהל ה' זהו דברי עצמם כי בעיני עצמם היו כשרים.

ו) ויבא משה ואהרן אל פתח אהל מועד מפני הקהל. היינו מפני שנקהלו ועמדו על נפשם, ברחו מפניהם אל פתח אהל מועד. (כלי יקר)

ה) וְלָמָּה הֶעֱלִיתֶנּוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַרְעֵה הַזֶּה לֹא מְקוֹם זֶרַע וַתֵּאָנֶה וְגִפְנֵי וְרִמּוֹן וּמִים אֵין לְשִׁתּוֹת:

אונקלוס וְלָמָּה אֶסְקִיתֶנּוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַרְעֵה הַזֶּה לֹא אֶתְרֵךְ פֶּשֶׁר לְבַיִת זֶרַע וְאֵף לֹא תֵאָנֶה וְגִיפְנֵי וְרִמּוֹנֵי וּמִיָּא לִית לְמִשְׁתֵּי: (אונקלוס)

יונתן וְלָמָּה אֶסְקִיתֶנּוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַרְעֵה הַזֶּה לֹא אֶתְרֵךְ פֶּשֶׁר לְבַיִת דָּרַע וְאֵף לֹא לְמִנְצָב תֵּינִין וְגִיפְנֵי וְרִמּוֹנֵי וּמִיָּא לִית לְמִשְׁתֵּי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא העליתנו. מלה זרה: (אבן עזרא)

בעל הטורים העליטנו. חסר וי"ו שעיקר התרעומות היה על משה: **ותאנה וגפן.** ורמון. ולהלן הקדים גפן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון. אלא בכל מקום מקדים גפן כדכתיב איש תחת גפנו ותחת תאנתו וכאן הקדים תאנה משום דסליק מפרה רמז למה שאמרו בררו משם עצי תאנה: (בעל הטורים)

ו ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד ויפלו על פניהם ויכר א ויבא משה ואהרן מן קדש קהלא לתרע משפן זמנא וינפלו על פניהם (פ)

אונקלוס וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קִדְשׁ קֹהֵלָא לְתַרְע מִשְׁפָּן זְמַנָּא וַיִּנְפְּלוּ עַל אַפְיָהוֹן וְאַתְגְּלִי יִקְרָא דִּי לְהוֹן: [פ] (אונקלוס)

יונתן וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קִדְשׁ תּוֹרְעָמוֹת קֹהֵלָא לְתַרְע מִשְׁפָּן זְמַנָּא וְאַתְרַכְיֵנוּ עַל אַפְיָהוֹן וְאַתְגְּלִי אִיקָר שְׂכִינְתָּא דִּי לְהוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויבא משה ואהרן מפני הקהל. כדמות בורחים: ויפלו על פניהם. להתפלל וי"א לדרוש את השם בנבואה: (אבן עזרא)

ז וידבר יהוה אל משה לאמר: (במחברות שני)

אונקלוס וַיְדַבֵּר יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימְרָ: (אונקלוס)

יונתן וַיְדַבֵּר יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימְרָ: (תרגום יונתן)

ח קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת: (אונקלוס)

אונקלוס סַב יַת חוּטְרָא וְאַכְנֵשׁ יַת כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אַחוּיָךְ וַתְּמַלְלוּן עִם כִּיפָא לְעִינֵיהוֹן וַיִּתֵּן מוֹהֵי וַתְּפִיק לְהוֹן מִנְּא מִן כִּיפָא וַתְּשָׁקִי יַת כְּנִשְׁתָּא וַיַּת בְּעִירָהוֹן: (אונקלוס)

יונתן סַב יַת חוּטְרָא נִיסְיָא וְכָנֵשׁ יַת כְּנִשְׁתָּא אַנְתָּ וְאַהֲרֹן אַחוּיָךְ וַתּוֹמּוּן תְּרִיכוּן יַת כִּיפָא בְּשָׂמָא רַבָּא וּמִפְרָשָׂא כַּד הִינּוּן חִמְיִין וַיִּתֵּן מוֹהֵי וְאִין יִסְרַב לְאַפּוֹקִי מַחֵי אַנְתָּ לְחוּדְךָ בִּיהַּ בְּחוּטְרָא דְבִידְךָ וַתְּהַנְפֵּק לְהוֹן מִנְּא מִן כִּיפָא וַתְּשָׁקִי יַת כְּנִשְׁתָּא וַיַּת בְּעִירֵיהוֹן: (תרגום יונתן)

כ"י ואת בעירם. מכאן שחם הקב"ה (ד) על ממונם של ישראל (במ"ד יט, ט): (כ"י)

שפתי חכמים (ד) ואם תאמר מנא ליה לרש"י דלמא הקדוש צרוך הוא השיב להם על מה שצקשו הם ואמרו למה נמות פס אנחנו ובעירנו והשיב להם הקדוש צרוך הוא והסקית את העדה ואת בעירם. ויפ לומר דלשון והסקית נופל על בהמה כדכתיב בפרשת חיי פרה וגם גמליך אסקה והל"ל וישתו העדה כדכתיב בסמוך ותסת העדה דלשון שתייה נופל על אדם כדכתיב נמי פס שטה אדוני ומדמסני וכתב והסקית ודאי הקפיד על בעירם (מהרא"י) ועוד יפ לומר דק"ל ואת בעירם למה לי דהא בפרשת צלח בתשוצת הקדוש צרוך הוא למטה על דבר המים לא השיב לו אלל ושתה העם אף על פי שיקראל אמרו להמית אותי ואת בני ואת מקני ואם כן ואת בעירם למה לי אלל פחס וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא קח את המטה. יש בכאן פירושים רבים יש בדברי יחיד בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם וכמוהו ותדבר את כל זרע המלוכה ואין זה נכון כי המלה מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתנו והנה פי' ותדבר כמו ותאבד וכן בספר השני והנה פירוש ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפירוש למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמים אם כן למה נענש אהרן ויאמר רבי משה הדרשן ז"ל הספרדי יש אותות נעשות בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלת אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הצור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור ובעבור שהכעיסו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והנה לא פירש דבורו היטב וחשבו אנשים בלבם כי דבורו שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטואו לא במכה גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעשה זכר דבור והראיה שהביא איננה ראיה כי אין פי' כי המרו את רוחו כי אם אל השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל על הי' וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם ויגזור על משה שלא יכנס לארץ. ואחרים אמרו כי הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה. ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם והאחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה על כן נענשו שניהם ונאמר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם. ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם

ואם הוא המיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אילו היה מחליף במצוה מיד היה נענש כי הנה נענש על דבר שאינו מצוה לעולם ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל וכן אמר גם בי התאנף ה' בגללכם ואחרים אמרו כי ישראל אמרו שיוציא מסלע אחר וראיתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם בי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי והנה לא מרו. והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע החלק את הכל ידבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתים ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה והנה החלק חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחות השם גם יהיה דרש קדמונינו ז"ל כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורים ורמזו זה הסוד: **אל הסלע**. שהודעתוך או הנמצא סמוך למחנה: **ונתן מימיו**. בעבור מימיו טעו רבים ואמרו כי זה הסלע הוא הצור ואלה עורי לב כי הצור הוא בחורב וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו המים שאתן בו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **והקהל את העדה**. אלו הטהורים הגדולים שבעדה והוא לא עשה כן אלא ויקהילו משה ואהרן את הקהל גדולים וקטנים: (בעל הטורים)

אור החיים **קח את המטה וגו' ויקדש בם**. פרשה זו רבו עליה כל מפרשי התורה, ותרתי בה לאור באור החיים, וקודם שנעמוד על פשטן של כתובים נקדים להבין מה היתה שגגתו של משה בענין זה אשר היה סיבה לגזירתו, וראיתי שנאמרו י' דרכים בענין בדברי מפרשי התורה והן הנה בקצרה:

א' רש"י ז"ל פיי ששגגת משה היתה כי ה' אמר אליהם דברו והוא הכה:

ב' רבי אברהם אבן עזרא פירש שהשגגה היתה שגרם שלא נתנה הסלע מימיה עד הכאה ב' במה שאבד הכונה בפעם א' לצד מריבת העדה:

ג' הביאו הנזכר כי הקפדת ה' היתה על שהכה ב' פעמים שאם היה מכה פעם אחת לא היתה הקפדה כי הדיבור לסלע היא ההכאה:

ד' הביאו הנזכר שהקפדת ה' היתה על שלא אמרו שירה על המים כמו עלי

ה' הביאו הנזכר שהקפדת ה' היתה על שאמר לבני אל חי המורים ואין ראוי לאיש חסיד לתעב ולזלזל בבני אברהם יצחק ויעקב וגו':

ו' הר"מ (רמב"ם בח' פרקים) פירש כי הקפיד ה' עליו על אשר נתרגז על העדה ומסיבה זו חשבו כי גם ה' בכעס עמהם אשר לא כן היה:

ז' רבינו חננאל והסכים אליו רמב"ן שהקפדת ה' היתה על אשר אמר נוציא לכם מים ולא אמר יוציא לכם שמזה טעו ישראל וחשבו כי הם בחכמתם עושים את המעשה כי לא היה להם רמז כי ה' הוא העושה הנס ולזה הקפיד ה' ואמר לא האמנתם בי להקדישני וגו':

ח' ר"מ הכהן פירש שהקפדת ה' היתה על מאמר משה המן הסלע הזה וגו', וכוונת משה היתה לצד יכולתו אם לא בכח הנאדר וחשבו האנשים שלא יוכל ה' להוציא מים מן הסלע, וזו היא שגגת משה, והביא ראיה לפירושו ממה שאמר הכתוב (תהלים קו) כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו וגו':

ט' הר"י אלבו בספר העיקרים ישב שהקפדת ה' היתה על שלא נתעוררו משה ואהרן מעצמן להוציא להם מים והיו מרעידים שזה יורה מיעוט הבטחון וגו':

י' בעל מעשה ה' שפירש כי היה ויכוח בין משה ובין ישראל שישראל היו רוצים להוציא להם מים ממקום אחר שחפרו אותו הם ולא רצה משה לדבר לאותו סלע שחפרו הם ונתכעס משה וזרק המטה בידו לא להכות אלא בכעס ובדרך מקרה הכה המטה בסלע וכו' עיין שם דבריו:

הנה כל העשרה דרכים אינם מוציאים אותנו ידי חובת האמת, וצא ולמד מה שטען רמב"ן על ג' מהם ודחאם, ומה שטען ראב"ע על ג' אחרים ודחאם, ואני טוען על השאר והם, דרך א' של רבינו חננאל שבחר לו רמב"ן שהקפדה היתה על שכינה לעצמו המעשה ואמר נוציא וגו' הלא ידוע היה משה לשלוחו של מקום וכל מעשיו הנס בכח האל, ולו יהיה כי כחו של משה הוא הלא מגדולת העבד גדולת האדון נודעת בפרק מרובה, ועוד הלא תמצא בפרשת בא אל פרעה אמר הכתוב (שמות יב) ויקרא משה לכל ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו וגו' ולא אמר בשם ה', כי ודאי הדבר ידוע הוא כי הוא שלוחו של מקום, ועוד במה שלפנינו מוכרח היה לומר נוציא לכם להיות כי הם המוציאים בדיבורם או בהכאתם שה' נתן ההוצאה בידם, ודרכו של הר"י אלבו אין דעתי הולמו כי אחר שראה משה שה' מנע מהם מים ונסתלק הבאר איך יגש להוציא מים עד אשר ידע דעת הבורא ברוך הוא, ומי יאמר כי ה' חפץ ליסרם, לזה הכרח היה הדבר להשתטח לפני ה' וה' יעשה הטוב בעיניו, ודרכו של בעל מעשה ה' עלה כולו קמשונים ואין בו לא מלח ולא תבלין וקלני מזרועי לטרוח לדחות הדברים הדחויים במחילה מכבודו:

ותרתי לי מנוחה בדברי הראשונים ז"ל ואמצא במדרש (ילקוט) וזה לשונם יען לא האמנתם וגו' ד' חטאות כתובים כאן, לא האמנתם, לא

קדשתם, מעלתם, מריתם, לא האמנתם שלא אמרתי לכם להכות והכיתם, לא קדשתם להביא מים מכל סלע שרוצים, מעלתם שאמרתם המן הסלע הזה, מריתם שאמרתי לכם ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק אחד ועברתם על דברי עד כאן לשונם, ועל פי מדרש זה נעמוד על פירוש אמרי קדוש במאמר **קח את המטה ודברתם אל הסלע** וגוי והוצאת להם מים מן הסלע, ויש להעיר אי למה יצו ה' לקחת המטה כיון שהוצאת מים הוא בדיבור לבד, ב' למה חזר לומר **והוצאת להם מים** אחר שאמר ונתן מימיו, ג' הוצרך לומר פעם ב' **מן הסלע** ולא הספיק בזכרונה בסמוך, הנה לפי המדרש נתגלה לנו כוונת הכתוב למפרע על נכון, כי מה שאמר **קח את המטה** הוא להורמנותא דמלכא והוראת היות בידו כח עליון ולא להכאה, ולא חש לטעות שהוא להכאה ממה שאמר בפירוש ודברתם ומשה לא עשה כן והכה והוא חטא הראשון שאמר בעל המדרש, ומאמר **ודברתם אל הסלע** הוא שישנה עליו פרק אחד והוא לא עשה כן והוא חטא הב', ומאמר **והוצאת להם מים מן הסלע** ונתכוון במאמר זה לומר אפילו מסלע אחר כשהם חפצים להוציא להם ממנה הוציא להם מאיזו סלע שירצו, ולזה גם כן הזכיר פעם ב' הסלע ולא סמך לזכרון הראשונה כי לא זאת הוא מה שהזכיר, והוא לא עשה כן והראיה ממה שאמר להם שמעו נא המורים זה יגיד שהיו מורים איזה דבר, וממה שגמר אומר **המן הסלע** וגוי יגיד כי היו מורים בסלע לומר מסלע זו והוא אומר המן הסלע הזה וגוי פירוש שסלע זה אינו ראוי להוציא מים, נמצאו ביד משה ב' שגגות אחרים, א' שה' אמר הוציא להם מסלע שיחפצו והוא לא עשה כן, ב' שעשה להם החלט האפשריות כאומרו המן הסלע וגוי, והם הב' חטאות שמנה בעל המדרש שני ושלישי:

וחל עלינו חובת גברא לתת טעם לאיש האלהים על ארבעת השגגות אשר אינו ראוי לאחת מהנה:

ונראה כי משה עמד על מאמר ה' בחכמה ולצד עוצם יראתו בה' שגג, וזה יצא ראשונה, מה שאמר לו ה' קח את המטה הבין בו ב' דרכים, א' להכאה וא' להורמנא ולכח עליון בידו שבאמצעות המטה שבו חקוק שם המפורש יעשה פלא, והאמת שיותר צודק פשטן של דברים על להכות בו כי לטעם הב' הוא צד רחוק קצת, והגם שמצינו שאמר לו ה' (שמות ד) ואת המטה הזה תקח בידך אשר וגוי, שם היה עושה פעולות במטה, וזכרון ההכאה בא במאמר ה' בסמוך והוצאת להם מים מן הסלע, שלא היה צריך לומר אחר שאמר ודברתם וגוי ונתן מימיו וכמו שדייקנו למעלה, והבין משה כי כוונת ה' היא לומר לו שלא דבור לבד יספיק אלא כח המעשה שיעשה שבו יוציא מים, ובזה גילה סופו על תחילתו כי לקיחת המטה היא לעשות בה מעשה להוציא המים מן הסלע, והגם שעלה על דעת משה פירוש שנתכוין לו ה' כמו שאמרנו שבא לומר שיוציא מסלע אשר יחפצו, הטה לפרש פירוש זה לצד שקדם לו מאמר לקיחת המטה לא נראה בעיניו שתהיה לקיחה לבד מבלי עשות בה דבר, והגם שאין הכרח זה הכרח, בסמוך אבאר על נכון טעם הטייתו למה שעשה,

ומאמר ודברתם וגו' פשט הענין הוא מלבד מעשה המטה עוד כי צריך שידברו לה בפירוש הוציא מימך, והוא מה שהבין משה ולא עלה על דעתו כי מאמר ודברתם הוא שישנו עליו פרק אחד:

והמשכיל בעין השכל יראה כי השתנות משמעות מאמר **ודברתם** ישתנה כפי כוונת מאמר **קח את המטה**, כי הדעת נותנת שאין הסלע בעלת חי שתבין דבור בני אדם כשידבר אליו משה אלא בא' מב' דרכים, או באמצעות הכאה במטה אשר בו שם המפורש חקוק יעורר כח המחיה שבה, כמו שפירשתי במקום אחר שאין לך בצמחים שאין לו חלק חיוני כפי תכונתו, ואותו יעיר בהכאת מטה שבו חקוק שם עליון כמו שכן הבין משה, או על ידי שישנו עליו פרק אחד של תורה שהוא חיי עולם מפה קדוש יעורר כח שבדומם ומזה יתעורר לתת מים, לזה אם נפרש קיחת המטה שהיא על ההכאה אין צורך לשנות פרק אחד שזה הוא הערתו, ואם נפרש קיחת המטה אינה להכות נצטרך לפרש ודברתם לשנות עליו פרק אחד, ולזה דעת עליון כשאמר קח את המטה שהיתה כוונתו קיחה לבד, היתה כוונתו במאמר **ודברתם** לשנות פרק אחד מה שאין כן משה שהבין קיחת המטה להכות פירש **ודברתם** כפשוטו:

ועל כל פנים לא נעלמו מעיני משה ב' הדרכים במאמר ה' קח את המטה, אבל פירוש ודברתם שהוא לשנות עליו פרק אחד אין זה פשטן של דברים שלא עלה על דעת משה פירוש זה, ודן בדעתו נביא ה' ואמר הנה לפני ב' דרכים, ואם אני עושה דיבור לבד ולא הכאה אני חושש שמא הפירוש האמיתי הוא להכות ומה גם שהוא יותר פשטי ועוד שהוא דבר רחוק שהדומם יתעורר בדיבור בן אדם כמו שכתבתי בסמוך, לזה אם אני מדבר בלא הכאה שלא כדרך שאמר ה' אין הסלע נותן מימיו ויתחלל שם שמים חילול גדול לעיני העדה אשר אני עושה הנס לעיניהם ואתחייב ראשי למלך, לזה יותר אבחר להכות ואטה לפירוש היותר צודק במשמעות מאמר קח את המטה ויקוים גם כן מאמר והוצאת להם מים וגו' כמו שפירשתי, ולא הכאה בלבד עשה אלא בשיתוף הדיבור הכה ואמר לסלע תן מימך, ובזה אין מיחוש שלא תתן הסלע מימיה ולא יתחלל שם שמים גם הטה לפרש כוונת המאמר **והוצאת להם מים** שהוא על ההכאה הגם שנכנס אצלו בגדר ספק שהכוונה הוא מסלע שיהיו חפצים מהטעם עצמו כי חש לפירוש שהבין שהוא להכאה ומה גם שהוא יותר מוטה כנזכר, ואם כן כשיבא להוציא מסלע אחר אפילו על ידי הכאה לא יתן מימיו לכשנאמר שאין כוונת ה' אלא על סלע הידוע ובזה יתחלל שם שמים ח"ו, לזה אבחר להוציא מהסלע הידוע וכמו שדייק אל עליון במאמר **ונתן מימיו** שזה יצדיק שעל סלע הידוע שבו מים הוא אומר והוא בארה של מרים שמנע מימיו, והגם שאמר אחר כך והוצאת להם מים מן הסלע פירוש מן הסלע הידוע האמור בסמוך, ונמצא שכל כוונת משה לא היתה אלא לחוש על דבר כבוד שמו יתברך ויצתה השגה באונס:

ובזה מצאנו טעם לכל שגגותיו של משה, טעם שהכה חש למה שנשמע מדברי ה' שצריך הכאה ואם כן בלא הכאה לא יתן מימיו ונמצא מתחלל שם שמים, ומה שלא שנה פרק אחד אין זה פשט ודברתם ומשה לא הבין כן כיון שהבין שהמטה הוא להכות וכמו שכתבתי למעלה, וטעם שלא הוציא מים מסלע אחר כיון שאינו מוכרח במשמעות מאמר והוצאת להם מים שעל סלע אחר הוא אומר יש מיחוש שלא יתן ויש חילול ה' גדול, גם חשב כי למה יעשה נס חדש להוציא מים מסלע אחר באין צורך אליו, ודבר ידוע כי אין עושין נס אלא לצד הכרח גדול, ומעתה אין להאשימו על מאמר המן הסלע וגוי כיון שאין החלט במאמר ה' שאמר לו כן, לזה כשבאו ואמרו הוציא לנו מסלע זה אמר להם **שמעו נא המורים** לשון המראה ולשון הוראה כי היו מתכוונים לנסות כח עליון אם יוציא מכל סלע או מסלע זו לבד והיו מורים לו להוציא מסלע אחר, והקפיד משה על הדבר ואמר וגו':

ואל ירע בעיניך לומר שמשה לא הבין אמיתות כוונת ה', כי אין הנביאות באה להצדיק בעיון ולזה תמצא שאמרו ז"ל (ב"ב י"ב). חכם עדיף מנביא, ובמה שלפנינו לא נעלם מעיני משה גם כן המשמעות שנתכוון אליו ה' אלא שנפל לו ספק במשמעות אחר ומשום מיחוש כבודו יתברך הטה למה שעשה כנזכר ואחר שמצאנו טעם למעשה נביא אשא עיני להבין מאמרו יתברך בהקפדתו במאמר **יען לא האמנתם בי להקדישני**, פירוש אתם עשיתם ההכרעה לצד חששא שהסלע לא תתן מים אלא אם תהיה הסלע הידוע ודוקא על ידי הכאה ולא הכרעתם לצד קדושת שמי להקדישני בהוצאת מים מסלע אשר ירצו הם ובלא הכאה שבזה היה ה' מתקדש לעיניהם כשיראו שאפילו הדומם כל שהוא מפליא לעשות בדיבור לבד ובהער' בשנות עליה פרק אחד, והיה לכם לבטל המיחוש בעוצם האמונה שהייתם צריכין לעשות:

ועומק הדברים הוא שאם היו משה ואהרן עושים קידוש ה' הגדול באמצעות שהיתה העדה גם כן כולה שלימה וצדיקים היו מחליטים אמונת ה' בלבם שלימה והיה נגרש מהם חלק הרע והיה כח בהם להעמיד אמונתם לדורי דורות, ומעתה היו משה ואהרן נכנסים לארץ והיה משה בונה בית המקדש ואין חשש להשלכת חמתו על ישראל כשיהיו חוטאים כאמור בדבריהם (מדרש תהלים ע"ט), בפסוק מזמור לאסף וגו' וכתבנוהו במקומות אחרים, וכיון שבא תיקון הדבר על ידיהם ולא עשאוהו נחלט הדבר ואמר ה' **לכן** פירוש בשביל זה גם לשון שבועה שלא יביאו וגו', כי ראה ה' מה שעתידין לעשות באחרית הימים בארץ ישראל, וכמו שאמר להם משה עצמו (דברים ל"א) ידעתי כי השחת תשחיתון, ולזה אם יכנס משה לארץ ויבנה בית המקדש יצטרך ה' להשליך עליהם חמתו כשירשיעו ולא על בית המקדש ויכלו כל ישראל ח"ו, לזה אמר **לכן לא תביאו** וגו', ודקדק לומר את הקהל הזה, אמרו במדרש (ילקוט) הזה אינכם מביאים אבל אתם מכניסים את כל ישראל לעתיד לבוא דכתיב וענתה שמה כימי נעוריה זה משה ואהרן עד כאן, ומתוכיות הדברים

נשמע שאם היו מקדשים שם שמים לעיניהם היה הדור ההוא כדור שבן דוד בא שיעביר ה' את רוח הטומאה ומלאה הארץ דעה את ה':

והשקית את העדה. דקדק לומר **והשקית** בכינוי, אולי שנתכוין לאי מבי דרכים, או לפי שהיו ישראל צמאים למים יצו ה' להשקותם כשיעור שלא יהיו ניזוקין, כי זולת זה אם ישתו כחפצם לרוב צמאונם למים ישתו הרבה ויסתכנו וימותו. או ירצה כי ישקם ככל הצורך ולא יקפיד על הזיקם כי המים ההם נסיים הם בכל פרטיהם בין בהוייתן בין בפעולתם, והוא אומרו **והשקית** שהגם שירצו לשתות בהסתפקות אתה השקה אותם ככל הצורך, והוצרך להזכיר **עדה ובעירם**, להקדים העדה לבהמות, והגם שאמר הכתוב ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת וגו' ואמרו ז"ל (ברכות מ.), שצריך להקדים מאכל לבהמתו ואחר כך הוא, כל זה אם אין סכנה בדבר אבל כשיש גדר סכנה חייו קודמין, ועיין מה שפירשתי בפרשה דרבקה (בראשית כ"ד) בהשקאת אליעזר וגמליו: (אור החיים)

ספורנו קח את המטה. ודברתם אל הסלע. כבר רבו הדעות בענין חטא מי מריבה והיה ספק אצל רבים במה חטאו משה ואהרן שנכתב עליהם לא האמנתם מעלתם (דברים לב, נא) ומריתם ואם היתה כונת האל יתברך שידברו בלבד אל הסלע מה ענין ללקיחת המטה ואם היה החטא על שהכה משה את הסלע שלא במצות שולחו במה חטא אהרן. אמנם כשנתבונן בענין המריבה ראוי שנחשוב שתהיה מצות האל בזה על אופן שיכירו רשעת מריבתם והתודו את חטאתם וישבו ורפא למו כי לא יחפוץ במות המת ובכך נבין שבזה החטיאו משה ואהרן את כונת האל יתברך ועל זה הענינים. אמנם המריבה עם משה היתה באמרם שהיתה הנהגתו בלתי שלמה במה שהביא אותם אל אותו החלק הרע מהמדבר ועל האל יתברך היתה מריבתם באמרם שהוציאם מארץ נושבת טובה אל ארץ מדבר ולהודיעם את רשעם בזה התחייב שיהיה הנס מודיע שהשליח היה מנהיג כשלמות ושהמשלח היטיב בשליחותו ולא הרע כלל. ובהיות מיני הנסים המסופרים בכתבי הקדש על אחד מג' פנים. הא' הוא נס נסתר כמו ירידת המטר וההמלט מן החלאים ומן הצרות. וזה המין מן הנסים ישיגוהו הצדיקים כתפלתם כענין ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך וכן ויתפלל משה בעד העם והב' הוא נס נגלה לא יוכל הטבע לעשותו באותו האופן אבל יעשהו אחר תנועות רבות במשך זמן. וזה המין מן הנסים יעשהו האל יתברך על ידי עבדיו עם הקדמת איזו תנועה מסודרת מאתו בענין השליכהו ארצה (שמות ד, ה) הרם את מטך והכית בצור ירה ויור (מלכים ב יג, יז) וזולתם. והג' הוא מין מן הנסים שלא יוכל הטבע לעשותו בשום אופן. וזה המין יעשה האל יתעלה על ידי עבדיו בדבור בלבד שהיא פעולה שכלית ויותר נכבדת משאר תנועותיו הגשמיות כמו שהיה הענין בפתיחת פי הארץ כאמרו ויהי ככלותו לדבר ותבקע האדמה וכן בענין עמידת השמש ליהושע נאמר אז ידבר יהושע. והנה בענין זאת המריבה היה מן ההכרח להעביר את רעת תלונות ישראל שיהיה הנס הנעשה מבאר מעלת המלך המשלח ודרכי טובו ומבאר גם כן

מעלת השליח וטובו ושהוא מוכן אל שייטיב המלך על ידו לעמו. ותתבאר מעלת המשלח במין הג' מן הנסים אשר לא יוכל הטבע כלל עליו בשום אופן ובשום זמן ותתבאר מעלת השליח במין הב' מן הנסים הנעשה בתנועת השליח הראוי לזה. ובכן צוה האל יתברך שיהפך הסלע למים כאמרו ונתן מימיו כלומר שיהיו המים מן הסלע לא נמשכים ממקום אחר אליו וזה היה נמנע זולתי בהיותו נהפך מצורת סלע אל צורת מים כאשר העיד אחר כך באמרו המוציא לך מים מצור החלמיש כי אם היו המים מובאים ממקום אחר שם בנס לא יהיה הבדל בין צור חלמיש לזולתו. וזה המין מן הנסים לא יוכל עשוהו הטבע בשום אופן ולא בשום זמן וצוה שזה יהיה על ידי דבור עבדיו כאמרו ודברתם אל הסלע למען יכירו ישראל שהיה זה הנס מן המין הג' כאמור לא שיהיו מים נגרים שם ממקום אחר ובזה ידעו גודל טוב המשלח וישיבו אל לבם שאף על פי שהוציאם ממצרים אל המדבר אין בזה רעה כלל בהיותו עמהם אחר שיש בידו לשים מדבר לאגם מים וזולת זה ממה שלא יוכל הטבע עליו ושם הוא כאן הכל כאן כאמר והמדבר הייתי לישראל וצוה עם זה שאחר שיהפך הסלע למים יוציא משה אותם המים להם במטהו לשבטיהם כאמרו במחוקק במשענותם ולזה המין מן הנסים אמר קח את המטה והוצאת להם מים מן הסלע וכו'. והנה משה ואהרן הסכימו לעשות המין הב' מן הנסים ולהגיר המים אל הסלע ממקום אחר כמו שעשו ברפידים כאמרו והכית בצור ויצאו ממנו מים כי לא בטחו שיקים האל יתברך את דברו לעשות לישראל המין הג' מן הנסים בחשבם את ישראל אז ממרים מאד עד שיהיו בלתי ראויים אליו ושינחם ה' על הטובה. ובכן עשו את דרך מין הב' מן הנסים במטה אשר בו הודיע מעלת השליח ולא עשו את דרך המין הג' אשר בו יודיעו לישראל מעלת המשלח וטובו ולזה נכתב עליהם לא האמנתם בי שהרצון בו לא בטחתם בי שאעשה מה שאמרתי ומעלתם בי (דברים לב, נא) שחיללתם כבודי ולא הראיתם למריבים את סכלותם ומריתם פי בשלא שמרתם מצותי: (ספורנו)

כלי יקר קח את המטה והקהל את העדה וגו'. אם צוהו ה' לדבר אל הסלע א"כ מטה זה למה לו מדלא קאמר קח את מטך ואמר את המטה ש"מ במטה ידוע הוא מדבר, ומ"ש מלפני ה' וכי מטה משה עמד לפני ה', ולמה קראם מורים דווקא בתלונה זו. והנה במהות חטא זה באו י"א דעות זכרם מהרי"א בספרו ושם תמצא דיעות הרבה רחוקים מפשוטו ועתה הבט ימין וראה ולבך תשית לדעתי.

ותדע ותשכיל כי מצאתי בחזקוני, שמטה זה היה מטה אהרן אשר הונח לפני ה' ודבריו בלתי מתובלים כי לא פירש מה טיבו של מטה אהרן לכאן, ואני אומר שבאמת הלשון מוכיח שמטה זה היה מטה אהרן מדכתיב המטה משמע הידוע אשר הונח למשמרת לפני ה', והוא היה עץ יבש שלא היה בו לחלוחית מים כלל ומ"מ הוציא פרח וציץ ואין פרח וציץ בלא מים אלא שהקב"ה גזר עליו שיוציא מים והפריח ה' עץ יבש ע"י המים שהוציא בגזירת האל ית', ורצה הקב"ה שמשה יקח מטה אהרן ויראהו

אל כל ישראל לומר כשם שהוציא ה' מים מן עץ יבש זה כך יוציא מים מצור החלמיש זה היבש. ומי"ש ודברתם אל הסלע ונתן מימיו, כי כך תדבר אל הסלע שיעשה גם הוא כמו שעשה המטה הזה ויען כי לא פורש במקרא נוסח הדבור שידבר משה אל הסלע ודאי הנוסח הוא ב' תיבות ונתן מימיו, כי ונתן משמש לשעבר והוא שידבר אל הסלע ענין המטה שהוציא פרח ונתן מימיו כי בסתם פרח וציץ יש לחלוחית מים וכאשר ישמע הסלע שהמטה כבר נתן מימיו אז יעשה גם הוא כמותו, ועי"ז והוצאת להם מים מן הסלע רמז לדבר סלע בגימטריא עץ שילמד מן עץ יבש לעשות כמעשהו, אבל לא צוה להכות בו כלל. וכשהכה בו משה כתיב במטהו משמע במטה שלו הכה ולא במטה אהרן. ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו. כי הבין זה מדקאמר המטה הידוע ולא אמר מטך והודיע לנו שרק קיחה זו היתה כאשר צוהו ה' אבל מה שעשה מכאן והלאה לא עשה כאשר צוהו ה'.

וענין חטא ההכאה הוא, כי מצינו לרז"ל (שמו"ר כא. ט) בקריעת ים סוף כתיב (שמות יד. טז) ואתה הרם את מטך ונטה את ידך, והרמה זו לשון סילוק ותרומה, לומר הרם את מטך וסלקהו ונטה את ידך ולא במטך לפי שהיו מרננים אחר המטה ואמרו שכל הניסים שעשה משה במטהו הכל היה דרך איזו כישוף שהיה לו במטה זה לפי שאנו רואין שאין כחו כ"א במטה זה, לכך נאמר הרם את מטך כדי להוציא מלבם. ולכך נאמר (שמות יד. לא) וירא ישראל את היד הגדולה, ר"ל שראו שנס זה נעשה ביד ולא במטה לפיכך ויאמינו בה' ובמשה עבדו, מכלל דעד עתה היו בניס לא אמון במ כי לא האמינו בה' ובנבואת משה עבדו לפי שהיה להם מקום לתלות הניסים במטה.

והנה בעת הזאת זה ימים רבים לישראל שנקרע הים, ודור זה לא ידעו אם עשה משה הנס ההוא בידו או במטהו, וסברו כשם שכל הניסים נעשו במצרים במטה כך קי"ס, ועי"י שהכה צור במטה חזר והביא את ישראל בחסרון האמונה שחזרו ואמרו שלא ה' פעל כל זאת אלא במטהו שלו יש איזו צד כישוף. ושם נאמר ואתה הרם את מטך ונטה את ידך, נאמר לשון הרמה וסילוק במטה ולשון נטיה ביד ועי"ז ויאמינו בה', וכאן נאמר ממש הכל בהפך וירם משה את ידו ויד במטהו, לשון הרמה וסילוק ביד כי מאחר שלא עשה מעשה זה בהטית יד בעלמא דומה כאלו סלק את ידו ויד במטהו ועי"י זה החזיר מיעוט האמונה למקומה הראשון כאשר היה רינון של המטה קודם קי"ס, לכך נאמר יען לא האמנתם בי לא אמנתם לא נאמר אלא האמנתם שהוא לשון יוצא לשני, שגרמו שלא להאמין בי אלא יאמרו בכח המטה עשה זה ולא ה' פעל כל זאת. ובזה ב' רעות עשו כי לא דברו אל הסלע כלום וגם אהרן היה חייב בדבר זה שנאמר ודברתם אל הסלע, ואילו היו מדברים אל הסלע ענין מטה אהרן מה שעשה והיה הסלע שומע ועושה כמעשהו אין לך קידוש השם גדול מזה, שילמדו הכל ק"ו מן הסלע, והנה לא די שלא דברו כלום כדי להחזיק האמונה אלא הכהו במטהו והביא חולשה באמונה וז"ש יען לא האמנתם בי לא גרמתם

וא"ת הלא מאמר הצאן ובקר ישחט להם (במדבר יא.כב) **קשה מזה**, ע"ז אמר להקדישני לעיני בני ישראל, כי זה היה בסתר וזה בגלוי לעיני כל ישראל כי כך המדה בחילול השם שכל המחלל ש"ש בסתר נפרעין ממנו בגלוי (אבות ד.ה) פירוש שהקב"ה אנה לידו שיעשה בגלוי כדי שידעו למה הוא יתברך נפרע ממנו. ומה שהתחיל בבני ישראל ואח"כ אמר לכן לא תביאו את הקהל, כך אמר הקב"ה למשה אילו היו כל הנכנסים לארץ בני ישראל בני אברהם שנאמר בו (בראשית טו.ו) והאמין בה', החרשתי כי מאחר שהם מאמינים בני מאמינים אף אם לא תעשה לעיניהם ניסים המחזיקים האמונה מ"מ יהיו חזקים באמונה לא יסורו ממנו, אמנם בבאי הארץ יש ביניהם קהל גרים והם הערב רב אשר לא מבני ישראל המה, כי ברע הוא, ובנקל יחזרו לסורם כי המה בניס לא אמון בס, ע"כ אותן באי הארץ צריכין למנהיג אשר יוכל להלוך נגד רוחו של כל אחד ואחד ולעשות תמיד בפניהם ניסים המחזיקים האמונה ואתם אין מדרככם להקפיד ע"ז לכן לא תביאו את הקהל אותו קהל גרים אל הארץ.

ולכך נאמר אצל יהושע (דברים לא.ז) **לעיני כל ישראל חזק ואמץ** כי אתה תביא את העם הזה אל הארץ, גם שם מתחיל בישראל וסיים בהעם כי אמר תרגיל עצמך לעיני כל ישראל להיות חזק ואמץ בדבר ה' שלא יבואו על ידך לידי חסרון אמונה, וא"ת שישראל אינן חשודין אצלך ע"ז אמר כי אתה תביא את העם הזה, שיש ביניהם גם הערב רב שנקראו בשם העם והם צריכין חיזוק ביותר ויתבאר דבר זה עוד לקמן פרי' וילך בע"ה. ופירוש זה יקר מכל מה שדברו בו המפרשים אשר תחזנה עיניך בספרו של מהרי"א.

ואוסיף עוד ואומר במה שנאמר ויך את הסלע במטהו פעמים. נמשך ממנו מיעוט האמונה שישראל לא ישמעו בקול ה' ובקול נביאיו כ"א אחרי הכאות רבות כי תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה (משלי יז.ו) כדמסיק בילקוט סימן תשס"ג וז"ל ודברתם אל הסלע והכיתם לא נאמר אלא ודברתם כשהנער קטן רבו מלמדו ומכה אותו, כיון שהגדיל בדבור הוא מיסרו, כך אמר הקב"ה למשה כשהיה הסלע קטן הכית אותו שנאמר והכית בצור אבל עכשיו שהגדיל ודברתם אל הסלע. וכל משכיל ישתומם על המראה וכי סלע זה עיני בשר לו והלא קטן וגדול שם הוא הכל חדא ואיך דימה אותו לנער, ודאי אין הכונה כ"א אל הנמשל שישראל ילמדו מזה כי יש הבדל בין המוסר שבעל פה ובין המוסר שבשבת הנוגש כי בסור המכריח ישוב לסורו כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרי' וילך. והראה לנו הקב"ה אע"פ שאין דבר זה שייך בסלע מכל מקום למען הראותו הובאו הענינים הללו לומר שאין נכון להכות בשבת כ"א לנער ובער אבל כשיגדיל תחת גערה במבין, כ"א לא ישמע בקול מוסר ויהיה צריך להכאה ביסורין בלי ספק מיד כי יראה הרוחה יחזור לסורו,

כמו שהוצרך להכות את הסלע פעמים ולא שמע להכאה ראשונה כך כל מה שנעשה ע"י הכאה והכרח אין פתגם המעשה נעשה מהרה, וזהו החילול השם שילמדו בני ישראל ממנו לבלתי שמוע בקול מוסר כ"א אחר הכות כסיל מאה. וזה רמז נכון מאד לדעת מדרש זה. (כלי יקר)

דעת זקנים **קח את המטה והקהל.** אמר הרב בכור שור ולהכות בסלע קאמר לו שיקח המטה וזהו המעשה של בשלח דכתיב שם והכית בצור אלא שהיה מסדר שם איך פרנס ישראל במן ובשלו ובמים ואחר מפרש כל אחד במקומו ותרוייהו חד מעשה הוא דהא כתיב התם ויקרא שם המקום מסה ומריבה ובפרשת וזאת הברכה כתיב אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה. וגם כאן כתיב המה מי מריבת קדש מדבר סין והתם נמי כתיב ויסעו ממדבר סין והא דכתיב כאן ודברתם אל הסלע לאו לאפוקי שלא להכותו קאמר אלא ה"ק תדברו אל בני ישראל (אל) לפני הסלע כדי שיראו הדבר לעיניהם שאני מוציא להם מים מצור החלמיש והם אמרו שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים כלומר למה תריבון עמי וכי אנו יכולין להוציא לכם מים מן הסלע הזה אם לא ע"י הקב"ה וא"כ דרך תפלה ובקשה היה לכם לבקש ממנו ולא דרך מריבה ותלונה ולפי שהיה להם לפרש דבריהם יותר הקפיד הקב"ה עליהם ואמר יען לא האמנתם בי ולפי הפשט העונש ממה שאמר נוציא והיה להם לוי יוציא דמשמע יוציא הקב"ה וכן ייסד הפייט נוקש בעשר והיינו היו"ד דיוציא עשר: (דעת זקנים)

טו ויקח משה את המטה מלפני יהוה באשר צוהו:

אונקלוס ונסיב משה ית חוטרך מן קדם יי קמא די פקדיה: (אונקלוס)

יונתן ונסיב משה ית חוטר ניסיא מן קדם יי היכמא דפקדיה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **את המטה מלפני ה'.** הוא מטה האלהים והוא המונח לפני העדות: (אבן עזרא)

אור החיים **כאשר צוהו.** הוצרך לומר כן, לומר שלא נתעכב אלא סמוך לצווינו יתברך לקח המטה. עוד נתכוון לומר דבר זה עשה **כאשר צוהו** והא למדת שמה שעשה מאז והלאה לא כאשר צוהו, וכמו שכתבנו למעלה ששגג בפירושם של דברים: (אור החיים)

יז ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המרים המן הסלע הנה נוציא לכם מים:

אונקלוס ואכנישו משה ואהרן ית קהלך לקדם כיפא ואמר להון שמעו:

כָּעַן סִרְבַּנְיָא הֶמֶן פִּיפָא הֵדִין נִפִיק לְכוּן מִיָּא : (אונקלוס)

יונתן וּכְנִישׁוּ מִשָּׁה וְאַהֲרוֹן יֵת קְהֵלָא לְקֹדֶם פִּיפָא וְאַמַּר לְהוֹן מִשָּׁה שְׁמַעוּ
כְּדוֹן סִרְבַּנְיָא הֶמֶן פִּיפָא הֵדִין אֶפְשֵׁר לָן לְהִנְפָקָא לְכוּן מִיָּא : (תרגום יונתן)

רפ"י ויקהלו וגו'. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט (פ) את המרובה
(במ"ר ס): המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו, (ת) לפי שהלך
הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר, והיו ישראל אומרים להם
מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים, לכך אמר להם המורים, סרבנים,
לשון יוני שוטים, מורים את מוריהם, המן הסלע הזה שלא נלטוינו עליו
נוציא לכם מים: (רפ"י)

שפתי חכמים (פ) דק"ל וכי אפשר להקהיל כל הקהל אל פני הסלע: (ת)
לכוננו לתרץ מה חידוש היה להם עד שאמרו המן הסלע וגו'. כיון שאמר
הקדוש ברוך הוא ונתן מימיו ודאי כך יהיה. ומתרץ לפי שלא היו כו' והיו
ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע תוציאו כלומר מה חילוק בין
זה לזה לכך אמר להם כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא המן הסלע הזה. יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו: (אבן עזרא)

בעל הטורים פני הסלע. פני בגימטריא כלפי מלמד שהיו כל ישראל אל פני
הסלע פנים אל פנים והיה המועט מחזיק את המרובה: המן. ג' במסרה
המן הסלע המן העץ כמו ששם הפר הציווי גם כאן נמי הפר הציווי ואידך
המן הגורן או מן היקב כמו שהיה שם רעב גם כאן ארץ ציה בלי מים
וסמך למ"ד עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה זהו המן העץ המן
הגורן ולמ"ד אשכול היה דכתיב או מן היקב: (בעל הטורים)

[יא] וַיָּרֶם מִשָּׁה אֶת יָדוֹ וַיִּן אֶת הַסֵּלַע בְּמִטְהוֹ פְּעָמִים וַיִּצְאוּ מִיָּם רַבִּים
וַתִּשֶׁת הַעֲדָה וּבְעִירָם : (ס)

אונקלוס וַאֲרַם מִשָּׁה יֵת יְדִיה וּמַחָא יֵת פִּיפָא בְּחוּטְרִיה תְּרִין זְמַנִּין וַנִּפְקוּ
מִיָּא סְגִיאי וּשְׁתִּיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירָהוֹן : [ס] (אונקלוס)

יונתן וזקף משׁה ית ידיה ומחא ית פיפא בחוטריה תרתין זמנין בזמנא
קמאה אטיפת אדמא ובזמנא תניינא נפקו מיין סגיאין ואשתיאת כנשתא
ובעיריהון: (תרגום יונתן)

רש"י פעמים. לפי שזכר אשונה לא הוּצֵיחַ אֶלְכָּא (א) טיפּוּן, לְפִי שְׁלַח רוּחַ המקום להכותו אֶלְכָּא וּדְבַרְתָּם אֶלְ הַסְּלַע, והמה דברו אֶלְ סְלַע אַחַר וּלְכָּא הוּצֵיחַ, אמרו שֶׁמָּא כְּרִיךְ לְהַכּוֹתוֹ כְּזִכְרָא שְׁוֹנָה, שְׁנֵאמַר וְהִכִּיתָ בְּלוֹר (שְׁמוֹת יז, ו), וּנְזַדְמֵן להם אֶתְּוֹ סְלַע וְהִכְּהוּ: (רש"י)

שפתי חכמים (א) דק"ל למה הכה ב' פעמים. ומתּרַץ לְפִי שְׁזַמְכָּה רֵאשׁוֹנָה הוּצֵיחַ טיפּוּן וכו' והוכחתו דאֶם אִיתָּא שְׁלַח הוּצֵיחַ כְּלוּם לְמָה הִכָּה אֶתְּוֹ פַעַם שְׁנִית וְלָמָּה לֹא הִיָּה סוֹבֵר וּדְלֵי זֶה סְלַע אַחַר שְׁלַח רוּחַ עֲלִיו הַקְּדוּשָׁא בְּרוּךְ הוּא וְאֶם הוּצֵיחַ מִתְּחִלָּה מִיַּם הַרְּבֵּה לֹא הִיוּ כְּרִיכִין לְהַכּוֹתוֹ פַעַם שְׁנִית אֶלְכָּא וּדְלֵי שְׁהוּצֵיחַ מִתְּחִלָּה טיפּוּן לְכַךְ הִכָּה אֶתְּוֹ פַעַם שְׁנִית. וְמָה לְכָּא הוּצֵיחַ מִיַּם כְּשִׁיעוֹר בְּפַעַם רֵאשׁוֹן לְפִי שְׁלַח כו' וְמָה שְׁהוּסִיף לוֹמַר וְהִם דְּבָרוּ כו' כְּדִי לְהוֹדִיעַ טַעוֹתוֹ שֶׁל מִשָּׁה שְׁהִכָּה מִשּׁוֹם שְׁהִם דְּבָרוּ לְסְלַע אַחַר וּלְכָּא הוּצֵיחַ מִשּׁוֹם הִכִּי הִכָּה אֶתְּ הַסְּלַע מִפְּנֵי שְׁאִמְרוּ שְׁמָא כו' וְהוּסִיף עוֹד וּנְזַדְמֵן לְהִם כו' דֹּאֶם לֹא כֵּן לְמָה הוּצֵיחַ אֶפִּילוֹ טיפּוּן וְאֶפִּילוֹ בְּהַכָּאוֹת רַבּוֹת לֹא הִיָּה לוֹ לְהוּצֵיחַ אֶפִּילוֹ טיפּוּן אַחַת אֶלְכָּא שְׁנְזַדְמֵן לְהִם כו' וְקָרַת קֶשָׁה מִמָּה שְׁפִירֶשׁ רֵש"י בְּפִרְשַׁת מַטּוֹת גְּבִי וִיאִמַר אֶלְעֶזֶר הַכֹּהֵן וְגו' לְפִי שְׁכַעַם מִשָּׁה בָּא לְכָלֵל טַעוֹת וְכֵן בְּשִׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים וַיֵּךְ אֶתְּ הַסְּלַע עַל יַדֵּי הַכַּעַם בָּא לְכָלֵל טַעוֹת מִשְׁמַע אֲבָל לֹא מִפְּנֵי שְׁדְּבָרוּ אֶלְ סְלַע אַחַר וּלְכָּא הוּצֵיחַ מִיַּם וּמִפְּנֵי שְׁחִשְׁבוּ שְׁאוּלֵי לְיוּוֵי הַסָּם לֹא הִיָּה אֶלְכָּא בְּהַכָּאָה כְּמוֹ שְׁכַתֵּב כֹּאן. וְשְׁמָא יֵשׁ לוֹמַר שְׁהֵן אֲגֻדוֹת חִלּוּקוֹת וְרֵש"י תַּפְּסֵן שְׁתִּיָּהֵן כְּמִנְהַגוֹ בְּכָל מִקּוּם עַד כֹּאן לְשׁוֹנוֹ הֵרָא"ם: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ויך את הסלע. הוא הכה לסלע אחד ונבקעו כל הצורים שבמדבר שנאמר יבקע צורים במדבר: (בעל הטורים)

אור החיים במטהו פעמים. טעם ב' פעמים כעבד שעושה שליחות אדונו בזריזות גדולה, ורבותינו ז"ל (סנהדרין לד.) דרשו דרשות וכפטיש וגו': (אור)

[יב] ויאמר יהוה אל משה ואֶל אֶהְרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינַי בְּנִי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶתְּ הַקְּהָל הַזֶּה אֶלְ הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם:

אונקלוס ואמר יי למשה ולאֶהְרֹן חֲלַף דִּי לֹא הֵימְנַתּוּן בְּמִימְרֵי לְקַדְּשׁוֹתַי לְעֵינַי בְּנִי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לֹא תַעֲלוּן יְתָ קְהָלָא הַדִּין לְאָרְעָא דִּי יְהִבִּית לְהוֹן:

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּשִׁבְעֵתָא חוּלְף דְּלֹא הִימְנִיתוּן בְּמִימְרֵי
לְקַדְשׁוֹתַי לְמַחְמִיהוֹן בְּבִנְיַי יִשְׂרָאֵל בְּגִין כּוֹן לֹא תִהְיֶנְעִלוּן יַת קְהֵלָא הָדִין
לְאַרְעָא דִּי אֲתוּן לְהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב (ב) שאלולי חטא זה בלבד (ג) היו
כנסין לארץ, כדי שלא יאמרו עליהם, כעון (ד) שאר דור המדבר שנגזר
עליהם שלא יכנסו לארץ, כך היה עון משה ואהרן. והלא האלץ ובקר ישחטו
(במדבר יא, כב) קשה מזו, (ה) אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב, וכאן
שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב, מפני קדוש השם: להקדישני.
שאלו דברתם אל הסלע והוא, הייתי מקודש לעיני העדה, ואומרים מה
סלע זה, שאינו מדבר ואינו שומע ואינו כריך לפרנסה, מקיים דבורו של
מקום, קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה, כמו לכן נשבעתי לבית
עלי (שמאל-א ג, יד), נשבע (ו) בקפיאה שלא ירבו בתפלה על כד: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ראונו לתרץ וכי דרך כבוד לגלות חרפה של כדקייס ומפרש
לדבריה מפני שבה שלהם גילה הקרא כדפירש גילה כו': (ג) דק"ל דיען
משמע שהוא טעם אלמעלה. ומתירן דהכי פירושן שאלולי כו' כלומר יען
שעשיתם זו בלבד. כתב הרא"ם ואם תאמר והא בזולת זה החטא לא היה
נכנס לארץ שכבר נגזרה עליו גזירה כמו שכתוב עתה תראה וגו' ולא
העשוי לשלשים ואחד מלכים. ותירונו עיין בפרשת בהעלותך במה שכתבתי
בפסוק נוסעים אנחנו כו' שדבריו התם כמו שתירץ הוא הכא לכן לא
הבאתי דבריו על הגליון: (ד) ר"ל שאל תסבור לומר שהיו בידיהם אף
עונות דור המדבר דהם עונות גדולות כמו מתלוננים ושאר דברים: (ה)
שם אמר שאין בכח השם לתת בשר כדי סיפוקם וכאן אמר משה שאין
ברשותו להוציא מסלע אחר שלא נלטו והיה זה סבה שיאמינו העם
שמחוזק הסלע וטבעו היו המים ולא מפני גזירתו של השם יתברך ילאו
דאם לא כן מה לי סלע זה מה לי אחר לגבי הקדוש ברוך הוא וחטאתם
לא היה רק שלא בטחו בה' שיוציאו מכל סלע שיראו אף על פי שלא נלטו
עליו: (ו) כלומר מעצמו בלי שום הכרח שהרי לא עמדו לפניו בתפלה:
(שפתי חכמים)

אבן עזרא יען לא האמנתם בי. היא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על

בעל הטורים **לכן**. בגימט' מדה במדה : (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר ה'. קשה למה שקדם לנו כי לשון אמירה יורה על דברים המסעדים את הלב וגדולה וכבוד יבשר וכאן רואני שלא אמר אלא בשורת גזירה רעה, ויתבאר על פי מה שאמרו במדרש (במד"ר פי"ט) שאמר משה לפני ה' הרי גזרת עלי למות במדבר עם הדור הרע הזה וכו' יאמרו הדורות שאני שוה להם יכתב עלי על מה נענשתי לפיכך כתיב **יען לא האמנתם בי** וגו' עד כאן, והוא מה שרמז ה' באומרו **ויאמר** לשון רוממות למשה ולאחרן שנכתב חטאם שעליו מתו שהוא יען לא וגו', ולא יחשבו הדורות שהם שוים לדור הרע ח"ו: (אור החיים)

[יג] הַמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יְהוָה וַיִּקְדָּשׁ בָּם : (ס)

אונקלוס אינון מי מצותא דנצו בני ישראל קדם יי ואתקדש בהון : (ס)
(אונקלוס)

יונתן הינון מי מצותא דנצו בני ישראל קדם יי על עיסק בירא דאתגניזת ואתקדש בהון במשה ואהרן פד אתיהיבת להון: (תרגום יונתן)

רש"י המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר, את אלו ראו אלטגניני פרעה שמושיעו של ישראל לוקה במים, לכך גזרו כל הבן היולד היאורה תשליכוהו (שמות א, כג): **ויקדש בם**. שמתו משה ואהרן על ידם. שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו, הוא יראוי ומתקדש על הצדקות, וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשך (תהלים סח, לו), וכן הוא אומר בקרובי אקדש (ויקרא י, ג): (רש"י)

אבן עזרא ויקדש בם. במשה ואהרן כטעם בקרובי אקדש: (אבן עזרא)

אור החיים המה מי מריבה וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר **מריבה אשר רבו** ולא הספיק לומר המה מים אשר רבו בני וגו', עוד מאמרו **רבו את ה'** זה יגיד שמדבר על ישראל ומאמרו **ויקדש בם** משמע שמדבר על משה ואהרן. ונראה שהכתוב בא לתת טעם להקפדתו יתברך על קדושת שמו בענין זה, ואמר **המה מי מריבה** וגו' ומריבה זו מצדיקה הכתוב באמרו **אשר רבו** פירוש שטענו טענה נגד ה' וצדקו בטענת מריבתם, **ויקדש בם** פירוש עשה ה' דברים להתקדש ביניהם פירוש בישראל במה שאמר למשה לדבר אל הסלע אשר ירצו בני ישראל שבזה יראו כח השליט שהגם שהביאם במדבר לא מקום וגו' ומים אין יוציא להם במאמרו מים מכל מין סלע אשר תהיה לפניהם, ומשה ואהרן לא עשו כן לכן הקפיד ה'

עליהם ואמר לכן וגוי ורז"ל אמרו (שם) **ויקדש בם** במשה ואהרן שגזר עליהם שלא יביאו וגוי, וע' פנים לתורה: (אור החיים)

ספורנו **ויקדש בם**. באותם המים עצמם נקדש אחר כך בענין נחל ארנון שהראה אז לישראל שאותם המים היו בלתי טבעיים כמו שהורו אז בשירתם באמרם ומנחליאל במות שהיו המים עולים יותר ממקום מקורם על הפך הראוי למים הטבעיים: (ספורנו)

[יד] וישראל וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו:

אונקלוס וישלח משה אנגדין מרקם לות מלכא דאדום בדין אמר אחיך ישראל את ידעת ית כל עקתא די אשכחתינא: (אונקלוס)

יונתן וישראל אתה ידעת ית כל אניקי דאשכחתינא: (תרגום יונתן)

רש"י אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה, חלל אמר לו אחים אנחנו, בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך (בראשית טו, יג), ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביכם מעל אבינו, וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (שם לו, י), מפני הסטר חוב המוטל עליהם, (ז) והטילו על יעקב: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ר"ל מה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם כי גר יהיה זרעך והקדוש ברוך הוא הטיל על יעקב ובניו לצדו גזירתו שהיינו עבדים בארץ מצרים נמלא שאנו סבלנו לרות השעבוד בעד עשו אביך ובניו ועל כן ראוי לכם להניח לנו דרך ארצך כדפירש"י בסמוך גבי נעברה נא בארצך וגו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא **מקדש**. שם מקום עיר ואיננו קדש ברנע כי אותו הוא מדבר וכן הכתוב אומר יחיל ה' מדבר קדש התלאה. פירשתיו: (אבן עזרא)

אור החיים אחיך ישראל אתה ידעת וגו'. טעם אומרו אחיך, גם אומרו אתה ידעת, לומר כי תלאה זו לא נסבבה ממני אלא מאבותינו ואני ואתה אחים שוים בדבר, ששטר זה של התלאה היה כתוב על אבינו ואחד מן האחים פרעו, ותמצא שאמרו ז"ל (ב"ר פפ"ב) בפסוק וילך אל ארץ זוה לשונם מפני החוב שלא רצה לפרוע חוב אביו עד כאן, ואומרו אתה ידעת

פירוש כבר קודם היות לנו התלאה ידעת אותה שנגזרה בין הבתרים, ודבר זה דוקא הוא שידעו, ולזה דקדק לומר **אתה**, העובדי כוכבים ומזלות היו חושבים כי מקרה הירידה היה להם להיות עבדים ושפלים, ואומרו **וירדו אבותינו** וגוי' פירוש מלבד הגלות עוד נוסף שסבלנו צרה כפולה שהיה הגלות במצרים, על דרך מה שכתבו בתוספות במסכת שבת (י:) במה שאמרו שם בגמרא וזה לשונם לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבנים שבשביל ב' סלעים מילת וכו' נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עד כאן, והקשו התוספות והלא הגזירה היתה מבין הבתרים, ותרצו שאם לא היה שינוי שעשה יעקב ליוסף היה הגלות במקום אחר בלא כל כך תוקף השעבוד אשר הפליאו למרר חייהם, מעתה היות הגלות במצרים הוא נוסף על הידוע בגזירה, לזה אמר **וירדו** וגוי' פירוש ועוד לנו שהיתה התלאה במקום זה הרע ימים רבים **וירעו לנו** וגוי', ונתכוונו גם כן במאמר זה לומר שהם פרעו שטר חוב ומצד זה זכו בארץ, והודיעום גם כן כי פרעו פרעון גדול בכל כך צער זמן ארוך כאומרו **ימים רבים** : (אור החיים)

כלי יקר **כה אמר אחיך ישראל וגוי' אתה ידעת את כל התלאה וגוי'.** כי תלאה זו היתה ראויה להיות חציה שלך לפרוע חוב כי גר יהיה זרעך, ואנחנו סבלנו כל התלאה כולה אפילו חלקך. ורמז במלת התלאה עולה ת' כנגד ת' של גרות, עוד מ' שהיו מטולטלים במדבר, וא' אינו מן המנין. וכשם שאין לך חלק בפריעת החוב כך אין לך חלק בארץ כי דומה כאילו קנינו מידך חלקך וראוי שגם אתה תתן בידינו המקח ותסייע לנו לבא לארץ **מהרה.** (כלי יקר)

[טו] **וירדו אבותינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים ולאבותינו :**

אונקלוס **ונחתו אבהתנא למצרים ויתבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא :** (אונקלוס)

יונתן **ונחתו אבהתן למצרים ויתבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא :** (תרגום יונתן)

רס"י **וירעו לנו. סבלנו לרות (ח) רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מלמערים (ט) בקצר כשפורענות באה על ישראל: (רס"י)**

שפתי חכמים **(ח) (גור אריה) אף על גב שלשון וירעו לא משמע רק פעול להם רעה אחת וצמקום אחר כתיב וירעו אוחתנו ויענונו וגוי' לכן פירש שפירוש וירעו הוא כולל לרות רבות ואם כן כולם בכלל: (ט) דאי קאי על**

אבות שהיו בארץ מצרים היה לו להקדים אבותינו ללנו והכי הל"ל וירעו
לאבותינו ולנו ומדכתיב לאבותינו לבסוף משמע דמלתא אחריתא הוא.
מהרא"י: (ספתי חכמים)

אבן עזרא לנו מצרים ולאבותינו. שמתו והטעם שארץ זמן רע תם: (אבן עזרא)

[טז] ונצעק אל יהוה וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים והנה
אנחנו בקדש עיר קצה גבולך:

אונקלוס וצלינא קדם יי וקביל צלותנא ושלח מלאכא ואפקנא ממצרים
והא אנחנא ברקם קרתא דבסטר תחומך: (אונקלוס)

יונתן וצלינא קדם יי וקביל צלותנא ושדר חד ממלאכי שירותא והנפקנא
ממצרים והא אנחנא ברקם קרתא דמתבניא בסטר תחומך: (תרגום יונתן)

רש"י וישמע קולנו. בצרכנו (י) אבינו הקול קול יעקב (שם כז, כז),
שאנו לוועקים ונענים: מלאך. זה משה, (כ) מכאן שהנביאים קרוים
מלאכים, ואומר ויהיו מלעיזים במלאכי האלהים (דברי הימים—ב לו, טז): (רש"י)

ספתי חכמים (י) מתשובה שהשיב מלך אדום למשה שמעינן דמשה אמר לו
כן בצרכנו כו' מדכתיב בסמוך פן בחרב אלכ לקראתך ופירש רש"י מה לו
להשיב זה אלכ אתם מתגאים וכו' אם כן מוכח שמשה אמר לו זה בצרכנו
כו' (דבן טוב) דאם לא כן כיון שאמר ונצעק אל ה' וגו' הל"ל וישמע ה'
וישלח וגו' קולנו למה לי אלכ בצרכנו וכו': (כ) ראונו לתרץ והא משה הוליאם
ועל זה מפרש מכאן וכו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא וישלח מלאך. כמשמעו וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם
ורבים פירשוהו על משה כי מצאו ויאמר חגי מלאך ה' ואין זאת דעתי:
(אבן עזרא)

בעל הטורים ויצאנו. חסר יו"ד על ידי יי מכות הוציאנו משה: (בעל הטורים)

[יז] נעברה נא בארץ לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך
המלך גלך לא נטה זמין ושמאול עד אשר נעבר גבולך:

אונקלוס נְעִיבֵר פְּעוֹן בְּאַרְעָד לָא נְעִיבֵר בְּחַקְל וּבְכָרִם וְלֹא נִשְׁתִּי מִי גוֹב בְּאַרְח מְלָפָא נִיזִיל לָא נְסִיטִי לְיַמִּינָא וְלִשְׁמַאלָא עַד דְנְעִיבֵר תְּחוּמָּד: (אונקלוס)

יונתן נְעִיבֵר פְּדוֹן בְּאַרְעָד לָא נִשְׁרַגְנָא בְּתוּלָן וְלֹא נֶאֱנַס אַרְיִסוֹן וְלֹא נְבָעוּל נִשְׁי גוּבְרִין בְּאַרְח מְלָפָא דְבִשְׁמִיָא נִיזִיל וְלֹא נְסִיטִי לְיַמִּינָא וְלִשְׁמַאלָא לְהַנְזָקָא בְּשִׁבְלֵי רְשׁוּתָא עַד דְנְעִיבֵר תְּחוּמָּד: (תרגום יונתן)

רש"י נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה (ב) של ארץ ישראל, כשם שלא פרעת החוב, עשה לנו עזר מעט לעצור דרך ארצך: ולא נשתה מי באר. מי בורות היה צריך לומר, אלא כך אמר משה אף על פי שיש בדינו מן לאכול (מ) ובאר לשותה, לא נשתה ממנו, אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם. מכאן לאכסנאי שאף על פי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני, כדי להנות את אושפיזו (במ"ר יט, טו): דרך המלך נלך וגו'. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו (ג) לכאן ולכאן לאכול: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ראונו לתרץ מה צריך משה להזכיר למלך אדום ענין יציאת מצרים וגם כל הענין דכתיב לפניו: (מ) הא דנקט רש"י מן לאכול ולא כתיב בקרא אלא מים דהוקשה לרש"י דאי לא אמר למלך אדום על ענין אכילה מה הנאה הוא להם בזה שיקחו מהם מים דהנאה מועטת היא אלא אף על האכילה אמר משה ליקח מהם והא דנקט הקרא דוקא מים רבותא נקט אף מים רואין ליקח מהם אף שאין דרך לקנות מים כמו שהיה מקונן ירמיה מימינו בכסף שתינו. מהרא"י: (ג) (נחלת יעקב) דק"ל הא כבר אמרו לא נעצור בשדה ובכרם אלא ודאי דלעיל קאי אהעברה ברגלים וכאן קאי אנטוייה לאכול: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בשדה ובכרם. שלא ישחיתו ואפי' מי הבארות שלכם לא נשתה: דרך המלך נלך. אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שיצוה המלך שהוא מלך אדום נלך: (אבן עזרא)

בעל הטורים נעברה נא בארצך. ובסיחון אמר אעברה נא. אלא אמר זכור מה שאמר עשו נסעה ונלכה ולכך אמר אחיד ישראל: (בעל הטורים)

אור החיים נעברה נא בארצך. ולא אמר נא נעברה, אם נפרשה לשון בקשה נתכוון להסמיך הבקשה לארצו שהיא עיקר השאלה שיהיה המעבר בארצו, ואם נפרשה לשון זמן יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פי מ"ד) שאחד מגי' עכו"ם שנתן ה' לזרעו של אברהם הוא אדום, לזה דקדק משה

בשליחות זה ואמר שכל התנאים שהוא מתנה על עצמו לא נטה ימין ושמאל וגו' כל זה אינו אלא בהעברה של עתה, אבל כשיעברו לעתיד לבא כי משה הוא אשר היה מושיע ורב אז לא יקבל עליו כל התנאים אלא להורישם ולהומם ולבוז ביזם דכתיב (עובדיי א') בית יעקב אש וגו' ובית עשו לקש וגו' : (אור החיים)

ספורנו דרך המלך. באותה הדרך שיצוה המלך שנלך בה כמנהג כל מלך הנותן מעבר לצבא אנשי שלומו לשלוח עמהם מורה בדרך למען לא יזיקו אנשי הצבא או קצתם בעברם ליושבי הארץ: (ספורנו)

כלי יקר ולא נשתה מי באר, לרבותא נקט כי מי בורות פשיטא שלא נשתה שהרי יש טורח לחזור ולמלאות אלא אפילו מי באר שהמעין מתגבר מעצמו וזה נהנה וזה לא חסר מ"מ לא נשתה משלך, ואח"כ הוסיפו לומר ונתתי מכרם להנות האושפיזא וכן מתחילה אמרו דרך המלך נלך שהמלך דרכו לילך בו והשיב פן בחרב אצא לקראתך, מאחר שהדרך כבוש למלך כי יפגשך עשו מי נדחה מפני מי והשיב במסילה נעלה. (כלי יקר)

[יח] ויאמר אליו אדום לא תעבר בי פן בחרב אצא לקראתך:

אונקלוס ואמר ליה אדומא לא תעבר בתחומי דלמא בדקטלין בחרבא אפוק לקדמותך: (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה אדומא לא תעיבר בתחומי דלמא בשליפי חרב אפוק לקדמותך: (תרגום יונתן)

רש"י פן בחרב אלך לקראתך. אתם מתגאים בקול שהורישכם אזיכם, ואמרתם (דברים כ, טז) ונלעק אל ה' וישמע קולנו, ואני אלך עליכם צמה (ס) שהורישני אזי ועל חרבך תחיה (בראשית כו, מ): (רש"י)

שפתי חכמים (ס) דאם לא כן בחרב למה לי הל"ל פן אלך לקראתך למלחמה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים פן בחרב אצא לקראתך. והיינו דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה: (בעל הטורים)

ספורנו פן בחרב אצא לקראתך. כי המון עם אדום אנשי דמים ובסבה מועטת ממריבה או זולתה שתפול בין אנשי הארץ והעם העובר יתעוררו אנשי הארץ בחרב נגד העוברים: (ספורנו)

[יט] וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִסְלָה נַעֲלָה וְאִם מִימֶיךָ נִשְׁתָּה אֲנִי וּמִקֵּנִי וְנָתַתִּי מְכָרָם רַק אֵין דָּבָר בְּרַגְלֵי אֶעֱבֹרָה:

אונקלוס וַאֲמָרוּ לִיה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְחַ כְּבִישָׁא נִסְק וְאִם מִימְךָ נִשְׁתִּי אֲנָא וּבְעִירִי וְאַתָּן דְּמִיהוֹן לְחוּד לִית פְּתָגְס דְּבִיש בְּרַגְלֵי אֶעֱיבֹר: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ לִיה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַסְטְרִטִיָּא דְּמִלְכָּא נִיזִיל אֵין מִיִּךְ נִשְׁתִּי אֲנָא וּבְעִירִי וְאַיְתָן דְּמִי מִימְהוֹן לְחוּד לִית פְּתָגְס דְּבִיש בְּלְחוּדֵי אֶעֱיבֹר: (תרגום יונתן)

רס"י רק אין דבר. אין קום דבר מזיקך: (רס"י)

אבן עזרא במסלה נעלה. מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הוצרכו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם: (אבן עזרא)

בעל הטורים מכרם. ג' במס' ואם מימך נשתה ונתתי מכרם. ואעיד ביום מכרם ציד. על מכרם בכסף צדיק. בשביל שמכרו בכסף צדיק וצדו את אביהם ביום מכרם בפיהם ואמרו לו חיה רעה אכלתהו על כן ונתתי מכרם והוצרכו לשתות מימיהם בכסף: (בעל הטורים)

ספורנו במסלה נעלה. הנה זה אולי יקרה אם נעבור בערים אבל אנחנו נעבור במסלה בלבד ולא תקרה שם סבה שתעורר את עמך בחרב לקראתנו: רק אין דבר ברגלי. אין אתנו שום דבר מובן לחרחר ריב: אעבורה. מאחר שאינך ממאן להניחנו לעבור אלא בשביל זה שאמרת הנה נוכל לעבור שאין לחוש לזה כלל: (ספורנו)

[כ] וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֲדוֹם לְקִרְאָתוֹ בְּעַם כְּבֹד וּבְיָד חֲזָקָה:

אונקלוס וַאֲמָר לָא תַעֲבֹר וַיִּנְפֹק אֲדוֹמָאָה לְקִדְמוּתִיהָ בְּחִיל רַב וּבִידָא תְּקִיפָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָר לָא תַעֲיבֹר וַיִּנְפֹק אֲדוֹמָאָה לְקִדְמוּתִיהָ בְּחִיל רַב וּבִידָא תְּקִיפָתָא: (תרגום יונתן)

רס"י וזיד חזקה. בהצטחת (ע) זקננו והידיים ידי עשו (סס כב): (רס"י)

שפתי חכמים (ע) דאם לא כן זיד חזקה למה לי כל עם כבד יש לו יד חזקה: (שפתי חכמים)

ספורנו ויצא אדום לקראתו. על הגבול: (ספורנו)

[כא] וַיִּמְאֵן אֲדָוִם נָתַן אֶת יִשְׂרָאֵל עֲבַר בְּגִבְלוֹ וַיֵּיט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו: (פ)

אונקלוס וְסָרִיב אֲדוֹמָאָה לְמִשְׁבֵּק יֵת יִשְׂרָאֵל לְמַעְבַּר בְּתַחוּמֵיהָ וְסָטָא יִשְׂרָאֵל מְלוֹתֵיהָ: [פ] (אונקלוס)

יונתן וְסָרִיב אֲדוֹמָאָה לְמִשְׁבּוֹק יֵת יִשְׂרָאֵל לְמַעְבַּר בְּתַחוּמֵיהָ וְסָטָא יִשְׂרָאֵל מְלוֹתֵיהָ דְהוּוּ מִפְקָדִין מִן קָדָם מִימְרָא דְשְׁמִיָא דְלֹא לְמַסְדְּרָא עִמְהוֹן סְדְרֵי קְרָבָא מְטוּל דְעַד כְּדוֹן לֹא מְטָא זְמַנָּא לְמַתִּיבָא נְקַמְתָּא דְאֲדָוִם בְּיַדֵּיהוֹן: (תרגום יונתן)

[כב] וַיִּסְעוּ מִקֵּדֶשׁ וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה הָר: במחוברות שלישי

אונקלוס וַיִּנְטְלוּ מִרְקָם וְאֵתוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְהַר טוֹרָא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּנְטְלוּ מִרְקָם וְאֵתוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְטוֹרוֹס אוֹמְנוֹס: (תרגום יונתן)

רש"י כל העדה. כולם שלמים ועומדים להכנס לארץ, (פ) שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם, שכבר כלו מתי מדבר, ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום (דברים 7, 7): הר ההר. הר על גבי הר, כתפוח קטן על גבי תפוח גדול, ואף על פי שהענן הולך לפניו ומשואה את ההרים, שלשה נשארו בהן, הר סיני לתורה, והר נבו לקבורת משה, והר ההר לקבורת אהרן: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ואם תאמר ולמה לא מפרש בלשון זה שפירש לעיל על כל העדה ומה צריך לנקוט כולם שלמים ליכנס לארץ וגם זה לא צריך לפרש ואלו מאותן כו' ויש לומר שאל תקשה למה צריך לכתוב כל העדה וללמדך שכל העדה כלם עומדים לחיים שכבר מתו מתי מדבר והא לעיל כתיב כל העדה. ומפרש לומר לך אף בשעה שהיו נכנסים לארץ שהיה זמן מרובה לאחר מיתת אנשי דור המדבר היו כלם שלמים כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם בני ישראל כל העד'. בעבור שיצא אדום להלחם במ הגיד

הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר : (אבן עזרא)

[כג] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּהַר הַהָר עַל גְּבוּל אֶרֶץ אֲדוֹם לֵאמֹר :

אונקלוס וַיֹּאמֶר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּהוֹר טוֹרָא עַל תְּחוּם אֶרְעָא דְאֲדוֹם לְמִימָר : (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּטוֹרוֹס אוֹמְנוֹס עַל תְּחוּם אֶרְעָא דְאֲדוֹם לְמִימָר : (תרגום יונתן)

רס"י על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע, נפלטו מעשיהם וחסרו הלדיק הזה, וכן הנציח אומר ליהושפט, בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך (דברי הימים-3 כ, לז): (רס"י)

אור החיים וַיֹּאמֶר ה' וְגו' על גבול ארץ אדום וגו'. טעם שהוצרך לומר על גבול וגו', פירוש על סיבת הגעתם לגבול רשעה נסתלק אהרן, שוב בא לידי מדרש אחד (ילקוט כאן) וזה לשונם בהתחברך לרשע וגו' בשביל שנתחברו לאדום חסרו צדיק אחד עד כאן, והם הדברים עצמן שרמזנו במאמר על גבול וגו', ולדרך זה יתבאר אומרו לאמר שיצו ה' למשה לומר לישראל פרט זה שרמז במאמר על גבול שהתחברם לרשע סבב פטירת הצדיק, והגם שכבר נגזרה גזירה זו עליו, אפשר שהיה חי עוד ימים עוד לומר מגלגליו חובה על ידי חייב, ובדרך רמז כיון שאהרן עומד עם משה לגאולה העתידה כאומדם ז"ל (שם) בפסוק וענתה שמה כימי נעוריה שכתבתי למעלה, וגאולה העתידה היא מיד אדום שהיא מלכות ס"מ לזה אמר על גבול ארץ אדום פירוש על סיבת גבולם אשר הגביל ה' קץ לאדום לימסר ביד ישראל לזה שם יאסף אהרן, וגמר אומר אל עמיו לרמוז לעמיו העתידים לרשת ארץ אדום: (אור החיים)

[כד] יֵאָסֹף אֶהֱרֹן אֶל עַמּוֹ כִּי לֹא יָבֵא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מְרִיתֶם אֶת פִּי לְמִי מְרִיבָה :

אונקלוס יִתְכַנֵּשׂ אֶהֱרֹן לְעַמִּיה אֲרִי לֹא יַעוֹל לְאֶרְעָא דִּי יְהֻבִית לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל דִּי סְרִיבְתוֹן עַל מִימְרֵי לְמִי מְצוֹתָא : (אונקלוס)

יונתן יִתְכַנֵּשׂ אֶהֱרֹן לְעַמִּיה אָרוֹם לֹא יַעוֹל לְאֶרְעָא דִּיהֻבִית לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מְטוֹל דְסְרִבְתוֹן עַל מִימְרֵי בְמִי מְצוֹתָא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא יֵאָסֹף אֶהֱרֹן. כמו ומות כהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר : מריתם. פירשתיו : למי מריבה. כמו במי מריבה שם המקום או בעבור מי

אור החיים על אשר מריתם את פי. לפי דברי המדרש (שם) שכתבתי למעלה שיחד מאמר מריתם פי כנגד אשר אמר להם לשנות פרק אחד על הסלע בחר ה' ליחד פרט זה למיתת אהרן כי הוא שגיון שלם בערך אהרן, שהגם שמשה לא שנה היה לאהרן לשנות הפרק וכשלא שנה הרי המרה את פי ה', אבל על ג' דברים הרשומים בדבריהם לא היה אלא מסכים למעשה משה, שההכאה משה לבדו הכה, והוצאת מים מסלע שלא היו רוצים ישראל גם כן הוא מעשה משה אלא שהסכים אהרן, וכן מאמר המן הסלע הזה הוא דברי משה לבדו, ותמצא שפרט זה של חטא המן הסלע יחדו ה' למשה בשעה שאמר לו (דברים ל"ב) עלה וגוי ומות וגוי על אשר מעלתם וגוי שפירש בה מעל, ולדברי המדרש מאמר זה בא על פרט חטא אומרו המן הסלע שפרט, ודבר זה בפרט אין חלק לאהרן בו כי למה יענש אהרן אם משה אמר דיבור בלתי הגון, בשלמא בענין הסלע ובהכאתה הם דברים שבא שליחות מה' לאהרן על ידי משה ויענש על שינוי אשר יעשה בו מה שאין כן אם משה ידבר דברים לא הגונים אין אהרן נתפס עליו, אלא שכללו ה' עם משה לצד עיקר הדבר ששגגו בו יחד: (אור החיים)

[כה] קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אתם הר הקר:

אונקלוס דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון להר טורא: (אונקלוס)

יונתן דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון לטורוס אומנוס: (תרגום יונתן)

רש"י קח את אהרן. בדברי נחומים, אמור לו, אשכיד שתראה כדרך נתון לבנה, מה שאין אני זכאי לכך: (רש"י)

בעל הטורים והעל. ב' במסורה עיין מ"ש בפרשת וארא: (בעל הטורים)

[כו] והפישט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו ואהרן ואסף ומת:

אונקלוס ואשלח ית אהרן ית לבושוהי ותלבישנון ית אלעזר בריה ואהרן ותפניש ימיות: (אונקלוס)

יונתן ואשלח ית אהרן ית לבושוי איקר פהונתא ותלבישונון ית אלעזר בריה ואהרן ותפניש ימיות ותמן: (תרגום יונתן)

רפ"י את בגדיו. את כהונה גדולה (ז) הלביקהו, (ח) והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו, אמר לו הכנס למערה (ט) ונכנס, ראה מטה מואעת ונר לזוק, אמר לו עלה למטה ועלה, פשוט ידיך ופשוט, קמוץ פיך וקמוץ, עמוס עיניך ועמוס, מיד חמד משה לאותה מיתה, וזה שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך (דברים לב, ט), מיתה שנתאוית לה: (רפ"י)

קפתי חכמים (ז) ראונו לתרץ דאי בגדיו של חולין מה טעם ליה הקדוש ברוך הוא להלביש את אלעזר לפניו בבגדיו. והרא"ם תירץ על כרחך פירושו בגדי כהונה דאם לא כן איך יהיה אות על זכיותו כהונה גדולה ואפשר דבכלל דבריו דברי: (ח) אף על פי שאין כתיב כאן שכך ליה השם שאין כתיב אלא והפשוט את אהרן וכו' דאם לא כן שמשה הלביש את אהרן תחלה איך ילביש אהרן בגדי כהונה שלא בשעת עבודה והלא היואל מהר הבית בבגדי כהונה סופג ארבעים אלא על כרחך לריך לומר דמשה הלבישו על פי הדיבור כדי שיפשיטו וילבישו את אלעזר בפני אהרן להראות שבו זוכה לכהן גדול תחתיו: (ט) משום דק"ל ולמה לא הפשיט אהרן את בגדיו וילביש אלעזר את עצמו כי זה נראה שהוא גנאי למשה שיהא מקרת להם ומתיר אמר לו וכו' וכי לא סגי בלא דיבורו של משה אלא להורות מלות גמילות חסדים של מתים שהרי משה בעצמו היה מתעסק בכל עסקי מיתת אהרן: (קפתי חכמים)

אבן עזרא והפשוט והלבשתם. יוצאים לשנים פעולים: וטעם ואהרן יאסף. כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות: ויאסף אהרן אל עמיו. פירשתיו: (אבן עזרא)

בעל הטורים והלבשתם. ב' במסורה והלבשתם את אלעזר והלבשתם כתנות דאיכא מאן דאמר כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה כשם דוהלבשתם כתנות דהתם היתה במשיחה אף והלבשתם דהכא הי במשיחה: (בעל הטורים)

אור החיים והפשוט את אהרן את בגדיו. אמר את אהרן את בגדיו שנראה שהם ב' הפשטות, הגם שאין זה צחות לשון עם כל זה אפשר שנתכוון לומר לו שהבגדים שיפשיט יהיו בגדי כהונה לא בגדי עצמו, לזה אמר הפשוט את אהרן לגופה וחזר והתנה שהפשטה הוא את בגדיו המיוחדים לו לאהרן שהם בגדי כהונה ועליהם הוא אומר והלבשתם את אלעזר, וזה לא היה נשמע אם היה אומר והפשוט את אהרן את בגדיו שאז

אין כאן יתור לדרוש ממנו אלא הדברים כפשטן, וכאלו אמר והפשט אהרן מבגדיו, ומאמר **את בגדיו** הוא גזירת והפשט, מה שאין כן אומרו **והפשט את אהרן** מאמר **את אהרן** הוא גזירת והפשט ונשאר מאמר **את בגדיו** מיותר לדרשה:

עוד נתכוון לומר על זה הדרך הפשט את אהרן והפשטה זו אינה אלא מבגדיו והוא אומרו **את בגדיו**, אבל יש לו מלבוש אחר תיכף ומיד, והוא מאמרם ז"ל (ילקוט כאן) וזה לשונם היה אהרן מתפשט ומתלבש בענני כבוד, ומעתה לא נשאר אהרן מופשט מהמלבוש אפילו בעת שהיה מפשיטו משה לא היה נפשט אלא מבגדיו והיה מלביש הענן כל חלק וחלק הנפשט ממנו: (אור החיים)

ספורנו והפשט את אהרן את בגדיו. אותם בגדים הראויים לכהן גדול יותר על כהן הדיוט: **והלבשתם את אלעזר**. שהיה לבוש בגדי כהן הדיוט ובכן נשאר אהרן בד' בגדי כהן הדיוט לבוש הבדים כמו שהיה ענינו בהכנס לפני ולפנים וכענין הראות מלאכי אלהים לעבדיו: (ספורנו)

[כז] וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּעֲלוּ אֶל הַר הַהָר לְעִינֵי כָּל הָעֵדָה:

אונקלוס וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פְקִיד יִי וְסֻלְיָקוּ לְהַר טוֹרָא לְעִינֵי כָּל כְּנֻשְׁתָּא: (אונקלוס)

יונתן וַעֲבַד מֹשֶׁה הֵיכְמָא דְּפְקִיד יִי יְתִיָּה וְסֻלְיָקוּ לְטוֹרוֹס אוּמְנוֹס כַּד חָמָן כָּל כְּנֻשְׁתָּא: (תרגום יונתן)

רש"י ויעש משה. אף על פי שהדבר קשה לו (ז) לא עכב (במ"ד יט, יט): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) דאם לא כן ויעש משה למה לי וכי תעלה על דעתך שעבר על שליחותו של מקום. כתב הרא"ם ולא ידעתי למה לא דרשו על מה שכתב צפרקת קרח ויעש משה כאשר נאמר לו ה' אותו כן עשה ואפשר שלא דרשו בו מקום שיש לומר שעשה זה בשמחה מקום טובתו שלא יבואו בני ישראל לחלוק עוד על שררת שבט לוי ומפני שאהבת שררות שבטו מעורבת בעשיית מצוה זו אף שעשה גם כן מצות השם יתברך לא ראו לדרוש בו כולם ודו"ק נראה לי: (שפתי חכמים)

[כח] וַיִּפְשֹׁט מֹשֶׁה אֶת אֶהֱרֹן אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבָּשׁ אֹתָם אֶת אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת

אָהֲרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הַקֹּהֵן וַיֵּרֵד מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר מִן הַקֹּהֵן:

אונקלוס וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יְת אֶהֱרֹן יְת לְבוּשׁוֹהֵי וְאַלְבִּישׁ יְתֵהוֹן יְת אֶלְעָזָר בְּרִיָּה וּמִית אֶהֱרֹן תַּמֶּן בְּרִישׁ טוֹרָא וּנְחַת מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר מִן טוֹרָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יְת אֶהֱרֹן יְת לְבוּשׁוֹי אִיקָר כְּהוֹנְתָא וְאַלְבִּישׁ יְת אֶלְעָזָר בְּרִיָּה וּמִית אֶהֱרֹן תַּמֶּן בְּרִישׁ טוֹרָא וּנְחַת מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר מִן טוֹרָא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים וימת אהרן שם. בגי' מלמד כי מת בנשיקה: (בעל הטורים)

[כט] וַיֵּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גִוַע אֶהֱרֹן וַיִּבְכוּ אֶת אֶהֱרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַחֲזוּ כָּל כְּנֻשְׁתָּא אַרִי מִית אֶהֱרֹן וַיִּבְכוּ יְת אֶהֱרֹן תְּלַתִּין יוֹמִין כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: **[ס]** (אונקלוס)

יונתן וַכִּיּוֹן דְּנַח נִפְשִׁיה דְּאֶהֱרֹן אֶסְתַּלְקוּ עֲנָנָא יְקָרָא בְּחַד לִירְחָא דְּאָב וַחֲמוּן כָּל כְּנֻשְׁתָּא דְּאֶתָא מֹשֶׁה נְחִית מִן טוֹרָא מְנוּי בְּזִיעִין וְהוּהּ בְּכִי וְאָמַר וַיּוּי לִי עֲלֵדָּ אֶהֱרֹן אַחִי עֲמוּד צְלוּתֵהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל אוּף הֵינְנוּ בְּכוּן יְת אֶהֱרֹן תְּלַתִּין יוֹמִין גּוֹבְרִיא וּנְשִׂיא דְּיִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י ויראו כל העדה וגו'. כשראו משה ואלעזר יורדים (ת) ואהרן לא ירד, אמרו היכן הוא אהרן, אמר להם מת, אמרו, אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועלך את המגפה יסלוט בו מלאך המות, מיד צחק משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה, ראו והאמינו: כל בית ישראל. האנשים והנשים, (ח) לפי שהיה אהרן רודף שלום, ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע. אומר אני, שהמתרגם דהא מית, טועה הוא, אלא אם כן מתרגם ויראו ואתחזיאו, שלא אמרו רבותינו ז"ל כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד, וכדאמר רבי אבהו (ראש השנה ג.), דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא ויראו, ועל לשון זה נופל לשון דהא, לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו, למה ויראו לפי שהרי מת אהרן, אבל על תרגום וחזו כל כנישתא אין לשון דהא נופל, אלא לשון אשר, שהוא מגזרת שמוש אי, שמאינו אם משמש בלשון אשר, כמו ואם מדוע לא תקלך רוחי (איוב כא, ד), והרבה מפורשים מזה הבלשון אם חרוכים ימיו שם יד, ה: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) לכונו לתרץ והרי לא ראו מיתה של אהרן רק משה ואלעזר והל"ל וישמעו והלא מפי משה ואלעזר שמעו ומפרש כשראו כו' והראוהו מלאכי השרת וזהו שכתב ויראו כל העדה: (א) לכה לומר למה כתיב במיתת משה רבינו עליו השלום ויזכו בני ישראל והכא גבי אהרן כל בית ישראל. ומפרש דכאן אף הנשים זכו ולמה לפי שהיה כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויראו כל העדה. כאשר ראו זה המאורע שאירע בכו שלשים יום: ומלת גויעה. פירשתיו: (אבן עזרא)

הטורים ויראו. בגימטריא בעננים: (בעל הטורים)

במדבר פרק-כא

א וישמע הפנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב

אונקלוס וישמע פנענא מלכא דערד יתיב דרומא ארי אתא ישראל ארח מאלליא ואגח קרבא בישראל ושבא מניה שבא: (אונקלוס)

יונתן וישמע עמלק דהוה שרי בארע דרומא ואתא ואתני ומלך בערד ארום נח נפשיה דאחרון ואסתלק עמודא דעננא דהוה מדבר בזכותיה קדם עמא בית דישראל וארום אתי ישראל אורח אלליא אתר דמרדו במארי עלמא דכד תבו אלליא הוה בני ישראל שרין ברקס והדרו לבתריהון מן רקס עד מוסרות שית משורין ארבעין שנין נטלו מן מוסרות ותבו לרקס אורח מאלליא ואתו לטוורוס אומנוס ומית אחרון תמן הא בכו אתא ואגח קרבא בישראל ושבא מניהון שבא רבא: (תרגום יונתן)

רס"י וישמע הכנעני. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד (ב) כו' כדאיתא בראש השנה (ג), ועמלק מעולם רועה מרדות לישראל, מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב. זה עמלק, (ג) שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב (במדבר יג, כט), ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים זידם, והם אינן כנענים, ראו ישראל

לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען, אמרו נתפלל סתם, שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים, שנאמר ויעלו בנגב (שם כג). דבר אחר, דרך האתרים, דרך התייר הגדול (ד) הנוסע לפניהם, שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (שם י, ל): וישב ממנו שבי. אינה אלא (ה) שפחה אחת: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ואם תאמר מנליה לרש"י דלמא כפשוטו כדכתיב אחריו כי בא ישראל וגו'. ויש לומר דקשה לרש"י למה לי וישמע דלא הל"ל אלא ויבא ישראל דרך האתרים ויבא הכנעני וילחם וגו' כמו ויבא עמלק וילחם בישראל וכמו ויבא לקראת ישראל המדברה ויבא יהוא וילחם בישראל וכן גבי עוג ויבא לקראת ישראל וגו' למלחמה אדרעי אלא שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ועוד יש לומר דהוכחתו מדכתיב צפרקת ואלה מסעי וישמע הכנעני וגו' אחר מיתת אהרן והתם על כרחך לא שמע אלא שמת אהרן ונסתלקה השכינה מישראל והתם פירש"י כאן למדך כו' לשון מכאן למדך משמע שפירש דראייתו משם ושם אפרש בס"ד. והרא"ם פירש מדכתיב ויראו כל העדה וגו' ואמר ר' אבהו קרי ויראו צ"ל תחת היו"ד וכדריש לקיש דאמר האי כי נתינת טעם לדבר שלפניו הוא נתגלו העדה לפי שגוע אהרן: (ג) מפרש דאל תקשי אם כן סתרי קראי אהדדי דכתיב וישמע הכנעני ואחר כך כתיב יושב הנגב היינו עמלק לכן פירש שינה כו': (ד) פירוש והוא הארון כלומר כיון שראו שנסתלקו ענני כבוד ולא היה להם כי אם ארון הקודש שנוסע לפניהם משום הכי בא להלחם מה שלא עשה קודם לכן הרא"ם. והוארך לטעם של דבר אחר כי לטעם הראשון קשה למה כתוב דרך האתרים וכי המרגלים כבשו אותם דרך והלא דרך כבושה היא לכל עוצרים ושבים לכן פירש דבר אחר וכו' וכמו שפירש הרא"ם כי בסבת שלא הלך לפניהם אלא הארון ונסתלקו ענני כבוד בא להלחם ולטעם של דבר אחר קשה למה כתיב האתרים לשון רבים כיון דלא קאי אלא על הארון הקודש לכן פירש גם טעם ראשון: (ה) הוארכו רבותינו זכרונם לצרכה לפרש כן משום דסבירא להו איז ישראל מנואחים אלא בעת הקולום לפני השם יתברך וכאן לא מלאו שום הקול לכן אמרו שהשבי ששבו פה אינו אלא השבי ששבו ישראל מהם ואין לומר מנליה אחת דלמא שתיים יש לומר דמלשון שבי משמע שאינה אלא אחת ואם תאמר מנא ליה לרש"י דשפחה היתה ויש לומר דמלשון שבי משמע שפחה כדכתיב צפרקת

בא מזכור פרעה היושב על כסאו עד זכור השפחה וגו' כך כתיב בהתראה
ובסוף כשלקה כתיב עד זכור השבי אללא לריך לפרץ לשבי היינו זכור
השפחה אף שבי לכתוב הכא מיירי בשפחה לאס לא כן וישב ממנו אנשים
או נשים או טף מיבני ליה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישמע הכנעני מלך ערד. אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא
הכנעני כי כל אמורי כנעני ורבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע כתבה
והראיה מלך ערד אחד ומצאו שבני יהודה קראו שם המקום חרמה ולא
אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה צפת וזה מלך ערד והאמת שני
מקומות ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן
מזרחה ונסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שאירע בהר
ההר קודם נסעם משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר
ההר ואם תבקש מה שמע הנה מפורש: **כי בא ישראל דרך האתרים.**
האתרים י"א כי האל"ף נוסף והטעם התרים את הארץ וכן אל"ף
אזרועד: (אבן עזרא)

אור החיים וילחם בישראל. טעם אומרו בישראל ולא אמר עם ישראל
וכמו שאמר בפרשת בשלח ויבא עמלק וילחם עם ישראל, נתכוון לומר כי
הם היו סיבה למלחמה זו לצד חטאם, גם מה שאמר בסמוך וישב ממנו
שבי פירוש ממנו היה הסובב לשבות שביו, והחטא הוא שהם היו סיבה
להעדר הצדיק מחמת מי מריבה דכתיב (תהלים ק"ו) ויקציפו על מי
מריבה וירע למשה בעבורם, ולא למשה בלבד אלא גם לאהרן כמובן
מהענין אלא שמזכיר משה שהוא העיקר:

וישב ממנו שבי וגו'. יש להעיר למה לא חרדו ישראל בראותם שעם אחד
לקח מישראל שבי ויאמרו אם עם אחד עשה בהם פרץ מה יעשו בכניסתם
לארץ, וכמו שמצינו שנתרגש יהושע כשהכו אנשי העי גבור אחד מישראל
כאמור שם (יהושע ז'), והגם כי אחר כך נתעצמו בתפלה ונתנו ה' בידם,
סוף כל סוף לא מצינו שנתרגשו מקודם, ונראה על פי דבריהם (במד"ר
כאן) שאמרו שעם זה עמלק היה, והגם שהכתוב קראו כנעני הוא לצד
שבא במלבוש כנעני, ולזה כשהתפללו ישראל שיתנהו בידם לא אמרו תתן
את הכנעני הזה, מעתה לצד שלא היה מז' אומות שנתן להם ה' לא
נתרגשו בראותו נוצח במלחמה שהרי אין להם ממנו כלום, עוד נראה
שלא נתרגשו אלא אז כשנכנסו לארץ שהגיע זמן ששלם עון האמורי מה
שאין כן קודם שנכנסו לארץ שאפשר שעדיין לא שלם עונו כדי שיתנהו
ביד ישראל, ורז"ל דרשו בזה הרבה דרשות: (אור החיים)

ספורנו וישב ממנו. ולא המית איש: (ספורנו)

[ב] ויָדַר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמֶר אִם נָתַן תִּתֶּנּוּ אֶת הָעַם הַזֶּה בְּיָדִי

והחרמתו

את

עריהם :

אונקלוס וְקִיִּים יִשְׂרָאֵל קִיִּים קָדָם יְיָ וְאָמַר אִם מְמָסַר תִּמְסֹר יְתַּ עֲמָא
הָדִין בִּידֵי וְאֶגְמַר יְתַּ קִירוֹיְהוֹן : (אונקלוס)

יונתן וְקִיִּים יִשְׂרָאֵל קִיִּים קָדָם יְיָ וְאָמַר אִין מְמָסַר תִּמְסֹר יְתַּ עֲמָא הָדִין
בִּידֵי וְאֶגְמַר יְתַּ קִירוֹיְהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י והחרמתו. אקדיש (ו) שללם לגזובה: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) דלוי כמקמעו מה נדר הוא זה להחרים עריהם דהא סתם נדר לה' נאמר על הקדש אלחא אקדיש וכו' ולשון חרם הוא. ומפרש עוד לפירוש זה דויחרם היינו חרם גזובה היאך שייך לומר על בני אדם חרם כדכתיב אתהם ואת עריהם ומפרש כשקאי על בני אדם משמש לשון הריגה וכשקאי על עריהם משמש חרם גזובה: (שפתי חכמים)

אור החיים אם נתן נתן כפל לומר נתן נתן, לצד שלא היו יודעים איזה עם הוא לזה אמרו אם נתון פירוש אם הוא בכלל הז' אומות הנתונים מה טוב ואם לאו נתן, ורז"ל אמרו (מדרש לקח טוב כאן) נתון הכנעני נתן השביה : (אור החיים)

ג] וישמע יהוה בקול ישראל ויתן את הפנעני ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה: (פ)

אונקלוס וְקָבִיל יְיָ צְלוֹתֶיהָ דְיִשְׂרָאֵל וּמָסַר יְתַּ פְּנַעְנָאָה וְגַמַר יְתַּהוֹן וְיְתַּ
קִירוֹיְהוֹן וְקָרָא שְׁמָא דְאַתְרָא חֲרָמָה : [פ] (אונקלוס)

יונתן וְקָבִיל יְיָ צְלוֹתֶיהָ דְיִשְׂרָאֵל וּמָסַר יְתַּ פְּנַעְנָאָה וְגַמַר יְתַּהוֹן וְיְתַּ
קִירוֹיְהוֹן וְקָרָא שְׁמָא דְאַתְרָא חֲרָמָה : (תרגום יונתן)

רש"י ויחרם אתהם. בהריגה: ואת עריהם. חרמי גזובה: (רש"י)

ספורנו ויחרם אתהם ואת עריהם. נדרו אז לעשותם חרם בהכנסם לארץ וכן עשו כמבואר בתחלת ספר שופטים : (ספורנו)

ד] ויסעו מהר הקר דרדו ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרדו : (ד]

אונקלוס ונטלו מהר טורא ארח ימא דסוף לאקפא ית ארעא דאדום ועקת נפשא דעמא בארחה : (אונקלוס)

יונתן ונטלו מטורוס אומנוס מהלך ימא דסוף לאחזרא ית ארעא דאדום וקנטת נפשא דעמא בארחה : (תרגום יונתן)

רש"י דרך ים סוף. כיון שמת אהרן וצאה עליהם מלחמה זו, (ז) חזרו לאחוריהם דרך ים סוף, הוא הדרך שחזרו להם כשנגזרה עליהם גזירת מרגלים, שנאמר וסעו המדברה דרך ים סוף (דברים א, מ), וכאן חזרו לאחוריהם (עיין פרשת פנחס) שבע מסעות, שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן (פס י, ו), וכי במוסרה מת והלא צהר ההר מת, אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו (ח) כאילו הוא צפניהם. לא וצדוק במסעות, ותמלאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לפיכך את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקאר נפש העם בדרך. בטורח הדרך, שהוקשה להם, אמרו, עכשיו היינו קרובים להכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו, כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום, לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך, ובלשון לע"ז אנהרודלו"ר. ולא יתכן לומר ותקאר נפש העם בדרך בהיותם בדרך, ולא פירש בו צמה קצרה, שכל מקום שתמלא קצור נפש במקרא, מפורש שם צמה קצרה, כגון ותקאר נפשי צהם (זכריה יא, ח), וכגון ותקאר נפשו בעמל ישראל (שופטים י, טז). וכל דבר הקשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש, כאדם שהטורח צא עליו, ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר, ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער, ובדבר המטריח נופל לשון גדול, שגדול הוא וכבד על האדם, כגון וגם נפשם בחלה צי (זכריה יא, ח), גדלה עלי, ויגאה כשחל תלודני (איוב י, טז), כללו של פירושו, כל לשון קצור נפש בדבר, לשון שאין יכול לסובלו הוא, שאין הדעת סובלתו: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ר"ל מה דכתיב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף וגו' הא קודם שבאו להר ההר היו סובצין ארץ אדום כדכתיב לעיל וימאן אדום וגו' נמלא שכבר חזרו לאחוריהם ולמה אמר איך שעכשיו חזרו לאחוריהם ומפרש כיון שמת כו': (ח) ואם תאמר למה הספידוהו במוסרה ויש לומר בפרשת פנחס ובפרשת עקב מפרש רש"י למה הספידוהו במוסרה וזה תוכן

דבריו לפי שכאשר חזרו למוסרה היו רודפין בני לוי אחריהם עד מוסרה והרגו כמה משפחות כדפירק"י צפרקת פנחס והספידו אז על אהרן משום למחמת שמת אהרן נסתלקו ענני כבוד מעליהם לכן שמעו וזאו הכנענים עליהם למלחמה ומשום הכי חזרו לאחוריהם למוסרה ומחמת שחזרו נהרגו כמה משפחות לכך הספידוהו זכותו פעם כיון שעל ידי מיתתו זא להם כל זה כדפי' ומה ספירק"י הכא שצע מסעות חזרו לאחוריהם וצפרקת פנחס פירק שמונה מסעות חזרו לאחוריהם מפורק במקום אחר דהיינו לזד מאותו מסע אחרונה הוא שצע מסעות: (ספתי חכמים)

אבן עזרא לסבוב את ארץ אדום. צלמונה ופונון כי כן כתוב: (אבן עזרא)

בעל הטורים ותקצר נפש העם. מלמד שראו כל הצרות שיבאו עליהם בגלות אדום ואיך ימשך הגלות: **ותקצר.** ד' במסרה ותקצר נפש העם ותקצר נפשו בעמל ישראל ותקצר נפשו למות ותקצר נפשי בהם כיון שבאו לגבול אדום ותקצר נפש העם וידברו בה' ובמשה וקצרה נפשו בעמל ישראל שחטאו ותקצר נפשו למות שמת אהרן בגבול אדום וכן תקצר נפשי בהם דרישא דקרא ואכחיד ג' הרועים בירח אחד שדרשו אותו על אהרן ומרים ומשה שמתו שלשתן בחדש אחד: (בעל הטורים)

דעת זקנים ויסעו מהר ההר לסבוב את ארץ אדום וגו'. וכתוב ותקצר נפש העם כיון שראו שחזרו לאחוריהם אל הדרך המדבר היה קשה בעיניהם כמות כי היו סבורין ליכנס מיד לארץ ישראל ולאכול מתבואת הארץ ועכשיו חוזרין למקום שאין מים ומזון מצויין שם. וכי תימא מה קפידא יש כאן הרי היה להם מן לכך כתיב ונפשנו קצה בלחם הקלקל אינו דומה רואה וטועם לטועם בלא ראייה שלפי שאינו רואה ממשות הדבר שאינו (שהוא) טועם ואינו נחשב בעיניו לכלום אי נמי שלא היו טועמין הטעם הטוב ההוא עד שהיו טורחין בו וטחנו בריחים או דכו במדוכה וכן משמע קרא דפרשת בהעלותך דכתיב ביה והיה טעמו כטעם לשד השמן: (דעת זקנים)

וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר פי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל:

אונקלוס ואתרעם עמא במימרא דיי ועם משה נצו למא אסקותונא ממצרים לממת במדברא ארי לית לחמא ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין דמיכליה קליל: (אונקלוס)

יונתן והרהרו עמא בלבביהון ואשתעיאוי על מימרא דיי ובמשה נצו למא אסיקתנא ממצרים לממת במדברא ארום לית לחמא ולית מיא ונפשתנא

קִנְיָת בְּמָנָא הֲדִין דְּמִזְוִיָּה קְלִיל: (תרגום יונתן)

רַס"י באלהים ובמשה. השו עבד לקונו (במ"ר יט, כא): למה העליחנו. שניהם שוים: ונפשנו קלה. אף זה לשון קלור נפש ומאום: בלחם הקלוקל. לפי שהמן נבלע באיברים קרואו קלוקל, אמרו, עתיד המן הזה שיתפח (ט) במעינו, (י) כלום יש ילוד אשה שמכנים ואינו מוֹלִיא (ע"ז ה.): (רס"י)

שפתי חכמים (ט) מה שפירש שיתפח מדכתיב הקלוקל בחול"ם משמע לשון הקלוקל ממש היינו שיתפח במעיו. ומה שפירש נבלע באיברים ר"ל מדכתיב הקלוקל חסר היינו לשון קל שלא היה צריך לעכלו (נחלת יעקב) זה לשון רס"י (בעבודה זרה 97 ה) בלחם הקלוקל הוא המן ומפני שהיה נבלע בכל איבריהם ואינו יולאין לחוץ קראוהו קלוקל וכו' עד כאן לשונו שמע מינה שהוא מלשון קלות עד דרך ירקרק אדמדם ונעלמה מעיני הרא"ם: (י) ואם תאמר והלא כתיב ויתד תהיה לך על אונך והיה בשבתך חוץ וגו' שמע מינה שהיה להם יליאה ויש לומר ממה שקונים מן התגרים היו מוֹלִיאִים. מלאתי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הקלקל. כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם: (אבן עזרא)

בעל הטורים קלקל. בגימ' זה רמ"ח, שנבלע ברמ"ח אברים: (בעל הטורים)

אור החיים וידבר העם באלהים ובמשה. הגם שיודעים שכל הנהגתם היא על פי ה' ואין משה עושה דבר מדעתו, אף על פי כן התרעמו עליו שהסכים על דעת קונו ולא הפיל תחינתו לפניו להביאם דרך נכון למועדי רגל, ונראה כי דבריהם כאן לא היו לעשות גזירה עליהם כדרך שאמרו במרגלים (יד ג') למה ה' וגו' נתנה ראש ונשובה מצרימה אלא כמי שמתרעם על חבירו אשר לא טוב עשה, וזה יקרא מדברי לשון הרע, ולזה שלח ה' בהם נחשים מדה כנגד מדה כאומרם ז"ל (תענית ח.) שאלו לנחש וכו':

ונפשנו קצה וגו'. אולי שהרגישו לצד הסיבוב של ארץ אדום וקצרה נפשם בדרך חשבו כי זה נסבב לצד היות מזונם מהמן ולא מהלחם, והטעם כי מטבע הולכי דרכים לאכול דבר שהוא קצת קשה להתעכל כי באמצעות ההליכה ממחר להתעכל וכל שנתעכל צריכין למזון פעם אחרת ולזה כשהם אוכלים לחם הם מתחזקים והולכים בכח מה שאין כן באכילת המן שהוא דבר רוחני ותכף מתעכל וזה יסובב שיהיה להם טורח הדרך כי הבטן ריקנית, ולזה הקדים הכתוב ואמר **לסבוב את ארץ אדום וגו'** וזה סיבה להרגשת העם שדברו ואמרו **אין לחם וגו', ונפשנו קצה בלחם**

הקלוקל פירוש שמתקלקל תכף ומיד ואינו שווה להתעכל, ורז"ל אמרו (במד"ר כאן) כי המדברים היו שיורי העם שנגזרה עליהם גזירה למות במדבר שלא היה להם נחת רוח במדבר והיו קצים בחייהם מה שאין כן הנכנסים שהיה להם נחת רוח במדבר: (אור החיים)

כלי יקר וידבר העם באלהים ובמשה וגו'. נראה שלא על המן לבדו קראו תגר כ"א גם על המים שהרי אמרו אין לחם ואין מים, כי הלחם והמים היו שניהם רוחניים וקלים וכל הדברים הקלים טובים לבעלי המנוחה ולא להולכי דרכים כי מאכל כבד טוב להתעכל לבעלי היגיעה לפיכך כאשר קצרה נפש העם בריבוי הדרך, אמרו לפי טורח הדרך אין לחם ואין מים כי שניהם נראין כאלו אינם והיו כלא היו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל קל קל שניהם קלים כאמור. וכנגד שתפלו על המאכל שולחו בהם נחשים שנאמר בו (ישעיה סה.כה) ונחש עפר לחמו, וכנגד שתפלו על המים שולחו בהם השרפים כי אין מים לכבות האש.

ובתולדות יצחק כתב לפי שדברו באלהים ובמשה, אמר הקב"ה חלקי שרי ומחול אך עשה לך שרף כנגד מה שעשו לך, ומשה אמר בהיפך חלקי מחול אבל חלק גבוה מי יתיר לפיכך ויעש נחש נחושת ושורש דבר זה נמצא גם בילקוט פרי' שמות. פירוש לפירושו כי לשון הרע שורף ומזיק לאדם כי חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (תהלים קכד.) ע"כ בא השרף כנגד מה שדברו במשה, אבל כלפי מעלה מה יתן לך ומה יוסיף לשון רמיה (שם קכג.) ע"כ שולחו בהם הנחשים לפי שתפסו אומנות נחש הקדמוני שספר לה"ר בבוראו כי הלשון נופל על הלשון כי הנחש שחטא בלשון נופל על בעלי הלשון. והביט אל נחש הנחושת וחי, שיראה מה שקרה לנחש הקדמוני ואז לא ישוב לכסלה. (כלי יקר)

וַיִּשְׁלַח יְהוָה בְּעַם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרְפִים וַיִּנְשְׁכוּ אֶת הָעָם וַיָּמָת עִם רַב מִיִּשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַיִּשְׁלַח יְהוָה בְּעַמָּא יַת חִיּוֹן קָלָן וַיִּנְכִּיתוּ יַת עַמָּא וַיָּמָת עִם סָגִי מִיִּשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן בְּרַת קָלָא נְפֻלַת מִן שָׁמַי מְרוּמָא וְכֵן אָמְרַת אִיתוֹן חֲמוֹן כָּל בְּנֵי נֶשֶׂא כָּל טְבַיִין דְּעֵבְדִית לְעַמָּא אִסְיָקִית יַתְהוֹן פְּרִיקִין מְמַצְרִים אַחִיתִית לְהוֹן מְנָא מִן שָׁמַיָא וַיְכַדוֹן חֲזָרוּ וְאַתְרַעְמוּ עָלָי וְהָא חִיּוּנָא דְגִזְרִית עָלָי מִן יוֹמֵי שִׁירוּי עֲלָמָא עֲפָר יְהוּי מְזוּנִיָּה וְלָא אַתְרַעַם עָלָי וְעַמִּי אַתְרַעְמוּ עַל מְזוּנִיָּהוֹן וַיְכַדוֹן יִיתוֹן חִיּוֹן דְּלָא אַתְרַעְמוּ עַל מְזוּנִיָּהוֹן וַיִּנְכִּיתוּ יַת עַמָּא דִּי אַתְרַעְמוּ עַל מְזוּנִיָּהוֹן בְּכֵן גְרִי מִימְרָא דִּי בְּעַמָּא יַת חִיּוֹן חוּרְמָנִין וַיִּנְכִּיתוּ יַת עַמָּא וַיָּמָתוּ אוֹכְלוֹסִין סָגִיָּאִין מִיִּשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י אֵת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרְפִים. שָׂרְפִים (כ) אֵת הָאָדָם צָרָם שִׁנִּיָּהֶם:

וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הולאת דבה ויפרע ממוליאי דבה, יבוא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד, (טעם עפר), ויפרע מכפויי טובה גדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים (במ"ר יט, כב): (רס"י)

שפתי חכמים (כ) פירוש שהרפיים הוא תואר לנחשים דכתיב בקרא כלומר הנחשים שרופים ולא שהם מין נחש כמו שרף מעופף וכמו נחש שרף ועקרב דאם כן והרפיים מיבעי ליה והא דכתיב עשה לך שרף שמע מינה למין נחש היה שמו שרף יש לומר עשה לך נחש שרף קאמר וכמוהו ומאכלו צריאה פירוש שה צריאה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישלח וגוי הרפיים. שם תאר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לשונם לנשוד כן שולח בהם: (אבן עזרא)

בעל הטורים הנחשים. לפי שעשו מעשה נחש שהוציאו לה"ר על המן: את הנחשים. לרבות כלבים וחיות רעות: (בעל הטורים)

אור החיים את הנחשים הרפיים. נראה כי לצד שישראל דברו במשה והוסיפו לחטוא לדבר באלהים שלח ה' בהם מה שנולדו מחטאם, כי כבר כתבנו במקומת אחרים כי מהעבירה יוצא מזיק, ובזה תעמוד על אמיתת מאמרם ז"ל (תענית שם) שאמרו שאלו לנחש ארי דורם ואוכל וכו' אתה מה הנאה יש לך והשיב אמרו לבעל הלשון עד כאן, פירוש תשובתו כי יש מין עבירה שממנה יצא מין נזק שבו, וכאן נולדו מחטאתם ב' דברים נחש ושרף נחש שיש בו שנים ממית אדם ושורף הנפש, וישלחם ה' בם כאמרו וישלח ה' בעם את הנחשים הרפיים, ואמר וישלח על דרך אומר (איוב ח') וישלחם ביד פשעם, הנחשים הם כנגד מה שדברו במשה שכל המדבר לשון הרע בחברו ומכל שכן ברבו נחש מכישו, והרפיים הם כנגד מה שדברו באלהים. שוב ראיתי במדרש (רבה כאן) וזה לשונם הרפיים שהם שורפים הנפש עד כאן, וזה מכוון לדברינו: (אור החיים)

11 ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו ביהוה ונבד התפלל אל יהוה ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם:

אונקלוס ואתא עמא למשה ואמרו חבנא ארי אתרעמנא קדם יי ועמך נצינא צלי קדם יי ויעדי מננא ית חניא וצלי משה על עמא: (אונקלוס)

יונתן ואתו עמא לות משה ואמרו חבנא ארום הרהירנא ואשתעינא ביקר שכינתא דיי ועמך נצינא צלי קדם יי ויעדי מיננא ית מחת חניא וצלי משה

רפ"י ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי
מלמחול: (רפ"י)

אור החיים התפלל וגו' ויסר וגו'. פירוש התפלל למחול החטא, והנה
ישתנה מחילת החטא קודם שיצא המחבל לאחר שיצא שאז הגם שנמחל
החטא צריך זכות להסיר המזיק, וכמאמרם ז"ל (שבת לב.) וזה לשונם
לעולם יבקש אדם רחמים קודם שיחלה שאם יחלה אומרים לו הבא
זכות והפטור, לזה נתחכמו דור דעה ואמרו כנגד מה שצריך זכות להצלתם
מהנחשים ויסר פירוש שיתפלל גם כן לה' בזכותו של משה להסיר וגו':

את הנחש. נתכוונו לומר שיסיר אפילו היזק הקטן שהיא עקיצה
ההורגת, ואם היו אומרים את השרף או נחש השרף היה נשמע שעל פרט
נחש שהוא שורף את הנפש הוא שמקפידים אבל אם ימות כדרך העולם
אינם מבקשים ממנו תלמוד לומר **את הנחש** אפילו פרט הנחש שהוא
העונש המכוון כנגד מה שדברו במשה, גם דקדקו לומר לשון יחיד שלא
ישאר אפילו נחש אחד כי אחד יכול להמית כמה וכמה: (אור החיים)

ו ויאמר יהוה אל משה עשה לך שרף ושים אתו על יס ויהי כל הנשוד
וראה אתו וחי:

אונקלוס ויאמר יי למשה עביד לך קלגא ושווי יתיה על את ויהי כל דיתנכית
ויחזי יתה ויתקים: (אונקלוס)

יונתן ויאמר יי למשה עיבד לך חיוגא דנחשא ושווי יתיה על אתר תלי ויהי
כל דנכית יתיה חיוגא ויהי מסתפל פיה וחאי אין מכוין לפיה לשום
מימרא דיי: (תרגום יונתן)

רפ"י על נס. על כלונס שקורין פירק"א בלע"ז, וכן וכנס על הגבעה
(ישעיה ל, יז), ארים נסי (שם מט, כב), שאו נס (שם יג, ב), ולפי שהוא גבוה לאות
(ב) ולראיה קוראו נס: כל הנשוד. אפילו כלב או חמור נושכו (מ) היה נזוק
ומתנוונה (נ) והולך (במ"ד יט, כג), אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית, לכך
נאמר כאן וראה אותו, ראיה בעלמא, ובנשיכת הנחש נאמר והביט, והיה
אם נשך הנחש את איש והביט וגו', שלא היה ממהר נשוד הנחש להתרפאות
אלא אם כן מביט בו בכוונה. ואמרו רבותינו, וכי נחש ממית או מחיה,
אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם

פְּשָׁמִים הֵיוּ מִתְרַפְּאִים, וְחָס לָאוּ הֵיוּ נִמְוָקִים (נ"א נִזְוָקִים): (רפ"י)

פְּתֵי חֲכָמִים (ל) ר"ל לפי פְּדָרְךָ לְרִמּוֹז צְמוּט עַל אֹתוֹ מִקּוֹם פְּהָלוֹת פֶּס לְפִי פְּהָמוֹט גְּבוּהַ מִפְּסוֹם הַכִּי קָרִינָן לְמוֹט נֶס: (מ) דָּחַס לֹא כֵן כָּל לְמָה לִּי לְכַתּוֹב וְהִיָּה הַנֶּקֶד וְכו': (נ) לֶשׁוֹן חוֹלֵי מִתְכַּחֵץ גּוֹפּוֹ וְהוֹלֵךְ פֶּלֶא מֵת מִיָּד (צב"א קמ"א קמ"ג קמ"ד קמ"ה קמ"ו): (פְּתֵי חֲכָמִים)

אֲבָן עֲזָרָא עֲשֵׂה לָךְ. כְּדָמוֹת נַחַש שֶׁרֶף מִנְחַשֶׁת כִּי כֵן כְּתוּב עַל נֶס שִׁיְהִיָּה גְבוּהַ וִירָאוּ אֹתוֹ הַכֹּל וְרַבִּים הִשְׁתַּבְּשׁוּ וְאָמְרוּ כִּי זֹאת הַצּוּרָה לְקַבֵּל כַּח עֲלִיוֹנִים וְחֲלִילִי חֲלִילָה כִּי הַדָּבָר נַעֲשֶׂה בְּצוּוֵי הַשֵּׁם וְאִין לָנוּ לְחַפֵּשׁ לְמָה צוֹרֵת נַחַש וְאִם לֹא כֵן יִרְאֵנוּ הֵישׁ עֵץ שִׁימְתִיק הַמִּים הַמְרִים אֲפִי הַדְּבֵשׁ לֹא יִמְתִיקֶם וְמָה טַעַם לְשׁוֹם דְּבַלֵּת תְּאֵנִים עַל הַשַּׁחִין וְאִין בְּתוֹלְדַת הַדְּבַלָּה לְהַסִּיר הַשַּׁחִין וְהָאֵמֶת כִּי נִשְׁגְּבָה מִמֶּנּוּ דַעַת עֲלִיוֹן: (אֲבָן עֲזָרָא)

אוֹר הַחַיִּים עֲשֵׂה לָךְ שֶׁרֶף. אִמֵּר תִּיבֵת לָךְ רַז"ל אִמְרוּ (יִלְקוּט ע"ז מ"ד). וְזֶה לְשׁוֹנֵם הָרִי הוּא אֹמֵר לָךְ מִשְׁלָךְ וְאִין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שְׂאִינוּ שְׁלוֹ עַד כְּאֵן. פִּירוּשׁ כִּיּוֹן שַׁעֲשָׂאוּ מִשֶּׁה אִינוּ נֹאסֵר כְּשִׁיעֲבֹדוּהוּ דוֹרוֹת הַבָּאִים, וְעֵנִין זֶה אִנוּ לְמַדִּין אֹתוֹ מִמָּה שְׂאִנוּ רוֹאִים אַחַר הָאֵמֶת, אֲבָל דּוּחַק לּוֹמֵר שֶׁהִי אִמֵּר לוֹ כֵּךְ לַעֲשׂוֹתוֹ מִשְׁלוֹ כְּדִי שְׁלֹא יֹאסֵר בַּעֲבוּדַת דוֹרוֹת הַבָּאִים וְצָרִיךְ לְדַעַת לְמָה צוּהַ הִי כֵן, עוֹד יֵשׁ לְהַעִיר לְמָה הִי אִמֵּר לוֹ שֶׁרֶף וּבִמְעַשֶׂה מִשֶּׁה קוֹרָא אֹתוֹ נַחַש, עוֹד יֵשׁ לְדַעַת טַעַם עֵנִין זֶה שְׂצוּהַ הִי לַעֲשׂוֹת נַחַש וְלְהַסְתַּכֵּל בּוֹ מָה יוֹעִיל הַסְתַּכְלוֹת בְּנַחַש לְרַפְּאוֹת הַנְּשִׁיכָה, וְרַז"ל אִמְרוּ (ר"ה כ"ט). כָּל זֶמַן שִׁישְׂרָאֵל מִסְתַּכְלִין כְּלָפִי מַעֲלָה וְכוּ' עַד כְּאֵן, וְאִם הִיתָה הַכוּוֹנָה בְּזֶה לְהַסְתַּכֵּל כְּלָפִי מַעֲלָה לְבַד יוֹתֵר הִיָּה רָאוּי לְהַסְתַּכֵּל בְּשָׁמַיִם וְאִז תְּהִיָּה הַכוּוֹנָה נִיכְרַת לַעֲוֹשִׂיהָ בִּיּוֹתֵר מִהַסְתַּכְלוֹת בְּנַחַש:

וְנִרְאָה לְפִי מָה שֶׁפִּירֶשְׁתִּי שֶׁהַעֲנִישָׁם הִי בְּנַחֲשִׁים הַשֶּׁרְפִים כִּנְגַד בִּי עוֹנוֹת שַׁעֲשׂוּ שְׁדַבְּרוּ בְּאֱלֹהִים וּבִמְשֶׁה לְזֶה בָּאָה הַתְּשׁוּבָה מֵהִי וְאִמֵּר לוֹ עֲשֵׂה לָךְ שֶׁרֶף כְּאֵן רִמּוֹז שִׁיעֲשֶׂה הַנַּחַש בְּסֹדֵר שִׁיְהִי רִמּוֹזִים בִּי פִרְטֵי הַחֲטָא שֶׁהֵם שְׁדַבְּרוּ בֵּהִי וְדַבְּרוּ בְּמִשֶּׁה, כִּנְגַד מָה שְׁדַבְּרוּ בְּמִשֶּׁה אִמֵּר עֲשֵׂה לָךְ פִּירוּשׁ כִּנְגַד דָּבָר הַנּוֹגֵעַ לָךְ, וְכִנְגַד פִּרְטֵי הַחֲטָא שְׁדַבְּרוּ בֵּהִי אִמֵּר שֶׁרֶף פִּירוּשׁ בְּדָמוֹת שֶׁרֶף, כִּי צוֹרֵךְ הִיָּה בְּדָבָר שִׁיְהִיָּה בּוֹ הִיכָר לְבִי דְּבָרִים שֶׁהֵם לְשׁוֹן הָרַע שְׁדַבְּרוּ בְּאֱלֹהִים וְגַם מָה שְׁדַבְּרוּ בְּמִשֶּׁה מִטַּעַם אֲשֶׁר אֲבָר, וְנִתְחַכֵּם מִשֶּׁה לַעֲשׂוֹת הִיכָר לְמִין חֲטָא שְׁדַבְּרוּ בּוֹ שֶׁהוּא בְּחִינַת הַנַּחַש בְּמָה שַׁעֲשָׂאוּ מִן הַנְּחוּשֶׁת, כִּי זוֹלַת זֶה אִין בְּדִמְיוֹן הַשֶּׁרֶף הִיכָר לְבִי פִרְטֵי הַחֲטָא, וְהוּא מָה שְׂאִמֵּר וַיַּעַשׂ מִשֶּׁה נַחַש פִּירוּשׁ פִּרְטֵי זֶה שֶׁל נַחַש שֶׁהוּא הִיכָר פִּרְטֵי הַחֲטָא שְׁדַבְּרוּ בּוֹ עֲשָׂאוּ לְשֶׁרֶף מִנְחוּשֶׁת וְלֹא מִדְּבָר אַחַר, נִמְצָא דּוֹגְמַת הַנַּחַש הוּא כִּנְגַד הִיכָר הַשֶּׁרֶף שֶׁהִרִי הוּא דוֹמָה לוֹ בְּדָמוֹתוֹ, וְהַמִּין שֶׁמִּמֶּנּוּ נַעֲשֶׂה שֶׁהוּא הַנְּחוּשֶׁת הוּא כִּנְגַד הִיכָר פִּרְטֵי הַנַּחַש שֶׁמִּמֶּנּוּ הוּא:

וטעם כל המעשה נראה בהעיר עוד למה לא הועילה תפלתו של משה להסיר הנחשים השרפים ולא יהיה נושך להצטרך לרפואתו, אלא ודאי זה יגיד כי בעל המשפט בחן שלא עשו תשובה המספקת להם, והגם שאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך העיקר חסר והוא העזיבה, ולא מצאנו שאמרו לא נשוב עוד לדבר הרע הזה, ולזה לא הוסר הנגע, לזה נתחכם הבורא ונתיעץ לתקנם על זה הדרך כי מי שתקן עצמו כראוי הנה הוא ניצול ולא ישכנו נחש, ומי שלא נתקן כמצטרך ישכנו נחש לעוררו בתשובה, וצוה עליו להביט אל נחש וגוי' ובזה יתקן עצמו ושב ורפא לו:

והבטתם לנחש תרמוז לז' דברים:

הא' תשובת הגדר על זה הדרך הנה מי גורם לנחש לנשוך הוא חטא בני אדם דכתיב (קהלת י') אם ישוך הנחש בלא לחש וכשאיין לחש יעשה הנחש דומם כנחש אשר אליו יביטו כשינשכם נחש, וזו היא הערת הבטתם בנחש הדומם לומר אל זה אביט לעשות כמעשהו לידום מלדבר עוד, ובזה עושים עזיבת החטא:

ב' להכיר חטאם על דרך אומרו בזוהר (תיקונים י"ג) על ההוא חויה דמקנא במגדלא שהוא ס"מ הנמשל לנחש שפיתה תחילה לאדם, והוא מה שמעיר נחש במקום גבוה, שיכירו שהם סיבה במה שדברו לשון הרע להכניס נחש במקום גבוה, גם שעשו מעשה נחש שהוא לשון הרע במקום עליון שדברו באלהים, גם יש הערה שדברו במשה בראותם מין מחצב שממנו נעשה הנחש:

ג' להעירם מה יקרו דברים גבוהים מדברים ארציים כי נחש שלמטה ממית ונחש עליון מחיה, ובזה ירגישו את אשר דברו רעה על המן שבא מן השמים שהוא לחם הקלוקל ובוחרים בלחם אשר תוציא הארץ, שעליהם נאמר (ישעי' ה') הוי אומרים על הטוב רע ועל הרע טוב:

ד' להעירם בתשובה מה שהתרעמו למה הביאם ה' דרך המדבר שאין שם סיפוק ולא הביאם דרך מקום אשר רגיל היות שם בר ולחם, כי ה' חפץ שעניניהם יהיו תלויות לאלהים יושב בשמים על מחיתם ועל כל צורכיהם באין מבטח זולתו מהטעם עצמו שלא הסיר הנחשים והניחם לנושכם ויהיו מתרפאים כשיסתכלו כלפי מעלה לאביהם שבשמים, והוא מאמרם ז"ל (ר"ה כ"ט). אלא שלא פירשו ההערה שבדבר שהיא תשובה לדברי לשון הרע שדברו למה הביאם אל המדבר, שה' חפץ בזה כדי שיהיה לבם תמיד באין הפסק קרוב לה' כבן המצפה לשלחן אביו ערב ובקר ובכל עת וזמן, ואם היה מביאם דרך ישוב לא היתה להם הדביקות בתמידות כשיהיה מזומן לפנייהם סיפוקם, ומה מאוד יסובב דבר זה הרחקת הלב מהכרת השגחת הבורא ויראת רוממותו:

ה' להשיבם על מה שנכלל בתרעומת שאמרו למה הביאם דרך מדבר

שכוונתם היא שאין סומכין על הנס מטעם שאין הנס מתמיד, וצא ולמד ממה שאומרים הכופרים בפלאי ה' שמבקשים חכמות כוזבים להכחיש בנס ולעשות הדבר דרך טבע שיהיה המעשה ההוא באותו זמן וכל השתנות טבעיות לא יתמיד, ואפשר ששורש לענה זה היה בלב המדברים תועה, לזה צוה ה' לעשות נס קבוע כאומרם ז"ל (במד"ר פי"ט) שזרק משה הנחש השמימה ועמד באויר ושם קנה מקומו באין סומך והיה כל הנשוד יביט אליו ויכיר בהכחשת דעת טועה שהיתה לו מקודם ויאמין כי ה' אשר הביאם למדבר עשה יעשה נסים בהתמדה עד גדר שישמשו הנסים כטבע הרגיל והיה המדבר כישוב לכל הצורך:

ו') להראותם כח התשובה על דרך אומרם ז"ל (יומא פו:) שבעלי תשובה נעשים להם העבירות זכיות כי לא לבד מחילת החטא אלא אדרבה יעמוד לו זכות, והוא מה שהעיר בהבטה אל נחש הנחושת לומר שהנחש נשך והוא עצמו כשהוא בבחינת השתיקה פירוש שלא ידבר עוד הגם שכבר דיבר כי כל מין הנחש ידבר לשון הרע אף על פי כן הוא עצמו מחיה ונהפך מרעה לטובה:

ז') כי חפץ ה' שיכירו בניסי אל בדרך פרט שכל אחד מהנשוכים יביט למעלה ויכיר בניסו ובזה יצדיקו השגחה הפרטית:

והיה כל הנשוד. אמר והיה לשון שמחה על הנשיכה, לצד התועליות הנמשכות מהבטת אל נחש הנחושת בז' דברים אשר יכיר בהם בעל הנס כמו שכתבנו, ואמר כל הנשוד פירוש אפילו שכבר היה נשוד קודם מעשה נחש הנחושת, ואומרו וחי בתוספות וא"ו להעיר גם על חיות הנפש כשיכיר בנס ופרטים הרמוזים יצדיק עצמו ויחיה חיות הגוף וחיות הנפש: (אור החיים)

ספורנו עשה לך שרף. שיהיה הנחש מחומר מורה שרפה כדי שיכוונו על שרפתו בהבל פיו אשר כמוהו היה עונם ופורענותם ויחזרו בתשובה: (ספורנו)

דעת זקנים עשה לך שרף. לכך צוה הקב"ה לעשות נחש ולא דבר אחר כדי להגדיל נסיו ונפלאותיו שהוא מכה באזמל ומרפא באזמל בנחש הכה ובנחש מרפא: (דעת זקנים)

[ט] ויעש משה נחש נחשת וישמהו על הנס והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת וחי:

אונקלוס ועבד משה חנוא דנחשא ושויה על את והוה פד נכית חנוא ית גברא ומסתפל לחנוא דנחשא ומתקים: (אונקלוס)

יונתן ועבד משה חנוא דנחשא ושווי יתיה על אתר תלי והוי פד נכית

חִיּוֹנָא ית גְּבָרָא וְהוּהּ מְסַתְפַּל בְּחִיּוֹנָא דְנִחְשָׂא וּמְכוּוִין לְבִיָּה לְשׁוּם מִימְרָא
דִּי? וְחָאִי: (תרגום יונתן)

רס"י נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת, אלא אמר משה הקב"ה
קוראו נחש, (ס) ואני אעשנו של נחשת, לשון נופל על לשון: (רס"י)

ספתי חכמים (ס) כתב הרמב"ן ולא הבינותי זה שהרי הקדוש צרוך הוא לא
הזכיר אלא עשה לך סרף אבל כוונתם לומר שהלך משה אחר שם העלם
עד כאן לשונו. ונראה לפרש כיון דשם העלם של נחש שקוראו הקדוש צרוך
הוא הוא נחש אם כן למה קראו הכא סרף אלא אמר משה רמז לי הקדוש
צרוך הוא למשום הכי קראו בשם התואר ולא בשם העלם כדי לעשות
הנחש נחשת כדי שכל ידו יבא שם העלם ודו"ק: (ספתי חכמים)

בעל הטורים וישמהו על הנס. כדרך המייסר את בנו שמשים השוט
שמכהו בו במקום גבוה כדי שיראה אותו בכל פעם ויזכור: (בעל הטורים)

ספורנו נחש נחשת. אחר שהבין כונת קונו הסכים לעשותו של נחשת ולא
של זהב כדי שיזכיר להם עונם מצד מראה החומר ושמו ותבניתו שעשו
מעשה הנחש בהבל פיהם בדברם נגד ה' ונגד פעלו ונגד עבדו: (ספורנו)

ויסעו בני ישראל ויחנו באבות: (אונקלוס)

ויסעו בני ישראל ויחנו באבות: (אונקלוס)

ויסעו בני ישראל ויחנו באבות: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויסעו בני ישראל. מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב ואחרית
גבולה פוננו ומפוננו נסעו אל אבות כי כן כתוב ויחנו בנחל זרד במקום
אחר יקרא דיבון גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה: (אבן עזרא)

דעת זקנים ויחנו באבות. פי' בצלמון ובפוננו שבין הר ההר ואבות כמו
שכתוב באלה מסעי ושם היתה מכת נחשים ומשם באו אחר המכה
לאבות: (דעת זקנים)

ויסעו מאבת ויחנו בעי העברים במדבר אשר על פני מואב ממזרח
השמש:

אונקלוס ונטלו מאובות ושרו במגיזת עבראי במדברא די על אפי מואב
ממדנח שמשא : (אונקלוס)

יונתן ונטלו מאובות ושרו במשרי מגזתא במדברא אתר דמכון על אנפי
מואב ממדנח שמשא : (תרגום יונתן)

רס"י **בעיי העברים.** לא ידעתי למה נקרא שם עיים, (ע) ועי לשון חורצה הוא, דבר הטאוט צמטאטא, (פ) והעי"ן זו יסוד לצדה, והוא מלשון יעים ויעה ברד (ישעיה כח, יז): **העברים.** לרך מעבר העוברים שם את הר נבו (ס) אל ארץ כנען, שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ מואב: (רס"י)

שפתי חכמים (ע) ר"ל לא ידעתי למה נקרא מקום ההוא עיי העברים אצל פירוש של עיי ידע כדמסיק: (פ) פירוש מכבד צמכצד מפני שהוא לשון יעים שגורף זו את הדסן: (ס) ר"ל לשון העברים משמע במקום ההוא עוברים למקום אחר ולאיזה מקום היו עוברים מאותו מקום ומפרש לך העוברים שם אל הר נבו וכו' דצפרסת האזינו גם כן כתיב העברים הזה הר (נבו: שפתי חכמים)

יב] משם נסעו ויחנו בנחל זרד :

אונקלוס מתמן נטלו ושרו בנחלא דזרד : (אונקלוס)

יונתן מתמן נטלו ושרו בנחלא דמירבי חילפי וגלי וסיגלי : (תרגום יונתן)

אור החיים **משם נסעו וגו'.** יש להעיר למה שינה במסע זה ושלאחריו לומר בדרך זה **משם וגו'**, ולא אמר כדרך שאמר במקרא שלפניו ושלפני פניו ויסעו וגו' ויסעו וגו'. ואולי כי ב' מסעות אלו של נחל זרד ושל נחל ארנון נסעו מעצמן ולא על פי העננים כסדר הרגיל, ולזה שינה הכתוב ואמר **משם נסעו פירוש מעצמן.** וראיתי להוכיח כפירושינו זה ממה שאמר הכתוב בפרשת דברים (דברים ב) עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד וכתוב (שם) קומו סעו ועברו את נחל ארנון, הדברים יגידו שלא נסעו על פי הענן שאם היה על פי הענן מה מקום לדברי משה הלא כשהענן נוסע יסעו ולא היה צורך לומר להם קומו ועברו. והגם שאמר הכתוב (לעיל ט כ') על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, זה היה בכל המסעות חוץ מאלו. והטעם אפשר שבי המסעות הללו היו אחר שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד, והגם שאמרו ז"ל (תענית ט.) שחזרו בזכותו של משה, אולי שהענן שהיו נוסעים

וחונים על פיו נשאר מסולק בזמן שנסעו ב' מסעות הנזכרים : (אור החיים)

דעת זקנים משם נסעו. פי' מעיי העברים ויחנו בנחל זרד ובמסעי כתיב שמעיי העברים באו לדיבון גד וי"ל דהתם מפרש שם המקומות והכא מפרש שם הנהרות לפי שרוצה לבא אל הבאר : (דעת זקנים)

יג משם נסעו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היצא מגבל האמרי פי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמרי :

אונקלוס מתמן נטלו ושרו מעברא דארנון די במדברא דנפיק מתחום אמוראה ארי ארנון תחום מואב בין מואב ובין אמוראה : (אונקלוס)

יונתן ומתמן נטלו ושרו מן להאל לארנון במעברא דבמדברא דנפיק מתחום אמוראה ארום ארנון תחום מואב ממצע בין מואב ובין אמוראה ויתבין ביה פומרגא פלחי טענותהון : (תרגום יונתן)

רס"י מגבול האמורי. תחום סוף מלך (ה) שלהם, וכן גבול מואב (דברים ב, יח), לשון קלה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה, עד שבאו מעבר השני לארנון, בתוך ארץ האמורי כלפונה של ארץ מואב: היואל מגבול האמורי. לרועה יואלה מגבול האמורי והיא של אמוריים, ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב, ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב, (כי ארנון גבול מואב והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם, ואף על פי שלא פירשה משה, פירשה יפתח), כמו שאמר יפתח וגם אל מלך מואב שלא ולא אבה (שופטים יא, יז), ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער (דברים ב, כט), מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב, אף מואב כן: (רס"י)

שפתי חכמים (ה) הולך לפרש שהוא מלך ולא לשון רשות מפני שאם הוא גבול האמורי אינו גבול מואב ואם הוא גבול מואב אינו גבול האמורי אבל מלך הוא גבול לזה ולזה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים משם נסעו. ולא אמר ויסעו מנחל זרד כדרך הכתוב בכל המסעות לפי שעל נחל זרד היו מקומות רבות דיבון גד ועלמון דבלתימה ונסעו הכל על הנחל ממקום למקום: (בעל הטורים)

ספורנו מעבר ארנון. היוצא. באותו חלק ארנון ומדבר היוצא: כי ארנון

גבול מואב. כי לא היה גבול מואב אלא באותו החלק אשר בינו ובין האמורי ובחלק שנכנסו לא היה למואב נגדו שום גבול: (ספורנו)

דעת זקנים ויחנו מעבר ארנון. ארנון הוא שם הנהר וחנו בעבר הנהר לצד ארץ סיחון כי היו מקיפין את ארץ מואב שלא ניתנה להם רשות לעבור דרך עריו כי אם בגבוליו כדכתיב וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ובאו ממזרח שמש לארץ מואב והניחו ארץ מואב למערב שעברו מעבר לארנון לצד ארץ סיחון: **כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי.** כלומר שהנהר מפסיק בין שני הגבולים כי מתחיל היתה כל הארץ למלך מואב משני צדי הנהר וסיחון לקח כל מה שהיה למלך מואב לצד ארנון ומאותה מלחמ' ואילך הי' הנהר מפסיק בין גבול מואב ובין גבול ארץ סיחון מלך האמורי ואותה ארץ שבעבר הירדן הנהר שכבש סיחון מיד מואב לקחו ישראל מיד סיחון כמו שאז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון כלומר נטהרו ונכשרו לישראל על ידי סיחון ואותה נחלה היה שואל מלך עמון מישראל ואוי לא לקח ישראל מארץ מואב כי לא עברו ארנון: (דעת זקנים)

יד על כן יאמר בספר מלחמת יהודה את זהב בסופה ואת הנחלים ארנון:

אונקלוס על כן יתאמר בספר קרבין דעבד יי על ימא דסוף וגבורן דעל נחלי ארנון: (אונקלוס)

יונתן על כן יתאמר בספר אורייתא דתמן פתיבין קרבין דיי את זהב דהוון בעלעולא דסגירותא וטרידון בסוף משריתא הינון בשרו ית ישראל דאדום ומואב איטמרו ביני טוריא למכמן ולשיצאה עמא בית ישראל ומארי עלמא רמו לטוריא וקריבו דין לדין ומיתו וארמהון הנה נגיד בנחלא סמיך לארנון: (תרגום יונתן)

רש"י על כן יאמר. על חניה זו (ה) ונסים שנעשו זה, יאמר בספר מלחמות ה', כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את זהב וגו': את זהב. כמו את יהב, כמו שיאמר מן יעד ועד, כן יאמר מן יהב והב, והוי"ו יסוד הוא, כלומר את אשר יהב להם והרצה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כסם שמספרים בנסים ים סוף, כך יש לספר בנסים נחלי ארנון, שאף כאן נעשו נסים גדולים. ומה הם הנסים: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פירוש על הנסים שנעשו בחנייה זו. ופירוש בספר סיפור דברים ופירוש זהב יהב שפירוש נתן. ופירוש בסופה ים סוף ופירוש ואת הנחלים נסי נחלים. ופירוש ארנון של ארנון. ופירוש ואשך שפך. ופירוש ואשך הנחלים הוא ביאור על ואת הנחלים ארנון. ופירוש אשר נטה וגומר

אבן עזרא בספר **מלחמת ה'.** ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות ה' בעבור יריאיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו: **את והב בסופה.** מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים ושם והב איננו לשון הקדש וכן ופסי ושתי וזתא גם ושני או פירוש ושני הוי"ו לחבור וכל זה למה שלא נמצא וי"ו שרש בראש המלה רק מלת ווי העמודים רק תמצא תחת יו"ד כמו ולד ופירוש המתרגם ארמי ידוע: (אבן עזרא)

בעל הטורים **את והב בסופה.** כמו יהב וכן הוה גביר כמו היה גביר פי' אשר ניתן לנו בסופה כלומר במהירות כמו כעבור סופה שבמהרה לקנו הון רב וזהו שכתוב במלחמות ה' דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו: **בסופה.** ב' ואת והב בסופה, ואידך בסופה ובשערה דרכו, זהו שתרגם אונקלוס בסופה כשיזכירו נסים של ים סוף דכתיב ה' בסופה וגו' וסופיה דקרא גוער בים סוף ויבשהו והכא נמי איירי ביבושת ים סוף: (בעל הטורים)

אור החיים **על כן יאמר וגו'.** רז"ל דרשו ב' דרשות בכתוב, א' (קידושין ל:): שהכתוב מדבר במלחמתה של תורה שהיא מלחמת ה', שהגם שנעשים שונאים זה לזה בהלכה נעשים אוהבים לבסוף, והוא מאמר **את והב בסופה.** ב' (ברכות נד.) כי ב' אנשים מצורעים היו בישראל אחד שמו את ואחד שמו והב והיו מהלכים בסוף המחנה לצד היותם מצורעים והיו מודיעים הנס שהיו עושים פגיעת ההרים וכו' עד כאן:

ונראה לפרש הכתוב בדרך פשט, כי כיון שהזכיר ארנון גבול מואב ואמר עליה **כי ארנון גבול מואב** פירוש ואין להם בו לישראל חלק לזה גמר אומר **על כן יאמר בספר** פירוש בספר אשר לפני ה' בענין המלחמות אשר ינחיל לעמים ומוציא מזה ונותן לזה ושם גם כן יאמר אשר ינחיל ה' את ישראל מהאומות כאשר הבטיח להאבות ואמר **יאמר** כי שם בספר יאמר על גבול זה שיתנו לישראל בסופה, ולא בזמן ההוא אלא בבא משיחנו אז ינחילנו ה' מואב וגבולו שהוא אחד מהג' הנשארים לנו לנחול אותם שהם הקיני והקניזי והקדמוני, ופירוש תיבת **והב** מתפרש בב' דרכים, הא' לשון אהבה על זה הדרך כי ה' אהב לתתה בסוף ולא עתה, או לשון נתינה על דרך (דניאל ב') יהב חכמתא לחכימין ומצינו שהכתוב ידבר לפעמים תיבה בלשון תרגום, כמו (בראשית כא) מי מלל לאברהם, ואתה מרבבות קודש (דברים לג), ואומרו **ואת הנחלים** וגו' פירוש בא לסדר הגבול של מואב שכתוב בספר מלחמות ה' שעתיד ה' לתת לנו ואמר ואת הנחלים של ארנון גם כן בכלל הניתן לישראל, גם אשד הנחלים אשר נטה וגו': (אור החיים)

ספורנו בספר מלחמות ה' את והב בסופה. יסופר לה' לדור עם שאר מלחמותיו את והב בסופה: **ואת הנחלים ארנון**. הנה אותו החלק מארנון אשר עברו בו ישראל כשלוש ולא התקומם סיחון אז את והב נתן להם בסופה ואת הנחלים שהעמיד האל יתברך אז רוח סערה ומשפך נחלים רבים שמנעו את סיחון מלבוא להתקומם: (ספורנו)

דעת זקנים על כן. על שנצח סיחון את מואב יאמר בסי' מלחמות ה' כמו בדברי הימים שכותבין בו מלחמות שבין אומה לאומה והנצוח שהקב"ה נותן לאומה כנגד חברתה וכתוב בו ענין מלך מואב: **את והב בסופה**. את והב תיבה אחת והיא כמו בהתודע יוסף שמתפרש כמו באתודע והכי נמי את והב כמו אתיהב למלך מואב בסופה ובסערה שהיא נצוח שנלקחה ארצו עד הנחל: (דעת זקנים)

[טו] וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעָן לְגִבּוֹל מוֹאָב:

אונקלוס וְשִׁפּוֹף נְחָלִיא דְמַדְבָּרִין לְקַבֵּל לְחַיִּת וּמִסְתַּמֵּיף לְתַחוּם מוֹאָב: (אונקלוס)

יונתן וְשִׁפְכוֹת נְחָלִיא דְאֲדַמִּיהוֹן הָנָה נְגִיד עַד מוֹתְבוֹת לְחַיִּית בְּרַם אִיהִי אֲשִׁיתִּיבֵת מִן דִּין גְּמִירָא עַל דְּלֹא הָוֵת בְּעִיטְתָּהוֹן וְהָא הִיא לְתַחוּם מוֹאָב: (תרגום יונתן)

רש"י ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד, שפך הנחלים, שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם, לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר, וההרים סמוכים זה לזה, אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו זהר מזה, והדרך עובר בתוך הנחל, אמרו אמוריים, כשיכנסו ישראל [לארץ] לתוך הנחל לעבור, נלא מן המערות בהרים שלמעלה מהם, ונהרגם בחלים ואבני בליסטראות, והיו אותן הנקעים זהר של כל מואב, וזהר של כל אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות וקדים זולטין לחוץ, כיון שבאו ישראל לעבור, נדעזע (פ) ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה, ונתקרב לכל הר של מואב, ונכנסו אותן הקדים לתוך אותן נקעים והרגום. וזהו אשר נטה לשבת ער, שההר נטה ממקומו ונתקרב לכל גבול מואב ונדבק בו, וזהו ונשען לגבול מואב. (בס"א אינו. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) (גור אריה) ואם תאמר מיד היה לו להחזיר למקומו ויהיו ישראל רואים את ההרוגים בנחל ולמה לא חזר ההר למקומו רק עד

שִׁינְרָאֵל עֲבָרוּ. וַיֵּץ לֹמֵר לְאִין דְּרַךְ מִי שְׁמַקְבֵּל פְּנֵי אֲדוֹנֵי שִׁיחְזוֹר עַד שְׁעֲבַר אֲדוֹנֵי לַכֶּךְ לֹא חֹזֵר לְאַחֲרֵי עַד שְׁעֲבָרוּ יִשְׂרָאֵל. (וּקְז"מ) מִקְשָׁה וְאִין לְהַקְשׁוֹת הָרִי הֵעֵנָן הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם וּמִסְפִּיל הַגְּבוּהָ וּמְרִים הַנְּמוּךְ וְאִם כֵּן הִיָּה לוֹ לְחֹזֵר מִיָּד. וְאִין לְתַרְזֵן שְׂכַזְרָא נִסְתַּלַּק הֵעֵנָן בְּמִיתַתּוֹ שֶׁל אֲהַרֹן וְהַלֵּא כִּזְרָא אֲמַרוּ בְּגַמְרָא תַעֲנִית דִּף ט' שְׁחֲזָרוּ בְּזִכּוֹת מִשָּׁה. אֲךָ מִכָּל מְקוֹם לֹא קָשִׁיָא שְׁהֵעֵנָן הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם דְּרַךְ שְׁלַסָּה יָמִים וְאַפְסָר שְׂבַעַת עֲבָרוּ עַדִּין לֹא עָשָׂה הֵהָר שְׁלִיחוֹתּוֹ לְהַרְוֵג כָּל אֲוֹתָן הָאוֹכְלוֹסִין לַכֶּךְ לֹא הִסּוּהָ הֵעֵנָן אֲוֹתּוֹ הֵהָר: (סְפִתִי חֲכָמִים)

אבן עזרא ואשד הנחלים. י"א שהוא בלשון ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות: **אשר נטה**. הטעם על ישראל כי על ער עברו: **ונשען לגבול מואב**. זהו והוא יושב ממלי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי ה"א בארה תחת אל כה"א מצרימה וזאת הבאר גם היא היתה פלא ואיננה הבאר הנקרא באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שצוה משה וחפרוהו שרי ישראל במשענותם ומיד נבקעו מים: (אבן עזרא)

בעל הטורים ואשד הנחלים. ס"ית דם שהדם היה יורד מן ההרונים שנהרגו בנחל: **לשבת**. שנים במסורה לשבת ער, לשבת אברם, שבזכות אברהם זכו לזה. ד"א היינו דאמרינן בגמי נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה שהוא יכול להוציאה וילפינן מדכתיב מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען שלקח הגר והיינו לשבת ער שישב ערירי יכול לישא אשה אחרת וכמה מקץ עשר שנים: **ונשען**. שנים במסורה ונשען לגבול מואב, ונשען על ה' קדוש ישראל באמת, כיון שבאו לגבול מואב וראו הנסים שנעשו להם ונשען על ה' קדוש ישראל באמת: (בעל הטורים)

ספורנו ואשד הנחלים. נאמר כמו כן באותו הספר ענין משפך אותם הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. הגיע עד העיר הנקראת ער שהיו ישראל נגדה. מכל מקום לא התפשט אל המקום אשר עמדו שם ישראל אבל נשען ונדחק אל גבול מואב: (ספורנו)

דעת זקנים ואשד הנחלים. שפך הנחלים כמו אשדות הפסגה: **אשר נטה לשבת ער**. כלומר שהיה נוטה בתוך ארצם וישיבת' של מואב דער הוא מואב כדכתיב והמואבים היושבים בער והיו כבר יושבים מכאן ומכאן לנחלים ועתה נשען הנחל לגבול מואב שאין גבולם עובר הנחל: (דעת זקנים)

[טז] וּמִשָּׁם בְּאֶרֶה הוּא הַבְּיָרָא אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֲסֹף אֶת הָעָם וְאֶתְנַחֵה לָהֶם: (ס)

אונקלוס וּמִתַּמָּן אֶתְיַהֲיֵבֵת לְהוֹן בְּיָרָא הִיא בְּיָרָא דִּי אָמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנֹשׁ

יָת עָמָא וְאֶתְּוּן לְהוֹן מִזָּא : [ס] (אונקלוס)

יונתן וּמִתְּמֹן אֶתְיָהִיבַת לְהוֹן בִּירָא הִיא בִּירָא דְאָמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּנוּשׁ יָת עָמָא וְאֶתְּוּן לְהוֹן מִזָּא : (תרגום יונתן)

רפ"י וּמִשָּׁם צָרָהּ. מִשָּׁם צָא הָאֶשֶׁד אֶל הַצָּר. כִּילָד, אָמַר הַקִּב"ה מִי מוֹדִיעַ לְצַנִּי הַנְּסִים הַלְלוּ הַמֶּשֶׁל אֹמַר נָתַת פֶּת לְחִינוּק הוֹדִיעַ לְאִמּוֹ, לְאַחַר שָׁעֲצְרוּ חֲזָרוּ הַהַרִים לְמִקּוּמָם, וְהַצָּר יָרַדָּה לְתוֹךְ הַנַּחַל וְהַעֲלִתָהּ מִשָּׁם דָּם הַהַרְוִגִים וְזָרוּעוֹת וְאִיִּצְרִים, וּמוֹלִיכְתָן סָבִיב הַמַּחֲנֶה, וְיִשְׂרָאֵל רָאוּ וְאָמְרוּ שִׁירָה: (רפ"י)

ספורנו וּמִשָּׁם בָּאָהּ. וּמִשָּׁם הָיָה נוֹטָה אוֹתוֹ הַמִּשְׁפָּךְ שֶׁל נַחֲלִים אֶל מִקּוּם הַבָּאָר אֲשֶׁר אָמַר ה' אֶל מֹשֶׁה אֲסוּף אֶת הָעָם וְנִמְצָא שְׁמִקּוּם אוֹתוֹ הַבָּאָר שֶׁהִיא שֵׁם לְבָאָר עֲמוּק בְּלַתִּי עוֹלָה הִיא שְׁפֵל הַרְבֵּה יוֹתֵר מִן אוֹתוֹ הַמִּקּוּם שֶׁהָיוּ שֵׁם יִשְׂרָאֵל בַּעַת הַשִּׁירָה וּבַהִיּוֹת שְׁאוֹתוֹ הַבָּאָר עָלָה עִמָּם אֶל עֵבֶר אֲרֻנוֹן הַגְּכוּהָ אֲשֶׁר מִשָּׁם הָיוּ הַנַּחֲלִים נִשְׁפָּכִים לְמַטֵּה רָאוּ שֶׁהָאֵל יִתְּבַרֵךְ נָתַן כַּח בְּאוֹתָם הַמִּים לַעֲלוֹת וּבִכֵּן הִתְחִילוּ שִׁירְתָם וְאָמְרוּ עָלַי בָּאָר. אֲמַנִּם מֵה שִׁסְפְּרוּ ז"ל (בְּרֻכּוֹת פָּרָק הַרְוָאָה) מִמַּלְחַמַת הָאֲמּוֹרִיִּים אִזְ נִרְאָה שֶׁנִּרְמְזוּ בְּאִמְרוֹ סֵפֶר מַלְחָמוֹת ה' וְלֹא בָּאָר הַכְּתוּב פְּרֻטֵי הַנְּסִים מִפְּנֵי כְבוֹדִם שֶׁל מֹשֶׁה וְשֶׁל אֶהֱרֹן כִּי אֲמַנִּם לֹא הוּצְרְכוּ כִּי אִם לְהִרְאוֹת לְיִשְׂרָאֵל מֵה שֶׁהִיא רְאוּי שִׁיּוֹדִיעוּ מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן אִם הִיתָה פְּעוֹלָתָם בְּמִצּוֹת הָאֵל יִתְּבַרֵךְ בְּשִׁלְמוֹת וְזֶה שִׁידְעוּ שְׁאוֹתָם הַמִּים שֶׁהוּצִיא מִן הַסֶּלַע לֹא הָיוּ מִים טְבַעִיִּים נִמְשָׁכִים בְּפִלֵּא מֵאִיזָה מַעִין אוֹ נֶהָר אֲבֵל הָיוּ בְּלַתִּי טְבַעִיִּים שֶׁנִּהְפָּךְ הַסֶּלַע לְאֵגֶם מִים בְּרֻצוֹן בּוֹרָאוּ בְּאוֹפֵן שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם טְבַע שֶׁאֵר הַמִּים שֶׁתְּנוּעָתָם נוֹטָה אֶל הַמֶּרְכָּז וְלִכֵּן עָלוּ עִמָּם אֶל מִקּוּם גְּבוּהָ מִמִּקּוּם מִקּוּרָם וְכֹל שֶׁכֵּן בַּהֲעֲלוֹתָם אִיִּבְרֵי הַמַּתִּים בְּתַנּוּעָתָם כְּמוֹ שִׁסְפְּרוּ ז"ל וְלִזֶּה לֹא הִתְעַרְבַּ מֹשֶׁה רַבִּינוּ בְּזֹאת הַשִּׁירָה שֶׁהִיא עֲנִינָה לְבָאָר מֵה שֶׁחָסַר בְּפְעוֹלָתוֹ מִרְצוֹן בּוֹרָאוּ אֲשֶׁר הִשְׁלִימוֹ הוּא יִתְּבַרֵךְ כְּאִמְרוּ וְיִקְדַּשׁ בָּם שֶׁהִרְאָה עֲנִין אוֹתָם הַמִּים שֶׁהִיא בָּהֶם כַּח הַפְּכִי לְטַבַּע שֶׁאֵר הַמִּים כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאָר: (ספורנו)

דעת זקנים וּמִשָּׁם בָּאָהּ. וּמֵאוֹתָן נַחֲלִים וּמִנְסִיעָתָם הִיתָה הַבָּאָר נוֹבַעַת שִׁיּוּצָאָה מִן הַסֶּלַע: (דעת זקנים)

[יז] אִזְ יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלַי בָּאָר עָנּוּ לָהּ:

אונקלוס בְּכֵן שְׁבַח יִשְׂרָאֵל יָת תְּנוּשְׁבְּחָתָא הָדָא סְקִי בִּירָא שְׁבַחוּ לָהּ: (אונקלוס)

יונתן הָא בְּכֵן שְׁבַח יִשְׂרָאֵל יָת שְׁבַח שִׁירְתָא הָדָא בְּזִמְוֹ דְאֶתְפְּסִיית וְהִדְרַת

בִּירָא דְאֲתִיְהִיבַת לְהוֹן בְּזְכוּתָא דְמַרְיָם סוּקִי בִּירָא סוּקִי בִּירָא הוֹן
מְזַמְרִין לָהּ וְהִיא סִלְקָא : (תרגום יונתן)

רס"י עלי צאר. מתוך הנחל, והעלי מה שאת מעלה, (ת) ומנין שהצאר הודיעה להם, שנאמר ומסם צארה, וכי מסם היתה (א) והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם, אלא שירדה לפרסם את הנסים (במ"ד יט, כה), וכן אז ישיר ישראל, השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים, והצאר נתנה להם מתחלת ארבעים, מה ראה להכתב כאן, אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו: (רס"י)

ספתי חכמים (ת) אמר מתוך הנחל מפני שהעלייה לעולם ממקום נמוך למקום גבוה ומפני שאין המכוון צמלת עלי לעלות רק להעלות האיברים כדי שיראו ישראל הנסים שנעשו להם מקום הכי הוסיף מלת והעלי וכו'. אך מפני שעל ידי שהיא עולה היא מעלה כתב עלי במקום העלי: (א) פירוש שנאמר וממדבר מתנה שנתנה להם מעת בואם למדבר: (ספתי חכמים)

אבן עזרא עלי באר. תחלת השירה ולא נכתבה כלה: ענו לה. לשון צווי והנה פי' איך עלתה: (אבן עזרא)

בעל הטורים עלי באר ענו לה. כשחזרו מן המלחמה חנו על הבאר ואמרו שירה במקום טהרה דכתיב בין משאבים שם יתנו צדקות ה': ענו. שנים במסורה עלי באר ענו לה, ענו לה' בתודה, שעל הבאר ענו לה בתודה ואמרו שירה: (בעל הטורים)

אור החיים אז ישיר ישראל וגו'. צריך לרעת שירה זו מה טיבה, גם למה לא אמרו שירה על המן כמו שאמרו שירה על המים, גם כל הפרשה צריכה ביאור, ואפשר כי שירה זו על התורה אמרוה, ובזה גם כן לא נקרא תגר על הדור ההוא למה לא שוררו שירה חדשה כשנתנה להם תורה מורשה אשר לה נאווה תהלה, כי ודאי היא זאת שירת התורה שנקראת באר מים, נקראת באר על שם המקור שהיא שכינה עליונה שנקראת באר, גם (מים) לפי שהתורה נמשלה למים, ואמרו עלי באר לשון עליה כי לא על באר שלמטה הם אומרים אלא על באר עלי פירוש עליון, ענו לה על דרך אומרו (שמות טו) ותען להם מרים שהוא דרך השיר: (אור החיים)

כלי יקר אז ישיר ישראל את השירה הזאת. מאחר שלא נאמר אז ישיר משה ובני ישראל, ועוד שלא שרו השירה הזאת בתחילת מ' ש"מ שבני ישראל אמרו שירה זו על משה שחזרה הבאר בזכותו אחר שפסקה במיתת מרים, ומטעם זה לא נזכרה מרים בשירה זו ונזכר משה שנאמר

באר חפרות שרים כרוה נדיבי עם במחקק, ואין מחקק אלא משה שנאמר (דברים לג.כא) כי שם חלקת מחקק ספון ובתענית (ט.) מסיק שחזרה בזכות משה כי מתחילה היה המן בזכות משה שקבל התורה כי לא נתנה התורה כ"א לאוכלי המן (תנחומא בשלח כ.) שנאמר (שמות טז.ד) למען אנסנו הילך בתורתך, והבאר שהיה מספיק להם כל צרכיהם בזכות מרים שאחזה במדת ג"ת, שכן נאמר (שמות א.יח) ותחיין את הילדים שהיו מספיקין להם מזון כו'. וענני כבוד אשר שם כבוד השכינה בזכות אהרן שגרם השראת השכינה ע"י הקרבנות, ובזכות התורה חזרו שלשתן לכך נאמר באר אשר חפרה נדיבי עם שאחזו במדת ג"ת ובזכותם היתה הבאר מאז ומקדם, עכשיו חזרה במחקק בזכות משה ובזכות התורה הרמוזה בפסוק וממדבר מתנה וממתנה נחליאל כמו שדרז"ל (בעירוובין נד.), דאל"כ קשה מה ראו על ככה לדרוש פסוקים אלו על התורה ומה ענין שבח התורה אל שירת הבאר אלא לפי שחזרה הבאר בזכות התורה שקבל משה. וזה פירוש נכון וברור. (כלי יקר)

דעת זקנים אז ישיר ישראל. אז כשנתן להם הבאר ישיר ישראל מתוך שמחה שהיו סבורים למות שם הם ומקניהם בצמא אבל משה לא שר כדפרש"י: **עלי באר ענו לה.** כך משוררים וצועקין ענו לה הרימו קול לה כמו וענו הלויים: (דעת זקנים)

יח באר חפרות שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענתם וממדבר מתנה:

אונקלוס פירא דחפרות רברבנא כרוה רישי עמא ספריא בחוטריון וממדברא אתיהיבת להון: (אונקלוס)

יונתן פירא דחפרו יתה אבהת עלמא אברהם יצחק ויעקב רברבנא דמלקדמין חפרו יתה רישי עמא משה ואהרן ספריהון דישראל משכו יתה בחוטריון וממדברא אתיהיבת להון למתנא: (תרגום יונתן)

רש"י צאח חפרה. זאת היא הצאח אשר חפרה שרים, משה ואלהרן: צמטתה. צמטה: וממדבר. נתנה להם: (רש"י)

אבן עזרא כרוה נדיבי העם. כפול כמשפט: במחוקק. ע"י מחוקקים כמו לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהיישוב ומזה המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אשד הנחלים והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימה כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמות מקומות עברו עליהם במסע אחר והרי העברים לפני נבו הוא הבמות והגיא אשר בשדה מואב והעד שאמר הכתוב כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב בעבר לירדן

ירחו וכתוב כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו ועוד
ונשב בגיא מול בית פעור עת שהתחננתי ובמקום אחר עלה אל הר
העברים הר נבו גם ויקבוד אותו בגיא ושם כתוב ויעל משה מערבות מואב
אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש הפסגה ושם מת משה ואין צורך להוליכו
אחר מותו : (אבן עזרא)

אור החיים ואמרו חפרוה שרים וגוי יתבאר על פי דבריהם (בי"ר ס"ד)
שאמרו כי באמצעות עסק התורה מתקנים מקור עליון שנקרא באר,
והתיקון הוא כפי בחינת מעלת העוסקים בתורה, הצדיקים הראשונים
שהיו במדרגה גדולה הם שחפרו את הבאר ועשאוה לשתות ממנה והם
האבות בסוד (בראשית כט) והאבן גדולה על פי הבאר ויגל את האבן וישק
את הצאן, ומאז היתה ראויה התורה לינתן לישראל ועודנה לא היתה
בבחינת ההשגה לשתות ממנה עד שכרוה נדיבי העם הם משה אשר
הורידה לנו, ועמדו אחריו מקבלים ממנו זקנים ונביאים ואנשי כנסת
הגדולה ופירשוה וגילו מצפוניה, והוא אומרו **כרוה נדיבי העם**, כי תורה
שבכתב בלא תורה שבעל פה אין אדם יכול לשתות ממימיה, ואמרו
במחוקק במשענותם הוא מה שהוסיפו לחדש בתורה חכמי הדורות, ואין
זה אלא כחוקק בה חקיקה, ואינו כמדת הראשונים שחפרו וכרו, וגם זה
אינו אלא במשענותם של ראשונים שכל דקדוק ודקדוק שידקדק בתורה
צריך לפרשו על פי דבריהם, וכל דבר שלא יהיה מיוסד על פי דברי
הקדמונים אין לסמוך עליו :

ואומרו וממדבר מתנה פירוש מה שזכו נוחליה לא זכו אלא לצד שהיו
מחשיבין עצמן כמדבר, וכמו שפירשנו בפסוק (שמות יט ב) ויחנו במדבר
שהתורה אינה נקנית אלא באמצעות הענוה והשפלות, ואמרו **וממתנה**
נחליאל שבאמצעות התורה שניתנה לנו נחל אותנו אל דכתיב (דברים לב)
יעקב חבל נחלתו, גם ירצה שנחלנו אל להיות מיוחד לנו לאלוה דכתיב
(תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה, גם שכן בתוכנו ועזב מדור עליון.
ואמרו **ומנחליאל במות** פירוש ומאמצעות דבר זה שנחלנו אל במות
נעשינו במדריגה עליונה על המלאכים שבחר בנו ה' יותר מהם. ואמרו
ומבמות הגיא אשר וגוי יתבאר על פי מה שקדם לנו שעיקר תכלית שכר
האדם במצותיו ואושריו אינם אלא בעולם העליון אבל בעולם הזה אינו
מקום השגת אושר הרוחני :

ומעתה הכרח הוא להסתלק האדם מן העולם הזה להשתלם גמוליו כיד
ה' הטובה, ומה שאנו רואים שהמיתה נסבבה על חטא האדם שזה יגיד
שזולת זה היה האדם חי תמיד ותאמר אם כן יהיה האדם חסר גמולו
הטוב, לזה אמרו בעלי הסוד כי זולת החטא היה האדם עולה לרקיע ודר
בעליה ובחצר, וזה לך האות אליהו הנביא שעלה השמימה להשתלם
גמולו ולא טעם טעם מיתה, והגוף הן אמת שאינו יכול לעמוד בעליה
העליונה הגם שנזדכך הגוף ועמד בגדר רוחני אף על פי כן בערך רוחניות
עליון יחשב לגשם, אלא שאמרו ז"ל (זוח"א רט.) במעשה אליהו ז"ל כי

בהגיעו לגלגל חמה שם נפשט מגופו והניח אותו בגלגל חמה וכשהוא יורד למטה לובשו ויורד בו, ואמרו ז"ל עוד שכשנתן ה' תורה לישראל בהר סיני נעשו ישראל בני חורין מהמיתה וחזרו להיות כאדם קודם שחטא דכתיב חרות על הלוחות ואמרו ז"ל (שמו"ר פי מ"א) אל תקרי חרות אלא חירות חירות ממלאך המות, וכיון שכן בעת הגיע תכלית שלימותם היו עולים גוף ונפש ופושטים גופם בגלגל חמה כאלוהו, והוא מאמר הכתוב כאן **ומבמות הגיא** פירוש ממדריגה העליונה שהשגנו באמצעות התורה יש עוד השגה אחרת מצד דבר זה שהוא הגיא שהיא ירידת גשמנו בגיא שהיא הקבר, **אשר בשדה מואב** שהארץ תקרא שדה, ואמרו **מואב** שבראה אב העולם:

או ירמוז להאשה שנקראת גם כן שדה כאמור בדבריהם (זוח"א לו:): והכוונה היא על זה הדרך הגיא אשר בא מפאת האשה שהיא חוה שבאה מאב כל הנבראים שלקחה ה' מצלעותיו ואין אשה בעולם שבאה כדרך זה מצלעות האדם כי אם זאת, והיא היתה סיבת המות להפיל העצמות בגיא, מעתה מאמצעות השגת התורה יחזור הדבר לקדמותו קודם שחטאה חוה ויהיה הגוף כמו שהיה בגיא למעלה, ואין אני יודע גדר מקום זה שהוא אומר ראש הפסגה שאמרנו במקום גלגל חמה והוא אומר **ראש הפסגה** שמא הוא למעלה במקום הנשמות, לזה אמר **ונשקפה** וגוי' על פני העולם הזה שהוא נקרא ישימון לשון שממה שעתיד להיות שמש, או נקרא כן לפי ששולט בו יצר הרע השומם את הנבראים, ואי זה מקום שהוא נשקף על פנים של עולם הזה הוא גלגל חמה שם יונח מה שהיה ראוי להיות בגיא, ונמצא כי באמצעות תועליות התורה כמצטרף יושג להנחיל הנפש והגוף בחיים:

חסלת פרשת חקת (אור החיים)

ספורנו באר **חפרוה שרים**. שלא היתה הבאר מלאה כמשפט נובע ממקום גבוה: **וממדבר מתנה**. וכזה התבאר שנתן מציאותו מאותו הסלע במדבר:

דעת זקנים באר **חפרוה שרים**. כלומר הבאר הזה אינו כשאר בארות שחופרים אותה עבדים כד"א ויכרו שם עבדי יצחק באר אלא באר זו מכובדת שחפרוה שרים וכרוה נדיבי עמים משה ואהרן וזקני ישראל: **במחוקק במשענות'**. כלו' לא חפרוה כשאר בארו' אלא שחקקה בסלע במטה האלהים וזה מוכיח שלא הקפיד הקב"ה על שהכה דאם הקפיד לא היו משוררים מדבר שהקפיד. וי"א מחוקק זה משה כד"א כי שם חלקת מחוקק ספון ומתרגמינן משה ספרא רבא. וממדבר מתנה כלו' חשיבות גדולה היה באותו הבאר כי ממדבר שהוא מקום צמאון היה להם למוצא מים:

יט וממתנה וחליאל ומנחליאל ומנחליאל: במות:

אונקלוס ומדאתיהיבת להון נחתא עמהון לנחליאל ומנחליאל סלקא עמהון לרמתא: (אונקלוס)

יונתן ומן דאתיהיבת להון למתנא חזרת למיסוק עמהון לטורא רמא ומטורא רמא נחתא עמהון לגלימתא מחזרא לכל משריתא דישראל ומשקא יתהון פל חד וחד בתרע משפניה: (תרגום יונתן)

רס"י וממתנה **נחליאל** כתרגומו: (רס"י)

ספורנו וממתנה נחליאל. ועם זה לא הוסיף ולא חסר בעלותו וברדתו כמו שהיה ראוי כפי טבע המים אם היה נובע ממקום אחר: (ספורנו)

דעת זקנים וממתנה נחליאל. לא היתה כשאר בארו' שנובעות במקומן ואינן נמשכות אלא משנתנה נגברה והיה לנחל והיו רוב המים עולין על הבמות: (דעת זקנים)

ב ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון:

אונקלוס ומרמתא לחילא די בחקלי מואב ריש רמתא ומסתכא על אפי בית ישימון: (אונקלוס)

יונתן ומטורא רמא נחתא עמהון לגלימתא עמיקתא ואתגניזת עמהון בתחומיהון דמואבאי ריש רמתא דמדיקא פל קביל בית ישימון מטול פתגמי אורייתא: (תרגום יונתן)

רס"י ומצמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה (ב) ושם בטלה (ג) הזאב. דבר אחר, כרוה נדיבי העם, כל נשיא ונשיא כשהיו חונים, נוטל מקלו ומושך אלל דגלו ומחנהו, ומי הזאב נמשכין דרך אותו סימן וזאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחקה. על פי משה שנקרא מחוקק, שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון (דברים לג, כא). ולמה לא נזכר משה בשירה זו, (ד) לפי שלקה על ידי הזאב, וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה, משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה, אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה, וכן פסגו ארמנותיה (תהלים מח, יד), הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה

הפסגה, (ה) על פני המקום ששמו ישימון, והוא לשון מדבר שהוא שמש. דבר אחר ונסקפה הבאר (ו) על פני הישימון, שנגזרה בימה של טבריא, והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים, והיא הבאר. כך דרש רבי תנחומא (תנחומא כא): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) פירוש שאגב שהוזכר כאן וממתנה נחליאל זכר גם כן שנתגלגל עוד הבאר הזמות ומצמות לגיא אף על פי שעדיין לא היו המסעות שאגב שנזכר הבאר פה ספר כל ענינים ומפני שנראה שלא באה עמהם יותר נתן טעם בזה ואמר קם מת משה וצטלה. הר"א"ס: (ג) ואם תאמר והלא כשמתה מרים פסק הבאר כדלעיל. ויש לומר שחזר להם בזכות של משה ומשמת משה פסק: (ד) ואם תאמר לעיל הוה לי לאקשווי מיד כשמתחיל השירה אז יסיר ישראל למה לא מזכיר גם כן משה. ויש לומר דהוה אמינא לפי שחטא בבאר כדכתיב לעיל שהכה על הסלע משום הכי לא רצה להזכיר אותה בשירה זו שקאי על הבאר כדפרש"י בסמוך אבל השתא דפירש במחוקק דהיינו משה למה לא הזכירו בשירה בהדיא: (ה) דאין לומר דקאי על הגיא דגיא לשון זכר ונסקפה לשון נקבה: (ו) שהבאר לשון נקבה והולך לטעם של דבר אחר לטעם ראשון קשה דהא כל הפרשה כולה איירי בבאר ואיך מפרש ונסקפה על הפסגה לכן פירש דבר אחר ולפי דבר אחר קשה הל"ל ונסקפה מן הישימון מאי על פני לכן פירש טעם ראשון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונסקפה. לשון נקבה על הגיא: הישימון. מקום שממה והעד ובתהו יליל ישימון וכן תעו במדבר בישימון דרך: (אבן עזרא)

בעל הטורים ומבמות הגיא. קרי בא מות בגי דכתיב ויקבור אותו בגיא: (בעל הטורים)

דעת זקנים ומבמות הגיא. ומהבמות היה יורד אל ההר לעבר הגיא ונמשכה אצל ראש הפסגה הנשקפה על ראש פני הישימון הנראית על פני המדבר שהוא קרוי ישימון כדכתיב ובתהו יליל ישימון וזו היתה שמח' גדול שהיתה נראית על פני המדבר להולכים בתהו שהיו רואים מקום להשקות הם ומקניה' ולהתקרר ולהתעדן, ובעירובין פרק כיצד מערבין מסיק וממדבר מתנה אם משים אדם עצמו כמדבר הזה שהכל דשין בו תורתו מתקיימת ונתנת לו במתנה וכיון שנתנה לו במתנה נחלו אל כלומר כירושא היא לו וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנא' ומנחליאל במות ואם הגיס דעתו הקב"ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא ואם חזר בו הקב"ה

מגביהו שנאמר כל גיא ינשא : (דעת זקנים)

{כא} וישלח ישראל מלאכים אל סיון מלך
האמרי

אונקלוס וישלח ישראל אגדין לות סיון מלכא דאמוראה למימר:
(אונקלוס)

יונתן וישר ישראל אגדין לות סיון מלכא דאמוראה למימר : (תרגום יונתן)

רש"י וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה, שנאמר וישלח מלאכים ממדבר קדמות (דברים ב, כו), וכן וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום (במדבר כ, יד), וזיפתח הוא אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' (סופטים יא, יז), הכתובים הללו כריכים זה לזה, זה נועל וזה פותח, שמשה הוא ישראל וישראל הם משה, לומר כך שניא הדור הוא ככל הדור, כי הנשיא הוא הכל: (רש"י)

{כב} אעברה בארצה לא נטה בשדה ובכרם לא נשתה מי באר בדרך המלך
גלד עד אשר נעבר גבלד:

אונקלוס אעיבר בארעה לא נסטי בחקל ובכרם לא נשתה מי גוב באר
מלכא ניזיל עד די נעבר תחומא: (אונקלוס)

יונתן אעיבר בארעה לא נאנוס אריסן ולא נשרגן בתולן ולא נבעול נשי
גוברין אורח מלכא דבשמא ניזיל עד דניעיבר תחומא: (תרגום יונתן)

רש"י אעברה בארץ. אף על פי שלא נטונו לפתוח (ז) להם בשלום, בקשו
מהם שלום: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כלומר אף על פי שלא נטונו על זה אף על פי כן בקשו מהם זה מפני שאינו אלא דרך עראי בעלמא ואינו דומה לאותו שאסר הכתוב בערים הקרובות. הרא"ם: (שפתי חכמים)

בעל הטורים אעברה בארץ. ולא אמר נא כדרך שאמר באדום שלא רצה לפייסו כל כך ולא שלח לו אלא כדי לפתוח לו בשלום ועל כן לא השיב לו

תשובה כמו שעשה מלך אדום אלא מיד יצא לקראתו למלחמה: (בעל הטורים)

דעת זקנים עד אשר נעבור גבולך. לא היו שואלין לעבור דרך ארצו אלא לסבוב גבולו מבחוץ כמו שסבבו ארץ אדום וארץ מואב וכן כתוב בפי' אלה הדברים כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער שהניחום לסבוב ארצם וגבולם: (דעת זקנים)

[כג] ולא נתן סיחון את ישראל עבר בגבולו ויִאָסֹף סיחון את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדבֵּרָה ויבא יְהִיָּה ויִלְחָם בְּיִשְׂרָאֵל:

אונקלוס ולא שבק סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ונפק לקדמות ישראל למדבֵּרָה ואתא ליהץ ואגיה קרבא בְּיִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן ולא שבק סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ונפק לקדמות ישראל למדבֵּרָה ואתא ליהץ ואגח קרבא בְּיִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס, (ח) שהיה שומרם שלא יעזרו עליהם גייסות, כיון שאמרו לו ישראל לעזרה בארצך, אמר להם, כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם, ואתם אומרים כד: ויאל לקראת ישראל. אילו היתה חשבון מלחה יתוסין אין כל צריה יכולה לכבשה, ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו, וכל שכן שהיה בחשבון. אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני (ט) כל זאת לצור על כל עיר ועיר, נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות, ונתקצו כולם למקום אחד ושם נפלו, ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם, כי אין שם איש אלא נשים וטף: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) דאם לא כן והא לא בקשו מהם אלא לעבור דרך ארצם ולא נתן סיחון את ישראל לעבור למה יאלו עוד להלחם כנגדם: (ט) דק"ל למה יאל לקראתם ונלחם בהם והלא אין לו לירא שהרי עיר חשבון אפילו מלא יתוסין וכו' וכן אם היה סיחון לצדו בכפר וכו' ועוד כתיב ויאסוף את כל עמו דמשמע כל העם אשר בארצו ואין זה דרך ארץ אדרכבה שמכניסין גם אנשי חיילות בערים לשמור העיר אם יבא האויב לכן פירש אמר הקדוש ברוך הוא וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא **יהצה**. אל יהץ : (אבן עזרא)

[כז] וַיַּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חָרֵב וַיִּירָשׁ אֶת אֶרְצוֹ מֵאֲרָנוֹן עַד יַבֵּק עַד בְּנֵי עַמּוֹן
כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן :

אונקלוס וּמַחְהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגָם דְּחָרֵב וִירֵת יַת אַרְעִיָּה מֵאֲרָנוֹנָא עַד יוֹבְקָא
עַד בְּנֵי עַמּוֹן אַרְי תְּקִיף תְּחוּמָא דְבְנֵי עַמּוֹן : (אונקלוס)

יונתן וּמַחוּהִי יִשְׂרָאֵל בְּשִׁמְתָא דִּי דְקִטְלָא כְּפִתְגָם דְּחָרֵב וִירֵת יַת אַרְעִיָּה
מֵאֲרָנוֹנָא עַד יוֹבְקָא עַד תְּחוּם בְּנֵי עַמּוֹן אַרוּם תְּקִיף הָנוֹת רַבַּת תְּחוּם בְּנֵי
עַמּוֹן וְעַד קְדוֹן אֵית לְהוֹן אַרְכָּא : (תרגום יונתן)

רש"י **כי עז**. ומהו חזקו, התרלתו של הקב"ה שאמר להם אל תלורם וגו'
(דברים ב, יט): (רש"י)

אבן עזרא **מארנון**. שלקח ממואב : **עד בני עמון**. כי כתוב כי חצי ארץ בני
עמון היתה לישראל כי לקחוהו מיד האמורי שלקחו בתחלה מיד בני עמון
והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך
כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא על כן הוצרך הכתוב לאמר
דברי המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישראל כי כן כתוב וישב ישראל
בכל ערי האמורי בחשבון : (אבן עזרא)

דעת זקנים **עד יבוק עד בני עמון**. יבוק שם הנחל שנא' ויעבור את מעבר
יבוק וכמו שלקח סיחון את ארץ מואב עד ארץ ארנון כך לקח ארץ בני
עמון עד יבוק והנהר היה מפסיק ביניהם אבל משם ואילך כי עז וחזק גבול
בני עמון מן הנהר ואילך מפני שהנהר הי' מפסיק הגבול : (דעת זקנים)

[כה] וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הָעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל עָרֵי הָאֱמֹרִי
בְּחֶשְׁבוֹן וּבְכָל בְּנֵי עַמּוֹן :

אונקלוס וַיִּכְבַּשׁ יִשְׂרָאֵל יַת כָּל קְרוּנָא הָאֵלִין וַיִּתִּיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קְרוּי
אֱמֹרָאָה בְּחֶשְׁבוֹן וּבְכָל כְּפָרְנָהָא : (אונקלוס)

יונתן וַיִּנְסִיב יִשְׂרָאֵל יַת כָּל קְרוּנָא הָאֵלִין וַיִּתִּיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קְרוּי אֱמֹרָאִי
בְּחֶשְׁבוֹן וּבְכָל כְּפָרְנָהָא : (תרגום יונתן)

רש"י **בנתיה**. כפרים הסמוכים לזה : (רש"י)

אבן עזרא **ובכל בנתיה**. חשבון כאם והכפרים כבנות: (אבן עזרא)

ספורנו בכל ערי האמורי בחשבון ובכל בנותיה. שכל הערים שכבש סיחון עם כל שאר ערי מלכותו היו בנות לחשבון שהיתה עיר מלכותו מקדם על דרך ונתתי אותם לך לבנות: (ספורנו)

[כז] כי חשבון עיר סיחון מלך האמרי הוא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארץ:

אונקלוס ארי חשבון קרתא דסיחון מלכא דאמוראה היא והוא אגח קרבא במלכא דמואב קדמאה ונסיב ית כל ארעיה מידיה עד ארנון: (אונקלוס)

יונתן ארים חשבון קרתא דסיחון מלכא דאמוראה היא והוא אגח קרבא במלכא דמואב קדמאה ונסיב ית כל ארעיה מן ידיה עד ארנון: (תרגום יונתן)

רש"י והוא נלחם. למה הולכך להכתב, לפי שנאמר אל תלך את מואב (שם ט), וחשבון משל מואב היתה, כתב לנו שסיחון לקחה מהם, ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: (רש"י)

אבן עזרא **כי חשבון עיר סיחון**. שבה כי הוא נלחם במלך מואב הראשון והוא דבר ידוע: (אבן עזרא)

ספורנו כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי הוא. והטעם שאמרנו שכל ערי האמורי הן בנות לחשבון הוא מפני שחשבון היתה עיר מלכות לסיחון מלך האמורי קודם שכבש ערי מואב: (ספורנו)

דעת זקנים **כי חשבון עיר סיחון**. לפי שכתוב אחריו וישב ישראל בארץ האמורי. אמר כאן שלא תתמה על שאנו אומרים שחשבון היא מארץ האמורי ויודעין אנו שהיא מארץ מואב כי חשבון עתה היא עיר סיחון שהרי הוא נלחם במלך מואב הראשון וכבשה מידו ולא עם בלק מלך מואב אלא במלך ראשון שהיה קודם בלק: (דעת זקנים)

[כז] על כן יאמרו המשלים באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון:

אונקלוס על כן יימרון מתלגא עילו לחשבון תתבני ותשתכלל קרתא דסיחון: (אונקלוס)

יונתן על כן יימרון בְּחִידָתָא מְתוּלְיָא אָמְרִין צְדִיקָא דְשֶׁלְטִין בְּיַצְרֵיהוֹן אֵיתוּ וְנַחְשׁוּב זַיִינָא דְעוּבְדָא טְבָא פְּלוּ קְבִיל אַגְרָא וְאַגְר עוּבְדָא בִישָׂא פְּלוּ קְבִיל זַיִינָא יְתַבְנִי וְיִשְׁתַּכְּלַל דְמִיתְעַר וּמְשִׁיחַ בְּאֹרֵייתָא: (תרגום יונתן)

רס"י על כן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון צמוראב: יאמרו המושלים. בלעם, שנאמר בו וישא משלו (במדבר כג, ז): המושלים. בלעם ובעור, והם אמרו: באו חשבון. שלא היה סיחון יכול לכבשה, והלך ושכר את בלעם לקללו, וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תכרך מצורך וגו' (שם כג, ו): תבנה ותכונן. חשבון צסם סיחון להיות (י) עירו: (רס"י)

ספתי חכמים (י) תבנה ותכונן סב לחשבון הנזכר למעלה ולא לעיר סיחון שמאחר שכבש אותה וזכה בה מה לריך לומר תבנה ותכונן אללא הכי קאמרו המושלים בואו סיחון ועמו לעיר חשבון כי תוכלו לה לפי שמתחלה כשנבנית וכוננה עיר סיחון צסם סיחון נבנית כלומר שמאז נגזר עליה להיות עיר סיחון ויהיה תבנה ותכונן עתיד במקום עבר: (ספתי חכמים)

אבן עזרא המושלים. הבודאים משלים מלבם: וטעם באו חשבון. לאמורים יאמרו: ותבנה. יותר ממה שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: (אבן עזרא)

בעל הטורים על כן יאמרו המושלים. בגימ' אלה המה המושלים ביצרים: (בעל הטורים)

ספורנו על כן יאמרו המושלים. המספרים באור משלים שראו בחלום חזיון כמו שעשה בלעם כאמרו וישא משלו: בואו חשבון. אתם יושבי ערי מואב בואו חשבון והכנעו לסיחון כי הוא ינצח וימלוך עליכם: (ספורנו)

דעת זקנים על כן יאמרו המושלים. בני אדם הרגילים למשול משלים על ידי שלקחה סיחון באו לדור בתוך חשבון כי עתה תבנה ותכונן מאחר שהיא עכשיו עיר סיחון כי כל זמן שהיתה למלך מואב לא היה מלך חזק אבל משכבש סיחון אין לכלום לגור בה: (דעת זקנים)

[כח] כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אכלה ער מואב בעלי במות ארנן:

אונקלוס ארי קידום תקיף פאשא נפק מחשבון עבדי קרבא פשלהוביתא מקריתא דסיחון קטילו עמא דשרו בלחית מואב פומרנא דפלחין בית

יונתן אָרום מִילִין תְּקִיפִין הִי כְּאִישָׁא נְפָקִין מְפוּמִי צְדִיקָא מְרִי חוּשְׁבָנָא דְנָא וְזָכוּן חֲסִינֵן הִי כְּשֶׁלְּהוֹבִיטָא מְאֵלִין דְּקֶרְיִין וּמְשִׁיחִין בְּאוּרִיטָא אֶכְלֵת אִישְׁתְּהוֹן לְסַנְאָה וְלִבְעִיל דְּבָבָא דְּמִתְחַשְׁבִין קוּמִיהוֹן הִי כְּפִלְחִי בְּמִתִּי טַעוּתָא דְּנַחְלִי אֶרְנוֹנָא : (תרגום יונתן)

רש"י **כי אש יראה מחשבון. משכנשה (כ) סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה (ב) קרוי ער בלשון עברי, ולחיית בלשון ארמי: ער מואב. ער**

ער (מ) ש (מואב: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) לא קודם זה דאם כן כי אש באה בחשבון מיבעי ליה: (ב) אמר זה שלא תחשוב שפירוש ער כמו עיר והוא על משקל דם שהרבים ממני דמים וכן ער הרבים ממנו ערים ויהיה ער שם המין בעבור כל העיירות שלו לא יתכן זה שהרי עדיין נשארו למואב עיירות רבות שהיה מולך עליהם וגם לא בעבור עיר אחת שלו דאם כן היה לו להזכיר איזה עיר כמנהג הכתוב בכל מקום כי לא בא לסתום אלא לפרש והביא ראיה מהתרגום שתרגם ולחיית ולא תרגמו קרתא: (מ) כתב הר"ם נראה לי שכיון בזה אף על פי ששם העיר הפרטי לא יסמוך וכיון שער שם פרטי של מדינה הוא איך הוא סמוך ומכאן זה תרצה לדחוק ולפרש ער מלשון עיר לא תדחוק לפרש כן ער מלשון עיר כי יותר נכון לפרש ששם העיר הפרטי הוא סמוך אף שהוא שלא כמנהג מלפרשו מלשון עיר מפני הטענות הנפלות עליו עד כאן לשונו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כי אש יצאה מחשבון. רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכם: להבה. הטעם כפול כמשפט: מקרית סיחון. מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב. שם מקום סמוך כמו מבית לחם יהודה: במות. מקומו גבוהים: (אבן עזרא)

דעת זקנים כי אש יצאה. לאחר שנכבשה חשבון ונלחם גם בשאר עיירות שהוא ער וארנון וכבשם אז אמר אש יצאה מחשבון כלומר חיל וגבורים ולהבה מאותה עיר שנקראת קרית סיחון: אכלה ער מואב. כלומר ממקומו יצא אש ושרפם והוא כמו ותצא אש מאבימלך ותאכל את אנשי שכם ומבעלי שכם ותאכל את אבימלך כלומר מהם ובהם וזה המשל שמשלו על גבורת סיחון להודיעך כמה גדול כחו של משה שנצחו והרגו. וכן משלו משל על בני עמון הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך: (דעת זקנים)

[כט] אוי לך מואב אבדת עם פמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית למלך אמרי סיחון:

אונקלוס וי לכו מואבאי אבדתו עמא דפלחין לכמוש מסר בנהי צירין ובנתיה בשביא למלכא דאמוראה סיחון: (אונקלוס)

יונתן ויא לכו סנאי צדיקיא אבדתו עמא דכמיש מדסינת פתגמי אורייתא לית להון תקנתא עד דייצרכון למגלי לאתר דילפון אורייתא ובניהון ובנתהון מתרחקו בשביית חרבא כל קבל מתמלכין במולכנא דאורייתא אמוראין ומשיחין באורייתא: (תרגום יונתן)

רש"י אוי לך מואב. שקללו את מואב (נ) שימסרו זידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטם. נסים ופליטים מחרב ואת בנותיו כשצבית וגו': (רש"י)

שפתי חכמים (נ) פירוש שמקרא זה לבוק עם תבנה ותכונן כלומר מאחר שנבנית העיר לסיחון אם כן היה בהכרח שסופה להמסר ביד סיחון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כמוש. שם צלם אלהי מואב: פליטם. פליטי חרב בורחים: (אבן עזרא)

דעת זקנים נתן בניו פליטם. כלומר הבנים הקטנים שפלטו מן החרב והבנות שאין דרכם להלחם שבק והניחם להוליך בשביה לפי שלא היה יכול להצילם מידו. נתן כמו נרדי נתן ריחו: (דעת זקנים)

[ל] ונירם אבד חשבון עד דיבן ונשים עד נפח אשר עד מידבא:

אונקלוס ומלכו פסקת מחשבון עדא שולטן מדיבון וצדיאו עד נפח דסמיה: (אונקלוס) מידבא:

יונתן אמירין רשיעיא לית רמא ומנטלא חמי כל דא עבד חושבנכון עד דיסוף כדבונא נפשיכון ומרי עלמא יצדי יתהון עד דיפח נפשיהון ויצדון כמא דאצדי קרוי אמוראי ופלטירי רבניהון מן תרעא רבא דבית מלכותא עד שוקא דנפחיא דסמיה: (תרגום יונתן) מידבא:

רש"י ונירם אבד. מלכות שלהם: אבד חשבון עד דיבון. מלכות ועול שהיה

למואז בחשבון אבד משם, וכן עד דיבון, (ס) תרגום של סר עד, כלומר סר ניר מדיבון, ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש, כמו למען היות ניר לדוד עצדי (מלכים-א יא, לו): ונשים. שי"ן דגושה, לשון שממה, כך יאמרו המושלים: ונשים. אותם: עד נפת. הקימונוס עד נפת: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) רש"י מפרש עד לשון סר כלומר סר ניר מדיבון דליכא לפרש אבד חשבון עד דיבון הוא כמשמעו שאבד כל אותו יקוב שמחשבון עד דיבון לאם כן נשאר ונירם שפירושו מלכות שלהם בלתי נקשר לא לפניו ולא לאחריו אבל לפי מה שפירש רש"י זכרונו לצרכה הוא כאלו כתיב ונירם שחשבון אבד ונירם שדיבון סר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונירם. דברי משה והמ"ם סימן מלך אמורי וגדודיו ולו שני פירושים. האחד מגזירת ניר ותהיה מלת ונירם מושכת עצמה ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך האהלי הערכך וכן הוא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון. והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת ירה ויור אשר יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון: ונשים. מפעלי הכפל והחיר"ק תחת קמ"ץ קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר רבי משה הכהן כי הדגשות לחסרון האל"ף כאל"ף מלפנו מבהמות ארץ מגזרת תאשם שומרון וי"א כי חשבון היתה עיר סיחון לעולם וטעם בואו חשבון דברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל חשבון כי אש יצאה מחשבון משל למחנות סיחון וכאשר ירינום דברי המושלים על לשון המואבים חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממה כל הארץ עד נופח או הם דברי משה הדרשן: (אבן עזרא)

בעל הטורים אשר עד מידבא. רי"ש נקודה ונשאר אש כי שרפה באש וניטל ראש שלה: (בעל הטורים)

ספורנו ונירם אבד. וניר ומלכות סיחון ואשו ולהבתו שהם שרי צבאותיו יאבד כי אחר שספרו נצחונו של סיחון ספרו כמו כן אבדן מלכותו על ידי ישראל: (ספורנו)

דעת זקנים ונירם אבד חשבון. כלומר ניר ויורש שלהם אבד חשבון וכל הארץ עד דיבון שלא יירשוה עם ירושתו. ניר לשון יורש כמו ולמען היות ניר לדוד לבדי: (דעת זקנים)

[לא] ויָשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי:

אונקלוס ויתב ישראל בארע אַמוֹרָאָה : (אונקלוס)

יונתן ויתבו ישראל בְּתֵר דְקָטִילוּ ית סִיחוּן בְּאַרְעָא דְאַמוֹרָאִי : (תרגום יונתן)

ספורנו וישב ישראל בארץ האמורי. ומכל זה שספר התבאר שישראל אז לא ישבו בארץ מואב אבל ישבו בארץ האמורי כמו שבאר יפתח באמרו לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון: (ספורנו)

לב וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו בנותיה (ויירש) ויורש את האמרי אשר שם:

אונקלוס ושלח משה לאלקא ית יעזר וכבשו פפרנהא ותריד ית אמוֹרָאָה די תמן: (אונקלוס)

יונתן ושר משה ית כלב וית פנחס לאלקא ית מכבר וכבשו פופרנהא ושיצו ית אמוֹרָאִי דתמן: (תרגום יונתן)

רש"י וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה, (ע) אמרו לא נעשה כראשונים, בטוחים אנו זכח תפלתו של משה להלחם: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) מדכתיב וילכדו וילכדו לשון רבים ולא כתיב וילכוד לשון יחיד כדכסמוך דכתיב ויורש לשון יחיד אלא המרגלים לכדו את בנותיה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ויורש. כתיב ויירש, שלא הוצרכו להורישם אלא ברחו מעצמם: (בעל הטורים)

ספורנו וילכדו בנותיה. המרגלים ששלח משה לכדו את בנות יעזר: ויורש. משה אחר כך הוריש את האמורי אשר ביעזר: (ספורנו)

לג ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתם הוא וכל עמו למלחמה אדרעי:

אונקלוס ואתפניאו וסליקו לארח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותהון הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי: (אונקלוס)

יונתן ואתפניאו וסליקו אורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא

הוא וְכָל עַמִּיּה לְאַגָּחָא קִרְבָּא לְאַדְרָעִי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויפנו. פירשתיו: אדרעי. אל אדרעי דרך קצרה: (אבן עזרא)

[לד] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה אֵל תִּירָא אֹתוֹ כִּי בִידָךְ נִתְּתִי אֹתוֹ וְאֵת כָּל עַמּוֹ וְאֵת אֶרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב

אוּנְקְלוֹס וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לֹא תִדְחַל מִנִּיּה אֲרִי בִידָךְ מְסָרִית יִתִּיּה וְיֵת כָּל עַמִּיּה וְיֵת אֶרְעִיּה וְתַעֲבֹד לִיּה כְּמָא דִּי עֲבַדְתָּ לְסִיחֹן מֶלֶכָא דְאֱמֹרָאָה דִּי יִתְבּ (אוּנְקְלוֹס) בְּחֻשְׁבוֹן:

יונתן וְהוֹה כִּיּוֹן דְחָמָא מִשָּׁה יֵת עוֹג זָע וְאַרְתִּית מִן קְדָמוּי עֲנִי וַאֲמַר דִּין הוּא עוֹג רְשִׁיעָא דְהוֹה מְחָסִיד יֵת אֲבָרְהָם וְשָׂרָה אֲבָהָתָן לְמִימָר אֲתוֹן מְדַמְנִן לְאַלְנִין שְׁתוּלִין עַל פְּרָקְטוּנִין דְמִיּוֹן בְּרַם פִּירִין לִית הִינּוּן עֲבָדִין בְּגִין כִּן אֲמַתִּין לִיּה קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמַחְוּיָא לְדַרְיָא וְיַחְמִי מִן בְּנִיּהוֹן אוּכְלוּסִין סְגִיָּאִין לְאַתְמָסְרָא בִּידִיּהוֹן בְּכִן אֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לֹא תִדְחַל מִנִּיּה אֲרוּם בִּידָךְ מְסָרִית יִתִּיּה וְיֵת כָּל עַמִּיּה וְיֵת כָּל אֶרְעִיּה וְתַעֲבִיד לִיּה הִיכְמָא דְעֲבַדְתָּ לְסִיחֹן מֶלֶכָא דְאֱמֹרָאִי דְהוֹה יִתִּיב בְּחֻשְׁבוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י אַל תִּירָא אוֹתוֹ. שְׁהִיּה מִשָּׁה יֵרָא לְהַלְחָם, שְׁמָא תַעֲמוּד לוֹ (פ) זְכוּתוֹ שֶׁל אֲבָרָהָם, שְׁנֵאמַר וַיִּצַח הַפְּלִיט (בְּרַאשִׁית י"ד, י"ג), הוּא עוֹג שְׁפֵלֵט מִן הַרְפָּאִים שֶׁהֵבִיאוּ כְּדִלְעוֹמֵר וְחִזְבִּירֵיו זַעֲשֵׁתְרוֹת קַרְנִים, שְׁנֵאמַר כִּי רַק עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׂן נִשָּׂא מִיֵּתֵר הַרְפָּאִים (דְּבָרִים ג', י"א. נְדָה ס"א.): (רש"י)

שְׁפֵתֵי חֲכָמִים (פ) דָּאִם לֹא כִן מַה נִּשְׁתַּנָּה עוֹג מִסִּיחֹן דְּגַבִּי סִיחֹן לֹא אֲמַר הָסֵם יִתְצַרְךְ אַל תִּירָא אוֹתוֹ. וְאִם תֵּאמַר וְהִלָּל לֹא נִתְכוּיִן רַק לְרַעָה שִׁיּהֲרֹג אֲבָרָהָם וַיִּשָּׂא אֶת שָׂרָה כְּמוֹ שְׁפִירֵשׁ"י זַעֲרָשֶׁת לֶךְ לֶךְ זַעֲרָשֶׁת וַיִּצַח הַפְּלִיט וְגו'. וַיִּשָּׂא לְוָמֵר מִכָּל מְקוֹם כִּיּוֹן שְׁזָכוֹת הַכֹּלֵה זָחָה עַל יְדוֹ שְׁנִיכָל לוֹטֵה הִיּה מִשָּׁה יֵרָא שְׁמָא תַעֲמוּד לוֹ אוֹתוֹ זְכוּת אֶף עַל פִּי שְׁנִתְכוּיִן לְרַעָה כְּדִלְאֲמֵרִינִן זְכוּת הַקְּרִבָּנוֹת שֶׁהִקְרִיב זָכָה וַיִּלְאֵה מִמֶּנּוּ רוֹת אֶף עַל פִּי שְׁנִתְכוּיִן לְרַעָה הוֹאִיל וְהִקְרִיבִם לְכַבּוֹד הַקְּדוּשָׁא זַרְוֹךְ הוּא: חֲסֵלֵת פְּרָשֶׁת חֲקַת (שְׁפֵתֵי חֲכָמִים)

כלי יקר וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה אֵל תִּירָא אוֹתוֹ. פִּירֵשׁ"י שְׁהִיּה יֵרָא שְׁמָא תַעֲמוּד לוֹ זְכוּתוֹ שֶׁל אֲבָרָהָם דְּאֵלִיכ קֶשֶׁה וְכִי מֹשֶׁה הִיּה יֵרָא מְזוּרֹעַ בְּשַׂר וְדָם בְּאֶשֶׁר ה' אֲתוֹ, וְעוֹ"ק מֵאַחַר שְׁנֵאמַר כִּי בִידָךְ נִתְּתִי אוֹתוֹ וְאֵת עַמּוֹ

וא"כ הל"ל אל תירא אותו ואת עמו, אלא ודאי שמעמו ודאי לא היה ירא כי ה' אתו אך מאותו היה ירא פן תעמוד לו זכות אברהם.

ומה שמקשים כאן איך היה ירא מזכות זה, אדרבא הרי באותו זמן היה חוטא ורב מרי כי כוונתו היה כדי שיהרג אברהם וישא הוא שרה כמו שפירש"י שם (בראשית יד.ג), אין זה קושיא כי רש"י פירש כן לפי האמת שהרי סוף כל דבר הכל נשמע שלא הועיל לו זכות זה וא"כ סופו מוכיח שכוונתו היתה לרעה ולא לטובה, אבל משה עדיין לא היה יודע סוף הדבר והיה סבור שלטובתו נתכוין להציל את לוט ע"כ היה ירא פן יעמוד לו זכות זה. והשיב לו הקב"ה אל תירא אותו כי בידך נתתי והל"ל כי בידך אתן להבא אע"פ שמתת ה' דומה כאילו היא כבר נתונה מ"מ במקום שיש לפרשו כפשוטו אין צורך בפירוש זה, וביאור הדבר שמאז ומקדם כבר נתתי אותו בידך, כי מעולם לא היה לו שום זכות, ובמעשה ההוא היה נרדף עד חובה והיתה כוונתו לרעה ונגזר עליו מאז שיהיה נתון לך ומסור בידך וזה פירוש יקר. (כלי יקר)

דעת זקנים ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו. פרש"י לכך הוצרך לוי אל תירא אותו מה שלא הוצרך לוי מסיחון לפי שהיה ירא פן יעמוד לו זכות מה שהגיד לאברהם אבינו שנשבה לוט וא"ת והלא כוונתו לרעה היתה כדי שיהרג אברהם ויקח שרה י"ל כיון דהצלה באה על ידו היה לו לירא כמו שמצינו בפרק חלק בזכות מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאת ממנו רות ואע"פ שלא נתכוין אלא לרעה לקלל את ישראל ומיהו תימה למ"ד דעוג נקרא פליט על שנפלט מן המבול דבמס' נדה מסיק דעוג וסיחון אחי הווי וא"כ [היכן מצינו] שסיחון פלט מן המבול דבשלמא עוג מצינו סמך ורמז כדפרשתי בפ' נח בשם ר"י החסיד וישאר אך נח שעולה בגי' עוג אבל לסיחון לא מצינו רמז. ואוי הרב רב יחיאל בר יוסף שעוג נולד קודם המבול ואמו היתה מעוברת מסיחון בשנת המבול והלכה ונשאת לאחד מבני נח וכבר היתה מעוברת מאותן בני האלהים אשר לקחו מבנות האדם ונולד סיחון בתיבה: (דעת זקנים)

[לה] ויכפו אתו ואת בָּנָיו ואת כָּל עַמּוֹ עַד בְּלִתֵּי הַשָּׁאִיר לוֹ שָׁרִיד וַיִּירָשׁוּ אֶת אֶרְצוֹ:

אונקלוס ומחו יתיה ונת בנהי ונת כל עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב ויריתו תת ארעיה: (אונקלוס)

יונתן ונהו פיון דחמא עוג רשיעא ית משיריתא דישראל דהנה שיתא פרסי אמר לית אנא מסדר סדרי קרבא בלו קביל עמא הדין דלמא יעבדון לי היכמא דעבדו לסיחון ואזל ועקר טוורא בר שיתא פרסי ואחתייה על רישייה למטלק עליהון מן יד זמין מימרא די זחלא ופכר טוורא ונקרייה וטמע רישייה בגויה בעא למשלפיה מן רישייה ולא יכיל מן בגלל דמשכי

כִּי־יָהּ וְשִׁינִיָּהּ פּוּמִיָּהּ הֶלְכָא וְהֶלְכָא אָזַל מִשָּׁה וְנִסְבַּ נְרָגָא בְּרַת עִישְׁרִיתִי אֲמִין וְטַפְז עִישְׁרִיתִי אֲמִין וּמְחִיָּיָהּ בְּקֶרְסוּלִיָּהּ וְנִפְל וּמִית מִן לְהָאֵל לְמִשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל דְּהָכִין כְּתִיב וּמַחוּ יִתִּיָּהּ וְיִת בְּנוֹי וְיִת כָּל עַמִּיָּה עַד דִּי לֹא שְׁיִירוּ לִיָּהּ מְשִׁיזִיב וְיִרִיתוּ יִת אַרְעִיָּהּ : (תרגום יונתן)

רס"י ויכו אותו. משה הרגו, כדאיתא בצרכות בהרואה (נד:), עקר טורח
כר תלתא פרסי וכו':

חסלת פרסת חקת: (רס"י)

עזרא אבן עזרא השאיר לו. אחד מישראל:

חסלת פרשת חקת (אבן עזרא)

במדבר פרק-כב

[א] ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו: (פפ)

אונקלוס ונטלו בני ישראל ושרו במישרין דמואב מעברא לירדנא דירחו:
(אונקלוס) **[פפ]**

יונתן ונטלו בני ישראל ושרון במשרין דמואב מעיברא לירדנא דירחו:
(תרגום יונתן)

פרשת בלק

[ב] וַיֵּרָא בְּלֶק בֶּן צִפּוֹר אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶמְרָי:

אונקלוס וַחֲזָא בְּלֶק בֶּר צִפּוֹר יַת כָּל דִּי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לְאֶמְרָי: (אונקלוס)

יונתן וירא וַחֲמָא בְּלֶק בֶּר צִפּוֹר יַת כָּל מַה דְּעֲבַד יִשְׂרָאֵל לְאֶמְרָי: (תרגום יונתן)

רש"י וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמוריו. אמר, אלו (א) שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם, לא עמדו בפניהם, אנו על אחת כמה (ב) וכמה, לפיכך ויגר מואב: (רש"י)

שפתי חכמים (א) דק"ל וכי הוא ראה ואחרים לא ראו אלא הוא שם על לבו לפיכך תלה הראיה בו. א"נ דקשה ליה וישמע הל"ל דמסתמא לא היה במלחמה אלא וירא הוא לשון הבנה ומהו ההתבוננות אמר כו': (ב) דק"ל היאך מוסב ויגר מואב אוירא בלק וגומר דמשמע בסביל שראה לפיכך ויגר מואב ועל זה פירש אמר אלו שני מלכים כו' סיחון ועוג כלומר כיון ששמעו המון העם את דברי המלך שאמר כן משום הכי ויגר מואב וקל להבין. כתב הרא"ם ותימא אם מלת ויגר דבקה אדלעיל מיניה מאי כי רב הוא דכתיב בתריה דמשמע שפני רבויים הוא שפחדו ולא מפני מה שעשו לשני מלכי האמורי וליכא למימר שחסר וי"ו מן כי רב הוא כאילו אמר וכי רב הוא שפירושו ועוד מפני שרב הוא דאם כן היה לו לפרש זה כמו שפירש גבי כי הוליא ה' את ישראל ממלכים וכו'. ונראה לפרש שגם המואבים ידעו שבני ישראל נלחו את צ' המלכים אבל חשבו שהנילוח היה בדרך טבע וכיון שנלוח מלחמתם לא היה כי אם מפני רבוי העם אפשר לנלח אותם ברבוי העם שישכרו עליהם כל מלכי כנען ועכשיו ששמעו מפי מלכם כי נלוח מלחמות ישראל הוא שלא בדרך הטבע כי ישראל הרגו האמורים והם לא עמדו כנגדם להרוג בהם אז ויגר מואב מפני העם כי רב הוא כלומר שעדיין נשארו ברבויים כבתחלה ולא נפקד מהם איש ולכך קאו בחייהם בעלמם. ולפי זה יהיה פירוש של רש"י הכי אלו צ' מלכים וכו' כלומר אלו צ' מלכים שהיינו בטוחים עליהם שיהרגו לכל הפחות מישראל כפי המספר שיהרגו ישראל מהם ואז נבוא אנחנו עם כל מלכי

כנען ונהרוג הנשחרים בהם בישראל אצל עכשיו שלא הרגו מהם כלום כי לא נשא איש את ידו עליהם מפני שנפל פחד ישראל עליהם אנו על אחת כמה וכמה שלא נוכל להם אפילו עם כל מלכי כנען: (ספתי חכמים)

אבן עזרא לאמורי. בקמצות הלמ"ד והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא הי' במלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגובה ארזים גבהו: (אבן עזרא)

בעל הטורים וירא בלק. בא ללוק דמן של ישראל: **בן צפור.** שעף עליהם כצפור לקללם. וזהו כצפור נודדת מן קנה כן קללת חנם לא תבא. וירא. שראה שעמדה לו חמה למשה. וירא. שנתקדרה חמה מצינו ראייה לשון הבנה כמו וכל העם רואים וכן שמיעה לשון הבנה כמו כי שומע יוסף: (בעל הטורים)

אור החיים וירא בלק בן צפור וגו' ויגר מואב וגו'. צריך לדעת לאיזה ענין תלה הראיה בבלק ולא בבעלי המגור שהם מואב. ב'. למה לא פחדו אלא מואב ולא מדין, ומה גם שהמדינים להם יאות הפחד כי המה אבדו ולא מואב ומזליהו יחזה את אשר יקרה להם. ונראה על פי דבריהם (במד"ר פ"כ) שאמרו שבלק מנסיכי מדין היה אלא שמחמת פחד ישראל עשאוהו מואב מלך עליהם, מעתה במאמר וירא בלק גילה הפסוק פחד ומורא מדין כי אז באותו מצב היה גדול נסיכם של מדין, והגם שלא הזכיר בפירוש המורא מובן הוא בזכרון מעשה ישראל לאמורי שהם תוקף כל יושבי הארץ, והזכיר אחר כך מגור מואב גם כן דכתיב ויגר מואב, ומאמצעות ב' מוראים עשו שלום ביניהם ויאמר מואב לזקני וגו', וכן אמרו ז"ל (שם) וזה לשונם והלא המואבים נלחמים עם המדינים דכתיב המכה את מדין בשדה מואב ושנאה היה ביניהם מעולם משל לב' כלבים וכו' עד כאן, הרי ששניהם פחדו, וטעם הכנעתם של מואב שקבלו מנסיכי מדין למלך עליהם ולא להפך מפני שמואב היו צריכין לעצתן לפי שנתגדל משה ביניהם כאומרים ז"ל (שם) ולזה נכנעו להם והמליכו נסיכם:

עוד נראה בהעיר עוד למה אמר לשון ראייה ולא לשון שמיעה, והגם שרז"ל אמרו (מכילתא) וזה לשונם יש ראייה שהיא שמיעה כגון וכל העם רואים את הקולות עד כאן, הלא במקום אחר (מכילתא) מצינו שדרשו שהיו רואים הקולות ממש. עוד למה הוצרך להזכיר שם אביו בן צפור, עוד למה דקדק לומר ב' רבויים **את כל**. עוד צריך לדעת למה כפל לומר **ויגר מואב וגו', ויקץ וגו'** עוד למה פעם קראם העם ופעם קראם בני ישראל. אכן יתבאר על דרך אומרים ז"ל (זוהר כאן) כי בלק מכשף גדול היה יותר מבלעם והיה עושה כשפיו בצפור אחד ששמו ידוע, והוא אומרו **וירא בלק** ובמה ראה בצפור, והוא אומרו **בן צפור** פירוש להיותו בן צפור ראה בכשפיו של צפור, ואמר תיבת **בן** לצד כי הצפור הוא לו לאב ולקצין וממנו ידע את כל אשר עשה ישראל לאמורי, ולא הוצרך למגידיים להודיע דבר קטן וגדול:

ואפשר שכוונת הכתוב היא שמקודם היות המעשה ראה בצפור, ודקדק לומר **את כל** רמז בריבוי כל לגופה שראה בצפור כל מה שעשה ישראל לאמורי, וריבוי את רמז לראיה אחרת עמה [אומה] שעתידה להיות כיוצא בדבר האמורי שעתידין ישראל לכלותם, ומה אומה היא שעקרו ישראל אז היא מדין, וזה רמז בתיבת **את**, הא למדת שראה מה שעשו לאמורי ומה שיעשו למדין, ואפשר שראה גם כן כי מואב מובטחים מצרת ישראל כמו שכן היה, כי הכישוף יגיד העתיד אם רע אם טוב, ומעתה תלה הראיה בבלק כי הוא הרואה בצפור לבד וראיה זו לא ראה אותה אלא בלק בכשפיו, וכוונת הסיפור בדבר זה הוא להקדים הסיבות שסבבו מעשה קריאת בלעם והנמשך ממנו בעונות לישראל, שראיית בלק היתה סיבה אחת לנסבב כאשר אבאר, ואמר עוד **ויגר מואב** אינה הודעת הנמשך משמיעת בלק אלא הודעת סיבה אחרת למאורע הנמשך שנכנס בלב

מגור: מואב בלב

ודקדק לומר **מפני העם** פירוש לצד היותם רבים ותקיפים כאומרו כי רב הוא, והוסיף לומר **ויקץ** וגוי נתכוון לומר שהגם שנכנס בלבם המגור עם כל זה היו מוצאים תרופה לדבר בדרך טבע שישכרו עמים רבים וחזקים כנגדם אלא צרתם צרה לצד היותם בני ישראל שאין נצחונם כפי הטבע אלא בנס ופלא, והוא אומרו ויקצו **מפני בני ישראל** פירוש היותם בני ישראל ובאמצעות כל זה השלימו מואב עם מדין ומלך בלק עליהם ושלחו אחר בלעם והיו תוצאותיו חצר מות, ובהעדר אחת מכל הסיבות הנזכרות לא היו שולחים אחר בלעם ולא היה דבר, שאם לא היה ראיית בלק בנסתרות לא היה משיג לדעת את אשר תקראנה אותו ואת עמו במדין ולא היה מתרצה להשלים עם מואב להתחבר עמהם לבא כנגד ישראל, והגם שהיה שולח אחר בלעם והוא במקומו במדין, לא היה נסבב דבר בהפקרת הנשים שהפקירו המואבים כי מדין לא היו מובטחים ביציאתם לישראל כי אם המואבים לפי שאמר להם בנבואתו כי לא ירעו ולא ישחיתו להם אלא באחרית הימים דכתיב (כד יד) את אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים, ומזה הובטחו לשלוח בנותיהם למחנה העברים ולהתגר עמהם (סנהדרין קו). כי שלמים הם עמהם, מה שאין כן מדין שלא מצינו שהפקירו מהם אלא מדינית אחת שאמרו ז"ל (מ"ר כאן) שהיא בתו של בלק כי הוא זה הנקרא צור, גם אם לא היה מוראם של מואב מהעם גם שקצו מפני בני ישראל כמו שפירשנו טעם הכפל וכו' לא היו משלימין עם מדין ולהמליך עליהם נסיכם, לזה הקדים ה' הסיבה ואמר **וירא בלק** וגוי **ויגר** וגוי **ויקץ** וגוי וזה היה סיבת **ויאמר מואב** וגוי וישלח מלאכים וגוי והיה מה שהיה: (אור החיים)

ספורנו **וירא בלק**. אדם מפורסם למלומד מלחמה כאמרו הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וכו' ראה שבקש ישראל לעבור בארץ סיחון וכשלא נתן לעבור החרימוהו וראו שנצחו לא בדרך תחבולת מלחמה: (ספורנו)

כלי יקר וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. והלא ניסי מצרים היו גדולים מאלו ולמה לא התבונן באותן גדולות ונוראות אשר עשה ה', ועוד יש להתבונן כי זכר כאן את ישראל בדי שמות. ישראל, העם, בני ישראל, קהל, כי מתחילה נאמר את כל אשר עשה ישראל לאמורי, ואח"כ אמר ויגר מואב מפני העם, ואח"כ אמר ויקץ מואב מפני בני ישראל, ואח"כ נאמר עתה ילחכו הקהל. הלא דבר הוא.

וביאור הדבר כך הוא, שמדרך העולם שהמלכים יש להם ספר דברי הימים אשר עליו כתובים כל הקורות מימים רבים, אבל ההמון עם אינו יודעין כ"א ההווה מה שרואין בעיניהם או מה ששמעו מפי השמועה מן המאורעות שבימיהם. לפיכך בלק שהיה מלך הנה מימים רבים יפקד אצלו מה שעשה יעקב ישראל סבא אל האמורי כי הוא היה רק איש אחד ובני ביתו מתי מספר ואעפ"כ נצח אומה שלימה כמ"ש (בראשית מח.כב) אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי, ולפי דעת רז"ל (ב"ב קכג.) שפירשו בחרבי ובקשתי היינו בתפלתו אתי שפיר שראה בלק כל אשר עשה ישראל סבא לאמורי בתפלתו לפי שכל כחו בפיו ע"כ השתדל הוא ג"כ אחר אחד שג"כ כחו בפיו, ולכך נאמר וירא בלק ולא נאמר וישמע בלק כי כל הקורות ההם הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי האדמה, וראה בעיניו הדבר כתוב על ספר ונכנס מורך בלבבו לאמר א"כ עשו בשנים קדמוניות בהיותם מתי מספר מה יעשו עתה בהיותם עם רב ועצום, ולכך לא נאמר בני ישראל או העם או קהל לפי שבישראל סבא הוא מדבר.

אבל מואב דהיינו כלל ההמון עם לא התבונן במה שעבר, כי לא ידעו מה הוא ולא פחדו כ"א מן ההווה מה שראו בעיניהם עם רב ועצום לכך נאמר ויגר מואב מפני העם כי רב הוא, והיה ההמון עם של מואב יראים מפני ב' כיתות ולא ראי זה כראי זה כי מפני הערב רב היו יראים מחמת רבויים כי איתא במדרש שהערב רב היה ב"פ ס' רבוא ועליהם אמר ויגר מואב מפני העם כי רב הוא, קרא הערב רב בשם העם כי לא מבני ישראל המה כי רב הוא כי רבים המה באמת אבל בני ישראל שלא היו כל כך רבים לא יראו מהם מצד רבויים אמנם מצד אחר היה מורא ישראל עליהם אשר עליו נאמר ויקץ מואב מפני ישראל, כמו שפרשנו פ"י שמות (א.יב) על ויקוצו מפני בני ישראל, שאין הפירוש שישראל נעשו כקוצים בעיניהם דא"כ הל"ל ויקצו בני ישראל מהו מפני אלא איפכא מסתברא שהמצרים המשילו את עצמם לקוצים בערך בני ישראל שנמשלו לגפן שנאמר (תהלים פ.ט.ו) גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה, פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא ארץ, כי בנוהג שבעולם כשבעל השדה רוצה ליטע כרם בשדה מלאה קוצים אז הוא עוקר הקוצים מן השורש ומשליכם זרה הלאה כדי ליטע במקומם הגפן, כך היו המצרים יראים שישראל יהיו נטועים בארץ כגפן והמה יעלו מן הארץ כקוץ מונד כולהם (שמואל ב' כג.ו) כמ"ש ועלה מן הארץ, (שמות א.י) ועלינו מבעי ליה כו' לכך נאמר ויקוצו מפני בני ישראל שהמה ינערו מן הארץ, מפני בני ישראל שנמשלו לגפן כך נאמר כאן ויקץ

מואב מפני בני ישראל, שהיו יראים פן יהיה מואב כקוץ מושלך מן הארץ מפני בני ישראל מפני הגפן אשר הסייע ה' ממצרים לגרש מפניהם גוים וליטעם שמה, לכך אמר בני ישראל כי ישראל סבא איננו כי כבר הלך לעולמו ובניו יבואו שמה, אבל לא הערב רב שנקרא בשם העם כי מה גבר מגוברין (סנהדרין סה:) ומה יתרון לערב רב על שאר האומות שיגרש מפניהם גוים ויטע אותם במקומם אם לא אגב בני ישראל.

ואח"כ נאמר ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל וגו'. ומה ראו המדינים על ככה להתעבר על ריב לא להם אלא לפי שמצינו שפירש"י פרי' מטות (לא.ו) אותם ואת פנחס שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר (בראשית לו.לו) והמדנים מכרו אותו לפוטיפר ובני יוסף נקראו קהל שנאמר (שם לה.יא) גוי וקהל גוים, פירש"י קהל גוים נאמר על יוסף, וכן אמרו זקני מואב אל מדין שגם אתם יש לכם לירא מפני הקהל בני יוסף שירצו ליקח מכם נקמת יוסף בכור שור אביהם, ז"ש עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוד השור. כי הקהל בני יוסף בכור שור המה על כן ילחכו אותנו כשור המלחך כדי ליקח נקמת השור וזה פירוש יקר. (כלי יקר)

דעת זקנים וירא בלק כו' לאמורי. לסיחון מלך האמורי ונשא ק"ו בעצמו ומה סיחון שנצח מואב לא היה יכול לעמוד מפניהם אני על אחת כמה וכמה: (דעת זקנים)

וַיָּגֵר מוֹאֵב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב הוּא וַיִּקָּץ מוֹאֵב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַדְחִיל מוֹאֲבָא מִן קְדָם עֲמָא לְחֻדָּא אַרְי סְגִי הוּא וַעֲקַת לְמוֹאֲבָא מִן קְדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַדְחִילוּ מוֹאֲבָאִי מִן קְדָם עֲמָא לְחֻדָּא אַרוּם סְגִי הוּא וְאֲתִיעֲקוּ מוֹאֲבָאִי בְּחִייהוֹן מִן קְדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י ויגרה. לשון מורא כמו גורו לכם (איוב יט, כט): ויקץ מואב. קלו (ג) בחייהם (כמו קלתי בחיי, והוא מקרא קלר): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) ר"ל המואבים קלו בחייהם וכאלו אמר ויקץ מואב בחייו והסיבה הוא בשביל מורא שיראו מפני בני ישראל. והוכחתו מדכתיב מפני העם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויגרה מואב. כמו ויירא וכן גורו לכם: ויקץ. כמו הפוך וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויגר. ב' במסורה הכא ואידך וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו אף כאן בשביל שראה שישראל מצליחים ומשכילים בכל ירא מפניהם: **ויגר מואב**. והיינו דכתיב אילי מואב יאחזמו רעד: (בעל הטורים)

ספורנו ויגר מואב. אילי מואב שלא נתנו ישראל לעבור כמו שהעיד יפתח באמרו וגם אל ארץ מואב שלח ולא אבה: **כי רב הוא**. לא מפני תחבולת מלחמתם: **ויקץ מואב**. המון מואב קצו בחייהם מפני בני ישראל השוללים אותם: (ספורנו)

[ד] ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו פלחוך השור את ירק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא:

אונקלוס ואמר מואב לסבי מדין בען ישצון קהלא ית כל סחרנא כמא דמלחין תורא ית ירוקא דחקלא ובלק בר צפור מלכא למואב בעידנא ההיא:

יונתן ואמר מואבאי לסבי מדינאי ארום עמא חד ומלכו חד הוון עד ההוא יומא פדון ישצון קהלא ית כל חזרנותא היכמא דמבעי תורא ית עיסבא דחקלא ובלק בר צפור מדינאה מלכא למואב בעידנא ההיא ולא בעידנא חורנא דהכין הנה תנאה בינתהון למהוי מלכין לפרקין מאילך ואילך: (תרגום יונתן)

רש"י אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה, שנאמר המכה (ד) את מדין בשדה מואב (בראשית לו, לה), שצא מדין על מואב למלחמה, אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב (ה) ליטול ענה ממדין, (ו) כיון שראו את ישראל נואחים שלא כמנהג העולם, אמרו, מנהיגם של אלו במדין נתגדל, נשאל מהם מה מדתו, אמרו לו, אין כחו אלא בפיו, אמרו, אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחך השור. כל מה שהשור מלחך אין (ז) בו סימן ברכה (במ"ר כ, ד): בעת ההוא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי (ח) מדין היה, וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לאורך שעה: (רש"י)

שפת חכמים (ד) דאם לא כן לכתוב הכה את מדין דמשמע פעם אחת אבל המכה את מדין משמע שתמיד מכה והולך: (ה) פירוש אף על גב דעשו שלום ביניהם מפני היראה מכל מקום השלום לא היה אלא שלא יהיו עוד שונאים אבל ליטול ענה מהם מה ראו ומשני כו': (ו) דמדתלה הכתוב

בקשת העלנה במואז ולח כתיב ויאמרו זקני מואז זקני מדין שמע מינה דמואז לקחו עלה ממדין מקום הכי קשה ומה ראה וכו' ועל הקרא לח קשה מידי דהוה אמינא מדין לח היה ירא מפני בני ישראל אלח מואז לבד היה ירא. אלח עכשיו שפירש"י מיראתם של ישראל עשו שלום זיניהם שמע מינה דשניהם יראו אם כן קשה מה ראה מואז ליטול עלה ממדין ולמה לח נטל מדין עלה ממואז להליל את עצמם. ומתרג' כיון שראו כו' לנה לומר דהמדינים מכירין מנהיגם של ישראל דהיינו משה לפי שבמדין נתגדל לכך נטל מואז עלה ממדין: (ז) לפי שעוקר את הכל מן השורש כך אלו כן שעוקרים את הכל כדכתיב עד בלתי השאיר לו שריד. דאם לח כן כלחוד הבהמה מיבעי ליה: (ח) פירוש שרים והרא"ם גורם מנסיכי סיחון היה ועיין גם אלח אינן כריך למחוק הספרים בשביל זה כי בקרא עיין גם שניהם נזכרו דכתיב ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקס ואת אור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אל זקני מדין. יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים: **ילחכו כלחוד**.
 שנים בנינים: (אבן עזרא)

בעל הטורים ילחכו. ב' במסורה ילחכו הקהל ילחכו עפר כנחש בתרי עשר בפרשת רעה עמד בשבטך שמדבר מענין הגאולה והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור לומר כאשר נפל פחדם על כל האומות כן יהיה לעתיד: (בעל הטורים)

אור החיים ילחכו וגו' את כל סביבותינו. אולי שלא רצו להראות כל כך מורך הלבב שהם יראים מהם אלא שהם חסים על הסביבות, ואמרו לשון רבים לכלול אותם עמהם, ואמרו **ובלק בן צפור** הם דברי הכתוב, או אפשר שהם דבריהם שאמרו כי דבר זה נוגע גם למדין להיות שבלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא ואם כן החרפה נוגעת למדין לצד נסיכם, ודקדק לומר **בעת ההוא** לומר לא לפניו ולא לאחריו, כי אחר שבא בלעם והודיע להם כי לא ירעו ולא ישחיתו למואב שלחו את בלק ולא היה עוד מלך עליהם, וזה לך האות שנמצא את נסיכי מדין ונהרג עמהם: (אור החיים)

ספורנו עתה. שכבשו ארץ סיחון ועוג: **ילחכו הקהל את כל סביבותינו**. להרחיב גבולם ולהבטיחו: **ובלק בן צפור**. היה נודע לגבור ואיש מלחמה: **מלך למואב בעת ההיא**. ומכל מקום לא מלאו לבו להלחם בישראל כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם. ומה שאמר יהושע ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל אמר זה על ששכר את בלעם לקלל כמו שבאר באמרו וישלח ויקרא לבלעם: (ספורנו)

כלי יקר ובלק בן צפור מלך מואב בעת ההוא. לפי מה שפירשנו למעלה שבלק התבונן במה שעשה ישראל סבא לאמורי בחרבו ובקשתו, לפיז קשה מה יום מיומים ולמה לא נתעורר לעשות תחבולות כנגדם מימים רבים, לכך תירץ ואמר כי בעת ההיא מנוהו למלך לצורך שעה כפירש"י. אבל לפי פשוטו קשה מה ת"ל בעת ההיא וי"א שבא לתרץ למה ויגר מואב ולא בלק לפי שמנוהו רק בעת ההיא לפי שעה ע"כ אמר בלבו מה לי לצרה זו ומי"מ בנגלה מפני מורא העם הוצרך לעשות מה שעשה.

וי"א שבא לתרץ למה זה היה מואב יראים, הלא כבר נאמר (דברים ב.ט) אל תצר את מואב. ע"כ אמר לפי שבלק מלך מואב בעת ההיא ובלק ארמי הוא ולא מואבי שנאמר ארץ בני עמו, פירש"י בלק משם היה וזה ארץ ארם כמ"ש מן ארם ינחני בלק, והיו יראים פן תקרא כל הארץ על שמו של בלק כמו שעמון ומואב טהרו בסיחון כמ"ש (במדבר כא.כו) והוא נלחם במלך מואב הראשון וגו', כך טהרה הארץ לישראל ע"י בלק שהיה מלכם בעת ההיא לכך עתה ילחכו ולא קודם. וי"א ילחכו את כל סביבותינו ולא יגעו בנו כלל רק יעשו כלה בכל סביבותינו וממילא אין לנו תקומה. ונ"ל שלכך נאמר כלחוד השור את ירק השדה, דווקא ירק שבשדה שסביבות העיר אבל לא יגעו בירק של הערים. (כלי יקר)

דעת זקנים עתה ילחכו הקהל וגו'. לא היו יראים אלא שלא יהו שוללים ובוזזים את כל סביבותי ולהכי נקט לשון לחיכה אבל שלא יהרגום לא היו יראים שכבר הזהיר הקב"ה אל תצר את מואב: **כלחוד השור**. מתוך שאין לו שינים למעלה ואינו יכול לחתוך העשבים כמו סוס וחמור וכחו גדול עוקר העשבים והשרשים: (דעת זקנים)

[ה] וישלח מלאכים אל בלעם בן בער פתורה אשר על הנחר ארץ בני עמו לקרא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי:

אונקלוס ושלח אגדין לות בלעם בר בעור לפתור ארם דעל פרת ארע בני עמיה למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית עין שמשא דארעא והוא שרי מלקבלי: (אונקלוס)

יונתן ושרד עגדין לות לבן ארמי הוא בלעם דבעא למבלוע ית עמא בית ישראל בר בעור דאיטפש מסוגעי חכמתיה ולא חס על ישראל זרעא דבני בנתיה ובית מותביה בפדן היא פתור על שמיה פתיר חלמנא והיא מתבניא בארם דעל פרת ארע דפלחין וסגדין ליה בני עמא למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים והא חפא ית חזוא דארעא והוא שרי מן קבלי: (תרגום יונתן)

רש"י פתורה. כשולחני (ט) הזה שהכל מריצין לו מעות, כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם (במ"ר כ, ז), (י) ולפי פשוטו של מקרא, כך שם (כ) המקום: ארץ בני עמו. של בלק, משם היה, וזה היה מתנבא (ל) ואומר לו, עתיד אתה למלוך (במ"ר שם), ואם תאמר, מפני מה השרה הקצ"ה שכינתו על גוי רשע, (מ) כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר, אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב, העמיד להם נביאים והם פרו גדר העולם, שבתחלה היו גדורים בעריות, וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות (במ"ר כ, א): לקרא לו. הקריאה שלו היתה ולהנאתו, (נ) שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם ילא ממלכים. ואם תאמר מה (ס) מזיקך: הנה כסה את עין הארץ. סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו, עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלכי. חסר כתיב, (ע) קרובים הם להכריתני, כמו כי אמילם (תהלים קיח, ז): (רש"י)

שפתי חכמים (ט) ופתורה לשון שלחן: (י) ליטול עצה הימנו: (כ) ופתורה פירושו כמו לפתור דכל תיבה שרביכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה ולפי המדרש הה"א מן השם כי תרגום של שלחן פתורה: (ל) ר"ל בלעם היה מתנבא עליו ואף שהיה מנסיכי מדין ארץ מולדתו היה פתורה: (מ) והא דלא המתין רש"י להקשות הקושיא במקומה גבי ותהי עליו רוח אלהים יש לומר דלקמן לא קשה מידי דלמא משום כבודן של ישראל השרה שכינה עליו כדי שיצרך אותן אבל הכא קשה: (נ) מדכתיב לקרא לו למה לי למכתב והא אחר כך כתיב לכה נא וגומר פירוש שילך עם שלוחיו אל לדרוש וכו' ועוד יש לומר כיון שכוונתו היה שיקלל אותם למה קרא אותו שיבא אליו יקללם במקומו אל לא ודאי הקריאה היתה להנאתו שיעשה עמו פיסוק הדמים. ובזה יתורץ קושיית הר"א"ס שכתב אבל לא ידעתי מהיכן דרשו זה שהרי אין מלת לו מיותר כמו גבי פסל לך עשה לך שלח לך שהרי כאן הוא צריך למלת לו במקום אותו כמו קראן לו ויאכל לחם שמלת לו במקום אותו וקל להבין: (ס) דק"ל למה לי למכתב הנה הנה דכל הנה משמע דבר באנפי נפשיה. ובתוספת זו יתורץ הכפל שהיה עתה התחלת דיבור וצריך בו מלת הנה: (ע) פירוש ממולי מלא פירוש לנגדי אבל כיון שכתוב חסר הוא לשון כריתה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא פתורה. כמו מצרימה אל פתור: ארץ בני עמו. והם ארמים וכן

מפתור ארם נהרים ובדרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי ואם בעבור בעור
אביו הנה בן אחשורוש קודם אחשורוש רק הם שנים: **אשר על הנהר**.
פירוש ארם נהרים: **עין הארץ**. פירשתיו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **אל בלעם בן בעור פתורה**. בגימ' זהו פותר חלומות: **הנה עם**
יצא. הנה עולה ס' לומר ס' רבואות יצאו: **יושב ממלי**. שיושב כנגדי
ורואה אותי ואני איני יכול לראותו מפני העננים שמקיפים אותו: (בעל
הטורים)

אור החיים **וישלח וגו' אל בלעם וגו'**. הוצרך להזכיר שם אביו **בן בעור**, גם
להזכיר מקומו **פתורה אשר וגו' ארץ בני עמו**, להודיעך הזריזות שעשה
בלק הרשע בשליחות זה כדי שיבא לידי גמר תכף ומיד, לזה פירש
לשלוחים ואמר **בן בעור** לבל יתחלף בלעם בבלעם, וכדי שלא יתעכבו
לחזר אחריו ציין להם מקומו ואמר **פתורה**, ולחשש מקום אחר ששמו
פתורה אמר **על הנהר**, והודיעם עוד כי הארץ ההיא היא **ארץ בני עמו**
וכלם ידעו אותו גם ידעו דרך הלך בו, כי לפעמים לא ימצא האיש בביתו
והם יודיעום מקום אשר ימצאוהו שם:

לקרוא לו. נתחכם בתחילת מאמר השליחות לומר כי מה ששולח אחריו
הוא להנאת עצמו של בלעם כי הוא רוצה לעשות עמו טובה, והכוונה בזה
לרוץ אחר הנאתו בלא עיכוב:

הנה עם יצא וגו'. צריך לדעת אומרו **הנה**. גם אומרו **יצא** וכי לא ידוע הוא
לכל העולם שיצאו ישראל ומה גם לבלעם שהוצרך להודיעו, גם אומר
הנה כסה שהיה לו לומר ויכם וגו'. ויתבאר הענין על פי דבריהם ז"ל
(שמו"ד פ"א) שאמרו ג' יועצים היו לפרעה כשאמר על ישראל הבה
נתחכמה לו ואחד מהם הוא בלעם והוא אשר יעץ עליהם רעה ובכשפיו
העמיד כישוף לבל יוכל עבד לברוח ממצרים והיה מובטח כי לעולם לא
יצא עם ישראל ממצרים, ולזה שלח לומר לו **הנה עם יצא ממצרים** פירוש
הפך הידוע ובטל כח הכשפים, ואפשר כי בלעם היה מבטיח את בלק שלא
יצאו ישראל משם עולמית ולזה אמר לו הנה יצא, ואומרו **הנה כסה** את
עין הארץ נתכוון גם כן נגד מה שיעץ עליהם במועצותיו הרעים למען
ענותו למעטם, גם להרוג זכוריהם ולשחת הבנים הנה הוא הפך הדברים
שלא בלבד שלא נתמעט אלא אדרבא נתרבה עד למאד, והוא אומרו **הנה**
כסה את עין הארץ:

ואומרו והוא יושב ממולי. נתכוין בזה לומר שניכר מתוך מעשיו שמשים
פניו למולי להורישני, ותמצא שאמרו רז"ל (מ"ר כאן) שישראל היו
מראים עצמן מזויינים בכלי זיין נגד מואב מטעם חציפות הרשום בשם
כידוע, ומזה הרגיש כי כונתם להרע להם. וטעמו של בלק ששלח דברים
אלו בשליחות לבלעם, לצד שחש שיאמר בלעם למה לי ללכת שמה ויכול
אני לעשות המעשים שיש בידי לעשות במקום שהיה בו, גם חשש בלק
שירגיש בלעם בכשפיו לדעת כי לא ירעו ולא ישחיתו בגבול מואב ולא

ירצה לבא ומשם ישלח לומר להם כי העם לא יצורו אותם ולא יתגרו בם, לזה הקדים בתחילת השליחות ואמר **הנה עם** וגוי **הנה כסה** וגוי לומר שאין לסמוך בענייני עם זה על אשר יגידו עליהם הכשפים שהרי אמרת לא יצא ויצא, ועצה עליהם גם כן לא תעמוד כמו שלא עמדה עצתך להמעיטם שהנה כסה וגוי, ולומר לי שלא יתגרו מלחמה במואב והנני רואה שהוא נגד זה שהנה הוא יושב ממולי, לזה לא תסמוך על מה שתשכיל בידיעתך ובא תבא: (אור החיים)

כלי יקר **הנה עם יצא ממצרים**. יצא לשעבר משמע, ובלעם אמר הנה העם היוצא ממצרים משמע שעכשיו הם יוצאים והולכים, כי בלעם להזכיר עונם בא לומר שדומה כאלו עדיין לא יצאו מכל וכל ממצרים כי תמיד ברע הם ואומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה, ובכל תלונה הם מזכירים את מצרים. וזה ראיה שתמיד מחשבתם משוטטת במצרים וקשה עליהם הפרידה ממצרים כאילו עכשיו הם יוצאים.

ומ"ש הנה כסה את עין הארץ. לשעבר משמע, וקשה והלא עוד היום הם מכסים את עין הארץ ויכול להיות ששלח לו לאמר שעם זה קסמים בידם ע"כ אני צריך לאיש אשר ג"כ קסמים בידו והביא מופת על זה כי במצרים הביאו מכת הארבה אשר כסה עין הארץ והחושך והוא יושב ממולי. אע"פ שהוא יושב כנגדי בחדר אחד מ"מ יכול הוא להחשיך לשונאיו ואליו יהיה אור במושבו ואין זה כ"א בכח הכשופים אשר למדו במצרים, ובלעם חשב שמא יאמר לו ה' שכבר שכחו כל מעשה ארץ מצרים ע"כ שינה ואמר הנה העם היוצא ממצרים שדומה כאלו עכשיו הם יוצאים. ומדקאמר בלעם בנבואה כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל ש"מ שעד הנה היו חשודים במנחשים וקוסמים.

ד"א כסה את עין הארץ. על סיחון ועוג אמר כן שהיו עין כל הארץ כי עיני כל הארץ עליהם ומאחר שנצחום מי יוכל לעמוד בפניהם וכן מסיק בילקוט. (כלי יקר)

וְעֵתָה לָכֶּה נָא אֶרְחָ לִּי אֶת הָעַם הַזֶּה כִּי עֲצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נִפְחָ בּוֹ וְאֶגְרָשְׁנּוּ מִן הָאָרֶץ כִּי יִדְעֵתִי אֶת אֲשֶׁר תִּבְרָךְ מִבְּרָךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר:

אונקלוס וכען איתא כען לוט לי ית עמא הדין ארי תקיף הוא מני מאים אכול לאגחא ביה קרב ואתרכיניה מן ארעא ארי ידענא ית די תברך מברך ודי תלוט ליט: (אונקלוס)

יונתן וכדון איתא בבעו לוט בגיני ית עמא הדין ארום תקיף הוא מני לוואי איכול לאזעוריה ואתרכיניה מן ארעא ארום ידעית ית די תברך מברך ודי תלוט ליט יילויט: (תרגום יונתן)

רפ"י נכה בו. אני ועמי (פ) נכה זהם. דבר אחר, לשון משנה הוא, מנכה לו מן הדמים לחסר (ס) מהם מעט (במ"ר כ, א): כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: (רפ"י)

שפתי חכמים (פ) דק"ל לחולי אוכל לשון יחיד ונכה הוא לשון רבים: (ס) ר"ל כך אמרו המואבים על ישראל שיחסרו מישראל מעט. והוארך לטעם של דבר אחר וכו' כי לפי טעם ראשון קשה שצריך להגיה אני ועמי לכן פירש דבר אחר וכו' ולטעם של דבר אחר קשה להל"ל נכה ממנו כלשון המשנה מנכה מן הדמים לכן צריך גם לטעם ראשון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ארה לי. לשון צווי מפעלי הכפל בחסרון אות הכפל וכן קבה לי והנה קוב על משקל שמור וקבה לי בחסרון הה"א על דרך משקל שכב רכב צלח: נכה בו. שם הפועל ואין טענה בעבור היותו בה"א כי הנה כמוהו לכלה הפשע: יואר. הוי"ו הנח הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יושב ולא היה כמוהו מאותו בנין בעבור אות הגרון כמשפט: (אבן עזרא)

בעל הטורים לכה נא. בה"א כי ד' דגלים הם וערב רב יוצא אחריהם כזנב: ארה לי. פיו הכשילו שלבסוף קלל אותו: מבורך. ג' אשר תברך מבורך ואידך יהי שם ה' מבורך ואידך באיוב מלמד שהיה יודע לכוין השעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה והיה מקלל ומברך בה' וזהו יהי שם ה' מב ורך: תאור. ג' ואשר תאור. לא תאור את העם. ונשיא בעמך לא תאור. ודרשינן מיניה בסנהדרין הוא הדין לכל אדם ע"כ לא תאור שאסור לקלל כל אדם: ואשר תאר יואר. בגימטריא שקיללתה את מואב: (בעל הטורים)

אור החיים ועתה לכה נא וגו', אמר ועתה שלא יעכב אפילו שיעור שעה אחת כי כל שעה הם בסכנה מצדם, ואומרו נא לשון בקשה וסמך הבקשה לעיקר הפעולה שהיא ארה לי וגו' ודקדק לומר תיבת לי שתהיה הארירה בהם לי לצורכי, והכוונה בזה שלא תתעכב הארירה עד אחר שיעשו נקמה בהם ומה שהיה כבר היה אלא שתעשה הפעולה תכף ומיד שבזה תהיה הצלת מואב מהם, ורמז עוד במאמר לי לפי שקדם בלעם וברך את בלק כאומרם ז"ל (שם) לזה אמר ארה לי פירוש אפילו לי שכבר אני מבורך לא יועיל זה וצריך לארר אותם, ואם תאמר אינו צריך שכבר אתה מבורך, לזה אמר כי עצום הוא ממני כאן כלל ב' דברים, אחד ענין החוזק הטבעי, ואחד ענין הברכה כי עם זה ברכתו עצומה מברכתי, ואומרו אולי נכה בו פירוש ואחר כל זה עודני בגדר הספק אולי, וגם גדר ספק זה לא לאבדו אלא להכות בו לגרשו מעלי. גם נתכוון לומר כנגד הבינונים נכה בו, וכנגד הצדיקים ואגרשנו:

ובדרך רמז פיו הכשילו במאמר **ארה לי** לארר את בלק, וכן היה שגרם לו בעצתו מיתת כזבי בתו, גם היה סבה שישוב בלק למדין ושם נפל בחרב דכתיב (לא ח) ואת מלכי מדין הרגו וגוי' ואת צור וגוי', וזולת הליכת בלעם שגילה למואב כי מובטחים הם מישראל ולא יעשו להם דבר אלא באחרית הימים היה נשאר שם בלק ולא היה חוזר למדין ולא היה נהרג, הרי נתקיים שהלך לארותו לבלק לקיים מה שנאמר (תהלים לז) חרבם תבא

כי ידעתי את וגו'. יתבאר על פי דבריהם (מ"ר כאן) שאמרו שבלעם ברך את בלק שיהיה מלך, לזה אמר **כי ידעתי את אשר תברך מבורך** שהרי נתקיימה בו ברכתו, ודבר זה הוא ידוע אצלו לבד לפי שהוא ניסה את הדבר ואינו ידוע לכל כי ברכת בלעם ברכה, ואשר יאור זה ידוע ממה שקלל מואב לסיחון, ויש להעיר בענין זה בשלמא מה שהיו צודקין קללותיו של בלעם יש ב' טעמים בדבר, א' להיותו רע עין, והב' שהיה יודע רגע באפו כמאמרם ז"ל (ברכות ז.). והיה מקלל ברגע הזעם, אבל הברכה אין מציאות שתתקיים מפיו:

ונראה כי לעולם ברכת בלעם כברכת חמור אלא שהרשע היה מערים כשהיה רואה באצטגנינות שפלוגי יעלה לגדולה וכדומה היה עושה שמברכו וכשבא הדבר ומתברך חושב שברכתו של בלעם גרמה ולא כן הוא אלא מזלו גרם, וכמו כן עשה לבלק שראה בכוכבו שעתיד למלוך במואב וברכו בדבר עצמו לרמותו כי הוא הסובב: (אור החיים)

ספורנו **אולי אוכל.** אחר שתקללהו: **נכה בו.** אני במלחמה ואתה בקללה: **אשר תברך מבורך.** הנה כחו לא היה לברך אבל היה לקלל בהזכיר עון או בכוון שעה כדברי רבותינו ז"ל ולכן לא שאל ממנו שיברכהו לנצח או שיוכל להתיצב מנגד אבל אמר ידעתי את אשר תברך מבורך לכבודו של בלעם להורות שלא חשב אותו למזיק בלבד: (ספורנו)

כלי יקר **ועתה לכה ארה לי וגו'.** ובלעם אמר אל השי"ת, ששלח לו בלק לכה קבה לי ומה שפירש"י שקבה קשה מארה ובלעם הוסיף מדעתו משנאתו את ישראל וכן וגרשתיו קשה מן ואגרשנו מן הארץ. אין זה מספיק וכי לא ידע בלעם שאלהיהם אוהב לישראל וע"י הוספה זו יגרע כי שמא כולי האי לא יתנו לו רשות. ועל בלק קשה איך היה נבער מדעת כל כך כי מתחילה אמר לכה ארה לי ולא נעתר לו שנאמר כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם, ואח"כ שאל ולכה קבה לי וכי מי שאין רוצים ליתן לו אפילו דבר קטן חוזר ושואל דבר גדול.

אלא ודאי שארה קשה מן קבה, ולשון נכה קשה מן לשון להלחם, ולשון ואגרשנו מן הארץ קשה מן וגרשתיו, כי לשון קבה אינו לשון קללה שהרי נאמר (בראשית ל.כח) נקבה עלי שכרך, אלא שהוא נוקב ומפרש, או שהוא

עושה בהם חור קטן מלשון ויקוב חור בדלתו (מלכים ב' יב:). אבל ארה קשה כי בו קללה בו נידוי. (שבועות לו.) וכן להלחם אינו כל כך רע בהחלט כי יש לוחם כדי להציל את עצמו לבד אבל נכה הוא מכה ממש, וכן וגרשתיו משמע לגרשו רק מעליו לבד אבל ואגרשנו מן הארץ משמע מכל העולם, ובזה יתורץ הכל כי בלק לא ידע שאלהיהם אוהב להם כל כך על כן פער פיו לבלי חק ושאל ארה לי את העם הזה, אולי אוכל נכה בו, ואגרשנו מן הארץ, דהיינו כלה כליל כולם אגרש מן העולם. ובלעם ידע שאלהיהם אוהב להם ופשיטא שמן השמים יעכבוהו ולא יעלה בידו לא זה ולא זה, ע"כ אמר לפני הקב"ה שבלק אינו שואל כי אם לדחותם מעליו כי אם יבאו להלחם בו אז יעברו בלא תצר את מואב ודין הוא שתחול קצת קללה לקוב חור בדלתו לחסר מהם מעט, לכך אמר כי בלק שלח אליו קבה לי אותו, אולי אוכל להלחם בו, וגרשתיו.

והשיב לו הקב"ה לא תאור את העם כי ברוך הוא, רצה לומר כל כך הם מבורכים ודבקה בהם הברכה עד שאין מקום לחול אפילו לארירה הגדולה וק"ו קבה הקטנה שאין בו כח לחול כנגד חוזק הברכות. וכאשר ראה בלק שלא נעתר לו אל השאלה הגדולה ומן השמים יעכבוהו מלילך עמו, חזר אל הקטנה ואמר לפחות לכה קבה לי כי לא ידע מה שאמר ה' לבלעם כי ברוך הוא, כי לא הגיד בלעם לשלוחיו רק כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם, וחשב שמא בעבור זה יעכבוהו כי הקשיתי לשאול לכך שאל הקטנה, והשיב לו בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה. לא קבה הקטנה ולא ארה הגדולה והיה לו להקדים גדולה לקטנה בדרך לא זו אף זו, אלא כדי לידוק מזה דווקא לפי שלא אוכל לעשות הא אם היה הדבר ביכלתי הייתי עושה לא זו קטנה אלא אפילו גדולה, ולזה הראה כי כל מזימות לבבו להרע.

וזה ביאור הפסוק ועתה לכה וגו', במלת ועתה רצה לנסותו אם יש בידו לאור כל זמן שירצה, שאם ידחה ויאמר שאני צריך להמתין עד העת שהקב"ה כועס בה אין בו ממש כי שמא לא יכעוס כל הימים הללו וכמ"ש מה אזעום לא זעם ה', ע"כ אמר ארה לי לרצוני לזמן שאבחר אני, או ארה אותם שיהיו לי מסורים בידי, או לי שלא ידע הדבר שום אדם כ"א אני, אולי אוכל שהעולם יחשבו שאני אוכל ובאמת נכה בו שנינו אני ואתה ואחר ההכאה אגרשנו אני לבדי, ואמר לשון אולי על עצמו כי אני ספק אם אוכל, אבל אתה ודאי כי בצירופך ודאי נכה לכך לא אמר אולי נוכל נכה בו. כי ידעתי את אשר תברך מבורך, לא אמר יבורך כדרך שאמר יואר לפי שאמר לו דווקא בקללות יש לך כח ולא בברכות כי את אשר תברך כבר הוא מבורך ואתה רואה זה באצטגנינות שלו ואתה מברכו כדי לתלות בך. דאל"כ כשעזרת את סיחון היית מקלל למואב ולמה לא ברכת לסיחון אלא ודאי שאין לך כח בברכות כ"א בקללות לבלע ולהשחית כהוראת שם בלעם, על כן אני מבקש ממך קללה ולא ברכה שתברכני. (כלי יקר)

דעת זקנים ואגרשנו מן הארץ. מארץ שלי שלקחו מיד סיחון שכבש מיד מואב כדפירש"י לעיל: **כי ידעתי את אשר תברך מבורך**. לפי שנבא על מואב שיפול ביד סיחון כדכתיב לעיל על כן יאמרו המושלים דהיינו בלעם: **דעת** (זקנים)

11 וילכו זקני מואב וזקני מדן וקסמים בידם ויבאו אל בלעם וידברו אליו **דברי** **בלק**:

אונקלוס ואזלו סבי מואב וסבי מדן וקסמא בידיהון ואתו לות בלעם **עמיה** **פתגמי** **בלק**: **אונקלוס** (אונקלוס)

יונתן ואזלו סבי מואב וסבי מדן ומיגדן דקיסמין חתימין בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו **עמיה** **פתגמי** **בלק**: **יונתן** (תרגום יונתן)

רש"י **וקסמים בידם**. כל מיני קסמים, שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. דבר אחר, קסם זה נטלו בידם **(ה)** זקני מדן, אמרו, אם יבא עמנו צפעם הזאת יש צו ממך, ואם ידחנו אין צו תועלת, לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה, אמרו אין צו תקוה, הניחוהו והלכו להם, שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם, אבל זקני מדן הלכו **(ו)** להם **(במ"ר שם ח):** **(רש"י)**

שפתי חכמים **(ה)** כלומר סימן זה נטלו בידם. והולכך לטעם של דבר אחר כו' דלפי טעם ראשון קשה מאי כלי אומנות כריך לזה ועוד והא צביתו היה ובודאי כלי אומנתו בידו לכן פירש דבר אחר. ולטעם של דבר אחר קשה דמאי לשון קסמים לשון רבים ועוד סימן זה הל"ל או דבר זה נטלו בידם ועוד לשון בידם אינו נופל על הסימן לכך כריך לטעם ראשון וקל להבין: **(ו)** שידעו שאין צו ממך לכך נקט רש"י לעיל קסם זה נטלו בידם זקני מדן שהרי זקני מואב ישבו עם בלעם: **(שפתי חכמים)**

אבן עזרא **זקני מואב**. חכמים: **וקסמים בידם**. אמר רבי שמואל הנגיד הספרדי ז"ל שטעמו ודמי הקסמים וראיתי מבידם ולא אמר כלום רק הוא כמשמעו וספר הכתוב ששלח אל קוסם קוסמים כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמצא יום נבחר ושעה נבחרת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנותו והעד שפירושו כאשר הוא שאמר הכתוב בימינו היה הקס **ס**: **אבן** **עזרא** (אבן עזרא)

ספורנו **וקסמים בידם**. כלי הקסם כי קוסם היה בלעם לכוין השעה כאמרו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם:

דעת זקנים וילכו זקני מואב. בפרק חלק תנא מואב ומדין לא היה שלום ביניהם לעולם משל לשני כלבים שהיו בעדר והיו שונאין זה את זה ובא זאב על אחד מהם אמר אם אין אני עוזרו למחר יבא עלי הלכו להם שניהם והרגו הזאב אמר רב משרשיא היינו דאמרי אינשי שונרא וכרכשתא פיי חולדה עבדו הלולא מתרבא דביש גדא: **וקסמים בידם**. שכר קסמים בידם וכן תרגום ירוש' ואגרתא דקסמיא בידיהון אי נמי אגרתא דקסמיא בידיהון שהביאו לו ספרי קוסמין: (דעת זקנים)

ח ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתתי אתכם דבר פאשר ידבר יהוה אלי וישבו שרי מואב עם בלעם:

אונקלוס ואמר להון ביתו הקא בליליא ואתב יתכון פתגמא פמא די ימליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: (אונקלוס)

יונתן ואמר להון ביתו הקא בליליא ואתיב יתכון פתגמא היכמא די ימליל יי עמי ואסחרו רברבי מואב עם בלעם: (תרגום יונתן)

רש"י לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה, וכן לכל נביאי אומות העולם, וכן לבן בחלום הלילה, שנאמר ויצא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (בראשית לא, כד), כאדם ההולך אצל פלגשו בהחצא: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם (פ) אלא עמכם, שמא אין כבודו לתתי להלך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ואם תאמר דלמא כפשוטו שלא ראה הקדוש צרוך הוא שילך עמהם וכן בסמוך כתיב להלך עמכם ופירש"י אלא עם שרים גדולים קשה גם כן מנליה. ויש לומר מדכתיב ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה משמע שהוא אמר שהראשונים אינן ראויין שילך עמהם דאם כאשר ידבר ה' אלי פירוש אם יראה לילך ולקלל אם לא אם כן למה הלכו להם זקני מדין מאחר שהוא אומר שהוא עושה צרכון ה' אלא פירוש אם יתן לו רשות שילך עם בני אדם שפלים כמותם אם כן ראו בני מדין שודאי אין בו תקוה מאחר שהוא רוח גבוהה ולכך הלכו להם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והשבותי אתכם דבר. אחר שתלינו: (אבן עזרא)

אור החיים לינו פה. דקדק לומר תיבת פה, אולי שנתכוון לומר להם שילינו אתו במלוננו, וגמר אומר הטעם והשיבותי וגוי כאשר ידבר וגוי, דקדק לומר כאשר ולא אמר אשר ידבר וגוי נתכוון לומר טעם שאומר להם לינו פה עמו כדי שתכף ומיד כאשר ידבר ה' אליו ישיבם דבר מה שלא יהיה כן כשיהיו חוץ למלוננו, ואמר הלילה אולי שאמר כן לצד צרות עינו שלא נתן להם אכסניא אלא ללילה אחת: (אור החיים)

ספורנו כאשר ידבר ה' אלי. כי אכין עצמי לנבואה: (ספורנו)

דעת זקנים וישבו שרי מואב עם בלעם. וזקני מדין להיכן הלכו כיון דאמר להו לינו פה הלילה וגוי הלכו להם אמרו כלום יש אב ששונא בנו: (דעת זקנים)

ט ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך:

אונקלוס ואתא מימר מן קדם יי לנת בלעם ואתמר מן גובריא האלין דעמך: (אונקלוס)

יונתן ואתא מימר מן קדם יי לבלעם ואתמר מאן גובריא האלין פעו דביתו עמך: (תרגום יונתן)

רש"י מי האנשים האלה עמך. להטעותו (ת) בא, (ר"ל ישרים דרכי ה' לדיקים ילכו צם ופושעים יכשלו צם, כוונת הר"י שאמר מי האנשים היתה לטובה, ליכנס עמו בדברים, כמ"ס רש"י בפרשת בראשית בתיבת איכה, אך בא לבלעם לטעות כי הוא טעה), אמר, פעמים שאין הכל גלוי לפניו, אין דעתו שזה עליו, אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) עיין לעיל בפרשת בראשית וקם פירש כדי ליכנס עמו בדברים וכאן פירש כדי להטעותו. והרא"ם פירש להטעותו כו' כלומר ליכנס עמו בדברים שלא יהא נזהל ולמה כדי להטעותו וכאן פירש הטעם למה נכנס עמו בדברים וקם לא פירש הטעם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויבא אלהים. לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה המגפה: מי האנשים האלה. פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיד והנה הוא כחש והשם אמר לו קול דמי אחיד: (אבן עזרא)

אור החיים **מי האנשים וגו'.** צריך לדעת למה שאל אותו ה' הממנו יבצר כל דבר, עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר תיבת עמך ולא הספיק במאמר האלה, עוד צריך לדעת תשובת בלעם שאמר בלק בן צפור וגו' וכי שאלתו יתברך היתה מי שלחם שאלתו היתה מי הם, ורז"ל הרגישו בדקדוק זה ואמרו (ילקוט) וזה לשונם מי האנשים וגו' אמר אותו רשע איני יודע בהם אלא בלק בן צפור שליח אלי עד כאן, פירוש מתוך הדברים שאמר בלק וגו' שליח וגו' מובן שנתכוון לומר איני יודע וגו' אלא בלק שליח וגו'. עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר לו מלך מואב ולא הספיק בזכרון שמו, ונראה שכוונת מאמר ה' היא על פי מה שפירשנו בפסוק לינו פה שילינו עמו בחדרו המיוחד לו, לזה בא מאמרו יתברך ואמר לו **מי וגו'** לשון השפלה על דרך אומרו (שמות ג) מי אנכי וגו', כמו כן אומרו **מי האנשים האלה** שהכנסת אותם למקום זה עמך בחדר המיוחד לך לדבר עמך מלאך האלהים, כי יקפיד ה' על כבוד בלעם בערך האומות כיון שהוא נביא עליהם, וכמו שמצינו (מד"ר פ"כ) שהרג את האתון משום כבודו של בלעם, ועיין בפסוק שאחר זה ויאמר אלהים, והבין בלעם דבריו ואמר טעם שעשה להם כבוד זה הוא לפי שהם שלוחי מלך, והוא אומרו **בלק בן צפור** פירוש הידוע לנסיך מדין ועוד לו שהוא **מלך מואב שליח אלי** פירוש האנשים האלה ובשביל כבוד המלכות עשיתי אותם עמי, ובזה נתיישבו כל הדקדוקים:

עוד ירצה באומרו **מלך מואב** כי אומה זו לא ניתנה לישראל, ונתחכם במאמר זה כדי שיתרצה ה' לשולחו ולא יעכב על ידו, ולזה לא יעכב על ידו בהליכתו עם שלוחיו: (אור החיים)

ספורנו **מי האנשים האלה עמך.** מי הם אצלך שהכינות עצמך לנבואה בעדם לדעת מה תעשה להם האמנם הם אצלך כשואלי עתידות ותרצה לדעת העתיד למען תגיד להם או הם אצלך כמבקשים להשיג איזה מכוון בקללתך ודעתך עתה לשאול רשות אם תעשה חפצם: (ספורנו)

כלי יקר **מי האנשים האלה עמך.** מצינו לשון מי שאינו לשון שאלה ונאמר לבזיון כמ"ש (שמואל א' כה"ג) ויען נבל את עבדי דוד מי דוד ומי בן ישי, כלומר מי הוא שאינו נחשב לכלום. כך אמר הקב"ה לבלעם שרוחו גבוהה מי האנשים האלה הפחותים וכי ראויין המה להיות עמך שתלך עמהם, והשיב בלק בן צפור מלך מואב שליח אלי. ועבד מלך כמלך ומ"מ אמר מאן ה' לתתי להלוך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם. (כלי יקר)

ויאמר בלעם אל האלהים בלק בן צפור מלך מואב שליח אלי:

אונקלוס **ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שליח לותי:**
(אונקלוס)

יונתן **ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלך מואב שדר פולין לותי:**

רש"י **צלק בן צפור וגו'.** אף על פי שאיני תשוב צעיניך, (א) תשוב אני
צעיני
המלכים: (רש"י)

שפתי חכמים (א) **דאם לא כן מלך מואב למה לי:** (שפתי חכמים)

דעת זקנים **בלק בן צפור.** הוא היה משלשה אנשים שהשיבו שלא כהוגן קין ובלעם וחזקיה. קין כשאמר [לו] הקב"ה אי הבל אחיך ענה השומר אחי אנכי היה לו להשיב רבון העולמים אתה יודע הכל והכל גלוי לפניך. בלעם כמו כן כשאמר [לו הקב"ה] מי האנשים האלה [היה לו להשיב אתה יודע מי הם]. חזקיה כששאל לו ישעיה מאין באו אליך האנשים ויאמר לו מארץ רחוקה באו אלי מבבל היה לו להשיב נביא אתה ואתה יודע. וקשיא לי אמאי לא חשיב אדם הראשון כשאמר לו הקב"ה איכה היה לו להשיב אתה יודע שהרי כבר נתנה בו חכמה דהא בשעה ששית קרא שמות ולא סרח עד שעה עשירית ואי אמרינן אפיק חזקיה ועייל אדם הראשון הוא ניחא וכן נראה שהרי שלשה אלו עם הקב"ה היו מדברים אבל חזקיה עם הנביא היה מדבר ואין הנביאים יודעין הכל: (דעת זקנים)

[יא] הנה העם הוצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אתו אוכלי אוכל להלחם בו וגרשתיו:

אונקלוס **הא עמא די נפק ממצרים וחפא ית עין שמשא דארעא פעון איתא לוט לי יתיה מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה:** (אונקלוס)

יונתן **הא עמא נפק ממצרים וחפא ית חיזוא דארעא וכדון איתא לוט בגיני יתיה לואי איכול למסדרא סדרי קרבא ביה ואתריכיניה:** (תרגום יונתן)

רש"י **קבה לי.** זו קשה מארה לי, (ב) שהוא נוקב (ג) ומפרש (במ"ר כ, ט):
 וגרשתיו. מן העולם, (ד) וצלק לא אמר אלא ואגרסנו מן הארץ, איני מצקס אלא להסיעם מעלי, ובלעם היה שונאם יותר מצלק (ס): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) **דאם לא כן למה שינה בלעם הלוא צלק אמר ארה לי לכן פירש כל כך שנאה היה לו על ישראל שצבראשונה שאל צלק ארה והוא צקס קבה במקום ארה. רא"ס:** (ג) **ר"ל דקבה לי לשון נוקב ומפרש הקללה יותר:** (ד) **לא מארכו לצד דאם כן מן הארץ מיבעי ליה כמאמר צלק. אף כאן**

פירש הרב"ם מרוב שנארתו אמר וגרשתיו מן העולם. ואני אומר שאמר כן
שאו לי יבא עמו הסם בפפורה כמו שפירשתי לעיל: (פתי חכמים)

אור החיים הנה העם וגו'. צריך לדעת למה שינה מדברי בלק כי בלק אמר
הנה עם יצא והוא אמר הנה העם היוצא, ובלק אמר הנה כסה והוא אמר
ויכס, בלק אמר **ועתה** והוא אמר **עתה**, בלק אמר **ארה** והוא אמר **קבה**,
בלק אמר **נכה בו** והוא אמר **להלחם בו**, ויתבאר על פי דבריהם ז"ל (מ"ר
כאן) שאמרו שבלעם טעה בדעתו כי יש דבר נעלם מה' ח"ו וטעה ממאמר
מי האנשים וגו', והגם שפירשנו בו דרך אחר ע' פנים לתורה, וכיון שעינו
הטעתו בזה חשב לשנות דברי בלק לפי שנשמע מהם שנאתו של בלעם
וכמו שפירשתי במאמר הנה עם יצא, וחש בלעם להיות בעיני ה' שהוא
שונא לישראל כי כבר נתפרסם לכל כי עם בני ישראל הם אהובי המקום
ומעשה מצרים יוכיח, לזה שינה ואמר **הנה העם היוצא ממצרים** כידוע
כי יציאת מצרים מפורסמת לכל העולם היתה, ולשון זה אין נשמע בו מה
שפירש במאמר הנה עם יצא שזה יגיד אויבות בלעם, גם אמר **ויכס** וגו'
ולא אמר הנה כסה מהטעם עצמו להסתיר הדברים הנשמע מהם היותו
שונא כנזכר, לזה לא אמר הנה שורה הודעת הפך מה שהיה ברצונם
וידעתם בישראל מעצתו כמו שפירשתי, ואמרו **ויכס** פירוש שמודיעו
טעם הפחד שבא לו ממנו כי רב הוא:

ואמרו עתה לכה קבה פירוש נתכוון לבא בטענה שהדין עם בלק בדבר
זה שהגם שהקב"ה נתן לישראל עמו ומואב עדיין לא הגיע זמן הנתנה
והדין עמו להלחם בו ולגרשו, והוא אמרו **עתה** פירוש בזמן זה קבה לי
להלחם בו לגרשו מעלי, וכפי זה יש טעם בשינוי תיבת עתה שאם היה
אומר **ועתה** יהיה נשמע שהוא המשך מה שקדם לו והוא נתכוון לטענת
הזמן שיכול הוא להלחם עמו בו, גם שינוי קבה כי אין כוונתו של בלק
שיארר העם סתם שאז ימשך הרע לעם בין בערך מואב בין בערך האומות
אלא יפרש בפירוש בלעם שאינו מאררו אלא בערך מלחמת מואב שיהיו
ישראל מוכנעים וכו' לפני המואבים, לזה דקדק לומר **קבה לי** פירוש
שיפרש הקללה שהיא לערך מואב, גם שינה במאמר להלחם בו במקום
נכה בו לומר שאין חפץ לעשות לו רעה אלא להתגרה עמו במלחמה למנעו
מארצו, גם שינה ואמר **וגרשתיו** ובלק אמר **מן הארץ**, אולי בלק נתכוון
לגרשו מן [הארץ] הידועה אשר נתן ה' להם כי כשיכניעו ייראו מעלות אל
הארץ, ובלעם לחושבו להמתיק ולהטעים דברי בלק כי אינו מבקש אלא
הנאת עצמו ובטענה הנשמעת ואינו מאויבי ישראל לזה השמיט תיבת מן
הארץ ואמר וגרשתיו פירוש שיגרשנו מעליו: (אור החיים)

[יב] ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמם לא תאר את העם כי ברוך
הוא:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ לְבַלְעֵם לֹא תִיזֵיל עִמָּהוֹן לֹא תִלוּט יְת עֲמָא אַרִי בְרִיךְ
הוא :

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְבַלְעֵם לֹא תִיזֵיל עִמָּהוֹן וְלֹא תִלוּט יְת עֲמָא אַרוּם בְּרִיכִין
הינן מני מיומא דאבהתהון : (תרגום יונתן)

רס"י לֹא תִלְךְ עִמָּהֶם. אָמַר לוֹ אִם כֵּן אֶקְלָלֶם בְּמִקוּמִי, (ה) אָמַר לוֹ לֹא
תֵאָדָר אֶת הָעֵם, אָמַר לוֹ אִם כֵּן אֶזְרַכֶּם, אָמַר לוֹ אִינֶם צְרִיכִים לְזִרְכַּתְךָ כִּי
צְרוּךְ הוּא, מִשָּׁל אֲדוּמִיִּם לְצַרְעָה (ס"א לדבורה) לֹא מְדוּבָסֵיךְ וְלֹא מְעוֹקֵיךְ
(במ"ר כ, ז: (רס"י)

שפתי חכמים (ה) דקשה לרס"י למה לי למכתב לֹא תרי זימני לֹא היה לו
לכתוב אלא לֹא תִלְךְ עִמָּהֶם לאור את העם ועוד מה אמר לו כי צרוך הוא
היא הנותנת שילך לאור את העם כדי לבטל את הברכות ומתוך דכל אחד
דבור באנפי נפשיה שמפני שרצה ללכת אמר לֹא תִלְךְ ומפני שצקש לקללם
במקומו אמר לֹא תֵאָדָר ומפני שצקש לזכרם אמר כי צרוך הוא ואין צריכין
לזכרתיך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כִּי בְרוּךְ הוּא. הִטְעַם כִּי לֹא תוּכַל לְקַלֵּל אוֹתוֹ כִּי אֲנִי בִרְכַתִּיו :
(אבן עזרא)

בעל הטורים לֹא תֵאָדָר אֶת הָעֵם. בִּלְעָם אָמַר קִבְּהָ לִי וְהִקְבִּי'ה הִשִּׁיבוּ לֹא
תֵאָדָר אֶפִּילוּ חֶסְרוֹן כֹּל דָּהוּ : (בעל הטורים)

אור החיים וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם. צְרִיךְ לְדַעַת לְמָה הוּצַרְךָ לומר אל
בלעם ולא הספיק באומרו ויאמר לו. עוד למה הוצרך לומר לֹא תִלְךְ לֹא
תֵאָדָר. עוד למה הוצרך לומר לו הטעם כִּי בְרוּךְ הוּא ורז"ל אמרו (מ"ר
כאן) וזה לשונם אמר לו אקללם במקומי אמר לו לא תאור אמר לו אם
כן אברכם אמר לו כי ברוך הוא עד כאן, ונראה לפרש הכתוב לפי מה
שפירשתי במאמר מי האנשים וגוי שנתכוון לומר לו למה החשיבם
להכניסם עמו בחדרו והשיבו כי בלק וגוי, על זה הדרך כי משיבו ה' על
ראשון ראשון, למה שהשיב בלק בן צפור וגוי שלח אלי והם שלוחי מלך
לזה בא מאמרו יתברך לֹא תִלְךְ עִמָּהֶם פירוש אינם ראויים ללכת הוא
עמהם לפי ערך מעלתו, והודיעו כי בלק זלזל בכבודו ולא שלח לו שרים
רבים ונכבדים, והוא מה שנתכוון במאמר ראשון מִי הָאֲנָשִׁים לִשׁוֹן
פחיתות לא מצד המשלח אלא מצד המשתלח, והוא בלעם לא הבין
הכוונה מתחילה, ותמצא שהבין בלעם הדברים ואמר לשרים מאן ה'
לתתי להלוך עמכם ויוסף בלק שלוח שרים רבים ונכבדים:

וטעם שהחשיבו ה' ועשה לו כבוד זה, מלבד הטעם שכתבתי למעלה בפסוק מי האנשים וגו', נראה עוד לומר טעם בדבר כי ה' נתן לו שכרו שאמר בתחילת תשובתו לזקני מואב והשיבותי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי, וידוע כי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ואפילו של אומות העולם, וצא ולמד (סנהדרין צו.) מה שילם הקב"ה לנבוכדנצר על פסיעותיו וכו', וגם כאן שלם לו שכרו וכבדו ואמר לו לא תלך עמהם, ועל פי הדברים יתיישב על נכון מה שדקדקנו ואמרו ויאמר ה' **אל בלעם** פירוש מאמר שנוגע לבלעם לכבודו לא תלך עמהם שאין זה כבודך הגם שהיו באים לקרוא לך על דבר שיש לך רשות לעשותו, ולזה דקדק לומר **עמהם**, וכנגד עיקר השליחות אמר לא תאור את העם, ואמר **לא תאור** ולא לקח לשון עצמו שאמר בלעם קבה לי, להודיעו כי ידע גם לשון השליחות ששלח בלק ולשון ארה אמר ועקצו לבלעם ברמז זה שידע ששינה בלשונו, ואמר **כי ברוך הוא** שלא יבין ששני המאמרים שאמר ה' אליו לא תלך ולא תאור טעם אחד להם והוא משום כבודו של בלעם כמו שדייקנו מאמרו אל בלעם ומאמרו תיבת עמהם וכפי זה כשיהיו שרים רבים ונכבדים יעשה רצון בלק וילך ויאור, לזה אמר **כי ברוך** פירוש זה הוא טעם מאמר לא תאר, ולענין ההליכה עמהם הוא שישנו לטעם הקפדת כבודו של בלעם:

עוד נראה לפרש הכתוב על זה הדרך לפי שידע ה' כי בלעם חפץ רשע הוא ולבסוף ילך כמו שכן היה שהסכים ה' ושלחו כאשר אבאר הטעם במקומו בעזרת ה', לזה אמר לו ה' **לא תלך עמהם** פירוש עמהם שהחליט לו ההליכה, ואם היה אומר לו לא תלך אין עוד מציאות לחזור ולומר לו קום לך, ודקדק לומר **אל בלעם** נתכוין לתת טעם הדבר, בשביל מחשבת בלעם שרצה לילך לזה הוא שלא החליט לו ההליכה ודקדק לומר עמהם, ואמרו **לא תאור** וגו' **כי ברוך הוא** נתכוין בזה להשיב על מה שדקדק בלעם בדבריו ואמר עתה לכה קבה וגו' כפי מה שפירשתי שנתכוון לומר שטענת מואב טענה שעדיין לא הגיע זמן זכייתם במואב עתה, לזה אמר **לא תאור** וגו', ואם תאמר והלא לא הגיע זמן זכייתם במואב, כי ברוך הוא אין ברוך אלא צדיק כי הצדקות הוא מקור הברכות, והכוונה בזה שאל יחשדם ברשע כי ודאי שלא יכנסו בגדר שעדיין לא הגיעם, ובחר לכנות הצדיק לברוך שנתכוון לכלול גם כן מה שפירשנו בדרך הראשון: (אור החיים)

ספורנו לא תלך עמהם. אף על פי שלא תקללם לא תלך כדי שלא תתן עיניך בהם לרע כענין אמרם (סנהדרין פרק חלק ובתרא פרק המוכר את הספינה) נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות: (ספורנו)

ויקום בלעם בפקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם כי מאן יהוה לתתי להלך עמכם:

ויקום בלעם בצפרא ואמר לרב רבי בלק איזילו לארעכון ארי לית

רָעוּא קָדָם יִי לְמִשְׁבְּקֵי לְמִיזַל עִמְכוֹן : (אוּנְקְלוֹס)

יונתן וְקָם בְּלָעַם בְּצַפְרָא וְאָמַר לְרַבְרָבֵי מוּאָב אֲזִילוּ לְאַרְעֶכוֹן אַרוּם לִית רָעוּא מִן קָדָם יִי לְמִשְׁבְּקֵי לְמִיזַל עִמְכוֹן : (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

רש"י **להלך עמכם.** אלא עם שרים גדולים מכם, למדנו שרוחו גבוהה, (ו) ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום, אלא בלשון גסות, לפיכך ויוסף עוד (רש"י) בלק:

שפתי חכמים (ו) ואם תאמר ללמא עמכם דהכא כמו לא תלך עמהם דהקדוש ברוך הוא. ויש לומר דהוכחתו למה לי עמכם הל"ל מאן ה' לתתי להלך ותו לא. בצלמא עמהם דהקדוש ברוך הוא פירוש לא תלך כאשר הם חושבים לקללם אבל עמכם דהכא למה לי. והרא"ם פירש דדייק מקרא דיוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **שרי בלק.** ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמר ר' משה הכהן הספרדי ז"ל כי אף על פי שסימן הפועל ביו"ד לא יתכן להיותו כי אם בנו"ן כמו הלהרגני לא יאמר הלהרגי והנה שכח לתתי להלך עמכם לא אבה יבמי ור' יונה המדקדק אמר כי היו"ד נוסף ואיננו נכון: (אבן עזרא)

בעל הטורים **מאן.** גי' [דאיכא למידרש] מאן ה' לתתי מאן בלעם הלך עמנו אשר מאן לתת לך בכסף מלמד שכוונתו להרבות לו שכרו וזהו מאן כדי לתתו בכסף פדיום להרבות שכרו: (בעל הטורים)

אור החיים **ויקם בלעם בבקר.** אולי לפי שהיתה בשורה רעה להם לא רצה לגלות להם בלילה לפי מה שאמרנו שהיו במלוננו עצמה והמתין עד הבקר, או ירצה שלא קם מתרדמתו עד הבקר, והוא אומר **ויקם בלעם בבקר** ולא קודם, או אפשר שידבר הכתוב בגנות בלעם ששלחם מהר כדי שימהר לשלוח אחרים נכבדים. או להודיע צרות עינו שמהר לשלחם קודם הגעת זמן האוכל הפך מנדיבות אבי הנערה פלגש בגבעה (שופטים יט) שאמר לחתנו שעמד ללכת בבקר סעד לבך פת לחם ואחר תלכו, כי זה הרשע הוא מקור הצרות עין וקם בבקר לשלחם ואמר להם שילכו לארצם כי חש שיתעכבו בעיר וסעודתם עליו:

לכו וגו' כי מאן ה' וגו'. הכחיד חצי דבר ולא אמר להם אלא מאמר ראשון שאמר לו ה' **לא תלך עמהם** לצד פחיתותם ולא אמר להם מאמר **לא תאור** וגו' שבזה חזר בלק ושלח רבים ונכבדים, ואולי שדן הרשע מדברי ה' שנתן הטעם כי ברוך הוא שבא לדייק שבזמן שאינו ברוך יכול לאוררו,

ולזה לא החליט להם הדבר עד שישלח הראוים ללכת עמהם אולי יהיה זמן אז שלא יהיה בו ברוך: (אור החיים)

[יד] וַיִּקְוּמוּ שְׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֵאוּ אֶל בָּלָק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בָּלָעַם הִלְדָּה עִמָּנוּ:

אונקלוס וַקְמוּ רַבְרָבִי מוֹאָב וְאֶתוֹ לֹת בָּלָק וְאָמְרוּ סָרִיב בָּלָעַם לְמִיתִי עִמָּנָא: (אונקלוס)

יונתן וַקְמוּ רַבְרָבִי מוֹאָב וְאֶתוֹ לֹת בָּלָק וְאָמְרוּ מְסָרִב בָּלָעַם לְמִיתִי עִמָּנָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם **הלוך עמנו**. ממקומו: (אבן עזרא)

אור החיים **מאן בלעם הלוך עמנו**. חשדוהו בשקרן ותלו הדבר בו שהוא לא נתמלאו עיניו בשיעור כבוד זה, ואולי כי לפי שאמר להם ששיבם דבר תכף שידבר ה' אליו בלילה ולא עשה כן עד הבקר אמרו אין זה כי אם דברי עצמו, או אפשר כי מוחזק היה אשר פיו דבר שוא וימינו ימין וגו': (אור החיים)

[טו] וַיִּסֹּף עוֹד בָּלָק שְׁלַח שְׂרָיִם רַבִּים וְנִכְבְּדִים מֵאֵלָה:

אונקלוס וַאֲוֹסִיף עוֹד בָּלָק לְמַשְׁלַח רַבְרָבִין סִגְיָאִין וַיִּקְרִין מֵאֵלִין: (אונקלוס)

יונתן וַאֲוֹסִיף תִּיב בָּלָק לְמַשְׁדָּרָא רַבְרָבִין סִגְיָאִין וַיִּקְרִין מֵאֵלִין: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **רבים**. כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כי כן תקרא קרית חנה דוד: (אבן עזרא)

אור החיים **ויוסף עוד**. פירוש ששלח את הראשונים והוסיף עליהם אחרים, והוא מה שדקדק גם כן במאמר **מאלה** ולא אמר מהם לומר כי עודם מן המובא בשליחות עם הנוספים עליהם, ונתכוון בזה שלא יכחיש את דיבורו הראשון שתלה הדבר בפחיתות השלוחים שהם יוכיחוהו על פניו:

עוד נתכוון במאמר **ויוסף** שהוסיף על מנין ראשון שאם הראשונים היו ג' שלח במנין שני ד' ויותר, וזה אינו נשמע אם היה אומר וישלח עוד שרים רבים וגו', שהייתי אומר שאומר רבים לבל תחשוב ששלח מועטים ממנין ראשון, ואמרו **מאלה** חוזר לתיבת נכבדים לזה אמר ויוסף: (אור החיים)

[טז] וַיָּבֹאוּ אֶל בְּלָעַם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלַק בֶּן צְפּוֹר אֵל נָא תִּמְנַע מִהַלְךְ אֵלַי :

אונקלוס וַאֲתוּ לָוֹת בְּלָעַם וַאֲמָרוּ לִיהּ כְּדָנָן אָמַר בָּלַק בֶּר צְפּוֹר לָא כְעָן תִּתְמַנַּע מְלִמִּיתִי לָוֹתִי : (אונקלוס)

יונתן וַאֲתוּ לָוֹת בְּלָעַם וַאֲמָרוּ לִיהּ כְּדָנָן אָמַר בָּלַק בֶּר צְפּוֹר לָא כְדוֹן תִּתְמַנַּע מְלִמִּיתִי לָוֹתִי : (תרגום יונתן)

אור החיים אל נא תמנע וגו'. פירוש לפי מה שאמרו שלוחים הראשונים כי דעת עצמו הוא מניעת הליכתו עמהם לזה אמרו לו שיתרצה בשיעור כבוד זה ולא ימנע וגו', והוא לפי שחסר לו ידיעת החשד שחשדוהו שהם דברי עצמו ולא דברי ה' חשב שנתכוון לומר לו שלא יחוש לדברי ה' וילך בלא רצונו, לזה השיב אם יתן לי בלק וגו' לא אוכל פירוש הגם שאני אתרצה לעשות כי תכונת רשע היתה לו ועבד מורד באדונו אבל אינו בעל בחירה ורצון בדבר זה : (אור החיים)

[יז] כִּי כָבֵד אַכְבְּדֶךָ מְאֹד וְכָל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וְלָכֵה נָא קָבֵה לִי אֵת הָעַם :

אונקלוס אַרִי יִקְרָא אֲיִקְרִינָךְ לְחֻדָּא וְכָל דִּי תִימַר לִי אֶעֱבַד וְאִיתָא כְעָן לוֹט לִי יֵת עֲמָא : (אונקלוס)

יונתן אַרום מִיקְרָא אֲיִקְרִינָךְ לְחֻדָּא וְכָל דְתִימַר לִי אֶעֱבַד וְאִיתָא כְדוֹן לוֹט לָוֹתִי יֵת עֲמָא : (תרגום יונתן)

רש"י כי כבד אכבדך מאד. (ז) יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל במלחמת סיחון) אני נותן לך (במ"ר) : (רש"י)

ספתי חכמים (ז) דאם לא כן היאך הוא יודע לכבד אותו שמא כל מה שיכבד אותו עדיין לא הגיע לחלי כבודו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא כי כבד אכבדך. בממון: וכל אשר תאמר. שיש צורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב: (אבן עזרא)

[יח] וַיַּעַן בְּלָעַם וַיֹּאמַר אֶל עַבְדֵי בָלַק אִם יִתְּנוּ לִי בָלַק מְלֵא בֵּיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב

לא אוכל לעבר את פי יהוה אלהי לעשות קטנה או גדולה:

אונקלוס ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתיה פסך ודהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי אלהי למעבד זערתא או רבתא: (אונקלוס)

יונתן ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אין יתן לי בלק מלי ביתיה קורטור דיליה פסך ודהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי אלהי למעבד מילתא זערתא או רבתא: (תרגום יונתן)

רש"י מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה (ח) ומחמד ממון אחרים, אמר, ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו, שהרי כריך לשכור חיילות רבות ספק נולח ספק אינו נולח, ואני ודאי נולח: לא אוכל לעבור. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים, ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הזכות (ט) שנתזכרו האבות מפי השכינה: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) מדלל אמר בלעם אם יחתוך בלק את ראשי או שום דבר אחר יעשה לי לא אוכל לעבור וגומר אלל אמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב למדנו שנפשו כו': (ט) כלומר ניבא ולא ידע מה ניבא שיאל מפיו לא אוכל לעבור את פי ה' ופי ה' כולל את שניהם. רא"ס. אי נמי דקשה לרש"י למה אמר לא אוכל הל"ל לא לעבור דהוי משמע דתולה בבחירתו אבל לא אוכל משמע שאינו ראוי כיון שהוא ברשותו של הקדוש ברוך הוא ומדהוה ליה למימר לא אוכל להכלס מאי פי ה' דקאמר אלל לא אוכל לשנות הזכרה שנתזכרו מפי ה' וקל להבין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מלא ביתו. ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העולם כטעם לה' הארץ ומלואה: קטנה או גדולה. תאר השם ויחסר מקום השם וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה: (אבן עזרא)

[יט] ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יסוף יהוה דבר עמי:

אונקלוס וכען אוריכו כען הקא אף אתון בלילא ואדע מה יוסף יי למלא עמי: (אונקלוס)

יונתן וכדון אסחרו בבעו הקא אוף אתון בלילא ואינדע מה יוסיף מימרא

רפ"י גם אתם. פיו הכשילו, גם אתם סופכם לילך צפחי נפש (וי) כראשונים: מה יסף. לא יסנה דבריו (כ) מצרכה לקללה, הלואי שלא יוסף לברך, כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם צרכות על ידו: (רפ"י)

שפתי חכמים (וי) בדאבון נפש: (כ) דק"ל היה לו לומר ידבר ה' עמי אלל הכי קאמר יודע אני שלא יסנה כו' הלואי שלא יוסף לברך. והרא"ם פירש גם כאן על דרך ניבא ואינו יודע מה ניבא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בזה. במקום הזה אמר הגאון ז"ל אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמר השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם האנשים הראשונים עד שיבואו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו אז שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשים ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך עם האנשים רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא: (אבן עזרא)

אור החיים ועתה שבו נא וגו'. אמר לשון בקשה, שחש לבל יעשו כמעשה זקני מדין בפעם אחרת שאמרו ז"ל שחזרו למקומם ולא לנו עמו, (במד"ר פ"כ) ולפי שהאנשים הם רבים ונכבדים היה ירא שילכו להם כשישמעו שבו פה ולא יחליט הליכתו עמהם: (אור החיים)

[כ] ויבא אלהים אל בלעם לילה ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואף את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה:

אונקלוס ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אם למקרי לך אתו גבריא קום איזיל עמהון וברם ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תעביד: (אונקלוס)

יונתן ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אין למקרי לך אתו גובריא קום טייל עמהון ולחוד פתגמא דאמליל עמך יתיה תעביד: (תרגום יונתן)

רפ"י אם להקרא לך. אם הקריאה שלך, וסבור אתה ליטול עליה שכה, קום לך אתם: ואף. על כרחך, את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה,

ואף על פי כן וילך בלעם, אמר, שמא אפתנו ויתרלנה: (רפ"ו)

בעל הטורים ואך את הדבר. יכול אם ירצה לקלל האומות יקלל ישראל עמהם או אם ירצה לברך ישראל יברך העכו"ם ג"כ ת"ל אך חלק: (בעל הטורים)

אור החיים אם לקרוא לך באו האנשים וגו'. צריך לדעת למה אמר דבריו בלשון ספק הממנו יפלא כל דבר. עוד למה הסכים ה' על יד הרשע ללכת לקלל שונאיהם של ישראל. עוד צריך לדעת למה חזר בו ה' מדעת ראשונה שעכב על ידו מתחלה מה סבר ולבסוף מה סבר. ונראה כי במה שלפנינו היו לפני ה' ב' דרכים ובכל אחד מהם יש בו מיחוש בלתי הגון, הא' אם יסכים ה' על הליכתו יחשבו העמים ההם שרשותו ביד עצמו ולא ידעו ששלשלת הכלב ביד בעליו ואינו יכול עשות ככל אשר יחפוץ, וה' רצה שיוודע לעיני העמים שאין בלעם ברשות עצמו להרע למי שאין ה' חפץ ברעתו, ואם לא יניחהו ללכת יכנס במיחוש אחר כי יאמר בלעם שהוא ירא ממנו ח"ו לשולחו ולזה מונעו מלכת, אשר על כן נתחכם ה' וסלק ב' המיחושים בדרך נכון, בתחלה אמר אליו **לא תלך** וגו' שבזה הראה לעמים כי אין הכלב רע ברשות עצמו, גם נתחכם ה' בזה לשלם לו שכרו שהקדים לומר לשלוחי בלק כי אינו ברשות עצמו, ומה שכר נתן לו שידע ה' את אשר תקראנה אותו בהליכה זו שמלבד שלא תהיה לו תועלת דכתיב (כד יא) אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד מלבד זה עוד לו שתסובבהו הליכה זו לנפול בחרב דכתיב (לא ח) ואת בלעם וגו' הרגו בחרב כשהלך לקבל שכרו על עצתו שנתן להם בהליכתו, לזה מנעו ה' מרדת שחת בשכר דבריו ואמר לו לא תלך עמהם כי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, וזה נוסף על גדר הכבוד שעשה לו בהדרגת השרים כמו שכתבנו

ובשליחות שניה ששלח בלק באנו לתיקון מיחוש הב' שיאמרו שאין ה' יכול ח"ו למונעו מהרע לישראל בהליכתו ותכנס טעות זה בלב בלעם ויחשוב מחשבות כי לא ישלוט ה' בו שם למונעו מעשות חפצו כי כבר נבחן כי הוא עביט של מי רגלים, לזה אמר אליו **קום לך אתם** ובכל המקום ידי מושלות עליך, ולא אמר לו בהחלט קום לך אלא בדרך זה **אם לקרא לך** וגו' פירוש אם קריאת האנשים יש לך בה הנאה כאן רמזו שאין לו הנאה בהליכה זו, ותלה לו הדבר אם הליכה זו לטובתו כדי שישתדל בקסמיו לדעת תכליתו ומזה ידע את אשר יקראהו ויחדל, ואין כוונת מאמר אם לקרא ספק לפניו אלא תנאי הדבר אם יש לו בו הנאה וכו', ובזה הוסר המיחוש שיאמר בלעם שה' ירא ח"ו ממנו לשולחו שהרי שלחו, גם רמזו אולי ישב ולא ימשך מה שנמשך מהרעה לישראל, גם בזה שלם לו תשלום שכרו כמו שכתבנו ומנעו מנפול בחרב אם נפשו לא תאווה רעה, והוא נפשו רשע ולא שת לבו למה שהעירו ה', ואולי שלזה חרה אפו כשראהו ה' הולך ולא הרגיש במה שהעירו זה יגיד שיצטדק אצלו בודאי שיש לו הנאה וזה אינו יכול להיות אלא אם יחשוב שיעלה בידו

הדבר אשר שלחו לו בשבילו, לזה חרה אפו של אלהי ישראל בו, ובזה נתיישבו כל הדקדוקים, ובסמוך יתיישב עוד טעם ויחר אף וגוי: (אור החיים)

ספורנו **אם לקרא לך באו האנשים.** אם להועץ עמך בלבד כענין קריאי העדה וכענין ואקראה לך להודיעני מה אעשה: **קום לך אתם.** להזהירם שלא יחטאו: (ספורנו)

כלי יקר **אם לקרא לך באו האנשים.** יש שליחות בשני פנים לפעמים השליח מתנה עם זה האיש אשר הוא הולך אחריו שעל מנת כן אני מוליכך בדרך תלך, שתבטיח אותי שתעשה בקשתי ולפעמים אין השליח מתנה שום דבר אלא עושה שליחות הקריאה לבד אע"פ שלא יבטיחו למלאת אחרי דברו ושם ידובר נכבדות אם הענין ראוי להעשות או לא. וכך אמר ה' לבלעם אם האנשים הללו רוצין לעשות עמך מעמד וגמר להבטיחך כך וכך כסף וזהב כדי שגם אתה תבטיחם לקלל אז לא תלך עמהם כי אין הדבר ברשותך, אבל אם לא באו כ"א לקרא לך לבד והדבר יהיה ברשותך לעשותו או לא אז לך אתם וז"ש ואך את הדבר וגוי.

ויען כי ראיתי בפר' זו שינוי רב בענין השליחים, שקראם לפעמים שרי מואב, ולפעמים שרי בלק, ולפעמים אנשים, גם יש ספק גדול במה שנאמר ויחר אף ה' כי הולך הוא, אחר שנתן לו רשות קום לך אתם. אומר אני שהיו שם ב' מיני שליחים שרי בלק, הם השרים המיוחדים למלך ואותן קרא אנשים לשון חשיבות כי עבד מלך כמלך. ושרי מואב, הם שרי המדינה אשר להם הארץ ולבלק אך לו המלוכה ולא הארץ כי רק לפי שעה מנוהו מלך, וע"כ משני צדדים לא היו שרי בלק מהדרים כל כך אחר קללותיו של בלעם כמו שרי מואב, הצד האחד לפי ששרי מואב להם כל הארץ משא"כ בבלק ושריו שלא נמנה כי אם לפי שעה ע"כ ודאי יותר הקפידו שרי מואב על תיקונם ע"י קללה זו משרי בלק, ועוד מאחרי ששרי בלק היו אנשים חשובים לא יבקשו כל כך מן בלעם שיקלל כשהוא נגד רצון האל ית'.

ובהצעה זו יותרו כל הספיקות, כי בכל השליחות הלכו שרי בלק ושרי מואב וקרא לכולם זקני מואב ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק, וכאשר השיב להם לינו פה הלילה ודחה אותם כתיב וישבו שרי מואב עם בלעם כי המה הבעלי דבר ישבו לצפות על תשובתו אבל שרי בלק לא הקפידו כל כך ולא ישבו עמו. ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך, כבר אמרנו שבכ"מ שמזכיר האנשים מדבר בשרי בלק וראיה ממ"ש אחר המעשה של האתון קום לך עם האנשים וכתוב וילך בלעם עם שרי בלק, וכמו כן אמר לו הקב"ה מי האנשים האלה עמך ומי משמש לשון וכי ור"ל וכי האנשים החשובים עמך ולמה לא ישבו עמך כ"א הפחותים, והשיב בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי לפיכך שרים אלו שהם ממואב אשר בהם נוגע הענין יושבים עמי ומצפים, אבל שרי בלק אין להם כל כך נפקותא בדבר. ויקם בלעם בבוקר ויאמר אל שרי בלק

מאן ה' ולא אמר כן אל שרי מואב כדי שלא לצערם פנים בפנים, או אמר אפילו אל שרי בלק החשובים מאן ה' לתתי להלוך עמכם אלא עם שרים חשובים מכם ומכ"ש עם שרי מואב, ויקומו שרי מואב ויבאו אל בלק וגו' כי המה הבעלי דבר אבל שרי בלק לא הקפידו להשיב. ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים החשובים שרי בלק קום לך אתם דווקא כי אין לחוש שיפתוך בדרך לעשות נגד רצון האל, והתיר לו לילך דווקא עם האנשים החשובים שרי בלק ולא עם שרי מואב הפחותים כי יש לחוש שמא בכל הדרך יפתוך חטאים ויעבירוך על רצון קונך. וכתיב ויקם בלעם בבקר וגו' וילך עם שרי מואב הפך רצון האל ית' כי לא התיר לו לילך כ"א עם האנשים החשובים לפיכך ויחר אף ה' כי הולך הוא. ואחר מעשה האתון שאמר חטאתי וגו' אמר לו מלאך ה' לך עם האנשים דהיינו שרי בלק וכן עשה וז"ש וילך בלעם עם שרי בלק ובזה מיושב הכל. (כלי יקר)

דעת זקנים **אם לקרוא לך.** פיי אם אתה סבור להשתכר בהליכתך קום לך אתם ואל תאמר שהפסדתי שכרך ואך ידוע תדע כי את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר על כרחך: (דעת זקנים)

[כא] **שלישי** ויקם בלעם בפקר ויחבלש את אתנו וילך עם שרי מואב:

אונקלוס וקם בלעם בצפרא וזריז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: (אונקלוס)

יונתן וקם בלעם בצפרא וזריז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: (תרגום יונתן)

רש"י ויחבש את חתנו. מכאן, שהשנאה מקלקלת את השורה, (ב) שחבש הוא בעלמו, אמר הקב"ה, רשע, כבר קדמך אברהם אביהם, שנאמר וישכם אברהם צדק ויחבוש את חמורו (בראשית כב, ג): עם שרי מואב. לכו כלכם שזה (במ"ר כ, יב): (רש"י)

ספתי חכמים (ב) כיון שקם צדוקר קודם שקמו נעריו כדי למהר ולילך וקלא להתעכב עד שהנערים יחבשו את חמורו ותו קשה אם כן למה לא כתיב וישכם בלעם וגומר. ומתרג' כדי לרמוז תשובתו של מקום אמר הקדוש צדוק הוא וכו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויחבוש. בציווי: (אבן עזרא)

[כב] ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויחבוש מלאך יהוה בדרך לשטן לו

וְהוּא רָכַב עַל אֲתָנּוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ :

אונקלוס וַתְּקִיף רִגְזָא דִּינִי אָרִי אָזִיל הוּא וְאַתְעַתְּד מְלֶאכְאָ דִּינִי בְּאֹרְחָא לְשִׁטּוֹן לֵיה וְהוּא רָכִיב עַל אֲתָנִיָּה וַתְּרִין עוֹלִימוֹהִי עִמָּה : (אונקלוס)

יונתן וַתְּקִיף רוּגְזָא דִּינִי אָרוּם אָזִיל הוּא לְטוֹנִינוּן וְאַתְעַתְּד מְלֶאכְאָ דִּינִי בְּאֶסְרָטָא לְמִישְׁטוֹן לֵיה וְהוּא רָכִיב עַל אֲתָנִיָּה וַתְּרִין עוֹלִימוֹי יָגִיס וַיִּמְרִיס עִמָּיָה : (תרגום יונתן)

רש"י **כי הולך הוא.** ראה שהדבר רע בעיני המקום (מ) ונתאוה לילך: לשטון לו. מלאך של רחמים (נ) היה (במ"ר שם יג), והיה רוצה למנעו מלחטוא, שלא יחטא ויאבד: ושני נערי עמו. מכאן, לאדם חשוב היוצא לדרכ יולך עמו שני (ס) אנשים לשמשו, וחוזרים (ע) ומשמים זה את זה: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) דק"ל למה כתיב ויחר אף ה' וגומר והלא אמר לו קום לך אתם אלל ראה שהדבר רע הוא בעיני המקום שלא התיר לו לילך אלל בשביל הנאתו ליטול עליה שכר והוא נתאוה לילך כדי לקללם לפיכך ויחר אף ה' וגומר והרא"ם פירש כיון שלא הסכים ה' שילך אלל מפני שכרו לא היה לו לילך משום הכי ויחר וגומר: (נ) דק"ל אם היה שטן לא היה מלאך ה' שהוא של רחמים. (נחלת יעקב) משמע דדייק מתיבת לו משמע הא לאחר לא היה שטן אלל מלאך של רחמים היה וממילא גם כאן נהג עמו ברחמים לטובתו: (ס) דאם לא כן שני למה לי דלא היה לו לכתוב אלל נערי עמו: (ע) כלומר אם יאטרך אחד לנקביו יהיה השני משמש שמו שלו ושל חבירו וכן פירש"י בהדיא בפרשת וירא על פסוק ויקח את שני נעריו אתו דאם לא כן יש להקשות על רש"י שלא פירש הכא כמו שפירש התם גבי אברהם. ואין להקשות והלא כבר למדנו זה מאברהם. ויש לומר דאין לאו הא קרא הוה אמינא דוקא תלמיד חכם אסור כדאמרינן אסור לתלמיד חכם לילך יחידי בלילה מפני החשד ואברהם תלמיד חכם היה אבל אינן אחרינא אע"פ שהוא אדם חשוב לא משום הכי כתב כאן. ואין לאו קרא דהתם הוה אמינא דרך ארץ בעלמא אבל איסורא ליכא להכי צריך למכתב קרא דאברהם ועוד יש לומר דלכך לא פירש"י הכא כמו גבי אברהם משום דגבי אברהם כתיב וישכם אברהם בצוקר דלשון וישכם משמע קודם אור הצוקר ר"ל קודם שיאיר היום ועדיין היה לילה ולכך פירש"י שאם אחד יאטרך לנקביו ישאר יחידי ואסור ללאת יחידי בלילה ולכך נקט רש"י שאין אדם

השוב רשאי ללכת בלתי שני נערים משום סכנה וסכנה חמירה מאיסורא
אבל גבי בלעם לא כתיב וישכם אלא ויקם צבוקר משמע שהאיר היום
ולכך לא היה סכנה אף אם ישאר יחידי ולכך מפרש משום דרך ארץ וקל
להבין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **לשטן לו**. כבר פירשתיו בספר איוב כי השטן היה המלאך ודברי
הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין: (אבן עזרא)

בעל הטורים **בדרך לשטן**. מכאן שכל הדרכים בחזקת סכנה: (בעל הטורים)

אור החיים **ויחר אף וגו' כי הולך הוא**. דקדק לומר **הוא**, לומר טעם שחרה
אף ה' בו שלא אמר בבקר לשרי בלק שה' נתן לו רשות ללכת אלא השכים
בבוקר ויחבוש וגו' וילך עם שרי וגו' שזה יגיד שהליכתו מרצונו ולא
הוצרך לרשיון עליון, והוא אומרו **כי הולך הוא** פירוש הוא הולך ברצונו
באין רשיון ה' לזה חרה אפו בו. עוד נראה על פי דבריהם ז"ל (זוח"א
קסט): שאמרו בפסוק וילך שפי שמדרך של המשרה עליו כוחות הטומאה
להתבודד יחיד, וכאן כשראה ה' שהולך הוא פירוש הוא לבדו היה נפרד
משרי בלק ועושה מעשהו זה יגיד שמכין צעדו לעשות כחפצו הארורה,
והגם שהיו עמו ב' נעריו אין מעכבין עליו ההתבודדות לצד שהם רגילים
עמו ויעשה מעשהו לפניו, וידע ה' דרכו הרעה וחרה אפו בו. עוד ירצה
באומרו **הולך הוא** שידע ה' שרשע זה גבר בו החפץ ללכת מעצמו הגם
שלא היה בלק שולח אחריו הוא הולך לרצונו, ובזה גילה עוצם שנאתו
לעם ה' ולזה חרה אפו יתברך בו:

ושני נעריו עמו. צריך לדעת לאיזה ענין הודיע שהיו עמו ב' נעריו, ורז"ל
(תנחומא) אמרו להודיע דרך ארץ וכו', ועדיין קשה למה לא הודיע כן
אלא אחר שהזכיר חרון אפו יתברך ויציאת מלאך לשטן לו, ויתבאר על
פי דבריהם ז"ל (ברכות מג): כי לגי' אין המזיק נראה להם ואין צריך לומר
שלא יזיק, וכאן לפי שיצא שטן לבלעם מלאך המזיקו מודיע הכתוב טעם
שלא הזיק גם שלא נגלה אליו לפי שהיה הוא ושני נעריו עמו הרי ג': (אור
החיים)

ספורנו **כי הולך הוא**. שלא היה ענינו בדרך כמי שיוליכוהו אחרים כענין
ויקם וילך אחריה אבל היה הולך הוא כבעל הדבר וכמשתדל נגד רצון
האל יתברך, כי לא באו לקרוא לו לעצה כלל: **לשטן לו**. ענין השטנה הוא
התנגד לפעולת איזה פועל כמו ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה והנה
המלאך יוצא להתנגד לבלעם שיהיה דרכו בלתי נכון לפניו אולי ינחש
כמנהגו ולא ידחוק את השעה וזה למען לא יחטא ויאבד: והוא רוכב על
אתונו ושני נעריו עמו. ולפיכך לא ראה את המלאך כאמרם ז"ל (ברכות
פרק קמא) שלשה אינם רואים ואינם נזוקים: (ספורנו)

דעת זקנים ויחר אף אלהים כי הולך הוא. ואע"פ שנתן לו רשות מ"מ מחשבת בלעם הרשע נכרת מתוך מעשיו שאם לא היה דעתו לקלל לא היה לו לילך אלא ודאי כך היתה סברא שלו מאחר שאמר לו הקב"ה מתחלה לא תלך ואח"כ אמר לו לך א"כ חזר בו ובדעתו לקללם לפיכך חרה אפו של הקב"ה שהרי היה לו לעלות בדעתו שאין הקב"ה חוזר מדבריו וכשאמר לו קום לך אתם לא התירו לקללם אלא לפי שראה שהוא חומד ממון אמר לו לך אתם והוא הלך על דעת לקלל לכך שלח לו מלאך לשטן לו להודיע שהוא יודע מחשבותיו: (דעת זקנים)

[כג] ותרא האתון את מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלופה בידו ויט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך:

אונקלוס וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד בארחה וחרביה שלופא בידיה וסטת אתנא מן ארחה ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה לארחה: (אונקלוס)

יונתן וחמת אתנא ית מלאכא דיי מעתד באיסרטה וחרביה שלופא בידיה וסטת אתנא מן ארחה ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא למכוונא יתה לאיסרטה: (תרגום יונתן)

רש"י ותרא האתון. והוא לא ראה, שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם, שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר, רשע זה הגיח (פ) כלי אומנותו, שכלי זיינן של אומות העולם בחרב, והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם, אף אני אתפוס את שלו ואבא עליו באומנותו, וכן היה סופו ואת כלעם בן צעור הרגו בחרב (במדבר לא, ח): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דק' לרש"י דכלא חרב יכול המלאך להמיתו. ועל זה פירש אמר המלאך רשע זה כו' ולכך כתיב שלופה כלומר שלו פה הפה לישראל שמתפללים להקדוש ברוך הוא ולא סלך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מן הדרך. הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך: להטותה הדרך. דרך קצרה והטעם אל הדרך: (אבן עזרא)

בעל הטורים ותט. שלשה במס' בהאי ענינא תרי וחד ותט אשורנו מני ארחך למה ותט האתון בשביל ותט אשורנו שבלעם נטה מני ארחך שהיה חפץ לקללם והקב"ה רצה לברכם: (בעל הטורים)

ספורנו ותלך בשדה. ואז עזב שני נעריו ושרי מואב ובכן לא הרגישו ענינו בעסקי האתון:

כלי יקר ותט האתון מן הדרך וגו'. בתנחומא (בלק ח.) אמרו סימני אבות הראה לו כו'. כי ותלך בשדה מקום רחב לומר שאם ירצה לקבל זרע אברהם ימצא לקלל בני קטורה, וישמעאל. ואם ירצה לקלל זרע יצחק, ימצא צד אחד לקלל כי יכול להטות אל עשיו אך מצד יעקב, שהיתה מטתו שלימה עמד במקום צר כי מצדו אין דרך לנטות ימין ושמאל. ויש עוד דרכים אחרים אל המפרשים.

ומדכתב רש"י זה שלש רגלים, אתה רוצה לעקור אומה החוגגת שלש רגלים (במד"ר כ"ד) ש"מ שאותן ג' סימנים שהזכיר הם כנגד ג' רגלים ומתחיל מן סוכות אשר בחדש תשרי ראש השנה שנאמר בו (דברים טו. יג) באספך מעשיך מן השדה, ועליו נאמר ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה אתה רוצה לעקור אומה החוגגת חג האסיף התלוי בשדה ובו מקריבים ישראל ע' פרים כנגד ע' אומות וא"כ בטולם גורם בטול כל האומות.

ואח"כ אמר במשעל הכרמים, רמז לחג הפסח זמן י"מ שנאמר (תהלים פ. ט.) גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה, כי הדין נותן לעקור הקוצים וליטע הגפן ואיך אתה רוצה להחליף הקערה ולעקור הכרמים מפני הקוצים, ודרך הגפן שהוא נרפס ברגלים ולסוף היין מפיל את זה הרופסו כששותהו, כדמסיק בילקוט פרי' וישב (קמו.) בשם מדרש שוחר טוב ושם מביא הרבה דמיונות על שישראל נמשלו לגפן וכולם שייכים לבטל דעת בלעם. ורמז לחג הפסח שבו שותים ד' כוסות של יין כנגד כוס ישועות לישראל שנמשלו לגפן, וכתוב ד' לשונות של גאולה, וכנגדם הקב"ה משקה לאומות ד' כוסות תרעלה כדמסיק בב"ר, (וישב פח.ה) ואיך אתה רוצה לעקור כל זה ולהחליף השיטה בין ישראל לעמים.

ואח"כ אמר ויעמוד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל, כנגד עצרת שבו קבלו את התורה שנאמר בה (משלי ג. טז) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד, ואלמלא קבלו ישראל התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו (שבת פח.) והיו כל האומות בטלין ואיך אתה רוצה לעקור אומה זו החוגגת חג זה שיש בו צורך לכל האומות ולכל הנמצאים שבמעלה ושבמטה ויכול להיות שגם במשעל הכרמים רמז לו אתה רוצה לעקור אומה החוגגת חג הפסח ושותין בו ד' כוסות, כנגד ד' מלכיות, ושל יין כמספר ע' כנגד ע' אומות, ובטול זה גורם ג"כ ביטול כל ע' אומות.

ויתכן עוד לפרש זה ג' רגלים, שרמז לו איך אתה רוצה לעקור אומה המחזקת בג' דברים אשר עליהם העולם עומד (אבות א. ב.) דהיינו ג' רגלי העולם והם התורה, עבודה, גמילות חסדים, כי בטולם הרס כל העולם ורמז לו ג"ח במ"ש ותלך בשדה, כי עיקר הג"ח מן השדה ע"י תרומות ומעשרות ולקט שכחה פיאה. והעבודה שבבהמ"ק שנמשל לכרם רמז לו

במשעל הכרמים וכן פירש"י הביאני אל בית היין (שיר ב.ד) זה אהל מועד ועליהם נאמר (שם ז.יב-יג) לכה דודי נצא השדה, נשכימה לכרמים וגו' ובמקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל רמז לתורה בדרך שנתבאר וזה רמז נכון.

ויפתח ה' את פי האתון. נראה שגם זה צורך שעה היה להראות לו כי הוא דומה לחמור זה שאין מטבעו לדבר, ולכבודן של ישראל לבד פתח ה' את פיו. כך בלעם רק לפי שעה פתח ה' את פיו בנבואה לכבודן של ישראל, ושלא יאמרו האומות אילו היה לנו נביאים חזרנו למוטב. (כלי יקר)

דעת זקנים ותלך בשדה וגו'. פירש"י סימני אבות הראהו וצריך פיי לפיי וה"ק בתחלה עמד בשדה נגדו שיש דרך לנטות ימין ושמאל רמז לו שאם ירצה לקלל זרעו של אברהם יקלל מימין ומשמאל. בני ישמעאל מצד אחד ובני קטורה מצד אחד אבל לא תלך באמצע אל תקלל זרע יצחק ואחר עמד במשעול הכרמים שאין דרך שם כי אם דרך הלוח שני אנשי בצמצום ורמז לו שאם בא לקלל זרעו של יצחק שיוכל לקלל מצד אחד דהיינו מצדו של עשו אבל לא מצד השני מצד יעקב. ואחר עמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל כי כל בניו כשרים הם דהיינו זרע יעקב זהו סימני האבות הראהו: (דעת זקנים)

[כד] ויעמד מלאך יהוה במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה:

אונקלוס וקם מלאך דיי בשביל כרמיה אתרא דגדירא מפה וגדירא מפה: (אונקלוס)

יונתן וקם מלאך דיי בדוחקא דמיצע ביני כרמיה אתר דאקים יעקב ולבן אוגר וקמא מצטרף מיפא ושכותא מצטרף מיפא וקיימו דלא למעיבר דין תחום דין לבישא: (תרגום יונתן)

רש"י במשעול. כתרגומו בשביל, וכן אם ישפוק עפר שומרון לשעלים (מלכים-א ב, ז), עפר הגדצק בכפות הרגלים צהלוקן, וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ, יב), צרגליו וצהלוקו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של (ס) אבנים הוא: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) מדכתיב בסמוך ותלחץ אל הקיר בה"א הידיעה משמע הגדר שהוזכר לפניו כן פירש הרא"ם וכל קיר של אבנים הוא דצפרשת מאורע כתיב והנה הנגע בקירות הבית וכתוב אחריו וחללו את האבנים משמע דקיר הוא של אבנים וקיר דהכא קאי אגדר דלעיל (בבא קמא כטו):

אבן עזרא במשעול הכרמים. פירושו כפי מקומו כדברי המתרגם ארמית כי אין ריע לו: (אבן עזרא)

[כה] ותרא האתון את מלאך יהוה ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה:

אונקלוס וחזת אתנא ית מלאכא דיי ואדחיקת לכתלא ודחיקת ית רגלא דבלעם לכתלא ואוסיף לממחה: (אונקלוס)

יונתן וחמת אתנא ית מלאכא דיי ואדחיקת לסייגא ודחיקת ית ריגל בלעם לסייגא ואוסיף למימחה ומלאכא אתפסי מינה: (תרגום יונתן)

רש"י ותלחץ היא ענמה: ותלחץ. את אחרים, את רגל בלעם: (רש"י)

אבן עזרא ותלחץ אל הקיר. היא לחצה עצמה: אל הקיר. הוא הגדר: ויוסף להכתה. כי כבר הכה אותה בנטותה אל השדה: (אבן עזרא)

[כו] ויוסף מלאך יהוה עבור ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות זמין ושמאול:

אונקלוס ואוסיף מלאכא דיי למעבר וקם באתר עק די לית ארח למסטי לימינא ולשמאלא:

יונתן ואוסיף מלאכא דיי למעיבר וקם באתר דחיק דלית אורח למיסטי לימינא ולשמאלא: (תרגום יונתן)

רש"י ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו (ה) להלן, להיות לפניו במקום אחר, כמו והוא עבר לפניהם (בראשית לג, ג). ומדרש אגדה יש בתנחומא (תנחומא ח) מה ראה לעמוד בשלשה מקומות, סימני (ה) אבות הראהו:

שפתי חכמים (ה) דק"ל דלשון עבור אינו שייך אלא כשעוברין על הנהר או בין בתרים והכא לא מצינו שעבר ומפרש דהאי עבור פירוש לפניו כלומר שהלך במקום אחר לעמוד לפניו והא דנקט רש"י לעבור במקום עבור כי

כן משפט המקור שהוא עזר שהוא בא בלמ"ד רא"ס: (ה) נראה לי פירושן הכי דבעמידה ראשונה היה לו ריוח מכאן ומכאן לכך כתיב ותט האתון מן הדרך משמע שלא היתה כריכה אלא הטייה מעט ובעמידה שניה לא יכלה לזוז אלא לאד אחד דכתיב ותלחץ אל הקיר משמע שדחקה את עצמה לאותו כד קיר כדי שילך המלאך ובעמידה שלישית אין דרך להטות ימין ושמאל כדכתיב בקרא ומה היו הסימנים שאם יבקש לקלל בניו של אברהם ימלא ריוח מכאן ומכאן שתחול הקללה שיאלו ממנו בני ישמעאל ובני קטורה. ואם יבקש לקלל בניו של יצחק ימלא ריוח מצד אחד שיאלו עשו ממנו ואם יבקש לקלל בניו של יעקב לא ימלא בהם פסול ולא יוכל ליגע בהם וזהו שכתוב בעמידה שלישית במקום כר וזה יעקב שנאמר ויכר לו: (ספתי חכמים)

[כז] ותרא האתון את מלאך יהוה ותרבץ תחת בלעם ויחר אף בלעם ויך את האתון

אונקלוס וְחִזַּת אֲתָנָא ית מְלָאכָא דִּי וּרְבַעַת תְּחוֹת בְּלַעַם וּתְקִיף רוּגְזָא דְּבַלְעַם וּמְחָא ית אֲתָנָא בְּחֻטְרָא : (אונקלוס)

יונתן וְחִמַּת אֲתָנָא ית מְלָאכָא דִּי וּרְבַעַת לָהּ תְּחוֹת בְּלַעַם וּתְקִיף רוּגְזָא דְּבַלְעַם וּמְחָא ית אֲתָנָא בְּשׁוּטָא : (תרגום יונתן)

בעל הטורים ויך את האתון. ולא קלל אותה לפי שהיה דעתו לקלל את ישראל ואין שני קללות ביום אחד דכתיב לא אוסיף לקלל. אי נמי מפני שלא הגיע הרגע של הזעם: (בעל הטורים)

אור החיים ותרא האתון וגו'. צריך לדעת כוונת ה' בענין זה שנתגלה המלאך להאתון, גם בהעמדת המלאך ג' פעמים בגי' מקומות, ובלחיצת רגלי בלעם, וברביצתה, גם בפתיחת פה האתון, וכל מעשה האמור בענין הוא ענין סתום. ונראה כי כל כוונת ה' בענין זה לא היתה אלא להשפיל גאותו של בזוי זה, לפי שקדם ונהג גבהות לפני ה' כמו שכתבנו למעלה שלא אמר לשרים כי הוא הולך ברשות ה' אלא כאדם העומד ברשות עצמו, לזה בקש לו ה' השפלה שאין למטה ממנה ושחק בו בקלון מכוער ומשונה, ודבר ידוע הוא כי הרכבה החיונית אשר הרכיב ה' בבעלי חיים בלתי מדברים היא משונה מהרכבה החיונית שפעל ה' ועשה בבעלי חיים המדברים, ולזה כשרצה ה' שתפתח האתון את פיה לדבר כבעלי חיים המדברים הוצרך להרכיב בה הרכבה החיונית של בעלי חיים המדברים, והוא מה שפעל ה' במעשה העמדת המלאך בגי' מקומות ובראיית האתון המלאך גי' פעמים, כי כח המדבר צריך גי' הכנות קודמות לו והם כח

הצומח שהוא בכל הנבראים, וכח המניע, ואחר כך כח המדבר, לזה עמד פעם ראשונה וראתה האתון אותו ופעל בה בכח ראות הרוחני כח אחד ממין הרכבת כח הצומח שבו יתקבל כח המדבר, ועמד פעם ב' וראתה אותו ופעל בה כח המניע המתקבל בו כח המדבר, ובפעם ג' פעל בה כח המדבר, ואז פתח ה' את פיה ודברה דברי הבנה בדרך שואל ומשיב והכלימה את בלעם בדרך ביזוי בפני נעריו וכו', וביזוי שיהיה בדרך זה יש לו קול להיותו דבר תמוה בב' אופנים, אופן א' שתדבד הבהמה, והב' שאדם גדול כבלעם היתה לו אתונו לאשה שוכבת חיקו:

ונשאר לדעת למה עמד המלאך בג' מקומות שונות ויכול היה להתראות לה ג' פעמים במקום אחד, ואולי כי עשה לו כנגד ג' דברים שעשה ברשעו, א' שה' אמר אליו פעם אחת **לא תלך לא תאור** והוא לא אמר לשרים מאמר לא תאור וגו' שזה היה סיבה לשלוח אחרים, וכנגד זה נצב פעם אחת בדרך ונטתה האתון מהדרך כשם שהוא נטה מהדרך אשר אמר ה' אליו כנזכר. ב' שה' אמר אליו **אם לקרא לך** וגו' שתנאי הוא הדבר עד שידע בודאי שיש לו הנאה בדבר ובזה רמזו שאין לו הנאה ולא הרגיש, וכנגד זה עמד המלאך במשעול הכרמים ותלחץ האתון רגליו לאמר שלחצו ה' בנועם דבריו להשכיל להטיב לבל ילך. הג' שה' אמר אליו בעת רשיון ההליכה **אך את הדבר** וגו' ודיבור זה הוא מדויק אין לנטות במשמעותו אנה ואנה והוא הרשע הלך בעצה אחרת כמו שדייקנו ממאמר הולך הוא גם מאומרו והוא רוכב וגו' וב' נעריו וגו', והוא מה שעמד המלאך במקום צר אשר אין דרך וגו' ורבעה האתון תחתיו שזה ירמוז לומר שאין ה' חפץ בדבר שהוא חפץ ללכת עליו: (אור החיים)

[כח] ויפתח יהוה את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הפיתני זה **שלש** רגלים:

אונקלוס ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני **דין** תלת זמנין: (אונקלוס)

יונתן עשרתי פתגמין אתבריאוי בטר שכלול עלמא במיעלי שבתא ביני שמששתא מנא ובירא וחוטרא דמשה ושמירא וקשתא וענני יקרא ופום ארעא וכתב לוחי קיימא ומזיקי ופום ממלל אתנא בי ההיא שעפתא פתח מימרא די ית פומה ואזדמן לה ממלל ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארום מחיתני **דין** תלת זמנין: (תרגום יונתן)

רש"י זה שלש רגלים. רמז לו, אתה מנקה לעקור אומה החוגגת שלש (ט) רגלים **בשנה**: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) והא דרמז לו מצוה זו ולא אחת משאר מצוות. יס לומר

דגבי רגלים כתיב שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך ודרכו רבותינו זכרונם לצרכה יראה יראה כסם שצא לראות וכו' ואמר לו המלאך אתה צא לעקור האומה מן העולם שהקדוש צרוך הוא רואה לראות אותם ג"פ ודבר זה היאך יקום אם אתה מאבדם מן העולם וקל להבין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויפתח ה'. אחז"ל שיי דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם חוץ לתולדות ויאמר הגאון כי לא דברה האתון ורב שמואל בן חפני תפסו ורב שמואל הספרדי בעל השירים חשב להציל הנתפס ודע כי אנשי שקול הדעת הוצרכו להוציא הדברים ממשמעם כי אמדו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו ולא אמרו אמת כי הנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומרים כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל כי קוסם היה וכן קראו הכתוב ויש אומרים כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בצורות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני כי היה יודע מזלות ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ובבא הרעה אל המקולל יחשבו הרואים והשומעים הנמצאים כי בעבור קללתו באה הרעה והעד שדבר במרמה עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי כי אין יכולת בנוצר לשנות מעשה היוצד או גזרתו והסוד כי החלק לא ישנה החלק רק גזירות הכל תשנה גזירת החלק ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא והישר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם יעקב אז תבין האמת: וטעם **במקל**. כי בתחלה ובשנית הכה אותה בעץ או בעור: **רגלים**. פירשתיו: (אבן עזרא)

ספורנו ויפתח ה' את פי האתון. נתן בה כח לדבר כענין ה' שפתי תפתח. וכל זה היה כדי שיתעורר בלעם לשוב בתשובה בזכרו כי מה' מענה לשון גם לבלתי מוכן כל שכן שיוכל להסירו מן המוכן כרצונו וכל זה כדי שלא יאבד איש כמוהו: (ספורנו)

[כט] ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לוי יש חרב בידי פי עתה הרגתיך:

אונקלוס ויאמר בלעם לאתנא ארי חייבת בי אלופון אית חרבא בידי ארי קען קטלתיהך: (אונקלוס)

יונתן ויאמר בלעם לאתנא ארום שקרת בי אילו אית סייפא בידי ארום קדון קטלתיהך: (תרגום יונתן)

רש"י התעללת. כתרגומו, לשון גנאי וזיון: לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה צעני השרים, (ת) זה הולך להרוג אומה שלימה צפוי,

שפתי חכמים (ת) יש מקשים ומה היא הגנות דהא הוא עלמנו אמר אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקדוש צרוך הוא כועס כמו שפירש"י לקמן ומה אזעום לא זעם ה' ואם כן מהו הגנות שלא היה עכשיו העת של זעם. ויש לומר דזה לא היה יודע בלק והשרים מתחלה דהא אמר בלק כי ידעתי את אשר תצרך מצורך ואשר תאור יואר והא אין בידו לקלל אם לא בעת שזעם ה' ושם לא יזעום ה' אלא על כרחך לומר שזעם לא גלה הסוד ובתר הכי על כרחך שלא בטובתו גילה הדבר וקל להבין נראה לי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **התעללת.** פירשתיו: (אבן עזרא)

[ל] ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הנה הספן הספני לעשות לך כה ויאמר לא:

אונקלוס ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך דרכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אלפנא למעבד לך פדין ואמר לא: (אונקלוס)

יונתן ואמרת אתנא לבלעם וי לך בלעם חסיר דעתא אנת דאנא בעירא מסאבא מיתא בעלמא הדין ולא אתנא לעלמא דאתי לא יכילת למילוט יתי כל דכן בנוי דאברהם יצחק ויעקב דבזכותהון אתברי עלמא ואנת אזיל למילט יתהון ודי גנבת דעתהון דעמא האליון ואמרת ליה הדיא אתנא דידי שאילא היא בידי וסוסיא דידי שדי ברטיבא הלא אנא אתנך דרכבת עלי מן טליותך עד זמן יומא הדין הא מתהניתי מינך במשכבא ולא אתפונית למעבד לך היכדין ואמר לא: (תרגום יונתן)

רס"י ההסכן הסכנתי. כתרגומו, וכן הלאל יסכן גבר (איוצ כב, ג). ורבותינו דרשו מקרא זה בגמרא, אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא, אמר להון ברטיבא (א) שדאי ליה כו', כדאיתא במסכת עבודה זרה (ד:): (רס"י)

שפתי חכמים (א) פירוש באפר רועין כלומר הסוסים רועין בשדה ואמרה לו הלא אנכי אתונך אמר לה הן למשא ולא לרכיבה אמרה לו אשר רכבת עלי אמר לה לפרקים דרך ארעי אמרה לו מעודך עד היום הזה ולא עוד אלא גם שכבת אללי שנאמר ההסכן הסכנתי ובאזיטג הסונמית כתיב ותהי

למלך סוכנת פירוש מחממת: (ספתי חכמים)

אבן עזרא מעודד. הטעם מיום שרכבת: ההסכן הסכנתי. ההרגל הרגלתי והטעם הכך היה חקי הסכן נא עמו ושלם: (אבן עזרא)

בעל הטורים ה. לוא אנכי אתנד. מלא וייו ששה רברים אמרה לו לטעינה בעלמא אקראי בעלמא כדאיתא בפ"ק דע"ז דף ד': רכבת עלי. בגימטריא רבעתני: (בעל הטורים)

ספורנו ההסכן הסכנתי. והיה ראוי לך לחשוב מאחר שאין זה מנהגי שלא קרה לך כל זה בזה הדרך אלא להורות שלא יצלח שאף על פי שאין נחש יש סימן: (ספורנו)

[לא] ויגל יהוה את עיני בלעם וירא את מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלפה בידו ויקד וישתחו לאפיו:

אונקלוס וגלא יי ית עיני בלעם וחרו ית מלאכא דיי מעתד בארחה וחרביה שליפא בידיה וכרע וסגיד לאפוהי: (אונקלוס)

יונתן וגלא יי ית עינוי דבלעם וחרמא ית מלאכא דיי מעתד באיסרטא וסיפיה שליפא בידיה וגחן וסגיד על אנפוי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויגל ה'. כנער אלישע שהוסיף במאור עיניו או הכהו תחלה בסנורים: וישתחו לאפיו. פירשתיו: (אבן עזרא)

בעל הטורים מלאך ה' בדרך. בגי גבראל המלאך: (בעל הטורים)

[לב] ויאמר אליו מלאך יהוה על מה הכית את אתנד? זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן פי ירט הדרך לנגדי:

אונקלוס ואמר ליה מלאכא דיי על מה מחיתא ית אתנד? דגן תלת זמנין הא אנא נפקית למשטן ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל באורחא לקבלי: (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה מלאכא דיי מטול מה מחית ית אתנא דגן תלת זמנין הא אנא נפקית למשטן לך ואתנא דחילת חמת סטת מן ארחה וגלי קדמי דאנת בעי למיזל למילוט ית עמא ומילא לא מהוגנא לקבלי: (תרגום יונתן)

רס"י כי ירט הדרך לנגדי. רבותינו חכמי המשנה לרשוהו (ספת קה).

נוטריקון, יראה, (ב) ראתה, נטתה, בשביל שהדרך לנגדי, כלומר (ג) להנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו, כי חרד הדרך לנגדי, לשון רטט, (ד) כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך (ה) שהוא לכעסי ולהמרותי, ומקרא קצר הוא, כמו ותכל דוד (שמואל-ב יג, לט). (ו) ליסנא אחרינא, ירט לשון (ז) רלון, וכן ועל ידי רשעים ירטני (איוב טז, יא), מפייס ומנחם אותי על ידי רשעים, שאינן אלא מקניטים: (כ"י)

שפתי חכמים (ב) כלומר בשביל שראתה אותי ולכך נטתה: (ג) כלומר דקשה לרש"י כיון דירט נוטריקון הוא על מה קאי הדרך לנגדי. ומתוך דקאי אהנה אנכי יראתי לשטן והכי קאמר הנה אנכי יראתי לשטן כי הדרך שהלכת היה לנגדי להנאתי ולהקניטני וזוהי יתישב קלת קושיית הרא"ם שכתב ולא ידעתי איך מתפרש מלת כי במקום הזה ודו"ק: (ד) כלומר מיהר: (ה) והכי קאמר קרא שירט בעל הדרך דהיינו בלעם לנגדי שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא דשתי תיבות חסרים הם בעל והדרך דכך ראוי ליכתב כי ירט בעל הדרך הדרך שהוא לנגדי וזוהי ניחא נמי מאי שהביא רש"י הפשוטו לאחר שהביא המדרש לפי שעל פי המדרש אין כריך לומר מקרא קצר וקל להבין: (ו) דגם כן חסר הוא דותכל הוא לשון נקבה ואינו מוסב על דוד וכריך להיות ותכל נפש דוד: (ז) וגם חיבורו של מקרא כבתחלה כי ראה בעל הדרך לילך בדרך שהוא לנגדי אלא לפירוש ראשון ירט לשון מיהר ולפירוש זה ירט לשון רלון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כי ירט. הטעם עוות וכן על ידי רשעים ירטני שהוא מן רטה שאילו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל צדקה יעטני שהוא על משקל אשר יעצני כמו עוטה אור: (אבן עזרא)

בעל הטורים הנה אנכי יצאתי לשטן. יצאתי ממדתי ממדת רחמים שמלאך רחמים היה: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר אליו וגו' על מה וגו' הנה וגו'. צריך לדעת מה טענה היא זאת על מה וגו' על עסקיה רעים, עוד מה טענה במאמר הנה אנכי כיון שלא היה יודע, כמו שהעיד הכתוב ויגל ה' את עיני בלעם הא למדת שסתומים היו עד עתה, ואולי שנתכוון ה' להשפיל גאונו כדי שיודה בפיו ויאמר כי האתון ראתה המלאך ג' פעמים והוא לא ראה, ומזה יתגלה גם כן הפלגת מיעוט השגתו בנסתרות, לזה אמר לו על מה וגמר אומר הנה אנכי וגו' ותראני האתון כאן תחב חץ בלבו שנתחייב לומר בפיו כי עינים

לו ולא יראה כמו שראתה האתון כאומרו לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי, וזה היה תכלית הכוונה בדבר המלאך:

עוד נתכוון בזה להעירו מה שגרמה לו הליכה זו על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין קו.) בלעם מתחילה נזקק לרוח הקודש וכשנזדווג לבלק נסתלקה ממנו ונקרא קוסם, והוא מה שהעירו במה שלא ידע המלאך העומד לפניו מה שלא היה כן קודם לכן שהיה רואה ברוח הקודש, וטעם יציאת המלאך לנגדו, הודיעו במאמר **כי ירט הדרך** וגו', פירוש ירט הדרך כמו שפירוש רמב"ן, ופירוש הדרך דרכו של בלעם שהיה הולך עליו: (אור החיים)

ספורנו על מה הכית את אתונך. כי בראותך אלה האותות היה לך לשער שהליכתך בלתי רצויה והיא לא תצליח: **זה שלש רגלים**. ואיך הקשית ערפך שלש פעמים לדחוק את השעה: **הנה אנכי יצאתי לשטן**. הנה אני עשיתי האפשר להתנגד לדרכך בזה האופן לטובתך: **כי ירט הדרך לנגדי**. ירט מן ורטט החזיקה כמו ותרץ את גלגלתו (שופטים ט, נג) מן רציץ. אמר הנה יצאתי לשטן וענין ההשטנה היה כי יחריד הדרך כל מה שכנגדי כענין לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם וכל זה לא הספיק להחריד אותך כי הכבדת לבך: (ספורנו)

לג ותרצני האתון ותט לפניי זה שלש רגלים אולי נטתה מפניי פי עתה גם אתכה הרגתי ואותה הקיייתי:

אונקלוס וחזתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אילופון לא סטת מן קדמי ארי כען אף יתד קטלית ויתה קיימית: (אונקלוס)

יונתן וחמתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אלולי פון לא סטת מן קדמי ארום כען און יתד קטלית ויתה קיימית: (תרגום יונתן)

רש"י אולי נטתה. כמו לולא, (ח) פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס, (ט) והוא כמו גם הרגתי אותך, כלומר לא העכזה בלבד (י) קראתך על ידי, כי גם ההריגה: ואותה החייתי. ועתה מפני שדיברה והוכיחתך (כ) ולא יכולת לעמוד בתוכחה, כמו שכתוב ויאמר לא, הרגתיה, שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחה ולא יכול להשיב, שחס המקום על כבוד הבריות (במ"ד כ, יד), וכן ואת הבהמה תהרוגו (ויקרא כ, טו), וכן והרגת את האשה ואת הבהמה (שם כ"ט):

שפתי חכמים (ח) דק"ל לחולי משמע שמא נטתה והא ודאי נטתה: (ט)
דקשה ליה דגם אותך הרגתי משמע דבתחלה הרג קום אדם אחר וזה אינו
לאין לומר שרי צלק שהם סרסורי העצירה דהא כתיב לך עם האנשים
ואין לומר הנערים דמה פשעם ומה חטאתם ואין לומר דגם קאי על
האתון כלומר כמו שהרגתי האתון הרגתי אותך דהא כתיב ואתה החייתי:
(י) ר"ל לא שעכבתי אותך מליכך אלא גם הרגתיך. קראתך פירוש אירע
לך: (כ) דקשה לרש"י מדכתיב אולי נטתה וגו' כלומר אי לא נטתה מפני
כי עתה גם אותכה הרגתי ואתה החייתי משמע אצל עכשיו שנטתה לא
החייתי ולמה אדרכה עכשיו היה לו להחיותה יותר הואיל ונטתה מפניו
ולמה הרגה ומפרש דלכך הרגה מפני שדברה כו' ופירוש מלת הרגתי ר"ל
הייתי הורגך ואם כן החייתי פירוש נמי הייתי מחיה ולמדנו מזה שהרגה:
(שפתי חכמים)

אבן עזרא ותראני האתון. בקמץ גדול תחת קטן שהיה ראוי להיות ותראני
ורבים כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא כמו לולי ומלת גם לעד
שמתה האתון אחר שדברה: **ואותה החייתי**. דרך קצרה וכן הטעם כאשר
הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה החייתי: וטעם **ואותה החייתי**.
כי בן אדם בראותו המלאך ימות והעד ותנצל נפשי ודבר מנוח לעד אף כי
הבהמה שאין לה שום שותפות עם רוח המלאך כבן אדם: (אבן עזרא)

בעל הטורים **אותכה**. כתיב בה"א בה' דברים חטאת: **ואותה החייתי**.
מלא וי"ו שהשיבה אותו ו' דברים ונבראת ביום ו' בין ה שמשו ת: (לח
ה) **בפי**. בגי' מלאך: **בפי**. בגי' הזמם שמלאך נתן זמם לתוך פיו כדי
להחזירו אל בלק: (בעל הטורים)

אור החיים **כי עתה גם אתכה וגו'**. אומרו **עתה**, לדבריהם ז"ל (מ"ר כאן)
שאמרו שנהרגה האתון ולזה דקדק לומר **גם אתכה** ולא אמר גם הרגתי
אתכה ידויק על נכון תיבת עתה, כי לא יוצדק לומר גם אתכה אלא עתה
שכבר נהרגה האתון מה שאין כן קודם כי קודם לא היתה מתה האתון
כאומרו ואותה החייתי, ואומרו **החייתי** שמשמעותו הוא פועל חדש,
להעירך שעתה נהרגת, עוד לומר שהיה עושה לה מעשה נסים שיפגע
המלאך ברוכב ונהרוג רוכב בשמירת נרכב, ובדרך זה יוצדק ליאמר
לשון זה החייתי: (אור החיים)

ספורנו ותראני האתון ותט לפני. ועם זה הנה קרה לך שהאתון נטתה
מפני שלש פעמים ואיך לא שתה לבך גם לזאת: **אולי נטתה מפני**. היה
לך לחשוב שאולי נטתה מפני שכבר ידעת שיש לפני האל יתברך איזה
מדבר טוב על ישראל: כי עתה גם אותכה הרגתי ואותה החייתי והטעם

שאמרתי על מה הכית כמאשים הוא כי אמנם עתה הראית לדעת שגם שהייתי הורג אותך ומחיה אותה באופן שהיית מכיר שלא היה זה מקרה כלל מכל מקום לא היית נמנע מלכת כמוסר עצמו למיתה לעבור על רצון קונו שאין לך מכעיס גדול מזה: (ספורנו)

דעת זקנים גם אותכה הרגתי. פירש"י הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך. וצריך פ"י לפירושו וה"ק דאי דרשינן כמו שכי הוה משמע גם אותך הרגתי עם האתון וא"כ היכי קאמר אחר כן ואותה החייתי אבל השתא דמהפכינן ליה מצינן למדרש הכי לא העכבה בלבד קראתיך ע"י כי גם ההריגה כלו' לא זו בלבד הייתי עושה לך שהייתי מעכבך פה אלא גם הרגתי אותך ואותה החייתי כי מאחר שיהי' נהרג אין לחוש על כבודו כל כך אבל עתה מפני שדברה והוכיחה אותך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה [הרגתיה כו'] שחס המקום בכבוד הבריות. ואותה החייתי ונראה שגם הנערים הרג שאין נזכרין כלל הכא: (דעת זקנים)

[לד] ויאמר בלעם אל מלאך יהוה חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם רע בעיניך אשובה לי:

אונקלוס ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארי לא ידעית ארי את מעתד לקדמותי בארחה וכען אם ביש בעיניך איתוב לי: (אונקלוס)

יונתן ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארום לא ידעית ארום אנת מעתד לקדמותי בארחה וכדון אין ביש קדמך איתוב לי: (תרגום יונתן)

רש"י כי לא ידעתי. גם זה גנותו, ועל כרחו הודה, שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון, ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי. להתרים נגד המקום (ב) היא תשובה זו, אמר לו, הוא בעצמו אנוי ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו, למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו, אמר לאברהם קח נא את בנך וגו' (בראשית כב, ג) ועל ידי מלאך בטל את דברו, אף אני אם רע בעיניך ארי לאשוב: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דק"ל הא ודאי רע בעיניו דהא קאף עליו ועוד קשה מלת בעיניך למה לי דמשמע בעיניך ולא בעיני אחר ועוד קשה מלת לי למה לי ועל זה פירש להתרים נגד המקום וכו' וזוהי יתורלו כל הקושיות וקל להבין: (שפתי חכמים)

אור החיים ויאמר בלעם וגו' חטאתי כי לא וגו'. אומרו חטאתי כנגד מה

שרמזו במאמר ירט הדרך וגוי, וכנגד אומרו למה הכית וגוי אמר כי לא ידעתי וגוי, ואומרו **ועתה** עשה תשובה למה שחשב עשות, וכנגד ההליכה אמר אם רע בעיניך אשובה, ואמר לי נתנוצצה בו נבואה שיש לו יתרון טוב בחזרתו: (אור החיים)

ספורנו חטאתי. להקשות עורף: **כי לא ידעתי**. והיה לי לחוש לזה: **ועתה אם רע בעיניך**. שאתה אולי מלאך מליץ על ישראל: **אשובה לי**. כדי שלא לעשות דבר נגד רצונך אף על פי שהאל יתברך נתן לי רשות: (ספורנו)

[למה] ויאמר מלאך יהוה אל בלעם לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר וילך בלעם עם שרי בלק:

אונקלוס ואמר מלאך דיי לבלעם איזיל עם גובריא ולחוד ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק: (אונקלוס)

יונתן ואמר מלאך דיי לבלעם איזיל עם גובריא וברם ית פתגמא דאמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם ית רברבי בלק: (תרגום יונתן)

רש"י לך עם האנשים. בדרך שאדם רואה לילך בה, מוליכין (מ) אותו: ואפס. על כרחך את הדבר (נ) אשר אדבר וגוי: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם, (ס) וסופך ליאבד מן העולם (במ"ר כ, טו): עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) דאם לא כן כיון שאמר בלעם אשובה לי היה לו לומר שוב אלא משום בדרך שאדם רואה בו אמר לו לך: (נ) דאם לא כן מה הרויח המלאך ברדיפתו שרדף אחריו מפני שהקם חרה לו אפו אם בעבור שאמר לו ואפס את הדבר וגומר הרי כבר אמר לו הקם ואך את הדבר וגומר עד כאן לשון הרא"ם ולי נראה שהוליא רש"י זה מלשון אפס כי ידוע כי לשון אפס נאמר על העדר הדבר או הענין כמו ספירש גם כן (מאיר נתיב) במלת אפס ויהיה דברי המלאך אל בלעם לך אצל הליכתך שבמחשבתך היא נעדרת כי את הדבר אשר וגומר אתה מוכרח לדבר: (ס) דק"ל עם האנשים למה לי אלא לרמז כי חלקך עמהם והא דמהפך רש"י ופירש שלא על דרך הקרא יס לומר דרש"י בא להורות דאפס וגומר קאי אמלת לך שדרשו בו בדרך שאדם רואה וכו' כי על מדרש עם האנשים כי חלקך וכו' אין נופל עליו לשון אפס דאין לומר ואפס וגומר מלתא אחריתא והוא

תחלת דיבור וי"ו העיטוף דמלת ואפס למה לי אללא על כרחך כדפירקס: (ספתי)

אבן עזרא עם האנשים. האלה: ואפס. כמו רק וכן אפס כי לא יהיה בך
אביון אפס כי עז העם: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמר מלאך וגו' לך עם האנשים. צריך לדעת למה דקדק
לומר עם האנשים, ורז"ל העירו בזה ואמרו (מ"ר כאן) חלקך עמהם
וסופך ליאבד מן העולם, וזה דרך דרש אבל צריך לדעת משמעות הדברים
כפי פשטן, עוד צריך לדעת למה לא אמר לו שוב והיה יותר נכון. אכן
כוונת הדברים הוא שנתן לו טעם שהוא מסכים על ידו ללכת הוא בשביל
האנשים שבאו אחריו ללכת עמהם, שאם לא יסכים על ידו ללכת יחשבו
מחשבות כי יחוש ה' לבלעם לעשות דבר הפך מה שיחפוץ ה' עשות ויש
חילול ה' בדבר ח"ו, ולפי מה שפירשתי בפסוק כי הולך הוא שהיה הולך
יחידי אפשר שרמז לו המלאך שילך עם האנשים ולא שפי, והכוונה לבטל
ממנו הכנת הרע אשר היה חושב לעשות בקסמיו, וכן עשה דכתיב וילך
בלעם עם שרי בלק:

ואפס את הדבר וגו' אותו תדבר וגו'. כאן התנה עליו תנאי אחר מה שלא
אמר לו ברשיון ראשון, והוא שברשיון ראשון אסר עליו המעשה דכתיב
(לעיל כ') אך את הדבר וגו' אותו תעשה ומזה חשב הרשע מחשבות להרע
כי כחו היה במעשה ובדבור, במעשה בכשפיו וקסמיו, גם בעינו הרעה
וכמאמרם ז"ל (זוח"ג רב:) בפסוק וישא עיניו וירא את ישראל וגו' שרצה
להביט בהם בעין הרע עד שבא הקב"ה וכיסה אותם בצלו דכתיב (כד ב)
ותהי עליו רוח ה', ודרשו ז"ל (זוח"א ריא.) עליו על ישראל שלא תשלוט
בהם עינו הרעה, ובדיבור לקללם, וכוונת עליון במאמר אותו תעשה
נתכוון לאסור עליו גם הדיבור אשר יצא ממנו מעשה, ולא כן הבין הוא
לצד תכונתו הרעה, לזה בא מאמר ה' פעם ב' וסתר לועו ואמר לו בפירוש
הדיבור דכתיב אותו תדבר, ובזה כלל איסור עצה רעה כנגד ישראל אשר
לא כן עשה הרשע בכל פרטי האזהרה, ועיין מאמר רז"ל (מ"ר כאן)
בפסוק וישם ה' דבר בפי בלעם שדרשו שנתן בפיו טס של ברזל כשהיה
רוצה לדבר רעה היה חונקו, גם מצינו לו שדבר עצה רעה שגרם בה שנפלו
מישראל כ"ד אלף, גם בפרט המעשה שנטה עליו לבל יביט בהם בעינו
הרעה מצינו שעבר על זה כנזכר לולי ה' שהיה לנו, ומעתה מצאתי טעם
למעשה ישראל שהרגוהו כי כפי הדין נתחייב מיתה כי ה' הזהירו בין על
המעשה בין על הדיבור בפירוש כנזכר ואזהרת בני נח זו היא מיתתן
(סנהדרין נז.): (אור החיים)

ספורנו לך עם האנשים. לא תלך כבעל הדבר אבל כהולך עמם ולבקשתם
שלא תאבד: **ואפס את הדבר.** ועם כל זה אני חושש שתעשה נגד רצוני כי
אמנם לא תוכל לעשות אלא מה שאומר לך: (ספורנו)

דעת זקנים ואפס את הדבר. בעל כרחך ואם על דעת ראשונה דלקלל אתה הולך תהרג בחרב. וכדי ליראו ולבהלו בא המלאך: (דעת זקנים)

וַיִּשְׁמַע בְּלֶק כִּי בָא בַלְעָם וַיֵּצֵא לְקִרְאָתוֹ אֶל עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל גְּבוּל אַרְנוֹן וַיִּשְׁמַע בְּלֶק אֶרֶי אֶתְא בַלְעָם וַיִּנְפֶק לְקַדְמוּתָהּ לְקִרְתָּא דְמוֹאָב דִּי עַל תְּחוּמֵי אַרְנוֹן דִּי בְּסִטְר תְּחוּמָא: (אונקלוס)

וַיִּשְׁמַע בְּלֶק אֶרֶי אֶתְא בַלְעָם וַיִּנְפֶק לְקַדְמוּתָהּ לְקִרְתָּא דְמוֹאָב דִּי עַל תְּחוּמֵי אַרְנוֹן דִּי בְּסִטְר תְּחוּמָא: (אונקלוס)

וַיִּשְׁמַע בְּלֶק אֶרֶי אֶתְא בַלְעָם וַיִּנְפֶק לְקַדְמוּתָהּ לְקִרְתָּא דְמוֹאָב דִּעַל תְּחוּמֵי אַרְנוֹן דְּבִסְטֵר תְּחוּמָא: (תרגום יונתן)

רַשִׁי וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. אל מטרפולין שלו (במ"ר שם טז), (ע) עיר החשובה שלו, לומר, ראה מה אלו מצקסים לעקור: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) דאם לא כן עיר מואב למה לי אם להודיע הכבוד שיאל לקראתו עד קנה גבולו היה לו לומר ויאל לקראתו אל עיר קנה גבולו מה צריך לומר אל עיר מואב אשר על גבול ארנון וכיואל בזה דרשו גבי קרית חולות כמו שפירש"י לקמן דאם לא כן ויבאו קרית חולות למה לי: (שפתי חכמים)

אור החיים ויצא לקראתו אל עיר מואב. צריך לדעת למה הוצרך לפרט המקום שיצא לקראתו. ונראה כי בא הכתוב לספר פחיתות בלעם בעיני בלק, שהגם ששמע בביאתו לא יצא להקביל פניו כדרך הקבלת פני הגדולים שיוצאים חוץ למחוז אלא דוקא בתוך העיר, והוא אומרו ויצא לקראתו אל עיר מואב אשר על גבול וגו', ואומרו בקצה הגבול אולי שנתכוון גם כן לומר שאפילו יציאה זו מועטת לא היתה לכבודו אלא לסיבה, כאומרם ז"ל (במד"ר פ"כ) וזה לשונם מה ראה בלק לקדמו לגבולין אמר לו גבולין הללו נקבעו מימי נח שלא תכנס אומה לגבול חברתה והיה מראה לו איך פרצו ועברו גבולות סיחון ועוג עד כאן, וזולת טעם זה לא היה יוצא ממקומו: (אור החיים)

ספורנו ויצא לקראתו. לכבדו שידע שהיה גס רוח, כמו שהעידו רבותינו ז"ל: (ספורנו)

לז ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא

הַלְכֶתָּהּ אֵלַי הָאֱמָנָם לֹא אוֹכֵל כִּפְדֻדָּה :

אונקלוס וְאָמַר בְּלֶק לְבַלְעָם הָלֹא מְשַׁלַּח שְׁלַחִית לְוִתָּךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא לֹא אֶתִיתָא לְוִתֵּי הַבְּקוּשְׁטָא הַוִּיתָא אָמַר לִית אָנָּא יְכִיל לְיַקְרוּוֹתָךְ : (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר בְּלֶק לְבַלְעָם הָלֹא שְׁדָרָא שְׁדָרִית לְוִתָּךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא לֹא אֶתִיתָא לְוִתֵּי הַבְּרָם מִן קוּשְׁטִין הַוִּיתָא אָמַר לִית אָנָּא יְכִיל לְמִיִּקְרָא יְתָךְ : (תרגום יונתן)

רש"י האמנם לא אוכל כדדך. נתנבא ססופו (פ) ללאת מעמו בקלון: (רש"י)

ספתי חכמים (פ) (גור אריה) לאס לא כן הל"ל האמנם אמרת לא אוכל כדדך מאי האמנם לא אוכל כדדך אלל סכך הוא האמת סלא יכדד אותו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא למה לא הלכת. כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר פירשתיו: (אבן עזרא)

[לח] וַיֹּאמֶר בְּלָעַם אֶל בְּלָק הִנֵּה בָאתִי אֵלֶיךָ עֲתָה הִיכַל אוֹכֵל דְּבַר מְאוּמָה הִדְבֵּר אֲשֶׁר יֵשִׁים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ אֲדַבֵּר :

אונקלוס וְאָמַר בְּלָעַם לְבָלֶק הָא אֶתִיתִי לְוִתָּךְ כְּעַן הַמִּיכַל יְכַלְנָא לְמַלְלָא מְדַעַם פְּתַגְמָא דִּי יִשְׁוִי יְיָ בְּפּוּמֵי יְתִיהָ אֲמַלִּיל : (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר בְּלָעַם לְבָלֶק הָא אֶתִיתִי לְוִתָּךְ כְּדוֹן הַמִּיכַל יְכַלְנָא לְמַלְלָא מְדַעַם פְּתַגְמָא דִּיזְמִן יְיָ בְּפּוּמֵי יְתִיהָ אֲמַלִּיל : (תרגום יונתן)

אור החיים עתה היכול אוכל דבר מאומה. דקדק לומר עתה פירוש אחר דיבור ב' שבא אליו מהמלאך בדרך שנאסר וכפל לו אפילו דיבור כמו שפירשתי בפסוק ואפס את הדבר, וכפל לומר היכול אוכל כאן גילה רשעתו שמניעתו היא בב' דרכים, א' מכח האזהרה, והב' שאין הבחירה ביד עצמו בדבר זה, הא למדת שאם לא היתה לו אלא האזהרה והיה בעל בחירה ורצון היה עושה: (אור החיים)

ספורנו הנה באתי אליך. אף על פי שהייתי בא אליך אז כדברך מה הייתי מועיל לך וגם כן עתה: היכול אוכל דבר מאומה. כלום אני יכול לדבר כמנהג כל מדבר רצוני: הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר. כענין רוח אלהים דבר בי ובאופן זה לא אהיה אני המדבר: (ספורנו)

{לט} רביעי - במחברות ששי וילך בלעם עם בקל ויבאו קרית חצות:

אונקלוס ואל בלעם עם בקל ואתו לקרית מחוזיה: (אונקלוס)

יונתן ואל בלעם עם בקל ואתו לקרית דמקפן שורין לפלטינון קרית רבתא היא קרית דסיחון היא בירושא: (תרגום יונתן)

רש"י קרית חצות. עיר מלחה שוקים חנשים ונשים וטף בחולותיה, לומר, ראה ורחם שלא יעקרו חלו: (רש"י)

אבן עזרא קרית חצות. שם מדינה: (אבן עזרא)

אור החיים וילך בלעם וגו'. נתכוין לומר שלא נהג בו כבוד אלא שקדם והלך בלק והוא הלך אחריו, ולזה לא אמר וילכו בלק ובלעם, ואפשר כי לפי ששמע בלק מאמר בלעם שאינו יכול לעשות דבר פנה אליו עורף והלך לו אלא שבלעם נטפל לו מאחוריו והלך עמו, והוא אומר וילך בלעם עם בלק: (אור החיים)

{מ} ויזבח בקל בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו:

אונקלוס ויכיס בקל תורין ועאן וישלח לבלעם ולרברביא די עמיה: (אונקלוס)

יונתן ויחר בקל תורין ועאן וישר לבלעם ולרברביא דעמיה: (תרגום יונתן)

רש"י בקר וצאן. דבר מועט, (ו) בקר אחד וצאן אחד כלל (במ"ר שם יז): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) מדכתיב כי כדרכך מאד ל"ל למכתב צאן ובקר ודאי כדו כמו שהבטיחו. ועוד דדרך כל העולם כן הוא ששולחים לשרים הבאים אלכל מאכל ומשתה וכל שכן לבלעם ולשרים אשר אתו שצאו צביחו בשליחותו אלא לכך כתיב בקר וצאן לומר כך דלא כדו כמו שהבטיחו אלא דדבר מועט דלא שלח לו אלא בקר אחד וצאן אחד ולהודיע רשעתו של בלק שאמר הרבה ועשה מעט: (שפתי חכמים)

אור החיים ויזבח בלק וגו'. נתכוין הכתוב בזה גם להודיע חרפת אדם זה, שלא החשיבו בלק לסעוד עמו אפילו סעודה ראשונה אלא שלח אליו ולשרים וגו', ואולי שדקדק לומר ולשרים אשר אתו שלא שלח אלא דבר

המספיק לבלעם ולשרים הידועים שהיו אתו ושלל נעריו, וזה יגיד צרות עין בלק בכבוד בלעם. או לפי שחשב בלק כי בלעם יקח כל השלוח לו ויחזק בו כי הוא לו לבדו ולא יתן לשרים וכו' כי היה ידוע שהוא רע עין, לזה כששלח אמר בפירוש כי לא לו לבדו יהיה הטבח השלוח אלא לו ולשרים, ואמר **אשר אתו** אפשר שעשה לפי חשבון השרים שעמו פרט למזדמן שאם יזדמנו שרים אחרים עמו אין מנת בשר להם, ולזה תמצא שאמרו רז"ל (במד"ר פ"כ) שהקפיד בלעם על מיעוט הבשר ואמר למחר אני שולח מארה בנכסיו של זה ולמחר אמר לו בנה לי וגו' ז' פרים וז' אילים: (אור החיים)

ספורנו וישלח לבלעם. למנחת כבוד מלבד ארוחתו להשביע עין גאותו: (ספורנו)

[מא] ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם:

אונקלוס והנה בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתיה וחזא מתמן קצת מן עמא: (אונקלוס)

יונתן והנה עידוני צפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתא דפעור וחמא מתמן משיריית דו דמהלכין בקצת עמא דאתפרסימו מתחות ענני יקרא: (תרגום יונתן)

רס"י כמות בעל. כתרגומו לרמת דחלתיה, קם עבודת אלילים: (רס"י)

אבן עזרא במת בעל. הוא בעלי במות ארנון: וירא משם קצה העם. כי הם חונים לארבע רוחות השמים: (אבן עזרא)

אור החיים ויהי בבקר ויקח בלק וגו' וירא וגו'. אומרו ויהי לשון צער, אולי שעשה מריבה בלעם עם בלק וצערו בדברים על מיעוט הבשר ששלח כמו שכתבתי, ואומרו ויקח בלק לקחו בדברים פירוש שריצהו על הדבר, עוד ירצה לפי שהיה בלעם חיגר ברגלו וכפי טבעיות הרגיל בחושי הרכבת בני אדם אדם כזה לא יתכוון בו רגל הצולע ללכת בבקר ומה גם לעלות במות, ואולי כי לזה נתכוון הכתוב בתיבת ויהי אוי לו לבלעם וטעם הצער הוא בשביל היות הדבר בבקר, ולפי שלא היה יכול ללכת תכף ומיד היה בלק לוקח אותו בידו וסמכו להעלותו, והוא אומרו ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות וגו':

עוד נתכוון באומרו בבקר להודיעך שנדדה שינת עינו של בלק כי מדרך המלכים להיות על מטותיהן עד ג' שעות כאומרם ז"ל (ברכות ט:) וזה בהיות הבקר עמד ולקח בלעם ויעלהו במות וגו'. עוד טעם בבקר על דרך

מה שאמרו במסכת ע"ז דף ד' וזה לשונם אימת קא רתח אמר אביי בתלת שעתו קמייתא עד כאן, לזה אמר ויהי בבקר, ודקדק לומר ויהי לשון צער פירוש זמן שהי מתכעס על עולמו שהוא בבקר לקח בלעם שהיה בקי בכיוון הרגע. עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (במד"ר פ"כ) וזה לשונם במות בעל זה פעור עד כאן לשונם, וידוע הוא כי פעור עבודתו היא התרזות זבל בפניו, וזה לשון דבריהם ז"ל (סנהדרין סד.) במה עובדים עבודה זרה של פעור אוכלין תרדין ושותין שכר ומתריזין בפניה עד כאן, הרי שעבודת פעור היא בהתרזות המיאוס, ולטעם זה רצה בלק להעלות בלעם לפעור שהיא במות בעל בזמן העבודה שהיא זמן ההפנאה שאדם עושה צרכיו, והוא אומרו **בבקר ויעלהו במות בעל**, ואולי כי בלעם לא היה עובד עבודה זרה זו ולקחו בדברים לעובדה. עוד נראה טעם **בבקר** על פי דבריהם ז"ל (זוהר פ' זו) שאמרו שכשפיו של בלק היו בצפור, וכמו שרמזנו במאמר בן צפור, לזה בחר בלק לעמוד בבקר שאז יצפצף הצפור כידוע ויעלה בידם כשפיו וקסמיו כי זה הוא הזמן:

ובזה נראה לתת טעם למה שיש לתמוה בענין במה שאמר הכתוב וירא משם קצה העם והלא אמרו רז"ל (תענית ט.) שהעננים היו מכסים על ישראל ולא היו נראים לעין וכשמת אהרן ונסתלקו העננים נגלו לעין וידע הכנעני מושבם ונלחם עמם וחזרו אחר כך בזכותו של משה כאומרם ז"ל (שם), אם כן ישראל היו מכוסים בענן ואיך יאמר הכתוב וירא משם קצה העם שאדרבה היה צריך ה' להוסיף שמירה על שמירתן לבל תכנס בהם עין רעה של בלעם, אלא ודאי מה שראו קצה העם הוא על ידי כשפים שהיו עושים בצפור הידוע והוא היה מגלה אותם, ויש כח במכשפות לעשות כן כאומרם ז"ל (סנהדרין סז:) למה נקראו מכשפות וכו', והם גילו המכוסה בענן, והודיע הכתוב שלא גילו להם אלא קצה העם לא פינת הצדיקים וגדוליהם: (אור החיים)

ספורנו וירא משם קצה העם. כדי לתת עיניו במ כענין ויפן אחריו ויראם ויקללם וההפך ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך לפני מותו: (ספורנו)

כלי יקר וירא משם קצה העם. לפי שהקצוות עלולים ביותר לקבל נזק כדרך שנאמר במתאוננים (במדבר יא.א) ותאכל בקצה העם. או בקצה ראשון קציני עם, או בקצה אחרון המוקצים שבעם, כי מצד המוקצים יהיו ראוין לקללה ממש ואם מצד הקצינים החשובים בנקל להכניס בהם עה"ר מצד מעלתם כי זהו הדרך אשר בחר לו בלעם שאם לא ימצא מקום לקללם יכניס בהם עין הרע.

ואתה המעיין שא נא עיניך וראה השינויים שמצינו בג' מקומות, כי מתחילה נאמר וירא משם קצה העם, ואח"כ נאמר אפס קצהו תראה וכולו לא תראה מכלל כי בקצה ראשון ראה כולו ע"י ראיית הקצה, ובג' נאמר וירא את ישראל שוכן לשבטיו משמע שראה כולם ממש. וביאור ענין זה הוא כי מתחילה הציץ בלעם בשרשם של ישראל דהיינו מקורם

וצור חוצבם אם ימצא בו עון אשר על ידו תחול הקללה גם לענפים כי בביטול השורש יפלו גם הענפים, והוא ראיית הקצה הכולל את כולם כי האבות כוללים הבנים. ואחר שבקש ולא מצא חזר להציץ בענפים אם ימצא עון בתולדות וזהו הקצה שכולו לא יראה כי אין האבות בכלל הבנים, ואחר שלא הביט און לא באבות ולא בתולדות אמר מעתה כולם בתכלית השלימות, א"כ אכניס בהם עין הרע השולט ביותר בדבר השלם מכל צד שאין בו פסולת כלל וכדמסיק בתנחומא (בלק טו.) ומביאו הילקוט על פסוק מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב (משלי כז. יד) על בלעם שבקש להכניס עה"ר בישראל ע"י ברכותיו. וע"ז הדרך ראיתי לבאר כל השלשה מקומות וזה סדרם.

ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם. זהו חיפוש ראשון אשר הציץ בשורש של אומה ויחפש וימצא כי מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו כמ"ש (יהושע כד. ב) בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים, דהיינו במות בעל כי אחר הבעלים הלכו כי בעלום אדונים זולתו ית', ומשם ראה קצה העם השורש הוא הקצה ראשון והוא ככולו דמי כי כל הבנים מסתעפים מן השורש וכשהשורש ראוי לקללה ודאי תחול גם על ראש הענפים כי בע"ז פוקד עון אבות על בנים.

ובאה הנבואה לבלעם כי בלק ובלעם נפלו שניהם בטעות גדול, כי ראש יחס אומה אינה מן ארם כי תרח היה חשוב כמת בחייו עד שהיה אברהם פטור מן כבוד אב ואם, ש"מ שאינו מכלל ראש יחס אומה זו, אלא התחלת אומה זו מראש צורים זה אברהם. וז"ש וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק שהוא רוצה לעשות ראש לאומה זו את תרח שהיה דר בארם נהרים, מראש הררי קדם דהיינו מן תרח שהיה קודם לאברהם וראהו עובד ע"ז שקים ליה בארור האיש אשר יעשה פסל וגו' (דברים כז. טו) לפיכך בקש לכה ארה לי יעקב כי ודאי תחול הקללה על הפחותים כהוראת שם יעקב, ולכה זועמה ישראל כי ע"י זה יהיה זעם וכעס אפילו אל הטובים שבהם שנרמזו בשם ישראל ע"י שיראו באבדן מולדתם.

מה אקב לא קבה אל, הוא אומר לי ארה שהוא גדולה מן קבה, אפילו בקבה אין לי כח ק"ו בארה. אבל לפי רש"י שקבה גדולה מארה לא יתיישב כלל מה שהתחיל בארה וסיים בקבה. ויתכן לפרש מה אקוב לא קבה ישראל את אל, כי האומות כשהצרה בא עליהם הוא מקלל במלכו ובאלהיו אבל ישראל אינן כן אלא אפילו אם הקב"ה בא עליהם בחוזק ותוקף כהוראת שם אל, מ"מ לא קבה ואינו מקלל אלא מברך גם על הרעה לפיכך גם הקב"ה לא יקב אותם אפילו בשעת קלקלתם. ומה אזעום לא זעם ה', כי האומות מהפכין ה' מדה"ר לדין וישראל מעולם לא זעם את ה' לא הכעיס את מדה"ר להפכה למה"ד.

כי מראש צורים אראנו, יחס שלו אינו מן תרח אלא מן אברהם שנקרא צור שנאמר (ישעיה נא. א-ב) הביטו אל צור חצבתם וגו', הביטו אל אברהם

אביכם. ואותו צור תמים פעלו עם ה' היה וביער כל הגילולים מן הארץ, ומגבעות אלו האמהות אשורנו, משם ראש יחס שלו. הן עם לבדד ישכון וגו', מיום שנאמר לאברהם לך מארצך וגו' מאז והלאה נתבודד מן כל אומה ואין לו צירוף לא לבית אביו ולא לשום אומה כי לקח אותו אלהים לחלקו. ותדע שכך הוא כי לא נתן הקב"ה מספר לשום אומה כ"א לישראל והוא הדבר המורה על מעלתן כדרך שפרשנו למעלה פר' במדבר, וע"ז אמר מי מנה עפר יעקב וגו', כי זה מופת שאין לו צירוף עם כל אומה ולשון וז"ש ובגוים לא יתחשב, כי כל חשבון ענינו המספר ואמר שכל הגוים אין להם חשבון פרטי אלא כללי אבל ישראל יש להם מספר פרטי אפילו בהיות יהודה וישראל כחול היס. וז"ש מי מנה עפר יעקב אפילו בזמן שהם רבים כעפר הארץ נתן להם מנין פרטי ולא די במספר זה אלא אפילו שאחר המספר עשאים ד' דגלים ונתן שנית מספר מיוחד לכל דגל שהוא רביעית המחנה, ז"ש ומספר את רבע ישראל, וכ"כ למה אלא שבא להראות שהם עיקר העולם כאלו לא היה ד' רוחות בעולם זולתם וכל מה שחוץ מהם אינו נחשב מכלל ד' רוחות העולם וזה ראייה שתרח אבי אברהם אינו מכלל הישוב ואין אברהם מתיחס אחריו כלל.

ואמר תמות נפשי מות ישרים לשון רבים ותהי אחריתי כמוהו לשון יחיד, כי המיתה דווקא בגוף הבא מאב ואם קראם ישרים. ותהי אחריתי כמוהו כי האחרית וההשארות הוא בנשמות הבאים ממקור הש"י והנשמה דומה לבורא בה' דברים (ברכות י.) לכך נאמר כמוהו. והריב"ה פירש שס"ת של אברהם יצחק יעקב בגי' בלעם וזהו אחריתי כמוהו. (כלי יקר)

דעת זקנים וירא משם קצה העם. פ"י כל העם מקצה שראה כלם עד סוף המחנה: (דעת)

במדבר פרק-כג

[א] ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת ויהי לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים:

אונקלוס ויאמר בלעם לבלק בנה לי הקא שבעה מדבחין ואתקין לי הקא שבעה תורין ושבעה דכרין: (אונקלוס)

יונתן והנה פיון דחמא בלעם יתהון דפולחנא נוכרָאָה ביניהון חדא בלביה ויאמר לבלק בנה לי הקא שובעה אגורין ועתד לי הקא שבעה תורין ושבעה

דְּכָרִין :

(תרגום)

יונתן)

אבן עזרא **שבעה מזבחות**. יש סודות עמוקים לא יבינום כי אם מתי מספר ושביעי בימים ובחדשים ובשנים ושבעה כבשי העולה ושבעה הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובתת שלם לשלם אז תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין: (אבן עזרא)

בעל הטורים **שבעה פרים ושבעה אילים**. וכן עשה איוב כי כן מנהג בני נח להקריב ז' ז' כנגד ז' מצות שלהם: (בעל הטורים)

אור החיים **בנה לי**. פירוש למה שאני מכויין וחושב בטעם המעשה, שהרשע לא היה רוצה לגלות ידיעתו ותחבולותיו לבלק כי נכרתה האמונה מהם, ועשה בלק כמצותו של בלעם דכתיב ויעש בלק כאשר דבר בלעם פירוש שאמר לו לעשות מעשה למה שיכוין בלעם בדבר, גם נתכוון במאמר **כאשר** פירוש תכף שגמר הדבר ולא שהה: (אור החיים)

ספורנו **בנה לי בזה**. שהוא מקום שאראנו משם: (ספורנו)

ב ויעש בלק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בְּלָעַם וַיַּעַל בְּלָק וּבְלָעַם פָּר וְאֵיל בְּמִזְבְּחֵם:

אונקלוס וַעֲבַד בְּלָק כְּמָא דִּי מְלִיל בְּלָעַם וְאֲסִיק בְּלָק וּבְלָעַם תּוֹר וּדְכָר עַל כֵּל מְדַבְּחָא: (אונקלוס)

יונתן וַעֲבַד בְּלָק הֵיכְמָא דְמְלִיל בְּלָעַם וְאֲסִיק בְּלָק וּבְלָעַם תּוֹר וּדְכָר עַל אֲגוֹרָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **פר ואיל במזבח**. בכל מזבח והיא דרך קצרה כאילו אמר במזבח האחד מכל המזבחות: (אבן עזרא)

אור החיים **ויעל וגוי פר וגוי**. נראה שחוזר לבלעם שבסמוך כי הוא שהעלה הקרבנות ולא בלק, כי הוא לא אמר לו אלא והכן לי בזה שבעה פרים וגוי, וצריך לדעת למה עשה בלעם דבר זה בלתי רשיון מה' כי הוא צוה לו אך את הדבר וגוי אותו תעשה, ויש מהמפרשים שרצו לומר כי כן צוה לו המלך, ונסתייעו ממאמר את שבעת המזבחות ערכתי וגוי שהמשמעות יגיד שמשיבו שעשה כאשר אמר לו ה' עד כאן. ודברים אלו אין שכלי הולמם, כי בודאי שלא יחפוץ ה' בזבח רשעים ומה גם שתכלית כוונת המקריבים היא להרע לעם קדושו, ומצאתי שאמרו רז"ל במדרש (רבה כאן) הפך זה, גם בגמרא במסכת סוטה (מז). אמרו וזה לשונם אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה וכו' אפילו שלא לשמה וכו' שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב וכו' עד כאן, ואם הקרבנות היתה במצות ה' מי יאמר שלא היתה הכוונה לקיים מצות המלך ולזה יצתה ממנו רות:

והנכון בעיני כי בלעם דן בדעתו שלא נצטווה מה' אלא על המעשה והדברים שיעשה בלעם בהשתדלותו בבחינות וכוחות הטומאה שחוץ ממנו יתברך אבל בהשתדלות אשר ישתדל עמו יתברך כביכול זה לא נאסר לו, ולזה הקריב קרבנותיו לה' שכל מה שיהיה לכבודו יתברך עשה יעשה. ואומרו **את שבעת המזבחות**, בא לראות אם רצה ה' במעשיו או אם הקפיד עליו גם על זה, ונתכוון גם כן להגדיל מעשיו שהראשונים היו בונים מזבח אחד והוא שבעה, ואמר כדרך זה **את שבעת** וגו' כמי שקדם לו הדיבור על זה ולא אמר שבעה מזבחות וגו', וכבר העירו רז"ל (מ"ר כאן) בזה שנתכוון לז' מזבחות שבנו האבות עד כאן, וזה שיעור הכתוב את ז' מזבחות הידועות שבנו האבות אני ערכתי כמותן, והכוונה בזה לא תגדל מעלת עם בני ישראל בשביל האבות הראשונים שבנו ז' מזבוח ות: (אור החיים)

ג] ויאמר בלעם לבלק התיצב על עלתך ואלכה אולי יקרה יהוה לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך ואל יגל שפי:

אונקלוס ויאמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך מאים יערע מימר מן קדם יי לקדמותי ופתגמא דיחזנני ואחוי לך ואזל יחידי: (אונקלוס)

יונתן ויאמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך ודלמא יזדמן מימרא דיי לקדמותי ופתגם מה דיחוי לי ואיתגיה לך ואזיל גחין פחינא: (תרגום יונתן)

רש"י אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר (ה) עמי זיוס: וילך שפי. כתרגומו יחידי, לשון שופי וסקט, שאין עמו (ו) אלא שתיקה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כדכתיב לינו פה הלילה וכן אמר נופל וגלוי עינים שפירושן לפי פשוטו כתרגומו שאינו נראה אלא בלילה כשהוא שוכב על מטתו. (גור אריה) דאם לא כן למה אמר אולי לשון מסופק ולמעלה אמר ואלדעה מה יוסף וגומר שמשמע שהיה בטוח שהקדוש ברוך הוא ידבר עמו: (ו) כיון שהולך יחיד אין לו חבר לדבר עמו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא יקרה. מגזרת לקראתי: ודבר. סמוך אל מה: וילך שפי. דברי המתרגם ארמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי אח ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לכב מגזרת ושפו עצמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיים וימצא ביו"ד גם באל"ף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא ירושלים וכן נסעו העם חצרות ורבים כן והנה הוא מנחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם

לקראת נחשים והנה גם פה רמזתי לך סוד חתום: (אבן עזרא)

בעל הטורים על עלתך. חסר וי"ו כי לא חפץ במ הקדוש ברוך הוא שא"ל טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב ר"ת ממזר פירוש משבעה פרים ושבעה אילים שהקריבו מואבים שבאו מממזרות: **יראני**. ב'. הכא ואידך אלהים יראני בשוררי מלמד שהיה בלעם שונא אותם וחפץ לקללם יותר מבלק והיה מתפלל עליהם אלהים יראני בשוררי: **וילך שפי**. בגימטריא חיגר ברגל. ד"א מלשון שף מדוכתיה משום שנאמר ותלחץ רגל בלעם אל הקיר: **שפי**. פ"א כפולה שפשפש וחפש באיזה שעה טוב לקלל את ישראל: (בעל הטורים)

ספורנו התיצב על עולתך. לכוין בהעלאת כל חלק ממנה כענין כי הדם הוא בנפש יכפר: **אולי יקרה ה' לקראתי**. אולי בהתבודדי אף על פי שלא אשיג לעלות לאור פני מלך כמו שהיה הענין במשה כאמר ובכל ביתי נאמן הוא (לעיל יב, ז) יקרה לי שיבא ה' לקראתי כמו שהיה הענין במשה בתחלת נבואתו קודם שעלה אל השלמות שהשיג אחר כך כאמרו וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים: (ספורנו)

[ד] ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח:

אונקלוס וְעָרַע מִימֵר מִן קָדָם יְיָ לֹת בְּלַעַם וְאָמַר לִיה ית שבעא מדבחי סדרית ואסיקית תור ודכר על כל מדבחה: (אונקלוס)

יונתן וְאָרַע מִימְרָא מִן קָדָם יְיָ בְּבַלְעָם וְאָמַר קְדָמוּהִי ית שובעתי אוגריא סדרית ואסיקית תור ודכר על כל אגורא: (תרגום יונתן)

רש"י ויקר. לשון עראי, לשון גנאי, לשון טומאת קרי, כלומר בקושי ובזיון, (ט) ולא היה נגלה אליו ציום, אלא בשביל להראות חזתן של ישראלי: את שבעת המזבחות. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן, אלא את שבעת המזבחות, אמר לפניו, אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות, ואני ערכתי כנגד כלן, אזרהם בנה ארבעה, ויבן גם מזבח לה' הנראה אליו (בראשית יב, ז), ויעתק משם ההרה וגו' (שם ח), ויאהל אברהם וגו' (שם יג, יח), ואחד זהר המוריה, וילחך בנה אחד ויבן גם מזבח וגו', ויכרו גם עבדי ילחך באר (שם כו, כה), ויעקב בנה שתיים, אחד בשכם, ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח. ואזרהם (ת) לא העלה איל אחד: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) אמר בקושי מלשון מקרה ועראי ובזיון מלשון קרי: (ת)

לחם לא כן ואעל עולות מיזעוי ליה מה תלמוד לומר פר ואיל חלא לא
כאברהם כו': (קפתי חכמים)

אבן עזרא ואעל פר ואיל במזבח. בצווי: (אבן עזרא)

בעל הטורים ערכתיו. ב', הכא ואידך הנה נא ערכתיו משפט כלומר שערך
המזבחות כדי לערוך משפט עם ישראל: (בעל הטורים)

דעת זקנים ויקר אלהים אל בלעם. מקשים העולם מדוע בא הקב"ה
לקראת בלעם ולא בא לקראת משה רע"ה אלא קורהו כדכתיב ויקרא אל
משה. י"ל שזה משל למלך שיושב בפלטרין שלו בא מצורע אחד וקורא
בשער שרוצה לדבר עם המלך באו והגידו למלך אמר המלך אל תניחוהו
ליכנס פן יטנף הפלטרין שלי אך אלך לדבר עמו חוץ וכשאוהבו רוצה
לדבר עמו אינו זו ממקומו ומניחו לבוא תוך חדריו ומדבר עמו: (דעת
זקנים)

[ה] וישם יהוה דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר:

אונקלוס וישוי יי פתגמא בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל:
(אונקלוס)

יונתן וישוי יי ית פתגמא בפומ בלעם ואמר תוב לות בלק והיכדין תמליל:
(תרגום יונתן)

אור החיים וישם ה' דבר בפי וגו'. מקרא זה כבר קשטוהו ראשונים
בפירושים ודרשותם, ומקום הניחו לנו בו. ונראה כי לפי שרצה ה' לגלות
עתידות ודברים נפלאים מהטובות אשר יגיעו לישראל, ורצה שיתגלו על
ידי בלעם נביא האומות לפרסם מעלת עם קדושו לפני כל האומות (ואמר)
[ואשר] תבאנה לישראל מהטובות באחרית הימים וכליון האומות על ידי
ישראל לבסוף, וידעו האומות מפי נביאם הדברים ככתבם להרבה
תועליות הנמשכות לישראל נגלים ונסתרים, ולפי שאדם זה הוא אדם
מובהק בכיעור ותיעוב ושיקוץ לא תנוח עליו הרוח הקדושה המגדת
העתידות, גם הדברים מצד עצמן דברי קודש הם ולא יחנו בגוי טמא,
לזה נתחכם ה' לעשות תיקון לדבר קדושה לבל תעבור במבוי מטונף
ועשה מחיצה בין כח המדבר והדיבור עצמו ובין פי חזיר, והוא מאמר
וישם ה' דבר אחד בפי בלעם הציע כח אחד שיכול להתמצע בין שניהם
ובזה נעשה פי בלעם גבול בפני עצמו והדבר מפסיק לגבול כח המדבר
והדיבור, ואז כה תדבר רוח הקודש היא תדבר, ורז"ל בזהר (ח"ג רי):
אמרו כי תיבת כה תרמוז לבחינה קדושה והמשכיל יבין:

ואם תאמר איך תהיה ההבדלה בדבר כזה, צא ולמד אשר יבדיל ה' בין

המימות הרבים והעצומים כשיעור מלא נימא (חגיגה טו.). וצא ולמד
מבארה של מרים מים תוך מים (שבת לה.) והללו עומדים בפני עצמן
והללו בפני עצמן:

שוב אל בלק. אמר שוב אל בלק חייבו שיאמר הדברים שהוא עתיד לומר
לפני בלק להקהות שיניו: (אור החיים)

דעת זקנים וכה תדבר. אמור לו מה שאמרתי לאברהם כה יהיה זרעך
וא"כ אין לכלותם כיון שגזרתי עליהם להרבותם: (דעת זקנים)

וַיִּשָׁב אֱלֹוֹ וְהִנֵּה נָצַב עַל עֲלֹתוֹ הוּא וְכָל שְׂרֵי מוֹאָב:

אונקלוס וַתֵּב לְוַתִּיָּה וְהָא מְעַתֵּד עַל עֲלֹתִיָּה הוּא וְכָל רַבְרָבֵי מוֹאָב: (אונקלוס)

יונתן וַתֵּב לְוַתִּיָּה וְהָא מְעַתֵּד עַל עֲלֹתִיָּה הוּא וְכָל רַבְרָבֵי מוֹאָב: (תרגום יונתן)

**וַיִּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר מִן אֲרָם יִנְחֲנִי בְּלֶק מְלֹךְ מוֹאָב מְהַרְרֵי קֶדֶם לְכָה
אָרָה לִי יַעֲקֹב וּלְכָה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל:**

אונקלוס וַיִּנְטַל מִתְּלִיָּה וַאֲמַר מִן אֲרָם דְּבַרְנֵי בְּלֶק מְלֶכָא דְּמוֹאָב מְטוּרֵי
מְדִינְחָא אִיתָא לוֹט לִי יַעֲקֹב וְאִיתָא תְּרִיָּד לִי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַיִּנְטַל מִתֵּל נְבוֹתִיָּה וַאֲמַר מִן אֲרָם דְּעַל פְּרֵת דְּבַרְנֵי בְּלֶק מְלֶכָא
דְּמוֹאָבָאֵי מִן טוּרֵי מְדִינְחָא אִיתָא לוֹט בְּגִנֵּי דְּבֵית יַעֲקֹב וְאִיתָא זַעִיר לִי
יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י אַרְה לִי יַעֲקֹב וּלְכָה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל. צַנִּי שְׁמוֹתֵיהֶם אִמַר לוֹ לְקַלְלָם,
(א) שְׁמָא אַחַד מֵהֶם אִינוּ מוֹצֵהָ: (רש"י)

שפתי חכמים (א) אף על פי שלא נזכר בקרא רק ארה וגו' מסתמא כך היה
כיון שהוא אמר כן וכן מצינו בקרא ותאמרו נשלחה אנשים אף על פי שלא
נזכר בקרא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיִּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר. הַמִּשַׁל הוּא כִּי מֵרָאשׁ צוּרִים אִרְאֵנוּ: מְהַרְרֵי
קֶדֶם. מִזֹּרַח: לְכָה אִרְה לִי יַעֲקֹב. תַּחֲסַר מֵלֵת וְאִמַר וּבִשְׁרֵי הַשִּׁירִים כְּמוֹהוּ
רְבִים וְהִיא דֶרֶךְ קֶצֶרָה: זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל. הַטַּעַם כְּפֹל כְּמִשְׁפֵּט שֶׁהוּא דֶרֶךְ
לְדַבֵּר טַעַם אַחַד בְּמִלּוֹת מְשׁוּנּוּי וּשְׁנוּהוּ לְחִזּוֹק וְהִיתָה רְאוּיָה מֵלֵת זַעֲמָה
לְהִיטָה עַל מִשְׁקַל זְכָרָה לִי אֱלֹהֵי רַק כְּאִשֶּׁר נִפְתַּח הַעֵיִן בְּעִבּוּר הַיּוֹתוֹ מִן

הגרון היה היה בינו ובין הזיין חול"ם תחת קמץ חטף: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וישא משלו**. שהרים קולו שישמעוהו כל שבעים אומות כדי שיקנאו בישראל. וזהו מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו: **מן ארם**. כלומר האיד אנו באים עליהם מארם לקללם ומארם יצא אברהם אביהם טעון בברכות שנאמר לך מארצך וכתוב ואברכך וגו' וכן יעקב הלך לארם טעון כל אותן הברכות שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו'. ד"א מן ארם שאלולי הם לא היינו בעולם שאנו מארם וכשנעקד יצחק נפקדה גם מלכה מנחור שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא. ואתה גם כן כפוי טובה שאלולי אברהם לא באת לעולם שבזכותו ניצל לוט מסדום ואני ג"כ כפוי טובה שאלו לא בא יעקב אל לבן לא היה לו בנים. ואנו באים מארם לקללם: **מן ארם**. בגימטריא אשל פירוש באים בזכות אברהם שנטע אשל: **ינחני**. ב' במסרה ינחני בלק ינחני במעגלי צדק כשבא אותו רשע לקללני הנחני במעגלי צדק שלא כעס: **ינחני**. בגימטריא לגיהנם: **מהררי קדם**. מהר שהעמידו קדמונים זה גל וזה גל וכתרו עליו ברית כדכתיב אם אני לא אעבור וגו' הגל הזה וגו' והוא שלח אלי לעבור הברית לקללם. ד"א מהררי קדם אני רואה שלא לקללם כי ההרים נהגו בהם כבוד דכתיב ההרים רקדו כאילים לכבודם ואני אקללם: **מהררי קדם**. בגימטריא מאבות העולם: **ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל**. הזכירם בשני שמותיהם אמר באיזה שם אקללם הקדוש ברוך הוא ברכו כשהיה שמו יעקב ושוב ברכו בשם ישראל א"כ באיזה שם אקללם. והקדוש ברוך הוא לא רצה לייחד שמו על קללתם שבקללתם כתיב ובאו עליך כל הקללות ובברכות כתיב יצו ה' אתך את הברכה באסמך ובכל משלח ידיך והיאך אקללם: (בעל הטורים)

אור החיים **וישא משלו וגו'**. פירוש כשראה שלא ציוהו ה' שלא לדבר גם לא אמר לו הדברים שיאמר חשב שנתנה לו רשות, ולזה נשא משלו פירוש לומר דבריו שהיה חפץ ונתעקם פיו ולשונו לדבר דברים אחרים, והוא אומרו **ויאמר** פירוש יצתה ממנו אמירה אחרת האמורה בענין. עוד ירצה על זה הדרך שנשא המשל שהיה מוכן אצלו לומר והסיעו ואמר המאמר האמור בענין. עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (מ"ר) שאמרו וזה לשונם מן ארם מן הרמים הייתי והורידני בלק לבאר שחת וכו' עד כאן, ולזה אמר **וישא** פירוש הרים קולו במשל שלו שנעשה למשל ולשנינה שהיה מן הרמים **וירד** **כבודו**:

עוד יתבאר על פי מה שאמרו ז"ל בענין פרטי הדרגות הנבואה, וכמו שכתבתי קצת מהם בפרשת בהעלתך, (יב ו') כי יש נביא שימעט כחו לקבל דברי נבואה ביושר עד שיהיו בדרך קל שיתלבשו בדברי משלים כפי אשר יוכל שאת, וזה אפילו לנביאי ישראל ומזה נשער לבלעם שצריך משל לנבואתו, לזה אמר וישא משלו, ודקדק לומר **וישא** שהנבואה היא כמשא לרוב ההרגש אשר תעשה ולזה תקרא משא:

לכה ארה לי יעקב וגו'. פירוש לפי שיש בישראל ב' הדרגות, גדר הצדיקים, וגדר הבינונים, וכבר כתבנו למעלה בפירוש שליחות בלק שאמר נכה בו ואגרשנו לאחד מהדרכים שנתכוון כנגד הבינונים נכה בו, וכנגד הצדיקים אמר ואגרשנו, כי ידוע היה להם הפלגת מעלת הצדיקים שלא תשלוט בהם כח הטומאה, והוא מה שאמר כאן ארה לי יעקב הם הבינונים לשון ארירה, זועמה ישראל הם הצדיקים המתכנים ישראל. והזעימה היא למטה מהארירה: (אור החיים)

ספורנו וישא משלו. אמר אותו המשל שראה בנבואתו: ויאמר מן ארם. אחר שספר המשל פתר את ענינו ואמר כי הוראת המשל היתה איך מן ארם נחה בלק וכו': (ספורנו)

ח מָה אֶקֶב לֹא קִבַּה אֵל וּמָה אֶזְעַם לֹא זָעַם יְהוָה:

אונקלוס מָה אֶלוֹטִיָּה דְלָא לְטִיָּה אֵל וּמָה אֶתְרַכִּיָּה דְלָא תְרַכִּיָּה יְיָ: (אונקלוס)

יונתן מָה אֶנָּא לְאִיט וּמִימָרָא דִּי מְבַרַךְ יְתְהוֹן וּמִן אֶנָּא מְזַעִיר וּמִימָרָא דִּי מְסַגִּי יְתְהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י מה אקוב לא קבה אל. כשהיו ראויים להתקבל לא נתקבלו, (ב) כשהזכיר אציהם את עונם כי באפס הרגו איש, לא קבל אלכא אפס, שנאמר ארור אפס (בראשית מט, ז), כשנכנס אציהם במרמה אלכא אציו היה ראוי להתקבל, מה נאמר פס, גם צרוך יהיה פס כז, לג), במצרכים נאמר אלה יעמדו לצדך את העם (דברים כז, יב), במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקבל את העם, אלכא על הקללה, לא ראה להזכיר עליהם פס קללה (במ"ר כ, יט): לא זעם ה'. אני אין כחי, אלכא שאני יודע לכזין השעה שהקב"ה כועס בה, והוא לא כעס כל הימים הללו (ג) שבאתי אליך, וזהו שנאמר עמי זכר נא מה יעז וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו', למען דעת לדקות ה' (מיכה ו, ה). צרכות ז): (רש"י)

שפת חכמים (ב) ויהיה פירוש הפסוק מה אקוב כי יודע אני שלא יסכים אל על ידי לקבל וממה אני יודע משלא נתקבלו כלל אף שהיו ראויים להתקבל שאין לומר שפירושו שאין השם רוצה לקללם אם כן מאי ומה אזעום לא זעם ה' שהרי כבר אמר שאין השם רוצה לקללם אם כן אפי' היה כועס בימים ההם לא היה יכול לקללם: (ג) ואם תאמר כיון שלא יכול

לקלל אלא בזמן שכוּעם הקדוּש צרוּך הוּא והקדוּש צרוּך הוּא לא כעס כל הימים הללו למה אמר לו אלהים לא תאור את העם דהא הקללה לא היתה חלה ויש לומר דהקדוּש צרוּך הוּא היה יודע שעתידין לכשול בצעל פעור ומגפה תבא עליהם ואם היה מקללם היה אומר בצביל הקללה בזה המגפה. מלחתי: (ספתי) (חכמים)

אבן עזרא מה אקוב לא קבה אל. כטעם קללה והה"א תחת וי"ו כה"א אהלה וכן ה"א כי פרעה אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבבו כמו סבבו ואם היא מלה זרה: ומה אזעם לא זעם ה'. מגזרת זעם והטעם כפול: (אבן עזרא)

אור החיים מה אקוב לא קבה וגו' כי מראש וגו'. קשה אם ה' קללו לזה מה מקום לקללו בלעם, גם אם זעם בו ה' מה צורך בזעימת בלעם הלא לא קרא לו בלק אלא לקלל למי שאינו מקולל וגו', עוד צריך לדעת מה נתינת טעם במאמר כי מראש צורים וגו' למאמר מה אקוב וגו'. ולעמוד על כוונת הדברים יש להעיר בעיקר הדבר של האיש המקולל, ממה נפשך אם הוא חייב כפי הדין רעה הבאה עליו באמצעות הקללה על כל פנים לא ינצל ממנה גם כי לא יקולל, ואם הוא כפי משפט אלהים לא עשה דבר שיתחייב עליו ביאת הרע קללתו תשוב על ראש המקלל, בשלמא הברכה לפי שמדה טובה מרובה, גם לעשות ה' רצון ידידיו לברך המתברכים מהם במדת החסד תקובל ברכתו גם למי שאינו ראוי לה כמו מעשיו, מה שאין כן מדה רעה כי לא יריע ה' לאדם חנם חס ושלוש:

אבן עזרא עיקר הדבר הוא לפי שמדתו יתברך להאריך אפו לעוברי רצונו בין לצדיק כשיחטא בין לרשע הגם שירצה לחטוא, ומדה זו היא אחת מייג מדות רחמים שנאמרו למשה ונוהגת תמיד זולת בעת אשר יזעום ה' דכתיב כי רגע באפו (תהלים ל) אז מתגברים הדינים על הנתבע במשפט באותו זמן ולא תתנהג מדה זו של ארך אפים, וכמו כן כשיקלל אדם את חברו תסובב הקללה שעונותיו אשר ה' מאריך לו אפו עליהם ימהר ליפרע ממנו, אבל אם אין לו עון לא תועיל קללת המקלל כלום:

עוד אשכילך כי כל עושה רשע יפעיל פגם במדה עליונה בענף ההוא שתלויה אותה מצוה שעבר עליה, ולא בכל המדה הוא פוגם אלא בשורש נשמתו, והפגם הוא שתהיה אחיזה לחלק המרוחק לעמוד שם וליהנות ממקור החיים, וחלק זה המרוחק נעוץ סופו בתוך החוטא וראשו יונק ממקום שורש הנפש החוטאת, וזה יהיה כל עוד שלא שב האדם בתשובה או לא נפרע על חטאו, וזה הוא סוד נושא עון שאמרו רז"ל שה' מפרנס הקטיגור הנברא מחטא האדם, וכי הוא זה הנפרע מהאדם עצמו (זוח"ג פ"ג): כאומרו (ירמיה ב) תיסרך רעתך, וכתיב (ישעי' סד) ותמוגנו ביד וגו', והאיש המקלל יעורר הדין בכח הקללה בעת הזעם למהר להשליט

עוד יש לדעת כי חלק הארור יקרא בשם זה קללה וזעימה, וכן קראם הכתוב דכתיב (דברים כ"ח) ישלח ה' וגו' את המארה וגו' ואת המגערת, והם שמות כתות המחבלים, קללה הוא כנגד עבירות חמורות וזעם כנגד עבירות קלות, ולזה כשהיה בלעם רוצה לקלל אומה היה בוחר עת הזעם, ולצד היותם כולם זעומים בשביל מעשיהם הרעים היו דבריו מועילים להם, וחשב בלק כי עם בני ישראל לא יחדל מהם עון וכשפיו יגידו לו כי לא נמלטו מתחלואי הנפש שהוא ענף המרוחק כמו שאמרנו, לזה אמר בלעם **מה אקוב** וגו' פירוש כי בכל ענפי הקדושה שבה נאחזים עם בני ישראל אין בו בשורש העליון שום שליטה מחלק המרוחק שבאמצעותו יעורר הדין עליהם, והנה ב' מדות עליונות שישראל מתיחסים עליהם שם אל ושם הוי"ה ברוך הוא שם אל שכן נקרא יעקב ישראל פירוש ישר אל לשלול אל השורש מקום שהוא בחינת הרע והוא חלק המרוחק, ושם הוי"ה דכתיב (שם לב) כי חלק ה' עמו, והם ב' הדרגות הקדושה שהשיגו ישראל ולזה אמר **מה אקוב לא קבה אל** כי שורש נשמתם שבבחינה זו אין בו רושם מזה חלק הרע כמו שאמרנו למעלה, גם בערך מקום עליון שהם שורשי נשמות הצדיקים שבבחינת שם הוי"ה **לא זעם ה'** פירוש אפילו דקדוקים שה' מדקדק עם הצדיקים לא נמצא שם, ומעתה מה יועילו קללותיו וזעמיו, ותאמר שיחפש בשורש הקודם להם ובענפים הסובבים, לזה בטל טענה זו מטעם שבקש ולא מצא, והוא אומר **כי מראש צורים אראנו** וגו' פירוש צורים הם האבות כידוע והוא הביט וראה ראש הצורים שהם תרח ואבותיו ולא ראה מקום שממנו יעורר הדינים עליהם :

ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך כי טעם שאני אומר לא זעם ולא קבה לא שבקשתי בחלק מהם לבד לא כן הוא אלא אני רואה ראש צורים, גם חפש אחר שורש האמהות והוא אומר ומגבעות אשורנו, ובכל זה לא מצא מקום שיכנס דרך שם, ולהיות שיש להקשות בדבר איך יתכן שלא מצא נגע בראשוני תרח ואבותיו גם בתואל ולבן, לזה אמר **הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב** פירוש לבדד שאין שורשו משורש תרח ואבותיו וממין ענף ההוא אלא לבדד מין מתחב נשמות ישראל אין לו שום קורבה מהמולידים, ואומר **ובגוים לא יתחשב** פירוש שאפילו עם אותם שנקראים גוים שהם אחיהם ממש והם ישמעאל ועשו ששניהם נקראים גוים, ישמעאל דכתיב (בראשית יז) ונתתיו לגוי גדול, ועשו דכתיב (שם כה) שני גוים, לא יתחשב, וכן אמר ה' לאברהם (שם כא) כי ביצחק יקרא לך זרע למעט ישמעאל ועשו שאינם נחשבים זרעו, מעתה אין מקום לקלל לישראל לא לצדיקים ולא לבינונים, והגם שהיו ביד ישראל עונות עון העגל והמרגלים וכדומה, כבר אמר ה' עליהם לשון סליחה, ואולי כי לטעם זה לא היה ה' מתכעס כל אותם הימים שהיה בלעם רוצה לקלל ח"ו :

עוד יכוון באומרו **הן עם** וגוי מתמיה על בלק שרוצה לקלל ישראל ואמר הן עם זה הוא העומד אחר כלות כל האומות יעמוד בדד ישכון וכל האומות אין מבטח להם אפילו שנים רבות ואיך רוצה לעקור אומה המתקיימת עד סוף העולם, ואומרו **ובגוים לא יתחשב** פירוש לא בא לגדר חשבון מעלתם כשיהיו לבדד כי אין דומה להם בכל הגדולות שיגיעו האומות: (אור החיים)

דעת זקנים ומה **אזעום לא זעם ה'**. שלא כעס הקב"ה בכל אותן הימים והיינו דקאמר ליה נביא לישראל עמי זכר נא מה יעץ וגוי'. כדאיתא במס' ברכות. ואמרינן התם וכמה הוי זעמו רגע וכמה רגע כמימריה ותימי היאך יכול לקללם באותו זמן מועט וי"ל שהיה יכול לוי כלם. וזש"ה ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה שאמר ותרועת מלך בו. הוא הפך כלם. ומיהו קשיא מדאמרינן התם ההוא מינא דהוה בשיבבותיה דר' יהושע בן לוי דהוה קא מצער ליה טובא כו' כי מטא ההיא שעתא איתנמנס אמר ש"מ לאו אורח ארעא למעבד הכי דכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב ואפילו למינאי והיאך היה יכול לקללו באותו רגע ואי זו קללה היה יכול לומר בשעה מועטת כזאת וצ"ל דאין הדבר תלוי כי אם להתחיל הקללה בשעת הזעם וכן נמי מוכח התם דמסיק אמר ר"י מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה הי' בלבו בקש לוי לא יהיה להם בתי כנסיות כמו שאפרש בסמוך וכל אלו הקללות לא היה יכול לומר באותו רגע אלא ש"מ דבהתחלה תליא מילתא: (דעת זקנים)

טו כי מראש צרים אָרָאנוּ וּמִגְבְּעוֹת אֲשׁוּרָנוּ הֵן עַם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב:

אונקלוס אָרִי מְרִישׁ טוֹרָא חֲזִיתִיה וּמְרַמָּתָא סְכִיתִיהָ הָא עֲמָא בְּלַחוּדִיהוֹן עֲתִידִין דִּיחֲסוֹנוֹן עֲלֵמָא וּבְעַמְמִיָּא לָא יִתְדַנּוֹן גְּמִירָא: (אונקלוס)

יונתן אָמַר בְּלַעַם רְשִׁיעָא מְסַתְּפַל אֲנָא בְּעֲמָא הָדִין דְּהִינוֹן מְדַבְּרִין בְּזָכוֹת אַבְהֵתְהוֹן צְדִיקָא דְּמִתִּילִין לְטוֹרָא וּבְזָכוֹת אִימְהֵתְהוֹן דְּמִתִּילִין לְגְלִימָתָא הָא עֲמָא בְּלַחוּדִיהוֹן עֲתִידִין לְמִיחֲסוֹן עֲלֵמָא מְטוֹל דְּבְנִימוּסִי אוּמִיָּא לָא מְדַבְּרִין: (תרגום יונתן)

רש"י כי מראש צרים אראנו. אני מסתכל צראשיתם וצתחלת שרשיהם, ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כלורים וגזעות הללו, על ידי אצות (ה) ואמהות: הן עם לצדד ישכון. הוא אשר זכו לו אצותיו (ה) לשכון צדד, כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו, לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות עובדי גילולים, שנאמר כי לעשה כלה בכל הגוים וגו' (ירמיה ל, יא), אינן נמנין עם השאר. דבר אחר, כשהן שמחין (ו) אין אומה שמחה עמהם,

סנאמר ה' בדד ינחנו (דברים לב, יז), וכשהאומות עובדי גילולים בטובה, הם אוכלין עם כל אחד ואחד, ואין עולה להם מן החשבון, וזהו ובגוים לא יתחשב: (רס"י)

ספתי חכמים (ז) אבות קרוים לורים ואמהות קרויות גבעות: (ה) פירוש על כרחך האי הן נמשך לתחלת המקרא כי מראש לורים וגומר הן האבות כמו שפרש"י וזא להודיע מה הוא החוזק שזכו לו אבותיו ואמר הן עם וגומר והוא אשר זכו לו אבותיו כתרגומו בלחודיהון עתידין וכו' דאם לא כן מה הוא לשון הן היה לו לומר והוא עם וגו': (ו) דלטעם ראשון קשה מהיכא תיתי שיהיו נעשים כלה עם העובדי גלולים לכן פירש דבר אחר ולדבר אחר קשה מנא ליה לחלק בין שמחה לפורענות לכן פירש טעם א': (ספתי חכמים)

אבן עזרא כי מראש צורים אראנו. כי על השפי היה והוא גבוה והעד על השפי שהוא כפירושי ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי גם יתכן להיות מראש צורים משל לגזירות היורדות מהעליונים כי ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבד' ולא תתערב עם אחרות מתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוים לא יתחשב. אפרשנו בפסוק יצב גבולות עמים: (אבן עזרא)

בעל הטורים כי מראש צורים אראנו. אני רואה שנבראו קודם שנברא העולם והצורים: כי מראש. בגימטריא על הר המוריה. מראש צורים. בגימטריא מזכות אבות: מגבעות. בגימטריא הן האמהות: לבדד. ג' במסורה הן עם לבדד ישכון. שכני לבדד בתרי עשר בפי רעה עמד בשבטך בענין הגאולה שבלעם היה מתנבא על הגאולה. כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני. שלא כעס כל אותן הימים על כן לבטח תושיבני: לבדד ישכון. ז' תגין על שי"ן דישכון לומר לך שישכון בארץ ז' עממים: לבדד. עולה לחשבון מ' לומר לך שישכון בארץ ישראל שהוא מהלך מ' יום: לבדד ישכון. עולה לחשבון תי"כ שרמז לימי בית שני: ל. בדד ישכון. בגימטריא בימי משיח: (בעל הטורים)

ספורנו הן עם לבדד ישכון. הן לבדם ישכנו ארץ בסוף הענין כאמרו ה' כדד ינחנו ואיך אוכל להכריתם: (ספורנו)

11 מי מנה עפר ועקב ומספר את רבע ישראל תמות נפשי מות ישירים ותהי אחריתי

אונקלוס מן ייכול לממני דעדקיא דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא או חדא מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא דקשיטוהי ותהי סופי כותהון : (אונקלוס)

יונתן ונהו פיון דחמא בלעם חגיבא דבית ישראל הוון גזרין עורלתהון וטמרין בעפרא דמדברא אמר מאן ייכול לממני זכותא חסינניא האילין וסכום עובדיא טביא דעם חדא מן ארבעתי משריתא דישראל אמר בלעם רשיעא אין קטלין יתי בית ישראל בסייפא פבר מבשרנא דלית לי חולק לעלמא דאתי פרם אין מיתנא מותא דקשיטין לנאי דתיהי סופי כזעירא דבהון : (תרגום יונתן)

רש"י מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו לעדקיא דבית יעקב כו', לארבע מסריתא (ז) ארבע דגלים. דבר אחר, עפר יעקב, אין חשבון במלות שהם (ח) מקיימין בעפר, לא תחרוש בשר וזחמור (דברים כב, י), לא תזרע כלאים (ויקרא יט, יט), אפר פרה, ועפר סוטה, וכיוצא בהם: ומספר את רבע ישראל. רביעותיהן, זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמת נפשי מות ישרים. (ט) שבהם: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) לפי שפירש מי מנה עפר כו' כתרגומו והתרגום מתרגם בו מארבע מסריתא ולא ידענו מאי הוא. לכך פירש מד' דגלים וקל להבין: (ח) ויהיה המקרא הזה מסורס כאלו אמר מי מנה מה שעושה יעקב בעפר פירוש המלות שעושה בעפר ומספר את רובע ישראל זרע היוצא מן התשמיש כאלו אמר מי מנה מלות העפר שעושים ישראל ומספר זרע רובע ישראל כמה הם ולא ידעתי מה יעשו במלת את עד כאן לשונו הרא"ם והא דפירש דבר אחר וכו' משים דלטעם ראשון קשה וכי ולא ידעינן מספר ד' דגלים שהרי אפשר לספור אותן לכן הביא דבר אחר וכו' וכדפירש במתן שכרן קמייירי. ולדבר אחר קשה שצריך לסרס המקרא לכך פירש גם טעם ראשון: (ט) פירוש ולא ישרים סתם לאם כן הזרכה הזאת אינה של ישראל ואיך אמר בלק לקוב אויבי לקחתוך והנה זרכת ברך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מי מנה. והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול שיתכן שלא יתחשב המעט: עפר יעקב. הטעם שהוא רב כעפר הארץ: ומספר את רבע ישראל. דגל ישראל. דגל אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים וטעם לפי דעתי שהתאוה למות ותהיה אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא

חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלת ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאווה שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה הוא השם והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב המת נפשי מות ישרים אם כן מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רבצי ויפרשו עפר יעקב על עת נסעו משפט הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובצווי הדבר הפוך ויש מלות זרות כמו ברכת ברך ובא בא (ושטף ועבר): (אבן עזרא)

בעל הטורים **מי מנה עפר יעקב**. כמו עופר האילים על שם כי נער ישראל ואהבהו וגו' וכן תרגם אונקלוס מן יכול לממני דעדקיא דבית יעקב: **עפר**. בגימטריא ערלה בחול רמז למה שנותנין העדלה בחול: **תמות**. ג' במסורה הכא ואידך תמות נפשי עם פלשתים ואידך תמות בנוער נפשם הוא בקש שתמות נפשו עם הישרים ולא היה כן אלא אדרבה מת מות פלשתים כלומר מות רשעים ובנוער כדאיתא אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם שכן ל"ד שנים היה כשהרגו פינחס: **ישרים**. בגימטריא אבות העולם: סופי תיבות של שמות האבות בגימטריא בלעם וזהו ותהי אחריתי כמוהו: (בעל הטורים)

אור החיים **מי מנה עפר יעקב וגו'**. הנה לפי שהרשע היה מתחכם בדעתו ומבקש איזה אופן להרע לישראל כמו שאמר שחפש בהם ובאבותיהם ליכנס דרך שם, בקש גם כן ענף אחר שהוא מיוחד לקליפה שתשלוט בו ותעשה רושם, והוא ענין המספר כאומרם ז"ל (בי"מ מב.) אין הברכה שורה לא בדבר המנוי וכו', ורצה הרשע להכניס עין הרע במספר ולא מצא, ואמר מי מנה עפר שנמשלו לו דכתיב (שם יג) כעפר הארץ, וברכה זו הגם שנאמרה לאברהם לא נתקיימה אלא ביעקב ולזה אמר עפר יעקב:

עוד נתכוון לומר שלא הגיע אדם למנותם, אפילו כשרוצים למנות עצמן צוה ה' שלא לפקוד אלא על ידי דבר אחר בשקלים או בטלאים, ואמרו **ומספר את רובע ישראל** למה שהקדמנו שידבר בבי' הדרגות בהמון העם שיתכנו בשם יעקב, ובצדיקים אשר בשם ישראל יתכנו, לזה אמר כנגד ההמון **מי מנה עפר יעקב**, וכנגד הצדיקים אמר **ומספר את רובע ישראל** פירוש שיש בהם צדיקים לאין מספר, ותדע שהצדיקים הגם שיהיו מועטים יפליגו במספרם, והרשעים בהפך הגם שיהיו רבים מספרם מועט כאומרם ז"ל (סנהדרין כו.) שאמר ה' לחזקיהו כשאמר לפניו רבים אשר את שבנא וגו' אמר לו אין מנין לרשעים, ודקדק לומר רובע לפי שהצדיקים הם רבוצים באהליהם דכתיב ביששכר (בראשית מט) רובץ בין המשפתים, גם לפי שהשכינה רובעת עליהם, גם יש סוד בדבר שהם יסובבו יחוד וזיווג הע ולמ ו ת:

עוד רמז על מה שהיה ה' מפליא עמהם במצרים כשגזרו כל הבן הילוד וגו' שהיו מונים למעוברות מלילה ראשונה שהיתה האשה היהודית

טובלת ולא היו מועילים שהיה ה' עושה נפלאות להם לאין מספר כמו שמפוזרים הדברים במאמרם ז"ל (שמו"ר פכ"ג, סוטה יא:) ולא היו יכולין לעמוד על רביעותיהם, והוא אומרו ומספר את רובע ישראל:

תמות נפשי מות ישרים. אלו דברי עצמו ולא דברי רוח הקודש, וכבר אמרו ז"ל (ילקוט) כי כשהיה רוצה לדבר דברים שאין היזק לישראל היה ה' מניחו לדבר אשר יחפוץ, ואמר **מות ישרים** ולא אמר כמותם שחוזר על ישראל, הפליג רשע לשאול ענין גדול, שאמרו ז"ל אנשי אמת (זוח"א קכב:) שיש ב' הדרגות בצדיקים בשעת מיתתם, הא' שיוצאת הנפש מן הגוף והולכת באין מסך מבדיל באין מעכב עד מקום האושר העליון, ויש צדיקים שביציאת הנפש לא ישיגו גדר זה ונמנעים מלכת תכף ומיד ומתעכבים עד זמן מה אם יהיה להם איזה חטאים וכדומה, ואפילו חטא כל שהוא יסובב הדבר, ולזה בחר בלעם לשאול גדר העליון שנפשו בשעת מיתה תהיה כמיתת אותם שהולכים ביושר את פניו יתברך באין מסך באין מעכב:

עוד אפשר שדבריו גם בזה ברוח הקודש נאמרו, והכוונה בהם היא תמות נפשו מות ביד ישרים שיהרגוהו ישראל כמו שכן היה. עוד ירצה שבהגיעו ליום המיתה יטיב דרכיו ממעשיו הרעים ותועבותיו, כי רשע שבאומות היה, ואתונו שהיתה לו סוכנת כמאמרם ז"ל (ע"ז ד:) תגיד עליו, אלא שנתאוה שבשעת מיתה ישוב ויהיה ישר כישרים שבאומות, ולפי שעמד על מזגו והנה הוא רע בתכלית הרע ונמנע ממנו עשות ישר, לזה שאל דבר שיכול להיות שבשעת דכדוכה של מות יהיה ישר, וכיוצא בזה ראיתי רשעים שאמרו לי בפירוש כי אם היו יודעים שיחזרו בתשובה ותכף ימותו היו עושים אלא שיודעים שאינם יכולים לעמוד בתשובה זמן ארוך כי דבר מלך עליהם מלך זקן וכסיל רחמנא ליצלן, ולא שאל הרשע שימות כמיתת הצדיקים שבישראל כי הוא מן הנמנע שיגיע להשגה זו:

ותהי אחריתי כמוהו. חוזר אל העם, אמר זה כנגד עולם הבא שהוא אחרית העולם, ותדע שה' מעמיד בדין גם לצדיקים מי שהוא ראוי לאושר ההוא הנעלם מהמושג לנפש אחר מיתה לזה התפלל על ב' ההדרגות:

עוד לפי מה שפירשנו בכוונת מאמר מות ישרים שיהרגוהו ישראל יתבאר מאמר **ותהי אחריתי** וגוי' על פי מה שקדם לנו ממאמרי אנשי אמת שאין לך קליפה בעולם שאין בה ניצוץ מהקדושה סוד המחיה אותה, וכבר הארכתני בענין זה בכמה מקומות ובפרשת שלח לך בפסוק כי לחמנו הם וגוי' (יד ט), ואותו ניצוץ כשבעליו נהרג על ידי ישראל מתברר הניצוץ ההוא הטוב, ולפעמים ידבק בו אם הוא נקי בלא פסולת, והוא מאמר **תמות נפשי מות ישרים** ובזה תהיה אחריתי כמוהו כי הניצוץ ידבק באיש ישראל והרי הוא כמוהו, ומצינו בדברי המקובלים (סי' הגלגולים להאריז"ל) כי נפשו של בלעם באה בחמורו של רבי פנחס בן יאיר, וזה

יורה שנתקן באחריתו, והגם שמת על ידי ישראל היה הניצוץ משוקץ והוצרך להתלבן בגלגולים וליבוניס ועמד עד שבא לאתונו של ר' פנחס בן יאיר ומשם עלה למקומו הראשון: (אור החיים)

ספורנו **תמות נפשי מות ישרים**. לו תמות נפשי עתה אך שתהיה מיתתה מיתת ישרים שתזכה אחריה לחיי עד: **ותהי אחריתי כמוהו**. ובלבד שתהיה אחריתי וצאצאי מעי כמו ישראל כי אמנם בניו של אדם ויוצאי חלציו נקראים אחריתו כמו תהי אחריתו להכרית וכן ולא לאחריתו: (ספורנו)

דעת זקנים **ומספר את רובע ישראל**. פי' לי רביעה כלומר זרע העתיד לצאת מהם. ד"א לשון רביעית לפי שראה ישראל שוכנים בארבעה דגלים אמר אפילו חלק רביעית שבהם איני יכול לספור: **תמות נפשי מות ישרים**. מכאן תשובה למינים זכרם לאבדון שהרי ברוח הקדש היה אומר דבריו וקאמר שיהא סופו כישראל אלמא יש תקנה לישראל לאחרית: (דעת זקנים)

יא **ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכתך**: **ברך**:

אונקלוס **ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת להון**: (אונקלוס)

יונתן **ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילוט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת להון**: (תרגום יונתן)

אור החיים **לקוב אויבי לקחתיך וגו'**. נתרעם בלק על הברכה, לפי שהגם שאמר לו בלעם היכול אוכל דבר וגוי הבין שהכונה היא לענין שאם לא יסכים ה' עליו לקלל לא יקלל אבל הברכה שב ואל תעשה היא ולא יברך, והגם שאמר לו גם כן הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר, חשב שהוא בענין הקללה שאם ה' ישים בפיו לקלל עשה ככל אות נפשו, אבל אם ישים בפיו ברכה ימנע עצמו ולא יברך כי אינו מהמוסר שיעשה היזק למי ששלח אחריו לברך אויביו שאין זה אלא מקלל את בלק, והוא מה שדקדק בתיבת **לי** שאמר **מה עשית לי** שברכת ישראל קללה היא לו:

והנה ברכת ברך. טעם כפל הדבר, יתבאר בהעיר עוד על בלק שהיא מתמיה על בלעם גם עליו יש לתמוה שהמתין לבלעם עד שגמר ברכותיו ולא הספיק כפיו כמו שעשה באחרונה למונעו מלברך עוד, ומי יחוש על זה יותר ממנו. אכן יודע היה בלק כי בלעם ערום יערים להתחכם לקלל ישראל ולזה היה משבח ומברך בהפלגה לומר אחריה השפלות וגנות וקללות, ותמצא שאפילו במין הברכה עצמה היה מתחכם לומר מין ברכה שבו קללה כמו שאמרו במדרש ילמדנו (ילקוט תשע"א) וזה לשונם

עם שהרשע מקלסן בקש לגנותן יעויין שם דבריהם, הרי שהיה מתחכם גם בברכה עצמה לקללם, ולכן היה בלק ממתין לבלעם מה יאמר בתכלית וכיון שעמד נתגלה כי מה שהיה מברך לישראל לא היה לתכלית רע אלא לתכלית טוב, והוא אומר ברכת ברכך:

עוד נראה שהקפדת בלק היתה על מה ששמע מפי בלעם שנתאוה תאוה להיות כמוהו זה יגיד כי מה שבירך היה מלבו ולברכה יכוין, והוא אומר **ברכת** ועשית אותם ברכה שאמרת ותהי אחריתי כמוהו, ולזה דקדק לומר ברכך מלא פוס שמתברכים אחרים להיות כמותם: (אור החיים)

[יב] ויען ויאמר הלא את אשר ישים יהוה בפי אתו אשמר לדבר:

אונקלוס ואתיב ואמר הלא את די ישגי יי בפומי יתיה אטר למלא:
(אונקלוס)

יונתן ואתיב ואמר הלא את מן די שגי יי בפומי יתיה אטר למלא: (תרגום יונתן)

אור החיים הלא את אשר וגו' אשמור וגו'. פירוש לא כמו שאתה חושב שאין עלי חיוב כשיבא הדיבור מה' לברך ואסתום פי ולא אדבר, לא כן הוא אלא הרי הוא מותרה לבל ישתוק, ולזה דקדק לשון שמירה על דרך אומרם ז"ל (שבועות לו.) כל השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה שהוא מוזהר לבל ידום ואם יעבור חייב מיתה, וזולת מאמר אשמור לא היה נשמע, ומעתה אנוס הוא, ורבותינו ז"ל (במד"ר פ"כ) אמרו שאמר לו ולואי שהיה מת ולא מברך ישראל, הרי שכל מה שהיה מברך אנוס היה ולא

עוד ירצה ע"ד אומרם ז"ל (ילקוט) טס של ברזל היה עומד בפיו אם היה רוצה לקלל היה מונעו לברך יכול, והוא אומר **אותו אשמור** כדי שאוכל לדבר שזולת זה היה מתאלם, או אפשר שנתכוין לומר לו כי הוא מיחל ומצפה לשום ה' דברו בפיו לדבר, והוא אומר **אשר ישים ה' בפי אותו אשמור** פירוש מיחל ומצפה לדבר, כי יטעום טעם גדול אשר אינו כדאי הוא וכל משפחות האומות כידוע כמה ערב לנפש טעם הכח הקדוש אשר מלתו על לשונו, והגם שעשה ה' בפיו דבר ופירשנו לבל יגעו הדברים בפה חזיר, אף על פי כן יטעום טעם בן נותן טעם ויערב לו: (אור החיים)

ספורנו הלא את אשר ישים ה' בפי. וכבר ידעת שהוא אלהי ישראל ולא ידבר כי אם טוב על ישראל: (ספורנו)

[יג] ויאמר אליו בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם:

אונקלוס וְאָמַר לִיה בָּלֶק אֵיתָא כְּעַן עָמִי לְאַתֵּר אוּחְרָן דְּתַחְזִיגִיה מִתַּמָּן לְחוּד קְצָתִיה תַּחְזִי וְכוּלִּיה לָא תַחְזִי וּתְלוּטִיה לִי מִתַּמָּן : (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר לִיה בָּלֶק אֵיתָא כְּדוֹן עָמִי לְאַתֵּר חוּרָן דְּתַחְמִיגִיה מִתַּמָּן לְחוּד מְשַׁרְיָתָא דְמַהֲלֵךְ בְּקְצָתִיה תַּחְמִי וְכִלְהוֹן מְשַׁרְיָתוֹי לִית אֶפְשָׁר דְּתַחְמִי וּתְלוּטִיה לִי מִתַּמָּן : (תרגום יונתן)

רש"י וקבנו לי. לשון נווי, קללהו לי: (רש"י)

אבן עזרא אפס קצהו. רק קצהו : וקבנו. מלה זרה ולפי הדקדוק כי הצווי כעתידי ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדפו ובאה זו המלה מורכבת עם נו"ן ובחול"ם ולפי דעת רבי יהודה המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן א"כ לא יתכן להיותה צווי כי ימצא כן מהבנין הקל אולי תהיה שם הפועל על משקל ומשמרו את השבועה : (אבן עזרא)

בעל הטורים וכלו. ב'. הכא ואידך וכלו מחמדים והיינו דאמרו במס' נדה על דבר זה נסמית עינו של בלעם שאמר הקב"ה שהוא קדוש ומשרתו קדושים יסתכל בדבר זה והיינו וכלו לא תראה. בשביל שדיבר כנגד הקב"ה שכלו מחמדים נסמית עינו וכלו לא תראה : (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר אליו בלק לך נא אתי וגו'. אמר תיבת נא, גם אמר וקבנו לי בלשון ודאית, יתבאר על פי דבריהם ז"ל (במד"ר פ"כ) שאמרו שראה שישראל נפרצים שם ששם מת משה עד כאן, והוא לפי שלא ידע טעם הפרצה חשב שהפרצה תהיה בהם, ולפי שידועים היו ישראל שעושים תשובה ומבטלים הגזירות מהר לומר לך נא פירוש מהר עתה שאני רואה שהם מחויבים פרצה זו קודם שיעשו תשובה, וקבנו לי החליט הויית הדבר שתשיגם קללות רשע : (אור החיים)

ספורנו אשר תראנו משם. ותוכל לתת עיניך במ לרע : אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. אל תתן את עיניך בכולם שלא תשיג המכוון כלל כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה : (ספורנו)

[יד] ויקחהו שדה צפים אל ראש הפסגה ויבן שבועה מזבחת ויעל פר ואיל במזבחת :

אונקלוס ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ויבנא שבועא מדבחין ואסיק תור ודכר על כל מדבחא : (אונקלוס)

יונתן ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ויבנא שובעא אגורין ואסיק תור

רַס"י שָׁדָה לוֹפִים. מִקּוֹם גְּבוּהָ הִיא, שָׁסָם הַלּוֹפָה עוֹמֵד לְשִׁמּוֹר אִם יֵצֵא חֵיל עַל הָעִיר: רֹאשׁ הַפְּסוּגָה. זָלַעַם לֹא הִיא קוֹסֶם כְּזַלְקָה, רֹאה זָלַק שְׁעֵתִידָה פְּרָלָה לְהַפְרֵץ זִיִּשְׂרָאֵל מִסָּם, שָׁסָם מִתּ מַזְסָה, כְּסָבוֹר שָׁסָם תַּחּוּל עֲלִיהֶם הַקְּלָלָה, וְזוֹ הִיא הַפְּרָלָה שְׁאֵנִי רֹאה: (רַס"י)

כִּלִּי יִקָּר וַיִּקְחֵהוּ שָׁדָה צוֹפִים. אַחַר שֶׁלֹּא יִכּוֹל לְמַצּוֹא שִׁמְץ פְּסוּל עִ"ז בְּשִׁרְשִׁים חֹזֵר לְהִיּוֹת צוֹפָה וּמְבִיט בְּעֵנָפִים דְּהִיּוּנוֹ לְבֹא עַל הַתּוֹלְדוֹת מִצַּד חִטָּא הָעֵגֶל שֶׁעָשׂוּ, וְעִ"ז נֹאמֵר אִפְסָ קִצְהוּ תִרְאָה וְכוּלוֹ לֹא תִרְאָה כִּי אֵין הָאֲבוֹת בְּכֻלָּל הַבְּנִים וְעוֹד שֶׁלֹּא עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל כִּ"א הַמּוֹקְצִים שֶׁבַעִם שֶׁהָרִי שֶׁבֵּט לוֹי לֹא הִסְכִּימוּ. וְאִמֵּר אֲשֶׁר תִּרְאֵנוּ מִשָּׁם, כִּי עִ"י הָעֵגֶל נִעְשׂוּ מִגּוֹלִים כְּמִ"שׁ (שְׁמוֹת לֵב. כה) וַיִּרְא מֹשֶׁה אֶת הָעַם כִּי פְּרוּעַ הוּא, פִּירְשִׁי מִגּוֹלָה וְרָאוּ כָּל הָעַמִּים כִּי שָׁם ה' סָר מֵעֲלֵיהֶם עִ"י הָעֵגֶל וְזֶהוּ שָׁדָה צוֹפִים שֶׁהוּא לְשׁוֹן הַבְּטָה.

וּבֹאָה הַתְּשׁוּבָה אֵלָיו שָׁגַם בְּזָה טַעוֹ, כִּי לֹא הִבִּיט אֹן זֶה בִּיעֻקֵּב כִּ"א הָעֵרֶב רַב לְבַדּוֹ הִיא מִקּוֹר אֶל הַמַּעֲשֵׂה הַהוּא. וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר וְגו' לֹא אִישׁ אֶל וַיִּכְזַב וּבֶן אָדָם וַיִּתְנַחֵם, הִבִּיא לוֹ מוֹפֵת עַל טַעוֹתָיו שֶׁהָרִי נֹאמֵר בַּמַּעֲשֵׂה הָעֵגֶל (שָׁם לֵב. יד) וַיִּנְחַם ה' עַל הָרַעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לַעֲמוֹ וְכִי יֵשׁ נַחְמָה לְפָנָיו ית' וְהִלֵּא לֹא אָדָם הוּא לְהַתְנַחֵם, אֲלֵא וּדְאִי אִפִּילוֹ לְכַתְחִילָה מֵעוֹלָם לֹא עֲלֵתָה עַל דַּעְתּוֹ ית' לְכֻלּוֹתָם כִּי לֹא פִשְׁעוּ בּוֹ אֶךְ הָעֵרֶב רַב הִיא הָעֵיִקָּר בַּמַּעֲשֵׂה הַהוּא שֶׁעָשׂוּ עִ"י נַחֵשׁ וְקֶסֶם, וְחָשַׁב ה' פֶּן יִטְעוּ גַם יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו וְהִיא מִגֹּזֵם לָהֶם בְּכֻלִּיּוֹן כִּי עֲבִיד אֵינֶשׁ דְּגוֹזִים וְלֹא עֲבִיד לְכַךְ נֹאמֵר אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת וְלֹא נֹאמֵר אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת אֲלֵא מֵעוֹלָם לֹא בִקֵּשׁ אֲלֵא דָּבַר לַעֲשׂוֹת דֶּרֶךְ גִּיזוּם לְבַדּוֹ וְלֹא כַּדִּי לַעֲשׂוֹת מִמֶּשׁ, וְזֶה דּוּוֹקָא לַעֲמוֹ דְּהִיּוּנוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲבָל עַל הָעֵרֶב רַב לֹא נִיחָם כָּלֵל וְעוֹזְבֵי ה' יִכְלוּ עִ"י הָעוֹנְשִׁים הַמְּבֹאֲרִים פֶּרִי כִּי תִשָּׂא כְּמוֹ שִׁפְרִשִׁי בְּג' מִיִּתּוֹת נְדוּנוֹ שָׁם כּוֹי וְאַצְלָנוּ נִרְאָה כְּאֵלוֹ נַחֵם ה' עַל זֹאת, וְאֵל ה' הוּא הַיּוֹדֵעַ (יְהוֹשֻׁעַ כֵּב. כב) שָׁגַם מִתְחִילָה כַּךְ הִיתָה דַּעְתּוֹ ית'. אֲבָל אִם הִיוּ יִשְׂרָאֵל מְזִידִין בְּדָבָר אִ"כ וְדְאִי יִיעַד לָהֶם עוֹנֵשׁ מִמֶּשׁ וְהִיתָה כְּאֵן נַחְמָה מִמֶּשׁ וְזֶה אֵינּוּ כִּי לֹא בֶן אָדָם הוּא וַיִּתְנַחֵם, אֲלֵא הַהוּא אִמֵּר וְלֹא יַעֲשֵׂה שֶׁלֹּא הִיתָה שָׁם כִּי אִם אִמְרָה וְדָבוֹר לְבַדּוֹ דֶּרֶךְ גִּיזוּם וְלֹא כַּדִּי לַעֲשׂוֹת וְלִהְקִים זִ"שׁ וְלֹא יַעֲשֵׂה, וְלֹא יִקְיַמְנָה.

וְהַכֹּפֵל שֶׁבְּפִסּוֹק זֶה טַעְמוֹ, לְפִי שֶׁאִמֵּר הַקַּב"ה לְמֹשֶׁה הַנִּיחָה לִּי וַיַּחַר אִפִּי בָהֶם וְאֶכְלָם וְגו' (שְׁמוֹת לֵב. ו) הָרִי שֶׁהִיא שָׁם אִמְרָה רַכָּה וְהַבְּטָחָה טוֹבָה לְמֹשֶׁה שֶׁאִמֵּר לוֹ וְאַעֲשֶׂךָ אוֹתְךָ לְגוֹי גְּדוֹל, וְהִיא שָׁם דָּבוֹר קֶשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, וְשִׁנְיָהֶם לֹא נִתְקִימוּ. וְכִנְגַד הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אִמֵּר לַעֲשׂוֹת לְמֹשֶׁה נֹאמֵר כְּאֵן לֹא אִישׁ אֶל וַיִּכְזַב כִּי לְשׁוֹן כִּיזוֹב מוֹרָה עַל הַמְּבַטִּיחַ לְהַטִּיב וְאֵינּוּ מִקְיִים וְכִנְגַדוֹ נֹאמֵר הַהוּא אִמֵּר אִמְרָה רַכָּה וְלֹא יַעֲשֵׂה, וְכִנְגַד הָרַעָה אִמֵּר וּבֶן אָדָם וַיִּתְנַחֵם כִּי לְשׁוֹן נַחְמָה הוּא עַל הָרַעָה וְכִנְגַד זֶה אִמֵּר וְדָבַר וְלֹא

ואמר הנה ברך לקחתי, היינו לי כי כבר אמרתי ותהא אחריתי כמוהו ואם אקללם אקלל גם עצמי לכך לא אשיבנה. לא הביט און ביעקב אתה לקחתי שדה צופים להיות צופה ומביט באון ועמל שלהם מה אוכל להביט אם ה' לא הביט בהם עמל ואון, ואפילו החוטאים ההם לא כפרו באלהים לגמרי אלא שתפו ש"ש לדבר אחר כי לכך נאמר אשר העלוך בו"ו וארז"ל (סנהדרין סג.) אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה, כי בו"ו יש הוראה שלא נתנו תפלה באלהים אלא הודו כי ה' הוא האלהים והעגל הזה נתמנה למלך על כל הארץ מפי הגבורה לכך אמרו אשר העלוך. וז"ש כאן ה' אלהיו עמו שטענו כי ה' אלהיו הוא עמו עם העגל ומסר לו ההנהגה להיות ביניהם כמלך ולא אלהים ממש ז"ש ותרועת מלך בו.

או יאמר שאף בשעת החטא ה' אלהיו עמו, לא כפרו בו לגמרי ותרועת מלך עולם נשאר בו, ותדע שכך הוא שהרי אמר הקב"ה למשה רד כי שחת עמך אשר העלית, (שמות לב.ו) היינו העם שהעלה משה וזה ודאי לא אמר כלפי ישראל שהרי אל מוציאם ממצרים ולא משה הוציאם אלא ודאי שכלפי הערב רב אמר שמשה העלם מדעתו. והראיה שלכך אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת וגו' (שם לב.יא) דהיינו ישראל אשר אל מוציאם ממצרים כי לשון הוצאת שייך בישראל שנכנסו למצרים ויצאו, אבל גבי הערב רב אמר כי שחת עמך אשר העלית כי לשון יציאה אין שייך בהם כי מי הכניסם שיצאו. וכפי הפשט יתכן לפרש שהקב"ה אמר רד כי שחת עמך אשר העלית במעלה ע"י ביזת מצרים, כי משם נתעשרו וע"י רוב זהב עשו העגל לכך אמר אשר העלית מארץ מצרים כי נתעלו בעושר של ארץ מצרים, אבל בתפלת משה לא היה מקום להזכיר זה לכך אמר אשר הוצאת.

כי לא נחש ביעקב וגו', וכבר ידעת כי העגל נעשה ע"י כישוף ומאחר שלא נחש וקסם בישראל ודאי לא עשאו העגל כ"א הערב רב, וא"ת אם אין בהם נחש וקסם א"כ במה יודע להם הדבר אשר דבר ה' ע"ז אמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, כי כל הקורות התלויין בעת וזמן ההווים ונפסדים יאמר ליעקב אפילו לקטניהם וע"ד שנאמר (דברי הימים א' יב.לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעיתים, ולישראל דהיינו לחשוביהם יאמר מה פעל אל כי הדברים הרוחניים הקב"ה כוננם בידיים כמ"ש (שמות טו.יז) מקדש ה' כוננו ידיך וכתוב (תהלים לא.כ) מה רב טובך וגו' פעלת לחוסים בך.

הן עם כלביא יקום, ידוע שכל עיקר מעשה כישוף בלילה כי בו תרמוש כל חיתו יער. אלו המזיקים, וכל העוסקים עמהם הם מוכים ומעונים וירא בבקר והנה פניהם זועפים, לא תואר ולא הדר להם והם חלושי כח כי רובם מרעיבים את עצמם כדי שתשרה עליהם רוח הטומאה, והן עם זה כלביא יקום משנתו חזק ובריא אולם וזה מופת שאין לו עסק בנחש

וקסם, ואדרבא לא ישכב עד יאכל טרף וכפירש"י שאומר ק"ש על מטתו ומבריח המזיקין מעליו וא"כ ודאי אין לו עסק עמהם כלל וזה פירוש נכון. (כלי יקר)

[טו] וַיֹּאמֶר אֶל בָּלָק הַתִּנְצֵב כֹּה עַל עֲלֹתֶךָ וְאַנְכִי אֶקְרָה כֹּה:

אונקלוס וַיֹּאמֶר לְבָלָק אֲתַעְתֵּד הָכָא עַל עֲלֹתֶךָ וְאַנָּא אֲתַמְטִי עַד כָּא:
(אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר לְבָלָק אֲתַעְתֵּד הָכָא עַל עֲלֹתֶךָ וְאַנָּא אֲתַעְרָא עַד הָכָא: (תרגום יונתן)

רש"י אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: (רש"י)

כלי יקר ואנכי אקרה כה. פירש רבינו בחיי לבטל מהם ברכת כה יהיה זרעך (בראשית טו.ה) וכה תברכו את בני ישראל (במדבר ו.כג). בזה ראיתי לתרץ מה שמסיק (במ"ר כ.ז) כי אמר אולי נכה בו לא בקש כ"א לנכות מהם חלק כ"ד מן ס' רבוא והיינו כ"ה אלף, ויש להקשות מה תועלת היה לו בזה אם יחסרו כ"ה אלף מן ס' רבוא, גם יש לדקדק למה נפלו בעצתו כ"ד אלף ולא יותר ולא פחות, אלא ודאי שעיקר כוונתו היתה לבטל מהם ברכת כה כי עי"ז יחולו הקללות לכך לא בקש כ"א לנכות חלק כ"ד כדרך שמנכין מן הסאה חלק כ"ד (ב"ב צג:) כך בקש לנכות חלק כ"ד דהיינו כ"ה אלף כמספר כה, ולא עלתה בידו כי לא הפיל כ"א כ"ד אלף עד כה ולא עד בכלל כי בבואו למספר כ"ה עמדו להם הברכות של כה תברכו, וכה יהיה זרעך. (כלי יקר)

[טז] וַיִּקְרַח יְהוָה אֶל בְּלָעַם וַיִּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל בָּלָק וְכַה תִּדְבֹּר:

אונקלוס וַעֲרַע מִימַר מִן קָדָם יֵי לְבָלָעַם וְשׁוּי פְתַגְמָא בְּפוּמִיָּה וַאֲמַר תּוּב לָוֶת בָּלָק וְהִיכָדִין תַּמְלִיל:
(אונקלוס)

יונתן וַאֲרַע מִימְרָא מִן קָדָם יֵי בְּבָלָעַם וְשׁוּי פְתַגְמָא בְּפוּמִיָּה וַאֲמַר תּוּב לָוֶת בָּלָק וְהִיכָדִין תַּמְלִיל: (תרגום יונתן)

רש"י וישם דבר בפיו. ומה היא הסימה הזאת, (י) ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר, אלא כשהיה שומע שאינו נרצה לקבל, אמר מה אני חוזר אל כל בלק לזכרו, ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו, כאדם הפוקם בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה, אמר לו, על כרחך (כ) תשוב אל בלק: (רש"י)

שפתי חכמים (י) שתי קושיות מהקשה רש"י חדל מה היא הסימה הזאת ללא מפרש הפסוק מה היא הסימה. ועוד מה חסר המקרא באמרו כו' ר"ל היה לו לכתוב ויקר ה' אל זלעם ויאמר טוב אל זלק וגומר דהא לא חסר המקרא כלום אי לא אמר ויקס דבר בפיו. והרא"ם פירש מה היא הסימה הזאת דאי אפטר לומר שמאמר טוב אל זלק הוא פירוש ויקס דבר בפיו דאם כן ויאמר למה לי היה לו לומר ויקס דבר בפיו טוב אל זלק וכה תדבר: (כ) ואם תאמר למה לא פירש"י זה לעיל דקס גם כן כתיב ויקס ה' דבר זפי זלעם ויאמר טוב אל זלק וכה תדבר. יק לומר דלעיל יק לומר דויקס ה' זפיו וגו' הוא תקובה על את שבעת המזבחות ערכתי וגו' אבל הכא קשה הלכא לא דבר זלעם כלום: (שפתי חכמים)

יז ויבא אליו והנו נצב על עלתו ושרי מואב אתו ויאמר לו בקק מה דבר יהיה:

אונקלוס ואתא לותיה והוא מעתד על עלתיה ורבבבי מואב עמיה ואמר ליה בקק מה מליל ??: (אונקלוס)

יונתן ואתא לותיה והא מעתיד על עלתיה ורבבבי מואב עמיה ואמר ליה בקק מה מליל ??: (תרגום יונתן)

רש"י שרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב, כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקתם, ולא נשארו אלא מקתם: מה דבר ה'. לשון לחוק הוא זה, (ב) כלומר אינד ברשותך (במ"ד כ, ט: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דאם לא כן מה זפיד מיזעי ליה דפטיטא שאל מה דבר ה'. (גור אריה) דאם לא כן מה היה כריך לשאל דודאי מעצמו יאמר לו מה דבר הקס יתברך כבראשונה אלא כיון ללחק: (שפתי חכמים)

יח וישא משלו ויאמר קום בקק ושמע האזינה עדי בנו צפר:

אונקלוס ונטל מתליה ואמר קום בקק ושמע אצית למימרי בר צפר: (אונקלוס)

יונתן וַיִּטַּל מִתַּל נְבוֹתִיָּה וַאֲמַר קוֹם בָּלֶק וּשְׁמַע אֶצִּית מִיַּלְי בְּרִיָּה דְצָפוֹר:
(תרגום יונתן)

רש"י **קום בלק**. כיון שראהו מלחק בו נתכוין ללערו, עמוד על הגליך,
אינך רשאי ליטב, ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: **צנו כפור**. לשון
מקרא הוא זה, כמו חיתו יער (תהלים קד, ט) וחיתו ארץ (בראשית א, כד), למעינו
מים (תהלים קיד, ח): (רש"י)

אבן עזרא **וישא משלו**. הוא כתועפת ראם כלביא יקום: **האזינה עדי**.
מגזרת עד וכן לא שבתם עדי והטעם כפול. וי"ו בנו בעור נוסף כמו למעינו
מים: **וטעם לא איש אל**. בעבור שאמר וקבנו לי משם וכבר אמר לא קבה
אל: (אבן עזרא)

אור החיים **קום בלק וגו'**. קימה זו למה, ורז"ל (שם) אמרו לפי שהיה בלק
מצחק בבלעם שאינו ברשות עצמו לזה נתכוין להקניטו ואמר לו קום
ושמע, ולדבריהם צריך לדעת למה אמר ושמע בתוספת וא"ו, ואולי
שנתכוין לומר לו שיתחיל לשמוע משעת קימה, והוא אומר **קום ושמע**.
או ירצה לפי שאמר ה' לבלעם שוב אל בלק וגו' שהזקיקו לומר הדברים
לפני בלק, לזה אם היה אומר קום בלק שמע יהיה נשמע שרצונו לומר
שיקום לשמוע כדי שישמע מעומד אבל אין חיוב בשמיעה אם לא ירצה
לשמוע יפנה וילך לו, לזה אמר ושמע חיוב בקימה וחיוב בשמיעה:

עוד יכוין לומר לו שקימה היא לו שזכה לשמוע דברים הבאים ממקום
גבוה, והעירו עוד להטות אזנו עדיו להאזין כל דקדוקי הדברים, ובזה
אתה יותר במדרגה מאותו שאתה מחשיבו לאב שהוא צפור הכשפים
דכתיב בן צפור, מעתה הוא בנך, והוא אומרנו בנו צפור. עוד יתבאר הכתוב
לפי מה שהקדמנו כי רשע זה היו בו ב' דברים רעים, הא' שהיה רוצה
לקלל ישראל והיה צריך שיבא מלאך לעקם פיו כאמור, והב' שהברכה
עצמה שהיתה יוצאה מפיו היה מכוון בה לגנאי והיה צורך לרוח הקודש
לפרשה לשבח כמו שכתבנו למעלה, ולפי שחשד בלק לבלעם שהוא חפץ
לברך את ישראל, בתחילת דבריו אמר לבלק שיקום על עומדו להתבונן
בב' פרטים כדי שלא יחשדנו, וזה ראשונה כנגד מה שהיה אומר בברכתו
דברים שאינם כל כך מפורשים לטובה והיתה רוח הקודש מפרשתם
לברכה שלימה והוא אומר **ושמע** בתוספת וא"ו לרמוז שמיעה אחרת,
וכנגד מה שהיה רוצה לקלל והמלאך עוקם פיו אמר **האזינה עדי** פירוש
שיתקרב ביותר עדיו וישכיל בעקימת שפתיו, שמתעקמין ממבטא אשר
יבטא בשפתיו, ובזה העירו כי אנוס היה ולא יחשדו כמברך אויביו: (אור
החיים)

יט לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנתם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא

יקימנה :

אונקלוס לא כמלי בני אנשא מימר אלהא בני אנשא אמרין ומכדבין ואף לא כעובדי בני בשרא דאינון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין דהוא אמר ועבד וכל מימרה מתקים : (אונקלוס)

יונתן לא כמלי בר נש מימר אלהא חי וקים רבון כל עלמא יי דבר נש אמר ומסרב ואוף לא דמין עובדי לעובדי בני בשרא דמתמלכין ותיבין ממה דגזרין ברם רבון כל עלמא יי אמר לאסגאה ית עמא הדין הי ככוכבי שמיא ולאחסנותהון ית ארע פנענאי האפשר דאמר ולא יעבד ומה דמליל האפשר דלא יקימיניה : (תרגום יונתן)

רש"י לא איש וגו'. כבר נשבע להם להזיחם ולהוריקם ארץ שבעה אומות, ואתה סבור להמיתם במדבר: הוא אמר וגו'. כלשון תימה, (מ) ותרגומו ותיבין ומתמלכין, חוזרים (נ) ונמלכין לחזור בהם: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) כלומר וכי הקדוש צרוך הוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה: (נ) כלומר תרגומו של ויתנחם תייבין ומתמלכין ופירוש חוזרין ונמלכין לחזור בהם והוא מדברי רש"י זכרוננו לברכה ולפי התרגום אינו לשון תמיה כלומר בני אדם דרכם בכך אבל לא הקדוש צרוך הוא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אמר ולא יעשה. אמרו: ודבר. דברה: (אבן עזרא)

אור החיים לא איש וגו' וכן אדם וגו'. אמר ב' הדרגות כנגד ב' בחינות, הא' אשר יבטיח האדם לזולת על דבר, והב' אשר יחכים אדם עשות דבר בהנהגותיו ועניניו שאין נוגעים לזולת, כנגד מאמר שהוא הבטחת הזולת אמר לא איש אל ויכזב, וכנגד מאמר שאינו נוגע לזולת אמר וכן אדם ויתנחם שאינו מכזב בזולת אלא ינחם על אשר דבר עשות, ובמה שלפנינו יש ב' דברים אשר דבר ה', א' להקים מלכות ישראל ולהטיב להם, והב' שחשב ה' לעשות רצונו לתת תורתו לעם קדושו והם דברים שנוגעים לו יתברך, וכנגד שניהם אמר לא איש אל ויכזב בהבטחות הטובות אשר הבטיח לאבות וכן אדם ויתנחם ממה שחשב בהנהגות עולמו לתת תורתו לישראל ולהדריכם לקיים מצותיו, ואם כן איך יחשוב לקלל ישראל ונמצא מכזב ח"ו בהבטחותיו לאבות וניחם על מה שחשב עשות:

ואו' ויכזב ויתנחם בתוספת וא"ו, כלל בזה ב' הדרגות, א' שאינו איש ולא אדם ועוד לחשוד בו ח"ו דבר שאפילו בנבראים הוא גרעון והוא הכזב והחרטה, ונתכוון בזה שמן הנמנע שיסכים על קללת ישראל עד שיהיו בו

ב' דברים איש ויכזב ובן אדם ויתנחם שהגם שהיה ח'יו איש ויכזב עם כל זה לא יתחרט למה שנוגע למה שחשב עשות רצונו באמצעות ישראל, וטעם שפעם אחת אמר איש ופעם אחת אמר בן אדם, לפי שהמבטיח להטיב לזולת ישנו בגדר מעלה לזה אמר לשון חשיבות, ובפרט המתחרט על מה שחשב על עצמו אמר ובן אדם:

ההוא אמר וגו'. פשט הכתוב חוזר להאדם, ואפשר לפרשו על הקב"ה על זה הדרך כשרוצה לעשות מעשה אינו צריך למעשה אלא במאמר הוא נעשה, והוא אומרו ההוא פירוש האל שהזכיר בסמוך אמר פירוש פעולותיו שעשה הוא אמר ותהי, ולא יעשה פירוש לא יצטרך למעשה כאומרו (בראשית א) ויאמר וגו' ויהי כן, וכן אמרו במשנה (אבות פ"ה) בעשרה מאמרות נברא העולם, ואומרו ודבר וגו' פירוש וכשהמעשה שנעשה במאמרו אינו כל כך קיים, על דרך אומרם שהיה העולם רופף ורועד דכתיב (איוב כו) עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו ואמרו חכמינו ז"ל (חגיגה יב.) שגער ה' בהם ונתקיימו, והוא אומרו ודבר לשון קושי ולא יקימנה פירוש ולא יצטרך לקיימנה אלא בדיבורו הקשה היא מתקיימת ומתחזקת: (אור החיים)

בכ הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה:

אונקלוס (אונקלוס) הא ברךו קבילית ואברכיניה לישראל ולא אתב ברבתי מיניה:

יונתן (תרגום יונתן) הא ברבתיא קבילית מן פום מימר קודשא לא אמנע סדר ברבתיאון מנהון:

רש"י הנה ברך לקחתי. אתה שאלני מה דבר ה', קבלתי ממנו (ס) לברך אותם, (ס"א ברך כמו לברך): וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם, ואני לא אשיב (ע) את ברכתו: וברך. כמו וברך, וכן הוא גזרת רי"ש, כמו אויב חרף (תהלים עז, יח) כמו חרף, וכן וברך ברך (שם י, ג), המהלל ומברך את הגוזל ואומר אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך, מרגיז הוא להקב"ה. ואין לומר ברך שם דבר, שאם כן היה נקוד בפתח קטן (כ"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה, אבל לפי שהוא לשון פעל, הוא נקוד קמץ קטן (פירי) וטעמו למטה: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) הודיענו בזה כי ברך אינו לבוק עם ודבר ולא יקימנה הסמוך לו אלא עם מאמר מה דבר ה' ואמר קבלתי במקום לקחתי שהרי לא לקח ממנו כפירוש לקיחה בכל מקום ולהיות שמלת ברך מקור הוסיף למ"ד כי המקור בכל מקום יצטרך לשימוש אותיות בכל"ס ולהורות ממי

קבל הזכרות הוסיף מלת ממנו ולהורות למי יצרך הוסיף מלת אותם: (ע)
הודיענו בזה שמלת צרך הוא פועל כלומר שצרך אותם ולא פס כלומר
שהוא מוכן לצרך אותם. ומפני שמלת ולא אשיבנה אינו נופל אלא על הפס
כלומר שעדיין לא צרך אותם ולא אשיבנו ממשצבתו שרואה לצרך אותם
אבל על הפועל אינו נופל לא אשיבנו כיון שצרך צרך אותם הוצרך לומר
ולא אשיבנה את צרכתו כאלו אמר וצרך צרכה ולא אשיבנה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הנה ברך לקחתי. שם הפועל כמו שם: **וברך**. פועל עבר והטעם
והשם ברך ברכה ולא אשיבנה: (אבן עזרא)

אור החיים הנה ברך לקחתי וברך וגו'. לפי מה שפירשנו בפסוק (כ"ג ה')
וישם ה' דבר בפי בלעם שעשה בפיו דבר רוחני שיפסיק בין פיו לרוח
הקודש המדברת, והוא מה שכוונו רז"ל במאמרם (ילקוט) דבר מלאך.
אלא שהם נתנו טעם הדבר כדי למונעו מלקלל ושני הטעמים צודקים,
וכפי זה נתכוון במאמר הנה ברך לקחתי שהרגיש במה שניתוסף בפיו
ובלשונו שיקרא ברך. ועוד וברך כי לא שם הדבר בפיו ונשאר הדבר
לרצונו של בלעם אלא וברך פירוש מכריחו לברך והגם שהוא אינו חפץ
ולהשיבה אינו יכול, והוא אומרו **ולא אשיבנה** פירוש אינו יכול להחזירה:
(אור החיים)

ספורנו וברך. והוא כבר ברך: (ספורנו)

דעת זקנים הנה ברך לקחתי. קבלתי ברכה מאת הקב"ה לברך את ישראל
וברך ולא אשיבנה כלו' ואברך אותם ולא אשיב הברכה מהם ודין הוא
שיברכם שהרי לא הביט און ביעקב ולפיכך ותרועת מלך בו לשון חיבה
ורעות וזהו דבר גדול כי חזק הוא המוציאם ממצרים. אל לשון חוזק
[כמו] ואת אילי הארץ לקח: (דעת זקנים)

[כא] לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל יהוה אלהיו עמו
ותרועת מלך: (כא)

אונקלוס אסתפלת לית פלחי גלולין בדבית יעקב ואף לא עבדי ליאות
שקר בישראל מימרא דיי אלההון בסעדהון ושכינת מלכהון ביניהון:
(אונקלוס)

יונתן אמר בלעם רשיעא לית אנא מסתפל פלחי טענותא בדבית יעקב ולא
מתקיימין עבדי ליעות שקר בדבית ישראל מימרא דיי אלההון בסעדהון
ויבבות מלכא משיחא מייבבא ביניהון: (תרגום יונתן)

רפ"י לא הביט און זיעקב וגו'. כתרוממו. דבר אחר, אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: לא הביט. הקב"ה און זיעקב, שכשהן עוזרין על דבריו אינו מדקדק אחריהם, להתזונן באוניות (פ) שלהם ובעמלן שהן עוזרים על דתו: עמל. לשון עזירה כמו הרה עמל (שם ז, טו), כי אתה עמל וכעס תביט (שם י, יד), לפי שהעזירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכו: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו רעה דוד (שמואל-ב טו, לו), אוהב דוד, ויתנה למרעהו (שופטים טו, ו). וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון זיניהון: (רפ"י)

שפתי חכמים (פ) באוניות שלהם לשון און: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לא הביט און. לפי דעתי כי מזאת המלה למד בלק לשלוח נשי מואב במחנה ישראל והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנה אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום שבועה וכן הנביא אומר רגע אדבר וזה טעם בדבר בלעם: **ולא ראה עמל**. הטעם כפול והוא אחי האון והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף און. והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו: **ותרועת מלך בו**. במחנה ישראל וזה ותקעתם תרועה: (אבן עזרא)

בעל הטורים לא הביט און ביעקב. שאין אותיות חט בשמותיהן של שבטים: (בעל הטורים)

אור החיים לא הביט און ביעקב. יתבאר על פי דבריהם ז"ל (רע"מ ח"ג רעה) שאמרו כי על ידי חטא האדם נרשם רושם כח הרע באבר שבו עשאו והיא בחינת הפגם המוזכרת בדבריהם ז"ל, ופירוש און הוא כח הרע הנמשך מהעבירה, על דרך אומרו (משלי ל) לא פעלתי און, וכתוב (תהלים קכה) יוליכם ה' את פועלי האון, ולזה אמר **לא הביט און** שהוא רושם המפעל הרע אינו אפילו ביעקב שהן המון העם שיתכנו בשם יעקב שכלם נשמרים מעשות רע, והגם שיטעו מדרך השכל אינו נקבע בנפשם האון שהוא חלק הרע, על דרך אומרו (שיר ד') כלך יפה ומום אין בך פירוש שאין החטא עושה בו מום קבוע אלא לכלוך העובר על ידי רחיצה והדחה, וכמו שרמזו ז"ל (שהש"ר) במה שאמר הכתוב שחורה אני ונאווה יעיין שם, ואמרו **ולא ראה עמל בישראל** פירוש אפילו פגם שצריך עמל להעבירו אינו באותם שנקראים ישראל שהם הצדיקים:

או ירצה אומרו **לא הביט און** הוא חטא המחשבה שגם הוא יקרא און על דרך אומרו (תהלים ס"ו) און אם ראיתי בלבי, שאין ה' מביט אל המחשבה הרעה, ביעקב פירוש שאין עושה ביעקב המחשבה הרעה רושם האון שהיא ענף הרע, ולזה דקדק לומר לשון הבטה שהיא יותר מהראיה

פירוש כי הגם כי בראיה ראשונה הוא רואה מחשבה הרעה כשהוא מביט בפנימיות מפעלה אין און, ודקדק לומר **און ביעקב** פירוש שאינו עושה בו החטא ההוא רושם, וזה אפילו בהמון העם אשר בשם יעקב יכונה, וכנגד הצדיקים שבהם אמר **ולא ראה** פירוש אפילו מחשבה בלתי הגונה הנקרא עמל שעמל עמו יצר הרע בכח המחשבה להטותה מדרך השכל והצדיקים לבם חלל בקרבם, והוא אומרו **ולא ראה עמל בישראל**. גם נתכוון לומר שהצדיקים הגם שעושים מצות וכל עסקם בתורה אינם מרגישים שיש להם עמל על דרך אומרו (תהלים עג) עמל הוא בעיני אלא אדרבא כאדם המרויח וכאדם המשתעשע בשעשועים לרוב חשקם בתורה. גם נתכוון על דרך אומרו (משלי ח) אני בינה לי גבורה, כי כשהצדיקים עוסקים בתורה ומתמידין בה אין להם עמל בעסק התורה שאדרבא היא נותנת לו גבורה:

עוד ירצה לומר כי באמצעות ב' הדרגות שיש בישראל אין הקב"ה מקפיד על רשע שבעולם מהאומות ובוזה אינו מאבדם גם אינו יגע בבריאת עולמו ובנשיאת עול לכל הדברים הצריכין לעולם, והוא אומרו **לא הביט און** שיש בעולם בשביל יעקב, גם אינו רואה עמל שעמל כביכול בסבילת העולם ובמזונותיו ובסיפוק צרכיו הכל אינו חש לו בשביל ישראל, והוא אומרו **בישראל** בשביל ישראל, וכן תמצא שאם ישראל הולכים בדרך התורה והמצות ה' נותן טובו לעולם וניזונים ונהנים גם האומות יחד, ומעתה המבקשים לעקור אומה זו מבקשים לאבד העולם ויושביו. עוד נתכוון באומרו ולא ראה עמל בישראל כי הצדיקים כל צפופם עושים בו נחת רוח לה' ואינם מיגעים אותו כביכול על דרך אומרו (מלאכי ב) הוגעתם ה' בדבריכם, ולזה אמר ולא ראה עמל בישראל:

ה' **אלהיו עמו ותרועת מלך בו**. פירוש כנגד ב' בחינות שהזכיר, הנקראים בשם יעקב שהם ההמון עם, והמתכנים בשם ישראל שהם הצדיקים, ה' **אלהיו עמו** הם הצדיקים שעושים מאהבה, לזה אמר ה' שהוא שם החסד לומר שאין עבודת הצדיק לצד הדין אלא אוהב הטוב במה שהוא טוב, ודקדק לומר אלהיו שלא תחשוב שאם ה' מייסרהו ישוב אחור, לזה אמר אלהיו שהגם שייסרהו על משמרת אהבתו יעמוד, וכנגד כת ההמון הנקראים בשם יעקב אמר **ותרועת מלך בו** שהוא ירא לצד המשפט:

עוד ירצה לומר שבח השגתם שלא בחר ה' לשכן שמו אלא עמם, ועוד שעשה בהם כח עליון שיכולין לאבד כל מה שנותנין בו עיניהם כמלך עולם, והוא אומרו **ותרועת מלך בו** פירוש אין צריכין שה' יאבד קמיהם אלא בהם עצמן יש הדרגה זו. וכן תמצא שהצדיקים כל מקום שנותנים בו עיניהם להשחית בכל הנבראים הם בעלי היכולת:

עוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ברכות סא:) על רבי עקיבא שהיו סורקים בשרו במסרקות של ברזל והיה מאריך באחד וכו', והוא אומרו ה' **אלהיו עמו** פירוש מדבק נפשו בה' אלהיו בתכלית החיבה הגם שתרועת מלך בו בשבט ברזל שסורקין בשרו, ואפילו בזמן עצמו שהשבט

בו שהיו סורקים וכו' אף על פי כן ה' אלהיו עמו: (אור החיים)

ספורנו ותרועת מלך בו. בנסוע המחנות הם תוקעים תרועה בנסוע המשכן לשמחה שיגילו במלכם: (ספורנו)

[כב] אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו:

אונקלוס אלקה דאפקנון ממצרים תוקפא ורומא דיליה: (אונקלוס)

יונתן אלקה די פרק ואפיק יתהון פריקין מן ארעא דמצרים תוקפא ורומותא תושבתא וגבורתא דידיה הוא: (תרגום יונתן)

רש"י אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם ילל ממצרים, לא ילל מעלמו, אלל האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו. כתוקף רום (פ) וגובה שלו, וכן וכסף תועפות (איוז כב, כה), לשון מעוז המה, ואומר אני שהוא לשון ועוף יעופף (בראשית א, ט), המעופף ברום וגובה (ה) ותוקף רב הוא זה: תועפות ראם. עפירת גובה. דבר אחר, תועפות ראם. תוקף ראמים, ואמרו רבותינו (גיטין סח:) אלו (ה) השדים: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ראונו בזה דמלת ראם כמו רום לא ראם שהוא בהמה שאין ראוי ליחס כח האל לבהמה והכי קאמר כמו הבנאי שזנה בנין גבוה וחזק אתה מכירו ויודע שהוא חזק כך הקדוש ברוך הוא בנה עולמו ויסדו על חזקו והוציאם בחזקה כתוקף רום וגובה שלו ר"ל כחזקת עולמו. ור"ל כתועפות דהכא וכסף תועפות שניהם לשון מעוז: (ה) ר"ל שהוא רוכה לתת טעם למה נקרא התוקף בלשון תועפות ואמר שהוא לשון עוף יעופף דמה שיעוף העוף תוקף רב הוא זה לפי שסדר כל דבר שהוא מורכב מד' יסודות כשזרקין אותו באויר נופל לארץ והעוף מעופף באויר שהוא הפך טבעו בזדאי כח רב יש לו: (ה) ר"ל כתוקף השדים שפורחין במהירות מסוף העולם ועד סופו ולטעם ראשון קשה למה כתיב ראם לכן הביא דבר אחר דשדים נקראים ראמים ולדבר אחר קשה היה לו לומר בקרא ראמים לכן פירש גם טעם ראשון וקל להבין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אל מוציאם ממצרים. וזה השם שהיה עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים: כתועפת. כמו קרני ראם ופירוש תועפות תוקף וכן ותועפות הרים לו גם יתכן היות פירושו וקרני הרים וכסף תועפות לך

פירושו וכסף תועפות הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבוק בשם ולא יבקש כי אם מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם: (אבן עזרא)

אור החיים אל מוציאם ממצרים. אמר מוציאם ולא הוציאם, הגם שרז"ל אמרו (ברכות לח.) דאפיק משמע והוכיחו מכאן אף על פי כן יותר משמע לשון עבר אם היה אומר הוציאם:

ונראה על דרך אומרים ז"ל (פסחים קטז:) בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, על כן אמרו יודעי פנימיות התורה כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בני ישראל והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אומרו **אל מוציאם** כי לא יציאה ראשונה לבד אלא בכל שנה ושנה מוציאם כנזכר, ונתן טעם **כתועפות ראם לו** פירוש כי ה' מוסיף ומחזק אותם לרומם ואין קץ לרוממות אשר חשב ה' עליהם עד גדר שלא ישאר שום תערובת הרע בקדושה, והוא אומרו **כי לא נחש ביעקב רמז** לבחינת הניחוש גם לבחינת הנקראת נחש שהוא ראש הקליפה ס"מ הרשע הנקרא נחש תעקר ולא ישאר ממנו ביעקב, על דרך אומרו (זכריה י"ג) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, ולא קסם הוא בחינת טומאה למטה ממנה, ואז יהיו ישראל בגדר שלמות המעלה ותהיה מעלתם יותר מן המלאכים, והוא מה שגמר אומר **כעת יאמר ליעקב** וגוי ואמרו רז"ל (מד"ד כאן) שהמלאכים ישאלו לישראל מה פעל אל: (אור החיים)

ספורנו כתועפות ראם לו. לעם ישראל שאינו טורף ואוכל כארי אבל דוחה בקרניו כמו הראם כי היתה הכונה לגרש האומות ולהכניס את ישראל לארץ בלתי הריגת האומות כאמרו תגרש גוים ותטעה כי לא חפץ במות המת. וכן אמרו ז"ל שלשה אגרות שלח יהושע הרוצה לפנות יפנה הרוצה להשלים ישלים הרוצה לעשות מלחמה יעשה אבל הם הקשו ערפם להלחם והוצרכו להחרימם ובכן לא השתמשו בהם כלל כמו שמשתמש האריה בטרפו אבל עשו בהם כמו שעושה הראם במה שהוא דוחה או כובש שלא יאכלנו כלל: (ספורנו)

דעת זקנים כתועפות ראם לו. כלומר כפלי כפלים כחו כפול משל ראם. תועפות לשון כפלות כדמתרגמי' וכפלת ותעיף וכן תעופה בבקר תהיה שתהא אור שלך כפול מאור הבקר ומדמה הקב"ה לראם כדי להאזין לבני אדם וכן הוא נמשל לארי ה' כאריה ישאג אריה שאג מי לא יירא: (דעת)

[כג] כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל:

אונקלוס ארי לא נחשיא צבן דייטב לדבית יעקב ואף לא קסמיא רעו

בְּרַבּוֹת בַּיִת יִשְׂרָאֵל כְּעֵדוֹ יִתְאַמֵּר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֵבֵד אֱלֹהָא:
(אונקלוס)

יונתן אָרוּם לֹא קָאִים נְטוּרֵי נְחֻשִׁין בְּדַבְּרֵי יַעֲקֹב וְלֹא קְסוּמֵי קִיסְמִין
בְּרַבּוֹתָא דְיִשְׂרָאֵל בְּעֵידָנָא הָדִין יִתְאַמֵּר לְבֵית יַעֲקֹב וּלְבֵית יִשְׂרָאֵל מָה
מְשַׁבְּחִין הֵינוּן נִיסָא וּפְרִישְׁתָּא דְעֵבֵד לְהוּן אֱלֹהָא: (תרגום יונתן)

רס"י כִּי לֹא נַחֵשׁ צִיעֻקְבּ. כִּי רַחוּיִים הֵם לְצַרְכָּהּ, שְׂאִין צֵהֶם מִנַּחֲשִׁים
וְקוֹסְמִים: כַּעַת יֹאמֵר לִיעֻקְבּ וְגו'. עוֹד עֵתִיד לְהִיֹּת עֵת כַּעַת הַזֹּאת, (פ)
אֲשֶׁר תִּגְלֶה חֲצֹתָן לַעִין (ח) כֹּל, שֶׁהֵן יוֹשְׁבֵין לִפְנֵיו וְלומֵדִים תּוֹרָה מִפְּו
וּמַחֲיִלְתָּן לִפְנֵים מִמְלַחְכֵי הַסֵּרֶת, וְהֵם יִשְׁאַלּוּ לָהֶם מָה פִּעַל אֵל, וְזֶהוּ שְׁנֹאמֵר
וְהִיוּ עֵינֵיךְ רוֹאוֹת אֶת מוֹרִיךְ (יִשְׁעִיָּה ל. ט). דַּבַּר אַחֵר, יֹאמֵר לִיעֻקְבּ, אֵינּוּ לְשׁוֹן
עֵתִיד אֲלֹלָ לְשׁוֹן הוּא, אֵינּוּ כְּרִיכִים לְמִנַּחֵשׁ וְקוֹסֵם, כִּי צִכַּל עֵת שְׁכָרִיךְ
לְהֹאמֵר לִיעֻקְבּ וּלְיִשְׂרָאֵל מָה פִּעַל הַקִּבְ"ה וּמָה גְזֵרוֹתָיו צִמְרוֹם, אֵינּוּ
מִנַּחֲשִׁים וְקוֹסְמִים, (א) אֲלֹלָ נִמְסַר לָהֶם עַל פִּי נְבִיאֵיהֶם מָה הִיא גְזֵרַת
הַמִּקּוֹם, אֹו אֹורִים וְתוֹמִים מַגִּידִים לָהֶם, וְאוֹנְקְלוֹס לֹא תִרְגֵּם כֵּן: (רס"י)

שפתי חכמים (פ) מִפְּנֵי שֶׁכ"ף הַדְּמִיוֹן מוֹרָה שֶׁהוּא מִדְּמָה עֵת אַחֲרֵת לַעַת
הַזֹּאת: (ח) מִפְּנֵי דְלַעִיל מִינִיָּה כְּתִיב וְתִרְוַעַת מֶלֶךְ צוֹ שֶׁהוּא חֲצֵה וְרִיעוּת
אֲמַר עוֹד עֵתִיד שְׁתֵּהֵא עֵת אַחֲרֵת כִּזְאֵת שִׁשְׁצוּ לִפְנֵיו דְרַךְ חֲצֵה: (א) פִּירוּשׁ
וְיִהְיֶה דְצוּק עִם כִּי לֹא נַחֵשׁ צִיעֻקְבּ. וְלִפִּי הַדַּבַּר אַחֵר יִהְיֶה פִּירוּשׁ כ"ף
הַדְּמִיוֹן הַכִּי כַּעַת כְּלוֹמֵר אִם יִצְאוּ עֵתִים שִׁיִּטְרֹכוּ לְדַבַּר צַעֲנִין נַחֵשׁ אֹו
קִסֵּם יֹאמֵר לָהֶם עַל יְדֵי נְבוֹאָה וְלֹא יִטְרֹכוּ נַחֵשׁ אֹו קִסֵּם כִּנ"ל וְצֵה נְמִי
נִיחָא לְמָה לִּיה לְרַס"י לְשָׁנֵי טַעֲמִים וְקַל לְהַצִּין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כַּעַת יֹאמֵר לִיעֻקְבּ. כַּעַת הַזֹּאת וְהַטַּעַם בְּכֹל עֵת יֹאמֵר לָהֶם בְּלִי
דַּעַת נַחוּשׁ: מָה פִּעַל אֵל. מָה יִפְעַל אֵל וּמִלַּת עֵבֵר בַּעֲבוּר הַיּוֹת כֹּל דַּבַּר נִגְזַר
וְאִם הוּא לַעֲתִיד כְּבַר נִגְזַר בְּתַחֲלָה וְזֶה יֹאמֵר לְיִשְׂרָאֵל בְּדֶרֶךְ נְבוֹאָה שֶׁהוּא
הָאֲמַת: לִיעֻקְבּ וּלְיִשְׂרָאֵל. דַּבַּר כְּפוּל בְּנְבוֹאָה וְכֵן מִרְאֵשׁ שְׁנִיר וְחִרְמוֹן: (אבן
עזרא)

ספורנו כִּי לֹא נַחֵשׁ בִּיעֻקְבּ. וְהַטַּעַם שֶׁהוּצִיאֵם מִמִּצְרַיִם וּמִגְרֵשׁ גּוֹיִם
בְּשִׁבִיל יִשְׂרָאֵל וְנוֹתֵן לְיִשְׂרָאֵל תּוֹעֲפוֹת רֹאֵם כִּי הֵם דוּד דוֹרְשֵׁיו וְלֹא
יִדְרְשׁוּ הַנַּחֵשׁ כֹּאמְרוּ כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֵל מַעוֹנְנִים וְאֵל קוֹסְמִים יִשְׁמְעוּ
וְאֵתָה לֹא כֵן: כַּעַת. שֶׁהֵם רוֹצִים לְדַעַת עֵתִידוֹת: יֹאמֵר לִיעֻקְבּ וּלְיִשְׂרָאֵל
מָה פִּעַל אֵל. יֹאמֵר לָהֶם בְּנְבוֹאָה אֹו עַל יְדֵי אֵיזָה נְבִיאָה מָה גִזַּר הָאֵל יִתְבָּרַךְ
לֹא יֹאמֵר לָהֶם מָה יוֹרוּ אוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם וּמָה יִפְעִלוּ מַעֲרֻכוֹתֵיהֶם מִפְּנֵי

דעת זקנים כי לא נחש ביעקב. לשון נסיון כמו נחשתי כלו' אין לנסות אם יקללם כי בודאי לא יקללם וכי תימא אין הקב"ה חפץ לקללם אבל ע"י כשפים וקסמים יכול אדם לקללם ת"ל ולא קסם בישראל שאין שום כשפים מועלין בהם שהקב"ה שומרם: **כעת יאמר ליעקב**. כעת הבא כמו כעת חיה יאמר על יעקב ועל ישראל מה פעל אל כלומר כל כך יעשה הקב"ה נסים וגבורות לישראל עד שיאמרו הכל כמה פעולות פעל הקב"ה עם אלו. והוא כמו מה רבו מעשיך ה': (דעת זקנים)

[כד] הן עם פלביא יקום וכארי יתנשא לא ישפב עד יאכל טרף ודם חללים ישפתה:

אונקלוס הא עמא פליתא שרי וכאריא יתנטל לא ישרי בארעיה עד דיקטול קטול ונכסי עממא יירת: (אונקלוס)

יונתן יחידא הוא עמא הדין נייח ושרי פאריא בגבורתא וכליתא מתנטלון לא דמכין הינון עד דיקטלון קטול רב בבבלי דבביהון ובית קטוליא ירתון: (תרגום יונתן)

רש"י הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדין משינתם שחרית, הן מתגזרים כלביא וכארי, לחטוף את המרות, ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין: לא ישכב. כלילה על מטתו עד שהוא אוכל (ב) ומחבל כל מזיק הבא לטרפו, כיצד קורא את שמע על מטתו, ומפקיד רוחו ביד המקום, בא מחנה וגייס להזיקם, הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם (ג) חללים. דבר אחר, הן עם כלביא יקום וגו', כהרגומו: ודם חללים ישתה. נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין (ד) חללים ויהרג הוא עמהם (במ"ד כ, ט), שנאמר ואת כלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם (יהושע יג, כב): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) אוכל גם כן לשון חבלה הוא: (ג) היינו דם חללים ישתה: (ד) דלפירוש ראשון המקרא הזה כולו אינו כמשמעו ולפירוש דבר אחר קשה דפירש לא ישכב על משה ופשוטו משמע דקאי על העם לכן פירש גם טעם ראשון וקל להבין. ואף על פי שאין כאן רמז על הריגתו של כלעם עמהם מכל מקום מסתמא הראו לו מן השמים הריגתו כאשר הראו לו הריגת (ה) מדין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **הן עם כלביא יקום**. רמז כי ינצח מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושתיים אלף: **ודם חללים**. המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף כן כתוב אחר תאסף אל עמך: (אבן עזרא)

בעל הטורים **הן עם**. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים בה"א לומר שלא ימות משה עד שיהרוג לחמשת מלכי מדין: (בעל הטורים)

אור החיים **הן עם וגו'**. אומרו הן, על דרך אומרם ז"ל (שבת קיט:): מלאך רע עונה אמן בעל כורחו, שבלעם עצמו אמר הן כן יהיה עם זה כלביא יקום וכארי וגו', ואומרו **כלביא** פירוש קימתו ראשונה אינו כשאר העולם שבתחילה להיותו חסר התלמדות המלחמה לא יעשה גבורות אלא כלביא יקום ויעשה נפלאות, כמו שכן היה שהגם שמעודו הוא שבוי בבית הבור מעונה בסבל אנוש אף על פי כן כצאתו את העיר הפליא עשות בסיתון ועוג, אמר עוד **וכארי יתנשא** פירוש על דרך אומרם ז"ל (שם עז:): ג' כל זמן שמזקינין מוסיפין כח ארי וכו', והוא אומרו **יתנשא** שהוא מתנשא ורם בכחו שהגם שיעברו עליו כמה מלחמות לא מפני זה יהיו נחלשים אלא **הולכים ומתגברים**:

עוד ירצה שמלבד כח אשר עשה ה' בהם עוד יהיה בעיני כל האומות במדרגה גדולה לפחד מהם כאומרו (יהושע ב') וגם נמוגו וגו', והוא אומרו **כלביא יקום** זה בערך גבורתו, ובערך מה שיהיה נחשב בעיני העולם **וכארי יתנשא** פירוש יותר ממה שהוא יהיו מנושאים בעיני העולם:

לא ישכב עד וגו'. פ"י שאין הלילה מפלט לנוס מפניו כי לילה לפניו כיום יאיר, וצא ולמד מיהושע (שם י') שאמר לשמש שתעמוד ולא אף לבא וכדומה, והוא אומרו **לא ישכב עד יאכל טרף** הא למדת שבזמן שכיבה מתעסק הוא באכילת טרף, ואומרו **ודם חללים ישתה**, לפי שבטבע אנושי כשירבה להפיל חללים תיקר בעיניו נפש הנשארים, לזה אמר אוי להם לאומות כי עם אלה הדם בעיניו כמשקה אשר ישתה ואינו נחשב בעיניהם הדם בגדר הריגה אלא בגדר שתיה, ודקדק לומר **ישתה**, לפי מה שהקדמנו כי על ידי הריגת עכו"ם נדבקים חלקי הקדושה בעם ה' בסוד כי לחמנו הם (י"ד ט') כמו כן אמר כאן ישתה והבן ורז"ל (חולין לה:): למדו מכאן לדם שחשוב משקה: (אור החיים)

ספורנו **כלביא יקום**. להלחם עם מי שלא נלחם בס כלל: **עד יאכל טרף**. יאכלו ויבערו אותם האומות שהם טרף מעכשיו לשיניהם כאמרו כי לחמנו הם: (ספורנו)

דעת זקנים **הן עם כלביא יקום.** לא כמו שחשבת להשפילם אלא יקומו
ויתגברו **כארי** **וכלביא:** (דעת זקנים)

[כה] ויאמר בלק אל בלעם גם קב לא תקבנו גם ברוך לא תברכנו:

אונקלוס ויאמר בלק לבלעם אף מילט לא תלוטינון אף ברכא לא
תברכינון: (אונקלוס)

יונתן ויאמר בלק לבלעם אף לטא לא תלוטינון אף ברכא לא תברכינון:
(תרגום יונתן)

רש"י **גם קב לא תקבנו.** גם ראשון מוסב על גם השני, וגם שני (ה) על
גם ראשון, וכן גם לי גם לך לא יהיה (מלכים-א ג, כו), וכן גם בחור גם בתולה
(דברים לב, כה): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כאלו אמר לא תברכנו גם לא תקבנו ולא תקבנו גם לא
תברכנו. ואם תאמר מאי טעמא אמר לו בלק כן ויש לומר דסלקא אדעתא
דבלק שמה יהיה בלעם סובר לפי שאמר גם קוב לא תקבנו וגו' אבל אם
רואה יברך תחלה ואחר כך יקלל אותם לכך אמר גם קוב וגו' פירוש גם
ראשון מוסב על גם שני וגם שני על גם ראשון וקל להבין: (שפתי חכמים)

אור החיים **גם קב לא תקבנו.** אמר גם, וכפל לומר קב תקבנו פירוש לפי
שאמר לו בלעם קום בלק וגו' האזינה וגו' ושם רמז לו שהוא חפץ לקלל
ומלאך עוקם פיו כמאמרם ז"ל (מד"ר כאן) ג"כ לזה אמר גם קב פירוש
מלבד שלא תקללנו בכיוון אלא אפילו להוציא הקללה מפיד בלא זכירת
שם לא תקבנו, מכאן שמתחכם היה בלעם הרשע להוציא מפיו קללה
בדרך שלא יענישהו הבורא על זה הדרך שיאמר ארור או מקולל ולא
יוציא מפיו שם המקולל והמאורר אלא שבלבו יכוין למה שרוצה, ולטעם
זה היה ה' מונעו מלהוציא מפיו קללה ונחתמה בלבו, ואומרו גם ברוך לפי
שאמר לו בלעם שאינו מברכס מרצונו אלא אנוס הוא לברכס לזה אמר
לו אם אתה לא תקלל לא תתחייב לברך, וחשב שלא יעקם ה' פיו לברך
אלא אם ירצה לקלל, וכפל לומר גם ברוך לא תברכנו פירוש אפילו ברכה
שאינה כפי האמת ברכה כפי דעת בלעם וכוונתו אף גם זאת לא תברכנו:
(אור החיים)

[כו] ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר
יהוה אתו **אעשה:**

אונקלוס וְאַתִּיב בְּלַעַם וְאָמַר לְבָלַק הֲלֹא מְלִילִית עִמָּךְ לְמִימַר כֹּל דִּי יִמְלַל
יְיָ יְתִיבָה : אֶעֱבִיד : (אונקלוס)

יונתן וְאַתִּיב בְּלַעַם וְאָמַר לְבָלַק הֲלֹא מִן שְׂרוּיָא מְלִילִית עִמָּךְ לְמִימַר כֹּל
דִּימְלִיל יְיָ יְתִיבָה : אֶעֱבִד : (תרגום יונתן)

אור החיים ויען בלעם וגו' לאמר. צריך לדעת אומרו לאמר כי למי יאמר בלק, אכן נתכוון לומר כי מה שדבר אליו קודם כוונתו לומר לו שכל אשר ידבר ה' בין קללה בין ברכה אותו אעשה, אם כן הגם שלא אקבנו וידבר ה' לברכם אברכם לקיים דבר ה': (אור החיים)

{כז} ששישי - במחברות שביעי ויאמר בלק אל בלעם לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם:

אונקלוס וְאָמַר בְּלַק לְבַלְעָם אֵיתָא כְּעֵן אִידְבְּרִינָךְ לְאַתֵּר אַחֲרֵךְ מְאִים יְהִי רַעְוָא מִן קָדָם יְיָ וּתְלוּטִיָּה לִי מִתְמָן : (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר בְּלַק לְבַלְעָם אֵיתָא כְּדוֹן אִידְבְּרִינָךְ לְאַתֵּר חוֹרֵן דְלָמָא תְהִי רַעְוָא מִן קָדָם יְיָ וּתְלִטְטִיָּה בְּגִינִי מִתְמָן : (תרגום יונתן)

רש"י וקבתו לי. אין זה לשון כווי (ו) כמו וקבנו, אלא לשון עתיד, אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם. מלדיר"ס זלע"ז: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) כי איך יכוננו שיקוב אותו מיד שמא לא יישר בעיני אלהים לכן אמר וקבתו לי משם לשון עתיד כלומר אחר שיישר בעיני אלהים לקוב אותם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וקבתו לי. מפעלי הכפל כמו וסבותי אני: (אבן עזרא)

אור החיים לכה נא אקחך. אמר נא פירוש עתה שכבר היה מה שהיה ומה שיש לו לברך כבר ברכם, וטעם שעדיין היה מצפה לדבר שראה ב' פעמים שה' חפץ בברכה לישראל, נראה כי חשב שאפשר שהפינה שעמד בלעם פעם אחד ובי' היו אנשים צדיקים מה שאין כן עתה שמשים פניו כנגד כל העם מן הסתם יהיו בהם כת אחת בלתי הגונה וחשב אולי ימצא מקום לקוב משם, והוא אומרו **אולי יישר וגו'**, ואמר **וקבתו לי** ולא אמר לקבותו, נתכוין בזה שאין צורך שיישר בעיני ה' לקבותו אלא שיישר בעיני ה' שלא למונעך ואז תקבנו משם: (אור החיים)

ספורנו אולי יישר בעיני האלהים וקבותו לי משם. כי אולי יהיה אותו

החלק מהם יותר ראוי לקללה: (ספורנו)

[במ] ויקח בלק את בלעם ראש הפעור הנשקף על פני הישימון:

אונקלוס (אונקלוס) ודבר בלק ית בלעם ריש רמתא דמסתפגיא על אפי בית ישימון:

יונתן (תרגום) ודבר בלק ית בלעם לריש רמתא דמדיקא על אנפי בית ישימות: (יונתן)

רש"י ראש הפעור. קוסם היה בלק, וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור, ולא היה יודע במה, אמר, שמא הקללה תחול עליהם משם, וכן כל החוזים בכוכבים (ז) רואים ואין יודעים מה רואים: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) (נחלת יעקב) הרב כפל בכאן קרוב למ"ס לעיל גבי ראש הפסגה ולא עוד אלא שהוסיף וכן כל החוזים וכו'. ונראה דבשלמא לעיל ראה שתהיה הפרעה בראש הפסגה וכן נעשה שהרי נאמר בסוף פרשת וזאת הזכרה ויעל משה וגו' ראש הפסגה וגו' וימת שם משה וגומר אבל בראש הפעור לא היתה שום פרעה ולמה הולוכו בלק לשם ועל זה תירץ למכל מקום היתה הפרעה על ידי הפעור והוקשה להרב דאם כן לא היה בלק קוסם דהא טעה ולכך תירץ וכן כל החוזים וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ראש הפעור. ולא הלך לקראת נחשים על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב: (אבן עזרא)

כלי יקר ויקח בלק את בלעם ראש הפעור. מעתה חזרו לדרך הגי' כי ראו שאין להם מקום ליתן שמץ ודופי לא בשרשים ולא בענפים א"כ המה בתכלית השלימות וכל דבר השלם מכל צד, ביותר יש מקום לעה"ר לשלוט בו ע"י שיברך רעהו בקול גדול ויספר בשבחו בקול רם וישמעו כל האומות ויתקנאו בהם ויכניסו בהם עין הרע ועי"ז קללה תחשב לו, וע"כ לקחו ראש הפעור כדי שיפער פיו לבלי חק ויספר במעלתן בקול רם.

וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל. כי טובים המה בעיני ה' ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים, היינו לחקור אחר פשעיהם לכל חטאתם הנעשים בעטיו של נחש הקדמוני, וישת אל המדבר פניו כדמסיק (בשמ"ר ב.ד.) מי זאת עולה מן המדבר כל מעלתן של ישראל מן המדבר כו', כוונת המדרש שבזכות הענוה המצויה בישראל שעושין את עצמן כמדבר זה שהכל דשין עליו זכו ישראל לכל המעלות כמו שדרשו רז"ל (בעירוובין נד.).

על פסוק וממדבר מתנה. ומיד כאשר נתן עיניו לספר מכל המעלות אשר זכו להם מן המדבר כדי להכניס בהם עין הרע מיד נסמית עינו לפיכך קרא את עצמו שתם העין דווקא בפעם זה, אבל לרש"י שפירש שנסמת על אמרו ומספר את רבע ישראל קשה למה לא קרא עצמו כן בנבואה שניה.

נאם שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה, כי כל סומא נקרא בלשון רז"ל סגי נהור לפי שהראיה הלבבית וסתם ראית עינים מכחישין זה את זה ובהתחזק אחד מהם יחלש השני, ע"כ הראיה השכלית הפנימית גדולה אצל הסומים כי לא יטרידם הראות הגשמי וכן יש נוהגין להעצים עיניהם בעת קראם שמע ישראל וגו', כדי לחזק הכוונה הלבבית ויהיו עיניו למטה במדריגה ולבו למעלה במדריגה, ע"כ קרא את עצמו אחר שנסמית עינו אשר מחזה שדי יחזה. ואמר נופל לפי שהוא סומא משתום עיניו שגורם לו ליפול הוא גלוי עינים השכליים, וקרא עצמו שומע אמרי אל כי חוש הראות מכחיש גם חוש השמע כי אין האדם יכול להשתמש בבי' חושים אלו כאחד וכמו שפרשנו פסוק הנה אנכי בא עליך בעב הענן (שמות י"ט). ר"ל שלא תוכלו לראות בשכינה ונתן טעם בעבור ישמע העם כי ע"י זה יתחזק חוש השמע כמבואר בחבורי עוללות אפרים מאמר רט"ו ע"ש.

ואמר מה טובו אהליך יעקב ראה שאין פתחיהן מכוונין זה כנגד זה, שלא יסתכל שום אחד באהל חבירו ולא יזיקו בעה"ר, אמר איך אפשר שיקבלו נזק מן עה"ר כי הוא דבר שהם עצמם נוהרים מזה. ואדרבא כנחלים נטיו, יאמר שאהלי יעקב ומשכנותיו נמשלו לנחלים המכסים את הדגים לבל תשלוט בהם עה"ר, כך האהלים אשר בהם יושבים ועוסקים בתורה מצילין מן העין כי לא שלטא עינא בישא ביושבי אוהלים שאינן נראין בראש כל חוצות, ומ"מ תורתן מכרזת עליהם ברחובות תתן קולה ויפוצו מעיינותיו חוצה ברחובות פלגי מים לכך נאמר כנחלים נטיו כאהלים נטע ה' כי האהלים והנחלים משפט אחד להם.

כארזים עלי מים. בסנהדרין (קה:). אמרו טובה קללת אחיה השילוני מברכות של בלעם, אחיה קללם בקנה שנאמר (מלכים א' י"ד. טו) והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים. מה הקנה אינו עומד כי אם במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים כו', אבל בלעם ברכם בארז שאינו עומד במקום מים כו' ופירש"י מ"ש כאן כארזים עלי מים שכינה דקאמרא הכי ופירושו דחוק, ונראה שכך פירושו כי מברכותיו של בלעם אנו למידין מה היה בלבו לקללם, ובודאי היה בדעתו להמשילם לסתם ארז שאינו עומד במקום מים כדי להשליט בהם עה"ר כסתם ארז שע"י שהוא גבוה הכל מסתכלין בו כך ישראל ע"י שירום ונשא וגבה מאד יתנו האומות בהם עיניהם. ויהפוך ה' את הקללה ונתן חכה לתוך פיו לאמר, אמור כארזים עלי מים שטר ושוברו עמו כי המים מגינין עליו כי רוב תחתיתו מכוסה במים ואינו נראה כ"כ גבוה והמים מצילין אותו מן העה"ר כמו הדגים, אבל מ"מ דמיון הקנה טוב ממנו כי הוא מורה על ההכנעה כי הוא נכנע

מפני הרוח וזהו תקנתו וע"כ ארז"ל (תענית כ.) שזכה הקנה ליטול ממנו קולמוס לכתוב בו ס"ת, ולהורות נתן בלבם שאין התורה מתקיימת כ"א בנמוכי רוח כקנה ולא במי שהוא קשה כארז, ומ"מ הארז העומד עלי מים דומה קצת לקנה מצד היותו מכוסה קצת כי גם זה מורה קצת על ההכנעה לכך אמר מיד יזל מים מדליו, מן הדלים הנכנעים בטבע יזל מים של התורה.

וכאשר ראה בלעם שלא יכול להם בשום צד, הודה ואמר שלא יוכל לעשות טובה או רעה וגו' כי הרעה היינו לקלל, והטובה לברך אותם בקול גדול כדי שקללה תחשב להם, וטובה זו גרועה היא מסתם רעה יען כי אין פיו ולבו שוים ע"כ הקדים הטובה לרעה בדרך לא זו אף זו. ואחר כל הנביאות אמר הנני הולך לעמי אין הפירוש סילוק נבואה שהרי עדיין הוא מתנבא והולך אלא שאמר הנני הולך להתנבאות מה שיעשו העם הזה לעמי לפיכך לכה איעצך וגו' כי זאת העצה איך תנצל מהם.

וקרוב לשמוע שאמר לו איעצך שתהיה שב ואל תעשה, מאחר ששלום יהיה בימך מה לך לדאג על העתיד, כי את אשר יעשה העם הזה לעמך יהיה באחרית הימים ואך שלום יהיה בימך לכך השמר והשקט ועיקר העצה רומזה בתיבת לכה ר"ל עתה לכה וכלך מדרך זו והרמוז בלכה זה איעצך, שלעת עתה תלך לך ותניח הדבר כי עוד חזון למועד. (כלי יקר)

[כט] ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבועה מזבחת ויהן לי בזה שבועה פרים ושבועה אילים:

אונקלוס ויאמר בלעם לבלק בנה לי הקא שבועא מדבחין ואתקין לי הקא שבועא תורין ושבועא דכרין: (אונקלוס)

יונתן ויאמר בלעם לבלק בנה לי הקא שבועא אגורין ועתד לי הקא שבועא תורין ושבועא דכרין: (תרגום יונתן)

[ל] ויעש בלק פאשר אמר בלעם ויעל פר ואיל במזבח:

אונקלוס ועבד בלק כמא די אמר בלעם ואסיק תור ודכר על כל מדבחא: (אונקלוס)

יונתן ועבד בלק היכמא דאמר בלעם ואסיק תור ודכר על כל אגורא: (תרגום יונתן)

במדבר פרק-כד

[א] וַיֵּרָא בַלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינָי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא הִלֵּךְ כְּפַעַם כְּפַעַם לְקִרְאֵת נְחָשִׁים וַיֵּשֶׁת אֶל הַמְדַבֵּר פָּנָיו :

אונקלוס וַחֲזָא בַלְעָם אַרִי תַקִּין קְדָם יֵי לְבָרְכָא יֵת יִשְׂרָאֵל וְלֹא הִלֵּךְ כְּפָזֵן כְּפָזֵן אֶלְהִין לְקַדְמוֹת נְחָשָׂא וְשׁוּי לְקַבִּיל עֲגָלָא דְעַבְדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבָּרָא אַפּוּהִי : (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא בַלְעָם אַרוּם שְׁפַר הוּהוּ קְדָם יֵי לְבָרְכָא יֵת יִשְׂרָאֵל וְלֹא הִלִּיךְ זְמַן בְּתַר זְמַן לְקַדְמוֹת קוּסְמִיָּא וְשׁוּי לְמַדְבָּרָא אַנְפּוּי לְמַדְפֵּר עַלִּיהוֹן עוּבְדָא דְעִיגְלָא דְעַבְדוּ תַמָּן : (תרגום יונתן)

רס"י וַיֵּרָא בַלְעָם כִּי טוֹב וּגּוֹ'. אָמַר אִינִי כְרִיךְ לְבָדוּק בְּהַקְצ"ה, כִּי לֹא יִחְפוֹץ לְקַלְלָם: וְלֹא הִלֵּךְ כְּפַעַם כְּפַעַם. כֹּאֲשֶׁר עָשָׂה ב' פַּעֲמַיִם: לְקִרְאֵת נְחָשִׁים. לְנַחֵשׁ אֲוֵלֵי יִקְרָה ה' לְקִרְאֵתוֹ כְּרֹאנוֹ, אָמַר, רֹאֵה וְלֹא רֹאֵה לְקַלְלָם, אֲזַכִּיר עֲוֹנוֹתֵיהֶם, (ח) וְהַקְלֵלָה עַל הַזְכֵּרֶת עֲוֹנוֹתֵיהֶם תַּחֲוֹל: וַיֵּשֶׁת אֶל הַמְדַבֵּר פָּנָיו. (ט) כְּתַרְגוּמוֹ: (רס"י)

שפתי חכמים (ח) הַכִּי גִרְסִינֵן רֹאֵה וְלֹא רֹאֵה לְקַלְלָם אֲזַכִּיר כּו' כְּלוּמַר בִּין רֹאֵה בִין אִינוּ רֹאֵה לְקַלְלָם אֲזַכִּיר עֲוֹנוֹתֵיהֶם: (ט) שְׁהַזְכִּיר לְהַם עוֹן שָׁל עַגְלֵן שַׁעֲשׂוּ בְּמַדְבָּר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיֵּשֶׁת אֶל הַמְדַבֵּר פָּנָיו. שֵׁשׁ יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבוֹת מוֹאָב : (אבן עזרא)

אור החיים וַיֵּרָא בַלְעָם כִּי טוֹב וּגּוֹ'. וְלִדְבָרֵיהֶם ז"ל (מד"ר) שֶׁאָמְרוּ בִּפְרוּשׁ פְּסוּקֵי כִּי בְרוּךְ הוּא שֶׁאָמַר ה' לְבַלְעָם לֹא תִּבְרַכְךָ, נִתְכוּוֹן לומר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ טוֹב בְּעֵינָי ה' לְבָרֵךְ פִּירוּשׁ ה' שֶׁהַזְכִּיר בְּסִמּוּךְ וְאִינוּ חוֹזֵר עַל בַּלְעָם כִּי כָּבַר אָמַר לוֹ ה' כִּי בְרוּךְ הוּא וְאִינוּ צָרִיךְ לְבִרְכָם, וְהַגֵּם שֶׁמְצִינוּ שֶׁהִיא מְבֻרָכָה, זֶה הִיא לְהַפְךָ קַלְלָתוֹ לְבִרְכָה, וְלִפִּי מָה שֶׁפִּירְשֵׁתִי בְּפִסּוּק (כ"ג ה') וַיֵּשֶׁת אֶל הַמְדַבֵּר בְּפִי בַלְעָם לֹא בַלְעָם הִיא מְבֻרָכָה אֲלֵא מֵלֵאךְ הִיא מְבֻרָכָה בְּפִי בְּהַפְסֵק דְּבַר לְפִי, וְאָמְרוּ וְלֹא הִלֵּךְ כְּפַעַם וּגּוֹ' פִּירוּשׁ הַחֲלִיט שֶׁאֵין תִּקְוָה מֵה' לְהַסְכִּים לְהַרְעֵ לְיִשְׂרָאֵל גַּם לֹא הִלֵּךְ כְּפַעַם וּגּוֹ' מִשּׁוּם שֶׁאֵין תּוֹחֲלֵת מִהֲנַחֲשִׁים, לְזֶה נִתְחַכֵּם בְּעֵצָה רַעָה וְהוּא וַיֵּשֶׁת אֶל הַמְדַבֵּר פָּנָיו פִּירוּשׁ

לראות מה שהכעיסו במדבר אולי דרך שם יוכל לקלל:

או יתבאר לשון דיבור כדרך שפירש בזוהר (ח"ג רה:) בפסוק אבינו מת במדבר לשון דיבור, והכוונה לפי שכל העשר נסיונות שניסו ישראל את המקום היו בדיבור, על ים סוף, בעגל, במתאוננים, במרגלים, בעדת קרח, מי מריבה וכו' כולם היו חוטאים בדיבור, וחשב כי בכללות ישראל שהיו לנגד פניו ימצאון רבים מכתות המדברים ודרך שם יקלל:

עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (זוח"ב קנז.) שאמרו כי המדבר הוא מקום חנות ס"מ הרשע, ונתכוון לעורר כוחותיו, והוא אומרו וישת אל המדבר פניו ששם הוא ראש הקליפה ס"מ וחיילותיו שונאי עם בני ישראל. ודקדק לומר **פניו**, אולי שתתעורר הקליפה באמצעות הכעס כדרך שתתעורר הקדושה בשמחה ובלב טוב, כי כל אחד יתעורר למינו, והוא אומרו פניו לשון כעס על דרך אומרו (שמות לג) פני ילכו שהוא לשון כעס:

או אפשר לפרש הכתוב על זה הדרך **וירא בלעם** כי מי שהוא טוב הוא בעיני ה' ראוי לברך ישראל על דרך אומרו (משלי כב) טוב עין הוא יבורך ואמרו ז"ל (סוטה לח:) לא תקרי יבורך אלא יברך, והכוונה בזה כי הוא להיותו רע עין כידוע לא נתנו ה' לברך כרמוז במאמר כי ברוך הוא, ומזה הרגיש כי נפסל להיותו רע עין והמברך הוא המלאך שמדבר בפיו, לזה חשב שלא ילך כפעם בפעם לקראת נחשים שהוא חלק הרע **וישת אל המדבר** פירוש אשר הוא חונה שם האלהים מקום מחנה שכינה ומרד בשרש נשמתו וחשב שבזה יוכשר להיות טוב ויברך את ישראל, והודיע הכתוב כי לא עשה זה מרצונו ומלבו אלא לפניו הוא שעשה את הדבר הזה שחשב לרמות בוחן לבות, ואולי שדעתו היתה עד שיאמין בו המלאך להסיר חכה מפיו לדבר כחפצו ואז יחשוב מחשבות להתחכם בסדר הברכה עצמה להרע, כמו שכן עשה כאומרם ז"ל (סנהדרין קה:) בפירוש אומרו כנחלים וגוי' כאהלים וגוי' והיתה רוח הקודש מבטלת מחשבתו ואומרת לא כמו שאתה חושב וגוי': (אור החיים)

ספורנו לקראת נחשים. חדל לכוין שעה מוכנת לזה שתחול עליהם קללה מפני שראה כי טוב בעיני ה' לברכם ואין לקוות שיוכל הוא לקללם: **וישת אל המדבר פניו.** לברכם ברכות מוגבלות עם היזק בתוכן כאמרם ז"ל (פרק קמא דתענית) יפה קללה שקלל אחיה השלוני את ישראל מברכה שברכם **בלעם:** (ספורנו)

דעת זקנים ולא הלך וגוי'. לקראת נסיונות לפי שיודע הוא שלא יועילו כדפי' לעיל אלא נתכוון לברכם והסכים הקב"ה על ידו שנאמר ותהי עליו רוח אלהים אי נמי רצה לקללם ושרתה שכינה עליו והכריחו בעל כרחו לברכם: (דעת זקנים)

גב וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים :

אונקלוס וזקף בלעם ית עינוהי ותזא ית ישראל שרן לשבטוהי ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי: (אונקלוס)

יונתן וזקף בלעם ית עינוי ותמא ית ישראל שריין לשבטיהון בבתי מדרשיהון ולא הוון תרעיהון מכוונין פלו קביל תרעי חבריהון ושרת עלוי רוח נבואה מן קדם יי: (תרגום יונתן)

רש"י וישא בלעם את עיניו. זהק להכניס בהם עין רעה. (י) והרי יש לך ג' מדותיו, עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה, האמורים למעלה (אבות פ"ה מ"ט): שכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין, ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה, שלא יאיץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו (כ) שלא יקללם: (רש"י)

שפתי חכמים (י) דאם לא כן למה נשא את עיניו בפעם הזאת יותר מבשאר פעמים: (כ) רל"ל במה שכתוב ותהי עליו רוח אלהים משמע שהיה עליו נבואה ולא מפרש אחריו מאי נבואה אלא מספר בשבחן של ישראל ומפרש עלה בלבו וכו' וכאלו אמר ותהי עליו רוח אחרת והוא רוח אלהים שלא לקללם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שכן לשבטיו. ראה כל הדגולים י"א כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע וברעת עינו היה עושה רעות וכבר הודעתך דעתי: (אבן עזרא)

אור החיים וישא בלעם וגו'. הוצרך לומר וישא, גם הוצרך להזכיר שמו ולא סמך על זכרונו בסמוך, לפי מה שקדם לנו שישראל היו מסובבים בעננים ולא היתה עין שולטת בהם, לזה אמר שנשא בלעם וגו' פירוש נשא נביאותו כי הוא היה נביא אומות העולם ומחזה נבואה יחזה, ולזה דקדק לומר בלעם לרמוז נשיאות עין שאינה בזולתו אלא בו ובזה העיר שבמחזה הנבואה הכתוב מדבר, ובזה השיג לראות ישראל שהיו נסתרים בענני הכבוד :

וירא וגו' לשבטיו ותהי עליו וגו'. פירוש שראה בהם ב' עננים גדולים אי שוכן כל שבט ושבט בפני עצמו, ב' ותהי עליו וגו' שהיתה שורה שכינה על כל שבט בפני עצמו מלכו בראשו, והטעם שכל שבט יש לו הדרגה בפני עצמו, או לצד הזכות שיש לאחד יותר מחבירו, או לפי המנין, גם רמז בקשר ב' דברים על פי דבריהם ז"ל (ב"ב ס.). שאמרו שבאמצעות שנסדרו

ישראל בדרך זה כל שבט בפני עצמו שכנה עליהם שכינה ונעשו מרכבה לה, והוא מה שדקדק לומר ותהי עליו רוח אלהים: (אור החיים)

ג] וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין:

אונקלוס ונטל מתליה ואמר אימר בלעם בריה בעור ואימר גברא דשפיר חזי: (אונקלוס)

יונתן ונטל מתל נבותיה ואמר אימר בלעם בר בעור ואימר גברא דיקיר מן אבוי דרזיא סתימא מה דאתכסי מן נבייא הנה מתגלי ליה ועל דלא הנה גזיר נפיל על אנפוי עד זמן דשרי מלאכא לקיבליה: (תרגום יונתן)

רס"י בנו בער. כמו למעינו מים (תהלים קיד, ח). ומרשך אגדה שניהם (ב) היו גדולים מאבותיהם, בלק בנו כפור, אביו בנו הוא במלכות, ובלעם גדול מאביו בנביאות, מנה בן (מ) פרס היה: שתם העין. עינו נקורה ומואלת לחוץ, וחור שלה נראה פתוח, ולשון משנה הוא, כדי שישתום (נ) וישתום ויגוב (ע"ז סט.). ורבותינו אמרו (גדה לא.), לפי שאמר ומספר את רובע ישראל, שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל, מתי תבא טפה שנוכל הכליק ממנה, אמר בלבו, מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו, ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם. ויש מפרשים, שתום העין, פתוח העין, (ס) כמו שתרגם אונקלוס. ועל שאמר שתום העין (ע) ולא אמר שתום העינים, למדנו סומא באחת מעיניו היה: (רס"י)

שפתי חכמים (ב) בלעם ובלק דלעיל גם כן כתיב בצלק בנו כפור. ופירושן בנו הוא בעור אביו וכן בלק. והא ללא פירש זה לעיל גבי בנו כפור יש לומר דלעיל הוה אמינא שוי"ו נוספת היא כמו למעינו מים אצל הכא דרשו מקום דכתיב פעם שנית בנו בעור על כרחך לדרשא אתי ומכאן ילפינן נמי אמה דכתיב בנו כפור: (מ) כלומר ליטרא בן חאי ליטרא היה: (נ) לענין יין נסך האמר שאם היה חזית של יין צבית עכו"ם לצדו ושהה שם עד שיכול לנקב העכו"ם החזית ולהוציא יין וישתום ויגוב פירוש וייבש הסתימה כתרגומו חרבו המים נגובו אז הוי יין נסך שמע מינה דלשון שתום נקובה הוא: (ס) כלומר שהיה לו ראייה טובה יותר משאר האדם: (ע) רל"ל הא מסורת בידינו דבלעם היה סומא ולמה מפרש רס"י פתוח העין דמשמע שהיה רואה בראייה טובה. ועל זה פירש ולא אמר שתום

אבן עזרא וישא משלו. הטעם שנשא קול במשלו והמשל כנחלים נטיו: **נאם**. דבר כמו וינאמו נאם י"א כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחוש והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע: **שתם העין**. אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום וי"א כי עין אחד היתה לבלעם וזה דרך דרש: (אבן עזרא)

בעל הטורים ונאם הגבר. כד"א קרא גבר שדומה בלעם לתרנגול כמו שהתרנגול הוא נואף מכל כן בלעם רבע אתונו וכמו שהתרנגול יודע העתים כן בלעם ידע לכוון השעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה וכמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחד כן בלעם חגר באחת מרגליו: (בעל הטורים)

אור החיים וישא משלו וגו' נאום בלעם וגו' ונאום וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר וישא משלו. עוד מה צורך לומר נאום בלעם פשיטא כי פיו המדבר, עוד למה הוצרך להודיע שם אביו כאן, עור למה הוצרך לסמן עצמו בסימנים שבגופו, גם במאמר שומע וגו' מה נתכוון בזה, ואם לשבח עצמו למה לא שבח בפעם ראשונה. אכן לפי שעד עתה היה מדבר מה שישים ה' בפיו הפך רצונו שהדיבור היה יוצא מפיו בעל כורחו ועתה רצה שיסכים הוא על הדברים היוצאים מפיו כאלו הוא אומר אותם מרצונו הפשוט, וכוונתו בזה גם כן שאם יקלל יבא כח המברך ויברך אבל אם יברך לא יברך כח המברך, ומה גם לפי מה שפירשתי בפסוק וישת אל המדבר פניו וגו' בפירוש ב' שנתכוון להכשיר עצמו לברך ישראל, יתישב הכתוב על זה הדרך וישא משלו פירוש המשל שהוא ממנו ומדעתו, ובזה יתיישבו דברי רז"ל (סנהדרין קה:) שאמרו שהוא אמר כנחלים וגו' בקש לכנותן כנחל שפוסק בימות החמה וכו' ורוח הקודש משיבתו לא כמו שאתה חושב אלא נטיו פירוש כנהר שאינו פוסק והולך, כאהלים פירוש שהם מטולטלים ונעקרים ממקומם ורוח הקודש משיבתו נטע ה' וגו' וכן כל דבריו הם ברכה שפנימיותה קללה, ואם הם דברי רוח הקודש למה תאמר דבר שיש בו דופי, אלא ודאי שהם דברי עצמו:

ולזה אמר וישא משלו ויאמר נאום בלעם פירוש דברים אלו הם משלי ואינם כשאר הדברים שקדמו שלא היו ממני, ופירש מי הוא המדבר דברים אלו כדי שיוחקו לעולם מי בעל דברים, ואמר ג' סימנים כדרך אומרו במשנה (פאה פ"ז מ"א) כל זית שיש לו שם וכו' בשמו ובמעשיו ובמקומו, כנגד בשמו אמר בנו בעור, ואמר בנו ולא אמר בן לומר שהיה אביו למטה ממנו וראוי להיות במדרגת בנו לגבי בחינת ההשגה, או אפשר לומר שלא היה לבעור אלא בלעם לזה אמר בנו פירוש יחידו של בעור, ולכשתמצא לומר שהיו לו אחרים אמר שכולם נחשבים כאין לפניו כאלו אין לו כי אם בלעם, כנגד מעשיו אמר הגבר שתום העין שהיה ניכר במעשה עיניו שכל מקום שהיה מסתכל בעיניו היה לוקה, ולכן היה סותם

עינו הרעה לבל יזיק, ואפשר שהיתה לו עין השמאלית מיוחדת לזה, ואם נפרש שתום העין הוא לשון פתיחה ירצה שהיה מסומן בפתיחת עינו להרע, כנגד מקומו אמר **שומע אמרי אל** שהיה עומד לנס עמים ואין אדם אחר עומד במקום זה של נבואה:

עוד ירצה בהעיר למה אמר ג' פעמים נאום ולא הספיק באחת. אכן לפי שיש בבלעם ג' הדרגות מכוחות הנעלם. א' כח שבא בבריאתו אשר פעל בו המוליד. ב' אשר קנה בכח מעשיו כי האדם ימשוך לנפשו כחות כפי המפעל ממנו. ג' אשר הקנהו ה' לסיבה ידועה להיות נביא לגוים כדי שלא יתרעמו האומות כאמור בדבריהם ז"ל (מד"ר ריש פ' זו), ונתכוון בלעם לומר דבריו בהסכמת כוחותיו יחד, כנגד כח הבא מכח המוליד אמר **נאם בלעם בנו בעור**, ודקדק לומר בנו ולא אמר בן כי אז היה נשמע שמציין מי ילדו והוא נתכוון לומר על החלק שבו ממה שהוא בנו ולא על מה שיש בכחו הן היום. וכנגד חלק אשר קנה בכחו אמר **נאם הגבר** פירוש הגבר מה שקנה בהיותו גבר מעצמו, גם רמז לתעצומותו מלשון גבורה, שתום העין שפקח עיניו כאומרם ז"ל (זוח"ג רח.) שהיה הולך אצל עזא ועזאל ושם קנה כחות הטומאה ונתפתחו עיניו בנסתרות ובמופלאות אחר כמה יגיעות כאמור בדבריהם כמה יגיעות צריך לדבר, וכנגד כח שבו אשר הקנהו ה' לסיבה הידועה אמר **נאם שומע אמרי אל**, וכפל לומר **אמרי אל ומחזה** וגו' כנגד ב' פרטי השגה. א' כשהיה בא לו הדיבור לאזניו. והב' כשהיה נגלה אליו, וכנגד שניהם אמר **נופל וגלוי עינים** פירוש כשהיה חוזה מחזה שדי היה נופל וכשהיה בא לו הדיבור ושומע באזניו לא היה נופל אלא היה גלוי עינים: (אור החיים)

[ד] נָאֵם שֹׁמֵעַ אֲמָרֵי אֵל אֲשֶׁר מַחְזֶה שְׂדֵי יַחְזֶה נֶפֶל וְגִלּוֹי עֵינָיִם:

אונקלוס אימר דשמע מימר מן קדם אל וחזו מן קדם שדי חזי שכבי ומתגלי ליה: (אונקלוס)

יונתן אימר דשמע מימר מן קדם אלהא חזיא דחזיו מן קדם אל שדי הנה חמי וכד בעי דמתגלי ליה הנה משתטח על אנפוי ורזיא סתימא מה דאתפסי מן נביא מתגלי ליה: (תרגום יונתן)

רש"י נפל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו, שאין נראה עליו אלא כלילה כשהוא שוכב. ומדרשו, כשהיה נגלה (פ) עליו לא היה צו כח לעמוד על גליו, ונופל על פניו, לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: (רש"י)

פ לפי פשוטו קשה למה אמר נופל היה לו לומר שוכב וגלוי שפתי חכמים

עינים:

שפתי

חכמים)

אבן עזרא נפל. כמו תרדמה נפלה על אברם: וגלוי עינים. אף על פי שהוא ישן הוא רואה בעיניו כטעם ולבי ער: (אבן עזרא)

בעל הטורים יחזה נופל. וגלוי עינים. ס"ת מילה. נופל בשביל הערלה שהיא מאוסה לפני הקב"ה: (בעל הטורים)

ה מה טבו אהליך יעקב משפנתך ישראל:

אונקלוס מה טבא משפנתך יעקב בית מישרך ישראל: (אונקלוס)

יונתן פמה זאון הינון בתי מדרשיכון במשפנתא די שמש בהון יעקב אבוכון וכמה זאי הוא משפן זמנא דמיצע פיניכון ומשפניכון דחזור חזור ליה בית ישראל: (תרגום יונתן)

רש"י מה טבו אהליך. על שראה פתחיהם שאינון מכוונין זה מול זה: משכנתיד. חניותיד, כתרומו. דבר אחר, מה טובו אהליך, מה טובו אהליך שילה וזית עולמים זישובו, שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליכם: משכנתיד. אף כשהן חרבין, לפי שהן משכון עליהן וחרבנן כפרה על הנפשות, שנאמר כלה ה' את חמתו, וזמה כלה, וילת אש זליון (איכה ד, יא): (רש"י)

אבן עזרא מה טבו. פעל עבר כמו כי אורו עיני: (אבן עזרא)

בעל הטורים מה טבו אה. ליד. לפי שיעקב הוא באהל של מטה ובאהל של מעלה בכסא הכבוד. ששה תיבות בפסוק כנגד ששה אהלים. נוב וגבעון גלגל שילה ובית עולמים שנים: (בעל הטורים)

אור החיים מה טובו אהליך וגו'. פירוש לפי שיש בישראל כת שקובעים עתים לתורה, וכת שעוסקים בה יתד התקועה, כנגד בעלי עתים אמר מה טובו אהליך יעקב כאהל זה שאינו קבוע, וכנגד כת התקועה אמר משכנותיד ישראל:

עוד נתכוין כנגד ב' זמנים א' שהיו במדבר שהיה ה' ביניהם באהל דכתיב (שמות כו) ועשית וגו' לאהל על המשכן וכנגדו אמר מה טובו אהליך, ב' שהיו בו בישוב דכתיב (מ"א ח') ה' אמר לשכון בערפל וכנגדו אמר משכנותיד ישראל, ואמר לשון רבים לפי שיש הדרגות באהל אהל מועד משכון לפני מן הפרוכת: (אור החיים)

ספורנו מה טובו אהליך יעקב. בתי מדרשות. כענין יושב אהלים וכענין וישכון באהלי שם וכן והיה כל מכקש ה' יצא אל אהל מועד: **משכנותיך**. בתי כנסיות ומקדשי אל המיוחדים לשכן שמו שם ולקבל תפלת המתפללים. ואמר מה טובו כי לא בלבד הם מטיבים לעוסקים בס אבל מטיבים לכל האומה כמו שיורה שם יעקב שישאר בעקב ובאחרית הכל ולא יסוף וכמו שיורה שם ישראל לשרר עם אלהים ועם אנשים: (ספורנו)

דעת זקנים מה טובו אהליך יעקב. איתמר בחלק אמר ר' אלעזר מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו בקש לומר לא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות אמר מה טובו אהליך יעקב. לא תשרה עליהם שכינה אמר משכנותיך ישראל. לא תהיה מלכותם נמשכת אמר כנחלים נטיו. לא יהיה להם זיתים וכרמים אמר כגנות עלי נהר. לא יהיה ריחם נודף אמר כאהלים נטע ה'. לא יהיה להם מלכים בעלי קומה. אמר כארזים עלי מים. (אמר) לא יהיה להם מלך בן מלך אמר יזל מים מדליו. לא תהא מלכותם שולטת באומות אמר וזרעו במים רבים. לא תהיה מלכותם עזה אמר וירום מאגג מלכו. לא תהא קימה למלכותן אמר ותנשא מלכותו. א"ר אבא בר כהנא וכלן חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות שנא' ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה קללה ולא קללות. ד"א כנחלים נטיו (לשון נטיו) לשון נטיה שייך בנחלים שנא' הנני נוטה אליה כנהר שלום כמו שהנחלים נוטים ומתפשטים לכאן ולכאן כשגדלים כך ישראל יפרו וירבו ויהיו צריכים לפשט אהלים ולהרחיבם כדאמר הרחיבי מקום אהלך וכו'. כאהלים נטע ה' כאותן זריעות חשובות שנטע ה' בגן עדן שנא' ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם שגדליו ומתברכין: (דעת זקנים)

11 כְּנַחְלִים נָטְיוּ כְּגֹנֹת עָלַי נָהָר כְּאֵהָלִים נָטַע יְהוָה כְּאֲרָזִים עָלַי מַיִם:

אונקלוס כְּנַחְלִין דְּמַדְבָּרִין כְּגִינַת שְׂקִיא דְּעַל פְּרַת כְּבוֹסֶמְא דְּנָצִיב יְיָ כְּאֲרָזִין דְּנָצִיבִין עַל מַיָּא: (אונקלוס)

יונתן כְּנַחְלִין דְּמַיִן דְּמַתְּגַבְּרִין כִּן הִינוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִתְבִּין עֲדָרִין עֲדָרִין מַתְּגַבְּרִין בְּאוֹלָפִן אוֹרִיָּתָא וְהִי כְּגִנִּין שְׂתִילִין עַל פְּרִקְטוֹנֵי נְהָרִין כִּן הִינוּן תְּלַמְיָדֵיהוֹן חֲבוּרִין חֲבוּרִין בְּבֵית מְדַרְשֵׁיהוֹן זִיו אֶפְיֵיהוֹן יְנַהֵר כְּזִיו רְקִיעִין דִּי בְּרָא יְיָ בְּיוֹם תְּנִיין לְבָרִיאַת עֲלֵמָא וּמַתְּחִינוּן לִיקָר שְׂכִינְתָּא רְמִיין וּמְנַטְלִין עַל כָּל אוֹמְיָא כְּאֲרָזִיא דְּלִיבְנוּם דְּשְׂתִילִין עַל מְבוּעֵי מַיִן: (תרגום יונתן)

רס"י כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק. אמרו רבותינו, מזכרותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקללם, כשאמר להשית אל המדבר פניו, וכשהפך המקום את פיו, ברכם מעין אותם קללות שזקק

לומר כו', כדאיתא בחלק (סנהדרין קה): **כאהלים**. כתרגומו, לשון מר ואהלות (תהלים מה, ט): **נטע ה'**. בגן עדן. לשון אחר, כאהלים נטע ה' כשמים המתוחזין כאהל, שנאמר וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ, כב) (ולשון זה אינו, דאם כן היה לו לנקוד כאהלים הא' בחול"ם): **נטע ה'**. לשון נטיעה מלינו באהלים, שנאמר **ויטע אהלי אפדנו: (רפ"י)**

אבן עזרא נטיו. דגשות הטי"ת להתבלע נו"ן נטה כי יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים: **כאהלים**. כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים נטיו: **כארזים**. כפול בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה: (אבן עזרא)

בעל הטורים כאהלים נטע ה'. עי"ן של נטע עקומה כי בזה העולם אין לישראל נטיעה קיימת רק לעתיד לבא: (בעל הטורים)

אור החיים כנחלים נטיו וגו'. רז"ל (סנהדרין קה): דרשו בזה הרבה דרשות ואפשר לפרש הכתוב על זה הדרך שהכתוב מדבר כנגד ד' כתות הצדיקים שבעם ה'. א' הוא כשמואל הנביא שהיה מסבב כל ארץ ישראל ללמד ישראל תורה ומצות בכל שנה ושנה כאומרם ז"ל. (שבת נו.) ב' כת הצדיקים הקבועים לתלמוד תורה וללמוד ולהורות משפט והיא כת העומדת בלשכת הגזית העוסקת בתורה ובהוראה כידוע, והיא בגדר הראשון עצמו אלא שהמבקש ה' יבא אליהם מוסיף עליהם שמואל שהוא היה מסבב להורותם. ג' כת הלומדת תורה לשמה לעצמה להשכיל ולהבין אמרי נועם, יתירה עליה כת הראשונה שלומדת ומלמדת. ד' היא כת המחזקת ידי הלומדים ויוצאים למלאכתם למצוא טרף אדם, וכנגד ד' כתות אמר ד' דמיונים, כנגד כתו של שמואל אמר **כנחלים נטיו** שהם עושים כנחל הזה שנוטל מימיו ממקום למקום לשתות ממנו כמו כן כת זו שטורחין בעצמן להשקות צמא למים חיים, וכנגד כת ב' אמר **כגנות עלי נהר** כגן הזה שהוא נטוע וכל הרוצה ליהנות יבא ויהנה, גם מוליכים פירות ממנו וזנים הרחוקים כמו כן הם כת נטועה בלשכת הגזית וכל הרוצה ליהנות יבא ויהנה, גם פירותיהם הולכים למרחוק שהבאים לשם מתחכמין מהם ויוצאים להשקות צמאי תורה, וכן כתיב (ישע' ב) כי מציון תצא תורה וגו', וכנגד כת הג' הלומדין לעצמן ואין בהם כח להשפיע לזולת אמר **כאהלים נטע ה'** כיעקב איש תם יושב אוהלים ללמוד לעצמו, ואמר לשון נטיעה כנטיעה הזאת שכל שהיא מתישנת מוסיף שרשים ואחיזה ביניקתה כמו כן לומדי תורה כל זמן שמאריך בעסק התורה תוסיף להשתרש נפשו בה, וכנגד כת הד' אמר **כארזים עלי מים** ארזים רמז לעשירי עם בעלי קומה בעלי כח וגבורה בעולם הזה אבל אין עושים פירות בתורה לפי שאינם לומדים בתורה:

וכבר כתבתי בכמה מקומות כי פרי התורה הוא לבדו יקרא פרי. ועיין מה שפירש בזוהר (ח"ג רב.) בפסוק לא תשחית את עצה וגו' ממנו תאכל וגו'

שהכתוב רומז לבעל תורה שהוא עושה פרי וכי יעויין שם, ואמר **עלי מים** שחוזקם גם כן הוא עלי מים שהיא התורה לפי שמחזיקים ידי האנשים הלומדים בתורה שנמשלה למים ויהנו מהמים עצמם, כי המחזיק ידי לומדי תורה חולק עמהם שכר כידוע, והכוונה בכל המאמר לומר שכל ישראל עומדים בשורש הקדושה זאת התורה ואפילו העוסקים בענין עולם הזה: (אור החיים)

ספורנו **כנחלים נטיו**. כי אמנם בתי כנסיות ובתי מדרשות להמון ישראל הם כמו הנחלים שנטיו אל השדות להשקותם וכן יושבי אהלים ותופשי התורה דולים ומשקים מתורתם להמון וכמו כן המתפללים הם כגנות עלי נהר אשר לא ימישו מעשות פרי כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם: (ספורנו)

יזל מים מדלגו וזרעו במים רבים וזרעו מאגג מלכו ותנשא מלכתו:

אונקלוס **יסגי מלכא דיתרבא מפנוהי וישלוט בעממין סגיאין ויתקוף מאגג מלכיה ותתנטיל מלכותיה:** (אונקלוס)

יונתן **יקום מנהון מלכיהון ופרוקהון מנהון ובהון יהוי וזרעיייתהון בנוי דיעקב ישלטון בעממין סגיאין קמאה דמלוד עליהון יגיה קרבא בדבית עמלק ויתרום על אגג מלכיהון ובגין דייחוס עלוי תנטיל מניה מלכותיה:** (תרגום יונתן)

רש"י **מדלגו**. מצארתיו. ופירושו כתרוממו: **זרעו במים רבים**. לשון הכלחה הוא, זרעו כזרע הזרוע על פני המים: **וירם מאגג מלכו**. מלך ראשון שלהם (5) **יכבוש את אגג מלך עמלק**: ותנשא מלכתו. של יעקב ויתר ויתר, **שיבא אחריו דוד ושלמה:** (רש"י)

שפתי חכמים (5) **שאול המלך והכי קאמר קרא וירם ר"ל שאול המלך יטול מלכותו מאגג על ידי שיכבוש אותה:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **יזל מים**. הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו: **מדלגו**. כמו מדליותיו: **וזרעו במים רבים**. כזרע שרוה במים והטעם שכל יום יצמח ויגדל: **וירום מאגג מלכו**. נבואה על שאול שהוא המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים ולא מלכים: (אבן עזרא)

בעל הטורים **יזל מים**. בגימטריא יגדל מלך שאין מושחין המלכים אל על הנהר: (בעל הטורים)

אור החיים יזל מים וגו'. הכוונה על פי דבריהם (שמו"ר פכ"ח) כי כל איש ישראל קבל מסיני חלק בתורה, ולזה רמז מורשה ודרשו (פסחים מט:): אל תקרי מורשה אלא מאורשה, ואמר כאן כי כל מה שמחדשים בתורה הוא מדליו ממה שדלה דלה משה שהכל רמוז בתורה שבכתב:

ואמר לשון דלי לומר כי בערך פינה (בינה) הגדולה אשר עתיד ה' לגלות לישראל בסוף הדורות בימי מלך המשיח שהוא שער החמישים של בינה כל המ"ט הם בגדר דלי בערכו, ואמר כי הגם שעתה הוא דלי זרע ישראל יזכה לקחת מים רבים שהוא שער הנ', והוא אומרו **וזרעו במים רבים**:

ואמר וירום מאגג מלכו. כאן גילה מלכות ישראל הקיימת שהתחילה מאגג שהיא מלכות עמלק, ראשונה שעשה שאול ומשם נפסקה מלכות שאול ונתנה לרעהו הטוב שהוא דוד, וטעם שכינה התחלת מלכותו מאגג להעיר סיבת הדבר שהיה מצד אגג פירוש שהניחו שאול חי ולא הרגו, כאמרם ז"ל (מגילה יג.) שבאותה הלילה השריץ אגג זרע עמלק, וזה סיבה לעקירת מלכות שאול ולרומם מלכות בית דוד, **ותנשא מלכותו** היא מלכות המשיח שהוא דוד, דכתיב (יחזקאל לז) ועבדי דוד מלך עליהם ירום ונשא מאוד כאמור בישעיה (נב):

עוד ירצה באומרו וירום מאגג שתחילת פעולת מלך המשיח היא מלחמת עמלק שכל עמלק בא מאגג כידוע, ואמרו ז"ל (תנחומא ס"פ תצא) שאמר הקדוש ברוך הוא אין הכסא שלם עד שימחה זכר עמלק ותנשא מלכותו על כל העולם: (אור החיים)

דעת זקנים יזל מים מדליו. כמו הרים נזלו כלומר יתנטפו מים ממקום שהם דולים כל' ירבה חיל מזרעו כי חיילות נמשלו למים כמו המים העצומים את מלך אשור כלומר יצא חיל מזרעו וזרעו יהיה כמים רבים שיגדלו מאד: **וירום מאגג מלכו.** ירום מלכו של ישראל יותר מאגג כמו שמצינו שמלך ראשון של ישראל דהיינו שאול הרג עמלק וכל מלכי עמלק קרוין אגג וכל מלכי מצרים קרוין פרעה וכל מלכי פלשתים קרוין אבימלך: **ותנשא מלכותו.** של ישראל: (דעת זקנים)

ח אל מוציאון ממצרים פתועפת ראם לו יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם וחקציו

אונקלוס אלקה דאפיקינון ממצרים תוקפא ורומא דיליה ייכלון בני ישראל נכסי עממא סנאיהון ובבזת מלכיהון ותפנקון וארעתהון יחסנון: (אונקלוס)

יונתן אלקה דאפיקינון פריקין ממצרים תוקפא ורומא תושבחתא גבורתא דיליה ישיצי ית אומיא בעלי דבביהון ותוקפהון יתבר וגירי מחוות פורענותיה יגרי בהון וישיצונון: (תרגום יונתן)

רפ"י אל מוֹלֵיאוּ מַמְלָכִים. מי גורם להם הגדולה הזאת, אל המוֹלֵיאוּ מַמְלָכִים, בתוקף ורום שְׁלוֹ. (ק) יאכל את הגוים, שהם כְּרִיּוֹ: ועַלְמוּתֵיהֶם. שְׁל כְרִים: יגֵרם. מנחם פתר בו לֶשׁוֹן שְׂבִירָה, וכן לא גרמו לבקר (לפניה ג, ג), וכן ואת חרָשִׁיה תגֵרמי (יחזקאל כג, לד), ואני אומר, לֶשׁוֹן עַלֵם הוּא, שְׁמַגְרֵר הַבָּשָׂר בְּשֵׁנוֹ מַסְבִּיב וְהַמּוֹחַ שְׂבִפְנִים, ומעמיד העלם על (ה) ערמימותו: וחֲלִיוֹ יִמְחֵז. אֲוֹנְקָלוֹם תִּרְגֵּם חֲלִיוֹ שְׁל כְרִים, חֲלוּקָה שְׁלֵהֶם, כְּמוֹ בְעֲלֵי חֲלִים, מֵרִי פְלוּגְתָא, (פ) (ס"א ל' חֲלוּקָה וְחֲלִיה), וכן יִמְחֵז. לֶשׁוֹן וּמַחֲלָה וְחֲלִפָה רָקְתוּ (שופטים ה, כו), שִׁיחֲלוּ אֶת אֲרַכָּם, ויָסַף לִפְתוֹר לֶשׁוֹן חֲלִים מִמֶּנּוּ, חֲלִיוֹ שְׁל הַקִּבֵּ"ה יִמְחֵז בְּדָמָם שְׁל כְרִים, יִטְבּוֹל וַיִּלְטַבַּע בְּדָמָם. כְּמוֹ לִמְעַן תִּמְחֵז רֶגֶלְךָ בְּדָם (תהלים סח, כד), וְחִינּוֹ זֶז מִלֶּשׁוֹן מַכָּה, כְּמוֹ מַחֲלָתִי, שֶׁהֲלַבְוֵעַ בְּדָם נִרְאָה כְּאִילוֹ מַחֲוֵז וְנִגּוּעַ: (רפ"י)

שפתי חכמים (ק) ואין כוונת המקרא הזה לומר שהאל שהוֹלֵיאוּ מַמְלָכִים תקפו בתוקף רום וגובה שְׁלוֹ שְׁלָא בִּלְאֵי הַכְּתוּב כִּי לֹא לְהוֹדִיעַ כְּחוֹ שְׁל הַקְּדוּשָׁ בְרוּךְ הוּא שֶׁהֵרִי כְּבֵר אָמַר לִמְעַלָּה. ועוד שִׁישָׂאֵר מֵאֲמַר יֹאכֵל גּוֹים כְּרִיּוֹ בְלַתִּי נִקְשָׁר לֹא לִפְנֵיו וְלֹא לְאַחֲרָיו. ולפיכך אמר בתוקף ורום שְׁלוֹ יֹאכֵל וכו' ואם כן יהיה פירושן שְׁל קִרְאֵי הַכִּי הָאֵל שֶׁהוֹלֵיאוּ מַמְלָכִים תִּקְפוּ כְּתוּקָף רוּם וְגוּבָה שְׁלוֹ וְעַם אֲוֹתוֹ הַתּוּקָף וְרוּם שְׁלוֹ יֹאכֵל יִשְׂרָאֵל כו' והוסיף מלת את וה"א הידיעה על מלת ע"א ואמר את הע"א כי עם זה יובן שיהיו הע"א נאכלים ולא אוכלים והוסיף מלת שהם כי עם זה תהיה מלת כְּרִיּוֹ בִיאוּר וְעוֹד הוֹסִיף מִלַּת שְׁל כְרִים לְהוֹרֹת אֲוֹתָם שֶׁהֵם כְּרִיּוֹ יִגְרֵם וְלֹא כֹל הַע"א בְּכֹל לִכֵּן אָמַר כְּרִיּוֹ וְלֹא כְרִים: (ה) ערמימותו לֶשׁוֹן עֲרוּם: (פ) תִּרְגוּם שְׁל בְעֲלֵי חֲלִים וְהַכִּי קִרְאֵי וְחֲלוּקָה שְׁל כְרִים יִחֲלְקוּ יִשְׂרָאֵל ר"ל אֲרֵץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא לֵהֶם בְּחֲלוּקָה יִחֲלְקוּ יִשְׂרָאֵל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אל מוֹצִיאוֹ. והטעם כי האל המוֹצִיאוֹ מִמְצִירִים שֵׁם כֹחַ לוֹ כְּתוּעָפוֹת רָאִם וְאֵל יִטְעוֹן טוֹעֵן בְּעִבּוּר מִ"ם אֵל מוֹצִיָאִים וַיִּחְשׁוּב כִּי מִלַּת לוֹ סִימָן לְשֵׁם כִּי כֵן מִשְׁפַּט הַלְשׁוֹן כְּמוֹ תְכוּ לְרַגְלִיךָ יִשָּׂא מִדְּבָרוֹתֶיךָ עַד אֲנִי יִנְאֲצוּנִי הָעַם הַזֶּה וְרַבִּים כֵּן: **יאכל גוים כְּרִיּוֹ**. מלכי כנען: **ועצמותיהם יגֵרם**. ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו וככה מסעף פארה לא תפאר: **וחציו יִמְחֵז**. כל חץ מחציו יִמְחֵז וכן וצדיקים ככפיר יבטח בנות צעדה וכן מברכיך ברוך כל אחד ממברכיך יהיה ברוך וכן אורריך: (אבן עזרא)

בעל הטורים אל מוציאו ממצרים. אמר זה ב"פ לומר כשם שהוציאו ממצרים כן יוצאים לע"ל: **ועצמותיהם**. עי"ן תלויה לומר לך כי יעקור ז' עממים ולע"ל ס"ג אומות וזה הוא כולו ס"ג יחדו נאלחו: (בעל הטורים)

אור החיים אל מוציאו ממצרים וגו'. פירוש על דרך אומרם ז"ל כי בצאת ישראל ממצרים ברוו כל נצוצי הקדושה שהיו בקליפת מצרים, וכבר הקדמנו שתוקף הקדושה היא כשמבררת ענפיה, והוא אומרו **מוציאו וגו' כתועפות ראם לו** פירוש לעם, ולזה גם כן רמז במאמר יאכל גוים צריו שהאכילה היא להוציא ניצוץ הקדושה שבו ותהיה נכללת בנפש ישראל בסוד (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו, ואומר **ועצמותיהם** פירוש ואפילו בחינה המתעצמת בהם יגרם אותה, ואומרו **וחציו ימחץ** יתבאר על דרך אומרם ז"ל (תנחומא פ' בשלח) בפסוק (ישעי' כד) יפקוד ה' על צבא וגו' שאין הקב"ה מאבד אומה למטה עד שפוקד על שר שלה למעלה, והנה כשהאומה נחלשת לבד לא יאבד השר למעלה אלא ישפילנו ה' וכשהאומה יארע לה כסדום ועמורה אז יאבד שרה למעלה, והוא אומרו **וחציו** פירוש כח מערכתם שהם חצים הלוחמים בעדם והם השרים, **ימחץ** על דרך אומרו (תהלים קי) מחץ ראש על ארץ רבה שיאבדו כח שריהם מלמעלה, ואם נפרש ימחץ לשון טבילה ורחיצה יכוין לומר שאין זורקין חץ שאינו נתקע בהם ונטבל בדמם: (אור החיים)

ספורנו יאכל גוים צריו. לעתיד לבא כאמרו ונקם ישיב לצריו: **וחציו ימחץ**. כאמר ואשכיר חצי מדם: (ספורנו)

דעת זקנים יאכל גוים צריו. כלו' ישראל יכלה הגוים שהם צריו: **ועצמותיהם יגרם**. כאדם שאוכל בשר ואח"כ אוכל העצמות ואינו משייר כלום: (דעת זקנים)

[ט] פָּרַע שָׁכַב פְּאָרֵי וּכְלָבִיא מִי יְקִימְנוּ מִבְּרִכָּיָה בְּרוּךְ וְאַרְרִיף אָרוּר:

אונקלוס יְנוּחַ שְׂרֵי בְּתִקּוּף פְּאָרְיָה וּכְלִתָּא לִית מְלָכוּ דְתַזְעֲזְעִינְיָה בְּרִיכָה יְהוֹן בְּרִיכִין וְלִיטָף יְהוֹן לִיטִין: (אונקלוס)

יונתן נִיחִין וְשְׂרִיין פְּאָרְיָה וּכְלִיתָּא דְכַד דְּמִיךָ מֵאן יְקִימִינְיָה מִבְּרִכָּהוֹן יְהוֹן בְּרִיכִין כְּמִשָּׁה נְבִיאָ סְפָרִיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וּמְלִטְטִינוּן יְהוֹן לִיטִין כְּבַלְעָם בְּרִי פְּעוּר: (תרגום יונתן)

רש"י כָּרַע שָׁכַב כְּאֵרִי. כְּתַרְגוּמוֹ, יְתִשְׁבּוּ צֹרֵלִים צָחָ וּבְגִזְרוּהָ: (רש"י)

אבן עזרא כָּרַע שָׁכַב. הַטַּעַם שִׁירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ כְּנַעַן וְאַחַר כֵּךְ תִּשְׁקוּט הָאֶרֶץ: יְקִימְנוּ. פִּירְשֵׁתִּיו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו**. ולמעלה אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא למעלה הקדים לביא כי כן הדרך מתחלה יתגבר מעט כלביא ואחר כך יתנשא והולך כמו הארי שהוא מתגבר והולך וכאן הקדים ארי ללביא שרמז ג"כ שכב כארי בימי משה וכלביא בימי יהושע שפני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה: **מברכיך ברוך ואוריך ארור**. בלעם שהיה בלבו לקללם לכך סיים בקללה ויצחק בברכותיו של ויתן לך בברוך אוריך ארור ומברכיך ברוך. ע"כ לא אמר לו בלק לקללם יותר אלא אמר לו ברח לך: (בעל הטורים)

אור החיים **כרע שכב וגו'**. פירוש אפילו בזמן שכרע פירוש שאינו חוגר כלי זיין ולא עומד למלחמה אלא כורע ויושב לו, ולא זה בלבד אלא אפילו שכב שאינו מרגיש בבאים עליו אף על פי כן אינו חושש כי מי הוא זה שיתקרב אליו להקימו, ואומר **וכלביא** כפל ההדרגות כנגד ב' כתות שבישראל זו למעלה מזו כמו שכתבנו למעלה שהם הצדיקים והב' י נוני ס:

מברכיך ברוך וגו'. אמר **מברכיך** לשון רבים וברוך לשון יחיד, לא רצה לברך אלא אחד, ונתכוון על עצמו ורעה עינו בשאר המברכים, ואמר **אוריך ארור** נתכוון לומר שאין כל אורריו ארורים, ובא למעט עצמו מהארירה, ואולי כי לרעה נתכוון על זה הדרך מברכיך יתקיימו דבריו ותהיה ברוך, ואוריך יתקיימו דבריו ותהיה וגו', והערים הרשע בזה לקיים אם יקללם אחר כך, ולזה הקדים מאמר ברוך לארור להעמידם בארור חס ושלוש, וה' השיב גמולו בראשו ונתקיימה בו הקללה ונתארר בעולם הזה ובעולם הבא כאומרם ז"ל (סנהדרין צ). בלעם אין לו חלק לעולם הבא: (אור החיים)

ספורנו **מברכיך ברוך**. כמו שהיה הענין באברהם כי אמנם שרידי ישראל יהיו במדרגת אברהם אבינו כאמרו כי ישוב ה' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך: (ספורנו)

[י] ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכתך ברוך זה שלש פעמים:

אונקלוס ותיקיף רוגזא דבלק בבלעם ושקפינון לידוהי ואמר בלק לבלעם למילט סנאי קריתך והא ברקא מברכת להון דגן תלת זמנין: (אונקלוס)

יונתן ותיקיף רוגזא דבלק בבלעם וטפח ית ידוי ואמר בלק לבלעם למילט סנאי דברתיך והא ברקא מברכת להון דגן תלת זמנין: (תרגום יונתן)

רש"י ויספוק. הכה ז על ז: (רש"י)

אבן עזרא ויספק את כפיו. כמו ספקו עליך כפים: (אבן עזרא)

אור החיים ויחר אף וגו' ויספוק וגו'. פירוש חרה אפו ושכך רוגזו בספיקת כפיו:

ברכת ברוך. פירוש ברכת ברכה שאין בה קללה והראיה שאמרת מברכיך ברוך ואורריך ארור, ולפי מה שכתבתי שכוונתו להרע, לא הרגיש בלק בכוונה
זו: (אור החיים)

ספורנו ויספוק את כפיו. שנתיאש מהשיג עוד חפצו מאחר שקלל את המקללים: (ספורנו)

[יא] ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי כבוד אכבדך והנה מנעך והנה מן מן כבוד:

אונקלוס וכען אזיל לך לאתריך אמרית יקרא איקרינך והא מנעך יי מן יקר: (אונקלוס)

יונתן וכדון ערוק לך לאתריך אמרית מיקרא איקרינך והא מנע יי לבלעם מן יקרא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים מנעך. ב' במס' הכא ואידך אשר מנעך היום מבוא בדמים בשביל שמנעך מבוא בדמים שלא לקללם על כן מנעך מכבוד: (בעל הטורים)

אור החיים ועתה ברח וגו'. גזר עליו ד' דברים, אחד שלא יתעבב אלא ילך באותה שעה והוא אומר ועתה. ב' שילך במרוצה כבורח והוא אומר ברח. ג' שלא ילך אחר עמו ללותו אלא הוא לבדו והוא אומר לך. ד' שלא ילך מעיר זו לעיר אחרת מערי מואב או מדין אלא למקומו פתורה והוא אומר אל מקומך, ולפי שכל זה הוא זלזול לבלעם והוא הפך מה ששלח לו (כ"ב י"ז) כי כבוד אכבדך מאוד, לזה אמר לו אמרתי כבוד וגו', ואומר והנה מנעך ה' מכבוד פירוש כל מה שעשה ה' שלא הניחך לקללם אינו אלא לתכלית דבר זה שהוא למנעך מהכבוד, וסתר בלעם טענתו כי שקר בפיו הלא גם למלאכך דברתי וגו' פירוש ואף על פי כן סברת וקבלת ושלחת לי כי כבוד אכבדך, וכפל לומר מלאכך אשר שלחת ולא הספיק באומר מלאכך ומובן הדבר שהוא שלחם, נתכוון במאמר מלאכך על המלאכים הראשונים, ואומר אשר שלחת נתכוון אל מלאכים ששלח פעם ב', ואומר לאמר פירוש לא דברתי הדברים לבד אלא צויתים לאמר לך: (אור החיים)

ספורנו ברח לך. ענין הבריחה בכל מקום אינה הניסה מן הרודף אבל היא

סור מן המקום מיראת נזק עתיד : (ספורנו)

[יב] ויאמר בלעם אל בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר :

אונקלוס ואמר בלעם לבלק הלא אף לאזגדך די שלחת לותי מלילית למימר : (אונקלוס)

יונתן ואמר בלעם לבלק הלא עם אזגדיו דשדרת לותי מלילית למימר : (תרגום יונתן)

ספורנו הלא גם אל מלאכך. אין ראוי שתתמה על שלא עשיתי רצונך בתקות הכבוד שתכבדני שגם למלאכך שאמרו מצדך כי כבד אכבדך מאד אמרתי שאין זה בידי : (ספורנו)

[יג] אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יהוה לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר יהוה אתו אדבר :

אונקלוס אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף וזהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי למעבד טבתא או בישתא מרעותי די ימלל יי יתיה אמליל : (אונקלוס)

יונתן אם יתן לי בלק מן יקרא :

מלא קורטור דיליה כסף וזהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימר דיי למעבד טבתא או בישתא מן רעותי מה די מליל יי יתיה אמליל : (תרגום יונתן)

רש"י לעבר את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי, כמו שנאמר בראשונה, לפי שידע שנבאש בהקב"ה ונטרד : (רש"י)

[יד] ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית

אונקלוס וכען הא אנא אזיל לעמי איתא אמלכינך מה דתעביד ואחוי לך מא דיעבד עמא הדין לעמך בסוף יומיא : (אונקלוס)

יונתן וכדון האנא מתפני ואזיל לעמי איתא אימלכינך איזל זמין פוינדקין ומני בהון נשייא מטעיייתא זבין מיכלא ומשתייא בבציר מן טימהון

וַיִּתְּנוּ עִמָּא הַדִּין וַיִּיכְלוּ וַיִּשְׁתּוּן וַיִּרְוּוּ וַיִּשְׁמְשׁוּן עִמָּהוּן וַיִּכְפְּרוּן בְּאֶלְהֵהוּן
וַיִּתְּמְסְרוּן בַּיָּדָהּ בְּשַׁעַה קְלִילָא וַיִּפְלוּן מִנְהוּן סְגִיָּאִין בְּרַם בְּתֵר כְּדִין עֲתִידִין
הֵינוּן דְּיִשְׁלִטוּן בְּעַמְדָה בְּסוּף עֶקֶב יוֹמִיא: (תרגום יונתן)

רש"י הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי, (ת) שנסתלק הקצ"ה מעלי:
לכה איעבך. מה לך לעשות, (א) ומה היא הענה, אלהיהם של אלו שונא
זמה הוא כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין קו.), תדע שבלעם השיא ענה זו
להכשילם בזמה, שהרי נאמר הן הגה היו לבני ישראל בדבר בלעם (במדבר
לא, טז): אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קצר הוא זה, איעבך להכשילם,
ואומר לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים ומחץ פאתי מואב.
התרגום מפרש קורא העברי ויקטול וכו' (אלו תיבות ויקטול וכו' הוא מיותר ומן מקרא
קצר וכו' עד כאן הכל דבור אחד ור"ל שבאחרית הימים ימחץ פאתי מואב. ומ"ס התרגום מפרש כו'
ר"ל שמתרגם אמלכונך מה דתעבד ואחוי לך מה דיעבד עמא דדין לעמך כו'. דכ"ט): (רש"י)

שפתי חכמים (ת) דאם לא כן אני הולך למקומי מיבעי ליה כמו שאמר
בסמוך וישב למקומו: (א) ר"ל דלשון איעבך אין שייך לומר על אשר יעשה
העם וגומר אלכא יאמר לו השמועה אבל לא בלשון ענה. והיה ראוי לכתוב
אשר תעשה וגומר. ועל זה פירש מה לך לעשות ומקרא קצר הוא כמו
שפירש בסמוך והכי פירושו איעבך מה לך לעשות וגם אודיעך את אשר
יעשה וכו' ומה היא הענה שהכתוב לא גילה אותה אלהיהן וכו': (שפתי
חכמים)

אבן עזרא לכה איעבך. י"א הטעם על בנות מואב וזה דבר רחוק בעבור
שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה שתדע
מה תעשה כי זה העם כן יעשה לעמך: (אבן עזרא)

אור החיים ועתה הנני וגו'. פירוש הנה הוא מוכן לקיים גזירת מלך ללכת
בעת ההיא, ואמר לשון יחיד כנגד מה שרמז לו בתיבת לך כמו שפירשתי,
ואמר לעמי כנגד מה שאמר לו אל מקומך, אבל כנגד פרט הבריחה לא
הודה לו כי לא חש לירא ממנו כי כשפן גדול היה, וצא ולמד (מד"ר) כמה
נתעצמו עמו עם בני ישראל בהריגתו ומכל שכן זולתם שלא יוכלו עשות
עמו רעה:

אשר יעשה וגו' באחרית וגו'. פירוש לפי שרצה לגלות לו שישראל יאבדו
ויקעקעו ביצתם של מואב, וגם בלק אפשר שהיה רואה דבר זה בצפור כי
עם בני ישראל ימחץ פאתי מואב, לזה אמר לו כי מה שיעשה העם הזה
לעמך יהיה באחרית הימים, וטעם שהוצרך להודיעו דבר זה, לפי שבא

ליעצו עצת הפקרת בנותיהם כאומרם ז"ל (סנהדרין קו.) בפירוש אומרו לכה איעצך, לזה חש שיאמר איך יתכן שיצאו נשיהם לעם בני ישראל הבאים לאבדם הלא כל היוצא ידקר, לזה הודיעו כי לא ירעו ולא ישחיתו עם הזה לעמך ויכולין נשיהם לצאת למחנה ישראל לעצתו, ודקדק לומר לעמך לומר דוקא לעמך שהם מואב שהיה מלך עליהם הוא שלא יעשו להם דבר אלא באחרית הימים, ולמעט בלק כי פתע ישבר, וכמו שכן היה דכתיב (פ' ל"א) ואת מלכי מדין וגו' והוא אחד מהם כאומרם ז"ל (במד"ר פ"כ): (אור) (החיים)

ספורנו לכה איעצך. עצת שליחות הנשים כמו שהתבאר באמרו הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. כי אמנם הרע אשר יעשה העם הזה לעמך לא יהיה בימך ואין לך לירא אבל יהיה באחרית הימים בלבד כאמרו ומחץ פאתי מואב וכאמרו אדום ומואב משלוח ידם: (ספורנו)

דעת זקנים לכה איעצך. א"ר יוחנן שלשה היו באותה עצה בלעם איוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נדון ביסורין יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית שנא' ומשפחות סופרים ישבו יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקינים הבאים מחמת וגומר וכתוב ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו' ד"א איעצך כלומר על אותו דבר שאתה ירא וחרד מפני זה הקהל היושב ממולך דע שאם לא תתגרה בהם אל תירא מהם: אשר יעשה העם הזה. כדמפרש ואזיל: (דעת זקנים)

[טו] וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין:

אונקלוס ונטל מתליה ואמר אימר בלעם בריה בעור ואימר גברא דשפיר קזי: (אונקלוס)

יונתן ונטל מתל נבותיה ואמר אימר בלעם בר בעור ואימר גברא דיקיר מן אבוי דרזיא סתימא מה דאתכסי מן נביא הוה מתגלי ליה: (תרגום יונתן)

בעל הטורים בנו בער. בער כתיב חסר וי"ו כי נבער מדעת שמאז לא דברה עמו שכינה: (בעל הטורים)

אור החיים וישא משלו וגו'. פירשתי למעלה (שכל דבריו אינם אלא דרך משל, וגם לפי מה שפירשתי שם יכול להתפרש גם כן כאן): (אור החיים)

[טז] נאם שמע אמרי אל וידע דעת עליון מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים:

אונקלוס אימר דשמע מימר מן קדם אל וידע מדע מן קדם עילאה חיזו

מִן קָדָם שְׂדֵי חֲזִי שְׁכִיב וּמִתְגַּלִּי לִיָּהּ : (אוּנְקְלוֹס)

יונתן אֵימַר דְּשָׁמַע מִימַר מִן קָדָם אֶלְהָא וַיֵּדַע שְׁעָתָא דְּרַתַּח בֵּיהּ אֶלְהָא
עֲלָאָה דְּחִיזוּ מִן קָדָם שְׂדֵי חֲמִי וְכַד הָוּה בְּעֵי דְּיִתְגַּלִּי לִיָּהּ הָוּה מְשַׁתַּטַּח וְנִפְל
עַל אַפּוּי וְרַזְיָא סְתִימָא מַה דְּאִתְפַּסִּי מִן נְבִיאָה הָוּה מִתְגַּלִּי לִיָּהּ : (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

רס"י וידע דעת עליון. לכּוּן (ב) הַסְעָה סְכוּעַס צֵה: (רס"י)

ספתי חכמים (ב) דַּקְרִינֵן דַּע עַת עַלְיוֹן כְּלוּמַר שְׂוֹדַע עַת סְכוּעַס צֵה עַלְיוֹן.
(דַּבָּק טוֹב) דַּק"ל הַסְתַּח דַּעַת צֵהמַתּוּ לֹא יַדַע וְהִיאֲךָ יַדַע דַּעַת עַלְיוֹן לְכֹן
פִּירָשׁ לְכוּן וְכו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא וידע דעת עליון. בדרך נבואה לא בקסם: (אבן עזרא)

בעל הטורים וידע דעת עליון. אמר כאן וידע דעת עליון לפי שרצה לגלות
ימות המשיח: (בעל הטורים)

אור החיים אַרְאֵנוּ וְלֹא עַתָּה וְגו'. כַּפַּל הַדְּבָרִים בַּמְלֻת שׁוֹנוֹת, גַּם כַּפַּל לּוֹמַר
דְּרַךְ כּוֹכַב וְגו' וְקַם שַׁבַּט וְגו' גַּם כַּפַּל לּוֹמַר וּמַחֲץ וְגו' וְקַרְקַר וְגו', כַּל
הַנְּבוּאָה בַּמֶּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ נֹאמְרָה, וַיִּתְבָּאֵר עַל פִּי דְּבַרְיָהּם ז"ל (סְנֵהדְרִין צ.ח.).
שֶׁאִמְרוּ בַּפְּסוּק בַּעֲתָה אַחִישֵׁנָה זָכוּ אַחִישֵׁנָה לֹא זָכוּ בַּעֲתָה, וְהוּא רַחוּק
מוֹפְלֵג, וְזֶה לֶךְ הָאוֹת הֵן אֵנוּ בַּתְּחִלַּת מֵאָה הַשְּׁשִׁית לְאַלְפֵי הַשָּׁשִׁי, וְכַנְגַד בִּי
קָצִים אֱלוֹ דְּבַר הַכְּתוּב, כַּנְגַד אִם זָכוּ אִמַר אַרְאֵנוּ פִּירוּשׁ לְדַבַּר שֶׁאֵנִי עֲתִיד
לּוֹמַר אֲבָל אֵינִי עַתָּה בְּזַמַּן זֶה אֲלֵא בְּזַמַּן אַחֵר וַיְכּוּל לְהִיּוֹת שֶׁאֵינִי רַחוּק
כַּל כַּד, שֶׁאִמְרוּ ז"ל (דְּב"ר פ"ב) אִם הִיוּ יִשְׂרָאֵל חוֹזְרִים בַּתְּשׁוּבָה כַּמְצַטְרֵךְ
הִיוּ נִגְאָלִים מִיַּד אֲפִילוֹ לֹא יַעֲבוֹר עֲלֵיהֶם אֲלֵא יוֹם אֶחָד בַּגְּלוּת דַּכְּתִיב יַעֲנֵךְ
ה' בְּיוֹם צָרָה, וְכַנְגַד קֶץ בַּעֲתָה אִמַר אַשׁוּרְנוּ כִּמוֹ שְׁצוּפָה מִרַחוּק, וְהוּא
אוֹמְרוּ וְלֹא קָרוֹב כִּי הַקֶּץ שֶׁל בַּעֲתָה אַרוּךְ עַד לְמֵאֵד בַּעוֹנוֹת, וְאוֹמְרוּ דְּרַךְ
וְגו' פִּירוּשׁ זֹאת הִיא הַנְּבוּאָה שֶׁאִמַר עֲלֵיהּ אַרְאֵנוּ וְגו':

וְכַפַּל הָעֲנִין וְשִׁינוּי הַלְּשׁוֹן, יִתְבָּאֵר ע"פ דְּבַרְיָהּם ז"ל (סְנֵהדְרִין שֵׁם) שֶׁאִמְרוּ
שֶׁאִם תִּהְיֶה הַגְּאוּלָּה בְּאַמְצַעוֹת זָכוֹת יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה הַדְּבַר מוֹפְלֵא בַּמַּעֲלָה
וַיִּתְגַּלֵּה הַגְּאוּלָּה מִן הַשָּׁמַיִם בְּמוֹפֵת וְאוֹת כְּאִמּוֹר בַּסֵּפֶר הַזֹּהָר (ח"א
קִיט. וְח"ג רִיב:), מַה שֶׁאֵין כֵּן כִּשְׁתִּיהִי הַגְּאוּלָּה מִצַּד הַקֶּץ וְאֵין יִשְׂרָאֵל
רְאוּיִים לֵה תִּהְיֶה בְּאוֹפֵן אַחֵר וְעֲלֵיהּ נֹאמַר (זְכַרִי ט') שֶׁהַגְּאוּלָּה יָבֵא עֲנֵי
וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר, וְהוּא מַה שֶׁאִמַר כֹּאן כַּנְגַד גְּאוּלָּת אַחִישֵׁנָה שֶׁהִיא
בְּאַמְצַעוֹת זָכוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁרְמָזוּ בְּמֵאֵמַר אַרְאֵנוּ וְלֹא עַתָּה אִמַר דְּרַךְ כּוֹכַב
שִׁיזְרַח הַגְּאוּלָּה מִן הַשָּׁמַיִם, גַּם רְמָזוּ לְכוֹכַב הַיּוֹצֵא בְּאַמְצַע הַשָּׁמַיִם לְנֶס
מוֹפְלֵא כְּאִמּוֹר בַּסֵּפֶר הַזֹּהָר (שֵׁם), וְכַנְגַד גְּאוּלָּת בַּעֲתָה שֶׁרְמָזוּ בְּמֵאֵמַר
אַשׁוּרְנוּ וְלֹא קָרוֹב אִמַר וְקַם שַׁבַּט מִיִּשְׂרָאֵל פִּירוּשׁ שִׁיקוּם שַׁבַּט אֶחָד

מישראל כדרך הקמים בעולם דרך טבע, על דרך אומרו (דניאל ג) ושפל אנשים יקים עלה, שיבא עני ורוכב על חמור ויקום וימלוך ויעשה מה שנאמר בסמוך:

וטעם שיעד גאולת אחישנה שהיא ככוכב ליעקב וגאולת בעתה שהיא עני וכו' לישראל שהם כתות הצדיקים, נתכוון לומר שהמושג לגדר זה של ביאת הגואל ככוכב הוא כשתהיה הגאולה מפאת גדר הבינוני שבישראל שיטיבו מעשיהם ויבא בזכותם, והוא אומרו **דרך כוכב מיעקב**, אבל ביאתו בדרך וקם שבט זה יהיה כשלא יטיבו מעשיהם כת הבינונים ולא יבא אלא מפאת כת הצדיקים שבהם, והוא אומרו **וקם שבט מישראל**:

עוד רמז במאמר **דרך כוכב מיעקב** על משיח בן דוד הרמז בכוכב כנזכר, ואומרו **וקם שבט מישראל** ירמז על משיח בן אפרים, והכוונה בזה כי אם ישראל יהיו בגדר שיהיו נקראים יעקב לא יאיר להם אלא משיח בן דוד אבל משיח בן אפרים ימות במלחמה ראשונה שיהרגנו רומילוס כאומרם ז"ל (סוכה נב.), אבל אם ישראל יהיו כולן צדיקים שבשם ישראל יתכנו אז אפילו אותו שבט שהוא משיח הבא מאפרים **וקם** פירוש תהיה לו תקומה לפני אויביו ולא יהרגנו רומילוס. ותמצא שציוו גדולי ישראל (ע"ח שער העמידה) לכיין בתפלתנו כשאנו אומרים לישועתך קוינו וגוי לבקש רחמים על משיח בן אפרים שלא יהיה נהרג במלחמה:

ואומרו ומחץ וגו'. יתבאר על פי דבריהם (ב"ר פמ"ד) שאמרו כי ג' עמים אשר אמר ה' לאברהם לבד מהז' שכבר הגיעו לפרק השג יד ישראל הם עמון ומואב ואדום, והם הרמוזים במאמר קיני קניזי קדמוני, והוא אומרו **ומחץ פאתי מואב** פירוש המשיח האמור יאבד מואב ולא ישאיר לו פאה בכל זויותיו, ולזה דקדק לומר פאתי:

או ירמז שיקדים דוד וימחצם וימדדם ומלך המשיח יאבד פאותיו הנשארים מהם, וכנגד עמון אמר **וקרקר כל בני שת**, ויחסם לשת לפי שהם חשופי שת, ולפי ששם יש בו מדת בושת אמר וקרקר ולא אמר ומחץ:

או יכוון הכתוב לכללות כל האומות שכולן באו משת ומכללם הם עמון, וטעם שפרט מואב לפי שהם שלחו אחריו ועמהם הוא מדבר לזה ביאר הדברים הנוגעים להם בפרטות. ואם תאמר והלא אין לישראל אלא עשרה אומות ולמה אמר כל בני שת, הוא מה שגמר אומר **והיה אדום ירשה וגו'** ומעתה כל בני שת שבאו לזכותם יטהרו לנו באדום, ולזה **וקרקר כל בני שת** ולא אמר ומחץ כי לא יתאבדו כל האומות לעתיד לבא, ועליהם נאמר בנבואה (ישעי' סה) הנער בן מאה שנה וגו': (אור החיים)

[\[12\]](#) אָרָאנוּ וְלֹא עָתָה אֲשׁוּרְנוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרֶךְ פּוֹכֵב מֵיַעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט

מיִשְׁרָאֵל וּמַחֲצֵי פְּאֵתֵי מוֹאָב וְקִרְקֵר כָּל בְּנֵי שֵׁת:

אונקלוס חֲזִיתִיהָ וְלֹא כְעַן סְכִיתִיהָ וְלֹא אֵיתוּהִי קָרִיב כְּדִ יְקוּם מְלֻפָּא מִיַּעֲקֹב וַיִּתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּקְטוּל רַבְרָבִי מוֹאָב וַיִּשְׁלוּט בְּכָל בְּנֵי אֲנָשָׂא: (אונקלוס)

יונתן חֲמֵי אֲנָא לִיה וְלִיתִיהָ כְּדוֹן מְסִתְפַל אֲנָא בִּיה וְלִיתִי מְקָרִיב כְּדִ יְמֻלוּךְ מְלִיךָ תְּקִיף מְדָבִית יַעֲקֹב וַיִּתְרַבֵּי מְשִׁיחָא וְשִׁיבֵט תְּקִיף מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּקְטוּל רַבְרָבִי מוֹאָבֵי וִירוֹקֹן כָּל בְּנוֵי דְשֵׁת מְשִׁיחֵיהָ דְגוּג דְעֵתִידִין לְמִסְדָּרָא סְדָרֵי קִרְבָּא בִּישְׂרָאֵל וַיִּפְלוּן פְּגָרִיהוֹן כְּלָהוֹן קְדָמוּי: (תרגום יונתן)

רש"י אֲרַחֲנוּ. רואה אני שזחו של יעקב וגדולתו, (ג) אך לא עתה הוא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו, לשון דרך קשתו (איכה ב, ד), שהכוכב עובר כחץ, וזלע"ז דיסטיני"ט כלומר, יקום מזל: וקם שצט. מלך רודה ומושל: ומחצ פאתי מואב. זה דוד, שנאמר זו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו' (שמואל ב-ט, ח, ט): וקרקר. לשון קורה, (ד) כמו אני קרתי (מלכים ב-יט, כד), מקבת צור נקרתם (ישעי נא, ח), יקרוה עורבי נחל (משלי ל, יז), פורו"ר זלע"ז: כל בני שת. כל האומות, שכלם ילאו מן שת (ה) בנו של אדם הרשאון: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) (גור אריה) לחין לפרש ארחנו לעם דאם כן איך אמר ולא עתה אלא אמר רואה וכו': (ד) והוא לשון נוקב: (ה) ואף על פי שהיה לאדם גם קין והבל הא הבל הרגו קין קודם שהיו לו בנים וקין אף על פי שהיו לו בנים הא מתו כולם במצול אצל משת בן אדם בא נח שהיה אחר המצול וממנו ילאו כל האומות שהוא בא משת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אֲרַאנוּ וְלֹא עֵתָה. הקרוב אלי כי זאת הנבוא' על דוד אמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה: אשורנו ולא קרוב. הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבת: דרך כוכב. יש דמות כוכבים דורכים ברקיע שלא היו בתולדת ולא נודעו: וקם שבת. מלכות והנכון בעיני כי מלת דרך שיראה בדרכו כטעם הכוכבים ממסילותם ורבים פירשוהו על המשיח והקדמונים אמרו שנחריב בלב הגוים והנה מואב ועמלק ואשור ועוד למה השלים וענו עבר רק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף משלו וחסירי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח חלילה חלילה כי המשיח מבואר היטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום החשמונים ועמידת בית שני ושני המצור והגליות והישועה זה אחר זה ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר

אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב ה' אלהיך את שבותך: **ומחץ פאתי מואב**. כן עשה דוד: **וקרקר**. כמו מקרקר קיר והטעם הורס הקיר כמו מסעף: **בני שת**. כמו בני אדם כי הוא העיקר כי נח מבני בניו היה ויאמר היצחקי כי פירשו על בני עמון גם מואב והטעם כפול גם אמר שהוא מגזרת וחשפי שת רמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי השת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי השתות והטעם כי יהרום המדינות ואיננו רחוק: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת**. קרקר בא"ת ב"ש דג דג כג"י דוד: (בעל הטורים)

ספורנו **אראנו**. אשר יעשה העם הזה לעמך: **דרך כוכב**. גשמי ונצחי. כאמרו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד: **ומחץ פאתי מואב**. אף על פי שכל האומות מנשמת אלוך יאבדו כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים הנה באדום ומואב תהיה נקמתו ביד ישראל בהיות שתי אלה האומות אויביו מעולם ושבבי בישי (סנהדרין פרק חלק): (ספורנו)

דעת זקנים **אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב**. אני שר ומעיין הדבר ולא יהיה בקרוב ודבר רחוק הוא אך משה לא אמר כן אלא כי קרוב יום אידם של אומות העולם וחש עתידות למו. משל למלך המהלך בדרך ועמו אוהבו ושונאו צמא המלך למים האויב אמר לו רחוקים אנו למים כדי לצערו האוהב אמר אדוני המלך רכב כי קרוב לנו המים כדי להשיב נפשו עליו. כך בלעם האויב אומר כי הישועה רחוקה אבל האוהב אומר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות: **דרך כוכב מיעקב**. נתחזק המושל של יעקב. דרך לשון חוזק כמו תדרכי נפשי עוז. וקם שבט מישראל חזק שימחץ פאתי מואב של מואב. פאתי לשון היתה לראש פנה. ועל דוד נבא שנא' ויך את מואב וימדדס בחבל וגו': **וקרקר כל בני שת**. האומות כדפרש"י ואין ישראל בכלל שהרי ברישיה דקרא תלה הממשל' בישראל: (דעת זקנים)

[יח] וְהָיָה אֲדוֹם יְרָשָׁה וְהָיָה יְרָשָׁה שְׁעִיר אִיבֵיו וְיִשְׂרָאֵל עֲשָׂה חַיִּל:

אונקלוס ויהי אָדוֹם יְרוּתָא ויהי יְרוּתָא שְׁעִיר לְבַעְלֵי דְבְבוּהֵי וְיִשְׂרָאֵל יַצְלַח בְּנִכְסֵין: (אונקלוס)

יונתן ויהוון אָדוּמָאֵי תְרִיכִין ויהוון תְרִיכִין בְּנֵי דְגַבְלָא מִן קְדָם יִשְׂרָאֵל סְנְאִיהוֹן וְיִשְׂרָאֵל יְתַקְפוּן בְּנִכְסֵין וְיִרְתוּנֹן: (תרגום יונתן)

רס"י והיה ירשה שְׁעִיר אִיבֵיו. לְאוֹיְבָיו (ו) יִסְרָאֵל: (רס"י)

שפתי חכמים (ו) ר"ל אויביו שכתוב בקראל הם ישראל שהם אויביו של עובדי אלילים והוסיף למ"ד למלת אויביו מפני שבזולת זה לא הודיע הכתוב לאיזה אומה יהיה סעיר ירושה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והיה אדום ירשה. מגזרת ואם לא תורישו והוא שם במשקל קח לך לבנה והוא תחת תאר השם כמו והיתה הארץ שממה ויודע כי גברה יד דוד על אדום והר שער: (אבן עזרא)

אור החיים אויביו. פירוש אדום ושעיר, ואומרו ירשה פירוש שלא תבנה עוד ולא תהיה להם תקומה כשאר האומות שיחיו מהם כאמור, ונתן טעם לפי שהם אויבי ישראל דכתיב (תהלים קלז) זכור ה' לבני אדום וגו' לזה מכתם יתירה על כל בני שת:

וישראל עושה חיל. פירוש באמצעות איבוד אדום ושאר בני שת יעשו ישראל חיל. פירוש אשר בלע ס"מ ושאר העמים יוציאו בולעו מפיו, ולפי שניצוצי הקדושה הם מלוכלכים כשהם תוך הקליפה וכשהם מתבררים ויוצאים ממנה הם נתקנים לזה אמר **עושה חיל** לשון תיקון לחיל אשר היה בלוע בהם: (אור החיים)

ספורנו והיה אדום ירשה. לחיות ולעופות המדבר כאמרו וירשוה קאת וקפוד: והיה ירשה שעיר. לישראל שהוא מכלל קיני קניזי וקדמוני: אויביו. והטעם שתהיה הנקמה במואב ובאדום יותר ממה שתהיה בשאר אומות הוא כי הם היו מעולם אויביו של ישראל: **וישראל עושה חיל.** ואז יוכל ישראל לעשות חיל. כאמרו ולאום מלאום יאמץ: (ספורנו)

דעת זקנים והיה אדום ירשה. שהיו עבדים לדוד נושאי מנחה: והיה ירשה שעיר אויביו. שעיר יהיה ירושה לאויביו: (דעת זקנים)

{יט} וַיִּרְדּוּ מֵעֵקֶב וְהָאֲבִיד שָׁרִיד מְעִיר:

אונקלוס וַיִּיחֹת חָד מְדָבִית יַעֲקֹב וַיּוֹבִיד מְשִׁיזִיב מְקַרֶּית עַמְמָא: (אונקלוס)

יונתן ויקום שליט מדבית יעקב ויוביד וישיצי שיזבוטא דמשפתייר מן קוסטנטניני קרתא חייבתא ויצדי ויחרוב פרפא מרודא דקסרין תקיף קרוי עממא: (תרגום יונתן)

רש"י וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר (ז) מיעקב: והאביד שריד מעיר. מעיר החשובה של אדום והיא רומי, ועל מלך המשיח אומר כן, שנאמר צו וירד מים עד ים (תהלים עב, ח) ולא יהיה שריד לבית עשו (עובדיה א, יח):

שפתי חכמים (ז) כלומר זולת דור הנזכר: שפתי חכמים

אבן עזרא וירד מיעקב. יקום רודה מיעקב: והאביד שריד מעיר. מכל עיר והטעם מאדום וזה היה יואב כי כן כתוב עד הכרת כל זכר באדום: (אבן עזרא)

בעל הטורים וירד מיעקב. ב' כמס' הכא ואידך וירד מים עד ים דהיינו מלך המשיח שהתנבא על מלך המשיח: (בעל הטורים)

אור החיים וירד מיעקב. ראב"ע אמר שעל יואב הוא אומר, ורש"י ז"ל פירש על מלך המשיח, ודבריו עיקר כי לדברי ראב"ע היה לו להקדים מאמר זה למאמר והיה אדום ירשה שהוא ענין המשיח, ולדברי רש"י ז"ל הגם שכבר אמר וקרקר כל בני שת וכלל כל שיצאו משת בן אדם הראשון, בא לומר שהגם שישארו מהאומות אחר וקרקר וגו' כמובן גם כן ממשמעות וקרקר שלא יאבד כולם כמאמרם ז"ל (פסחים סח.). אף על פי כן לא תהיה ממשלה מהם אלא מיעקב, והוא אומרו וירד פירוש לשון מלכות מיעקב פירוש מיעקב לבד תהיה, ואומרו והאביד שריד מעיר פירוש לא מלך לבד הוא שיהיה מיעקב ולא מהם אלא אפילו שריד שהוא ממשלה למטה מהמלכות יאבד מהם ולא ירים מהם עוד ראש: (אור החיים)

ספורנו וירד מיעקב. כל אחד מזרעו ישלוט באומות כאמרו והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד וכאמרו והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן: והאביד שריד מעיר. כאמרו ורמס וטרף ואין מציל תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו: (ספורנו)

[כ] וַיֵּרָא אֶת עַמְלֵק וַיֵּשָׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמֶר רֵאשִׁית גּוֹיִם עַמְלֵק וְאַחֲרֵיתוֹ עַדֵי אֲבָד:

אונקלוס וַחֲזָא ית עַמְלֵקָא וַנְטַל מִתְלֵיהּ וַאֲמַר רֵישׁ קְרִבְיָא דְיִשְׂרָאֵל הֵוָה עַמְלֵקָא וְסוֹפִיָּה לְעַלְמָא יֵיבֵד: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא ית דְּבֵית עַמְלֵק וַנְטַל מִתְלֵיהּ וַאֲמַר שִׁירוֹי אֹמְיָא דְאֲגִיחוֹ קְרָבָא בְּדְבֵית יִשְׂרָאֵל הֵינוּ דְּבֵית עַמְלֵק וְסוֹפִיָּהוּן בְּיוֹמֵי מְלָכָא מְשִׁיחָא לְמַסְדָּרָא סְדָרֵי קְרָבָא עִם כָּל בְּנֵי מְדִינָחָא עִם דְּבֵית יִשְׂרָאֵל בְּרַם סוֹפִיָּהוּן דְאֲלִיִּן וְדְאִלְיִין עַד עַלְמָא יְהוֹן לְאוֹבְדָנָא: (תרגום יונתן)

רש"י וירא את עמלק. נסתכל (ח) צפורענותו של עמלק: ראשית גוים

עמלק. הוא קדם את כולם (ט) להלחם בישראל, וכך תרגם אונוקלוס, ואחריתו להאבד בידם, (י) שנאמר תמחה את זכר עמלק (דברים כה, יט): (כ"ז)

שפתי חכמים (ח) פירוש לא ראייה חושיית שהרי כתיב אחריו ואחריתו עדי אובד ותהיה מלת וירא על כרחך הראייה השכלית ומה שלא פירש לעיל גבי ארצנו שהוא לשון הסתכלות שהיא ראייה שכלית מפני שסם מדבר בענין שבו וגדולתו של יעקב שהיא ראייה שכלית בהכרח אבל פה אמר ראשית גוים עמלק היה עולה על הדעת שהיא ראייה חושיית לפיכך פירש שהוא מורה על ראייה שכלית (רא"ס): (ט) ל"ל הא הרבה עובדי אלילים היו לפני עמלק ואין לפרש נמי ראשית לשון חשיבות ומעלה שהרי מפלגש אליפז בן עשו היה: (י) כלומר ולא כמו שאר מלכי עובדי אלילים שיאבדו מכה מלחמות שאר האומות וידענו זה דכתיב תמחה את זכר עמלק ידענו שעל כל פנים יהיה זה מילינו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וירא את עמלק. בדרך נבואה והמשל ראשית גוים ופירושו כי הוא הגוי הנלחם עם ישראל בראשונה ואחריתו עד שיהיה אובד וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן ורבים פירשו ראשית גוים כי הם יחשבו בראש הגוים ולא היה כן: (אבן עזרא)

בעל הטורים וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד. ראשית גוים בגימטריא שנלחם בישראל: (בעל הטורים)

אור החיים ראשית וגו' ואחריתו וגו'. פירוש ראשית גוים שנצטוו ישראל לאבד לא נצטוו תחלה אלא על עמלק שכן כתיב (שמות י"ז) כתוב זאת זכרון וגו' מחה אמחה את זכר עמלק, וזה היה סמוך ליציאתם ממצרים, והיו לוחמים והולכים בו, שאול עשה בו מה שעשה, בימי מרדכי עשו בו ישראל מה שעשו, ואמר **ואחריתו וגו' פירוש לא יעמוד על פרק סוף הכליון אלא עדי אובד פירוש עד שהמלך המשיח יאבד האומות אז תהיה אחריתו של עמלק להכרית.** או ירצה על זה הדרך **ראשית גוים פירוש ראשית לשון מעלה וחשיבות הוא עמלק לכל הגוים ויהיה עומד במעלה זו עד שיגיע לפרק כליונו, והוא אומרו ואחריתו פירוש גם כי יהיה ראשית גוים עדי אובד, ויש שבח לישראל שיגיע בידם בפרק גדולתו, וכן אמר וצים מיד כתיים וגו' וגם הוא עדי אובד יהיה לישראל למנה: (אור החיים)**

ספורנו עדי אובד. אף על פי שמלכות כל האומות תכלה לעתיד כאמרו ושאר חיותא העדיו שלטנהון מכל מקום לא תכלינה האומות לגמרי חוץ

מאלה שתי האומות והם עמלק שהתחיל להלחם בישראל וכתים שהשלימו חרבנם של ישראל כאמרו וגם הוא עדי אובד: (ספורנו)

דעת זקנים וירא את עמלק. וכתוב וירא את הקיני וגוי. שתי אומות הללו נקט ביחד לפי שעמלק הי' ראשית לשנאה וקיני ראשית לאהבה שעל ידו הועמדו שרי אלפים ושרי מאות ולשניהם מפרש תגמולם עמלק עדי אובד וקיני איתן מושבך ושים בסלע קנך ושים שם דבר כלומר ושימת מושבך וקן שלך יהיה בסלע: (דעת זקנים)

[כא] וירא את הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך:

אונקלוס ונחזא ית שלמא ונטל מתליה ואמר תקיף בית מותבך ושווי בכרך תקיף מדורך: (אונקלוס)

יונתן ונחמא ית יתרו דמתגייר ונטל מתל נבותיה ואמר מה תקיף הוא משרונך די שויתא בנקריא דטינריא מדורך: (תרגום יונתן)

רש"י וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אל עמלק, כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו' (שמואל-א טו, י), הזכירו אחר עמלק, נסתכל בגדולתם של בני יתרו, שנאמר בהם תרעתים שמעתיים (כ) שוכתיים (דברי הימים-א ב, נה): איתן מושבך. תמה אני מהיכן זכית (ג) לכך, הלוא אתה עמי היית בעלת הבה נתחכמה לו (שמות א, י), ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) ר"ל שהיו סנהדרין וכל הלשונות הללו שייכים גבי סנהדרין תרעתים לשון שער ר"ל שער של סנהדרין. שמעתיים על שם שידועים בשמעתיא. שוכתיים ר"ל שסוכים צרוה"ק: (ג) הולכך לפרש שהוא לשון תימה מפני שבלעם לא בא אל לא להודיע גדולתן של ישראל ומה לו להודיע גדולתן של בני יתרו. ואין לומר משום שהוא תקוע אל עמלק משום הכי הזכירו אחר עמלק וכמו שפירש רש"י לעיל ועדיין קשה מנא ליה שהוא לשון תימה. יש לומר דאם כן למה הזכיר גדולתו עד שהולכך לפרש גם הרעה שלו דהיינו שיגלה ואין בזה היזק מאחר שיס לו תקוה שישוב אל על כרחק שלא הזכיר אל על דרך תימה. ר"ס. ועוד יש לומר כיון שהזכירו בלשון נכח ואמר איתן מושבך ולא אמר מושבו שמע מינה לשון תימה הוא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וירא את הקיני. משפחת יתרו וכתוב המה הקינים וחבר הקיני והמשל ושים בסלע קנד. והטעם כפול כי אילו היה מושבך גבוה כקן העוף לא יצילך: (אבן עזרא)

בעל הטורים מושבך. ג' במסורה הכא ואידך משמני הארץ יהיה מושבך ונפקדת כי יפקד מושבך אע"פ שאיתן ומשמני ארץ מושבך יפקד מושבך כי יבא אשור וישבך: (בעל הטורים)

אור החיים וירא את הקיני וגו'. זה יתרו, וכוונת המאמר היא על דרך אומרם ז"ל (ב"ב טו.). איתן זה אברהם, ואברהם היה גר צדק ראשון ועל שמו נקראים כל הגרים אברהם, ואמרו ז"ל (שמו"ר פכ"ז) שיתרו נתגייר, לזה אמר איתן מושבך פירוש מושבך הוא כנגד אברהם שנקרא איתן, ואמרו ושים בסלע וגו' פירוש ועוד לך ששמת קנד בסלע פירוש קנד הוא בתו שנתן למשה, ויחס משה לסלע לפי שהיה תקיף בתורה ועז מלך, גם סלע ירמוז לתורה כאמור בספר הזוהר (תיקונים כא) ונקרא משה על שמה: (אור החיים)

ספורנו איתן מושבך. אתה התישבת עם ישראל בארץ איתן במדבר בארץ לא זרועה: ושים בסלע קנד. ובשביל זה בעת שיהיו גבוהים וחזקים יהיה קנד עמהם כאמרם ז"ל מי גר אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך: (ספורנו)

[כב] פי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך:

אונקלוס ארי אם יהי לשיצא שלמא עד מה אתורא שפינך: (אונקלוס)

יונתן ארום אין יתגזר למיהוי לבינתא פנוי דשלמא עד פדי ייתי סנחריב מלכא דאתור וישפי יתך: (תרגום יונתן)

רש"י כי אם יהיה לבער קין וגו'. אשריך שנתקעת לתוקף זה, שאינך נטרד עוד מן העולם, כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתשבת שם, מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך, שמא לחלח וחבור, (מ) אין זה טרוד מן העולם, אלא טלטול ממקום למקום, ותשוב עם שאר הגליות: (רש"י)

שפת חכמים (מ) כלומר אינו מגלך אלא לחלח וחבור ואין זה טיכוד כו' לחלח וחבור שמות מקומות הם והכי קאמר כי אף אם יהיה אתה עתיד לבער עם ישראל אתה קין מה בכך עד מה אשור תשבך ר"ל אינו מגלך

אלא לחלח וחזור ואין זה טירוד מן העולם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **לבער קין**. כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקיני: וטעם **עד מה אשור תשבך**. כאומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היתה לבער ואשור לשון נקבה והטעם מחנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל: (אבן עזרא)

בעל הטורים **עד מה**. ד' במסרה הכא ואידך עד מה ה' תאנף לנצח. עד מה ה' תסתר לנצח. ולא אתנו יודע עד מה. על גלות אשור. עד מה ה' תאנף לנצח ותסתר לנצח כי אין אתנו יודע עד מה. שיאמר לי מתי ישובו מגלות אשור כי אף כשחזרו גלות יהודה ובנימין לא חזרו עשרת השבטים: (בעל הטורים)

אור החיים **כי אם יהיה לבער וגו'**. פירוש נסתכל בקורות אשר יכולין להגיעו לקיני ואמר עד מה פירוש עד מה יהיה שיעור אשר תבואנה עליו מהצרות, **אשור תשבך** פירוש שישלוט עליו אשור שהוא סנחריב ויוליכנו בשביה: (אור החיים)

דעת זקנים **כי אם יהיה לבער קין**. כלומר כשיהיה לבער קין כשילכו בגלות עד מה אשור כלו' עד מתי יהי דבר זה [שלא יהי] לזמן ארוך ולא תהי' כ"א בשביה שהרי אשור תשבך ולא תהי' נבער ונאבד מן העולם כמו עמלק לפיכ' המריב בהם שוטה והמשלים עמהם חכם: (דעת זקנים)

[כג] וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל:

אונקלוס ונטל מתליה וְאָמַר וַיִּלְחָצְבָּא דִּיחֹן פֶּד יַעֲבַד אֱלֹהָא יְת אֱלִין: (אונקלוס)

יונתן ונטל מתל נבותיה וְאָמַר ווי מאן יתקיים בְּזִמְן דִּיתְגְּלִי מִימְרָא דִּי לְמִתָּן אַגְר טב לְצַדִּיקָא וּלְמִתְפָּרְעָא מִן רְשִׁיעָא וּמְכַתֵּת אוּמְיָא וּמְלַכְיָא וּמְגָרִי אֱלִין בְּאֱלִין: (תרגום יונתן)

רש"י וישא משלו וגו'. כיון שהזכיר את שביית אשור אמר: אוי מי יחיה משמו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה, (ג) שלא יסים עליו הגוזר את אלה, שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות, ועוד יבואו לים מיד כתים, ויעברו כתים שהן ארמיים צבירניות גדולות על אשור: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) ר"ל מי האדם שיכול לעשות שלא יסים עליו הגוזר את אלה והם הבלבלים סיהיו בעולם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **וישא משלו ויאמר**. הוא וצ'ים מ'ד כאשר הזכ'ר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיעונה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישה אשור כי הקינים היו דרים עם ישראל ופירוש המתרגם ארמית ידוע רק אין מנהג הכתוב להזכ'ר עבר בלא נהר. יש מפרשים וצ'ים לשון רבים מגזרת וצ'י אדיר וי"א שפירושו כמו ופגשו צ'יים את איים כי דמס לצ'יים שישים אדם מראותם: וטעם **אוי מי יחיה משמו אל**. הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתיב בספר ישעיה או טעמו מי יחיה מהגזרות ששם אל בעולם על ידי אשור כי מלך אשור נצח את כל הגוים כי **כן כתוב:** (אבן עזרא)

אור החיים **מי יחיה משומו אל**. רז"ל (סנהדרין קו.) דרשו בזה ב' דרשות יעויין שם דבריהם, ונראה לי הכתוב על פי הקדמה מדברי הזוהר כי סיבת גליות ישראל הוא לברר ניצוצות הקדושה אשר שם נתונים ביושב הארץ ההיא, והוא מה שרמזו בפסוק (קהלת ח) עת אשר ישלוט האדם באדם לרע לו פירוש לרע לו לשולט כי יתברר ממנו חלק הטוב ויגמר בו חלק הרע שיש בשכנגדו בנשלט, וכבר הקדמנו פעמים רבות כי בהעדר חלק הטוב מהאדם זה הוא כליונו כי הוא דבר המעמיד והמחיה כי בחינת הרע מת תקרא, ומעתה יכוין הכתוב על זה הדרך לפי שקדם והזכ'ר שבית אשור הודיעה רוח הקודש מעשה שבית עם קדושו שהם גולים בארצות, ואמר אוי לאומות **משומו אל** פירוש האויב יסובב להם שימת אלה בתוכם כי כל מקום ישים ה' ישראל שמה הם מוציאים מהם כל ניצוצי הקדושה המעמידים והמחיה אותם, והוא מאמר עצמו עת אשר ישלוט וגוי לרע לו של השולט: (אור החיים)

ספורנו **אוי מי יחיה**. כענין ליתי משיחא ולא אחמיניה (סנהדרין פרק חלק): (ספורנו)

דעת זקנים **ויאמר אוי מי יחיה משומו אל**. בפרק חלק אמר ריש לקיש אוי למי שמחיה עצמו בשום אל אי נמי בשום אלה ור' יוחנן אומר אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנוקקין זה לזה ד"א שהיה מקונן ואומר מי יוכל לחיות מאותה שימה שישים הקב"ה בעולם ועל מלך המשיח נבא: (דעת זקנים)

[כד] וְצִים מִיַּד פְּתִים וְעֵנוּ אֲשׁוּר וְעֵנוּ עֶבֶר וְגַם הוּא עָדִי אֲבָד:

אונקלוס וְסִיעֵן וְצִטְרַחַן מְרוּמָאִי וְיַעֲנוּן לְאֶתוּר וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לְעֵבֶר פְּרַת וְאָף אֵינוֹן לְעֶלְמָא יִבְדוּן: (אונקלוס)

יונתן וְצִיצִין וְצִטְרַחַן בְּמִנֵּי זֵינָא וְיַפְקוּן בְּאֶכְלוּסִין סְגִיאִין מִן לְמַבְרַנָּא

וּמֵאַרְעֵי אֶטְלָיָא וַיִּצְטַרְפוּן בְּלִגְיוֹנֵין דְּיַפְקוּן מִן קוּסְטַנְטִינִי וַיִּצְעָרוּן
לְאַתְוֵרְאֵי וַיִּשְׁעַבְדוּן כָּל בְּנוֹי דְּעֵבֶר בְּרַם סוֹפֵהוֹן דְּאַלְיִין וְאַלְיִין לְמִיפְלַב בְּיַד
מְלָכָא מְשִׁיחָא וַיהוֹן עַד עֲלָמָא לְאַוּבְדָּנָא: (תרגום יונתן)

רס"י וענו אשור וענו עבר. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הואם עלי
אבד. וכן פירש דניאל (ז, יח), עד דקטילת חיותא והובד גשמה: ולים. ספינות
גדולות, כדכתיב ולי אדיר (ישעיה לג, כא), וזורני רבתא: (רס"י)

אבן עזרא וכתים. מבני יון כי כן כתוב ויתכן להיות רמז למלכות יון וכבר
ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון וכתים אחת היא והיא החיה
השלישית בראיות: מיד כתים. ממקום כמו על יד הירדן ויד תהיה לך:
וגם הוא. כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים והעד ובני
יון אלישה ותרשיש וכתים: (אבן עזרא)

דעת זקנים וצים מיד כתים. וספינות גדולות מיד ארמיים יוצאים כמו
וצי אדיר לא יעברנו. וענו אשור ואע"פ שאשור יגדל כמו שאמר לעיל עד
מה אשור תשבך: וענו עבר. בני ישראל: וגם הוא עדי אובד. וגם הוא
לאחר שימשול ארם בכל העולם לעד יהי נאבד בימי מלך המשיח. ועל
שראה כל האומות כלות לימות המשיח היה מקונן ואומר אוי מי יחיה
משומו אל: (דעת זקנים)

[כה] ויקם בלעם וילך וישב למקומו וגם בלק הלך לדרכו: (פ)

אונקלוס וקם בלעם ואזל ותב לאתריה ואף בלק אזל לאורחיה: [פ]
(אונקלוס)

יונתן וקם בלעם ואזל ותב לאתריה ולחוד בלק אזל לאורחיה ואקים ית
בנתהון דמדדינאי בקולין מבית ישימות עד טוור תלגא והואן זבגן זיני
כוסנין בבציר מן טימהון במילכת בלעם רשיעא בפרשת אורחתיא: (תרגום
יונתן)

אבן עזרא ויקם בלעם. כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו וכן אמר נופל
וגלוי עינים: (אבן עזרא)

בעל הטורים וישב למקומו. ולא אמר הלך לדרכו שנטרד מדרכו וירד
לגיהנם: (בעל הטורים)

אור החיים ויקם בלעם וילך. פירוש לא פנה לבית אכסנייתו אלא הלך
תכף ומיד, והוצרך לומר וילך וישב למקומו ולא הספיק לומר וילך
למקומו להעירך שהלך בקומו ולא נתעכב, שאם היה אומר ויקם וילך
למקומו היתה הכוונה שמודיעך ב' דברים, א' ויקם, ב' וילך למקומו, ואין

ידוע אם בקומו הלך לזה אמר ויקם וילך להעירך שהלך בקומו, ומודיעך
עוד שחזר למקומו כאשר אמר לו בלק, ואומרו וגם בלק הלך וגוי פירוש
שלא עמד עמו ללוותו בקומו מלפניו:

עוד אפשר שבלק גם הוא לא עמד עוד במלכותו שם לפי שידעו מואב
מדברי בלעם כי עם בני ישראל לא יריעו ולא ישחיתו להם אם כן בהבטל
הסיבה יבטל המסובב והעמידוהו ממלוך עליהם והלך לדרכו שבא בו
למדין, והראיה ששם נמצא במלחמת מדין ונהרג: (אור החיים)

במדבר פרק-כה

[א] ויֵשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשָׂטִים וַיַּחַל הָעָם לְזָנוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב:

אונקלוס ויֵתִיב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁיטִין וְיִשְׂרֵי עֲמָא לְמִטְעֵי בְּתַר בְּנַת מוֹאָב:
(אונקלוס)

יונתן ויֵתִיב יִשְׂרָאֵל בְּאֲתָרָא דְהוּהָ מִתְקָרִי שִׁיטִין עַל שְׁטוּתָא וְקִלְקוּלָא
דְהוּהָ בְּהוֹן וְיִשְׂרֵיאוּ עֲמָא לְאוּפְסָא קְדוּשְׁתְּהוֹן וְלִמְפָעַר גְּרַמְיָהוֹן לְטוּפְסָא
דְפָעוֹר וְלִמְטְעֵית בְּתַר בְּנַת מוֹאָבָאִי דְמִפְקוֹן יַת טוּפְסִיָּה דְפָעוֹר מִתּוֹתֵי
פְסָקֵי־הוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י בְּשָׂטִים. כך (ע) שמה: לזנות אל בנות מואב. ע"י עלת בלעם
כדאיתא (פ) בחלק (סנהדרין קו.): (רש"י)

שפתי חכמים (ע) כלומר אף על פי שיש מדרשים למה נקרא שטים על שם
שעשו שם מעשה שטות אין זה ממדרשים הקרובים לפשוטו של מקרא
לכך פירש כך שמה: (פ) ר"ל דקם מפורש מה העלה שנתן בלעם איך
שיתפתו אף על פי שהיו פירושים מן העריות כדאיתא התם שהיתה הילדה
יושבת מצפנים והזקנה מבחוץ וכו' אבל לא ר"ל כדאיתא בחלק שבלעם
נתן העלה שזה מוכח בהדיא בקרא כדפרש"י לעיל דכתיב הן הנה היו לבני
ישראל בדבר בלעם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בְּשָׂטִים. כי כן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימות עד השטים

והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין הכבוד הנוסף: (אבן עזרא)

בעל הטורים בשטים. ל' כי תשטה אשתו: **ויחל העם**. מלמד שנתחללו מקדושתם. רבים חללים. [ומשתעי באשה זרה והוא ג"כ כינוי לע"ז] בגימטריא זה שטים: (בעל הטורים)

אור החיים **וישב ישראל בשטים וגו'**. צריך לדעת מה צורך בהודעת מאמר זה, ורז"ל (מד"ר ותנחומא) העירו בזה ואמרו כי להודיעך בא כי זה סיבה לזנות וכו' לפי שהמקום מטבעו לעורר טבע התאוה הבהמית, ונראה לפרש שהכתוב יעיד סיבת הזנות שהיתה לפי שיצאו העם לטייל חוץ למחנה ישראל ושם נמצאו בנות מואב, והוא אומרו **וישב ישראל בשטים** פירוש במקום שהיו מטיילים בו חוץ למחניהם, ושטים הוא לשון טיולים כדרך אומרו (יא ח) שטו העם ופירש"י שם וזה לשונו אין שייט אלא לשון טיול, וזה סיבת ויחל העם לזנות:

ויחל העם לזנות אל בנות מואב. אומרו **ויחל** לשון חילול שנתחלל לזנות פירוש לפי שזנו אחרי אלהי נכר, ואמר **אל בנות** וגו' פירוש על דרך אומרם ז"ל (מד"ר ותנחומא שם) שהיו תובעים אותם לעבירה והיו אומרים להם השתחוה לזה וגו' והיו משתחיים אל אשר היו אומרים להם בנות מואב, והוא אומרו אל בנות וגו', ודקדק הכתוב לומר **העם**, לשלול הצדיקים אשר בשם ישראל יתכנו: (אור החיים)

ספורנו **ויחל העם לזנות**. תחלת ענינם לא היה לעבוד ע"ז כלל אבל היה לזנות בלבד. אמנם קרה להם כמו שהעידה התורה כשאסרה להתחתן באומות כאמרו וקרא לך ואכלת מזבחם ולקחת מבנותיו וזנו בנותיו והזנו את בניך אחרי אלהיהן: **ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן**. שכך דרכו של יצר הרע לצאת מרעה אל רעה כמו שהעידו רבותינו ז"ל (בשבת דף קה): (ספורנו)

דעת זקנים **וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות**. [כ"מ שנאמר וישב כתיב אחריו פורענות] וישב יעקב ויבא יוסף את דבתם רעה ונמכר. וישב יוסף במצרים ויאמר יוסף אל אחיו הנה אנכי מת. וישב ישראל בארץ מצרים וסמיד ליה ויקרבו ימי ישראל למות. וישב ישראל ויהודה בטח וסמיד ליה ויקם ה' שטן לשלמה וגו': **בשטים**. אמר רבי אלעזר שטים שמה ור' יהושע אומר שעסקו במעשה שטות: **ויחל העם לזנות**. נעשו חולין ע"י הזנות בעצת בלעם ולכך הוא נדון בשכבת זרע רותחת כדאיתא במס' גיטין פרק הניזקין מדה כנגד מדה: (דעת זקנים)

[ב] ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן:

אונקלוס ויקראן לעמא לזבחי טעותהון ויאכל עמא וסגידו לטעותהון:

(אונקלוס)

יונתן ויקראה לעמא לדבחי טענותהון ואכלין עמא במרזחיהון וסגדין
לטענותהון: (תרגום יונתן)

רש"י וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יכרו עליו (פ) ואומר לה השמע לי, והיא מוֹלִיֵאָה לו דמות פעור מחיקה, ואומרת לו השתחוה לזה: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) הולך לומר זה מפני שהזנות יכר הרע שולט בו משום הכי אין לתמוה היאך נכסלו זה ישראל אלכא שיש לתמוה בעבודת אלילים היאך נכסלו זה וזה בא להודיע וכו'. (גור אריה) לאס לא כן הל"ל וישתחוו לאלהי מואב למה אמר לאלהיהן שתלה האלהות בזנות. אלכא שעל ידי הזנות עבדו עבודה זרה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישתחוו. ישראל ובנות מואב: (אבן עזרא)

אור החיים ותקראן לעם. הוצרך להזכיר העם ולא הספיק לומר ותקראן להם, נתכוון לומר שקראו לאותם שלא יצאו לשוט מאהליהם הלכו הם אצלם וקראו להם, או ירצה כי מלבד מה שהיו הולכים אחד אחד הוסיפו לקרוא להם שילכו בכנופיה לזבחי אלהיהן וכו':

לזבחי אלהיהן. והגם שאמר (שם) שפעור אין בעבודתו זביחה אלא בהתרזת הלכלוך למול פניו ומן הסתם לא זבחו לו, אולי שהיו עושים שמחה בבשר לכבודו, או אולי שהיו עושים כן כדי להרבות במאכלים להתריז כנגדו בריבוי יציאת הטינוף:

וישתחוו וגו' ויצמד. פירוש זו סיבת השתחוויתו שנצמד וגו'. על דרך אומרם ז"ל (שם) שבעל פעור מאניס ע ובדיו: (אור החיים)

[ג] ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף יהנה בישראל:

אונקלוס ואתחבר ישראל לבעלא פעור ותקף רוגזא דיי בישראל: (אונקלוס)

יונתן ואתחברו עמא בית ישראל בבעלא פעור כמסמרא בקיסא דלא מתפרש בלא קיסמא ותקיף רוגזא דיי בישראל: (תרגום יונתן)

רש"י פעור. על סם שפוערין (ה) לפניו פי הטבעת ומוֹלִיֵאָין רעי, וזו היא עבודתו: ויחר אף ה' בישראל. סלח בהם (ה) מגפה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פירוש פעור מלשון פתיחה וגלוי הוא שהיו מגלים פי הטבעת ומוליחין רעי: (ו) מדכתיב בסמוך ותעלר המגפה מכלל ששלח צם מגפה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויצמד ישראל. מגורת צמד בקר והטעם הנשים והנה נצמדו עמם לדת פעור: (אבן עזרא)

בעל הטורים לבעל פעור. בעל בגימט' צואה ובגימטריא ההבל ויהבלו: (בעל הטורים)

[ד] ויאמר יהוה אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון אף יהוה מישראל:

אונקלוס ואמר יי למשה דבר ית כל רישי עמא ודון וקטול דחביב קטול קדם יי לקבל שמשא ויתוב תקוף רוגזא דיי מישראל: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי למשה סב ית כל רישי עמא ומני יתהון דיינין וידונון דיינין דקטולין ית עמא דטעו בתר פעור ותצלוב יתהון קדם מימרא דיי על קיסא קביל שמשא בקריצתא ועם מטמוע שמשא תחות יתהון ותקברינון ויתוב תקוף רוגזא דיי מישראל: (תרגום יונתן)

רש"י קח את כל ראשי העם. לשפוט (ז) את העובדים לפעור (סנהדרין לה:). והוקע אותם. את העובדים, והוקע היא תלייה כמו שמלינו צבני שאל והוקענום לה' (שמואל-ב-3 כא, ו), וסם תלייה מפורסת. עובד עבודת אלילים בסקילה, (ח) וכל הגסקלים נתליו: נגד השמש. לעין כל. (א) ומדרש אגדה, השמש מודיע את החוטאים, הענן (ב) נקפל מכנגדו (ג) והחמה זורחת עליו: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) רכ"ל אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו ומתרח דוהוקע לא קאי אראשי העם אלא הם דנו את העם וכל מי שידונו למיתה והוקע אותם: (ח) רכ"ל הא עובדי עבודת אלילים בסקילה ולמה נתלו אלו: (א) מפני שהשמש הוא לעין כל נקרא כל דבר שהוא לעין כל נגד השמש ולא שהוא נגד השמש ממש: (ב) יש מקשים והא כשמת אהרן נסתלקו העננים כדפירש"י לעיל צפרסת חקת ולא מלינו שחזרו כמו הבאר שנסתלק

סחזר להם וכן הקסה החזקוני. ולי נראה אף סנסתלקו העננים הענן סהיה מיסך עליהם מפני הסרז והסמש סלא יכה על ראסם וזפרט זמדזר סהיה החום גדול וסלא נסזו הרוחות סהרי מסום הכי לא מלו את ענמס מפני סלא נסזו רוח כפונית אותו ענן לא נסתלק מהם. ועוד יס לומר סאף סנסתלקו העננים ענן זה היה לפי סעה כדי להודיע מי הם החוטאים: (ג) להענן היה נמשך עליהם כסוכה ואותו סחטא נקפל מכנגדו כו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא והוקע אותם. הטעם על הנצמדי והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל: והוקע אותם. כמו ויוקיעם בהר כדברי המתרגם ארמית והעד נגד השמש והטעם בפרהסיא כמו לעיני השמש הזאת: (אבן עזרא)

אור החיים וישוב חרון וגו'. הוצרך להשיב חרון גם אחר עשות משפט, לפי שהבית דין של מטה אין מענישים אלא לעושים בעדים והתראה ואם יעשה ה' משפט יגוף גם עושים בלא עדים ובלא התראה וכשיצא המשחית ישחית גם לחושבי מחשבות רע, לזה אמר להם לעשות משפט ובזה ישוב חרון אפו לבל ישחית עובדיה בלא עדים ובלא וכו' וישובו ויחיו: (אור החיים)

ספורנו נגד השמש. שיראו העם את הריגת עובדי עיז ולא ימחו ובזה יכופר להם על שלא מיחו בפושעים: (ספורנו)

[ה] ויאמר משה אל שפטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור:

אונקלוס ואמר משה לדייני ישראל קטילו גבר גברוהי דאתחברו לבעלא פעור: (אונקלוס)

יונתן ואמר משה לדייני ישראל קטילו אינש גבר שבטיה דאדפקו בטענות פעור: (תרגום יונתן)

רש"י הרגו איש אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג סנים, ודייני ישראל סמונה רזוא וסמונת אלפים, כדליתא בסנהדרין (יח.): (רש"י)

אבן עזרא הרגו איש את אנשיו. הטעם מאיזה שבט יהיו וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב: (אבן עזרא)

ו וְהָיָה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיִּקְרַב אֶל אָחִיו אֶת הַמְדִּינִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָפָה בְּכִים פָּתַח אֶהֱל מוֹעֵד:

אונקלוס וְהָא גְבֵרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶתָּא וְקָרַב לְוַת אַחוּהִי יַת מְדִינִיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל פְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵינּוּן בְּכוּן בְּתִרְע מִשְׁכוּן זְמָנָא: (אונקלוס)

יונתן וְהָא גֵּבֶר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶתָּא וְאֶחָד בְּבִלְוֵיָתָא דְמְדִינִיתָא וְקָרִיב יָתָּה לְוַת אַחוּהִי לְמַחְמֵי מֹשֶׁה וּלְמַחְמֵי כָּל פְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֵינֵי וְכוּן אָמַר לְמֹשֶׁה מַה דָּא לְמַקְרַב לְגִבְהָ וְאֵין אָמַר אֲנִיתְּ דְאַסִּירָא הִיא הִלָּא אֲנִיתְּ נְסִיבַת יַת מְדִינִיתָא בְּרַת יָתְרוּ וְכַדִּי שָׁמַע מֹשֶׁה רָתַח וְאַשְׁתְּלִי וְאֵינּוּן בְּכִינּוּן וְקָרִינּוּן שָׁמַע וְקִימִין בְּתִרְע מִשְׁכוּן זְמָנָא: (תרגום יונתן)

רש"י והנה איש וגו'. נתקבלו שבטו של שמעון (ד) אלל זמרי, שהיה נשיא שלהם, ואמרו לו אנו נדונין במיתה ואתה יושב וכו', כדאיתא באלו הן הנשרפין (סנהדרין פג). את המדינית. כזבי בת אור. לעיני משה. אמרו לו, משה, זו אסורה או מותרת, אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך (ה) וכו' כדאיתא התם: והמה בכים. נתעלמה ממנו (ו) הלכה (כל הבעל ארמית קנאין פוגעין בו), געו כולם בצכיה (סנהדרין שס). בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא, שנאמר ויטחן עד אשר דק וגו' (שמות לב, ט), וכאן רפו ידיו, אלל כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) ר"ל הא ראו כל ישראל שמה שיהיה להרוג כל הנאמל לבעל פעור והשוכב עמהם ולמה לא ירא מלקרב אליה והרא"ם פירש דאם מעלמו עשה זה מדוע המתין עד שאמר משה הרגו איש אנשיו הנאמלים: (ה) אלל טעו דמשה היה נושא קודם מתן תורה אי נמי שהיתה גיורת: (ו) דאם לא כן למה היו זוכין כאן יותר מבעון העגל או שאר העבירות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקרב אל אחיו. נתנה למשפחתו: והמה בוכים. מתפללים לשם: (אבן עזרא)

אונקלוס וַיִּרָא פִּינְחָס בְּוּן אֶלְעָזָר בְּוּן אֶהֱרֹן הִפְחִוּ וַיִּקָּם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקָּח: (אבן עזרא)

אונקלוס וַחֲזָא פִּינְחָס בְּרִי אֶלְעָזָר בְּרִי אֶהֱרֹן פְּהִנָּא וְקָם מִגּוּ כְּנִשְׁתָּא וַנְּסִיב:

יונתן וְחַמָּא פִּינְחָס בְּרַ אֶלְעָזָר בְּרַ אֶהֱרֹן כֹּהֵנָא וְאִידְפָּר הִילְכְתָּא עֲנִי וְאָמַר מֵאֵן דִּיקְטוּל וְקָטִיל הָאֵן אֵינּוּן אַרְיֹתָא דְשִׁיבֵט יְהוּדָה פִּינּוּן דְחֲמִנּוּן שְׁתַּקִּין קָם מְגוּ סְנֵהֲדָרִי דִּילִיָּה וְנָסִיב רוֹמְחָא בִּידִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י וירא פינחס. ראה מעשה ונזכר הלכה, (ז) אמר לו למשה מקובלני ממך הזועל ארמית הנאין (ח) פוגעין בו, אמר ליה קריינא לאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא (סנהדרין פב.), מיד ויקח רומח צידו וגו': (רש"י)

ספתי חכמים (ז) דאם לא כן למה ליה וירא הל"ל ויקם פנחס מתוך העדה וגו': (ח) רל"ל הרואים לקנא להסם יתצרך יהרגוהו ופירוש קנאין פוגעין בו כלומר מעלמן ודוקא בשעת מעשה אזל אם פירש הזועל אין הורגין אותו ואם צא הקנאי ליטול רשות מצית דין אין מורין לו אף על פי שהוא בשעת מעשה משום הכי הולרך פנחס לקום מאליו ולעשות המעשה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וירא פינחס. כאשר ראה פינחס כן קם מתוך העדה שהיתה בחצר אהל מועד ויש בכאן שאלה ויתכן להשיב שכבר נצמד זמרי בעדים: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויקח רמח. אותיות חרם שעשאן חרם: (בעל הטורים)

[ח] וַיָּבֵא אַחֵר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הַקֶּבֶה וַיִּדְקֹר אֶת שְׁנֵיהֶם אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאִשָּׁה אֶל קֶבֶתָהּ וַתַּעֲצֹר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וְעַל בְּתֵר גְּבָרָא בְּרַ יִשְׂרָאֵל לְקוּבְתָא וּבָזַע ית תְּרוּיָהוּן ית גְּבָרָא בְּרַ יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּא לְמַעָּהָ וְאִתְּפְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן תְּרִיסְרֵי נִיסִין אִתְּעָבִידוּ לְפִינְחָס בְּזִמְן דְעַל בְּתֵר גְּבָרָא בְּרַ יִשְׂרָאֵל לְוֹת מְדִינֵיתָא. נִס קְדָמָי דְהוּה לִיָּה לְמַפְרָשׁ יתְהוּן וְלֹא פִירֶשׁ. נִס תְּנִין דְאַסְתַּתֶּם פּוּמָהוּן וְלֹא צְוּחִין דְאִילוּ הוּון צְוּחִין הוּון מְשִׁתְּזָבִין. נִס תְּלִיתָי דְכוּון בְּרוּמְחָא וּבְרִזִינוּן כְּחָדָא ית גְּבָרָא בְּרַ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית גּוּבְרִיָּה וַיִּתְּ מְדִינֵיתָא בְּבֵית בְּהֵתַת תּוּרְפָּה. נִס רְבִיעָי דְקָם רוֹמְחָא בְּאַתֵּר בְּרִוּוּזָא וְלֹא אֲשִׁתְּמִיט. נִס חֲמִישָׁי כַּד סוּבֵר יתְהוּן אִזְדָּקֶף שִׁיקְפָא נִטֵּל מִינֵיהּ עַד דְנִפְק. נִס שְׁתִּיתָי סוּבֵר יתְהוּן בְּכָל מְשָׁרְיֵיתָא דְיִשְׂרָאֵל דְהוּה שִׁיתָא פְּרָסִי וְלֹא אֲשִׁתְּלֵהִי. נִס שְׁבִיעָי זְקִיפְנוּן בְּדָרַע יְמִינֵיהּ לְמַחְמֵי כּוּלְהוּן קְרָבוּי וְלֹא יְכִילוּ לְהִנְזָקוּתֵיהּ. נִס תְּמִינָי דְאַתְעֲשֹׁן אַע רוֹמְחָא וְלֹא אִתְּבֵר מִן מְטוּלָא.

נֹס תִשְׁעֵאֵי דְאַתְנַגִּיד פְּרִזְלָא כְּשִׁיעוֹר תַּרְוִיחוֹן וְלֹא אֲשַׁתְּלִיפוּ מִנְיָה. נֹס
עֲשִׂירָאֵי אֲתָא מְלָאכָא וְהִפְךְ אֲתַתָּא מְלַרְע וְגַבְרָא מְלַעִיל דִּיחֻמוֹן כֹּל בֵּית
יִשְׂרָאֵל יִתְחַסְדִּיחוֹן. נֹס חֲדָסְרָאֵי דְאַתְנַטְרוּ כַּד חֲתִין עַד זְמַן דְהִלִּיךְ יִתְהוֹן
בְּכֹל מִשְׁרִייתָא מִן בְּגִלְל דְלֹא יִסְתָּאב כְּהֵנָּה בְּאַהֲלֵי דְמִיתָא. נֹס תְּרִיסְרָאֵי
דְאַתְקַרִישׁ אֲדַמִּיחוֹן וְלֹא נָפִיל עֵילוּיָהּ כִּיּוֹן דְאֹבִיל יִתְהוֹן בְּמִשְׁרִיתָא חֲבִט
שְׂדֵנְהִי וּמִיתוּ עֲנִי וְאָמַר קָדָם רַבּוֹן עֲלֵמָא אֲפֹשֶׁר דְמְטוּל אֲלֵיין יְמוּתוֹן
עֲשְׂרִין וְאַרְבַּע אֲלָפִין מִיִּשְׂרָאֵל וּמִן יַד אֲתַגּוּלְלוּ רַחֲמֵי שְׂמִיָּא וְאַתְכַּלִּית
מוֹתָנָא מַעֲלוּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י **אל הקבה.** אל האהל: **אל קבתה.** כמו הלחיים (ס"א אל הקיבה) והקיבה,
כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה, וראו כולם שלא לחנם הרגם,
והרבה נסים נעשו (ט) לו וכו' כדאיתא התם (סנהדרין טז):

חסלת פרשת בלק: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) שהיה לו לזמרי לפרוש ופנחס לא היה רשאי אז להורגו
ולא פירש וכן היה לו לזמרי לקרוא לאנשי שבטו שיסייעוהו ושכוון בזכרות
של איש ונקבות האשה שיהיו הכל יודעין למה הרגם. ושלל נשמטו מן
הרומח. וזא המלאך והגביה המשקיף כדי שיוכל להוציאם. וזא המלאך
והשחית בעם שיהא שבטו של שמעון טרודים. ונאריך חנית הרומח עד
שנכנס בתוכם וילא למעלה. ונתחזק זרוע פנחס. ולא נשבר הרומח. ולא
נפל מדמם על פנחס. ולא מתו לטמא את פנחס. ודרך העליון להיות
תחתון ותחתון עליון. וכאן עליון עליון ותחתון תחתון: חסלת פרשת בלק
(שפתי חכמים)

אבן עזרא **אל הקבה.** כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר ואם יש מעט
הפרש בין צורת האהל והקבה: **וידקור.** כמו ודקרני בה: **אל קבתה.**
בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי. וי"א כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים
והקבה וגם יש דרך דרש שנעשו י' נסים לפינחס רק הכתוב לא הזכירם:

חסלת פרשת בלק (אבן עזרא)

אור החיים **וידקר את שניהם וגו'.** קשה בשלמא דקירת איש ישראל
כמשפט ההלכה שקנאים פוגעים בו אבל האשה אינה חייבת מיתה ואינה
מצווה, ואם על חששת היותה אשת איש לא היתה נהרגת על הספק,
ואפשר שדן בה משפט הבהמה דכתיב (ויקרא כ) ואת הבהמה תהרוגו,
וכתיב (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם. ואם תאמר למה לא הרגו

ישראל המדינית מקודם כיון שהיו מעם שלא נצטוו עליהם, ואפשר לפי שעדיין לא שלחו להם ישראל קריאת שלום, והגם שלבסוף גם כן לא שלחו להם, זה היה אחר מעשה כי צוה ה' צרור וגוי, או אולי שלא היו מכירים אותה וחשבו כי היא מואבית ולא מדינית שהרי לא היו רגילים אצלם להכירם, או היה מלבושם כמלבוש מואב, ואומרו המדינית, הוא דברי הכתוב:

חסלת פרשת בלק (אור החיים)

ספורנו ותעצר המגפה. שכבר גזר האל יתעלה כאמרו וכל מנאצי לא יראוה: (ספורנו)

ט ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף: (פפ)

אונקלוס והו דמיתו במותנא עשרין וארבעה אלפין: (פפ) (אונקלוס)

יונתן והו סכום דמיתו במותנא עשרין וארבע אלפין: (תרגום יונתן)

פרשת פינחס

י וידבר אל משה לאמר: (אונקלוס)

אונקלוס ומליל יי עם משה למימר: (אונקלוס)

יונתן וידבר יי ומליל יי עם משה למימר: (תרגום יונתן)

אור החיים לאמר. צריך לדעת למי יאמר, אם לפנחס לא היה צריך לומר אחר כך לכן אמור שכבר אמר שיאמר לו הדברים, ועוד סדר הדברים יגיד שלא כן הוא:

ונראה שנתכוון בזה שיאמר לישראל דברים הנאמרים בענין, והכוונה כדי שיכירו מפעל טוב שעשה להם פנחס ולא ישנאוהו בשביל הריגת הנשיא ובמה שנמשך מסיבתו שחבט המלאך מהם מה שחבט כאומרם ז"ל (סנהדרין פב:) כאשר אבאר בסמוך: (אור החיים)

[יא] פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הִשִּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא כְלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי:

אונקלוס פִּינְחָס בֶּר אֶלְעָזָר בֶּר אֶהֱרֹן פְּהִנָּא אֶתִּיב ית חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדַקְנֵי ית קִנְאָתִי בִּינְיָהוֹן וְלֹא שִׁיַּצִּיתִי ית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: (אונקלוס)

יונתן פִּנְחָס קִנְאָה בֶּר אֶלְעָזָר בֶּר אֶהֱרֹן פְּהִנָּא אֶתִּיב ית רְתַחִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּזַמֹּן דְּקִנֵּי ית קִנְאָתָא וְקָטִיל חִיבָא דְּבִינְיָהוֹן וְאַמְטוּלִיָּה לֹא שִׁיַּצִּית ית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: (תרגום יונתן)

רש"י פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הִכְהֵן. לפי שהיו השבטים מצזים אותו, (א) הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת אלילים, והרג נשיא שבט (ב) מישראל, לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן (סנהדרין פב: סוטה מג:). בקנאו את הנאתי. בנקמו את נקמת, בקפפו את הקרף (ג) שהיה לי לקרופ, כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום (ד) נקמת דבר. אנפרימנ"ט בלע"ז: (רש"י)

שפתי חכמים (א) לא כן הא כתיב לעיל בסוף פרשת בלק פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ולמה כתיב כאן אלל על כרחך כדי ליחסו ואם כן קשה ולמה ליה ליחסו והלא כבר יחסו לעיל אחר אהרן הכהן גבי האי מעשה עצמו דכתיב וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקח וגו' ומתרחץ לפי שהיו השבטים מצזין אותו הוורד הכתוב ליחסו עוד שהוא בן בנו של אהרן אי נמי יש לומר דמשום הכי יחסו לעיל אחר אהרן כלומר כמו שאהרן היה עורר המגפה מישראל בקחתו את המחטה כך פנחס עורר המגפה מישראל בהריגת איש מישראל ולכך יחסו אחר אהרן משום הכי מקשה רש"י הבא דלא שייך הבא לתרחץ כן: (ב) ר"ל דשני דברים הן חדא שהוא בן פוטי ר"ל אשתו של אלעזר היתה ממשפחת יתרו ואציה פיטם עגלים לעבודת אלילים כדפירש רש"י לעיל בפרשת וארע ועוד שהרג נשיא שבט מישראל והא דנקט רש"י שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת אלילים

לאו למימרא דפסיטא ליה לרש"י דאזי אמו היה מזרע יתרו אללא לאו דוקא הוא אללא חדא נקט כי ספק הוא אם אם אמו היתה מזרע יתרו או אזי אמו וקל להבין: (ג) דק"ל דקנאה אינו אללא שנושא עליו קנאה בלב ופנחס לא היה לו קנאה בלבזו על זמרי. ומתרג' בנקמו את נקמתי כלומר דקנאה לשון נקמה ותו ק"ל היאך שייך למכתב אהקדוש ברוך הוא בנקמו את נקמתי. ומתרג' בקפפו כו' כלומר דנקמה הוא בא על ידי קרף משום הכי נקט לישנא דקנאה וכן כל לשון נקמה שכתוב בהקדוש ברוך הוא לשון קרף הוא. ותו ק"ל כיון דקנאה היינו נקמה למה לא כתיב בהדיא בנקמו את נקמתי ומתרג' כל לשון קנאה כו' כלומר קודם פעושה נקמה מתחרה בלבזו ויש לו קנאה עליו לעשות בו נקמה אם כן התחלת הנקמה יש בו קנאה לכך כתיב לשון קנאה: (ד) המתחרה לשון חרה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא בקנאו. קל הנו"ן להקל על הלשון והטעם כי הוא קנא כקונו וכתוב על השם כי הוא אל קנא בע"א ולולי הוא שקנא הייתי מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי: (אבן עזרא)

בעל הטורים השיב את חמתי מעל. בגימטריא זהו את המלאך של אף ושל חמה: **בקנאו את קנאתי.** תגין על הקו"ף לומר שעטרו על שקנא לה'. ג"פ קנאה כנגד ג' עבירות שעשו לזנות וישתחוו ויצמד: (בעל הטורים)

אור החיים פינחס בן אלעזר וגו'. צריך לדעת למה הוצרך ליחסו, ואולי שנתכוון שיזכרו אבותיו לטובה, ועוד נראה שנתכוון להשלים ישראל עם אהרן שסבב נפילה גדולה מישראל באמצעות העגל דכתיב (שמות לב) ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן הרי עמד פנחס בן בנו ופדה נפש כל ישראל כאומרו בסמוך ולא כליתי את בני ישראל, ולזה יחסו עד אהרן, ותמצא שאמרו ז"ל במדרש (תדאר"ר פיי"ג) שהיה אהרן עומד ומתקן והיה מלמד כל ישראל תורה ומעשים טובים וכו' עד כאן, הא למדת שהיה נחשב על אהרן הקלקול שגרם במיתת עם רב והיה מבקש לתקן מה שנפרץ, וכאן רמז ה' כי פנחס שלם במדה טובה מרובה:

השיב את חמתי. כוונת הודעת דבר זה אולי שבא לומר לו שלא יחשוב שה' השיב את חמתו בלא אמצעות זכות אשר כפה מדת הדין, ויצא מזה שיחשוב משה כי ה' מתנהג בסדר זה, לכן הודיע ה' כי פנחס הוא שהיה סיבה להשיב חמה, והוא אומרו **השיב את חמתי** ולא מעצמה שבה:

מעל בני ישראל. פירוש אחר שיצתה החמה והיתה עליהם השיבה מעליהם וזה שבח גדול. עוד נתכוון לומר מעשה הטוב בגדר הפעולה עצמה שהסיר כעס ה' כי הכעם הוא ענף היגון והדאבון ויהיה לה' נחת

בקנאו את קנאתי בתוכם. דקדק לומר **קנאתי**, גם אמר **בתוכם**, בא לתת כח המשיג בו השבת חמה, ואמר שהיתה באמצעות ג' דברים. האי שקינא בכבודו ובעצמו וסכן בעצמו כאמור בדבריהם, והוא אומרו **בקנאו** בכינוי. ב' שהיתה הקנאה בשביל כבודי לבד לא לאמצעות שום דבר זולתו, וזו היא מצוה שלימה אשר יתרצה ה' בה יותר מכל אשר יעשה האדם, והוא אומרו **את קנאתי** בכינוי להמדבר ברוך הוא. ג' שלא היתה הפעולה שעשה נעלמת מעיני אדם אלא קדש ה' בתוך קהל ועדה, כאומרם ז"ל (סנהדרין פב.) שהיו כל שבט שמעון סביב לאהל אשר שם דקר שניהם והרג נשיאיהם בפניהם, והוא אומרו בתוכם :

ולא כליתי וגו'. צריך לדעת למה כתב הסיבה שהיא בקנאו את קנאתי בתוכם באמצע ב' פרטי המסובב שהם השיב את חמתי ולא כליתי וגו' שהיה לו לומר על זה הדרך בקנאו וגו' השיב וגו' ולא כליתי וגו', או על זה הדרך השיב וגו' ולא כליתי וגו' בקנאו וגו', אכן נתכוון להעיר כי השבת החמה אחר שהיתה על בני ישראל גדר זה לא הושג אלא באמצעות ג' הדרגות עליונות הרשומים בענין כמו שפירשתי בפסוק בקנאו וגו', אבל לגבי מניעת הכליון שאמר ולא כליתי אפשר שהיה גם כן ה' משאיר פליטה לעמו הגם שלא היה במעשה כל ג' מעלות האמורות בענין, ובאמצעות תפילת צדיק וכדומה מהזכות יאמר ה' למלאך המשחית רב וגו', גם לפי מה שפירשתי באומרו השיב את חמתי שהוא דבר טוב בגדר הפעולה מצד עצמה בהכרח לומר הכתוב בסדר זה, כי אם היה אומר השיב וגו' ולא כליתי ואחר כך יאמר בקנאו היה נשמע כי תכלית ענין זה של השבת חמה הוא הנמשך ממנו שלא כילה את בני ישראל ואין מובן שיש מפעל טוב בהשבת חמה מצד עצמה, אבל מאומרו השיב את חמתי ואמר סמוך לה סיבת הדבר שהוא בקנאו וגו' זה יגיד שכבר הודיע תכלית מפעל הטוב : (אור החיים)

ספורנו בקנאו את קנאתי בתוכם. שעשה נקמתי לעיני כולם כדי שבראותם זה ולא ימחו יכופר על אשר לא מיחו במושעים ובזה השיב את חמתי מעליהם : (ספורנו)

כלי יקר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגו'. הכל לרבותא נקט כי אע"פ שהיה בן אלעזר אשר לקח לו מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"ז והיה לו למנוע את עצמו ממעשה זה, פן יאמרו לו ליצני הדור בת יתרו מי התיר לאביך ואיך אתה מקנא על המדינית, וכן אבי אביך פיטם עגלים לע"ז ואיך אתה מקנא על הע"ז, והיה בן אהרן הכהן ויאמרו לו אבי אביך זה פיטם עגלים לע"ז, וה עשה העגל ואע"פ כן לא היה מקפיד על כבודו. ורש"י פירש שהיו השבטים מבזין אותו כו' יכול להיות שזה כוונתו כי ע"י שהיו השבטים מבזין אותו, בא הכתוב ויחסו לומר ראה כי איש חסיד הוא. אע"פ שע"י שהוא בן אלעזר בן אהרן היה להם מקום

לבזותו מכל מקום נכנס בעובי הקורה ולא היה חושש לכבודו. ועוד הגיד לנו הכתוב שהיה משיב חמה בן משיב חמה (סנהדרין פב): ע"כ אחז מעשה אבותיו

בקנאו את קנאתי בתוכם. קנאתי בהם לא נאמר אלא בתוכם לימד על כל קידוש השם שצריך להיות בתוך בני ישראל דווקא וכמ"ש (ויקרא כב. לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל ולכך נאמר (כה. ז.) ויקם פנחס מתוך העדה. והודיע לנו שבחו של פנחס שהיה מוסר נפשו על קידוש השם ואע"פ שהיה בתוך העדה מקום מסוכן מפני קרובי זמרי, מ"מ שם נפשו בכפו.

ועל צד הרמז לקח רמח בידו, כי במעשה זה שם כל רמ"ח אבריו בכפו, והיה מקנא ב' קנאות אחת על ע"ז ואחת על הזנות לכך נאמר בקנאו, את קנאתי. או אחת לכבוד השי"ת ואחת לכבוד משה כי כל המחלל השם אינו חולק כבוד לרבו בק"ו שאם אין השכינה חשובה כנגדו רבו לא כל שכן וכן העיז פניו כנגדו ואמר לו בת יתרו מי התיר לך. וע"ז סמך פנחס שהורה הלכה למעשה בפני משה רבו כי אמר שרבו נוגע בדבר פן יאמרו לו בת יתרו מי התיר לך. ולכך נאמר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום והיל"ל לכן אמור לו, אלא ביאורו שהקב"ה אמר למשה לכן אמור לכל ישראל על עצמך הנני נותן לו את בריתי שלום כדי שלא יאמרו ישראל שאין אתה בשלום עם פנחס על שהורה הלכה בפניך לכן תודיע לרבים ותאמר מצדך הנני נותן לו וגוי' והנני קאי על משה. (עיין סנהדרין פב: א"ל הקב"ה למשה הקדם לו שלום) וכנגד מה שקנא לאלהיו אמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו, וטעם זה אינו קאי על מ"ש הנני נותן לו וגוי', לפי שזה שכרו על שקנא למשה כאמור. ואמר ויכפר על בני ישראל כי הביא את הרשע הזה לכפרה על כל ישראל ונחשב לו כהקרבת פרים וכבשים ע"כ נשבע ה' אתה כהן לעולם, כאשר התחלת בשימוש כהונה. (כלי יקר)

דעת זקנים פינחס בן אלעזר. כלומר אין להם לשנאתו אם הרג זמרי שהרי על ידי כן השיב את חמתי מעליהם ולא כליתי אותם: (דעת זקנים)

[יב] לְכֹן אָמַר הַנָּנִי נִתֵּן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלָם:

אונקלוס בְּכֹן אֵימַר הָא אָנָּא גִזַּר לִיה ית קִימִי שְׁלָם: (אונקלוס)

יונתן בְּשִׁבּוּעָא אֵימַר לִיה מִן שְׁמֵי הָאָנָּא גִזַּר לִיה ית קִימִי שְׁלָם וְאֶעֱבְדִינִיה מְלֶאֶךְ קִימִי וַיִּיחִי לְעֵלְמָא לְמַבְשָׁרָא גְּאוּלְתָּא בְּסוּף יוּמָא: (תרגום יונתן)

רס"י **את בריתי שלום.** שתהא לו (ה) לברית שלום, כאלם המחזיק טובה וחנות, (ו) למי שעושה עמו טובה, אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו: (רס"י)

שפתי חכמים (ה) ק"ל למה כתיב בריתי ה'ל"ל את ברית שלום. ומתרג' בריתי שאני נותן לו תהא לו לברית שלום ומשום הכי לא נכתב בקרא ברית שלום שלא יהא מלת שלום דביקות אללא הוא כמו מקרא קצר וכמו שפרש"י זכרונו לברכה. והרא"ם פירש הוסיף מלת שתהא לו לברית שלום ולא הספיק במלת הגני נותן לו הכתוב לעיל מפני שכתוב אחריו והיתה לו ברית כהונת עולם שלא הספיק לו מלת נותן לו ומלת בריתי הכתובים לעיל יחוייב שיהא גם לגבי שלום כמותו שפירושו הגני נותן לו את בריתי שתהא לו לברית שלום ולברית כהונת עולם והוסיף למ"ד במלת שלום להורות על צעבור הצריך לו להורות שהברית הזאת צעבור שלום וצעבור כהונת עולם ואחר שגלה זה בשלום אין צריך לגלותו ככהונת עולם עד כאן לשונו: (ו) פירוש ששלח לו חן חן לך על הטובה שעשה לו. כתב הרא"ם ויש לתמוה בשלמא לפירוש החכם אבן עזרא שפירש שהשלום ששלח לו הוא שלא יירא מאחי זמרי שהוא הצטחה נופלת בו שבועה לקיים הצטחתו אללא לפירוש הרב שאמר פירש לו שלומותיו כאדם המחזיק טובה ואין בזה שום הצטחה מה שבועה נופלת בו עד שיאמר שתהא לו שבועתי זאת לשבועת שלום ויש לדחוק וליישב דעיקר ברית הוא על כהונת עולם שעיקר כהנים גדולים הם מזרע פנחס ואגב הברית מבשר אותו שמחזיק לו טובה וחנות על שעשה עמו טובה והוא השלום: (שפתי חכמים)

אבן עזרא את בריתי שלום. טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ונצח כי הכהנים הגדולים היו מבני פינחס ויתכן שהיו בנים אחרים לאלעזר: ומלת אחריו. לאות שמת ואינו אליהו כלל וכבר פירשתיו כי נגיד היה עליהם וגם שהיה בימי פילגש בגבעה: (אבן עזרא)

בעל הטורים לכן. ב' ר"פ הכא ואידך לכן אמור לבני ישראל וזהו שאמר הקב"ה במצרים גן נעול אחותי כלה ועתה אתם קרובים לארץ ואתם, פרוצים בעריות: לכן. בגימטריא מדה במדה: את בריתי שלום. שלים כתיב והוא וי"ו קטיעא בפ"ג דקידושין כשהוא שלם. ד"א מתנה שלמה אני נותן לו י' מתנות במקדש י' במדינה (כי יו"ד במילוי גי' כ'). ד"א ו' קטיעא כי פנחס הוא אליהו וכן אליה כתיב חסר וי"ו ויעקוב מלא ו' שנטל ו' מאליהו למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו וזהו יגל יעקב ישמח ישראל ישמח אותיות משיח שישמח לימות המשיח ויחזור הוי"ו ויהא אליהו שלם: שלום. בגימטריא זהו משיח: שלומיאל. בגימטריא

אור החיים **לכן אמור**. צריך לדעת למה הוצרך לומר לכן אחר שאומר בסמוך תחת אשר קנא שהוא גם כן משמעות מאמר לכן, ובהכרח לומר שהוא לשון שבועה כאומרם ז"ל (שמו"ר פ"ו) אין לכן אלא שבועה דכתיב (ש"א ג') לכן נשבעתי לבית עלי, ועדיין צריך לדעת למה הוצרך לשבועה, ולזה יש לומר כי הוצרך לשבועה לחזק ברית השלום הגם שלא יהיו בניו ראויים לדבר זה יקיים ה' את השבועה:

עוד יתבאר הכתוב על פי דבריהם ז"ל (זבחים קא): שאמרו כי קודם מעשה זמרי לא נתכהן פנחס לפי שהיה מצוי ולא נמשח ואחר שעשה קנאתו היתה לו הכהונה, והנה יש באופן זה ב' דרכים, א' הוא דרך מחילה, והב' דרך מתנה, דרך מחילה הוא שימחול לו ה' הקנס שקנסו שלא נמשח בזמן משיחת הכהנים, ודרך מתנה הוא שיתן לו הכהונה מחדש כדרך שנתנה לאהרן הגם שאביו ואחיו לא היו כהנים, וכפי הדין יש הפרש בין אם יהיה הדבר דרך מחילה לדרך נתינה, דרך מחילה אינה צריכה קנין ודרך מתנה צריכה קנין וכל עוד שלא קנו מידו לאזכה המקבל במתנה אלא במה שכבר הגיעו:

עוד יש בדרך מתנה ב' רעות מה שאין כן אם תהיה דרך מחילה, כי בדרך מחילה אם ימחול לו על הקנס ויחזור לכהונת אהרן אף הוא בטלו המעוררים על כהונתו כדרך שבטלו על כהונת אהרן שממנו בא, מה שאין כן בדרך מתנה שישנם למעוררים עליו כדרך שהיו על אהרן בתחילה, ומה גם שהיה להם שנאה עמו לסיבת הריגת הנשיא וכו', ב' שבדרך מתנה יש מקום לומר שהדבר חידוש ואין לך בו אלא חידוש, מה שאין כן אם יהיה בדרך מחילה וחוזר לכהונת אהרן שחוזר הדבר לשורשו וצאצאיו כמותו, נמצאת אומר כי בג' דרכים דרך המחילה הוא הנאות מדרך המתנה, א' שאין צריך קנין. ב' שאין לחוש למעוררים. ג' שתהיה נמשכת לו וליוצאי חלציו:

והנה האדון ה' נראה בעינינו ברוך הוא לרומם מעלת פנחס לעשות הדבר בדרך מתנה שיהיה כהן מצדו ולא מצד הענף שבא ממנו לתפארת לו, והוא אומר **הנני נותן לו** בדרך מתנה, ותקן אלהי עולם כל הג' דברים שיש בהם פקפוק כשיהיה דרך מתנה כמו שאמרנו, כנגד מה שאמרנו מתנה צריכה קנין אמר לכן לשון שבועה, וכנגד חשש המעוררים אמר **הנני נותן לו את בריתי שלום**, וכנגד מיחוש שאין הדבר אלא לפנחס וחידוש הוא אמר **והיתה לו ולזרעו אחריו** וגו' שמתנה זו נתקיימה בידו בשבועה מפי הבורא שתהיה לו לשלום ולזרעו אחריו כהונת עולם, וכבר העירותיך בב' ובג' מקומות שהכהונה היא נפש הנקראת כן במקום הנשמות, והבטיח ה' את פנחס כי ישתלשל בזרעו ענף זה הקדוש הנקרא כהונה, והוא סוד אומרם כהונת עולם: (אור החיים)

ספורנו את בריתי שלום. ממלאך המות כענין עושה שלום במרומו כי אמנם ההפסד לא יקרה אלא בסבת התנגדות ההפכים וזה אמנם נתקיים בפינחס שהאריך ימים הרבה מאד מכל שאר אנשי דורו עד שהיה הוא משמש במשכן שילה בזמן פלגש בגבעה שהיה בלי ספק אחרי מות יהושע ושאר הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע וכל שכן אם היה בזמן יפתח שכתב למלך בני עמון בשבת בני ישראל בחשבון ובבנותיה כו' שלש מאות שנה וכבר ספרו ז"ל שפינחס לא רצה ללכת אז אל יפתח להתיר נדרו וכל שכן לדברי האומר אליהו זה פינחס והוא עדיין חי וקיים: (ספורנו)

דעת זקנים לכן. שעשה דבר הגון לפני הנני נותן לו את בריתי שלום ואם ישנאוהו ישראל לא יחוש ואין לו לירא לא מקרובי זמרי ולא מקרובי כזבי שהיתה בת מלך ובקידושין פרק האומר מסיק וי"ו דשלום קטיעה היא למדרש כשהוא שלם ולא כשהוא חסר מכאן לכהן בעל מום שעבודתו פסולה: (דעת זקנים)

יג וְהִיְתָה לוֹ וּלְזָרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֵנֶת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קָנָא לְאֱלֹהֵיו וַיִּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וְתִהְיֶה לִיָּה וְלִבְנוֹהֵי בְּתָרוּהֵי קִיָּם כְּהֵנֶת עַלְּם חֲלָף דִּי קִנֵּי קָדָם אֱלֹהֵיהּ וַיִּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וחולף דחסדוהי למימר הלא בר פוטי מדינאה הוא הא אגא מיחסינייה לכהונתא רבתא וחולף דאחד רומחא בדרעיה ומחא למדיניתא לבית בהתת קיבתה וצלי בפומיה על עמא בית ישראל יזפון כהנא לתלת מתנן דרועא ולעא וקיבתא ותהי ליה ולבנוי בתרוי קיים רבות עלם חולף דקני לאלהיה וכפר על בני ישראל: (תרגום יונתן)

רש"י והיתה לו. בריתי (ז) זאת: ברית כהנת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן, לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו, ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתו, אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח, לא בא לכלל כהונה עד כאן, וכן שנינו בזבחים (ק"א:), לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו, כמו המקנא אתה לי (במדבר י"א, כט), וקנאתי לציון (זכריה ח, ט), בשביל ציון: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ר"ל והיתה שהוא לשון נקבה מוסב על ברית דכתיב לעיל מיניה וברית לשון נקבה הוא. והרא"ם פירש מלת והיתה אינה דבוקה עם מלת בריתי שלום כי בריתי שלום לא תהיה ברית כהונה רק היא דבוקה

עם מלת זריתי שהזרית תהיה לזרית כהונת עולם כמו שהיתה לזרית
שלוש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אשר קנא לאלהיו. מאהבתו את השם גם עשה טובה לישראל
ודרך דרש האב כפר ובניו יכפרו: (אבן עזרא)

בעל הטורים וכפר. לכפר לא נאמר אלא וכפר שעומד ומכפר על ישראל
עד סוף כל הדורות: (בעל הטורים)

אור החיים תחת אשר וגו' וכפר וגו'. נתן טעם למה שבחר לו יה לזכות
הכהונה לפנחס בתורת מתנה מה' ולא מכח אביו, אמר תחת אשר קנא
לאלהיו הוא עשה לאלהיו וחש על כבודו גם אלהיו ירוממהו באין צורך
לו ליהנות ביקרו מיקר אביו, וכנגד מה שאמר שתהיה לו שלום וגם תהיה
לזרעו וגו' אמר וכפר על בני ישראל פירוש שעשה שלום בין ישראל ובין
אביהם שבשמים והניח לישראל מחמת מלך מלאכי מות לזה יהיה לו
ברית השלום מהם, וכשם שההטבה אשר הטיב בכפרת בני ישראל היא
הטבה נמשכת שכל דור ודור הבא בא מכח הראשונים אשר כיפר עליהם
ולזה כמו כן תהיה נמשכת הטבתו גם כן והיתה לו ולזרעו אחריו ברית
כהונת עולם:

ובדרך רמז יתבאר על פי דבריהם ז"ל (במד"ר פכ"א) שאמרו פינחס הוא
אליהו אשר הוא עתיד לבשר עם בני ישראל בגלות האחרון, וכאן הודיע
הכתוב במה זכה למעלה זו להשיב לב בנים על אבות, ואמרו ז"ל (עדות
פ"ח מ"ז) אין אליהו בא אלא להרבות שלום בעולם, והוא אומר פינחס
וגו' השיב וגו' בקנאו וגו' כפל לומר ב' קנאות לרמוז לקנאה שקנא בזמן
זה ולקנאה שקנא פעם ב' בימי אחאב כאמרו (מ"א י"ט) קנא קנאתי
לה', גם שם כפל לומר קנא קנאתי לרמוז לב' קנאות א' בימי משה וא'
בימי אחאב, לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום שהוא הברית שכרת
עם האבות לתת להם עשרה עממין, וזה יקרא ברית שלום כי אז יהיה
שלום בכל העולם דכתיב (ישעי' יא) ופרה ודוב תרעינה וגו' לא ירעו ולא
ישחיתו וגו', ברית זה יהיה לו כי הוא זה אשר יעשה את הדבר הזה והשיב
לב בנים על אבות וגו' דכתיב (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה
וגו', ולזה דקדק לומר הנני נותן לו בפרטות ולא שתף עמו זרעו, ואחר כך
אמר ברית הכהונה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, וגמר
אומר תחת פירוש ב' יעודים אלו הם כנגד ב' דברים שעשה, ברית שלום
תחת אשר קנא לאלהיו כאן רמז במה שקנא בימי אחאב על שעזבו
אלהים והיו עובדי עבודה זרה, והוא מה שדקדק לומר לאלהיו שנתקנא
על עבודה זרה שעליה נאמר (דברים ו) כי אל קנא וגו' עד שאמרו כל העם
(מ"א י"ח) ה' הוא האלהים וגו' לזה גם כן הוא יבשר ביום ההוא אשר
יהיה ה' אחד ושמו אחד שהוא גם כן סוד ה' הוא האלהים, ואמרו וכפר
וגו' הוא כנגד יעוד והיתה לו וגו' ברית כהונת כי זה הוא לו חלק אשר

כפר על בני ישראל כמו כן יהיה תמיד מכפר עליהם, על דרך אומרם
(ויקרא ד) וכפר עליו הכהן: (אור החיים)

ספורנו תחת אשר קנא לאלהיו. ומאחר שהוא רב את ריבי אצילהו מריב
כל התנגדות ויהיה לו השלום: **ויכפר על בני ישראל**. בעשותו הנקמה
לעיני כולם כדי שיכופר להם על שלא מיחו בפושעים ולכן הוא ראוי
לכהונת עולם אשר כה יכפר בעדם: (ספורנו)

דעת זקנים והיתה לו ולזרעו אחריו וגו'. שיהא משוח מלחמה מכאן ואילך
וזש"ה במלחמת מדין אותם ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא וכו' מכאן
אמרו רז"ל דלא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי. ובהכי ניחא מה שהעולם
מקשים היאך הרג פנחס את זמרי ונטמא למת דאיכא למימר דעד עכשיו
לא נתנה כהונה אלא לאהרן ולבניו אבל לבני בניו לא וגם במלואים
תמצא כתיב לאהרן ולבניו תעשה כתנות ולא לבני בניו. ועוד י"ל דהניחו
לזמרי גוסס ולא מת ממש וגוסס אינו מטמא ועל זה הקשה הר"ר שמואל
שהרי משמיני למלואים היה פנחס משוח מלחמה שכן מונה שמחה זו
בשבע שמחות שהיתה אלישבע אשת אהרן יתירה על האחרות שהיה בן
בנה משוח מלחמה ושמא משם נתן לו להיות משוח מלחמה אבל לעבודה
ולדורות לא וכאן ניתנה לו הכהונה לכל מילי ולזרעו אחריו ברית כהונת
עולם: **ויכפר על בני ישראל**. וראוי הוא לעשות כפרות אחרות: (דעת זקנים)

[יד] וישם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא
בית אב לשמעוני:

אונקלוס ושום גברא בר ישראל קטילא די אתקטיל עם מדיניתא זמרי בר
סלוא רב בית אבא לבית שמעון: (אונקלוס)

יונתן ושום גברא בר ישראל קטילא דאתקטיל עם מדיניתא זמרי בר
סלוא רב בית אבא לשפט שמעון: (תרגום יונתן)

רש"י ושם איש ישראל וגו'. כסם שייחס את הלדיק לשבח ייחס את הרשע
(ח) לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשת (ט) צתי אבות שהיו
לשבת שמעון. דבר אחר, להודיע שבו של פינחס, (י) שאף על פי שזה
היה נשיא, לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם, לכך הודיע הכתוב
מי הוא המוכה: (רש"י)

שפת חכמים (ח) דק"ל דכתיב לעיל, והנה איש מצני ישראל צא וגו' שם
היה לו להזכירו. ומתרג' כסם וכו' ייחס את הרשע לגנאי דכל מי שהוא

יותר גדול חטאו נמי יותר גדול. הרא"ם: (ט) נראה לפרש דמה שפירש"י נשיא בית אב לאחד כו' קאי אדלעיל מה שפירש כן ייחס את הרשע לגנאי כלומר שלא תאמר הואיל ומאינו דזמרי היה נשיא לא תאמר שהיה נשיא על כל שבט שמעון אלא לא היה נשיא אלא לאחד מחמשת וכו' וזהו גנאי: (י) דלטעם ראשון קשה דלא ה"ל למכתב אלא והאיך שחטא עם המדינית זמרי וגומר המוכה דכתיב בקרא למה לי מקום הכי פירש דבר אחר ולפי דבר אחר קשה לעיל היה לו להזכיר לכן אמר טעם ראשון וקל להבין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אשר הכה את המדינית. עם ורבים כן: נשיא בית אב. אחד מחמשת אבות בני שמעון. וראש לבית אבותיו גדול: (אבן עזרא)

בעל הטורים הכה. ג' במסורה הכא ואידך הוכה כעשב ויבש לבי. הוכה אפרים. על ידי המדינית שהיתה בהם המגפה. וסיפיה דקרא כי שכחתי מאכול לחמי שעל ידי אכילת לחמי טעיתי ונצמדתי לבעל פעור כדאיתא במדרש שהושיכו להם פונדקאות שהיו מוכרין להם מיני מאכל ומשקה. וכן הוכה אפרים על ידי פעור כדאיתא בתחלת הפי' (שם) המה באו בעל פעור וינזרו לבושת וגו': (בעל הטורים)

אור החיים ושם איש ישראל. קשה ממה נפשך אם חפץ ה' לגלות המוכים היה לו להזכירם בשעת מעשה כשאמר (כ"ה ו') והנה איש מבני ישראל שם היה מקום להזכירו ולומר והנה איש וגו' זמרי וגו', וכשהזכיר גם כן המדינית היה לו להזכיר שמה, ואם תורה כסתה עליהם כדרך שכסתה על המקושש בשבת למה נמלך להזכיר שמם והוצרך גם כן להוסיף עוד תיבות יתירות בתורה שאם היה מזכיר שמם למעלה לא היה צריך לומר פי"ב ושם איש וגו' ושם האשה וגו':

אכן הנה האדון ברוך הוא אינו חפץ לזלזל אפילו ברשעים לפרסם מי בעלי דברים המתועבים, ומקושש יוכיח, גם במה שלפנינו תראה שלא גילה אותם בשעת מעשה אלא דוקא אחר שהזכיר שבח פנחס אשר פעל ועשה מהמפעל הטוב שקנא לה' וכפר על בני ישראל זכר גם כן כי לא קנא באדם פחות אלא באדם גדול נשיא בית אב עם האשה ראש הקליפות ואביה מלך כאומרו ראש אומות בית אב ונתעבה במיתה בזויה לעין כל, ובכל כיוצא בזה שמו יתברך מתקדש, לזה יחסה לומר בת מלך היא, והגם שיש זלזול לאיש ישראל לא יגרע מצדיק עינו כדרך אומרו (משלי י) זכר צדיק לברכה הגם ששם רשעים ירקב באמצעות כן, ואולי כי להודיעך בא הקנאה בנשיא ונתקדש שמו קידוש גדול ונכנעה כח הס"מ ומאם העון כל כך בעיני כל בזה השיב חמה ויכפר וגו' אבל זולת זה הגם שהיה מקנא לה' באדם הדיוט לא היה משיג כל הדרגות הרשומות, ודקדק לומר **ושם**

האיש ולא הספיק במאמר ושם המוכה וגוי לפי דרכינו ירצה לשון חשיבות לומר כי היה חשוב ומעולה בישראל ועל כל זה לא נרתע צדיק זה מעשות בו מעשה הנפלא, עוד נראה כי טעם שלא הזכיר ה' שמו למעלה לפי שעדיין לא עשה מעשה אלא חשב לעשות, וכל עוד שלא עשה לא תבזהו התורה להזכיר שמו, ואחר שכבר עשה מעשה פרסם ה' שמו כי מצוה לפרסם הרשעים:

המוכה אשר הוכה וגוי. צריך לדעת למה כפל לומר **המוכה אשר הוכה** ולא הספיק באחת מהנה, גם צריך לדעת למה שינה הכתוב מטבע המאמר שהתחיל לדבר בו כשהזכיר שם ישראל שהקדים לומר איש ישראל ואחר כך אמר המאורע המוכה וגוי וכשהזכיר המדינית הקדים המאורע ושם האשה המוכה ואחר כן אמר המדינית:

אכן יתבאר הענין על פי דבריהם ז"ל (ברכות יח:) שאמרו שהרשעים בחייהם קרויים מתים, והטעם הוא לפי שכח הרע שהוא בחינת המת דבוקה בהם, וכבר כתבתי בכמה מקומות כי השם שיקרא בו האדם הוא שם הנפש, וה' שם שמות בארץ כאומרם ז"ל (שם ז:) אל תקרי שמות אלא כו', וכשאדם חוטא נפגמה נפשו בדביקת הרע בחינת המרקב, והוא אומרו (משלי י) ושם רשעים ירקב, ולזה היה רבי מאיר בודק בשם (יומא פג:) לראות אם בעל נפש ישרה הוא, והנה זה אשר בעל ארמית השחית נפשו בפגעו בה והנה הוא מוכה מכת מות קודם שהרגו פנחס, והוא מה שנתכוון הכתוב לומר **ושם איש ישראל המוכה אשר הוכה וגוי**, כנגד הכאת הנפש אמר ושם איש ישראל המוכה שמעת אשר געל נפשו ובא עליה הוכה מכת נפש הישראלית שהיא כינוי נפש קדושה הנקראת ישראל, וכנגד הריגתו שהרגו פנחס אמר אשר הוכה את וגוי כאומרו (כ"ה ח') וידקור את שניהם, או על זה הדרך המוכה פירוש שהכהו פנחס, **אשר הוכה את המדינית** הוא הכאת הנפש שרשם בתיבת איש, וידויק על נכון גם כן אומרו **הוכה את המדינית**, כי לפי ששכב אותה הוכה בנפשו, וכפי זה שיעור תיבת אשר הוכה פירוש שכבר הוכה את המדינית פירוש להיותו

עוד רמז באומרו **את המדינית** על דרך אומרו (בראשית לט) ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה ואמרו ז"ל (יומא לה) לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה לעולם הבא, והוא אומרו **הוכה את המדינית** שהכאתו היא שיהיה אתה עמה בעולם הבא כי מן הסתם מת שלא מתוך תשובה שהרי דקרו בשעת מעשה, ובזה נתיישב מה שדקדקנו למה כפל המוכה אשר הוכה, גם טעם שהקדים לומר איש ישראל קודם אומרו המוכה כדי שיהיה חוזר אומרו המוכה על השם לומר שההכאה באה לו גם בשם איש ישראל שהיא ענף הקדושה, ולזה כשהזכיר המדינית לא הזכיר בה אלא הכאה אחת דכתיב ושם האשה המוכה גם לא הקדים זכרונה קודם זכרון ההכאה כי בחייה קרויה מתה ושמה מוכה ועומד כרשום בתיבת מדינית, וכבר כתבנו בכמה מקומות כי שם עובדי כוכבים ומזלות הוא

שם הקליפות שכולן הם בחינות המיתה:

עוד יתבאר על זה הדרך על פי מה שקדם לנו מדברי המקובלים שלא ידח נדח מכל ניצוצי הקדושה וכלן לבסוף יזכו למקום שממנו באו והגם שיריע איש ישראל אף יצריח נפשו סוף כל סוף יחזור לשורשו, והוא אומרו **ושם איש ישראל** הרי שאפילו אחר מעשה בשם ישראל יכונה הא למדת שלא נעקר משורשו, **המוכה** פירוש שהכה פנחס מודיעך הכתוב שלא הוכה באבדון נפשו אלא אשר הוכה את המדינית פירוש אותו החלק הרע שנדבק בו מאת המדינית שיתכנה אליו שם הכאה הוא שהוכה ומת באמצעות הכאת פנחס, הא למדת שיצא הפסדו מה שהפסיד בעבירה נפרע ממנו העון בהכאתו של פנחס שהרגו ומיתתו כפרתו. או על זה הדרך שלא הוכה בנפשו אלא כשהיה עמה אבל אחר שנבדל ממנה לא נשאר בו רושם החטא כי הוא נבדל במיתה ומיתתו טהרה נפשו, ובזה נתן טעם למה קראו איש ישראל כי אחר הריגה בשם ישראל יכונה, זה כתבתי אם אפשר: (אור החיים)

ספורנו **ושם איש ישראל המוכה**. וזה כי אמנם בכפרו בזה האופן מסר עצמו לסכנה במה שהרג לעין כל נשיא ובת מלך: (ספורנו)

כלי יקר **ושם איש ישראל המכה אשר הכה**. פירש"י במקום שייחס את הצדיק לשבח יחס את הרשע לגנאי. ומה גנאי הוא זה שאמר זמרי בן סלוא, בשלמא לשבח שפיר קאמר כי אלעזר ואהרן נודעו בשערים לשם ולתהלה אבל סלוא זה מה הוא ומה שמו כי תדע שהוא לגנאי מה שמץ דופי נשמע עליו, ועוד מ"ש המכה אשר הכה למה הפליא את מכותיו פעמים הל"ל ושם האיש המכה את המדינית וגו', ועוד שהל"ל ואיש ישראל המכה שמו זמרי, ומדקאמר ושם איש ישראל המכה אשר הכה ש"מ שאשר הכה חוזר על עצם האיש אבל המכה חוזר אל השם לומר שהשם שלו היה מוכה.

ונראה שמהכרח קושיות אלו דרש רבי יוחנן, במס' סנהדרין (פב:) ה' שמות היו לו זמרי על שם שנעשה כביצה המוזרת, סלוא על שם שהסליא עון משפחתו. כי ודאי יש להפליא מה ראה ר"י על ככה לדרוש השמות לגנאי אלא ודאי שגם הוא דרש ושם האיש המכה שתיבת המכה חוזר אל השם, כי אע"פ שלא נקראו מתחילה על שם המעשה אלא שעונותיו גרמו לו שבדקו בשמו ובשם אבותיו ופירשו על שם המאורע לומר לך שם רשעים ירקב, וראיה שלו מן התורה שנאמר ושם איש ישראל המכה, השם מוכה, ואשר הוכה את המדינית קאי על עצם האיש, וכן ושם האשה המכה כזבי כדמסיק בגמרא כזבי שכזבה באביה כי גם שמה הוכה לדרשו לגנאי. ואם נפשך לומר שהמוכה קאי על האיש, ואשר הכה את המדינית קאי על השם, י"ל שלכך אמר את המדינית לפי שהיה את המדינית ובעל בעילות הרבה עד שנעשה כביצה המוזרת, על כן נעשה מוזר לאחיו כביצה המוזרת ודרשו שם זמרי על שם המאורע.

וי"א שלכך אמר את המדינית, בהיותו עמה ממש דאילו פירש זמרי לא היה רשאי להורגו, וי"א שאף ע"פ שהוכה בעה"ז מ"מ לא נפטר מלהיות את המדינית עמה ממש בעה"ב כדרך שנאמר (בראשית לט.ו) לשכב אצלה בעה"ז להיות עמה לעה"ב (יומא לה:).

ומלבד מה שדרשו רז"ל (סנהדרין פב:) בשמות הללו לגנאי, הלא לאלהים פתרונים אענה גם אני חלקי לפתרם בדרך אחר כי מצינו לרז"ל (סוטה כב:) על החנפים שעושין מעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס וכי זמרי היה מן החניפים והלא היה רשע מפורסם, אלא ודאי מדקאמר למשה זו אסורה או מותרת, ש"מ שהיה עושה כמעשה הצבועים להכשיר מעשיו לומר שבדין הוא עושה ואחר שרז"ל החזיקוהו בחנף, ע"כ יש לדרוש כל שמותיו ע"ז האופן כי כל חנף וצבוע תמיד תהלתו בפיו לשבח את עצמו וזמרי הוא לשון שבח כי עזי וזמרת יה (שמות טו.ב) תרגומו תוקפי ותושבחתי. ושם סלוא ג"כ לשון שבח מלשון סלו לרוכב בערבות (תהלים ס.ח) וכן כזבי כי כל חנף כוזב כי אין פיו ולבו שוים, ובת צור כי המה מגביהים לשבת בצור גבוה. והזכיר בשניהם ראש, ונשיא, כי זה הדבר אשר בקשה נפש החניפים. ע"כ נאמר אשר הכה את המדינית כי שמות שניהם הוכה שוה בשוה נדרשים על ענין אחד. (כלי יקר)

[טו] וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמִּכָּה הַמְדִינִית כְּזָבִי בֵּת צוֹר רֵאשׁ אֲמוֹת בֵּית אָב בְּמִדְיָן הוּא :

אונקלוס וְשֵׁם אֲתֵתָא דְאֲתֵקְטִילַת מְדִינִיתָא כְּזָבִי בֵּת צוֹר רֵישׁ אוּמֵי בֵּית אָבָא בְּמִדְיָן הוּא : **[פ]** (אונקלוס)

יונתן וְשֵׁם אֲתֵתָא קְטִילָתָא מְדִינִיתָא כְּזָבִי בֵּרַת צוֹר דְּמִתְקַרְיָא שְׁלוּנָיָא בְּרַת בְּלָק רֵישׁ אוּמָא דְּמוֹאָב בְּמִדְיָן בֵּית מוֹתְבִיָּה הוּא : (תרגום יונתן)

רש"י וְסָם הָאִשָּׁה הַמִּכָּה וְגו'. להודיעך שנאתו (כ) של מדינים, שהפקירו בת מלך לזנות, (ג) כדי להחטיא את ישראל: ראש אומות. אחד מחמשת מלכי מדין, (מ) את אוי ואת רקס ואת לור וגו' (במדבר לא, ח), והוא היה חשוב מכולם, שנאמר ראש אמות, ולפי שנהג בזיון בעלמו להפקיר בתו, מנאו (נ) שלישי: בית אב. חמשת בתי אבות היו למדין, עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדע, וזה היה מלך לאחד מהם: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) מקסים העולם מנא ליה למקום שנאתו דלמא דעתו היה להחטיא אותם כדי שתסור השכינה מישראל כי היו מתייראים מישראל.

ויש לומר כיון דזקני מדין הלכו להם וסבירא להו לאין צבלעס קום ממסות
אם כן איך עשו מעשה כזה על פי עלתו אלא מקום שנאה עשו: (ב) ואם
תאמר ולמה לא תירץ כמו שתירץ לעיל להודיע שבחו של פנחס כו' הל"ל
נמי אף על פי שהיתה צת מלך לא מנע כו'. ויש לומר דמה שפירש"י לא
מנע וכו' ר"ל לא היה ירא שיענש בצבילו אם יתרגנו הואיל והיה נשיא
כדפירש"י: (מ) ר"ל מה דכתיב בקרא ראש אומות משמע לרור היה ראש
עליהם ואחר כך כתיב בית אב משמע שלא היה ראש אלא על בית אב
ומתירץ דולאי לא היה ראש אלא על אחד מחמשת בתי אבות של מדין אצל
הוא היה החשוב שבכלן וזהו שכתוב ראש אומות: (נ) יש מקשים למה מנאו
שלישי ולא שני דהוי כדי בזיון שלא מנאו ראשון אף שהיה ראש אומות ויש
לומר דאי מנאו שני הוה אמינא לאו מקום בזיון מנאו שני אלא מקום
שהיה לעיר צימם יותר מכלם אף על פי שהוא החשוב שבכולם אפילו
הכי לא מנאו ראשונה אצל השתא דמנאו שלישי על כרחך מקום בזיון:
(ספתי חכמים)

אבן עזרא צור. אחד ממלכי מדין והנה גם מלכי מדין חמשה אבות: (אבן עזרא)

אור החיים המדינית. אמר בה"א הידיעה, נראה לומר כי לא היתה אשה
אחרת מדינית במופקרות זולתה, ולזה גם כן בפרשת בלק (כ"ה ו')
כשהזכיר ויקרב אל אחיו אמר את המדינית בה"א הידיעה לומר אותה
מדינית שהיתה במופקרות, וכפי זה לא הפקירו מדין בנותיהם, ואם היו
המדיניות במופקרות היה ה' מצוה עליהם להורגם, וכן תמצא כשאמר
הכתוב (שם א') ויחל העם לזנות אל בנות מואב, הא למדת כי המופקרות
מואביות היו, וטעם שלא הפקירו מדין בנותיהם, לפי שלא היו בטוחים
מהם כמואביות כמו שכתבתי למעלה (כ"ד י"ד) בפסוק אשר יעשה וגו'
באחרית הימים, וזו שיצתה טעמה בצדה להיותה בת בלק השונא הגדול
אשר שכר עלינו את בלעם בן בעור וקבל עצתו והפקיר בתו, מה שאין כן
אנשי מדין קטן וגדול לא הפקירו:

**ובזה מצאתי נחת במאמר חז"ל (במד"ר פכ"א) שאמרו כי צור שנהרג עם
נסיכי מדין הוא בלק ובשביל שהפקיר בתו הורידוהו מגדולתו שהיה ראש
לכלם דכתיב ראש אומות ועתה מנאו ג' למלכי מדין, וצריך לדעת מי גילה
סוד זה כי צור הוא בלק, ולדברינו יש טעם נכון לומר כן, כיון שלא מצינו
אלא מדינית אחת כאן הבן שואל מה נשתנית מדינית זו שיצתה מכל
בנות מדין, אלא ודאי כי הוא זה בלק אשר שכר עלינו בלעם ויעצו וקיים
עצתו בבתו והוא צור שזלזל בכבודו לקיים עצה רעה של בלעם, ואולי
שלא רצו מואב להפקיר בנותיהם עד שקדם בלק שהיה אז מלך עליהם**

והפקיר בתו, והגם שכתבתי למעלה שלא עמד במלכותו אחר שהודיעם בלעם שלא יריעו ולא ישחיתו למואב, תיכף ומיד קיים העצה והלך לו לעירו ובזה הפקירו מואב בנותיהם, וזולת זה איך יתכן שישתנה צור מכולן:

אלא שבא לידי מדרש (ילקוט מטות) וזה לשונם הן הנה מלמד שהיו מכירין אותם ואומרים זה לזה זו היא שחטא עמה פלוני עד כאן, כפי מדרש זה לא אחת ולא שתיים היו, ואפשר לומר שמדין לא הפקירו מבנות הגדולים אלא מהמוניהם ולזה הורידו בלק שהפקיר בתו והוא היה מלך, ולדרך זה אומרו **המדינית** פירוש המכובדת שבכולן שלא יצאה ממדין בת מלך אלא היא, ולדרך זה יתאמת לנו מה שפירשתי בסוף פרשת בלק שישראל לא היו מכירין אותם שהרי היו שם מדיניות הרבה, ולא אמר הכתוב (כ"ה א') אלא ויחל העם לזנות אל בנות מואב ולמה לא הזכיר גם בנות מדין, הא למדת שהיו כלן בעיניהם בנות מואב שזולת זה היו הורגים אותם מתחילה ויטלו ממונם או לבסוף אחר מעשה פנחס היה להם להרוג בנות מדין אלא שהיו כל הנשים בחזקת בנות מואב:

במדין הוא. מאמר זה קשה המשמעות, אם כוונתו לומר שהוא ראש אומות של מדין היה לו לומר ראש וגוי בית אב למדין, כי שיעור תיבת במדין הוא משמע שמודיענו מקומו ואין ידוע הכוונה בזה. ונראה שהכוונה היא לפי שאמר צור ראש אומות על בלק יאמר האומר והלא בלק מלך מואב היה שהמליכוהו עליהם, לזה הודיעך הכתוב ואמר לא כמו שאתה חושב שנשאר מלך למואב אלא כבר נגרש מהם וחזר למקומו, והוא אומרו **במדין הוא** פירוש באותו מצב שהיתה מופקרת בתו היה במדין, ועיין מה שפירשתי בפסוק (כ"ד כ"ה) וגם בלק הלך וגוי: (אור החיים)

דעת זקנים ושם האשה המוכה. לא נכתב אלא להודיע שגדולים היו ואעפ"כ לא נמנע פנחס מלהרגם ולכך הוצרך להבטחתו של הקב"ה וכן מצינו באברהם לאחר שהרג המלכים שאמר לו הקב"ה אל תירא אברם: (דעת זקנים)

[טז] וַיִּדְבֹּר יְהִי אֶל מִשָּׁה לְאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְי עִם מִשָּׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְי עִם מִשָּׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[יז] צָרוֹר אֶת הַמְּדִינִים וְהַפִּיטִם אוֹתָם:

אונקלוס אֶעֱק יַת מְדִינָאֵי וְתַקְטִלוֹן יְתִהוֹן: (אונקלוס)

יונתן אָעיק ית מְדַנְּאֵי וְתִקְטוּל יְתָהוֹן : (תרגום יונתן)

רַס"י לְרוּר. כְּמוֹ זְכוֹר שְׁמוֹר, לְשׁוֹן הוּוּה. עֲלִיכֶם לְאִיבֵי אֹתָם: (רַס"י)

אבן עזרא צרור. שם הפועל כמו זכור את יום השבת: (אבן עזרא)

בעל הטורים צרור את המדינים. לשון יחיד והכיתם לשון רבים צרור כי על ידך היה שאמר לה אביה אל תבעלי אלא לגדול שבהם וזהו משה והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגדל במדין: (בעל הטורים)

אור החיים צרור את המדינים וגו'. צריך לדעת למה כפל **צרור והכיתם**, ורז"ל הרגישו ואמרו (במד"ר פכ"א) כי נתכוון בזה לומר שהגם שצוה ה' (דברים כ') כי תקרב אל עיר וגו' לא תשחית את עצה וגו' זו אומה קלה ובזויה להשחית את עצה וגו' עד כאן, וצריך לדעת מה נקמה היא זו למדין ואדרבה היה להם לקיים, (שם) ואכלת את שלל אויביך שזה הוא להם יותר נקמה ודאבון נפש, וכיוצא בזה מצינו בקללות התורה (ויקרא כו) ואכלוהו אויביכם:

עוד צריך לדעת אומרו כי צוררים למה הוצרך לנתינת טעם, ולפי דברי רז"ל שאמרו שבא לומר ישחיתו עצה וכו' יש לנו מקום לומר שבא לתת טעם לביטול מצות לא תשחית וגו' במקום הזה כי צוררים, ובתנחומא אמרו וזה לשונם צרור וגו' למה כי צוררים וגו' מכאן אמרו הבא להורגך וכו', ולדברי תנחומא בא הכתוב להודיעך משפט הבא וכו' וזה דרך דרש:

ונראה לפרש בהעיר למה צוה ה' מצוה זו שלא בזמנה, כי מצינו שאחר כך הוצרך ה' לצוות לומר (ל"א ב') נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים הא למדת כי מאמר זה לא היה בזמן הנקמה:

אכן נתכוון ה' במאמר זה לתקנתם של ישראל, לפי שכל אשר יטעום טעם חטא הטבעי השולט באדם שלא לרצונו לו יהיה שלא טעמו אלא בבחינת החושב קשה הוא להפרידו, וכמו שהארכתי בפרט זה בפרשת אחרי מות (ויקרא יח) בפסוק כמעשה ארץ מצרים וגו', וכל עוד שלא נפרד, מהחוטא תאות הדבר ותשוקתו אליו הוא מושלל מהכפרה, וכמו שפירשתי בפרשת בראשית במה שאמר הכתוב (שם ד') ואלו תשוקתו ואתה תמשל בו, ומה שלפנינו עם בני ישראל טעמו עריבת הזנות מהם במעשה מהם במחשבה, גם נדבקו בפעור דכתיב (כ"ה ג') ויצמד ישראל לבעל פעור ואמרו רז"ל (במד"ר פ"כ) שנעשו כצמיד וכו' עד כאן, וחפץ ה' לרפאותם בעצת ה' הנכונה כדי לסלק מעליהם המגפה, שהלא תמצא שהיתה המגפה בישראל עד אשר ספו תמו כל הנצמדים לבעל פעור דכתיב (דברים ד) כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך, ובהכרח אתה לומר כי לא על הכ"ד אלף שאמר הכתוב (סו"פ בלק) ויהיו

המתים וגוי' ארבעה וגוי' הוא אומר שאלו היו משבט שמעון ומתו על שרצו לשלוח יד בפנחס כמאמרם ז"ל (במד"ר פ"כ) והכתוב אומר אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וגוי' הא למדת שהשמיד גם כל הזונים לבד הכ"ד אלף, גם ממה שאמר הכתוב כאן המוכה ביום המגפה על דבר פעור זה יגיד שמתו מישראל לבד אותם שמתו בשביל פנחס שרצו לשלוח בו יד:

והגם שנשכיל בעיקר הסיבה אשר סבבה מעשה פנחס, לא היה אלא זנות זמרי כי לא הרג פנחס לזמרי על עבודה זרה, אלא ודאי שהמגפה היתה שולטת בזונים, והגם שאמר הכתוב ויכפר על בני ישראל, פירוש שלא כילה כל העם מהם בשביל מחשבת עבודה זרה מהם בשביל הערבות ולעולם ה' לא ויתר על הזונים ויעץ ה' ואמר צרור את וגוי', הכוונה בזה להקדים לשנוא המחטיאים גם להתעיב הערב והטוב הבא מהם לאבד כל עץ נחמד וכל מעיין מתוק וכל טוב הבא מהם על אשר גרמו להם עשות רע, והוא על דרך אומרו (תהלים קל"ט) הלא משנאיך ה' אשנא פירוש משנאיך כאלו אמר משנאיך שגורמים לשנאת בחור בטוב כדרך שדרשו ז"ל (שבת קיד:) בפסוק כל משנאי אהבו מות אל תקרא וכו', ובאמצעות מחשבה זו תהיה מתרחקת תאות העבירה מהם ותהיה להם לזרה כי על העבר שונאים הסובב ויולד בהם טבע אלהי, ומדה זו מדה סגוליית היא לחפץ בחיים, ובזה יתכפר עון הקודם במחשבת עבודה זרה גם בארס תאות הניאוף ולא יהיה בהם נגף:

והוא מאמר הכתוב כאן **צרור את המדינים** פירוש יהיו לכם בגדר צר ואויב לשנאתם ולשנא כל הערב מהם להשחית עצם ולקלקל מעינותיהם זה תמורת מה שהתאוו להם, וזו היא אחד מתקוני התשובה, ואמר **צרור** לשון הווה פירוש יגבירו בהם השנאה עד גדר שיהיה נקבע בהם טבע הצרירות, ואמר **והכיתם** אותם פירוש תחכו ליום נקם שתכו אותם, ולזה לא אמר והכו אותם כי אין זמנו עתה, ואמר **כי צוררים** וגוי' הכוונה בזה לומר תנאי הוא הדבר שהשנאה ואויבות שתהיה לכם לא על שסבבו נפילה מישראל שאם כן נאבדה הכוונה של תיקון החטא אלא כי צוררים הם וגוי' **על דבר פעור** אשר החטיאו אתכם בעבודה זרה **ועל דבר כזבי** וגוי' שגרמו לכם להכשל בזנות, וטעם שתלה פרט זה בכזבי לבד לפי שהיא בת מלך והזכיר הגדולה, גם לפי שזנותה היה בפרסום, ואפשר שעל פיה היו כל המופקרות:

עוד אפשר שלזה נתכוון הכתוב במאמר **בת נשיא מדין** שלא היה צריך שכבר אמר בסמוך כזבי בת צור וגוי', אלא בא לומר שלהיותה בת מלך יתפסו בשבילה כל האומה, ודקדק ואמר **אחותם** לומר הגם שיציאתה היתה ממואב אחותם פירוש אחותם בעצה שבעצתם של מדין יצתה ויחשב הדבר על כלן, ואומרו **המוכה** לומר שמסרה נפשה עליהם כאח על אחיו, ואומרו **ביום המגפה** וגוי' פירוש המגפה שהיתה על דבר פעור הא למדת שביום עצמו נגף ה' ההולכים אחר פעור לבד מהכ"ד אלף שאמר הכתוב שאותם היו כלן משמעון שמתו בשביל פנחס, והכוונה בעיקר

המאמר להעירם בשנאה טבעית שהיו סיבה לחרות אף ה' בעם, ואין לטעות שהכונה בזה היא שישנאום בשביל המגפה, שכבר אמר כי צוררים וגוי שלא יצררו אותם אלא על דבר פעור וגוי: (אור החיים)

כלי יקר **צרור את המדינים וגוי**. ולא צוה לצרור המואבים לפי שנאמר (במדבר כה.א) ויחל העם לזנות אל בנות מואב. מהו ויחל אלא כך פירושו שישראל היו המתחילין ותובעים את בנות מואב והלכו להם לאהליהם ותובעים את הנשים ומפתים אותם לכך נאמר ויחל העם כי העם היו המתחילין ולא בנות מואב, לכך נאמר אל בנות מואב ולא נאמר עם בנות מואב אלא שבא להורות שישראל הלכו אליהם אבל מואב לא שלחו נשותיהם ובנותיהם אל ישראל, על כן לא נתחייבו מואב כי המתחיל בקלקלה הוא העיקר ובו תלוי החטא.

אבל במדינים היה הדבר בהפך, שאדרבה המדינים הפקירו את בנותיהם שתבעו את ישראל לזנות, והסברא נותנת כי איך מלאו לבו של זמרי לתבוע את בת מלך אלא ודאי שהיא תבעתו, ואם לא אמרו כן בפה מ"מ עשו ההשתדלות עם צרצור של יין להשקותם כוס התרעלה כדי להבעיר בהם אש התשוקה כדמסיק (בסנהדרין קו.) לכך נאמר צרור את המדינים, ולמה כי צוררים הם לכם ר"ל המה באו לכם להביאכם לידי הרגל עבירה זו לצרור לגלות על ערותכם ולא כבנות מואב שישראל באו להם, ור"ל הצוררים ההם הידועים הם לכם, הם התחילו בקלקלה עמכם, ובזה מיושב לשון צוררים לשון הוה ולפי דרכינו צוררים תואר השם שלהם, והם לכם היינו שהם באו לכם בנכלי ערמומיות ע"י שהשקום צרצור יין המרגיל לערוה וז"ש בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור, כי הזונות נתכוננו לצערם כדי שבעל כרחם ישובו לדתם.

ד"א ויחל העם לשון חולין הפך הקדושה, כי בכ"מ שתמצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה (ויק"ר כד.ו) וכאן היו מתעסקים בעריות וחללו קדושתם ונעשו חולין לכך נאמר ויחל, ולמידין מן ויחל נח איש האדמה ויטע כרם (בראשית ט.כ) שגם ויחל הנאמר כאן היה ע"י צרצור יין שהיה מרגילים לערוה. וי"א שלכך נאמר ויחל כי ההתחלה היתה בבנות מואב והגמר בבנות עמון, ולא פרסמם הכתוב כדרך שחיסך על הצעירה אשר אחרה בזנות וקראה שם בנה בן עמי כך לא פרסם כאן. וזה כדעת המדרש (ספרי כי תצא קיז.) האומר שעמון ומואב ע"י שהחטיאו את ישראל נתרחקו ריחוק עולמית ופשוטו של הפסוק עומד כנגד מדרש זה להכחישו שהרי נאמר (דברים כג.ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, ורוב המפרשים יצאו ללקוט ולא מצאו יישוב מספיק על זה.

ואומר אני שהדבר כפשוטו והא בהא תליא, כי אין הסברא נותנת להרחיק שני אומות על דבר שלא קדמום בלחם ובמים, אלא על דבר כוונתם, כי ידע ה' שלכך לא קדמום כדי שיהיו רעבים גם צמאים מן טורח הדרך ויהיו מוכרחים לאכול מזבחי אלהיהן ולשתות יין נסיכם

המרגילים לערוה, כי כך הדרך בכל הבא מן הדרך עיף ויגע מטורח הדרך והוא רעב וצמא שהוא שואף לאכול ולשתות מן הבא בידו, לא יבקר בין אסור למותר, וכל כוונתם היתה להכשילם בזנות ולהביאם על ידו למעשה פעור ע"כ לא קדמום בלחם, כדי להרעיבם ולהאכילם מזבחי אלהיהן ולא קדמום במים, כדי להשקותם כוס התרעלה ויין נסיכם וכל זה נכלי דתות וערמומית. ופירוש זה יקר לא ידעתי מאיזו טעם לא מצאוהו בשכלם מפרשי תורתנו אשר קטנם עבה ממתני. (כלי יקר)

ינת פי צררים הם לךם בנכליהם אשר נפלו לךם על דבר פעור ועל דבר קזבי בת נשיא מדן אחתם המכה ביום המגפה על דבר פעור:

אונקלוס ארי מעיקין אינון לכוון בנכליהון די נכילו לכוון על עיסק פעור ועל עיסק קזבי בת רבא מדן אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עיסק פעור: (אונקלוס)

יונתן ארום עייקון הינון לכוון בעיטת רמיותיהון דרמיין לכוון על עיסק פעור ועל עיסק קזבי ברת רבא מדן אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עיסק פעור: (תרגום יונתן)

רש"י כי צררים הם לךם וגו' על דבר פעור. שהפקירו זנותיהם (ס) לזנות כדי להטעותכם אחר פעור, ואת מואב לא לוא להשמיד, מפני רות (ע) שהיתה עתידה ללאת מהם, כדלמרינן בצבא קמא (לה:): (רש"י)

שפתי חכמים (ס) הוכרח לפרש כן מפני שאין אדם נעשה כורר לאחרים אלא מפני הרעה שבאה לו מאחרים ולא מזינו שעשו להם ישראל שום רעה. לכך פירש שהפקירו וכו' מפני שבסיבותיהם היו מוכרחים להפקיר זנותיהם לזנות כדי להטעותם בפעור. רש"י: (ע) ואם תאמר ולמה לא כתב אלא טעם אחד וזפרשת מטות כתב שני טעמים לשבח ויש לומר דקשה לרש"י מדכתיב הכא רור את המדינים והכיתם אותם למה לי מלת רור כיון דכתיב והכיתם אלא על כרחך רריך לומר משום הכי כתיב רור עליכם לאייב אותם תמיד משום הכי כתיב בלשון הוה ואם כן קשה למה לא יאייבו את המואבים לכל הפחות שלא יתחתנו בהם ולאסור אף הנקבות ועל זה פירש משום רות וכו' וזוה יתורץ למה דעת רש"י משונה מכל המדקדקים שכולם סוברים שהוא מקור במקום כווי וכמו שכתב הרש"י: (שפתי

אבן עזרא **כי צוררים הם לכם.** כי הצרו לכם: **בנכליהם.** במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו אותו: **ועל דבר כזבי.** ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור **כזבי** אחותם: **אבן** (עזרא)

כלי יקר **כי צוררים הם לכם וגו'.** בפסוק הקודם נראה כפל לשון צרור את המדינים והכיתם אותם. מה בין צרור, לזהכיתם, ורז"ל אמרו (תנחומא פנחס ג.) מכאן הבא להרגך השכם להרגו. הערב להרגו מבעי ליה, שהרי המדינים התחילו בקלקלה, ולשון צוררים צריך ביאור כי משמעתו שעדיין הם צוררים לכם, ואולי ידע הש"י מה שבלבם של המדינים שעדיין לא נח רוגזם ועדיין הם צוררים חושבים מחשבות להתעולל עלילות ברשע ואולי יותר מבראשונה לפי שנורא דאחותם דלוק בלבם להתנקם לפיכך השכם לצרור אותם. ופשוטו שצוררים הוא שם דבר לומר שמעולם הם צוררים שלכם כי מתחילה והמדנים מכרו אותו לפוטיפר (בראשית לו. לו) אח"כ עשו מדין שלום עם מואב על ישראל, אח"כ הפקירו בנותיהם להכשיל את ישראל, נמצא שהמדינים מעולם רצועת מרדות לישראל ע"כ אמר כי הם צוררים שלכם.

וכדי ליישב הכפל אומר אני שצוה ה' על שני דברים. אחת, צרור את המדינים לצערם תחילה ימים רבים, ואח"כ והכיתם אותם. וכל כך למה לפי שצוררים הם לכם והוא נתינת טעם על צרור, כי גם המה צערו אתכם ע"י שהזונות השקום יין וכשאמר השמיעי לי אומרת לו פלח לע"ז תחילה, וזה"ש כי צוררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו על דבר פעור כי כל עיקר צער זה שצערו אתכם היתה הכוונה להכריח אתכם לפעור, ועל מ"ש והכיתם אותם נתן טעם ואמר על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם המכה ביום המגפה על דבר פעור, לפי שאחותם היא המכה יחשבו גם המה להנקם ולהכות אתכם ע"כ השכימו להכות אותם כי הבא להרגך השכם להרגו. ואולי שלכך נאמר ויהי אחרי המגפה סוף פסוק ובאתנחתא לדרשו אשלאחריו ואשלפניו, לאחריו כפשוטו, ולפניו לומר שגם אחרי המגפה הם רוצים להכות אתכם על דבר אחותם המכה, על כן תשכימו להכותם. **כלי** (יקר)

במדבר פרק-כו

[א] ויהי אחרי המגפה **(פ)** ויאמר יהוה אל משה ואל אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הכֹהֵן: **לאמר:**

אונקלוס ויהוה פתר מותנא ואמר יי למשה ולאלעזר בר אהרן פהנא

לְמִימָר:

(אונקלוס)

יונתן וְהָוּה בָּתֵּר מוֹתָנָא אֲתִגְלוּלוּ רַחֲמֵי שְׁמִיָּא לְמִתְפָּרְעָא פּוֹרְעָנוֹת דִּין עֲמִיָּה וְאָמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַלְעָזָר בְּרֵ אֱהֲרֹן פְּהָנָא לְמִימָר: (תרגום יונתן)

רש"י ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה (פ) שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן, והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. דבר אחר, כשיאלאו ממלכיים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין, עכשיו שקרב למות ולהחזיר לאנו, מחזירם במנין: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דק"ל היאך תלוי המנין במגפה והביא המשל. אבל קשה לפי הדבר אחר שהביא רש"י היאך יתורץ קושיית רש"י ויש לומר דכתיב לעיל מיניה צרור את המדינים והכיתם אותם וגומר וכתיב בפרשת מטות נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך שמע מינה דבמלחמת מדין תולה מיתת משה לכך סמך מנין ישראל למלחמת מדין. והוארך לטעם של דבר אחר משום דלטעם ראשון קשה דלא היה לו למנות אלא המתים במגפה וממילא היה יודע הנותרים לכן פירש דבר אחר וכו'. ולדבר אחר קשה סוף עדיין לא הגיע זמן מיתת משה לכן פירש גם טעם ראשון וקל להבין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויהי אחרי המגפה. אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה וזקני ישראל אז ישיר משה ובני ישראל: וטעם אחרי המגפה. בעבור שאמר השם לאלה תחלק ה א רץ: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויהי אחרי המגפה. פרשה זו פתוחה שעשה הפסק בין המגפה למנין שלא תשלוט המגפה בפקוד אותם: (בעל הטורים)

אור החיים ויהי אחרי המגפה וגו'. צריך לדעת למה עשה תחילת פרשה באמצע הכתוב, ולפי מה שכתבתי למעלה יש טעם נכון, שנתכוון בזה לומר כי באמצעות מצות צרור וגו' כדרך שפירשנו תקנו מחשבת עבודה זרה והטו עצמם לטבע האלהיי ובזה ויהי אחרי המגפה פירוש נסתלקה המגפה שהיתה בישראל באמצעות תיקון זה אשר צוה ה' עשות, ולזה התחיל הפרשה באמצע הכתוב לומר כי מאמר אחרי המגפה מקושר עם מה שלמעלה ממנו, וטעם שלא עשאו פסוק בפני עצמו, נתכוון גם כן לקשרו למטה שאחר המגפה אמר ה' וגו' שאו וגו', נמצאת אומר כי מאמר ויהי אחרי המגפה משמש למעלה להגיד ענין אחד, ולמטה להגיד ענין אחר:

עוד נראה לתת טעם שהתחיל הפרשה מאמצע הכתוב על פי דבריהם ז"ל (ילקוט) שאמרו וזה לשונם ויהי אחרי המגפה שאו את ראש וגו' זה הוא שאמר הכתוב אם אמרתי מטה רגלי וגו' בשעה שקבלו ישראל התורה נתקנאו אומות העולם וכו' אמר להם הקדוש ברוך הוא הביאו לי ספר יוחסין שלכם וכו' כשבאו לשטים קלקלו וכו' אמרו האומות העטרה שהיתה בידם בטלה שוים הם לנו זקפן ה' שנגף כל מי שנתקלקל והעמידן על טהרתם עד כאן, לפי זה יש טעם בהפסקה באמצע הפסוק להעיר שהמאמר קשור גם עם מה שלמעלה בענין רעות אשר גרמו מדין על דבר פעור ועל דבר כזבי וגו' וגם **ויהי אחרי המגפה** פירוש לשון צער, והוא מה שרמז בפסוק מטה רגלי שהיו אומות העולם מזלזלים בהם שניטלה העטרה שהיתה בידם, וזלזול זה לא נחלט מישראל כשנסתלקה המגפה מהם עד שמנאם ונמצאו כל אחד מכיר אבותיו עד השבט אז נשאו ראש, והוא אומרו **ויהי** לשון צער גם אחרי המגפה, ולזה ויאמר ה' וגו' שאו, ולא החליט להפסיק לעשותו פסוק בפני עצמו וערבו עם מה שלמטה ממנו לומר כי בשביל מה שרמוז בתיבת ויהי שהוא זלזול האומות הוא שאמר ה' שאו וגו':

עוד יש לתת טעם שהתחיל הפרשה מאמצע הכתוב על פי דבריהם ז"ל (במד"ר פכ"ג) שאמרו וזה לשונם כשיצאו ישראל ממצרים ונמסרו למשה נמסרו במנין כשקרב למות החזירים במנין עד כאן, והוא מה שנתכוון בהתחלת הפרשה **ויאמר ה' אל משה** וגו' לומר כי בלא טעם אחרי המגפה יש טעם במנין זה כדי להחזירם במנין כאמור, אלא שהיתה גם כן סיבה אחרת שהיא אחרי המגפה, ונמצאו שתי סיבות המנין נרמזות באמצעות התחלת פרשה באמצע הכתוב: (אור החיים)

דעת זקנים ויהי אחרי המגפה. צוה הקב"ה למנות את ישראל לידע אותם שילחמו עם הכנעניים ושני פעמים נמנו וזה המנין מנה להזכיר שם המשפחות אבל במדבר סיני לא הזכיר המשפחות ולפי הפשט לא כל בני השבטים עלו למשפחות כי יש מהם שלא היה להם בנים ונקראו על שם אחיהם שהיתה משפחתם מרובה ונטמעו בהם ולא היה להם שם לעצמן כגון בני שמעון שאינו מונה משפחות אוהד ויכין וצחר וגם בני אשר לא מנה משפחת ישוה ונטמעה במשפחת ישוי ופעמים שאין משפחה נקראת אלא על שם בני בניהם כגון לזרח משפחת הזרחי ולא מצינו זרח מבני שמעון אלא מבני בניו היה ונתלית בו המשפחה וכן אצבון וכן ארד ונעמן שהם בני בלע מדקאמר משפחת הבלעי מכלל שהיו בנים אחרים לבלע ונקראו על שמו וכן גלעד עשה לו משפחה לעצמו ומכיר היה לו בנים אחרים ונקראו על שמו כדכתיב למכיר משפחת המכירי ויש מהם שנשתנו קצה שמותם כגון נמואל ימואל חושים שוחם אחי אחרים מופים שפופם: (דעת זקנים)

ב שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל יָצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל:

אונקלוס קִבְּלוּ יַת חוֹשְׁבֵן כָּל כְּנֻשְׁתָּא דְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּרַע עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן כָּל נְפִיק חִילָא בְּיִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן קִבְּלוּ יַת סְכוּם חוֹשְׁבֵן כָּל כְּנֻשְׁתָּא דְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּרַע עֶשְׂרִין שָׁנִין וּלְעֵילָא לְבֵית אֲבֹהֵתְהוֹן כָּל נְפִיק חִילָא בְּיִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רס"י לְבֵית אֲבֹתָם. עַל סָבֵט הָאֵב (5) יִתְחַסֵּוּ, וְלֹא אַחַר הָאֵם: (רס"י)

שפתי חכמים (5) מִקּוּם דְּכַמְסַפְחָה אִין חִילוּק אֵם הוֹלֵךְ אַחַר הָאֵב אוֹ אַחַר הָאֵם דִּהָא הַכֵּל סָבֵט אַחַד הוּא אֲפִילוּ אֵם יֵהוּ מִסְפַּחֹת הַרְצָה בְּסָבֵט אַחַד אֲבָל בְּסָבֵטִים יֵס חִילוּק אֵם הָאֵם מִסָּבֵט אַחַר: (שפתי חכמים)

בעל הטורים לְבֵית אֲבֹתָם. וְלֹא אָמַר לְמִשְׁפַּחֹתָם כְּמוֹ לְמַעְלָה לְפִי שְׂנַאמַר בְּכָל אַחַת מִשְׁפַּחַת הַחֲנוּכִי מִשְׁפַּחַת הַפְּלוּאִי וְכֵן בְּכוֹלָם: (בעל הטורים)

ספורנו לֵאמֹר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה. מִשֶּׁה וְאַלְעָזָר אָמְרוּ לְיִשְׂרָאֵל שִׂיאֲמְרוּ וַיִּגִּידוּ כָּל פְּרִטִיָּהֶם שֶׁהֵם בְּנֵי עֶשְׂרִים: כִּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיּוֹצֵאִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. שֶׁאֲמַר אִזּוֹ לְמִשְׁפַּחֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם: (ספורנו)

כלי יקר שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ וְגו'. צוּרֵךְ מִסְפַּר זֶה עֲכָשִׁיו הִיָּה כַּדִּי לְהוֹדִיעַ שְׂאֵעִ"פ שֶׁנִּפְּלוּ כִ"ד אֲלֵף מִ"מ נִשְׂאָרוּ ס' רְבוּא, כִּי אִין אוֹכְלוּסָא שְׁלִימָה כִ"א כְּשִׁישׁ ס' רְבוּא כִּי אִין לּוֹמַר בְּרַכַּת בְּרוּךְ חֲכָם הַרְזִים כִ"א הַרְוָאָה ס' רְבוּא (בְּרַכּוֹת נח.). עִ"כּ בָּא לְהוֹדִיעַ שֶׁבְּכַנְיִסְתָּם לְאַרְץ הִיּוּ אוֹכְלוּסָא שְׁלִימָה.

ומה שחתם על כל השבטים שם של יה דווקא במספר זה, לפי שעדיין לא היו חשודים בזנות עד שנכשלו בשיטים בזנות והיה מקום לאומות לומר סופו מוכיח על תחילתו, כשם שהזכרים זנו אחרי בנות אל נכר כך במצרים הנשים הזנו ויפרצו לפי ששלטו המצרים גם באמותם. ע"כ נאמר החנוכי הפלואי וחתם עליהם שם יה כי שם זה הוא מתווך בין איש לאשה להורות שכולם נולדו מן איש ואשה אשר שם יה ביניהם. וקדימת ה"א ליו"ד בא להודיע כשרות הנשים כי הה"א נתונה לאשה והיו"ד לאיש, ובאמת היו הנשים יותר גדורין מעריות מן האנשים מדפרסמה הכתוב את שלומית בת דברי ש"מ שזו לבדה היתה פרוצה וכולם צנועות, (ויק"ר לב.ה) אבל האנשים היו בוכים למשפחותיהם על עסקי עריות שנאסרו להם ונכשלו הרבה מהם בשטים ע"כ הקדים ה"א של יה ליו"ד כי עיקר הדבר שבא להודיע כשרות הנשים שלא שלטו המצרים באמותם. ועוד שבכל חותם האותיות הפוכים כדי שיבואו כסדרן בדבר הנחתם

וישראל הם החותם כמ"ש (שיר ח.ו) שמני כחותם על לבך וגוי כשאני החותם אז יחקק על ידי שם יה.

ומה שהוסיף עוד שם של יה בג' שבטים. והם הראובני, השמעוני, הזבולוני. אלה משפחות הראובני וכן בשמעון וזבולון לפי שאלו היו צריכין לשני עדים יותר מזולתם. כי ראובן נכשל במעשה בלהה, ושמעון יצא ממנו זמרי, ונראין הדברים שכ"ד אלף שנפלו רובם משמעון והחסרון שבמספר שבט זה יוכיח. וזבולן לחוף ימים ישכון, (בראשית מט.יג) וארז"ל (כתובות ס.א.) עונת הספנים אחת לששה חדשים. ויש לחוש מאחר שירדי הים באניות פרושים מנשותיהן שמא ע"י זה יבואו לידי זנות, ע"כ חתם שם יה שנית על שלשתן לומר שכולם זרע ברך ה' וגדורים מעריות לשעבר ולהבא, יותר מכל אומה ולשון. (כלי יקר)

ג וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבית מואב על ירדן ירחו לאמר:

אונקלוס ומליל משה ואלעזר כהנא ואמרו לממני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: (אונקלוס)

יונתן ומליל משה ואלעזר כהנא עם אמרפליא ואמר לממני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: (תרגום יונתן)

רס"י וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דברו עמם על זאת (ה) שנה המקום למנותם: לאמר. אמר להם, כריכים (ו) אתם להמנות: (רס"י)

ספתי חכמים (ה) ראונו בזה דמלת אותם קאי לדברים שדברו אל ישראל לאפוקי שלא תפרש כמו אתם שדברו עם ישראל: (ו) ללאמר לא קאי אוידבר משה ואלעזר אלל קאי אשלמטה דהיינו מבן עשרים שנה וגו'. והכי קאמר קרא וידבר משה ואלעזר הכהן אותם ר"ל הדברים בערבות מואב על ירדן ירחו ומה הן הדברים שדברו לאמר מבן עשרים וגו' דברו אתם על זאת: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וידבר משה ואלעזר הכהן. במקום אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אתם. כמו דברו לשלום: (אבן עזרא)

אור החיים וידבר משה וגו' בערבות מואב וגו'. יש להעיר למה הוצרך לומר בערבות מואב, ואם יש צורך בהודעה זו היה לו להזכירו במצות ה' כשאמר ויאמר ה' וגו', ואולי שנתכוין למה שאמרו ז"ל (שם) משל לרועה וכו' כי בהיותם בערבות מואב על ירדן ירחו נגמרה שמירת רועה נאמן

והחזירים בחשבון, ולזה גם כן הקדים הכתוב לומר בתחלת הפרשה ויהי אחרי המגפה להעיר שאפילו אחר שהיה בהם המגפה באו לכלל חשבון הראשון, ולטעם זה לא אמר הכתוב ענין זה במצות ה' כי דבר זה נוגע למשה להראות שלא הפסידו הצאן על ידו, ואם תאמר והלא רואני כי ה' אמר אליו שאו את ראש, אין כוונתו במאמר זה לקבלם במנין, כי לכשיהיו נמצאים חסרים הרבה אין לו טענה עליו שאינו דומה למציאות הרועה, אלא היתה כוונת ה' כדרך שאמרו ז"ל משל לרועה שנכנס זאב לעדרו והרג בהם וכו', ומצא משה דרך לעשות חפצו בזמן שהיה צריך למנותם, ואומרו תיבת לאמר במקום זה שאין להם למי יאמרו, פירוש שאמר להם המכוון הרמוז בערבות מואב שהוא רוצה להחזירם במנין כדי שידעו שלא חסרו ממניינם הראשון על ידו. או ירצה כי הוא מונה אותם על פי הנאמר לו מה' ולא מלבו לבד הוא מונה אותם: (אור החיים)

[ד] מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה כָּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיְצִיאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

אונקלוס מִבֶּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲיָלָא כְּמָא דְפָקִיד יְיָ יְת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְנִפְקוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (אונקלוס)

יונתן מִבֶּר עֶשְׂרִין שָׁנִין וְלַעֲיָלָא הֵיכְמָא דְפָקִיד יְיָ יְת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְנִפְקוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (תרגום יונתן)

רש"י מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כֹּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיְצִיאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ואם תאמר למה מביא פסוק הנאמר בפרשת כי תשא ולא מביא פסוק דכתיב כאן שנאמר שאו את ראש וגו' מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּגו'. ויש לומר משום דק"ל דכאשר צוה משמע דכבר צוה להם וגם ישראל יודעין כבר וכווי דהכא עדיין לא ידעו אלא כשאמר להם משה. ועוד קשה לרש"י למה ליה למכתב ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים לא הל"ל אלא ובני ישראל ותו לא לכך הוצרך לפרש ולהביא אותו פסוק האמור כדי תשא דאותו כיווי לא נאמר אלא ליוצאי מצרים. ואם תאמר מכל מקום היה לו להביא מפסוק הנאמר בפרשת במדבר סיני ויש לומר דמנין הנאמר בפרשת במדבר סיני לא היה אלא לפי שעה ביום הקמת המשכן ולא לדורות אבל המנין שנאמר כדי תשא נאמר אף לדורות דמשמע כי תשא את ראש וגו' לעולם כשתמנה אותם לא תמנה אלא מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **מבן עשרים שנה**. והטעם שנשאו את חשבונם כאשר צוה ה' את משה: וטעם **ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים**. כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיותם חצים והחל מראובן בספורים הראשונים במדבר סיני: (אבן עזרא)

אור החיים **מבן עשרים שנה**. צריך לדעת למה לא הזכיר המספר שעליו חוזר מאמר מבן עשרים, ואם סמך שעל המספר הוא אומר כאמור בסמוך, אם כן גם מאמר מבן עשרים וגוי' היה לו לסמוך שהוזכר בסמוך ולא יצטרך להזכירו, ולפי מה שפירשתי בפסוק שלפני זה שבא המספר בערבות מואב גם כן להראות שלא חסרו על ידו יתחייב הדבר למנות גם הקטנים שזולת זה אין שבח שלא חסרו כי לעולם חסרו אלא שגדלו הגדיים ונעשו תישים, ויש מקום לומר כי לכלן מנה, לזה אמר מבן כ' שנה, ונתן הכתוב טעם לדבר **כאשר צוה ה'** כי אם היה הדבר מצד משה לבד להחזיר הצאן במנין ולא היה דבר ה' אלא לצותו על הדבר דכתיב שאו את ראש וגוי' לא היה משה מונה את ישראל לרצונו הגם שיהיה לו טעם בדבר, לזה לא מנה אלא מבן עשרים כאשר צוה וגוי':

ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. אין ידוע הכוונה במאמר זה, וראב"ע אמר כי ירצה לומר שהיו בספורים רבים מיוצאי מצרים, ואין טעם למה יודיע הכתוב ענין זה, ועוד ודאי שאני יודע שהיו בהם מיוצאי מצרים שלא נגזרה גזירה אלא על היוצאים מבן עשרים, ואולי שכוונת הכתוב היא להודיע שנתנו ונמצאו בני ישראל כמספר היוצאים מארץ מצרים לא כמספר שבפרשת במדבר, ששם היו שש מאות אלף ושלוש אלפים וחמש מאות וחמשים ומספר זה עלה לשש מאות אלף ואלף ושבע מאות ושלושים שחסר למספר במדבר, ואין חיוב על משה אלא להחזיר במנין שהופקדו אצלו בתחלה והנה הוא מספרם שלם, ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך ובני ישראל עלה מנינם למנין היוצאים וגוי' ולא למטה מהם. או ירצה על זה הדרך כי מספרם היה כסדר מספר היוצאים מארץ מצרים שמנו למשפחות דכתיב (בראשית מו) בני ראובן חנוך ופלוא בני שמעון ימואל וימין וגוי', כמו כן מספר זה היו מונים למשפחות כרשום בענין ולא כדרך שנמנו במדבר סיני שלא הוזכר שם פרטי המשפחות: (אור החיים)

הַ **וּשְׁנֵי** **רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חָנוּךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפְלוֹא הַפִּלְאִי:**

אוּנְקְלוּס **רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חָנוּךְ זְרַעִית חָנוּךְ לְפְלוֹא זְרַעִית פְּלוֹא:** (אוּנְקְלוּס)

יוֹנָתָן **רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנוֹי דְרְאוּבֵן חָנוּךְ גְּנִיסַת חָנוּךְ לְפְלוֹא גְּנִיסַת**

רַכְ"י משפחת החנוכי. לפי שהיו האומות מבזין אותם, ואומרים, מה אלו מתייחסין על שבטיהם, סבורין הן שלא שלטו המלכיים באמותיהם, אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם, לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם, ה"א מלך זה ויו"ד מלך זה, (ת) לומר, מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם, וזה הוא שמפורש על ידי דוד, שבטי יה עדות לישראל (תהלים קכז, ד), השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם, לפיכך זכולם כתב החנוכי הפלחי, אבל זימנה לא הולך לומר משפחת הימני, לפי שהם קבוע בו, יו"ד בראש ור"א בסוף: (רַכְ"י)

שפתי חכמים (ת) ואם תאמר הא גבי עכו"ם גם כן כתיב הכי דכתיב וירד העמלקי והכנעני. ויש לומר אי הוה כתיב כאן בני ראובן משפחת החנוכי ולא כתיב חנוך לא היה קשה מידי כמו גבי העמלקי אבל עכשיו דכתיב בני ראובן חנוך משפחת החנוכי קשה למה הטיל ה"א מלך זה ויו"ד מלך זה: (שפתי חכמים)

אור החיים משפחת החנוכי. רז"ל (ילקוט) אמרו וזה לשונם אמר רב אידי ה"א בריש דתבותא ויו"ד בסופה יה מעיד עליהם שהם בני אבותיהם ומה טעם שבטי יה עדות וגו' עד כאן:

וראיתי לתת טעם למה נקבע בהם השם שלא כסדרו ה"א בתחלה ויו"ד בסוף, בהקדים דבריהם ז"ל (תיקונים י) כי כללות נשמות ישראל הם מכסא כבודו יתברך אשר יקרא היכל קדשו ויתכנה בשם אדני"י, וכפי מה שקדם לנו מאנשי אמת (טושי"ע או"ח סי' ה') כי יתחייב כל המוציא מפיו הזכרת השם לכוין לאותיות המוזכרות בפיו והנעלמות במחשבה, המוזכרות שם אדני"י, והנעלמות שם הוי"ה, גם יכוין לשילוב האותיות שהוא סוד ה' בהיכל קדשו (תהלים יא), ומעתה בהשתלב ב' שמות יעמדו יחד ב' אותיות ה' יי ה"א קודם ליו"ד, והם האותיות הנרשמות במשפחות בית ישראל החנוכי הפלואי שקודמת ה"א ליו"ד שהם אותיות חותם ה' בהיכל קדשו ויבנה משניהם שם י"ה הרמוז במאמר שבטי יה: (אור החיים)

[11](#) לְחָצְרוֹן מִשְׁפַּחַת הַחֲצֵרוֹנִי לְכַרְמֵי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמֵי:

אונקלוס לְחָצְרוֹן זְרַעִית חֲצֵרוֹן לְכַרְמֵי זְרַעִית פְּרָמִי: (אונקלוס)

יונתן לְחָצְרוֹן גְּנִיסֵת חָצְרוֹן לְכַרְמֵי גְּנִיסֵת פְּרָמִי: (תרגום יונתן)

בעל הטורים לְכַרְמֵי. שנים הכא ואידך מה לעשות עור לכרמי מי הוא כרמי זה שנאמר בו לכרמי משפחת הכרמי כדכתיב כי כרם ה' צבאות בית ישראל: (בעל הטורים)

יז אָלֶּה מִשְׁפָּחַת הָרְאוּבֵנִי וַיְהִי פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אָלֶּף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים:

אונקלוס אֵלֶיךָ זְרַעֲתָה רְאוּבֵן וְהוּוּ מִנְּגִיחֵהוּן אַרְבָּעִין וּתְלָתָא אֲלָפִין וּשְׁבַע מֵאָה וּתְלָתִין: (אונקלוס)

יונתן אֵלֶיךָ גְּנִיסֵתָא דְרְאוּבֵן וְהוּוּ סְכוּמִיָּהוּן אַרְבָּעִין וּתְלָת אֲלָפִין וּשְׁבַע מֵאָה וּתְלָתִין: (תרגום יונתן)

יח וּבְנֵי אֶלְיָאב פְּלוּא

אונקלוס וּבְנֵי אֶלְיָאב פְּלוּא

יונתן וּבְנוֹי דְאֶלְיָאב דְפְלוּא (תרגום יונתן)

יט וּבְנֵי אֶלְיָאב נְמוּאֵל וְדָתָן וְאַבְיָרָם הוּא דָתָן וְאַבְיָרָם (קרואי) קְרִיאֵי הַעֲדָה אֲשֶׁר הָצוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן בְּעֵדַת קָרַח בְּהַצְתָם עַל יְהוָה:

אונקלוס וּבְנֵי אֶלְיָאב נְמוּאֵל וְדָתָן וְאַבְיָרָם הוּא דָתָן וְאַבְיָרָם מְעָרְעֵי דְאֶתְפְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן בְּכַנְשֵׁתָא דְקָרַח בְּאֶתְפְּנוּשִׁיָּהוּן עַל יְיָ: (אונקלוס)

יונתן וּבְנוֹי דְאֶלְיָאב נְמוּאֵל וְדָתָן וְאַבְיָרָם הוּא דָתָן וְאַבְיָרָם מְעָרְעֵי כְנֻשְׁתָּא דְאֶתְפְּנָשׁוּ וּפְלִיגוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן בְּכַנְשֵׁתָא דְקָרַח בְּזִמְן דְאֶתְפְּנָשׁוּ וּפְלִיגוּ עַל יְיָ: (תרגום יונתן)

כ"י אֲשֶׁר הָלוּ. אֵת יִשְׂרָאֵל עַל (א) מִשָּׁה: **בהלחם.** אֵת הָעַם עַל ה': הָלוּ. הַשִּׂאוּ אֵת יִשְׂרָאֵל לְרִיב עַל מִשָּׁה, לְשׁוֹן הַפְּעִילוֹ: (כ"י)

שפתי חכמים (א) מפני שמלות הלו בהלחם הם מצנין הפעיל היוצא לאחר שהוא פעול וכריך לפרש מי הוא הפעול הלו את ישראל כתב הר"ם ולא ידעתי למה שינה הפעולים ואמר שהאחד מהם הוא ישראל והאחד מהם

הוא העם ולמה לא יהיו שניהם ממין אחד. ושמה יס לומר כיון שהכפיל הפסוק בלשוןו צמ"ס האו בהלותם לכן אמר האו את ישראל ובהלותם הוא העם או להיפך עד כאן לשונו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אשר הצו. כטעם כי ינצו אנשים: (אבן עזרא)

אור החיים הוא דתן ואבירם וגו'. צריך לדעת מה בא ללמדנו במאמר זה, ואם להודיע כי הן הנה האמורים במעשה קרח דבר פשוט הוא שאין לטעות שהיו דתן ואבירם אחרים בני אליאב אחר. ועוד מעיקרא לא היה לו להזכירם והיו כלא היו כשאר המשפחות שספו תמו ולא נמנו. עוד למה האריך בדברים אלו אשר הצו וגו' בהצותם על ה'. ונראה כי לא בא הכתוב כאן אלא לומר שהן הנה היו סיבה לכל מעשה קרח, כי יחפוץ ה' לפרסם הרשעים שהם סיבה לרשע הנעשה, והוא אומרו הוא דתן וגו' אשר הצו וגו' פירוש את אחרים על ה' ומשה עבדו, וכן פרש"י, הא למדת שהם המחטיאים העדה הנועדת, ואפשר שגם את קרח הם החטיאוהו, והגם שאמר הכתוב ויקח קרח שנראה שמעצמו עשה, אפשר שהיה למה שקדם לו מהם ולעולם הם הצו אותנו. ואומרו ותפתח וגו' אחר שהדברים כבר כתובין בפרשת קרח, נתכוין לומר שגם בליעת קרח ואכילת האש ר"ן איש הם היו סיבה למאורע מתחלה ועד סוף, הא למדת שהגם שנקהלו היהודים על משה ועל אהרן היו חוזרים בהם אם לא היו ב' הרשעים:

וזה לך האות כי האיש משה לא היה משתדל לרצות אלא להם דכתיב (ט"ז י"ב) וישלח משה לקרא לדתן וגו', וכתיב (שם כ"ה) וילך משה אל דתן וגו' שהרגיש שבהם הדבר תלוי, מעתה נפשות כל המתים תלויים בבי' הרשעים ההם, ויש בזה לימוד זכות על קרח ועל הר"ן איש וכן תמצא שאמר הכתוב בפרשת עקב (דברים יא) ואשר עשה לדתן ולאבירם וגו' שאינו מונה המאורע אלא לדתן ואבירם, וכפי זה יכולין אנו להעמיד סברת האומר (סנהדרין קח). עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא בדתן ואבירם, ולהעמיד סברת האומר עליהם אמר הכתוב מוריד שאול ויעל בשאר העדה חוץ מהם: (אור החיים)

י ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס:

אונקלוס ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא פד אכלת אשתא ית מאתן וחמשים גברא והו לאת: (אונקלוס)

יונתן ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח פד מיתו כנישת רשיעי פד אכלת אשתא ית מאתן וחמשים גוברין והו לניסיון: (תרגום יונתן)

רפ"י ויהיו לנס. לאות (ב) ולזכרון, למען אשר לא יקרצ איש זר (במדבר יז, ה), לחלוק עוד על הכהונה: (רפ"י)

שפתי חכמים (ב) כלומר מלשון נס המורה על האות כמו כנס על הגבעה כנשוא נס הריס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואת קרח. פירשתיו: ויהיו לנס. כמו ויהיו לאות לבני ישראל: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויהיו לנס. שמחתותם היו לנס ולזכרון: לנס. ג' במסרה. ויהיו לנס. שורש ישי אשר עומד לנס עמים. שש ברקמה וגו' היה מפרשך להיות לך לנס זהו שאמר מקום נתבצר להם כשנפתחה הארץ נשאר מקום באמצע כמו הנס שהוא בראש התורן. כך נשאר מקום תורן. ומכאן רמז למאן דאמר שהיא אבידה המתבקשת שיעמדו לתחיית המתים לימות המשיח והיינו שורש ישי אשר עומד לנס עמים: (בעל הטורים)

[יא] ובני קרח לא מתו: (ס) (אונקלוס) ובני קרח לא מיתו: [ס] (אונקלוס)

יונתן ובנוי דקרח לא הוו בעיטתא דאבוהון ואזלו פתר אולפנא דמשה נביא לא מיתו במותנא ולא לקו ביקידתא ולא טמעו בבליעת ארעא: (תרגום יונתן)

רפ"י ובני קרח לא מתו. הם היו בעלה תחלה. ובשעת המחלוקת הרהרו (ג) תשובה בלזם לפיכך נתזכר (ד) להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם (סנהדרין קי:): (רפ"י)

שפתי חכמים (ג) ראונו לתרץ היאך יתכן שלא מתו הא כתיב את כל האדם אשר לקרח שמע מינה דגם הבנים נבלעים בארץ: (ד) מלשון ערי מזכר כלומר התקין להם הקדוש צרוך הוא מקום גבוה שלא העמיקו כל כך בגיהנם ולא מתו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ובני קרח לא מתו. והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתיב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם

גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח : (אבן עזרא)

אור החיים **ובני קרח לא מתו**. הודיע הכתוב ענין זה כאן ולא במקום עיקר המעשה, גם לא כתבו במקום מספר הלויים כי שם מקום הודעת המתים מהם, לפי מה שכתבנו כי כאן בא אלהים לקבוע העון בדתן ואבירם ולהקל מעל קרח, לזה גמר אומר **ובני קרח לא מתו**, הכוונה שזה יגיד זכות אביהם שלא שטפם חובו כדרך ששטף חובם של דתן ואבירם כל בתיים להיותם עיקר המ ח לוקת : (אור החיים)

יב **בְּנֵי שְׁמַעוֹן לְמִשְׁפַּחְתֶּם לְנִמְוֹאֵל מִשְׁפַּחַת הַנְּמוּאֵלִי לְיָמִין מִשְׁפַּחַת הַיְמִינִי** **לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיְכִינִי :**

אונקלוס **בְּנֵי שְׁמַעוֹן לְזֶרְעִיתְהוֹן לְנִמְוֹאֵל זֶרְעִית נְמוּאֵל לְיָמִין זֶרְעִית יָמִין לְיָכִין זֶרְעִית :** (אונקלוס)

יונתן **בְּנֵי דְשְׁמַעוֹן לְגְנִיסַתְהוֹן לְנִמְוֹאֵל גְּנִיסַת נְמוּאֵל לְיָמִין גְּנִיסַת יָמִין לְיָכִין גְּנִיסַת :** (תרגום יונתן)

אבן עזרא **הימיני**. אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן פוני ומן לשפופם השופמי לימנה משפחת הימנה ואיננו הימיני כמו מן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יו"ד היחס או זה יו"ד היחס ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד החונים עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלושת מאות ובערבות מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף ומאתים וכן זכר למשפחות חמשה בנים לבנימין והם בכר וגרא ונעמן וראש וארד : (אבן עזרא)

יג **לְזָרַח מִשְׁפַּחַת הַזָּרְחִי לְשָׂאוֹל מִשְׁפַּחַת הַשָּׂאוֹלִי :**

אונקלוס **לְזָרַח זֶרְעִית זָרַח לְשָׂאוֹל זֶרְעִית שָׂאוֹל :** (אונקלוס)

יונתן **לְזָרַח גְּנִיסַת זָרַח לְשָׂאוֹל גְּנִיסַת שָׂאוֹל :** (תרגום יונתן)

רש"י **לזרח**. הוא לוחר, לשון לוהר, אבל משפחת אהד בטלה, (ה) וכן חמש משבט בנימין, שהרי בעשרה בנים ירד למלכים וכאן לא מנה אלא חמשה, וכן אלכזון (ו) לגד הרי שבע משפחות. ומלאתי בגמרא ירושלמית, שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד, וזאו הכנענים להלחם בישראל, ונתנו לב לחזור למלכים, וחזרו לאחוריהם שמונה (ז) מסעות מהר ההר למוסרה, שנאמר

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן (דברים י, ו), והלא
בהר ההר מת, וממוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש למפרע, אלא
שחזרו לאחוריהם, ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם, והרגו מהם שבע
משפחות, ומבני לוי נפלו ארבע משפחות, משפחת שמעי ועזיאל, ומבני
יאהר לא נמנו כאן אלא משפחת (ח) הקרחי, והרביעית לא ידעתי (ט) מה
היא. ורבי תנחומא דרש (תנחומא ויחי י), שמתו במגפה בדבר בלעם, (י) אבל
לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני,
(כ) נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו (ב) של שמעון: (כ"ד)

שפתי חכמים (ה) ר"ל הא לא חשיב כאן אלא באי מצרים שנמנו בפרשת
ויגש והתם כתיב ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין ואחר ושאלו בן
הכנענית והבא מנה זרח והתם לא נמנה וגם אהד לא מנה כאן ומפרש
זרח דמנה כאן יש לומר היינו אחר ואחר לשון אהר דה"א מתחלף באי"ת
וזרח גם כן הוא לשון אור אבל משפחת אהד על כרחך בטלה: (ו) ואין
להקשות והא רש"י עצמו מפרש לקמן לאזני אומר אני זו משפחת אלכזון.
יש לומר דהא דפירש הכא הוא על פי המדרש דז' משפחות בטלו אבל ליה
לא סבירא ליה וזהו נמי שפרש"י לקמן דלא נקראת משפחה אלא אלו
שירדו למצרים ואזני לא היה מיורדי מצרים ולמה חשב אותו דאין לומר
לאזני הוא אלכזון אין דמיון לאזני עם אלכזון אלא על כרחך לומר
דמה שפירש רש"י וכן אלכזון לגד הוא על פי מדרש ירושלמי דז' משפחות
חסרים ולית ליה נמי למדרש ירושלמי דאין נקראת משפחה אלא מיורדי
מצרים. ובזה יתורץ הכריך עיון של הרא"ם שכתב אך קשה והלא רש"י
עצמו כתב אחר זה שכל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והגולדים
משם והלאה לא נקראו על שםם ואם כן איך מונה האזני והא אינו מבאי
מצרים וכריך עיון עד כאן לשונו, ויש מפרשים וכן אלכזון לגד כלומר אל
תתמה על סינוי השם של זרח שהרי אלכזון לגד משבט גד גם הוא נשתנה
שמו. והא דכתב רש"י הרי ז' משפחות והא לא היו לפי זה אלא ששה
משפחות יש לומר הרי שבע וכו' דנקט רש"י ר"ל על משפחת ישוה שהיא
מבני אשר ומבני אשר לא נמנה כאן אלא ישוי ובפרשת ויגש כתיב ישוה
וישוי וזהו שפרש"י שבע משפחות: (ז) ואם תאמר והא לעיל בפרשת חקת
פירש שבע מסעות ויש לומר דלעיל חשיב מהר ההר ואילך ולא הר ההר
בכלל: (ח) כלומר דליאהר היו ג' בנים קרח ונפג וזכרי ולא מנה כאן כי אם

משפחת הקרחי ונפג וזכרי בטלו והואיל ובטל הרוב כאלו בטלו כלן נמלא
מבני לוי נפלו ג' משפחות שמעי ועזיאל ויאהרי: (ט) יס מקשים דלמא ד'
משפחות שחסרו הם שמעי ועזיאל ונפג וזכרי שהם בני יאהר יס לומר
דמשפחות הלוי אינן אלא אותן ה' האמורות בפרשת במדבר ולא נמנו קם
נפג וזכרי. וקרחי דחסיב כאן הוא במקום היאהרי. רא"ס: (י) פירוש הז'
משפחות דוקא ולא תאמר שהלוי נמי היו בדבר בלעם שלא מנינו שהלוי
חטאו בדבר בלעם: (כ) דבמדבר סיני היו פקודיהם חמשים ותשעה אלף
וג' מאות וכאן לא נמנו כי אם כ"ב אלף ומאתים נמלאו חסרים ל"ז אלף
ומאה: (ל) כלומר הכ"ד אלף שמתו בדבר בלעם כלם נפלו משבטו של
שמעון הואיל ומלאנו דשבטו של שמעון חטאו יותר משאר שבטים שהרי
הנשיא של שמעון חטא: (ספתי חכמים)

אור החיים לשאל משפחת וגו'. רז"ל (במד"ר פכ"א) אמרו וזה לשונם
אמר ר' יוחנן ה' שמות נקראו לו זמרי וגו' שאול בן הכנענית וגו', וקשה
לדברי המדרש ששאל האמור כאן הוא זמרי למה מיחס ה' שמו על
משפחתו המתכנית עליו והלא אמרו ז"ל (יומא ל"ח) בפסוק ושם רשעים
ירקב דלא מסקינן בשמייהו עד כאן, ואין צריך לומר להחתימו בשמו
יתברך, ולפי אחד מהדרכים שפירשנו בפסוק (כ"ה י"ד) אשר הוכה את
המדינית שלא הוכה אלא בהיותה עמה ולא אחר כך, הוא מה שהצדיק
ה' במאמרו כאן שהחתיים שמו עליו, וכן משמע גם כן מדבריהם ז"ל
(במד"ר פכ"א) שאמרו וזה לשונם שאול שהשאל עצמו לעבירה, וידוע
הוא דין השאלה שחוזרת בעינה: (אור החיים)

[יד] אלה משפחת השמעני שנים ועשרים אלף ומאתים: (ס)

אונקלוס אליו זרעית שמעון עשרין ותריין אלפין ומאתן: [ס] (אונקלוס)

יונתן אליו גניסתא דשמעון עשרין ותריין אלפין ומאתן: (תרגום יונתן)

[טו] בני גד למשפחתם לצפון משפחת הצפוני לחגי משפחת החגי לשוני
משפחת השוני:

אונקלוס בני גד לזרעיתיהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני
זרעית השוני: (אונקלוס)

יונתן בנוי דגד לגניסתהון לצפון גניסת צפון לחגי גניסת חגי לשוני גניסת

שוני :

(תרגום)

יונתן)

בעל הטורים הצפוני. ב' במסרה הכא ואידך ואת הצפוני ארחיק מעליכם זהו שאליהו בא מבני גד שבד"ה [מ"א] י"ז מייחס אותו עם בני גד אז והצפוני ארחיק מעליכם שיתבטל יצר הרע: **לצפון**. הוא צפיון וכתוב צפון על שם שמה שקבל עשרת הדברות צפון בחלקו: (בעל הטורים)

[טז] לְאֲזָנִי מִשְׁפַּחַת הָאָזְנִי לְעָרִי מִשְׁפַּחַת הָעָרִי :

אונקלוס לְאֲזָנִי זָרְעִית אָזְנִי לְעָרִי זָרְעִית עָרִי : (אונקלוס)

יונתן לְאֲזָנִי גְנִיסַת אָזְנִי לְעָרִי גְנִיסַת עָרִי : (תרגום יונתן)

רש"י לְאֲזָנִי. אומר אני, שזו משפחת אלכזון, (מ) ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) כלומר אזני שמנה כאן לא נמנה צבאי מכרים לכך כריך לומר שהוא אלכזון אבל איני יודע כו'. ואם תאמר והא לעיל פרש"י וכן אלכזון לגד. פירשתי זה לעיל: (שפתי חכמים)

אור החיים לְאֲזָנִי. פירש רש"י אומר אני שזו משפחת אצבון ואין אני יודע וכו' עד כאן. ואין נראה להמציא דבר שאין לו טעם ואינו מדבריהם ז"ל. ועוד קשה שבמדרש ר' תנחומא אמרו וזה לשונם וכשאתה מונה משפחת גד אין שם אצבון כי חסר על הזנות בעצת בלעם עד כאן, אשר על כן היה נראה כי אזני היא משפחה אחרת שיצתה מגד, כי מן הסתם היו בכל שבת ענפים אחרים לבד מאותם שנבנית מהם המשפחה והיו נקראים על אחיהם ולפעמים יגדל הענף ההוא ותקרא המשפחה על שמו, אלא שמצאתי בפסיקתא וזה לשונם אזני זה אצבון שנאמר בפרשת ויגש מלשון אצית והאזין עד כאן, כפי זה הוא השם עצמו ואין הכתוב מקפיד על שינוי השם כשיהיה במשמעו שם הראשון, ורש"י ז"ל רוח הקודש הופיע בו וכוון אל דברי חז"ל: (אור החיים)

[יז] לְאֲרוֹד מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי לְאֲרָאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאֲרָאֵלִי :

אונקלוס לְאֲרוֹד זָרְעִית אֲרוֹדִי לְאֲרָאֵלִי זָרְעִית אֲרָאֵלִי : (אונקלוס)

יונתן לְאֲרוֹד גְנִיסַת אֲרוֹד לְאֲרָאֵלִי גְנִיסַת אֲרָאֵלִי : (תרגום יונתן)

[יח] אֵלֶּה מְשֻׁפָּחַת בְּנֵי גֹד לְפָקְדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וְחֲמִשׁ מֵאוֹת: (ס)

אונקלוס אֵלֶּיךָ זָרְעִית בְּנֵי גֹד לְמַנְיָנְהוֹן אַרְבָּעִין אֶלְפִין וְחֲמִשׁ מֵאָה: [ס]
(אונקלוס)

יונתן אֵלֶּיךָ גְּנִיסַת בְּנֵי גֹד לְסִכּוּמָהוֹן אַרְבָּעִין אֶלְפִין וְחֲמִשׁ מֵאָה: (תרגום יונתן)

[יט] בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמַת עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְצָא כְּנָעַן:

אונקלוס בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמַת עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דְכְּנָעַן: (אונקלוס)

יונתן בְּנוֹי דְיְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמַתּוּ עֵר וְאוֹנָן עַל חוּבְיָהוֹן בְּאַרְעָא דְכְּנָעַן: (תרגום יונתן)

אור החיים בני יהודה. פרשה זו תרמוז מאורעות עם בני ישראל, ובחר לרמוז ביהודה מהטעם עצמו שאמרו ז"ל (ב"ר פי צ"ח) למה נקראו ישראל על שם יהודה, ואמרו בני יהודה הם התולדות יתכנו בשם בניס כידוע, ואמרו ער ואונן ירמוז לבית ראשון ובית שני, ער כנגד בית ראשון על דרך אומרו (שיר ה) אני ישנה ולבי ער שהיה הקב"ה בו ער בהשגחה גדולה עמנו בבית המקודש, אונן הוא בית שני וקראו אונן לשון אונאה לפי שהיה חסר דברים העיקרים של בית המקודש ואמרו וימת ער ואונן הוא חורבן הבתים, כי סילוק שכינה מהם יקרא מיתה שפרחה הנפש שהיא השכינה ונשאר הבית מת בעונות ומלא טומאת הקליפה הנתונה בו כידוע, גם תמצא שעון שבו מת ער הוא העון עצמו שגרם החורבן שאמרו ז"ל (שבת סב:) שהיו מסריחין על מטותיהם והוא מעשה ער דכתיב (בראשית לח) ושחת ארצה, ועון אונן הוא עון שגרם חורבן בית שני שהיה להם שנאת חנם (יומא ט:) וכמו כן אונן דכתיב בו (שם) לבלתי נתן זרע לאחיו, גם לשון אונאה שהיו מאנים זה את זה, ואמרו בארץ כנען רשם מקום המקודש כי הוא בארץ כנען ושם מיתתו שחזר ליכנס ברשות ס"מ הנקרא כנען:

גם ירמוז סיבה אחת כללית והיא שישראל לא הורישו הכנעני ונשאר יושבים בה וזה סבב להטותם מדרך המוסר כידוע, והוא מה שרמז במאמר בארץ כנען, ואמרו ויהיו בני יהודה ירמוז לצער הבא להם אחר חורבן הבית ווי היו בני יהודה בגלות ביד אויביהם אשרי מי שלא טעם שליטת שונא, ותמצא שבכל השבטים לא הזכיר הכתוב לשון זה של ויהיו אלא כאן, ובבנימין כידוע הטעם שם ואמרו למשפחותם כי כל משפחות בית ישראל בכל מקום שהם כל הנקרא בשם יהודה ווי היו:

ואמרו לשלה נתכוון למושיע ורב הבא לגאול מגלות האחרון הנקרא

שלה, והגם שיעקב קראו שילה לא ישתנה השם בזה, וצא ולמד ממשפחות הרשומות כמה השתנות בשמות, ואולי שרמז בסמיכות מאמר **לשלה** עם מאמר **ויהיו בני יהודה** שצריכין ישראל להצטער בשבילו ולקוות לישועתו, וכמו שאמרו רז"ל במעשה רבי יהושע בן לוי ששאלו המשיח אם ישראל מכירים בצערו וחולים עליו וכו' עד כאן, וכדברי הזוהר (בשלח נה:) בפירוש פסוק קול צופיך נשאו קול וגו', והוא מאמר **ויהיו** פירוש יהיו בווי שהוא הצער למשפחותם בשביל שלה והוא אומרו לשלה וגו', ובזה יהיו **משפחת השלני** פירוש דור שבן דוד בא, ויקראו על שמו דורו של משיח:

עוד ירמוז במה שנדקדק אומרו **השלני** ואין אות הנו"ן בבנין השם ואין כן מנהגו להוסיף בשם המשפחה אות חדשה זולת ה"א ויו"ד כאמור בכל הקודמות חנוך משפחת החנוכי וגו', אכן ירמוז למה שאמרו ז"ל (שבת לב:) בפסוק והחזיקו זה בכנף איש יהודי וגו' יעויין שם דבריהם, והוא זה שרמז במאמר **השלני** פירוש שהאומות כלן יאמרו לכל אחד מישראל שלו אני, ואמרו **לפרץ משפחת הפרצי** ירמוז על דרך אומרם (סנהדרין כ:) שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך, והכוונה כי בבא הבא מפרץ יהיו כל ישראל משפחת הפרצי מלכים, ועל אותו זמן הוא שאמרו ז"ל (ב"מ קיג:): כל ישראל בני מלכים, וכן אמר הנביא (ישעיה מט) מלכים יראו וקמו וגו', גם ירמוז על הפרצה הגדולה אשר יפרוץ באומות לאין תכלית, ואמרו **לזרח משפחת הזרחי** ירמוז מה שאמר הכתוב (שם ס') הנה החושך וגו' ועליך יזרח ה' וכתוב והיה לך ה' לאור עולם, והוא אומרו משפחת הזרחי אשר עלינו יזרח ה':

או תרמוז הפרשה לג' ענינים שיהיו בעת הפקידה. א' ביאת משיח בן אפרים כמאמרם ז"ל (סוכה נב.) ב' גילוי משיח בן דוד. ג' כשימלוך ה' עלינו. כנגד ביאת משיח בן אפרים אמר **שלה** ורמז שתפגע בו מדת הדין וימות בעונות ישראל, והוא הרמוז בתיבת שלה כדרך אומרו (ש"ב ו) ויכהו שם על השל. וכנגד משיח בן דוד אמר **לפרץ** וגו' כי זה יעשה פרצה באומות וינקום דם צדיק. וכנגד מלכות עולם אמר **לזרח** וגו' רמז לכבוד ה' עלינו יזרח. ואמרו **ויהיו בני פרץ** אמר לשון צער לרמוז על הצרות אשר יהיו בבא הגואל כאומרם בגמרא ייתי ולא אחמיניה מרוב הצער של חבלי משיח, ואמרו **בני פרץ** וגו' פירוש תולדות היוצאות מביאת הגואל הרמוז בפרץ הם ב' דברים, א' שיבנה ה' חצר בית המלך והוא בית המקדש אשר פעל ה' וכוננו ידיו ויהיו ישראל מבני פלטין שלו, והוא אומרו **לחצרון משפחת החצרוני** והבן. הב' **לחמול משפחת החמולי** שיחמול עלינו בכל ענפי החמלה:

ואמרו אלה משפחות יהודה. פירוש מה שיהיה להם מהמאורעות גם הרעות גם הטובות, ואמרו לפקודיהם פירוש כשיהיו נפקדים יש פקידה לרעה ויש פקידה לטובה כאמור בדבריהם ז"ל (זוח"א קס.), ושני מיני פקידות נאמרו בכתוב, ואמרו **ששה ושבעים אלף וחמש מאות**, אולי

שרמוז ה' בזה מתי יהיה תכלית הפקידה טובה הרשומה בסמוך שיזרח עלינו כבוד ה', ואמר עד עבור כל גליות, גלות מצרים, וגלות בבל, וגלות אדום, כנגד גלות מצרים אמר **ששה** לרמוז לגלות מצרים שהיה לששה דורות דכתיב (בראשית טו) ודור רביעי ישובו הנה, ועיין מה שכתבתי שם שג' דורות סבלו גלות לבד מיצחק ויעקב ויהודה הרי ששה כי התחלת הגלות היה משנולד יצחק, וכנגד גלות בבל אמר **ושבעים** דכתיב (ירמי' כט) עד למלאות לבבל ע' שנה, וכנגד גלות אדום שאנו עדיין בו אמר **אלף וחמש מאות**, ואם היו זוכים ישראל היו נמנים קע"ב שנה שנשארו מאלף הד' וכיון שלא זכו יתחיל החשבון מאלף הה' וחמש מאות מאלף הששי, ומקוים אנו כי הוא זה קץ גליותינו ויתקיימו כל היעודים הרשומים ויתחילו ניצוצי גילוי הגאולה בהתחלת חמש מאות הבאים לשלום: (אור החיים)

[כ] ויהיו בני יהודה למשפחתם לשלה משפחת השלני לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת הזרחי:

אונקלוס וְהוּוּ בְנֵי יְהוּדָה לְזַרְעֵיהֶן לְשֵׁלָה זְרַעִית שְׁלָה לְפָרֶץ זְרַעִית פָּרֶץ לְזָרַח זְרַעִית זָרַח: (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ בְנֵי יְהוּדָה לְגִנְיֹתָהֶן לְשֵׁלָה גְנִיסַת שְׁלָה לְפָרֶץ גְנִיסַת פָּרֶץ לְזָרַח גְנִיסַת זָרַח: (תרגום יונתן)

[כא] ויהיו בני פרץ לחצרון משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי:

אונקלוס וְהוּוּ בְנֵי פָרֶץ לְחֻצְרוֹן זְרַעִית חֻצְרוֹן לְחֻמוֹל זְרַעִית חֻמוֹל: (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ בְנֵי פָרֶץ לְחֻצְרוֹן גְנִיסַת חֻצְרוֹן לְחֻמוֹל גְנִיסַת חֻמוֹל: (תרגום יונתן)

[כב] אלה משפחת יהודה לפקדיהם ששה ושבעים אלף וחמש מאות: (ס)

אונקלוס אֵלֶּיּוּן זְרַעִית יְהוּדָה לְמִנְיֵיהֶן שִׁבְעִין וְשִׁתָּא אֶלְפִין וְחֻמֶּשׁ מְאָה: (אונקלוס)

יונתן אֵלֶּיּוּן גְנִיסַתָּא דִּיהוּדָה לְסִכּוּמָהֶן שׁוּבְעִין וְשִׁתָּא אֶלְפִין וְחֻמֶּשׁ מְאָה: (תרגום יונתן)

[כג] בני יששכר למשפחתם תולע משפחת התולעי לפנה משפחת הפוני:

אונקלוס בְנֵי יִשְׁשַׁכָּר לְזַרְעֵיהֶן תּוֹלַע זְרַעִית תּוֹלַע לְפָנָה זְרַעִית פּוֹנֵי:

יונתן בְּנוֹי דִּישְׁשָׁכָר לְגִנְיִסְתָּהוֹן תּוֹלַע גְּנִיִּסְתָּ תּוֹלַע לְפָּה גְּנִיִּסְתָּ פְּהָ : (תרגום יונתן)

בעל הטורים **לפוח משפחת הפוני**. היה לו לומר הפוי וכתוב פוני לומר שכל ישראל פונים אליו ללמוד מתורתו: (בעל הטורים)

אור החיים **בני יששכר וגו'**. למה שקדם לנו כי יששכר הוא בן תורה רמזה התורה בשם זה של יששכר כי דוקא זה ישנו לשכר, וכל חוץ ממנו מה יתרון לאדם בכל עמלו, והוא מה שאמרו בברכות בפרק תפלת השחר (כח:) שצריך לברך ביציאתו מבית המדרש מודה אני לפניך וכו' אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר וכו' עד כאן, והטעם כי לא יעמוד קנין המדומה, והגם שיעמוד הבל הוא. עוד ירמוז כי כל מה שיש בעולם הוא שכר לו כי כל מה שברא ה' לא בראו אלא בשבילו כמו שדרשו ז"ל (ב"ר פ"א) בפרשת בראשית וגו' בשביל תורה וכו' ברא שמים וארץ:

עוד ירמוז למה שאמרו ז"ל (עוקצין פ"ג) עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק שלש מאות ועשר עולמות, והוא אומרו יש שכר, **ואומרו לתולע** וגו' רמז הכתוב תנאי השגת התורה בשמות משפחות יששכר, והם מ"ח כאומרים (אבות פ"ו) במשנה שהתורה נקנית בארבעים ושמנה דברים, הנה משמעות תולע יגיד שני פרטים, א' ישים עצמו כעדין זה כאומרים ז"ל (מו"ק טז:) על דוד שנקרא עדינו העצני, ב' שיתעסק בפיו כתולע זה שכחה בפיה כי לעמל פה נברא האדם, וב' דברים אלו כוללים כל ענפי העונה וכל ענפי הלימור המנויים במ"ח מעלות הנזכרים, ואומרו **לפוח משפחת הפוני**, יש להעיר למה הוסיף אות שאינה נמנית מאותיות השם שהיה לו לומר משפחת הפוי, אלא רמז לשאר מעלות המנויים שם במ"ח שהם מיעוט שיחה מיעוט שחוק ושאר הענפים הדומים לאלו, והוא אומרו **לפוח** משפחת הפוני פירוש פוח הוא לשון פה והוסיף לו אות ו' שהוא סוד עץ חיים שהוא עוסק בה יתר על שאר הפיות, גם רמז בסמיכות אות הוא"ו לאות ה"א לומר סוד חיבור המדות באמצעות עסק התורה. ואומרו **משפחת הפוני** פירוש שצריך לפנותו ממותרות המורגשות גם מהשחוק ומדברים בטלים כי הם מונעים קיום התורה באדם, ומצאתי לחסידי ישראל שכתבו (אלשיך תצוה כ"ח ל"א) כי פה של לומדי תורה דינו ככלי שרת אשר ישרתו במ בקודש כי אין קדושה כקדושת התורה ולזה אסור לדבר בו אפילו דברי חול הגם שאין בהם דברים האסורים, והוא מה שרמז במאמר **לפוח** שהוא פה העמל בתורה שבו שוכן חצי שמו יתברך, **משפחת הפוני** פירוש צריך לפנות מפיו כל חוץ מהגות בתורה ובזה נכללים חלק אחד מהמ"ח מעלות שהם במיעוט שיחה במיעוט שחוק במיעוט תענוג וכדומה להם שבענף המותרות:

ואומרו לישוב ירמוז שצריך להרבות בישיבה ולא דרך עראי, גם צריך

להתישב בכל פרט ופרט מהתורה עד שיעמוד על עקרו כמצטרך בעומק הלכה כי הוא זה עיקר התורה, ובזה נכללים חלק אחד מהמ"ח מעלות שהם בישוב, ומתישב לבו בתלמודו, שואל ומשיב, המכוין את שמועתו וכו', גם מה שמנו שם שמיעת האוזן, עריכת שפתים, בינת הלב וכו', וכדומה לזה שבענף הבנת השכליות:

ואמרו לשמרון משפחת השמרוני ירמוז לתוספת השמירה המתחייב עשות בן תורה יתר על ההמון כאומרם ז"ל (יומא פו.) היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר עד כאן. מזה יקיש כמה צריך להשתמר בן תורה בכל פרטי המצות, ואמרו ז"ל (חובת הלבבות שער התשובה פ"ה) כי חסידים הראשונים היו שומרים חמשים שערי היתר לבל יכשלו בשער האיסור, והוא אומרו לשמרון משפחת השמרוני, ואמרו **אלה משפחות יששכר לפקודיהם** פירוש פקודיהם פקידה לטוב, ומה היא הפקידה פירוש הכתוב ואמר ארבעה וששים אלף ושלוש מאות כאן רמז השגה בב' דברים, האי שבעולם הזה נעשים מרכבה לשכינה והוא מה שרמז במאמר ארבעה וששים והוא בחינת נקודה אחת הרי ס"ה שהוא מספר אדניי, ואמר בסדר זה לומר כי באמצעות הלמדן תתמתק בחינת הדין שחשבונו ס"ד ותהיה נתקנת השכינה במספרה ס"ה כאומרם ז"ל בספר הזוהר (ח"ב ט') בפסוק והאם רובצת על האפרוחים וגו', והשגה שניה היא לעולם הבא כרמוז בשמו שלש מאות ועשר עולמות, והוא מה שרמז במאמר אלף ושלוש מאות, וקודם שנעמוד על הכוונה אעיר במאמר רבי יהושע בן לוי (עוקצין פ"ג) שאמר עתיד הקב"ה להנחיל וכו' שלש מאות ועשר עולמות ומוכיח מאומרו (משלי ח) להנחיל אוהבי יש, קשה לדבריו ז"ל אם למספר יכוין הכתוב למה הקדים הכתוב מספר העשר למספר המאות שהיה לו לומר להנחיל אוהבי ש"י, ושמעתי מפי הראשונים טעם ערב, כי מספר זה ירמוז לארבע עולמות כידוע אצילות, בריאה, יצירה, עשיה, וכל אחד כלול מעשר, ומאמר רבי יהושע בן לוי בא ללמד כי הצדיקים יתענגו על רוב שלום בעולם העליון בארבע עולמות אבל אין השגתם בכולם שוה אלא בג' ישיגו כל ההדרגות שישנם בהם והם במספר שלש מאות אבל בעולם העליון שהוא עולם האצילות לא יוכלו להשיג כל צדיק כי אם חלק מעשרה שבה שהיא גם כן עשרה בפרטם כנזכר שכל אחד כלולה מעשר, ויש לך לדעת כי העשר המושג מעולם העליון גדול ומהולל מאוד למעלה מכל השלש מאות, ולזה הקדים הכתוב העשר למאות ואמר להנחיל וגו' י"ש, ועל פי הדברים ירמוז באומרו **אלף** יכוין לחלק הקטן הרמוז ביו"ד ויחד לו מספר זה של אלף כאומרם ז"ל שכל עשר כלולה מעשר ועשר מעשר הרי שנקודה אחת תתכנה לאלף, ואמרו ושלוש מאות כפשטה, והוא מה שרמוז בשמו של יששכר יש שכר: (אור החיים)

[\[כד\]](#) לְיִשׁוּב מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁבִּי לְשִׁמְרוֹן מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמֵרָנִי:

אונקלוס לְיָשׁוּב זָרְעִית יָשׁוּב לְשִׁמְרוֹן זָרְעִית שְׁמָרוֹן: (אונקלוס)

יונתן לְיָשׁוּב גְּנִיסַת יָשׁוּב לְשִׁמְרוֹן גְּנִיסַת שְׁמָרוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י לְיָשׁוּב. הוא יוב האמור ציורדי מצרים, (ו) כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים, והגולדין משם והלכה לא נקראו המשפחות על שם, חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שגולדו כולם מצרים, וארד ונעמן (ס) בני בלע בן בנימין, ומלאתי ביסודו של רבי משה הדרכן, שירדה אמן למצרים (ע) כשהיתה מעוברת מהם, לכך נחלקו למשפחות, (פ) כחכרון וחמול שהיו בני בני ליהודה, וחצר ומלכיאל שהיו בני בני של אשר. ואם אגדה היא (ף) הרי טוב, ואם לאו, אומר אני, שהיו לבלע בני בני הרבה, ומשנים הלכו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה, (ק) ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע, ותולדות השנים הלכו נקראו על שם. וכן אני אומר בבני מכיר, שנחלקו לשתי משפחות, אחת נקראת על שמו, ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמשה משפחות חסרו (ר) מבניו של בנימין, כאן נתקיימה מקלת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינותי, ובפלאג בגבעה נתקיימה כולה. זו מלאתי ביסודו של רבי משה הדרכן: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) בפרשת ויגש. ופירש"י בדברי הימים סימן ז' כי יוב הוא שמו ולפי שנתקצבו ללמוד תורה דכתיב ומצני יספקר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב: (ס) כלומר גם אלו נולדו מצרים: (ע) ר"ל שהוא מפרש טעם למה נמנו משפחות ארץ ונעמן בני בני של בנימין כיון שלא מיורדי מצרים היו: (פ) והכי פירשו אל תקשה היאך שייך דבני בני יקראו משפחות על שם. ומפרש כחכרון וחמול וכו': (ף) כלומר אם ר' משה הדרכן מלא טעם זה בספר אגדה הרי טוב ואיני רשאי לחלוק עליו ואם לאו אומר אני כו' כלומר ואם טעמא דנפשיה קאמר אומר אני גם כן טעם אחר מעלמי: (ק) פירוש ארד ונעמן שנמנו למשפחות אינו אלא מפני רבויים שגולדו מכל אחד מהם בני הרבה וראוי לכל אחד מהם להקרא בשם משפחה אף על פי שלא היו מיורדי מצרים ומפני שיש לשאול מאחר שארד ונעמן מפני רבוי בניהם נקראו משפחה לא היה לבלע אביהם להקרא משפחה בפני עצמה כמו שלא נקרא יוסף שבט בפני עצמו מפני שכבר נחלק לשבטים אפרים ומנשה בשלמא לרבי משה הדרכן שחשיב עובר כילוד נמנו אב ובן לשנים כפרץ ובניו מפני שהיו שניהם מיורדי

מכרים אצל לפרס"י קסה. משום הכי הולך לומר שהיו לזלע בני הרבה
חוץ מארד ונעמן ונקראו הם על שמו מה שאין כן ציוס. הרא"ס: (ה)
פירוש זה גם כן מיסודו של רבי משה הדרכן ולכן פירש זה קודם ואלה
בני קותלח: (שפתי חכמים)

בעל הטורים **ישוב**. הוא יוב וקורא אותו ישוב בשביל שבעלי ישיבה היו:
(בעל הטורים)

[כה] אלה משפחת יששכר לפקדיהם ארבעה וששים אסף ושלוש מאות:
(ס)

אונקלוס אליו זרעית יששכר למנגניהון שתין וארבעה אלפין ותלת מאה:
[ס] (אונקלוס)

יונתן אליו גניסת יששכר לסכומהון שיתין וארבע אלפין ותלת מאה:
(תרגום יונתן)

[כו] בני זבולן למשפחתם לסרד משפחת הסרדי לאלון משפחת האלני
ליחלאל משפחת

אונקלוס בני זבולן לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון
ליחלאל זרעית

יונתן בני זבולן לגניסתהון לסרד גניסת סרד לאלון גניסת אלון
ליחלאל גניסת יחלאל: (תרגום יונתן)

אור החיים בני זבולן וגו'. רמז הכתוב מעשיהם והמושג ממנו, סרד כמו
סדר, וכן דרך הכתוב לקרות לכבש כשב, והכוונה בזה שהיה מסדר לפני
יששכר כל הצריך לו למזונותיו, ואלון לשון חוזק ורמז על דרך אומרם
(משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, ואמרו רז"ל (ויק"ר פכ"ה)
ללומדיה לא נאמר וכו', ולזה לפי שזבולן היה מחזיק ביד לומדי תורה
יחס לו מדה זו, והוא אומרם לאלון: (אור החיים)

[כז] אלה משפחת הזבולני לפקדיהם ששים אסף וחמש מאות: **(ס)**

אונקלוס אליו זרעית זבולן למנגניהון שתין אלפין וחמש מאה: **[ס]**
(אונקלוס)

יונתן אליו גניסת זבולן לסכומהון שיתיו אלפין וחמש מאה : (תרגום יונתן)

[כח] בני יוסף למשפחתם מנשה ואפרים :

אונקלוס בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים : (אונקלוס)

יונתן בנוי דיוסף לגניסתהון מנשה ואפרים : (תרגום יונתן)

[כט] בני מנשה למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי :

אונקלוס בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית גלעד : (אונקלוס)

יונתן בנוי דמנשה למכיר גניסת מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד גניסת גלעד : (תרגום יונתן)

בעל הטורים מנשה. נתרבה בזה המנין עשרים אלף וחמש מאות וזה שאמרו בני יוסף עד כ"ה ברכני ה' : (בעל הטורים)

[ל] אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי לחלק משפחת החלקי :

אונקלוס אליו בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק : (אונקלוס)

יונתן אליו בנוי דגלעד איעזר גניסת איעזר לחלק גניסת חלק : (תרגום יונתן)

[לא] ואשריאל משפחת האשראלי ושכם משפחת השכמי :

אונקלוס ואשריאל זרעית אשריאל ושכם זרעית שכם : (אונקלוס)

יונתן ואשריאל גניסת אשריאל ושכם גניסת שכם : (תרגום יונתן)

[לב] ושמידע משפחת השמידעי וחפר משפחת החפרי :

אונקלוס ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר : (אונקלוס)

יונתן ושמידע גניסת שמידע וחפר גניסת חפר : (תרגום יונתן)

[לג] וַצְלַפְחָד בֶּן חֹפֵר לֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם בָּנוֹת וְשֵׁם בָּנוֹת צְלַפְחָד מַחֲלָה וְנֹעָה חֲגֵלָה מְלָכָה וְתִרְצָה :

אונקלוס וַצְלַפְחָד בֶּר חֹפֵר לֹא הוּוּ לִיה בָּנִין אֶלְהִין בָּנִין וְשׁוּם בְּנַת צְלַפְחָד מַחֲלָה וְנֹעָה חֲגֵלָה מְלָכָה וְתִרְצָה : (אונקלוס)

יונתן וַצְלַפְחָד בֶּר חֹפֵר לֹא הוּוּ לִיה בָּנִין אֶלְהִין בָּנִין וְשׁוּם בְּנַת צְלַפְחָד מַחֲלָה וְנֹעָה חֲגֵלָה מְלָכָה וְתִרְצָה : (תרגום יונתן)

[לד] אֵלֶּה מְשֻׁפָּחוֹת מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְחַמְשִׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת : (ס)

אונקלוס אֵלִין זְרַעֲיַת מְנַשֶּׁה וּמְנַגְיָהוֹן חֲמִשִּׁין וּתְרִין אֶלְפִין וּשְׁבַע מֵאָה : (אונקלוס) [ס]

יונתן אֵלִין גְּנִיסַת מְנַשֶּׁה וּסְכוּמָהוֹן חֲמִשִּׁין וּתְרִין אֶלְפִין וּשְׁבַע מֵאָה : (תרגום יונתן)

[לה] אֵלֶּה בְּנֵי אֶפְרַיִם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְשׁוֹתְלַח לְמִשְׁפַּחַת הַשְּׁתַלְחֵי לְבָכָר מְשֻׁפָּחוֹת הַבְּכָרִי לְתַחַן מְשֻׁפָּחוֹת הַתַּחְנִי :

אונקלוס אֵלִין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזְרַעֲיַתְהוֹן לְשׁוֹתְלַח זְרַעֲיַת שׁוֹתְלַח לְבָכָר זְרַעֲיַת בְּכָר לְתַחַן זְרַעֲיַת תַּחַן : (אונקלוס)

יונתן אֵלִין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְסְכוּמָהוֹן לְשׁוֹתְלַח גְּנִיסַת שׁוֹתְלַח לְבָכָר גְּנִיסַת בְּכָר לְתַחַן גְּנִיסַת תַּחַן : (תרגום יונתן)

בעל הטורים אלה בני אפרים. בבני אפרים כתיב אלה על שם אלה אלהיך ישראל שיצא ממנו ירבעם שעשה שני עגלים ולכן כתיב גי' כן אלה בבני דן עיש ויתן את האחד בדן : (בעל הטורים)

[לו] וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹתְלַח לְעֵרֹן מְשֻׁפָּחוֹת הָעֵרֹנִי :

אונקלוס וְאֵלִין בְּנֵי שׁוֹתְלַח לְעֵרֹן זְרַעֲיַת עֵרֹן : (אונקלוס)

יונתן וְאֵלִין בְּנֵי שׁוֹתְלַח לְעֵרֹן גְּנִיסַת עֵרֹן : (תרגום יונתן)

רס"י ואלה בני שותלח וגו'. שאר בני שותלח, (פ) נקראו תולדותיהם על

שם שותלח ומערן ילחא משפחה רבה ונקראת על שמו, ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות, לא וחשוב ותמלא צפרקה זו חמשים ושבע משפחות, ומצני לוי שמונה, הרי ששים וחמש, וזהו שנאמר כי אתם המעט וגו' (דברים ז, ז), ה"א מעט, חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים, אף זה הצנתי מיסודו של רבי משה הדרשן, אך הוורכתי לפחות ולהוסיף (כ"ז):

שפתי חכמים (ז) זה לשון רש"י ורואה לפרש למה נקראת משפחה על שם בני צנים כמו שפירש לעיל: (שפתי חכמים)

[ז] אלה משפחת בני אפרים לפקדיהם שנים ושלשים אף וחמש מאות אלה בני יוסף למשפחתם: (ז)

אונקלוס אלו זרעית בני אפרים למנגייהון תלתין ותריין אלפין וחמש מאה אלו בני יוסף לזרעיתהון: [ז] (אונקלוס)

יונתן אלו גניסת בנוי דאפרים לסכומהון תלתין ותריין אלפין וחמש מאה אלו בני דיוסף לגניסתהון: (תרגום יונתן)

[ח] בני בנימן למשפחתם לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת האשבלי לאחירם בני בנימן לזרעיתהון לבלע זרעית בלע לאשבל זרעית אשבל:

אונקלוס בני בנימן לזרעיתהון לבלע זרעית בלע לאשבל זרעית אשבל לאחירם זרעית: (אונקלוס)

יונתן בנוי דבנימן לגניסתהון לבלע גניסת בלע לאשבל גניסת אשבל לאחירם גניסת: (תרגום יונתן)

רש"י לאחירם. הוא אחי שירד למכרים, ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו, נקרא אחירם: (כ"ז)

אבן עזרא לאחירם. הוא אחי שפופם הוא מופים חופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן הם בני בלע וי"א כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן בנימין: (אבן עזרא)

[לט] לְשׁוֹפָם מְשַׁפַּחַת הַשׁוֹפָמִי לְחוֹפָם מְשַׁפַּחַת הַחוֹפָמִי :

אונקלוס לְשׁוֹפָם זְרַעִית שְׁפוּפָם לְחוֹפָם זְרַעִית חוֹפָם : (אונקלוס)

יונתן לְשׁוֹפָם גְּנִיסַת שְׁפוּפָם לְחוֹפָם גְּנִיסַת חוֹפָם : (תרגום יונתן)

רס"י שְׁפוּפָם. הוּא מוּפִים, עַל שֶׁסָּהִיָּה יוֹסֵף שְׁפוּפָה (ת) בֵּין הָאוֹמוֹת:
(רס"י)

שפתי חכמים (ת) שפוף לשון מרחף: (שפתי חכמים)

בעל הטורים לְשׁוֹפָם מְשַׁפַּחַת הַשׁוֹפָמִי. הִיל"ל הַשְׁפוּפָמִי רִמְזָה שְׁמַת בְּנִימִין בְּעֵטוֹ שֶׁל נָחַשׁ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ הוּא יִשׁוּפֵךְ רֹאשׁוֹ. וַיֵּשׁ בַּפְּסוּק זֶה פ"א בְּכָל תִּיבָה וְתִיבָה לֹמַר שֶׁהִיָּה לוֹ פֶה וְלֹא גֵלָה עַל אַחֵיו בְּמִכִּירַת יוֹסֵף : (בעל הטורים)

[מ] וַיְהִי בְּנֵי בָלַע אֶרֶד וְנִעְמָן מְשַׁפַּחַת הָאֶרֶדִי לְנִעְמָן מְשַׁפַּחַת הַנִּעְמָי :

אונקלוס וְהוּוּ בְּנֵי בָלַע אֶרֶד וְנִעְמָן זְרַעִית הָאֶרֶדִי לְנִעְמָן זְרַעִית נִעְמָי :
(אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ בְּנוֹי דְּבָלַע אֶרֶד וְנִעְמָן גְּנִיסַת אֶרֶד לְנִעְמָן גְּנִיסַת נִעְמָן : (תרגום יונתן)

[מא] אֱלֹהֵי בְּנֵי בְּנִימָן לְמִשְׁפַּחְתָּם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת :
(ס)

אונקלוס אֱלֹהֵי בְּנֵי בְּנִימָן לְזַרְעֵיתָהוֹן וּמְנִינֵיהוֹן אֶרְבָּעִין וְחֲמִשָּׁא אֶלְפִין וְשִׁית מֵאָה :
(אונקלוס) [ס]

יונתן אֱלֹהֵי בְּנוֹי דְּבְנִימָן לְגְּנִיסַתָּהוֹן וְסְכוּמָהוֹן אֶרְבָּעִין וְחֲמִשָּׁא אֶלְפִין וְשִׁית מֵאָה :
(תרגום יונתן)

[מב] אֱלֹהֵי בְּנֵי דָן לְמִשְׁפַּחְתָּם לְשׁוֹחֵם מְשַׁפַּחַת הַשׁוֹחָמִי אֱלֹהֵי מְשַׁפַּחַת דָּן לְמִשְׁפַּחְתָּם :

אונקלוס אֱלֹהֵי בְּנֵי דָן לְזַרְעֵיתָהוֹן לְשׁוֹחֵם זְרַעִית שׁוֹחֵם אֱלֹהֵי זְרַעִית דָּן לְזַרְעֵיתָהוֹן :
(אונקלוס)

יונתן אֵלִין בְּנֵי דָדוֹ לְגַנִּיסְתָּהוֹן לְשׁוּחָם גְּנִיסַת שׁוּחָם אֵלִין גְּנִיסַת דָּן לְגַנִּיסְתָּהוֹן : (תרגום יונתן)

רס"י לְשׁוּחָם. הוּא חוּשִׁים. חוּשִׁים: (רס"י)

אבן עזרא לְשׁוּחָם. הוּא חוּשִׁים : אֵלֵה מִשְׁפַּחַת דָּן לְמִשְׁפַּחַתָּם. כִּי חוּשִׁים נִחְלַק (אבן עזרא)

[מג] כָּל מִשְׁפַּחַת הַשׁוּחָמִי לְפָקְדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשָׁשִׁים אָלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת : (ס)

אונקלוס כָּל זְרַעֲיַת שׁוּחָם לְמִנְיָנֵיהוֹן שְׁתֵּין וְאַרְבַּע אֲלָפִין וְאַרְבַּע מֵאָה : [ס] (אונקלוס)

יונתן כָּל גְּנִיסַת שׁוּחָם לְסִכּוּמָהוֹן שְׁתֵּין וְאַרְבָּעָה אֲלָפִין וְאַרְבַּע מֵאָה : (תרגום יונתן)

[מד] בְּנֵי אֲשֶׁר לְמִשְׁפַּחַתָּם לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת הַיְמָנָה לְיִשׁוּי מִשְׁפַּחַת הַיְשׁוּי לְבָרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי :

אונקלוס בְּנֵי אֲשֶׁר לְזְרַעֲיַתָּהוֹן לְיִמְנָה זְרַעֲיַת יְמָנָה לְיִשׁוּי זְרַעֲיַת יְשׁוּי לְבָרִיעָה זְרַעֲיַת בְּרִיעָה : (אונקלוס)

יונתן בְּנוֹי דְאֲשֶׁר לְגַנִּיסְתָּהוֹן לְיִמְנָה גְּנִיסַת יְמָנָה לְיִשׁוּנָה גְּנִיסַת יְשׁוּנָה לְבָרִיעָה גְּנִיסַת בְּרִיעָא : (תרגום יונתן)

[מה] לְבָנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי לְמִלְכֵי־אֵל מִשְׁפַּחַת הַמְּלָכֵי־אֵלִי :

אונקלוס לְבָנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר זְרַעֲיַת חֶבֶר לְמִלְכֵי־אֵל זְרַעֲיַת מְלָכֵי־אֵל : (אונקלוס)

יונתן לְבָנוֹי דְבְרִיעָה לְחֶבֶר גְּנִיסַת חֶבֶר לְמִלְכֵי־אֵל גְּנִיסַת מְלָכֵי־אֵל : (תרגום יונתן)

[מו] וְשָׁם בֵּית אֲשֶׁר שָׂרַח :

אונקלוס וְשׁוּם בֵּית אֲשֶׁר סָרַח : (אונקלוס)

יונתן וְשׁוּם בְּרַת אֲשֶׁר סָרַח דְאֲדַבְרַת בְּשִׁיתִין רִיבּוֹן מְלָאכִין וְאִיתְעַלַּת

לְגַנְתָּא דְעָדוֹן בְּחֵיקָהּ מִן בְּגִלְל דְּבִשְׂרַת יַת יַעֲקֹב דְּעַד פְּדוּן יוֹסֵף קָנִים :
(תרגום יונתן)

רפ"י וְסָם נַת אֶסְר שְׂרַת. לְפִי שְׁהִיתָה קִיּוּמַת בְּחַיִּים, מִנְחָה כֹּחֵן: (רפ"י)

דעת זקנים **ושם בת אשר שרת.** לפי שנזכרה עם יוצאי מצרי [זכרה] כאן ויש לתמוה מהו ושם וגם על התרגום יש לתמוה ושום בת אתת אשר שרר משמע שלא היתה בת אשר אלא בת אשתו וגדלה אשר ולכך נקראת על שמו וזהו ושם שלא היה לו לאשר עליה אלא השם בלבד אבל בתו לא היתה. ומיהו תימי אם הולידה אחד מן השבטים למה לא הזכירו ואם אחר דמעלמא למה מתיחסת על יעקב ושמא בת אשר היתה ולפי שהיה שמה ידוע ביותר בחסידות ובמעשים טובים כתוב עליה ושם ואמנם לשון התרגום דחוק: (דעת זקנים)

[מז] אֵלֶּה מְשֻׁפָּחַת בְּנֵי אֲשֶׁר לְפִקְדֵיהֶם שְׁלֶשָׁה וְחֲמִשִּׁים אֶלְף וְאַרְבַּע מֵאוֹת :
(ס)

אונקלוס אֵלִין זְרַעִית בְּנֵי אֲשֶׁר לְמַנְגִּיָּהוֹן חֲמִשִּׁין וּתְלָתָא אֶלְפִין וְאַרְבַּע מֵאָה :
(אונקלוס) [ס]

יונתן אֵלִין גְּנִיסַת בְּנוֹי דְאֲשֶׁר לְסְכוּמָהוֹן חֲמִשִּׁין וּתְלַת אֶלְפִין וְאַרְבַּע מֵאָה :
(תרגום יונתן)

[מח] בְּנֵי נִפְתָּלִי לְמִשְׁפַּחְתָּם לְיַחְצָאֵל מְשֻׁפָּחַת הַיַּחְצָאֵלִי לְגוּנֵי מְשֻׁפָּחַת הַגּוּנֵי :

אונקלוס בְּנֵי נִפְתָּלִי לְזְרַעֲיָתְהוֹן לְיַחְצָאֵל זְרַעִית יַחְצָאֵל לְגוּנֵי זְרַעִית גּוּנֵי :
(אונקלוס)

יונתן בְּנוֹי דְנִפְתָּלִי לְגְנִיסַתְהוֹן לְיַחְצָאֵל גְּנִיסַת יַחְצָאֵל לְגוּנֵי גְנִיסַת גּוּנֵי :
(תרגום יונתן)

[מט] לְיֶצֶר מְשֻׁפָּחַת הַיַּצְרִי לְשֵׁלֶם מְשֻׁפָּחַת הַשְּׁלֵמִי :

אונקלוס לְיֶצֶר זְרַעִית יַצְר לְשֵׁלֶם זְרַעִית שְׁלֵם : (אונקלוס)

יונתן לְיֶצֶר גְּנִיסַת יַצְר לְשֵׁלֶם גְּנִיסַת שְׁלֵם : (תרגום יונתן)

[נ] אֵלֶּה מְשֻׁפָּחַת נִפְתָּלִי לְמִשְׁפַּחְתָּם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלְף

מאות :

וארבע

אונקלוס **וארבע** אלו זרעית נפתלי לזרעיתיהו ומנניהוון ארבעין וחמשא אלפין
מאה :

יונתן **וארבע** אלו גניסת נפתלי לגניסתיהוון וסכוניהוון ארבעין וחמשא אלפין
מאה : (תרגום יונתן)

נא אלה פקודי בני ישראל שש מאות אף ואף שבע מאות ושלושים
ס

אונקלוס **ס** אלו מנני בני ישראל שית מאה וחד אלפין שבע מאה ותלתין :
(אונקלוס)

יונתן **ס** אלו סכומי בני ישראל שית מאה וחד אלפין ושבע מאה ותלתין :
(תרגום יונתן)

נב וידבר שלישי אלה יהנה וידבר לאמר :

אונקלוס **נב** ומליל עם משה למימר : (אונקלוס)

יונתן **נב** ומליל עם משה למימר : (תרגום יונתן)

אור החיים וידבר וגו' לאמר. פירוש לאמר ליהושע והזקנים כי הוא
המנחיל את הארץ, ואין לפרש לאמר לישראל כי תיבת לאלה שאמר
בסמוך תכחיש זה : (אור החיים)

נג לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות :

אונקלוס **נג** לאליו תתפליג ארעא באחסנא במנין שמון : (אונקלוס)

יונתן **נג** לאליו שבטיא תתפליג ארעא באחסנא במנין שמון : (תרגום יונתן)

רס"י לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מנן עשרים, (ח) אף על פי שבאו
לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ, שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו, לא
נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואלף, ואם היו לאחד מהם ששה
בנים, לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: (רס"י)

שפתי חכמים (א) פירוש לחלה הנזכרים לעיל דהיינו ת"ר חלף וחלף ותש"ל שהם צאי הארץ תחלק הארץ כרבי יונתן ומפני שלא היה הכתוב לריד לזה דמתחלק הארץ בנחלה במספר שמות הבא אחריו ידענו שלא חלה הנזכרים לעיל תחלק ומה תלמוד לומר לחלה דמשמע מיעוטא לחלה ולא לזולתם לא צא למעט אלא לחלה דוקא שהם מצני עשרים ומעלה ולא לאחרים. הרא"ם: (שפתי חכמים)

אור החיים לאלה תחלק הארץ וגו'. אומרו לאלה, נחלקו רז"ל בפרק יש נוחלין דף קי"ז וזה לשונם ר' יאשיה אמר ליוצאי מצרים נתחלקה שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו אלא מה אני מקיים לאלה וגו' לאלה להוציא את הטפלים פירוש שלא יחלק אלא ליוצאי מצרים מבן עשרים, ור' יונתן אומר לבאי הארץ נתחלקה שנאמר לאלה תחלק הארץ ומה אני מקיים לשמות מטות משונה נחלה זו וכו' וכאן מתים יורשים וכו' עד כאן, לדברי ר' יונתן אומרו לאלה להוציא דברי ר' יאשיה במשמעות פסוק לשמות מטות וגו', וראיתי ברייתא אחת (ספרי) וזה לשונם לאלה בני כשרים וקדושים להוציא רשעים שבהם שלא היה להם חלק ונחלה, והוכיחו הדברים מבני המרגלים ומתלוננים, וסברא זו הולכת לדרכו של ר' יאשיה שאמר ליוצאי מצרים נתחלקה ולזה כשאמר לאלה כאלה שהיו צדיקים כלם למעט הרשעים שהיו ביוצאי מצרים שהם המרגלים שלא נטלו בניהם חלקם:

ונראה שאין דרשה זו דלמעט רשעים דוחקת דרשתנו דלמעט יוצאי מצרים פחות מבן עשרים ולא להפך, כי כולן נשמעים יחד ממאמר כאלה כל שאינו כאלה בין במספר בין בצדקות אינו בכלל החלוקה, וראיתי לרש"י ז"ל שפירש לאלה על באי הארץ כסברת ר' יונתן ואמר וזה לשונו לאלה וגו' ולא לפחותים מבן עשרים אף על פי שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ וכו' עד כאן, וקשה הלא לר' יונתן צריך לאלה להשמיענו שהארץ נחלקה לבאי הארץ וכמו שדקדק ר' יונתן באומרו לבאי הארץ נתחלקה הארץ שנאמר לאלה וגו' ומה אני מקיים לשמות וגו' עד כאן, הא למדת שלא הוכרח לומר לבאי הארץ אלא מאומרו לאלה ומכח זה הוצרך לחפש במה יקיים מאמר לשמות וגו' הא למדת שצריך לומר לאלה להודיענו שתחלק הארץ לבאיה:

והן אמת כי בעקרון של דברים שאומר רש"י שלא תחלק אלא לבן עשרים אין אני מכריע לחלוק הגם שלא נאמר בדברי רבי יונתן, עם כל זה יכול להיות נכלל בתיבת לאלה ויסבול ב' הדרשות, אלא שאין הכרח לדבר זה דלמא לא בא אלא לשלול ליוצאי מצרים והדבר שקול, אלא דצריך עיון למה לא פירש רש"י כאמיתתן של דברים אליבא דרבי יונתן:

וראיתי לרא"ם שפירש דברי רש"י שדייק תיבת לאלה ולא יצא ידי חובת

עיונו הזך אפילו בענין הקושיא שיש על רש"י מהברייתא, ואני אומר כי רש"י ז"ל לא נעלם ממנו כוונת דברי ר' יונתן, אלא שנראה לדעתו הזכה מוכרע מתיבת לאלה שלא נתחלקה הארץ אלא לאותם שהיו אז ודווקא אותם שהיו מבן עשרים באותו מספר, ודבר חידוש זה הוא שבא להשמיענו והדבר מובן הוא מעצמו שנתחלקה לבאי הארץ:

במספר שמות. פירוש שתהיה החלוקה למספר השמות האמורות שהם חמשים ושבע משפחות, הכוונה שיחלקו הארץ לנ"ז משפחות וכל משפחה כפי מה שהיא, ודרך זה אינו אלא לרבי יונתן, דלרבי יאשיה שסובר ליוצאי מצרים אין לחלק לנ"ז משפחות שהרי צריך לחלק גם לששה משפחות שנחסרו מיוצאי מצרים כאמור בדבריהם ז"ל (במד"ר כ"א) ויטלו חלקם השבט שממנו נחסרו במשפט הנחלה, ואפשר שגם ר' יאשיה יצדיק לומר במספר שמות על המשפחות של יוצאי מצרים: (אור החיים)

[נד] לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו:

אונקלוס לסגיאיי תסגון אחסנתהון ולזעירי תזערון אחסנתהון גבר לפום מננהיה תתיבה אחסנתיה: (אונקלוס)

יונתן לשבטא דעמיה סגי תסגון אחסנתהון ולשבטא דעמיה זעיר תזעיר אחסנתהון גבר לפום סכומהון יתיבה אחסנתיה: (תרגום יונתן)

רש"י לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב, (ב) ואף על פי שלא היו החלקים שוים, שהרי הכל לפי רצוי השבט חלקו החלקים, לא עשו אלא על ידי גורל, והגורל היה על פי רוח הקודש, כמו שפורש בבבא בתרא (קכג.), אלעזר הכהן היה מלוכץ באורים ותומים ואומר צרוח הקודש, אם שבט פלוני עולה, תחום פלוני עולה עמו, והשבטים היו כתובים בי"ב פתקין, ושנים עשר גבולים בשנים עשר פתקין, ובללום בקלפי, והגשיא מכנים ידו לתוכה ונוטל שני פתקין, עולה בידו פתק של שם שבטו, ופתק של גבול המפורש לו, והגורל עלמו היה לווח ואומר, אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני, שנאמר על פי הגורל, ולא נתחלקה הארץ במדה, לפי שיש גבול משובח מחבירו, אלא בשומא, בית כור רע כנגד בית סאה טוב, הכל לפי הדמים: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ואף על פי שנתחלקה לחלקים שוים מכל מקום לא נתחלקה הארץ אלא לי"ב תחומין אינם שוין ומעשה נסים היתה החלוקה

סגורלות כל אנשי השבט יתחזרו יחדיו במכוון לכך כמו שהיה גם כן נס
שלא עלה גורל חלק גדול בארץ לשבט מועט באוכלוסין (ועיין במזרחי הארוך
ובגמרא): (ספתי) (חכמים)

אור החיים לרב תרבה וגו'. אמרו במסכת בבא בתרא (ק"ז): וזה לשונם
אמר ליה רב פפא לאביי בשלמא למאן דאמר ליוצאי מצרים היינו דכתיב
לרב תרבה וגו' אלא למאן דאמר לבאי הארץ מאי לרב וגו' קשיא עד כאן,
פירוש אם החלוקה היא לאותם המנויים בערבות מואב מה מקום לומר
לרב וגו', הנה קושיא זו אינה מאיזה דיוק רק שנוכל לומר לא נתן דעתו
עליו שהרי מקרא מלא דבר הכתוב, ועוד אין אלו דברי אמורא לדחותן
אלא דברי ר' יונתן שהוא תנא, ולפי מה שקדם לנו מכללי התלמוד שכל
שיאמר הגמרא קשיא היא עומדת לתירוץ אלא שלא נזדמן להם תירוץ:

ונראה לפי מה שפירשתי במה שאמר במספר שמות שחוזר על החמשים
ושבעה משפחות ידוייק על נכון אומרו לרב וגו' פירוש שיחלקו נ"ז חלקים
ולא חלק כחלק יהיה אלא לרב תרבה נחלתו, המשל משפחה שיש בה כ'
אלף תיטול בכפלים מהמשפחה שיש בה עשדה:

עוד נראה לפי דרכו של רש"י ז"ל כי רבי יונתן סובר שלא יטלו חלוקה
אלא אותם שהיו במספר ערבות מואב, כפי זה בא הכתוב לאם היו לאחד
י' בני בני עשרים ולאחד שמנה בני ד' מבן עשרים וד' למטה מעשרים
ובכניסתן לארץ מי שהיו לו י' בני עשרים מתו לו ד' ומי שהיו לו ד' בשמנה
למטה מעשרים הגיעו לכלל עשרים בשעת החלוקה, לזה אמר הכתוב לרב
פירוש בזמן המספר תרבה נחלתו פירוש מי שהיו לו י' בני עשרים במספר
זה תרבה לו כשיעור עשרה הגם שאין לו אלא ששה, ולמעט בזמן המספר
שלא היו לו אלא ד' בני עשרים תמעט לתת לו כשיעור ד' הגם שיש לו ח'
בני עשרים, ואולי שרש"י ז"ל לתרץ קושיא זו נתחכם במאמרו:

איש לפי פקודיו וגו'. בספרי אמרו וזה לשונם לפי פקודיו מלמד שלא
נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא עד כאן, אין בזה
סתירה למה שפירשתי בפסוק במספר שמות שנתחלקה לנ"ז משפחות,
אפשר שנתחלקה לשבטים ולמשפחות על זה הדרך חלקו הארץ לי"ב
חלקים והחלקים לנ"ז חלקים, שבט שיש לו ב' משפחות יטול ב' חלקים,
ומי שיש לו ד' יטול ד' חלקים, והחלק יהיה כפי המספר למר מספר יוצאי
מצרים ולמר מספר ערבות מואב, ואם תאמר כיון שמחלקים למשפחות
למה הוצרכו לחלק לשבטים, הטעם כדי שיהיה כל שבט גורלו בפני עצמו
מה שלא יהיה כן אם יחלקו למשפחות שיכול לעשות גורל לשני משפחות
שמעון עם משפחות זבולן ולהפך ולא יהיו כל שבט ושבט יחד:

ובמסכת בבא בתרא דף קכ"ב אמרו וזה לשונם איבעיא להו ארץ ישראל
לשבטים איפליג או לקרקף גברי איפלוג תא שמע בין רב למעט ועוד תניא

עתידה ארץ ישראל שתחלק לייג שבטים שבתחילה לא נחלקה אלא לייב שבטים עד כאן, ונעלם מהש"ס ברייתא בספרי שדרשוה מאיש לפי פקודיו, ומסתברא כי תנא דייג שבטים גם כן דרשתו מאיש לפי פקודיו כתנא דספרי, ועיין בפסוק בין רב וגו':

עוד יתבאר לדרכו של רכי יונתן שסובר לאלה תחלק הארץ שהם באי הארץ, ועדיין אין אני יודע אם דוקא להבאים לכלל עשרים או לכלל באי הארץ ואפילו לאותם שלא הגיעו לכלל עשרים תלמוד לומר לפי פקודיו הא למדת כי דוקא לבני עשרים, ובזה אנו מצדיקים דברי רש"י שפירש בפסוק לאלה ולא מטעמו: (אור החיים)

ספורנו לרב תרבה נחלתו. בכמות הקרקע כי אמנם נתחלקה הארץ לשנים עשר חלקים שוים בערך הדמים בלתי שוים בכמות אלא כור רע כנגד בית סאה טוב ונטל השבט המרובה באכלוסין החלק רב הכמות והשבט שהיה מועט נטל החלק הקטן בכמות שוה בערך הדמים אל החלק רב הכמות כאמרו לרב תרבה נחלתו ובזה האופן נטלו מנשה ואפרים שני חלקים בשביל בכורת יוסף כאמרו נתתי לך שכס אחד על אחיך וכן באר באמרו ובחללו יצועי אכיו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולשמעון שהתמעט באכלוסין יותר מכל שאר השבטים בעת כניסתן לארץ נתן חלק מועט בכמות יקר הרבה בדמים ובהיות שלא נמצא חלק קרקע יחדו שוה כל כך מספיק לשמעון ביררו אותו החלק בכמה מקומות בתוך ארץ יהודה כאמרו ומחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ובזה נתקיים בשבטו של שמעון שמעון אחלקם ביעקב: (ספורנו)

[נה] אַךְ בְּגוֹרֵל יִחַלֵּק אֶת הָאָרֶץ לְשִׁמּוֹת מִטּוֹת אֲבֹתָם יִנְחִלוּ:

אונקלוס פְּרָם בְּעֵדָבָא תִּתְפְּלִיג ית ארְעָא לְשִׁמְהוֹן שְׁבִיטֵי אֲבָהֵתְהוֹן יִחְסִינוּן: (אונקלוס)

יונתן פְּרָם בְּעֵדָבִין תִּתְפְּלִג ארְעָא לְשִׁמְהוֹן שְׁבִיטֵי דְאֲבָהֵתְהוֹן יִחְסִינוּן: (תרגום יונתן)

רש"י לְשִׁמּוֹת מִטּוֹת אֲבוֹתָם. אלו יורשאי מלכיים, שינה הכתוב (ג) נחלה זו מכל הנחלות שנתורה, (ד) שכל הנחלות החיים יורשים את המתים, וכאן מתים יורשים את החיים. כינא, שני אחים מיוורשאי מלכיים שהיו להם בנים (ה) צבאי הארץ, לזה אחד ולזה שלשה, האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה, שנאמר לאלה תחלק הארץ, חזרה נחלתן אלל אבי אביהן (ו) וחלקו הכל בשוה, וזה שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו, שאחר שנטלו הבנים, חלקוה לפי האבות שיאלו ממלכיים, ואילו מתחלה חלקוה למנין

יולאחי מצרים, לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים, עכסיו נטלו ד' חלקים: אך בגורל. יאלו יהושע וכלב, (ז) וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חצרון כאשר דבר משה (סופטים א, כ), ואומר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל (יהושע יט, ט): מטות אבותם. יאלו גרים ועבדים: (רש"י)

ספתי חכמים (ג) ר"ל הא לעיל כתיב לאלה תחלק הארץ משמע לאותן שנקנסים לארץ ישראל וכאן משמע ליואלחי מצרים: (ד) נראה הטעם משום דכל דבור שילא מפי הקדוש צרוך הוא לטובה אינו חוזר והכא הצטיח הקדוש צרוך הוא ליתן ליואלחי מצרים את ארץ ישראל ומתו כלם צמדבר לכן איה השם יתברך שתחזור הנחלה ליואלחי מצרים והם ינחילו את צניהם. וציה יתורץ נמי מה שנאמר לעיל צפרשת וארא ונתתי אותה לכם מורקה וגומר ולא כתיב ונתתי אותה לכם ירוקה אלא רמז שלא יכנסו לארץ ולא יירקסו רק שהם יוריקסו את צניהם אחריהם: (ה) ר"ל שהם צני כ' וראויים לירק: (ו) ר"ל אלל אציהן של שני אחים שכבר מתו שמע מינה שהמתים יורקסו את החיים ואחר כך חלקו אותן צ' אחים הכל צקוה לפי שהוא ירוקת אציהן ואחר כך יורק צן אחד כמו אלו ג' צנים. והא דקאמר אלל אציהן שיהו מצני עקרים ומעלה כשילאו ממצרים למה יחלקו צקוה כשמחזיר כל אחד מצאי הארץ לאציו הלל כל אחד חוזר ומוריק לצניו ולא לצני אחיו (ועיין צגמרא וצמזרחי הארוך): (ז) פירוש דאך מיעוט הוא כלומר שלא נחלק צגורל והא כתיב על פי הגורל אלא יאלו יהושע וכלב וכו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא יחלק את הארץ. הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות: (אבן עזרא)

אור החיים לשמות מטות אבותם וגו'. לדברי רבי יאשיה בא הכתוב לשלול פשטיות הנשמע מאומרו לאלה שאין הכוונה היא על הנמנים בערבות מואב אלא פירוש כאלה שהם בני עשרים. ור' יונתן מפרש שבא הכתוב לומר שהגם שחלקו להנמנים בערבות מואב חזרו הם והורישו יוצאי מצרים וחזרו וירשום כאומרם בברייתא (ספרי) וזה לשונם כיוצא בזה אתה אומר בבאי הארץ זה נטל סאה ואלו נטלו ג' סאין והורישו אביהם וירשו המתים את החיים וחזרו וחלקו בשוה, ולדרך זה ידויק על נכון אומרו ינחלו שכינה הדבר לנוחלים מה שאין כן מטבע הדיבור עד עתה כאומרו תחלק הארץ ולא אמר יחלקו, וכן אומרו תרבה נחלתו וכו' וכן אומרו יותן נחלתו, ולא אמר יקח נחלתו, יחלק את הארץ ולא אמר

יחלקו הארץ, הא למדת שעד עתה היה הכתוב מדבר אשר יעשה בהנחיל אותם ומאמר לשמות וגו' ינחלו הוא מה שיעשו הנוחלים אחר שהגיעתם הנחלה ינחלוה בדרך זה כאילו נחלו אותה אבותיהם מהם וחוזרים ונוחלים אותה מהם, והוא אומרו ינחלו כי לא הזכיר נושא המנחיל להלביש הדבר בו: (אור החיים)

ספורנו אך בגורל. אף על פי שעשו חלקים גדולים וקטנים כפי צורך השבטים וכמותם לא נתנו לכל שבט חלקו אלא על פי ה': (ספורנו)

ינו על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט: (ס)

אונקלוס על פום עדבא תתפליג אחסנתהון בין סגיאי לזעירי: [ס] (אונקלוס)

יונתן על פום עדבין תתפליג אחסנתהון בין סגיאי לזעירי: (תרגום יונתן)

רש"י על פי הגורל. הגורל היה מדבר כמו שפירשתי, מגיד שנתחלקה צדק הקודש (ח) לכך נאמר על פי ה': (רש"י)

שפתי חכמים (ח) דאם לא כן על פי הגורל למה לי הא כתיב אך בגורל תחלק וגומר אללא לומר שעל פי רוח הקודש כלומר צענה שילאו הקלפים היה הקול עולה עם הקלפים ואומר אני גורל של תחום עכו עליתי לשבט פלוני. והולך לזה דאם לא כן מאחר שלפי רצוי השבט ולפי מיעוט השבט היו חולקים ואם כן למה חלקו בגורל שמה יפול לשבט מרובה באוכלוסין חלק מועט לכן פירש שהגורל היה על פי רוח הקודש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט. לפקודים: (אבן עזרא)

אור החיים בין רב למעט. במסכת בבא בתרא דף קכ"ב אמרו וזה לשונם אבעיא להו ארץ ישראל לשבטים אפלוג או לקרקף גברי אפלוג תא שמע בין רב למעט ועוד תניא עתידה ארץ ישראל שתחלק לייג שבטים שבתחילה לא נחלקה אלא לייב וכו' ולא נתחלקה אלא בכסף שנאמר בין רב למעט אמר רבי יהודה סאה ביהודה שוה חמש סאה בגליל עד כאן, וכתב רשב"ם שם וזה לשונו תא שמע בין רב וגו' שיקח כל שבט מה שיתן לו הגורל בין שהיה מגיע לו חלק מרובה כגון שבט שהיה לו אנשים מעט בין שהיה לו חלק מועט כגון שהיו לו אנשים מרובים וכו' דכל השבטים חולקין בשוה וכו' עד כאן, וקשה בדברי הגמרא למה מפשט מהכתוב כיון שאין לו הכרח ממנו שהרי בברייתא שמביא מפרשו לקרוב לירושלים

ורחוק ממנה קרוב קוריהו רב רחוק מעט לפי ששנה יותר:

ועוד נראים דברי הש"ס סותרים סופם לתחילתם כי מאומרו תא שמע בין רב וגוי מגלה דעתו שסובר שנתחלקה בשנה לשבטים ומאומרו ועוד תניא לא משמע כן שהרי מפרש אומרו בין רב וגוי לריחוק מקום וקירוב מקום, ומכח זה מוכרחים אנו לומר דסובר התלמוד כי תנא דעתידה ארץ ישראל סובר שנתחלקה ארץ ישראל לשבטים בהשואה ולזה העיר הש"ס במאמר תא שמע בין רב למעט לומר דסובר כדברי הברייתא שנתחלקה לשבטים בשנה, ואין דברים אלו צודקים שהרי אם נפרש בין רב למעט בין שבת שנוטל רב לנוטל מעט לשיעור אנשיו מנין לנו לומר ריחוק מקום וקירוב מקום, וכן להפך אם נפרש לריחוק מקום וכו' מנין לומר שנתחלקה וכו':

ועוד אם נאמר שנתחלקה בשנה לשבטים אם כן נעמיד מחלוקת רבי יונתן ורבי יאשיה בחלוקת כל שבת ושבת בפני עצמו למר ליוצאי מצרים ולמר לבאי הארץ, כפי זה מה מקשה הגמרא שם דף קי"ח וזה לשונם בשלמא למאן דאמר ליוצאי מצרים היינו דקא צווחן בני יוסף דכתיב (יהושע י"ז) וידברו בני יוסף אלא למ"ד לבאי הארץ מאי קא צווחי כולהו שקול לטפלים עד כאן, אין אני רואה קושיא כיון שלכל הסברות נטלו בני יוסף בשנה עם השבטים וטענת בני יוסף הוא שהם רבים מכל השבטים ובין להאומר ליוצאי מצרים ובין להאומר לבאי הארץ מחלוקתם היא בחילוק השבת עצמו, אלא ודאי דבין לרבי יונתן בין לרבי יאשיה לא נתחלקה הארץ בהשואה לשבטים, ואין להעמיד תנא דברייתא הפך שניהם, ועוד אם נאמר שנתחלקה לשבטים בשנה יותר היה לו לצעוק שבת יהודה שהרי כפי מספר באי הארץ יש במספר יהודה ע"ו אלף וחמש מאות ומספר מנשה ואפרים יחד פ"ה אלף ומאתים נמצא שאין יתרים שניהם מיהודה אלא שמנה אלפים ושבע מאות ונטלו בכפלים שהרי הם נטלו שני חלקים ויהודה חלק אחד כמו שמבואר שם שלא נתחלקה אלא ליי"ב שבטים לבד מלוי שלא נטל חלק בארץ:

אלא הנכון בעיני כי לא עלה על דעת הגמרא לומר שנתחלקה לשבטים בשנה כדברי רשב"ם, ופירוש דבריו שאמר תא שמע בין רב למעט ממשמעות הכתוב מוכיח שהחילוק היה לשבטים ממה שהזכיר בגורל בין רב למעט הרי שהחלוקה שהיתה על פי הגורל היה בו חלק רב וחלק מועט, ואם תאמר לקרקף דגברי לא יוצדק ליאמר בין רב למעט, ופירוש רב ומעט הוא בין שבת שיש לו כפי אנשיו הרבה ובין שבת שיש לו כפי אנשיו מועט הכל יהיה על פי הגורל לענין המקום שיטלו בו חלקיהם, ואומרו ועוד תניא עתידה ארץ ישראל וכו' ירצה להביא הדבר ביותר ביאור, לפי שיש לבעל הדין לחלוק ולומר שאין להוכיח מפסוק בין דב למעט אלא לומר שלא נתחלקה לקרקף דגברי אבל עדיין יש להסתפק אם למשפחות או לשבטים לזה אמר ועוד תניא עתידה ארץ ישראל וכו' נתחלקה ליי"ב שבטים נמצינו אומרים כי פירוש בין רב למעט לכל הסברות אין נשמע

ממנו שיחלקו השבטים בשוה ולא חלקו אלא כפי שיעור הפקודים, וכדברי תנא של ספרי שהבאתי בפסוק איש לפי פקודיו: (אור החיים)

ספורנו על פי הגורל תחלק נחלתו. וכן כשיהיה השבט מחלק את חלקו לגולגלותיו יתן לכל אחד חלקו על פי הגורל: (ספורנו)

[נז] וְאֵלֶּה פְּקוּדֵי הַלְוִי לְמִשְׁפַּחְתֶּם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֵׁנִי לְקַהַת מִשְׁפַּחַת הַקַּהֲתִי לְמַרְרֵי מִשְׁפַּחַת הַמַּרְרֵי:

אונקלוס וְאֵלֶּיךָ מִנְּנִי לְוָאֵי לְזַרְעֵיךָ הוֹן לְגֵרְשׁוֹן זַרְעֵיךָ גֵרְשׁוֹן לְקַהַת זַרְעֵיךָ קַהַת לְמַרְרֵי זַרְעֵיךָ מַרְרֵי: (אונקלוס)

יונתן וְאֵלֶּיךָ סְכוּמֵי לְוָאֵי לְגֵרְשׁוֹן גְּנִיסַת גֵרְשׁוֹן לְקַהַת גְּנִיסַת קַהַת לְמַרְרֵי גְּנִיסַת מַרְרֵי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא לגרשון. החל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים. ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עוזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואיחר אותם בעבור שיבאר מה שאירע לבני בן עמרם: (אבן עזרא)

[נח] אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת לְוִי מִשְׁפַּחַת הַלְבְּנֵי מִשְׁפַּחַת הַחֲבֵרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלֵי מִשְׁפַּחַת הַמּוֹשֵׁי מִשְׁפַּחַת הַקַּרְחֵי וְקַהַת הוֹלֵד אֶת עֲמָרָם:

אונקלוס אֵלֶּיךָ זַרְעֵיךָ לְוִי זַרְעֵיךָ לְבְנֵי זַרְעֵיךָ חֲבֵרוֹן זַרְעֵיךָ מַחְלֵי זַרְעֵיךָ מוֹשֵׁי זַרְעֵיךָ קַרְח וְקַהַת אוֹלִיד יֵת עֲמָרָם: (אונקלוס)

יונתן אֵלֶּיךָ גְּנִיסַת לְוָאֵי גְּנִיסַת לְבְנֵי גְּנִיסַת חֲבֵרוֹן גְּנִיסַת מַחְלֵי גְּנִיסַת מוֹשֵׁי גְּנִיסַת קַרְח וְקַהַת אוֹלִיד יֵת עֲמָרָם: (תרגום יונתן)

רס"י חלה משפחות לוי. חסר כאן משפחות השמעני והעזיאלני, וקלת מן הילכהרי: (רס"י)

אבן עזרא הקרחי. הם בני קרח. והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם יולדתו דרך קצרי וכן אשריאל אשר ילדה: (אבן עזרא)

[נט] וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ עֲמָרָם יוֹכָבֵד בֵּת לְוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֶתָּה לְלֵוִי בְּמִצְרַיִם וַתֵּלֶד לְעֲמָרָם אֶת אֶהֱרֹן וְאֶת מֹשֶׁה וְאֶת מַרְיָם אֲחֹתָם:

אונקלוס וְשׁוּם אֶתְתַּ עֲמָרָם יוֹכְבֵּד בֵּת לְוִי דִילִידַת יְתָה לְלוִי בְּמִצְרַיִם וַיִּלְיִדַת לְעֲמָרָם יֵת אֶהְרֹן וַיֵּת מִשָּׁה וַיֵּת מְרִיָּם אַחְתָּהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְשׁוּם אֶתְתַּ עֲמָרָם יוֹכְבֵּד בֵּרַת לְוִי דִילִידַת לְלוִי בְּמִיעֲלֵהוֹן בְּמִצְרַיִם בְּיַנִּי שׁוּרְיָא וַיִּלְיִדַת לְעֲמָרָם יֵת אֶהְרֹן וַיֵּת מִשָּׁה וַיֵּת מְרִיָּם אַחְתָּהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י אֶשֶׁר יִלְדָה אוֹתָהּ לְלוִי. אֶשֶׁתּוֹ יִלְדָתָהּ (ט) בְּמִצְרַיִם, [לִילְדָתָהּ בְּמִצְרַיִם], וְחִינּוּ הוֹרְתָהּ בְּמִצְרַיִם, כְּשֶׁנִּכְנְסוּ לַתּוֹךְ הַחֹמָה יִלְדָתָהּ, וְהִיא הַשְּׁלִימָה מִנִּין שְׂבָעִים, שֶׁהָרִי צִפְרֹטָן אִי אֶתָּה מוֹלָא אֲלָא שְׁסִים וְתִשְׁעִי (סוּטָה יב:). (רש"י)

שפתי חכמים (ט) פִּירוּשׁ מִסּוּם שֶׁהִכְתּוּב קָלָר וְלֹא פִירֵשׁ מִי יִלְדָה הוֹלְכֵךְ לֹמַר אֶשֶׁתּוֹ יִלְדָה וְאַחֵר כִּךְ ק"ל בְּמִצְרַיִם לָמָּה לִי הוֹכֵרָה לְדְרוֹשׁ שְׁלִידָתָהּ הִיְתָה בְּמִצְרַיִם וְלֹא הוֹרְתָהּ וְאִי אֶפְשָׁר זֶה אֲלָא כְּשֶׁנּוֹלְדָה בֵּין הַחֹמוֹת: (שפתי חכמים)

דעת זקנים אֶשֶׁר יִלְדָה אוֹתָהּ לְלוִי. כִּי אֶשֶׁתּוֹ שֶׁל לְוִי אוֹתָהּ שִׁמָּה: (דעת זקנים)

ס וַיִּוָּלֵד לְאֶהְרֹן אֶת נָדָב וְאֶת אֲבִיהוּא אֶת אֶלְעָזָר וְאֶת אִיתָמָר:

אונקלוס וְאֶתְיִלִיד לְאֶהְרֹן יֵת נָדָב וַיֵּת אֲבִיהוּא יֵת אֶלְעָזָר וַיֵּת אִיתָמָר: (אונקלוס)

יונתן וְאֶתְיִלִיד לְאֶהְרֹן יֵת נָדָב וַיֵּת אֲבִיהוּא יֵת אֶלְעָזָר וַיֵּת אִיתָמָר: (תרגום יונתן)

סא וַיָּמָת נָדָב וְאֲבִיהוּא בְּהִקְרִיבָם אִשׁ זָרָה לְפָנָי יְהוָה:

אונקלוס וַיָּמִית נָדָב וְאֲבִיהוּא בְּקְרוּבִיהוֹן אֶשְׁתָּא נּוֹכְרִיתָא קָדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן וַיָּמִיתוּ נָדָב וְאֲבִיהוּא בְּקְרוּבִיהוֹן אִישְׁתָּא נּוֹכְרִיתָא מִן תְּפִינּוֹ קָדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

סב וַיְהִיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל זָכָר מִבְּן חֲדָשׁ וְמִעֲלָה כִּי לֹא הִתְפַּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא נָתַן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וְהוּוּ מְנַגְיָהוּן עֶשְׂרִין וּתְלָתָא אֲלָפִין כָּל דְּכוּרָא מִבְּר יִרְחָא וּלְעִילָא אַרְי לָא אֲתַמְנִיאוּ בְּגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַרְי לָא אֲתִיְהִיבַת לְהוּן אַחְסָנָא בְּגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ סְכוּמָהוּן עֶשְׂרִין וּתְלָתָא אֲלָפִין כָּל דְּכוּרָא מִבְּר יִרְחָא וּלְעִילָא אַרוּם לָא אֲתַמְנִיאוּ בְּגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַרוּם לָא אֲתִיְהִיבַת לְהוּן אַחְסָנָא בְּגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : (תרגום יונתן)

רס"י **כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה, (י)**
ומה טעם, **כי לא נתן להם נחלה. (כ)** והנמנין מנן עשרים שנה היו בני נחלה, שנאמר איש לפי פקדיו יתן נחלתו: (רס"י)

שפתי חכמים (י) רס"ל מה שכתב כי לא התפקדו בתוך בני ישראל הא מנה אותם. ומתוך שלא נמנו מנן כ' בישראל אלא מנן חודש: (כ) כתב הרא"ם כריך עיון והא לעיל צפרקת צמדבר כתיב אך את מטה לוי וגומר וכתב רס"י שני טעמים אחד כדאי לגיון המלך כו' ואחד לפה הקדוש ברוך הוא שעתידה לעמוד גזירה וכו' ומנא ליה לב' טעמים אלו הא הכא כתבה התורה טעם למה לא התפקדו בתוך בני ישראל ושמא יס לומר שהטעם שכתבה התורה הוא על היותם נמנים מנן חדש ומעלה ולא מנן עשרים ומעלה כדכתיב מנן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל מנן עשרים ומעלה אבל הטעם שאמרו רבותינו זכרונם לצרכה אינו אלא על שלא נמנו בתוך בני ישראל אלא בפני עצמם ואילו בפני עצמם והכתוב הולך לכוונת שלא ימנה שבט לוי עם שבטי ישראל אבל איני יודע איך היה אפשר שימנה אלו עם אלו מאחר שאלו מנן חדש ומעלה ואלו מנן עשרים ומעלה ורכיך עיון עד כאן לשונו: ולי נראה דהוקשה להם כי מנין בני ישראל היה שלא על פי לידתן אלא לפי הדגלים ואם כן היה לו למנות שבט לוי אחר מסע שני דגלים כפי נסיעתם ולמה נמנו בפני עצמם ועל זה נתנו שני טעמים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ויהיו פקודיהם.** פקודי הלויים במספר הזה נוספו שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישראל שמתו מי שהיה מנן עשרים שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונה קרוב מהמספר הראשון כי הלויים לא נכנסו עם פקודי ישראל והעד אלעזר הכהן: (אבן עזרא)

[סג] אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶרְבַת מוֹאָב
על יְרֵדוֹן יְרָחוֹ :

אונקלוס אֵלֶּיךָ מִנְּגִי מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר כֹּהֵנֵי דֵי מְנוֹ יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִשְׁרָא
על יְרֵדְנָא דִירִיחוֹ : (אונקלוס) דְמוֹאָב

יונתן אֵלֶּיךָ סְכוּמֵי מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר כֹּהֵנֵי דֵי סְכָמוֹן יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִשְׁרָא
על יְרֵדְנָא דִירִיחוֹ : (תרגום יונתן) דְמוֹאָב

[דד] וּבְאֵלֶּה לֹא הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִדְבַּר סִינַי :

אונקלוס וּבְאֵלֶּיךָ לֹא הָוָה גִּבְר מִמְּנִי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֹּהֵנֵי דֵי מְנוֹ יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִדְבְּרָא דְסִינַי : (אונקלוס)

יונתן וּבְאֵלֶּיךָ לֹא הָוָה גִּבְר מִן סְכוּמֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֹּהֵנֵי דֵי סְכָמוֹן יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִדְבְּרָא דְסִינַי : (תרגום יונתן)

רס"י וּבְאֵלֶּה לֹא הָיָה אִישׁ וְגו'. אֲבָל עַל הַנָּשִׁים (ב) לֹא נִגְזְרָה גְזֵרַת הַמֵּרְגָלִים, לְפִי שֶׁהֵן הָיוּ מִחֲבֻצוֹת אֶת הָאָרֶץ, הַאֲנָשִׁים אֹמְרִים נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁבָּה מִצְרִימָה (במדבר יד, ז), וְהַנָּשִׁים אֹמְרוֹת תְּנֵה לָנוּ אַחֲזָה. לְכַךְ נִסְמְכָה פְּרָשָׁת (מ) צְנוּת לְפַחַד לְכֹאֵן: (רס"י)

שפתי חכמים (ב) רָאוּנוּ לְתַרְזָן לְמָה כְּתִיב אִישׁ וְלֹא נֹתֵר אַחַד מִיִּצְעֵי לִיָּהּ: (מ) פִּירוּשׁ שָׁגַם הֵן הָיוּ מִחֲבֻצוֹת אֶת הָאָרֶץ אִמְרוּ תְּנֵה לָנוּ אַחֲזָה בְּתוֹךְ אַחֵי אֲבִינוֹ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וּבְאֵלֶּה לֹא הָיָה אִישׁ. זֶה הַפְּסוּק שֶׁב אֵל פְּקוּדֵי יִשְׂרָאֵל: (אבן עזרא)

כלי יקר וּבְאֵלֶּה לֹא הָיָה אִישׁ. אֲבָל נָשִׁים הָיוּ כִּי לֹא נִגְזְרָה גְזֵרַת מֵרְגָלִים כִּי עַל הַנָּשִׁים לְפִי שֶׁהָאֲנָשִׁים הָיוּ שׁוֹנְאִים אֶת הָאָרֶץ וְהָיוּ אֹמְרִים נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁבָּה מִצְרִימָה (במדבר יד, ז). אֲבָל הַנָּשִׁים הָיוּ מִחֲבֻבוֹת אֶת הָאָרֶץ שֶׁכֵּן בְּנוֹת צְלַפְחָד אִמְרוּ תְּנֵה לָנוּ אַחֲזָה. וְהִנְנִי נֹתֵן שְׁנֵי טַעְמִים בְּדַבָּר לְפִי שֶׁישׁ לְךָ אָרֶץ מְגַדְלַת צְנוּעִים, וְישׁ לְךָ אָרֶץ מְגַדְלַת נְאוּפִים, וְאַרְז"ל (במד"ר כ.כב) שְׁשֻׁטִים הָיָה מְגַדֵּל נְאוּפִים וּלְפִיכֵךְ זָנוּ בְּשֻׁטִים כִּי יִשְׁבֵּת הַמְּקוֹם הַהוּא גֵרָם לָהֶם לְזָנוּת, וְאַיִי מִסוּגֵל בְּזֵה שְׁאִין הָאָרֶץ סוּבֵלֵת זֵמָה כְּמִישׁ בְּפִרְשֵׁת עֲרִיּוֹת (ויקרא יח.כח-כז) כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת עָשׂוּ אֲנָשֵׁי הָאָרֶץ, וְתִקֵּא הָאָרֶץ

את יושביה, וכבר כתבנו למעלה שהאנשים היו פרוצין בעריות וע"כ שנאו את הארץ, אבל הנשים היו כשרות וצנועות ושלומית בת דברי תוכיח שפרסמה הכתוב ע"כ היו מחבבות הארץ המגדלת צנועים, ותדע שכן הוא שאפילו שיטים המגדל נואפים תמשך לו רפואה מן הארץ הקדושה שנאמר (ויאל ד.יח) ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים. ומטעם זה נכתב ובאלה לא היה איש אצל המספר דוקא לומר לך אבל נשים היו לפי שבמספר זה נרמז צניעות הנשים יותר מבאנשים מדהקדים ה"א ליו"ד כמבואר למעלה.

טעם שני הוא, כי מהידוע שיש הבדל בין א"י לשאר ארצות כי בא"י הגשמים יותר מצוין מבארץ מצרים או שאר ארצות. והנה בארץ מצרים מאחר שאין הגשמים מצוים שם על כן צריכין עובדי האדמה להשקות השדות של תבואה ברגליהם כמו שמשקין את גן הירק, ומאחר שיש להם כל כך טורח גדול בשדות פטרם התורה מן תרומות ומעשרות כי אין שורת הדין נותן שיתן חלק למי שלא עמל בו. אבל א"י שהגשמים יורדין שם בעתם ואין לבעל השדה כל כך טורח גדול בהשקאת השדות, ואע"פ שיש לו טורח הזריעה והחרישה ושאר מלאכות שבשדה מ"מ יש גם להקב"ה חלק בשדה מצד שהוא ית' נותן מטר בעתו, ע"כ דין הוא שיתנו מחלק גבוה לכהנים וללויים משרתי אלהינו כי משלחן גבוה הם זוכים.

ומפורש דבר זה באר היטב, בפר' עקב (יא.י.יב) שנאמר כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק, והארץ אשר אתה בא שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים, ארץ אשר עיני ה' אלהיך דורש אותה וגו'. ומסיק בילקוט פר' עקב (תתס.) דווקא אותה ניתן לדרישה להפריש ממנה חלה תרומה ומעשרות ולא שאר ארצות כו'. וכל אשר לו עינים לראות ולב להבין ישתומם על המראה מה ענין חלה ותרומה לכאן, ומאי משמע דאותה למעט שאר ארצות מתרומה ומעשר, ולמה נכתב מיעוט זה כאן. אלא ודאי שרצה ליתן טעם למה א"י חייבת בחלה תרומה ומעשרות יותר משאר ארצות, ואמר לפי שבשאר ארצות כל הטורח שלך שאפילו שדה של תבואה צריך אתה להשקות ברגלך כגן הירק ע"כ פטרה אותך התורה מתרומה ומעשרות. אבל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים, וא"כ חצי העמל שלך וחצי של גבוה ע"כ דין שתתן חלק גבוה למשרתי אלהינו.

ומזה הטעם היו האנשים שונאים את הארץ, לפי שהיו אבירי לבב הרחוקים מצדקה, לא היה להם חפץ ורצון לילך ממקום הפטור למקום החיוב ובפה מלא אמרו כן זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם (במדבר יא.ה) ודרשו בספרי חנם מן המצות, וביאור הדבר שהיו אוכלים בלא תרומות ומעשרות כי מטעם זה מנו שם את הקשואים ואת האבטיחים וגו', לפי שכל אלו פטורין מן המעשר בח"ל אפילו מדרבנן ובא"י חייבים מדרבנן לפי שכל אלו הם גן הירק וצריכין השקאה ברגלים אפילו בא"י

לפי שהם צריכין לריבוי מים ולשון הכתוב מוכיח כן שאמר והשקית ברגלך כגן הירק, ש"מ שגן הירק פשוט בכ"מ שצריך השקאה ע"כ גם בא"י הם פטורין מן התורה ורבנן חייבום מאחר שיש שם ריבוי מים אבל לא בח"ל שאין שם ריבוי מים, ומדקאמרו חנם מן המצות ש"מ שהיתה עינם צרה בכהני ה' ע"כ שנאו את הארץ מקום החיוב.

אבל הנשים של אותו דור צדקניות היו והיו אוהבים הצדקה, הן מצות חלה המיוחדת לנשים ותלויה בארץ, הן שאר תרומות ומעשרות ע"כ היו אוהבים את הארץ לילך למקום החיוב כי סתם אשה אינה רשאית ושלטאה בנכסי בעלה ע"כ היה להם חפץ לילך למקום שהחוב מוטל על בעליהן ליתן. וזה"ש רז"ל (סוטה יא): בזכות נשים צדקניות שהיו באותו דור נגאלו אבותינו ממצרים רצה לומר בזכותם יצאו ממקום הפטור למקום החיוב אשר אליו נכספה וגם כלתה נפשם, וכן ארז"ל (ב"ב ק"ט): על בנות צלפחד שהיו צדקניות והיינו לפי שהיו אוהבים הצדקה על כן אמרו תנה לנו אחוזה. וראיה בריאה וטובה לדברינו מה שפירש רש"י למשפחות מנשה בן יוסף, למה הזכיר יוסף לפי שהיה מחבב הארץ כו' גם בנותיו כן. וכבר ידעת שב' מדות טובות אלו היו ביוסף האחת שהיה גדור מעריות ותשב באיתן קשתו (בראשית מט.כד) באשת פוטיפר, הן לטעם שני שאהבו את הארץ בעבור הצדקה ויוסף אוהב צדקות היה כי היה זן ומכלכל את כל בית אביו, ובנותיו ירשו שני מדותיו אלו ובעבורם אמרו תנה לנו אחוזה. וזה"ש שהיו צדקניות שלא נישאו אלא להגון להם כך מסיק בגמרא. וביאור הדבר שנשאו לשבט יוסף דווקא שגם המה מעשה אבותיהם בידיהם להיות אוהב צדקות והיו חכמניות מצד שהיו גדורין מעריות הפך ממה שנאמר (במדבר ה"ב) כי תשטה אשתו לשון שטות. וזה טעם יקר. (כלי יקר)

[סה] כִּי אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֵתוּ בְּמִדְבָּר וְלֹא נֹתֵר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה וְיִהְיוּשָׁע בֶּן נֹנִן: (ס)

אונקלוס אָרִי אָמַר יְיָ לְהוֹן מִימַת יָמוֹתוֹן בְּמִדְבָּרָא וְלֹא אֲשַׁתְיֵאָר מְנַהוֹן אֲנִשׁ אֶלְהוֹן כָּלֵב בֶּר יִפְנֶה וְיִהְיוּשָׁע בֶּר נֹנִן: [ס] (אונקלוס)

יונתן אָרוֹם אָמַר יְיָ לְהוֹן מִמַּת יָמוֹתוֹן בְּמִדְבָּרָא וְלֹא אֲשַׁתְיֵיִר לְהוֹן אֲנִשׁ אֶלְהוֹן כָּלֵב בֶּר יִפְנֶה וְיִהְיוּשָׁע בֶּר נֹנִן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא כִּי אִם כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה. קודם יהושע כאשר אמר השם: (אבן עזרא)

בעל הטורים מוֹת יָמֵתוּ. כתיב חסר קרי ביה מתו מיתות הרבה מתלוננים ועדת קרח: (בעל הטורים)

במדבר פרק-כז

א וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צֹלְפָחַד בְּן חֲפֹר בֶּן גִּלְעָד בֶּן מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף וְאַלְנָה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מִחֻלָּה נָעָה וְחַגְלָה וּמִלְכָּה וַתִּרְצָה:

אונקלוס וְקָרִיבָא בְּנֵי צֹלְפָחַד בְּרֵי חֲפֹר בְּרֵי גִלְעָד בְּרֵי מְכִיר בְּרֵי מְנַשֶּׁה לְזִרְעֵית מְנַשֶּׁה בְּרֵי יוֹסֵף וְאַלְיִן שְׁמֵהֶת בְּנֹתֵיהֶּ מִחֻלָּה נֹעָה וְחַגְלָה וּמִלְכָּה וַתִּרְצָה: (אונקלוס)

יונתן וְקָרִיבוּ לְבֵי דִינָא בְּנֵי צֹלְפָחַד בְּרֵי חֲפֹר בְּרֵי גִלְעָד בְּרֵי מְכִיר בְּרֵי מְנַשֶּׁה לְגִנְיֵסֵת מְנַשֶּׁה בְּרֵי יוֹסֵף כִּד שְׁמֵעוֹן דְּאַרְעָא מִתְּפִלְגָא לְדַכְרִין וּרְחִיצוּ בְּרַחֲמֵי מְאָרֵי עֲלָמָא וְאַלְיִן שְׁמֵהֶת בְּנֹתָא מִחֻלָּה נֹעָה חַגְלָה מִלְכָּה וַתִּרְצָה: (תרגום יונתן)

רש"י לַמִּשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף. לָמָּה נֹאמַר, וְהִלָּא כִּזְבַּר נֹאמַר בֶּן מְנַשֶּׁה, אִלָּא לֹאמַר לָךְ, יוֹסֵף חִזַּב אֶת הָאָרֶץ, שֶׁנֹּאמַר וְהַעֲלִיתֶם אֶת עַלְמוֹתַי וְגו' (בראשית ג, כה), וּבְנֹתָיו חִזְבוּ אֶת הָאָרֶץ, שֶׁנֹּאמַר תָּנֵה לָנוּ אַחֲזָה, וְלִלְמַדְךָ שֶׁהָיוּ כֹּלֵם (נ) לְדִיקִים, שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּעֲשִׂיו וּמַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו סְתוּמִים, וּפְרַט לָךְ הַכְּתוּב צֹאחַד מֵהֶם לִיחֲסוּ לְשַׁבָּח, הֲרֵי זֶה לְדִיק בֶּן לְדִיק, וְאִם יִחְסוּ לְגַנְאֵי, כְּגוֹן צֹא יִשְׁמַעֲלֵל בֶּן נִתְנִיָּה בֶּן אֲלִישָׁמַע (מלכים-ג כה, כה), צִידוּעַ שְׁכָל הַנִּזְכָּרִים עִמּוֹ רַשְׁעִים הָיוּ: מִחֻלָּה נָעָה וְגו'. וְלִהְלֹךְ הוּא אֹמֵר וְתַהֲיִינָה מִחֻלָּה וְתִרְלָה (במדבר לו, יא), מִגִּיד שְׁכוֹלֵן שְׁקוֹלוֹת זֹו כִּזְו, לְפִיכֵךְ שָׁנָה אֶת סִדְרָן:

שפתי חכמים (נ) כְּלוֹמַר וְעוֹד טַעַם לָמָּה נֹאמַר מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף: (שפתי חכמים)

אור החיים וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת וְגו'. אֹמְרוּ וַתִּקְרַבְנָה וְלֹא הִסְפִּיק בְּמֵאמַר וַתַּעֲמוּדְנָה וְגו' שֶׁאִמַר בְּסִמּוּךְ, לֹאמַר שֶׁלֹּא עִמְדוּ לִפְנֵי מִשֶּׁה עַד שֶׁהִתְוַעְדוּ יַחַד בַּעֲצָה הַגּוֹנָה וְרָאוּ כִּי יֵשׁ בְּפִיהֶם נִכּוֹנָה בְּטַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת כֹּאשֶׁר אֲבֵאָר בַּעֲזָרַת הַשֵּׁם וְאַחַר כֵּךְ עִמְדוּ לִפְנֵי מִשֶּׁה וְכו'. או ירצה על זה הדרך וַתִּקְרַבְנָה וְגו' לַמִּשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף פִּירוּשׁ שֶׁנִּתְוַעְדוּ לְקַחַת עֲצָה מִגְּדוּלֵי הַשִּׁבְטִים וְלִהְיֵם עִמָּהֶם מִשּׁוּם דֶּרֶךְ אֶרֶץ. וְאוּלַי שֶׁרְמֵז הַכְּתוּב בְּאֹמְרוֹ בְּנוֹת לֹאמַר שֶׁהִעֲרַתְּ הֵיטֵב מֵהַ שֶׁאִמַר בְּסִמּוּךְ אִישׁ לְפִי פְקוּדֵיוֹ וְאֹמְרוֹ בְּסִפְרֵי זֶה לְשׁוֹנֵם יִצְאוּ נְשִׁים וְכו'. או ירצה בְּאֹמְרוֹ וַתִּקְרַבְנָה וְגו'

להגיד שביישניות היו וקודם שעמדו לפני משה, נתקרבו לפני גדולי השבטים, והוא אומר **למשפחות מנשה** ואחר שנתקרבו לבני משפחתם הסירו מסוה הבושה לעמוד לפני משה, ולדברי האומר סרס המקרא ודרשהו לא יכלו לעמוד לפני משה, עד שקדמו לעמוד לפני שלמטה ממנו, ודבר זה ממדת הבושת:

בנות צלפחד בן חפר וגו'. צריך לדעת לאיזה ענין יחסם הכתוב ולא סמך על מה שהזכיר בסמוך במספר בני מנשה ושם נאמר צלפחד ושם בנותיו, ורז"ל (ספרי) דרשו דרשות. ואפשר לומר שרשם ה' בזה הטענה שעליה נתקרבו יחד להתוועד, והיא על פי דבריהם ז"ל בבבא בתרא דף קי"ח וזה לשונם בשלמא למאן דאמר ליוצאי מצרים היינו דקא צווחן בנות צלפחד אלא למאן דאמר לבאי הארץ אמאי צווחן הא ליתיה דלישקול ומתרץ לחזרה עד כאן, פירוש שאפילו למאן דאמר לבאי הארץ הוכרח לומר מכח פסוק לשמות מטות אבותם וגו' שבאי הארץ יחזירו הנחלה ליוצאי מצרים וחוזרים ונוחלים ואם כן כשיחזירו בני חפר נחלתם לחפר ויחזרו לנחול מהם יזכו הבנות עמהם בירושת חפר, והיא הטענה הבאה במאמר בנות צלפחד בן חפר, אם החלוקה תהיה למאן דאמר שנחלקה ליוצאי מצרים באים בטענה ליתן להם חלק צלפחד אביהם וחלוקה הנוגעת להם בחפר מוריש מורישים, ולמאן דאמר לבאי הארץ יתבאר על זה הדרך בנות צלפחד והגם שנחלקה הארץ לבאיה אף על פי כן נתועדו לצד טענת היות צלפחד בן חפר וכשתחזור נחלת בני חפר לחפר ויחזור להנחיל יהיה נוגע לבנות חלק יחד עם דודיהן:

ואומרו בן גלעד בן מכיר בן מנשה, כבר העירו רז"ל ואמרו בספרי וזה לשונם מגיד הכתוב כשם שצלפחד היה בכור כך היו כולן בכורות עד כאן, וכפי זה יכוין הכתוב להודיע שנתעוררו גם בפרט זה ליטול חלק הבכורה הנוגעת להאבות. עוד אמרו שם וזה לשונם להודיעך שכולן צדיקים שכל מי שיחסו וכו' עד כאן, וכן משמע מדברי רש"י בחומש, ואמרו **ואלה בתוספת וא"ו** לומר מה הראשונים צלפחד חפר מכיר גלעד כלם צדיקים כאומרם ז"ל כמו שכתבתי בסמוך ואלה גם כן צדיקים כמותם:

ואלה שמות בנותיו. קשה אומרו **בנותיו** שנראה שלא הזכיר אלא צלפחד ולא הבנות שבזה יוצדק לומר ואלה שמות בנותיו, ולא כן הוא שאדרבא לא הזכיר אלא הבנות בכינוי אביהם ואם כן היה לו לומר ואלה שמותם. ולהבין הכונה אעיר גם כן בסדר שמות הבנות שרואני שאין הכתוב מסדרן בסדר שוה שמזכירם במקום אחר שכן תמצא בפרשת מסעי (ל"ו י"א) שסדרם שלא כסדר זה, ובמסכת בבא בתרא דף ק"כ אמרו וזה לשונם להלן מנאן דרך גדולתן וכאן דרך חכמתן, ופירש רשב"ם להלן הוא בפרשת מסעי בשעת נישואין דרך גדולתן, וכאן פירוש כשבאו לפני משה מנאן דרך חכמתן, ואין הדברים נראים מכמה טעמים, א' במה מסוים הדבר כי מנאן דרך גדולתן בענין הנשואין כי מי יאמר שהכתוב דרך נשואיהן מני להו. ב' למה כשמנאם הכתוב למעלה (כ"ו ל"ג) במספר

בני מנשה למה לא מנאן דרך גדולתן ושם אין דבר חכמה ולא תבונה. גי' מדברי התלמוד קשה למה הקדים לומר להלן ואחר כן אמר וכאן וכי' כיון שכונת אומרו להלן הוא האמור לבסוף בפרשת מסעי, גם תיבת להלן פשטה הוא מקודם:

אכן הנכון בעיני הוא כי סדר גדולתן הוא סדר האמור במספר בני מנשה והאמור בפסוק ותקרבנה, וסדר חכמתן הוא סדר האמור בפסוק ותהיינה וגו', ולזה אמר הש"ס להלן וכי', פירוש לפי שהש"ס אמר בסמוך צדקניות הם שלא נשאו אלא להגון להם ואמר להלן פירוש בזכרון הקודם לזכרון זה של נישואין, והוא זכרון האמור במספר בני מנשה גם בפסוק ותקרבנה מנאן כסדר גדולתן כי כן ראוי לחוש לומר דרך גדולתן בזכרון ראשון להודעת הוייתן, וכאן פירוש בפסוק ותהיינה שאנו עוסקין בו כאמור מנאן דרך חכמתן, והודיע בהם הכתוב ענין זה של דרך חכמתן בפעם אחרונה שהזכירם, אבל בכל המקומות לא הזכירם אלא כסדר גדולתן, וכפי זה ידויק דברי הש"ס על נכון:

ובזה נבא ליישב מה שהקשינו בכתוב, והוא שנתחכם הכתוב להעיר כי דרך גדולתן מונה אותם ולזה אם היה אומר ואלה שמותם היה צריך לסדרן כסדר חכמתן וסדר חכמתן אינה כן ולזה אמר **ואלה שמות בנותיו** להעיר שסדר הוית בנות מאביהם הוא שמסדר הכתוב, וכן תמצא למעלה במספר בני מנשה שנאמרו גם כן בסדר זה דקדק הכתוב לומר ושם בנות צלפחד להעיר כמו כן, והגם שגם בפסוק ותהיינה אמר הכתוב גם כן בנות צלפחד, שם הקדים זכרונם ואחר כך שם אביהם ואין במשמעותו שסדרן כדרך לידתן אלא כשיקדים זכרון האב ויסמוך לזכרונו זכרונם זה יגיד כי מונה סדר יציאתן ממנו, ועיין מה שכתבתי בפרשת נח בפסוק (א' י') ויולד נח שלשה בנים: (אור החיים)

[ב] ותעמדה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה פתח אהל מועד לאמר:

אונקלוס וקמו קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל פנשפתא בתרע משפן זמנא למימר: (אונקלוס)

יונתן וקמא קדם משה בתר דקמו קדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל פנישפתא לתרע משפן זמנא למימר: (תרגום יונתן)

רש"י לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים, אחר שמת אהרן: לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר, אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע, אלא סרס המקרא ודרשהו, (ס) דברי רבי יאשיה, אבא חנן משום רבי אלעזר אומר, צבית המדרש היו יושבים, ועמדו

לפני חכמים (ס) וכאלו אמר ותעמודנה לפני אלעזר הכהן וגו' ואחר כך
 מפנה: (ספתי חכמים)

אור החיים ותעמודנה לפני משה וגו'. בפרשת בהעלותך (ט' ו') פירשתי מחלוקת אבא חנן ור' יאשיה, גם למה נחלקו גם במקום זה, ולפי מה שפירשתי שם יתישב אומרו גם כן כל הנשיאים והעדה לבי הסברות, להאומר חולקין כבוד וכו' מכאן אתה למד שאפילו אין רבו חולק לו כבוד מן הסתם אין הנשיאים חולקים כבוד לעם הארץ, ולמאן דאמר אין חולקין וכו' מכאן תתחייב לומר סרס המקרא ודרשהו והבן, וטעם שדברו בזמן שהיו יחד שבטי ישראל, לומר דבריהם בפני כולן כדי שידעו תשובתו להם שלא יערערו אחר כניסתם לארץ:

ובספר הזוהר הקדוש פרשת בלק דף ר"ה אמרו וזה לשונם דחב במדברא במלולא לגבי משה חשיבו דמשה אנטיר דבבו ובגין כך קריבו לקמיה דמשה ואלעזר וכל הנשיאים וכל ראשי אבהן וכו' עד כאן, הדברים יגידו שמפרש טעם מאמר הנשיאים וכל העדה הוא שהבנות כנסו אותם לחשש שינטור משה להם איבת אביהם, ומה שאמרו בזוהר וכל ראשי אבהן הוא פירוש אומרו וכל העדה, והוכרח לפרש כן לפי מה שמפרש שהם כנסו אותם לא יתכנסו העדה כולם זולת במאמר משה ובתקיעה בחצוצרות כידוע לזה פירש שהם ראשי האבות, ויש להעיר לדברי הזוהר איך יעלה על דעת הצדקניות לחשוד בכשר כמשה, ואולי שאינו אלא ללמדנו דרך החיים, וכמו שפירש שם בזוהר וזה לשונם מכאן מאן דחייש מן דיינא יקרב אחריני ויסגי בגוברי עד כאן, וכבר אמרו ז"ל (ב"ר קיט:) שהבנות חכמניות היו וצדקניות היו, ולעולם יודעים היו כי משה לא יעוול משפט, או אפשר שחששו כי משה ישפוט בהם כמשפט המתלוננים והמרגלים שלא נטלו בניהם חלק בארץ לפי שדברו בה' ובמשה לזה כנסו כל האמורים לצדד עמו במשפט כדי שלא יטה בדעתו לחובתם, או אפשר שנתחכמו בזה כדי שירגיש משה ויעשה מה שעשה כאמור שם בזוהר שנסתלק מן המשפט והקריבו לפני ה', ונראה שהגם שהיה יודע משה שנוטלות נחלה עם כל זה עשה כן ללמד לדיינים שרואים שנחשדים בדין שיסתלקו וכו' כדרך שעשה הוא, או אפשר שחש להם שיהיו כמתלוננים וסלק עצמו מלצדד במשפטם והקריבו לפני ה': (אור החיים)

ג אָבִינוּ מִתּוֹ בְּמִדְבָּר וְהוּא לֹא הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנּוֹעֲדִים עַל יְהוָה בְּעֵדַת קָרַח כִּי בָחַטְאוּ מִתּוֹ וּבָנִים לֹא הָיוּ לוֹ:

אונקלוס אָבוּנָא מִית בְּמִדְבָּרָא וְהוּא לָא הָוָה בְּגוֹ כְּנִשְׁתָּא דְאֶזְדְּמְנוּ עַל יְיָ בְּכְנִשְׁתָּא דְקָרַח אֲרִי בְּחֻבֵּיהּ מִית וּבָנִין לָא הָווּ לֵיהּ: (אונקלוס)

יונתן אָבוֹנָא מִיַּת בְּמִדְבָּרָא וְהוּא לָא הָוָה בְּגוּוּ כְּנִישְׁתָּא דְמִתְרַעְמוּ וְדָאֲדָמְנוּ לְמַרְדָּא עַל יֵי בְּכְנִישְׁתָּא דְקָרַח אָרוּם בְּחוּבִיָּה מִיַּת וְלָא אַחְטִי לְחוּרְנִין וּבְנִין דְכָרִין לָא הָוּ לֵיהּ: (תרגום יונתן)

רפ"י והוא לא היה וגו'. לפי שהיו צאות לומר בחטאו מת, נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים, ולא בעדת קרח שהלו על הקב"ה, אלא בחטאו לצדו מת, ולא החטיא את אחרים (ע) עמו (פס קיה: ספרי פס), רבי עקיבא אומר, מקושקש עליהם (פ) היה, ורבי שמעון אומר, מן המעפילים (ס) היה (שבת א:): (רפ"י)

שפתי חכמים (ע) דאם לא כן מאי נפקא מינה אם מת בחטאו: (פ) נאמר כאן אבינו מת במדבר ולהלן הוא אומר ויהיו בני ישראל במדבר וימלאו וגו' מה להלן מקושקש אף כאן מקושקש: (ס) דכתיב בפרשת שלח לך ויעפילו לעלות וגו' דויעפילו בגימטריא כלפחד ומפני שהתורה כסתו ולא גלתה אותו לכן אמר מן המעפילים היה שלא הרשיע כל כך בחילול שבת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והוא לא היה. חשבו הבנות כי לא יירשו בני הנועדים על ה': כי בחטאו מת. אמר ר' יהודה הלוי הספרדי כי פ"י כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך ואיננו רחוק: (אבן עזרא)

אור החיים אבינו מת במדבר. טעם אומרו מת במדבר, לשלול שלא מת במצרים, והכונה בזה בין למאן דאמר נתחלקה לבאי הארץ בין למאן דאמר נתחלקה ליוצאי מצרים זו היא עיקר טענתם, למאן דאמר ליוצאי מצרים אמרו מת במדבר הרי שהיה מיוצאי מצרים, ודקדקו גם כן בתיבת **במדבר** לומר שהיה מכלל אותם שנגזרה עליהם גזירת במדבר יפלו פגריכם (י"ד כ"ט) הא למדת שהיה בן עשרים כשיצא ממצרים, ולמאן דאמר נתחלקה הארץ לבאיה הרי גם הוא מודה שתחזור ליוצאי מצרים וינחילו בניהם ונוגעת הירושה להם בחזרה:

עוד יתבאר על פי דברי הזוהר (ח"ב קנז). שאמר כי המדבר הוא מקום שליטת ס"מ הרשע, וזו סיבת פרעון עונם תכף ומיד כי לפי שהיו דורסים עליו וכופין אותו לא היו משיגים גדר זה לשלוט עליו עד שהיו מתרפאין מנגע עונם, והוא אומרו **מת במדבר** פירוש בשביל היותו במדבר שזולת זה היה ה' מאריך אפו עד שהיה מתקן מעשיו ולא היה מת:

עוד יתבאר על דרך מה שאמרו בזוהר (ח"ג רה:) כי במדבר לשון דיבור

כי באו להסיר מלב משה לבל יחשוד אותם שיש בלבם עליו ח"ו שיעוול משפטם, ואמרו **אבינו מת במדבר** פירוש איך יעלה על הדעת שיחשבו דבר זה הלא המה ראו את אשר המית ה' אביהם בשביל שדיבר במשה וזה אות להם להרחיק מחשבות און באיש אלהים, ואמרו ראייה לדבר שמיתת אביהם היתה בשביל שדיבר במשה שהרי לא היה בתוך העדה וגוי ודרשו ז"ל (ספרי) שכללו בדבריהם עדת מרגלים ועדת קרח ומתלוננים והוא לא היה ביניהם הא למדת שלא היה לו אלא חטא הדיבור שהרי כמה כתות של רשע היו ולא נמנה עמהם, והוא מה שגמרו אומר **כי בחטאו** לשון יחיד פירוש חטא אחד היה לו ולא יותר, ואולי כי לזה נתכוונו לדבר דבריהם בפני כל הנשיאים והעדה להשמיעם דברים אלו להגדיל אימת משה בלבם, ואפשר כי לזה נתכוון באומרו לאמר אבינו מת במדבר פירוש טעם ותקרבה לפני וגוי ולפני וגוי לאמר דבר זה אבינו מת בשביל שדיבר במשה הגם שהיה צדיק גמור ולא היה בידו אלא חטא

ובזה נתישבה תמיהת התוס' שהקשו שם בפרק יש נוחלין (בי"ב ק"ח): בדיבור המתחיל ולמאן דאמר לבאי הארץ וכו' שמדברי הגמרא מוכח כי למאן דאמר נתחלקה לבאי הארץ לא נטלו הבנות חלק צלפחד הנוגע לו לעצמו בנחלה אלא הנוגע לו בנחלת חפר כשחזרו לו בניו אם כן למה הוצרכו הבנות לומר והוא לא היה בתוך העדה וגוי והלא אפילו בני העדה של המרגלים נטלו בזכות אבי אביהם, ולדרכנו הוצרכו לומר והוא לא היה וגוי לומר כי בחטאו וגוי כמו שפירשתי וחוף מדרכינו יש ליישב קושית התוספת שהבנות לא ידעו שלא נקנסו המרגלים ליטול בחזרה בנכסי אביהם וחשבו שפקע מהמרגלים נחלה בארץ כל עיקר לזה הוצרכו לומר והוא לא היה

ובנים לא היו לו. ולא אמרו **אין לו**, יתבאר על דרך אומרם בני בנים הרי הם כבנים, והעלו בגמרא (יבמות סב): שהוא הדין בני הבנות, לזה אמרו לא היו לו כבר אבל יש תקוה שיהיה לו והם אשר ילדו בנותיו שהם נקראים גם כן בניו: (אור החיים)

ספורנו והוא לא היה. בעדת קרח. שהיה דינם שיאבד ממונם בחרם שהחרימם משה רבינו באמרו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו וכן נדונו בדיני שמים כאמרו ואת כל הרכוש: **כי בחמאו מת.** לא היה עונש חטאו אלא שימות לא שיאבד ממונו מן היורשים: (ספורנו)

[ד] לָמָּה יִגְרַע שֵׁם אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֶּן תִּנָּה לָנוּ אַחֲזָה בְּתוֹךְ אַחֵי אָבִינוּ:

אונקלוס לָמָּה יִתְמַנַּע שְׁמָא דְאָבוּנָא מְגוֹ זְרַעִיתִיהָ אֲרִי לִית לִיהָ בְּרַ הַב לָנָא

יונתן לְמָא יִתְמַנַּע שׁוּם אַבּוּנָא מְגוּ גְנִיסְתִּיהָ אַרוּם לִית לִיה בִּיר דְכָר אֵין לִית אֲנִן חֲשִׁיבִין כְּבִיר וְאֵימֹן כְּנִטְרָא יֵיבִם תְּסַב אֵימֹן חוּלְק אַבּוּנִן וְחוּלְק אַחָא דְאַבּוּנִן וְאֵין אֲנִן חֲשִׁיבִין כְּבִיר הַב לָן אַחְסָנָא בְּגוּ אַחֵי אַבּוּנִן : (תְּרוּגוּם יוֹנָתָן)

רפ"י לְמָה יִגְרַע שָׁם אַבּוּנִן. אֲנִן בְּמִקּוּם בְּן עוֹמְדוֹת, וְאִם אֵין הַנְּקֻבוֹת חֲשׁוּבוֹת זְרַע, תְּחִיבִים אֲמַנּוּ לִיבִים (בְּבִא בְּתֵרָא קִיט): **כִּי אֵין לוֹ בְּן. הֲאִל אִם הִיא לוֹ בְּן, לֹא הִיוּ (ה) תּוֹבְעוֹת כְּלוּם, מִגִּיד שְׁחֻמְנִיּוֹת (ו) הִיוּ: (רפ"י)**

שפתי חכמים (ה) לְכוּנוּ לְתַרְזָן דְכָל כִּי נְתִינַת טַעַם הוּא אֲשַׁלְמַעְלָה וְהַכָּא מָה טַעַם הוּא אֲלַמְעַלָּה אֲדַרְבַּה בְּשָׂבִיל שְׁאֵין לוֹ בְּן לְכַךְ יִגְרַע לְכֹן פִּירָשׁ דְהַכִּי קְאָמַר לְמָה יִגְרַע וְתַן לָנוּ נַחְלָה כִּי אֵין לוֹ בְּן אֲבָל אִם הִיא כּוֹ: (ו) הַקְּשָׁה מִהֲרִ"ן דְּצַפְרָק יֵשׁ נוֹחֲלִין אֲמַרוּ עַל מָה שְׁאֲמַרוּ כִּי אֵין לוֹ בְּן מִגִּיד שְׁדַרְשָׁנִיּוֹת הִיוּ וְעַל מ"ש אֲנִן בְּמִקּוּם בְּן אֲמַרוּ מִגִּיד שְׁחֻמְנִיּוֹת הִיוּ וְלִרְכִיד עִיּוֹן: (שְׁפִתֵי חֻכְמִים)

אבן עזרא **כִּי אֵין לוֹ בְּן. בַּעֲבוּר שְׁאֵין לוֹ בְּן:** (אבן עזרא)

אור החיים לְמָה יִגְרַע. פִּירוּשׁ עַל פִּי מָה שְׁאֲמַרוּ בְּמִשְׁנָה בְּפִרְק יֵשׁ נוֹחֲלִין (ב"ב קטז) וְזֶה לְשׁוֹנִם בְּנוֹת צַלְפַּחַד נְטִלוּ גִי חֻלְקִים בְּנַחֲלָה חֻלְק אַבִּיהֶם וְחֻלְקוֹ עִם אַחֵיו בְּנַכְסֵי חֶפֶר וְשִׁהִיָּה בְּכוֹר וְכוּ' עַד כֹּאן, וְהוּא אֹמַר לְמָה יִגְרַע וְגו' כִּנְגַד חֻלְק צַלְפַּחַד, **תְּנָה לָנוּ אַחוּזָה בְּתוֹךְ אַחֵי אַבִּינוּ** פִּירוּשׁ חֻלְק צַלְפַּחַד שְׁנוּגַע לוֹ תוֹךְ אַחֵיו בְּנַכְסֵי חֶפֶר שִׁהִיָּה מִיּוֹצְאֵי מִצְרַיִם וְחֻלְק הַבְּכוֹרָה כְּלוּל הוּא בְּמִאֲמַר בְּתוֹךְ אַחֵי וְגו', וְדַרְךְ זֶה אֵינוֹ אֲלֵא לְמִאֲן דְּאֲמַר שֶׁהָאֲרָץ נְתַחֲלָקָה לְיּוֹצְאֵי מִצְרַיִם אֲבָל לְמִאֲן דְּאֲמַר לְבִאִיָּה נְתַחֲלָקָה לֹא נְטִלוּ חֻלְקוֹ שֶׁל צַלְפַּחַד עֲצֻמוֹ, וְיִתְבַּאֵר הַכְּתוּב בְּדַרְךְ אַחֵר, עַל דַּרְךְ מָה שְׁאֲמַרוּ שֶׁם דָּף קִי"ח וְזֶה לְשׁוֹנִם אֲמַר לִיה רַב פְּפֵא לְאַבְיִי בְּשַׁלְמָא לְמִאֲן דְּאֲמַר לְיּוֹצְאֵי מִצְרַיִם נְתַחֲלָקָה וְכוּ' הֵינֵנוּ דְּכַתִּיב חֻבְלֵי מְנַשֶּׁה עֲשֶׂרָה שִׁיתָא דְּשִׁיתָא בְּתֵי אֲבוֹת וּד' דִּידְהוֹ פִּירוּשׁ אַחַד חֻלְק צַלְפַּחַד, ב' חֻלְקוֹ בְּחֶפֶר, ג' בְּכוֹרָתוֹ פִּי שְׁנַיִם, ד' חֻלְקוֹ בִּירוּשָׁת אַחֵיו, אֲלֵא לְמִאֲן אֲמַר לְבִאִי הָאֲרָץ וְכוּ' וּמִתְרַץ תְּרֵי אַחֵי אֲבֵא הוּוּ לִיה עַד כֹּאן, מַעֲתָה אֲפִילוּ לְסַבְרַת מִאֲן דְּאֲמַר לְבִאִיָּה נְתַחֲלָקָה נְטִלוּ הַבְּנוֹת ב' יְרוּשׁוֹת יְרוּשָׁת צַלְפַּחַד דְּאֲבִיו פִּי שְׁנַיִם וְיְרוּשָׁת ב' אַחֵיו שְׁמַתוֹ, לְזֶה אֲמַרוּ לְמָה יִגְרַע וְגו' כִּנְגַד יְרוּשָׁת חֶפֶר שְׁנוּגַעַת לְצַלְפַּחַד בְּחִזְרָה, **תְּנָה לָנוּ** וְגו' כִּנְגַד יְרוּשָׁת הָאֲחִים שְׁמַתוֹ שְׁנוּגַעַת לְצַלְפַּחַד

גם כן מצד החזרה:

עוד יִתְבַּאֵר הַכְּתוּב לְב' הַסְּבָרוֹת בְּהַעִיר אֹמַרוּ לְמָה יִגְרַע שֶׁם אַבִּינוּ שִׁהִיָּה

לו לומר למה תגרע נחלת אבינו. עוד למה חזרו לומר כי אין לו אחר שכבר אמרו ובנים לא היו לו, ויתבאר הכתוב על פי דבריהם ז"ל במסכת בבא בתרא דף קי"ט וזה לשונם תנא בנות צלפחד וכו' חכמניות הן שלפי שעה דברו דאמר ר' שמואל מלמד שהיה משה יושב ודורש בפרשת יבמין שנאמר כי ישבו אחים וגוי אמרו לו אם כבן אנו תן לנו נחלה ואם לא תתיבם אמנו עד כאן, והוא מה שאמר הכתוב כאן למה יגרע שם אבינו פירוש זו היא טענת יבוס להקים שם המת, ולזה דקדקו בלשונם למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו והגרעון הוא כי אין לו בן וה' צוה כי ישבו אחים וגוי ובן אין לו וגוי יבמה יבא עליה וגוי, מה תאמר שהבת כבן תחשב ופוטרת אם כן תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו, והגם דר' שמואל הקדים במאמר הבנות טענת הנחלה לטענת היבוס, לא נתכוין אלא לומר ב' הטענות שאמרו ולא דקדק לומר אותם כסדרן, ודרך זה ישנו בין לסברת ר' יאשיה שאמר הארץ נתחלקה ליוצאי מצרים בין לסברת ר' יונתן שאמר לבאיה נתחלקה, לסברת האומר ליוצאי מצרים שואלים גם חלקו של צלפחד עצמו ושאר חלקים הנוגעים לו מובנים מעצמן ולסברת האומר לבאיה נתחלקה שואלים חלקים הנוגעים לצלפחד בחזרה: (אור החיים)

[ה] ויקרב משה את משפטן לפני ה' : (פ)

אונקלוס וקרב משה ית דינהון קדם יי: **[פ]** (אונקלוס)

יונתן דין חד מן ארבעה דינין די עלו קדם משה נביא וסכס יתהון על דעתא דלעיל מנהון דיני ממונא ומנהון דיני נפשתיא בדיני ממונא הנה משה זריז ובדיני נפשתיא הנה משה מתון ובאלין ובאלין אמר משה לא שמעית מן בגלל למלפא רישי סנהדרי דישראל דעתידין למיקום מן בתריה די הוון זריזין לדיני ממונא ומתונין לדיני נפשתיא ולא יבהתון למשיילא דינא דמתקשי להון ארום משה דהנה רבהון דישראל צריף דיימר לא שמעית בגין פן קרב משה ית דינהון קדם יי: (תרגום יונתן)

רס"י ויקרב משה את משפטן. נתעלמה הלכה ממנו, (ז) וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכס תקריבון אלי (דברים א, יז. סנהדרין ת.). דבר אחר, ראויה היתה (ח) פרשה זו להכתב על ידי משה, אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן (סנהדרין טז): (רס"י)

שפתי חכמים (ז) לאם לא כן לקמן בפרשת מסעי לא כתיב רק ויאו משה על פי ה' כן מטה בני יוסף וגו' וכאן הולכך להביא משפטן לפני ה' אלא שנתעלמה כו': (ח) דלטעם ראשון קשה מנליה דנתעלמה ממנו הלכה ללמא משה לא ראה לפסוק הלכה בלי ידיעת הקדוש ברוך הוא כמו דכתיב

לעיל גבי ויהי אנקיס וגו' בפרשת בהעלותך ללא פירש קס שכלאן נפרע ממנו הוא הדין ה"נ לכן פירש דבר אחר. ולפי דבר אחר קשה למה לא כתיב הכל כמו התם עמדו ואשמעה וגו' לכן פירש גם טעם לאקון: (ספתי חכמים)

אור החיים ויקרב משה וגו'. אפשר שנתכוין לפי דברי תנא דחכמניות וכו' שהבאתי בפסוק למה יגרע ששפטו אם אנו כבן נירש ואם לאו תתיבם אמנו, כמו כן דבר משה לפני ה', וטעמו שאמר כן לשאם יאמר לו ה' אין להם נחלה יתן לו טעם למה לא תתיבם אמם. עוד יתבאר על פי מה שאמרו בבבא בתרא (ק"ט): וזה לשונם אמר רבי חידקא שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא וכך היה אומר יודע היה משה שבנות צלפחד יורשות אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה וראויה היתה פרשת נחלות ליכתב על פי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן וראויה היתה פרשת מקושש וכו' אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו עד כאן, וכתבו התוספות שם בדיבור המתחיל יודע היה משה וכו' אף על פי שלא נאמרה פרשת נחלות יודע היה מטעם אם כבן אנו נירש אם כבת תתיבם אמנו כדלקמן עד כאן:

וקשה לדברי ברייתא זו מברייתא (זבחים קטו): שנחלקו רבי עקיבא ורבי ישמעאל בסדר נתינת התורה שכלם מודים שנאמרו כללות התורה ופרטיה בסיני, ולפי ברייתא זו לא נאמר למשה אם יטלו חלק בכורה אם לא עד שנת הארבעים שהיה בערבות מואב אחר מיתת אהרן שכן אמר הכתוב ולפני אלעזר הא למדת שמת אהרן, בשלמא פרשת מקושש לפי שהיתה בשנה ראשונה כאומרם ז"ל (ספרי ח"א ק"ג): נוכל לומר שהיה ה' אומרה למשה בסיני אלא שנתחייב מקושש וכו' מה שאין כן מה שלפנינו, ועוד כפי זה מת אהרן חסר ידיעת התורה בפרט דין זה:

ונראה כי לעולם כל משפטי התורה נאמרו למשה בסיני כללות ופרטות וכמו כן פרשת נחלות והיה יודע משה ואהרן שהבנות יטלו גם חלק הבכורה, ומה שאמרו בברייתא לא היה יודע שיטלו חלק הבכורה פירוש בארץ ישראל, הכונה אם תחשב ראוי או מוחזק לפי שאין הבכור נוטל פי שנים אלא במוחזק ולא בראוי, ודבר זה לא בא מחמת חסרון ידיעת ההלכה אלא חסרון ידיעת מציאות זה אם קרוי מוחזק או ראוי, וחסרון ידיעת דבר זה אינו חסרון דיני התורה, וכן מוכיחים הדברים ממה שאמרו שם בגמרא שמקשה מברייתא זו של ר' שמעון השקמוני לרבא שאמר ארץ ישראל מוחזקת היא ואמר ואי סלקא דעתך מוחזקת היא מאי קא מספקא ליה ומתרץ היא גופא מספקא ליה במשמעות דקרא (שמות ו') ונתתי אותה לכם מורשה וגו', פירוש אם פירוש מורשה הוא ירושה וכפי זה הבכור יטול בה פי שנים או דלמא פירוש מורשה הוא שיהיו מורישין אותה, ופשטו ליה ירושה לכם ומורישין לבניהם והיינו דכתיב (שם ט"ו) תביאמו ותטעמו וגו' מלמד שמתנבאים ואינם יודעים

לְאִיתְאֲמָרָא עַל יְדִיָּהוּן מִיָּתוּן תִּתְּנוּ לְהוֹן יִרְתוּ וְאַחְסָנָא בְּגוּ אַחֵי אַבּוּהוֹן וְתַעֲבָר
נִת אַחְסָנִת אַבּוּהוֹן לְהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י כן צנות כלפחד דצרת. כתרגומו יאות, (א) כך כתובה פרשה זו לפני
צמרום, מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן צנות כלפחד
דצרת. יפה תבעו, אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתן תתן. שני חלקים,
(ב) חלק אציהן שהיה מיוצאי מצרים, וחלקו עם אחיו צנכסי חפר (צבא צתרא
קית): והעצרת. לשון העברה (ס"א ג) עברה) הוא, במי שאינו מניח בן ליורשו.
דבר אחר, על שם שהצת מעצרת נחלה משצט לשצט, שצנה ובעלה יורשין
אותה, שלא תסוב נחלה לא נטוה אלא לאותו (ד) הדור בצבד, וכן
והעצרתם את נחלתו לצתו, צכולן הוא אומר ונתתם וצבת הוא אומר
והעצרתם: (רש"י)

שפתי חכמים (א) פירוש שרש"י רואה לפרש דברי המתרגם שתרגם יאות
שראונו לומר יפה תבעו צנות כלפחד שכך דרשו רבותינו זכרונם לצרכה כן
צנות כלפחד דוצרות שכך כתובה פרשה זו לפני צמרום. רא"ס: (ב) הרא"ס
האריך כאן וסוף דבריו שרש"י לישנא דברייתא נקט בלישניה אף על גב
דהיא ברייתא אתיא כמאן דאמר ליוצאי מצרים נחלקה הארץ לאו משום
דסבירא ליה כוותיה אלא משום דמיניה מצי למילף למאן דאמר לבאי
הארץ נתן תתן ב' חלקים צנכסי חפר בתורת חזרה שאותם חלקים שנטלו
בני חפר שהיו מבאי הארץ החזירו כולן לחפר שהיה מיוצאי מצרים כדכתיב
לשמות מטות אצותם ינחלו ונמלא כאלו זכה חפר בכל החלקים וירשו
ממנו כל בניו וכלפחד ירש שני חלקים לפי שהיה בכור וכל אחיו כל אחד
חלק אחד הרי לצנות כלפחד שני חלקים של אציהם צנכסי חפר ועל אותן
שני חלקים כתב קרא נתן תתן. ורש"י נקט בלישניה חלק אציהן וחלקו עם
אחיו צנכסי חפר כלשון הברייתא ואין כוונתו לומר רק שני חלקי אציהן
עם אחיו צנכסי חפר אבל משל חפר עצמו לא נטלו כלום שהרי לבאי
הארץ נתחלקה הארץ ולא ליוצאי מצרים וחזרה לא שייך ביה שהרי לא היו
לו בנים הנכנסים לארץ עד שיחזרו לו חלקיהם שנטלו בארץ ואריך עיון
עד כאן לשונו הרא"ס: (ג) ר"ל שיש לו להקדוש צרוך הוא עברה וזעם
עליו לכך אינו מניח בן ליורשו: (ד) ור"ל שלא תקשה והא כתיב צפרשת
ואלה מסעי ולא תסוב נחלה וגומר דאין אשה משצט זה רשאי להגשא

לחיי משפט אחר ומפרט ללא נכטווה אלא לאותו הדור ולא לדורות הבאים. ולטעם ראשון קשה היה לו לינקד והעברת בסגול כיון שהוא לשון עברה לכן פירט דבר אחר דבר ולפירוט דבר אחר קשה למה כתיב צנות כלפחד והעברתם דהא לא היו ראיות להנשא כי אם לבני דודיהן לכן פירט גם טעם ראשון: (ספתי חכמים)

אבן עזרא כן. אמת או הדבר כן: **והעברת**. מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן: (אבן עזרא)

בעל הטורים **דברת**. ב' במסרה הכא ואידך ואני אשימם דוברות בים שהיו מלאות רוח אלהים וחכמות כים שהוא מלא כמו שדרשו חכמניות היו דרשניות היו: (בעל הטורים)

אור החיים **כן בנות צלפחד וגו'**. הוצרך לאמר **כן** ולא הספיק במה שפרט המשפטים, לומר שדרך המשפט ששפטו בשכלם לכל הפירושים שפירשנו בין לפי מה שאמר התנא דחכמניות היו ששפטו דין ירושה מדין יבום הצדיק ה' מה שדנו בשכלם בין מה שאמרו מדעת עצמן שנוגע להם חלקי הבכורה וחלק אחיהם, עוד נתחכם ה' לומר כן וגו' להעיר כי כל פרטי הדינים אשר יצו ה' בענין כמו שדרשו ז"ל בברייתא במסכת בבא בתרא (ק"ח): וזה לשונם נתן נתן זו נחלת אביהן, בתוך אחי וגו' זו נחלת אבי אביהן, והעברת זו בכורה וכו', ואמר ר"א אף חלק אחי אביהן וכו' דכתיב נתן נתן וגו' לכל אלו הפרטים נתכוונו בנות צלפחד בדבריהם, והוא אומרו **כז בנות** וגו' וחזר לפרש דברים שכלל במאמר כן, הא למדת שהיתה כוונתם לשאול כל האמור, וכבר רמזנו למעלה בדבריהם, ונתכוון ה' גם כן לרומם הצדקניות החכמניות, ואולי כי לזה נתכוון בתיבת **לאמר** לשון מעלה כדרך אומרו (דברים כו) האמירך היום לרומם במאמר כן בנות צלפחד דוברות, עוד נתכוין ה' ליחד להם תשובה למשפטן בפני עצמן ולא כללן יחד במצוה אחת עם ישראל כשצוה בסמוך דכתיב ואל בני ישראל תדבר לאמר, להראות את אשר יכבד מכבדיו ועושי רצונו: (אור החיים)

כלי יקר **נתון נתן להם וגו'**. להן מבעי ליה למימר, וכן בתוך אחי אביהם אביהן מבעי ליה למימר, כמו שאמר בסמוך והעברת את נחלת אביהן להן. וזה לפי שבענין הירושה אם אין לו בן הרי הם עומדים במקום זכרים לכל דבר על כן אמר נתן נתן להם כמדבר לזכרים להורות שהם זכרים לכל דבר ירושה. אבל אחר כך שאמר והעברת המורה על לשון עברה, או לשון העברת נחלה משבט לשבט מצד שהן נקיבות, ע"כ אמר כמדבר לנקיבות והעברת נחלת אביהן להן.

ומה שפירש"י שאמרו אנו במקום בן עומדות ואם לאו תתיבם אמנו,

נראה שדקדק זה ממה שאמרו כי בחטאו מת ובנים לא היו לו, משמע האם היו לו בנים אע"פ שעכשיו אין לו בנים מכל מקום מאחר שהיו לו שעה אחת לאחר מותו לא היו תובעים כלום. ולמה, אלא לפי שהממה נפשך היה בטל כי לא היו יכולים לומר תתיבם אמנו ומטעם זה דקדק רש"י בלשונו לפרש כי אין לו בן האם היה לו בן, ולא פירש האם יש לו.

ופשוטו כך הוא, כי מדקאמרו למה יגרע שם אבינו וכי ירושת הבנים תלוי בהשארות שם אביהם, ועוד למה אמרו מתחלה ובנים לא היו לו משמע האם היו לו אף על פי שאינן עכשיו בעולם מכל מקום לא היו אומרים דבר זה, ואחר כך אמרו תנה לנו אחוזה כי בן אין לו משמע שאין הדבר תלוי כי אם במציאות שעה זו. אלא כך אמרו ממה נפשך אם אין אנו חשובים זרע הרי בנים לא היו לו מעולם אם כן למה יגרע שם אבינו ותתיבם אמנו להקים שם המת על נחלתו, ואם אנו חשובים זרע אם כן תנה לנו אחוזה שהרי אין לו בן עכשיו לירשו ואנחנו במקום בן ומה שאמר כי אין לו בן קאי אשלמטה שאמרו תנה לנו אחוזה. ופירוש זה ברור ונכון. (כלי יקר)

[ח] וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבֹר לְאמֹר אִישׁ כִּי יָמוּת וַיְבֹן אֵין לוֹ וְהֶעֱבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ:

אונקלוס וְעַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּמְלִיל לְמִימָר גְּבַר אָרִי יָמוּת וַיְבַר לִית לִיה וְתֵעֲבֹרוּן יֵת אַחְסִנְתִּיה אֶלְבְּרִתִּיה: (אונקלוס)

יונתן וְעַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּמְלִיל לְמִימָר גְּבַר אָרוּם יָמוּת וַיְבִיר דְּכַר לִית לִיה וְתֵעֲבֹרוּן יֵת אַחְסִנְתִּיה אֶלְבְּרִתִּיה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וּבֶן אֵין לוֹ. הֵנָּה אוֹת כִּי הֵבֵן יִירֵשׁ אֶת אֲבִיו: (אבן עזרא)

דעת זקנים וְהֶעֱבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבָתוֹ. בְּכֹלֵהוּ כְּתִיב וְנָתַתֶּם וּגְבִי בֵת וְהֶעֱבַרְתֶּם לְפִי שִׁכְשָׁה נַחֲלָה נְתוּנָה לְבֵת הִיא נֶעְבַרְתָּ מִשְׁמָה הִרְאִשׁוֹן מִמִּטָּה לְמִטָּה וְנִקְרָאתָ עַל שֵׁם בַּעֲלָהּ: (דעת זקנים)

[ט] וְאִם אֵין לוֹ בֵּת וְנִתְּתָם אֶת נַחֲלָתוֹ לְאָחִיו:

אונקלוס וְאִם לִית לִיה בְּרִתָּא וְתִתְּנֹן יֵת אַחְסִנְתִּיה לְאָחוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְאֵין לִית לִיה בְּרִתָּא וְתִתְּנֹן יֵת אַחְסִנְתִּיה לְאָחוּהִי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא לְאָחִיו. מֵאֵב אוֹ מֵאֵם: (אבן עזרא)

[יז] וְאִם אֵין לּוֹ אַחִים וְנִתְּתֶם אֶת נַחֲלָתוֹ לְאַחֵי אָבוֹי :

אונקלוס וְאִם לִית לִיה אַחִין וְתִתְּנוּן יְת אַחְסַנְתִּיה לְאַחֵי אָבוֹהֵי : (אונקלוס)

יונתן וְאִין לִית לִיה אַחִין וְתִתְּנוּן יְת אַחְסַנְתִּיה לְאַחוֹי מִן אָבוֹי : (תרגום יונתן)

[יא] וְאִם אֵין אַחִים לְאַבוֹי וְנִתְּתֶם אֶת נַחֲלָתוֹ לְשָׂארוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וַיִּרְשׁ אֹתָהּ וְהִיְתָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקֹּת מִשְׁפַּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה :

אונקלוס וְאִם לִית אַחִין לְאַבוֹהֵי וְתִתְּנוּן יְת אַחְסַנְתִּיה לְקָרִיבֵיה דְקָרִיב לִיה מִזְרַעֲיִתִיה וַיִּרְתָּהּ וְתִהִי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְגִזְרַת דִּין כְּמָא דִּי פְקִיד יִי יְת : (אונקלוס) **[פ]** מֹשֶׁה :

יונתן וְאִין לִית לִיה אַחִין לְאַבוֹי וְתִתְּנוּן יְת אַחְסַנְתִּיה לְקָרִיבֵיה דְקָרִיב לִיה מִגְּנִיסַת אָבוֹי וַיִּרְתָּהּ וְתִהִי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְוִיַּת גִּזְרַת דִּין הֵיכְמָא דְפְקִיד יִי יְת : (תרגום יונתן) מֹשֶׁה :

רש"י לְשָׂארוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ. וְאִין מִשְׁפַּחַה קְרוּיָה אֲלַל מִשְׁפַּחַת הָאֵב (ספרי קלד. כנבא כתרל קט:): (רש"י)

אבן עזרא לְשָׂארוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו. מִכָּל הַמִּשְׁפַּחָה : וַיִּרְשׁ אֹתָהּ. הַנַּחֲלָה וְכֹבֵד פִּירְשֵׁתִי דֶרֶךְ חֲז"ל בְּפִסּוּק לַעֲם נִכְרִי. וְלִדְעַת הַנַּחֲלוֹי אִם יִירֶשׁ הָאֵב אוֹ הָאֵם אֶת הַבֵּן וְמָה שֶׁתִּירֶשׁ אֶשְׁתּוֹ צְרִיכִים אֲנַחְנוּ לְקַבְּלָהּ. אֲמָרוּ חֲז"ל כִּי נִסְמַכָּה פִּרְשֵׁת עֵלָה אֶל הָרַ הָעֵבְרִים לְדַעַת הַנַּחֲלוֹת כִּי בִקֵּשׁ מֹשֶׁה לְדַעַת מִי יִנַּחַל מֵעֲלָתוֹ : (אבן עזרא)

בעל הטורים נַחֲלָתוֹ לְשָׂארוֹ. אוֹתִיוֹת נַחֲלַת שָׂארוֹ לוֹ וְאִין שָׂארוֹ אֲלֵא אֶשְׁתּוֹ. וְהֵינּוּ מָה שֶׁאֲמָרוּ חֲז"ל גּוֹרְעִין וּמוֹסִיפִין וְדוֹרְשִׁין פִּי גּוֹרְעִין הוּיִיּוֹ מִנַּחֲלָתוֹ וּמוֹסִיפִין אוֹתָהּ עַל הַלְמִ"ד שֶׁל לְשָׂארוֹ וְנִשְׂאָר לוֹ הֵרִי נַחֲלַת שָׂארוֹ לוֹ וְדוֹרְשִׁין נַחֲלַת שָׂארוֹ שֶׁהִיא אֶשְׁתּוֹ לוֹ וְהֵינּוּ מָה שֶׁאֲחֲז"ל שֶׁהֵבֵעַל יוֹרֶשׁ אֶת אֶשְׁתּוֹ : (בעל הטורים)

[יב] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל הָר הָעֵבְרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִתְּתִי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל :

אונקלוס וַאֲמַר יִי לְמֹשֶׁה סַק לְטוֹרָא דְעֵבְרָאֵי הַדִּין וְחֲזִי יְת אַרְעָא דִּי יְהִבִּית

יונתן לבני וְאָמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סוֹק לְטוֹוֹרָא דְעִבְרָאִי הָדִין וְחָמִי ית אַרְעָא דִּיהָבִית
ישראל: (תרגום) (יונתן)

רש"י עלה אל הר העברים. למה נסמכה לכאן, (ה) כיון שאמר הקב"ה נתן נתן להם, אמר, אותי כוה המקום להנחיל, שמה הותרה הגזרה ואכנס לארץ, אמר לו הקב"ה, גזרתי במקומה עומדת (במ"ר כא, יג). דבר אחר, כיון שנכנס משה (ו) לנחלת בני גד ובני ראובן, שמה ואמר, כמדומה שהותר לי נדרי, משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטיין שלו, נכנס לשער והוא אחריו, לחצר והוא אחריו, לטרקלין והוא אחריו, כיון שבא ליכנס (ז) לקיטון, אמר לו, בני, מכאן ואילך אתה אסור ליכנס (ספרי קלד): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פירוש הא הר העברים הוא הר נבו וכיון שעלה משם להר נבו שוב לא ירד ומת שם מיד כדכתיב צפרשת וזאת הזרחה ולמה נסמכה וכו': (ו) דלטעם ראשון קשה למה שמה דלמא הא דכתיב נתן נתן כלומר על ידי כוונתך וכמו שכתוב לקמן צפרשת מסעי לכן פירש דבר אחר. ולפירוש דבר אחר קשה איך נסמך זה לכאן לכן פירש גם טעם ראשון וקל להבין: (ז) לקיטון היינו לחדר. ויבא החדרה תרגום יונתן ועייל לקיטונא: (שפתי חכמים)

כלי יקר עלה אל הר העברים הזה וגו'. צריך עיון למה נסמכה פרשה זו לכאן, ולמה קרא להר נבו הר העברים, וכשאמר משה יפקוד אלהי הרוחות איש על העדה למה לא בקש שינחיל שררתו לבניו.

והקרוב אלי לומר בזה, לפי שנאמר למעלה והעברתם את נחלתו לבתו, פירש"י שלכך נאמר והעברתם ללמדך שכל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה, ויש לדקדק ליורשו למה לי הלי"ל כל מי שאינו מניח בן, אלא שר"ל אע"פ שמניח בן אבל אינו ראוי ליורשו דהיינו שאינו ראוי לירש מעלת אביו בתורה וחכמה ושררה, אז הקב"ה מלא עברה עליו על שלא הדריך את בנו שיהיה ראוי למלא את מקומו ומני"ל לרש"י זה, כי מצלפחד ליכא למילף שהרי לא היו לו בנים כלל אלא שסמך על סמיכת פרשת עלה אל הר העברים הזה, שלכך קרא הקב"ה שמו הר העברים כי עליו נתמלא ה' עברה על משה על שלא הדריך את בניו שיהיו ראויין ליורשו, שררתו ונבואתו התלויה בהכנת כח המקבל, ומלשון זה הבין משה שלא ירד אחריו כבודו לבניו. וכן פירש משה הדבר שאמר (דברים ג.כו-כה) ויתעבר ה' בי למענכם וגו' וסמך ליה וצו את יהושע וגו' הורה באצבע

שזהו העברה שנתעבר ה' בו שינחיל שררתו ליהושע ולא לבניו, ומאחר שהרגיש שהדבר נמנע אמר מיד יפקוד אלהי הרוחות וגו' ועיין למעלה פרי' לך לך (ד.טו.) בפסוק לא יירשך זה. ואע"פ שליורשו לא יתישב על זה האופן אצל צלפחד מ"מ נקט לשון זה בעבור משה כאמור. ואצל צלפחד יכול להיות שאין לשון והעברתם יוצא מידי פשוטו וכך פירושו אילו נאמר ונתתם הייתי אומר שעוד שם המת יקרא על נחלתו כי מה לי אם הנחלה נתונה לבנו או לבתו, ומדקאמר והעברתם ש"מ שאף על פי שהיא נתונה לבתו מכל מקום דומה כאלו העביר נחלתו מיוצאי חלציו אל שבט אחר וכאילו לא זכה שזרעו יירש ארץ מזה אנו למידין שהקב"ה מלא עליו עברה כי לא זכה להקים שמו על נחלתו.

ויש עוד בדבר זה סוד הנמשך מסוד היצירה, כארז"ל (ברכות ס.) איש מזריע תחילה יולדת נקיבה, ואמרו המפרשים שהזרע הראשון נפסד והבא אחרונה נשאר קיים ולעולם מזרע אשה נולדת הנקיבה וא"כ דומה כאלו אין הבת מזרעו. (כלי יקר)

[יג] וְרֵאִיתָה אֶתְּהָ וְנִאֶסְפָּתָ אֶל עַמִּיךָ גַם אֶתְּהָ כְּאִשָּׁר נֶאֱסַף אֶהְרֹן אַחִיד:

אונקלוס (אונקלוס): וְתִחְזִי יְתָה וְתִתְכַנֵּשׁ לְעַמִּיךָ אַף אֶתְּ כְּמָא דִּי אֶתְּכַנֵּישׁ אֶהְרֹן אַחִיד:

יונתן (תרגום): וְתִחְמִי יְתָה וְתִתְכַנֵּישׁ לְעַמְךָ לְחֹד אֶתְּ הֵיכְמָא דְאֶתְּכַנֵּישׁ אֶהְרֹן אַחִיד:

רש"י כאשר נאסף אהרן אחיד. מכאן שנתאוה (ח) משה למיתתו של אהרן. דבר אחר, אין אתה טוב (ט) ממנו, על אשר לא קדשתם (דברים לב, נא), האם קדשתם (י) אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר מן העולם. בכל מקום שכתב מיתתם כתב סרחונם, לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו, לכך בקש משה שיכתב סרחונו, שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה, משל לשתי נשים שלוקות צבית דין, אחת קלקלה (כ) ואחת אכלה פגי (ל) שביעית וכו', אף כאן, בכל מקום שהזכיר מיתתו הזכיר סרחונם, להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד (יומא פו:): (רש"י)

שפתיה חכמים (ח) מדלא כתיב כאשר נאסף אברהם או שאר לדיקים: (ט) כלומר וכסם שהוא מת בצביל עון זה כך אתה תמות: (י) ואם תאמר והא בפרשה זו לא כתיב על אשר לא קדשתם. ויש לומר דלפירוש דבר אחר שפירש אין אתה טוב ממנו משמע כסם שאהרן מת ועדיין לא הגיע זמנו

כך משה ימות אף על פי שלא יגיע זמנו והיכן מלינו שמתו קודם זמנם ומתרחץ דהא כתיב גבי מיתת משה על אשר לא קדשתם וכו' והולרך לטעם של דבר אחר לטעם ראשון קשה והא לא היתה מיתת משה כמיתת אהרן דהא אהרן ראה בחייו שנתנה גדולתו לבנו מה שאין כן גבי משה לכן פירש דבר אחר ולפירוש של דבר אחר קשה דמשמע מכאשר מת אהרן וגו' לאהרן מת קודם שהגיעו זמנו למות וזה אינו מפורש אלל אהרן לכן כריך גם לטעם ראשון וקל להבין: (כ) שזינתה תחת בעלה בלא התראה: (ג) ר"ל פירות שביעית שעדיין לא בשלו כל כרכן וכתיב לאכלה ולא להפסד ואותה שאכלה הפירות שביעית מנקהת מצית דין שיכריזו עליה משום מה לקתה כדי שלא יאמרו אף היא הקלה כו' אף כאן כו': (שפתי חכמים)

בעל הטורים וראיתה. כתיב בה"א מלמד שהראהו כל הארץ המערות והמתילות ואוצרות כסף וזהב שבה: **נאסף אהרן אחיך.** בגימטריא זהו בנשיקה: (בעל הטורים)

אור החיים וראיתה אותה. ולא הספיק מה שכבר אמר וראה את הארץ, על דרך אומרים ז"ל (ספרי ח"א קל"ו) שהראהו ה' ראה נסיית מה שאין כח בשיעור עין טבעיית לראות באור השמש זולת באור הגנוז כידוע, ולזה הבטיחו ואמר לו **וראיתה אותה** כי יאיר לפניו אור החיים, וכמו כן תמצא שאמר הכתוב (שם ל"ד) ויראהו ה' וגו' להעיר על האמור:

גם אתה כאשר וגו'. יתבאר על פי דבריהם ז"ל (ילקוט ריש פי' מסעי) שאמרו שאמר אהרן למשה אילו היה יודע כן היה רוצה בדבר מקודם לכן, והוא אומרו **גם אתה** סמוך למאמר **ונאספת** לומר שלא יהיה נרתע מהאסיפה שמבטיחו שגם הוא יחפוץ וירצה ליאסף כשיראה עריבות המושג בשעת מיתה, וזה לך האות כאשר נאסף אהרן אחיך שהוא אמר לך שאם היה יודע וכו' הרי שגם החפץ והרצון יסכימו ליאסף. עוד ירצה להעירו במצוה המוטלת על הצדיקים לעשות בשעת מיתה, והוא שיצדיק עליו את הדין ויחפוץ בגזירת מלך שתתקיים, והוא אומרו **ונאספת** וגו' **גם אתה** פירוש אפילו אתה תסכים ליאסף כדרך אומרו (תהלים לא) בידך אפקיד, ואמרו **כאשר נאסף אהרן** וגו' פירוש על דרך אומרים ז"ל (ילקוט שם) שאמר לו משה לאהרן אהרן אחי מקובל עליך למות אמר לו הן אמר לו נעלה להר מיד עלו וכו' עד כאן, והוא מה שרמז במאמר **כאשר נאסף אהרן** פירוש שהסכים גם הוא על האסיפה, וטעם הדבר שעושה ה' כסדר זה לפי שאינו חפץ ליטול נפש הצדיק אלא ברצונו לרוב חיבת ידידיו, גם שבזה ישלמו האושר השלם כאמור (דברים ו) ובכל נפשך: (אור החיים)

[יד] כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַר צוֹן בְּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִישְׁנִי בַּמִּים לְעִינֵיהֶם הֵם מִי מְרִיבַת קֹדֶשׁ מְדַבֵּר צוֹן: (ס)

אונקלוס כְּמָא דְסָרִיבְתוֹן עַל מֵימְרֵי בְּמִדְבָּרָא דְצוֹן בְּמִצּוֹת כְּנִשְׁתָּא לְקִדְשׁוֹתֵי בְּמִיָּא לְעִינֵיהוֹן אֲנוּן מִי מִצּוֹת רְקַם מְדַבָּרָא דְצוֹן: [ס] (אונקלוס)

יונתן מְטוֹל דְסָרְבְּתוֹן עַל מֵימְרֵי בְּמִדְבָּרָא דְצוֹן בְּמִוֵּי מִצּוֹת כְּנִישְׁתָּא לְקִדְשׁוֹתֵי בְּמִיָּא לְמַחְמִיָּהוֹן הִינוּן מִי מִצּוֹת רְקַם בְּמִדְבָּרָא דְצוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י הֵם מִי מְרִיבַת קֹדֶשׁ. הֵם לְצִדָּה, אִין זֵהֶם עוֹן (מ) אַחַר. לְזַבְרַת אַחַר, הֵם שְׁהִמְרוּ זִמְרָה, (נ) הֵם הָיוּ שְׁהִמְרוּ זִים סוּף, הֵם עֲלָמָם שְׁהִמְרוּ זִמְדִּבְרַת לִין: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) ר"ל עוֹן שֶׁל מִי מְרִיבָה לְצַד הִיא זֵהֶן וְלֹא עוֹן אַחַר וְלִפִּי זֶה קָאִי עַל מַסָּה וְעַל אַהֲרֹן: (נ) ר"ל הֵם מִי מְרִיבָה שְׁהִמְרוּ זִמְרָה הֵם הָיוּ שְׁהִמְרוּ כו'. וְלִפִּי זֶה קָאִי עַל יִשְׂרָאֵל. וְהוֹרֵךְ לְזַבְרַת אַחַר דְּלִפִּירוּשׁ רֵאשׁוֹן קָשָׁה הֵא כְּזַבְרַת נֹאמֵר שֶׁלֹּא הִיא זֵהֶם עוֹן אַחַר. לְכֵן פִּירֵשׁ זִבְרַת אַחַר וְקָאִי עַל יִשְׂרָאֵל וְלִפִּירוּשׁ שֶׁל זִבְרַת אַחַר קָשָׁה מֵאִי זַעֲי הֵכָא זַעוֹן יִשְׂרָאֵל לְכַד לְרִיךְ לְטַעַם רֵאשׁוֹן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לְהַקְדִישְׁנִי. דְּבַק עִם מְרִיתֶם וְהִטַּעַם כִּי מְרִיתֶם לְהַקְדִישְׁנִי וְזֶה הוּא עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם כֹּאֲשֶׁר פִּירֵשׁ: (אבן עזרא)

[טו] וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה לֵאמֹר:

אונקלוס וַיְמַלִּיל מֹשֶׁה קָדָם יְיָ לְמִימְרֵי: (אונקלוס)

יונתן וַיְמַלִּיל מֹשֶׁה קָדָם יְיָ לְמִימְרֵי: (תרגום יונתן)

רש"י וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל ה' וְגו'. לְהוֹדִיעַ שֶׁזַּחַן שֶׁל לְדִיקִים, (ס) שְׁכַסְנַפְטֵרִין מִן הָעוֹלָם מְנִיחִין לְרִכּוֹן וְעוֹסְקִין לְרִכּוֹן לְזַבְרַת אַחַר. אֹמֵר לוֹ, הַשִּׁיבֵנִי (ע) אִם אַתָּה מְמַנָּה לָהֶם פְּרַנְסָא אִם לֹא: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) ר"ל לְמָה אֹמֵר מֹשֶׁה עֲנִין זֶה וְלֹא הִתְפַּלֵּל שִׁכְנַס: (ע) דֹּאם לֹא כֵן לְאֹמֵר לְמָה לִי זַבְרַת אַחַר וַיְדַבֵּר ה' לְאֹמֵר כְּזַבְרַת פְּרַשׁוֹן זִו לֹא וְאֹמֵר

להם דברי כבושים או לא ואמור להם דברי והסיבני אם יקבלום כמ"ס ויפז משה את דברי העם אל ה' אבל כאן שני הטעמים בלתי נכונים. לכן פירש הסיבני וכו' ועיין בפרשת ואתחנן: (שפתי חכמים)

בעל הטורים וידבר משה אל ה' לאמר. אין פסוק אחר כזה בתורה אי"ל לא תזכור כמה וידבר שדברת אלי: (בעל הטורים)

אור החיים וידבר משה וגו' לאמר. הנה למה שקדם לנו מדבריהם שלשון דיבור יגיד על מענה קשה כפי זה למה אמר הכתוב וידבר משה לפני ה' שאין זה מהמוסר, עוד צריך לדעת אומרו לאמר שאין לה משמעות במה שלפנינו, ואפשר כי משה בא בטענת משפט לבל ימות, ולא למה שממנו אלא בשביל ישראל כאשר אבאר מאמריו לזה אמר לשון דיבור, ולפי שבמאמר משה האמורים בענין אינם אלא דברי חיבה ורחמנות על ישראל אין תכלית הדברים עומד בנאמר אלא במתחייב מהמאמר שהוא מניעת המיתה ממנו כאשר אבאר והוא אומרו לאמר: (אור החיים)

[טז] יפקד יהוה אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה:

אונקלוס ימני יי אלהא רוחיא לכל בשרא גבר על פנשתא: (אונקלוס)

יונתן ימני מימרא דיי דשליט בנשמת בר נש ומניה מתיהב רוח נשמתא לכל בישרא גבר מהימן על פנשתא: (תרגום יונתן)

רס"י יפקד ה'. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת כלפחד לבנותיו, אמר, הגיעה שעה (פ) שאתבצע כרכי שייכסו בני את גדולתי, אמר לו הקב"ה, לא כך עלתה במחשבה לפני, כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמוסו שלא מש (ג) מתוך האהל (במ"ר כא, יד), וזהו שאמר שלמה, נאמר תאנה יאכל פריה (משלי כז, יח): אלהי הרוחות. למה נאמר (ה) אמר לפניו, רבונן של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתו של כל אחד ואחד, ואינו דומין זה לזה, מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: (רס"י)

שפתי חכמים (פ) נראה לי דקשה לרס"י לרבנותינו זכרונם לזכרה שאמרו שאמר לו הסיבני וכו' וכי יהיה הדור בלא פרנס אלא שאלתו היה אם כריך למנות פרנס או שייכסו בניו אחריו גדולתו כמו שאמר תן נחלת כלפחד לבנותיו לכך דרשו ולפיכך נמשך גם רס"י זכרונם לזכרה אחר דברי רבותינו זכרונם לזכרה: (ג) ר"ל יפז באלה ועסק בתורה: (ה) ר"ל ולא נאמר אלהי

אבן עזרא ה' אלהי הרוחות. שהוא יודע הרוחות איזה רוח ראוי: וטעם **יפקד**. מגזרת פקיד: (אבן עזרא)

בעל הטורים יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה. (בעל הטורים)

אור החיים **יפקוד** ה' אלהי הרוחות וגו'. צריך לדעת א' למה בחר כינוי זה מכל כינויי המעלה והשבח הידועים לה'. ב' למה האריך לשון **אשר יצא** וגו' **ואשר יבא ואשר יוציאם ואשר יביאם**. ג' אומרו **ולא תהיה עדת** וגו' מנין יעלה על הדעת שה' יעלים עינו מבניו שיהיו כצאן אשר וגו'. אכן יתבאר הענין על זה הדרך דע כי תכונת השכל ובחירתו ושלילתו רחוקה בגדר הנשתווין בריבוי הנושאים, וכשם שישתנו הנבראים בצורתם ובקומתם ואין ההשתוות בהם כמו כן ויותר מהמה בענין השתנות הנבחר והנשלל בבחינת ההשכל והרצון, נוסף על שינוי פרטי הטבע בתכונת ההרכבה שביסודות וכוחות היולים אשר מהם יולד הבחירה בדומים, וימצא לפעמים ההשתוות בתכונה והוא נעלם, והוא מה שכיוונו רז"ל (נדרים לט:) לומר בן גילו בענין ביקור חולים, ומזה תשער שיושלל בגדר הנמצא שישתוו רבים כהמה ס' ריבוא שהיו בדורו של משה לאחד, והמלך אשר ישים ה' עליהם לא ישתוו ברצונם אליו זולת האיש משה שאמרו ז"ל (תיקונים סט) שהיה שורש כל הנשמות של דור המדבר בסוד אומרו (ישעי' סג) משה עמו, ועיין מה שכתבתי בפסוק (לעיל י"א י"ב) האנכי הריתי וגו', וזו היתה סיבה שהפקיד והנפקדים נמזגו לגדר ההשתוות וכל אחד היה לו כלבבו:

וזה הוא גם כן טעם שצוה ה' עשות שופטים לשבטיך וכו' לפי שהשבט יתקרב בתכונה לענפיו, וזה ידע ובחן משה עליו השלום ואמר תשובה למאמר המיתה **יפקד** ה' פירוש ימנה, **אל אלהי הרוחות** פירוש שיודע רוח של כל בשר וגדר תכונתם תמנה אחד שיהיה טבעו שוה בתכונה לכל העדה שיסכים הוא למה שיאמרו הם ויסכימו הם למה שיאמר הוא להם, והוא אומרו **אשר יצא לפניהם** פירוש שיהיה לו הרצון בהם, **ואשר יוציאם** וגו' שיהיה להם הרצון כמוהו לצאת ולבא עמו, ותלה הדבר בו כי הוא המלך, ובחירה כזאת היא מוחלטת השגה מזולתו יתברך כי הוא לבדו יודע תוכן הרוחות וידע רוח שתתמזג עם כלן, ואיש כזה אינו בנמצא זולת אם יהיה אדם כמשה שכל ישראל הם ענפיו והוא שורש לכולם, וזולת זה תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה, ותכלית כוונת דברי משה לה' הוא על זה הדרך אני אעשה כאשר אדוני דובר אבל יתקן דבר זה קודם אם יוכל להכנס בגדר התיקון ואם לא תהיה עדת ה' כצאן וגו', והיוצא מזה הוא ולא ימות כרמוז בתיבת לאמר שאמרנו, ומתוך הדברים אתה למד שאם ימצא איש כזה הנה הוא מסכים גם הוא ליאסף אל עמיו כמאמרו יתברך: (אור החיים)

[יז] אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֵדוּת יְהוָה כְּצֵאתוֹן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רָעָה:

אונקלוס די פּוּק קְדָמִיהוֹן וְדִי יַעוּל קְדָמִיהוֹן וְדִי יַפְקִינוּן וְדִי יַעֲלִינוּן וְלֹא תְהִי כְנִשְׁתָּא דִינִי כְעֵנָא דִי לִית לְהוֹן רָעִי: (אונקלוס)

יונתן די הוּי נִפְק קְדָמִיהוֹן לְסִדְרֵי קֶרְבָּא וְדִי הָוּה עֲלִיל קְדָמִיהוֹן מִן סִדְרֵי קֶרְבָּא וְדִיפּוֹק יִתְהוֹן מִן יָד בְּעֲלֵי דְבְבֵיהוֹן וְדִיעוּל יִתְהוֹן לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְלֹא תְהִי כְנִשְׁתָּא דִינִי בְּלֹא חִפְיָמִין מִן בְּגִלְל דְלֹא יִטְעוּן בֵּינֵי עַמְמֵיָא כְּעֵנָא דְטָעוּן וְלִית לְהוֹן רוּעִי: (תרגום יונתן)

רס"י אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֵיהֶם. לֹא כְדֶרֶךְ מַלְכֵי הָאוֹמוֹת, שְׂוֹשְׁצִים צְבֹתֵיהֶם וּמִשְׁלַחֲוֵן אֶת חַיִּלוֹתֵיהֶם לְמַלְחָמָה, אֲלֹא כְמוֹ שְׁעִשִׁיתִי אֲנִי, שְׁנִלְחַמְתִּי בְּסִיחּוֹן וְעוּג, שְׁנִאֲמַר אֵל תִּירָא אֹתוֹ (במדבר כא, לד), וְכִדְרֵךְ שְׁעֵשָׂה יְהוֹשֻׁעַ, שְׁנִאֲמַר וַיִּלְכֵךְ יְהוֹשֻׁעַ אֲלֵיוֹ וַיִּאֲמַר לוֹ הֲלֵנוּ אֶתְּהָ וְגו' (יהושע ה, יג), וְכֵן צִדוּד הוּא אֹמֵר כִּי הוּא יוֹלָא וְצִא לְפָנֵיהֶם (שמואל-א יח, טז), יוֹלָא צִרְאָךְ וְנִכְנַס צִרְאָךְ: וְאֲשֶׁר יוֹאִיאֵם. בְּזִכְוִיתִיו: וְאֲשֶׁר יוֹאִיאֵם. בְּזִכְוִיתִיו. דְּבַר אַחֵר, וְאֲשֶׁר יוֹאִיאֵם שְׁלֹא תַעֲשֶׂה לוֹ (י) כְדֶרֶךְ שְׂאֵתָה עוֹשָׂה לִי, שְׂאִינִי מִכְּנִיסוֹן לְאַרְצֵךְ: (רס"י)

שפתי חכמים (ד) לְטַעַם רֵאשׁוֹן קֶסֶה לְמָה לִּיה לְמִימַר וְאֲשֶׁר יוֹאִיאֵם מֵה זְכוּת כְּרִיךְ לְגַבִּי הוֹלְאָה בְּשִׁלְמָא גַבִּי הַצֹּאֵה כְּרִיךְ זְכוּת שְׁלֹא יִפְקֵד מֵהֶם לְכֵן פִּירֵךְ דְּבַר אַחֵר וְכו' וּלְפִי דְבַר אַחֵר קֶסֶה דוֹאֲשֶׁר יוֹאִיאֵם וְכו' לֹא יִהְיֶה דוּמָה לְאַשֶׁר יֵצֵא לְפָנֵיהֶם דְּעִיקַר תְּפִלְתּוֹ הוּא בְּצִבִּיל הָעַם וְאֲשֶׁר יוֹאִיאֵם פִּירוּשׁוֹן הוּא בְּצִבִּיל טוֹבַת הַמְּנַהֵיג הִיא תְּפִלְתּוֹ וּלְפִי וַי"ו הָעֵיטוּף דוֹאֲשֶׁר יוֹאִיאֵם מִשְׁמַע דְּכָל תְּפִלְתּוֹ וְדִבְרֵיו הִיוּ לְטוֹבַת יִשְׂרָאֵל לְכֵן פִּירֵךְ גַּם טַעַם רֵאשׁוֹן וְדו"ק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֵיהֶם. בְּמַלְחָמָה: וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם. עַיִי אַחֵר: (אבן עזרא)

בעל הטורים אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֵדוּת ה' כְּצֵאתוֹן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רוּעָה. בְּאֵלוֹ הַשְּׁנַי פְּסוּקִים יֵשׁ עֲשָׂרִים וּשְׁמוֹנֶה תִּיבוֹת וְלָכֵן פִּרְנַס יְהוֹשֻׁעַ אֶת יִשְׂרָאֵל כִּי שְׁנַי זֵה הוּא שְׁנֵאֲמַר וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הִנּוּתָן לָךְ כִּי לַעֲשׂוֹת חֵיל: וְאֲשֶׁר יָבֵא. ב' בְּמַסּוּרָה הַכֹּא וְאִידֵךְ וְאֲשֶׁר יָבֵא אֶת רַעְהוֹ בִיעַר לְחַטּוֹב

עצים. לומר לך בין בישוב בין ביער בכל פעם צריך לבא לפניהם: (בעל הטורים)

ספורנו אשר יצא לפניהם. בענין המלחמה: **ואשר יוציאם**. בעניני הנהגת המדינה: (ספורנו)

[יח] ויאמר יהוה אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את

אונקלוס ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר די רוח נבואה ביה ותסמוך עלוהי: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר דרוח נבואה מן קדם יי שרץ עלוי ותסמוך ית ידך עלוי: (תרגום יונתן)

רש"י קח לך. קחנו בדברים, (ז) אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך. את שבדוק לך, (ח) את זה אתה מכיר: אשר רוח בו. כאשר שאלת, שיוכל להלך כנגד (ט) רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. תן לו מתורגמן, (י) שידרוש בחיידך, (יא) שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: (כ) (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כבר נתבאר זה כמה פעמים שאין קיחה נופלת בבני אדם לכן פירש וכו': (ח) אף על פי שמנהג הכתוב שיאמר מלת לך שלא לאורך כמו עלה לך היערה והדומה להם מכל מקום כל היכא דאיכא למדרש דרשינן הרא"ם. ולי נראה דקשה לרש"י כיון שבקשת משה היה שייךו בניו גדולתו כמו שפירש"י לעיל לא הל"ל לך המורה כאלו תחלת בקשתו במחשבתו היה על יהושע וזה ליתא ומתרגם הבדוק לך וכו': (ט) ר"ל שאלת ואמרת גלוי לפניך דעת כל אחד ואחד כו' כך אעשה ואצרוך את יהושע שזה אתה מכיר אשר רוח בו כאשר שאלת: (י) מדכתיב אחריו למען ישמעו כל עדת בני ישראל ומה ישמעו אלא שתתן לו מתורגמן. מלאתי: (יא) דעל כרחק הסמיכות של הרב לתלמיד הוא ענין רשות להורות ולדון לאסור ולהתיר ואם כן הכא גבי יהושע אי הסמיכות הוא לאחר מות משה למה נתן לו רשות דלאחר מותו אין צריך רשות אלא בחייו של משה. ואין לומר דלמא האי וסמכת וגו' הוא נתינת ההוד דאם כן היה לו להסמיק מאמר ונתת מהודך עליו למלת וסמכת וגומר אלא על כרחק וסמכת מילתא

אבן עזרא אשר רוח בו. וכל איש חי יש בו רוח רק הטעם כמו וחזקת והיית לאיש: **וסמכת את ידך**. להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמר ה' וגו' קח לך וגו' אשר רוח בו. צריך לדעת אומרו קח לך, עוד אומרו אשר רוח בו וכי יש אדם שאין בו רוח, עוד צריך לדעת מה זו סמיכה. אכן לפי מה שפירשתי בדברי משה באה התשובה שפירש אומרו קח לך פירוש כחששתך ולדברך קח את יהושע, ודע שהוא איש אשר רוח בו פירוש אתה ישנך שורש כל הנשמות והוא ישנו בבחינת הרוח, והוא אומרו אשר רוח בו פירוש שורש כל רוחות הדור ההוא, וצוה ה' לסמוך ידו להעיר לרוח מהות הנשמה שבמשה, והוא אומרו לבסוף **למען ישמעו כל עדת בני ישראל** סמוכה למאמר ונתת מהודך עליו, לומר שבזה יהיה גם כן כלול משורש הנשמות ובזה ישמעו פירוש יקבלו מאמריו, כל עדת בני ישראל פירוש תהיה גם כן תכונת האנשים השלמים בעלי הנשמה מרוצית ממנו: (אור החיים)

ספורנו איש אשר רוח בו. מוכן לקבל אור פני מלך חיים כענין, ובלב כל חכם לב נתתי חכמה: (ספורנו)

כלי יקר וסמכת את ידך עליו. ידך אחת במשמע, ובמעשה כתיב ויסמוך את ידיו עליו פירש רש"י יותר ממה שנצטוה בו, ולפי דבריו קשה איך עבר משה בבל תוסיף, ומצינו עוד סמיכה כזו שנאמר (ויקרא א.ד) וסמך ידו על ראש העולה. ידו אחת במשמע ובמעשה כתיב (שם טז.כא) וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר ולמעלה פרי ויקרא פרשנו שהכל ענין אחד כי מנהיגי העם צריכין לקבל עליהם על מנת שיהיו כפרה ואשם על כל העם כמ"ש (דברים א.ג) ואשימם בראשיכם. ולמדו רז"ל מכאן (דב"ר א.ט) שאשמת העם תלויה במנהיגייהם, וכמו שסמיכת יד על הקרבן היינו ליתן שמץ ודופי של הסומך על הנסמך והוא הקרבן, כך סמיכות יד זו ליתן שמץ ודופי של כל ישראל על מנהיגייהם לאמר שאשמת העם תלוי בהם, והנה בסתם קרבן של החוטא יש בו מיני סמיכה כי החוטא במעשה חטאו כפול כי אין מעשה בלא מחשבה הקודמת למעשה, ע"כ נאמר אצל שעיר המשתלח וסמך אהרן את שתי ידיו כי הוא בא לכפר על חטא המעשה וההרהור, אבל העולה באה על חטא ההרהור לבד ע"כ נאמר וסמך ידו על ראש העולה ידו אחת במשמע.

כמו כן מנהיגי ישראל המה ישאו עון העדה, הן שיחטאו במעשה הן שיחטאו בהרהור לפי שיש בידם למחות ואינן מוחין. האמנם לא כל רועה ומנהיג נתפס על עון זולתו כשהוא חוטא בהרהור לבד כי הנסתרות לה' אלהינו ומי יודע מטמונותיו של חבירו כמו שפירש רש"י בפ' נצבים (כט.כח) אך אם הרועה איש אשר רוח בו, שיודע להלוך נגד רוחו של כל

אחד ואחד כיהושע והוא יודע לכוין כל הרוחות של איש ואיש, אז דין הוא שיתפס גם על חטא ההרהור מאחר שענינו תחזנה ברוה"ק שעליו את כל העולה על רוחו של חבירו אם טוב ואם רע והיה לו למחות בו. וע"ז נאמר כאן קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו, שיוכל להלוך נגד רוחו של כל אחד וסמכת ידך עליו ונקט ידך לרבותא לפי שכאן אינו מדבר כ"א בעון הדור העולה על רוחם שאותו שמץ יהיה תלוי בו וק"ו לחטא המעשה שיתלה בו, ולא היה צריך לומר שיסמוך עליו גם יד השני ליתן עליו שמץ חטא המעשה כי ק"ו הוא ולא היה צריך לצות על יד השניה, כי ודאי משה יעשה הדבר מעצמו וילמוד ק"ו מן היד הסומכת עליו את כל העולה על רוחם מדקאמר וסמכת את ידך מיד אחר איש אשר רוח בו. ולפיכך בשעת מעשה עשה משה כן ולמד יד השניה בק"ו מן האחת ויסמוך את שתי ידיו עליו.

פירוש אחר. מדקאמר בסוף הענין כאשר דבר ה' ביד משה, שמשה לא היה משנה דבר והיה סומך עליו יד אחת ולא ב' ומ"ש ויסמוך את ידיו עליו כך פירושו שמשה מסר ליהושע שני מיני הנהגות. האחת היא, ההנהגה בתורה ומצות. השניה היא, ההנהגה המדינית. ועליהם אמר אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו ואשר יוציאם ואשר יביאם, ומכאן נראה ששני הנהגות מסר לו. על ההנהגה שע"פ התורה והמצוה אמר אשר יוציאם ואשר יביאם ויוציאם בעל כרחם משמע, כי מצינו לשון יציאה וביאה בדבר הלכה כמ"ש לא אוכל עוד לצאת ולבא (דברים לא.ב) פירש"י בדבר הלכה. ואמר לו ההנהגה לכופם בחזקת היד על התורה ועל העבודה כמו שהיה למשה היכולת עליהם בשתי ידיו כך סמך שתי ידיו על יהושע לומר שבכל כחו ימשול במסלולם על שמירת התורה, ויוציאם ויביאם בדבר הלכה בכל תוקף ועוז כי אין שייך בזה לומר שמאל דוחה וימין מקרבת כי חלק גבוה מי יתיר וזהו הדבר המסור לשתי ידיו לומר שבכל כחו ידריכם בדרך ה'.

אבל על ההנהגה המדינית לתיקון המצב אמר, אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו, לומר שבנחת ינהלם ולא ילך עמהם בכפיה וזה הדבר אשר לא סמך עליו כי אם ידו אחת לומר שבהנהגה זו לפי שעם קשה עורף הם ודרכם לבעט במנהיגיהם על כן תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת, והוא יצא ויבוא לפניו והם אחריו ילכו מעצמם ולא כמי שאוחז בידו ומוליכו בחזקת היד. ויכול להיות שלכך אמר משה ליהושע כי אתה תבוא את העם הזה (דברים לא.ז) והקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל (שם לא.כג) בעל כרחם משמע, ולא קשיא כי משה היה מדבר מענין ההנהגה המדינית ועליה אמר כי אתה תבוא את העם הזה הכל לפי דעתם ועצתם כמו שפירש"י במקומו, אבל הקב"ה היה מזרזו על הנהגת התורה ועליה אמר כי אתה תביא כמו שיתבאר בע"ה פר' וילך (לא.ז).

ומדקאמר בפר' וארא (ו.יג) ויצום אל בני ישראל, פירש"י צוה להנהיגם בנחת. שמע מינה שבכ"מ שנאמר כאן לשון ציווי מדבר בהנהגה המדינית

שצריכה להיות בנחת, כי אין צו אלא זירוז ואנו למידין זה ממ"ש וצו את יהושע וגו' (דברים ג.כח) כי ביותר צריך המנהיג זירוז בהנהגה המדינית אשר דרכם לבעט במנהיגיהם, לפיכך כשאמר לו קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו, שיוכל להלוך נגד רוחו של כל אחד דהיינו בענין ההנהגה המדינית להכניע את כל מי שרוחו גבוה עליו אמר וסמכת את ידך עליו, היינו יד אחת לומר לו שידו אחת דוחה הפושעים ואחת מקרבים. ועליה אמר והעמדת אותו לפני אלעזר וצויתה אותו לעיניהם, וילפינן וצוית מן ויצום מה ויצום הנאמר להלן בנחת ומדבר בהנהגה המדינית אף וצוית הנאמר כאן בנחת ביד דהיינו ביד אחת.

ואח"כ אמר ונתת מהודך עליו בענין הנבואה, להנהיגם על ידה ע"פ התורה והמצוה ולא הזכיר בזה יד אחת כי כל הנותן בעין יפה הוא נותן הנבואה וכן בענין התורה והמצוה ודאי יכופם על שמירתם בכל תוקף ועוז ועליה אמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' כל דבר שתום ונעלם בתורה על פיו יצאו ויבאו בדבר הלכה. ויעש משה וגו' ויסמוך שתי ידיו עליו היינו בענין הנהגת התורה כאמור. ויצוהו כאשר צוה ה' ביד משה כי ויצוהו מורה על ההנהגה המדינית כאמור עשה כאשר צוה ה' ביד משה, היינו ביד אחת כאמור, אע"פ שיש אתנחתא במלת ויצוהו מ"מ דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע נדרשים לכל חפציהם. ונוכל לומר כפשוטו שנתנית ההוד לא נאמר בו יד אחת כי אין כילות לפני השי"ת אלא רצה ה' שיעשהו כלי מלא וגדוש ברכת ה' וכן עשה ובדרך שנתבאר. (כלי יקר)

יט' וְהֶעֱמַדְתָּ אֹתוֹ לְפָנַי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלְפָנַי כָּל הָעֵדָה וְצוֹיְתָהּ אֹתוֹ לְעִינֵיהֶם:

אונקלוס וְתִקִּים יְתִיָּה לְקָדָם אֶלְעָזָר כְּהֵנָּא וְלְקָדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא וְתִפְקֹד יְתִיָּה לְעִינֵיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְתִקִּים יְתִיָּה קָדָם אֶלְעָזָר כְּהֵנָּא וְקָדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא וְתִפְקִיד יְתִיָּה לְמִיחְמִיהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י וְצוֹיְתָהּ אֹתוֹ. עַל יִסְרָאֵל, דַּע שְׁטַרְחַנֵּין הֵם, סַרְצְנִים הֵם, עַל מַנְתְּ שְׁתַּקְצֵל עַלִּיד: (רש"י)

בעל הטורים וְצוֹיְתָהּ. כְּתִיב בַּה"א לֹמֵר לְךָ שֶׁלְמַדּוֹ הִי חוֹמְשֵׁי תוֹרָה: (בעל הטורים)

ספורנו וְצוֹיְתָהּ אֹתוֹ לְעִינֵיהֶם. תִּמְנָה אֹתוֹ לִנְגִיד עֲלֵיהֶם לְעִינֵיהֶם כְּדִי שִׁקְבְּלוּהוּ וַיִּשְׁמְעוּ בְקוֹלוֹ כִּי יֹאמֵר צוּוִי עַל הַמִּינּוּי כִּמוֹ וְצוּךְ לִנְגִיד וְלִמֵּן הַיּוֹם אֲשֶׁר צוֹיְתָה שׁוֹפְטִים: (ספורנו)

[כ] וְנָתַתָּה מֵהוֹדֶךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וְתַתְּנוּ מִזִּינְךָ עֲלוֹהֵי בְּדִיל דִּי יִקְבְּלוּן מִנִּיה כָּל כְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל:
(אונקלוס)

יונתן וְתַתְּנוּ מִזִּיּוֹ יִקְרָךְ עָלָיו מִן בְּגִלְל דִּי יִקְבְּלוּן מִיִּנְיָה כָּל כְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל:
(תרגום יונתן)

רש"י ונתתה מהודך עליו. זה קירון עור פנים: מהודך. ולא כל הודך, נמצינו למדין פני משה כחמה, (ד) פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד (ה) ויראה, כדרך שנוהגין בד: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) כלומר פנים של משה מאירים יותר משל יהושע ויש מפרשים כמו חמה שנטלה אורה מהקדוש ברוך הוא ולבנה נטלה אורה מחמה כך משה נטל קירון עור פניו מהקדוש ברוך הוא ויהושע נטל ממשה: (ה) פירוש למען ישמעו ההוד שנתת לו ויחוייב מזה שינהגו בו כבוד וכו' אבל לא נוכל לפרש דישמעו יקבלו דאם כן יחסר מלת אליו מפני שפירושן היה למען יקבלו דבריו וגזירותיו כל ישראל. הר"א"ם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונתתה מהודך. לחלוק לו כבוד לפני ישראל למען ישמעו כי הם כבר האמינו בדך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו כי ילכו אחרי מעשיך:
(אבן עזרא)

בעל הטורים מהודך. בגי' הסוד לומר לך שמסר לו סוד המרכבה ומעשה בראשית:
(בעל הטורים)

ספורנו ונתתה מהודך עליו. הוד מלכות תן לו איזה שררה בחיך שיתחילו לנהוג בו כבוד: למען ישמעו. וטעם המנוי לעיניהם ונתינת ההוד בחיך הוא למען ישמעו בקולו כל העדה שהם הסנהדרין וזקני העם: (ספורנו)

[כא] וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֵד וְשָׂאֵל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהוָה עַל פִּיּוֹ יֵצְאוּ וְעַל פִּיּוֹ יָבֹאוּ הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל הָעֵדָה:

אונקלוס וְלִקְדָם אֶלְעָזָר כְּהֵנָא יְקוּם וְיִשְׂאֵל לִיָּה בְּדִין אוּרִיא קְדָם יְיָ עַל מִימְרֵיהּ יְהוֹן נְפֻקִין וְעַל מִימְרָא יְהוֹן עֲאֲלִין הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ וְכָל

כְּנִשְׁתָּא :

(אונקלוס)

יונתן וּקְדָם אֶלְעָזָר כְּהֵנָּא יִשְׁמִישׁ וְיִהְיֶה כַּד יִתְפָּסִי מְנִיָּה פְתָגְסָם וַיִּשְׁאִיל לִיָּהּ
בְּדִין אֹרִיָּא קְדָם יְיָ עַל מִימְרָא דְאֶלְעָזָר כְּהֵנָּא יְהוֹן נִפְקִין לְסִדְרֵי קֶרְבָּא
וְעַל מִימְרֵיהּ יְהוֹן עָלִין לְמִידוֹן דִּינָא הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִמִּיהּ וְכָל
כְּנִשְׁתָּא : (תרגום יונתן)

רש"י ולפני אלעזר הכהן יעמוד. הרי שאלתך (ו) ששאלת שאין הכבוד
הזה זז (ס"א נוטל) מבית אביך, שאף יהושע יהא נריך לאלעזר: ושאל לו.
כשיצטרך ללכת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. (ז) סנהדרין
(יומא עג:): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ר"ל היאך בא ענין זה לכאן מה ענין אלעזר אלל יהושע.
(גור אריה) דאם לא כן למה למה זה למשה היה לו ללוות ליהושע בעלמו: (ז)
מדכתיב לפניו וכל ישראל אתו אם כן וכל העדה למה לי אלל זו סנהדרין:
(שפתי חכמים)

אבן עזרא על פיו יצאו. על פי אלעזר במשפט האורים וי"א על פי משפט
האורים והראשון ישר בעיני: הוא וכל בני ישראל. בדבר שהיה כלל לכל:
וכל העדה. בדבר שהיה פדט לעדה הם הנועדים באהל מועד: וטעם הדבק
פרשת הקרבנות שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות
שהם חייבים לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת
תמיד ואם הזכירה בתחלה יתכן שהזכרת היא על הר סיני או שתהיה
מערכת הקרבנות סדורה: (אבן עזרא)

אור החיים על פיו יצאו וגו'. פירוש חוזר על ה' האמור בסמוך הוא
המוציא והמביא בהודעת האורים והתומים: (אור החיים)

[כב] וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמֵדְהוּ לְפָנָיו
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל הָעֵדָה :

אונקלוס וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פִקִּיד יְיָ יִתִּיהּ וַדְּבַר יִתְּיָהּ וַאֲקִימִיהּ קְדָם
אֶלְעָזָר כְּהֵנָּא וּקְדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא : (אונקלוס)

יונתן וַעֲבַד מֹשֶׁה הִיכְמָא דְפִקִּיד יְיָ יִתִּיהּ וַדְּבַר יִתְּיָהּ וַאֲקִימִיהּ קְדָם
אֶלְעָזָר כְּהֵנָּא וּקְדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא : (תרגום יונתן)

רש"י ויקח את יהושע. לקחו בדברים (ח) והודיעו מתן שכר פרנסו ישראל

ספתי חכמים (ח) ר"ל הא כתיב ויעש משה כאשר ליה' אוחו וא"כ ויקח את יהושע למה לו. ומתרג' לקחו וכו' ר"ל שאמר לו יותר ממה שאמר לו הקדוש צרוך הוא להקדוש צרוך הוא לאמר לו אלכא אשריך סזכית לכך וכו' והוא הודיעו מתן שכר וכו' והטעם כדי שלא יאמר מה לי ולכרה זו שהרי משה ואהרן נענשו עליהם ולכך הראהו מתן שכרן: (ספתי חכמים)

אור החיים ויעש משה כאשר וגו'. פירוש סמוך למצות המלך, והגם שה' לא צוה לו כן אלא תשובה למאמרו ואין הכרח שיעשה הדבר תיכף אף על פי כן מיהר עשות מאמר ה': (אור החיים)

[כג] ויסמך את ידיו עליו ויצוהו פאשר דבר יהוה ביד משה: (פ)

אונקלוס ויסמך ית ידוהי עלוהי ופקדיה פמא די מליל יי בידא דמשה: [פ] (אונקלוס)

יונתן ויסמך ית ידו עלוי ופקדיה היכמא דפקיד יי ית משה: (תרגום יונתן)

רס"י ויסמך את ידיו. בעין יפה יותר (ט) ויותר ממה שנלטהו, שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך, והוא עשה בסתי ידיו, ועשאו ככלי מלא וגדוש, ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו: (רס"י)

ספתי חכמים (ט) כאן גם כן קשה למה ליה למכתב כדפריקית לעיל: (ספתי חכמים)

בעל הטורים ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה. צוהו שלא לבטל תורה ותמיד מפני המלחמה. ולכך סמך כאן פרשת תמידין: (בעל הטורים)

אור החיים ויסמוך וגו' ויצוהו. פירוש לשון צוותא שהאיר בו הוד הנשמה כמו שפירשתי למעלה במה שכתוב וסמכת, וידויק כפי זה אומרו כאשר דבר ה' ביד משה שאין משמעות למאמר זה וכי הדיבור הזה ענין הנתפס ביד, אלא פירוש כי ה' דבר שהשפעת ההוד יהיה ביד משה ליהושע. עוד ירמוז אל המלכות על דרך אומרם ז"ל אין צו אלא מלכות (ש"א י"ג) דכתיב ויצוני ה' לנגיד, וידויק גם כן אומרו כאשר דבר ה' ביד משה פירוש כי המלכות דבר ה' שתהיה ביד משה במקום שמן המשחה: (אור החיים)

במדבר פרק-כח

[א] וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אֲוֹנְקלוֹס וּמִלִּיל וְיִי עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אֲוֹנְקלוֹס)

יוֹנְתָן וּמִלִּיל וְיִי עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תֵּרְגוּם יוֹנְתָן)

בַּעַל הַטּוֹרִים מֹשֶׁה לֵאמֹר צוֹ אֵת. סִיֵּת תוֹרָה לוֹמֵר שֶׁהַעוֹסֵק בַּתּוֹרָה כֵּאִילוֹ הַקָּרִיב (בַּעַל הַטּוֹרִים) קָרְבָן:

[ב] צוֹ אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֵת קָרְבָּנֵי לַחֲמֵי רֵיחַ נִיחֹחֵי תִשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ:

אֲוֹנְקלוֹס פִּקִּיד יֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוֹן יֵת קוֹרְבָּנֵי לַחֵם סְדוֹר לְקוֹרְבָּנֵי לְאַתְקַבְּלָא בְּרַעְוָא תִטְרוֹן לְקָרְבָּא קְדָמִי בְּזַמְנִיה: (אֲוֹנְקלוֹס)

יוֹנְתָן פִּקִּיד יֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוֹן יֵת קוֹרְבָּנֵי לַחֲמֵי סְדוֹר פְּתוּרֵי יִיכְלוֹן פְּהַנְיָא וּמָה דְאַתּוֹן מְקַרְבִּין עַל גַּב מְדַבְּחָא לִית רְשׁוּ לְגַבְרָא דְיִיכּוֹל מְנִיָּה הָלָא אֵישְׁתָּא הִיא דְאַכְלָא יִתִּיה וְהוּא מְתַקְבֵּל קְדָמִי לְרֵיחַ רַעְוָא. עָמִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוּוּ זְהִירוֹן לְמְקַרְבָּא יִתִּיה מְאַפְרָשׁוֹת לְשַׁפְתָּא קָרְבָן קְדָמִי בְּזַמְנִיה: (תֵּרְגוּם יוֹנְתָן)

רס"י כֹּו אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מָה אֲמוֹר לְמַעַלָּה, (ו) יִפְקוֹד ה', אֲמַר לוֹ הַקִּבְ"ה, עַד שְׁאַתָּה מֵאוֹנֵי עַל בְּנֵי, (כ) כֹּוה אֵת בְּנֵי עַלִי. מַשַּׁל לְבַת מֶלֶךְ שֶׁהִיא נַפְטֵרַת מִן הָעוֹלָם וְהִיא מִפְקֵדַת לְבַעֲלָהּ עַל בְּנֵיהּ וְכו', כַּדְאִיתָא בְּסַפְרֵי (קַמְצ): קַרְבָּנֵי. זֶה (ל) הַדָּם (סַפְרֵי עַס): לַחֲמֵי. אֲלוֹ אֵימּוֹרוֹן, וְכֵן הוּא אֲוֹמֵר (מ) וְהַקְטִירִים הַכֶּהֵן הַמְזַבְּחָה לַחֵם אֲשֶׁה (וַיִּקְרָא ג, טו): לַאֲשֵׁי. הַנִּתְּנִין לַאֲשֵׁי מִזְבְּחֵי: תִּשְׁמְרוּ. שִׁיְהִיו כֶּהֱנִים וְלוֹיִם וְיִשְׂרָאֵל עוֹמְדִין עַל גַּבֵּי (סַפְרֵי עַס), מִכֶּאֱזַן לְמַדּוֹ (תַּעֲנִית כ.ז). (נ) וְתִקְנוּ מַעֲמֻדוֹת: בְּמוֹעֲדוֹ. כָּכֵל יוֹם (ס) הוּא מוֹעֵד הַתְּמִידִים: (רס"י)

שפתי חכמים (י) ר"ל מה ענין פרשת התמיד לפרשה שלמעלה שנאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות: (כ) כדכתיב יפקוד ה' וגו' אה את בני עלי שישמעו אליו: (ל) כמו שנאמר ויקריבו בני אהרן את הדם אליו: (מ) ר"ל והקטירים היינו אימורים שמקטירין אותן וכתיב ביה לחם שמע מינה דאימורין מקרי לחם: (נ) ר"ל דכתיב תשמרו משמע דכל זמן הקרבתו בשחר ובין הערבים יעמדו כל ישראל על גביו וזה אי אפשר דכל אחד לריד לעסוק בעסקו כדי להחיות את עצמו ועמדו ותקנו וחלקו כל ישראל לכ"ד חלקים וכן לויס וכהנים כל אחד לכ"ד חלקים וחלק אחד מאותן כ"ד משמרות כהנים וכן חלק מלויס וישראלים תקנו שמעמד אחד יעמדו על קרבן תמיד שבוע אחד ובשבוע שניה מעמד אחר והם יהיו שלוחי כל ישראל ושלוחו של אדם כמותו וכן חוזר חלילה לעולם נמלא שלח הגיע מעמד אחד כי אם שני פעמים בשנה: (ס) שהרי פעמים בכל יום הוא נקרב ולמה ליה למימר במועדו אלא שלא יהא מונע אף בטומאה והא דלח פירש הכא במועדו אף בטומאה כמו שפירש גבי קרבן פסח יא לומר דהתם אינו בא אלא פעם אחת בשנה נופל בו מלת במועדו כשיגיע מועדו יעשהו אף בשבת אף בטומאה אבל הכא דהתמיד נקרב פעמים בכל יום אינו נופל בו במועדו אלא על דרך שפירש רש"י זכרונו לברכה. ר"ל"ס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לחמי. פירשתיו: לאשי. פירשתיו. והטעם לחם לאשי לריח ניחוחי: במועדו. שלא יקדמו קודם הבקר ושלא יאחר אחר הערב: (אבן עזרא)

אור החיים צו את בני ישראל וגו'. צריך לדעת למה סידר פרשת הקרבנות במקום זה אחר מינוי יהושע ולא במקום שצוה על הקרבנות בפרשת אמור, שהרי מצוה זו מוכרח אתה לומר שנהגה משהוקם המשכן ויהושע נסמך בשנת הארבעים, ואולי שבא לומר שאם ירצה יהושע להקריב תמידין ומוספין משלו שאינו רשאי הגם שדין ציבור יש לו כדמוכח מכמה מקומות, לזה סדר מצוה זו אחר מינוי יהושע וצוה בה שתהיה משל ציבור כאומרו צו את בני ישראל וגו' לומר שאין התמידים באים אלא משל ציבור, ולזה כפל לומר ואמרת אליהם לעיכוב, ודקדק גם כן באומרו אליהם ולא אמר להם, לפי מה שפירשתי בפרשת וירא אליו כי ירצה מיעוט זולתו כמו כן במה שלפנינו העיר אותנו שכוונתו למעט, שוב ראיתי לרז"ל (ילקוט) שאמרו וזה לשונם לפי שהיו ישראל אומרים לשעבר היו המסעות נוהגים והתמידין נוהגים פסקו המסעות פסקו התמידין אמר הקדוש ברוך הוא למשה אמור להם שיהיו נוהגין תמידין עד כאן לשונם, וע' פנים לתורה:

את קרבני לחמי וגו'. פירוש לפי שיש בתמידין שלשה מיני קרבן, אחד הקרבת התמיד, ב' עשירית האיפה של מנחת התמיד, שלישי הנסכים, כנגד הקרבת התמיד אמר קרבני, וכנגד המנחה אמר לחמי שנקראת לחם ושניהם כליל לאישים לזה אמר לאשי, וכנגד הנסכים אמר ריח ניחוחי שאין בו אלא ריח שהוא אינו לאישים אלא יוצק על היסוד ויורד לשיתין, ובשלשה דברים דקדק לומר בכינוי, קרבני, לחמי, ניחוחי, לומר שכולן של הקדוש ברוך הוא בורא הכל ועדיין ברשותו כאומרו (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה ופרשנוהו במקומו, ודקדק גם כן לומר לאשי בכינוי, לומר שגם האש היא של הקדוש ברוך הוא, ומעתה מה שישראל מקריבין הוא מנכסיו של הבורא:

לזה נתחכם ה' ונתן אזהרה ואמר תשמרו לומר שאם לא יעשו הנה הם גוזלים נכסיו ועוברים בלאו, ואומרו להקריב לי וגו' פירוש כי מה שיעשו הוא הקרבת חלק מנכסיו לפניו אבל עקרון של נכסים הם של המקום:

עוד נתכוון בזה להודיע סוד הקרבן שהוא לקרב ענפי הקדושה שהם חלק ה', והוא מה שנתכוין באומרו קרבני בכינוי אליו והבן, ואומרו לחמי לאשי פירוש לחם זה שאני מצוה להביא לאישים סודו הוא קרבני שכשעולה לה' ריח ניחוח מתקרבים כל ניצוצי הקדושה שנתרחקו: (אור החיים)

וְאִמְרַתְּ לָהֶם זֶה הָאֵשֶׁה אֲשֶׁר תִּקְרְבוּ לַיהוָה כִּבְשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִידָם שָׁנִים לְיוֹם עֵלָה תְּמִיד:

אונקלוס וְתִימַר לְהוֹן דִּין קוֹרְבָנָא דִּי תִקְרְבוּן קָדָם יְיָ אִימְרִין בְּנֵי שָׁנָא שְׁלָמִין תְּרִין לְיוֹמָא עֵלְתָא תְּדִירָא: (אונקלוס)

יונתן וְתִימַר לְהוֹן דִּין סְדָר קֹרְבָנָא דִּי תִקְרְבוּן קָדָם יְיָ אִמְרִין בְּנֵי שָׁנָה שְׁלָמִין תְּרִין לְיוֹמָא עֵלְתָא תְּדִירָא: (תרגום יונתן)

רס"י ואמרת להם. אזהרה (ע) לבית דין: שנים ליום. כפשוטו, (פ) ועיקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום, (ס) תמיד של שחר במערב, ושל בין הערבים במזרחן של (ה) טבעות (יומא סב:): (רס"י)

שפתי חכמים (ע) פירוש אזהרה לבית דין שיזהירו לישראל על התמידין דאם לא כן ואמרת שניה למה לי: (פ) פירוש שנים בכל יום אחד בבקר ואחד בערב: (ס) דאם לא כן שנים ליום למה לי הרי כבר נאמר את הכבש האחד תעשה בבוקר מה תלמוד לומר שנים ליום אלא כנגד היום שפירושן כנגד השמש: (ה) כלומר אל כל הטבעות שהיו במזרח כדי שיהיה כנגד השמש

כדי שלא יאמרו לשמך הם עוזדין. והטבעות שהזכיר כאן הם הטבעות שקבע יוחנן כהן גדול במקום השחיטה בעזרה והיו קבועים בקרקע שאוסרין בהם רגלי הבהמה וידיה בעת השחיטה וכו': (שפתי חכמים)

בעל הטורים **זה האשה.** גי' תגין על ה"א אחרונה של האשה לומר לך ה' מיני קרבנות נתתי לכם (חטאת. עולה. אשם. שלמים. תודה). והעולה חביבה מכלם ועסקו בחמשה חומשי תורה ומעלה אני עליכם כאילו הקרבתם ה' מיני קרבנות: **תמימים שנים ליום.** ר"ת תש"ל לומר לך שחשבון תש"ל תמידין קרבין לשנה: **ליום עלה תמיד.** קרי ביה עולה (בסגול) לומר לך ששוחטין אותו במקום שהיום עולה. כל עולת הכתוב במועדות כלם חסרים חוץ מעולת העצרת שהוא מלא רמז שבששה בסיון ניתנה תורה. בכל המועדות נאמר חג חוץ משבועות כי פעמים נדחה אם הוא בשבת (לבית שמאי) יום טבוח למחר אבל בפסח וסוכות יביא בחולו של מועד אבל שבועות תשלומין שלו אינו בחג. בכלם נאמר לחטאת חוץ מעצרת בשביל שניתנה בו תורה שמכפרת על לומדיה: (בעל הטורים)

אור החיים **ואמרת להם זה האשה וגו'.** יחד אמירה אחרת, גם אמר זה האשה, לבל יחשבו כי מה שיצו ה' כבש אחד וגו' לתמידין הוא לצד ההסתפקות ולא לשיעור הנגבל בשלילת היותר ממנו והפחות ממנו, לזה יחד אמירה להגביל הדבר ואמר זה האשה זה ולא יותר ממנו את הכבש אחד וגו' ואת הכבש וגו', נמצאת אומר שבפסוק ראשון צו את וגו' נצטוו על התמדת הקרבת התמידין, ובפסוק זה נצטוו על שיעור הקרבת התמידין: (אור החיים)

[ד] את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים:

אונקלוס **ית אמרא חד תעבד בצפרא וית אמרא תנינא תעבד בין שמשא:** (אונקלוס)

יונתן **ית אימר חד תעביד בצפרא למכפרא על חובי ליליא וית אימר תניין תעביד ביני שמשא למכפרא על חובי ימא:** (תרגום יונתן)

רש"י **את הכבש אחד.** אף על פי שכבר נאמר צפרסת ואתה תאוו וזה אשר תעשה וגו' (שמות כט, לח), היא היתה אזהרה לימי המלוכים וכאן אזהרה לדורות: (רש"י)

אבן עזרא **את הכבש אחד.** אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קצרה והטעם את הכבש כבש א' ועל דעתי שאות ה"א מושך עצמו ואחר עמו וכבש הראיתך רבים כן: (אבן עזרא)

כלי יקר את הכבש אחד תעשה בבקר. מדקאמר ואת הכבש השני היה לו לומר את הכבש הראשון, ולמה הזכיר עולת הבקר רק פעם אחת ושל בין הערבים הזכיר שני פעמים, וכן תמצא גם בפר' ואתה תצוה (כט. לט-מא).

ונראה ליישב זה ע"ד שארז"ל (תנחומא פנחס יג.) **צדק ילין בה.** אין אדם לן בירושלים ועבירה בידו, תמיד של שחרית מכפר על עבירות של כל הלילה ותמיד של בין הערבים מכפר על עבירות של כל היום. והכתוב אומר (מיכה ב.א) החושבים רע על משכבותם באור הבקר יעשוה. מכאן שהלילה אינה זמן הפעולה ואינה כי אם זמן להרהור ומחשבת פועלי עון, וחטא ההרהור הוא אחד ואין שני לו כי יכול להיות ההרהור בלא מעשה ע"כ נאמר את הכבש האחד תעשה בבקר, כי הוא מכפר על החושבים רע על משכבותם ויכול להיות שינחם על רעתו ולא יוציא מחשבתו הרעה אל הפועל, לכך נאמר בו לשון אחד כי יש אחד ואין שני לו וע"כ לא הזכיר עולת הבקר כי אם פעם אחד. אבל חטא של היום כפול בלי ספק אע"פ שחישב עליה בלילה לעשותה מ"מ גם ביום בשעת מעשה חזר וחושב עליה, כי בלי ספק לא עשה המעשה בלא מחשבה וכוונה דאם כן אינו לא מזיד ולא שוגג כי אם אנוס, על כן צריך התמיד של בין הערבים לכפר על שני עבירות על ההרהור ועל המעשה ע"כ הוא נזכר שני פעמים בפרשה. ומ"ש אין אדם לן בירושלים ובידו עון ולמה לא אמרו שאין אדם קם ממטתו ובידו עון לפי שלשון ובידו משמע שמדבר בחטא המעשה הנעשה בידיים ממש וא"כ בלילה לעולם אין בידו עון כי ההרהור אינו בידו, ורבותא אתא לאשמועינן כי התמיד מכפר אפילו על עבירות היום אע"פ שיש בהם הרהור ומעשה, וכ"ש לתמיד של שחרית שיכפר על ההרהור לבדו.

ונאמר שנים ליום עולה תמיד. עולות תמיד מבעי ליה למימר, ונראה שמהכרח קושיא זו אמרו שכל אחד מכפר על ענין בפני עצמו שהרי שניהם עולה אחת ולמה חלקם הכתוב לשני זמנים אלא לפי ששל שחרית מכפר על עבירות של הלילה ושל ערבית מכפר על של היום. אמנם לפי דרכינו נראה לפרש לפי שנאמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ולמעלה פרי' בראשית (ה.א) כתבנו שלכך נאמר יום אחד להוציא מלב המינים האומרים מי שברא בקר לא ברא ערב כי מן התחלה אחת לא יצאו שני הפכים, ע"כ אמר יום אחד שהערב והבקר הכל יומו של אחד ב"ה כי אל אחד ברא לשניהם כך נאמר בעולות אלו עולה תמיד כי שניהם עולה אחת לאל אחד.

ומה שתמיד של שחרית נשחט במערב, להורות שהוא מכפר על עבירות של לילה, ותמיד של בין הערבים נשחט במזרח להורות שהוא מכפר על עבירות של כל היום, ויש אומרים שהפך מקום שחיטתן להרס מחשבת עובדי שמש וירח והכל לאל אחד ברוך הוא ומבורך שמו ית'. (כלי יקר)

10 וְעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֵלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כֶּתִיב רְבִיעֵת הַהֵיךְ:

אונקלוס וְחָד מִן עֲשָׂרָא בְּתַלְתָּ סֵאִין סוּלְתָא לְמִנְחָתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח
כְּתִישָׂא רְבַעוֹת הֵינָא: (אונקלוס)

יונתן וְחָד מִן עֲשָׂרָא בְּתַלְתָּ סוּוִין סְמִידָא דְחִינְטִיָּא לְמִנְחָתָא פְּתִיכָא בְּמִשַׁח
זֵיתָא כְּתִישָׂא רְבַעוֹת הֵינָא: (תרגום יונתן)

רש"י סֵלֶת לְמִנְחָה. מִנְחָה (ד) נִסְכִּים: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) כלומר הוא הסולת שהיא עשירית האיפה הזאה עם
הקרצבן לאפוקי מחמשת המנחות האמורות בויקרא שהן זאות בפני עצמן:
(שפתי חכמים)

11 עֲלֵת תְּמִיד הָעֲשִׂיָה בְּהַר סִינִי לְרִיחַ נִיחַח אִשָּׁה לִיהוָה:

אונקלוס עֲלֵתָא תְּדִירָא דְאֵתְעִבִּידָא בְּטוּרָא דְסִינִי לְאֵתְקַבְּלָא בְּרַעְנָא
קוּרְבָנָא קָדָם: (אונקלוס)

יונתן עֲלֵת תְּדִירָא הֵיכְמָא דְהוֹת מְקַרְבָּא עַל טוּרָא דְסִינִי מְטוּל
לְאֵתְקַבְּלָא בְּרַעְנָא קוּרְבָנָא קָדָם: (תרגום יונתן)

רש"י הַעֲשִׂיָה זֶהָר סִינִי. כְּאוֹתָן (ז) שְׁנַעֲשׂוּ זֵימֵי הַמְּלוֹאִים. דָּבָר אַחֵר,
הַעֲשִׂיָה זֶהָר סִינִי, הַקִּישׁ עוֹלֵת תְּמִיד לְעוֹלֵת הַר סִינִי, אוֹתָהּ שְׁנַתְקַרְבָּה
לְפָנֵי מִתֵּן תּוֹרָה שְׁכַתוּבָה וַיִּשֶׂם זֶה וַיִּשֶׂם זֶה וַיִּשֶׂם זֶה וַיִּשֶׂם זֶה, מִלְּמַד שְׁטַעוֹנָה כְּלִי:
(רש"י)

שפתי חכמים (ז) ר"ל כיון שכתוב העשויה זהר סיני משמע שכבר נעשו
זהר סיני וכיון שכבר נעשו למה לריכין לעשות כאן. ומתוך כמותן וכו'
כלומר דמגיה הפסוק והוא כאלו כתוב כהעשויה כ"ף הדמיון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הַעֲשִׂיָה בְּהַר סִינִי. הַטַּעַם כִּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּהַר סִינִי גַם זֶה אוֹת
שֶׁלֹּא הָעֵלּוּ עוֹלוֹת בְּמִדְבַר אַחֵר נִסְעַם מִסִּינִי כִּאֲשֶׁר פִּירִשְׁתִּי בְּרֵאיוֹת
גְּמוּרוֹת: (אבן עזרא)

ספורנו עוֹלֵת תְּמִיד הַעֲשִׂיָה בְּהַר סִינִי. קוּדָם הָעֵגֶל שֶׁלֹּא הִיתָה צְרִיכָה
נִסְכִּים: (ספורנו)

[ז] וְנִסְכוֹ רְבִיעֵת הַהֵין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בְּקֹדֶשׁ הַסֵּף נִסְךְ שְׂכָר לִיהוָה :

אונקלוס וְנִסְכִּיהַ רְבִיעֵת הַיְנָא לְאִמְרָא חַד בְּקוּדְשָׁא יְתַנְסֵךְ נִסוּךְ דְחִמְר
עתיק קָדֶם יְיָ : (אונקלוס)

יונתן וְנִסְוִכִיהַ רְבִיעֵת הַיְנָא לְאִימֵר חַד בְּמֵאֲנֵי בַיִת קוּדְשָׁא יְתַנְסֵךְ נִיסוּךְ
חִמְר עֲתִיק וְאִין לֹא מִשְׁפַּח חִמְר עֲתִיק מִיִּיתֵי חִמְר בְּר אַרְבָּעִין יוֹמִין
לְמִנְסַכָּא קָדֶם יְיָ : (תרגום יונתן)

רש"י ונסכו. (ח) יין: בקדש הסך. על המזבח (א) יתנסכו: נסך שכר. יין
המשכר, פרט ליין מגתו (בבא בתרא ז.א.): (רש"י)

שפתי חכמים (ת) פירוש ולא שאר משקין שכן כתיב בפרשת נסכים יין לנסך
רביעית ההין: (א) אף על גב דכתיב סתם בקודש ולא פירש באיזה ר"ל על
המזבח שהוא קודש כדליתא בסוכה דף נ"ז: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הסך נסך שכר. נו"ן השורש מובלע בסמ"ך ומן הפירוש נסמוד
על דברי הקדמונים ז"ל: (אבן עזרא)

[ח] וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֲרֻבִים כְּמִנְחַת הַבֶּקֶר וַיִּכְנֹסְכוּ תַעֲשֶׂה
אִשָּׁה רִיחַ נִיחוּחַ לִיהוָה : (ח)

אונקלוס וְיַת אִמְרָא תַנְנָא תַעֲבִיד בֵּין שְׁמֵשִׁיא כְּמִנְחַת צִפְרָא וַיִּכְנֹסְכִיהַ
תַעֲבִיד קוּרְבַן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעוּא קָדֶם יְיָ : [ח] (אונקלוס)

יונתן וְיַת אִימֵר תַנְנִין תַעֲבִיד בֵּינֵי שְׁמֵשִׁתָּא הֵי כְדוּרוֹנָא דְצִפְרָא וְהֵי
כְנִסוּכִיהַ תַעֲבִיד קוּרְבַן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעוּא קָדֶם יְיָ : (תרגום יונתן)

רש"י ריח ניחוח. נחת רוח לפני, שאמרתיו ונעשה לכוני: (רש"י)

ספורנו כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחוח. אף על פי שכבר
עשית בו ביום עולת הבקר כמו זאת השנית לגמרי מכל מקום תהיה גם
השנית ריח ניחוח: (ספורנו)

[ט] וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כִבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה תְמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֶלֶת מִנְחָה

אונקלוס וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא תְּרִין אִימְרִין בְּנִי שְׁנָא שְׁלָמִין וְתְרִין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָא דְמִנְחָתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח וְנִסְכֵּיהּ: (אונקלוס)

יונתן וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא תְּרִין אִמְרִין בְּנִי שְׁנָה שְׁלָמִין וְתְרִין עֶשְׂרוֹנִין סְמִידָא לְמִנְחָתָא פְּתִיכָא בְּמִשַׁח זֵיתָא וְנִיסוּכָה: (תרגום יונתן)

אור החיים **וביום השבת שני כבשים וגו'.** טעם שמוסף שבת הוא מועט מכל מוספי ראש חודש ומוספי יום טוב והמועדים, הוא סוד לחם משנה, ולזה מוספיו שני כבשים על שני כבשי תמיד, וסוד השביעיות רמוז ביום עצמו כי הוא שביעי מה שאין השביעיות מסוים לא בראש חודש ולא בשאר ימים טובים, והגם שיש שביעי של פסח, אין השביעיות קבוע בו כיום השבת והבן: (אור החיים)

דעת זקנים **וביום השבת.** איתא בשוחר טוב לכל המוספים לא תמצא מוסף מועט כשבת ועל דבר זה קראה שבת תגר לפני הקדוש ברוך הוא אמר לה הקב"ה הנה שזהו קרבן מוסף הראוי לך לפי שכל מעשיך כפולים שיר כפול שנא' מזמור שיר ליום השבת עונג כפול שנאמר וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד עונשו כפול שנא' מחלליה מות יומת לחם כפול לחם משנה לפיכך ראוי קרבן שלך להיות כפול וזהו שאנו אומרים במוסף של שבת להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי מה שלא נאמר בכל המוספין משל למלך שאמר לעבדיו הכינו סעודה לבני הכינו להם שני מיני מאכלים לאחר שסעדו צוה המלך להכין לו סעודתו אמרו לו עבדיו מה נכין לך אמר להם ולבני מה הכינותם אמרו לו כך וכך אמר להם ולי כמו כן אל תכינו יותר מבני כך הקב"ה נתן לבני ישראל לחם משנה ביום השבת לפיכך צוה להקריב ג"כ לחם משנה וזהו וביום השבת שני כבשים. ואגב גררא אפרש פירוש של תכנת שבת והוא לשון ותכן לבנים כלומר שספרת יום ראשון יום שני וכו' ושבת ביום שביעי שהקב"ה אוהב שביעית לפיכך לקח חנוך שהיה דור שביעי וכן שבת וכן שבעה רגיעים וכן שמטה וכן יובל וכן ארץ שבעה עממין. רצית קרבנותיה הקרבנות שראו פני שבת שאמרת ומיום השמיני והלאה ירצה ואי אפשר לשמונה ימים בלא שבת. צוית פירושיה עם סדורי נסכיה צוית פי' ענש שבת עם צווי דנסכים כדפרש"י גבי זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. וכן לא יקח איש את אשת אחיו יבמה יבא עליה בדבור אחד נאמרו וכלם נרא' סותר זה לזה אבל זכור ושמור אין נראה סותר זה את זה וי"ל דאיהו נמי דומה סתירה שהרי זכור ושמור דרשי' מיניה זכרהו על היין בכניסתו הוי מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות ושמור משמע לא תעשה דכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה ונשים חייבות הרי דומה שבא לסתור הבנין דזכור. מיהו אמת הוא דנשים חייבות בקדוש היום דכל דאיתנהו בשמיר' איתנהו בזכירה. ויש להקשות למה אין אנו קורין בכל שבת פרשה זו דביום השבת כמו שאנו קורין בר"ח ובמועדות מוספין

שלהם וליכא למימר משום דאין בפי' זו כי אם שני פסוקים ואמרי' במס' מגלה דאין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקים שהי' לנו לקרותה ולהתחיל בפי' דצו את אהרן את קרבני לחמי כמו שאנו מתחילין אף בר"ח שחל להיות בשבת וי"ל לפי שכל קריאת הפרשיות הוו משום כפרה כדאמרינן במס' תענית בשעה שאמר אברהם אבינו במה אדע כי אירשנה כלומר באיזה זכות אירשנה ואמר לו הקב"ה קחה לי עגלה משולשת כלו' בזכות הקרבנות והשיב לו אברהם תינח בזמן שביית המקדש קיים כשאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם אמר לו הקב"ה שיהו קורין לפני הקרבנות ומעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ומכפר להם ובכל פרשיות של מועדות ור"ח כתיב בהו כפרה שנא' ושעיר עזים אחד לכפר עליכם אבל פרשת שבת לא כתיב בה כפרה לפיכ' אין אנו קורין אותה. ד"א משום דגבי מועדות כתיב אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם ואין מקרא יוצא מידי פשוטו דמשמע קריאה בתורה ממש אבל בשבת לא כתיב כן וגם לא איקרי מועד ור"ח איקרי מועד כדכתיב קרא עלי מועד וגומר. בר"ח כתיב לחטאת לה' מה שלא נאמר בכל המוספין ובמסכת שבועות דריש ליה אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח. ויש לפרש כן תביאו לדורות בשבילי ולשמי קרבן להיות קרבן כפרה לי ובזה תתנחם הלבנה על שמעטתי אותה. והכפרה היא מועלת לתינוקות שלא תפול עליהם אסכרה לפי שחדוש ראשון היה ברביעי כדאמרינן ברביעי נתלו המאורות ואמר מר ברביעי היו מתענין על האסכרה שלא תפול בתינוקות וגם רש"י פי' בפרשת בראשית שלפיכ' כתיב יהי מארת חסר לשון מארה וכ"ש ביום חדוש הלבנה שיש לדאג על התינוקות וקרבן זה של ר"ח מכפר עליהם וזהו שאנו אומרי' במוסף של ר"ח. זמן כפרה לכל תולדותם ותולדותיו של אדם אלו התינוקות: (דעת זקנים)

[ג] עֲלַת שַׁבַּת בְּשַׁבְּתוֹ עַל עֲלַת הַתְּמִיד וְנִסְכָּה: (פ)

אונקלוס עֲלַת שַׁבְּתָא דְתַתְּעֵבֵד בְּשַׁבְּתָא עַל עֲלַתָּא תְּדִירָא וְנִסְכָּה: [פ]
(אונקלוס)

יונתן עֲלַת שַׁבְּתָא תַתְּעֵבֵד בְּשַׁבְּתָא וּמִיתוּסָפָא עַל עֲלַת תְּדִירָא וְנִיסוּכָה:
(תרגום יונתן)

רש"י עולת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחרת, (ב) הרי שלח הקריב בשבת זו, שומע אני יקריב שתיים לשבת הבאה, תלמוד לומר בשבתו, מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד, אלו מוספין, לצד אותן שני כבשים של עולת התמיד. ומגיד שאין קרבין אלא בין שני (ג) התמידין (ספרי קמ"ד), וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ואם תאמר גבי יום טוב למה לא כתב גם כן שאין מביאין עולת יום טוב ביום טוב אחר. ויש לומר דזה לא כריך ללמוד דפסיטא לאסור כיון דיום טוב זה פני עאלמו וזה פני עאלמו אבל מסבת לשבת הכל ענין אחד הוא הוה אמינא דשרי קא משמע לן דאסור: (ג) מדכתיב על עולת התמיד משמע אחר עולת התמיד. ומדלא כתיב על עולות התמידים משמע זין שני תמידים. ובזה יתורץ מה שכתב הר"ם. אבל ממה שאמר לצד אותן שני כבשים של עולת התמיד שפירש מלת על כמו חוץ לא ידעתי איך יחויב מזה מגיד שאין קרבין אלא זין שני התמידין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בשבתו. שב אל יום השבת אע"פ שנמצא כל שומר שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו: **על עולת התמיד.** הטעם אחרי התמיד שישים עליה עולת שבת: (אבן עזרא)

[יא] ובראשי חדשיכם תקריבו עליה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים:

אונקלוס וברישי ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד אימרין בני שנה שבעה שלמין: (אונקלוס)

יונתן וברישי ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי דלא עירוובין תרין ודכר חד אמרין בני שנה שבעה שלמין: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ובראשי חדשיכם. אמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע שפירושו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנה ופירושו נכון הוא ואע"פ שיש לטעון על יו"ד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמצאנו הנה חדש מחר ישר דבורו: (אבן עזרא)

אור החיים ובראשי חדשיכם. אמר בכינוי חדשיכם לפי שקידוש החודש תלוי בבית דין של של מטה: (אור החיים)

ספורנו ובראשי חדשיכם. הנה יום ראש חדש היה מנהג לישראל שיהיה יום קודש בצד מה כמו שהעיד באמרו אשר נסתרת שם ביום המעשה וזה יורה שלא היה יום ראש חדש אצלם יום מעשה ולכן ייחס אותו לישראל באמרו ראשי חדשיכם ולא כן כתב במועדים שלא כתב בשבת שבתכם ולא ביום בכוריכם ולא ביום סוכותיכם וטעם מנהגם זה היה כי אמנם הצלחת ישראל בעולם הזה היא בצד מה דומה לענין הירח אשר אין לה

בעצמה אור כלל זולתי מה שתקבל מזולתה וזה שאף על פי שקודם לעגל היה חרות על הלוחות חירות משעבוד מלכיות לעולם הנה משחטאו התנצלו ולא השתמשו בכתר מלכות תמיד כמו שאר האומות אבל היה זה להם לעתים כפי שפע האור העליון עליהם ובלעדיו הלכו חשכים ואין נוגה למו כמו שיקרה ללבנה כשלא תקכל אור השמש כי אין מזל לישראל ולא אור כלל מעצמם זולתי אור האל יתברך בהיותם לרצון. ובכן נקרא האל יתברך אצל הנביאים אור ישראל כאמרו והיה אור ישראל לאש וכן העיד באמרו ה' אורי וישעי וכאשר היו החטאים מבדילים כאמרו כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע הלכו חשכים מבוהלים ודחופים בין האומות. ובהיות מזה נמשך חלול ה' בלי ספק באמור להם עם ה' אלה היה באופן מה בכל צרתם לו צר כאמרם ז"ל כביכול עלי ועליך בא שוד שודד ובהיות חטאת ר"ח כפרה על ישראל הגורמים מניעת האור או מעוטו כמו שהתקינו ז"ל באמרם שעירי חטאת לכפר בעדם זכרון לכולם יהיו תשועת נפשם מיד שונא ובכפרה זו תהיה תשועה מה לחלול השם לפיכך אמרו שלכך נאמר בשעיר ר"ח חטאת לה' מפני שכפרתו מועילה לקדוש שמו יתברך וזה רצו באמרם (חולין פרק אלו טרפות) אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח רצונו לומר הביאו כפרה בשבילי להשיג קדוש שמי המחולל בגוים בסבת מה שמעטתי את הירח כשהגליתי את ישראל והסתרתי פני מהם : (ספורנו)

[יב] וְשִׁלְשָׁה עֶשְׂרִינִים סֵלֶת מְנַחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לֶפָר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרִינִים סֵלֶת מְנַחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְאֵיל הָאֶחָד :

אונקלוס וְתֵלְתָא עֶשְׂרִינִין סוּלְתָא מְנַחְתָּא דְּפִילָא בְּמִשַׁח לְתוֹרָא חָד וְתֵרִין עֶשְׂרִינִין סֵלְתָא מְנַחְתָּא דְּפִילָא בְּמִשַׁח לְדְכָרָא חָד : (אונקלוס)

יונתן וְתֵלְתָא עֶשְׂרִינִין סְמִידָא לְמְנַחְתָּא פְּתִיכָא בְּמִשַׁח זֵיתָא לְתוֹרָא חָד וְתֵרִין עֶשְׂרִינִין סְמִידָא דְּמְנַחְתָּא פְּתִיכָא בְּמִשַׁח זֵיתָא לְדְכָרָא חָד : (תרגום יונתן)

רש"י וְשִׁלְשָׁה עֶשְׂרִינִים. כַּמִּשְׁפֵּט נֹסְכֵי פֶרֶ, שְׁכָן הֵן הַלּוּבִין צִפְרָסֶת (ד) נֹסְכִים: (רש"י)

חפתי חכמים (ד) ר"ל צִפְרָסֶת שְׁלַח לָד: (חפתי חכמים)

[יג] וְעֶשְׂרִין עֶשְׂרִין סֵלֶת מְנַחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לִפְבֵּשׁ הָאֶחָד עֲלֵה רִיחַ נִיחֹחַ אֲשֶׁה לִיהָזָה :

אונקלוס וְעִשְׂרוֹנָא עִשְׂרוֹנָא סִלְתָּא מִנְחָתָא דְפִילָא בְּמִשַׁח לְאִמְרָא חָד עֲלֵתָא
לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעְנָא קוּרְבָנָא קָדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן וְעִשְׂרוֹנָא עִשְׂרוֹנָא סְמִידָא לְמִנְחָתָא פְּתִיכָא בְּמִשַׁח זֵיתָא לְאִמְרָא חָד
עֲלֵתָא לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעְנָא קוּרְבָנָא קָדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

[יד] וְנִסְפִיָּהֶם חֲצִי הֵהִין יְהִיָּה לְפָר וְשְׁלִישֵׁת הֵהִין לְאִיל וְרִבִיעֵת הֵהִין לְכֶבֶשׂ
יָן זֹאת עֲלֵת חֲדָשׁ בְּחֲדָשׁוֹ לְחֲדָשִׁי הַשָּׁנָה:

אונקלוס וְנִסְפִיָּהוֹן פְּלָגוֹת הִינָּא יְהִי לְתוֹרָא וְתִלְתוֹת הִינָּא לְדַכְרָא וְרִבְעוֹת
הִינָּא לְאִמְרָא חֲמָרָא דָּא עֲלֵת רִישׁ יֶרֶחַא בְּאִתְחַדְתוּתִיהָ פְּרָן לְכָל רִישֵׁי יֶרֶחַי
שְׁתָּא: (אונקלוס)

יונתן וְנִיִּסוּכִיהוֹן דְּמִתְקָרַב עִמָּהוֹן פְּלָגוֹת הִינָּא יְהִי לְתוֹרָא וְתִלְתוֹת הִינָּא
לְדַכְרָא וְרִבְעוֹת הִינָּא לְאִמְרָא חֲמָר עֵינְבִי דָּא עֲלֵתָא תְּהִוִי מִתְקָרְבָא בְּכָל
רִישׁ יֶרֶחַ וְיֶרֶחַ בְּזִמְן אִתְחַדְתוֹת פְּל רִישֵׁי יֶרֶחַי שְׁתָּא: (תרגום יונתן)

רש"י זאת עלת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו, ושזב אין לו
תשלומין:

אבן עזרא בחדשו. כמו שבת בשבתו ולא יתכן בו על דרך הפשט פי' אחר
כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא מצאנו זאת המלה כי אם מהבנין
הכבד הדגוש והנה הדל"ת רפה: (אבן עזרא)

[טו] וְשֹׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת לִיהֲזָה עַל עֲלֵת הַתְּמִיד יַעֲשֶׂה וְנִסְפוּ: (ס)

אונקלוס וְצִפִּיר בְּרַעְנָא חָד לְחֻטָּאתָא קָדָם יְיָ עַל עֲלֵתָא תְּדִירָא יְתַעֲבֵד
וְנִסְפִיָּה: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְצִפִּיר בְּרַעְנָא חָד לְחֻטָּאתָא קָדָם יְיָ עַל חוּסְרוֹן סִיְהָרָא עַל עוֹלֵת
תְּדִירָא תַעֲבֵד וְנִיִּסוּכִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י וְשֹׁעִיר עֲזִים וּגו'. כל שעירי המוספין באין (ה) לכפר על טומאת
מקדש וקדשיו, (ו) הכל כמו שמפורש במסכת שבועות (ט), ונסתנה שעיר
ראש חודש שנאמר בו לה', ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה (ז) לא
בתחילה ולא בסוף, שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד, ושאר השעירין
(ח) למדין ממנו, ומדרשו באגדה, (ט) אמר הקב"ה, הביאו כפרה עלי על

שמעטתי את הירח: על עלת התמיד יעשה. כל הקרבן (י) הזה: ונסכו. אין ונסכו מוסב על השעיר, (כ) שאין נסכים לחטאת: (רפ"י)

שפתי חכמים (ה) ר"ל למה מביאין בראש חדש שעיר עזים לחטאת על איזה חטא הוא: (ו) ר"ל אם נכנס אחד בטומאה למקדש וקדשו ר"ל אם הקריב קרבנות בטומאה: (ז) כגון גר שנתגייר ותינוק שנשבה לבין העובדי אלילים: (ח) פירוש כל שעירי המוספין דרגלים ולפינן משעיר דראש חדש מדכתיב ושעיר זוי"ו מוסיף על מוסף דראש חדש מה שעיר דראש חדש מכפר על טומאת מקדש וקדשו אף שאר שעירים כן וצאותן שאין בהם זוי"ו ולפינן כיון דגלי קרא בחד ילפינן אינך מהם דילפינן סתום מן המפורש: (ט) אף על פי שהראשון נמי מדכתיב אללא פירוש הכי ומדרשו לפי אגדה כלומר שהם דברים אגדיים והראשון מדכתיב על פי הברייתות של תורת כהנים שהם הלכות ודינים: (י) (גור אריה) פירוש דלא קאי על השעיר בלבד דלמה יכתוב זה בשעיר ולא אכר הפרים ואלילים וכבשים ועוד שהרי ונסכו לא קאי על השעיר כלל שאין נסכים לחטאת אללא על הקרבן: (כ) פירוש רק מוסב על עולת התמיד הסמוך לו כאלו אמר על עולת התמיד ונסכו יעשה כל הקרבן הזה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ושעיר עזים אחד לחטאת לה'. כמו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. ודע כי חטאת עם למ"ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בחוטא הלא תראה וחטאתי לאבי והנה זה הפך הדרש רק יש לו סוד: (אבן עזרא)

יט וּבַחֲדָשׁ הִרְאִישׁוֹן בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ פֶּסַח לַיהוָה:

אונקלוס וּבִיְרֵחָא קְדָמָא בְּאַרְבַּעַת עֶשְׂרָא יוֹמָא לְיֵרֵחָא פֶּסַחָא קְדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן וּבִיְרֵחָא דְנִיֶּסוֹן בְּאַרְבַּיִסְרֵי יוֹמִין לְיֵרֵחָא נְכֻסַת פֶּסַחָא קְדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא בארבעה עשר יום לחדש. ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקים אע"פ שאין להם צורך: (אבן עזרא)

יז וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הִזָּה חֵג שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת יֵאָכֵל:

אונקלוס ובחמשת עשר יומא לרחא הדין חגא שבועא יומין פטיר
יתאכל:
(אונקלוס)

יונתן ובחמישת עשר יומין לרחא הדין חגא שבועא יומין פטירי יתאכל:
(תרגום יונתן)

אור החיים לחדש הזה. תיבת הזה מיותרת ודרשוה רז"ל (תוי"כ כ"ג ו')
למעט סוכות ממצה, וכבר פירשתיה בפרשת תזריע: (אור החיים)

[ית] ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו:

אונקלוס ביומא קדמא מרע קדיש כל עבדת פולחן לא תעבדון:
(אונקלוס)

יונתן ביומא קמא דחגא מרע קדיש כל עבדת פולחנא לא תעבדון:
(תרגום יונתן)

רש"י כל מלאכת עבודה. אפילו מלאכה הנריכה לכם, כגון דבר האבד
המותרת בחולו של מועד. אסורה ביו"ט: (רש"י)

[יט] והקרבתם אשה עלה ליהנה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה
בבשים בני שנה תמימים יהיו לכם:

אונקלוס ותקרבו קרבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד
ושבעא אמרין בני שנה שלמין יהון לכון: (אונקלוס)

יונתן ותקרבו קרבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד
ושבעא אמרין בני שנה שלמין יהון לכון: (תרגום יונתן)

רש"י פרים. כנגד אברהם, שנאמר ואל הבקר רץ אברהם (בראשית יח, ו)
איל. כנגד אילו של יצחק: כבשים. כנגד יעקב, והכשבים הפריד יעקב (שם
ל, מ). ביסודו של רבי משה הדרכן ראיתי זאת: (רש"י)

[כ] ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל
תעשו:

אונקלוס ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין

עֲשׂוּנִין לְדַכָּרָא תַעֲבָדוֹן : (אונקלוס)

יונתן וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטִיא פְּתִיכָא בְּמִשַׁח זֵיתָא תְּלַתָּא עֲשׂוּנִין לְתוֹרָא וְתָרִין עֲשׂוּנִין לְדַכָּרָא תַעֲבָדוֹן : (תרגום יונתן)

[כא] עֲשׂוּן עֲשׂוּן תַעֲשֶׂה לְכַבֵּשׁ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׁים :

אונקלוס עֲשׂוּנָא עֲשׂוּנָא תַעֲבִיד לְאִמְרָא חַד כֹּן לְשִׁבְעָא אִמְרִין : (אונקלוס)

יונתן וְעֲשׂוּנָא עֲשׂוּנָא תַעֲבִיד לְאִמְרַ חַד הִיכָדִין לְשׁוֹבְעָא אִמְרִין : (תרגום יונתן)

[כב] וּשְׁעִיר חֲטָאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם :

אונקלוס וְצִפְרָא דְחֲטָאתָא חַד לְכַפְּרָא עֲלִיכוֹן : (אונקלוס)

יונתן וְצִפְרָא דְחֲטָאתָא חַד לְכַפְּרָא עֲלִיכוֹן : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וּשְׁעִיר חֲטָאת. כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה והנה לא הזכיר עולות בשבעת ימי הפסח כאשר לא הזכיר עולת התנופה ואנו צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד : (אבן עזרא)

[כג] מִלְּבַד עֵלֶת הַבֶּקֶר אֲשֶׁר לְעֵלֶת הַתְּמִיד תַעֲשׂוּ אֶת אֱלֹהֵי :

אונקלוס בַּר מַעֲלַת צִפְרָא דְהִיא עֵלֶת תְּדִירָא תַעֲבָדוֹן יַת אֱלִין : (אונקלוס)

יונתן בַּר מַעֲלַת צִפְרָא דִּי לְעֵלְתָא תְּדִירָא תַעֲבָדוֹן יַת אֱלִין קוּרְבָנָא : (תרגום יונתן)

[כד] כָּאֱלֹהֵי תַעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשָּׁה רֵיחַ נִיחַח לִיהוָה עַל עוֹלַת הַתְּמִיד עֲשֶׂה וְנִסְכּוֹ :

אונקלוס כָּאֱלִין תַעֲבָדוֹן לְיוֹמָא שִׁבְעָא יוֹמִין לֶחֶם קוּרְבָן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעְוָא קָדָם יְיָ עַל עֵלְתָא תְּדִירָא יַתְעֲבִיד וְנִסְכִּיהָ : (אונקלוס)

יונתן כָּאֱלִין קוּרְבָנֵי יוֹמָא קִמְאָה תַעֲבָדוֹן כָּל יוֹמָא שׁוֹבְעָא יוֹמִין דְּחָגָא לֶחִים קִרְבָן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעְוָא קָדָם יְיָ עַל עֵלְתָא תְּדִירָא יַתְעֲבִיד וְנִיסוּכִיהָ : (תרגום יונתן)

רס"י כאלה תעשו ליום. שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג: (רס"י)

[כה] וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו:
(ס)

אונקלוס וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכוון כל עיבדת פולחן לא
תעבדון: **[ס]** (אונקלוס)

יונתן וביומא שביעאה מארע קדיש יהי לכוון כל עיבדת פולחנא לא
תעבדון: (תרגום יונתן)

דעת זקנים וביום השביעי. מצאתי שבז' של פסח שאומר בקרבנות של מוסף פסוק זה ביום השביעי וגו' כתיב גבי שבועות שעיר עזים לכפר עליכם ולא כתיב לחטאת מפני כבוד התורה שנתנה בו ביום וזהו אשר יסד הפייט דיום הבכורים חטאת לא נזכר למען יהי דבר המלך למנוחה. ד"א לפי שהיו אז ישראל נקיים מכל חטאת כדאיתא במדרש משקבלתם עליכם עול תורה והמצות מעלה אני עליכם כאלו לא חטאתם מעולם וזהו שייסד הפייט בזולת של שבועות קבלו מלכותי ולא תאשמו ועוד כתיב גביה מלבד עולת התמיד מאי טעמא לא כתיב בהדיה ומלבד שתי הלחם ופר ושני אילים ושני כבשים הקריבים באותו יום כמו שכתוב בר"ה מלבד עולת החדש ומלבד עולת התמיד וכן ביום הכפורים מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד וי"ל שהם נזכרים בכלל מה שכתוב וביום הבכורים בהקריבכם מנחה בשבועותיכם בגלל המנחה כל אלו באין ולא במוסף. גם כן גבי ר"ה כתיב ועשיתם עולה מאי שנא מכולהו דכתיב בהו והקרבתם. וי"ל לפי שהוא יום הדין ומשנכנסו לדין הם נעשים בריאה חדשה וזהו שייסד הפייט הבוראים בריאה חדשה וצריך לאמרו אחר האוחז דמיירי בדין ולפי המדרש נראה שאין לאומרו כי אם ביום הכפורים דכתיב בספר תהלים ועם נברא יהלל יה ומסיק על מי נאמר פסוק זה רב ור' יוחנן חד אמר על דור מרדכי ואסתר וחד אמר על כל דור ודור נאמר שהם מתים בכל שנה במעשיהם הרעים והקב"ה מחיה אותם ביום הכפורים שמוחל להם עונותיה' ובוראי' בריא' חדש' וזהו ועם נברא יהלל יה ועוד גבי מלבד עולת החדש אמאי לא כתי' גביי מלבד חטאת החדש שהוא שעיר אחד לחטאת דכמו שמזכיר העולי' הי' לו להזכיר החטאת כי גם ביום הכפורים מצינו כתוב מלבד חטאת הכפורים. וי"ל דלא הזכיר העולה אלא לפי שכפרתה שוה קצת לעולה דר"ה דעולת ר"ח מכפרת על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ושל ר"ה על שאין בה ידיעה בתחלה ויש בה ידיעה בסוף ומיהו אמת הדבר שיש בראש השנה שני שעירי מוספין אחד של ר"ה ואחד של ר"ח ולפי שלא פירש הכתוב שעיר ר"ח בפ"י קורא התלמוד ר"ה חג שהחדש מתכסה בו כי השעיר הזה בא לכפרה ותנחומין ללבנה שנתמעטה ולפי שאמת הוא דשני שעירים קריבין למוסף של ר"ח תיקנו לומר במוסף של ר"ה ושני שעירים לכפר

ושני תמידיים כהלכתן. וגם נכון לומר מלבד עולת החדש ומנחתה שהרי גם היא קריבה במוסף. ובשם הרב נתנאל מצאתי שאין צריך לומר ושני שעירים כי מאחר שהכתוב מכסהו אין לפרסמו. ויש מקשים למה אין אומרין בתפלת מוסף של שבועות כמו כן ושני שעירים שהרי בזבחים מסיק שני שעירי עצרת למה הן באין על טומאה שאירע בין זה לזה. וכן מוכיחין הפסוקי בפ' אמור דכתיב ועשיתם שעיר עזים לחטאת ופרש"י יכול שעיר האמור כאן הוא שעיר האמור בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל הפרים ואילים אינו כן. ועוד נוכל לומר שיש להוכיח שאינו הוא מדכתיב שם לחטאת והכא לא כתיב לחטאת וא"כ מאחר שקריבין שני שעירים בעצרת וכפרת' שוה לכפר על טומאת מקדש וקדשיו כשאר שעירי המוספין דין הוא להזכירם בתפלה. וי"ל דלא דמי שהרי תפלת מוסף תחת קרבן מוסף היא באה ואחד מן השעירים הללו לא היה קרב במוסף כי אם בשחר וכן נמי פרש"י בפרשת אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן הללו קריבין בגלל הלחם והללו למוספין. בסוכות כתיב פרים בני בקר שלשה עשר אלים שנים כבשים ארבעה עשר ולפי שיש בסוכות תוספת שמחה כדפרש"י לעיל שבו תוספת קרבן והפרים מתמעטין והולכין כדי שיבאו לחשבון שבעים כנגד שבעים אומות והכבשים עומדין במקומן בכל יום י"ד כדי שיעלו לחשבון צ"ח כדי לבטל צ"ח תוכחות שבמשנה תורה. ואומר הרב בכור שור שצריך פי' למה הן עומדין בכל יום אילים שנים ולפי שבכל ימי החג קרבן מוסף משתנה מה שאין כן במוסף פסח לפיכך אנו גומרין את ההלל בכל ימי החג. ובימי הפסח אין אנו גומרין אותו אלא שני ימים ראשונים בלבד ובפרק שני דערכין פריך שבת דחלוקה בקרבנותיה לימא ומשני שבת לא איקרי מועד וביום ר"ה ויום הכפורים שהם יום הדין אין אומרין אותו ובחנוכה גומרין משום ניסא ובפורים דליכא למימר הללויה הללו עבדי וכו' ואכתי עבדי אחשורוש. בשמיני חג עצרת פר אחד איל אחד להראות שאין הקב"ה צריך לצורך עצמו כי אם להראות כבודן של ישראל. ומן הראוי היה להיות חג העצרת חמשי יום אחר סוכות כמו ששבועות חמשים יום אחר הפסח אלא שאחר הפסח באין ימי הקיץ ואין טורח לעלות לרגל אבל אחר סוכות באין ימי הגשמים והיה טורח לעלות לפיכך קבעו ית' מיד אחר סוכות משל למלך שנושא שתי נשים אחת ממקום קרוב ואחת ממקום רחוק לאותה שהיא ממקום קרוב אומר לה עכשיו נעשה השידוכין ולאחר שלשה חדשים אחזור הנה ונעשה הנשואין כי קרוב אלי המקום ולאותה שהיא ממקום רחוק אומר לה נעשה עכשיו השידוכין והנשואים ביחד כי רחוק המקום ולא אוכל לטרוח לשוב פה פעם אחרת וזהו שייסד הפייט בשמיני חג העצרת חקר לאספו עד שבעה מפני טורח יולדת השבעה וישראל נקראו כן שנאמר אומללה יולדת השבעה על שם שילדה שבעה מלכים לגיהנם : דעת זקנים)

בַּיּוֹם הַכּוֹפְרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשִׁבְעֵלֵיכֶם מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִי לָכֶם כָּל מִלְאכָת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ:

אונקלוס וּבְיוֹמָא דְּבִפְנֵיָא בְּקִרְוֵיכּוֹן מְנַחְתָּא חֲדָתָא קָדָם יִי בְּעֶצְרֵיתִיכּוֹן מְעָרַע קָדִישׁ יְהִי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוֹלְחָן לָא תַעֲבָדוּן: (אונקלוס)

יונתן וּבְיוֹמָא דְּבִפְנֵיָא בְּקִרְוֵיכּוֹן דּוֹרְנָא מִן עֲלִלְתָּא חֲדָתָא קָדָם יִי בְּעֶצְרֵיתִיכּוֹן כִּד יִתְמָלוֹן שְׁבַעֲתֵי שְׁבוּעָא מְאָרַע קָדִישׁ יְהִי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוֹלְחָנָא לָא תַעֲבָדוּן: (תרגום יונתן)

רש"י וְצִיּוּם הַצְּכוּרִים. חַג הַשְּׁבוּעוֹת קְרוּי צְכוּרֵי קְלִיר חֲטִים, עַל שֶׁסָּם שְׁתִי הַלַּחַם שֶׁהֵם רֹאשׁוֹנִים (ב) לְמַנַּחַת חֲטִים הַצָּהָה מִן הַחֲדָשׁ: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) אֵף עַל פִּי שֶׁהַעוֹמֵר מִתִּיר כֹּל מִיּוֹנֵי חֲדָשׁ שֶׁל חֵיטִין וְשֶׁל שְׁעוּרִין וְשֶׁאֵר מִיּוֹנֵי דַגָּן הֵנִי מִיּוֹלֵי לֹאכִילָה אֲצִל לְמַנַּחַה לְאִישִׁים אֵין רִשְׁאֵי לְהַבִּיא מִן הַחֲדָשׁ אֲלֹא אַחַר מַנַּחַת שְׁתֵי הַלַּחֵם שֶׁהֵיֵא צָהָה מִן הַחֲטִין שֶׁל שָׁנָה זוֹ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **בהקריבכם מנחה חדשה**. לַחֵם הַתְּנוּפָה הוּא הַעִיקָר וְעִמּוֹ שֶׁבַע כַּבְשִׁים וּפָר בֶּן בָּקָר וְאֵילִים שְׁנַיִם וְשְׁנֵי כַבְשֵׁי שְׁלָמִים וְהַעוֹלָה הַנּוֹכַחַת בְּפִרְשָׁה הַזֹּאת הִיא חוֹבַת הַיּוֹם וְהַעֲדָה עַל דְּבִרְיָהֶם כִּי לֹא בָאָר בַּשַּׁבָּת וּבְמוֹעֵד דָּבָר כֹּלֵל רַק הַזְּכוּר בַּחֲגֵי הַמִּצְוֹת וְסִכּוֹת וַיּוֹם הַעֲשׂוֹר וְהַקְּרִבְתֶּם אֲשֶׁה לֵהו' וְלֹא אִמַּר כִּמָּה הַמַּסְפֵּר וְכֵן בַּיּוֹם תִּרְוַעָה וְלֹא הַזְּכוּר עוֹלַת חֲדָשׁ וְעוֹלַת הַתְּמִיד וּמַנַּחְתָּה הִיא הַעוֹלָה הַרְּאִשׁוֹנָה: (אבן עזרא)

אור החיים **בהקריבכם וגו' בשבועותיכם**. נִתְכוּוֹן לֹמַר כִּי אֵין אֵין חַג עַל סִימָן מַנַּחַה חֲדָשָׁה לְבַד אֲלֹא גַם לְתַשְׁלוּם סְפִירַת הַשְּׁבוּעוֹת, כִּי הוּא תִיקוּן גָּדוֹל לְנִשְׁמוֹת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאִמּוֹר בְּסִפְרֵי אַנְשֵׁי אִמַּת, וְדִקְדָּק לֹמַר בַּשְּׁבוּעוֹתֵיכֶם בְּכִינוּי, לְהַעִיר כִּי הַשְּׁבַעָה שְׁבוּעוֹת הֵם בַּחֲנִינַת שֶׁבַע הַצְּדִיקִים יְסוּדֵי עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאִמּוֹר בְּסִפְרֵי הַזְּהוּר (תִּיקוּנִים כ"א):

עוד נִתְכוּוֹן בְּאִמּוֹר **בשבועותיכם** לְשַׁלּוֹל דַּעַת שׁוֹטִים (מַנַּחֹת ס"ה): שְׁסוּבְרִים בְּמָה שֶׁאִמַּר הַכְּתוּב מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת הוּא שַׁבַּת בְּרִאשִׁית לַזֶּה אִמַּר **בשבועותיכם** פִּירוּשׁ הַשְּׁבוּעוֹת שְׁלַכְּם, וְאִם פִּירוּשׁ מֵאִמַּר מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת שַׁבַּת כְּרִאשִׁית אֵין שְׁבִיעִיּוֹת אֲלוֹ שְׁלֵהֶם אֲלֹא שְׁבִיעִיּוֹת עוֹלָם, כִּיּוֹצֵא בְּדָבָר מִצִּיּוֹנוֹ שֶׁאִמְרוּ בְּבִרְיֵיתָא (שֵׁם ע"ב) וְזֶה לְשׁוֹנֵם ר' יְהוּדָה אֹמֵר תְּסַפֵּר לְךָ יֵצֵתָה שַׁבַּת בְּרִאשִׁית שֶׁסְפִירַתָּה בְּכֹל אָדָם: (אור החיים)

ספורנו **בשבועותיכם**. בְּשִׁבִיל שְׁבוּעוֹת חֲקוֹת קִצִּיר שֶׁשְׁמַרְתִּי לַכֶּסֶם. וְטַעַם הַבִּיַּיִת בְּתִיבַת בַּשְּׁבוּעוֹתֵיכֶם כְּטַעַם בְּנַפֵּשׁ יִכְפֹּר. בְּדָם עֲשֵׂהְאֵל. בְּלַחֵם נִשְׁכְּרוּ: (ספורנו)

[כז] וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לְרִיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם אֵיל אֶחָד
שְׁבָעָה כִּבְשִׂים בְּנֵי שְׁנָה :

אונקלוס וַתִּקְרְבוּ עֲלֵתָא לְאַתְקַבְּלָא בְרַעְוָא קָדָם יְיָ תֹרִין בְּנֵי תֹרֵי תִרִין
וַדְּכָר חָד שְׁבָעָא אִמְרִין בְּנֵי שְׁנָא : (אונקלוס)

יונתן וַתִּקְרְבוּ עֲלֵתָא לְאַתְקַבְּלָא בְרַעְוָא קָדָם יְיָ תֹרִין בְּנֵי תֹרֵי תִרִין וַדְּכָר
חָד שׁוּבְעָא אִמְרִין בְּנֵי שְׁנָא : (תרגום יונתן)

[כח] וּמִנְחֹתֶם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לִפְרֵי הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים
לְאֵיל הָאֶחָד :

אונקלוס וּמִנְחַתְהוֹן סֹלְתָא דְפִילָא בַמֶּשַׁח תִּלְתָּא עֶשְׂרֹנִין לְתוֹרָא חָד תִּרִין
עֶשְׂרֹנִין לְדְכָרָא חָד : (אונקלוס)

יונתן וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטָא פְּתִיכָא בַמֶּשַׁח זֵיתָא תִּלְתָּא עֶשְׂרֹנִין
לְתוֹרָא חָד תִּרִין עֶשְׂרֹנִין לְדִכְרָא חָד : (תרגום יונתן)

[כט] עֶשְׂרֹן עֶשְׂרֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכִּבְשִׂים :

אונקלוס עֶשְׂרֹנָא עֶשְׂרֹנָא לְאִמְרָא חָד לְשְׁבָעָא אִמְרִין : (אונקלוס)

יונתן עֶשְׂרֹנָא עֶשְׂרֹנָא לְאִמְרָא חָד כְּדִין לְשׁוּבְעָא אִמְרִין : (תרגום יונתן)

[ל] שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם :

אונקלוס צְפִיר בַּר עֲזִין חָד לְכַפְּרָא עֲלִיכוֹן : (אונקלוס)

יונתן צְפִיר בַּר עֲזִי חָד לְכַפְּרָא עֲלִיכוֹן : (תרגום יונתן)

[לא] מִלֶּבֶד עֹלֶת הַתְּמִיד וּמִנְחֹתוֹ תַעֲשׂוּ תְּמִימִם יְהִיו לָכֶם וְנִסְפִיָּהֶם : (פ)

אונקלוס בַּר מַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחַתְהָ תַעֲבִדוּן שְׁלָמִין יְהוֹן לְכוֹן וְנִסְפִיָּהוֹן :
[פ] (אונקלוס)

יונתן בַּר מִן עֹלֶת תְּדִירָא וּמִנְחַתְהָ תַעֲבִדוּן שְׁלָמִין יְהוֹוֹן לְכוֹן וְחִמְר
נִיסוּכִיָּהוֹן : (תרגום יונתן)

רפ"י תמימים יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים יהיו (מ) תמימים, למדו רבותינו מכאן, שהיון שהעלה קמחין פסול לנסכים (מנחות פז): (רפ"י)

שפתי חכמים (מ) פירוש דהל"ל למעלה ושעיר עזים אחד לכפר עליכם תמימים יהיו לכם וסמיד ליה אל ונסכיהם למה לי שגם נסכיהם יהיו תמימים: (שפתי חכמים)

במדבר פרק-כט

[א] ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם:

אונקלוס ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהי לכוון כל עבדת פולחן לא תעבדון יום יבבא יהי לכוון: (אונקלוס)

יונתן ובירחא שביעאה הוא ירחא דתשרי בחד לירחא מארע קדיש יהי לכוון כל עבדת פולחנא לא תעבדון יום יבבא יהי לכוון למערבבא סטנא דאתי למקטרגא לכוון בקל יבבותכוון: (תרגום יונתן)

אבן עזרא יום תרועה. מצוה להריע כי אילו היה זה הדיבור על עולת היום למה לא הזכיר בשאר המועדים ועוד כי כל העולות צוה לתקוע ולא להריע: (אבן עזרא)

[ב] ועשיתם עלה לריח ניחח ליהנה פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים:

אונקלוס ותעבדון עלתא לאתקבלא ברענא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אימרין בני שנא שבועא שלמין: (אונקלוס)

יונתן ותעבדון עלתא לאתקבלא ברענא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אימרין בני שנא שבועא שלמין: (תרגום יונתן)

בעל הטורים בראש השנה כתיב ועשיתם עולה לריח ניחח לה' כו'. לומר עשו תשובה ואני מעלה עליכם כאילו הקרבתם כל הקרבנות. ובפסיקתא דורש כאילו נעשה בריה חדשה: (בעל הטורים)

[ג] ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרונים לפך שני עשרונים לאיל:

אונקלוס ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונים לתורא תרין עשרונים **לדכרא:** (אונקלוס)

יונתן ומנחתהון סמידא דחינטא פתיכא במשח זיתא תלתא עשרונים לתורא ותרין עשרונים **לדיכרא:** (תרגום יונתן)

[ד] ועשרון אחד לכבש אחד לשבעת הכבשים:

אונקלוס ועשרונא חד לאימרא חד לשבעא אימרי: (אונקלוס)

יונתן ועשרונא חד לאימרא חד היכדין לשובעת אמרי: (תרגום יונתן)

[ה] ושעיר עזים אחד חטאת לכפר עליכם:

אונקלוס וצפיר בר עזין חד לחטאתא לכפרא עליכון: (אונקלוס)

יונתן וצפיר בר עזי חד לחטאתא למכפרא עליכון: (תרגום יונתן)

[ו] מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונספיהם כמשפטים לריח ניחח אשה ליהוה: **(ט)**

אונקלוס בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונספיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: **[ט]** (אונקלוס)

יונתן בר מן עלת ריש ירחא ומנחתה ועולת תדירא ומנחתה וניסוניהון כסדר דינהון לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: (תרגום יונתן)

רש"י מלבד עולת החדש. מוספי ראש חדש שהוא זיוס ראש השנה: (רש"י)

[ז] ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם כל מלאכה לא תעשו:

אונקלוס וּבַעֲשָׂרָא לִירְחָא שְׁבִיעָאָה הֲדִין מְעָרַע קְדִישׁ יְהִי לְכוּן וּתְעַנּוּן יְתַּ
נְפִשְׁתִּיכוּן כָּל עֲבִידְתָּא לָא תַעֲבָדוּן : (אונקלוס)

יונתן וּבַעֲשָׂרָא יוֹמִין לִירְחָא שְׁבִיעָאָה הוּא יְרְחָא דְתַשְׁרִי מְאַרַע קְדִישׁ יְהִי
לְכוּן וּתְסַגְפוּן יְתַּ נְפִשְׁתִּיכוּן מִן מִיכְלָא וּמִשְׁתַּיָּא מִבִּי בְּנִי וּתְמַרוּקָא
מִסַּנְדְּלָא וּתְשִׁמִּישׁ דְּעָרִיס כָּל עֲבִידְתַּ פּוֹלְחָנָא לָא תַעֲבָדוּן : (תרגום יונתן)

ח וְהַקְרַבְתֶּם עֲלָה לִיהִזָּה רִיחַ נִיחַח פֶּר בֶּן בָּקָר אֶחָד אֵיל אֶחָד כְּבָשִׂים
בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם :

אונקלוס וּתְקַרְבוּן עֲלֵתָא קָדָם יִי לְאַתְקַבְּלָא בְּרַעְנָא תוֹר בֶּר תוֹרִי חַד דְּכָר
חַד אִימְרִין בְּנֵי שָׁנָא שִׁבְעָא שְׁלָמִין יְהוּן לְכוּן : (אונקלוס)

יונתן וּתְקַרְבוּן עֲלֵתָא קָדָם יִי לְאַתְקַרְבָּא בְּרַעְנָא תוֹר חַד בֶּר תוֹרִי דְּכָר חַד
אִמְרִין בְּנֵי שָׁנָא שׁוּבְעָא שְׁלָמִין יְהוּן לְכוּן : (תרגום יונתן)

אבן עזרא פֶּר בֶּן בָּקָר אֶחָד. שֶׁל צְבוּר וְכֵן אֵיל אֶחָד וְאִינִם פֶּר כֶּהֵן גְּדוּל
וְהָאֵיל שֶׁלּוֹ וּלְפִי דַעֲתִי כִי הָאֵיל הַנּוֹזֵכַר בְּפִרְשֵׁת אַחֲרֵי מוֹת שֶׁלְקַח מִן הָעַם
אִינְנוּ זֶה כִי עַל אֵילוֹ וְאֵיל הָעַם נֹאמַר וְעָשָׂה אֶת עוֹלְתוֹ וְאֶת עוֹלַת הָעַם
וְהַעֲד שֵׁשׁ תּוֹסַפֹּת שִׁבְעַת כְּבָשִׂים גַּם זֶה שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לַחֲטָאת אִינְנוּ
מִשְׁעִיר הַגּוֹרְלוֹת עַל כֵּן כָּתוּב מִלְּבַד חֲטָאת הַכַּפּוּרִים הַנִּכְתָּבַת בְּפִרְשֵׁת
אַחֲרֵי מוֹת : (אבן עזרא)

ט וּמִנְחָתָם סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִינִים לֶפֶר שְׁנֵי עֶשְׂרִינִים לְאֵיל
הָאֶחָד :

אונקלוס וּמִנְחָתְהוּן סֶלְתָּא דְּפִילָא בְּמִשְׁחַ תְּלֵתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרִין
עֶשְׂרוֹנִין לְדְכָרָא חַד : (אונקלוס)

יונתן וּמִנְחָתְהוּן סְמִידָא דְּחִנְטִיָּא פְּתִיכָא בְּמִשְׁחַ זֵיתָא תְּלֵתָא עֶשְׂרוֹנִין
לְתוֹרָא תְּרִין עֶשְׂרוֹנִין לְדְכָרָא חַד : (תרגום יונתן)

י עֶשְׂרוֹן עֶשְׂרוֹן לֶכְבֶּשֶׂת הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים :

אונקלוס עֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִימְרָא חַד לְשִׁבְעָא אִימְרִין : (אונקלוס)

יונתן עֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִימְרָא חַד הִיכָדִין לְשׁוּבְעָא אִמְרִין : (תרגום יונתן)

[יא] שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד חֲטָאת מִלְּבַד חֲטָאת הַכֹּפָרִים וְעֹלֹת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם :

אונקלוס צָפִיר בַּר עִזִּין חֶד חֲטָאתָא בַר מִחֲטָאתָא דְכַפּוּרָא וְעֹלֹת תְּדִירָא וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהוֹן : **[ס]** (אונקלוס)

יונתן צָפִיר בַּר עִזִּי חֶד חֲטָאתָא בַר מִקְרָבֵן חֲטָאת כַּפּוּרָא וְעֹלֹת תְּדִירָא וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהוֹן : **וְחִמְר** (תרגום יונתן)

רש"י מלכד חטאת הכפרים. שעיר הנעשה בפנים, האמור באחרי מות, שגם הוא חטאת: ועלת התמיד. ומלכד עולת התמיד תעשו (ו) עולות הללו: ונסכיהם. מוסב על המוספין הכתובין, ועל תעשו, (ס) והוא לשון ליווי, (ע) מלכד עולת התמיד ומנחתה, תעשו את אלה ונסכיהם. וכן כל ונסכיהם האמורים בכל המועדות, חוץ משל קרבנות החג, שכל ונסכה, ונסכיהם, ונסכיה, שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון ליווי, שהרי נסכיהם של מוספין כתובין לעלמן בכל יום ויום: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ר"ל דעולת התמיד לא קאי אשעיר עזים לחטאת אלא אזהקרבנותם עולה דלמעלה והכי קאמר קרא שעיר עזים אחד לחטאת מלכד חטאת הכפורים ועולה של יום כפורים מלכד עולת התמיד ומנחתה והוא כאלו כתיב ב' פעמים מלכד דוי"ו של ועולת קאי אמלכד חטאת הכפורים: (ס) דאין לומר דקאי על ועולת התמיד דאם כן הל"ל ונסכה לשון יחיד כדכתיב ומנחתה וגם אין לומר דקאי אשעיר עזים אחד לחטאת שאין נסכים לחטאת על כרחך לומר דקאי לעולות המוספין וזה שנקט מוסב על המוספים הכתובים ועל תעשו ואף על פי שאין כתיב תעשו בקרא מכל מקום כיון שפרש"י לפני זה ועולת התמיד שפירושו ומלכד עולת התמיד תעשו עולות הללו ור"ל דהוי כאלו כתיב בהדיא בקרא תעשו והאי ונסכיהם קאי עליו: (ע) ר"ל עכשיו מראה על הנסכים של עולות המוספין דהא לפני זה לא כתיב שום נסכים בעולות הללו: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ביוה"כ כתיב שעיר עזים א' חטאת ולא כתיב לכפר לפי שיוה"כ **מכפר** : **בעל** (הטורים)

[יב] וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגְתֶּם חַג לַיהוָה שְׁבַעַת יָמִים:

אונקלוס וּבַחֲמִשָּׁת עֶשְׂרָא יוֹמָא לִירְחָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קֹדִישׁ יְהִי לְכוּן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לֹא תַעֲבֹדוּן וּתְחַגּוּן חַגָא קֹדֶם יִי שְׁבַעָא יוֹמִין: (אונקלוס)

יונתן וּבַחֲמִיסָר יוֹמָא לִירְחָא שְׁבִיעָאָה מְאַרַע קֹדִישׁ יְהִי לְכוּן כָּל עֵיבִידַת פּוּלְחָנָא לֹא תַעֲבֹדוּן וּתְחַגּוּן חַגָא דְמִטְלָא קֹדֶם יִי שׁוּבְעָא יוֹמִין: (תרגום יונתן)

[יג] וְהִקְרַבְתֶּם עֲלֶיהָ אִשָּׁה רֵיחַ נִיחַח לַיהוָה פְּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֵי אֵילִם שְׁנָיִם כִּבְשִׂים בְּנֵי שְׁנָה אַרְבָּעָה עֶשְׂרֵי תְמִימִם יִהְיוּ:

אונקלוס וּתְקַרְבוּן עֲלֵתָא קוּרְבָן דְמִתְקַבֵּל בְּרַעְוָא קֹדֶם יִי תוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תַלַּת עֶשְׂרֵי דְכָרִין תְּרִין אִימְרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבַּעָא עֶשְׂרֵי שְׁלָמִין יִהּוּן: (אונקלוס)

יונתן וּתְקַרְבוּן עֲלֵתָא קֹרְבָן דְמִתְקַבֵּל בְּרַעְוָא קֹדֶם יִי תוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תַלְתִּיסָר אֲזֵלִין כָּל יוֹמָא וְחִסְרִין סְכוּמָהוּן שׁוּבְעִין עַל שׁוּבְעִין עִמְמִין וּמְקַרְבִּין יִתְהוּן תְּלִיסָר מְטַרְתָּא דְכָרִין תְּרִין דְמְקַרְבִּין תְּרִין מְטַרְתָּא אִמְרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבַּיסָר שְׁלָמִין דְמְקַרְבִּין תְּמַנִּי מְטַרְתָּא שִׁתָּא מְנַהוּן מְקַרְבִּין תְּרֵי תְּרֵי וּתְרִין מְנַהוּן חַד חַד שְׁלָמִין יִהּוּן: (תרגום יונתן)

אור החיים **והקרבתם עולה וגו' לה' פרים וגו'.** נראה כי טעם המעטת הפרים יום יום, לפי שיש ב' סודי שביעיות, האומות הם הרבים שבעים אומות ונמשלו לפרים, וישראל גם כן הם בבחינת השבע בסוד בת שבע (זו"ח"ג) וכל מעשיהם שביעיות, הקרבנות בכל המוספין שבעה שבעה, ימים טובים שבעה שבעה, השבת סוד שבעה ענפי אילן שבו שורש נשמתן שבעה, צדיקים שבעה, ורמז ה' כנגד האומות הרמוזים בפרים שיהיו מתמעטים

ורמז בחשבון זה קבוע ארבעה עשר כבשים לרמוז ב' הדרגות שבישראל שבאים ברמז הכבשים אחד נסתר ואחד נגלה, הנסתר הם הברורים שצריך לברר מהאומות, והנגלה הם המבררים, ולזה כשכלים הפרים זה לך האות שכלה מהם הנסתר ולא ישארו כי אם ישראל למופת ואות, והוא מה שרמז ה' בקרבן יום עצרת שבעה כבשים שהם לבני ישראל צאן קדשים, פר הוא הנשאר מהאומות מענף ישמעאל, איל הוא הנשאר מבני עשו הבא מיצחק והבן סוד הדבר: (אור החיים)

[יד] וּמִנְחַתֶּם סֹלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִינִים לְפָר הָאֶחָד לְשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֵי פְּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרִינִים לְאֵיל הָאֶחָד לְשְׁנֵי הָאֵילִם:

אונקלוס ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד לתלת עשר תורין תרין עשרונין לדכרא חד לתרין דכרין: (אונקלוס)

יונתן ומנחתהון סמידא דחינטא פתיכא במשח זיתא תלתא עשרונין לתורא חד לתליסר תורין תרין עשרונין לדכרא חד לתרין דכרין: (תרגום יונתן)

[טו] ועשרון עשרון לכבש האחד לארבעה עשר כבשים:

אונקלוס ועשרונא עשרונא לאימרא חד לארבעא עשר אימרי: (אונקלוס)

יונתן ועשרונא עשרונא לאימר חד לארביסר אימרי: (תרגום יונתן)

[טז] ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונספה: (ס)

אונקלוס וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונספה: [ס] (אונקלוס)

יונתן וצפיר בר עזי חד חטאתא דמקרב מטרפתא חד בר מעלת תדירא וסמידא דחינטא למנחתא וחמר ניסוכא: (תרגום יונתן)

[יז] וביום השני פרים בני בקר שנים עשר אילים שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימים:

אונקלוס וביומא תנינא תורין בני תורי תרי עשר דכרין תרין אימרי בני שנה ארבעא עשר שלמין: (אונקלוס)

יונתן וביומא תנינא דחגא דמטלייא תקרבון תורין בני תורי תריסר לתריסר מטרפתא דכרין תרין לתרי מטרפתא אמרי בני שנה ארביסר שלמין לתשעת מטרפתא חמשא מנהון מקרבין תרי תרי וארבע מנהון חד חד: (תרגום יונתן)

[יח] ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט:

אונקלוס ומנחתהון ונספיהון לתורין לדכרין ולאמרי במניניהון כדחזי: (אונקלוס)

יונתן ומנחתהון סמידא דחינטא וחמר ניסוכיהון מה די תקוון מקרבין עם תוריא עם דכרא ואמריא במניניהון כסדר דינא: (תרגום יונתן)

רש"י ומנחתם ונסכיהם לפרים. פרי החג שזעים הם, כנגד ע' אומות עובדי גילולים שמתמעטים והולכים סימן כליה להם, וזימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין (סוכה נה:): ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו שה פזורה (ירמיה נ, יז), והם קבועים, ומניינם תשעים ושמונה, לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמסנה תורה. בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום, ולא שינה הלשון אלא לדרוש, כמו שאמרו רז"ל, בשני ונסכיהם, בששי ונסכיה, בשביעי כמספטם, מ"ס, יו"ד, מ"ס הרי כאן מים, רמז לנסוד המים מן התורה בחג: (רש"י)

יט וישעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: (ס)

אונקלוס וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: (אונקלוס) [ס]

יונתן וצפיר בר עזי חד למטרפתא חד חטאתא בר מעלת תדירא וסמידא דחינטא למנחתהון וחמר ניסוכיהון: (תרגום יונתן)

ב וביום השלישי פרים עשתי עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם:

אונקלוס וביומא תליתאה תורין חד עשר דכרין תרין אימרין בני שנה ארבעה עשר: (אונקלוס) [ב]

יונתן וביומא תליתאה דחגא דמטלא תקרבון תורין חדסר לחדסר מטרתא דכרין תרין לתרין מטרתא אמרין בני שנה ארביסר שלמין לעשר מטרתא ארבעה מנהון מקרבין תרי תרי ושית מנהון חד חד: (תרגום יונתן)

כא ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט:

אונקלוס ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנניהון כדחזי: (אונקלוס)

יונתן ומנחתהון סמידא דחינטא וחמר ניסוכיהון מה די תקרבון עם תורי ודכרי ואמרי במנניהון כסדר דינא: (תרגום יונתן)

[כב] וישעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספה: (ס)

אונקלוס וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונספה: [ס]
(אונקלוס)

יונתן וצפירא דחטאתא חד למטרפתא חד בר מן עולת תדירא וסמידא
דחינטא למנחתא וחמר ניסוכה: (תרגום יונתן)

[כג] וביום הרביעי פרים עשרה אילים שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר
תמימם:

אונקלוס וביומא רביעאה תורין עשרא דכרין תרין אימרין בני שנא
ארבעא עשר שלמין: (אונקלוס)

יונתן וביומא רביעאה דחגא דמטלגא תורי עשרא לעשר מטרתא דכרין
תרין לתרי מטרתא אמרין בני שנא ארביסר שלמין לחדסר מטרתא תלת
מנהון מקרבין תרי ותמני מנהון מקרבין חד חד: (תרגום יונתן)

[כד] מנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט:

אונקלוס מנחתהון ונספיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנניהון כדחזי:
(אונקלוס)

יונתן מנחתהון סמידא דחינטא וחמר ניסוכיהון מה די תקרבון עם תורי
ודכרי ואמרי במנניהון כסדר דינא: (תרגום יונתן)

[כה] וישעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונספה: (ס)

אונקלוס וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונספה: [ס]
(אונקלוס)

יונתן וצפיר בר עזי חד למטרפתא חד חטאתא בר מן עלת תדירא וסמידא
דחינטא למנחתא וחמר ניסוכה: (תרגום יונתן)

[כו] וביום החמישי פרים תשעה אילים שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר
תמימם:

אונקלוס וביומא חמישאה תורין תשע דכרין תרין אימרין בני שנא
ארבעא עשר שלמין: (אונקלוס)

יונתן וּבִיּוֹמָא חֲמִישָׁאָה דְּחָגָא דְּמִטְלָא תּוֹרִין תְּשַׁעָה לְתַשְׁעָת מִטְרָתָא דְּכָרִין לְתַרִּין לְתַרִּי מִטְרָתָא אֲמַרִּין בְּנֵי שָׁנָא אַרְבֵּיסַר שְׁלָמִין לְתַרִּיסַר מִטְרָתָא תַּרִּי מְנַהוֹן מְקַרְבִּין תַּרִּי וְעַשְׂרָא מְנַהוֹן חַד חַד : (תרגום יונתן)

[כז] וּמְנַחְתָּם וְנִסְכֵּיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט :

אונקלוס וּמְנַחְתָּהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדְכָרִין וּלְאִימְרִין בְּמִנְיַנְיָהוֹן כְּדָחֲזִי :
(אונקלוס)

יונתן וּסְמִידָא דְּחִינְטָא לְמְנַחְתָּהוֹן וְחֲמַר נִיסוּכִיהוֹן מַה דְּתַקְרָבוֹן עִם תּוֹרִי וְדְכָרִי וְאֲמַרִּי בְּמִנְיַנְיָהוֹן כְּסָדֵר דִּינָא : (תרגום יונתן)

[כח] וּשְׁעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֲלֵת הַתְּמִיד וּמְנַחְתָּהּ וְנִסְכָּהּ : (ס)

אונקלוס וְצִפְיָרָא דְּחַטָּאתָא חַד בְּרַ מְעֲלַת תְּדִירָא וּמְנַחְתָּהּ וְנִסְכָּהּ : [ס]
(אונקלוס)

יונתן וְצִפְיָרָא דְּחַטָּאתָא חַד לְמִטְרָתָא חַדָּא בְּרַ מִן עֲלַת תְּדִירָא וּסְמִידָא דְּחִינְטָתָא לְמְנַחְתָּא וְחֲמַר נִיסוּכָהּ : (תרגום יונתן)

[כט] וּבִיּוֹם הַשְּׁשִׁי פָרִים שְׁמֹנֶה אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׁים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבַּעַה עָשָׂר תְּמִימִם :

אונקלוס וּבִיּוֹמָא שְׁתִּיתָאָה תּוֹרִין תְּמִנְנָא דְּכָרִין תְּרִין אֲמַרִּין בְּנֵי שָׁנָא אַרְבַּעַה עָשָׂר שְׁלָמִין : (אונקלוס)

יונתן וּבִיּוֹמָא שְׁתִּיתָאֵי דְּחָגָא דְּמִטְלָא תּוֹרִין תְּמִנְנֵי לְתַמְנֵי מִטְרָתָא דְּכָרִין תְּרִין לְתַרִּי מִטְרָתָא אֲמַרִּין בְּנֵי שָׁנָא אַרְבֵּיסַר שְׁלָמִין לְתַלִּיסַר מִטְרָתָא חַדָּא מְנַהוֹן מְקַרְבָּא תַּרִּי וְתַרִּיסַר מְנַהוֹן חַד חַד : (תרגום יונתן)

[ל] וּמְנַחְתָּם וְנִסְכֵּיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט :

אונקלוס וּמְנַחְתָּהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדְכָרִין וּלְאִימְרִין בְּמִנְיַנְיָהוֹן כְּדָחֲזִי :
(אונקלוס)

יונתן וּמְנַחְתָּהוֹן סְמִידָא דְּחִינְטָא וְחֲמַר נִיסוּכִיהוֹן מַה דְּתַקְרָבוֹן עִם תּוֹרִי וְדְכָרִי וְאֲמַרִּי בְּמִנְיַנְיָהוֹן כְּסָדֵר דִּינָא : (תרגום יונתן)

[לא] וְשָׁעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלֶּבֶד עֹלֹת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּיהָ: (ס)

אונקלוס וְצִפְרָא דְחַטָּאתָא חַד בְּרַ מַעְלַת תְּדִירָא מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהָ: [ס]
(אונקלוס)

יונתן וְצִפְרָא דְחַטָּאתָא חַד לְמִטְרָתָא חַדָּא בְּרַ מִן עֹלֹת תְּדִירָא וְסַמִּידָא
דְּחִינְטָתָא לְמִנְחָתָא וְחִמְרַ נִיסוּכָהּ וְצִלוּחִיתָא דְּמִיא הוּוּן מְנַסְכִּין בְּיוֹמָא
דְּחָגָא דְּמִטְלָא דּוּכְרִין טַב לְרַבִּיעָא דְּמִטְרָא: (תרגום יונתן)

[לב] וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פְּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר
תְּמִימִם:

אונקלוס וּבַיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שִׁבְעָא דְּכָרִין תְּרִין אִימְרִין בְּנֵי שָׁנָא
אַרְבַּעַה עֶשֶׂר שְׁלָמִין: (אונקלוס)

יונתן וּבַיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה דְּחָגָא דְּמִטְלָא תְּקַרְבוּן תּוֹרִין שׁוּבְעָא לְשִׁבְעַ
מִטְרָתָא דְּכָרִין תְּרִין לְתַרִּי מִטְרָתָא אִמְרִין בְּנֵי שָׁנָא אַרְבַּיִסַר שְׁלָמִין
לְאַרְבַּיִסַר מִטְרָתָא סְכוּמָהוּן דְּכָל אִימְרָא תְּמַנִּי וְתִשְׁעִין לְמַכְפָּרָא עַל תְּמַנִּי
וְתִשְׁעִין לְוֹטִיא: (תרגום יונתן)

[לג] וּמִנְחָתָם וְנִסְכָּהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּטִים:

אונקלוס וּמִנְחָתָהוּן וְנִסְכָּיהוּן לְתוֹרִין לְדְּכָרִין וְלְאִימְרִין בְּמִנְגִּיָּהוּן כְּדַחְזִי
לְהוּן: (אונקלוס)

יונתן וּמִנְחָתָהוּן סַמִּידָא דְּחִינְטָתָא וְחִמְרַ נִיסוּכִיהוּן מַה דְּתַקְרְבוּן עִם תּוֹרִי
וְדְּכָרִי וְאִמְרִי בְּמִנְגִּיָּהוּן כְּסִדְרַ דִּינְהוּן: (תרגום יונתן)

[לד] וְשָׁעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלֶּבֶד עֹלֹת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: (ס)

אונקלוס וְצִפְרָא דְחַטָּאתָא חַד בְּרַ מַעְלַת תְּדִירָא מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: [ס]
(אונקלוס)

יונתן וְצִפְרָא דְחַטָּאתָא חַד לְמִטְרָתָא חַדָּא בְּרַ מִן עֹלֹת תְּדִירָא וְסַמִּידָא
דְּחִינְטָתָא לְמִנְחָתָא וְחִמְרַ נִיסוּכָהּ: (תרגום יונתן)

[לה] בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֶצְרַת תְּהִיָּה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא
תַעֲשׂוּ:

אונקלוס בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה כְּנִישִׁין תְּהֵא לְכוּן כָּל עֵבִידַת פּוֹלְחוֹן לָא תַעְבְּדוּן :
(אונקלוס)

יונתן בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה כְּנִישִׁין תְּהוּוֹן בְּחֻדְוֹא מִן מְטִילְכוּן לְבְתִיכוּן כְּנִישַׁת
חֻדְוֹא וְיוֹמָא טְבָא וְאִירוּעַ קִדִּישׁ תְּהוּי לְכוּן כָּל עֵיבִידַת פּוֹלְחָנָא לָא
תַעְבְּדוּן : (תרגום יונתן)

רס"י עֵלְמַת תְּהִיָּה לְכַס. עֵלְמֵרִיס זַעֲשִׁיית (פ) מִלְחָכָה. דְּזַר אַחַר, עֵלְמַת
עֵלְמֵרִיס (ג) מִלְחָכָתָא, מִלְמַד שְׁטַעוֹן לִינָה (ספרי קנא). וּמְדַרְשׁוֹ זַאֲגָדָה, לְפִי שְׁכַל
יִמּוֹת הַרְגֵל (ה) הַקְרִיבּוֹ כִּנְגַד ע' אֹמּוֹת, וּכְשִׁצְאִין לְלַכְתָּ, אִמַר לְהַם הַמְקוּם,
זַבְּחָה מַכַּס עָשׂוֹ לִי סַעוּדָה קַטְנָה כְּדִי שְׂאֲהַנָּה מַכַּס: (רס"י)

שפתי חכמים (פ) וְהָא לְכַתִּיבַת זַתְרִיָּה כָּל מִלְחָכַת עֵבֻדָה לָא תַעֲשׂוּ הוּא
חֹסְפַת זַיִּאֹר שְׁהַכְתוּב עֵלְמוֹ מִפְרָשׁ לְעִנּוּן מַה תְּהִי עֵלְמֵרִיס: (ג) דְּלַטְעַם
רִאשׁוֹן דְּחֹק הוּא שְׁהַכְתוּב עֵלְמוֹ יִפְרָשׁ מַהוּ הַעֵלְמַת שְׁהוּא עֵשִׁיית מִלְחָכָה
לְכוּן פִּירָשׁ דְּזַר אַחַר וּלְפִי דְּזַר אַחַר קָשָׁה כִּיּוֹן דְּקִאִי עַל יִשְׂרָאֵל מַהוּ דְּכַתִּיב
עֵלְמַת תְּהִיָּה לְכַס לָא הִיָּה לוֹ לֹא לֹא עֵלְמֵרִיס תְּהִי. לְכוּן פִּירָשׁ טַעַם
רִאשׁוֹן: (ה) אִף עַל פִּי שְׁגַם הַרִאשׁוֹן הוּא מְדַרְשׁ. מִפְּנֵי שְׁהַרִאשׁוֹן מְדַרְשׁוֹ עַל
פִּי הַזְבְּרִייתוֹת שְׁזַתוֹרַת כְּהַנִּיס שְׁהַם כָּלִם הַלְכוֹת וְדִינִיס אֲזַל זֶה הַם דְּזַרִי
אַגְדִּיִּיס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא עֵצֶרַת. פִּרְשַׁתִּיו : (אבן עזרא)

ספורנו עֵצֶרַת תְּהִיָּה לְכַס. כְּמוֹ שֶׁהַתְּבַאֵר בְּפִרְשַׁת אִמּוֹר : (ספורנו)

לנו וְהַקְרִבְתֶּם עֲלֵהּ אִשָּׁה רִיחַ נִיחַח לִיהוָה פֶּר אֶחָד אֵיל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנִי
שָׁנָה שְׁבַעַת תְּמִימִים :

אונקלוס וְתִקְרְבוּן עֲלֵתָא קוֹרְבָן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעְוָא קָדָם יְיָ תוֹר חַד דְּכַר חַד
אִמְרִין בְּנִי שָׁנָא שְׁבַעַת שְׁלָמִין : (אונקלוס)

יונתן וְתִקְרְבוּן עֲלֵתָא קוֹרְבָן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעְוָא קָדָם יְיָ קוֹרְבָנִין קְלִילִין תוֹר
חַד קָדָם אֶלְהָא חַד דְּכַר חַד לְעֵמָא יְחִידָאִי אִמְרִין בְּנִי שָׁנָא שְׁבַעַת שְׁלָמִין
לְחֻדְוֹת שׁוּבְעָא יוֹמִין : (תרגום יונתן)

רס"י פֶּר אַחַד אֵיל אַחַד. אֲלוֹ כִּנְגַד יִשְׂרָאֵל, (ה) הַתְּעַכְּבוּ לִי מַעַט עוֹד,

ולשון חבה הוא זה, כזנים הנפטרים מאזיהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם, עכזו עוד יום אחד. משל למלך שעשה סעודה וכו' כדאיתא במסכת סוכה (נה:). ובמדרש רבי תנחומא (יז), למדה תורה דרך ארץ, (פ) שמי שיש לו אכסנאי, יום ראשון מאכילו פטומות, למחר מאכילו דגים, למחר מאכילו בשר בהמה, למחר מאכילו קטניות, למחר מאכילו ירק, פוחת והולך כפרי החג: (רפ"י)

שפתי חכמים (ד) שהם עם אחד בארץ: (פ) ר"ל קאי אדלעיל אפרי חג מה שמתמעטין והולכים בזה למדה תורה דרך ארץ כו': (שפתי חכמים)

[לז] מנחתם ונספיהם לפר לאיל ולקבשים במספרם במשפט:

אונקלוס מנחתהון ונספיהון לתורא לדקרא ולאמרין במנגיניהון כדחזי: (אונקלוס)

יונתן מנחתהון סמידא דחינטתא וחמר ניסוכיהון מה דתקרבונו עם תורי ודקרי ואמרי במנגיניהון כסדר דינא: (תרגום יונתן)

[לח] וישעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספה:

אונקלוס וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונספה: (אונקלוס)

יונתן וצפירא דחטאתא חד בר מן עלת תדירא וסמידא למנחתא וחמר ניסוכה: (תרגום יונתן)

[לט] אלה תעשו ליהוה במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם לעלתיכם ולמנחתיכם ולנספיהם:

אונקלוס אליו תעבדון קדם יי במועדיכון בר מנדריכון ונדבותיכון לעלותכון ולמנחתכון ולנספיהון ולנקסת קודשיכון: (אונקלוס)

יונתן אליו תקרבון קדם יי בזמן מועדיכון בר מנדריכון דנדרתון בחגא דתייתון בחגא וניסיכתכון לעלותכון ולמנחתיכון ולניסוכיכון ולנקסת קודשיכון: (תרגום יונתן)

רש"י אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקלוב (ת) לחובה: לבד מנדריכם. אם באתם לידור קרבנות ברגל, מטה היא בידכם, או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה תקריבום ברגל, שמה יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו, ונמלא עובר בכל תאחר: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) ר"ל כתיב אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם וגו' הואיל וגם הנדרים ונדבות ריך לעשות למה לא כללן בכלל אחד. ומתרץ לאלו הכתובים למעלה דבר קלוב לחובה לבד מנדריכם שהם נשות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ולמנחותיכם ולנסכיכם. לכל עולה ועולה כמשפטה: חסלת פרשת פינחס אבן עזרא

במדבר פרק-ל

[א] ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את משה: (פפ)

אונקלוס ויאמר משה לבני ישראל ככל די פקיד יי ית משה: [פפ] (אונקלוס)

יונתן ויאמר משה לבני ישראל ככל מה דפקיד יי ית משה: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל, לפי שעד כאן דבריו (א) של מקום, ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה, הורך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל, שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו, אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

חסלת פרשת פינחס: (רש"י)

שפתי חכמים (א) דק"ל פשיטא הוא דאמר מה שזוה לו הקדוש ברוך הוא ועוד בכל התורה נאמר הציווי לבד ולמה נאמר כאן הציווי וגם דברי משה

לישראל ומתוך לפי וכו': חסלת פרשת פינחס (ספתי חכמים)

אור החיים ככל אשר וגוי את משה. ולא הספיק לומר אותו ומובן שעל משה הוא אומר, להעירך שהוא מאמר בפני עצמו שהם דברי התורה שמעידה ואומרת שהמאמר ממנו אליהם היה ככל אשר צוה ה' את משה, מה שלא היה נשמע אם היה אומר אותו שאז היה נשמע שהוא גמר מאמר ויאמר משה וגוי ככל אשר צוה ה' אותנו, ועדיין אני אומר שהוא חשב כן ומי יאמר שלא טעה בדבריו ולא שינה בהסח הדעת:

חסלת פרשת פינחס אור החיים

פרשת מטות

ב וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יהוה:

אונקלוס ומליל משה עם רישי שבטא לבני ישראל למימר דין פתגמא די פקיד (אונקלוס) ??:

יונתן וידבר ומליל משה עם אמרפלי שבטא לבני ישראל למימר דין פתגמא דמליל ??: (תרגום יונתן)

רש"י ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים, ללמדם תחלה, ואחר כך לכל (א) בני ישראל, ומנין שאף שאר הדברות כן, תלמוד לומר וישיבו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם, ואחרי כן נגשו כל בני ישראל (שמות לז, לא-לב). ומה ראה לאומרה כאן, למד (ב) שהפרת (ג) נדרים ביחיד מומחה, ואם אין יחיד מומחה, מפר בשלשה הדיוטות. (ד) או יכול, שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד, (ה) נאמר כאן זה הדבר ונאמר

בשחוטיו חוץ זה הדבר, (ויקרא יז, ט), מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל, שנאמר דבר אל אהרן וגו', אף זו נאמרה לכולן (בבא בתרא קכ:): זה הדבר. משה נתנבא בכה אמר ה' כחנות הלילה (שמות יא, ד), והנביאים נתנבאו בכה אמר ה', מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה (ו) הדבר (ספרי קנג). (ז) דבר אחר, זה הדבר, מיעוט (ח) הוא, לומר, שהחכם בלשון התרה, (ט) ובעל (ואצ) בלשון הפרה, (י) כלשון הכתוב כאן, ואם חלפו, אין מותר ואין מופר (ספרי קנג. נדרים עת.): (רפ"י)

שפתי חכמים (א) ר"ל למה כתיב אל ראשי המטות ואין לומר דלא אמר פרשה זו אלא לראשי המטות בלבד ולא לכל ישראל דהא נאמר כאן זה הדבר לגזירה שוה כדפרש"י בסמוך דפרשה זו לכל ישראל נאמרה ואם כן למה ליה למכתב ראשי המטות ומתוך חלק כבוד כו' ואם כן לפי זה יהי הפירוש אל ראשי המטות לבני ישראל כמו ולבני ישראל רא"ס. ואין לומר דלמא פירושן של קרא הוא הכי אל ראשי המטות של בני ישראל אם כן בני ישראל דכתיב בקרא למה לי לא הל"ל רק אל ראשי המטות לאמר וגו'. אלא על כרחך סדר הלימוד הוא בא לאשמועינן כמו שפירש הרא"ס וכמו שפרש בסמוך אי נמי דק"ל למה כתב קרא ראשי המטות לבני ישראל הל"ל אל ראשי מטות בני ישראל אלא ע"כ כיון דכתב קרא הכי צריך לומר דראשי המטות הוא דבוק כלומר מלת מטות דבוק למלת ראשי ואז יהיה מלת ישראל מוכרת ואינו דבוק למלת מטות והוי מלתא בפני עצמו ועל כרחך פירושן הכי מתחלה אמר משה לראשי המטות ואחר כך לבני ישראל וכאלו כתיב ולבני ישראל והיינו החילוק כבוד ללמדם תחלה ואחר כך לבני ישראל וקל להבין. ובזה ניחא נמי למה לא כתיב וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל איש כי ידור כו' אלא על כרחך סדר הלימוד הוא בא לאשמועינן לכן כתיב וידבר משה כלומר היאך היה הדבור של משה לישראל ודו"ק נ"ל כ"ה הצעת דברי רש"י על פי תורת כהנים אבל בגמרא נדרים יש ילפותא אחריתא: (ב) כלומר הואיל ובכל התורה כולה חלק כבוד לנשיאים כדכתיב ויסובו אליו אהרן וגו' למה חזר ולמדה כאן: (ג) דכשהחכם בא להתיר הגדר אז עוקר הגדר מעיקרו כאלו לא היה נדר כאן מעולם ובאותה התרה מופר הגדר כאלו לא היה נדר כאן מעולם ולכן תפס רש"י לשון הפרה. מלאתי: (ד) דראשי מטות משמע ראש אחד יכול להפר הגדר דהיינו יחיד מומחה ואם תאמר הרי כתיב ראשי לשון

רבים ויש לומר דהכי קאמר ראשי דעלמא ואכל ראשי המטות קאי. והואיל שצריך יחיד מומחה צריך ג' הדיוטות דסברא הוא שצריך יותר הדיוטות ממומחים ופנים אי אפשר שאין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן ג' ואין להקשות דלמא יותר מג' אם כן אין לדבר סוף: (ה) ופירוש לבני ישראל בעבור ישראל שלמד לנשיאים כדי שילמדו לישראל אבל משה עצמו לא למד לכולן משום שמה לא הורכך לזה מאחר שבהתרת נדרים צריכים ממונים על ישראל להורות איזה מהן אין יכולים להתיר ואיזה מהן יכולים להתיר ולזה היה די גם כן בנשיאים שיהיו המורים להם ומתיר נאמר כאן כו': (ו) ואם תאמר הא איצטריך זה הדבר לגזירה שזה דלעיל כדפרש"י ויש לומר גזירה שזה דהכא אין להשיב עליה אינה צריכה להיות מופנה: (ז) וזה מעלה יתירה דזה הדבר משמע הדבר עצמו ברור ששמע מהקדוש ברוך הוא ונקרא אספקלריא המאירה מה שאם כן בשאר נביאים ללא היה מדבר להם אלא בחידות או על ידי חלומות ונקרא אספקלריא שאינה מאירה אבל למשה היה מדבר הדבר עצמו שיאמר לבני ישראל כענין שנאמר פה אל פה הדבר בו במראה ולא בחידות ומה שנתנבא משה צכה אמר ה' כדכתיב בפרשת וארא ובפרשת בא יש לומר דקודם עמידתו בהר סיני היה מתנבא צכה אבל אחר מתן תורה היה מתנבא בזה הדבר אחר קירון עור פניו: (ח) ולפי פירוש הראשון קשה למה לא אמר בכל המלות כן לכן פירש דבר אחר כו' ואין לומר דלמא מפני טעם זה לבד נאמר אם כן למה אמר זה הדבר אשר כוה ה' וגו' היה לו לומר בהדיא מאי ממעט לכן צריך גם לטעם ראשון: (ט) לפי שהחכם אינו מתיר אלא בחרטה צריכה לשון התרה אבל הבעל מפר בלא חרטה ובלא נתינת טעם שייך ביה לשון הפרה: (י) דגם כאן כתיב איש כי ידור נדר וגו' לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו דמשמע הוא לא יחל דברו אבל אחר יחל לו וכתיב לאסור אסר דמשמע שאסר עליו דבר פלוני ואחר בא ומתיר לו הדבר שאסר עליו דעל אסור נופל לשון מתיר כי אסר הוא מלשון קשר וגבי קשר שייך לשון התרה שמתיר הקשר שמע מינה דכחכם כתיב לשון התרה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ראשי המטות. לפי דעתי שזאת הפרשה היתה אחר מלחמת מדין ע"כ היא אחריה כמו ותדבר מרים ואהרן במשה אחר ויהיו בחצרות כאשר פירשתי והכי אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי העדה ודכרו דבריהם ואחרי כן כתוב ויצו להם משה את אלעזר הכהן

ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני דאובן והיוצא מפיכם תעשו ע"כ כתוב וידבר משה אל ראשי המטות ושם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה: **לבני ישראל**. שיאמרו כן לבני ישראל: (אבן עזרא)

בעל הטורים ראשי המטות. סמך ראשי המטות לנדרים ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ונדבותיכם לומר לך שראשי המטות כופין להביא הנדרים והנדבות כדאמרינן אזהרה לב"ד שיעשוך. וכן רגלים על פי ראשי המטות נקבעים ועוד כשישראל בצרה ראשיהם נודרין כמו ביפתח. וכן שרי האלפים ונקרב את קרבן ה': (בעל הטורים)

אור החיים אל ראשי המטות וגו'. צריך לדעת מה נשתנית מצוה זו שפרט בה הכתוב **ראשי המטות**, ורז"ל בספרי אמרו לפי שבמאמר החצוצרות הקדים קריאת העדה לנשיאים חש לומר שהעדה קודמת לנשיאים תלמוד לומר אל ראשי וגו' שהם הקודמים, ובמקום אחר (נדרים עח: ב"ב קכ:) אמרו שבא לומר היתר נדרים ביחיד מומחה, וכל זה דרך דרש ואסמכתות עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר **המטות לבני** שלא היה לו לומר אלא אל ראשי מטות בני ישראל, והיה נראה לומר שנתכוון לדבר בסדר זה שלא תאמר שלא באה המצוה אלא לראשי המטות ישראל לבד לזה אמר אל ראשי המטות לבני ישראל, וכאילו אמר לזה ולזה, והגם שלא אמר ולבני, הרבה מקראות מדברים בסדר זה כדרך אומרו (שמות א) ראובן שמעון וגו' וכאילו אמר ושמעון:

אלא שראיתי ברייתא (שם) וזה לשונם תניא יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ (ויקרא יז) זה הדבר מה להלן וכו' אף זו נאמרה לכלן, אם כן אין משמעות אומרו לבני ישראל ולבני ישראל שהרי הוצרכו בברייתא להוכיח מגזירה שוה וכבר אמרו רז"ל (כריתות ה). וזה לשונם לעולם אל תהי גזירה שוה קלה בעיניך וכו', עוד צריך לדעת כוונת אומרו **לאמר** כי למי יאמרו בני ישראל, ואם הכוונה היא שראשי המטות יאמרו לבני ישראל, היה לו לומר לאמר לבני ישראל. עוד אומרו זה הדבר מה בא למעט בתיבת זה:

אכן יתבאר הכתוב בהקדים מאמרם ז"ל שאמרו (חגיגה י). וזה לשונם היתר נדרים פורחים באויר עד כאן, ויש להעיר למה עשה ה' ממצוה זו סדר זה מה שלא עשה כן בכל התורה שכל דבר ודבר כתוב יושר וזו פורחת

אכן הטעם הוא כי לא רצה ה' שיהיה כתוב לעין כל אדם שהנדר והשבועה ישנה בהיתר שבזה יזלזלו בנדרים ובשבועות, ולזה נתחכם ה' והעלים הדבר ומסר ההתר לגדולי ישראל שהם ידעו ויבחינו חילוקי המשפטים שבהתר, אבל בפני כל ההמון יהיו נעולי דלת לקיים כל נדר וכל שבועה כאומרו לא יחל וגומר ככל היוצא מפיו וגו'. וזה הוא שיעור הכתוב **וידבר**

משה אל ראשי המטות שהם גדולי ישראל המצוה בשלימות, אבל **לבני ישראל לאמר זה הדבר** פירוש כי לבני ישראל בכללות לא יאמר להם מהדיבור הנאמר לראשי המטות אלא זה הדבר ולא הפורח באויר שנאמר בעל פה לראשי המטות, ובזה נתיישבו כל הדקדוקים:

או ירצה על זה הדרך אל ראשי המטות באה המצוה, **ולבני ישראל לאמר** פירוש כי הנודר והנשבע מבני ישראל יבא ויאמר לראשי המטות והם יגידו למו את שישנו בבל יחל ואת שישנו בהתרה כפי ההלכות שבאו במשפט זה:

ואם תאמר לכל הדרכים הרי הוזכרו גם בני ישראל במצוה זו ולמה הוצרכו רז"ל ללמוד הדבר כנזכר, יש לומר שלא הוצרכו לדון בגזירה שוה, אלא לומר שמשא אמר הדברים מפיו לישראל, אבל להודעת המצוה לישראל לא הוצרכו לגזירה שוה, וזה הוא מה שדקדקו לומר יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לראשי המטות ולא אמרו יכול שלא נאמרה פרשה זו אלא לראשי המטות שאז תהיה הכוונה שלא נאמרה כל עיקר:

עוד יש לומר שזולת גזירה שוה שהודיעה שמצוה זו נוהגת בישראל הייתי יכול לפרש אומרו לבני ישראל כאלו אמר של בני ישראל ויהיה הדבר שקול, ואחר שבאה גזירה שוה שהצדיקה המצוה גם בישראל אנו מישבים הכתוב כדרך האמור, ואין להקשות לפי מה שפירשנו זה הדבר שבא למעט שלא יאמר לכל שהנדרים ניתנים בפה והרי צריכה זה הדבר לגזירה שוה, כי הגזירה שוה גמר לה מתיבת הדבר ופירושינו הוא מתיבת זה לבד הגם שהיה אומר זה אשר צוה ה':

ובדרך רמז יתבאר אומרו לבני ישראל **לאמר זה הדבר** על פי מה שאמרו רז"ל (מ"ר כאן) וזה לשונם לעולם יהיה אדם זהיר בנדריים אלף עיירות היו לו לינאי וכו', הרי שהגם שהיו מקיימין שבועתן נענשו, ואמר הכתוב כאן כי יש נדרים ושבועות שצוה ה' אותם, והוא אומרו **לבני ישראל לאמר** אין לאמר אלא גילוי עריות (סנהדרין נו:). פירוש לחשש העריות זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור נדר וגו', ודקדק לומר **איש** לרמוז לתגבורת ניגוד התאוה כאומרם ז"ל (רות רבה פ"ו) בפסוק חי ה' שכבי וגו' שנשבע ליצרו, וכן אמרו (חגיגה י.) בפסוק נשבעתי ואקיימה לשמור וגו' כי מצוה לישבע ליצרו: (אור החיים)

ספורנו זה הדבר אשר צוה ה'. כשאמר בהר סיני ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת היתה הכונה האיש הנודר או נשבע לא יחל דברו כי בחללו דברו הוא מחלל את ה' אבל האשה שאינה ברשות עצמה לא תהיה מחללת אם יפר המיפר: (ספורנו)

כלי יקר וידבר משה אל ראשי המטות. מה דבר אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר, דבר אל ראשי המטות שיאמרו איזו דבר לבני ישראל ולא

פירש עדיין מה יאמרו ראשי המטות אל בני ישראל, עד שהגיד להם פרשת נדרים שחייב ראש המטה לאמר אל הנודר מותר לך, וזו היא האמירה שצוה לראשי המטות שיאמרו לבני ישראל. ועליה אמר לא יחל דברו הוא עצמו לא יחל אבל אחרים מחלין את דברו ועל זה אמר ככל היוצא מפיו של החכם המתיר לו, כן יעשה, אם לקיים, או להתיר. (כלי יקר)

דעת זקנים וידבר משה אל ראשי המטות וגו' זה הדבר אשר צוה ה'.
נשאל הרשב"ם היכן מצינו שנצטווה משה על פרשת נדרים והשיב דכתיב לעיל מיניה אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם כלומר מנדריים ונדבות שאדם נודר ונודב מדעתו ויש נדרים אחרים שיש להן דין אחר ואותו פסוק קאי אמאי דכתיב בריש קרבנות וידבר ה' אל משה לאמר: (דעת זקנים)

ג איש כי ידר נדר ליהנה או השבע שבועה לאסור אסור על נפשו לא יחל דברו ככל הליצא מפיו יעשה:

אונקלוס גבר ארי ידר נדר קדש יי או יקיים קים למיסר אסור על נפשיה לא יבטל פתגמיה ככל די יפוק מפומיה יעבד: (אונקלוס)

יונתן גבר בר תליסר שנין ארום ידר נדרא קדש יי או יקיים קים למיסר איסר ממדעם דהתיקרא על נפשיה לא יפיס פתגמיה ברם בית דינא שרון ליה ואין לא שרו ליה ככל מה דפוק מפומיה יעבד: (תרגום יונתן)

רש"י נדר. האומר הרי עלי קונם (כ) שלא אוכל (ב) או שלא לעשה דבר פלוני, יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה, תלמוד לומר לאסור אסר, לאסור את המותר, ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו. כמו לא יחלל (מ) דברו, לא יעשה דבריו חולין: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) ר"ל שאמר דבר זה יהא עלי קונם שלא אוכל כו': (ב) אף על פי שלא אוכל שייך גבי שבועה ולא גבי נדר וכמו שהקשה הרמב"ן זכרונו לברכה כבר תירץ הרא"ם עיין שם: (מ) והוא מצעלי הכפל ולולא החי"ת שאינה מקבלת דגש היתה נדגשת לתשלום אות הכפל ופירוש לא יזלזל דבריו כזלזול החולין שאינו חושש בשמירתן מטומאה רק כקדש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לה'. שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או

אתענה: **השבע**. שם הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים: **לא יחל דברו**. כמו לא יחלל ואיננו לשון מחילה והנה אנחנו צריכין לקבלה כי הכי אמר איש ואשה ולא פירש מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה: (אבן עזרא)

בעל הטורים **נדריים**. בגימ' רוצח שהנודר חשוב כרוצח אם אינו משלם דבעון **נדריים** **הבנים** **מתים**: (בעל הטורים)

אור החיים **איש כי ידור נדר לה' וגו'**. צריך לדעת למה כפל לומר **ידור נדר** או **השבע שבועה** ולא הספיק לומר כי ידור לה' או ישבע. עוד למה כפל לומר **לא יחל וגו' ככל היוצא מפיו**. אכן לפי שיש ב' מיני נדרים ושבועות, אחד בעניינים הנוגעים לנפש ויתחלק לבי' עניינים אחד לעשות מעשה הטוב כגון ללמוד וללמד להקדיש לגמילות חסדים ואחד להרחיק התיעוב להגדיר עצמו לבל ידור בשכונת אשה חשודה לבל ילך בחברת פועלי און וכדומה, ב' בעניינים הנוגעים לגוף במעשה שאין בו לא איסור ולא מצוה, וגם זה יתחלק לשני דברים, לאכול ולשתות לדור בדירה זו וכדומה, או שלא לאכול דבר פלוני ושלא ללבוש מלבוש זה וכדומה, ויצו ה' משפטיו כדת מה לעשות, ואמר כי ידור נדר סתם נדר יגיד על המעשה שנדר ללכת למקום פלוני או לעשות איזה דבר, ולפי שיש נדר שהוא לה', ודינו משונה מנדרי חול כאשר יבאר הכתוב לזה פרטו ואמר נדר לה', נמצאת אומר שהזכיר הכתוב ב' מיני נדרים נדרי חול ונדרי קודש:

ואמרו או **השבע שבועה** כנגד העדר המעשה כמו שגמר אומר לאסור איסור על נפשו, ויש גם כן בזה ב' נדרים, נדרי חול כגון לאסור דברים שאין מצוה באיסורם, או לאסור גם כן דברים שהם אסורין כגון בועז שנשבע ליצרו, ונתחכם ה' במה שאמר תיבת לה' בין נדר לשבועה להסמיך לה' נדר ושבועה לומר שהכפל שבא בנדר ובשבועה הוא פרט הנוגע לה' ולא כללו בכלל נדרי חול לפי שדינו משונה, והוא מה שגמר אומר **לא יחל דברו ככל היוצא וגו'** פירוש כנגד נדרים שהם דברי חול ושבועות שהם מניעת דברים שאין בהם צורכי מצוה כשבועתו של בועז וכדומה לה אמר לא יחל פירוש הוא לא יחל אבל אחרים מתירים לו וכמו שפירשו רז"ל (שם), וכנגד נדרים שהם נדרי הקדשות ונדרי שמים ושבועות שיש בהם צורכי מצוה אמר **ככל היוצא מפיו יעשה** בזה אין בהם תנאי שאחרים יכולין להתירו אלא הם דברים שאין להם התרה:

עוד נראה לפרש טעם **ואמרו לה'** על פי מה שכתב רמב"ם בפרק י"א מהלכות נדרים וזה לשונו קטן בן י"ב שנה שנשבע או שנדר בודקים אותו אם יודע לשם מי נדר וכו' עד כאן, והוא מה שנתכוין ה' במאמר **נדר לה'**, כי לפי שקדם ואמר **איש** בא לתת גדר שיקרא איש לדבר זה ואמר נדר לה' פירוש כשידע לשם מי נדר וכן בשבועה כאמרו או השבע שבועה שהדין **כמו** **כן** **בשבועה**: (אור החיים)

כלי יקר **איש כי ידור נדר לה'**. שני מיני נדרים הם. כי הנודר בכעסו

לאסור על עצמו איזו דבר נדר זה אינו לה', ודווקא איש כי ידור כשהוא איש מיושב בדעתו קרינן ביה האדם בשבועה (שבועות כו.) והוא הנודר לה', אבל הנודר בכעסו מאחר שכעס בחיק כסילים ינוח (קהלת ז.ט) אם כן אינו איש ונמשל כבהמה. ורז"ל (נדרים כב.) ספרו בגנות הנודר ואמרו שהנודר כאילו בנה במה והמקיימו כאלו הקריב עליה. וכדמות ראייה לדבריהם כי רש"י פירש נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר כו', ואומר אני דון מינה ומינה מה להלן במה אף כאן במה כי שחוטי חוץ היינו המקריב בבמה, אף זה הדבר הנאמר כאן בנודר מדבר במקריב בבמה כי הנודר דומה כאילו בנה במה. וטעמו של דבר הוא שירדה התורה לסוף דעת הנודר כי הוא אוסר על עצמו מה שכל העולם נוהגין בו היתר מסתמא רום לבבו השיאו שמכל העדה יבדל והוציא את עצמו מן הכלל.

ובדרך זה מצינו בלשון רז"ל (חגיגה כב.) שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו, כי כל זה דרך גאה וגאון כמו שארז"ל (סוטה ד:) כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו בנה במה שנאמר (ישעיה ב.כב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה. מה ענין הגס רוח אל הבונה במה אלא ודאי שמצד גסות רוחו הוא בונה במה לעצמו כאמור, וכן במה לשון גבוה, ואותו דרך גאה וגאון המצוי בבונה במה מצוי גם בנודר כי מסתמא כוונתו כדי שיהיה מוחזק בחסיד ופרוש, אך יש מקום לומר נודר בכעסו יוכיח כי מסתמא בכעסו לא נתכוין לשם יוהרא וצריך אתה לחלק בין נודר מתוך ישוב הדעת ובין הנודר בכעסו, ובמה תדע איפה אם זה הנודר דומה לבונה במה או לא כי אם נדר בכעסו ודאי אינו דומה לבונה במה, ע"ז אמרו והמקיימו כאלו הקריב עליה, נתן סימן מובהק על זה כי כל מה שהאדם עושה מתוך כעס מסתמא כשך חמתו הוא בא לידי חרטה ואינו מקיימו אלא הולך אל החכם שיתיר לו ע"כ אמר אם הוא נודר ואינו מקיימו אלא נשאל על נדרו ודאי בכעסו נדר ומתחרט ואז אינו דומה כאילו בנה במה, וכארז"ל (חגיגה י.) אשר נשבעתי באפי וגוי באפי נשבעתי וחזרתי כשך האף והחימה.

אבל המקיימו ואינו בא לידי חרטה ואינו נשאל עליו, סופו מוכיח שמתוך ישוב הדעת נדר וחשדה אותו התורה שרום לבבו הביאו לידי מדה זו שלקח את עצמו לצד אחר על כן הוא דומה כאלו הקריב עליה כי הקיום הוא גמר דעתו כמו שהקרבה תכלית בנין הבמה, וזהו שמסיק שם (נדרים כב.) אמר שמואל כל הנודר נקרא רשע מאי קרא שנאמר (דברים כג.כג) כי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא, וילפינן חדלה חדלה כתיב וכי תחדל וכתוב התם (איוב ג.טז) שם רשעים חדלו רוגז. ונראה לומר דון מינה ומינה מה להלן בחדלת הרוגז משתעי אף כאן בחדלת הרוגז, כי אינו נקרא רשע כי אם באופן זה שכבר חדל רגזו ואף ע"פ כן הוא עומד בנדרו ואינו נשאל עליו אגלאי מילתא למפרע שלא מתוך כעס נדר כי כבר נשתהא כשיעור זמן חדלת הרוגז ועל זה אמר שם רשעים ר"ל הוא נקרא רשע כשחדל הרוגז ואינו נשאל עליו ואם כן ודאי מתוך ישוב הדעת נדר כדי לבנות במה לעצמו על כן המקיימו נקרא רשע כי דרך גאה וגאון לו, ואני מוסיף

עוד ג"ש לילף חדלה זו מן חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב מה להלן במה אף כאן במה וז"ש כאן איש כי ידור נדר לה' כשהוא איש בנדרו ושפוי בדעתו ומתוך ישוב הדעת נדר, עליו אמר דרך הודעה ככל היוצא מפיו יעשה כי אין סופו לבא לידי חרטה. אבל הנודר מתוך כעס ההוא אמר ולא יעשה כי סופו להיות נשאל עליו כשך חמתו, ואומר נדר לה' למעט שלא ידור לשום יוהרא לבנות במה לעצמו אלא לשם ה' ידור.

לא יחל דברו. אבל אחרים מחלין דברו. טעם להיתר נדרים ביחיד מומחה או בג' הדיוטות שנקראו בית דין, אנו למדין מן הפרת האב והבעל כי כשם שהאב והבעל לכך יש בידם להפר מטעם שכל אשה ברשות בעלה או ברשות אביה ואין כח בידה לעשות גדולה או קטנה בלתי הסכמתם, ודומה כאלו התנו בשעת הנדר על מנת שיסכימו הבעל או האב וכשאינן מסכימים אז למפרע בטל הנדר מעיקרו כי מסתמא על דעתם נדרה או כאלו נדרה על דעתם, כך כל איש מישראל הוא ברשות ב"ד ומחוייב לעשות ככל אשר יורו לו הב"ד וכל נודר דומה כאלו התנה בשעת הנדר ע"מ שיסכימו הב"ד עמו וכשאינן מסכימין נעקר הנדר מעיקרו. וכל יחיד מומחה נקרא ב"ד וכל שלשה הדיוטות, ע"כ בידם להתיר נדרו למנעו מן החטא כי כל נודר נקרא חוטא ממה שנאמר (דברים כג.כג) וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. ומה שהבעל והאב בלשון הפרה, וחכם בלשון התרה, לפי שהאשה יותר רשות בעלה ואביה עליה ממה שכל ישראל ברשות ב"ד ע"כ המה בלשון המורה על ביטול הנדר מעיקרו כאלו לא היה שם נדר כלל, אבל לשון התרה מורה על דבר שהיה נאסר בו מתחילה זמן מה ואותו איסור הותר כי אינו מופר מכל וכל שהרי הדבר תלוי בחרטה (ע"י רמב"ם הל' נדרים פ"ג.טו וברדב"ז שם). (כלי יקר)

[ד] וְאִשָּׁה כִּי תִדְרֶה נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אֶסֶר בְּבֵית אָבִיהָ בְּנִעֲרִיהָ:

אונקלוס וְאִתְתָּא אַרִי תִדְרֶה נֶדֶר קָדָם יְיָ וְתִיֶסֶר אֶסֶר בְּבֵית אָבוּהָא בְּרַבִּיּוּתָהָא: (אונקלוס)

יונתן וְאִתְתָּא דְלָא עֲבָרַת תְּרִיֶסֶר שְׁנֵין אַרוּם תִּידְרֶה נֶדֶר קָדָם יְיָ וְתִיֶסֶר אִיֶסֶר בְּבֵית אִיבָהָא עַד תְּרִיֶסֶר שְׁנֵין: (תרגום יונתן)

רש"י **צבית אביה.** צרקות אביה (נ) ואפילו אינה צביתו (ספרי פס): **צנעוריה.** ולא קטנה ולא צוגרת, שהקטנה אין נדרה נדר, (ס) והצוגרת אינה צרקותו של אביה להפר נדריה. ואי זו היא קטנה, אמרו רבותינו, בת י"א שנה ויום אחד נדריה נצדקין, אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה, נדרה נדר, בת י"ב שנה ויום אחד אינה כריכה להצדק: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) מדכתיב בסוף פרשה זו זנעוריה בית אציה וקרא יתירא הוא דהא כתיב כאן זצית אציה זנעוריה אלא זא ללמדך כל זצח נעוריה לאציה ואפילו אינה זציתו דלאו דוקא כתיב זצית אציה. אף זצית אציה דלעיל מיניה פי' זרקותו ולא זציתו ממא. רא"ס: (ס) הכי פירוקו אין נדרה נדר ודאי אלא יא זנדרה לריך זדיקה ויא זאינו נדר כלל כמו זמפרא: (זפתי חכמים)

אבן עזרא **ואסרה אסר**. או אסרה איסר. ואסרה ממשקל אחר ואיננו כמו אסר: (אבן עזרא)

ה ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה וקמו כל נדריה וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום:

אונקלוס וישמע אבוקא ית נדרה ואסרה די אסרת על נפשה וישתוק לה אבוקא ויקומו כל נדרה וכל אסרי די אסרת על נפשה יקומו: (אונקלוס)

יונתן וישמע איבוקא ית נדרה וכל איסרה דאסרת על נפשה וישתוק לה איבוקא ויתקיימו כל נדרה וכל איסרה דאסרת על נפשה יתקיים: (תרגום יונתן)

בעל הטורים **והחריש לה**. ב' במסורה דין ואידך בפרשה עצמה ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה היינו דאיתא בנדרים ושמע אישה פרט אם הוא חרש שהוא מדבר ואינו שומע שאינו מפר וילפינן אב מבעל: (בעל הטורים)

אור החיים **ושמע אביה את נדרה וגו' וקמו כל נדריה וגו'**. צריך לדעת למה התחיל לדבר לשון יחיד, כאומרו נדרה וגמר אומר לשון רבים כאומרו נדריה, גם מה מרבה בתיבות כל נדריה וכל איסר שלא היה לו לומר אלא וקמו נדריה ואסריה. עוד למה שינה בנדרים אמר וקמו נדריה ובאסרים יקום, גם לא היה צריך לומר יקום והיה סומך על מאמר וקמו שאמר בתחלה, ויתבאר הכתוב על פי מה שאמרו במסכת נדרים דף פ"ז וזה לשונם המשנה אמרה קונם תאנים וענבים קיים לתאנים כולו קיים הפר לתאנים אינו מופר עד שיפר גם לענבים, אמרה קונם ענבים שאיני טועמת ותאנים שאיני טועמת הרי אלו ב' נדרים עד כאן:

ואמרו בש"ס וזה לשונם מתניתין ר' ישמעאל הוא דתניא אישה יקימנו אמרה קונם תאנים וענבים וכו' קיים לתאנים כלו קיים וכו' הפר לענבים אינו מופר עד שיפר גם לתאנים דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר הרי

הוא אומר אישה יקימנו וגו' מה יקימנו ממנו אף יפירנו ממנו, ורבי ישמעאל, מי כתיב יפר ממנו, ורבי עקיבא, מקיש הפרה להקמה, אמר ר' יוחנן זו דברי רבי ישמעאל ורבי עקיבא אבל חכמים אומרים מקיש הקמה להפרה מה הפרה מה שהפר הפר אף הקמה מה שקיים קיים עד כאן, זו היא גירסת הספרים שלפנינו, אבל התוס' ורמב"ן והר"ן גורסים אבל חכמים אומרים מה הפרה מה שהפר לא הופר אף וכו', ולפי גירסא זו חכמים ורבי ישמעאל הם בסברא אחת בענין ההפרה שלא הופר, וגירסה זו היא עיקר כמו שהוכיחו מהתוספתא:

נמצינו אומרים ג' סברות, א' היא סברת ר' ישמעאל שהביא רבי במשנה שאם הקים חלק מהנדר הקים הכל ואם הפר חלק מהנדר אינו מופר אפילו חלק שהפר. ב' סברת רבי עקיבא שכל שהקים מקצת או הפר מקצת כאלו הקים או הפר הכל. ג' סברת חכמים שסוברים שבין בהפרה בין בהקמה אין הקמתו והפרתו כלום אלא אם הקים או הפר הכל, ולכל אחד מג' הסברות יתיישב הכתוב על נכון, לסברת ר' ישמעאל שסתם רבי במשנה כמותו יתיישב על זה הדרך אומרו ושמע אביה את נדרה לשון יחיד לומר שבנודרת נדר אחד הכתוב מדבר וכגון שאמרה קונם תאנים וענבים שזה יקרא נדר אחד לאפוקי אם אמרה קונם תאנים שאיני טועמת קונם ענבים וכו' שזה יקרא ב' נדרים:

ואומרו והחריש וגו' וקמו כל נדריה פירוש אפילו לא החריש אלא מפרט אחד פירוש שמהתאנים והענבים שנדרה בהם לא החריש אלא לתאנים וקמו כל נדריה פירוש אפילו לענבים, ובזה העירך כי אומרו **והחריש** אין הכוונה מהכל שהרי הוצרך להודיעך בקיום ואמר וקמו כל הא למדת שעד עתה במאמר והחריש לא היינו עסוקים לכל נדריה, ואומרו **וכל איסור וגו' יקום** נתכוון בשינוי זה להזכירו בלשון יחיד לגלות שמאמר כל נדריה לא שהם נדרים רבים אלא נדר אחד הוא אלא שכללה בו דברים רבים תאנים וענבים, ובערך הנידריים הוא שאמר לשון רבים, והוא אומרו וכל איסור וגו' יקום, והגם שהמאמר בא באיסור, כבר הודיעך הכתוב שדין הנדר והשבועה שוים:

ואומרו יקום ולא סמך על מאמר וקמו שקדם, שאם כן הייתי מפרש כוונת הכתוב שבא לומר שאם נדרה ונשבעה על ב' דברים יחד והחריש לנדר קיים גם לשבועה, לזה אמר יקום לומר שצריך הקמה לכל אחד מהם, ואומרו **ואם הניא וגו'** כל נדריה פירוש צריך שיפר כל נדריה פירוש אם לא הפר אלא לתאנים אינו מופר עד שיפר גם לענבים, ואומרו **לא יקום** לשון יחיד להעירך שבנדר אחד הכתוב מדבר, לבל תטעה ממאמר נדריה וגו' שאין הכתוב מדבר אלא בנודרת נדרים רבים כדין האמור בסיפא של המשנה שכתבנו למעלה:

ולסברת רבי עקיבא שבהפרת חלק הופר הכל ובהקמת חלק כמו כן הוקם הכל יתבאר על זה הדרך **ושמע אביה את נדרה וגו' והחריש וגו'** פירוש

אם שמע אפילו חלק מנדרה הגם שלא שמע כל נדרה והחריש לאותו חלק בזה וקמו כל נדריה אפילו חלק שלא שמע, ואומרו ואם הניא אביה אותה פירוש אפילו לא הניא הכל אלא חלק אחד כל שאנו קורין בו הניא אותה, ולזה לא הסמיך מאמר כל נדריה למאמר ואם הניא על זה הדרך ואם הניא אביה כל נדריה ביום שמעו, ואז לא היה צריך לומר תיבת אותה, וכפי זה מאמר כל נדריה וגוי נמשך למטה למאמר לא יקום, ואמר לא יקום לשון יחיד נתכוון בזה לומר חידוש הדין שאפילו מה שלא הפר הופר:

ולדרך זה יתישב על נכון מאמר וה' יסלח לה וגוי, פירוש שאם לא הניא אביה אלא לענבים והיא אינה יודעת המשפט שגם לתאנים הועיל הביטול ואכלה תאנים מודיע הכתוב שה' יסלח לה כי צריכה סליחה כיון שלדעתה לא הניא על התאנים, ונתן טעם הסליחה כי הניא אביה אותה פירוש כי הביטול שעשה אביה הועיל גם לזה, והוצרך לומר כן להעירך שהדבר שעליו בא הסליחה הוא על העדר ידיעה זו שממנה יצאה השגגה והבן:

ולסברת חכמים שאמרו שלא תועיל הפרה למקצת ולא הקמה למקצת עד שיפר לכל או יקום לכל יתבאר על זה הדרך ושמע אביה את נדרה אמר לשון יחיד להעירך שהכתוב מדבר בעשתה נדר אחד ולא בעשתה ב' נדרים כמו שפירשתי לסברת רבי ישמעאל ואומרו והחריש וגוי וקמו כל נדריה מאמר כל נדריה נמשך לפניו ולפני פניו וזה פירושו והחריש לה אביה אימתי יועיל החרישה להקים אם יהיו כל נדריה אבל חלק ממנה לא תועיל לו הקמה:

ואומרו ואם הניא וגוי כל נדריה וגוי מאמר כל נדריה נמשך למעלה על זה הדרך ואם הניא וגוי אם בהפרתו הניא הכל אז לא יקום פרט מהם, ולהודיעך בא שאם הניא פרט אחד אין אנו קורים בו לא יקום, והגם שנאמר שמאמר כל נדריה נמשך למטה למאמר לא יקום יתבאר על זה הדרך כל נדריה וגוי לא יקום פירוש בזמן שיש כל נדריה בכלל אז ישנו לפרט הא למדת שאין ביטול לפרט לבדו, וכל זה דוקא שעשתה נדר אחד כמו שרשם במאמר ושמע אביה את נדרה, אבל אם עשתה אותם בגדר ב' נדרים אין נתלה זה בזה: (אור החיים)

11 ואם הניא אביה אתה ביום שמעו כל נדריה וְאֶסְרִיהָ אֲשֶׁר אֶסְרָה עַל נַפְשָׁהּ לֹא יִקּוּם וְיִהְיֶה יִסְלַח לָהּ כִּי הֵנִיא אָבִיהָ אֶתָּה:

אונקלוס ואם אעדי אבוהא יתה ביומא דשמע כל נדרהא וְאֶסְרָהּ דִּי אֶסְרַת עַל נַפְשָׁהּ לֹא יִקּוּמוּן וּמִן קֶדֶם יִי יִשְׁתַּבֵּק לָהּ אֲרִי אֶעְדִּי אָבוּהָ יִתָּה: (אונקלוס)

יונתן ואין יבטל איבהא יתה ביומא דשמע או לא אתפנוון לקיימא ובטיל

בְּתֵר דְּיִשְׁמַע כָּל נִדְרָהָּ וְאִיֶּסְרָא דְאַסְרֵת עַל נַפְשָׁהּ לֹא יִתְקַיְּמוּן וּמִן קָדָם
יִי יִשְׁתַּרְי וְיִשְׁתַּבֵּק לָהּ אָרוּם בְּטִיל אָבוּהָּ יָתָה מִן רְשׁוּתָּא דְנִדְרָא : (תרגום
יונתן)

רס"י ואם הניח אציה אותה. אם מנע אותה מן הנדר, כלומר שהפר לה. הנאה זו איני יודע מה היא, כשהוא אומר, (ע) ואם ביום שמוע אישה יניח אותה והפר, הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו, לשון מניעה והסרה, וכן ולמה תניאון (במדבר לב, ז), וכן שמן ראש אל יני ראשי (תהלים קמא, ה), וכן וידעתם את תנולתי (במדבר יד, לד), את אשר סרתם מעלי: וה' יסלח לה. צמה הכתוב מדבר, באשה שנדרה בנזיר, ושמע בעלה והפר לה, והיא לא ידעה, ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים, זו היא שאריכה סליחה, ואף על פי שהוא מופר, ואם המופרין אריכין סליחה, קל וחומר לשאינן

מופרין (ספרי (קנג): (רס"י)

שפתי חכמים (ע) ואם תאמר והא בלאו קרא זה נמי ידע רס"י פירושן של הניח כמו שמביא אחר כך פסוק ולמה תניאון ואל יניח ראשי ועוד האריך [הרא"ם] בקושיות. ויש לומר דהכי פירושן בתחלה מפרש רס"י אם מנע אותה מן הנדר כמו שפירש אחר כך ופשוטו כו' והואיל ופירש אם מנע אותה הוה אמינא בדיבור בעלמא יכול לבטל הנדר כשאמר אי אפשי שיתקיים נדר זה לכך מפרש כלומר שהפר לה ר"ל במדרש מפורש כן שאריך להפר לה ולומר לה מופר לך אבל אי לא אמר כן אלא מניעה בעלמא אינו מופר ולפי המדרש אמר הנאה זו איני יודע מה היא ר"ל האי ואם הניח אציה אותה לפי המדרש שפירש שהוא לשון הפרה איני יודע היאך משמע מהניח הפרה אבל כיון שפירש במדרש כשהוא אומר בסיפא גבי בעל ואם ביום שמוע אישה יניח אותה והפר שמע מינה דהנאה דגבי בעל הוא לשון הפרה הוי אומר הנאה זו דכתיב גבי אב הוי נמי הפרה דאי פירושן לשון מניעה בעלמא הוי קראי סתרי אהדדי דהניח אציה אותה משמע מניעה בעלמא ויניח דכתיב גבי בעל משמע הפרה שיאמר מופר לך מדכתיב ואם יניח אותה והפר ועל כרחך אריך לומר דהפר פירושן של יניח שמע מינה דהנאה דכתיב גבי אב נמי היינו הפרה וכתב הכתוב הנאה במקום הפרה אבל לפי פשוטו לשון מניעה והסרה כדפרש"י לעיל ומביא ראיה מהפסוקים ואחר כך ק"ל כיון דהניח אציה אותה משמע הפרה ממש למה כתיב וה' יסלח לה למה אריכה סליחה כיון שלא חטאה להא הפר

לה הגדר ומתרחץ דהא כתיב נמי בסמוך גבי בעל וה' יסלח לה וצמה הכתוב מדבר באשה שנדרה כו' זו היא שצריכה סליחה ואף על פי שהיא מופר הכי נמי באב ובתו מיירי צבת שנדרה בנזיר ושמע אביה וכו' שצריכה סליחה כיון שהיא לא ידעה שהפר לה ועוברת על נדרה כדפרש"י והרא"ם האריך עוד עיין פס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הניא. כמו שבר והפר כמו את תנואתי: **ביום שמעו.** לא ביום אחר: (אבן עזרא)

ספורנו וה' יסלח לה. על שנדרה מה שאין בידה לקיים: **כי הניא אביה אותה.** והיא לא ידעה את דעת אביה כשנדרה והיה נדרה על דעת לקיים: (ספורנו)

יז ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה או מבטא שפתייה אשר אסרה על נפשה:

אונקלוס ואם מהנה תהוי לגבר ונדריה עליה או פירוש ספנותה די אסרת על (אונקלוס) נפשה:

יונתן ואין אתנסבא אתנסיבת לגבר ונדריה עליה או פירושי סיפתה דאסרת על נפשה בבית איבה ולא בטיל איבה עד לא אתנסיבת ומדאתנסיבת לגבר יתקיימון: (תרגום יונתן)

רש"י ואם היו תהיה לאיש. זו ארוסה, או אינו (פ) אלא נשואה, כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה, הרי נשואה אמור, וכאן בארוסה, (ג) וצא לחלוק (ה) צה, שאציה ובעלה מפירין נדריה (נדריים סז.), הפר האב ולא הפר הבעל, או הפר הבעל ולא הפר האב, הרי זה אינו מופר, ואין צריך לומר אם קיים (ה) אחד מהם: ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה, (ז) ולא הופרו ולא (ח) הוקמו: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) פירוש אף על פי שסתם הויה לשון קידושין הוא מכל מקום כיון דאשכחן נמי הויה למשכב גבי הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש שר"ל למשכב דהיינו נשואה הוה אמינא אף הויה זו נמי למשכב דהיינו נשואה ויהיו האב והבעל מפירין נדרה כשהוא אומר כו': (ג) דכאן כתיב ואם היו תהיה לאיש שהוא לשון הויה וקידושין: (ה) כלומר הא ללא

כללן הכתוב בכלל אחד משום דבא לחלק בה כלומר בארוסה אביה ובעלה מפירין נדרים מה שאין כן בנשואה לכך חלקן הכתוב ואחר כך מפרש והולך שאל תאמר אביה ובעלה אחד מהם יכול להפר זה אינו דאם הפר האב כו' כמו שמפרש והולך מן המקראות: (ו) דהא אמרת אם הפר אחד ואחד שותק אינו מופר כל שכן אם קיים אחד מהם שאיך אינו יכול להפר: (ז) דאי הפר האב שוב אין כריך הפרה יותר: (ח) דאי קיים האב שוב אין מועיל הפרת הבעל דהא אם לא הפר האב והפר הבעל אין מועיל כדפרש"י בסמוך יכול אפילו לא הפר וכו' מכל שכן אם קיים האב שאין מופר בהפרת בעל: (טפתי חכמים)

אבן עזרא ונדריה עליה. בבית אביה ולא הניא אותה אביה בעלה יניא אותה: (אבן עזרא)

[ח] ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר אסרה על נפשה יקמו:

אונקלוס וישמע בעלה ביומא דשמע וישתוק לה ויקומו נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשה יקומו: (אונקלוס)

יונתן ואין בטר דאתנסיבת נדרת וישמע בעלה וביומא דשמע יתפון לקיימותהון וישתוק לה ויתקיימו נדרהא ואיסרהא דאסרת על נפשה יתקיימו: (תרגום יונתן)

רש"י ושמע אישה וגו'. הרי לך, שאם קיים הבעל שהוא קיים: (רש"י)

[ט] ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה ויהנה יסלח לה:

אונקלוס ואם ביומא דשמע בעלה אעדי יתה ויבטל ית נדרהא די עלה וית פירוש ספנתהא די אסרת על נפשה ומן קדם יי ישתבק לה: (אונקלוס)

יונתן ואין ביומא דשמע בעלה בטיל לה וישרי ית נדרה דעלה וית פירוש ספנתהא דאסרת על נפשה ומן קדם יי ישתרי וישתבק לה: (תרגום יונתן)

רש"י והפר את נדרה אשר עליה. (ח) יכול אפילו לא הפר האב (ב) תלמוד לומר בנעוריה בית אביה, כל שנעוריה ברשות אביה היא: (רש"י)

שפתי חכמים (א) (נחלת יעקב) אין ספק שהוא טעות סופר שהרי זה הפסוק קאי אורחם בית אישה נדרה שהיא נשואה מאיש אבל גירסת הר"ם היא נכונה שרקם והפר את נדרה: (ב) כלומר מדכתיב למעלה ואם היו תהיה לאיש הל"ל אם תהיה אלא וי"ו מוסיף על ענין ראשון ולמעלה כתיב והניח אציה וגומר דרשין כל שבח נעוריה לאציה מקרא דנעוריה בית אציה מהתם משמע דגם כאן כריך הפרת אציה ולא שנא ארוסה ולא שנא פנויה משום דוי"ו מוסיף על ענין ראשון שהיא ברשות אציה גם כן והיינו ארוסה שהיא ברשות שניהם והר"ם פירש דאי צפנויה דוקא קמיידי אבל הארוסה פקעה רשות האב אם כן למה לי בנעוריה בית אציה פעם שנית הא כבר כתיב בבית אציה בנעוריה ושני פירושים אלו בגמרא הם וכמו שהביא הר"ם גם כן ויהיה פירוש הפסוק ואם היו תהיה האשה אשר אסרה אסר בבית אציה בנעוריה ונדרה עליה כי לא שמע אציה בהן ושמע אישה אחר שנתארסה גם הוא יסתתף בהפרתה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ביום שמוע**. הדבר מפיה: **מבטא שפתייה**. השבועה: (אבן עזרא)

וי וְנָדַר אֶלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כָּל אֲשֶׁר אָסְרָה עַל נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ:

אונקלוס וְנָדַר אֶרְמָלָא וּמְתַרְכָּא כָּל דִּי אָסְרַת עַל נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ: (אונקלוס)

יונתן וְנָדְרָא דְאֶרְמָלָא וּמְתַרְכָּא כָּל דְאָסְרַת עַל נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ: (תרגום יונתן)

רש"י כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל, (ג) ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר, אבל אלמנה מן האירוסין, מת הבעל, נתרוקנה וחזרה לרשות האב: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דהכי פירושו אלמנה אינה ברשות האב וגרושה אינה ברשות הבעל להפר לה. ואם תאמר ואיך תעלה על דעתך שיפר. ויש לומר לפי שמצינו הבעל מפר אפילו נדר שלא נדרה ברשותו כגון שנדרה בבית אציה כל שכן שיכול להפר לה מה שנדרה ברשותו לכן פירש אינה ברשות הבעל. מלאתי: (שפתי חכמים)

[יא] וְאִם בֵּית אִישָׁה נִדְרָה אוֹ אֶסְרָה אֶסֶר עַל נַפְשָׁהּ בְּשִׁבְעָה:

אונקלוס וְאִם בֵּית בַּעֲלָהּ נִדְרָת אוֹ אֶסְרָת אֶסֶר עַל נַפְשָׁהּ בְּקִיּוּם: (אונקלוס)

יונתן וְאִין עַד דְּהִיא בְּבֵית בַּעֲלָהּ וְלֹא בְּגֵרַת נִדְרָת אוֹ אֶסְרָת אֶסֶר עַל נַפְשָׁהּ
בְּקִיּוּמָא: (תרגום יונתן)

רס"י וְאִם בֵּית אִישָׁה נִדְרָה. בְּנִשְׂוֹאָה (ד) הַכְּתוּב מִדְּבַר: (רס"י)

שפתי חכמים (ד) (גור אריה) והא ללא הקדים הכתוב ואם בית אישה נדרה קודם קרא דונדר אלמנה שמדבר אחר הנשואין מפני דאלמנה וגרושה לאו דוקא אלא הוא הדין בוגרת והיא פנויה אין לאב רשות עליה ונדרה קיים כמו באלמנה ואם כן הכל כסדר דבתחלה דיבר בנערה שהיא ברשות אביה לגמרי ואחר כך ואם היו תהיה לאיש דהיא ברשות אביה וברשות בעלה ואחר כך באשה שאין רשות האב עליה אלמנה וגרושה והוא הדין בוגרת ואחר כך בנשואה שהיא ברשות בעלה לגמרי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְאִם בֵּית אִישָׁה נִדְרָה. הַאֲלֵמְנָה בִּימֵי הַקְּדֻמוֹנִים וְהֵנִיא אוֹתָהּ לֹא תִקְיִים נִדְרָה בִּימֵי אֲלֵמְנוֹתָהּ וְזֶה עַל דְּבַר הַעֲתִיד שֶׁנִּדְרָה וּמֵת הַבַּעַל קוֹדֵם הַגַּעַת הַזְּמַן. מִלֵּת סְלִיחָה מִפּוֹרְשֵׁת: (אבן עזרא)

[יב] וְשָׁמַע אִישָׁה וְהִחָרַשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֶתָּה וְקָמוּ כָּל נִדְרֶיהָ וְכָל אֶסֶר אֶשֶׁר אֶסְרָה עַל נַפְשָׁהּ יָקוּם:

אונקלוס וְשָׁמַע בַּעֲלָהּ וְיִשְׁתַּוֶּק לָהּ לֹא אֶעֱדִי יָתָה וְיִקוּמוּן כָּל נִדְרֶיהָ וְכָל אֶסְרֵיהָ דִּי אֶסְרָת עַל נַפְשָׁהּ יָקוּמוּן: (אונקלוס)

יונתן וְשָׁמַע בַּעֲלָהּ וְיִשְׁתַּוֶּק לָהּ וְלֹא בְּטִיל יָתָה וּמִית עַד דְּלֹא בְּגֵרַת וְיִתְקַיְיֵמוּן כָּל נִדְרֶיהָ וְכָל אֶסְרֵיהָ דְּאֶסְרָת עַל נַפְשָׁהּ יִתְקַיְיֵמוּן וְלִית אִיבָהָ זְכִי בָּהּ תוֹב לְבִטְלוֹתָהּ: (תרגום יונתן)

[יג] וְאִם הִפָּר יִפָּר אֶתְּם אִישָׁה בְּיוֹם שָׁמְעוּ כָּל מוֹצָא שְׁפָתֶיהָ לְנִדְרֶיהָ וְלֹאֶסֶר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁה הַפָּרָם וְיִהְיֶה יִסְלַח לָהּ:

אונקלוס וְאִם בְּטָלָא יִבְטַל יִתְהוֹן בַּעֲלָהּ בְּיוֹמָא דְּשָׁמַע כָּל אֶפְקוֹת סְפִוְתָהּ:

לְנִדְרָהָא וְלֵאסֵר נְפִשָּׁה לָא יְקוּמוּן בְּעֵלְהָ בְּטִלְיָנוּן וּמִן קָדָם יִי יִשְׁתַּבֵּק לָהּ :
(אונקלוס)

יונתן וְאִין מִיִּשְׂרָא יִשְׂרִי יְתַהוּן בְּעֵלְהָ בְּיוֹמָא דְשָׁמַע כָּל אַפְקוּת שְׁפִתְהָא
לְנִדְרָהָא וְלֵאִיסְרִי נְפִשָּׁהָ לָא יְתַקְיָמוּן וְאִין בְּעֵלְהָ בְּטִלְיָנוּן וְלָא יִדְעַת
וְעֵבְרַת מִן קָדָם יִי יִשְׁתַּבֵּק לָהּ : (תרגום יונתן)

אור החיים ואם הפר יפר וגו'. טעם שכפל לומר הפר יפר, גם ריבוי כל מוצא, יתבאר על פי מה שאמרו בנדרים פרק י"א (פ"ב:) וזה לשונם אמר רב יהודה וכו' נדרה מב' ככרות בא' מתענה ובאחת אין מתענה מתוך שהוא מפר למתענה מפר גם לשאינה מתענה עד כאן, והוא מה שנתכוון הכתוב בכפל ואם הפר יפר פירוש אם הפר בחלק שיש לו הפרה. יפר לרבות גם חלק שאין לו בו דין הפרה, ואמר כל מוצא שפתייה וגו' פירוש טעם שהוא מפר גם חלק שאין בו דין הפרה לפי שהוא כלול עם דבר שיש בו הפרה וכשהוא מפר מפר כלם יחד, ולסברת רב אסי שחלק שם בנדרים וזה לשונו רב אסי אמר מפר למתענה ואינו מפר לשאינו מתענה עד כאן, יתבאר על זה הדרך אם הפר פירוש דבר שיש בו דין הפרה, יפר פירוש תועיל הפרתו אבל לא חלק שאין בו דין הפרה, ואומרו כל וגו' לנדריה פירוש אפילו הם כלולים יחד ב' דברים אחד מתענה בו ואחד אין מתענה בו :

עוד יתבאר על פי מה שאמרו שם במשנה דף פ"ז וזה לשונם יודע אני שיש מפירין אבל איני יודע שזה נדר רבי מאיר אומר לא יפר וחכמים אומרים יפר עד כאן, והוא מה שנתכוון הכתוב במאמר הפר יפר פירוש אפילו אין לו שגגה אלא בהפרה תועיל לו להפר אחר זמן כשידע שיש מפירין זו כדברי חכמים, ולרבי מאיר יתבאר הכפל לומר שיש מציאות שהגם שלא הפר בזמנו יפר שלא בזמנו וכגון שלא ידע שיש מפירין, ואומרו לנדריה לסברת רבי מאיר יתיישב על זה הדרך אימתי אמרתי לך שיכול להפר אחר כך כשלא היתה לו השגגה בנדרים, והוא אומרו לנדריה פירוש כשיכיר נדריה, ולסברת חכמים יתבאר אומרו לנדריה הכרת היותה נדריה, הא למדת שבה שגג ואף על פי כן ריבה בו הפרה לומר שיכול להפר לכשידע שהם נדרים : (אור החיים)

[יד] כָּל נִדָּר וְכָל שְׁבַעַת אֶסֶר לְעֵנַת נְפִשׁ אִישָׁה יְקִימְנוּ וְאִישָׁה יִפְרְנוּ :

אונקלוס כָּל נִדָּר וְכָל קִיּוּמַת אֶסֶר לְסַגְפָּא נְפִשׁ בְּעֵלְהָ יְקִימְנוּן וּבְעֵלְהָ
יְבִטְלִינוּן : (אונקלוס)

יונתן כָּל נִדְרָא וְכָל קִיּוּם אֶסְרָא לְסַגְפָּא נְפִשׁ בְּעֵלְהָ יְקִימְיָנוּן וּבְעֵלְהָ
יְבִטְלִיָּנוּן : (תרגום יונתן)

רס"י כל נדר וכל שבועת אסור וגו'. לפי שאמר שהבעל מפר, יכול כל נדרים במשמע, תלמוד לומר, לענות נפש, אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש (ה) כלכל, והם מפורקים במסכת נדרים (עט.): (רס"י)

שפתי חכמים (ה) כגון שלא תטעום אחד מכל המינים או שלא תשקה מכל מיני משקים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לענות נפש. אפ"י לענות נפש שהוא הצום כאשר פירשתי: (אבן עזרא)

בעל הטורים לענת. ב' במסורה לענות נפש על מחלת לענות והוא ענין כלי שיר לומר שאם נדרה שלא לשמוע כלי שיר שבעלה מפר לה שחשוב כנדרי ענוי נפש כדאיתא במועד קטן (דף ט') שאף הזקנות נהנות מכלי שיר בת שתין כבת שית לקל טבלא ריהטא (כך הוא ה' שם): (בעל הטורים)

[טו] ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום והקים את כל נדריה או את כל אסריה אשר עליה הקים אתם פי החרש לה ביום ששמועו:

אונקלוס ואם משתק ושתוק לה בעלה מיום ליום ויקיים ית כל נדרהא או ית כל אסרהא די עלה קיים יתהון ארי שתק לה ביומא דשמע: (אונקלוס)

יונתן ואין משתק ושתוק ומתכוון לה בעלה מיומא דשמע ליומא חורן ויתקיימו כל נדרהא או ית כל איסרהא דעלה ובמשתוקיה קיים יתהון ארום שתיק לה ביומא ואתכוון ולא שרינון ביומא דשמע: (תרגום יונתן)

רס"י מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת, (ו) לכך נאמר מיום אל יום, ללמד שאין מפר אלא עד (ז) שתחשך: (רס"י)

שפתי חכמים (ו) ר"ל למה ליה למכתב מיום אל יום אין לומר דבא ללמד דאם לא הפר ביום שמעו שוב אינו מפר הא זה כבר כתיב לעיל ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו וגו' ומתוך דאי לא כתיב מיום אל יום הוה אמינא מה שכתוב לעיל ביום שמעו היינו מעת לעת שהוא כ"ד שעות: (ז) ר"ל שאם שמע היום אף על פי שהוא סמוך לשקיעת החמה אם שתק עד שתחשך שוב אינו מפר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והקיס. כבר הקיס ואחר כן פירש איך הקיס אותם בעבור שהחריש **ביום שמעו: (אבן עזרא)**

ספורנו ואם החרש יחריש. שהשתיקה במי שיש בידו למחות היא כמו הודאה שהשותק הוא כמסכים במה שנעשה: (ספורנו)

[טז] ואם הִפֵּר יִפֵּר אֶתְּם אַחֲרֵי שְׁמָעוּ וְנָשָׂא אֶת עֲוֹנָהּ:

אונקלוס וְעַם בְּטָלָא יִבְטַל יִתְהוֹן בְּתֵר דְּשָׁמַע וְיִקְבֵּל יֵת חוּבָה: (אונקלוס)

יונתן וְאִין מִיִּשְׂרָא יִשְׂרִי לָהּ יוֹמָא חַד בְּתֵר דְּשָׁמַע לָא סִגְיָא לָהּ בְּשִׁירוּתָא וְאִין מִפְסָא פְתִגְמָא בַּעֲלָהּ אִוּ אִיבָה מְקַבֵּל יֵת חוּבָה: (תרגום יונתן)

רש"י אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים, שאמר אפסי זו, (ח) וחזר והפך לה אפילו זו זיוס: ונשא את עונה. הוא נכנס תחתיה, למדנו מכאן, שהגורם תקלה לחזירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) ר"ל למה כתיב ואם הפך יפך אותם אחרי שמעו ונשא את עונה דמשמע מיד ששמע אם יפך ישא את עונה והרי שפיר עבד ואין לומר דאחרי שמעו הכי פירושו שאם לא הפך לה תיכף כששמע את נדרה אינו חוזר ומפך דהא כתיב כי החריש לה זיוס שמעו דמשמע שכל יום שמעו אף על פי שהחריש לה יכול להפך אחר כך באותו יום. אלא על כרחק הכי פירושו שאם שמע נדרה ואמר אפסי זו שאז אינו יכול להפך אפילו **זו זיוס: (שפתי חכמים)**

אבן עזרא ונשא את עונה. כי היא ברשותו: (אבן עזרא)

אור החיים ואם הפך יפך. פירוש אפילו בנדרים שיש בהם הפרה אם יפך ונשא **וגו': (אור החיים)**

ספורנו ואם הפך יפך אותם אחרי שמעו. אחרי יום שמעו שאינו יכול אז להתחרט ולהפך: ונשא את עונה. כמשפט כל מכריח את חבירו לעבור עבירה או מורה שקר ומתעה: (ספורנו)

[יז] אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין אָב לְבִתּוֹ בְּנִעְרֵיהָ **בית אביה: (פ)**

אונקלוס אֵלִין קְזִמְא דִּי פְקִיד יִי זַת מְשָׁה בִּין גְּבַר לְאַתְתִּיהָ בִּין אָבָא לְבָרְתִּיהָ בְּרַבִּיּוּתָהָא בֵּית אָבוּהָא : [פ] (אונקלוס)

יונתן אֵלִין אַחְוֹנִית קְזִמְא דְּפְקִיד יִי זַת מְשָׁה בִּין גְּבַר לְאַתְתִּיהָ בִּין אִיבָא לְבָרְתִּיהָ בְּיוֹמֵי טְלִיּוּתָא עַד דְּהִיא בְּבֵית אִיבָהָא וְלֹא בְּיוֹמֵי טְלִיּוּתָא וְהִיא בְּבֵית בְּעָלָהּ : (תרגום יונתן)

אבן עזרא בִּין אִישׁ לֹאשְׁתּוֹ. וְהִיא בּוֹגֶרֶת : בִּין אֵב לְבַתּוֹ. אִם אֵינְנָה בּוֹגֶרֶת עַל כֵּן נֹאמֵר בְּנַעֲרִיָּה : (אבן עזרא)

בעל הטורים בְּנַעֲרִיָּה. אוֹתִיּוֹת נַעֲרָה יִיב לּוֹמֵר לַךְ בַּת יִיָּא שְׁנַיִם וַיּוֹם אַחַד נַדְרִיָּה נִבְדָּקִין : (בעל הטורים)

במדבר פרק-לא

[א] וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְיָשָׁר בְּנֵי אֱלִיָּאבִּיב בְּעֵינֵי מֹשֶׁה לֵּאמֹר :

אונקלוס וַיְמַלִּיל אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְיָשָׁר בְּנֵי אֱלִיָּאבִּיב בְּעֵינֵי מֹשֶׁה לְמִימְרָא : (אונקלוס)

יונתן וַיְמַלִּיל אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְיָשָׁר בְּנֵי אֱלִיָּאבִּיב בְּעֵינֵי מֹשֶׁה לְמִימְרָא : (תרגום יונתן)

אור החיים וידבר ה' וגו' לאמר נקום וגו'. קשה אם הדיבור בא לאמר לישראל כנשמע מתיבת לאמר היה לו לומר נקמו נקמתכם מאת וגו', ובמדרש תנחומא אמרו וזה לשונם אין וידבר אלא לשון עז וכו' התחיל משה לפייס הקדוש ברוך הוא על מיתתו ולא נתפייס וכו' אמר לו משה לי ראוי מיתה שראיתי נפלאות וכו' ופייסו ה' בבי דברים אם אתה רוצה לחיות שנים רבות לא יראו ישראל במפלת אויביהם ולא תכבש מדין לפנייהם וכו' וכיון שנתפייס משה היה קשה לפני הקדוש ברוך הוא שקנס עליו מיתה וכו' עד כאן, הנה בעל המדרש הרגיש במה שדקדקנו ולדבריו יתישב הכתוב על נכון, וידבר לשון קושי זה ירמוז לבי מיני קושי, אי למשה על מיתתו, ואי בעיני ה' על שקנס על ידידו המיתה, ותיבת **לאמר** נתכוון לרמוז אל הפיוס שפייס ה' למשה להתפייס למות מטעם נקום וגו' כאמור במדרש, או ירצה בתיבת **לאמר** להודיע ריצוי שריצה משה לה' כדי שלא ימות, וענהו ה' נקום וגו' פירוש בשביל שינקום מאויבי ישראל:

ולפי פשט הכתוב יתבאר על זה הדרך וידבר ה' אמר לשון דבור לומר

דיבר אליו דבר מלך שלטון כשאר כל הציוויים שבתורה, ואומרו **לאמר** כפשטה לאמר לישראל ככל לאמר האמורה בתורה, וכאן צריכה ליאמר יותר מכל המקומות לפי שאמר נקום תבא לו הסברא שהוא לבד יעשה הנקמה כפשט המאמר ואין זה דבר זר כי גבור חיל היה וה' בעזרו, וצא ולמד מיהונתן בן שאול וגוי' (ש"א י"ד) ומכל שכן משה גבור הגבורים לז"א אליו לאמר לישראל, ואומרו **נקום** וגוי' פירוש לפי שתלה לו ה' מיתתו בנקמת מדין דכתיב אחר תאסף וגוי' אמר אליו כי במה שיאמר הדברים הוא להם בזה מעלה עליו הכתוב שהוא הנוקם כי הוא מוסר נפשו ממש על הדבר שהגם שיודע שבאמצעות כן ימות אף על פי כן יאמר לישראל מה שאמר בסמוך אין לך קיום מצות בכל נפשך כזו, ובסמוך יתבאר באופן אחר: (אור החיים)

ב נְקוּם נְקָמָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמְדִינָיִם אַחֲרֵי תִּאֶסֶף אֶל עַמִּיךָ:

אונקלוס אַתְּפָרַע פְּרָעָנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מְדִינָאֵי בְּתֵר כֹּן תִּתְכַנֵּשׁ לְעַמִּיךָ: (אונקלוס)

יונתן אַתְּפָרַע פְּרָעָנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מְדִינָאֵי וּמִן בְּתֵר כְּדִין תִּתְכַנֵּשׁ לְעַמִּיךָ: (תרגום יונתן)

רש"י **מאת המדינים.** ולא מאת המואבים, (ט) שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה, שהיו יראים מהם שיהיו פוללים אותם, שלא נאמר אלא אלא תתגר צם מלחמה (דברים ב, ט), אבל מדינים נתעברו על ריב (י) לא להם. דבר אחר, מפני ב' פרידות (כ) טובות שיש לי להוציא מהם, רות המואביה ונעמה העמונית: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) ר"ל למה נזהר לנקום מהמדינים והלא המואבים שכרו את בלעם כדכתיב צפ' בלק ואם תאמר ולמה נקט רש"י הכא תרי טעמים ובפרשת פנחס לא נקט אלא חד טעמא ויש לומר דק"ל למה שינה כאן הלשון וכתב נקום ונתם כתיב כרור וגוי' אלא על כרחך כתיב לומר משום הדיוק מאת המדינים ולא מאת המואבים אם כן שמע מינה מדיוקא דנקום דוקא להורגם אסור אבל לאייב אותם מותר ולעיל משמע אפילו לאייבם אסור מדכתיב כרור את המדינים אם כן סתרי קראי אהדדי ועל זה נקט הכא ב' טעמים דהא שאסר להורגם משום שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה וכו' והא דמשמע הכא דמותר לאייבם היינו לאחר שנתגיירו הב' פרידות לעיקר הטעם הוא משום ב' פרידות וכו' וכיון שיאלו ב'

פרידות מותר לאייצם אצל לאייצם קודם שנתגיירו אסור: (י) פירוש נתרגזו לריב עם ישראל ולא להם ר"ל ישראל לא נסעו דרך ארצם ולא היה להם לריב עם ישראל: (כ) פרידות פירוש גוזלות ואף על פי שלא באה ממואב אלא אחת יש לומר דרש"י נקט לשון הגמרא והוארך לדבר אחר דלמעט ראשון קשה דהא לעיל משמע דאף מדין היו יראים מישראל כדפירוש לעיל שעשו שלום ביניהם וכו' עיין גם לכן פירש דבר אחר ולדבר אחר קשה היה לו להקדוש ברוך הוא לסבב סיבות שלא יהרגו ישראל שלשלת משפחתה של רות ולמה למה על כל האומה שלא ללמד את מואב לכן פירש גם טעם ראשון: (שפתי חכמים)

בעל הטורים **נקם נקמת בני ישראל**. סמך זה לפרשת נדרים לומר לך שנודרים בעת צרה ומלחמה. ועוד אמרו המחריש לבתו ולאשתו ולא הפר להן הוא נכנס תחתיהן מדינים שהחטיאו את ישראל לא כל שכן שיענשו: **אחר תאסף**. לפי שראה מעשה מדינית ולא קנא לשם לכך נתלו חייו בנקמת מדינים: **אל עמיד**. מלא יו"ד לומר לך שביו"ד מקומות הוזכרה מיתתו בתורה: (בעל הטורים)

אור החיים **נקום נקמת וגו'**. משמעות הכתוב יגיד שהטיל ה' על משה להנקם ממדין, וראינו שאפילו למלחמה לא יצא עמהם, והגם שפירשתי שהנקמה היא האמירה שיאמר להם, על כל זה פשט הכתוב משמע שהוא עצמו ינקום לא שישלח פינחס במקומו, עוד למה תלה אסיפת משה בנקמת מדין:

אכן כונת מאמר נקום סובלת ב' דרכים, א' הוא השתדלות סדר המעשה פירוש התחכמות סדר המלחמה לתועלת הניצחון בין בשיעור הצריך בין בסדר שבו ישיג לאבד קמיו והערכת הלוחמים וכדומה, ב' המלחמה עצמה שהיא פעולת הנקמה, והבין משה פירוש צודק כי כונת נקום וגו' שאמר ה' היא התחכמות סדר הדבר שבאמצעותו תהיה הנקמה, ופירוש זה הצדקתו היא ממה שלא אמר לו ה' בפירוש הלחם במדין שהוא לשון מוכרע, גם לפי שהשכיל במה שלפנינו שהוא צריך להתחכמות בסדר הדבר מטעם כי הנה העם אשר יצו ה' עליהם הנקמה הם עם אשר נכשלו בני ישראל בהם בעריות מהם במעשה מהם במחשבה, והגם שנגף ה' כמה וכמה סוף כל סוף ימנע מהם הנס בהם, ואדרבה יקטרג המקטרג להפילם במלחמותם לצד שמץ העון, וזה ידמה למעשה העגל שהגם שנגף ה' כל עובדיו עם כל זה יצו ה' לבל יכנס כהן גדול לפניו בבגדי זהב, גם צוה (פדר"א פ"ד) שוכני שמים לכסות בכנפיהם את רגליהם שדומים לרגל עגל לבל יתעורר המקטרג, ומכל שכן בעת המלחמה שיתעורר המקטרג על החטא שבא מהם, וצא ולמד (סוטה מד:) שיעור החטא שיחזרו עליו מעורכי המלחמה, וכמו כן יתפסו בכל שהוא מהרהור התיעוב, ואין צריך

לומר שיהיו מנועי הנס, ולזה כשאמר ה' למשה נקום אמר ודאי כונת ה' הוא התחכמות בסדר הענין להרים המיחוש האמור, וזו היא עיקר הדבר שתעלה בידם הנקמה, וכמו כן עשה בחכמתו עבד ה' כאשר אבאר בסמוך:

ואומרו אחר תאסף אל עמך נראה כי נתכוין לומר לו שקודם לכן אינו שלם התיקון יאסף אל עמיו, פירוש שיהיה לו מונע בדין וימנענו מגשת נפשו למקום מושבה שיקרא עמיו כידוע עד שיעמידנו במשפט, כי על הכל יביא ה' במשפט וסביביו נשערה מאוד, והמונע הוא לפי שהשלם הזה נתרפה במעשה זמרי ולא עשה דבר כאומרם ז"ל (במד"ר פ"כ) שרפו ידיו והקפיד ה' עליו שלא נקם עד שעמד פנחס, ולזה כשהגיע זמן פטירתו אמר ה' אליו תיקון לדבר זה שנמנע מהתנקם מעושי רשע יקום ויתנקם ממדין שסבבוהו, ואחר שישלים התיקון ליאסף אל עמיו באין שטן ואין וכו', וזה מחסדי אל ואהבתו לידידיו ינחם במעגלי צדק:

מאת המדינים. אומרו **מאת** ולא הספיק לומר מהמדינים, אולי שרמז לזולתם הנמצא אתם והוא בלעם שנמצא שם אז והרגוהו דכתיב (ל"א ח"ו) ואת בלעם וגו'. ואולי כי לזה מיהר ה' הדבר קודם שיחזור בלעם לארצו כי לא היה במדין אלא לקחת שכרו כאומרם ז"ל (סנהדרין קו). ועומד לחזור, וה' פרש רשת לרגלו וצדו לחרב נוקמת: (אור החיים)

כלי יקר **נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים.** ומשה שינה ואמר לתת נקמת ה' במדין. ועו"ק שפירש רש"י אף על פי ששמע משה שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא אחר, מנא ליה לרש"י לומר כן שמא היה נעצב על מיתתו וכי בעבור זה לא היה לו להקים דבר ה' ומי כמוהו מקים דבר ה' בלא איחור, ומ"ש וימסרו להודיע שבחן של רועי ישראל כו' עד שנמסרו בעל כרחם, לא פורש במקרא מהו ההכרח אשר הביאם לזה.

וביאור הדבר שהמדינים שתיים רעות עשו. אחת לשמים, כי החטיאו את ישראל בע"ז ובזנות. ואחת לישראל, כי הפילו בעצתם כ"ד אלף מישראל. ואמר הקב"ה למשה נקום נקמת בני ישראל כי מה שעשו לי שרי ומחול כי אם רבו פשעי האדם מה יעשה לו יתי ועיקר הנקמה על מה שעשו לישראל כי רבה רעתם. וכאשר שמע משה שאמר לו ה' אחר תאסף אל עמך, וכבר ידע משה רוב חיבת ישראל אל מנהיגיהם אמר בלבו אם אומר אל ישראל דברים כהווייתם כאשר נאמרו לי מפי הגבורה, מאחר שידעו ישראל שמיתתי תלויה בנקמה זו אי"כ יאמר נא ישראל כשם שמחל הקב"ה על חלקו כך אנחנו נמחל להם על מה שעשו לנו ולא נבקש נקמה כל כך מהרה כי בידינו לאחר זמן הנקמה עד שתחפץ מאתנו. ומשה לפי שהיה שמח לעשות דבר ה' בלא איחור שינה ואמר לתת נקמת ה' במדין ויחשבו ישראל מאחר שהקב"ה מבקש הנקמה בעבור כבודו, אם כן חלק גבוה מי יתיר לאחרו ובזה יהיו מוכרחים לעשותה לאלתר, ועל הכרח זה נאמר וימסרו כי מאחר שאמר להם משה לתת נקמת ה' במדין ע"כ היו

מוכרחים לעשות בלא איחור ומכאן ראיה ברורה שעשה בשמחה ולא אחר שהרי היה בידו להמשיך זמן הנקמה אילו היה אומר להם דברי הש"י

ומ"ש תחילה מדינים לשון רבים, ואחר כן נאמר לתת נקמת ה' במדין לפי שבערך ישראל הם רבים כאלו רבים עשו לישראל מה שעשו, אבל בערך מה שעשו להקב"ה אינם נחשבים כי אם לאיש אחד כי כלם כאפס ותוהו נחשבו לנגדו ית'.

וי"א במדין, בשר של מדין למעלה, כדרך שנאמר (שמות יד. ט) והנה מצרים נוסע שדרשו (דב"ר א. כב) על שרו של מצרים ולכך נאמר לתת נקמת ה' כי לה' המלחמה שלמעלה ולא לאדם. (כלי יקר)

ג וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת יהוה במדין:

אונקלוס ומליל משה עם עמא למימר זריזו מנכוון גברין לחילא ויהון על מדין למתן פורענות דין עמא דיי במדין: (אונקלוס)

יונתן ומליל משה עם עמא למימר אזדרזו לנותכוון גוברין לחילא ויהון מסדרין סדרי קרבא על מדין למתן פורענות עמא דיי במדין: (תרגום יונתן)

רס"י וידבר משה וגו'. אף על פי ששמע שמיתתו תלויה (ב) בדבר, עשה בשמחה ולא איחר (ספרי קמז): החלצו. כתרגומו, לשון חלוצי צבא, מזויינים: אנשים. לדיקים, (מ) וכן בחר לנו אנשים (שמות יז, ט), וכן אנשים חכמים וידועים (דברים א, טו): נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל, כאילו עומד (ט) כנגד הקב"ה: (רס"י)

שפתי חכמים (ב) דכתיב נקום נקמת וגו' אחר תאסף אל עמיק. דאם לא כן וידבר משה למה לי דמסתמא כל מה שנלכטוה אמר לישראל: (מ) דלא הל"ל אנשים דהא אין דרכן של נשים שיואלות למלחמה פשיטא שהיו אנשים אללא אנשים צא ללמדך שהיו לדיקים לכך צפרשת שלח לך לא פרס"י על שלח לך אנשים לדיקים דאכטריך לגופיה ועל אנשים דכתיב אחר כך פירש לדיקים דההוא אנשים יתירא הוא לפי שכתוב לעיל אנשים והרא"ם פירש מדכתיב מאתכם וגומר והדבור הזה היה לאנשים מסתמא אותם שנחלצו מהם אנשים היו אם כן אנשים דכתיב למה לי: (נ) ר"ל למה

אבן עזרא החלצו. חגרו חלוציכם: **נקמת ה'.** היא נקמת בני ישראל בעבור
 עבודת **כוכבים:** **אבן** **עזרא**

אור החיים **וידבר וגו' לאמר החלצו וגו'.** צריך לדעת א' אומרו **לאמר** למי
 יאמרו. ב' אומרו **החלצו** וגו' למה לא צוה כסדר שאמר במלחמת עמלק
 ליהושע (שמות י"ז) בחר לנו אנשים כמו כן כאן היה לו לצוות לפינחס
 ששלח עמהם ולא לכללות העם, גם שאין דרך זה נכון כי מי מפיס לדעת
 מי זה הוא שיזרז עצמו לצאת וכל אחד יאמר לא עלי המצוה לעשות. ג'
 אומרו **ויהיו על מדין** שהיה לו לומר וילחמו במדין כדרך אומרו (שם)
 הלחם בעמלק. ר' למה שינה מדברי ה' כי ה' אמר אליו נקום נקמת בני
 ישראל והוא אמר נקמת ה' והיה צריך לדייק מאמר ה'. ה' אומרו **אלף**
למטה למה לא שלח כל העם לעשות נקמה בגוים הרשעים ועל מי סמך
 לשלוח אנשים מועטים י"ב אלף לעם רב, וצא ולמד ריבויים מטפס
 הנשאים שהיו שנים ושלישים אלף:

אכן לפי מה שהקדמנו כי יש בענין מלחמה זו מיחוש צודק ולזה בא
 האלהים בנועם דבריו למשה נקום וגו' להעירך סדר המלחמה בסדר שבו
 יקיים דבר הנקמה אשר צוה ה', לזה נתחכם ולא רצה לבחור אנשים על
 ידי הזולת כי מי יודע האנשים אשר לא חשבו מחשבות און ולא טעו
 במכשול אומה זו, ויעץ ואמר להם שיחלצו מהעדה פירוש הם מעצמן כל
 מי שיודע עצמו שהוא בר לבב ונקי כפים ימסר לחשבון האלף למטה,
 והוא מה שרמזו בתיבת **לאמר** מאמר הנעלם שהוא ענין נקיותם מחטא
 מדין להבחין בעצמו כל אחד מהנמסרים אם הוא נקי ובר, ואולי כי רמז
 גם כן בתיבת **לאמר** ענין העריות כאומרם ז"ל (סנהדרין נו:). לאמר זו
 גילוי עריות שאמר להם שצריכין שיהיו החלוצים נקיים מהחטא, וכמו
 שגמר אומר אנשים לצבא ואמרו רז"ל (תנחומא) כל אנשים צדיקים
 והגם שפירשנו במקומות אחרים שאין זה אלא כשתהיה תיבת אנשים
 יתירה, במה שלפנינו יגיד עליו ריעו מה שדייקנו בענין, ולזה אין להם
 לחוש למכשול כיון שהיוצאים לצבא צדיקים, ועוד להם שיקראו
 חסידים כיון שבא לידם עון זה וניצולו ממנו כאומרם ז"ל (זוח"ג קצה:)
 שלזה יקרא חסיד, באמצעות כן תהיה הנקמה באין מיחוש, ולזה לא רצה
 שירצו כל ישראל לצבא כי בדרך זה יש מיחוש מניעת הנקמה ואדרבה
 להיפך

ואומרו ויהיו על מדין יתבאר על פי מה שאמרו אנשי אמת שבחינת
 הקדושה הוא יסוד העליה ובחינת הקליפה היא סוד הירידה וכשאדם
 חוטא ונדבק בו חלק הרע תפעיל בו טבעה ויסודה להשפילו, ופרט זה
 פירשנוהו בפרשת כי תשא את ראש בני ישראל שהחוטא יכוף כאגמון
 ראשו ועומד בגדר השפלות, והוא אומרו **ויהיו על מדין** פירוש שלא יהיה
 בהם מהטומאה הסובבת השואתם למדין אלא יהיו בגדר הטוב

ואומרו לתת נקמת ה' גם זה מההתחכמות להשגת הנקמה שצוה אותם שתהיה כוונת הנקמה לקנאת ה' אשר גרמו ביטול מצותיו ורצונו יתברך ולא להתנקם על המסובב מהחטא שמתו כמה מישראל, כי לכשתהיה הכוונה על זה אין במעשה מצוה להסתייע באמצעותם להנקם מאויב, והגם שה' אמר אליו נקמת בני ישראל, לא אמר אליו שיאמר לישראל לשון זה אלא שדבריו היו עם משה נקום נקמת בני ישראל, ומשה נתחכם לעשות הדבר בדרך זה לקיים הנקמה של ישראל שנצטווה עליה במאמר נקום:

עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך שאין צורך שילחמו הם אלא יהיו שם עליהם פירוש בשבילם, והטעם לתת נקמת ה' פירוש נקמה שיתנקם ה' במדין באמצעותם על דרך אומרו (שמות יד) ה' ילחם לכם, ואמר הכתוב וימסרו מאלפי ישראל פירוש כל מי שהיה יודע בעצמו שעומד בצדקו מסר עצמו לדבר עד שבאו לכלל האלף, והגם שהיו בישראל כהנה וכהנה מהצדיקים, נתחכם ה' כדי שלא לבייש הנשארם שלא יהיו ניכרים: (אור החיים)

[ד] אֶלֶף לַמָּטָה אֶלֶף לַמָּטָה לְכָל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלַחוּ לְצָבָא:

אונקלוס אֶלְפָא לְשִׁבְטָא אֶלְפָא לְשִׁבְטָא לְכָל שְׁבִיטָא דְיִשְׂרָאֵל תִּשְׁלַחוּ (אונקלוס)
לחילא:

יונתן אֶלְפָא לְשִׁבְטָא אֶלְפָא לְשִׁבְטָא לְכָל שְׁבִיטָא דְיִשְׂרָאֵל תִּשְׁדְּרוּן לְחִילָא: (תרגום יונתן)

רש"י לְכָל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל. לְרַבּוֹת (ס) שְׁבִיט לֹו (ספרי קנז): (רש"י)

שפתי חכמים (ס) דהוה אמינא הואיל ושצט לוי לא נטלו חלק בארץ גם לא ילאו לכבא לכך כריך לרבות ואם תאמר כיון דגם שצט לוי הולכין לכבא היו י"ג דהא חסיב אפרים ומנשה לכל הפקודים ובקרא כתיב וימסרו וגו' אלף למטה י"ג אלף. והרא"ם תירץ דאפרים ומנשה לא נקראו צ' שבטים רק בדבר נחלת הארץ ולכן במרגלים שהיו בעבור נחלת הארץ נחשבו לשני מטות ופה שלא היה רק לנקמת ה' בלבד אינם נקראים אלא שצט אחד עד כאן לשונו והאריכו בזה המפרשים עיין סם: (שפתי חכמים)

בעל הטורים אלף למטה אלף למטה. לכל מטה שני אלפים הרי כ"ד אלפים הלכו עליהם למלחמה כנגד כ"ד אלפים שהפילו מישדאל. הפסוק

מתחיל באל"ף ומסיים באל"ף לומר לך שכלם היה להם לב אי לאביהם
שבשמים : (בעל) (הטורים)

[ה] וַיִּמְסְרוּ מֵאֲלֹפִי יִשְׂרָאֵל אֶלְף לַמָּטָה שְׁנַיִם עָשָׂר אֶלְף חֲלוּצֵי צָבָא :

אונקלוס וְאַתְּבַחְרוּ מֵאֲלֹפִי דְיִשְׂרָאֵל אֶלְפָא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עָשָׂר אֶלְפִין
מְזֻרְזֵי חִילָא : (אונקלוס)

יונתן וְאַתְּבַחְרוּ גּוּבְרִין צְדִיקִין וּמְסָרוֹן נַפְשֵׁהוֹן מֵאֲלֹפִי דְיִשְׂרָאֵל אֶלְפָא
לְשִׁבְטָא תְּרִיסַר אֶלְפִין מְזֻרְזֵי חִילָא : (תרגום יונתן)

רס"י וימסרו. להודיעך שזבחן של רועי ישראל כמה הם חזיזים על
ישראל, עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר, עוד מעט וסקלוני (סמות
י"ז, ד), ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדיון, לא ראו ללכת, עד
שנמסרו (ע) על כרחן: (רס"י)

ספתי חכמים (ע) דאם לא כן ויקח משה י"ב אלף מיזבעי ליה וגו': (ספתי
חכמים)

אבן עזרא וימסרו. כמו וינתנו וקרוב ממנו למסור מעל בה' : (אבן עזרא)

בעל הטורים וימסרו מאלפי ישראל: שמסרו עצמן על קדושת השם
להצלת ישראל: (בעל) (הטורים)

ספורנו וימסרו. למשה מאת כל שבט ושבט: (ספורנו)

[ו] וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלְף לַמָּטָה לְצָבָא אֹתָם וְאֵת פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
לְצָבָא וְכָלֵי הַקֹּדֶשׁ וְחֲצוּצֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ :

אונקלוס וְשִׁלַּח יְתָהוֹן מֹשֶׁה אֶלְפָא לְשִׁבְטָא לְחִילָא יְתָהוֹן וְיַת פִּינְחָס בֶּר
אֶלְעָזָר פֶּהֲנָא לְחִילָא וּמְנִי דְקוּדְשָׁא וְחֲצוּצֹת יַבְבְּתָא בְּיָדֵיהּ : (אונקלוס)

יונתן וישדר יתהון משה אלפא לשבטא לחילא יתהון וית פנחס בר אלעזר
פהנא לחילא ואוריא ותמיא דקודשיא למשיילא בהון וחצוצרות יבבא
בידיה למכנש ולמשרי ולמיטל משריתא דישראל: (תרגום יונתן)

רס"י אותם ואת פינחס. מגיד שהיה פינחס (פ) שקול כנגד כולם. ומפני

מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר, (ו) אמר הקב"ה, מי שהתחיל במלואו, שהרג כזבי (ה) בת אור, יגמור. דבר אחר, שהלך לנקום נקמת יוסף אזי אמו, שנאמר והמדנים מכרו אותו (בראשית לז, לו), ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף, שנאמר מצנות פוטיאל (שמות ו, כה), מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודת אלילים, ומזרע יוסף שפטפט זיכרו (סוטה מג.). דבר אחר, שהיה משוח מלחמה (ספ): וכלי הקדש. זה הארון והאיץ, (ו) שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים, והוא עצמו פורח עמהם, הראה להם את האיץ שהסם חקוק בו והם נופלים, לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין, שנופלים על החללים מן האויר, וכן צבלעם כתיב אל חלליהם, בספר יהושע (יג, כב): בידו. ברשותו, (ז) וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא, כ):

שפתי חכמים (פ) מדכתיב וישלח אותם משה למה חזר וכתב אותם ואת פנחס אלל מגיד וכו': (ו) בשלמא בלא זה הוה אמינא דהא ללא שלח את אלעזר משום חשיבותו של אלעזר שהיה שקול כנגד כלם אבל עכשיו שפירש שגם פנחס היה שקול כנגד כלם אם כן למה שלח את פנחס וכו': (ה) ולהאי טעמא לחוד קשה דהא עיקר מלוא היה מה שהרג את זמרי ולא מה שהרג את כזבי לכן אמר דבר אחר שהלך וכו' ולפי דבר אחר קשה הא לטובה היה לו ליוסף מה שמכרוהו למצרים שהרי נעשה מלך קם לכן אמר דבר אחר שהיה משוח מלחמה. ולהאי טעמא לחוד נמי קשה למה מפרש קרא שמו של פנחס שהיה משוח מלחמה במלחמה זו יותר מבמלחמה אחרת ולכך ריך רש"י לכל הטעמים נראה לי: (ו) משום דשניהם נקראו קדש דכתיב בפרשת במדבר סיני בסופו ולא יבאו לראות צבלע את הקדש וגזי איץ כתיב בפרשת תרומה ועשית איץ וגו' קדש לה': (ז) רלל"ת היאך יכול פנחס לישא כל זה בידו הארון והאיץ והחלוארות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וכלי הקדש. הארון: (אבן עזרא)

בעל הטורים וישלח. אותם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס. והנשיאים לא שלח עמהם כדי שלא יתבייש שבט שמעון שנהרג נשיא משבט (בעל הטורים):

אור החיים וישלח וגו' אותם ואת פנחס וגו'. אומרם וישלח, נתכוין

לעשותן שלוחי מצוה לנקום נקמת ה' ושלוחי מצוה אינן ניזוקין, וכפל לומר אותם פעם ב' לרמוז ששקול פנחס כנגד כלן, וטעם שבחר בפנחס ולא יהושע וכדומה, גם זה מהתחכמות הנקמה כי זה הוא אשר קינא ועשה בהם שפטים מופלאים וסמוך הוא בכח מופלא להשמיד כל האומה הטמאה, גם אפשר שחש משה לקטרוג האנשים למה לא מיחו בזונים הגם שהם נקיים לזה נתחכם ושלח המקנא קנאת ה' במסירת נפשו, ואולי כי הוא מה שדקדק במאמר **אותם ואת פנחס** לומר ישלים זה מה שחסר לזה, ואולי כי דבר זה היה בלב תעלומות חכמה שנקמת מדין צריכה להיות על ידי פנחס, והן האדון חשב לטובה שלא יכלים משה לומר לו בפירוש שלח את פנחס שזה יגיד שנפסל ח"ו הוא מהמעשה, לזה נתחכם ותלה הדבר ביד משה ואמר לו נקום וגוי ומשה מעצמו ידע הנכון עשות וישלח פנחס, ובזה נעשית מחשבת ה' לטובה ולא נכלם משה ידיד ה': (אור החיים)

ספורנו וישלח אותם משה אלף למטה לצבא. שלח אלף לכל מטה שיתקבצו יחדו לצבא: **אותם ואת פנחס**. ואחר שנתקבצו שלח אותם כולם יחד ועמהם שלח את פנחס: לצבא וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו. שלח אותו לצבא לראש ומשוח מלחמה ושיהיו כלי הקדש וחצוצרות התרועה ברשותו: (ספורנו)

כלי יקר **אותם ואת פנחס**. פירש רש"י שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו כו' (סוטה מג.) פירוש שבו היה משה בטוח שלא יהיה חס עליהם ולא ישאיר להם שורש וענף, כי בלאו הכי היה פנחס שונא להם מצד המכירה שמכרו את יוסף מצרימה (בראשית לו. לו) מקום מיוחד לזנות, ועתה אחזו המדינים מעשה אבותיהם בידיהם להכשיל את ישראל בזנות. ומה שפירש לפי שהתחיל במצוה הוא יגמור היינו שסימן מסר לו כאשר החלות להפיל אותה כי הפיל את כזבי בת מלך כך נפל יפלו כולם לפניך, ובלי ספק שהיה לו לב אמיץ כנגדם יותר מן אלעזר אחר שכבר נפלו לפניו ונמסרו בידו ובשביל שהתחיל המצוה היה לו להביא הענין לידי גמר המצוה כי אם מצוה גוררת מצוה ק"ו שחלק ממנה יגרור כולה. ומשה לא רצה לילך לפי שנתגדל במדין והיה ירא שאם אנשי המלחמה יתרשלו באיזו דבר יתלו החסרון במשה ויאמרו שהיה חס על המקום אשר נתגדל שמה.

ומ"ש אלף למטה. אמרו המפרשים, כי י"ב אלף הוא חלק חמשים מן סי' רבוא לכך הביאו השלל אחד אחז מן החמשים כשיעור סתם תרומה בינונית. ומדקאמר שני פעמים אלף למטה מסיק בתנחומא (מטות ג.) שלקח שני אלפים מכל שבט, ומה שלא נאמר אלפים למטה לפי שרק אלף למטה הלכו למלחמה ואלף ישבו על הכלים, ובין הכל כ"ד אלף לנקום מהם מה שהפילו כ"ד אלף מישראל.

ומ"ש אלף למטה ולא נאמר אלף ממטה, לפי שגם זכות המטה הלך עמהם למלחמה והאלף היה צירוף למטה עצמו כי זכותם מסייעתם,

ולכך נתנו מן השלל גם לכל העדה. (כלי יקר)

דעת זקנים וישלח אותם משה. הקב"ה אמר למשה נקום נקמת אתה בעצמך והוא משלח אחרים אלא על ידי שנתגדל במדין אמר אינו בדין שאבגוד בהם שהם עשו לי טובת הנאה כדאמרי אינשי בירא דשתית מינה מיא לא תשדי ביה עפרא. וי"א שאין זה מדין שנתגדל בו משה שזו בצד מואב ועד עכשיו היא חרבה ולמה שלח פינחס דמי שהתחיל במצוה אומרים לו גמור והוא הכה המדינית לפיכך יגמור מצותו: (דעת זקנים)

[ז] ויצבאו על מדין כאשר צוה יהוה את משה ויהרגו כל זכר:

אונקלוס ואתחילו על מדין כמא דפקיד יי ית משה וקטלו כל דכורא: (אונקלוס)

יונתן ואתחילו על מדין אקפיה מתלת טריגוניהא היכמא דפקיד יי ית משה וקטלו כל דכורא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויהרגו כל זכר. גדול בשנים: (אבן עזרא)

[ח] ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם את אורי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע חמשת מלכי מדין ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב:

אונקלוס וית מלכי מדין קטלו על קטיליהון ית אורי וית רקם וית צור וית חור וית רבע חמשת מלכי מדין וית בלעם בר בעור קטלו בחרבא: (אונקלוס)

יונתן וית מלכי מדינאי קטלו על קטולי משרייתהון ית אורי וית רקם וית צור הוא בלק וית חור וית רבע חמשת מלכי מדין וית בלעם בר בעור קטלו בסייפא והוה כיון דחמא בלעם חייבא ית פינחס כהנא רדיף מן בתרוי עבד מלתא דקוסמין ופרח באור שמאי מן יד אידפר פינחס שמא רבא וקדישא ופרח בתרוי ואחדיה ברישיה ואחתיה שלף סייפא ובעא למקטליה פתח פומיה במילי תחנונין ואמר לפינחס אין תקיים ית נפשי משתבענא לך דכל יומין דאנא קיים לית אנא מלטיט ית עמד עני ואמר ליה הלא אנת הוא לבן ארמאה דבעית למישיצנא ית יעקב אבונן ונחתת למצרים בגין למובדא זרעא ומן בטר דנפקו ממצרים גריתא בהון עמלק רשיעא וכדון איתגרתי איתגרתי למילוט יתהון וכיון דחמיתא דלא אהנן עובדך ולא קביל מימרא דיי מינד אמליכת מלכא בישא ית בלק למוקמא ית בנתיה בפרשת אורחתא למטענא יתהון ונפלו בגין כן מנהון עשרין וארבעא אלפין בגין כן לית אפשר תוב למקיימא ית נפשך ומן יד שלף סייפיה מן תיקא וקטליה: (תרגום יונתן)

רפ"י חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב, למה הוזקק לומר חמשה, אלא ללמד, ששוו כולם בענה, והשוו כולם בפורענות (ספרי הניז), בלעם הלך עם ליטול (ת) שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעלתו, וילא ממדין לקראת ישראל ומשיאן ענה רעה, (א) אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם, ועכשיו בי"ב אלף אתם באים להלחם, נתנו לו שכרו משלם (ב) ולא קפחוהו: **בחרב**. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם, שאין נוסעים אלא בפיהם על ידי תפלה וזקקה, ובא הוא ותפס אומנתם לקללם בפיו, אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב, שנאמר ועל חרבך תחיה (בראשית כז, רפ"י) מ: כז,

שפתי חכמים (ת) דקשה היאך אירע שבלעם היה אכל מדינים שהרי בלעם מארס נהרים היה אלא שהלך למדינים לבקש השכר ולא אכל בלק כי הם היו סרסורי העבירה אי נמי שמא היה עם באותו הזמן כי עבר דרך עם ליכך אל בלק לבקש שכרו: (א) דאם לא כן איך הרגוהו והא אינו מדיני דאין לומר משום שצסיבתו חטאו שהרי הם לא ידעו זה עד שובם ממדין שנאמר להם הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם אלא מפני שמשיאן ענה רעה למרוד בצווי הקדוש ברוך הוא: (ב) יס לפרש משלם ממש ולא קפחוהו ר"ל לא היו מנכין לו אלא היו משלמין לו כל גמולו הרעה שעשה להם. ויס לפרש משלם בסגור"ל השי"ן וקמ"ץ הלמ"ד ר"ל משל האומות דהיינו חרב שנתנו לו לפי שהוא תפס אומנתן של ישראל כו' כדפרש"י בסמוך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואת צור. אבי כזבי: **בלעם בן בעור**. י"א אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישראל בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין: (אבן עזרא)

בעל הטורים ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. ביהושע (בעל הטורים)

אור החיים ואת מלכי וגו' חמשת וגו'. טעם שהוצרך הכתוב להזכיר מניינם, לומר שנהרגו יחד זה עם זה וראו זה את זה במפלתן. ואומרו **מלכי מדין** פעם ב' אולי שנתכוין בכפל הדברים לומר שהרגום בידיעה שהם מלכי מדין ולא בהסח הדעת:

הרגו בחרב. הוצרך לומר הרגו הגם שמובן הוא שהרגוהו מסמיכות

זכרונו עם הנהרגים, יתבאר על פי דבריהם ז"ל (ספרי) שאמרו כי בלעם הלך ממדין לקראת ישראל ליעצם לבל ילחמו במדין ואמר להם ומה כשהייתם כו' עד כאן, הדברים יגידו כי בלעם נהרג קודם הריגת ה' מלכי מדין, והוא מה שנתחכם ה' ויחד לו הריגה בפני עצמו להעירך שלא נהרג עמהם שלא היה מובן כן אם לא היה אומר הרגו, ואמרו **בחרב** לומר שבטלו כשפיו בערך ישראל והרגוהו בגשמי: (אור החיים)

[ט] וישבו בני ישראל את נשי מדן ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם **בזו:**

אונקלוס וישבו בני ישראל את נשי מדן ואת טפלהון ואת כל בעירהון ואת כל גיתיהון **בזו:** (אונקלוס)

יונתן וישבו בני ישראל את נשיהון דמדנאי ואת טפליהון ואת כל בעיריהון ואת כל גיתיהון ואת כל נכסיהון **בזו:** (תרגום יונתן)

אבן עזרא **חילם.** שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים: (אבן עזרא)

[י] ואת כל עריהם במושבתם ואת כל טירתם שרפו באש:

אונקלוס ואת כל קרויהון במותבניהון ואת כל בית סגדתהון אוקידו **בנורא:** (אונקלוס)

יונתן ואת כל קורייהון ובתי טירוניהון ואת במסי בית סגדיהון אוקידו **בנורא:** (תרגום יונתן)

רש"י **טירתם.** מקום פלטרין שלהם, שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. דבר אחר, לשון מושב שריהם, כמו שמתורגם סרני (ג) פלשתים, טורני פלשתאי:

שפתי חכמים (ג) וסרני היינו שרים ותרגומו טורני שמע מינה דטורני פירוש שרים וטורני היינו טירותם כלומר מקום מושב שרים ולטעם אחרון לחוד קשה היה לו לכתוב טורנות ולטעם ראשון קשה היה לו לכתוב נוטרותן לכן פירש 'ב' טעמים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואת כל עריהם במושבותם. כלל ופרט: **טירותם.** ארמוני המלכים: (אבן עזרא)

[יא] וַיִּקְחוּ אֶת כָּל הַשָּׁלַל וְאֶת כָּל הַמְּלָקוֹחַ בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה:

אונקלוס וַיִּנְסִיבוּ יָת כָּל עֲדָאָה וַיָּת כָּל דְּבַרְתָּא בְּאַנְשָׁא וּבְבַעֲיָרָא : (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁבוּ יָת כָּל עֲדִיתָא וַיָּת כָּל דְּבַרְתָּא בְּאַיִנְשָׁא וּבְבַעֲיָרָא : (תרגום יונתן)

רש"י ויקחו את כל השלל וגו'. מגיד שהיו כשרים ולדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בזזה שלא ברשות, שנאמר את כל השלל וגו', ועליהם מפורש בקבלה, שניך כעדר הרחלים וגו', אף אנשי המלחמה שניך כולם דדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז. הוא ביזת מטלטלין (7) שאינם תכשיטין: מלקוח. אדם ובהמה, ובמקום שכתוב שבי אלל מלקוח, שבי באדם, ומלקוח ובהמה: (רש"י)

שפתי חכמים (7) דלקמן פרש"י על יתר הבז אשר בזזו שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הכבא איש לו שמשמע שנשארו בידם והמטלטלין של תכשיט לא נשארו בידם כי הביאום לה' כדכתיב ונקרב את קרבן ה' וגו' ועל כרחך כריך לומר דבז היינו מטלטלים שאינן של תכשיט. וכתב הרא"ם אבל לא ידעתי מנין לו זה כי יותר נכון הל"ל שהוא כולל כל המטלטלין בכלל מאחר שכלל כל הזזה לשנים את כל השלל ואת כל המלקוח. ונראה דרש"י גם כן סבירא ליה הא דכתיב את כל השלל שהוא כולל הכל בין של תכשיט ובין שאינו של תכשיט אך רש"י ראה לתרץ הקרא דפעם קורא אותו שלל ופעם קורא אותו בז ולמה לא כתיב ויהי המלקוח יתר השלל אשר שללו וגומר אללא על כרחך לומר הכא דשלל הוא מטלטלין של תכשיט וזזה הוא מטלטלין שאינו של תכשיט: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח. שם כלל לאדם ולבהמה: (אבן עזרא)

[יב] וַיָּבֹאוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׂבִי וְאֶת הַמְּלָקוֹחַ וְאֶת הַשָּׁלַל אֶל הַמַּחֲנֶה אֶל עֲרֶבֶת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ : (ס)

אונקלוס וַאֲיִתְיוּ לָוֶת מִשָּׁה וּלְוֶת אֶלְעָזָר כְּהֵנָּה וּלְוֶת כְּנִשְׁתָּא דְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שְׂבִיָּא וַיָּת דְּבַרְתָּא וַיָּת עֲדָאָה לְמִשְׁרִיתָא לְמִיִּשְׂרָיָא דְּמוֹאָב דִּי עַל יַרְדֵּנָא

דִּירְחוּ :

[ס]

(אונקלוס)

יונתן וְאִיתִיאוּ לְוַת מֹשֶׁה וְלְוַת אֶלְעָזָר כֹּהֲנָא וְלְוַת כָּל כְּנִשְׁתָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְתִתְּשְׁבִייתָא וְתִתְּדַבְּרִיתָא וְתִתְּעַדִּיתָא לְמִשְׁרִיתָא לְמִשְׁרִיא דְמוֹאֵב עַל יִרְדְּנָא
דִּירְחוּ : (תרגום יונתן)

אבן עזרא השבי. פרט לאדם: השלל. הם הבגדים: (אבן עזרא)

[יג] שלישי - במחברות שני וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל נְשֵׂי־אֵי הָעֵדָה
לְקַרְבָּתָם אֶל מַחֲוֵץ לְמַחְנֶה :

אונקלוס וּנְפָקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כֹּהֲנָא וְכָל רַבְרָבֵי כְּנִשְׁתָּא לְקַדְמוּתְהוֹן
לְמַבְרָא לְמִשְׁרִיתָא : (אונקלוס)

יונתן וּנְפָקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כֹּהֲנָא וְכָל אַמְרָכְלֵי כְּנִשְׁתָּא לְקַדְמוּתְהוֹן לְמַבְרָא
לְמִשְׁרִיתָא : (תרגום יונתן)

רש"י וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן. לְפִי שָׂרְאוּ אֶת נְעָרֵי יִשְׂרָאֵל יוֹאֲחִים לְחַטּוֹף
מִן הַבָּזָה : (רש"י)

בעל הטורים או' ואת בלעם בן בעור הקוסם מלמד שהביאוהו לפי משה
ודנהו כדין מכשפה לא תחיה. יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות
יש דרך ישר ר"ת עולה כ"ד וס"ת שכר. שכר כ"ד אלף שהפיל מישראל
בעצתו : (בעל הטורים)

[יד] וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הַחִיֵּל שְׂרֵי הָאֲלָפִים וְשְׂרֵי הַמְּאוֹת הַבָּאִים
מִצִּבְאָה הַמְּלַחֲמָה :

אונקלוס וַרְגִּיז מֹשֶׁה עַל דְּמַמְנָן עַל חִילָא רַבְּנֵי אֲלָפִין וְרַבְּנֵי מְאוֹתָא דְאָתוּ
מִחִיל קַרְבָּא : (אונקלוס)

יונתן וַכִּנֵּס מֹשֶׁה עַל אֲסַטְרָטִיגִין דְּמַמְנָן עַל חִילָא רַבְּנֵי אֲלָפִין וְרַבְּנֵי
מְאוֹתָא דְאָתוּ מִחִיל סְדָרֵי קַרְבָּא : (תרגום יונתן)

רש"י וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הַחִיֵּל. מִמוֹנִים עַל הַחִיֵּל, לְלַמֶּדְךָ שְׂכַל סַרְחוֹן
הַדּוֹר תְּלוּי בְּגִדוּלִים, שֵׁשׁ כַּח בִּידָם לְמַחֲוֹת : (רש"י)

אבן עזרא על פקודי החיל. מגזרת יפקוד ה' כמו פקידי החיל וכן מלת

קרואי כמו קריאי: שרי האלפים ושרי המאות. הם מאה ושלישים ושנים: (אבן עזרא)

{טו} ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה:

אונקלוס ויאמר להון משה הקימתון כל נוקבא: (אונקלוס)

יונתן ויאמר להון משה הקימתון כל נוקבא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא החייתם כל נקבה. הטעם אפי' אחת וכן אין כל ויתכן להיות כמשמעו כי כל נקבה החיו ורבים כן: (אבן עזרא)

ספורנו החייתם כל נקבה. אף על פי שבמלחמת כל אומה חוץ מז' אומות כתוב רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שלה תבוז לך לא היה לכם להחיות לפחות אותם הנשים שהכרתם שהיו לכם לתקלה בדבר בלעם: (ספורנו)

כלי יקר החייתם כל נקבה וגו'. נראה שטעות זה בא להם לפי שכבר ידעו ציווי לא יבא עמוני ומואבי וגו' עמוני ולא עמונית, (יבמות טו.) לפי שאין דרך הנשים לקדם בלחם ובמים. וידוע שעיקר טעם ריחוקם הוא בעבור שהחטיאו את ישראל בזנות, ותלה הדבר במה שלא קדמום בלחם ומים כי הא בהא תליא שלכך לא קדמום בלחם ובמים כדי שיהיו רעבים גם צמאים מן טורח הדרך, ויהיו מוכרחין לאכול מזבחי אלהיהם ולשתות מן צרצור יין כדי להרגילם לערוה כדמסיק בסנהדרין (קו.) ואע"פ שבענין הזנות היו הנשים עיקר, מ"מ לא נתרחקו הנשים לפי שכל עיקר פעולה זו עשו האנשים שהם הפקירו את בנותיהם והכריחום על הזנות כי מה שעשו עשו בצווי בעליהם או אביהם. ומכאן יצא להם טעות זה לומר שכשם שלא נתרחקו הנשים של עמון ומואב מלבא בקהל ה' אף על פי שהם היו פועלי הזנות כך במלחמות מדין לא נצטוו להרוג הנשים כי היו מוכרחים בכל מה שעשו. ואמר להם משה הן הנה היו וגו'. בשלמא מצות עמון ומואב לדורות דין הוא שלא לקנוס הנשים מן הטעם שנתבאר, אבל במדין שנצטויתם להרגם ק"ו שהנשים בכלל, כדרך שנאמר (ויקרא כ.טו) ואת הבהמה תהרוגו. וטעמו לפי שבאה לאדם תקלה על ידה כך הנשים כי הן הנה בעצמם היו לבני ישראל לאבן נגף ומכשול והיה לכם ללמוד מן דין הבהמה אל דין הנשים הללו.

ולמעלה פר' פנחס (כה.יז) פרשנו שלכך לא צוה להשמיד את מואב, לפי שבני ישראל התחילו בקלקלה והלכו אל בנות מואב לפתותם כמ"ש (ויקרא כה.א) ויחל העם לזנות אל בנות מואב, אבל בנות מדין צוררים הם לכם כי המה באו לכם כאשר הוכחנו כל זה בראיות. ויכול להיות שעל זה אמר משה לבטל טעותם הן הנה היו לבני ישראל, כי המה הלכו לב"י לפתותם

ואינן דומים לבנות מואב כי על כן לא נתרחקו הנשים מלבא בקהל ה' לפי שלא היו המה המתחילין אבל בנות מדין הן הנה היו לבני ישראל המתחילין בקלקלה כאמור. (כלי יקר)

[טז] הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל ביהוה על דבר פעור ותהי המגפה בעדת יהוה:

אונקלוס הא אינון הוואה לבני ישראל בעצת בלעם לשקרא שקר קדם יי על עסק פעור והות מותנא בכנשתא דיי: (אונקלוס)

יונתן הינון הינון דהוואה תוקלא לבני ישראל בעיצתא דבלעם למשקרא שקר קדם יי על עיסק פעור והוה מותנא בכנשתא דיי: (תרגום יונתן)

רס"י הן הנה. מגיד שהיו מכירים אותן, זו היא שנכסל פלוני זה: בדבר בלעם. אמר להם, אפילו אתם מכניסים כל המונות (ס"א האומות) שבעולם אין אתם יכולין להם, שמה מרובים אתם מן המכרים שהיו שם מאות רכז בחור, בואו ואשיאכם ענה, אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו', כדאיתא בחלק (סנהדרין קו.) ובספרי (קנז): (רס"י)

אור החיים הן הנה וגו' בדבר בלעם. צריך לדעת כונת אומרו הן הנה, עוד למה האריך לומר בדבר בלעם וגו' על דבר פעור, ויתבאר הדבר בהעיר למה שגגו פינחם וצדיקי עליון שהלכו עמו בדבר זה:

אכן פינחס ואנשי הצבא דנו ופטרם מטעם שהנשים כפופות הן לבעליהם ולאבותיהם ואנוסים המה, והן האדון משה רבינו עליו השלום הרגיש שמטעם זה החיו אותם ובא בטענה הנשמעת ואמר בשלמא אם לא היו עושים אלא מעשה הזנות שבא להם עליו מצות גדוליהם יש לדון אותם לזכות, אלא שהם עשו מעצמן מעשה אחר מה שלא ציוו אותם גדוליהם שהוא מעשה פעור שאמרו רז"ל (במד"ר פ"כ) שהיו מוציאים להם צורת פעור ואומרים להם השתחוה לזה ותהיה נשמעת לו נמצא שמכשול עבודה זרה היה מהם, והוא אומרו הן הנה פירוש מדנפשם היו סיבה לבני ישראל, בדבר בלעם וגו' פי' באמצעות סיבת עצת בלעם שיעצם להפקיר בנותיהם לזנות, ותמצא שלא אמרו ז"ל שאמר בלעם אלא ענין הזנות כאומרם (שם) אלהיהן של אלו שונא זימה וכו' והם היו סיבה למסר מעל בה' על דבר פעור שלא היו רוצים להשמע להם אלא אם ישתחוו לפעור, ותהי המגפה בעדת ה' פירוש בסיבת עבודה זרה ולא בסיבת הזנות, ומי גרם עבודה זרה הן הנה, ואומר ועתה וגו' פירוש יתודו על השגגה ויהרגו וגו': (אור החיים)

12 וְעִתָּהּ הִרְגוּ כָּל זָכָר בְּטוֹף וְכָל אִשָּׁה יוֹדַעַת אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הִרְגוּ:

אונקלוס וְכַעֲן קְטוּלוֹ כָּל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא וְכָל אִתְתָּא דִּידַעַת גְּבַר לְמִשְׁכַּב דְּכוּרָא
(אונקלוס) קְטוּלוֹ: (תרגום)

יונתן וְכִדּוֹן קְטוּלוֹ כָּל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא וְכָל אִתְתָּא דִּידַעַת גְּבַר לְמִשְׁכַּבֵּי דְּכוּרָא
(יונתן) קְטוּלוֹ: (תרגום)

רש"י וכל אשה יודעת איש. ראויה להזעל (ה) אף על פי שלא נזעלה, (ו) ולפני הליץ העבירום, והראויה להזעל פניה מוריקות (יבמות ס:): הרגו. למה חזר ואמר, להפסיק הענין, דברי רבי ישמעאל, שאם אני קורא הרגו כל זכר בטוף וכל אשה יודעת איש וכל הטוף בנשים וגו', איני יודע אם להרוג (וכל אשה יודעת) עם הזכרים, או להחיות (ז) עם הטוף, לכך נאמר (ח) הרגו (ספרי קנז: (רש"י

שפתי חכמים (ה) כגון בת ג' שנים ויום אחד אבל פחותה מכאן אינה ראויה ליזעל: (ו) דאם לא כן הוי קראי סתרי אהדדי דכתיב וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו משמע דוקא גדולה שנזעלה הא גדולה שלא נזעלה תחיו וקטנה בין נזעלה ובין לא נזעלה תחיו והדר כתיב וכל הטוף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם משמע דוקא קטנה שלא נזעלה הא קטנה שנזעלה וגדולה בין נזעלה ובין לא נזעלה תהרוגו ואם כן קשיא רישא לסיפא לכך הוכרח לפרש ראויה וכו': (ז) ואם תאמר אם כן אמאי אכטריך למיכתב וכל הטוף בנשים אשר לא ידעו איש החיו לכם השתא אפילו אשה יודעת איש החיו שאינה יודעת מיזעיא אלח לאו שמע מינה מדאכטריך למכתב וכל הטוף בנשים אשר לא ידעו החיו לכם מכלל דאשה יודעת איש הרגו ויש לומר דעל כרחק צריך לכתוב וכל הטוף בנשים וגומר דאם לא כן לא הייתי יודע דוכל אשה יודעת איש מיירי בראויה ליזעל ואף על פי שלא נזעלה או דלמא בנזעלה ממש דהאי דמוקמינן בראויה ליזעל היינו משום דקשיא קראי אהדדי כדפרישית. והרא"ם תירץ בענין אחר. ומהרא"י תירץ דאי לא הוי כתיב הרגו ממשמעות הכתוב הוי מוכח למדרש וכל אשה למטה קאי וכיון דלמטה קאי היינו מהפכים הסברא ונימא דאי הוה כתיב וכל אשה יודעת איש לחודיה ולא הוה כתיב הטוף לא הוה ילפינן מקל וחומר להחיות והוה אמינא כיון שהיא ראויה ליזעל

ולא נבעלה מקום הכי החיו לפי שהיתה ראויה להחטיא את ישראל ולא הכשילה את ישראל אבל טף דאין ראוין ליבעל אין להם זכות להחיות מקום הכי כתיב הרוגו להפסיק: (ח) ואם תאמר מכל מקום ועתה הרוגו כל זכר שכתוב צרישא דקרא למה לי ויץ לומר דאי לא כתיב הרוגו בזכרים צרישא דקרא הוה אמינא דגם בזכרים יץ חילוק אם ראוי לבעול דהיינו גדול ואינו ראוי לבעול דהיינו קטן לכך נאמר ועתה הרוגו מכל מקום: (ספתי חכמים)

אבן עזרא טף. שם כלל לקטן זכר או נקבה: (אבן עזרא)

בעל הטורים ידעת איש. בגי' אין בתוליה חוזרין: **יודעת.** ג' במסרה הכא ואידך דיבש גלעד ואידך נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד והיינו דאיתא ביבמות שהעבירום לפני הציץ כל שפניה מוריקות בידוע שנבעלה והיינו נפלאים מעשיך שעל ידי נפלאות מעשיך נודע אם היא יודעת איש: **וכל אשה יודעת איש למשכב.** בגימ' אם היא בת שלש שנים ויום אחד: **ולא נפקד ממנו איש.** בגימטריא לעבירות: (בעל הטורים)

אור החיים הרוגו. הוצרך לומר פעם ב' הרוגו, אמר ר' ישמעאל (ספרי) להפסיק וכו', שאם לא כן יהיה מאמר וכל אשה וגוי שקול אם נמשך למעלה או למטה, וקשה שהיה לו להקדים תיבת החיו לכם בפסוק וכל הטף על זה הדרך החיו לכם, ובזה אין צורך לכפול מאמר הרוגו, ואולי שחש לומר כן שאז תהיה הכוונה שהוא מצווה אותם להחיותם, ולא כן מחשבת ה' אלא רשות הוא אומר שאין מצוה להמיתם, ולזה הקדים מאמר וכל הטף וגוי לומר שלא בא אלא להודיע מה יהיה דינם לא לצוות בהם:

ועוד נשאר לנו ליישב מה שקשה עוד למה אמר הרוגו בתחילת הכתוב ולא הספיק בהרוגו שאמר לבסוף, ואולי שנתכוון להסמיך מאמר הרוגו למאמר ועתה לומר שהתשובה הרמוזה בועתה היא במעשה הריגה, וכל עוד שלא הרוגו לא קיימו תשובת החטא, או אפשר שנתכוון להסמיך הרוגו לטף והרוגו לאשה וכו' לומר שיש מצוה על אלו בפני עצמן ועל אלו בפני עצמן. או נתכוין להסמיך זכרון ההריגה לתיבת ועתה לומר שיהרגום תיכף ומיד: (אור החיים)

ספורנו הרוגו כל זכר בטף. אף על פי שאין ראויים למשכב וזה לנקמה שלא ישאר למדין ניין ונכד: (ספורנו)

כלי יקר ועתה הרוגו כל זכר בטף. מה ענין הטף לכאן שהרי לא יצא הקצף מלפני משה כי אם על הנשים, ועוד הרוגו והרוגו למה לי. ונראה שמשה אמר להם החייתם כל נקבה. בין ראויה לבעל בין אינה ראויה ולמה לא

ידעתם מסברא שיחשדו אתכם שחסתם על הנשים או בעבור שכבר זניתם עמהם או לפי שדעתכם עוד לזנות עמהם, ועתה אף אם אומר לכם שתהרגו הנקיבות מ"מ לא תצאו מידי חשד זה כי יאמרו אלמלא שצויתם לכם שנית לא הרגתם אותם. על כן אני אומר לכם שתהרגו כל זכר בטף תחילה ואח"כ הנקיבות ואז יאמרו שבאתם לימלך בשניהם כדת מה לעשות בטף, ונשים, לפי שבטף אין מקום לחשוד אתכם ובודאי יאמרו שלכך לא הרגתם הטף לפי שהייתם מסופקים בהם ובאתם לימלך במשה כך יאמרו גם על הנשים ובזה תצאו מידי חשד זה, ולכך אמר הרגו והרוגו כי לא ראי זה כראי זה כי לטף ונשים לכל אחד טעם בפני עצמו כי הנשים נהרגים בדין כי הן הנה היו וגו', והטף כדי להוציא אתכם מן החשד, ולכך אמרו בסוף ולא נפקד ממנו איש לעבירה כי אמרו נקיים אנחנו מן חשד זה.

וי"א שאמר ועתה מיז ותיכף הרגו כל זכר בטף. כי לית דין צריך בשש (ברכות מ.) ועיכוב אבל כל אשה יודעת איש הרוגו אבל לא תיכף כי אם אחר שיודעו לכם על ידי הציץ איזו ראויה לבעל. ומכאן ראיה למה שכתבנו למעלה בפרשת תצוה (כח. לו) שהציץ היה מכפר על הזנות שנאמר (ירמיה ג. ג.) ומצח אשה זונה היה לך והיה כתוב עליו קודש לה' כי בכל מקום שיש גדר ערוה שם תמצא קדושה, ומטעם זה העבירום לפני הציץ מקום הקדושה שגרמה שהוריקה פני כל הראויה למשכב, וזה טעם יקר. (כלי יקר)

[יח] וכל הטף בנשים אָשֶׁר לא יָדְעוּ מִשְׁכָּב זָכָר הֲחִיו לָכֶם:

אונקלוס וְכָל טַפָּלָא בְּנִשְׂיָא דִּי לָא יָדְעוּ מִשְׁכָּב דְּכוּרָא קִיִּימוּ לְכוּן: (אונקלוס)

יונתן וְכָל טַפָּלָא בְּנִשְׂיָא אוֹקִימוּ כְּלוּ קָבִיל צִיָּא פְּלִילָא דְּקוּדְשָׁא וְיִסְתַּכְּלוּ בֵּיהּ וּמֵאן דְּהִיא מִבְּעָלָא לְגַבֵּר יִתְעַבְדוּן אֶפְהָא מוֹרִיקוֹן וּמֵאן דְּלֹא יָדַע מִשְׁכָּבֵי דְּכוּרָא יְהוֹן סְמִקִּין אֶפְהָא הֵיךְ נוֹרָא וְיִתְקִימוּנוֹן לְכוּן: (תרגום יונתן)

אור החיים **החיו לכם.** פירוש יגירו אותם שבזה יקראו חיים כדי שיהיו ראויות להם להנשא לחפץ בהם: (אור החיים)

[יט] ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם:

אונקלוס וְאִתּוֹן שְׂרוּ מִבְּרָא לְמִשְׁרִיתָא שְׁבַע יוֹמִין כָּל דִּי קִטְל נִפְשָׁא וְכָל דִּי קָרַב בְּקִטְלָא תַדּוֹן עֲלוּהֵי בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אִתּוֹן וּשְׁבִיכוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְאַתּוֹן שְׂרוּ לְמַבְרָא לְמִשְׁרִיתָא שׁוּבְעָא יוֹמִין כֹּל דְקָטִיל בְּר נֶשׁ וְכָל
דְּיָקֵרְב בְּקָטִילָא תִּדְוִן עָלוּי בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אַתּוֹן
וְשְׁבִיכוֹן : (תרגום יונתן)

רפ"י מחוץ למחנה. שלא יכנסו (ט) לעזרה: כל הרג נפש. רבי מאיר אומר
בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר, ולמדך הכתוב שהכלי מטמא
אדם בחבורי המת, כאילו נוגע צמת עצמו. (י) או יכול אפילו זרק בו חץ
והרגו, תלמוד לומר וכל הנוגע בחלל, מקיש הורג לנוגע, מה נוגע על ידי
חבורו אף הורג על ידי חבורו (ספרי חקת קז): תתחטאו. צמי נדה, כדין שאר
טמאי מתים, שאף לדברי האומרים קברי עובדי גילולים אינן מטמאין
באהל, שנאמר ואתן לאני לאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל לד, לא), אתם קרוים
אדם ואין עובדי גילולים קרוין אדם, מודה הוא שהעובדי גילולים מטמאין
במגע ובמשא, שלא נאמר אדם אלא אכל טומאת (כ) אהלים, שנאמר אדם
כי ימות באהל (במדבר יט, יד): אתם ושבכם. לא שהנכרים מקבלין טומאה
ולריכין הזאה, אלא מה אתם בני ברית. אף שבכם כשיצואו לברית ויטמאו,
(ב) כריכין הזאה: (רפ"י)

שפתי חכמים ר"ל הא טמא מת מותר ליכנס אפי' במחנה לוייה ולמה
אמר חנו מחוץ למחנה ומתרחץ למחנה מיירי בעזרה: (י) ר"ל לכל הורג
נפש משמע אף על פי שלא נגע בו ואם זרק בו חץ והרגו או בפשוטי כלי
עץ שאינו מקבל טומאה למה יהא טמא אותו איש: (כ) ואם תאמר והא
גבי מגע גם כן כתיב אדם בפרשת חקת דכתיב כל הנוגע צמת בנפש האדם
ועיין בצבא קמח (דף לח) בתוספות תמלא ישוב על כל הפסוקים שהגויים
גם כן נקראו אדם: (ג) ומקרא זה אף לדורות נאמר וכן כל הפרשה של
גיעול כלים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אתם ושבכם. בעבור הכבוד השוכן בתוכם: (אבן עזרא)

בעל הטורים חנו. ב' במסרה חנו מחוץ למחנה חנו עליה סביב. פי' אף על
פי שאמר חנו מחוץ למחנה חנו עליה סביב דהיינו במחנה לוייה כדכתיב
והלויים יחנו סביב למשכן העדות דטמא מת מותר ליכנס במחנה לוייה:
(בעל הטורים)

ב וְכָל בְּגָד וְכָל כְּלִי עוֹר וְכָל מַעֲשֵׂה עֲזִים וְכָל כְּלִי עֵץ תִּתְחַטְּאוּ: (ס)

אונקלוס וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מֵאן דְּמִשְׁדָּן וְכָל עוֹבֵד מְעַזֵּי וְכָל מֵאן דְּעָא תְּדוּן
עֲלוּהֵי: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְנָא דְּצָלָא וְכָל עוֹבֵד מְעַזֵּי קֶרְנָא וְגֶרְמָא וְכָל מֵאן
דְּקִיסָא תְּדוּן עֲלוּי: (תרגום יונתן)

רש"י וכל מעשה עזים. להביא (מ) כלי הקרנים והטלפים והעלמות: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) ר"ל כל"ל וכל מעשה עזים הא כתיב וכל כלי עור: (שפתי
חכמים)

אבן עזרא וכל מעשה עזים. כאשר פירשתי. והנה הבגד בעבור שנגע בחלל
הוא טמא הטעם ועמכם כל בגד עד שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו
יוצאה וכן והתאויתם לכם כי הגבול הוא הפעול: (אבן עזרא)

[כא] ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת
התורה אשר צוה יהוה את משה:

אונקלוס ויאמר אלעזר פהנא לגברי חילא דאתו לקרבא דא גזירת
אורייתא די פקיד יי ית משה: (אונקלוס)

יונתן ויאמר אלעזר פהנא לגוברי חילא דאתו מן סדרי קרבא דא אהוית
גזירת אורייתא דפקיד יי ית משה: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לפי שצא משה לכלל כעס, צא לכלל
טעות, שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי נכרים, וכן אתה מואל בשמיני
למלואים, שנאמר ויקרף (משה) על אלעזר ועל איתמר (ויקרא י, יז), צא לכלל
כעס, צא לכלל טעות. וכן בשמעו נא המורים ויד את הסלע (במדבר כ, יא),
על ידי הכעס טעה: אשר לוה ה' וגו'. תלה ההוראה (נ) צרבו (ספרי קנז):
(רש"י)

שפתי חכמים (נ) פירוש שלל אל"ל ששמע מרבו אלל אל"ל סתם שהרי כל
התורה ניתנה על ידי משה אלל לומר דבר בשם אומרו כמו ותאמר אסתר
למלך בשם מרדכי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר אלעזר הכהן. כי חקת תורת הפרה לא. לעזר נתנה ומשה

אמר להם תתחטאו דרך כלל ואלעזר פירש להם: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויאמר אלעזר הכהן. משה דבר לראשי האלפים פ' טהרה והם לא היו בידם כלי מתכות אלא בגדים חשובים. אבל אלעזר הכהן דבר לאנשי הצבא וראה בידם כלים של תשמיש הנמצאים בבתיים לכך הורה להם דיני גיעול. אי נמי לפי שהיתה ההזאה על ידו לכך הורה להם גם כן דיני גיעול: (בעל הטורים)

ספורנו זאת חקת התורה. מה שאמר לכם משה שתתחטאו שלישי ושביעי הוא דין חקת התורה של פרה אדומה לטהר מטומאת מת: (ספורנו)

[כב] אך את הַזָּהָב וְאֶת הַכֶּסֶף אֶת הַנְּחֹשֶׁת אֶת הַבְּרָזָל אֶת הַבְּדִיל וְאֶת הַעֲפָרָת: (אבן עזרא)

אונקלוס בָּרַם יֵת דְּהָבָא וְיֵת כְּסָפָא יֵת נְחֹשֶׁא יֵת פְּרָזְלָא יֵת אַבְצָא וְיֵת אַבְרָא: (אונקלוס)

יונתן בָּרַם לְחוֹדְהוֹן בְּלֹא חִלְדוֹתְהוֹן יֵת דְּהָבָא וְיֵת כְּסָפָא וְיֵת נְחֹשֶׁא וְיֵת פְּרָזְלָא וְיֵת קִסְטִירָא וְיֵת כְּרִכְמִישָׁא מְנִיחוֹן לֹא גוֹלְמִיָּא וְלֹא פְּשׁוּטִיָּא: (תרגום יונתן)

רש"י אך את הזהב וגו'. אף על פי שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה, עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול, ואך לשון מיעוט, כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים, אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת, עד שיטהרו מזליעת איסור נבילות. ורבותינו אמרו, אך את הזהב, לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו, וזהו לשון אך, שלא יהא שם חלודה, אך המתכת יהיה כמות שהוא: (רש"י)

אבן עזרא הבדיל. ידוע: (אבן עזרא)

ספורנו אך את הזהב. אבל כלי מתכות מלבד אותה טהרה צריך שתגעילו אותם: (ספורנו)

[כג] כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְטָהַר אַךְ בְּמֵי נֹדָה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּמַיִם: (אבן עזרא)

אונקלוס כָּל מְדַעַם דְּמִתְעַל בְּנוֹרָא תַּעֲבְרוּנִיה בְּנוֹרָא וְיִדְפִי בָרַם בְּמֵי אֲדִיוֹתָא יִתְדִי וְכֹל דִּי לֹא מִתְעַל בְּנוֹרָא תַּעֲבְרוּנִיה בְּמַיָּא: (אונקלוס)

יונתן כָּל מִדְעָם דְּאוֹרְחִיָּה לְמִתְעַלָּא בְּנוֹרָא לְבִיִּסְיָא קְדִירְתָּא שְׁפוּדְיָא
וְאַסְפְּלִתָּא תַעֲבְרוּן בְּנוֹרָא וַיִּדְכִּי בְּתַר כֶּן בְּמִיָּא דְכִשְׁרִין לְאַדְפָּאָה בְּהוּן
דְּוֹתָא יִתְדֵי וְכָל דְלָא מִיִּתְעַל בְּנוֹרָא פְּהִנְכְתָּא פְּסִיָּא קוּמְקוּמוּסִיָּא
תַעֲבְרוּן בְּאַרְבָּעִין סְוִיין דְמוּי: (תרגום יונתן)

רס"י כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו (ס) כלום: תעבירו באש. כדרך
תשמישו הגעלתו, מה שתשמישו על ידי חמין יגעילנו בחמין, ומה
שתשמישו על ידי ללוי, כגון השפוד והאסכלה, ילבננו באור: אך במי נדה
יתחטא. לפי פשוטו, חטוי זה לטהרו מטומאת מת, (ע) אמר להם, לריכין
הכלים גיעול לטהרם מן האיסור, וחטוי לטהרן מן הטומאה. ורבותינו
דרשו מכאן, שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות, ומי
נדה הכתובין כאן דרשו, מים הראויים לטבול בהם נדה, וכמה הם ארבעים
סאה: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו על ידי האור, כגון
כוסות ולוחיות, שתשמישן בלונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים. מטבילו
ודיו, ודוקא כללי מתכות: (רס"י)

שפתי חכמים (ס) ר"ל וכי בשביל שהאומן עושה הכלי באור הלריכו הכתוב
להעביר אותו עוד באש לכן פירש לבשל בו והוא מקרא קצר דהל"ל וכל
אשר יבא באש לבשל בו: (ע) ומלת נדה מגזרת וידו אבן כי אבל לפי מדרשו
הוא מלשון נדת דותה מים הראויין לטבילת נדה ומפני שמלת יתחטא אינו
נופל אללא על החטוי קרא הפירוש הראשון לפי פשוטו ומפני שהמים
הראויין לטבילת נדה דהיינו מ' סאין אותן מים ראויין לכל הטמאים והיה
לו לומר במי טמא יתחטא אמר ורבותינו דרשו מכאן וכו' תעבירו במים
טובלן ודיו. והא דנקט טבילה בלשון העברה ולא אמר לשון הבאה כמו
במים יוצא וטמא עד הערב יש לומר מפני שאמר לעיל תעבירו באש שאין
פירושן מלשון העברה אללא לשון הבאה באש הוא הדין תעבירו דהכא
פירוש נמי לשון הבאה והוא טבילה וכיון שצריך טבילה צריך להסיר ממנו
כל דבר הנדבק בו בכלי כדי שלא יהא בו דבר החוץ בטבילה כדכתיב אך
את הזהב וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא אך במי נדה יתחטא. היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו
מי נדה לא זורק עליו וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם
האשה הנדה ודעתם רחבה מדעתנו: (אבן עזרא)

ספורנו וטהר. מגיעולי גוים: **אך במי נדה יתחטא.** שלא יצא מטומאת מת בלבון אף על פי שנראה כמו חדש: (ספורנו)

דעת זקנים כל דבר אשר יבא באש. תימה מפני מה לא נצטוו ישראל על גיעולי עכו"ם במלחמת סיחון ועוג כמו במלחמת מדין. וי"ל לפי ששאר מלחמות היו בשדה ולא היו שם כלי תשמישי בית אבל כאן שהמלחמה היתה במדין ושללו הבתים הוצרכו להזהר על גיעולי עכו"ם: (דעת זקנים)

[כד] וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה: **(ס)**

אונקלוס ותחורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדפון ובתר פון תעלון למשריתא: **[ס]** (אונקלוס)

יונתן ותחורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדפון ומו בתר פון תיעלון למשריתא: (תרגום יונתן)

רס"י אל המחנה. למחנה שכניה. שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לווה וממחנה ישראל: **(רס"י)**

בעל הטורים וטהרתם. ב' הכא ואידך וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. שעם הלכות גיעול הורה להם גם כן טהרת הכלים שהיא בהזאה: (בעל הטורים)

[כה] ויאמר ויהוה אל משה לאמר:

אונקלוס ואמר ויהוה אל משה לאמר: (אונקלוס)

יונתן ואמר ויהוה אל משה לאמר: (תרגום יונתן)

[כו] שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה:

אונקלוס קבל ית חושבון דברת שבגא פאנשא ובבעירא את ואלעזר פהנא ורישי אבהת פנשתא: (אונקלוס)

יונתן סב ית שירוי ביזת שבגיתא פאנשא ובבעירא ויתקביל חושבנא אנת

וְאֶלְעָזָר פְּהָנָא וְרִישֵׁי אַבְהַת פְּנִישְׁתָּא : (תרגום יונתן)

רש"י שא את ראש. קח את (פ) החשבון: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) פירוש קבל כמו לא תשא שמע שוא ולא לשון הרמה כמו ישא פרעה את ראשך ופירש ראש סך חשבון כמו כי תשא את ראש ונקרא הסך ראש מפני שמנהג בעלי החשבון לכתוב הסך בראש איגרת הפרטים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שא את ראש. פירשתיו: מלקוח. הבהמה: השבי. האדם ותחסר מלת ו' כמו שמש ירח: וראשי אבות העדה. הם הנשיאים: (אבן עזרא)

בעל הטורים מלקוח. ב'. שא את ראש מלקוח היוקח מגבור מלקוח פי היוקח מגבור מלקוח ואתם לקחתם מגבור מלקוח לכן שא את ראש מלקוח ותתן ממנו מכס לה': (בעל הטורים)

[כז] וְחָצִיתָ אֶת הַמְּלָקוֹחַ בֵּין תַּפְּשִׁי הַמְּלַחְמָה הַיְצְאִים לְצָבָא וּבֵין כָּל הָעֵדָה:

אונקלוס ותפליג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל פנשתא: (אונקלוס)

יונתן ותפליג ית דברתא בין גובריא בלושאי דאחדו ית עדיתא באגחות קרבא דנפקו לחילא ובין כל פנשתא: (תרגום יונתן)

רש"י וחלית את המלקוח בין תפשי המלחמה וגו'. חליו לחלו וחליו (פ) לחלו: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ר"ל לפי מה שכתוב בקרא משמע תופשי המלחמה יעמדו בלד זה ושאר כל העדה יעמדו בלד שני ובין חלו שתי המחנות תחלקוהו ואם כן מה טעם יש בדבר וגם לא מפרש הקרא למי יתן החלקים ומתוך הכי קאמר קרא יתן חליו לחלו וחליו לחלו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וחצית את המלקוח. שם כלל: (אבן עזרא)

ספורנו וחצית את המלקוח. מפני שהיתה המלחמה מלחמת נקמה על מה שנעשה נגד כולם רצה שיתקיים ככולם ואכלת את שלל אויביך כענין דוד

בשלל עמלק כאמרו הנה לכם ברכה משלל אויבי ה': (ספורנו)

[כח] וְהִרְמִיתָ מִכֶּסֶּל לַיהוָה מֵאֵת אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיְצָאִים לְצַבָּא אֶחָד נָפֶשׁ מִחֲמֵשׁ הַמָּאוֹת מִן הָאָדָם וּמִן הַבְּקָר וּמִן הַחֲמֹרִים וּמִן הַצֹּאן:

אונקלוס וְתִפְרִישׁ נְסִיבָא קָדָם יי מן גְּבֵרֵי מְגִיחֵי קֶרְבָּא דְנִפְקוּ לְחִילָא חָד נָפְשָׁא מִחֲמֵשׁ מָאָה מִן אֲנָשָׁא וּמִן תּוֹרֵי וּמִן חֲמָרֵי וּמִן עֲנָא: (אונקלוס)

יונתן וְתִפְרִישׁ נְסִיבָא לְשָׁמָא דִּי מִן גּוֹבְרֵי מְגִיחֵי קֶרְבָּא דְנִפְקוּ לְחִילָא חָדָא בֵּת נֶשֶׁא מִחֲמֵשׁ מָאָה הֵיכָדִין מֵאֲנָשָׁא מִן תּוֹרֵי וּמִן חֲמָרֵי וּמִן עֲנָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא אחד נפש כמו אחד: (אבן עזרא)

[כט] מִמַּחְצִיתֶם תִּקְחוּ וְנִתְּתָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת יְהוָה:

אונקלוס מִפְּלֹגֵתְהוֹן תִּסְבוּן וְתִתְּנוּ לְאֶלְעָזָר כֹּהֲנָא אֶפְרָשִׁיתָא קָדָם יי: (אונקלוס)

יונתן מִן פְּלֹגֵתְהוֹן דְּהוּא חוֹלֵק גְּבֵרֵי מְגִיחֵי קֶרְבָּא תִּסְבוּן וְתִתְּנוּן לְאֶלְעָזָר כֹּהֲנָא אֶפְרָשִׁיתָא לְשָׁמָא דִּי: (תרגום יונתן)

[ל] וּמִמַּחְצֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּקַּח אֶחָד אֶחָז מִן הַחֲמִשִּׁים מִן הָאָדָם מִן הַבְּקָר מִן הַחֲמֹרִים וּמִן הַצֹּאן מִכֹּל הַבְּהֵמָה וְנִתְּתָה אֹתָם לְלוֹיִם שְׂמֵרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁפַּחַת יְהוָה:

אונקלוס וּמִפְּלֹגוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּסָּב חָד דְּאִתְּחַד מִן חֲמִשִּׁין מִן אֲנָשָׁא מִן תּוֹרֵי מִן חֲמָרֵי וּמִן עֲנָא מִכֹּל בְּעִירָא וְתִתְּנוּ יְתְּהוֹן לְלוֹאֵי נְטָרֵי מִטְּרַת מִשְׁפָּכָא דִּי: (אונקלוס)

יונתן וּמִפְּלֹגוֹת דְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל תִּיִסָּב חָד דְּמִיתְּחַד מִן חֲמִשִּׁין מִן בֵּת נֶשֶׁא וּמִן תּוֹרֵי וּמִן חֲמָרֵי וּמִן כָּל בְּעִירָא וְתִתְּנוּ יְתְּהוֹן לְלוֹאֵי נְטָרֵי מִטְּרַת מִשְׁפָּכָא דִּי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא אחד אחוז. כמו והאחוז אחוז ושניהם דבקים כאשר פירשתי: **מכל הבהמה.** כמו גמלים והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא נזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלויים: (אבן עזרא)

בעל הטורים אחז. ד'. הכא ואידך אחז לאלעזר וגו' אחז לאיתמר (בדברי

הימים א') בענין המשמרות חור כרפס ותכלת אחוז בשביל שנעשו משמרות לעמוד על השיר נטלו א' אחוז מן החמשים. כרפס ותכלת אחוז מלמד אף על פי שלא נצטוו ליתן מכס אלא מן האדם והבהמה מעצמן נתנו מבזת המטלטלין דילפינן אחוז דהכא מאחוז דהתם: (בעל הטורים)

[לא] ויעש משה ואֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה:

אונקלוס וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כְּהֵנָּה כְּמָא דִּי פִקִּיד יְיָ יְת מֹשֶׁה: (אונקלוס)

יונתן וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כְּהֵנָּה הֵיכְמָא דְפִקִּיד יְיָ יְת מֹשֶׁה: (תרגום יונתן)

[לב] וַיְהִי הַמִּלְקוֹחַ יְתֵר הַבְּזֹ אֲשֶׁר בְּזָזוּ עִם הַצֹּבָא צֶאֱן שֵׁשׁ מְאוֹת אֶלְפֵי וְשִׁבְעִים אֶלְפֵי וְחֲמִשָּׁת אֶלְפִים:

אונקלוס וַהֲוָה דְבִרְתָּא שְׂאָר בִּיזָא דִּי בְזֹ עֲמָא דִּי נִפְקוּ לְחִילָא עֲנָא שִׁית מָאָה וְשִׁבְעִין וְחֲמִשָּׁא אֶלְפִין: (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה סְכוּם דְבִרְתָּא שְׂיֹר בְּזִתָּא דְבְזֹ עֲמָא דְנִפְקוּ לְחִילָא מְנִיין עֲנָא שִׁית מָאָה וְשִׁוְבְעִין וְחֲמִשָּׁא אֶלְפִין: (תרגום יונתן)

רס"י ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח, כתב את הלשון הזה, ויהי המלקוח שצא לכלל חלוקה ולכלל מכס, שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזו עם הצבא איש לו ולא צא לכלל חלוקה, מספר האנן וגו': (רס"י)

אבן עזרא יתר הבז. חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא שמענו שלל כמוהו גם כן הזכיר המכס כי גם הוא רב ומלת מכס מפועלי הכפל על משקל וממר ליולדתו והוא מגזרת תכסו על השה והטעם חלק: (אבן עזרא)

אור החיים (לב~מג) ויהי המלקוח וגו' ותהי המחצה וגו' ויהי המכס וגו' ותהי מחצת וגו'. צריך לדעת למה האריך כל כך בפרטי החשבון בדבר שיכול כל הבא למנות לידע כי כך יעלה למחצה וכן יעלה למכס וגו', גם בענין מחצת העדה לא האריך לומר כל פרטי הסכומים אלא חשבון העולה במחצית המלקוח וגם עליו דן אנכי שלא היה צריך לאומרו, והרמב"ן עליו השלום כתב טעם הדבר שבא להודיע שלא נחסר אחד מזמן המספר לזמן שחצוהו עד כאן, ואין נראה בעיני דבר זה שמה שלא נחסר מהמקנה בזמן מועט שיש בו נס, ומה גם שיצטרך הכתוב לכתוב כל הדברים בשבילו:

והנכון בעיני הוא שהודעת פרטי החשבון במחצית חלק היוצאים בצבא הוא לגלות שהמכס היה מלגיו לא שהיה מונה חמש מאות ונותן אחד לה' מפאת המכס אלא מונה תצ"ט ונותן אחד, ולזה העלה כל פרטי חשבון המכס וממנו תדע שהיו נותנים אי' לתצ"ט, והודעת חשבון מחצת העדה בא הכתוב להסיר טעות אחר והוא שיאמר האומר לעולם מכס שנתנו אנשי הצבא היה אחד מת"ק מלבר ואין ראייה מסכום המכס שעלה המכס לומר שאם כן לא היה עולה מכס של של"ז אלף וחמש מאות צאן למספר האמור יש לומר שהיו נותנים אותו המכס ממחצית העדה שבוזה יעלה מספר האמור במכס חלק הצבא הגם שיהיה ניתן מלבר, אשר על כן בא הכתוב ומנה מספר חלק העדה ומנאו שלם להסיר מיחוש זה, ולזה לא פרט הכתוב במספר חלק העדה אלא מספר המחצית לצורך מה שכתבתי שהמכס ניתן מלגיו וכל אחד שילם חלקו ממחציתו, והוא גם כן מה שציוהו ה' במאמר ממחציתם תקחו לומר שלא יפרעו המכס אלא ממחציתם וגם אמר אחד מחמש מאות הא למדת שצריך שיהיה המכס מלגיו: (אור החיים)

ספורנו יתר הבז אשר בזו. כי נכסי הבתים בזו אנשי הצבא להם: (ספורנו)

[לג] וּבְקָר שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אֶלֶף: (אונקלוס) וְתוֹרֵי שִׁבְעִין וְתִרְיָן אֶלְפִין: (אונקלוס) יוֹנָתָן וְתוֹרֵי שִׁבְעִין וְתִרְיָן אֶלְפִין: (תרגום יונתן)

דעת זקנים ובקר שנים ושבעים אלף. צ"ע איך לא נזכרו בשלל מדין גמלים ובימי גדעון כתיב ולגמליהם אין מספר אם לא נאמר שלאחר מכאן באו שם: (דעת זקנים)

[לד] וְחֲמֹרִים אֶחָד וְשָׁשִׁים אֶלֶף: (אונקלוס) וְחֲמֹרֵי שְׁתֵּיתַיִן וְחָד אֶלְפִין: (אונקלוס) יוֹנָתָן וְחֲמֹרֵי שְׁתֵּיתַיִן וְחָד אֶלְפִין: (תרגום יונתן)

[לה] וּנְפֹשׁ אָדָם מִן הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל נֶפֶשׁ שְׁנַיִם וְשָׁלְשִׁים אֶלֶף:

אונקלוס וּנְפֹשָׁא דְאִנְשָׁא מִן נְשִׂיאָא דִּי לֹא יָדְעָא מִשְׁכַּבֵּי דְכוּרָא כָּל נְפֹשָׁתָא

תלתין ויתרין אלפין : (אונקלוס)

יונתן ונפשת אינשא מן נשא דלא ידעו תשמיש דכורא כל נפשתא תלתין ויתרין אלפין : (תרגום יונתן)

לז ותהי המחצה חלק היצאים בצבא מספר הצאן שלש מאות אף ושלשים אף ושבעת אלפים וחמש מאות :

אונקלוס והות פלגותא חולק גובריא דנפקו לחילא מנן ענא תלת מאה ותלתין ושבע אלפין וחמש מאה : (אונקלוס)

יונתן והות פלגותא חולק גובריא די נפקו לחילא סכום ענא תלת מאה ותלתין ושובעא אלפין וחמש מאה : (תרגום יונתן)

לז ויהי המכס ליהוה מן הצאן שש מאות חמש ושבעים :

אונקלוס והוה נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה שבעין וחמש : (אונקלוס)

יונתן והות סכום נסיבא לשמא דיי מן ענא שית מאה שובעין וחמש : (תרגום יונתן)

לח והבקר ששה ושלשים אף ומכסם ליהוה שנים ושבעים :

אונקלוס ותורי תלתין ושתא אלפין ונסיבהון קדם יי שבעין ויתרין : (אונקלוס)

יונתן וסכום תורי תלתין ושתא אלפין וסכום נסיבתהון לשמא דיי שובעין ויתרין : (תרגום יונתן)

לט וחמרים שלשים אף וחמש מאות ומכסם ליהוה אחד וששים :

אונקלוס וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון קדם יי שתין וחד : (אונקלוס)

יונתן וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה וסכום נסיבתהון לשמא דיי שתין וחד : (תרגום יונתן)

מ ונפש אדם ששה עשר אף ומכסם ליהוה שנים ושלשים נפש :

אונקלוס וְנִפְשָׁא אֲנָשָׁא שְׂתָא עֶשֶׂר אֲלָפִין וְנִסְבְּהוּן קָדָם יְיָ תְּלָתִין וַתְּרִין
נִפְשִׁין : (אונקלוס)

יונתן וּבְנֵת נִשָּׂא שִׁיתִסָּר אֲלָפִין וְסָכּוּם נְסִיבְתָהוּן לְשָׂמָא דִּי תְּלָתִין וַתְּרִין
נִפְשִׁין : (תרגום יונתן)

[מא] וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת מַכְס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת
מֹשֶׁה :

אונקלוס וַיְהִיב מֹשֶׁה יָת נְסִיב אֲפָרְשִׁיתָא קָדָם יְיָ לְאֶלְעָזָר כְּהֵנָּא כְּמָא דִּי
פְּקִיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : (אונקלוס)

יונתן וַיְהִיב מֹשֶׁה יָת סָכּוּם נְסִיבְתָא אֲפָרְשִׁיתָא דִּי לְאֶלְעָזָר כְּהֵנָּא הֵיכְמָא
דְּפְקִיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : (תרגום יונתן)

[מב] וּמִמְחֻצֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן הָאֲנָשִׁים
הַצְּבָאִים :

אונקלוס וּמִפְּלָגוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי פְּלַג מֹשֶׁה מִן גּוֹבְרִיא דְנִפְקוּ לְחֵילָא :
(אונקלוס)

יונתן וּמִפְּלָגוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי פְּלִיג מֹשֶׁה מִן גּוֹבְרִיא דְנִפְקוּ לְחֵילָא : (תרגום
יונתן)

רש"י וּמִמְחֻצֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה. לְעֵדָה, וְהוֹלִיחָהּ לְהֵם מִן (ה)
הָאֲנָשִׁים הַצְּבָאִים : (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ר"ל מה שכתוב בקראל אשר חצה משה מן האנשים
הצבאים משמע שחלק גוף האנשים וכי אפשר זה ועוד קשה למה לא
מפרש הקראל למי נתן משה החלוקה ועל זה פירש לעדה ר"ל שנתן לעדה
והוליאה להם מן האנשים הצבאים ולא מגופן והרי מקראל קר: (שפתי
חכמים)

[מג] וַתְּהִי מְחֻצַּת הָעֵדָה מִן הַצֹּאן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלְפִים וּשְׁלֹשִׁים אֶלְפִים שְׁבַעַת
אֶלְפִים : (תרגום יונתן)

אונקלוס וְהוֹת פְּלָגוֹת כְּנִשְׁתָּא מִן עֲנָא תְּלַת מְאָה וּתְלַתִּין וְשִׁבְעָא אֲלָפִין
וְחֲמִשׁ מְאָה : (אונקלוס)

יונתן וְהוֹה סְכוּם פְּלָגוֹת כְּנִשְׁתָּא מִן עֲנָא תְּלַת מְאָה וּתְלַתִּין וְשִׁבְעָא אֲלָפִין
וְחֲמִשׁ מְאָה : (תרגום יונתן)

רס"י ותהי מחלתי העדה. כך (ר) וכד: (רס"י)

ספתי חכמים (ר) לא שצח להודיענו מספר המחלה כמה הוא שזה נלמד
ממחלית תופסי המלחמה אלא הכתוב נמשך עד ויקח משה וגו' שממחליתם
לקח אחד מן החמשים ונתן ללוים ועוד דאם לא כן ומחלית מיבעי ליה
דממחלית מורה שר"ל שממחליתן לקח מה שלקח: (ספתי חכמים)

[מד] וּבְקָר שְׁשָׁה וּשְׁלֹשִׁים אֲלָף :

אונקלוס וְתוֹרֵי תְּלַתִּין וְשִׁתָּא אֲלָפִין : (אונקלוס)

יונתן וְסְכוּם תוֹרֵי תְּלַתִּין וְשִׁית אֲלָפִין : (תרגום יונתן)

[מה] וְחֲמֵרִים שְׁלֹשִׁים אֲלָף וְחֲמִשׁ מְאוֹת :

אונקלוס וְחֲמֵרֵי תְּלַתִּין אֲלָפִין וְחֲמִשׁ מְאָה : (אונקלוס)

יונתן וְסְכוּם חֲמֵרֵי תְּלַתִּין אֲלָפִין וְחֲמִשׁ מְאָה : (תרגום יונתן)

[מו] וְנִפְשׁ אָדָם שְׁשָׁה עָשָׂר אֲלָף :

אונקלוס וְנִפְשָׁא דְאִנְשָׁא שִׁתָּא עָשָׂר אֲלָפִין : (אונקלוס)

יונתן וּבְנֵת נִשָּׂא שִׁיתִּסָּר אֲלָפִין : (תרגום יונתן)

[מז] וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחְצַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָאֶחָז אֶחָד מִן הַחֲמִשִּׁים מִן
הָאָדָם וּמִן הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לְלוּיִם שְׁמֵרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כְּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה :

אונקלוס וַיִּנְסַב מֹשֶׁה מִפְּלָגוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יֵת דְאִתְחַד חַד מִן חֲמִשִּׁין מִן

אֲנָשָׁא וּמִן בְּעִירָא וַיְהִיב יְתֵהוּן לְלוֹאֵי נְטָרֵי מְטָרַת מְשַׁכְּנָא דִּי כְּמָא דִּי פְּקִיד
יְיַ יְתַ מְשָׁה : (אונקלוס)

יונתן וַיְנַסִּיב מֹשֶׁה מַפְלְגוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְתַ דְּמִיתַחַד חַד מִן חַמְשִׁין מִן בְּנֵי
נְשָׂא וּמִן בְּעִירָא וַיְהִיב יְתֵהוּן לְלוֹאֵי נְטָרֵי מְטָרַת מְשַׁכְּנָא דִּי הֵיכְמָא דְּפְּקִיד
יְיַ יְתַ מְשָׁה : (תרגום יונתן)

רש"י ויקח משה וגו' (רש"י)

אבן עזרא ואמר מן האדם ומן הבהמה. שם כלל: (אבן עזרא)

[מח] ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי
המאות:

אונקלוס וקרבו לות משה דממנו על אלפי חילא רבני אלפין ורבני
מאותא: (אונקלוס)

יונתן וקרבו לות משה אסטריטיגין דממנו על אלפי חילא רבני אלפין
ורבני מאותא: (תרגום יונתן)

רש"י הפקדים. הממונים. (רש"י)

אבן עזרא הפקדים. פירשתיו: (אבן עזרא)

[מט] ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו
ולא נפקד ממנו איש:

אונקלוס ויאמרו למשה עבדיך קבילו ית חושבון גברי מגיחי קרבא די עמנא
ולא שגא מננא אפש: (אונקלוס)

יונתן ויאמרו למשה עבדך קבילו ית סכום גוברי מגיחי קרבא די עמנא
ולא שגא מיננא אינש: (תרגום יונתן)

רש"י ולא נפקד. ולא נחסר, ותרגומו ולא שגא, אף הוא בלשון ארמי
חסרון, כמו אנכי אחטנה (בראשית לא, לט), תרגומו דהות שגיא ממנינא, וכן
כי יפקד מושבך (שמואל-א כ, יח), יחסר מקום מושבך, איש הרגיל לישב שם,
וכן ויפקד מקום דוד (שם כז), נחסר מקומו ואין איש יושב שם: (רש"י)

אבן עזרא אשר בידינו. בעבור היותם ברשותם וכן ולקחת בידך עשרה אנשים: (אבן עזרא)

אור החיים (מט~נ) ויאמרו אל משה וגו' ונקרב וגו'. פירוש מאמר ויאמרו וגו' ולא נפקד וגו' הוא להסיר מהם חשש מכשול עון כמובן ממין הקרבן אשר הקריבו תכשיטי נשים, ומאמר ונקרב וגו' הוא טעם הקרבן שהוא לכפר על הרהור עון, כמאמרם ז"ל בשבת (סד.) ופירשתיהו בחיבורי (חפץ ה'): (אור החיים)

אבן עזרא ונקרב את קרבן יהוה איש אשר מצא כלי זהב אצבעה וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר על נפשתינו לפני יהוה:

אונקלוס וקרבנא ית קורבנא דיי גבר דאשפח מאן דדהב שירין ושפכין עזון קדשין ומחוד לכפרא על נפשתינא קדם יי: (אונקלוס)

יונתן וקריבנא דורונא לשמא דיי פיון דמסר יי ית מדנינאי בידינו וכבשנו ית ארעהו וית מדינתהו והוינו עיילין לטרקליניהו וחמיין בנתיהו יאתא חטייתא מפרנקתא וכל גבר דהוה משפח עליהו מאניו דדהב הוה שרי פליליא מן רישיהו קדישיא מן אוידיהו קטליא מן צווריהו שיריא מן אדרעיהו עזקתא מן אצבעתיהו מחוכיא מבית חדייהו ובכל דא חס לן למיתלי עינו בן ולא אסתכלון בחדא מנהו דלא למחייבא בחדא מנהו ולא נמות במותא דמיתו ביה רשיעיא לעלמא דאתי ודא יידפר לן ליום דינא רבא למכפרא על נפשתינו קדם יי: (תרגום יונתן)

רש"י אלעדה. אלו צמידים של רגל: ולמיד. של יד: עגיל. נזמי אוזן: וכומז. לפוס של בית הרחם, לכפר על הרהור הלז של (ז) צנות מדיון: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ואם תאמר והלא הותר להם יפת תואר ויש לומר ללא הותר להם אלא לאחר ז' שנים שכבשו וז' שנים שחלקו וכן משמע בירושלמי לסוף מסכת עבודה זרה. מלאתי. ולי נראה הא דהותר להם יפת תואר דוקא במלחמת הרשות אבל מלחמה זו היתה דומה למלחמת חובה של לא תחיה כל נשמה וישראל לא ידעו זה מתחלה אלא אחר שכעס משה עליהם שהחיו כל נקבה ואם כן באיסור היה להם הרהור הלז של צנות מדיון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונקרב. במחשבה או בפה: אצעה. היא על הזרוע כי כן כתוב: וצמיד. ליד: טבעת. באצבע: עגיל. באזנים כי כן כתוב אולי נקרא כן

בעבור היותו עגול: וכומז. כחביריו: (אבן עזרא)

ספורנו לכפר על נפשותנו. על דבר פעור שלא מחינו בחוטאים: (ספורנו)

דעת זקנים ונקרב את קרבן. פירש"י במסכת שבת מייתי אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו. ואע"ג דיפת תואר מותרת אף בביאה. י"ל דהיינו דוקא בביאה ראשונה ואשה אחת בלבד אבל שתיים ואפילו אחת מביאה ראשונה ואילך אסורה ואפי' בהרהור: (דעת זקנים)

[נא] ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם כל כלי מעשה:

אונקלוס ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מאן דעובדא: (אונקלוס)

יונתן ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מאן דעובדא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא כל כלי מעשה. הגיד הכ' שלא היה בהם כלי שבור: (אבן עזרא)

אור החיים כל כלי מעשה. הודיע בזה ריבוי השלל של מדין לבד היה ששה עשר אלף ותש"נ, ואמר עוד אנשי הצבא בזו איש לו אחר שכבר הודיע הכתוב למעלה ביזת אנשי הצבא שבזו לעצמן, גם אין זה מקום הודעה זו, אלא בא להודיע כי לא כל כלי זהב של מדין היו אלו אלא מה שהביאו הממונים של הצבא מלבד מה שבזו אנשי הצבא כל אחד לעצמו, והכוונה בזה שמצאו להם עושר גדול: (אור החיים)

ספורנו ויקח משה. קבל מהם ושקל: כל כלי מעשה. כל מין כלי שהיה תכשיט של נשים במעשה פעור: (ספורנו)

[נב] ויהי כל זהב התרומה אשר הרימו ליהוה ששה עשר אלף שבע מאות וחמשים שקל מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות:

אונקלוס ונהו כל דהב אפרשותא דאפרשו קדם יי שתא עשר אלפין שבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא: (אונקלוס)

יונתן ונהו סכום כל דהב אפרשותא דאפרשו לשמא דיי שיתסר אלפין ושבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא: (תרגום יונתן)

[נג] אנשי הצבא בזו איש לו:

אונקלוס גברי דחילא בזו גבר לנפשיה : (אונקלוס)

יונתן גוברין דחילא בזו גבר לנפשיה : (תרגום יונתן)

אבן עזרא אנשי הצבא בזו איש לו. הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזו כל אחד : (אבן עזרא)

דעת זקנים אנשי הצבא בזו איש לו. הבזה כגון הכלים והמטלטלין והבגדים את אלו לא חלקו מהם לעדה אלא כל מה שבזו כל איש ואיש היו לו : (דעת זקנים)

[נד] ויקח משה ואלעזר הפהו את הזהב מאת שרי האלפים והמאות ויבאו אתו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל לפני יהוה : (פ)

אונקלוס ונסיב משה ואלעזר פהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותא ואיתיאו יתיה למשפן זמנא דזכרנא לבני ישראל קדם יי : [פ] (אונקלוס)

יונתן ונסיב משה ואלעזר פהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותא ואיתיאו יתיה למשפן זמנא דזכרנא טבא לבני ישראל קדם יי : (תרגום יונתן)

אור החיים אל אהל מועד זכרון וגו' לפני ה'. צריך לדעת למה כתב בסדר זה שהפסיק בין זכרון המקום ובין מאמר לפני ה' שהיה לו לומר אל אהל מועד לפני ה' זכרון לבני ישראל, ויתבאר הכתוב על פי מה שאמרו במסכת כלה וזה לשונם אמר רב אחאי בר יאשיה כל המפנה עצמו מן העבירה אפילו הוא ישראל ראוי הוא להעלות עולה ככהן גדול על גבי המזבח וכו' עד כאן, ומה שלפנינו כל כלי מעשה שהרימו הפקודים היו מהאנשים שפינו עצמן מהעבירה והכלים באו מגוף הדבר, שאמרו ז"ל (שה"ש פסוק שיניד) שכך היה מנהגם באותה מלחמה כשהיו מפשיטים תכשיטיהם היו טחין פניהם בטיט ורפש והיו פורקין נזמיהם מהם שלא יסתכלו בהם, והוא מה שנתכוון במה שסמך מאמר לפני ה' למאמר לבני ישראל כי בני ישראל אלו ראויים להיות לפני ה' כמאמר רב אחאי בר יאשיה והיה הדבר לזכרון : (אור החיים)

ספורנו ויקח משה. אחר ששקל הביא אותו אל אהל מועד : זכרון לבני ישראל. לכפרת עון פעור. (ספורנו)

במדבר פרק-לב

[א] וּמִקֵּנָה רַב הָיָה לְבָנֵי רְאוּבֵן וְלְבָנֵי גַד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת אֶרֶץ יַעֲזָר וְאֶת אֶרֶץ גַּלְעָד וְהֵנָּה הַמִּקּוֹם מִקּוֹם מִקֵּנָה:

אונקלוס וּבְעִיר סָגִי הָיָה לְבָנֵי רְאוּבֵן וְלְבָנֵי גַד תִּקְיָף לְחֻדָּא וְחִזּוּ יַת אֶרֶע יַעֲזָר וְיַת אֶרֶע גַּלְעָד וְהָא אֲתֵרָא אֲתֵר כְּשֵׁר לְבֵית בְּעִיר: (אונקלוס)

יונתן וּבְעִירֵי סָגִיא הָיוּ לְבָנֵי רְאוּבֵן וְלְבָנֵי גַד תִּקְיָף לְחֻדָּא וְחֻמוֹן יַת אֶרֶעָא דְמִכְנֹר וְיַת אֶרֶע גַּלְעָד וְהָא אֲתֵרָא אֲתֵר כְּשֵׁר לְבֵית בְּעִיר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **לבני ראובן.** כי הוא בן הגבירה: **מקום מקנה.** כי שם מרעה טוב: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ומקנה רב היה.** לבני ראובן ולבני גד. כאן הקדים ראובן. ויאמר בני גד ובני ראובן הקדים גד. אלא תחלה הקדים ראובן שהיה הגדול ואחר כך הקדים גד שהיו גבורים והרוגיהם ניכרים דכתיב וטרף זרוע אף קדקד. ח"פ הוזכרו בני גד ובני ראובן בפי' זו וזהו נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך מבוחלת כתיב בחי"ת בשביל ח"פ שהוזכרו על נחלתן ליקח בראשונה אחריתה לא תבורך שגלו ח' שנים קודם לשאר השבטים: (בעל הטורים)

אור החיים **ומקנה רב וגו'.** טעם הודעה זו, להצדיק הכתוב טעם הנמצא בפיהם לשאלת ארץ סיחון ועוג כי אמת הוא, וטעם שהיה להם יותר מכל השבטים להיות שהיו גבורי כח בזזו אנשי הצבא חלק מרובה מכל השבטים: (אור החיים)

כלי יקר **ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד.** מדלא ערבינהו לומר ומקנה רב ועצום היה וגו' ש"מ שכל אחד מילתא באפי נפשיה כי לבני ראובן היה מקנה רב במספר, ולבני גד היה מקנה עצום בכח, כדרך שנאמר (איוב א.ו.) ומקנהו פרץ בארץ. שעזים שלו היו הורגין זאבים וכדמסיק בתענית (כה.). לייתי עיזי דובא בקרנייהו. כך היה לגבי גד מקנה עצום מאד בחיל וכח וע"כ בחרו לישב על הספר ולא היה פחד האויבים לנגד עיניהם ופן יקחו הזאבים מקניהם כי בטחו על כחם, ובזה יש ללמוד קצת זכות עליהם מה שהקדימו המקנה לטף באמרם גדרות צאן נבנה למקנינו וערים לטפינו, כי אמרו שסמוך לגבול הספר נבנה תחילה גדרות צאן למקנינו ואח"כ תוך הארץ נבנה ערים לטפינו ונרויח בזה שהטף ישבו בטוחים שאם יבואו האויבים יבואו תחילה אל גדרות צאן וביני ביני ימלטו הטף, והמקנה שעל הספר אינן מתיראים מן הזאבים. ומ"מ הוכיחם משה ואמר אם כן אין אתם בוטחים בתשועת ה' אלא כך תעשו בנו לכם ערים לטפכם תחילה סמוך לספר וגדרות לצאנכם תוך הארץ ואחיכם כל בית ישראל יראו כי אתם בוטחים בתשועת ה' ובזה תתנו

אומץ בלב אחיכם שיבטחו כולם בתשועת ה'.

והיוצא מפיכם תעשו, כי מתחילה אמרו וערים לטפינו משמע ערים כל דהו ואח"כ חזרו מדבריהם ואמרו וישב טפינו בערי המבצר משמע שחשבו להשגב בחוזק הערים ויביאו מורך בלב האנשים על כן הוכיחם משה ואמר בנו לכם ערים לטפכם וגוי' והיוצא מפיכם תעשו כי כבר אמרתם וערים לטפינו.

ורז"ל (תנחומא מטות ז.) **דרשו עליהם פסוק**, נחלה מבהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ.כא) לפי שלקחו נחלתם בראשונה על כן אחריתם לא תבורך כי הלכו בראש כל גולים שנאמר (דבה"י א' ה.כו) ויגלם לראובני ולגדי. וכדי ליישב וי"ו של ואחריתה נראה שכך פירושו כי לדעת רז"ל הקדימו המקנה לטף ועל זה אמר נחלה מבהלת בראשונה כי הקדימו נחלתם דהיינו המקנה להזכרים ראשונה, על כן גם אחריתם דהיינו הטף שאיחרו לא תבורך, כי גם הגופות גם נחלתם הכל כלו כעשן כלו העיקר עם הטפל כולם הלכו שבי לפני רודף. (כלי יקר)

דעת זקנים ומקנה רב היה. לפי שהיו עשירים ביותר חבבו ממונם ובשביל חבוב ממונם פירשו מאחיהם וישבו להם חוץ לארץ ישראל ולפיכך גלו תחלה לכל השבטים שנאמר ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי וזש"ה כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים כלומר כל מה שאדם עמל ויוצא בסחורה והולך ממזרח למערב ודוחק את השעה להתעשר אינו נעשה עשיר בשביל זה ואפי' ילך במדבריות ואל ההרים מהו ולא ממדבר הרים אמר ר' אבא כל הרים שבמקרא הרים ממש חוץ מזה שהוא לשון הרמה כלומר שאין האדם מתרומם בזה כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים נוטל נכסים מזה ונותנם לזה ולמה נקרא שמים נכסים שהם נכסין מזה ונגלין לזה. ולמה נקרא שמים זוזים שהם זזין מזה והולכין לזה ולמה נקרא שמים ממון כלומר למה אתה מונה אותם ולמה נקרא שמים מעות שמעותין את המשפט. ועוד אמר ר' אבא אמרה חנה ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם כלומר מאף שהוא מביא על זה מתרומם זה וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן מה כתיב למעלה אנשי הצבא בזו איש לו מאף שהביא הקב"ה על מדין נתעשרו בני גד ובני ראובן וכן מאף שהביא הקב"ה על מצרים נתעשרו ישראל וכן אמז"ל שלש מתנות ברא הקב"ה בעולמו חכמה וגבורה ועושר זכה לאחד מהם זכה לכלם ואימתי בזמן שהם באים מכח חכמת התורה ויראת השם אבל בענין אחר אין גבורה ועושר האדם מועיל לו כלום. וכך אמר ירמיה אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו כי אם בזאת יתהלל המתהלל וכו'. וגם אני שמעתי על זה מה שאמחז"ל במס' נדה פרק כל היד שמלאך אחד ממונה על ההריון ולילה שמו ומביא הטפה לפני הקב"ה ואומר טפה זו מה תהא עליה חכם או טפש גבור או חלש עני או עשיר אבל רשע וצדיק לא קאמר כי הדבר תלוי ברצונו של אדם כדאמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת

שמים וזהו שאמר הכתוב אל יתהלל חכם בחכמתו שהרי נגזר עליו מיום שנוצר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי שזה לא נגזר עליו שזה בידו הוא. והשלשה הללו בזמן שאינן מאת הקב"ה סופן ליפסק ממנו וכן שנו רז"ל שני חכמים היו והיו עשירים עמדו בעולם. אחד מישראל ואחד מאומות העולם קרח והמן ושניהם נאבדו מן העולם. וכן אז"ל עושר שמור לבעליו לרעתו זה עשרו של קרח ושל המן וכל כך למה לפי שלא היתה מתנתן מאת הקב"ה אלא חטפו אותן להם: (דעת זקנים)

ב וַיִּבְאוּ בְנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל נְשִׂאֵי הָעֵדָה:
לֵאמֹר:

אונקלוס וַאֲתוּ בְנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר כֹּהֲנָא וּלְרַבְרָבִי כְּנִשְׁתָּא לְמִימָר:
(אונקלוס)

יונתן וַאֲתוּ בְנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר כֹּהֲנָא וּלְרַבְרָבִי כְּנִישְׁתָּא לְמִימָר:
(תרגום יונתן)

אבן עזרא וַיִּבְאוּ בְנֵי גֹד. הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב:
(אבן עזרא)

אור החיים וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל נְשִׂאֵי הָעֵדָה. צריך לדעת למה לא הספיק להם לדבר למשה לבדו, ואם אין צורך בדבר למה הוצרך הכתוב להזכירם, ואולי שהכוונה היא לומר שהיה הדבר כדרך שצוה ה' עשות בנחלת הארץ, דכתיב בפרשת אלה מסעי (ל"ד י"ז) אלה אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיא אחד נשיא אחד וגוי שצריך מלך וכהן גדול והנשיאים והם האמורים כאן, וטעם שהצריך ה' שלשתם לפי שכל אחד יש לו כח אחר, המלך תמצא שכתב רמב"ם בפרק ד' מהלכות מלכים וזה לשונו כל הארץ שכובש הוא שלו ונותן לעבדיו ולאנשי המלחמה כפי מה שיראה עד כאן, הרי שהמלך בידו הכל, אלעזר והנשיאים כשאין רצון המלך לתת אלא לכל אחד הראוי לו כפי החלוקה צריכין כל בעלי החלוקה להזדמן לחלוק, והכהן לדעת אשר יסכים אל עליון באיזה מקום יטול פלוני חלקו, הא למדת שכל הגי' צריכין להיות בהסכמת נתינת חלק בארץ כל אחד יש לו כח אחר, ומה גם שיש בזה לצדד שאין דין מלך שנותן למי שירצה אלא אחר חלוקת הארץ ושיבת ישראל בעריהם אבל לא בתחילת הירושה שאין למלך משפט זה, ולכן הוצרכו בני גֹד ובני ראובן לעמוד גם כן לפני אלעזר והנשיאים, ואמרו **לאמר**, אולי ירצה שיאמרו לישראל כולן דבר שיסכימו עליו, או ירצה אמירה רכה לשון ריצוי: (אור החיים)

כלי יקר וַיִּבְאוּ בְנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן. היה לו להקדים בני ראובן הבכור, ותדע כי המפרשים אמרו שמקנה בני גֹד היה מרובה על של ראובן והיינו

דכתיב ולבני גד עצום מאוד ר"ל יותר משל ראובן ועל כן אמרו בני גד דבריהם קודם לבני ראובן הבכור לפי שהיה צערן גדול על של ראובן. ואני אומר שאם כן הוא, ודאי לא מפני צערן קפצו בראש כי אם מתוך רום לבבם קפצו לדבר בראש לפני בני ראובן הבכור, כי כך טבע העושר שנותן רום לב לבעליו ועשיר הדיוט קופץ בראש ויענה עזות לא ישוב מפני כל איש אינו חולק כבוד לבכור ולא לשום בעלי המעלה האמיתית בחשבם. כי ע"י העושר הוא מתרומם.

וראיה לדברינו, מה שדרש עליהם ברבתי (כ.ב.ח) פסוק כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים (תהלים עה.ז) לא ממה שהאדם יוצא ממזרח למערב ועמל בסחורה נעשה עשיר, ולא ממדבר הרים. כל הרים שבמקרא הוא הרים ממש חוץ מזה שהוא לשון רוממות שאין האדם מתרומם מן הדברים האלו, מה עושה הקב"ה נוטל נכסים מזה ונותן לזה שנאמר (שם עה.ח) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים כו'. מדסמך מדרש פסוק זה לבני גד וראובן ש"מ שמצא בהם שמץ דרך גאה וגאון, ע"כ דרש עליהם פסוק זה לומר שלא באלה מתרומם, והיכן רמוז בפסוק שלקחו להם רוממות יותר מן הראוי, אלא ודאי לפי שמצא כתוב כי בני גד מאחר שהיה להם מקנה עצום מאוד יותר על בני ראובן ע"כ גבה לבם עד להשחית וקפצו לדבר בפני בני ראובן הבכור. על כן אמר הפסוק שלא באלה הוא מתרומם והביא מופת על זה שאין הקב"ה רוצה בזה שיתרומם האדם בעבור ממונו כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, באף שמביא על זה הוא מרומם את זה נוטל מזה ונותן לזה הקצור קצרה יד ה' ליתן לזה משלו ולא יצטרך ליקח מזה, אלא ודאי שהאלהים עשה כדי שייראו מלפניו ולא ירום לבבם מתוך רב עשרם ע"י שיסתכל במקום מוצאו שלוקח מזה ע"י שהיה מתרומם בעשרו, כי מסתמא שאין הקב"ה משפיל כי אם הגאים כמ"ש (ישעיה מ.ד) וכל הר וגבעה ישפלו. ועל כן נתן לזה ממונו ורוממות של זה, כדי שיקח מוסר ולא ירום לבבו פן יקרה לו כאשר קרה לחבירו אשר ממנו לוקח ממון זה.

ומה שדרשו הרים זה, לשון רוממות. ראייתם ממה שנאמר קודם פסוק זה (תהלים עה.ה) אל תרימו קרן, אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר עתק, ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, נראין הדברים שהרים זה קאי על מה שאמר אל וכן ראייה ממה שנאמר אחר פסוק זה (שם שם.ח) כי אלהים שופט זה וזה ירים, שמע מינה שכל עיקר פסוקים להזהיר בעלי העושר לבלתי רום לבבם כי צריך זירוז במקום שיש כיס מלא.

ומה שדרשו כי לא ממוצא, מזרח. נראה לפרש שסמך דרש זה על מה שאמרו ובני ראובן כי באה נחלתינו אלינו מעבר הירדן מזרחה, איך באה הנחלה אליהם מה באו אל המנוחה ואל הנחלה ומהו שאמרו שהנחלה באה אליהם, פשוטו של פסוק ראו נחלה לקנין ממונם ומקנה שלהם, לומר מאחר שעשינו רוב חיל ומקנה במקום חמת מדין נוסף על המקנה שכבר היה בידם, על כן דין הוא שישאר המקנה במקום הוא בא משום

כאן נמצאו וכאן יהיו, ועל המקנה אשר בא לידם במקום זה אמרו
נחלתינו אלינו מעבר הירדן מזרחה.

ועל פי דרכינו הזכירו רוח מזרחי, כי אמרו שעושר זה בא להם ממוצא
דהיינו ממזרח ממה שהאדם יוצא ממזרח למערב בסחורה, על כן הביא
פסוק זה להכחיש דעתם וכמו שנאמר כי לא ממוצא וגו', והזכירו עבר
הירדן לרמוז שדעתם היה שהעושר בא ממה שהאדם פורש בספינות בים,
וממה שהוא הולך ביבשה ממזרח למערב, על כן הזכירו עבר הירדן כנגד
העובר ארחות ימים בספינה, והזכירו מזרחה כנגד היוצא ממזרח למערב
והכתוב מכחיש שני הסברות ואמר כי לא ממוצא וממערב, לפי שקשה
על נוסח המדרש שכתב על פסוק זה לא ממה שהאדם יוצא בסחורה
ממזרח למערב נעשה עשיר ואפילו פורש בספינה כו', עיין הנוסח בילקוט
בפרשה זו. וקשה שספינה מאן דכר שמיה והיכן רמוז ספינה בפסוק, ועוד
קשה למה נקט ממזרח למערב ולא נקט גם ממערב למזרח כי כשם
שנאמר ממוצא כך נאמר וממערב כי לא נאמר למערב.

אלא ודאי שדרש ממוצא היינו ממזרח למערב, ומה שנאמר וממערב היינו
מישפורש בספינה בים שהוא למערב כי המערב נקרא ימה כי באותו רוח
הים הגדול, ולפי שבני גד וראובן אמרו כי באה אלינו נחלתינו מעבר
הירדן היינו מספינות, ומזרחה היינו ממוצא על כן הביא עליהם פסוק כי
לא ממוצא וממערב להכחיש שני הסברות כאחד.

ומה שהזכירו דווקא רוח מזרחי ליוצא בסחורה משם, אולי סברתם
שרוח מזרחית מועיל להצליח בסחורה יותר מכל הרוחות כי משם זריחת
השמש המאיר לארץ, כי לעולם יצא אדם בכי טוב אם זרחה השמש עליו
דמים לו, כי הכל בא ממגד תבואת שמש, ואין יתרון הממון כי אם תחת
השמש, על כן אמרו בני גד וראובן שסימנא מילתא היא ליתן להם נחלה
במזרח כדי שאם ילכו בסחורה ילכו ממזרח בכי טוב למערב, וזה ודאי
סימן נכון וברור כשם שהשמש יוצא משם ועשה והצליח דרכיו ואל
מקומו שואף יחזור וישוב, כך היוצא לדרך מביתו מן רוח מזרחי יצליח
וישוב לביתו, ולכן הזכיר המזרח בלשון מוצא לומר לך שהמזרח סימן
טוב אל היוצא משם. ועוד שהמקום מעבר לירדן וסמוך לו והמקום מוכן
לילך בספינה. וזהו רמז נכון ויקר.

ובפרשת משפטים (שמות כא א) פרשנו פסוק כי לא ממוצא וממערב, שקאי
על מה שאמר אל תרימו קרן, כי כל גס רוח יסתכל מאין בא, ולאן הוא
הולך, ואיך יתגאה אדם להבל דמה הלא יבין בשכלו מאין יבא לו
הרוממות, כי לא ממוצא מקום אשר יצא משם כי בא מטיפה סרוחה כי
על כן הזכיר המזרח בלשון ממוצא, ולא ממערב היינו זמן הערב שמשו
כמו שנאמר (קהלת יב ב) עד אשר לא תחשך השמש, כי הולך הוא אז למקום
עפר רמה, ולא ממדבר מן קנין הממון הדומה למדבר שמש מאין יושב,
כך קנין הממון שוכן חררים במדבר ואינו קנין דבוק באדם אלא הוא חוץ

ממנו, מכל שלש אלו אין הרים, רצה לומר רוממות כי מלת הרים תחזור על שלשתן. והוא גם כן פירוש יקר מאד כפי כוונת הפסוקים המזהירים על גסות הרוח כמו שנאמר אל תרימו וגו' סיים דבריו בזה ישפיל וזה ירים. והסמכנו כל דרוש פסוק זה אל בני גד וראובן שנמצא בהם הרדיפה אחר העושר עד שמאסו בארץ חמדה בעבור העושר, ודי בהערה קטנה זו ליודעי דעת והמשכיל ישמע ויוסיף לקח. (כלי יקר)

ג עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעֲזָר וְנִמְרָה וְחֶשְׁבֹן וְאֶלְעָלָה וּשְׁבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן:

אונקלוס מְקַלְתָּא וּמְלַבְשָׁתָא וְכוּמְרִין וּבֵית נְמֶרִין וּבֵית חוּשְׁבָנָא וּבְעֵלִי דְבָבָא וְסִימָא וּבֵית קְבוּרְתָא דְמִשָּׁה וּבְעֹן: (אונקלוס)

יונתן מְקַלְתָּא וּמְדַבְשָׁתָא מְכוּר וּבֵית נְמֶרִי וּבֵית חוּשְׁבָנִי מְעַלְת מְרָא שִׁירֹן וּבֵית קְבוּרְתִיָּה דְמִשָּׁה וּבְעֹן: (תרגום יונתן)

רס"י עטרות ודיבן וגו'. מארץ סיחון (ת) ועוג היו: (רס"י)

שפתי חכמים (ת) מדכתיב אחר כך הארץ אשר הכה ה' וגו' דהיינו סיחון ועוג שישראל נלחו אותן וירשו את ארצם כמו שפורש בפרשת חקת. אי נמי מדכתיב בסמוך ויתן להם משה לבני גד וגומר את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן וכתוב בתריה ויצנו בני גד את דיבן ואת עטרות וגומר וחשיב כל הערים הכתובים הכא שמע מיניה דמארץ סיחון ועוג היו ולא מערי מדין הנכתב קודם לזה: (שפתי חכמים)

אור החיים (ג~ד) עטרות וגו' הארץ וגו'. צריך לדעת אי למה הוצרכו לפרט כל העיירות ולא הספיק במאמר הכללי שאמרו הארץ אשר הכה ה' וגו' ששם כלולים כל הארצות ההם, או היה להם לומר כדרך שהזכירים הכתוב בסמוך בב' כללים דכתיב את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד, ב' אומרו הארץ אשר וגו' וכי היו לפניהם ארצות אחרים ששם כמו כן שהוצרכו לסמן אלו, ואם לומר שה' הכה אותם מי לא ידע בזה:

אכן הכוונה היא על זה הדרך כי האנשים האלה השכילו לדבר בסדר שלא יהיה מקום להקשות לשאלתם מה שיש להקשות בענין. אי כיון שהארץ הלזו היא של כללות ישראל מה כוחם לשאול דבר של אחרים. ב' איך יעלה על דעתם שישבו בטח בארץ אשר כבר נכבשה ושאר השבטים יכנסו בסכנת המלחמות העצומות המוכנות להם, וכל אחד מישראל יאמר כדבריכם אדבר גם אני ולא אכניס עצמי בסכנת העמים, וכל זה למה שנוגע לשלילת הרצון ממש וישראל, לבד מה שיש להתרעם עליהם

שבועה חוץ לארץ הקדושה והנבחרת לה':

אשר על כן נתחכמו בני גד ובני ראובן במאמר ראשון ונתנו תשובה לג' דברים הנזכרים המריעים שאלתם במה שאמרו **עטרות** וגו' **הארץ אשר הכה ה'** וגו', כנגד טענה א' שהארץ היא של כללות ישראל יש במאמר זה תשובה לזה שלא לקחו הארץ בדרך טבע לומר הלא לנו היא אלא ה' הוא שהכה יושביה לפנייהם ואין זה אלא נכסי שמים ומנכסי גבוה אנו באים לשאול, גם טענה ב' שאחיהם יכנסו בסכנת מלחמות וכו' סתרוה במאמר זה **אשר הכה ה'** פירוש בשלמא אם ירושת הארץ היתה בדרך טבע היתה טענה זו טענה אבל כיון שה' הוא המכה את יושבי הארץ לפנייהם מה מקום לחשש סכנת מלחמות, וזה לך האות הארץ אשר הכה ה' לפנייהם, וזה סימן לכל הארץ דכתיב בפרשת דברים (ג' כ"א) ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמר עיניך הרואות את כל אשר עשה ה' אלהיכם לשני מלכי האמורי כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה, מעתה אין מקום לטענת פחד המלחמה, ונתכוונו גם כן בזה להסיר מיחוש הנופל בשאלתם שיאמרו שלא עשו כן אלא לפחד מלחמת הארץ:

גם טענת מאיסת ארץ הקדושה נתנו תשובה במאמר **אשר הכה ה'** פירוש על דרך מה שכתב רמב"ם בפרק א' מהלכות תרומות וזה לשונו ארץ ישראל האמורה בכל מקום הוא ארץ שכבשה מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל אבל יחיד מישראל או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שנתנה לאברהם אינה נקראת ארץ ישראל עד כאן, וכתב עוד שם בדין ארצות שכבש דוד וזה לשונו ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל שנשאר בה מז' עממין עד כאן, ועיקר דין זה הובא בספרי (סוף פ' עקב) שלמדו דין שאר ארצות מארץ ישראל מפסוק (דברים י"א) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה ללמד על מקומות שכיבשו חוץ מארץ ישראל שהוא מן המדבר והלבנון וגו' עד הים האחרון וגו', ולמדו שצריך להקדים ארץ ישראל מרכתיב קודם מאמר כל מקום וירשתם גוים גדולים וגו' שלא תהיה ארץ ישראל מטמאה בגילולים ואתם מכבשים חוצה לארץ וכו' עד כאן, הדברים יגידו שזולת טעם הקדימה כל שכבשוה רוב ישראל דין ארץ ישראל יש לה לכל דבר, והוא מאמר בני גד ובני ראובן **הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל** פירוש ארץ זו קדושת הארץ יש לה לטעם שכבשוה לפני עדת ישראל וכיבוש רבים דינה כארץ ישראל לכל דבריה:

ולטענת מה שדייקו בספרי לומר שכיבוש חוץ לארץ קודם כיבוש הארץ אין לו דין ארץ ישראל ואם כן ארץ סיחון ועוג קודם כבישת הארץ היתה, לזה שללו טענה זו במאמר **אשר הכה ה'** פירוש משונה כיבוש זה לפי שהיה במאמר ה' כי הוא אמר אל משה על ארץ סיחון ואת ארצו החל רש כאמור בפרשת דברים (ב'), וגם על ארץ עוג (שם ג') אמר ה' שם בידך נתתי אותו ואת ארצו ואת כל עמו ועשית לו וגו', מעתה ה' הסכים על הקדימה, ויש גם כן טעם בדבר שלא היו לפנייהם ב' כבישות אחד של

הארץ ואחד של חוץ לארץ והקדימו של חוץ לארץ כדרך שעשה דוד שלקח ארם צובה קודם שהוריש היבوسی כאמור שם לומר למה הנחתם מלכבוש ארץ ישראל קודם, ואדרבה כבישת ארץ סיחון ועוג היתה צורך כיבוש הארץ כדי שיעברו דרך שם לכובשה, וכבר שלחו לו דברי שלום לתת להם מעבר דרך ארצו ולא אבה, מעתה אין תרעומת נגד שאלתם מה' ומישראל:

ובזה יש טעם נכון למה הוצרכו להזכיר פרטי שמות הארץ, כי למה שנתכוונו במאמר אשר הכה ה' לומר שלא באו לשאול אלא מנכסי גבוה אמרו כי כל פרטי המדינות כלם לא כבשום דרך טבע אלא ה' הכה אותם לפניהם, בין למה שבאו להחזיקם בחזקת קדושת הארץ דקדקו להזכיר כל השמות לומר שכל אחת מהם ישנה בקדושת הארץ ומדינה אחרת זולת אלו אינה בכלל, והיוצא מזה כל עיר שבעבר הירדן זולת אלו אין להם דין ארץ ישראל לפי שאינה כיבוש רבים:

ואמרו ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה, נתכוונו להסיר טענה אחרת והיא, אחר שנסכים לכל הטענות שאמרו עדיין כל שבט ושבת מישראל יבא ויאמר הטענות עצמן ליטול את הארץ כי הטענות עצמן צודקות לכל שבט מישראל, לזה אמרו אין שבט אחר צריך לה כמו שצריכין הם לה לפי שהיא ארץ מקנה ולהם יש מקנה רב: (אור החיים)

ספורנו **עטרות ודיבון**. כל אחת מהן לבדה היא ארץ מקנה: (ספורנו)

[ד] הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה לִפְנֵי עַדְתּוֹ יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מְקַנָּה הוּא וְלַעֲבָדֶיךָ מְקַנָּה: (ט)

אונקלוס אֶרְעָא דִּי מְחָא יְיָ יִתְבָּהָא קְדָם כְּנִישְׁתָּא דִּישְׂרָאֵל אֶרַע כְּשָׂרָא לְבֵית בְּעִיר הִיא וְלַעֲבָדֶיךָ אֵית בְּעִיר: [ט] (אונקלוס)

יונתן אֶרְעָא דְכָבֵשׂ יְיָ וּמְחָא יִתְבָּהָא קְדָם כְּנִישְׁתָּא דִּישְׂרָאֵל אֶרַע כְּשָׂר לְבֵית בְּעִיר הִיא וְלַעֲבָדֶיךָ אֵית בְּעִיר: (תרגום יונתן)

[ה] וַיֹּאמְרוּ אִם מְצֵאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יִתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לְאַחֲזָהּ אֵל תַּעֲבְרֵנוּ: אֶת הַיַּרְדֵּן:

אונקלוס וַאֲמָרוּ אִם אֲשַׁכְחָנָא רַחֲמִין בְּעֵינֶיךָ תִּתֵּיחֵיב יִת אֶרְעָא הָדָא לַעֲבָדֶיךָ לְאַחְסָנָא לָא תַעֲבְרִינָנָא יִת יַרְדֵּנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ אִין אֲשַׁכְחָנָא רַחֲמִין קְדָמְךָ תִּתֵּיחֵיב אֶרְעָא הָדָא לַעֲבָדֶיךָ לְאַחְסָנָא לָא תַעֲבְרִינָנָא יִת יַרְדֵּנָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויאמרו יותן. אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים י"א כי את הוא פעול יותן ולא אדע למה זה כי הנה כתוב נעתם ארץ. יחלק הארץ ולא נשא אותם הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמרו וגו' יותן את הארץ וגו'. הוצרך לומר תיבת ויאמרו הגם שהם עודם מדברים ולא היה הפסק לדבריהם, להעירך כי עד עתה היו מסדרים ההצעה שבאמצעותם תתקבל השאלה כדרך שפירשתי למעלה ומכאן הוא מתחיל מאמר השאלה, ואומרו יותן ולא אמרו תתן, לפי מה שפירשתי כי כח נחלת הארץ היא במלך וכהן וישראל לזה אמרו יותן פירוש תהיה הנתינה באופן המועיל, או אם ירצה לתת משה לבדו כמשפט המלך שיכול לתת כמו שכתבתי, או בהסכמת אלעזר והנשיאים כדין חלוקת הארץ:

אל תעבירו את הירדן. הכוונה בזה על דרך אומרם ז"ל (בי"ב קט:): בפסוק והעברתם את נחלתו לבתו שהבת מעברת הנחלה ממקומה, כמו כן נתכוונו לומר שאם לא יתן להם ארץ המקנה הראויה להם הנה הוא מעביר נחלתם ממקום ה:

עוד נתכוונו להרים מכשול החשד בהם שבחרים בארץ זו לצד המנוחה לבל יכנסו לארץ אויביהם, ואמרו שטעם דבריהם אינו אלא לפי שאינם רוצים לנחול בעבר הירדן אלא כאן לצד ההכנה שיש להם ולא כדי שלא יטריחו במלחמות יושבי הארץ כי אין להם בזה אלא העברה:

עוד נתכוונו במאמר **אל תעבירו** לומר כי יש בזה דבר נאות לישראל שיקילו מעליהם עולם ולא יצטרכו לנחל אותם בארץ:

עוד אפשר שנתכוונו לשלול העברתם עם ישראל כדרך שהתנה עליהם משה לבסוף, וסמכו על הטעם שנתנו בתחילת דבריהם שאמרו אשר הכה ה' ואין צורך לעבור כל חלוץ: (אור החיים)

[ו] ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תישבו פה:

אונקלוס ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון ייתון לקרבא ואתון תתבון הקא: (אונקלוס)

יונתן ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון ייתון לקרבא ואתון תיתבון הקא: (תרגום יונתן)

רש"י האחיכם. לשון תמיכה הוא: (רש"י)

אור החיים ויאמר משה וגו' האחיכם יבואו וגו' ולמה תניאון וגו'. הן האדון משה רבינו השכיל בדברי בני גד ובני ראובן כל מה שרצו לומר כמו שפירשנו, וטען כנגד מה שאמרו שמנכסי גבוה הם שואלים כי העדה לא עשו דבר, גם מה שנתכוונו לטעון כנגד העתיד שאין טורח בדבר כי ה' הוא עושה נפלאות גדולות לבדו, אמר להם האחיכם יבואו למלחמה פירוש אמת כי ה' הוא הנלחם להם אבל על כל פנים צריכין להזדמן במלחמה, והוא מה שדייק **יבואו למלחמה** ולא אמר האחיכם ילחמו לומר שעל הביאה בלבד הוא תמה, ויש בזה סתירה על טענת מלחמה שעברה וגם טענת מלחמה הבאה בארץ שעל כל פנים כל איש ישראל יש להם יגיעה בדבר, ולמה יבקשו הם יגיע כפס של ישראל, וגמר אומר **ואתם תשבו פה**, נתחכם לומר שהגם שהבטחת ה' היא מושגת שאמירת הגבוה כמסירת הדיוט ואין כאן יגיעה, הלא תשכיל ביאת ישראל למלחמה בערך ישיבתכם פה ותראו כי יש הרגש ליגיעת ביאת המלחמה, ואם כן למה תרצו ליטול דבר שהיא יגיעה של ישראל כיון שאין אתם יגיעים עמהם בביאתכם למלחמת הארץ:

גם נתכוון במאמר **תשבו פה** בטענה הנשמעת כי ארץ סיחון ועוג שהם שואלים נתנה ה' כשהיו מקובצים יחד שבטי ישראל שזכות כלן עמד להנחילם הארץ הלזו וכשהם נוטלים חלקם בארץ נגרע מערך זכות הרבים לפי שהם יושבים פה, ובזה סתר טענתם שנתכוונו במאמר אשר הכה ה' שזה יגיד על מלחמות הארץ שאין טורח לישראל כמו שפירשתי למעלה כי לא כן הוא שאין הדבר דומה: (אור החיים)

ספורנו האחיכם יבאו למלחמה. האמנם תחשבו שאחיכם ירצו לבוא להלחם כדי לכבוש: **ואתם תשבו פה**. במה שכבר נכבש אין ספק שאינכם חושבין שיעלה זה בידכם ואין זה אלא להניא את לב אחיכם: (ספורנו)

11 וְלָמָּה (תנואון) תְּנִיאוּן אֶת לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֲבַר אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם יְהוָה:

אונקלוס וְלָמָּה תוֹנוּן ית לְבָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּמַעְבַּר לְאֶרְעָא דִּיהַב לְהוֹן יִי: (אונקלוס)

יונתן וְלָמָּה תִּבְטְלוּן רַעוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּמַעִיבַר לְאֶרְעָא דִּיהַב לְהוֹן יִי: (תרגום יונתן)

רש"י ולמה תניאון. תסירו ותמנעו לצם מעצור, שיהיו סבורים שאתם יראים לעצור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: (רש"י)

אבן עזרא תניאון. כמו תשברון: (אבן עזרא)

אור החיים **ולמה תניאון וגו'.** פירוש מלבד הטענות עוד קובל אני עליכם למה תניאון את לב וגו', פירוש לו יהיה שאין כוונתכם אלא לטעמים האמורים בדבריכם, עם כל זה יש מקום לרוצה לחשוב שטענותיכם הוא ליראת עם הארץ, והגם שאתם שוללים הדברים שאדרבה אתם חושבים הארץ כאלו כבושה לפני ישראל, אפשר שזה עצה ותחבולה לכסות טעם הניכר שהוא ליראת יושבי הארץ, והן הנה דברי המרגלים שאמרו (י"ג ל"א) שחזק הוא ממנו, והוא אומרו כה עשו אבותיכם וגו', עוד נתכוון לומר להם שהיה להם לחוש לחשד זה אחר שכבר קדם מעשה האבות והיה מה שהיה שפחדו עם בני ישראל מעלות אל הארץ ולזה יש מקום לחשוב הדבר עצמו כשיראו שחלק מהשבטים מבקשים לשבת חוץ לארץ:

אשר נתז להם ה'. נתכוון גם בזה כנגד מה שנתכוונו במאמר אשר הכה ה' וגו' לומר שדין הארץ יש לה, אמר להם שעל כל פנים יש הפרש בין הארץ אשר הם באים שמה מארץ אשר הם רוצים, כי הארץ נתן להם ה' מה שאין כן ארץ סיחון ועוג אינה בכלל ארץ שנתן ה' לאברהם, וכדתניא (ספרי ח"ב רצט) וזה לשונם לתת לך פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך, והגם שסברא זו סברת ר' שמעון אבל תנא קמא דורש דרשה אחרת, מדרבי שמעון נשמע לתנא קמא כי מן הסתם אינם חולקים בעיקר הדבר אם ארץ סיחון ועוג היא בכלל מה שנתן ה' לאברהם אם לאו:

גם מצינו שאמרו רז"ל (במד"ר פ"ז) בעשר קדושות שאין עבר הירדן ראוי לבית המקדש ולשכון השכינה, וכן אמר הכתוב (יהושע כ"ב) אם טמאה ארץ אחוזתכם, הא למדת שיש הפרש בין ארץ סיחון ועוג לארץ ישראל, ואפשר כי מטעם זה לא היה בדעת משה לחלקה לשבטים והיה חפץ שיהיו כל ישראל בארץ אשר נתן ה' להם להיותה יותר קדושה, ועיין בפרשת דברים (גי י"ג) בפסוק ההוא יקרא ארץ רפאים: (אור החיים)

ספורנו **ולמה תניאון.** הלא ידעתם כמה לקו המניאים בדור שקדם: (ספורנו)

[ח] כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּשִׁלְחֵי אֲתָם מִקֶּדֶשׁ בְּרַנֵּעַ לְרְאוֹת אֶת הָאָרֶץ:

אונקלוס **פְּדִין עֲבָדוֹ אֲבֵהֲתִכּוֹן פֶּד שְׁלַחִית יְתֵהוֹן מִרְקָם גִּיָּאָה לְמַחֲזֵי יְתֵ אֲרֶעָא:** (אונקלוס)

יונתן **הִיכָדִין עֲבָדוֹ אֲבֵהֲתִכּוֹן פֶּד שְׁלַחִית יְתֵהוֹן מִרְקָם גִּיָּאָה לְמִיחְמֵי יְתֵ אֲרֶעָא:** (תרגום יונתן)

רש"י **מקדש ברנע. כך שמה, (א) ושני קדש היו: (כז"י)**

זפתוי חכמים (א) כלומר הא דכתיב קדש ברנע לא תאמר דקדש שמה וקס
זעלה ברנע כמו אלוני ממרא דזעל המישור נקרא ממרא לכן פירש כד
שמה קדש ברנע הכל שם המקום והא דקרי ליה במקום אחר קדש לחוד
על זה פירש דב' קדש היו: (זפתוי חכמים)

ט ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי
בא אל הארץ אשר נתן להם יהוה:

אונקלוס וסליקו עד נחלא דאתפלא וחזו ית ארעא ואוניאו ית לבא דבני
ישראל בדיל דלא למיעל לארעא דיהב להון יי: (אונקלוס)

יונתן וסליקו עד נחלא דאתפלא וחמון ית ארעא ובטילו רעות לבא
דישראל בגין דלא למיעל לארעא דיהב להון יי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויע. לו עד נחל אשכול. ל. כי העולים מצפון הלכו לנגב: (אבן עזרא)

יז ויחר אף יהוה ביום ההוא וישבע לאמר:

אונקלוס ויתקיף רוגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר: (אונקלוס)

יונתן ויתקיף רוגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר: (תרגום יונתן)

יא אם יראו האנשים העלים ממצרים מן עשרים שנה ומעלה את
האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מלאו אחרי:

אונקלוס אם יחזון גבריא דסליקו ממצרים מבר עשרין שנין ולעילא ית
ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא אשלימו בטר דחלתי:
(אונקלוס)

יונתן אין יחמון גובריא דסליקו ממצרים מבר עשרין שנין ולעילא ית
ארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארום לא שלימו בטר דחלתי:
(תרגום יונתן)

אבן עזרא לא מלאו. קל הלמ"ד והוא מהבנין הכבד מלא קרנד שמן לא
השלימו מה שהתחילו: (אבן עזרא)

[יב] בְּלִתֵּי כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה הַקְּנִיזִי וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּן נוּן כִּי מִלֵּאוּ אַחֲרַי יִהְיֶה:

אונקלוס אֶלְהוֹן כָּלֵב בֶּר יִפְנֶה קְנִיזָאָה וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּר נוּן אַרְי אֶשְׁלִימוּ בְּתֵר
דחלתא דִּי: (אונקלוס)

יונתן אֶלְהוֹן כָּלֵב בֶּר יִפְנֶה קְנִיזָאָה וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּר נוּן אַרוּם שְׁלִימוּ בְּתֵר
דחלתא דִּי: (תרגום יונתן)

רש"י הַקְּנִיזִי. חוּרְגוּ שָׁל קִנְזֵי הַיָּהּ, וַיִּלְדֶּה לוֹ אִמּוֹ (ב) שָׁל כָּלֵב אֶת עֵתְנִיאל
(סוטה יא:): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) רש"ל מה שכתוב כאן כלב בן יפנה הקניזי ואם הוא בן יפנה לאו בן קנז הוא ואם בן קנז הוא לאו בן יפנה הוא וגם במקום אחר לא כתיב אלא כלב בן יפנה ומתוך דמה שכתוב כאן בן יפנה הקניזי הכי פירושו אחר שמת יפנה אביו של כלב נשאת אמו של כלב לקנז וילדה לו את עתניאל וכלב נקרא בן יפנה אביו וקניזי בשל בעל אמו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כלב בן יפנה**. בתחלה כאשר דבר השם ומלת מלאו כמו בקשו נפשי שלחו באש מקדשך: (אבן עזרא)

דעת זקנים **בלתי כלב בן יפונה וגו'**. תימה והלא יאיר בן מנשה נכנס לארץ כדדרשינן בסנהדרין ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש זה יאיר בן מנשה שהיה שקול כרובה של סנהדרין וזה היה לאחר מעשה דעכן. וי"ל הא אמרו ז"ל דלא נגזרה גזרת מרגלים על פחות מבן עשרים וכן מוכח קרא דכתיב אם יראו האנשים העולים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה בלתי אם כלב בן יפונה: (דעת זקנים)

[יג] וַיַּחַר אֵף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּנְעַם בְּמִדְבַּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד תֵּם כָּל הַדּוֹר הָעֹשֶׂה
הָרָע בְּעֵינַי

אונקלוס וַתְּקִיף רוּגְזָא דִּי בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּטְרַדְנוּ בְּמִדְבָּרָא אַרְבְּעִין שָׁנִין עַד דְּסַף
כָּל דָּרָא דְעָבִיד דְּבִישׁ קָדָם י: (אונקלוס)

יונתן וַתְּקִיף רוּגְזָא דִּי בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּטְלְטְלִינוּ בְּמִדְבָּרָא אַרְבְּעִין שָׁנִין עַד דְּסַף
כָּל דָּרָא דְעָבִיד דְּבִישׁ קָדָם י: (תרגום יונתן)

רש"י וַיִּנְעַם. וַיִּטְלְטְלֵם, מִן נַע וְנָל. (ס"א, וטלטלם בנע ונד): (רש"י)

אבן עזרא וינעם. מגזרת נע ונד בעבור שלא נחו: (אבן עזרא)

[יד] וְהִנֵּה קִמְתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבוֹת אֲנָשִׁים חֲטָאִים לְסָפוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף יְהוָה אֵל יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וְהָא קִמְתוֹן חֲלַף אֲבִהֲתִכּוֹן תַּלְמִיּוֹדִי גִבְרִיָּא חִיבִיָּא לְאוֹסְפָא עוֹד עַל תַּקּוּף רוּגְזָא דִּיִּי לְיִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וְהָא קִמְתוֹן בְּתַר אֲבִהֲתִכּוֹן תַּלְמִיּוֹדִי גִוְבְרִיָּא חִיבִיָּא לְמוֹסְפָא תוֹב עַל תַּקּוּף רוּגְזָא דִּיִּי עַל יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י לְסָפוֹת. כְּמוֹ סָפוֹ סָנָה עַל סָנָה (ישעיה כט, ח), עוֹלוֹתֵיכֶם סָפוֹ וּגּוֹ' (ירמיה ז, כח), לְסָפוֹת: לְסָפוֹן (כח), (רש"י)

אבן עזרא תרבות. מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קרוב מגזרת על כל רב ביתו והטעם גדול השנים: **לספות.** כמו להוסיף רק הוא משרש אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מצאנו בבעלי היו"ד מזה השרש בבנין הקל חסר יו"ד: (אבן עזרא)

[טו] כִּי תִשׁוּבוּן מֵאַחֲרָיו וְיֹסֵף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בְּמִדְבָּר וְשַׁחֲתֶם לְכָל הָעֵם הַזֶּה: **(ט)**

אונקלוס אַרִי תַתּוּבוֹן מִבְּתַר דְּחִלְתִּיהּ וְיֹסִיף עוֹד לְאַחֲרוֹתֵיהוֹן בְּמִדְבָּרָא וְתַחֲבִלוֹן לְכָל עֲמָא הַדִּין: **[ט]** (אונקלוס)

יונתן אַרוֹם תַתּוּבוֹן מִבְּתַר דְּחִלְתִּיהּ וְיֹסֵף תוֹב לְאוֹחֲרוֹתֵיהוֹן בְּמִדְבָּרָא וְתַחֲבִלוֹן לְכָל עֲמָא הַדִּין: (תרגום יונתן)

[טז] וַיִּגְשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גְדֹרֶת צֹאן נִבְנָה לְמִקְנֵנוּ פֹה וְעָרִים לְטַפְנוּ:

אונקלוס וַקְרִיבוּ לְוֹתִיָּהּ וַאֲמָרוּ חֲטָרִין דְּעָאן נִבְנִי לְבַעֲרִנָּא הָכָא וְקָרִוִין לְטַפְלָנָא: (אונקלוס)

יונתן וַקְרִיבוּ לְוֹתִיָּהּ וַאֲמָרוּ דִירִין דְּעָאן נִבְנִי לְבַעֲרִנָּא הָכָא וְקָרִוִין לְטַפְלָנָא: (תרגום יונתן)

רש"י נִבְנָה לְמִקְנֵנוּ פֹה. חֲסִים הִיוּ עַל מִמוֹנֵם יוֹתֵר מִזְנוֹתֵיהֶם, וְזִנְתֵיהֶם, שֶׁהִקְדִּימוּ מִקְנֵיהֶם לְטַפְסָם, אָמַר לָהֶם מִשָּׂה, לֹא כֵן, (ג) עָשׂוּ הַעִיקָר עִיקָר,

והטפל טפל, בנו לכם תחלה ערים לטפכם, ואחר כך גדרות ללאנכם:
(רפ"ז)

קפתי חכמים (ג) ר"ל למה שינה משה ואמר בנו לכם ערים לטפכם וגדרות
ללאנכם ומתרגן לפי קהם היו חסים כו': (קפתי חכמים)

עזרא וערים. בתחלה לטפנו: (אבן עזרא)

אור החיים ויגשו וגו'. טעם אומרו ויגשו הגם ששם היו עומדים לפניו
לדבר אליו, אפשר שנהגו בעצמן הרחקה כשכעס עליהם משה ואמר להם
קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, לזה כשרצו לדבר אמר
הכתוב ויגשו:

או לפי שמדברי משה שתלה להם המניעה בדברים שבידם לתקנם לזה
היה להם אבירות לב וחזקו ידים רפות לגשת אליו ביותר ממקום שהיו
בו כשדברו אליו דברים הראשונים:

גדרות צאן וגו'. קשה למה הוצרכו למאמר זה של גדרות צאן וגו' שלא
היה להם לומר אלא תשובה הסותרת השגותיו של משה האמורה
בדבריהם בסמוך שהוא אנחנו נחלץ חושים וגו' לא נשוב וגו' עד התנחל,
ויתבאר על פי מה שכתב רמב"ם בפרק י"א מהלכות מכירה וזה לשונו
המוכר בית לחבירו או נתנו לו במתנה על מנת שילך עמו לירושלים ביום
פלוני והחזיק זה בבית קנה כשילך עמו לירושלים באותו יום, אבל אם
התנה ואמר לו אם תלך עמי לירושלים ביום פלוני אתן לך בית זה וכו'
והלך עמו באותו היום אף על פי שהחזיק בבית אחר שקיים התנאי לא
קנה שזה אסמכתא עד כאן, ובפרק א' מהלכות מכירה כתב וזה לשונו
כיצד החזקה מכר לו בית מכר לו שדה או שנתן וכו' כיון שנעל או פרץ או
גדר כל שהוא והוא שיועיל מעשיו הרי זה קנה עד כאן לשונו:

ועל פי הדינים נתחכמו בני גד ובני ראובן לדבר דבריהם כיון שמה
שלפניהם הוא הדבר בתנאי במציאות עצמו שכתב רמב"ם בפרק י"א
מהלכות מכירה שהם מקבלים הארץ בתנאי שיעלו עמהם לארץ ישראל,
ולזה הקדימו זכיתם בארץ קודם התנאי שהוא מציאות שכתב בו
רמב"ם, ואמרו גדרות צאן נבנה וגו' פירוש נחזיק בארץ לזכותינו מעכשיו
ותנאי הוא הדבר על מנת שנעלה לארץ עם אחינו ביום שיעלו, ואמרו אופן
החזקה גדרות צאן וגו' נתכוונו לעשות החזקה בכל המקומות במה
שיעשו בו גדרות לצאן וערים לטף פירוש יבנו בדרך שיועילו מעשיהם
בארצות כמשפט החזקה:

ואם תאמר למה הוצרכו לומר הדברים והיו יכולין להחזיק מעצמן באין
צורך הודעה, הנה כתב רמב"ם בפרק א' מהלכות מכירה וזה לשונו במה

דברים אמורים שהחזיק בפני המוכר או הנותן אבל שלא בפני המוכר וכו' צריך שיאמר לו לך חזק וקני ואחר כך אם החזיק קנה אף על פי שהוא שלא בפני הבעלים עד כאן, ולזה נתכוונו כאן לומר ענין החזקה לפנייהם כדי שיסכימו שזולת זה אין חזקתם חזקה, ולזה כשהסכים משה על הדבר אמר להם **בנו לכם ערים** וגו', והוא מה שכתב רמב"ם שאמר לו לך חזק וקני:

ולסברת רמב"ן וסיעתו שחולקים עם הרמב"ם בדין זה וסוברים שכל שהתנאי קיומו תלוי ביד הלוקח או המקבל מתנה אין בו דין אסמכתא משום שהמקנה גמר והקנה, כפי זה צריך ליישב טעם מאמר בנין הגדרות וערים כי הוא לבל יתחייבו לעבור הירדן עד שיכינו הגדרות ויבנו הערים ואז יחלצו ללכת עמהם, והוא אומרו גדרות צאן נבנה למקננו וערים לטפנו ואחר כך אנחנו נחלץ חושים וגו': (אור החיים)

[יז] וְאַנְחֵנוּ נְחַלֵּץ חֲשִׁים לְפָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם הִבִּיאֲנֵם אֶל מְקוֹמָם וְיָשֵׁב טַפְּנוּ בְּעָרֵי הַמְּבֻצָּר מִפְּנֵי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:

אונקלוס וְאַנְחֵנָא נְזַדְרִיז מְבַעִין קְדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דִּי נַעְלִינוּן לְאַתְרֵהוּן וְיִתְבוּן טַפְלָנָא בְּקִרְוִין פְּרִיכִין מִן קְדָם יִתְבֵּי אַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַנְחֵנָא נְזַדְרִיז מְבַעִין בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דְנַעְלִינוּן לְאַתְרֵיהוּן וְיִתְבוּן טַפְלָנָא בְּקִרְוֵי חֻקְלָא מִן קְדָם יִתְבֵּי אַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י ואנחנו נחלץ חשים. נזדיין מהירים, כמו מהר שלל חש בז (ישעיה ח, א), ימהר יחיסה (סס ה, יט): לפני בני ישראל. בראשי גייסות, מתוך סגבורים היו, שכן נאמר בגד, וטרף זרוע אף קדקד (דברים לג, ט). ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים, ואלו אתכם בעת ההיא וגו' חלוצים תעבדו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל (סס ג, יח), וביריחו כתיב והחלוץ הולך לפנייהם (יהושע ו, יג), זה ראוזן וגד שקיימו תנאים: וישב טפנו. בעודנו (ד) אלל אחינו: **בערי המבצר. שנבנה (ה) עכשיו: (רש"י)**

שפתי חכמים (ד) דאם לא כן מה טעם אמרו זה למשה מה שיהיה: (ה) כי הבנוים כבר נהרסו במלחמה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא חשים. על משקל מולים היו כמו מהירים מגזרת מהרה חושה אל תעמוד: (אבן עזרא)

בעל הטורים חשים. ב' במסורה מתרי לישני הכא ואידך ובני דן חושים

והיינו דאיתא בפרק מי שמת ודלמא כחושים של קנה פיי הרבה קנים יוצאים משורש אחד ולמעלה נפרדים זה מזה וכך פיי נחלץ כמו חושים של קנה שנאחזים זה בזה כך נחלץ למלחמה כי כן דרך הנלחמים להתקרב זה אל זה כדי שלא יפרידום האויבים: (בעל הטורים)

אור החיים וישב טפנו וגו'. הוצרך לומר זה, גם לא אמרו כן למעלה כשהזכירו וערים לטפנו, נתכוונו לומר שאם ישבו טפס בערים בצורות אז יכולין להוסיף עוד תנאי אחר שלא ישובו לבניהם עד התנחל איש נחלתו פירוש אחר שיעברו שבע שנים של כיבוש ושבע שנים של חילוק, ואם לא יהיו בערי המבצר פירוש ערים בצורות אלא לשמירה כמצטרך לא יהיו בטוחים בהם להתעכב כל כך ארבע עשרה שנה אלא שבע שנים עד שיכבשו את הארץ, ולזה כתב מאמר וישב טפנו בערי המבצר באמצע שני המאמרים שכולם ענין אחד שהם מאמר ואנחנו נחלץ חושים וגו' עד הביאונם אל מקומם ומאמר לא נשוב אל בתינו עד התנחל וגו' ומן הראוי היה לו להסמיק שני המאמרים שהשני גזרה של הראשון ולא להפסיק בשלא כענין, ולדרכנו יתישב על נכון:

גם יתישב למה אמרו ב' גבולים נגדיים, א' עד אשר אם הביאונם וגו', ובי' עד התנחל, והגם שהא' אמרו לענין נחלץ חושים והבי' לענין השבתם לארצם, עם כל זה מפסוק ראשון משמע שלא חייבו עצמן אלא עד הביאם למקומן ולא עד התנחל, ולדברינו עלה על נכון, ואמר להם משה בנו לכם ערים לטפכם, דקדק לומר **לכם**, פירוש למה שברצונכם שהוא לבנות ערי מבצר, וכן היה דכתיב ויבנו את דיבון ואת עטרות וגו' שאלו הם ערי המבצר שהם העיירות הגדולות שהזכירו בשאלתם, ותמצא שלא חזרו לבתיהם עד אחר י"ד שנה של כיבוש וחילוק: (אור החיים)

ספורנו **עד אשר אם הביאונם.** בעוד שלא הביאונם. כמו עד לא עשה ארץ וחוצות. עד אם כלו: (ספורנו)

[יח] לא נשוב אָל בְּתֵינוּ עַד הַתְּנַחַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ:

אונקלוס **לָא נְתוּב לְבֵיתָנָא עַד דְּיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסַנְתִּיה:** (אונקלוס)

יונתן **לָא נְתוּב לְבֵיתָנָא עַד דְּיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסַנְתִּיה:** (תרגום יונתן)

[יט] פִּי לֹא נִנְחַל אֶתְּם מֵעֶבֶר לַיַּרְדֵּן וְהִלָּא פִּי בָּאָה נַחֲלָתְנוּ אֵלֵינוּ מֵעֶבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה: (פ)

אונקלוס **אָרִי לָא נַחְסִין עִמָּהוֹן מֵעֶבְרָא לַיַּרְדֵּנָא וְלָהָא אָרִי קַבִּילָנָא אַחְסַנְתִּנָּא לָנָא מֵעֶבְרָא לַיַּרְדֵּנָא מְדִינְחָא: [פ]** (אונקלוס)

יונתן אָרום לָא נְחָסִין עִמָּהוֹן מֵעִיבָרָא לְיִוְרְדְנָא וּלְהָלָא אָרום מָטַת
אֲחִסְנִתְנָא לָנָא מֵעִיבָרָא דְיִוְרְדְנָא מְדִינְחָא: (תרגום יונתן)

רפ"י מעבר הירדן וגו'. **זעבר (ו)** המערבי: **כי באה נחלתנו. כבר קבלנוה**
זעבר המזרחי: (רפ"י)

שפתי חכמים (ו) ר"ל הא נחלתן היתה גם כן זעבר הירדן ולמה אמרו כי
לא ננחל וגו' לכן פירש זעבר הירדן של מערבי ר"ל לא נטלו זעבר ללא
מערב אלא זעבר של כל מזרח כדכתיב בתריה כי באה נחלתנו אלינו וגו':
(חכמים)

אבן עזרא והלאה. נמצא על מקום ועל זמן והטעם ולמעלה: (אבן עזרא)

אור החיים **כי לא ננחל וגו' כי באה וגו'.** אומרו כי לא ננחל, הוא נתינת
טעם למה שאמרו בסמוך עד התנחל בני ישראל וגו' שהוציאו עצמן
מהנחלה לזה אמרו טעם שאנו מיחסים הנחלה לישראל ולא לנו מטעם
כי לא ננחל אתם כי באה וגו' פירוש מטעם שבאה נחלתנו וגו'. או נתכוונו
לומר שאחר שקבלו עליהם כל האמור יודע עתה שטעם שאלתם לא
מטעם יראתם ממלחמת העמים הוא כמו שבא החשד בדברי משה אלא
מטעם שאין להם נחלה בארץ כי ה' נתן להם נחלתם כבר מעבר הירדן
מזרחה: (אור החיים)

[כ] **שביעי - במחברות רביעי** ויאמר אליהם משה אם תעשו את הדבר
הזה אם תחלצו לפני ה'ה' למלחמה:

אונקלוס ויאמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין אם תזדרזון קדם
עמא דיי? לקרבא: (אונקלוס)

יונתן ויאמר להון משה אין תעבדון ית פתגמא הדין אין תזדרזון קדם
עמא דיי? לאגחא קרבא: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר אליהם משה אם תעשו וגו' אם תחלצו וגו'. קשה למה
כפל לומר אם תעשו וגו' אם תחלצו וגו' ולא הספיק באחת מהנה,
ולכשנדייק לא היה צריך להשיבם אלא יסכים לדבריהם במה שיקרא
ליהושע ולא לעזר ויצו אותם כאמור בסמוך, עוד למה דקדק לומר הזה,
עוד מה כוונתו באומרו בסמוך לפני ה':

אכן כוונת מאמר משה היא לפי שראה שדעת בני גד ובני ראובן שרוצים

לעבור עם ישראל אינו אלא כדי שיתרצו ויחליטו להם נתינת הארצות ולא לתכלית אחר, ודבר זה אין נכון לעשות כן לענין הצלחת המלחמה כי צריכין בני המלחמה שתהיה מלחמתם להנקם מאויבי ה' להכרית להם כל נשמה ותקרא מלחמת חובת מצות ה', וזה לך לשון רמב"ם בפרק ז' מהלכות מלכים כל הנלחם בכל לבו וכו' ותהיה כוונתו לקדש ה' בלבד מובטח לו שלא ימצא לו שום נזק ולא תגיעהו רעה וכו' ויזכה לחיי עולם
הבא עד כאן:

על כן האנשים ההמה כיון שאין הולכים אלא להתקיים בידם הארץ יש מיחוש בחליצתם שלא תועיל, ואפשר שיהיו ניזוקים מהם, אשר על כן נתחכם משה ואמר להם **אם תעשון וגו' אם תחלצו וגו'**, פירוש כנגד מה שאמרו הם ואנחנו נחלץ חושים וגו' אמר אם תעשון את הדבר הזה, ותיבת זה חוזרת למאמר הנאמר בסמוך, וכנגד מה שכוונתן בהליכה לקיום התנאי אמר אם תחלצו לפני ה' למלחמה, דקדק לומר **לפני ה'** כמאמר רמב"ם שכתב שתהיה כוונתו לקדש ה', וכמו שגמר אומר **עד הורישו את אויביו** פירוש אויביו של הקדוש ברוך הוא, ואין לפרש אויביו של ישראל שהרי לא הוזכר בדברי משה מתחילת דבריו עד עתה זכרון ישראל לומר שעליו חוזר מאמר אויביו, אלא ודאי כי לה' חוזרים הדברים שתהיה כוונתם להנקם מאויבי ה' לקדש שמו יתברך, וכפירוש זה הרווחנו גזרת דברי משה שלא נודע מקומה שכל המאמרים הטיל להם וא"ו בתחילתה, ולדברינו הגזרה היא לפני ה':

עוד נתכוון באומרו **אם תחלצו לפני ה'** להשיבם להמובן בדבריהם שאמרו נחלץ וגו' לפני בני ישראל שזה יגיד שישראל צריכין עזר טבעי, לזה אמר אם תחלצו לפני ה' תחלצו פירוש להרבות זכותכם לפני ה' שאין דומה זכות מאה לזכות מאה ואחד: (אור החיים)

[כא] וְעִבְרָ לְכֶם כָּל חִלּוּץ אֶת הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהוָה עַד הוֹרִישׁוּ אֶת אֹיְבֵי מִפְּנֵי:

אונקלוס וְעִבְרָ לְכוּן כָּל דְּמַזְרֵז ית יִרְדְּנָא קְדָם עֲמָא דִּי עַד דִּיתְרַךְ ית בְּעָלֵי דְבָבוּהִי מִן קְדָמוּהִי: (אונקלוס)

יונתן ויעיבר לכוון כל דמזרז ית יורדנא קדם עמא די לאגחא קרבא עד דיתרך ית בעלי דבבוי מן קדמוי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא עד הורישו. השם: (אבן עזרא)

בעל הטורים חלוץ. ב' במסרה הכא ואידך חלוץ הנעל והיינו דאמרינן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שלא תזקק ליבם ולא תצטרך לחלוץ מן היבם ושמעינן מכאן שגם משה עשה כן וממנו למד דוד וזהו ועבר לכם כל חלוץ חלוץ הנעל: (בעל הטורים)

אור החיים **ועבר לכם כל חלוץ**. ולא הספיק מה שאמר אם תחלצו, בא להתנות דבר שלא הוזכרו בדבריהם והוא שיעברו כולם פירוש כל הראוי לחלוץ צבא, אלא שעדיין קשה שהיה לו לומר בפסוק ראשון אם תחלצו כולכם או אם תעברו כולכם חלוצים:

אכן כוונת משה בזה הוא הבטחה והודעת דיוק הנשמע על זה הדרך שאם **תעשו** וגוי **ותחלצו** וגוי מבטיח כי לא יפול מהם אחד ויהיו שלמים וכן רבים, והוא אומרו **ועבר לכם כל חלוץ** פירוש כולם ולא יפקד מהם איש, ומכלל זה אתה שומע שאם לא יעשו האמור הם מוכנים להשחתה, וכפירוש זה מאמר **ועבר** וגוי הוא גזירה לפסוק שקדם לא תנאי במעשה שהתנאי כבר אמר אם תעשון הדבר הזה שפירושו הוא התנאי שהתנו הם כמו שכתבתי למעלה, ואומרו **לפני ה'** לומר שבזה לא יהיה מסך מבדיל בינם ובין ה' כאומרו (ישעי' נט) עונותיכם היו מבדילין ביניכם לבין אלהיכם, שס"מ הרשע וחילותיו הם המבדילים והם המכלים:

עוד נתכוון לומר **לפני ה'** פירוש שהוא המוריש אויביו כמו שגמר אומר עד הורישו פירוש ה' לאויביו מפניו, וכפירוש זה שיעור הכתוב הוא על זה הדרך **אם תחלצו** ותהיה כוונתכם לפני ה' וגוי אז אינכם צריכין למלחמה אלא העברה לבד לפני ה' והוא יוריש אויביו, והוא אומרו **ועבר לכם** וגוי לפני ה' היוצא להנקם עד הורישו אויביו הא למדת כי הוא המוריש לפני בני ישראל, ודקדק לומר **מפניו**, לפי שה' שוכן בעיר אשר בחר לו ירושלים החביבה ואינו חפץ לראות אויביו לפניו: (אור החיים)

[כב] וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לְפָנֵי יְהוָה וְאַחַר תָּשָׁבוּ וְהִיטְתֶם נְקִים מִיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהִיטְתָּה הָאָרֶץ הַזֹּאת לְכֶם לְאַחֲזָהּ לְפָנֵי יְהוָה:

אונקלוס וְתִתְּכַבֵּשׂ אֶרְעָא קְדָם עֲמָא דִּי וּבְתַר כֵּן תִּתּוּבוּן וְתִהוּן זְכָאִין מִן קְדָם יְיָ וּמִיִּשְׂרָאֵל וְתִהִי אֶרְעָא הָדָא לְכוּן לְאַחְסָנָא קְדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן וְתִתְּכַבֵּשׂ אֶרְעָא קְדָם עֲמָא דִּי וּמִן בְּתַר כְּדִין תִּתּוּבוּן וְתִהוּן זְכָאִין מִן קְדָם יְיָ וּמִיִּשְׂרָאֵל וְתִהִי אֶרְעָא הָדָא לְכוּן לְאַחְסָנָא קְדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **לפני ה'**. כי שם הארון. לפני ה' כאשר פירשתי כי לעולם הוא לשבח: (אבן עזרא)

בעל הטורים **לפני ה'**. בפרשה ז"פ כנגד ז' שנים של כבוש: (בעל הטורים)

אור החיים **ונכבשה הארץ**. צריך לדעת למה לא הספיק במאמר עד הורישו שאמר בסמוך, עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר **ואחר תשובו** שמובן הוא מאומרו עד הורישו וגוי הרי גבול ההליכה ומובן מעצמו

שישובו אחר כך. אכן כוונת משה בזה הוא הבטחת הטובה הנמשכת מקיום הדברים, כי באמצעות מעשה הקודם יובטחו בכמה הבטחות, א' **ונכבשה הארץ** פירוש ודאי שתכבש הארץ לפני ה', ב' **ואחר תשובו** פירוש הבטיח כל המדבר אליהם שלא יפקדו בכל זמן שיהיו בארץ במלחמות הגדולות וישבו שלימים לביתם, והגם שמצינו (ב"ב קכא:) שיאיר בן מנשה נהרג במלחמת העי, חצי המנשה לא היה מאותם שדבר משה עמהם אז כמובן מהכתובים:

עוד הודיעם שבזה יהיו נקיים מה' ומישראל, פירוש מה' כשיעברו למלחמה על דרך שכתבתי שתהיה כוונתם לקדש שם שמים ולא להנאתם בשביל קיום תנאי הארץ, ומישראל לבל יחשדו שטינא היתה בלבם מהמרגלים כמו שאמר להם משה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים שכוונתם לשוב מאחרי ה', ואומרו **והיתה הארץ** וגו' הבטיחם שבזה תתקיים בידם הארץ לאחוזתה ולא תהיה נגזלת מהם, וממוצא דבר אתה למד שאם לא יעשו כדבר משה יושללו מכל הבטחות הטובות:

ואומרו לפני ה' אפשר שנתכוון להחזיקם בקדושת הארץ מהטעמים עצמן שאמרו הם בתחילת דבריהם, וזה הוא שיעור דבריו **והיתה הארץ הזאת** וגו' הגם שהוא חוצה לארץ תהיה נחשבת לכם **לאחוזת לפני ה'** פירוש תהיה נחשבת אחוזתה זו שהיא לפני ה' וזו היא קדושתה שלטעם זה היא שנחשבת הארץ קדושה לפי שהיא לפני ה' באין רצועת חול מפסקת בינה ובין ה' שוכן הבירה: (אור החיים)

[כג] ואם לא תעשו כן הנה חטאתכם ליהוה וידעו חטאתכם אשר תמצא אתכם:

אונקלוס ואם לא תעבדו כן היא חבתו קדם יי ותדעו חובתו ותשפח ותכוון: (אונקלוס)

יונתן ואין לא תעבדו ית פתגמא הדין היא חבתו קדם יי אלהכו וידעו חובתו ותארע ותכוון: (תרגום יונתן)

אור החיים ואם לא תעשו כן הנה חטאתם. קשה לא היה לו לומר אלא ואם לא תעשו כן לא תהיה הארץ הזאת לכם. אכן כוונת המאמר הוא שאם לא יעשו כדברי משה שצוה אותם שילכו לקיים מצות מלחמת חובה לעשות נקמה באויבי ה' הגם שיעברו חלוצים הנה חטאתם פירוש מה שלפנינו כבר יש בידכם חטא, והוא מה שדקדק לומר חטאתם לה' כבר:

ודעו את חטאתכם וגו'. פירוש מודיעם שמי שיש חטא בידו ימצאהו בשעת הסכנה ויפרע ממנו, והוא אומרו **אשר תמצא אתכם** בפשיטות,

וצא ולמד ממאמרם ז"ל (טושי"ע או"ח סי' נד) שחוזרים מעורכי המלחמה על חטא קל אם שח בין ישתבח ליוצר, וכמו כן ימצאם עון זה ויחסרו כל ההצלחות הרשומים בדבריו, גם אז לא יהיו נקיים מה' ומישראל כי מהמקרה הרע אדרבה יצדיקו כי לא נקיים היו, ועיין מה שפרשתי בתשובת בני גד ובני ראובן שאמרו עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה: (אור החיים)

ספורנו הנה חטאתם לה'. בזה תודיעו אז שחטאתם עתה שתודיעו שהיתה כונתכם להרע: (ספורנו)

[כד] בְּנוּ לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם וּגְדֹרֹת לְצַנְאָכֶם וְהִיצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ:

אונקלוס בְּנוּ לְכוּן קְרוֹי לְטַפְּלָכוּן וְחֲטְרוֹי לְעִנְכוּן וְדִפּוֹק מִפּוּמְכוּן תַּעֲבְדוּן: (אונקלוס)

יונתן בְּנוּ לְכוּן קוֹרְיֵי לְטַפְּלָכוּן וְדִירֵי לְעִנְכוּן וְדִנְפִיק מִפּוּמְכוּן תַּעֲבְדוּן: (תרגום יונתן)

רש"י לְכַנְאֲכֶם. תִּיבָה זו (ז) מַגְזֵרֶת כֹּהֵן וְאַלְפִים כֹּלֵם (תהלים ח, ח), שְׂאִין זו אֲל"ף מִפְסִיק זֵין נו"ן לְכַד"י, וְאַל"ף שְׂבָא כֹאן אַחַר הַנו"ן בְּמִקּוּם ה"א שֶׁל כֹּהֵן הוּא. מִיִּסּוּדוֹ שֶׁל רַבִּי מִשָּׁה הַדְרַשָּׁן לְמַדְתִּי כֵן: וְהַיּוֹלָא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ. לְגִבּוּהַ, (ח) שְׂקִבְלָתֶם עֲלֵיכֶם לְעִבּוֹר לְמַלְחָמָה עַד כְּבוֹשׁ וְחִלּוּק, שְׂמִשָּׁה לֹא בָקֵשׁ מֵהֶם אֲלֹא וּנְכַזָּה וְאַחַר תִּשׁוּבוּ, וְהֵם קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם עַד הַתְּנַחֵל, הַרִי הוֹסִיפוּ לְהַתְּעַכֵּב שְׂבַע שְׁחִלְקוּ, וְכֵן (ט) עֲשׂוּ: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) דַּק"ל לְמָה הַקְּדִים הַנו"ן לְהַאֲל"ף וְגַם נִקּוּד הַנו"ן בְּפֶתַח וְלֹא בְּסוּר"א: (ח) ר"ל בְּזֵה לְמָה כְּתִיב כֹּאן וְהַיּוֹלָא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ שְׂהוּא לְשׁוֹן הַכְּתוּב בְּנִדְרֵי דְכְּתִיב כֹּל הַיּוֹלָא מִפּוּי יַעֲשֶׂה וְגו': (ט) כְּלוּמַר אֵל תִּקְשֶׁה מִנְּלִיָּה שְׂקִבְלוּ עֲלֵיהֶם כֵּן שְׂהַרִי בְּסִפְרֵי יְהוֹשֻׁעַ כְּתִיב שְׂכֵן עֲשׂוּ שְׂעַכְבּוּ עַד הַתְּנַחֵל הָאֲרִץ שְׂמַע מִינָה שְׂכַךְ קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אֲלִי"ף לְצַאנְכֶם. נוֹסֵף כְּמוֹ וְהַאֲזַנְחוּ נְהִירוֹת: (אבן עזרא)

אור החיים וְהַיּוֹצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ. הַכוּוּנָה בְּמֵאמֵר זֶה שֶׁלֹּא יִבִּינוּ שֶׁהַחֲלִיט לְהֵם מֵאמֵר בְּנִין הָעָרִים וְגו' עַל כָּל פְּנִים אֲלֵא תִנְאִי הוּא הַדְּבַר. אוֹ נִתְכוּוֹן לְהַשִּׁיב לְמָה שֶׁאֵמְרוּ שֶׁאֵם יִבְנוּ עָרֵי מִבְּצָר וְיִשְׁבּוּ שֶׁם טַפְּסִי שִׁיתְעַכְבּוּ עַד שִׁינְחִלוּ יִשְׂרָאֵל נִחְלַתֶם בְּאַרְץ, לְזֶה אֵמֵר וְהַיּוֹצֵא וְגו' פִּירוּשׁ פֶּרֶט זֶה אֵם לֹא הֵייתֶם אוֹמְרִים אוֹתוֹ אֵין צוּרֵךְ בּוֹ לְמִיחּוּשׁ שִׁישׁ בְּעַנְיָן וְהִיָּה דִּי

בעכבתכם שם עד תשלום שבע שני כיבוש ואין צורך להתעכב שם ארבע עשרה שנה, ולפי שאתם אמרתם כן היוצא מפיכם תעשו, ותמצא שלא התנה עליהם משה אלא עד שנכבשה ולא עד שנחלקה כאמור במאמר התנאים לומר שאין תנאי זה מעכב אלא לקיים היוצא מפייהם: (אור החיים)

[כה] וַיֹּאמֶר בְּנֵי גֵד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אָדָנִי מִצְוָה:

אונקלוס וַאֲמָרוּ בְּנֵי גֵד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֹשֶׁה לְמִימָר עֲבָדֶיךָ יַעֲבֹדוּן כְּמָא דִּי רְבוּנִי **מִפְקֵד**: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ בְּנֵי גֵד וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּאִסְכְּמוֹתָא חֲדָא לְמֹשֶׁה לְמִימָר עֲבָדֶיךָ יַעֲבֹדוּן כָּל דְּרְבוּנִי מְפִקִיד: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר בני גד. כלם כאיש (י) אחד: (רש"י)

שפתו חכמים (י) ר"ל למה כתיב ויאמר לשון יחיד ובני לשון רבים הוא: (שפתו חכמים)

בעל הטורים ויאמר בני גד. היל"ל ויאמרו אלא הגדול שבהם דבר בשביל כלם: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר בני גד וגו' לאמר עבדיך יעשו וגו'. קשה א' אומרו לאמר למי יאמר משה, ב' מה חידוש בדבריהם עבדיך יעשו הלא כבר הם קדמו ואמרו מה שצוה אותם משה, ג' אחר שאמרו בדרך כלל עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה למה הוצרכו לומר עוד טפנו וגו' יהיו שם וגו' ועבדיך יעברו, עוד למה כפלו לומר כאשר אדוני דובר והלא כבר אמרו עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה, ד' למה שינה בפסוק ראשון אמר מצוה ובפסוק ב' אמר דובר:

אכן לפי מה שפירשתי בדברי משה שנתכוון לחדש להם שתהיה כוונת עברתם למלחמה כמשפט אוהבי שמו כמו שכתב רמב"ם בפרק ז' מהלכות מלכים, גם בענין פרט הקדמת ערים לטף לבנין גדרות צאן כאומרם ז"ל (מד"ר כאן) שהם חבבו הממון מטף ומשה הפך להם, לזה השיבו יחד כאיש אחד ויאמר בני גד והסכימו למאמר משה בב' הפרטים שחדש להם משה, והתחילו מהסמוך שהוא ענין חיבוב טפם מממונם ואמרו טפנו וגו' וכל בהמתנו הרי שהקדימו טפם לבהמתם כדברי משה, ואחר כך אמרו גם כן הודאתם עשות בפרט הראשון שתהיה כוונתם במלחמה לפני ה', והוא אומרם ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' כאשר

אדוני דובר ולא כמו שאמרו בתחילה נחלץ חושים לפני בני ישראל עד
הביאונם וגו':

והנה לצד כי ב' דברים אלו יש עליהם חיוב לקיימם בשביל שכך התנה עליהם משה וכל תנאי שבממון קיים הגם שיהיה המתנה איש הדיוט, לזה נתחכמו בתחילת דבריהם ואמרו כי גם בלא חיוב התנאי עליהם לקיים כל דברי משה נביא ה' דכתיב (דברים יח) אליו תשמעון, והוא מה שנתכוונו במאמר ראשון שאמרו **עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה** אותנו לעשות גם בלא טעם שהוא תנאי נתינת הארץ, ולזה אמר תיבת **לאמר** פירוש במאמרך לבד חובה עלינו לעשות מצותך:

גם ירצה לשון עילוי ורוממות כי דבר זה אמרוהו בני גד ובני ראובן לצד מעלת מלך ונביא, ואחר כך פירשו הדברים ואמרו **עבדיך יעשו כאשר אדוני דובר** פירוש גם מלבד חיוב הבא מחמת המצוה יש חובה עלינו לעשות הגם שלא היה הדבר מצוה אלא דיבור כדברים העוברים בין אדם לחבירו בעניני תנאי מקח וממכר זוכה ומזכה בעניני העולם, והכוונה בזה שמקבלים גם כן עליהם הדבר כדברים שמתחייב אדם לחבירו בתנאי הממון שקיימין כראי מ וצק: (אור החיים)

ספורנו עבדיך יעשו. בזה החלק אשר אמרת שנעבור חלוצים: (ספורנו)

[כו] טַפְנוּ נְשִׁינוּ מְקַנְנוּ וְכָל בְּהֶמְתְּנוּ יִהְיוּ שָׁם בְּעָרֵי הַגְּלָעָד:

אונקלוס טַפְלָנָא נְשָׁנָא גִיתָנָא וְכָל בְּעִירָנָא יְהוֹן תַּמָּן בְּקִרְוֵי גְלָעָד: (אונקלוס)

יונתן טַפְלָנָא נְשָׁנָא גִיתָנָא וְכָל בְּעִירָנָא יְהוֹן תַּמָּן בְּקִרְוֵי גְלָעָד: (תרגום יונתן)

[כז] וְעַבְדֶּיךָ יַעֲבְרוּ כָּל חַלוּץ צָבָא לַפְּנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אָדְנִי דִבֶּר:

אונקלוס וְעַבְדֶּיךָ יַעֲבְרוּן כָּל מְזֻרֵי חִילָא קָדָם עַמָּא דִּי לְקִרְבָּא כְּמָא דִּי רְבוּנֵי מְמִלָּל: (אונקלוס)

יונתן וְעַבְדֶּיךָ יַעֲבְרוּן כָּל דְּמְזֻרֵי חִילָא קָדָם עַמָּא דִּי לְקִרְבָּא הִיכְמָא דְרְבוּנֵי מְמִלִּיל: (תרגום יונתן)

אבן עזרא כל חלוץ צבא. כמו הארון הברית והטעם כל חלוץ חלוץ צבא: (אבן עזרא)

[כח] וַיֵּצֵאוּ לָהֶם מֹשֶׁה אֶת אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן וְאֶת רְאִשֵׁי אֲבוֹת הַמִּטּוֹת לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וּפְקִיד לְהוֹן מֹשֶׁה יֵת אֶלְעֶזֶר פְּהֶנָּא וְיֵת יְהוֹשֻׁעַ בְּר נון וְיֵת רִישִׁי אֲבָהֵת שְׁבִטָא לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וּפְקִיד עֲלִיהוֹן מֹשֶׁה יֵת אֶלְעֶזֶר פְּהֶנָּא וְיֵת יְהוֹשֻׁעַ בְּר נון וְיֵת רִישִׁי אֲבָהֵת שְׁבִטָא לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י וּיְאֹו לְהֵם. כְּמוֹ עֲלִיהֵם, וְעַל תְּנֵאֵם (כ) מֵינָה אֲלַעְזֵר וְיְהוֹשֻׁעַ, כְּמוֹ ה' יִלְחֵם לְכֵם (שמות יד, יד): (רש"י)

שפתי חכמים (כ) מִפְּנֵי שְׁאוּי זֶה הוּא לְשׁוֹן מְנוּי כְּמ"ס אַחַר זֶה וְחִינוּ נּוֹפֵל בְּזֶה מִלֵּת לְהֵם אֲלֵא עֲלִיהֵם אֲמַר כְּמוֹ עֲלִיהֵם וּמִפְּנֵי שְׁלֵא נִתְמַנּוּ רַק עַל הַתְּנֵאִים אֲמַר וְעַל תְּנֵאֵם. וְאֲמַר שְׁמַלְנוּ מִלֵּת לְהֵם כְּמוֹ עֲלִיהֵם וְהוּא מִלֵּת ה' יִלְחֵם לְכֵם שְׁפִירוֹקוֹן עֲלִיכֵם כְּלוֹמַר בְּסִזְלֵכֵם: (שפתי חכמים)

ספורנו וַיִּצוּ מֹשֶׁה. צוּה שְׁלֵא יִתְנוּ לְאֵלָה אֶת אֶרֶץ סִיחׁוֹן וְעוֹג אֲלֵא אַחַר שִׁישׁוּבוּ מִכִּיבוֹשׁ הָאֶרֶץ כְּאֲמַרוּ וּנְכַבְּשָׁה הָאֶרֶץ וְאַחַר תִּשׁוּבוּ וְהִיתָה הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְכֵם וְלֹא קוֹדֵם לְכֵן. וְהֵם לֹא קִבְּלוּ זֶה וְאֲמַרוּ נַחְנוּ נַעֲבוֹר חֲלוּצִים וְאַתְנוּ אַחֲזַת נַחֲלַתְנוּ שִׁתְּהִיָּה בְּרִשׁוֹתְנוּ בַּעַת שִׁנְעִבוֹר אֶת הִירְדֵן: (ספורנו)

[כט] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶלְהֵם אִם יַעֲבְרוּ בְּנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶתְכֶם אֶת הִירְדֵן כָּל חֲלוּץ לְמִלְחָמָה לְפָנָי יְהוֹה וְנִכְבְּשָׁה הָאֶרֶץ לְפָנֵיכֶם וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת אֶרֶץ הַגִּלְעָד לְאַחֲזָה:

אונקלוס וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אִם יַעֲבְרוּן בְּנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן עִמְכוֹן יֵת יוֹרְדְנָא כָּל דְּמִזְרֵז לְקִרְבָּא קְדָם עִמָּא דִּי וְתִתְכַבֵּשׁ אֶרְעָא קְדָמֵיכוֹן וְתִתְנֹון לְהוֹן יֵת אֶרְעָא דְגִלְעָד לְאַחְסָנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אִין יַעֲבְרוּן בְּנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן עִמְכוֹן יֵת יוֹרְדְנָא כָּל דְּמִזְרֵז לְקִרְבָּא קְדָם עִמָּא דִּי וְתִתְכַבֵּשׁ אֶרְעָא קְדָמֵיכוֹן וְתִתְנֹון לְהוֹן יֵת אֶרְעָא גִלְעָד לְאַחְסָנָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וְנִתַּתֶּם. תִּתְנוּ לְהֵם וְהוּיִיו כְּפִיָּא רַפָּה בְּלִי יִשְׁמַעֲאֵל כִּי כֵן מִשְׁפַּט הַלְשׁוֹן: (אבן עזרא)

אור החיים וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְגו' וְנִתַּתֶּם לְהֵם. אֲמַר וְנִתַּתֶּם לְהֵם שִׁנְרָאָה כִּי הֵם הַנּוֹתְנִים וּבִסְמוּךְ אֲמַר הַכְּתוּב וְיִתֵּן לְהֵם מֹשֶׁה וְגו' אֶת מַמְלַכַת וְגו', לְפִי שְׁאִין הַחֲלֵט הַנְּתִינָה אֲלֵא אַחַר קִיוֹם הַתְּנֵאִי לְזֶה אֲמַר וְנִתַּתֶּם, וְנִשְׁאֵר לְדַעַת לְמָה אֲמַר וְנִתַּתֶּם שֶׁהִיָּה לוֹ לּוֹמַר תִּתְנוּ לְהֵם, וְאוּלַי שְׂרַמְזוּ לְהֵם

הדברים עצמן שאמר לבני גד ובני ראובן שאם ילכו יצליחו כל ישראל בין הנוחלים בארץ בין הנוחלים בעבר הירדן, והוא אומרו **אם יעברו** וגו' ו**נכבשה** וגו' הצלחת נוחלי הארץ, ו**נתתם** וגו' הצלחת נוחלי עבר הירדן, ורמז זה לא היה נשמע אם היה אומר תתנו להם: (אור החיים)

[ל] **וְאִם לֹא יַעֲבְרוּ חֲלוּצִים אֶתְכֶם וְנֶאֱחָזוּ בְּתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ פְּנֵעוֹן:**

אונקלוס **וְאִם לֹא יַעֲבְרוּ מְזַרְזִין עִמָּכֹן וְיִחְסְנוּ בִּינֵיכֹן בְּאֶרֶץ דְּכָנְעוֹן:**
(אונקלוס)

יונתן **וְאִין לֹא יַעֲבְרוּ מְזַרְזִין עִמָּכֹן וְיִחְסְנוּ בִּינֵיכֹן בְּאֶרֶץ דְּכָנְעוֹן:**
(תרגום יונתן)

אבן עזרא **וְנֶאֱחָזוּ בְּתֹכְכֶם.** חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תולידים עמהם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המלה כמשפט בעלי היו"ד כי אותיות אהו"י מתחלפים: (אבן עזרא)

אור החיים **וְאִם לֹא יַעֲבְרוּ חֲלוּצִים אֶתְכֶם.** פירוש הגם שיעברו אחר כך יאחזו בתוככם, וטעם אומרו **וְנֶאֱחָזוּ** בתוספת וא"ו ולא אמר יאחזו, נתכוון לרמוז דיוק הצלחתם הנשמע מפסוק אם יעברו על זה הדרך ואם לא יעברו אין הצלחתם בארץ הלזו ומעצמן יאחזו בתוככם לצד המצר להם בארץ, ונמצאו בטלו המצוה ושלהם לא הגיעם: (אור החיים)

[לא] **וַיַּעֲנוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל עֲבָדָיךָ כֹּן נַעֲשֶׂה:**

אונקלוס **וְאֶתִּיבוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמִימְרֵי יְתֵי דִי מְלִיל יֵי לְעַבְדֵיךָ כֹּן נַעֲבִיד:**
(אונקלוס)

יונתן **וְאֶתִּיבוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וְאָמְרוּ יְתֵי כָּל דְּמַלִּיל יֵי לְעַבְדֵיךָ הִיכָדִין נַעֲבִיד:**
(תרגום יונתן)

אבן עזרא **וַיַּעֲנוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל עֲבָדָיךָ כֹּן נַעֲשֶׂה:**
(אבן עזרא)

אור החיים **וַיַּעֲנוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל עֲבָדָיךָ כֹּן נַעֲשֶׂה.** הוצרכו להחזיר הדברים, גם אמר הכתוב **וַיַּעֲנוּ** ולא אמר ויאמרו, לפי שאמר משה ונתתם להם חשו שאז תתחיל הנתינה לזה ענו ואמרו כי עברתם חלוצים הוא דבר שחייב לעשותו בדבר מלך שלטון ומלחמת חובה היא להם, והוא אומרו **אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר ה'** **לעבדיך כן נעשה** נחנו נחלץ חושים לפני ה' להלחם באויביו, אבל הנתינה היא מעכשיו, והוא אומרו **וַאֲתַנּוּ אַחוֹזֹת נַחֲלֹתֵינוּ,** והם לא הבינו כוונת דברי משה כמו שפירשנוהו, ולזה תכף נתן להם ובזה גילה דעתו כי כוונתו

במאמר ונתתם להם היא בידם כמו שפירשתי:

או אפשר שגם משה דעתו היה שלא יתחיל זכותם בה אלא אחר התנאי וכשראה חוזק רצונם במעשה הטוב הסכים ונתנה להם תכף ומיד:

חסלת פרשת מטות (אור החיים)

[לב] נַחֲנוּ נֶעְבֵר חֲלוּצִים לְפָנַי יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאַתָּנוּ אַחֲזֵת נִחְלָתָנוּ מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן:

אונקלוס נַחֲנָא נֶעְבֵר מְזַרְזִין קָדָם עָמָא דִּי לְאַרְעָא דְכְנָעַן וְעִמְנָא אַחֲזֵת אַחֲסִנְתָּנָא מֵעֵבֶרָא לְיַרְדֵּנָא: (אונקלוס)

יונתן נַחֲנָא נֶעִיבֵר מְזַרְזִין קָדָם עָמָא לְאַרְעָא דְכְנָעַן וְעִמְנָא אַחֲזֵת אַחֲסִנְתָּנָא מֵעֵיבֶרָא לְיַוִּרְדֵּנָא: (תרגום יונתן)

רש"י וְאַתָּנוּ אַחֲזֵת נַחֲלָתָנוּ. כְּלוּמַר, בִּידֵינוּ וּבְרַשׁוֹתָנוּ (ב) תְּהִי אַחֲזֵת נַחֲלָתָנוּ מֵעֵבֶר הַזֶּה: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ר"ל מה שכתוב ואתנו אחוזת נחלתנו מעבר לירדן מזרחה משמע שנטלו הקרקע אתם והיאך אפשר זה ועוד קשה למה כתיב מעבר לירדן והלא בלד זה נטלו נחלתן לזה כתב רש"י מעבר הזה והוסיף מלת תהי מפני שמאמר בידינו וברשותנו אחוזת נחלתנו יסבול שהיתה ברשותנו אחוזת נחלתנו לפיכך הוסיף מלת תהי שהרי עדיין לא זכו בנחלתן זו אלא אחרי קיום התנאים ופירוש כי באה נחלתנו אלינו אחרי קיום התנאים כאילו אמר אחרי קיום התנאים לא נבקש עוד לנחול מעבר לירדן והלאה כי כבר קבלנו נחלתנו בעבר הירדן מזרחה למפרע קודם שעברנו את הירדן מכיון שכבר קיימנו תנאינו באחרונה אחר שהחזקנו בנחלתנו ובנינו גדרות לאן למקננו וערים לטפנו וישבנו בתוכם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נַחֲנוּ. הוּא הַעִיֶקֶר וְאַלִי"ף אַנְחָנוּ נוֹסֵף וְלֹא הַזְכִּיר עַד עֵתָה חֲצִי שֶׁבֶט מְנַשֶּׁה בְּעֵבֶר הַיּוֹתוֹ חֲצִי הַשֶּׁבֶט: (אבן עזרא)

בעל הטורים נַחֲנוּ נֶעְבֹר חֲלוּצִים. הַפְסוֹק מֵתַחִיל וּמְסִיִּים בְּנוּי"ן כְּלוּמַר נֶעְבֹר הַיַּרְדֵּן שֶׁהוּא רַחֵב נִי אִמָּה. וַיֵּשׁ בּוֹ יִיב תִּיבוֹת לוֹי שְׁכַל יִיב שֶׁבֶטִים יַעֲבֹרוּ: נַחֲנוּ. ג'. נַחֲנוּ נֶעְבֹר בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נַחֲנוּ נַחֲנוּ פִשְׁעֵנוּ וּמְרִינוּ. נַחֲנוּ נֶעְבֹר לְמָה כִּי כוֹלְנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נַחֲנוּ וְאִם לֹא נַחֲנוּ פִשְׁעֵנוּ כַּדְכָתִיב וְדַעוּ

חטאתכם אשר תמצא אתכם : (בעל הטורים)

[לג] ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף את ממלכת סיחון מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשו הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב:

אונקלוס ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאמוראה וית מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא לקוריהא בתחומין קרוי ארעא סחור סחור: (אונקלוס)

יונתן ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאמוראי וית מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא לקוריהא בתחומי קוריי ארעא חזור חזור: (תרגום יונתן)

ספורנו ויתן להם משה. כדי שלא להכנס במחלוקת הסכים משה לדבריהם: (ספורנו)

[לד] ויבנו בני גד את דיבון ואת עטרת ואת ערער:

אונקלוס ויבנו בני גד ית דיבון וית עטרות וית ערער: (אונקלוס)

יונתן ויבנו בני גד ית מדבשתא וית מכללתא וית לחיית: (תרגום יונתן)

[לה] ואת עטרת שופן ואת יעזר ויגבהה:

אונקלוס וית עטרות שופן וית יעזר ורמתא: (אונקלוס)

יונתן וית מכללת שופנא וית מכוור גרמתא: (תרגום יונתן)

[לו] ואת בית נמרה ואת בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן:

אונקלוס וית בית נמרה וית בית הרן קרוין פריכו וחסרין דעאן: (אונקלוס)

יונתן וית פרפא תקיפא בבית נמרין וית בית הרן קוריי חקרא ויגדירין דעאן: (תרגום יונתן)

רש"י ערי מבצר (מ) וגדרת לאן. זה סוף הפסוק מוסב על תחלת הענין, ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות לאן: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) לא כפי מלכו שמורה שכל אלה הערים הנזכרים היו ערי מזבל וגדרות לאן דאם כן מאי ויצנו דקאמר הא כבר בנויים ועומדין: (שפתי חכמים)

[לז] וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּנוּ אֶת חֶשְׁבֹן וְאֶת אֶלְעָלָא וְאֶת קְרִיתִים:

אונקלוס וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּנוּ יֵת חֶשְׁבֹן וְיֵת אֶלְעָלָא וְיֵת קְרִיתִים: (אונקלוס)

יונתן וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּנוּ יֵת בֵּית חוּשְׁבָנִי וְיֵת מַעְלַת מְרָא וְיֵת קְרִיתָא דְתַרְיִן שׁוּקְהָא מְכַבְּשׁוֹן בְּמִרְמִירָא הִיא בְּיִישׂא: (תרגום יונתן)

[לח] וְאֶת נְבוֹ וְאֶת בְּעַל מְעוֹן מוֹסְבַת שֵׁם וְאֶת שְׁבִמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת שְׁמוֹת הָעָרִים אֲשֶׁר בְּנוּ:

אונקלוס וְיֵת נְבוֹ וְיֵת בְּעַל מְעוֹן מְקַפֵּן שְׁמָהוּ וְיֵת שְׁבִמָה וַיִּקְרוּ בְשֵׁמָהוּ יֵת שְׁמָהַת קְרוּיָא דִּי בְנוּ: (אונקלוס)

יונתן וְיֵת בֵּית קְבוּרְתֵיהָ דְמִשָּׁה וְיֵת קְרִיתָא דְבִלְק דְפָגְרוּ מִתְמָן טְעוֹת פְּעוֹר בְּמִדּוֹר בֵּית בְּמִסְיָא וְיֵת קְרִיתָא דְמְקַפֵּן שׁוּרְהָא גְלִיף שְׁמָהַת גּוּבְרִיָא וְיֵת שִׁירָן וַיִּבְתֵּר דְבְנֵינוּן קְרוּ לְהוֹן שְׁמָהוּ כְּשׁוּם גּוּבְרִיָא דְבְנוּנוּן: (תרגום יונתן)

רש"י ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם. נבו ובעל מעון שמות עבודת אלילים הם, והיו האמוריים קורים עריהם (נ) על שם עבודת אלילים שלהם, ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים, וזהו מוסבות שם, נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר: ואת שבמה. בנו שבמה, (ס) והיא שם האמורה למעלה: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) כלומר שהסבו שמם קודם בנינם מחדש כדי שלא יזכר שם עבודת אלילים בפיהם כי נבו ובעל מעון היו שמות עבודת אלילים והיו נקראין הערים על שמם ובני ראובן הסבו את שמם כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בית גליא בית כריא אצל שאר העיירות הסבו שמם אחר בנינם החדש כמנהג כל בני עיר: (ס) ר"ל למה לא כללן הכתוב בכלל אחד ואת נבו ואת בעל מעון ואת שבמה מוסבות שם. ומתוך דווקא נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר פירוש קודם בנינם החדש הסבו שמם כדי

שלא יזכר שם עבודת אלילים צפיהם אבל שאר העיירות הסבו שם אחר
בנינם החדש והיה שצמה דבוק למלת בנו דלעיל ולא עם מוסבות שם
ואמר אל תחשוב שדבוק עם מוסבות שם שהרי שם ושצמה שם אחד הוא:
(שפתי חכמים)

אבן עזרא ואת נבו. יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה כאשר אפרש:
מוסבות. אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה: (אבן עזרא)

דעת זקנים מוסבות שם. שבתחלה נקראו על שם עמון ומואב ואחר כן על
שם סיחון ולבסוף על שם ישראל: (דעת זקנים)

[לט] ויילכו בני מכיר בן מנשה גלעד וילכדה ויורש את
האמרי אשר

אונקלוס ואילו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריו: ית אמורא ד
בה: (אונקלוס)

יונתן ואילו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריו: ית אמוראי דבה:
(תרגום יונתן)

רש"י ויורש. כתרגומו ותריך, שתיבת רי"ש משמשת שתי חלוקות לשון
ירוקה ולשון הורקה, שהוא טיכוד ותיכוד: (רש"י)

אבן עזרא ויורש. יש אומרים כי מכיר חי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה
אל הגבור שהיה במשפחה: (אבן עזרא)

[מ] ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה וישב בה:

אונקלוס ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתב בה: (אונקלוס)

יונתן ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתב בה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם למכיר בן מנשה. לבני מכיר כמו ויאמר יהודה לשמעון
אחיו: (אבן עזרא)

[מא] ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר:

אונקלוס וַיֵּאִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֶזְל וַיִּכְבֵּשׂ יֵת כַּפְרֵינִיהוֹן וַיִּקְרָא יֵתְהוֹן כַּפְרֵינִי יֵאִיר :
(אונקלוס)

יונתן וַיֵּאִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֶזְל וַיִּכְבֵּשׂ יֵת כַּפְרֵינִיהוֹן וַיִּקְרָא יֵתְהוֹן כַּפְרֵינִי יֵאִיר :
(תרגום יונתן)

רש"י חוותיהם. כפרניהון: ויקרא אתהן חות יאיר. לפי שלא היו לו בנים
קראם זקמו לזכרון: (רש"י)

אבן עזרא ויאיר בן מנשה. הוא ממשפחת יהודה כי כן כתוב כי חצרון לקח בת מכיר בן מנשה והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזילי הגלעדי כי כן כתוב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה התקיף מכל שבעה גוים: חותיהם. פירושו לפי מקומו כמו קריות:

חסלת פרשת מטות (אבן עזרא)

[מב] וַנִּבַח הַלֵּךְ וַיִּלְכְּדוּ אֶת קִנְתָּ וְאֶת בְּנֵיתֶיהָ וַיִּקְרָא לָהּ נִבַח בְּשֵׁמוֹ : (פפפ)

אונקלוס וַנִּבַח אֶזְל וַיִּכְבֵּשׂ יֵת קִנְתָּ וְיֵת כַּפְרֵינִיהוֹן וַיִּקְרָא לָהּ נִבַח בְּשֵׁמֶיהָ : [פפפ]
(אונקלוס)

יונתן וַנִּבַח אֶזְל וַיִּכְבֵּשׂ יֵת קִנְתָּ וְיֵת כַּפְרֵינִיהוֹן וַיִּקְרָא לָהּ נִבַח עַל שְׁמֵיהָ :
(תרגום יונתן)

רש"י ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה"א. וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן, לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה, שמשמע מדרשן כמו לא. ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה, ויאמר לה בועז (רות ב, יד),
(ע) לבנות לה בית (זכריה ה, יא):

חסלת פרשת מטות: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) והקסה הרמב"ן וכן שאר מפרשים איך לא ראה במדרש רות ולנכי לא אהיה כאחת שפחותיך אמר לה ח"ו איך אתה מן השפחות אלא מן האמהות ודכוותה ונבח הלך וגומר ודכוונת ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לסקר תשועה כו' עיין שם ולי נראה דגם

רש"י ידע המדרש אך מה שכתב ותמהני כו' הוא לפי מה שדרש רבי משה
הדרשן שלא עמד השם של עיר בכך לכן כתיב לה רפה כאלו כתיב לא
נבח שלא נתקיים זה השם אלא שם אחר וכן כריך לדרוש נמי בהאי דיוקא
ויאמר לה זועז לא זועז אלא שליה וזה אינו וכן לבנות לה בית לא בית
אלא אהל וזה אינו ולכן דקדק רש"י בדבריו ואמר מה ידרוש כלומר לפי
הדרש שדרש פה יש לדרוש גם כן התם וזה אינו ובאמת לא נסתנה שם
העיר שקרא בשם נובה והא דכתיב לה רפה יש לומר דנובח ואחרים קראו
את העיר בשם נובה אבל בניו לא קראו אותה נובה כמו שכתוב הרמב"ם
והביאו טור יורה דעה סימן ר"ס היה שם אציו כשם אחרים ישנה את
שם כלומר שם של אחרים. כן נראה לי ליישב דברי רש"י: חסלת פרשת
מטות (שפתי חכמים)

בעל הטורים ויקרא לה נבח. לה ג' לא מפיק ה"א ויקרא לה נובח בשמו
שלא נתקיים לה זה השם. ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער שבקש
לבנות ולא בנה. ויאמר לה בועז שלא דבר עמה הוא בעצמו אלא ע"י שליח
לה כמו לא : (בעל הטורים)

פרשת מסעי

במדבר פרק-לג

[א] אֵלֶּה מִסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצַבְּאֹתָם בְּיַד מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן :

אונקלוס אֱלֹהֵי מִטְלָנִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי נִפְקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְחִילִיָּהוֹן בִּידָא
דְּמֹשֶׁה (אונקלוס) וְאַהֲרֹן :

יונתן אלה אֱלֹהֵי מִטְלָנִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי נִפְקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְחִילִיָּהוֹן פֶּד
אֲתַעְבְּדוּ לְהוֹן נִיסִין עַל יַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן : (תרגום יונתן)

רס"י אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו, להודיע חסדיו של מקום. שאף על פי שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר, לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה, שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות, לא מהם י"ד, שכולם היו בשנה ראשונה קודם גזרה, משנסעו מרעמסם עד שבאו לרתמה שמסם נשתלחו המרגלים, שנאמר ואחר נסעו העם מחלרות וגו' (במדבר יב, טז), שלח לך אנשים וגו' (שם יג, ט), וכאן הוא אומר ויסעו מחלרות ויחנו ברתמה, למדת שהיא במדבר פארן. (א) ועוד הולא משם שמונה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן, מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים, נמלא שכל שמונה ושלשים (ב) שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות, זה מיסודו של ר' משה הדרשן. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת, (ג) משל למלך שהיה בנו חולה, והוליכו למקום רחוק לרפאותו, כיון שהיו חוזרין, התחיל אביו מונה כל המסעות, אמר לו, כאן ישננו, (ד) כאן הוקרנו, (ה) כאן חששת את ראשך וכו' (במ"ר כג, א): (רס"י)

ספתי חכמים (א) ר"ל דפארן היה מישור גדול ומקום היה בו שנקרא רתמה שמע מינה דגזירת מרגלים היה ברתמה: (ב) שלח היתה הגזירה כי אם ל"ח שנה כמו שפירש"י בפרשת ואלה הדברים ואם תאמר והלא מרתמה עד הר ההר לא היו אלא י"ט מסעות ואם כן לא יהיו אלא מ"א מסעות ולעיל פירש"י מ"ב מסעות עיין לעיל בפרשת חקת בפירש"י שבע מסעות ממוסרה עד הר ההר: (ג) ר"ל דלכך נכתבו המסעות: (ד) ר"ל כאן היית יאן כו' כך הקדוש ברוך הוא מונה כל המסעות כלומר דבר זה עשיתם במסע פלוני וזה אירע לכם במסע פלוני: (ה) לשון מיקר שכן דרך החולים שנוח להם כשמקררין אותן: (ספתי חכמים)

אבן עזרא אלה מסעי. כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שבנו הערים הנזכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים: (אבן עזרא)

בעל הטורים אלה מסעי. מוצאיהם למסעיהם. ובתר הכי הפך וכתב ואלה מסעיהם למוצאיהם לומר שהכל היה ע"פ ה' בין מסע בין מוצא: (בעל הטורים)

אור החיים אלה מסעי וגו'. רז"ל (ב"ר פ"ו) אמרו כל מקום שנאמר אלה פסל הקודמים, ובמה שלפנינו לא ראינו שקדמו במאמר מסעות זולתם לומר שנתכוון הכתוב לפוסלם. והיה נראה כי נתכוון לפסול כל מסעות זולתם שישנם בעולם הגם שלא הוזכרו, אלא שרואני שלא היו המסעות לשבח ולואי שלא היו בעולם כי רובם היו ליסורין של עון המרגלים, גם הקודמים היו דרך רחוקה לבל יתנו ראש וישובו דכתיב (שמות יג) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, הא למדת שלא היה לרצון ולסדר הנכון למועדי רגל, גם אמרו רז"ל (ילקוט יתרו רעג) וזה לשונם וכל נתיבותיה שלום בקש הקדוש ברוך הוא ליתן התורה לישראל כשיצאו ממצרים והיו חולקין אלו עם אלו וכו' מה כתיב ויסעו מסוכות ויחנו באיתם היו נוסעים במריבה וחונים במריבה וכו' עד כאן, וכפירוש זה אין במסעות אלו דבר יקר הערך לפסול כל זולתם:

ואפשר כי לפי שיש במסעות אלה האמורים בפרשה ב' הדרגות, א' הם המסעות שהיו בשנה ראשונה קודם גזרת מרגלים, ב' המסעות שעשו בשביל גזרת המרגלים שלא היה בדעת ה' עשות זולת מה שעשו בב' שנים, ומסעות אלו גרועים הם מערך שלאחריהם, וכנגדן נתכוון ה' במאמר אלה לפוסלם, וזה שיעור הכתוב **אלה מסעי** וגו' פירוש האמורים בסמוך הם המסעות הראוים והצריכין וכל זולתם פסולין הם שלא היו אלא יסורין להניעם במדבר בתוכחות של עון המרגלים:

עוד נראה בהעיר למה בחר הכתוב למנות המסעות ולא החניות ומה גם לדבריהם ז"ל (מד"ר כאן) שאמרו משל למלך וכו' כאן ישננו כאן וכו' עד כאן, שזה יותר בזכרון החניות לא במסעות, גם לפי מדרש אחר (תנחומא) שאמרו שהזכיר המסעות לקבוע להם שכר לעתיד לבא דכתיב (ישעי' לה) ישושם מדבר וגו' לפי זה היה ראוי למנות החניות:

אכן יתבאר על פי דברי אנשי אמת (זוח"ב קנז). שאמרו שהליכת ישראל במדבר היתה לברר ניצוצי הקדושה שאנס איש הבליעל החונה במדבר השמים ששם קנה מקומו מקום נחש שרף ועקרב ודרכו שם עדת ה' להוציא בולעו מפיו, והוא הטעם שהיו ישראל חונים במקום אחד שנה ובמקום אחר י"ב שעות שהוא כפי מה שצריך לבירור הניצוצות שישנם במקום ההוא, ובירור זה אין כח בעולם שיכול עשותו זולת קדושה השלמה ובסוד שלימות מחברת הכללות ומחברת הפרטות, קדושה השלמה היא השכינה וישראל והתורה, ומחברת הפרטות הם ס' ריבוא נשמות קדושות, מחברת הכללות הוא משה רבינו בסוד משה עמו, כי הוא אילן שממנו נוצצו נשמות ס' ריבוא שהיו שם, ונסתייעו בעזר אלהי בשכונת שוכן הבירה ושברו מלתעות עול וביררו בירור עצום:

וכפי זה תכלית המעשה הוא כשנוסעים היו נוסעים עמהם כל הדומה למין הקודש לא בזמן החניה שעדיין לא נעשה עמו דבר, והוא מה שרמז במאמר **אלה מסעי** אלה פסל כל המסעות שבעולם שאין מסע כזה שהיו נוסעים עמהם הון קדוש ויקר שאין ערוך אליו, והגם שקדמו האבות ודרכו מקומות ועשו חלקם בבירורי ניצוצות, לא הגיעו לגדר זה, ואמר הכתוב עצמו טעם עילוי מסעות אלה לפי שהם של בני ישראל **אשר יצאו מארץ מצרים** ונצרפו בכור הברזל שהיא ארץ מצרים כאמור ובזה היו נשמותם ראויים לברר ניצוצי הקדושה בכל המקום אשר יבואו שמה, ועוד **לצבאותם** שהיא שלימות הצבא אשר תשרה עליו השכינה שהוא מספר ס' ריבוא ופחות ממספר זה אינו בגדר השלימות:

ותמצא שאמרו ז"ל (ב"ר פע"א מכילתא יתרו) כי לסיבה זו לא נתן ה' התורה לראשונים שלא היה בהם שלימות הצבא שתשרה עליהם שכינה הנקראת צבאות, גם רמז בתיבת **לצבאותם** השראת שכינה עמהם, הרי לפניך זכרון עם קדוש וזכרון מספר השלם והשראת השכינה, וכנגד מחברת כללות מספר השלם אמר ביד משה ואהרן, משה הוא מחברת מספר השלם, ואהרן הוא שושבין השכינה המקריב ומיחד אליה כל הענפים כידוע בסוד הקרבן:

אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם. לפי מה שפירשנו כי תיבת אלה הגידה על המסעות המובחרים ופסלה מסעות הגרועים סמך הכתוב למאמר אלה מאמר **אשר יצאו וגו' לצבאותם** להעירך כי המובחרים הם אותם שקדמו למרגלים שהם בני ישראל שיצאו מארץ מצרים לצבאותם פירוש הצבאות עצמן שיצאו לשלול מסעות שהיו מזמן המרגלים שלא היו לצבאותם שנגזרה גזירה למות במדבר ומאותה שנה עצמה מתו חלק מהם ולא היה בנמצא הצבאות שיצאו ממצרים, ואומרו **ביד משה ואהרן** פירוש המסעות היו בידם דכתיב בפרשת בהעלותך (ט' כ') ועל פי ה' יסעו וגו' על פי ה' ביד משה וסמך עמו אהרן שאהרן הוא התוקע בחצוצרות למסעם לזה שתפו עם משה: (אור החיים)

ספורנו **אלה מסעי**. רצה האל יתברך שיכתבו מסעי ישראל להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר כארץ לא זרועה באופן שהיו ראויים להכנס לארץ:

כלי יקר **אלה מסעי בני ישראל**. לפי שמשה אמר למעלה אל בני גד ובני ראובן ויניעם במדבר ארבעים שנה, סלקא דעתך אמינא שהיו נדים ונעים כשוכב בראש חבל לא שקטו ולא נחו כל ארבעים שנה, על כן אמר אלה מסעי לומר לך שבארבעים שנה לא הניעם כי אם מ"ב תנועות. ובזה מיושב מה שנאמר אלה מסעי ולא אמר אלה החניות אשר חנו כדרך שנאמר ויסעו ויחנו, אלא שבא לפרש מאמר ויניעם במדבר כי התנועה היינו המסעות, וטעם לסיפור כל המסעות כתב רש"י להודיע חסדי

המקום כו'. והרב המורה נתן טעם אחר. וכן במהרי"א נתן כמה טעמים ואין להאריך בהם. (כלי יקר)

[ב] ויכתב משה את מוצאייהם למסעייהם על פי יהוה ואלה מסעייהם למוצאייהם:

אונקלוס ויכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימרא דיי ואלין מטלניהון למפקניהון: (אונקלוס)

יונתן ויכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימר דיי ואלין מטלניהון למפקניהון: (תרגום יונתן)

אבן עזרא את מוצאיהם. איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעייהם: על פי ה'. דבק עם למסעייהם: (אבן עזרא)

אור החיים ויכתוב משה את מוצאיהם וגו'. צריך לדעת מה מודיענו הכתוב במאמר זה, אם לומר שמשם כתבם הלא כל התורה משה כתבה והמסעות הכתובים בתורה מכלל התורה, עוד היה לו לומר ויכתוב משה את מסעייהם, עוד למה חזר לומר ואלה מסעייהם וגו' והלא כבר אמר אלה מסעי וגו', עוד למה שינה בתחלה הקדים לומר למוצאיהם ואחר כך אמר למסעייהם ואחר כך הקדים תיבת למסעייהם לתיבת למוצאיהם:

ונראה שהכתוב נתכוון להודיענו סדר כתיבת המסעות שלא נכתבו ביום אחד אלא על זה הסדר שהתחיל משה לכתוב בפנקסו במצות המלך מיום שיצאו ממצרים על זה הדרך יום שיצאו ממצרים כתב פסוק ויסעו בני ישראל מרעמסס וגו' ב' כתובים הבאים כאחד הכתובים לפנינו עד תיבת שפטים, וכשחנו בסוכות כתב פסוק ויסעו וגו' ויחנו בסוכות, וכשנסעו מסוכות כתב ויסעו מסוכות, וכשחנו באיתם כתב ויחנו באיתם, וכן על זה הדרך היה כותב כל מסע בזמנו עד שהגיעו לערבות מואב, ואחר כך אמר ה' אליו שישדרם בתורה כדרך שהיו כתובים אצלו, והוא מה שאמר הכתוב ויכתוב משה את מוצאיהם פירוש יום שיצאו ממצרים והם ב' הכתובים מויסעו מרעמסס עד תיבת שפטים, ואומרו למסעייהם פירוש לסדר כל מסעייהם שנסעו מיום צאתם ממצרים עד סוף המסעות, ואומרו על פי ה' לומר שמכתב הראשון עצמו היה על פי ה' הוא אמר אליו שיהיה כותב והולך, ואומרו ואלה מסעייהם וגו' פירוש אלה הם המסעות האמורים שכתב משה למוצאיהם כל אחד בזמנו ובמקומו וזה העתקה: (אור החיים)

ספורנו ויכתוב משה. כתב מקום שיצאו אליו והמקום אשר נסעו ממנו כי לפעמים היה המקום שיצאו אליו בתכלית הרוע והמקום שנסעו ממנו טוב: ואלה מסעייהם למוצאיהם. ולפעמים קרה הפך זה. וכתב גם כן ענין המסע שהיה לצאת ממקום אל מקום בלי הקדמת ידיעה שהיה זה קשה

מאד ובכל זה לא נמנעו ובכן נכתב בכל אחד מהם ויסעו ממקום פלוני ויחנו במקום פלוני כי המסע והחנייה היה כל אחד מהם קשה: (ספורנו)

כלי יקר ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'. ואחר כך הפך הסדר אלה מסעיהם למוצאיהם ולא נאמר בו על פי ה'. והנני מפרש זה בשלש פנים. האחד הוא, שבמקצת מסעות הלכו לפנים ובמקצתם נזורו אחור כי מתחילה וישבו ויחנו לפני פי החירות (שמות יד ב), פירש רש"י שהלכו לאחוריהם לצד מצרים, וכן דברים (ב א) כתיב ונפן ונסע המדברה, פירש רש"י לפי שקלקלו הפכו לצד המדבר, וכן בפרשת עקב (דברים י ו) מבארות בני יעקן מוסרה, שחזרו שמונה מסעות לאחוריהם, נמצא שרוב המסעות אשר הלכו בהם לפנים ולא לאחור והיו על פי ה' נקראו מוצאיהם למסעיהם, כי הפכו פניהם מן המקום אשר יצאו משם שנקרא מוצאיהם ופניהם אל מסעיהם אשר היו לפניהם, אבל מה שנזורו אחור בעבור שקלקלו בחטא לא היה על פי ה', ונקרא מסעיהם למוצאיהם שחזרו ונסעו למקום שיצאו משם שנקרא מוצאיהם כי הפכו פניהם לצד מצרים.

הפירוש השני הוא. כשנדקדק מהו שנאמר ויסעו מרעמסס ולא הזכיר בני ישראל ואחר כך חזר ואמר שנית ויסעו בני ישראל מרעמסס, ועוד כתיב הכא ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ובמקום אחר אומר (שם טז א) הוציאך ה' ממצרים לילה, אלא ודאי שהערב רב הלכו בלילה דרך בריחה ועליהם נאמר (שמות יד ה) ויוגד למלך מצרים כי ברח העם, בורח לא נאמר אלא ברח שכבר ברח מיד בצאתם וזה לא יצדק על ישראל שהרי הלכו ביד רמה, אלא ודאי שעל הערב רב הוגד לו שנקרא בשם עם, אבל ישראל הלכו ביום ביד רמה וכשאמר ויסעו מרעמסס בחודש הראשון, בערב רב הוא מדבר ואחר כך אמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה, ואחר כך אמר ויסעו בני ישראל, מרעמסס כי הערב רב הלכו תחילה כמנהג הבורחים ובני ישראל הלכו אחריהם.

וזה שנאמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה', זו נסיעת בני ישראל אשר יסודם מארץ הקדושה על כן הפכו תמיד פניהם מן מוצאיהם המקום אשר יצאו משם ממצרים ומגמת פניהם למסעיהם לבא אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם, אבל הערב רב שהיו מקורם ממצרים ולא יצאו על פי ה' כי משה מדעתו הוציאם נאמר בהם ואלה מסעיהם למוצאיהם, כי תמיד היה להם חפץ ורצון לשוב למצרים למקורם, וזרוק חוטרא לאוירא אעיקרה קאי (ב"ר נג טו) כך היה תמיד פניהם למקום אשר יצאו משם.

פירוש שלישי הוא. שאלמלא לא חטאו ישראל היו נוסעים בנסיעה אחת לארץ, אמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם, כי מן יציאה ראשונה לא היה להם עוד יציאה ממקום חנייה כי רצה ה' לישא אותם על כנפי נשרים לארץ מיד, ועל ידי שקלקלו הוצרך לכתוב ואלה מסעיהם

למוצאייהם, שנסעו אל מקומות שסופם לחזור ולצאת משם ולהיות מטולטל ממסע למסע וזה הדבר לא היה על פי ה' כי לא חפץ ה' באלה. (כלי יקר)

[ג] ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים:

אונקלוס ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשה עשר יומא לירחא קדמאה מבתר יומא דפסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל מצראי: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מן פילוסין בירחא דניסן בחמשת עשר יומא לירחא קדמאה מבתר דאכלו נכסת פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי למחמיהון דכל מצראי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ממחרת הפסח. פירשתיו וכן ביד רמה: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויסעו מרעמסס. ובתר הכי כתיב ויסעו בני מרעמסס מתחלה נסעו בערבוביא ערב רב ביניהם ואח"כ כשמספר המסעות כולם הזכיר בני ישראל כי הפרידו ערב רב מביניהם: **יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל**. מצרים. לומר שגם ערב רב שהם מצרים יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרים: (בעל הטורים)

אור החיים ויסעו מרעמסס וגומר. הוצרך לומר זכרון **בחדש הראשון** ב' פעמים הגם שהיה יכול לומר בחמשה עשר יום ומובן הדבר שבחודש הראשון מדבר הכתוב, או על זה הדרך ויסעו בט"ו לחודש הראשון, אולי שרמז מה שאמרו רבותינו ז"ל (שמו"ר פט"ו) כי חודש ניסן הוא זמן שמזלם של ישראל עומד, גם זמן שלימות ההצלחה בו הוא ט"ו בחודש, והוא אומרו **ויסעו** וגוי **בחודש הראשון** שהוא זמן העמדת מזלם, ועוד לתוספת גודל המערכה בט"ו שהוא זמן מילוי הלבנה, ואומרו **לחודש הראשון** לפי שאין גדר זה מורה על רום ההצלחה אלא כשהוא בחודש המוצלח: (אור החיים)

[ד] ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל בכור ובאלהיהם עשה יהוה:

אונקלוס ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי: (אונקלוס)

יונתן ומצראי מקברין ית דקטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד מימר דיי דינין טעות מתכא הוו מתרפכין טעות אבנא מתגדעין טעות פחרא

מִתְעַבְּדִין בְּקִיקוֹן טְעוּיִין דְּעָא מִתְעַבְּדִין קְטוּם וְדַבְעִירי מִיִּיתוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י ומלרים מקברים. טרודים (ו) צאלס: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) כלומר קנותן טעם אלמעלה מה שכתוב ילאו בני ישראל זיד רמה ולמה הניחו להם המלריים ומפרק ומלרים מקברים וגו' והיו טרודים צאלס ר"ל שהיו עסוקים לקבור מתייהם ולא היה להם פנאי לעכב את ישראל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ובאלהיהם עשה ה' שפטים. כמו ראש דגון כי כן אמר השם למשה: (אבן עזרא)

בעל הטורים ומצרים. ב' ר"פ ומצרים מקברים ?? ומצרים ילד את לודים לומר שאפי' אותם שכבר מתו רובם נחטטו: **מקברים**. ב' ומצרים מקברים מקברים את העוברים בפ' גוג והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צוד: (בעל הטורים)

כלי יקר ומצרים מקברים וגו'. לומר לך שיצאו לעיני כל מצרים בשעה שהיו קוברים את אשר הכה ה' בהם והיו שיניהם קהות, ולא עוד אלא שגם באלהיהם עשה ה' שפטים באותה שעה ואף על פי כן לא יחרץ אחד מהם לשונו לישראל. ומה שנאמר אשר הכה ה' בהם כל בכור, יש אומרים שהוא כדעת המדרש (פס"ר פסקא ויהי בחצי הלילה ה) על הפסוק למכה מצרים בבכוריהם (תהלים קלו ז) שהיו הבכורים הורגים, באבותם כי כך משמע בבכוריהם כלומר עם הבכורים הכה את מצרים כי הבכורים היו שבט אפו ומטה זעמו, לכך נאמר הכה בהם כל בכור. והוא דקדוק נכון.

ובאמרו על פני בעל צפון. הורה כי רק עבודה זרה זו נשארה כדי להטעותן היתה ממונה על הזהב אשר מצפון יאתה ויאמרו שלכך נשארה בשביל ממונם שלקחו שלא כדין כמבואר פרשת בשלח (שמות יד ב).

ומה שנאמר ויסעו ממרה ויבואו אילמה ולא אמר ויחנו באילמה, לפי שהיה מסע קצר ממרה לאילם ולא היה בדעתם לעשות שם חנייה אך לפי שמצאו שם שתים עשרה מעיינות מים המתיחסים אל שתים עשרה שבטים אשר ממקור ישראל ישקו לכל העדה, ושבעים תמרים המתיחסים לשבעים זקנים כי הצדיק כתמר יפריח, על כן אמרו סימנא מילתא היא שיעשו שם חנייה כי גם שם המקום מורה על מספר זה, אילם עולה למספר פ"ב עם המלה דהיינו י"ב ושבעים, וכן אילם מורה על מספר אנשים חזקים כי הוא מלשון ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז טו), וכל זה לקחו לסימן לעשות שם חנייה. (כלי יקר)

דעת זקנים ובאלהיהם עשה ה' שפטים. כלו' ובשופטיהם עשה ה' שפטים לשון נופל על הלשון ולכך נאמר ובאלהיהם והוא ל' דינים כדאמר ונקרב בעל הבית אל האלהים: (דעת זקנים)

[ה] ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכת:

אונקלוס ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכת: (אונקלוס)

יונתן ונטלו בני ישראל מן פילוסין ושרו בסכות אתרא דאתחפיו שבעת ענני קרא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים בסכות. ששם נסתככו בענני כבוד: (בעל הטורים)

אור החיים ויסעו וגו' ויחנו בסוכות. קשה הלא כבר אמר ויסעו בני ישראל מרעמסס וגו' ולא היה צריך לומר אלא ויחנו בסוכות. ונראה שנתכוין לומר שלא היה מסע אחר בין רעמסס לסוכות, והוא מה שסמך לויסעו ויחנו, וזולת זה אם היה מתחיל ויחנו בסוכות אין הערה לזה, וכמו כן דקדק בכל המסעות להסמיד החניה למסע, חוץ מז' עממין הנמצאין שם, ולזה דקדק לומר את כל יושבי הארץ לומר אפילו שאינם מז' עממין. או אפשר שחוזר על אומה שאין כח בהם להורגם שישתדלו להורישם ולא יניחו מהם בארץ: (אור החיים)

[ו] ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר:

אונקלוס ונטלו מסכת ושרו באתם די בסטר מדברא: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מסכות ושרו באיתם דבסטר מדברא: (תרגום יונתן)

[ז] ויסעו מאתם וישב על פי החירת אשר על פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל:

אונקלוס ונטלו מאתם ותב על פום חירתא די קדם בעיל צפון ושרו קדם מגדל: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מאיתם ותבו על פומי חירתא מרבעתא דקדם טענות צפון ושרו קדם מגדול: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וישב. רמז לענן או לישראל: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וישב על פי החירות.** ואינו אומר וישובו מלמד שכולם היה להם לב אחד לעשות כן ע"פ ציווי של משה: **על פי החירות.** ובפרשת ויהי בשלח אומר לפני פי החירות מלמד שאמר להם משה ע"פ ה' אני אומר לכם שתהיו בני חורין: (בעל הטורים)

[ח] ויסעו מפני החירות ויעברו בתוך הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה:

אונקלוס ונטלו מן פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא דאתם ושרו במרה: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מפורוקי חירתא ועברו בגו ימא ונפקו מן ימא ואזלו על פי ימא פנישין אונגין ומרגליין ואזלו מבתר כדן מהלך תלתא יומין במדברא דאיתם ושרו במרה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **מפני החירות.** ופי החירות מקום אחד הוא והפה בפנים: **דרך שלשת ימים.** פירשתיו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויסעו מפני החירות.** היל"ל מפי החירות אלא ויסעו ביד רמה מפני שהבטיחן שיהיו בני חורין: (בעל הטורים)

[ט] ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתיים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם:

אונקלוס ונטלו ממרה ואתו לאילם ובאילם תרי עשר מבויעין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן: (אונקלוס)

יונתן ונטלו ממרה ואתו לאילם ובאילם תרתיסרי עיננון דמין לתריסר שבטין ושבעין דיקלין פלו קביל שובעין חכימא ושרו תמן על מא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים **ויבאו אילמה.** ולא אמר ויחנו באילם מלמד שלא היה דעתם לחנות שם עד שנעשה להם נס שמצאו י"ב עינות מים ואז חנו שם: (בעל הטורים)

[י] ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף:

אונקלוס ונטלו מאילם ושרו על ימא דסוף: (אונקלוס)

יונתן וּנְטָלוּ מֵאֵילִם וְשָׂרוּ עַל גִּיף יָמָא דְסוּף: (תרגום יונתן)

[יא] וַיִּסְעוּ מִיָּם סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִין:

אונקלוס וּנְטָלוּ מִיָּמָא דְסוּף וְשָׂרוּ בְּמִדְבַּרָא דְסִין: (אונקלוס)

יונתן וּנְטָלוּ מִגִּיף יָמָא דְסוּף וְשָׂרוּ בְּמִדְבַּרָא דְסִין: (תרגום יונתן)

בעל הטורים מדבר סין. מתחלה נקרא מדבר סין ולבסוף נקרא סיני שנתוסף לו יו"ד כנגד יו"ד דברות. סיי"ן ימים הי' משה בהר: (בעל הטורים)

[יב] וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִין וַיַּחֲנוּ בְּדַפְקָה:

אונקלוס וּנְטָלוּ מִמִּדְבַּרָא דְסִין וְשָׂרוּ בְּדַפְקָה: (אונקלוס)

יונתן וּנְטָלוּ מִמִּדְבַּרָא דְסִין וְשָׂרוּ בְּדַפְקָה: (תרגום יונתן)

בעל הטורים בדפקה. שם דפק לבס שלא היה להם לחם: (בעל הטורים)

[יג] וַיִּסְעוּ מִדַּפְקָה וַיַּחֲנוּ בְּאֵלוֹשׁ:

אונקלוס וּנְטָלוּ מִדַּפְקָה וְשָׂרוּ בְּאֵלוֹשׁ: (אונקלוס)

יונתן וּנְטָלוּ מִדַּפְקָה וְשָׂרוּ בְּכַרְדָּ תַקִּיף: (תרגום יונתן)

בעל הטורים באלוש. נתן להם המן בזכות לושי ועשי עגות: (בעל הטורים)

[יד] וַיִּסְעוּ מֵאֵלוֹשׁ וַיַּחֲנוּ בְּרַפִּידִם וְלֹא הָיָה שָׁם מַיִם לָעַם לְשִׁתּוֹת:

אונקלוס וּנְטָלוּ מֵאֵלוֹשׁ וְשָׂרוּ בְּרַפִּידִם וְלֹא הָיָה תַמָּן מַיָא לְעַמָא לְמִשְׁתֵּי: (אונקלוס)

יונתן וּנְטָלוּ מֵאַתֵּר תַקִּיף וְשָׂרוּ בְּרַפִּידִם וּמְטוֹל דְרַפִּין יְדִיהוֹן מִפְתַּגְמֵי אוֹרִייתָא לֹא הָיָה תַמָּן מוּי לְמִשְׁתֵּי לְעַמָא: (תרגום יונתן)

[טו] וַיִּסְעוּ מִרַפִּידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינֵי:

אונקלוס וּנְטָלוּ מִרַפִּידִם וְשָׂרוּ בְּמִדְבַּרָא דְסִינֵי: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מִרְפִּידִים ויָשְׂרוּ בְּמִדְבָּרָא דְסִינֵי: (תרגום יונתן)

[טז] וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִינֵי וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרַת הַתְּאֵנָה:

אונקלוס ונטלו מִמִּדְבָּרָא דְסִינֵי ויָשְׂרוּ בְּקִבְרֵי דְמִשְׁאֵלִי: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מִמִּדְבָּרָא דְסִינֵי ויָשְׂרוּ בְּקִבְרֵי דְמִשְׁאֵלִי בְּיִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

אבן עזרא קברות התאווה. הוא בקדש ברנע כאשר פירשתי: (אבן עזרא)

[יז] וַיִּסְעוּ מִקִּבְרַת הַתְּאֵנָה וַיַּחֲנוּ בְּחִצְרוֹת:

אונקלוס ונטלו מִקִּבְרֵי דְמִשְׁאֵלִי ויָשְׂרוּ בְּחִצְרוֹת: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מִקִּבְרֵי דְמִשְׁיִילִי בְּיִשְׂרָאֵל ויָשְׂרוּ בְּחִצְרוֹת אֶתְרָא דְאַסְתִּגְרַת מְרִיָם נְבִיאֶתָא: (תרגום יונתן)

[יח] וַיִּסְעוּ מִחִצְרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה:

אונקלוס ונטלו מִחִצְרוֹת ויָשְׂרוּ בְּרִתְמָה: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מִחִצְרוֹת ויָשְׂרוּ בְּרִיתְמָא אַתְר דְּמְרַבִּי אֵילְנֵי רְתֵמִי: (תרגום יונתן)

רש"י ויחנו ברתמה. על שם לשון הרע (ז) של מרגלים, שנאמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (תהלים קכ, ז): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ראונו לתרץ למה קראו כאן רתמה ובמקום אחר קראו פארן וקל להבין (דבק טוב). מה שהולך לפרש מסע זו יותר משאר כל המסעות מפני שפה כתיב ויסעו מחלרות ויחנו ברתמה ובפרשת בהעלותך כתיב ואחר נסעו העם מחלרות ויחנו במדבר פארן לכן פירש על שם לשון הרע וכו' כלומר שהכל מקום אחד: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ברתמה. ע"ש המרגלים שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: (בעל הטורים)

[יט] וַיִּסְעוּ מִרְתְּמָה וַיַּחֲנוּ בְּרִמּוֹן פָּרָצַי :

אונקלוס וַיִּטְלוּ וַיִּסְעוּ מִרְתְּמָה וַיֵּשְׁרוּ בְּרִמּוֹן פָּרָצַי : (אונקלוס)

יונתן וַיִּטְלוּ מֵאַתֵּר דְּמַרְבֵּי אֵילָנֵי רְתֵמֵי וַיֵּשְׁרוּ בְּרוֹמָנָא דְּמִתְקִיף פִּירוֹי : (תרגום יונתן)

[כ] וַיִּסְעוּ מִרְמּוֹן פָּרָצַי וַיַּחֲנוּ בְּבִלְבָּנָה :

אונקלוס וַיִּטְלוּ מִרְמּוֹן פָּרָצַי וַיֵּשְׁרוּ בְּבִלְבָּנָה : (אונקלוס)

יונתן וַיִּטְלוּ מִרוֹמָנָא דְּמִתְקִיף פִּירוֹי וַיֵּשְׁרוּ בְּבִלְבָּנָא אֲתֵר דְּתַחוּמֵי לָהּ מַלְבִּינְתָא בְּנִיין : (תרגום יונתן)

[כא] וַיִּסְעוּ מִלְבָּנָה וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה :

אונקלוס וַיִּטְלוּ מִלְבָּנָה וַיֵּשְׁרוּ בְּרִסָּה : (אונקלוס)

יונתן וַיִּטְלוּ מִלְבָּנָא וַיֵּשְׁרוּ בְּבֵית רִיסָּא : (תרגום יונתן)

בעל הטורים וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה. שְׁנַתְרוּסָּו שֵׁם : (בעל הטורים)

[כב] וַיִּסְעוּ מִרִּסָּה וַיַּחֲנוּ בְּקַהֲלָתָה :

אונקלוס וַיִּטְלוּ מִרִּסָּה וַיֵּשְׁרוּ בְּקַהֲלָתָה : (אונקלוס)

יונתן וַיִּטְלוּ מִרִּיסָּא וַיֵּשְׁרוּ בְּמִקְהֶלֶת אֲתֵר דְּאַתְכַּנְשׁוּ קֶרַח וְסִיעֲתִיָּה עַל מִשָּׁה וְאַהֲרֹן : (תרגום יונתן)

בעל הטורים בְּקַהֲלָתָה. עִישׁ וַיִּקְהַל עֲלֵיהֶם קֶרַח אֶת וְגוֹי' : (בעל הטורים)

[כג] וַיִּסְעוּ מִמִּקְהֶלֶתָה וַיַּחֲנוּ בְּחֶר שְׁפָר :

אונקלוס וַיִּטְלוּ מִמִּקְהֶלֶתָה וַיֵּשְׁרוּ בְּטוֹרָא דְּשְׁפָר : (אונקלוס)

יונתן וַיִּטְלוּ מִמִּקְהֶלֶת וַיֵּשְׁרוּ בְּטוֹרָא דְּשְׁפִירוֹן פִּירוֹי : (תרגום יונתן)

[כד] וַיִּסְעוּ מֵהַר שֹׁפֵר וַיַּחֲנוּ בְּחַרְדָּה :

אונקלוס וַנְטָלוּ מֵטוֹרָא דְשֹׁפֵר וְיִשְׂרָו בְּחַרְדָּה : (אונקלוס)

יונתן וַנְטָלוּ מֵטוֹרָא דְשֹׁפֵר וַיִּשְׂרָו בְּחַרְדָּה אֲתֵר דְתַוְהוּ עַל בִּישְׁתָּא דְמוֹתְנָא : (תרגום יונתן)

[כה] וַיִּסְעוּ מִחַרְדָּה וַיַּחֲנוּ בְּמַקְהֵלֹת :

אונקלוס וַנְטָלוּ מִחַרְדָּה וְיִשְׂרָו בְּמַקְהֵלֹת : (אונקלוס)

יונתן וַנְטָלוּ מִחַרְדָּה וְיִשְׂרָו בְּמַקְהֵלֹת אֲתֵר כְּנוֹפְיָא : (תרגום יונתן)

בעל הטורים **במקהלות**. ע"ש ויקהלו על משה ועל אהרן : **במקהלות**. ב'.
הכא ואידך במקהלות ברכו אלהים דרשינן מיניה שאפי' עוברים שבמעיי
אמן אמרו שירה על הים וזהו ויסעו מחרדה פי' מחרדת מצרים שהיה
נוסע אחריהם ויחנו במקהלות מלמד שנעשו קהלות קהלות לוי' שירה :
(בעל הטורים)

[כו] וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ בְּתַחַת :

אונקלוס וַנְטָלוּ מִמַּקְהֵלֹת וְיִשְׂרָו בְּתַחַת : (אונקלוס)

יונתן וַנְטָלוּ מִמַּקְהֵלֹת וְיִשְׂרָו בְּאַרְעֵית מַקְהֵלֹת : (תרגום יונתן)

[כז] וַיִּסְעוּ מִתַּחַת וַיַּחֲנוּ בְּתַרְח :

אונקלוס וַנְטָלוּ מִתַּחַת וְיִשְׂרָו בְּתַרְח : (אונקלוס)

יונתן וַנְטָלוּ מִאַרְעֵית מַקְהֵלֹת וְיִשְׂרָו בְּתַרְח : (תרגום יונתן)

[כח] וַיִּסְעוּ מִתַּרְח וַיַּחֲנוּ בְּמַתְקָה :

אונקלוס וַנְטָלוּ מִתַּרְח וְיִשְׂרָו בְּמַתְקָה : (אונקלוס)

יונתן וַנְטָלוּ מִתַּרְח וְיִשְׂרָו בְּמַתְקָה אֲתֵר דְבְּסִימִין מוֹהֵי : (תרגום יונתן)

[כט] וַיִּסְעוּ מִמֶּתְקָה וַיַּחֲנוּ בְּחַשְׁמוֹנָה :

אונקלוס ונטלו ומתקה ושרו בחשמונה : (אונקלוס)

יונתן ונטלו מאתר דבסימין מוהי ושרו בחשמונה : (תרגום יונתן)

[ל] וַיִּסְעוּ מִחַשְׁמוֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּמוֹסְרוֹת :

אונקלוס ונטלו מחשמונה ושרו במוסרות : (אונקלוס)

יונתן ונטלו מחשמונה ושרו באתר מרדוּתָא : (תרגום יונתן)

[לא] וַיִּסְעוּ מִמוֹסְרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּבִנְיָ עֶקֶן :

אונקלוס ונטלו ממוסרות ושרו בבני עקן : (אונקלוס)

יונתן ונטלו מאתר מרדוּתָא ושרו בבירי עקתא : (תרגום יונתן)

[לב] וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי עֶקֶן וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגְּדָד :

אונקלוס ונטלו מבני עקן ושרו בחור הגדד : (אונקלוס)

יונתן ונטלו מבירי עקתא ושרו בשקיפין ואתרא מתקרי גדגוד : (תרגום יונתן)

[לג] וַיִּסְעוּ מִחֹר הַגְּדָד וַיַּחֲנוּ בְּיִטְבְּתָה :

אונקלוס ונטלו מחור הגדד ושרו ביטבתה : (אונקלוס)

יונתן ונטלו משקיפין דגדגוד ושרו ביטבת אתר טב ונליח : (תרגום יונתן)

[לד] וַיִּסְעוּ מִיִּטְבְּתָה וַיַּחֲנוּ בְּעֵבְרָנָה :

אונקלוס ונטלו מיטבתה ושרו בעברנה : (אונקלוס)

יונתן ונטלו מאתר טב ונליח ושרו במגזתא : (תרגום יונתן)

[לה] ויִסְעוּ מֵעֵבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּעֵצִיִן גְּבֵר :

אונקלוס וַנְטִלוּ מֵעֵבְרֹנָה וַיֵּשְׂרוּ בְּעֵצִיִן גְּבֵר : (אונקלוס)

יונתן וַנְטִלוּ מִמְּגֹזְתָא וַיֵּשְׂרוּ בְּכַרְדָּי תַרְנֻגְזָלָא : (תרגום יונתן)

[לו] ויִסְעוּ מֵעֵצִיִן גְּבֵר וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר צֹן הוּא קִדְשׁ :

אונקלוס וַנְטִלוּ מֵעֵצִיִן גְּבֵר וַיֵּשְׂרוּ בְּמִדְבַּרָא דְצֹן הִיא רְקָם : (אונקלוס)

יונתן וַנְטִלוּ מִכַּרְדָּי תַרְנֻגְזָלָא וַיֵּשְׂרוּ בְּמִדְבַּרָא צִינֵי טָוּר פְּרִזְלָא הִיא רְקָם : (תרגום יונתן)

[לז] ויִסְעוּ מִקִּדְשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהַר הָהָר בְּקֶצֶה אֶרֶץ אֲדוּם :

אונקלוס וַנְטִלוּ מִרְקָם וַיֵּשְׂרוּ בְּהוֹר טוּרָא בְּסִיפֵי אֶרְעָא דְאֲדוּם : (אונקלוס)

יונתן וַנְטִלוּ מִרְקָם וַיֵּשְׂרוּ בְּטוּרוֹרִס אוּמְנוֹס בְּסִיפֵי אֶרְעָא דְאֲדוּם : (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויסעו **מקדש** . שם עיר : (אבן עזרא)

[לח] ויעל אֶהָרֹן הַכֹּהֵן אֶל הַר הָהָר עַל פִּי יְהוָה וַיָּמַת שָׁם בְּשַׁנַּת הָאָרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ :

אונקלוס ויסלק אֶהָרֹן כֹּהֵנָא לְהוֹר טוּרָא עַל מִימְרָא דִּי וּמִית תַּמָּן בְּשַׁנַּת אֶרְבָּעִין לְמִיפְקֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בְּיַרְחָא חֲמִישָׁא בְּחַד לְיַרְחָא : (אונקלוס)

יונתן ויסליק אֶהָרֹן כֹּהֵנָא לְטוּרוֹרִס אוּמְנוֹס עַל מִימְרָא דִּי וּמִית תַּמָּן בְּשַׁנַּת אֶרְבָּעִין לְמִיפְקֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בְּיַרְחָא חֲמִישָׁא בְּחַד לְיַרְחָא : (תרגום יונתן)

רס"י עַל פִּי ה' . מלמד שמת (ח) בנסיקה: (רס"י)

שפתי חכמים (ח) כלומר על פי ה' נדרש לפניו ולאחריו ויעל אהרן על פי ה' וקרי ביה נמי על פי ה' וימת סם: (שפתי חכמים)

[לט] וְאַהֲרֹן בֶּן שְׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמֵאֵת שָׁנָה בָּמֶתוֹ בְּהַר הָהָר: (ס)

אונקלוס וְאַהֲרֹן בֶּר מְאָה וְעֶשְׂרִין וּתְלַת שָׁנִין כַּד מִית בְּהוֹר טוֹרָא: [ס]
(אונקלוס)

יונתן וְאַהֲרֹן בֶּר מְאָה וְעֶשְׂרִין וּתְלַת שָׁנִין כַּד מִית בְּטוֹרוֹס אֹמְנוֹס: (תרגום יונתן)

[מ] וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עָרֹד וְהוּא יָשָׁב בְּנֶגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בָּבֵא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַיִּשְׁמַע כְּנַעֲנָא מֶלְכָּא דְעָרֹד וְהוּא יָתַב בְּדְרוֹמָא בְּאֶרֶץ דְּכְנַעַן
בְּמִיתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁמַע עַמְלֶק חִיבָא וְאַתְחַבֵּר בְּכְנַעֲנָאִי וּמֶלֶךְ בְּעָרֹד וּבֵית מוֹתְבֵיָה
בְּאֶרֶץ דְּרוֹמָא כַּד אָתוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָגִיחַ בְּהוֹן וּגְמָרוּ יְתָהוֹן וַיִּת קִירוֹוִיהוֹן:
(תרגום יונתן)

רש"י וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי. כֹּהֵן לַמֶּלֶךְ שְׂמִיתָה אֶהְרֹן הֵיאַל הַשְּׂמוּעָה (ט) שְׂנַסְתְּלָקוּ
עֲנֵנִי כְּזוֹד, וְכַסְּבוֹר שְׂנַתְנָה רַשׁוֹת לְהַלְחֵם צִיִּשְׂרָאֵל, לְפִיכֵךְ חֲזַר וּכְתַבָּה: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) רֹלָה לוֹמֵר לַעֲיֹל צַפְרֶסֶת חֻקַּת גַּם כֵּן כְּתִיב אַחֲרַי מִיתַת
אֶהְרֹן וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי וְגו' אֲבָל לֹא מוֹכַח שֶׁסְּשָׂמַע מִיתַת אֶהְרֹן דְּאִיכָּא
לְמִימַר שֶׁשָּׂמַע מֵהַ שְׂאֵמֵר הַקְּרָא אַחֲרָיו כִּי צֵא יִשְׂרָאֵל דְּרַךְ הַאֲתָרִים אֲבָל
כֹּהֵן לֹא מִפְּרָשׁ אַחֲרָיו מִיַּדֵּי לַכֵּךְ מוֹכִיחַ כֹּהֵן שְׂמִיתַת אֶהְרֹן וְכו'. אוֹ ר"ל
לְלַמְדֵךְ שְׂמִיתַת אֶהְרֹן הֵיאַל הַשְּׂמוּעָה דְּכְתִיב וְאֶהְרֹן בֶּן קַ"ג שָׁנָה צְמוֹתוֹ
וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי אֲבָל צַפְרֶסֶת חֻקַּת לֹא יִדְעֵנוּ מֵהַ שְּׂמוּעָה שְׂמַע אִם מִיתַתוֹ
שֶׁל אֶהְרֹן אִם צְכִייתֵם שְׂשֵׁנִיהֶם כְּתוּבִים שֶׁס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְטַעַם וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי. כִּי נִלְחַם עִם יִשְׂרָאֵל בְּהִיוֹתָם בְּהַר הָהָר:
(אבן עזרא)

ספורנו וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי. גַּם זֶה זְכוֹת לֵהֵם כִּי לֹא אָמְרוּ כְּאֲבוֹתָם נִתְּנָה רֵאשׁ
גַּם כְּרֵאוֹתָם מִלְחָמָה אֲבָל נִדְרוּ נִדְרֵי לֵה' וְשָׁלְמוּ: (ספורנו)

[מא] וַיִּסְעוּ מִהָרֶם הָהָר וַיִּנְחֲנוּ בְּצַלְמֹנָה:

אונקלוס וַיִּנְטְלוּ מִהוֹר טוֹרָא וַיִּשְׂרוּ בְּצַלְמוֹנָה: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מטוורוס אומונוס ושרו בצלמונה אתר חובאי וכור בארע
אדומאי ותמן עקת נפשא דעמא באורחא: (תרגום יונתן)

[מב] ויסעו מצלמונה ויחנו בפונן:

אונקלוס ונטלו מצלמונה ושרו בפונן: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מצלמונה ושרו בפונן אתר דגרי יי בהון ית חינון קלן וסילקת
קבילתהון עד צית שמיא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא צלמונה ופונן. פירשתיים: (אבן עזרא)

[מג] ויסעו מפונן ויחנו באבת:

אונקלוס ונטלו מפונן ושרו באבות: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מאתר דגרי יי בהון ית חינון קלן ושרו באבות: (תרגום יונתן)

[מד] ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים בגבול מואב:

אונקלוס ונטלו מאבות ושרו במגזת עבראי בתחום מואב: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מאבות ושרו במגזת עבראי בתחום מואבאי: (תרגום יונתן)

רש"י צעיי העברים. לשון חרבות וגלים, כמו לעי השדה (מיכה א, ו), שמו
את ירושלים לעיים (תהלים עט, א): (רש"י)

[מה] ויסעו מעיים ויחנו בדיבן גד:

אונקלוס ונטלו ממגזתא ושרו בדיבון גד: (אונקלוס)

יונתן ונטלו ממגזתא ושרו בדיבון בית מזלא: (תרגום יונתן)

[מו] ויסעו מדיבון גד ויחנו בעלמן דבלתימה:

אונקלוס ונטלו מדיבון גד ושרו בעלמון דבלתימה: (אונקלוס)

יונתן וּנְטְלוּ מִדִּיבּוֹן בֵּית מִזְלָא וּשְׂרוּ בְעֵלְמוֹן דְּבִלְתִּימָה אוּף פִּתְמֵן אֶתְפְּסִיית מְנַהוֹן בִּירָא עַל דְּשִׁבְקוּ פְתִגְמֵי אוּרִייתָא דְּבִסִּימִין פְּדַבְלְתָא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא בעלמון דבלתימה. שם כלל למסעים רבים כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה: (אבן עזרא)

[מז] וַיִּסְעוּ מֵעֵלְמוֹן דְּבִלְתִּימָה וַיַּחֲנוּ בְּהַרֵי הָעֵבְרִים לִפְנֵי נָבוּ :

אונקלוס ונטלו מעלמון דבלתימה ושרו בטורי דעבראי דקדם נבו: (אונקלוס)

יונתן וּנְטְלוּ מֵעֵלְמוֹן דְּבִלְתִּימָה וּשְׂרוּ בְטוֹרָא עֵבְרָאֵי קְדָם בֵּית קְבוּרְתֵיהָ דְּמִשָּׁה : (תרגום יונתן)

[מח] וַיִּסְעוּ מִהַרֵי הָעֵבְרִים וַיַּחֲנוּ בְּעֵרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יִרְחוֹ :

אונקלוס ונטלו מטורי דעבראי ושרו במישררא דמואב על ירדנא דירחו: (אונקלוס)

יונתן וּנְטְלוּ מִטוֹרֵי עֵבְרָאֵי וּשְׂרוּ בְּמִישְׁרָא דְּמוֹאָב עַל יוֹרְדָנָא דִּירְחוֹ : (תרגום יונתן)

[מט] וַיַּחֲנוּ עַל הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשֻׁמֹת עַד אֲבֵל הַשְּׁטִים בְּעֵרְבַת מוֹאָב : (ס)

אונקלוס ושרו על ירדנא מבית ישומות עד מישר שטין במישררא דמואב: (ס) (אונקלוס)

יונתן ושרו על ירדנא מבית ישומות עד מישר שיטין במישררא דמואב: (תרגום יונתן)

רש"י מבית הישמת עד אבל השטים. כאן למדך שיעור מחנה ישראל י"ב (ו) מיל, דאמר רבה בר רב חנה, לדידי חזי לי ההוא אתרא וכו': אבל השטים. מישור של שטים, אבל (כ) שמו: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) היינו ג' פרסאות דמבית הישומות עד אבל השטים י"ב מיל הם: (כ) אבל אין פירושו של אבל מישור וזפרסת לך לך האריך רש"י זו והתרגום שתרגם אבל מישור פתר הענין ולא הלשון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **מבית הישימה**. הוא הגיא הנשקף על פני הישימון אז צוה השם להזהיר ישראל כי הם קרובים לעבור: (אבן עזרא)

כלי יקר **ויחנו על הירדן מבית הישימה עד אבל השטים**. על צד הרמז יש לפרש שלכך הזכיר שני קצוות אלו לפי שפרשה זו מדברת ממיתת אהרן, ואמרו רז"ל (ר"ה יח:): ששקולה מיתת הצדיקים כשריפת בית אלהינו. ודבר זה יש בו רמז בתחילת הפרשה וימת שם בשנת הארבעים וגוי בחודש החמישי באחד לחודש, הוא חודש אב שבו נשריפה בית אלהינו והוקבע לבכיה לדורות מזמן המרגלים כדי להורות ששנים אלו שקולים על כן נזדמנו בחודש אחד, וזהו הרמז מבית הישימות כי הוא לשון שממה וחרבן הבית, ואבל השיטים הוא לשון ארז ורמז אל הזמן שנתאבלו בו על הצדיק שנמשל ארז, ונזדמנו שניהם לפונדק אחד, וחבור שני קצוות אלו מורה ששקולים המה כאלו הקצה האחד היה מרגיש אבל השיטים דהיינו האבילות על נפש הצדיק, והקצה השני היה מרגיש בצער בית הישימות.

ותדע כי בילקוט בישעיה (כט) מסיק בפסוק הנני יוסיף להפליא הזה (ישעיה כט יד), גדול סילוקם של צדיקים לפני מי שאמר והיה יותר מן תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה ומחורבן בית המקדש, קשיין אהדדי כי רז"ל אמרו במסכת ראש השנה ששקולים המה וכאן אמר גדול סילוקן, והבט ימין וראה רש הזכיר לשון סילוקן, ובגמרא אמרו מיתת צדיקים, ובמדרש הזכיר לשון חורבן קדש, ובגמרא אמרו כשריפת בית אלהינו.

והביאור לכל זה, כי לשון חורבן בית המקדש מורה על הזמן שחומר הבית מעצים ואבנים נשאר קיים אך שנחרב כי יצא ממנו כל הדרו והודו דהיינו סילוק מן מן הבית כל הדברים רוחניים שהיו בו, אבל לשון שריפת בית אלהינו קשה מזו כי נוסף על סילוק הרוחניות משם גם החומר נשרף, כמו כן בצדיקים כשמזכיר לשון מיתה הוא מדבר כנגד החומר כי הגוף מת אבל הנשמה אינה מתה כי חיה היא, אבל לשון סילוק שייך על הנשמה ולא על הגוף כי היא לבדה העולה כמו שנאמר (קהלת ג כא) רוח בני האדם עולה היא למעלה, והנה מיתת צדיקים דהיינו הדבר הנוגע בחומר גוף הצדיק וודאי דבר זה שקול כשריפת בית אלהינו החומר של בית המקדש, אבל סילוקן של צדיקים דהיינו רוח בני האדם המסתלק ועולה למעלה דבר זה מתיחס לחורבן בית אלהינו דהיינו הרוחניות משם.

ומה שאמר שזה גדול מזה, לא שזה גדול במהות אלא שהנזק המגיע לעולם בסילוק נשמת הצדיק הוא גדול מן הנזק המגיע לעולם בסילוק הרוחניות מן הבית המקדש כי יש לדקדק מהו שאמר לפני מי שאמר והיה העולם למה לא אמר סתם לפני הקב"ה אלא ודאי שבא ליתן טעם למה זה גדול מזה ואמר לפי שהקב"ה אמר והיה העולם וחפץ בהוויתו וקיומו, ונפש הצדיק נותן יותר הוייה וקיום לעולם יותר מכל הרוחניות

שהיו בבית המקדש, לפי שצדיק אחד יסוד עולם ונשמתו חצובה מתחת כסא כבוד יש בה קדושה גדולה ונותנת הויה וקיום לכל העולם. ותדע שכן הוא שהרי מביא ע"ז פסוק הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו, ומאי משמע מדבר בסילוקן של צדיקים, אלא ודאי בסילוק הנפש המשכלת היא שקראה חכמת חכמיו כי נפש המשכלת היא נותנת קיום והויה לכל העולם וסלוקה גורם שעמודי העולם ירופפו. וזה דבר אמיתי ונכון ראוי לצרפו לפסוק זה על צד הרמז. (כלי יקר)

[נ] שלישי - במחברות חמישי וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יַרְחוֹ לְאמֹר:

אונקלוס (אונקלוס) וּמְלִיל יֵי עִם מֹשֶׁה בְּמִישְׁרָא דְמוֹאָב עַל יַרְדֵּנָא דִירְחוֹ לְמִימָר:

יונתן (תרגום) וּמְלִיל יֵי עִם מֹשֶׁה בְּמִישְׁרָא דְמוֹאָב עַל יוֹרְדֵנָא דִירְחוֹ לְמִימָר: (יונתן)

[נא] דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִמְרַתְּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן:

אונקלוס (אונקלוס) מְלַל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוֹן אַרְי אַתּוֹן עֹבְרִין יַת יַרְדֵּנָא לְאַרְעָא דְכְנָעַן:

יונתן (תרגום) מְלִיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוֹן אַרוֹם אַתּוֹן עֹבְרִין יַת יוֹרְדֵנָא לְאַרְעָא דְכְנָעַן: (תרגום יונתן)

רש"י כי אתם עוזרים את הירדן וגו' והורסתם וגו'. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך, אלא כך אמר להם משה, כשאתם עוזרים בירדן ביבשה, על מנת כן תעזרו, ואם לאו, מים באין וקוטפין אתכם, וכן מלינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן: (רש"י)

[נב] וְהוֹרְשֶׁתֶם אֶת כָּל יִשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאַבְדֶתֶם אֶת כָּל מִשְׁפֵּיתֶם וְאֶת כָּל צְלָמֵי מִסְכֹּתֶם תִּאבְדוּ וְאֶת כָּל בְּמוֹתֶם תִּשְׁמִידוּ:

אונקלוס (אונקלוס) וְתִתְרַכּוֹן יַת כָּל יַתְבֵי אַרְעָא מִן קְדַמִּיכוֹן וְתִבְדּוֹן יַת כָּל בֵּית סְגִידֵיהוֹן וְיַת כָּל צְלָמֵי מִתְכִתְהוֹן תִּבְדּוֹן וְיַת כָּל בְּמִתְהוֹן תִּשְׁצוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְתִתְרַכּוֹן יַת כָּל יַתְבֵי אַרְעָא מִן קְדַמִּיכוֹן וְתִסְפוֹן יַת כָּל בֵּית סְגִידֵיהוֹן

וַיַּתְּכֵם מִתְּכֹוֹתֵיהוֹן תִּסְיִפוֹן וַיַּתְּכֵם כָּל בְּמִסְיֵיהוֹן תִּשְׂצוֹן : (תרגום יונתן)

רפ"י והורשתם. (ב) וגרשתם: משכיתם. כתרגומו בית סגדתהון, על פס שהיו מסכנין את הקרקע ברלפת רבנים של פיק, להסתחוות עליהם בפיקוט ידים ורגלים, כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארלכם (מ) להסתחוות עליה (ויקרא כו, א): מסכתם. כתרגומו מתכתהון: (רפ"י)

שפתי חכמים (ב) דאי פירושו לשון ירושה הל"ל וירשתם אי נמי דאי פירושו ירושה לא הל"ל מפניכם דאין מלת מפניכם נופל אירושה: (מ) פירוש שרולה להוכיח דמשכית לשון רלפה כדכתיב בקרא ואבן משכית וגם רולה להוכיח מה שפירש להסתחוות עליה בפיקוט ידים ורגלים מדכתיב להסתחוות עליה וכתיב גבי יוסף להסתחוות כך רלפה דהיינו פיקוט ידים ורגלים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא משכיתם. כמו אבן משכית: **במותם.** מקומות גבוהים כמו במותי ארץ: (אבן עזרא)

בעל הטורים ואבדתם. ב' הכא ואידך ואבדתם את שמם. משכיותם. היינו בית עכו"ם שלהם והמאבד ע"ז צריך לשרש אחריה דכתיב ואבדתם את שמם: (בעל הטורים)

דעת זקנים ואבדתם את כל צלמי משכיתם. איתא במדרש זש"ה מלפנו וכו' מלפנו מבהמות ארץ הקב"ה מלמד לנו מפרו של אליהו וכו'. מיד בנה אליהו מזבח וכתוב ויעש תעלה כבית סאתים שמעתי דומיא דחצר המשכן וזהו שאז"ל בכל מקום סאתים כחצר המשכן וכתוב מלאו ארבעה כדים מים ושנו ושלוש והתעלה מלא מים והיאך נתמלאת באלו הכדים אלא שבא אלישע תלמידו ויצק אותו מים על ידו של אליהו ונעשו שתי ידיו כשתי מעיינות ומהם נתמלאת התעלה וזהו שאמר הכתוב הנה פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו. ומעוף השמים תחכמנו מהעורבים המכלכלים את אליהו והיו מביאים אצלו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומביתו של יהושפט היו מביאים לו ולא היו רוצי ליכנס לביתו של אחאב להביא משם מפני ע"ז שהיתה בביתו ונ"ל דהא לא הוי כשטה דתלמוד בפר"ק דחולין דמסיק והעורבים מביאים לו וגו' וא"ר יהודה א"ר מבי טבחי דאחאב: (דעת זקנים)

[נג] והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה:

אונקלוס וַתִּתְּרַכּוּן יֵת יְתִבִי אֲרַעָא וַתִּיתְבוּן בָּהּ אַרִי לְכוּן יְהִבִית יֵת אֲרַעָא
לְמִירַת יְתָה : (אונקלוס)

יונתן וַתִּתְּרַכּוּן יֵת יְתִבִי אֲרַעָא וַתִּיתְבוּן בָּהּ אַרוּם לְכוּן יְהִבִית יֵת אֲרַעָא
לְמִירוֹת יְתָה : (תרגום יונתן)

רש"י והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה, ואז וישבתם בה, (נ)
תוכלו להתקיים בה, (ס) ואם לאו, לא תוכלו להתקיים בה: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) מפני שהורשתם לשון גירוש הוא ומה שכתוב את הארץ
לכה לומר יושבי הארץ: (ס) דאם לא כן הא כבר כתיב והורשתם והיה לו
להתחיל והתנחלתם וגו' אלא שאמר זה לתנאי שאם תורישו אותם תוכלו
להתקיים: (שפתי חכמים)

אור החיים והורשתם את וגו' וישבתם וגו'. רש"י ז"ל פירש שהמצוה היא
והורשתם אבל וישבתם הוא הבטחה, ורמב"ן ז"ל פירש שהמצוה היא
וישבתם ומכאן סמכו לומר (כתובות קי.) הכל מעלין לארץ ישראל:

ונראה פשט הכתוב כדברי רש"י ממה שגמר אומר **כי לכם** וגו' **לרשת**
אותה, ואם הישיבה היא המצוה היה לו לתלות בעיקר המצוה ולומר כי
לכם וגו' לשבת בה: (אור החיים)

ספורנו והורשתם את הארץ. כאשר תבערו יושבי הארץ אז תזכו להוריש
את הארץ לבניכם שאם לא תבערו אותם אף על פי שאתם תכבשו את
הארץ לא תזכו להוריש לבניכם: (ספורנו)

[נד] והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו את נחלתו
ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות
אבותיכם תתנחלו:

אונקלוס וַתַּחְסְנוּן יֵת אֲרַעָא בְּעַדְבָא לְזַרְעֵיתְכוּן לְסִגְיַאי תַּסְגּוּן יֵת
אַחְסְנִתְהוֹן וְלְזַעֲרֵי תַזְעִירוּן יֵת אַחְסְנִתְהוֹן לְדִפּוּק לֵיה תַמָּן עַדְבָא דִי לֵיה
יְהִי לְשִׁבְטֵי אַבְהַתְכוּן תַּחְסְנוּן : (אונקלוס)

יונתן ותחסנון את ארעא בעדבין לגניסתכון לשיבט דעמיה סגין תסגין
ולשיבט דעמיה זעירין תזעירין לדפוק ליה תמן עדבא דיליה יהי לשבטא
אבהתכון תתחסנון: (תרגום יונתן)

רש"י אל אשר ילא לו שמה. מקרא קצר הוא זה, אל מקום אשר ילא לו שמה הגורל, לו יהיה: למטות אבותיכם. לפי חשבון (ע) יולאי מצרים (בבא בתרא קיז.). דבר אחר, בשנים עשר גבולין (פ) כמנין השבטים: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) כאן לא פירש כפירושן שפירש צפרשת פנחס דקס משמע שפירושן שחלקו לפי באי הארץ שבאו לכלל כ' שנה משום דאיכא פלוגתא בבבא בתרא (דף קיז) איכא למאן דאמר לאלה תחלק וגו' על באי הארץ נאמר וקס פירש אליבא אותו מאן דאמר וכאן פירש אליבא דמאן דאמר לאלה תחלק הארץ על יולאי מצרים נאמר ואפשר לדחוק וליישב דהיינו נמי לפי שפירש לעיל משונה נחלה זו כו': (פ) ר"ל דכל גבול נקרא על שבטו זה גבול ראובן וזה גבול שמעון והשתא אתי שפיר מה שפירש"י צפרשת ויחי מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו ר"ל אף נחלת אפרים ומנשה לא נקראו אלא על שם גבול אפרים וגבול מנשה. כתב הרא"ש תימה דהא לא כמאן דלרבי יאשיה דאמר ליולאי מצרים נחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו ולרבי יונתן דאמר לבאי הארץ נחלקה ארץ ישראל שנאמר לאלה תחלק הארץ ומה אני מקיים לשמות מטות אבותם משונה נחלה זו כו' והניח צריך עיון. ויש לומר דק"ל לכל הפירושים קשה מהו למטות אבותם לא הל"ל אלא לשמות אבותם ינחלו למטות למה לי אלא על כרחך למדרש נמי לי"ב גבולין וכו' וזה שהכריח את רש"י לפרש דבר אחר ולפי דבר אחר נמי קשה למה ליה למימר אבותם ללא הל"ל אלא לשמות מטות לכן צריך גם לטעם ראשון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והתנחלתם. כמו והתאוויתם והפעול הארץ: וטעם להזכיר לרב תרבו. לדבק אחריו ואם לא תורישו: (אבן עזרא)

בעל הטורים והתנחלתם. ב'. הכא ואידך גבי עבד דעבד איתקש לקרקעות: והתנחלתם. ד"פ נחלה בפסוק שכל אי הי"ל בד' מקומות בהר ובמישור ובשפלה ובחוף הים והפסוק מתחיל ומסיים בנחלה לומר שבמקום שיצא הגורל אפי' רחוק זה מזה אין לשנות: (בעל הטורים)

כלי יקר והתנחלתם את הארץ בגורל. בפסוק זה נתקשו המפרשים מאד באמרם כי תחילת הפרשה מדברת מאיבוד האומות וצלמי מסכותם, וכן סוף הפרשה ואם לא תורישו את יושבי הארץ וגו', ואיך הכניס בין הדבקים פסוק והתנחלתם את הארץ, ואומר אני שלא קשה מידי כי באיבוד הצלמים והבמות וגירוש כל האומות הטיל ה' עבודה רבה על

ישראל ויש לחוש לשני דברים, הן שיהיה הדבר כקדירה דבי שותפי ותבטל מצוה זו כי כל אחד יאמר אפשר למצות ביעור שתתקיים על ידי אחרים, הן שיגרום מחלוקת בין השבטים כי כל אחד יבחר לו הרע במיעוטו במקום שאין שם הרבה צלמים ומסכות, על כן הכניס תוך ענין זה פסוק והתנחלתם את הארץ בגורל כי בזה בטלו כל החששות. (כלי יקר)

[נה] ואם לא תורישו את יְשֵׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשָׂפִים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִים בְּצַדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים

אונקלוס ואם לא תתרכונו ית יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי די תשארונו מנהון לסיעו נטלו זנו לקבליכון ולמשרנו מקפנכון ויעיקון לכון על ארעא די אתון יתבין ארתון : **בה** (אונקלוס)

יונתן ואין לא תתרכונו ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי מה דתשאירונו מנהון לסכיין בעינא בישא בכון ומקיפין לכון פתריסין בסיטריכון ויתעיקון יתכון על ארעא דאתון יתבין בה: (תרגום יונתן)

רס"י והיה אשר תותירו מהם. יהיו לכם (פ) לרעה: **לשכים צעיניכם.** ליתדות המנקרות עיניכם, תרגום של יתדות, שיכיא: ולכנינס. פותרים זו הפותרים לשון מסוכת (ה) קוליס, הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם, מאין יולא וזא: ולררו אתכם. כתרגומו: (רס"י)

שפתי חכמים (פ) ר"ל לפי שבמקרא משמע שהם יותירו על מנת כן בלון שיהיו לשכים ועוד היאך שייך לומר על בני אדם שיהיו שכים דהיינו יתדות כדפירש"י ומתרץ יהיו לכם לרעה ר"ל אם תותירו אותם יהיו לכם לרעה כלומר לא יהיו לכם לשכים ממש אלא לרעה להרע לכם: (ה) כמו מסך פתח כלומר גדר הסוככת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **לשכים.** קוצים חדים מגורת הסר מסוכתו. הנני סך את דרכך בסירים: **ולצנינם.** פירושו לפי מקומו כמו ולשוטט בצדיכם שהם מכות בשוט או קוצים חדים כמו צנים פחים והנה עוד פי' להם גבול נחלתם שהם חייבים להוריש משם יושב הארץ: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ולצנינים.** לשון צנה שיבאו עליהם במגן וצנה: (בעל הטורים)

אור החיים **ואם לא תורישו וגו' והיה וגו'.** לדבריהם ז"ל (מגילה י:) שאמרו כל מקום שנאמר והיה הוא לשון שמחה כאן נתכוין לומר שהגם

שהם יותירו אותם לצד הרצון והשמחה בהם לצורכיהם הוא מבשרם
שיהיו לשיכים וגו':

וצררו אתכם על הארץ וגו'. פירוש לא מלבד שיחזיקו בחלק מהארץ שלא
זכיתם בו אלא גם חלק שזכיתם בו אתם וישבתם בו וצררו אתכם על
חלק שאתם יושבים בו לומר קומו צאו ממנו, ופירוש תיבת על כדרך
אומרו (כ' כ"ד) על אשר מריתם פי על אשר לא קדשתם (דכרים לב נא):
(אור החיים)

[ננ] וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דָּמִיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲעֲשֶׂה לָכֶם: (פ)

אונקלוס ויהי כמא די חשבית למעבד להון אעבד לכון: [פ] (אונקלוס)

יונתן והיכמא דחשילית למעבד להון אעבד לכון: (תרגום יונתן)

אור החיים כאשר דמיתי וגו'. פירוש חשבתי במצותי זו לכם ואתם לא
עשיתם ותשאר מחשבתי עומדת בלא קיום וקימה בהם: (אור החיים)

ספורנו והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם. כי תזנו אחרי
אלהיהם בלי ספק: (ספורנו)

במדבר פרק-לד

[א] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס ומליל וי? עם משה למימר: (אונקלוס)

יונתן ומליל וי? עם משה למימר: (תרגום יונתן)

[ב] צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל הארץ כנען זאת
הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתי:

אונקלוס פקד ית בני ישראל ותימר להון ארי אתון עאלין לארעא דכנען
דא ארעא די תתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומא: (אונקלוס)

יונתן פקיד ית בני ישראל ותימר להון ארום אתון עליו לארעא דכנען דא ארעא דתתפליג לכוון באחסנא ארעא דכנען בתחומהא: (תרגום יונתן)

רס"י זאת הארץ אשר תפל לכם וגו'. לפי שהרבה מלות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחו"ל לארץ, הוצרך לכתוב מלכני (ה) גבולי רוחותיה סביב, לומר לך, מן הגבולין הללו ולפנים המלות נוהגות: תפול לכם. על פס שנתחלקה בגורל, נקראת חלוקה לשון (ז) נפילה. ומדרש אגדה אומר, על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעים אומות מן השמים וכפתן לפני משה, אמר לו, ראה אין בהם עוד כח: (רס"י)

ספתי חכמים (ה) כלל זה נקוט בידך כל מקום שהזכיר רס"י לשון מיכא ר"ל הוא גבול פירוש הרלועה המקפת ארץ ישראל: (ז) כמו הפיל פור הוא הגורל: (ספתי חכמים)

אבן עזרא אל הארץ כנען. כמו והנבואה עודד הנביא הנבואה נבואת עודד הנביא והטעם אל הארץ. ארץ כנען: (אבן עזרא)

ספורנו זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה. תפול לכם בגורל קודם שתכבשו כולה כי בגורל יאות לשון נפילה כמו ועל לבושי יפילו גורל וכן הפיל פור הוא הגורל ואמר זאת כי מה שכבשו חוץ לארץ לא הוצרך לחלק בגורל ובכן חלק משה את ארץ סיחון ועוג בלתי גורל כפי הנראה בספר יהושע וזה כי ארץ סיחון ועוג אין בה קדושת ארץ ישראל כאמרו ואף אם טמאה ארץ אחזתכם ולא היתה ראויה לגורל אשר ענינו ברוח הקדש: (ספורנו)

ג והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה:

אונקלוס והיה לכוון רוח דרומא ממדברא דצן על תחומי אדום והיה לכוון תחום דרומא מספיי ימא דמלחא קדומא: (אונקלוס)

יונתן והיו לכוון תחום דרומא מן מדברא דציני טור פרזלא על תחומי אדום והיו תחום דרומא מן ספיי ימא דמלחא מדינתא: (תרגום יונתן)

רס"י והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן (ח) המזרח למערב: ממדבר צין. אשר אלל אדום, מתחילת מקצוע דרומית מזרחית (א) של ארץ תשעת המטות. כיאל, שלש ארלות (ב) יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו

אכל זו, קצת ארץ מצרים, וארץ אדום כולה, וארץ מואב כולה. ארץ מצרים
 במקצוע דרומית מערבית, שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו
 תולדותיו הימה, ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים, שנאמר
 מן השיחור (ג) אשר על פני מצרים (יהושע יג, ג), ומפסיק בין ארץ מצרים
 לארץ ישראל. וארץ אדום אכלה לצד המזרח, וארץ מואב אכל ארץ אדום,
 בסוף הדרום למזרח. וכשיאלו ישראל ממצרים, אם רצה המקום לקרב את
 כניסתם לארץ, היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל,
 ולא עשה כן, וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים (שמות יג, יז),
 שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען, כענין שנאמר בפלשתים
 יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב, ה), ולא נחם אותו הדרך, אלא הסיבון
 והוליאם דרך דרומה אל המדבר, והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים
 (יחזקאל כ, לה), לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדה והולכין אכל דרומה מן
 המערב כלפי מזרח תמיד, עד שבאו לדרומה של ארץ אדום, ובקשו ממלך
 אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה, ולא רצה,
 והולכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב,
 שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אצה (שופטים יא, יז), והלכו כל דרומה
 של מואב עד סופה, ומשם הפכו פניהם לצפון, עד שסבבו כל מצר מזרחי
 שלה לרחבה, וכשכלו את מזרחה, מאלו את ארץ סיחון ועוג, שהיו יושבין
 במזרחה של ארץ כנען, והירדן מפסיק ביניהם, וזהו שנאמר ביפתח, וילך
 במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב (ד) ויצא ממזרח שמם לארץ
 מואב (שם יח), וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיתה בצפונה של ארץ מואב,
 וקרבו עד הירדן, והוא כנגד מקצוע צפונית מערבית של ארץ מואב. נמצא
 שארץ כנען שבעבר הירדן למערב, היה מקצוע דרומית מזרחית שלה (ה)
 אכל אדום: (כ"ט)

שפתי חכמים (ח) כלומר לאו דוקא הפאה של נגב אלא כל הרוח נקרא פאה
 מקרן מזרחית דרומית עד קרן מערבית דרומית: (א) ועל ידי אדום ר"ל
 אשר אכלו להודיע מקום מצב מדבר לין בארץ כנען שהוא ארץ תשע מטות
 והוא הקרן מזרחית דרומית שלה: (ב) כל דבריו מבוארים לכל מעיין בצורה
 המליירת גבולי ארץ ישראל: (ג) השיחור היינו נילוס: (ד) וכתוב אחריו
 וישלח ישראל מלכאים אל סיחון וגו' משמע מתחלה הסיבם מן המערב
 למזרח בצד דרומה של אדום ומואב וכשהגיעו למקצוע דרומית מזרחית

פנו אל כפון העולם לסבוב את מצר המזרחי של מואב וכשהסיבו את מצר המזרחי כתיב אחריו וישלח וגו' שמאלו את ארץ סיחון ועוג: (ה) זה מוסב אללעיל ר"ל לכך כתיב ממדבר אין על ידי אדום: (שפתי חכמים)

אבן עזרא על ידי אדום. מקום כמו על יד הירדן: (אבן עזרא)

[ד] ונסב לך הגבול מנגב למעלה עקרבאים ועבר צנה (והיה) והיו תוצאתיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמנה:

אונקלוס ונסחר לכו תחומא מדרומא למסקנא דעקרבאים ויעבר לצן ויהון מפקנוהי מדרומא לרקם גיאה ויפוק לחצר אדר ויעבר לעצמון: (אונקלוס)

יונתן ויקיף לכו תחומא מן דרומא למסיקתא דעקרבאים ויעבר לצני טור פרזלא ויהון מפקנוי מן דרומא לרקם גיאה ויפוק לטירית אדריא ויעבר לקיסם: (תרגום יונתן)

רש"י ונסב לך הגבול מנגב למעלה עקרבאים. כל מקום שנאמר ונסב או ויאל, מלמד שלא היה המצר שוה, אלא הולך ויואל לחוץ, ואל המצר ועוקם אלד (ו) כפון של עולם באלכסון למערב, ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבאים, נמאל מעלה עקרבאים לפנים (ז) מן המצר: ועבר אנה. אל אין (ח) כמו מצרימה: והיו תולאותיו. קאותיו, בדרומה של קדש ברנע: ואל חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב אלד כפון של עולם, (ט) ונמשך עוד באלכסון למערב ואל לו לחצר אדר, ומסם לעצמון ומסם לנחל מצרים. ולשון ונסב האמור כאן, (י) לפי שכתב ואל חצר אדר, שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע, ורוחב אותה רצועה שבלטה אלד כפון היתה מקדש ברנע עד עצמון, (כ) ומסם והלאה נתקאר המצר, ונסב אלד הדרום ואל לו לנחל מצרים, ומסם אלד המערב אל הים הגדול, שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל, נמאל שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ר"ל שעיקם אלד ארץ ישראל ומתרחב המיאר נמאל שארץ ישראל מתקאר לכל כמה שמרחיב המיאר לתוך ארץ ישראל מתקאר ארץ ישראל: (ז) מדכתיב מנגב למעלה עקרבאים משמע שהגבול דהיינו המיאר בדרומה של מעלה עקרבאים אל היכא שכתוב ועבר משמע שעבר המיאר

תוך העיר: (ח) דה"א בסופה במקום למ"ד בתחלתה: (ט) פירוש שהגבול של ארץ ישראל מתפשט כלד דרום של עולם ואם כן מתרחב הגבול של ארץ ישראל לכל כפון של עולם ודו"ק היטב: (י) כלומר מה שכתב ונסב הגבול מעלמון נחלה מצרים אין פירושו כונסב דלעיל. דלעיל פירוש שהמיצר היה מתעקם לארץ ישראל ונמצא שארץ ישראל מתקצר והמיצר מרחיב אבל ונסב דכתיב כאן היה מתעקם לנחל מצרים שהוא דרומו של עולם ונמצא שמתקצר המיצר וארץ ישראל מרחיב: (כ) כלומר שלא היה מרחיב יותר משבא לחצר אחר אלא עומד ברוחב הראשון אבל מעלמון התחיל לקצר וצא לו לנחל מצרים: (שפתי חכמים)

דעת זקנים מנגב לקדש ברנע. תימה להרב בכור שור דהכא משמע דקדש ברנע היתה מארץ כנען והלא משה רבינו לא עבר הירדן ומקדש ברנע שלח מרגלים דכתיב בשלוח אותם מקדש ברנע. ונ"ל דתרי קדש ברנע הוו כדאי' בפי' ג' דמכות א"ר יוסי תרתי קדש היו וכן ביהושע מונה אותו בעיירות שמעבר לירדן וכן פרש"י דתרי הר ההר הוו לפי שמצינו בהר ההר מת אהרן שלא עבר את הירדן והכא משמע שהוא מארץ כנען דכתיב תתאו לכם הר ההר: (דעת זקנים)

ה וְנִסְבַּת הַגְּבוּל מֵעֲצָמוֹן נִחְלָה מִצָּרִים וְהָיוּ תוֹצְאוֹתָיו הַיָּמָה:

אונקלוס וְיִסְחַר תְּחוּמָא מֵעֲצָמוֹן לְנִחְלָא דְמִצְרַיִם וְיִהְיוּ מִפְּקֻנֹהִי לְיָמָא: (אונקלוס)

יונתן וְיִקְיף תְּחוּמָא מִקִּיסָם לְנִילוּס דְמִצְרַאִי וְיִהְיוּ מִפְּקֻנֹי לְמַעְרְבָא: (תרגום יונתן)

רש"י והיו תולדותיו הימה. אל מצר המערב, שאין עוד גבול נגב מארץ לכל המערב מסם והלאה: (רש"י)

אבן עזרא נחלה מצרים. אל נחל מצרים ואיננו היאוד: (אבן עזרא)

ו וְגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַגְּדוֹל וְגְבוּל זֶה יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם:

אונקלוס וְתַחוּם מַעְרְבָא וְיִהְיִי לְכוֹן יָמָא רַבָּא וְתַחוּמָה דִּין יְהֵא לְכוֹן תַּחוּם מַעְרְבָא: (אונקלוס)

יונתן וְתַחוּם מַעְרְבָא וְיִהְיֶה לְכוֹן יָמָא רַבָּא אוֹקְיָנוּס וְתַחוּמָה הַיְנוֹן מִי

בְּרֵאשִׁית עִם מִצָּא קִדְמָאִין דְּהוּוֹן בְּגוּיָה אֲבִירָוִי וּפְרָכִידוֹי פְּרָכוֹי וּמִדְנִתִּיה
נִיסוֹי וּמְחוּזוֹי סְפִינְתִּיה וְאַלְגִּנְתִּיה דִּין יְהוּי לְכוֹן תְּחוּם מְעַרְבָא : (תרגום
יונתן)

רס"י וגבול ים. ומלך מערבי מהו: והיה לכם הים הגדול. למלך: וגבול.
הנסין (ב) שבתוך הים אף הם מן הגבול, והם איים שקורין אינזול"ס: (רס"י)

שפתי חכמים (ב) מגבול יתירה מרבה ליה אף נסין: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הים הגדול. הספרדי והטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים
הגדול והוא הגבול בעצמו: (אבן עזרא)

[ז] וְזֶה יְהִי לְכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן הַיָּם הַגָּדוֹל תִּתְּאוּ לְכֶם הַר הַהָר :

אונקלוס וְדִין יְהִי לְכוֹן תְּחוּם צְפוֹנָא מִן יַמָּא רַבָּא תְּכֻוֹנוֹן לְכוֹן לְהוֹר טוֹרָא :
(אונקלוס)

יונתן וְדִין יְהוּי לְכוֹן תְּחוּם צְפוֹנָא מִן יַמָּא רַבָּא תְּכֻוֹנוֹן לְכוֹן לְטוֹרוֹס
אוּמְנוֹס : (תרגום יונתן)

רס"י גבול כפון. מלך כפון: מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר. שהוא
במקצוע כפונית מערבית, וראשו משפיע ונכנס לתוך הים, ויש מרוחב הים
לפנים הימנו (מ) וחולה הימנו: תתאו. תשפיעו לכם, לנטות ממערב לכפון
אל הר ההר: תתאו. לשון סיבה, כמו אל תא הרלים (דברי הימים—3 יב, יא) ותאי
השער (יחזקאל מ, י), היליע, שקורין אפנדי"ז, שהוא מוסב ומשופע: (רס"י)

שפתי חכמים (מ) ר"ל ברוחב היה מסבב את ההר בכל פנים דהיינו ארץ
ישראל וכל חולה דהיינו חוץ לארץ: (שפתי חכמים)

[ח] מהר החר תתאו לבא חמת וְהִיוּ תוֹצֵאת הַגְּבֹל צְדָדָה :

אונקלוס מִהוֹר טוֹרָא תְּכֻוֹנוֹן לְמִטֵּי חֲמַת וַיהוֹן מִפְּקֻוּהִי דְתְּחוּמָא לְצְדָד :
(אונקלוס)

יונתן מְטוֹרוֹס אוּמְנוֹס תְּכֻוֹנוֹן לְכוֹן מְעַלְזָ לְטְבַרְיָא וַיהוֹן מִפְּקֻוּי
דְתְּחוּמָא מִן תְּרֵי צִיטְרוֹי מְכוּוֹנִין לְכַרְפוֹר דְּבַר זַעְמָה וּלְכַרְפוֹר דְּבַר

סְנִיגוֹרָא וְדוֹקִינוֹס וְתַרְנַגּוּלָא עַד קְסָרִין מְעַלְדָּ לְאַבְלָס דְקִילְקָאִי : (תרגום יונתן)

רש"י מהר ההר. תסבו ותלכו אל מלך הכפון לכל המזרח, ותפגעו בלבוא חמת, זו אנטוכיא: תולאות הגבול. סופי הגבול, כל מקום שנאמר תולאות הגבול, או המלך כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל, או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן, באלכסון יותר מן הרוחב הראשון, ולענין רוחב המדה הראשון קראו תולאות, ששם כלתה (נ) אותה מדה: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) ר"ל מלדדה עד חכר עינן ימשוך המיכר לדרומו של עולם ממערב למזרח נמלא שארץ ישראל מתקצר והמיכר מרחיב: (שפתי חכמים)

[ט] וְיָצָא הַגְּבֹל זְפָרְנָה וְהָיוּ תוֹצְאָתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה יְהִי לְכֶם גְּבוּל צָפוֹן :

אונקלוס וְיָפֹק תְּחוּמָא לְזָפְרוֹן וְיִהוּן מִפְקִנְוְהִי לְחֲצַר עֵינָן דִּין יְהִי לְכוֹן תְּחוּם : צְפוּנָא : (אונקלוס)

יונתן וְיָפֹק תְּחוּמָא לְקָרוֹן זְכוּתָא וְלִגְבֻתָא דְחֶטְמוּנָא וְיִהוּן מִפְקִנְוִי לְכִירְיָא דְבֵית סָכַל וְלִמְצִיעוֹת דְרֶתָא רְבֻתָא דְמִמְצָעָא בֵּין טִירַת עֵינְוֹתָא לְבֵית דְרַמְשֶׁק דִּין יְהוּי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא : (תרגום יונתן)

רש"י והיו תולאותיו חכר עינן. הוא היה סוף המלך הכפוני, ונמלאת חכר עינן במהלוע כפונית מזרחית, ומשם והתאוויתם לכם אל מלך המזרחי: (רש"י)

[י] וְהִתְאַוְיֶתֶם לְכֶם לְגְבוּל קְדָמָה מִחֲצַר עֵינָן שְׂפָמָה :

אונקלוס וְיִתְכַוְוֹן לְכוֹן לְתְחוּם קְדוּמָא מִחֲצַר עֵינָן לְשָׁפָם : (אונקלוס)

יונתן וְיִתְכַוְוֹן לְכוֹן לְתְחוּם מִדִּינְחָא מִטִּירַת עֵינְוֹתָא לְאַפְמִיָּאָה : (תרגום יונתן)

רש"י והתאויתם. לשון הסבה ונטיה, כמו תתאו: שפמה. במלך המזרחי ומשם הרבלה: (רש"י)

אבן עזרא ואל"ף והתאוויתם. תחת וי"ו והתוית תיו ואם הם ב' בנינים. והתאוויתם. כמו עד תאות גבעות עולם: (אבן עזרא)

[יא] וְיָרַד הַגְּבֹל מִשָּׁפֶס הָרְבֵלָה מִקְדָּם לְעֵין וְיָרַד הַגְּבֹל וּמָחָה עַל כְּתָף יָם קְדָמָה:

אונקלוס וַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא מִשָּׁפֶס לְרַבְלָה מִמְדִּנְחָ לְעֵין וַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא וַיִּמְטִי עַל כִּיף יָם גְּנוּסָר קְדוּמָא: (אונקלוס)

יונתן וַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא מִן אַפְמִיָּאָה לְדַפְנֵי מִן מְדִנְחָ לְעֵינֵינוּתָא וַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא לְמַעְרַת סְנִיָּאָס וּמִמְעַרַת סְנִיָּאָס יַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא לְטוֹר תַּלְגָּא וּמִטוֹר תַּלְגָּא יַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא לְעֵינֵן וּמִעֵינֵן יַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא וַיִּסָּב מִיִּשְׂרָאֵל מִיִּשְׂרָאֵל נַחְלֵי אֲרֻנָּא וַיִּתִּי לְמַדְבָּרָא וְצִינֵי טוֹר פְּרֻזְלָא מִי מְצוּתָא אֲבָלוּ וּדְמוּכָא סְמִיךְ לְגִינִיסַת כְּרֶךְ מְלָכוּתְהוֹן דְּאֲדוּמָאֵי אַחְסָנוּת שִׁיבַט רְאוּבֵן וְגַד וּפְלָגוֹת שִׁיבַט מְנַשֶּׁה וַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא וַיִּקְיֵף לְתַחֲוִים יָמָא דְגְּנִיסָר מִמְדִּינְחָא: (תרגום יונתן)

רש"י מקדם לעין. שם מקום, והמלך הולך במזרחו, נמלא העין לפניו מן המלך, ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מכפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף. עבר: ים כנרת קדמה. שיהא ים כנרת תוך לגבול צמערב, והגבול צמזרח ים כנרת, ומשם ירד אל הירדן, והירדן מושך וצא מן הכפון לדרום צאלכסון, נוטה לכד מזרח ומתקרב לכד ארץ כנען כנגד ים כנרת, ומושך לכד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת, עד שנופל בים המלח, ומשם כלה הגבול בתולאותיו אל ים המלח, שממנו התחלת מלך מקצוע דרומית מזרחית, הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: (רש"י)

אבן עזרא ומחה. כאשר אמרו קדמונינו תבירתא מגזרת ימחאו כף: (אבן עזרא)

[יב] וְיָרַד הַגְּבֹל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאָתָיו יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לְכֶם הָאָרֶץ לְגְבֻלְתֶּיהָ סְבִיב:

אונקלוס וַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא לְיַרְדֵּנָא וַיְהוּן מִפְקֻנוּהֵי לְיָמָא דְּמַלְחָא דָּא תִּהְיֵי לְכוּן אַרְעָא לְתַחֲוּמָאָה סְחֹר סְחֹר: (אונקלוס)

יונתן וַיַּחֲוֹת תַּחֲוּמָא לְיַרְדֵּנָא וַיְהוּן מִפְקֻנוּי לְיָמָא דְּמַלְחָא רִיקָם גִּיעָה מִן דְּרוּמָא טוֹרוֹס אוּמְנוֹס מִן צְפוּנָא יָמָא רַבָּא מִן מְעַרְבָא יָמָא דְּמַלְחָא מִן מְדִינְחָא דָּא תִּהְיֵי לְכוּן אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמַצְרָנֵי תַּחֲוּמָאָה חֲזוֹר חֲזוֹר:

דעת זקנים [בשופטים כתיב] תכין לך הדרך. כלומר שיכתוב מקלט על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם וזש"ה טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך והלא דברים ק"ו ומה לרוצחים עשה שביל שיברחו וינצלו לצדיקים עאכ"ו וזהו שכתוב בתריה ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו: דעת (זקנים)

יג ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה יהוה לתת לתשעת המטות וחצי המטה:

אונקלוס ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא דתתחסנון יתה בעדבא די פקיד יי למתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: (אונקלוס)

יונתן ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא דתתחסנון יתה בעדבא דפקיד יי למתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: (תרגום יונתן)

יד כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם:

אונקלוס ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון: (אונקלוס)

יונתן ארום קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו ית אחסנתהון: (תרגום יונתן)

אור החיים כי לקחו מטה וגו'. פירוש נתינת טעם להקודם למה הגביל ה' גבולות הארץ בסדר זה כי לקחו מטה וגו' אבל זולת זה אפשר שהיה ה' מרחיב להם הגבול יותר מהגבולות האמורים בענין:

לקחו נחלתם. הוצרך לכפול מאמר זה פעם ב', לפי שחצי שבט מנשה לא בא עם בני גד ובני ראובן יחד לזה יחד לו לקיחה כפני עצמו, וכפי זה מאמר **לקחו נחלתם** חוזר לחצי שבט מנשה, ולזה הפסיק הכתוב במאמר **לבית אבותם** בין ב' המטות לחצי שבט מנשה, עוד ירצה בכפל הדברים לומר כי מה שלקחו הוא כפי נחלתם באמת כי בא להם נחלתם שם כדבריהם שאמרו באה נחלתנו אלינו: (אור החיים)

דעת זקנים את שלש הערים מעבר לירדן ואת שלש הערים בארץ כנען. ובפרי' שני דמכות מקשה בעבר הירדן תלת ובארץ ישראל תלת ומשני בגלעד שהוא מעבר לירדן שכיחי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם א"ר אלעזר שהיו עוקבים להרוג נפשות וקשיא מאי קא

משני והא לא מהני ערי מקלט אלא להורגים בשוגג ובגלעד דשכיחי רוצחים דקאמר היינו במזיד. וי"ל דכיון דשכיחי רוצחים במזיד הקב"ה מביא שם רוצחים בשוגג בלא עדים כדי שיהרגו הרוצחים במזיד ויהיו שם עדים ויגלו כדאמרינן התם בסמוך מרשעים יצא רשע במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים הקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג מזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל עליו והורגו ויש שם עדים זה נהרג וזה גולה: (דעת זקנים)

[טו] שְׁנֵי הַמְטוֹת וְחָצֵי הַמְטָה לְקַחוּ נְחֻלְתָּם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן יִרְחוּ קִדְמָה מִזְרְחָה: (פ)

אונקלוס תָּרִין שְׁבֻטִין וּפְלָגוֹת שְׁבֻטָא קְבִילוּ אַחְסִנְתְּהוֹן מֵ עֵבְרָא לַיַּרְדֵּנָא דִּירְחוּ קְדוּמָא מְדִינְחָא: [פ] (אונקלוס)

יונתן תָּרִין שְׁבֻטִין וּפְלָגוֹת שְׁבֻטָא קְבִילוּ אַחְסִנְתְּהוֹן מֵ עֵבְרָא לַיַּרְדֵּנָא מִדִּינְחָא: (תרגום יונתן)

רש"י קדמה מזרחה. אל פני העולם, שהם במזרח, (ס) שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור, לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) כלומר דקדמה הוא לשון פנים והה"א צסופה במקום למ"ד בתחלתה וזהו שפירש אל פני ר"ל לפני ומפרש ואזיל על מה קאי אל פני לכך פירש העולם ר"ל אל פני העולם דהיינו במזרח שרוח כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא שני המטות. פעם שנית לבאר מקום נחלתם: (אבן עזרא)

אור החיים שני המטות וגו' לקחו וגו'. נתכוין במאמר זה לומר שנחלתם היתה יחד ממשה מעבר הירדן וגו' ולא חלק משה חלק לכל אחד בפני עצמו: (אור החיים)

[טז] רביעי - במחברות ששי וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

יז אֱלֹהֵי שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִנְחֻלוּ לָכֶם אֶת הָאָרֶץ אֲלֶעָזֶר הַכֹּהֵן וַיהוֹשֻׁעַ
בֵּן :

אונקלוס אֱלֹהֵי שְׁמֹת גְּבֻרָא דִּי יַחְסִינוּ לְכוּן יַת אַרְעָא אֲלֶעָזֶר פְּהִנָּא
וַיהוֹשֻׁעַ בֵּן : (אונקלוס)

יונתן אֱלֹהֵי שְׁמֹת גּוֹבְרָא דִּי־יַחְסִינוּ לְכוּן יַת אַרְעָא אֲלֶעָזֶר פְּהִנָּא וַיהוֹשֻׁעַ
בֵּן : (תרגום יונתן)

רס"י אֲשֶׁר יִנְחֻלוּ לָכֶם. בַּצְבִּילְכֶם, (ע) כֹּל נָשִׂיא וְנָשִׂיא אֲפּוֹטְרוֹפּוֹס לְשַׁבְּטוֹ,
(פ) וּמַחֲלָק נַחֲלַת הַשַּׁבָּט לְמִשְׁפַּחֹת וְלִגְבָרִים, (ס) וּזְכָר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד חֵלֶק
הַגּוֹן, וּמָה שֶׁהֵם עוֹשִׂין יִהְיֶה עֲשׂוּי, כִּאִילוֹ עֲשָׂאוֹם שְׁלוּחִים. וְלֹא יִתְכַן לְפָרֶשׁ
לָכֶם זֶה, כִּכֹּל לָכֶם שְׁבַמְקָרָא, שֶׁאִם כֵּן הִיָּה לוֹ לְכַתּוֹב יִנְחִילוּ לָכֶם, יִנְחֻלוּ
מִשְׁמַע שֶׁהֵם נוֹחֲלִים לָכֶם, (ח) בַּצְבִּילְכֶם וּצְמִקוּמְכֶם כְּמוֹ ה' יִלְחַם לָכֶם
שְׁמוֹת יד, אֵל :

שפתי חכמים (ע) ר"ל דינחלו משמע שהם ינחלו לעמנו ולכם משמע שהם
ינחילו לכם לכן פירש אשר ינחלו בצבילכם: (פ) דאם לא כן הרי כאן היו
קטנים דלאו בני שליחות נינהו וגם איכא דניחא להו זביר ואיכא דניחא
להו בצקעה אלא מה שעשה האפוטרופוס עשוי והיינו בחלוקת נחלת
השבט למשפחות והמשפחות לגברים וחלוקת הארץ עממה לשבטים היא
על פי הגורל ואינו תלוי ביד האפוטרופוס: (ס) הא דלא נקט רס"י גם כן
דהנשיאים היו מחלקים תחלה לשבטים ואחר כך למשפחות ולגברים משום
דהנשיאים לא חלקו לשבטים אלא על פי הגורל נחלק לשבטים: (ח) ר"ל
אם כן למה כתיב לכם אלא בצבילכם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ינחלו. פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתנו על דעת
המדקדקים: אלעזר. ראשונה כי על פיו יצא יהושע גם הוא בן אהרן. ולא
הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי החל
מיהודה כאשר יצא הגורל בתחלה רק יש טענה גדולה עליהם אף על פי
שהפירוש נכון יהיה נראה לפי דעתינו: (אבן עזרא)

בעל הטורים אלה שמות האנשים. ולמטה פעם אחרת ואלה שמות
האנשים. לומר שנאים בשמותם ונאים במעשיהם: (בעל הטורים)

[יח] וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֵּה תִקְחוּ לְנַחֵל אֶת הָאָרֶץ:

אונקלוס וְרָבָא חַד רָבָא חַד מְשִׁבְטָא תְּסִבּוֹן לְאַחְסָנָא ית אַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַמְרָכּוֹל חַד אַמְרָכּוֹל חַד מִן שְׁבֻטָא תִתְּבָרוֹן לְאַחְסָנָא ית אַרְעָא:
(תרגום יונתן)

רס"י לְנַחֵל אֶת הָאָרֶץ. שִׂיחָא נֹחַל וְחוֹלָק אוֹתָהּ בְּמִקּוֹמָכֶם: (רס"י)

[יט] וְאַלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה:

אונקלוס וְאַלִּין שְׁמֵהֶת גְּבֻרְיָא לְשִׁבְטָא דִּיהוּדָה כָּלֵב בֶּר יִפְנֶה: (אונקלוס)

יונתן וְאַלִּין שְׁמֵהֶת גּוֹבְרְיָא לְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה כָּלֵב בֶּר יִפְנֶה: (תרגום יונתן)

אור החיים לְמַטֵּה יְהוּדָה וְגו'. צריך לדעת למה נשתנו מטה יהודה ומטה שמעון ומטה בנימין שלא הזכיר נשיא בהם, ואולי כי להיותם סמוכים לזכרון נשיא אחד נשיא אחד מובן כי הם נשיאים ומשלשה ואילך הופלג זכרון הנשיאות והוצרך הכתוב לזכרו בכל אחד:

וראיתי בשם רבינו ניסים גאון כי ביהודה לא הוצרך כי ידוע כלב לנשיא, שמעון לא היה ראוי לנשיא משום מעשה זמרי, בנימין אלידד זה אלדד וכבר זכה לנבואה והורדה היא לו לקרות נשיא עד כאן:

ואפשר עוד לומר כי לא יחס נשיאות לכלב על יהודה משום כבוד מלכות שעומדת ממנו, וכמו כן לבנימין משום שממנו מתחלת המלכות בישראל שהוא שاول איש ימיני, ושמעון טעמו נכון כדברי גאון: (אור החיים)

[כ] וּלְמַטֵּה בְנֵי שְׁמֵעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן עַמִּיהוּד:

אונקלוס וּלְשִׁבְטָא דְבְנֵי שְׁמֵעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּר עַמִּיהוּד: (אונקלוס)

יונתן לְשִׁבְטָא דְשְׁמֵעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּר עַמִּיהוּד: (תרגום יונתן)

[כא] לְמַטֵּה בְנֵימִן אֶלִידָד בֶּן כְּסִלּוֹן:

אונקלוס לְשִׁבְטָא דְבְנֵימִן אֶלִידָד בֶּר כְּסִלּוֹן: (אונקלוס)

יונתן לְשִׁבְטָא דְבְנֵימִן אֶלִידָד בֶּר כְּסִלּוֹן: (תרגום יונתן)

בעל הטורים אלידד בן כסלון. הוא אלדד והוסיף לו יו"ד ע"ש הנבואה שנקראת כ"י לשונות. [חזון. הטפה. דיבור. אמירה. צווי. משא. משל. מליצה. חידה. נבואה]: (בעל הטורים)

[כב] ולמטה בני דן נשיא בקי בן יגלי:

אונקלוס ולשבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: (אונקלוס)

יונתן לשבטא דדן אמרכול בקי בר יגלי: (תרגום יונתן)

[כג] לבני יוסף למטה בני מנשה נשיא חניאל בן אפד:

אונקלוס לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפוד: (אונקלוס)

יונתן לשבטא דבני יוסף לשבטא דבני מנשה אמרכול חניאל בר אפוד: (תרגום יונתן)

[כד] ולמטה בני אפרים נשיא קמואל בן שפטן:

אונקלוס ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: (אונקלוס)

יונתן לשבטא דבית אפרים אמרכול קמואל בר שפטן: (תרגום יונתן)

[כה] ולמטה בני זבולן נשיא אליצפן בן פרנד:

אונקלוס ולשבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנד: (אונקלוס)

יונתן לשבטא דזבולן אמרכול אליצפן בר פרנד: (תרגום יונתן)

[כו] ולמטה בני יששכר נשיא פלטיאל בן עזן:

אונקלוס ולשבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: (אונקלוס)

יונתן לשבטא דבית יששכר אמרכול פלטיאל בר עזן: (תרגום יונתן)

[כז] ולמטה בני אשר נשיא אחיהוד בן שלמי:

אונקלוס וְלִשְׁבֹּטָא דְבְנֵי אֲשֶׁר רָבָא אַחִיהוּד בְּרַ שְׁלָמִי: (אונקלוס)

יונתן לִשְׁבֹּטָא דְאֲשֶׁר אִמְרָכּוּל אַחִיהוּד בְּרַ שְׁלֹמִי: (תרגום יונתן)

[כת] וְלִמְטָה בְנֵי נִפְתָּלִי נְשִׂיא פְּדֵהָאֵל בֶּן עַמִּיהוּד:

אונקלוס וְלִשְׁבֹּטָא דְבְנֵי נִפְתָּלִי רָבָא פְּדֵהָאֵל בְּרַ עַמִּיהוּד: (אונקלוס)

יונתן לִשְׁבֹּטָא דְבְנֵי נִפְתָּלִי אִמְרָכּוּל פְּדֵהָאֵל בְּרַ עַמִּיהוּד: (תרגום יונתן)

אבן עזרא פְּדֵהָאֵל. אִם נֶעְלַם הַה"א הֵם שְׁתֵּי מִלּוֹת שׁוֹת בְּטַעַם כִּי הַה"א אֵינְנָה מֵהָאוֹתוֹת הַמִּשְׁדָּ: (אבן עזרא)

דעת זקנים כִּי בַעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל. פֶּשֶׁט כַּדִּי שְׁלֵא יִהְיוּ הָעוֹלָם מִרְנַנִּין עַל הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל כְּשִׁירָאוֹ הַרוֹצֵחַ יוֹצֵא חוּץ לַעִיר מִקְלָטוֹ וְאוֹמְרִים רָאוּ זֶה שֶׁהֵרֵג הַנֶּפֶשׁ וְאִין כֹּהֵן גָּדוֹל עוֹשֶׂה בּוֹ נִקְמָה וְעַלִּיו הַדָּבָר חָל כַּדְּכַתִּיב וּבָאת אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בִּימֵים הָהֵם אֲבָל כִּשְׁמַת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אִין לַחוּשׁ עַל הַכֹּהֵן הַבָּא אַחֲרָיו כִּי מָה יִרְנְנוּ עַלִּיו אַחֲרֵי שְׁלֵא נַעֲשֶׂה בִּימֵיו: (דעת זקנים)

[כט] אֱלֹהִים אֲשֶׁר צָוָה יְהוָה לְנַחֵל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: (פ)

אונקלוס אֱלִין דִּי פִקִּיד יֵי לְאַחְסָנָא יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ דְּכְנָעַן: [פ] (אונקלוס)

יונתן אֱלִין דְּפִקִּיד יֵי לְאַחְסָנָא יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ דְּכְנָעַן: (תרגום יונתן)

רש"י לְנַחֵל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. שֶׁהֵם יִנְחִילוּ אוֹתָהּ לָהֶם לְמַחֲלָקוֹתֶיהָ: (רש"י)

במדבר פרק-לה

[א] וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר:

אונקלוס ומליל יי עם משה במישרָא דמוֹאָב על ירְדנָא דיריחו לְמִימָר :
(אונקלוס)

יונתן ומליל יי עם משה במישרָא דמוֹאָב על יוֹרְדנָא דיריחו לְמִימָר :
(תרגום יונתן)

ב צו אַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַנּוּ לְלוֹיִם מִנְחַלַת אַחֲזָתֶם עָרִים לְשֶׁבֶת וּמִגְרָשׁ לְעָרִים סְבִיבְתֵיהֶם תִּתְּנוּ לְלוֹיִם :

אונקלוס פִּקֵּד יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ לְלוֹאֵי מֵאֲחֻסְנַת אַחֲוֹדְתָהוֹן קִירוֹן לְמִתְבַּ וְרוּח לְקִרוֹנָא סַחְרֵינִיהוֹן תִּתְּנוּ לְלוֹאֵי : (אונקלוס)

יונתן פִּקִּיד יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲסוּן לְלוֹאֵי מֵאֲחֻסְנַת אַחֲוֹדְתָהוֹן קִירוֹן לְמִיתְבַּ וּפְרוֹיִלִין לְקִירוֹנָא חֲזוֹרְנוֹתָהוֹן תִּתְּנוּ לְלוֹאֵי : (תרגום יונתן)

רש"י ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב, להיות לנוי לעיר, ואין רשאיין לזנות שם בית, ולא לנטוע כרם, ולא לזרוע זריעה: (רש"י)

אבן עזרא ומגרש. ידוע: (אבן עזרא)

אור החיים ונתנו ללוים וגו'. פירוש הגם שצוה ה' שלא יהיה ללוים חלק ונחלה בארץ אבל בתורת חסד יתנו להם מתנת חנם ממה שהגיעם, כדין שמפרנסים מי שהשיגה (אולי צריך לומר שלא השיגה) ידו, והוא מה שדקדק לומר **ערים לשבת** פירוש לצד ההכרח לשבת בהם וגו', ולזה כפל לומר אחר כך **והיו הערים להם לשבת** להעירך כי מאמר לשבת ראשון היא טעם הנתונה ומאמר והיו הערים להם לשבת הוא לומר לך שצריך שיהיו ראויים לישיבה, ורז"ל אמרו (מכות י"ב. ערכין לג) שבא לומר שהערים יהיו לישיבה שאין עושין עיר מגרש: (אור החיים)

ג וְהָיוּ הָעָרִים לָהֶם לְשֶׁבֶת וּמִגְרָשֵׁיהֶם יִהְיוּ לְבִהְמֹתָם וְלִרְכֻשָׁם וְלִכְל חִתָּם :

אונקלוס ויהוון קְרוֹנָא לְהוֹן לְמִתְבַּ וְרוֹחִיהוֹן יְהוֹן לְבְּעִירָהוֹן וְלְקִנְיָנִיהוֹן וְלְכָל חֲוֹתָהוֹן : (אונקלוס)

יונתן ויהוון קְרוֹנָא לְהוֹן לְמִיתְבַּ וּבְדוֹרְלָהוֹן יְהוֹן לְבְּעִירָהוֹן וְלְקִנְיָנִיהוֹן וְלְכָל צוֹרְכֵיהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י ולכל חיתם. לכל לרכיהם: (רש"י)

אור החיים **ולכל חיתם**. פשט הכתוב הוא לכל צרכיהם, אלא שלא היה צריך לומר וכלול הוא בכלל רכושם שאמר הכתוב, ורז"ל במסכת מכות (יב.) פירשו שבא לומר שלא ניתנו אלא לחיים ולא לקבורה שאין קוברין בהם אלא הרוצח שבא בו מאמר ה' כי שם תהיה קבורתו. ולדבריהם ז"ל קשה תיבת ולכל כיון שלא בא מאמר ולכל חיתם אלא למעט קבורת מתים לחיתם היה לו לומר כי ולכל משמע שמרבה בתשמישי המגרש, ומה גם בתוספת וא"ו ולכל חיתם רבוי, ורצה לומר ולכל ריבוי והשכילו שהמיעוט הוא הנשמע מתיבת חיתם עצמה, או לפי שנתכוין למעט הקבורה הוצרך לרבות כל חוץ ממנה, וזה שיעור הכתוב **ולכל** מין תשמיש שהוא לחיים הא למדת שלא מיעט אלא לקבורה, ואם היה אומר לחיתם היה נשמע שמיעט כל שאינו לצורך חיתם לגמרי ויכנסו בגדר האיסור דברים אחרים לבד הקבורה: (אור החיים)

ספורנו **לבהמתם**. למרכב ולמשא: **ולרכושם**. בקר וצאן: **ולכל חיתם**. כמו דבורים של כוורת ויוני שובך וזולתם: (ספורנו)

[ד] ומגֵרְשֵׁי הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנֶנּוּ לְלוֹיִם מִקִּיר הָעִיר וְחוּצָה אֶלְף אֲמָה סָבִיב:

אונקלוס וְרוּחֵי קְרוּנָא דִּי תִתְּנֹן לְלוֹאֵי מְפוּתַל קְרָתָא וּלְבָרָא אֶלְף אֲמִין סָחֹר: (אונקלוס)

יונתן וּפְדוּרוּיְלֵי קְרוּנָא דְתִתְּנֹן לְלוֹאֵי חֲזוֹר קְרָתָא וּלְבָר אֶלְפָא גְרַמִּידי חֲזוֹר: (תרגום יונתן)

רש"י **אלף אמה סביב**. ואחריו הוא אומר אלפים באמה, הא כינא, אלפים הוא נותן להם סביב, ומהם אלף הפנימים למגרש, והחיצונים לשדות ולכרמים: (רש"י)

[ה] ומִדְתָּם מְחוּץ לָעִיר אֶת פְּאֵת קִדְמָה אֶלְפִים בְּאֲמָה וְאֶת פְּאֵת נֶגֶב אֶלְפִים בְּאֲמָה וְאֶת פְּאֵת יָם אֶלְפִים בְּאֲמָה וְאֶת פְּאֵת צָפוֹן אֶלְפִים בְּאֲמָה וְהָעִיר בְּתוֹךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרָשֵׁי הָעָרִים:

אונקלוס וְתִמְשָׁחוּן מִבְּרָא לְקְרָתָא יְת רויח קְדוּמָא תְּרִין אֶלְפִין בְּאֲמִין וְיְת רויח דְּרוּמָא תְּרִין אֶלְפִין בְּאֲמִין וְיְת רויח מְעָרְבָא תְּרִין אֶלְפִין בְּאֲמִין וְיְת רויח צְפוּנָא תְּרִין אֶלְפִין בְּאֲמִין וְקְרָתָא בְּמִצְיַעָא דִּין יְהִי לְהוֹן רוּחֵי קְרוּנָא: (אונקלוס)

יונתן וְתִמְשָׁחוּן מִבְּרָא לְקְרָתָא יְת צִיטְרָא דְּמִדִּינְחָא תְּרִין אֶלְפִין גְּרַמִּידי

וַיֵּת רוּחַ דְּרוּמָא תְּרִין אֲלָפִין גְּרַמִּידי וַיֵּת רוּחַ מְעַרְבָא תְּרִין אֲלָפִין גְּרַמִּידי
וַיֵּת רוּחַ צִיפוּנָא תְּרִין אֲלָפִין גְּרַמִּידי וְקִרְתָּא בְּמִיּוֹצֵא דִּין יְהִי לְכוּן פְּדוּרְלִי
קְרוּנָא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים ומדותם מחוץ לעיר וגו' אלפים באמה. שאלפים אמה יהיו
חוץ משבעים אמה ושיריים. וזהו ומדותם מחוץ לעיר: (בעל הטורים)

11 וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לְלוּיִם אֵת שֵׁשׁ עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לְנָס
שָׁמָּה הָרֶצֶחַ וְעַלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר:

אונקלוס וַיֵּת קְרוּנָא דִּי תִתְּנוּן לְלוּיָי יֵת שֵׁית קְרוּי שְׁזָבוּתָא דִּי תִתְּנוּן
לְמַעַרְק תִּמְו קְטוּלָא וְעַלֵיהוֹן תִּתְּנוּן אַרְבָּעִין וְתִרְתִּין קְרוּיִן: (אונקלוס)

יונתן וַיֵּת קְרוּנָא דִּתְּתְּנוּן לְלוּיָי יֵת שֵׁית קוּרְיִין דְּקִלְטִין קְטוּלָא לְמִיעָרוֹק
לְתִמְו קְטוּלָא וְעַלֵיהוֹן תִּתְּנוּן אַרְבָּעִין וְתִרְתִּין קוּרְיִין: (תרגום יונתן)

אור החיים ואת הערים וגו' את שש ערי המקלט. מכאן משמע כי השש
ערי מקלט הם לגולין ולא ללוים, ומאומרו בפסוק שאחר זה שאמר **כל
הערים אשר תתנו ללוים** מ"ח משמע שלזכות הלויים הם גם הששה.
ונראה כי נתכוון הכתוב בזה לתת זכות שוה לישראל הגולין וללוים שיד
כולן שוה, לכן בפסוק ראשון אמר זכות לגולין שיהיו שש ערי מקלט להם
לדור בהם, ובפסוק ב' נתן זכות ללוים, הא למדת שהם של לויים והם של
הגולין ואין הגולין מעלין שכר, וכן העלו בסוף הגולין (יג). לכל הסברות,
וסובר אני שכן לוי נדחה מפני ישראל הגולה אם רבו הרצחנים והוצרכו
לשש עיירות ידחו הלויים מהם שהרי הקדים הכתוב זכות לגולין: (אור
החיים)

כלי יקר ארבעים ושתים עיר. כנגד מ"ב חניות שישראל חנו בהם והיו
בכלם כגרים כך נתנו ללוים שלא היה להם חלק בארץ מ"ב עיר. וערי
המקלט יהיו מן ערי הלוים לפי שהנס אל עיר מקלטו הרי הוא שמה גר,
ויש לחוש פן יאמרו לו יושבי הארץ גר אתה בארץ, על כן צוה שיהיו ערי
מקלט מן ערי הלוים כי גם הלוים כגרים יאמרו לו מום שבך אל תאמר
לחברך, על דרך שנאמר (שמות כג ט) ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים
הייתם, וכדרך שנאמר (בראשית טו יג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, היינו
בארץ שהוא לא להם של יושבי הארץ כי יוסף העבירם לערים שיהיו
כגרים שמה כדי שלא יוכלו לומר לישראל גרים אתם. (כלי יקר)

12 כָּל הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לְלוּיִם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר אֲתֶהוּ וְאֵת
מִגְרָשֵׁיהֶן:

אונקלוס כָּל קְרוּנָא דִּי תִתְּנוּן לְלוּיָי אַרְבָּעִין וְתִמְנִי קְרוּיִן יִתְּהוֹן וַיֵּת

רְחִיקָה:

(אונקלוס)

יונתן פֶּל קִירוּנָא דְתַתְּנֹן לְיִנְאִי אַרְבָּעִין וְתַמְנֵי קוּרִיין וְתַהוּן וְיַת
פְּדוּרוּלְהוּן: (תרגום יונתן)

[ח] וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנֹן מֵאַחֲזֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הָרֶב תִּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמְּעַט
תִּמְעֵיטוּ אִישׁ כְּפִי נִחְלָתוֹ אֲשֶׁר יִנְחֵלוּ יִתְּנוּ מֵעָרֵיו לְלוּיִם: (פ)

אונקלוס וְקִירוּנָא דִּי תַתְּנֹן מֵאַחֲזֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן סְגִיאי תַסְגֹּון וּמִן זְעִירֵי
תַזְעִירוּן גְּבַר כְּפוּם אַחְסַנְתִּיה דִּי יַחְסֹון יִתְּנוּ מִקְרוּוְהִי לְיִנְאִי: [פ] (אונקלוס)

יונתן וְקוּרִיין דְתַתְּנֹן מִן אַחְסַנְתַּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן שְׁבֻטָא דְעַמִּיה סְגִי תַסְגֹּון
וּמִן שְׁבֻטָא דְעַמִּיה זְעִיר תַזְעִירוּן גְּבַר אַגְבַּ אַחְסַנְתִּיה דִּי יַחְסֹון יִתְּנוּ מִקְרוּוְהִי
לְיִנְאִי: (תרגום יונתן)

בעל הטורים ינחלו. ג' במסורה הכא. ואידך לשמות מטות אבותם ינחלו.
כבוד חכמים ינחלו. אשר ינחלו לשמות מטות אבותם ינחלו דליוצאי
מצרים נתחלקה הארץ וכן לשמות מטות אבותם ינחלו חכמים דבחמשה
דברים האב זוכה לבנו וקתני בחכמה: (בעל הטורים)

ספורנו מאת הרב תרבו. מפני שהעלו אותה בדמים והיה המעט של אותו
שבט שהיה לו חלק מועט שוה בדמים אל החלק הרב שהיה נותן ללויים
אותו השבט אשר חלקו רב הכמות: (ספורנו)

[ט] שִׁישִׁי - במחברות שביעי וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

אונקלוס וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמִימָר: (תרגום יונתן)

[י] דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אַרְצָה
כְּנָעַן:

אונקלוס מְלִיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוּן אַרִי אַתּוּן עֹבְרִין יַת יַרְדֵּנָא
לְאַרְעָא דְכְנָעַן: (אונקלוס)

יונתן מְלִיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר לְהוּן אַרוּם אַתּוּן עֹבְרִין יַת יוּרְדֵנָא
לְאַרְעָא דְכְנָעַן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ארצה כנען. ידוע גם זאת הפרשה דבקה: (אבן עזרא)

[יא] וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מִפֶּה נָפֶשׁ בְּשִׁגְגָה:

אונקלוס וּתְזַמְנוּ לָכוֹן קְרוֹי קְרוֹי שְׁזִבּוּתָא יְהוֹיָן לָכוֹן וַיַּעְרוֹק לְתַמּוֹן קְטוּלָא דִּיקְטוּל נִפְשָׁא בְּשָׁלוֹ: (אונקלוס)

יונתן וּתְזַמְנוּ לָכוֹן קְרוֹיָיִן בְּשׁוּקִיִּין וּבְתֵי חִיזוּתָא קְרוֹיִין קְלָטוֹן יְהוֹיָן לָכוֹן וַיַּעְרוֹק לְתַמּוֹן קְטוּלָא דִּיקְטוּל בַּר נֶשׁ בְּשָׁלוֹ: (תרגום יונתן)

רש"י והקרייתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה, וכן הוא אומר, כי הקריה ה' אלהיך לפני (בראשית כו, ט): (רש"י)

אבן עזרא והקרייתם. מגזרת קריה: (אבן עזרא)

בעל הטורים בפ' מקלט כתיב ה' פעמים מקלט. שיקלט ולא יהרג הנפש שיש לה חמשה שמות: (בעל הטורים)

[יב] וְהָיוּ לָכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט מִגָּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד עֲמֻדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט:

אונקלוס וַיְהוּן לָכוֹן קְרוֹיָא לְשִׁזְבָּא מִגָּאֵל דְּמָא וְלֹא יָמוּת קְטוּלָא עַד דִּיקוּם קָדָם כְּנִשְׁתָּא בְּדִינָא: (אונקלוס)

יונתן וַיְהוּן לָכוֹן קְרוֹיָא לְמִקְלָט קְטוּלָא מִן תְּבַע אֲדָמָא וְלֹא יָמוּת קְטוּלָא עַד דִּיִּיקוּם קָדָם כְּנִשְׁתָּא בְּדִינָא: (תרגום יונתן)

רש"י מגאל. מפני גואל הדם, (ד) שהוא קרוב לנרצח: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) כלומר מגואל פירוש מפני גואל הדם ומפרש ואזיל הי מקרי גואל הדם להיות שם גואל נופל על גואל הרואה כעל גואל הנרצח פירשו הרב ואמר שהוא קרוב לנרצח: (שפתי חכמים)

[יג] וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ שֵׁשׁ עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם:

אונקלוס וְקָרוּנָא דִּי תַתְנֹון שִׁית קָרוּי שְׁזָבוּתָא יְהוֹנָן לְכוּן : (אונקלוס)

יונתן וְקָרוּנָא דְתַתְנֹון שִׁית קָרוּיוֹן קָלְטוֹן קָטוּלָא יְהוֹנָן לְכוּן : (תרגום יונתן)

רש"י שָׁשׁ עָרֵי מַהְלָט. מַגִּיד, שֶׁאֵף עַל פִּי שֶׁהַצְדִּיל מִשָּׁה בַחֲיִיו שֶׁלֶשׁ עָרִים
בְּעֵצֵר הִירְדוֹן, לֹא הָיוּ קוֹלְטוֹת עַד שֶׁנִּבְחָרוּ (ש) שֶׁלֶשׁ שְׁנֵתוֹן יְהוֹשֻׁעַ בְּאַרְצָא כְּנַעַן
(מכות ט: ספרי קנטו): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) רַל"ל לָמָּה לִּיהָ לְמַכְתָּב הַמְּנִין הָאֵל מִדְּכַתִּיב אַחֲרָיו אֵת
שֶׁלֶשׁ הָעָרִים תַּתְּנוּ וְגוֹמֵר שֶׁמַּע מִינָה דֶשֶׁשׁ הֵם אֲלֹא לֹמֵר לֶךְ שֶׁלֹּא הָיוּ
קוֹלְטוֹת אֲלֹא עַד שֶׁיְהִיוּ כָל הַשָּׁשׁ בִּיחָד: (שפתי חכמים)

[יד] אֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תַּתְּנוּ מֵעֶבֶר לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תַּתְּנוּ בְּאַרְצָא
בְּנֶעֱוֹן עָרֵי מַקְלָט תַּהְיִינָה :

אונקלוס יַת תְּלַת קָרוּנָא תַתְנֹון מֵעֶבְרָא לַיַּרְדֵּנָא וְיַת תְּלַת קָרוּנָא תַתְנֹון
בְּאַרְצָא דְכְנַעַן קָרוּי שְׁזָבוּתָא יְהוֹנָן : (אונקלוס)

יונתן יַת תְּלַת קָרוּנָא תַתְנֹון מֵעֶבְרָא לַיַּרְדֵּנָא וְיַת תְּלַת קָרוּנָא תַתְנֹון
בְּאַרְצָא דְכְנַעַן קָרוּיוֹן קָלְטוֹן תַּהְיִינָן : (תרגום יונתן)

רש"י אֵת שֶׁלֶשׁ הָעָרִים וְגו'. אֵף עַל פִּי שֶׁבְּאַרְצָא כְּנַעַן תַּשְׁעָה שְׁבַטִים וְכֹאֵן
אֵינָן אֲלֹא שְׁנַיִם וְחָמֵשׁ, הַשּׁוֹה מִנִּין עָרֵי מַהְלָט שְׁלֹשׁ, מִשּׁוּם דְּבַגְלַעַד נִפְיָסִי
(ת) רֹאחִים (מכות ט), דְּכַתִּיב גַּלְעָד קִרְיַת פּוּעֵלִי אֲוֹן עַקוּבָה (א) מִדָּם (הוֹשֻׁעַ
ו, (רש"י):

שפתי חכמים (ת) וְאֵם תֹּאמֵר וְהָרִי עָרֵי מַהְלָט לֹא הָיוּ קוֹלְטוֹת אֲלֹא שׁוּגְגִין
וְלֹא מוֹזִידִין וְאֵם כֵּן לָמָּה כָּרִיד בְּגַלְעָד לִג' עָרֵי מַהְלָט דֹּאֵין לֹמֵר דְּנִפְיָסִי
רֹאחִים ר"ל שׁוּגְגִים דֹּאֵין טַעַם בְּדַבַּר הַיָּאֵךְ בֵּא דְנִפְיָסִי שׁוּגְגִים הָיוּ וַיֵּשׁ
לֹמֵר דּוּדָאֵי מוֹזִידִים הָיוּ אֲבָל לֹא הָיוּ שָׁם עָדִים וְאִמְרוּ שׁוּגְגִין אֲנוּ לִכְךָ הָיוּ
כָּרִיכִין שֶׁלֶשׁ עָרֵי מַהְלָט. רַא"ם. וְעוֹד יֵשׁ לֹמֵר דֹּאֵיירִי כְּעַנִּין שְׁפִירָשׁ בְּפִרְשָׁת
מִשְׁפָּטִים עַל וְהֵאֱלֹהִים אֲנִי לִידוֹ שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְזַמְּנֵם לְפִוְנֵדָא אַחַד
וְכו' הַכִּי נִמְי אֵיירִי בְּעַנִּין זֶה לְפִי שֶׁהָיוּ הַרְבֵּה רֹאחִין בְּגַלְעָד שֶׁהָיוּ מוֹזִידִין
בְּלֹא עָדִים וְבְאַרְצָא יִשְׂרָאֵל הָיוּ הַרְבֵּה שׁוּגְגִין בְּלֹא עָדִים מֵהָ עֲשָׂה הַקְדוּשׁ

ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד ר"ל לגלעד ואותן שוגגין שמארץ ישראל הורגין אותן המזידין בשוגג כגון שיושבין תחת הסולם כענין שפרש"י שם ואם כן המזידין נהרגו והשוגגין היו גולין שם בגלעד לערי מקלט לכך ריכין שלש ערי מקלט בגלעד כמו בכל ארץ ישראל: (א) עקובה לשון ארז: (ספתי חכמים)

[טו] לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט לנוס שמה כל מפה נפש בשגגה:

אונקלוס לבני ישראל ולגירא ולתותביא דביניכון יהון שית קרוא האליו לשזבא למערק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו: (אונקלוס)

יונתן לבני ישראל ולגירא ולתותביא דביניהון יהון שית קרוא האילן לשזבא למערק לתמן כל דיקטול בר נש בשלו: (תרגום יונתן)

אבן עזרא לבני ישראל. איננו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינה שש הערים האלה מקלט: (אבן עזרא)

[טז] ואם בכלי ברזל הפהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח:

אונקלוס ואם במאן דפרזלא מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: (אונקלוס)

יונתן ואין במנא דפרזלא במשהו מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: (תרגום יונתן)

רש"י ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו, אלא בהורג במזיד, וזא ללמד, שההורג בכל דבר, כריך שיהא בו שיעור כדי להמית, שנאמר כולם אשר ימות בו, דמתרגמינן דהיא כמסת (ז) דימות בה, חוץ מן הברזל, שגלוי וידוע לפני הקב"ה, שהברזל ממית בכל שהוא, אפילו מחט, לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור, לכתוב בו אשר ימות בו. ואם תאמר, בהורג בשוגג הכתוב מדבר, (ג) הרי הוא אומר למטה או בכל אבן (ד) אשר ימות בה בלא ראות וגו', למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) כמיסת כדי ר"ל כשיעור: (ג) כלומר מה שכתוב ואם בכלי ברזל וגו' ואם באבן יד וגומר או בכלי עץ וגו' עד ואם בשנאה וגו' ללמא מיירי בשוגג פירוש הולך לזה שלא תאמר בשלמא אם הוא על השוגג הולך לומר ואם בכלי ברזל וכל הנמשכים להודיע שבר קטלא הוא אם הורג אפילו בשוגג אבל אם הוא על המזיד מה לי ברזל מה לי דבר אחר מזיד הוא אבל מה שכתוב אחריו או באיבה וגומר עד ואם בפתע וגו' זה ודאי מיירי במזיד: (ד) והכי פירוש דקסה לרש"י למה ליה למכתב אבן הא לעיל כתיב גם כן אבן ומיירי נמי בשוגג אללא למד על האמורות למעלה כו': (שפתי חכמים)

[ז] ואם באבן יד אשר ימות בה הפהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח:

אונקלוס ואם באבנא דמתנסבא בידי דהיא כמסת די ימות בה מכה וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: (אונקלוס)

יונתן ואין באבנא מלוי ידא די כמסת די ימות בה מחוהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: (תרגום יונתן)

רש"י באבן יד. שיש בה מלא יד (ספרי קס): אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית (ה) כתרוממו, לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן (שמות כא, יח), ולא נתן בה שיעור, יכול כל שהוא, לכך נאמר אשר ימות בה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ואם תאמר והא כתיב באבן יד ופרש"י שיש בו מלא יד כלומר שיש בו כדי להמית ויש לומר דחד ללמד שיהא בו כדי להמית במכה וחד שיהא בו כדי להמית בזריקה דפעמים יש בו כדי להמית במכה ואין בו כדי להמית בזריקה ואם זרקו והמית בו הוה אמינא דחייב קא משמע לן דאינו חייב עד שיהא בו כדי להמית בזריקה ובזה יתורץ מה שכתב הרא"ם ולא ידעתי וכו': (שפתי חכמים)

בעל הטורים באבן. ג'. הכא ואידך והכה איש את רעהו באבן. באבן המלך. והכה איש את רעהו באבן אם הוא באבן יד צריך אומד שיהא בו כדי להמית שנאמר אשר ימות בה אבל אם הוא גדול כאבן המלך אין צריך אומד ממילא יש בו כדי להמית: (בעל הטורים)

[יח] או בכלי עץ יד אֲשֶׁר יָמוּת בוֹ הִפָּהוּ וַיָּמַת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמַת הָרֹצֵחַ :

אונקלוס או בְּמֵאן דְּעָא דְּמִתְנַסַּב בִּידָא דְּהִיא כְּמִסַּת דִּי יָמוּת בֵּה מְחַהֵי וְקִטְלָה קִטּוּלָא הוּא אֲתִקְטָלָא יִתְקַטֵּל קִטּוּלָא : (אונקלוס)

יונתן או בְּמִנָּא דְּקִיסָא מְלוּי יָדָא דִּי כְּמִיסַת דִּימוּת בֵּה מְחוּהֵי וְקִטְלָה קִטּוּלָא הוּא אֲתִקְטָלָא יִתְקַטֵּיל קִטּוּלָא : (תרגום יונתן)

רש"י או בכלי עץ יד. לפי שנאמר, וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט (ס"ט), יכול כל שהוא, לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית:

[יט] גַּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוּ בוֹ הוּא יִמְתְּנוּ :

אונקלוס גַּאֵל דְּמָא הוּא יְקִטּוּל יִתְ קִטּוּלָא פִּד אֲתַחֲיַב לֵה מִן דִּינָא הוּא יְקִטְלָנָה : (אונקלוס)

יונתן תִּבַּע אֲדָמָא הוּא יְקִטּוּל יִתְ קִטּוּלָא פִּד יַעֲרַעֲיָנִיה מִבְּרָא לְקִרְוָא הָאֵלִין בְּדִינָא הוּא יְקִטְלִינִיה : (תרגום יונתן)

רש"י בפגועו בו. אפילו בתוך (ו) ערי מקלט: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) לפי שמדבר כאן במזיד כמו שפירש רש"י לעיל ואם לא המיתוהו בית דין וגלה לערי מקלט שלא ברשות בית דין ימית אותו אפילו תוך ערי מקלט דאם לא כן למה לי בפגועו בו הא כבר כתיב גואל הדם ימית את הרולח: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בפגועו בו. בשבר הפ"ה כמו בשברי לכם כי שמות הפועלים ישתנו : (אבן עזרא)

[כ] וְאִם בְּשִׁנְאָה יִהְדָּפְנוּ או השליך עליו בצדקה ויָמַת :

אונקלוס וְאִם בְּסִנְאָה דְּחָהֵי או רָמָא עֲלוּהֵי בְּכִמְנָא וְקִטְלָה : (אונקלוס)

יונתן וְאִין בְּסִנְאָה הַדּוּף וְאִיתְכוּין וְדַחֲיָיה או טִלַּק עֲלוּי פְּלוּנְסוֹן וְשִׁרְוּתָא

וּגְלָגִיל עֲלוּי כַּיְפִין בְּכַוֻּנוֹת לְבָא וְקִטְלִיהּ : (תרגום יונתן)

רס"י כלדיה. כתרגומו זכמנא, זמארב: (רס"י)

אבן עזרא יהדפנו. ממקום גבוה: או השליך על. יו. כמו קיר נטוי או כלי שימות בו: בצדיה. פירשתיו: (אבן עזרא)

[כא] או באיבה הפהו בגדו וימת מות יומת הפכה רצח הוא גאל הדם ימית את הרצח בפגעו בו:

אונקלוס או בדבבו מחהי בידה וקטלה אתקטלא יתקטל מחיא קטולא הוא גאל דמא יקטול ית קטולא פד אתחייב ליה מן דינא: (אונקלוס)

יונתן או נטר ליה בבוי ומחיה בידה וקטליה קטולא הוא איתקטלא יתקטיל קטולא הוא תבע אדמא יקטול ית קטולא פד אתחייב ליה: (תרגום יונתן)

[כב] ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה:

אונקלוס ואם בתכיף בלא דבבו דחה או רמא עלוהי כל מאן בלא כמן ליה: (אונקלוס)

יונתן ואין בשלו בלא נטר ליה פבו הדפיה או טלק עלוי כל מאן ולא אתכוין למקטליה: (תרגום יונתן)

רס"י בפתע. זאונס, ותרגומו זתכיף, שהיה סמוך לו, ולא היה לו שהות להזהר עליו: (רס"י)

אבן עזרא בפתע. כמו פתאום: (אבן עזרא)

בעל הטורים הדפו. ב' במסרה בלא איבה הדפו כי ה' הרפו. והיינו דאמרינן והאלהים אנה לידו משל לשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק א' זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג מזיד ונמצא הורגו בשוגג ונתחייב גלות וזהו בלא איבה הדפו ורוצה להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי ה' הדפו: (בעל הטורים)

[כג] או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא אויב לו מבקש ולא רעתו:

אונקלוס אוּ בְּכַל אֲבָנָא דְהִיא כְּמִסַּת דִּי יְמוּת בְּהַּ בְּלָא חֲזִי וּרְמָא עֲלוּהִי וְקִטְלִיהּ וְהוּא לָא סָנִי לִיהּ וְלָא תִבְעַ בִּישְׁתִּיָּהּ: (אונקלוס)

יונתן אוּ בְּכַל אֲבָנָא דְהִיא כְּמִיסַת דִּימוּת בְּלָא מְתִכּוּיִן וְטִלַּק עֲלוּי מְדַעַם וְקִטְלִיָּהּ וְהוּא לָא סָנִי לִיהּ וְלָא תִבְעַ בִּישְׁתִּיָּהּ: (תרגום יונתן)

רס"י אוּ זַכַּל אַבְנֵי אֲשֶׁר יָמוּת זֵה. הַכְּהוּ: (ז) זַכַּל רֵאוֹת. שְׁלַח רֵאוֹת: וַיִּפֹּל עֲלוּי. מִכֹּאֵן אֲמַרְוּ, הַהוּרֵג דֶּרֶךְ יִרְיָדָה (ח) גּוֹלָהּ, דֶּרֶךְ עֲלוּיָהּ (ט) אִינוּ גּוֹלָהּ (מכות ז:)

ספתי חכמים (ז) לְפִי שְׂבֻזוֹת תּוֹסַפֶּת מִלַּת הַכְּהוּ יוֹבֵן שְׂבֻלָּא רֵאוֹת לְזַבְק עִם אֲשֶׁר יָמוּת כְּלוֹמַר שְׂבֻלָּא רֵאוֹת מִיַּתְתּוֹ וְאִין הַדְּבַר כֵּן רַק ר"ל שְׂבֻלָּא רֵאוֹת זֵה הַתּוֹסַפֶּת יֵהִיָּהּ הַמֵּאֲמַר אוּ זַכַּל אַבְנֵי חֶסֶר זֵה הַכְּרַח כִּי הִיָּה כְּרִיךְ לֹמַר אוּ הַכְּהוּ זַכַּל אַבְנֵי דְאִי אֵהֱסַלִּיךְ לְעֵיִל מִיַּנְיָה קִאִי אִם כֵּן אוּ כָל אַבְנֵי מִיִּזְעִי לִיָּהּ: (ח) כְּגוֹן הִיָּה מַעְגַּל זַמְעַגְלָהּ וְנִפְלָה עֲלוּי וְהַרְגָתוֹ אוּ שְׁהִיָּה מִשְׁלַסְלַל זַחְבִּילָתוֹ וְנִפְלָה עֲלוּי אוּ שְׁהִיָּה יוֹרֵד בְּסוֹלַם וְנִפֹּל עֲלוּי וְהַרְגוּ הָרִי זֵה גּוֹלָהּ: (ט) הִיָּה מוֹשָׁךְ לְמַעְלָה זַמְעַגְלָהּ וְנִפְלָה עֲלוּי וְהַרְגָתוֹ הִיָּה דוֹלָה זַחְבִּית וְנִפְסַק הַחֻבֵּל וְנִפְלָה עֲלוּי וְהַרְגָתוֹ הִיָּה עוֹלָה בְּסוֹלַם וְנִפֹּל עֲלוּי וְהַרְגוּ הָרִי זֵה אִינוּ גּוֹלָהּ פִּירוּשׁ מִשּׁוּם דְּכָל אֲלוּ דֶּרֶךְ עֲלוּיָהּ הִם וְלֹא הִיָּה לוּ לִיזְהַר: (ספתי חכמים)

אבן עזרא בְּלָא רֵאוֹת. שֵׁם הַפּוֹעַל: וְלֹא אוֹיֵב לוּ. וְלֹא מִתְּכּוּיִן לְבַקֵּשׁ רַעְתּוֹ: (אבן עזרא)

בעל הטורים וַיִּפֹּל. גִּי. וַיִּפֹּל עֲלוּי וַיָּמוּת וַיִּפֹּל בְּקִרְבּ מַחְנֵהוּ וַיִּפֹּל הִי אֱלֹהִים תִּרְדְּמָה כְּדֹאִיתָא בְּמִרְרַשׁ יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָרַג בְּהֵם שְׁלִי וְעִי אֲכִילָה הָרַג בְּהֵם עַל יְדֵי יִרְיָדָה שִׁירֵד וְנִפֹּל עַל רֵאשׁוֹם וְזֵהוּ וַיִּפֹּל עֲלוּי וַיָּמוּת וַיִּפֹּל הִי אֱלֹהִים תִּרְדְּמָה כְּדֹאִיתָא בְּמִדְרַשׁ צְדִיקִים אוֹכְלִים וּמִתִּים מִיַּד רְשָׁעִים יוֹרְדִים לְמִטַּתָּן וּמִתְּנוּנִים וְהוֹלְכִים עַד שְׁלִשִׁים יוֹם וְזֵהוּ וַיִּפֹּל הִי אֱלֹהִים תִּרְדְּמָה שֶׁתִּרְדְּמָה נִפְלָה עֲלֵיהֶם וַיִּשְׁנוּ שִׁינַת עוֹלָם: (בעל הטורים)

[כז] וְשִׁפְטוֹ הָעֵדָה בֵּין הַמִּפְּחָה וּבֵין גְּאֵל הַדָּם עַל הַמְּשַׁפְּטִים הָאֵלֶּה:

אונקלוס וַיִּדּוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מִחְיָא וּבֵין גְּאֵל דְּמָא עַל דִּינְיָא הָאֵלִין: (אונקלוס)

יונתן (תרגום)
וידונונו פְּנִשְׁתָּא בִּין מַחְזָא וּבִין תְּבַע אַדְמָא עַל סִדְר דִּינְנָא הָאֵילִין :
(יונתן)

[כה] וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת הַרְצַח מִיַּד גְּאֵל הַדָּם וְהִשִּׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל עִיר
מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה וַיָּשֶׁב בָּהּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן
הַקֹּדֶשׁ :

אונקלוס
וַיִּשְׁזָבוּן פְּנִשְׁתָּא יְת קטולָא מִיַּד גְּאֵל דְּמָא וַיִּתִּיבוּן יְתִיה פְּנִשְׁתָּא
לְקָרְיַת שְׁזָבוּתִיה דִּי עָרַק לְתַמָּן וַיִּתֵּב בָּהּ עַד דִּימוֹת פְּהִנָּא רַבָּא דִּי רַבִּי יְתִיה
בְּמִשַׁח קוּדְשָׁא :
(אונקלוס)

יונתן
וַיִּשְׁזָבוּן פְּנִשְׁתָּא יְת קטולָא מִן יַד תְּבַע אַדְמָא וַיִּתִּיבוּן יְתִיה פְּנִשְׁתָּא
לְקָרוּנָא דְקִלְטִיה דְאַפְדָּ לְתַמָּן וַיִּתֵּיב בָּהּ עַד זְמַן דִּימוֹת פְּהִנָּא רַבָּא דְרַבִּי
יְתִיה סְגִיָּא בְּמִשַׁח רַבּוּתָא וּמְטוּל דְלָא צָלִי בְיוֹמָא דְכַפּוּרִי בְקוּדֶשׁ קוּדְשָׁא
עַל תְּלַת עֶבְיָרָן קִשְׁוֹן דְלָא יִתְקִלוּן עִמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּפוּלְחָנָא נוֹכְרָאָה
וּבְגִילוּי עֲרִיּוּתָא וּבְשִׁדְיוֹת אָדָם זְכָנָא וְהוּנָה בִּידִיה לְבִטְלוּתִיהוֹן בְּצִלוּתִיה
וְלָא צָלִי מְטוּל פֶּן אֲתַקְנִס לְמַמַּת בְּשִׁתָּא הַהוּא : (תרגום יונתן)

רש"י
עד מות הכהן הגדול. שהוא צא להקרות שכניה בישראל ולהאריך
ימיהם, והרוח צא לסלק את השכניה מישראל ומקצר את ימי החיים,
אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר, לפי שהיה לו לכהן גדול
להתפלל, (י) שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אתו בשמן
הקדש. לפי פשוטו מן המקראות הקצרים הוא, שלא פירש מי משחו, (כ)
אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש. ורבותינו דרשוהו במסכת
מכות (יא: לראיית דבר, ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת כהן גדול, ומנו
אחר תחתיו, ולאחר מכאן נגמר דינו, חוזר במיתתו של שני, שנאמר אשר
משח אותו, וכי הוא משחו לכהן או הכהן משח אותו, אלא להביא את
הגמשח בימיו שמחזירו במיתתו: (רש"י)

שפתי חכמים (י) ר"ל דלטעם ראשון קשה מדכתיב עד מות הכהן הגדול
מגיד לך הכתוב שרוח יאריך ימים אחר שמת כהן הגדול לפי שכהן גדול
ימות מהרה ולמה ומפרש לפי שהיה כו' ולפי דבר אחר קשה אם הכהן
גדול נענש שמת על שלא התפלל למה יסוב הרוח לביתו אחרי מות הכהן
גדול לכן פירש גם טעם ראשון: (כ) דקרא משמע דרוח משח לכהן גדול
בשמן המשחה לכך לריך לומר דמן המקראות כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא **עד מות**. יש אומר עד מות עד חפוש וכמוהו תמות חכמה ולא אמרו כלום כי עמכם תמות חכמה הוא כמשמעו וגם כן עד מות הכהן הגדול כי הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **עד מות הכהן הגדול**. ג"פ כ"ג בפי' לומר אחד כהן גדול שנמשח ואחד מרובה בגדים ואחד כהן גדול שעבר כולם משיבין הרוצח במיתתן: (בעל הטורים)

ספורנו **עד מות הכהן הגדול**. כבר באר שהגלות היא על השוגג ובהיות מיני השגגות בלתי שוות כי מהם קרוכות לאונס ומהן קרובות אל המזיד נתן לגלות זמן בלתי שווה בכל השוגגים כי מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן ומהן שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן וזה במשפט האל יתברך היודע ועד שיענוש את השוגג כפי מדרגת שגגתו כאמרו והאלהים **אנה** **לידו**: (ספורנו)

כלי יקר **עד מות הכהן הגדול**. ומה שאמרה תורה ברוצחים שישב שם עד מות הכהן הגדול, לפי שאהרן מדתו השלום על כן היה לו להתפלל על בני דורו שאך שלום ואמת יהיה בימיו ולא תקראנה כאלה מקרה בלתי טהור זה, על כן ישב שם עד מות הכהן הגדול ואז יתפלל הוא וכל ביתו על מיתת הכהן הגדול כדי שיחזור מהרה לביתו, ומטעם זה אמר עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן המשחה וכי עדיין לא ידענו שהכהן הגדול נמשח בשמן המשחה, אלא לפי שהכהן זה שנעשה רציחה בימיו, זה הרוצח כיבה נר אלהים נשמת אדם, וכיבה נר מצוה ותורה אור, ודאי לא זכר כהן זה בשמן משחת קודש שעליו שהיה מחציתו חמשים ומאתים דהיינו שני פעמים נר, כי כל כהן צריך לעמוד על שמירת שתי נרות אלו בימיו ולהתפלל על זה, ומאחר שמעשה זה קרה בימיו על כן ישב שם עד מות הכהן הגדול. (כלי יקר)

[כז] **וְאִם יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת גְּבוּל עִיר מְקַלְטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה:**

אונקלוס **וְאִם מִפֶּק יְפוּק קְטוּלָא יְת תְּחוּם קְרִית שְׁזַבוּתָהּ דִּי עָרְק לְתַמָּן:** (אונקלוס)

יונתן **וְאִין מִיְפוּק יְפוּק קְטוּלָא כָּל אֵימַת דְּכֶהֱנָא רַבָּא קְיִים מִן תְּחוּם קְרִתָּא דְּקֶלְטִיָּה דְּעָרְק לְתַמָּן:** (תרגום יונתן)

אבן עזרא **את גבול**. מן גבול כמו כצאתי את העיר: (אבן עזרא)

[כז] **וּמֵצֵא אֶת־גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לְגְבוּל עִיר מְקַלְטוֹ וְרֹצֵחַ גֹּאֵל הַדָּם אֶת הָרֹצֵחַ אִין לֹ:**

אונקלוס וַיִּשְׁפַּח יְתֵהּ גָּאֵל דְּמָא מִבְּרָא לְתַחוּם קְרִית שְׁזַבוּתֵהּ וַיִּקְטוּל גָּאֵל
דְּמָא ית קטולא לית לה דמא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁפַּח יְתֵיהּ תִּבְעֵ אֲדָמָא מִבְּרָא לְתַחוּם קְרִתָּא דְקִלְטִיָּה וַיִּקְטוּל תִּבְעֵ
אֲדָמָא ית קטולא לית ליה סדרין דקטול: (תרגום יונתן)

רש"י אין לו דם. הרי הוא כהורג את המת, שאין לו דם: (רש"י)

אבן עזרא דם. פירשתיו: (אבן עזרא)

[כח] כִּי בָעִיר מִקְלָטוֹ יָשָׁב עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל
ישוב הרצח אל ארץ אחזתו:

אונקלוס אַרִי בְקִרְיַת שְׁזַבוּתֵהּ יִתֵּב עַד דִּימוֹת פְּהִנְא רַבָּא וּבִתְרֵ דִימוֹת
פְּהִנְא רַבָּא יתוב קטולא לארע אחסנתה: (אונקלוס)

יונתן אַרוּם בְּקוּרֵי־יִתָּא דְקִלְטִיָּה יִתֵּיב עַד דִּימוֹת פְּהִנְא רַבָּא וּמִן בִּתְרֵ
דִימוֹת פְּהִנְא רַבָּא יתוב קטולא לארע אחסנתיה: (תרגום יונתן)

[כט] וְהָיוּ אֵלֶּה לְכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֵי־תֵיכֶם:

אונקלוס וַיְהוּן אֵלֶיךָ לְכוּן לְגִזְרַת דִּין לְדַרְיִכוּן בְּכֹל מוֹתְבְּנִיכוּן: (אונקלוס)

יונתן וַיְהוּוּן אֵלֶיךָ אַחֲוֵי־תָא לְכוּן לְגִזְרַת דִּינִין לְדַרְיִכוּן בְּכֹל מוֹתְבְּנִיכוּן:
(תרגום יונתן)

רש"י ככל מושבותיכם. למד, שתהא סנהדרין [קטנה] נוהגת בחולצה לארץ,
כל זמן שנוהגת (ב) בארץ ישראל: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דכתיב צפרשת שופטים ועלית אל המקום מלמד שהמקום
גורם כלומר בזמן שסנהדרי גדולה שבירושלים יושבין בלשכת הגזית בית
דין שבחוצ לארץ ובכל המקומות נוהגין: (שפתי חכמים)

[ל] כֹּל מִכָּה נִפְשׁ לְפִי יַעֲדִים יִרְצַח אֶת הָרֹצֵחַ וְעַד אֶחָד לֹא יַעֲנֶה בְּנִפְשׁ לָמוֹת:

אונקלוס כָּל דְּיִקְטוּל נִפְשָׁא לְפוּם סְהַדִּין יִקְטוּל ית קטולא וְסָהִיד חַד לָא
יְסָהֵד בְּאַנְשׁ לְמִקְטָל: (אונקלוס)

יונתן כָּל דִּיקְטוּל בְּרִי נִשָּׂא עַל מֵימַר סִהְדִין דְּחַמְיִין לְמִסְהַד עֲלוּי יְקִטוּל
תְּבַע אֲדָמָא אוּ בִי דִינָא יַת קִטוּלָא וְסִהִיד חַד לֹא יִסְהַד בְּבֵר נִשׁ לְמִמַּת:
(תרגום יונתן)

רס"י כָּל מַכָּה נַפְשׁ וְגו'. הַבָּא לְהַרְגוּ (מ) עַל שֶׁהֵכָה אֶת הַנַּפֶּשׁ: לְפִי עֵדִים
יִרְלַח. שִׁיעִידוּ שְׂבִמְזִיד (נ) וּבִהַתְרַחָה הַרְגוּ: (רס"י)

שפתי חכמים (מ) ר"ל הרולח על שהכה את הנפש: (נ) פירוש והרי זה מקרא
הכר כאלו אמר כל מכה נפש כלומר שהרג נפש אינו רשאי להורגו אלא
אחר שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: (שפתי חכמים)

[לא] וְלֹא תִקְחוּ כֶפֶר לְנַפְשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי מוֹת יוֹמֵת:

אונקלוס וְלֹא תִקְבְּלוּן מָמוֹן עַל אֲנִישׁ קִטוּל דִּי הוּא חֵיב לְמִקְטָל אַרִי
אֲתִקְטָלָא: (אונקלוס)

יונתן וְלֹא תִקְבְּלוּן פּוֹרְקוֹן לְשִׁיזְבָּא בְּרִי נִשׁ קִטוּלָא דְּהוּא חֵיב לְמִמַּת אַרוּם
אֲתִקְטָלָא: (תרגום יונתן)

רס"י וְלֹא תִקְחוּ כֶפֶר. לֹא יִפְטֹר (ס) בְּמִמוֹן (כְּחֻצוֹת לז:): (רס"י)

שפתי חכמים (ס) פירוש ומקרא הכר הוא כאלו אמר לא תקחו כופר לנפש
רולח אשר הוא רשע למוות לפוטרו מן המיתה כי מות יומת ולפי שכתוב
בפרשת משפטים ואם שור נגח וגומר והמית איש או אשה השור יסקל וגם
בעליו יומת בידי שמים משמע כסם שחייב שורו מיתה כך הוא במיתה
ואפילו הכי כתיב אחריו אם כופר יוסת עליו ונתן פדיון משמע אם חייב
מיתה בשביל שורו יכול ליפטר בממון הוה אמינא הוא הדין אם חייב מיתה
בשביל עלמו יכול ליפטר עלמו בממון: (שפתי חכמים)

[לב] וְלֹא תִקְחוּ כֶפֶר לְנוֹס אֶל עִיר מְקַלְטוֹ לָשׁוּב לְשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ עַד מוֹת
הַכֹּהֵן:

אונקלוס וְלֹא תִקְבְּלוּן מָמוֹן לְמַעְרוֹק לְקִרְיַת שְׁזֻבוּתָהּ לְמִתּוּב לְמִתּוּב
בְּאֶרְעָא עַד דִּימוֹת: (אונקלוס)

יונתן וְלֹא תִקְבְּלוּן פִּירְקוֹן לְדַעְרָק לְקַרְיִיתָא דְקִלְטִיָּה לְמִיתוּב לְמִיתָב
בְּאַרְעָא עַד זְמַן דִּימוֹת בְּהִנָּא : (תרגום יונתן)

רס"י וְלֹא תִקְבְּלוּן כִּפְר לְנוֹס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ. לְמִי שֶׁנֶּס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ,
שֶׁהֲרֵג בְּשׂוּגָה, אֵינּוּ נִפְטָר מִגְלוֹת בְּמִמוֹן, לִיתֵן כּוֹפֵר לְשׂוֹב לְשִׁבְתָּא בְּאַרְצָא צִטְרָס
יָמוֹת הַכְּהֵן: לְנוֹס. כְּמוֹ (ע) לְנוֹס (בְּשׂוּרָא וּבְקַמְ"ז), כְּמוֹ שׂוֹבֵי מַלְחָמָה (מִיכָה ב, ח),
שֶׁצָּבּוּ מִן הַמַּלְחָמָה, וְכֵן נוֹגֵי מִמוֹנֵד (לְפִנֵּיהֶּ ג, יח), וְכֵן כִּי מוֹלִים הֵיוּ (יְהוֹשֻׁעַ ה,
ה), כֹּאשֶׁר תֵּאמַר שׂוֹב עַל מִי שֶׁצָּב כְּבָר, וּמוֹל עַל מִי שֶׁמַּל כְּבָר, כֵּן תֵּאמַר
לְנוֹס עַל מִי שֶׁנֶּס כְּבָר, וְקוֹרְהוּ נוֹס, כְּלוֹמַר מוֹצֵרֵת, וְאִם תֵּאמַר לְנוֹס לְצִדְקָתָא,
וְתִפְרָשְׁהוּ לֹא תִקְבְּלוּן כּוֹפֵר לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְצִדְקָתָא לְפִטְרוֹ מִן הַגְלוֹת, לֹא יִדְעֵתִי
הֵיאֵךְ יֵאמַר לְשׂוֹב לְשִׁבְתָּא בְּאַרְצָא, הֲרֵי עֲדִיין לֹא נֶס וּמֵהֵיכָן יֵשׂוֹב: (רס"י)

שפתי חכמים (ע) בְּשׂוּרָא תַחַת הַלְמָ"ד וּבְקַמְ"ז תַחַת הַנּו"ן פִּירוּשׁ כֶּסֶם שְׁאִין
פְדִיוֹן לְמִיתָה כֵּךְ אִין פְדִיוֹן לְגְלוֹת: (שפתי חכמים)

לבג וְלֹא תִחְנִיפוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם בָּהּ כִּי הָדָם הוּא יִחְנִיף אֶת הָאָרֶץ
וְלֹא אָרֶץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שִׁפְךָ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שִׁפְכוּ:

אונקלוס וְלֹא תִחְנִיבוּן יְת אֲרָעָא דִי אֲתוֹן בָּהּ אֲרִי דְמָא הוּא מְחַיֵּב יְת אֲרָעָא
וְלֹא אֲרָעָא לֹא מְתַכְפֵּר עַל דָּם זְכָאֵי דִי אֲתַאשֵׁד בָּהּ אֲלֵהוּן בְּדָם אֲשִׁדָּה:
(אונקלוס)

יונתן וְלֹא תִטְנִיפוּן יְת אֲרָעָא דְאֲתוֹן בָּהּ אֲרוּם דָּם זְכָאֵי דְלֹא מְתַפְרַע הוּא
יְטוּף יְת אֲרָעָא וְלֹא אֲרָעָא לֹא מְתַכְפֵּר עַל דָּם זְכָאֵי דְאֲשִׁתְּדִי בָּהּ אֲלֵהוּן
בְּשִׁדְיוֹת אֲדָם דְמָאן דְשִׁדְיָה: (תרגום יונתן)

רס"י וְלֹא תִחְנִיפוּ. וְלֹא תִרְשִׁיעוּ, כְּתַרְגוּמוֹ וְלֹא (פ) תַחֲיִיבוּן: (רס"י)

שפתי חכמים (פ) מִפְנֵי שֶׁלֹּא יִפּוֹל חֲנוּפֵה בְּדָם בְּשִׁלְמָא גְבִי אֲרִץ שִׁיךְ חֲנוּפֵה
שִׁפְרוּשׁ אֲרִץ הוּא אֲנָשִׁי אֲרִץ וּבֵהֶם שִׁיךְ חֲנוּפֵה אֲבַל גְבִי דָם לֹא שִׁיךְ לְפִרְשׁ
הַכִּי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא יִחְנִיף. עֲשׂוֹת רַע בְּסִתֵּר: שׂוֹפְכוֹ. פּוֹעַל כְּמוֹ וּבֵא גּוֹאֲלוֹ: (אבן עזרא)

בעל הטורים יְכוֹפֵר. ד'. הַכֹּא וְאִידֵךְ אִם יְכוֹפֵר הָעוֹן לְכֵן בּוֹזֵאת יְכוֹפֵר עוֹן

יעקב בחסד ואמת יכופר עון שתשובה ויום הכיפורים תולין ומיתה ממרקת שנאמר אם יכופר העון עד תמותו לכן בזאת יכופר עון יעקב במה בחסד שנא' בחסד ואמת יכופר עון כדאמרינן רבה דעסיק בגמילות חסדים חיה שתין שנין: (בעל הטורים)

כלי יקר ולא תחניפו את הארץ. ביאור הענין כך הוא כי הארץ דומה כאילו פערה פיה לבלי חוק לבלוע את כל מה שעליה, כמו שנאמר (ישעיה ה יד) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וגו', וכתוב (משלי ל טז) ארץ לא שבעה מים, כי באמת הארץ אינה שבעה לעולם והרשעים הרוצחים מחניפים את הארץ ליתן דבר לבלוע וזה החנופה, כי כל הנותן דבר אל הבלתי ראוי לו כדי שיחזור גם הוא ויתן לו דבר מה זהו נקרא חנופה, וכן הדבר שהארץ מחנפת לרשעים ליתן להם את יבולה לכל צרכיהם אשר מן הארץ מוצאם, וכן מקום לדור ולהתקומם עליה אף על פי שהרשעים אינם ראויין לכל זה כמו שנאמר (ישעיה כד ה) והארץ חנפה תחת יושביה.

וזה שאמר כי הדם יחניף את הארץ, כי הרשע נותן לה הדם לבלוע כדי תתן לו לעומת זה מסלתה ומשמנה, על כן לא יכופר לארץ כי אם בדם שופכו, וכפרה זו על מה שהחזיקה הרוצח אפילו רגע אחת כי חנופה תחשב לה הדבר ויאמרו ששניהם מחניפים זה לזה. ומה שלא נהרג קין, מפני ישוב העולם כי הוא היה לבדו בעולם ומכל מקום הוציאה הארץ את עצמה מן חשד זה שהצמיחה לו קוץ ודרדר, ונע ונד היה בארץ, ואם כן לא נתנה לו עוד שני מיני תועלת שהיו לו מן הארץ, ואף זה על צד החסד עם קין דווקא כאמור, אבל לדורות לא יכופר לה כי אם בדם שופכו להוציאה מידי חנופה זו. (כלי יקר)

[לד] ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני יהנה שכן בתוך בני ישראל: (פ)

אונקלוס ולא תסאבון ית ארעא די אתון יתבין בה די שכינתי שריא בגוה ארי אגא יי דשכינתי שריא בגו בני ישראל: [פ] (אונקלוס)

יונתן ולא תסאבון ית ארעא דאתון בה ארום דשכינתי שריא בגוה ארום אגא הוא יי דשכינתי שריא בגו בני ישראל: (תרגום יונתן)

רש"י אשר אני שכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים, שכינה (שרויה) ציניהם: (רש"י)

אבן עזרא ולא תטמא. החנופה את הארץ או הוא ציווי בעבור כי אני שוכן בתוכם ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני

במדבר פרק-לו

[א] ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשיאים ראשי אבות לבני ישראל:

אונקלוס וקרבו רישי אבהתא לזרעית בני גלעד בר מכיר בר מנשה מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל: (אונקלוס)

יונתן וקרבו לבי דינא רישי אבהתא לגניסת בני גלעד בר מכיר בר מנשה ולגניסת בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויקרבו. גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללויים: ראשי אבות. הם הנשיאים: (אבן עזרא)

[ב] ויאמרו את אדני צנה יהנה לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צנה ביהנה לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו:

אונקלוס ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: (אונקלוס)

יונתן ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנתא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקיד מן קדם יי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: (תרגום יונתן)

ספורנו בנחלה בגורל. ובהיות לאיזה שבט חלק בתחום חברו לא יתאמת הגורל לשבט החסר כשיפול על כל גבול השבט וכן לנוסף לא יתאמת אם לא יוסיף על גבולו אותו החלק אשר לו בתחום חברו: (ספורנו)

[ג] והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת

אַבְתִּינוּ וְנוֹסֵף עַל נְחֻלַּת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגֵּרָל נְחֻלַּתְנוּ יִגְרַע:

אונקלוס וַיְהוֹנָן לְחַד מִבְּנֵי שְׁבֻטֵי דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁין וְתַתְּמִנַע אַחְסִינְתָּהוֹן מֵאַחְסִינַת אַבְהָתְנָא וְתִתּוֹסֵף עַל אַחְסִינַת שְׁבֻטֵי דִּיהוֹנָן לְהוֹן וּמֵעַד אַחְסִינְתָּנָא יִתְמַנַּע: (אונקלוס)

יונתן וְהוֹאָה לְחַד מִבְּנֵי שְׁבֻטֵי דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁין וְתַתְּמִנַע אַחְסִינְתָּהוֹן מֵאַחְסִינַת אַבְהָתְנָא וְתִתּוֹסֵף עַל אַחְסִינַת שְׁבֻטֵי דִּיהוֹנָן לְהוֹן וּמֵן עַד אַחְסִינְתָּנָא יִתְמַנַּע: (תרגום יונתן)

רש"י וְנוֹסֵף עַל נְחֻלַּת הַמָּטָה. שְׁהֵי צְנָה יוֹרְסָה, וְהַזֵּן מִתִּיחַס עַל שְׁבֻט אֲבִיו: (רש"י)

[ד] וְאִם יִהְיֶה הַיָּבֵל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסְפָה נְחֻלָּתוֹן עַל נְחֻלַּת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִנְחֻלַּת מָטָה אַבְתִּינוּ יִגְרַע נְחֻלָּתוֹן:

אונקלוס וְאִם יִהְיֶה יוֹבֵלָא לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתּוֹסֵף אַחְסִינְתָּהוֹן עַל אַחְסִינַת שְׁבֻטָא דִּיהוֹנָן לְהוֹן וּמֵאַחְסִינַת שְׁבֻטָא דְאַבְהָתְנָא יִתְמַנַּע אַחְסִינְתָּהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְאִין יִהְיֶה יוֹבֵלָא לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתּוֹסֵף אַחְסִינְתָּהוֹן עַל אַחְסִינַת שְׁבֻטֵי דִּיהוֹנָן לְהוֹן וּמֵאַחְסִינַת שְׁבֻטָא דְאַבְהָתְנָא יִתְמַנַּע אַחְסִינְתָּהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י וְאִם יִהְיֶה הַיּוֹבֵל. מִכֶּאֱן הִיא רְצִי יְהוּדָה אֹמֵר, עֵתִיד (ו) הַיּוֹבֵל (ה) שִׁפְסוּק: וְאִם יִהְיֶה הַיּוֹבֵל. כְּלוּמָר, אִין זֹ מַכִּירָה שְׁחֹזֶרֶת צִיּוּבֵל, שְׁהִירוּסָה אִינָה חֹזֶרֶת, וְאִפִּילוּ יִהְיֶה הַיּוֹבֵל לֹא תַחֲזוֹר הַנְּחֻלָּה לְשְׁבֻטוֹ, וְנִמְלֵא שְׁנוֹסְפָה עַל נְחֻלַּת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) רַכְלָת לְמָה כְּתִיב וְאִם הַל"ל וְכִי יִהְיֶה דוּאִם מִשְׁמַע שְׁסַפֵּק הוּא אִם יִהְיֶה הַיּוֹבֵל וְמָה שְׁכֻתָּב אַחַר זֶה וְאִפִּי' יִהְיֶה יוֹבֵל אִינוּ ר"ל שְׁפִירוּסָה וְאִם אִפִּילוּ שְׁאִם כֵּן הוּא סוֹתֵר מָה שְׁפִירוּסָה לְעֵיל דְּמִלַּת וְאִם הוּא סַפֵּק אִלָּא וְאִפִּילוּ זֶה מִלְּשׁוֹן רַש"י הוּא לֹא מִפִּירוּסָה מִלַּת אִם: (ה) ר"ל שְׁיַחֲרֹץ הַבַּיִת וְיַתְצֻלוּ הַשְּׂמֻטוֹת וְהַיּוֹבֵלוֹת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְאִם יִהְיֶה הַיּוֹבֵל. וְאִפִּילוּ שִׁיחִיָּה הַיּוֹבֵל לֹא נִקְוָה לְשׁוּב הַנְּחֻלָּה אִלֵּינוּ רַק תִּהְיֶה תְּמִיד נוֹסֶפֶת עַל נְחֻלַּת הַמָּטָה: (אבן עזרא)

ספורנו ואם יהיה היובל וגו' יגרע נחלתן. וגם בהיות שלא נכבש עתה כל הארץ כאמרו מעט מעט אגרשנו מפניך ויצטרך כל שבט ושבט לכבוש חלקו הנה אף על פי שיזדמן שאיזה יחיד ימכור חלקו לחברו משבט אחר לא ימנע המוכר בשביל זה מהשתדל עם שבטו לכבוש כי יובל ישוב אליו. אמנם חלק הבנות שלא תחזור ביובל לא ישתדלו אנשי השבט לכבשה או יניחו שם מיושבי הארץ בהיותו של שבט אחר ובכן יגרע כבוש נחלתן מגורל מטה אבותינו : (ספורנו)

כלי יקר ואם יהיה היובל וגו'. רז"ל פירשו (ירושלמי כתובות פט ה"א) אם כמו אפילו, ורצה לומר אף אם יהיה היובל מכל מקום לא תצא שדה זו ביובל ודוחק לפרש אם לשון אף על פי, ואם תמצא לומר שכן הוא מכל מקום קשה מהיכא תיתי יהיה היובל תיקון לשדה זו ואם כן מאי סלקא דעתיה ומאי קא משמע לן. ועוד יש לדקדק בפסוקים שנאמר ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגורל נחלתינו יגרע, תרתי יגרע למה לי, ולמה קראוה תחילה נחלת אבותינו ואח"כ קראוה נחלתינו, ואח"כ חזר ואמר ואם יהיה היובל וגו' ומנחלת מטהו יגרע, ושינוי זה הלא דבר הוא. ועוד קשה למה יגרע נחלתן הלא כתיב (לעיל לג נד) לרב תרבו ולמעט תמעטו.

והקרוב אלי לומר שחששו על שני דברים. האחד הוא, שאם יצא הגורל ברוח הקודש שתחום זה יהיה לשבט פלוני ראוי שיקרא שם המת שהוא ראש השבט על נחלתו שהרי כאן המתים ירשו את החיים, אם כן ראוי שלא יכרת שם המת מנחלתו ועל חששה זו אמרו ומנחלת מטה אבותינו יגרע. החשש השני הוא, משום חשד שיאמרו שמכרו נחלתן, כי יאמרו הדורות מה לשבט אחר עסק בשדות של שבט זה כי לאו כולי עלמא דיני דבנות צלפחד גמירי, ועוד אולי ימותו הנשים ובעליהן יירשום ויאמרו ודאי מחמת דוחקם מכרו שדותם ויחזיקום לחוטאים, כמו שדרשו רז"ל בפרשת בהר מן סמיכות הפרשיות שדהו עונותיו הטו אלה (קידושין כ.) ועל חששה זו אמרו ומגורל נחלתינו יגרע לא גרעון ממש אלא בעבור החשד.

ודוקא קודם היובל יש מקום לשני חששות אלו, אבל אם יהיה היובל אז אין מקום לחששה שניה כי לא יאמרו שנמכרו שדותם שאילו היתה שדה מכורה היתה חוזרת ביובל ומאחר ששדה זו לא תחזור ביובל בזה ידעו הכל שאין זה שדה מכורה אלא הבנות הסבו נחלה זו לשבט אחר ובטלה חששה אחת, אבל מכל מקום החששה השניה במקומה עומדת שמנחלת מטה אבותינו יגרע, שלא תקרא שם המת על נחלתו ובדרך זה יהיה אם זה ככל אם תורה.

חסלת ספר במדבר, בעזרת בורא כל בדיבור (כלי יקר)

[ה] וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְהוָה לֵאמֹר כֹּן מִטָּה בְּנֵי יוֹסֵף דְּבָרִים :

אונקלוס וּפְקִיד מֹשֶׁה יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מִימְרָא דִּי לְמִימְרָא יָאוֹת שְׁבָטָא
דבני יוסף מְמַלְלִין : (אונקלוס)

יונתן וּפְקִיד מֹשֶׁה יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מִימְרָא דִּי לְמִימְרָא יָאוֹת שְׁבָטָא דְבְנֵי
יוסף מְמַלְלִין : (תרגום יונתן)

אבן עזרא **כן מטה בני יוסף**. כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה : (אבן
עזרא)

אור החיים וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּגו'. פירוש שצוה אותם על פי ה' שצוהו לאמר לישראל ומה צוה, כן מטה בני יוסף וגו' פירוש שבאה המצוה מה' שטענתם ודבריהם אמת, והכוונה בזה לכבוד ולתפארת בני יוסף : (אור החיים)

[ו] זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְבָנוֹת צִלְפַּחַד לֵאמֹר לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם תְּהִינָה לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מִטָּה אָבִיהֶם תְּהִינָה לְנָשִׁים :

אונקלוס דִּין פְּתִגְמָא דִּי פְקִיד יֵי לְבַנְתַּ צִּלְפַּחַד לְמִימְרָא לְדַתְקִין בְּעֵינֵיהוֹן
תְּהוֹן לְנָשִׁין בְּרַם לְזַרְעִית שְׁבָטָא דְאַבְיָהוֹן תְּהוֹן לְנָשִׁין : (אונקלוס)

יונתן דִּין פְּתִגְמָא דְפְקִיד יֵי לָא לְדַרְיָא דְעִתִּידִין לְמִיקוּם בְּתַר פִּילוּג אַרְעָא
אַלְהוֹן לְבַנְתַּ צִּלְפַּחַד לְמִימְרָא לְדַתְקִין בְּעֵינֵיהוֹן תְּהוֹן לְנָשִׁין לְחוּד לְגַנִּיסַת
שְׁבַט אָבִיָהוֹן תְּהוֹן לְנָשִׁין : (תרגום יונתן)

בעל הטורים **זה הדבר**. בגימ' בדור זה שלא נהג אלא באותו הדור : (בעל
הטורים)

אור החיים **זה הדבר**. אומרו **זה הדבר**, יתבאר על פי מה שאמרו במסכת בבא בתרא (קכ.). וזה לשונם בנות צלפחד הותרו לינשא לכל מי שירצו שנאמר לטוב בעיניהם אלא מה אני מקיים אך למשפחת אביהן וגו' עצה טובה וכו' עד כאן, והוא אומרו **זה הדבר** פירוש לפי שקדם ואמר כן מטה בני יוסף דוברים שהדין עמם וחזר ופירש שדין זה של בנות צלפחד לא נכלל בגדר גזירת משפט זה, והוא אומרו **זה הדבר אשר צוה ה'** לבנות צלפחד שהרשות בידם לטוב בעיניהם וגו', ודקדק לומר זה לומר ולא אחר שלא עשה ה' מעלה זו ברשיון זה אלא להם, והוא מה שרמז באומרו בנות צלפחד **לאמר** שאין לתיבת לאמר משמעות, ולדרכנו יכוין לומר כי בא האלהים במאמר זה לרומם כבודם : (אור החיים)

[ז] וְלֹא תִסָּב נַחֲלָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּטָּה אֶל מִטָּה כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מִטָּה

אַבְתָּיו יְדִבְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וְלֹא תִסְחַר אַחְסָנָא לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁבֻּטָא לְשְׁבֻטָא אַרִי גְבַר
בְּאַחְסָנַת שְׁבֻטָא דְאַבְהָתוּהִי יְדִבְקוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן מְטוּל דְלֹא תִיתְקַף אַחְסָנָא לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁבֻּטָא לְשְׁבֻטָא חוֹרְנָא
אָרוּם גְּבַר בְּאַחְסָנַת שְׁבֻטָא דְאַבְהָתוּי יְדִבְקוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם **תסב**. שפעם תסוב מפה ומפה (ס"א תסוב מכה וכה) בין
הם בין אחרים: וטעם **לא תסוב נחלה**. מהיום קודם נחלת הארץ: (אבן
עזרא)

בעל הטורים **תסב נחלה**. בגימטריא זו היא בהסבת הבן לומר שהבן יורש
את אביו: (בעל הטורים)

[ח] וְכָל בֵּית יִרְשֵׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחַד מִמְשַׁפַּחַת מִטָּה אָבִיהָ
תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אָבְתָּיו:

אונקלוס וְכָל בְּרִתָּא יִרְתַּת אַחְסָנָא מִשְׁבֻּטָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזְרְעִית
שְׁבֻטָא דְאַבוּהָא תְּהִי לְאַנְתּוּ בְּדִיל דְיִרְתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסָנַת
אַבְהָתוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְכָל בְּרִתָּא יִרְתַּת אַחְסָנָא מִשְׁבֻּטָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזְרְעִית שְׁבֻטָא
דְאַבוּהָא תְּהִי לְאַנְתּוּ בְּדִיל דְיִרְתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסָנַת אַבְהָתוּהִי:
(תרגום יונתן)

רש"י וכל בת יורשת נחלה. שלא היה בן לאביה: (רש"י)

אבן עזרא וכל בת יורשת נחלה. אחר ניחול הארץ על כן אמר הכתוב ולא
תסוב נחלה פעם שנית: (אבן עזרא)

[ט] וְלֹא תִסְב נַחֲלָה מִמַּטָּה לְמַטָּה אַחַר כִּי אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יְדִבְקוּ מַטּוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וְלֹא תִסְחַר אַחְסָנָא מִשְׁבֻּטָא לְשְׁבֻטָא אוֹחְרָנָא אַרִי גְבַר בְּאַחְסָנַתָּה
יְדִבְקוּן שְׁבֻטָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וְלֹא תִסְחַר אַחְסָנָא מִשְׁבֻּטָא לְשְׁבֻטָא אוֹחְרָנָא אַרִי גְבַר בְּאַחְסָנַתָּה
יְדִבְקוּן שְׁבֻטָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

בעל הטורים ולא תשוב נחלה. בגימטריא זו היא הסבת בעל: (בעל הטורים)

אור החיים ולא תשוב נחלה ממטה וגוי'. טעם שכפל המאמר עצמו שאמר בסמוך ולא תשוב וגוי', לפי מה שכתבתי בסמוך שאין זה אלא עצה טובה, בא מאמר ב' לחיוב לכל בני ישראל שאליהם באה מצות וכל בת יורשת וגוי' האמורה קודם לזה: (אור החיים)

[י] פֶּאֶשֶׁר צָוָה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה כִּן עָשׂוּ בְּנֹת צִלְפַּחֵד:

אונקלוס כְּמָא דִּי פְּקִיד יְיָ יֵת מֹשֶׁה כִּן עֶבְדוּ בְּנֵי צִלְפַּחֵד: (אונקלוס)

יונתן הִיכְמָא דְּפְקִיד יְיָ יֵת מֹשֶׁה הִיכְדִּין עֶבְדוּ בְּנֵי צִלְפַּחֵד: (תרגום יונתן)

אור החיים כאשר צוה ה' את משה כן עשו. צריך לדעת למה שינה הכתוב מאמר זה מסדר הרגיל שמקדים המעשה ואחר כך יאמר כאשר צוה וכאן הקדים מאמר כאשר וגוי' ואחר כך אמר כן עשו:

ונראה כי לפי שה' עשה להם יתרון לבנות צלפחד ומעלה והתיר להם לינשא לכל אדם והוציאם מכלל מצוה הכללית, בא הכתוב להודיענו שהגם שה' עשה הבחירה בידם אף על פי כן לא עשו אלא כמצות המלך לעם בני ישראל, והוא אומרו כאשר צוה וגוי' פירוש כמצוה הכללית כן עשו ולא כרשיון שנתן להם, ולזה אם היה אומר ויעשו בנות צלפחד וגוי' כאשר צוה יהיה נשמע שההודעה באה לומר המעשה שעשו ומודיע במאמר כאשר צוה ה' כסדר הרגיל לומר, אבל מאומרו בתחילה כאשר צוה ה' ואחר כך הודעת המעשה זה יגיד כי לא בא להודיע המעשה אלא לשלול רשיון הפך מצוה הכללית והבן:

חסלת פרשת מסעי, סליק ספר במדבר (אור החיים)

ספורנו כן עשו בנות צלפחד. כיונו לעשות רצון קונן כאשר צוה את משה לא מפני שהתאוו לאלה אשר נשאו להם: (ספורנו)

[יא] וַתְּהַיְיֶנָּה מַחְלָה תִּרְצָה וְחֻגְלָה וּמִלְכָּה וְנָעָה בְּנֹת צִלְפַּחֵד לְבָנֵי דְדִיָּהּ: (אונקלוס)

אונקלוס וַתְּהַיְיֶנָּה מַחְלָה תִּרְצָה וְחֻגְלָה וּמִלְכָּה וְנָעָה בְּנֵי צִלְפַּחֵד לְבָנֵי אַחֵי אַבֹּהֶן: (אונקלוס)

יונתן וַתְּהַיְיֶנָּה מַחְלָה תִּרְצָה וְחֻגְלָה וּמִלְכָּה וְנָעָה בְּנֵי צִלְפַּחֵד לְבָנֵי חֲבִיבֵיהוֹן לְנָשִׁין: (תרגום יונתן)

רפ"י מחלה תרלה וגו'. כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים, (ר) ונשארו כסדר תולדותן, ובכל המקרא מנאן לפי חמתן, (פ) ומגיד ששקולות זו כזו (בבא זבא) בתרא (ק.כ.).

חסלת פרשת מסעי: (רפ"י)

פתי חכמים (ר) לקשה ליה צפרשת פנחס חשיב תרלה לצסוף וכאן מנה אותה שניה ומתרג' כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים וכו' פירוש משום ש'כאן כתיב ותהיינה לבני דודיהן לנשים שדרך נשואי האחיות להנשא כסדר תולדותיהן תחלה הזכירה ואחריה הלעירה על הסדר כדכתיב לא יעשה כן במקומנו וגו': (פ) צפרשת פינחס פירשתיו: חסלת פרשת מסעי (פתי חכמים)

אבן עזרא מחלה תרצה. הזכירם הכתוב בתחלה כאשר נולדו ועתה הזכירי כאשר נשארו לאנשים בתחלה: (אבן עזרא)

בעל הטורים לבני דודיהן. בגימטריא להגון להם: (בעל הטורים)

יב ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ונתהי נחלתן על מטה משפחת אביהן:

אונקלוס מזרעית בני מנשה בר יוסף הווא לנשין והות אחסנתהון על זרעית אביהן: (אונקלוס)

יונתן מגניסת בני מנשה בר יוסף הווא לנשין והות אחסנתהון על שיבת גניסת אביהן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ממשפחות. לאות כי בני דודיהן לא היו כולם אחים: (אבן עזרא)

ספורנו ממשפחות בני מנשה. מאחר שראו היות כונת האל יתעלה שלא תסוב הנחלה אף על פי שנתן להן רשות לבחור כרצונן מכל השבט הן בחרו את בני דודיהן מכל המשפחות מפני שהיו יותר קרובים: ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן. ובכן לא היתה שום הסבת נחלה אפילו ממשפחה: (ספורנו)

[יג] אֱלֹהֵי הַמִּצְוֹת וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צָוָה יְהוָה בְּיַד מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרִיחוֹ: **(חזק)**

אונקלוס אֱלִין פְּקוּדָא וְדִינָא דִּי פְּקִיד יִי בִּידָא דְּמִשָּׁה לְּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִישְׁרָא דְּמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִּירִיחוֹ: **[חזק]** (אונקלוס)

יונתן אֱלִין פְּקוּדָא וְסֻדְרֵי דִּינָא דְּפְּקִיד יִי בִּידָא דְּמִשָּׁה לְּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִישְׁרָא דְּמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִּירִיחוֹ:

חזק (תרגום) יונתן)

אבן עזרא אֱלֹהֵי הַמִּצְוֹת. שֶׁל הַנַּחֲלָה וְהַנִּדָּר וְכָל בֵּית יוֹרֶשֶׁת נַחֲלָה וּמִשְׁפָּטֵי
הַדָּם עַל יַרְדֵּן יְרִיחוֹ מִזְרַחָה:

חסלת פרשת מסעי (אבן עזרא)